ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ Β' 1878

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ

ΔΙΕΥΘΥΝΟΜΕΝΟΥ ΥΠΟ Σ. Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

1878

'Αριθ. Πρωτ. 651.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ

ΚΑΙ ΤΗΣ

ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Πρὸς τοὺς Γυμνασιάρχας

Ὁ ἐνταῦθα «Φιλολογικὸς Σύλλογος *Παρνασσὸς*» πρὸς ἄλλαις κοινωφελέσιν ἐργασίαις αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ἐνισχύσεως τῆς ἐθνικῆς παιδεύσεως καὶ τῆς τῶν γραμμάτων προαγωγῆς καὶ διαδόσεως, ἤρξατο ἀπὸ ἑνὸς ἤδη ἔτους ἐκδίδων καὶ ἄξιον λόγου μηνιαῖον περιοδικὸν φιλολογικὸν καὶ ἐν γένει ἐπιστημονικὸν σύγγραμμα ὑπὸ τὸ ὄνομα *Παρνασσός*. Ἐκ τῶν ἄχρι τοῦδε ἐκδοθέντων τευχῶν αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων καταδεικνύεται ἡ χρησιμότης του. Ἐπιθυμοῦντες νὰ παράσχωμεν τὴν δυνατὴν ἡμῖν ὑποστήριξιν εἰς τὸ προκείμενον κοινωφελὲς ἔργον, συνιςῶμεν ὑμῖν τε καὶ τοῖς παρ' ὑμῖν κκ. καθηγηταῖς αὐτό, ἵνα γένωνται ὅσοι ἂν προαιρῶνται συνδρομηταὶ αὐτοῦ, ὅπως διὰ τούτου ἐνισχυθῇ ἡ ἔκδοσις αὐτοῦ.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 8 Ὀκτωβρίου 1877

Ὁ Ὑπουργὸς (Τ. Σ.)
Θ. Π. ΔΗΛΙΓΙΑΝΝΗΣ

Ἀλέξανδρος Βλάχος

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπὴ συγκειμένη ἐκ τῶν κκ. Εἰρ. Ἀσωπίου, Ἐμμ. Δ. Ῥοΐδη, Ι. Ἀραβαντινοῦ, Π. Ι. Φέρμπου καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. Θρ. Ἀγγελοπούλου Ἀθανάτου.

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΔΗΜΩΔΟΥΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

ΣΕΙΡΑ Β' *

ΠΕΡΙ ΘΕΟΥ

Α'

Κατὰ τὴν πρώτην σειρὰν τῶν μικρῶν τούτων διατριβῶν εἴδομεν ὅτι ἡ ἡμετέρα ψυχὴ εἶναι μία, ταυτούσιος, αὐτενεργὸς καὶ ἔλλογος, νοοῦσα ἑαυτὴν καὶ τὰ ἐκτὸς αὐτῆς δι' ὧν ἔχει ἐλλόγων δυνάμεων, ἐξ ὧν προκύπτει ἡ γνῶσις τοῦ ἀληθοῦς καὶ ἡ ποίησις τοῦ καλοῦ· καὶ εἴπομεν ἐν τέλει τοῦ τελευταίου ἄρθρου ὅτι, ὡς ἐκ τούτου ἡ ψυχὴ εἶναι *προωρισμένη* εἰς γνῶσιν τοῦ *ἀληθοῦς* καὶ ποίησιν τοῦ *καλοῦ*. Ἴσως τινὲς τῶν ἀναγνωστῶν ἠπόρησαν διὰ τὸ συμπέρασμα τοῦτο καὶ εἶπον ὅτι οὗτος εἶναι μόνον τῶν ἐπιστημόνων καὶ τῶν καλλιτεχνῶν ὁ προορισμὸς, καὶ οὐχὶ παντὸς ἀνθρώπου, ἀλλ' ἀπατῶνται διότι πᾶς ἄνθρωπος *ὀφείλει* νὰ πράττῃ τὸ *ἀγαθὸν*, ἐν ᾧ καὶ μεθ' οὗ, ὡς θέλομεν ἴδει ἐν τῇ τρίτῃ σειρᾷ, τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ καλὸν ταυτίζονται, ὥστε ἡ θεωρία τῆς πράξεως ἀντιστοιχεῖ καθ' ὅλα πρὸς τὴν θεωρίαν τῆς νοήσεως. Ἡ πρᾶξις εἶναι αὐτὴ ἡ νόησις ἐν ἐνεργείᾳ. Ὁ ἐνάρετος εἶναι καὶ ἐπιστήμων καὶ καλλιτέχνης, καὶ ἀπέναντι τοῦ ἠθικοῦ νόμου εἶναι ἀμφοτέρων τιμιώτερος, καθ' ὅσον οὗτοι μὲν θεωρητικῶς μόνον σχετίζονται πρὸς τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ καλὸν, ἐκεῖνος δὲ πράττων τὸ ἀγαθὸν πραγματοποιεῖ ἀμφότερα διὰ τῆς ἰδίας ἐνεργείας, διὰ πόνων καὶ μόχθων καὶ ἐνίοτε διὰ τῆς θυσίας αὐτῆς τῆς ζωῆς του. Ὁ ἐνάρετος λύει διὰ τοῦ βίου του τὸ ὕψιστον τῶν ἐπιστημονικῶν προβλημάτων, καὶ ποιεῖ τὸ κάλλιστον τῶν ἀνθρωπίνων ἔργων, ἀλλὰ πρὶν διαλάβωμεν περὶ ἠθικοῦ νόμου καὶ περὶ τῆς ὑποχρεωτικῆς αὐτοῦ ἐκπληρώσεως διὰ τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ ἀγαθοῦ, ὀφείλομεν νὰ συμπληρώσωμεν τὴν θεωρίαν τῆς νοήσεως· καὶ εἴπομεν ἤδη ὅτι ἡ θεωρία αὕτη δὲν εἶναι πλήρης, καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ κατέλθωμεν ἀσφαλῶς εἰς τὴν θεωρίαν τῆς πράξεως,

* Ἡ Α' Σειρὰ Περὶ ψυχῆς ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Ἑστίᾳ (ἀρ. 81 κἑξ).

πρὶν ἴδωμεν ποῖος εἶναι ὁ ἀνώτατος ὅρος τῆς νοήσεως, τὸ ὕψιστον αὐτῆς ἀντικείμενον.

Τὸ ἀντικείμενον τοῦτο εὐκόλως ἀναγνωρίζεται, καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ τρόπον τινὰ παρίσταται εἰς τὸ πνεῦμα, ἅμα ἐνθυμηθῶμεν ὅσα εἴπομεν περὶ νοήσεως. — Εἴπομεν ὅτι ἡ ἡμετέρα νόησις, κατὰ διαφορὰν τῆς τῶν ἄλλων ζώων, εἶναι ἔλλογος, διότι τὸ προσὸν τοῦ λόγου μᾶς διακρίνει τῶν κτηνῶν, καὶ ὁ λόγος, ὡς ἀνωτέρα καὶ νομοθετικὴ δύναμις, συμπληροῖ καὶ ῥυθμίζει τὴν ἐνέργειαν πασῶν τῶν ἄλλων. Ἡ ἀντίληψις, ἡ προσοχή, ἡ σύζευξις, ἡ μνήμη καὶ ἀνάμνησις, ἡ ἀφαίρεσις καὶ γενίκευσις, ἡ φαντασία, πᾶσαι αἱ ἐνέργειαι αὗται συμπληροῦνται, διευθύνονται, συναρμόζονται καὶ τελεσφοροῦσιν ὁδηγούμεναι καὶ φωτιζόμεναι ὑπὸ τοῦ λόγου, ὅθεν *ἔλλογος γνῶσις τῶν ὄντων* εἶναι, καθ' ἃ εἴπομεν, τὸ ἀληθές, καὶ ἡ *τελειότης τῆς ἐλλόγου τάξεως* εἶναι τὸ ἰδανικόν, τὸ κυριώτατον τοῦ καλοῦ στοιχεῖον.-Ἐὰν λοιπὸν ὁ λόγος εἶναι ἡ φωτοβόλος κορυφὴ τοῦ πνεύματος, ἐξ ἀνάγκης τὸ ὕψιστον ἀντικείμενον τῆς νοήσεως δι' αὐτοῦ ἀποκαλύπτεται, καὶ οὐδὲν ἕτερον δύναται νὰ ἦναι εἰμὴ τὸ πρῶτον στοιχεῖον αὐτοῦ τοῦ λόγου.

Τί εἶναι ὁ λόγος; Ὡς ἀπ' ἀρχῆς εἴπομεν, εἶναι δύναμις δι' ἧς ζητοῦμεν τὸ πῶς, τὸ πόθεν καὶ τὸ διατί τῶν ὄντων, δηλ. τὴν φύσιν, τὸ αἴτιον καὶ τὸ τέλος αὐτῶν· καὶ εἴπομεν ὅτι ζητοῦμεν τὰ τρία ταῦτα, διότι πιστεύομεν ὅτι ὑπάρχουσιν, ὥστε ὁ λόγος περιέχει τριπλῆν τινα πίστιν ἀναλυομένην εἰς τὰς τρεῖς ἀρχάς, τῆς ταυτότητος, τῆς αἰτιότητος καὶ τῆς τελεότητος, ἃς ἔχομεν ἐν ἡμῖν ἐκ τῶν προτέρων καὶ παραδεχόμεθα ὡς βεβαίας καὶ ἐναργεῖς, αἵτινες οὔτε ἀποδεικνύονται οὔτε ἐπιδέχονται ἀπόδειξιν, καὶ δι' ὧν πάντα τὰ ἄλλα ἀποδεικνύονται. — Τώρα μεταξὺ τῶν τριῶν στοιχείων τοῦ λόγου ποῖον εἶναι τὸ πρῶτον; Πρῶτον πρέπει νὰ ἦναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ὑποθέτουσι καὶ προαπαιτοῦσι τὰ δύο ἄλλα, καὶ φανερὸν ὅτι μεταξὺ αἰτίου, φύσεως καὶ τέλους, τὸ τέλος προϋποθέτει τὴν φύσιν, καὶ ἀμφότερα προϋποθέτουσι τὸ αἴτιον, διότι τὸ τέλος, δηλ. ὁ πρὸς ὃν ὅρος καὶ ὁ προορισμὸς ὄντος τινός, ὑποθέτει τὴν φύσιν τοῦ ὄντος τούτου, σχετίζεται πρὸς αὐτήν, ἀποῤῥέει ἐξ αὐτῆς, διαγινώσκεται καὶ ὁρίζεται δι' αὐτῆς. Ἀλλ' ἡ σχέσις αὕτη μεταξὺ φύσεως καὶ τέλους καὶ ἡ ὕπαρξις ἀμφοτέρων προϋποθέτουσι τὸ αἴτιον, δὲν εἶναι εἰμὴ ἡ πραγματοποίησις, τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ αἰτίου, ὥστε ἐκ τῶν τριῶν στοιχείων τοῦ λόγου πρῶτον ἀναντιῤῥήτως εἶναι τὸ αἴτιον. Ἄρα ἡ ἐν τῷ λόγῳ τριπλῆ πίστις ἀνάγεται εἰς μίαν μόνην πίστιν, ἥτις εἶναι πίστις εἴς τι αἴτιον. Ἀλλ' εἰς ποῖον αἴτιον; τί σημαίνει ἡ λέξις αἴτιον;

Τὸ αἴτιον εἶναι ὁ πρῶτος ὅρος πάσης ὑπάρξεως· οὐδεμία ὕπαρξις ἄνευ αἰτίου. Μεταξὺ αἰτίου καὶ αἰτιατοῦ δὲν ὑπάρχει μόνον σχέσις προτερότητος καὶ διαδοχῆς, ἀλλὰ σχέσις γνώσεως. Αἴτιον δὲν εἶναι τὸ ἁπλῶς ἡγούμενον, καὶ αἰτιατὸν τὸ ἁπλῶς ἑπόμενον, ἀλλ' αἴτιον εἶναι τὸ ἡγούμενον ὅπερ γεννᾷ τὸ ἑπόμενον, ὅπερ τῷ παρέχει τὸ εἶναι καὶ τὴν ὕπαρξιν, καὶ εἶναι διὰ

τοῦτο ὁ πρῶτος ὅρος τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ. Τοιαύτη εἶναι ἡ ἔννοια τοῦ αἰτίου, οἵαν ἔχει πᾶς ἔλλογος νοῦς, πᾶς ἄνθρωπος. Κατὰ τὴν ἔννοιαν ταύτην τὸ αἴτιον εἶναι κυρίως *ποιητικὸν* τοῦ αἰτιατοῦ. Οὐδεὶς πιστεύει ὅτι ἡ ἁπλῆ διαδοχὴ μεταξὺ δύο γεγονότων, ὅσῳ σταθερὰ καὶ ἂν ἦναι, ἀποδεικνύει σχέσιν αἰτιότητος μεταξὺ αὐτῶν, ἀλλ' ἵνα ἀναγνωρίσῃ τὸ πρῶτον ὡς αἴτιον, καὶ τὸ δεύτερον ὡς ἀποτέλεσμα, ἀπαιτεῖ νὰ γνωρίσῃ ἄλλην ἐνδοτέραν σχέσιν μεταξὺ αὐτῶν, τὴν σχέσιν τῆς γενέσεως, δυνάμει τῆς ὁποίας ἡ ἐνέργεια τοῦ πρώτου παράγει τὴν ὕπαρξιν τοῦ δευτέρου. —Ἐξέρχομαι τῆς οἰκίας καθ' ἑκάστην, τὴν αὐτὴν ὥραν, καὶ ἀμέσως μετ' ἐμὲ ἐξέρχεται εἷς τῶν γειτόνων μου, καὶ τοῦτο γίνεται κατὰ πᾶσαν ἡμέραν τοῦ ἔτους καὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη· δὲν δύναμαι διὰ τοῦτο νὰ πιστεύσω ὅτι ἡ πρᾶξίς μου εἶναι τὸ αἴτιον τῆς πράξεως τοῦ γείτονός μου, παρεκτὸς ἐάν μοι ἀποδειχθῇ ὅτι οὗτος εἶναι νευρόσπαστον κινούμενον ὑπὸ τῆς θελήσεως καὶ ἐνεργείας μου. Ἀπὸ καταβολῆς κόσμου ἡ ἡμέρα διαδέχεται τὴν νύκτα· οὐδεὶς πιστεύει ὅτι ἡ ἡμέρα εἶναι τὸ αἴτιον τῆς νυκτὸς ἢ τὸ ἀνάπαλιν. — Πόσας πλάνας ἤθελεν ἀποφύγει ἡ ἐπιστήμη, ἐὰν τὴν ἔννοιαν τοῦ αἰτίου, οἷα ὑπάρχει ἐν παντὶ πνεύματι ὑγιεῖ, δὲν εἶχον ἐπισκοτίσει οἱ φιλόσοφοι. Οἱ μὴ γινώσκοντες τὴν ἱστορίαν τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων δὲν δύνανται νὰ φαντασθῶσι πόσαι ψευδεῖς καὶ ὀλέθριαι θεωρίαι προῆλθον ἐκ τῆς παρανοήσεως τοῦ πρώτου τούτου στοιχείου τοῦ λόγου. Καὶ τοῦτο ἦτο πολὺ φυσικόν, διότι τὸ στοιχεῖον τοῦτο εἶναι ἡ βάσις τοῦ ὅλου ἐπιστημονικοῦ οἰκοδομήματος καὶ πᾶσα ἐκτροπὴ ἐν τῷ θεμελίῳ, ἔστω καὶ ἐλαχίστη κατ' ἀρχάς, γίνεται μεγαλητέρα, καθ' ὅσον ἀνυψοῦται τὸ κτίριον, βλάπτουσα ἀθεραπεύτως τὴν στερεότητα αὐτοῦ.

Ἐὰν τὸ αἴτιον εἶναι ὁ πρῶτος ὅρος τῆς ὑπάρξεως παντὸς ὄντος, φανερὸν ὅτι τὰ αἴτια εἶναι πολλά, ὅσα εἶναι τὰ ὄντα ἐν τῇ φύσει καὶ τὰ στοιχεῖα αὐτῶν. Οὐδὲν ὑπάρχει ἄνευ αἰτίου. Τὸ ἐλάχιστον μόριον τῆς ὕλης καὶ ἡ ἐλαχίστη κίνησις τοῦ μορίου τούτου ἔχουσιν αἴτιον ἐξ οὗ παράγονται. Καὶ ἐπειδὴ πάντα ὅσα ὑπάρχουσιν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ συνδέονται πρὸς ἄλληλα κατά τε τὴν ἐν τόπῳ συνύπαρξιν καὶ τὴν ἐν χρόνῳ διαδοχήν, καὶ ἄλλα ἐξ ἄλλων παράγονται, ἕπεται ὅτι καὶ τὰ αἴτια αὐτῶν συνδέονται ἐπίσης πρὸς ἄλληλα, καὶ ἄλλα ἐξ ἄλλων ἐξαρτῶνται. Ἅμα δὲ εὕρομεν τὸ αἴτιον γεγονότος τινὸς εἰς ἕτερον γεγονὸς ἐξ οὗ ἐκεῖνο παράγεται, ζητοῦμεν καὶ τούτου τὸ αἴτιον εἰς ἕτερον γεγονός, καὶ ὅσῳ προβαίνομεν κατὰ τὴν ζήτησιν ταύτην, κατὰ τοσοῦτον πειθόμεθα ὅτι ἕκαστον αἴτιον εἶναι ἀποτέλεσμα ἑτέρου αἰτίου, καὶ τοῦτο πάλιν ἑτέρου, καὶ ὅτι πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ αἴτια εἶναι *ὑπάλληλα*, ὡς τὰ γένη καὶ τὰ εἴδη ἐν τῇ ἐλλόγῳ κατατάξει (Παρβλ. Θ' τῆς Α' Σειρ.), καὶ πρὸς μὲν τὰ κατώτερα αὐτῶν εἶναι αἴτια, πρὸς δὲ τὰ ἀνώτερα εἶναι ἀποτελέσματα, καὶ ἡ πρόοδος τῆς ἐπιστήμης οὐδὲν ἕτερον εἶναι ἢ διηνεκὴς ἄνοδος ἀπὸ τῶν γεγονότων εἰς τὰ αἴτια αὐ-

τῶν, καὶ ἀπὸ τῶν κατωτέρων αἰτίων εἰς τὰ ἀνώτερα, καὶ ἀπὸ τούτων εἰς τὰ ἀνώτατα. Τώρα, ἡ ἅλυσις αὕτη τῶν αἰτίων ἔχει ἄρα ἀρχήν; καὶ πόθεν ἄρχεται;

Ἐὰν δὲν εἶχεν ἀρχήν, δὲν θὰ ὑπῆρχεν οἷα ὑπάρχει, διότι ὁ κόσμος οὗτος καθὼς ὑπάρχει, εἶναι διηνεκὴς πρόοδος ἀπό τινος ἀτελοῦς καταστάσεως εἰς ἄλλην τελειοτέραν, ὥστε πρὸ ἑκάστης φάσεως τῆς ὑπάρξεως εὑρίσκομεν ἄλλην ἀτελεστέραν, μέχρις οὗ φθάσωμεν εἰς τὴν πρώτην καὶ νεφοειδῆ ὕλην, ἐξ ἧς ἐμορφώθη καὶ ἡ γῆ αὕτη ἐφ' ἧς εὑρισκόμεθα, καὶ πάντα τὰ οὐράνια σώματα ἐξ ὧν συγκροτεῖται τὸ σύστημα τοῦ παντός. Τοῦτο ἐννοοῦσιν οἱ λέγοντες ὅτι ὁ κόσμος εἶναι εἰς διηνεκῆ ἀνάπτυξιν καὶ πρόοδον καὶ βαθμιαίαν τελειοποίησιν, καὶ τοῦτο λέγουσιν οὐ μόνον οἱ πνευματισταί, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ τολμηρότατοι τῶν ὑλιστῶν. Ἐὰν δὲ ὑπάρχει πρόοδος, αὕτη ὑποθέτει πρὸ πάντων ἕνα ὅρον ἀφ' οὗ ἄρχεται, ὡς ἡ ἀριθμητικὴ πρόοδος ὑποθέτει ὡς πρώτην ἀρχὴν τὴν μονάδα. Ἀλλ' ἐὰν ἀντὶ αὐξούσης σειρᾶς διακεκριμένων ποσῶν, ἣν ἡμεῖς ὑποθέτομεν, λάβωμεν ὑπ' ὄψιν σειρὰν διακεκριμένων ἐνεργειῶν, ὧν ἑκάστη εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς πρὸ αὐτῆς, καὶ αἴτιον τῆς μετ' αὐτήν, ἐὰν δηλ. λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ἐκείνην τὴν ἅλυσιν τῶν αἰτίων καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων περὶ ἧς ἐλέγομεν πρὸ μικροῦ, ἐξ ἧς συνίσταται ὁ κόσμος, καὶ ἣν μελετᾷ ἡ ἐπιστήμη, θέλομεν κατανοήσει ὅτι ἀρχὴ τῆς σειρᾶς ταύτης δὲν δύναται νὰ ἦναι τὸ μηδέν, ἀλλὰ πρώτη τις ἐνέργεια, ἐξ ἧς αἱ ἄλλαι πᾶσαι. Ἀλλ' ἡ πρώτη αὕτη ἐνέργεια δύναται νὰ ἔχῃ ἄλλην πρὸ αὐτῆς; βεβαίως ὄχι, διότι τότε δὲν θὰ ἦτο πρώτη. Τί εἶναι λοιπὸν ἡ πρώτη αὕτη ἐνέργεια; εἶναι αἴτιον πρῶτον, ὃ πρὸ αὐτοῦ δὲν ἔχει ἕτερον, καὶ εἰς τὸ πρῶτον τοῦτο αἴτιον φθάνομεν ἐξ ἀνάγκης, διότι ἄνευ αὐτοῦ ἡ σειρὰ τῶν αἰτίων θὰ ἤρχετο ἐκ τοῦ μηδενός, ὅπερ ἀδύνατον, διότι τὸ μηδὲν καὶ τὸ ὂν ἀποκλείονται ἀμοιβαίως. Ἕκαστον ὂν ἔρχεται ἐξ ἄλλου ὄντος, καὶ τοῦτο πάλιν ἐξ ἄλλου, καὶ ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν αἴτιον πρῶτον, ἐξ οὗ τὰ πάντα, τὸ πρῶτον ὂν θὰ ἤρχετο ἐκ τοῦ μηδενός. Αὐτὸς ὁ λόγος λοιπὸν μᾶς ἀναγκάζει νὰ πιστεύσωμεν εἰς τὴν ὕπαρξιν πρώτου αἰτίου καὶ ἀληθῶς αἰτίου, διότι πάντα τὰ ἄλλα δὲν εἶναι αἴτια εἰμὴ σχετικῶς πρὸς τὰ κατώτερα, ἀλλ' ὡς πρὸς τὰ ἀνώτερα εἶναι ἀποτελέσματα, ὥστε κυρίως αἴτια δὲν εἶναι, κυρίως δὲ καὶ καθ' αὑτὸ αἴτιον εἶναι μόνον τὸ πρῶτον, καὶ ἐὰν ὁ λόγος εἶναι πίστις εἴς τι αἴτιον, ὡς ἐλέγομεν ἀνωτέρω, πρέπει νὰ συμπληρώσωμεν τὴν ἔκφρασιν ταύτην, καὶ νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὁ λόγος εἶναι πίστις εἰς ἓν αἴτιον πρῶτον. Καὶ τί σημαίνει αἴτιον πρῶτον; Σημαίνει ὅτι ἀφ' ἑαυτοῦ ὑπάρχει, ὅτι πάντοτε ὑπῆρχε καὶ θέλει ὑπάρχει, ὅτι ἐξ οὐδενὸς ἐξαρτᾶται, ὅτι δὲν εἶναι σχετικὸν ὡς τὰ ἄλλα, ἀλλ' ἀπόλυτον, ὅ ἐστι κατὰ πᾶσαν ἔννοιαν ἄπειρον. Ἄνευ τοῦ ἀπείρου τούτου αἰτίου ὁ πρῶτος κρίκος τῆς ἁλύσεως τῶν σχετικῶν αἰτίων θὰ ἦτο ἄνευ αἰτίου, θὰ ἤρχετο ἐκ τοῦ μηδενός, ὅπερ ὁ λόγος δὲν ἀνέχεται. Ἐὰν δέ τις ἀντιτείνῃ ὅτι οὔτε τὸ πρῶτον καὶ αὐθύπαρκτον τοῦτο

αἴτιον ἀνέχεται ὁ λόγος, διότι δὲν δύναται νὰ τὸ καταλάβῃ, ἀπαντῶμεν, ὅτι ναὶ μὲν δύναται νὰ τὸ καταλάβῃ, διότι τὸ ἄπειρον δὲν καταλαμβάνεται, καθὸ ὑπερβαῖνον τὰ ὅρια πάσης καταλήψεως, ἀλλ' οὐχ ἧττον δύναται νὰ τὸ νοήσῃ, καὶ μάλιστα οὐδὲν δύναται νὰ νοήσῃ ἄνευ αὐτοῦ, διότι ἀληθῶς ἄνευ πρώτου αἰτίου οὐδὲν αἴτιον ὑπάρχει, ὡς εἶπεν ὁ Ἀριστοτέλης [1], ὥστε, ἂς τὸ ἐπαναλάβωμεν, λέγοντες ὅτι ὁ λόγος οὐσιωδῶς οὐδὲν ἕτερον εἶναι εἰμὴ πίστις εἴς τι αἴτιον, τοῦτο ἐννοοῦμεν, ὅτι εἶναι πίστις εἰς τὸ αἴτιον πρῶτον, δηλ. πίστις εἰς τὸν Θεόν.

Β'

Ἐὰν λοιπὸν μᾶς ἐρωτήσῃ τις τίνι τρόπῳ ἀποδεικνύομεν τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ, δυνάμεθα ν' ἀπαντήσωμεν ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἀνώτερος πάσης ἀποδείξεως, εἶναι αὐταπόδεικτος, δὲν ἀποδεικνύεται, ἀλλὰ πιστεύεται, καὶ ὅτι ἡ εἰς αὐτὸν πίστις οὐδὲν ἕτερον εἶναι ἢ αὐτὸς ὁ λόγος. Δυνάμει τοῦ λόγου πιστεύομεν ὅτι πᾶν τὸ ὑπάρχον ἔχει αἴτιον, καὶ ὅτι ὑπάρχει αἴτιον πρῶτον, διότι ἄνευ τούτου τὸ πρῶτον ὑπάρχον θὰ ἤρχετο ἐκ τοῦ μηδενός, ὅπερ εἶναι ἀντιφατικὸν καὶ ἐπομένως ἀδύνατον. Καὶ ἐὰν ἓν μόνον ὂν ὑπῆρχεν ἐν τῷ κόσμῳ, ἠδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν· ἐὰν τὸ ὂν τοῦτο ὑπάρχει, πρέπει νὰ ἔχῃ αἴτιον, καὶ ἐπειδὴ τὸ ὂν τοῦτο εἶναι μόνον, τὸ αἴτιον αὐτοῦ εἶναι τὸ αἴτιον πρῶτον. Ἐὰν δὲ ὁ *λόγος* δὲν εἶναι εἰμὴ ἡ εἰς Θεὸν πίστις, ἡ τοῦ Θεοῦ ὕπαρξις εἶναι ἡ πρώτη ἀλήθεια, δι' ἧς πάσας τὰς ἄλλας γινώσκομεν, διότι, ὡς εἴδομεν, *ἔλλογος* εἶναι πᾶσα νόησις, καὶ διὰ τῆς ἐλλόγου νοήσεως μορφοῦται πᾶσα ἐπιστήμη. Πᾶσα ὕπαρξις λοιπὸν καὶ πᾶσα νόησις εἶναι ἀπόδειξις τοῦ Θεοῦ, διότι ἅμα εἴπομεν ὅτι ὑπάρχει τι, λέγομεν δι' αὐτοῦ τούτου, ὅτι Θεὸς ὑπάρχει, καὶ ἅμα νοήσωμέν τι ὡς ὑπάρχον, νοοῦμεν αὐτὸν τὸν Θεόν. Λέγοντες δὲ ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἀποδεικνύεται ἐννοοῦμεν τὴν συλλογιστικὴν ἀπόδειξιν, ἥτις γίνεται διὰ τοῦ ἐξαγωγικοῦ συλλογισμοῦ. Καὶ τῳόντι ὁ συλλογισμὸς οὗτος, καθ' ἃ ἤδη ηὑρομεν, προϋποθέτει τὴν εἰς γένη καὶ εἴδη κατάταξιν τῶν γενικῶν ἐννοιῶν καὶ τὴν σχετικὴν τούτων περιεκτικότητα, δυνάμει τῆς ὁποίας ἔκ τινων προκειμένων ἐξάγει τὸ ἐν αὐτοῖς περιεχόμενον συμπέρασμα. Ἀλλ' ἡ τοῦ Θεοῦ ἔννοια δὲν εἶναι γενική, δὲν μορφοῦται διὰ τῆς ἀφαιρέσεως καὶ γενικεύσεως, δὲν κατατάσσεται μεταξὺ τῶν γενῶν καὶ εἰδῶν, καὶ ἐξ οὐδεμιᾶς γενικῆς ἐννοίας δύναται νὰ ἐξέλθῃ ὡς συμπέρασμα, [2] ἀλλ' ἵσταται ἀναφαίρετος ἀπὸ τοῦ πνεύματος ἐπ' αὐτοῦ τοῦ πρώτου γένους, τοῦ ὄν-

1 Εἴπερ μηδέν ἐστι τὸ πρῶτον, ὅλως αἴτιον οὐδέν ἐστι. (Μεταφ. Α. τὸ Ἐλαττ. 6'.)

2 Εἶναι γνωστὸν ὅτι τινὲς τῶν ἰδανιστῶν, ὡς ὁ Κάντιος καὶ ὁ Χάμιλτων, εἰς τοῦτο ἐρείδονται ἵνα ἰσχυρισθῶσιν ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἀποδεικνύεται, καὶ ὡς ἐκ τούτου οἱ σκεπτικοὶ λέγουσιν, ἄρα δὲν ὑπάρχει.

τος, τὰ πάντα τὰ γένη καὶ εἴδη περιλαμβάνοντος, ὡς αἴτιον αὐτοῦ, ὥστε ἐὰν δὲν ἀποδεικνύεται, πάντα ὅμως δι' αὐτῆς ἀποδεικνύονται, διότι ἐξ αὐτῆς τὸ ὄν· ἐκ δὲ τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτιότητος, ἥτις τὴν πρώτην ταύτην ἔννοιαν περιέχει, ἐξαρτᾶται καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ταὐτότητος, εἰς ἣν ὑπόκειται πᾶν ὄν, καὶ ἥτις ἐν παντὶ συλλογισμῷ ὑπονοεῖται, καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς τελεότητος ἀχώριστος αὐτῆς, διότι τὸ τέλος ὑποθέτει τὸ αἴτιον καὶ ἡ ταὐτότης εἶναι τὸ μέσον δι' οὗ τὸ αἴτιον πραγματοποιεῖ τὸ τέλος· ὥστε ἐκ τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτιότητος ἐξαρτᾶται πᾶσα ἡ *ἔλλογος τάξις* τῶν αἰτίων, μέσων καὶ τελῶν, ἥτις δὲν θὰ ὑπῆρχεν ἄνευ πρώτου αἰτίου, καὶ ἥτις τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ περιέχει καὶ ἐξαγγέλλει. Ἐὰν λοιπὸν ἡ θεία φύσις δὲν ἀποδεικνύεται, τοῦτο συμβαίνει, οὐχὶ διότι εἶναι κατωτέρα, ἀλλὰ διότι εἶναι ἀνωτέρα, ὡς ἐλέγομεν, πάσης ἀποδείξεως, διότι ὑπερβαίνει τὰ ὅρια ἐντὸς τῶν ὁποίων περιστρέφεται πᾶσα ἀπόδειξις, εἶναι ἄνευ ὅρων καθὸ ἄπειρος, καὶ θέτει πάντας τοὺς ὅρους τῶν ὄντων καὶ τῶν ἐννοιῶν αὐτῶν, καὶ ἡ εἰς αὐτὴν πίστις, καθὸ πρῶτον στοιχεῖον τοῦ *λόγου*, τὴν ἀλήθειαν πασῶν τῶν ἐννοιῶν, ἐγγυᾶται. Τῳόντι, τί εἶναι ἡ ἀλήθεια; Ἡ *ἔλλογος γνῶσις* τῶν ὄντων, ὡς εἴδομεν. Καὶ πῶς ἀνακαλύπτεται καὶ ἀποδεικνύεται ἡ ἀλήθεια; Τὸ εἴδομεν ἐπίσης· διὰ τῆς *ἐλλόγου κατατάξεως* εἰς γένη καὶ εἴδη, καὶ διὰ τοῦ ἐπαγωγικοῦ συλλογισμοῦ καὶ τοῦ ἐξαγωγικοῦ, οἵτινες τὴν τάξιν ταύτην προϋποθέτουσι. Καὶ πότε ἀληθεύει ἡ κατάταξις αὕτη καὶ εἶναι τῳόντι ἔλλογος, καὶ γενᾷ ἐν τῷ πνεύματι τὴν ἀλήθειαν διὰ τοῦ συλλογισμοῦ; Ὅτε ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ἐν τῇ φύσει ὑπάρχουσαν δηλ. πρὸς τὴν τάξιν τοῦ κόσμου. Καὶ τίς ἐγγυᾶται τὴν τάξιν ταύτην τοῦ κόσμου εἰμὴ αὐτὸς ὁ Θεός; Ἄνευ τῆς τάξεως ταύτης, ἣν ἀναπαριστᾷ ἐν τῷ πνεύματι ἡ ἐπιστήμη, οὔτε ἀπόδειξις γίνεται τῆς ἀληθείας διὰ τοῦ ἐξαγωγικοῦ συλλογισμοῦ, οὔτε ἀνακάλυψις αὐτῆς διὰ τοῦ ἐπαγωγικοῦ ἐπειδὴ καὶ ἡ ἐπαγωγὴ διὰ τοῦ ἐξαγωγικοῦ συλλογισμοῦ, ὡς εἴδομεν συμπληροῦται καὶ ἀποδεικνύεται. Ὥστε ἄνευ τῆς πίστεως ὅτι Θεὸς ὑπάρχει, οὐδεμία ἀλήθεια ὑπάρχει, οὔτε ἀνακαλύπτεται, οὔτε ἀποδεικνύεται· ἡ πίστις αὕτη εἶναι ὁ κρίκος, ἐξ οὗ ἡ ἅλυσις πασῶν τῶν ἀληθειῶν ἐξαρτᾶται.

Ἡ περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ ἀπόδειξις αὕτη δὲν εἶναι ἡ ὀντολογικὴ λεγομένη καὶ προκύπτουσα ἐκ τῆς ἐν ἡμῖν ὑπάρξεως τῆς ἐννοίας τοῦ ἀπείρου. Ἡμεῖς δὲν λέγομεν· ἔχομεν ἐν ἡμῖν τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀπείρου, ἄρα τὸ ἄπειρον ὑπάρχει, ἀλλὰ λέγομεν· ἔχομεν ἐν τῷ λόγῳ τὴν πίστιν ὅτι ὑπάρχει αἴτιον πρῶτον δηλ. ἄπειρον, καὶ ἐὰν δὲν πιστεύομεν τοῦτο οὐδὲν πιστεύομεν. Δύναταί τις νὰ ὀνομάσῃ καὶ τὴν ἀπόδειξιν ταύτην ὀντολογικήν, ἢ ἄλλως πως, νὰ τὴν ἀποδώσῃ εἰς τὸν Καρτέσιον, ἢ εἰς τὸν Ἄνσελμον τῆς Κανταρβερίας, ἢ δικαιότερον εἰς τὸν Ἀριστοτέλην, νὰ τὴν ἴδῃ ἐν τῷ βάθει τῆς διαλεκτικῆς τοῦ Πλάτωνος καὶ ἐν αὐτῇ τῇ μαιευτικῇ μεθόδῳ τοῦ Σωκράτους, ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι εἶναι ἡ μόνη δυνατὴ καὶ ἐπαρκής, εἰς ἣν ἀνάγονται αἱ ἄλλαι

πᾶσαι, καὶ ἣν πᾶσαι προϋποθέτουσι· προέρχεται δὲ ἐκ τῆς ἀναλύσεως τοῦ κυριωτάτου προσόντος τοῦ ἡμετέρου πνεύματος, δι' οὗ διακρινόμεθα τῶν ἄλλων ζώων, δι' οὗ πάντα νοοῦμεν ὅσα νοοῦμεν, καὶ οὗ ἄνευ οὔτε ἐπιστήμη, οὔτε τέχνη, καί, ὡς θέλομεν ἴδει ἐν καιρῷ, οὔτε ἠθικότης. Λέγομεν δὲ ὅτι εἰς τὴν ἀπόδειξιν ταύτην ἀνάγονται πᾶσαι αἱ ἄλλαι. Καὶ τῳόντι αἱ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ ἀποδείξεις λαμβάνονται συνήθως ἐκ τῆς τάξεως τοῦ κόσμου, εἴτε κατὰ τὴν ὕλην, εἴτε κατὰ τὸ πνεῦμα. Ἐκ τῆς ὑλικῆς τάξεως, δηλαδὴ ἐκ τῆς κινητικῆς τῆς ὕλης δυνάμεως ἐξάγεται ἀπόδειξις, καθ' ὅσον, ἐὰν ὑπάρχει κίνησις, πρέπει νὰ ὑπάρχῃ πρῶτόν τι ἀκίνητον καὶ κινοῦν τὰ ἄλλα, καὶ τὸ πρῶτον τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἦναι εἰμὴ αὐτὸς ὁ Θεός. Ἐκ τῆς νοερᾶς καὶ ἠθικῆς τάξεως ἐπίσης ἐξάγεται ἄλλη ἀπόδειξις, διότι ἐὰν ὑπάρχει νοερὰ τάξις, πρέπει νὰ ὑπάρχῃ νοῦς πρῶτος συνδιατάξας καὶ διακοσμήσας τὸ πᾶν, καὶ ἐὰν ὑπάρχει ἠθικὴ τάξις, ἠθικὸς νόμος, πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἠθικὸς νομοθέτης. Παρομοίως ἡ ὀντολογικὴ ἀπόδειξις, περὶ ἧς ἐλέγομεν πρὸ μικροῦ, ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐν ἡμῖν ὑπάρξεως τῆς ἐννοίας τοῦ ἀπείρου, διότι, ἐὰν ὑπάρχει ἡ ἔννοια, πρέπει νὰ ὑπάρχῃ τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐννοίας, καὶ ἐπειδὴ ἡμεῖς δὲν εἴμεθα ἄπειροι, πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ὂν τῳόντι ἄπειρον, ὅπερ ἐνετύπωσεν αὐτὴν ἐν ἡμῖν, καὶ τὸ ὂν τοῦτο εἶναι ὁ Θεός. Πᾶσαι αἱ ἀποδείξεις αὗται, ὀντολογικαί, τελεολογικαί, φυσικαί, μεταφυσικαί, ἠθικαί, καὶ ὅσαι ἄλλαι ἐπινοηθῶσι, καὶ ὅπως δήποτε ὀνομασθῶσι, πᾶσαι αἱ δυναταὶ ἀποδείξεις τοῦ Θεοῦ ἐκ μιᾶς μόνης ἀποῤῥέουσιν, ἐν μιᾷ περιλαμβάνονται, καὶ δὲν εἶναι εἰμὴ ποικίλαι ἐφαρμογαὶ αὐτῆς καὶ τρόπον τινὰ ὑποδιαιρέσεις αὐτῆς, καθ' ὅσον ἑκάστη αὐτῶν ἐφαρμόζει τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος, καὶ ζητεῖ τὸ αἴτιον πρῶτον μιᾶς τινος τάξεως φαινομένων, ἐν ᾧ ἡ ἀληθὴς ἀπόδειξις γίνεται διὰ τῆς ἐνδείξεως τοῦ πρώτου αἰτίου ὅλων τῶν φαινομένων ὅλων τῶν ὄντων. Ὥστε ἡ ἀπόδειξις αὕτη εἶναι ἡ ἐγγύησις πασῶν τῶν ἄλλων, εἶναι ἡ μόνη πλήρης καὶ ἀναντίῤῥητος, διότι ταὐτίζεται μὲ τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἐν ἡμῖν λόγου, ἐξ οὗ καὶ δι' οὗ πάντα ἀποδεικνύονται καὶ μὲ τὴν ὕπαρξιν οἵου δήποτε ὄντος, διότι ἅμα ὑπάρχει ἓν μόνον ὄν, ὑπάρχει τὸ ὄντως ὄν, αὐτὸς ὁ *Ὢν* (Ἐξόδ. Γ', 13), καὶ ὅσῳ πολλαπλασιασθῶσι τὰ ὄντα, εἴτε κατὰ τὴν συνύπαρξιν αὐτῶν ἐν τόπῳ, εἴτε κατὰ τὴν διαδοχὴν αὐτῶν ἐν χρόνῳ, οὐδὲν αὐτῶν δύναται ν' ἀναπληρώσῃ τὸ ὄντως ὄν, διότι πάντα, εἴτε ἕν, εἴτε πολλά, εἴτε ἀναρίθμητα, εἶναι πεπερασμένα, καὶ τὸ αἴτιον πρῶτον πρέπει νὰ ἦναι ἄπειρον, ἄλλως δὲν εἶναι πρῶτον, καὶ ἐὰν δὲν ὑπάρχει αἴτιον πρῶτον, οὐδὲν ὑπάρχει.

Δὲν ἠξεύρομεν ἐὰν ἀπατώμεθα, ἀλλὰ νομίζομεν ὅτι ἡ ὑψίστη αὕτη τῶν ἀληθειῶν εἶναι καὶ ἡ σαφεστάτη, εἶναι αὐτὸ τὸ φῶς ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, καὶ δὲν γνωρίζομεν φυσικὴν ἢ μαθηματικὴν ἀλήθειαν ἔχουσαν τοιαύτην καὶ τοσαύτην βεβαιότητα. — Καὶ τῶν μὲν ὑλικῶν ὄντων τὴν φύσιν γινώσκομεν ἐμμέσως, διὰ τῶν ἐντυπώσεων, αἵτινες μεταβάλλονται εἰς αἰσθήσεις καὶ ἀντιλήψεις. Ἡ ἐνδοτάτη φύσις αὐτῶν μᾶς

εἶναι ἄγνωστος, ἐξωτερικεύεται καὶ τρόπον τινὰ ἐκφράζεται πρὸς ἡμᾶς διὰ τῶν ἐντυπώσεων, καὶ αὗται μεταφράζονται, οὕτως εἰπεῖν, εἰς αἰσθήσεις, ὥστε κατὰ διπλοῦν λόγον ἡ γνῶσις τῆς ὕλης εἶναι ἔμμεσος· πάντα εἰς τὰ βάθη τῆς ὕλης εἶναι σκοτεινά, πάντα εἶναι διαυγῆ εἰς τὰ ὕψη τῆς διανοίας. Ἡ αἴσθησις εἶναι ἀφορμὴ νοήσεως καὶ οὐδὲν ἕτερον, μᾶς εἰδοποιεῖ ὅτι ὑπάρχει τὶ ἐκτὸς ἡμῶν, ἀλλὰ τί εἶναι τοῦτο ἀγνοοῦμεν· διὰ τῆς αἰσθήσεως μόνον γινώσκομεν πῶς ἐξ αὐτοῦ παθαινόμεθα, καὶ ἐὰν θέλωμεν νὰ μάθωμέν τι περισσότερον περὶ τῆς φύσεως αὐτοῦ, ἀναγκαζόμεθα νὰ προστρέξωμεν εἰς τὴν ἔλλογον νόησιν· δι' αὐτῆς διορθοῦμεν τὰς σχεδὸν πάντοτε ἀνακριβεῖς αἰσθήσεις καὶ κρίνομεν καὶ διακρίνομεν μεταξὺ αὐτῶν, καὶ διαγινώσκομεν τὴν φύσιν τῶν ἐντός, καὶ ἐξακριβοῦμεν τὰς μεταξὺ αὐτῶν ὁμοιότητας καὶ διαφοράς, καὶ ἀνακαλύπτομεν τοὺς νόμους αὐτῶν, καὶ πάντα ταῦτα διὰ τοῦ ἐν ἡμῖν λόγου· ἄρα τὰ ἐν τῷ λόγῳ εἶναι σαφέστερα καὶ βεβαιότερα τῶν ἐν τῇ αἰσθήσει, καὶ αἱ λογικαὶ ἀλήθειαι εἶναι αἱ καθ' ἑαυτὰς ἀλήθειαι, καὶ πρώτη τῶν ἀληθειῶν εἶναι ἡ ἐν τῷ λόγῳ πρώτη.—Τῶν δὲ μαθηματικῶν ἀληθειῶν ἐπίσης γινόμεθα κάτοχοι οὐχὶ διὰ τῆς αἰσθήσεως, ἀλλὰ διὰ τοῦ λόγου, ὅςτις ὡς ἐκ τούτου εἶναι ἀνώτερος αὐτῶν. Ἐσκέφθησάν ποτε τὰ θετικὰ καὶ ἰσχυρὰ λεγόμενα πνεύματα, ἅτινα καυχῶνται ὅτι πιστεύουσι μόνον εἰς τὴν ὑλικὴν ἀλήθειαν μαθηματικῶς ἀποδεδειγμένην, ποῖον εἶναι τὸ ἀντικείμενον τῆς μαθηματικῆς, καὶ πόθεν ἔρχεται τὸ κῦρος τῶν μαθηματικῶν ἀποδείξεων; Τὸ ἀντικείμενον τῆς σαφεστάτης καὶ βεβαιοτάτης ἐπιστήμης ταύτης οὐδὲν ἔχει ὑλικόν, ὡς εἴπομεν (Ἄρθ. Δ', Σειρ. Α'.), καὶ τὸ ὄργανον αὐτῆς, ἡ ἀλάνθαστος μέθοδος δι' ἧς κατασκευάζεται καὶ ἀποδεικνύεται, εἶναι *Λογικὴ* μέθοδος, καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ἀλάνθαστος, εἶναι ὁ συλλογισμός, ὅςτις ὑποθέτει τὸν λόγον, τὴν ἐν αὐτῷ ἀρχὴν τῆς ταὐτότητος, δι' ἧς πᾶς συλλογισμὸς γίνεται, καὶ ἥτις ἀδιαῤῥήκτως συνάπτεται μὲ τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος δηλ. μὲ τὸ αἴτιον πρῶτον καὶ ἐξ αὐτῆς ἐξαρτᾶται. Ὡς ἐκ τούτου ἡ περὶ Θεοῦ ἀλήθεια εἶναι ἀνωτέρα πασῶν τῶν φυσικῶν καὶ μαθηματικῶν ἀληθειῶν, καὶ αὐτοὶ οἱ ἀρνούμενοι τὸν Θεὸν εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν. Ἄρα ἡ ὕπαρξις τοῦ Θεοῦ πανταχόθεν ἀποκαλύπτεται καὶ πανταχοῦ διαλάμπει, ἐν τῷ ἐλαχίστῳ μορίῳ τῆς ὕλης, ἐν τῷ βάθει τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως, ἐν παντὶ ἔργῳ καὶ λόγῳ, ἐν πάσῃ ὑπάρξει καὶ νοήσει, ἐν τῷ κόσμῳ τῆς ὕλης, ἐν τῷ κόσμῳ τοῦ πνεύματος, ἐν παντὶ τόπῳ, ἐν παντὶ χρόνῳ, ἐν πάσῃ κοινωνίᾳ, ἐν πάσῃ ἱστορίᾳ. Καὶ ἐὰν ἐπετρέπετο νὰ διέλθωμεν ἐνταῦθα τῶν φιλοσοφικῶν καὶ θρησκευτικῶν δογμάτων τὴν ἱστορίαν, εὐκόλως ἠθέλομεν ἀποδείξει ὅτι καὶ ὅτε ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀνεγνώρισε τὸν ἕνα καὶ ἀληθῆ Θεόν, ἢ ἐθεοποίησεν ἑαυτὸν ἢ ἐθεοποίησε τὴν φύσιν. Ἄνθρωπος ἄθεος οὔτε ὑπῆρξεν οὔτε δύναται νὰ ὑπάρξῃ, διότι δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἄνθρωπος ἄλογος.

Γ'

Ἡ λογικὴ καὶ θρησκευτικὴ φύσις τοῦ ἀνθρώπου ἀποκαλύπτεται σαφέστατα διὰ τῆς ἱστορίας. Ἐὰν ἀληθεύει ὅτι ὁ ἄνθρωπος καθὸ ἔλλογος ἀναγνωρίζει ἐξ ἀνάγκης αἴτιον πρῶτον καὶ πιστεύει εἰς αὐτό, πρέπει νὰ εὕρωμεν τὴν ἀπόδειξιν τῆς πίστεως ταύτης ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Καὶ τὴν ἀπόδειξιν ταύτην παρέχει ἐναργῶς ἡ ἱστορία καταδεικνύουσα πανταχοῦ θρησκευτικὰ μνημεῖα μαρτυροῦντα τὸ πρὸς τὸν Θεὸν σέβας τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐπεκράτησεν εἴς τινας κριτικὰς λεγομένας σχολὰς τῆς ἐποχῆς ταύτης ἡ ἀλλόκοτος ἰδέα ὅτι ἡ θρησκεία εἶναι νοσώδης κατάστασις τοῦ ἐγκεφάλου, εἶδός τι παραισθήσεως (hallucination), δι' ἧς πιστεύομεν ὡς ὑπάρχοντα τὰ πλάσματα τῆς φαντασίας καὶ τὰς ἐφέσεις τῆς καρδίας ἡμῶν, ὅτι ἑπομένως πᾶσα θρησκεία εἶναι κατὰ μέγα μέρος ψεῦδος, ἀπάτη καὶ ἀγυρτεία, ὅτι ὁ νοῦς διὰ νὰ ἦναι ὑγιής, δέον ν' ἀπαλλαγῇ πάσης δεισιδαιμονίας, καὶ ὅτι τότε θέλει προκόψει ἡ ἀνθρωπότης κατὰ τὴν γνῶσιν τοῦ ἀληθοῦς καὶ τὴν κοινωνικὴν εὐημερίαν, ὅταν ἐγκαταλείψῃ διὰ παντὸς πᾶσαν περὶ πρώτου αἰτίου ἔρευναν, εἴτε διὰ τῆς θρησκευτικῆς εἴτε διὰ τῆς φιλοσοφικῆς ὁδοῦ, καὶ περιορισθῇ εἰς τὴν θετικὴν λεγομένην ἐπιστήμην. Καὶ ὅπως συμπληρώσωσι τὴν θεωρίαν ταύτην, τινὲς τῶν εἰς τὰς σχολὰς ταύτας ὑπαγομένων, ἀνέλαβον τὴν μελέτην τοῦ ἰδιαιτέρου τούτου φαινομένου τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος διά τινος ἐπιστήμης, ὡς λέγουσι, τῶν θρησκευμάτων, ἤτοι κριτικῆς αὐτῶν ἱστορίας, ἣν βεβαίως δὲν ἀποδοκιμάζομεν ἐὰν μὴ ὑποθέσῃ αὐθαιρέτως ἐκ τῶν προτέρων ὅτι πᾶσα θρησκεία εἶναι ψευδὴς καὶ ἐὰν συνδυασθῇ μὲ τὰς ψυχολογικὰς καὶ μεταφυσικὰς μελέτας, καὶ τότε, νομίζομεν, θέλει φθάσει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ναὶ μὲν ὑπάρχουσι ψευδεῖς θρησκεῖαι, ἀλλ' ὅτι πρέπει νὰ ὑπάρχῃ καὶ μία ἀληθής. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸ ζήτημα. Ἡ εἰς τὸ πρῶτον αἴτιον πίστις βεβαίως δὲν εἶναι ἀποκύημα νοσούσης διανοίας, εἶναι αὐτὸς ὁ λόγος, καὶ τὴν μαρτυρίαν τῆς ἱστορίας μόνον ἐπικαλούμεθα ἵνα ἐκδηλώσωμεν τὴν ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ τόπῳ ὕπαρξιν τῆς πίστεως ταύτης.

Λαὸς ἄνευ θρησκεύματος οὐδαμοῦ εὑρέθη, οὐδέποτε ὑπῆρξεν, ὥστε σπανία καὶ ἀτομικὴ ἐξαίρεσις καὶ ἀληθῶς νόσος τοῦ ἐγκεφάλου εἶναι ἡ ἀπιστία, οὐχὶ ἡ εἰς Θεὸν πίστις. Ἐὰν δὲ ἡ κριτικὴ σχολὴ τὰ θετικὰ γεγονότα πρὸ πάντων ἐπιζητεῖ καὶ ἐπ' αὐτῶν ἐρείδεται, τὸ γεγονὸς τοῦτο δὲν πρέπει νὰ παραβλέψῃ καὶ ὀφείλει νὰ ἐξηγήσῃ. Ὅτε γεγονός τι εἶναι σταθερὸν καὶ γενικόν, ἡ ἀληθὴς ἐπιστήμη ἀναγνωρίζει ἐν αὐτῷ νόμον τῆς φύσεως, καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ διηνεκὴς καὶ καθολικὴ μαρτυρία τῆς ἱστορίας ἀποδεικνύει ὅτι ἡ εἰς Θεὸν πίστις εἶναι νόμος τοῦ πνεύματος. Ἀδιάφορον ἐὰν τὴν φύσιν τοῦ Θεοῦ παρεγνώρισαν λαοί τινες, ἐὰν ὑπέθεσαν πλείονας θεοὺς

ἀντὶ τοῦ ἑνὸς ὃν ἐπιβάλλει ὁ ὀρθὸς λόγος, ἐὰν ἐθεοποίησαν τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως ἀντὶ τοῦ πρώτου αὐτῶν αἰτίου, ἐὰν ἀντὶ τοῦ Θεοῦ ἐλάτρευσαν τὸν ἄνθρωπον ἢ τὰ ζῶα. Αἱ ἀποπλανήσεις αὗται οὐδὲν ἕτερον ἀποδεικνύουσιν ἢ τὴν ἀδυναμίαν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, δὲν καθαιροῦσιν ὅμως τὴν λογικὴν αὐτοῦ φύσιν, ἀλλὰ τὴν καθιστῶσι καταφανεστέραν ἀποδεικνύουσαι ὅτι τὸ αἴτιον πρῶτον εἶναι τὸ ὕψιστον τοῦ λόγου ἀντικείμενον, ὁ πρὸς ὃν ὅρος αὐτοῦ, πρὸς ὃν τείνει ἀείποτε καὶ ὃν διὰ παντὸς μέσου προσπαθεῖ ν' ἀνακαλύψῃ, διότι εἰς αὐτὸν πιστεύει καὶ ἐπαναπαύεται. Καὶ τοιαύτη μὲν εἶναι ἡ ἐκ τῆς ἱστορίας πρώτη περὶ Θεοῦ μαρτυρία. — Ἡ δὲ δευτέρα εἶναι ὅτι τὸ στοιχεῖον τοῦτο τοῦ λόγου οὐ μόνον πανταχοῦ καὶ πάντοτε ὑπάρχει, ἀλλ' εἶναι τῳόντι τὸ πρῶτον καὶ ὕψιστον, διότι κατ' αὐτὸ ῥυθμίζονται πάντα τὰ ἄλλα. Καὶ αὐτοὶ οἱ ἐπιχειρίσαντες τὴν ἱστορίαν τῶν θρησκευμάτων μετὰ δυσμενοῦς πρὸς αὐτὰ διαθέσεως, ὁμολογοῦσιν ὅτι κατὰ τὴν περὶ Θεοῦ ἔννοιαν ῥυθμίζονται πᾶσαι σχεδὸν αἱ ἄλλαι, ἰδίως δὲ αἱ ἠθικαί, ὅτι κατὰ τὰς ἠθικὰς ἐννοίας ῥυθμίζεται ἡ ἀτομικὴ ἐνέργεια, ἡ οἰκογενειακὴ ζωή, ὁ κοινωνικὸς ὀργανισμός, ἡ πολιτεία, ὅτι οἱ νόμοι κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῆς θρησκείας ἀποῤῥέουσιν, ὅτι τὸ θρήσκευμα ἐμπνέει τὴν ποίησιν, ζωογονεῖ τὰς καλὰς τέχνας, ἐπενεργεῖ ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ διὰ πάντων τούτων παρέχει εἰς ἑκάστην κοινωνίαν τὸν ἐκφανέστερον αὐτῆς χαρακτῆρα, ἀσφαλίζει ἢ παραβλάπτει τὴν εὐημερίαν της, συντείνει τὰ μέγιστα εἰς τὴν εὐγενῆ αὐτῆς ἀνάπτυξιν, ἢ ἐπιφέρει τὴν ἐξαχρείωσιν καὶ παρακμὴν αὐτῆς. Κατὰ τὸ θρήσκευμα πάντα διατυποῦνται καὶ κατ' αὐτὸ καὶ δι' αὐτοῦ πάντα ἀκμάζουσιν ἢ πάντα διαφθείρονται. Ἡ μεγάλη αὕτη ἐπιῤῥοὴ τοῦ θρησκεύματος πανταχοῦ ἀληθεύει· παρὰ πᾶσι τοῖς ἀνατολικοῖς λαοῖς καὶ ἰδίως παρ' Ἑβραίοις, παρ' Ἕλλησι, παρὰ Ῥωμαίοις, παρά τισι τῶν νεωτέρων λαῶν, ἐν τῷ μεσαιῶνι καὶ ἐν τῇ παρούσῃ ἐποχῇ. Καὶ παράδοξον ἐπ' ἀληθείας θὰ ἦτο ἐὰν τοιαύτην καὶ τοσαύτην ἐπιῤῥοὴν εἶχεν ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων στοιχεῖον ὅλως φαντασιῶδες, ὄνειρον μεταφυσικὸν εἰς ὃ ἐξ ἀμαθείας ἢ ἐξ ἀδυναμίας πιστεύομεν. Κατὰ τὴν ἀσθενῆ μας γνώμην τοῦτο ἀπ' ἐναντίας ἀποδεικνύει ὅτι ὅσῳ παραμεμορφωμένον καὶ ἂν ἦναι καὶ ἀναμεμιγμένον μὲ στοιχεῖα ἀλλότρια καὶ πρὸς τὴν ἀληθῆ φύσιν αὐτοῦ ἀντιμαχόμενα, τὸ θρήσκευμα εἶναι πάντοτε μοχλὸς ἀπαραίτητος καὶ χαλινὸς σωτήριος. Ἠξεύρομεν τί δύναται νὰ πράξῃ λαὸς πρεσβεύων τὸ δεῖνα ἢ δεῖνα θρήσκευμα, ἔστω καὶ διεφθαρμένον, ἀλλ' ἵνα ἴδωμεν ποῦ καταντᾷ καὶ τί ἀποβαίνει λαὸς ἄθρησκος, ἀρκεῖ νὰ στρέψωμεν τὸ βλέμμα πρὸς ἐκείνας τὰς ἀπαισίας ἐποχὰς ἐν αἷς ἡ ἀναρχία τῶν πνευμάτων ἐπιφέρει τὴν κοινωνικὴν ἀναρχίαν, ἡ θηριωδία τῶν παθῶν καταπνίγει πᾶν αἴσθημα δικαιοσύνης καὶ ἀγάπης, καὶ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς κοινωνίας ἐγείρεται ἡ τρομοκρατία τοῦ ἐγκλήματος. Ὁ χαλινὸς τοῦ λόγου εἶναι ὁ χαλινὸς τοῦ Θεοῦ, ἅμα ἐκλεί-

ψῆ, δὲν ἀπομένουσιν εἰμὴ τὰ συμφέροντα καὶ τὰ πάθη, καὶ τὰ δύο ταῦτα ἐλατήρια φέρουσιν εἰς τὴν ἀλληλομαχίαν καὶ ἀλληλοκτονίαν.

Ἐὰν δὲ παρὰ τὴν ἱστορίαν τῶν λαῶν μελετήσωμεν ἰδίως τὴν ἱστορίαν τῶν μεγάλων πνευμάτων, ἅτινα ἐνεβάθυναν εἰς τὸ πρόβλημα τοῦ παντός, καὶ διὰ τῶν ὑψηλῶν αὐτῶν θεωριῶν ἐπροσπάθησαν νὰ τὸ λύσωσι, καὶ οὕτω παρήγαγον πᾶσαν μάθησιν καὶ πᾶσαν ἐπιστήμην καὶ αὐτὰς ἐκείνας τὰς θετικὰς γνώσεις, ἃς λίαν ἀγνωμόνως καὶ ἀκρίτως τινὲς τῶν καθ' ἡμᾶς ἀντιτάττουσι κατὰ τῆς μεταφυσικῆς ἐπιστήμης, ἐξ ἧς ἄλλοτε παρήχθησαν καὶ πάντοτε ἐξαρτῶνται, πάλιν πειθόμεθα ὅτι οὐδὲν ἐξ αὐτῶν παρεγνώρισε τὴν δύναμιν τοῦ λόγου καὶ τὸ πρῶτον αὐτοῦ στοιχεῖον. — Ὁ πρῶτος θεμελιωτὴς καὶ *αὐτουργὸς* τῆς φιλοσοφίας ὁ Σωκράτης, ἐκ τοῦ σκοποῦ τῶν ὄντων, ὃν διὰ τῆς ἀκαταμαχήτου διαλεκτικῆς του πανταχοῦ ἀνεζήτει καὶ ἀπεδείκνυεν, ἀνῆλθεν εἰς τὸ πρῶτον αἴτιον τῶν ὄντων, καὶ ἐν μέσῳ τῆς πολυθεΐας τὸν ἕνα καὶ μόνον Θεὸν ὡμολόγησε, καὶ τὸν θεῖον νόμον τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ τὴν ὁλοσχερῆ ἀφοσίωσιν εἰς τὸν νόμον τοῦτον δι' ὅλου τοῦ βίου αὐτοῦ ἐδίδαξε καὶ διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος ἐπεσφράγισε. Δὲν ἦτο ὁ Σωκράτης ἐξ ἐκείνων τῶν ἠθικῶν φιλοσόφων, οἵτινες τὴν ἐν τῷ λόγῳ ἀδιάρρηκτον ἑνότητα τῆς ἠθικῆς καὶ μεταφυσικῆς διασχίζουσι, καὶ παραδεχόμενοι τὸν νόμον ἀπαρνοῦνται τὸν νομοθέτην. Οὐδεὶς δὲ μᾶλλον τοῦ ἀμέσου αὐτοῦ μαθητοῦ ἀνεγνώρισε τὸ τέλειον ἀγαθὸν ὡς ὕψιστον ἀντικείμενον τῆς νοήσεως ἐνταυτῷ καὶ τῆς πράξεως. Ὁ Πλάτων τὴν διαλεκτικὴν τοῦ νοὸς συνεταύτισε μὲ τὴν διαλεκτικὴν τῆς καρδίας ἀποδείξας ὅτι εἷς καὶ μόνος πρέπει νὰ ἦναι ὁ πρὸς ὃν ὅρος ἀμφοτέρων, αὐτὸ τὸ *ὄντως ὄν*, αὐτὸς ὁ λόγος τοῦ παντὸς εἰς ὃν ἀνέρχεται ὁ νοῦς διὰ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ὁμοιωμάτων αὐτοῦ καὶ πρὸς ὃν ἀτενίζει καὶ σπεύδει διὰ τῆς σοφίας καὶ ἀρετῆς πᾶσα ψυχὴ ἔλλογος. Καὶ ἐὰν πρῶτον αἴτιον δὲν ὑπάρχει, οὐδὲν αἴτιον ὑπάρχει, εἶπεν ὁ Ἀριστοτέλης, καὶ τὸ πρῶτον τοῦτο αἴτιον τὸ *κινοῦν πρῶτον* καὶ τὸ *οὗ ἕνεκα* τοῦ παντὸς ἕλκει πρὸς ἑαυτὸ τὰ πάντα, ὥστε καὶ ὁ Ἀριστοτέλης *μετὰ τὰ φυσικὰ ἐθεολόγησεν*, ὡς λέγει ὁ Ἀμμώνιος. Πλὴν δὲ τῶν Ἐπικουρείων, οἵτινες τὰ πάντα ἀνάγουσιν εἰς τὴν αἴσθησιν καὶ τὴν ἡδονήν, καὶ τῶν Σκεπτικῶν, οἵτινες τὰ πάντα ἀρνοῦνται καὶ οὐδὲν πιστεύουσιν, οὐδεμία τῶν σχολῶν τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας παρεῖδε τὸ πρῶτον τοῦτο στοιχεῖον τοῦ λόγου, καί τινες μετ' αὐτοῦ συνεταύτισαν τὰ πάντα, εἴτε διὰ τοῦ ἀπολύτου ἰδανισμοῦ, ὡς οἱ Ἐλεᾶται, εἴτε διὰ τοῦ πανθεϊσμοῦ, ὡς οἱ Στωϊκοὶ καὶ ο Ἀλεξανδρινοί. Κατὰ δὲ τὴν νέαν φιλοσοφίαν τὴν ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦὶ Χριστιανισμοῦ μέχρι τῆς σήμερον διήκουσαν καὶ παντοῖα συστήματα παραγαγοῦσαν, τὴν ὕπαρξιν τοῦ πρώτου στοιχείου τοῦ λόγου καὶ τὴν ἐξ αὐτοῦ ἐξάρτησιν πάσης νοήσεως, πάσης ἐπιστήμης, πάσης ἠθικότητος, πάντες οἱ ὑψηλότεροι νόες ἀνεγνώρισαν καὶ ὡμολόγησαν, εἴτε εἰς τὰς φιλοσοφικὰς μελέτας περιορισθέντες, εἴτε εἰς τὴν μελέτην τῆς ὑλικῆς φύσεως καὶ τῶν νό-

μων αὐτῆς ἐνδιατρίψαντες. Βεβαίως τὸν Θεὸν δὲν ἠρνήθησαν οὔτε οἱ ἀνατολικοὶ πατέρες οἱ περὶ τὸ θεῖον δόγμα ἐμβριθῶς φιλοσοφήσαντες, οὔτε οἱ δύο φωστῆρες τῆς δύσεως ἐν τῷ μεσαιῶνι, ὁ Ἱερὸς Αὐγουστῖνος καὶ Θωμᾶς ὁ Ἀκινάτης, ὁ μὲν μετὰ τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας ὁ δὲ μετὰ τῆς ἀριστοτελικῆς συναρμόσαντες τὴν χριστιανικὴν ἀλήθειαν· οὐδὲ ἄθεοι ἦσαν οἱ σοφώτεροι καὶ θετικώτεροι τῶν σχολαστικῶν, οὐδὲ ὁ ἀνακαινίσας τὴν φιλοσοφίαν Καρτέσιος, οὐδὲ ὁ Μαλεβράγχης καὶ ὁ Σπινόζας, οὐδὲ ὁ χριστιανικώτατος Πασχὰλ, οὐδὲ ὁ μέγας Λεϊβνίτιος, οὐδὲ ὁ πρῶτος τῶν φυσικῶν Νεύτων, οὐδὲ οἱ κορυφαῖοι τῶν ἀστρονόμων Κεπλέρος καὶ Κοπέρνικος, οὐδὲ ὁ πατὴρ τῆς νέας Γερμανικῆς φιλοσοφίας Κάντιος. Καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ ἰδανισταὶ καὶ πανθεϊσταὶ τὴν ζήτησιν τοῦ ἀπολύτου καὶ τῆς πρὸς τὸν κόσμον σχέσεως αὐτοῦ ἔθεντο ὡς σκοπὸν πάσης φιλοσοφίας καὶ πάσης ἐπιστήμης. Ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Γαλλίᾳ ἐπίσης οἱ διασημότεροι τῶν φιλοσόφων καὶ ἐπιστημόνων ὁμολογοῦσι τὸ αἴτιον πρῶτον, τὸ αἴτιον ἄπειρον, ἐξ οὗ τὰ δεύτερα καὶ πεπερασμένα, καὶ ὅπου δήποτε καὶ ὅπως δήποτε ἀνακαλύψωσι νόμον τῆς ὕλης ἢ νόμον τοῦ πνεύματος, ἀναγνωρίζουσι τὸν θεῖον νομοθέτην. Πανταχοῦ καὶ πάντοτε ἀντηχεῖ ὁ χορὸς οὗτος τῶν δαιμονίων πνευμάτων ὁ ᾄδων τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἐν τῷ κόσμῳ λόγος, ὃν οὐδεὶς ἀρνεῖται, ἀνυψοῖ καὶ ἄκοντας τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν φιλοσόφων εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ θείου λόγου, ὥστε καὶ πάλιν δέον νὰ κατέλθωμεν εἰς τὰ σκοτεινὰ καταγώγια τοῦ σκεπτισμοῦ καὶ ὑλισμοῦ ἵνα εὕρωμεν τὴν ἄγνοιαν ἢ τὴν παραγνώρισιν τῆς θείας ἀρχῆς τοῦ παντὸς, διότι ὁ μὲν σκεπτικὸς ἑκουσίως τυφλώττει καὶ οὐδὲν πιστεύει, ὁ δὲ ὑλιστὴς πιστεύει μόνον τὴν αἴσθησιν καὶ τὴν ἀναγκαίαν τῶν αἰσθήσεων διαδοχὴν, καὶ χωρὶς νὰ καταλάβῃ ὅτι ἡ αἴσθησις δὲν εἶναι εἰμὴ ὑλικὸν σημεῖον ἀοράτου δυνάμεως, αὐθαιρέτως δογματίζει ὅτι ἐπέκεινα τῆς αἰσθήσεως οὐδὲν ὑπάρχει, οὐδὲν γινώσκομεν, καὶ κολοβώνει τὴν νόησιν ἥτις καθὸ ἔλλογος ὑπὸ τὴν αἴσθησιν βλέπει τὴν δύναμιν, ὑπὸ τὸ φαινόμενον βεβαιοῖ τὸ νοούμενον, καὶ τοῦ φαινομένου πιστεύει τὴν ταὐτότητα, καὶ ζητεῖ τὸν ἀληθῆ νόμον ἤτοι τὸ αἴτιον καὶ τὸ τέλος, καὶ ἀποδίδει τὸ τέλος εἰς τὸ αἴτιον, καὶ ὑπὲρ πάντα τὰ αἴτια δὲν δύναται νὰ μὴ ἀναγνωρίσῃ αἴτιον πρῶτον. Ὁ δὲ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ἀναγεννηθεὶς ὑλισμὸς, καθ' ὃν ἔλαβε λογικώτερον τύπον διὰ τοῦ Herbert Spencer, οὔτε ἀρνεῖται οὔτε βεβαιοῖ τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ λέγει ὅτι ὁ Θεὸς δὲν δύναται νὰ γείνῃ γνωστὸς, ἂν καὶ ἡ ἰδέα τοῦ ἀπείρου καὶ τοῦ ἀπολύτου δὲν δύναται νὰ ἐξαλειφθῇ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, καὶ ὅτι τοῦτο οὐδὲ ἓν βῆμα δύναται νὰ προβῇ χωρὶς νὰ ὑποθέσῃ *διδόμενά* τινα (data), λ. χ. τὴν ἑνότητα τῆς δυνάμεως, τὸ ἄπειρον τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου κλπ. Ἀλλὰ τὰ διδόμενα ταῦτα καὶ αὐτὴ ἡ ἀνεξάντλητος τοῦ πνεύματος ἔννοια τοῦ ἀπείρου καὶ τοῦ ἀπολύτου προφανῶς οὐδὲν ἕτερον εἶναι ἢ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ λόγου· καὶ ἐὰν χωρὶς τῶν στοιχείων τούτων οὐδεμία ἐπιστήμη εἶναι δυνατὴ, τοῦτο δηλοῖ ὅτι τὰ στοιχεῖα

ταῦτα δὲν εἶναι ὑποθέσεις αὐθαίρετοι καὶ ἁπλᾶ ἐπινοήματα, ἀλλὰ στοιχεῖα πραγματικῶς ὑπάρχοντα καὶ ἀδιαῤῥήκτως συνεχόμενα μεθ' ὅλης τῆς λοιπῆς πραγματικότητος, ἥτις διὰ τοῦτο οὔτε νοεῖται οὔτε ἐξηγεῖται ἄνευ αὐτῶν. Καὶ ἐὰν *τοῦ ἀπολύτου ὄντος ἔχομεν ἀόριστον συνείδησιν, ἣν οὐδεμία νοερὰ προσπάθεια δύναται νὰ καταργήσῃ* (no mental effort can suppress), δὲν ἕπεται ἐκ τούτου ὅτι *αἰωνίως ἀπαγορεύεται ἡμῖν ἡ σύλληψις καὶ γνῶσις τοῦ ἀπολύτου τούτου ὄντος* (we are eternally debarred fron knowing or conceiving absolute Being), ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας, ὅτι εἰς τὴν συνείδησιν ταύτην καὶ εἰς τὰ ἀχώριστα πάσης νοήσεως ἄλλα διδόμενα ἔχομεν ἀρκετὰ μέσα οὐχὶ βεβαίως ἵνα καταλάβωμεν ἐντελῶς τὸ ἄπειρον, ἐπειδὴ τοῦτο ἤθελεν εἶσθαι ἀντιφατικὸν καὶ ἀδύνατον, ἀλλ' ἵνα ἀποκτήσωμεν ἐπαρκῆ γνῶσιν αὐτοῦ, ἐφαρμόζοντες εἰς τὴν ἐν ἡμῖν ἀνεξάλειπτον ἔννοιαν αὐτοῦ τὴν αὐτὴν λογικὴν μέθοδον, ἣν εἰς πᾶσαν φυσικὴν καὶ μαθηματικὴν ἔννοιαν ἐφαρμόζομεν καὶ δι' ἧς τὰς βεβαιοτέρας καὶ θετικωτέρας τῶν ἐπιστημῶν κατασκευάζομεν.

Δ'

Εἴδομεν μέχρι τοῦδε ὅτι διὰ τῆς ψυχολογικῆς ἀναλύσεως εὑρίσκομεν ἐν τῷ λόγῳ ὡς οὐσιῶδες αὐτοῦ στοιχεῖον τὴν εἰς Θεὸν πίστιν, καὶ ὅτι τὴν ἐν τῷ ἡμετέρῳ πνεύματι ὕπαρξιν τῆς πίστεως ταύτης ἐπιβεβαιοῖ ἡ ἱστορία τῶν λαῶν καὶ τῶν ἐξοχωτέρων πνευμάτων. Ὁ Θεὸς λοιπὸν ἀποκαλύπτεται διὰ τοῦ λόγου καὶ διὰ τῆς ἱστορίας. Ἀλλ' οὐχ ἧττον σαφῶς ἀποκαλύπτεται διὰ τῆς δημιουργίας. Ἡ ἐκ τῆς τάξεως τοῦ κόσμου ἀπόδειξις εἶναι, ὡς ἐλέγομεν, μία τῶν πολλῶν ἀποδείξεων καθ' ἃς ἐφαρμόζομεν τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος, καὶ ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς πλήττει ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην τὸ πνεῦμα καὶ τῶν μᾶλλον ἀπίστων· διὰ τοῦτο καὶ πολλάκις ἐπαναλαμβάνεται καὶ μετὰ θαυμαστῆς εὐγλωττίας ὑπό τε τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν θεολόγων ἀναπτύσσεται [1]. Ἀλλὰ παρὰ τὴν διὰ τοῦ κόσμου, διὰ τοῦ λόγου καὶ διὰ τῆς ἱστορίας ἀποκάλυψιν, ἐγένετο ἆρα καὶ ἑτέρα σαφεστέρα καὶ πληρεστέρα ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου καὶ διὰ τῆς ἐνανθρωπίσεως τοῦ θείου Λόγου; Ἡ εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο καταφατικὴ ἀπάντησις εἶναι ἡ βάσις τῆς Χριστιανικῆς πίστεως. Δὲν προτιθέμεθα ἐνταῦθα νὰ ἐπαναλάβωμεν τὴν ἀπόδειξιν τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας, περὶ ἧς παραπέμπομεν εἰς τὰ ἄλλοτε ὑφ' ἡμῶν δημοσιευθέντα [2]. Ἐνταῦθα προεθέμεθα ἐπιστημονικῶς μόνον ν' ἀποδείξωμεν τὴν ὕπαρξιν τῆς ψυχῆς, τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν διὰ τοῦ ηθικοῦ νόμου σχέσιν αὐτῶν δηλ. ἐκεῖνον τὸν πνευματικὸν κόσμον ἐξ οὗ ὁ κόσμος τῆς ὕλης ἐξαρτᾶται, καὶ οὗ ἄνευ οὔτε νοεῖται οὔτε ἐξηγεῖται· προεθέ-

1 Ὅρ. Kersot Essai sur la Providence κεφ. ς', ἐπιγραφόμενον Providence visible dans l'ordre de la nature.

2 Φιλοσοφικαὶ μελέται περὶ Χριστιανισμοῦ.

μεθα ν' ἀποδείξωμεν ὅτι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ δὲν ὑπάρχει μόνον ὕλη καὶ ἀνάγκη, ἀλλὰ προσέτι πνεῦμα καὶ ἐλευθερία, ὅτι πᾶν ἀνθρώπινον πνεῦμα εἶναι ἔλλογον, καὶ ὅτι ὁ λόγος οὐσιωδῶς οὐδὲν ἕτερον εἶναι εἰμὴ ἡ εἰς Θεὸν πίστις. Ἡ πίστις αὕτη εἶναι ἡ ἐγγύησις πάσης ἀληθείας καὶ ἡ βάσις πάσης ἐπιστήμης. Θέλομεν ἴδει βραδύτερον ὅτι εἶναι ἐπίσης ἡ πηγὴ καὶ ἡ ἐγγύησις πάσης ἠθικότητος.

Ἀλλ' ἐὰν μετ' ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας ἀποδεικνύεται ἡ ὕπαρξις τοῦ Θεοῦ, δυνάμεθα ἄρα μετὰ τῆς αὐτῆς ἀκριβείας νὰ μορφώσωμεν πλήρη ἔννοιαν τῆς φύσεως αὐτοῦ; Τοῦτο εἶναι ἀδύνατον, διότι, καθ' ἃ πολλάκις εἴπομεν, τὸ πεπερασμένον οὐδέποτε ἐξισοῦται πρὸς τὸ ἄπειρον. Δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν τὴν φύσιν τοῦ ἀπείρου μέχρι τινός, δὲν δυνάμεθα ἐντελῶς νὰ τὴν καταλάβωμεν. Ἐὰν καὶ αὐτῶν τῶν πεπερασμένων ἡ γνῶσις, ὅσῳ καὶ ἂν προβῇ κατὰ τὴν ἔκτασιν, τὴν σαφήνειαν καὶ τὴν βεβαιότητα, φθάνει ἀναποφεύκτως εἰς τὸ μυστήριον, πολλῷ μᾶλλον ἡ γνῶσις τοῦ ἀπείρου. Μέχρι τίνος δὲ προβαίνει ἡ ἐπιστημονικὴ γνῶσις τοῦ ἀπείρου, πῶς μορφοῦται, πῶς ἀναπτύσσεται, πῶς βεβαιοῦται, τοῦτο εἶναι τὸ ζήτημα εἰς ὃ νῦν ὀφείλομεν νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχήν.

Ὁ Θεός, εἴπομεν, εἶναι αἴτιον πρῶτον, καὶ ἐπομένως αἴτιον ἄπειρον. Ἠξεύρομεν ἤδη ὅτι φύσις τοῦ αἰτίου εἶναι νὰ παράγῃ τὸ αἰτιατόν, νὰ δίδῃ αὐτῷ τὸ εἶναι, καὶ ἐπειδὴ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ αἴτια, ἐν ᾧ ἀφ' ἑνὸς παρέχουσι τὴν ὕπαρξιν εἰς τὰ αἰτιατά, ἀφ' ἑτέρου λαμβάνουσιν αὐτὴν παρ' ἄλλων αἰτίων, καὶ διὰ τοῦτο κυρίως καὶ ἀπολύτως αἴτια δὲν εἶναι, ἀλλὰ καταχρηστικῶς θεωροῦνται αἴτια καὶ σχετικῶς ἐνεργοῦσιν, εἴπομεν ὅτι ὁ λόγος πιστεύων εἴς τι αἴτιον πιστεύει ἐξ ἀνάγκης εἰς τὸ αἴτιον πρῶτον. Καὶ ἐὰν τὸ αἴτιον πρῶτον εἶναι ἄπειρον, κατὰ πᾶσαν ἔννοιαν εἶναι ἄπειρον, καθὼς τὰ πεπερασμένα εἶναι κατὰ πᾶσαν ἔννοιαν πεπερασμένα. Εἶναι καὶ τοῦτο πόρισμα τῶν προεκτεθεισῶν ἀρχῶν. Ἐὰν τὸ πεπερασμένον ἦτο κατά τι τῶν προσόντων αὐτοῦ ἄπειρον, θὰ ὑπῆρχεν ἐν τῇ φύσει αὐτοῦ ἀντίφασις ἀσυμβίβαστος, καὶ πᾶν ἀντιφατικὸν εἶναι ἀδύνατον. Τὸ αὐτὸ ῥητέον περὶ τοῦ ἀπείρου· δὲν θὰ ἦτο ἄπειρον, ἐὰν κατά τι περιωρίζετο ἡ φύσις αὐτοῦ ἢ ἐμποδίζετο ἡ ἐνέργειά του.

Τὰ πεπερασμένα περατοῦνται κατὰ τόπον καὶ χρόνον. Εἴπομεν ὅτι ὅσῳ καὶ ἂν ὑποθέσωμεν αὐτὰ ἐκτεινόμενα κατὰ τὸν ὄγκον ἢ παρατεινόμενα κατὰ τὴν διάρκειαν, καὶ ὅσῳ καὶ ἂν τὰ πολλαπλασιάσωμεν διὰ τῆς φαντασίας, ἐπέκεινα αὐτῶν θὰ ἦναι πάντοτε τόπος καὶ χρόνος, οἵτινες εἶναι δύο ὅροι οὓς προϋποθέτει πᾶσα ὕπαρξις, δύο ὅροι καὶ λογικῶς καὶ πραγματικῶς προηγούμενοι πάσης ὑπάρξεως· ἅμα νοήσωμεν οἵαν δήποτε ὕπαρξιν, νοοῦμεν δι' αὐτοῦ τούτου ὅτι εἶναι ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ, νοοῦμεν τοὺς δύο τούτους ὅρους. Οὗτοι δὲ εἶναι ἐξ ἀνάγκης καὶ ὡς ἐκ τῆς λογικῆς αὐτῶν φύσεως ἄπειροι καὶ προαγγέλλουσι καὶ προϋποθέτουσιν αἴτιον ὄντως ἄπειρον, ἐκεῖνο τὸ αἴ-

πον τὸ ὁποῖον αὐτὸς ὁ λόγος ἀπαιτεῖ· ὥστε ὑπάρχει ἄπειρος τόπος καὶ χρόνος, διότι ὑπάρχει Θεὸς ἄπειρος. Βεβαίως οὐδέποτε θέλομεν καταλάβει ποία σχέσις ὑπάρχει μεταξὺ Θεοῦ καὶ τόπου καὶ χρόνου, ἀλλ' ἅμα νοήσωμέν τι ὡς ὑπάρχον, δὲν δυνάμεθα εἰμὴ νὰ τὸ νοήσωμεν ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ· τὰ στοιχεῖα τοῦ λόγου δὲν ἀντιφάσκουσι πρὸς ἄλληλα, ἀλλὰ θαυμασίως συναρμολογοῦνται. Ὑπάρχει ἐν τῷ λόγῳ ἡ ἔννοια τοῦ ἀπείρου τόπου καὶ ἡ τοῦ ἀπείρου χρόνου, διότι συνυπάρχει μετ' αὐτῶν ἡ ἔννοια τοῦ ἀπείρου αἰτίου, καὶ τὸ ἄπειρον τοῦτο αἴτιον ἀποκαλύπτεται κατὰ πρῶτον διὰ τῆς ἀπείρου κατὰ τόπον καὶ χρόνον δυνατότητος πεπερασμένων ὄντων. Τοῦτο ἐννοοῦμεν ὅτε λέγομεν ὅτι ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος εἶναι ἄπειροι. Ἄπειρον ἔκτασιν καὶ ἄπειρον διάρκειαν οὐδαμοῦ βλέπομεν, διότι πάντα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εἶναι πεπερασμένα, καὶ οὐχ ἧττον πιστεύομεν ὅτι τὰ πεπερασμένα ταῦτα δύνανται νὰ πολλαπλασιασθῶσιν ἐπ' ἄπειρον καὶ ἡ δυνατότης αὕτη ὑποθέτει ὂν ὄντως ἄπειρον.

Μόνον ἐν τῷ πρώτῳ αἰτίῳ ὑπάρχει ἄπειρος διάρκεια καὶ ἄπειρος διάρκεια καὶ ἄπειρος ἐνέργεια. Ὁ Θεὸς εἶναι λοιπὸν ἀΐδιος καὶ ἀπέραντος· καθὸ ἀΐδιος πάντοτε ὑπῆρξε καὶ πάντοτε θέλει ὑπάρχει, καθὸ ἀπέραντος ἔχει δύναμιν ἣν οὐδὲν περιορίζει. Λέγομεν ὅτι οὐδὲν περιορίζει τὴν δύναμιν, οὐχὶ τὴν ἔκτασιν τοῦ Θεοῦ, διότι ἡ ἔκτασις εἶναι προσὸν τῆς ὕλης, καὶ πᾶσα ὕλη εἶναι πεπερασμένη. Ἄρα ὁ Θεὸς δὲν εἶναι ὕλη. Τὰ ἐν τῇ ὕλῃ αἴτια εἶναι πάντα πεπερασμένα, καὶ ἐὰν τὸ αἴτιον πρῶτον εἶναι ἄπειρον, εἶναι δι' αὐτὸ τοῦτο καὶ ἄϋλον. Πνεῦμα εἶναι λοιπὸν ὁ Θεὸς, καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, καθ' ὅσον τὸ πεπερασμένον δύναται νὰ εἰκονίσῃ τὸ ἄπειρον, ἔχομεν μόνον ἐν ἡμῖν. Πνεῦμα ἀΐδιον κατὰ τὴν ὕπαρξιν καὶ ἀπέραντον κατὰ τὴν δύναμιν, τοιαῦτα εἶναι τὰ πρῶτα στοιχεῖα ἅτινα προκύπτουσιν ἐκ τῆς ἐπιστημονικῆς ἀναλύσεως τῆς ἐννοίας τοῦ πρώτου αἰτίου, εἰς ὃ δυνάμει τοῦ λόγου πιστεύομεν. Ἀγνοοῦμεν ἐὰν ηὐτυχήσαμεν νὰ ἐκθέσωμεν τὴν ἀνάλυσιν ταύτην μὲ τὴν σαφήνειαν ἧς εἶναι ἐπιδεκτικὴ, ἀλλὰ νομίζομεν ὅτι αἱ μέχρι τοῦδε ἐκτεθεῖσαι θεωρίαι ἀποτελοῦσι σειρὰν ἀδιάῤῥηκτον καὶ ἀκαταμάχητον.

Ἡ ἑνότης, ἡ ταὐτότης, ἡ αὐτενέργεια τῆς ψυχῆς, ἡ λογικὴ φύσις αὐτῆς, τὰ τέσσαρα ταῦτα προσόντα εἶναι ἀλληλένδετα καὶ γνωρίζονται διὰ τῆς συνειδήσεως. Τὰ τρία στοιχεῖα τοῦ λόγου, αἱ τρεῖς ἀρχαὶ ἐξ ὧν συνίσταται ἀποκαλύπτονται ἐπίσης διὰ τῆς συνειδήσεως καὶ εἶναι ὡσαύτως ἀναπόσπαστοι ἀλλήλων καὶ ἀναντίῤῥητος εἶναι ἡ μεταξὺ αὐτῶν σχέσις, δυνάμει τῆς ὁποίας αἱ τρεῖς ἀνάγονται εἰς μίαν, δηλ. αἱ δύο τελευταῖαι εἰς τὴν πρώτην, εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος. Αὕτη δὲ περιέχει ἐξ ἀνάγκης τὴν πίστιν εἰς τὸ αἴτιον πρῶτον, διότι τοῦτο μόνον εἶναι κυρίως καὶ ἀληθῶς αἴτιον, καὶ καθὸ πρῶτον εἶναι ἄπειρον, καθὸ ἄπειρον, εἶναι ἄϋλον, ἀΐδιον, ἀπέραντον. Αἱ ἔννοιαι αὗται ἐνυπάρχουσιν ἐν παντὶ πνεύματι. Ἡ ἐπιστήμη δὲν τὰς ἐπινοεῖ, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐσωτερικῆς παρατηρήσεως, διὰ τῆς σκέψεως κα-

θιστᾷ αὐτὰς σαφεστέρας, ὁρίζει καὶ διακρίνει αὐτάς, ἀνακαλύπτει τὴν τάξιν καθ' ἣν συνυπάρχουσι σχετιζόμεναι πρὸς ἀλλήλας καὶ ἀναλύει αὐτὰς εἰς τὰ συστατικὰ αὐτῶν στοιχεῖα. Τὸ ὕψιστον στοιχεῖον τοῦ λόγου εἰς ὃ ἤδη ἐφθάσαμεν εἶναι τὸ αἴτιον πρῶτον, καὶ τοῦτο ἀναλυόμενον παρέχει τὰ πρῶτα προσόντα περὶ ὧν διελάβομεν. Μόνη ἡ παρατήρησις ὡδήγησεν ἡμᾶς εἰς τὴν γνῶσιν τῶν προσόντων τῆς ψυχῆς καὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ λόγου, καὶ ἡ ἀνάλυσις τοῦ λόγου κατέδειξε καὶ τὰ στοιχεῖα ἐξ ὧν συνίσταται, καὶ ποῖον τὸ πρῶτον τῶν στοιχείων τούτων, καὶ ποία ἡ φύσις αὐτοῦ. Τὴν φύσιν ταύτην δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν εἰμὴ διὰ τῆς ἀναλύσεως, δὲν δυνάμεθα νὰ τὴν ὁρίσωμεν ὡς ὁρίζομεν τὰ πεπερασμένα. Προκειμένου περὶ τοῦ πρώτου αἰτίου ὁ *λογικὸς* ὁρισμὸς δὲν ἐγχωρεῖ, καθὼς δὲν ἐγχωρεῖ, ὡς εἴδομεν, ἡ λογικὴ ἀπόδειξις. Ὁ ὁρισμὸς γίνεται ἐκ γένους καὶ διαφορᾶς,δηλ. ἐκ τῆς ἐνδείξεως τοῦ προσεχεστέρου γένους εἰς ὃ ἀνήκει τὸ ὁριζόμενον καὶ τῆς εἰδικῆς διαφορᾶς δι' ἧς διακρίνεται τῶν ὁμογενῶν του. Ἄρα ὑποθέτει ἐκείνην τὴν εἰς γένη καὶ εἴδη κατάταξιν τῶν ἐννοιῶν, περὶ ἧς διελάβομεν ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τῶν μελετῶν τούτων. Ἐὰν θέλωμεν ν' ἀποδώσωμεν τὸν ὁρισμὸν λ. χ. τοῦ ἀνθρώπου, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι εἶναι ζῶον ἔλλογον, διότι ὑπάγεται εἰς τὸ γένος τοῦ ἐμψύχου ἤτοι ζώου, καὶ διακρίνεται τῶν ἄλλων ζώων διὰ τοῦ λόγου. Ἀλλὰ τὸ ὄν, ὅπερ εἶναι τὸ πρῶτον γένος δὲν ὁρίζεται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, διότι δὲν ὑπάγεται εἰς ἕτερον γένος καὶ δὲν ἔχει ὁμογενῆ, ἀφ' ὧν νὰ διακρίνηται δι' εἰδικῶν διαφορῶν. Καθὼς ἅμα φθάσωμεν εἰς τὸν κατώτατον βαθμὸν τῆς κατατάξεως, τουτέστιν εἴς τι ἄτομον ἑνικὸν καὶ μονοειδές, ὁ λογικὸς ὁρισμὸς δὲν ἰσχύει πλέον νὰ καταδείξῃ ὅλην τὴν φύσιν αὐτοῦ, παρομοίως δὲν ἐγχωρεῖ ἐπὶ τοῦ πρώτου γένους, ὅπερ εἰς οὐδὲν εὐρύτερον γένος ὑπάγεται καὶ εἰς ὃ πάντα τὰ ἄλλα ὑπάγονται. Ἔτι δὲ ὀλιγώτερον ἰσχύει ἐπὶ τοῦ πρώτου αἰτίου, ὅπερ ἐπὶ τοῦ πρώτου γένους ἵσταται, καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν δύναται νὰ συμπεριληφθῇ εἰς τὰς κατατάξεις ἀφῃρημένων καὶ γενικῶν ἐννοιῶν, διότι ἀφῃρημένη καὶ γενικὴ ἔννοια δὲν εἶναι, ἀλλὰ συγκεκριμένη ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην, καθ' ὅσον εἶναι ἡ ἔννοια τῆς μεγίστης καὶ ἀπολύτου πραγματικότητος ἐξ ἧς πᾶσα ἄλλη προῆλθε καὶ ἐξαρτᾶται. Ἐπὶ τῶν τοιούτων ἐγχωρεῖ μόνον ὁ *οὐσιώδης* λεγόμενος ὁρισμός, τουτέστιν ἡ δήλωσις τῶν οὐσιωδῶν συστατικῶν τῆς ἐννοίας, καὶ ταῦτα γνωρίζονται διὰ τῆς ἀναλύσεως. Ἡ ἀνάλυσις τοῦ πρώτου αἰτίου παρέσχεν ἡμῖν τὰ ἑξῆς στοιχεῖα· ὅτι εἶναι πνεῦμα ἀΐδιον κατὰ τὴν ὕπαρξιν καὶ ἀπέραντον κατὰ τὴν δύναμιν. Ἀλλὰ τὰ στοιχεῖα ταῦτα δὲν εἶναι τὰ μόνα αὐτοῦ στοιχεῖα καὶ περὶ τούτων ἄλλοτε.

Π. ΒΡΑΙΛΑΣ ΑΡΜΕΝΗΣ.

ΟΛΙΓΑ ΤΙΝΑ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΚΑΙ ΙΔΙΩΣ

ΠΕΡΙ ΜΑΚΩΛΑΙΥ *

Οἱ πλεῖστοι ἐξ ὑμῶν ἀνεγνώσατε βεβαίως τὸ τοῦ Λουκιανοῦ «πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγράφειν»· οὐκ ὀλίγοι δὲ πιθανῶς διεξήλθετε τὰς περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου δοξασίας τοῦ Thiers ἐν τῷ δωδεκάτῳ τόμῳ τοῦ περὶ Ὑπατείας καὶ Αὐτοκρατορίας ἱστορικοῦ αὐτοῦ ἔργου.

Ὁ ἀντιπαραβάλλων τὰς δύο ταύτας πραγματείας ἀπορεῖ τῇ ἀληθείᾳ πόσον ὀλίγον ἠλλοιώθησαν οἱ κανόνες τῆς καλῆς ἐκείνης ἐπιστήμης καὶ τέχνης, ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων μέχρι τῶν νεωτέρων. Ὅσῳ διαφόρως καὶ ἂν ὑποτυπῶσι τοὺς ἀφορισμοὺς καὶ τὰ παραγγέλματα αὐτῶν οἱ δύο διδάσκαλοι, κατ' οὐσίαν συμφωνοῦσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πρὸς ἀλλήλους. Κατὰ τὸν Σαμοσατέα, ὁ κατερχόμενος εἰς τὸ στάδιον τῆς ἱστορίας, δύο ταῦτα κορυφαιότατα δέον νὰ ἔχῃ οἴκοθεν, σύνεσίν τε πολιτικὴν καὶ δύναμιν ἑρμηνευτικήν· κατὰ δὲ τὸν Γαλάτην, τὸ κυριώτατον τοῦ ἱστορικοῦ προτέρημα, ἐν ᾧ ἀξιοῖ ὅτι περιέχονται πάντα τὰ λοιπά, καὶ αὐτὴ ἡ ἑρμηνευτικὴ δύναμις, εἶναι τὸ ἀντιληπτικόν, ἤτοι, ἵνα μεταχειρισθῶ τὸν τῆς γλώσσης αὐτοῦ ὅρον, l' intelligence. Τὰ δύο ταῦτα θεωρήματα φαίνονται κατὰ πρῶτον μηδὲν κοινὸν πρὸς ἄλληλα ἔχοντα. Ἡ πολιτικὴ σύνεσις τοῦ Λουκιανοῦ ἔχει σημασίαν εὐρυτέραν τῆς τοῦ ἀντιληπτικοῦ, ὅπως κοινῶς ἐννοοῦμεν τοῦτο, διότι περιλαμβάνει οὐ μόνον τὴν εὐχερῆ τῶν πραγμάτων ἀντίληψιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀκριβῆ αὐτῶν διάγνωσιν, καὶ τὴν ἀσφαλῆ περὶ αὐτῶν κρίσιν· πλὴν δὲ τούτων πάντων, ὁ Σαμοσατεὺς ἀπαιτεῖ καὶ τὴν ἑρμηνευτικὴν δύναμιν. Ἐπειδὴ ὅμως κατὰ τὸν Thiers, τὸ ἀντιληπτικὸν εἶναι ἡ ἐξαίρετος ἐκείνη δύναμις, ἥτις διδάσκει ἡμᾶς νὰ διακρίνωμεν τὸ ἀληθὲς ἀπὸ τοῦ ψευδοῦς, νὰ εἰκονίζωμεν τοὺς ἀνθρώπους ἀκριβῶς, νὰ διαφωτίζωμεν τὰ μυστήρια τῆς πολιτικῆς καὶ τοῦ πολέμου, ν' ἀφηγώμεθα τὰ πράγματα μετὰ γλαφυροῦ ῥυθμοῦ καὶ νὰ ἤμεθα περὶ τὰς κρίσεις ἐπιεικεῖς, ἕπεται ὅτι οἱ δύο ἱστοριολόγοι, καίπερ μεταχειρισθησαν δύο διαφόρους ὅρους, τὴν αὐτὴν ὅμως ἀμφότεροι προῃρέθησαν νὰ ἐκδηλώσωσιν ἔννοιαν· παρεκτὸς μόνον ὅτι ὁ ἑλληνικὸς ὅρος εἶναι ἴσως προσφυέστερος τοῦ γαλλικοῦ. Τὸ εὐχερῶς κατανοεῖν, τοῦτο δέ ἐστι κυρίως τὸ ἀντιληπτικόν, εἶναι ἀναμφιβόλως ἀπαραίτητον εἰς πᾶσαν εὐδόκιμον ἐργασίαν,

* Ἀπηγγέλθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τὴν ἑσπέραν τῆς 13 Ἰανουρίου 1878.

θιστᾷ αὐτὰς σαφεστέρας, ὁρίζει καὶ διακρίνει αὐτάς, ἀνακαλύπτει τὴν τάξιν καθ' ἣν συνυπάρχουσι σχετιζόμεναι πρὸς ἀλλήλας καὶ ἀναλύει αὐτὰς εἰς τὰ συστατικὰ αὐτῶν στοιχεῖα. Τὸ ὕψιστον στοιχεῖον τοῦ λόγου εἰς ὃ ἤδη ἐφθάσαμεν εἶναι τὸ αἴτιον πρῶτον, καὶ τοῦτο ἀναλυόμενον παρέχει τὰ πρῶτα προσόντα περὶ ὧν διελάβομεν. Μόνη ἡ παρατήρησις ὡδήγησεν ἡμᾶς εἰς τὴν γνῶσιν τῶν προσόντων τῆς ψυχῆς καὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ λόγου, καὶ ἡ ἀνάλυσις τοῦ λόγου κατέδειξε καὶ τὰ στοιχεῖα ἐξ ὧν συνίσταται, καὶ ποῖον τὸ πρῶτον τῶν στοιχείων τούτων, καὶ ποία ἡ φύσις αὐτοῦ. Τὴν φύσιν ταύτην δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν εἰμὴ διὰ τῆς ἀναλύσεως, δὲν δυνάμεθα νὰ τὴν ὁρίσωμεν ὡς ὁρίζομεν τὰ πεπερασμένα. Προκειμένου περὶ τοῦ πρώτου αἰτίου ὁ *λογικὸς* ὁρισμὸς δὲν ἐγχωρεῖ, καθὼς δὲν ἐγχωρεῖ, ὡς εἴδομεν, ἡ λογικὴ ἀπόδειξις. Ὁ ὁρισμὸς γίνεται ἐκ γένους καὶ διαφορᾶς, δηλ. ἐκ τῆς ἐνδείξεως τοῦ προσεχεστέρου γένους εἰς ὃ ἀνήκει τὸ ὁριζόμενον καὶ τῆς εἰδικῆς διαφορᾶς δι' ἧς διακρίνεται τῶν ὁμογενῶν του. Ἄρα ὑποθέτει ἐκείνην τὴν εἰς γένη καὶ εἴδη κατάταξιν τῶν ἐννοιῶν, περὶ ἧς διελάβομεν ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τῶν μελετῶν τούτων. Ἐὰν θέλωμεν ν' ἀποδώσωμεν τὸν ὁρισμὸν λ. χ. τοῦ ἀνθρώπου, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι εἶναι ζῶον ἔλλογον, διότι ὑπάγεται εἰς τὸ γένος τοῦ ἐμψύχου ἤτοι ζώου, καὶ διακρίνεται τῶν ἄλλων ζώων διὰ τοῦ λόγου. Ἀλλὰ τὸ ὄν, ὅπερ εἶναι τὸ πρῶτον γένος δὲν ὁρίζεται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, διότι δὲν ὑπάγεται εἰς ἕτερον γένος καὶ δὲν ἔχει ὁμογενῆ, ἀφ' ὧν νὰ διακρίνηται δι' εἰδικῶν διαφορῶν. Καθὼς ἅμα φθάσωμεν εἰς τὸν κατώτατον βαθμὸν τῆς κατατάξεως, τουτέστιν εἴς τι ἄτομον ἑνικὸν καὶ μονοειδές, ὁ λογικὸς ὁρισμὸς δὲν ἰσχύει πλέον νὰ καταδείξῃ ὅλην τὴν φύσιν αὐτοῦ, παρομοίως δὲν ἐγχωρεῖ ἐπὶ τοῦ πρώτου γένους, ὅπερ εἰς οὐδὲν εὐρύτερον γένος ὑπάγεται καὶ εἰς ὃ πάντα τὰ ἄλλα ὑπάγονται. Ἔτι δὲ ὀλιγώτερον ἰσχύει ἐπὶ τοῦ πρώτου αἰτίου, ὅπερ ἐπὶ τοῦ πρώτου γένους ἵσταται, καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν δύναται νὰ συμπεριληφθῇ εἰς τὰς κατατάξεις ἀφῃρημένων καὶ γενικῶν ἐννοιῶν, διότι ἀφῃρημένη καὶ γενικὴ ἔννοια δὲν εἶναι, ἀλλὰ συγκεκριμένη ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην, καθ' ὅσον εἶναι ἡ ἔννοια τῆς μεγίστης καὶ ἀπολύτου πραγματικότητος ἐξ ἧς πᾶσα ἄλ[illegible] προῆλθε καὶ ἐξαρτᾶται. Ἐπὶ τῶν τοιούτων ἐγχωρεῖ μόνον ὁ *οὐσιώδης* λεγόμενο[illegible] ὁρισμός, τουτέστιν ἡ δήλωσις τῶν οὐσιωδῶν συστατικῶν τῆς ἐννοίας, καὶ ταῦτα γνωρίζονται διὰ τῆς ἀναλύσεως. Ἡ ἀνάλυσις τοῦ πρώτου αἰτίου παρέσχεν ἡμῖν τὰ ἑξῆς στοιχεῖα· ὅτι εἶναι πνεῦμα ἀΐδιον κατὰ τὴν ὕπαρξιν καὶ ἀπέραντον κατὰ τὴν δύναμιν. Ἀλλὰ τὰ στοιχεῖα ταῦτα δὲν εἶναι τὰ μόνα αὐτοῦ στοιχεῖα καὶ περὶ τούτων ἄλλοτε.

Π. ΒΡΑΙΛΑΣ ΑΡΜΕΝΗΣ.

ΟΛΙΓΑ ΤΙΝΑ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΚΑΙ ΙΔΙΩΣ

ΠΕΡΙ ΜΑΚΩΛΑΙΥ *

Οἱ πλεῖστοι ἐξ ὑμῶν ἀνεγνώσατε βεβαίως τὸ τοῦ Λουκιανοῦ «πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγράφειν»· οὐκ ὀλίγοι δὲ πιθανῶς διεξήλθετε τὰς περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου δοξασίας τοῦ Thiers ἐν τῷ δωδεκάτῳ τόμῳ τοῦ περὶ Ὑπατείας καὶ Αὐτοκρατορίας ἱστορικοῦ αὐτοῦ ἔργου.

Ὁ ἀντιπαραβάλλων τὰς δύο ταύτας πραγματείας ἀπορεῖ τῇ ἀληθείᾳ πόσον ὀλίγον ἠλλοιώθησαν οἱ κανόνες τῆς καλῆς ἐκείνης ἐπιστήμης καὶ τέχνης, ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων μέχρι τῶν νεωτέρων. Ὅσῳ διαφόρως καὶ ἂν ὑποτυπῶσι τοὺς ἀφορισμοὺς καὶ τὰ παραγγέλματα αὐτῶν οἱ δύο διδάσκαλοι, κατ' οὐσίαν συμφωνοῦσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πρὸς ἀλλήλους. Κατὰ τὸν Σαμοσατέα, ὁ κατερχόμενος εἰς τὸ στάδιον τῆς ἱστορίας, δύο ταῦτα κορυφαιότατα δέον νὰ ἔχῃ οἴκοθεν, σύνεσίν τε πολιτικὴν καὶ δύναμιν ἑρμηνευτικήν· κατὰ δὲ τὸν Γαλάτην, τὸ κυριώτατον τοῦ ἱστορικοῦ προτέρημα, ἐν ᾧ ἀξιοῖ ὅτι περιέχονται πάντα τὰ λοιπά, καὶ αὐτὴ ἡ ἑρμηνευτικὴ δύναμις, εἶναι τὸ ἀντιληπτικόν, ἤτοι, ἵνα μεταχειρισθῶ τὸν τῆς γλώσσης αὐτοῦ ὅρον, l' intelligence. Τὰ δύο ταῦτα θεωρήματα φαίνονται κατὰ πρῶτον μηδὲν κοινὸν πρὸς ἄλληλα ἔχοντα. Ἡ πολιτικὴ σύνεσις τοῦ Λουκιανοῦ ἔχει σημασίαν εὐρυτέραν τῆς τοῦ ἀντιληπτικοῦ, ὅπως κοινῶς ἐννοοῦμεν τοῦτο, διότι περιλαμβάνει οὐ μόνον τὴν εὐχερῆ τῶν πραγμάτων ἀντίληψιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀκριβῆ αὐτῶν διάγνωσιν, καὶ τὴν ἀσφαλῆ περὶ αὐτῶν κρίσιν· πλὴν δὲ τούτων πάντων, ὁ Σαμοσατεὺς ἀπαιτεῖ καὶ τὴν ἑρμηνευτικὴν δύναμιν. Ἐπειδὴ ὅμως κατὰ τὸν Thiers, τὸ ἀντιληπτικὸν εἶναι ἡ ἐξαίρετος ἐκείνη δύναμις, ἥτις διδάσκει ἡμᾶς νὰ διακρίνωμεν τὸ ἀληθὲς ἀπὸ τοῦ ψεύδους, νὰ εἰκονίζωμεν τοὺς ἀνθρώπους ἀκριβῶς, νὰ διαφωτίζωμεν τὰ μυστήρια τῆς πολιτικῆς καὶ τοῦ πολέμου, ν' ἀφηγώμεθα τὰ πράγματα μετὰ γλαφυροῦ ῥυθμοῦ καὶ νὰ ἤμεθα περὶ τὰς κρίσεις ἐπιεικεῖς, ἕπεται ὅτι οἱ δύο ἱστοριολόγοι, καίπερ μετεχειρίσθησαν δύο διαφόρους ὅρους, τὴν αὐτὴν ὅμως ἀμφότεροι προῃρέθησαν νὰ ἐκδηλώσωσιν ἔννοιαν· παρεκτὸς μόνον ὅτι ὁ ἑλληνικὸς ὅρος εἶναι ἴσως προσφυέστερος τοῦ γαλλικοῦ. Τὸ εὐχερῶς κατανοεῖν, τοῦτο δέ ἐστι κυρίως τὸ ἀντιληπτικόν, εἶναι ἀναμφιβόλως ἀπαραίτητον εἰς πᾶσαν εὐδόκιμον ἐργασίαν,

* Ἀπηγγέλθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τὴν ἑσπέραν τῆς 13 Ἰανουρίου 1878.

ἀλλ' ἐπιτρέπεται νὰ ἀμφιβάλῃ τις ἐὰν ἔχῃ καθ' ἑαυτὸ τὴν θαυματουργικὴν δύναμιν τοῦ κρίνειν καὶ ἑρμηνεύειν τὰ πράγματα. Ἀντιληπτικὸν ἔχουσι καὶ παῖδες, ἔχουσι καὶ ἐργάται· οὐδεὶς ὅμως θέλει ἰσχυρισθῇ ὅτι παῖς δύναται νὰ κρίνῃ ἀπταίστως ἢ ὅτι ἁπλοῦς ἐργάτης δύναται νὰ γράψῃ τὴν λαμπρὰν ἱστορίαν τῆς Ὑπατείας καὶ τῆς Αὐτοκρατορίας. Τούτου ἕνεκα ὁ Thiers, ἀφοῦ ἐπανειλημμένως ἐβεβαίωσεν ὅτι τὸ ἀντιληπτικὸν συνεπάγεται πάσας τὰς ἄλλας τοῦ ἱστορικοῦ ἀρετὰς (c' est cette qualité, appliquée aux grands objets de l' histoire, qui, à mon avis, est la qualité essentielle du narrateur et qui, lorsqu' elle existe, amène à sa suite toutes les autres), ᾐσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ περιστείλῃ τὸν πρῶτον αὐτοῦ ὁρισμὸν, ἐπιλέγων· Κατανοεῖν εἶναι σχεδὸν τὸ πᾶν, καὶ ὅμως δὲν εἶναι τὸ πᾶν· ἀπαιτεῖται προσέτι ἐπιτηδειότης περὶ τὴν σύνθεσιν, περὶ τὴν ζωγραφίαν, περὶ τὴν οἰκονομίαν τῶν χρωμάτων, περὶ τὴν διάθεσιν τοῦ φωτὸς, καὶ ἐπὶ πᾶσιν, ἡ περὶ τὸ γράφειν δεξιότης, ἑνὶ λόγῳ ἀνάγκη εἰς τὸ ἀντιληπτικὸν νὰ προσθέσωμεν τὴν πεῖραν καὶ τὴν τέχνην. Ἔπειτα ὅμως πάλιν ἐπανερχόμενος εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ πρότασιν, ἀναφωνεῖ· Ἅμα κατανοεῖτε τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, ἔχετε σύναμα καὶ ὅ,τι ἀπαιτεῖται ἵνα τὰ παραστήσητε μετὰ σαφηνείας, ποικιλίας, βαθυνοίας, τάξεως καὶ δικαιοσύνης. Ὁ παρακολουθῶν τὴν ἀγωνίαν μεθ' ἧς ὁ Thiers προσπαθεῖ νὰ ἐκθειάσῃ οὕτως εἰπεῖν τὸ ἀντιληπτικὸν, καταντᾷ νὰ ὑποπτεύῃ ὅτι οὗτος προῃρέθη ἰδίως νὰ ἐγκωμιάσῃ τὸ κορυφαιότατον τῶν ἰδίων προτερημάτων· διότι βεβαίως ὑπῆρξεν ἀνδρῶν ἀντιληπτικώτατος, ὅπερ ὅμως δὲν κατέστησε τὴν κρίσιν αὐτοῦ ἀείποτε ἀσφαλῆ, οὔτε ἐν τῷ ἱστορικῷ, οὔτε ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ.

Ἀναλύοντες δὲ τὰ κατ' αὐτοὺς κορυφαιότατα ἐκεῖνα τοῦ ἱστορικοῦ προτερήματα, οἱ δύο τεχνολόγοι μιᾷ φωνῇ ἀπαιτοῦσι παρ' αὐτοῦ νὰ ἀνακρίνῃ μὲν φιλοπόνως καὶ ταλαιπώρως τὰ πράγματα, νὰ λέγῃ δὲ μετὰ παῤῥησίας τὴν οὕτως ἀνευρεθεῖσαν ἀλήθειαν, καὶ νὰ ἑρμηνεύῃ τὰ γεγονότα διὰ λόγου σαφοῦς καὶ ἐπιμεμελημένου μὲν ἀλλ' ἀνεπιτηδεύτου. Μεθ' ὃ ἀμφότεροι, φιλοτιμούμενοι νὰ παραστήσωσιν αἰσθητότερον τὰ παραγγέλματα αὐτῶν ταῦτα, μεταχειρίζονται τὴν ἐν παντὶ περὶ Ἱστορίας λόγῳ κλασικὴν γενομένην εἰκόνα τοῦ κατόπτρου, ἕκαστος κατ' ἴδιον τρόπον. Ὁ μὲν Λουκιανὸς ἀποφαίνεται ὅτι τοῦ ἱστορικοῦ τὸ πνεῦμα δέον νὰ ὁμοιάζῃ πρὸς κάτοπτρον ἄθολον, στιλπνὸν, ἀκριβὲς τὸ κέντρον καὶ νὰ δεικνύῃ τὰς μορφὰς τῶν ἔργων ὁποίας ἐδέξατο αὐτὰς, διάστροφον δὲ, ἢ παράχρουν, ἢ ἑτερόσχημον, μηδέν. Ὁ δὲ Thiers, ὁ τοῦ ἀπερίττου λόγου θιασώτης, ἵνα δηλώσῃ τὸ ἀκρότατον τοῦ προτερήματος τούτου ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἐπικαλεῖται τὰ ἐξαίσια διὰ τὸ μέγεθος καὶ τὴν διαύγειαν αὐτῶν κάτοπτρα τῆς νεωτέρας βιομηχανίας, τὰ ἀναρτηθέντα τότε εἰς τὴν ἐν Παρισίοις παγκόσμιον ἔκθεσιν. Ἐκ πρώτης ὄψεως οἱ θεαταὶ, μὴ διακρίνοντες τὸν ὕαλον, καὶ ὑπολαμβάνοντες τὰ ἐν αὐτῷ ἐκτυπούμενα ἀντικείμενα ὡς συνέχειαν τῶν αἰθουσῶν δι' ὧν διήρχοντο, καὶ μὴ

καθορῶντες εἰμὴ τὸ λαμπρὸν τῶν κατόπτρων ἐκείνων περίζωμα, ἠρώτων ἀποροῦντες, τί ζητεῖ ἐκεῖ τὸ περίζωμα τοῦτο. Μόλις δὲ ἐξαχθέντες τῆς πλάνης, ἀπεθαύμαζον τὸ ἄσπιλον καὶ οὕτως εἰπεῖν αἴθριον τοῦ γεγανωμένου κρυστάλλου. Τῳόντι ἅμα διακρίνῃς τὸ κάτοπρον, ἀπόδειξις ὅτι ἔχει ἐλάττωμά τι, διότι τὸ προτέρημα αὐτοῦ εἶναι ἡ ἀπόλυτος διαφάνεια. Τοιοῦτον καὶ τὸ ὕφος ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἅμα κατανοήσῃς τὴν τέχνην τοῦ λόγου, ὅστις σκοπὸν ἄλλον δὲν ἔχει εἰμὴ νὰ ἀπεικονίσῃ τὰ πράγματα, ἀπόδειξις ὅτι τὸ ὕφος εἶναι πλημμελές.

Κάλλισται εἰκόνες· αἱ εἰκόνες ὅμως αὗται, καθὼς συνήθως συμβαίνει εἰς τὰς παρομοιώσεις, τέρπουσι μᾶλλον τὴν φαντασίαν ἢ διδάσκουσι τὸν νοῦν. Εὐτυχῶς ὁ Σαμοσατεὺς ἀναγράφει ἡμῖν τὸ θετικώτερον παράγγελμα, ὅτι ὁ ἱστορικὸς ὀφείλει νὰ παραθέσῃ μὲν τὰ μικρὰ καὶ ἧττον ἀναγκαῖα, νὰ λέγῃ δὲ ἱκανῶς τὰ μεγάλα· μᾶλλον δὲ καὶ νὰ παραλείπῃ πολλά. Τὸ παράγγελμα τοῦτο εἶναι οὐ μόνον θετικὸν ἀλλὰ καὶ σωτήριον· διότι ἂν ἡ ἱστορία εἶχε τὴν ἀξίωσιν νὰ ἀντικαταστήσῃ ἐπὶ τῆς γῆς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ τοῦ οὐρανόθεν βλέποντος δικαίους καὶ ἀδίκους καὶ ἐν βίβλοις ἁπάσας αὐτῶν τὰς πράξεις ἀναγραφομένου, ἡ λειτουργία τῆς ἐπιστήμης ταύτης ἤθελεν ἀποβῆ ἀνέφικτος. Ἀλλὰ τίνα τὰ μεγάλα καὶ τίνα τὰ μικρὰ τοῦ Λουκιανοῦ; Περὶ τούτου οὐδ' αὐτὸς οὐδ' οἱ ἄλλοι τεχνολόγοι ἠδυνήθησαν νὰ διαγράψωσι κανόνας, ἀφοῦ καὶ οἱ κράτιστοι τῶν ἱστορικῶν κατεκρίθησαν ὅτι περὶ πολλὰ μὲν ἐπεισόδια ἐνδιέτριψαν πέραν τοῦ μετρίου, πολλὰ δὲ γεγονότα ἔχοντα ἀξίαν μᾶλλον ἢ λαμπρότητα, βραχείας τινὸς μνείας ἠξίωσαν. Ὅθεν οἱ διδάσκαλοι κατέφυγον πάλιν εἰς παρομοιώσεις καὶ εἰκόνας.

Κατὰ τὸν Λουκιανόν, ὁ ἱστορίαν συγγράφων, ὁμοιάζει τὸν Φειδίαν, ἢ τὸν Πραξιτέλην, ἢ τὸν Ἀλκαμένην. Οἱ τεχνῖται οὗτοι δὲν ἐποίουν τὸν χρυσόν, ἢ τὸν ἄργυρον, ἢ τὴν ἄλλην ὕλην ἐξ ἧς κατεσκεύαζον τὰ ἀριστουργήματα αὐτῶν. Ἡ ὕλη αὕτη προϋπῆρχεν, οἱ δὲ ἔπλαττον μόνον καὶ ἔπριον τὸν ἐλέφαντα, καὶ ἔξεον καὶ ἐκόλλων καὶ ἐῤῥύθμιζον καὶ ἐπήνθιζον τῷ χρυσῷ· καὶ τοῦτο ἦτο ἡ τέχνη αὐτῶν, τὸ οἰκονομῆσαι εἰς δέον τὴν ὕλην. Τοιοῦτο δὲ καὶ τὸ τοῦ συγγραφέως ἔργον· νὰ διαθέσῃ ὅ,τι κάλλιστα τὰ πεπραγμένα καὶ νὰ ἐπιδείξῃ αὐτὰ ἐναργέστατα. Καὶ ὅταν ὁ ἀκροώμενος νομίσῃ ὅτι βλέπει τὰ λεγόμενα, τότε δὴ τότε ἀπηκρίβωται τὸ ἔργον τοῦ τῆς ἱστορίας Φειδίου. Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Λουκιανός. Ὁ δὲ Μακώλαιυ, ἐν τῇ πραγματείᾳ δι' ἧς ἔκρινε τῷ 1835 τὴν ὑπὸ τοῦ sir Jacob Mackintosh φιλοτεχνηθεῖσαν ἱστορίαν τῆς ἀγγλικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1688, παρατηρεῖ ὅτι ὁ sir Jacob δὲν εἶχε μὲν τὴν ἀχανῆ τοῦ ποιητοῦ φανταστικὴν δύναμιν, ἐκέκτητο ὅμως ἄπλετον τὴν μετριωτέραν ἐκείνην φαντασίαν ἧς δεῖται ὁ ἱστορικός. Ἔργον τοῦ ἱστορικοῦ δὲν εἶναι τὸ δημιουργεῖν νέους κόσμους, καὶ τὸ κατοικίζειν αὐτοὺς διὰ νέου εἴδους ὄντων· ἀλλ' ἔχει οὗτος πρὸς τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν Σεκσπῆρον, πρὸς τὸν Δάντην καὶ τὸν Μίλτωνα, ὃν λόγον ὁ ζωγράφος ἢ ὁ γλύπτης ὁ εἰ-

κονίζων ὡρισμένα πρόσωπα, πρὸς τὸν ζωγράφον ἢ τὸν γλύπτην τὸν εἰκονίζοντα πρόσωπα ἰδανικά. Τὸ ἀντικείμενον τὸ ὁποῖον διαμορφοῖ δὲν κεῖται ἐν αὐτῷ, ἀλλ' ἔξωθεν αὐτῷ παρέχεται. Δὲν εἶναι ὄνειρον κάλλους καὶ μεγαλείου, αἰσθητοῦ εἰς μόνον τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ ἰδίου αὐτοῦ πνεύματος, εἶναι τύπος πραγματικός, ὃν οὔτος οὔτε κατεσκεύασεν οὔτε δύναται νὰ μεταβάλῃ. Οὐδὲν ἧττον ἔργον αὐτοῦ δὲν εἶναι ἡ ἁπλῆ μηχανικὴ ἀπομίμησις. Ὁ θρίαμβος τῆς τέχνης αὐτοῦ εἰς τοῦτο συνίσταται, νὰ προτιμήσῃ τὰ μέρη τὰ ἐπιτηδειότερα νὰ παραστήσωσι τὸ ὅλον, νὰ καταδείξῃ ἐναργῶς ἅπαντας τοὺς ἰδιάζοντας χαρακτῆρας, καὶ νὰ διαθέσῃ τὸ φῶς καὶ τὴν σκιὰν εἰς τρόπον ὥστε νὰ καταστήσῃ τὴν ἐντύπωσιν ἰσχυροτάτην. Τὴν αὐτὴν δὲ παρομοίωσιν ὑπετύπωσε, μετὰ εἴκοσιν ἔτη, ὁ Thiers, εἰπών, ὅτι ἡ ἱστορία εἶναι αἱ τεχνήεσσαι προσωπογραφίαι τοῦ Ῥαφαὴλ, ὅπως αἱ ἰδεώδεις αὐτοῦ Παρθέναι εἶναι ἡ ποίησις. Καθὼς βλέπετε, καὶ αὗται αἱ εἰκόνες εἶναι χαριέσταται. ἀλλ' οἱ ἐξ αὐτῶν συναγόμενοι κανόνες εἶναι πάλιν ἀόριστοι· ἡ δὲ Λυδία λίθος τῆς ἀξίας τοῦ ἱστορικοῦ ἔργου εἶναι, ὡς ἄριστα εἶπεν ὁ Λουκιανός, ἡ ἐντύπωσις ἣν προξενεῖ εἰς τὸν ἀναγνώστην.

Ὁμολογητέον ἐν τούτοις ὅτι ἡ ἐντύπωσις αὕτη ἐξαρτᾶται πολὺ ἐκ τῆς ὑποθέσεως ἣν ὁ ἱστορικὸς ἐξελέξατο. «Ἱστορίαν γράφοντες, λέγει ὁ Thiers, μὴ φροντίζετε εἰμὴ νὰ ἦσθε ἁπλῶς ἀληθής, διότι τοῦτο προαιρούμενοι θέλετε ἀποβῆ ὅ,τι εἶναι αὐτὰ τὰ πράγματα, ἐπαγωγός, συγκινητικός, ποικίλος, διδακτικός, ὅπως καὶ ὅσον αὐτὰ ταῦτα». Ἄριστος ὁ κανών· διότι τυχόντι ἅμα τὰ πράγματα εἶναι ἐπαγωγά, συγκινητικά, ποικίλα, διδακτικά, ὁ ἱστορικὸς δὲν ἔχει εἰμὴ νὰ παραστήσῃ αὐτὰ οἷά εἰσιν, ἵνα παράσχῃ τῷ ἀναγνώστῃ τέρψιν ἅμα καὶ μάθησιν. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ διδάσκαλος προστίθησι· «Λάβετε οἱανδήποτε ἱστορίαν, ἢ οἱονδήποτε ἱστορίας μέρος, ἀφηγήθητε τὰ γεγονότα αὐτῆς ἀκριβῶς, κατὰ τὸν φυσικὸν αὐτῶν εἱρμόν, ἄνευ ψευδοτεχνίας, καὶ θέλετε ἀποβῆ θελκτικὸς καὶ ζωγραφικὸς (et vous serez attachant, j' ajouterai pittoresque). Πῶς φαίνεται ὅτι ὁ Thiers δὲν ἔγραψεν εἰμὴ τὴν ἱστορίαν τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, τὴν ἱστορίαν τῆς Ὑπατείας καὶ τῆς Αὐτοκρατορίας, ὅ ἐστι τὴν ἱστορίαν δραματικωτάτων περιόδων τοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος. Δυστυχῶς ὑπῆρξαν καὶ ὑπάρχουσιν ἔτι ἔθνη τὰ ὁποῖα οὐδόλως μὲν οὐδαμῶς συνετέλεσαν, ἔστω καὶ κατὰ μικρόν, εἰς τὴν ἠθικὴν ἢ τὴν ὑλικὴν ἐπίδοσιν τοῦ κόσμου τούτου, οὐδὲν δὲ ἄλλο παρέστησαν ἐπὶ αἰῶνας ὅλους εἰμὴ σειρὰν ἀτελεύτητον σφαγῶν καὶ κακουργιῶν. Δὲν θέλομεν βεβαίως εἴπει περὶ τῶν ἐθνῶν τούτων τὸ ῥηθὲν ὑπὸ Διονυσίου τοῦ Ἁλικαρνασσέως περὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου «ὃς μάλιστα μὲν ὤφειλε μὴ γενέσθαι· εἰ δὲ μή, σιωπῇ καὶ λήθῃ παραδοθεὶς, ὑπὸ τῶν ἐπιγιγνομένων ἠγνοῆσθαι». Καὶ ἂν τὸ ἀπαράμιλλον τοῦ Θουκυδίδου ἔργον δὲν ἐμαρτύρει ὅτι ἐξελέξατο ὑπόθεσιν ἔχουσαν τὰς καλλίστας τῆς ἱστορικῆς παραστάσεως ἀρετάς, τὸ καθ' ἡμᾶς ἠθέλομεν ἰσχυρισθῆ ὅτι ἡ ἀνθρωπότης ἔχει χρείαν νὰ

γνωρίσῃ ἅπαντα τοῦ βίου αὐτῆς τὰ μέρη, ἀγαθὰ ἢ πονηρά, γόνιμα ἢ ἄγονα, γενναῖα ἢ ἀγεννῆ, διότι τότε μόνον θέλει ποριsθῆ πλήρη ἐκ τοῦ παρελθόντος πεῖραν. Ἀξιοῦμεν ὅμως ὅτι ἡ δύναμις τῆς εὐφυΐας, τῆς τέχνης, τῆς ἐπιστήμης ἔχουσι τὰ ὅρια αὐτῶν ἐν παντὶ κλάδῳ τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, καὶ δὲν πιστεύομεν ὅτι αὐτοὶ οἱ Φειδίαι, αὐτοὶ οἱ Ῥαφαὴλ τῆς ἱστορίας ἤθελον ἀποβῆ θελκτικοὶ καὶ ζωγραφικοί, ἐὰν κατεδικάζοντο ὑπὸ τῆς τύχης εἰς τὸ ἔργον, μᾶλλον δ' εἰπεῖν εἰς τὸ κάτεργον τοῦ ταλαιπώρου Χάμμερ, ὅστις, ἀφοῦ ἔγραψεν ἑξήκοντα ὅλα βιβλία σκηνῶν ἀποτροπαίων, ἀνακράζει ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ ἑξηκοστοῦ πρώτου· «Τελευταῖον δύναται ὁ συγγραφεὺς καὶ ὁ ἀναγνώστης τῆς Ὀσμανικῆς ἱστορίας· ν' ἀναπνεύσῃ ὁπωσοῦν ἐξερχόμενος ἀπὸ τοῦ πνιγηροῦ ἀτμοῦ τῶν αἱμάτων καὶ τῶν βασανιστηρίων!»

Ὁπωσδήποτε ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται ὅτι καθ' ὅλου εἰπεῖν οἱ κανόνες τῆς ἱστοριογραφίας ἔμειναν σχεδὸν ἀμετάβλητοι ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων μέχρι τῆς σήμερον. Ἕπεται ἆρά γε ἐκ τούτου ὅτι ἡ τέχνη αὕτη τεχνῶν οὐδόλως ἐτελειώθη ἀπὸ τοῦ Ἡροδότου μέχρι τοῦ Μακώλαιυ; Ἀλλὰ τότε διατί ὁ ἐνεστὼς αἰὼν ἐπεκλήθη αἰὼν τῆς ἱστορίας; Ἐῤῥέθη ὅτι οἱ καθ' ἡμᾶς χρόνοι ἐγένοντο γόνιμοι συμβάντων ἀξιομνημονεύτων καὶ ἐξαισίων θεαμάτων, τὰ μάλιστα ἐπιτηδείων νὰ ἁρπάσωσι τὴν ἀνθρωπίνην φαντασίαν καὶ διὰ τῆς καταπληκτικῆς ὁράσεως τοῦ παρόντος, νὰ προαγάγωσι τὴν ἀκριβεστέραν τοῦ παρῳχημένου ἀντίληψιν. Εἶναι ἀληθέστατον ὅτι τὸ ἐνεστὼς διδάσκει τὸ παρελθὸν τοὐλάχιστον ὅσον τὸ παρελθὸν διδάσκει τὸ ἐνεστώς. Κατὰ τοῦτο πᾶς νεώτερος αἰὼν διαφωτίζει πλειότερον τοὺς προηγηθέντας· ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι, ὅσῳ ἐξαίσια καὶ ἂν ὦσι τὰ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις γενόμενα καὶ γινόμενα, συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ εὐρύνωσι τὸ στάδιον τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας πλειότερον τῶν χρόνων καθ' οὓς ἀνεγεννήθησαν ἐν Εὐρώπῃ τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι, καὶ παρήχθησαν τὰ ἀριστουργήματα τοῦ Δάντου, τοῦ Ῥαφαὴλ καὶ τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου, καὶ διὰ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς Ἀμερικῆς συνεπληρώθη ἡ περὶ τοῦ πλανήτου ἡμῶν γνῶσις, καὶ εὑρέθη ἡ τυπογραφικὴ τέχνη, καὶ ἐπετελέσθη ἡ μεγάλη θρησκευτικὴ μεταῤῥύθμισις, καὶ ἐκρατύνθησαν οἱ ἐλεύθεροι τοῦ ἀγγλικοῦ πολιτεύματος θεσμοί, ἵνα περιορισθῶμεν εἰς τὰ κυριώτατα τῶν ἀμέσως προηγουμένων ἑκατονταετηρίδων, παραλίπωμεν δὲ τὰς ἀρχαίας, ὧν οὐκ ὀλίγα γεγονότα κατεφώτισαν τὰς διαφόρους φάσεις τοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος οὐδὲν ἧττον ἢ τὰ μεταγενέστερα καὶ τὰ παρόντα, οἷον ὁ αἰὼν τοῦ Περικλέους, ὁ αἰὼν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὁ αἰὼν τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας. Ἀλλὰ δεδόσθω ὅτι τὰ θαυμάσια, ὧν διετελέσαμεν καὶ διατελοῦμεν μάρτυρες δύνανται νὰ λογισθῶσι κρισιμώτερα τῶν προγεγενημένων· ἵνα τούτῳ τῷ λόγῳ ἀπονείμωμεν εἰς τὸν παρόντα αἰῶνα τὸν ἰδιάζοντα τῆς ἱστορίας στέφανον, δέον νὰ ὑποτεθῇ ὅτι δὲν προσδοκῶμεν ἀπὸ τῶν ἐπελευσομένων ἔτι μείζονα πολιτικήν, κοινωνικὴν καὶ διανοητικὴν ἐπίδοσιν, δυναμένην νὰ διαφωτί-

σῃ καὶ τροπολογήσῃ ἔτι μᾶλλον τὰς περὶ τοῦ παρελθόντος δοξασίας ἡμῶν.

Καὶ ὅμως ὁ ἐνεστὼς αἰὼν δικαιοῦται τῳόντι νὰ ἐπονομασθῇ αἰὼν τῆς ἱστορίας. Ἐὰν δὲν δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι κατέστησε τὴν κρίσιν ἡμῶν ἀμετάθετον περὶ τῶν παρῳχημένων χρόνων, ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἀνέδειξε τὴν ἱστορίαν εὐρυτέραν καὶ ὁλοσχερεστέραν, τοσοῦτον εὐρεῖαν καὶ τοσοῦτον ὁλοσχερῆ, ὥστε, ἐφ' ὅσον ἐπιτρέπεται εἰς ἄνθρωπον νὰ κρίνῃ περὶ τοῦ μέλλοντος, εἰμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν ὅτι νῦν συνεπληρώθη ὁ ἄρτιος καὶ ὁριστικὸς τῆς τέχνης ταύτης τύπος. Ἡ ἱστορία μέχρι χθὲς δὲν διέτριβεν εἰμὴ περὶ τὰς πολιτικὰς καὶ πολεμικὰς περιπετείας. Βεβαίως αἱ περιπέτειαι αὗται ἀποτελοῦσι τὰ κυριώτατα κεφάλαια τοῦ ἐθνικοῦ βίου· διότι δι' αὐτῶν κυρίως ἀκμάζουσι καὶ πίπτουσι τὰ κράτη. Ἀλλὰ καθὼς ὁ βίος τῶν λεγομένων μεγάλων ἀνδρῶν δὲν σύγκειται ἐκ μόνης τῆς δημοσίας αὐτῶν πολιτείας· καθὼς ἔχουσι καὶ οὗτοι τὸν ἴδιον, τὸν ἐσωτερικὸν οὕτως εἰπεῖν βίον, καὶ πολλάκις μάλιστα αἱ δοξασίαι, αἱ πεποιθήσεις, ἡ δίαιτα, αἱ οἰκιακαὶ περιστάσεις, ἡ διανοητικὴ ἐπίδοσις ἐπιδρῶσιν ἰσχυρότατα εἰς τὸ ἱστορικὸν αὐτῶν στάδιον, τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὰ ἔθνη. Οὐδὲ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἔχομεν πλήρη ἔθνους τινὸς εἰκόνα, καὶ ὅτι ἔγνωμεν ἁπάσας τὰς αἰτίας, καὶ ἴσως τὰς ἀληθεστέρας, τῆς προόδου αὐτοῦ ἢ τῆς καταστροφῆς ἐὰν περιορισθῶμεν εἰς τὴν μελέτην τῶν πολεμικῶν καὶ πολιτικῶν αὐτοῦ πραγμάτων, ὅλως παραλείποντες τὰς κοινωνικάς, τὰς πνευματικάς, τὰς ἠθικὰς αὐτοῦ ἰδιότητας. Ταύτην τὴν ἀλήθειαν δι' ἧς ἀπηρτίσθη ἡ τῆς ἱστορίας ἔννοια, ἐκύρωσεν ὁ ἐνεστὼς αἰών· τούτου δὲ ἕνεκα μάλιστα δικαίως ἐπωνομάσθη αἰὼν τῆς ἱστορίας. Ὑπεφαίνοντο μὲν καὶ πρότερόν που καί που ἴχνη τινὰ εἰδήσεων ἐπιτηδείων νὰ ὑποδείξωσι τοὺς χαρακτῆρας, τὰς διαθέσεις καὶ τὰς οἰκονομικὰς περιστάσεις τῶν ἐθνῶν, ἀλλ' αἱ εἰδήσεις αὗται ἦσαν σπάνιαι, καὶ ἀτελεῖς καὶ ἀσαφεῖς, εἰς σύστημα δὲ ἀκριβεστάτης ἐρεύνης δὲν ἀνήχθη ὁ ἱστοριογραφικὸς οὗτος νόμος εἰμὴ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις. Δὲν λέγομεν ὅτι πάντα τὰ νεώτερα ἱστορικὰ ἔργα κατὰ τὸν νεώτερον τοῦτον νόμον συνεπληρώθησαν· καὶ ἀπόδειξις τοῦ ἐναντίου λαμπρὰ εἶναι αὐτὸ τῆς γραφίδος τοῦ Thiers τὸ κολοσσιαῖον ζωγράφημα, ἐν ᾧ μάτην ἤθελε ζητήσει τις τί διενοεῖτο, τί ᾐσθάνετο, πῶς εἰργάζετο, πῶς διῃτᾶτο τὸ γαλλικὸν ἔθνος κατὰ τοὺς μακροὺς ἐκείνους χρόνους καθ' οὓς ὁ δαιμόνιος αὐτοῦ ἡγεμὼν περιῆγε τοὺς νικηφόρους τῆς αὐτοκρατορίας ἀετοὺς ἀπὸ Λισσαβῶνος μέχρι Μόσχας. Ἀλλ' ἐὰν ἡ καινὴ αὕτη τῆς ἱστορίας διαθήκη ὑπὸ πολλῶν ἔτι παραγνωρίζεται, οὐκ ὀλίγους ὅμως ἔσχε τοὺς ὀπαδούς· κάλλιστον δὲ καὶ κατ' ἐμὲ τελειότατον αὐτῆς προϊὸν ὑπῆρξεν ἡ τοῦ Μακώλαιυ ἱστορία τῆς Ἀγγλίας ἀπὸ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναῤῥήσεως τοῦ Ἰακώβου Β' μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Γουλιέλμου.

Ὁ Θωμᾶς Βάβιγκτων Μακώλαιυ εἷλκε μὲν τὸ γένος ἐκ Σκωτίας, ἐγεννήθη δὲ τῇ 25 ὀκτωβρίου 1800 ἐν τῇ κυρίως Ἀγγλίᾳ. Περὶ αὐτοῦ μάλιστα ἡδύ-

νατο νὰ εἴπῃ τις ὅτι ἐγεννήθη ἱστορικὸς ἅμα καὶ ποιητής· διότι εἰς ἡλικίαν μὲν 12 ἐτῶν ἐπαραλλήλιζεν ὡς στρατηγοὺς τὸν πρίγκιπα Εὐγένιον τῆς Σαβοΐας καὶ τὸν δοῦκα τοῦ Μαλβορούγ, ὄχι ὅπως πράττουσι πολλοὶ παῖδες καὶ οὐκ ὀλίγοι τῶν ἐνηλίκων, μὴ εἰδότες περὶ τίνος ὁμιλοῦσιν, ἀλλ' ἐν γνώσει πλείστων ὅσα περὶ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων ἐγράφησαν· τρισκαιδεκαέτης δὲ συνέταξε ποιημάτιόν τι εἰς Γουλιέλμον Πίττ, τοσούτου λόγου ἄξιον, ὥστε ὁ περιφανὴς Mignet δὲν ἀπηξίωσε νὰ παραθέσῃ ὁλόκληρον τοῦ παιδὸς τὸ ἔργον ἐν τῷ ἐγκωμίῳ τοῦ ἀνδρὸς ὅπερ ἀπήγγειλε τῇ 13 ἰουνίου 1863 ἐνώπιον τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας τῶν ἠθικῶν καὶ πολιτικῶν ἐπιστημῶν. Ἀλλὰ παρεκτὸς τῶν δύο ἐκείνων τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ψυχῆς δυνάμεων, εἶχε καὶ δύο ἄλλας· ἀπαράμιλλον μὲν περὶ τὸ λέγειν δημοσίᾳ τε καὶ ἰδίᾳ εὐκολίαν, χάριν καὶ δεινότητα, νοῦν δὲ πρακτικώτατον· ἐξ ὧν ἡ πρώτη, φυσικὸν ἀπαύγασμα τοῦ ἱστορικοῦ πνεύματος, δὲν φαίνεται πάντοτε ἀναπόσπαστος αὐτοῦ δορυφόρος, ἡ δὲ δευτέρα λογίζεται ὅλως πρὸς τὴν ἔξαρσιν τῆς φαντασίας τοῦ ποιητοῦ ἀσυμβίβαστος.

Τοιαῦτα ὑπὸ τῆς φύσεως λαβὼν ἐφόδια, ὁ νέος Μακώλαιυ κατεκόσμησε καὶ κατωχύρωσεν αὐτὰ διὰ κλασικῶν σπουδῶν ἀτρύτων καὶ δι' ἐντριβοῦς περὶ τοὺς ἀγγλικοὺς νόμους μελέτης. Κατῆλθε δὲ εἰς τὸ στάδιον ὡς δικηγόρος· ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος ὅστις μετ' οὐ πολὺ ἔμελλε νὰ ἀναδειχθῇ νομοθέτης τοῦ ἐν τῇ Ἰνδικῇ ἀχανοῦς τῆς Ἀγγλίας κράτους καὶ διὰ τῆς ἀκαταγωνίστου αὐτοῦ εὐγλωττίας νὰ ἀναγκάζῃ τὴν Βουλὴν τῶν ἀντιπροσώπων εἰς ἀναίρεσιν δὶς ἐψηφισμένων ἤδη νόμων, οὔτε πλουσίους εὗρε τότε πελάτας, οὔτε δίκας πολυκρότους. Μία κλοπὴ ὀρνίθων ὑπῆρξεν ἡ μόνη ἀνατεθεῖσα αὐτῷ ὑπόθεσις. Ὅθεν ἑτέραν ἀμέσως ἐτράπη ὁδὸν πρὸς ἐκπόρθησιν τοῦ ὀφειλομένου αὐτῷ κλέους· καὶ ἤρξατο ἀπὸ τῆς ἡλικίας ἐτῶν 25 τὴν ἐν τῇ *Ἐπιθεωρήσει τοῦ Ἐδιμβούργου* δημοσίευσιν τῶν καλλίστων ἐκείνων ἱστορικῶν καὶ φιλολογικῶν πραγματειῶν, δι' ὧν μετὰ ἐπιστήμης εὐρείας ἅμα καὶ ἀπηκριβωμένης, μετὰ κρίσεως λεπτῆς ἅμα καὶ ἀσφαλοῦς, μετὰ ἐμβριθείας ἅμα καὶ χάριτος, μετὰ τέχνης ἅμα καὶ ἀφελείας, ἐξεικόνισε τοὺς χρόνους καὶ τοὺς πρωταγωνιστὰς τῆς Ἀγγλίας ἀπὸ τῆς βασιλίδος Ἐλισάβετ μέχρι τοῦ βασιλέως Γεωργίου Γ'. Οἱ Ἄγγλοι ὀνομάζουσι τὸ εἶδος τοῦτο τῆς μικρᾶς ἱστοριογραφίας essay, λέξεως συγγενοῦς τῆς γαλλικῆς essai, ἥτις σημαίνει παρὰ τοῖς Γάλλοις τὸ παρ' ἡμῖν λεγόμενον δοκίμιον, ἀλλὰ ἀπέχει νὰ ἐκδηλοῖ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀγγλικοῦ ὅρου, τοῦ ἐμφαίνοντος πραγματείαν περὶ βραχεῖαν μέν τινα ὑπόθεσιν ἐνδιατρίβουσαν, ὡς ἄριστα ὅμως καθ' ἑαυτὴν ἐξειργασμένην. Τούτου δὲ τοῦ εἴδους τῶν λόγων ἡγεμὼν ἀνηγορεύθη ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ὁ Μακώλαιυ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ.

Οἱ Ἄγγλοι δὲν νομίζουσι τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν καλλιέπειαν ἀσυμβιβάστους πρὸς τὴν τῶν δημοσίων πραγμάτων διεξαγωγήν. Μικρὸν μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν αὐτοῦ ἐκείνην ὁ Μακώλαιυ, ἐξελέγη βουλευτής. Οἱ καιροὶ ἦσαν

κρίσιμοι. Ἤκμαζε μὲν τότε ἡ Ἀγγλία εἴπερ ποτὲ χάρις εἰς τὴν εὔρυθμον καὶ προαιώνιον λειτουργίαν τῶν συνταγματικῶν αὐτῆς θεσμῶν, ἀλλὰ οἱ θεσμοὶ οὗτοι, δι' αὐτὸ τοῦτο ὅτι ἦσαν προαιώνιοι, διετέλουν ἐν πολλοῖς ἀλλότριοι τῶν ἀναγκῶν τοῦ παρόντος χρόνου καὶ τῶν αἰσθημάτων τῶν νεωτέρων γενεῶν. Οἱ καθολικοὶ Ἰρλανδοὶ εἰς οὐκ ὀλίγα ἑκατομμύρια συμποσούμενοι ἐστεροῦντο, ἅτε καθολικοί, τῆς τοῦ τελειοπολίτου ἰδιότητος, ἀποκλειόμενοι τῶν πυλῶν τοῦ ἐθνικοῦ βουλευτηρίου· πολλαὶ δὲ καὶ ἕτεραι τοιαῦται ἀδικίαι ἐκυροῦντο ἔτι ὑπὸ τῶν ἀγγλικῶν νόμων. Ἡ σκανδαλωδεστάτη τούτων ἦτο ὅτι 107 κῶμαι, ὧν τὰ δύο τρίτα δὲν εἶχον οὐδὲ 2000 κατοίκους, ἔπεμπον εἰς τὴν βουλὴν τῶν κοινοτήτων 213 βουλευτάς, ἐνῷ εἴκοσι καὶ ἑπτὰ πόλεις, ὧν πολλαὶ ἠρίθμουν ὑπὲρ τὰς 100,000 κατοίκων, οὐδένα εἶχον ἐν τῇ βουλῇ ἀντιπρόσωπον. Ἄλλα ἔθνη ἤθελον ἐπιχειρήσει τὴν θεραπείαν τῶν ἀτοπημάτων τούτων δι' ἐπαναστάσεων· ἡ Ἀγγλία ἔσχε τὴν φρόνησιν νὰ ἀναζητήσῃ ἐν αὐτῷ τῷ πολιτεύματι τὴν διόρθωσιν τῶν ἀτελειῶν αὐτοῦ. Εἶχε δὲ ἤδη ψηφισθῇ ἡ τῶν καθολικῶν ἰσοπολιτεία ὅτε ὁ Μακώλαιϋ εἰσῆλθε τῷ 1830 ἐν τῇ βουλῇ τῶν κοινοτήτων. Ἀλλ' ὑπελείποντο ἔτι αἱ ἄλλαι ἐκεῖναι ἀνωμαλίαι, καὶ μετ' οὐ πολὺ οἱ Οὗϊγοι, περιελθόντες εἰς τὰ πράγματα, ὑπέβαλον τὸν περίφημον περὶ ἐκλογικῆς μεταρρυθμίσεως νόμον. Εἰς ἡμᾶς τοὺς κτησαμένους ὁπωςοῦν προχείρως τὴν καθολικὴν ψηφοφορίαν, ἴσως φανῇ παράδοξον πῶς τοιαῦται εὔλογοι ἀξιώσεις δὲν ἐψηφίσθησαν διαμιᾶς· ἀλλ' ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ προταθεῖσα κατάλυσις τῶν προνομίων ἔμελλε νὰ προσβάλῃ τὰ συμφέροντα καὶ τὰς δοξασίας ἰσχυροτάτης ἀριστοκρατίας, τῆς ἀριστοκρατίας ἐκείνης ἥτις ἐκυβέρνησε καὶ ἐκλέϊσε τὴν χώραν ἐπὶ αἰῶνας ὅλους· τινὲς δὲ καὶ τῶν Οὐΐγων αὐτῶν, ἄνδρες ἐπιφανεῖς, οἷος ὁ ἱστορικὸς Χάλλαμ, προσέβλεπον μετά τινος ἀνησυχίας πρὸς τὴν ἐπικειμένην ἀνατροπὴν καταστάσεως πραγμάτων, ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ὁποίας τοσοῦτον ηὐδαιμόνησε καὶ ἐκρατύνθη ἡ πατρίς. Ἀλλ' ὁ Μακώλαιυ οὔτε ἀνησύχησεν, οὔτε ἐδίστασεν. Ἐν τῇ πανηγυρικῇ ἐκείνῃ καὶ μακρᾷ συζητήσει ἥτις διήρκεσε δύο ἔτη, ἀπήγγειλε πέντε δημηγορίας, δι' ὧν ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ μετεωρίσθη εἰς τὴν τάξιν τῶν μεγάλων πολιτικῶν ῥητόρων. Αἱ δημηγορίαι αὗται, αἱ μεμελετημέναι βεβαίως, ἐφαίνοντο ὡσεὶ ἐξ ὑπογυίου ἐκφωνούμεναι· ὥστε εἶχον ἅμα μὲν τὴν ἀκρίβειαν τοῦ ἐσκεμμένως πεπονημένου ἔργου, ἅμα δὲ τὴν ζωηρότητα τοῦ αὐτοσχεδιάσματος. Ὅτε ἠγόρευε, φίλοι καὶ ἀντίπαλοι, Οὗϊγοι καὶ Τόρεις, ἔσπευδον νὰ καταλάβωσι τὰς θέσεις αὐτῶν ἵνα ἀκροασθῶσι τοῦ ἀνδρός. Οἱ σύγχρονοι παρέβαλλον αὐτὸν πρὸς τὸν Burke, ὁ δὲ πρόεδρος τῆς τότε βουλῆς καὶ ὁ δημαγωγὸς Ὀκόνελλ μιᾷ φωνῇ ἀπεφήναντό ποτε ὅτι οὐδέποτε ἤκουσαν τοσοῦτον λαμπρὰν καλλιέπειαν. Ἀλλὰ καὶ οἱ μεταγενέστεροι τέρπονται ἄχρι τοῦδε ἀναγινώσκοντες τοὺς πολιτικοὺς ἐκείνους λόγους, οὓς ἡ τέχνη διεσκεύασεν εἰς ἔργα φιλολογικὰ ἀείμνηστα, ὡς ἀποφαίνεται ὁ Mignet, περὶ οὗ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἀπέβη κανὼν καὶ στάθμη ἀκριβὴς τῶν τοιούτων.

Μὴ νομίσετε ἐν τούτοις ὅτι ἐλάλησε μόνον περὶ τοῦ μεγάλου ζητήματος τῆς ἐκλογικῆς μεταῤῥυθμίσεως· ἐπὶ πολλῶν καὶ ἄλλων σπουδαίων ὑποθέσεων ἀντήχησεν ἡ φωνὴ αὐτοῦ. Μάλιστα δὲ φημίζεται ὁ λόγος ὃν ἀπήγγειλε περὶ τῆς καταστάσεως τῆς κυβερνήσεως καὶ τῆς νομοθεσίας τῆς Ἰνδικῆς. Αἱ πρακτικαὶ γνώσεις καὶ τὰ γενναῖα φρονήματα τοῦ ῥήτορος τοσαύτην ἐπροξένησαν ἐντύπωσιν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς βουλῆς, ὥστε ἡ κυβέρνησις ἐνόμισε καθῆκον αὐτῆς νὰ προχειρίσῃ αὐτὸν τῷ 1834 σύνεδρον τοῦ πενταμελοῦς συμβουλίου, εἰς ὃ ἐπετράπη τότε ἡ ὑπερτάτη διοίκησις τῆς ἀχανοῦς χερσονήσου. Καὶ ὁ μὲν μισθός του ὡρίσθη εἰς φράγκα 375,000 κατ' ἔτος, ειδικὴν δὲ ἐντολὴν ἔλαβε νὰ συντάξῃ νέον ποινικὸν νόμον τῶν ἐν τῇ Ἰνδικῇ ἀγγλικῶν κτήσεων. Μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἡ ποινικὴ δικαιοσύνη διείπετο αὐτόθι ὑπὸ δυσμόρφου τινὸς κράματος ἡμιβαρβάρων μωαμεθανικῶν καὶ ἰνδικῶν νόμων, καὶ νόμων ἀγγλικῶν οὐκ ὀλίγα φερόντων ἔτι δρακόντεια τοῦ μέσου αἰῶνος στίγματα. Περὶ δὲ τὴν σύνταξιν τοῦ νέου κώδικος ὁ Μακώλαιυ καθωδηγήθη ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῶν νεωτέρων χρόνων, μὴ παριδὼν τὰς ἰδιαζούσας τοῦ τόπου περιστάσεις· καὶ μηδὲ τέσσαρα ὅλα ἔτη διατρίψας ἐν Ἀσίᾳ, κατέλιπεν ἐν αὐτῇ μνημεῖον ἀΐδιον τῆς ἐπιστήμης, τῆς συνέσεως καὶ τῆς φιλανθρωπίας αὐτοῦ.

Ἐπιστρέψας εἰς τὴν Εὐρώπην ἐξηκολούθησε τὰς ἐν τῇ *Ἐπιθεωρήσει τοῦ Ἐδιμβούργου* ἱστορικὰς καὶ πολιτικὰς αὐτοῦ μελέτας, γράψας πρὸς τοῖς ἄλλοις δύο ἀληθῆ ἀριστουργήματα, τοὺς βίους τοῦ λόρδου Robert Clive καὶ τοῦ Warren Hastings, τῶν ἱδρυτῶν τῆς ἐν τῇ Ἰνδικῇ ἀγγλικῆς κυριαρχίας. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ δὲν ἐλησμόνει καὶ τὴν μοῦσαν τῆς ποιήσεως, θεραπεύων αὐτὴν ἀδιακόπως καὶ δημοσιεύων ἀνωνύμως πολιτικὰ ἰδίως ποιημάτια νοστιμώτατα. Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν προεγευμάτιζε παρὰ τῷ ποιητῇ Rogers μετὰ πολλῶν συνδαιτυμόνων στωμύλων καὶ αἱμύλων, τινῶν δὲ καὶ περιωνύμων. Εἷς τῶν τελευταίων τούτων, ἀπήγγειλε στίχους τινὰς χαριεστάτου ποιηματίου δημοσιευθέντος εἰς τοὺς *Καιρούς*, καὶ ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν Θωμᾶν Μούρ, τὸν εἶπε· «πρέπει νὰ ἠξεύρῃς τοὺς στίχους τούτους», μὲ τρόπον ὑποδεικνύοντα ὅτι αὐτὸν ἐνόμιζε τὸν ποιήσαντα.— «Δὲν τοὺς ἔγραψα ἐγώ», ἀπήντησεν ὁ Μούρ. — «Καὶ ὅμως ὅλοι σὲ τοὺς ἀποδίδουν». — «Σὲ βεβαιῶ ὅτι δὲν τοὺς ἔγραψα», ἐπανέλαβεν ὁ Μούρ. Τότε ὁ Μακώλαιυ, λύσας τὴν σιωπὴν ἣν σπανίως ἐτήρει εἰς τοιαύτας ὁμηγύρεις, «εἶναι ἰδικοί μου», εἶπε, καὶ κατ' αἴτησιν τῶν παρεστώτων ἀπήγγειλεν αὐτούς. Ἀμέσως ἔπειτα ὁ Μοὺρ ὡμίλησε περὶ ἑτέρου ποιηματίου ἀσυγκρίτως κατ' αὐτὸν ἀνωτέρου καὶ ὁπωσοῦν δηκτικοῦ, τοῦ ὁποίου εἰς μάτην ὡσαύτως ἀνεζήτησε τὸν συγγραφέα.—«Καὶ τοῦτο ἰδικόν μου εἶναι», ὑπέλαβεν ὁ Μακώλαιυ. Ταῦτα διηγεῖται ὁ Μοὺρ ἐν τοῖς ἑαυτοῦ ἀπομνημονεύμασιν, ἐπιλέγων· «Οὕτως ἀνεκαλύψαμεν ὅτι ὁ Μακώλαιυ, παρεκτὸς ποικίλων ἄλλων προτερημάτων, εἶχε καὶ τὴν καλλίστην ἐκείνην τῆς καρδίας καὶ τοῦ νοὸς δύναμιν». Ἀλλ' ἐκέ-

κρίσιμοι. Ἤκμαζε μὲν τότε ἡ Ἀγγλία εἴπερ ποτὲ χάρις εἰς τὴν εὔρυθμον καὶ προαιώνιον λειτουργίαν τῶν συνταγματικῶν αὐτῆς θεσμῶν, ἀλλὰ οἱ θεσμοὶ οὗτοι, δι' αὐτὸ τοῦτο ὅτι ἦσαν προαιώνιοι, διετέλουν ἐν πολλοῖς ἀλλότριοι τῶν ἀναγκῶν τοῦ παρόντος χρόνου καὶ τῶν αἰσθημάτων τῶν νεωτέρων γενεῶν. Οἱ καθολικοὶ Ἰρλανδοὶ εἰς οὐκ ὀλίγα ἑκατομμύρια συμποσούμενοι ἐστεροῦντο, ἅτε καθολικοί, τῆς τοῦ τελειοπολίτου ἰδιότητος, ἀποκλειόμενοι τῶν πυλῶν τοῦ ἐθνικοῦ βουλευτηρίου· πολλαὶ δὲ καὶ ἕτεραι τοιαῦται ἀδικίαι ἐκυροῦντο ἔτι ὑπὸ τῶν ἀγγλικῶν νόμων. Ἡ σκανδαλωδεστάτη τούτων ἦτο ὅτι 107 κῶμαι, ὧν τὰ δύο τρίτα δὲν εἶχον οὐδὲ 2000 κατοίκους, ἔπεμπον εἰς τὴν βουλὴν τῶν κοινοτήτων 213 βουλευτάς, ἐνῷ εἴκοσι καὶ ἑπτὰ πόλεις, ὧν πολλαὶ ἠρίθμουν ὑπὲρ τὰς 100,000 κατοίκων, οὐδένα εἶχον ἐν τῇ βουλῇ ἀντιπρόσωπον. Ἄλλα ἔθνη ἤθελον ἐπιχειρήσει τὴν θεραπείαν τῶν ἀτοπημάτων τούτων δι' ἐπαναστάσεων· ἡ Ἀγγλία ἔσχε τὴν φρόνησιν νὰ ἀναζητήσῃ ἐν αὐτῷ τῷ πολιτεύματι τὴν διόρθωσιν τῶν ἀτελειῶν αὐτοῦ. Εἶχε δὲ ἤδη ψηφισθῆ ἡ τῶν καθολικῶν ἰσοπολιτεία ὅτε ὁ Μακώλαιϋ εἰσῆλθε τῷ 1830 ἐν τῇ βουλῇ τῶν κοινοτήτων. Ἀλλ' ὑπελείποντο ἔτι αἱ ἄλλαι ἐκεῖναι ἀνωμαλίαι, καὶ μετ' οὐ πολὺ οἱ Οὐΐγοι, περιελθόντες εἰς τὰ πράγματα, ὑπέβαλον τὸν περίφημον περὶ ἐκλογικῆς μεταρρυθμίσεως νόμον. Εἰς ἡμᾶς τοὺς κτησαμένους ὁπωςοῦν προχείρως τὴν καθολικὴν ψηφοφορίαν, ἴσως φανῇ παράδοξον πῶς τοιαῦται εὔλογοι ἀξιώσεις δὲν ἐψηφίσθησαν διαμιᾶς· ἀλλ' ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ προταθεῖσα κατάλυσις τῶν προνομίων ἔμελλε νὰ προσβάλῃ τὰ συμφέροντα καὶ τὰς δοξασίας ἰσχυροτάτης ἀριστοκρατίας, τῆς ἀριστοκρατίας ἐκείνης ἥτις ἐκυβέρνησε καὶ ἐκλέϊσε τὴν χώραν ἐπὶ αἰῶνας ὅλους· τινὲς δὲ καὶ τῶν Οὐΐγων αὐτῶν, ἄνδρες ἐπιφανεῖς, οἷος ὁ ἱστορικὸς Χάλλαμ, προσέβλεπον μετά τινος ἀνησυχίας πρὸς τὴν ἐπικειμένην ἀνατροπὴν καταστάσεως πραγμάτων, ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ὁποίας τοσοῦτον ηὐδαιμόνησε καὶ ἐκρατύνθη ἡ πατρίς. Ἀλλ' ὁ Μακώλαιυ οὔτε ἀνησύχησεν, οὔτε ἐδίστασεν. Ἐν τῇ πανηγυρικῇ ἐκείνῃ καὶ μακρᾷ συζητήσει ἥτις διήρκεσε δύο ἔτη, ἀπήγγειλε πέντε δημηγορίας, δι' ὧν ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ μετεωρίσθη εἰς τὴν τάξιν τῶν μεγάλων πολιτικῶν ῥητόρων. Αἱ δημηγορίαι αὗται, αἱ μεμελετημέναι βεβαίως, ἐφαίνοντο ὡσεὶ ἐξ ὑπογυίου ἐκφωνούμεναι· ὥστε εἶχον ἅμα μὲν τὴν ἀκρίβειαν τοῦ ἐσκεμμένως πεπονημένου ἔργου, ἅμα δὲ τὴν ζωηρότητα τοῦ αὐτοσχεδιάσματος. Ὅτε ἠγόρευε, φίλοι καὶ ἀντίπαλοι, Οὐΐγοι καὶ Τόρεις, ἔσπευδον νὰ καταλάβωσι τὰς θέσεις αὐτῶν ἵνα ἀκροασθῶσι τοῦ ἀνδρός. Οἱ σύγχρονοι παρέβαλλον αὐτὸν πρὸς τὸν **Burke**, ὁ δὲ πρόεδρος τῆς τότε βουλῆς καὶ ὁ δημαγωγὸς Ὀκόνελλ μιᾷ φωνῇ ἀπεφήναντό ποτε ὅτι οὐδέποτε ἤκουσαν τοσοῦτον λαμπρὰν καλλιέπειαν. Ἀλλὰ καὶ οἱ μεταγενέστεροι τέρπονται ἄχρι τοῦδε ἀναγινώσκοντες τοὺς πολιτικοὺς ἐκείνους λόγους, οὓς ἡ τέχνη διεσκεύασεν εἰς ἔργα φιλολογικὰ ἀείμνηστα, ὡς ἀποφαίνεται ὁ **Mignet**, περὶ οὗ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἀπέβη κανὼν καὶ στάθμη ἀκριβὴς τῶν τοιούτων.

Μὴ νομίσετε ἐν τούτοις ὅτι ἐλάλησε μόνον περὶ τοῦ μεγάλου ζητήματος τῆς ἐκλογικῆς μεταῤῥυθμίσεως· ἐπὶ πολλῶν καὶ ἄλλων σπουδαίων ὑποθέσεων ἀντήχησεν ἡ φωνὴ αὐτοῦ. Μάλιστα δὲ φημίζεται ὁ λόγος ὃν ἀπήγγειλε περὶ τῆς καταστάσεως τῆς κυβερνήσεως καὶ τῆς νομοθεσίας τῆς Ἰνδικῆς. Αἱ πρακτικαὶ γνώσεις καὶ τὰ γενναῖα φρονήματα τοῦ ῥήτορος τοσαύτην ἐπροξένησαν ἐντύπωσιν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς βουλῆς, ὥστε ἡ κυβέρνησις ἐνόμισε καθῆκον αὐτῆς νὰ προχειρίσῃ αὐτὸν τῷ 1834 σύνεδρον τοῦ πενταμελοῦς συμβουλίου, εἰς ὃ ἐπετράπη τότε ἡ ὑπερτάτη διοίκησις τῆς ἀχανοῦς χερσονήσου. Καὶ ὁ μὲν μισθός του ὡρίσθη εἰς φράγκα 375,000 κατ' ἔτος, εἰδικὴν δὲ ἐντολὴν ἔλαβε νὰ συντάξῃ νέον ποινικὸν νόμον τῶν ἐν τῇ Ἰνδικῇ ἀγγλικῶν κτήσεων. Μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἡ ποινικὴ δικαιοσύνη διείπετο αὐτόθι ὑπὸ δυσμόρφου τινὸς κράματος ἡμιβαρβάρων μωαμεθανικῶν καὶ ἰνδικῶν νόμων, καὶ νόμων ἀγγλικῶν οὐκ ὀλίγα φερόντων ἔτι δρακόντεια τοῦ μέσου αἰῶνος στίγματα. Περὶ δὲ τὴν σύνταξιν τοῦ νέου κώδικος ὁ Μακώλαιυ καθωδηγήθη ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῶν νεωτέρων χρόνων, μὴ παριδὼν τὰς ἰδιαζούσας τοῦ τόπου περιστάσεις· καὶ μηδὲ τέσσαρα ὅλα ἔτη διατρίψας ἐν Ἀσίᾳ, κατέλιπεν ἐν αὐτῇ μνημεῖον ἀΐδιον τῆς ἐπιστήμης, τῆς συνέσεως καὶ τῆς φιλανθρωπίας αὐτοῦ.

Ἐπιστρέψας εἰς τὴν Εὐρώπην ἐξηκολούθησε τὰς ἐν τῇ *Ἐπιθεωρήσει τοῦ Ἐδιμβούργου* ἱστορικὰς καὶ πολιτικὰς αὐτοῦ μελέτας, γράψας πρὸς τοῖς ἄλλοις δύο ἀληθῆ ἀριστουργήματα, τοὺς βίους τοῦ λόρδου Robert Clive καὶ τοῦ Warren Hastings, τῶν ἱδρυτῶν τῆς ἐν τῇ Ἰνδικῇ ἀγγλικῆς κυριαρχίας. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ δὲν ἐλησμόνει καὶ τὴν μοῦσαν τῆς ποιήσεως, θεραπεύων αὐτὴν ἀδιακόπως καὶ δημοσιεύων ἀνωνύμως πολιτικὰ ἰδίως ποιημάτια νοστιμώτατα. Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν προεγευμάτιζε παρὰ τῷ ποιητῇ Rogers μετὰ πολλῶν συνδαιτυμόνων στωμύλων καὶ αἱμύλων, τινῶν δὲ καὶ περιωνύμων. Εἷς τῶν τελευταίων τούτων, ἀπήγγειλε στίχους τινὰς χαριεστάτου ποιηματίου δημοσιευθέντος εἰς τοὺς *Καιρούς*, καὶ ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν Θωμᾶν Μοὺρ, τὸν εἶπε· «πρέπει νὰ ἠξεύρῃς τοὺς στίχους τούτους», μὲ τρόπον ὑποδεικνύοντα ὅτι αὐτὸν ἐνόμιζε τὸν ποιήσαντα.— «Δὲν τοὺς ἔγραψα ἐγὼ», ἀπήντησεν ὁ Μούρ. — «Καὶ ὅμως ὅλοι σὲ τοὺς ἀποδίδουν». — «Σὲ βεβαιῶ ὅτι δὲν τοὺς ἔγραψα», ἐπανέλαβεν ὁ Μούρ. Τότε ὁ Μακώλαιυ, λύσας τὴν σιωπὴν ἣν σπανίως ἐτήρει εἰς τοιαύτας ὁμηγύρεις, «εἶναι ἰδικοί μου», εἶπε, καὶ κατ' αἴτησιν τῶν παρεστώτων ἀπήγγειλεν αὐτούς. Ἀμέσως ἔπειτα ὁ Μοὺρ ὡμίλησε περὶ ἑτέρου ποιηματίου ἀσυγκρίτως κατ' αὐτὸν ἀνωτέρου καὶ ὁπωσοῦν δηκτικοῦ, τοῦ ὁποίου εἰς μάτην ὡσαύτως ἀνεζήτησε τὸν συγγραφέα.—«Καὶ τοῦτο ἰδικόν μου εἶναι», ὑπέλαβεν ὁ Μακώλαιυ. Ταῦτα διηγεῖται ὁ Μοὺρ ἐν τοῖς ἑαυτοῦ ἀπομνημονεύμασιν, ἐπιλέγων· «Οὕτως ἀνεκαλύψαμεν ὅτι ὁ Μακώλαιυ, παρεκτὸς ποικίλων ἄλλων προτερημάτων, εἶχε καὶ τὴν καλλίστην ἐκείνην τῆς καρδίας καὶ τοῦ νοὸς δύναμιν». Ἀλλ' ἐκέ-

κτητο προσέτι τὸ δῶρον τῆς ἐπαγωγοτάτης καὶ ζωηροτάτης ὁμιλίας, ἰδίως εὐδοκιμῶν περὶ τὰς ἀνεξαντλήτους καὶ χαριτωμένας αὐτοῦ διηγήσεις. Ὅ-τε ἐπανῆλθεν ἐξ Ἰνδικῆς εἶχε κατ' ἀρχὰς ἀναδειχθῆ σωφρονέστερος περὶ τοὺς λόγους· διὸ ὁ ἀστεῖος Σίδνεϋ Σμὶθ εἶπε· «Παρετήρησα εἰς τὸν Μακώλαιυ, μετὰ τὴν ἐπιστροφήν του, ἀστραπάς τινας σιωπῆς». Ἀλλὰ αἱ διαλείψεις αὗται ἦσαν τῷόντι ἀστραπαῖαι. Γευματίζων κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου εἰς Bowood παρὰ τῷ μαρκίωνι τοῦ Lansdowne μετὰ πολλῶν λογάδων καὶ ἀξιεράστων ἀνδρῶν, ἐν οἷς κατελέγοντο ὁ Rogers, ὁ Μοὺρ καὶ ὁ λόρδος John Russell, ὁ Μακώλαιυ δι' ὅλης τῆς ἑσπέρας τοσοῦτον κατεγοήτευσε τοὺς ἀκροατὰς πάντας, ὥστε ὁ Μοὺρ ἀπεφήνατο ὅτι ἵνα ἀπομνημονεύσῃ τις ὅσα εἶπεν, ἔπρεπε νὰ ἔχῃ τὴν θαυμαστὴν αὐτοῦ μνήμην, ἐπιστήμην, ῥύμην καὶ εὐφυΐαν.

Δὲν ἔμελλεν ὅμως ἐπὶ πολὺν χρόνον νὰ διαγάγῃ τὸν βίον τοῦτον τῆς κομψῆς ἀπραγμοσύνης. Ἡ πόλις τοῦ Ἐδιμβούργου, ἐπαιρομένη ἐπὶ τῇ φήμῃ δι' ἧς περιέβαλε τὸ σκωτικὸν ἐκεῖνο ὄνομα ὁ ἀνὴρ, ἀνέδειξεν αὐτὸν βουλευτὴν τῷ 1839· καὶ ἔκτοτε ἐπὶ ὀκτὼ ἔτη ἕδρευσεν ἐν τῷ ἐθνικῷ τούτῳ συνεδρίῳ, δὶς δὲ ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ προεχειρίσθη ὑπουργός, ἀγορεύων καὶ ψηφίζων πάντοτε ὑπὲρ παντὸς ὅ,τι ἐνόμιζεν ἐπιτήδειον νὰ κρατύνῃ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν πολιτείαν; εἴτε Οὐΐγοι τὸ προέτειναν, εἴτε Τόρεις. Ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο ἐπὶ τέλους περιέστη εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς ἰδίους ἐντολεῖς. Ὁ σὶρ Robert Peel καθυπέβαλε νόμον δι' οὗ ἐπροικοδοτεῖτο ἡ καθολικὴ ἐκκλησιαστικὴ σχολὴ τοῦ Maynooth· πρώτην δὲ ταύτην φορὰν προέκειτο ἡ πολιτεία νὰ ἔλθῃ εἰς συνδρομὴν καθολικοῦ ἱδρύματος. Ὁ Μακώλαιυ ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐφρόνει ἐν συνειδήσει ὅτι ἡ πρότασις ἦτο λυσιτελεστάτη πρὸς τὴν πλήρη συνδιαλλαγὴν τῶν δύο θρησκευμάτων, ἀφ' ἑτέρου δὲ κάλλιστα ἐγίνωσκεν ὅτι ἡ προτεσταντικὴ μισαλλοδοξία, ἧς οἱ κράτιστοι ὀπαδοὶ ἕδρευον ἐν Ἐδιμβούργῳ, ἀπετροπιάζετο τὸ πρᾶγμα καὶ ὅτι ἂν ψηφίσῃ ὑπὲρ, θέλει ἀποδοκιμασθῇ ὑπὸ τῶν ἐκλογέων αὐτοῦ. Ἐννοεῖται ὅτι οὐδὲ ἐπὶ στιγμὴν ἐδίστασε μεταξὺ τῶν πεποιθήσεων αὐτοῦ καὶ τοῦ συμφέροντος. Οὐ μόνον ἐψήφισεν ὑπὲρ τῆς προτάσεως, ἀλλὰ καὶ ἠγόρευσεν ὑπὲρ αὐτῆς λαμπρῶς, διαῤῥήδην ἐπειπὼν, ὅτι δὲν καταδέχεται νὰ διατηρήσῃ τὸ βουλευτικὸν ἀξίωμα δι' ἐπονειδίστου ἀρνησιδοξίας καὶ ὅτι δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ τὸ ἀπολέσῃ διὰ λόγον ἐντιμότερον.

Ὅ,τι προεῖδε καὶ προεῖπε συνέβη. Ἐπὶ τῶν γενικῶν ἐκλογῶν τοῦ 1847 ἀπέτυχεν ἐν Ἐδιμβούργῳ. Ὁ Μακώλαιυ ἀπεφάσισεν ἀμέσως πῶς ἔπρεπε νὰ τιμωρήσῃ τὴν ἀγνωμοσύνην τῶν συμπολιτῶν· ἀπεφάσισε νὰ ἐγείρῃ εἰς δόξαν ἑαυτοῦ καὶ τῆς πατρίδος μεγαλούργημα τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ ταπεινώσῃ τοὺς μωροὺς ἐκείνους ἀντιπάλους καὶ νὰ καταναγκάσῃ αὐτοὺς νὰ ζητήσωσι συγγνώμην. Τὴν δ' ἑσπέραν αὐτῆς ἐκείνης τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἀπεδοκιμά-

σθη, προεκήγγειλε τὴν ἐπιβολὴν δι' ἑνὸς τῶν ὑψίστων καὶ κατανυκτικωτάτων αὐτοῦ ποιημάτων.

«Ἡ ἡμέρα, εἶπε, τοῦ θορύβου, τοῦ ἀγῶνος, τῆς ἥττης, παρῆλθε. Παρῆλθε μετὰ τῶν ταλαιπωριῶν αὐτῆς, τῶν ἐρίδων, τῶν ὕβρεων, τῶν ἀηδιῶν. Ἐκοιμήθην, καὶ κατ' ὄναρ εἶδον τὸ δωμάτιον οἰκίας γηραιᾶς, ὅπερ πρὸ καιροῦ δὲν εἶχον ἐπισκεφθῆ». Ἐνταῦθα δὲ ἀφηγεῖται πῶς, ἐν τῷ δωματίῳ ἐκείνῳ, κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς γεννήσεώς του, παρέστησαν, παρὰ τὸ λίκνον τοῦ παιδός, μία κατόπιν τῆς ἄλλης, αἱ θεαὶ αἱ νύμφαι, αἱ προφητικὴν κεκτημέναι δύναμιν. Ἡ νύμφη τοῦ κέρδους ἠφανίσθη νωχελῶς, οὐδὲ βλέμμα ἐπ' αὐτοῦ ῥίψασα· ἡ νύμφη τοῦ συρμοῦ ψυχρὰν μόνον ἐπεδείξατο περιφρόνησιν· ἡ νύμφη τῆς ἡδονῆς μόλις ἔῤῥανεν αὐτὸν δι' ἑνὸς ῥοδίνου φύλλου· ἡ νύμφη τῆς ἐξουσίας διῆλθεν ἀγέρωχος, λιθοκόλλητον φέρουσα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς στέμμα. Τελευταία ἐπεφάνη ἡ πασῶν ἰσχυροτάτη καὶ ἀγαθωτάτη νύμφη.

«Ἡ περιφανὴς δέσποινα, ἡ φωταυγεῖς ἔχουσα τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὸ εὐγενὲς μέτωπον διὰ δάφνης κεκοσμημένον, διενυκτέρευσε παρὰ τὸ λίκνον, ᾄδουσα διὰ φωνῆς ἐνθέου τὰ γλυκύτατα ταῦτα ᾄσματα·

«Ναί, παιδίον μου ἀγαπητόν, ἄφες αὐτὰς ν' ἀπέλθωσιν, ἄφες τὸ Κέρδος, τὸν Συρμόν, τὴν Ἡδονήν, τὴν Ἐξουσίαν, ὅλα τὰ πολυπράγμονα αὐτὰ πνεύματα, τὰ κυλιόμενα εἰς τὰς κάτω τοῦ βίου σφαίρας. Ἐμός ἐστιν ὁ τῆς διανοίας κόσμος· ἐμὸς ὁ τῆς φαντασίας· ἐμὸν τὸ παρελθόν, ἐμὸν τὸ μέλλον. Ἡ τύχη ἡ ἐν ταῖς περιπετείαις αὐτῆς ῥίπτουσα χαμαὶ τὸν ἰσχυρόν, ἡ ἡλικία ἡ μεταβάλλουσα εἰς λύπας τὰς ἡδονὰς τῆς νεότητος, καταλείπουσιν ἀναλλοίωτα τὰ ἐμὰ δῶρα, τὸ αἴσθημα τοῦ καλοῦ καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ ἀληθοῦς. Ἐγὼ παρεκάθησα πλησίον τοῦ Βάκωνος ὅτε, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς αἰσχύνης αὐτοῦ, παρέστη ἐνώπιον δικαστῶν ἀδυσωπήτων· ἐγώ, ἐπὶ τῆς ὀδυνηρᾶς τοῦ Κλάρενδων ἐξορίας, ἐπράϋνα τὰς ἀΰπνους αὐτοῦ νύκτας· ἐγὼ ἐπλήρωσα συνέσεως καὶ θάῤῥους τὸν Walter Raleigh ἐν τῇ ἐρημίᾳ τοῦ δεσμωτηρίου αὐτοῦ· ἐγὼ ἐφώτισα τὰ σκότη τοῦ ἀομμάτου Μίλτωνος διὰ τῆς φλογὸς τῆς κατελθούσης ἀπὸ τοῦ θρόνου τοῦ Ὑψίστου.

«Καὶ σὺ λοιπόν, ὅτε οἱ φίλοι ἐπανέρχονται ὠχροί, ὅτε οἱ προδόται λιποτακτοῦσιν, ὅτε τὸ πανταχόθεν καταπολεμούμενον πνεῦμά σου, δικαίως ἐπαιρόμενον διότι ἠγάπησε τὴν ἀλήθειαν, τὴν ἀρετήν, τὴν εἰρήνην, τὴν εὐσπλαγχνίαν, κατεξεγείρεται κατὰ τῆς ἀμειλίχου ἐκείνης Ἐκκλησίας καὶ κατὰ τοῦ μωροῦ ὄχλου·

«Ἐνθυμήσου ἐμέ, καί, μειδιῶν ὑπέροπτα, ἄφες νὰ παρέλθωσι τά τε ἀγενῆ τοῦ κόσμου τούτου πράγματα, τὸν φθόνον, τὸ μῖσος, τὴν ἀφροσύνην, καὶ τὰ ἐπίκαιρα ἀγαθά, τὸν πλοῦτον, τὰ παίγνια, τὴν κολακείαν· ἄφες νὰ παρέλθωσι, διότι θέλουσι παρέλθει, καὶ ἀτένισον τὸν ὀφθαλμὸν πρὸς τὴν ἀρετὴν καὶ πρὸς ἐμέ.»

Τοιαῦτα δ' ἐπαγγειλάμενος ὁ Μακώλαιυ ἐπεδόθη ἔκτοτε εἰς τὸ νὰ διδά-

ξῃ τοὺς συμπολίτας ὁποῖοί τινες ἐγένοντο οἱ προπάτορες αὐτῶν, καὶ διὰ τίνων ἄθλων, καὶ ἀγώνων, ἐκτήσαντο τὰ ἀγαθὰ ἅπερ ἐκληρονόμησαν εἰς τὰς παρούσας γενεὰς καὶ τίνας αἱ γενεαὶ αὗται φέρουσιν εὐθύνας πρὸς συντήρησιν καὶ αὔξησιν τῆς ἐθνικῆς ἐκείνης περιουσίας· διότι τοῦτο ἐπὶ τέλους εἶναι παντοῦ καὶ πάντοτε ἡ ἱστορία, ἡ δὲ φιλοτιμία τοῦ ἔθνους τοῦ νὰ μὴ φανῇ ἀνάξιον τοῦ ἰδίου παρελθόντος εἶναι ἡ ὑψίστη τῶν δημοσίων ἀρετῶν. Τὸ ἔργον τοῦ Μακώλαιυ ἐκρίθη πολλάκις, ἐνίοτε δὲ καὶ κατεκρίθη. Οἱ μὲν ἠξίωσαν ὅτι δὲν ὑπῆρξεν ἐν παντὶ ἀμερόληπτος καὶ ἀπροσωπόληπτος· οἱ δὲ ὑπέδειξάν τινα σφάλματα διαφυγόντα τὴν συνήθη τῆς ἐπιστήμης αὐτοῦ ἀκριβολογίαν· οἱ δὲ ἐπανέλαβον τὸ καὶ περὶ Θουκυδίδου ῥηθὲν, ὅτι πολλά τις ἂν εὕροι παρ' αὐτῷ «ἢ τῆς ἄκρας ἐξεργασίας τετυχηκότα, ἢ ῥᾳθύμως ἐπιτετροχασμένα.» Οὐδεὶς ὅμως ἠρνήθη ὅτι ἡ θαυματουργὸς ἐκείνη χεὶρ ἀνεδημιούργησεν οὕτως εἰπεῖν κόσμον ἐκλιπόντα. Ἡ ἱστορία αὕτη δὲν εἶναι ἁπλῆ ἀφήγησις, δὲν εἶναι ζωγραφία, δὲν εἶναι δράματος παράστασις, ἀλλὰ μᾶλλον ἀνάστασις παρῳχημένων χρόνων. Ἔχοντες αὐτὸν ἀνὰ χεῖρας πολλάκις λησμονεῖτε ὅτι ἀναγινώσκετε καὶ νομίζετε ὅτι βλέπετε τὰς γενεὰς τῆς ἑπτακαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, προκυπτούσας ἀπὸ τῶν τάφων καὶ ζώσας καὶ δρώσας ἐνώπιον ὑμῶν, μετὰ τῶν διανοημάτων αὐτῶν, τῶν αἰσθημάτων, τῶν συμφερόντων, τῶν ἠθῶν. Καὶ οὐ μόνον τοὺς πρωταγωνιστὰς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τοὺς βασιλεῖς, τοὺς ὑπουργούς, τοὺς ῥήτορας, τοὺς στρατηγούς, τοὺς ναυάρχους, ἀλλὰ πάσας τὰς κοινωνικὰς τάξεις· αὐλικούς, κλῆρον, εὐπατρίδας, κυρίας, γεωργούς, ἐργάτας, πένητας, ἐπιστήμονας, φιλολόγους, καὶ πᾶσαν τὴν χώραν, μετὰ τῆς γεωργίας αὐτῆς, τῶν μεταλλωρυχείων, τῶν δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν προσόδων, τῶν λεωφόρων, τῆς δημοσίας ἀσφαλείας, τῶν ξενοδοχείων, τῶν πόλεων, τῶν καφενείων αὐτῶν, τοῦ φωτισμοῦ, τῆς ἀστυνομίας.

Ὁ Μακώλαιυ εἶχεν ἄλλοτε εἰπεῖ ὅτι ἡ ἱστορία τῆς πατρίδος του, ἐὰν ἐγράφετό ποτε μετ' ἀκριβείας μὲν καὶ περινοίας, διὰ λόγου δὲ ζωηροῦ καὶ ἀνθηροῦ, ἤθελεν ἀποβῆ τὸ ἐπαγωγότατον τῆς ἀγγλικῆς φιλολογίας βιβλίον. Τὸ εἶπε καὶ τὸ ἔκαμεν. Ἐντὸς ἓξ μηνῶν ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς ἱστορίας του, πέντε ἐγένοντο ἐν Λονδίνῳ ἀλλεπάλληλοι αὐτῆς ἐκδόσεις, ἐπωλήθησαν δὲ 18,000 καὶ ἐπέκεινα ἀντίτυπα. Ἐν Ἀμερικῇ ἀνετυπώθη πλειστάκις καὶ εἰς μόνην τὴν Φιλαδέλφειαν ἐξεδόθη τρὶς ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν, καθ' ἃς ἠγοράσθησαν 25000 ἀντιτύπων. Ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας γλώσσας μετεφράσθη. Ἀνεγνώσθη δὲ καὶ ἐθαυμάσθη ἁπανταχοῦ γῆς. Ὅτε ἐξεδόθησαν οἱ δύο πρῶτοι τόμοι, ἡ πόλις τοῦ Ἐδιμβούργου ἠρυθρίασεν ἐπὶ τῇ προγεγενημένῃ πρὸς τὸν ἄνδρα ἀδικίᾳ καὶ ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας τοῦ ἀπαραμίλλου ἱστορικοῦ. Ἐπὶ τῶν γενικῶν ἐκλογῶν τοῦ 1852 ὁ Μακώλαιυ ἀνεδείχθη ἐν αὐτῇ βουλευτὴς πανδήμως, μήτε ζητήσας τοῦτο ὁπωσδήποτε, μήτε ὀβολὸν δαπανήσας. Ἀφοῦ δὲ ἐδημοσιεύθησαν οἱ δύο ἕτεροι τόμοι, ὁ πρωθυπουργὸς

Πάλμερστων ἐν ὀνόματι τῆς Ἀνάσσης καὶ εὐφημοῦντος τοῦ ἔθνους παντός, προήγαγε τὸν ἄνδρα εἰς τὸ ὕπατον τοῦ λόρδου ἀξίωμα. Πᾶσαι αἱ τιμαὶ καὶ πᾶσαι αἱ ἀμοιβαὶ δι' ὧν δύναται νὰ κοσμηθῇ ἡ μεγαλοφυΐα, ἐπεδαψιλεύθησαν αὐτῷ ἀφειδῶς.

Ἀλλὰ πρὸ ἐτῶν ἤδη πολλῶν, τὸ ἐκλεκτὸν τοῦτο σκεῦος ἐταλαιπωρεῖτο ὑπὸ παθήματος καρδιακοῦ ἀδυσωπήτου. Ὅτε ἀπήγγειλε τὸν τελευταῖον αὐτοῦ ἐν τῇ βουλῇ τῶν κοινοτήτων λόγον, ὁ Μακώλαιυ κατέπεσεν ἀπειρηκώς. Ἡ ὄψις αὐτοῦ ἦτο ἠλλοιωμένη· ἡ κεφαλή του ἔκλινε πρὸς τὸ στῆθος καὶ ἐν τῷ σφοδρῷ δονισμῷ ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἐκλονίσθη, ἐφαίνετο ἀναίσθητος εἰς τὸν πανταχόθεν ἐκραγέντα περὶ αὐτὸν θαυμασμὸν τῆς εὐγλωττίας ἐκείνης. Ἡ κρίσις αὕτη παρῆλθε· πολλάκις ὅμως ἔκτοτε ἐπαναληφθεῖσα, κατέβαλε τελευταῖον αὐτὸν τὴν νύκτα τῆς 28 δεκεμβρίου 1859.

Ἀπέθανεν, ἀλλὰ κατέλιπε κτῆμα εἰς ἀεὶ καὶ ὄνομα ἀθάνατον· ἐκηδεύθη δὲ δημοτελῶς εἰς Westminster abbaye, ἐν τῷ Πανθέῳ ἐκείνῳ, ἐν ᾧ τὸ ἀγγλικὸν ἔθνος ἡτοίμασε τόπον ἀναπαύσεως εἰς ἅπαντας ὅσοι ὁπωςδήποτε ἐκλέϊσαν τὴν πατρίδα· ῥήτορας, ὑπουργούς, στρατηγούς, ναυάρχους, ποιητάς, ἱςορικούς, φιλολόγους. Ὡμίλησα ἐνταῦθα οὐ μόνον περὶ τοῦ κυριωτάτου ἔργου τοῦ ἀνδρός, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ποικίλων τοῦ βίου αὐτοῦ περιστάσεων καὶ περὶ τῶν διαφόρων ἰδιοτήτων τοῦ χαρακτῆρος. Μία τῶν μᾶλλον ἀξιομνημονεύτων ἰδιοτήτων τούτων ὑπῆρξεν, ὅτι, ὅπως ὁ Θουκυδίδης, εἶχε πληρεστάτην πεποίθησιν εἰς τὸ ἴδιον ἀριστοτέχνημα. Εἴδομεν ὅτι, διὰ τοῦ ποιήματος ὅπερ ἔγραψε τὴν ἑσπέραν τῆς ἐν Ἐδιμβούργῳ ἀποτυχίας, προανήγγειλε πανηγυρικῶς τὴν ἐπιβολὴν ἣν ἡ φύσις αὐτὴ τῷ ὑπηγόρευσεν. Εἴδομεν τὸν ἄνδρα ἀξιοῦντα ὅτι, ἡ ἱστορία τῆς πατρίδος αὐτοῦ, ἐὰν γραφῇ ὅπως αὐτὸς ἐνόει, θέλει ἀποβῇ τὸ ἐπαγωγότατον τῆς Ἀγγλικῆς φιλολογίας βιβλίον. Σᾶς εἶπον πρὸ μικροῦ ὅτι ἐτάφη ἐν τῷ Πανθέῳ τῆς Ἀγγλίας. Αἴ, λοιπόν, τοσαύτην εἶχε τὴν βεβαιότητα ὅτι ἐκεῖ θέλει ταφῇ ὥστε ὥρισεν αὐτὸς τὸν χῶρον ἐν ᾧ ἐπόθει νὰ κατατεθῇ πλησίον τοῦ Ἀδδισῶνος. Οὐδὲ εἰς ταῦτα ἠρκέσθη· ἀλλ' ἐνῷ ὁ Thiers ἐπρέσβευσεν ὅτι ἡ μεγάλη ποίησις εἶναι τὸ ὕπατον τῶν προϊόντων τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, αὐτός, ὡσεὶ ὑπερμαχῶν ὑπὲρ τῆς δάφνης ἥτις ἔμελλε νὰ κοσμήσῃ τὴν εὐγενῆ αὐτοῦ κεφαλὴν ἀπεφήνατο, ὅτι ὁ στέφανος τῆς ἱστορίας εἶναι τὸ κάλλιστον τῶν ἐπάθλων τοῦ νοεροῦ κόσμου.

Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ.

ΠΟΙΚΙΛΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

ΥΠΟ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Σ. ΚΟΝΤΟΥ.

§ 11*.

Κεχαρισμένος — κεχαρισμενώτερος — κεχαρισμενώτατος, ἀνειμένος — ἀνειμενώτερος, πεπερασμένος — πεπερασμενώτερος, ἐκτεταμένος — ἐκτεταμενώτερος, συνεσταλμένος — συνεσταλμενώτερος, ἠγαπημένος — ἠγαπημενώτερος.

Ἐρρωμένος — ἐρρωμενέστερος — ἐρρωμενέστατος, εἰδοπεποιημένος — εἰδοπεποιημενέστερος.

Ὀλίγισται μετοχαὶ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐκφέρονται ἐν τοῖς παραθετικοῖς διὰ τύπων ἁπλῶν, εἶνε δ' αὗται πᾶσαι χρόνου παρακειμένου. Καὶ τῆς μὲν μετοχῆς *κεχαρισμένος* σχηματίζονται ὁμαλῶς τὰ παραθετικά, οἷον *κεχαρισμεν-Ω-τερος* καὶ *κεχαρισμεν-Ω-τατος*, τῆς δὲ *ἐρρωμένος* ἀνωμάλως, οἷον *ἐρρωμεν-ΕΣ-τερος* καὶ *ἐρρωμεν-ΕΣ-τατος*. Εἶνε δὲ τὰ παραθετικὰ τοῦ *κεχαρισμένος* πολλῷ σπανιώτερα τῶν τοῦ *ἐρρωμένος*. Κατὰ τὸ *κεχαρισμενώτερος* ἐπλάσθησαν ἐν τῷ παρηκμακότι ἑλληνισμῷ τὸ *ἀνειμενώτερος* καὶ τὸ *πεπερασμενώτερος* καὶ τὸ *ἐκτεταμενώτερος* καὶ τὸ *συνεσταλμενώτερος* καὶ τὸ *ἠγαπημενώτερος*, κατὰ δὲ τὸ *ἐρρωμενέστερος* τὸ *εἰδοπεποιημενέστερος*. Φέρεται δὲ καὶ ἐν τῇ ἰδιωτικῇ ἡμῶν φωνῇ *προκομμενέστερος* καὶ *προκομμενέστατος* ἐκ τοῦ *προκομμένος*.

Τοῦ συγκριτικοῦ τοῦ *κεχαρισμένος* ἐποιήσατο χρῆσιν ὁ Αἰλιανὸς π. Ζῴ. ΙΒ', 7 «καὶ δὲ πρὸς τὴν ἑσπέραν ἀνεῳγμέναι *κεχαρισμενωτέραν* αὐτοῖς τὴν δίαιταν ἀποφαίνουσιν», τοῦ δ' ὑπερθετικοῦ αὐτοῦ ὁ Ἀλκίφρων Ἐπιστ. Γ', ξε', 3 «ἔστι δὲ καὶ ὀφθῆναι *κεχαρισμενώτατος*» καὶ ὁ Ξενοφῶν Ἱππαρχ. Α', 1 «ἀφ' ὧν θεοῖς μὲν *κεχαρισμενώτατα* ἄρξειας ἄν, σαυτῷ δὲ καὶ φίλοις καὶ τῇ πόλει προσφιλέστατα καὶ εὐκλεέστατα καὶ πολυωφελέστατα» καὶ Γ', 2 «τὰς μὲν οὖν πομπὰς οἶμαι ἂν καὶ τοῖς θεοῖς *κεχαρισμενωτάτας* καὶ τοῖς θεαταῖς εἶναι». Ἀλλ' ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασιν Α', γ', 3 λέγεται κατὰ περίφρασιν «οὔτε γὰρ τοῖς θεοῖς ἔφη καλῶς ἔχειν, εἰ ταῖς μεγάλαις θυσίαις μᾶλλον ἢ ταῖς μικραῖς ἔχαιρον· πολλάκις γὰρ ἂν αὐτοῖς τὰ παρὰ τῶν πονηρῶν *μᾶλλον* ἢ τὰ παρὰ τῶν χρηστῶν εἶναι *κεχαρισμένα*· οὔτ' ἂν τοῖς ἀνθρώποις ἄξιον εἶναι ζῆν, εἰ τὰ παρὰ τῶν πονηρῶν *μᾶλλον* ἦν *κεχαρισμένα* τοῖς θεοῖς ἢ τὰ παρὰ τῶν χρηστῶν». Πρβ. καὶ Ἰσοκράτ. Ἐπιστ. Ζ', 2 «*μᾶλλον* γὰρ ἐπὶ πάντων *κεχαρισμένον* αὐτοῖς ἐστι τὸ παρὰ λόγον συμβαῖνον ἀγαθὸν

* Συνέχεια ἐκ τοῦ Α' τόμου.

τῶν εἰκότως καὶ προσηκόντως γιγνομένων» καὶ Ἀθήν. σελ. 674, ε' «ὡς εὐανθέστερον γὰρ καὶ *κεχαρισμένον μᾶλλον* τοῖς θεοῖς παραγγέλλει στεφανοῦσθαι τοὺς θύοντας» καὶ Φίλων. Τόμ. Ε', σελ. 11 «ὡς οὐκ ἄμεινον καὶ θεῷ *κεχαρισμένον μᾶλλον* τῆς παραβάσεως τῶν ὅρκων τὸ μηδὲν ἀδικεῖν» καὶ Ὀρειβάσ. Τόμ. Β', σελ. 317 «μείζους τε γάρ εἰσι καὶ εὐωδέστεροι καὶ θᾶττον πεπαίνονται καὶ τῇ γεύσει *μᾶλλόν* εἰσι *κεχαρισμένοι*» καὶ Διονύσ. Ἁλικαρν. πρὸς Γναῖον Πομπ. Γ', σελ. 208 «τελευτὴν ποιήσασθαι τῆς ἱστορίας τὴν θαυμασιωτάτην καὶ *μάλιστα* τοῖς ἀκούουσι *κεχαρισμένην*». Τὸ ἐναντίον τοῦ *μᾶλλον κεχαρισμένος* εἶνε *ἧττον κεχαρισμένος* καὶ Ἰωνικῶς *ἕσσον κεχαρισμένος* (Ἡρόδ. Γ', 119).

Τὸ συγκριτικὸν τοῦ *ἀνειμένος* εὑρίσκεται παρ' Ἰαμβλίχῳ περὶ τοῦ Πυθαγορ. βίου 67 «εἰ καὶ *ἀνειμενωτέραν* μηχανώμενοι», τὸ δὲ τοῦ *πεπερασμένος* παρ' Ἀλεξάνδρῳ τῷ Ἀφροδισιεῖ εἰς Ἀριστοτ. τὰ μετὰ τὰ Φυσ. σελ. 641,25 Bον. «ἡ γὰρ γνῶσις τῶν ἐλαττόνων μᾶλλόν ἐστι καὶ *πεπερασμενωτέρων*», τὸ δὲ τοῦ *ἐκτεταμένος* καὶ τοῦ *συνεσταλμένος* παρὰ Τριχᾷ Συνόψ. τῶν Θ' μέτρων σελ. 5 Ἑρμ. «οἷ τὸ μὲν πρῶτον ἀπὸ τοῦ καρποῦ ὀστοῦν *ἐκτεταμενώτερον* καὶ μακρότερον ἔχουσι, τὰ δὲ ἐφεξῆς δύο βραχύτερα καὶ *συνεσταλμενώτερα*», τὸ δὲ τοῦ *ἠγαπημένος* παρὰ Συντίπᾳ σελ. 16 Βοισσ. «ὥστε μὴ νομίζειν ἄλλο τι τῶν ἐν κόσμῳ *ἠγαπημενώτερον* ἢ γλυκύτερον».

Τῶν παραθετικῶν τοῦ *ἐρρωμένος* πολλὰ δύναταί τις νὰ προενέγκῃ μαρτύρια ἐκ τοῦ Ξενοφῶντος καὶ τοῦ Πλάτωνος, οἷον Ξένοφ. Ἀνάβ. Γ', α', 42 «ὁπότεροι ἂν σὺν τοῖς θεοῖς τὰς ψυχὰς *ἐρρωμενέστεροι* ἴωσιν ἐπὶ τοὺς πολεμίους». Κύρ. Παιδ. Γ', γ', 18 «βελτίοσι καὶ *ἐρρωμενεστέραις* ταῖς ψυχαῖς τῶν στρατιωτῶν χρησόμεθα». Γ', γ', 31 «αὔριον ἐξίασι πολὺ *ἐρρωμενεστέραις* ταῖς γνώμαις». Λακεδ. Πολ. Α', 4 «νομίζων ἐξ ἀμφοτέρων ἰσχυρῶν καὶ τὰ ἔκγονα *ἐρρωμενέστερα* γίγνεσθαι» (Πρβ. καὶ Α', 5). Ἀπομν. Γ', θ', 1 «οὕτω καὶ ψυχὴν ψυχῆς *ἐρρωμενεστέραν* πρὸς τὰ δεινὰ γίγνεσθαι». Δ', α', 4 «*ἐρρωμενεστάτους* τε ταῖς ψυχαῖς ὄντας καὶ ἐξεργαστικωτάτους ὧν ἂν ἐγχειρῶσι». Ἑλλην. ΣΤ', Ϛ', 24 «οἱ μὲν ἐν τῇ πόλει *ἐρρωμενέστεροι* ἐγένοντο». Ζ', Ϛ', 20 «ἡμεῖς οἱ ἱππῆς καὶ τῶν ὁπλιτῶν οἱ *ἐρρωμενέστατοι*». Πλάτ. Συμπ. σελ. 181, γ' «τὸ φύσει *ἐρρωμενέστερον* καὶ νοῦν μᾶλλον ἔχον ἀγαπῶντες». Πολιτ. σελ. 491, δ' «ὅσῳ ἂν *ἐρρωμενέστερον* ᾖ». Γοργ. σελ. 483, γ' «ἐκφοβοῦντες τοὺς *ἐρρωμενεστέρους* τῶν ἀνθρώπων». σελ. 483, ε' «τοὺς βελτίστους καὶ *ἐρρωμενεστάτους* ἡμῶν αὐτῶν ἐκ νέων λαμβάνοντες». Νόμ. σελ. 894, γ' «πασῶν *ἐρρωμενεστάτην* τε εἶναι καὶ πρακτικὴν διαφερόντως». Φαίδ. σελ. 100, α' «ὃν ἂν κρίνω *ἐρρωμενέστατον* εἶναι», κτλ. Ἀπαντᾷ δὲ καὶ παρὰ Ψευδανδοκίδῃ κατ' Ἀλκιβ. 37 «ἀλλ' οὐ διὰ τῶν *ἐρρωμενεστάτων* καὶ λέγειν καὶ πράττειν». Ἐκ τῶν μεταγενεστέρων κρίνομεν περιττὸν νὰ καταλέξωμεν παραδείγματα, παρατηροῦμεν δὲ μόνον ὅτι ὁ μὲν Οὐάλζιος οὐδαμῶς ὑπώπτευσε τὸν ἐν τοῖς Προγυμνάσμασι Νικολάου

τοῦ σοφιστοῦ Τόμ. Α', σελ. 332, 14 βαρβαρώτατον τύπον «καὶ θέρους αὖθις *ῥωμενέστερον*» ἀντὶ τοῦ *ἐρρωμενέστερον*, ὁ δὲ Κόβητος μετετύπωσε (*Var. Lect.* σελ. 152 καὶ *Μνημοσ.* 1873, σελ. 133) τὸ ἐν τῷ Περικλεῖ τοῦ Πλουτάρχου κεφ. 10 «διὸ καὶ δοκεῖ Περικλῆς *ἐρρωμενεστάτην* μάχην ἐκείνην ἀγωνίσασθαι» εἰς τὸ «*ἐρρωμενέστατα τὴν* μάχην ἐκείνην ἀγωνίσασθαι» διατεινόμενος ὅτι συχνότατον μὲν εἶνε τὸ *ἐρρωμένως μάχεσθαι* καὶ *ἀγωνίζεσθαι*, δὲν λέγεται δὲ *μάχη ἐρρωμένη* ἀλλὰ *μάχη καρτερά*. Πλὴν ἀλλ'ὅμως παρ' Ἡροδότῳ φέρεται Θ', 70 «προσελθόντων δὲ τῶν Λακεδαιμονίων, κατεστήκεέ σφι *τειχομαχίη ἐρρωμενεστέρη*». Περὶ τῆς ἄνευ τοῦ ἄρθρου ἐκφορᾶς *ἐρρωμενεστάτην μάχην ἐκείνην ἀγωνίσασθαι*, ἣν πλημμελῆ ὑπέλαβεν ὁ Κόβητος, θὰ γράψωμεν τὰ δέοντα ἀλλαχοῦ. Τοῦ ἐπιρρήματος *ἐρρωμενεστέρως* παρέχει ἡμῖν παραδείγματα ὁ Ἰσοκράτης λέγων Πανηγ. 163 «ἂν μὲν ὁ βάρβαρος *ἐρρωμενεστέρως* κατάσχῃ τὰς πόλεις» καὶ 172 «τοσούτῳ τοὺς ἄλλους *ἐρρωμενεστέρως* δεῖ σκοπεῖν» καὶ π. Ἀντιδόσ. 278 «ὅσῳ περ ἄν τις *ἐρρωμενεστέρως* ἐπιθυμῇ πείθειν τοὺς ἀκούοντας». Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶνε ὅτι ἐν μὲν τῷ πρὸς Νικοκλέα λόγῳ § 14 κεῖται «ὅσῳ γὰρ ἂν *ἐρρωμενεστέρως* τὴν τῶν ἄλλων ἄγνοιαν ἀτιμάσῃς, τοσούτῳ μᾶλλον τὴν σαυτοῦ διάνοιαν ἀσκήσεις», ἐν δὲ τῷ περὶ Ἀντιδόσεως § 72 ἀναγινώσκεται «ὅσῳ περ ἂν *ἐρρωμενέστερον* τὴν τῶν ἄλλων ἄγνοιαν ἀτιμάσῃ, τοσούτῳ μᾶλλον τὴν αὑτοῦ διάνοιαν ἀσκήσει». Χρῆσις τοῦ *ἐρρωμενεστέρως* ἐγένετο καὶ ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς Γ', ε', 14 «*ἐρρωμενεστέρως* ὑμῖν συμμαχεῖν ἡμᾶς». Ἀλλ' ἐν βιβλ. Ζ', δ', 26 φέρεται «*ἐρρωμενέστερον* ἐφρούρουν». Πρβ. καὶ Κύρ. Παιδ. Ε', δ', 46 «πολὺ ἂν *ἐρρωμενέστερον* συμμιγνύοιεν τῶν παριόντων» καὶ Πλάτ. Ἱππ. Μείζ. σελ. 287, α' «ἵν' *ἐρρωμενέστερον* μάθω». Τοῦ ὑπερθετικοῦ *ἐρρωμενέστατα* ἐπιρρηματικῶς εἰλημμένου μνημονεύομεν παράδειγμα τὸ παρὰ Πλάτωνι Πολιτ. σελ. 401, δ' «καὶ *ἐρρωμενέστατα* ἅπτεται αὐτῆς». Καλὸν δ' εἶνε νὰ μὴ ἀγνοῶσιν οἱ νεώτεροι ὅτι γίνεται ἐνίοτε καὶ περίφρασις τοῦ *ἐρρωμενέστερος*, οἷον Λυσ. ὑπὲρ τοῦ Ἀδυν. 7 «μηδὲ ἃ νεωτέρῳ καὶ *μᾶλλον ἐρρωμένῳ* ὄντι ἔδοτε πρεσβύτερον καὶ ἀσθενέστερον γιγνόμενον ἀφέλησθε». Φίλων Τόμ. Ε', σελ. 165 «ἵνα μὴ περιττῇ δυνάμει τοῦ *ἐρρωμένου μᾶλλον* τὸ ἀσθενέστερον ἁμιλλᾶσθαι βιασθὲν ἀπείπῃ καὶ προκάμῃ· καίτοι τὸ μὲν *ἐρρωμενέστερον* ὁ ταῦρος ἐν τῇ τάξει τῶν καθαρῶν ζώων ἀναγράφεται, τὸ δ' ἀσθενέστερον ὁ ὄνος ἐν τῇ τῶν μὴ καθαρῶν». Πρβ. καὶ Διοσκορ. Τόμ. Α', σελ. 757.

Τὸ συγκριτικὸν τοῦ *εἰδοπεποιημένος* βλέπει τις παρ' Ἀλεξάνδρῳ τῷ Ἀφροδισιεῖ εἰς Ἀριστοτ. τὰ μετὰ τὰ Φυσ. σελ. 526, 4 «*εἰδοπεποιημενέστερός* ἐστι χυμὸς ἡ χολὴ τοῦ φλέγματος».

Τοῦ καθωμιλημένου *προκομμενέστερος* ἐποιήσατο χρῆσιν ὁ Κοραῆς λέγων *Πλουτ.* Μέρ. Β', σελ. ι' «αὐτοὶ καὶ ἄλλοι δώδεκα μαθηταὶ τῆς δεχομένης πόλεως οἱ *προκομμενέστεροι*». Ἐν τῷ ὑπὸ Σκαρλάτου Δ. τοῦ Βυζαντίου

συντεταγμένῳ Λεξικῷ τῆς καθ' ἡμᾶς Ἑλληνικῆς διαλέκτου λ. *ἀχρεῖος* (σελ. 46 ἐκδ. β') ἀναγινώσκεται «Ὁ παρατράγῳδος σχηματισμὸς τοῦ παραθετικοῦ αὐτῆς τῆς λέξεως εἰς τὴν γλῶσσάν μας εἰς -έστερος καὶ -έστατος, μ' ὅλον ὅτι φαίνεται χαλκευμένος εἰς τὸ ἐργαστήριον τῆς ἡμιμαθείας, καθὼς καὶ τὸ *Προκομμενέστατος* καὶ ἄλλα πολλά· παρατηροῦντες ὅμως καὶ τῶν ἀρχαίων τὸ Ἐῤῥωμενέστατος καὶ Ἀφθονέστατος καὶ Ὀψοφαγίστατος καὶ Διακονέστατος κτλ., ἠμποροῦμεν καὶ 'να δικαιολογήσωμεν τὴν φαινομένην ταύτην παράβασιν τῶν κανόνων, ἀποδίδοντες τὴν αἰτίαν εἰς ἄλλους τύπους ἀρχαίους, τῶν ὁποίων 'δὲν διεσώθησαν τὰ πρωτότυπα». Τὸ *ὀψοφαγίστατος* κακῶς κατελέχθη ἐν τοῖς εἰς *έστατος* λήγουσι. Περὶ τῶν εἰς *έστερος* καὶ *έστατος* παραθετικῶν τῶν ἐσχηματισμένων ἐξ ἀπολύτων εἰς *ος* θὰ διαλάβωμεν ἀκριβέστατ' ἀλλαχοῦ.

§ 12

Εἰκός (εἰκώς)—εἰκότερον, ἀραρός (ἀραρώς)—ἀραρότερον.

Ἔχει δ' ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ συγκριτικὰ ἐξ ἐνεργητικῶν μετοχῶν ἐσχηματισμένα, τὸ παρὰ τῷ Ἀντιφῶντι καὶ τῷ Γαληνῷ κείμενον *εἰκότερον* καὶ τὸ παρὰ τῷ Θεμιστίῳ *ἀραρότερον*.

Ἀντιφ. Τετραλ. Α', β', 3 «πρὶν ἐργάσασθαι *εἰκότερον* ἦν κτέ.». 8 «*εἰκότερον* ἦν τὴν ἀσφάλειαν τῆς ἐπιβουλῆς τηροῦντα φυλάξασθαι» (Πρβ. καὶ Α', δ', 4 καὶ Γ', γ', 2). Γαλην. Τόμ. ϛ', σελ. 804 «*εἰκότερον* οὖν οὔτε κεφαλὴν οὔτε νεῦρα βλάπτουσιν». Τόμ. ΙΓ', σελ. 692 «*εἰκότερον* οὖν ὡς ἐπουλωτικὰ τὰ δώδεκα ταῦτα ἐφεξῆς ἀλλήλων ἔγραψε φάρμακα».

Θεμίστ. Λόγ. ΚΒ', σελ. 270, γ' «τὸ δὲ τοῦ Ὁμήρου πολὺ ἂν *ἀραρότερον* εἴη ἐπὶ τῶν φίλων λέγειν ἢ τῶν λαφύρων».

Ἀλλὰ συχνότερον εὑρίσκεται τὸ κατὰ περίφρασιν ἐκφερόμενον *μᾶλλον εἰκός* ἢ *εἰκὸς μᾶλλον*, *μᾶλλον εἰκότα*, *μᾶλλον εἰκότως* ἢ *εἰκότως μᾶλλον*. Λέγεται δὲ καὶ *μᾶλλον ἐοικυῖα*.

Ἀριστοτ. Ῥητορ. Β', κε', 11 «τοῦτ' ἔστιν *εἰκὸς μᾶλλον*». Πολιτ. Η', ϛ', 8 «οὐ μὴν ἀλλὰ *μᾶλλον εἰκὸς* ὅτι πρὸς τὴν διάνοιαν οὐθέν ἐστιν ἡ παιδεία τῆς αὐλήσεως». Πλούταρχ. Ἠθικ. σελ. 80, δ' «οὐκοῦν *μᾶλλον εἰκός* ἐστιν κτέ.». Εὐσέβ. Προπ. Εὐαγγ. Ι', η', 18 «ὅπερ καὶ *μᾶλλον εἰκός*», κτλ. Ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ Ἀρχαιολογίᾳ Διονυσίου τοῦ Ἁλικαρνασσέως ἀπαντᾷ καὶ τὸ *μᾶλλον ἐοικός* ἢ *ἐοικὸς μᾶλλον*, τουτέστιν ἐμφερέστερον, οἷον σελ. 200 «οἱ μὲν ἐπὶ τὸ μυθωδέστερον, οἱ δ' ἐπὶ τὸ τῇ ἀληθείᾳ *ἐοικὸς μᾶλλον*», σελ. 383 «ἔτι δὲ τούτου θαυμασιώτερόν ἐστι καὶ μύθῳ *μᾶλλον ἐοικός*». Ἀλλὰ σελ. 301 «ὃ καὶ *μᾶλλον εἰκός*», ἤγουν πιθανώτερον.

Ξενοφ. Ἑλλην. Γ', δ', 9 «ἀλλ' ἴσως καὶ *μᾶλλον εἰκότα* σὺ ποιεῖς ἢ ἐγὼ ἔπραττον».

Δημοσθέν. σελ. 302, 223 «*μᾶλλον* ἂν *εἰκότως* ἢ τόνδ' ἐδίωκε». Πρβ. καὶ Ἱπποκράτ. Τόμ. Β', σελ. 12.

Διοσκορίδ. Τόμ. Α', σελ. 375 «λευκοτέρα τοῖς φύλλοις ἐστὶ καὶ *μᾶλλον ἐοικυῖα* ὑσσώπῳ».

Παρατηρητέον δ' ὅτι οὐ μόνον συγκριτικὸς τύπος ἐκ τῆς μετοχῆς *εἰκός* ἐσχηματίσθη ἀλλὰ καὶ σύνθεσις αὐτῆς μετὰ τοῦ ῥήματος *λέγειν* ἐγένετο, ἐξ ἧς προῆλθε τὸ *εἰκοτολογεῖν* καὶ *εἰκοτολογία*. Ἡσύχ. «*Εἰκοτολογῆσαι*: ἐστοχασμένως εἰπεῖν». Πρβ. Κόβητον *Μνημοσ*. 1876, σελ. 198.

Ὑπάρχει καὶ γνώμη, καθ' ἣν τὸ συγκριτικὸν *ἀραρότερον* ἀναφέρεται εἰς τὸ ἐπίθετον *ἀραρός* γενόμενον ἐκ τῆς μετοχῆς *ἀραρώς* ὡς τὸ *γεγωνός* ἐκ τῆς *γεγωνώς* καὶ τὸ *ἐγρήγορος* ἐκ τῆς *ἐγρηγορώς*. Ἀλλ' ἡμεῖς οὐδαμῶς τὴν γνώμην ταύτην ἀποδεχόμεθα νομίζοντες ὅτι τὸ ἐπίθετον *ἀραρός* εἶνε ὅλως πλασματῶδες καὶ παντελῶς ἀνυπόστατον (Πρβ. καὶ Λοβέκκιον *Φρυνίχ*. σελ. 120 καὶ *Παραλειπ*. σελ. 48 καὶ *Ῥηματ*. σελ. 277). Παρ' Ἡσυχίῳ ἀντὶ τοῦ «*Ἀραρόν*: πάγιον, βέβαιον, κατάρατον» ἀναγνωστέον «*Ἀραρός*: πάγιον, βέβαιον» καὶ «*Ἀρατόν*: κατάρατον». Σφάλλεται ὁ Ματθίας ἐν τῇ Διεξοδικῇ αὐτοῦ Γραμματικῇ § 225, σελ. 540 ἐκδ. γ'. Περὶ τῶν ἐπιθέτων *γεγωνός-γεγωνόν* καὶ *ἐγρήγορος-ἐγρήγορον* θὰ διαλάβωμεν ἐν ἄλλῳ τόπῳ.

Ἐν τῷ κώδικι τοῦ Ἡσυχίου φέρεται καὶ «Παρεργότατα: *κατερρογότατα*», ἀνθ' οὗ ὀρθῶς μετ' ὀλίγα ἀναγινώσκεται «Παρερρωγότα: *κατερρωγότα*». Κεῖται δ' ἐν αὐτῷ καὶ «*Πεποιθότατε*: προσφιλέστατε φίλε», ὅπερ πλημμελὲς ὑπολαμβάνεται.

Παρὰ Γαληνῷ εὕρομεν κακῶς γεγραμμένον *περιεστηκότερα* ἀντὶ τοῦ *περιεστικώτερα*, ὡς καὶ *περιεστηκότα* ἀντὶ τοῦ *περιεστικά* καὶ *περιεστηκότων* ἀντὶ τοῦ *περιεστικῶν* καὶ *περιεστηκός* ἀντὶ τοῦ *περιεστικόν*. Τόμ. ΙΗ', β', σελ. 192 «τὰ δὲ ἁπλῶς θανατώδη καὶ πάλιν ἁπλῶς *περιεστηκότα* λεγόμενα μέσης ἐστὶ τάξεως ἀμφότερα κατὰ τὴν ἑαυτῶν φύσιν· ἐφ' ἑκάτερα δὲ τούτων ὅσα παραβλητικῶς εἶπεν ἤτοι θανατωδέστερα ἢ *περιεστηκότερα* ἢ τὸ μᾶλλόν τε καὶ ἧττον ἑκατέροις προσέθηκεν». σελ. 193 «μιχθέντων δ' ἀλλήλοις ὀλεθρίων τε καὶ *περιεστηκότων* κτέ.». σελ. 284 «ἀπὸ τοῦ μὴ θανατῶδες εἶναι τὸ νόσημα· κέκληκε δὲ ἤδη *περιεστηκὸς* οὐκ ὀλιγάκις τὸ τοιοῦτον». σελ. 297 «ἢ θανατῶδες εἰπὼν ἢ θανατωδέστερον ἢ ὀλέθριον κάρτα καί που προσθεὶς τὸ ἤδη κἀπὶ τῶν ἀγαθῶν πάλιν ὁμοίως ἢ σωτήριον ἢ *περιεστηκὸς* ἁπλῶς ἢ μεγάλην δύναμιν ἔχον ἢ καὶ μετὰ τοῦ κάρτα». Τόμ. ΙΘ', σελ. 390 «*Περιεστηκὸς* νόσημά ἐστιν ὅπερ οὐδέποτε ἀναιρετικὸν γίνεται ὅσον ἐφ' ἑαυτό (Γρ. *ἐφ' ἑαυτῷ*), ἐπειδὴ πολλάκις δι' ἁμάρτημα κινδυνῶδες γίνεται». Ἀδιάφθορος ἔμεινεν ἡ γραφὴ ἐν Τόμ. ΙΕ', σελ. 315 «καὶ τὰ *περιεστικά*, οὐ μὴν ἄνευ κινδυνωδῶν συμπτωμάτων, ὀλέθρια γίνε-

ται». Τὸ παρ' Ἐρωτιανῷ σελ. 105, 5 «*Περιεκτικόν*: σωτήριον» ἐπηνώρθωσεν ὁ Ἐρίγγας (*Παρατ. Κριτ.* σελ. 9) μεταγράψας *περιεστικόν*. Πρβ. Ἱπποκρατ. Τόμ. Α', σελ. 136 «ἢν — ἄλλο τι τῶν *περιεστικῶν* πρὸς τούτοισι τοῖσι σημείοισι ὑποδεικνύῃ». σελ. 141 «*περιεστικὸν* καὶ κάρτα ὠφελέει». σελ. 146 «ὑπηρετέηται δὲ *περιεστικῶς* ὑπὸ τῶν λοιπῶν πάντων, τῶν *περιεστικῶν* σημείων». σελ. 152 «*περιεστικῶς* διακειμένου τοῦ ἀνθρώπου» (Πρβ. καὶ Γαλην. Τόμ. ΙΗ', β', σελ. 272 καὶ 275). σελ. 183 «τί τούτων ὀξὺ καὶ θανατῶδες ἢ *περιεστικὸν* καὶ τί μακρὸν καὶ θανατῶδες ἢ *περιεστικόν*».

Παρήχθη δὲ τὸ ἐπίθετον *περιεστικός* ἐκ τοῦ ῥήματος *περιεῖναι*. Πρβ. *συνεστέον* (*συνεσ-τέον*), *ἐστώ* (*ἐσ-τώ*), *ἀπεστώ* (*ἀπεστύς*), *εὐεστώ* (=εὐηπελία), *κακεστώ* (=κακηπελία), *ἀειεστώ*. Εἰς τὸ δεύτερον τῶν ἐκ τῶν Ἱπποκρατείων ἀρτίως παρατεθέντων παραδειγμάτων εἶνε γεγραμμένον σχόλιον ἔχον οὕτως· «Ἤγουν τοῦ περιέσεσθαι τὸν κάμνοντα σημαντικόν». Πρβ. καὶ Λοβέκκιον *Παραλειπ.* σελ. 441.

ΠΕΡΙ ΣΑΤΥΡΑΣ ΕΝ ΤΗ ΝΕΑ ΡΩΜΗ *

Ἐκ τῆς καταστροφῆς τῶν ὄντων ἄλλα πάλιν ὄντα γεννῶνται: ἐκ τοῦ θανάτου γεννᾶται ἡ ζωή· οὕτω διαιωνίζεται καὶ σχεδὸν ἀποθεοῦται ἡ ὕλη.

Τὸ φαινόμενον τοῦτο ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὸν ἠθικὸν κόσμον. — «Τὰ γράμ»ματα—ἔγραφέ διάσημός τις ἱστοριογράφος—τρέφονται ἐκ τῶν πραγματι»κῶν γεγονότων· ἐλλειπούσης τῆς ἐλευθερίας τοῦ διηγεῖσθαι καὶ σχολιάζειν, »ἐλλείπει ἡ τροφή, τὸ αἷμα, ἡ ζωὴ τῶν γραμμάτων». Ὑποστηρίζει δὲ τὴν γνώμην ταύτην τὸ ἀναμφισβήτητον ἤδη γεγονὸς ὅτι ἡ λατινικὴ φιλολογία παρήκμασε ἅμα τῇ θεμελιώσει τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ ἑλληνικὴ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ὑποδούλωσιν τῆς Ἑλλάδος, ἡ ἰταλικὴ μετὰ τὴν πτῶσιν τῶν μεσαιωνικῶν δημοκρατιῶν. Ἐνῷ ὅμως ἡ ῥητορικὴ καὶ ἡ ποίησις — εἴτε δραματική, εἴτε λυρική, εἴτε ἐπικὴ—ζῶσιν, οὕτως εἰπεῖν, ἐντελῶς ἐκ τῆς ἐλευθερίας, ἡ σάτυρα γεννᾶται καὶ προάγεται μόνον ὅταν ἡ ἐλευθερία μέλλῃ νὰ ἐκλίπῃ ἢ ἐξέλιπεν ἤδη·—ζῇ δηλαδὴ ἐκ τοῦ θανάτου τῶν ἄλλων εἰδῶν τῆς φιλολογίας.

Τῶν δύο εἰδῶν τῆς σατύρας, τῆς κοινωνικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς, προηγεῖται πάντοτε ἡ πρώτη. Οὕτω ὁ Ὁράτιος προηγεῖται τοῦ Περσίου καὶ τοῦ Ἰουβεναλίου, ὁ Βουαλὼ τοῦ Βερανζέρου, ὁ Παρίνης τοῦ Giusti, ὁ Ῥίζος Νερου-

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τῇ 4 Ἰανουαρίου.

λὸς τοῦ Σούτσου. Οὔτε δυνατὸν νὰ συμβαίνῃ ἄλλως, ἐπειδὴ ἡ διαφθορὰ τῶν ἠθῶν εἶνε ἀναμφιβόλως σημεῖον ἐγγιζούσης τυραννίδος.

Ἡ σάτυρα ἡ κοινωνικὴ εἶνε τὸ νεκρώσιμον ᾆσμα, ἡ θρηνῳδία τῆς θνησκούσης ἐλευθερίας, ἡ δὲ πολιτικὴ σάτυρα εἶνε τὸ ἐπικήδειον αὐτῆς, τὸ ἐκδικητικὸν αὐτῆς ἐλεγεῖον. Ἐνίοτε ἡ δευτέρα συνδυάζεται μετὰ τῆς πρώτης, ὡς παρὰ τῷ Περσίῳ καὶ τῷ Ἰουβεναλίῳ, καί, ἐκ τῶν ἡμετέρων, παρὰ τῷ Σούτσῳ, — ἐπειδὴ ὁ ποιητὴς αἰσθάνεται ὅτι ἡ τυραννὶς προέρχεται ἐκ τῶν κατωτέρων μᾶλλον ἢ ἐκ τῶν ἀνωτέρων τάξεων τῆς κοινωνίας, καὶ ὅτι οἱ ἄνθρωποι, ἂν δὲν ἦσαν ἐκνενευρισμένοι ὑπὸ τῶν παθῶν, ἤθελον ἀποτινάξει τὸν ζυγόν. Τότε δὲ μαστίζει ἀνηλεῶς τὴν διαφθορὰν διὰ τῆς μάστιγος τοῦ γελοίου καὶ ὁ ἐμπαιγμός του δάκνει καὶ σχίζει, καὶ ὁ γέλως του δύναται νὰ κινήσῃ εἰς δάκρυα μανίας.

Ἡ πολιτικὴ σάτυρα — εἴτε κεκαλυμμένη ὑπὸ τὸν πέπλον τῆς ἀλληγορίας, ὡς εἰς τοὺς μύθους τοῦ ἰνδοῦ Pancha-Tantra καὶ εἴς τινας τοῦ Αἰσώπου, εἴτε ἀναφαινομένη ἐπὶ τῆς σκηνῆς, ὡς παρὰ τῷ Ἀριστοφάνει καὶ τῷ Μενάνδρῳ, εἴτε ἰδίαν ἐνδεδυμένη ἐσθῆτα, — εἶνε πάντοτε θυγάτηρ τῆς τυραννίδος· εἶνε ὅμως ὁ ὄφις ὃν ἡ τυραννὶς τρέφει εἰς τοὺς κόλπους της, ὁ σάραξ ὅστις καταβιβρώσκει ἀφανῶς τὸν θρόνον τοῦ τυράννου, ἡ τρομερὰ φωνὴ τῆς πιεζομένης καὶ ἐξυβριζομένης ἀρετῆς, ἡ προκαλέσασα καὶ ἐπισπεύδουσα τῆς ἐκδικήσεως τὴν ἡμέραν. Ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ, πρῶτος ἐν τοῖς πρώτοις σφαγιασταῖς τῆς ἐλευθερίας, ἔλαβε πεῖραν ἐνωρὶς τῆς πικρᾶς μάστιγος τῆς σατύρας ὅτε, ὑποδουλώσας τὰς Γαλλίας, εἰσῆλθε θριαμβεύων εἰς τὴν Ῥώμην. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ θριάμβου παρεχωρεῖτο τῷ λαῷ πλήρης ἐλευθερία τοῦ λόγου, πολλοί, ἐνθυμίζοντες τὰ κατὰ τὸν Καίσαρα καὶ τὸν Νικομήδην, ἔλεγον·

Gallias Caesar subegit, Nicomedes Caesarem;
Ecce Caesar nunc triumphat qui subegit Gallias,
Nicomedes non triumphat qui subegit Caesarem!

Ὁποίαν ἄρα αἴσθησιν ἐνεποίησαν ἐπὶ τὴν ψυχὴν τοῦ θριαμβεύοντος νικητοῦ οἱ δηκτικοὶ οὗτοι λόγοι! Παραλείπω δ' αὐτῶν τὴν μετάφρασιν, ἐπειδὴ πράγματά τινα λέγονται μόνον λατινιστί. Ὁ Πέρσιος δὲν εἶχεν ἀκόμη γεννηθῆ, ἀλλ' οἱ σατυρικοὶ οὗτοι στίχοι θὰ ἦσαν ἄξιοι τῆς πικρίας αὐτοῦ.

Καὶ τῷ ὄντι, ἂν τὰ γράμματα δέον νὰ ἐξυπηρετῶσι σκοπόν τινα, ἀγνοῶ ποῖον ἄλλο εἶδος φιλολογίας δύναται νὰ παραβληθῇ κατὰ τὸ ὠφέλιμον καὶ τὸ σπουδαῖον πρὸς τὴν σάτυραν. Αἱ γλυκεῖαι ἐμπνεύσεις τῶν ποιητῶν μας — καὶ παρὰ τὴν γνώμην τοῦ κ. Ῥοΐδου ὅτι ἡ Ἑλλὰς στερεῖται ποιητῶν — αἱ γλυκεῖαι ἐμπνεύσεις τῶν ποιητῶν μας δύνανται νὰ εὐφραίνωσι καὶ νὰ καταστήσωσι θελκτικωτέρας τὰς εὐτυχεῖς ἡμέρας τῆς ἐλευθερίας, ἀλλ' ὁ σαρκασμὸς τοῦ Σούτσου καὶ ἡ μάστιξ τοῦ Giusti ἦσαν ἡ ἀκόνη ἥτις, ὀξύνουσα τὴν ψυχὴν πρὸς γενναίαν ὀργήν, ἐσυντρόφευε παρήγορος τὴν δυστυχίαν ἡμερῶν δουλείας καὶ προητοίμαζε τὴν ἐλευθερίαν ταύτην.

Εἰς τὰς πρώτας αὔρας τῆς ἐλευθερίας, ἐνῷ πᾶν ἄλλο εἶδος ποιήσεως ἀναγεννᾶται, ἡ πολιτικὴ σάτυρα ἐκλείπει ὀλίγον κατ' ὀλίγον, μαραίνεται ὡς φυτὸν φυτευόμενον εἰς ξένην γῆν, γίνεται ῥητορικὴ, καὶ . . . ὁ Θεὸς ἂς μᾶς φυλάττῃ!

Τούτων προταχθέντων, πᾶς τις κατανοεῖ πόσον κατάλληλος εἶνε ἡ Ῥώμη διὰ τὴν σάτυραν. Δὲν ἐννοῶ τὴν Ῥώμην τῶν ἀρχαίων· οὔτε ταῖς ἐμαῖς δυνάμεσιν ἀνάλογον θέμα ἡ γενικὴ ἱστορία τῆς σατύρας, οὔτε πρωτοφανὲς, ἀφ' οὗ τόσα ἐγράφησαν, καὶ τόσον καλῶς, ὑπὸ πάντων τῶν λογίων τῆς ὑφηλίου: ἀλλὰ προτίθεμαι νὰ ὁμιλήσω περὶ τῆς σημερινῆς Ῥώμης, περὶ τῆς Ῥώμης τῶν Παπῶν. Ἐκεῖ ἡ σάτυρα δύναται νὰ ἐπιφέρῃ διττὴν πληγὴν, τῷ πολιτικῷ καί τῳ θρησκευτικῷ δεσποτισμῷ. Ἡ ὑπέρμετρος τρυφὴ τῆς παπικῆς αὐλῆς, τὰ προνόμια, αἱ καταχρήσεις, ἡ ἀμάθεια τῆς ἱερατικῆς κυβερνήσεως, οἱ κατάσκοποι, ἡ ἀκολασία τοῦ ἀνωτέρου κλήρου, ὁ ἀνηλεὴς διωγμὸς παντὸς ἐλευθέρου φρονήματος, πάντα ταῦτά εἰσιν ἀντικείμενα ἀφ' ἑαυτῶν παρουσιαζόμενα τῷ σατυρικῷ ποιητῇ. Καὶ τῷ ὄντι ἐν Ῥώμῃ γεννᾶταί τις, οὕτως εἰπεῖν, μὲ τὸ σκῶμμα ἐπὶ τῶν χειλέων. Ὁ Ῥωμαῖος δὲν ἠξεύρει ἴσως νὰ ἀναγνώσῃ, ἀλλ' ἠξεύρει νὰ συνθέσῃ μίαν σάτυραν. Ἴσως τὰ ἐρείπια τοῦ παλαιοῦ μεγαλείου συντελοῦσιν εἰς τὸ νὰ καταστήσωσι τὸν νοῦν του ἱκανὸν εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ γελοίου καὶ τῆς σμικρότητος τῶν συγχρόνων ἀνθρώπων καὶ πραγμάτων, καὶ ἡ κλίσις αὕτη αὐξάνει καὶ διαμορφοῦται διὰ τοῦ παραδείγματος καὶ τῆς οἰκογενειακῆς ἀνατροφῆς· ἴσως δὲ καὶ τὸ κλίμα ἐξασκεῖ καὶ αὐτὸ ἐπιρροήν τινα· ἀλλ' ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, ἕκαστος ῥωμαῖος εἶνε—ἵνα μεταχειρισθῶ γραφικωτάτην ἰταλικὴν φράσιν — *ὕφασμα κατάλληλον πρὸς κατασκευὴν σατυρικοῦ ποιητοῦ* (**Stoffa adattata per tagliarci un poeta satirico**).

Ἡ ῥωμαϊκὴ σάτυρα τῆς σήμερον δὲν στερεῖται τοῦ διαλόγου καὶ τῆς δραματικῆς κινήσεως, καὶ εἶνε σχεδὸν φαντασμαγορία τῆς ῥωμαϊκῆς ζωῆς, σειρά τις ῥωμαϊκῶν ἐθίμων, ὁτὲ μὲν ὑπὸ τὴν γελοίαν, ὁτὲ δὲ ὑπὸ τὴν πικρὰν αὐτῶν ἔποψιν θεωρουμένων. Κατὰ τοῦτο δὲ διακρίνεται ἀπὸ τοὺς ἰάμβους τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἔχουσιν ὅλως προσωπικὸν χαρακτῆρα.

Τὰ παραδείγματα δὲν λείπουσιν. Ἡμέραν τινὰ γέρων τις, ῥίψας τὴν ἐπιστολήν του εἰς τὸ γραμματοκιβώτιον τοῦ ταχυδρομείου, ἐβράδυνέ πως νὰ ἀπομακρυνθῇ ἕνεκα τῆς βραδύτητος ἐκείνης ἥτις, κατὰ τὸν Λουκιανὸν, εἶνε τὸ ἐφόδιον τοῦ γήρατος. Δωδεκαετὴς παῖς, ἔχων καὶ αὐτὸς ἐπιστολὴν νὰ ῥίψῃ εἰς τὸ γραμματοκιβώτιον, ἀνυπομονήσας διὰ τὴν ἀργοπορίαν τοῦ γέροντος, τῷ εἶπε σοβαρῶς· «Μήπως περιμένεις τὴν ἀπάντησιν;» Ἀλλ' οὐδὲν γνωρίζω εὐφυέστερον τῶν λόγων παιδίου βλέποντος ἰατρὸν κάτωχρον. «Ἴσως, εἶπε, διέταξεν ὁ ἴδιος τὰ φάρμακα του». Οὐδὲν δὲ δηκτικώτερον τῆς εὐστόχου ἀπαντήσεως κυρίας, ἧς ἡ καταπράσινος ἐσθὴς παρέσχεν ἀφορμὴν εἰς ἀγενῆ νεανίαν διαβαίνοντα νὰ εἴπῃ ὅτι, ἐὰν ὄνος τις ἔβλεπεν αὐτὴν, ἤ-

θελε τὴν φάγει, ἐκλαμβάνων αὐτὴν ἀντὶ χόρτου. «Ὁ κίνδυνος παρῆλθεν» εἶπεν ἡ κυρία, ἅμα παρελθόντος τοῦ νεανίου.

Ἐνίοτε ἡ σάτυρα παρεκτρέπεται καὶ εἰσέρχεται εἰς τὸ ἱερὸν ἄσυλον τῆς οἰκογενείας. Βεβαίως τοῦτο δὲν εἶνε καλόν· δὲν δύναμαι ὅμως νὰ παρασιωπήσω περίεργόν τι παράδειγμα. Δικηγόρος τις ἐνυμφεύθη νεάνιδα, ἧς ἡ διαγωγὴ δὲν ἦτο ἀνωτέρα πάσης μομφῆς. Κατὰ ἰδιοτροπίαν τῆς τύχης, ὁ μὲν ὠνομάζετο Καῖσαρ, ἡ δὲ Ῥώμη. Τὴν ἡμέραν τοῦ γάμου, ὁ σύζυγος εὗρεν ἐπὶ τῆς θύρας τῆς οἰκίας του τὴν ἑξῆς συμβουλήν· «Cave, Caesar, ne Roma tua res-publica fiat». (Φυλάχθητι, Καῖσαρ, μὴ ἡ Ῥώμη σου γείνῃ *δημοκρατία* ἀλλὰ καὶ *δημοσία*.) — Εὐφυὴς δὲ ὢν καὶ αὐτός, ἔγραψε κάτωθεν: —«Stulte! Caesar imperat! — (Μωρέ! ὁ Καῖσαρ βασιλεύει!) Ἀλλ' ὁ σατυριστής, μὴ ἀρκούμενος, προσέθηκε· «Imperat? ergo coronatus est» (Βασιλεύει; .... λοιπὸν εἶναι στεφανοφόρος). Ὁ δικηγόρος ἐσιώπησεν.

Ἀλλ' ἡ προσωποποίησις τῆς σατύρας εἶνε ὁ Πασκουῖνος, τὸ δημιούργημα τοῦτο τοῦ λαοῦ. Ἐπὶ γωνίας τινὸς τοῦ μεγάρου Braschi, ἐν τῇ Πλατείᾳ Navona, εὑρίσκεται ἠκρωτηριασμένος κορμὸς ἀρχαίου ἀγάλματος, θεωρούμενος ὑπὸ τῶν καλλιτεχνῶν ὡς ἓν τῶν ἀρίστων λειψάνων τῆς ἀρχαίας γλυπτικῆς. Ἐπὶ πολὺ ἐνομίσθη ὅτι παριστᾷ μαχητὴν Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου, τινὲς δ' ἐνόμιζον τὸ λείψανον τοῦτο ἀνῆκον εἰς ἄγαλμα τοῦ Ἄρεως, ἄλλοι δὲ ἄλλα. Ὁ δὲ σοφώτατος Ἔννιος Κουϊρῖνος Βισκόντης ἔν τινι σπουδαίῳ συγγράμματι,—ὅπερ κέκτηται καὶ ὁ κ. Ἀσώπιος ἐν τῇ πλουσίᾳ καὶ διὰ σπανιωτάτων ἀληθῶς συγγραμμάτων κεκοσμημένῃ βιβλιοθήκῃ του, — παραδέχεται τὴν γνώμην ὅτι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος κορμὸς ἀποτελεῖ μέρος ἀρχαίου συμπλέγματος παριστῶντος τὸν Μενέλαον ἀνεγείροντα τὸ πτῶμα τοῦ φίλου του Πατρόκλου, οὗτινος πλῆρες πρότυπον σώζεται κοσμοῦν τὰς Logge τῆς Φλωρεντίας.

Δύνασθε, Κύριοι, νὰ ἐκλέξητε οἱανδήποτε τῶν σοφῶν τούτων γνωμῶν, ἢ καὶ νὰ παρίδητε πάσας, ἐπειδὴ καὶ ἄνευ αὐτῶν ἡ ἱστορία ὑφίσταται. Κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, ὀλίγον μακρὰν τοῦ λειψάνου τούτου, κατῴκει ῥάπτης ὀνομαζόμενος Πασκουῖνος, εὐφυὴς καὶ σαρκαστικώτατος, γνωστὸς διὰ τοῦτο τῷ ῥωμαϊκῷ λαῷ, ὅστις, μὴ μετέχων τῶν σοφῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν, ὠνόμασε τὸν κορμὸν ἐκεῖνον *ἄγαλμα τοῦ Πασκουΐνου*· μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ ῥάπτου ἔμεινεν ἁπλῶς εἰς τὸ ἄγαλμα τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ ὁ λαὸς ἀπέδωκεν αὐτῷ τὰς εὐφυολογίας, τὰ ἐπιγράμματα καὶ τὰς σατύρας αἵτινες ἐκυκλοφόρουν ἀνὰ τὴν πόλιν. Οὕτω δὲ τὸ ἠκρωτηριασμένον ἄγαλμα, διὰ παραδόξου τινὸς μετεμψυχώσεως, ἔγεινεν ἔμψυχον ὄν. Ἐπ' αὐτοῦ εὑρίσκεται ἑκάστοτε προσκεκολλημένη πᾶσα σάτυρα, ἧς ὁ ποιητής, ἐκ φόβου ἢ ἄλλου οἱουδήποτε λόγου, θέλει νὰ μείνῃ ἄγνωστος.

Ὁ Πασκουῖνος λοιπὸν δὲν κινεῖται, ἀλλὰ ζῇ· δὲν ἔχει ὀφθαλμοὺς οὐδὲ

ὦτα, ἀλλὰ βλέπει καὶ ἀκούει τὰ πάντα. Προσοχὴ ἀπὸ τὸν σαρκασμόν του! Δύναται νὰ πληγώσῃ καὶ λατινιστὶ, ἐπειδὴ διὰ τοῦ στόματός του ὡμίλησαν ὁ Sannazzaro, ὁ Πολιτιανὸς, ὁ Ἀρίοστος. — Ἡ ψυχή του δὲν εἶνε πλέον ἡ τοῦ πτωχοῦ ῥάπτου, ἀλλ' ἡ ψυχὴ τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ, τοῦ γνησίου λαοῦ, ὅστις δι' αὐτοῦ ἐκφράζει τοὺς πόθους καὶ τὰς ἐλπίδας, τὰ μίση καὶ τὰς θλίψεις του. Ἐπὶ τῶν χειλέων τοῦ Πασκουίνου αἱ ῥυτίδες τοῦ γέλωτος ἔμειναν ἀνεξάλειπτοι. Πολλαὶ γενεαὶ παρῆλθον, ὡς ἡ σκιὰ τῶν νεφελῶν, ἐπὶ τῆς γῆς . . . . ἀλλ' ὁ Πασκουῖνος ἵσταται πάντοτε ἐκεῖ, καὶ γελᾷ, καὶ ἐκφωνεῖ τὸ ἐπικήδειον ᾆσμα του διὰ τοὺς ἀποθνήσκοντας καὶ τὸ γενέθλιον διὰ τοὺς γεννωμένους. Θρόνοι καὶ βασιλεῖς ἔπεσαν καὶ ἀνηγέρθησαν ἐναλλὰξ ὡς τὰ ξυλάρια τοῦ σφαιριστηρίου . . . . ἀλλὰ ὁ Πασκουῖνος ἠρίθμησε τὰς πτώσεις, καὶ ἐχλεύασε τὸν ἀπολέσαντα τὸ παιγνίδιον. Ἡ ἠθικὴ, αἱ τέχναι, ἡ φιλολογία, ἡ ἐπιστήμη ἤλλαξαν ἑκαντοτάκις τοὺς κανόνας, τὰ συστήματα, τὰς κρίσεις των . . . . ἀλλ' ὁ Πασκουῖνος γελᾷ πάντοτε, γελᾷ πικρῶς, ὡς ἐγέλα πρὸ πεντακοσίων ἐτῶν. Ὁ συρμὸς ἐνέδυσε καὶ ἐξέδυσε μυριάκις καὶ χιλιοτρόπως τὰ νευρόσπαστα τῆς ἀνθρωπίνης κωμῳδίας . . . . ἀλλ' ὁ Πασκουῖνος ἐνδύεται εἰσέτι τὴν ἑλληνικὴν χλαμύδα . . . καὶ γελᾷ τὸν κολλητικὸν ἐκεῖνον γέλωτα, ὅστις διαδίδεται ἠλεκτρικῶς διὰ μιᾶς λέξεως, διὰ μιᾶς κινήσεως, διὰ νεύματος ἑνός. Τὸ στόμα του μειδιᾷ πρὶν ἢ ὁμιλήσῃ, καὶ ὁμιλεῖ πρὶν ἢ κινήσῃ τὰ χείλη· διὰ μιᾶς φράσεως, μιᾶς λέξεως, ἑνὸς ἐπιφωνήματος σχολιάζει τοὺς ἀνθρώπους, κατακρίνει τὰ συμβάντα τῆς ἡμέρας, σκώπτει τὰ ἄξια μομφῆς.

Ἰδοὺ ὁ Πασκουῖνος, ἡ ἐνσάρκωσις τῆς εὐφυΐας τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ, τοῦ λαοῦ οὗτινος ὁ νοῦς θαυμάζει πᾶν ὅ,τι ὡραῖον, τοῦ ὁποίου ἡ καρδία φέρεται πρὸς πᾶν ὅ,τι εὐγενὲς, τοῦ ὁποίου ἡ ψυχὴ ἀνυψοῦται πρὸς πᾶν ὅ,τι καλόν.

Ἡ παπικὴ κυβέρνησις φοβεῖται καὶ ὑπολήπτεται τὸν Πασκουῖνον, οὗτινος τὰ βέλη συχνότατα ὑπέστη. Ὅτε ὁ Πάπας Σίξτος ἀνηγόρευσε δούκισσαν τὴν ἀδελφήν του, τὴν πρῴην πλύντριαν, ὁ Πασκουῖνος πρὸς τὸν Μαρφόριον ἐρωτῶντα: «*Διατὶ ἦσαν τόσον ῥυπαρὰ τὰ ὑποκάμισά του;*» — «*διότι*, ἀπήντησεν, *ἡ πλύντριά μου ἔγεινε δούκισσα*».

Ἀλλὰ τίς ὁ Μαρφόριος;

Ὁ Μαρφόριος εἶνε ὁ σύντροφος καὶ συνένοχος τοῦ Πασκουίνου, λείψανον καὶ αὐτὸς ἀρχαίου ἀγάλματος εὑρεθέντος ἐν τῷ Πεδίῳ τοῦ Ἄρεως (Martis foro), ὅθεν καὶ ἔλαβε τὸ ὄνομα. Οἱ δύο φίλοι κάθηνται πολὺ μακρὰν, ὥστε πιθανὸν καὶ νὰ μὴ γνωρίζωνται, ἀλλ' ὅμως συνδιαλέγονται πάντοτε, καὶ ὁ Πασκουῖνος ἀπαντᾷ εἰς πάσας τὰς ἐρωτήσεις, ἃς τῷ ἀπευθύνει ὁ Μαρφόριος. Κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ὅτε ὁ νέος Bonaparte ἐγύμνωσε τὴν Ἰταλίαν τῶν ἀριστουργημάτων τῆς τέχνης, ὁ Μαρφόριος ἠρώτα τὸν Πασκουῖνον· «Τί καιρὸς εἶνε;» Ὁ δὲ Πασκουῖνος ἀπήντα· «Καιρὸς διὰ κλέπτας». Καὶ ὁ Μαρφόριος πάλιν· «Εἶνε ἀληθὲς ὅτι οἱ Γάλ-

λυι εἶνε ὅλοι κλέπται;» Καὶ ὁ Πασκουῖνος. — Ὄχι ὅλοι ἀλλὰ καλὸν μέρος (bona parte), Ὅτε δὲ ὁ Πάπας Κλήμης ὁ ἑνδέκατος ἔστειλεν εἰς τὴν πατρίδα του Urbino μεγάλα ποσὰ χρημάτων, ὁ Μαρφόριος ἠρώτα· «Τί κάμνεις, Πασκουῖνε;» —καὶ οὗτος· «Κυττάζω τὴν Ῥώμην, μὴ ὑπάγῃ καὶ αὐτὴ εἰς Urbino».

Οἱ Πάπαι ἀπεπειράθησαν νὰ περιστείλωσι τὴν ἀθυροστομίαν τοῦ Πασκουίνου, καὶ διὰ φοβερῶν βασάνων ἐτιμώρησαν τοὺς ποιήσαντας τὰς σατύρας, αἵτινες ἀπεδίδοντο εἰς αὐτόν. Ἀλλὰ τί τὸ ὄφελος; Ὁ ποιητὴς ἐξήρχετο πολὺ ἐνωρὶς τὴν πρωΐαν καὶ ἀπήγγειλε τὴν σάτυράν του εἰς τὸν πρῶτον τυχόντα φίλον, προσποιούμενος ὅτι εἶχεν εὕρει που αὐτήν· ὁ δ' ἀκούσας τὴν ἐπανελάμβανε εἰς ἄλλον τινά, οὕτως ὥστε μετὰ εἰκοσιτέσσαρας ὥρας ἡ σάτυρα ἐγένετο πασίγνωστος εἰς τὴν Ῥώμην.

Ὅτε ἀπέθανε Πίος ὁ ὄγδοος, ὁ παπεύσας εἴκοσι μόνον μῆνας, ἐκυκλοφόρησε τὸ ἑξῆς δίστιχον.

Εἰς τἆλλ' ἂν εἶν' ἀδύνατον αὐτὸν νὰ μιμηθῆτε,
Τοὐλάχιστον ὀγλήγορα νὰ λείψετ' εἰμπορεῖτε!

Ἀλλ' ὁ Πάπας, ὁ μᾶλλον παντὸς ἄλλου καταστὰς σκοπὸς τῶν βελῶν τοῦ Πασκουίνου, εἶνε ὁ τοσάκις ἀποθανὼν Πίος ὁ ἔνατος. Ὅτ' ἐπρόκειτο ν' ἀναγορευθῇ Πάπας, ἐπὶ τῆς προμετωπίδος τοῦ Βατικανοῦ ἀνεγινώσκετο ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή· «*Orietur in diebus nostris virtus et justitia* (Θὰ ἀνατείλῃ κατὰ τὰς ἡμέρας μας ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ δικαιοσύνη)· νύκτα δέ τινα ἄγνωστός τις προέταξεν ἓν *M* εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν λέξεων τούτων, καὶ ὁ Πάπας ἀνέγνω τὴν πρωΐαν· «*Morietur* κτλ. (θὰ ἀποθάνῃ κτλ.). Ὅτε δὲ, κατὰ τὸ 1857, περιηγεῖτο τὰ κράτη του, εὑρέθη ἀνηρτημένον ἐπὶ τοῦ Πασκουίνου τετράστιχόν τι σημαῖνον. «Ἀνεχώρησες ὡραῖος καὶ λαμπρὸς ὡς ὁ ἥλιος· σοὶ εὔχομαι νὰ ἐπιστρέψῃς παχὺς καὶ ὑγιὴς ὡς ἡ σελήνη, ἥτις ἐπιστρέφει κομματιασμένη». Φθάσας δὲ εἰς Βονωνίαν ὁ Πάπας ἔλαβεν ἀνώνυμον ἐπιστολὴν, οὐδὲν ἄλλο περιέχουσαν πλὴν τοῦ ἀριθμοῦ 610, ὅστις, ἀναγιγνωσκόμενος κατὰ ψηφία σημαίνει: «*Εἶσαι μηδενικὸν* (Sei uno zero). Λέγουσι δὲ ὅτι Πίος ὁ ἔνατος, καίτοι εἰθισμένος εἰς τὰ ἐπιγράμματα, ἐννοήσας τὴν ἄκραν φιλοφροσύνην τῆς ἐπιστολῆς, ἐμόρφασεν οὐκ ὀλίγον.

Οἱ ποιηταὶ τῶν σατυρῶν τούτων, τῶν ἀποδιδομένων εἰς τὸν Πασκουῖνον εἶναι ἄγνωστοι. Τοῦτο δ' ἀποδοτέον ἐν μέρει εἰς τὸν κίνδυνον εἰς ὃν θὰ ἐξετίθεντο γινόμενοι γνωστοὶ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν φυσικὴν ἀποστροφὴν τῶν Ῥωμαίων τοῦ νὰ καυχῶνται διὰ προτέρημα κοινὸν καὶ ἔμφυτον αὐτοῖς. Ἐν Ῥώμῃ, ὡς ἄνω εἴρηται, ἡ σάτυρα δὲν θεωρεῖται ὡς πολυτέλεια, ἀλλ' ὡς ὅπλον τι ἐναντίον τοῦ Παπισμοῦ· ὅθεν οὐδεὶς ἐπαίρεται διὰ τοιοῦτο προτέρημα, ὅπως ὁ ἀνδρεῖος στρατιώτης δὲν καυχᾶται διὰ τὴν σπάθην ἣν φέρει καὶ σχεδὸν δὲν ἐνθυμεῖται ὅτι τὴν φέρει ἀνηρτημένην παρὰ τὸ πλευρόν του.

Ὁ πολιτικὸς καὶ θρησκευτικὸς δεσποτισμὸς ἐνόθευσεν ἐν Ῥώμῃ τὴν λυρι-

κὴν καὶ δραματικὴν ποίησιν, τὸ μυθιστόρημα, τὴν ἱστορίαν καὶ εἴ τι ἄλλο εἶδος φιλολογίας, ἀλλὰ παρέσχεν ἄφθονον τροφὴν εἰς τὴν σάτυραν καὶ κατέστησε τὸν ῥωμαϊκὸν λαὸν τὸν σατυρικώτατον τοῦ κόσμου, κατὰ τοσοῦτο σατυρικώτερον παντὸς ἄλλου λαοῦ, καθ' ὅσον ὁ παπισμὸς εἶνε χείρων πάσης ἄλλης κυβερνήσεως. Καὶ μέχρις οὗ ἡ Ῥώμη δὲν ἀνακτήσῃ ἐντελῶς τὴν ἐλευθερίαν της, ἡ πολιτικὴ σάτυρα θὰ ἐξακολουθῇ ἀνθοῦσα, ἐπειδὴ κυβέρνησις ὡς ἡ τῶν Παπῶν θὰ εὕρῃ πάντοτε συνειδήσεις ἀγανακτούσας, αἵτινες, μὴ δυνάμεναι ἄλλο τι νὰ πράττωσιν, ἐκδικοῦνται διὰ τοῦ γελοίου. Ὁ Πασκουῖνος δὲν δύναται νὰ ἀποθάνῃ παρὰ μετὰ τοῦ Παπισμοῦ.

Κατὰ τὸν κανόνα τοῦ Ἀλφρέδου Μυσσέτου, ὃν ἐσχάτως μᾶς ὑπενθύμισεν ὁ κ. Ῥοΐδης, δύο μόνον προσόντα θεωροῦνται ἱκανὰ πρὸς σωτηρίαν ποιήματός τινος, τὸ νὰ ἀρέσκῃ εἰς τοὺς πολλοὺς καὶ συγχρόνως εἰς τοὺς ὀλίγους, ἤτοι τοὺς εἰδήμονας. Ἀμφότερα τὰ προσόντα ταῦτα κέκτηνται τὰ ποιήματα τοῦ Ἰωσὴφ Ἰωακεὶμ Belli, ἅτινα ἀντηχοῦσιν εἰς παντὸς Ῥωμαίου τὸ στόμα, καί τοι ἡ Παπικὴ κυβέρνησις οὐδενὸς μέσου πρὸς ἐξάλειψιν αὐτῶν ἐφείσθη.

Ὁ Belli ἐγεννήθη ἐν Ῥώμῃ κατὰ τὸ 1791 ἐξ εὐγενῶν, ἂν οὐχὶ πλουσίων, γονέων. Δὲν θὰ καταχρασθῶ τῆς ὑπομονῆς τοῦ σεβαστοῦ ἀκροατηρίου ἐνδιατρίβων διὰ μακρῶν εἰς τὰ τῆς παιδικῆς του ἡλικίας. Τὰ πρῶτά του ἔτη παρῆλθον ὡς παρέρχονται συνήθως πάντων τῶν παίδων τὰ πρῶτα ἔτη. Οὐδὲ πρόωρος εὐφυΐα προεμήνυε τὸν μέλλοντα ποιητήν, οὐδὲ θαύματα τὴν μέλλουσαν δόξαν του. Ἀλλὰ — ὡς αὐτὸς γράφει περὶ ἑαυτοῦ πρὸς φίλον — ἐφοίτα ἀτάκτως εἰς τὸ σχολεῖον, ἐρραβδίζετο ὅμως τακτικῶς ὁσάκις δὲν ἀπεστήθιζε ἀκριβῶς τὰ δίστιχα τοῦ Ὀβιδίου ἢ ὅτε ἐζωγράφει δι' ἄνθρακος ἐπὶ τῶν τοίχων τὴν εἰκόνα τοῦ διδασκάλου του. Ἐν νεαρᾷ ἡλικίᾳ ἀπολέσας τὸν πατέρα του καὶ ἀναγκασθεὶς νὰ διακόψῃ τὰς μελέτας του ὅπως κερδήσῃ τὰ πρὸς τὸ ζῆν, διετέλεσε ἐπί τινα καιρὸν ἀντιγραφεὺς δικογραφιῶν, εἶτα γραμματεὺς τοῦ πρίγκιπος Rospikgliosi, ἐπὶ τέλους δὲ διδάσκαλος ἰταλικῆς γραμματικῆς, γεωγραφίας καὶ ἀριθμητικῆς εἰς μικρά τινα παιδία. Κατὰ τὴν αὐτὴν σχεδὸν ἐποχὴν ὁ Παρίνης, ἀντιγραφεὺς καὶ αὐτός, ἔζη ἐν ἐσχάτῃ πενίᾳ καὶ ἔγραφε πρὸς φίλον τινὰ παρακαλῶν αὐτὸν ὅπως τῷ δανείσῃ δέκα σκοῦδα. Ὀλίγον δὲ πρότερον ὁ Ῥουσσῶ ἔζη ἀντιγράφων μουσικήν. Ἡ πενία ὅμως, δηλητηριάζουσα καὶ καταστρέφουσα τοὺς ἀσθενεῖς νόας, ὀξύνει καὶ τελειοποιεῖ τὰ ἔξοχα πνεύματα, ὡς ὁ ἄνεμος ἀποσβύνει τὸ φῶς τῆς λυχνίας, ἀλλὰ ζωογονεῖ τὴν πυρκαϊάν. Εἰς δὲ τὸν ἡμέτερον ποιητὴν ἡ πικρὰ αὕτη μήτηρ τῶν μεγάλων πράξεων ὑπῆρξεν εὐτύχημα, ἐπειδή, ἀναγκάσασα αὐτὸν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ σχολεῖον, μετέτρεψεν ἐγκαίρως τὰς σπουδάς του ἀπὸ τῆς μελέτης τῶν νεκρῶν βιβλίων εἰς τὴν μελέτην τοῦ ζῶντος βιβλίου τῆς κοινωνίας. Αὕτη, προξενοῦσα μὲν αὐτῷ ἀρρήτους λύπας, ἤνοιξε τὴν καρδίαν του πρὸς εὐγενῆ αἰσθήματα, συνάπτουσα δ' αὐτὸν πρὸς πᾶσαν τά-

ξιν ἀνθρώπων ἀνέπτυξεν ἐν αὐτῷ τὴν φυσικὴν ῥοπὴν πρὸς τὴν λεπτομερῆ ἔρευναν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων, ἥτις ἰδίᾳ τὸν διέκρινε. Καὶ ἀληθῶς, ἄν τις μὴ πάθῃ πολλὰ καὶ μὴ ἀναγνώσῃ πολλὰς σελίδας τοῦ βιβλίου, ὅπερ *κόσμον* καλοῦσι, σπανίως γίνεται μέγας συγγραφεύς, πολὺ δὲ σπανιώτερον μέγας ποιητής. Ἄνευ ὀδύνης δὲν γεννᾶται ποίημα, ὡς ἄνευ ὠδίνων δὲν γεννᾶται τέκνον. Κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς νεότητός του ἐξετυλίχθη τὸ μέγα ἐκεῖνο δρᾶμα ὅπερ, ἀρξάμενον ἀπὸ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1789, ἔληξε διὰ τῆς συνθήκης τοῦ 1815. Τὰ παράδοξα καὶ σπουδαῖα συμβάντα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἡ μαγική, οὕτως εἰπεῖν, ταχύτης δι' ἧς ὁ φόβος διεδέχετο τὴν ἐλπίδα καὶ ἡ ἐλπὶς τὸν φόβον, ἡ γιγαντιαία πάλη τῶν παλαιῶν πρὸς τὰς νέας ἰδέας, τὸ θαυματουργὸν καὶ μεγαλεπήβολον πνεῦμα τοῦ Πρώτου Ναπολέοντος, πάντα ταῦτα παρήγαγον, ὡς ἦν ἑπόμενον, ζωηρὰν ἐντύπωσιν εἰς τὴν νεανικὴν καρδίαν τοῦ ποιητοῦ μας. Ὅτε εἴμεθα νέοι, ἡ καρδία μας πάντοτε πάλλει πρὸς πᾶν τὸ νέον καὶ εὐγενές. Πιθανὸν νὰ ἤμεθα ὀνειροπόλοι, φαντασιοκόποι, ἀεροβάται, φανατικοί, ἀσύνετοι, ἀλλὰ ὀπισθοδρομικοὶ οὐδέποτε. Ἡ πρὸς τὰς ὀπισθοδρομικὰς ἰδέας ἀγάπη εἶνε ἀσθένεια συμπαρομαρτοῦσα τῷ γήρατι· ἂν δέ τις, νέος ὢν ἔτι, ἀσπάζεται αὐτάς, σημεῖον ὅτι ἡ καρδία του ἐγήρασε προώρως.

Οἱ τότε ἐλευθερόφρονες διῃροῦντο, ὡς καὶ σήμερον, εἰς δύο τάξεις, τὴν τῶν βραδέως σπευδόντων, καὶ τὴν τῶν ὁρμητικῶν. Οἱ πρῶτοι, κατανοοῦντες ὅτι ἀδύνατον νὰ διαπραχθῇ μέγα τι ἄνευ τοῦ λαοῦ, παρεσκεύαζον αὐτὸν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν διὰ τῆς ἠθικοποιήσεως καὶ τῆς παιδείας, δημοσιεύοντες καλὰ βιβλία, συνιστῶντες ἑταιρίας ἀμοιβαίας βοηθείας, καὶ τὰ τοιαῦτα. Οἱ δὲ δεύτεροι ἠθροίζοντο τὴν νύκτα εἰς τὰ καφενεῖα καί, διαιροῦντες τὴν Εὐρώπην ἐπὶ τοῦ χάρτου, ἡτοίμαζον ἐπαναστατικὰ προγράμματα καὶ φυσέκια, ἐξεφώνουν διεγερτικοὺς λόγους καὶ προέτεινον μεταρρυθμίσεις καὶ βελτιώσεις. Ὁ Belli οὐδέποτε συνηριθμήθη μετ' αὐτῶν, πεπεισμένος ὅτι αἱ συνωμοσίαι εἰς οὐδὲν ὠφελοῦσι, διότι οἱ μὲν πολλοὶ τὰς καταστρέφουσι, οἱ δὲ ὀλίγοι δὲν ἀρκοῦσι. Ἀλλ' ἐφρόντισε τὸ κατὰ δύναμιν νὰ συνεισφέρῃ καὶ αὐτὸς τὸν λίθον του εἰς τὸ μέγα οἰκοδόμημα τῆς ποθητῆς ἐλευθερίας, διδάσκων τὸν λαὸν τὴν ἔννοιαν τῶν δικαιωμάτων καὶ καθηκόντων, τῶν ἀξιώσεων καὶ ὑποχρεώσεών του. Ἐννοῶν δὲ ὅτι ὁ λαὸς μόνον διὰ τοῦ λαοῦ μορφοῦται, ἀπεφάσισε νὰ τὸν μελετήσῃ καθ' ὅλα, τάς τε ἀρετὰς αὐτοῦ καὶ τὰς κακίας, καὶ ν' ἀπεικονίσῃ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὸν βίον του ὅπως καταλίπῃ, ὡς αὐτὸς λέγει, μνημεῖον τοῦ σήμερον λαοῦ τῆς Ῥώμης, τοῦ ἔχοντος εἰς τὴν γλῶσσαν, τὰ ἔθιμα, τὰς προλήψεις ἰδιάζον τι, διακρῖνον αὐτὸν παντὸς ἄλλου λαοῦ. Τὸ ἐκφράζειν τὰς φράσεις τοῦ Ῥωμαίου οἷαι ἐξέρχονται τοῦ στόματός του, ἄνευ καλλωπισμοῦ καὶ ἐν ᾗ αὐτὸς χρῆται συντάξει· τὸ διαμορφοῦν, οὕτως εἰπεῖν, κανόνας ἀπὸ τοῦ τυχόντος καὶ γραμματικὴν ἀπὸ τῆς συνηθείας, ἰδοὺ ὁ σκοπός του. Πρὸς τοῦτο δὲ μετήρχετο μέθοδον ἰδιότροπον

ἴσως, ἀλλὰ φυσικήν. Ἀνεστρέφετο δῆλα δὴ μετὰ τῶν κατωτάτων τάξεων τοῦ λαοῦ, εἰσήρχετο εἰς τὰ λεωφορεῖα, τὰ θέατρα, τὰ πανδοχεῖα, τὰ οἰνοπωλεῖα, πανταχοῦ τέλος ἔνθα τις εὑρίσκει τὸν ἄνθρωπον ἐκδεδυμένον τὸν πλαστὸν καὶ ὑποκριτικὸν χαρακτῆρα τὸν ἐπιβαλλόμενον αὐτῷ ὑπὸ τῶν κοινωνικῶν σχέσεων καὶ τοῦ δημοσίου βίου. Ἐπιστρέφων δὲ οἴκαδε ἐζωγράφει εἰς δεκατετράστιχα τὰς σκηνάς, ὧν ἐγένετο αὐτόπτης μάρτυς τὴν ἡμέραν, καὶ τὴν ἐπαύριον ἀνεκοίνου αὐτὰ εἰς τοὺς φίλους του. Ἀδύνατον νὰ παραστήσω τὸν θαυμασμὸν ὃν οἱ στίχοι του ἐνεποίουν· ἅμα ἐτίθετο εἰς κυκλοφορίαν ποίημά τι αὐτοῦ καὶ ἕκαστος προὐθυμεῖτο νὰ τὸ ἀποστηθίσῃ. Ὅπως τὸ ἀντιγράψει, ὁ ἔμπορος παρῄτει τὰ διπλογραφικά του βιβλία, ὁ δὲ βουλευτὴς τὰ νομοσχέδια καὶ ὁ μαθητὴς τὰ λατινικά. Ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν, μεθ' ὅλην τὴν αὐστηρότητα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἐδημοσιεύετο χειρόγραφος ἔκδοσις, ἣν ἡ πόλις ἐδέχετο ὡς αἴσιον συμβάν. Καὶ δικαίως· διότι οὐδεὶς κάλλιον αὐτοῦ κατώρθου νὰ συγκεντρώσῃ τόσην χολὴν ἐν μιᾷ λέξει, νὰ προσβάλλῃ τόσον σφοδρῶς δι' ἑνὸς στίχου, νὰ ζωγραφήσῃ τόσον πιστῶς δι' ἑνὸς ἐπιγράμματος. Θαυμαστής, εἴπέρ τις καὶ ἄλλος, τῶν τριῶν μεγάλων τῆς λατινικῆς ἐποχῆς σατυρικῶν, οὔτε τοὺς ἀντέγραψεν, οὐδὲ εἰς τὰ σφάλματά των ὑπέπεσε. Λέγω δὲ *σφάλματα*, ἐπειδὴ ὁ μὲν Ὁράτιος καθίστησι τὴν κακίαν ἀγαπητὴν καὶ συχνότατα ἐπαινεῖ τὸν καταστροφέα τῆς ῥωμαϊκῆς ἐλευθερίας· ὁ δὲ Ἰουβενάλης, ὅπως διορθώσῃ τὰ ἤθη, προσβάλλει οὐχὶ σπανίως τὴν ἠθικήν, ἥτις εἶνε ὁ πρῶτος φύλαξ τῶν ἠθῶν· ὁ δὲ Πέρσιος ἐπὶ τέλους, ζῶν εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Νέρωνος καὶ φοβούμενος τὴν τυραννίαν του, δὲν ἔσχεν οὔτε τὴν φρόνησιν νὰ σιωπήσῃ οὐδὲ τὸ ἀναγκαιοῦν θάρρος ὅπως λαλήσῃ σαφῶς. Ὡς ἐκ τούτου δ' ἀποβαίνει οὐχὶ σπανίως σκοτεινὸς καὶ ἀσαφής, οὐχὶ διότι ἐπιθυμεῖ νὰ γράψῃ διὰ βραχέων, ἀλλὰ διότι ποθεῖ νὰ ζήσῃ ἀσφαλής. Ἀλλὰ τῶν τοιούτων οὐδὲν εὑρίσκεται παρὰ τῷ ποιητῇ μας· πᾶν ὅ,τι γράφει, τὸ γράφει ἐκ πεποιθήσεως καὶ ἀγόμενος ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ βελτιώσῃ τὴν κοινωνίαν, ἀποκαλύπτων ἀφόβως καὶ ἀσπλάγχνως τὰς πληγάς της. Ἡ σάτυρά του εἶνε πάντοτε γενική, τὴν δὲ προσωπικὴν ἀποφεύγει, διότι—λέγει—περιορίζει τὸν κύκλον τῆς τέχνης καὶ διότι οἱ κακοῦργοι δὲν εἶνε ἄξιοι οὐδὲ κἂν ἀτίμου δόξης. Ὡς ἐκ τούτου, οὐδέποτε τὰ ποιήματά του θὰ χάσωσι καὶ μικρόν τι τῆς ἀξίας των, ἐπειδή, ἂν ἦνε ἀληθὲς ὅτι εἰκών τις τόσῳ μᾶλλον ἀρέσκει ὅσῳ ὁμοιάζει τῷ πρωτοτύπῳ, ἡ ποίησίς του θὰ ἀρέσκῃ ἐφ' ὅσον τὰ πρωτότυπα ἅτινα ἀπεικονίζει δὲν ἐκλίπωσιν ἐκ τοῦ κόσμου. Ἂν δέ ποτε χάριν τῆς τέχνης παρουσιάζῃ ἡμῖν τὸν κακὸν ἀντὶ τῆς κακίας, ὁ Belli μᾶς φέρει θεατὰς εἰς δρᾶμα καὶ ὄχι ἀκροατὰς εἰς κήρυγμα. Βλέπομεν τὸν ἥρωα τῶν σατυρῶν του κινούμενον, ἀναπνέοντα ζῶντα· ὥστε, τολμῶ εἰπεῖν, τὰ ποιήματά του θὰ ἀναγινώσκωνται εὐχαρίστως καὶ ὅταν ἡ ἰταλικὴ γλῶσσα, ὡς ἡ λατινική, δὲν θὰ λαλῆται πλέον.

Ἂν μὴ ἦτο ἱεροσυλία ἡ μετάφρασις ποιητικῶν ἀριστουργημάτων, γινομένη

ὑπ' ἀνθρώπου μὴ γνωρίζοντος ἀκριβῶς τὴν γλῶσσαν εἰς ἣν μεταφράζει, ἤθελον, ἐκλέξας τινὰ τῶν πολλῶν τοῦ ποιητοῦ δεκατετραστίχων, παραθέσει ὑμῖν ἐνταῦθα, γλυκὺ ἐπιδόρπιον ἀνουσίου γεύματος. Μὴ δυνάμενος ὅμως οὔτε τολμῶν τοιοῦτόν τι, ἀρκοῦμαι προσφέρων ἡμῖν ἐπιτυχεστάτην μετάφρασιν τοῦ ποιήματός του *Ἡ κυβέρνησις*, ἣν ὀφείλω εἰς λογίου φίλου τὴν γεγυμνασμένην γραφίδα.

Ἡ Κυβέρνησις

Μὲ τὴ φτωχὴ κυβέρνησι ὁ κόσμος ὅλος τἄχει!
Ἐκείνη φταίει ἂν βροντᾷ, ἐκείνη ἂν χιονίζει,
Ἐκείνη φέρνει τὴ βροχή, ἐκείνη τὸ συνάχι,
Ἂν βήχωμε, τὸ βῆχά μας αὐτὴ δὲν ἐμποδίζει!
— Γέμισε πέτρα τὸ ψωμί, ἀκρίβηναν τὰ 'νοίκια,
Τὰ πορτοκάλλια εἶνε ξυνά, καὶ κούφια τὰ φιστίκια!
Τί κάνει ἡ κυβέρνησι; γιὰ τὸ Θεό, τί κάνει;
Γιατί τὴ ἔχομεν λοιπόν, ἂν τὸ καιρό της χάνει;
Δὲν βλέπει τί ἀδύνατα εἶναι τ' ἀρνιὰ ἐφέτο;
Τί ἄθλια τὰ κάστανα; — Κοιμᾶται ὑποθέτω!
—Ἀφῆστέ την νὰ κοιμηθῇ, γιατί, ἂν ἐξυπνήσῃ,
Καθείς σας περισσότερο, θαρρῶ, θὰ ξεφωνήσῃ.

Ἐπιτραπήτω μοι νὰ προσθέσω ἀκόμη ἕν, ὅπερ ἐκλέγω ἐκ τῶν εἰς καθαρεύουσαν γλῶσσαν γεγραμμένων, δι' οὗ μαστίζει τὴν κενοδοξίαν καὶ τὴν ἀμάθειαν τῆς ῥωμαϊκῆς ἀριστοκρατίας. Ἐπιγράφεται

Il Cavaliere encielopedico

Avviltuppato nella sua guarnacca
Stravasi il cavalier nella poltrona
A ricercar nel calepin se A n c o n a
Si scrivesse coll' a c c a o senza l' a c c a.
Cio fatto, prende in man la ceralacca,
Stampa il suggel coll' arma e la corona,
Manda il servo alla posta, e s' abbandona
Sbuffando a riposar la mente srracca
Prende poscia a parlar di pipe e d' armi
Del modo di ben cuocer la frittata,
Del Turco, e della casa di risparmi.
Poi guarda la finestra spalancata
E conclude: —«Non faccio per vantarmi,
«Ma oggi è una bellissima giornata!—

Εἰς δύο χιλιάδας σχεδὸν ἀριθμοῦνται τὰ ὑπὸ τοῦ Belli γραφέντα δεκατετράστιχα, ἐξ ὧν τὰ δύο τρίτα εἶνε κοινωνικά, τὰ δὲ λοιπὰ πολιτικά. Καὶ τὰ μὲν πρῶτα ἀπεικονίζουσιν ἀριστοτεχνικῶς τὴν ἐσωτερικήν, οὕτως εἰπεῖν, ζωὴν τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ, τοῦ ἀποκαλοῦντος *ξένους* τοὺς μὴ γεννηθέντας παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Πέτρου, καὶ μισοῦντος πάντα ξένον τολ-

μῶντα νὰ κατηγορήσῃ τὸν Πάπαν, ὃν αὐτὸς ὁ ἴδιος οὔτε σέβεται οὔτε φοβεῖται· τοῦ λαοῦ τοῦ βλασφημοῦντος μὲν φρικωδέστατα, ἀλλ' ὅμως τακτικῶς φοιτῶντος εἰς τὴν ἐκκλησίαν· τοῦ ἀμφιβάλλοντος ἐνίοτε περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὅμως πιστεύοντος ἀκλονήτως εἰς τὸν διάβολον, εἰς τὰς μαγίσσας, εἰς τὰ φάσματα καὶ τὴν λοιπὴν συνοδίαν. Τὰ δὲ πολιτικὰ δεκατετράστιχα, ἐκτὸς ὅτι, ὅπως καὶ τὰ ἄλλα, εἰσὶν ἀριστουργήματα ποιητικά, εἶνε συγχρόνως τρανωτάτη ἔκφρασις τῶν ἰταλικῶν ἰδεῶν καὶ πόθων καί, ὡς ἐκ τούτου, πολύτιμος πηγὴ διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς συγχρόνου ἐποχῆς. Ἐκεῖνα μὲν ὠφελοῦσι τὸν ἠθογράφον, ταῦτα δὲ τὸν ἱστορικόν. Ἀλλὰ πάντα ἔχουσι μεγίστην σπουδαιότητα ὡς ἐμπερικλείοντα τὰ στοιχεῖα ὁλοκλήρου διαλέκτου, φερούσης τὰ πρῶτα μετὰ τὴν διάλεκτον ἐκείνην ἥτις ἠξιώθη τῆς μεγίστης τιμῆς νὰ γείνῃ κοινὴ ἰταλικὴ γλῶσσα.

Ταῦτα ἐνόμισα ἀναγκαῖον νὰ ἐκθέσω καὶ περὶ τοῦ Belli καὶ περὶ τῆς ἐν τῇ νέᾳ Ῥώμῃ σατύρας, περὶ ἧν καὶ ἄλλοτε θὰ ἀσχοληθῶ, ἐπειδὴ πέπεισμαι ὅτι τότε μόνον δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀκριβὴς ἱστορία φιλολογίας τινὸς ὅταν περὶ ἑκάστης ἐποχῆς, περὶ ἑκάστου συγγραφέως προϋπάρχῃ μονογραφία τοιαύτη, ὥστε νὰ εἴπῃ τὴν τελευταίαν λέξιν καὶ λύσῃ πάντα τὰ ζητήματα. Τὸ ἔργον τῆς σήμερον δὲν εἶνε ἡ ἱστορία, ἀλλ' αἱ μονογραφίαι, αἱ παρὰ Γάλλοις ὀνομαζόμεναι études. Λυποῦμαι δὲ πολὺ ὅτι τόσον ὀλίγαι ἐγράφησαν παρ' ἡμῖν εἰδικαὶ μελέται. Ἡμεῖς, Ἰταλοί τε καὶ Ἕλληνες, ἔχομεν ἰδέας μεγαλειτέρας τῶν δυνάμεών μας, καὶ ἀναλαμβάνομεν μετὰ πλείονος εὐχαριστήσεως ἔργα γιγαντιαῖα ἢ ἔργα καλῶς ὡρισμένα καὶ ἀνάλογα πρὸς τὰς δυνάμεις ἡμῶν. Οὐδὲν ἐγράφη τέλειον περὶ οὐδενὸς τῶν συγγραφέων μας, ἀλλὰ πολλὰς ἔχομεν τὰς ἱστορίας τῆς φιλολογίας, ἀγνοοῦντες ὅτι ἡ ἱστορία εἶνε ἐπακολούθημα τῶν κατὰ μέρος ἐκείνων ἐργασιῶν, καὶ ὅτι δὲν εἶνε ἡ βάσις ἀλλὰ τὸ κορύφωμα τοῦ ἔργου.

Ἐγὼ δὲν κολακεύομαι ὅτι εἶπον ἢ ὅτι θὰ εἴπω τὴν τελευταίαν λέξιν περὶ τῆς σημερινῆς σατύρας· μοὶ ἀρκεῖ δ' ὅτι εἶπα τὴν πρώτην καὶ ἴσως γείνω ἀφορμὴ ὅπως ἄλλος εὐδαιμονέστερος μελετήσῃ τὸ θέμα τοῦτο.

Καὶ νῦν, περαίνοντι τὴν μελέτην ταύτην, ἐπιτραπήτω μοι νὰ σᾶς ἀποχαιρετίσω διὰ τῶν λόγων οὓς περὶ τοῦ Belli ἔλεγε διάσημός τις συγγραφεύς, ὁ Frassi, εἰς ἐποχὴν κατὰ πολλὰ ὁμοίαν τῇ σημερινῇ.

«Ὦμεν ἐνάρετοι ὡς αὐτός, ἐπειδὴ ἡ πατρὶς ἔχει ἀνάγκην ἐναρέτων μᾶλ-»λον ἢ ἐξόχων ἀνδρῶν· ἀγαπῶμεν ὡς αὐτός, ἐπειδὴ ὁ ἀγαπῶν εἶνε μέγας, »εἶνε ἰσχυρός, εἶνε εὐτυχής· ἐλπίζωμεν ὡς αὐτός, ἐπειδὴ ὁ Θεός, ὅστις δὲν »λησμονεῖ τὸν μύρμηκα, δὲν θὰ ἐγκαταλείψῃ λαὸν ἀφέντα τὰ ἐπιφανέστατα »ἴχνη ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κόσμου. Ἂν δὲ ἡ φύσις δὲν ἐπροίκισεν ἐξ ἴσου »πάντας ἡμᾶς διὰ τῆς εὐφυΐας τοῦ Belli, πάντες ὅμως δυνάμεθα καὶ πρέπει »νὰ φανῶμεν ὠφέλιμοι τῇ πατρίδι διὰ τῆς καρδίας. Ὦμεν πάντοτε ἡνωμέ»νοι, καὶ ἡνωμένοι ἐπιζητήσωμεν τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος, φέροντες

»μὲν εἰς τοὺς πόδας ἁλύσεις, ἀλλὰ καὶ πλοῦτον ἐλπίδων ἐν τῇ καρδίᾳ. Ὁ »ἀγών μας εἶνε δίκαιος καὶ ὁ Θεὸς θὰ τὸν εὐλογήσῃ, ἐπειδὴ ὁ ὑπερασπίζων »τὴν στέγην του, τὰ τέκνα καὶ τὰ μνημεῖα τῶν φιλτάτων του, ὁ ὑπερα»σπίζων τὸ ἔδαφος, ὅπερ ἔλαβεν ὡς παρακαταθήκην παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἔχει »πάντοτε δίκαιον. Ἡ Εὐρώπη, ἥν ποτε ἐξεπολιτίσαμεν καὶ ἥτις μᾶς εἶχε »λησμονήσει, κατανοεῖ νῦν ὅτι καὶ ἡμεῖς ζῶμεν καὶ στρέφει πρὸς ἡμᾶς »τὰ βλέμματα. Μαχώμεθα λοιπὸν ὡς ἐμάχοντο οἱ πρόγονοί μας, ὅτε ἦσαν »πτωχοὶ μὲν ἀλλὰ μεγάλοι· μαχόμεθα διὰ τῶν ὅπλων, διὰ τῆς ὁμονοίας, τῆς ἀρετῆς, τῆς ἀγάπης· ὅταν δὲ ὁ τελευταῖος ἐχθρὸς ἐγκαταλίπῃ τὴν πατρίδα μας, θὰ εὐλογήσωμεν τοὺς ἱδρῶτας καὶ τοὺς μόχθους δι' ὧν ἀπεκτήσαμεν τὴν ἐλευθερίαν!» [1]

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΦΡΑΒΑΣΙΛΗΣ.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΟΔΗΓΙΑΙ

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΚΑΤ ΟΙΚΟΝ ΥΠΟ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΝ ΤΩΝ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ

ΤΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Κατὰ φυσικὸν τρόπον δέον οἱ παῖδες νὰ διδάσκωνται. Εἰς τοῦτο δὲ πάντες συμφωνοῦσιν. Ἴδωμεν ὅμως τίνι τρόπῳ δύναται νὰ εὐοδωθῇ τοῦτο ἄνευ τῆς συνεργίας τῆς τέχνης.

Τὰς πρώτας γνώσεις τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου προσκτᾶται ὁ ἄνθρωπος διὰ τῶν αἰσθήσεων, ὧν αἱ πρῶται ἀόριστοι καὶ νεφελώδεις παθήσεις μυστηριωδῶς δι' ἐπανειλημμένων ἐντυπώσεων μορφοῦνται καὶ σαφηνίζονται. Ὁ δὲ παῖς ἐκ τοῦ ἀθροίσματος τῶν ἐντυπώσεων προσκτᾶται οἷον εἰκόνα τινὰ ἢ ἐκτύπωμα, τέλος *παράστασιν*, πρὸς ἣν ἡ παροῦσα ἐντύπωσις συγκρίνεται. Ταχεῖα δὲ διαδοχὴ διαφόρων ἐντυπώσεων τέρπει κατὰ πρῶτον, ἀμβλύνει ὅμως ταχέως τὴν αἴσθησιν· ἑπομένως οὐδεμία σχηματίζεται καθαρὰ ἐν τῷ νῷ τοῦ παιδὸς παράστασις. Συμβαίνει δὲ εἰς τὸν παῖδα, ὅ,τι καὶ ἡμῖν ἀτμο-

1 Τὰ βιβλία ἐξ ὧν ἠρύσθην τὰς ἀναγκαίας πρὸς τὴν διατριβήν μου ταύτην πληροφορίας εἰσίν: Ennio Quirino Visconti Notizie delle due famose statue di un fiume e di Patroclo dette volgarmente di Marforio e di Pasquino Roma MDCCXXXIX, — Morandi Luigi Trenta sonnetti di Giuseppe Gioacchino Belli. Roma 1869.—Pasquino e Marforio. Istoria satirica dei Papi. Italia 1861. — Versi inediti di C. C. Belli romano. Lucca 1843. — Tarnassi Paolo Elogio Storico di G. G. Belli. Roma 1864.—Poesie inedite di G. G. Belli romano. Roma tipografia Salviucci 4 volumi 1865—6. Duecento sonetti in dialetto romanesco di G. G. Belli. con prefazione e note di Luigi Morandi. Firenze, La Barbera. 1870.

δρομοῦσιν ἐν σιδηροδρομικῇ ἁμαξοστοιχίᾳ. Μακραὶ δηλονότι σειραὶ ὁμοιόμορφοι ἀμέσως ἀλλήλας διαδεχομένων ἐντυπώσεων μετὰ βραχὺ κοπιῶσιν ἡμᾶς καὶ προκαλοῦσιν ἐν ἡμῖν ὁμοίαν ἀπαρέσκειαν, οἵαν ἡ θέα σειρᾶς σανίδων φραγμοῦ, πρὸ τῆς ὁποίας ἐφ' ἁμάξης βιαίως διερχόμεθα. Ἐκ παραστάσεων μερικῶν τινων ἀντικειμένων μορφοῦται, οἱονεὶ διὰ *διυλίσεως* τὰ οὐσιώδη ὅμοια χαρακτηριστικὰ ἐκ τῶν τυχαίων διαφόρων ἀφαιρούσης, ἡ ἔννοια τοῦ *εἴδους*. Ὁ παῖς π. χ. βλέπει ἐπανειλημμένως *νήσσας*· ἐκ τῶν ἀμυδρῶν δὲ εἰκόνων τῶν ὁρωμένων κατὰ χρῶμα καὶ μέγεθος διαφόρων, κατὰ σχῆμα ὅμως ὁμοίων ὄντων σχηματίζει ὁ παῖς τὴν ἔννοιαν *νῆσσα*, ἐὰν αὐτῷ τοιοῦτόν τι μερικὸν ὄν, φέρον τὸ ὄνομα τοῦτο, εἶχε προηγουμένως δειχθῇ. Ἐὰν δὲ οἱ γονεῖς τὴν *νῆσσαν* μόνον ὡς πτηνὸν χαρακτηρίσωσι, τότε ὁ παῖς, προφερομένης τῆς λέξεως *πτηνόν*, στρέφει τὰ βλέμματα αὐτοῦ καὶ πρὸς τὴν ὄρνιν. Τὰ δύω δὲ ταῦτα διάφορα ὄντα (νῆσσα καὶ ὄρνις) ἐν τῇ ἀμυδρᾷ εἰκόνι ς τῇ ἀσφαλοῦς στερουμένῃ ὁρισμοῦ, συγχωνεύονται ἐν τῇ παιδικῇ συνειδήσει, Ἐπὶ πολλὰ δὲ ἔτη ἀρκεῖται ὁ παῖς εἰς τὰς ἀορίστους καὶ ἀβεβαίας ταύτας ἐννοίας. Ἕκαστον εἶδος δένδρου π. χ. θεωρεῖται ὑπ' αὐτοῦ ὡς ἐν γένει δένδρον. Ἀφ' ἧς ὅμως στιγμῆς παρατηρήσῃ τὴν *πίτυν*, ἄρχεται διαστέλλων πάντα τὰ βελονοειδῆ ὀνομάζων αὐτὰ *κωνοφόρα*. Μετ' οὐ πολὺν δὲ χρόνον ἐρωτᾷ τοὺς γονεῖς αὐτοῦ· «ποίου εἴδους πτηνὸν εἶνε τοῦτο;» δὲν ἀρκεῖται ἑπομένως πλέον εἰς τὰς μέχρι τοῦδε ἀμυδρὰς τῶν ἀντικειμένων εἰκόνας. Ἐνῷ δὲ οὕτως ὁ παῖς βαθμιαίως ἐννοίας εἰδῶν τινων ὄντων προσκτᾶται, ἄρχεται συγχρόνως παρατηρῶν ὅτι παραστάσεις τινὲς ἀμέσως ἀλλήλας διαδέχονται καὶ ἐκλαμβάνει ταύτας ὡς προαγγέλους ἐκείνων. Οὕτω π. χ. ἡ θέα τῆς παροψίδος ὑπενθυμίζει τὸν παῖδα τὸ φαγητόν. Ἀντιλαμβάνεται δὲ ὁ παῖς τοιαῦτα ἐν σχέσει ἀντικείμενα μόνον ὡς ἄλληλα διαδεχόμενα· ἀργότερον ὅμως καὶ ὡς κατ' ἀνάγκην, ὡς δηλ. μετὰ τὸ Α κατ' ἀνάγκην ἕπεται τὸ Β. Μόλις περὶ τὸ τρίτον τῆς ἡλικίας ἔτος κατανοεῖ ὁ ἄνθρωπος ὅτι ἐντυπώσεις τινὲς ὁρίζουσιν ἀλλήλας· διότι ἡ μία οὐ μόνον μετὰ τὴν ἄλλην, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἄλλης ὑφίσταται. Ὅθεν ἀπὸ τοῦδε ὁ παῖς ἐρωτᾷ συχνὰ περὶ τοῦ *διατί* καὶ προσκτᾶται τὴν καθαρὰν καὶ σαφῆ ἔννοιαν τῆς *ἀλλοιώσεως* καὶ τῆς *αἰτίας*.

Ἐκ ταύτης δὲ τῆς πορείας τῆς βαθμιαίας ἀναπτύξεως τοῦ πνεύματος αὐτοῦ καταφαίνεται τὸ πρῶτον τῆς ἀγωγῆς *καθῆκον*· ἡ *ἄσκησις* δηλονότι *τῶν αἰσθήσεων*, διότι αὗταί εἰσι τὰ πρῶτα ὄργανα, δι' ὧν ὁ ἄνθρωπος προσκτᾶται γνώσεις τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, Ὅσον ὅμως τὸ καθῆκον τοῦτο εἶνε σπουδαῖον εἰς τὴν κατ' οἶκον ἀγωγήν, τοσοῦτον, ὡς μὴ ὤφειλε, παραμελεῖται, ἂν καὶ ἕκαστος κῆπος καὶ ἕκαστον δωμάτιον τὰς καλλίστας ἀφορμὰς παρέχουσι διὰ τὴν τῶν αἰσθήσεων ἄσκησιν.

ΟΡΑΣΙΣ

Τὰ κύρια ἡμῶν αἰσθητήρια ὄργανά εἰσιν *ὀφθαλμὸς* καὶ *οὖς*, ἅτινα μάλι-

στα χρήζουσι μορφώσεως. Ἅμα λοιπὸν ὁ παῖς κατορθόνει μετρίως πως νὰ ὁμιλῇ, δέον νὰ παρατίθηνται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ τὰ ἁπλούστατα τῶν γεωμετρικῶν σωμάτων σχήματα· τὰ δὲ ὀνόματα αὐτῶν, *κῦβος*, *σφαῖρα*, *κύλινδρος* κλπ. νὰ διδάσκωνται αὐτῷ. Ἐὰν δὲ τῷ παιδὶ μέγας καὶ μικρός, λευκὸς καὶ ἐρυθρὸς κῦβος συγχρόνως παρατίθηνται καὶ πάντες ἀδιαφόρως κῦβοι ὀνομάζωνται, κατανοεῖ οὕτως εὐκόλως, ὅτι τὸ μέγεθος καὶ τὸ χρῶμα δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς *μορφῆς* αὐτοῦ. Διὰ πρεσβυτέρους δὲ παῖδας ἁρμόζουσιν αἱ κρυσταλλικαὶ μορφαὶ πρὸς κατάληψιν τῶν περιπλόκων σχημάτων. Ἐν οἰκείῳ δὲ τόπῳ θέλω ἀναφέρει τίνι τρόπῳ τὴν ἐποπτικὴν ἀντίληψιν ἀργότερον ἡ ἀντιγραφὴ καὶ ἡ ἐκ μνήμης ἰχνογράφησις δύναται νὰ διαδεχθῇ. Εὐκολώτερον δὲ παῖς μανθάνει τὰς μορφὰς ἢ τὰ χρώματα τῶν σωμάτων. Σπανίως ἑπομένως παῖς τριετὴς διαστέλλει ἀσφαλῶς πάντα τὰ κύρια ἁπλᾶ χρώματα. Ὅθεν ἡ ἀθυμία τῆς μητρὸς ἐπὶ τῇ ἐλλείψει ταύτῃ τῆς ἱκανότητος παρὰ τῷ φιλτάτῳ αὐτῆς εἶνε ἀδικαιολόγητος· ὁ παῖς π. χ. τὸ μὲν ῥόδον ὀρθῶς ὡς ἐρυθρόν, τὴν δὲ παιωνίαν ἐσφαλμένως ὡς κιτρίνην ἐκλαμβάνει. Δέον δὲ ἡ μήτηρ καθ' ἑκάστην ποικιλόχροα φυσικὰ ἀντικείμενα δεικνύουσα αὐτῷ, νὰ ἐρωτᾷ τὴν ὀνομασίαν τῶν χρωμάτων αὐτῶν. Ἀφοῦ δὲ τὰ κύρια χρώματα ἀσφαλῶς ἐγχαραχθῶσιν εἰς τὴν παιδικὴν ἀντίληψιν, τότε προχωρεῖ ἡ μήτηρ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν συνθέτων χρωμάτων· οἷον ἐπὶ τὸ χρῶμα τῆς σταφυλῆς, κυανοῦν ἐρυθρόν, τὸ τοῦ ἴου τοῦ τριχρόου, ἰοειδὲς κλπ. Ἐὰν ὅμως ἀγνοῇ ἡ μήτηρ τὰς τεχνικὰς τῶν χρωμάτων ὀνομασίας, σχηματίζει ἴδια, χρωμένη πρὸς τοῦτο ὀνόμασι γνωστῶν ὁμοιοχρόων φυσικῶν ἀντικειμένων. Προβάλλει δὲ ἡ μήτηρ φύλλα φυτῶν ποικιλόχροα ἔμπροσθεν τοῦ φιλτάτου αὐτῆς καὶ παρορμᾷ αὐτὸ νὰ χωρίζῃ πάντα τὰ ὁμοιόχροα ὁμοῦ. Πρεσβύτεροι δὲ παῖδες δέον ν' ἀσκῶνται μικτὰ νὰ συνθέτωσι χρώματα· ἔτι δὲ πρεσβύτεροι ὁδηγοῦνται ὑπὸ τῆς μητρὸς τὸν τόνον τοῦ χρώματος ἄνθους τινὸς ἢ νέφους πρῶτον ὁρίζοντες διὰ χρώματος ν' ἀπομιμῶνται. Ἤδη κατὰ τὸ τρίτον ἔτος δέον ὁ ὀφθαλμὸς νὰ ᾖ τὸ ἀληθὲς μέτρον πρὸς καταμέτρησιν τοῦ μεγέθους τῶν ὄντων, ἐκ τῆς ἠλιθίου παραστάσεως φαντασιώδους μεγέθους ἀποτρεπόμενοι, ὡς τοῦτο οὐ σπανίως συμβαίνει παρὰ πλείστοις παισίν. Ἡ δὲ ἀδιαφορία πρὸς τὸ ἀκριβὲς μέτρον ἐξασθενεῖ τὴν αἴσθησιν πρὸς ἀκριβεῖς παρατηρήσεις, ἴσως δὲ καὶ τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας. Μικροὶ δὲ παῖδες ὠφέλιμον εἶνε μικροὺς λίθους, φύλλα δένδρων καὶ καρποὺς κατὰ μεγέθη εἰς στιβάδας νὰ κατατάττωσιν. Ὁ τριετὴς παῖς συγκρίνει εὐθύμως τοὺς θάμνους τοῦ κήπου μὲ τὸ μῆκος τοῦ σώματος τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ. Ἀπὸ δὲ τοῦ πέμπτου ἔτους πειρῶνται οἱ παῖδες μικρὰς μὲν ἀποστάσεις διὰ σπιθαμῶν, μείζονα δὲ διὰ βημάτων νὰ καταμετρῶσι· πρεσβύτεροι δὲ δέον διὰ τοῦ ὀφθαλμοῦ ν' ἀσκῶνται νὰ καταμετρῶσιν αὐτάς· κατὰ δὲ τὴν ἰχνογράφησιν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς καταμετρήσεως ὡρισμένως ν' ἀποδίδωσιν. Ἐὰν δὲ ὁ παῖς πειραθῇ νὰ ἰχνογραφήσῃ μάχαιράν τινα, δέον προηγουμένως νὰ

ορίση ότι ή λαβή αυτού είνε π. χ. κατά το ήμισυ μακροτέρα και κατά το τέταρτον στενοτέρα του ελάσματος. Ὡς μέτρον ὠφέλιμον εἶνε νὰ λαμβάνωνται μέλη τινὰ τοῦ σώματος τοῦ παιδός· ἡ μάχαιρα π. χ. δύναται νὰ συγκριθῇ πρὸς τὴν σπιθαμὴν ἢ πρὸς μέρος τι τοῦ δακτύλου κλπ. Ἀργότερον δὲ διδάσκει ὁ πατὴρ τὸν παῖδα τὴν καταμέτρησιν τῶν γωνιῶν, χρώμενος πρὸς τοῦτο τῷ βραχίονι ὡς πρώτῳ γωνιομέτρῳ. «Ἐὰν τὶς κοιλίζῃ παροψίδα πλήρη», ἐρωτᾷ ὁ πατὴρ τὸν παῖδα, «ὁ ἄνω καὶ ὁ κάτω βραχίων, τίνα γωνίαν σχηματίζουσιν; ὀρθήν· ἐὰν δὲ ἅπτηται τοῦ ὠτὸς αὐτοῦ; ὀξεῖαν· ἐὰν δὲ τείνῃ τὴν χεῖρα πρός τινα; ἀμβλεῖαν.» Εἰς τοιαύτας δὲ ἀσκήσεις παρέχουσιν ἀφορμὰς τὰ κεφαλαῖα γράμματα, αἱ στέγαι τῶν οἰκιῶν κλπ. Ἀργότερον ὅμως μανθάνει ὁ παῖς τὰς γωνίας κατὰ μοίρας νὰ καταμετρᾷ καὶ μάλιστα τὰς γωνίας, ἃς οἱ κορμοὶ τῶν δένδρων μετὰ τῶν κλάδων αὐτῶν σχηματίζουσιν.

ΑΚΟΗ

Ἂν καὶ ἡ τῆς *ἀκοῆς* λεπτὴ μόρφωσις δὲν εἶνε τοσοῦτον ἀναγκαία πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς φυσικῆς ἱστορίας, δέον ὅμως ὁ πατὴρ κατὰ τοὺς περιπάτους εἰς τοὺς μουσικοὺς ἤχους καὶ ψόφους νὰ ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν τοῦ παιδός, ἵνα οὗτος δύναται ἀσφαλῶς αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων νὰ διακρίνῃ. Αἱ μετὰ τὴν μητρικὴν προσφιλέσταται φωναὶ τῷ παιδί εἰσιν αἱ τῶν ζῴων. Ὁ παῖς ἀκούων μετὰ προσοχῆς δέον νὰ μιμῆται καὶ διαστέλλῃ αὐτὰς εἰς *κοκκυσμόν*, *συριγμόν*, *κελάδημα*, *χελιδόνισμα*. Παῖς δεκαετὴς μὲν καλῶς ἠσκημένος δύναται εἴκοσι τοὐλάχιστον πτηνὰ ἐκ τῆς φωνῆς αὐτῶν νὰ διακρίνῃ· πρεσβύτερος δέ, τὰς στροφὰς τοῦ ᾄσματος τῆς ἀηδόνος, τὴν πένθιμον καὶ χαρμόσυνον αὐτῆς ᾠδὴν νὰ διαστέλλῃ· τὴν δὲ γλῶσσαν τῶν πτηνῶν μετ' ἀγάπης καὶ ζήλου νὰ ἐκμανθάνῃ. Ἡ ἔγκαιρος δὲ προσοχὴ τοῦ παιδὸς ἐπὶ τῶν διαφόρων εἰδῶν τῶν ψόφων, ῥοίζου κλπ. προφυλάττει τὸ οὖς αὐτοῦ τοῦ νὰ εἶνε θύρα τυφλοῦ φόβου, ὡς τοῦτο συχνὰ συμβαίνει παρὰ πλείστοις. Ὁ παῖς διακρίνει ἐν τῷ δάσει ὡς ἔγγιστα τὸ σημεῖον, ἐξ οὗ ἀπέρχεται ὁ ἦχος· προκαλεῖ τὸν σχηματισμὸν ἠχοῦς· διαστέλλει τὸν ἦχον ἐκ τοῦ πατάγου, τοῦ ἐκ τῆς πτώσεως βαρέος σώματος ἐπὶ τῆς γῆς προκύπτοντος.

ΑΦΗ

Ὅτι ἡ *ἀφὴ* δεῖται πλειοτέρας τινὸς μορφώσεως, δεικνύει μόνος ὁ παῖς διὰ τῆς ἀκατασχέτου ἐπιθυμίας, ἣν ἐκδηλοῖ, τείνων τὰς χεῖράς του, ὅπως ψηλαφήσῃ πάνθ' ὅσα ὑποπίπτουσιν ὑπὸ τὴν αἴσθησιν τῆς ὁράσεως αὐτοῦ, οὐδ' αὐτῆς τῆς Σελήνης ἐξαιρουμένης. Οἱ μὲν Συλλογεῖς παραινοῦσι τοὺς τὸν θησαυρὸν αὐτῶν ἐπισκεπτομένους λέγοντες· «μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ οὐχὶ μὲ τὰς χεῖρας!» Τοῦ παιδὸς ὅμως ἡ ἀρχὴ εἶνε «μὲ ὀφθαλμοὺς καὶ μὲ χεῖρας».

Δέον πρὸς τούτοις ν' ἀσκῆται ὁ παῖς ἐν σκότει ἀντικείμενά τινα διὰ μόνης τῆς ἁφῆς νὰ διακρίνῃ. «Εἶχον ὀργανώσει», διηγεῖται ὁ συγγραφεύς, «διὰ τὰ τέκνα μου παιγνίδιόν τι λίαν διδακτικὸν τὸ ἑξῆς· εἷς ἐξ αὐτῶν, ἔχων δεδεμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς παρίστα τὸν ἔμπορον καὶ διέκρινε διὰ τῶν δακτύλων τὴν ποιότητα τῶν ἐμπορευμάτων». Οἱ παῖδες λίαν ἀσμένως παίζουσι τοιαῦτα παιγνίδια. Παῖδες δὲ ἑξαετεῖς μετὰ πλάστιγγος καὶ σταθμῶν ἐνασχολοῦνται ἀσμένως εἰς σταθμίσεις διαφόρων ἀντικειμένων, κατὰ πρῶτον πειρώμενοι διὰ τῆς ἐπιθέσεως ἐπὶ τῆς παλάμης νὰ ὁρίζωσι τὸ βάρος αὐτῶν.

ΓΕΥΣΕΙΣ

Ἂν καὶ ἡ αἴσθησις τῆς *γεύσεως* ἕνεκα τῶν ἀμυδρῶν αὐτῆς ἐντυπώσεων δευτερεύουσά τις τυγχάνει αἴσθησις οὖσα, οὐχ ἧττον δέον καὶ αὕτη νὰ μορφῶται διὰ τῆς ἀσκήσεως. Πρὸς τοῦτο δὲ συνιστῶνται τερπναί τινες ἀσκήσεις· οἷον ἄνθη ἐκ τῆς ὀσμῆς, φαγητὰ ἐκ τῆς γεύσεως μετὰ δεδεμένων ὀφθαλμῶν οἱ παῖδες πειρῶνται νὰ ὀνομάζωσιν.

Καθ' ἁπάσας ὅμως τὰς τῶν αἰσθήσεων ἀσκήσεις δέον τὰς ἐντυπώσεις οἱ παῖδες διὰ λέξεων ν' ἀποδίδωσιν· διότι οὕτω μόνον αὗται μὲν θέλουσιν ἀποβῆ καθαραὶ καὶ διαρκεῖς, ὡς δεῖ, ἡ δὲ τῆς φύσεως ἔρευνα τὴν πλήρη αὐτῆς ὠφέλειαν καὶ ἡδονὴν παρέχει τῷ ἀνθρώπῳ.

Τοιαῦται δὲ τῶν αἰσθητηρίων ἀσκήσεις εἶνε οὐ μόνον προπαρασκευὴ τῶν εὐγενεστάτων τούτων ὀργάνων διὰ τὴν μέλλουσαν αὐτῶν ἐνέργειαν, ἀλλὰ συγχρόνως παραγωγική τις ἐργασία. Διότι ἑκάστη καθαρὰ ἐντύπωσις ἐπὶ τῶν αἰσθητηρίων παράγει ἢ τελειοποιεῖ *παράστασίν* τινα· *παραστάσεις* δὲ εἶνε ἡ τελεία πνευματικὴ ἡμῶν περιουσία. Ὁ ἄνθρωπος εἶνε τὸ πλουσιώτατον ὄν, καθὸ κάτοχος τῶν πλείστων παραστάσεων, ἃς οὐχὶ ὡς νεκρόν τινα κατέχει θησαυρόν, ἀλλ' ὡς μέλη ἀδιάσπαστα τοῦ ὀργανισμοῦ τῶν ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων αὐτοῦ.

Οἱ γονεῖς δέον ν' ἀπέχωσι μετὰ φόβου παντὸς μέσου συμβάλλοντος πρὸς πρόωρον ἀνάπτυξιν τοῦ παιδικοῦ νοός, διότι ταχέως ἐπέρχεται ἡ πλησμονή. Ἡ φύσις εἶνε διὰ τὸν παῖδα, ὅ,τι πλουσία τις πινακοθήκη διὰ τοὺς ἐνήλικας. Ἐὰν θελήσῃ τις ἐν αὐτῇ πλείονα τοῦ δέοντος ἐν βραχεῖ νὰ ἴδῃ, ἀθυμήσας θέλει ἀποκτήσει ὀλιγίστας καθαρὰς τούτων παραστάσεις. Ἐὰν ὁ παῖς καθ' ἕκαστον περίπατον παρατηρῇ δύω μόνον ἄνθη ἢ φυτά, δύναται ν' ἀντιληφθῇ αὐτῶν καθαρῶς· ἐὰν ὅμως δέκα ἀλλεπαλλήλως παρατηρήσῃ, οὐδὲν ἐξ αὐτῶν θέλει ἐνθυμεῖσθαι. Ἵνα δὲ παράστασίς τις καταστῇ τῷ παιδὶ κτῆμα ἀναφαίρετον, δέον κατὰ τακτὰς περιόδους νὰ ἐπαναλαμβάνηται ὑπ' αὐτοῦ, κατά τι ψυχολογικὸν ἀξίωμα· Repetitio mater studiorum (ἐπανάληψις μήτηρ τῶν γνώσεων).

Ἰδιαιτέρας δὲ μητρικῆς ὑπομονῆς δεῖται ἡ τῶν χρωμάτων διδασκαλία· ὡς καὶ ἡ διαστολὴ τῆς δεξιᾶς ἐκ τῆς εὐωνύμου χειρὸς ὑπὸ τοῦ παιδός· διότι αἱ τοιαῦται ἁπλαῖ παραστάσεις οὐδὲν φέρουσι διαγνωστικὸν γνώρισμα. Εἰκόνες ἀντὶ φυσικῶν ἀντικειμένων μόνον ἐν ἀπολύτῳ ἀνάγκῃ δύνανται νὰ παρέχωνται τοῖς παισίν. Διότι ὅ,τι ὁ δεκαετὴς παῖς δύναται νὰ μάθῃ, εὑρίσκει αὐτὸ ἐν πρωτοτύπῳ ἐν τῇ περὶ αὐτὸν φαιδρᾷ καὶ ζώσῃ φύσει. Ἐὰν δὲ παιδίῳ τινὶ προτεθῇ τοπιογραφία τις, τὸ βλέμμα αὐτοῦ ἐνασχολεῖται μᾶλλον ἐπὶ τῶν μερικῶν τῆς εἰκόνος εἰκονίων. Αἵ τε εἰκόνες καὶ αἱ πλαγγῶνες, αἱ πρὸς χρῆσιν τῶν παίδων προωρισμέναι δέον κατά τε μορφὴν καὶ χρῶμα νὰ ὦσιν ἀκριβέσταται τοῦ φυσικοῦ ἀπομιμήσεις. Ἐὰν δὲ οἱ γονεῖς καὶ οἱ παιδαγωγοὶ ἐπεθύμουν νὰ κατανοήσωσι πόσον αἱ πρῶται ἀντιλήψεις βαθέως ἐπιτυποῦνται, καὶ πόσον ἐργώδης ἡ ἀπάλειψις σφαλερᾶς τινος ἐκ τῆς μνήμης τοιαύτης ἀποβαίνει, βεβαίως ἤθελον μείζονα προσοχὴν ἀφιερόνει εἰς τὴν ἐκλογὴν εἰκονογραφικῶν διὰ τοὺς παῖδας βιβλίων. Πολὺ δὲ εὐχερέστερον δύναται ὁ παιδαγωγὸς ἢ ἡ μήτηρ ν' ἀποφεύγῃ τὴν ἐπιπόλαιον εἰκόνος τινὸς ἀντίληψιν ἢ φυσικῆς τοπιογραφίας ὡς ἑξῆς· ὁτὲ μὲν περιορίζει τὸν πρὸς παρατήρησιν ἀριθμὸν τῶν ἀντικειμένων τῶν ἐν τῇ εἰκόνι, ὁτὲ δέ, μετὰ τοῦ παιδὸς περὶ τοῦ ὁρωμένου διαλεγομένη, ἐπὶ τῶν παροραθέντων δι' ἐλαφρᾶς τινος νύξεως τὴν προσοχὴν τοῦ παιδὸς ἐξεγείρει· ὥστε ἐξερευνῶνται τὰ ἐπὶ τῆς εἰκόνος ἀντικείμενα, οἷον τὰ ἐν αἰνίγματι, ἀσκουμένης τῆς αὐτενεργότητος τοῦ παιδός. Δέον δὲ ὁ παῖς ν' ἀσκῆται τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ἐφ' ἑνὸς νὰ ἐφιστᾷ ἀντικειμένου· δὲν ἐννοῶ ὅμως, τοῦτο λέγων, ἑνὶ οὐσιώδει ἀντικειμένῳ ἐκ τῶν πλείστων περιβαλλόντων αὐτὸν ν' ἀφοσιῶται, πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Ἀφοῦ τὰ καθ' ἕκαστα μέρη ἐκείνου καθ' ἑαυτὰ καὶ ἐν συγκρίσει πρὸς ἄλλα ἐρευνήσῃ, καὶ σαφῆ καὶ καθαρὰν τούτου πορισθῇ παράστασιν, τότε δύναται νὰ προβῇ εἰς ἔρευναν καὶ ἑτέρου τινός. Ἡ τοιαύτη δὲ ἔρευνα εἶνε πολὺ δυσχερεστέρα ἢ ὅσον ἐκ πρώτης φαίνεται ἀφετηρίας. Διότι, ἐὰν τινες τῶν ἐνηλίκων παρατηρήσαντες καὶ ἐρευνήσαντες ῥόδον τι, ὡς τοῦτο συνήθως γίνεται, ἐρωτηθῶσι, τίνα διαγνωστικὰ γνωρίσματα ἐπὶ τούτου ἀνεκάλυψαν; θέλουσι προθύμως ἀπαντήσει, μετ' ἀλαζονείας τὸ γλίσχρον κέρδος τῶν ἐρευνῶν αὐτῶν ἐπιδεικνύοντες, *ὀσμήν*, *χρῶμα* καὶ *ἀκάνθας*· γνωρίσματα ὅλως ἐπουσιώδη· διότι καὶ ἐν ἄλλοις φυτοῖς ἀπαντῶσι ταῦτα ἐν ὁμοίᾳ σχέσει. Πόσαι δὲ ἆρά γε τῶν ἡμετέρων νηθουσῶν γυναικῶν ἔχουσιν καθαρὰν τῆς *ἠλακάτης* αὐτῶν ἔννοιαν! Ἡ μόρφωσις ὑγιῶν *παραστάσεων* δὲν τελεῖται, ὡς ἡ φωτογραφικὴ εἰκὼν ἐπὶ τῆς ὑάλου, διά τινος δηλονότι ἀκαριαίας ἐπιτυπώσεως ὁλικῆς εἰκόνος· δέον ὁ ἄνθρωπος μετὰ κόπου οὐχὶ εὐκαταφρονήτου, οἷον ἐν *μωσαϊκῇ εἰκόνι*, ἐξ ἑνὸς ἑκάστου στοιχείου αὐτῶν νὰ συνθέτῃ, ἀναμιμνησκόμενος τὸ τοῦ Ἐπιχάρμου. «*Τῶν πόνων πωλοῦσιν ἡμῖν πάντα τἀγάθ' οἱ θεοί*». Ἐὰν δὲ οἱ γονεῖς ἀμοιρῶσι τοῦ πλεονεκτήματος τῆς μετ' ἀκριβείας παρατηρήσεως τῶν φυσικῶν ἀντικειμένων, θέλουσι

μεθ' ἱλαρότητος καὶ εὐθυμίας κατὰ τὰς ἀσκήσεις τοῦ παιδὸς κατανοήσει τὴν πορείαν, ἣν οὗτος αὐτομάτως ἀκολουθεῖ, ἵνα διὰ τῆς ἀκριβοῦς παρατηρήσεως ἑνὸς ἑκάστου μέρους φυτοῦ ἢ ἄνθους τινὸς εἰκόνα ἀκριβῆ τοῦ ὄντος τούτου πορισθῇ, τῆς ἡδονῆς αὐτοῦ ἐν ἐπιτυχίᾳ ἐπὶ μᾶλλον αὐξανούσης καὶ ἀγνιζομένης. «Πολλαὶ μητέρες μὲ διεβεβαίωσαν», λέγει ὁ συγγραφεύς, «ὅτι ἀφ' ἧς στιγμῆς τὰς ἐμὰς ἠκολούθησαν ὁδηγίας, ἤρξαντο πραγματικήν τινα εἰκόνα τῶν θελκτικῶν μορφῶν τῶν φυτῶν καὶ ἀνθέων πορίζόμεναι».

Δραστικὸν μέσον πρὸς διέγερσιν τοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ παιδὸς συνιστᾶται τῇ μητρὶ τὸ ἑξῆς. Πρὸ τοῦ περιπάτου ἀγγέλλει ἡ ἀγαθὴ μήτηρ τοῖς φιλτάτοις αὐτῆς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ. «Ἂς ἴδωμεν σήμερον», λέγει ἡ μήτηρ, «ἂν τὰ μικρὰ πράσινα παιδάκια ἐκ τῆς μαύρης κλίνης των ἐσηκώθησαν»· εἶτα ὁδηγεῖ αὐτὰ εἰς τοὺς σιτοφόρους ἀγρούς. Ὑπὸ περιεργίας δὲ καὶ ἐνδιαφέροντος φλεγόμενοι οἱ παῖδες θέλουσι μετὰ μείζονος προσοχῆς καὶ συμπαθείας παρατηρεῖ τὰ μικρὰ ἐκεῖνα φυτά. Μετ' ὀλίγας δὲ ἡμέρας καὶ αὖθις ἡ μήτηρ ἐπισκέπτεται ταῦτα, προαγγέλλουσα ὧδε· «Ἂς ἴδωμεν τί κάμνουσιν ἆρά γε τόρα τὰ πράσινα παιδάκια!» Οὕτω δὲ δίδοται ἀφορμὴ τῷ παιδὶ ἐνωρὶς τὴν ἐν τῇ φύσει ἀλλοίωσιν νὰ παρατηρῇ. Δέον δὲ ὁ παῖς καθ' ἑβδομάδα τὸ αὐτὸ καρποφόρον δένδρον, τὸν αὐτὸν νεοσσὸν νὰ ἐπισκέπτηται, ἵνα σαφῶς ἀντιλαμβάνηται τῆς βαθμιαίας αὐτῶν ἀλλοιώσεως. Διὰ δὲ τῆς συγκρίσεως τῆς παρούσης καταστάσεως τῶν ὄντων αὐτῶν πρὸς τὴν παρελθοῦσαν, ἐξάγει ὁ παῖς παίζων τὸ πόρισμα ἑνὸς τῶν δυσχερεστάτων τῆς φιλοσοφίας ζητημάτων, εἰς οὗ τὴν ἐπιστημονικὴν θεμελίωσιν ἔτι καὶ νῦν ἐνασχολοῦνται οἱ φιλόσοφοι, τῆς *ἀλλοιώσεως* ἢ καθ' Ἡράκλειτον *πάντα ῥεῖ*). Ἐνωρὶς δὲ ὁ παῖς ἐννοεῖ ἑαυτὸν ὡς ἀλλοιούμενον ὄν, παρατηρῶν τὴν αὔξησιν τῶν ὀνύχων, τῆς κόμης, τοῦ μήκους καὶ τοῦ βάρους τοῦ σώματος αὐτοῦ.

Ἐντυποῦνται δὲ αἱ παραστάσεις ἐν τῷ παιδικῷ νῷ δι' ἐπανειλημμένων ἀκριβῶν ἀντιλήψεων. Πρὸς τοῦτο δὲ ὁ ὀρθῆς καὶ ὑγιοῦς εὐμοιρήσας ἀγωγῆς παῖς δὲν ἔχει χρείαν ἐνθαρρύνσεως. Δεκάκις οὗτος παρατηρεῖ τὸ αὐτὸ ἄνθος, δεκάκις ἀκούει τὴν αὐτὴν ἱστορίαν προθύμως· ἐὰν δὲ παρατηρήσῃ ὅτι οἱ γονεῖς αὐτοῦ ἐπί τινος ἀντικειμένου ἐπανειλημμένως τὴν προσοχὴν αὐτῶν προσηλοῦσι, τοσούτῳ μᾶλλον ἀναπτύσσει προθυμίαν εἰς νέας ἀντιλήψεις. Δέον ὅμως οἱ γονεῖς τὰς ὑπὸ τῶν παίδων προσκεκτημένας παραστάσεις δι' ἐπαναλήψεων κατά τε τὰς διαλέξεις καὶ διηγήσεις αὐτῶν νὰ ἐνισχύσωσι. Θέλουσι δὲ παρατηρήσει, ὅτι ἐκεῖναι αἱ παραστάσεις παραμένουσι ζωηραί, ὅσαι συνδέονται μετὰ τοπικῶν παραστάσεων. Ἵνα π. χ. ἡ ἐν Θερμοπύλαις μάχη ἐν τῇ ἱστορίᾳ ζωηρὰ ἐν τῇ τοῦ παιδὸς μνήμῃ παραμένῃ, δέον νὰ διδαχθῇ ὁ παῖς καὶ τὴν τοπογραφικὴν αὐτῆς θέσιν. Διδακτικώτατον ἑπομένως εἶνε τὰ φυσικὰ ὄντα οἱ γονεῖς μετὰ τοπογραφικῶν προσδιορισμῶν νὰ συνάπτωσιν· οἷον τὸν βάτραχον μετὰ τῆς λίμνης, σχοίνου καὶ καλαμῶνος·

τοὺς λειχῆνας μετὰ τῶν βράχων, κορμοῦ δένδρων· τὸν τροχῖλον μετὰ τῶν ἐξ ἐλάτης κιγκλίδων.

Ἐφόσον δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν παραστάσεων καθίσταται μείζων, ἐπὶ τοσοῦτον μᾶλλον παρουσιάζεται ἡ ἀνάγκη ἐπαισθητοτέρα τῆς λογικῆς αὐτῶν κατατάξεως. Ὅσον δὲ ἀντίστροφον εἶνε ἡ διδασκαλία τῆς φυσικῆς ἱστορίας νὰ ἄρχηται ἀπὸ τοῦ *ἐπιστημονικοῦ συστήματος*, ὡς τοῦτο ἐν πλείστοις τῶν ἡμετέρων συμβαίνει σχολείοις, τόσον ἄδικον θέλει εἶναι νὰ μὴ ὑποβοηθήσῃ τις τὸν παῖδα εἰς τὴν συστηματοποίησιν τῶν παραστάσεων αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ εἰς πάντα γονέα εἶνε δυνατὸν, καίπερ ἀδαῆ συστηματικῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων. Ἤγουν ἡ ἀγαθὴ μήτηρ βλέπουσα χῆνα, νῆσσαν καὶ κύκνον νηχόμενα ἐπὶ τῆς λίμνης καὶ τὰ διαγνωστικὰ αὐτῶν γνωρίσματα τῷ παιδὶ ἑρμηνεύουσα, πορίζεται αὐτομάτως τὴν ἀλήθειαν, ὅτι καὶ τὰ τρία ἐκεῖνα πτηνὰ εἰσὶ κατὰ τοῦτο ὅμοια. Ὅθεν εὐκόλως δύναται αὕτη ταῦτα ὡς μέλη μιᾶς κλάσεων πτηνῶν, τῶν *κολυμβητικῶν*, νὰ θεωρήσῃ, ὅπερ ἐκ πρώτης ἴσως ὄψεως ἄνευ συνειδήσεως τῆς ἀληθείας ὁ παῖς εἶχε διανοηθῆ. Καθ' ὅμοιον τρόπον κατορθοῦται ἡ ἀμυδρὰ καὶ νεφελώδης ὑπόνοια τοῦ παιδὸς, ὅτι *ὄρνις*, *ταὼς*, *στρουθίον*, ἢ *ἀστὴρ*, *ἥλιος*, *σελήνη* εἰς ἰδίαν κλάσιν ἀνήκουσιν ὄντων, εἰς καθαρὰν νὰ ὑψωθῇ πεποίθησιν. Ἐν περιπτώσει ὅμως, καθ' ἣν ἡ μήτηρ ἀγνοεῖ τὰ ἐπιστημονικὰ τῶν κλάσεων φυτῶν καὶ ζώων ὀνόματα, ὀνομάζει αὐτὰς κατ' ἀρέσκειαν, τοῦ παιδόςο ὐχ ἧττον ὠφελουμένου, ἅτε παρασκευαζομένου, ἵνα βραδύτερον τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἀντιληφθῇ συστήματος. Ὡς τερπναὶ καὶ διδακτικαὶ πρὸς τοῦτο ἀσκήσεις ἐν δωματίῳ συνιστῶνται αἱ ἑξῆς· ὁ παῖς διαφόρους λίθους, νομίσματα, ὄσπρια μετὰ ποικιλοχρόων ἑτέρων ἀναμιγνύων, διαχωρίζει καὶ ταξινομεῖ ἐν θήκαις ὑπ' αὐτοῦ παρασκευασθείσαις.

Ὑπολείπεται δὲ ἡμῖν, τὴν ἐπιῤῥοὴν τῆς διδασκαλίας τῆς φυσικῆς ἱστορίας ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον διασκοποῦσιν, ἡ δυσχερεστάτη αὐτῆς ὄψις. Ὁ εἰδήμων τοῦ ποιοῦ πάντων, οὕτως εἰπεῖν, τῶν φυσικῶν ὄντων τῆς πατρίδος αὐτοῦ ἢ καὶ πάσης τῆς Γῆς, καὶ ὀρθὰς καὶ ἀσφαλεῖς τούτων φέρων ἐν τῷ νῷ αὐτοῦ παραστάσεις, οὐχ ἧττον Μουσείῳ παρεμφερὴς τυγχάνει, νεκρὰ ὀστᾶ καὶ δέρματα περιέχοντι. Διότι, ἵνα ὁ ἄνθρωπος καθ' ὁλοκληρίαν ἄρχων τῆς *φύσεως* καταστῇ, δὲν ἀρκοῦσι μόναι αἱ περὶ τοῦ τρόπου τῆς *ὑπάρξεως* τῶν φυσικῶν ὄντων γνώσεις, ἀλλ' ἀπαιτοῦνται καὶ αἱ περὶ *ἀλλοιώσεως* αὐτῶν καὶ *αἰτίας*. Ἵνα λοιπὸν ὁ ἡμέτερος παῖς καταστῇ ἱκανὸς νὰ σκέπτηται ἐπ' αὐτῶν, δέον ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τῶν γονέων τὰ φαινόμενα τῆς *ἀλλοιώσεως* καὶ τῆς *ἐνεργείας* τῶν ὄντων νὰ παρατηρῇ. Τὰ δὲ φαινόμενα τῆς ἀνοργάνου φύσεως, ἧς ἡ ἁπλότης εἶνε τὸ μέγιστον αὐτῆς χαρακτηριστικὸν, δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἀφετηρία τῆς ἐρεύνης τοῦ *αἰτίου*. Ἐπὶ μακρὸν ἀρκεῖται ὁ παῖς εἰς τὴν ἁπλῆν διὰ τῶν αἰσθήσεων τῶν φυσικῶν φαινομένων ἀντίληψιν. Παρατηρεῖ π. χ. ὅτι ὁ ὑπ' αὐτοῦ ῥιφθεὶς λίθος ἐπὶ τῆς γῆς καταπίπτει,

ἐκ τούτου δὲ σχηματίζει τὸν νόμον, ὅτι ἕτερον ἐν ὁμοίᾳ περιπτώσει θέλει κάμει τὸ αὐτό, χωρὶς νὰ διεγερθῇ ἐν αὐτῷ ἡ ἀνάγκη τῆς ἐρεύνης τοῦ *αἰτίου*. Βεβαίως πολλάκις ἐρωτᾷ ὁ παῖς, ζητῶν νὰ μάθῃ τὸν λόγον, ὑφ' οὗ ὁρμώμενοι οἱ γονεῖς αὐτοῦ ἀπαγορεύουσιν αὐτῷ τι· δὲν ἐπιγίνεται ὅμως ἐν τῷ νῷ αὐτοῦ ἡ σκέψις, ὅτι καὶ ἡ πτῶσις τοῦ λίθου ἔχει λόγον τινά. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνθρωπότης ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας ἠρκεῖτο εἰς μόνην τὴν τῶν φαινομένων ἀντίληψιν· ὅταν δὲ διηγέρθη ἐν αὐτῇ τὸ αἴσθημα τῆς ἀνάγκης νὰ ἐρευνήσῃ τὸ *αἴτιον* τῶν φαινομένων, ἔσπευσε διὰ τῆς ποιήσεως θεοὺς ἀνθρωπομόρφους νὰ πλάσῃ, δι' ὧν αἱ φυσικαὶ δυνάμεις ἐξεπροσωποῦντο.

Γονεῖς, μήπω τῆς φυσικῆς μεμυημένοι ἐπιστήμης, ἥτις δι' ὑποθετικῶν τινων *αἰτιῶν* ἢ *δυνάμεων* τὰ ἐν αὐτῇ ἄπειρα φαινόμενα ἐπιζητεῖ νὰ ἑρμηνεύῃ, ἐρωτώμενοι ὑπὸ προώρως ὡρίμων παίδων περὶ τοῦ *αἰτίου* φυσικῶν τινων *αἰνιγμάτων*, δίκαιον καὶ στοργικὸν εἶνε, ὁμολογοῦντες εἰλικρινῶς τὴν ἄγνοιαν αὐτῶν, νὰ παρέχωσιν αὐτοῖς τὴν παρήγορον ἐλπίδα ὅτι βραδύτερον ἐν τῷ Σχολείῳ θέλουσι μάθει τοῦτο. Ἐὰν ὅμως τοὐναντίον ἐν τῇ δεσποτικῇ αὐτῶν φιλαυτίᾳ ἐπιχειρήσωσι δι' ἀκροσφαλῶν ἀπαντήσεων νὰ κρύψωσι τὴν ἄγνοιαν αὐτῶν, ἂς ὦσι βέβαιοι ὅτι θέλουσι καιρίως παραβλάπτει τὰ φίλτατα, διαστρεβλοῦντες τὸν νοῦν αὐτῶν. Διότι κεναὶ λέξεις καθιστῶσι τὸν παῖδα *κοῦφον*, ἀμβλύνουσαι τὴν ὀξύνοιαν καὶ τὸ ἐρευνητικὸν αὐτοῦ πνεῦμα. Περὶ τῆς λυσιτελοῦς μεθόδου, καθ' ἣν ὁ πατὴρ δύναται καρποφόρως νὰ διδάσκῃ τὴν *Φυσικήν*, πραγματεύεται ὁ συγγραφεὺς ἐν ἰδίῳ φερωνύμῳ κεφαλαίῳ. Αἱ παρατηρήσεις δέ, ἃς ὁ συγγραφεὺς παρενείρει ἐν ἑκάστῳ ἑπομένῳ μαθήματι, σαφηνίσουσι τὰ προειρημένα. Εὐελπιστῶν δὲ κἀγὼ ὅτι αἱ μελέται αὗται θέλουσιν ἀποβῇ ὠφέλιμοι καὶ τοῖς φίλοις διδασκάλοις, ἄρχομαι προσεχῶς τῆς ἀναπτύξεως τοῦ μαθήματος τῆς *Ζῳολογίας* κατὰ τὴν προμνησθεῖσαν παιδαγωγικὴν τοῦ συγγραφέως ἀρχήν.[1]

ΕΥΣΤΡ. Α. ΚΕΧΑΓΙΑΣ

παιδαγωγός

---

1 Ὁ κ. Εὐστρ. Α. Κεχαγιᾶς ἐκ Προύσης τῆς μικρᾶς Ἀσίας, τρόφιμος τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν Πανεπιστημίου, ἐπὶ μακρὰ δὲ ἔτη τὰ τῆς ὑποδιευθύνσεως ἐν τῷ Ἑλλ. Ἐκπαιδευτηρίῳ τοῦ ἀειμνήστου Γρ. Γ. Παππαδοπούλου ἐμπεπιστευμένος, εἶτα δὲ ἐπὶ τρία ὅλα ἔτη διευθύνας τὴν ἐν τῇ νήσῳ Πριγκήπῳ Ἑλλ. Σχολήν, μετέβη εἰς Λειψίαν τῆς Σαξωνίας, ἐπιδοθεὶς εἰς τὰ παιδαγωγικά, οὐ μόνον θεωρητικῶς διδασκόμενος, ἀλλὰ καὶ πρακτικῶς διδάξας ἐπὶ πολλὰς ἑξαμηνίας ἐν τῷ ἀκαδημαϊκῷ προτύπῳ σχολείῳ, κομίζων ἤδη μεθ' ἑαυτοῦ ἐνδείξεις τῆς ἐπιτυχοῦς αὐτοῦ ἐν τῇ παιδαγωγικῇ μορφώσεως παρά τε τοῦ κ. Ziller, καθηγητοῦ τῆς φιλοσοφίας τοῦ ἐν Λειψίᾳ Πανεπιστημίου καὶ διευθυντοῦ τοῦ ἐν λόγῳ σχολείου καὶ τῶν λοιπῶν καθηγητῶν. Φιλοτιμούμενος δέ, ἵνα τὸ ἐφ' ἑαυτῷ πράξῃ πρὸς βελτίωσιν τῆς κατ' οἶκον παρ' ἡμῖν ἀγωγῆς καὶ παιδείας, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν κρηπῖδα πάσης περαιτέρω παιδεύσεως, προσφέρει τοῖς φιλοκάλοις καὶ φιλοτέκνοις γονεῦσι τὰς παιδαγωγικὰς μελέτας αὐτοῦ ἐπὶ τῇ βάσει ὁμοίων γερμανικῶν, εὐελπιστῶν ὅτι θέλουσι τύχει εὐμενοῦς ὑποδοχῆς.

ΕΣΤΙΑΣ

ΡΩΜΑΙΚΑ ΣΚΗΝΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

Ε'*

ΑΠΑΓΩΓΗ

Περὶ λύχνων ἀφὰς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰουδαίου ὡρισμένην ὥραν οἱ *λιβιτινάριοι* ὁδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ Ναθαναὴλ ἀφίκοντο εἰς τὰ Ἀνάκτορα καὶ σταθέντες πρὸ τῆς βορείου πύλης ἔλαβον πάντα τὰ χρήσιμα πρὸς παρασκευὴν τῶν πτωμάτων. Ἀπελεύθερος δέ τις ἐπίτηδες ἐκεῖ ἱστάμενος εἰσήγαγεν αὐτοὺς κρύφα εἰς τὰ δώματα τῶν Καισάρων, καὶ ὁδηγήσας αὐτοὺς εἰς δωμάτιον κείμενον πλησίον τοῦ *ἀτρίου* εἶπεν αὐτοῖς ὅτι πορεύεται νὰ λάβῃ τὰς παραγγελίας τοῦ ἡγεμόνος καὶ ἀπῆλθε καταλιπὼν αὐτοὺς μόνους.

Ὁ Νέρων εἶχεν ἤδη ἀποπέμψει τοὺς συνδαιτυμόνας, μόναι δ' ἐν τῷ ἑστιατορίῳ ἦσαν μετ' αὐτοῦ ἡ Ἀγριππίνα καὶ ἡ Ὀκταβία. Ἐφαίνετο δὲ περίφροντις καὶ συνεχῶς ἔστρεφε τὸ βλέμμα πρὸς τὴν θύραν. Ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ ἡ γυνὴ ὑπ' ἀορίστου τινὸς τρόμου κατεχόμεναι ἐπόθουν νὰ ἐξέλθωσιν ὅσον τάχιστα ἐκ τοῦ *τρικλίνου* ἀλλ' ὁ Νέρων δὲν ἐφαίνετο ἔχων ὄρεξιν νὰ δώσῃ αὐταῖς τὴν ποθητὴν ἄδειαν νἀποχωρήσωσι. Πρώτη ἡ Ἀγριππίνα τολμήσασα ἠρώτησεν αὐτὸν περὶ τοῦ Βρετανικοῦ, ἀλλ' οὐδεμίαν ἀπόκρισιν λαβοῦσα καὶ βλέπουσα αὔξουσαν τὴν θλῖψιν τοῦ υἱοῦ αὐτῆς ἐσιώπησε. Τὴν βαθυτάτην σιωπὴν ἐτάραξε δοῦλος ἀνεγείρας τὴν αὐλαίαν τοῦ *τρικλίνου* καὶ ἐλθὼν παρὰ τὴν κλίνην τοῦ Νέρωνος, εἰς ὃν εἶπεν ὑποκρινόμενος τὸν τεθλιμμένον·

— Δέσποτα, — φεῦ τῆς τύχης! —, ἀπέθανεν ὁ Βρετανικός.

Τὸ αἰφνίδιον τῆς ἀγγελίας ταύτης κατέπληξε τὴν Ὀκταβίαν, ἥτις ἀναπεσοῦσα ἐπὶ τῆς κλίνης ἐφ' ἧς ἐκάθητο ἐλιποθύμησε. Ἡ δὲ Ἀγριππίνα ὑποπτεύουσα καὶ αὕτη μυσαρόν τι τέχνασμα, ἀνεφώνησε·

— Κακούργημα διεπράχθη ... καὶ τὸ δηλητήριον ...

— Τὸ δηλητήριον αἴ; ἀπεκρίθη ὁ Νέρων βάλλων κατ' αὐτῆς βλέμμα ἄγριον. Τί δηλητήριον; τί ἐννοεῖς; Μήπως ἐγὼ ἐθανάτωσα τὸν Κλαύδιον καὶ τὸν πρῶτόν σου ἄνδρα;

Ἡ Ἀγριππίνα ἔκλινε τὴν κεφαλὴν αἰσθανθεῖσα τὴν στιγμὴν ἐκείνην ὅτι ὁ υἱὸς αὐτῆς ἀνατραφεὶς μεταξὺ μυσαρῶν κακουργιῶν ἔμελλε νὰ ὑπερβῇ αὐτὴν κατὰ τὸ κακουργεῖν. Ἡ δὲ Ὀκταβία συνελθοῦσα καὶ ὑπερνικήσασα τὴν φυσικὴν αὐτῆς, δειλίαν ἀνεφώνησε δακρύουσα·

— Ποῦ εἶνε ὁ ἀδελφός μου; νά τον ἴδω! ἴσως ὑπάρχει ἐλπὶς καὶ οἱ ἰατροί...

1 Ἴδε Παρνασσοῦ τόμ. Α' σελ. 627, 695, 787, 951.

— Ἐγὼ εἰξεύρω τί θὰ κάμω, ἀπεκρίθη διὰ φωνῆς τραχείας ὁ Νέρων, καὶ καταβὰς τῆς κλίνης ἐκέλευσεν ἀγρίως τὴν μητέρα καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ νὰ ἀποχωρήσωσιν εἰς τὰ ἑαυτῶν δώματα. Καὶ αἱ μὲν γυναῖκες ἀπεχώρησαν περίλυποι, ὁ δὲ Νέρων μείνας μόνος μετὰ τοῦ ἀπελευθέρου ἠρώτησεν αὐτόν.

— Ποῦ εἶνε οἱ *Λιβιτινάριοι*;

— Δέσποτα, περιμένουσι τὰς προσταγάς σου.

— Εἰσαγάγετέ τους εἰς τὴν αἴθουσαν ὅπου εἶνε ὁ νεκρὸς καὶ ὅσον τάχιστα νὰ ἐκτελέσωσι τὸ ἔργον των.

Καὶ ταῦτα λέγων ὁ Νέρων ἐπορεύθη μετὰ τοῦ ἀπελευθέρου εἰς τὴν αἴθουσαν, ἐν ᾗ ἔκειτο τὸ πτῶμα τοῦ δυσμοίρου Βρετανικοῦ ἐπὶ χθαμαλῆς στρωμνῆς καὶ αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐκρέμαντο ψαύουσαι τὸ ἔδαφος. Ὁ Νέρων εἰσελθὼν ἔστη σύννους πρὸ τοῦ νεκροῦ αὐτοῦ θετοῦ ἀδελφοῦ, ἔπειτα δὲ ἐπὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἔλαμψε χαρὰ ἀνεκλάλητος καὶ ἐψιθύρισε·

— Τέλος ἔμεινα κύριος τοῦ Κράτους. Τοὐλάχιστον ἐὰν ὑπάρχωσιν εἰσέτι ἄλλοι ἀντιπαραγγέλλοντες, τώρα εἰξεύρω ἐγὼ πῶς νά τους διορθώσω· δὲν εἶμαι πλέον πρωτόπειρος.

Παρὰ τῇ κεφαλῇ τῆς νεκρικῆς κλίνης ἵσταντο δύο δοῦλοι, αὐτοὶ ἐκεῖνοι οἱ ἀποκομίσαντες ἔξω τοῦ ἑστιατορίου νεκρὸν τὸν Βρετανικόν. Ὁ Καῖσαρ δείξας εἰς αὐτοὺς κηλῖδας τινὰς ἰοχρόους ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ νεκροῦ εἶπε·

— Μὴ λησμονήσητε νὰ εἴπητε εἰς τοὺς *Λιβιτιναρίους* νὰ ἐξαλείψωσι τὰ σημεῖα ταῦτα.

Ὁ ἀπελεύθερος ἀποσταλεὶς νὰ καλέσῃ τοὺς θεράποντας τῆς Λιβιτίνης[1], ἐπανῆλθε μετ' οὐ πολὺ ἀκολουθούμενος ὑπὸ ἓξ ἀνδρῶν ὧν ἡγεῖτο ὁ Ναθαναήλ. Ἔφερον δ' οὗτοι ὕδωρ θερμόν, μῦρα, ἄχνην καὶ σπόγγους. Διελθόντες πρὸ τοῦ Νέρωνος προσεκύνησαν αὐτῷ ἐδαφιαίως, ἐκεῖνος δὲ καλέσας κατὰ μέρος τὸν ἀπελεύθερον εἶπεν εἰς αὐτὸν ὅ τι καὶ εἰς τοὺς δούλους, νὰ φροντίσῃ δῆλον ὅτι περὶ τῆς τελείας ἐξαλείψεως τῶν κηλίδων τοῦ προσώπου τοῦ Βρετανικοῦ αἵτινες ἐμαρτύρουν ὅτι ὁ νεανίας ἀπέθανε δηλητηριασθείς. Μετέβη δ' ἔπειτα εἰς τὰ δώματα αὐτοῦ, ἔνθα εὗρε τὸν Ὄθωνα τὸν Σενεκίωνα καὶ πολλοὺς ἄλλους ἀσώτους νέους, μεθ' ὧν διῆλθε τὸ πλεῖστον τῆς νυκτὸς τρώγων καὶ πίνων καὶ παντοίας ἀσωτείας διαπράττων, ἄνευ κόκκου αἰδοῦς, διότι ἤδη ἡ καρδία αὐτοῦ ἦτο ἀπεσκληρωμένη καὶ ὁ νοῦς πεπωρωμένος.

Ἐν ᾧ δ' ὁ Νέρων κραιπαλῶν διήρχετο τὴν φονικὴν ἐκείνην νύκτα, οἱ κτερισταὶ ἐξετέλουν τὸ πένθιμον αὐτῶν ἔργον. Ἐκδύσαντες τὸ πτῶμα τοῦ Βρετανικοῦ ἔλουσαν αὐτὸ διὰ θερμοῦ ὕδατος καὶ ἐμύρισαν δι' ἀμώμου, σμύρνας καὶ κασίας, εἶτα δὲ ἤλειψαν τὸ πρόσωπον διὰ σκευασίας ἐξ ἄχνης ἀλεύρου ἵνα ἐξαλειφθῶσι τὰ ἐπάρατα ἐκεῖνα στίγματα. Ἦτο δὲ ἀναγκαία ἡ ἐξάλειψις τῶν στιγμάτων, διότι οἱ ἀρχαῖοι Ῥωμαῖοι εἶχον ἀσκεπῆ τὰ πρό-

1 Λιβιτίνη εἴτε Ἐπιτυμβία Ἀφροδίτη προστάτις τῶν κηδειῶν ἔχουσα καὶ ναὸν ἐν Ῥώμῃ. Διὸ καὶ οἱ κτερισταὶ ἐκαλοῦντο ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων λιβιτινάριοι.

σωπα τῶν νεκρῶν, ἵνα οὕτω γίνηται φανερὸν ὅτι ὁ θαπτόμενος ἀληθῶς ἀπέθανε· τούτου δ' ἕνεκα πρὸ τῆς ταφῆς ἐγίνετο ἔκθεσις τοῦ νεκροῦ. Ἐνδύσαντες δὲ τὸν Βρετανικὸν διὰ τῶν ἐνδυμάτων ἃ καὶ ζῶν ἐφόρει, παρέλαβον αὐτὸν οἱ δύο δοῦλοι παρακολουθούμενοι ὑπὸ τοῦ Ναθαναὴλ καὶ τῶν σὺν αὐτῷ, καὶ κομίσαντες εὐς εὐρυτάτην παρακειμένην αἴθουσαν ἀπέθηκαν ἐπὶ ὑψηλῆς κλίνης κεκοσμημένης δι' ἐλέφαντος καὶ ἐπεστρωμένης διὰ βαρυτίμων ὑφασμάτων. Παραλαβόντες δ' ἔπειτα τὴν κλίνην προέθηκαν αὐτὴν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἀτρίου τῶν Ἀνακτόρων οὕτως ὥστε οἱ πόδες τοῦ νεκροῦ νὰ εἶνε ἐστραμμένοι πρὸς τὴν ὁδόν. Ταὐτοχρόνως δὲ οἱ κτερισταὶ ἐκρέμασαν ἀπὸ τῆς μεσημβρινῆς τῶν Ἀνακτόρων πύλης μελανὰ παραπετάσματα καὶ ἵδρυσαν ἐν τῷ προδόμῳ μικρὸν βωμὸν ἐφ' οὗ ἔκαιον μῦρα.

Τὸ λείψανον ἔπρεπε κατὰ τὰ νενομισμένα νὰ μείνῃ προτεθειμένον πολλὰς ἡμέρας εἰς τὴν θέαν τοῦ κοινοῦ. Ἀλλ' ὁ Νέρων λαβὼν καὶ τὴν γνώμην τῶν φίλων αὐτοῦ, ἐκέλευσεν ἵνα ἡ κηδεία τελεσθῇ τὴν ἐπιοῦσαν πρωΐαν. Πρὸς δικαιολογίαν δὲ τῆς καινοτομίας ταύτης, ἐξέδωκε διάταγμα δι' οὗ ἐπετρέπετο παλαιόν τι ἔθιμον συγχωροῦν τὴν ταχεῖαν ταφὴν τῶν νεκρῶν, ὁσάκις οὗτοι ἦσαν νέοι, ἵνα μὴ παρατείνηται ἡ ἐκ τῆς θέας αὐτῶν λύπη τῶν οἰκείων.

Τούτων γινομένων ὁ Ἰακὼβ ἐλθὼν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἑστίας καὶ εὑρὼν τὴν μεγάλην Ἑστιάδα Βιβιδίαν ἔλαβε παρ' αὐτῆς ὑπόσχεσιν ὅτι προθύμως θὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν σχεδίων τοῦ Σοεμᾶν (τοῦτο ἦτο τὸ ἀληθὲς τοῦ Ἰουδαίου ὄνομα, ὅπερ τίς οἶδε διὰ τίνα πονηρὸν λόγον στρεβλώσας, εἶχε μετατρέψει εἰς Σοέμας. Τοῦ λοιποῦ καὶ ἡμεῖς θὰ ἀποκαλῶμεν αὐτὸν Σοεμᾶν). Προσέτι δὲ ὁ Ἰακὼβ ἐπειδὴ ἦτο καὶ ὑπάλληλος τῆς μυστικῆς ἀστυνομίας, ἐφρόντισεν ἵνα τὰ μὲν πέριξ τοῦ ναοῦ τῆς Ἑστίας μέρη εἶνε ἔρημα ἀνθρώπων, οἱ δὲ *βιγίλες* ἤτοι οἱ νυκτοφύλακες τοῦ τμήματος τούτου ἐκλεχθῶσιν ἐκ τῶν φίλων τοῦ Ἰουδαίου.

Ἀλλ' ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν Καικιλίαν ἵνα ἴδωμεν τί γίνεται ἡ ἁγνὴ αὕτη νύμφη τοῦ Χριστοῦ. Ἡ Καικιλία μετὰ τὴν ἀνάκρισιν ἐπανελθοῦσα εἰς τὸ κελλίον αὐτῆς, ἐκλείσθη ἐν αὐτῷ μετὰ τῆς γηραιᾶς δούλης Ἀρσινόης μέχρι τῆς ἑσπέρας. Ἡ ἀδελφὴ τοῦ Μετέλλου μόνη μετὰ τῆς Αἰγυπτίας ἐδέετο τοῦ Ἰησοῦ ἵνα ἐνισχύσῃ αὐτὴν ἵνα μέχρι τέλους ὑπομείνῃ μετὰ καρτερίας τὸ φοβερὸν μαρτύριον. Μετὰ τὸ τέλος τῆς προσευχῆς καθήσασα ἐπὶ τῆς κλίνης ἐκάλεσε τὴν Ἀρσινόην νὰ καθήσῃ καὶ αὐτή. Εἶπε δὲ στενάζουσα·

— Πόσον ἐπόθουν νὰ ἴδω τὸν Λῖνον! Ἔχω χρείαν μεγίστην τῶν συμβουλῶν αὐτοῦ κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην περίστασιν. Δὲν λυποῦμαι, ἀγαπητή μοι φίλη, διὰ τὸν κίνδυνον τῆς ζωῆς μου, ὢ, ὄχι! Εἶμαι χριστιανὴ καὶ γινώσκω ὅτι ὡς ἀντάλλαγμα τῆς ἐπιγείου ταύτης ζωῆς θὰ τύχω ἑτέρας ζωῆς ἀπείρως λαμπροτέρας καὶ μακαριωτέρας. Ἀλλὰ θλίβομαι διότι εἶμαι ἠναγκασμένη νὰ ἀποκρύψω τὴν πίστιν μου. Ὢ, ἐὰν ἠδυνάμην ἐνώπιον τοῦ τυράννου,

ἐνώπιον τῆς Ῥώμης ὅλης νὰ ὁμολογήσω τί πιστεύω. Ἀλλ' ὁ Λῖνος νομίζει ὅτι εἶνε φρονιμώτερον νὰ σιγήσω, καὶ πρέπει νὰ ὑπακούσω εἰς αὐτόν. Ἤθελον ὅμως νά τον ἴδω σήμερον καὶ νά τον συμβουλευθῶ.

— Ἴσως ἔλθῃ ἀπόψε, εἶπεν ἡ Αἰγυπτία, κλίνασα πρὸς τὴν δέσποιναν αὐτῆς ἵν' ἀκούῃ εὐκόλως. Καθὼς νυκτώσῃ θὰ προσέχω εἰς τὴν πύλην τοῦ ἄλσους τῆς Ἑστίας καὶ ἐὰν φανῇ θὰ σοί το ἀναγγείλω, ὡς πάντοτε. Ἀλλὰ θάρρει, Καικιλία, ἡ χάρις τοῦ Ὑψίστου θά σε ἐπισκιάσῃ καὶ θὰ νικήσῃς.

— Τοιαύτην ἔχω καὶ ἐγὼ πεποίθησιν. Ὁ Χριστὸς εἰς ὃν πιστεύω θά με προστατεύσῃ καὶ ἐν τοῖς Ἀνακτόροις τοῦ Νέρωνος, ὡς ἐν τῷ περιβόλῳ τούτῳ τῷ ἀφιερωμένῳ εἰς τὴν λατρείαν τῶν εἰδώλων.

Καὶ τὰς λέξεις ταύτας ἀπήγγειλεν ἡ νεᾶνις μετὰ τοιαύτης πίστεως καὶ θάρρους, ὥστε ἡ Ἀρσινόη εἰς ἄκρον συγκινηθεῖσα ἠτένισεν αὐτὴν θαυμάζουσα. Τὸ πρόσωπον τῆς νεαρᾶς Ῥωμαίας ἐξήστραπτεν ὑπὸ μεγαλείου ὁποῖον εἴδομεν αὐτὴν ἔχουσαν κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἀνακρίσεως ἐνώπιον τοῦ αὐτοκράτορος. Τὸ ἐν τῇ ψυχῇ αὐτῆς ἐμφωλεῦον πῦρ ἀντανακλώμενον ἐπὶ τῆς μορφῆς περιέβαλλεν αὐτὴν κάλλος ὑπερφυὲς τὴν ὥραν ἐκείνην. Πρέπει δὲ νὰ εἴπωμεν ὅτι οὐκ ὀλίγον συνετέλεσε καὶ ἡ γηραιὰ Ἀρσινόη εἰς τὴν μεταμόρφωσιν ταύτην τῆς Καικιλίας, διότι αὐτὴ ἦτο τὸ ὄργανον τῆς προσελεύσεως τῆς νεάνιδος εἰς τὸν χριστιανισμόν. Εἴκοσιν ὅλα ἔτη ὑπηρέτει ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Μετέλλου οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν λείψασα ἀπὸ πλησίον τῆς ἀδελφῆς τοῦ πατρικίου. Γεννηθεῖσα ἐν Αἰγύπτῳ ὑπὸ γονέων εὐγενῶν κατήντησεν εἰς Νεάπολιν, ἔνθα ἔτυχεν ἀγωγῆς ἀρίστης. Δεκαοκτὼ ἐτῶν ἡλικίαν εἶχεν ὅτε ἠγοράσθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς τῆς ἑστιάδος καὶ διετέλεσε ζῶσα μετ' αὐτῆς ἐν εὐπορίᾳ καὶ εὐδαιμονίᾳ. Εἴτε δὲ ἐνθυμουμένη τὴν εὐγενῆ καταγωγὴν αὐτῆς εἴτε προτιμῶσα νὰ μείνῃ ἐλευθέρα, δὲν ἔστερξε νὰ λάβῃ ἄνδρα δοῦλον καί τοι προέτρεπεν αὐτὴν ἡ μήτηρ τῆς Καικιλίας. Ἡ δέσποινα συγκινηθεῖσα διὰ τὴν ἀγάπην ἣν ἀείποτε ἐπεδείκνυεν ἡ Ἀρσινόη πρὸς τοὺς κυρίους αὐτῆς, δὲν ἐπέμεινε βιάζουσα αὐτὴν νὰ ὑπανδρευθῇ, καὶ ἀποθνήσκουσα ἀνέθηκεν εἰς αὐτὴν τὴν ἐπιτήρησιν τῆς νεαρᾶς Καικιλίας.

Ἡ Αἰγυπτία γενομένη χριστιανὴ ἐπὶ τῶν πρώτων ἤδη ἐτῶν τῆς βασιλείας τοῦ Κλαυδίου, ἐδίδαξε καὶ τὴν εὐγενῆ αὐτῆς δέσποιναν τὴν νέαν θρησκείαν. Βραδύτερον δὲ ὅτε ἡ Ἀγριππίνα ζηλοτυπήσασα κατέταξε τὴν νεάνιδα εἰς τὰς Ἑστιάδας, ἡ Ἀρσινόη ἔτυχε τῆς ἀδείας νὰ παρακολουθήσῃ τὴν νέαν Καικιλίαν καὶ νὰ διαμείνῃ μετ' αὐτῆς ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἑστίας, καὶ συνέζων παραμυθοῦσαι ἀλλήλας αἱ δύο αὗται μάρτυρες τῆς ἀληθινῆς θρησκείας, τῆς τοσοῦτον ἀγρίως τότε καταπολεμουμένης. Ἐκ νεότητος ἡ Ἀρσινόη οὖσα ἐγκρατὴς καὶ κοσμία κατὰ πάντα, ἦτο ἀκμαιοτάτη καὶ ἀνθηρά, σώζουσα ἐν τῇ πρεσβυτικῇ ἡλικίᾳ τὰ θέλγητρα τῆς νεότητος. Ἐὰν ἔβλεπες αὐτὴν μεγαλοπρεπῆ, σεμνὴν καὶ κοσμίως ἐνδεδυμένην, ἔχουσαν τὴν κόμην μελανὴν

καὶ τὸ πρόσωπον σιτόχρουν ὑπὸ τοῦ ἡλίου τῆς Αἰγύπτου, θὰ ἐνόμιζες ὅτι βλέπεις ἐνώπιόν σου χάλκινον ἄγαλμα ἔργον καλλιτέχνου μεγαλοφυοῦς.

Ὅτε ἡ Ἀρσινόη προσέβλεψεν εἰς τὴν Καικιλίαν μετὰ θαυμασμοῦ διὰ τοὺς λόγους οὓς εἶπεν ἡ νεαρὰ χριστιανή, αὕτη κύψασα πρὸς τὴν Ἀρσινόην καὶ περιβάλλουσα αὐτὴν διὰ τῶν βραχιόνων ἀνεφώνησε·

— Τί σκέπτεσαι, ἀγαπητή μου;

— Κόρη μου, σκέπτομαι πόσην χαρὰν θὰ προξενήσῃς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Οἱ ἱεροὶ ἡμῶν διδάσκαλοι μετὰ ὑπερηφανίας θὰ προφέρωσι τὸ ὄνομά σου.

— Οἴμοι, εἶπε στενάζουσα ἡ νεαρὰ Ἑστιὰς καὶ ἔκλινε τὴν χαρίεσσαν κεφαλὴν πρὸς τὸν ὦμον τῆς γηραιᾶς δούλης. Οἴμοι, ὁ ἀγὼν δὲν ἐπεράνθη, καὶ γινώσκεις, καλή μου Ἀρσινόη, ὅτι μόνον ἡ τελευταία μάχη ἀποφασίζει τίς θὰ λάβῃ τῆς νίκης τὸν στέφανον.

Ἡ Ἀρσινόη ἡτοιμάζετο νὰ ἀποκριθῇ, ἀλλ' αἴφνης ἀνοιγείσης τῆς θύρας τοῦ κελλίου ἐνεφανίσθη δούλη τῆς μεγάλης Ἑστιάδος καὶ εἶπε·

— Ἡ Βιβιδία προσκαλεῖ τὴν Ἀρσινόην παρευθύς.

Καὶ ταῦτα εἰποῦσα ἡ δούλη ἀπῆλθε ρίψασα βλέμμα ἐταστικὸν ἐπὶ τῶν δύο γυναικῶν.

— Ὕπαγε, μῆτέρ μου, καὶ μὴ βραδύνῃς νὰ ἐπανέλθῃς, εἶπεν ἡ Καικιλία θλίβουσα τὴν Ἀρσινόην ἐπὶ τῆς καρδίας.

Ἡ Ἀρσινόη ὑπακούσασα ἀπῆλθε παρευθύς, ἡ δὲ Καικιλία ἔμεινε μόνη ἐν τῷ κελλίῳ.

Πολλὴ ὥρα παρῆλθε καὶ ὅμως ἡ Ἀρσινόη δὲν ἐφαίνετο. Ἦλθε καὶ ἡ ὥρα τοῦ δείπνου. Ἡ δὲ Ἑστιὰς ἀνησυχοῦσα διὰ τὴν παράτασιν τῆς ἀπουσίας τῆς πιστῆς δούλης, ἔμελλε νὰ ἐξέλθῃ ἵνα ἐρωτήσῃ τί συμβαίνει. Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἐκτελέσῃ τὴν ἀπόφασιν ταύτην, ἐμφανίζεται ἐκ δευτέρου ἡ δούλη τῆς Βιβιδίας καὶ λέγει·

— Καικιλία, ἐστρώθη ἡ τράπεζα καὶ αἱ Ἑστιάδες μεταβαίνουσιν εἰς τὸ ἑστιατόριον.

— Ἐγὼ ἐδῶ θὰ φάγω, εἶπεν ἡ Ἑστιάς.

— Ἔχει καλῶς, εἶπεν ἡ δούλη, γυνὴ μεσῆλιξ δόλιον ἔχουσα τὸ βλέμμα καὶ ἀμφίβολον τὸ μειδίαμα. Ἐν ᾧ δ' ἡτοιμάζετο νὰ ἀπέλθῃ, εἶπεν εἰς αὐτὴν ἡ Καικιλία.

— Δέν μοι λέγεις, Φελιβία, διατί ἡ Ἀρσινόη δὲν ἐπανέρχεται;

— Ἡ Βιβιδία ἀνέθηκεν εἰς αὐτὴν ἐργασίας τινάς, αἵτινες εἰσέτι δὲν ἐτελείωσαν βεβαίως.

— Καὶ τί κάμνει; εἰξεύρεις σύ; ἠρώτησεν ἐπιμένουσα ἡ Καικιλία.

Ἡ δὲ δούλη χωρὶς νὰ ἀποκριθῇ ἀπεχώρησε διαφεύγουσα νέας ἐρωτήσεις. Ἐπανῆλθε δὲ μετ' οὐ πολὺ κομίζουσα ἐπὶ ἀργυροῦ πινακίου τὸ φαγητὸν τῆς ἑστιάδος. Ἐρωτηθεῖσα δὲ καὶ αὖθις περὶ τῆς Ἀρσινόης ἀπεκρίθη λακωνικῶς·

— Ὑπομονὴ καὶ δὲν θὰ βραδύνῃ. Αἱ ἀόριστοι αὗται καὶ μυστηριώδεις

ἀποκρίσεις ἐδιπλασίασαν τοὺς φόβους καὶ τὴν ἀπορίαν τῆς Ἑστιάδος. Μόλις ἤγγισεν εἰς τὰ χείλη τὸ φαγητόν· ἀλλὰ τέλος οἱ τῆς ψυχῆς θόρυβοι κατεστάλησαν εὐθὺς ὡς ἦλθεν εἰς τὸν νοῦν αὐτῆς ὅτι ἡ Θεία Πρόνοια ἠγρύπνει ἐπ' αὐτῶν.

Ἡ ἑσπέρα προὐχώρει καὶ βαθμηδὸν ἐσκοτίζετο τὸ κελλίον τῆς ἑστιάδος. Ἀλλ' ἡ Ἀρσινόη δὲν ἐφαίνετο. Ἀπεφάσισε λοιπὸν ἡ Καικιλία νὰ πορευθῇ αὐτὴ καὶ νὰ ἐρευνήσῃ τί γίνεται ἡ πιστὴ δούλη. Καταλιποῦσα ἀψοφητὶ τὸ κελλίον, ἐπορεύθη διὰ τῆς κυκλικῆς στοᾶς εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ ἱεροῦ ἄλσους καὶ εὗρε τὴν πύλην παρὰ τὸ σύνηθες ἀνοικτὴν ἔτι. Ἐβύθισε τὸ βλέμμα μετὰ προσοχῆς πρὸς τὰς μακρὰς ἐκ δρυῶν δενδροστοιχίας καὶ δὲν εἶδε ψυχήν. Ἐπορεύθη ἔπειτα εἰς τὸ δωμάτιον ἐν ᾧ ἡ Βιβιδία συνήθως διέτριβε μετὰ τὸ δεῖπνον, συνήντησε δ' αὐτὴν ἐν τῇ πρὸ τοῦ δωματίου μικρᾷ αὐλῇ ἔνθα ἵστατο ἐν τῷ μέσῳ ἄγαλμα τῆς θεᾶς Ἑστίας. Ἐλθοῦσα πλησίον ἡ Καικιλία ἠρώτησε τὴν Βιβιδίαν ποῦ εἶνε ἡ Ἀρσινόη.

— Ἔχει ἐργασίαν, ἀπεκρίθη ἡ Βιβιδία μετ' αὐστηρότητος.

— Ἀλλὰ...

— Δὲν ἔχει ἀλλά· ὕπαγε παρευθὺς εἰς τὸ κελλίον σου.

Ἡ τάλαινα Καικιλία ἐνόησεν ὅτι ἦτο μάταιον νὰ ἐπιμείνῃ ἐρωτῶσα περὶ τῆς Ἀρσινόης, καὶ αἰτήσασα συγγνώμην διὰ τὴν ἀπερισκεψίαν ἐπανήρχετο περίλυπος εἰς τὸ πενιχρὸν αὐτῆς κελλίον. Πρὸ δύο ἤδη ὡρῶν ἦτο νὺξ καὶ αἱ ἑστιάδες ἐκοιμῶντο πᾶσαι, πλὴν τῆς Βιβιδίας, τῆς Καικιλίας καὶ τῆς ἑστιάδος τῆς ἐπιτετραμμένης τὴν τήρησιν τοῦ ἀσβέστου πυρὸς τὴν νύκτα ἐκείνην. Ἡ Ἀρσινόη ἵστατο πλησίον τῆς τελευταίας ταύτης ἑτοίμη νὰ ἐκτελέσῃ οἵαν δήποτε προσταγὴν αὐτῆς. Ἀλλὰ τοῦτο ὅμως ἦτο ἀφορμὴ ἁπλῆ, ἵνα μὴ εὑρίσκηται ἡ Ἀρσινόη τὴν νύκτα ἐκείνην παρὰ τῇ Καικιλίᾳ.

Ἐπανελθοῦσα ἡ Καικιλία εἰς τὸ κελλίον ἐγονυπέτησε παρὰ τῇ κλίνῃ αὐτῆς καὶ ἐδέετο διαπύρως. Μικρὰ λυχνία κειμένη ἐπὶ μαρμαρίνου τραπεζίου ἐπέχεεν ἐπὶ τοῦ καταπεπονημένου προσώπου τῆς παρθένου φῶς ὠχρὸν καὶ ὑποτρέμον. Αἴφνης ἡ θύρα τοῦ κελλίου ἀνοίγεται καὶ πρὶν ἢ προφθάσῃ ἡ νεᾶνις νὰ ῥήξῃ κραυγήν, δύο ἄνδρες ἥρπασαν αὐτὴν καὶ φωνὴ ὑπόκωφος ἐψιθύρισεν εἰς τὸ οὖς αὐτῆς.

— Ὁ ἀδελφός σου μᾶς στέλλει. Σιωπή, ἐὰν δὲν θέλῃς νὰ καταστρέψῃς τὸν Μέτελλον.

Καὶ πάραυτα παρέλαβον τὴν παρθένον καὶ κομίσαντες εἰς τὸ ἱερὸν ἄλσος ἡμιθανῆ καὶ τρέμουσαν ὑπὸ φόβου, κατέθηκαν αὐτὴν ἐν φορείῳ φρασσομένῳ διὰ πυκνῶν παραπετασμάτων. Τέσσαρες δὲ φορεαφόροι ἀναλαβόντες ἐπὶ τῶν στιβαρῶν ὤμων τὸ φορεῖον, δρομαίως ἐξῆλθον τοῦ ἱεροῦ ἄλσους παρακολουθούμενοι ὑπὸ τῶν δύο ἀνδρῶν, ὧν ὁ ἕτερος — ὁ Ἰουδαῖος Ἰακὼβ — πρὶν ἢ ἐξέλθωσι τοῦ ἄλσους ἐσύριξε παρατεταμένως. Ὡς δ' ἐνθυμοῦνται οἱ ἀναγνῶσται ὁ συριγμὸς οὗτος ἦτο τὸ σημεῖον ὅπερ ἅμ' ἀκούσας ὁ ἐκεῖ που μετά τινων

δούλων παραφυλάττων Πολύβιος κατὰ παραγγελίαν τοῦ Σοεμᾶν ἔμελλε νὰ δράμῃ εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ ἄλσους.

Οἱ φορεαφόροι ἐξηκολούθουν τρέχοντες· ὅτε δὲ ἔμελλον νὰ διαβῶσι τὴν πύλην τοῦ δρυμῶνος, συνηντήθησαν μετὰ δύο ἀνδρῶν, ὧν ὁ ἕτερος ἐστάθη καὶ μετ' ἀπορίας παρετήρησε τὸ φορεῖον. Ἦσαν δ' οὗτοι ὁ Αἶνος καὶ ὁ Σκαῦρος. Ἀφ' οὗ δὲ τὸ φορεῖον ἀπεμακρύνθη, ὁ Σκαῦρος εἶπε χαμηλῇ τῇ φωνῇ εἰς τὸν σύντροφον αὐτοῦ·

— Νομίζω ὅτι ἤκουσα στεναγμὸν ἐξερχόμενον ἐκ τοῦ φορείου. Τίς οἶδε μήπως ἐγενόμεθα μάρτυρες μυστηριώδους κακουργήματος, φοβοῦμαι μήπως ἡ Καικιλία τρέχει κίνδυνον μέγαν. Καὶ ταῦτα λέγων ἔσυρε τὸν Αἶνον πρὸς τὸ μέρος τοῦ τρέχοντος φορείου.

Οἱ δὲ ἀπάγοντες τὴν Καικιλίαν εἰσήρχοντο ἤδη εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς Ἀγορᾶς, ἀλλ' ἐκεῖ τρεῖς ἄνδρες παρακολουθούμενοι μακρόθεν ὑπὸ δεκάδος δούλων ἐπεχείρησαν νὰ φράξωσι τὴν ὁδόν. Οἱ φορεαφόροι ἡγουμένου τοῦ Ἰακὼβ καὶ κρατοῦντος δᾷδα ἀνημμένην, κατώρθωσαν νὰ διαφύγωσι πρὶν ἢ οἱ ἐνεδρεύοντες προφθάσωσι νὰ ἐμποδίσωσιν αὐτούς. Ἔπειτα ὁ Ἰακὼβ ἐβράδυνε τὸ βῆμα ἐπίτηδες, ἕως οὗ ἦλθον πλησίον αὐτοῦ ὁ Αἶνος καὶ ὁ Σκαῦρος, οἵτινες μακρόθεν παρηκολούθουν ἔτι τὸ φορεῖον. Λαβὼν δὲ τὴν χεῖρα τοῦ Σκαύρου καὶ σείσας αὐτὴν βιαίως εἶπεν εἰς αὐτόν·

— Ἀπάγουσι τὴν Ἑστιάδα Καικιλίαν· ἂν θέλετε νά την σώσετε μὴ χάνετε στιγμήν.

Καὶ δείξας διὰ τῆς χειρὸς τὴν διεύθυνσιν τοῦ φορείου προσεκάλεσεν αὐτοὺς νὰ καταδιώξωσι μετ' αὐτοῦ τοὺς κακούργους.

Τὸ φορεῖον ἐστάθη κατὰ τὴν παραγγελίαν τοῦ Σοεμᾶν παρὰ τὸν βωμὸν τῆς Ζυγίας Ἥρας ἐπίτηδες ἵνα προφθάσωσιν αὐτὸ ὁ Ἰακὼβ ὁ Σκαῦρος καὶ ὁ Αἶνος.

Οἱ δὲ τρεῖς ἄνδρες οὓς εἴδομεν ἀνωτέρω ἐνεδρεύοντας μετὰ τῶν δούλων, ἀπομακρυνθέντος τοῦ φορείου συνῆλθον ἐκ τῆς ταραχῆς καὶ εἷς αὐτῶν, ὁ Ἕλλην Πολύβιος ἀνεφώνησε·

— Δέσποτα, ἡ ἀδελφή σου εἶνε κεκλεισμένη ἐν τῷ φορείῳ, εἶμαι βέβαιος. Μέτελλε καὶ σὺ Σαβῖνε σπεύσατε. Ἄς την ἀποσπάσωμεν ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν κακούργων, οἵτινες παρεβίασαν τὴν κατοικίαν τῶν παρθένων Ἑστιάδων.

Καὶ παρευθὺς ὁ Πολύβιος ἔδραμε παρακολουθούντων τοῦ Μετέλλου τοῦ Σαβίνου καὶ τῶν δούλων. Ἔφθασαν δὲ τὸ φορεῖον καθ' ἣν στιγμὴν ἔφθανον ὁ Αἶνος καὶ ὁ Σκαῦρος. Ἀλλ' ὁ Σκαῦρος ἰδὼν τοὺς ἐπερχομένους καὶ φοβηθεὶς μὴ συλληφθῇ, διέφυγεν εἰσελθὼν εἰς στενωπόν τινα καὶ καταλιπὼν τὸν ἀθῷον Αἶνον εἰς χεῖρας τοῦ Μετέλλου καὶ τοῦ Σαβίνου.

Ὁ ἀδελφὸς τῆς Καικιλίας ἀναγνωρίσας ἐν τῷ σκότει τὸν Αἶνον ἀνεφώνησε μετὰ λύσσης·

Ἤδη δὲ κήρυκες περιερχόμενοι τὰς ὁδοὺς τῆς Ῥώμης, τὰς πλατείας καὶ τὰς τριόδους ἀνήγγελλον τὸν θάνατον ἀνακράζοντες·

— Ὁ Βρετανικὸς ἀπέθανε!

Μετ' οὐ πολὺ τὸ *ἄτριον* ἐπληρώθη ἀνθρώπων. Μισθωτὴ δὲ θρηνήτρια προμηθευθεῖσα ὑπὸ τῶν *λιβιτιναρίων*, ἀπήγγειλεν ὑπὸ λύραν καὶ αὐλοὺς μυρολόγια εἰς ἔπαινον τοῦ τεθνεῶτος. Μετὰ δὲ τὸ πέρας τῶν ᾀσμάτων ὑπάλληλός τις ἐπιτετραμμένος τὰ τῆς ἐκφορᾶς τοῦ λειψάνου ἔδωκε τὸ σημεῖον τῆς ἐκφορᾶς κατὰ παραγγελίαν τοῦ Νέρωνος, ὅστις μόνον τὴν τελευταίαν ταύτην στιγμὴν ἦλθε νὰ ἴδῃ νεκρὸν τὸν ἀδελφὸν τῆς γυναικὸς αὐτοῦ.

Τέσσαρες φίλοι τῆς οἰκογενείας τοῦ Βρετανικοῦ, περιβεβλημένοι τήβεννον μέλαιναν καὶ κεκαλυμμένοι τὴν κεφαλήν,ἔλαβον τὴν νεκρικὴν θήκην ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῶν καὶ ἡ συνοδεία ἐξεκίνησεν αὐθωρεὶ προπορευομένων λαμπάδων ἀνημμένων καὶ δᾴδων. Τῆς κηδείας προηγεῖτο ὁ διακοσμητὴς μετὰ μελανειμονούντων ῥαβδούχων, εἵπετο δὲ σῶμα πολυάριθμον σαλπιγκτῶν πληρούντων τὸν ἀέρα διὰ πενθιμωτάτης ἁρμονίας, εἶτα δὲ χοροὶ σατύρων χορευόντων χορόν τινα κωμικόν, καὶ οἱ ἀπελεύθεροι τοῦ Βρετανικοῦ κεκαλυμμένην ἔχοντες τὴν κεφαλὴν διὰ τοῦ πίλου τῆς ἐλευθερίας. Μετὰ τούτους ἐκομίζετο ὁ νεκρὸς ἡγουμένων τῶν εἰκόνων τῶν προγόνων καὶ ἀκολουθούντων τῶν φίλων μελανειμονούντων καὶ ἄνευ δακτυλίων, ὅπερ ἦτο μέγιστον δεῖγμα τοῦ πένθους παρὰ Ῥωμαίοις. Μετὰ τῶν ἀκολουθούντων ἦσαν καὶ ὁ Μέτελλος καὶ ὁ Σαβῖνος, πλησίον δὲ τοῦ Μετέλλου ἐβάδιζεν ὁ Σοεμᾶν. Τελευταῖαι εἵποντο αἱ γυναῖκες. Ἄτακτα ἔχουσαι τὰ ἐνδύματα καὶ τὴν κόμην διεσκορπισμένην ἔχεον ἄφθονα δάκρυα καὶ ἐξέβαλλον ὀξείας κραυγὰς ἀπελπισμοῦ. Κατὰ τὰ νενομισμένα ἡ Ἀγριππίνα καὶ ἡ Ὀκταβία ἔπρεπε νὰ προηγῶνται τῶν γυναικῶν τούτων· κατὰ ποικίλους δὲ τρόπους ἐσχολιάσθη ἡ ἀπουσία αὐτῶν, πάντες δὲ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἔψεγον αὐτάς. Ἐν ᾧ δὲ τοὺς ἐπισήμους νεκροὺς ἀπέθετον εἰς τὴν Ἀγορὰν καὶ ἀπὸ τοῦ βήματος ἀπηγγέλλετο ὁ πανηγυρικὸς τοῦ κηδευομένου, κατὰ τὴν κηδείαν τοῦ Βρετανικοῦ οὐδὲν τοιοῦτον ἐγένετο, ἀλλ' ἡ συνοδία διελθοῦσα τὴν Ἀγορὰν ἐξηκολούθησε τὴν πορείαν αὐτῆς καὶ κατηυθύνθη πρὸς τὸ Πεδίον τοῦ Ἄρεως.

Μόλις δὲ ἡ συνοδία ἐξῆλθε τῶν Ἀνακτόρων ὁ οὐρανὸς ἐκαλύφθη ὑπὸ πυκνοτάτων νεφελῶν· πρὶν δὲ ἔλθωσιν εἰς τὸ Πεδίον τοῦ Ἄρεως ἔνθα ἦσαν οἱ τῶν Καισάρων τάφοι, ἀστραπαὶ συχναὶ διέσχισαν τὰς νεφέλας καὶ βρονταὶ πυκναὶ ἀντήχησαν καὶ βροχὴ ῥαγδαιοτάτη κατέκλυσε τὰς ὁδούς. Ὁ λαὸς πτοηθεὶς ἀνέκραξεν ὅτι οἱ θεοὶ διὰ τῶν ἀστραπῶν τούτων καὶ τῶν βροντῶν ἐξεδήλουν τὴν ἑαυτῶν ὀργὴν διὰ τὸ φρικαλέον κατὰ τοῦ Βρετανικοῦ ἔγκλημα. Ἡ βροχὴ ἐξέπλυνε τὸ μῖγμα δι' οὗ εἶχον ἐπαλείψει τὸ πρόσωπον τοῦ νεκροῦ, καὶ οἱ πάντες ἠδυνήθησαν νὰ ἴδωσι τὰς προφανεῖς κηλῖδας τοῦ δηλητηρίου.

Μετ' οὐ πολὺ ἦλθον εἰς τὸ Μαυσωλεῖον ἐν ᾧ ἀνεπαύετο ἡ κόνις τοῦ Αὐ-

γούστου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ. Τὸ Μαυσωλεῖον ἦτο μέγας πύργος στρογγύλος ἐπὶ τετραγωνικῆς βάσεως στηριζόμενος. Διῃρεῖτο δὲ εἰς τρεῖς ὀροφὰς ὁμοκέντρους, ὧν αἱ διάμετροι βαθμηδὸν ἐσμικρύνοντο. Τὰ τείχη ἦσαν ἐκ μαρμάρου λευκοῦ καὶ τὴν τελευταίαν ὀροφὴν ἐκόσμει χαλκοῦς ἀνδριὰς τοῦ Αὐγούστου. Ἐσωτερικῶς ὁ τάφος περιεῖχε πέντε καὶ τεσσαράκοντα κυκλοτερῆ δωμάτια πεντεκαίδεκα καθ' ἑκάστην ὀροφήν. Κλῖμαξ ἑλικοειδὴς κομψοτάτη ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ μνημείου συνέδεε τὰς ὀροφὰς καὶ ἔληγεν εἰς τὴν τελευταίαν ἔχουσαν σχῆμα στρογγύλου ναΐσκου. Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τοῦ ναΐσκου τούτου ἵστατο στήλη κολοβή, ἐφ' ἧς ἀνεπαύετο ἐν ὑδρίᾳ ἡ κόνις τοῦ ἱδρυτοῦ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους.

Ὄπισθεν τοῦ μαυσωλείου ἐχλόαζεν ἱερὸν ἄλσος, χαριέστατος περίπατος τοῦ λαοῦ. Ὀλίγῳ προσωτέρω πρὸς δεξιὰν ἔκειτο ἡ μεγάλη κυκλοτερὴς πλατεῖα τῶν κηδειῶν, πεφυτευμένη δι' αἰγείρων καὶ περικλειομένη ὑπὸ σιδηρῶν κιγκλίδων ἐμπεπηγμένων ἐπὶ τοίχου ἐκ μαρμάρου λευκοῦ. Ἐν τῇ πλατείᾳ δὲ ταύτῃ ἔστη ἡ κηδεία. Πρὶν δ' ἢ ἐπιθέσωσι τὸ σῶμα τοῦ Βρετανικοῦ ἐπὶ τῆς ἐν τῷ μέσῳ τῆς πλατείας πυραμίδος, τῆς ἐσχηματισμένης ἐκ ξύλων πρίνου καὶ σχῆμα ἐχούσης βωμοῦ, προσελθών τις τῶν φίλων ἀνέῳξε τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ νεκροῦ, ἔβαλε τοὺς δακτυλίους εἰς τοὺς δακτύλους αὐτοῦ καὶ μεταξὺ τῶν ὀδόντων νόμισμα ἀργυροῦν, ἵνα πληρώσῃ τὸν πορθμέα τοῦ Ἅδου. Ἔπειτα δὲ ἀσπασθεὶς τὰ ψυχρὰ αὐτοῦ χείλη ἀπεχαιρέτισεν αὐτὸν διὰ φωνῆς διακοπτομένης ὑπὸ λυγμῶν·

— Χαῖρε, χαῖρε, χαῖρε! ἀνέκραξε, θὰ σ' ἀκολουθήσωμεν καὶ ἡμεῖς πάντες κατὰ τὴν τάξιν ἣν ἡ φύσις ὥρισεν ἡμῖν.

Παρευθὺς δὲ αἱ σάλπιγγες ἀντήχησαν καὶ τὸ σῶμα ἀπετέθη ἐπὶ τῆς πυραμίδος, καὶ πλησίον αὐτῆς ἐθυσίασαν τοὺς ἀγαπητοὺς ἵππους καὶ τοὺς κύνας καὶ τὰ πτηνὰ τοῦ τεθνεῶτος. Ἔχυσαν κατὰ γῆς, ὡς σπονδήν, δύο μεγάλους ἀμφορεῖς οἴνου ἀκράτου, δύο φιάλας ἀφρώδους γάλακτος καὶ δύο ποτήρια αἵματος τῶν θυσιασθέντων ζώων. Ἔπειτα δὲ οἱ παρόντες περιῆλθον ἐν τάξει τὴν πυρὰν ῥίπτοντες εἰς αὐτὴν ποικίλα δῶρα. Αἱ δὲ γυναῖκες ἀποσπῶσαι τὴν κόμην ἔρριπτον αὐτὴν μετὰ τῶν λοιπῶν δώρων. Μετὰ δὲ ταῦτα ἔστησαν οἱ πάντες κατὰ γραμμὴν καὶ μετεδόθη τὸ πῦρ εἰς τὴν πυραμίδα. Μέλας καπνὸς ἀνεπήδησε συστρεφόμενος πρὸς τὸν οὐρανόν, καὶ στεναγμοὶ ἀντήχησαν πανταχόθεν μεμιγμένοι μετὰ πενθίμων ᾀσμάτων καὶ τῶν ἤχων τῶν σαλπίγγων.

Ἀφ' οὗ δ' ἐκ τῆς πυρᾶς οὐδὲν ἄλλο ἀπέμεινεν εἰμὴ τέφρα καὶ ἄνθρακες ἐσβεσμένοι, δύο τῶν φίλων τοῦ Βρετανικοῦ βαπτίσαντες τὰς χεῖρας εἰς καθαρὸν ὕδωρ ἦλθον καὶ συνέλεξαν τὰ λείψανα τῶν καιομένων εἰσέτι λευκῶν ὀστέων τοῦ νεανίσκου. Περιτυλίξαντες δ' αὐτὰ διὰ λινῶν ὑφασμάτων βεβρεγμένων δι' οἴνου καὶ γάλακτος, ἔκλεισαν ἐν χαλκῇ κάλπῃ μετὰ ῥόδων

καὶ ἀρωμάτων, καὶ πορευθέντες κατέθηκαν τὴν κάλπην ἔν τινι τῶν δωματίων τοῦ τάφου τοῦ Αὐγούστου.

Τούτων γενομένων ὁ ἐπὶ τῆς τελετῆς λαβὼν κλάδον δάφνης καὶ στρέψας αὐτὸν τρὶς περὶ τοὺς παρόντας ἐρράντισεν αὐτοὺς διὰ τοῦ ἁγιάσματος καὶ εἶπεν ἀπολύων αὐτούς· — Ἀπέλθετε.

ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΘΕΟΔΩΡΩΝ

Αἱ χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ τῆς Ἑλλάδος ἐκδιδόμεναί ποτε ἅπασαι ὁμοῦ θὰ ἦσαν ἔργον χρησιμώτατον καὶ διασαφοῦν ἐν πολλοῖς τὴν σκοτεινὴν ἱστορίαν τῶν μέσων αἰώνων· ἀλλ' εἶνε ἅμα καὶ δυσχερές, διότι ὑπὸ μὲν ξένων λογίων, ἂς το εἴπω καθαρά, δὲν δύναται νὰ τελεσθῇ, παρ' ἡμῖν δὲ δυστυχῶς ἔργα τοιαῦτα κόπου πολλοῦ καὶ δαπάνης οὐ σμικρᾶς, καὶ ἄν ποτε ἐπιχειρηθῶσιν ὑπό τινος τῶν ἐπαϊόντων, μένουσι κατ' ἀνάγκην ἀτελῆ διὰ τὰς περὶ τὴν δημοσίευσιν δυσχερείας. Εὐκταῖον δὲ θὰ ἦτο νὰνετίθετο τοῦτο τὸ ἔργον ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ἢ τοῦ πανεπιστημίου εἰς τὸν κατάλληλον ἀντὶ περιττῶν ἢ ἀναξίων λόγου διαγωνισμάτων.

Ὡς δ' ἁπλῆ τις συμβολὴ εἰς μέλλουσαν τοιαύτην ἐργασίαν θεωρηθήτω καὶ ἡ παροῦσα σημείωσις περὶ δύο ἐπιγραφῶν ὑπερκειμένων τῆς πρὸς δυσμὰς μεσαίας θύρας τῆς ἐν Ἀθήναις ἐκκλησίας τῶν *Ἁγίων Θεοδώρων*.

Ἡ ἑτέρα τῶν ἐπιγραφῶν τούτων εἶνε κεχαραγμένη ἐπὶ λίθου μικροῦ καὶ ἀκανονίστου, μελαντέρου τὴν χρόαν, γράμμασι μεγάλοις καὶ ἀναγινώσκεται εὐχερῶς ὡς ἑξῆς·

┼
┼ Μ ΣΕΠΤΕΜ
ΒΡΙΩ ΙΝ Γ' ̓Ε
ΤΟΥϹ ,ϚΦΝΗ'

ἤτοι· μηνὶ Σεπτεμβρίῳ Ἰνδικτιῶνος Γ' ἔτους ,ϛφνη'· » συμπίπτει δὲ τὸ 6558 ἔτος ἀπὸ κτίσεως κόσμου μετὰ τοῦ 1050 μ. Χ.[1] Δηλοῖ δὲ πιθανῶς ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη τὸν χρόνον τῆς πρώτης κτίσεως τῆς ἐκκλησίας· ἐσφαλμένως δ' ὁ Γερμανὸς Hopf,[2] συνδέων ταύτην μετὰ τῆς δευτέρας ἐπιγραφῆς, περὶ ἧς ἀμέσως κατωτέρω, λέγει ὅτι ἀνεκτίσθη ἡ ἐκκλησία τῷ 1049. Ὁ δὲ Γ. Κωνσταντινίδης[3], ἐκλαβὼν τὴν ἀπὸ κτίσεως κόσμου βυζαντιακὴν χρονολογίαν

1 Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ Πιττάκη ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι ὑπ' ἀρ. 2448.

2 Ἐν τῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ τῶν Ersch καὶ Gruber, τμήμ. Α' τόμ. 85, σ. 115.

3 Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν βραβευθεῖσα ἐν τῷ ἱστορικῷ διαγωνίσματι τοῦ δήμου Ἀθηναίων. Ἀθήνησι. 1876. σ. 295.

ἀντὶ σωτηρίου ἔτους καὶ παρεννοήσας τὸν πρῶτον ἀριθμόν, ἔγραψεν ὅτι ὁ ναὸς τῶν ἁγίων Θεοδώρων ἀνεκαινίσθη ἐπὶ τουρκοκρατίας, τῷ 1558.

Ἡ δὲ δευτέρα τῶν σωζομένων ἐπιγραφῶν, γεγραμμένη μὲν διὰ μεγάλων γραμμάτων, ἔχουσα δὲ πνεύματα καὶ τόνους, εἶνε κατατετμημένη εἰς τρία τεμάχια ἐντετοιχισμένα καὶ ταῦτα κατὰ τὸ ὑπέρθυρον τῆς ἐκκλησίας, ἐξεδόθη δὲ τὸ πρῶτον ὁμοίως ὑπὸ τοῦ Πιττάκη.[1] Ἔχει δὲ παρ' αὐτῷ οὕτως·

† ἀνα]στὰς οὖ[ν τὸ] ἱμά[τ]ιον πρὶν πάλαι. . . ὡς πλῆνον καθαρὸν λίαν
. . . . . . .ος [ἐκ]λογῆς ὁ καλὸ[ς] ἀνήγειρε Νικόλαος [Κ]αθαροκανδιδάτος
δεκ]άτην παιδῆθεν με. . . . ὃς εὗρε σὲ πρὸς [αὐτ]ὸν καὶ πρόμαχον πολλῶν κινδύνων
. . . .νω τυχεῖν κλήρου. λ[θε]ὸν καὶ προσεύρετο τὴν ἄφεσιν τῶν ἐσφαλμένων.

Ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, ὡς ἐξεδόθη, εἶνε κακῶς ἀνεγνωσμένη, ἔτι δὲ χεῖρον συμπεπληρωμένη. Τὸ κυριώτατον δὲ λάθος εἶνε ἡ παραγνώρισις τῆς ὀρθῆς θέσεως τῶν τριῶν τεμαχίων, ὅθεν προῆλθε σύγχυσις δεινή. Καταδείκνυται δ' ἐντεῦθεν, ὅτι, ὅτε ὁ Πιττάκης ἀντέγραφε τὴν ἐπιγραφήν, τὰ τρία τεμάχια ἔκειντο ὡς καὶ νῦν, διότι ἀνεγνώσθησαν ὑπ' αὐτοῦ καθ' ἣν ἀκολουθίαν ἔχουσι καὶ σήμερον. Ἀλλὰ μικρὰ προσοχὴ διδάσκει ὅτι πρέπει νὰ ταχθῶσιν ἄλλως, τοῦ μὲν πρώτου τιθεμένου δευτέρου, τοῦ δὲ δευτέρου λαμβάνοντος τὴν πρώτην θέσιν καὶ τοῦ τρίτου μένοντος κατὰ χώραν. Ἡ δὲ ὀρθὴ αὕτη τάξις διευκολύνει καὶ τὴν ὀρθὴν ἀνάγνωσιν καὶ ἔκδοσιν τῶν γεγραμμένων. Εἰς τέσσαρα μέρη εὑρίσκομεν κάτω στιγμὰς χωριζούσας λέξεις. Εἶνε δὲ τοῦτο σύνηθες ἐν βυζαντιακαῖς ἐπιγραφαῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν κώδιξι, σημεῖον ὅτι τὰ καταλογάδην γεγραμμένα δὲν εἶνε πεζὸς λόγος, ἀλλὰ στῖχοι. Καὶ τῷ ὄντι διὰ κακῶν χωλιάμβων εἶνε γεγραμμένη καὶ αὕτη ἡ ἐπιγραφὴ οὓς εὐκόλως δυνάμεθα νὰ χωρίσωμεν. Κατὰ ταῦτα δέ, συμπληρουμένων τῶν ἀποκεκομμένων γραμμάτων, ἔνθα τοῦτο δυνατόν, καὶ χωριζομένων τῶν στίχων, ἡ ἐπιγραφὴ ἀναγνωστέα ὡς ἕπεται·

† Τὸν πρὶν παλαι[ὸν ὄν]τα σου ναόν, μάρτ[υς],
. . . . . .ον καὶ πήλινον καὶ σαθρὸν λίαν
ἀνήγειρε Νικόλαο[ς σ]ὸς οἰκέτης
ὁ Καλο[μαλᾶς σπ]αθαροκανδιδάτος
ὃς εὗρεν σε προστάτην παιδόθεν μέγ[αν]
. . . .ὸν καὶ πρόμαχον πολλῶν κινδύνων
ὃν καὶ πρέσβευε τοῦ [ἄ]νω τυχεῖν κλήρου
λ[αβόντα τ]ὴν ἄφεσιν τῶν ἐσφαλμένων.

Ἂν ἡ ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ συμπλήρωσις *παλαιὸν* εἶνε ὀρθή, ἡ λέξις ἔχει

1 Ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι ὑπ' ἀρ. 2447.

ἣν καὶ σήμερον ἔννοιαν (παληός). Εἰς τὸ ἐν τῷ 3 στίχῳ *ἀνήγειρε* προσθετέον τὸ *ν* ἵν' ἀποτελεσθῇ θέσει μακρὰ ἡ τελευταία συλλαβή. Τὸ ἐν τῷ 5 στίχῳ *εὗρεν* ἐγράφη οὕτως ὑπὸ τοῦ λιθοξόου ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ *εὗρεν*. Τὸ δ' ἀποκεκομμένον ἐν τῷ 4 στίχῳ ἐπώνυμον τοῦ σπαθαροκανδιδάτου Νικολάου συνεπλήρωσα εἰς *Καλομαλᾶς* διὰ τὸν λόγον ὅτι ὁ Hopf (ἔνθ' ἀν.) λέγει ὅτι «τὴν ἐκκλησίαν τῶν 'Αγίων Θεοδώρων ἀνήγειρε κατά τινα σωζομένην ἐπιγραφὴν ὁ σπαθαροκανδιδάτος Νικόλαος Καλομαλᾶς.». Φαίνεται λοιπὸν ὅτι καθ' ὃν χρόνον ὁ μακαρίτης ἐλθὼν εἰς 'Αθήνας εἶχεν ἴδει τὴν ἐπιγραφὴν ἐσώζετο τοῦ ὀνόματος καί τι πλέον, νῦν ἀποκεκομμένον ἢ κρυπτόμενον ὑπὸ τὰ ἀσβεστώματα δι' ὧν εἶνε συγκεκολλημμένα τὰ τεμάχη.

Τὸ δὲ κυριώτατον ὅπερ διδάσκει ἡμᾶς ἡ ἐπιγραφὴ εἶνε ὅτι ὁ ναὸς δὲν ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τῶν 'Αγίων Θεοδώρων, ἀλλ' ἑνὸς μόνου Θεοδώρου, διότι ἕνα μάρτυρα ἐπικαλεῖται ὁ ἀνακτίζων. 'Επειδὴ δ' ὁ ἀνεγείρων τὸν ναὸν ἦτο στρατιωτικός, δικαιούμεθα νὰ εἰκάσωμεν ὅτι ἐπ' ὀνόματι Θεοδώρου τοῦ Στρατηλάτου ἐτιμᾶτο ἡ ἐκκλησία. Ὅτι δὲ καὶ ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις ἡ ἐκκλησία ἦτο γνωστὴ ὡς Ἅγιος Θεόδωρος, ἑνικῶς, φαίνεται ἐκ τοῦ Σπών.[1]

Ὁ δὲ Καλομαλᾶς δὲν μοι εἶνε ἄλλοθεν γνωστός, οὐδὲ δύναμαι νὰ προσθέσω τὸν χρόνον καθ' ὃν ἔζησεν.

Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην εἶχε μελετήσει ἐπισταμένως ὁ ποτὲ πρεσβευτὴς τῆς 'Αγγλίας Wyse, ὅστις εἶχεν ἀγαπητικώτατα πρὸς τὴν ἐκκλησίαν ταύτην. 'Αλλ' ἀγνοῶ ἂν ἔγραψέ ποτε περὶ αὐτῆς μὴ δυνηθεὶς νὰ ἴδω τὸ σύγγραμμά του Impressions of Greece, ἐκδοθὲν τῷ 1871 μετὰ τὸν θάνατόν του.

Ἡ ἐκκλησία κατὰ τοὺς βυζαντιακοὺς χρόνους ἦτο πολλῷ ὑψηλοτέρα ἢ ὅ τι νῦν, τὸ δὲ σημερινὸν ἔδαφος αὐτῆς κεῖται ἓν καὶ ἥμισυ μέτρον ὑπὲρ τὸ παλαιόν, ὥς μοι εἶπεν ὁ ἐν τοῖς ἐπιτρόποις τῆς ἐκκλησίας ἀξιότιμος κ. Δ. Κονοφάος, παραστὰς πρὸ ἐτῶν πολλῶν εἰς γενομένην ἀνασκαφήν, καθ' ἣν εἶχον εὑρεθῆ καὶ τμήματα στηλῶν ἐκ τῶν παραστάδων τῆς θύρας φέροντα ἀνάγλυφα, ἅτινα εἶχον παραδοθῇ εἰς τὸν τότε ἔφορον τῶν ἀρχαιοτήτων Πιττάκην. Εἶχε δὲ βλαβῇ ἡ ἐκκλησία ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως, κατὰ τὰ λεγόμενα, καὶ τότε δύο βόμβαι πεσοῦσαι ἐπ' αὐτὴν εἶχον σαλεύσει καὶ τὸ ὑπέρθυρον καὶ καταρρίψει τὴν ἐπιγραφήν, περὶ ἧς ἐφρόντισαν ἔπειτα οἱ περίοικοι, νὰ τεθῇ ὅπου καὶ νῦν. Τότε δὲ ἴσως τῆς θραυσθείσης ἐπιγραφῆς τὰ τεμάχη ἐτέθησαν κακῶς, ὡς ἔχουσι νῦν. Εἶχε δὲ καὶ εἰς ἀχυρῶνα μεταβληθῇ ἡ ἐκκλησία κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ἐπαναστάσεως, εὐρυνθείσης τῆς θύρας ἵνα εἰσέρχωνται εὐχερῶς τὰ ὑποζύγια κτήνη.

Ἂν δὲ ἡ ἐκκλησία ἦτο κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας αὐτοτελὴς ἢ ἀνῆκεν εἰς παρακειμένην ὁμώνυμον μονήν, ἀγνοῶ. Βέβαιον δ' εἶνε ὅτι ὑπῆρχεν ἐν 'Αθήναις μοναστήριον τοῦ 'Αγίου Θεοδώρου, ὡς μανθάνομεν ἐξ ἐπιστολῆς τινος τοῦ πάπα 'Ιννοκεντίου τοῦ Γ' πρὸς Βεράρδον, τὸν πρῶτον Λατῖνον ἀρχιεπίσκο-

1 Ἐπ. Mommsen, Athenae Christianae, σ. 152.

πον Ἀθηνῶν, γραφείσης τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1208 [1]. Ὁ δὲ μοναχὸς ταύτης τῆς μονῆς ὠνομάζετο, ὡς σύνηθες παρὰ Βυζαντίνοις, Ἁγιοθεοδωρίτης [2]. Ἆρα κατὰ πιθανώτατον λόγον ἐκ ταύτης τῆς μονῆς εἶχε ληφθῆ ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν Νικόλαος ὁ ἐπονομαζόμενος Ἁγιοθεοδωρίτης, ὅστις τῷ 1166 πατριάρχου ὄντος τοῦ Λουκᾶ Χρυσοβέργη μετέσχε τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συνόδου τῆς ἀπαγορευσάσης τοὺς γάμους μεταξὺ συγγενῶν ἑβδόμου βαθμοῦ [3].

Τὴν βραχεῖαν ταύτην σημείωσιν προὐκάλεσεν ἡ ἀνάγκη τῆς διορθώσεως τῶν ἐσφαλμένων.

ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΣ

ΡΕΥΣΤΟΠΟΙΗΣΙΣ ΤΟΥ ΑΤΜΟΣΦΑΙΡΙΚΟΥ ΑΕΡΟΣ

Περὶ τὰ τέλη τοῦ μηνὸς Δεκεμβρίου τοῦ λήξαντος ἔτους ἐτελέσθησαν καὶ ἐν Παρισίοις καὶ ἐν Γενεύῃ πειράματα μεγίστης σπουδαιότητος ὑπὸ ἔποψιν καθαρῶς ἐπιστημονικήν. Ὁ Cailletet ἐν τῇ Ecole Normale τῶν Παρισίων καθὼς καὶ ὁ Pictet ἐν Γενεύῃ κατώρθωσαν συγχρόνως διὰ διαφόρων συσκευῶν νὰ ῥευστοποιήσωσι πάντα τὰ ἄχρι τοῦδε μὴ ῥευστοποιηθέντα ἀέρια, οἷον τὸ ὀξυγόνον, τὸ ὑδρογόνον, τὸ ἄζωτον κ.τ.λ. καὶ ἐπὶ τέλους καὶ αὐτὸν τὸν ἀτμοσφαιρικὸν ἀέρα ὅστις, ὡς γνωστόν, εἶναι μίγμα ἰδίως δύο ἀερίων ὀξυγόνου καὶ ἀζώτου.

Πάντα τὰ σώματα, ἅτινα εἰς τὴν συνήθη θερμοκρασίαν ἔχουσιν ἀέριον μορφήν, ἐθεωροῦντο ὑπὸ τῶν Φυσικῶν ὡς ἀτμοὶ λίαν ἀπομεμακρυσμένοι τοῦ βαθμοῦ τῆς ἀναζέσεως ἤτοι ὡς λίαν ὑπερθερμανθέντες. Ἡ θεωρία αὕτη ἐπεκυροῦτο ἑκάστοτε διὰ τῆς ῥευστοποιήσεως διαφόρων ἀερίων, ἐν τούτοις τινὰ τῶν ἀερίων, ἀνθίστατο εἰς τὴν ῥευστοποίησιν καὶ ἐκλήθησαν διὰ τοῦτο ἔμμονα. Τὰ πρὸς ῥευστοποίησιν μέσα εἰσὶν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ψύξις ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ συμπίεσις πολλάκις δὲ συναμφότερα. Ὁ Faraday ἐῤῥευστοποίησε πλεῖστα τῶν ἀερίων ὑποβάλλων αὐτὰ ὑπὸ θλῖψιν 40 μέχρι 50 ἀτμοσφαιρῶν καὶ ἀποψύχων συνάμα αὐτὰ διὰ ψυκτικῶν μιγμάτων. Ὁ Thilorier ὡσαύτως κατώρθωσε νὰ ῥευστοποιήσῃ καὶ στερεοποιήσῃ τὸ ἀνθρακικὸν ὀξύ, ἀέριον παραγόμενον ἐκ τῆς τελείας τῶν ἀνθράκων καύσεως ἐν περισσείᾳ ὀξυγόνου καὶ τὸ ὁποῖον ἐνυπάρχει ὡσαύτως, εἰς πολλὰ ἀφρώδη ποτά, οἷον εἰς τὸν Καμπανίτην οἶνον. Ἡ ῥευστοποίησις ἀπήτει ἰσχυρὰν πίεσιν 50 ἀτμοσφαιρῶν, ἐξ ἧς

1 Ἔκ. Λατινικῆς Πατρολογίας τοῦ Migne τὸν 213 τόμον, σελ. 1561.

2 Ἔπ. Παρνασσοῦ Α' 499 ἔνθα ἐσημείωσα καὶ ἄλλα ὀνόματα ἀνάλογα Ἁγιοηλίτης, Νεαμονίτης, Παντοκρατορίτης, Ἁγιοπαντίτης, Στουδίτης κτλ.

3 Lequien, Oriens christianus II, 173.

ἐπῆλθεν ἡ διάῤῥηξις τοῦ ἀγγείου καὶ ἡ ἀποκοπὴ ἀμφοτέρων τῶν κνημῶν τινὸς τῶν παρισταμένων. Τὸ ἀνθρακικὸν ὀξὺ ἐν στερεᾷ καταστάσει παρίσταται ἐν εἴδει λευκῆς χιόνος, ἀναμιγνύμενον δὲ μετ' αἰθέρος, ὅστις εὐκολύνει τὴν ἐξάτμισιν αὐτοῦ, καταβιβάζει τὴν θερμοκρασίαν τοῦ θερμομέτρου μέχρις 100 βαθμῶν ὑπὸ τὸ μηδενικόν. Ἡ χιὼν αὕτη τοῦ ἀνθρακικοῦ ὀξέως ἐξατμίζεται βραδέως ἐν τῷ ἀέρει, τιθεμένη δὲ ἐπὶ τῆς χειρὸς οὐδεμίαν αἴσθησιν ἐπιφέρει, διότι τὸ παραγόμενον ἀέριον ἀποχωρίζει αὐτὴν τῆς ἐπιδερμίδος. Ἂν ὅμως πιέσωμεν τὴν χιόνα ταύτην ἐπὶ τῆς χειρός, αἰσθανόμεθα τὸ αὐτὸ αἴσθημα τὸ ὁποῖον παράγει ἡ ἐπαφὴ ἐρυθροπυρωθέντος σιδήρου.

Ἀλλὰ τὰ ἀνώτερω μνημονευθέντα ἀέρια καίτοι ὑποβληθέντα ὑπὸ παμμεγίστην πίεσιν μέχρι 800 ἀτμοσφαιρῶν καὶ ὑπὸ ἰσχυρὰν ψύξιν, δὲν ἔδειξαν ποσῶς σημεῖα ῥευστοῦ. Ἰδοὺ δὲ πῶς κατώρθωσαν τοῦτο ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ Cailletet ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ Pictet. Ὅταν πιέζωμεν ἓν ἀέριον βεβαίως συμπλησιάζομεν τὰ μόρια αὐτοῦ, ἡ δὲ θερμότης ἥτις ἐτήρει τὰ μόρια ταῦτα εἰς ἀπόστασιν ἐκλύεται. Διὰ τοῦτο παρατηρεῖται σπουδαία ἔκλυσις θερμαντικοῦ κατὰ τὴν πίεσιν ἀερίου, ἥτις καταδείκνυται πειραματικῶς ὡς ἑξῆς. Ἐὰν ἐντὸς παχέος ὑαλίνου σωλῆνος κεκλεισμένου κατὰ τὸ ἕτερον ἄκρον εἰσαγάγωμεν βιαίως ἔμβολον φέρον ἐσωτερικῶς τεμάχιον ἀγαρικοῦ, τοῦτο ἀναφλέγεται ἐκ τῆς ὑπὸ τῆς συμπιέσεως ἐκλυομένης θερμότητος. Τοὐναντίον πεπιεσμένον ἀέριον ἀπελευθερούμενον ἀποῤῥοφᾷ ἐκ τῶν γειτνιαζόντων σωμάτων θερμότητα καὶ ἀποψύχει αὐτὰ τόσῳ μᾶλλον, ἐφόσον τὸ ἀέριον ἦν μᾶλλον πεπιεσμένον. Ὁ Poisson ὑπελόγισεν ὅτι ἀέριον πεπιεσμένον μέχρι 500 ἀτμοσφαιρῶν δύναται νὰ καταβιβάσῃ τὴν θερμοκρασίαν θερμομέτρου κατὰ 300 περίπου βαθμούς. Ἄχρι τοῦδε πρὸς ῥευστοποίησιν τῶν ἀερίων ἐπίεζον ταῦτα ἰσχυρότατα καὶ ἀπέψυχον συγχρόνως μέχρι 110 βαθμῶν ὑπὸ τὸ μηδενικόν, διὰ μίγματος στερεοῦ ἀνθρακικοῦ ὀξέος καὶ αἰθέρος. Ἀλλ' ἡ ἀπόψυξις αὕτη εἶναι πολὺ μικρὰ παραβαλλομένη πρὸς τὴν ψύξιν τὴν παραγομένην διὰ τῆς ἐκτάσεως αὐτοῦ τούτου τοῦ πεπιεσμένου ἀερίου. Τὴν ἀπόψυξιν ταύτην χρησιμοποιήσας ὁ Cailletet ἠδυνήθη νὰ ῥευστοποιήσῃ τὰ τέως μόνιμα ἀέρια. Ἡ συσκευὴ δ' αὐτοῦ ὅλως ἁπλουστάτη σύγκειται ἐξ ὑαλίνου σωλῆνος μὲ παχυτάτας παρειὰς κεκλεισμένου ἄνωθεν καὶ ἀπολήγοντος εἰς ἀκίδα. Πληροῦται ὁ σωλὴν οὗτος τοῦ πρὸς ῥευστοποίησιν ἀερίου εἶτα τοποθετεῖται ἐν τῷ μέσῳ ὄγκου ἐκ σφυρηλάτου σιδήρου ἐμπεριέχοντος ὑδράργυρον. Ὁ ὑάλινος σωλὴν περικλείεται πανταχόθεν διὰ τοῦ σιδήρου, μόνον δὲ τὸ ἀνώτερον αὐτοῦ ἄκρον μένει ἐκτεθειμένον εἰς τὸν παρατηρητήν. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἐκ σιδήρου περιβλήματος συγκοινωνεῖ διὰ σωλῆνος μετὰ ὑδραυλικοῦ πιεστηρίου. Ἡ δι' αὐτοῦ φερομένη πίεσις μεταδίδεται διὰ τοῦ ὑδραργύρου εἰς τὸ ἀέριον τὸ ὁποῖον συμπιέζεται ὑποχωρεῖ, οὕτω δὲ ὁ ὑδράργυρος εἰσέρχεται διὰ τῆς ἀκίδος εἰς τὸν ὑάλινον σωλῆνα καὶ ἀνέρχεται σχεδὸν μέχρι τῆς κορυφῆς αὐτοῦ. Ὁ ὄγκος τοῦ ἀερίου γίνεται 300 περίπου φορὰς μικρότερος, ἢ μᾶλλον τὸ ἀέριον ὑποφέρει πίεσιν

300 ἀτμοσφαιρῶν. Ὑπὸ τὴν πίεσιν ταύτην τὸ ἀέριον οὐδὲν σημεῖον δεικνύει ὑγροποιήσεως, ἂν ὅμως ἡ πίεσις βιαίως ἐλαττωθῇ, τὸ ἀέριον ἐκτείνεται ἀκαριαίως, ἐξωθεῖ ἰσχυρῶς τὸν ὑδράργυρον καὶ ἀποῤῥοφᾷ συγχρόνως μεγίστην ποσότητα θερμαντικοῦ ἀπὸ τὰ γειτνιάζοντα μόρια αὐτοῦ τούτου τοῦ ἀερίου. Ταῦτα ἰσχυρῶς ἀποψυχόμενα συμπλησιάζουσι πρὸς ἄλληλα καὶ ῥευστοποιοῦνται, διατηροῦντα ἐπί τινας στιγμὰς τὴν ὑγρὰν κατάστασιν. Διὰ τῆς μεθόδου ταύτης τὸ δευτεροξείδιον τοῦ ἀζώτου, ὡς λέγει ὁ κ. Parville, ῥευστοποιεῖται τελείως, σταγόνες δὲ καταῤῥέουσιν ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν παρειῶν τοῦ ὑελίνου σωλῆνος καὶ σχηματίζεται ἐν ὀλίγαις στιγμαῖς ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὑδραργύρου στήλη ὑγροῦ δευτεροξειδίου τοῦ ἀζώτου, ὕψους πολλῶν χιλιοστομέτρων. Τὸ ὀξυγόνον καὶ τὸ ἄζωτον παρέχουσι πυκνόν τι νέφος συγκείμενον ἐκ μικροτάτων σταγόνων, τὸ μὲν ὀξυγόνον ὑπὸ πίεσιν 300 ἀτμοσφαιρῶν, τὸ δὲ ἄζωτον ὑπὸ πίεσιν 200 περίπου.

Εἰς τὴν αὐτὴν δοκιμασίαν ὑπεβλήθη καὶ τὸ ὑδρογόνον τὸ μᾶλλον ἔμμονον τῶν ἀερίων, ὅπερ παρέσχεν ὡσαύτως νέφος τι ὑποκυάνεον βεβαίαν ἔνδειξιν τῆς ῥευστοποιήσεώς του.

Ἴδωμεν ἤδη ὁποία ἡ συσκευὴ τοῦ Pictet ὅστις κατέληξε μὲν εἰς τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα ἀλλ' ὑπὸ μεγαλητέραν κλίμακα. Ἡ συσκευὴ τούτου σύγκειται ἐκ σιδηροῦ κέρατος τὸ ὁποῖον ἀνθίσταται εἰς τὴν πίεσιν 500 ἀτμοσφαιρῶν καὶ ἐντὸς τοῦ ὁποίου τίθεται χλωρικὸν κάλι, ὅπερ διὰ τῆς θερμότητος εὐχερῶς παρέχει μεγάλας ποσότητας ὀξυγόνου. Τὸ κέρας τοῦτο συγκοινωνεῖ μετὰ σωλῆνος ὑαλίνου μήκους 5 μέτρων, οὗτινος ἡ μὲν ἐσωτερικὴ διάμετρος ἰσοῦται πρὸς 4 ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου ἡ δὲ ὁλικὴ πρὸς 14 ὑφεκατόμετρα. Ὁ σωλὴν οὗτος φέρει εἰς τὸ ἀντίθετον ἄκρον μανόμετρον δι' οὗ ἀνευρίσκεται ἡ πίεσις τοῦ ἀερίου, περιβάλλεται δὲ ἐξωτερικῶς διὰ δύο ἄλλων συγκεντρικῶν σωλήνων, ὧν ὁ μὲν ἐσώτερος ἐμπεριέχει στερεὸν ἀνθρακικὸν ὀξύ, ὁ δὲ ἐξώτερος ῥευστὸν θειῶδες ὀξύ.

Τὰ δύο ταῦτα σώματα ἐξατμιζόμενα ἀλληλοδιαδόχως καταβιβάζουσι τὴν θερμοκρασίαν, τοῦ ἐν τῷ σωλῆνι μέχρι 320 ἀτμοσφαιρῶν πεπιεσμένου ὀξυγόνου εἰς 140 βαθμοὺς κάτωθεν τοῦ μηδενικοῦ. Τέσσαρες ἀναῤῥοφητικαὶ καὶ καταθλιπτικαὶ ἀερανtλίαι κινούμεναι δι' ἀτμομηχανῆς 15 ἵππων δυνάμεως ῥευστοποιοῦσι τὸ ἀνθρακικὸν ὀξὺ καὶ τὸ θειῶδες ὀξύ, μετὰ πολύωρον δ' ἐργασίαν παράγεται τέλος ἡ θερμοκρασία τῶν 140 βαθμῶν κάτωθεν τοῦ μηδενικοῦ. Τὸ ὀξυγόνον καίτοι πιεζόμενον ὑπὸ 320 ἀτμοσφαιρῶν ἐν τῇ κατωτάτῃ ταύτῃ θερμοκρασίᾳ οὐδόλως ῥευστοποιεῖται. Ἀλλ' ἅμα ἀνοιχθῇ στρόφιγξ εἰς τὸ ἄκρον τοῦ σωλῆνος εὑρισκομένη, μέρος τοῦ ὀξυγόνου διαχέεται εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν, τὸ δὲ ὑπόλοιπον ῥευστοποιεῖται καὶ διατηρεῖται τοιοῦτον ἕνεκα τῆς λίαν χαμηλῆς τοῦ σωλῆνος θερμοκρασίας. Ὁ Pictet ἠδυνήθη νὰ παραγάγῃ διὰ τῆς συσκευῆς του 45 γραμμάρια ῥευστοῦ ὀξυγόνου καὶ ἀνεῦρε μάλιστα ὅτι ἡ πυκνότης τοῦ ῥευστοῦ ὀξυγόνου ἰσοῦται πρὸς τὴν τοῦ ὕδατος.

Μετὰ τὰ πειράματα ταῦτα ἠθέλησεν ὁ Cailletet νὰ ῥευστοποιήσῃ καὶ αὐτὸν τὸν ἀτμοσφαιρικὸν ἀέρα. Ἐπλήρωσε πρὸς τοῦτο τὸν σωλῆνα αὐτοῦ διὰ ξηροῦ ἀέρος ἐντελῶς ἀμιγοῦς ἀνθρακικοῦ ὀξέος, ἐπίεσεν ἰσχυρῶς τοῦτον κατὰ τὴν διαστολὴν δὲ ἀπήλαυσεν ἐπί τινας στιγμὰς ὑγρὸν ἀτμοσφαιρικὸν ἀέρα ἤτοι σταγόνας ἀέρος.

Αἱ θαυμάσιαι αὗται ἀνακαλύψεις, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ κ. Parville, πρέπει βεβαίως νὰ θεωρηθῶσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος ὡς σπουδαιόταται ὑπὸ καθαρῶς ἐπιστημονικὴν ἔποψιν καὶ οὐχὶ πρακτικὴν ἢ βιομηχανικήν. Ἐνδεχόμενον βεβαίως ἐν τῷ μέλλοντι καὶ αὗται νὰ εὕρωσι τὰς ἐφαρμογάς των. Ἀλλ' αἱ ἀφιλοκερδεῖς αὗται ἀνακαλύψεις ἔτι μᾶλλον τιμῶσι τοὺς σοφοὺς καὶ καταδεικνύουσι τὰς ἀνεξαντλήτους πηγὰς τῆς τοῦ ἀνθρώπου μεγαλοφυΐας.

ΤΙΜ. Α. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ

Αἱ δύο ἐτήσιαι συνελεύσεις τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας ἐγένοντο καὶ ἐφέτος ἡ μὲν α' τῇ 15 Ἰανουαρίου, ἡ δὲ β' τῇ 29. Καὶ ἐν μὲν τῇ α' ὁ πρόεδρος τῆς Ἑταιρίας κ. Φίλιππος Ἰωάννου ἀνέγνω τὴν λογοδοσίαν τῶν κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος πεπραγμένων, ὁ δὲ γραμματεὺς κ. Στέφανος Κουμανούδης ὡμίλησε περὶ τῶν ἀνασκαφῶν καὶ ἀποκτημάτων καὶ ὁ ταμίας κ. Π. Γιαννόπουλος ἀνέπτυξε τὴν οἰκονομικὴν τῆς ἑταιρίας κατάστασιν. Ἐν δὲ τῇ β' συνελεύσει μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἐκθέσεως τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς, οἱ ἑταῖροι ἐξελέξαντο τὸ νέον διοικητικὸν συμβούλιον, ἤτοι τοὺς κκ. Φίλιππον Ἰωάννου πρόεδρον, Σπ. Φιντικλῆν ἀντιπρόεδρον, Στ. Κουμανούδην γραμματέα, Π. Γιαννόπουλον ταμίαν, Ι. Εὐστρατιάδην, Σ. Σωτηρόπουλον, Α. Καυταντζόγλου, Στ. Δραγούμην, Δ. Κοκκίδην καὶ Γ. Μαυρογιάννην συμβούλους. Πάντες οὗτοι εἶνε οἱ αὐτοὶ καὶ πέρυσι, πλὴν τοῦ κ. Γ. Μαυρογιάννη πρῶτον νῦν ἐκλεχθέντος ἀντὶ τοῦ κ. Ι. Μεσηνέζη.

ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Συνεδρίασις τῆς 29 Δεκεμβρίου 1877.

Ὁ κ. Καῖλερ *περὶ τῆς ἐπιγραφῆς τῶν Χαλανδρίων ἐξ Ὀλυμπίας.*

Ὁ κ. Βὸν *περὶ τῆς προόδου τῶν ἀνασκαφῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ.*

Ὁ κ. Καῖρτε *περὶ τοῦ μαρμαρίνου συμπλέγματος τοῦ Ἑρμοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ.*

Συνεδρίασις τῆς 12 Ἰανουαρίου 1878.

Ὁ κ. Καΐλερ *περὶ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ καθηγητοῦ Καικουλὲ τῶν πηλίνων ἀγαλματίων τῆς Τανάγρας.*

Ὁ αὐτὸς *περί τινος ἐπιγραφῆς ἐκ Δωδώνης.*

Ὁ κ. Λόλιγγ *περὶ τῆς τοπογραφίας τῶν Θηβῶν.*

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Ὁ ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Μ. Σταματάκης ἀνέλαβε νὰ καθαρίσῃ ἐν Μυκήναις τὴν εἴσοδον τοῦ θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως. Κατὰ τὰς τελευταίας εἰδήσεις μετὰ τὰς γενομένας ἀνασκαφὰς ἡ εἴσοδος αὕτη ἐφάνη ἔχουσα μῆκος τριάκοντα ἓξ μέτρων γαλλικῶν καὶ προχύλιον μήκους τριάκοντα μέτρων καὶ πλάτος τριάκοντα ἐπίσης. Ἀνεκαλύφθησαν δὲ διάφορα δέκα τεμάχια λίθου ὑποπρασίνου μετὰ γλυφῶν· δύο τεμάχια λίθου πορφυρίτου, ὧν τὸ ἓν σχήματος τριγωνικοῦ ἔχον ἐγγεγλυμμένα ἑλικοειδῆ κεσμήματα μετὰ ταινιῶν, τὸ δὲ μέρος βάσεως γωνιαίας. Ἀμφότερα δεικνύουσιν ὅτι ἀπετέλουν μέρος πλακὸς ἢ πλακῶν καλυπτουσῶν τὴν τριγωνικὴν θυρίδα τὴν ἄνωθεν τῆς θύρας τοῦ οἰκοδομήματος. Οὐ σμικρὰν σπουδαιότητα ἔχει τὸ ἐξαγόμενον τοῦτο τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας, καθόσον νῦν πρῶτον ἐγνώσθη τὸ ὅλον μῆκος τῆς εἰσόδου, προσετέθη δὲ εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ σχεδίου τοῦ κτιρίου ἡ ὕπαρξις προαυλίου εὐρυτάτου καὶ οὕτω τὸ θησαυροφυλάκιον τοῦ Ἀτρέως πλῆρες πρόκειται εἰς τὴν σπουδὴν τῶν ἀρχαιολογούντων.

— Περὶ τῶν ἀρχαιοτήτων τῶν Μυκηνῶν πλὴν τοῦ κ. Köhler ἐνταῦθα ἔγραψαν ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ κ. Σίμψων ἐν τῷ Fraser Magazine καὶ ὁ διευθυντὴς τῶν νομισματικῶν συλλογῶν τοῦ βρεταννικοῦ μουσείου κ. Πούλ ἐν τῇ Contemporary Reviev, οὗτος δεικνύων τὴν ἐπιρροὴν τῆς αἰγυπτιακῆς τέχνης ἐπὶ τοὺς ἐργασαμένους τὰ ἐν Μυκήναις καὶ Σπάρτῃ εὑρεθέντα. Οὗτος δὲ ὡς καὶ ὁ Newton γράψαντες ἐν τῇ Academy (ἐν τῷ φύλλῳ τῆς 19 Ἰανουαρίου ἔνθα ἐπικρίνει τὸ περὶ Κυπριακῶν ἀρχαιοτήτων ἔργον τοῦ Cesnola) θεωροῦσιν ἀναγκαῖον τὸν παραλληλισμὸν τῶν ἐν Μυκήναις εὑρεθέντων πρὸς τὰς ἀρχαιότητας τῆς Κύπρου καὶ τῆς ἐν Ῥόδῳ Καμείρου. Καὶ ἄλλοι δὲ τῶν γραψάντων περὶ Μυκηνῶν μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς συγγραφῆς τοῦ Cesnola, ἰδίως ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ἀμερικῇ σχετίζουσι τὰ ἐν Μυκήναις εὑρεθέντα πρὸς τὰ τῆς Κύπρου καὶ καταδεικνύουσιν ὡρισμένων τεχνουργημάτων ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν τῶν ἀγγείων ὁμοιότητα.

— Σπουδαίως ἐκινήθη τὸ διάφορον τῶν λογίων ὑπ' ἀνακαλύψεως γενομένης ἐν τῇ νοτίῳ Ἰταλίᾳ. Πλησίον τῆς πόλεως Μαμφρεδονίας κειμένης κατὰ τὰς ἀκτὰς τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους, περὶ τὰ 140 μίλια ΒΔ. τοῦ Βρεντεσίου ἐν τῇ βαθείᾳ κοιλάδι τῇ ἐκτεινομένῃ ἀπὸ τοῦ ὄρους Γαργάνου εἰς τὴν θάλασσαν ἀνεκαλύφθη ἄλλη τις Πομπηΐα, ἡ ἀρχαία πόλις *Σιπους*. Μέχρι τοῦδε

ἐξεσκάφη ναός τις τῆς Ἀρτέμιδος καὶ σειρὰ κιόνων ἔχουσα μῆκος 65′ περίπου καὶ κατὰ μέρος νεκρόπολις ἐκτεταμένη. Τινὲς τῶν ἤδη ἀνακαλυφθεισῶν σπουδαίων ἐπιγραφῶν καὶ ἄλλων ἀντικειμένων κατετέθησαν ἤδη ἐν τῷ Ἐθνικῷ Μουσείῳ τῆς Νεαπόλεως, ἡ δ' ἰταλικὴ κυβέρνησις ἔδωκε τὰς ἀναγκαίας διαταγὰς πρὸς ἐξακολούθησιν ἐκτενῶν ἀνασκαφῶν. Αἰτία τῆς ἐξαφανίσεως τοῦ Σιποῦντος ἦτο καθίζησις προελθοῦσα ἐκ συχνῶν σεισμῶν, δι' ἧς ἡ παλαιὰ πόλις εὑρίσκεται ὑπὸ βάθος 20 ποδῶν ὑπὸ τὸ σημερινὸν ἔδαφος. Μέρος τῆς σημερινῆς Μαμφρεδονίας εἶνε ἐκτισμένον ἐπὶ τῶν λειψάνων τοῦ ἀρχαίου Σιποῦντος. Ὁ Σιποῦς ἦτο τὸ κατ' ἀρχὰς πόλις ἑλληνική. Οἱ μῦθοι ἀπέδιδον τὴν κτίσιν αὐτῆς, ὡς καὶ ἄλλων τῆς Ἀπουλίας πόλεων, εἰς τὸν Διομήδην. Μετὰ δὲ τὸν δεύτερον καρχηδονικὸν πόλεμον οἱ Ῥωμαῖοι ἐπανέκτισαν αὐτήν. Τότε δ' ἔλαβε πιθανῶς τὸ ὄνομα ὅπερ ἔφερε κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους. Τὸ ὄνομα ἀρχῆθεν ἦτο Sipus ἢ Sipons, παραληφθέν, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς σηπίας, οὔσης συχνῆς ἐν ταῖς γειτονούσαις θαλάσσαις. Τὸ ὄνομα τοῦτο οἱ Ῥωμαῖοι μετέπλασαν εἰς Sipuntum, ὡς τὸν Τάραντα εἰς Tarentum καὶ τὸν Ὑδροῦντα εἰς Hydruntum. Καὶ δὲν ὑπῆρξε μὲν ποτὲ ὑπερβαλλόντως ἀκμάζουσα πόλις, ἀλλ' οὐχ ἧττον διετηρήθη ὑπὲρ ἄλλας πόλεις οὐδ' ἡ θέσις εἶνε γνωστή. Κατὰ δὲ τὸν ιγ′ αἰῶνα ἦτο ἤδη ἄσημον ἕνεκα τῆς καθιζήσεως καὶ τῶν περιστοιχιζόντων αὐτὸ ἑλῶν. Ὁ δὲ Μαμφρέδος ὁ υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος Φρειδερίκου τοῦ Β′ τῷ 1251 μετέφερε τοὺς κατοίκους εἰς νέαν πόλιν ἐν θέσει ὑψηλοτέρᾳ καὶ ὑγιεινοτέρᾳ, ἥτις καὶ ὠνομάσθη ἐξ αὐτοῦ. Νῦν δ' ὅτε ἤρξαντο ἐν τῇ παλαιᾷ πόλει ἀνασκαφαὶ δὲν πρέπει μὲν νὰ περιμένωμεν ἀνακαλύψεις οἷαι αἱ ἐν Πομπηΐᾳ καὶ Ἡρκλάνῳ γενόμεναι, ἀλλὰ δικαιούμεθα ὅμως νὰ περιμείνωμεν τὴν εὕρεσιν πολλῶν ἀξίων λόγου λειψάνων ἐπαρχιακοῦ ῥωμαϊκοῦ βίου.

— Τὸ α′ φυλλάδιον τοῦ β′ ἔτους τοῦ *δελτίου τῆς ἑλληνικῆς ἀλληλογραφίας* ἐκδοθὲν τὰς ἡμέρας ταύτας περιέχει τὴν ἑξῆς ὕλην. 1) Ἀνασκαφαὶ ἐν Δήλῳ ὑπὸ *Θωμᾶ Ὁμόλ.* 2) Τὸ φρούριον τῆς ἐν Ἰσαυρίᾳ Ἀντιοχείας καὶ ὁ ἡγεμὼν Βασσίδιος Λαυρίκιος ὑπὸ *Νερούτσου*. Παρατηρήσεις ὑπὸ *Θ. Ὁμόλ.* 3) Σημείωσις ἐπὶ μετρικῆς ἐπιγραφῆς τῆς ἐν Λεύκτροις μάχης ὑπὸ *Ἐγξέρ.* Σημειώσεις *Κλωνὸς Στεφάνου*. 4) Κατάλογος τῶν ἀγορανόμων Σμύρνης ὑπὸ *Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως*. 5) Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ Ἀττικῆς ὑπὸ *Κ. Βαγέ*. 6) Ἀνέκδοτος σφραγὶς Ἰωάννου Λατίνου Ἐπισκόπου Ἄνδρου ὑπὸ *Π. Λάμπρου*. 7) Ἀπολογισμοὶ τῶν Θησαυροφυλακίων τῶν ἱερῶν χρημάτων ὑπὸ *Π. Φουκάρ*. 8) Ἐπιγραφαὶ Ἀχαΐας ὑπὸ *Ι. Μάρτα*. 9) Ἡ δημώδης φιλολογία παρὰ τοῖς Ἀλβανοῖς ὑπὸ *Αὐγούστου Δοζόν*. 10) Ἐπιγράφαὶ ἐξ Ὀρμήλης τῆς Φρυγίας ὑπὸ *Μ. Κολιγνιόν*. 11) Εἰδήσεις.

— Ἐξεδόθη ἐν Λονδίνῳ παρὰ τῷ ἐκδότῃ Murray ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ di Cesnola τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ: «*Ἡ Κύπρος· αἱ ἀρχαῖαι αὐτῆς πόλεις, τάφοι καὶ ναοί*». Ὁ Cesnola ἐχρημάτισε πρόξενος τῆς Ἀμερικῆς ἐν Κύπρῳ

ἀπὸ τοῦ 1865 ἕως τοῦ 1876 καὶ καθ' ὅλον τοῦτον τὸν χρόνον ἐπεχείρησε πλείστας ἀνασκαφὰς ἐν Κιτίῳ (Λάρνακι), Ἰδαλίῳ, Πάφῳ, Γολγοῖς καὶ Κουρίῳ. Ἐν δὲ τούτῳ τῷ συγγράμματι ἐκθέτει τὰ πορίσματα τῶν μελετῶν αὐτοῦ καὶ ἀνασκαφῶν, αἵτινες μέγισται ὑπῆρξαν μάλιστα ἐν Ἰδαλίῳ, ὅπου ἐξέσκαψεν οὐχ ἥττονας τῶν 15,000 τάφων, νεκρόπολιν ὅλην.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Δύο ἐγένοντο τακτικαὶ συνεδριάσεις τὸν λήξαντα μῆνα, δύο δὲ μόναι ἀνεγνώσθησαν διατριβαὶ καθότι ἕνεκα τῶν ἐκτάκτων περιστάσεων τῆς Πατρίδος ὁ σύλλογος ἐν συνεδριάσει ἀπεφάσισε τὴν διακοπὴν τῶν τε ἀναγνωσμάτων αὐτοῦ καὶ τῶν δημοσίων μαθημάτων καὶ δὴ καὶ τῶν συνεδριάσεων, ἀναθέμενος εἰς τὴν ἐφορείαν τὴν διοίκησιν τῶν τοῦ Συλλόγου. Τὰ μαθήματα μόνα τῆς Σχολῆς τῶν Ἀπόρων Παίδων Ἀθηνῶν ἐξακολουθοῦσιν.

Ὁ κ. Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος ἐπίτιμος τοῦ Συλλόγου πρόεδρος ὡμίλησε *περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἱστοριογραφίας καὶ ἰδίως περὶ Μακώλαιυ.* Ἡ ὁμιλία αὕτη κατεχωρίσθη ἐν σελ. 21 τοῦ ἀνὰ χεῖρας τεύχους.

Ἀνεγνώσθη διατριβὴ τοῦ ἐν Βερολίνῳ ἐπιτίμου μέλους κ. Α. Ρ. Ῥαγκαβῆ *περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς στιχουργίας.*

Ὁ κ. Α. Α. Ῥάλλης ἐδωρήσατο τῷ Συλλόγῳ δραχμὰς 300.

Τακτικὰ ἐνεργὰ μέλη τοῦ Συλλόγου ἐξελέχθησαν οἱ κκ. Θωμᾶς Δέδιδσον, Γ. Μελισσουργός, καὶ Α. Σοφιανός· τακτικὰ πάρεδρα οἱ κκ. Ὠσσουλιὲ καὶ Α. Α. Ῥάλλης, ἐπίτιμα ἡ Α. Π. ὁ Ζακύνθου Νικόλαος καὶ ὁ κ. Κ. Χαλκιόπουλος ἐν Ἀθήναις καὶ οἱ κκ. Ι. Τρόϊτσκε ἐν Πετρουπόλει, Φῆλιξ Καβαλότης ἐν Φλωρεντίᾳ, ἀντεπιστέλλοντα δὲ οἱ κκ. Κάρολος Μαρσάλας ἐν Νεαπόλει, Ν. Πετρῆς ἐν Ναυπλίῳ, Ι. Σταματέλος ἐν Λευκάδι, Γ. Α. Παλαιολόγος ἐν Ὀδησσῷ, Ε. Ψιακῆς ἐν Σμύρνῃ, Ν. Σταματιάδης ἐν Σάμῳ καὶ Ν. Βέγλερης ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Τοῦ Ἐφόρου τῆς ἐν Σύρῳ σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων κ. Π. Τσόλα ἀποκαταστάντος ἐν Ἀθήναις καὶ παραιτηθέντος, ὁριστικὸς Ἔφορος τῆς Σχολῆς Σύρου ἐξελέγη ὁ τέως ἐφορεύων κ. Ε. Ψύχας, κοσμήτωρ δὲ ὁ κ. Α. Κουτσοδόντης.

ΧΡΟΝΙΚΑ.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ. — Ὁ ἐν Βερολίνῳ καθηγητὴς Wattenbach ἐξέδωκε νέαν σειρὰν πινάκων τῆς ἑλληνικῆς γραφογνωσίας, προτιμήσας γνωστοὺς κώδικας κλασικῶν συγγραφέων. Ἐντεῦθεν δὲ ἡ συλλογὴ αὕτη ἔχει διάφορον μέγα.

— Ὁ ἐν Κοπενάγῃ καθηγητὴς Ἰωάννης Πίος, ἐλθὼν πρὸ χρόνων εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐπιστάμενος κάλλιστα τὴν νέαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ φιλολογίαν, ἐξέδωκε φυλλάδιον ὑπὸ τὸν τίτλον Om Charonmythen i Nygraekernes Folketre ἤτοι *περὶ τοῦ μύθου τοῦ Χάρωνος ἐν τῇ δεισιδαιμονίᾳ τῶν νῦν Ἑλλήνων*, ὡς ἐπέγραψεν αὐτὸς τὸ ἀντίτυπον τὸ σταλὲν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Συλλόγου. Ἐν ταῖς πολυπληθέσι παραπομπαῖς ἀπαντῶμεν τὰ ὀνόματα ἁπάντων τῶν παρ' ἡμῖν γνωστῶν ἐκδοτῶν τῆς δημοτικῆς φιλολογίας, πρὸς δὲ καὶ τὰ *ΝεοελληνικὰἈνάλεκτα* τοῦ Παρνασσοῦ.

* *
*

ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΙΣ. — Ὁ πλοίαρχος τοῦ ἀγγλικοῦ ναυτικοῦ Cheyne, προτείνει νέαν ἐκδρομὴν εἰς τὸν Πόλον, ἧς τὸ σχέδιον ἔν τινι δημοσίᾳ ὁμηγύρει ἀνέπτυξε. Πρὸ τοῦ 1879, λέγει, δὲν πιστεύει νὰ κατορθώσῃ τὸ σχέδιόν του, ἀλλ' ὅμως πάσῃ δυνάμει ἐργάζεται. Πρὸς τοῦτο συνέστησεν 22 ἐπιτροπὰς κατὰ τόπους, ὧν 17 ἐν Σκωτίᾳ. Διαπραγματεύεται ἤδη καὶ ἐν Βελγίῳ ὅπως μετάσχωσι τῆς συνδρομῆς καὶ Βέλγοι. Ὁ Cheyne σκέπτεται νὰ πελαγοδρομήσῃ, ὡς ὁ Nares διὰ τοῦ κόλπου Σμίθ· ἐὰν δὲ ἐκεῖ κωλυθῇ νὰ προχωρήσῃ, ἐπανακάμψας δὲ θέλει ὁδεύσῃ διὰ τοῦ Λανσάστερ. Ἐλπίζει δι' ἀνοικτοῦ πορθμοῦ νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ Πόλου, καὶ ἐκεῖθεν ΝΑ διευνόμενος νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ΒΑ ἄκραν τῆς Γροιλλανδίας. Τὸ ἐπιχείρημα εἶνε κολοσσιαῖον.

— Ἡ μεταξὺ τῶν νήσων Φερόων καὶ τῆς Νορβηγίας θάλασσα δὲν διεκρίθη μέχρι τοῦδε δι' ἰδίου ὀνόματος· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ θάλασσα αὕτη εἶνε ἀποκλειστικὸν κτῆμα τῶν Νορβηγῶν θαλασσοπόρων καὶ ἁλιέων, ὁ καθηγητὴς Mohn προέτεινε καὶ ἐγένετο δεκτὸν ὅπως ὀνομασθῇ *Νορβηγικὴ θάλασσα* καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο θὰ διακρίνεται τοῦ λοιποῦ.

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

1878 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ (Ε. Ν.)

Βαρόμετρον			*Θερμόμετρον ἑκ.*		
Μέση θλῖψις	752,96 χμ.		Μέση θερμοκρασία	7,88	
Μεγίστη »	762,40	(τὴν 21ην)	Μεγίστη »	15,6	(τὴν 23ην)
Ἐλαχίστη »	736,74	(τὴν 27ην)	Ἐλαχίστη »	—2,5	(τὴν 21ην)

Ἡμέραι βροχῆς 11, χιόνος 1 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 38,33 χμ.), ἀστραπῶν 3, πάγου 3. Ἄνεμοι ἔπνευσαν κατὰ 9 ἡμέρας ΝΔ, 4Δ, 3ΒΔ, 13ΒΑ, 2Ν.

ΠΕΡΙ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ ΚΑΙ ΕΞΟΥΣΙΑΣ

ΔΙΑΛΟΓΟΣ

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ, ΕΥΣΕΒΙΟΣ, ΣΤΕΦΑΝΟΣ

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἀνεκοινώσαμεν, φίλε Ἀγαθόβουλε, εἰς διαφόρους ἐκ τῶν ἡμετέρων φίλων ὅσα κατὰ τὴν προλαβοῦσαν ἡμῶν συνέντευξιν εἴπαμεν,[1] ἢ μᾶλλον μᾶς εἶπες, περὶ Δικαιοσύνης, καὶ ἰδίως περὶ τῆς Δικαιοσύνης ἐν τῇ Πολιτείᾳ, καὶ ἐρχόμεθα μετὰ τοῦ Εὐσεβίου νὰ σοὶ ἀναγγείλωμεν ὁποίας κρίσεις ἠκούσαμεν νὰ γίνωνται ἐπὶ τῶν ἰδεῶν σου ἐκείνων.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Εὐχαρίστως, φίλοι μου, θὰ τὰς ἀκούσω, εἴτε καλὰς οὔσας, εἴτε κακάς.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Εἶναι ἀνάμικτοι· καὶ καλαὶ καὶ κακαί.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Πόθεν θέλετε λοιπὸν ν' ἀρχίσετε;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἂς ἀρχίσωμεν ἀπὸ τῶν κακῶν.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Διατί ἀπὸ τῶν κακῶν;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἐπειδὴ τὰ κακὰ εἶναι λυπηρά, ἂς παρέλθωσιν αὐτὰ πρῶτα, ἵνα φυλάξωμεν οὕτω τὴν εὐχαρίστησιν ἡμῶν, καὶ ἐνδιατρίψωμεν ἀκολούθως εἰς τὰ καλά, τὰ ὁποῖα εἶναι καὶ τὰ εὐφρόσυνα.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Εἶσαι, βλέπω, Στέφανε, ἐκ τῶν ὀλίγων ἐκείνων παιδίων, τὰ ὁποῖα, ὅταν τὰ φιλεύωσιν ὀπωρικά, ἀρχίζουν τρώγοντα τὰ χειρότερα, ὥστε νὰ ἔχωσι τὴν εὐχαρίστησιν νὰ φυλάξωσι τὰ καλὰ εἰς τὸ τέλος.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ὁμολογῶ τὴν συνήθειάν μου ταύτην. Καὶ δὲν ἔχω ἆρά γε δίκαιον;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ὁ Ἀγαθόβουλος ὅμως εἶπεν ὅτι ὀλίγα εἶναι τὰ παιδία τὰ ἔχοντα τὴν τοιαύτην συνήθειαν. Ἡ πλειονοψηφία λοιπὸν εἶναι ἐναντίον σου, φίλε Στέφανε.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ τί πρὸς τοῦτο; Δὲν μᾶς εἶπεν ὁ Ἀγαθόβουλος ὅτι πολλάκις ἡ ἀλήθεια καὶ τὸ δίκαιον εἶναι εἰς τὴν γνώμην τῶν ὀλιγωτέρων;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ναί· ἀλλ' ἀμφιβάλλω ἂν τὸ πρᾶγμα ἔχῃ οὕτω καὶ ἐν τῇ παρούσῃ περιστάσει.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ διατί; Δὲν εἶναι καλήτερον νὰ φυλάξωμεν τὰ καλὰ καὶ τὰ εὐάρεστα εἰς τὸ μέλλον; Τὸ Κράτος τοῦ μέλλοντος εἶναι πάντοτε εὐ-

1 Ἴδ. Παρνασσοῦ τόμ. Α' σελ. 578.

ρύτερον τοῦ Κράτους τοῦ παρόντος.Ἔπειτα, ἡ ἀπόλαυσις τοῦ μέλλοντος εἶναι διπλῆ· πρῶτα γίνεται διὰ τῆς φαντασίας, καὶ ἔπειτα διὰ τῆς αἰσθήσεως.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὅλα ταῦτα ἠμποροῦν νὰ ἦναι ἀληθῆ· δὲν λαμβάνεις ὅμως ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ σύστημά σου εἶναι σφαλερὸν ἀπὸ τῆς βάσεως.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Πῶς σφαλερὸν ἀπὸ τῆς βάσεως;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ποῖος σοὶ ἐγγυᾶται, παραδείγματος χάριν ὅτι ἡ ὄρεξίς σου δὲν θὰ κοπῇ, ὅτι κόρος ἢ ναυτία δὲν θὰ σὲ καταλάβῃ, πρὶν ἢ προφθάσῃς νὰ γευθῇς τοῦ καλλίστου τῶν ὀπωρικῶν σου;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καλὰ λέγεις· αὐτὸ δὲν τὸ ἐσυλλογίσθην!

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καὶ αὐτή, φίλε Στέφανε, εἶναι ἡ ἀπολογία ὅλων τῶν ἀπερισκέπτων, ὅταν σφάλλοντες λέγωσιν· «Αὐτὸ δὲν τὸ ἐσυλλογίσθην!»

ΣΤΑΦΑΝΟΣ. Ἂς ἀρχίσωμεν λοιπὸν ἀπὸ τῶν καλῶν, Εὐσέβιε.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ναί, ἂς ἀρχίσωμεν ἀπὸ τῶν καλῶν· ἀλλά, τὸ κατ' ἐμέ, ἕνεκα ἄλλου λόγου. Ἂς ἀφήσωμεν τὰ δυσάρεστα εἰς τὸ τέλος ἵνα ἔχωμεν καιρὸν νὰ ἐνδιατρίψωμεν σπουδαιότερα ἐπ' αὐτῶν. Πάντοτε, φίλοι μου, ἂν θέλετε νὰ βελτιωθῆτε καὶ νὰ προκόψετε, ὀφείλετε νὰ παρέχετε πολὺ ἐκτενεστέραν προσοχὴν εἰς τὴν γινομένην καθ' ἡμῶν ἐπίκρισιν, παρ' ὅσην καταβάλλετε εἰς τὴν ὑπὲρ ὑμῶν ἔγκρισιν τῶν ἀνθρώπων. Ἐκ τῆς ἐπικρίσεως λαμβάνετε ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσετε ὅσας τυχὸν ἔχετε ἐλλείψεις καὶ νὰ τὰς διορθώσετε, ἐνῷ ἐκ τῆς ἐγκρίσεως καὶ τῶν ἐπαίνων ἠμπορεῖ νὰ γεννηθῇ ἐν ὑμῖν οἴησις καὶ τύφος, καὶ νὰ γείνετε ἐπιῤῥεπεῖς εἰς τὴν ἀκρόασιν τῆς κολακείας, ἥτις τόσον συχνὰ διαφθείρει τοὺς χαρακτῆρας τῶν ἀδυνάτων. Λέγετε λοιπόν· τί καλὸν ἠκούσατε περὶ τῶν ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης ῥηθέντων;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἐν τῷ συνόλῳ τῶν ἰδεῶν σου, ὀλίγους ηὕραμεν, Ἀγαθόβουλε, τοὺς μετὰ σοῦ συμφωνοῦντας. Πολλοί, ἢ μᾶλλον ὅλοι, εὑρίσκουν ὀρθοὺς τοὺς ἐπαίνους σου ὑπὲρ τῆς δικαιοσύνης· ἀλλ' οἱ πλεῖστοι θεωροῦν τὰ συμπεράσματά σου ὡς καλὴν εὐτοπίαν, ὡς *πόθους εὐσεβεῖς* ἢ—ὡς καὶ τοῦτο λέγουν—*ἀγαθοβούλους*, pia desideria, μηδὲν ἔχοντας τὸ ἐφαρμόσιμον καὶ τὸ πρακτικόν.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δὲν ἐφυλάξαμεν, βλέπω, τὴν εἰς καλὰς καὶ κακὰς διαίρεσιν τῶν κρίσεων. Τούτου δὲ οὕτω γενομένου, συμπληρώσατε πλέον καὶ τὰς κακάς, διότι πιστεύω ὅτι ἔχετε καὶ ἄλλας ἐκ τούτων νὰ μοὶ ἀναγγείλετε.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἂν ἔχωμεν καὶ ἄλλας; Καὶ ὁποίας, φίλε Ἀγαθόβουλε!

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἀληθινά; Καὶ χειροτέρας; Λέγετε λοιπόν.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Εὑρέθησαν φίλε, ἄνθρωποι οἵτινες δὲν ἠρκέσθησαν νὰ ὀνομάσωσι τοὺς λόγους σου σχολαστικὰς θεωρίας, ἀλλὰ διεφιλονείκησαν ἀκόμη καὶ τὴν ἀγνότητα τῶν σκοπῶν σου, λέγοντες ὅτι κηρύττεις τὰς κυβερνητικὰς θεωρίας σου πρὸς σκοπὸν φιλαρχικόν, θηρεύων οὕτω καὶ παρασκευάζων τὴν εἴσοδόν σου εἰς τὴν ἐξουσίαν. Εἶπαν μάλιστα καὶ κἄτι τι περὶ σοῦ, καὶ σοὶ ἀπέδωκαν ἓν ἐπίθετον, τὸ ὁποῖον ἐγὼ συστέλλομαι νὰ ἐπαναλάβω.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Τί νὰ συσταλῇς, φίλε Εὐσέβιε; Ἐκεῖνοι τὸ λέγουν, δὲν τὸ λέγομεν ἡμεῖς. Σὲ εἶπαν, Ἀγαθόβουλε, πολιτικὸν ἀπόμαχον.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καὶ δὲν εἶπαν, φίλοι μου, τίποτε κακὸν, οὔτε ψευδές. Ποίαν ἀφορμὴν λοιπὸν εἴχετε νὰ δυσαρεστηθῆτε;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ψευδὲς ἢ ὄχι, δὲν ἠξεύρω· κακὸν ὅμως, βέβαια ναὶ, διότι τὸ κακὸν δὲν τὸ ἀποτελεῖ μόνον ἡ σημασία τῶν λέξεων, ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος καθ' ὃν αὗται προφέρονται. Τόσον περιφρονητικὸς ἐφάνη προφερόμενος ὁ εἰς σὲ ἀποδοθεὶς τίτλος οὗτος!

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἡ μόνη ἀληθὴς σημασία, φίλε μου Στέφανε, εἶναι ἡ σημασία τῶν λέξεων· ἡ τοῦ τρόπου ὅμως καθ' ὃν αἱ λέξεις προφέρονται οὐδὲν ἔχει τὸ σταθερὸν καὶ ἀπολύτως βέβαιον· πολλάκις τὸ κακὸν εἶναι εἰς τὰ προφέροντα χείλη, καὶ πολλάκις εἰς τὰ ἀκούοντα αὐτία. Αἱ λέξεις δὲν βλέπω νὰ περιέχωσι τίποτε κακόν. Τὸ ἐπίθετον τοῦ πολιτικοῦ σημαίνει ὅτι *ἔκαμε ποτὲ*, καθὼς λέγει ὁ κοινὸς λόγος, *καὶ ἡ κακὴ χώρα σῖτον*, καὶ εὑρέθην καὶ ἐγὼ μεμιγμένος εἰς τὰ πολιτικά· τὸ δὲ τοῦ ἀπομάχου δικαιολογεῖται, νομίζω, καὶ ἐκ τῆς ἡλικίας μου. Ἀλλ' ἂς ἀφήσωμεν τὰς προσωπικὰς λεπτοπαθείας, καὶ ἂς περιορισθῶμεν εἰς τὰ πραγματικὰ, ἅτινα μόνα ἐνδιαφέρουν ἐν τῷ θέματι τοῦ ἡμετέρου λόγου, καὶ τὰ ὁποῖα, ἐὰν καλῶς ἀντελήφθην, εἶναι δύω· πρῶτον, ὅτι αἱ ἰδέαι μου δὲν ἔχουν τίποτε πρακτικὸν, ἀλλ' εἶναι ἁπλαῖ θεωρίαι καὶ οὐδὲν ἄλλο· καὶ δεύτερον, ὅτι ἐν αὐταῖς ὑποκρύπτεται πλάγιός τις καὶ ἰδιοτελὴς σκοπὸς, ὁ σκοπὸς τῆς φιλαρχίας. Ἐπιτρέψατέ μοι ν' ἀρχίσω λαλῶν ἀπὸ τοῦ τελευταίου τούτου.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Εἴμεθα βέβαιοι ὅτι θ' ἀποκρούσῃς μετ' ἀγανακτήσεως τὴν ἄδικον ταύτην κατηγορίαν, τὴν τόσον ἀπᾴδουσαν εἰς τὸν γνωστόν σου χαρακτῆρα.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Μετ' ἀπαθείας, ὀφείλεις νὰ εἰπῇς, καλέ μου Στέφανε, μολονότι ὁμολογῶ τὴν ἁμαρτίαν μου ὅτι δὲν τηρῶ ὅσην ὀφείλω τοιαύτην, ἀδυνατῶν νὰ μὴ χαρῶ ἐνδομύχως ἐπὶ τῇ ἀβουλίᾳ τῶν θελόντων νὰ μοὶ προσάψωσι τοιαύτην μομφήν.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Τί ἐννοεῖς λέγων ἀβουλίαν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἐννοῶ, Εὐσέβιε, ὅτι ἡ ἀβουλία τῶν φίλων τούτων εἶναι αὐταπόδεικτος. Καὶ βέβαια δὲν ὑπάρχει κανεὶς τόσον εἰς ἄκρον ἄβουλος, ὅσον ὁ ἁπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε, καὶ ἄνευ λόγου καὶ διδομένων λογικῶν, νομίζων εἰς ἄκρον ἄβουλον τὸν ἄλλον. Πῶς εἶναι δυνατὸν ἄνθρωπος, καὶ τὴν ἐλαχίστην κρίσιν ἔχων, φιλοδοξίας ἐμφορούμενος καὶ εἰς φιλόδοξον σκοπὸν ἀποβλέπων, νὰ πιστεύσῃ ὅτι εὐκολύνει τὴν ἄνοδον αὐτοῦ εἰς τὴν ἐξουσίαν, κηρύττων ὅ,τι δυσάρεστον καὶ ἀπελπιστικὸν πρὸς τοὺς τὴν ἐξουσίαν σήμερον κατέχοντας, καὶ πρὸς τοὺς διὰ τῶν αὐτῶν μέσων περὶ κατακτήσεως τῆς ἐξουσίας διαμαχομένους, καὶ προλέγων δημοσίᾳ τὴν ἐκ μέρους αὐτῶν ἀπώλειαν αὐτῆς. Δὲν εἶναι τὸ ἴδιον ὡς ἂν οἱ θέλοντες νὰ ἐνεδρεύσωσι ληστὰς

ἀπέστελλαν σαλπιγκτὴν, ὥρας πολλὰς πρὸ τῆς ἐφόδου τῆς στρατιᾶς αὐτῶν, νὰ σαλπίσῃ τὴν κατ' αὐτῶν ἔφοδον; Δὲ εἶναι τὸ αὐτὸ ὡς ἂν ἤθελε νὰ διεγείρῃ ἐναντίον του ὅλα τὰ ἀντίπαλα στοιχεῖα, νὰ συμφιλιώσῃ μεταξύ των καὶ νὰ διοργανώσῃ εἰς πόλεμον κατ' αὐτοῦ ὅλα τὰ κόμματα; Τί θὰ ἐπράττετε σεῖς, εἰς παρομοίαν περίστασιν εὑρισκόμενοι;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἐγὼ θὰ ὑπεκρινόμην ὅτι ἀκολουθῶ τὴν αὐτὴν πολιτικὴν, καὶ πρεσβεύω τὰς αὐτὰς ἀρχὰς τῶν ἐν τῇ βουλευτικῇ παλαίστρᾳ κομμάτων, ἑωσότου ἔλθω εἰς τὴν ἐξουσίαν, καὶ τότε, ἀλλάζων δρόμον καὶ φρόνημα, θὰ ἐφήρμοζα ἔξαφνα τὸ σύστημά μου.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καὶ ἡ διαγωγή σου θὰ ἦτον ἐπιτηδεία, ἂν καὶ ὄχι τόσον ἀξιέπαινος ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς ἠθικῆς. Τὸ ἐναντίον δὲ πράττων, θὰ ἔκαιες τὰ πλοῖά σου.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Πῶς θὰ ἔκαια τὰ πλοῖά μου;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δὲν ἐνθυμεῖσαι τὸν στρατηγὸν ἐκεῖνον ὅστις, εἰς μεμακρυσμένην χώραν στρατεύσας, ἔκαυσε, μετὰ τὴν ἀπόβασιν, τὰ μεταγαγόντα αὐτὸν καὶ τὸν στρατὸν αὐτοῦ εἰς τὴν χώραν ἐκείνην πλοῖα, ἵνα μὴ ἐλπίζῃ πλέον ὁ στρατὸς ἐκεῖνος ὅτι καὶ νικώμενος ἠδύνατο νὰ σωθῇ; Ἢ κήρυττε λοιπὸν καὶ σκοπὸν μὴ ἔχε, ἢ ἔχε σκοπὸν καὶ μὴ κήρυττε. Καθὼς ἐκεῖνοι ἐλπίδα ἐπιστροφῆς, οὕτω καὶ σὺ δὲν ἔχεις πλέον ἐλπίδα ἐξουσίας. Τὸ κήρυγμα εἶναι ὁ ἐμπρησμὸς τῶν πλοίων σου.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἐξηγήθητι σαφέστερα, σὲ παρακαλῶ, Ἀγαθόβουλε. Δὲν νομίζεις λοιπὸν τὰς ἀρχάς σου ἐκτελεστὰς καὶ ἐνεργητέας;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Πῶς δὲν τὰς νομίζω, ἀφοῦ τοῦτο εἶπα καὶ τοῦτο λέγων, σχεδὸν διεῤῥάγην;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ διὰ τίνος;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Διὰ παντὸς ἄλλου χρηστοῦ καὶ τῶν αὐτῶν πολιτικῶν πεποιθήσεων ἐμφορουμένου ἀνδρός.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Σὺ δὲ τυχὸν καλούμενος, τί ἔπρεπε ν' ἀπαντήσῃς;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἔπρεπε ν' ἀρνηθῶ εὐσταθῶς καὶ εὐλόγως.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ δὲν θὰ ἐφανέρονες ἔλλειψιν πεποιθήσεως εἰς τὰς κηρυχθείσας ἰδέας σου;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Παντάπασι· θὰ ἐσυμβούλευα ἁπλῶς καὶ μόνον οἰκονομίαν δαπάνης καὶ κεφαλαίων.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Τί ἐννοεῖς διὰ τούτου;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἐννοῶ ὅτι ἔργον ὅπερ ἠδύνατο νὰ γείνῃ διὰ μετρίας δαπάνης, θὰ ἦτον ἀνοησία ἂν ἐπεχειρεῖτο διὰ δαπάνης πολλαπλασίας.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Πάλιν δὲν καταλαμβάνω.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δὲν καταλαμβάνεις ὅτι ἡ ἐπιχειρουμένη διόρθωσις τῶν πραγμάτων τῆς Πολιτείας θ' ἀπαντήσῃ ἀντίστασιν ἐκ μέρους τῶν ὠφελουμένων ἐκ τῆς παρούσης καταστάσεως;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Αὐτὸ τὸ καταλαμβάνω.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Πότε λοιπὸν ὑποθέτεις ὅτι θὰ ἦναι μεγαλητέρα καὶ ἰσχυροτέρα ἡ ἀντίστασις, ὅταν ὁ διορθωτὴς ἔρχεται διασαλπιζόμενος ὑπὸ τῆς φήμης ὡς ἀμείλικτος διώκτης καὶ μεταβολεὺς τοῦ συστήματος, ἢ ὅταν ὁ διορθωτὴς οὗτος ἦναι ἄλλος, τοῦ ὁποίου δὲν εἶναι τόσον γνωσταὶ ἀκόμη αἱ διαθέσεις;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Βεβαίως ἐν τῇ πρώτῃ τῶν εἰρημένων περιστάσεων. Τότε αἱ φάλαγγες τῶν ἐναντίων θὰ εὑρεθῶσιν ἡνωμέναι, ὠργανωμέναι, πεπυκνωμέναι, ἐνῷ, ἐν τῇ δευτέρᾳ, ἡ τῆς ἀντιστάσεως παρασκευὴ, γινομένη διστακτικῶς καὶ κατ' ὀλίγον, θὰ εὕρῃ τὴν ἐπίθεσιν συγχρόνως καὶ μᾶλλον ἰσχυρῶς ἀντιπαρεσκευασμένην.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Λοιπὸν, οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, τὸ ζήτημα λύεται οἰκονομικῶς. Ἐὰν, ἐν τῇ δευτέρᾳ περιστάσει, ἀπαιτῶνται δέκα, φέρ' εἰπεῖν, ποσὰ κεφαλαίων, πόσα νομίζετε ὅτι θ' ἀπαιτηθῶσιν ἐν τῇ πρώτῃ;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ Εἴκοσι, τριάκοντα, καὶ περισσότερα ἴσως.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἐνθυμεῖσθε τώρα τί λέγει τὸ παλαιὸν ἀπόφθεγμα περὶ τῶν ἀναγκαίων εἰς τὰ μέσα δαπανῶν;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. «Τὸ δι' ὀλίγου γινόμενον μάτην γένοιτ' ἂν διὰ πολλῶν».

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καὶ λοιπόν;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ λοιπὸν, ἂν σκοπὸν εἶχες νὰ παρασκευάσῃς σὺ σεαυτὸν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἰδεῶν σου, θὰ ἔπραττες ἀπερίσκεπτον ἔργον δημοσιεύων στεντορείως τὰς ἰδέας σου.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Μωρὸν, θελήσατε νὰ εἴπῆτε· καὶ σεῖς ἐλπίζω ὅτι μωρὸν δὲν μὲ νομίζετε.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἡμεῖς, οἵτινες γνωρίζομεν τὸν χαρακτῆρά σου, δὲν ἔχομεν ἀνάγκην τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου τῆς μωρίας, ἵνα πιστεύσωμεν τὸ ἀνύπαρκτον τῆς γενομένης ἐναντίον σου αἰτιάσεως. Καὶ ἐν τούτοις, φίλε Ἀγαθόβουλε, τὸ κατ' ἐμὲ, δὲν δύναμαι ἀκόμη νὰ πεισθῶ ὅτι, κηρύττων ἐξ ἑνὸς μετὰ πλήρους πεποιθήσεως τὰς κυβερνητικὰς ἀρχάς σου, ἀποποιούμενος δὲ ἐξ ἑτέρου νὰ ἐφαρμόσῃς αὐτὰς χρείας τυχούσης, πράττεις συνεπῶς καὶ ἀνεπιλήπτως.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Διατί, Εὐσέβιε;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Διότι ἠδύνατό τις, ἐν ἐνδεχομένῃ περιπτώσει, νὰ σοὶ ἀπαντήσῃ· «Ἔχεις πεποίθησιν, Ἀγαθόβουλε, εἰς τὴν ὀρθότητα καὶ τὴν ἰσχὺν τῶν ἰδεῶν σου; Ἰδοὺ τὸ στάδιον ἀνοικτὸν, ἐλθὲ νὰ τὰς ἐφαρμόσῃς».

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἂν τοιοῦτό τι μοὶ ἐλέγετο, θὰ ἔλεγα καὶ ἐγὼ ὅ,τι εἴπαμεν πρὸ ὀλίγου.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἂν ὅμως πάλιν ὑποθέσωμεν ὅτι ἐκεῖνοι ἀνταπαντῶντες σοὶ ἔλεγαν τὰ ἑξῆς· «Ἐσκέφθημεν καλῶς, Ἀγαθόβουλε, καὶ ἐπὶ τῶν ὠφελημάτων καὶ ἐπὶ τῶν ἀτοπημάτων τῆς προσκλήσεώς σου εἰς τὴν ἐξουσίαν· καὶ ναὶ μὲν, ἐκ τοῦ ἑνὸς μέρους, ἡ πρόσκλησίς σου θὰ γεννήσῃ δυσκολίας

τινάς, ἢ δυσκολίας πολλὰς ἂν θέλῃς, διότι τὸ ὄνομά σου ἠμπορεῖ νὰ ἐρεθίσῃ, νὰ συνασπίσῃ, νὰ συσπειρώσῃ τὰ στίφη ὅλα τῶν ἐναντίων κατὰ σοῦ· ἐκ τοῦ ἑτέρου ὅμως, φρονοῦμεν ὅτι μεγάλα πλεονεκτήματα μᾶς ἐγγυᾶται ἡ παρουσία σου, διότι οὐδεὶς ἔχει τοσαύτην πεποίθησιν ὅσην σὺ εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ἰδεῶν σου, ἡ δὲ πεποίθησις εἶναι δύναμις πάντοτε μεγάλη καὶ δυσπροσμάχητος· καὶ καλῶς ἐφ' ὅλων τούτων σκεφθέντες, καὶ πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες ὅτι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ δὲν ὑπάρχουν καλὰ καὶ κακὰ χωριστὰ ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἄμικτα, ἀλλὰ πάντοτε τὰ καλὰ ἀνάμικτα μετὰ τῶν κακῶν, εἰς δὲ τὴν ἀνθρωπίνην φρόνησιν ἀπόκειται νὰ ἐκλέξῃ καὶ προτιμήσῃ τὸ μίγμα ἐκεῖνο ὅπου πλεονάζουν τὰ καλὰ τῶν κακῶν, καὶ θέντες εἰς τὴν πλάστιγγα τοὺς ἀριθμοὺς ἢ τὰ κεφάλαια, καθὼς λέγεις τῶν ἑκατέρωθεν ὠφελημάτων καὶ ἀτοπημάτων τούτων, εὑρίσκομεν βαρύτερα τῶν ἄλλων τὰ ἐκ τῆς παρουσίας σου ὠφελήματα. Σοὶ ἐπαναλαμβάνομεν λοιπόν· Ἐλθὲ νὰ ἐφαρμόσῃς τὰς ἰδέας σου». Τί θ' ἀπεκρίνεσο, λέγε, ἂν, πρὸς τοῖς ἀνωτέρω, σοὶ ἔλεγον καὶ ταῦτα;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Θ' ἀπεκρινόμην καὶ τότε διὰ τῆς αὐτῆς ἀρνήσεως.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἀλλὰ τότε, φίλε Ἀγαθόβουλε, δὲν θὰ εἶχες τὸ δίκαιον εἰς τὸ μέρος σου, καὶ ἡ ἐπιμονή σου θὰ ἐλογίζετο εὐλόγως ὡς ἰδιοτροπία.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὄχι, φίλοι μου, δὲν εἶναι ποσῶς ἰδιοτροπία. Ὁ Θεὸς νὰ μὲ φυλάξῃ τοῦ δυστυχήματος τοῦ ν' ἀκροασθῶ, ἐν περιστάσεσι σοβαραῖς, ἐμπνεύσεις ἰδιοτροπίας ἢ περιφιλαυτίας! Πᾶς χρηστὸς καὶ τίμιος ἄνθρωπος χρεωστεῖ νὰ ἦναι συνεπὴς εἰς τὰς πεποιθήσεις του, νὰ μὴ διστάζῃ ἐνεργῶν συμφώνως πρὸς αὐτάς, καί, ἀνάγκης τυχούσης, νὰ γίνεται μάρτυς αὐτῶν, θυσιάζων καὶ τὴν ζωήν του, καὶ αὐτὴν δὲ προσέτι τὴν πολυτιμοτέραν τῆς ζωῆς ὑπόληψίν του, ἂν καὶ ἡ τελευταία αὕτη θυσία συντελῇ ὁπωσδήποτε εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῶν προσφιλῶν αὐτοῦ ἰδεῶν. Ὁπόταν ὅμως τὸ πρᾶγμα ἔχῃ ἄλλως, ὁπόταν ἡ μὲν θυσία τῆς ὑπολήψεώς του κινδυνεύῃ νὰ γείνῃ ἐπὶ ματαίῳ, τὸ δὲ χειρότερον, συγχρόνως μετὰ τῆς ὑπολήψεως αὐτοῦ, κινδυνεύωσι καὶ αὐταὶ αἱ προσφιλεῖς αὐτοῦ ἰδέαι, ἀτελῶς καὶ κακῶς ἐφαρμοζόμεναι, νὰ ναυαγήσωσι καὶ ν' ἀποτύχωσιν ἐπιπολύ, ἂν ὄχι διαπαντός, τότε, φίλοι μου, ὁ ἄνθρωπος οὗτος παραγγέλλεται ὑπὸ τοῦ ἱερωτάτου καθήκοντος ν' ἀρνηθῇ ἐπιμόνως.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Οἱ τελευταῖοι λόγοι σου νομίζω ὅτι χρῄζουν ἀποδείξεως. Ἐπιθυμῶ, φίλε Ἀγαθόβουλε, νὰ πεισθῶ, ἀλλ' ἀκόμη δὲν πείθομαι. Εἶπες ὅτι ἀπαιτοῦνται περισσότερα κεφάλαια. Ὑποτεθείσθω ὅτι τὰ κεφάλαια σοὶ τὰ ὑπόσχονται. Τότε λοιπὸν τί ἄλλο λείπει;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Λείπει ἡ ἐγγύησις καὶ ἡ πεποίθησις ὅτι τὰ κεφάλαια ταῦτα θὰ ὑπάρξωσι διαθέσιμα μέχρι τέλους. Ἐν συνόλῳ, φίλοι μου, ἵνα πεισθῆτε ὅτι ἔχω δίκαιον, πρέπει δύω τινὰ νὰ ἔχετε ὑπ' ὄψιν. Πρῶτον, ὅτι τὰ δίανικὰ αὐτὰ κεφάλαια δὲν δύναται νὰ τὰ ἔχῃ τις ἐκ προκαταβολῆς, καὶ

ν' ἀσφαλίσῃ αὐτὰ ἐντὸς τοῦ κιβωτίου του, ἀλλὰ θὰ τῷ παρέχωνται βαθμηδὸν καὶ ἐκ διαλειμμάτων, ἡ δὲ παροχὴ αὕτη δὲν ἐξαρτᾶται ἐκ μιᾶς, ἀλλ' ἐκ δύω θελήσεων, τοῦ τε διδόντος καὶ τοῦ λαμβάνοντος, κατὰ δὲ τὸ σοφὸν λόγιον τοῦ Ἐπικτήτου· «Τῶν ὄντων τὰ μὲν ἐφ' ἡμῖν, τὰ δὲ οὐκ ἐφ' ἡμῖν»· καὶ δεύτερον ὅτι, ἵνα ἐπιτύχῃ ἡ ἐν λόγῳ ἐπιχείρησις, ὁ ἀγὼν πρέπει νὰ ἐξακολουθήσῃ μέχρι τέλους· ἡμιτελὴς δὲ μένων καὶ ματαιούμενος, δὲν φέρει μόνον τὸ κακὸν ἀποτέλεσμα τῆς ἀποτυχίας τῆς ἐπιχειρήσεως, ἀλλὰ καὶ τὸ ἔτι λυπηρότερον τῆς δυσφημίας αὐτῆς, κινδυνευούσης, ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς ἀποτυχίας, καὶ ἐκ μέρους μάλιστα τοῦ θερμοτάτου καὶ προθυμοτάτου τῶν ἰδεῶν τούτων πρεσβευτοῦ, ν' ἀποδειχθῇ οὖσα ὅ,τι καὶ σήμερον ἀκόμη κηρύττεται παρὰ τῶν πολλῶν, θεωρητική, ἢ μᾶλλον σχολαστική, εὐτοπία.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ τί σ' ἐμποδίζει τοῦ ν' ἀκολουθήσῃς ἀνενδότως τὴν πορείαν σου μέχρι τέλους;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἡ ἐρώτησίς σου, Εὐσέβιε, καταδεικνύει ἄγνοιαν, ἐν γένει μὲν τῶν πραγμάτων, ἰδίως δὲ τῆς σημασίας τοῦ εἰρημένου ἀξιώματος τοῦ στωϊκοῦ Ἐπικτήτου. Θὰ εἶχε τὸν τόπον της ἡ ἐρώτησίς σου, ἂν τὴν ἀπηύθυνες εἰς μόνην τὴν Βασιλείαν.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Φρονεῖς λοιπὸν ὅτι ἡ Βασιλεία, ἥτις πρὸ παντὸς ἄλλου ἐνδιαφέρεται εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ἰδεῶν σου, ἠδύνατό ποτε νὰ διακόψῃ τὴν ἀρξαμένην τυχὸν πορείαν σου;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Μάλιστα, Στέφανε, τὸ φρονῶ.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ὁποίαν λοιπὸν ἰδιότητα εἰς αὐτὴν ἀποδίδεις;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Οὐδεμίαν, Εὐσέβιε, κακὴν ἰδιότητα. Πείθομαι περὶ τῶν ἀγαθῶν προθέσεων τῆς Βασιλείας· δὲν ἀμφιβάλλω παντάπασι περὶ τῶν εὐνοϊκῶν αὐτῆς ὑπὲρ τῆς ἐπιτυχίας τῶν ἰδεῶν μου, ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, διαθέσεων, διότι αὐτὴ πρώτη πρέπει νὰ ἐνδιαφέρεται ὑπὲρ αὐτῆς, καὶ χάριν τῆς εὐκλείας αὐτῆς, καὶ χάριν τῆς κοινῆς τῶν πολιτῶν εὐδαιμονίας· ἀλλά. . . . .

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἀλλὰ τί;

ΑΓΑΓΟΒΟΥΛΟΣ. Ἀλλὰ διστάζω ἂν μέχρι τέλους δὲν ὑποχωρήσῃ.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Πάλιν λοιπὸν ἐγὼ ἐρωτῶ· ὁποίαν λοιπὸν ἰδιότητα εἰς αὐτὴν ἀποδίδεις;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Μὲ ἀναγκάζεις, Εὐσέβιε, νὰ ἐπαναλάβω τὰ αὐτὰ πολλάκις. Δὲν μὲ δυσαρεστεῖ ὅμως τοῦτο, διότι μοὶ παρέχεται ἀφορμὴ νὰ λαλήσω εὐσεβῶς καὶ φιλοφρόνως περὶ τῆς Βασιλείας, συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχάς μου καὶ πρὸς τὰς πεποιθήσεις μου. Γνωρίζω, φίλοι μου, ἐκ πείρας καὶ γνώσεων ἀσφαλῶν τὸν ἐξαίρετον χαρακτῆρα τοῦ βασιλεύοντος προσώπου· τὰ δὲ περὶ τῆς Βασιλείας φρονήματά μου, προερχόμενα ἐκ τῆς συναισθήσεως τῆς ἀνάγκης ἣν ἔχει τῆς ὑπερτάτης ταύτης θεσμοθεσίας ἡ ἡμετέρα πατρίς, μὲ διατηροῦν εἰς ἀκλονήτως πιστὰ καὶ εὐλαβῆ πρὸς αὐτὴν αἰσθήματα. Ἰδού,

φίλοι μου, σαφῶς καὶ εἰλικρινῶς, πῶς διάκειμαι πρὸς τὴν Βασιλείαν. Καὶ ἐν τούτοις δὲν δυσκολεύομαι νὰ ἐπαναλάβω περὶ αὐτῆς ὅ,τι καὶ πρὸ ὀλίγου εἶπα καὶ ἠνίχθην.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Δηλαδή;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὅτι διστάζω καὶ δυσπιστῶ.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἀλλὰ πῶς συμβιβάζεις τὴν δυσπιστίαν σου ταύτην πρὸς τὴν ὁποίαν ἔχεις καλὴν περὶ τῆς Βασιλείας ἰδέαν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Πολὺ καλὰ τὴν συμβιβάζω, διότι ἡ δυσπιστία μου δὲν θὰ προήρχετο εἰμὴ ἐκ τοῦ φόβου τῆς ἀνάγκης.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ποίας ἀνάγκης;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τῆς ἀνάγκης εἰς ἣν ἡ Βασιλεία δύναται νὰ εὑρεθῇ τοῦ νὰ μὲ διακόψῃ ἐνεργοῦντα, θέλουσα νὰ σώσῃ τὸ Κράτος.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ ἂν ἡ σωτηρία τοῦ Κράτους ἀπαιτῇ τὴν διακοπὴν τῶν ἐνεργειῶν σου, διατί ὑποτίθεται ὅτι σὺ θὰ ἤθελες νὰ τὰς ἀκολουθήσῃς;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Διότι ἐγὼ θὰ ἐφρόνουν ὅτι τὸ Κράτος διὰ τῆς ἐπιμονῆς ἐσώζετο.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἡ δὲ Βασιλεία;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἡ δὲ Βασιλεία ὅτι διὰ τῆς ἐπιμονῆς τὸ Κράτος ἐκινδύνευε.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Θὰ ἦτον λοιπὸν ζήτημα ἀγαθῆς πίστεως ἀμφοτέρωθεν.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Βεβαιότατα.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ ἂν ἐδοκίμαζες νὰ προχωρήσῃς τοὐλάχιστον μέχρι τινός;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἡ πεποίθησίς μου εἶναι ὅτι τὸ σχέδιόν μου, ἵνα ἐπιτύχῃ, πρέπει νὰ προχωρήσῃ μέχρι τέλους ἀπροσκόπτως· καὶ τότε μόνον ἐκεῖνο μὲν θὰ ἐπιτύχῃ, ἐγὼ δὲ θὰ δικαιωθῶ.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἂν δὲ μείνῃ ἀτελὲς καὶ ἐν τῷ μέσῳ;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τότε, ἐκεῖνο μὲν θ' ἀποτύχῃ οἰκτρῶς καὶ χλευασθῇ, ἐγὼ δὲ θὰ θεωρηθῶ ὡς ἀγύρτης. Αἱ ἀγαπηταί μου ἰδέαι θὰ ναυαγήσωσι, δυσκόλως δὲ θὰ εὑρεθῇ ἐν τῷ μετ' ὀλίγον μέλλοντι ἄλλος, ἵνα ἐπιχειρήσῃ τὰ αὐτά.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ λοιπόν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καὶ λοιπὸν ἰδοὺ διατὶ δυσπιστῶ, καὶ τῆς δυσπιστίας μου δὲν παραδέχομαι οὐδένα κριτὴν ἄλλον ἐκτὸς ἐμαυτοῦ· καὶ ἰδοὺ διατί εὔχομαι καὶ συμβουλεύω νὰ γείνῃ ἡ ἐφαρμογή, ἐλλείψει τῶν πολλῶν, δι' ὀλιγωτέρων κεφαλαίων.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἐνόησα.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἱκανὰ λοιπὸν, καὶ πολλὰ μάλιστα, εἴπαμεν περὶ τούτου. Τί λέγετε τώρα περὶ τῆς ἄλλης ἐκείνης αἰτιάσεως, ὅτι αἱ ἰδέαι τῶν τριῶν ἡμῶν περὶ τῆς ἐν τῇ Πολιτείᾳ Δικαιοσύνης εἶναι ἁπλαῖ θεωρίαι καὶ οὐδὲν ἄλλο. Τὸ κατ' ἐμέ, οὐδὲν αἰσθάνομαι ἀναγκαῖον νὰ προσθέσω, φρονῶν

ὅτι αὐτὸ τοῦτο ἐναργῶς ἀπέδειξα, τὸ ἐξόχως πρακτικὸν τῶν εἰρημένων ἰδεῶν.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Βεβαίως, διὰ τῶν δύω μάλιστα πρακτικωτάτων καὶ συντελεστικωτάτων ἐκείνων κανόνων, τοῦ βλέπειν πάντοτε εἰς τὰ ἐμπρὸς, καὶ τοῦ ἐνεργεῖν ἄνευ μηδεμιᾶς ἐξαιρέσεως.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Μὲ συγχωρεῖς, Ἀγαθόβουλε, εἰς τοῦτο κἄτι νὰ παρατηρήσω. Νομίζω ὅτι ἔδωκες μικρὰν τινα ἀφορμὴν εἰς τὴν ἔνστασιν ταύτην, καὶ κἄπως κἄπως ἔδειξες δισταγμόν τινα ἐκ μέρους σου.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ποῦ, Στέφανε, καὶ πότε;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ὅτε, λαλῶν περὶ τοῦ πόθεν θὰ γείνῃ ἡ πρώτη ἐφαρμογὴ, εἶπες ὅτι αὕτη ἠδύνατο νὰ γείνῃ ἀμφοτέρωθεν, ἐνόμιζες ὅμως ὅτι ἦτον ἁπλούστερον νὰ γείνῃ ἐκ τῶν ἄνω, ἐκ τῆς Βασιλείας δηλαδὴ καὶ τῆς νομοτελεστικῆς ἐξουσίας. Εἰς τοῦτο ἴσως αἱ ἰδέαι σου ἔπρεπε νὰ ἦναι σαφέστεραι καὶ ὁριστικώτεραι.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἔχεις δίκαιον, Στέφανε, καὶ πολὺ εὐχαριστῶ διὰ τὴν παρατήρησίν σου ταύτην. Καὶ ἐγὼ τὴν αὐτὴν ἰδέαν ἤθελα νὰ ἐκφράσω, ἂν καὶ παραδεχθεὶς τὸ δυνατὸν καὶ τῆς ἐκ τῶν κάτω διορθώσεως, ἔπραξα τοῦτο ἵνα μὴ στερήσω τῆς τιμῆς αὐτῆς καὶ τὸ μέρος τοῦτο τῆς Πολιτείας. Ἐξηγούμενος ἤδη σαφέστερα, καὶ ἀφαιρῶν πᾶσαν αἰτίαν δισταγμοῦ καὶ ἀοριστίας, ἀποφαίνομαι ὅτι ἡ τοῦ ἔργου πρωτοβουλία ἀνήκει εἰς τὰ ἄνω.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Εἰς τὴν Βασιλείαν λοιπὸν θεωρεῖς ἐνυπάρχον τὸ καθῆκον τῆς πρωτοβουλίας;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἀδιστάκτως.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Τί ἰδίως εἰς τοῦτο σὲ παρακινεῖ;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἡ μεγάλη ἰσχὺς ἣν ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ ἔχει ἡ εἰρημένη Ἀρχή.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Φρονεῖς λοιπὸν, Ἀγαθόβουλε, ὅτι ἡ Ἀρχὴ αὕτη κέκτηται τὴν ἀναγκαίαν δύναμιν, ἵνα ἐπιχειρήσῃ τὸ μέγα τοῦτο τῆς διορθώσεως ἔργον, ἔργον μέγιστον, δυσχερέστατον, σχεδὸν ἀκατόρθωτον, ὡς προσκροῦον εἰς τοσαῦτα συμφέροντα, εἰς τὰ συμφέροντα τοσούτων κακῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα μόνα σήμερον ἔχουν εἰς χεῖράς των καὶ ἀσκοῦν ὅλην τὴν δύναμιν τῆς ἐξουσίας, καὶ τὰ ὁποῖα, διῃρημένα ὄντα ἐν ταῖς μεταξὺ αὐτῶν διαμάχαις, ἐν ἀκαρεῖ τείνουν νὰ δώσωσι πρὸς ἄλληλα τὴν χεῖρα, ἅμα αἰσθανθῶσιν ὅτι ἀπειλεῖται τὸ διατηροῦν καὶ τρέφον αὐτὰ σύστημα;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Μάλιστα, Εὐσέβιε. Τοῦτο φρονῶ, καὶ περὶ τούτου εἶμαι ἀδιασείστως πεπεισμένος.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ ποῦ ηὗρε τοσαύτην δύναμιν ἡ ἐν Ἑλλάδι ἐξουσία, ἥτις πολιτικῶς μὲν ἄγεται καὶ φέρεται ὑπὸ τῶν κομμάτων, διοικητικῶς δὲ εὑρίσκεται ἐν πλήρει παραλύσει, οἰκονομικῶς δὲ ἐν διαρκεῖ χρεωκοπίᾳ; Εἶναι ἢ δὲν εἶναι ἀληθῆ ταῦτα, Ἀγαθόβουλε;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δυστυχῶς, ναί.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ὁμολογεῖς λοιπὸν τὴν ἀτασθαλίαν τῶν φατριῶν, ὁμολογεῖς τὴν παράλυσιν, ὁμολογεῖς τὴν χρεωκοπίαν ;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καὶ πῶς ν' ἀρνηθῶ τὰ πασιφανῆ;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Μήπως φρονεῖς ὅτι δύναται νὰ ἐρεισθῇ ἐπὶ τῆς ἰσχύος τοῦ στρατοῦ; Ἀλλ' ὑπάρχουν οἱ φοβούμενοι ὅτι, ἐν ἡμέρᾳ τινί, καὶ ἡ σύμπραξις ταύτης τῆς δυνάμεως ἠμπορεῖ νὰ ἐκλείψῃ.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καθ' ὃν τρόπον ὁδεύουν σήμερον τὰ πράγματα, ὅλα κατ' ἀτυχίαν εἶναι δυνατά.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ λοιπόν ;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καὶ λοιπὸν πείθομαι καὶ ἰσχυρίζομαι ὅτι ἡ τοιαύτη ἀρχή, ἡ ἀγομένη καὶ φερομένη ὑπὸ τῶν φατριῶν, ἡ διοικητικῶς παράλυτος, ἡ οἰκονομικῶς χρεωκόπος, ἡ στρατιωτικῶς ἀμήχανος, εἶναι μία τῶν ἰσχυροτάτων ἀρχῶν ἐκ τῶν ὅσαι ὑπῆρξαν, ὑπάρχουν, ἢ θὰ ὑπάρξωσί ποτε ἐν τῷ κόσμῳ.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Δηλαδή, ἂν μεταβληθῇ ἐκ βάσεως καὶ ἐξ ὑπαρχῆς, καὶ ἂν ἐξέλθῃ ἐκ λουτροῦ τινος παλιγγενεσίας νέα καὶ ἀλλοία. Ἀλλὰ τότε ὁ λόγος θὰ ἦναι περὶ πραγμάτων ἰδανικῶν καὶ φανταστῶν καὶ μελλόντων.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὄχι, ὄχι. Ὁποία εἶναι καὶ εὑρίσκεται σήμερον, καθὼς γράφουν οἱ συμβολαιογράφοι.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Μᾶς ἐσυνείθισες, φίλε Ἀγαθόβουλε, νὰ σεβώμεθα τὰς ἰδέας καὶ τὰς γνώμας σου. Ἀλλὰ τώρα φοβοῦμαι ὅτι παραδοξολογεῖς.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Διόλου δὲν παραδοξολογῶ, Εὐσέβιε. Ἂν δὲ καὶ σὺ καὶ ὁ Στέφανος θελήσετε νὰ μὲ ἀκολουθήσετε ἀποδεικνύοντα τοὺς ἰσχυρισμούς μου καὶ τὰς πεποιθήσεις μου, εἶμαι βέβαιος ὅτι θὰ πεισθῆτε ἐντελῶς.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Λέγε λοιπὸν καὶ σὲ ἀκούομεν.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Θέλω, φίλοι μου, καὶ ἐνδιαφέρομαι νὰ πεισθῆτε, ὄχι μόνον ὅτι αὐτὸ τὸ ὁποῖον ἰσχυρίζομαι, ἡ μεγάλη δηλαδὴ καὶ ἔκτακτος δύναμις τῆς ἐν Ἑλλάδι ἀνωτάτης ἀρχῆς, ὑπάρχει πράγματι, ἀλλ' ὅτι καὶ κατ' ἀνάγκην ὑπάρχει, καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν εἰμὴ τοιαύτη νὰ ὑπάρχῃ. Ἐν ἄλλαις λέξεσι θέλω νὰ πεισθῆτε, ὄχι μόνον περὶ τῆς ὑπάρξεως, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ λόγου τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς. Ἠκούσατε, ὑποθέτω, πολλάκις νὰ γίνεται ὁμιλία περὶ λόγου ὑπάρξεως τῶν τῶν ἐν τῷ κόσμῳ πραγμάτων. Ποίαν σημασίαν ἐδώκατε εἰς τὴν φράσιν ταύτην;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Περὶ τίνος κόσμου μᾶς ἐρωτᾷς ; περὶ τοῦ φυσικοῦ ἢ τοῦ ἠθικοῦ ;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Σᾶς ἐρωτῶ περὶ ἀμφοτέρων.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Προκειμένου περὶ τοῦ φυσικοῦ κόσμου, λόγος ὑπάρξεως εἶναι ἡ σχέσις τῶν αἰτίων πρὸς τὰ αἰτιατά, καθώς, παραδείγματος χάριν, ὁ λόγος τοῦ ψύχους τὸν χειμῶνα καὶ τοῦ καύσωνος τὸ θέρος εὑρίσκεται ἐν τῇ θέσει

τοῦ ἡλίου πρὸς τὴν γῆν, ὁ λόγος τῆς βαρύτητος εἶναι ἐν τῇ ἀμοιβαίᾳ ἕλξει τῶν σωμάτων κτλ.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Περὶ δὲ τοῦ ἠθικοῦ κόσμου τί φρονεῖτε; Δὲν βλέπετε ἐπίσης ἐν τοῖς πράγμασιν αὐτοῦ σχέσεις ἐπίσης ἀμοιβαίας, καὶ ἐπίσης αἴτια καὶ αἰτιατά;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ναί, ἀλλ' ὄχι τόσον ἐναργῶς καὶ εὐδιακρίτως, καθὼς ἐν τῷ φυσικῷ κόσμῳ.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καὶ σύ, Εὐσέβιε, τί φρονεῖς περὶ τούτου;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Συμφωνῶ καὶ ἐγὼ μετὰ τοῦ Στεφάνου.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καὶ πῶς; δὲν παραδέχεσθε ὅτι ἡ σπατάλη καὶ ἡ ἀργία καταστρέφουν πλούτη;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Τοῦτο, ναί.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δὲν ἀναγνωρίζετε ὅτι ἡ ἐργασία καὶ ἡ οἰκονομία παράγουν περιουσίας;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ τοῦτο, ναί.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δὲν ὁμολογεῖτε ὅτι ἡ ἕξις διευκολύνει τὰ δυσχερῆ, ὅτι ἡ μάθησις ἀναπτύσσει τὴν διάνοιαν, ὅτι ἡ ἀλήθεια κατισχύει τοῦ ψεύδους, καὶ τὰ τοιαῦτα;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Βέβαια.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Μάλιστα.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἰδοὺ λοιπὸν κανόνες καὶ ἐν τῷ ἠθικῷ κόσμῳ, ἰδοὺ λόγοι ὑπάρξεως, ἰδοὺ σχέσεις μεταξὺ αἰτιατῶν καὶ αἰτίων.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ναί, ἀλλὰ δὲν εἶναι πάντοτε σαφεῖς καὶ εὐδιάγνωστοι αἱ τοιαῦται σχέσεις.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καθὼς αἱ ἐν τῷ φυσικῷ κόσμῳ, θέλετε νὰ εἴπῆτε. Σᾶς ἐρωτῶ ὅμως· δὲν εἶναι καὶ πολλαὶ τῶν ἐν τῷ φυσικῷ κόσμῳ σχέσεων εἰς τοὺς πολλοὺς ἢ ὅλως ἄγνωστοι, ἢ, τὸ χειρότερον, κακῶς παρ' αὐτῶν, καὶ ὡς ἄλλαι ἀντ' ἄλλων, γνωριζόμεναι;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Βεβαιότατα.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Λοιπόν, φίλοι μου, τὸ πᾶν συνίσταται εἰς τὸ ν' ἀντιλαμβάνεται ὁ ἄνθρωπος καὶ νὰ διαγινώσκῃ καλῶς καὶ τὰ τοῦ φυσικοῦ καὶ τὰ τοῦ ἠθικοῦ κόσμου. Εἶναι δὲ ἀξία παντὸς κόπου ἡ μελέτη τῶν τοιούτων σχέσεων. Καὶ ἠξεύρετε τί ἀκόμη;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Τί;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Εἶναι ὁ ἀκριβὴς ἔλεγχος τῆς ἀληθείας τῶν πραγμάτων. Πολλὰ πράγματα παριστάνονται εἰς ἡμᾶς πολλάκις ὑπὸ μορφὴν ἄλλην παρὰ τὴν ἀληθῆ καὶ σταθερὰν αὐτῶν μορφήν. Ποσάκις, ἐν τοιαύτῃ περιστάσει, δὲν ἐξερχόμεθα τῆς ἀπάτης, καταφεύγοντες εἰς τὸν λόγον τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν!

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ ἂν ἡ ἐκ τῶν αἰσθήσεων ποριζομένη γνῶσις δὲν συμφωνῇ

πρὸς τὴν ἐκ τοῦ λόγου τῆς ὑπάρξεως ποριζομένην, δὲν θὰ εὑρεθῇς τότε εἰς ἀμηχανίαν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἡ τοιαύτη προσωρινὴ ἀμηχανία οὐδὲν ἔχει τὸ βλαπτικόν· ἀπ' ἐναντίας, μοὶ παρέχει ἀφορμὴν νὰ σκεφθῶ, νὰ ἐξετάσω καὶ νὰ εὕρω τὴν ἀλήθειαν.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ ποῦ θὰ ἦναι ἡ ἀλήθεια;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὦ! ἡ ἀλήθεια, μὴ ἀμφιβάλλετε, θὰ ἦναι πάντοτε ἐν τῷ λόγῳ τῶν ὄντων ἢ τῶν πραγμάτων. Ὅθεν, ἂν ὁ λόγος συμφωνῇ πρὸς τὴν αἴσθησιν, ἔχετε τὸν ἔλεγχον τῆς ἀληθείας· ἂν δὲν συμφωνῇ, ἐξετάσατε, καὶ ἡ ἀλήθεια θὰ εὑρεθῇ. Ἐν τῷ φυσικῷ κόσμῳ, παραδείγματος χάριν, ὅλα τὰ βαρύτερα τῆς ἀτμοσφαίρας ἕλκονται πρὸς τὴν γῆν· ὅταν ἴδῆτε λοιπὸν λέμβον ἀεροστατικὴν φερομένην πρὸς τὰ ἄνω, τὴν λέμβον αὐτήν, κατὰ τὴν ἐκ τῶν αἰσθήσεων κρίσιν, θὰ τὴν θεωρήσετε βαρυτέραν τῆς ἀτμοσφαίρας. Θὰ εὑρεθῆτε τότε ἀπέναντι διλήμματος· ἢ αἱ αἰσθήσεις σᾶς ἀπατοῦν, ἢ ὁ νόμος τῆς βαρύτητος ἀνετράπη. Μικρόν τι ἐξετάζοντες θὰ εὕρετε ὅτι δὲν εἶναι οὔτε τὸ ἕν, οὔτε τὸ ἄλλο. Ὑπεράνω τῆς λέμβου, καὶ ἀνασύρουσαν αὐτήν, θὰ ἴδῆτε σφαῖραν μεγάλην, πλήρη ἀερίου κουφοτέρου τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος, θὰ ὑπολογίσετε ὅτι τὸ ὅλον τοῦ ὄγκου, σφαίρας τε καὶ λέμβου, εἶναι κουφότερον ὄγκου ἴσου ἀέρος ἀτμοσφαιρικοῦ, καὶ ὅτι ἡ ἰσχὺς τοῦ φυσικοῦ νόμου διετηρήθη. Δὲν σᾶς ἠπάτησαν λοιπὸν αἱ ὑμέτεραι αἰσθήσεις, εἰμὴ καθ' ὅσον ἀφέθητε ν' ἀπατηθῆτε, καὶ ἐξετάζοντες ηὕρατε τὴν ἀλήθειαν.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ὅταν λοιπὸν ὁ λόγος τῶν πραγμάτων συμφωνῇ πρὸς τὰ πράγματα . . . ;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τότε θὰ ἦσθε βέβαιοι ὅτι βλέπετε τὰ πράγματα, ὄχι μόνον ὑπὸ τὴν ἀληθῆ, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὴν σταθερὰν αὐτῶν μορφήν.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ ὅταν δὲν συμφωνῇ; . . .

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τότε θὰ εἴπῆτε ὅτι ἡ φαινομένη δὲν εἶναι ἡ σταθερὰ κατάστασις τῶν πραγμάτων.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Λοιπὸν ἐπὶ τοῦ προκειμένου;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου, εἴπατε ὅτι παραδοξολογῶ, ὅτε διισχυρίσθην ὅτι ἡ ἐν Ἑλλάδι βασιλικὴ Ἀρχὴ εἶναι ἐκ τῶν ἰσχυροτέρων ἐν τῷ κόσμῳ ἐξουσιῶν. Θέλω λοιπὸν τώρα ν' ἀποδείξω, ὄχι μόνον ὅτι οὕτω τὸ πρᾶγμα ὑπάρχει, ἀλλὰ καὶ ὅτι δὲν δύναται εἰμὴ οὕτω νὰ ὑπάρχῃ.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἄρχισε ἀπὸ τοῦ τελευταίου, ὥστε τὸ πρῶτον νὰ ἔλθῃ κατόπιν εἰς ἀπόδειξιν αὐτοῦ.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος, οὐδὲν ἐν αὐτῇ εἶχε διαμείνει ὄρθιον. Ὁ ζυγὸς οὗτος εἶχεν ἰσοπεδώσει καὶ γενεῶν διαφοράς, καὶ διακρίσεις ἀρχῶν, καὶ ἠθῶν παραδόσεις, καὶ τὰ πάντα. Καὶ τὰ πάντα ἔμειναν ἐρείπια, πεδίον ἀχανές, πίναξ ἄγραφος. Ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τούτου, μία μόνη ἠγέρθη στήλη ὀρθία, ἡ στήλη τῆς Βα-

σιλείας. Ἡ κοινὴ συνείδησις, ἡ συναίσθησις τῆς γενικῆς ἀνάγκης, ἐστερέωσαν τὴν στήλην ταύτην· καὶ οὕτως ἐσχηματίσθη ἡ μόνη ὑπεροχὴ ἐν περιοχῇ ἰσοπέδῳ, ἡ μόνη ἀνισότης ἐν πλήρει ἰσότητι. Ἐν ἄλλοις ἔθνεσι καὶ ἐν ἄλλαις ἐπικρατείαις, ὅπου ὑπάρχουν πολλαὶ ὑπεροχαὶ καὶ πολλαὶ ἀνισότητες, διαμαχόμεναι πρὸς ἀλλήλας, ὑπὲρ οὐδεμιᾶς λογίζεται ὕψος, εἰμὴ τὸ τυχὸν ἐναπομένον μετὰ τὴν ἐξίσωσιν αὐτοῦ πρὸς τὸ ὕψος τῶν ἄλλων· ἐν Ἑλλάδι, τῆς στήλης οὔσης μοναδικῆς, τὸ ὕψος ὅλον λογίζεται ὑπὲρ αὐτῆς. Ἐννοεῖτε ὅσα λέγω;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἐννοοῦμεν ὅτι λέγεις πῶς ἀλλοῦ ὑπάρχουν δυνάμεις ἀντικρουόμεναι πρὸς ἀλλήλας, καὶ ἑπομένως ἐξουδετερούμεναι κατὰ μέρος τῆς ἰσχύος αὐτῶν, ἐνῷ, μιᾶς οὔσης τῆς δυνάμεως ἐν Ἑλλάδι, ἡ ἰσχὺς αὐτῆς διαμένει ἀμείωτος.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἐφαρμόσατε τώρα τὴν θεωρίαν ταύτην εἰς τὴν πρᾶξιν, καὶ παρατηρήσατε ἂν τὸ πρᾶγμα ἦναι ἀληθές.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἐν τούτοις, ἡ σύγχρονος ἱστορία λέγει ὅτι ἡ πρώτη τῆς Ἑλλάδος Βασιλεία ἐφυγαδεύθη, καὶ ὁ Βασιλεὺς καὶ ἡ Βασίλισσα ἀπέθανον ἐν τῇ ἐξορίᾳ.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τοῦτο, Εὐσέβιε, εἶναι ἀληθές· ἀλλὰ ποῖος, τὰ συμβάντα μελετῶν τῶν τελευταίων ἡμερῶν τοῦ ἀγαθοῦ ἐκείνου Βασιλέως, δὲν θὰ ὁμολογήσῃ ὅτι τὸ λυπηρὸν τῆς Βασιλείας ἐκείνης τέλος δὲν τὸ προητοίμασε τὸ ἀμφιῤῥεπές, καὶ ἡ ἐκ τῆς πρὸς τὴν χύσιν τοῦ ἐμφυλίου αἵματος φρίκης ἐγκατάλειψις τοῦ ἐδάφους ὑπ' αὐτῆς; Μὴ λησμονήσετε δὲ ὅτι τοῦτο ἐγένετο τὴν ἐπαύριον τῆς ὁριστικῆς κατὰ τῆς στάσεως νίκης καὶ τῆς διαλύσεως τῶν συνωμοτῶν.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Δὲν νομίζεις ἐν τοσούτῳ ὅτι τὸ συμβὰν τοῦτο τροπολογεῖ κατά τι τὴν ἰδέαν σου περὶ τῆς μεγάλης ἰσχύος τῆς βασιλικῆς ἐν Ἑλλάδι Ἀρχῆς;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὅλον τὸ ἐναντίον μάλιστα νομίζω. Πιστεύω ὅτι, ἂν ἐπῆλθέ τι δυνάμενον ν' αὐξήσῃ τὴν ἰσχὺν τῆς Βασιλείας, τοῦτο ὑπῆρξε τὸ λυπηρὸν τῆς πρώτης ἐκείνης Δυναστείας τέλος. Ἡ βασιλικὴ ἀρχὴ ἔκτοτε κατέστη ἰσχυροτέρα, καὶ ἕνεκα τῶν μετὰ ταῦτα συμβάντων, ἅτινα κατέστησαν βαθυτέρας τὰς πεποιθήσεις τοῦ κοινοῦ περὶ τῆς ἀνάγκης αὐτῆς, καὶ ἕνεκα τοῦ ἀφεθέντος παραδείγματος ὅτι ὁ θεσμὸς τῆς Βασιλείας καὶ καμπτόμενος δὲν θραύεται. Ἐπαναλαμβάνω λοιπὸν ὅτι τὸ τέλος τῆς πρώτης Δυναστείας ἐχρησίμευσεν ὡς μεγάλη ἐνίσχυσις τῆς δευτέρας.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ ποῖα ἄλλα διδόμενα ἔχεις ἐκ τῆς συγχρόνου ἱστορίας πρὸς ἀπόδειξιν τῶν λόγων σου; Δὲν ἐπολεμήθη πολλαχόθεν ἡ πρώτη ἐκείνη Βασιλεία; Δὲν ἐγένοντο κατ' αὐτῆς πολλαὶ κατὰ διαδοχὴν στάσεις.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καλῶς ἔπραξες, Εὐσέβιε, θελήσας νὰ μ' ἐνθυμίσῃς τὰ περιστατικὰ ταῦτα. Ἀλλ' εἰπέ μοι, ἔχεις ν' ἀριθμήσῃς ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς μακρᾶς ἐκείνης Βασιλείας μίαν κἂν ἐπανάστασιν;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ὁποίαν νομίζεις ὑπάρχουσαν διαφορὰν μεταξὺ ἐπαναστάσεως καὶ στάσεως;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἡ ἐπανάστασις, φίλε Στέφανε, εἶναι ἀποτέλεσμα κινήματος ὑπὸ μακρᾶς καὶ γενικῆς δυσαρεσκείας παραχθέντος, ἐνῷ ἡ στάσις σκευωρεῖται καὶ τεκταίνεται ὑπ' ὀλίγων. Ἡ μὲν ἐκρήγνυται αὐθορμήτως, ἡ δὲ ὑποκινεῖται καὶ λαθροχειρίζεται. Αἱ ἐπαναστάσεις σπανίως ἀποτυγχάνουν, ἐνῷ αἱ στάσεις σπανίως στέφονται δι' ὁριστικῆς ἐπιτυχίας.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Δι' ὁποιουδήποτε ὀνόματος θελήσῃς νὰ ὀνομάσῃς τὴν 3 σεπτεμβρίου 1843 καὶ τὴν 10 ὀκτωβρίου 1862, στάσεις ἢ ἐπαναστάσεις, ἀμφότεραι ἐπέτυχαν.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ναί, ἐπέτυχαν. Ἀλλ' ἵνα μὴ ματαίως μακρηγορῶ περὶ τῶν αἰτίων τῆς ἐπιτυχίας ταύτης, ἀρκοῦμαι νὰ σᾶς ἐνθυμίσω ὅτι ἀμφότεραι ἦσαν συνωμοσίαι στρατιωτικαί, προελθοῦσαι ἐκ γνωστῶν παροδικῶν χαλαρώσεων τοῦ στρατοῦ, καὶ παραμελήσεως τῆς προσοχῆς τῶν ἁρμοδίων. Ἠμπορεῖτε νὰ ἐρωτήσετε ἀνθρώπους πρεσβυτέρους ὑμῶν περὶ τῆς ἀληθείας τῶν ἰσχυρισμῶν μου τούτων, καθὼς καὶ περὶ τῆς ἀπεγνωσμένης θέσεως τῶν πρωτουργῶν κατὰ τὰς δύω κρισίμους ἐκείνας νύκτας.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἐγὼ κατὰ μὲν τὸ 1843 δὲν εἶχα γεννηθῆ, κατὰ δὲ τὸ 1862 ἤμην ἀκόμη νήπιον. Ἐξ ἀκοῆς ὅμως ἔχω ὅτι οἱ πρῶτοι συνωμόται τῶν δύο ἐκείνων νυκτῶν εἰς τοσαύτην ἀπόγνωσιν εἶχαν φθάσει, ὥστε ἢ ἔτρεχαν τρέμοντες καὶ πλανώμενοι τῇδε κἀκεῖσε, ἢ ἐκρύπτοντο προοιμιαζόμενοι τὴν ἐπερχομένην μεταμέλειαν. Ἐσώθησαν δὲ ἀνελπίστως καὶ ὡς ἐκ θαύματος, ἕνεκα τῶν ὁποίων ἀνέφερες πρὸ ὀλίγου λόγων.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Βλέπετε λοιπὸν ὅτι συνωμοσίαι καὶ διαφθοραὶ ἀνεμίχθησαν κατὰ τὰς δύω εἰρημένας ἐπιτυχίας. Οὐδέποτε ἡ βασιλικὴ Ἀρχὴ ἐπολεμήθη ἐν Ἑλλάδι κατὰ μέτωπον καὶ διὰ νομοταγῶν ὅπλων.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ νομίζεις ὅτι συμμερίζονται πολλοὶ τὰς ἰδέας σου περὶ τῆς μεγάλης ταύτης ἰσχύος τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὅλος ὁ κόσμος, φίλε Εὐσέβιε, καὶ ἐκεῖνοι μάλιστα περισσότερον, ὅσοι θέλουν νὰ δείξωσιν ὅτι δὲν πιστεύουν τοῦτο.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Δὲν νομίζεις ὅτι ὑπάρχουν ἄνθρωποι φρονοῦντες ἄλλως;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δὲν πιστεύω ὅτι ὑπάρχει κἀνείς, ἐκτὸς τοῦ θέλοντος νὰ ἀρνηθῇ τὴν αὐτοφανῆ ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Τότε διατί ὑποκρίνονται οἱ ὑποκρινόμενοι;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τίς οἶδεν! Ἴσως πρὸς τοῦτο ἔχουν τοὺς σκοποὺς των.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ ποίους σκοποὺς ὑποθέτεις;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Πιθανὸν νὰ θέλωσι νὰ τὴν προσελκύσωσι τεχνικώτερα.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ αἱ θωπεῖαι δὲν εἶναι ὁ καλήτερος τῆς προσελκύσεως τρόπος;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Φαίνεται πῶς ὄχι πάντοτε. Ἐνίοτε καὶ ἀγρία τις ὄψις, καὶ μικρά τις ἀπειλὴ, ἠμποροῦν νὰ συντελῶσιν εἰς τὸν σκοπόν.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἀλλὰ τότε, πρέπει ὁ μὲν ἰσχυρὸς νὰ μὴ γνωρίζῃ τὴν ἰσχύν του, ὁ δὲ ὑποκρινόμενος νὰ βάλλῃ βάσιν εἰς ταύτην τὴν ἄγνοιαν.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καὶ ποῖος σᾶς εἶπεν ὅτι δὲν εἶναι καὶ τὰ δύω ταῦτα;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Λοιπὸν καὶ τὰ ἐν ταῖς ἐκλογαῖς ἐνίοτε συμβαίνοντα δυνάμεθα νὰ τὰ ἐξηγήσωμεν κατὰ τὰς ἰδέας ταύτας;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δυνάμεθα.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Νομίζεις ὅτι δύναται νὰ ἐπηρεάσῃ εὐκόλως ἡ Κυβέρνησις τὰς βουλευτικὰς ἐκλογάς;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καλῶς ἐχόντων τῶν πραγμάτων, τὸ νομίζω.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκην ὑλικῶν ἢ ἄλλως ἐκβιαστικῶν ἐπεμβάσεων;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δὲν πιστεύω.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ τί λοιπὸν φρονεῖς περὶ τῶν ἐκλογῶν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Φρονῶ ὅτι πᾶσα ἐπέμβασις ἐκ μέρους τῆς Κυβερνήσεως εἶναι μωρία.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ δι' ἀθεμίτων καὶ διὰ θεμιτῶν μέσων;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καὶ δι' ἀθεμίτων καὶ διὰ θεμιτῶν μέσων.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἄλλοτε, λέγουν, ἐφρόνεις ἀναγκαίαν τὴν διὰ θεμιτῶν μέσων ἐπέμβασιν.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Πρὸ πολλοῦ μετέβαλα γνώμην.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ διατί μετέβαλες γνώμην;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Διὰ πολλοὺς καὶ σπουδαίους λόγους.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Πρῶτον;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Διότι δὲν θέλω νὰ πεισθῶ ὅτι ἡ Κυβέρνησις, δικαίως καὶ χρηστῶς βαδίζουσα, θὰ ἔχῃ ἐναντίον της τὰς ἐκλογάς· ἂν δὲ ὑπάρχῃ τι δυνάμενον νὰ φέρῃ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο, θὰ ἦναι μᾶλλον τὸ παράδειγμα τοῦ ἀπηγορευμένου καρποῦ.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Δεύτερον;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Διότι τὰ ὅρια τοῦ θεμιτοῦ καὶ τοῦ ἀθεμίτου, δυσδιάκριτα ὄντα αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ, θὰ συγχυσθῶσιν ἔτι μᾶλλον ὑπὸ τῶν ὑπαλλήλων ἀρχῶν, ἕνεκα κακῶς ἐννοουμένου ζήλου ἢ ἄλλης αἰτίας, ὥστε θ' ἀναλάβῃ ἡ Κυβέρνησις εὐθύνην διὰ πράξεις ἀλλοτρίας.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Τρίτον;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Διότι ἡ πεῖρα ἀπέδειξεν ὅτι καὶ οἱ κατανεύσει καὶ οἱ ἀπονεύσει τῆς Κυβερνήσεως ἐκλεγόμενοι Βουλευταὶ δὲν διαφέρουν πολὺ, οἱ μὲν ἐκ τῶν δὲ, κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Τέταρτον;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Διότι, ἀφοῦ ἀπόλυτον θὰ ζητήσῃ ἡ Κυβέρνησις τὴν ἀ-

ποχὴν τῶν Βουλευτῶν ἀπὸ τῶν διοικητικῶν ἔργων, δίκαιον εἶναι ν' ἀντιτάξῃ ἀπόλυτον καὶ τὴν ἀποχὴν αὐτῆς ἀπὸ τῶν βουλευτικῶν.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Πέμπτον;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἀρκετὰ εἶναι αὐτά, Στέφανε, νομίζω. Ἂν μολαταῦτα θέλῃς καὶ πέμπτον, πρόσθες πῶς ἐπείσθην ὅτι, εἰς ὅλα τὰ ἔργα τῆς Κυβερνήσεως, τὰ σαφῆ, ὁριστικὰ καὶ ἀπόλυτα μέτρα, παρὰ πᾶν ἄλλο, καὶ περισσότερον ὠφελοῦν καὶ καλήτερα ἐννοοῦνται.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ ἐντούτοις ἐξακολουθεῖς φρονῶν ὅτι ἡ ἐξουσία καίτοι μηδόλως ἐπεμβαίνουσα, ἐξασκεῖ τὴν μεγίστην ἐν ταῖς ἐκλογαῖς ἐπιῤῥοήν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Μάλιστα· καθὼς ὁ ναύαρχος τῶν παλαιῶν Ἀθηναίων Τιμόθεος, ὅστις καὶ κοιμώμενος ἐκυρίευε πόλεις.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Διατί ἐπρόφερες μελαγχολικῶς τὰς τελευταίας ταύτας λέξεις;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Διότι, ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ περιστατικῷ, διορῶ ὕφαλον ὑπὸ τὴν κυβερνητικὴν ἄκατον.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ποίαν ὕφαλον;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὅσον ἡ Ἀρχὴ ἐξαφανίζεται, κατὰ καθῆκον, ἐκ τοῦ ἐκλογικοῦ πεδίου, ἵνα παράσχῃ πλήρη ἐλευθερίαν εἰς τοὺς ἀγωνιζομένους, τόσον εὑρίσκονται πολλάκις οἱ ἐπιτιθέμενοι ἐκβιαστικῶς κατὰ τῶν ἐναντίων, πράττοντες αὐτοὶ ὅ,τι μέμφονται κατ' ἐκείνων. Ἐννοεῖτε πόσον δύσκολον καὶ ἀκροσφαλὲς εἶναι τὸ ἔργον τῆς Ἀρχῆς ἐν τοιαύτῃ περιστάσει.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ διατί; μήπως δὲν εἶναι ἁπλούστατον τὸ ἔργον αὐτῆς τοῦτο; Καὶ τί ἄλλο ἔχει τότε νὰ πράξῃ ἡ Ἀρχή, εἰμὴ ν' ἀποκρούσῃ τὴν ἐπίθεσιν, καὶ νὰ διατηρήσῃ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Νόμου;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Βεβαίως· ἀλλ' ἡ διὰ τῶν ὅπλων ἐπέμβασις αὕτη εἰς πόσας δὲν θὰ δώσῃ χώραν διαστροφὰς καὶ ψευδεῖς παραστάσεις! Τί δὲν θὰ κραυγάσωσι μέχρις οὐρανοῦ οἱ ἡττώμενοι, καταμεμφόμενοι τῆς δημοσίας δυνάμεως, ὡς παραβιαζούσης δῆθεν τὰς ἐκλογικὰς ἐλευθερίας! Συμφωνῶ ὅτι, ἕνεκα φόβου τοιούτων ἀδίκων κατακραυγῶν, ἡ Ἀρχὴ δὲν θὰ σταυρώσῃ τὰς χεῖρας, οὔτε θὰ παραβλέψῃ τὴν βιαίαν καὶ παράνομον ἐπίθεσιν. Θὰ προσενεχθῇ φρονίμως καὶ προφυλακτικῶς· θὰ ἐνεργήσῃ ἀμερῶς καὶ ἀπαθῶς ὡς ὁ Νόμος, ἀλλ' οὐχ ἧττον θὰ ἐνεργήσῃ. Ὁπωσδήποτε, εἶναι οὗτος εἷς τῶν σπουδαιοτέρων κυβερνητικῶν σκοπέλων, καὶ πρὸς ἀποφυγὴν αὐτοῦ οὐδεμία προσοχὴ εἶναι περιττή. Ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ προκείμενον:

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Τὸ προκείμενον ἦτον ἡ μεγάλη δύναμις τῆς Βασιλείας ἐν Ἑλλάδι. Παραδέχεσαι λοιπὸν ὅτι ὑπάρχει ἄνευ τινὸς ὅρου ἡ τοιαύτη μεγάλη δύναμις;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὄχι δά, Εὐσέβιε· οὔτε εἶπα, οὔτε ἐνόησα τίποτε τοιοῦτο.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἀλλὰ δὲν σὲ ἠκούσαμεν νὰ τηρήσῃς οὐδεμίαν ἐπιφύλαξιν.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἴσως δὲν ἐξηγήθην καλῶς, Στέφανε· ἀλλ' ἡ ἐπιφύλαξις ἐτηρήθη.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ποία ἐπιφύλαξις, Ἀγαθόβουλε; Οὔτ' ἐγὼ ἤκουσα, ἢ ἐνόησα τίποτε περὶ τούτου.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὑπενοήθη, Εὐσέβιε, ἡ ἐπιφύλαξις ὅτε, συγχρόνως μετὰ τῆς ὑπάρξεως τῆς βασιλικῆς ἰσχύος, ἐλάλησα καὶ περὶ τοῦ λόγου τῆς ὑπάρξεως ταύτης, ὅστις εἶναι, ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει, τὸ πράττειν τὸ ἀγαθόν.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἐγὼ δὲν ἐννοῶ πῶς, ἀφοῦ παρέστησες τόσον μεγάλην τὴν εἰρημένην ἰσχὺν, τὴν περιορίζεις ἤδη κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον. Ἐνόμιζα, Ἀγαθόβουλε, ὅτι ἡ ἀληθὴς καὶ κυριολεκτικὴ δύναμις ὑποθέτει τὰς χεῖρας λελυμένας, τὴν ἐπί τε τὰ δεξιὰ καὶ τὰ ἀριστερὰ στροφὴν ἐλευθέραν, τὴν χρῆσιν καὶ τὴν κατάχρησιν, uti et abuti.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Εἶναι τὸ αὐτὸ, Στέφανε, ὡς ἂν ἔλεγες· «Διατί ἡ λέμβος, ἡ τόσον ὁμαλῶς καταβαίνουσα τὸ ῥεῦμα τοῦ ποταμοῦ, δὲν ἀναβαίνει αὐτὸ μετὰ τῆς αὐτῆς εὐκολίας;» Καὶ δὲν δοξολογεῖς, φίλε, τὴν θείαν Πρόνοιαν, τὴν χορηγοῦσαν μὲν δύναμιν ἱκανὴν εἰς ἐκτέλεσιν τῶν ἀγαθῶν, φειδωλευομένην δὲ αὐτὴν ὅταν πρόκηται περὶ τῶν κακῶν;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἔχεις δίκαιον· ἀλλὰ πῶς ἠνίχθης τοῦτο διὰ τοῦ λόγου τῆς ὑπάρξεως;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δὲν εἶπα ὅτι λόγος ὑπάρξεως τῆς δυνάμεως τῆς Βασιλείας εἶναι ἡ κοινὴ συγκατάθεσις; Πῶς δύναται λοιπὸν ἡ δύναμις αὕτη νὰ πράξῃ τι ἄλλο, εἰμὴ νὰ στραφῇ περὶ τὸ κοινὸν καλόν; Ἐξουσία ἔχουσα ταμεῖον πλῆρες, στρατὸν ἰσχυρὸν, φρούρια ὀχυρὰ καὶ ἀπόρθητα, ὀπαδοὺς πολλοὺς καὶ ἀναποσπάστους, ἠμπορεῖ ἴσως, ποιοῦσα κατάχρησιν τῶν μέσων αὐτῆς, νὰ εὐδοκιμήσῃ ἐπί τινα χρόνον ἐν τοῖς κακοῖς. Ἡ πάντων ὅμως τῶν τοιούτων στερουμένη, ἡ μὴ ἀντλοῦσα τὴν ἰσχὺν αὐτῆς εἰμὴ ἐκ μιᾶς καὶ μόνης πηγῆς, τῆς κοινῆς συγκαταθέσεως, ἑπόμενον εἶναι ὅτι, καὶ ἂν θέλῃ νὰ πράξῃ τὸ κακὸν, θὰ λείψῃ ἀπ' αὐτῆς ἡ δύναμις βεβαίως.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Δὲν φοβεῖται λοιπὸν τὴν τυραννίαν ἐν Ἑλλάδι;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὁ φόβος τῆς τυραννίας δὲν εἶναι σήμερον σπουδαῖος, ἐνῷ ὁ τῆς ἀναρχίας καὶ τῆς ἀκολασίας εἶναι καθημερινὸς καὶ μέγιστος.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἀφοῦ λοιπὸν πειθόμεθα ὅτι μεγάλη εἶναι πρὸς τὸ κοινὸν καλὸν, ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, ἡ τῆς Βασιλείας δύναμις, ποῖον ἄμεσον συμπέρασμα ἔχομεν νὰ ἐξαγάγωμεν ἐκ τούτου;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τὸ συμπέρασμα τὸ γνωρίζετε, ὅταν συλλογισθῆτε ὅτι ὅπου ἐξουσία, ἐκεῖ καὶ εὐθύνη.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Δὲν ἐννοῶ ὅμως ποίαν εὐθύνην ἐννοεῖς, ἐνῷ πρόκειται περὶ τῆς Βασιλείας. Δὲν εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ Βασιλεία εἶναι συνταγματικῶς ἀνεύθυνος;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Κατὰ τοῦτο, Στέφανε, ἔχεις δίκαιον. Ὑπάρχουν ὅμως

πολλῶν εἰδῶν εὐθῦναι, καὶ μία τούτων εἶναι ἡ εὐθύνη ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ἐκ τῆς ὁποίας οὐδεὶς εἶναι ἀπηλλαγμένος, ἔστω καὶ Βασιλεὺς ἀκόμη, καὶ Βασιλεὺς συνταγματικός.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Λοιπόν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Λοιπόν, ἂν ἡ Βασιλεία, καθὼς συμπεραίνομεν, ἔχῃ τὴν δύναμιν νὰ σώσῃ τὸν τόπον τοῦτον, ὀφείλει, ἐνώπιον τοῦ Ὑψίστου, νὰ σώσῃ αὐτόν.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ τί πρέπει νὰ πράξῃ διὰ τοῦτο;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἐκεῖνο τοῦ ὁποίου ὁ τόπος οὗτος ἔχει τὴν περισσοτέραν ἀνάγκην. Μαντεύετε ποῖον εἶναι τοῦτο;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Σὲ ἠκούσαμεν πολλάκις λέγοντα ὅτι ὁ τόπος οὗτος ἔχει ἀνάγκην Κυβερνήσεως, καὶ πάλιν Κυβερνήσεως, καὶ πρὸ παντὸς ἄλλου Κυβερνήσεως.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Λοιπὸν ὁ τόπος πρέπει νὰ κυβερνηθῇ.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Παραδέχομαι καὶ ἀναγνωρίζω ὡς πρωτίστην τὴν ἀνάγκην ταύτην τοῦ τόπου. Ἀλλὰ δὲν καταλαμβάνω πῶς ἀπαιτεῖς τὴν ἐκπλήρωσιν αὐτῆς παρὰ μόνης τῆς βασιλικῆς Ἀρχῆς, ἐνῷ τὸ Ἔθνος, διατελοῦν ἐν Πολιτείᾳ συνταγματικῇ, καὶ συντρέχει καὶ συνευθύνεται εἰς τὸ ἔργον τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Σπουδαίαν χορδὴν ἔθιξες ἐνταῦθα, Εὐσέβιε, λαλήσας περὶ τοῦ Συντάγματος. Εἰς τὸ προκείμενον τοῦτο θὰ ἔλθω μετ' ὀλίγον. Κατὰ τὸ παρόν, ἐρωτῶ μόνον, ἂν νομίζῃς ὅτι τὸ Σύνταγμα ἐμποδίζει τὴν εἰρημένην Ἀρχὴν ἐκ τῶν ὅσα ἀπαιτῶ, λέγεις, παρ' αὐτῆς. Ἂν τοιοῦτό τι νομίζῃς, πρόσεχε καὶ θὰ ἴδῃς ἐξ ὅλης τῆς σειρᾶς τῆς ὁμιλίας μου ὅτι τὸ ἐμπόδιον τοῦτο δὲν ὑπάρχει.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἔστω· ἀλλὰ πῶς θὰ ὑποστηρίξῃς ὅτι ἡ ἀπαίτησις δὲν ἠμπορεῖ νὰ στραφῇ καὶ πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ Ἔθνους;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἐγὼ ὑποστηρίζω ὅτι, ἐν τῇ ἀλληλεγγύῃ, ἀπευθύνεται ὁ ζητῶν ὅπου εὐκολώτερα δύναται νὰ λάβῃ.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Διατί τὸ μέρος τῆς Βασιλείας εἶναι τὸ εὐκολώτερον, τὸ δὲ τῶν ἄλλων τὸ δυσκολώτερον;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Διότι ἡ Βασιλεία εἶναι μία, καὶ οἱ ἄλλοι πολλοί.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ τί συμβαίνει εἰς τοὺς πολλούς;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Συμβαίνει ὅτι εὐθύνη, μεμερισμένη εἰς πολλούς, δὲν εἶναι εὐθύνη· συμβαίνει ὅτι ἕκαστος τῶν πολλῶν δὲν νομίζει ὅτι ἡ ἀδιαφορία αὐτοῦ ἠμπορεῖ νὰ βλάψῃ, διότι εἶναι καὶ ἄλλος νὰ φροντίσῃ ἀντ' αὐτοῦ· συμβαίνει ὅτι, ἑνὸς ἑκάστου φρονοῦντος τὰ αὐτά, τὸ κοινὸν συμφέρον ζημιοῦται καὶ καταστρέφεται.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Τὰς ἰδέας ταύτας κἄπου νομίζω ὅτι κατ' αὐτὰς τὰς ἀπήντησα.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τὰς ἀπήντησες εἰς τὸν ἐμβριθέστατον τῶν συγγραφέων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, τὸν Θουκυδίδην.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Δὲν ὑπάρχουν ὅμως καὶ πολλοὶ σπουδαῖοι ἄνθρωποι φρονοῦντες ὅτι καὶ αὐτὴ τῶν πολλῶν ἡ ἐνέργεια γίνεται διὰ τοῦ χρόνου καὶ τῆς τριβῆς, καὶ αὐτῶν προσέτι τῶν πραττομένων σφαλμάτων ἐν τῷ Πολιτεύματι, ἐπωφελὴς καὶ καρποφόρος;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Λυποῦμαι ὅτι διαφωνῶ κατὰ τοῦτο πρὸς τὴν γνώμην σπουδαίων καὶ ἀξιοτίμων ἀνθρώπων, ἀλλὰ φρονῶ ὅτι, διὰ τῆς ἐπικρατούσης παρ' ἡμῖν στρεβλῆς ἐφαρμογῆς τοῦ Πολιτεύματος, ὄχι μόνον δὲν γίνεται ὠφέλεια καὶ καρποφορία, ἀλλὰ μάλιστα τὸ κακὸν αὐξάνει καθ' ἡμέραν ἐν τετραγωνικῇ προόδῳ.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ποῦ στηρίζονται λοιπὸν οἱ τὰ εἰρημένα φρονοῦντες; Δὲν ὑπάρχουν καὶ παραδείγματα λαῶν διὰ τῆς πείρας, καὶ τῆς τριβῆς, καὶ τῶν σφαλμάτων αὐτῶν, διορθουμένων;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὑπάρχουν, ἀλλ' ὁ θέλων νὰ κρίνῃ ὑγιῶς περὶ τῶν τοιούτων πρέπει νὰ διακρίνῃ τοὺς καιροὺς καὶ τὰς περιστάσεις. Ὅ,τι ἀποκτᾶται ἐν τῇ ἀμαθείᾳ δὲν ἀποκτᾶται ἐν τῇ διαφθορᾷ. Ἡ ἀμάθεια μανθάνει, ἡ διαφθορὰ τίποτε δὲν ἀπομανθάνει ἀφ' ἑαυτῆς. Ἡ ἀμάθεια εἶναι σκότος, καὶ ἐν τῷ σκότει κινεῖσαι ψηλαφῶν, καὶ μετὰ τὸ σκότος ἔρχεται τὸ λυκαυγές, καὶ μετὰ τὸ λυκαυγὲς τὸ φῶς· ἀλλ' ἡ διαφθορὰ σὲ σύρει πρὸς τὰ κάτω ἐπὶ κλιτοῦ πεδίου· πῶς θὰ σταθῇς στερεὸς ἐπὶ τῶν ποδῶν σου, ἂν δὲν εὕρῃς στήριγμα ἀλλότριον καὶ ἀνεξάρτητον τῆς ἰδίας σου κινήσεως;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Εἶσαι λοιπὸν ἀπαισιόδοξος περὶ τοῦ μέλλοντος τοῦ τόπου τούτου;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἀπαισιόδοξος περὶ τοῦ μέλλοντος δὲν εἶμαι, ἀφοῦ καὶ βλέπω καὶ προτείνω τὴν ἀνόρθωσιν. Πρεσβεύω, φίλοι μου, δύο μεγάλας, σαφεῖς καὶ παραλλήλους ἀληθείας. Ἡ μία εἶναι ὅτι οὐδὲν ἐλεεινότερον τοῦ τρόπου καθ' ὃν ὁ τόπος οὗτος κυβερνᾶται· ἡ ἄλλη ὅτι οὐδὲν εὐκολώτερον τοῦ τρόπου καθ' ὃν ὁ τόπος οὗτος ἠδύνατο λίαν καλῶς νὰ κυβερνηθῇ.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Περὶ τῆς πρώτης ἐκ τῶν δύω τούτων ἀληθειῶν εἶμαι ἐντελῶς πεπεισμένος.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καὶ περὶ τῆς δευτέρας;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ περὶ τῆς δευτέρας ἐγὼ πείθομαι ἐπίσης, ὅταν μάλιστα ἀναπολήσω ὅσα εἴπαμεν περὶ τῆς Δικαιοσύνης. Μένει ὅμως ἐν ἐμοὶ κατὰ τοῦτο μικρός τις δισταγμός, πῶς, ἀφοῦ τὸ πρᾶγμα εἶναι τόσον εὔκολον, δὲν κατωρθώθη μέχρι τοῦδε.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Διατί ἀπορεῖς, Στέφανε, περὶ τούτου; Εἶναι τίποτε τόσον εὔκολον μεταξὺ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, ὅπερ νὰ μὴ διέπεται ὑπό τινος κανόνος, τέχνης, μεθόδου τινὸς ὁποιασδήποτε, πάντοτε ὅμως ἀναγκαίας εἰς τὸ ἔργον ἐκεῖνο; Ἰδέ, παραδείγματος χάριν, τὴν πτωχὴν ἐκείνην

γυναῖκα ἥτις, δὲν λέγω πλύνει, ἀλλὰ μόνον ἁπλόνει εἰς τὸν ἥλιον τὰ παρ' ἄλλης γυναικὸς πλυνόμενα ἱμάτια· δὲν ἔχει καὶ τὸ ἔργον αὐτῆς τοὺς κανόνας του;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Δὲν βλέπω ποίους κανόνας ἠμπορεῖ νὰ ἔχῃ τόσον εὐτελὲς ἔργον.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Μὲ συγχωρεῖς, Στέφανε. Ἔχει κανόνας σαφεῖς καὶ ἀκριβεῖς, ἡ παράβασις τῶν ὁποίων, ἂν δὲν τὸ ματαιώσῃ, τὸ δυσκολαίνει. Ἡ γυνὴ ἐκείνη πρέπει νὰ γνωρίζῃ πόθεν ἔρχεται ὁ ἥλιος καὶ πόθεν φεύγει, ποῦ γίνεται καὶ ποῦ δὲν γίνεται σκιά, ὥστε ν' ἁπλώσῃ τὰ ἱμάτια αὐτῆς καθὼς πρέπει. Ἂν λοιπὸν τὸ εὐτελέστατον τῶν ἀνθρωπίνων ἔργων γίνεται καὶ ἐπιτυγχάνῃ διὰ κανόνων καὶ τέχνης καὶ μεθόδου, πῶς θέλετε τὸ σπουδαιότατον αὐτῶν, ἡ κυβέρνησις αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων, νὰ γίνεται ἁπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε, καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς φροντίδος καὶ ἐπιμελείας;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἀφῃρέθη, Ἀγαθόβουλε, καὶ ὁ μικρὸς δισταγμός μου, καὶ δὲν ἀπορῶ πλέον διατί ἡ καλὴ κυβέρνησις εἶναι μὲν ἔργον εὔκολον ἐν Ἑλλάδι, μένει δὲ πάντοτε προσδοκώμενον, διότι δὲν ἐπιχειρεῖται κατὰ τὸν ἁρμόζοντα τρόπον. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἔνστασις τῶν ἰσχυριζομένων ὅτι ἡ διόρθωσις ἔρχεται ἀφ' ἑαυτῆς, ἐνεργοῦντος τοῦ συνταγματικοῦ Πολιτεύματος διὰ τοῦ χρόνου, εἶναι ὁπωσδήποτε σπουδαία, ὡς εἰλικρινῶς ὑπὸ πολλῶν πρεσβευομένη, θέλησε, παρακαλῶ, νὰ ἐνδιατρίψῃς ὀλίγον τι περισσότερον ἐπ' αὐτῆς.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ ἰδοὺ τί ἰδίως ἐγὼ σ' ἐρωτῶ. Ὁ ἐν τῷ πολιτεύματι βίος, καὶ ἂν δὲν φέρῃ σήμερον πρακτικὴν καὶ ἄμεσον ὠφέλειαν εἰς τὰ κυβερνητικά, δὲν προετοιμάζει τοὐλάχιστον τὸν τόπον εἰς μέλλον προοδευτικώτερον, ὥστε νὰ ὑπάρχῃ πάντοτε κέρδος ἐκ τοῦ ἀναλισκομένου χρόνου;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Πῶς ἐννοεῖς τοῦτο, Εὐσέβιε; μετὰ τῆς καλῆς κυβερνητικῆς διευθύνσεως, ἢ ἄνευ αὐτῆς;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἐννοῶ καὶ ἄνευ αὐτῆς· ἀλλὰ κατὰ τὴν ἰδιάζουσαν τοὐλάχιστον εἰς τὸ Πολίτευμα ἁρμοδιότητα.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Λυποῦμαι, φίλοι μου, ἀπαντῶν καὶ εἰς τοῦτο ἀρνητικῶς, καὶ λέγων ὅτι, ἄνευ καλῆς διευθύνσεως κυβερνητικῆς, ὄχι μόνον καὶ αὐτὰ τὰ περιμενόμενα ἐκ τοῦ Πολιτεύματος ἀγαθὰ δὲν ἐπιτυγχάνονται, ἀλλὰ καὶ συμβαίνει τὸ ἐκ διαμέτρου ἐναντίον. Σημεῖον ὅτι καὶ κατὰ τοῦτο ὁ τροχὸς ἐξῆλθε τῆς τροχιᾶς, καὶ ὅ,τι ἂν γείνῃ γίνεται μᾶλλον εἰς ἀπομάκρυνσιν ἢ εἰς προσέγγισιν τοῦ σκοποῦ.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ πόθεν φαίνεται τοῦτο;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἰδού, καὶ κρίνατε. Τὸ συνταγματικὸν Πολίτευμα ἐπαγγέλλεται τὴν αὐτοκυβέρνησιν· πρέπει λοιπὸν νὰ κρατῇ τὸ κοινωνικὸν σῶμα εὐαίσθητον εἰς ὅλας τὰς ἐνδιαφερούσας αὐτὸ ὠφελείας καὶ ζημίας· ἡ δὲ κατάστασις τοῦ κοινωνικοῦ σώματος εἶναι σήμερον—λυπηρὸν εἰπεῖν—ἀκηδία,

νάρκη καὶ σχεδὸν ἀναισθησία. Τὸ συνταγματικὸν Πολίτευμα παραδέχεται τὴν ἐλευθέραν συζήτησιν· πρέπει ἄρα νὰ παρέχῃ εὐκολίας εἰς τὸ νὰ δοκιμάζωνται διάφορα συστήματα ἀφορῶντα εἰς τὰ οὐσιώδη τῆς κοινῆς διοικήσεως μέρη· ἐν δὲ διαστήματι τόσον μακροχρονίῳ οὐδὲν τοιοῦτο σύστημα ἐδοκιμάσθη. Τὸ συνταγματικὸν Πολίτευμα εἶναι πολιτικὴ παλαίστρα διηνεκής· ὅθεν πρέπει νὰ παράγῃ ἄνδρας πολιτικοὺς ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις· ἡ δὲ πολιτικὴ λειψανδρία εἶναι σήμερον παραποτὲ ἐπαισθητὴ ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ. Ἰδού, φίλοι μου, ἵνα μὴ ἐκτείνωμαι εἰς περισσότερα, ἀπόδειξις τῆς ἀγονίας ἡμῶν ἐν τῷ συνταγματικῷ βίῳ.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Θέλησε νὰ μᾶς ἀναπτύξῃς μίαν ἑκάστην τῶν τριῶν τούτων αἰτιάσεων.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Πῶς θεωρεῖτε, παραδείγματος χάριν, τοὺς σήμερον ἐπιβαλλομένους νέους φόρους; Δὲν τοὺς εὑρίσκετε ἀξίους τῆς προσοχῆς τῶν φορολογουμένων; Διὰ ποίου σημείου ἔδειξεν ὁ τόπος ἂν ἐγκρίνῃ ἢ ἂν δὲν ἐγκρίνῃ τὰ γινόμενα;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἀλλ' ἡ σιωπὴ ἴσως σημαίνει ὅτι ἀνέχεται προθύμως τὰ βάρη ταῦτα ὡς θυσίαν φιλοπατρίας εἰς τὸ ἐθνικὸν μεγαλεῖον.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δὲν ἐμβαίνω, Εὐσέβιε, εἰς τὸ ζήτημα ἂν πρέπῃ νὰ ἐγκρίνῃ ἢ νὰ μὴ ἐγκρίνῃ αὐτά. Ἂς πράξῃ ὁπότερον ἐκ τῶν δύω θέλῃ· ἀλλ' ἂς ἔχῃ μίαν τινὰ γνώμην. Ἢ νομίζετε ὅτι δὲν ἀξίζει τὸν κόπον νὰ ἔχῃ ἴδιον ἐπὶ τοῦ περιστατικοῦ τούτου φρόνημα;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Πῶς ὄχι, ἀφοῦ πρόκειται περὶ τόσων μεγάλων καὶ παρεπομένων ὑποχρεώσεων;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καὶ ἐν τούτοις, ἰδοὺ ἔρχονται οἱ Βουλευταὶ ἐκ τῶν περάτων τῶν ἐπαρχιῶν, καὶ ἐκ τοῦ κόλπου τῶν ἰδίων ἐντολέων. Ποῖος ἐξ αὐτῶν δύναται ἐν συνειδήσει νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ἔχει νὰ ἐκφράσῃ τὴν περὶ τούτου τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ γνώμην;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Οὐδείς, πιστεύω.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Λοιπὸν τὸ Ἔθνος πρέπει νὰ κυβερνηθῇ, καὶ οὕτω νὰ μάθῃ νὰ ἦναι εὐαισθητότερον.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Τί ἔλεγες δὲ περὶ συστημάτων;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἔλεγα ὅτι συμφέρον τοῦ τόπου ἦτον νὰ δοκιμάζωνται διάφορα συστήματα ἀφορῶντα εἰς τὰ οὐσιώδη μέρη τῆς δημοσίας διοικήσεως, καὶ νὰ ἐγκρίνωνται τὰ καταλληλότερα. Τί ἔγεινεν ἐν διαστήματι τριάκοντα καὶ πέντε περίπου ἐτῶν, ἀφοῦ ὑπάρχει ὁ συνταγματικὸς βίος ἐν Ἑλλάδι; Οὐδέν, ἀπολύτως οὐδέν. Πόσα, ὡς ἐν παραδείγματι, δὲν ἐρρέθησαν καὶ δὲν κατεβοήθησαν κατὰ τοῦ ἐν ἰσχύι φορολογικοῦ συστήματος, τοῦ τοσοῦτον ἐνδιαφέροντος τὴν σπουδαιοτάτην τάξιν τῆς Γεωργίας! Καὶ ποῦ ταῦτα ὅλα κατέληξαν; Εἰς μηδέν.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Δὲν φρονεῖς λοιπὸν ἄξιον διορθώσεως καὶ μεταβολῆς τὸ ἐν ἰσχύι σύστημα τῆς φορολογίας;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δὲν εἶπα τοῦτο. Ἀλλ' ἀφοῦ πρέπει νὰ μεταβληθῇ, διατί δὲν μεταβάλλεται, ἀλλ' ἁπλῶς μόνον καταβοᾶται;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Εἶσαι τῆς γνώμης λοιπὸν νὰ μὴ καταβοηθῇ;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Εἶμαι τῆς γνώμης τότε μόνον νὰ καταβοηθῇ, ὅταν καὶ ἀντικατασταθῇ συγχρόνως. Ἄλλως ὀφείλεται καὶ πρὸς τὰ πράγματα ἢ καὶ πρὸς τὰ πρόσωπα ὀφειλομένη αἰδώς.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἔχω ἐξ ἀκοῆς ὅτι ἔγεινέ ποτε λόγος περὶ εἰσαγωγῆς συστήματος διανεμητικοῦ τῆς ἀμέσου φορολογίας.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Μάλιστα· ἐμελετήθη ποτὲ παρόμοιον σχέδιον, ἄνευ βάσεων χωρογραφικῶν, καθ' ὃ ἀπεκλείετο μὲν ἡ ἐπιστήμη, λόγῳ βραδύτητος, περὶ τὴν ἐκτέλεσιν, ἐκαλοῦντο δὲ εἰς ἀντικατάστασιν αὐτῆς αἱ ἐγχώριοι ἐπιτροπαί. Καὶ ὡστόσον, ἀφ' ἑνὸς μὲν τριπλάσιος παρῆλθε χρόνος ἀφότου ἡ ἐπιστήμη ἠδύνατο νὰ περάνῃ τὸ ἔργον αὐτῆς, τῶν δὲ ἐγχωρίων ἐπιτροπῶν ἡ ἀνάμιξις, ὁπουδήποτε ἔλαβεν ἐν τῇ διοικήσει χώραν, ἀφῆκε πανταχοῦ λυπηρὰ φατριασμοῦ ἀποτελέσματα. Ἐπειδὴ δὲ ἡ κοινὴ συνείδησις ἀποκρούει θεωρίας, ὅταν ἡ δι' αὐτῶν ἐπαγγελλομένη διόρθωσις ἀπειλῇ κακὸν χειρότερον τοῦ διορθωτέου κακοῦ, μετὰ τοσούτους πολυχρονίους πατάγους, τί ἔγεινε καὶ τί κατωρθώθη πρὸς βελτίωσιν; Οὐδέν. Λοιπόν, λέγω καὶ πάλιν, πρέπει νὰ κυβερνηθῇ ὁ τόπος, καὶ οὕτω νὰ μάθῃ νὰ σκέπτεται καὶ νὰ νομοθετῇ ἐπιτυχῶς καὶ καταλλήλως.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἐκτὸς τῆς φορολογικῆς νομοθεσίας, ἔχεις νὰ μᾶς λαλήσῃς καὶ περὶ ἄλλου τινὸς παραδείγματος εἰσακτέας μεταῤῥυθμίσεως;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἔχω κατὰ νοῦν μεταῤῥύθμισίν τινα, ἢ μᾶλλον σύστημα ὅλον μεταῤῥυθμίσεων, τὸ ὁποῖον ἐγὼ μὲν δὲν νομίζω οὔτε κατορθωτόν, οὔτε ὠφέλιμον ἐν τῷ παρόντι, ἐπειδὴ δὲ ἀναφέρεται καὶ διαθρυλεῖται ὑπὸ πολλῶν ὡς ἀναγκαίως καὶ ταχέως εἰσακτέον, νομίζω ὅτι δύναμαι νὰ ἐρωτήσω καὶ περὶ τούτου· «Διατί λοιπὸν δὲν γίνεται;»

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ποῖον εἶναι τὸ σύστημα τοῦτο;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Εἶναι ἡ λεγομένη ἀποκέντρωσις.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ τί φρονεῖς, εἰπές, περὶ αὐτῆς;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Φρονῶ ὅτι ὁ τόπος ἡμῶν δὲν ἀνήκει εἰς τὰς φυλὰς ἐκείνας ὅσαι εἶναι, ἐκ φύσεως καὶ ἐκ χαρακτῆρος, ἐπιῤῥεπεῖς εἰς τὴν ἀποκέντρωσιν. Εἶναι, ἀπ' ἐναντίας, ἐξ ἐκείνων εἰς ἃς ἀπαιτεῖται ἡ μεγαλητέρα συγκέντρωσις, ἔστω καὶ ἵνα μάθωσιν ὅσα δύνανταί ποτε νὰ κληθῶσιν εἰς τὸ νὰ ἐφαρμόσωσιν ἀποκεντρωτικῶς. Καὶ ἂν λοιπὸν ἡ ἀποκέντρωσις ἔχῃ τι καλόν, πρέπει νὰ μένῃ ἐπιπολὺ ὡς ἐπιθυμία, καὶ ὁ τόπος νὰ μαθητευθῇ ἐπ' αὐτῆς ἐν τῇ συγκεντρώσει. Ἂν δὲν βαρύνεσθε, ἠμπορῶ νὰ σᾶς διηγηθῶ ἀστεῖόν τι ὅπερ μοὶ συνέβη ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου τῆς ἀποκεντρώσεως.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Τί σοι συνέβη;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἐσυζήτουν μετὰ θερμοῦ τινος θιασώτου τῶν ἰδεῶν τούτων, καὶ ἐνόησα ὅτι ἐκινεῖτο εἰς τοῦτο ὀλιγώτερον ἐκ πεποιθήσεως καὶ ἐκ γνώσεως, παρ' ὅσον διότι ἐξ ἀκοῆς ἢ ἐξ ἀναγνώσεως ἐνόμιζε τὸ πρᾶγμα καλόν. Συνέβαινε δὲ τότε νὰ ὑποστηρίζῃ δύω τινὰ συγχρόνως ἐν τῇ Βουλῇ· ἀποκέντρωσιν καὶ οἰκονομίαν. «Ἀλλὰ τέλος πάντων, εἶπα, λάλησε καθαρά· τί θέλετε; πῶς ἐννοεῖτε νὰ κάμετε τὴν πρώτην τῆς ἀποκεντρώσεως ἐφαρμογήν; — Ἰδού, ἀπεκρίθη· θέλομεν ν' ἀπαλλάξωμεν τὰς δημοτικὰς Ἀρχὰς ἀπὸ πάσης εἰς τὴν κεντρικὴν Ἀρχὴν ὑποταγῆς.—Ἐσκέφθητε ὅμως, ἀπήντησα, ὅτι ἡ δημοτικὴ Ἀρχὴ εἶναι διπλῆ· ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀντιπροσωπεύει τὸν Δῆμον, ἀφ' ἑτέρου δὲ σχηματίζει τὸν τελευταῖον κρίκον τῆς διοικητικῆς ἱεραρχίας; Ποῖος λοιπὸν θὰ ἐκτελέσῃ τὰς διαταγὰς τοῦ Ἐπάρχου, καθὼς οὗτος ἐκτελεῖ τὰς τοῦ Νομάρχου, καὶ καθὼς ὁ Νομάρχης τὰς διαταγὰς τῶν Ὑπουργῶν;» Σκέφθεὶς τότε ἐπί τινας στιγμάς, ἀπεκρίθη· «Διορίζομεν Ἀστυνόμους. —Ἐσκέφθητε πάλιν, εἶπα, ὅτι τριακόσιοι Ἀστυνόμοι, καὶ τριακόσια ἀστυνομικὰ γραφεῖα, εἰς τοὺς τριακοσίους ἐπάνω κάτω Δήμους τοῦ Κράτους, ἀπαιτοῦν τοὐλάχιστον, κατὰ μέσον ὅρον, δαπάνην μηνιαίαν ἑβδομήκοντα καὶ πέντε χιλιάδων δραχμῶν; Καὶ τότε, ποῦ αἱ προτεινόμεναι παρ' ὑμῶν οἰκονομίαι;» Ἐνταῦθα ὁ φίλος ἐσιώπησε, καὶ ἐγέλασαν οἱ περιεστῶτες. Πιστεύω λοιπὸν καὶ περὶ τούτου ὅτι πρέπει νὰ κυβερνηθῇ ὁ τόπος, καὶ οὕτω νὰ μάθῃ, ἂν ἦναι ἀνάγκη, ν' ἀποκεντρωθῇ.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ περὶ τῶν ἀνδρῶν τῶν σχηματιζομένων ἐν τῷ συνταγματικῷ Πολιτεύματι τί φρονεῖς;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Διατί μ' ἐρωτᾶτε, ἀφοῦ ἐτόλμησα ἤδη νὰ ὀνομάσω τὴν κατάστασιν ἡμῶν πολιτικὴν λειψανδρίαν;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Τὸ εἶπες τοῦτο· ἀλλὰ πρέπει νὰ μάθωμεν ἂν εἶπες αὐτὸ σχετικῶς ἢ ἀπολύτως. Ἐνδέχεται εἰς ἄλλα μὲν νὰ ἦναι λειψανδρία πολιτική, εἰς ἄλλα δὲ νὰ μὴ ἦναι.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἐν γένει, φίλοι μου, περὶ τῆς ἁρμοδιότητος, ἤ, καθὼς λέγομεν, καταλληλότητος, τῶν ἀνδρῶν ἐν τῇ Πολιτείᾳ, συμβαίνει πολλάκις ὅ,τι λέγει ἡ Γραφή. Οὔτε κρότος οὔτε θόρυβος προηγοῦνται τῆς παρουσίας αὐτῶν, οὔτε ἡ ἔλευσις αὐτῶν προαναγγέλλεται ὑπὸ μεγάλων ἀξιώσεων. «Ἰδοὺ πνεῦμα μέγα κραταιόν, διαλύον ὄρη καὶ συντρίβον πέτρας ἐνώπιον Κυρίου, οὐκ ἐν τῷ πνεύματι Κύριος· καὶ μετὰ τὸ πνεῦμα συσσεισμός, οὐκ ἐν τῷ συσσεισμῷ Κύριος· καὶ μετὰ τὸν συσσεισμὸν πῦρ, οὐκ ἐν τῷ πυρὶ Κύριος· καὶ μετὰ τὸ πῦρ φωνὴ αὔρας λεπτῆς, καὶ ἐκεῖ Κύριος». Δὲν εἶναι ἄρα κίνδυνος νὰ ὑφαρπασθῇ ἡ κρίσις ἡμῶν περὶ αὐτῶν, ὅταν ἐν ἡσυχίᾳ θελήσητε νὰ ἐξετάσετε τί παρ' αὐτῶν ζητοῦμεν. Ἐξετάσατε λοιπὸν ἀπτοήτως, καὶ φωνὴ αὔρας λεπτῆς θὰ σᾶς ἀποκριθῇ.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἰδού, ἐν πρώτοις εὑρίσκονται ἄνθρωποι, ἔχοντες τὴν δύναμιν

νὰ σύρωσιν ὀπίσω αὐτῶν πολλοὺς ὀπαδούς, καὶ νὰ γίνωνται ἀρχηγοὶ κομμάτων. Δὲν τὸ θεωρεῖς αὐτὸ κατόρθωμα καὶ ἀξίαν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Θὰ ἐρωτήσω, πρὶν ἀποκριθῶ, ποῦ σύρουν καὶ ποῦ δύνανται νὰ σύρωσι τοὺς ὀπαδοὺς αὐτῶν, πρὸς τὰ ἄνω ἢ πρὸς τὰ κάτω;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ διατί αὐτὴ ἡ ἐρώτησις ;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Διότι, ἂν τοὺς σύρωσι πρὸς τὰ ἄνω, δὲν θὰ ἔχω δυσκολίαν νὰ ὁμολογήσω μετ' ἐγκωμίων καὶ τὸ κατόρθωμα καὶ τὴν ἀξίαν.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἂν δὲ πρὸς τὰ κάτω ;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τότε θὰ ἐνθυμηθῶ τὴν παραγωγὴν μιᾶς ἑλληνικῆς λέξεως.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Διατί, καὶ ποίας λέξεως ;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ποσάκις, φίλοι μου, ἡ ἐξέτασις τῆς παραγωγῆς τῶν λέξεων δὲν γίνεται ἀφορμὴ σπουδαίας καὶ ὠφελίμου διδασκαλίας! Τοιοῦτό τι συμβαίνει εἰς τὴν λέξιν *ῥᾳδιουργία*. Τί σημαίνει ἐτυμολογικῶς ἡ λέξις αὕτη ;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Περίεργον ! Σημαίνει *ἐργασίαν εὔκολον*.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Λοιπὸν ἡ λέξις αὕτη, ἡ τοιαύτην κακὴν σημασίαν ἔχουσα σήμερον παρ' ἡμῖν, οὐδὲν ἄλλο σημαίνει ἐν τῷ ἀρχικῷ αὐτῆς σχηματισμῷ, εἰμὴ ἐργασίαν πραγμάτων εὐκόλων. Τί ἐξάγετε ἐκ τῆς παρατηρήσεως ταύτης ;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ὅτι τὰ εὔκολα δὲν τιμῶνται.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὄχι μόνον δὲν τιμῶνται, ἀλλὰ θεωροῦνται ὡς χαμερπῆ καὶ οὐτιδανὰ καὶ φαῦλα. Δὲν εὑρίσκεται τοῦτο ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς τὰς ἰδέας τῶν ἡμετέρων προγόνων, ὅτε ἐπρέσβευαν ὅτι πάντα τὰ καλὰ κτῶνται διὰ τοῦ κόπου, ὅτε ἔλεγαν ὅτι προπάροιθε τῆς ἀρετῆς ἔθηκαν οἱ θεοὶ τὸν μόχθον, ὅτε ἀνεβίβαζαν τὰς Μούσας ἐπὶ τῶν ἀκρωρειῶν, ὅτε διὰ τοῦ μύθου τοῦ Προδίκου ἐδίδασκαν τὴν νεολαίαν, ὅτε ἐθεοποίουν τὴν ἐπιμονὴν καὶ ἔπεμπαν εἰς κόρακας τὴν ἐπάρατον ἀψικορίαν ;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Βεβαίως· καὶ λοιπόν, ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην κρίνων τὸ ἔργον τῶν κομματαρχῶν . . . ;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δὲν ἔχω ἀφορμὴν νὰ τὸ ἐπαινέσω.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Δὲν τὸ ἐπαινεῖς μόνον, ἢ δὲν τὸ θεωρεῖς οὔτε σπουδαῖον ;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δὲν τὸ θεωρῶ οὔτε σπουδαῖον.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ ὅταν τοῦτο γίνεται διὰ μέσων ὄχι κοινῶν, τῆς εὐγλωττίας, παραδείγματος χάριν ;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Νὰ μὴ τὸ δώσῃ ὁ Θεὸς νὰ πράξω τὸ διπλοῦν ἀδίκημα, ἐν γένει μέν, μὴ παραδεχόμενος ἐξαιρέσεις ἐπὶ ζητήματος ἐπιδεχομένου τοιαύτας, ἰδίως δέ, παραγνωρίζων προσόντα καὶ τάλαντα τόσον θαυμαστά, ὁποῖον εἶναι τὸ τάλαντον τῆς εὐγλωττίας ! Ἀλλά, φίλοι μου, ἀναγκαζόμενος νὰ περιορισθῶ εἰς τὸν σκοπὸν τῆς ἡμετέρας ὁμιλίας, περιορίζω καὶ

τὴν κρίσιν μου περὶ τοῦ λαμπροῦ τούτου δώρου τῆς εὐγλωττίας εἰς μόνον τὸ ἐξ αὐτοῦ παραγόμενον ὄφελος εἰς τὴν Πολιτείαν.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἀλλὰ δὲν ἐνθυμεῖσαι ὅτι εἴπαμεν πῶς, ἐκτὸς τοῦ κυβερνητικοῦ ἀποτελέσματος, καὶ ἀνεξαρτήτως τούτου, θὰ θεωρήσωμεν αὐτὴν ταύτην τὴν ἐν τῷ συνταγματικῷ Πολιτεύματι ἐπιτυχίαν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τὸ ἐνθυμοῦμαι, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦτο δὲν ἔχω ἀφορμὴν νὰ ἐξέλθω τοῦ προκειμένου.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Δὲν βλέπεις δηλαδὴ ἀπολύτως ἐπιτυχίαν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Βλέπω ἀποφυγὴν καὶ ἔλλειψιν δοκιμασίας.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Πῶς τάχατε;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὁ ῥήτωρ σύρει τὰ πλήθη· παρ' ἡμῖν δὲ τὰ πλήθη δὲν σύρονται εἰμὴ ὅπου θέλουν νὰ συρθῶσι.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ διατί συμβαίνει τοῦτο;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Συμβαίνει, διότι συνειθίσαμεν νὰ μὴ διεπώμεθα ὑπ' ἀρχῶν, ἀλλ' ὑπὸ τελῶν καὶ συμφερόντων.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Πῶς διακρίνονται λοιπὸν τὰ πολιτικὰ κόμματα;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Βεβαίως ἀρχαὶ δὲν τὰ διακρίνουν.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Οἱ δὲ κομματάρχαι πῶς διακρίνονται;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Εἰς τοῦτο μοὶ εἶναι δύσκολον ν' ἀποκριθῶ.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Διατί εἰς τοῦτο περισσότερον δύσκολον ἢ εἰς τὸ ἄλλο;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Διότι τὰ κόμματα δὲν λαλοῦν, καὶ οἱ κομματάρχαι λαλοῦν.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ τί λέγουν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Λέγουν ὅτι δὲν ὁμοιάζουν πρὸς ἀλλήλους.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ ὁμοιάζουν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Εἶπα ἄλλοτε ὅτι διαφορὰ ὑπάρχει εἰς τὸν χαρακτῆρα αὐτῶν.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ εἰς τὰ μέσα τῶν ὁποίων γίνεται παρ' αὐτῶν χρῆσις;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἐνταῦθα διαφωνοῦμεν. Ἐκεῖνοι μὲν λέγουν, ναί· ἐγὼ δὲ λέγω, ὄχι.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Δὲν παραδέχεσαι λοιπὸν ὅτι ἐκ τῆς ἐν τῷ Πολιτεύματι τριβῆς ἠμπορεῖ νὰ προέλθῃ θεραπεία;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ, Ἀφ' ἑαυτῆς, ὄχι.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Οὔτε καὶ ἂν πολὺς παρέλθῃ χρόνος;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὅσον πολὺς καὶ ἂν παρέλθῃ.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἠξεύρεις ὅμως, Ἀγαθόβουλε, ὅτι ἀπορῶ διὰ σέ, πῶς ἀναλαμβάνεις νὰ δώσῃς τοιαύτην ἀποφατικὴν διαβεβαίωσιν, χωρὶς νὰ λάβῃς ὑπ' ὄψιν πόσα ἀπροσδόκητα ἠμποροῦν νὰ συμβῶσιν ἐν τῷ χρόνῳ, ἐξ ὧν νὰ προέλθῃ ἡ διόρθωσις· διότι βεβαίως ἔρχονται πολλάκις καὶ ἀπροσδόκητα καλά, καθὼς ἔρχονται καὶ ἀπροσδόκητα κακά.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἀπορεῖς, λέγεις, Εὐσέβιε, δι' ἐμὲ, ὅτι παρατρέχω τὴν ἐνδεχομένην ταύτην αἰσιοδοξίαν. Καὶ δὲν δικαιοῦμαι ἄρά γε πολὺ μᾶλλον ν' ἀπορήσω ἐγὼ διὰ σὲ, ὅτι, κολακευόμενος ὑπὸ τοιούτων ἀβεβαίων καὶ μακρῶν προσδοκιῶν, ἀποτρέπεις τὴν προσοχήν σου ἐκ τῆς βεβαίας καὶ πρὸ ὀφθαλμῶν κειμένης διορθώσεως, τῆς ἐκ τῶν δύω ἀμέσως ἐνδιαφερομένων μερῶν ἐπιχειρουμένης;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ ποῖα εἶναι τὰ δύω ταῦτα ἀμέσως ἐνδιαφερόμενα μέρη;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Πρὶν εἰς τοῦτο ἀπαντήσω, εἴπατέ μοι τί κάμνετε ὅταν, ὁδοιποροῦντες, πλανηθῆτε τῆς ὁδοῦ;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ζητοῦμεν ὁδοδείκτην.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καὶ ὅταν θέλετε νὰ εἰσπλεύσετε εἰς λιμένα, τοῦ ὁποίου ἡ εἴσοδος εἶναι πλήρης σκοπέλων καὶ ὑφάλων;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ζητοῦμεν πρωρέα.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Λοιπὸν ἡ Ἑλλὰς εἶναι ὁ περιπλανώμενος ὁδοιπόρος, καὶ ἡ Ἑλλὰς εἶναι ἡ χειμαζομένη ναῦς· ἡ δὲ Βασιλεία εἶναι ὁ ὁδοδείκτης καὶ ὁ πρωρεύς.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἀλλὰ, πρῶτον, πῶς ἐννοεῖς τὴν Ἑλλάδα μέρος ἐνδιαφερόμενον, ἐνῷ ἡ ἐπίσημος Ἑλλὰς φαίνεται ἀπαθὴς καὶ ἀδιαφοροῦσα;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἠξεύρετε τί μοι ἔλεγέ ποτε ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ξένος τις πολιτικὸς ἀνὴρ ἐκ τῶν ἐπιφανῶν; «Ἔρχομαι ἐξ Ἑλλάδος. — Τί εἴδετε ἐκεῖ; — Εἶδα δύω Ἑλλάδας, χωριστὰς καὶ διακεκριμένας· τὴν μὲν ἐπίσημον, ἥτις δὲν εἶναι ἡ ἀληθής· τὴν δὲ ἀληθῆ, ἥτις δὲν εἶναι ἡ ἐπίσημος». Αὐτὴν λοιπὸν τὴν δευτέραν Ἑλλάδα ἐννοῶ, Εὐσέβιε, ἐνδιαφερομένην.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Πῶς ἐννοεῖς, ἔπειτα, ἐνδιαφερομένην καὶ τὴν Βασιλείαν; Κατὰ καθῆκον βεβαίως.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καὶ κατὰ καθῆκον, καὶ χάριν τῆς εὐκλείας αὐτῆς, καὶ διὰ πολλοὺς ἄλλους λόγους. Ἐλησμόνησες ὅμως, βλέπω, Εὐσέβιε, τὸν σπουδαιότατον ὅλων.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ποῖον;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δὲν εἴπαμεν ὅτι λόγος ὑπάρξεως τῆς δυνάμεως τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας ἐν Ἑλλάδι εἶναι τὸ πράττειν τὸ ἀγαθόν;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἔχεις δίκαιον.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δὲν ἐνδιαφέρεται λοιπὸν νὰ ἦναι ἰσχυρά;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἀλλὰ τίς οἶδεν; ἠμπορεῖ καὶ πολὺ νὰ μὴ φροντίζῃ περὶ τούτου, ἴσως ἐξ ἐπαινετῆς ἐλλείψεως φιλοδοξίας.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δὲν ἠμπορεῖ, Στέφανε, νὰ μὴ φροντίζῃ. Ὁ ἀπαραίτητος ὅρος τῆς Βασιλείας εἶναι ἡ χρησιμότης αὐτῆς, ἡ δὲ χρησιμότης συνίσταται εἰς τὴν νόμιμον αὐτῆς ἰσχύν. Μόνοι οἱ ἐχθροὶ τῆς Βασιλείας ἠμποροῦν νὰ ἐπιθυμῶσι νὰ καταντήσῃ αὐτὴ ἑαυτὴν διὰ τῆς ἀπραξίας εἰς ἀχρηστίαν.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ θεωρεῖς σπουδαῖον τὸν κίνδυνον τοῦτον δι' αὐτήν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τὸν μόνον σπουδαῖον κίνδυνον, ὃν δύναται νὰ διατρέξῃ ἡ Βασιλεία ἐν Ἑλλάδι.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Μεταξὺ λόγων, Ἀγαθόβουλε· τί φρονεῖς περὶ δημοκρατίας;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὅ,τι φρονῶ καὶ περὶ ἀποκεντρώσεως, καὶ ἔτι μᾶλλον. Δὲν πιστεύω ὅτι εἴμεθα διὰ δημοκρατίαν· πολὺ δὲ πλέον ἢ κατὰ τῆς ἀποκεντρώσεως, ἔχομεν κατ' αὐτῆς λυπηρὰ προηγούμενα, τῶν ὁποίων ἡ λήθη δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τοὺς καὶ κατὰ μικρὸν κηδομένους τῆς σωτηρίας τῆς πατρίδος. Ἀλλὰ, καὶ ἂν ἀποδώσωμεν εἰς τὸ δημοκρατικὸν Πολίτευμα τὰς τελειότητας ὑφ' ὧν βεβαίως ἐν θεωρίᾳ κοσμεῖται, πάλιν πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τὴν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ ὡς ὑποκειμένην εἰς ὅρους τόσον δυσχερεῖς καὶ τόσον δυσεκπληρώτους, ὥστε μόνον μακρῶν γενεῶν διαδοχὴ ἠδύνατο νὰ προετοιμάσῃ εἰς αὐτὴν τὸ ἔδαφος.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Δὲν διατρέχει λοιπὸν δημοκρατικὸν κίνδυνον ἡ μοναρχία σήμερον ἐν Ἑλλάδι;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Εἶπα ὅτι ἕνα μόνον κίνδυνον διατρέχει, τοῦ ὁποίου ἡ ἀποφυγὴ ἐξαρτᾶται ἀπ' αὐτῆς τῆς ἰδίας, καὶ οὐδένα ἄλλον.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Τὸν κίνδυνον ὅμως τῆς ἀναρχίας εἶπες ὅτι τὸν ἀναγνωρίζεις ὡς σπουδαῖον.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τὸν ἀναγνωρίζω ὡς σπουδαῖον, ὄχι ὅμως καὶ ὡς ἀνυπέρβλητον. Ἔπειτα ὁ κίνδυνος οὗτος ἀποσοβεῖται ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς ἀποπείρας τῆς ἐναντίον αὐτοῦ ἐπιχειρήσεως.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Τί ἐννοεῖς λέγων τοῦτο;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἐννοῶ ὅτι, ἂν δείξῃς τοὺς ὀδόντας, ἡ ἀναρχία ὑποχωρεῖ· ἂν δὲ ὑποχωρήσῃς, ἡ ἀναρχία ἐπιτίθεται.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἐνταῦθα ὅμως πρέπει νὰ μᾶς εἴπῃς τι καὶ περὶ τοῦ στρατοῦ, διότι, ἂν δὲν μὲ ἀπατᾷ ἡ μνήμη, μᾶς εἶπες ὅτι καὶ ἡ Τρίτη Σεπτεμβρίου καὶ ἡ Δεκάτη Ὀκτωβρίου προῆλθαν ἐξ αἰτιῶν στρατιωτικῶν.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὁ στρατὸς, Εὐσέβιε, θὰ ἦναι πάντοτε μετὰ τῆς Βασιλείας, ἂν μεγάλη τις αἰτία δὲν τὸν ἀποσπάσῃ ἐξ αὐτῆς. Ἐκτὸς τοῦ ὅρκου ὅστις κρατεῖ αὐτὸν φιλοτίμως ὑπὸ τὰς αὐτοῦ σημαίας, ὁ στρατὸς εἶναι δύναμις, καθὼς εἶναι δύναμις καὶ ἡ Βασιλεία, καὶ ἀμφότεραι ἕλκονται πρὸς ἀλλήλας. Μὴ λησμονήσετε δὲ ὅτι εἰς τὴν ἀνθρωπίνην δύναμιν ἐφαρμόζεται τὸ τοῦ Εὐαγγελίου· «Τῷ ἔχοντι δοθήσεται καὶ περισσευθήσεται· ἀπὸ δὲ τοῦ μὴ ἔχοντος καὶ ὃ ἔχει ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ».

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Πῶς ἠμπορεῖ νὰ σαλευθῇ ἡ πίστις τοῦ στρατοῦ;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἢ ἕνεκα μεγάλων καὶ σκανδαλωδῶν παρεκτροπῶν τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης καὶ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος, ἢ ἕνεκα ἀπάτης ψευδῶς παριστώσης τὰς τοιαύτας παρεκτροπὰς, συνοδευομένης ἴσως ἐνίοτε

καὶ ὑπ' ἄλλων δελεασμάτων, πάντοτε ὅμως στηριζομένων ἐπὶ τοιούτων ψευδῶν παραστάσεων.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Τί πρέπει νὰ κάμῃ ἡ ἐξουσία εἰς τὴν πρώτην περίστασιν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Νὰ διορθώσῃ τὰς παρεκτροπάς της, νὰ ἐναγκαλισθῇ τὴν δικαιοσύνην, καὶ νὰ ὑψώσῃ τὴν ἀληθῆ σημαίαν τοῦ κοινοῦ συμφέροντος.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Εἰς δὲ τὴν δευτέραν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ν' ἀποδείξῃ διὰ τῶν ἔργων τὴν συκοφαντίαν, νὰ ἦναι εὔτολμος καὶ ἐνεργητικὴ ἐν τῷ δικαίῳ αὐτῆς, καὶ ὅλαι αἱ πράξεις της νὰ γίνωνται ἐν δημοσιότητι καὶ ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ. Δὲν ὑπάρχει ὅπλον τόσον ἰσχυρὸν κατὰ τῶν ἐν τῇ σκοτίᾳ τεκταινομένων συνωμοσιῶν, ὅσον ἡ μετὰ θάῤῥους καὶ ἐν τῷ φωτὶ τῆς ἡμέρας γινομένη κατ' αὐτῶν ἐνέργεια.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Δὲν εἶναι ὅμως πολλάκις συμφέρουσα καὶ ἡ μυστικότης τῆς ἐνεργείας;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Εἶναι ἀδύνατον βεβαίως, μεταξὺ τῶν πολλαπλῶν κυβερνητικῶν ἔργων, νὰ μὴ ὑπάρχῃ ἐνίοτε καὶ ἀνάγκη ἐνεργείας μυστικῆς. Ἐνταῦθα ὅμως δὲν ὑπάρχει ἡ τοιαύτη ἀνάγκη, καὶ σημαία τῆς ἐξουσίας πρέπει νὰ ἦναι ὁ στίχος τοῦ ποιητοῦ· «Τῶν κλεπτῶν ἡ νύξ, τῆς δ' ἀληθείας τὸ φῶς».

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Πῶς θὰ πεισθῶμεν ὅτι ἡ φανερὰ ἐνέργεια εἶναι ἀκίνδυνος;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Θὰ πεισθῆτε εὐκόλως ὅταν συλλογισθῆτε τί ζητεῖ ἡ ἐξουσία, καὶ ποῖα εἶναι τὰ ἐγγεγραμμένα ἐν τῷ προγράμματι αὐτῆς. Δικαιοσύνη, εὐνομία, ἀσφάλεια ἐλευθεριῶν καὶ δικαιωμάτων, οἰκονομία, εὐπορία, ἠθική, παιδεία, εὐσέβεια, ὅλα τὰ καλὰ τέλος πάντων καὶ τὰ χρηστὰ καὶ τὰ τίμια, τὰ ἀρέσκοντα καὶ ἐπευφημούμενα γενικῶς. Ὅταν εἰς τὰ τοιαῦτα θελήσῃ νὰ ἐνεργήσῃ καὶ νὰ ἐργασθῇ ἐν τῷ κρυπτῷ, εἶναι τὸ αὐτὸ ὡς ἂν θέλῃ νὰ ἐλαττώσῃ τὴν δύναμίν της, ἥτις συνίσταται εἰς τὸ δημόσιον φρόνημα.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Πρεσβεύων λοιπὸν ὅτι ὅλα πρέπει νὰ γίνωνται φανερά, δὲν ὑποθέτεις ὅτι θὰ ὑπάρξῃ οὐδεμία ἀντίῤῥησις;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἂν θὰ ὑπάρξῃ ἢ ὄχι ἀντίῤῥησις, δὲν θέλω, οὔτε βλέπω τὴν ἀνάγκην, νὰ τὸ βεβαιώσω. Ἀφοῦ πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἐνδιαφερόμενοι εἰς τὴν διατήρησιν τῶν ἐν ἰσχύι καταχρήσεων, διατί νὰ μὴ ὑποθέσωμεν ὅτι ἠμποροῦν νὰ ὑπάρξωσι καί τινα παράπονα καί τινες ἀποδοκιμασίαι; Εἰς τὴν σταθερὰν καὶ ἐξ ἀποφάσεως ἐνέργειαν τῆς ἐξουσίας ἀπόκειται νὰ τὰ καταστήσῃ ὅλα ἐξαμβλώματα, καὶ νὰ τὰ πνίξῃ εἰς τὸ γελοῖον. Ἔχετε πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι τρία τότε πράγματα θὰ ἦναι τὰ ἀποτελοῦντα τὴν δύναμιν, καὶ ἐξασφαλίζοντα τὸν θρίαμβον τῆς ἐξουσίας· ἀγὼν δίκαιος, ἰσχυρὰ ἐνέργεια, καὶ δήλωσις ὅτι οὐδέποτε θὰ ὑποχωρήσῃ.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Εἶναι οἱ κανόνες, τοὺς ὁποίους εἶπες ὅτε ἐλάλεις περὶ δικαιοσύνης· τὸ βλέπειν πάντοτε ἐμπρὸς καὶ οὐδέποτε ὀπίσω, καὶ ἡ ἀποφυγὴ πάσης ἐξαιρέσεως, δηλαδὴ ἡ γενικὴ δικαιοσύνη.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἐπρόσθεσεν ὅμως καὶ κἄτι ἄλλο ὁ Ἀγαθόδουλος σήμερον· εἶπε νὰ γείνῃ δήλωσις ἐκ μέρους τῆς ἐξουσίας ὅτι οὐδέποτε θὰ ὑποχωρήσῃ.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τοῦτο ἐννοεῖται καὶ ἐξάγεται ἐπίσης ἐξ αὐτῆς τῆς ῥήτρας τοῦ Εὐαγγελίου, τῆς χειρὸς ἐπὶ τοῦ ἀρότρου. Θεωρῶ ὅμως ἀναγκαῖον νὰ γείνῃ τοῦτο γνωστὸν σαφῶς καὶ ἐναργῶς, ὥστε κἀνεὶς νὰ μὴ ἀπατηθῇ.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ πῶς ἐννοεῖς τοῦτο νὰ δηλωθῇ, διὰ λόγου ἢ δι' ἔργου;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καὶ διὰ λόγου καὶ δι' ἔργου καὶ δι' ὅλων τῶν μέσων, δι' ὧν δύναται νὰ πεισθῇ ὁ κόσμος ἐντελῶς ὅτι ἡ ἀπόφασις τῆς ἐξουσίας εἶναι ἀμετάθετος. Μέχρι τοῦδε, ἡ ἐναντία πεποίθησις, ἡ πεποίθησις ὅτι, θᾶττον ἢ βράδιον, ἡ ἐξουσία ἔμελλε νὰ ὑποχωρήσῃ, ἐματαίωσε πολλὰ ἀγαθά, καὶ ἔγεινεν αἰτία τῶν μεγαλητέρων κακῶν. Ἐκ τῆς πεποιθήσεως ταύτης προῆλθεν ὅλη ἡ ἀδυναμία τῶν νόμων καὶ ὅλη ἡ θρασύτης τῶν φατριῶν· ἐκ ταύτης ἡ περιφρόνησις τῆς δικαιοσύνης, ἐκ ταύτης ἡ προπέτεια τῶν ἀκολάστων, ἐκ ταύτης ἡ ὑποχθόνιος προπαρασκευὴ τῶν ἀνατροπῶν. Ἐλέγετε περὶ πίστεως στρατοῦ καὶ πεποιθήσεως εἰς τὴν δημοσίαν δύναμιν. Τί ἄλλο κατώρθωσε τὴν ἐπιτυχίαν ἄλλοτε τῶν συνωμοσιῶν, εἰμὴ ἡ σατανικῶς ἐμπνευσθεῖσα πεποίθησις ὅτι ἡ ἐξουσία θὰ στρέψῃ τὰ νῶτα; Ὁ στρατὸς λοιπὸν πρέπει νὰ γνωρίζῃ ὅτι ἡ ἐξουσία εἶναι ἀκλόνητος κατά τε τὴν δύναμιν καί, ἔτι μᾶλλον, κατὰ τὴν ἀπόφασιν αὐτῆς. Ἰδοὺ ἡ μόνη ἀσφαλὴς δύναμις τῆς Κυβερνήσεως ἐν τῷ στρατῷ.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Εἶναι, νομίζεις, εὔκολον νὰ ῥιζωθῇ ἡ περὶ τοῦ ἀκλονήτου τῆς κυβερνητικῆς ἀποφάσεως πεποίθησις;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δυστυχῶς, τόσον εὔκολον κατ' ἀρχὰς δὲν εἶναι, διότι προηγούμενα παραδείγματα θ' ἀναφέρωνται παρὰ τῶν ἐχόντων συμφέρον πρὸς βεβαίωσιν ὅτι δὲν εἶναι σπουδαία καὶ ἡ τελευταία δήλωσις αὐτῆς. «Τί θὰ κάμῃ τέλος πάντων;» θὰ λέγωσιν ἄλλοτε μὲν κρυφίως καὶ ὑποκριτικῶς, ἄλλοτε δὲ προκλητικῶς καὶ θρασέως. «Θὰ κάμῃ ὅ,τι καὶ ἄλλοτε· θὰ ὀπισθοδρομήσῃ».

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ λοιπόν! Αὐτὸ εἶναι τὸ σπουδαιότερον μέσον τῆς ἐξουσίας· ἀφοῦ αὐτὸ ματαιωθῇ, ἄρα ἀπελπισία.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἐξ ὅσων εἶπες, Στέφανε, τὸ πρῶτον μέρος εἶναι ἀληθές· ὅτι τὸ μέσον εἶναι σπουδαιότατον. Τὸ δεύτερον ὅμως, ὄχι· ἀπελπισία δὲν εἶναι. Ἀπαιτεῖται μόνον ἀπόφασις γενναιοτέρα, ἀνδρικωτέρα, ἐπιμονωτέρα, καί, τοῦ Θεοῦ εὐδοκοῦντος, τὰ πάντα ἔρχονται εἰς τὴν ἁρμόζουσαν θέσιν. Ἀρκεῖ νὰ μὴ γείνῃ ὑποτροπή.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ὢ! νὰ μὴ γείνῃ ὑποτροπὴ βεβαίως! Ἂν ἤξευρα ὅτι ἡ ἐξουσία προτίθεται ἀληθῶς νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν διόρθωσιν περὶ ἧς λαλοῦμεν, καὶ ἂν ἦτο δυνατὸν ἡ ταπεινή μου γνώμη νὰ φθάσῃ ἕως αὐτῆς, ἠξεύρετε τί θὰ ἔκαμνα;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Τί;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Θὰ τὴν παρεκάλουν νὰ μὴ ἐπιχειρήσῃ τίποτε, νὰ καθήσῃ εἰς τὰ αὐγά της, καθὼς λέγει ὁ κοινὸς λόγος, ἂν δὲν ἔχῃ τὴν σταθερὰν καὶ ἀδιάσειστον ἀπόφασιν, ἐνώπιον Θεοῦ ἀθανάτου καὶ ἀνθρώπων θνητῶν, νὰ μὴ ὀπισθοδρομήσῃ ἢ ἀποκαρτερήσῃ, μέχρις οὗ τὸ ἔργον αὐτῆς ἐπιστεφθῇ δι' ἐντελοῦς καὶ πλήρους ἐπιτυχίας.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καλὰ λέγεις, Εὐσέβιε· διότι, ἐκτὸς τῆς ἐνεστώσης ἀποτυχίας, θὰ εἶχε καὶ τὴν δυστυχίαν ν' ἀποδείξῃ, ἄλλην μίαν φοράν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ πιστεύεται κἀνεὶς εἰς τὰς ἀποφάσεις της.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἔχετε μέγα δίκαιον. Ἂν θέλετε δὲ καὶ νὰ γελάσετε, ἠξεύρετε ποῦ ἡ ἐξουσία ἠδύνατο ν' ἀντλήσῃ διδασκαλίαν ἐπωφελῆ ἐπὶ τοῦ προκειμένου;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ποῦ;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Εἰς ἕνα τῶν μύθων τῆς Χαλιμᾶς.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἀλήθεια; Περίεργον!

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ναί, φίλοι μου. Δὲν ἠξεύρω ἂν ἀνέγνωτε τὴν ἱστορίαν τριῶν ἀδελφῶν βασιλοπαίδων, οἵτινες, ὁ εἷς μετὰ τὸν ἄλλον, ὑπῆγαν εἰς ζήτησιν τοῦ νεροῦ τῆς ἀθανασίας. Τὸ νερὸν αὐτὸ εὑρίσκετο εἰς τὴν κορυφὴν βουνοῦ μαγικοῦ, ὅπου κραυγαὶ τρομεραὶ ἐφοβέριζαν τὸν τολμηρὸν ἀναβάτην, καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἀναβάσεως αὐτοῦ. Γέρων φρόνιμος ἐνουθέτησε τὸν πρῶτον βασιλόπαιδα νὰ μὴ πτοηθῇ ἀπὸ τῶν κραυγῶν ἐκείνων, αἵτινες θὰ ἦσαν ἀπειλαὶ ἀνίσχυροι, ἂν ὁ ἀπειλούμενος δὲν ἐστρέφετο νὰ ἴδῃ εἰς τὰ ὀπίσω· καὶ μόνον ἂν ἐστρέφετο, θὰ μετεβάλλετο εἰς στήλην μαρμάρου. Ἐδείχθησαν δὲ εἰς τὸν βασιλόπαιδα ἐκεῖνον καὶ μακραὶ σειραὶ τοιούτων στηλῶν, ἑκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ, εἰς ἃς εἶχαν ἀπολιθωθῇ τόσοι ἄλλοι προηγούμενοι βασιλόπαιδες, διότι δυστυχῶς εἶχαν στραφῇ κατὰ καιροὺς καὶ ἰδεῖ εἰς τὰ ὀπίσω. Ἀνέβαινε μέχρι τινὸς ὁ νεανίας, ἀψηφῶν τὰς ἀπειλάς· μετὰ ταῦτα ὅμως ἐπτοήθη, καί, στραφεὶς εἰς τὰ ὀπίσω, ἀπελιθώθη. Τὸ αὐτὸ ἔπαθε καὶ ὁ δεύτερος, ἀφοῦ ἀνέβη περισσότερον τοῦ πρώτου. Ὁ τρίτος, ἀφοῦ, λεπτομερῶς ἐξετάσας τὸν γέροντα, ἐπείσθη ὅτι αἱ ἀπειλαὶ ἦσαν κραυγαὶ μόνον καὶ οὐδὲν ἄλλο, ἔφραξε διὰ κηροῦ τὰ αὐτία του, καί, ἀδιαφορῶν εἰς ὅ,τι ἐγίνετο δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν αὐτοῦ, ἀνέβη εἰς τὴν κορυφήν, ηὗρε τὴν βρύσιν τῆς ἀθανασίας, ἐγέμισε τὸ ἀγγεῖόν του ἐκ τοῦ νεροῦ ἐκείνου, καί, καταβαίνων καὶ ῥαντίζων τὰς μαρμαρίνας στήλας, ἀνέστησε τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ καὶ τοὺς λοιποὺς ὅλους βασιλόπαιδας, καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὰ ἴδια ἀνευφημούμενος καὶ θριαμβεύων.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Εἶχα ἀναγνώσει τὸν περίεργον τοῦτον μῦθον.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἐγὼ δὲν τὸν ἔχω ἀναγνώσει, ἀλλὰ θὰ ζητήσω νὰ τὸν εὕρω καὶ νὰ τὸν ἀναγνώσω.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἰδού, φίλοι μου, ἀκριβῶς ποία πρέπει νὰ ἦναι ἡ πορεία τῆς ἐξουσίας ἐν Ἑλλάδι. Ἢ ποσῶς, ἢ μέχρι τέλους. Τί ὠφελεῖ ἂν

προχωρήσῃς μέχρι τινός, καὶ ἔπειτα ὀπισθοχωρήσῃς! Καλήτερα, ποσῶς.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἐπείσθην, Ἀγαθόβουλε, ὁποῖος πρέπει νὰ ἦναι ὁ τρόπος τῆς ἐνεργείας ἐκ μέρους τῆς βασιλικῆς Ἀρχῆς. Ἀλλὰ δὲν πρέπει, ἵνα ἔχωμεν πλῆρες τὸ σύνολον τῶν ἡμετέρων πεποιθήσεων ἐπὶ τοῦ θέματος ὅπερ μᾶς ἀπασχολεῖ, νὰ μᾶς ἐξηγήσῃς καὶ ποία πρέπει νὰ ἦναι ἐν οὐσίᾳ ἡ τοιαύτη ἐνέργεια αὐτῆς;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ναί, Ἀγαθόβουλε· ὅ,τι ἕως τώρα εἶπες, εἶναι ἡ δικονομία σου· δὲν θὰ εἴπῃς ὀλίγα τινὰ καὶ περὶ τοῦ οὐσιαστικοῦ σου κώδικος;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Πῶς φαίνεται, Ἀγαθόβουλε, ὁ σπουδαστὴς τῆς νομικῆς!

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τί θέλετε νὰ σᾶς εἰπῶ περὶ τούτου; Οὐσία τῆς ἐν λόγῳ ἐνεργείας εἶναι ἡ ἐκτέλεσις τοῦ Συντάγματος καὶ τῶν Νόμων.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἀλλὰ περὶ τοῦ Συντάγματος ἐπεφυλάχθης νὰ λαλήσῃς, καὶ τὸ ἀναμένομεν. Τί φρονεῖς περὶ τῶν λεγομένων, ὅτι τὸ Σύνταγμα φέρει δῆθεν προσκόμματα εἰς τὴν αὐστηρὰν διανομὴν τῆς δικαιοσύνης καὶ τὴν ἀκριβῆ διεξαγωγὴν τῶν ὑποθέσεων τοῦ Κράτους, ὅτι ἐξασθενίζει τὴν ἰσχὺν τῆς νομοτελεστικῆς ἐξουσίας, ὅτι ἐνισχύει τὰ ἀναρχικὰ στοιχεῖα τοῦ τόπου, καὶ τὰ τοιαῦτα.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τὸ Σύνταγμα, φίλοι μου, εἶναι ὁ ἀνώτατος νόμος τοῦ Κράτους, τὸ Σύνταγμα ἐψήφισεν εἰς ἑαυτὸ τὸ Ἔθνος, ἐπὶ τοῦ Συντάγματος ὤμοσεν ὁ Βασιλεύς, καὶ ὠμόσαμεν ὅλοι. Τὸ Σύνταγμα λοιπὸν πρέπει νὰ τηρῆται ἀπαρεγκλίτως, καὶ μόνον ὁ μεγαλήτερος ἐχθρὸς καὶ τοῦ Ἔθνους καὶ τῆς Βασιλείας δύναται νὰ συμβουλεύσῃ τὴν παραβίασιν αὐτοῦ.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἀλλά, τέλος πάντων, ἠμποροῦμεν πρακτικῶς μὲν νὰ ἤμεθα ὑπόχρεοι εἰς τὴν τήρησιν αὐτοῦ, θεωρητικῶς δὲ καὶ κατ' ἰδίαν νὰ κρίνωμεν ἐλευθέρως περὶ αὐτοῦ. Τί λέγεις λοιπὸν περὶ τῶν αἰτιάσεων τὰς ὁποίας ὑπέμνησεν ὁ Εὐσέβιος;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Λέγω ὅτι τὰς ἀκούω, ἀλλ' ὅτι, εἰλικρινῶς καὶ ἐν πεποιθήσει, ἐπέχω τοῦ ν' ἀποφανθῶ περὶ αὐτῶν, μέχρις ὅτου ἀκούσω καὶ αὐτὸ τὸ Σύνταγμα ἀπολογούμενον.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἀστεΐζεσαι;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δὲν ἀστεΐζομαι, ἀλλὰ προσωποποιῶ. Ἂν τὸ Σύνταγμα, καθὼς οἱ Νόμοι τῶν παλαιῶν Ἀθηνῶν εἰς τὸν Σωκράτην, ἐνεφανίζετο εἰς ἡμᾶς καὶ μᾶς ἔλεγε «Τί σᾶς ἔκαμα, φίλοι, καὶ μὲ καταδικάζετε ἀδοκίμαστον; Οἱ ὑμέτεροι Νόμοι δὲν ἀρνοῦνται καὶ εἰς τὸν χείριστον τῶν κακούργων τὸ δικαίωμα τοῦ ν' ἀκουσθῇ ἡ ἀπολογία του πρὸ τῆς καταδίκης· καὶ σεῖς ἀρνεῖσθε εἰς ἐμέ, τὸν ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη χρηματίσαντα ὑπέρτατον ὑμῶν Νόμον, τὴν πρὸ τῆς καταδίκης δοκιμασίαν!» Τί θὰ ἐλέγαμεν τότε ἡμεῖς πρὸς ἀπολογίαν ἡμετέραν;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἀλλ' εἶναι τοῦτο ἀληθές;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Πῶς δὲν εἶναι, ἀφοῦ δὲν ἐξηντλήθησαν ὅλα τὰ μέ-

σα, ἅτινα αὐτὸ τὸ Σύνταγμα παρέχει εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς Πολιτείας;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ τί νομίζεις σπουδαιότερον, τὴν τοιαύτην δοκιμασίαν, ἢ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν παρ' αὐτοῦ τοῦ Συντάγματος μετὰ τὴν δεκαετίαν ἐπιτρεπομένων εἰς αὐτὸ μεταβολῶν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τὰς μεταβολὰς ταύτας δὲν τὰς θεωρῶ παντάπασι σπουδαίας.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Διατί;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Διότι παρ' αὐτοῦ τοῦ Συντάγματος περιορίζονται εἰς τὰς ἐπουσιώδεις.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ ἂν μετὰ τῶν ἐπουσιωδῶν ἐγίνοντο καὶ οὐσιώδεις;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τότε, Στέφανε, τὸ ζήτημα θὰ μετέβαινεν ἀπὸ τῆς ἀγαθῆς εἰς τὴν κακὴν πίστιν· σὺ δὲ καὶ ὁ Εὐσέβιος γνωρίζετε ὅτι εἰς τὰς μεταξὺ ἡμῶν ὁμιλίας προεδρεύει πάντοτε ἡ ἀλήθεια, καὶ δὲν ἔχει χώραν τὸ ψεῦδος.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἔχεις δίκαιον. Λοιπὸν τὸ ζήτημα μένει πάντοτε. . . .

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὅτι τὸ Σύνταγμα δὲν ἐδοκιμάσθη, καὶ δικαιοῦται νὰ δοκιμασθῇ.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ αὐτὸς μόνος εἶναι ὁ ἀποχρῶν τῆς διατηρήσεως αὐτοῦ λόγος;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Αὐτὸς καὶ ὅλα τὰ παρεπόμενα αὐτοῦ.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ποῖα παρεπόμενα;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἂν τὸ Σύνταγμα κατεδικάζετο ἀδοκίμαστον, ἡ κοινὴ συνείδησις ἠδύνατο νὰ τὸ δικαιώσῃ, καί, καθὼς ὅλοι οἱ ἀδικούμενοι, θὰ εὕρισκε τοὺς ὑπερασπιστὰς αὐτοῦ.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Σπουδαίως ταῦτα λέγεις;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἂν ἡ μεταφορικὴ τῆς ἰδέας μου μορφὴ σᾶς ἀπαρέσκῃ, ἀκούσατε αὐτὴν σαφεστέραν. Θὰ συνέβαινεν ὅτι, ἐνῷ σήμερον οἱ ἄνθρωποι, καλῶς ἢ κακῶς, φέρονται πρὸς αὐτὸ μετ' ἀδιαφορίας, τότε θὰ ἐγίνετο κοσμοπόθητον, καὶ ἡ σήμερον ἐν ὑπαίθρῳ ὑπάρχουσα πολιτικὴ παλαίστρα θὰ μετεβάλλετο εἰς ὑποχθόνιον σκευωριῶν καὶ συνωμοσιῶν ἐργαστήριον.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ πόθεν κυρίως θὰ προήρχετο τοῦτο;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Θὰ προήρχετο ἐκ τοῦ ὅτι οὐδὲν μέχρι τοῦδε ὑπουργεῖον ἠδυνήθη ν' ἀποκτήσῃ ὑπόληψιν ἀρκοῦσαν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ Ἔθνους, ὥστε ν' ἀφιερωθῇ τοῦτο μετὰ πίστεως εἰς τὴν κυβερνητικὴν τῆς νομοτελεστικῆς Ἀρχῆς πρόνοιαν. Τὸ Ἔθνος ἔπασχεν, ἀλλ' ἀναρχία καὶ αὐταρχία ἐφαίνοντο συγχρόνως ἐπὶ τῆς σκηνῆς, καὶ καθαρῶς δὲν διέκρινε ποία τῶν δύω ἦτον ἡ κυριωτέρα τῶν παθημάτων αὐτοῦ αἰτία. Ἐν ὥρᾳ λοιπὸν κρισίμῳ, τίς ἐγγυᾶται ὅτι ὅλαι αἱ ἀτέλειαι τοῦ Συντάγματος δὲν θὰ θεωρηθῶσι κακὸν μικρότερον τῆς ἀρρύθμου ἀπολυταρχίας; Τὸ πρῶτον λοιπὸν ἀπαιτούμενον εἶναι νὰ σχηματισθῇ Κυβέρνησις ἀξία ὑπολήψεως· ἀλλὰ τοιαύτη δὲν θὰ δοκιμασθῇ

εἰμὴ ἐν χρόνῳ παρέχοντι σταθερὰ καὶ καθαρὰ δείγματα τῶν ἀρετῶν αὐτῆς· ἡ τοιαύτη δοκιμασία ἐξ ἀνάγκης θὰ διεξαχθῇ ἐν τῷ συνταγματικῷ σταδίῳ.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἀλλὰ παρέχει τὸ Σύνταγμα τὴν εἰς τοῦτο εὐκολίαν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἐγὼ νομίζω, ναί· ἄλλως τε, ἡ πεῖρα θὰ τὸ δείξῃ.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ ὅταν ἡ μὲν Κυβέρνησις ἀποκτήσῃ, καθ' ὃν εἴπαμεν τρόπον, τὴν ὑπόληψιν αὐτῆς, τοῦ δὲ Συντάγματος καὶ τότε αἱ ἀτέλειαι ἀποδειχθῶσι, τί θὰ γείνῃ;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τότε, ἀλλὰ τότε μόνον, ἡ Κυβέρνησις θὰ ἔχῃ τὸ δικαίωμα νὰ εἰπῇ πρὸς τὸ Ἔθνος· «Ἔπραξα ἐπὶ μακρὸν χρόνον, τιμίως καὶ εἰλικρινῶς, πᾶν τὸ ἐπ' ἐμοί· ἀμηχανῶ νὰ πράξω περισσότερα. Ἀπαιτεῖται ἡ μεταῤῥύθμισις τούτου καὶ ἐκείνου τοῦ θεσμοῦ». Ἀπαραλλάκτως καθὼς σύ, Στέφανε, ἀφοῦ δοκιμάσῃς τὸ ἱμάτιόν σου, προσκαλεῖς τὸν ῥάπτην σου καὶ λέγεις πρὸς αὐτόν. «Ἐκεῖ μοὶ ἔρχεται πλατύ, ἐκεῖ στενόν, διόρθωσέ το».

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ τότε πόθεν θὰ ἀρυσθῇ τὸ δικαίωμα;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἀπὸ τῶν λόγων τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· «Τὸ σάββατον διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐγένετο, οὐχ ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ σάββατον».

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ὅπερ ἐστὶ μεθερμηνευόμενον· «Τὸ Σύνταγμα ἐγένετο διὰ τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, οὐχ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς διὰ τὸ Σύνταγμα».

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ναί, ἀλλὰ τότε μόνον.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἕως δὲ τότε;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἕως τότε Κυβέρνησις, καθὼς εἴπαμεν, δικαία, ἰσχυρὰ καὶ ἐξ ἀποφάσεως ἐνεργητική, κατὰ τὸ Σύνταγμα.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Εἴθε ὅλα ταῦτα νὰ συμβιβασθῶσιν!

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι, εὐλογοῦντος τοῦ Θεοῦ, θὰ συμβιβασθῶσιν. Ἄφετε ὅμως νὰ σᾶς ἐρωτήσω· Ποῦ, νομίζετε, ὑπάρχει ἡ περισσοτέρα ὑπόνοια ὅτι δύνανται, ἐν τῇ ὑπαρχούσῃ καταστάσει, νὰ φανῶσι προσκόμματα εἰς τὴν καλὴν διεξαγωγὴν τῶν ὑποθέσεων;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Εἰς τὴν περίστασιν τῆς αναμίξεως τῶν Βουλευτῶν εἰς τὰ ἔργα τῆς διοικήσεως.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἔχετε δίκαιον· καὶ εἴπαμεν ἄλλοτε ἐν ἐκτάσει περὶ τῶν κακῶν καὶ ὀλεθρίων ἀποτελεσμάτων τῆς ἀναμίξεως ταύτης. Ἀλλὰ διατάσσει που τὸ Σύνταγμα τὴν τοιαύτην ἀνάμιξιν;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ὄχι, ἀλλ' οἱ Βουλευταὶ τὴν θέλουν, καί, τούτου μὴ γινομένου, τὸ Ὑπουργεῖον δὲν δύναται νὰ σταθῇ ἐν τῇ Βουλῇ.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τότε λοιπὸν θὰ γεννηθῇ σύγκρουσις μεταξὺ Βουλῆς καὶ Βασιλείας;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἀναμφιβόλως, ἂν ἡ Βασιλεία θελήσῃ νὰ ἐγκαινιάσῃ τὸν ὁποῖον διαγράφομεν τρόπον.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἀρθήτω λοιπὸν ἡ σύγκρουσις διὰ τῶν νομίμων μέσων.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἐννοεῖς διὰ τῆς διαλύσεως;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Διὰ τῶν διαλύσεων.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Διατί μεταχειρίζεσαι τὸν πληθυντικὸν ἀριθμόν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Διότι ἠμποροῦν νὰ γείνωσι πολλαὶ διαλύσεις. Ἐν τούτοις, ἀποκρίθητέ μοι· Διατί νομίζετε ὅτι πρέπει νὰ γείνῃ αὐτὴ ἡ διάλυσις, ἢ νὰ γείνωσιν αὗται αἱ διαλύσεις;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Πῶς; δὲν τὸ εἴπαμεν; Ἵνα μὴ ἐπεμβαίνωσιν οἱ Βουλευταὶ εἰς τὰ ἔργα τῆς διοικήσεως.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ναί, τὸ εἴπαμεν· ἀλλὰ δὲν νομίζετε ὅτι ἠμπορεῖ νὰ ἦναι καὶ ἄλλη τις αἰτία;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ποία ἄλλη αἰτία;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἀκούσατε. Τί κάμνουν, παρακαλῶ, οἱ στρατηγοί, ὅταν, ἐν πολέμῳ ὄντες, ἑτοιμάζωνται νὰ συνάψωσι μάχην; Μάχονται παντοῦ, καὶ ὅπως καὶ ὅπου λάχῃ, ἢ ἐκλέγουν, ὅσον δύνανται, τὸ καταλληλότερον εἰς τοῦτο ἔδαφος;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Βεβαίως ἐκλέγουν, ὅσον καὶ ὅπου δύνανται, τὸ κατάλληλον ἔδαφος.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἀλλ' ἐν ἐπαφῇ δύνανται νὰ ἦναι εἰς διάφορα μέρη μετὰ τῶν ἐναντίων;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ναί, ἀλλ' ὅταν ἡ μάχη συγκροτηθῇ δεόντως ἐφ' ἑνὸς μέρους, ἡ νίκη κερδαίνεται διὰ πολλὰ μέρη συγχρόνως, πολλάκις δὲ καὶ δι' ὅλα.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Πολὺ καλά. Ἡ προσοχὴ λοιπὸν πρέπει νὰ καταβληθῇ περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἐδάφους. Τὸ ἔδαφος τῆς μὴ ἀναμίξεως τῶν Βουλευτῶν εἰς τὰ ἔργα τῆς διοικήσεως δὲν σᾶς φαίνεται προσφυὲς καὶ κατάλληλον, ἵνα κερδηθῇ ἡ ἔρις ὁριστικῶς καὶ νικηφόρως;

ΣΤΕΦ. Βέβαια, διότι ὁ ἀγὼν εἶναι καθ' ὑπερβολὴν καλὸς καὶ δίκαιος, καὶ δὲν εἶναι ἀμφιβολία ὅτι ἡ κοινὴ συνείδησις θὰ ἦναι ὑπὲρ τῆς Βασιλείας.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἰδοὺ λοιπὸν καὶ ἄλλος λόγος, δι' ὃν πρέπει νὰ λυθῇ ἡ ἔρις ἐπ' αὐτοῦ τοῦ θέματος. Ἐπιτυγχάνονται δύω σκοποί, εἰδικὸς καὶ γενικός, καὶ ἡ νίκη κερδαίνεται καθ' ὅλα τὰ μέρη.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἔχει λοιπὸν καὶ ἡ πολιτικὴ μάχας καὶ νίκας;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Βέβαια, Στέφανε. Δὲν ἐγένοντο ταῦτα πρὸ ἐτῶν πολλῶν ἐν Προυσσίᾳ, ὅτε ἡ Βασιλεία ἐκείνη, δι' ἐπανειλημμένων διαλύσεων, κατώρθωσε νὰ κερδήσῃ τὸν στρατιωτικὸν αὐτῆς διοργανισμόν, ἐξ οὗ παρήχθησαν ἀκολούθως τόσα θαύματα ἀνδρείας καὶ εὐκλείας;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἡ ἐν Προυσσίᾳ Βασιλεία, ἐκλέξασα τὸ ἔδαφος κατὰ τὰς μᾶλλον ἐπαισθητὰς τότε ἀνάγκας τοῦ εἰρημένου Κράτους, ἐπήνεγκε τὸ λαμπρὸν ἀποτέλεσμα τοῦτο. Ἡ μᾶλλον ἐπαισθητὴ σήμερον ἀνάγκη τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἡ παγίωσις σπουδαίας κυβερνήσεως, καὶ ἐκλέγεται τὸ ἔδαφος συνεπῶς πρὸς τοῦτο.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Εἴθε τὸ ἀποτέλεσμα νὰ φανῇ ἀνάλογον πρὸς ἐκεῖνο! Πλὴν, Ἀγαθόβουλε, εἶπες νίκην. Ἐννοεῖς λοιπὸν ὅτι ἡ Βουλὴ θὰ στερηθῇ τῆς δυνάμεώς της;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὁ Θεὸς νὰ μὲ φυλάξῃ καὶ τοῦ νὰ φαντασθῶ καὶ τοῦ νὰ ἐπιθυμήσω τοῦτο! Ἀπ' ἐναντίας, ἡ Βουλὴ, καθαριζομένη καὶ ἐξαγνιζομένη, θὰ ἦναι ἰσχυροτέρα παραποτέ.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ποίαν λοιπὸν ἐνόησες νίκην;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Θὰ νικηθῶσιν ἐντελῶς ὅλαι αἱ κακαὶ τυχὸν τάσεις καὶ παρεκτροπαὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἰδιοτελῶν.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἀνέφερες πρὸ ὀλίγου πολλὰς διαλύσεις, καὶ τὸ εἶπες τρόπον τινὰ ἐπιδεικτικῶς. Καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ γνωρίζεται τοῦτο ἐκ τῶν προτέρων;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἀνάγκη εἶναι νὰ γνωρίζεται, διότι οὕτω συντέμνεται ὁ καιρὸς τοῦ ἀγῶνος, καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν διαλύσεων ἐλαττοῦται.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Δὲν νομίζεις ὅμως ὅτι ἡ ἐκ τῶν προτέρων γνωστοποίησις αὕτη ἠμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ἀγέρωχος καὶ προκλητική;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Παντάπασι, φίλε Εὐσέβιε, μάλιστα συνταγματικωτάτη καὶ εἰλικρινέστατα πατριωτική. Ὁ κόσμος θὰ γνωρίζῃ ὅτι ἡ Βασιλεία ἐπιμένει εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ἐξουσιῶν, κατὰ τὸ Σύνταγμα, καὶ ὅτι εἰς τὴν σύγχυσιν αὐτῶν ἀποδίδει τὴν κακὴν διοίκησιν τοῦ τόπου. Ἐπειδὴ δὲ ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ζητήματος προκύπτει ὅτι γεννῶνται ἰδιαίτερα συμφέροντα τοῦ ἐντολοδόχου, δηλαδὴ τῶν Βουλευτῶν, παρὰ τὰ τοῦ ἐντολοδότου, δηλαδὴ τῶν ἐκλογέων, θὰ θεωρήσῃ τὴν ἐκ νέου ἀνάδειξιν Βουλευτῶν ἀναμιγνυομένων εἰς τὰ τῆς διοικήσεως ὡς προερχομένην ἐξ ὑφαρπαγῆς καὶ ἀπάτης, ἑωσότου, διὰ σειρᾶς ἐπαναλαμβανομένων ἐκλογῶν, βεβαιωθῇ περὶ τοῦ ἐναντίου.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Κατὰ ποῖον τύπον θὰ διατάττωνται αἱ διαδοχικαὶ αὗται διαλύσεις;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Κατ' ἀρχὰς ἄνευ αἰτιολογίας, καθὼς γίνεται συνήθως· μετὰ ταῦτα ὅμως, ὄχι μόνον μετ' αἰτιολογίας, ἀλλὰ καὶ διὰ βασιλικοῦ προγράμματος.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἀποβλέπεις, τοῦτο λέγων, εἰς ὅ,τι εἶπες πρὸ ὀλίγου; εἰς τὸν σκοπὸν δηλαδὴ τοῦ νὰ γείνωσι τὰ πράγματα ταχύτερα;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Βέβαια.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἀλλ' ἐπιτρέπεται τοῦτο, ἀφοῦ εἶπες ὅτι ἡ διάλυσις γίνεται ἄνευ αἰτιολογίας;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἂν τὸ διάταγμα τῆς διαλύσεως δὲν φέρῃ αἰτιολογίαν, τοῦτο σημαίνει ὅτι τὸ δικαίωμα τοῦ Βασιλέως εἰς τὸ διαλύειν την Βουλὴν εἶναι ἀπεριόριστον.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Εἶναι βέβαιον λοιπὸν ὅτι ἡ αἰτιολογία ἐπιτρέπεται;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καθὼς εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ ἔχων τὸ πολὺ ἔχει καὶ τὸ ὀλίγον.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Πῶς νομίζεις ὅτι ἠδύνατο νὰ γραφῇ τοιοῦτο πρόγραμμα;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Κατὰ τὴν ἑξῆς περίπου ἔννοιαν· «Πρὸς τοὺς Ἐκλογεῖς. Ἐστείλατε Βουλευτάς, ἵνα μετέλθωσι βουλευτικὰ ἔργα, καὶ αὐτοὶ ἀνεμίχθησαν εἰς τὰ ἔργα τῆς διοικήσεως. Μὴ θεωρήσας τοῦτο σύμφωνον οὔτε πρὸς τὰ ἐμὰ δικαιώματα οὔτε πρὸς τὰ ὑμέτερα συμφέροντα, τοὺς ἀπέλυσα καὶ προσκαλῶ ὑμᾶς εἰς νέαν ἐκλογήν. Ἐὰν λοιπὸν θέλετε τὴν ἰσχὺν τῆς δικαιοσύνης καὶ τῶν νόμων, στείλατε Βουλευτάς, οἵτινες νὰ μὴ κωλύωσιν αὐτὴν διὰ τῆς συγχύσεως ἐξουσιῶν, τὰς ὁποίας τὸ Σύνταγμα θέλει διακεκριμένας».

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ νομίζεις ὅτι τὸ πρόγραμμα τοῦτο θὰ φέρῃ τὸ ἐπιδιωκόμενον ἀποτέλεσμα;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Οὐδεμίαν ἔχω ἀμφιβολίαν, ὅταν μάλιστα γείνωσι καὶ ἄλλα τινὰ ἐν τῷ μεταξύ.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ὡσὰν ποῖα καὶ πρὸς ποῖον σκοπόν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὁ σκοπὸς πρέπει νὰ ἦναι διπλοῦς· νὰ καταδειχθῇ συγχρόνως καὶ τὸ ἀκλόνητον τῆς ἀποφάσεως, καὶ τὸ δίκαιον καὶ ἁγνὸν τῆς ἐνεργούσης ἐξουσίας.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Λέγε, σὲ παρακαλῶ, ἐν λεπτομερείᾳ καὶ κατὰ σειράν, τὰ πρακτέα πρὸς τὸν δεύτερον σκοπόν, καθὼς εἶπες τὰ πρὸς τὸν πρῶτον.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἰδού· ἡ Βασιλεία κηρύττει τὴν ἀρχὴν τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν· πρέπει λοιπὸν ν' ἀρχίσῃ ἐφαρμόζουσα αὐτὴν ἀπὸ τῶν ἑαυτῆς.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἐννοεῖς τὴν παντελῆ ἀποχὴν ἀπὸ τῶν ἐκλογῶν· αὐτὸ τὸ εἴπαμεν.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὄχι μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ κἄτι περισσότερον.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Τί περισσότερον;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Οἱ Ὑπουργοὶ δὲν πρέπει νὰ ἐκτεθῶσιν, ἐπὶ καιρόν τινα, ὡς ὑποψήφιοι εἰς τὰς βουλευτικὰς ἐκλογάς.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Γίνεται τοῦτο κατὰ τὸ πνεῦμα, ἂν ὄχι κατὰ τὸ γράμμα, τοῦ Συντάγματος;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἂς ἀφήσωμεν τὸ πνεῦμα, ὅπερ ἕκαστος δύναται νὰ ἐξηγῇ πολλάκις κατὰ τὸ δοκοῦν, καὶ ἂς περιορισθῶμεν εἰς τὸ γράμμα, ὅπερ εἶναι φανερὸν εἰς ὅλους. Τὸ Σύνταγμα λοιπὸν παραδέχεται ὅτι ἠμποροῦν νὰ ἦναι καὶ Ὑπουργοὶ μὴ Βουλευταί.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ναί· ἀλλὰ τοῦτο, οὕτω πως διαμιᾶς καὶ εἰς ὅλους ἐφαρμοζόμενον, δὲν θὰ κριθῇ ὡς χωρισμὸς τῶν Ὑπουργῶν ἀπὸ τῆς Βουλῆς, καὶ ἴσως καὶ ὡς περιφρόνησις αὐτῶν πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἀντιπροσωπείαν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Χωρισμὸς δὲν θὰ ἦναι, διότι οἱ Ὑπουργοὶ θὰ εὑρίσκωνται πάντοτε ἐν τῇ Βουλῇ· θὰ ἦναι μόνον ἐπικύρωσις τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν. Ἵνα δὲ μὴ ἐκληφθῇ ὡς περιφρόνησις, οἱ Ὑπουργοί, ἀποτεινόμενοι διὰ προγράμματος αὐτῶν πρὸς τοὺς ἐκλογεῖς, θὰ εὐχαριστήσωσιν αὐτοῖς φιλοφρόνως δι' ἣν εἶχαν τυχὸν διάθεσιν νὰ τιμήσωσιν αὐτοὺς διὰ τοῦ περιβλέπτου ἀ-

ξιώματος τῆς ἐθνικῆς ἀντιπροσωπείας, ἣν μετὰ λύπης ἀναγκάζονται νὰ μὴ δεχθῶσι, διότι προτίθενται νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν διάκρισιν τῶν ἐξουσιῶν ἐν τῇ Βουλῇ, καὶ τὴν ἀποχὴν τῶν Βουλευτῶν ἀπὸ πάσης ἀναμίξεως εἰς τὰ ἔργα τῆς διοικήσεως· θεωροῦντες δὲ δίκαιον νὰ μὴ ἀναμιχθῶσι καὶ αὐτοὶ τὸ παράπαν εἰς τὰ τῶν ἐκλογῶν, δὲν δύνανται νὰ δώσωσι τρανώτερον δεῖγμα τῆς εἰλικρινείας των ἐν τῇ ἀποφάσει ταύτῃ, εἰμὴ ἀπέχοντες πάσης ὑποψηφιότητος.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Μοὶ ἀρέσκει ἡ τοιαύτη εἰλικρίνεια· ἀλλὰ δὲν ἐνδέχεται νὰ παρατηρήσῃ τις ὅτι, καὶ ἂν δὲν ἐκλεχθῶσι προσωπικῶς αὐτοὶ οἱ Ὑπουργοὶ, ἠμποροῦν νὰ ὑποστηρίξωσι τὰς ἐκλογὰς τῶν φίλων καὶ τῶν συγγενῶν αὐτῶν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Διαφέρει πολὺ, Εὐσέβιε, τὸ ἓν ἀπὸ τοῦ ἄλλου. Ὅταν ὁλόκληρον ὑπουργεῖον ἀποφασίσῃ νὰ μὴ ἐκλεχθῇ, εἶναι τῆς φιλοτιμίας του ν' ἀποδείξῃ ὅτι ἐκτελεῖ ἔργον σπουδαῖον, καὶ δὲν θὰ πράξῃ ὑπὲρ ἄλλων ὅ,τι δὲν πράττει ὑπὲρ ἑαυτοῦ. Καὶ αἱ ὑπάλληλοι Ἀρχαὶ θὰ ἐννοήσωσι καλήτερα τὴν σπουδαιότητα ταύτην, καὶ θ' ἀπέχωσι πάσης ἐπεμβάσεως.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ τί ἄλλο πρέπει νὰ πράξῃ ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Κυβέρνησις, ἐκτὸς τῆς ἀποχῆς ταύτης ἀπὸ τῶν ἐκλογῶν καὶ ἀπὸ τῆς ὑπουργικῆς ὑποψηφιότητος;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Πρέπει ν' ἀρχίσῃ ἐφαρμόζουσα, καὶ πρὸ τῶν ἐκλογῶν, καὶ ἐν ταῖς ἐκλογαῖς, καὶ μετὰ τὰς ἐκλογὰς, τὴν αὐστηροτάτην δικαιοσύνην, ὥστε νὰ καταστήσῃ δημοφιλῆ τὴν ἀποφασίν της, καὶ νὰ νοήσωσιν οἱ ἐκλογεῖς ὅτι οἱ Ὑπουργοὶ δὲν ἀποκλείουσι τοὺς Βουλευτὰς ἀπὸ τῶν ὠφελειῶν τῆς ἐξουσίας, ἵνα ἀπολαύωσιν αὐτῶν αὐτοὶ καὶ οἱ οἰκεῖοι.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ ἀληθινὰ, αὐτὸ διατείνονται πολλοὶ, Ἀγαθόβουλε. Τί ὠφελεῖ, λέγουν, ν' ἀπέχωσιν οἱ Βουλευταὶ τῶν καταχρήσεων, καὶ νὰ καταχρῶνται οἱ Ὑπουργοί;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Οἱ ταῦτα λέγοντες ὅμως, ἰδοὺ τὶ δὲν λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν. Ἡ μὲν κατάχρησις τῶν Ὑπουργῶν λογίζεται ἔγκλημα, ἡ δὲ ἀνάμιξις τῶν Βουλευτῶν ὑποστηρίζεται ὡς πολιτικὸν δόγμα. Δὲν ὑπάρχουν τάχα οἱ λέγοντες; «Εἰς τὸ συνταγματικὸν Πολίτευμα ἐνυπάρχει ἀναποσπάστως ἡ εἰς τὰ τῆς διοικήσεως ἀνάμιξις τῶν Βουλευτῶν». Τὸ ὀλέθριον τοῦτο δόγμα πρέπει νὰ καταργηθῇ, καὶ τοῦτο εἶναι τὸ σπουδαῖον.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ δὲν εἶναι σπουδαῖον καὶ τὸ νὰ μὴ καταχρῶνται οἱ Ὑπουργοί;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὑποστηρίζει κἀνεὶς ὅτι οἱ Ὑπουργοὶ πρέπει νὰ καταχρῶνται;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Τοῦτο ὄχι, βέβαια.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἰδοὺ λοιπὸν ἡ διαφορά. Ἐν τούτοις, καθὼς εἶχα ἀρχίσει νὰ εἰπῶ, ἡ διόρθωσις τῶν ἐν τῇ διοικήσει, καὶ ἑπομένως τῆς διαγωγῆς τῶν Ὑπουργῶν, πρέπει καὶ νὰ προλάβῃ καὶ νὰ συνοδεύσῃ καὶ ν' ἀκολουθήσῃ

τὴν ἐπιχείρησιν τῶν ἐν τῇ Βουλῇ, δηλαδὴ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἐννοεῖς λοιπὸν ὅτι, ἀνεξαρτήτως τοῦ κατὰ τῆς Βουλῆς ἀγῶνος, ἡ Βασιλεία πρέπει νὰ ὑποστῇ καὶ ἀγῶνα ἄλλον κατὰ τῶν Ὑπουργῶν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἀγῶνα κατὰ τῶν Ὑπουργῶν! Τί λέγεις, φίλε Εὐσέβιε; Θὰ ἐπαναστήσωσι λοιπὸν οἱ Ὑπουργοὶ κατὰ τοῦ ὑπερτάτου Ἄρχοντος; Καὶ ποίαν δύναμιν ἄλλην ἔχουν οἱ Ὑπουργοί, εἰμὴ τὴν ἐκ τοῦ Ἡγεμόνος προερχομένην;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Δὲν ἠμποροῦν νὰ κατασταθῶσιν ἰσχυροὶ ἐν τῇ Βουλῇ;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Πῶς ἡ Βουλὴ θὰ ὑποστηρίξῃ Ὑπουργοὺς κατὰ τῆς Βασιλείας, ἐναντίον καὶ τῆς ἁρμοδιότητος αὐτῆς καὶ τῆς δικαιοσύνης;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Διατί ἐναντίον τῆς ἁρμοδιότητος αὐτῆς;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δὲν δικαιοῦται ὁ Βασιλεὺς νὰ διορίζῃ καὶ νὰ παύῃ τοὺς Ὑπουργοὺς αὐτοῦ;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ διατί ἐναντίον τῆς δικαιοσύνης;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὁ σκοπὸς τοῦ Βασιλέως δὲν θὰ ἦναι ἡ εἰς τοὺς πολίτας ὅλους ἴση διανομὴ τῆς δικαιοσύνης;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἡ δὲ ἰσχὺς τῆς ἐξαγνιζομένης Βουλῆς ποῦ θὰ φανῇ;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Εἰς τὴν συμμαχίαν αὐτῆς μετὰ τῆς Βασιλείας πρὸς περιστολὴν καὶ τιμωρίαν τῶν κακῶν Ὑπουργῶν.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Εἰς ταῦτα πάντα ὅμως ἔχω μίαν ἔνστασιν.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ ἐγὼ μίαν ἄλλην.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Δὲν ἐλαττοῦται ἡ ὑπόληψις τοῦ Ἔθνους, ὅταν, συνταγματικῶς πολιτευόμενον, ἀφίνῃ νὰ κανονισθῶσι τὰ πάντα ὑπὸ τῆς Βασιλείας;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Δὲν ἀνατίθενται εἰς τὴν Βασιλείαν ἔργα πολύμοχθα, καὶ συγχρόνως ἀλλότρια ἴσως τοῦ Συντάγματος, ὅπερ ἀποφαίνεται ὅτι ὁ Βασιλεύς, ἀνεύθυνος ὤν, κυβερνᾷ διὰ τῶν ὑπευθύνων Ὑπουργῶν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Θ' ἀποκριθῶ κατὰ σειρὰν καὶ εἰς τοὺς δύω. Ἡ ὑπόληψις τοῦ Ἔθνους δὲν ἐλαττοῦται, ἀλλὰ μάλιστα αὐξάνει, ὅταν καλῶς κυβερνᾶται καί, διὰ τῆς καλῆς κυβερνήσεως, γίνεται καθ' ἡμέραν ἀξιώτερον τοῦ συνταγματικοῦ βίου, ἐξασφαλίζον εἰς ἑαυτὸ καὶ τὰς ἀστικὰς καὶ τὰς πολιτικὰς ἐλευθερίας. Ἔπειτα, ποίαν ὑπόληψιν ἐννοεῖτε; τὴν παρὰ τοῖς μωροῖς, ἢ τὴν παρὰ τοῖς φρονίμοις; Οἱ μωροὶ μόνον εὐχαριστοῦνται εἰς τὰς κενὰς ἐπιδείξεις· οἱ φρόνιμοι ζητοῦν τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων. Ἡ δὲ ἀλήθεια τῶν πραγμάτων εἶναι. Χθὲς κακὴ κυβέρνησις καὶ ὀπισθοδρόμησις· σήμερον ἀγαθὴ κυβέρνησις καὶ πρόοδος. Πότε καὶ πῶς λοιπὸν ἀποκτᾶται ἡ ἀληθὴς ὑπόληψις; Ἰδοὺ περὶ τοῦ Ἔθνους.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Περὶ δὲ τῆς Βασιλείας;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τὸ ἔργον τῆς Βασιλείας δὲν θὰ ἦναι οὔτε ἀντισυνταγματικόν, οὔτε δυσφόρητον. Βέβαια, ἀφοῦ τὸ Πολίτευμα ἐκήρυξεν ἀνεύθυνον

τὸν Ἡγεμόνα, ἑπόμενον ἦτον νὰ κηρύξῃ τοὺς Ὑπουργοὺς αὐτοῦ ὑπευθύνους, ἵνα μὴ ἀποφεύγηται ἡ τιμωρία τῶν πράξεων αὐτῶν. Σημαίνει ὅμως τοῦτο ὅτι ὁ ὑπέρτατος Ἄρχων δὲν ἐξασκεῖ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτείαν, ἐπὶ πάντων μὲν τῶν στοιχείων τῆς Πολιτείας, ἰδίως δὲ ἐπὶ τῆς διαγωγῆς αὐτῶν τῶν Ὑπουργῶν; Εἶναι καὶ τῆς τιμῆς καὶ τοῦ καθήκοντος τοῦ Ἡγεμόνος νὰ γίνεται τοῦτο, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς τάξεως, τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἐννόμου ἐλευθερίας, καὶ τοῦ σκοποῦ πάντων τούτων τῶν σκοπῶν, τῆς τῶν πολιτῶν εὐδαιμονίας. Ἐὰν λοιπὸν ἡ ἐποπτεία αὕτη ἐνεργῆται, καὶ πρέπει νὰ ἐνεργῆται, κατὰ παντὸς τρίτου, δυνάστου ἢ δημοκόπου, λυμαινομένου τὴν κοινὴν εὐδαιμονίαν, πόσῳ μᾶλλον δὲν πρέπει νὰ ἐνεργῆται κατὰ τῶν Ὑπουργῶν, τῶν οὐδὲν ἄλλο ἢ ὑπηρετῶν αὐτῶν τῆς Βασιλείας, τοὺς ὁποίους αὐτὴ ἐκλέξασα ἔφερεν, ἵνα χρησιμεύσωσιν ὡς ὄργανα τῶν νόμων;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ τί λέγεις περὶ τῆς δυσφορίας;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Λέγω ὅτι, ὅταν ἅπαξ τακτοποιηθῇ ἡ πορεία, θὰ ἦναι τοῦτο ὁμαλὴ καὶ εὐάρεστος ἀσχολία τοῦ ὑπερτάτου Ἄρχοντος, ἡμέραν παρ' ἡμέραν εὐοδουμένη καὶ προκόπτουσα, συνοδευομένη ὑπὸ τῆς γλυκυτάτης συναισθήσεως ὅτι εὐεργετεῖ λαὸν ἄξιον καλητέρας τύχης, ἐκ τῆς τέφρας ἐνδόξων προγόνων ἀναγεννηθέντα, καὶ ἀφίνουσα μνήμην ἀθάνατον.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἓν ἄλλο τι ἀκόμη ἄφες με ἀκριβῶς νὰ νοήσω, Ἀγαθόβουλε. Χωρίζομεν τὸν Βασιλέα ἀπὸ τῶν Ὑπουργῶν, ὅταν λαλῶμεν περὶ τῆς ἐποπτείας αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ὑπουργικῶν πράξεων. Ποῖαι λοιπὸν θὰ ἦναι αἱ σχέσεις τοῦ Βασιλέως πρὸς τοὺς Ὑπουργούς του; Ἂν αἱ σχέσεις αὗται πρέπῃ νὰ κανονισθῶσι, τὸ ζήτημα μοὶ φαίνεται ἀκροσφαλές. Ἡ ἀνάμιξις τοῦ Βασιλέως εἰς τὰς ὑπουργικὰς πράξεις, εἰ μὲν εἶναι μικροτέρα τοῦ δέοντος, ἠμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ἀμέλεια τῆς τοιαύτης ἐποπτείας· εἰ δὲ μεγαλητέρα, ἴσως λογισθῇ παρακώλυσις τῆς ἐλευθέρας τῶν Ὑπουργῶν ἐνεργείας, καὶ παραβίασις τῆς ἀρχῆς, καθ' ἣν δὲν ὑπάρχει εὐθύνη ἄνευ ἐλευθερίας. Πῶς θὰ εὑρεθῇ λοιπὸν τὸ μέτρον τοῦτο;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καλῶς ἔπραξες νά μ' ἐρωτήσῃς, Εὐσέβιε, ἐπὶ τοῦ προκειμένου· μαλονότι πολλὰ πράγματα, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν, εὐκολώτερα κατανοοῦνται ἐν τῇ ἐφαρμογῇ παρ' ὅσον κανονίζονται δι' ἀκριβῶν ὁρισμῶν. Θέλησις τοῦ Βασιλέως εἶναι νὰ πράττεται τὸ καλόν, τὸ εὐθύ, τὸ δίκαιον· πρὸς τοῦτο πρέπει ν' ἀποβλέψωσιν οἱ Ὑπουργοί, καὶ κατ' αὐτὸ νὰ ῥυθμίσωσι τὰς πράξεις των. Ἰδοὺ ὁ κανὼν ὁ ὁρίζων τὰς μεταξὺ αὐτῶν σχέσεις. Ἔξω τῶν ὁρίων τοῦ κανόνος τούτου, οὔτε ὁ Βασιλεὺς ἠμπορεῖ νὰ παρακωλύσῃ τὴν ἐλευθέραν αὐτῶν ἐνέργειαν, οὔτε οἱ Ὑπουργοὶ ἔχουν νὰ ἐπικαλεσθῶσιν ἐλευθερίαν ἐνεργείας. Πιστεύσατε ὅτι ἐπὶ τῶν τοιούτων δὲν ἀπατᾶται εἰμὴ ὁ θέλων ν' ἀπατηθῇ.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Θὰ λαμβάνῃ ἐν τούτοις ὁ Βασιλεὺς γνῶσιν ὅλων τῶν ὑπουργικῶν πράξεων;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὄχι βεβαίως ὅλων καὶ ἐν λεπτομερείᾳ, ἀλλὰ γενικῶς καὶ ἐκ διαλειμμάτων, ὥστε νὰ πληροφορῆται ὅτι ἡ πορεία τῶν Ὑπουργῶν εἶναι εὐθεῖα.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ ὅσα ὁ Βασιλεὺς αὐτὸς ὑπογράφει, δὲν θὰ τὰ ἐξετάζῃ ὅλα;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἡ σύνεσις τοῦ Βασιλέως θὰ διαγράψῃ εἰς τὴν ἐργασίαν αὐτὴν τοιαύτην μέθοδον, ὥστε ἡ ἐξέτασις νὰ ἦναι τελεσφόρος, χωρὶς νὰ ἦναι πολύμοχθος.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Μετὰ τὴν ἐξέτασιν, ἔρχεται ἡ ὑπογραφὴ ἢ ἡ ἄρνησις. Καὶ κατὰ τοῦτο ποῖον κανόνα ὁ Βασιλεὺς πρέπει ν' ἀκολουθήσῃ; Βέβαια, οὔτε ὅλα ἠμπορεῖ νὰ τὰ παραδέχεται, οὔτε ὅλα ἠμπορεῖ νὰ τ' ἀποκρούῃ.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἔχετε δίκαιον· οὔτε μηχανὴ ὑπογραφῶν εἶναι ὁ Βασιλεύς, οὔτε ἐπαναλήπτωρ ὑπουργικῆς ἐργασίας.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Θὰ διαιρέσῃ λοιπὸν εἰς δύω τὰ ὑποβαλλόμενα, καὶ ἀλλοῦ μὲν θὰ ὑποχωρῇ, ἀλλοῦ δὲ θὰ ἀρνῆται.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἐπὶ πολὺ ἐσκέφθην περὶ τούτου, φίλοι μου, καὶ ἐπείσθην ὅτι ἡ διαίρεσις δὲν πρέπει νὰ γείνῃ εἰς δύω, ἀλλ' εἰς τρία.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Εἶναι λοιπὸν τὸ *τριχῆ διαστατὸν* τοῦ Ἀριστοτέλους;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Μὴ ἀστεΐζεσθε, καὶ θὰ πεισθῆτε ὅτι ἡ εἰς τρεῖς κατηγορίας διαίρεσις ὑπαγορεύεται ὑπὸ τῆς φύσεως αὐτῆς τῶν πραγμάτων. Ἐν τῇ πρώτῃ κατηγορίᾳ περιέχονται αἱ προτάσεις τῆς συνήθους ὑπηρεσίας, ὅπου ὁ Βασιλεὺς δὲν ἔχει νὰ χρονοτριβῇ, ἀλλὰ λαμβάνων γνῶσιν ἁπλῶς τῶν προτεινομένων, καὶ ὡς ἵνα ἐκτιμήσῃ τὴν γενικὴν τῆς Κυβερνήσεως αὐτοῦ πορείαν, θ' ἀφίνῃ αὐτὰ εἰς τὴν κρίσιν καὶ ἀπόφασιν τῶν Ὑπουργῶν, τοὺς ὁποίους ἐπιβαρύνει καὶ ἡ εὐθύνη αὐτῶν ἐνώπιον τῆς Βουλῆς. Ἐν τῇ δευτέρᾳ κατηγορίᾳ περιλαμβάνονται πράγματα ἀνώτερα τῶν πρώτων, εἰς τὰ ὁποῖα, ὅταν ὁ Βασιλεὺς ἔχῃ γνώμην διάφορον τῆς τῶν Ὑπουργῶν αὐτοῦ, αἰσθάνεται ὅτι πρέπει νὰ προτρέψῃ αὐτούς, ὅσον δύναται, εἰς μεταβολήν· ἂν ὅμως οἱ Ὑπουργοὶ ἐμμένωσιν ἀνενδότως εἰς τὴν γνώμην των, ἀπειλοῦντες ὅτι ἄλλως παραιτοῦνται, τότε, ἐπειδὴ ἡ τῶν ὑπουργείων μεταβολὴ δὲν εἶναι πρᾶγμα εὔκολον, ὁ Βασιλεὺς θὰ σταθμήσῃ ἐν τῇ συνέσει αὐτοῦ τὰ ὑπὲρ καὶ τὰ κατά, καὶ θὰ εὕρῃ ὅτι πρέπει νὰ ὑποχωρήσῃ, ἀφίνων καὶ τότε εἰς τὴν εὐθύνην τῶν Ὑπουργῶν τὰ γενόμενα. Ἐν τῇ τρίτῃ ὅμως κατηγορίᾳ κατατάσσονται, φίλοι μου, τὰ πράγματα ἐκεῖνα, τὰ ἀνώτατα κατὰ τὴν σημασίαν μᾶλλον ἢ κατὰ τὴν ἀξίαν, εἰς τὰ ὁποῖα ὁ Βασιλεύς, ἐν ἑδραίᾳ καὶ ἀκλονήτῳ πεποιθήσει, ὄχι μόνον θὰ προτρέψῃ ἢ θ' ἀποτρέψῃ τοὺς Ὑπουργοὺς αὐτοῦ κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ γνώμην, ἀλλ' οὔτε κἂν θὰ ὑποχωρήσῃ αὐτὸς τὸ παράπαν.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ ἂν οἱ ὑπουργοὶ ἀπειλήσωσιν ὅτι παραιτοῦνται;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὁ Βασιλεὺς θὰ δηλώσῃ ὅτι δέχεται τὰς παραιτήσεις αὐτῶν.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Θὰ ἦναι λοιπὸν σπουδαῖα πράγματα τὰ ἀνήκοντα εἰς τὴν τρίτην ταύτην κατηγορίαν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Βεβαίως σπουδαῖα καί, καθὼς εἶπα, ἀνωτάτης σημασίας πράγματα.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ ποῖα ἠμποροῦν νὰ ἦναι ταῦτα;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Εἶναι ὅταν προσβάλλωνται προφανῶς—ἔστω καὶ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἐλαχίστου πολίτου—ἡ δικαιοσύνη, τὰ ὑπὸ τοῦ Νόμου ἀσφαλιζόμενα δικαιώματα, ἡ ἀγαθὴ πίστις, ἡ ἀλήθεια, ἡ ἠθικὴ καὶ τὰ τοιαῦτα. Τὰ ἱερὰ ταῦτα πράγματα ποῦ ἀλλοῦ, ὅταν καταδιώκωνται, δικαιοῦνται νὰ εὕρωσι καταφύγιον, εἰμὴ ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς βασιλικῆς χλαμύδος;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Κακὸν ἔδαφος διὰ τὴν ὑπόληψιν αὐτῶν θὰ ἐκλέξωσιν οἱ Ὑπουργοί, ἐὰν παραιτηθῶσιν ἐπὶ τοιούτων ζητημάτων.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἔχεις δίκαιον, Στέφανε· καθὼς ἀπ' ἐναντίας κέρδος καὶ κλέος θὰ ἦναι διὰ τὴν Βασιλείαν ἡ παραδοχὴ τῆς τοιαύτης παραιτήσεως. Μόνον τὸ ἄκουσμα τῆς πάλης ταύτης, κερδηθείσης ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος ὑπὸ τῆς προσωπικῆς τοῦ Βασιλέως ἐνεργείας, θὰ περιβάλῃ τὸ ὄνομα αὐτοῦ διὰ μεγάλης δημοτικότητος.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ δὲν ἔπρεπε τάχα, πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ κόπου καὶ φροντίδων, νὰ πράξῃ καὶ δι' αὐτὰ ὁ Βασιλεὺς ὅ,τι καὶ διὰ τὰ τῆς δευτέρας κατηγορίας; Νὰ πασχίσῃ δηλαδὴ πρότερον, ὅσον τὸ δυνατόν, νὰ φέρῃ τοὺς Ὑπουργοὺς αὐτοῦ εἰς τὴν καλὴν ὁδόν, καὶ ἔπειτα, παρὰ νὰ δεχθῇ τὰς παραιτήσεις των, νὰ ἐγκαταλίπῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν εὐθύνην;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὄχι, Εὐσέβιε· αὐτὸ θὰ ἦτον ὀλέθριον. Οὐδεμίαν σημασίαν θὰ εἶχε πλέον ἡ τυπικὴ εὐθύνη τῶν Ὑπουργῶν, καὶ πάντες θὰ ἠτένιζαν, μετὰ πικρίας καὶ ἀπογνώσεως, εἰς τὴν ἄλλην ἐκείνην εὐθύνην, περὶ ἧς ἐλάλησα ἀνωτέρω, τὴν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ εὐθύνην.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Λοιπὸν εἶσαι τῆς γνώμης ὅτι τὰ τῆς τρίτης κατηγορίας πράγματα πρέπει νὰ τὰ φυλάττῃ δι' ἑαυτὸν ὁ Βασιλεύς, καὶ μέχρι παραιτήσεως ἀκόμη τῶν Ὑπουργῶν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Βέβαια· καὶ νὰ τὰ φυλάττῃ, καθὼς εἶπα, ὑπὸ τὴν βασιλικὴν αὐτοῦ χλαμύδα. Εἴθε δὲ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον νὰ μὴ συγχυσθῶσιν ἐν τῇ κοινῇ συνειδήσει τὰ πάντα, μήτε νὰ τεθῶσιν ἐν ἴσῃ μοίρᾳ πονηροὶ καὶ ἀγαθοί, μήτε νὰ καυχηθῶσι, καθὼς λέγει ἡ Γραφή, οἱ κυρτοὶ ὡς οἱ ὀρθοί! Τίς δὲν γνωρίζει τὸ ὡραῖον λόγιον τῆς παλαιᾶς τῶν Γάλλων Μοναρχίας; Ah! si le Roi le savait! Τὰ κακὰ λοιπὸν καὶ τὰ χαμερπῆ καὶ τὰ ἄδικα ὁ Βασιλεὺς δὲν ἤξευρεν ὅτι ἐγίνοντο. Καὶ ἂν τὸ ἐμάνθανεν, ὁποία ἔμελλε νὰ ἦναι ἡ ὀργή του!

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ὡραῖος ἀληθῶς λόγος, ἔστω καὶ ἁπλῆ ὑπόθεσις ἂν ἦτον!

ΕΥΣ. Συγχρόνως δὲ καὶ ἐπωφελὴς εἰς τὴν ἡσυχίαν τοῦ Βασιλέως, διότι οὐδεὶς τῶν Ὑπουργῶν θὰ ἐτόλμα τότε νὰ προτείνῃ εἰς αὐτὸν πράγματα ἀνοίκεια.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Βεβαίως. Ὅλον λοιπὸν τὸ συμπέρασμα τῆς σημερινῆς ἡμῶν συνδιαλέξεως περιστρέφεται, ὡς ἐπὶ δύω ςροφέων, ἐπὶ τῶν δύω τούτων θεμάτων· τῶν διαλύσεων τῆς Βουλῆς, πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν, καὶ τῆς ἀποπομπῆς τῶν Ὑπουργῶν ἐπὶ τῶν τῆς τρίτης κατηγορίας πραγμάτων, πρὸς περιστολὴν τῶν ὑπουργικῶν παρεκτροπῶν. Ἐπείσθητε, νομίζω, ὅτι ἀμφότερα εἶναι ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖα· τὸ δεύτερον συμπληροῖ τὸ πρῶτον, καὶ τὸ πρῶτον ἄνευ τοῦ δευτέρου ματαιοῦται.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Τὸ κατ' ἐμὲ, ἐπείσθην ἐντελῶς, Ἀγαθόβουλε, περὶ πάντων.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Πειστικοὶ ἀληθῶς εἶναι οἱ λόγοι σου, Ἀγαθόβουλε· καὶ, ὅταν τις ἀκολουθήσῃ αὐτοὺς κατὰ σειρὰν, καὶ καθ' ἣν μάλιστα διατελοῦν ἀλληλουχίαν, δὲν δύναται νὰ μὴ παραδεχθῇ τὴν ὀρθότητα αὐτῶν, χωρὶς νὰ κηρυχθῇ κατὰ τῆς ἐναργείας τῶν πραγμάτων. Ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῶν ὅμως διαφαίνεται χροιά τις λίαν φιλομοναρχικὴ, ἥτις ἴσως δὲν θὰ φανῇ εὐάρεστος εἰς τὰ ὄμματα τῶν φιλελευθέρων.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ηὗρες τίποτε ἐν τῇ σειρᾷ αὐτῇ τῶν λόγων μου, Εὐσέβιε, προσκροῦον εἰς τὴν νόμιμον ἐλευθερίαν, καὶ ἐμποδίζον τὴν ἐνέργειαν καὶ ἀνάπτυξιν αὐτῆς;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Τοῦτο, βέβαια, ὄχι· ἀλλὰ θὰ ὑπάρχωσιν, ὑποθέτω, οἱ ἐπιθυμοῦντες νὰ προέλθῃ ἡ διόρθωσις τῶν τῆς Πολιτείας ἐκ μέρους μᾶλλον τῶν πολλῶν ἢ τοῦ ἑνός.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Εἶπες, νομίζω, Εὐσέβιε, ὅτι εὑρίσκεις ὀρθοὺς τοὺς λόγους μου, κατὰ σειρὰν καὶ καθ' ἕνα ἕκαστον θεωρουμένους;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ναί· τὸ εἶπε, τὸ εἶπα, καὶ τοιαύτη εἶναι ἡ πεποίθησις ἀμφοτέρων ἡμῶν.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Πῶς εἶναι δυνατὸν λοιπὸν, ἀφοῦ τὰ μέρη εἶναι ὀρθὰ, νὰ μὴ ἦναι ὀρθὸν καὶ τὸ ὅλον; Ὅθεν ἂς μὴ ἐπανερχώμεθα εἰς τὰ καθ' ὑμᾶς ἀποδειχθέντα καὶ ὁμολογηθέντα. Ἠξεύρετε τί νομίζω ἀναγκαῖον νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὸν νοῦν ἑκάστου, ἐν εἴδει γενικῆς καὶ ῥιζικῆς ἰδέας, ἵνα μὴ περιπίπτῃ εἰς τοιούτους δισταγμοὺς μεταξὺ τῆς ὀρθότητος τῶν μερῶν καὶ τῆς ὀρθότητος τοῦ ὅλου;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Τί;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἐνθυμεῖσθε τί σᾶς εἶπα, ὅτε, λαλῶν περὶ τῶν φυσικῶν καὶ ἠθικῶν ἐν τῷ κόσμῳ δυάδων, ἐλάλησα περὶ ἐλευθερίας καὶ περὶ κύρους, καὶ προσέθηκα ὅτι ἐν τῇ ἁρμονίᾳ τῶν δύω τούτων ἀντιθέτων στοιχείων ἔγκειται ἡ εὐνομία;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Μάλιστα· καὶ λοιπόν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καὶ λοιπὸν ἡ τοιαύτη ἁρμονία παρ' ἡμῖν διεταράχθη, διότι ἓν ἐκ τῶν δύω τούτων στοιχείων εὑρίσκεται ἐν ἐλλείψει.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ποῖον;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τὸ κῦρος, l'autorité.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ ἡ ἐλευθερία;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἡ ἐλευθερία περισσεύει.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Εἶναι τοῦτο ἐν γένει ἀληθές;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἀμφιβάλλετε; Τί συμβαίνει ὅταν παραβιάζεται ἡ δικαιοσύνη, ὅταν ὁ τυχὼν θέλῃ νὰ γίνεται ἀνώτερος τοῦ Νόμου, ὅταν ἡ νόμιμος τῆς ἐξουσίας δύναμις ἐκμηδενίζεται, ὅταν τὰ κυβερνητικὰ μέσα γίνωνται ἕρμαια τῶν ἐπιτετραμμένων τὴν τήρησιν καὶ ἀσφάλειαν αὐτῶν; Περισσεύει ἡ ἐλευθερία καὶ ἐλλείπει τὸ κῦρος. Τί συμβαίνει ὅταν τὸ *Γνῶθι σαυτὸν* ἀγνοῆται, ὅταν σπάνιοι ἦναι οἱ ἀναγνωρίζοντες ὑπεροχήν τινα εἰς τὸν ἄλλον, ὅταν τὸ σέβας πρὸς πάντας καὶ πρὸς τὰ πάντα παρ' ἡμέραν ἐκλείπῃ, ὅταν ὁ ἔχων ἀνάγκην πολλὰ νὰ μάθῃ καὶ πολλὰ νὰ διδαχθῇ αὐτοχειροτονῆται διδάσκαλος τῆς κοινωνίας, ὅταν πολλοὶ μὲν ἦναι οἱ διεκδικοῦντες δικαιώματα, ὀλίγιστοι δὲ οἱ ἐκτελοῦντες καθήκοντα; Περισσεύει ἡ ἐλευθερία καὶ ἐλλείπει τὸ κῦρος. Ἀλλὰ πρὸς τί ἡ ἐκ νέου καταλεπτολογία; Δὲν πείθεται ἕκαστος ποῦ ἔγκειται τὸ γενικὸν κακόν; Τὸ κῦρος ἐλλείπει· οὐδεὶς εἰς οὐδὲν ὑποτάσσεται κῦρος. Μία λοιπὸν ἡ νόσος, μία ἡ θεραπεία. Τὸ κῦρος ἐλλείπει· ἂς ἀνεγείρωμεν τὸ κῦρος. Τὸ κῦρος τῶν νόμων, τὸ κῦρος τῶν ἀρχῶν, τὸ κῦρος τῆς δικαιοσύνης, τὸ κῦρος τῆς ἀληθείας. Τί ἐφώναζαν ἐν τῇ Συγκλήτῳ τῆς Ῥώμης, ὅτε οὕτω πως ἐνεφανίζετο ἡ ἐθνικὴ ἀνάγκη;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Caveant Consules.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τί φωνάζουν ἐν Ὁλλανδίᾳ, ὅταν ἡ πλημμύρα ἀπειλῇ τὸ ἔδαφος τῆς πατρίδος;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. *Ἂς δράμωμεν εἰς τὰ προχώματα.*

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Οὐδένα λοιπόν, φίλοι μου, ἀγαθὸν πολίτην πρέπει νὰ δυσαρεστήσῃ ἡ διαφαινομένη ἐν τοῖς λόγοις μου χροιά, διότι εἶναι χροιὰ τῆς φύσεως αὐτῆς τῶν πραγμάτων, εἶναι χροιὰ τῆς ἀνάγκης.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἐπείσθην ἐντελῶς καὶ περὶ τούτου.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ ἐγὼ ὡσαύτως.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἔχετε τίποτε ἄλλο νὰ μ' ἐρωτήσετε ἐπὶ τοῦ πρὸ τῆς τελευταίας ταύτης παρατηρήσεως προκειμένου;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἕν τι μόνον, ἀνατρέχων εἰς τὰ ὀπίσω, θέλω ἀκόμη νά σ' ἐρωτήσω, φίλε Ἀγαθόβουλε. Ἀφήκαμεν τὴν Βασιλείαν, ἐν μιᾷ τῶν διαλύσεων, δημοσιεύουσαν τὸ πρόγραμμα αὐτῆς, καὶ περιμένουσαν τὸ ἀποτέλεσμα αὐτοῦ ἀνενδοιάστως. Ἂν ὅμως τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ἀπέβαινεν ἄλλως, τί ἔμελλε νὰ γείνῃ;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὑποθέτεις, Εὐσέβιε, ὅτι μεθ' ὅλην ταύτην τὴν ἔγκλησιν τῆς Βασιλείας κατὰ τῶν τὰ ἰδιοτελῆ αὐτῶν συμφέροντα ἐπιδιωκόντων Βουλευτῶν — μεθ' ὅλην τὴν πρὸς ἀπόδειξιν τῶν ἁγνῶν καὶ δικαίων αὐτῆς σκοπῶν ἀποχὴν τῶν Ὑπουργῶν ἀπὸ τοῦ βουλευτικοῦ ἀγῶνος καὶ ἀπὸ τῆς βουλευτικῆς ὑποψηφιότητος — μεθ' ὅλα τὰ ἐν τῷ μεταξὺ διδόμενα δείγματα

τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἀγαθῆς διοικήσεως, καὶ τῆς ὡς ἀνωτέρω περιστολῆς τῶν ὑπουργικῶν παρεκτροπῶν—μεθ' ὅλην τέλος πάντων τὴν καταδηλουμένην ἀνένδοτον πρὸς τοῦτο ἀπόφασιν τῆς Βασιλείας — θὰ κηρυχθῶσιν οἱ ἐκλογεῖς κατὰ τῆς ὑπὲρ τῆς εὐδαιμονίας τῆς Πατρίδος ἐνεργούσης βασιλικῆς Ἀρχῆς, καὶ ὑπὲρ τῶν ἰδιοτελῶν Βουλευτῶν; Τοῦτο μοὶ φαίνεται ἀδύνατον.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἀλλὰ τέλος πάντων ἂς τὸ ὑποθέσωμεν.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Εἶναι μερικὰ πράγματα, ἅτινα, ὡς προφανῶς ἀδύνατα, δὲν ὑποτίθενται.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἀλλὰ πάλιν ἂς τὸ ὑποθέσωμεν, καίτοι ἀδύνατον.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τότε ἡ Βασιλεία δὲν ἔχει παρὰ νὰ ἐφαρμόσῃ εἰς ἑαυτὴν τὸ ῥητὸν τοῦ Εὐαγγελίου.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ποῖον ῥητόν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. *Ὁ θέλων τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι ἀπολέσει αὐτήν.*

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τὸ ἀποτέλεσμα σωτηρία.

Ε. Δ. ΣΙΜΟΣ.

ΠΕΡΙ ΙΘΩΜΗΣ ΚΑΙ ΜΕΣΣΗΝΗΣ

Ὁ τὴν Μεσσηνίαν ἐπισκεψάμενος δικαίως ἐκτιμᾷ τὴν περὶ αὐτῆς εὐλογίαν τοῦ Εὐριπίδου λέγοντος «ἀρετὴν ἔχουσι μείζον' ἢ λόγῳ φράσαι». Ὁπηλίκη ὅμως παρίσταται ἡ διαφορὰ τῷ περιηγητῇ, τῷ ἐκ τῆς τραχείας καί πως ἀφιλοξένου τὴν φύσιν Ἀρκαδίας εἰς τὸ εὐρὺ πεδίον τῆς Μεσσηνίας καταβαίνοντι, ἧς τὴν ὁδὸν ἐπὶ πολλὰ στάδια κατακαλύπτουσιν εὔοσμοι ῥοδοδάφναι, ἀρωματίζουσαι τὴν ἀτμόσφαιραν καὶ παρ' αὐταῖς ἐπὶ εὐύδρου ἐδάφους δαψιλῶς χλοάζει ἡ εὐγενὴς ἄμπελος, καὶ ἡ ῥοιὰ πόῤῥωθεν στίλβει μετὰ τῶν πορφυρῶν αὐτῆς ἀνθέων, σὺν τούτοις δὲ καὶ οἱ ἀπειροπληθεῖς συκεῶνες κατέχουσι τὰ ὅρια καὶ τὰς ὁδούς. Παρεκτὸς τούτων ἐν τῷ μεταξὺ ἐφέλκεται τὴν προσοχὴν τοῦ περιηγητοῦ εὐρεῖα πεδιὰς σίτου καὶ ὑποξάνθου κριθῆς, καὶ ὅσον προχωρεῖ πρὸς νότον, τοσοῦτον δαψιλεστέρα ἐμφανίζεται αὐτῷ ἡ φύσις. Καὶ ὁτὲ μὲν σκέπουσιν αὐτὸν αἱ ἀειθαλεῖς ἐλαῖαι, ὁτὲ δὲ ζοφερὸν φύλλωμα καὶ οἱ τῶν Ἑσπερίδων καρποί. Καὶ πάλιν ἐγγὺς τῶν Καλαμῶν ἄρχεται ἀτελεύτητος πληθὺς συκῶν καὶ μορεῶν καὶ περὶ τὴν πόλιν αὐτὴν καὶ τοὺς περικειμένους κήπους ὑψοῦνται μεγαλοπρεπεῖς φοίνικες. — Ὅτε δὲ κατὰ τὰ ἀνατολικὰ ὅρια τῆς Μεσσηνίας ὁ σοβαρὸς Λυκοῦργος ἔθηκε τοὺς αὐστηροὺς νόμους, ἡ κάτω Μεσσηνιακὴ πεδιὰς ἐκλεΐζετο ἐπὶ ὀνομαστῇ καλλιεργίᾳ καὶ καρποφορίᾳ, ὡς δὴ καὶ τανῦν, ἐπονομαζομένη ὑπὸ τῶν πα-

λαιῶν *μακαρία*, ἤτοι εὐλογημένη χώρα, ἡ *ἀγροκήπιον τῆς Πελοποννήσου* κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Κουρτίου (Peloponn. II σ. 156). Παρὰ τὴν πεδιάδα δῆλον ὅτι τὴν ἐγγὺς τοῦ στομίου τοῦ Νέδωνος (ῥύακος, δύο ὥρας πόῤῥω τοῦ Παμίσου παρὰ τὰς Καλάμας εἰς τὴν θάλασσαν προχεομένου) προσαρτᾶται πρὸς δυσμὰς ἡ τοῦ Παμίσου (τανῦν Πιρνάτσα) ἡ κυρίως *μακαρία* παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ἥτις, καίτοι ἐναχοῦ ἑλώδης δι' ὀλιγωρίαν τῶν ἀρχῶν, ἀλλὰ καὶ οὕτως ἐπὶ εὐφορίᾳ διαπρέπουσα ἅ τε παρὰ τὸ κυριωδέστερον προϊὸν τῆς Μεσσηνίας τὰ σῦκα δηλ. καὶ τὸ ἔλαιον καὶ ἀξιόλογον οἶνον παραγούσης ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης παρὰ τὸ νῦν Νησί, οὐδὲ τὸ παράπαν μειοῦται τοῦ ἀριγνώτου ἐκείνου Εὐριπιδείου ἐγκωμίου, ὅπερ ἀναγινώσκεται παρὰ Στράβωνι (βιβλ. Η' σ. 366. Ἴδ. καὶ Bursian's Geograph. II. σ. 171) διαφωνοῦντος τῷ Κουρτίῳ κατὰ τὴν τοποθεσίαν τῆς Μακαρίας. Ὁ φιλόσοφος οὗτος γεωγράφος Στράβων, ὡς συνήθιζε νὰ ἐπονομάζῃ αὐτὸν ἐν ταῖς πανεπιστημιακαῖς ἀκροάσεσιν ὁ περικλεὴς Βοίκχιος, ἀποφαίνεται τάδε «περὶ δὲ τῆς φύσεως τῶν τόπων καὶ τούτων (ἤτοι τῶν Λακωνικῶν) καὶ τῶν Μεσσηνιακῶν ταῦτα μὲν ἀποδεκτέα λέγοντος Εὐριπίδου· τὴν γὰρ Λακωνικήν φησιν ἔχειν «πολὺν μὲν ἄροτον, ἐκπονεῖν δ' οὐ ῥᾴδιον· κοίλη γάρ, ὄρεσι περίδρομος, τραχεῖά τε δυςείςβολός τε πολεμίοις», τὴν δὲ Μεσσηνιακὴν

. . . . καλλίκαρπον
Κατάρρυτόν τε μυρίοισι νάμασι
καὶ βουσὶ καὶ ποίμναισιν εὐβοτωτάτην
οὔτ' ἐν πνοιαῖσι χείματος δυςχείμερον
οὔτ' αὖ τεθρίπποις ἡλίου θερμὴν ἄγαν

(ἀπόσπασμα πιθανῶς ἐκ τῆς τραγῳδίας *Κρεσφόντου* κατὰ Musgrave). Κατὰ δὲ τὸν ἀείμνηστον Ῥώσσιον (Koenigsreisen σ. 3) τὸ κράτιστον τμῆμα τῆς πεδιάδος μεθ' ἓξ καὶ τριάκοντα κωμῶν, αἵτινες ὡς τὸ πλεῖστον ἐτήρησαν τὰς τουρκικὰς ἐπωνυμίας, οἷον Ἀσλάναγα, Χασάμπασα κ. ἑ., ἀπετέλει ἐν τοῖς τουρκικοῖς καιροῖς τοὺς ἀγροὺς τοῦ δυναστεύοντος οἴκου. Ἡ εὐλογημένη λοιπὸν αὕτη χώρα, ἡ εἰρηνόφιλον καὶ φιλεργὸν πληθυσμὸν διατρέφουσα, ἐν ᾧ ἡ κατὰ τὴν ὅμορον λακωνικὴν εὐλογία, ἣν μετέδωκε τῷ λαῷ τούτῳ ἡ πρὸς καταφρόνησιν φθαρτῶν ἀγαθῶν τείνουσα ἀπέριττος ἀγωγή, ἐγένετο ἄφαντος ἐξ ἀνθρώπων σὺν τῇ μνήμῃ τοῦ γενναίου νομοθέτου καὶ τῆς τῶν ἠθῶν καταπτώσεως, ἡ εὐδαίμων, λέγομεν, χώρα ἐπέπρωτο νὰ καταστῇ ἡ περιμάχητος λεία τῶν φθονερῶν αὐτῆς γειτόνων. Τότε βάσκανοι ὀφθαλμοὶ τῶν ὑπὸ τὸν πετρώδη Ταΰγετον οἰκούντων ἤρχισαν νὰ ἐνατενίζωσιν ἐπὶ τὴν εὐδαίμονα Μεσσηνίαν. Πρὸς δὲ τὴν ἐπὶ τούτῳ ἐπιδρομὴν ἐπωφελήθησαν οἱ Σπαρτιᾶται τὰς ἐκ τύχης ἔριδας, αἵτινες ἠγέρθησαν ἐν τῇ κοινῇ ἑορτῇ τῆς Λιμνάτιδος Ἀρτέμιδος (πρβ. Παυσαν. *Μεσσην.* Β'. 2, 6 καὶ Δ'. 4, 2 «ἔστιν ἐπὶ τοῖς ὁρίοις τῆς Μεσσηνίας ἱερὸν Ἀρτέμιδος καλούμενον Λιμνάτιδος, μετεῖχον δ' αὐτοῦ μόνοι Δωριέων οἵ τε Μεσσήνιοι καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι»). Τέσσαρας ὥρας βο-

ρειονατολικῶς τῶν Καλαμῶν ἐπὶ ἀπωτέρας νάπης κεῖται ἐκκλησίδιον, τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τῆς *Παναγίας τῆς Βωλιμνώτισσας*, ὅπου καὶ ποιμὴν σπανίως μεταβαίνει νὰ *κάμῃ τὸ[ν] σταυρό[ν] του*. Εὐάριθμα ὅθεν ἐν τοῖς τοίχοις τοῦ ἐκκλησιδίου τούτου ὑπὸ τοῦ Ῥωσσίου ἀνευρεθέντα ὑπολείμματα, χρησιμεύσαντα πρὸς οἰκοδομίαν, καὶ τὸ ὑπ' αὐτὰ ἐναργὲς λείψανον ἐπιγραφῆς, ἐν ᾗ γίνεται μνήμη τῶν ἱερέων τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τῶν ἀγωνοθετῶν τῆς Λιμνάτιδος θεᾶς, ἐπιβεβαιοῦσι τὴν ἐνθάδε ὕπαρξιν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος. Ὁ Λεὶκ ὅμως (Morea I. σ. 363—65) καὶ παρὰ τὰς εἰρημένας ἀρχαιολογικὰς ἀποκαλύψεις τοῦ Ῥωσσίου καὶ ἄλλων, διατελεῖ ἐχόμενος τῆς προτέρας γνώμης, τιθεὶς τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος τόπον Λίμνας, ἔνθα τῆς Ἀρτέμιδος ναός, κατὰ τὴν Μεσσηνιακὴν πεδιάδα (ἤτοι παρὰ τὸ Νησὶ) ἐπὶ τῇ ἀριστερᾷ ὄχθῃ τοῦ Παμίσου. Καὶ ταῦτα ἐναντίον τῆς τοῦ Παυσανίου γνώμης, διαρρήδην (ἔνθ' ἀνωτ. κ. 31, 3) «ἔστι δ' ἐν τῇ *μεσογαίῳ* κώμη Καλάμαι καὶ Λίμναι χωρίον, ἐν δὲ αὐτῷ Λιμνάτιδος ἱερόν ἐστιν Ἀρτέμιδος, ἔνθα Τηλέκλῳ βασιλεύοντι ἐν Σπάρτῃ τὴν τελευτὴν συμβῆναι λέγουσιν». Αὐτόθι ζητητέον τὸ ὁρμητήριον τῶν περιωνύμων ἐκείνων ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν *Μεσσηνιακῶν πολέμων* διαρπαγῶν, ὧν σκοπὸς ἡ δῄωσις τῆς μακαρίας χώρας καὶ ὁ πρὸς μετοικεσίαν τῶν φιλοπόνων αὐτῆς ἐνοίκων ἐξαναγκασμός. Ὅτε δ' ἐν τῷ πρώτῳ πολέμῳ οἱ Μεσσήνιοι δὲν ἠμπόρουν ἤδη νὰ κατέχωσι τὴν ἀνοικτὴν χώραν, ἀνεχώρησαν εἰς τὰς ἀπορρῶγας καὶ τὰς χαράδρας τῆς Ἰθώμης, ἔνθα κατὰ τὸ ἑνδέκατον ἔτος τοῦ πολέμου χάρις εἰς τὴν ἐπιτυχῆ τακτικὴν τοῦ Ἀριστοδήμου ἤραντο κρίσιμον νίκην. Ἀτυχῶς δὲ μόνον ἐννέα ἐνιαυτοὺς παρέμειναν ἐνταῦθα αὐτόπται τοῦ νοσφισμοῦ τῶν πλουσίων αὐτῶν πεδιάδων, αἵτινες δίκην λείας περιῆλθον εἰς χεῖρας τῶν πολεμίων, ἕως οὗ τελευταῖον δι' ἀπορίαν τῶν ἐπιτηδείων παρεδόθησαν ἐκείνοις. Καὶ ἡ μὲν ἀκρόπολις κατεσκάφη, οἱ δὲ κάτοικοι περίοικοι γενόμενοι ὤφειλον ἐκχωρῆσαι τὰς προτέρας κτήσεις τῷ ἐπαχθεῖ κατακτητῇ.

Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ μεσσηνιακῷ πολέμῳ τὰ βλέμματα τῶν πολεμίων ἐστράφησαν πρὸς τὴν Εἶραν (ὄρος καὶ πόλιν τῆς Μεσσηνίας) καὶ τὸν Ἀριστομένη, ἀλλὰ διακόσια ἔτη ὕστερον ἐπὶ τῆς τῶν Εἱλώτων ἐπαναστάσεως,ἥτις ἐν τῇ ἱστορίᾳ καλεῖται ὁ *τρίτος μεσσηνιακὸς πόλεμος* (465—455 π. Χ.), ἡ Ἰθώμη αὖθις κατέστη τὸ κέντρον τῆς ἀμύνης. Διότι αὐτοῦ διεστάθμευε δέκα ὅλα ἔτη ὁ ἐκ Μεσσηνίων καὶ δούλων συγκεκροτημένος στρατὸς τῶν ἐπαναστάντων, ἕως οὗ οἱ Λάκωνες, πεσούσης τῆς ὁμοσπόνδου αὐτῶν Αἰγίνης, ἀπηυδηκότες ἕνεκα τοῦ μακροῦ πολέμου καὶ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους διαφερόμενοι, ἐπέτρεψαν ἐκείνοις τὴν πανδημεὶ ἀναχώρησιν, καὶ δὴ τὰ λείψανα τοῦ ἔκπαλαι πληθυσμοῦ μετηνάστευσαν ἅμα μὲν εἰς Ναύπακτον (ἐξ οὗ τὸ παρὰ Θουκυδίδῃ μάλιστα «Μεσσήνιοι οἱ ἐν Ναυπάκτῳ»), ἅμα δ' εἰς ἄλλους τόπους, πρὸς τοὺς Ἀθηναίους φίλα φρονοῦντας. Καί τινες παρέμειναν ὑπὸ τὸν ἐπονείδιστον δουλικὸν ζυγὸν μέχρι τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἐπαμεινώνδου ἀνοικισμοῦ τῆς Μεσ-

σήνης (πρβ. Weber's Weltgesch. σ. 108.) Ἡ δ' *Ἰθώμη*, ἐξ ἧς κυρίως ὁ λόγος ὡρμήθη, εἶναι τὸ φυσικὸν ἔρυμα τῆς μεσσηνιακῆς χώρας, ἤτοι τὸ ἓν τῶν κεράτων, δι' ὧν Φίλιππος ὁ τῶν Μακεδόνων βασιλεὺς ἔμελλε νὰ συλλάβῃ τὸν ταῦρον, τὴν Πελοπόννησον δῆλον ὅτι, τὸ δ' ἕτερον εἶναι ὁ ὑπερήφανος Ἀκροκόρινθος. Τὸ εὐρὺ λοιπὸν διπλοῦν τῆς Ἰθώμης ὄρος, ὁπόθεν ὁ περιηγητὴς ἐμπορεῖ ἑκάστοτε νὰ προςπελάζῃ εἰς Μεσσηνίαν, ἀποτελεῖ πόρρωθεν τὸ χωρογραφικὸν κέντρον. Ἐξέχουσα ἄκρα τῶν δυτικῶν ὀρέων, ἅπερ κοινῶς ἐπονομάζονται Κοντοβούνια, κεῖται κατέναντι τῆς σφηνός, ἣν ἐκπέμπουσι τὰ ἐν τοῖς μεθορίοις ἀνατολικὰ ὄρη Μακρυπλάγι, εἰς τὴν αὐτόθι πεδιάδα, καταδεσπόζουσα ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ ἄνω πεδίου τῆς Στενυκλήρου (ἥτις κατὰ τὸν Boblay σ. 109 κεῖται sur le coteau de Meligala = πρὸς τὴν κώμην Μελιγαλὰ), καὶ τοῦ μεσαίου μεσσηνιακοῦ, τουτέστι τῆς παρόδου, ὅπου τὰ διαυγῆ ῥεύματα τοῦ Παμίσου ἀναζητοῦσι τὴν στενὴν μέν, ἀλλὰ βαθεῖαν αὐτῶν κοίτην. Καὶ ὁ μὲν Boetticher, ὃν ἔχομεν μάλιστα ἐν ὄψει κατὰ τὴν ἀναγραφὴν τῶν ὀλίγων τούτων, παραβάλλων τὴν ἀνάντη Ἰθώμην πρὸς τὸ Σαξονικὸν Koenigstein ἐπάγει, ὅτι ἐκείνη ὑπερέχει τούτου τῷ ὕψει, ἅτε τῆς προσαρκτίου αὐτῆς κορυφῆς συνῳδὰ ταῖς καταμετρήσεσι τῶν Γάλλων περιηγητῶν εἰς 802 μέτρα ἀνερχομένης. Ὁ δ' ἐν γεωγράφοις διαπρεπὴς Κεῖπερτ, οὗ κατ' ἐξοχὴν οἱ πίνακές εἰσι καὶ εἰς τὰ παρ' ἡμῖν παιδευτήρια εἰσηγμένοι, λογίζεται τὸ ὕψος μόνον 2470 πόδας (778 μέτρα), εἰ καὶ ὁ προμνησθεὶς Boetticher μετ' ἠκριβωμένην καταμέτρησιν εὗρεν ὕψος 761 μέτρα. Ἐπὶ τῆς εἰρημένης λοιπὸν ὀφρύος ἵδρυτο τὸ ἱερὸν τοῦ αἱμοδίψου Ἰθωμάτα Διός, ὅςτις, καθάπερ καὶ ὁ ἐπὶ τοῦ ὁμωνύμου ὄρους τῆς Ἀρκαδίας λατρευόμενος Λύκαιος Ζεύς, ἐξ οὗ τοῦ βωμοῦ ἡ Πελοπόννησος ὡς τὸ πολὺ γίνεται ὁρατή, ἠξίου ἀνθρωποθυσίας (πρβ. Παυσαν. *Ἀρκαδ.* Η'. κ. 5.) Τὰ δ' ὑπὸ τοῦ Γάλλου Le Blas ἐν πρώτοις ἀκριβέστερον ἐρευνηθέντα κρηπιδώματα χρησιμεύουσι τανῦν τῷ οἰκοδομήματι τῆς ἐν Βουλκάνῳ μονῆς. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀτειχίστου τοποθεσίας πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ναοῦ, ὅπου κατὰ τὸν Κούρτιον (Peloponn. II. ἔνθ' ἀνωτ.) ἐτελοῦντο οἱ ἀγῶνες καὶ οἱ κύκλιοι τῶν Ἰθωμαίων χοροί, εἶδεν ὁ αὐτὸς οὗτος ἔτει 1840 ἅλων μοναχῶν, τανῦν τοῦ χωρίου καλυπτομένου ὑπὸ βάτων καὶ κνιδῶν. Ὀλίγα ὅθεν ἐρείπια κυκλωπείων τειχῶν ἐπιμαρτυροῦσι τὴν ἐν τοῖς Μεσσηνιακοῖς πολέμοις παλαιὰν ὀχύρωσιν τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος κορυφῆς, πάντα δὲ τὰ λοιπὰ ἀθρόα οἰκοδομήματα τῶν ὀχυρωμάτων φαίνονται ἀναγόμενα εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἐπαμινώνδου. Τὴν δὲ κατωτέραν πρὸς μεσημβρίαν, τὴν ἐρειπίων ἐστερημένην ὀφρὺν τῆς Ἰθώμης, τανῦν τῷ Ἁγίῳ Βασιλείῳ καθιερωμένην, ἐκόσμει ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις ἱερὸν ἴσως τοῦ Βάκχου, ὅπερ ἀναμιμνήσκει τὸ παλαιὸν αὐτοῦ ὄνομα Εὔα. Ἀπὸ δὲ τῆς καταστολῆς τῆς τῶν Εἱλώτων ἐπαναστάσεως ἡ τῆς Ἰθώμης ἀκρόπολις παρέμεινεν ἠρειπωμένη, ἕως οὗ ἅμα τῇ ἀκμῇ τῶν Θηβῶν ὁ συνετὸς πολιτικὸς Ἐπαμινώνδας, ὅπως καταστήσῃ ἀντισήκωμα πρὸς τὴν δύναμιν τῶν Σπαρτιατῶν, ἐπανεκάλεσε

τοὺς Μεσσηνίους εἰς τὴν ἔκπαλαι αὐτῶν πατρίδα, καὶ νοτιοδυτικῶς τῆς ἀκροπόλεως ἔκτισε νέαν μεγάλην πόλιν.

Πρὶν ἦτο ὠχυρωμένη μόνη ἡ κορυφὴ τῆς Ἰθώμης καὶ ἑπομένῳ τῷ λόγῳ εἰρήνης οὔσης κατείχετο ὑπὸ μικρᾶς φρουρᾶς· ἀλλὰ περὶ πολιτικοῦ συνοικισμοῦ πρὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἐπαμινώνδου δὲν πρόκειται παντάπασιν, ἐξ ὅτου ὁ τόπος ἐξετάζεται ὡς εὐρύχωρος πόλις. Καὶ πράγματι πρὸς ἵδρυσιν πόλεως ἥτις ἔμελλε ν' ἀσφαλισθῇ κατὰ τῶν ἐξαπιναίων ἐφόδων ὁμόρου ἐχθροῦ, καὶ ὅμως ἐν τῷ μεγέθει αὐτῆς νὰ μὴ περιορίζηται ὅπως ἐν ἀνάγκῃ δέχηται καὶ τοὺς ἐνοίκους τῆς ἀτειχίστου χώρας, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εὑρεθῇ ἐπικαιροτέρα τοποθεσία τῆς εὐρείας ταύτης πεδιάδος, ἥτις ἐγκλίνει ἀνὰ μέσον τῶν δυτικῶν ἀποῤῥώγων τῆς σκεπούσης Ἰθώμης καὶ τῆς Εὔας καὶ τοῦ πρὸς δυσμὰς ὑψώματος *Ψωριάρι*. Ἐνταῦθα ἐκ τριῶν μὲν πλευρῶν ὑπῆρχε φύσει ἔρυμα καὶ πρὸς τὴν ἀναπεπταμένην μεσημβρίαν ἱκανὸς χῶρος πρὸς εὔρυνσιν, ἀέναος δὲ ψυχρὰ πηγὴ παρέχει ἄφθονον καὶ λαμπρὸν ὕδωρ καὶ ἐν γένει ἡ νάπη αὕτη κρίνεται ἐπιτηδεία εἰς κατασκευὴν τεχνικῶν κρηνῶν. Ἐνταῦθα τέλος ἐπὶ τοῦ ὑπερβολικοῦ κάχληκος τὸ ἔδαφος ἦτο ἀξιόλογον καὶ ὑψηλὸν εἰς οἰκοδομίαν καὶ πρόχειρον ὑλικὸν λαμβανόμενον ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων κυρυφῶν εἰς μεγάλα στελέχη καὶ εἶτα εὐχερῶς μετακομιζόμενον ἐχρησίμευεν πρὸς τὴν οἰκοδομίαν, ἐν ᾧ ἅμα αἱ περικείμεναι ἀκρώρειαι τοῦ *Αἰγάλεω* παρεῖχον δαψιλῆ καὶ καλὴν ξυλείαν ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ. Οὕτως ηὐξάνετο ἡ νέα πολις δι' ἀπιστεύτου ταχύτητος καὶ κατὰ τὴν μυθώδη παράδοσιν ἐν πέντε καὶ ὀγδοήκοντα ἡμέραις συναπετελέσθη ἡ οἰκοδομή, εἰ καὶ ἴσοι μῆνες μόλις θὰ ἐξήρκουν εἰς τηλικαύτην ἀξιομνημόνευτον ἐργασίαν. Καὶ ἂν μὴ ἱστορικῶς ἦτο γνωστόν, ὅτι ὁ τῶν Ἀργείων στρατηγὸς Ἐπιτέλης ἦτο ὁ τὸ σχέδιον τῆς πόλεως ὑποτυπώσας καὶ ὁ ἰθύνων τὰ τῆς ἐκτελέσεως αὐτοῦ, οὐδὲν ἧττον ὁ περιηγητὴς βλέπων τὰ οἰκοδομήματα αὐτὰ δὲν θὰ ὤκνει νὰ συλλάβῃ τὴν ἰδέαν, ὅτι ἐνταῦθα ἐκράτησεν οὐχὶ ἡ τοῦ ἀρχιτέκτονος, ἀλλ' ἡ τοῦ μηχανικοῦ τοῦ ὀχυρώματος χείρ, τουτέστιν ἡ τοῦ στρατιώτου. Μὴ ἀπιδὼν λοιπὸν ὁ ἐπὶ τῆς οἰκοδομῆς εἰς καλλονήν, ἢ εἰς ἔντεχνον ἐργασίαν, ἔστρεψε μᾶλλον τὴν ἑαυτοῦ προσοχὴν εἰς τὴν τεχνικὴν τοῦ ἔργου, ἤτοι κατεσκεύασεν ὀχύρωμα.

Ὅθεν ἰσχυρὸν περιτείχισμα περιβάλλει τὴν περὶ τὰ δύο γερμανικὰ μίλια μηκυνομένην πόλιν, ἥτις, μὴ σκοπουμένης τῆς κανονικότητος τῶν γωνιῶν αὐτῆς, προσαρμόζεται τέλεον πρὸς τὴν εὐνοϊκωτάτην γραμμὴν τῆς περικειμένης κλιτύος. Ὅπου δ' ὑπῆρχεν ἐπίκαιρον χωρίον πρὸς τετράγωνον, καὶ ὅπου πρὸς στρογγύλον πύργον, ἐκεῖ κεῖται τοιοῦτος, καὶ ἀδιάφορον ἂν ὁ ἐπὶ τῆς μιᾶς μὲν πλευρᾶς ἀπέχει τριάκοντα, ὁ δ' ἐπὶ τῆς ἑτέρας ἑκατὸν τριάκοντα μέτρα. Οἱ πύργοι λοιπὸν οὗτοι, ᾠκοδομημένοι εἰς τρία ἐσωτερικῶς περιαιρετὰ οἰκήματα, ἔχουσιν ὕψος πλέον τῶν δέκα μέτρων καὶ αἱ ἐν αὐτοῖς πάροδοι, κλίμακες, προμαχῶνες καὶ παράθυρά εἰσι θαυμασίως διεσκευασμέ-

νοι. Τοῦ κάλλιον τῶν ἄλλων διατηρουμένου πύργου ἡ προσάρκτιος πλευρὰ εἶναι ἑτοιμόρροπος, ἐπιδεομένη σιδηρῶν ἐρεισμάτων. Τὸ δὲ δυσπόρθητον τοῦτο περιτείχισμα διακοπτόμενον, ὅπου οἱ ὄρθιοι περίδρομοι ἀποτελοῦσι καθ' ἑαυτοὺς δυσανάβατον προπύργιον, παρακολουθεῖ ἀκριβέστατα καὶ τὰς τρεῖς πλευρὰς τῆς πόλεως. Καὶ ἔνθα ὁ χρόνος, ὡς εἰκός, ἐπήνεγκε κενόν τι, ἀνέφυ ἐπὶ τῆς οἰκοδομῆς χλόη, ὥστε τῷ ἔξωθεν ἐρχομένῳ ἡ πόλις φαίνεται ἐν καλῇ καταστάσει καὶ μόνον τὰ κατὰ τὴν νοτίαν πλευράν, τὴν μάλιστα εὐεπίθετον, τὰ ἐρείπια δὲν παρέχουσι τέως ἱκανὰ τεκμήρια, ὅπως διασαφήσωσι τοὺς τῆς πόλεως ὅρους, ὅπερ ἐλπίζεται ἐξ ἀνασκαφῶν, αἵτινες ἐν Μεσσήνῃ κατ' ἐξοχὴν προμηνύουσι δαψιλεῖς ἀρχαιολογικοὺς θησαυρούς. Μετ' ἀρκούσης δὲ τῆς βεβαιότητος οἱ ἀρχαιοδίφαι ἀποφαίνονται, ὅτι τὸ ὑπὸ τῆς γαλλικῆς περιηγήσεως ἐν σχεδιάσματι ὁριζόμενον νότιον ὅριον δὲν εἶναι τὸ πραγματικὸν τεῖχος. Πιθανῶς δὲ τοῦτο τὸ μετὰ τὴν ἀρκτικὴν ὄχθην τοῦ μεταξὺ Ἰθώμης καὶ Εὔας ῥέοντος ῥύακος τεῖχος ὑπῆρξεν ἐν μέσῳ ὀχύρωμα, καθάπερ φιλεῖ ἡ ἑλληνικὴ ὀχυρωτική, ὅπως δι' αὐτοῦ παρέχηται τῇ πρὸ τῆς ἀκροπόλεως φρουρᾷ νέαν ἀφετηρίαν ἐπὶ τὸν ἐπιόντα πολέμιον. Τὸ δὲ κυρίως ἐξωτερικὸν τεῖχος ἔκειτο ἀναντιλέκτως πόρρω πρὸς μεσημβρίαν, περικλεῖον τὴν δευτέραν ὀφρὺν τοῦ ὄρους, ἤτοι τὴν Εὔαν· διότι κατὰ τὴν ὀρθὴν παρατήρησιν ἁπάντων τῶν περιηγητῶν θὰ ἦτο ἀσύγγνωστον σφάλμα ν' ἀφεθῇ τῷ ἐχθρῷ ἡ δεσπόζουσα αὕτη ἀκρώρεια ὡς ἐπιτήδειον καὶ ἐπικίνδυνον ὁρμητήριον. Παρεκτὸς τῶν εἰρημένων ἐν καλλίστῃ καταστάσει σώζεται ἡ ἀρκτικὴ πλευρὰ μετὰ τῆς ἀρκαδικῆς πύλης. Ἡ πολλάκις αὕτη γραφεῖσα καὶ περιγραφεῖσα πύλη, ἧς τὴν ὅσον πέντε μέτρων εὐρεῖαν εἴσοδον καλύπτουσι δύο τετράγωνοι πύργοι, εἶναι διπλῆ, ἤγουν *Δίπυλον*. Καὶ εἰ μὲν ὁ ἐχθρὸς εἰσέβαλε κατὰ τὴν προκειμένην πύλην, θὰ εὑρίσκετο ἔν τινι περὶ τὰ ἐνενήκοντα μέτρα διάμετρον ἔχοντι κολοσσιαίῳ περιβόλῳ, ἐξ οὗ τοῦ εὐρυχώρου ἐμβαδοῦ κάτωθεν θὰ ἠμπόρουν ἀνάριθμοι πρόμαχοι νὰ ἐκπορθῶσιν αὐτὸ καὶ καλύπτωσι τὴν καταντικρὺ τῆς εἰσόδου πύλην. Ἡ γαλλικὴ ζωγραφία καὶ αἱ κατ' αὐτὴν ἄλλαι ἐπιγενέστεραι παραστάσεις εἰκονίζουσι τὴν θέσιν τῶν κλιμάκων, ἐφ' ἃς ὁ πρόμαχος ἀνέβαινεν ἐκ τῆς πλευρᾶς τῆς πόλεως, ἤτοι ἐκ τοῦ περιβόλου. Τῶν εἰρημένων ὅμως οἰκοδομημάτων οὐδ' ἴχνος τανῦν ἀποσώζεται. Τὰ δὲ στελέχη τῆς κατωτέρας σειρᾶς τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος Διπύλου μηκύνονται περὶ τὰ δύο μέτρα ἐφ' ὕψους ὅσον ἑνὸς μέτρου. Εἶτα ἕπεται ὑποδεέστερον πλίνθινον μέρος ἄνευ οὐδεμιᾶς κατατομῆς, καὶ μετὰ ταῦτα τὸ κυρίως τεῖχος, συγκείμενον ἐξ οὐχὶ τηλικούτων στελεχῶν, οἷα τὰ κατώτατα. Καὶ ἅπαντες μὲν οἱ λίθοι ἀκριβέστατα ζυγοστατηθέντες ἐτέθησαν ξηροί, τὰ δὲ μαρμαρώματα μεταβάλλονται ὡς τὸ πολὺ καὶ τὸ μόνον πλεονάζον ἐπὶ τοῦ σκοπίμου αὐτοῦ οἰκοδομήματος εἶναι τὰ ὀξέα καὶ εὐρύχωρα κράσπεδα τῶν κατὰ τοὺς ἁρμοὺς ἀξέστως ἐνῳκοδομημένων τετραγώνων. Παρὰ τὸ καλῶς αὐτὸ διασωζόμενον Δίπυλον εὑρίσκονται καὶ πλείονες κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον εὐδιάγνωστοι

πύλαι, ὧν καταφανεστάτη ἡ ἀνατολική, ὁπόθεν ἐκ τῆς αὐτῇ ὑποκειμένης ἐν ἐπιτερπεῖ τοποθεσίᾳ *μονῆς τοῦ Βουλκάνου* γίνεται ἡ εἴσοδος εἰς τὴν πόλιν (τὴν Μεσσήνην), ἣν προήσπιζον κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τρεῖς ὀχυροὶ πύργοι, ὧν ὁ πρὸς τὰ πλάγια προεξέχει. Παρὰ τούς δε τοὺς πύργους εὑρίσκονται πολλαχοῦ ἀπόκρυφα θυρίδια πρὸς ἔξοδον ὡς ἐκ τῶν ἐξεχόντων γείσων σχηματιζόμενα, ἐξ ὧν τῆς θέσεως καὶ ἄλλων χωρίων (= ὀχυρῶν τόπων), οἷα ἡ Εἶρα, Φιγαλία, Σαμικὸν (τανῦν Καϊάφας, ὅπου καὶ αἱ ἰαματικαὶ πηγαὶ) τεκμαίρεται ὁ κ. Boetticher, ὅτι ἐν τῇ ἑλληνικῇ ὀχυρωτικῇ οὐδὲ τὸ παράπαν ἐκράτησε τὸ ἀξίωμα τοῦ οἰκοδομεῖν τὰ τοιαύτας εἰσόδους καλύπτοντα ὀχυρώματα (πύργους ἢ προμαχῶνας) ἐπὶ τῆς ἀφρουρήτου δεξιᾶς πλευρᾶς τῆς ἐπιθέσεως, ὅπερ δὴ τέλεον τηροῦσι τὰ ἐτρουσκικὰ ἐρύματα. — Ἐν τούτοις τὸ διάφορον, ὅπερ δικαίως διεγείρουσι τὰ ἐξωτερικὰ τειχίσματα τῆς *Μεσσήνης*, ἀδύνατον νὰ ἰδιοποιῶνται τὰ ἐν τῇ πόλει αὐτῇ, εἰ καὶ ἴσως οὐδαμοῦ τῆς Πελοποννήσου κεῖνται τοσαῦτα ὑπολείμματα. Τὸ ἔδαφος λοιπόν, ἐφ' ὅσον δὲν ἀποκρύπτουσιν αὐτὸ οἱ ὀγκούμενοι θάμνοι καὶ αἱ ἀμπελοφυτεῖαι, πληροῦται σπονδύλων, θραυσμάτων ἐπιστυλίων καὶ βάσεων ἀγαλμάτων. Ἀλλ' ἡ φαντασία τῇ βοηθείᾳ καὶ τῆς τοῦ Παυσανίου περιγραφῆς (ἐν Μεσσην. Δ' 9, 5 «κατῆλθον δὲ εἰς Πελοπόννησον οἱ Μεσσήνιοι καὶ ἀνεσώσαντο τὴν αὐτῶν ἑπτὰ καὶ ὀγδοήκοντα καὶ διακοσίοις ἔτεσιν ὕστερον μετὰ Εἴρας ἅλωσιν, Δυσκινήτου μὲν Ἀθήνησιν ἄρχοντος, τρίτῳ δὲ ἔτι τῆς δευτέρας καὶ ἑκατοστῆς Ὀλυμπιάδος, ἣν Δάμων Θούριος τὸ δεύτερον ἐνίκα» καὶ ἐν κ. 8 «καὶ τὴν μὲν τότε ἡμέραν πρὸς θυσίαις τε καὶ εὐχαῖς ἦσαν, ταῖς δὲ ἐφεξῆς τοῦ τείχους τὸν περίβολον ἤγειρον καὶ ἐντὸς οἰκίας καὶ τὰ ἱερὰ ἐποιοῦντο . . . αὐτῇ μὲν δὴ τῇ πόλει *Μεσσήνην* ἔθεντο ὄνομα, ἀνῴκιζον δὲ καὶ ἄλλα πολίσματα») ἡ φαντασία, λέγομεν, οὐδεμίαν προσκτᾶται εἰκόνα περὶ τοῦ ἀνοικισμοῦ καὶ μόνον ἐξ ἀνασκαφῶν ἀναμένεται ἡ προσήκουσα διαφώτισις. Τὰ δὲ τό γε νῦν ἀμείβοντα τοὺς ἐπισκέπτας εἰσὶ α') *θεμέλια ναοῦ* εὐρὺ προαύλιον ἔχοντος, ἴσως τοῦ Ἀσκληπιοῦ· β') τὰ *ὑπολείμματα κλιμακωτῶν ἑδωλίων θεάτρου*, μετρίου τὸ μέγεθος, ἀναπεπταμένου πρὸς τὸν στίλβοντα μεσσηνιακὸν κόλπον, καὶ γ') ἡ *εὐδιάγνωστος κατασκευὴ τοῦ σταδίου* πρὸς νότον τῆς πόλεως. Ναΐδιον δ' οὗ μέμνηνται ἥ τε γαλλικὴ περιήγησις καὶ ὁ Κούρτιος, ἐντὸς τοῦ ἤδη νῦν πρὸς μεσημβρίαν ὁρίζοντος τὸ στάδιον τείχους, δὲν εἶναι ὁρατόν. Ὁ κ. Boetticher ἔχεται γνώμης, ὅτι τὸ στάδιον, ὅπερ κατὰ τὸ σχέδιον τοῦτο μόλις θὰ περιελάμβανε τὸ ἥμισυ τοῦ ἐν γένει συνήθους μήκους περὶ τὰ 190 μέτρα, ἀρχικῶς ἐξετείνετο ἀνὰ ταῦτα τὰ ἐν μέσῳ ὑψούμενα τείχη περὶ τὸ διπλάσιον πρὸς μεσημβρίαν, καὶ ὅτι τὸ περὶ οὗ λόγος τεῖχος οὐδ' ὑποσημαίνει παντάπασιν, ὡς ἤδη προείρηται, τὸ μεσημβρινὸν ὅριον τῆς πόλεως. Αἱ δ' ἀρχιτεκτονικαὶ μορφαὶ τῆς στοᾶς, τῆς τὸ στάδιον περικυκλούσης, ἤτοι τὰ κιονόκρανα καὶ αἱ ὀροφαὶ οὐδὲν ἔχουσι τὸ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τοὺς μετέπειτα, οὐδὲν πλέον τῆς ἀκριβείας καὶ τῆς καλλονῆς τοῦ αἰῶνος τοῦ Περικλέους. Τοῦ

ναντίον εὑρίσκονται ἁπανταχοῦ ἀπειροπληθῆ κορινθιακὰ κιονόκρανα, ἔχοντα ἁπλῆν σειρὰν ἀνθεμίων, κάλλιστα καὶ κομψότατα τὴν μορφήν. Σορῶν δ' ἐκμαγεῖα, ἀγαλμάτων τεμάχη, καὶ λίθοι ἐνεπίγραφοι ὑπάρχουσιν ἱκανοὶ καὶ ἔτι πλείονα ἄλλα ἀρχαῖα μνημεῖα θὰ κρύπτῃ πάντως ἡ ἐπ' αὐτῶν καταρρέουσα γῆ.

Ἡ Μεσσήνη ὡς ὁμολογούμενον μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ ἀρχαίου βίου ἐπαύσατο πρωταγωνιστοῦσα ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Καὶ οὐ μόνον μετὰ τὴν ἐπὶ Μομμίου (146 π. Χ.) ῥωμαϊκὴν κατάκτησιν ἡ περιφανὴς Ἰθώμη διετέλει ἀφρούρητος, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν μεσαιῶνα οὐδὲν λόγου ἄξιον παρέχεται ἡ τοῦ Ἀριστομένους πατρίς. Τανῦν παρὰ τὴν κώμην *Μαυρομμάτι* [1], ἥτις ἔσχε τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην ἐκ τῆς αὐτόθι ζοφερᾶς πηγῆς καὶ εὑρίσκεται ἐν μέσῳ τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας πόλεως, κεῖται πρὸς μεσημβρίαν τοῦ ἐν τῇ αὐτῇ ταύτῃ πόλει σταδίου καὶ τὸ πενιχρὸν κωμίδιον Σίμιζα. Καὶ ἐν αὐτῷ μὲν οὐδὲν ἀξιόλογον ἐφέλκεται τὴν προσοχὴν τοῦ φιλαρχαίου, ἀλλ' ἐν τῇ ἡγουμένῃ κώμῃ ὁ θεατὴς ὁρᾷ τὸ ὕδωρ κατερχόμενον ἄνωθεν δι' ἀναβάτου ἐν φυσικῷ σχεδὸν μεγέθει πλαγίας ὑπονόμου, ἥτις περιστοιχίζεται διὰ παλαιῶν τετραγώνων λίθων. Ταύτην λοιπὸν ἀπὸ τοῦ γάλλου ἀρχαιολόγου Le Bas (ὀνομάζοντος ἐν σ. 431 «une sorte de caveau» εἶδός τι κρύπτης) εἰκοτολογοῦσιν οἱ περὶ τῶν τοιούτων ἐπαΐοντες ἐπικοινωνοῦσαν πρὸς τὸ παρὰ τὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ ἐν τῷ ὑψώματι τῆς Ἰθώμης ἀποκαλυφθὲν ἄντρον. Αὐτόθι ὁ Κούρτιος νομίζει, ὅτι ἀνεῦρε τὴν ὑπὸ τοῦ Παυσανίου ἐπὶ τῇ πρὸς τὴν κορυφὴν ὁδῷ μνημονευομένην *Κλεψύδραν* (ἐς δὲ τὴν κορυφὴν ἐρχομένῳ τῆς Ἰθώμης, οὗ δὴ Μεσσηνίας ἐστὶν ἀκρόπολις, πηγὴ *Κλεψύδρα* γίνεται) κατ' ἀναλογίαν τῆς ἐπὶ τοῦ Ἀκροκορίνθου *Πειρήνης* [2]. Ἔναγχος ἐξεχώσθη ἐν Μεσσήνῃ ενε-

1 Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ἐτύχομεν κατὰ τὴν ἐν Καλάμαις γυμνασιαρχίαν πάσης φιλοξενίας παρὰ τῷ ἱερεῖ Βασιλείῳ. Ὁ κοινῶς Παπα-Βασίλης οὗτος, γνωστὸς καὶ ὡς πρακτικὸς χειρουργὸς ἐπέδειξεν ἡμῖν εὐχαριστήριον πιστοποιητικὸν τοῦ ποτὲ ἐν Ἀθήναις γάλλου πρεσβευτοῦ Πισκατόρου, οὗ ὁ θεράπων καιρίως τρωθεὶς κατὰ τὴν ἐν Μεσσηνίᾳ περιόδευσιν, ἰάθη ὑπὸ τοῦ εἰρημένου ἱερέως, μεταχειριζομένου ὡς φάρμακα διαφόρους βοτάνας. Τούτου δ' ἡ γηραιὰ σύζυγος ἀφηγήθη ἡμῖν λίαν ἀφελῶς τὰ κατὰ τοὺς ἐπιχωρίους γάμους ἔθιμα, ἀπομνημονεύσασα καί τινα εὐφάνταστα ᾄσματα.

2 Ἰδ. Παυσαν. ἐν Κορινθ. Β'. κ. III. 2 «μετὰ δὲ αὐτὸν (ἤτοι τὸν χαλκοῦν Ἡρακλέα) ἔσοδός ἐστι τῆς Π ε ι ρ ή ν η ς ἐς τὸ ὕδωρ. Ἐπὶ δὲ τῇ αὐτῇ λέγουσιν, ὡς ἡ Πειρήνη γένοιτο ὑπὸ δακρύων ἐξ ἀνθρώπου πηγή, τὸν παῖδα ὀδυρομένη Κεγχρίαν ὑπὸ Ἀρτέμιδος ἀκούσης ἀποθανόντα. Κεκόσμηται δ' ἡ πηγὴ λίθῳ λευκῷ καὶ πεποιημένη ἐστὶν οἰκήματα σπηλαίοις κατὰ ταὐτά, ἐξ ὧν τὸ ὕδωρ ἐς κρήνην ὕπαιθρον ῥεῖ πιεῖν τε ἰδεῖν ...» πρβ καὶ Στράβ. Η'. 379 C «ἡ μὲν οὖν κορυφὴ (τοῦ Ἀκροκορίνθου) ναΐδιον ἔχει Ἀφροδίτης, ὑπὸ δὲ τῇ κορυφῇ τὴν Πειρήνην εἶναι συμβαίνει κρήνην, ἔκρυσιν μὲν οὐκ ἔχουσαν, μεστὴν δ' ἀεὶ δ ι α υ γ ο ῦ ς καὶ π ο τ ί μ ο υ ὕδατος. ...» Ἡ κρήνη αὕτη περιγράφεται καὶ ὑπὸ τοῦ Κουρτίου (Peloponn. II. σ. 528) ὡς ἡ μᾶλλον ἀξιομνημόνευτος ἐν Ἑλλάδι, ἥτις καθάπερ ἡ Ἱπποκρήνη, πηγάζει ἐκ μεμονωμένου ὄρους. Τοιαῦται κρῆναι ὑπελαμβάνοντο ὑπὸ τῶν παλαιῶν ἄμεσα δωρήματα τῶν θεῶν γεννῶσαι ὑπὸ πολλαπλᾶς μορφὰς θαυμασίους μύθους. Καὶ ἀμφότεροι μὲν οἱ παλαιοὶ διφήτορες Στράβων καὶ Παυσανίας τιθέασι τὴν Πειρήνην ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως, διαφωνοῦσι δὲ κατὰ τὴν ἐκροήν, ἅτε τοῦ μὲν Παυσανίου τιθέντος ἐκείνην παρὰ τὸ Λέχαιον (τανῦν

πίγραφος λίθος, ἀναφερόμενος εἰς ἄγαλμα τοῦ Δαμοφῶντος, πλὴν ἀλλ' ὅμως τὸ ἐπιγενέστερον σχῆμα τῶν γραμμάτων ἐμφαίνει, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἐπιγραφῆς τεχνίτου, οἷος ὁ πολλῷ ἀρχαιότερος περιβόητος Δαμοφῶν, ὁ πολλὰ ἔργα τῆς γλυπτικῆς ἐν Μεσσήνῃ δημιουργήσας. Ἡ δὲ γαλλικὴ περιήγησις μέμνηται ἀρχαίου ναοῦ ἀναμφισβητήτως τῆς μεγάλης θεᾶς (soubassement d' un temple sans doute celui de la grande déesse), ὅςτις κεῖται κατὰ τὴν νοτίαν ἄκραν τῆς κορυφῆς τῆς Ἰθώμης. Ὑποκειμένου δ' ἐνταῦθα τοῦ λόγου περὶ ἱεροῦ τῆς Κυβέλης, πιθανὴν συμβολὴν πρὸς ἐπιμαρτυρίαν παρέχεται τὸ περὶ ἓν τέταρτον ὑπὲρ τὸ φυσικὸν μέγεθος ἐκμαγεῖον τῆς θεᾶς ταύτης, ὅπερ λέγεται ἀνευρεθὲν ἐπὶ τῇ ὑπωρείᾳ τῆς Ἰθώμης, δεικνύμενον τανῦν ἐν τῇ μονῇ τοῦ Βουλκάνου.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ *Ἰθώμης* [1] καὶ *Μεσσήνης*, ἤδη δὲ δίκην ἐφολκίου μίαν λέξιν καὶ περὶ τῆς εὐαγοῦς *τοῦ Βουλκάνου μονῆς*, ἣν ἐπισκεψάμενοι καὶ ἡμεῖς ἔτει 1873 μετὰ τοῦ φίλου ἰατροῦ Λεωνίδου Γεωργιάδου, ζωηρὰν διασώζομεν τὴν μνήμην τῆς φιλίου δεξιώσεως, ἧς ἠξιώθημεν παρὰ τοῖς αὐτόθι μοναχοῖς. Δι' εὐρείας λοιπὸν καὶ ἁπανταχόθεν ὑπὸ οἰκοδομῶν περιστοιχιζομένης ἐπιμήκους αὐλῆς, ἐξ ἧς τοῦ κέντρου αἴρεται ἐν ἐναρμονίῳ εὐθυγραμμίᾳ ὁ ἐπ' ὀνόματι τῆς *Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου* τιμώμενος θολωτὸς ναός, γίνεται ἡ εἰς τὴν μονὴν ταύτην εἴσοδος. Ὑπεράνω δὲ τοῦ θόλου ἀνυψοῦται σιδηροῦς σταυρός, σημαίνων, ὅτι τὸ τοῦ Βουλκάνου μοναστήριον συγκαταλέγεται εἰς τὰ *σταυροπήγια*. Ἀνήκει δῆλον ὅτι εἰς τὰς προνομιούχους ἑλληνικὰς μονάς, αἵτινες διὰ τὴν ἰδιαιτέραν χρηστότητα τῶν ἐν αὐταῖς μοναζόντων, καὶ ὡς δὴ αὐτόδηλον καὶ ἕνεκα οὐχὶ εὐκαταφρονήτων λύτρων ἀπηλλαγεῖσαι τῆς διοικήσεως τῶν κατ' ἐπαρχίας ἐπισκόπων, οἵτινες ἐν παντὶ καιρῷ διετίθεντο πρὸς κατοχὴν αὐτῶν, ὑπέκειντο ἀμέσως ὑπὸ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου. Ὡς σύμβολον ὅθεν τῆς χειραφετήσεως ταύτης κατέστησαν σιδηροῦν σταυρόν, καλούμεναι *σταυροπήγια*. Ἐν τῇδε τῇ μονῇ εὑρηνται πατριαρχικὰ σιγίλλια καὶ περγαμηναὶ τῶν ἑκάστοτε ἡγετῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας, κυρούντων τὸ εἰρημένον προνόμιον. Ἀλλ', ὡς μὴ ὤφελε, τὰ σιγίλλια ταῦτα δὲν καθήκουσι μέχρι τῆς ἱδρύσεως τῆς μονῆς, διότι τὰ παλαιό-

Βολάγιον), τοῦ δὲ Στράβωνος παρὰ τὴν ὑπώρειαν τοῦ Ἀκροκορίνθου. Ἀλλ' ἡ διαφωνία αἴρεται κατὰ τὸν Κούρτιον, ἐὰν τὸν Ἀκροκόρινθον ἐννοήσωμεν ἐπεκτεινόμενον. Ἡ Πειρήνη λοιπὸν εἶναι ἡ γνησία πηγὴ τῆς ζωῆς τῆς Κορίνθου καὶ οἱ Κορίνθιοι καλοῦνται οἱ περίοικοι αὐτῆς. Τὸ δ' ὕδωρ αὐτῆς ἐθεωρεῖτο τὸ ἐλαφρότατον ἅμα καὶ ὑγιέστατον ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα, οὗ αἱ πηγαὶ τώρα χρησιμεύουσιν ὡς πλυνοὶ ταῖς Κορινθίαις, ὁ ὀνομαστὸς δῆλον ὅτι τόπος ἡ λέσχη τῶν ἀρχαίων κατοίκων τῆς πόλεως, οἵτινες κατ' Εὐριπίδην (Μηδ. 69) συνηγείροντο περὶ τὴν προκειμένην πηγὴν

σεμνὸν ἀμφὶ Πειρήνης ὕδωρ.

1 Καὶ ἡ μὲν κατὰ τὴν πελασγικὴν Θεσσαλίαν ὁμώνυμος ὀρεινὴ πόλις κατὰ τὸν Μέγαν Ἐτυμολόγον, εἶναι ταὐτόσημος τῷ Θώμη ἢ Θαύμαιον, ὅπου ἡμαρτημένως κεῖται Θαμαί. Ἡ δ' ἐν Μεσσήνῃ Ἰθώμη, ἧς ἡ ἀκρόπολις ἐκαλεῖτο καὶ ἁπλῶς ὁ Ἰθωμάτας ἐστὶ συγγενὴς τὴν ἐτυμολογίαν τῷ ἰθύη' (ἴδ. Κούρτιον Peloponn. II. σ. 190).

τερα πιθανῶς ἐγένοντο παρανάλωμα τοῦ πυρός. Ὅθεν κατὰ τὴν στοματικὴν παράδοσιν τῶν μοναζόντων ἡ τῆς μονῆς καταβολὴ ἀνάγεται εἰς τοὺς χρόνους τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου. Ἀλλὰ τίς ὁ αὐτοκράτωρ, ὁ οὕτω προσωνυμούμενος, οὐδὲ τὸ παράπαν διασαφοῦσι τὰ προειρημένα μνημεῖα. Ἐκ τοῦ γένους τῶν Κομνηνῶν δὲν φαίνεται ὁρμώμενος ὁ ἱδρυτής, ἑπομένῳ τῷ λόγῳ ἡ οἰκοδομία ὀφείλεται εἰς τὸν ἕτερον τῶν Παλαιολόγων, τασσομένη εἰς τὸν ΙΔ' μ. Χ. αἰῶνα. Καὶ τὸ μὲν ἀρχαιότατον τῶν σιγιλλίων ὑπογράφει ὁ πατριάρχης *Ἱερεμίας* ἀπὸ τοῦ ἔτους 7081, τουτέστιν ἐὰν ἡ τῶν ἐτῶν ἀρίθμησις γένηται ἀπὸ τῆς κτίσεως τοῦ Κόσμου μέχρι τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ 5508 ἢ 5501, θὰ ἦναι τὸ ἔτος 1573 ἢ 1580. Ἐν αὐτῷ δὴ τῷ ἔτι ἀνεκδότῳ χειρογράφῳ τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου φέρεται ἡ ἀρχαιοτέρα τῆς μονῆς ἐπωνυμία *Μοναστήριον τοῦ Βουνοῦ τοῦ Δ ο ρ κ ά ν ο υ ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ἀναμεταξὺ Χριστιανουπόλεως καὶ Ἀνδρούσης*. Τὸ δὲ δεύτερον τὴν ἀρχαιότητα χειρόγραφον φέρει τὴν ὑπογραφὴν τοῦ Πατριάρχου, πάλιν ὁμωνύμου, τοῦ ἐκ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ Βεῤῥοίας Ἱερεμίου ἐκ τοῦ ἔτους 1635, ὅπου ἀναγινώσκονται τάδε, τὰ εἰς τὴν κτίσιν ἀφορῶντα «Μοναστήριον τῆς κορυφῆς τοῦ Βουρκάνου». Καὶ ἡ τρίτη περγαμηνὴ τοῦ ἔτους 1769, ἡ τοῦ πατριάρχου *Θεοδοσίου*, ἀναγράφει τὸ ὄνομα *Βουλκάνου*, καθάπερ ἐν τῇ τελευταίᾳ, τῇ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1798, κυροῦται τὸ αὐτὸ ὄνομα. Ἐν τούτοις τοῖς ἔτεσιν ἀνέβη ἐπὶ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ὁ πρωτομάρτυς τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν ἀγῶνος *Γρηγόριος ὁ Ε'*, κατὰ τὴν ῥητὴν τοῦ χειρογράφου ἐπιμαρτυρίαν, ἐν ᾗ ὑπάρχει καὶ αὐτοχειρὶ ὑπογραφὴ τοῦ πατριάρχου τούτου. Τίς ἀγνοεῖ, ὅτι ἐν τῇ γενεθλίῳ πατρίδι τοῦ Γρηγορίου Δημητσάνῃ καὶ ἐπὶ τῆς Τουρκοκρατίας μετὰ ζήλου ἐθεραπεύοντο τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, ἧς πόλεως ἡ σχολὴ (τὴν ἱστορίαν αὐτῆς ἐφιλοπόνησεν ὁ εὐγνώμων ταύτης τρόφιμος, σοφὸς τοῦ Πανεπιστημίου καθηγητὴς κ. Εὐθ. Καστόρχης) ἦτο ἀδελφὴ τῆς ἐν Σμύρνῃ, καὶ ὡς αὐτόθι διὰ τοῦ ἀοιδίμου Ἱεροθέου, οὕτως ἐκεῖ διὰ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Λεονάρδου τοῦ Ἀγαπίου ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ ἐῤῥωμενέστατα ἐκαλλιεργεῖτο; Ὅθεν καὶ διὰ τὰς σχέσεις ταύτας, τὰς Σμύρνην καὶ Δημητσάνην συνδεούσας, ὁ Γρηγόριος ἔτει 1784 ἐκλήθη Μητροπολίτης Σμύρνης καὶ κατὰ τὸ 1798 ἀνῆλθεν ἐπὶ τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον τῆς νέας Ῥώμης. Ἀρίγνωτοί δ' εἰσιν αἱ μετὰ ταῦτα ἔξοχοι ὑπηρεσίαι τοῦ Γρηγορίου περὶ τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν καὶ ἡ πανελλήνιος αὐτοῦ ἐνέργεια. Διὸ καὶ ἡ Ἑλλάς, ἀφ' οὗ μετὰ τοὺς αἱματηροὺς ἀγῶνας ἐπανανέτειλεν ὁ ἥλιος ἐπὶ τοῦ ὁρίζοντος αὐτῆς *ἐλευθέρας* ἤδη, ὁ ἥλιος ὁ ποτὲ καταυγάσας τοὺς τυραννοκτόνους ἐκείνους Ἁρμόδιον καὶ Ἀριστογείτονα, κάλλιστον εὐγνωμοσύνης φόρον ἀποτίσασα δημοτελῶς ἐπεμελήθη τῆς ἐν Ἀθήναις μετακομιδῆς τῶν λειψάνων τοῦ ἱεροῦ ἀρχιθύτου, τοῦ προσενεγκόντος ἑαυτὸν ὁλοκαύτωμα ὑπὲρ τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ. Μετὰ τὴν παρέκβασιν ταύτην προσθετέον, ὅτι ἐν τῷ τοῦ Βουλκάνου μοναστηρίῳ ὑπάρχουσι καί τινα μικρὰ ἀγγεῖα χαλκοῦ ἀσήμαντα ὡς τὸ πολὺ καὶ μεγάλη

πλῆθυς ἀρχαίων νομισμάτων ἐκ διαφόρων ἐποχῶν. Αἱ δ' ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ ἁγιογραφίαι εἰσὶ βεβλαμμέναι ὡς ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ τρομεροῦ ἐκείνου στρατηλάτου τῶν Μουσουλμάνων Ἰβραὴμ Πασᾶ, οὗ αἱ ὁρδαὶ ἐξεμάνησαν πυροβολοῦσαι καὶ ἐπὶ τὰς κεφαλὰς τῶν εἰδεχθῶν αὐτοῖς ἁγίων. Καὶ δὲν ἀπέτυχον τὰ βέλη τῶν υἱῶν τῆς ἀνομίας, διότι τῶν πλείστων ἁγίων ἐλλείπουσιν οἱ ὀφθαλμοί.

Ἐν Ναυπλίῳ κατὰ Φεβρουάριον ἀρχόμενον, 1878.

Ν. ΠΕΤΡΗΣ.

ΠΕΡΙ ΤΙΝΩΝ ΙΔΙΩΤΙΣΜΩΝ

ΤΗΣ ΕΝ ΧΙΩ ΚΑΙ ΕΝ ΕΡΥΘΡΑΙΣ ΙΩΝΙΚΗΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΥ

ΚΑΤ' ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΟΥ ΠΕΜΠΤΟΥ, ΤΕΤΑΡΤΟΥ ΚΑΙ ΤΡΙΤΟΥ Π. Χ. ΑΙΩΝΟΣ. *

Ὁ Ἡρόδοτος ἐν βιβλίῳ Α', 142 λέγει ὅτι ἡ παρ' Ἴωσι λαλουμένη γλῶσσα διῃρεῖτο εἰς τέσσαρας χαρακτῆρας, ὧν ὁ μέν, ὑπῆρχεν ἐν Μιλήτῳ, Μυοῦντι καὶ Πριήνῃ, ὁ δέ, ἐν Ἐφέσῳ, Κολοφῶνι, Λεβέδῳ, Τέῳ, Κλαζομεναῖς καὶ Φωκαίᾳ, ἕτερος ἐν Σάμῳ μόνον, καὶ ἄλλος ἐν Χίῳ καὶ ἐν Ἐρυθραῖς. Ἐκ τῶν χαρακτήρων τούτων ἀνεκαλύφθησαν ἤδη παραδείγματά τινα ἐξ ἐπιγραφῶν· ἐσχάτως μάλιστα ὁ ἐν Παρισίοις καθηγητὴς κ. Olivier Rayet, κατὰ τὰς ἐν Μιλήτῳ ἀνασκαφάς του, ἀνεκάλυψεν ἐπιγραφὴν, ἐν ᾗ ἀνεγνώρισεν ἰδιωτισμούς τινας τῆς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ διαλέκτου [1]. Τὸ *υ* λ. χ. ἀντικαθίσταται διὰ τοῦ ω ὡς ἐν τῇ λέξει *ὁ ἱερεώς* ἀντὶ *ὁ ἱερεύς*. Τὸ αὐτὸ φωνῆεν ω ἀντικαθιστᾷ καὶ τὴν δίφθογγον *ου* ὡς ἐν τῇ λέξει *ὠρὴν* ἀντὶ *οὐρὴν*=οὐράν. Ἐρυθραϊκοὶ δὲ καὶ Χιακοὶ ἰδιωτισμοὶ ἢ χαρακτῆρες γλωσσικοὶ δὲν ἐγνώσθησαν ἔτι. Τούτου δ' ἕνεκεν ἐν τῷ παρόντι ἄρθρῳ θέλω σημειώσει ἰδιωτισμούς τινας τῶν ἐν Χίῳ καὶ ἐν Ἐρυθραῖς ὡμιλημένων ἐν τῇ ἀρχαιότητι διαλέκτων, οὓς συνέλεξα ἐξ ἐπιγραφῶν προσφάτως ἐν ἀμφοτέραις ταῖς πόλεσι ταύταις εὑρεθεισῶν.

§ 1

ΕΡΥΘΡΑΙ

Ὁ ἀξιότιμος ἰατρὸς κ. Γεώργιος Λάτρης ἀνεκάλυψε πρὸ δύο περίπου μηνῶν ἐν Ἐρυθραῖς τὸ ἑπόμενον τεμάχιον ψηφίσματος, εὑρισκόμενον νῦν ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς ὑπ' ἀρθ. 141. α..δ' αὐτοῖς καὶ ἔσπλο[υ]ν καὶ

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τῇ 23 Δεκεμβρίου 1877.

1 O. Rayet, inscript. ined. ἐν Revue archéol. 1875.

ἔκ(π)λουν καὶ πο[λ]έμου καὶ εἰρήνης ἀσυλεὶ καὶ ἀσπονδεὶ καὶ δίκας προδίκους καὶ προεδρίην· γράψαι δὲ τάοτα καὶ θεῖναι ἐς τὸ Ἀθήναιον· ἐπιμεληθῆναι δὲ τοὺς ἐξεταστάς.» Ἀπέναντι παρέθηκα καὶ τὸ πανομοιότυπον τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, ἥτις ἀνάγεται εἰς τὸν τέταρτον π. Χ. αἰῶνα. Ἐν τῷ 8ῳ στίχῳ ἀπαντᾷ ἡ λέξις *τάοτα* ἀντὶ ταῦτα. Ἐνταῦθα παρατηρεῖται ἰδιωτισμός τις τῆς παρ' Ἐρυθραίοις διαλέκτου, ἥτις, ὡς φαίνεται, ἔτρεπε τὸ *υ* τῶν διφθόγγων εἰς *ο*. Ὁ ἰδιωτισμὸς οὗτος ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἐξ ἑτέρας ἐπιγραφῆς, ἐν ᾗ πεντάκις ἀπαντᾷ, ἀνακαλυφθείσης ἐν Ἐρυθραῖς ὑπὸ Le Bas[1]. Ἔχει δὲ ὡς ἑξῆς. «[Ἔδοξεν] τῇ βουλ[ῇ καὶ τῷ δήμῳ Μ]αύσσωλλο[ν Ἑ]κατ[όμνω βασι-λ]έα, ἐπεὶ ἀνὴρ ἀγαθὸς [ἐγένετο π]ερὶ τὴν πόλιν τὴν Ἐρυ[θραίω]ν, εἶναι *ἐοεργέτην* τῆς [πόλ]εως καὶ πρόξενον καὶ πολί[την] καὶ ἔσπλουν καὶ ἔκπλουν [καὶ] πολέμου καὶ εἰρήνης, ἀσυλεὶ καὶ ἀσπονδεί, καὶ ἀτέλειαν κα[ὶ πρ]οεδρίην· *τάοτα* δὲ εἶναι *ἀο*[*τῶ*] καὶ ἐκγόνοις, στῆσαι δὲ *ἀο*[*τῶ*] καὶ εἰκόνα χαλκῆν ἐν τῇ ἀ[γορ]ῇ, καὶ Ἀρτεμισίης εἰκόνα [λιθί]νην ἐν τῷ Ἀθηναίῳ, καὶ [στεφ]ανῶσαι Μαύσσωλλον μὲν [ἐκ δαρ]εικῶν πεντήκοντα, Ἀρτε[μισίην] δὲ ἐκ τριήκοντα δαρε[ικῶν, γράψ]αι δὲ *τάοτα* ἐς στήλην [καὶ στῆσα]ι ἐς τὸ Ἀθήναιον ἵνα [πᾶσι φανερὸν γένηται] κτλ. Καὶ ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἀνάγεται εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχήν.

Τὸ νέον λοιπὸν παράδειγμα τῆς ἐν τῷ ἐν Σμύρνῃ Μουσείῳ ἐρυθραϊκῆς ἐπιγραφῆς ἐνισχύει τῷ ὄντι τὴν παρατήρησιν τοῦ Le Bas ὅτι ἐν τοῖς διφθόγγοις τὸ *υ* ἀντικαθίσταται διὰ τοῦ *ο* ἐν τῷ κλάδῳ τούτῳ τῆς ἰωνικῆς διαλέκτου. Ὁ ἰδιωτισμὸς οὗτος εἶναι, νομίζω, μοναδικὸς ἐν τῇ καθόλου ἰωνικῇ διαλέκτῳ· ἀμφίβολον δὲ ἐὰν ἦναι αἰολισμός, διότι ἔν τισιν ἐπιγραφαῖς αἰολικαῖς[2] ἀπαντῶμεν τὴν τροπὴν τοῦ *υ* εἰς *ο* ἐν τῇ λέξει *πρότανις* ἀντὶ πρύτανις, ἐνῷ συνήθως οἱ Αἰολεῖς τὸ *ο* ἔτρεπον εἰς *υ* ὡς *Ὑδυσσεύς*[3]. Ὁ ἰδιωτισμὸς οὗτος διασώζεται καὶ νῦν ἔτι ἐν Λέσβῳ, Ἀδραμυττίῳ, Κυδωνίαις καὶ ἀλλαχοῦ, ἔνθα π. χ. ἀντὶ τοῦ ἄρθρου *ὁ* λέγουσι πάντοτε *ὑ*, ὡς *ὑ Δμήτρι* = ὁ Δημήτριος.

Ἐρυθραϊκοὺς ἰδιωτισμοὺς ἀπαντῶμεν καὶ ἐν ἑτέρᾳ ἐξ Ἐρυθρῶν ἐπιγραφῇ, τοῦ τρίτου πρὸ Χ. αἰῶνος, δωρηθείσῃ τῷ Μουσείῳ τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς ὑπὸ τοῦ ἐν Τσεσμὲ φιλαρχαίου ἁγίου Κρήνης κ. Ἀμβροσίου· ἀναγράφονται δὲ ἐν αὐτῇ οἱ ἐν Ἐρυθραῖς ναοὶ τῶν διαφόρων θεοτήτων[4].

Ἐν πρώτοις σημειῶ τὰς εἰς *ειους* καὶ *ευ* καταλήξεις τῆς ἑνικῆς γενικῆς τῶν τριτοκλίτων ὀνομάτων.

1 Explic. des inscr. V partie. σ. 21. ἀριθ. 40.

2 H. Sauppii, Comment. de duabus inscript. lesbiacis σ. 12. — Ahrens, add. in lib. de dial. aeolicis σ. 496.

3 Ahrens, de dialectis aeolicis σ. 82.

4 Ἡ ἐπιγραφὴ ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν Ἰωνίᾳ ἀρθ. 143. Εἶτα ἐν Μουσείῳ καὶ Βιβλιοθήκῃ I, σ. 103—109. Μετὰ σημειώσεων δὲ καὶ πανομοιοτύπου ὑπὸ τοῦ καλοῦ ἡμῶν φίλου κ. O. Rayet ἐν Revue archéol. 1877, σ. 107—128.

α′) Ἡ κατάληξις *ευ* ἀντὶ *ου* τῶν ληγόντων εἰς *ης* πρωτοκλίτων καὶ τριτοκλίτων ὀνομάτων, ἐγένετο κατὰ τροπὴν τοῦ *ο* τῆς διφθόγγου εἰς *ε*· οἷον, Ἀκέστης γεν. *Ἀκεστεῦ* ἐν στίχ. 34 τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς. Ἀρίστης γ. *Ἀριστεῦ* ἐν στίχ. 21 τῆς μεσαίας πλευρᾶς. Ἀστυκράτης γ. *Ἀστυκρατεῦ* ἐν στίχ. 32 τῆς μ. πλ. Ἡ τροπὴ τοῦ *ο* εἰς *ε* ἦν ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Αἰολεῦσι καὶ Δωριεῦσιν ὡς, *ἔδοντες* ἀντὶ ὀδόντες· *ἐβδεμήκοντα*, *Ἀπέλλων* καὶ ἄλλα. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἡρόδοτος, ὁ γράψας ἐν τῇ νεοϊωνικῇ καλουμένῃ διαλέκτῳ, τρέπει τὸ *ο* εἰς *ε* εἴς τινας περιστάσεις· ὡς, *πεντηκοντέρους* ἐν βιβλ. ζ′, 36, *τριηκόντεροι* δὲ καὶ *πεντηκόντεροι* ἐν βιβλ. ζ′, 97. *ἐξαπέδου* μὲν τῆς ὀργυιῆς μετρεομένης, ἐν βιβλ. β′, 149. Περὶ τῆς γενικῆς *ου* ἢ *ευ* ἀντὶ *ους* ἢ *ευς* τῶν εἰς *ης* τριτοκλίτων ὀνομάτων βλ. Γρηγορ. Κορίνθ. ἔκδ. Schaef, σελ. 617. «Τὴν δὲ εἰς *ες* κλητικὴν τῶν εἰς *ης* ὀνομάτων δίχα τοῦ *ς* προφέρουσιν (οἱ Αἰολεῖς), Σώκρατες, *Σώκρατε* κτλ. Καὶ τῶν γενικῶν δὲ πτώσεων τὸ *ς* ἀφαιροῦσι (οἱ αὐτοὶ) Σωκράτου, Διομήδου, Σοφοκλέου λέγοντες».

β) Ἡ κατάληξις *ειους* ἀντὶ *εους* ἐγένετο κατὰ παρένθεσιν τοῦ *ι*· οἷον Μενεκλῆς γεν. *Μενεκλείους* ἐν στίχ. 36 καὶ 54 τῆς μεσ. πλ. Ἀγασικλῆς γ. *Ἀγασικλείους* ἐν στίχ. 37 καὶ 47 τῆς αὐτῆς πλευρᾶς. Ἀριστοκλῆς γ. *Ἀριστοκλείους* ἐν στίχ. 50. Ἀγαθοκλῆς γ. *Ἀγαθοκλείους* ἐν στίχ. 14 τῆς ὑπ' ἀρθ. μβ′ ἐξ ἐρυθρῶν ἐπιγραφῆς ἐν Μουσείῳ καὶ Βιβλιοθήκῃ Ι, σ. 128. Ὁ ἰδιωτισμὸς οὗτος νῦν πρῶτον ἀπαντᾷ ἐν Ἐρυθραῖς, ὧν οἱ κάτοικοι, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ Ἴωνες, ἠγάπων λίαν τὸν ἰωτακισμόν· διότι ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιγραφῇ τῶν Ἐρυθρῶν ἐν στίχ. 27 τῆς μεσ. πλευρᾶς ἀντὶ Νηρηΐδων ἀπαντᾷ *Νηϊρηΐδων* καὶ ἐν στίχ. 49 τῆς αὐτῆς πλευρᾶς *Σωΐσιμος* ἀντὶ Σώσιμος.

Εἰς τοὺς ἐρυθραϊκοὺς ἰδιωτισμοὺς προσθετέον καὶ τὰ νῦν πρῶτον ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ ἀπαντῶντα ἄγνωστα ῥήματα *ἐπαγοράω*, *ἐπιπιπράσκω*, καὶ *ἐπιπωλέω*, ὧν ἡ σημασία ἀρκούντως ἐκδηλοῦται ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν φράσεων. Τούτοις δὲ προσθετέον καὶ τὰς παρ' Ἡσυχίῳ μνημονευομένας ὡς ἐρυθραϊκὰς λέξεις: *κατείλια* καὶ *μόκρωνα*. Περὶ τῆς σημασίας αὐτῶν ὁ Ἡσύχιος σημειοῖ «*Κατείλια: τὰ ἐσώτερα οἰκήματα· Ἐρυθραῖοι*».[1]—«*Μόκρωνα: τὸν ὀξύν· Ἐρυθραῖοι*».[2]

§ 2

ΧΙΟΣ

Ἐκ Χίου οὐδὲν ἀρχαιότερον γλωσσικὸν μνημεῖον γινώσκω ἐκτὸς τοῦ ἑπομένου, ὅπερ ἀντεγράφη παρὰ τοῦ κ. Ἀριστοτέλους Μ. Φοντριὲρ ἐκ μαρμά-

1 M. Schmidt, Ἡσύχιος II. σ. 440. 87. Ἐν ὑποσημειώσει προσθέτει ὁ ἐκδότης »Sic codex, ut series requirit: κατείλεα Mus. Sunt penetralia domus calidiora, cubicula tepita.»

2 Αὐτόθ. III. σ. 116, 61.

ρου ἀνεπιγράφου μὲν καὶ ἐπὶ τῶν τεσσάρων ἐπιφανειῶν, ἀνασκαφέντος δὲ εἰς θέσιν Βουνάκι, πρὸς δυσμὰς τοῦ ὀθωμανικοῦ φρουρίου τῆς πόλεως Χίου. Ἀπέναντι προσέθηκα καὶ τὸ πανομοιότυπον τῆς ἐπιγραφῆς κατὰ τὸ ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς εὑρισκόμενον ἐκτύπωμα. Μικροῖς δὲ χαρακτῆρσιν ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν *Ἀμαλθείᾳ* ἀριθ. 2255 καὶ εἶτα ἐν τῷ δευτέρῳ τεύχει τῆς ἐκδόσεως τοῦ Μουσείου τούτου [1], μετὰ τῶν συμπληρώσεων τοῦ κ. Α. Φοντριέρ.

1) Ἐπὶ τῆς μιᾶς στενῆς ἐπιφανείας. «. . ιον . . . . . [χ]ειλίων ἐνα[κ]οσίων. Λεύκ[ι]ππος Πύθω τ[ὴ]ν οἰκίην τ[ὴ]ν Ἀνδρέος π[ε]ντακοσίων πεντηκόντων δυῶν. Ἄσμιος, Θεόπομπος Ἀ[γ]υαίο τᾶν Οἴωι χειλίων τριηκοσίων δέκων δυῶν κ' Ἱκεσίο το (= τοῦ) Φίλωνος Στράτι[ο]ς Λύσω τοῖκ[ό]πεδον διηκοσίων ἑνός».

2) Ἐπὶ τῆς ἑτέρας στενῆς ἐπιφανείας « . . οἱ [πεν]τεκ[αίδεκ]α ἐς βολὴ[ν ἐν]εικάντων [ἐν] πεντ' ἡμέρη[ι]σιν· τὸς δὲ κήρυκας διαπέμψαντες ἐς τὰς χώρας κη[ρ]υσσόντων καὶ διὰ τῆς πόλεως ἀδηνέως γεγωνέοντες, ἀποδεκνύντες τὴν ἡμέρην, ἣν ἂν λάβωισιν, καὶ τὸ πρῆχμα προσκηρυσσόντων ὅ,τι ἂμ μέλλῃ πρήξεσθαι, κἠγδικασάντων τριηκοσίων, μὴ 'λάσσονες ἀνηρίθευτοι ἐόντες».

3) Ἐπὶ τῆς μιᾶς πλατείας ἐπιφανείας « . ος · ἀπὸ [τούτ]ο μέχρι [τῆς] τριόδο, ἧς Ἑρμώνοσσα [ἐκφ]έρει τρες· ἀπὸ τῆς τριόδο ἄ[χ]ρι Ἑρμωνόσσης ἐς τὴν τρίοδον ἕξ· ἀπὸ τούτο μέχρι το Δηλίο τρες· σύμπαντες ὅ[ρ]οι ἑβδομήκοντα πέντε. Ὅση τῶν ὅρων τούτων ἔ[σ]ω πᾶσα Δοφίτις [2]. Ἤν τις τ[ι]να τῶν ὅρων τούτων ἢ ἐξέλῃι ἢ μεθέλῃι ἢ ἀφανέα ποιήσει ἐπ' ἀδικί[η]ι τῆς πόλεως ἑκατὸν σ[τ]ατῆρας ὀφειλέτω, κἄτι[μ]ος ἔστω· πρηξάντων δ' ὀροφύλακες· ἢν δὲ μὴ πρήξοισιν, αὐτοὶ ὀφειλόντων· πρηξάντων δ' οἱ πεντεκαίδεκα τὸς ὀροφύλακας· ἢν δὲ μὴ πρήξοισιν, ἐνεὶ ἀρῆι ἔστων».

4) Ἐπὶ τῆς ἑτέρας πλατείας ἐπιφανείας . « . . γδια . . . . γομένος ἡ [πό]λις δεξαμ[έν]η δικαζέσθω, κἂν ὄφλῃι, [ὑπ]εραποδότω· τῶι δὲ πρια[μέ]νωι πρῆχμα ἔστω μηδέν· [ὃς] ἂν τὰς πρήσις ἀκρατέα[ς π]οιῆι, ἐπαράσθω κατ' αὐτ[ο ὁ] βασιλεύς, ἐπὴν τὰς νο[μα]ίας ἐπαρὰς ποιῆται. - Τὰς γέας καὶ τὰς οἰκιέα[ς] ἐπρίαντο τῶν Ἀννίκω πα[ί]δων Ἱκέσιος Ἡγεπόλιος [π]εντακισχειλίων τριηκ[ο]σίων τεσσ[αρ]ακόντων· Ἀθ[η]ναγ[ό]ρ[α]ς Ἡροδότο χ[ει]λί[ω]ν ἑπτακοσίων· Θαργήλεο[ς], Φιλοκλῆς Ζηνοδότο τᾶν [ε]ὐάδηισιν δισχειλίων ἑ[π]τακοσίων· [Θ]εό[π]ρ[ο]πος κ'Ο[ι]ν[ο]πίδης τᾶγ Καμινήῃ χ[ει]λίων καὶ [ὀ]κτακοσίων [ἑπ]τά, Κήφιος, τὰ ἐμ Μελαίν[ηι] Ἀκτῆι τρισχελίων ἑπτακοσίων ἐνενηκόντων Βία [Π]ασίω».

Τῷ ὄντι ἡ ἔλλειψις τοῦ ἄνω μέρους τῶν ἐπιγραφῶν τούτων εἶναι λυπηρο-

1 Μουσ. καὶ Βιβλιοθ. ΙΙ, σ. 37—40.

2 Ὁ κ. Φοντριὲρ μοὶ παρετήρησεν ὅτι τὸ Δοφίτις διορθωτέον εἰς Λοφίτις κατ' ἀπροσεξίαν τοῦ λιθοξόου· ἡ διόρθωσις αὕτη συμφωνεῖ καὶ πρὸς τὴν νῦν ὀνομασίαν Βουνάκι τοῦ μέρους ἔνθα εὑρέθη τὸ χιακὸν τοῦτο μνημεῖον.

τάτη· ἀλλὰ καὶ οὕτως ἔχουσαι δίδουσι σαφῆ περὶ τοῦ περιεχομένου ἰδέαν. Ἡ πρώτη ἀναγράφει τὴν ἀγορὰν οἰκιῶν καὶ οἰκοπέδου μετὰ τοῦ ποσοῦ. Ἡ δευτέρα διασώζει τεμάχιον ἀποφάσεως τῆς βουλῆς. Ἡ τρίτη τὴν ἀπόστασιν τῶν ὅρων ὁδῶν, μεθ' ἣν ἕπεται διαταγὴ περὶ τῆς διατηρήσεως αὐτῶν. Ἐν δὲ τῇ τελευταίᾳ ἐπιγραφῇ διασώζεται τὸ τελευταῖον μέρος διατάγματος περὶ πράσεως, μεθ' ὃ ἕπεται ἀναγραφὴ πωλήσεως γαιῶν, οἰκιῶν καὶ οἰκοπέδων. Ἐν γένει ὑπὸ τοπικὴν ἔποψιν αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται ἐνδιαφέρουσι μὲν καθόλου τοὺς ἀρχαιολόγους, ἀλλ' ἰδίως τοὺς περὶ τὴν τοπογραφίαν τῆς Χίου ἐνασχολουμένους [1].

Ὁ ἐν Βερολίνῳ καθηγητὴς κ. A. Kirchhoff, βοηθούμενος ἐκ τῆς μικρογραμμάτου σμυρναϊκῆς ἐκδόσεως, ὑπεσημείωσέ που ἐν τῇ τελευταίᾳ δημοσιεύσει τῶν περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου μελετῶν του, ὅτι ἔκ τε τοῦ γλωσσικοῦ ὕφους καὶ τῆς ὀρθογραφίας ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἀνάγεται εἰς τὸν πέμπτον πρὸ Χ. αἰῶνα [2].

Προφανῶς ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι γεγραμμένη εἰς τὴν ἰωνικὴν γλῶσσαν καὶ μάλιστα τὴν Ἡροδότειον· διότι περιέχει γνωστοτάτους ἰωνισμοὺς ἀπαντῶντας καὶ εἰς ἕτερα γραφικὰ μνημεῖα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης· ἤτοι τὴν α') τροπὴν τοῦ α εἰς η ἐν ταῖς λέξεσιν *οἰκίην*, *τριηκοσίων*, *ἡμέρην*, *πρῆχμα*, *πρήξεσθαι*, *πρηξάντων*, *πρήξοισιν*, *πρῆσις*, *καὶ ἐπὴν*. (Ἡ αὐτὴ τροπὴ διασώζεται καὶ ἔτι ἐν τῇ δημώδει διαλέκτῳ τῶν Χίων, οἵτινες ὡς ἐν παραδείγματι λέγουσιν *ἡ γαυάθη* ἀντί, ὡς κοινῶς, *ἡ γαυάθα*)· β') τὴν τοῦ ε εἰς η ἐν τῇ λέξει *ἀνηρίθευτοι*, ἥτις νῦν πρῶτον ἀπαντᾷ οὕτως ἀντὶ τοῦ δωρικοῦ *ἀνερίθευτος*, ὡς ἐν καρικαῖς ἐπιγραφαῖς ἀναγινώσκεται [3]· γ') τὴν χρῆσιν τοῦ ο ἀντὶ ου ἐν ταῖς πτώσεσι καὶ καταλήξεσι τῆς ἑνικῆς γενικῆς καὶ αἰτιατικῆς πληθυντικῆς, ὡς *Ἰκεσίο*, *το Φίλωνος*, *τὸς δὲ κήρυκας*, *τριόδο*, *τούτο*, *τὸ Δηλίο*, *τὸς ὀροφύλακας*, *Ἡροδότο*, *Ζηνοδότο*. Ἡ τροπὴ αὕτη εἶναι συνήθης εἰς ἐπιγραφικὰ μνημεῖα τῆς Ἰωνίας καὶ Ἀττικῆς τοῦ τετάρτου καὶ πέμπτου πρὸ Χ. αἰῶνος· δ') τὴν χρῆσιν τῆς καταλήξεως *ησιν* ἐν ταῖς λέξεσιν *ἡμέρησιν*, *Εὐάδησιν* κτλ.

Ἀλλ' ἐν μέσῳ τῶν εὐχρηστοτάτων τούτων ἰωνισμῶν ἀπαντῶσι καὶ τοπικοὶ διαλεκτικοὶ ἰδιωτισμοί, ἀποτελοῦντες βεβαίως μέρος τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου διακριθέντος χαρακτῆρος ἐν Χίῳ. Τοιοῦτοι δὲ εἰσίν.

α') Ἡ ἐν γενικῇ πτώσει κλίσις ἀκλίτων ἀριθμητικῶν ἐπιθέτων ὡς *πεντηκόντων δυῶν*, *τεσσαρακόντων*, *ἐνενηκόντων*, *τριηκοσίων δέκων δυῶν*. Τὸ δύο ἢ δύω, ἔχει καὶ γεν. πληθ. *δυῶν* ἀπαντῶνσαν παρ' Ἡροδότῳ [4] καὶ

1 Ἐν Ὁμήρῳ 1876 ἐσημείωσα ἁπάσας τὰς ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ μνημονευομένας τοποθεσίας τῆς Χίου.

2 Kirchhoff, Studien zur Ges. des griech. Alphabets. σ. 27.

3 C. I. G. ἀρθ. 2671, 47 καὶ 2693 d. 5.

4 Πρβλ. Bredovii, de dial. Herodotea σ. 278 κ. ἑ.

Δωριεῦσιν [1]. Ἡ χρῆσις αὐτῆς διεσώθη ἐν τῇ δημώδει ἡμῶν διαλέκτῳ μετὰ προσθήκης δευτέρας καταλήξεως, ὡς ἐν τῇ φράσει: τρώνει *δυωνῶν* ἀνθρώπων φαγί· καὶ ἐν τῇ ἐπὶ ἀνικάνων παροιμίᾳ: δὲν εἶναι ἄξιος νὰ μοιράσῃ *δυωνῶν* γαϊδάρων ἄχυρα. Ἐσφαλμένως λοιπὸν γράφουσι διὰ τοῦ ο *δυονῶν* οἱ πλεῖστοι τῶν παρ' ἡμῖν συλλεκτῶν τῶν μνημείων τῆς ἡμετέρας γλώσσης.

β') Ἡ πρωτοφανὴς τροπὴ τοῦ *γ* εἰς *χ* πρὸ τοῦ *μ* ἐν τῇ λέξει *πρῆχμα* (=πρῆγμα, πρᾶγμα, νῦν *πρᾶμμα*) δὶς ἀπαντώσῃ. Κατὰ τοὺς γραμματικοὺς τὸ *γ* τρέπεται εἰς *χ* μόνον πρὸ τοῦ *θ*, ὡς ἐν τῇ λέξει *ἐλέχθην* ἀντὶ ἐλέγθην ἐκ τοῦ λέγω.

γ') Ἡ μεγάλη χρῆσις τῆς κράσεως· ὡς *τοἰκόπεδον*, *τἂν* ἀντὶ *τὴν ἐν*, *κἄτιμος*, *κἀγδικασάντων* ἀντὶ *καὶ ἐκδικασάντων*. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ λέξει ἡ πρὸ τοῦ *δ* εἰς *γ* τροπὴ τοῦ *κ* ἀπαντᾷ εἰς δωρικὰ καὶ αἰολικὰ κυρίως μνημεῖα, ὡς τὰ δωρικὰ *ἐγδικαξάμενοι* καὶ *ἐγδικάξηται* ἐν τοῖς Ἡρακλ. πίναξι [2] καὶ τὰ αἰολικὰ *ἐγ δὲ τῶν λοιπῶν, τὰς ἐγδόσεις, ἐγδότω δὲ ἡ ἀρχὴ, τῇ ἐγδόσει τοῦ ὅλον ἐπισκευασθῆναι* ἐν ταῖς βοιωτικαῖς ἐπιγραφαῖς [3]». Ἀλλ' ὁ δωρισμὸς ἢ αἰολισμὸς οὗτος ἦν εὐχρηστότατος παρὰ Χίοις ὡς φαίνεται οὐ μόνον ἐκ τοῦ ἀνωτέρω παραδείγματος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἐπὶ τῆς πρώτης ἐπιφανείας τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς λειψάνων λέξεως . . . *γδικ* . . . καθὼς καὶ ἐξ ἑτέρας ἐκ Χίου ἐπιγραφῆς ἐν ᾗ ἀπαντᾷ τὸ *ἐγδοῦναι*.[4]

δ') Ἡ διὰ τοῦ *ε* ἀντικατάστασις τῆς *ει* εἰς λέξεις οὐδαμοῦ ἔτι οὕτως εὑρεθείσας: ὡς *τρες* ὅπερ πρβλ. πρὸς τὸ λατινικὸν tres, *τρεσχελίων* καὶ *ἀποδεκνύντες*. Καὶ οἱ Αἰολεῖς ἔλεγον *χέλλιοι*.

Ὡς χιακοὺς ἰδιωτισμοὺς χαρακτηριστέον ἔτι καὶ τοὺς πρωτοφανεῖς τύπους *οἰκιέας*, *ἀκρατέας*, *ἕξς*. Τὸ δὲ *ἐνεὶ* ἀντὶ *ἐνὶ* εἶναι ἓν τῶν σπανίων παραδειγμάτων τοῦ πέμπτου πρὸ Χ. αἰῶνος εἰς τὰ περὶ τῆς ἀντικαταστάσεως τοῦ *ι* διὰ τοῦ *ει*, ἥτις ἐγένετο γενικὴ σχεδὸν χρῆσις ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἐποχῇ. Τούτοις προσθετέον καὶ τὰ παρ' Ἡσυχίῳ ἀπαντῶντα ὡς χιακά. «*Ἔννιος*: *ἐν Χίῳ ὁ Ἑρμῆς*»[5].—«*Πελινναῖος*: ὁ *Ζεὺς ἐν Χίῳ* [6]». Πελινναῖον δὲ ἐκαλεῖτο καὶ ὀνομαστὸν ἐν Χίῳ ὄρος [7]. «*Σαβακός*: ὁ *σαθρός*· *Χῖοι*»[8].— «*Φαναῖος*· *Ἀπόλλων*· *Ἀχαιός*· *Ὀμφάλη*· *παρὰ Χίοις οὕτω λέγεται*» [9].

Ἐκ τῶν προαναφερθέντων λοιπῶν παραδειγμάτων ἀμφοτέρων τῶν πόλεων Χίου καὶ Ἐρυθρῶν, ἀποδεικνύεται, νομίζω, ὅτι οἱ παρὰ τοῖς κατοίκοις αὐτῶν

1 Ahrens, de dial. dorica. σ. 278.
2 I, σ. 171 καὶ 221.
3 C. I. G. ἀρθ. 1570, 1625.
4 Βλ. τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ἐν Saup. Comm. de duab. inscr. lesb. σ. 30.
5 Schmidt, Ἡσύχιος II, σ. 104. 18.
6 Αὐτόθι III, σ. 301. 33.
7 Πινδαρ. Πυθίων X, 4. Διονύσ. ὁ Περιηγ. 535. Στεφ. Βυζ. σ. 515, 4.
8 Schmidt, Ἡσύχιος IV, σ. 1. 6.
9 Αὐτόθι: IV, σ. 230. 41.

διαλεκτικοὶ ἰδιωτισμοὶ ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον αἰολισμοὶ καὶ δωρισμοί, οἵτινες εἰσεχώρησαν ἐν τῇ γλώσσῃ αὐτῶν δι' ἐπιμιξίας μετὰ τῶν Δωριέων καὶ Αἰολέων. Ὑπολείπεται δὲ εἰσέτι νὰ ἀποδειχθῇ ἐὰν οἱ γλωσσικοὶ οὗτοι ἰδιωτισμοὶ ἦσαν κοινοὶ παρά τε τοῖς Χίοις καὶ Ἐρυθραίοις διὰ νὰ δηλωθῇ ἐὰν ἀνάγωνται οὗτοι πραγματικῶς εἰς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν χαρακτῆρα, ὃν ἀνεγνώρισεν ὁ Ἡρόδοτος ὡς κοινὸν ἐν ἀμφοτέραις ταῖς πόλεσι ταύταις· τοῦθ' ὅπερ ἀποδειχθήσεται βαθμηδὸν διὰ νεωτέρων ἢ πλειοτέρων ὡς εἰκὸς ἀνακαλύψεων.

Προστίθημι δὲ ἤδη καὶ τὰς ἀναγκαίας σημειώσεις εἰς τὰ ἐν τοῖς πίναξι Α' Β' καὶ Γ' πανομοιότυπα τῶν εἰρημένων ἐπιγραφῶν·

1

Ἐπὶ μαρμάρου ὕψ. 0,48, μήκ. 0,37 καὶ πάχ. 0,16.

Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι στιχηδὸν γεγραμμένη, ἑκάστου στίχου συγκειμένου ἐκ δεκαὲξ γραμμάτων. Ὁ ὄγδοος μόνος στίχος σύγκειται ἐξ ἑνὸς περιπλέον, ἐπειδὴ ὁ λιθοξόος ἐλησμόνησε νὰ προσθέσῃ τὸ Ι τοῦ ΘΕΙΝΑΙ ὅπερ προσέθηκεν εἶτα ἐν μικροτέρῳ σχήματι. Καὶ ἐν τῷ τρίτῳ στίχῳ ἐλησμόνησε νὰ προσθέσῃ τὸ Π τῆς λέξεως ΕΚΛΟΥΝ. Τὸ ἐν τῷ ἐνάτῳ στίχῳ ἀναφερόμενον *Ἀθήναιον* ἦν τὸ ἐν Ἐρυθραῖς περίφημον ἱερὸν τῆς Ἀθηνᾶς, ὅπερ ἀναφέρεται καὶ ἐν τῇ 1535 ἐπιγραφῇ τῆς συλλογῆς Le Bas καὶ Waddington. Πρβλ. καὶ τὴν 40 ἐπιγρ. τῆς αὐτῆς συλλογῆς.

Ἐνταῦθα προστίθημι καὶ ἑτέραν ἐξ Ἐρυθρῶν ἐπιγραφὴν ἕνεκα τῆς ἀρχαιότητος αὐτῆς, δωρηθεῖσαν τῷ Μουσείῳ τῆς Εὐαγγ. Σχολῆς παρὰ τοῦ κ. Γ. Λάτρη. Ἐδημοσιεύθη δὲ τὸ πρῶτον μικροῖς χαρακτῆρσιν ἐν *Ὁμήρῳ* 1877 σ. 452.

2.

Ἐπὶ μαρμάρου ὕψ. 0,60, μήκ. 0,45 καὶ πάχ. 0,16.

«Ἔδ]οξ[ε]ν [τῇ] βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ [πρυτάν]ε[ω]ν, στρατηγῶν, ἐξεταστῶ[ν] γ[νώ]μη· ἐπειδὴ Φάνης Μνησιθέου [ἀ]νὴ[ρ] ἀγαθὸς ὢν καὶ εὔνους διατε[λ]εῖ εἰς τὸν δῆμον τῶν Ἐρυθραίων, [π]ᾶσαν προθυμίαν ἐνδεικνύμενο[ς], χρήματά τε ἐσήν[ε]γκεν ἄτοκα κα[ὶ] εἰς τὴν ἔκπεμψι[ν τ]ῶν στρατιωτ[ῶν] καὶ τῆς ἀκροπόλεως τὴν κατα[σκα]φήν, δεδόχθαι τῇ [βο]υλῇ στε[φα]νῶσαι Φάνην Μνησιθέου χρυσῷ [σ]τεφάνῳ στατήρων φιλιππείων [π]εντήκοντα καὶ ἀναγγεῖλαι τοῖ[ς] Διονυσίοις· ὅπως δὲ ἀναγγελθήσεται ἐπιμεληθῆναι Ζηνόδοτον τὸν ἀγωνοθέτην· δεδόσθαι δὲ αὐτῷ καὶ ἐμ Πρυτανείῳ σίτησιν· ἀναγράψαι δὲ τὸ ψήφισμα τόδε εἰς στήλας δύο καὶ θεῖναι μίαν μὲν εἰς τὸ Ἀθήναιον, μίαν δὲ εἰς τὸ Ἡράκλεον, ἵνα ἅπαντες εἰδῶσιν ὅτι ἐπίσταται ὁ δῆμος χάριτας ἀποδι[δ]όναι κατ' ἀξίαν τῶν εἰς αὐτὸν εὐ[ε]ργετημάτων».

Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι τοῦ τετάρτου πρὸ Χ. αἰῶνος· δύσκολον δὲ εἶναι νὰ ὁρισθῇ ἐπὶ τίνι αἰτίᾳ ἐγένετο παρὰ τῶν Ἐρυθραίων ἡ ἔκπεμψις τῶν στρατιωτῶν καὶ ἡ κατασκαφὴ τῆς ἀκροπόλεως αὐτῶν. Τὸ Ἡράκλεον ἦν τὸ ἱερὸν τοῦ Ἡρακλέους, ὅστις ἐλατρεύετο αὐτόθι καὶ οὗτινος ἡ λατρεία εἰσήχθη ἐν Ἐρυθραῖς ὑπὸ τῶν Φοινίκων τῶν πρώτων τῆς πόλεως ταύτης κατοίκων. Περὶ τοῦ Ἡρακλέους τούτου πρβλ. τὰ ἐν *Ἰωνίᾳ* ἀριθ. 6 δημοσιευθέντα ὑπὸ τὸν τίτλον *Ἡρακλῆς ὁ Ἐρυθραῖος*. Ἔν τινι δ' ἐξ Ἐρυθρῶν ἐπιγραφῇ δημοσιευθείσῃ ἐν *Μουσείῳ καὶ Βιβλιοθήκῃ* Ι, σ. 106 ἀναφέρεται ἡ τιμὴ τῆς ἐπιπωλήσεως τῆς ἱερητείας τοῦ Ἡρακλέους τούτου εἰς δραχμὰς 1921. Πρβλ. Rayet, Inscriptions du Musée de l' Ecole Evangélique ἐν Revue Archéologique 1877 σ. 126.

3.

Ἐπὶ μαρμάρου ὕψ. 1,25, πλ. 0,53, πάχ. 0,24, ἐνεπιγράφου καὶ ἐπὶ τῶν τεσσάρων ἐπιφανειῶν, ἀνασκαφέντος ἐν τῇ θέσει Βουνάκι πρὸς δυσμὰς τοῦ ὀθωμανικοῦ φρουρίου τῆς πόλεως Χίου, νῦν δὲ κατατεθειμένου ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ἐν Χίῳ γυμνασίου.

Ἐκτὸς τῆς ὑπ' ἀριθ. γ' πᾶσαι αἱ τρεῖς ἄλλαι ἐπιγραφαὶ τοῦ χιακοῦ τούτου μνημείου εἰσὶ στοιχηδὸν γεγραμμέναι. Τὰ ἀκόλουθα ἐν αὐτῇ κύρια ἢ τοπικὰ ὀνόματα δὲν ἀναφέρονται ἐν τῷ λεξικῷ τοῦ Pape 3ης ἐκδόσεως Benseler. *Ἄσμιος*, *Ἀννίκω*, *Κήφιος*, *Ἑρμώνοσσα*, *Δοφίτις* (sic), *Καμινήη*. Ἡ δὲ ἐν 22 στίχῳ τῆς ὑπ' ἀριθ. δ' ἐπιγραφῆς ἀναφερομένη *Μέλαινα Ἀκτὴ* εἶναι βεβαίως ἡ παρὰ Στράβωνι (XIV, 645) *Μέλαινα ἄκρα*, ἥτις ἐστὶ τὸ βορειοδυτικὸν ἀκρωτήριον τῆς νήσου Χίου, ὅπερ καὶ νῦν ἔτι καλεῖται *Κάβο Μελανιός*.

Ἐν Σμύρνῃ, 20 Σεπτεμβρίου 1877.

Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΚΕΡΑΜΕΥΣ.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΣΑΙΩΝΑ ΓΕΛΩΤΟΠΟΙΩΝ

Ἴσως φανῇ τὸ θέμα τοῦτο ἐκ πρώτης ὄψεως κατά τι ἀπηρχαιωμένον, διότι τὸ ἔθιμον τῶν γελωτοποιῶν κατηργήθη, ὡς γνωστόν, πρὸ δύο σχεδὸν ἑκατονταετηρίδων· οὐχ ἧττον ὅμως ὁ ἔχων γνῶσιν τῶν καθ' ἡμᾶς αὐλῶν ἠξεύρει ὅτι καὶ τὴν σήμερον ἔτι παρὰ ταῖς πλείσταις αὐλαῖς ὑπάρχουσι τοιούτου εἴδους γελωτοποιοί, οὐχὶ βεβαίως γελωτοποιοὶ ἐξ ἐπαγγέλματος (ex officio) ὡς ἄλλοτε, ἀλλὰ γελωτοποιοὶ πραγματικοί, ὄντα δηλ. προσκεκολλημένα εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν ἡγεμόνων καὶ ἀποζῶντα ἐξ αὐτῶν, ὁ-

μοιάζοντα δὲ καθ' ὅλα τοὺς ἀρχαίους αὐτῶν συναδέλφους μὲ μόνην τὴν διαφοράν, ὅτι οἱ μὲν γελωτοποιοὶ τοῦ μεσαίωνος ἦσαν ἄνδρες εἰλικρινεῖς, εὐφυεῖς καὶ ἀστεῖοι, οἱ δὲ σημερινοὶ εἶναι μόνον γελοῖοι καὶ οὐδὲν πλέον. Μήπως αἱ πλούσιαι τὴν σήμερον οἰκογένειαι, αἱ ἔχουσαι κατὰ τὸ λεγόμενον *ἀνοικτὰ τὰ σαλόνια*, δὲν ἔχουσι τοιούτους παρασίτους, οὓς ἄριστα δύναταί τις νὰ παραβάλῃ πρὸς τοὺς γελωτοποιοὺς τῶν παρελθόντων χρόνων; Μετὰ τὴν μικρὰν ταύτην παρέκβασιν ἐπανέρχομαι ἐπὶ τὸ κύριον θέμα.

Οἱ γελωτοποιοὶ κατὰ τὸν μεσαίωνα ἦσαν ἄνθρωποι, οἵτινες ἐκ τῶν κατωτάτων συνήθως στρωμάτων τοῦ λαοῦ ὁρμώμενοι, κατώρθωσαν διὰ τῆς εὐφυΐας των ἢ διὰ τοῦ ἀστείου χαρακτῆρός των νὰ ἑλκύσωσιν εἰς ἑαυτοὺς τὴν εὔνοιαν καὶ ἀγάπην ἰσχυρῶν πολλάκις ἡγεμόνων, καὶ νὰ γείνωσι φίλοι ἀχώριστοι καὶ ὁμοτράπεζοι βασιλέων καὶ αὐτοκρατόρων, ὥστε βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἡ θέσις τοιούτου γελωτοποιοῦ κατέστη θέσις αὐλική, θέσις περιζήτητος, θέσις πολλάκις ἐμπιστευτική. Ὁ λόγος εὐνόητος. Ἐν τοῖς ἀνακτόροις τῶν ἡγεμόνων, ἤ, ὡς κοινῶς λέγομεν, ἐν ταῖς αὐλαῖς, ἐπεκράτει ἀνέκαθεν (μέ τινας ἐξαιρέσεις βεβαίως) ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐπιθυμία ἄκρατος πρὸς διασκέδασιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ βίος εἰς ἄκρον μονότονος ἕνεκα τῆς ἐπικρατούσης ἐθιμοταξίας. Ἡ μονοτονία ἐν ταῖς αὐλαῖς συνήθως στήνει τὴν σκηνήν της, καὶ τοῦτο συνέβαινε πρὸ πάντων πρὸ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν βασιλεῖς καὶ αὐτοκράτορες, αἰσθανόμενοι ὅτι εἶναι ἄνθρωποι, ἀπεφάσισαν νὰ συνδιασκεδάσωσι μετὰ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων, παρευρισκόμενοι εἰς θεατρικὰς παραστάσεις, δεχόμενοι ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοὺς ὑπηκόους των καὶ ἐν γένει ἐξισούμενοι πρὸς τοὺς λοιποὺς θνητούς. Πρὸς διασκέδασιν λοιπὸν τῆς μονοτονίας τοῦ ἡγεμονικοῦ βίου ἐπενοήθησαν κατὰ διαφόρους καιροὺς πολλά τινα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἡ ἀπόκτησις γελωτοποιῶν, ἀνδρῶν δυναμένων διὰ τῆς εὐφυΐας καὶ τῶν ἀστεϊσμῶν των νὰ καταστήσωσιν εὐθυμοτέρας τὰς μονοτόνους τοῦ μονάρχου ὥρας, ἐν αἷς ὁ δυστυχὴς οὗτος θνητὸς ἐξερχόμενος τοῦ συνήθους κύκλου ἀνέπνεε τρόπον τινὰ ἀέρα ἄλλης ἀτμοσφαίρας.

Καὶ ἡ συνήθεια αὕτη μετεδόθη, ὡς πολλαὶ ἄλλαι, ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς, διότι τοιούτους γελωτοποιοὺς ἀπαντῶμεν κατὰ πρῶτον παρὰ τοῖς ἡγεμόσι τῶν ἀνατολικῶν ἐθνῶν. Ἀλλὰ κατ' ἀρχὰς ἡ εὕρεσις τοιούτων ἀνθρώπων ἦτο πολὺ δύσκολος, καθότι οὐδεὶς ἀπεφάσιζε ν' ἀπολέσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν του· διὸ καὶ κατὰ τὰ 1470 ὁ δοὺξ Ἐβεράρδος ὁ Πωγωνιάτης, ὁ θεμελιωτὴς τοῦ πανεπιστημίου τῆς Τυβίγγης, μετεχειρίσθη πάντα τὰ μέσα ὅπως προσλάβῃ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του ἕνα τῶν περιφημοτέρων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης γελωτοποιῶν· ἀλλ' ὁ αὐθάδης οὗτος ἄνθρωπος, πρὸς ὃν ἐγένοντο ἐπωφελέστατοι προτάσεις, ἀπήντησε μεθ' ὕφους ὑπερηφάνου. «Ὁ πατήρ μου ἐγέννησε γελωτοποιὸν δι' ἑαυτόν· φρόντισον καὶ σὺ νὰ γεννήσῃς τοιοῦτον διὰ σέ.» Κατόπιν ὅμως τὸ μὲν ἑλκυόμενοι ὑπὸ ἁδροῦ μισθοῦ, τὸ δὲ ἀναλογιζόμενοι τὸ ἄνετον καὶ ἀναπαυτικὸν τοῦ βίου οἱ τοιοῦτοι ἄνθρωποι ἤρχισαν νὰ

ἐπιδιώκωσι τὰς θέσεις ταύτας καὶ οὕτως ἀπαντῶμεν κατὰ τὸν μεσαίωνα πλείστους ὅσους γελωτοποιοὺς διοριζομένους διὰ βασιλικοῦ τρόπον τινὰ διατάγματος ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦτον παρὰ ταῖς αὐλαῖς. Ὑπῆρχον ὅμως ἐν αὐταῖς καὶ ἄλλα πρόσωπα, ἅτινα διοριζόμενα ὑπὸ ἄλλον τίτλον ἐτάσσοντο ἐν ἴσῃ μὲ τοὺς γελωτοποιοὺς μοίρᾳ. Τοιαῦτα πρόσωπα ἦσαν πρὸ πάντων οἱ αὐλικοὶ ποιηταί, οἱ αὐλικοὶ ἱεροκήρυκες καὶ οἱ τοιοῦτοι· ἀρκεῖ ἓν μόνον παράδειγμα. Παρὰ τῷ ἡγεμόνι τοῦ Παλατινάτου ὁ αὐλικὸς ἱεροκήρυξ Ἰωάννης Schwal ἦτο ταὐτοχρόνως καὶ ἐπιστάτης ἐπὶ τῆς ἡγεμονικῆς τραπέζης. Μιᾷ τῶν ἡμερῶν ὅτε ὁ ἱεροκήρυξ οὗτος παρασυρόμενος ὑπὸ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τοῦ λόγου παρέτεινεν ὑπὲρ τὸ δέον τὴν ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος ὁμιλίαν του, ὁ ἡγεμὼν βαρυνθεὶς καὶ ἀγανακτήσας τῷ λέγει δυνατῇ τῇ φωνῇ. «Φίλε μου Ἰωάννη, ἄφες πλέον τὴν ὁμιλίαν σου καὶ φρόντισον νὰ στρωθῇ ἡ τράπεζά μας, διότι ἐπεινάσαμεν.» Ὁ ἐκλέκτωρ τῆς Βαυαρίας Κάρολος Λουδοβῖκος κατήργησεν ἐν τῇ αὐλῇ του τὸ ἔθιμον τῶν γελωτοποιῶν. Ἐρωτηθείς ποτε παρά τινος συγγενοῦς του πῶς θὰ διασκεδάζῃ καὶ θὰ γελᾷ τοῦ λοιποῦ, ἀφ' οὗ κατήργησε τοὺς γελωτοποιούς, «Ὅταν ἔχω διάθεσιν νὰ γελάσω, ἀπήντησεν ὁ ἀρειμάνιος δούξ, προσκαλῶ δύο τρεῖς ἐκ τῶν καθηγητῶν μας (ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἐκ τῶν διδασκάλων μας) καὶ τοὺς ἀφίνω νὰ συζητῶσι περί τινος θέματος· βεβαιώθητε ὅτι ἔχω πλείστην ὅσην ὕλην γέλωτος». Δὲν ἦτο βεβαίως φίλος τῶν γραμμάτων ὁ ἐκλέκτωρ οὗτος τῆς Βαυαρίας.

Ἀποδεδειγμένον εἶναι ὅτι οἱ αὐλικοὶ γελωτοποιοί, οἵτινες εἶχον καὶ ἰδιαιτέραν στολήν, πολλάκις ὠφελείας πρόξενοι ἐγένοντο εἰς τοὺς μισθοδοῦντας καὶ τρέφοντας αὐτοὺς κυρίους των· διότι ὑπὸ τὸ πρόσχημα ἀστεϊσμῶν ἔλεγον ἀπροκαλύπτως τὴν ἀλήθειαν, ἣν καὶ οἱ πιστότατοι σύμβουλοι τοῦ στέμματος δὲν ἐτόλμων πολλάκις νὰ ἐκφράσωσιν.

Εἶπον ἐν ἀρχῇ, ὅτι τὸ ἔθιμον τῶν γελωτοποιῶν μετεδόθη ἀπὸ ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς. Ἤδη παρ' Ὁμήρῳ παρίσταται ὁ χωλὸς Ἥφαιστος ὡς γελωτοποιὸς τῶν Ὀλυμπίων θεῶν. «Γέλως ἄσβεστος διεχύθη εἰς τοὺς ἀθανάτους θεούς, ἰδόντας τὸν χωλὸν Ἥφαιστον βαδίζοντα.»

ἄσβεστος δ' ἄρ ἐνῶρτο γέλως μακάρεσσι θεοῖσιν
ὡς ἴδον Ἥφαιστον διὰ δώματα ποιπνύοντα.

Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι δὲν ὑπῆρχε συμπόσιον, δὲν ὑπῆρχεν ἑορτή, καθ' ἣν νὰ μὴ λάβωσι μέρος οἱ γελωτοποιοί, οἵτινες εἶχον κύριον ἔργον νὰ μιμῶνται τοὺς λόγους, τὰς πράξεις καὶ κινήσεις τῶν συνηθροισμένων, ἐν γένει δὲ νὰ εὑρίσκωσι τὸ γελοῖον μέρος τοῦ ἀνθρώπου. Ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος μετεδόθη ἡ συνήθεια αὕτη, ὡς εἰκός, εἰς τοὺς Ῥωμαίους.

Πρὸ πάντων δὲ παρὰ τοῖς Τούρκοις καὶ τοῖς Ἄραψιν ἦτο πολὺ ἐν χρήσει. Τίς δὲν ἤκουσε περὶ τοῦ περιφήμου Ναστραδὶν Χότζα, τοῦ τύπου τούτου τῶν γελωτοποιῶν; Εἶναι τόσα γνωστὰ τὰ εἰς αὐτὸν ἀναφερόμενα ἀνέκδοτα, ὥστε θέλω περιορισθῇ εἰς τὴν διήγησιν ἑνὸς ἀνεκδότου ὀλιγώτερον ἴσως γνω-

στοῦ. Μιᾷ τῶν ἡμερῶν συνῆλθε πλῆθος ἄπειρον ν' ἀκούσῃ αὐτὸν μέλλοντα ν' ἀγορεύσῃ. «Ἠξεύρετε, ἀξιότιμοι ἀκροαταί μου, τί θὰ σᾶς εἴπω; —Ὄχι, ἀπήντησαν οὗτοι. — Καὶ ἐγὼ τὸ ἀγνοῶ ἀπεκρίθη ἐκεῖνος. Πάλιν εἰς τὴν αὐτὴν ἐρώτησιν· ἀπήντησαν οἱ ἀκροαταί. Ναί, ναί, τὸ ἠξεύρομεν. —Ἀφ' οὗ τὸ ἠξεύρετε δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ σᾶς τὸ εἴπω, ἀπήντησεν ὁ Χότζας. Καὶ τρίτον πάλιν οἱ μὲν ἐφώναζον. Ναί, ναί, οἱ δὲ ὄχι, ὄχι.—Πολὺ καλά, φίλοι μου, προσέθηκεν ὁ εὐφυὴς Χότζας· ὅσοι τὸ ἠξεύρουν ἂς τὸ εἴπωσιν εἰς ἐκείνους, οἵτινες τὸ ἀγνοοῦσιν».

Παρὰ τῷ φοβερῷ Ταμερλάνῳ ἴσχυε τὰ μέγιστα ὁ ποιητὴς Χαμέδης Κερμάνης, ὅστις συνήθως συνώδευε τὸν κύριόν του εἰς τὸν λουτρόν. Εὑρισκομένων ποτὲ ἀμφοτέρων ἐκεῖ, ὁ μέγας κατακτητὴς ἠρώτησε τὸν ποιητήν του. Πόσον μ' ἐκτιμᾷς; — Τριάκοντα ἄσπρα (παράδες) ἀπήντησεν οὗτος. — Τί λέγεις; ἀνέκραξεν ὁ Ταμερλάνος, αὐτὴ ἡ ὀθόνη δι' ἧς σπογγίζομαι ἀξίζει τριάκοντα ἄσπρα. — Ὑπελόγισα καὶ ταύτην μαζῆ, ἀπήντησεν ὁ αὐθάδης Κερμάνης.

Μέχρι σήμερον σώζεται ἐν Περσίᾳ τοιαύτη τάξις ἀνθρώπων, ὧν ἔργον εἶναι ἀντὶ μικροῦ μηνιαίου μισθοῦ ἢ ἀντὶ τροφῆς μόνον νὰ διηγῶνται εἰς τοὺς προστάτας των ἀνέκδοτα ἀστεῖα ἀληθῆ ἢ καὶ γεννήματα τῆς γονίμου αὐτῶν φαντασίας. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ δυνάμενος νὰ τέρψῃ περισσότερον τοὺς ἀκροατάς του μισθοδοτεῖται καὶ τρέφεται καλλίτερον.

Τὴν κυρίως σύστασιν τῶν γελωτοποιῶν ὡς προσώπων ἀποτελούντων μέρος τῆς αὐλικῆς θεραπείας ὀφείλομεν εἰς τὰς σταυροφορίας. Οἱ ἡγεμόνες καὶ ἱππόται τῆς Δύσεως μεταβάντες εἰς τὴν Ἀνατολὴν εὗρον τὸ ἔθιμον τοῦτο, τὸ ἠσπάσθησαν καὶ τὸ εἰσήγαγον ἐπιστρέψαντες εἰς τὰς πατρίδας των. Ἀπὸ τῆς ΙΑ' μέχρι τῆς ΙΕ' ἑκατονταετηρίδος οἱ αὐλικοὶ γελωτοποιοὶ παρουσιάζοντο ὑπὸ τὸν τίτλον τῶν ποιητῶν ἢ ἀοιδῶν (troubadours) παρὰ ταῖς αὐλαῖς τῶν βασιλέων, τῶν παπῶν καὶ τοῖς μεγάροις ἄλλων λαϊκῶν ἢ κληρικῶν ἀρχόντων. Βαθμηδὸν δὲ τὸ ἔθιμον τοῦτο ἐγενικεύθη καὶ οἱ γελωτοποιοὶ ἀπετέλουν μέρος πάσης ὁπωσοῦν εὐπορούσης ἀριστοκρατικῆς οἰκογενείας. Ὅτι δὲ ἡ θέσις τοῦ γελωτοποιοῦ ἦτο τρόπον τινὰ ἐπισήμως κεκανονισμένη, ἀποδεικνύει καὶ τὸ ὅτι ἡ ἐν Αὐγούστῃ τῷ 1500 συνελθοῦσα Γενικὴ Συνέλευσις τοῦ κράτους ἐψήφισε καὶ νόμον, ἀναφέροντα κατὰ λέξιν καὶ τὰ ἑξῆς. «Ὁ θέλων νὰ διατηρῇ παρ' ἑαυτῷ γελωτοποιὸν δύναται ἀκωλύτως νὰ πράξῃ τοῦτο, ἀλλ' ὀφείλει νὰ τὸν κρατῇ εἰς τρόπον, ὥστε ὁ γελωτοποιὸς οὗτος μηδέποτε ἐπισκέπτηται ἢ παρενοχλῇ ξένον.» Καὶ ἐν ἑτέρῳ ἄρθρῳ. «Οἱ γελωτοποιοὶ δὲν ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ φέρωσιν οἰκόσημα ἢ δακτύλια, εἰμὴ ἐκείνης μόνον τῆς οἰκογενείας, ἥτις τοὺς μισθοδοτεῖ καὶ τοὺς τρέφει. Συνιστᾶται δὲ εἰς τὰς ἀριστοκρατικὰς οἰκογενείας νὰ ἦναι φειδωλοὶ εἰς τὴν ἀπονομὴν τῶν τοιούτων δικαιωμάτων.»

Ἡ κυρίως στολὴ τῶν γελωτοποιῶν κατὰ τὸν μεσαίωνα ἦτο ποικιλόχρους

ἐπενδύτης, ἐφ' οὗ προσηρμόζοντο εἰς διαστήματα ἀνάλογα καὶ μικροὶ κωδωνίσκοι, πῖλος κωνοειδὴς καὶ περιλαίμιον λευκὸν καὶ μέγα.

Ὅτι δὲ τὸ ἔνδυμα τοῦτο συνέτεινε νὰ καθιστᾷ τοὺς γελωτοποιοὺς καὶ εὐθυμωτέρους καὶ ἀστειοτέρους ἐννοεῖ τις εὐκόλως ἅμα ἀναλογισθῇ ὅτι καὶ ἡ στρατιωτικὴ στολὴ συντείνει τὰ μέγιστα εἰς τὸ νὰ διδῃ εἰς τὸν στρατιώτην θάρρος ἐν πολέμῳ.

Αἱ χῶραι, ἔνθα ἀνεφάνησαν οἱ γνωστότεροι γελωτοποιοί, οἵτινες οὕτως εἰπεῖν παγκόσμιον ἀπέκτησαν φήμην καὶ ἀπηθανάτισαν τὸ ὄνομά των εἶναι πρὸ πάντων ἡ Ἰταλία, ἡ Γαλλία καὶ ἡ Γερμανία. Μέχρι τῆς σήμερον οἱ Ἰταλοὶ σεμνύνονται ἐπὶ τοῖς ὀνόμασιν ἑνὸς Ἀρλόττου, ἑνὸς Βαρλάκια καὶ ἑνὸς Γονέλλα. Ὁ Ἀρλόττος, ὅστις φημίζεται καὶ ὡς ἔξοχος φιλόλογος καὶ ποιητής, ἐγεννήθη τῷ 1395 ἐν Φλωρεντίᾳ, ἔνθα καὶ ἀπέθανεν ἐν ἡλικίᾳ 88 ἐτῶν· καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἦτο ξάντης ἐρίων· βλέπων ὅμως ὅτι αἱ ἀπολαβαί του ὡς τεχνίτου ἦσαν γλίσχροι καὶ ὅτι οἱ κληρικοὶ ἔζων βίον ἀμέριμνον καὶ ἀναπαυτικόν, ἀπεφάσισε νὰ φορέσῃ τὸ ῥάσον. Διὰ τὴν εὐφυΐαν του καὶ τὸ ἀστεῖον τοῦ χαρακτῆρός του κατέστη μετ' οὐ πολὺ γνωστὸς καὶ περιζήτητος ἐν τοῖς ἀνωτάτοις κύκλοις τῆς Φλωρεντινῆς κοινωνίας. Καὶ ὄχι μόνον ἐν ταῖς αἰθούσαις τῶν ἀριστοκρατικῶν ἦτο εὐπρόσδεκτος, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς αὐλαῖς τοῦ Εδουάρδου τοῦ Δ' καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Ἀλφόνσου τοῦ Ε' ἦτο πρόσωπον τὰ μάλιστα ἀρεστόν. Ἐπίσης καὶ ὁ Λαυρέντιος καὶ ὁ Ἰουλιανὸς οἱ ἐκ Μεδίκων ἐτέρποντο συναναστρεφόμενοι αὐτῷ καὶ μανθάνοντες παρ' αὐτοῦ ὅ,τι ἀστεῖον καὶ περίεργον συνέβαινεν ἐν τῇ πόλει. Ὁ Ἰουλιανὸς οὐδέποτε ἐκάθητο εἰς τὴν τράπεζαν ἐὰν δὲν εἶχε πλησίον του τὸν εὔθυμον καὶ ἀστεῖον Ἀρλόττον. Ὀλίγα ἔτη πρὸ τοῦ θανάτου του ὁ Ἀρλόττος ἡτοίμασε τάφον ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ τῶν Ἱερέων ἐν Φλωρεντίᾳ, ἔνθα ἦτο ἐφημέριος, ἐπὶ δὲ τῆς ἐπιτυμβίου πλακὸς ἐχάραξε τὴν ἑξῆς ἐπιγραφήν. «Ὁ ἱερεὺς Ἀρλόττος κατεσκεύασε τὸν τάφον τοῦτον δι' ἑαυτὸν καὶ δι' ἐκείνους, οἵτινες ἤθελον εὐαρεστηθῆ νὰ κατατεθῶσι μετ' αὐτοῦ ἐν αὐτῷ.» Τὸ εὐφυέστατον κίνημα τοῦ Ἀρλόττου εἶναι ἀναμφισβητήτως τὸ ἑξῆς. Ἐπρόκειτο νὰ μεταβῇ ἀπὸ Λιβόρνου εἰς Νεάπολιν διὰ θαλάσσης. Πολλοὶ φίλοι του τὸν παρεκάλεσαν νὰ δεχθῇ παραγγελίας τινάς, καὶ ἔνιοι αὐτῶν συνώδευσαν τὴν σημείωσιν καὶ μὲ τὸ πρὸς ἀγορὰν τῶν παραγγελιῶν ἀπαιτούμενον χρηματικὸν ποσόν. Ὁ Ἀρλόττος μόνον ταύτας τὰς παραγγελίας ἐξετέλεσε, καὶ ἐπιστρέψας εἰς Λιβόρνον ἀπήντησεν, ὅτι ὅτε ἐπὶ τοῦ πλοίου ἐπεθεώρει τὰς δοθείσας αὐτῷ διαφόρους σημειώσεις ἔπνευσεν αἴφνης δυνατὸς ἄνεμος, καὶ τὰς μὲν ἐλαφρὰς ἐπιστολὰς (τὰς ἄνευ χρηματικοῦ ποσοῦ δηλ.) ἔρριψεν εἰς τὴν θάλασσαν, τῷ ἔμειναν δὲ μόνον ἐκεῖνοι οἱ κατάλογοι, οἵτινες συνωδεύοντο καὶ ὑπὸ χρημάτων. Οὐδεὶς καὶ σήμερον θὰ μετενόει ἐὰν ἐμιμεῖτο τὸ παράδειγμα τοῦ εὐφυοῦς Ἀρλόττου, ὅστις κατὰ τοῦτο ἐμιμήθη καὶ αὐτὸς τὸν Ναστραδὶν Χότζα.

Τοῦ ἑτέρου Ἰταλοῦ γελωτοποιοῦ Γονέλλα τὸ ἀριστούργημα εἶναι ὁ πρὸς

τὸν κύριόν του, τὸν δοῦκα τῆς Φερράρας, Ἀστεϊσμὸς, ὅστις ἦτο καὶ ὁ ὕστατος πάντων. Ὁ δοὺξ παρεπονεῖτο πρὸς τὸν φίλον του Γονέλλαν ὅτι δεινῶς ὑπὸ διαλειπόντων πυρετῶν πάσχει. Ὁ Γονέλλας τὸν ὑπεσχέθη νὰ τὸν θεραπεύσῃ καὶ τῷ ἐπρότεινε πρὸς τοῦτο περίπατον παρὰ τὴν ὄχθην τοῦ Πάδου ποταμοῦ. Ἐν ᾧ δὲ ἀμφότεροι ἐπεριπάτουν εἰς ἀπόκρημνόν τι μέρος τῆς ὄχθης, ὁ Γονέλλας ὠθήσας βιαίως τὸν δοῦκα τὸν ἠνάγκασεν ἑκόντα ἄκοντα νὰ κάμῃ ψυχρὸν λουτρόν. Ὁ δοὺξ ἰάθη, ἀλλ' ἠθέλησε νὰ ἐκδικηθῇ κατὰ τοῦ αὐθάδους γελωτοποιοῦ, καὶ τὸν κατεδίκασεν εἰς τὸν διὰ τοῦ ξίφους θάνατον. Τὰ πάντα προπαρεσκευάσθησαν, τὸ ἰκρίωμα ἐστήθη, ὁ κατάδικος ἐξομολογηθεὶς καὶ κοινωνήσας ὡδηγήθη εἰς τὸν τόπον τῆς καταδίκης καὶ παρεδόθη εἰς χεῖρας τοῦ δημίου. Καθ' ἣν δὲ στιγμὴν ἔμελλε νὰ πέσῃ ἡ φονικὴ μάχαιρα, ὁ δήμιος (ὅστις τοιαύτην εἶχε λάβει διαταγὴν) ἔχυσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ τρέμοντος Γονέλλα ἀγγεῖον ψυχροῦ ὕδατος. Ἐκάγχασαν ὅλοι οἱ παρεστῶτες καὶ ὁ δοὺξ αὐτὸς, ὅστις ἔκ τινος παραθύρου τῶν ἀνακτόρων ἔβλεπε τὰ συμβαίνοντα, ἀλλ' ὁ δυστυχὴς γελωτοποιὸς — ἦτο νεκρός!

Ἐκ τῶν Γάλλων γελωτοποιῶν οἱ γνωστότεροι εἶναι ὁ Βρουσκέτος, ὁ Μαρῶτος καὶ ὁ Τριβουλέτος.

Ὁ Τριβουλέτος, αὐλικὸς γελωτοποιὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Καρόλου τοῦ Εὐήθους, ἐρωτηθείς ποτε παρὰ τοῦ κυρίου του, ἐὰν θέλῃ ν' ἀλλάξῃ μὲ αὐτὸν, ἀπήντησεν· «Ὄχι. — Πῶς, ἐντρέπεσαι νὰ ἦσαι βασιλεύς; τὸν ἠρώτησεν ὁ μονάρχης.—Ὄχι, ἀπήντησεν ὁ ἀστεῖος ἀνὴρ, ἀλλ' ἤθελον ἐντραπῆ νὰ ἔχω τοιοῦτον γελωτοποιὸν, οἷος σύ».

Ὁ Βρουσκέτος, ὅστις ἀπέθανε τὸ 1563, ὑπῆρξε γελωτοποιὸς παρὰ τῇ αὐλῇ Φραγκίσκου τοῦ Α' καὶ Ἐρρίκου τοῦ Β', βασιλέως τῆς Γαλλίας. Τῷ 1536 εὑρισκόμενος ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἠθέλησε νὰ ἐκτελέσῃ ἔργα χειρουργοῦ, καὶ τόσον ἀδεξίως μετεχειρίσθη τοὺς δυστυχεῖς τραυματίας, ὥστε οἱ πλεῖστοι αὐτῶν ἀπέθανον. Μαθὼν τοῦτο ὁ βασιλεὺς συνεκάλεσε τὸ στρατοδικεῖον, ὅπερ τὸν κατεδίκασεν εἰς θάνατον, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ὡς ἰδιαιτέραν χάριν τῷ ἐπέτρεψε νὰ ἐκλέξῃ τὸν τρόπον τοῦ θανάτου. Ὁ εὐφυὴς Βρουσκέτος ἐζήτησε ν' ἀποθάνῃ ἀπὸ γηρατεῖα. Ἡ εὔστοχος αὕτη ἀπάντησις τῷ ἔσωσε τὴν ζωήν. Ὁ Βρουσκέτος ἐκράτει ἡμερολόγιον τρελῶν, εἰς τὸ ὁποῖον ἐνέγραψε τὸν αὐτοκράτορα Κάρολον τὸν Ε', ὅταν ὁ μονάρχης οὗτος, μετὰ τὸν πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Φραγκῖσκον πόλεμον, ἀπεφάσισε νὰ διέλθῃ διὰ τῆς Γαλλίας, χώρας ἐχθρικῶς πρὸς αὐτὸν διακειμένης, ὅπως μεταβῇ πρὸς ἐπιθεώρησιν τῶν ἐν Ὁλλανδίᾳ κτήσεών του. Ὁ Φραγκῖσκος ἠρώτησε τὸν γελωτοποιόν του. «Τί θὰ κάμῃς ὅταν ἴδῃς τὸν ἐχθρόν μου αὐτοκράτορα οὐ μόνον μεταβαίνοντα ἀσφαλῶς διὰ τῆς Γαλλίας, ἀλλὰ καὶ ἐπιστρέφοντα πάλιν διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ ἀνενόχλητον; — Ὅταν τοῦτο συμβῇ, ἀπήντησεν ὁ φιλόπατρις Βρουσκέτος, τότε θὰ ἐξαλείψω ἀμέσως ἀπὸ τὸ ἡμερολόγιόν μου τὸ ὄνομα τοῦ Καρόλου τοῦ Ε' καὶ θὰ ἐγγράψω τὸ ἰδικόν σου, βασιλεῦ».

Ἀνὴρ ἀστειότατος καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀρεστὸς πολὺ ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ μεγαλοπρεποῦς βασιλέως τῆς Γαλλίας, Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ′ ἦτο ὁ δοὺξ τοῦ Ῥωκελὼρ, γερουσιαστὴς, στρατηγὸς, διοικητὴς τῆς Γυέννης, ὅστις ἀπέθανε τῷ 1683. Τοῦ ἀριστοκρατικοῦ τούτου γελωτοποιοῦ ἀναφέρονται πλεῖστα ὅσα ἀστεῖα, τὰ ὁποῖα καὶ διὰ τοῦ τύπου ἐξεδόθησαν. Εὑρισκόμενόν ποτε ἐν Λυὼν ὁ ἀρχιεπίσκοπος, ὅστις δὲν τὸν ἐγνώρισε, τὸν προσεφώνησεν· Αἴ, φίλε μου, τίς εἶσαι; — Οἱ ἀνόητοι μὲ προσφωνοῦσιν· Αἴ, φίλε μου! ἄλλως ὀνομάζομαι Ῥωκελὼρ, ἀπήντησεν ὁ ἀστεῖος δούξ.

Ἐὰν μεταβῶμεν τώρα εἰς τὴν Ἀγγλίαν θὰ εὕρωμεν καὶ ἐκεῖ οὐκ ὀλίγους γελωτοποιοὺς καὶ μάλιστα παρὰ τῇ αὐλῇ τοῦ αἱμοχαροῦς Ἐρρίκου τοῦ Η′, τῆς Ἐλισάβετ καὶ Καρόλου τοῦ Β′. Ἐκ τούτων ὁ Scoggan, ὁ γελωτοποιὸς τῆς Ἐλισάβετ, κατέχει τὴν πρώτην θέσιν. Ὁ Scoggan ὤφειλέ ποτε τῇ βασιλίσσῃ 50 λίρας ἀγγλικὰς, καὶ ἐπειδὴ ἡ βασίλισσα ἐπέμενεν εἰς τὴν πληρωμήν των, ὁ Scoggan προσεποιήθη ὅτι ἀπέθανε, καὶ προητοίμασε τὰ τῆς κηδείας του. Ἡ βασίλισσα ἐξερχομένη εἰς περίπατον ἀπήντησε τὴν ἐκφοράν. «Πῶς, ἀπέθανεν ὁ Scoggan; ἠρώτησε περίλυπος. Ὁ δυστυχὴς μοὶ ὀφείλει ἀκόμη πεντήκοντα λίρας· τοῦ τὰς χαρίζω». Αἴφνης ὁ προσποιηθεὶς τὸν νεκρὸν γελωτοποιὸς ἐγείρεται ἀπὸ τοῦ νεκρικοῦ φερέτρου, καὶ χαιρετίσας τὴν βασίλισσαν ἀνέκραξεν· «Ἡ χάρις αὕτη, μεγαλειοτάτη, μὲ ἀνέστησε πάλιν».

Ἄλλοτε πάλιν ὁ αὐτὸς γελωτοποιὸς περιπεσὼν εἰς δυσμένειαν, προσεκλήθη παρὰ τῇ βασιλίσσῃ. «Σὲ συγχωρῶ, τῷ εἶπεν ἡ Ἐλισάβετ, ἀλλ' εἶμαι βεβαία, ὅτι θὰ ἔχω πάλιν ν' ἀκούω ἀπὸ τὸ στόμα σου ὅλα μου τὰ σφάλματα».—«Ὄχι, ἀπήντησεν ὁ ἀστεῖος ἀνὴρ, οὐδαμῶς ἔχω διάθεσιν νὰ κάμω πλέον λόγον περὶ πραγμάτων, περὶ τῶν ὁποίων ὅλη ἡ πόλις ὁμιλεῖ καθ' ἑκάστην».

Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Κάρολος ὁ Β′ ἠγάπα ὑπερβολικῶς τοὺς γελωτοποιοὺς, καὶ τὸν διάσημον Killigrew ἔβλεπεν ἑκάστοτε μὲ μεγαλειτέραν εὐχαρίστησιν παρὰ τὸν ἀριστοκρατικὸν πρωθυπουργόν του. Μίαν πρωΐαν ἐμφανίζεται ὁ Killigrew ἐνδεδυμένος ὡς προσκυνητὴς ἐνώπιον τοῦ βασιλέως. «—Τί εἶναι τοῦτο; ποῦ σκοπεύεις νὰ μεταβῇς; τὸν ἐρωτᾷ ὁ μονάρχης. — «Μεταβαίνω κατ' εὐθεῖαν εἰς τὴν Κόλασιν, ἀπήντησεν ὁ γελωτοποιὸς, διὰ νὰ παρακαλέσω τὸν Κρόμβελλ ν' ἀνέλθῃ πάλιν εἰς τὴν γῆν, ὅπως διοικήσῃ αὐτὸν τὸν δυστυχῆ τόπον, διὰ τὸν ὁποῖον οὐδεὶς ἐνδιαφέρεται καὶ οὐδεὶς φροντίζει πλέον. «Γνωστὸν εἶναι ὅτι ὁ Κρόμβελλ ἦτο ἐχθρὸς θανάσιμος τοῦ βασιλέως, καὶ ὅτι μόλις δύο ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Προστάτου (τῷ 1660) ἠδυνήθη ὁ Κάρολος ν' ἀναβῇ ἐπὶ τοῦ θρόνου.

Τῇ προσκλήσει τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ′, ὁ Killigrew μετέβη εἰς Παρισίους, ἔνθα ἔτυχε λαμπρᾶς ὑποδοχῆς. Ὁ βασιλεὺς ἠθέλησεν αὐτοπροσώπως νὰ τῷ δείξῃ τὰ ἀξιοπερίεργα τῆς γαλλικῆς πρωτευούσης καὶ πρὸ πάντων τὰ Μουσεῖα. Ἔν τινι τούτων ὁ βασιλεὺς ἔδειξεν

εἰς τὸν ξένον του περίφημόν τινα εἰκόνα, παριστῶσαν τὴν Σταύρωσιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἑκατέρωθεν δὲ τὴν εἰκόνος ταύτης ἦσαν ἀνηρτημέναι δύο ἄλλαι εἰκόνες, ὧν ἡ μὲν παρίστα τὸν βασιλέα Λουδοβῖκον, ἡ δὲ ἑτέρα τὸν Πάπαν. Ὁ γελωτοποιὸς ἔστη ἐπὶ πολὺ ἐνώπιον τῶν εἰκόνων τούτων καὶ προσεποιήθη ὅτι δὲν γνωρίζει ποίους παριστῶσιν. Ἐξηγήσαντος τοῦτο τοῦ βασιλέως ὁ Killigrew μεθ' ὅλης τῆς δυνατῆς ἀταραξίας ἀπήντησεν. «Ἐγνώριζα ὅτι ὁ Σωτὴρ ἡμῶν εἶχε σταυρωθῆ ἐν τῷ μέσῳ δύο ληστῶν, ἀλλὰ μέχρι τοῦδε μοὶ ἦσαν ἐντελῶς ἄγνωστα τὰ ὀνόματα τῶν δύο ἐκείνων κακούργων».

Ἐρωτηθεὶς ποτε ὁ Killigrew παρά τινος αὐλικοῦ διατί ἐξέλεξε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ γελωτοποιοῦ. «Ἀμφοτέρους ἡμᾶς, ἀπήντησεν, ἡ αὐτὴ παρακινεῖ αἰτία, ἡ ἔλλειψις· σὲ μὲν ἡ ἔλλειψις νοῦ, ἐμὲ δὲ ἡ ἔλλειψις χρημάτων».

Βαθμηδὸν τὸ ἔθιμον τῶν γελωτοποιῶν μετεδόθη καὶ εἰς τὴν Ῥωσίαν καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν.

Ὁ μέγας αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσίας Πέτρος ὁ Α', ἀνὴρ χαρακτῆρος σοβαροῦ, ἠγάπα ἐνίοτε καὶ τοὺς ἀστεϊσμούς. Ὁ πρῶτος δὲ διορισμὸς γελωτοποιοῦ παρὰ τῇ αὐλῇ αὐτοῦ ὀφείλεται εἰς τὸ ἑξῆς περιστατικόν.

Εὑρισκόμενος ὁ μονάρχης ἐν τῇ πόλει Σμολένσης, καὶ ἔχων κατεπείγουσαν ἀνάγκην νὰ στείλῃ σπουδαῖα τῆς ὑπηρεσίας ἔγγραφα εἰς Κίεβον, τὰ ἐνεπιστεύθη εἰς τὸν ὑπασπιστήν του Οὐσακὼφ μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ τὰ παραδώσῃ ἀσφαλῶς. Ὁ Οὐσακὼφ, ὅστις δὲν διεκρίνετο ἐπὶ ἐκτάκτῳ ὀξύτητι νοῦ, μετέβη εἰς Κίεβον καὶ ἐπειδὴ ἐβράδυνον νὰ τὸν δεχθῶσιν αἱ ἐκεῖ ἀρχαί, ἐπέστρεψεν ἄπρακτος παρὰ τῷ αὐτοκράτορι. Τὸ πολεμικὸν συμβούλιον κατεδίκασεν τὸν ἀμελῆ τοῦτον ἀξιωματικὸν εἰς θάνατον, ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ ἠρκέσθη νὰ τὸν καθαιρέσῃ τοῦ βαθμοῦ του, καὶ τὸν διώρισεν αὐλικὸνγελωτοποιόν, εἰπὼν ὅτι αὐτὸ τὸ ἐπάγγελμα τῷ ἥρμοζε καλλίτερον παρὰ τὸ τοῦ ὑπασπιστοῦ καὶ τοῦ ἐκτάκτου ἀπεσταλμένου.

Καὶ ὁ ἰσχυρὸς Ποτέμκιν περὶ τὸ τέλος τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος εἶχεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του γελωτοποιόν τινα, Μόσσε καλούμενον, Γάλλον τὸ γένος, ὅστις πρὸ πολλῶν ἐτῶν διέμενεν ἐν Ῥωσίᾳ. Ἔν τινι συναναστροφῇ ὁ Ποτέμκιν, θέλων νὰ πειράξῃ τὸν πρεσβευτὴν τῆς Γαλλίας, κόμητα Ségur, προσεκάλεσε τὸν γελωτοποιόν του νὰ ἐκφράσῃ τὴν περὶ Γαλλίας γνώμην του. «Τὰ πάντα θέλουσιν ἀναστατωθῆ ἐν Γαλλίᾳ, ἀπήντησεν ὁ Μόσσε, ἐὰν δὲν προσκαλέσωσιν ἐμὲ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς διοικήσεως». Ὅλοι οἱ παρεστῶτες ἐγέλασαν, ὁ δὲ κόμης Ségur, ὅστις ἦτο καὶ εὐφυέστατος καὶ ἀστεῖος, εἶπε· «Ἀγαπητέ μοι Μόσσε, πρὸ εἴκοσιν ἐτῶν λείπεις ἀπὸ τὴν Γαλλίαν καὶ μ' ὅλα ταῦτα εἶπες πολλὰς ἀληθείας. Πόσον ὅμως ἀκριβεῖς θὰ ἦτον αἱ παρατηρήσεις σου περὶ Ῥωσίας, ἣν τόσον καλῶς γνωρίζεις, καὶ περὶ τοῦ παρόντος κατὰ τῆς Τουρκίας πολέμου, ὅστις εἶναι τὸ ζήτημα τῆς ἡμέρας.» Ὁ Μόσσε, κεντηθεὶς κάπως ὑπὸ ἐθνικῆς φιλοτιμίας, ἤρχισε τότε νὰ ὁμιλῇ περὶ Ῥωσίας, καὶ οἱ λόγοι του ἦσαν τοσοῦτον δηκτικοί, ὥστε ὁ Πο-

τέμαιν ἠναγκάσθη νὰ τῷ ἐπιβάλῃ σιωπὴν καὶ νὰ τὸν ἀπομακρύνῃ καὶ ἀπὸ τῆς αἰθούσης.

Μεταδοθέντος ἅπαξ τοῦ ἐθίμου τῶν γελωτοποιῶν καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν, ἀπαντῶμεν ἐνταῦθα πλείστους ὅσους τοιούτους ἀνθρώπους, ζῶντας ἐν ταῖς αὐλαῖς τῶν βασιλέων καὶ δουκῶν, καὶ ἐνίοτε ἰσχύοντας οὐκ ὀλίγον. Ἑκάστη αὐλή, καὶ ἡ πασῶν μικροσκοπικωτάτη ἐν Γερμανίᾳ, ἐπροθυμοποιεῖτο νὰ ἔχῃ τοιούτους γελωτοποιούς, οὓς καὶ ἁδρῶς ἐπλήρονε. Γνωστὸς εἶναι ὁ γελωτοποιὸς τοῦ αὐτοκράτορος Μαξιμιλιανοῦ τοῦ Α′, ὀνόματι Kunz von der Rosen, Τὸν εὐφυέστατον τοῦτον ἄνδρα πολλάκις συνεβουλεύετο ὁ μονάρχης εἰς τὰ σοβαρώτατα καὶ δυσκολώτατα τῆς πολιτικῆς ζητήματα,καὶ ἔλεγεν. «Ὅ,τι ἀξίζει ὁ ἐμὸς Kunz δὲν ἀξίζουσιν ὅλοι οἱ σύμβουλοι τοῦ στέμματός μου». Χλευαζόμενός ποτε ὁ Kunz παρά τινος κόμιτος, ἀπήντησεν. «Ἤξευρα, κύριε κόμι, ὅτι εἶμαι μὲν ὁ γελωτοποιὸς τοῦ αὐτοκράτορος, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ὁ γελωτοποιὸς τοῦ τυχόντος ἀνοήτου ἀνθρώπου». Ἄλλοτε πάλιν χαρτοπαικτῶν μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ κερδήσας, εἶπεν ὁ Kunz. «Ἐκέρδησα τρεῖς βασιλεῖς· ἰδοὺ οἱ δύο, καὶ ἔδειξε δύο *ρηγάδας*· σὺ δὲ εἶσαι ὁ τρίτος, διότι γίνωσκε, Μεγαλειότατε, ὅτι οἱ ὑποτελεῖς σου ἡγεμόνες *χάρτινον* ῥῆγα σὲ θεωροῦσιν. Ὁ Μαξιμιλιανὸς ἀντὶ νὰ πειραχθῇ ηὐχαρίστησε καὶ ἀντήμειψε τὸν εἰλικρινῆ αὐλικόν του, καὶ ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης προσεπάθησε ν' ἀποδείξῃ εἰς τοὺς ὑποτελεῖς του ἡγεμόνας ὅτι δὲν εἶναι ἁπλοῦς χάρτινος ῥήγας.

Τῷ 1757 ἀπέθανεν ὁ ἡγεμὼν μικροῦ τινος Γερμανικοῦ δουκάτου, ὅστις εἶχεν ἐν τῇ αὐλῇ του ἑπτὰ γελωτοποιούς, ὧν ὁ εἷς ἐλέγετο ὁ πρόεδρος. Τούτους ἐπαρουσίασέ ποτε πρός τινα ἡγεμόνα, ἐπισκεψάμενον αὐτόν, διὰ τῶν ἑξῆς λέξεων· «Ἰδοὺ παρουσιάζω ὑμῖν τὸ ὑπουργεῖόν μου· αὐτὸς εἶναι ὁ πρόεδρος». Ἢ τοὺς ὑπουργούς του ἐξετίμα ὀλίγον ὁ δοὺξ ἐκεῖνος ἢ τοὺς γελωτοποιούς του ὑπελήπτετο πολύ.

Ἀπὸ τῶν χρόνων Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ′ ἤρχισεν, ὡς ἀνωτέρω εἶπον, νὰ ἐκλείπῃ κατ' ὀλίγον τὸ ἔθιμον τῶν γελωτοποιῶν, καὶ τὴν θέσιν αὐτῶν κατέλαβον πρόσωπα ἄλλα, ὑπὸ ἄλλον τίτλον διοριζόμενα.

Τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι ἐξέλιπε καὶ ἡ εἰλικρίνεια ἐκείνη τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων· διότι ἐν ᾧ οἱ γελωτοποιοὶ εἰλικρινῶς ἀγαπῶντες τοὺς κυρίους των ἔλεγον αὐτοῖς ἀπροκαλύπτως ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν ἀλήθειαν, καὶ προελάμβανον οὕτω πολλάκις δυσάρεστα, οἱ αὐτοὺς διαδεχθέντες αὐλικοί, κόλακες ποταποὶ καὶ ἀδιάφοροι, καὶ ἀποβλέποντες μόνον εἰς τὸ ἀτομικὸν αὐτῶν συμφέρον, κατέστησαν οἱ κυρίως διαφθορεῖς τῶν ἡγεμόνων. Πρόσφατον παράδειγμα ἔστω ἡμῖν ἡ Γαλλία. Ἐὰν ὁ πρῴην αὐτοκράτωρ τῶν Γάλλων Ναπολέων ὁ Γ′, ἀντὶ νὰ περιστοιχίζηται ὑπὸ αὐλοκολάκων καὶ κακῶν συμβούλων, οἵτινες τὸν ὤθησαν εἰς τὸν καταστρεπτικὸν πρὸς τὴν Γερμανίαν πόλεμον, εἶχε παρ' αὐτῷ ἕνα ἢ δύο ἐκ τῶν ἀρχαίων ἐκείνων τοῦ Μεσαίωνος γελωτοποιῶν, τῶν λαλούντων τὴν γλῶσσαν τῆς ἀληθείας, δὲν ἤθελεν ἴσως

περιπλακῇ εἰς ἀγῶνα φοβερόν, ἀγῶνα, ὅστις καὶ τὸν θρόνον του ἀνέτρεψε, καὶ τὴν Γαλλίαν τόσον πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως ἔβλαψε. Δύο γελωτοποιοὶ ἐκ τῶν τοῦ μεσαίωνος θὰ ἐγίνοντο ἴσως οἱ σωτῆρες τῆς δυστυχοῦς Γαλλίας. Ἐκ ποίων ἀσημάντων περιστατικῶν ἐξαρτῶνται ἐνίοτε αἱ τύχαι ἑνὸς ἡγεμόνος καὶ ἑνὸς ἔθνους!

Ι. ΠΕΡΒΑΝΟΓΛΟΥΣ.

ΑΠΟΓΡΑΦΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΗΠΕΙΡΟΥ ΚΑΙ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Μεταφέρομεν ἐκ τῆς Journal de la Société de Statistique de Paris τὰς κατωτέρω πληροφορίας περὶ τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τοῦ βιλαετίου Ἰωαννίνων, ληφθείσας ἔκ τινος ἐκθέσεως τοῦ ἐν Ἰωαννίνοις Γάλλου ὑποπροξένου. Ὁ ἀκόλουθος πίναξ δείκνυσι τὸν ἀριθμὸν τῶν κατοίκων καὶ τὸ ποσὸν τῶν φόρων ἑκάστου τῶν τεσσάρων σαντζακίων (διαμερισμάτων) τοῦ βιλαετίου Ἰωαννίνων καὶ τοῦ σαντζακίου Λαρίσσης ἤτοι τῆς Θεσσαλίας ἐν ἔτει 1874.

Α' ΑΡΙΘΜΟΣ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΗΠΕΙΡΟΥ ΚΑΙ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Ἰωάννινα	Ἀργυρόκαστρον	Βεράτιον	Πρέβεζα	Θεσσαλία	Τὸ ὅλον
212,927	193,417	144,653	71,815	227,019	849,831
Β' ΦΟΡΟΙ ΕΙΣ ΓΡΟΣΙΑ. — α' Ἄμεσοι φόροι (βεργί).					
2,221,479	992,776	850,583	836,739	3,815,097	8,716,674
β' Στρατιωτικὸς φόρος (βεδελάτι ἀσκεριέ).					
2,274,213	981,678	426,245	717,054	1,943,769	6,342,959
γ' Δεκάτη (ἀχσάρ).					
4,940,212	3,474,388	3,863,796	2,931,464	16,681,604	31,891,464
δ' Ποιμνιακὸς φόρος (ἀγνάμ).					
2,298,493	1,683,005	1,551,097	1,633,020	8,935,458	16,101,073
ε' Ἔμμεσοι φόροι (ρουζουμάτ).					
1,019,026	760,940	820,467	600,845	1,525,235	4,726,513
ϛ' Δημόσια κτίρια.					
1,190,405	468,955	935,856	812,849	1,722,538	5,129,603
3,943,828	8,361,742	8,448,044	7,530,971	34,623,701	72,908,286

Οἱ ἀριθμοὶ τοῦ πίνακος τούτου ἐλήφθησαν ἐκ τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων τῶν συντεταγμένων ὑπὸ τοῦ λογιστικοῦ γραφείου τοῦ βιλαετίου. Δὲν ὑπῆρξε δυνατὸν νὰ συλλεχθῶσιν ἐν καιρῷ εὐθέτῳ αἱ ἀναγκαῖαι πληροφορίαι πρὸς κατάστρωσιν πίνακος ἀναλόγου διὰ τὸ ἔτος 1875· οὐχ ἧττον, δι' ὅλον τὸ βιλαέτιον καὶ χωρὶς νὰ ὁρισθῇ τὸ ἀναλογοῦν μέρος ἑκάστου τῶν σαντζακίων συνετάχθη ἡ ἑπομένη συγκριτικὴ κατάστασις :

Εἰσπράξεις τοῦ βιλαετίου τῶν Ἰωαννίνων εἰς γρόσια

	1874	1875
Ἄμεσοι φόροι (βεργί)	8,716,674	8,788,778
Στρατ. φόρος (βεδελάτι ἀσκεριέ)	6,342,959	8,787,815
Δεκάτη (ἀχσάρ)	31,891464	31,099,568
Ποιμνιακὸς φόρος (ἀγνάμ)	16,101,073	14,131,100
Ἔμμεσοι φόροι (βουζουμὰτ)	4,726,513	2,988,500
Κτήματα δημόσια	5,129,603	3,998,500
	72,908,286	69,794,261

Συγκρίνοντες τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ 1875 πρὸς τὸ τοῦ 1874, εὑρίσκομεν κατὰ τὸ ἔτος 1875 διαφορὰν ἐπὶ ἔλαττον κατὰ 3,114,025 γρόσια. Αἱ καταστροφαὶ τὰς ὁποίας ἡ ἐπιζωοτία ἐπήνεγκε ἐπὶ τῆς προσόδου τοῦ ποιμενικοῦ φόρου, ἡ στασιμότης ἐν τῷ ἐμπορίῳ τῶν δημητριακῶν καὶ οἱ ἀσύμφοροι ὅροι ὑφ' οὓς ἐδέησε νὰ γείνωσιν ἀφ' ἑνὸς ἡ πώλησις τῆς δεκάτης καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ ἐνοικίασις τῶν δημοσίων κτημάτων, ἐξηγοῦσι καὶ δικαιολογοῦσι τὴν ἐλάττωσιν τῶν προσόδων τοῦ 1875.

Οἱ δημευτικοὶ πόροι οὓς διατίθησιν ὁ ὀθωμανικὸς δημόσιος θησαυρὸς ἐν τῷ βιλαετίῳ δὲν ἐμφαίνονται ἅπαντες ἐν τοῖς πίναξιν, ἐλλείπουσιν ἐπίσης καὶ αἱ τελωνιακαὶ καὶ αἱ τῶν μονοπωλίων εἰσπράξεις. Τοῦτο δὲ διότι τὰ τελωνεῖα καὶ τὰ μονοπώλια ἐν Τουρκίᾳ ἐξαρτῶνται ἀπὸ εἰδικοῦ ὑπουργείου καὶ κέκτηνται διοίκησιν τῆς ὁποίας αἱ περιφέρειαι δὲν εἶνε πάντοτε αἱ αὐταὶ ὡς αἱ τῶν βιλαετίων. Τοῦτο συμβαίνει καὶ ἐν Ἰωαννίνοις, ἔνθα ὁ διευθυντὴς τῶν τελωνείων καὶ τῶν ἐμμέσων φόρων ἐξασκεῖ τὴν ἑαυτοῦ ἀρχὴν μόνον ἐπὶ τῶν τεσσάρων σαντζακίων τοῦ τῶν Ἰωαννίνων, τοῦ Ἀργυροκάστρου, τοῦ Βερατίου καὶ τῆς Πρεβέζης. Τὸ σαντζάκιον τῆς Λαρίσσης (ἡ Θεσσαλία), εἰ καὶ ἀποτελεῖ ἀδιάσπαστον μέρος τοῦ βιλαετίου τῶν Ἰωαννίνων, ὡς πρὸς τὰ τελωνεῖα ὅμως καὶ τοὺς ἐμμέσους φόρους ὑπάγεται ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ ἑδρεύοντος διευθυντοῦ. Ὥστε οὐδὲν ἔχομεν ἀκριβὲς διδόμενον ἐπὶ τῶν εἰσπράξεων τῶν τελωνείων καὶ μονοπωλίων ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ μεταδώσωμεν ἄλλο τι, εἰμὴ τοὺς ἀριθμοὺς τοὺς παριστῶντας τὰς ἐνεργηθείσας τῷ 1875 εἰσπράξεις ἐν τῇ παρὰ τοῦ διευθυντοῦ τῶν Ἰωαννίνων ἐξαρτωμένῃ περιφερείᾳ. Ἰδοὺ τὰ καθέκαστα αὐτῶν :

Τελωνιακὰ δικαιώματα	2,257,637	γρόσια
Καπνὰ	1,733,322	»
Ἅλας	1,426,021	»
Γραμματόσημον	602,010	»
Οἰνοπνεύματα	434,831	»
	6,453,821	»

Ἐκπιπτομένων 1,538,420 γροσίων ἐκ τῶν γενικῶν ἐξόδων, μένουσι γρόσια 4,915,401 ὡς εἴσπραξις καθαρά.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Συνεδρίασις τῆς 26 Ἰανουαρίου (7 Φεβρουαρίου) 1878.

Ὁ κ. Καῖλερ ὁμιλεῖ *περὶ τινος Ἀθηναϊκοῦ ψηφίσματος τοῦ δήμου τοῦ ἔτους* 320.

Ὁ κ. Καῖρτε *περὶ δύο ἀγαλμάτων ἐξ Αἰγίου.*

Ὁ κ. Λόλλιγκ *περὶ τῆς τοποθεσίας τῆς πόλεως Θέρμου τῆς Αἰτωλίας.*

Συνεδρίασις τῆς 9]21 Φεβρουαρίου.

Ὁ κ. Καῖλερ ποιεῖ παρατηρήσεις τινὰς *περὶ τῶν Μυκηναίων ἀρχαιοτήτων.*

Ὁ κ. Λόλλιγκ ὁμιλεῖ *περὶ τῆς τοποθεσίας τοῦ Ἀμφιλοχικοῦ Ἄργους.*

Ὁ κ. Καῖλερ *περὶ τῶν τελευταίων εὑρημάτων τῶν ἀνασκαφῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ.*

Συνεδρίασις τῆς 23 Φεβρουαρίου (7 Μαρτίου.)

Ὁ κ. Καῖλερ ὁμιλεῖ *περὶ τῶη ἀνασκαφῶν τοῦ κ. Η.* Cesnola *ἐν Κύπρῳ.*

Ὁ αὐτὸς *περὶ Ἀθηναϊκῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ἔτους* 393.

Ὁ κ. Λόλλιγκ *περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ κ. Ῥαιγὲ ἐν Μιλήτῳ.*

Ὁ κ. Καῖρτε *περὶ τῶν ἀνασκαφῶν ἐν τῷ θησαυρῷ τοῦ Ἀτρέως ἐν Μυκήναις*

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Αἱ ἀνασκαφαὶ τῶν Μυκηνῶν ἐξακολουθοῦσιν. Ἤδη ἀπεκαθάρθη ἐντελῶς σχεδὸν ὁ θησαυρὸς τοῦ Ἀτρέως ἀνευρέθησαν δ' ἐν αὐτῷ περὶ τὰ 180 σχεδὸν τεμάχια λίθων διαφόρων καὶ γλυπτῶν ἀντικειμένων. Ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς Ἀκροπόλεως ἐγένοντο δοκιμαὶ μὴ τυχὸν ὑπάρχωσι καὶ ἄλλοι τάφοι πλὴν τῶν ἀνακαλυφθέντων, ἀλλ' ἀπεδείχθη μετὰ βεβαιότητος ὅτι οὐδεὶς ἄλλος ὑπάρχει, τῆς ἀξίνης προσκρουσάσης εἰς ἔδαφος πετρῶν.

— Αἱ περὶ τὸ Ἀσκληπιεῖον ἀνασκαφαὶ τῆς Ν. κλιτύος τῆς Ἀκροπόλεως ἔπαυσαν ἐντελῶς ἀποκαθαρθείσης καὶ τῆς Εὐμενείου στοᾶς, πᾶς δ' ἐκεῖνος ὁ χῶρος περιεκλείσθη ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολ. Ἑταιρίας. Τώρα δ' ἀνασκαφαὶ γίνονται πρὸς τὴν Ἀνατολικὴν γωνίαν τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου. Τὸ ὅλον τῶν ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς τοῦ Ἀσκληπιείου ἀνευρεθέντων ἀντικειμένων, ἀνέρχεται εἰς 3574 κομμάτια, ἐξ ὧν 1463 ἀπὸ τοῦ περυσινοῦ Ἰανουαρίου μέχρι νῦν, ἐξ ὧν 629 λίθινα γλυπτά, 405 ἐπιγραφαί, 269 νομίσματα καὶ 160 διάφορα ἐξ ὧν χαλκᾶ 19, μολύβδινα 7, σιδηροῦν 1, ὀστέινα 3, ξύλινα 2, ὑάλινα 5, ἀγγεῖα πήλινα ἢ τεμάχια αὐτῶν 28, λύχνοι πήλινοι 30, μορφαὶ πήλινοι ἢ

τεμάχια αὐτῶν 21, κωνικὰ καὶ ἀρτοειδῆ πήλινα διάτρητα 12, κέραμοι διάφοροι 14, λαβαὶ πηλίνων ἀμφορέων ἐνεπίγραφοι 18.

— Μετ' οὐ πολὺ δημοσιεύεται ὑπὸ τοῦ νομισματογνώμονος τοῦ Ἐθνικοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου κ. Ἀχιλλέως Ποστολάκκα σύνοψις τοῦ καταλόγου τῶν ἐν τῷ μουσείῳ τούτῳ εὑρισκομένων ἑλληνικῶν καὶ ῥωμαϊκῶν νομισμάτων.

— Ἐν τῷ τελευταίῳ τεύχει τοῦ σπουδαίου νομισματικοῦ περιοδικοῦ τῶν Παρισίων **Mélanges de Numismatique**, ἐδημοσιεύθη διατριβὴ τοῦ ἡμετέρου νομισματολόγου κ. Παύλου Λάμπρου *περὶ τῶν μεσαιωνικῶν νομισμάτων τῆς Χίου*. Ἐν αὐτῇ δημοσιεύονται τὸ πρῶτον καὶ διαφωτίζονται 20 ἀνέκδοτα νομίσματα τῶν Ἰταλῶν τῆς Χίου δυναστῶν. Ἐν τῷ αὐτῷ τεύχει δημοσιεύει καὶ ὁ ἐν Βιέννῃ πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας καὶ δεινὸς νομισματολόγος Μαρκήσιος Βογκὲ νομίσματα καὶ σφραγῖδας τῶν σταυροφόρων, ἐν ᾗ πολλάκις εὔφημον ποιεῖται μνείαν τοῦ ἡμετέρου νομισματολόγου καὶ παραδέχεται τὰ συμπεράσματα αὐτοῦ.

— Ἐν τῇ νήσῳ Νισύρῳ παρὰ τὸ χωρίον Τροῦλλος κείμενον εἰς τὰ ἄκρον τῆς χώρας Μανδρακίου, εὑρέθη ἐν τῷ ἀγρῷ τοῦ Νικολάου Γενᾶ ἐν θέσει *Μουχτάρη χωράφι* ἡ ἑξῆς ἐπιγραφὴ ἐπὶ μαρμαρίνης βάσεως τετραγώνου, 1 $^1/_2$ πήχεως.

Ο ΔΑΜΟΣ ΕΣΤΕΦΑΝΩΣΕ
ΚΥΔΑΡΧΟΝ ΚΑΛΛΙΝΙΔΑ
ΧΡΥΣΕΟΙΣ ΣΤΕΦΑΝΟΙΣ ΚΑΙ ΕΙΚΟΝΙ ΧΑΛΚΑ
. . . . ΑΡΕΤΑΣ ΕΝΕΚΑ ΚΑΙ ΕΥΝΟΙΑΣ.

— Ἐξεδόθη τὸ ϐ' καὶ γ' τεῦχος τοῦ *Δελτίου τῆς Ἑλληνικῆς ἀλληλογραφίας*. Περιέχει δὲ τὰ ἑξῆς· 1) Ἀναθήματα εἰς Ἀσκληπιὸν ἐκ τῶν πρὸς Ν. τῆς Ἀκροπόλεως Ἀνασκαφῶν ὑπὸ *Παύλου Γιράρδ*. 2) Ἐπιγραφαὶ Ἀχαΐας ὑπὸ *Ἰουλίου Μάρτα*. 3) Σημείωσις εἰς ἐπιτομήν τινα τοῦ Στράβωνος ὑπὸ *Μ. Β.* 4) Ἀνέκδοτα ἔγγραφα τῆς Πατριαρχικῆς βιβλιοθήκης ὑπὸ *Σακελλίωνος*. 5) Περὶ ἐπιγραφῶν δημοσιευθεισῶν ἐν Σμύρνῃ ὑπὸ *Θ. Ὁμόλ*. 6) Παραβολὴν δύο χειρογράφων τῶν Ἑλληνικῶν τοῦ Ξενοφῶντος ὑπὸ *Ο. Ῥίμαν*. 7) Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ Ἀττικῆς ὑπὸ *Κ. Βαγέ*. 8) Ἐπιγραφαὶ ἐξ Ὀρμήλης τῆς Φρυγίας ὑπὸ *Μ. Κολινιόν*. 9) Σημείωσις περὶ τῶν δύο ὀβελίσκων τῆς Ἀλεξανδρείας ὑπὸ *Νερούτσου*. 10) Εἰδήσεις.

ΡΩΜΑΙΚΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΗΜΑΤΑ

ΑΡΧΑΙΟΙ ΖΥΓΟΙ (ΖΥΓΑΡΙΑΙ). — Ἀναγινώσκομεν ἐν τῇ Gazzetta d' Italia ὅτι ἀξιόλογον εὕρημα ἐγένετο ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐν Ῥώμῃ, ἀνασκαπτομένων τῶν ἐν τῇ *ἐθνικῇ* καλουμένῃ ὁδῷ τῆς πόλεως ἐκείνης γηπέδων

τοῦ πρίγκιπος 'Αλδοβρανδίνου. Εὑρέθησαν δηλονότι δύο πολλοῦ λόγου ἄξιοι ῥωμαϊκοὶ ζυγοὶ (staterae, ὄχι librae), οὓς ἀνάγουσιν οἱ ἀρχαιολογοῦντες εἰς τοὺς τῶν 'Αντωνίνων χρόνους. Οἱ ζυγοὶ οὗτοι δὲν εἶνε ἐκ τῶν ἐχόντων δύο πλάστιγγας κρεμαμένας ἐκ τῶν δύω ἄκρων τῆς ῥάβδου ἢ ζυγώθρου, ἀλλ' ἐξ ἐκείνων, οἵτινες καὶ παρ' ἡμῖν ἔτι ἐν χρήσει ὄντες (αἱ κοινῶς λεγόμεναι *μπιλάντζαι*) μίαν ἔχουσι πλάστιγγα εἰς τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου, ἐφ' ἧς ὑπάρχει κινητὸς ὁ σταθμὸς (ἴδ. Rich 'Αρχ. λεξ. ἐν λ. statera). Ὁ ἕτερος τῶν δύο τούτων ζυγῶν ἔχει προβάτου κεφαλὴν ἐπὶ τοῦ ἄκρου τῆς μεταλλίνης ῥάβδου· ὁ δὲ σταθμὸς (τὸ *βαρίδι*) ὁ ἀπὸ τῆς ῥάβδου κρεμάμενος, τοῦ μὲν ἑνὸς ζυγοῦ εἰκονίζει κεφαλὴν γυναικείαν, τοῦ δὲ ἄλλου, αὐτοκράτορος, τοῦ Γέτα, ὡς εἰκάζουσιν. Ὁ πρίγκιψ 'Αλδοβρανδίνης ἐκαθάρισε τοὺς δύο τούτους ζυγοὺς καὶ ἐδώρησε τὸν ἕτερον τῷ Οὐατικανῷ μουσείῳ, τὸν δ' ἕτερον τῷ Καπετωλίῳ.

ΣΙΠΟΥΣ. — Ἡ Revue archéologique ('Ιανουαρ. 1878) δημοσιεύει ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς ἐκ 'Ρώμης, δι' οὗ ἀποδεικνύεται δυστυχῶς ὅτι ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Σιποῦντος, ἧς ἐγένετο μνεία ἐν σελ. 77 τοῦ *Παρνασσοῦ*, εἶνε ἁπλῶς καὶ καθαρῶς μῦθος. Ἡ θρυληθεῖσα ἀποκάλυψις εἶχε μέν τινα βάσιν ἀληθείας, ἀλλὰ τὴν βάσιν ταύτην τὴν ἐπεσκότισαν πολλαὶ ἀνακρίβειαι τοῦ πρώτου δόντος τὴν εἴδησιν.

Μηνὶ δῆλα δὴ 'Ιουλίῳ τοῦ 1876 ἀπεκαλύφθη ἐν Santa-Maria di Siponto παρὰ τῇ Μαμφρεδονίᾳ ὁ περίβολος ναοῦ τινος καί τις ἐκ λευκοπρασίνου μαρμάρου κίων, ἐπιγραφὴ δὲ ἐδήλου ὅτι ἦτό ποτε ἐκεῖ ἱερὸν τῆς 'Αρτέμιδος (Notizie degli scavi di antichita, ἰούλιος 1876 σελ. 102 καὶ σεπτέμβριος 1876 σελ. 145). Ἡ μοναδικὴ αὕτη ἐπιγραφὴ ἀπετέθη εἰς τὸ τῆς Νεαπόλεως μουσεῖον. 'Επ' ἐσχάτων δὲ εὑρέθη ἐν Σαιπίνῳ (Saepinum, τὰ νῦν Sepina) τῆς Σαυνίτιδος χώρας στοὰ ἱκανῶς διατετηρημένη τῶν καισαρίων χρόνων καὶ ἑτέρα ἐπιγραφὴ ἀποτεθεῖσα καὶ αὕτη ἐν τῷ τῆς Νεαπόλεως μουσείῳ. Μνημεῖον ἀναφερόμενον εἰς τὸν Πομπήιον καὶ τοὺς πειρατὰς οὐδαμοῦ ἐφάνη, οὔτε νομίσματα ἀπεκαλύφθησαν εἰς τοὺς δύο ἐκείνους τόπους. Σύγχυσις λοιπὸν παράδοξος ὀνομάτων καὶ πραγμάτων ἐγέννησε τὴν διαδοθεῖσαν φήμην, ἣν πρώτη ἐκοινοποίησεν ἡ γαλλικὴ '*Εφημερὶς τῶν Συζητήσεων*.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑΙ ΕΝ ΡΩΜΗ ΑΝΑΚΑΛΥΨΕΙΣ. — Περὶ τῶν τελευταίων ἐν 'Ρώμῃ ἀρχαιολογικῶν ἀνασκαφῶν μεταδίδομεν τὰς ἑξῆς εἰδήσεις. «Αἱ ἐργασίαι, ἃς ἐκτελεῖ ἡ δημοτικὴ τῆς 'Ρώμης ἀρχὴ ἔσχον κατὰ τὸν μῆνα 'Οκτώβριον (1877) ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀποκάλυψιν διαφόρων ἀρχαιολογικῶν ἀντικειμένων λόγου ἀξίων. Ἡ κατεδάφισις τοῦ πύργου τῆς πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῆς πύλης τῆς καλουμένης *τοῦ λαοῦ* (porta del Popolo) ἐπανέφερεν εἰς τὸ

ςῶς ἑκατοστὸν μαρμαρίνων τεμάχων ἐνεπιγράφων καὶ μετ' ἀναγλύφων ἐν πολὺ καλῇ καταστάσει. Ἡ κατεδάφισις ἔμελλε νὰ σταματήσῃ εἰς τὸ ἔδαφος τοῦ οὐδοῦ τῆς πύλης, ἀλλὰ νῦν ἄσμενοι ἀγγέλλομεν ὅτι ἕνεκα τῆς σημαντικότητος τῶν γενομένων εὑρημάτων αἱ ἀρχαιολογικαὶ ἔρευναι δὲν θὰ διακοπῶσιν ἐφ' ὅσον ὑπάρχει πιθανότης ὅτι δύναταί τι νἀποκαλυφθῇ.

Τὰ γεγλυμμένα τεμάχη τὰ εὑρεθέντα εἰς τὸ κατώτερον τοῦ πύργου μέρος ἔχουσι λόγον πρὸς τὰ ἄξεστα ὡς ἓξ πρὸς δέκα. Ἡ πλευρὰ ἑνὸς ἐκ τῶν ἐκεῖ μεγαλοπρεπῶν τάφων ἴσως τοῦ Λευκίου Νονίου Ἀσπρένα, ἀνευρέθη σχεδὸν ὁλόκληρος· ἔχει δ' αὕτη ἀναγεγλυμμένα δύο τέθριππα ἐν τῷ κάμπτειν, εἶνε δὲ ἐπὶ τοῦ μαρμάρου γεγραμμένα τὰ ὀνόματα τῶν ἵππων. Τὰ λείψανα ταῦτα θὰ ἀποτεθῶσιν ἐκεῖ που πλησίον.

Ἐν τῷ Κυριναλίῳ, ἡ πτῶσις μεγάλου τεμάχους ἀνήκοντος εἰς τὰ θεμέλια τῶν θερμῶν τοῦ Κωνσταντίνου ἤγαγεν εἰς τὴν ἀποκάλυψιν ἄριστα διατετηρημένου τμήματος τῆς κρυπτῆς στοᾶς τοῦ οἴκου τῶν Ἀουιδίων (Avidii). Τῆς στοᾶς ταύτης ὁ τοῖχος εἰκονίζει διὰ μουσιακοῦ εἰς μὲν τὸ κατώτερον μέρος κῆπον, εἰς δὲ τὸ ἀνώτερον κωμικὰς προσωπίδας καὶ ἅρματα. Παρὰ τὰ ἅρματα ἀναγινώσκονται ὀνόματά τινα ἵππων, ὡς Fenix, Ingenuus κτλ. Ὑπὸ τὰς βαθμίδας τῆς ἐκκλησίας τῆς Νίκης ἀνευρέθη ἀποθήκη ἀρχαϊκῶν ἀναθημάτων συγκειμένων ἐκ πολλῶν ἑκατοστύων ἀγγείων, ὑδριῶν, κόκκων περιδεραίου καὶ εἰδωλίων ἐξ ὀπτῆς γῆς, τινῶν δὲ καὶ ὀρειχαλκίνων. Ἐν τῇ αὐτῇ δὲ ὁδῷ ἀπέναντι τοῦ ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν ἀπεκαλύφθη τὸ ἔδαφος τὸ παλαιὸν τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης εἰς τὴν Κολλίνην πύλην.

Ἐπίσης τὸ ἀρχαῖον ἔδαφος καὶ ἄλλης ὁδοῦ ἀπεκαλύφθη εἰς βάθος τεσσάρων μέτρων ἐν τῇ πλατείᾳ τῇ καλουμένῃ Piazza San Gregorio, ἔκειτο δὲ ἐπὶ τοῦ παλαιοῦ ἐδάφους Φαύνου κεφαλὴ ἐξ ἐρυθροῦ (rosso antico) μαρμάρου φυσικοῦ μεγέθους.

Ἐν τῷ Ἠσκυλίνῳ, ἐν τῇ ὁδῷ Merula, ἀνευρέθησαν βόθροι τινὲς ἢ φρέατα πρὸς ἐνταφήν, ὅμοια πρὸς τὰ πέρυσιν ἀνευρεθέντα, ἀνήκουσαι δὲ εἴς τινα Γάϊον Ἀντώνιον. Τὰ ὀρύγματα ταῦτα εἶνε λίαν παλαιά, περικαλύπτονται δὲ εἰς τὸ κατώτερον αὐτῶν τμῆμα ὑπὸ ἐρυθροῦ *πεπερίου* (ἡφαιστείου καὶ ἀργιλώδους γῆς τῆς Ἰταλίας). Τὸ ἀνώτερον τμῆμα ἀποτελεῖται ἐκ μεγάλων κυλίνδρων ἐξ ὀπτῆς γῆς καὶ διατρυπημένων, ἵνα θέτων τις εἰς τὴν ὀπὴν τὸν πόδα δύνηται εὐχερῶς νὰ καταβαίνῃ, κεκλεισμένων δὲ εἰς τὸ ἄνοιγμα ὑπὸ δίσκου, ἐφ' οὗ εἶνε ἐγγεγραμμένον τὸ ὄνομα τοῦ ἰδιοκτήτου. Παρά τινι τῶν ὀρυγμάτων τούτων εὑρέθησαν πήλινα ἀναθήματα ἐνεπίγραφα· αἱ ἐπιγραφαὶ εἶνε ἀρχαϊκαὶ καὶ πολλῆς σπουδαιότητος.

Ἐν τῷ Campo Varano ἀνεσκάφησαν πολλαὶ ἐπιγραφαί, ἔτι δὲ καί τινα columbaria κατὰ μῆκος τῆς Τιβουρτίνης ὁδοῦ, εὑρέθη δὲ καὶ μικρὸς χριστιανικὸς τάφος καὶ εἰς 80 περίπου μέτρων μῆκος ἡ ὑπὸ γῆν οἰκοδομία ἐκεῖ ποτε οὔσης ἐπαύλεως.

Σ. Κ. Σ.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

'Επανελήφθησαν αἱ ἐπὶ βραχὺν χρόνον διακοπεῖσαι συνεδριάσεις τοῦ Συλλόγου τῇ 13 Φεβρουαρίου. Τὰ δὲ ἀναγνώσματα ἐπαναλαμβάνονται τῇ α' Μαρτίου.

'Εκλιπουσῶν μικρῶν τινων ἀνωμαλιῶν περὶ τοὺς τίτλους τῆς ἀγορασθείσης οἰκίας Δ. Καψάλη, ὁ Σύλλογος ἐπεκύρωσε τὴν ἀγοράν, ἐντειλάμενος τῷ προέδρῳ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ συμβολαίου.

'Αποφάσει τοῦ Συλλόγου ἐτελέσθη τῇ 19 Φεβρουαρίου ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ τῆς *'Αγίας Εἰρήνης* ἀρχιερατικὸν μνημόσυνον ὑπὲρ τῶν ἐν Μακρυνίτσῃ, Πλατάνῳ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς δούλης 'Ελλάδος πεσόντων ἐπαναστατῶν. Λόγον ἐξεφώνησε κατ' ἐντολὴν τοῦ Συλλόγου τὸ τακτικὸν μέλος κ. 'Ιγνάτιος Μοσχάκης ὑφηγητὴς ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ 'Εθνικοῦ Πανεπιστημίου.

Τῇ 22 Φεβρουαρίου ἀπεβίωσεν ὁ *Κωνσταντῖνος Πὼπ* ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἐπίτιμον τοῦ Συλλόγου μέλος. 'Ο μακαρίτης ηὐδοκίμησεν ἐν τῇ ἐλαφρᾷ λεγομένῃ φιλολογίᾳ, γράφων ἐν ἐφημερίσι καὶ περιοδικοῖς μέχρις ἐσχάτων ποικίλα πεζὰ καὶ ἔμμετρα. Τοιαῦτα δ' εἶνε *Διηγήματα 'Εθνικά*, *'Ιστορήματα ἐκ τῶν τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς καὶ τῆς τοῦ 'Αγῶνος*, *Περιγραφαὶ καὶ Περιηγήσεις*, *"Εργα καὶ 'Ημέραι*, *Βυζαντιναὶ καὶ 'Αττικαὶ πινακίδες*, *Φιλολογικά*, *Ποιήσεις* κλπ., ἅτινα ἐπιχειρήσας τῷ 1875 νὰ ἐκδώσῃ ἐν ἰδίοις τόμοις ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν *Συγγραφαὶ ποικίλαι ἤτοι φιλολογικὰ πάρεργα*, μόλις ἓν φυλλάδιον ἠδυνήθη νὰ δημοσιεύσῃ. Καὶ ἐν τῷ πρώτῳ δὲ τόμῳ τοῦ *Παρνασσοῦ* κατεχωρίσθησαν δύο αὐτοῦ ἄρθρα. 'Αλλὰ καὶ ὡς δημόσιος ὑπάλληλος ἔν τε τῷ προξενικῷ κλάδῳ καὶ ἀλλαχοῦ ηὐδοκίμησε καὶ τελευταῖον ὡς Β' Βιβλιοφύλαξ τῆς 'Εθνικῆς Βιβλιοθήκης, ἐν ᾗ εἰργάζετο μετὰ ζήλου μέχρι τῆς τελευτῆς αὐτοῦ. 'Ο μακαρίτης Πὼπ κατέλιπεν ὀρφανὴν οἰκογένειαν, σύζυγον καὶ τρία τέκνα ἐν ἐνδείᾳ.

'Ο ἐν Κορθίῳ τῆς "Ανδρου σύλλογος *Σύνδεσμος* ὑπήγαγε τὴν ὑπ' αὐτοῦ συστᾶσαν σχολὴν τῶν 'Απόρων παίδων ὑπὸ τὴν προστασίαν καὶ διεύθυνσιν τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου.

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ. — 'Εξεδόθη β' ἔκδοσις τῆς ἱστορίας τῆς 'Ελλάδος τοῦ μακαρίτου Γεωργίου Φίνλαϋ ἀπὸ τῆς 'Ρωμαϊκῆς κατακτήσεως μέχρι σήμερον

(146 π. Χ.—1864) εἰς τόμους ἑπτά. Ἡ νέα ἔκδοσις ἐπιθεωρηθεῖσα ζῶντος τοῦ συγγραφέως ἔχει πολλὰς καὶ σημαντικὰς τὰς προσθήκας.

— Ἐξεδόθη ἐν Παρισίοις γαλλικὴ μετάφρασις τοῦ *Ἐπιλόγου* τῆς ἱστορίας τοῦ καθηγητοῦ κ. Κ. Παπαρρηγοπούλου ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ*. Ἐπισημότατοι γάλλοι κριτικοὶ δημοσιεύουσιν εὐμενεστάτας κρίσεις ἐν διακεκριμένοις περιοδικοῖς.

— Καθὰ ἀγγέλλει ἡ Academy τοῦ Λονδίνου ἐπαναλαμβάνεται προσεχῶς ἡ ἔκδοσις τοῦ *Βρεττανικοῦ Ἀστέρος* ὑπὸ τοῦ κ. Στεφάνου Ξένου.

* *
*

ΤΕΧΝΑΙ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ, — Ὁ ἐν Μονάχῳ ἡμέτερος ζωγράφος κ. Βολωνάκης ἔγραψε κατ' αὐτὰς εἰκόνα παριστῶσαν πλοῖα ἠρέμα ἀποπλέοντα τοῦ λιμένος. Ἡ εἰκὼν αὕτη φωτογραφηθεῖσα πωλεῖται ἐν τοῖς καταστήμασι τῆς πόλεως ἐκείνης, λίαν ἀρέσκουσα καὶ ἐπαινουμένη.

—Κατὰ τὴν ἐν Παρισίοις παγκόσμιον ἔκθεσιν ἐκτεθήσεται καὶ παμμέγεθες ἀερόστατον ὑπὸ τοῦ ἀεροναύτου Τισσανδιὲ ἐν Παρισίοις κατασκευασθέν. Τὸ ἀερόστατον τοῦτο περιέχει 25,000 τοὐλάχιστον κυβικῶν μέτρων ὑδρογόνου· εἶναι ὑψηλότερον τῆς θριαμβευτικῆς Ἀψῖδος (de l'Etoile) καὶ δύναται νὰ μεταφέρῃ διὰ μιᾶς 50 ἐπιβάτας. Θὰ τοποθετηθῇ ἐν ἰδιαιτέρῳ ἐπὶ τούτῳ ἑτοιμασθέντι τόπῳ· τὰ σχοινία, ὑφ' ὧν κρατεῖται, ἔχουσι δύναμιν 600 ἵππων. Τὸ ἀερόστατον τοῦτο τέλος θὰ ἀνέλθῃ ἐν ὡρισμένῃ ἡμέρᾳ εἰς ὕψος 600 μέτρων ἄνω τῶν Παρισίων καὶ τῶν περιχώρων αὐτῶν.

— Ἐν τῇ πρώτῃ ἐν Κωνσταντίᾳ γενομένῃ *Συνελεύσει τῶν Ἀνθρωπολόγων* ὁ καθηγητὴς Βίρχωφ ὑπέβαλε στατιστικὴν τῶν ἐν Γερμανίᾳ ξανθῶν καὶ μελαγχρινῶν. Κατ' αὐτόν, μεταξὺ 2,114,153 παιδίων ἀρρένων καὶ θηλέων, ἅτινα αὐτὸς ὁ Βίρχωφ ἐξήτασε, εὗρεν ὅτι ἐν μὲν τῇ Βορείῳ Γερμανίᾳ, ξανθά, μετὰ ξανθῆς κόμης καὶ κυανῶν ὀφθαλμῶν εἶνε 43—34 τοῖς $^0/_0$, μελαγχρινὰ δὲ ὀλιγώτερον τῶν 12 τοῖς $^0/_0$. Ἐν τῇ Μέσῃ Γερμανίᾳ ξανθὰ μὲν 33—35 τοῖς $^0/_0$, μελαγχρινὰ δὲ 15—12 τοῖς $^0/_0$. Ἐν τῇ Νοτίῳ τέλος Γερμανίᾳ ἐκεῖνα μὲν ὀλιγώτερον τῶν 25 τοῖς $^0/_0$, ταῦτα δὲ 25—15 τοῖς $^0/_0$. Ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Σλέσβιχ τῆς βορειοτάτης Γερμανίας μόνον 6 τοῖς $^0/_0$ εἶνε μελαγχρινοί, ἐν τῇ νοτίῳ ἀπ' ἐναντίας 80 τοῖς $^0/_0$ ξανθοί. Οἱ πλειότερον σχετικῶς μελαγχρινοὶ εἶνε ἐν Ἀλσατίᾳ καὶ βορείῳ Βαυαρίᾳ. Κατὰ τὸν Βίρχωφ οἱ ξανθοὶ ἀρχαῖοι Γερμανοὶ φαίνεται εἰσεχώρησαν, ἐκ Βορρᾶ καταβάντες, μεταξὺ τῶν ἀρχῆθεν πιθανῶς μελαγχρινῶν κελτικῶν λαῶν. Ἐντεῦθεν οἱ ἐν Γερμανίᾳ ξανθοί. Εἴς τινα μέρη τῆς Γερμανίας φαίνεται ὅτι ὁ ξανθὸς τύπος συγγενεύει πρὸς τὸν Σλαβικόν, ἐξ αὐτοῦ προελθών. Τέλος ἡ ἐπιμιξία μετὰ τῶν πέριξ λαῶν, Βοημῶν δηλ. Γάλλων, Ἐλβετῶν, καὶ Ὀλλανδῶν συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ξανθῆς φυλῆς ἐν Γερμανίᾳ.

* *
*

ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ, ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΙΣ. — Εἴπομεν ἄλλοτε περὶ τῶν γεωγραφικῶν πινάκων τῶν ἐκδιδομένων ὑπὸ τοῦ *Συλλόγου πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλλην. γραμμάτων* ἀναλώμασι τοῦ ἐν Μασσαλίᾳ ὁμογενοῦς κ. Στεφάνου Ζαφειροπούλου. Ἐκ τούτων ἐξεδόθησαν οἱ πίνακες τοῦ *ἀνατολικοῦ* καὶ *δυτικοῦ ἡμισφαιρίου* καὶ ὁ τῆς *Εὐρώπης*. Εὐχαρίστως ἀναγγέλλομεν ὅτι μετ' οὐ πολὺ ἐκδίδοται καὶ ὁ τῆς *Ἑλλάδος*. Ὁ πίναξ οὗτος φέρων τὴν ἐπιγραφὴν *πίναξ τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν μετὰ τῶν παρακειμένων ἀλβανικῶν, σλαβικῶν, ῥωμουνικῶν*, περιλαμβάνει πᾶσαν τὴν Θρακοϊλλυρικὴν χερσόνησον καὶ τὰς ἑλληνικὰς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας χώρας, ἔσται δὲ καλλιτεχνικώτατος.

— Ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ γενικοῦ ἐπιτελείου ἐξεδόθησαν ἀκριβεῖς καὶ λεπτομερέστατοι στρατιωτικοὶ χάρται τῆς Ἀλβανίας, Ἠπείρου, Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας. Οἱ χάρται αὗται ἐκτυπωθέντες ἐν Ἀθήναις ἐν τῷ λιθογραφείῳ Κόλμαν τιμῶσιν οὐχ ἧττον τοὺς συντάξαντας καὶ τὸν ἐκτυπώσαντα.

— Ἡ Revue de geographie περιέχει τὰς ἑξῆς σημειώσεις περὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Αὐστροουγγαρίας. «Τέσσαρες μεγάλαι φυλαὶ κατοικοῦσι τὸ ἔδαφος τῆς Αὐστροουγγαρίας καὶ ἀποτελοῦσι κεχωρισμένα ἐθνολογικὰ τμήματα μετὰ ἰδίων ὁρίων. Κατὰ πρῶτον οἱ Σλάβοι ὧν ἡ πολιτικὴ σημασία εἶναι ἀσήμαντος ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ ἀλλ' οἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν πλειονοψηφίαν, διαιροῦνται εἰς δύο κάδους· τοὺς βορείους Σλάβους περιλαμβάνοντας ἀφ' ἑνὸς τοὺς Τσέχους, τοὺς Μοραυοὺς καὶ τοὺς Σλοβάκους, ἀφ' ἑτέρου δὲ τοὺς Πολωνοὺς καὶ τοὺς Ῥουθήγους, ὧν πάντων ὁ ἀριθμὸς ἀνέρχεται εἰς 12,710,000· ἐν τοῖς Νοτίοις Σλάβοις περιέχονται οἱ Σέρβοι, οἱ Σκλαβοῦνοι καὶ οἱ Κροάται ὧν ὁ ἀριθμὸς ἀνέρχεται εἰς 4,204,000. Ἐν γένει λοιπὸν ὁ πληθυσμὸς τῶν Σλάβων τῆς Αὐστροουγγαρίας ἀνέρχεται εἰς 16,914,000, ἡ δὲ χώρα ἣν κατοικοῦσι διαιρεῖται εἰς δύο μέρη ὑπὸ ταινίας 200—250 χιλιομέτρων ἣν κατέχουσιν οἱ Γερμανοί, οἱ Μαγυάροι καὶ οἱ Ῥουμοῦνοι. Οἱ Γερμανοὶ ἀποτελοῦσι πληθυσμὸν συμπαγῆ 9 ἑκατομμυρίων δὲν δύνανται νὰ κληθῶσι καθ' αὑτὸ Γερμανοί, διότι εἶνε μίγμα μᾶλλον αἵματος γερμανικοῦ, λατινικοῦ καὶ σλαβικοῦ. Οἱ Μαγυάροι καὶ οἱ Ῥουμοῦνοι, εἰς τούτους δὲ δέον νὰ προστεθῶσι καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, οἵτινες ἀπὸ ἑνὸς ἰδίως αἰῶνος ὀκταπλασιάσθησαν ἐν Οὐγγαρίᾳ. Μόνη ἡ Πέστα εἶχε 50,000 Ἰουδαίους τῷ 1877. Εἰς ὅλα τὰ διάφορα ταῦτα ἔθνη δέον νὰ προστεθῶσιν ὀλίγοι Ἀρμένιοι καὶ Ἀθίγγανοι.

* *
*

ΑΠΟΓΡΑΦΙΚΑ. — Γερμανὸς ἰατρὸς ὁ κ. Γ. Μάυερ, ἐδημοσίευσε πρὸ μικροῦ σημείωσιν καθ' ἣν ἐφ' ὅλης τῆς Γῆς ὑπάρχουσι περίπου 215,585 τυφλοί, 191,240 κωφάλαλοι καὶ 458,412 βλᾶκες καὶ τρελοί.

— Ὁ Γάλλος Gartiaux ἐπειράθη τελευταίως ν' ἀποδείξῃ πόσον γελοία καὶ παράλογος εἶνε ἡ ἐπικρατοῦσα παρὰ πολλοῖς ἰδέα ὅτι οἱ κίνδυνοι τοῦ

ταξιδεύειν έπολλαπλασιάσθησαν άπό τής έφαρμογής τοῦ άτμοῦ. Ἐπὶ ἀρχαιοτέρων, λέγει, χρόνων ἐν Γαλλίᾳ διὰ τῶν ταχυδρομικῶν ἁμαξῶν καὶ λεωφορείων ἐπὶ 300,000 ταξειδιωτῶν συνέβαινον θάνατοι καὶ ἐπὶ 30,000 τραῦμα. Εἰς τὰς δύω πρώτας δεκαετηρίδας μετὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ σιδηροδρόμου, δηλ. 1835—1855, ἐπὶ 2 ἑκατομμ. συνέβαινε θάνατος καὶ ἐπὶ 500 χιλ. τραῦμα. Ἀπὸ τοῦ 1855—1875 ἡ ἀναλογία κατῆλθε κατωτέρω, καὶ δὴ ἐπὶ 6,000,000 ταξειδιωτῶν θάνατοι καὶ ἐπὶ 600,000 τραῦμα συνέβη. Σήμερον μόλις εἷς φονεύεται ἐπὶ 45 ἑκατομ. καὶ εἷς τραυματίζεται ἐπὶ 1,000,000, ἐξαιρουμένων βεβαίως τῶν περιπτώσεων, καθ' ἃς ἐξ ἰδίας ἀπροσεξίας τινὲς πάσχουσιν, αὐτοὶ μόνον ὄντες ὑπεύθυνοι καὶ αἴτιοι τοῦ θανάτου. Πάντες σήμερον ἤθελον ταξιδεύσῃ διὰ τοῦ σιδηροδρόμου 10 ὥρας καθ' ἑκάστην, διανύων πᾶσαν ὥραν 40 μίλια, μόλις μετὰ παρέλευσιν 7439 ἐτῶν ἠδύνατο νὰ κινδυνεύσῃ τὴν ζωὴν αὐτοῦ.

* *
*

ΠΟΙΚΙΛΑ.— Ἡ ἄφιξις ζώσης φαλαίνης εἰς τὴν δεξαμενὴν τῆς Broadway ὑπῆρξε μέγα γεγονὸς ἐν τῇ πόλει τῆς Νέας Ὑόρκης. Τὸ θαλάσσιον τοῦτο τέρας μήκους 29 περίπου μέτρων καὶ βάρους 80,000 χιλιογράμμων ἤτοι 63 περίπου χιλιάδων ὀκάδων, μετηνέχθη ἐπὶ ἀτμοπλοίου καὶ ἐπὶ σιδηροδρόμου ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τῆς Λαβραδορίας μέχρι Νέας Ὑόρκης ἄνευ τινὸς ἀπευκταίου. Πρὸς τοῦτο εἶχεν ἐγκλεισθῇ ἐντὸς παμμεγίστου σιδηροῦ κιβωτίου ἐμπεριέχοντος θαλάσσια φύκη καὶ διατρήτου κατὰ τὸ ἄνω μέρος, ὅπως εἰσέρχεται εὐκόλως ὁ πρὸς ἀναπνοὴν ἀπαραίτητος ἀτμοσφαιρικὸς ἀήρ.

Τὸ μέγα τοῦτο κῆτος συνελήφθη ἐν τῷ ὅρμῳ τοῦ ἁγίου Παύλου, ἐντὸς τοῦ κόλπου τοῦ ἁγ. Λαυρεντίου. Ἡ ἄγρευσις αὐτοῦ, εἰ καὶ ἧττον κινδυνώδης τῆς δι' ἀκοντίου γινομένης εἶνε ὅμως λίαν ἄξιον περιεργίας.

Κατὰ τὸν μῆνα Ἰούλιον τοῦ 1876, κατεσκεύασαν ἐν τῷ ὅρμῳ ἔνθα φοιτῶσιν αἱ φάλαιναι ὑψηλὰ δρύφακτα, ἀφήσαντες μίαν μόνην στενὴν εἴσοδον. Κατὰ τὸ μέρος τοῦτο ἡ ἐπιφάνεια τῆς θαλάσσης ἀνυψοῦται ἐν παλιρροίᾳ περὶ τὰ 20 μέρη, τὸ δὲ δρύφακτον κατακλύζεται ἄνωθεν καὶ ἐμβαπτίζεται 10 μέτρα ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ὕδατος. Μετὰ ἑξήκοντα καὶ πέντε ἡμέρας τέλος φάλαινα ἀνεφάνη. Εὐθὺς τὸ ὑπερμέγεθες κῆτος εἰσῆλθεν εἰς τὸ περίφραγμα ἀναρρίπτον ὕδωρ διὰ τῶν φυσητήρων του, ἀτμάκατοι περιέζωσαν τὸ δρύφακτον, καὶ ἀπέκλεισαν τὴν ἔξοδον, ἄχρις οὗ ἀποσυρθέντων τῶν ὑδάτων τὸ μέγα κῆτος ἐξώκειλεν ἐπὶ τῆς ἄμμου.

Φοβερὰ πάλη τότε ἤρξατο μεταξὺ τῆς φαλαίνης καὶ τῶν διωκτῶν της. Τὸ αἰχμάλωτον κῆτος ἐκυλίετο, ἐσάλευε μανιωδῶς τὴν οὐράν του, ὥστε ἐπὶ ὥρας ὅλας οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ τὸ πλησιάσῃ. Τέλος κατώρθωσαν νὰ τὸ περιδέσωσι διὰ καλωδίων, καὶ νὰ τὸ ἀνασύρωσιν ἐντὸς κιβωτίου ἐπὶ ἀτμοπλόου.

Ἐκ τοῦ ὅρμου τοῦ ἁγίου Παύλου μετηνέχθη οὕτω διὰ τοῦ κόλπου τοῦ ἁγ. Λαυρεντίου μέχρις τῆς Κουεβέκης. Εἷς ναύτης διαρκῶς ἔδιδεν εἰς τὸ κῆτος ἰχθύας καὶ ἀρκοῦσαν ποσότητα ὕδατος, ἣν ἀπερρόφα διὰ τῶν φυσητήρων του. Ἐκ τῆς Κεβέκης μετηνέχθη διὰ τοῦ σιδηροδρόμου Μονρεάλης, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Νέαν Ὑόρκην μετὰ ὀκτὼ ἡμερῶν πλοῦν.

Ἡ ἐναπόθεσις ἐντὸς τῆς δεξαμενῆς τοῦ μαστοφόρου τούτου γίγαντος τοῦ μετενεχθέντος ὡς ἁπλοῦν ἐμπόρευμα, ὑπῆρξεν ἀληθῶς περιεργοτάτη. Ἀφοῦ ἀπέκοψαν τὰ καλώδια, περιετύλιξαν τὸ σῶμα τοῦ κήτους διὰ λωρίων, τὸ ἀνύψωσαν βραδέως καὶ τὸ ἐναπέθεσαν ἐντὸς τῆς δεξαμενῆς ἔνθα ἔτι καὶ σήμερον διάγει ἐπίσης καλῶς, ὡς καὶ πρότερον κατὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Λαβραδορίας.

— Οἱ πάπαι οἵτινες ἔφερον τὸ ὄνομα Λέων εἶνε οἱ ἑξῆς:

Ἅγιος Λέων Α' ἐπιλεγόμενος ὁ Μέγας, γεννηθεὶς ἐν Ῥώμῃ παπεύσας ἀπ' τοῦ 440—461.

Ἅγιος Λέων Β' ἓν καὶ μόνον ἔτος παπεύσας (682—683).

Λέων Γ' (795—816).

Λέων Δ' (847—355).

Λέων Ε' παπεύσας ἀπὸ τῆς 28 ὀκτωβρίου μέχρι 6 Δεκεμβρίου 903.

Λέων ϛ' (928) ἀποθανὼν ἓξ μῆνας μετὰ τὴν ἐκλογήν του.

Λέων Ζ' (936—939).

Λέων Η' (963—965).

Ἅγιος Λέων Θ', καλούμενος Λέων Βρούνων (1049—1054).

Λέων Ι' ὁ διάσημος προστάτης τῶν τεχνῶν, ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Μεδίκων (1513—1521).

Λέων ΙΑ' ὁμοίως ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Μεδίκων παπεύσας 26 ἡμέρας, ἀπὸ τῆς 1—27 Ἀπριλίου 1605.

Λέων ΙΒ' (1823—1829).

Λέων ΙΓ' ὁ νῦν ἐκλεχθεὶς καρδινάλις Πέτσης.

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

1878 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ (Ε. Ν.)

Βαρόμετρον			*Θερμόμετρον ἑκ.*		
Μέση θλῖψις	757,07 χμ.		Μέση θερμοκρασία	8,51	
Μεγίστη »	764,30	(τὴν 17ην)	Μεγίστη »	18,2	(τὴν 28ην)
Ἐλαχίστη »	741,29	(τὴν 3ην)	Ἐλαχίστη »	—2,2	(τὴν 15ην)

Ημέραι βροχῆς 9, χιόνος 1 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 33, 72 χμ.), ἀστραπῶν 3, πάγου 3. Ἄνεμοι ἔπνευσαν κατὰ 10 ἡμέρας ΝΔ, 14 ΒΑ, 4 Ν.

Σελ. 140 στ. 9 ἐξαλειπτέαι αἱ λέξεις «ἐν τοῖς πίναξι Α' Β' καὶ Γ'».

1

Ι Α Ι Ι L Ι . . Ι Ι L . . .
ΔΑΥΤΟΙΣΚΑΙΕΣΠΛΟ.
ΝΚΑΙΕΚΛΟΥΝΚΑΙΠΟ/
ΕΜΟΥΚΑΙΕΙΡΗΝΗΣΑΣ
ΥΛΕΙΚΑΙΑΣΠΟΝΔΕΙΚ
ΑΙΔΙΚΑΣΠΡΟΔΙΚΟΥΣ
ΚΑΙΠΡΟΕΔΡΙΗΝΓΡΑΨ
ΑΙΔΕΤΑΟΤΑΚΑΙΘΕΙΝΑ
ΙΕΣΤΟΑΘΗΝΑΙΟΝΕΠΙ
ΜΕΛΗΘΗΝΑΙΔΕΤΟΥΣΕ
ΞΕΤΑΣΤΑΣ

2

..ΟΞ.Ν...ΒΟΥΛΗΙΚΑΙΤΩΙΔΗΜΩ.
......Ε.ΝΣΤΡΑΤΗΓΩΝΕΞΕΤΑΣΤΩ
.Γ..ΜΗΕΠΕΙΔΗΦΑΝΗΣΜΝΗΣΙΘΕΟΥ
.ΝΗ.ΑΓΑΘΟΣΩΝΚΑΙΕΥΝΟΥΣΔΙΑΤΕ
.ΕΙΕΙΣΤΟΝΔΗΜΟΝΤΟΝΕΡΥΘΡΑΙΩΝ
.ΑΣΑΝΠΡΟΘΥΜΙΑΝΕΝΔΕΙΚΝΥΜΕΝΟ
.ΧΡΗΜΑΤΑΤΕΕΣΗΝ.ΓΚΕΝΑΤΟΚΑΚΑ
.ΕΙΣΤΗΝΕΚΠΕΜΨΙ..ΩΝΣΤΡΑΤΙΩΤ
..ΚΑΙΤΗΣΑΚΡΟΠΟΛΕΩ.ΤΗΝΚΑΤΑ
..ΦΗΝΔΕΔΟΧΘΑΙΤΗΙ..ΥΛΗΙΣΤΕ.
.ΝΩΣΑΙΦΑΝΗΝΜΝΗΣΙΘΕΟΥΧΡΥΣΩ.
.ΤΕΦΑΝΩΙΣΤΑΤΗΡΩΝΦΙΛΙΠΠΕΙΩΝ
.ΕΝΤΗΚΟΝΤΑΚΑΙΑΝΑΓΓΕΙΛΑΙΤΟΙ
.ΔΙΟΝΥΣΙΟΙΣΟΠΩΣΔΕΑΝΑΓΓΕΛΘΗ
ΣΕΤΑΙΕΠΙΜΕΛΗΘΗΝΑΙΞΗΝΟΔΟΤΟΝ
ΤΟΝΑΓΩΝΟΘΕΤΗΝΔΕΔΟΣΘΑΙΔΕΑΥΤ
ΩΙΚΑΙΕΜΠΡΥΤΑΝΕΙΩΙΣΙΤΗΣΙΝΑΝ
ΑΓΡΑΨΑΙΔΕΤΟΨΗΦΙΣΜΑΤΟΔΕΕΙΣΣ
ΤΗΛΑΣΔΥΟΚΑΙΘΕΙΝΑΙΜΙΑΝΜΕΝΕΙ
ΣΤΟΑΘΗΝΑΙΟΝΜΙΑΝΔΕΕΙΣΤΟΗΡΑΚ
ΛΕΟΝΙΝΑΑΠΑΝΤΕΣΙΔΩΣΙΝΟΤΙΕΠ
ΙΣΤΑΤΑΙΟΔΗΜΟΣΧΑΡΙΤΑΣΑΠΟΔΙ.
ΟΝΑΙΚΑΤΑΞΙΑΝΤΩΝΕΙΣΑΥΤΟΝΕΥ
ΕΡΓΗΤΗΜΑΤΩΝ

α′

. . . .
. . ΙΟΝ . . . . .
. ΕΙΛΙΩΝΕΝΑ
. ΟΣΙΩΝΛΕΥΚ
. ΠΠΟΣΠΥΘΩ .
. ΝΟΙΚΙΗΝΤ .
ΝΑΝΔΡΕΟΣΠ .
ΝΤΑΚΟΣΙΩΝΠ
ΕΝΤΗΚΟΝΤΩΝ
ΔΥΩΝΑΣΜΙΟΣ
ΘΕΟΠΟΜΠΟΣΑ
. ΥΑΙΟΤΑΝΟΙ
ΩΙΧΕΙΛΙΩΝΤ
ΡΙΗΚΟΣΙΩΝΔ
ΕΚΩΝΔΥΩΝΚΙ
ΚΕΣΙΟΤΟΦΙΛ
ΩΝΟΣΣΤΡΑΤΙ
. ΣΛΥΣΩΤΟΙΚ
. ΠΕΔΟΝΔΙΗΚ
ΟΣΙΩΝΕΝΟΣ

β′

. . . . ΟΙ .
. . ΤΕΚ . . . . .
ΑΕΣΒΟΛΗ . . .
ΕΙΚΑΝΤΩΝ . .
ΠΕΝΤΗΜΕΡΗ .
ΣΙΝΤΟΣΔΕΚΗ
ΡΥΚΑΣΔΙΑΠΕ
ΜΨΑΝΤΕΣΕΣΤ
ΑΣΧΩΡΑΣΚΗ .
ΥΣΣΟΝΤΩΝΚΑ
ΙΔΙΑΤΗΣΠΟΛ
ΕΩΣΑΔΗΝΕΩΣ
ΓΕΓΩΝΕΟΝΤΕ
ΣΑΠΟΔΕΚΝΥΝ
ΤΕΣΤΗΝΗΜΕΡ
ΗΝΗΝΑΝΛΑΒΩ
ΙΣΙΝΚΑΙΤΟΠ
ΡΗΧΜΑΠΡΟΣΚ
ΗΡΥΣΣΟΝΤΩΝ
ΟΤΙΑΜΜΕΛΛΗ
ΙΠΡΗΞΕΣΘΑΙ
ΚΑΓΛΙΚΑΣΑΝ
ΤΩΝΤΡΙΗΚΟΣ
ΙΩΝΜΗΛΑΣΣΟ
ΝΕΣΑΝΗΡΙΘΕ
ΥΤΟΙΕΟΝΤΕΣ

γ'

. . . .
. ϹΣΑΙΘΙΙΙϹ ΜΕΧΙΙ . . . .
ΤΡΙΟΔΟΗΣΕΡΜΩΝΟΣΣΑΙ . . .
. ΕΡΕΤΡΕΣΑΠΟΤΗΣΤΡΙΟΔΟΑ .
ΡΙΕΡΜΩΝΟΣΣΗΣΕΣΤΗΝΤΡΙΟΔ
ΟΝΕΞΣΑΠΟΤΟΥΤΟΜΕΧΡΙΤΟ
ΔΗΛΙΟΤΡΕΣΣΥΜΠΑΝΤΕΣΟΡ
ΟΙΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑΠΕΝΤΕ
ΟΣΗΤΩΝΟΡΩΝΤΟΥΤΩΝΕ
ΣΩΠΑΣΔΟΦΙΤΙΣ ΗΝΤΙΣΤ
.ΝΑΤΩΝΟΡΩΝΤΟΥΤΩΝ
ΗΕΞΕΛΗΙΗΜΕΘΕΛΗΙΗΑ .
ΦΑΝΕΑΠΟΙΗΣΕΙΕΠΑΔΙΚΙ
.ΙΤΗΣΠΟΛΕΩΣΕΚΑΤΟΝΣ
‾ΑΤΗΡΑΣΟΦΕΙΛΕΤΩΚΑΤΙ
. \ΟΣΕΣΤΩΠΡΗΞΑΝΤΩΝΔΟ
ΡΟΦΥΛΑΚΕΣΗΝΔΕΜΗΠΡΗ
ΞΟΙΣΙΝΑΥΤΟΙΟΦΕΙΛΟΝΤΩ
ΝΠΡΗΞΑΝΤΩΝΔΟΙΠΕΝΤΕ
ΚΑΙΔΕΚΑΤΟΣΟΡΟΦΥΛΑΚΑΣ
ΗΝΔΕΜΗΠΡΗΞΟΙΣΙΝΕΝΕΙ
ΑΡΗΙΕΣΤΩΝ

γ

. . . .
..ΓΔΙΚ
.ΓΟΜΕΝΟΣΗ..ΛΙΣΔΕΞΑΜ
.ΗΔΙΚΑΙΕΣΘΩΚΑΝΟΦΛΗΙ.
.ΕΡΑΠΟΔΟΤΩΤΩΙΔΕΠΡΙΑ.
ΞΝΩΙΠΡΗΧΜΑΕΣΤΩΜΗΔΕΝ
.ΑΝΤΑΣΠΡΗΣΙΣΑΚΡΑΤΕΑ.
ΠΟΙΗΙΕΠΑΡΑΣΘΩΚΑΤΑΥΤ.
.ΒΑΣΙΛΕΥΣΕΠΗΝΤΑΣΝΟΛ.
ΙΑΣΕΠΑΡΑΣΠΟΙΗΤΑΙ

. . . . .

ΤΑΣΓΕΑΣΚΑΙΤΑΣΟΙΚΙΕΑ.
ΕΠΡΙΑΝΤΟΤΩΝΑΝΝΙΚΩΠΑ.
ΔΩΝΙΚΕΣΙΟΣΗΓΕΠΟΛΙΟΣ.
ΕΝΤΑΚΙΣΧΕΙΛΙΩΝΤΡΙΗΚ.
ΣΙΩΝΤΕΣΣ..ΑΚΟΝΤΩΝΑΘ.
ΝΑΓ.Ρ.ΣΗΡΟΔΟΤΟΧΕ.ΛΙ.
ΝΕΠΤΑΚΟΣΙΩΝΘΑΡΓΗΛΕΟ.
ΦΙΛΟΚΛΗΣΙΗΝΟΔΟΤΟΤΑΝ.
ΥΑΔΗΙΣΙΝΔΙΣΧΕΙΛΙΩΝΕ.
ΤΑΚΟΣΙΩΝ.ΕΟ.Ρ.ΠΟΣΚΟ.
Ν.ΠΙΔΗΣΤΑΓΚΑΜΙΝΗΗΙΧ.
.ΛΙΩΝΚΑΙ.ΚΤΑΚΟΣΙΩΝ..
ΤΑΚΗΦΙΟΣΤΑΕΜΜΕΛΑΙΝ..
ΑΚΤΗΙΤΡΙΣΧΕΛΙΩΝΕΠΤΑΚ
ΟΣΙΩΝΕΝΕΝΗΚΟΝΤΩΝΒΙΑ.
ΑΣΙΩ

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟΣ

ΕΙΣ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΟΥ ΦΥΣΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ *

Κύριοι,

Ἡ εὐγενεστέρα καὶ ἐξοχωτέρα ἐνασχόλησις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος εἶναι ἡ ἐνασχόλησις καὶ ἐργασία ἐκείνη, καθ' ἣν τὸ πνεῦμα καθιστάμενον ἑαυτοῦ ἀντικείμενον, μελετᾷ ἑαυτό, λαμβάνον συνείδησιν ὑπὸ πάσας τὰς φάσεις καὶ ποικιλίας, ὑφ' ἃς παρίσταται καὶ δρᾷ ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ προόδου καὶ ἀναπτύξεως. Ἐν τῇ ὑψηλῇ ταύτῃ τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ καὶ τῆς ἀξίας μελέτῃ καὶ συναισθήσει ἀρύεται πλήρη τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ δύναμιν καὶ ἀντλεῖ τὴν ἰσχὺν ἐκείνην, ἥτις κρατύνουσα αὐτὸ πρός τινα τελικὸν σκοπόν, πρός τι ἰδεῶδες ὑψηλότερον, ἐμπνέει αὐτῷ τὴν συνείδησιν τῆς ἀθανασίας, δίδωσι ζωὴν καὶ πραγματικότητα εἰς πᾶσαν αὐτοῦ σκέψιν, εἰς πᾶσαν ἀπόπειραν ῥήξεως τῶν δεσμῶν τοῦ πεπερασμένου τούτου κόσμου καὶ ἀνατάσεως πρὸς ἄλλον κόσμον ἰδεωδέστερον καὶ καθολικώτερον, ἐν ᾧ καὶ μόνῳ ἀνευρίσκει τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ πατρίδα καὶ κατοικίαν.

Εἶναι μεγάλη, ὑψηλὴ ἡ ἐργασία αὕτη, δι' ἧς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα προσπαθεῖ νὰ ἐρευνήσῃ καὶ νὰ ἀποκαλύψῃ, νὰ μυηθῇ καὶ νὰ ἐπιλύσῃ τὰ μυστήρια τοῦ καθόλου κόσμου τῆς δημιουργίας· εἶναι ἡ ὑψίστη αὐτοῦ ἐνασχόλησις ἡ ἐργασία αὕτη, καθ' ἣν μετὰ μακρὰν ἀγωνίαν κατορθοῖ ν' ἀνακαλύψῃ ἕνα νόμον τοῦ βίου, μίαν ἀκτῖνα νέας ἀνατελλούσης ἀληθείας ἐν τῷ οὐρανῷ τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ ἠθικὸς βίος τοῦ πνεύματος εἶναι πάλη διαρκής, παρατεταμένη, ἐν τῷ μέσῳ τῶν θυελλῶν τῶν αἰώνων καὶ τῆς ἱστορίας βαίνοντος πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἀγνώστου, τοῦ ἀπολύτου· καὶ ἡ ἐργασία αὕτη οὐδέποτε λήγει, οὐδέποτε εὑρίσκει τέρμα ἀνέσεως καὶ γαλήνης, διότι εἶναι ἀπόλυτος ἀνάγκη τοῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον ἐν αὐτῇ καὶ δι' αὐτῆς μόνον ζῇ καὶ ὑφίσταται, διότι δι' αὐτῆς μόνον ἀποκαλύπτεται ἡ σημαντικότης αὐτοῦ καὶ ἡ ἀποστολὴ ἐν τῷ βίῳ τῆς ἀνθρωπότητος.

Τοιαύτης ἐργασίας καὶ ἐνασχολήσεως κατ' ἐξοχὴν εἶναι τὸ ἄσυλον καὶ ἡ ὁρμητηρία ὁ ὑπέρτατος οὗτος τοῦ πνεύματος ναός, ἐν ᾧ κατὰ τὴν ἐπίσημον ταύτην στιγμὴν ὑπὸ μιᾶς ἐλπίδος, ὑφ' ἑνὸς πόθου κατεχόμενοι, συνήλθομεν. Ἐνταῦθα πρόκειται τὸ χρηστήριον, ἀφ' οὗ ἡ χρησμῳδὸς τῶν νεωτέρων λαῶν Πυθία, ἡ ἐπιστήμη, ἑρμηνεύει τὰς ἀποκαλύψεις αὐτῆς, τὰς πνευματικὰς αὐτῆς ἐμπνεύσεις εἰς τὴν ἀνθρωπότητα. Μεγάλη ἀποστολή, ἀλλὰ καὶ μεγάλη εὐθύνη δι' ἐκεῖνον, ὅστις μὴ ἀναλογιζόμενος τὰς δυνάμεις αὐτοῦ, νέος τῆς ἐπιστή-

* Ἀπηγγέλθη ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῇ 3ῃ Δεκεμβρίου 1877.

μης Ἴκαρος, ἄνευ πολλῆς προμελέτης ζητεῖ ν' ἀνέλθῃ ἐπὶ τοῦ χρησμῳδοῦντος τρίποδος τῆς ἐπιστήμης.

Εἶναι εὐρεῖα ἡ σπουδαιότης καὶ σημασία τῆς ἐπιστήμης κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τῆς καθολικῆς ἀναπτύξεως τῶν λαῶν, ἀλλὰ τούτου ἕνεκα καὶ εὐρὺς ὁ ἔλεγχος καὶ ἡ εὐθύνη σπουδαία. Ἡ ἐπιστήμη δὲν εἶναι πλέον ἡ μυστικὴ ἐκείνη τῶν ἀρχαίων χρόνων ἱέρεια, ἡ ἀποκαλύπτουσα εἰς ὀλίγους μόνον μεμυημένους τὰ γριφώδη καὶ δυσκατάληπτα αὐτῆς σύμβολα περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους τῶν ὄντων. Ἑστιὰς ἐμπνευσμένη καὶ ἐνθουσιώδης, ἄσβεστον τὸ πῦρ τηροῦσα τῆς ἀληθείας, προσφέρει αὐτὸ ἄνευ ἐξαιρέσεως, ἀδιακρίτως εἰς πάντας. Καθολικὴ ἰδέα, ἀνήκουσα οὐχὶ εἰς μίαν ἐποχήν, εἰς μίαν κοινωνίαν, ἀλλ' εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας καὶ εἰς ἅπασαν τὴν ἀνθρωπότητα, ἀνερευνῶσα τὴν φύσιν αὐτῆς καὶ τὴν ἀποστολήν, τοὺς νόμους, τὸ τέλος αὐτῆς, ἀπελευθεροῖ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, καθιστῶσα αὐτὸ ὑπέρτερον παντὸς ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ δεσμοῦ, παντὸς πεπερασμένου προσκόμματος. Ὅ,τι ἄλλοτε παρὰ τοῖς πρώτοις λαοῖς τῆς ἱστορίας ἦτο ἡ θρησκεία, ἡ μυστικὴ αὕτη γέφυρα, ἡ συνενοῦσα τὴν γῆν πρὸς τὸν οὐρανόν, τὸ πεπερασμένον πρὸς τὸ ἀπόλυτον, τοῦτο ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἡ ἐπιστήμη. Αὕτη εἶναι ἡ ὑπερτάτη τῶν λαῶν θρησκεία, ἧς αἱ ἀποκαλύψεις εἶναι πράγματι ὁ *θεόγραπτος* τῶν νεωτέρων κοινωνιῶν Δεκάλογος, ἐντεῦθεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἀποστελλόμενος, ἐντεῦθεν, *ἀπὸ τοῦ κέντρου τούτου πάσης ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἀναπτύξεως καὶ πάσης ἐπιστήμης καὶ ἀληθείας!*

Τί λοιπὸν τὸ μετὰ τοσούτου γοήτρου παρασῦρον με, τίς ἡ μυστηριώδης δύναμις, ἡ φέρουσά με ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ τούτου βήματος; Δὲν ᾐσθάνθην τοσάκις τὴν ὑψηλὴν ἀποστολὴν τῆς λειτουργίας ταύτης, καὶ δὲν ἔφριξα ὑπὸ ἱεροῦ ῥίγους ἀπέναντι τῆς σπουδαιότητος αὐτῆς, μεθ' ὅλον τὸ πῦρ ἀκράτων πόθων, τὸ ὁποῖον διέκαιε τὴν κεφαλήν μου, μεθ' ὅλον τὸν ζῆλον, ὅστις πάντοτε μὲ ἀνεκαίνιζε; Δὲν ᾐσθάνθην τὴν ἐπιβαλλομένην ὑποχρέωσιν εἰς ἐκεῖνον, ὅστις ἤθελεν ἀναλάβει τὴν τόλμην νὰ παραστῇ ἐνώπιον τῆς κοινωνίας ὡς ὁ ἑρμηνευτὴς τῶν ἀποκαλύψεων τῆς ἐπιστήμης, ὁ ἀξιῶν νὰ διατυπώσῃ αὐτῇ τοὺς αἰωνίους νόμους τῆς ἠθικῆς, τοῦ δικαίου, τῆς ἐλευθερίας, τοὺς διέποντας τὸν ἀνθρώπινον βίον, τοὺς φωταγωγοῦντας αὐτὸν ἐν τῷ μέσῳ τῶν πυκνῶν σκιῶν τῶν αἰώνων καὶ τῆς ἱστορίας; Καὶ δὲν εἶναι μείζων ἔτι δι' ἐμὲ τόλμη νὰ παραστῶ ἐνώπιον ὑμῶν, κύριοι, ὑμῶν, οἵτινες ἠκροάσθητε ἤδη τῆς ἑρμηνείας τῆς ἐπιστήμης, ἣν προτίθεμαι νὰ διδάξω, παρὰ τοῦ γεραροῦ καὶ παλαιμάχου μύστου τῆς νέας ἑλληνικῆς ἐπιστήμης καὶ ἠθικότητος;

Αἰσθάνομαι τὰς ἐλλείψεις μου πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ὑψηλῆς λειτουργίας, ἣν περιβάλλομαι σήμερον. Εὐελπιστῶ ἐν τούτοις ἐκ προοιμίων εἰς τὴν ὑμετέραν ἐπιείκειαν καὶ ἀγαθότητα, εἰλικρινῶς ὑμῖν ὑποσχόμενος, ὅτι ἂν οὐδὲν ἄλλο ἄξιον λόγου προσκομίζω σήμερον ἐνώπιον ὑμῶν δεῖγμα ἐπιστημονικῆς

ἱκανότητος, διαβεβαιῶ ὑμᾶς, ὅτι ἀνῆλθον ἐπὶ τὸ βῆμα τοῦτο, μόνον ἐφόδιον ἔχων τὴν ἀφοσίωσιν καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν ὑπὲρ τῆς *Ἐπιστήμης!*

* *
*

Ῥίψωμεν ἐπὶ στιγμὴν ἓν ἐταστικὸν βλέμμα πρὸς τὸν περὶ ἡμᾶς κοινωνικὸν κόσμον, κύριοι, ἐν ᾧ δρῶμεν, διαιτώμεθα καὶ διανοούμεθα. Μία καθολικὴ ἁρμονία διαπνέει τὸν διάκοσμον τοῦτον, μία ἰδέα ἐξάρχει καθ' ὅλας αὐτοῦ τὰς ἀπόψεις καὶ σχέσεις. Τὸ πᾶν φέρει ἐν ἑαυτῷ τὴν σφραγίδα ἑνὸς τελικοῦ λόγου, μιᾶς καθολικῆς σκοπιμότητος. Πάντα τὰ στοιχεῖα τοῦ κοινωνικοῦ τούτου κόσμου, τὰ ἄτομα, ἀφ' ὧν οὗτος συνίσταται, εἰ καὶ ἔχοντα μίαν σχετικὴν αὐθυπόστασιν καὶ ἀνεξαρτησίαν, οὐδὲν σημαίνουσιν ἐν τούτοις, οὐδὲν δύνανται νὰ δημιουργήσωσιν ἰδιαιτέρως, μόνον δὲ διὰ τοῦ ἀμοιβαίου συνδυασμοῦ δύνανται νὰ παραγάγωσι τὴν ἁρμονίαν καὶ τὴν ἑνότητα, πλήρη ἀποτελοῦντα ὀργανισμόν. Αὕτη ἡ ἁρμονία, ἡ ἑνότης ἐν τῇ ποικιλίᾳ, τελεῖται διά τινος ὑπερτέρας ἀρχῆς, συνδεούσης πᾶσαν ἔκφρασιν, πᾶσαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὑπόστασιν. Τῆς ἐμφύτου δὲ ταύτης τοῦ ἀνθρώπου τάσεως, τῆς ὠθούσης αὐτὸν πρὸς κοινωνικὸν βίον καὶ ἀποτελούσης τὸν ὑπέρτατον αὐτοῦ ὀργανισμόν, ἀνώτατος δεσμός, παράγων τὴν ἁρμονικὴν ταύτην ἀλληλουχίαν τοῦ ἐν μέρει καὶ τοῦ καθόλου τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, εἶναι τὸ *δίκαιον*.

Τὸ δίκαιον δὲν εἶναι ἀπόρροια ἐξωτερικῆς ἀφορμῆς καὶ ἐπιδράσεως, κατ' ἀνάγκην πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ βίου δημιουργούμενον, ἀλλ' αὐτοφυὲς ἐμφανίζεται ἅμα τῇ πρώτῃ ἀποκαλύψει καὶ ἀναπτύξει τοῦ πνεύματος ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ἱστορίᾳ· ἡ ἱστορικὴ αὐτοῦ ἀρχὴ δὲν ἔχει ὡρισμένον ἐξόδου σημεῖον, ἀλλὰ κρύπτεται εἰς τὰ ἐσώτατα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ προσωπικότητος, μετ' αὐτῆς γεννηθὲν ἐν τῷ βίῳ καὶ αὐτῆς ὑφιστάμενον πάσας τὰς ἀλλοιώσεις καὶ περιπετείας·

«οὐ γάρ τι νῦν γε κἀχθές, ἀλλ' ἀείποτε
ζῇ τοῦτο, κ' οὐδεὶς οἶδεν ἐξ ὅτου 'φάνη».[1]

εἶναι ἡ ζείδωρος ψυχὴ τῆς ἀνθρωπίνης ἠθικότητος, ἡ μυστικὴ αὐτῆς ἰσχύς, ἡ ἐκβάλλουσα τοὺς τόνους τῆς κοινωνικῆς ἁρμονίας.

Ἐν τῷ δικαίῳ ἀπεικονίζεται εἰλικρινέστερον καὶ γνησιώτερον ὁ καθόλου ἠθικὸς καὶ πνευματικὸς βίος τῆς ἀνθρωπότητος· ὑφ' οἱασδήποτε φάσεις αὕτη καὶ ἂν παρουσιάζηται ἐν τῇ ἱστορίᾳ, τὸ δίκαιον εἶναι ἀείποτε ὁ ἰσχυρότερος συνεκτικὸς δεσμὸς τῶν διαφόρων αὐτῆς ἠθικῶν σχέσεων· τότε δὲ μόνον αὗται εἶναι τέλειαι, ἀληθῶς τὸν σκοπὸν καὶ τὴν ἀποστολὴν τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας προάγουσαι, ὁπόταν οὐδαμῶς πρὸς ἀλλήλας συγκρουόμεναι, κανονίζωνται ὑπὸ τοῦ δικαίου κατὰ τὸν προσήκοντα ἑκάστῃ σκοπὸν καὶ τέλος.

Ἀλλὰ τὸ δίκαιον δὲν πραγματοποιεῖται μεμονωμένον, ἀνεξαρτήτως ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ. Ἀποκαλυπτόμενον, λαμβάνει τὴν πλήρη αὐτοῦ ἐφαρ-

1 Σοφοκλ. Ἀντιγόνη 456, 457.

μογὴν καὶ πραγμάτωσιν ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ διὰ τῆς *πολιτείας*. Ἐν τῇ σφαίρᾳ ταύτης ἰδίως ἀναπτυσσόμενον καὶ τελειοποιούμενον, συντελεῖ ἐξόχως εἰς τὴν τελειότητα αὐτῆς καὶ εἰς τὴν τελειότητα καθόλου τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας· μόνον πολιτεία, δυναμένη νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ δίκαιον, εἶναι ἀληθὴς πολιτεία, ἀξία τοῦ προορισμοῦ αὐτῆς. Ἐν αὐτῇ τὸ δίκαιον ἐπιτυγχάνει τὴν πλήρη αὐτοῦ ἀποκάλυψιν, καθιστάμενον ἀναμφισβητήτως εἷς τῶν ἰσχυροτάτων παραγόντων τῆς ἀνθρωπίνης ἀναπτύξεως καὶ προόδου.

Ἀλλ' ἡ πολιτεία, ὅπως πᾶσα ἠθικὴ ἰδέα, δὲν παρίσταται αἴφνης ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ἱστορίᾳ ἀρτιμελής, τελεία· ἀκολουθεῖ τοὺς νόμους τῆς ἀνθρωπίνης ἀναπτύξεως καὶ τῶν κυριωτέρων αὐτῆς ἱστορικῶν περιόδων καθόλου, ἐν μέρει δὲ τὴν ἑνὸς ἑκάστου λαοῦ ἀνάπτυξιν.

Ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος εἶναι ἡ ἱστορία τῆς πολιτείας. Ὅσῳ μᾶλλον εἷς λαὸς ἀναπτύσσεται καὶ ἀκμάζει, ἐπὶ τοσοῦτον καὶ ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ συνείδησις κρατύνεται, ἐπὶ τοσοῦτον καὶ ὁ πολιτισμὸς αὐτοῦ τελειοῦται. Εἷς λαὸς ἐπὶ τὰ κρείττω προβαίνων, κτώμενος πλήρη τὴν συναίσθησιν τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ ἐλευθερίας καὶ προσωπικότητος, συλλαμβάνει ἐπίσης πληρεστέραν τὴν ἀρχὴν τοῦ δικαίου καὶ τὴν ἰδέαν τῆς πολιτείας, ἥτις διατυποῦται ἰδίως ἐν τῷ πολιτεύματι, τὸ ὁποῖον οὐδαμῶς τυγχάνει ἄφθαρτον καὶ αἰώνιον, ἀλλ' ἀείποτε ὑφίσταται τὰς ἀλλοιώσεις, ἃς ὑφίσταται ἐν γένει ἡ ἀνθρωπίνη συνείδησις καὶ ἡ ἀνθρωπίνη ἠθικότης ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῶν ἀναπτύξει καὶ σταδιοδρομίᾳ [1]. Καὶ ἐντεῦθεν ἡ πάλη ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ, ἡ διηνεκὴς τοῦ πνεύματος τάσις ἐν τῇ ἱστορίᾳ πρὸς ἐπιτυχίαν ἀείποτε πολιτεύματος, ἀξίου πρὸς τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ μόρφωσιν καὶ κατάστασιν· οὐδέποτε δὲ ὁ ἄνθρωπος θέλει παύσει ἀναζητῶν ἓν πολιτικὸν ἰδεῶδες, ὡς οὐδέποτε θέλει ἐπιφωνήσει ἐν τῇ ἀναζητήσει τῆς ἀληθείας, ἐν τῇ πνευματικῇ αὐτοῦ ἐρεύνῃ καὶ ἐργασίᾳ ἓν ὁριστικόν, ἓν τελευταῖον *Εὕρηκα!*

Ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ ζήσῃ καθ' ἑαυτόν, μόνος, ξένος πρὸς τὸν περὶ αὐτὸν κόσμον. Ὁ Ἀριστοτέλης πρῶτος μετὰ φιλοσοφικῆς βαθύτητος ἐχαρακτήριζεν αὐτὸν *πολιτικὸν ζῷον*, [2] μόνον ἐν κοινωνίᾳ μετὰ τῶν ὁμοίων αὐτοῦ δυνάμενον νὰ διανοηθῇ πραγματικῶς καὶ νὰ ζήσῃ· τείνει ἀείποτε πρός τινα ἑνότητα, φυσικὴν καὶ ἠθικήν, δι' ἧς καὶ μόνης ἐπιτυγχάνει καὶ πραγματοποιεῖ πᾶν αὐτοῦ ἐν τῷ βίῳ ἰδεῶδες [3]. Ἐν δὲ τῇ ἰδέᾳ ταύτῃ τῆς ἑνό-

1 Die Form des Staates folgt den Gesetzen der Entwickelung des ganzen Lebens der Menschheit und der Hauptperioden dieser Entwickelung, und insbesondere die Staatsform eines jeden Volksstaates in den Hauptperioden des Lebens des Volks jederzeit angemessen gu gestalten. Krause' s das System der Rechtsphilosophie. s. 441.

2 Πᾶσα πόλις φύσει ἐστίν· καὶ ὁ ἄνθρωπος φύσει πολιτικὸν ζῶον· καὶ ὁ ἄπολις διὰ φύσιν καὶ οὐ διὰ τύχην ἤτοι φαῦλός ἐστιν, ἢ κρείττων ἢ ἄνθρωπος. Ἀριστ. Πολιτ Α, α, 7.

3 L' unité, l' association est la loi du genre humain; l' histoire de l' humanité n'est autre chose qu' une marche progressive vers cet ideal. Laurent, Histoire du droit des Gens.

τητος λαμβάνει καὶ τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἡ κοινωνία, ἐν μεγαλογραφίᾳ περιλαμβάνουσα καὶ ἐκπροσωποῦσα τὴν ἠθικὴν τοῦ ἀνθρώπου προσωπικότητα. Ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἀντανακλῶνται καὶ ἀναπτύσσονται μεγαλυνόμενα ἅπαντα τὰ ποικίλα στοιχεῖα, ἐξ ὧν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις συνίσταται, καὶ δι' ὧν ἐνεργεῖ πρὸς τὴν ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τοῦ βίου· ἐν αὐτῇ λαμβάνουσι τὴν ἀληθῆ αὐτῶν ὑπόστασιν καὶ πραγματικότητα διά τινος βαθμολογικῆς ἀναπτύξεως καὶ ἐξελίξεως ἅπασαι ἐκεῖναι αἱ σχέσεις, αἱ ἐν τῷ ἀτόμῳ μὲν κατὰ πρῶτον ἐν σπέρματι μόνον ὑφιστάμεναι, ἀλλὰ βραδύτερον πληρέστερον ἀποτυπούμεναι καὶ τελειοποιούμεναι ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἧς ἑκάστη ἠθικὴ λειτουργία, πρός τινα τοῦ βίου σκοπὸν συντελοῦσα, εἶναι ἡ περαιτέρω ἔκφρασις καὶ ἀνάπτυξις σωματικοῦ τινος ὀργάνου. Ὅλαι δὲ αὗται αἱ διάφοροι σχέσεις τοῦ κοινωνικοῦ βίου συνδέονται πρὸς ἀλλήλας διὰ κοινοῦ δεσμοῦ, τοῦ *δικαίου*, τηροῦντος αὐτὰς εἰς ἁρμονίαν, διαπνέοντος αὐτὰς καὶ συντελοῦντος εἰς τὴν καθολικὴν αὐτῶν ἐνέργειαν, ἥτις εἶναι ἡ ἐπὶ τοῦ κόσμου τούτου πραγμάτωσις τοῦ σκοποῦ τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἑκάστη ἐποχὴ κέκτηται ἴδιον τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι καὶ ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ὄντων· ἡ ἀνθρωπότης δὲν ἐπιφαίνεται πλήρης ἐπὶ τοῦ θεάτρου τῆς ἱστορίας, ἡ δὲ ἠθικὴ αὐτῆς πρόοδος τελεῖται μόνον διὰ τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἐργασίας. Καθὼς χιονοστιβὰς ἐξ ἑνὸς μόνον μορίου τὴν ἀρχὴν αὐτῆς λαμβάνουσα, εἶτα δὲ ἀναπτυσσομένη, μεταμορφοῦται βαθμηδὸν εἰς ὄγκον κολοσσαῖον, ἀκαταλογίστους διαστάσεις λαμβάνοντα, οὕτως ἡ ἰδέα τῆς προόδου τῆς ἀνθρωπότητος, ἀπὸ μικρῶν λαμβάνουσα τὴν ἀρχήν, ἀναπτύσσεται καὶ κρατύνεται ἐν τῇ φορᾷ τῶν αἰώνων καὶ τῆς ἱστορίας. Πᾶσα ἠθικὴ ἰδέα κατ' ἀναπόφευκτον φυσικὸν νόμον, ἐμφανίζεται ἀτελὴς κατὰ πρῶτον, ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου τελειοῦται ὑπὸ τὴν ἀκατάπονον ἐνέργειαν τῆς ἐργασίας τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Κατὰ τὴν ἀναλογίαν δὲ ταύτην τὸ δίκαιον καὶ ἡ πολιτεία, ὑπέρταται ἠθικαὶ ἰδέαι ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ δημιουργίᾳ, ἀκολουθοῦσιν ἰδίως τὸν καθολικὸν τοῦτον νόμον τῆς πνευματικῆς τοῦ ἀνθρώπου προόδου, ἀτελεῖς κατὰ πρῶτον ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῶν ἀποκαλύψει παριστάμεναι, ἀλλὰ διὰ τοῦ χρόνου ἀναπτυσσόμεναι. Ἓν βλέμμα μόνον ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς καὶ φιλοσοφικῆς αὐτῶν ἀναπτύξεως θέλει καταδείξει τὸν καθολικὸν τοῦτον νόμον ἐν τῇ πλήρει αὐτοῦ σημασίᾳ καὶ σπουδαιότητι δρῶντα καὶ ὑφιστάμενον ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

* *
*

Δύο ἰδίως ἐποχάς, ἀντιθέτους καθ' ὁλοκληρίαν ἀλλήλαις, παρουσιάζει ἡ ἀνθρωπίνη ἱστορία εἰς τὸν μελετῶντα αὐτὴν μετ' ἐπιστασίας. Τὴν πρώτην δυνάμεθα ν' ἀποκαλέσωμεν τὴν *ποιητικὴν* αὐτῆς ἐποχήν, τὴν δὲ δευτέραν, τὴν περίοδον τῆς *πραγματικότητος*. Ἐν τῇ πρώτῃ ὁ ἄνθρωπος λαμβάνει τὰ πάντα ἔκ τινος ἀνωτέρας ἀρχῆς καὶ ἐμπνεύσεως, ἐξ ἀποκαλύψεως, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ τοὐναντίον ἐπικρατεῖ δημιουργοῦσα ἡ ἀνθρωπίνη ἀτομικότης.

Πᾶσα ἠθικὴ ἰδέα ἐν τῷ βίῳ τῆς ἀνθρωπότητος παρίσταται ὑπὸ τὰς δύο ταύτας ἀντιθέτους ἀπόψεις καὶ φάσεις· κατὰ μείζονα δὲ καὶ ἰσχυρότερον λόγον τὸ δίκαιον καὶ ἡ πολιτεία, αἱ στενότερον πάσης ἄλλης ἠθικῆς ἰδέας μετὰ τοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος συνδεόμεναι, παρέχουσι τὸ αὐτὸ φαινόμενον ἐν τῇ καθολικῇ αὐτῶν ἀναπτύξει. Ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ περιόδῳ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα νηπιάζει, διατελεῖ εἰσέτι ὑπὸ κηδεμονίαν, οὐδεμίαν κεκτημένον πλήρη ἰδέαν αὐθυποστάσεως καὶ αὐτενεργείας ἐν τῇ ἀπόψει τῶν ὄντων. Καὶ τοῦτο τρανότερον καὶ ἐναργέστερον καθορῶμεν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, τῇ κατ' ἐξοχὴν ταύτῃ πατρίδι τῆς ἀνθρωπίνης νηπιότητος, ἔνθα κατισχύει ἰδίως ἡ θρησκεία, ἰδέα τὰ πάντα ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς περιβάλλουσα καὶ ἀπορροφῶσα, Σφὶγξ μυστηριώδης, ἀντὶ ἀληθειῶν αἰνίγματα μόνον ἐξαγγέλλουσα, ἀντὶ φωτὸς σκιόφως μόνον καὶ σκότος ἀποστέλλουσα, φονεύουσα ἐπὶ τέλους τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐν μέσῳ τῶν μυστικῶν αὐτοῦ ῥεμβασμῶν καὶ τῶν παραπλανήσεων. Οὐδὲν ὑφίσταται ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ διὰ τοῦ ἀνθρώπου· οὐδεμίαν ἔχει οὗτος ἐν τῷ βίῳ σημασίαν· ἡ δὲ ἀτομικότης αὐτοῦ ἐκμηδενίζεται καὶ ἀπόλλυται ἐν τῷ πνευματικῷ τούτῳ λαβυρίνθῳ, μάτην ζητοῦσα τὸν μίτον τῆς Ἀριάδνης — τὴν ἰσχὺν τῆς ἐπιστήμης — ὅπως ψηλαφῶσα ἐξέλθῃ ἀπὸ τῆς σκοτίας εἰς τὸ φῶς καὶ εἰς τὸν ἥλιον.

Ὅπου ἐλλείπει ἡ ἐλευθερία, ἐκεῖ δὲν ὑφίσταται ἀτομικότης· μόνον δὲ διὰ τῆς ἀτομικότητος, τῆς ἀνθρωπίνης αὐτοσυνειδησίας, ἀναπτύσσεται καὶ κρατύνεται ἡ πολιτεία, ἡ κατ' ἐξοχὴν, ἡ ἐν μεγαλογραφίᾳ αὕτη τοῦ ἀνθρώπου παράστασις καὶ ἀποτύπωσις. Ἀτομικότης ἄνευ ἐλευθερίας, ὅπως ἐλευθερία ἄνευ ἀτομικότητος, εἶναι δύο ἔννοιαι, μὴ δυνάμεναι νὰ κατανοηθῶσιν ἀνεξαρτήτως, κεχωρισμέναι ἀπ' ἀλλήλων, εἶναι πρότασις ἐλλιπὴς, οὐδεμίαν δυναμένη νὰ ἔχῃ σημασίαν [1].

Ἐντεῦθεν συμπεραίνομεν ὅτι ἐν τῇ Ἀνατολῇ, τῇ κατ' ἐξοχὴν ταύτῃ πατρίδι τῆς αὐθεντείας καὶ τῆς παραδόσεως, ὅπου τὸ ἄτομον καὶ πᾶσα αὐτοῦ ἐλευθερία ἀπόλλυται ἐν τῇ ἀχανεῖ ἰδέᾳ τῆς θρησκείας, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ πολιτεία ἐν τῇ ἀληθεῖ αὐτῆς ἐννοίᾳ καὶ σημασίᾳ, πολιτεία ἀντικείμενον ἔχουσα τὴν προαγωγὴν τοῦ ἀτόμου καὶ σκοπὸν τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἐλευθερίας [2]. Αὕτη δὲν εἶναι παραγόμενον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ προσωπικότητος· ὑφίσταται μόνον κατὰ θείαν βούλησιν καὶ παραχώρησιν· οὐδεμία ἀρχὴ πολιτικῆς αὐτοσυνειδησίας διέπει τὸν ἠθικὸν αὐτῶν βίον· τὸ δίκαιον οὐδαμῶς κατανοεῖται ὡς ἀναπόφευκτος ὅρος τοῦ κοινωνικοῦ αὐτῶν συν-

1 Freie Entwicklung der Individualität ist eine der ersten und wesentlichen Bedingungen aller Wohlfart, die nicht bloss all dem, was man mit den Worten Civilisation, Bildung, Erziehung, Cultur bezeichnet, gleichberechtigt zur seite steht, sondern einen Theil und eine nothwendige Voraussetzung aller diesen Dinge bildet. Mill's die Freiheit.

2 Der Endzweck des Staates ist im Grunde die Freiheit. (Spinoza).

δέσμου· ἔξω τοῦ θρησκευτικοῦ κόσμου οὐδὲν οὔτε σχετικῶς οὔτε ἀπολύτως ὑφίσταται· οἱ δὲ ἱερεῖς, οἱ προνομιοῦχοι οὗτοι πάσης γνώσεως καὶ πάσης ἐπιστήμης φύλακες καὶ ὑποφῆται, εἶναι οἱ ἑρμηνευταὶ τοῦ πολιτικοῦ νόμου, οὗ ἡ παράβασις ἐπιφέρει οὐ μόνον τὴν ὑπέρβασιν καὶ τὴν προσβολὴν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ νόμου, συνεπῶς καὶ τῆς θεότητος, τῆς ἀποκαλυψάσης αὐτὸν τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων [1].

Ἀλλ' ἡ πολιτεία, ἀναπτυσσομένου τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἀναπτύσσεται ἐπίσης παραλλήλως. Ἂν ἐν τῇ Ἀνατολῇ αὕτη θεωρεῖται δημιούργημα τῆς θεότητος, ἐκτὸς τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος ὡς ἐλευθέρα προσωπικότης οὐδὲν κέκτηται ζωῆς δίκαιον, οὐδεμίαν πραγματικὴν ὑπόστασιν, ἐν Ἑλλάδι καὶ Ῥώμῃ, ἔνθα κατὰ πρῶτον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἐλευθέρως ἀποκαλυπτόμενον ἐν τῇ ἱστορίᾳ, λαμβάνει πληρεστέραν καὶ ἐναργεστέραν ἑαυτοῦ συνείδησιν [2], καὶ ὅπου ἰδίως ἀποτυποῦται ἡ τελειοτέρα ἔκφρασις τῆς πρώτης ἀνθρωπίνης περιόδου, ἡ ἰδέα τῆς πολιτείας ἄρχεται καθαρωτέρα ἀνατέλλουσα ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ συνειδήσει· οὕτω τὴν ἰδέαν τῆς θρησκείας, ἥτις καὶ ἐνταῦθα, εἰ καὶ ἀτελῶς, δεσπόζει ἐν τούτοις κατὰ πρῶτον, διαδέχεται βραδύτερον στενή τις εἰσέτι καὶ περιωρισμένη πολιτικὴ ἔννοια, ἡ τῆς *πόλεως*, ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ὁποίας δρᾷ καὶ ὑφίσταται ἡ πολιτεία. Τούτου ἕνεκα ἡ ἑλληνικὴ ἐπιστήμη, εἰ καὶ θαυμασία ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ἐπὶ τῇ δημιουργικῇ αὐτῆς πρωτοτυπίᾳ, δὲν κατορθοῖ ἐν τούτοις νὰ συλλάβῃ καὶ νὰ διατυπώσῃ αὐτοτελῆ καὶ πλήρη τὴν ἰδέαν τῆς πολιτείας.

Ἡ Ἑλλὰς ἐκπροσωπεῖ ἰδίως ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὴν νεότητα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος [3], εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν πατρὶς τοῦ καλοῦ, ἡ χώρα τοῦ ἰδεώδους ἐν τῷ βίῳ τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ ποίησις, ἡ τέχνη εἶναι τὰ μυστικὰ τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῆς στοιχεῖα· πᾶν ὅ,τι ἡ ἑλληνικὴ διάνοια συλλαμβάνει, περιβάλλει αὐτὸ διὰ μαγευτικοῦ πέπλου· ὑπὸ τὸν στόνον τῆς λύρας δημιουργοῦνται πόλεις καὶ ἄστη· ὁ δὲ Ἀπόλλων, ὁ θεὸς τοῦ φωτός, τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ φωτός, εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν ἑλληνικὸς θεός, εἰς τὸ μαντεῖον τοῦ ὁποίου καταφεύγουσι διαλύοντες τὰς διαφορὰς αὐτῶν οἱ λαοὶ τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ ὁποίου συνέρχεται ἐν Δελφοῖς τὸ συνέδριον τῶν Ἀμφικτυό-

1 In der Orientalischen Welt folgen für uns Staaten auf Staaten, aber innerhalb derselben ist der Staat selbst nicht der Zweck, denn das allgemeine Innere und Bethätigende desselben ist lediglich das Oberhaupt. Wir haben es hier also mit einem Reiche Gottes, mit einer Theocratie zu thun, gegen die alles Subjective machtlos scheitern würde, wenn es über haupt schon die Kraft hätte, nur zu bestehen. Hegel's, Philosophie der Geschichte. 104.

2 Das griechische Leben, kann sagen, ist das erste Erstaunen der Menschheit, da der Herr die Furcht seines Angesichts von ihr nahm, und sie frei und erwacht den unermesslichen Glanz der welt vor sich sieht. . . . . Hier zu erst ist dem Menschen ein Geschäft übertragen, hier zuerst freie Staatenbildung. Stahl's die Philosophie des Rechts 1, 42.

3 Hier ist das Junglingsalter der Geschichte. Hegel's Philosophie der Geschichte. 232.

νων. Ἐν τοιαύτῃ κοινωνίᾳ ἡ πολιτικὴ πραγματικότης ὑποχωρεῖ, καταλαμβάνουσα τὰ δευτερεῖα ἐνώπιον τῆς ἀκράτου ποιητικότητος τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ἐντεῦθεν ἡ ἑλληνικὴ πολιτεία, ὡς τὸ ὁμηρικὸν ἔπος, ὡς ἡ τραγῳδία τοῦ Σοφοκλέους, ὡς ἡ φιλοσοφικὴ τοῦ Πλάτωνος ἔμπνευσις, ὡς ὁ Παρθενὼν τοῦ Ἰκτίνου, ἔχει μὲν λαμπρὰν τὴν ἀρχιτεκτονικὴν δημιουργίαν, πλήρη χάριτος καὶ ἐκφράσεως τὸν ἐξωτερικὸν τύπον, ἀλλ' ὡς θετικὸν τοῦ πνεύματος παραγόμενον, ἐντολὴν ἔχον νὰ προαγάγῃ καὶ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς ποικίλας αὐτοῦ ἀνάγκας, στερεῖται τῆς προσηκούσης πραγματικῆς ὑποστάσεως καὶ ἰσχύος· καὶ ἰδοὺ ὁ λόγος, δι' ὃν ἡ ἀρχαία Ἑλλὰς ἐν τῷ πολιτικῷ αὐτῆς βίῳ ὑπῆρξεν ἀείποτε νεάζουσα, στερουμένη πάσης σπουδαίας πολιτικῆς δημιουργίας, πάσης ἰσχυρᾶς ἐθνικῆς ἑνότητος· ἕνεκα τῆς φύσεως αὐτῆς ἀνίκανος νὰ δημιουργήσῃ καὶ συμπήξῃ πλήρη, διαρκῆ πολιτικὴν κοινωνίαν, δυναμένην εὐδοκίμως ν' ἀντιπαλαίσῃ κατὰ πάσης ἐξωτερικῆς ἐπιθέσεως, ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτῆς ἀνικανότητι, ὑπὸ τὴν πρώτην τοῦ πολεμίου προσβολὴν, κατέπεσε καὶ συνετρίβη [1].

Αὕτη ἡ ἑλληνικὴ πολιτεία καὶ τὸ δίκαιον διετυπώθησαν ἰδίως ἐν τῇ πλατωνικῇ *Πολιτείᾳ*, τῇ ἐξαισιωτάτῃ ταύτῃ πολιτικῇ οὐτοπίᾳ πάντων τῶν αἰώνων. Μὴ στηριζομένη ἐπὶ τῶν ἀληθῶν καὶ ἀμεταβλήτων νόμων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἀσθενὴς καὶ ὑποσκάζουσα ἐν αὐτῇ τῇ ἥβῃ, μόλις ἀνατείλασα, δύει, πεσοῦσα ὑπὸ τὸ θριαμβευτικὸν τοῦ ξένου κατακτητοῦ ξίφος, διότι τὸν πολίτην, οὗ ἡ πολιτεία εἶναι ἡ ὑπερτάτη καθολικὴ ἔκφρασις, δὲν ἐζωογόνει καὶ δὲν ἰσχυροποίει τὸ δίκαιον τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ προσωπικότητος, τῆς ἀνεξαρτήτου ἀτομικότητος ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτοῦ ἐνεργείᾳ.

Ὁ ρωμαϊκὸς κόσμος, εἰ καὶ ἀμοιρεῖ τῆς ἰδεώδους ἐκείνης διαυγείας καὶ πρωτοτυπίας, ἐφ' ᾗ διαπρέπει τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ζωοφορεῖται ἐν τούτοις ὑπὸ τάσεων γενναιοτέρων καὶ πραγματικωτέρων ἐν τῇ πολιτείᾳ· ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου λαμβάνει καθ' ὁλοκληρίαν τὸ φῶς καὶ τὴν συνείδησιν τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ ἀναπτύξεως, ἀλλ' ἐν τῇ ἀπόψει τῆς πολιτείας ὑπερβαίνει τὸν διδάσκαλόν του. Ὅ,τι ὁ ἑλληνικὸς νοῦς εἶχε παραγάγει ἐν τῇ περιφανεῖ αὐτοῦ σταδιοδρομίᾳ, τοῦτο κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον συνεχίζει ἡ Ῥώμη, ἰδίως διὰ τῆς εὐρυτέρας αὐτῆς πολιτικῆς ἰδέας. Τούτου ἕνεκα Ἑλλὰς καὶ Ῥώμη εἶναι δύο ἀναπόσπαστα καὶ ἀλληλένδετα σημεῖα ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ἱστορίᾳ, παρ' οἷς ἀμφοτέροις ἐκπροσωπεῖται ἡ πνευματικὴ σύνθεσις τῆς ἀρχαιότητος· διὰ τῆς πρώτης ἀναπληροῦται ἡ δευτέρα· ἡ κατακτηθεῖσα Ἑλλὰς δίδει τοὺς νόμους αὐτῆς καὶ τὸν πολιτισμὸν,

1 La Grèce est née divisée. De Maistre, Du Pape, liv IV, Ch. 11.—Un caractère particulier de la Grèce, et qui la distingue, je crois, de toutes les nations du monde, est l'inaptitude à toute grande association politique ou morale. De Maistre, Du Pape, liv. IV ch. 9.

κατακτῷ [1] πνευματικῶς τὴν δέσποιναν τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου, μηδόλως φαντασθεῖσα ὅτι ἡ μεγάλη αὐτῆς ἧττα ἐτελεῖτο ἐπ' ἀγαθῷ κόσμου, ἐν βαρβάρῳ εἰσέτι καταστάσει διατελοῦντος, μὴ ἐπιφανέντος εἰσέτι ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῆς ἱστορίας [2]. Ἑλλὰς καὶ Ῥώμη εἶναι δύο διάφοροι ἀπόψεις τοῦ Πρωτέως τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ· εἰ καὶ ἀντίθετοι δὲ κατὰ τὸ φαινόμενον, ἀμφότεραι πράγματι συνετέλεσαν ἐπίσης εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

Παρὰ μὲν τοῖς Ἕλλησι τὸ ὡραῖον ἐκεῖνο ἔρρυθμον ἦθος, ἡ ἐλευθέρα πολιτεία σύμφωνος πρὸς τὸν ὅλον αὐτῶν χαρακτῆρα, ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ τέχνη, ἡ καθόλου φιλοσοφία ἦσαν παραγόμενα τῆς ἀρχῆς τῆς ὑποκειμενικότητος τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, διασπάσαντος τὰ δεσμὰ τῆς παραδόσεως, ἅτινα μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐδέσποζον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα· ἀρχὴ τῆς ἀκμῆς, ἀλλὰ καὶ ἀφορμὴ τῆς ταχείας αὐτοῦ παρακμῆς. Ἀλλ' ἡ ἀρχὴ αὕτη λαμβάνει ἑτέραν φάσιν καὶ ἄποψιν ἐν Ῥώμῃ. Τὸ ἄτομον συλλαμβάνει καθαρώτερον καὶ ἐναργέστερον τὴν σημασίαν αὐτοῦ ἐν τῷ βίῳ καὶ μετὰ μείζονος ἐπιτυχίας διεκδικεῖ τὰ ἀνθρώπινα αὐτοῦ δίκαια ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐν τῇ πολιτείᾳ [3]. Ἐντεῦθεν ἀπὸ τῆς πληρεστέρας ταύτης τοῦ ἀνθρώπου ἀπόψεως, τὸ ῥωμαϊκὸν ἦθος, κατὰ μείζονα ἢ τὸ ἑλληνικὸν λόγον, καθίσταται *ἀνθρωπινότερον*, κρατύνει τὴν αὐτοσυνειδησίαν τοῦ πολίτου καὶ οὕτω παρήγαγε βαθμηδὸν τὸ *ἰδιωτικὸν τῶν Ῥωμαίων δίκαιον*, τὸν κάλλιστον καρπὸν καὶ τὴν εὐτυχεστάτην συγκομιδὴν τοῦ ῥωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ ἀρχαίου δικαίου ἀφ' ἑτέρου· ἀλλ' ἡ πνευματικὴ σφαῖρα καὶ τοῦ Ῥωμαίου ἦτο λίαν περιωρισμένη· δὲν ἠδυνήθη ν' ἀνυψωθῇ ὑπεράνω τῶν τειχῶν τῆς αἰωνίας πόλεως, μόνον δὲ περὶ τὰ τέλη τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ὁπότε ἡ Ῥώμη καθίστατο μία παγκόσμιος μοναρχία, τὸ δίκαιον ἤρξατο λαμβάνον καθολικωτέραν τινὰ ὑπόστασιν, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν δὲ τῶν κοσμοπολιτικῶν ἀρχῶν τῆς ἑλληνικῆς Στοᾶς ἤρξατο σχηματιζόμενον τὸ *Jus Gentium*, καθολικὸν

1 Graecia capta ferum victorem cepit, et artes
intulit agresti Lation.

2 Si les Grecs avaient pu prévoir l' avenir, ils auraient trouvé une consolation à leur défaite dans cette pensée, que la philosophie, la littérature et les arts de la Grèce allaient se répandre dans le monde romain, et conserveraient une influence civilisatrise jusque dans les âges les plus reculés. Laurent, Histoire du droit des Gens, tom. 3er, 147.

3 Was dem Hellenismus den Untergang brachte, ist das Lebensprincip des Römerthums. Das Princip der Subjectivität tritt hier in eine neue Phase, es erscheint als Individualismus, welcher den Einzelmenschen gegenüber dem Gemeinwesen zu einer selbständigen Bedeutung und einem unabhängigen Wirkungskreise erhebt, ja sogar den Schwerpunkt der Existenz in diese individuelle Sphäre verlegt. Hier fühlt sich das Individuum als Träger eines ganz eigenthüm lichen Lebensprincipes unabhängig vom Lebensprincipe der Gesammtheit, und ebenso berechtigt, die aus seinem Principe hervorquellenden Sonderinteressen geltend zu machen, wie der Staat das Gemeininteresse. Hildenbrand's Geschichte und System der Rechts=und Staatsphilosophie. 1, 524.

τῶν λογικῶν ὄντων, τὸ ἀπόλυτον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δίκαιον [1]. Ἀνάλογον δὲ πρὸς τὸ δίκαιον ἀνάπτυξιν ὑφίσταται καὶ ἡ πολιτεία, τὴν ἀρχὴν αὐτῆς λαμβάνουσα κατὰ πρῶτον μὲν ἐν μιᾷ πόλει, ἀλλ' εἶτα ἐπεκταθεῖσα ἐφ' ἅπαντα τὸν κόσμον, ὡς ὠνειροπόλησεν αὐτὴν ἡ γενναία σκέψις τῆς στωϊκῆς αἱρέσεως καὶ τοῦ ἀνατέλλοντος τότε χριστιανικοῦ θρησκεύματος. Ὁ ἀτομισμὸς ἐνέχυσεν εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν συνείδησιν κράτος ὑπεροχῆς καὶ ἰσχύος, ἀλλὰ μοιραία δύναμις παρέπεισε καὶ παρώθησε τὴν ἐθνικὴν φιλαυτίαν μέχρι τῶν ἀκροτάτων αὐτῆς ὁρίων. Ἐντεῦθεν ἡ πεποίθησις ἐκείνη εἰς τὸν δαίμονα τῆς Ῥώμης, εἰς τὴν ὑψηλὴν αὐτῆς κλῆσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ὅπως, πρὸς βλάβην τῆς ἰδιοφυΐας καὶ τῶν δικαίων τῶν ἄλλων ἐθνῶν, παραστῇ κέντρον καὶ ἑστία μιᾶς καθολικῆς δυνάμεως, διὰ τῶν παλμῶν αὐτῆς συγκινούσης ἅπαντα τὸν κόσμον. Ἀρχὴ δόξης ἅμα καὶ πτώσεως ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ῥώμης, ἥτις ἦτο πάντη ἀντίθετος πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν μικρῶν πολιτειῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ὧν σκοπὸς ἦτο οὐχὶ ἡ πολιτικὴ τοῦ ἔθνους ὑπεροχή, ἀλλ' ἡ ἠθικὴ τοῦ ἀτόμου προαγωγὴ καὶ τελειότης, ἀλλ' ἥτις ἐπιτυχῶς καλλιεργηθεῖσα ἐν Ῥώμῃ, παρήγαγε τὸ τεράστιον ἐκεῖνο οἰκοδόμημα παγκοσμίου κράτους, καταστρέψαντος μὲν ἀφ' ἑνὸς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐλευθερίαν, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου συντελέσαντος εἰς τὴν μετοχέτευσιν τοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου εἰς τὸν νεώτερον κόσμον. Ἔκτοτε δὲ τὸ δίκαιον καθίσταται πράγματι *ἀνθρώπινον*. Ἦτο Ῥωμαῖος ὁ ποιητὴς ὁ γράψας:

«Homo sum, et humani nihil alienum a me puto» [3].

Ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία καὶ τέχνη καὶ τὸ ῥωμαϊκὸν δίκαιον, τὰ ἐξοχώτατα ταῦτα δύο ἀδελφῶν λαῶν προϊόντα, κατέστησαν αἱ ἠθικαὶ βάσεις τῶν νεωτέρων κοινωνιῶν καὶ ἡ ἀφετηρία νέων ἰδεῶν ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ἀνθρωπίνης ἠθικότητος καὶ ἱστορίας· δι' αὐτῶν σφραγίζεται ἡ πνευματικὴ τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἱστορία· ἀπ' αὐτῶν ὡσαύτως λαμβάνει τὰ πρῶτα τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῆς στοιχεῖα ἡ νεωτέρα ἀνθρωπότης· τὸ πῦρ, τὸ ἀποπεμφθὲν ἀπ' ἀμφοτέρων, τὸ θερμᾶναν τοσαύτας γενεὰς καὶ τοσαῦτα ἔθνη, καὶ τὸ ὁποῖον ἔσται ἀείποτε τὸ κάλλιστον καὶ σεμνότατον τῆς ἀνθρωπότητος παλλάδιον, διετηρήθη ὑποκαῖον ὑπὸ τὴν ἐσβεσμένην ἑστίαν· μίαν ἡμέραν ἔμελλε νὰ παραγάγῃ μεγάλην πυρκαϊὰν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ζωοποιοῦν λαὸν εὐρωστότερον καὶ θερμουργότερον. Ὁ λαὸς οὗτος, ὁ ἐκλεκτὸς τοῦ νέου πολιτισμοῦ, ὅστις ἐπέπρωτο νὰ δια-

1 Il vint un temps ou le jus gentium, consideré d' abord comme un ignoble appendice du droit civil, fut regardé comme le grand modèle, encore imparfait, auquel tout droit devait se conformer autant que possible. Cette crise arriva lorsque la théorie grecque du droit naturel fut appliquée à Rome à l' administration pratique du droit commun à toutes les nations. Maine l'ancien droit 50—51.

2 Die welthistorische Bedeutung und Mission Roms in ein Wort zusammengefasst ist die Ueberwindung des Nationalitâtsprincips durch den Gedanken der Universalitât. Jhering's Geist des rômischen Rechts. I, 1.

3 Terentii Heautontimoroumenos στ. 77.

τυπώσῃ εἰς αὐτὸν τὴν ἀτομικότητά του, ἔμελλε νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τῶν δασῶν τῆς Γερμανίας, ἐν οἷς εἶχεν ἤδη θαυμάσει αὐτὸν ὁ Τάκιτος, οἱονεὶ προμαντεύων ἐν τῇ αὐστηρᾷ ἐκείνῃ περὶ τῆς *Γερμανίας* μελέτῃ τὴν μέλλουσαν τοῦ γερμανικοῦ πνεύματος σημαντικότητα ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

* *
*

Ἐν τοῖς δάσεσι τῆς Γερμανίας δημιουργεῖται ἡ δευτέρα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος περίοδος, ἡ περίοδος τῆς *πραγματικότητος*. Ἀπὸ τῶν σπλάγχνων αὐτῆς ἐξέρχεται ἡ ἰδέα τῆς *ἀτομικότητος*, ἡ μεγάλη αὕτη ἠθικὴ ἀρχή, ἐφ' ἧς βασίζεται τὸ δίκαιον καὶ ἡ πολιτεία τῶν νεωτέρων χρόνων[1]. Ὁ ἀρχαῖος κόσμος πρωΐμως εἶχε καταβληθῆ, συνεπείᾳ τοῦ πλημμελοῦς αὐτοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ, ἐξαντληθέντος πάντη τοῦ ἀτόμου, ἀποναρκωθέντος ἐν τῇ ἀγκάλῃ τῶν στωϊκῶν καὶ τῶν ἐπικουρείων δογμάτων. Ἡ παντοδυναμία τῆς ἀρχαίας πολιτείας, ἡ ὑπ' αὐτῆς ἀπορρόφησις τοῦ ἀτόμου, πάσης αὐτοῦ αὐτοβουλίας καὶ ἐνεργείας, εἶχε μεταβληθῆ ἐπὶ τέλους εἰς δεσποτισμὸν ἄρρητον, ὀλεθρίας σχόντα συνεπείας. Ἐν τῇ ἀφῃρημένῃ τῶν τύπων τῆς πολιτείας ἐλευθερίᾳ οἱ ἄνθρωποι ὑπελάμβανον ὡσαύτως ἑαυτοὺς ἐλευθέρους, δίχως νὰ αἰσθάνωνται ὅτι αἱ εὐγενέσταται αὐτῶν ἠθικαὶ καὶ πνευματικαὶ δυνάμεις ἀπερροφῶντο ὑπὸ τῆς ἀνωτέρας ἰδέας τῆς πολιτείας καθ' ὁλοκληρίαν. Ἀλλ' ἡ δεσποτεία αὕτη παρήγαγεν ἐπὶ τέλους τὴν ἀντίδρασιν. Ἐν μέσῳ ὕπνου μακρῶν αἰώνων τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἡ ἀνθρωπίνη ἀτομικότης ὠνειρεύετο τὰ δίκαια αὐτῆς ἐν τῷ βίῳ. Πόθος πρὸς ἐλευθερίαν εἶχε ταράξει τὸν βαρὺν ὕπνον τῆς ἀνθρωπότητος ἐπὶ τέλους, μέχρις οὗ ἐκ τῆς ἐξεγέρσεως αὐτῆς ἐξῆλθεν ἡ ἀντίθετος ἰδέα, ἡ ἰδέα τῆς ἐλευθέρας ἀτομικότητος, ἡ δὲ ἀνθρωπότης ἄρχεται ἐπανακτῶσα τὰ δίκαιά της, ἅτινα ἐπὶ μακρὸν χρόνον εἶχεν ἀπολέσει ἐν μέσῳ τῆς ἐρεβώδους πορείας τοῦ Μεσαίωνος.

Τὸ γερμανικὸν πνεῦμα ἀνατέλλει ἤδη θερμουργότερον καὶ εὐσταλέστερον ἐν τῇ ἱστορίᾳ· ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου κρατυνθεῖσα ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ *τιμαριωτισμοῦ* [2], ἐν τῇ πάλῃ κατὰ τοῦ διττοῦ δεσποτισμοῦ τῆς πολιτείας καὶ τῆς ἐκκλησίας, ἐξηγέρθη τέλος κατὰ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα πλήρης ῥώ-

1 Der germanische Geist ist der Geist der neuen Welt, deren Zweck die Realisirung der absoluten Wahrheit als der unendlichen Selbst bestimmung der Freiheit ist, der Freiheit, die ihre absolute Form selbst zum Inhalte hat. Diese Idee sollnun in gegenwart des Selbstbewustseyns in die wirkliche Welt eingebildet werden. Hegel's Philosophe der Geschichte 353. Ταῦτα ὁ Γερμανὸς φιλόσοφος· ὁ δὲ Γάλλος Montesquieu ἐν τῷ Esprit des Lois καλεῖ τοὺς Γερμανοὺς προγόνους του· ἀληθῶς ὁ μελετήσας τὴν νέαν ἱστορίαν, γνωρίζει ὅτι οὐ μόνον τὸ αἷμα τῆς γερμανικῆς φυλῆς ἐνεχύθη ἐν τῷ σώματι τῆς μεγάλης εὐρωπαϊκῆς οἰκογενείας, ἀλλὰ καὶ τὸ πνεῦμα αὐτῆς διαπνέει ἰδίως τὸν ἠθικὸν ὀργανισμὸν τῶν νεωτέρων λαῶν.

2 Was erhielt die Freiheit in den Zeiten des Mittelaleters? Das Lehnssystem. W. von Humbold t's Ideen über Staatsverfassung — Le gout de l'indépendance individuelle est un sentiment noble, moral, qui tire sa puissance de la nature morale de l'homme; c'est le plaisir de se sentir omme, le sentiment de la pessonnalité, de la spontaneité humaine dans son libre développement . . . c'est par les Barbares germains que ce sentiment a été introduit dans la civilisation européenne. Guizot, Histoire de la civilisation en Europe, 63.

μης φυσικῆς καὶ ἠθικοῦ σθένους καὶ ἀποτυποῦται ἐν τῇ μεγάλῃ εἰκόνι τῆς *Μεταρρυθμίσεως*, ἀφ' ἧς πράγματι νέα ἄρχεται ἐποχὴ ἠθικοῦ βίου ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ κοινωνίᾳ.

Ἡ *Μεταρρύθμισις* εἶναι ὁ θρίαμβος τῆς ἐλευθέρας ἀτομικότητος, δι' ἧς ἐγκαινίζεται ἡ κυριαρχία τοῦ λόγου ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἡ ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως, ἡ αὐθυπόστασις τῆς σκέψεως, τὸ ἀτομικὸν κριτήριον. Ἡ μεταρρύθμισις εἶναι ἡ ῥῆξις τοῦ νέου πνεύματος πρὸς τὸ ἀρχαῖον, ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς ἰδέας, ὡς καθολικῆς καὶ ἐλευθέρας ἐν τῷ βίῳ ἀρχῆς, ἀπολυτρούσης τὸ πνεῦμα ἀπὸ τῆς πέδης τῶν σχημάτων καὶ τῶν τύπων τοῦ σχολαστικισμοῦ, ἡ ἐπίσημος ἀνακήρυξις εἰς ὑφιστάμενον δόγμα ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τῆς ἐλευθέρας ἐρεύνης, τῆς σκέψεως, τῆς ἀμφιβολίας [2]. Ἡ δὲ ἀνθρωπότης τότε πρῶτον συλλαμβάνει καὶ κατανοεῖ τὸ πρόβλημα αὐτῆς ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον αὐτοῦ σημασίαν, αἰσθάνεται ἑαυτὴν ἐλευθέραν, χειραφετηθεῖσαν, ἀνεξάρτητον.

Διὰ τῆς Μεταρρυθμίσεως ἄρχεται ἡ νέα ζύμωσις ἐν Εὐρώπῃ, νέα δὲ *Σύνθεσις* ἐγκαινίζεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πνεύματος, πλήρη λαμβάνοντος τὴν συνείδησιν τῶν δικαιωμάτων του. Ὁ Βάκων ἐπιχειρεῖ τὴν ἀνακαίνισιν τῶν ἐπιστημῶν, ἀποδιοπομπῶν ἀπὸ τῆς ἐπιστήμης τὸ πολυσήμαντον *αὐτὸς ἔφα* τῆς σχολαστικῆς στενότητος· ὁ Καρτέσσιος ἐπιφωνεῖ τὸ Cogito ergo sum, πολεμικὸν σύνθημα τῆς νέας τοῦ πνεύματος ἐπαναστάσεως· καὶ τέλος ὁ Σπινόζας ἐν Ὀλλανδίᾳ ῥίπτει τὰ θεμέλια νέας φιλοσοφικῆς δημιουργίας, ἧς τὸ οἰκοδόμημα ἀποτελειοῦται βραδύτερον ἐν Γερμανίᾳ [3]. Τὸ νέον πνεῦμα ἀνακαινιζόμενον, διεκδικεῖ τὰ δίκαια αὐτοῦ ἐν ἅπασι τοῖς κλάδοις τοῦ ἠθικοῦ τῶν ἀνθρώπων βίου.

Ἀλλὰ τὸ παρελθὸν δὲν κλίνει, δὲν ὑποκύπτει ἀμέσως πρὸ τῆς νέας ἀποκαλύψεως· πάλη μέχρι θανάτου, μυριόνεκρος ἐκρήγνυται μεταξὺ τῶν δύο κόσμων, πάλη ἀναμιμνήσκουσα τοὺς ζοφερωτέρους αἰῶνας τῆς ἀνθρωπίνης βαρβαρότητος. Τὸ δίκαιον τῆς ἀνθρωπότητος παύει πρὸ τοῦ δικαίου τῆς ἰσχύος· πᾶν κακούργημα ἐν γνώσει τελεῖται διαρκοῦντος τοῦ μεγάλου ἐκείνου θρησκευτικοῦ πολέμου, πᾶσα δ' ἄλλη ἀρχὴ πολιτισμοῦ καὶ φιλανθρωπίας τίθεται ἐκτὸς ἐνεργείας. Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει τῆς τότε εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας ἡ δημοσία συνείδησις ἐξεγείρεται κατὰ τῶν διαπραττομένων φρικαλεοτήτων, ἡ δὲ ἐπιστήμη, ἠχὼ ἰδεῶν φιλανθρωποτέρων, προσέρχεται ἐπίκουρος, διατυποῦσα νέας σκέψεις, ἀναγορεύουσα νέας ἀρχάς, εὐρυτέρας καὶ εὐ-

1 Das princip der neueren Zeit, wie es sich als Philosophie aussprach, mit dem Zweifel an der Realität und Wahrheit der sinnlichen Existenz anhob. Feuerbach's Geschichte der neueren Philosophie 15.

2 Spinoza ist Hauptpunkt der modernen Philosophie: entweder Spinozismus oder Keine Philosophie . . . Wenn man aufängt zu philosophiren, so muss man zuerst Spinozist sein; die Seele muss sich baden in diesem Aether der Einen Substanz, in der Alles, was man für wahr gehalten hat, untergegangen ist. Hegel's Geschichte der Philosophie.

γενεστέρας τῶν μέχρι τοῦδε ἰσχυουσῶν ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ τῆς ἀνθρωπότητος.

Τῆς ἐπιστημονικῆς ταύτης ἐξεγέρσεως πρώτη δίδει τὸ σύνθημα ἡ ἐλευθέρα Ὀλλανδία δι' ἑνὸς τῶν τέκνων αὐτῆς, τοῦ Οὔγωνος Γροτίου. Νοῦς ἀνεξάρτητος ὁ Γρότιος καὶ φιλελεύθερος, πεποτισμένος τὰ νάματα ὑγιοῦς καὶ ὀρθόφρονος φιλοσοφίας, εὔτολμος ἐξανέστη ἐν τῇ δυστυχεῖ ἐκείνῃ ἐποχῇ, ὑψῶν τὴν φωνὴν ὑπὲρ τῶν δικαίων τῆς ἀνθρωπότητος, βάλλων τὰ θεμέλια νέας τοῦ δικαίου ἀπόψεως ἐν τῇ ἐπιστήμῃ. Αἱ σκέψεις αὐτοῦ ἦσαν γενναῖαι, ἀντάξιαι τῆς ὑπαυγαζούσης νέας ἐποχῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο κατέστησαν ῥηξικέλευθοι ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἐπιστήμης. Τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ: *De jure belli ac pacis* ἀναγορεύεται ὁ κῶδιξ τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου, νέας ἐπιστήμης καθισταμένης, τοῦ δικαίου, οὐχὶ ἀπορρέοντος ἀπό τινος θείας ἀποκαλύψεως, ἀπό τινος θετικοῦ νόμου, ὡς διισχυρίζετο ἰδίως ἡ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης φιλοσοφία, ἀλλ' ἀπὸ τῆς αἰωνίας καὶ ἀναλλοιώτου τοῦ ἀνθρώπου φύσεως, πρὸς κοινωνικότητα τεινούσης, ἀπὸ τῆς ἐλευθέρας αὐτοῦ λογικῆς προσωπικότητος, συνῳδὰ τοῖς νέοις δόγμασι τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως.[1]

Πρῶτος ὁ Γρότιος ἔθηκεν ἀσφαλεῖς τὰς βάσεις τῆς νέας τοῦ δικαίου φιλοσοφικῆς ἐπιστήμης· κατέστη ὁ πατὴρ αὐτῆς πράγματι [2]. Ἔκτοτε ἡ σημασία τῆς μελέτης τοῦ φυσικοῦ δικαίου, ἡ σπουδαιότης αὐτοῦ ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ καθίσταται ἀναπόφευκτος ἐν τῇ σπουδῇ τῶν νομικῶν ἐπιστημῶν, πρώτη δὲ ἡ Ἀϊδελβέργη ἀξιοῦται τῆς τιμῆς τῆς ἱδρύσεως ἕδρας τῆς φιλοσοφικῆς τοῦ δικαίου τῆς ἐπιστήμης [3].

Οἱ μαθηταὶ τοῦ Γροτίου, ὁ Πουφενδόρφιος [4], ὁ Λεϊβνίτιος [5], ὁ Θωμάσιος [6], ὁ Βόλφιος [7] ἐξακολουθοῦσι συνεχίζοντες τὴν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ σκέψιν τοῦ μεγάλου διδασκάλου. Ἡ Γερμανία, ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην τῆς Εὐρώπης χώραν, κοιτὶς καὶ μήτηρ τῆς νέας ἐπιστήμης, δίδωσι τὸν τόνον εἰς τὴν πρόοδον τῆς ἀνθρωπότητος διὰ τῆς μελέτης τοῦ δικαίου, ὡς τῆς βάσεως καὶ τῆς ἀφετηρίας τῆς ἐπιστήμης τῶν νόμων. Βραδύτερον αἱ ἀφῃρημέναι θεωρίαι τῆς ἐπιστήμης ἄρχονται λαμβάνουσαι σάρκα καὶ ὑπόστασιν ἐν τῇ πολιτείᾳ, ὁ

1 Jus naturale est dictatum rectae rationis, indicans actui alicui ex eius convenientia aut disconvenientia cum ipsa natura rationali et sociali inesse moralem turpitudinem aut necessitatem moralem. Grotii de jure belli ac pacis, lib. I, cap. 1. § 70.

2 Er (Grotius) wurde mit Recht allgemein als der Begründer der naturrechtlichen Rechtsphilosophie und des modernen Völckerrechts vererht. Bluntschli's Geschichte des allg. Staatsrechts. 74.

3 Ὁ Σαμουὴλ Pufendorf διωρίσθη ἐν ἔτει 1661 ὑπὸ τοῦ ἐκλέκτορος Carl Ludvig von der Pfalz καθηγητὴς τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἀλληλεθνοῦς δικαίου ἐν Ἀϊδελβέργῃ.

4 De jure naturae et gentium libri octo.

5 Nova Methodus jurisprudentiae καὶ πολλαχοῦ τῶν ποικίλων συγγραμμάτων του.

6 Drei Bücher der gottlichen Rechtsgelahrtheit — Fundamenta juris naturae et gentium.

7 Jus naturae methodo scientifica pertractatum.

Φρεδερῖκος δημοσιεύει τὸν κώδικα αὐτοῦ, πόρισμα τῶν νέων ἀρχῶν τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐπιστήμης [1], ἡ δὲ ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως, ἀνερχομένη μέχρι τοῦ θρόνου διὰ τοῦ αὐτοῦ μεγάλου βασιλέως, ἀνακηρύττεται ἐπισήμως πολιτικὸν δόγμα, σύμφωνον τῇ ἀληθεῖ ἐννοίᾳ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως [2].

Οὕτως ἄρχεται ἀναπτυσσόμενον τὸ νέον δίκαιον ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἐξασκοῦν τὴν ἀγαθοποιὸν αὐτοῦ ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς πολιτείας. Ἀλλ' ἡ ἐπανάστασις αὕτη, δι' ἧς ἐγκαινίζεται ὁ νέος κόσμος, δὲν εἶχε τελεσθῆ εἰσέτι ἢ ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς ἐπιστήμης· ἡ κοινωνία καὶ ἡ πολιτεία ἀναγνωρίζουσι καὶ ὑποτάσσονται εἰς τὸ ἀρχαῖον δικέφαλον καθεστώς, τὸν πάπαν καὶ τὸν αὐτοκράτορα, ὡς τὸ Α καὶ τὸ Ω τοῦ βίου, ὡς τὸ ἀδιάσειστον ἔρεισμα τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Τὸ πνεῦμα τῆς ἐκκλησίας, κατισχύον ἐν τῇ πολιτείᾳ, μοναρχικὸν καὶ μισελεύθερον, ἐξήπλου τὰς μελαίνας αὐτοῦ πτέρυγας ἐπὶ τῆς Εὐρώπης. Ἀλλ' ἡ *μεταρρύθμισις*, ἡ διαμαρτύρησις αὕτη τοῦ νεωτέρου πνεύματος κατὰ τοῦ ἀρχαίου καθεστῶτος, ἄρχεται ἤδη δίδουσα ὤθησιν καὶ ζωὴν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν κοινωνίαν· Cogito, ergo sum, πολυσήμαντον δόγμα ὑπερτέρου βίου· ἀρχὴ νέας ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς δημιουργίας· ἡ παράδοσις, ἡ ἀποκάλυψις ἐξοστρακίζονται καὶ ἀντ' αὐτῶν ἀναγορεύονται περιφανῆ τοῦ νεωτέρου πνεύματος δόγματα ἡ ἐλευθέρα ἔρευνα καὶ σκέψις, ἄνευ τῶν ὁποίων οὐδεὶς πολιτισμός, οὐδεμία κοινωνία δύναται νὰ προκόψῃ. Ἐπὶ τούτων δὲ τῶν ἀρχῶν θεμελιοῦται ἅπασα ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη.

Ταύτης τῆς πραγματικῆς ἐξεγέρσεως καὶ διαμαρτυρήσεως ἄμεσος καθίσταται συνέπεια ἡ πολιτικὴ διαμαρτύρησις καὶ μεταρρύθμισις, ἡ *Ἐπανάστασις*, ἐν τῇ πολιτείᾳ, ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ἡ πρώτη τελεῖται ἐν Ἀγγλίᾳ, ἡ δὲ δευτέρα, ἡ κατ' ἐξοχήν, ἐν Γαλλίᾳ.

Ὅπως ἐν τῷ κόσμῳ τῆς φύσεως πᾶσα βιαία μεταβολή, ἀλλοιοῦσα τὸν παλαιόν, δημιουργεῖ ἐκ τῶν ἐρειπίων τοῦ πρώτου νέον κόσμον, τελειότερον, οὕτω καὶ ἐν τῷ κόσμῳ τῆς ἠθικῆς ἰδέας πᾶσα ἐπανάστασις καὶ μεταβολή, μεταβάλλουσα τὴν μορφὴν τοῦ παρελθόντος, μεταδίδει νέον τύπον καὶ ἔκφρασιν εἰς τὸν γεννώμενον κόσμον. Ἡ ἀνθρωπότης δὲν προοδεύει, οὔτ' ἀναπτύσσεται, κανονικῶς βαίνουσα ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς ἀποστολῆς, ὑπόκειται ἐκ διαλειμμάτων εἰς βιαίους, ἀκαταλήπτους ἐρεθισμοὺς καὶ σπαραγμούς, οἵτινες μεθ' ὅλας τὰς συμπαρομαρτούσας βλάβας, τὰ μάλιστα

1 Il y avait de la grandeur à concevoir le projet d' un code général, et à convier à l' oeuvre la science de tous les jurisconsultes de l' Europe. . . . . L' unité dans les lois qu'avaient conçue récemment Bacon et Leibniz, était l' avénement de l' esprit philosophique s' élevant à l' universalité sur les ruines du génie pontifical et catholique. Lerminier l' influence de la philosophie du XVIII Siècle sur la législation du XIX.

2 In meinen Staaten Kann Jeder nach seiner Façon selig werden. Τὸ δόγμα τοῦτο ὁ Φρειδερῖκος εὐρύτερον διετύπωσεν ἐν τῷ Μαχκιαβέλλῃ αὐτοῦ (18, 21, 26), βραδύτερον δ' ὡς βασιλεὺς καὶ ἐπραγμάτωσε, καλέσας ἐν τῇ αὐλῇ αὐτοῦ τοὺς κορυφαίους τῶν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ἐλευθεριαζόντων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐν οἷς τὸν Voltaire, τὸν La mettrie κλπ.

εἰς τὴν πρόοδον αὐτῆς συμβάλλουσιν. Ἡ ἐπανάστασις, ἡ θύελλα αὕτη τοῦ ἠθικοῦ κόσμου, εἶναι ἐπίσης ἀναγκαία καὶ ἀναπόφευκτος ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ, ὅπως καὶ ἡ θύελλα ἐν τῷ βασιλείῳ τοῦ φυσικοῦ κόσμου.

Πᾶσα ἐπανάστασις μεταδίδει νέαν ζωὴν καὶ ἐνέργειαν εἰς τὸ ἠθικὸν σῶμα τῆς κοινωνίας, τῆς δὲ πνευματικῆς ταύτης ζωῆς καὶ ἐνεργείας τῆς ἀνθρωπότητος συνέπεια καθίσταται ἀναγκαία ἡ παραγωγὴ καὶ ἡ δημιουργία νέων ἰδεῶν καὶ ἀπόψεων ἐν τοῖς διαφόροις τοῦ ἐπιστητοῦ κλάδοις. Μετὰ σφοδρὸν χειμῶνα ἡ βλάστησις εἶναι ἀείποτε ζωηροτέρα καὶ πλουσιωτέρα.

Ἡ κυρίως ἐπανάστασις ἐν τῷ βίῳ τῆς νεωτέρας ἀνθρωπότητος ὑπῆρξεν ἰδίως ἡ γαλλική· ἡ ἀγγλικὴ δὲν εἶναι ἢ ἓν σποραδικὸν φαινόμενον, οἱονεὶ προανάκρουσμα τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Αὕτη ὑπῆρξεν ἔργον καθολικῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως. Πάντα τὰ ἀνεξάρτητα καὶ ῥηξικέλευθα πνεύματα τῆς Εὐρώπης συνεισήνεγκον ἀμέσως ἢ ἐμμέσως τὸν ὀβολὸν αὐτῶν: ὁ Σπινόζας, ὁ Λώκιος, ὁ Βολταῖρος, ὁ Ῥουσσῶ, ἡ Ἐγκυκλοπαιδεία, ὧν τὰς ἰδέας ἐζήτησε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον νὰ πραγματοποιήσῃ ἡ ἐπανάστασις. Τὸ *περὶ κυβερνήσεως* τοῦ Λωκίου σύγγραμμα, τὸ *Πνεῦμα τῶν Νόμων* τοῦ Μοντεσκίου, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἡ *Κοινωνικὴ Συνθήκη* τοῦ Ῥουσσῶ ἦσαν τὰ ἐντελέστατα ἐγχειρίδια τῆς ἐπαναστάσεως ταύτης, ἥτις εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν ἐξέγερσις τῆς ἀνθρωπίνης ἰδέας ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἐντεῦθεν ἡ καθολικότης τοῦ πνεύματος αὐτῆς, ἀνακηρύττοντος τὰ δίκαια τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου, συγκινοῦντος πᾶσαν ἀνθρωπίνην διάνοιαν καὶ καρδίαν.

Ἀπὸ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἄρχεται νέα περίοδος ἐν τῇ ἱστορίᾳ· ἡ ἀνθρωπότης κηρύσσεται πράγματι ἐλευθέρα, ἀνεξάρτητος. Τὸ ἄτομον ἀπελευθεροῦται καὶ ἀναγνωρίζεται ἐπισήμως ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ προσωπικότης.

Τὸ δίκαιον καθιεροῦται ἤδη ἐν πάσῃ αὐτοῦ τῇ σημασίᾳ ὡς ὁ σπουδαιότερος παράγων ἐλευθέρας πολιτικῆς κοινωνίας [1]· τὸ δίκαιον καθίσταται ἡ ζωή, ἡ ζωοποιοῦσα πᾶσαν ἐν αὐτῇ ἠθικὴν ἰδέαν. Ἐντεῦθεν ἡ σπουδαιότης τῆς περὶ αὐτοῦ ἐπιστήμης κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους· ἡ φιλοσοφία τοῦ δικαίου ἀναίρεται βαθμηδὸν ὑπὲρ τὴν τετριμμένην σφαῖραν τῶν καθ' ἡμέραν σμικρολογιῶν, ἀφιπταμένη εἰς τὸν αἰώνιον αἰθέρα τῆς ἀπολύτου ἀληθείας.

Τὸ ἔργον τοῦ φιλοσόφου δὲν εἶναι ἁπλῆ ἑρμηνεία μόνον, λεπτομερὴς ἔρευνα καὶ ἀνάλυσις μιᾶς ἰδέας, εἶναι ἔμπνευσις, ὑπερτέρα σύλληψις ἑνὸς καθολικοῦ κόσμου· ἡ ἀληθὴς φιλοσοφία δὲν ἀναγνωρίζει αὐθεντίαν οἱανδήποτε ἢ τοῦ λόγου τὸ κριτήριον. Ἐντεῦθεν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης τὸ δίκαιον κτᾶται μείζονα ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ σημασίαν, ὑπερτέραν ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων σχέσεσι καθολικότητα. Ἔκτοτε ἡ ἐπανάστασις ἐν τῇ πνευματικῇ σφαίρᾳ καὶ ἡ ἐπανάστασις ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς πολιτείας, ἡ ἐλευθερία ὡς ἡ ὑπερτάτη

[1] Im Gedanken des Rechts ist also jetzt eine Verfassung errichtet worden, und auf diesem Grunde sollte nunmehr alles basirt seyn. Hegel's Philosophie der Geschichte, 441.

ἠθικὴ ἀρχὴ τοῦ βίου, συμβαδίζουσιν ἐν ἁρμονίᾳ. Ὁ Ἐμμανουὴλ Κάντιος, σύγχρονος τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, τῶν μεγάλων αὐτῆς ἰδεῶν τρόφιμος, πλήρης φιλοσοφικῆς ἐμπνεύσεως, ὀνειροπολεῖ τὸν ἄνθρωπον ἐν μεγαλογραφίᾳ, ἐν τῇ ὑψίστῃ αὐτοῦ ἑνότητι, τέκνον μιᾶς ὡρισμένης πολιτείας καὶ διατυποῖ τὰς περὶ αἰωνίου εἰρήνης ἀποκαλύψεις του [1]· ἡ φιλοσοφία δὲν εἶναι ἤδη κλῆρος καὶ προνόμιον ὀλίγων ἐκλεκτῶν μόνον φύσεων, εἶναι πραγματικὴ συνείδησις τῆς καθόλου κοινωνίας.

Τούτου τοῦ λόγου ἕνεκα ἡ νέα κοινωνία ἀνεξάρτητος, σκεπτομένη, αὐτὴ δίδωσι σήμερον τὸ σύνθημα καὶ ἐμπνέει τὰ ἐξοχώτερα πνεύματα, ἀπὸ τῶν σπλάγχνων αὐτῆς λαμβάνοντα τὰς ἀποκαλύψεις των· ἡ ἐπιστήμη κατέστη ἡ γνησιωτέρα ἔκφρασις τῆς κοινωνικῆς τῶν λαῶν καταστάσεως. Ἐντεῦθεν ἡ αὐθεντεία, ἣν ἔσχε κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἡ ἐπιστήμη τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας, ἡ βάσις αὕτη τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν, ἡ κατ' ἐξοχὴν ἀνθρωπίνη ἐπιστήμη, ἧς ἡ ἀνάπτυξις ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην συντελεῖ εἰς τῶν κοινωνιῶν τὴν εὐημερίαν. Αἱ κοινωνικαί, αἱ πολιτικαὶ ἐπιστῆμαι λαμβάνουσιν ἔκτακτον ἀνάπτυξιν. Τὸ δημόσιον δίκαιον, τὸ ἀλληλεθνές, τὸ ποινικόν, ἡ κοινωνικὴ οἰκονομία σχηματίζονται ἰδίως ἐπὶ τῇ βάσει καὶ κατὰ τὰς θεωρίας τοῦ φιλοσοφικοῦ δικαίου· τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον ὑφίσταται τὴν ἄμεσον αὐτοῦ ἐπενέργειαν, ἡ δὲ πολιτεία ἐπιλύει τὰ ἀπασχολοῦντα τὸν ἠθικὸν τοῦ ἀνθρώπου βίου ζητήματα συνῳδὰ τοῖς δόγμασι τῆς ἐπιστήμης. Πόσα κατὰ τὴν ἡμετέραν ἐποχὴν ὀφείλομεν εἰς τὴν φιλοσοφικὴν ἔρευναν τῶν βάσεων, ἐφ' ὧν στηρίζεται ἡ κοινωνία καὶ ἡ πολιτεία! Ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐπισήμως ἀνακηρύττεται ὂν ἐλεύθερον, ἡ δουλεία καταδικάζεται καὶ κατὰ θεωρίαν καὶ κατὰ πρᾶξιν, ἀφοῦ οὐδεμία θρησκεία ἐπαρκῶς τοῦτο κατώρθωσεν, ἡ δὲ ἀδελφότης τῶν λαῶν ἤρξατο πράγματι καθισταμένη καθολικὴ τῶν ἀνθρώπων συνείδησις.

Καὶ τίνα τὰ αἴτια τῆς πνευματικῆς ταύτης ἐπαναστάσεως ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ἱστορίᾳ; Μόνη ἡ φιλοσοφικὴ μελέτη τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας, ἡ ἔρευνα τῆς κοινωνίας καὶ τῶν διεπόντων αὐτὴν ἠθικῶν νόμων, ἡ ἀνύψωσις τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ὑπερτέρου πνευματικοῦ ὄντος ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ὡς ἠθικοῦ μικροκόσμου, κέντρου καὶ ἑστίας πάσης ἠθικῆς ἰδέας, διεπούσης τὸν ἀνθρώπινον βίον, συνετέλεσαν ἰδίως εἰς τὴν ἐξύψωσιν τοῦ πολιτικοῦ σκοποῦ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Οἱ ἄνθρωποι ἀνεκηρύχθησαν ἴσοι ἀλλήλοις, δι' ἑνὸς κοινοῦ δεσμοῦ συνδεόμενοι, πρὸς ἓν καθολικὸν ἀποβλέποντες τέλος. Ἄλλοτε ἐν τῇ πόλει μόνον ἐξετείνετο ὁλόκληρος ὁ ἠθικὸς τοῦ ἀνθρώπου ὁρίζων, βραδύτερον ἐν ἑνὶ ἔθνει καὶ σήμερον ἐν ὁλοκλήρῳ τῇ ἀνθρωπότητι. Τὰ

1 Die Idee eines Weltbürgerrechts ist Keine phantastische und überspannte Vorstellungsart des Rechts, sondern eine nothwendige Ergänzung des ungeschriebenen Codex, sowohl des Staats als Völkerrechts zum offentichen Menschenrechte überhaupt, und so zum ewigen Frieden . . . Imm. Kant's Zum ewigen Frieden. 2. Alshnnit.

όνειρα τῆς *Στοᾶς*, οἱ πόθοι τοῦ χριστιανισμοῦ ὁσημέραι λαμβάνουσι σάρκα καὶ ὑπόστασιν διὰ τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης, ἧς τὸ κῦρος τοσοῦτον ἔξοχον ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Τὸ ἰδεῶδες τῆς μελλούσης ἀνθρωπότητος, τὸ ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης παρασκευαζόμενον, ἔσται ἡ κοσμοπολιτικὴ ἰδέα τῆς ἀδελφότητος τῶν λαῶν, τῆς πολιτικῆς αὐτῶν ἐν ὁμοσπονδίᾳ ἑνότητος [1]. Ἡ κοινωνικότης, ὁ ἠθικὸς οὗτος δεσμός, ὁ συνδέων τοὺς ἀνθρώπους πρὸς ἀλλήλους, δὲν ἔχει ἔννοιαν, οὐδὲ περιορίζεται εἰς ἓν μόνον ἔθνος, εἰς μίαν μόνην φυλήν, ἀλλ' εἰς ἅπασαν τὴν ἀνθρωπότητα. Οἷα δικαιολογικὴ σχέσις ὑφίσταται μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους, τοιαύτη ὑφίσταται καὶ μεταξὺ τῶν πολιτειῶν· ἐντεῦθεν ἡ ἰδέα τοῦ *δικαίου τῶν λαῶν* ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἐπιστήμῃ, ἀρξαμένη ἤδη νὰ θριαμβεύῃ καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ πράξει [2], ἀπορρεύσασα ἰδίως ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ φυσικοῦ τῶν ἀνθρώπων δικαίου [3]. Τοιαύτη ἡ πολύτιμος ὑπηρεσία, ἣν προσήνεγκε τῇ νεωτέρᾳ κοινωνίᾳ φιλοσοφία ἀνεξάρτητος καὶ πεφωτισμένη. Εὐγενὲς καὶ γενναῖον φιλοσοφικὸν πνεῦμα, ἱπτάμενον μέχρι τῶν ὑψίστων σφαιρῶν τοῦ ἀπολύτου, ἐρευνῶν τὸν ἄνθρωπον ὑφ' ἁπάσας αὐτοῦ τὰς σχέσεις, ἐν ἁπάσαις ταῖς λεπτομερείαις τοῦ ἀτομικοῦ καὶ τοῦ καθολικοῦ αὐτοῦ βίου, καταβιβάζον αὐτὸν ἀπὸ τοῦ κόσμου τῆς ἰδέας εἰς τὴν χώραν τῆς πραγματικότητος, εἰσδύον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην συνείδησιν, ἀποκαλύπτον αὐτῇ τὴν σημαντικότητα αὐτῆς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, τοιοῦτον κατέστη σήμερον τὸ πνεῦμα τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης, κατελθούσης πράγματι ἀπὸ τῶν συννέφων καὶ εἰσελθούσης εἰς τὰς κατοικίας τῶν ἀνθρώπων, ἀνερευνησάσης τὰς ἀδιεξόδους ἀτραποὺς τῆς καθολικῆς ἰδέας τῆς ἀνθρωπότητος, ἀναλυσάσης ἅπαντα τὰ διαφέροντα τὸν ἀνθρώπινον βίον ζητήματα, ὧν ἡ ὀρθὴ κατανόησις εἶναι ὅρος ζωῆς καὶ θανάτου διὰ τὸν ἠθικὸν ὀργανισμὸν τῆς κοινωνίας καὶ ἀφ' ὧν ἐξαρτᾶται ἡ καθολικὴ τῶν λαῶν εὐημερία.

* *
*

Ἐν τῇ διαλεκτικῇ ἰδέᾳ τῆς προόδου ἀναπτύσσεται κατ' ὀλίγον ἡ ἀλήθεια αὐτῆς καὶ τελεία ἀποκαλύπτεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ, διαφόρους λαμβάνουσα βαθμοὺς ἀναπτύξεως καὶ τελειότητος. Ὁ ἠθικὸς βίος τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτοῦ σταδιοδρομίᾳ οὐδέν ἐστιν ἕτερον, ἢ μία τοιαύτη βαθμολογικὴ ἐξέλιξις καὶ ἀποκάλυψις τῆς ἰδέας τοῦ ἀπολύτου.

Ἐν μιᾷ τῶν φάσεων τούτων τῆς ἐπὶ τὰ πρόσω ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρωπίνου

[1] Der einzelne Mensch Kann nur gewinnen vollwesenlich sein individuelles Recht, wenn die ganze Menschheit auf Erden als Ein gesellshaftliches Ganzes vollendet sein wird. Krause's System der Rechtsphilosophie, 467.

[2] Ἐν τῇ μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Ἀμερικῆς ἔριδι ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς Ἀλαβάμας.

[3] Der Gedanke des Weltbürgerrechts, den Kant als eine ideale Hauptforderung des neuen Völkerrechts ausgesprochen, hat heute schon zum Theil eine reale Wahrheit, und dises Weltbürgerrecht ist so wenig unverträglich mit dem besonderen Staatsbürgerrecht, als dieses mit dem Gemeinde—und Ortsbürgerrecht. Bluntschli's das moderne Völkerrecht, 27.

πνεύματος διατελοῦμεν σήμερον, ἐν μιᾷ νέᾳ περιόδῳ τοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος, ἐν τῇ περιόδῳ τῆς αὐτοσυνειδησίας, τῆς ἐλευθέρας ἀτομικότητος, ἐν τῇ *ἀνδρικῇ* τῆς ἀνθρωπότητος ἡλικίᾳ, ὡς ἔλεγεν ὁ Κράουζε, ἐν τῇ *θετικῇ*, ὡς εἶπεν ὁ Αὔγουστος Κόντης. Ἡ ἐλευθερία εἶναι ὁ εὔελπις οἰωνὸς τῶν λαῶν, τὸ μυστικὸν τοῦ μεγαλείου αὐτῶν παλλάδιον, τὸ ἄσβεστον πῦρ τῆς ἀκαταπαύστου αὐτῶν ἀναπτύξεως καὶ προόδου. Ὁ ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ καὶ τῷ δικαίῳ βίος τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος εἶναι ὁ βίος, δι' οὗ τοῦτο ἐλευθέρως δρῶν τυγχάνει τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ ἐν τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ.

Ἀπὸ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως — τῆς κατ' ἐξοχὴν ταύτης ἀνθρωπίνης ἐπαναστάσεως ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ἱστορίας — ἄρχεται ἰδίως χρονολογουμένη ἡ νέα αὕτη περίοδος, ἧς συνέπεια ἡ ζύμωσις ἐν τῷ ἠθικῷ βίῳ τῆς νεωτέρας κοινωνίας. Ἡ ζύμωσις αὕτη διαρκεῖ μέχρι τῆς σήμερον, ἡ δὲ καθολικὴ σύνθεσις τῆς νεωτέρας ἀνθρωπότητος δὲν διετυπώθη εἰσέτι ἀρκούντως καὶ προσηκόντως. Ὁ πόλεμος τῶν ἀντιμάχων ἰδεῶν δὲν κατέπαυσεν, ὁ δὲ ἠθικὸς βίος τῶν νεωτέρων κοινωνιῶν κυμαίνεται ἕως τῆς στιγμῆς ταύτης μεταξὺ ἀντιθέτων πνευματικῶν ῥευμάτων. Νέα ζητήματα καὶ νέαι λύσεις καὶ ἐκ τῶν λύσεων τούτων ἕτερα πάλιν ζητήματα, αἰωνίως ἀπασχολοῦντα τὸν Οἰδίποδα τῆς ἐπιστήμης. Ἡ πάλη αὕτη, ἥτις μετὰ πείσματος τελεῖται σήμερον ἐν τῇ πεπολιτισμένῃ Εὐρώπῃ, καὶ ἥτις εὐτυχῶς ἢ δυστυχῶς ἐλάχιστον συγκινεῖ τὸν ἠθικὸν καὶ τὸν πνευματικὸν βίον τῆς καθ' ἡμᾶς ἀρτιπαγοῦς κοινωνίας, δὲν εἶναι ἄνευ ἐνδιαφέροντος διὰ τὸν μελετῶντα μετὰ προσοχῆς τὴν ἱστορικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Μία νέα ἀλήθεια πρόκειται ν' ἀποκαλυφθῇ ἐκ τῆς πάλης ταύτης, ἀπὸ τῶν ἐρειπίων ἑνὸς καταρρεύσαντος κόσμου μέλλει ν' ἀναγεννηθῇ ὁ φοῖνιξ νέου κόσμου, οἷον προπαρασκευάζει αὐτὸν ἡ καθ' ἡμᾶς ἐπιστήμη· καὶ ἡ ἀλήθεια αὕτη, ἀπόρροια μακρῶν ἀγώνων, δυσπόνου ἐγκυμονήσεως, μέλλει νὰ ἐξέλθῃ σεμνὴ καὶ ἔξοχος, ἀνταξία τῆς ἐποχῆς, ἐν ᾗ διατελεῖ ἡ νεωτέρα κοινωνία.[1]

Μία Σύνθεσις εἶναι ἀείποτε τὸ ἀναπόφευκτον πόρισμα δύο ἢ πλειόνων ἀντιθέσεων. . . . Τοῦτο διατυποῦται ἐν παντὶ τοῦ ἐπιστητοῦ εἴδει, ἐν πάσῃ μεγάλῃ ἱστορικῇ περιόδῳ. Οὐδεμία ἰδέα παράγεται ἄνευ βαθείας λογικῆς ἀφορμῆς, τὴν ῥίζαν αὐτῆς ἐχούσης ἔν τινι καταστάσει τῆς κοινωνίας, ἧς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον τυγχάνει καθολικὴ ἢ μερικὴ ἔκφρασις.

Ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας, τῇ κατ' ἐξοχὴν ταύτῃ ἀνθρωπίνῃ ἐπιστήμῃ, βλέπομεν ὡσαύτως τὴν θεωρίαν ταύτην ἐφαρμοζομένην. Ἀπὸ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἀπὸ τῆς θυέλλης, ἥτις περὶ αὐτὴν διεχύθη, προῆλθον διάφοροι σχολαί, διαφόρως συλλαμβάνουσαι τὴν ἀρχὴν

1 Wir müssen überzeugt sein, dass das Wahre die Natur hat durchzudringen, wenn seine Zeit gekommen, und dass es nur erscheint, wenn diese gekommen, und desswegen nie zu früh erscheint, noch ein unreifes publicum findet. Hegel's Phänomenologie des Geistes 57.

καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας, ποικίλως συζητοῦσαι τὴν πραγμάτωσιν αὐτῶν ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ ἱστορικὴ σχολή, ἡ φιλοσοφική, ἡ θεολογική, ἡ κοινωνιστική, ἵνα παραλίπω ἄλλας ἀφανεστέρας ἐκφράσεις τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης, εἶναι τοσαῦται ἀπόψεις τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς πνευματικῆς τῆς νεωτέρας κοινωνίας σκέψεως καὶ καταστάσεως.

Ἡ ἱστορικὴ σχολὴ ἔχουσα μὲν τὴν ἀμυδρὰν αὐτῆς ἀρχὴν ἐν τῇ φιλοσοφικῇ ὀνειροπολίᾳ τοῦ Ἰωάννου Βίκου [1], εἶτα ἐν τῷ *Πνεύματι τῶν Νόμων* τοῦ Μοντεσκίου, διατυπωθεῖσα πληρέστερον ὑπὸ τῆς ἐξόχου εὐγλωττίας τοῦ μεγάλου τῆς Ἀγγλίας ῥήτορος *Edmund Burke* [2], μετὰ δὲ τὴν ἐπανάστασιν μεταφυτευθεῖσα ἐν Γαλλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ, ἐν ᾗ τελευταίᾳ ἰδίως ἐρριζοβόλησε, χάρις εἰς τὴν εὐφυΐαν καὶ τὴν πολυμάθειαν τοῦ Σαβινὺ [3], ἔθηκεν ἐπί τινας στιγμὰς τὴν ἀποκλειστικὴν σφραγῖδα τῶν ἰδεῶν καὶ τῆς αὐθεντείας αὐτῆς εἰς τὴν σύλληψιν τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας· ὑποστᾶσα τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἐν ταῖς κυβερνήσεσιν ἄρχοντος τότε ἀντιδραστικοῦ πνεύματος κατὰ τῶν ὑπὸ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἀνακηρυχθεισῶν ἐλευθεριῶν, κατεδίκασε τὴν ἰδέαν ἑνὸς ἀπολύτου, ἀνθρωπίνου δικαίου, τὸ ῥωμαϊκὸν δίκαιον ἀναγνωρίσασα ἰδίως ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν δίκαιον, καθ' ὃ ἔπρεπε νὰ ῥυθμισθῶσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον καὶ τῶν νέων κοινωνιῶν αἱ νομοθεσίαι. Κατὰ τὴν ἱστορικὴν σχολὴν τὸ δίκαιον, ἡ πολιτεία ἀναπτύσσονται οἱονεὶ ἐν φυτικῇ καταστάσει, μόνον ὑπὸ τὴν ἀσυνείδητον ἐπίδρασιν τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἱστορίας ἐν τῇ μακρᾷ τῶν λαῶν σταδιοδρομίᾳ· ἡ ἀρχὴ τοῦ δικαίου δὲν εἶναι λελογισμένη ἐκ τοῦ προτέρου δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου ἢ τῆς κοινωνίας, ἀλλ' ἀπό τινος ἐσωτερικοῦ ἐνστίκτου, ἕνεκα βαθείας ἀνάγκης παράγεται, ὅπως ἡ γλῶσσα, τὸ ἦθος, τὸ πολίτευμα αὐτοῦ ἐν γένει· τὸ δίκαιον ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ καὶ τὴν ὕπαρξιν ἐν τῇ καθολικῇ τοῦ λαοῦ βουλήσει, εἶναι τὸ παραγόμενον λανθανόντως ἐνεργουσῶν ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἔθνους δυνάμεων καὶ οὐχὶ τῆς βουλήσεως ἀνδρὸς νομοθέτου. Ὡς ἡ γλῶσσα οὕτω καὶ τὸ δίκαιον ἐν τῷ βίῳ ἑνὸς λαοῦ οὐδεμίαν ὑφίσταται στιγμὴν ἀπολύτου γαλήνης, μετὰ τοῦ λαοῦ, τοῦ ὁποίου τυγχάνει ἡ ἐσωτάτη συνείδησις καὶ ἀνάγκη, ἀκολουθεῖ πᾶσαν αὐτοῦ κίνησιν καὶ ἀνάπτυξιν, θνῆσκον μετ' αὐτοῦ, ὁπόταν ἡ ἰδιοφυΐα τοῦ λαοῦ ἀπόλλυται ἐν τῇ ἱστορικῇ ἀναπτύξει τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐντεῦθεν ἡ ἀπέχθεια τῆς Σχολῆς ταύτης κατὰ τῆς ἰδέας τῆς Κωδικοποιήσεως, ἡ προφανὴς αὐτῆς προτίμησις διὰ τὸ δίκαιον τῶν *Ἐθίμων*, καθὸ κρεῖττον

1 Ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ: de Universi juris uno principio et fine uno.

2 Ἐν τοῖς κοινοβουλευτικοῖς αὐτοῦ λόγοις, ὡς καὶ ἐν τῷ περὶ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως συγγράμματι αὐτοῦ: Reflections on the revolution in France.

3 Ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ: Beruf unserer Zeit zur Gesetzgebung καὶ System des heutigen römischen Rechts, ἐν οἷς ἰδίως ἀναπτύσσεται τῆς ἱστορικῆς σχολῆς ἡ περὶ δικαίου θεωρία.

ἐκφράζον τὴν ζῶσαν ἐθνικὴν συνείδησιν, ἢ ἡ ἔγγραφος, ὑπὸ τῆς βουλήσεως ὡρισμένων νομοθετῶν διατετυπωμένη νομοθεσία· διὰ τῆς κωδικοποιήσεως ἡ περαιτέρω ἀνάπτυξις τοῦ δικαίου καταστέλλεται ἐς ἀεί· τὸ δίκαιον ἀποκρυσταλλοῦται ἐν τῇ νομοθετικῇ τοῦ ἔθνους βίβλῳ· ὁ δὲ ἐν τῷ δικαίῳ βίος αὐτοῦ οὐσιωδῶς ἐξαντλεῖται ἐν τῇ πολιτικῇ καὶ ἱστορικῇ αὐτοῦ προόδῳ καὶ ἀναπτύξει.[1]

Ἀλλ' ἡ ἱστορικὴ σχολὴ περιέπεσεν εἰς προφανῆ πρὸς τὰς ὑπ' αὐτῆς ἀναπτυχθείσας περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας θεωρίας πλάνην, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀνακηρύξασα τὸ δίκαιον ὡς παραγόμενον τῆς ἐσωτάτης τοῦ λαοῦ συνειδήσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑποδεικνύουσα τοῖς νεωτέροις λαοῖς τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ μετὰ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κόσμου καὶ πολιτισμοῦ ἀποθανόντος ἤδη ῥωμαϊκοῦ δικαίου, ὡς θετικοῦ αὐτῶν δικαίου· αὐτὴ ἄλλοτε διὰ τοῦ Σαβινὺ διεκήρυξε τὸ δίκαιον παραγόμενον τῆς ἐθνικῆς ἑνὸς λαοῦ ἰδιοφυΐας[2], τὸ δὲ ῥωμαϊκὸν δίκαιον κατὰ συνέπειαν, προϊὸν ὡρισμένης ἱστορικῆς ἐποχῆς καὶ ἀναπτύξεως, ἐπιβαλλόμενον αὐθαιρέτως ἐν τῷ ἠθικῷ βίῳ τῶν νεωτέρων κοινωνιῶν, ἤθελεν εἶναι ξένον πρὸς τὴν γνησίαν τῶν λαῶν συνείδησιν, ἄσημος τύπος, ἀδυνατῶν νὰ ζωοποιήσῃ τὸν ἐσωτερικὸν αὐτῶν βίον. Ἐὰν ὁ ὑπὲρ τοῦ ῥωμαϊκοῦ δικαίου ἐνθουσιασμὸς οὗτος τῆς ἱστορικῆς σχολῆς ἐθριάμβευεν ἐν τῷ βίῳ, ὡς ἐπί τινας στιγμὰς ἐθριάμβευσεν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, τὸ δίκαιον στερούμενον τῆς ὑψηλῆς αὐτοῦ ἀρχῆς καὶ σημασίας, οὐχὶ ὡς ἀρχὴ ζωηφόρος τῆς ἀναπτύξεως τῶν κοινωνιῶν, ἀλλ' ὡς εἷς τῶν ὅρων τῆς προόδου τῆς ἀνθρωπότητος, ἤθελε κοπῇ τὰς πτέρυγας. Τὸ ῥωμαϊκὸν δίκαιον ἤθελεν ἐπιβάλλει τοὺς νεκροὺς αὐτοῦ τύπους, οἱονεὶ σαβανώσει τὸ νεώτερον δίκαιον. Πᾶσα ἐποχὴ καὶ πᾶσα κοινωνία κέκτηνται ἴδιον τρόπον περὶ τὴν ἄποψιν τῶν ὄντων· τὸ ῥωμαϊκὸν δίκαιον, μεθ' ὅλον τὸν δισχυρισμὸν τοῦ *Puchta*, διαβλέποντος ἐν αὐτῷ *παγκόσμιον* δίκαιον (Weltrecht), μεθ' ὅλην τὴν θαυμασίαν αὐτοῦ ἐπιστημονικὴν μέθοδον, ἔσται ἀείποτε ἡ ἔκφρασις τοῦ δικαίου ὡρισμένης ἱστορικῆς ἐποχῆς, ἀκατάληπτον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον σήμερον,[3] οὐχὶ ἀποινεὶ καὶ ἀκινδύνως δυνάμενον νὰ ἐφαρμοσθῇ καθ' ὁλοκληρίαν ἐν ταῖς νεωτέραις κοινωνίαις, ἐν ταῖς σχέσεσι τῶν ὁποίων ἄλλα αἰσθήματα, ἄλλα ἰδεώδη, ἀλλοῖαι ἠθικαὶ καὶ ὑλικαὶ ἀνάγκαι προεξάρχουσιν, ὑφ' ὧν ἐπ' ἐλάχιστον ἀνεκινήθη ὁ ἀρχαῖος τῶν Ῥωμαίων βίος. Ἐντεῦθεν ἡ μεγάλη ἀλήθεια ἐπιφανοῦς τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων πολιτειολόγου,

1 Περὶ τῶν θεωριῶν τῆς ἱστορικῆς σχολῆς ἴδε Puchta, Niebuhr, ἀλλ' ἰδίως Savigny ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ καὶ ἰδίως ἐν τῷ Beruf unserer Zeit zur Gesetzgebung etc.

2 Das burgerliche Recht . . . dem Volk eigenthumlich, so wie seine Sprache, Sitte, Verfassung. Savigny, Beruf unserer Zeit etc. σελ. 8.

3 Ein wiedererstandener Römer, wenn er das Jus romanum in foro germanico erblickte, sicherlich sein quantum mutatum ab illo! ausrufen würde. Ahrens, Naturrecht etc. I. 173.

ἀποδόντος ἰδίως εἰς τὴν ἀποκλειστικὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀρχῶν τοῦ ῥωμαϊκοῦ δικαίου τὴν οἰκτρὰν πτῶσιν τῆς ἐλευθερίας τῶν λαῶν κατὰ τὸν μεσαίωνα, μόνον ἰδεῶδες ἔχοντα τὴν θρησκευτικὴν καὶ πολιτικὴν σύλληψιν τῆς Ῥώμης, ἐκτὸς τῆς Ἀγγλίας, ἐν ᾗ διὰ τοὺς ἐναντίους λόγους ἀνεπτύχθη καὶ ἐκραττύνθη ἡ ἐλευθερία, ὁ δὲ δημόσιος αὐτῆς βίος κατέστη πράγματι τὸ ἐπιφανέστατον τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ ὑπόδειγμα καὶ σχολεῖον [1].

Ἡ φιλοσοφικὴ σχολή, ἐξελθοῦσα ἐκ πάντη ἀντιθέτου ἀπόψεως τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας, ἀλλὰ καὶ αὕτη μεμονωμένως ἐρευνήσασα τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἀνεκήρυξε τὸ δίκαιον καὶ τὴν πολιτείαν, ὡς αὐθαίρετα πραγόμενα τῆς βουλήσεως, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου τῆς Γενεύης διατυπωθεισῶν θεωριῶν τῆς *Κοινωνικῆς Συνθήκης*. Ὑποστᾶσα ποικίλας ἀλλοιώσεις ἐν τῷ διαστήματι τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτῆς ἀναπτύξεως, πρωταγωνιστήσασα κατὰ τοὺς θυελλώδεις χρόνους τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ποικίλως ἐκφρασθεῖσα ἐν τοῖς γερμανικοῖς φιλοσοφικοῖς συστήμασι τοῦ Καντίου, τοῦ Φίχτε καὶ τοῦ Σχέλλιγγ, τυχοῦσα τέλος τῆς τελείας αὐτῆς διατυπώσεως ἐν τῷ μεγάλῳ φιλοσοφικῷ συστήματι τοῦ Ἑγέλου, ἀκμαία διεξεδίκησεν ἐπί τινα χρόνον μετὰ τῆς ἱστορικῆς σχολῆς τὸν θαλλὸν τῆς δάφνης ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς ἐπιστήμης. Κατὰ τὰς θεωρίας τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς τὸ δίκαιον ὅπως καὶ ἡ πολιτεία εἶναι καθαρὰ προϊόντα τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως, αὐθαιρέτως διατυπούμενα ἐν τῇ κοινωνίᾳ.[2] Ἀλλ' ἡ βούλησις αὕτη, ἀφ' ἧς ἀπορρέει τὸ δίκαιον, δὲν εἶναι ἡ ἐξ ὑποκειμένου πάντων τῶν ἀποτελούντων τὴν κοινωνίαν ἀτόμων βούλησις, εἶναι ἡ καθολική, *ἀντικειμενικὴ* βούλησις τῆς ἀπολύτου ἰδέας, ἧς ἡ ἀνάπτυξις διὰ τῆς πολιτείας τελεῖται ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἐν τῇ πολιτείᾳ ταύτῃ ἡ ἀτομικὴ βούλησις μαραίνεται, πᾶσαι αἱ τοῦ ἀτόμου διάφοροι κλίσεις καὶ πόθοι, αἱ διάφοροι αὐτοῦ ἠθικαὶ καὶ ὑλικαὶ ἀνάγκαι ἀπόλλυνται, ἐξαφανιζόμεναι ἐν τῇ ἀχανεῖ ἰδέᾳ τῆς

1 Le droit romain a joué un rôle très important dans l' histoire de presque toutes les nations modernes. Il leur a fait beaucoup de bien, et à mon avis encore plus de mal. Il a perfectionné leur droit civil, et perverti leur droit politique· car le droit romain a deux faces· d'un côté il regarde les rapports des particuliers entre eux, et par là il est un des plus admirables produits de la civilisation ; de l'autre il regarde les rapports de sujet à souverain, et alors il respire l'esprit du temps dans le qnel il a achevé de se former, c' ast-à-dire un esprit de servitude. C'est à l'aide du droit romain et de ses interprètes qu'aux quatorzième et quinziéme siècles, les rois sont parvenus à fonder le pouvoir absolu sur les ruines des institutions libres du moyen âge. Les Anglais seuls ont refusé de le recevoir et seuls aussi ils ont couservé leur indépendance. Tocqueville, Correspond. Oeuvres Complètes.

2 Ἑπόμενος τῷ Ῥουσσῷ οὑτωσὶ ἀναπτύσσει καὶ ὁ Ἕγελος τὴν ἐκ τῆς καθολικῆς βουλήσεως ἀρχὴν τοῦ δικαίου : In Ansehung des Aufsuchens des Begriffes hat Rousseau das Verdienst gehabt, ein Princip, das nicht nur seiner Form nach (wie etwa der Socialitätstrieb, die göttliche Autorität) sondern dem Inhalte nach Gedanke ist, und zwar das Denken selbst, den Willen als Princip des Staates aufgestellt zu haben». Hegel's Philosophie des Rechts 314.

πολιτείας, ἥτις ἀληθὴς Λεβιάθαν ἀπορροφᾷ πᾶσαν ἀτομικὴν ἐνέργειαν καὶ δρᾶσιν. Θρησκεία, τέχνη, ἐπιστήμη εἶναι κατώτεροι βαθμοὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου πνευματικότητος, μηδὲν ἔχοντος δικαίωμα ὑπάρξεως ἐν τῷ βίῳ ἐκτὸς τῆς πολιτείας, χάριν τοῦ σκοποῦ τῆς ὁποίας ὑφίστανται μόνον καὶ ἀναπτύσσονται ἐν τῇ ἱστορίᾳ [1].

Ἡ δημιουργικὴ αὕτη τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας βούλησις, εἴτε *υποκειμενικὴ* τῶν συνημμένων ἀτόμων βούλησις (volonté générale), ὡς ἐπρέσβευσεν ὁ Ῥουσσώ, εἴτε *ἀντικειμενικὴ* βούλησις, ὡς διετύπωσεν ἰδίως ὁ Ἕγελος, ἀπολύτως ἐπιφαινομένη ἐν τῷ βίῳ, ὑπερτέρα παντὸς ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ κωλύματος, ἐὰν τυγχάνῃ κενὴ καὶ ἀφῃρημένη ἔννοια ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, μηδεμίαν δυναμένη νὰ ὑποστῇ σπουδαίαν ἐφαρμογήν, ἐν τῇ πολιτείᾳ τοὐναντίον καθίσταται ἡ σημαία καὶ τὸ λάβαρον τῆς αἰωνίας μεταβολῆς, τῆς ἐπαναστάσεως. Ζητοῦσα τὰ πάντα νὰ δημιουργήσῃ διὰ τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως, διὰ τοῦ λόγου, ἀγνοοῦσα ἢ μᾶλλον περιφρονοῦσα νὰ γνωρίσῃ τὴν ἱστορικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ λαοῦ, τὰς πραγματικὰς αὐτοῦ ἀνάγκας, ἀπολύτως ἐφαρμοζομένη, συντελεῖ μᾶλλον εἰς τὴν καταστροφὴν ἢ τὴν δημιουργίαν. Ἡ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἀποτυχία τῶν τελευταίων ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ Εὐρώπῃ ἐπαναστάσεων, ἐν αἷς πρωτηγωνίστησαν ἰδίως τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς αἱ θεωρίαι, εἶναι ἡ εὐγλωττοτέρα ἀπόδειξις τῆς ἐσφαλμένης ἀπόψεως αὐτῆς περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας [2]. Τὸ δίκαιον δὲν δημιουργεῖται ἐν τῷ βίῳ ὑπὸ τοῦ λόγου ἀπολύτως, δὲν ἐξέρχεται τέλειον ἀπ' αὐτοῦ, ὡς ἡ Ἀθηνᾶ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διός, οὐδ' ἐφαρμόζεται αὐθαι-

1 Der Staat ist als die Wirklichkeit des substantiellen Willens, die er in dem zu seiner Allgemeinheit erhobenen besonderer Selbst bewusstsein hat, das an und für sich Vernüntige. Diese substantielle Einheit ist absoluter unbewegter Selbstzeck, in welchem die Freiheit zu ihrem höchsten Recht Kommt, so wie dieser Endzweck das höchste Recht gegen die Einzelnen hat, deren höchste Pflicht es ist, Mitglieder des Staats zu sein. Hegel's, Philos. des Rechts, 306.

2 Wer die Schriften Rousseau's Kennt, λέγει ὁ Bluntschli (Geschichte des Staatsrechts 320) der hat den Schlussel zu der Staatstheorie der Französischen Revolution». Τοῦ Ῥουσσὼ ἡ θεωρία ὑπῆρξε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ὁ πολικὸς ἀστὴρ τῶν πολιτικῶν ἀρχῶν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, τῶν παραφορῶν αὐτῆς καὶ τῆς ἀποτυχίας ἐπὶ τέλους. Ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς ὑποβάλλουσα τὰ πάντα εἰς τὸν λόγον, εἰς τὸ ἀτομικὸν κριτήριον, ἀδιαφοροῦσα διὰ τὴν ἱστορικὴν τοῦ λαοῦ ἀνάπτυξιν, διὰ τὰς συγχρόνους αὐτοῦ ἀνάγκας, ζητοῦσα νὰ δημιουργήσῃ τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν à priori, προάγει ἀείποτε τὸν πυρετὸν πρὸς νέας μεταβολάς, ὧν συνέπεια ἡ ἀποτυχία τῆς ἐπαναστάσεως, ὡς τοῦτο κατὰ περιόδους συμβαίνει ἐν τῇ ἰδίως πατρίδι τῆς θεωρίας ταύτης Γαλλίᾳ. Ἂν ἡ θεωρία τοῦ Ῥουσσὼ ὑπῆρξεν ἡ συντελέσασα εἰς τὴν ἐπιτυχίαν μὲν τὸ πρῶτον, ἀλλ' ἐπὶ τέλους εἰς τὸ ναυάγιον τῆς μεγάλης τοῦ 1789 ἐπαναστάσεως, ἡ θεωρία τοῦ Ἑγέλου, ἡ τελευταία τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς ἔκφρασις ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, διεδραμάτισε μοιραίως ἀνάλογον πρόσωπον ἐν ταῖς κατὰ τὸ 1848 ἐπαναστάσεσι τῆς ἠπειρωτικῆς Εὐρώπης. Οὐδεμίαν ἴσως ὑπερβολὴν λέγω, διατεινόμενος ὅτι ἡ κατὰ τὸ 1848 ἐπανάστασις ἐν Εὐρώπῃ ὑπῆρξε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἔργον τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας τῆς σχολῆς τοῦ Ἑγέλου. Γνωσταὶ καὶ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Γερμανίᾳ αἱ πρωταγωνιστήσασαι τάσεις ἐν τῇ ἐπαναστάσει ἐκείνῃ. Ἐν μὲν τῇ Γαλλίᾳ ὁ Σανσιμωνισμὸς καὶ τὰ λοιπὰ κοινωνιστικὰ συστήματα, συγγενεῖς αἱρέσεις τοῦ Ἑγελιανισμοῦ, ὁ Proudhon καὶ ἕτεροι θεωρητικοί, ὑποστάντες ἰδίως τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀρχῶν τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς. Ἐν δὲ Γερμανίᾳ οἱ Νεοεγελιανοὶ (ἀριστερὰ πτέρυξ τῆς σχολῆς τοῦ Ἑγέλου, Arnold Ruge, Max Stirner, Feuerbach, Carl Marx, καὶ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους Φερδινάνδος Lassalle), ὑπῆρξαν οἱ κύριοι μοχλοὶ καὶ θεωρητικοὶ τῆς ἐπαναστάσεως ἐκείνης, ἧς ἡ ἀποτυχία ἐνέκειτο ἐν αὐταῖς ταῖς θεωρίαις τῆς σχολῆς ταύτης.

ρέτως ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ὑφίσταται πᾶσαν τὴν ἐπίδρασιν τῆς ποικίλης τοῦ λαοῦ ἀναπτύξεως, παραλλήλως βαδίζον πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Ἱστορικὴ καὶ φιλοσοφικὴ σχολή, μελετήσασαι τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν κοινωνίαν ἀπὸ μονομεροῦς μόνον ἀπόψεως, συνετέλεσαν μὲν ἑκάστη τὸ καθ' ἑαυτήν, ἡ μὲν εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἱστορικῆς τοῦ δικαίου ἀναπτύξεως, ἡ δὲ εἰς τὴν βαθυτέραν μελέτην τῆς φύσεως αὐτοῦ καὶ τῆς ἀποστολῆς καὶ παρήγαγον κατὰ τοὺς χρόνους τῆς πάλης αὐτῶν γενναῖα ἀποτελέσματα ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ τοῦ δικαίου ἀναπτύξει, ἀλλ' ἰδιαιτέρως ἑκάστη εἰς οὐδὲν ἀφίκετο ὁριστικὸν συμπέρασμα. Μόνον συνηνωμέναι καὶ τῇ ἀμοιβαίᾳ ἐπικουρίᾳ δύνανται νὰ συντελέσωσιν εἰς τῶν διαφόρων τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας προβλημάτων τὰς λύσεις. Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ὂν ἀπόλυτον ἐν τῷ βίῳ, ζῇ ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ, ἀμφοτέρων τούτων τῶν κατηγοριῶν τὰς ἐπιδράσεις ὑφιστάμενον. Καὶ τοῦτο ἤρξατο ἤδη κατανοοῦσα καὶ ἐφαρμόζουσα ἡ νεωτέρα περὶ δικαίου καὶ πολιτείας φιλοσοφία, τὸ σύγχρονον φυσικὸν δίκαιον, οἷον διετυπώθη ἰδίως ὑπὸ τοῦ Κράουζε, συνδιαλλάξαντος κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον τὰς δύο ἀντιθέτους τάσεις τῆς ἱστορικῆς καὶ φιλοσοφικῆς σχολῆς καὶ οὗτινος ἡ περὶ δικαίου καὶ πολιτείας θεωρία σπουδαίως ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἐν ταῖς πλείσταις χώραις τῆς Εὐρώπης [1].

Ἀλλ' ἐκτὸς τούτων ἕτεραι δύο σχολαί, παραφθοραὶ κυρίως εἰπεῖν τῶν δύο προηγουμένων, ἡ θεολογικὴ καὶ ἡ κοινωνιστική, ἀντιμάχονται ὡσαύτως ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας. Ἡ μὲν σύμβολον ἠθικὸν ἀναγορεύει τὸ κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν τοῦ μεσαίωνος ἰδεῶδες — Πάπαν ἀναμάρτητον, μαντεῖον καὶ ἀντιπρόσωπον παντὸς κόσμου, ὑπεράνω ἱστάμενον πάσης ἄλλης ἐν τῷ πνευματικῷ βίῳ ἰδέας — ἐν γένει ἡ θεωρία τοῦ Ἀκυινάτου, προφανὴς ἀναχρονισμός, ζητῶν νὰ κατισχύσῃ τῶν πνευμάτων κατὰ τὸν δέκατον ἔνατον αἰῶνα, νὰ θριαμβεύσῃ κατὰ πάσης προόδου, καταρωμένη τὴν ἐλευθερίαν τῶν λαῶν καὶ ἀναθεματίζουσα τὰ πορίσματα τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης. Ἰδεῶδες αὐτῆς, ἄξων, περὶ ὃν περιστρέφεται, εἶναι

[1] La théorie de Krause respecte l' histoire et les institutions qui se sont successivement formées par l' évolution du corps social; mais elle les anime d' un esprit nouveau, elle les appelle à un développement harmonique, elle ouvre au perfectionnement social un avenir où l'idéal sera progressivement atteint par la réalité. L' humanité n'est pas, d' après ce système sur le déclin, elle est à peine entrée dans l' âge de jeunesse, elle commence seulement à acquérir la conscience de son but social». . . . Ahrens, Cours de droit naturel. σελ. 84. Τὸ περὶ δικαίου καὶ πολιτείας σύστημα τοῦ κατὰ τὸν βίον αὐτοῦ παραγνωρισθέντος ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι Krause, διδαχθὲν ἐν Γαλλίᾳ καὶ Βελγικῇ ὑφ' ἑνὸς τῶν ἱκανωτέρων ὀπαδῶν αὐτοῦ τοῦ Ahrens, προεξάρχει σήμερον ἐν πολλαῖς χώραις τῆς Εὐρώπης, ἰδίως τῆς Λατινικῆς, δὲν εἶναι δὲ ὑπερβολικὸν νὰ εἴπωμεν ὅτι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀρχῶν τούτων ὀφείλεται ἡ ὑπ' αἰσίους οἰωνοὺς ἀρξαμένη τελευταία πολιτικὴ ἀναβίωσις τῆς Ἱσπανίας. Πλείονα ἐν τῷ γερμανικῷ περιοδικῷ Unsere Zeit, X, 3.

ἡ παράδοσις· ἀντὶ τῆς ἐλευθέρας ἀτομικότητος ἡ *ἀποκάλυψις* ὑφ' ὅλην αὐτῆς τὴν σημασίαν, ἡ αὐθεντεία, ἡ παράδοσις, ἀρνουμένη καὶ διαμφισβητοῦσα πᾶσαν ἰδέαν προόδου ἀνθρωπίνης, μεταβολῆς καὶ κινήσεως τῶν ὄντων· ἡ ἰδέα τοῦ δικαίου, τῆς πολιτείας, πᾶσα ἐπιστήμη ὀφείλουσι ν' ἀπορρέωσιν ἀπὸ τῆς ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκείας [1], οὐδεὶς δὲ δικαιοῦται κατὰ τὰς ἀνάγκας τῆς κοινωνίας νὰ μεταρρυθμίσῃ αὐτά, θεῖα ὄντα, αἰώνια οἰκοδομήματα· ἐντεῦθεν ἡ καταδίκη τῆς ἐλευθερίας, ἡ ἄρνησις τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος ὡς ἐλευθέρας· τὸ παρελθόν, τὸ ἀποθανὸν ἤδη ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ νεωτέρου κόσμου, εἶναι τὸ ὄρος Σινᾶ, ἀφ' οὗ ἡ σχολὴ αὕτη ἀπεκδέχεται πᾶσαν αὐτῆς σκέψιν, πᾶσαν ἔμπνευσιν· καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν πεποιθήσεων τούτων ζητεῖ τὴν περιστολὴν τῆς ἐλευθερίας ἐν τῇ κοινωνίᾳ, τὴν εἰς τὸ παρελθὸν ἐπιστροφὴν τῆς ἐπιστήμης· ἀλλ' ἄνευ ἐλευθερίας οὔτε κοινωνία, οὔτε ἐπιστήμη δύνανται ν' ἀναπτυχθῶσι καὶ νὰ προοδεύσωσιν· ἡ ἱστορία τῆς ἐλευθερίας εἶναι ἡ ἱστορία τῆς προόδου. Ἡ δὲ ἐπιστροφὴ τῆς ἐπιστήμης εἰς τὸ παρελθὸν (die Umkehr der Wissenchaft), ὡς εἶπεν ἐπιφανὴς τῆς σχολῆς ταύτης ἀντιπρόσωπος ἐν Γερμανίᾳ, ὁ *Stahl*, ἤθελεν εἶναι πράγματι ἡ εἰς τὸ παρελθὸν ἐπιστροφὴ τῆς ἀνθρωπότητος [2]. Μόνη ἡ ἐλευθερία ὀφείλει νὰ ἦναι ἡ πολιοῦχος τῶν λαῶν θεότης, ὁ πολικὸς ἀστήρ, ὁ καθοδηγῶν τὴν ἀνθρωπότητα ἐν μέσῳ τῶν πυκνῶν σκιῶν τῆς ἱστορίας· αὕτη δὲ ἀποστολὴν ἔχει οὐχὶ νὰ σταματήσῃ, ὅ,περ ἤθελεν εἶναι δι' αὐτὴν ὁ θάνατος, ἀλλὰ νὰ βαδίσῃ πρὸς τὰ *πρόσω*, ἰδεῶδες τὴν πρόοδον ἔχουσα, ἥτις δύναται ἀληθῶς νὰ ἐπιτευχθῇ μόνον διὰ τῆς ἐλευθερίας, μόνον διὰ τῆς ἀνεξαρτήτου τῶν ἀνθρώπων ἀτομικότητος.

Ἀλλ' ἂν ἡ θεολογικὴ σχολὴ ὀνειροπολεῖ τὴν ἐπάνοδον παρελθόντος βίου, ἑτέρα σχολὴ προκηρύττει καὶ ἐπιζητεῖ τὴν βιαίαν ἐπίτευξιν ἑνὸς σκοτεινοῦ καὶ συγκεχυμένου μέλλοντος. Ἀτελής, εἰ μὴ μονομερὴς μελέτη τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἠθικοῦ ὄντος, καὶ τοῦ κοινωνικοῦ αὐτοῦ σκοποῦ, προαγγέλλει ἀπαίσια ἀποτελέσματα. Ἡ κατάργησις πάντων τῶν ὅρων, ἐφ' ὧν ἐρείδεται τὸ κοινωνικὸν καθεστώς, ἡ ἄρνησις τῆς οἰκογενείας, τῆς ἰδιοκτησίας, ἰδοὺ τὸ ἰδεῶδες, ὃ ἐπιδιώκουσιν οἱ ὀπαδοὶ τῆς σχολῆς ταύτης ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ζητοῦσι τὴν δημιουργίαν νέου κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ κόσμου, δίχως νὰ ὑπάρχωσί που τὰ πρὸς τοῦτο ἀπαιτούμενα ἀναπόφευκτα στοιχεῖα·

1 «Toutes les sciences selon lui (de Bonald, ἕνα τῶν κορυφαίων τῆς θεολογικῆς σχολῆς), avaient leur source dans la réligion révélée, le principe de tout gouvernement, comme de toute pensée; Dieu, la théocratie et la famille étaient les éléments sur les quels reposait fixement la société». Capefigue, Hist. de la Restauration, 4, 291.

2 Würde sie (die Umkehr der Wissenschaft) herrschend werden, sollte der menschliche Geist seit Jahrhunderten vergeblish gearbeitet und die Welt hätte wieder in die naive Gläubigkeit des Mittelalters, oder was sclimmer wäre in die orthodoxe Geistesknechtschaft des siebenzehnten Jahrhunderts zurück. Bluntschli's Geschichte des Staatsrechts, 617.

λησμονοῦσιν ὅτι μία τοιαύτη δημιουργία δὲν ἐπιβάλλεται ἔξωθεν, ἀλλ' ὅτι εἶναι συνέπεια ἱστορικῆς ἀνάγκης ἐν τῷ βίῳ τῶν κοινωνιῶν, ἀπόρροια τῆς ἐσωτάτης συνειδήσεως τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν ἀτόμων [1]. Μία ἰδέα, οἱαδήποτε καὶ ἂν ἔχῃ ἐν ἑαυτῇ ἀληθείας καὶ πραγματικότητος σπέρματα, δὲν πραγματοποιεῖται ἅμα τῇ ἀποκαλύψει αὐτῆς, ἀπαιτεῖται χρόνος, ὅπως αὕτη ῥιζοβολήσῃ ἐν τῇ συνειδήσει τῆς ἀνθρωπότητος, ἐργασία, ὅπως παραγάγῃ στερεοὺς καὶ γενναίους καρπούς, καθολικὴ εἰς αὐτὴν πίστις τῆς κοινωνίας. Μόνον ὑπὸ οἰωνοὺς τοιούτους δύναται αὕτη νὰ θριαμβεύσῃ ἐπὶ τέλους· πᾶσα δὲ πρόωρος αὐτῆς καὶ βιαία ἐφαρμογὴ καὶ πραγματοποίησις, ταράττουσα ματαίως τὸν ἁρμονικὸν τῆς κοινωνίας διάκοσμον, μόνον ἀποτέλεσμα ἕξει ἀναμφιβόλως τὸ ναυάγιον αὐτῆς ἢ τὴν ἐπιτυχίαν. Τοῦτο διδάσκει ἡ ἱστορία καὶ τοῦτο ὤφειλε νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν ἀείποτε ἡ κοινωνιστικὴ σχολή, ἡ διὰ τῶν ἀπολύτων αὐτῆς μᾶλλον θεωριῶν, ἢ διὰ τῶν διδαγμάτων τῆς πείρας καὶ τῆς ἱστορίας αὐτοσχεδίως ζητοῦσα νὰ δημιουργήσῃ τὸν νέον κοινωνικὸν βίον τῆς ἀνθρωπότητος.

Ὑπὸ τοιούτων ἰδεῶν ἀντιθέτων, πολεμίων ἀλλήλαις, συνταράσσεται σήμερον ἡ κοινωνία, τοιαῦτα τὰ ζητήματα, τὰ ἐπασχολοῦντα τὴν ἐργασίαν καὶ τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ἀλλὰ τὰ μεγάλα ζητήματα, τὰ διαφέροντα αὐτὴν τὴν ὕπαρξιν τῆς ἀνθρωπότητος, αὐτὸ τὸ μέλλον αὐτῆς, δὲν λύονται αὐθαιρέτως, ὑπὸ τὴν τυχαίαν ἐπίδρασιν ἐφημέρων παθῶν καὶ αἰσθημάτων, ὑπὸ στιγμιαίας ἐμπνεύσεις, μόνη ἡ ἐπιστήμη, ἡ ἀμερόληπτος ἐπιστήμη, ἀνήκουσα οὐχὶ εἰς ἓν κόμμα, ἀλλ' εἰς τὴν ἀλήθειαν, ἡ ἀκριβὴς αὐτῆς καὶ μεμετρημένη ἔρευνα καὶ ἐξέτασις ὅλων τῶν φαινομένων, τῶν ἐφαπτομένων τοῦ ἠθικοῦ τῶν κοινωνιῶν βίου, μόνη αὕτη δύναται νὰ λύσῃ τὰς ἀμφιβολίας, νὰ ἐμπνεύσῃ τὴν πεποίθησιν, νὰ καθάρῃ τὰς ἀπορίας. Τοιαύτη δὲ εἶναι ἰδίως ἡ ἐπιστήμη τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας, ἡ βασιλὶς τῶν ἐπιστημῶν, ὡς ἀπεκάλεσεν αὐτὴν ὁ Πλάτων [2], ἥτις ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην δύναται νὰ ἐπιλύσῃ ἅπαντα τὰ ἠθικὰ προβλήματα, τὰ διαφέ-

1 Was im Menschen gedeiben soll, muss aus seinem Innern entspringen, nicht ihm von Aussen gegeben werden; und was ist ein Staat, als eine Summe menschlicher, wirkender und leidender Kräfte? Auch fordert jede Wirkung eine gleiche starke Gegerwirkung, jedes Zeugen ein gleichthätiges Empfangen. Die Gegenwart muss daher anf die Zukunft vorbereitet sein. . . . . Die Vernunft hat wohl Fähigkeit, vorhandenen Stoff zu bilden, aber nicht Kraft, neuen zu erzeugen. Diese Kraft ruht allein im Wesen der Dinge: diese wirken; . . . Staats verfasssungen lassen sich nicht auf Menschen, wie Schösslinge auf Bäume, pfropfen. Wo Zeit und Natur nicht vorgearbeitet haben, da ist's, als bindet man Blüthen mit Fäden an. Die erste Mittagssonne versengt sie. W. von Humboldt's, Ideen über Staatsverfassung.

2 Τὴν δ' ἁπασῶν τε τούτων ἄρχουσαν καὶ τῶν νόμων καὶ ξυμπάντων τῶν κατὰ πόλιν ἐπιμελουμένην καὶ πάντα ξυνυφαίνουσαν ὀρθότατα, τοῦ κοινοῦ τῇ κλήσει περιλαβόντες τὴν δύναμιν αὐτῆς, προσαγορεύοιμεν δικαιότατ' ἄν, ὡς ἔοικε, πολιτικήν. Τὴν ἄρα πολιτικὴν καὶ πολιτικὸν καὶ βασιλικὴν καὶ βασιλικὸν ξυνθήσομεν. Πολιτικὸς 305, Ε, 259 Δ.

ροντα τὸ παρόν, τὰ παρασκευάζοντα τὸ μέλλον τῆς ἀνθρωπίνης ἀναπτύξεως. Ἡ πολιτεία εἶναι τῳόντι τὸ ἄκρον ἄωτον, τὸ ὕψιστον προϊὸν τῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐργασίας τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ἐν τῇ ἠθικῇ αὐτῆς ἀναπτύξει ἀναπτύσσονται ἰδίως καὶ ἀποκαλύπτονται ἅπασαι αἱ πνευματικαὶ τοῦ ἀνθρώπου ἰδιότητες· αἱ δ' εὐγενέστεραι σελίδες τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος εἶναι αἱ εὐγενέστεραι σελίδες τῆς πολιτικῆς αὐτῆς ἱστορίας. Ὅλοι οἱ μεγάλοι ἱστορικοὶ σταθμοὶ τῆς προόδου τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἀποτελοῦσι τὸ ἐξοχώτατον σημεῖον τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ἀναπτύξεως, διότι ἡ πολιτεία εἶναι ἡ ἀληθεστάτη καὶ καθαρωτάτη ἔκφρασις τῆς ἀνθρωπίνης ἠθικότητος [1].

Τούτων τῶν λόγων ἕνεκα αἱ ἠθικαὶ καὶ πολιτικαὶ ἐπιστῆμαι κατέστησαν σήμερον ἓν τῶν σπουδαιοτέρων μελημάτων τῶν νεωτέρων κοινωνιῶν, καθὸ τοσαύτην ἔχουσαι σχέσιν πρὸς τὴν ἔρευναν αὐτῶν, πρὸς τὴν λύσιν τῶν ἑκάστοτε ἀναφυομένων ζητημάτων, ὧν ἡ ὀρθὴ λύσις ἐστὶν ὅρος ἀπαραίτητος τῆς λογικῆς καὶ πεφωτισμένης αὐτῶν ὑπάρξεως καὶ προόδου. Τὸ δὲ φιλοσοφικὸν δίκαιον, ἡ βάσις καὶ ὁ σύνδεσμος τῶν ἐπιστημῶν τούτων, ὑπερτέρα τυγχάνον τῆς πολιτικῆς κοινωνίας ἄποψις καὶ θεωρία, εἰσδύον μέχρι τῶν ἐγκάτων αὐτῆς, ἀνερευνᾷ τὰς πηγάς, ἀφ' ὧν ἀπορρέουσι τὰ ποικίλα ῥεύματα, τὰ διαρρέοντα τὰς διαφόρους σφαίρας αὐτῆς, ὑψοῖ τὸ πνεῦμα πρὸς τὴν αἰωνίαν ἀλήθειαν, ἀπελευθεροῖ αὐτὸ ἀπὸ πάσης πέδης οἱασδήποτε αὐθεντείας, ἱστορικῆς ἢ θρησκευτικῆς, καθιεροῖ τὰ αἰώνια δόγματα τῆς ἐλευθερίας, τῆς προσωπικότητος, τῆς φιλανθρωπίας, παντὸς γενναίου θεσμοῦ, ἐφ' οὗ ὀφείλει νὰ ἐρείδηται ἡ ἀνθρωπότης. Ἀληθῶς τὴν ὑψηλὴν αὐτῆς ἀποστολὴν δὲν ἐπέρανεν εἰσέτι ἡ ἐπιστήμη αὕτη· ὀλίγος χρόνος παρῆλθεν, ἀφ' ὅτου τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἤρξατο πράγματι ἀπολυτρούμενον ἀπὸ τοῦ δόγματος καὶ τῆς αὐθεντείας· μεγάλα δὲ προβλήματα ὑπολείπεται νὰ λυθῶσιν ἐν τῷ μέλλοντι· ἡ ἁρμονία ἐν τῇ πολιτικῇ τῆς ἀνθρωπότητος κοινωνίᾳ δὲν ἀπετελέσθη εἰσέτι. Ὁ *ἀνθρώπινος αἰών*, ὡς προήγγελλεν αὐτὸν ὁ Schiller,[2] ὁ αἰὼν τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰσότητος, ἡ ἐποχὴ τῆς ἀδελφότητος τῶν λαῶν δὲν ἐπέστη καθ' ὁλοκληρίαν· ἡ ἐπιστήμη θέλει ἐργασθῇ εἰσέτι, θέλει δρέψει πολλάκις ἀντὶ πάσης ἀμοιβῆς καὶ εὐγνωμοσύνης τὸν οἶκτον καὶ τὸν γέλωτα, θέλει ἐπικληθῇ οὐτοπικὴ καὶ ὀνειροπόλος, ἀλλ' ἐπὶ τέλους θέλει θριαμβεύσει, ἂν δὲν εἶναι ψεῦδος ἡ πρόοδος τῆς ἀνθρωπότητος, ἂν δὲν εἶναι φαντασιῶδες, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ ὑψηλῇ αὐτοῦ ἐννοίᾳ εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἠθικὸν ὄν, ἀνώτερον ἐφημέρων παθῶν καὶ αἰσθημάτων, ἐν τῷ εὐρεῖ αὐτοῦ πνεύ-

1 Den Staat ist die Wirklichkeit der sittlichen Idee. Hegel's Philosophie des Rechts, 305.

2 Unser menschiches Jahrhundert herbeizuführen haben sich — ohne es zu wissen oder zu erzielen—alle vorhergehenden Zeitalter angestrengt. Schiller's, Was heisst und zu welchem Ende studiert man Universal geschichte.

ματι περιλαμβάνον πᾶσαν ἠθικὴν τοῦ καθόλου ἀνθρωπίνου βίου ἰδέαν. Ἰδοὺ ἡ τάσις καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ἡμετέρας ἐπιστήμης, οἵα ἀνεπτύχθη καὶ ἐσχηματίσθη, οἵα ὁσημέραι διαμορφοῦται καὶ τελειοῦται ὑπὸ τῶν ἐξοχωτέρων πνευμάτων ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων χρόνων.

Ἡ ἱστορία καὶ ἡ πεῖρα ἀπέδειξαν ἤδη καὶ κατὰ θεωρίαν καὶ κατὰ πρᾶξιν, ὁπόσον μεγάλη εἶναι ἡ σημασία, ὁποία ἡ ἀποστολὴ ἐπιστήμης, σκοπὸν καὶ ἀντικείμενον ἐχούσης τὴν ἀνθρωπότητα, πράγματι τέλειον μικρόκοσμον, ὑφ' ὅσας αὕτη σχέσεις ἐμφανίζεται ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ὁπόσον μεγάλα τοῦ ἠθικοῦ αὐτῆς βίου ζητήματα ἐπελύθησαν ἐν σχετικῶς ἐλαχίστῳ χρονικῷ διαστήματι, ἰδίως ὑπὸ τὴν καθαρὰν ἐπίδρασιν τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας! Οἱ νέοι κώδικες, γνήσια πορίσματα τῆς συγχρόνου τῶν λαῶν πολιτικῆς συνειδήσεως, θεσμοθετοῦντα ὅλας ἐκείνας τὰς μεγάλας καὶ γενναίας ἀρχάς, ἃς ἀνεκήρυξεν ἤδη ἡ ἐπιστήμη, σπεύδει δὲ ὁσημέραι νὰ πραγματοποιήσῃ ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῆς πορείᾳ ἡ ἀνθρωπότης, καθίστανται τὸ νέον τῶν λαῶν εὐαγγέλιον, τὸ παλλάδιον τῆς μελλούσης αὐτῶν κοινωνικῆς δημιουργίας. Ὑπὸ τοὺς οἰωνοὺς τούτους τελεῖται σήμερον ἡ ἐπιστημονικὴ ἐργασία τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος· νέοι, ἄγνωστοι τέως ὁρίζοντες εὐρύνονται ἑκάστοτε πρὸ τῶν πόθων αὐτοῦ καὶ τῶν ἐλπίδων. Ἀπὸ τῶν ἐρειπίων τοῦ παρελθόντος, ἀπὸ τῶν συντριμμάτων τοῦ παρόντος δημιουργεῖται ἀείποτε ἀρχιτεκτονικώτερος ὁ κόσμος τοῦ μέλλοντος· εἰς τὴν δημιουργίαν δὲ ἑνὸς τοιούτου κόσμου τὸ νέον πνεῦμα προσφέρει τὴν ἐκπολιτιστικὴν αὐτοῦ συνδρομήν, ἐν πλήρει συνειδήσει τῆς ἀποστολῆς καὶ τῆς σημασίας αὐτοῦ ἐν τῇ κοινωνίᾳ.

* *
*

Διατελοῦμεν σήμερον εἰς ζύμωσιν εἰς μίαν ἀναλυτικὴν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος περίοδον. Ἡ πάλη τῶν ἰδεῶν δὲν τελεῖται ἐν τῷ ἠθικῷ τῆς κοινωνίας βίῳ ἄνευ λογικῶν ἀφορμῶν, ἐχουσῶν τὰς ῥίζας ἐν αὐτῇ τοῦ ἀνθρώπου τῇ φύσει. Ἐν τῇ συνειδήσει τῆς ἀνθρωπότητος δημιουργεῖται σήμερον εἷς νέος κόσμος, ἐγκυμονεῖται μία νέα *Σύνθεσις*. Ἡ ἡμετέρα ἱστορικὴ περίοδος, ἀνωτέρα κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν, κατὰ τὴν πνευματικὴν ἀνεξαρτησίαν πασῶν τῶν προηγουμένων περιόδων, θέλει διατυπώσει τὴν νέαν ταύτην δημιουργίαν, πληρεστέραν καὶ τελειοτέραν. Ἰδοὺ ἡ ἐργασία, περὶ ἣν ἐνασχολεῖται σήμερον ἡ πεπολιτισμένη ἀνθρωπότης. Ἐλπίσωμεν ὅτι ἡ σύγχρονος Ἑλλάς, νεκρὰ εἰσέτι ἐν τῇ σταδιοδρομίᾳ τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, *πεζὴ ἰχνεύουσα παρὰ τὸ λύδιον ἅρμα* τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐπιστήμης, δὲν θέλει ἀπολειφθῇ παντελῶς ἔξω τοῦ χώρου τῆς ἐργασίας ταύτης τοῦ πνεύματος, ξένη πρὸς τὰ αἰσθήματα, ἀδιάφορος πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰ ἰδεώδη, ὑφ' ὧν ἐμπνέεται καὶ συγκινεῖται ἡ νεωτέρα κοινωνία.

Laboremus! Ἀπὸ τοῦ μεγάρου τούτου πέπρωται ν' ἀποκαλυφθῇ τελεία, ἀριπρεπὴς ἡ νέα ἑλληνικὴ ἐπιστήμη· ὁ νεώτερος ἑλληνικὸς πολιτισμός, τὸ

ἀριστούργημα τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος, μέλλει ν' ἀνατείλῃ ὑπὸ τὸν εὔελπιν τοῦτον οὐρανὸν, ὑφ' ὃν ἐσκέφθησαν, ὑφ' ὃν εἰργάσθησαν οἱ ἀθάνατοι τῆς ἀρχαίας ἐπιστήμης ἱεροφάνται! Ἐργασθῶμεν λοιπὸν ἐν πίστει, ἐν ἀφοσιώσει, ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἀναπτύξωμεν πρὸ πάντων τὴν ἰδίαν ἡμῶν ἀτομικότητα· ἀναρριπίσωμεν τὸ πῦρ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν συνειδήσεως καὶ ἰδιορρυθμίας, τὸ ὑποβόσκον ἐν τοῖς ἰδίοις ἡμῶν στήθεσι, μὴ θερμαινώμεθα ἁπλῶς ἐν πυρᾷ ξένῃ· μὴ ὁδηγώμεθα ἐν τῇ ἐκπολιτιστικῇ ὁδῷ τῆς νέας ἡμῶν ἀναβιώσεως ἀκρίτως ὑπὸ τοῦ φωτὸς ξένης ἐπιστήμης· ἔχωμεν ὑπόδειγμα τὴν ἀρχαίαν τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἱστορίαν, ἐν πεποιθήσει πρεσβεύοντες, ὅτι μέγα ἔθνος εἶναι μόνον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἔχει πίστιν εἰς τὴν ἠθικότητα, ἀφοσίωσιν εἰς τὴν ἰδέαν, ἐνθουσιασμὸν εἰς τὴν πρόοδον, καὶ τότε θέλουσιν ἀνατείλει ἡμέραι ἔξοχοι ἐν τῷ βίῳ ἡμῶν, καὶ τότε ἡ νέα Ἑλλὰς ἐπαξίως θέλει συνεχίσει τὴν ἀρχαίαν.

Ὄχι, δὲν εἶναι ποιητικὴ οὐτοπία, δὲν εἶναι φιλοπατρίας πόθος ἡ ἀναγέννησις τῆς Ἑλλάδος, οὐδὲ στιγμιαῖον σφάλμα ἑνὸς ἰδεώδους τῆς διπλωματίας. Εἶναι ἱστορικὴ ἀνάγκη ἡ ἀναβίωσις τοῦ ἑλληνισμοῦ· ἡ συνεργασία αὐτοῦ ἐν τῇ ἐκπολιτιστικῇ σταδιοδρομίᾳ τοῦ πνεύματος εἶναι εἷς ὅρος τῆς καθόλου ἀνθρωπίνης προόδου· οὐδὲν τελεῖται ἄνευ ἀποχρῶντος λόγου, ἄνευ σκοποῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ· τὸ ἔθνος, τὸ ὁποῖον παρέσχε τὰς εὐγενεστάτας τῶν εὐεργεσιῶν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, τὸ ὁποῖον χθὲς εἰσέτι ἀνεγεννήθη μετὰ τοσαύτης ζωῆς καὶ εὐρωστίας, κινῆσαν εἰς θαυμασμὸν καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀντιπάλους του, δὲν πρόκειται νὰ διαδραματίσῃ ἄφωνον, ἄδοξον πρόσωπον ἐν τῷ πολυκυμάντῳ δράματι τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας . . . . Καὶ σήμερον, ὅτε εὐοίωνοι διοσημεῖαι προαναγγέλλονται ἐν τῷ ὁρίζοντι τοῦ ἑλληνικοῦ μέλλοντος, ὁσημέραι ὁρατώτεραι καθιστάμεναι, σήμερον εἶναι καιρὸς μείζονος πίστεως, συντονωτέρας ἀφοσιώσεως καὶ ἐργασίας. Δὲν αἰσθάνεσθε τὴν στιγμὴν ταύτην μίαν μυστικὴν προαίσθησιν τοῦ μέλλοντος, ἕνα παλμὸν κρύφιον; . . . . Δὲν ἔπληξε τὴν καρδίαν σας ἡ κραυγὴ τῆς νέας ἑλληνικῆς ἐγέρσεως, ἡ μεμακρυσμένη κραυγὴ τῆς ἐλευθερίας, διατυπούσης εἰς τοὺς νέους τῆς Κρήτης Κορύβαντας τοὺς θεσμοὺς τῆς μεγάλης ἑλληνικῆς πολιτείας; Ἔθνος ἔχον ζῶσαν τὴν συνείδησιν τῆς ἐλευθερίας του δὲν θνήσκει. Ἤδη ἡ πατρὶς τοῦ Μίνωος ἤρξατο θεσμοθετοῦσα τοὺς νέους τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας νόμους, οὓς μετ' ὀλίγον θέλει ἀνακηρύξει εὐρυτέρους καὶ ζωηροτέρους ἡ καθολικὴ τοῦ ἐξεγειρομένου ἔθνους συνείδησις, κάλλιστα γινώσκουσα, ὅτι μόνον ὑπὸ ἐλευθερίαν ἓν ἔθνος ἀναπτύσσεται ἀρτιμελὲς καὶ εὔρωστον, ὅτι ἄνευ αὐθυποστάτου πολιτικοῦ βίου, ἄνευ ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας, οὐδεμία πρόοδος, οὐδεμία ἠθικότης δύναται ν' ἀναπτυχθῇ καὶ ὅτι αἱ μεγάλαι, αἱ ἔνδοξοι ἡμέραι ἑνὸς ἔθνους ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἐν τῇ τέχνῃ, ἐν τῷ πολιτισμῷ, εἶναι αἱ ἡμέραι τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ἐλευθερίας.

Ν. ΚΑΖΑΖΗΣ ὑφηγητής.

ΠΟΙΚΙΛΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

ΥΠΟ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Σ. ΚΟΝΤΟΥ.

§ 13.

Συμφερώτερος (*συμφορώτερος*) — *μᾶλλον συμφέρων*.

Τὸ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γλώσσῃ συνήθως λεγόμενον *συμφερώτερος* — *συμφερωτέρα* — *συμφερώτερον* παντελῶς ὑπὸ τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων ἠγνοεῖτο. Ἐν τοῖς Τοπικοῖς τοῦ Ἀριστοτέλους βιβλ. Γ', γ', 17 ἀναγινώσκεται «οἷον τοῦ *συμφέροντος* ἢ τοῦ καλοῦ ἢ τοῦ ἡδέος» καὶ μετ' ὀλίγα «πότερον ἥδιον ἢ κάλλιον ἢ *συμφερώτερον*». Ἀλλ' ὁ Ἀριστοτέλης ἔγραψεν ἀναντιλέκτως *συμφορώτερον*. Μεταβλητέον δὲ καὶ τὸ παρὰ Γαληνῷ Τόμ. Η', σελ. 454 «οὔτε εὐσχημονέστερον οὔτε τῇ χρείᾳ *συμφερώτερον*» εἰς τὸ *συμφορώτερον* καὶ τὸ ἐν Τόμ. ΙΘ', σελ. 525 «αἱ ἀλουσίαι *συμφερώτεραι*» εἰς τὸ *συμφορώτεραι*. Ἡμαρτημένον δὲ πάντως εἶνε καὶ τὸ ἐν τῷ κώδικι τοῦ Ἡσυχίου «Λωϊτήνη: *συμφερωτέρα*». Τὸ οὐδέτερον *συμφερώτερον* εὑρέθη καὶ ἐν τοῖς κώδιξι τοῦ Πολυβίου, ἀλλ' οἱ ἐκδόται ἀποκατέστησαν τὴν ἀληθῆ γραφὴν «οὐδὲν γὰρ εἶναι τούτου κάλλιον οὐδὲ *συμφορώτερον*» καὶ «ἄλλο τι *συμφορώτερον* ἢ προυργιαίτερον» (σελ. 160,24 καὶ σελ. 1195.13 Οὔλσχ. Πρβ. καὶ σελ. 194,7, καὶ σελ. 471,3 Ἔτι δὲ σελ. 1056,23). Τὸ συγκριτικὸν *συμφορώτερον* βλέπει τις παρὰ τῷ Ξενοφῶντι Ἀγησ. ϛ', 3 «ἀκινδυνότερον δὲ καὶ *συμφορώτερον* τῇ τε πόλει καὶ τοῖς συμμάχοις» καὶ Ἑλλην. ϛ', ε', 39 «*συμφορώτερόν* γε μεντἂν ὑμῖν αὐτοῖς βοηθήσαιτε» καὶ παρὰ Δίωνι τῷ Χρυσοστόμῳ Τόμ. Α', σελ. 256 «ἐπὶ κρείττω πολὺ καὶ *συμφορώτερα* ἔργα» Πρβ. σελ. 260: *ἀσυμφορώτερον*) καὶ παρ' ἄλλοις, τὸ δ' ὑπερθετικὸν *συμφορώτατον* παρὰ τῷ Ἀριστοφάνει Πλούτ. 1162 «πλούτῳ γάρ ἐστι τοῦτο *συμφορώτατον*». Πρβ. καὶ Θουκυδ. Η', 43 «ὅτῳ τρόπῳ ἄριστα καὶ *ξυμφορώτατα* ἀμφοτέροις πολεμήσεται» καὶ Ξενοφ. Κύρ. Παιδ. Ε', γ', 22 «πῶς ἂν *συμφορώτατα* χρῴμεθα τῷ φρουρίῳ» καὶ Ἑλλην. Δ', β', 10 «πῶς ἂν τὴν μάχην *συμφορώτατα* σφίσιν αὐτοῖς ποιήσαιντο», κτλ.

Τὰ παραθετικὰ τῆς μετοχῆς *συμφέρων* — *συμφέρουσα* — *συμφέρον* ἐσχηματίζοντο ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ κατὰ περίφρασιν, ὡς σαφέστατα μηνύεται ἐκ τῶν ὑποτεταγμένων παραδειγμάτων.

Ἀριστοτέλ. Ῥητορ. Α', ζ', 1 «ἐφεξῆς ἂν εἴη λεκτέον περὶ τοῦ μείζονος ἀγαθοῦ καὶ τοῦ *μᾶλλον συμφέροντος*».

Ψευδοδημοσθέν. σελ. 1442 «τὸν μέλλοντα βελτίω λέγειν καὶ *μᾶλλον συμφέρονθ'* ὑμῖν».

Ἰσοκράτ. Δ', 37 «ἢ πατριωτέραν — ἢ *μᾶλλον συμφέρουσαν* τῆς τοὺς μὲν βαρβάρους ἀναστάτους ποιησάσης, κτέ.». Ε', 10 «οὐδὲ κοινοτέραν οὐδὲ *μᾶλλον* ἅπασιν ἡμῖν *συμφέρουσαν*». 17 «οἰκειοτέρας καὶ καλλίους καὶ *μᾶλλον συμφερούσας*». Ζ', 17 «οὔτε δημοτικωτέραν οὔτε τῇ πόλει *μᾶλλον συμφέρουσαν*». Η', 16 «οὔτε δικαιοτέρας εὑρήσομεν οὔτε *μᾶλλον* τῇ πόλει *συμφερούσας*». ΙΒ', 14 «οὐδὲ μείζους οὐδὲ *μᾶλλον* ἅπασιν ἡμῖν *συμφερούσας*». 147 «μηδὲ βεβαιοτέραν μηδὲ *μᾶλλον* τῷ πλήθει *συμφέρουσαν*». Πρβ. καὶ ΙΘ', 34 «πῶς ἂν τις ἄμεινον ἢ *μᾶλλον συμφερόντως* περὶ τῶν αὑτοῦ πραγμάτων ἐβουλεύσατο;» Ἔτι δὲ ΙΕ', 78 «οὐ μὴν περὶ ἀχρηστοτέρων οὐδ' *ἧττον* τῇ πόλει *συμφερόντων*».

Δί. Χρυσόστ. Τόμ. Β', σελ. 71 «τῶν πυρῶν καὶ τῶν κριθῶν ἀμείνων τροφὴ καὶ *μᾶλλον συμφέρουσα*».

Καὶ τῶν ἄλλων δὲ μετοχῶν τοῦ ἐνεστῶτος χρόνου τῶν τ' ἐνεργητικῶν καὶ τῶν παθητικῶν τὰ παραθετικὰ περιφραστικῶς ἀείποτε ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐξεφέροντο, οἷον *μᾶλλον πρέπων* — *μάλιστα πρέπων*, *μᾶλλον ἁρμόττων* — *μάλιστα ἁρμόττων*, *μᾶλλον δυνάμενος* — *μάλιστα δυνάμενος*, *μᾶλλον ὁμολογούμενος*—*μάλιστα ὁμολογούμενος*, κτλ.

Ἰσοκράτ. ΙΒ', 27 «οὐδέποτ' ἂν εὑρεθῆναι νομίζω διατριβὰς ὠφελιμωτέρας τούτων οὐδὲ *μᾶλλον πρεπούσας*». ΙΕ', 77 «τίς ἂν πολιτικώτερος καὶ *μᾶλλον πρέπων* τῇ πόλει κτέ.;». Διον. Ἁλικαρν. π. Ἰσοκρ. 7 «ἢ βελτίους ἢ ἀληθεστέρους ἢ *μᾶλλον πρέποντας* φιλοσοφίᾳ». Θεμίστ. σελ. 79, δ' «πολὺ θειότερον καὶ *πρέποντα μᾶλλον*». Πρβ. καὶ Δημόκρ. 244 Μουλλ. «κυνῶδες γὰρ τοῦτο καὶ θηρίῳ *μᾶλλον* ἢ ἀνθρώπῳ *πρέπον*». Τοῦ ἐπιρρήματος *πρεπόντως* μετὰ τοῦ *μᾶλλον* χρῆσις εὑρίσκεται ἐν τῷ Οἰκονομικῷ τοῦ Ξενοφῶντος Ι', 12 «καθαρωτέρα οὖσα *πρεπόντως* τε *μᾶλλον* ἠμφιεσμένη».

Πλάτ. Πολιτ. σελ. 274, ϐ' «περὶ δ' ἀνθρώπων βραχύτερα καὶ *μᾶλλον προσήκοντα*». Δί. Χρυσόστ. Τόμ. Α', σελ. 110 «ὑπόθεσιν σπουδαιοτέραν ἢ σοὶ *μᾶλλον προσήκουσαν*». Πρβ. καὶ Θεμίστ. σελ. 37, δ'.

Ἰσοκράτ. Ε', 155 «βελτίω τούτων καὶ *μᾶλλον ἁρμόττοντα* τοῖς ὑπάρχουσι». ΙΕ', 302 «πολὺ γὰρ καλλίω δόξαν ἐκείνων κτώμενοι τῇ πόλει τυγχάνουσι καὶ *μᾶλλον ἁρμόττουσαν*».

Ἰσοκράτ. Η', 145 «τοῖς δὲ νεωτέροις καὶ *μᾶλλον ἀκμάζουσιν* ἐγὼ παραινῶ καὶ παρακελεύομαι».

Ἀριστοτέλ. Πολιτ. ϛ', ε', 13 «ἰδίᾳ δὲ ταῖς σχολαστικωτέραις καὶ *μᾶλλον εὐημερούσαις* πόλεσιν».

Δί. Χρυσόστ. Τόμ. Β', σελ. 197 «εἰς ἕτερον μετέστη τὸ μεῖζον ἢ *μᾶλλον εὐθενοῦν*».

Πλούταρχ. Νικ. 19 «πολὺ ῥωμαλεωτέρους Γυλίππου καὶ *μᾶλλον κομῶντας*».

Διοσκορίδ. Τόμ. Α', σελ. 299 «καὶ εὐστομαχώτερον καὶ *μᾶλλον* διὰ τὸ εἶναι ὥριμον *ἀρωματίζον*».

Γαλην. Τόμ. Ζ', σελ. 552 «ἑλκώδη δὲ αἴσθησιν ἐμποιοῦσιν οἱ τούτων δακνωδέστεροι, φρίκην δὲ οἱ τούτων *μᾶλλον δάκνοντες*».

Γαλην. Τόμ. Η', σελ. 475 «σκληροτέρους καὶ *μᾶλλον ἐμπρίοντας* καὶ μικροτέρους τοὺς σφυγμοὺς ἐργάζεται». Πρβ. καὶ Τόμ. Θ', σελ. 163 καὶ σελ. 167.

Γαλην. Τόμ. Η', σελ. 845 «καὶ τάχ' ἂν τινι δόξειε τοῦτ' εὐλογώτερον εἶναι καὶ τῇ χρείᾳ *μᾶλλον ὁμολογοῦν*».

Γαλην. Τόμ. ΙΑ', σελ. 747 «ἀλλὰ τοῖς δριμυτέροις τε ἅμα καὶ *μᾶλλον θερμαίνουσιν*».

Γεωπον. Β', ϛ', 34 «ὅσῳ δὲ *μᾶλλον βρίθοντα* καὶ χλωρότερα».

Ἡρῳδιαν. Ἱστορ. Α', ϛ', 5 «ἀλλὰ τὰ ἐνταῦθα προυργιαίτερα ὄντα καὶ *μᾶλλον ἐπείγοντα* ἐπέχει τὴν ἐπιθυμίαν».

Πλάτ. Νόμ. σελ. 663, δ' «τούτου ψεῦδος λυσιτελέστερον ἂν ἐψεύσατό ποτε καὶ *δυνάμενον μᾶλλον* ποιεῖν κτέ.» (Πρβ. καὶ Ἱππ. Ἐλ. σελ. 376, α'). Ἰσοκράτ. ΙΕ', 47 «πολὺ σοφωτέρους καὶ βελτίους καὶ *μᾶλλον* ὠφελεῖν *δυναμένους*». Φίλων Τόμ. ϛ', σελ. 149 «χαλεπώτερον ἢ *μᾶλλον* ἀπελέγξαι τὴν ἐν τῇ ψυχῇ δυσγένειαν *δυνάμενον*».

Ξενοφ. Ἀναβ. Γ', β', 30 «πολὺ δὲ τοὺς ἀρχομένους εὐτακτοτέρους καὶ *πειθομένους μᾶλλον* τοῖς ἄρχουσι νῦν ἢ πρόσθεν».

Ἰσοκράτ. Γ', 27 «πολὺ τούτου συντομώτερος καὶ *μᾶλλον ὁμολογούμενος* ὁ λόγος ἐστίν».

Θεόφραστ. Αἰτ. Φυτ. Α', ιϛ', 2 «μικροπυρηνότερον *ἀνυγραινόμενόν* τε *μᾶλλον*». Πρβ. καὶ ϛ', ιδ' 5 «λεπτοτέρου καὶ ξηροτέρου καὶ *διαπνεομένου μᾶλλον*».

Φίλων Τόμ. Β', σελ. 303 «θεωρητικοῦ γὰρ τίς ἀμείνων βίος ἢ *μᾶλλον οἰκειούμενος* λογικῷ;»

Ἀλέξ. Ἀφροδ. Προβλ. Α', 148 «ποικιλωτέρα καὶ τεχνικωτέρα καὶ διδαχῆς *μᾶλλον δεομένη*».

Ἰσοκράτ. Β', 2 «καλλίστην δωρεὰν καὶ χρησιμωτάτην καὶ *μάλιστα πρέπουσαν*». Γ', 10 «καλλίστους ἡγοῦμαι καὶ βασιλικωτάτους καὶ *μάλιστα πρέποντας*». Ψευδαριστοτέλ. π. Κόσμ. 1 «ἀλλὰ καὶ συγγενεστάτην ἑαυτῇ καὶ *μάλιστα πρέπουσαν* ἐνόμισεν εἶναι τὴν ἐκείνων μάθησιν». Πολύβ. ΚΒ' ε', 7 «τῇ μὲν γὰρ αὐτῶν πατρίδι δοκεῖν τοῦτο κάλλιστον εἶναι καὶ *μάλιστα πρέπον* Ῥωμαίοις». Πρβ. καὶ Γαλην. Τόμ. Δ', σελ. 26 καὶ Εὐσέβ. Κωνσταντ. Δ', μβ', 1.

Θεόφραστ. π. Ὀσμ. 14 «τοῦτο γὰρ χρονιώτατον καὶ ἅμα πρὸς τὴν χρείαν

μάλισθ' ἁρμόττον». Διον. Ἁλικαρν. Ῥωμ. Ἀρχ. σελ. 2128 «τοὺς κρατίστους νόμους καὶ *μάλιστα* τοῖς ἡμετέροις *ἁρμόττοντας* βίοις».

Πρόκλ. Διάδ. σελ. 260,2 Τεῦβν. «τὸ καθόλου καταφατικὸν ταῖς ἐπιστήμαις ἐστὶ *μάλιστα προσῆκον*».

Ἀριστοτ. Ζῷ. Ἱστορ. Δ', α', 15 «ἐν μὲν τὸ *μάλιστ' ἐπιπολάζον* καὶ μέγιστον αὐτῶν».

Διον. Ἁλικ. Ῥωμ. Ἀρχ. σελ. 2098 «τῶν ἀνδρειοτάτων τε καὶ *μάλιστα* ἐν τῇ πόλει τότ' *ἀνθούντων*». Πρβ. καὶ π. Λεκτ. Δημοσθ. Δειν. 39 «συγγραφέων δὲ λαμπρότατός τε καὶ *μάλιστα* τῶν ἄλλων *κατορθῶν* περὶ ταύτην τὴν ἰδέαν Θουκυδίδης».

Ἀρριαν. Ἐπικτ. Διατρ. Γ', β', 3 «τούτων κυριώτατος καὶ *μάλιστα ἐπείγων* ἐστὶν ὁ περὶ τὰ πάθη».

Ἄλεξ. παρ' Ἀθην. σελ. 562, ς':

εἰ δεῖ γε πρῶτον μὲν στρατευτικωτάτους
εἶναι πονεῖν τε *δυναμένους* τοῖς σώμασι
μάλιστα προσεδρεύειν τ' ἀρίστους τῷ πόθῳ.

Γαλην. Τόμ. Β', σελ. 207 «ὡς οἰκειότατόν τε καὶ *μάλιστα* τρέφειν *δυνάμενον*». Τόμ. Γ', σελ. 767 «τὸ γὰρ ἰσχυρότατον ἐν αὐτοῖς καὶ *μάλιστα* στηρίζειν αὐτὰ καὶ σκέπειν *δυνάμενον* ὁ χιτὼν οὗτός ἐστιν».

Ἀριστοτέλ. Ζῷ. Ἱστορ. ς', κα', 2 «τὸ δὲ *μάλισθ' ὁμολογούμενον* διετεῖς».

Θεόφραστ. Φυτ. Ἱστορ. Η', θ', 2 «ἰσχυρότατον καὶ *μάλιστα καρπιζόμενον*».

Λέγεται δὲ καὶ «τούτου γένοιτ' ἄν τις σχετλιώτερος ἄνθρωπος ἢ *μᾶλλον* ἑκὼν τὰ δίκαι' ἀγνοεῖν *προσποιούμενος*;» παρὰ Δημοσθένει σελ. 874, 36 καὶ «ἡγοῦνται τούτου Ἄτλαντα ἄν ποτε ἰσχυρότερον καὶ ἀθανατώτερον καὶ *μᾶλλον* ἅπαντα *ξυνέχοντα* ἐξευρεῖν» παρὰ Πλάτωνι Φαίδ. σελ. 99, γ'. Πρβ. καὶ Φίλων. Τόμ. Β', σελ. 275 «τούτων δὲ τί ἂν γένοιτο ἐπιληπτότερον ἢ *μᾶλλον* ὑπὸ τῆς ἀληθείας *ἐλεγχόμενον*;». Τὸ ἐν τοῖς Τοπικοῖς τοῦ Ἀριστοτέλους ς', ιδ', 5 «ἐὰν γὰρ φαίνηται βελτίων καὶ *μᾶλλον δηλῶν* τὸ ὁριζόμενον» ἔχεται ὁμοίας ἐννοίας τῷ *δηλωτικώτερος* (ἢ *παραστατικώτερος*) *τοῦ ὁριζομένου*, ὡς τὸ ἐν ταῖς Κατηγορίαις Θ', 5 «τοὺς ἐντιμοτέρους καὶ *μᾶλλον ἀγαπωμένους* ὑπ' αὐτῶν» εἶνε ἰσοδύναμον τῷ *ἀγαπητοτέρους* ἢ *προσφιλεστέρους αὐτοῖς* (*αὑτοῖς*). Πρβ. καὶ Ξενοφ. Ἀναβ. Α', θ', 29 «καὶ οὗτοι μέντοι οἱ *μάλιστα* ὑπ' αὐτοῦ *ἀγαπώμενοι*». Παρὰ Θεοφράστῳ Φυτ. Ἱστορ. Δ', ια', 11 φέρεται «σαρκωδέστατος δὲ πάντων καὶ *μάλιστα* κάμψιν *δεχόμενος*», ὅπερ δύναται κάλλιστα νὰ μεταληφθῇ εἰς τὸ *κάμψεως δεκτικώτατος* (ἢ *ἐπιδεκτικώτατος*). Ἐν τῷ περὶ Ὀσμῶν 19—20 ἀδιαφόρως

εἶνε παρειλημμένα ὑπὸ τοῦ Θεοφράστου τὸ *δεκτικώτατον* καὶ *μάλιστα δεκτικὸν* καὶ τὸ *μάλιστα δεχόμενον*. Πρβ. καὶ Διοσκορίδ. Τόμ. Α', σελ. 757 «δηκτικώτερος μέντοι καὶ *μᾶλλον στύφων* οὗτος ὑπάρχει», ἤγουν *στυπτικώτερος*, καὶ Ἀθήν. σελ. 69, ϛ' «ἡ δὲ τρυφερωτέρα θρῖδαξ εὐστομαχωτέρα καὶ *μᾶλλον ὕπνον ποιοῦσα*», τουτέστιν *ὑπνωτικωτέρα*.

Τὸ *νοῦν μᾶλλον ἔχον* καὶ τὸ *νουνεχέστερον* σημαίνουσιν ὅλως τὸ αὐτό, οἷον Πλάτ. Συμποσ. σελ. 181, γ' «τὸ φύσει ἐρρωμενέστερον καὶ *νοῦν μᾶλλον ἔχον* ἀγαπῶντες». Πρβ. καὶ Μένανδρ. παρὰ Στοβ. Ἀνθολ. ϟΗ', 8:

> ἅπαντα τὰ ζῷ' ἐστὶ μακαριώτερα
> καὶ *νοῦν ἔχοντα μᾶλλον* ἀνθρώπου πολύ.

τουτέστι *καὶ νουνεχέστερα τοῦ ἀνθρώπου πολύ*. Παρατηρητέον δ' ὅμως ὅτι τὸ ἐπίθετον *νουνεχής* ἦτο ἄγνωστον τοῖς δοκίμοις (Πρβ. Λόγ. Ἑρμῆν Τόμ. Α', σελ. 314).

Ὡς δὲ λέγεται *πλατυτέρα οὖσα*, οὕτω καὶ *μᾶλλον ἔχουσα πλάτος*, οἷον Θεόφραστ. Φυτ. Ἱστορ. Δ', ϛ', 7 «τῆς δὲ δρυὸς σκολιωτέρα καὶ *μᾶλλον ἔχουσα πλάτος*». Πρβ. καὶ Ἰσοκράτ. Ἐπιστ. ϛ', 5 «πολὺ καλλίους ἑτέρας ἂν εὗρον καὶ *μᾶλλον λόγον ἐχούσας*» (= εὐλογωτέρας).

Τὸ ἐκ μετοχῆς ἐσχηματισμένον ἐπίρρημα *ὄντως* συνωνυμεῖ τῷ *ἀληθῶς*, μεθ' οὗ καὶ εὑρίσκεται συνημμένον παρὰ Πλάτωνι Σοφιστ. σελ. 263, δ' «ὄντως τε καὶ ἀληθῶς». Εἶπε δ' ὁ Πλάτων καὶ «*μᾶλλον ὄντως* τε καὶ ἀληθεστέρως» Πολιτ. σελ. 585, ε'.

§ 14

Ἐγρηγορὼς μᾶλλον, *μᾶλλον ἀφεστηκώς*, κτλ. *ἀπηλλαγμένος μᾶλλον*, *μᾶλλον γεγυμνασμένος*, *μᾶλλον ἀπονενοημένος*, κτλ. *μάλιστα πεπαιδευμένος*, κτλ.

Οὐ μόνον δὲ τοῦ ἐνεστῶτος ἀλλὰ καὶ τοῦ παρακειμένου αἱ μετοχαὶ αἵ τ' ἐνεργητικαὶ καὶ αἱ παθητικαὶ πλὴν ὀλιγίστων, περὶ ὧν ἐποιησάμεθα λόγον ἐν τοῖς ἔμπροσθεν (§ 11 καὶ § 12), κατὰ περίφρασιν ἐν τοῖς παραθετικοῖς ἐσχηματίζοντο, οἷον *ἐγρηγορὼς μᾶλλον*, *μᾶλλον ἀφεστηκώς*, κτλ. *ἀπηλλαγμένος μᾶλλον*, *μᾶλλον γεγυμνασμένος*, κτλ. *μάλιστα πεπαιδευμένος*, κτλ.

Ξενοφ. π. Ἱππ. Α', 9 «καὶ μὴν τῷ ἐξόφθαλμος εἶναι *ἐγρηγορὼς μᾶλλον* φαίνεται τοῦ κοιλοφθάλμου». Ζ', 10 «ἢν μὲν κυφαγωγότερος ᾖ ὁ ἵππος — ἢν δὲ *μᾶλλον ἀνακεκυφώς*».

Ἀριστοτέλ. Ζῴ. Ἱστορ. Ε', ζ', 2 «τὸ δ' ἐπικάλυμμα μεῖζόν ἐστι τὸ τῆς

θηλείας καὶ *μᾶλλον ἀφεστηκὸς* καὶ συνηρεφέστερον». Μετεωρ. Β', ε', 9 «τὰ *μᾶλλον πεπηγότα* πλείονος δεῖται θερμότητος».

Θεόφραστ. Φυτ. Ἱστορ. Γ', θ', 4 «καὶ αὐχμωδέστερα καὶ *πεφρικότα μᾶλλον*». Γ', θ', 5 «ἔτι δὲ καὶ τὸν κῶνον ἐλάττω φέρει καὶ *πεφρικότα μᾶλλον*». ς', ϐ', 6 «τὸ μὲν γὰρ θῆλυ λεπτοφυλλότερον καὶ *ξυνεστηκὸς μᾶλλον*». Φυτ. Αἰτ. Δ', ιγ', 2 «τῷ ξηρότερα ποιεῖν καὶ πυκνότερα καὶ *ξυνεστηκότα μᾶλλον*». Πρϐ. καὶ Ἱπποκρατ. Τόμ. Γ', σελ. 364 «ὁ δ' ἀπόπατος σμικρότερός τε καὶ *ξυνεστηκὼς μᾶλλον* ἂν τούτῳ γένοιτο».

Χρησμ. παρὰ Διογ. Λαερτ. Α', 30 καὶ 106:

σοῦ *μᾶλλον* πραπίδεσσιν *ἀρηρότα* πευκαλίμῃσι.

Ἡρόδ. Α', 61 «ἐὸν καὶ δεξιώτερον καὶ εὐηθείης ἠλιθίου *ἀπηλλαγμένον μᾶλλον*». Η', 62 «λέγων *μᾶλλον ἐπεστραμμένα*».

Πλάτ. Νόμ. σελ. 816, α' «καὶ κοσμιώτερος μὲν ὢν πρός τε ἀνδρείαν *μᾶλλον γεγυμνασμένος*». Φαίδ. σελ. 111, γ' «τοὺς μὲν βαθυτέρους καὶ *ἀναπεπταμένους μᾶλλον*». Φαίδρ. σελ. 230, α' «εἴτε τι θηρίον τυγχάνω Τυφῶνος πολυπλοκώτερον καὶ *μᾶλλον ἐπιτεθυμμένον* εἴτε ἡμερώτερόν τε καὶ ἁπλούστερον ζῷον».

Ξενοφ. Κύρ. Παιδ. Β', ϐ', 33 «τοσούτῳ μείζω καὶ *ἐκπεπληγμένον μᾶλλον* τὸν φόϐον κέκτηνται». Ἑλλην. Δ', η', 22 «*μᾶλλόν τε συντεταγμένος* καὶ ἐγχειρητικώτερος στρατηγός». Ὁ Δοϐραῖος εἴκασε *συντεταμένος*, ὅπερ ἐνέκρινε καὶ ὁ Δινδόρφιος ἐν τῇ Τεϋϐνηρείῳ τῶν Ἑλληνικῶν ἐκδόσει (1870, σελ. XXV).

Δημοσθέν. σελ. 363,69 «πῶς ἂν ἄνθρωποι κακίους ἢ *μᾶλλον ἀπονενοημένοι* τούτων γένοιντο;»

Ἀριστοτέλ. Ῥητορ. Γ', ϐ', 13 «ἔστι γὰρ ἄλλο ἄλλου κυριώτερον καὶ *ὡμοιωμένον μᾶλλον* καὶ οἰκειότερον».

Θεόφραστ. Φυτ. Ἱστορ. Γ', θ', 3 «καὶ βραχύτερον καὶ *ἐπεστραμμένον μᾶλλον* καὶ δυσεργότερον» (Πρϐ. καὶ 6). ς', ϐ', 5 «τὸ μὲν γὰρ ἔχει ποῶδες τὸ φύλλον καὶ *μᾶλλον ἐπικεχαραγμένον*» (Πρϐ. τὸ μετ' ὀλίγα κείμενον *ἐπικεχαραγμένον ἧττον*). Φυτ. Αἰτ. Β', ις', 6 «ἀτακτοτέραν γὰρ καὶ *μᾶλλον ξυγκεχυμένην* εἰκὸς εἶναι ταύτην τὴν φύσιν». Πρϐ. καὶ π. Ἀνέμ. 3.

Ἱπποκράτ. Τόμ. Γ', σελ. 365 «ὀξύτερός τ' ἂν εἴη καὶ *λελυμένος μᾶλλον*».

Πλούταρχ. Θεμιστ. 21 «πολὺ δ' ἀσελγεστέρᾳ καὶ *ἀναπεπταμένῃ μᾶλλον* εἰς τὸν Θεμιστοκλέα κέχρηται βλασφημίᾳ».

Αἰλιαν. π. Ζῴ. Θ', 24 «οὐκοῦν ὑποκρύψας ἑαυτὸν ἐν τοῖς θολερωτέροις τε καὶ ἰλύος *μᾶλλον πεπληρωμένοις* ἡσυχάζει».

Δί. Χρυσόστ. Τόμ. Α', σελ. 166 «ὁ δὲ τρίτος ἀμφοτέρων ἐπιφανέστερός τε καὶ *μᾶλλον τεταραγμένος*». Πρϐ. καὶ Τόμ. Β', σελ. 61.

Φίλων Τόμ. Α', σελ. 153 «ἔστι δέ τις τελεώτερος καὶ *μᾶλλον κεκαθαρμένος* νοῦς».

Θεμίστ. Παραφρ. Τόμ. Β', σελ. 121 Τεϋβν. «ἀπὸ τῶν λειοτέρων καὶ λεπτοτέρων καὶ *μᾶλλον τεταμένων* ὀξύτερος ἦχος ἀποτελεῖται». Πρβ. καὶ Τόμ. Α', σελ. 47,6.

Διοσκορίδ. Τόμ. Α', σελ. 400 «ἰσχνότερα δὲ τὰ πρὸς ἄκρῳ τῷ καυλῷ καὶ *μᾶλλον ἐπεσχισμένα*». σελ. 491 «τραχύτερα δὲ καὶ μείζονα καὶ *μᾶλλον ἐσχισμένα*».

Γαλην. Τόμ. ΙΒ', σελ. 852 «εὐτονωτέρας τε καὶ *μᾶλλον ἐσφιγμένας*». Τόμ. ΙΗ', α', σελ. 228 «τὸ κατὰ τὴν θάλψιν *ἐπιτεταμένον μᾶλλον*» καὶ «τὸ *ἐπιτεταμένον μᾶλλον* κατὰ τὴν ποιότητα τὴν λευκὴν» καὶ «ἀποκρίνασθαι ἔστιν ὀρθῶς τὸ *μᾶλλον κεχυμένον*» (Πρβ. καὶ σελ. 229 καὶ σελ. 232). Τόμ. ΙΗ'; β', σελ. 862 «εὔλογον οὖν ἔδοξέ μοι *μᾶλλον ἐκτεταμένον* σχηματίζειν τὸ σκέλος ἐφ' ὧν εἴθισται πλείστῳ χρόνῳ τοῦτο ἔχειν τὸ σχῆμα, καθάπερ καὶ *ἧττον ἐκτεταμένον* ἐφ' ὧν δι' ὅλης ἡμέρας κέκλιται».

Πάππ. 'Αλεξ. Συναγ. σελ. 270,16 «ποικιλωτέραν ἔχουσαι τὴν γένεσιν καὶ *βεβιασμένην μᾶλλον*». 'Εν σελ. 54,19 ἀναγινώσκεται «ποικιλωτέραν καὶ *βεβιασμένην* ἔχουσαι τὴν γένεσιν». 'Αλλ' ἴσως ἐξέπεσε τὸ *μᾶλλον*, ὡς ἐν τῷ Λεξικῷ τοῦ Φωτίου σελ. 149,17 «Κατηρεφέστερον: *κατεστεγασμένον* ἢ κατώτερον ἐστεγασμένον». Πρβ. 'Ησύχ. «Κατηρεφέστερον: *κατεστεγασμένον μᾶλλον*».

'Αλέξ. 'Αφροδ. εἰς 'Αριστοτ. τὰ μετὰ τὰ Φυσ. σελ. 140,2 «ἀλλὰ καὶ ἀκριβεστάτην καὶ *μάλιστα εἰδυῖαν*».

Δί. Χρυσόστ. Τόμ. Α', σελ. 151 «τοῦτον σοφώτατον καὶ *μάλιστα πεπαιδευμένον*».

'Ιάμβλιχ. π. Μυστηρ. σελ. 112 Παρθ. «τὸ ἀληθέστατον αὐτοῦ καὶ δυνατώτατον καὶ *μάλιστα τεταγμένον*».

Γαλην. Τόμ. ΙΗ', α', σελ. 229 «τὸ *μάλιστα τεταμένον* κατὰ τὴν θάλψιν». Πρβ. καὶ σελ. 230. 232. 233.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον λέγεται «πρὸς μὲν ἐνίας ὀδυρτικωτέρως καὶ *συνεστηκότως μᾶλλον*» ('Αριστοτ. Πολιτ. Η', ε', 8), ἀνθ' οὗ ὁ Μαδβίγιος εἴκασε *συντετηκότως* (**Adversar.** Τόμ. Α', σελ. 470), καὶ «πρὸς τὰ τοιαῦτα *πεφυλαγμένως μᾶλλον* τῶν ἄλλων ἔχοντες» ('Ισοκράτ. π. Εἰρ. 97) καὶ «ὥστε τῇ ὑστεραίᾳ Κῦρος ἐπορεύετο *ἠμελημένως μᾶλλον*» καὶ «ὡς οἷόν τε *μάλιστα πεφυλαγμένως*» (Ξενοφ. 'Αναβ. Α', ζ', 19 καὶ Β', δ', 24. Πρβ. καὶ Οἰκονομ. Ζ', 18) καὶ «καθαρώτερον καὶ *διακεκριμένως μᾶλλον*» ('Ιουλιαν. σελ. 164, δ') καὶ «ἀλλ', ὅπερ ἠξίου, *μάλιστα πεφροντισμένως*» ('Ιώσηπ. 'Αρχαιολ. ΙΕ', β', 7), κτλ.

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΑΠΑ ΡΩΜΗΣ ΛΕΟΝΤΟΣ ΤΟΥ Ι'[1]

(1475—1521)

Ὁ πάπας Ἰούλιος ὁ Β' ἀπέθανε μηνὶ Φεβρουαρίῳ τοῦ 1513 «τέλειος κύριος τῶν περιπετειῶν τοῦ κόσμου»; ὡς ἔγραφεν Ἑνετὸς πρεσβευτής, καταλιπὼν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὴν κοσμικὴν δυναστείαν ἐπὶ τῆς Ἰταλίας καὶ τὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τῆς Χερσονήσου ἀπὸ Πλακεντίας μέχρι Ταρρακίνης, πεποιθὼς ὅτι τὸ ἔργον αὐτοῦ ἦν καλὸν καὶ στερεόν, καὶ ὅτι, τῶν Γάλλων τέλος ἐκδιωχθέντων πέραν τῶν Ἄλπεων, τῆς Ἑνετικῆς Δημοκρατίας συντριβείσης ὑπὸ τῆς ἐν Καμεράκῳ (Kambrai) συμμαχίας, τῶν Μεδιολάνων αὖθις ὑποτεταγμένων ὑπὸ τοὺς Σφόρζα, καὶ τῆς Φλωρεντίας τεθείσης αὖθις ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν Μεδίκων, ἡ Ῥώμη παρὰ τῶν Αὐτοκρατορικῶν καὶ Ἱσπανικῶν ὅπλων προστατευομένη, ἐγένετο τοῦ λοιποῦ πολιτικὸν κέντρον τῆς χριστιανωσύνης. «Σήμερον αὐτὸς ὁ τῆς Γαλλίας Βασιλεύς, ἔλεγεν ὁ Μακιαβέλλης, αἰδεῖται τὴν δύναμιν τοῦ ὑπερτάτου ἱεράρχου». Ἐκεῖνος δὲ ὃν ἐπωνόμαζον οἱ σύγχρονοι *φοβερὸν Πάπαν*, καίτοι ἐκπορθῶν πόλεις φέρων περικεφαλαίαν καὶ ξίφος ἐν τῇ δεξιᾷ, οὐδὲν ἧττον πολυμέριμνος ἦν τῶν ἀκολασιῶν καὶ τῶν καταχρήσεων τῶν διαφθειρουσῶν τὴν Ἐκκλησίαν. Ἴσως δὲ καὶ τεταραγμένος περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ διαδόχου αὐτοῦ, εἶχεν ἀναθεματίσει τοὺς σιμωνιακοὺς κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν Παπῶν. Ὁ θάνατος ὅμως ἐξαίφνης τὸν προσέβαλεν ἐν τῇ ἐπάρσει ὑπερφιάλου ὑπερηφανίας, καὶ ἡ πρώτη τῶν Καρδινάλεων φροντὶς ἅμα τῇ ἐνάρξει τῆς Συνόδου ἦτο τὸ νὰ ψηφίσωσιν ὅτι αἱ πρόσοδοι καὶ τὰ ἀξιώματα τοῦ μέλλοντος Ὑπάτου Ἀρχιερέως ἔμελλον νὰ διαμερισθῶσι μεταξὺ τῶν ἐκλογέων αὐτοῦ· ὅθεν ἦσαν ἕτοιμοι νὰ ἐκλέξωσι τὸν πλουσιώτατον συγχρόνως δὲ καὶ μετριώτατον ἐκ τῶν Συνοδικῶν, τὸν

1 Λέων ὁ Ι' (Ἰωάννης ὁ ἐκ Μεδίκων) υἱὸς Λαυρεντίου τοῦ ἐκ Μεδίκων ἐγεννήθη ἐν Φλωρεντίᾳ τῷ 1475 καὶ ἀπέθανε τῷ 1521. Ἐχειροτονήθη καρδινάλις 13 ἐτῶν καὶ ἐξελέγη πάπας τῷ 1313. Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ συνέβησαν σπουδαῖα πολιτικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ γεγονότα καὶ προώδευσαν αἱ τέχναι. Ἀπέστειλε πανταχοῦ τῆς χριστιανωσύνης συγχωροχάρτια, πωλῶν τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν καὶ ὁρίσας τὰ εἰσπραχθησόμενα εἰς δαπάνην σταυροφορίας κατὰ τῶν Τούρκων, ἀλλ' ἔπειτα ἐδαπάνησεν αὐτὰ πρὸς ἀποπεράτωσιν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Πέτρου. Τὰ δὲ συγχωροχάρτια ταῦτα ἐγένοντο, ὡς γνωστόν, αἰτία τῶν ἐρίδων ἐξ ὧν προῆλθεν ἡ Μεταρρύθμισις τοῦ Μαρτίνου Λουθήρου, ὃν ὁ Λέων ἀφώρισε μὲν τῷ 1520, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσε καὶ νὰ καταπνίξῃ τὴν αἵρεσιν αὐτοῦ. Ὁ Πάπας οὗτος ἐπροστάτευσε πάσῃ δυνάμει, τὰς τέχνας τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας, ἀνίδρυσε τὸ ἐν Ῥώμῃ Πανεπιστήμιον, ἐξέδοτο ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ ἵδρυσε τὴν λεγομένην Λαυρεντιανὴν Βιβλιοθήκην. Ἐπ' αὐτοῦ ἤκμασεν ὁ Ἀριόστος, ὁ Μακιαβέλλης, ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος, ὁ Ῥαφαὴλ, ὁ Ἀνδρέας Σάρτος, ὁ Ἰούλιος Ῥωμαῖος κλπ, κλπ., ὥστε δικαίως ὁ αἰὼν αὐτοῦ ἐπωνομάσθη Αἰὼν Λέοντος τοῦ Ι'.

Ραφαὴλ Ῥιάριον, ἀνεψιὸν τοῦ Σέξτου Δ'· ἀλλὰ χάρις εἰς τὰς διαπραγματεύσεις τῶν νεωτέρων Καρδινάλεων, ἐπιθυμούντων νὰ ἔχωσι πάπαν φιλελεύθερον καὶ εἰρηνικόν, αἱ ψῆφοι ἀπεδόθησαν εἰς Καρδινάλιν ἄγοντα τὸ ὄγδοον καὶ τριακοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του, Ἰωάννην τὸν ἐκ Μεδίκων, υἱὸν Λαυρεντίου τοῦ Μεγαλοπρεποῦς, Λέοντα Ι' μετονομασθέντα. Οὗτος δὲ ἦτο τότε ἁπλοῦς διάκονος· ἐχειροτονήθη ἱερεὺς τῇ 15 Μαρτίου, τῇ 17 ἐπίσκοπος, τῇ 19 πρώτην φορὰν ἐλειτούργησεν, ἐδέξατο τὴν τιάραν καὶ ηὐλόγησε τὸν λαὸν ὡς ἀρχιερεύς. Τῇ 11 Ἀπριλίου, Λέων ὁ Ι' ἀναβὰς τὸν αὐτὸν ἀραβικὸν ἵππον, ὃν μετεχειρίσθη κατὰ τὴν μάχην τῆς Ῥαβέννης, καθ' ἣν ἐπολέμησε χάριν Ἰουλίου τοῦ Β' κατὰ τῶν Γάλλων, καὶ παραπεμπόμενος ὑπὸ τῶν Καρδινάλεων καὶ τῶν ξένων πρέσβεων περιῆλθε τὴν πόλιν ἐν μεγάλῃ πομπῇ καὶ παρατάξει, μετέβη εἰς τὸν Ἅγιον Ἰωάννην τοῦ Λατερανοῦ, ἔνθα εὗρε τριακοσίας χιλιάδας χρυσῶν συναχθέντων παρὰ τοῦ προκατόχου του, ἅπερ ἔσπευσε νὰ καταδαπανήσῃ εἰς πανηγύρεις καὶ εἰς θεάματα. Πρὸς τούτοις, ὡς ἀγαθὸς συγγενής, ἔδωκε μετά τινας ἡμέρας τὸν ἀρχιερατικὸν θρόνον τῆς Φλωρεντίας μετὰ τοῦ ἐρυθροῦ πίλου τῷ ἐξαδέλφῳ αὐτοῦ Ἰουλίῳ, τῷ μέλλοντι Κλήμεντι Ζ', συγχρόνως δὲ ὁ Ἱλαρὸς Βιββιένας καὶ εἰκοσαέτης ἔγγονος τοῦ Ἰννοκεντίου Η' ὑψώθησαν εἰς τὸ Καρδιναλικὸν ἀξίωμα.

Ἀπ' ἀρχῆς τῆς νέας βασιλείας σμικρότατον νέφος ἐφαίνετο εἰς τὸν ὁρίζοντα, ἤτοι ἡ ἐν Φλωρεντίᾳ τεκταινομένη κατὰ τῶν Μεδίκων συνωμοσία, ἐν ᾗ σκαιῶς περιεπλάκη καὶ ὁ φρόνιμος Μακιαβέλλης μικρὸν πρὸ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Λέοντος. Ὁ ἐξ ἀπορρήτων γραμματεὺς ἐξέπεσε τῆς τοῦ ἄρχοντος εὐνοίας, ἐδέθη τοὺς πόδας ἔχων καὶ ἐξ στροφὰς σχοινίου περὶ τοὺς ὤμους, καὶ εἰς βασάνους παρεδόθη· ὁ Βόσκολης καὶ ὁ Καππόνης, ὡς ἀρχηγοὶ τῆς συνωμοσίας, ὑπέστησαν τὴν κεφαλικὴν ποινήν. Δύω μοναχοί, παραμυθούμενοι αὐτοὺς κατὰ τὴν τελευταίαν νύκτα, ἀνέμνησαν αὐτοὺς μετὰ παρρησίας ἀξίας τοῦ ἐπαναστάτου Σαβοναρόλα[1] τὴν ἑξῆς γνώμην τοῦ ἁγίου Θωμᾶ.[2] «Ἐὰν τύραννος ἄρχῃ διὰ τῆς βίας καὶ παρὰ τὴν βούλησιν τοῦ λαοῦ, ἔξεστιν αὐτὸν ἀποκτεῖναι καὶ χάριτος ἄξιοί εἰσιν οἱ κατ' αὐτοῦ συνωμοσίαν ποιοῦντες». Πλὴν ὁ νέος Ποντίφιξ κατεφρόνει τῶν μοναχῶν, καὶ ἡ λαμπρότης τῆς ἀναγορεύσεώς του ἀπέκρυψε τὰ σημεῖα τὰ προαναγγέλλοντα τὴν θύελλαν, ἧς προῃσθάνθη τοὺς κινδύνους Ἀλέξανδρος ὁ ϛ' καὶ ἣν Ἰούλιος ὁ Β' ηὐκαίρησε ν' ἀποτρέψῃ.

1 Ἱερώνυμος Σαβοναρόλας (1452—1498) ἐκ Φερράρας δεινὸς ἱεροκῆρυξ καὶ ἐπαναστάτης κατὰ τοῦ οἴκου τῶν Μεδίκων καεὶς ὡς αἱρετικός, ἀφ' οὗ ἐκ φανατισμοῦ εἶχε καύσει τὰ ποιήματα τοῦ Δάντου τοῦ Πετράρχου καὶ τοῦ Βοκακκίου. Σώζονται πολλὰ θρησκευτικὰ καὶ πολιτικὰ αὐτοῦ συγγράμματα. Ἔβλεπε δὲ συχνάκις καὶ ὀπτασίας ἃς ἐν ἰδίῳ συγγράμματι περιγράφει.

2 Ὁ ἅγιος Θωμᾶς d'Aquin (1227—1274) διάσημος θεολόγος, ἐπέχων ἐν τῇ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ τὸν τόπον τοῦ ἡμετέρου ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ (676—754) τοῦ πρώτου ἐφαρμόσαντος εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς Θεολογίας τὴν λογικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους.

Α'

Ἐὰν ἡ Σύνοδος μόνον σκοπὸν εἶχε νὰ θέσῃ ἀρχηγὸν τῆς Ἐκκλησίας εὐπατρίδην λόγιον καὶ εὔνουν, βεβαίως ἡ ἐκλογὴ τοῦ Λέοντος ἦτο ἐκ τῶν ἐπιτυχεστάτων. Μέλος τῆς ἰσχυροτάτης ἐν Ἰταλίᾳ οἰκογενείας, ἐκ παιδικῆς ἡλικίας ἦτο συνειθισμένος εἰς τὰς βιωτικὰς τιμάς. Ὀκταέτης ὢν εἶχε λάβει παρὰ Λουδοβίκου τοῦ ΙΑ' τῆς Γαλλίας τὴν ἀρχιεπισκοπὴν τοῦ Ἀκυισγράνου, μόλις δὲ τρισκαιδεκαέτης ἐγένετο καρδινάλις, κανονικὸς τῶν μητροπόλεων Φλωρεντίας, Φιεζόλων καὶ Ἀρρητίου, ἐπιστάτης τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Καρμινιάνου, Γιογγόλη, Ἁγίου Ἰωάννου, Ἁγίου Πέτρου, Ἁγίου Μαρκελλίνου (Karminano, Giogoli, San Giovanni del val d' Arno, San Pietro di Casale, San Marcillino de Cecchiano), ἔξαρχος τοῦ Μοντεβάρχη, ψάλτης τοῦ ἐν Φλωρεντίᾳ ἁγίου Ἀντωνίου, προστάτης τοῦ Πράτου, ἀββᾶς τοῦ Μοντεκασσίνου, τοῦ πρώτου τῆς Ἰταλίας μοναστηρίου καὶ δεκαπέντε ἄλλων. Τὰ ποικίλα ταῦτα καὶ ὑψηλὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα οὐχ ἧττον οὐδὲν πνευματικὸν καθῆκον ἐπέβαλλον τῷ ἐφήβῳ Καρδινάλει. Ὅθεν ἠδύνατο ἐν πλήρει σχολῇ νὰ διδαχθῇ τὰ Ἑλληνικὰ παρὰ τοῦ ἰταλοῦ Πολιτιανοῦ, Δημητρίου τοῦ Χαλκοκονδύλου τοῦ Ἀθηναίου καὶ Πέτρου τοῦ Αἰγινήτου, τὰ ἀρχαῖα καὶ τὰ νεώτερα γράμματα παρὰ τοῦ Βερνάρδου Μιχελώτζη καὶ Βιββιένα, τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰς ἐπιστήμας παρὰ τοῦ Μαρσιλίου Φικίνου [1] καὶ τοῦ Πίκου Μιρανδούλου.[2] Οὕτως ἐκτήσατο σπουδὴν πρὸς τὰ ὡραῖα καὶ τὰ καλά, ἔτι δὲ μᾶλλον ἐπεξεργαζόμενος τὰς πλουσίας καλλιτεχνικὰς συλλογὰς τοῦ πατρός του, μεταξὺ τῶν εἰκόνων καὶ τῶν ἀγαλμάτων τῶν πατρικῶν μεγάρων καὶ ἀγροκηπίων. Ἐξῳκειώθη τῇ ἐλαφρᾷ ποιήσει ἀκούων Διονυσιακὰ ᾄσματα καὶ ὀρχηστικὰς ᾠδάς, ὧν αὐτὸς ὁ Λαυρέντιος συνέγραφε τὰς λέξεις. Ὁ Φίλιππος Δέκιος καὶ Βαρθολομαῖος Σοτζίνης ἐμύησαν αὐτὸν τήν τε κανονικὴν καὶ ἀστικὴν δικονομίαν· μετὰ πάθους συγχρόνως ἐπεδίδετο εἰς τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις, καὶ ἀνήλισκεν ἔφιππος εἰς τὴν θήραν ὅσον ὑπέκλεπτε τῇ σπουδῇ καιρόν. Ἐπί τινα χρόνον ἠσχολήθη περὶ τὴν θεολογίαν, καὶ δεκαοκταέτης ὢν ἔλαβε παρὰ τῆς ἐν Πίσῃ

1 Marsilio Ficino ἐκ Φλωρεντίας (1433—1499) φιλόσοφος κάτοχος τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ φιλοσοφίας. Εἶνε δὲ ὁ πρῶτος μεταφράσας εἰς τὴν λατινικὴν τὸν Πλάτωνα, ὃν τοσοῦτον ἐλάτρευεν, ὥστε ἤθελε καὶ ἐπ' ἐκκλησίας νὰ κηρύττωνται αἱ πλατωνικαὶ διδασκαλίαι.

2 Picus Mirandulus ἐκ Μοδένης (1463—1494) διάσημος ἐπὶ πολυμαθείᾳ καὶ προώρῳ ἀναπτύξει τῶν διανοητικῶν δυνάμεων. Δεκαέτης ἤδη ἐξεῖχε πάντων τῶν ἐν Ἰταλίᾳ συγχρόνων ῥητόρων καὶ ποιητῶν. Ἐπὶ ἑπταετίαν ἐσπούδασε πάσας τὰς ἐπιστήμας ἐν τοῖς ἰταλικοῖς καὶ γαλλικοῖς Πανεπιστημίοις. Ἐλθὼν δ' εἰς Ῥώμην τριῶν καὶ εἴκοσιν ἐτῶν νέος τῷ 1486 διεκήρυξεν ὅτι δύναται νὰ λύσῃ οἷον δήποτε ζήτημα καὶ πρὸς τοῦτο ἐδημοσίευσεν 900 προτάσεις, ὧν ὅμως 13 κατηγγέλθησαν ὑπὸ τῶν φθονερῶν ὡς αἱρετικαὶ καὶ κατεδικάσθησαν ὑπὸ τοῦ πάπα. Τότε δὲ κατέφυγεν εἰς Γαλλίαν καὶ ἔπειτα εἰς Φλωρεντίαν καταγινόμενος περὶ μόνην τὴν θρησκείαν καὶ τὴν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν καὶ ἀπέθανε 31 ἐτῶν.

Ἀκαδημείας τὸν βαθμὸν Διδάκτορος. Μακραὶ περιηγήσεις τῆς Γερμανίας, τῶν Φλανδριῶν καὶ τῆς Γαλλίας μετὰ ἕνδεκα νέων εὐπατριδῶν, ἄγνωστος ἐν Ῥώμῃ διατριβὴ περὶ τὰ τέλη τῆς ἀρχῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ ς', καὶ ἡ στρατιωτικὴ δίαιτα παρὰ τοῖς στρατοῖς τοῦ Πάπα Ἰουλίου τοῦ Β', διεπαίδευσαν τὸν νέον εὐπατρίδην, εἰς ὃν ἡ Τύχη ἐπεφύλαττε τὸν θρόνον Γρηγορίου τοῦ Ζ' καὶ Βονιφατίου τοῦ Η'.

Μόλις ἐν τῇ ἀποστολικῇ ἕδρᾳ καθεσθείς, ὁ Λέων ἐθεώρησεν ἑαυτὸν ἀρκούντως ἰσχυρὸν ὅπως ἀφεθῇ εἰς τὸ χαλεπὸν πάθος, τὸ πρὸ εἰκοσαετίας περίπου βασανίζον τὴν Παπωσύνην, τουτέστι εἰς τὸν νεποτισμόν. «Σκοπῶμεν τὰ παρόντα καρποῦσθαι, συχνάκις ἔλεγε τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ Ἰουλιανῷ, καὶ τοὺς περὶ ἡμᾶς εὐεργετεῖν», μὴ ἀρκούμενος δὲ νὰ ἄρχῃ τῆς Φλωρεντίας διὰ τῆς οἰκογενείας του, ἐπωφθαλμία ὑπὲρ αὐτῆς τῇ δυναστείᾳ τῶν Μεδιολάνων ὡς καὶ τῷ βασιλείῳ τῆς Νεαπόλεως. Ἐσκέφθη πρὸς τούτοις νὰ καθιδρύσῃ βασίλειον τοσκανικὸν διὰ τὸν ἀνεψιόν του Λαυρέντιον, καὶ διὰ τὸν Ἰούλιον δυναστείαν ἐν Μοδένῃ, Πάρμᾳ, Πλακεντίᾳ καὶ Ῥηγίῳ· ἐσκέφθη προσέτι νὰ δώσῃ εἰς συγγενῆ του καὶ αὐτὸ τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα. Ταῦτα πάντα τὰ σχέδια, διὰ προπετοῦς, ἀστάτου καὶ πανούργου πολιτικῆς ἐπιδιωκόμενα, ἐκ νέου ἔρριψαν τὴν Ἰταλίαν εἰς δυσχερεῖς περιπλοκάς, καὶ χάριν οἰκογενειακῆς φιλοτιμίας ὁ Λέων ἐπέσυρεν ἐπὶ τοῦ παπικοῦ κράτους σπουδαιοτάτους κινδύνους. Οὕτως ἀνεχώρει πολὺ πέρα τοῦ Ἰουλίου Β', ὅστις μόνον ἐπολέμησε πρὸς δόξαν τῆς Ἐκκλησίας, πέρα ἔτι καὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ ς', ὅστις τοὐλάχιστον ἀπήλλαξε τὴν Ἰταλίαν τῶν τυράννων της. Ὁ Λέων ἐκ νέου κατέπιπτεν εἰς τὴν σκανδαλώδη καὶ γεροντικὴν ἐκείνην πολιτικὴν Σέξτου τοῦ Δ'. Οὐδὲν ἧττον ἀνελάμβανε τοὺς τοῦ προκατόχου του σκοπούς, καὶ ἐν ἑνὶ συνέχεε τὰ δύω κυριώτατα σχέδια αὐτοῦ, τὴν ὑποδούλωσιν τῆς Ἑνετικῆς πολιτείας καὶ τὴν ταπείνωσιν τῆς Γαλλίας. Ἐρειδόμενος τῇ συμμαχίᾳ τῆς Γερμανίας, τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ἱσπανίας, ἐν Νοβάρᾳ ἀντέταξεν Ἑλβετικὸν στρατὸν κατὰ τῶν Γάλλων καὶ ἐνῷ οἱ Ἄγγλοι εἰσέβαλλον εἰς τὴν βόρειον Γαλλίαν, εἰσήλασαν οἱ Ἱσπανοὶ διὰ τῆς Γουυέννης καὶ οἱ Ἑλβετοὶ διὰ τῆς Βουργουνδίας· τὰ παπικὰ στρατεύματα εἰσέδυσαν μέχρι τῶν Ἑνετικῶν τενάγων, αἱ σφαῖραι τοῦ ἀντιβασιλέως τῆς Νεαπόλεως Ῥαιμόνδου Καρδόνα ἐπυρπόλησαν τὴν πλουσιωτάτην τῆς πόλεως συνοικίαν, καὶ μετὰ φρίκης ἠκούσθη ὅτι στρατηγός, ὑποτελὴς μὲν τῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πατρὸς μισθοδοτούμενος, ἐξέκοπτε τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὸν λιχανὸν τῶν κατοίκων τῆς Φριούλης. Ἡ Ἰταλία ὑπὸ τοῦ Πάπα προδοθεῖσα, ἀκωλύτως διαρπαζομένη ὑπὸ τῶν Ἑλβετῶν, ὑπομένουσα τὰς τῶν Ἱσπανῶν ὠμότητας, ἐπιμόνως πρὸς τὴν Γαλλίαν ἀπέβλεπεν, ἥτις ἅπαξ ἤδη ἐπὶ Καρόλου τοῦ Η' εἶχεν αὐτὴν ἐλευθερώσει ἐπί τινας ἡμέρας τοῦ ζυγοῦ τῶν Μεδίκων. Πλὴν Λουδοβῖκος ὁ ΙΒ', δυσχεραίνων τὸν πόλεμον, ὑπεῖκε ταῖς δεξιαῖς τοῦ Πάπα φιλοφροσύναις, φοβουμένου τὰς ἀπειλὰς τοῦ Σουλτάνου Σελήμ, διὸ καὶ προσπαθοῦντος ἵνα τοὺς χριστιανοὺς

Βασιλεῖς ἀλλήλοις διαλλάξῃ. Ἡ Ἰταλία τοῦ λοιποῦ ἐφαίνετο οὖσα ἁπλοῦν κτῆμα τῶν Μεδίκων, ὅτε ἀνέβη ἐπὶ τὸν θρόνον Φραγκῖσκος ὁ Α',ἔδοξε δὲ τῷ χριστιανικωτάτῳ βασιλεῖ νὰ κατάρξηται τῆς βασιλείας του ἐκτελῶν κεφάλαιον ἱπποτικοῦ μυθιστορήματος, συνάμα δὲ νὰ καταρρήξῃ τὰ δεσμὰ τῆς ὡραίας αἰχμαλώτιδος, καίπερ κατακτώμενος τὴν πλουσίαν τῶν Μεδιολάνων ἡγεμονίαν. Ἐξεστράτευσε λοιπὸν μετὰ τῆς ἀπρονοήτου ὁρμῆς ἀληθοῦς ἱππότου μυθικῆς ἱστορίας, καὶ διαλαθὼν τὴν στρατηγίαν τῶν Ἑλβετῶν, φυλασσόντων πάσας τὰς πορευσίμους τῶν Ἄλπεων διόδους, ἔβαλε τὸ πεζικὸν καὶ τὸ βαρὺ πυροβολικόν του διὰ μέσου τῶν βράχων, τῶν κρημνῶν καὶ τῶν παγετωδῶν χαραδρῶν τοῦ στενοῦ τῆς Ἀργεντιέρης,ἐντὸς δὲ τεσσάρων ἡμερῶν διὰ τῆς ὑπονόμου, παρὰ τοὺς κρημνούς, ἐπὶ ὀλισθηρῶν δοκῶν ὑπὲρ τὰ χάσματα,τῶν πυροβόλων καταβιβαζομένων καὶ ἀνελκυομένων διὰ κάλων,ὁ γαλλικὸς στρατὸς,συγκείμενος ἐκ τεσσαρακοντακισχιλίων ἀνδρῶν,ἀλλὰ ψιλὸς ἐπισιτίων, διῆλθεν, ἔφθασεν εἰς τὰς πηγὰς τοῦ Πάδου, καὶ τρέψας εἰς φυγὴν τὸν μέγαν στρατηγὸν Πρόσπερον Κολόνναν, ἐν ἀρίστῳ καταληφθέντα, βοηθείᾳ ἐμπείρου στρατηγήματος τῶν Ἐνετῶν, ἐπορεύθη πρὸς τὰ Μεδιόλανα, καὶ ἐστρατοπέδευσεν ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ Μαρινιάνου. Οἱ ἱσπανοὶ καὶ οἱ παπικοὶ ἐδίσταζον, ἕτοιμοι νὰ ἐπανακάμψωσιν· ἀλλ' εἰκοσακισχίλιοι Ἑλβετοί, σπεύσαντες ἀπὸ τοῦ Ἁγίου Γοθάρδου προσῆλθον παρὰ τὰ Μεδιόλανα πρὸς δεκακισχιλίους ὁμογενεῖς, οἷς ὁ ἔξαρχος Καρδινάλις τῆς Σιὼν ἐνέπνεε τὴν μανίαν τῆς μάχης. —«Θέλω, ἔκραζε, νὰ βάψω τὰς χεῖρας ἐν τῷ αἵματι τῶν Γάλλων». Τῇ 13 7βρίου 1499 ἤρξατο ἡ μάχη, διαρκέσασα ἐπὶ δύω ἡμέρας· τὴν μὲν πρώτην ὁ Βασιλεὺς Φραγκῖσκος καὶ ὁ Κοντόσταβλος Βουρβῶνος, καίπερ τρὶς παραινεθέντες, κατελήφθησαν ἐξαίφνης ὑπὸ τῶν πολεμίων, καὶ ὁ Φραγκῖσκος μόλις ἔσχε τὸν καιρὸν νὰ προχειρισθῇ ἱππότης ὑπὸ τοῦ Βαϋάρδου καὶ νὰ ἀναπηδήσῃ ἐπὶ τὸν ἵππον· τὴν ἡμέραν ταύτην ἡ μάχη ἐφαίνετο ἀπολεσθεῖσα καὶ ἄνευ τοῦ πεζικοῦ καὶ τῆς ἐνεργείας τοῦ πυροβολικοῦ, οἱ Γάλλοι ἔμελλον νὰ καταστραφῶσιν· ὁ Καρδινάλις τῆς Σιὼν ἔπεμψεν εἰς Ῥώμην πρῶτον ταχυδρόμον, καὶ ὁ Πάπας ἀμέσως διέταξε ν' ἀνάψωσιν ἐπινίκια πυρά. Πλὴν μετὰ τὴν δύσιν τῆς σελήνης, ἐνῷ ἐν τῷ πεδίῳ ἐσήμαινον αἱ σάλπιγγες τοῦ Οὐρῆ καὶ τοῦ Οὔντερβαλδ, οἱ παλαιοὶ τοῦ Φραγκίσκου στρατηγοὶ ἤλλαξαν ἐν σιωπῇ τὰς θέσεις τοῦ πυροβολικοῦ, καὶ πάλιν ἔταξαν τὸν στρατὸν ὀπίσω τῶν πυροβόλων· πρωίας δὲ γενομένης 72 χαλκᾶ στόματα ἐξερράγησαν ἐπὶ τῶν ἐκπεπληγμένων Ἑλβετῶν, οἵτινες κατὰ πρῶτον ὀλίγον ὑπεχώρησαν,ἀλλ' ἔπειτα ὥρμησαν κατὰ τῶν πυροβόλων καὶ κατασυνετρίβησαν. Κατὰ τὴν δεκάτην ὥραν τῆς πρωίας μακρόθεν ἠκούσθη ὁ τῶν Ἐνετῶν πολεμιστήριος ἀλαλαγμός : San Marco ! San Marco ! Ἦτο δὲ τὸ ἱππικὸν τῆς Δημοκρατίας, ὅπερ ἔτρεχε καθ' ὅλην τὴν νύκτα,καταλιπὸν ὀπίσω τὸ πεζικὸν τοῦ ἁγίου Μάρκου. Τότε οἱ Ἑλβετοὶ διαλελυμένοι, δεδεκατευμένοι, ἀπολέσαντες δεκακισχιλίους ἐκ τῶν ἰδίων ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, *ὠπισθοδρόμησαν* πρὸς τὰ

Μεδιόλανα, ἀλλ' ὑπερηφάνως καὶ βάδην· τὴν ἐπαύριον ὅμως φιλοφρόνως ἐδέχθησαν τὸν χρυσὸν τοῦ Γάλλου μονάρχου, καὶ ἀνέλαβον τὴν ὁδὸν τῶν ὀρέων των, διὰ παντὸς ἐκπεσόντες τῆς ἀρχαίας αὐτῶν στρατιωτικῆς εὐκλείας.

Αἱ φωταψίαι δὲν εἶχον εἰσέτι σβεσθῆ ἐν Ῥώμῃ ὅτε ὁ Ἑνετὸς πρεσβευτὴς μετέβη λίαν πρωΐ εἰς τὸ Βατικανόν, καὶ παρίστατο τῷ Πάπᾳ προσδραμόντι ἡμιγύμνῳ· «Ἡ ὑμετέρα ἁγιότης, εἶπεν, ἐχθὲς ἔδωκέ μοι πικρὰν καὶ ψευδῆ ἀγγελίαν· ἐγὼ νῦν φέρω αὐτῇ ἀληθῆ καὶ αἰσίαν. Οἱ Ἑλβετοὶ κατετροπώθησαν!» Τότε ἔδειξεν αὐτῷ γράμματα παρὰ τοῦ Δανδόλου, οὗ τὸν χαρακτῆρα καλῶς ἐγίνωσκε ὁ Λέων. «Τί θὰ γείνωμεν, ἀνέκραξεν οὗτος περίφοβος;» — «Κύριε πρεσβευτά, θὰ ἴδωμεν τί μέλλει νὰ πράξῃ ὁ χριστιανικώτατος Βασιλεύς, καὶ ἐν χερσὶν αὐτοῦ θὰ παραδοθῶμεν, αἰτούμενοι ἔλεος». Ὁ Ἑνετὸς ἀπήντησεν· «ἅγιε Πάτερ, ὑμεῖς δὲν θέλετε ὑποστῆ τὴν ἐλαχίστην ζημίαν· ὁ χριστιανικώτατος βασιλεὺς δὲν εἶναι ὁ πρωτότοκος υἱὸς τῆς Ἐκκλησίας;» Ἐν τούτοις ὁ καιρὸς κατεπείγει· ὁ Φραγκῖσκος ἠδύνατο, ὡς εἰς στρατιωτικὸν περίπατον πορευόμενος, ν' ἁρπάσῃ τὴν Τοσκάνην, νὰ διώξῃ τοὺς Μεδίκους τῆς Φλωρεντίας καὶ νὰ εἰσέλθῃ εἰς Ῥώμην δι' ἧς πύλης εἰσήλασε καὶ ὁ Κάρολος ὁ Η'. «Τότε ἦτο κύριος τῆς Ἰταλίας», ὡς γράφει συγγραφεύς τις. Ὁ Λέων εἰς τὴν ἀνάγκην ὑπείκων καὶ ἐνώπιον τοῦ νικητοῦ ἐταπείνωσε τὸ ἀρχιερατικὸν ἀξίωμα, διὸ παρὰ τὴν γνώμην τῶν Καρδινάλεων προέβη πρὸς τὴν Βονωνίαν, ἔνθα ἔμελλε νὰ εὕρῃ τὸν Γάλλον μονάρχην.

Ὁ πάπας θριαμβευτικῶς εἰσῆλθεν εἰς τὴν Φλωρεντίαν· ἅπασα ἡ πόλις ἦν κεκοσμημένη δι' ἀνθέων καὶ περιπετασμάτων· παραπεμπόμενος ὑπὸ ἑκατὸν νεανιῶν ἐκ τῶν διασημοτάτων οἰκογενειῶν, καὶ ὑπὸ οὐρανὸν βασταζόμενον παρὰ τοῦ δημάρχου, ὁ Πάπας ἔφιππος καὶ τὴν τιάραν ἐστεμμένος, ἀνέβη εἰς τὴν Μητρόπολιν, καὶ ἔκλινε τὸ γόνυ πρὸ τοῦ αὐτοῦ θυσιαστηρίου, ἐξ οὗ εἶχεν ἀποσπασθῆ ὁ Σαβοναρόλας· ἡμέρας δέ τινας ἀνεπαύθη ἐν τῇ μονῇ τῆς Θεοτόκου (Maria Novilla), δακρυρροῶν ἐπεσκέφθη τὸν τάφον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τοῦ Μεγαλοπρεποῦς καὶ παρῆν ἐν τῷ μεγάρῳ τοῦ Βερνάρδου Ὀρικκελλαρίου [1] διδασκομένου δράματός τινος τοῦ Τρισίνου.[2] Τέλος ἀνέλαβε τὴν πορείαν, καὶ εἰσῆλθεν οὐχὶ ἀμέριμνος εἰς τὴν ἀγρίαν Βονωνίαν ἐν μέσῳ πλήθους ἀπειλητικοῦ, κραυγάζοντος ἐνώπιόν του, αἰνιττομένου τὰ οἰκόσημα τῶν ἀρχαίων τῆς πόλεως δεσποτῶν, τῶν Βεντιβόλλιων: Serra! Serra! Ἡ πρώτη συνέντευξις τῶν δύω ἡγεμόνων παρεσκευάσθη ἐν τῷ μεγάρῳ τῆς πόλεως κατὰ τοὺς τύπους τῆς αὐστηροτάτης ἐθιμοταξίας. Ὁ πάπας καθήμενος, ἔχων ἅπαντας

1 Bern. Oricellarius ἐκ Φλωρεντίας (1449—1514) σύμμαχος τῶν Μεδίκων διάσημος ὡς προστάτης τῶν λογίων καὶ κτήτωρ μεγαλοπρεπῶν κήπων (οἵτινες καὶ νῦν ἔτι λέγονται Orti Oricellarii) ἐν οἷς συνήρχοντο οἱ Νεοπλατωνικοί. Ἔγραψε περὶ Ῥώμης κλπ.

2 Γεώργιος Trissino ποιητὴς ἰταλὸς (1478—1550) ἐκ Βικεντίας. Γνωστὸς τὴν σήμερον μόνον ὡς πρῶτος ποιήσας τακτικὴν τραγῳδίαν τὴν Σοφονίσβην καὶ ἐκ τῶν πρώτων μεταχειρισθεὶς ἀνομοιοκαταλήκτους στίχους.

τἀρχιερατικὰ κοσμήματα, περιέμενε τὸν βασιλέα. Πλὴν ἡ ὁρμὴ τῶν Γάλλων εὐπατριδῶν παρ' ὀλίγον ν' ἀνατρέψῃ τὰ τῆς πομπῆς· ὁ Πάπας καὶ οἱ Καρδινάλεις, τεταραγμένοι εἶδον συγκεχυμένως προστρέχοντας μέγαν ὅμιλον εὐθύμων καὶ ζωηρῶν νέων εὐπατριδῶν, οὓς ἐπειρᾶτο ὁ Φραγκῖσκος νὰ διαθέσῃ· ἐπὶ τέλους ἠδυνήθη οὗτος νὰ κάμψῃ τὸν γόνυ, νὰ φιλήσῃ τὸν πόδα, εἶτα δὲ τὴν παρειὰν τῆς αὐτοῦ ἁγιότητος, καὶ κατόπιν αὐτοῦ οἱ περὶ αὐτόν. Γηραιὸς ὅμως ἀξιωματικὸς ὑπὸ τοῦ πλήθους κωλυόμενος νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ Πάπα, πόρρωθεν ἐφώνησεν· «Εὐλόγησόν με, ἅγιε πάτερ, διότι εἰμὶ μέγας ἁμαρτωλός, δεινῶς πολεμήσας κατὰ τοῦ προκατόχου σου Ἰουλίου». Ὁ Βασιλεὺς αἰσχυνθεὶς διὰ τὸ ἄτοπον τοῦτο προσφώνημα, εἶπε τῷ Πάπᾳ· «Τῇ ἀληθείᾳ Ἰούλιος ὁ Β´ ἦτο φοβερὸς πολεμιστής, καὶ ἧττον ἱεράρχης ἢ στρατηγός». Ὁ δὲ Λέων μειδιῶν ηὐλόγησε τὸν πολιὸν μαχητὴν τοῦ Μαρινιάνου.

Ὁ Λαυρέντιος ἔλεγε περὶ τῶν τριῶν υἱῶν του· «Ὁ Ἰουλιανὸς εἶναι ἀγαθὸς καὶ ἄνευ πονηρίας, ὁ Πέτρος ἄφρων, καὶ ὁ Ἰωάννης σοφός». Ὁ σοφὸς λοιπὸν εὐκόλως ὑπερίσχυσε τοῦ νικητοῦ του, καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Γαλλίας, ἀπολέσασα τὴν αὐτονομίαν αὐτῆς ἀπέτισεν οὕτω τὸν φόρον τῆς διαλλαγῆς. Τότε ἀπὸ τῶν κανονικῶν συνεδρίων ἀφῃρέθη τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν τοὺς ἐπισκόπους καὶ τοὺς ἡγουμένους, ὧν ἡ ἀνάδειξις ἀπενεμήθη τῇ βασιλείᾳ· ἐξ ἄλλου δὲ ὁ Πάπας ἔλαβε δι' ἑαυτὸν τὰς προσόδους τῶν χηρευουσῶν ἐπισκοπῶν· ἀπέδιδε μὲν τὴν Μόδεναν καὶ Ῥήγιον, ἀλλ' ἀπεστέρει τὸν δοῦκα τοῦ Οὐρβίνου τῶν κτήσεών του πρὸς ὄφελος τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἀνεψιοῦ, καὶ ἔπειθε τὸν γάλλον μονάρχην ν' ἀφήσῃ τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ κατακτήσῃ τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως, καὶ νὰ ὑποστρέψῃ εἰς τὰ ἴδια.

Ἤδη ὅμως καὶ αὐτὸς ὁ Φραγκῖσκος ἐπόθει τὰς λαμπρὰς ἐπὶ τοῦ Λείγηρος ἐπαύλεις του, τὰς θήρας τοῦ Φονταινεβλῶ, καὶ τὰς ἀγχίνους ὁμιλίας τῆς ἀδελφῆς του Μαργαρίτας *τῶν μαργαριτῶν*, ὡς την ὠνόμαζεν ὁ ἀδελφὸς διὰ τὴν καλλονήν της· ὅθεν ἐπανέκαμψε σύρων μεθ' ἑαυτοῦ πέραν τῶν Ἄλπεων τὸν καλλιτέχνην ἅμα καὶ ποιητὴν ἰταλὸν Λεονάρδον Βίγκη, καὶ κομίζων εἰς τὴν Γαλλίαν τὸ πνεῦμα τῆς ἰταλικῆς ἀναγεννήσεως.

Ὁ Λέων ὑπέρκορος τῆς *φιλοπολέμου* φιλοτιμίας του, ἔκρινε καλὸν ν' ἀρκεσθῇ ὢν τέλειος κύριος μόνον τῆς αὐτοῦ χώρας, καὶ ν' ἄρχῃ τῆς Τοσκάνης διὰ τῆς οἰκογενείας του· συνωμοσία δὲ κατὰ τῆς ζωῆς του παρασκευασθεῖσα ὑπὸ τῶν Καρδινάλεων Πετρούτζη, Ῥιαρίου καὶ Σαούλη, ἐχορήγησεν αὐτῷ τὴν εὐκαιρίαν νὰ καταπλήξῃ τὴν ἱερὰν σύνοδον· συγκαλέσας συνέδριον ἐν μέσῳ τῶν σωματοφυλάκων του, ἀφοῦ κατεκεραυνοβόλησε διὰ τῆς ὀργῆς του τοὺς Καρδινάλεις, ἀπήγγειλε τῶν τριῶν ἐνόχων τὴν ἔκπτωσιν τῶν ἀξιωμάτων καὶ τὸν θάνατον. Ὁ Καρδινάλις Πετρούτζης νύκτωρ ἀπήχθη εἰς τὸ δεσμωτήριον, ὁ δὲ γραμματεὺς καὶ ὁ ἰατρὸς αὐτοῦ διεσπάσθησαν· ὁ Σαούλης καὶ ὁ Ῥιάριος ἀντὶ μεγάλου ποσοῦ χρυσίου ἐλυτρώθησαν, ἀλλ' ἠναγκάσθησαν νὰ μεταναστεύσωσι· μετὰ ταῦτα, ὁ Πάπας ἐπώλησε διὰ μιᾶς

31 καρδιναλικούς πίλους· οὕτως ἐνεπλήρωσε τὸ ταμεῖόν του, συνάμα δὲ ἐξησφάλισε τὴν ἑαυτοῦ ἀρχὴν ἐν τῷ συνεδρίῳ, καὶ τὴν εὐχερῆ διαχείρισιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων· ἀμέριμνος τοῦ λοιποῦ ὡς εἰς αὐτά, ἠσχολήθη ἐν πλήρει ἀνέσει περὶ τὰς διανοητικὰς τέρψεις, γυμναζόμενος εἰς τὰ λατινικά· συνεργείᾳ δὲ τοῦ Ῥαφαὴλ ἠσχολήθη νὰ οἰκοδομήσῃ ἐπὶ τῆς εἰρηνευθείσης Ῥώμης, ὡς μεγαλοπρεπὲς τῆς παπικῆς ἰσχύος σύμβολον, τὴν Βασιλικὴν τοῦ ἁγίου Πέτρου.

Β′

Τρία ἔτη μετὰ τὴν μάχην τοῦ Μαρινιάνου κατὰ τὸ 1518, ὁ Ῥαφαὴλ ἀπείκασεν ἐν τῇ εἰκόνι τοῦ μεγάρου Πίττη τὸν Λέοντα Ι′, ὥσπερ ἡ παράδοσις τῆς Ἱστορίας ἐπιεικεστέρα, θὰ ἐπινοήσῃ πάντοτε αὐτόν, καὶ οἷον οἱ μεταγενέστεροι θὰ νοήσωσιν καὶ ἀγαπήσωσιν αὐτόν· δὲν ἔχει τὸ σκεπτικὸν καὶ τὸ σκυθρωπὸν σχῆμα τοῦ γέροντος Ἰουλίου τοῦ Β′, οἱονεὶ βεβαρημένου ὑπὸ τῶν φροντίδων, καὶ τοῦ ὁποίου ἡ ψυχὴ κινεῖ τὸ μέλλον τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Λέων ἡσύχως κάθηται πρὸ τῆς τραπέζης, πορφύρᾳ περιβεβλημένος λευκῷ δέρματι καὶ λευκῷ μεταξίνῳ ὑφάσματι θαυμασίως ὑφασμένῃ· αἱ ὡραῖαί του χεῖρες, λιπαραὶ καὶ ὡσεὶ γυναικεῖαι, ἐπίκεινται ἀνατολικῷ τάπητι· κρατεῖ διόπτραν, δι' ἧς πρὸ μικροῦ κάλλιον ἐξήταζε τοὺς λεπτοὺς χρωματισμοὺς λειτουργικῆς βίβλου, ὅλως πεποικιλμένης διὰ λαμπρῶν εἰκόνων· παρὰ τῇ βίβλῳ ὑπάρχει χρυσοῦς κωδωνίσκος εὔγλωττος μετ' ἐρυθρῶν ἀρτημάτων· κάτωθι δὲ τοῦ ἀνοικτοῦ φύλλου ἐπιφαίνονται γοτθικοῖς γράμμασιν αἱ πρῶται λέξεις τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου: *ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος* (In principio erat Verbum)· ἀνέκυψεν, εὐθὺ ἀτενίζει, ἧττον σκεπτόμενος περὶ τῶν λόγων τοῦ Εὐαγγελιστοῦ ἢ περὶ τῆς χάριτος τῶν χρυσῶν καὶ κυανῶν εἰκόνων, ἐπεμβεβλημένων ὡσεὶ πολύτιμοι λίθοι κύκλῳ τοῦ ἱεροῦ κειμένου. Ἐρασμία καὶ ἁβρὰ κεφαλή, εὐρὺ πρόσωπον, φαιδρὸν καὶ κεχρωτισμένον, δεικνύον εὐστάθειαν ἅμα δὲ καὶ πρᾳότητα· τὸ στόμα διὰ τῶν χειλέων ἐξεχόντων καὶ συνεσταλμένων, δηλοῖ τὸν φιλήδονον καὶ ἐνταυτῷ τὸν ἀγχίνουν ἄνδρα· τὸ βλέμμα εἶναι ἀνδρικὸν καὶ φιλόφρον· ἐν συνόλῳ δὲ ἡ εἰκὼν ἐμφαίνει ἀληθῆ σεμνοπρέπειαν, καὶ ἀναμιμνήσκει τὸν στίχον τοῦ Δάντου, ὃν ἡ τῶν συγχρόνων κολακεία ἔγνω ἐξευρεῖν·

A guisa di lion quando si posa

τουτέστιν: ὥσπερ λέων ὅτε κεῖται. Τοιοῦτος ἦν ὁ ἀνήρ, οὗ τὸ ὄνομα ἡ ἀρχαία κριτική, ἧττον ἐξησκημένη περὶ τὸ ἀναλυτικὸν πνεῦμα, συνέδεσε τῇ λαμπροτάτῃ ἐποχῇ τῆς τῶν γραμμάτων ἐν Ἰταλίᾳ ἀναγεννήσεως. Ἴσως ἤθελεν εἶναι νῦν καιρὸς νὰ μεταπεισθῶμεν ἀπὸ κρίσεως ἄγαν εὐνοϊκῆς τῷ Λέοντι Ι′, καὶ μὴ συνᾳδούσας τοῖς πράγμασι. Παρὰ τῷ Μιχαὴλ Ἀγγέλῳ, τῷ Μακιαβέλλῃ καὶ τῷ Ἀριόστῳ οὐδὲν ἴσχυσε, καὶ οὗτοι ἐβίωσαν πόρρω

τῆς αὐλῆς αὐτοῦ. Τὰ ἔτη τῆς βασιλείας του ἀκριβῶς ἀντίκεινται τὰ ἥκιστα γονίμῳ περιόδῳ τοῦ πρώτου, ὅστις φαίνεται τότε ὡσεὶ συντετριμμένος ὑπὸ τῶν μεγάλων προσπαθειῶν πρὸς τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ Σεξτίνου ναΐσκου, καὶ δὲν ἐμφανίζεται ἔκτοτε εἰμὴ σπανίως ἐν Ῥώμῃ. Ὁ Μακιαβέλλης, ὑποβλεπόμενος καὶ πένης, ἀληθὲς τοῦτο ὅτι συνέγραψε τὰ ἀξιολογώτερά του συγγράμματα κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Λέοντος· πλὴν αὐτὸς ὁ Πάπας ἀπέσπασε τὸν ἱστορικὸν ἀπὸ τοῦ διπλωματικοῦ του σταδίου, καὶ δὲν ἐμνήσθη αὐτοῦ ἢ τὸ 1520 ἔτος, ὅτε βουληθεὶς νὰ μεταρρυθμίσῃ τὰ τῆς Φλωρεντίας, ἐζήτησε περὶ τούτου ὑπόμνημα παρὰ τοῦ ἀρχαίου γραμματέως τῆς Δημοκρατίας. Ἡ πρώτη ἔκδοσις τοῦ *Μαινομένου Ῥολάνδου* ἐν Φερράρᾳ ἐξετυπώθη τὸ 1516, ἐξ ἧς ὁ Ἀριόστος δὲν ἠθέλησε πλέον νὰ ἐξέλθῃ· ἐν τῇ τρίτῃ σατύρᾳ του διηγεῖται τὴν εἰς Ῥώμην ὁδοιπορίαν του ἵνα χαιρετίσῃ τὸν πάπαν ὅτε ἀνηγορεύθη· ὁ ἅγιος πατὴρ *δαψιλῶς* ἠσπάσθη τὸν ποιητὴν ἐπὶ ἀμφοτέρων τῶν παρειῶν·

«La mano e poi le gote ambe mi prese,
E 'l santo bacio in ambedue mi diede».

ἀλλὰ τὸ ὅσιον τοῦτο φίλημα ἦτο ἡ μόνη ἀμοιβή του, καὶ ὁ Ἀριόστος, ἀφοῦ ἱκανὰς ἡμέρας μάτην ἀνεμίχθη περιμένων ἐν τῷ ὄχλῳ τῶν αἰτητῶν, ὑπέστρεψεν οἴκαδε ἰδίᾳ δαπάνῃ, καὶ ἀρκούντως δυσχεραίνων, πλὴν στερεῶς πεπεισμένος οὐδέποτε πλέον νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν αἰώνιον πόλιν.

Ἀληθῶς εἰπεῖν ὁ Ῥαφαὴλ ἰδίως ἀνήκει εἰς τὸν Λέοντα, οὐχὶ πλέον ὁ εὐσεβὴς καλλιτέχνης καὶ ὁ βαθὺς φροντιστὴς τῆς *Ἔριδος* καὶ τῆς *τῶν Ἀθηνῶν Σχολῆς*, ὅστις, ἐπὶ Ἰουλίου Β′ καὶ παρὰ τῷ Μιχαὴλ Ἀγγέλῳ, παρίστα τὸν αὐστηρὸν μυστικισμὸν τῶν διδασκάλων τοῦ ΙΕ′ αἰῶνος, ἀλλ' ὁ ζωγράφος τοῦ ζωηροῦ κάλλους τῶν Παναγιῶν καὶ τῶν Σιβυλλῶν, ὁ Ῥαφαὴλ ὁ πλέον ἢ κατὰ τὸ ἥμισυ ἐθνικὸς τῶν τοιχογραφιῶν τῆς Φαρνεζίνης, τῶν μωσαϊκῶν τοῦ ναΐσκου Κίζη τῆς Παλατίνης ἐπαύλεως, τοῦ λουτρῶνος τοῦ Καρδινάλεως Βιββιένα. Κάλλιον δὲ νῦν ἐνοροῦμεν, κατ' ἐμὴν γνώμην, τὸν ἴδιον, τὸν κυριώτατον, τὸν ἰδιοφυᾶ χαρακτῆρα Λέοντος τοῦ Ι′ καὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, ὅ ἐστιν τὴν εἰδωλολατρείαν. Ἐν τῇ περιπαθεῖ ταύτῃ ζητήσει ἀρχαίων χειρογράφων καὶ κειμηλίων, ἐν αὐτῇ τῇ σοφῇ ἀλληλογραφίᾳ μετὰ τοῦ Βέμβου καὶ Ἐράσμου, τοῦ Ἀνδρέου Λασκάρεως καὶ Μάρκου Μουσούρου,[1] ἐν αὐτοῖς τοῖς ἐπι-

1 P. Bembo καρδινάλις καὶ ποιητὴς ἐκ πατρικίων τῆς Ἑνετίας (1470—1547) γραμματεὺς Λέοντος τοῦ Ι′ καὶ ἔπειτα ἔφορος τῆς ἐν Ἑνετίᾳ Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης. Ὑπῆρξε δὲ ἐραστὴς καὶ τῆς διαβοήτου Λουκρητίας Βοργίας. — Desiderius Erasmus ἐκ Ῥοττερδάμης (1467—1535) εἷς τῶν σοφωτάτων λογίων τῆς ἐποχῆς του. Πρῶτος οὗτος ἐξέδοτο τὸ ἑλληνικὸν κείμενον τῆς Πτολεμαίου (Β′ μ. Χ. αἰῶνα) Γεωγραφίας καὶ ἐδίδαξε τὴν ἑλληνικὴν ἐν Ὀξωνίᾳ καὶ Κανταβριγίᾳ. Ἐκ τῶν ἔργων του μετεφράσθη εἰς τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν τὸ Μωρίας ἐγκώμιον ὑπὸ Κοσμᾶ Κοκκίδου ἐν Ἀθήναις τῷ 1864.—Ἀνδρέας Ι. Λάσκαρις ὁ Ῥυνδακηνὸς (1445—1536) ἐκ τῆς φρυγικῆς πόλεως Ῥύνδακος. Ἐλθὼν εἰς Φλωρεντίαν μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀπεστάλη ὑπὸ Λαυρεντίου τοῦ ἐκ Μεδίκων εἰς Ἑλλάδα πρὸς

στημονικοῖς ἱδρύμασι, Βιβλιοθήκαις, Ἀκαδημείαις, τυπογραφείοις, ἑλληνικαῖς σχολαῖς, πεπαιδευμένων ἕδραις, ἃς ὁ Πάπας ἐπολλαπλασίασεν ἐν Ῥώμῃ, ἐν τῇ ὑπερμέτρῳ αὐτοῦ ἀγαλλιάσει ἣν ᾐσθάνθη ὅτε δι' αὐτὸν ἀνεκαλύφθησαν τὰ πρῶτα πέντε βιβλία τῶν *Χρονικῶν* τοῦ Τακίτου, ἀπαντῶμεν ὡς φιλολόγου εὐσέβειαν παραδόξως ὑπερβάλλουσαν τὴν περιεσκεμμένην Νικολάου τοῦ Ε' φιλοκαλίαν περὶ τὰ ἐθνικὰ γράμματα, καὶ ἣν ἤδη ἔγνω ἡ Ἰταλία ἐν τῷ ἀφελεῖ ἐνθουσιασμῷ τοῦ Πετράρχου, καὶ ἐν τῷ ἄκρῳ ζήλῳ τῶν Φλωρεντίνων Νεοπλατωνικῶν· ἀλλὰ τὸ σπουδαῖον δὲν φαίνεται μόνον ἐν τῇ συνθέτῳ φυσιογνωμίᾳ τοῦ Πάπα Λέοντος τοῦ Ι'· δὲν πρέπει νὰ ζητῶμεν ἐν αὐτῷ *εἶδός* τι χαρακτῆρος τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ· ὁ Πυρρωνισμὸς εἶχεν ἀρκετὰ βαθέως καταλάβει τὸν νοῦν καὶ τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ· καὶ ἐὰν ὡς ὑπέρτατος ἱεράρχης ὀλίγον ἐφρόντιζεν ὑπὲρ τῆς τῶν δογμάτων ἀδιαφθαρσίας, ὡς φιλόσοφος ὡσαύτως ἀδιάφορος ἐφάνη πρὸς τὰς προσβολὰς θεωρητικῶν τινων, (οἷος ὁ Πομπόνατζος καὶ ἄλλοι), κατὰ τοῦ πλατωνικοῦ Ἰδανισμοῦ. Ἀληθὲς ἔτι ὅτι οἱ αἱρεσιάρχαι καὶ οἱ ὑλισταὶ ἐπέτυχον, βασιλεύοντος τοῦ Λέοντος, τοῦ νὰ μὴ τεθῶσιν ἐπὶ τῆς πυρᾶς. Πρὸ πάντων ἦτο ἀπαράμιλλος ἐραστὴς **dilettante**, τῶν ἁβρῶν ἡδονῶν, ἧττον ἴσως φροντίζων περὶ τῆς προόδου τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ ἢ τῆς ἰδίας αὐτοῦ διανοητικῆς τέρψεως. Τελετὴ πολυτελὴς ἐν τῇ Σεξτίνῃ, ὑποδοχὴ πρέσβεων ἢ Καρδινάλεων ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς *Ὑπογραφῆς*, ἧς οἱ τοῖχοι ἦσαν ἐρυθροῖς μεταξίνοις ὑφάσμασιν ἐμπεπετασμένοι, ἔνθα ὅμοιος ἡμιθέῳ ἐνεκάθητο ὑπὸ σκιάδα διάχρυσον, πᾶσαι αὗται αἱ πομπαὶ τόσον ἐγοήτευον αὐτὸν ὅσον ἑλληνικὴ τραγῳδία. Ηὐφραίνετο ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τῶν λατινικῶν ἔργων τοῦ Σαδολέτου[1] ὡς εἰ ἦν σύγχρονος τῷ Αὐ-

ἀναζήτησιν χειρογράφων. Προστάτην ἔσχε πλὴν Λέοντα τὸν Ι καὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς Γαλλίας, ὧν Φραγκῖσκος Α'. ἀνέθετο αὐτῷ τὴν ἵδρυσιν τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Φονταινεβλῶ. Ἐδίδαξε τὴν Ἑλληνικὴν τοὺς γάλλους Βουδαῖον καὶ Δανέσιον καὶ ἀπέθανεν ἐν Ῥώμῃ. Ἔργα αὐτοῦ σώζονται ἐπιγράμματα, λόγοι, μετάφρασις λατινικὴ ἐκ τῶν τοῦ Πολυβίου, κλπ. — Ἐκ τῶν μαθητῶν του ὁ μὲν Βουδαῖος Guil. Budé (1467—1540) ἐκ Παρισίων, ἐν ἡλικίᾳ 24 ἐτῶν ἤρξατο σπουδάζων καὶ τοσοῦτον ηὐδοκίμησεν, ὥστε ὁ Ἔρασμος ἀπεκάλει αὐτὸν Τέρας τῆς Γαλλίας. Ἐσπούδασε δὲ πάσας τὰς ἐπιστήμας θεολογίαν, νομικήν, μαθηματικήν, φιλολογίαν, ἀλλ' ἰδίᾳ εἶναι γνωστὸς κατ' ἐξοχὴν ὡς Ἑλληνιστὴς τὰ μάλιστα συντελέσας πρὸς διάδοσιν τῆς σπουδῆς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν Γαλλίᾳ. Αὐτὸς δὲ κατέπεισε Φραγκῖσκον τὸν Α' νὰ ἱδρύσῃ τὸ βασιλικὸν κολλέγιον (τὸ σήμερον Κολλέγιον τῆς Γαλλίας λεγόμενον) Πλὴν ἄλλων ἔγραψε πραγματείαν περὶ ἀρχαίων νομισμάτων. σχόλια εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν λατινιστὶ καὶ ἐπιστολὰς εἰς καθαρωτάτην ἑλληνικὴν γεγραμμένας. — Ὁ δὲ Δανέσιος P. Danesius καὶ αὐτὸς ἦτο ἐκ Παρισίων (1497—1577) ἐδιδάχθη δὲ τὰς ἀρχαίας γλώσσας ὑπὸ τοῦ Λασκάρεως καὶ τοῦ Βουδαίου. Πρῶτος δ' αὐτὸς διωρίσθη καθηγητὴς τῆς Ἑλληνικῆς ἐν τῷ Βασιλικῷ Κολλεγίῳ (1530) μορφώσας μαθητὰς διακεκριμένους τὸν Ἀμυότον κλπ. Ἐρρῖκος ὁ Β' διώρισεν αὐτὸν διδάσκαλον Φραγκίσκου τοῦ Β' καὶ τον ἀνέδειξεν ἐπίσκοπον. Ἐξέδοτο διαφόρους συγγραφεῖς ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Βελλοχίριος, συνέγραψε δὲ καὶ διάφορα συγγραμμάτια καὶ ἐγκώμια.

1 Ἰάκωβος Sadolet ἐκ Μοδένης (1477—1547) ηὐδοκίμησεν ἐν ταῖς κλασικαῖς γλώσσαις, τῇ ποιήσει, τῇ ῥητορικῇ καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ. ἐγένετο δὲ μετὰ τοῦ Βέμβου γραμματεὺς Λέοντος τοῦ Ι' καὶ μετέπειτά καρδινάλις. Ὡς δ' ὁ Βέμβος οὕτω καὶ ὁ Σαδολέτος μιμούμενος τὸν Κικέρωνα ἔγραφε καθαρώτατα τὴν λατινικήν. Ἔγραψε διάφορα ἐπιστημονικὰ συγγράμματα καὶ ποιήσεις ἐν αἷς Κούρτιον καὶ Λασκόοντα.

τῆς αὐλῆς αὐτοῦ. Τὰ ἔτη τῆς βασιλείας του ἀκριβῶς ἀντίκεινται τὰ ἥκιστα γονίμῳ περιόδῳ τοῦ πρώτου, ὅστις φαίνεται τότε ὡσεὶ συντετριμμένος ὑπὸ τῶν μεγάλων προσπαθειῶν πρὸς τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ Σεξτίνου ναΐσκου, καὶ δὲν ἐμφανίζεται ἔκτοτε εἰμὴ σπανίως ἐν Ῥώμῃ. Ὁ Μακιαβέλλης, ὑποβλεπόμενος καὶ πένης, ἀληθὲς τοῦτο ὅτι συνέγραψε τὰ ἀξιολογώτερά του συγγράμματα κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Λέοντος· πλὴν αὐτὸς ὁ Πάπας ἀπέσπασε τὸν ἱστορικὸν ἀπὸ τοῦ διπλωματικοῦ του σταδίου, καὶ δὲν ἐμνήσθη αὐτοῦ ἢ τὸ 1520 ἔτος, ὅτε βουληθεὶς νὰ μεταρρυθμίσῃ τὰ τῆς Φλωρεντίας, ἐζήτησε περὶ τούτου ὑπόμνημα παρὰ τοῦ ἀρχαίου γραμματέως τῆς Δημοκρατίας. Ἡ πρώτη ἔκδοσις τοῦ *Μαινομένου Ῥολάνδου* ἐν Φερράρᾳ ἐξετυπώθη τὸ 1516, ἐξ ἧς ὁ Ἀριόστος δὲν ἠθέλησε πλέον νὰ ἐξέλθῃ· ἐν τῇ τρίτῃ σατύρᾳ του διηγεῖται τὴν εἰς Ῥώμην ὁδοιπορίαν του ἵνα χαιρετίσῃ τὸν πάπαν ὅτε ἀνηγορεύθη· ὁ ἅγιος πατὴρ *δαψιλῶς* ἠσπάσθη τὸν ποιητὴν ἐπὶ ἀμφοτέρων τῶν παρειῶν·

«La mano e poi le gote ambe mi prese,
E 'l santo bacio in ambedue mi diede».

ἀλλὰ τὸ ὅσιον τοῦτο φίλημα ἦτο ἡ μόνη ἀμοιβή του, καὶ ὁ Ἀριόστος, ἀφοῦ ἱκανὰς ἡμέρας μάτην ἀνεμίχθη περιμένων ἐν τῷ ὄχλῳ τῶν αἰτητῶν, ὑπέστρεψεν οἴκαδε ἰδίᾳ δαπάνῃ, καὶ ἀρκούντως δυσχεραίνων, πλὴν στερεῶς πεπεισμένος οὐδέποτε πλέον νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν αἰώνιον πόλιν.

Ἀληθῶς εἰπεῖν ὁ Ῥαφαὴλ ἰδίως ἀνήκει εἰς τὸν Λέοντα, οὐχὶ πλέον ὁ εὐσεβὴς καλλιτέχνης καὶ ὁ βαθὺς φροντιστὴς τῆς *Ἔριδος* καὶ τῆς *τῶν Ἀθηνῶν Σχολῆς*, ὅστις, ἐπὶ Ἰουλίου Β' καὶ παρὰ τῷ Μιχαὴλ Ἀγγέλῳ, παρίστα τὸν αὐστηρὸν μυστικισμὸν τῶν διδασκάλων τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, ἀλλ' ὁ ζωγράφος τοῦ ζωηροῦ κάλλους τῶν Παναγιῶν καὶ τῶν Σιβυλλῶν, ὁ Ῥαφαὴλ ὁ πλέον ἢ κατὰ τὸ ἥμισυ ἐθνικὸς τῶν τοιχογραφιῶν τῆς Φαρνεζίνης, τῶν μωσαϊκῶν τοῦ ναΐσκου Κίζη τῆς Παλατίνης ἐπαύλεως, τοῦ λουτρῶνος τοῦ Καρδινάλεως Βιββιένα. Κάλλιον δὲ νῦν ἐνοροῦμεν, κατ' ἐμὴν γνώμην, τὸν ἴδιον, τὸν κυριώτατον, τὸν ἰδιοφυᾶ χαρακτῆρα Λέοντος τοῦ Ι' καὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, ὅ ἐστιν τὴν εἰδωλολατρείαν. Ἐν τῇ περιπαθεῖ ταύτῃ ζητήσει ἀρχαίων χειρογράφων καὶ κειμηλίων, ἐν αὐτῇ τῇ σοφῇ ἀλληλογραφίᾳ μετὰ τοῦ Βέμβου καὶ Ἐράσμου, τοῦ Ἀνδρέου Λασκάρεως καὶ Μάρκου Μουσούρου,[1] ἐν αὐτοῖς τοῖς ἐπι-

1 P. Bembo καρδινάλις καὶ ποιητὴς ἐκ πατρικίων τῆς Ἑνετίας (1470—1547) γραμματεὺς Λέοντος τοῦ Ι' καὶ ἔπειτα ἔφορος τῆς ἐν Ἑνετίᾳ Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης. Ὑπῆρξε δὲ ἐραστὴς καὶ τῆς διαβοήτου Λουκρητίας Βοργίας. — Desiderius Erasmus ἐκ Ῥοττερδάμης (1467—1535) εἷς τῶν σοφωτάτων λογίων τῆς ἐποχῆς του. Πρῶτος οὗτος ἐξέδοτο τὸ ἑλληνικὸν κείμενον τῆς Πτολεμαίου (Β' μ. Χ. αἰῶνα) Γεωγραφίας καὶ ἐδίδαξε τὴν ἑλληνικὴν ἐν Ὀξωνίᾳ καὶ Κανταβριγίᾳ. Ἐκ τῶν ἔργων του μετεφράσθη εἰς τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν τὸ Μωρίας ἐγκώμιον ὑπὸ Κοσμᾶ Κοκκίδου ἐν Ἀθήναις τῷ 1864.—Ἀνδρέας Ι. Λάσκαρις ὁ Ῥυνδακηνὸς (1445—1536) ἐκ τῆς φρυγικῆς πόλεως Ῥύνδακος. Ἐλθὼν εἰς Φλωρεντίαν μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀπεστάλη ὑπὸ Λαυρεντίου τοῦ ἐκ Μεδίκων εἰς Ἑλλάδα πρὸς

στημονικοῖς ἱδρύμασι, Βιβλιοθήκαις, Ἀκαδημείαις, τυπογραφείοις, ἑλληνικαῖς σχολαῖς, πεπαιδευμένων ἕδραις, ἃς ὁ Πάπας ἐπολλαπλασίασεν ἐν Ῥώμῃ, ἐν τῇ ὑπερμέτρῳ αὐτοῦ ἀγαλλιάσει ἣν ἠσθάνθη ὅτε δι' αὐτὸν ἀνεκαλύφθησαν τὰ πρῶτα πέντε βιβλία τῶν *Χρονικῶν* τοῦ Τακίτου, ἀπαντῶμεν ὡς φιλολόγου εὐσέβειαν παραδόξως ὑπερβάλλουσαν τὴν περιεσκεμμένην Νικολάου τοῦ Ε' φιλοκαλίαν περὶ τὰ ἐθνικὰ γράμματα, καὶ ἣν ἤδη ἔγνω ἡ Ἰταλία ἐν τῷ ἀφελεῖ ἐνθουσιασμῷ τοῦ Πετράρχου, καὶ ἐν τῷ ἄκρῳ ζήλῳ τῶν Φλωρεντίνων Νεοπλατωνικῶν· ἀλλὰ τὸ σπουδαῖον δὲν φαίνεται μόνον ἐν τῇ συνθέτῳ φυσιογνωμίᾳ τοῦ Πάπα Λέοντος τοῦ Ι'· δὲν πρέπει νὰ ζητῶμεν ἐν αὐτῷ *εἶδός* τι χαρακτῆρος τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ· ὁ Πυρρωνισμὸς εἶχεν ἀρκετὰ βαθέως καταλάβει τὸν νοῦν καὶ τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ· καὶ ἐὰν ὡς ὑπέρτατος ἱεράρχης ὀλίγον ἐφρόντιζεν ὑπὲρ τῆς τῶν δογμάτων ἀδιαφθαρσίας, ὡς φιλόσοφος ὡσαύτως ἀδιάφορος ἐφάνη πρὸς τὰς προσβολὰς θεωρητικῶν τινων, (οἷος ὁ Πομπόνατζος καὶ ἄλλοι), κατὰ τοῦ πλατωνικοῦ Ἰδανισμοῦ. Ἀληθὲς ἔτι ὅτι οἱ αἱρεσιάρχαι καὶ οἱ ὑλισταὶ ἐπέτυχον, βασιλεύοντος τοῦ Λέοντος, τοῦ νὰ μὴ τεθῶσιν ἐπὶ τῆς πυρᾶς. Πρὸ πάντων ἦτο ἀπαράμιλλος ἐραστὴς dilettante, τῶν ἁβρῶν ἡδονῶν, ἧττον ἴσως φροντίζων περὶ τῆς προόδου τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ ἢ τῆς ἰδίας αὐτοῦ διανοητικῆς τέρψεως. Τελετὴ πολυτελὴς ἐν τῇ Σιξτίνῃ, ὑποδοχὴ πρέσβεων ἢ Καρδινάλεων ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς *Ὑπογραφῆς*, ἧς οἱ τοῖχοι ἦσαν ἐρυθροῖς μεταξίνοις ὑφάσμασιν ἐμπεπετασμένοι, ἔνθα ὅμοιος ἡμιθέῳ ἐνεκάθητο ὑπὸ σκιάδα διάχρυσον, πᾶσαι αὗται αἱ πομπαὶ τόσον ἐγοήτευον αὐτὸν ὅσον ἑλληνικὴ τραγῳδία. Ηὐφραίνετο ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τῶν λατινικῶν ἔργων τοῦ Σαδολέτου[1] ὡς εἰ ἦν σύγχρονος τῷ Αὐ-

ἀναζήτησιν χειρογράφων. Προστάτην ἔσχε πλὴν Λέοντα τὸν Ι καὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς Γαλλίας, ὧν Φραγκῖσκος Α'. ἀνέθετο αὐτῷ τὴν ἵδρυσιν τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Φονταινεβλῶ. Ἐδίδαξε τὴν Ἑλληνικὴν τοὺς γάλλους Βουδαῖον καὶ Δανέσιον καὶ ἀπέθανεν ἐν Ῥώμῃ. Ἔργα αὐτοῦ σώζονται ἐπιγράμματα, λόγοι, μετάφρασις λατινικὴ ἐκ τῶν τοῦ Πολυβίου, κλπ. — Ἐκ τῶν μαθητῶν του ὁ μὲν Βουδαῖος Guil. Budé (1467—1540) ἐκ Παρισίων, ἐν ἡλικίᾳ 24 ἐτῶν ἤρξατο σπουδάζων καὶ τοσοῦτον ηὐδοκίμησεν, ὥστε ὁ Ἔρασμος ἀπεκάλει αὐτὸν Τέρας τῆς Γαλλίας. Ἐσπούδασε δὲ πάσας τὰς ἐπιστήμας θεολογίαν, νομικήν, μαθηματικήν, φιλολογίαν, ἀλλ' ἰδίᾳ εἶναι γνωστὸς κατ' ἐξοχὴν ὡς Ἑλληνιστὴς τὰ μάλιστα συντελέσας πρὸς διάδοσιν τῆς σπουδῆς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν Γαλλίᾳ. Αὐτὸς δὲ κατέπεισε Φραγκῖσκον τὸν Α' νὰ ἱδρύσῃ τὸ βασιλικὸν κολλέγιον (τὸ σήμερον Κολλέγιον τῆς Γαλλίας λεγόμενον) Πλὴν ἄλλων ἔγραψε πραγματείαν περὶ ἀρχαίων νομισμάτων. σχόλια εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν λατινιστὶ καὶ ἐπιστολὰς εἰς καθαρωτάτην ἑλληνικὴν γεγραμμένας. — Ὁ δὲ Δανέσιος P. Danesius καὶ αὐτὸς ἦτο ἐκ Παρισίων (1497—1577) ἐδιδάχθη δὲ τὰς ἀρχαίας γλώσσας ὑπὸ τοῦ Λασκάρεως καὶ τοῦ Βουδαίου. Πρῶτος δ' αὐτὸς διωρίσθη καθηγητὴς τῆς Ἑλληνικῆς ἐν τῷ Βασιλικῷ Κολλεγίῳ (1530) μορφώσας μαθητὰς διακεκριμένους τὸν Ἀμυότον κλπ. Ἐρρῖκος ὁ Β' διώρισεν αὐτὸν διδάσκαλον Φραγκίσκου τοῦ Β' καὶ τὸν ἀνέδειξεν ἐπίσκοπον. Ἐξέδοτο διαφόρους συγγραφεῖς ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Βελλοχίριος, συνέγραψε δὲ καὶ διάφορα συγγραμμάτια καὶ ἐγκώμια.

1 Ἰάκωβος Sadolet ἐκ Μοδένης (1477—1547) ηὐδοκίμησεν ἐν ταῖς κλασικαῖς γλώσσαις, τῇ ποιήσει, τῇ ῥητορικῇ καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ. ἐγένετο δὲ μετὰ τοῦ Βέμβου γραμματεὺς Λέοντος τοῦ Ι' καὶ μετέπειτα καρδινάλις. Ὡς δ' ὁ Βέμβος οὕτω καὶ ὁ Σαδολέτος μιμούμενος τὸν Κικέρωνα ἔγραφε καθαρώτατα τὴν λατινικήν. Ἔγραψε διάφορα ἐπιστημονικὰ συγγράμματα καὶ ποιήσεις ἐν αἷς Κούρτιον καὶ Λασκόοντα.

σόνίῳ· καὶ ὁσάκις ἐν μέσῳ τῶν συμποσίων τοῦ Βατικανοῦ, πέριξ τῶν τραπεζῶν ὑπὸ πολυτίμων καὶ σπανίων σκευῶν περιλαμπουσῶν, περιήχει ἡ συναυλία τῶν βιολίων, τῶν κιθαρῶν, τῶν συρίγγων καὶ τῶν κλειδοκυμβάλων, ὁ Πάπας χωριστὰ καθήμενος, προσῇδε τῇ μελῳδίᾳ, ὑποτονθορίζων. Πᾶς dilettante, εἶναι τρόπον τινὰ καὶ ἐπικούρειος· ὁ δὲ ἐπικουρισμὸς τοῦ Λέοντος Ι', ὅστις ἀναντιρρήτως ἤθελε φανῇ λίαν σώφρων εἰς τοὺς μὴ ἐπιλήσμονας τῶν ἀκολασιῶν καὶ τῶν ὀργίων Ἀλεξάνδρου τοῦ ς', προθύμως ἐθήρευε πᾶν περίεργον· πολὺ τῷ ἤρεσκον τὰ ἔκτακτα ἐδέσματα, ὡς λόγου χάριν ἀλλᾶντες ἐμπεπλησμένοι ταωνίου κρέατος, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις δὲν ἀπηρέσκετο ταῖς τερπναῖς καὶ ὀλίγον ἀκολάστοις κωμῳδίαις· πολλάκις, ἐνώπιον τῆς Παπικῆς αὐλῆς, ἐδιδάχθησαν αἱ κωμῳδίαι τοῦ Πλαύτου, ἡ *Καλάνδρα* τοῦ Βιββιένα, καὶ ὁ θαυμαστὸς τοῦ Μακιαβέλλη *Μανδραγόρας*. Οἱ Ῥωμαῖοι ἠδύναντο εἰπεῖν, μεταποιοῦντες τὸ λόγιον τῶν πατέρων των: Habemus facetum pontificem (ἔχομεν ἱλαρὸν ἱεράρχην). Ὁ ἐράσμιος Πάπας ἀπεδέχετο τὰς γελωτοποιίας καὶ αὐτὰς τὰς βωμολοχίας· ἥδετο ἐπιστατῶν τῇ τροφῇ τοῦ γελωτοποιοῦ του Ἐβρονδίνου τοῦ ἐξήκοντα ἀλλεπάλληλα ᾠὰ καταβροχθίζοντος, καὶ διὰ μιᾶς ὁλόκληρον περιστεράν· πρέπει ν'ἀναγνώσῃ τις ἐν τῷ ἰταλῷ ἱστορικῷ Παύλῳ Ἰωβίῳ (Paolo Giovio), τὰ σκώμματα καὶ τὰς παιδιὰς τὰς ἐπινενοημένας ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πατρὸς κατὰ δύω ἀθλίων ποιητῶν, πρὸς τιμὴν τῶν ὁποίων σεμνοπρεπῶς παρῳδήθη ἡ ἐν τῷ Καπετωλίῳ στεφάνωσις τοῦ Πετράρχου. Τὸ ἕτερον τῶν θυμάτων τούτων, ὁ Κουέρνος, ἐνόησε τὸν χλευασμόν, ἐπέστρεψε περίλυπος εἰς τὴν πατρίδα του, εἰσῆλθεν ἀσθενῶν εἰς τὸ νοσοκομεῖον, καὶ μελαγχολικῶς διὰ ψαλίδος διετρύπησε τὴν κοιλίαν. Ὁ Καρδινάλις Βιββιένας ἦν ὁ πρωτουργὸς τῶν εὐθύμων τούτων παιδιῶν ἐν τῷ Βατικανῷ: Erat enim, γράφει ὁ μνημονευθεὶς Παῦλος Ἰώβιος, mirus artifex hominibus etate vel professione gravibus ad insaniam impellendis, ὅ ἐστιν: ἦτο θαυμάσιος τεχνίτης τοῦ προτρέπειν ν' ἀνοηταίνωσιν ἄνδρες σεμνοπρεπεῖς εἴτε τῆς ἡλικίας ἕνεκα εἴτε τοῦ ἐπαγγέλματός των. Τὰ δεξιώτατα δὲ πανουργεύματα αὐτοῦ τοῦ θαυμασίου τεχνίτου ἐφυλάσσοντο διὰ τοὺς μοναχούς· ἐνίοτε παρετίθεντο αὐτοῖς κοράκων ἢ πιθήκων κρέατα, ὡς τρυφερὰ καὶ σπανία ἄγρα ἠρτυμένα, καὶ ὁ Πάπας κρατῶν δίοπτρα ἐθεᾶτο αὐτοὺς τοὺς ταλαιπώρους μετὰ τῆς νοσηρᾶς περιεργίας τινὸς τῶν παραδοξοτάτων ἐκείνων ἡγεμόνων τῆς Ἱστορίας τῶν Αὐγούστων. Αὐτόπτης τις, ὁ γραμματεὺς τοῦ Δουκὸς τῆς Φερράρης, κατέλιπε τὴν ἑπομένην ἔκθεσιν τῶν ἡμερησίων τοῦ Λέοντος ἀσχολιῶν:

«Τῇ κυριακῇ ἑσπέρας ἐπορεύθην εἰς τὴν κωμῳδίαν, καὶ ὁ Καρδινάλις Ῥαγκώνης εἰσήγαγέ με εἰς τὴν αἴθουσαν ἔνθα ἦτο ὁ Πάπας μετὰ τῶν νέων καὶ σεβασμιωτάτων Καρδινάλεων, ἔν τινι προθαλάμῳ· ἡ αὐτοῦ ἁγιότης περιεπάτει ἀφίνων νὰ εἰσέρχωνται ὅσων τὸ ἀξίωμα ἢ ὁ χαρακτὴρ ἤρεσκεν αὐτῷ· ἅμα δὲ συμπληρωθέντος τοῦ ὡρισμένου ἀριθμοῦ, μετέβημεν εἰς τὸ θέατρον· ὁ ἅγιος πατὴρ ἵστατο παρὰ τῇ θύρᾳ, δίδων ἀθορύβως τὴν εὐλογίαν του καὶ συγχωρῶν τὴν εἴσοδον εἰς ὅν τινα ἐδόκει αὐτῷ·

μετὰ τὴν εἴσοδον τῶν λαϊκῶν, ὁ Πάπας ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ θρονίου του, κατὰ πέντε βαθμίδας ὑψηλοτέρου, ἐπακολουθούμενος ὑπὸ τῶν Καρδινάλεων καὶ τῶν πρέσβεων· τότε, παινιαζούσης τῆς μουσικῆς, ὑπεβιβάσθη ἡ αὐλαία, ἐφ' ἧς ἦτο ἀπεικονισμένος ὁ ἀδελφὸς Μαριάνας μετὰ πολλῶν διαβόλων παιζόντων καὶ πηδώντων κύκλῳ αὐτοῦ. Πρῶτον ἠκούσαμεν συναυλίαν, καὶ ὁ Πάπας διὰ τῶν διόπτρων του ἐθαύμαζε τὴν σκηνήν, ἔργον τοῦ Ῥαφαήλ· ἔπειτα ἐνεφανίσθη πρόσωπον ἐπιχείρημα ἀπαγγεῖλαν· ἐπέσκωψε τὴν ἐπιγραφὴν τῆς κωμῳδίας I Suppositi, (οἱ Ὑποβολιμαῖοι), τοσοῦτον, ὥστε ὁ Πάπας ἀπὸ καρδίας ἐτράπη εἰς γέλωτα· οἱ γάλλοι ὅμως ἐσκανδαλίσθησαν ὀλίγον ἕνεκα τῆς ὑποθέσεως τῆς κωμῳδίας, ἥτις ἐδιδάχθη ἐπιτυχῶς. Πᾶσαν δὲ πρᾶξιν διεδέχετο χορὸς μετὰ ποικίλων μουσικῶν ὀργάνων, καὶ ὁ τελευταῖος χορὸς ἦτο ὁ τῆς Μαυριτανῆς, ὑπαινιττόμενος τὸν μῦθον τῆς Γοργόνος. Λήξάσης τῆς παραστάσεως οἱ θεαταὶ ἤρξαντο τόσον προπετῶς ν' ἀποχωρῶσι, καὶ τοσοῦτο πλῆθος συνεπιέζετο, ὥστε, τῆς κακῆς μου μοίρας φερούσης με κατὰ θρανιδίου, ἐκινδύνευσα νὰ θραύσω τὸν πόδα. Ὁ Βονδελμόντης ὑπέστη σφοδρὰν σύγκρουσιν παρ' Ἱσπανοῦ τινος, καὶ ἐνῷ ὁ πρῶτος ἐκολάφιζε τὸν δεύτερον, εὔκολον ἐποίησάν μοί τινες τὴν φυγήν. Ἐν τούτοις εἶναι βέβαιον ὅτι μέγιστον διέτρεξα κίνδυνον διὰ τὸν πόδα μου·ἰοὁ μὴν ἀλλὰ ἔσχον τὴν ἀμοιβήν, λαβὼν πλήρη εὐλογίαν καὶ εὐμενῆ δεξίωσιν δι' ὧν ἐτίμησέ με ὁ ἅγιος Πατήρ.

«Κατ' αὐτὰς ἐγένοντο ἱπποδρομίαι, καὶ μεταξὺ αὐτῶν ἦτο τάγμα ἱσπανικῶν ἵππων, ἔχον ἀρχηγὸν τὸν Πανιερώτατον Κορνέρον, μέρος δὲ τῶν ἱππέων ἦσαν Μαυριτανικὴν ἐσθῆτα ἠμφιεσμένοι καὶ μέρος ἱσπανικὴν σηρικοῦ Ἀλεξανδρείας μεθ' ὑποβλήματος ἐκ ποικιλόχρου σηρικοῦ. Τούτων ἡγεῖτο ὁ Σεράκικας μετὰ πολλῶν ἀκολούθων καὶ θεραπόντων. . . . Ὁ Πάπας ἐδωρήσατο πέντε καὶ τεσσαράκοντα δουκάτα ἑκάστῳ ἱππεῖ . . . . ἐλθόντες εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ ἁγίου Πέτρου, ἤρξαντο ἀνὰ δύω τρέχοντες ἀπὸ ῥυτῆρος πρὸς τὴν πύλην τῶν ἀνακτόρων, πρὸ τῶν θυρίδων τῶν ὁποίων ἵστατο ὁ Πάπας. . . . Τὴν ἐπαύριον παρευρέθημεν εἰς ταυρομαχίαν μετὰ τοῦ Κυρίου Μάρκου Ἀντωνίου· τρεῖς ἄνθρωποι ἐφονεύθησαν καὶ πέντε ἵπποι ἐτραυματίσθησαν, ἐξ ὧν δύω ἐπεβίωσαν· μεταξὺ αὐτῶν ἦν καὶ ὁ τοῦ Σεράκικα, ὃν ἔρριψε κατὰ γῆς, καὶ οὕτω μέγαν διέτρεξε κίνδυνον, διότι ὁ ταῦρος, ἐφορμήσας κατ' αὐτοῦ, ἔμελλε νὰ τὸν φονεύσῃ ἐὰν μὴ ἐκεντᾶτο ἀμέσως διὰ δοράτων· λέγεται δὲ ὅτι ὁ Πάπας ἀνέκραξε: «δύστηνε Σεράκικα!» καὶ ὅτι ἐθρήνει. Τῇ ἑσπέρᾳ ἐδιδάχθη κωμῳδία μοναχοῦ τινος, ἀλλ' ἐπειδὴ αὕτη δὲν ἤρεσε τῷ ἁγίῳ Πατρί, ἀντὶ νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ὄρχησιν τῆς Μαυριτανῆς, διέταξε νὰ ταλαντεύσωσιν ἐναέριον τὸν μοναχὸν ἐντὸς στρωμνῆς τοσοῦτον, ὥστε πεσὼν δεινῶς ἔπληξε τὴν κοιλίαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς σκηνῆς· ἔπειτα προσέταξεν ἀμέσως νὰ διαταμῶσιν οἱ δεσμοὶ τῶν περικνημίδων του, καὶ ν' ἁρπάσωσιν αὐτάς· πλὴν ὁ καλός μας μοναχὸς τότε ἔδηξε τρεῖς ἢ τέσσαρας τῶν ὑπηρετῶν· ἐπὶ τέλους ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ ἱππεύσῃ καὶ ἐπὶ τὴν ῥάχιν τόσας πληγὰς ἐπέθεντο αὐτῷ, ὥστε μετὰ ταῦτα ἄκρα ἦτο ἀνάγκη νὰ τὸν σικυάσωσι· μένει δὲ νῦν κλινήρης, καὶ βαρέως ἀσθενεῖ. Ἐν τούτοις λέγεται ὅτι ὁ Πάπας ἔπραξε τοῦτο ἵνα παράσχῃ τοῖς λοιποῖς μοναχοῖς παράδειγμα, καὶ οὕτω παύσῃ αὐτοὺς τοῦ λοιποῦ τοῦ νὰ προφέρωσιν εἰς τὸ δημόσιον τὰ αὐτῶν ληρήματα· ἡ παιδιὰ αὕτη τὰ μέγιστα ἔτερψε τὸν Πάπαν.

«Σήμερον ἦλθεν ἡ σειρὰ ἱπποδρομίας κατὰ δακτυλίους πρὸ τῶν ἀνακτόρων, τοῦ Πάπα ἐκ τῶν θυρίδων θεωμένου. Ἔπειτα ἐγένετο βουβαλοδρομία, καὶ ἦτο γελοῖον νὰ βλέπῃ τις τρέχοντα τὰ δυσειδῆ ζῷα, ὁτὲ μὲν φερόμενα ἐπὶ τὰ πρόσω, ὁτὲ δὲ ἀναχωροῦντα· ἐπειδὴ δὲ βῆμα προέβαινον, καὶ ὕστερον ἐπορεύοντο τέσσαρα βήματα ὀπίσω, ἦτο δύσκολος ἡ ἐπίτευξις τοῦ τέρματος· ἦσαν δέκα ζῷα, καὶ τῇ ἀληθείᾳ περίεργος ἡ διατριβή. Ὕστερον παρὰ τῷ Βέμβῳ ἀπεχώρησα, καὶ μετ' ὀλίγον ἐπεσκέφθην τὴν αὐτοῦ Ἁγιότητα, παρ' ᾗ ἀπήντησα τὸν ἐπίσκοπον τοῦ Βαγιώ· δὲν ἐγένετο δ' ἐκεῖ λόγος ἄλλος εἰμὴ περὶ προσωπείων τῶν μετημφιεσμένων καὶ ἄλλων τερπνῶν ἀντικειμένων.

«Ἐν Ῥώμῃ, σήμερον τῇ 8 Μαρτίου 1518 τῇ ἑσπερινῇ ὥρᾳ.

Τῆς ὑμετέρας ἐκλαμπρότητος

Ὁ ταπεινὸς θεράπων

Ἀλφόνσος Παουλοῦτσος.

Γ′

Προδήλως αὕτη ἡ Ῥωμαϊκὴ αὐλὴ ἦτο ἄγαν φαιδρά· οὐκέτι πρὸ ὀφθαλμῶν εἶχε τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ οὐκ ἦτο πλέον δυνατὸν αὐτῇ συνιέναι τὴν ὁμιλίαν τοῦ Σωτῆρος τὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους τῶν Ἐλαιῶν· ὁ Πάπας Λέων ἔφερε κατὰ βαράθρου τὴν Ἐκκλησίαν· ὁ τέλειος οὗτος λόγιος, ὃς ἤθελε θεωρηθῇ ὡς ἀληθῶς ἔξοχος κατὰ τὴν ΙΗ′ ἑκατονταετηρίδα, κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Βολταίρου καὶ τοῦ Καρόλου Δεβρὸς [1], δὲν εἶχεν ἀρκούντως ἔξοχον τὴν ψυχὴν ἵνα διίδῃ τὰ συμβησόμενα, ὧν ἡ ὥρα προσήγγιζεν. Δὲν ἠδυνήθη νὰ νοήσῃ ὅτι ἡ Διαμαρτύρησις ἦτο οὐχὶ μόνον ἀποστασία, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο μεταβολή· προσέτι ἧττον ἠδυνήθη νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὰ ἐνδότατα τῆς μεγίστης ταύτης κρίσεως αἴτια, καὶ συλλάβῃ ἐν τοῖς σπλάγχνοις αὐτῆς τῆς ἀναγεννήσεως, ἣς ἐνόμιζεν ὅτι εἶναι ὁ ὑπέρτατος ῥυθμιστής, τὴν ἀρχὴν τῆς ἀναμορφώσεως, κατ' οὐσίαν οὔσης ἀντιτυπίας κατὰ τῆς ἀναγεννήσεως, ἀλλ' ἥτις καὶ ἐξ αὐτῆς ἐξῆλθεν ὡς διὰ *διαλεκτικῆς* ἀναπτύξεως αὐστηροτάτης ἀκριβείας.

Διὰ τὸν παλαιὸν χριστιανισμόν, διὰ τὴν ἀρχαίαν ἐκκλησίαν Γρηγορίου τοῦ Ζ′ καὶ Ἰννοκεντίου τοῦ Γ′, πρῶτος ὑπῆρξε κίνδυνος ἐν αὐτῇ τῇ ἐξεγέρσει τοῦ Ἑλληνισμοῦ, μετὰ γενναίου ἐνθουσιασμοῦ ἀποδεχθέντος ὑπὸ τῶν Παπῶν τῆς ΙΔ′ καὶ ΙΕ′ ἑκατονταετηρίδος. Οὐδὲν ἧττον ὁ κίνδυνος οὗτος σαφέστατα ἐφάνη τῷ Ἱερωνύμῳ Σαβοναρόλᾳ· ὁ μέσος αἰὼν εἶχεν ὑποτάξει τὴν φιλοσοφίαν τῇ θεολογίᾳ· ἡ ἀναγέννησις ἐξεποίησε τὴν φιλοσοφίαν, ἐπανεῦρε τὸν Πλάτωνα, καὶ ἀποκατέστησεν ἐν τῇ ἀληθείᾳ τὸ ἔργον τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἐνῷ οἱ παλαιοὶ ζωγράφοι, οἷοι ὁ Φραγκῖσκος Τραΐνης, ὁ Ῥενότζος Γόζολας, ὁ Θαδδαῖος Γάδης ἀπεικόνιζον τὸν ἅγιον Θωμᾶν [2], τὸν *ἀγγελικὸν Διδάσκαλον*, ὑπερέχοντα τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ καταπατοῦντα τὸν Ἀβερρόην [3] ὡς ἀντίχριστον, ἐν τῇ *Ἀθηναϊκῇ Λέσχῃ*, ὁ Ῥαφαὴλ ἀντέταξε τοῖς χριστιανικοῖς διδασκάλοις τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς ἑλληνικῆς σοφίας, τῇ θεολο-

1 Charles Debrosses (1709—1777) γάλλος πολιτικὸς καὶ λόγιος, ὁ πρῶτος δημοσιεύσας (1750) σύγγραμμα περὶ τοῦ μετὰ τῆς Πομπηίας συνταφέντος Ἡρκλάνου (79 μ. Χ.) Ἐπεχείρησε δὲ νὰ συμπληρώσῃ καὶ τὴν ἀπολεσθεῖσαν μεγάλην ἱστορίαν τοῦ ῥωμαίου ἱστορικοῦ Σαλλουστίου μεταφράσας πάντα τὰ περισωζόμενα ἀποσπάσματα αὐτῆς καὶ συμπεριλαβὼν αὐτὰ ἐν τῷ συγγράμματί του «Ἱστορία τῆς Ῥωμαϊκῆς δημοκρατίας κατὰ τὴν Ζ′ ἑκατονταετηρίδα».

2 Ἴδ. ἀνωτ. σελ. 197 σημ. 2.

3 Ἀβερρόης ἀραβιστὶ Ἴβν-ροχδ ἄραψ φιλόσοφος καὶ ἰατρὸς γεννηθεὶς ἐν Ἱσπανίᾳ (1120—1198) γνωστὸς ὡς μεταφραστὴς καὶ σχολιαστὴς ἁπάντων τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἐπὶ πολὺν δὲ χρόνον ἡ Εὐρώπη ἐγίνωσκε τὸν Ἀριστοτέλην ἐκ λατινικῶν μεταφράσεων γενομένων ἐκ τῆς ἀραβικῆς τοῦ Ἀβερρόου. Αἱ θρησκευτικαὶ αὐτοῦ θεωρίαι πολεμηθεῖσαι ὑπὸ τοῦ ἁγίου Θωμᾶ κατεδικάσθησαν ὑπὸ τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Παρισίων τῷ 1240. Ὁ Ἀβερρόης σχολιάζων τὸν Ἀριστοτέλη διεφώνει ἐν πολλοῖς πρὸς Ἀλέξανδρον τὸν Ἀφροδισιέα (Β′ μ. Χ. αἰῶνα)· ὅθεν οἱ ἑκατέρῳ τούτων ἀκολουθοῦντες διῃρέθησαν εἰς Ἀβερροϊκοὺς καὶ Ἀλεξανδρικούς. Περὶ Ἀβερρόου ἔγραψεν ὁ Ῥενὰν τῷ 1852 καὶ 1860.

γία τὴν φιλοσοφίαν. Συγχρόνως δ' ἐκ νέου ἀνέβλυζεν ἡ βαθεῖα πηγὴ πάσης ἐθνικῆς ποιήσεως, ὁ Ὅμηρος, ὃν ὁ Πετράρχης δὲν ἠδύνατο εἰσέτι ν' ἀναγνώσῃ ἐν τῷ κειμένῳ καθ' ἣν ἐποχὴν ἐν Φλωρεντίᾳ ἐσχολιάζοντο τὰ ποιήματα τοῦ Δάντου, καὶ ὅστις ἐγένετο ὁ αἴτιος νὰ παραλειφθῶσιν ὑπὸ τῶν Πλατωνικῶν τῆς ΙΕ' ἑκατονταετηρίδος, ἐν ταῖς Ἀκαδημείαις τοῦ Κοσμᾶ καὶ τοῦ Λαυρεντίου τῶν ἀπὸ Μεδίκων, αἱ πένθιμοι ὀπτασίαι τοῦ Τοσκανοῦ ποιητοῦ. Μικρὸν κατὰ μικρὸν ὁ ὀρθολογισμὸς, συχνὰ δὲ καὶ ὁ πυρρωνισμὸς εἰσέδυον εἰς τὰ πνεύματα, ἐν ᾧ χρόνῳ, χάρις εἰς τὴν Ἰταλικὴν ἡδυπάθειαν καὶ εἰς τὴν ἁβρότητα ἐνίοτε γεννωμένην ὑπὸ ἐκπαιδεύσεως περιέργου, ἡ εἰδωλολατρία εἰσέδυσεν εἰς τὰ ἤθη. Ἐπίσης κατὰ τοῦτο τὸ ζήτημα ὁ ἀνταγωνιστὴς τῆς ἀναγεννήσεως, ὁ Σαβοναρόλας, ἐν ταῖς ὁμιλίαις του περὶ τοῦ Προφήτου Ἀμὼς, θαυμαστὴν ἔδειξεν ὀξυδέρκειαν· οὐχ ἧττον, τὴν εἰδωλολατρείαν, τὸν πυρρωνισμὸν, τὸν ὀρθολογισμὸν, μὴ ὄντας μήτε διαρρήδην αἱρέσεις, μήτε αἴτια σχίσματος, ἡ Ῥώμη οὐδόλως ἐφοβεῖτο. Ὁ Λέων καίπερ διασταθμώμενος Κικερωνείους περιόδους, ἀληθῶς ἐνομίζετο πάντοτε κύριος τοῦ ῥοῦ, ὅστις παρέσυρεν αὐτὸν ἐν ἀγνοίᾳ.

Κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1517, ἤτοι μῆνα ἕνα μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν τοῦ Λουθήρου θέσεων, παρήγγειλε τοῖς ἐν Γερμανίᾳ Δομινικανοῖς νὰ τῷ πέμψωσιν ἐπὶ τῆς τιμῆς τῶν συγχωροχαρτίων 147 χρυσᾶ δουκᾶτα, ὅπως πληρώσῃ χειρόγραφον τοῦ λγ' βιβλίου τῆς ἱστορίας τοῦ Τίτου Λιβίου. Τῇ ἀληθείᾳ περὶ Τίτου Λιβίου τότε προέκειτο! οἱ λόγιοι τοῦ Βατικανοῦ ἠγνόουν εἰσέτι ὅτι πολὺ πέρα τῆς Λατινικῆς ἀρχαιότητος, πέρα καὶ αὐτῆς τῆς Ἑλληνικῆς, οἱ τῆς Ἰταλίας, τῆς Γερμανίας καὶ τῶν Κάτω Χωρῶν σοφοὶ εἶχον ἀνεύρει τὴν Ἑβραϊκὴν ἀρχαιότητα, καὶ ὅτι προσέφερον τῇ θρησκευτικῇ συνειδήσει τῆς Εὐρώπης τὴν Ἑβραϊκὴν φιλοσοφίαν καὶ θεολογίαν, σύναμα δὲ καὶ τὴν Ἱερὰν Γραφὴν, τὸ Ταλμοὺδ καὶ τὴν Καββάλαν μετὰ τοῦ βιβλίου τῶν Προφητῶν.

Τῷ 1488 ὁ Πῖκος Μιράνδουλος, εἷς τῶν διδασκάλων Λέοντος τοῦ Ι' εἶχεν ἐκδώσει τὰς περὶ τῆς Καββάλας θέσεις του, καὶ ἔλεγε περὶ αὐτῆς· «Εὑρίσκω ἐν αὐτῇ τὸν ἅγιον Παῦλον ἅμα δὲ καὶ τὸν Πλάτωνα . . .» Τῷ 1492 καθ' ὃν χρόνον οἱ Ῥαββῖνοι τοῦ Τολέδου καὶ τῆς Κορδούης, ἐξωσθέντες τῆς Ἱσπανίας, ἀθλίως περιεπλανῶντο ἐν μέσῳ τῆς Χριστιανωσύνης, Ἰουδαῖός τις, ἰατρὸς τοῦ αὐτοκράτορος Μαξιμιλιανοῦ, ἐδωρήσατο τῷ Ῥουχλινίῳ[1], τῷ πρώτῳ τῶν τῆς Γερμανίας λογίων, πολύτιμον τῆς Ἱερᾶς Γραφῆς χειρόγραφον. Τῷ 1494 ὁ Ῥουχλίνιος ἐξετύπου τὸ σύγγραμμά του «De Verbo mirifico» (περὶ τοῦ θαυμασίου Λόγου), οὗ ἡ ἔννοια εἶναι ὅτι μόνοι οἱ Ἑβραῖοι

1 J. Reuchlin ἐκ τοῦ μεγάλου δουκάτου τῆς Βάδης (1455—1522) φιλόλογος γινώσκων κατὰ βάθος τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὴν ἑβραϊκὴν ἃς καὶ ἐδίδαξε. Πρῶτος οὗτος εἰσήγαγεν ἐν τοῖς ἐκπαιδευτηρίοις τὴν ὑπὸ τῶν μαθητῶν διδασκαλίαν δραμάτων, ἅτινα αὐτὸς συνέγραφεν. Ὠνομάζετο δὲ καὶ Καπνίων μεταφράσας ἑλληνιστὶ τὸ γερμανικόν του ὄνομα Reuchlin ἐκ τοῦ Rauch, καπνός.

ἐγνώκασι τὸν Θεόν. Τῷ 1498, τρεῖς μῆνας μετὰ τὸν τραγικὸν τοῦ Σαβοναρόλα θάνατον, ἐπεσκέπτετο τὴν Φλωρεντίαν, ἐξεδέχετο τὴν ψυχὴν τοῦ μάρτυρος μεταξὺ τῶν φαντασιωδῶν ὀπαδῶν του, εἰσέτι πενθούντων αὐτόν, ἐπανήρχετο εἰς τὰς μελέτας του, καὶ ἐξέδιδε τῷ 1506 τὰ **Rudimenta Hebraica** (*τὰ ἑβραϊκὰ στοιχεῖα*), τὸ 1512 τὸ *Ἑβραϊκὸν Λεξικόν*, ἀπὸ τοῦ 1509 μέχρι τοῦ 1512. Ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος ἐζωγράφει ἐν τῷ Σεξτείῳ ναΐσκῳ τοὺς φοβεροὺς Ἑβραίους προφήτας καὶ τὰς ὑψηλὰς ἐκείνας σκηνὰς τῆς Γενέσεως. Ἀντεπιστέλλων τις τῷ Πάπᾳ Λέοντι τῷ Ι', ὁ Ἔρασμος, ἐξέδιδεν Ἑλληνιστὶ τὴν *Καινὴν Διαθήκην*, ἐνῷ ὁ Λούθηρος ἡτοίμαζε τὴν γερμανικὴν ἔκδοσιν τῆς *Παλαιᾶς*. Παρὰ τῇ ἐπιστήμῃ, τῇ ἐξερευνήσει τῶν δογμάτων τῶν κειμένων, ἥτις, ἀρξαμένη κατὰ τὴν ΙΕ' ἑκατονταετηρίδα ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Πλάτωνος, ἥπτετο κατὰ τὴν ΙϚ' τοῦ Ἡσαΐου καὶ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, ἀνεπτύσσετο ἡ κριτικὴ καὶ ἐμορφοῦτο ὁ τύπος. Τυχοδιώκτης τις τῶν Παραρρηνίων ἐπαρχιῶν, ὁ Οὖττεν [1] ἐξέδωκε τὸ 1514 κατὰ τῶν θεολόγων τῆς Κολωνίας, ὑπερασπίζων τὸν Ῥουχλίνιον, δεινὴν σάτυραν, τὰς *Ἐπιστολὰς τῶν ἀφανῶν ἀνδρῶν* Epistolae obscurorum virorum, εἶδος τῶν τοῦ γάλλου Πασκὰλ *Ἐπιστολῶν πρός τινα ἐπαρχιώτην*, ὧν τὸ θράσος δὲν ὑπερέβαλον οὔτε οἱ *Συμποσιακοὶ Λόγοι* τοῦ Λουθήρου, οὔτε ἡ τοῦ Ῥαβελαίου βωμολόχος φαντασία ἐν τῷ *ἐφημερίῳ τοῦ Μεδών*. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐτυπώθη ἐν Ἑνετίᾳ παρὰ τῶν τυπογράφων Ἄλδων τὸ 1515, προνομίῳ τοῦ Πάπα, καὶ σὺν δεκαετεῖ δικαιώματι κατὰ τῆς παραποιήσεως.

Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ὁ Οὖττεν μετὰ τὴν εἰς Ῥώμην ὁδοιπορίαν του ἐξετύπωσε τὴν σάτυραν τοῦ Λαυρεντίου Βάλλα [2] περὶ τοῦ *δωρήματος τοῦ Κωνσταντίνου*, καὶ θρασέως αὐτὴν ἀνέθετο τῷ Λέοντι. Σύσσωμος ἡ Γερμανία, φιλόλογοι καὶ δημοτικοὶ ποιηταί, καλλιτέχναι καὶ μεγάλοι τυπογράφοι, ὁ Μελάγχθων, ὁ Δύρερ, ὁ Κράναχ, ὁ Ὁλβέην, καὶ οἱ Φρόβεν[3] ἀνέμενον μό-

1 Ulrich de Hutten (1488—1523) συνεργασθεὶς μετὰ τοῦ Λουθήρου πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς Μεταρρυθμίσεως ὑπηρέτησεν καὶ ὡς στρατιώτης ἐν τῷ αὐστριακῷ στρατῷ. Ηὐδοκίμει δὲ εἰς τὴν ποίησιν τῶν λατινικῶν στίχων ὧν ἕνεκα καὶ ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Μαξιμιλιανοῦ. Πλὴν ἐν τῷ κειμένῳ μνημονευομένων ἔργων του ἔγραψε Διαλόγους ἐν οἷς καθάπτεται δεινῶς, τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἐξέδοτο δὲ τὸ 1578 δύο βιβλία ἀνέκδοτα τῆς ἱστορίας τοῦ Τίτου Λιβίου καὶ τῷ 1519 ἀνεκάλυψε χειρόγραφα τοῦ Κοϊντιλιανοῦ καὶ τοῦ Πλινίου.

2 Λαυρέντιος Valla λόγιος ἐκ Ῥώμης (1406—1457) πλεῖστον συντελέσας εἰς διέγερσιν τῆς πρὸς τοὺς κλασικοὺς συγγραφεῖς ἀγάπης. Μετέφρασεν εἰς τὴν λατινικὴν τὸν Ἡρόδοτον, τὸν Θουκυδίδην, τὴν Ἰλιάδα καὶ τοὺς Μύθους τοῦ Αἰσώπου.

3 Φίλιππος Μελάγχθων (1497—1560) γερμανιστὶ Schwartz-Erde (μέλαινα χθὼν) ὁ ἕτερος τῶν κορυφαίων τῆς Μεταρρυθμίσεως, διακρινόμενος ἀπὸ τοῦ βιαίου Λουθήρου διὰ τὴν ἠπιότητά του, Ὑπῆρξε καθηγητὴς τῆς Ἑλληνικῆς ἐν τῇ Ἀκαδημείᾳ τῆς ἐν Πρωσσίᾳ Οὐιτεμβέργης καὶ συνέγραψε πλεῖστα θεολογικὰ καὶ φιλολογικὰ συγγράμματα. — Ἀλβέρτος Durer ἐκ Νυρεμβέργης (1471—1528) διάσημος καλλιτέχνης, ζωγράφος καὶ χαράκτης. — Lucas de Cranach ἐκ Βαμβέργης (1472—1553) ζωγράφος καὶ χαράκτης ἔξοχος ἀλλὰ κατώτερος τοῦ Δύρερ. — Hans Holbein διάσημος Βαυαρὸς ζωγράφος (1498—1554) ἀποθανὼν ὑπὸ λοιμοῦ ἐν Λονδίνῳ. Ὁ βίος καὶ ὁ κατάλογος τῶν ἔργων του περιέχονται ἐν τῷ Μωρίας ἐγκώμιον τοῦ Ἐράσμου. —Οἱ Froben πατὴρ καὶ υἱοὶ τυπογράφοι (1491—1527) ἐν Βασιλείᾳ, φίλοι τοῦ Ἐράσμου. Ἀνέλαβον τὴν ἔκδοσιν τῶν Ἑλλήνων Πατέρων Χρυσοστόμου, Βασιλείου κλπ.

νον τὸ σύνθημα τῆς μάχης, ἀρχηγὸν καὶ δόγμα, ἵνα μεταβάλωσι τὸν τρόπον τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ ἀνατρέψωσι τὸ ἔργον τοῦ ἁγίου Βονιφατίου.

Τὸ σύνθημα δὲν ἐβράδυνε νὰ δοθῇ· τὸ δόγμα τῆς *σωτηρίας διὰ τῆς πίστεως* ἀνεφάνη· ἐκεῖνος,ὃν ἐκάλουν ἐν ταῖς Ἀκαδημείαις καὶ ταῖς μοναῖς τῆς Γερμανίας τὸν *Βιβλικὸν Διδάσκαλον*, ἐξέδωκε τὰς θέσεις του· κατ' ἀρχὰς ὁ Πάπας δὲν ἠθέλησε νὰ πιστεύσῃ ὅτι σπουδαῖος ἦν ὁ κίνδυνος, καὶ εἶπεν ἐπαίρων τοὺς ὤμους: «Εἶναι Γερμανὸς οἰνόφλυξ, ἄφετε αὐτὸν ν' ἀνανήψῃ, καὶ τότε ἄλλως θὰ λαλήσῃ». Ἐφαντάζετο ὅτι ἡ ὑπόθεσις τῶν συγχωροχαρτίων, ἡ φανερὰ τῆς Διαμαρτυρήσεως πρόφασις, πιθανῶς ἐξογκωθεῖσα ὑπὸ τῶν διαμαρτυρομένων Ἱστορικῶν, ἦτο ἡ μόνη οὐσία τῆς ἔριδος, καὶ ὅτι ἁπλῶς ἦτο λόγος περὶ ἔριδος μεταξὺ Αὐγουστίνων καὶ Δομινικανῶν. «Εἰσὶν ἔριδες μοναχῶν!» ἐνίοτε ἔλεγεν ὑπεροπτικῶς. Σπανίως ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἀπαντᾷ τις κουφότερον λόγον καὶ ἐπιμαρτυρίαν τόσον ἀθλίας κουφότητος. Ἔριδες μοναχῶν! Ἐλησμόνει ὅτι μοναχικὰ τάγματα κατὰ δέκα αἰῶνας διὰ τῆς ἀποστολῆς των ὑπῆρξαν ἡ ἰσχὺς καὶ ὁ στύλος τῆς παπικῆς ἐκκλησίας, ὅτι οἱ μοναχοί, ἀνέμαξαν, οὕτως εἰπεῖν, ἐν ταῖς ἰσχυραῖς αὐτῶν χερσὶ τὸν καθολικισμόν, ὅτι κατὰ τοὺς εἰσέτι βαρβάρους χρόνους καθυπέταξαν τῇ Ῥώμῃ τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν, ὅτι οἱ ἐπιφανέστατοι πάπαι καὶ οἱ τὴν διάνοιαν βαθύτατοι διδάσκαλοι ἦσαν μοναχοί! Ὡσαύτως ἐλησμόνει ὅτι συχνάκις τὰ μοναχικὰ τάγματα ἐγένοντο τῇ Ἐκκλησίᾳ αἴτιον ἀπείρου μερίμνης, ὅτι ὁ διάπυρος τῶν μοναχῶν μυστικισμός, ἡ ὑπεροψία αὐτῶν πρὸς τὰ ἐγκόσμια, ἡ νεωτερίζουσα αὐτῶν πολιτική, ἡ ἄκρα αὐτῶν ἐπιρροὴ ἐπὶ τοῦ χύδην λαοῦ εἶχον πλέον ἢ ἅπαξ ταράξει τὰ δόγματα, ἀνασείσει τὴν ἱεραρχίαν, πτοήσει τὴν παπωσύνην. Ἐὰν ἡ Ἐκκλησία ἀνέγραψεν ἐν τοῖς ἁγίοις τὸν Φραγκῖσκον δ' Ἀσσίζην[1], τὸν Θωμᾶν Δακουΐνον καὶ τὸν Φλωρεντῖνον Ἀντωνῖνον, ἠγωνίσατο ἐξ ἄλλου κατὰ τῶν Ἰωακεὶμ Φλῶρε καὶ Ἰωάννου τῆς Πάρμας. Ὁ Ἰάκωβος Δεδώτης ἐκ τοῦ θυριδίου τῆς φυλακῆς του ὕβρισε Βονιφάτιον τὸν Η'. Ἀλέξανδρος δὲ ὁ ϛ' καίτοι ἐπὶ μικρόν, κατεπτοήθη ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ Ἱερωνύμου. Ἤρκει στάσις μοναχῶν, ἢ ὀνειροπολήματα ἐξημμένης κεφαλῆς, ἵνα ἅπασα ἡ χριστιανωσύνη φανῇ κλυδωνιζομένη. Πάπας τῷόντι ἐξόχου νοῦ, οἷος Σέξτος ὁ Ε', ἴσως ἤθελεν ἀποτρέψει τὸ θρησκευτικὸν διαζύγιον μεταξὺ τῶν λαῶν τῆς Λατινικῆς παραδόσεως καὶ τῶν τῆς Γερμανικῆς φυλῆς, χωρισμὸν ἐπενεγκόντα τῇ Εὐρώπῃ διακοσίων ἐτῶν πολέμους, δῃώσεις, ταραχὰς καὶ ἀδικίας. Ἐν ἔτει 1512 ἦτο εἰσέτι καιρὸς νὰ ἐπανχυθῇ ὁ Λούθηρος· ἔγραφε τῷ Πάπᾳ ἐπιστολήν, ἐν ᾗ μετὰ σεβασμοῦ ὡμίλει περὶ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, ἀποκαλῶν αὐτὴν μητέρα, Ecclesia Romana mater nostra. Ὑπισχνεῖτο τὰ ὅπλα νὰ καταθέσῃ ἐὰν οἱ ἀνταγωνισταί του Δομινικανοὶ ἐπαύοντο τῶν κατ' αὐτοῦ μανιωδῶν κηρυγμάτων, διαρρήδην τότε ἀπεφαίνετο ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς Ἐκκλησίας ἀνωτέρα ἦτο πάσης ἄλλης *ἐπὶ*

1 Ἴδ. Παρνασσοῦ τόμ. Α' σελ. 906 ἐν λ. Σίσια καὶ τὰς σημειώσεις.

τῆς γῆς καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ. Ἐν ἔτει 1520, ὁ Αὐγουστῖνος μοναχὸς γράφει νέαν ἐπιστολὴν, ἀλλὰ πλήρη πικρίας, ἤδη ἀπειλητικὴν, καὶ παραδόξως ἀναμιμνήσκουσαν τὰς τελευταίας τοῦ Σαβοναρόλα ὁμιλίας κατὰ τῆς διαφθορᾶς τῆς Βαβυλῶνος· ἐν αὐτῇ ἀντιπαρέβαλλε τὸν Πάπαν πρὸς τὸν Δανιὴλ ἐν τῷ λάκκῳ τῶν λεόντων, καὶ πρὸς τὸν Ἰεζεκιὴλ ὑπὸ σκορπίων κύκλῳ περιεχόμενον. Ἐκκαιόμενος δὲ ὑπὸ τῶν ἀναμνήσεων, ἃς εἶχε διατηρήσει ἀπὸ τῆς ἐν Ῥώμῃ διατριβῆς του ἐπὶ Ἰουλίου Β', ἔλεγεν· «Ὑπάρχει τι ὑπὸ τὸν οὐρανὸν μᾶλλον διεφθαρμένον καὶ μυσαρώτερον τῆς ῥωμαϊκῆς φατρίας; αὕτη ὑπερέχει καὶ τῶν Τούρκων κατα τὴν ἀσέβειαν». Ὁ Λέων ἐθέλχθη ὑπὸ τῶν ἐντόνων χαρίτων τῶν λατινικῶν τοῦ Λουθήρου, καὶ εἶπεν· «αὐτὸς ὁ ἀδελφὸς Μαρτῖνος εἶναι εὐφυέστατος». Ἀλλ' εἴτε ἡ χολὴ τῶν Καρδινάλεων τὸν ἠρέθισεν ὅπως ἐπισπεύσῃ τὴν λύσιν, εἴτε ἡ ἐκλογὴ Καρόλου τοῦ Ε' ὡς αὐτοκράτορος τὸν ἐνεθάρρυνεν, ὁ Λέων αὐτὸ τὸ 1520 ἔτος, τῇ 17 πρὸ τῶν καλανδῶν τοῦ Ἰουλίου (15 Ἰουνίου) ἀνεθεμάτισε τὸν Λούθηρον ἐν τῇ *βούλλᾳ* Exsurge .... «Ἀνάστα, Κύριε, καὶ κρίνων τὴν σὴν δίκην, πρόσχες ταῖς ἡμετέραις δεήσεσιν, αἱ γὰρ ἀλώπεκες ἐπῆλθον ζητοῦσαι καταλῦσαι τὴν σὴν ἄμπελον .... Ἀνάστα, Πέτρε, καὶ βοήθησον τῇ ἁγίᾳ Ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ, τῇ μητρὶ πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν. ... Ἀνάστα, Παῦλε, σὺ ὁ φωτίσας τὴν Ῥώμην διὰ τῶν σῶν γνώσεων, καὶ ὁ καθιερώσας αὐτὴν διὰ τοῦ σοῦ μαρτυρίου». Πλὴν ὁ λόγος τοῦ *δούλου τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ* ἐκ προοιμίων ἐπέπρωτο ν' ἀποβῇ μάταιος, διότι αἱ *ἔριδες τῶν μοναχῶν* ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν ἐπανέστησαν τὰς ἀκαδημείας, τοὺς λαϊκοὺς ἄρχοντας καὶ αὐτὰς τὰς δημοτικὰς τάξεις. Ὁ Λούθηρος ἀνταπήντησε διὰ τῶν σατυρικῶν ποιημάτων του περὶ τῆς *Λειτουργίας, κατὰ τῆς Παπωσύνης τῆς Βαβυλῶνος*, καὶ *περὶ τοῦ διατάγματος τοῦ Ἀντιχρίστου*. Τῇ 10 Δεκεμβρίου, ἔμπροσθεν μιᾶς τῶν πυλῶν τῆς Οὐιτεμβέργης, ἐνώπιον τῶν σπουδαστῶν καὶ τοῦ ὄχλου, ὁ ἀδελφὸς Μαρτῖνος ἔκαυσε τὴν κατάγνωσιν τοῦ Πάπα ὡς καὶ τὰ κανονικὰ βιβλία. Ὁ Προτεσταντισμὸς ἦν ἤδη τεθεμελιωμένος.

Καιρὸς ἦτο νὰ ἐγκαταλείψῃ ὁ Λέων τὴν σκηνὴν τοῦ κόσμου τούτου· ἡ Γερμανία σχισματικὴ, ἡνωμένη ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ αὐτοῦ ἡγεμόνος τῇ Ἰσπανίᾳ, ταῖς Κάτω Χώραις, τῷ Βασιλείῳ τῆς Νεαπόλεως, ἤδη ἐφαίνετο τοῖς ὀξυδερκέσι πολιτικοῖς πολλῷ φοβερωτέρα τῇ Ἰταλίᾳ καὶ τῇ Παπωσύνῃ τῆς παλαιᾶς ἁγίας αὐτοκρατορίας τῶν Ὀχενστάουφεν. Ὁ Μακιαβέλλης προσελιπάρει τῷ Λέοντι ἵνα σκεφθῇ ὑπὲρ τῆς αὐτονομίας τῶν χριστιανικῶν ἐθνῶν. «Ἡ βάρβαρος αὕτη αὐτοκρατορία, ἔγραφεν αὐτῷ, τοῖς πᾶσιν εἶναι ἀπεχθής. Ἰδοὺ καιρὸς νὰ *ἐκλέξητε γενναίαν ἀπόφασιν*!» Ἀλλ' ὁ πάπας ἐπροθυμήθη τελευταῖον νὰ ἐξαμαρτήσῃ, καὶ τὰ μέγιστα, ὅπερ ἁμάρτημα ἀπηνῶς ἐξέτισαν οἱ διάδοχοι αὐτοῦ. Ἐπτοημένος, ἐρρίφθη εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ πάλιν ἐπανῆλθεν εἰς τὸ πρότερον αὐτοῦ κατὰ τῆς Γαλλίας ἀδιάλλακτον μῖσος, παρασχὼν οὕτως ἀφορμὴν τοῖς γερμανικοῖς καὶ ἰσπανικοῖς

στρατοῖς νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Λομβαρδίαν. Κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἀπώλεσε καὶ τὸν Ῥαφαὴλ, τὴν δόξαν καὶ τὴν χαρὰν τῆς Βασιλείας του· ὁ ὄχλος, συμπιεζόμενος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγίας (Santa Maria Rotonda) κατὰ τὴν κηδείαν τοῦ καλλιτέχνου, μετὰ πολλῆς συγκινήσεως εἶδε τὸν γενναῖόν του Πάπαν γονατίζοντα παρὰ τῷ νεκρῷ, καὶ μετὰ δακρύων κατασπαζόμενον τὰς χεῖρας τοῦ φίλου του. Ἔκτοτε δ' ἐφάνη ὑπείκων, καὶ κατέλιπε τῇ τύχῃ τὴν φοβερὰν ταύτην τοῦ κόσμου κυβείαν, ἣν Ἰούλιος ὁ Β' μέχρι τῆς τελευταίας αὐτοῦ πνοῆς εἶχε διευθύνει. Ἵστη τὰς ἄρκυς ἐν Βιτέρβῃ, ἐκαλάμευεν ἐν τῇ λίμνῃ Βολσένᾳ, καὶ ἐθήρευεν ἐλάφους ἐπὶ τῶν δυσβάτων λόφων τοῦ Κορνέτου. Κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1521 ἀπεχώρησεν οὐχὶ πόρρω τῶν μελαγχολικῶν τοῦ Τιβέρεως ὀχθῶν, ἐν τῇ ἐπαύλει αὐτοῦ Μαλιάνᾳ, ἣν ὁ Ῥαφαὴλ εἶχε κοσμήσει. Ἐν αὐτῇ ἡσύχως ἔζη μετ' ὀλιγαρίθμου θεραπείας, ἐν μέσῳ οἰκείων τινῶν φιλολόγων καὶ μουσικῶν, τοὺς ἀγροὺς διατρέχων, ὡς ἐλεήμων εὐπατρίδης, πάντοτε παρακολουθούμενος ὑπὸ ὑπηρέτου κομίζοντος ἐλεημοσύνας. Οἱ ποιμένες μετὰ σεβασμοῦ ἐγονάτιζον ὅτε διέβαινε, δεχόμενοι τὴν εὐλογίαν του συνάμα δὲ καὶ σκοῦδον, καὶ ἔλεγον ὄπισθεν αὐτοῦ: E buona personna, ma ama a vivere ὅ ἐστιν· «εἶναι ἀγαθὸς ἄνθρωπος, ἀλλὰ τρυφηλῶς ζῇ». Τῇ 24 Νοεμβρίου, καθ' ἣν στιγμὴν ἀπήγγελλε τὴν πρὸ τοῦ ἑσπερινοῦ σίτου προσευχὴν, ἀφίκετο ταχυδρόμος ἀγγέλων αὐτῷ τὴν ἧτταν τῶν Γάλλων ὑπὸ τῶν αὐτοκρατορικῶν, τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Λωτρὲκ ἀπὸ τῶν Μεδιολάνων, φυγομαχήσαντος ἐπὶ τῆς Ἑνετικῆς χώρας· «ἀρίστην ἀγγελίαν ἐκόμισάς μοι», τῷ εἶπεν ὁ Πάπας. Τότε οἱ Ἑλβετοὶ τῆς σωματοφυλακῆς του ἤρξαντο πυροβολοῦντες· ὁ δὲ Λέων ἀμέσως διέταξεν αὐτοὺς νὰ ἡσυχάσωσιν, ἀλλ' ἐκεῖνοι ἐξηκολούθησαν παταγοῦντες· ἀπὸ τῆς πόλεως ἠκούοντο οἱ κανονοβολισμοὶ τοῦ φρουρίου Ἁγίου Ἀγγέλου. Ὁ Λέων, σύννους καὶ εὐδαίμων, παρέμεινεν ἐν τῷ ταμείῳ του μέχρι προκεχωρημένης ὥρας τῆς νυκτὸς, βαδίζων ἀπὸ τῆς θυρίδος πρὸς τὴν ἑστίαν, ἐν ᾗ ἔφλεγεν ἄφθονον πῦρ· τῇ ἐπαύριον ἔτυχεν ὀλίγον κεκμηκώς· οὐδὲν ἧττον ἠθέλησε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πόλιν. Εὗρεν αὐτὴν θορυβώδη, καὶ τὸν ὄχλον ἑορτάζοντα. Ὁ Λέων ἐσκόπει νὰ συγκαλέσῃ τὴν Σύνοδον τὴν προσεχῆ τετάρτην, ὅτε αἴφνης ᾐσθάνθη ὅτι προσεβλήθη ὑπὸ ἀγνώστου πάθους, καὶ κατεκλίθη εἰπὼν τοῖς ὑπηρέταις του· «προσεύχεσθε ὑπὲρ ἐμοῦ ἵνα πάλιν δυνηθῶ νὰ εὐεργετήσω πάντας ὑμᾶς»· ἀλλὰ δὲν τῷ ἐδόθη κἂν καιρὸς νὰ μυρωθῇ, καὶ παρέδωκε τὸ πνεῦμα τῇ α' Δεκεμβρίου περὶ μέσην ἡμέραν· ὁ τελετάρχης αὐτοῦ Δεγρασσῆς τὸν εἶδε μετὰ δύω ὥρας, ἤδη ψυχρὸν, τὸ σῶμα μέλαν καὶ πεφυσημένον· ἀνεμνήσθησαν τότε τὸν ἐκπληκτικὸν Ἀλεξάνδρου τοῦ Ϛ' θάνατον. «Πυνθάνονται, γράφει τις τῶν οἰκείων του, εἰ ὁ Πάπας φαρμάκῳ ἀπέθανεν· ἐτάφη δὲ τὸ πτῶμα, καὶ ὁ ἰατρὸς Φεράνδος νομίζει ὅτι ἐδηλητηριάσθη· ἄλλοι δ' ὅμως πάλιν φρονοῦσι τοὐναντίον· ὁ ἰατρὸς Σεβερῖνος, παρευρεθεὶς κατὰ τὴν ἀνατομὴν, εἶναι τῆς αὐτῆς γνώμης».

Ὁ Λέων πρὸ τῆς τελευτῆς του παρεπονεῖτο ὅτι πῦρ φλογερὸν κατέκαιε τὸν στόμαχον καὶ τὰ σπλάγχνα του. Πρό τινων δ' ἡμερῶν ἄγνωστος μετημφιεσμένος, ὃν οὐκέτι πλέον ἠδυνήθησαν νὰ εὕρωσιν, προέτρεπε μοναχόν τινα τοῦ μοναστηρίου τοῦ ἁγίου Ἱερωνύμου ὅπως δηλώσῃ τῷ Πάπᾳ ὅτι ἄνθρωπος τῆς ὑπηρεσίας του θὰ παρεισάξῃ φάρμακον ἐντὸς ῥινομάκτρου, χιτῶνος ἢ χειρομάκτρου· ὁ μοναχός, μὴ τολμῶν ὁ ἴδιος νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν παπικὴν ἔπαυλιν, διεκοίνωσε ἀμέσως τὰ πάντα τῷ τελετάρχῃ ἐν τῷ Βατικανῷ. Ὁ Λέων μαθὼν τοῦτο μετεπέμψατο τὸν μοναχόν, καὶ ἀκούσας αὐτόν, ἀνεφώνησε μετὰ ζωηρᾶς συγκινήσεως· «Γενηθήτω τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐπιμελῶς θὰ προφυλάττωμαι».

Τὴν ἐπαύριον ἀπὸ πρωίας, οἱ ἐν Ῥώμῃ παρόντες ἐννέα καὶ εἴκοσι Καρδινάλεις μετέβησαν εἰς τὸ Βατικανόν· ὁ λαὸς ἐπλήρου τὰς αὐλάς, τὰς κλίμακας καὶ τὰς αἰθούσας τῶν ἀνακτόρων, οἱ μὲν θρηνοῦντες τὸν ἀποθανόντα Πάπαν, οἱ δὲ ὀργιζόμενοι διότι δὲν ἐκοινώνησε τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων, καὶ ἀπεβίωσεν ὡς ἐθνικός· ἀπηνῶς δὲ καὶ ἀδίκως κατέκρινον αὐτοῦ· «Παρεισέδυς ὡς ἀλώπηξ, ὠμῶς ἐκραύγαζον, ἐβασίλευσας ὡς λέων, ἀπέθανες ὡς *σκύλος*». Ἐν ἐπιστολῇ φερούσῃ ἡμερομηνίαν 21 Δεκεμβρίου, μάρτυς τις γράφει .... «Concludo che non è morto mai Papa con peggior fama dapoi è la Chiesa di Dio, ὅ ἐστι ἀπεραίνω λέγων ὅτι οὐδέποτε πάπας ἀπέθανε τοσοῦτον κακοδόξως, ἀφότου ὑπάρχει ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία» Πλὴν δὲν δυνάμεθα πάντοτε νὰ παραδεχώμεθα τὰς τῶν συγχρόνων κρίσεις περὶ τῶν ἐπιφανῶν τῆς Ἱστορίας προσώπων, διότι πολὺ μετέχει αὐτῶν ἡ ἀναλογία καὶ ὁ ἄδικος ψόγος· ἡ μερὶς Λέοντος τοῦ Ι', καίτοι ἀπαλλασσομένη τῶν ὑπερβολῶν τῶν συναξαρίων, πάλιν μένει ἀρκούντως καλή. Ἐὰν ἀνεδείχθη μέτριος πολιτικὸς ὅτε ἐφάνη ἡ ἐκραγεῖσα κατὰ τῆς Ἐκκλησίας καταιγίς, τοὐλάχιστον διὰ τῆς γενναιοψυχίας του ἦτο ἔξοχος ἡγεμών. Ἐὰν ὑστέρησε τοῦ ἀληθινοῦ μεγαλείου, ἐὰν περὶ τὴν πολιτείαν τῆς χριστιανωσύνης ἐφάνη ἐνδεὴς ἀνωτέρας θεωρίας, οὐδὲν ἧττον διεφύλαξεν ἀκεραίαν τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πνεύματος, ἣν οἱ Γάλλοι Πάπαι τῆς Ἀβενιῶνος κατέστησαν, καὶ ἣν ἀπέθεντο οἱ διάδοχοι αὐτοῦ. Λέων ὁ Ι' δὲν ἦτο οὔτε ἅγιος, οὔτε ἀληθινὸς πολιτικός, ἀλλὰ πεπαιδευμένος ἡγεμών, ὁ τελευταῖος τῶν μεγάλων Μεδίκων, ὅστις μιμούμενος τὸν πατέρα καὶ τὸν πάππον αὐτοῦ, ὅλως ἑαυτὸν καθιέρωσε τῇ ἀναγεννήσει τῶν γραμμάτων.

Ἐν Μασσαλίᾳ

(Ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ) Σ. Α. ΒΛΑΣΤΟΣ

ΕΣΤΙΑΣ

ΡΩΜΑΙΚΑ ΣΚΗΝΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

ς΄*

ΣΥΝΔΙΑΣΚΕΨΙΣ

Ὅτε ἡ Ἀρσινόη, ἡ θαλαμηπόλος τῆς Καικιλίας ἐκτελέσασα τὴν ἐν τῷ ναῷ ὑπηρεσίαν, ἔλαβε τὴν ἄδειαν νἀπέλθῃ εἰς τὸ δωμάτιον αὐτῆς, ἦτο ἤδη ἡμέρα. Ἐλθοῦσα δὲ εἰς τὸ δωμάτιον τῆς Καικιλίας αὐτὴν μὲν δὲν εὗρε, τὴν δὲ κλίνην εἶδεν ἐστρωμένην καὶ ἄθικτον ὡς ἦτο τὴν προτεραίαν. Ἐξελθοῦσα δὲ εὐθὺς νὰ ἐρωτήσῃ τί συμβαίνει, παρετήρησε κίνησιν ἀσυνήθη ἐν τῇ κατοικίᾳ τῶν Ἑστιάδων. Αἱ ἱέρειαι συνηθροισμέναι ὑπὸ στοάν τινα πλησίον τοῦ ναοῦ συνδιελέγοντο μετὰ ζωηρότητος. Διερχομένη δ' ἡ Ἀρσινόη ἤκουσε τὰς λέξεις ταύτας.

— Πρέπει νὰ δοθῇ δικαιοσύνη διὰ τὴν θρασεῖαν ταύτην βεβήλωσιν.

Τὰς λέξεις ταύτας εἶπε παλαιά τις Ἑστιὰς καὶ αἱ ἄλλαι ἐπευφήμησαν, διότι ἡ ἀρετὴ τῆς Καικιλίας εἶχε διεγείρει τὴν ζηλοτυπίαν τῶν ἄλλων.

Ἡ Βιβιδία παροῦσα καὶ αὐτὴ ἀπεκρίθη·

— Παρευθὺς θὰ πορευθῶ εἰς τοῦ ἡγεμόνος καὶ θά τῳ ἀναγγείλω τὴν ἀπαγωγὴν τῆς Καικιλίας.

Ἡ Ἀρσινόη δὲν ἤθελε νἀκούσῃ ἄλλο τίποτε, αἱ ὀλίγαι αὗται λέξεις ἤρκεσαν εἰς τὴν εὐφυεστάτην Αἰγυπτίαν, ἥτις ἐν τῷ ἅμα συνδυάσασα τὴν ἀπομάκρυνσιν αὐτῆς ἀπὸ τῆς Καικιλίας τὴν παρελθοῦσαν ἑσπέραν καὶ τὴν ἀπαγωγὴν τῆς νεαρᾶς Ἑστιάδος, συνεπέρανεν ὅτι τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο τυχαῖόν τι, ἀλλ' ὅτι ἦτο ἔργον καταχθόνιον τῆς μεγάλης Ἑστιάδος Βιβιδίας, ἥτις ὡς γνωστὸν *δὲν ἐχώνευε* τὴν Καικιλίαν. Αἱ θεραπαινίδες τῶν ἄλλων ἱερειῶν ἐγίνωσκον τὴν ἀπαγωγὴν τὴν γενομένην τὴν νύκτα, τινὲς δ' αὐτῶν μάλιστα ὕβρισαν τὴν ἀτυχῆ Ἀρσινόην λέγουσαι εἰς αὐτήν·

— Ἡ δέσποινά σου, ἕνεκα τοῦ ἐγκλήματος τοῦ φρικτοῦ, θὰ τιμωρηθῇ αὐστηρῶς καὶ πρὸς παραδειγματισμὸν θὰ ταφῇ ζῶσα, νὰ μάθῃ νὰ μὴ κάμῃ ἄλλην φορὰν τοιαύτας ἀταξίας.

Ἀλλ' ἡ Ἀρσινόη οὐδὲν ἀπεκρίθη. Εὑροῦσα δὲ μετ' ὀλίγον εὐκαιρίαν ἔφυγε κρύφα καὶ ἔδραμεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Μετέλλου τοῦ ἀδελφοῦ τῆς Καικιλίας, ἔνθα συνήντησε πρῶτον τὸν ἕλληνα Πολύβιον, εἰς ὃν μέχρι τότε εἶχεν ἄκραν ὑπόληψιν νομίζουσα αὐτὸν πιστὸν Χριστιανόν. Διηγήθη εἰς αὐτὸν ὅτι ἡ Καικιλία ἔγεινεν ἄφαντος τὴν νύκτα ἐκ τῆς κατοικίας τῶν Ἑστιάδων καὶ ὅτι ἡ Βιβιδία ἔμελλε νὰ κατηγορήσῃ αὐτὴν πρὸς τὸν Νέρωνα.

* Ἴδε σελ. 59.

Ταῦτ' ἀκούσας ὁ Πολύβιος ἐμειδίασεν ἀλλόκοτον μειδίαμα, καὶ δὲν ἐφάνη συγκινηθεὶς ὑπὸ τῆς διηγήσεως τῆς Ἀρσινόης.

— Εἶνε γνωστὸς ὁ συνένοχος τῆς δεσποίνης σου; ἠρώτησεν ὁ Ἕλλην ἐμπαικτικῶς πως.

— Ὁ συνένοχος! ἀνεφώνησεν ἡ Ἀρσινόη ὡς κεραυνόπληκτος καὶ προσηλώσασα βλέμμα ἐπτοημένον ἐπὶ τοῦ Πολυβίου.

— Ναί, ναί, ὁ συνένοχός της, ἐπανέλαβεν ὁ Πολύβιος γελῶν μετὰ βίας. Μήπως νομίζῃς ὅτι ἡ Καικιλία ἐπέταξε μόνη της χωρὶς σύντροφον;

— Ἀλλ' εἰξεύρεις σὺ ὅτι ἡ δέσποινά μου εἶνε τὸ εὐγενέστατον τῶν πλασμάτων, καὶ δὲν εἶνε ἱκανὴ νὰ πράξῃ οὐδὲ ἁπλῆν ἀνοησίαν· Πολύβιε, πολὺ ἀπορῶ ἀκούουσά σε οὕτω πως λαλοῦντα περὶ τῆς Καικιλίας.

Ὁ Πολύβιος βλέπων ὅτι ἀδεξίως φερόμενος διήγειρέ πως τὴν δυσπιστίαν τῆς Ἀρσινόης, προσεπάθησε νὰ διορθώσῃ τὸ πρᾶγμα καὶ εἶπε μετά τινος στενοχωρίας·

— Κακῶς ἐξεφράσθην, Ἀρσινόη. Ἠθέλησα ἁπλῶς νὰ εἴπω μήπως ἡ δέσποινά σου ἔφυγεν ἑκουσίως. Καὶ τάχα τί κακὸν ἔπραξε δραπετεύσασα, ἀφ' οὗ τὴν διώρισαν Ἑστιάδα παρὰ τὸν νόμον καὶ παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν της;

— Ἡ Καικιλία θά μ' ἔλεγε τὸ σχέδιόν της, ἐὰν εἶχε προαποφασίσει νὰ φύγῃ. Ὅπως δήποτε ποτὲ δὲν θὰ ὑπέπιπτεν εἰς τὸ λάθος νὰ δραπετεύσῃ ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς Ἑστίας χωρὶς νὰ γνωστοποιήσῃ πρότερον τὴν ἀπόφασίν της εἰς τοὺς ἀδελφούς μας.

— Καὶ δὲν ὑποπτεύεις πῶς ἔγεινε τὸ πρᾶγμα;

— Ὄχι βέβαια, καὶ διὰ τοῦτο ἦλθον ἐπίτηδες νά σ' ἐρωτήσω καὶ νά σε συμβουλευθῶ.

— Ἀλλὰ καὶ ἐγὼ δὲν εἰξεύρω τίποτε. Καὶ τί συμβουλὴν νά σοι δώσω;

— Ἐδῶ εἶναι ὁ Μέτελλος;

— Ὄχι. Ἐπορεύθη εἰς τὰ Ἀνάκτορα, διότι συνέβη εἰς τὸν ἡγεμόνα συμφορὰ μεγάλη. Ὁ Βρετανικὸς ὁ γαμβρός του ἀπέθανεν αἰφνιδίως χθὲς τὴν νύκτα καὶ σήμερον τελεῖται ἡ κηδεία του. Τώρα εὐθὺς θὰ ὑπάγω νὰ ἀναγγείλω τὸ πρᾶγμα εἰς τὸν Μέτελλον καὶ εἰς τὸν Σοεμᾶν, διότι καὶ αὐτὸς εἶνε εἰς τὴν κηδείαν.

— Τὸν Σοεμᾶν! ἀνεφώνησεν ἡ Ἀρσινόη. Ἀλλ' αὐτὸς εἶνε δεινὸς διώκτης τῶν Χριστιανῶν, καὶ πρέπει νὰ φυλαττώμεθα τὸν ἄνθρωπον τοῦτον.

— Καλὰ λέγεις, ἐλησμόνησα, ἀπεκρίθη ὁ νέος μετά τινος ἐλαφρότητος, ἥτις ἐφείλκυσεν αὖθις τὴν προσοχὴν τῆς Ἀρσινόης. Ἡ γυνὴ αὕτη ἀληθὴς Χριστιανὴ οὖσα ὑπώπτευσεν εὐθὺς μήπως ὁ Πολύβιος δὲν εἶνε ἄνθρωπος εἰλικρινὴς ἀλλὰ διπρόσωπός τις. Ὅθεν οὐδόλως ἐπιμείνασα, παρήγγειλεν εἰς αὐτὸν ἁπλῶς νὰ εἴπῃ εἰς τὸν Μέτελλον τὴν ἁρπαγὴν τῆς ἀδελφῆς του, καὶ ἀπῆλθεν.

Ἐκ τῆς οἰκίας τοῦ Μετέλλου ἐπορεύθη ἡ Ἀρσινόη εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ

Σαβίνου καὶ ἐζήτησε τὸν ἐπιστάτην Ἀρβογάστ. Ὁ ἀπελεύθερος οὗτος παρευθὺς ἐξῆλθε, καὶ ἐν ᾧ ἡ Ἀρσινόη ἐκίνει τὰ χείλη νὰ ἀναγγείλῃ εἰς αὐτὸν τὴν δεινὴν συμφοράν, ἐκεῖνος προλαβὼν αὐτὴν εἶπε στενάζων·

— Τὸ εἰξεύρω... Ὁ δεσπότης μου τὴν νύκτα ταύτην κατεδίωξε τοὺς ἀπαγωγεῖς, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νά τους προφθάσῃ. Καὶ ὁ Μέτελλος ἦτο μετ' αὐτοῦ μετὰ συνοδείας πολλῶν δούλων, διότι ὁ Πολύβιος εἶχεν ἀναγγείλει ὅτι ὑπῆρχε συνωμοσία κατὰ τῆς Καικιλίας.

— Τί! ὁ Πολύβιος προεγίνωσκε;...

— Βεβαίως, διότι τὴν νύκτα ταύτην ἦλθεν ἐδῶ ἐπίτηδες νά το ἀναγγείλῃ εἰς τὸν Σαβῖνον καὶ τὸν Μέτελλον.

— Λοιπὸν ἐψεύσθη τώρα πρὸ ὀλίγου;.., ἀνεφώνησεν ἔκθαμβος ἡ δούλη, καὶ διηγήθη εἰς τὸν γαλάτην Ἀρβογάστ τὴν μετὰ τοῦ Πολυβίου συνδιάλεξιν αὐτῆς.

— Ἀναμφιβόλως ὑπάρχει ἐδῶ μυσαρὰ μηχανορραφία, εἶπεν ὁ Ἀρβογάστ σύννους ἅμα καὶ ἀνησυχῶν. Ἀλλὰ τὸ δεινότατον εἶνε ὅτι ὁ δεσπότης μου καὶ ὁ Μέτελλος λέγουσιν ὅτι ὁ Λίνος εἶνε ὁ ἐργάτης τῆς συμφορᾶς ταύτης.

— Ἀλλὰ τοῦτο εἶνε ἀνοησία! εἶπεν ἡ Ἀρσινόη.

— Καὶ ὅμως ἐπιμένουσι καί το ἐπιβεβαιοῦσι. Λέγουσι δὲ ὅτι μεταξὺ τῶν ἐπαγωγέων ἀνεγνώρισαν καὶ τὸν Λίνον.

— Ἀδύνατον!

— Καὶ ἐγὼ εἶμαι τῆς γνώμης σου, ἀλλ' ὅμως αὐτοὶ εἶνε ἀκλόνητοι, καὶ ἀπεφάσισαν νὰ καταμηνύσωσι τὸν Λίνον εἰς τὸν Αὐτοκράτορα.

Καὶ πρὶν ἢ ὁ Ἀρβογάστ συμπληρώσῃ τοὺς λόγους τούτους ἰδοὺ ἐπεφάνη εἰσερχόμενος αὐτὸς ὁ Λίνος. Ἤκουσε δὲ μέρος τῆς συνδιαλέξεως τοῦ Ἀρβογάστ καὶ τῆς Ἀρσινόης, διότι ἅμα εἰσερχόμενος εἶπε μετ' ἄκρας ἀταραξίας·

— Ὁ Μέτελλος καὶ ὁ Σαβῖνος δὲν ἠπατήθησαν. Τῷ ὄντι μὲ εἶδον τὴν νύκτα πλησίον τοῦ φορείου διὰ τοῦ ὁποίου ἄγνωστοί τινες ἀπήγαγον τὴν Καικιλίαν. Εἷς τῶν ἀδελφῶν μας, ὁ Σκαῦρος μ' ἐβίασεν ἀπὸ μέρους σου, Ἀρσινόη, νὰ σπεύσω εἰς τὸ ἄλσος τῆς Ἑστίας περὶ τὴν δευτέραν φυλακὴν καὶ ἐγὼ παρευθὺς ὑπήκουσα. Ἰδοὺ πῶς ἐγενόμην μάρτυς τοῦ κακουργήματος τοῦ διαπραχθέντος κατὰ τῆς ἀδελφῆς ἡμῶν.

— Τί νά σας εἴπω, ἐγὼ δὲν καταλαμβάνω πλέον τίποτε! ἀνεφώνησεν ἡ Ἀρσινόη, πιέζουσα τὴν κεφαλὴν διὰ τῶν συσπωμένων χειρῶν αὐτῆς. Λίνε, σὲ ἠπάτησαν. Ἐγὼ δὲν εἶπα τίποτε εἰς τὸν Σκαῦρον. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος εἶνε πλαστὸς ἀδελφὸς καί μας προδίδει.

Ἐν ᾧ δὲ οἱ τρεῖς οὗτοι Χριστιανοὶ συνδιελέγοντο μετὰ σπουδῆς, ἠκούσθη θόρυβος ἐν τῷ παρακειμένῳ δωματίῳ. Ὁ Ἀρβογάστ ἠκροάσθη καὶ ἤκουσε δύο φωνὰς γυναικείας, ὧν ἡ μὲν ἔδιδε παραγγελίας εἰς τὴν ἑτέραν.

— Σιγᾶτε! εἶπεν ὁ Ἀρβογάστ λαλῶν χαμηλῇ τῇ φωνῇ. Ἡ μήτηρ τοῦ Σαβίνου ἔμαθε τὰ συμβάντα τῆς νυκτὸς ταύτης καὶ εἶνε καὶ αὐτὴ κατὰ

τοῦ Λίνου. Νὰ μὴ μάθῃ ὅτι εἶσαι ἐδῶ, εἶπεν ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν Λίνον.

— Ἡ Βελλέδα εἶνε γυνὴ εὐθεῖα τὴν καρδίαν καὶ τὴν ψυχὴν, καὶ δὲν θά με κατακρίνῃ ἄνευ περαιτέρω πληροφοριῶν.

— Δὲν ἀντιλέγω ὅτι εἶνε πεπροικισμένη διὰ πάσης ἀρετῆς, ἀλλὰ ἔχουσα τὴν κεφαλὴν μεστὴν τῶν δεισιδαιμονιῶν τῆς πατρίδος της, μισεῖ τὸν Χριστιανισμόν, ὅστις καταδικάζει τὰς δεισιδαιμονίας ταύτας. Κατὰ τοῦτο εἶνε πληρέστατα σύμφωνος μετὰ τοῦ Σοεμᾶν. . . .

Τὴν στιγμὴν ἐκείνην φωνὴ νεάνιδος γλυκυτάτη καὶ μελῳδικὴ εἶπε λέξεις τινὰς σχεδὸν πλησίον τῆς θύρας τῆς αἰθούσης, καὶ ὁ Ἀρβογάστ διέκοψε τὸν λόγον ἅμ' ἀκούσας τοὺς καθαροὺς καὶ μελαγχολικοὺς ἤχους τῆς φωνῆς ταύτης. Ζωηρὰ συγκίνησις ἀνέτειλεν ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ ἐπιστάτου, ὅστις ἐφαίνετο διστάζων ἐὰν πρέπῃ νὰ ἐξέλθῃ, ἀλλ' εὐθὺς ἡ κόρη ἐσιώπησε καὶ τὰ βήματα αὐτῆς ἀπερχομένης ἠκούσθησαν, καὶ μετ' οὐ πολὺ τὸ μέρος τοῦτο τῆς οἰκίας ἀπέμεινεν ἔρημον.

— Παράξενον! ἐψιθύρισεν ὁ Ἀρβογάστ. Ὁ Σαβῖνος ἔφερε χθὲς νεαρὰν δούλην, τῆς ὁποίας τὸ πρόσωπον, τὸ βῆμα καὶ ἡ φωνὴ μ' ἐξέπληξαν παραδόξως. Εἶνε αὐτὴ τῆς ὁποίας τὴν φωνὴν τώρα δὰ ἠκούσαμεν. Ἡ Βελλέδα ἔλεγεν εἰς αὐτὴν τὰς ἐργασίας της.

— Ὅτε τὴν ἠγόρασεν ὁ Σαβῖνος ἤμην καὶ ἐγὼ ἐκεῖ, εἶπεν ὁ Λίνος. Δέν την εἶδες ἀφ' ὅτου εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν;

— Ὄχι. Καί τοι διακαίομαι ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας νά την ἴδω, δὲν ἔτυχεν ἀκόμη τοιαύτη εὐκαιρία.

Καὶ ὁ ἐπιστάτης κατέστη αὖθις σύννους.

Ἀλλ' ὁ Λίνος καὶ ἡ Ἀρσινόη εἶχον τὸν νοῦν εἰς τὴν Καικιλίαν. Ἡ δ' Ἀρσινόη πρώτη ἀναλαμβάνουσα τὸν λόγον εἶπεν εἰς τὸν Ἀρβογάστ.

— Τί ποιητέον; πῶς θὰ εὕρωμεν τὴν ἀδελφὴν τοῦ Μετέλλου;

— Πρέπει νὰ σκεφθῶμεν, ἀπεκρίθη ὁ Ἀρβογάστ. Ἀλλ' ἐπειδὴ δυνατὸν νὰ ἔλθῃ αἴφνης ὁ Σαβῖνος μετὰ τοῦ Μετέλλου, εἶνε φρόνιμον νὰ φύγωμεν, μὴ συμβῇ δυσάρεστόν τι. Ὁ συγκλητικὸς Πούδης κατοικεῖ ἐδῶ πλησίον. Ὑπάγωμεν ἐκεῖ, τῷ διηγούμεθα τὰ γενόμενα καὶ αἱ συμβουλαί του δὲν θά μας εἶνε ἀνωφελεῖς.

Ἡ πρότασις τοῦ Ἀρβογάστ ἐγένετο ἀποδεκτὴ καὶ συνεφώνησαν οἱ τρεῖς Χριστιανοὶ νὰ πορευθῶσιν εἰς τοῦ Πούδου ἀνὰ εἷς, καὶ ἐκεῖ νά τα εἴπωσιν ἐλευθέρως καὶ ἄνευ φόβου μήπως τοὺς ταράξῃ τις. Πρῶτος ἐξῆλθεν ὁ Λίνος καὶ μετ' αὐτὸν ἡ Ἀρσινόη.

Ἐν ᾧ δὲ καὶ ὁ Ἀρβογάστ ἡτοιμάζετο νὰ ἐξέλθῃ, αἴφνης ἡ νεαρὰ δούλη, περὶ ἧς εἴπομεν ἀνωτέρω, ἐνεφανίσθη ἐν τῷ διαδρόμῳ τῷ ἄγοντι πρὸς τὸ *ἄτριον*. Ὁ ἐπιστάτης ἔστη θαμβωθεὶς ὑπὸ τοῦ κάλλους τῆς νεάνιδος, ἥτις ἔλαμπεν ὑπὸ ἀπαραμίλλου αἴγλης. Ἡ Βελλέδα καίτοι οὐδόλως ἐπιδοκιμάζουσα τὰς κακίας τῶν ῥωμαίων δεσποινῶν, ἠρέσκετο ὅμως στολίζουσα τὰς

δούλας αὐτῆς. Ἡ νεᾶνις δὲ ἣν χθὲς ἠγόρασεν ὁ υἱός αὐτῆς μόλις κεκαλυμμένην ὑπὸ ἀθλίων ῥακίων, προσείλκυσε τὴν προσοχὴν τῆς μητρὸς τοῦ Σαβίνου. Ἡ νεᾶνις ἦτο συμπολῖτις τῆς Βελλέδας, ἥτις ὡς γνωστὸν ἦτο καὶ αὐτὴ ἐκ Γαλατίας, τὰ κάλλη τῆς νεάνιδος κατεγοήτευσαν τὴν δέσποιναν καὶ ἀπεφάσισε νὰ διορίσῃ αὐτὴν θαλαμηπόλον. Οὐ μόνον δὲ ἐφρόντισε νὰ ἐκλέξῃ αὐτὴ τὰ ἐνδύματα τῆς νεήλυδος κομψὰ καὶ καλά, ἀλλὰ καὶ κοσμήματα τῇ ἔδωκε παραγγείλασα αὐτῇ νά τα φορῇ. Μεθ' ὅλα δὲ ταῦτα τὰ δείγματα τῆς εὐνοίας τῆς δεσποίνης ἡ νεᾶνις Ἰσνέλδα — τοῦτο ἦτο τὸ ὄνομα τῆς δούλης — δὲν προσεπάθει νὰ κρύψῃ τὴν λύπην τὴν βαρύνουσαν τὴν καρδίαν αὐτῆς καὶ ἥτις ἀνεφαίνετο καὶ ἐπὶ τοῦ προσώπου τῆς νεαρᾶς Γαλάτιδος. Καὶ ἁπλῶς ἐὰν ἔβλεπες αὐτὴν θὰ ἐνόεις ὑπὸ ποίων ἀλγηδόνων ἐσπαράσσετο ἡ τάλαινα.

Ὁ ἐπιστάτης ἔστη θεωρῶν τὴν νεάνιδα, ἥτις καὶ αὐτὴ ὕψωσεν ἐπὶ τοῦ Ἀρβογάστ βλέμμα μεστὸν μελαγχολίας. Ἐκεῖνος ᾐσθάνθη τὴν καρδίαν αὐτοῦ πάλλουσαν ὑπὸ συγκινήσεως, καὶ ἐν ᾧ ἔμελλε νὰ λαλήσῃ, ἐνεφανίσθη ἡ δέσποινα Βελλέδα καὶ εἶπεν εἰς τὴν δούλην·

— Σπεῦσον, Ἰσνέλδα, θά σε περιμένω ἐν τῷ *ταβλίνῳ*.

Ἡ νεᾶνις ὑπήκουσεν οὐδὲν εἰποῦσα, ὁ δὲ Ἀρβογάστ ἐξηκολούθησε τὸν δρόμον του τὴν κεφαλὴν νεύων πρὸς τὴν γῆν καὶ ὅμοιος πρὸς ἄνθρωπον προσπαθοῦντα νὰ ἐνθυμηθῇ καὶ νὰ συγκεντρώσῃ τὰς ἰδέας αὐτοῦ.

Καίτοι δὲν ἦτο ὁ ἐξ ἀπορρήτων τοῦ Σαβίνου καὶ εἶχεν ἀπόλυτον σχεδὸν ἐξουσίαν ἐφ' ἁπάσης τῆς οἰκίας, ἀλλὰ δὲν ἐτόλμησεν ὅμως ὁ ἐπιστάτης νὰ εἴπῃ εἰς τὴν Ἰσνέλδαν νὰ σταθῇ καὶ νά τῃ λαλήσῃ ἐν ἀνέσει. Ἡ παρουσία τῆς Βελλέδας ἐπέβαλλεν ἢ μᾶλλον ἀπηγόρευεν αὐτῷ οἱανδήποτε ἐρώτησιν. Ἡ δέσποινα ἐπετήρει τὰς ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτῆς γυναῖκας μετ' αὐστηρότητος οὕτως εἰπεῖν ζηλοτύπου. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Σαβῖνος σπανίως ἔβλεπεν αὐτάς, διότι ἔζων μονήρεις καὶ ἀόρατοι. Τοσοῦτον δ' ἐτίμα τὴν μητέρα ὁ φίλος τοῦ Μετέλλου, ὥστε οὐδέποτε παρεπονήθη διὰ τὴν αὐστηρότητα ταύτην. Ἐσέβετο τὴν ὑπερηφάνειαν τῆς Βελλέδας καὶ τὴν ὑπ' αὐτῆς ἀκριβεστάτην τήρησιν τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων.

Ὁ Ἀρβογάστ ἐβάδιζε βήματι βραδεῖ, ἔχων κατὰ νοῦν βεβαίως τὴν εὔμορφον νεάνιδα, ἣν δὶς εἶχεν ἰδεῖ ἀπὸ τῆς χθές. Ἐλθὼν δὲ πρὸ τῆς οἰκίας τοῦ Πούδου ὕψωσε τὰ ὄμματα πρὸς τὸν οὐρανὸν στενάξας καὶ εἰσῆλθεν. Ὁ Λίνος, ἡ Ἀρσινόη, ὁ Πούδης ἀνέμενον αὐτὸν συνδιαλεγόμενοι χαμηλῇ τῇ φωνῇ καὶ μετὰ πολλῆς ἀνησυχίας.

— Τὰ πράγματα μοὶ φαίνονται κρισιμώτατα, εἶπεν ὁ Πούδης ἅμα εἰσελθόντος τοῦ Ἀρβογάστ. Πρέπει ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν Λίνος νὰ μὴ φανῇ δημοσίᾳ μάλιστα δὲ καὶ νὰ ἀπέλθῃ ἐπί τινα χρόνον.

— Καὶ ἐγὼ τὴν αὐτὴν γνώμην ἔχω, εἶπεν ὁ ἐπιστάτης τοῦ Σαβίνου.

— Καὶ τίς θὰ φροντίσῃ περὶ τῶν Χριστιανῶν, οἵτινες εἶνε ἐπιτετραμμένοι εἰς ἐμέ; ἠρώτησεν ὁ Λίνος μετὰ γαλήνης. Ὁ Ἀπόστολος Πέτρος ὁ ἄκρος

'Αρχιερεὺς μ' ἐτίμησε διὰ τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος διὰ μόνον τὸν λόγον ἵνα ἐργάζομαι δραστηρίως βοηθῶν αὐτὸν ἐν τῷ ἀποστολικῷ αὐτοῦ ἔργῳ.

— Καὶ τὸ συμφέρον τῶν Χριστιανῶν καὶ ἡ φρόνησις ἀπαιτοῦσιν ἵνα εἶσαι ἐλεύθερος, ὑπέλαβεν ὁ Πούδης. 'Ενταῦθα οὐ μόνον δὲν θὰ δύνασαι νά μας βοηθήσῃς νἀνεύρωμεν τὴν Καικιλίαν, ἀλλὰ καί, ὃ μὴ γένοιτο, θὰ συλληφθῇς, καὶ πολλοὶ τῶν ἡμετέρων ἀδελφῶν θὰ κηρυχθῶσι συνένοχοί σου καὶ δειναὶ κατὰ τῆς 'Εκκλησίας συμφοραὶ θὰ ἐπιπέσωσι.

— Τί λοιπὸν συμβουλεύεις;

— Νὰ ἀπέλθῃς τῆς πόλεως. Μεῖνον ἐὰν θέλῃς ἐν τοῖς πέριξ, ἐν τῷ Τούσκλῳ λόγου χάριν. 'Εκεῖθεν δὲ θά σοι εἶνε εὔκολον νὰ συνεννοηθῇς μετὰ τῶν πιστῶν.

— Οὕτω πρέπει νὰ γείνῃ, εἶπεν ὁ 'Αρβογὰστ ὑποστηρίζων τὴν γνώμην τοῦ Πούδου. Ὅσον σκέπτομαι τὸ συμβὰν τῆς παρελθούσης νυκτός, τοσοῦτον πείθομαι ὅτι καὶ ὁ Σοεμᾶν εἶνε μέτοχος τοῦ καταχθονίου τολμήματος.

— Εἶνε λυσσώδης τῶν Χριστιανῶν ἐχθρός, εἶπεν ὁ Λίνος.

— Ναί, καὶ εἰξεύρω ἓν τῶν αἰτίων τοῦ ἐναντίον ἡμῶν μίσους του.

— Τί εἶνε;

— 'Ο Σοεμᾶν δὲν εἶνε Σύρος, ὡς ψευδόμενος λέγει, ἀλλ' εἶνε 'Ιουδαῖος.

— Καὶ πόθεν τὸ εἰξεύρεις; ἠρώτησεν ὁ Λίνος.

— Τὸν εἶδον κατ' αὐτὰς μετά τινος 'Ιουδαίου 'Ιακώβ, ὅστις πολλάκις περιπλανᾶται ὑπὸ τὴν οἰκίαν τοῦ Μετέλλου καὶ περὶ τὸν ναὸν τῆς 'Εστίας. Ἔκ τινων δὲ λόγων του ἐνόησα ὅτι καὶ αὐτὸς εἶνε 'Ιουδαῖος.

— Καλὸν εἶνε νά το εἰξεύρωμεν καὶ τοῦτο, παρετήρησεν ὁ Πούδης.

— Βεβαίως. Πλὴν δὲ τούτου μ' ἐπληροφόρησαν ὅτι ὁ Σοεμᾶν ἐπαγγέλλεται καὶ τὸν κατάσκοπον.

— Πῶς λοιπὸν ὁ Μέτελλος ἔχει πρὸς τὸν ἄθλιον τοῦτον τοσαύτην οἰκειότητα;

— Διότι τῷ ὀφείλει πολλὰς καὶ ἀξίας πλείστου λόγου εὐεργεσίας.

— Καὶ νομίζεις ὅτι ὁ φίλος οὗτος καὶ οἰκεῖος τοῦ Μετέλλου εἶνε συνένοχος ἢ καὶ αὐτουργὸς τῆς ἀπαγωγῆς τῆς Καικιλίας;

— Δὲν εἶπον τοῦτο, ἀλλὰ δὲν θἀπορήσω ἐὰν μάθω ὅτι εἶχε καὶ αὐτὸς γνῶσιν τοῦ πράγματος.

— Ὥστε θὰ εἴπῃ τὰ πάντα εἰς τὸν Μέτελλον.

— Δὲν πιστεύω, διότι αὐτὸς βουλεύεται καταχθόνια σχέδια, καὶ εἶνε ἱκανὸς τὰ πάντα νὰ τολμήσῃ πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν κακοβούλων σκοπῶν του.

— Καὶ τί ἆρά γε βουλεύεται; Σὺ τί νομίζεις;

— Τὸν ἀφανισμὸν τῶν πιστῶν καὶ τὸν διάπυρον καὶ ἀνόσιον πόθον τοῦ νὰ γείνῃ κύριος τῆς Καικιλίας.

— Τῆς Καικιλίας! Καὶ διατί; ἠρώτησεν ὁ Λίνος, πόθεν ἡ τολμηρὰ αὕτη εἰκασία;

— Δὲν εἶνε εἰκασία, εἶνε βεβαιότης ὅτι θέλει νὰ νυμφευθῇ τὴν Καικιλίαν.

— Ἐκεῖνος νὰ ὑψώσῃ τοὺς ὀφθαλμούς του εἰς τὴν δέσποινάν μου! ἀνεφώνησεν ἡ Ἀρσινόη μόλις καταπνίγουσα τὴν ὀργήν.

— Καὶ διατί ὄχι; εἶπεν ὁ Ἀρβογάστ μειδιῶν θλιβερῶς καὶ πικρῶς. Δὲν εἶνε χῆρος καὶ δὲν εἶνε φίλος τοῦ Μετέλλου;

— Ὥστε λέγεις ὅτι ὁ Σοεμᾶν εἶνε ὁ ἀπαγαγὼν τὴν Καικιλίαν;

— Ἴσως.

— Τότε πρέπει νὰ μηνύσωμεν τὸ πρᾶγμα ὅσον τάχιστα εἰς τὸν Μέτελλον.

— Μάταιος κόπος. Ὁ νέος πατρίκιος δὲν θὰ πιστεύσῃ τίποτε.

— Τότε λοιπὸν ἂς καταφύγωμεν εἰς τὸν Σαβῖνον, ὅστις οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς τὸν ἀχρεῖον Ἰουδαῖον, εἶπεν ὁ Πούδης.

— Μάλιστα, ἀπεκρίθη ὁ Ἀρβογάστ. Ἀλλ' ὁ Σαβῖνος πιστεύει ὅτι ἔνοχος τῆς ἀπαγωγῆς εἶνε ὁ Λίνος, καὶ ἡ Βελλέδα ἡ μήτηρ του τὸν παροξύνει ἀδιαλείπτως κατὰ τῶν πιστῶν.

— Εἰξεύρει ἡ Βελλέδα ὅτι εἶσαι Χριστιανός; ἠρώτησεν ἡ Ἀρσινόη τὸν Ἀρβογάστ.

— Μέχρις ὥρας δέν το ἔμαθε.

Μετά τινα σιωπήν, καθ' ἣν ἕκαστος ἐσκέπτετο πῶς νὰ εὕρῃ τρόπον νὰ μάθῃ ποῦ εἶνε ἡ Καικιλία, ὁ Πούδης ἐπαναλαβὼν τὸν λόγον εἶπε·

— Ἰδοὺ τί ὀφείλωμεν νὰ πράξωμεν. Ἐν πρώτοις μὲν ὁ Λίνος θἀπέλθῃ τῆς Ῥώμης, τοῦτο εἶνε ἀναντίρρητον. Ἔπειτα δὲ ὁ Ἀρβογάστ θἀνακοινώσῃ εἰς τὸν δεσπότην αὐτοῦ εἰλικρινῶς τὰς ἐναντίον τοῦ Σοεμᾶν ὑποψίας του καὶ τοὺς λόγους τῶν ὑποψιῶν του τούτων. Ἐὰν δ' ὁ Σαβῖνος ὡς ἀνὴρ ἔντιμος καὶ δίκαιος συγκατανεύσῃ νά τον ἀκούσῃ, θά μας χρησιμεύσῃ ὡς ἡ κυριωτάτη ὁδὸς εἰς ἐπιτυχίαν τοῦ ποθουμένου. Ἡ δὲ Ἀρσινόη θὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Μετέλλου, διότι δυστυχῶς εἶνε περιττὴ πλέον εἰς τὴν κατοικίαν τῶν Ἑστιάδων, καὶ ἐκεῖ πλέον θὰ σπουδάσῃ διάφορα πράγματα. Καὶ ἂν μὲν ἡ παρουσία της ἐνοχλῇ τὸν Σοεμᾶν, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα αὐτός θά την κατατρέξῃ. Ἀλλ' εἶμαι βέβαιος ὅτι ἡ Ἀρσινόη θὰ ὑπομείνῃ καρτερικῶς πᾶσαν περιφρόνησιν καὶ βάσανον προσέτι, χάριν τῆς ἀτυχοῦς δεσποίνης της.

— Ὦ! τὴν ζωήν μου τὴν ἀψηφῶ χάριν τῆς Καικιλίας, ἀνεφώνησεν ἐνθέως ἡ Αἰγυπτία.

— Ἐγὼ δὲ, προσέθηκεν ὁ Πούδης, θὰ προσπαθήσω νὰ βλέπω συνεχῶς τὸν Μέτελλον, καὶ δὲν ἀπελπίζομαι ὅτι θὰ διασπάσω τοὺς δεσμοὺς τοὺς συνδέοντας αὐτὸν καὶ τὸν Ἰουδαῖον.

Φεῦ! ἐγὼ δέν το πιστεύω, Αὐρήλιε Πούδη, εἶπεν ὁ ἐπιστάτης τοῦ Σαβίνου. Ὁ Σοεμᾶν ἔχει εἰς χεῖράς του τὴν κληρονομίαν ὅλην τοῦ Μετέλλου.

— Καὶ ἐγὼ εἶμαι πλούσιος ὅσον ἀμφότεροι ἐκεῖνοι καὶ οὐδεμιᾶς δαπά-

νης καὶ θυσίας νὰ φεισθῶ ἵνα σώσω τὴν Καικιλίαν. Εἴπομεν λοιπὸν ὅτι ὁ Λίνος θἀπέλθῃ σήμερον, ἡ Ἀρσινόη θὰ ἐπανέλθῃ εἰς τοῦ Μετέλλου καὶ σύ, Ἀρβογάστ, θὰ ὁμιλήσῃς φανερὰ εἰς τὸν δεσπότην σου.

— Ἡ γνώμη σου εἶνε συνετὴ καί την δεχόμεθα ἄνευ ἀντιρρήσεως, εἶπεν ὁ Λίνος.

— Ἀληθινά, εἶπεν ὁ Πούδης ἐν ᾧ ἔμελλε νὰ προπέμψῃ τοὺς ξένους του, δέν με λέγετε ἐμάθετε τὴν σπουδαίαν εἴδησιν ἥτις διαδίδεται μεταξὺ τῶν πιστῶν;

— Τίνα εἴδησιν, ἠρώτησεν ὁ Λίνος.

— Λέγεται ὅτι ὁ Σίμων ὁ διαβόητος ἐκ Σαμαρείας Μάγος εἶνε ἐν Ῥώμῃ.

— Πρὸς τίνα σκοπόν;

— Ἵνα καταπολεμήσῃ τὸν Ἀπόστολον Πέτρον, ὅστις ἄλλοτε δὲν ἠθέλησε νά τον χειροτονήσῃ ἐπὶ χρήμασιν ἐπίσκοπον.

— Ἀληθέστατον εἶνε δυστυχῶς, προσέθηκεν ὁ Ἀρβογάστ. Καὶ μάλιστα αὐτὸς μετὰ τῶν ὀπαδῶν του διέφθειραν πολλοὺς Χριστιανοὺς καὶ ἐπεχείρησαν νά μας περιζώσωσι διὰ πλαστῶν ἀδελφῶν.

— Τῷ ὄντι ὑπάρχει τοιοῦτόν τι. Ἔχομεν ἤδη τὸν Σκαῦρον καὶ τὸν Πολύβιον, οἵτινες μᾶς προδίδουσιν, εἶπεν ὁ Λίνος. Ἡμέραι δειναὶ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ κόσμου ἐπίκεινται. Οἱ Ἰουδαῖοι καταδιώκουσι μετὰ σατανικοῦ μίσους τοὺς μαθητὰς τοῦ Χριστοῦ. Ὁ ἐξευτελισθεὶς Ἰουδαϊσμὸς συνῆψε τὰς δυνάμεις του πρὸς τὰς δυνάμεις τῆς εἰδωλολατρείας ἐν αὐτῇ τῇ ἑστίᾳ τῆς καταπολεμουμένης καὶ φοβερὰ κακουργήματα θὰ ἐπιπολάσωσι. Ὁ Νέρων ἀναφανδὸν χειραγωγεῖται ὑπὸ ἑταιρίας ἄριστα συγκεκροτημένης, αἱ δὲ ῥοπαὶ αὐτοῦ ἐνωρὶς διαφθαρεῖσαι ὑπὸ τῆς κακῆς ἀγωγῆς, ὠθοῦσιν αὐτὸν εἰς τὴν κακίαν. Τίς οἶδε μήπως ὁ σκληρὸς θάνατος τοῦ Βρετανικοῦ εἶνε τὸ προανάκρουσμα κακουργιῶν. Ἀδελφοί, γρηγορεῖτε καὶ δέεσθε, παρασκευαζόμενοι εἰς τὸ μαρτύριον. Διὰ δὲ τοῦ αἵματος ἡμῶν καὶ τῶν πτωμάτων τῶν καθαγιασθέντων ὑπὸ τοῦ μαρτυρίου, ὁ Χριστὸς θα ἐγείρῃ περιφανέστατον οἰκοδόμημα νέας τινὸς κοινωνίας, θὰ καθαρίσῃ τὴν ἀτμόσφαιραν τὴν ὑπὸ παντοίας διαφθορᾶς μεμολυσμένην, καὶ θἀναγεννήσῃ τὴν ἀνθρωπότητα.

Καὶ ὁ Λίνος ταῦτα λέγων εἶχεν ὑψωμένον τὸ βλέμμα πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ κατέλαμπε περικεχυμένον θείαν τινὰ αἴγλην. Ἐνόμιζέ τις ὅτι ἐθεώρει ἐν τῷ μέλλοντι τὰ θαυμάσια περὶ ὧν ἐλάλει εἰς τοὺς ἀκροατὰς αὐτοῦ. Οὗτοι δὲ ἠλεκτρισθέντες ὑπὸ τῶν λόγων τοῦ ἐπισκόπου, ὃν ὁ Πέτρος εἶχεν ἀναδείξει ἄξιον βοηθὸν αὐτοῦ, ἀπεσπάσθησαν στιγμιαίως ἀπὸ τῶν παρόντων φόβων καὶ ᾐσθάνθησαν ἑαυτοὺς ἐμψυχουμένους ὑπὸ τῆς προσδοκίας, ἣν τοσοῦτον λαμπρῶς παρέστησεν ὁ Λίνος.

Πρῶτος συνελθὼν ἀπὸ τῆς ἐκστάσεως αὐτοῦ ὁ Ἀρβογάστ, ἀνεφώνησε·

— Μὴ χρονοτριβῶμεν, Λίνε, φύγε.

Καὶ ὁ Λίνος στενάξας ηὐλόγησεν αὐτοὺς ἐπιθεὶς τὰς χεῖρας ἐπὶ τῶν κε-

φαλῶν αὐτῶν καὶ ἐπικαλεσάμενος τὴν ἐξ ὕψους βοήθειαν. Ἔπειτα δὲ ἀποχαιρετίσας αὐτοὺς ἀπεχώρησε μετά τινος δούλου, ὃν ὁ Πούδης ἐκέλευσε νὰ συνοδεύσῃ τὸν Λίνον μέχρι τοῦ ἄκρου τῆς πόλεως, ἵνα μὴ διέλθῃ τὴν πόλιν μόνος. Καὶ ὁ Ἀρβογάστ ἐπορεύθη εἰς τοῦ Σαβίνου καὶ ἡ Ἀρσινόη εἰς τοῦ Μετέλλου.

ΜΙΚΡΑ ΣΥΜΒΟΛΗ

ΕΙΣ ΤΑ ΠΕΡΙ ΙΔΙΩΤΙΣΜΩΝ ΤΗΣ ΕΝ ΧΙΩ ΚΑΙ ΕΝ ΕΡΥΘΡΑΙΣ ΙΩΝΙΚΗΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΥ

Ὁ ἐλλόγιμος κ. Παπαδόπουλος Κεραμεύς, ἐκδοὺς πρὸ ὀλίγου ἐν τῷ *Παρνασσῷ* (σελ. 134) Ἐρυθραϊκάς τινας καὶ Χιακὰς ἐπιγραφάς, ἀναγομένας εἰς τοὺς πρὸ Χριστοῦ αἰῶνας, ἐκόσμησεν αὐτὰς μετὰ πολλῶν καὶ ἀξιολόγων παρατηρήσεων, διαλευκάνας οὕτω τοὺς ἐν ταῖς χώραις ταύταις ἐπικρατοῦντας γλωσσικοὺς ἰδιωτισμούς. Ἐν τῇ σειρᾷ ὅμως τῶν παρατηρήσεών του ὑπάρχουσι καί τινες, αἱ ὁποῖαι καθ' ἡμᾶς ἐπιδέχονται βραχείας ἀντιπαρατηρήσεις, καὶ συμπληρώσεις. Αὗται δ' εἰσὶν αἱ ἀκόλουθοι.

1) Ἀναδιφῶν ὁ ἐκδότης τὰς Ἐρυθραϊκὰς ἐπιγραφάς, ἐν αἷς ἀπαντᾷ ἡ τροπὴ τοῦ Υ εἰς Ο τῶν διφθόγγων ΑΥ, καὶ ΕΥ, γνωματεύει ὅτι τὸ ἰδίωμα τοῦτο τῶν Ἐρυθραίων εἶναι μοναδικὸν ἐν τῇ καθόλου Ἰωνικῇ διαλέκτῳ· φρονοῦμεν ὅμως ὅτι τὴν γνώμην του ταύτην καὶ ὁ ἴδιος θ' ἀπεδοκίμαζεν ἐὰν ἤθελεν ἐνθυμηθῇ ὅτι ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι Ἐπιγραφαί, μαρτυροῦσαι τὸν ἰδιωτισμὸν τοῦτον κοινὸν καὶ εἰς ἄλλας Ἰωνικὰς ἢ καὶ Ἀττικὰς χώρας. Τοιαύτη εἶναι ἡ ὑπὸ Βοικχίου ἐκδοθεῖσα ὑπ' ἀριθ. 2008, ἥτις ἀνήκει εἰς τὴν ἐν Μακεδονίᾳ Ἀμφίπολιν, ἀποικίαν τῶν Ἀθηναίων, ἔνθα ἀναγινώσκομεν δὶς *φεόγειν* ἀντὶ *φεύγειν*, καθὼς καὶ ἑτέρα ὑπ' ἀριθ. 2121, ἥτις ἀνήκει εἰς τὴν Ἰωνικὴν Μίλητον, ἔνθα ἀναγινώσκομεν *Ἐοπάμονος* ἀντὶ *Εὐπάμονος*.

2) Τὸν ἰδιωτισμὸν τοῦτον οὐχὶ ἀδιστάκτως, ἀλλὰ μετ' ἐνδοιασμοῦ φαίνεται ὁ ἐκδότης παραδεχόμενος ὡς ἰωνισμόν, διότι (λέγει) καὶ οἱ Αἰολεῖς ἐχρῶντο τῷ Ο ἀντὶ τοῦ Υ, φέρων ὡς παράδειγμα τὸ *πρότανις* ἀντὶ *πρύτανις*. Εἰς τὸ παράδειγμα τοῦτο προσθετέα καὶ τὰ τῆς Αἰολιζούσης Λατινικῆς **nox**=*νύξ*, **sorex**=*ὕραξ*, **ancora**=*ἄγκυρα*, **mole**=*μύλη*, **sporta**=*σπυρίς*, **somnus**=*ὕπνος* κτλ., καθὼς καὶ τὰ τῆς δημοτικῆς *ὀγρὸς*=*ὑγρός*, *γλυκὸς*=*γλυκὺς* κτλ. Ἀλλ' ἐξ ὅλων τούτων οὐδὲν ἄλλο μανθάνομεν, εἰμὴ ὅτι ἡ παρ' Αἰολεῦσι τροπὴ τοῦ Υ εἰς Ο, τότε μόνον ἐσυνειθίζετο, ὅτε τὸ Υ ἦτο μονῆρες, καὶ ἀπετέλει φθόγγον αὐτοτελῆ, οὐδέποτε δὲ ὅτε ἦτο ὑποτακτικὸν διφθόγγου ὡς ἐν προκειμένῳ· ἑπομένως πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν οὐχὶ μετ' ἐνδοιασμοῦ, ἀλλ' ἀδιστάκτως ὅτι ἡ τροπὴ τοῦ Υ ἐν ταῖς διφθόγγοις εἶ-

ναι ἀποκλειστικὸν ἰδίωμα τῆς Ἰωνικῆς διαλέκτου. Πρόσθες τούτοις καὶ τὰ ἀναμφισβήτητα Ἰωνικὰ *θῶμα* (ω=ο+ο) ἀντὶ *θαῦμα*, *κῶμα* ἀντὶ *καῦμα*, *ὤριον* ἀντὶ *αὔριον* κλ. (Γρηγ. Κορινθ. σ. 698), καθὼς καὶ τὰ Ἰωνοδωρικὰ *πλεῦνες*, *δοκεῦμεν*, *πηλεῦς*, *βοηθεῦσαν* κτλ., ἅτινα οἱ Ἴωνες (οὐχὶ δὲ καὶ οἱ Δωριεῖς) ἀνέλυον εἰς τὰ *πλέονες*, *δοκέομεν*, *Πηλέος*, *βοηθέουσαν* κτλ. ὡς θέλεις βεβαιωθῇ πληρέστατα ὅτι τὸ ἰδίωμα τοῦτο δὲν ἀνήκει, εἰμὴ εἰς μόνον τοὺς Ἴωνας.

3) Μεταβαίνων ἔπειτα εἰς τὰς Χιακὰς ἐπιγραφὰς, ἔνθα ἀπαντῶσιν αἱ γενικαὶ *πεντηκόντων δυῶν*, *τεσσαρακόντων*, *ἐνενηκόντων* κτλ., γνωματεύει ὅτι αὗταί εἰσιν ἰδιωτισμοὶ, χαρακτηρίζοντες τὴν Χιακὴν διάλεκτον· ὡριμωτέρα ὅμως μελέτη ἤθελε τὸν πείσει ὅτι οὗτοι ηὐχρήστουν καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἔστιν ἰδεῖν παρὰ τῷ Μ. Ἐτυμολόγῳ, λέγοντι· «*Καλλίμαχος ἐν τοῖς Ἐλεγείοις—Ἐκ δὲ τριηκόντων μοῖραν ἀφεῖλε μίαν*» (ἐν λ. Δυοὶ) καὶ πάλιν· Παρ' Ἀλκαίῳ «Εἰς τὸν *δυοκαίδεκον* ἀντὶ τοῦ *δυοκαίδεκα*» (Αὐτ.), ἔνθα τὸ *δυοκαίδεκον* ὑποθέτει γεν. πληθ. *δυοκαιδέκων* κτλ.

Ἐν Λευκάδι,

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΣΤΑΜΑΤΕΛΟΣ σχολάρχης.

ΑΠΟΓΡΑΦΙΚΑ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΛΗΘΥΣΜΩΝ ΗΠΕΙΡΟΥ, ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΚΑΙ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ.

Κατὰ τὸ 1877 ἐδημοσιεύθησαν τέσσαρες ἐθνογραφικοὶ πίνακες τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας α') ὁ τοῦ γνωστοῦ Γερμανοῦ γεωγράφου Κεῖπερτ (β' ἔκδοσις) μετὰ κειμένου 12 σελίδων· β') ὁ τοῦ Συνβὲ καθηγητοῦ ἐν τῷ Λυκείῳ τοῦ Γαλατᾶ Σεράϊ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ 56 σελίδων κειμένου· γ') ὁ τοῦ Ἐδουάρδου Στάνφορδ ἐν Λονδίνῳ ἐκδοθεὶς Ἀγγλιστὶ καὶ ἐν Παρισίοις Γαλλιστὶ μετὰ κειμένου 48 σελίδων, καὶ δ') ὁ τοῦ Φ. Βιαγκόνη ἄλλοτε ἀρχιμηχανικοῦ τῶν σιδηροδρόμων τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας ἐκδοθεὶς ἐν Παρισίοις μετὰ κειμένου 51 σελίδων.

Ἐκ τῶν πινάκων τούτων ὁ ἧττον εὐνοϊκὸς πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν εἶνε προφανῶς ὁ τοῦ Κεῖπερτ, οἱ δ' ἄλλοι τρεῖς εἰσὶν εὐνοϊκοὶ μᾶλλον πρὸς αὐτόν.

Ἐπειδὴ δ' ἐν αἷς περιστάσεσι διατελοῦμεν ἡ ἐξακρίβωσις τῶν πληθυσμῶν τῶν τριῶν ἐπαρχιῶν Ἠπείρου, Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας εἶνε σπουδαιοτάτη, χαίρομεν ὅτι δυνάμεθα νὰ παράσχωμεν τοῖς ἀναγνώσταις τοῦ *Παρνασσοῦ* εἰδήσεις λίαν ἀκριβεῖς περὶ τῶν πληθυσμῶν τούτων, βασιζομένας ἐπὶ πληροφοριῶν ἀξίων πάσης συστάσεως.

Ὁ πληθυσμὸς τῆς ἑλληνικῆς Ἠπείρου, ἤτοι τῶν διοικήσεων Ἰωαννίνων, Πρεβέζης, Ἀργυροκάστρου καὶ Βερατίου ἀνέρχεται εἰς 733,000, ἐξ ὧν

Ἕλληνες (μετ' ὀλίγων Ἀλβανῶν)	415,000
Μωαμεθανοὶ	318,000

Ἐὰν ὅμως εἰς τὸν Ἑλληνικὸν πληθυσμὸν προσθέσωμεν α') 30,000 περίπου βλαχοποιμένας ἑλληνίζοντας κατὰ τὸ πλεῖστον· β') τὸν Ἑλληνικὸν πληθυσμὸν τῆς παραλίας ἀπὸ Δυρραχίου μέχρι τοῦ Ἀώου ποταμοῦ, οὓς ὑπολογίζομεν εἰς 25,000 περίπου, εὑρίσκομεν τὸν ὅλον τῆς Ἠπείρου Ἑλληνικὸν πληθυσμὸν περίπου 470,000 ψυχῶν.

Ὁ δὲ ὁλικὸς πληθυσμὸς τῆς Θεσσαλίας ἀνέρχεται εἰς 354,000 ψυχῶν, ἐξ ὧν Ἕλληνες 311,000, οἱ δὲ λοιποὶ Μωαμεθανοὶ καὶ Ἰσραηλῖται.

Περὶ δὲ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Μακεδονίας ἡ περισύναξις καὶ συγκέντρωσις πληροφοριῶν εἶνε δυσκολωτέρα ἕνεκα τῆς μεγίστης ἀναμίξεως τῶν διαφόρων φυλῶν, ἀλλ' ὅμως καὶ εἰς τοῦτο αἱ ἡμέτεραι πληροφορίαι παριστῶσιν αὐτὸν ὅσον ἔνεστιν ἀκριβέστερον. Διαιροῦμεν δὲ τὴν Μακεδονίαν εἰς τέσσαρα διακεκριμένα τμήματα·

Α') Διοικητικὴ περιφέρεια Βιτωλίων, εἰς ἣν προσθέτομεν καὶ τὴν διοικητικὴν περιφέρειαν Σκοπίων, ὡς καί τινα ἀλβανικὰ διαμερίσματα, οἷα ἡ κάτω Δίβρη καὶ τὸ Στάροβον. Τὰ διαμερίσματα τὰ περιλαμβανόμενα ἐντὸς τῶν ἀνωτέρω περιφερειῶν εἶνε τὰ ἑξῆς·

1) Περιφέρεια Βιτωλίων. — Βιτώλια, Φλώρινα, Καστορία, Ἀνασελίτσα, Σέρβια, Κοζάνη, Κορυτσᾶ, Στάροβον, Ἀχρίς, Κολόνια, Πρίλαπον, Γρεβενά, Σαριγκιὸλ (Ἐορδαία), Πρέσπα, καὶ τμήματά τινα διαμερισμάτων τοῦ Τίκβες καὶ Μοριχόβου.

2) Περιφέρεια Σκοπίων. — Σκόπια, Καλκανδήλιον, Τέτοβον, Κοσμάνοβον, Ἰστίπιον, Παλάγκα.

Αἱ περιφέρειαι αὗται περιλαμβάνουσι περίπου ἅπασαν τὴν δυτικὴν Μακεδονίαν. Ὑπολογίζομεν δὲ τὸν πληθυσμὸν αὐτῶν κατὰ τὰς ἀκριβεστάτας πληροφορίας εἰς ψυχὰς 1,314,000. Διαιροῦνται δὲ

Κατὰ θρησκεύματα

Χριστιανοὶ	934,000
Μωαμεθανοὶ	350,000
Ἀθίγγανοι, Ἰσραηλῖται κλπ.	30,000
	1,314,000

Κατ' ἐθνικότητας

1) Ἕλληνες καὶ Ἑλληνίζοντες Βλάχοι καὶ Ἀλβανοὶ ἀναγνωρίζοντες τὸ Πατριαρχεῖον. 384,000
2) Ἕλληνες Βουλγαρόγλωσσοι ἀναγνωρίζοντες ἐπίσης ἀποκλειστικῶς τὸ Πατριαρχεῖον 350,000
3) Βούλγαροι Σλαυΐζοντες ἀνήκοντες εἰς τὴν Ἐξαρχίαν. 200,000
4) Μωαμεθανοὶ 350,000
5) Ἰσραηλῖται, Ἀθίγγανοι κλπ. 30,000

Τὸ ὅλον ὡς ἄνω 1,314,000

Ἐν τῷ κατωτέρω πίνακι παρέχεται ἀκριβεστέρα διαίρεσις τῶν χριστιανῶν κατὰ διαμερίσματα.

Διαμερίσματα	Ἕλληνες καὶ ἑλληνίζοντες πληθυσμοί.	Βούλγαροι	Ὁλικὸς πληθυσμὸς Χριστιανῶν
Βιτώλια.	114,000	20,000	134,000
Φλώρινα	51,000	4,000	55,000
Καστορία	78,000	6,000	84,000
Ἀνασέλιτσα	45,000	—	45,000
Σέρβια.	60,000	—	60,000
Κοζάνη.	80,600	—	80,000
Κορυτσὰ	28,000	2,000	30,600
Στάροβον.	8,700	1,000	9,700
Ἀχρίς.	45,600	10,000	55,600
Κολόνια	30,000	1,500	31,500
Πρίλαπον	12,000	8,600	20,600
Γρεβενὰ	26,000	—	26,000
Σαριγκιὸλ (Ἐορδαία). . . .	17,000	8,000	25,000
Πρέσπα	22,000	10,000	32,000
Τμήματα Τίκβες καὶ Μοριχόβου	12,000	5,000	17,000
Σκόπια. . . . . . . , .	20,000	10,000	30,000
Καλικανδήλιον	11,000	33,000	44,000
Τέτοβον.	8,000	12,000	20,000
Κομάνοβον	21,100	30,900	52,000
Ἰστίπιον	20,000	19,000	39,000
Παλάγκα	24,000	19,000	43,000
	734,000	200,000	934,000

Β') Διοικητικὴ περιφέρεια Σερρῶν, ἤτοι διαμερίσματα Σερρῶν, Ζίχνης, Δεμὶρ-ἱσσάρ, Πετριτσίου, Μελενίκου, Νευροκόπης. Ὁλικὸς πληθυσμὸς 230,000.

Κατὰ θρησκεύματα

Χριστιανοὶ	163,000
Μωαμεθανοί, Ἀθίγγανοι, Κιρκάσιοι. . . .	66,000
Ἰσραηλῖται	1,000
	230,000

Κατ' ἐθνικότητας

Μωαμεθανοὶ	56,000
Ἀθίγγανοι καὶ Κιρκάσιοι	10,000
Ἕλληνες ἑλληνόγλωσσοι καὶ Βουλγαρόφωνοι πιστοὶ εἰς τὸ Πατριαρχεῖον	148,000
Βούλγαροι ἀναγνωρίζοντες τὴν Ἐξαρχίαν . .	15,000
Ἰσραηλῖται	1,000
	230,000

Γ') Περιφέρεια Θεσσαλονίκης. Αὕτη εἶνε ἡ δυσκολωτάτη πασῶν κατὰ τὰς ἀπογραφικὰς πληροφορίας. Ἰδοὺ οἱ μᾶλλον πρὸς τὴν ἀλήθειαν προσεγγίζοντες ἀριθμοὶ συμφώνως πρὸς τὰ διαμερίσματα εἰς ἃ διαιρεῖται·

Θεσσαλονίκη (μετὰ τῶν πέριξ) ἄνευ τοῦ κινητοῦ πληθυσμοῦ	104,000
Κασσάνδρα	65,000
Στρώμνιτσα	80,000
Βοδενά	44,000
Βέρροια	34,000
Γιαννιτσά	22,000
Τμῆμα τοῦ Τίκβες καὶ Μοριχόβου	15,000
Δοϊράνη	65,000
Ἀβρὲτ-Ἰσσάρ	55,500
Βελισσά	37,000
Τὸ ὅλον	521,500

Διαιροῦνται δ' οὗτοι

Κατὰ θρησκεύματα

Χριστιανοὶ	320,000
Μωαμεθανοὶ	146,500
Ἰσραηλῖται	55,000
	521,500

Κατ' ἐθνικότητας.

Ἕλληνες καὶ Ἑλληνίζοντες πιστοὶ τῷ Πατριάρχῃ	228,000
Βούλγαροι σχισματικοὶ	92,000
Μωαμεθανοὶ	146,500
Ἰσραηλῖται.	55,000
	521,500

Ὁ κατωτέρω πίναξ περιέχει ἀκριβῆ ἀνάλυσιν τοῦ πληθυσμοῦ κατ' ἐπαρχίας.

Ἐπαρχίαι	Ἕλληνες καὶ Ἑλληνόφρον.	Βούλγ.	Μωαμεθ.	Ἰσραηλ.	Τὸ ὅλον
Θεσσαλ. μετὰ τῶν πέριξ	25,000	4,000	20,000	55,000	104,000
Κασσάνδρα. . . , . .	50,000	5,000	10,000	—	65,000
Στρώμνιτσα	40,000	15,000	25,000	—	80,000
Βοδενά.	23,000	9,000	12,000	—	44,000
Βέρροια.	28,000	—	6,000	—	34,000
Γιαννιτσά.	12,000	3,000	7,000	—	22,000
Τίκβες καὶ Μορίχοβον. .	5,000	5,000	5,000	—	15,000
Δοϊράνη.	25,000	15,000	25,000	* —	65,000
Ἀβρὲτ-Ἰσσάρ . . .	15,000	16,000	24,500	* —	55,500
Βελισσά	5,000	20,000	12,000	—	37,000
	228,000	92,000	146,500	55,000	521,500

* Μετά τινων Ἀθιγγάνων.

Δ') Δέον ὅμως νὰ προστεθῶσι διὰ τὴν ἀκριβῆ καταμέτρησιν τῶν ἐν Μακεδονίᾳ πληθυσμῶν καὶ οἱ τῶν ἐπαρχιῶν Δράμας, Ξάνθης, Καβάλλας μετὰ τῆς νήσου Θάσου. Τούτων κατὰ προσέγγισιν ὁ πληθυσμὸς ὑπολογίζεται εἰς 151,000 ἐξ ὧν

Μωαμεθανοὶ	100,000
Ἕλληνες Χριστιανοὶ	50,000
Ἰσραηλῖται, Ἀθίγγανοι κλ.	1,000
	151,000

Οὕτως ἔχομεν ὅλην τὴν Μακεδονίαν·

1) Δυτικὴ Μακεδονία χωροῦσα μέχρι Σκάρδου μετὰ περιφερειῶν τινων τῆς Βορείου Ἠπείρου, οἷον Δίβρης, Κορυτσᾶς, Ἀχρίδος κλ.	1,314,000
2) Διοίκησις Σερρῶν	230,000
3) Βιλαέτιον Θεσσαλονίκης	521,500
4) Δράμα, Ξάνθη, Θάσος κλ.	151,000
	2,216,000

Κατὰ θρησκεύματα δὲ

Χριστιανοὶ	1,467,000
Μωαμεθανοὶ	662,000
Ἰσραηλῖται, Ἀθίγγανοι κλ.	87,000
	2,216,000

Οἱ Χριστιανοὶ δ' ὑποδιαιροῦνται οὕτως·

Ἕλληνες καὶ ἑλληνίζοντες πιστοὶ τῷ Πατριάρχῃ	1,160,000
Βούλγαροι	307,000
	1,467,000

Ὥστε κατὰ ταῦτα ὁ πληθυσμὸς τῶν τριῶν ἐπαρχιῶν ἀνέρχεται εἰς 3,358,500 ὡς ἑξῆς·

Ἤπειρος	788,000
Θεσσαλία	354,000
Μακεδονία	2,216,500
	3,358,500

Ἐξ ὧν

Ἕλληνες	1,941,000
Μωαμεθανοὶ	1,020,500
Βούλγαροι	307,000
Ἰσραηλῖται, Ἀθίγγανοι κλ.	90,000
	3,358,500

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΓΑΛΛΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Συνεδρίασις τῆς 5]17 Μαρτίου 1878.

Ὁ κ. *Ἀλβέρτος Δουμὼν* ὁμιλεῖ περὶ τῶν κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος ἀρχαιολογικῶν εὑρημάτων καὶ δημοσιεύσεων.

Ὁ κ. *Ε. Φεργίκ.* Περὶ τῶν ἐν Παλεστρίνῃ ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν του γενομένων ἀνασκαφῶν.

Ὁ κ. *Σπ. Π. Λάμπρος*, ὑποβάλλει μονῳδίαν ἀνέκδοτον τοῦ αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ Β' ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῆς συζύγου του Βέρθας.

Ὁ κ. *Ὡσσουλιὲ* ὑποβάλλει φωτογραφίας τῶν ἀρχαιοτήτων τοῦ Σπάτα.

Ὁ κ. *Ποττιὲ* περὶ τῶν ἐν τῷ Λυσικρατείῳ μνημείῳ ἀνασκαφῶν.

Συνεδρίασις τῆς 20 Μαρτίου (α' Ἀπριλίου).

Ὁ κ. *Δουμὼν* περὶ δύο ἐπιγραφῶν ἐκ Γάνου καὶ Χαλκηδόνος δημοσιευ-

θεισῶν ἐν ταῖς ἐφημερίσι τῆς Κωνσταντινουπόλεως *Πρωΐα* καὶ *Ἀνατολῇ* καὶ περὶ τῶν ἐπιγραφῶν τῶν δημοσιευθεισῶν ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ Συλλόγου Βοδενῶν.

Ὁ *αὐτὸς* περὶ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ κ. Φουκὲ τῆς ἀναφερομένης εἰς τὴν διάγνωσιν διὰ τοῦ μικροσκοπίου τῶν προϊστορικῶν ἀγγείων τῆς Θήρας.

Ὁ κ. *Κ. Παπαρρηγόπουλος* ἀναλύει τὸ τελευταίως ἐκδοθὲν πόνημα τοῦ κ. Σ. Π. Λάμπρου «αἱ Ἀθῆναι περὶ τὰ τέλη τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος κατὰ πηγὰς ἀνεκδότους».

Ὁ *αὐτὸς* περὶ τῶν ἐθνογραφικῶν χαρτῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας.

— Ἐξεδόθη καὶ τὸ δ' τεῦχος τοῦ Β' ἔτους *τοῦ Δελτίου τῆς Ἑλληνικῆς ἀλληλογραφίας* περιέχει δὲ τάδε. 1) *Ὡσσουλιέ*, Περιγραφικὸς κατάλογος τῶν ἐν Σπάτᾳ ἀνευρεθέντων μετὰ 7 πινάκων· 2) *Κ. Σ. Κόντου*, σύμμικτα κριτικά· 3) *Κολιηιόν*, ἐπιγραφαὶ τῆς ἐν Φρυγίᾳ Ὀρμήλης. 4) *Σπυρ. Π. Λάμπρου*, ἀνέκδοτος μονῳδία Ῥωμανοῦ Β'. 5) *Ι. Μάρτα*, ἐπιγραφὴ ἐξ Ἐπιδαύρου· 6) *Π. Γιράρδ*, ἐπιγραφαὶ ἐξ Εὐβοίας· 7) Εἰδήσεις· 8) Συνεδριάσεις τοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Ἑλληνικῆς ἀλληλογραφίας· 9) Βιβλιογραφία.

ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Συνεδρίασις τῆς 9|21 Μαρτίου (3 Ἀπριλίου).

Ὁ κ. *Καΐλερ* περὶ τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνασκαφῶν κατὰ τὸν μῆνα Φεβρουάριον.

Ὁ *αὐτὸς* περὶ τῆς θέσεως τοῦ Θεσμοθεσίου ἐν Ἀθήναις.

Ὁ κ. *Λέσκε*, περὶ τῆς ἑρμηνείας ἀρχαϊκῆς τινος στήλης ἐν Σπάρτῃ.

Ὁ κ. *Φουρτβέγγλερ*, περὶ τινος ἀναγλύφου ἐξ Ἄργους.

Συνεδρίασις τῆς 22 Μαρτίου.

Ὁ κ. *Καΐρτε*, περὶ τινος ἐπιγραφῆς ἐξ Ἐπιδαύρου.

Ὁ κ. *Μιλχαΐφερ*, περὶ τινος ἀττικοῦ ἀγγείου.

Ὁ *αὐτὸς*, περὶ τινων ἀττικῶν ἀναγλύφων.

Ὁ κ. *Καΐρτε* περὶ τινος ἀττικῆς ἀγγειογραφίας.

Τοῦ περιοδικοῦ τῆς Γερμανικῆς Σχολῆς ἐξεδόθη τὸ τέταρτον τεῦχος, τελευταῖον τοῦ δευτέρου τόμου, συνιστάμενον ἐκ σελίδων 182 μετὰ ἓξ πινάκων, περιέχον δὲ κατάλογον τῶν ἐν Σπάρτῃ καὶ τῇ περιχώρῳ ἔργων τῆς ἀρχαίας τέχνης, συνταχθέντα ὑπὸ τῶν κκ. Δρέσσελ καὶ Μιλχαΐφερ.

Τὸ δὲ πρῶτον τοῦ γ' τόμου ἐκδοθησόμενον προσεχῶς θὰ περιέχῃ τὴν ἑξῆς ὕλην.

Καΐλερ, περὶ τῆς χρονολογίας τῶν ἐν Μηκύναις καὶ Σπάτᾳ τάφων καὶ τῆς προελεύσεως τῶν ἐν αὐτοῖς κτερισμάτων.

Ἰουλίου, περὶ δύο πελοποννησιακῶν χαλκίνων ἀγαλματίων.

Λόλλιγγ, περὶ τινος συμμαχικῆς συνθήκης μεταξὺ Φωκαίων καὶ Βοιωτῶν.

Φὸν Ἄλτεν, αἱ πύλαι παρὰ τῇ ἁγίᾳ Τριάδι ἐν Ἀθήναις.
Καῖλερ, ἐπιγραφαὶ περὶ τειχοποιῶν ἐξ Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς.
Παπαδοπούλου Κεραμέως, ἐπιγραφαὶ ἐκ Λυδίας.
Φὸν Δοὺν, ἔκθεσις περί τινος περιηγήσεως ἐν Ἀχαΐᾳ.
Ῥόβερτ, περὶ δύο ἑλληνικῶν προσωπείων ἐξ ὀπτῆς γῆς.
Ποικίλα.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Αἱ ἀνασκαφαὶ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἐξακολουθοῦσι. Τελευταίως εὑρέθη πρὸ τῆς κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος ἀνακαλυφθείσης ἐξέδρας ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς, κατὰ τὴν ΒΑ γωνίαν τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς κατέναντι τοῦ Κρονίου Λόφου, ἀκέφαλον μαρμάρινον γυναικεῖον ἄγαλμα ἔχον ὕψος μέτρου 1,20 καὶ ἀποκεκομμένον τοὺς πόδας. Ὡσαύτως ἀνευρέθη καὶ μαρμάρινος ταῦρος ὕψους μέτρου 1,60. Ἐν δὲ τῷ ἀνατολικῷ βυζαντιακῷ τείχει βάθρα ἀνεπίγραφα ἀναγόμενα εἰς τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους.

— Ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κ. Ποττιὲ μέλους τῆς Γαλλικῆς σχολῆς ἐπεχειρήθησαν ἀνασκαφαὶ περὶ τὸ Λυσικράτειον μνημεῖον πρὸς ἀνεύρεσιν λειψάνων ἀρχιτεκτονικῶν, δυναμένων νὰ βοηθήσωσι τὸν παρεπιδημοῦντα ἐνταῦθα κ. Λοβιὸ ἑταῖρον τῆς ἐν Ῥώμῃ Γαλλικῆς Ἀκαδημείας εἰς τὴν ἀνίδρυσιν τοῦ μνημείου ὡς ἦτο ἐν τῇ ἀρχαιότητι. Ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς ταύταις διαρκεσάσαις ἕνα μῆνα ἀνευρέθη μία τῶν ἐν τῷ ἄνω μέρει τοῦ μνημείου πλακῶν φέρουσα τρίποδα γεγλυμμένον, τεμάχιά τινα γλυπτικὰ ὡς κεφαλή, πούς καὶ λείψανα τοῦ κόσμου τῆς κορυφῆς καὶ πέντε ἐπιγραφαί, ὧν μία περιέχει καὶ τὸ ὄνομα κουρέως. Εὑρέθη δὲ καὶ λίθος ἔχων τρεῖς ὀπὰς ἀνίσους τὸ μέγεθος χρησιμεύων πιθανῶς ὡς μέτρον ῥευστῶν καὶ σταθμὸς μαρμάρινος. Πλὴν δὲ τούτων εὑρέθη καὶ ἀποθήκη πλείστων τεμαχίων ἀγγείων τεθραυσμένων, ὡσεὶ διακοσίων πεντήκοντα, διαφόρων ποιοτήτων, λευκῶν μετ' ἐρυθρῶν εἰκόνων, μελανῶν, ἐρυθρῶν κλπ. Τὰ τεμάχια ταῦτα ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος τεθραυσμένα θὰ ὑπῆρχον, φαίνεται, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν κατεχόντων τὸν περὶ τὸ μνημεῖον τοῦ Λυσικράτους χῶρον καπουκίνων μοναχῶν μετὰ καὶ τελείων, καὶ θὰ ἐρρίφθησαν ὅπου σήμερον εὑρέθησαν. Τινὰ μόνον τούτων κατώρθωσεν ὁ κ. Ποττιὲ νὰ συμπληρώσῃ.

— Ἐπειδὴ δὲ περὶ τοῦ Λυσικρατείου μνημείου ὁ λόγος ἀναφέρομεν ὅτι ὁ γνωστὸς ἐν Μονάχῳ γλύπτης Jolissen ἐξέθηκεν ἐκ γύψου κατ' αὐτὰς ἐν τῇ **Kunstverein** συμπεπληρωμένον τὸ μνημεῖον πρὸς διδασκαλίαν τῶν φοιτητῶν τοῦ Πολυτεχνείου. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ μνημείου συνεπληρώθη ὁ δελφὶν καὶ ἐτέθη ὀρειχάλκινος τρίπους.

— Σπουδαιοτάτην ἐφαρμογὴν τοῦ μικροσκοπίου ἐποιήσαντο κατ' αὐτὰς

οἱ γεώλογοι Φουκὲ καὶ Σεσσάκ, μέλλουσαν νὰ ἐπιλύσῃ πολλὰ ζητήματα ἀρχαιολογικά. Ἐσπούδασαν δῆλον ὅτι βοηθούμενοι ὑπὸ τοῦ μικροσκοπίου τὰ ἐν Θήρᾳ, Θηρασίᾳ καὶ Ἀσπρονησίῳ ἀνευρισκόμενα ἀγγεῖα προϊστορικῆς ἐποχῆς πρὸς ἐπίλυσιν τοῦ ζητήματος, ἂν τὰ ἀγγεῖα ταῦτα κατεσκευάζοντο ἐν Θήρᾳ ἢ ἦσαν προϊόντα τοῦ ἐμπορίου ἔξωθεν κομιζόμενα. Ἐν ἀπολεπίσμασι τῶν ἀγγείων τούτων, ἀποσπασθεῖσι μετὰ προσοχῆς καὶ ὑποδληθεῖσιν ὑπὸ τὸ μικροσκόπιον, ἀνεῦρον οἱ εἰρημένοι γεωλόγοι ἡφαιστιογενῆ τέφραν ὑποθαλασσίου καταγωγῆς ὡς τὴν εὑρισκομένην ἐν τῇ ΜΔ ἀκτῇ τῆς Θήρας, τεμάχια μαρμαρυγιακοῦ σχιστολίθου, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται τὸ ὄρος *Ἅγιος Ἠλίας* τῆς Θήρας, κόκκους ἀγρολίθου καὶ χαλαζίου καὶ λείψανα κογχυλίων. Ἐκ τούτου ἀποδείκνυται ὅτι τὰ ἐν λόγῳ ἀγγεῖα κατεσκευάσθησαν ἐν Θήρᾳ, δι' ἀργίλλου συνηγμένης ἐν τοποθεσίᾳ περὶ τὸ Ἀσπρονῆσι κειμένῃ καὶ σήμερον κεκαλυμμένῃ ὑπὸ τῆς θαλάσσης. Τὰ κεραμευτικὰ προϊόντα τῆς Θήρας, ἐξηραίνοντο ἁπλῶς εἰς τὸν ἥλιον, διότι ἄλλως ἡ θερμότης τοῦ κλιβάνου ἤθελεν ἀποσυνθέσει τὰ εὑρισκόμενα ἴχνη μαρμάρου. Ὁ κ. Φουκὲ διὰ τῶν παρατηρήσεων ἃς ἐποίησε, πορίζεται ὅτι κατὰ προϊστορικοὺς χρόνους ὑπῆρχεν ἐν Θήρᾳ πόλις λίαν πεπολιτισμένη καὶ ὅτι μεγάλη ἔκρηξις ἡφαιστείου κατέστρεψεν αὐτήν. Οἱ πρῶτοι κάτοικοι τῆς Θήρας ἦσαν ἁπλοῖ γεωπόνοι, οἵτινες ὅμως ἐν τῇ κατασκευῇ τῶν κοινῶν σκευῶν εἶχον ἀποκτήσει τέχνην καὶ φιλοκαλίαν ἀνάλογον πρὸς τὴν ἐπικρατοῦσαν ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ὁ διευθυντὴς τῆς ἐνταῦθα Γαλλικῆς σχολῆς κ. Δουμὼν ἀναγγέλλων διὰ βραχέων τινὰ ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων ἐν τῇ τελευταίᾳ συνεδριάσει τῆς σχολῆς ἀνήγγειλεν ὅτι ἀπεστάλησαν πρὸς τὸν κ. Φουκὲ ἀπολεπίσματα ἀγγείων ἐν Μυκήναις καὶ Σπάτᾳ εὑρεθέντων, ἵνα ἐφαρμοσθῇ καὶ ἐπὶ τούτων ἡ μικροσκοπικὴ ἐξέτασις. Ἐν τούτοις δὲ πρόχειρός τις παρατήρησις ἔδειξε σύστασιν τῶν ἀγγείων τούτων ὁμοίαν πρὸς τὰ τῆς Θήρας. Πληρέστεραι ἔρευναι γενήσονται, ἃς θὰ ἀνακοινώσωμεν προσεχῶς τοῖς ἀναγνώσταις τοῦ *Παρνασσοῦ*.

— Τὸ Μουσεῖον τοῦ Λούβρου ἔλαβε γύψινα ἐκμαγεῖα τῶν κυριωτέρων ἐκ τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ εὑρεθεισῶν ἀρχαιοτήτων. Τὰ ἐκμαγεῖα πολὺ θέλουσι χρησιμεύσει πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἀνακαλυφθέντων τῷ 1829 ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς ἐπιστημονικῆς ἐκδρομῆς, ἅτινα εὑρίσκονται ἐν τῷ Λούβρῳ.

— Τὰς τελευταίας ταύτας ἡμέρας ἐξεδόθη πολυτελέστατα ἐν Παρισίοις δαπάναις τῆς ἐπιλεγομένης *Société Latine* ὑπὸ τοῦ κ. Γουσταύου Σλουμβέργερ βιβλίον πολύτιμον διὰ τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν τῶν μέσων αἰώνων περιέχον τὰ ἐν ταῖς κατακτηθείσαις ὑπὸ τῶν Φράγκων δυναστῶν ἑλληνικαῖς χώραις κοπέντα νομίσματα. Τὸ βιβλίον ἐπιγραφόμενον **Numismatique de l' Orient Latin** ἐνέχει καὶ ἱστορικὴν ἀνάλυσιν προτασσομένην ἑκάστοτε τῆς περιγραφῆς τῶν νομισμάτων· ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ ὑπάρχει κατακεχωρισμένη μονογραφία περὶ τῶν ὑπὸ τῶν γενουηνσίων κυρίων τῆς Μυτιλήνης κοπέντων

νομισμάτων γραφεῖσα ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου νομισματολόγου κ. Π. Λάμπρου, περὶ οὗ ὁ κ. Σλουμβέργερ ἐν τῷ προλόγῳ αὐτοῦ λέγει τὰ ἑξῆς·

«Ὀφείλω νὰ ποιήσω ἰδιαιτέραν μνείαν συγγραφέως εἰς ὃν πολλὴν ὀφείλω εὐγνωμοσύνην. Ὁ κ. Π. Λάμπρος ἐξ Ἀθηνῶν, τοσαῦτα ἔπραξεν ἀπὸ ἐτῶν πολλῶν πρὸς ἐπέκτασιν τοῦ πεδίου τῶν γνώσεών μας ἐπὶ τῆς νομισματικῆς τῶν Λατίνων ἐν Ἀνατολῇ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, διεφώτισε τοσαῦτα σκοτεινὰ σημεῖα, ὥστε μοὶ εἶνε σχεδὸν ἐπιτετραμμένον νὰ βεβαιώσω ὅτι τὸ ἔργον μου θὰ ἦτο ἀδύνατον, ἂν πανταχοῦ δὲν ἤθελε προηγηθῇ ἐμοῦ ὁ τολμηρὸς οὗτος ἐργάτης».

— Ἀνασκαφαὶ ἐγένοντο ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐνταῦθα παρεπιδημοῦντος κ. E. Fernique ἑταίρου τῆς ἐν Ῥώμῃ γαλλικῆς σχολῆς ἐν Παλεστρίνῃ, τῇ παλαιᾷ τυρρηνικῇ Πραινέστῳ, ἀναλώμασι τῆς ἐν Ῥώμῃ Γαλλικῆς Σχολῆς. Ὁ κ. Fernique ηὐτύχησε νἀνεύρῃ ὁλόκληρον στρῶμα ἀρχαίων ἄθικτον ἔτι. Ἐν βάθει τεσσάρων μέτρων καὶ εἰς ὀλίγον τετραγωνικῶν μέτρων διάστημα ἐσύναξε περὶ τὰ ἑξακόσια ἀρχαῖα, ἄριστα διατετηρημένα καὶ πλῆθος πολὺ κομματίων. Εἶνε δὲ ταῦτα ἀναθήματα, τὰ ὁποῖα δύναταί τις νἀποδώσῃ εἰς τὸν πλησίον ποτὲ κείμενον ναὸν τῆς Τύχης. Τὰ πλεῖστα τῶν ἀναθημάτων εἶνε τὰ παριστάνοντα μέλη ἀνθρώπινα· χεῖρας, πόδας, βραχίονας, κνήμας, στέρνα παντὸς μεγέθους, ζῷα ἐκ τῶν συνανθρωπευομένων, κεφαλὰς ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, κεφαλὰς *φαύνων* μετὰ πιλιδίου καὶ ὤτων τριχωτῶν, εἰδώλια ἀνδρεῖα καὶ γυναικεῖα. Εἶνε δὲ ἐξ ὀπτῆς γῆς πάντα καὶ εἶχόν ποτε κόκκινα τὰ πρόσωπα κεχρωματισμένα καὶ μαύρους ὀφθαλμοὺς καὶ τὴν κόμην, φαίνονται δὲ ἐντοπίου ἐκεῖ βιομηχανίας προϊόντα.

— Ἐν τῷ φύλλῳ τῆς 8 Μαρτίου τοῦ *Νεολόγου* Κωνσταντινουπόλεως ὁ κ. Ματθαῖος Παρανίκας ἐδημοσίευσε τὰ ἑξῆς·

«Γιγνομένων κατὰ τὸν παρελθόντα φεβρουάριον ἀνασκαφῶν παρὰ τὸ ναΐδιον τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἐν Καλαμισίοις κατὰ τὴν Χαλκηδόνα, ἀνευρέθη τάφος πλακὶ ἐπικαλυπτόμενος τήνδε φερούσῃ τὴν ἐπιγραφὴν ἐν μέτρῳ ἡρωελεγείῳ·

+ ΕΥΤΡΟΠΙΟΥ ΤΑΦΟϹ ΕΙΜΙ ΠΕΡΙΦΡΟΝΟϹ· Η ΓΑΡ ΑΛΗΘΕϹ
ΟΥΝΟΜΑ ΤΗϹ ΑΡΕΤΗϹ ΕΙΧΕΝ ΑΕΙΔΟΜΕΝΟΝ
ΑΤΡΟΠΕ ΜΟΙΡΑ, ΩΝ ΤΙ ΤΟΝ ΕΥΤΡΟΠΟΝ ΗΡΠΑϹΑϹ ΑΝΔΡΑ
ΟϹ ΦΕΡΕΝ ΕΞ ΜΟΝΑΔΑϹ ΤΡΕΙϹ ΔΕΤΕΩΝ ΔΕΚΑΔΑϹ;
ΡΕΤΡΟϹ ΔΕ ΓΝΩϹΤΟϹ ϹΤΑΘΕΡΗΝ ΠΛΑΚΑ ΤΗΝ ΔΕ ΧΑΡΑΞΑϹ
ϹΤΗϹΕΝ ΑΠΟΦΘΕΙΜΕΝΩΙ, ΤΟΥΤΟ ΓΕΡΑϹ ΠΑΡΕΧΩΝ +

»Ἡ θέσις ἔνθα αἱ ἀνασκαφαὶ ἐγένοντο, ἦν κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς ὁ λιμὴν ἢ *μόλος* Εὐτροπίου, τοῦ περιφήμου εὐνούχου τοῦ αὐτοκράτορος Ἀρκαδίου, υἱοῦ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου. Ὁ Εὐτρόπιος, ὃν πάντες γινώσκουσιν ἐκ τοῦ λαμπροῦ εἰς αὐτὸν λόγου τοῦ Χρυσοστόμου περὶ τῆς *ματαιότητος τῶν ἀνθρωπίνων*, ἴσχυσε τὰ μέγιστα ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τοῦ

ἀσθενοῦς Ἀρκαδίου. Καταβαλὼν τὸν Ῥουφῖνον τῷ 395 καὶ παντοδύναμος γενόμενος ἦγε καὶ ἔφερεν ἐπὶ τέσσαρα ἔτη τὸν Ἀρκάδιον καὶ τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος, ἕως οὗ τῷ 399 ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἐπικούρων Γότθων Γαϊνᾶς ἰσχύσας ἀπήτησε ῥητῶς παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος τὴν πτῶσιν τοῦ Εὐτροπίου, εἰς ἣν ἐνέδωκεν ὁ Ἀρκάδιος. Ὁ ἱστορικὸς Ζώσιμος, ἀκμάσας τῷ 450, λέγει ὅτι ἐξωρίσθη εἰς Κύπρον, ἐκεῖθεν δὲ μετάπεμπτος γενόμενος ἀποσφάττεται εἰς Χαλκηδόνα (Ζωσίμ. ἱστορ. βιβλ. ε', κεφ. 18). Ἐσφάγη λοιπὸν ἐν Χαλκηδόνι καὶ ἐτάφη πιθανώτατα ἐν τῷ μεγάρῳ αὐτοῦ παρὰ τὸν ὁμώνυμον αὐτῷ λιμένα, ἔνθα εὑρέθησαν ἀρτίως τὰ ὀστᾶ αὐτοῦ καλυπτόμενα ὑπὸ τῆς ἀνωτέρω ἐνεπιγράφου πλακός. Οὕτως ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐπιγραφῆς κεχαραγμένης γράμμασι τῆς Ε' μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ἀνακαλύπτεται, νομίζομεν, μετὰ 1478 ἐτῶν παρέλευσιν ὁ τάφος τοῦ εἰς μέγιστον ἀρθέντος ὕψος καὶ εἰς τὰ βάθη τῆς ἀθλιότητος καταπεσόντος ἀνθρώπου, οὗ τὴν τύχην ἐκ παίδων ἤδη ἔγνωμεν ἐν τῷ «Ἀεὶ μέν, μάλιστα δὲ νῦν» τοῦ χρυσορρήμονος Πατρὸς λόγῳ.

»Ὁ κ. Κ. Παπαρρηγόπουλος ἐν τῇ *Ἑλληνικῇ Ἱστορίᾳ* (τόμ. β', 705) λέγει· «ἀλλὰ τότε συνεννοεῖται, κατ' ἀρχὰς κρυφίως ὁ Γαϊνᾶς μετὰ τῶν Τριβιγίλδων καὶ ἀπαιτεῖ ῥητῶς παρὰ τοῦ βασιλέως τὴν πτῶσιν τοῦ Εὐτροπίου. Ὁ ἄθλιος Ἀρκάδιος ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ. Ὁ πρὸ ὀλίγου παντοδύναμος εὐνοῦχος ἐξωρίσθη τῷ 399 καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐθανατώθη ἐν τῇ ἐξορίᾳ». Ἀλλ', ὡς εἴδομεν, ὁ Ζώσιμος ἀναφέρει ῥητῶς ὅτι ἐπανελθὼν ἐκ τῆς ἐξορίας ὁ Εὐτρόπιος ἀπεσφάγη ἐν Χαλκηδόνι καὶ ἐτάφη, ὡς δείκνυσιν ὁ ἤδη ἀνακαλυφθεὶς τάφος αὐτοῦ, παρὰ τὴν Χαλκηδόνα ἐν τοῖς μεγάροις αὐτοῦ, τοῖς ἄλλως λεγομένοις *Εὐτροπίου* (Ὅρα καὶ Σκαρλάτου Βυζαντίου *Κωνσταντινούπολιν* ἐν τόμ. Β', καὶ ἄρθρῳ *Καδίκιοϊ*».

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Τὸν λήξαντα μῆνα δύο ἐγένοντο τακτικαὶ συνεδριάσεις καὶ τρεῖς ἀνεγνώσθησαν διατριβαί.

Τοῦ κ. Ἀριστείδου Σπαθάκη τακτικοῦ παρέδρου μέλους *περὶ τῶν παιδαγωγικῶν θεωριῶν τοῦ Πεσταλότση*.

Τοῦ κ. Γ. Σουρία ἐπιτίμου μέλους ἐν Χίῳ *τὰ κατὰ τὸν Μιθριδάτην*.

Τοῦ κ. Ἰω. Σταματέλου ἀντεπιστέλλοντος ἐν Λευκάδι *Πλεκτάναι κατὰ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Γραικῶν κατὰ τὸ* 1705 (κατ' ἀνέκδ. χειρόγραφον).

Τὸν λήξαντα μῆνα ἀπεβίωσαν πέντε μέλη τοῦ Συλλόγου, ὧν τέσσαρα μὲν ἐπίτιμα Δημήτριος Θωμαΐδης ἐν Ἀθήναις, Γεώργιος Συμβουλίδης ἐν Ὀδησσῷ, Ἰωάννης Καλλέργης ἐν Κωνσταντινουπόλει, Παναγιώτης Λαζαρᾶς ἐν Κερκύρᾳ, ἓν δὲ ἔκτακτον Παναγιώτης Πανουργιᾶς ἐν Ἀθήναις.

Ὁ *Δημήτριος Θωμαΐδης* ἐκπαιδευθεὶς ἐν τῇ πατρίδι του Κωνσταντινουπόλει ἠσχολήθη εἰς τὸ ἐμπόριον, μετὰ δὲ τὸν Ἀγῶνα κατῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἔζη ἡσύχως συντρέχων προθύμως εἰς πᾶν φιλανθρωπικὸν ἔργον· ἦν δὲ ἀνὴρ χρηστὸς καὶ ἀγαθός. Μέλος τοῦ Συλλόγου ἐξελέχθη τὸ παρελθὸν ἔτος.

Ὁ *Γεώργιος Συμβουλίδης* ἀρχίατρος τῆς αὐτοκρατορικῆς ῥωσικῆς φρουρᾶς καὶ βαθμὸν στρατηγοῦ φέρων, εἶνε ὁ ἱδρυτὴς τοῦ Συμβουλιδείου ἰατρικοῦ διαγωνίσματος, παρασχὼν πλεῖστα δείγματα φιλοπατρίας πρὸς τὴν γεννήσασαν πατρίδα. Μέλος διετέλει τοῦ Συλλόγου ἀπὸ τοῦ 1872, ἦν δὲ καὶ εὐεργέτης αὐτοῦ ἐκ τῶν πρώτων.

Ὁ *Ἰωάννης Καλλέργης* υἱὸς τοῦ ἀειμνήστου στρατηγοῦ Δημητρίου Καλλέργου, εἰσῆλθεν ἀπὸ τοῦ 1856 εἰς τὴν διπλωματικὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἑλλάδος ὡς ἀκόλουθος, καὶ ταχέως διαπρέψας ἔφθασε μέχρι τοῦ βαθμοῦ πρώτου γραμματέως πρεσβείας, ἣν ἐπὶ ἔτος κατεῖχεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ἱκανότητα ἐπιδείξας καὶ τρόπων εὐγένειαν οὐ τὴν τυχοῦσαν. Μέλος τοῦ Συλλόγου διετέλει ἀπὸ τοῦ 1868, ἦν δὲ καὶ εὐεργέτης αὐτοῦ, πολλὰ ἐργασθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει πρὸς συναγωγὴν συνδρομῶν, ὅτε τὸ πρῶτον συνέστησεν ὁ Σύλλογος τὴν ἐν Ἀθήναις *σχολὴν τῶν ἀπόρων παίδων*.

Ὁ *Παναγιώτης Λαζαρᾶς* ἐκ Ζαγορίου τῆς Ἠπείρου γεννηθεὶς τῷ 1798, τὰ μὲν ἐγκύκλια μαθήματα ἐδιδάχθη ἐν Ἰωαννίνοις παρὰ τῷ διασήμῳ Ψαλλίδᾳ, τὴν δὲ ἰατρικὴν ἠκροάσατο ἐν τῇ Ἰονίῳ Ἀκαδημείᾳ, καὶ ἐν Παρισίοις. Καὶ περὶ τὰ γράμματα δὲ κατέγεινε καὶ ἐπανελθὼν εἰς Κέρκυραν ἐγένετο εἷς τῶν πρώτων ἱδρυτῶν τῆς ἔτι ὑπαρχούσης *Ἀναγνωστικῆς Ἑταιρίας*. Μέλος τοῦ Συλλόγου διετέλει ἀπὸ τοῦ 1872.

Ὁ *Παναγιώτης Πανουργιᾶς* ἐξ Ἀμφίσσης εἷς τῶν ἐκλεκτοτέρων ἀντιπροσώπων τῆς ἐμπορικῆς τάξεως τῆς πρωτευούσης, διέπρεπεν ἐπὶ ἄκρᾳ τιμιότητι καὶ ἀγαθότητι. Ἦν δ' ἔκτακτον μέλος ἀπὸ τοῦ 1875 καὶ εὐεργέτης τῆς ἐν Ἀθήναις σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων.

Πρὸς τὰς οἰκογενείας τῶν θανόντων ὁ Σύλλογος ἀπέστειλε τὰ συλλυπητήρια αὐτοῦ.

Ὁ Σύλλογος συνῆψε σχέσεις πρὸς τὸν ἐνταῦθα Σύλλογον ἡ *Ἑστία*, ἀναγγείλαντα τῷ *Παρνασσῷ* τὴν σύστασιν αὐτοῦ.

Ἐξελέχθησαν μέλη τοῦ Συλλόγου τακτικὸν ἐνεργὸν μὲν ὁ κ. Ἀντώνιος Παπαγεωργίου, ἐπίτιμα δ' οἱ κκ. Λύσανδρος Καυταντζόγλους καὶ Ἀλέξ. Κουμελᾶς.

Ὁ Σύλλογος ἑώρτασε καὶ ἐφέτος μεγαλοπρεπῶς ἐν τῷ δημαρχείῳ τὴν ἐθνικὴν ἑορτὴν τῆς ΚΕ' Μαρτίου. Λόγον ἐξεφώνησεν ὁ κ. Τιμολέων Φιλήμων, ποίημα δ' ὁ κ. Ἀχιλλεὺς Παράσχος.

Κατὰ τὴν κηδείαν τοῦ ἐν Βώλῳ σφαγέντος ἀνταποκριτοῦ τοῦ ἀγγλικοῦ *Χρόνου* Καρόλου Ὄγλ, τελεσθεῖσαν τῇ 29 Μαρτίου ἐν τῷ καθολικῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Διονυσίου, παρέστη κληθεὶς καὶ ὁ Σύλλογος, ἀποστείλας καὶ κατάλληλον στέφανον.

ΣΥΜΜΙΚΤΑ

ΛΥΚΟΥΡΣΙ. — Μετὰ τὴν τελευταίαν ἐν Ἠπείρῳ καταστροφὴν τῶν ἐπαναστάντων χωρίων τῆς Χειμάρρας, τὸ Λυκοῦρσι φέρεται ἀνὰ τὰ στόματα πάντων. Ὀλίγαι λέξεις περὶ αὐτοῦ θ᾽ ἀναγνωσθῶσι, νομίζομεν εὐαρέστως ὑπὸ τῶν ἀναγνωστῶν τοῦ *Παρνασσοῦ*.

Τὸ χωρίον τοῦτο κεῖται εἰς ἀπόστασιν τριῶν τετάρτων τῆς ὥρας ἀνατολικῶς τοῦ λιμένος τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα ἐπὶ εὐρέος βραχώδους ὑψώματος, περιέχον 42 οἰκίας ἁπάσας χριστιανικὰς καὶ 260 περίπου ψυχάς. Ἐπὶ τοῦ ὑψίστου μέρους τοῦ λόφου ὁ Ἀλῆ πασᾶς εἶχεν οἰκοδομήσει φρούριον ὅπερ ἐδέσποζε τοῦ λιμένος τῶν *Ἁγίων Σαράντα* καὶ τῆς εἰς Δέλβινον καὶ Ἀργυρόκαστρον καὶ τὰ παρακείμενα αὐτοῖς χωρία ἀγούσης ὁδοῦ. Τὸ φρούριον τοῦτο ἡ Υ. Πύλη μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ ἀποστάτου σατράπου ἀφώπλισε καὶ ἐγκατέλιπε, καὶ ἤδη δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐν τῶν σπουδαιοτάτων ἐρειπίων ἐξ ὧν πληροῦται τὸ χωρίον Λυκοῦρσι.

Πόθεν καὶ πότε ὠνομάσθη διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου δὲν εἶνε εὔκολον νὰ ἐξακριβωθῇ. Ἆρά γε ἐν τῇ θέσει ἐκείνῃ ὑπῆρχεν ἡ ἀρχαία πόλις Λυκία καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος αὐτῆς κατὰ παραφθορὰν παρήχθη ἡ σημερινὴ ὀνομασία; Τινὲς ὀνομάζουσι τὸ χωρίον καὶ Λυκούριον καὶ ὁ Ἀραβαντινὸς ὑποθέτει ὅτι ἔκτισται ἐπὶ τοῦ χώρου τῆς ἀρχαίας Φανωτῆς. Τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι κεῖται ἐπὶ ὡραίας γραφικῆς θέσεως καὶ ἔχει εὐρύτατον ὁρίζοντα· ὅτι ἀπῳκίσθη κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τεκμαιρόμεθα ἐκ τῆς γλώσσης τῶν κατοίκων ἥτις εἶνε Ἀλβανική. Πολὺ δὲ πιθανὸν καὶ τὸ ὄνομα αὐτὸ νὰ εἶνε Ἀλβανικὸν παραγόμενον ἐκ τοῦ *λυκοὺρ* ὅπερ ἀλβανιστὶ σημαίνει δέρμα.

Φαίνεται δὲ ἐκ τῶν σωζομένων ἐρειπίων ὅτι ἄλλοτε περιεῖχε πολὺ πλείονας οἰκίας, ὡς καὶ ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐκκλησιῶν, ὧν μία ἡ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου κρημνισθεῖσα συμπεριελήφθη ἐν τῷ πασσαλητικῷ φρουρίῳ, ὁ δὲ σωζόμενος τοῖχος τοῦ Ἱεροῦ διατηρεῖ τοιχογραφίας ἀσημάντους ἁγίων. Δύω δὲ ἑτέρων κατὰ τὰ δύο τῆς πόλεως ἄκρα κειμένων, σώζεται τὸ μέγιστον μέρος. Ὥστε συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς ὑπαρχούσης εἶχε 4 ἐκκλησίας οὐχὶ μικράς.

Οἱ κάτοικοι τοῦ Λυκουρσίου κατεστράφησαν δὶς ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, μὴ πεισθέντες νὰ ἀναγνωρίσωσιν αὐτὸν καὶ ὑποταχθῶσι. Μετὰ τὴν πρώτην αὐτῶν καταστροφὴν μετῴκησαν εἰς τὸν κάτωθι τοῦ Λυκουρσίου λοφίσκον ὀνόματι *Τσούκαν* ἀλβανιστὶ ἤτοι *Λόφον*, ὅπου ἔκτισαν τὰς οἰκίας των, ὧν τὰ ἐρείπια διασώζονται ἔτι. Ὑποστάντες καὶ ἐν Τσούκᾳ τὴν αὐτὴν καταστροφήν, ἠναγκάσθησαν νὰ διασκορπισθῶσιν εἰς διάφορα τῆς Ἠπείρου μέρη καὶ εἰς τὴν ἀπέναντι Κέρκυραν. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ, αἱ δια-

ωθεῖσαι οἰκογένειαι ἤρξαντο ἐπανερχόμεναι καὶ ἀνοικοδομοῦσαι τὰς κατεδαφισθείσας οἰκίας των.

Ἡ κυρία αὐτῶν ἐπανασχόλησις εἶνε ἡ καλλιέργεια τῆς παρὰ τὸν Τσούμαν γονίμου πεδιάδος, ἣν καταρδεύει ὁ ποταμὸς Σιμόνης τανῦν Βότριτσα, ὅστις πηγάζων πλησίον τοῦ Ἀλβανικοῦ χωρίου Μουρζίνα χύνεται εἰς τὸν λιμένα Βουθρωτοῦ. Ἡ πεδιὰς αὕτη ἱκανῆς ἐκτάσεως ἀνήκει εἰς διαφόρους Γουρκαλβανοὺς μπέυδας τοῦ Δελβίνου.

Οἱ κάτοικοι τοῦ Λυκουρσίου διακρίνονται ἐπὶ φιλομουσίᾳ. Ἂν καὶ εὐάριθμοι ἔχουσιν ὅμως καλῶς κατηρτισμένον Ἑλληνικὸν καὶ Ἀλληλοδιδακτικὸν σχολεῖον καὶ Παρθεναγωγεῖον, ἀμφότερα νεόδμητα καὶ καλῶς ἐκτισμένα· ὁ ἀριθμὸς δὲ τῶν μαθητῶν ἀνέρχεται εἰς ἑξήκοντα.

* *
*

ΑΝΕΚΔΟΤΟΝ ΜΟΛΥΒΔΟΒΟΥΛΛΟΝ *τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου Ε΄.* — Ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Δημητρίου τῇ ἐπιλεγομένῃ *Καρακαλᾷ* τῆς ἐπαρχίας Ἀργολίδος ὑπάρχει ἔγγραφον ἐπὶ μεμβράνης ἐν ᾧ ἀναγράφονται πάντα τὰ τῆς Μονῆς προνόμια, περιγράφεται δὲ ὑπὸ τῆς ἐν Ναυπλίῳ *Ἀνεξαρτησίας* (φύλλ. 9 Μαρτίου 1878) ὡς ἑξῆς·

«Ἡ μεμβράνη αὕτη, μήκους 0,75 καὶ πλάτους 0,52, φέρει κάτωθεν διὰ ...ινῶν κλωστῶν ἐκ μετάξης ἀνηρτημένον τὸ μολυβδόβουλλον, ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰκονίζον τὴν Θεοτόκον φέρουσαν εἰς τὰς ἀγκάλας της τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν βρέφος, φέρον δ' ἀφ' ἑτέρου τὴν ἐπιγραφὴν «Γρηγόριος ἐλέῳ Θεοῦ Ἀρχιεπίσκοπος νέας Ῥώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης».

»Τὸ ἔγγραφον ἔχει τὸν αὐτὸν τίτλον ἐπὶ κεφαλῆς, ἀναφέρει δὲ ὅτι *Πατριαρχικὸν Σιγγιλλιῶδες Συνοδικὸν γράμμα τοῦ ἀοιδίμου ἐν Πατριάρχαις Γαβριὴλ πιστοποιεῖ ὅτι τὸ μοναστήριον τοῦτο*, ὅπερ ΞΕΡΟΚΑΣΤΕΛΙ ἐπονομάζει, *πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων Σταυροπηγιακῇ* [1] *ἀξίᾳ ἐξετετίμητο* καὶ ὅτι *τὰ ἀρχαῖα αὐτοῦ σιγγιλιώδη γράμματα ἀπολωλέκεσαν ἐπὶ τῇ ἐπισυμβάσῃ τότε ἐκεῖ ἀνωμαλίᾳ*. Χαρακτηρίζει δὲ τὸ μοναστήριον τοῦτο ὁ πατριάρχης «ἡμέτερον, Πατριαρχικόν, Σταυροπηγιακόν, ἀδιάλυτον, ἀκαταπάτητον, καὶ ὅλως ἀνενόχλητον»· δίδει τὸ δικαίωμα τοῦ μνημονεύειν τοῦ πατριαρχικοῦ ὀνόματος, τὸν δὲ ἡγούμενον φορεῖν μανδύαν καὶ πατερίτσαν κατὰ τὰς ἑορτασίμους ἡμέρας ἐπ' ἐκκλησίας, κηρύσσει αὐτὸ ἀπηλλαγμένον πάσης ἐξαρχικῆς ἐξουσίας καὶ ἐποπτείας, ἐπιβάλλει δὲ μόνον αὐτῷ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ πληρώνῃ γρόσια 28 εἰς τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν ὡς σημεῖον ὑποταγῆς. Ὁ ἡγούμενος ὡς ἐπίσκοπος δικαιοῦται νὰ γράφῃ ἀπ' εὐθείας τῷ Πατριάρχῃ. Ἐν τοῖς ἀρχείοις τοῦ Πατριαρχείου δέον νὰ σημειῶται τὸ ὄνομα τοῦ ἡγουμένου, καὶ ἐν τῷ κώδικι τὰ κτήματα τῆς μονῆς. Οὐδεὶς γίνεται, κατὰ τὸ προκείμενον ἔγγραφον, ἡγούμενος ἄνευ γράμματος πατριαρχικοῦ καὶ

[1] Π... σταυροπηγιακὴ ἀξία ἴδε Παρνασσοῦ σελ. 133 ἐν τῇ περὶ Ἰθώμης καὶ Μεσσήνης διατριβῇ τοῦ ἐν Ναυπλίῳ γυμνασιάρχου κ. Ν. Πετρῆ.

συνοδικοῦ, ὀφείλει δὲ νὰ πέμπῃ ἀπολογισμὸν ἐτήσιον. Τὸ ἔγγραφον τοῦ· φέρει τὰς ὑπογραφὰς τοῦ Πατριάρχου καὶ τῶν Συνοδικῶν Ἀρχιερέων, πρὸ τ των ὅμως τὸν ἑξῆς ἀφορισμόν· «Ὁ τολμήσων παραβῆναι τὰς διαταγὰς ται τας ἀφωρισμένος εἴη καὶ κατηραμένος καὶ ἀσυγχώρητος, καὶ μετὰ θάν τον ἄλυτος, καὶ πάσαις ταῖς πατριαρχικαῖς καὶ συνοδικαῖς ἀραῖς ὑπεύθυν καὶ ὑπόδικος, καὶ ἔνοχος τοῦ αἰωνίου πυρὸς τῆς γεέννης». Τὸ ἔγγραφον τοῦ· ἐξεδόθη τὸν Μάρτιον τοῦ ἔτους 1798.

* * *

ΣΥΝΟΨΙΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΥ *τοῦ ἐν Ἀθήναις ἐθνικοῦ Νομισματικοῦ Μου σείου.*—Ἡ δημοσιευθησομένη σύνοψις τοῦ καταλόγου τοῦ *Ἐθνικοῦ Νομισμα τικοῦ Μουσείου* περὶ ἧς εἴπομεν δύο λέξεις ἐν τῷ προλαβόντι τεύχει ἐπιγρ φεται Synopsis numorum veterum qui in Museo numismatico Atheoaru publico adservantur. Disposuit et edidit Achilles Postolacca, etc. Athen 1878. Εἰς 4ον.

Κατὰ τὴν σύνοψιν ταύτην τὰ ἐν τῷ Ἐθνικῷ Νομισματικῷ Μουσείῳ ὑ πάρχοντα νομίσματα ἀνέρχονται εἰς 18,672 διαιρούμενα ὡς ἑξῆς·

Ἀρχαῖα Νομίσματα.

Νομίσματα λαῶν, πόλεων καὶ βασιλέων, τὰ κοινῶς ἑλληνικὰ λεγόμενα νομίσματα, χρυσᾶ 67, ἀργυρᾶ 3353, χαλκᾶ 4139, μολύβδινα 1214, πήλινα 35	ἐν ὅλῳ	880
Νομίσματα τῆς ῥωμαϊκῆς δημοκρατίας, χρυσοῦν 1, ἀργυρᾶ 381, χαλκᾶ 42	»	42
Νομίσματα τῶν ῥωμαίων καὶ βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων χρυσᾶ 160, ἀργυρᾶ 797, χάλκινα 3436, μολύβδινον 1 .	»	439
Κίβδηλα νομίσματα, χρυσᾶ 7, ἀργυρᾶ 121, χάλκινα 163, μολύβδινα 19, πήλινον 1	»	31
Βυζαντιακὰ μολυβδόβουλλα.	»	13
Φυλακτήρια μολύβδινα καὶ tesserae	»	1
		1409

Μεσαιωνικὰ καὶ νεώτερα νομίσματα.

Τὰ νομίσματα καὶ μετάλλια τῆς σειρᾶς ταύτης, ἥτις δὲν εἶνε εἰσέτι κατατεταγμένη ἀνέρχονται μετὰ τῶν διπλῶν εἰς		47
	Τὸ ὅλον	18

* * *

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΗΜΑΤΑ *ἐν τῇ Ἐκθέσει τῶν Παρισίων.* Ἐν τῷ πρώτῳ τμήματι τῆς προσεχοῦς διεθνοῦς ἐκθέσεως τῶν Παρισίων περιλαμβάνοντι ἔργα τῶν καλῶν τεχνῶν, ἐκτεθήσονται ἐν τῷ Ἑλλην διαμερίσματι τὰ ἑξῆς καλλιτεχνήματα.

Γραφικῆς ἔργα τὰ ἑξῆς. *Νικηφόρου Λύτρα* ἐλαιογραφίαι· 1) Ἁρπαγὴ κόρης· 2) ἡ ὀρφανή· 3) τὸ φίλημα· 4) ὁ πυρπολητὴς Κανάρης· 5) ἡ π μονὴ τῆς πρωτοχρονιᾶς· 6) μαγειρεῖον· 7) νεαρὰ ὀρφανή.

Ν. Γκίζη ἐλαιογραφίαι 1) Κεφαλὴ Ἄραβος· 2) Τέλεσις ἀρραβῶνος ἐν Ἑλλάδι· 3) Ἡ τέχνη παίζουσα.

Ἰωάννου Ἀλταμούρα ἐλαιογραφία εἰκονίζουσα τὴν παρὰ τὸ ἀκρωτήριον Πάππα ναυμαχίαν τοῦ Μιαούλη.

Δ. Οἰκονόμου ἐλαιογραφίαι δύο ὧν ἡ μὲν παριστᾷ μικρὰν κόρην ἐν παραθύρῳ, ἡ δὲ προσωπογραφίαν.

Π. Δ. Πανταζῆ ἐλαιογραφίαι 12 αἱ ἑξῆς· 1) Σκληρὰ ἀνάγκη· 2) Νεκρὰ φύσις· 3) Κλοπή· 4) Σκέψις· 5) ὁ ἵππος τοῦ Νέου λιμένος· 6) Αἱ θῖνες τῆς Βλάγκεμβεργ· 7) Ὀμίχλη ἐν ταῖς Βορείαις θαλάσσαις· 8) ὑπὸ τὰς μηλέας· 9) Βράχοι· 10) Δρόμος μεταξὺ τῶν ὀρέων· 11) Ἀπρίλιος· 12) Μάιος.

Χ. Παχὺ ἐλαιογραφίαι 1) Ὁ Σαμουὴλ καὶ οἱ πέντε ἐν Κοῦγκι τοῦ Σουλίου· 2) Τοποθεσία ἐν Κερκύρᾳ· 3) Ἀγροτικὴ ἄποψις ἐν Κερκύρᾳ· 4) Ἡ πανσέληνος τοῦ Μαρτίου· 5) Δύσις τοῦ ἡλίου ἐν Κερκύρᾳ.

Δ. Φαλιέρου ὑδρογραφία «πανόραμα τῶν Ἀθηνῶν».

Α. Κόλλα εἰκόνες ἐπὶ ἐλεφαντοκοκκάλου· 1) ὁ μουσικός· 2) ἡ παναγία τοῦ Ῥαφαήλ· 3) Πίστις εἰς τὸν Θεόν· 4) ἡ Παναγία μετὰ τοῦ Χριστοῦ· 5) ἡ οἰκογένεια τοῦ Καρόλου.

Ι. Καλλονᾶ ἐλαιογραφίαι τῆς Κρητικῆς σχολῆς· 1) τὸ Πιστεύω. 2) τὰ θεοφάνεια· 3) ἀπὸ τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ μέχρι τῆς Ἀναστάσεως.

Χ. Χατζηγιαννοπούλου ἁγιογραφίαι διάφοροι.

Α. Γαλάσση εἰκόνες διὰ μελάνης· 1) ὁ ναὸς τῆς Ἑστίας· 2) ἡ ἀγορὰ τῆς Ῥώμης.

Σπ. Πατρικίου ἰχνογραφίαι δύο κατὰ μίμησιν γρανίτου 1) ἡ Ἑλλὰς πενθοῦσα ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Καποδιστρίου· 2) εἷς οἰωνὸς ἄριστος ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης.

Φ. Ἁγίου ἰχνογραφία «ὁ Ἅγιος Φίλιππος.»

Σ. Λιασσῆ ἰχνογραφία «νεαρὰ κόρη.»

Γλυπτικὰ δ' ἔργα τὰ ἑξῆς. *Λεωνίδα Δρόσση* 1) ἡ μετόπη τῆς Σιναίας Ἀκαδημείας· 2) Μνημεῖον Βαρβάκη· 3) Σκέψις, προτομὴ μαρμάρινος· 4) ἡ Ἑλλάς, προτομὴ μαρμάρινος· 5) ἡ Ἱστορία, μαρμάρινος· 6) ἡ Πηνελόπη καθημένη, ἐκ μαρμάρου· 7) δύο προτομαὶ ἐν ἀναγλύφῳ, ἐκ γύψου· 8) διάφορα δοκίμια.

Δ. Φιλιππότου 1) ὁ ἁλιεὺς ἐκ μαρμάρου· 2) ὁ θεριστὴς ἐκ μαρμάρου.

Ι. Χαλεπᾶ Σάτυρος παίζων, σύμπλεγμα μαρμάρινον.

Γ. Βρούτου 1) τὸ πνεῦμα τοῦ Κοπερνίκου ἐκ μαρμάρου· 2) Μετόπη τοῦ μεγάρου τῶν Ὀλυμπίων, ἐκ μαρμάρου· 3) Ἀχιλλεύς, προτομὴ μαρμάρινος. 4) Πάρις ὁμοίως· 5) Κανάρης ὁμοίως· 6) ἡ Ἠώς· 7) ἡ Νύξ.

Π. Ζαχόνη τέσσαρα κοσμήματα κατὰ μίμησιν μωσαϊκοῦ.

Γ. Καλοῦ, ὁ Ὄλυμπος ἔργον ἐκ Κερκυραϊκοῦ μαρμάρου.

Ἐν τῷ αὐτῷ τμήματι ἐκτίθενται ὑπὸ τῆς διευθύνσεως τῶν δημοσίων ἔρ-

γων ἐν τῷ Ὑπουργείῳ τῶν Ἐσωτερικῶν σχέδια τοῦ ἀνεγειρομένου ἐν Ἀθήναις μεγάρου τῶν Δικαστηρίων, τῆς Βουλῆς, τοῦ στρατῶνος τοῦ ἱππικοῦ καὶ τοῦ ἐν Κερκύρᾳ ἐπὶ τοῦ νησιδίου Βίδου ἀνεγερθησομένου Σωφρονιστηρίου. Ἔτι ἐκτίθενται ὑπὸ τοῦ δήμου Ἑρμουπόλεως σχέδια τοῦ ἀνεγειρομένου μεγάρου τῶν Ἀρχείων, ὑπὸ τοῦ δήμου Κερκύρας τέσσαρα σχέδια ἀνακαινίσεως τοῦ δημοτικοῦ θεάτρου, ὑπὸ τοῦ κ. Τσίλλερ σχέδιον οἰκίας ἐν Ἀθήναις καὶ λιθογραφικὰ καὶ χαλκογραφικὰ ἐκτυπώματα.

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ. — Ὁ Γάλλος συγγραφεὺς κ. Βίκτωρ Τισσὼ γνωστὸς γενόμενος διὰ τῶν δημοσιεύσεων αὐτοῦ Un voyage aux pays des milliards καὶ Vienne et la vie viennoise ἑτοιμάζει νέον περὶ Γερμανίας σύγγραμμα ὑπὸ τὸν τίτλον l' Alemagne amoureuse, ὅπερ ἔσται λίαν περίεργον.

— Ὁ κ. Barthelemy Saint-Hilaire ἐκδίδει λίαν προσεχῶς γαλλικὴν μετάφρασιν τῆς *Μεταφυσικῆς* τοῦ Ἀριστοτέλους εἰς τρεῖς τόμους.

— Ἡ δ' σύνοδος τῶν Ἀνατολιστῶν γενήσεται τὸν προσεχῆ Σεπτέμβριον ἐν Φλωρεντίᾳ ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ ἰταλοῦ ἱστορικοῦ Ἀμάρη.

* *
*

ΤΕΧΝΑΙ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ. — Ὁ γερμανικὸς τύπος ἀσχολεῖται περὶ σχέδιόν τι τολμηρὸν ἅμα καὶ εὐεργετικόν, προταθὲν ὑπὸ τοῦ διδάκτορος Rohlfs, ἑνὸς τῶν διασημοτάτων περιηγητῶν τῶν ἐνδοτέρων τῆς Ἀφρικῆς. Πρόκειται περὶ σιδηροδρόμου κατασκευαστέου πρὸς τὸ κέντρον τῆς Ἀφρικῆς. Ἡ γραμμὴ θὰ ἤρχιζεν ἐκ Τριπόλεως καὶ θὰ διευθύνετο πρὸς νότον. Θὰ ὠχυροῦτο δὲ κατὰ τῶν πολεμίων στιφῶν ἐν τοῖς ἐπικινδύνοις τόποις διὰ φρουρίων ἐχόντων φρουρὰς εὐρωπαίων στρατιωτῶν. Ἐπίσης δὲ θὰ ἐλαμβάνετο κατάλληλος φροντὶς πρὸς ἄμυναν κατὰ τοῦ λιβός. Ὁ σιδηρόδρομος θὰ ἐλάμβανε τὴν καύσιμον ὕλην ἐξ Εὐρώπης, πλὴν ἂν κατωρθοῦτο ἡ ἀντικατάστασις τοῦ ἄνθρακος δι' ἰσχυρῶν ἡλιακῶν παρασκευασμάτων. Ἀλλὰ καὶ ἂν μὴ τοῦτο ἀκριβῶς κατωρθοῦτο, ὁ Rohlfs ὑπολογίζει ὅτι ὁ ἥλιος θὰ παρεῖχεν ὁπωσδήποτε σπουδαίας οἰκονομίας καυσίμου ὕλης, διότι τὸ ὕδωρ τῆς μηχανῆς θὰ εἶχεν ἤδη θερμοκρασίαν 50 βαθμῶν τοῦ ἑκατονταβάθμου θερμομέτρου πρὸ τῆς τεχνητῆς θερμάνσεως. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἡ ἐπιχείρησις ἔμελλε νὰ εἶνε οἰκονομικῶς ἐπικερδεστάτη.

— Ἡ ἐν Λονδίνῳ κυρία Στίλμεν, τὸ γένος Σπάρταλη, γνωστὴ διὰ τὴν ἐξέχουσαν αὐτῆς γραφικὴν δύναμιν, ἰδίως δὲ διὰ τὸν χρωματισμὸν τῶν ζωγραφιῶν αὐτῆς, ἀνεχώρησεν ἐξ Ἀγγλίας εἰς Ἰταλίαν, ἔνθα θὰ εὕρῃ τὸν ἐκ Μαυροβουνίου καὶ Ἐρζεγοβίνης ἐρχόμενον σύζυγόν της, θὰ μείνῃ δ' ἱκανοὺς μῆνας ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ταῖς ἑλληνικαῖς νήσοις.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΟΥ ΚΗΡΥΓΜΑΤΟΣ[1]

Ἀγὼν καὶ πάλη, ὦ σεμνὴ καὶ ἔντιμος ὁμήγυρις, ἀγὼν καὶ πάλη εἶναι ὁ ἐπὶ τῆς γῆς τοῦ ἀνθρώπου προορισμός. Ὁτὲ μὲν περίφοβος καὶ ἀσθενής, ὁτὲ δὲ εὔτολμος καὶ ἰσχυρὸς ἐπιτίθησιν ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ τὴν σφραγῖδα τῆς ἰσχυρᾶς ἢ ἀσθενοῦς αὐτοῦ θελήσεως, τῆς γονίμου ἢ ἀγόνου αὐτοῦ φαντασίας. Μετασχηματίζεται, μετακινεῖται, ἀνυψοῦται, τείνει εἰς πρόσκτησιν τοῦ ἰδεώδους, οὗτινος φέρει ἐν ἑαυτῷ τὴν ἀνεξίτηλον εἰκόνα. Εἰς πραγμάτωσιν δὲ τοῦ προορισμοῦ αὐτοῦ κέκτηται ὁ ἄνθρωπος δῶρα ἔξοχα, μάλιστα δὲ τὴν γλῶσσαν, τὸ ἀγλάϊσμα τοῦτο καὶ κλέος τῆς διανοίας. Ὁποῖον τῷ ὄντι τὸ μεγαλεῖον τῆς γλώσσης! Εἶναι ἀρχὴ τοῦ φωτὸς ἡ γλῶσσα· διότι δι' αὐτῆς ζωοποιεῖ ὁ ἄνθρωπος καὶ αὐτὴν τὴν ἄψυχον φύσιν, διότι δι' αὐτῆς ὁ νοῦς ἐξέρχεται τῆς ἀοράτου αὐτοῦ ἑστίας, τοῦ μυστηριώδους αὐτοῦ ἀδύτου.

Τρία τινὰ συγκροτοῦσι τὴν γλῶσσαν· ἡ *ὑπόκρισις*, ἡ *γραφὴ* καὶ ὁ *λόγος*. Ὁ ἄνθρωπος παραδίδοται εἰς δάκρυα καὶ λυγμοὺς πρὸς ἀνακούφισιν τῶν θλίψεων αὐτοῦ, ἔχει καρδίαν εὐαίσθητον, σχήματα, δι' ὧν ἐκδηλοῦνται πᾶσαι τῆς ψυχῆς αὐτοῦ αἱ διαθέσεις· ἡ ἑκουσία αὕτη ἔκφανσις τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς καλεῖται ὑπόκρισις. Ὁ ἄνθρωπος ὁρίζει τὰς ἰδέας, ἐγχαράσσει αὐτὰς ἐπὶ χαλκοῦ ἀνθισταμένου εἰς τὸν καταστρεπτικὸν τοῦ χρόνου νόμον, παρέχει αὐταῖς χαρακτῆρα προσιτὸν εἰς τὸ ὄμμα, διακρίνει, σαφηνίζει καὶ κληροδοτεῖ αὐτὰς εἴς τε τὴν παροῦσαν καὶ τὰς μελλούσας γενεάς· τὸ πολύτιμον τοῦτο τῆς μεγαλοφυΐας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ προϊὸν εἶναι ἡ γραφή. Ὁ ἄνθρωπος παρίστησι ζωηρῶς τοὺς στεναγμοὺς καὶ τὴν χαρὰν αὐτοῦ, περιγράφει τὰ πάθη, ἐκφράζει τὰ ἑαυτοῦ διανοήματα· ὁ ἑνωτικὸς οὗτος σύνδεσμος, ἡ μελῳδία αὕτη τῆς ψυχῆς εἶναι ὁ λόγος.

Τῶν τριῶν τούτων τῶν συγκροτούντων τὴν γλῶσσαν τὴν πρώτην τάξιν κατέχει ἀναντιρρήτως ὁ λόγος, τὸ ἀπόρρητον τοῦτο καὶ ἀπόκρυφον μυστήριον, ἡ ἄφθονος αὕτη καὶ ἀνεξάντλητος πηγή, τὸ ἔξοχον τοῦτο δῶρον, ἡ θεία αὕτη ἀκτίς, τὸ σύμβολον τοῦτο τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἀνθρώπου, τὸ κάλλιστον τοῦτο καὶ εὐγενέστατον τῶν κοσμημάτων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ὁ λόγος, ὡς μέρος οὐσιῶδες τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, διακρίνει τὸν ἄνθρωπον πάντων τῶν λοιπῶν ἐπὶ γῆς δημιουργημάτων. Πάντα

[1] Λόγος εἰσαγωγικὸς εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ῥητορικὴν ἀπαγγελθεὶς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῇ 10 Φεβρουαρίου.

γεννῶνται, ζῶσι καὶ θνήσκουσι· πάντα ὑπόκεινται εἰς τὴν χαράν, εἰς τὴν θλῖψιν· πάντα τείνουσι πρὸς τὰ ἐκτός. Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος μόνος ἐκφράζει τὰ αἰσθήματα τῆς καρδίας, ἐκπέμπει τὰς ἀκτῖνας τοῦ πνεύματος, διαχέει τοὺς θησαυροὺς τῆς φαντασίας· ἐνὶ λόγῳ, μόνος ὁ ἄνθρωπος λαλεῖ.

Διὰ τοῦ θριαμβευτικοῦ τοῦ λόγου ὀργάνου ὁ ἄνθρωπος ἐπεκτείνει τὴν δύναμιν αὐτοῦ ἐπὶ πᾶσαν τὴν φύσιν, διεγείρει, συγκινεῖ, θέλγει καὶ ἐγκαταλείπει πανταχοῦ ἀνεξάλειπτα ἴχνη τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ νοῦ αὐτοῦ. Διὰ τοῦ ἱεροῦ τούτου δώρου ὁ ἄνθρωπος ἐκφράζει τὰς ὑψηλὰς αὐτοῦ περὶ αἰωνίου, ἀληθοῦς, ἀγαθοῦ καὶ καλοῦ ἰδέας. Ὅταν ἡ ἀρετὴ καταπιέζηται, ἡ δὲ δικαιοσύνη καταθλίβηται, ὁ λόγος εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις ὑπερασπίζει τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἀλήθειαν ἐνώπιον πάντων. Ὅταν ἡ πατρὶς κινδυνεύῃ, ἡ δὲ τιμὴ καὶ ἐλευθερία ὁλοκλήρου λαοῦ ἀσεβῶς καταπατῶνται καὶ καταλακτίζωνται, ὁ λόγος εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις καλεῖ εἰς τὰ ὅπλα καὶ ἐμπνέει θάρρος καὶ πεποίθησιν καὶ ὁδηγεῖ εἰς τὴν νίκην. Ὅταν τό τε παρὸν καὶ τὸ μέλλον παρίστανται διὰ χρωμάτων ζοφερῶν, ὅταν τὰ μὲν ἄτομα κύπτωσιν ὑπὸ τὸ βάρος τῶν συμφορῶν, τοὺς δὲ λαοὺς λυμαίνηται ἡ ὀλεθρία τῆς διαφθορᾶς λύμη, ὁ λόγος εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις, ἐξαπλῶν θείας καὶ σωτηρίους ἀληθείας, παραμυθεῖται ἐν τῷ παρόντι, παρέχει ἐλπίδας περὶ τοῦ μέλλοντος, ἀνεγείρει τὰ ἄτομα, ζωοποιεῖ τοὺς λαούς. Τίς δὲν παρέστη ποτὲ μάρτυς τοῦ θελκτικοῦ ἐκείνου θεάματος, ἐν ᾧ πολυπληθὴς ὁμήγυρις ἐν βαθυτάτῃ σιγῇ καὶ προσοχῇ συντόνῳ κρέμαται ἀπὸ τῶν χειλέων τοῦ ῥήτορος, ἀναπνέει ἐκ τοῦ στήθους αὐτοῦ, μετ' αὐτοῦ ζῇ καὶ κινεῖται, συγχαίρει αὐτῷ καὶ συλλυπεῖται, καὶ θαυμασίως συναρπάζεται καὶ παρορμᾶται εἰς τὴν πρᾶξιν;

Τηλικαύτη εἶναι ἡ δύναμις τοῦ λόγου· ποίησις δὲ τοῦ λόγου εἶναι ἡ ῥητορεία, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν ὑπόθεσιν τῆς Ῥητορικῆς. Τῆς Ῥητορικῆς δὲ εἶδος εἶναι ἡ *ἐκκλησιαστικὴ Ῥητορικὴ ἢ Ὁμιλητική*, ἡ σκοποῦσα τὴν μόρφωσιν ἐκκλησιαστικῶν ῥητόρων δυναμένων νὰ ποιῶνται ὀρθὴν καὶ σκόπιμον τοῦ θείου λόγου χρῆσιν. Τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου καὶ δυσχερεστάτου μαθήματος τὴν διδασκαλίαν ἀναλαβὼν ἐν τῷ σεμνῷ τούτῳ Καθιδρύματι, πέποιθα ὅτι ὁ εὐλογῶν πᾶν ἔργον ἀγαθὸν θέλει εὐλογήσει καὶ τὸ ἔργον μου καὶ καρποφόρον αὐτὸ ἀναδείξει.

Ἂν ὑπάρχῃ γεγονὸς δεσπόζον τῆς ἱστορίας, γεγονὸς νέαν χαράξαν ὁδὸν τῇ ἀνθρωπότητι, τὸ γεγονὸς τοῦτο εἶναι τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου. Τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου εἶναι τοσοῦτον πρωτοφανὲς καὶ πρωτότυπον, τοσοῦτον ἔκτακτον καὶ θαυμάσιον, ὥστε οὐδὲν δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς αὐτό. Ἐπειδὴ δὲ τὸ κήρυγμα τοῦτο ἀποτελεῖ τὸν σκοπὸν τοῦ ἱεροκήρυκος, πρὸς οὗ τὴν μόρφωσιν τείνει ἡ ἐκκλησιαστικὴ Ῥητορική, σκόπιμον ἔκρινα νὰ εἴπω περὶ αὐτοῦ βραχέα τινὰ κατὰ τὴν ἔναρξιν ταύτην τοῦ μαθήματός μου.

Δὲν θὰ λαλήσω δ' ἐνταῦθα περὶ τῆς ὑποθέσεως τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, ἤτοι περὶ τῶν χριστιανικῶν διδασκαλιῶν καὶ τῆς ἀναμφιλέκτου αὐτῶν ὑπεροχῆς ὑπὲρ πᾶν τὸ πρὸ αὐτῶν καὶ τὸ μετ' αὐτάς. Δὲν θὰ λαλήσω περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ γεγονότος τούτου, ἤτοι περὶ τῆς κατακτήσεως καὶ τῆς ἠθικῆς τοῦ κόσμου ἀναπλάσεως διὰ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος. Θὰ ἐξετάσω τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα καθ' ἑαυτό, ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτοῦ, ὅπως ἀποδείξω, ὅτι αὐτὴ μόνη ἡ ἰδέα τοῦ ἑλκύσαι τὸν κόσμον σύμπαντα εἰς τὴν ἀλήθειαν διὰ τοῦ λόγου, ἀρκεῖ νὰ καταδείξῃ, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς φέρει χαρακτῆρα ὑπερφυσικὸν καὶ θεῖον. Πρὸς τοῦτο δὲ θὰ πειραθῶ νὰ καταδείξω, ὅτι ἡ ἰδέα τῆς διὰ τοῦ λόγου ἱδρύσεως καθολικῆς τῶν πνευμάτων μοναρχίας οὔτε πρὸ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀναφαίνεταί που, οὔτε νὰ παραχθῇ ἠδύνατο ἐκ τῶν περιστάσεων, ἐν αἷς παρήχθη.

Χιλιάδες ἐτῶν παρῆλθον πρὸ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος· πολλαὶ δὲ θρησκεῖαι καὶ φιλοσοφικὰ συστήματα ἦλθον καὶ παρῆλθον κατὰ τὸ μακρὸν τοῦτο διάστημα. Ἀλλ' ἀναντίρρητον εἶναι, ὅτι καὶ αἱ θρησκεῖαι καὶ τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα πάντα ἔφερον χαρακτῆρα ὅλως ἀποκλειστικὸν καὶ ἐγχώριον. Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο φθάνει ὁ ἀμερολήπτως καὶ ἀπαθῶς τὰς ἀρχαίας θρησκείας καὶ τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα μελετῶν. Τὸ πᾶν ἐν αὐτοῖς περιορίζεται ἐν ὡρισμένῃ τινὶ χώρᾳ ἢ φυλῇ. Ἡ ἰδέα τῆς ἐθνικότητος, ἐθνικότητος καθ' ἑαυτήν, ἄνευ σχέσεώς τινος καὶ ἀναφορᾶς πρὸς τὰς λοιπὰς ἐθνικότητας, ἐπικρατεῖ τοσοῦτον ἐν ταῖς θρησκείαις καὶ τοῖς φιλοσοφήμασιν, ὥστε μάτην ἀναζητοῦμεν ἑνότητά τινα ἐν ταῖς διαφόροις λατρείαις.

Ἐξετάσωμεν τὴν πρὸ Χριστοῦ ἀνθρωπότητα ἐν τῷ τριπλῷ οὐσιώδει θεάτρῳ τῆς θρησκευτικῆς καὶ πνευματικῆς αὐτῆς ἐνεργείας, ἤτοι ἐν τῇ Ἀνατολῇ, τῇ Ἑλλάδι καὶ τῇ Ῥώμῃ, καὶ θὰ εὕρωμεν τοσαύτας θρησκείας ὅσας καὶ ἐθνικότητας, ἁπάσας ἐντελῶς μεμονωμένας, οὐδεμίαν δὲ πειρωμένην νὰ ἐπεκταθῇ πρὸς τὰ ἐκτὸς καὶ ἐξαπλωθῇ εἴτε διὰ ζώσης εἴτε ἐγγράφως. Αἱ Ἰνδίαι ἔχουσι τὴν λατρείαν αὐτῶν, ἡ Σινικὴ τὰς θρησκευτικὰς αὐτῆς πεποιθήσεις, ἡ Περσία τὸ θρησκευτικὸν αὐτῆς σύστημα, ἡ Αἴγυπτος τὰ μυστήρια αὐτῆς, ἡ Ἀσσυρία τοὺς βωμοὺς αὐτῆς. Ἀλλ' οὐδεὶς τῶν ἱδρυτῶν σχολῆς ἢ θρησκείας, ὁ Κομφούκιος ἢ ὁ Leo-Tseu, ὁ Ζωροάστρης ἢ ὁ Βούδδας, οὐδεὶς οὐδέποτε διενοήθη, λαβὼν σπέρματά τινα τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, νὰ ῥίψῃ αὐτὰ πέραν τῶν ὁρίων τῆς χώρας αὐτοῦ. Ἄν τις ἔλεγεν εἰς τὸν βραχμᾶνον νὰ λάβῃ διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς τὰ ἱερὰ τῶν Ἰνδῶν βιβλία καὶ διὰ τῆς ἑτέρας τὴν ὁδοιπορικὴν αὐτοῦ ῥάβδον, ἵνα ἀπελθὼν μακρὰν τῆς σκηνῆς καὶ τοῦ εἰδώλου ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν λατρείαν αὐτοῦ λαοὺς ξένους, ὁ Ἰνδὸς ἤθελεν ἀποκριθῇ, ὅτι κατ' αὐτὸν ὁ κόσμος περιορίζεται ἐν τῷ Γάγγῃ καὶ ἡ ἀνθρωπότης ἐν τῇ φυλῇ αὐτοῦ. Τόσον ξένη ὑπῆρχεν εἰς τὸν ἀρχαῖον κόσμον ἡ ἰδέα θρησκευτικῆς τινος τῶν λαῶν προσεγγίσεως καὶ συναφείας πρὸς ἀλλήλους, ἡ ἰδέα τοῦ κηρύγματος τοῦ λόγου.

Ἀλλ' ἆρά γε μεταβαίνοντες ἐκ τῆς στασίμου Ἀνατολῆς εἰς τὴν ἡμετέραν Ἑλλάδα, τὴν ζωηράν, εὐκίνητον καὶ προοδευτικὴν Ἑλλάδα, θὰ εὕρωμεν τάσιν τινὰ πρὸς θρησκευτικὴν ἑνότητα, σπουδήν τινα εὐγενῆ καὶ γενναίαν πρὸς διάδοσιν τῶν φώτων ἑνιαίας τινὸς θρησκείας ; Ἂν ὑπῆρχεν ἀληθές, ὅτι ἰδέα τοιαύτη εἶναι σύμφυτος τῷ ἀνθρωπίνῳ πνεύματι, βεβαίως θὰ ἐξήρχετο αὐτὴ μάλιστα ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Πάντως ἡ ἑλληνικὴ μάλιστα φυλὴ θὰ συνελάμβανεν ἰδέαν τοσοῦτον ὑψηλὴν καὶ θὰ συνετέλει εἰς διάδοσιν αὐτῆς διὰ τῶν ἐξόχων αὐτῆς καὶ ἀπαραμίλλων πνευματικῶν χαρισμάτων. Δὲν ὑπῆρξεν ἡ Ἑλλὰς ἡ πατρὶς τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, ἡ ἀκτινοβόλος ἑστία τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ ; Δὲν παρήγαγεν ἡ Ἑλλὰς αἰῶνα, ἐν ᾧ ἅπασα ἡ λαμπηδὼν τῆς φιλολογικῆς δόξης διέχυσε τὰς ἀκτῖνας αὐτῆς περὶ τὰ μέγιστα ὀνόματα, δι' ὧν ἡ φιλοσοφία ἐκλείσθη; Καὶ ὅμως οὐδ' ἡ Ἑλλὰς συνέλαβε τὴν ἰδέαν θρησκείας καθολικῆς, οὐδ' εἰργάσθη εἰς τὴν πραγμάτωσιν αὐτῆς. Ἐν Ἑλλάδι οὐ μόνον ἑκάστη ἐθνικότης, ἀλλ' ἑκάστη πόλις, ἑκάστη κώμη ἔχει τὴν λατρείαν, τὰς θρησκευτικὰς τελετάς, τοὺς θεοὺς αὐτῆς. Ὑπὸ τὴν ζωηρὰν τοῦ Ἕλληνος φαντασίαν ἡ θρησκευτικὴ ἰδέα περιβάλλεται μυρίας μορφὰς καὶ ποικίλλεται δι' ὅλων τῶν χρωμάτων ἰδιοτρόπου ποιήσεως. Ἡ ἑλληνικὴ μυθολογία, προϊὸν καθαρὸν τοῦ ἐθνικοῦ πνεύματος, εἰς οὐδενὸς ἄλλου λαοῦ τὸ πνεῦμα ἐφαρμόζεται. Ἂν ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία φέρῃ χαρακτῆρα ἧττον μερικόν, ἂν ἀνακινῇ ἰδέας καθολικωτέρας, δὲν τείνει ὅμως νὰ ἐξέλθῃ τοῦ περιβόλου τῆς ἰδίας σχολῆς, τῶν τειχῶν τῆς ἐν ᾗ ὑπῆρχε πόλεως. Ὅσῳ ὑψηλοτέρα εἶναι ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία, τόσῳ ὀλιγώτερον ζητεῖ νὰ ἐπεκταθῇ, τόσῳ μᾶλλον ἀγαπᾷ τὸ μυστήριον, ἐν τῷ στενῷ κύκλῳ ὀλίγων ὀπαδῶν ἢ μεμυημένων. Οὔτε ὁ Σωκράτης, οὔτε ὁ Πλάτων ἐπεχείρησαν νὰ διαδώσωσι μακρὰν τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν, πολλῷ δ' ἧττον νὰ ἑλκύσωσιν εἰς αὐτὴν τὸν κόσμον σύμπαντα. Τίς προβάλλων εἰς αὐτοὺς ν' ἀνταλλάξωσι τὸν συγγραφικὸν αὐτῶν κάλαμον ἀντὶ τῆς εὐαγγελικῆς ῥάβδου ν' ἀπέλθωσι κήρυκες τῶν συστημάτων αὐτῶν εἰς τὰ μεθόρια τῆς Αἰθιοπίας ἢ τῶν Ἰνδιῶν κινδυνεύοντες νὰ φονευθῶσιν ὑπ' ἀνθρώπων βαρβάρων, τίς προβάλλων εἰς αὐτοὺς τοῦτο δὲν θὰ ὑπελαμβάνετο ὑπ' αὐτῶν μωρὸς καὶ ἄφρων; Διατί; διότι ἡ ἰδέα θρησκείας καθολικῆς δὲν ἀναφύεται ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ πνεύματι· διότι μεταξὺ φιλοσόφου καὶ ἀποστόλου ἐστήρικται χάσμα, ὅπερ ὁ χριστιανισμὸς μόνος ἐπλήρωσεν.

Ἡ ἰδέα τῆς πολιτικῆς καὶ ὑλικῆς ἑνότητος ὑπῆρξεν ἐν τῷ ἀρχαίῳ κόσμῳ. Πάντες οἱ μεγάλοι πρὸ Χριστοῦ λαοὶ ἔτεινον τὸ ἐπ' αὐτοῖς εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ κόσμου διὰ τῆς δυνάμεως καὶ τῶν ὅπλων. Ἐκ τῆς Ἀσσυρίας, ἔνθα ἡ ἰδέα ἐκείνη ἐγεννήθη, μετέβη εἰς τὴν Μέμφιδα, ἐντεῦθεν εἰς τὴν Περσέπολιν, ἐκ δὲ τῆς Περσεπόλεως εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Ῥώμην. Ἡ ἀρχαία ἱστορία γέμει τοιούτων γιγαντείων ἐπιχειρήσεων, αἵτινες πᾶσαι, μιᾶς ἐξαιρουμένης, ἀπέτυχον. Ἐνῷ ἡ φιλοδοξία τοῦ Κύρου ἢ τοῦ Ἀλεξάνδρου οὐ-

δὲν ἄλλο ἐγίνωσκεν ὅριον ἢ τὰ ὅρια τοῦ κόσμου, ἐνῷ τὰ πλοῖα τῆς Τύρου καὶ Καρχηδόνος καθιστῶσι τὸν κόσμον σύμπαντα φόρου ὑποτελῆ εἰς τὸ ἐμπόριον αὐτῶν, ἐνῷ αἱ ῥωμαϊκαὶ λεγεῶνες διατρέχουσιν ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν, οὐδαμοῦ ὅμως φαίνεται ἀπόπειρά τις πρὸς ἐπίτευξιν τῆς φυσικωτάτης πασῶν ἑνότητος, τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς ἑνότητος. Οὐδὲ κἂν διενοήθη τις τοῦτό ποτε· καὶ ἐνῷ πλεῖστοι ἄνδρες, τὸ ξίφος ἀνὰ χεῖρας ἔχοντες, ἐτόλμησαν νὰ ἐξενέγκωσι τοὺς ἀγερώχους λόγους· *τὸ σύμπαν ἔσται κτῆμά μου*, οὐδεὶς εἶπεν· *ἡ θρησκεία μου ἔσται ἡ θρησκεία πάντων*. Τί δ' ἄλλο ἀποδεικνύεται ἐντεῦθεν ἢ ὅτι τοιαύτη ἐπιχείρησις εἶναι ὑπεράνθρωπος;

Ἀναμφιβόλως, ἄν ποτε ἡ ἰδέα τῆς ἑνώσεως τῶν ἀνθρώπων ὑπὸ τὸ κράτος μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς θρησκείας, τῆς ἱδρύσεως καθολικῆς τῶν πνευμάτων κοινωνίας, ἂν ἡ ἰδέα αὕτη ἠδύνατο νὰ παραχθῇ φυσικῶς ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, θὰ παρήγετο πάντως ἐκ τοῦ κόλπου τῆς Ῥώμης, τῆς εὐρυτάτης ταύτης πολιτικῆς ἑνότητος. Εἰς τὴν ἵδρυσιν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους συνεβάλετο ἅπασα ἡ πολιτικὴ ἐργασία τοῦ ἀρχαίου κόσμου, καὶ μετὰ ὀκτὼ αἰῶνας τὸ ἀνθρώπινον γένος παρίστατο εἰς θέαμα πρωτοφανὲς ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ὁ θέλων νὰ ἔχῃ ἀσθενῆ εἰκόνα τοῦ ῥωμαϊκοῦ μεγαλείου, ἂς φαντασθῇ κράτος ἐκτεινόμενον ἀπὸ τοῦ Ὠκεανοῦ μέχρι τοῦ Εὐφράτου καὶ ἀπὸ τῶν ὄχθῶν τοῦ Ταμίσεως μέχρι τῶν καταρρακτῶν τοῦ Νείλου· τοὺς τρεῖς μεγάλους τῆς ἀνθρωπίνης οἰκογενείας κλάδους, τὸν τοῦ Σήμ, τοῦ Χὰμ καὶ Ἰάφεθ, ἡνωμένους μετὰ τοῦ μοναδικοῦ τούτου στελέχους· τοὺς Γάλλους, τοὺς Βρετανούς, τοὺς Γερμανούς, τοὺς Ἴβηρας, τοὺς Δαλματεῖς, τοὺς Ἐτρούσκους, τοὺς Ἕλληνας, τοὺς Πάρθους καὶ πλείστους ἄλλους, κινουμένους πλησίον ἀλλήλων ἐν τῇ πελωρίᾳ ταύτῃ τῶν λαῶν μυρμηκιᾷ, ὑπεράνω δὲ τοσούτων λαῶν, ἑκουσίως ἢ διὰ τῆς βίας ὑποταγέντων, ὑψουμένην τὴν κυριαρχίαν πόλεως ἢ ἀνθρώπου παρισταμένου ὡς συμβόλου τῆς ἑνότητος. Ἄν, ἐπαναλαμβάνω, ἂν ἡ ἰδέα τῆς ἑνώσεως πάντων τῶν ἀνθρώπων ὑπὸ τὸ κράτος ἑνὸς καὶ μόνου ἱεροῦ βιβλίου ἠδύνατο νὰ προκύψῃ φυσικῶς ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως, θὰ προέκυπτε πάντως ἐκ τῆς Ῥώμης, τῆς πόλεως ταύτης, ἥτις μόνη κατώρθωσε νὰ ἔχῃ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῆς τὴν οἰκουμένην ἐπὶ τέσσαρας ὅλους αἰῶνας.

Καὶ ὅμως ἡ Ῥώμη, ἡ κυρίαρχος τοῦ κόσμου, δὲν ἠδυνήθη νὰ συλλάβῃ τὴν ἰδέαν τῆς θρησκευτικῆς πάντων ἑνότητος. Ἡ Ῥώμη, ἥτις δὲν ἠνείχετο, ἵνα λαός τις διαφύγῃ τὸ κράτος τῶν ὅπλων αὐτῆς, οὐδὲ ἕνα λαὸν ἐπεχείρησε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν λατρείαν τῶν θεῶν αὐτῆς. Ἐνταῦθα καταφαίνεται πασιφανέστατα ἡ ἀσθένεια τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ἀνίδρυσιν θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς ἑνότητος. Ἡ Ῥώμη ἀντὶ τοῦ ἑνῶσαι συγχέει τὰς παντοειδεῖς καὶ πολυωνύμους θρησκείας τῶν ὑποδούλων αὐτῆς λαῶν. Ἡ Ἶσις καὶ ὁ Σέραπις, ἡ Δημήτηρ τῆς Ἐλευσῖνος καὶ ἡ Ἄρτεμις τῆς Ἐφέσου, ἡ Κυβέλη τῆς Πεσσινοῦν-

τος καὶ ἡ Ἀστάρτη τῆς Σιδῶνος, ὁ ὄφις τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ ὁ Βοῦς Ἄπις ἐναποτίθενται παρὰ τῷ Ἄρει καὶ τῇ Ἑστίᾳ. Μάντεις ἐτρουσκοί, ἱεροσκόποι ἀρμένιοι, ἀστρολόγοι χαλδαῖοι, οἰωνοσκόποι φρύγες, μυσταγωγοὶ θρᾷκες, γυμνοσοφισταὶ ἰνδοί, μάγοι θεσσαλοί, πάντες οἱ δυνάμενοι νὰ ὑποθάλψωσι τὴν δεισιδαιμονίαν τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ προσφεύγουσιν εἰς αὐτὸν καὶ φιλοξενοῦνται ὑπ' αὐτοῦ· καὶ ἐκ τοῦ μέσου πασῶν τούτων τῶν ξένων καὶ ἰθαγενῶν λατρειῶν ὑψοῦται ναός, τὸ Πάνθεον τοῦ Ἀγρίππα, οἱονεὶ ἐξαγγέλλων, ὅτι ἡ Ῥώμη, ἡ κυρία τῶν ἐθνῶν, εἶναι καὶ ὁ τόπος, ἐν ᾧ συνέρχονται πάντες οἱ θεοί.

Ταῦτα ἔπραξεν ἡ Ῥώμη, ἡ κυρία τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Παρήγαγε τὸ παραδοξότατον μῖγμα, τὸ ἀνωμαλώτατον σύμπλεγμα τῶν θρησκειῶν καὶ λατρειῶν. Ὁ Γίββων εἶπε, καὶ πλεῖστοι μετ' αὐτοῦ ἐπανέλαβον, ὅτι ἐπὶ Αὐγούστου ὁ κόσμος εἰργάζετο ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς ἑνότητος, καὶ ὅτι πάντα συνήργουν εἰς τὸ μέγα τοῦτο ἀποτέλεσμα. Ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος εἶναι σφαλερός. Ὅτι ἡ πολιτικὴ ἑνότης ἐν τῇ ρωμαϊκῇ κοσμοκρατορίᾳ πολὺ συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, οὐδεὶς ὁ ἀρνούμενος· ἀλλ' ὅτι ἡ ἰδέα τῆς ἱδρύσεως θρησκευτικῆς ἑνότητος ὑφίστατο καὶ ἐν σπέρματι μόνον ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ συνειδήσει, τοῦτο οὐδεὶς δύναται μετὰ λόγου νὰ ἰσχυρισθῇ. Ὄχι, ὁ κόσμος δὲν ἔσπευδε φύσει εἰς τὴν ἕνωσιν, ἀλλ' εἰς τὴν σύγχυσιν τῶν θρησκειῶν· ὄχι, ἡ ἐργασία τῶν αἰώνων δὲν ἔτεινεν εἰς τὴν κατίσχυσιν θρησκείας καθολικῆς, ἀλλὰ ξένου καὶ ἀλλοκότου κράματος τῶν διαφόρων θρησκειῶν· ὄχι, τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἀπὸ κατακτήσεως εἰς κατάκτησιν βαῖνον, δὲν ἀνυψοῦτο εἰς τὴν ἰδέαν θρησκευτικῆς ἑνότητος, ἀλλὰ περιωρίζετο ἐν τῇ λατρείᾳ τοῦ παντὸς ὑπὸ πάντων, ἐν τῇ γενικῇ ἀποθεώσει, ἐν τῷ φιλοσοφικῷ καὶ δημώδει πανθεϊσμῷ.

Ἐν τῷ μέσῳ τῆς γενικῆς ταύτης θρησκευτικῆς συγχύσεως, ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου, ἀναφαίνεται ἡ ἰδέα, ἣν οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων συνέλαβεν, ἡ ἰδέα τῆς θρησκευτικῆς ἑνότητος. Ἡ ὑπεράνθρωπος αὕτη ἰδέα δὲν προέρχεται ἐκ τῆς Ῥώμης. Μακρὰν τῆς κοσμοκράτορος πρωτευούσης, ὁπόθεν ἀναχωροῦσιν αἱ λεγεῶνες, ἵνα περιοδεύσωσι τὴν γῆν, ἐν τῷ βάθει τῆς Ἀσίας, ἐν διαμερίσματί τινι τῆς ἐπαρχίας Συρίας, παρά τινι μικρῷ, ὑπὸ πάντων περιφρονουμένῳ λαῷ, ξένῳ σχεδὸν καὶ ἀμετόχῳ τῆς καθολικῆς κινήσεως καὶ προόδου, ἐν τῇ παρακμῇ τῆς δυνάμεως καὶ ἐθνικότητος αὐτοῦ, ἐκεῖ ἀναφαίνεται ἄνθρωπός τις ἀφανὴς καὶ ἄσημος, ὅστις λέγει πρὸς τοὺς περὶ αὐτὸν ἁλιεῖς· «Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη. Πορευθέντες εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα, κηρύξατε τὸ Εὐαγγέλιον πάσῃ τῇ κτίσει». Καὶ ἰδού, ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου ὁ φθόγγος τῶν Ἀποστόλων ἐξέρχεται εἰς πᾶσαν τὴν γῆν καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης ἀντηχοῦσι τὰ ῥήματα αὐτῶν. Ἢ ἡ παγκόσμιος ἱστορία θὰ μένῃ ἐσαεὶ αἴνιγμα μυστηριῶδες καὶ ἀνεξήγητον, ἢ τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου δὲν εἶναι ἀνθρώπινον γεγονός.

Ἀλλ' ἴσως εἴπῃ τις, ὅτι οἱ λόγοι ἐκεῖνοι ἦσαν τὸ ἐξαγόμενον ἁπάσης τῆς ἱστορίας τοῦ ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ· ὅτι οἱ λόγοι ἐκεῖνοι ἐξῆλθον τοῦ στήθους τοῦ λαοῦ τούτου ὡς φωνὴ φιλοδοξίας ἐπὶ μακρὸν ἀνασταλείσης. Ἕκαστον ἔθνος, θὰ εἴπῃ τις, ἔχει τὸν ἰδιάζοντα αὐτῷ χαρακτῆρα, ἔχει τὰς ἰδιαιτέρας αὐτοῦ τάσεις. Ὡς ἡ Σπάρτη ἦτο κατ' ἐξοχὴν στρατιωτική, ὡς αἱ Ἀθῆναι ἐκαλλιέργουν τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας, ὡς ἡ Ῥώμη ἔτεινεν εἰς τὴν κυριαρχίαν, οὕτω καὶ ὁ ἰσραηλιτικὸς λαὸς ἀπετέλει τὴν ἑστίαν τοῦ θρησκευτικοῦ βίου. Οὐδὲν ἄρα παράδοξον, ὅτι ἐκ τῆς συνειδήσεως τοῦ λαοῦ τούτου ἀνέβλυσεν ἡ ἰδέα τῆς θρησκευτικῆς ἑνότητος.

Ἀλλ' ὅμως καὶ ἐκ τοῦ πολιτεύματος καὶ ἐκ τῶν νόμων καὶ ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ καταδείκνυται ἀριδήλως, ὅτι ἡ ἰδέα τῆς καθολικῆς θρησκευτικῆς ἑνότητος ἔμεινε ξένη εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ τούτου. Εἴπομεν ἤδη, ὅτι τὸ αἴσθημα τῆς ἐθνικότητος ἐπεκράτει τοσοῦτον ἐν ἁπάσῃ τῇ ἀρχαιότητι, ὥστε αἱ θρησκευτικαὶ διδασκαλίαι ἑκάστου λαοῦ δὲν ἐξήρχοντο τῶν γεωγραφικῶν αὐτοῦ ὁρίων. Τὸ αἴσθημα δὲ τοῦτο οὐδαμοῦ ὑπῆρξε τοσοῦτον ζωηρόν, τοσοῦτον βαθύ, ὅσον παρὰ τῷ ἰουδαϊκῷ λαῷ. Αὐτὸς μάλιστα ὁ νόμος αὐτοῦ ἐφαίνετο ἀποκλείων ὅλως πάντα θρησκευτικὸν προσηλυτισμὸν ὡς ἀπαγορεύων αὐτῷ αὐστηρότατα τὴν μετὰ ξένων ἐθνῶν συγκοινωνίαν. Εἷς μόνος Ναός, τὸ μόνον τῶν θρησκευτικῶν αὐτοῦ συνάξεων κέντρον, θρησκευτικαὶ τελεταί, αὐτῷ μόνῳ προσιδιάζουσαι, περιώριζον τὴν λατρείαν αὐτοῦ ἐν τοῖς ὁρίοις σμικροτάτης περιοχῆς. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι τὸ δογματικὸν καὶ ἠθικὸν μέρος τῆς ἰουδαϊκῆς θρησκείας ἔφερε φύσει χαρακτῆρα καθολικόν, ἀπετέλει τὸν κοινὸν κλῆρον τῆς ἀνθρωπίνης οἰκογενείας, ἀλλ' ὁ τελετουργικὸς καὶ πολιτικὸς τῶν Ἰουδαίων κῶδιξ ἐδέσμευεν αὐτοὺς ἐν τοῖς ὁρίοις τῆς Ἰουδαίας. Ναί· ὁ ἰσραηλιτικὸς λαὸς ἀνεγίνωσκεν ἐν τοῖς βιβλίοις αὐτοῦ, ὅτι πάντα τὰ ἔθνη θὰ ἑνωθῶσί ποτε ὑπὸ τὸν νόμον αὐτοῦ· ἀλλ' ὑπὸ ποῖον; τὸν ἰσραηλιτικόν; Οὐδαμῶς· διότι τὰ βιβλία ταῦτα προέλεγον τοὐναντίον. Ἂν ὁ ἰσραηλιτικὸς λαός, μὴ ὢν κατ' ἐξοχὴν συντηρητικός, ἐνεφορεῖτο τῆς ἰδέας τῆς γενικῆς θρησκευτικῆς ἑνότητος, θὰ ἐπεδίωκε πάντως τὴν πλήρωσιν τῆς ἰδέας ταύτης κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς δόξης αὐτοῦ, ὅτε ὁ Δαυΐδ καὶ ὁ Σολομὼν εἶχον ὑψώσει αὐτὸν εἰς τὸ ὕψιστον τῆς δυνάμεως αὐτοῦ σημεῖον. Καὶ ὅμως ἐπὶ Δαυΐδ καὶ Σολομῶντος, εἴπερ ποτέ, ὁ ἰσραηλιτικὸς λαὸς προσκολλᾶται εἰς τὸν ναὸν αὐτοῦ, εἰς τὴν γῆν αὐτοῦ. Μόνη ἡ αἰχμαλωσία ἠδυνήθη ν' ἀποσπάσῃ αὐτὸν τῆς χώρας αὐτοῦ καὶ νὰ διασκορπίσῃ εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Ἀσσυρίας· καὶ ἐκεῖ, ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος, οὐδὲν ἄλλο ποθεῖ ἢ τὴν γῆν τῶν πατέρων, τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ. Ἐπιθυμεῖ νὰ ζῇ μόνος, μονώτατος. Ἀρκούμενος εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ἐθνικῆς καὶ θρησκευτικῆς αὐτοῦ παρακαταθήκης, δὲν ἐπιχειρεῖ νὰ ῥίψῃ πορρωτέρω τὰ σπέρματα τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ. Ἡ ἰδέα ἄρα τῆς καθολικῆς θρησκευτικῆς ἑνότητος ἔμεινε ξένη τῇ ἰουδαϊκῇ ἱστορίᾳ.

Κατὰ ταῦτα, ἡ ἰδέα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ νὰ ἑλκύσῃ πάντας εἰς τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ διὰ τῆς πειθοῦς, διὰ τοῦ λόγου, οὐδαμοῦ ἀπαντᾷ οὔτε ἐν τῷ Ἰσραήλ, οὔτε ἐν τοῖς λοιποῖς τῆς ἀρχαιότητος λαοῖς. Τὰ πρῶτα μάλιστα προσκόμματα παρεμβάλλει εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ὁ ἰουδαϊκὸς λαός, ἕνεκα τῶν στενῶν καὶ περιωρισμένων αὐτοῦ ἰδεῶν· μόλις δὲ μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας ὁ χριστιανισμὸς ἠδυνήθη ν' ἀπαλλαγῇ τῶν προσκομμάτων, ἅτινα ἤγειρεν αὐτῷ τὸ πνεῦμα λαοῦ κυμαινομένου μεταξὺ τοῦ παχυλοῦ ἰδεώδους Μεσσίου κατακτητοῦ καὶ τοῦ στενοῦ αἰσθήματος ἐθνικότητος ζηλοτύπου.

Τὰ εἰρημένα ἀρκοῦσι, νομίζω, νὰ καταδείξωσιν ὑμῖν, Κύριοι, ὅτι ἡ ἰδέα τῆς διὰ τοῦ λόγου ἱδρύσεως θρησκευτικῆς τῶν πνευμάτων μοναρχίας, ἤτοι ἡ ἰδέα τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος δὲν εἶναι φυσικὸν προϊὸν τῆς συνειδήσεως τῶν λαῶν, ἀλλ' ἔχει τὴν ἀρχὴν ὑπεράνω τῆς ἀνθρωπότητος, ἐν Θεῷ.

Ἴδωμεν νῦν, ὁποία ὑπῆρξεν ἡ μορφὴ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτοῦ, ἤτοι πῶς διεμόρφωσαν τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ οἱ Ἀπόστολοι αὐτοῦ.

Κηρύττων διῆλθεν ὁ Ἰησοῦς τὸν βραχύτατον αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς δημόσιον βίον. Ὁ Ἰησοῦς δὲν ἔσχε διδασκάλους γνωστοὺς καὶ διασήμους, δὲν διήνυσε τὰς σπουδὰς αὐτοῦ ἐν Ἀκαδημίαις καὶ ἐν Πανεπιστημίοις, δὲν ἐνεφανίσθη ὡς ἀρχηγὸς σχολῆς τινος, δὲν ἀνέπτυξε βαθέα φιλοσοφικὰ ζητήματα. Οἱ λόγοι αὐτοῦ εἶναι ἁπλοῖ καὶ ἀπέριττοι, προχείρως αὐτοσχεδιαζόμενοι, ἄνευ τέχνης καὶ καλλιεπείας. Δὲν ἐπανθεῖ ἐν αὐτοῖς οὔτε ἡ ἀττικὴ χάρις, οὔτε τὸ ἁρμονικὸν καὶ εὔρυθμον τοῦ Δημοσθένους, οὔτε τὸ μεγαλοπρεπὲς καὶ σοβαρὸν τοῦ Κικέρωνος. Ἡ διδασκαλία αὐτοῦ δὲν ἐκτίθεται ὡς διδασκαλία φιλοσοφική, δὲν παρίσταται ὡς σύστημα συμπαγὲς καὶ ἁρμονικόν, δὲν ἀναπτύσσει ἐπιστημονικῶς τὰ κατὰ τὸν Θεόν, τὴν φύσιν καὶ τὸν ἄνθρωπον. Ὁ Ἰησοῦς ἐλάλει πανταχοῦ καὶ πάντοτε πρὸς πάντας καὶ ὑπὸ πάσας τὰς μορφάς. Ἐν ταῖς τάξεσι τοῦ λαοῦ γεννηθεὶς καὶ τὴν ζωὴν ταύτην ζῶν, πρὸς τὸν λαὸν ἀποτείνει συνήθως τὸν λόγον. Ἢ ἐπὶ ὄρους τινός, ἢ παρὰ τὰς ὄχθας τῆς λίμνης Γεννησαρὲτ καὶ τοῦ Ἰορδάνου ἔβλεπεν αὐτὸν ὁ λαός, συνωθεῖτο περὶ αὐτόν, ἵνα ἀκούσωσιν ἐκ τῶν χειλέων αὐτοῦ λόγους τερπνοὺς καὶ ἰσχυρούς, λόγους ἀφελεῖς καὶ οἰκείους, διαπερῶντας τὴν ψυχὴν καὶ τέρποντας τὴν φαντασίαν διὰ τῆς γλυκείας τῶν παραβολῶν χάριτος. Ὁ Ἰησοῦς ἐλάλει ἐν τῇ σιγῇ τῆς νυκτὸς πρὸς τὸν παρωργισμένον διδάσκαλον τοῦ Ἰσραήλ· παρὰ τὸ φρέαρ τοῦ Ἰακώβ, εἰς τὴν συνείδησιν γυναικὸς ἐνόχου καὶ μετανοούσης· ἐλάλει ἐν ταῖς συναγωγαῖς πρὸς τοὺς γραμματεῖς ἐκπλησσομένους πρὸ τῆς ἐπιτακτικῆς αὐτοῦ φωνῆς. Ἐδίδασκε λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τυχαίων τῆς ἡμέρας συμβάντων ἢ ἀποκρινόμενος πρὸς τὰς προβαλλομένας αὐτῷ ἐρωτήσεις. Πρὸς πάντας ἐλάλει τὴν ἁρμόζουσαν γλῶσσαν, καὶ πρὸς τοὺς σοφοὺς καὶ ἀσόφους καὶ πρὸς τοὺς φίλους μαθητὰς καὶ τοὺς μαινομένους ἀντιπάλους. Διεισ-

δύων εἰς τῶν ἀκροατῶν τοὺς ἀποκρύφους λογισμούς, ἐπέτεινε τὴν δύναμιν τοῦ λόγου διὰ βλέμματος ἅμα μὲν βλοσυροῦ, ἅμα δὲ ἡδέος, ἐν ᾧ τὸ πατρικὸν φίλτρον ἀνεμίγνυτο μετὰ τῆς διορατικότητος τοῦ δικαστοῦ καὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ κυρίου.

Ὁ Ἰησοῦς, εἴπομεν, δὲν ἔγραψε σύστημα φιλοσοφικόν. Λαλῶν πρὸς πάντας παρέστησε τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ ὑπὸ μορφὴν προσιτὴν τοῖς πᾶσι. Καὶ ἐν τούτῳ συνίσταται μάλιστα ὁ καθολικὸς τοῦ Εὐαγγελίου χαρακτήρ. Ἂν ἀντὶ τῆς ἐξόχου λεκτικῆς ἁπλότητος ὁ Ἰησοῦς ἐλάλει κατὰ τρόπον φιλοσοφικόν, ἐκ τῆς αἰτίας βαίνων εἰς τὸ ἀποτέλεσμα καὶ ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος εἰς τὴν αἰτίαν, δὲν θὰ περιελάμβανε τὸ σύνολον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Λεκτικὸν τοιοῦτο δὲν ἥρμοζεν εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ θεανθρώπου. Ὅσῳ ὑπέρτεραι τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως ἦσαν αἱ ἀλήθειαι, ἃς ἐκήρυττε, τόσῳ ἁπλούστερον καὶ σαφέστερον ἔπρεπε νὰ ἦναι τὸ ὕφος τοῦ λόγου αὐτοῦ. Διερχόμενος διὰ τῶν ἀγρῶν διδάσκει τὰ πλήθη. Βλέπων τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ, προτρέπει τοὺς μαθητὰς νὰ θαρρῶσιν εἰς τὴν θείαν Πρόνοιαν, ἥτις ἐνδύει τὰ κρίνα καὶ τρέφει τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ. Ὁ σπόρος τοῦ γεωργοῦ παρέχει αὐτῷ ἀφορμὴν ν' ἀναπτύξῃ τἀποτελέσματα τοῦ θείου λόγου. Ἐκ τῶν προσαγομένων αὐτῷ παιδίων ὁρμώμενος ὁμιλεῖ περὶ ἀθωότητος. Εὑρισκόμενος ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ποιμενικοῦ βίου, καλεῖ ἑαυτὸν ποιμένα τῶν ψυχῶν φέροντα ἐπὶ τῶν ὤμων τὸ πλανηθὲν πρόβατον. Ἐκ τοῦ ὑλικοῦ ἄρτου, ὃν πολλαπλασιάζει ἐν τῇ ἐρήμῳ, μεταβαίνει εἰς τὸν μυστηριώδη ἄρτον τὸν διατρέφοντα τὴν ζωὴν τῆς ψυχῆς. Ἄμπελος, συκῆ, κόκκος σινάπεως, τελετὴ γάμου, τὰ καθέκαστα τοῦ οἰκιακοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου, πάντα ταῦτα γίνονται αὐτῷ ἀφετηρία εἰς τὰς διδαχὰς αὐτοῦ, ὧν ἑκάστη λέξις ἐκπέμπει ἀκτῖνας ἀποκαλύψεως. Δὲν ἀναζητεῖ λέξεις, δὲν συζητεῖ, ἀλλὰ βεβαιοῖ, ἀλλὰ λαλεῖ ὡς ἔχων ἐξουσίαν. Ὅπου ἀναφαίνεται ἀμφιβολία ἢ ἄρνησις, ἐκεῖ ἐπικαλεῖται τὰ ἔργα αὐτοῦ. Οὐδέποτε ταράσσεται, οὐδέποτε ἀμφιβάλλει. Ζῇ οἱονεὶ ἐν ἄλλῃ σφαίρᾳ· ἐκεῖ, ἔνθα τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα δὲν συγχέεται, δὲν συνταράσσεται· ἐκεῖ, ἔνθα ἡ ἀνθρωπίνη καρδία δὲν συγκλονίζεται, δὲν ἀναστατοῦται. Ὁ Σωκράτης ἢ ὁ Πλάτων μετὰ μακρὸν διάλογον σκιρτῶσιν ὑπὸ χαρᾶς νομίζοντες ὅτι εὗρον τὴν ἀλήθειαν. Μόνος ὁ Ἰησοῦς δὲν ἐκπλήσσεται πρὸ τῶν ἀληθειῶν, ἃς κηρύττει· αἱ ἀλήθειαι αὗται ἀπορρέουσι τοῦ στόματος αὐτοῦ ὡς ποταμὸς μεγαλοπρεπὴς καὶ ἤρεμος. Ἐκ τοῦ ἠπίου τῆς φωνῆς, ἐκ τῆς γαλήνης τοῦ προσώπου αὐτοῦ βλέπει τις, ὅτι ὁ Ἰησοῦς ζῇ ἐν τῇ ἀληθείᾳ, ἔχει τὸν θρόνον αὐτοῦ ἐν τῇ ἀληθείᾳ, εἶναι αὐτὸς ἡ ἀλήθεια, διὸ καὶ αὐτὸς μόνος ἐδικαιοῦτο νὰ εἴπῃ· *Ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια.*

Τοιοῦτος εἶναι καθόλου ὁ χαρακτὴρ τῆς διδασκαλίας τοῦ Σωτῆρος, διδασκαλίας θείας, διδασκαλίας ὑπερανθρώπου. Σπεύσωμεν νὰ ἐξέλθωμεν τοῦ θείου τούτου τόπου, ἔνθα ἡ ἀνθρωπίνη γλῶσσα ψελλίζει ἁπλῶς, ἵνα εἰσέλθωμεν εἰς χῶρον ἐγγύτερον τῷ ἀνθρώπῳ.

Ἵνα συντελέσῃ τὸ μέγα ἔργον τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, ὁ Ἰησοῦς ἐξελέξατο ὀλίγους μαθητάς. Δὲν ἐξελέξατο αὐτοὺς ἐκ τῶν ἀνωτέρων καὶ σοφῶν τῆς κοινωνίας τάξεων, ἀλλ' ἐκ τῶν ἀμαθῶν καὶ κατωτέρων. Ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ἁπλοῖ καὶ ἀγράμματοι, οἱ Ἀπόστολοι ἀκολουθοῦσι τῷ Ἰησοῦ. Δὲν μεταβάλλονται παραχρῆμα οἱ Ἀπόστολοι, ἀλλὰ μορφοῦνται βαθμηδὸν εἰς τὴν διακονίαν τοῦ λόγου καὶ ἀποβάλλουσι τὰς προλήψεις αὐτῶν καὶ δεισιδαιμονίας, γινόμενοι μάρτυρες τῶν ἔργων καὶ λόγων τοῦ διδασκάλου. Ὁ διδάσκαλος ἐλέγχει ἐνίοτε τὸ βραδύνουν αὐτῶν καὶ ὀλιγόπιστον. Οἱ δισταγμοὶ αὐτῶν καὶ αἱ ἀμφιβολίαι, αἱ ἐρωτήσεις πρὸς τὸν διδάσκαλον καὶ αἱ ἀποκρίσεις τοῦ διδασκάλου πρὸς αὐτούς, πάντα ταῦτα ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ἡ ἀλήθεια βραδέως εἰσδύει εἰς τὴν ψυχὴν αὐτῶν. Ἀλλὰ προερρήθη αὐτοῖς, ὅτι ἐλεύσεται ἡ ἡμέρα, ἐν ᾗ θὰ ἐνδυθῶσι δύναμιν ἐξ ὕψους καὶ θὰ ὁδηγηθῶσιν εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. Ἡ ἡμέρα αὕτη ἔφθασε καὶ ἡ ἀποστολὴ αὐτῶν ἄρχεται. Καὶ ἰδού, οἱ πρὸ μικροῦ ἀμφιβάλλοντες καὶ δυσπιστοῦντες, ἰδού, οἱ πρὸ μικροῦ ἐρωτῶντες· *Κύριε, πότε ἀποκαθιστάνεις τὴν βασιλείαν τοῦ Ἰσραήλ*, ἰδού, οἱ πρὸ μικροῦ περιδεεῖς καὶ περίφοβοι, κηρύττουσι παρρησίᾳ καὶ ἀφόβως ὅσα εἶδον καὶ ἤκουσαν, ὅσα αἱ χεῖρες αὐτῶν ἐψηλάφησαν. Ζωηρὸν καὶ νευρῶδες τὸ κήρυγμα αὐτῶν διαδίδοται εἰς τὰ πλήθη, ἅτινα δὲν δύνανται ν' ἀντιστῶσιν εἰς τὴν δύναμιν τῆς μαρτυρίας αὐτῶν. Λαλοῦντες πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἀρύονται τα ἐπιχειρήματα ἐκ τῶν προφητειῶν τῆς παλαιᾶς Διαθήκης, ἃς ἀποδεικνύουσι πληρουμένας ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ· πρὸ πάντων δὲ στηρίζουσι τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν ἐπὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Ἰησοῦ, ἧς μάρτυρες αὐτοὶ ἐγένοντο. Εἰς τοὺς ἐθνικοὺς ὑποδεικνύουσι τὴν ἑνότητα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, τὴν ὕπαρξιν ἑνὸς Θεοῦ, πατρὸς πάντων, τὸ μάταιον τῆς εἰδωλολατρείας, τὴν ὕπαρξιν μελλούσης ζωῆς· δεικνύουσιν ἐν τοῖς λόγοις αὐτῶν τὸν τρόπον, καθ' ὃν οἱ μὴ πιστεύοντες πρέπει νὰ εἰσάγωνται εἰς τὸ ἄδυτον τῆς πίστεως. Τὴν δίστομον ταύτην τοῦ λόγου μάχαιραν καὶ τὴν πανοπλίαν τοῦ πνεύματος φέροντες, βαίνουσιν εἰς τὴν κατάκτησιν τοῦ κόσμου στηριζόμενοι ἐπὶ τῆς ἑνότητος τῆς αὐτῆς διδασκαλίας καὶ ἐπὶ τῆς ἐκπληρώσεως τῆς αὐτῆς ἀποστολῆς.

Ἀλλ' ἐκ τοῦ μέσου τοῦ ἐξόχου τούτου συμπλέγματος, οὗ ὁ διάπυρος ζῆλος ἐξηπλώθη ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν, τρεῖς ἐξέχουσι μορφαὶ ὡς ἡ ὑψίστη ἔκφρασις τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος, ὁ Ἰωάννης, ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος. Πολλοὶ παρέβαλον πρὸς ἀλλήλας τὰς τρεῖς ταύτας μεγάλας προσωπικότητας τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος· παραδόξως δ' ἀνεκάλυψάν τινες διαφωνίας δογματικὰς ἐκεῖ, ἔνθα ἐπικρατεῖ τελεία ἑνότης. Οὕτω τινὲς μὲν ἰσχυρίσθησαν, ὅτι τὰ τρία μεγάλα θρησκευτικὰ συστήματα, εἰς ἃ διακλαδοῦται ὁ χριστιανικὸς κόσμος, προσκολλῶνται ἕκαστον εἰς ἕνα τῶν τριῶν τούτων ἀποστόλων, δηλαδὴ ὅτι ἡ μὲν ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία προσκολλᾶται εἰς τὸν Πέτρον, ἡ δὲ ἑλληνικὴ εἰς τὸν Ἰωάννην καὶ ἡ τῶν διαμαρτυρομένων εἰς τὸν Παῦλον. Ἂν

τις ἔλεγε παρόμοιόν τι εἰς τὸν Παῦλον, θὰ ἀπεκρίνετο οὗτος ὅ,τι ἔγραφέ ποτε εἰς τοὺς Κορινθίους· «Λέγω δὲ τοῦτο, ὅτι ἕκαστος ὑμῶν λέγει, ἐγὼ μέν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλώ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ, ἐγὼ δὲ Χριστοῦ. Μεμέρισται ὁ Χριστός; μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν, ἢ εἰς τὸ ὄνομα Παύλου ἐβαπτίσθητε;» Κατ' ἄλλους, παρὰ μὲν τῷ Πέτρῳ ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία φέρει ἔτι τὸν χαρακτῆρα τοῦ νόμου, παρὰ δὲ τῷ Παύλῳ τὸν χαρακτῆρα τῆς πίστεως καὶ παρὰ τῷ Ἰωάννῃ τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀγάπης. Ὡσανεὶ ὁ Παῦλος μὴ διέγραψε τὴν μεγαλοπρεπῆ ἐκείνην τῆς ἀγάπης εἰκόνα, ἣν πᾶς πιστὸς γινώσκει. Ὡσανεὶ τῇ ἐπαύριον τῆς Πεντηκοστῆς ὁ Πέτρος μὴ ἐκήρυττεν ἐπισήμως, ὅτι ἐν Χριστῷ μόνῳ ἡ σωτηρία. Ἄλλοι δὲ πάλιν ἁπλᾶς γνώμας ἐκλαμβάνοντες ὡς τάσεις ἰδιαιτέρας ἢ ἀντιθέσεις πραγματικάς, δοξάζουσιν, ὅτι ὁ μὲν Πέτρος παριστᾷ ἐν τῷ χριστιανισμῷ τὴν ἰουδαϊκὴν τάσιν ἢ τὸ ἰουδαϊκὸν στοιχεῖον, ὁ δὲ Παῦλος τὸ ἑλληνικὸν καὶ λατινικὸν στοιχεῖον καὶ ὁ Ἰωάννης τὸ ἀνατολικόν· ἢ ἄλλως, ὅτι ὁ μὲν Πέτρος ἐκπροσωπεῖ ἐν τῷ χριστιανισμῷ τὸ ἠθικὸν ἢ πρακτικόν, ὁ δὲ Παῦλος τὸ θεολογικὸν καὶ ὁ Ἰωάννης τὸ θεωρητικὸν καὶ μυστικὸν πνεῦμα.

Πᾶσαι αὗται αἱ ἀντιθέσεις εἶναι ἢ ὅλως ἀνυπόστατοι ἢ ἐν μέρει μόνον ἀληθεῖς. Ὁ Παῦλος ἵδρυσεν ὁμολογουμένως πλείονας ἐκκλησίας ἢ ὁ Πέτρος. Ἂν ὁ Ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν ἀντιτίθησι τὸν νόμον πρὸς τὴν πίστιν, εἶναι ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἱεραρχίας, ὁ πρῶτος, ὅστις ἀνοίγει τὴν θύραν τῆς Ἐκκλησίας εἰς τοὺς ἐθνικούς, ὁ πρῶτος, ὅστις ἐν τῇ ἐν Ἱεροσολύμοις συνόδῳ προτείνει νὰ ἀπαλλάξωσι τοὺς ἐθνικοὺς τοῦ ζυγοῦ τοῦ νόμου. Ὁ Πέτρος, λέγουσιν, ἐτέλεσεν ἐν Ἀντιοχείᾳ ἔθιμά τινα τοῦ νόμου μετὰ τῶν ἐξ Ἰουδαίων χριστιανῶν, δι' ὅπερ ἤλεγξεν αὐτὸν ὁ Παῦλος. Ἀλλ' ἐν Λύστροις δὲν περιέταμεν ὁ Παῦλος τὸν μαθητὴν αὐτοῦ Τιμόθεον; Ἀμφότεροι ἐνεργοῦσιν ἐν πνεύματι ἀνοχῆς, ἐκ συγκαταβάσεως πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, μὴ διαφωνοῦντες πρὸς ἀλλήλους εἰς τὰ οὐσιώδη. Ἀναπτύσσων τὴν περὶ λόγου διδασκαλίαν κατὰ τῆς αἱρέσεως τοῦ Κηρίνθου, ὁ Ἰωάννης οὐδὲν ἔγραψεν ἐξοχώτερον καὶ βαθύτερον ἢ ὁ Παῦλος ἐν τέλει τῶν πρὸς Ἐφεσίους καὶ Κολοσσαεῖς ἐπιστολῶν.

Ταῦτα λέγοντες δὲν ἐννοοῦμεν, ὅτι ἐν τῷ χαρακτῆρι τῶν τριῶν τούτων ἀνδρῶν δὲν ὑπάρχει διαφορά. Οἱ ἱεροὶ συγγραφεῖς, τελοῦντες ὑπὸ τὸ κράτος θείας ἐμπνεύσεως, δὲν ἀπέβαλον τὸν ἰδιάζοντα αὐτῶν χαρακτῆρα, τὴν ἰδίαν αὐτῶν προσωπικότητα. Δὲν ἦσαν λύρα ἠχοῦσα ἀδιαφόρως ὑπὸ τὴν κρούουσαν αὐτὴν χεῖρα, ἀλλ' ὄργανον ἠθικὸν συνεργοῦν καὶ συμπράττον τῷ κινοῦντι αὐτό. Καὶ ἐν τῷ βίῳ λοιπὸν ἑκάστου τῶν τριῶν ἀποστόλων ἀντανακλᾷ ὁ ἰδιάζων αὐτοῦ χαρακτήρ, ἐπικρατούσης παρ' ἑκάστῳ μιᾶς τῶν τριῶν ἐξόχων ἰδιοτήτων, ἤτοι τοῦ μεγαλείου τοῦ χαρακτῆρος, τοῦ μεγαλείου τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς καρδίας.

Ἡ καρδία, ὁ χαρακτήρ, ἡ μεγαλοφυΐα, ταῦτα διακρίνουσιν ἕκαστον τῶν τριῶν μεγάλων Ἀποστόλων, καὶ ταῦτα ἀποτελοῦσι συγχρόνως τὸν ἰδιά-

ζοντα χαρακτῆρα τῆς εὐγλωττίας αὐτῶν. Ὁ Ἰωάννης μεταχειρίζεται γλῶσσαν ἄγνωστον ὅλως τῇ ἀρχαιότητι, μόνῳ δὲ τῷ χριστιανισμῷ ἰδιάζουσαν, διακρινομένην δ' ἐπὶ λεπτότητι καὶ πρωτοτυπίᾳ. Οὔτε ὁ γλυκὺς καὶ ἤρεμος τῆς Ἀσίας οὐρανός, οὔτε τὸ ἡδὺ καὶ εὔκρατον τῆς Ἑλλάδος κλίμα ἐνέπνευσάν ποτε γλῶσσαν τοιαύτην. «Ὁ Θεός, λέγει ὁ Ἰωάννης, ἀγάπη ἐστίν· οὕτω γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν· ὅτι αὐτὸς πρῶτος ἠγάπησεν ἡμᾶς· τεκνία, ἀγαπᾶτε ἀλλήλους». Ταῦτα εἶναι ἐκφράσεις, ἃς ὁ κόσμος δὲν ἤκουσε μέχρι τοῦδε, φθόγγοι βαθύτατα συγκινοῦντες, ἦχοι τὴν φαντασίαν καὶ τὸν νοῦν εἰς νέον μεταφέροντες κόσμον.

Ὁ Ἰωάννης λαλεῖ κατὰ τρόπον καταληπτὸν εἰς πάντας. Φαίνεται λαλῶν ἠπίως καὶ ἠρέμα, καὶ ὅμως ὡς ἀετὸς μετεωρίζεται τολμηρότατα εἰς αἰθέρια ὕψη. «Ὁ Θεός, λέγει, φῶς ἐστι καὶ σκοτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν οὐδεμία· πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο». «Καὶ καθὼς Μωϋσῆς ὕψωσε τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως ὑψωθῆναι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου· ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον». «Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο». Οἱ λόγοι οὗτοι εἶναι τῷ ὄντι λόγοι ἔξοχοι τόν τε νοῦν καὶ τὸ αἴσθημα.

Πάντα τὰ συγγράμματα τοῦ Ἰωάννου εἶναι πλήρη ζωῆς, φωτὸς καὶ ἀγάπης, ὁ δὲ ἀναγνώστης νομίζει, ὅτι μεταβιβάζεται εἰς κόσμον ὑψηλὸν καὶ ἔξοχον. Πᾶσα λέξις ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ εἶναι σαφὴς καὶ εὔληπτος, καὶ ὅμως βαθυτάτην περιέχει ἔννοιαν. Ὁ Ἰωάννης δὲν ἀσχολεῖται πολὺ περὶ αὐστηρὰς ἀποδείξεις, περὶ ἐμβριθεῖς παρατηρήσεις, περὶ μακρὰς ἐρεύνας· ἀλλὰ παριστᾷ ἡμῖν ζωηρῶς τὸν βίον καὶ τοὺς λόγους τοῦ θείου διδασκάλου, οὗτινος ἓν μόνον βλέμμα, εἷς μόνος μυστικὸς τῆς καρδίας παλμὸς παρέχει εἰς τὸν ἐπιστήθιον μαθητὴν ἀφορμὴν νὰ παραστήσῃ ὁλόκληρον ἔννοιαν. Καὶ ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος καὶ αἱ λοιπαὶ περιστάσεις κινοῦσι τὸν κάλαμον αὐτοῦ εἰς συγγραφήν. Δὲν καταπονεῖ ὁ συγγραφεὺς τὸν ἀναγνώστην διὰ μακρῶν λεπτομερειῶν. Τὰ διάφορα γεγονότα, ἐπιτυχῶς ἐκλελεγμένα, συνάπτονται εἰς ἓν ὅλον ἁρμονικόν, προϊόντος δὲ τοῦ λόγου, ἐκφαίνεται ὁ χαρακτὴρ τοῦ Ἰησοῦ λαμπρότερος καὶ ἐν ἁπάσῃ αὐτοῦ τῇ καλλονῇ καὶ τῷ μεγαλείῳ ἕνεκα τῶν εἰκόνων, ἃς ὁ Ἰωάννης σκιαγραφεῖ πρὸ ἡμῶν, ἕνεκα τῶν λόγων αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ, ὧν τὸ ὕψος καὶ ἡ ἁπλότης δὲν δύνανται νὰ ἐκφρασθῶσιν ἐπιτυχέστερον ἢ διὰ τῶν λόγων τοῦ Πέτρου εἰπόντος· «Κύριε, ῥήματα ζωῆς αἰωνίου ἔχεις».

Τί δὲ νὰ εἴπωμεν περὶ τῆς προσευχῆς τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὸν οὐράνιον αὐτοῦ πατέρα; «Πάτερ, ἐλήλυθεν ἡ ὥρα· δόξασόν σου τὸν υἱόν, ἵνα καὶ ὁ υἱός σου δοξάσῃ σε». Ποῖον ποτε ἀνθρώπινον στόμα ἐξήνεγκε λόγον παθητικώτερον καὶ ἀφελέστερον; Μετὰ πόσης δὲ χάριτος, ζωηρότητος καὶ δυνάμεως ἀφηγεῖται ὁ Ἰωάννης τοὺς τελευταίους λόγους καὶ τὰ ἔργα τοῦ Ἰησοῦ! Καὶ δὲν ἀνακαλύπτομεν μὲν εὐκόλως ἁπάσας ταύτας τῆς γλώσσης τὰς καλλο-

νάς, διότι αἱ τελευταῖαι αὗται τοῦ Ἰησοῦ σκηναὶ εἶναι ἡμῖν συνηθέσταται καὶ γνωστόταται· τὸ καινόν, τὸ πρωτότυπον, τὸ πλαστικὸν τῆς ἐκθέσεως διαφεύγουσιν ἡμᾶς ἢ μᾶλλον αἰσθανόμεθα ἡμᾶς αὐτοὺς ἀγομένους ἐπὶ τὰ πρόσω καὶ συναρπαζομένους ὑπὸ μόνου τοῦ περιεχομένου· ἀλλ' αὐτὸ δὴ τοῦτο εἶναι τὸ ἀσφαλὲς δεῖγμα τοῦ τελείου τῆς ἐκθέσεως, ὅταν ἀναγινώσκοντες προσέχωμεν μόνον τὸν νοῦν εἰς τὸ περιεχόμενον καὶ λησμονῶμεν τὸν συγγραφέα, ἐν τέλει μόνον μετὰ θλίψεως καὶ ἀγάπης προφέροντες τὸ ὄνομα αὐτοῦ.

Ἐνῷ δ' οἱ λόγοι τοῦ Ἰωάννου εἶναι πραεῖς καὶ ἤρεμοι, τὸ ὕφος τοῦ Πέτρου εἶναι ὁρμητικόν, πυκνὸν καὶ νευρῶδες. Ἀληθῶς, μεγαλοπρεπὲς εἶναι τὸ ὕφος τῆς πρώτης τοῦ Πέτρου ἐπιστολῆς. Πόσον ἔξοχοι εἶναι οἱ λόγοι τοῦ Πέτρου λέγοντος· «Ὑμεῖς δὲ γένος ἐκλεκτόν, βασίλειον ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον, λαὸς εἰς περιποίησιν, ὅπως τὰς ἀρετὰς ἐξαγγείλητε τοῦ ἐκ σκότους ὑμᾶς καλέσαντος εἰς τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φῶς» (Α' Πέτρ. β' 7). Τίς δὲν θαυμάζει τὸν βραχύτατον καὶ ἀκριβέστατον τρόπον, δι' οὗ ὁ Πέτρος ὁρίζει τὰ καθήκοντα τῶν χριστιανῶν; «Πάντας τιμήσατε· τὴν ἀδελφότητα ἀγαπᾶτε· τὸν Θεὸν φοβεῖσθε· τὸν βασιλέα τιμᾶτε» (αὐτ). Τίς δὲν θαυμάζει τὰς πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους πατρικὰς αὐτοῦ νουθεσίας; «Πρεσβυτέρους, λέγει, τοὺς ἐν ὑμῖν παρακαλῶ, ὁ συμπρεσβύτερος καὶ μάρτυς τῶν τοῦ Χριστοῦ παθημάτων, ὁ καὶ τῆς μελλούσης ἀποκαλύπτεσθαι δόξης κοινωνός, ποιμάνατε τὸ ἐν ὑμῖν ποίμνιον τοῦ Θεοῦ, ἐπισκοποῦντες μὴ ἀναγκαστῶς, ἀλλ' ἑκουσίως· μηδὲ αἰσχροκερδῶς, ἀλλὰ προθύμως· μηδ' ὡς κατακυριεύοντες τῶν κλήρων, ἀλλὰ τύποι γινόμενοι τοῦ ποιμνίου· καὶ φανερωθέντος τοῦ ἀρχιποίμενος, κομιεῖσθε τὸν ἀμαράντινον τῆς δόξης στέφανον» (αὐτ. ε'). Τίς δὲν θαυμάζει τὴν δύναμιν, μεθ' ἧς ὁ Πέτρος γράφει; «Καταλιπόντες τὴν εὐθεῖαν ὁδόν, ἐπλανήθησαν, ἐξακολουθήσαντες τῇ ὁδῷ τοῦ Βαλαὰμ τοῦ Βοσόρ, ὃς μισθὸν ἀδικίας ἠγάπησεν. Οὗτοί εἰσι πηγαὶ ἄνυδροι, νεφέλαι ὑπὸ λαίλαπος ἐλαυνόμεναι, οἷς ὁ ζόφος τοῦ σκότους εἰς αἰῶνα τετήρηται· ὑπέρογκα γὰρ ματαιότητος φθεγγόμενοι, δελεάζουσιν ἐν ἐπιθυμίαις σαρκός, ἐν ἀσελγείαις, τοὺς ὄντως ἀποφυγόντας τοὺς ἐν πλάνῃ ἀναστρεφομένους, ἐλευθερίαν αὐτοῖς ἐπαγγελλόμενοι, αὐτοὶ δοῦλοι ὑπάρχοντες τῆς φθορᾶς» (Β' Πέτρ. β' 10—19). Ὁποῖος εὐγενὴς χαρακτὴρ ἐν τῷ ἁλιεῖ τούτῳ τῆς Βηθσαϊδᾶ! Ὁποία ἄκαμπτος θέλησις! Ὁποία ἀρρενωπὴ καὶ ἐπαγωγὸς ῥητορεία!

Ὑπὲρ πάντας τοὺς Ἀποστόλους ἐξέχει ἀναντιρρήτως ὁ Παῦλος. Ἡ εὐγλωττία τοῦ Παύλου εἶναι ἐπίσης ἔξοχος ὡς ὁ χαρακτὴρ αὐτοῦ, ὁ δὲ χαρακτὴρ ἐπίσης μέγας ὡς αἱ πράξεις αὐτοῦ. Ἔκθαμβοι τῷ ὄντι καὶ ἐμβρόντητοι ιστάμεθα πρὸ τοῦ γιγαντείου ἔργου, ὅπερ ὁ τῶν ἐθνῶν Ἀπόστολος ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ ἐτέλεσεν. Ἐκφωνεῖ ὁ Παῦλος λόγους μακρούς, ὑπεραπολογεῖται ἑαυτοῦ, ἀναιρεῖ ἢ δι' ἐπιστολῶν ἢ διὰ ζώσης πλάνας καὶ κακοδοξίας, στηλιτεύει κακίας, προλαμβάνει καταχρήσεις, ἀναλαμβάνει ὁδοιπορίας μακρὰς καὶ ἐπικινδύνους, πανταχοῦ εὐκαίρως πάρεστι, πανταχοῦ εὐκαίρως ἐνεργεῖ.

Οὐδὲν ὑπολαμβάνει ὁ Παῦλος ὑπὲρ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ. Ἐν τῇ ὑψηλῇ καὶ χαλεπῇ αὐτοῦ ἀποστολῇ οὐ μόνον δὲν ἀποκαρτερεῖ, οὐ μόνον δὲν ἀποθαρρύνεται, ἀλλὰ καὶ δυνάμεις νέας ἀντλεῖ, καὶ ἰσχυρότερος καὶ θαρραλεώτερος ἀναδείκνυται. Περιφρονεῖ τὰς μεγίστας δυσχερείας, οὐδέποτε παύεται ἐνεργῶν, ἐπασχολεῖ τοὺς πολυαρίθμους αὐτοῦ μαθητάς, ἐπιβλέπει αὐτοὺς καὶ συνεργάζεται μετ' αὐτῶν. Ὑπερπηδᾷ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν προσκόμματα, ἐπὶ τοῦ μετώπου αὐτοῦ εἶναι ἀείποτε ἐγκεχαραγμένη ἀκράδαντος πεποίθησις εἰς τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ· ἀγωνίζεται γενναίως πρὸς τὸν κόσμον, διατελεῖ ἐν διηνεκεῖ μετὰ τοῦ Θεοῦ εἰρήνῃ· ἐν τοῖς στήθεσιν αὐτοῦ συνωθοῦνται ἰδεῶν χείμαρροι, οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἐκβάλλουσι πυρὸς φλόγας, ὡς κύριος ἐπιτιμᾷ μετ' ἐξουσίας, παρακαλεῖ καὶ ἀπειλεῖ, ἵσταται καὶ νικᾷ. Πανταχοῦ καὶ πάντοτε ἀναδείκνυται γενναῖος μαχητής, τολμηρότατος ἀπόστολος, πρωτότυπος, ἔξοχος καὶ αὐστηρότατος ἐν ταῖς ἐννοίαις, ταῖς παρατηρήσεσι καὶ τοῖς συλλογισμοῖς. Οἱ λόγοι αὐτοῦ δὲν περιέχουσιν ἰδέας ἀμφιβόλους, δόξας ἀντιφατικάς, ἡ πίστις αὐτοῦ εἶναι ἑδραιοτάτη, αἱ κρίσεις σαφέσταται, ἡ ἀγάπη πρὸς τὸ ἔργον αὐτοῦ ἱερωτάτη, ἐκδηλουμένη οὐχὶ δι' ἐκφράσεων καὶ ὡραίων σχημάτων λόγου, ἀλλὰ δι' ἔργων, οὐχὶ ἐν ἐρήμοις καὶ ὄρεσιν, οὐδὲ ἐν ἀργίᾳ καὶ ῥᾳθυμίᾳ, ἀλλὰ πρὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἐν Ἱερουσαλήμ, ἐν Ῥώμῃ, ἐν Ἀθήναις, ἐν Κορίνθῳ. Περὶ τῆς ῥητορείας δ' αὐτοῦ καθόλου ἰδοὺ τί λέγει ὁ Bossuet ἐν τῷ πανηγυρικῷ αὐτοῦ εἰς τὸν Ἀπόστολον Παῦλον. «Ἡ ῥητορεία τοῦ Παύλου, πόρρω ἀπέχουσα τῆς ἡδείας ἐκείνης πραότητος, τῆς συμμέτρου ἐκείνης ἁρμονίας, ἣν θαυμάζομεν παρὰ τοῖς ῥήτορσι, φαίνεται τοῖς ἀμυήτοις ἀνώμαλος καὶ ἀκανόνιστος, τὸ δὲ τραχὺ τοῦ ὕφους αὐτοῦ φαίνεται προσβάλλον τοὺς εὐαισθήτους. Καὶ ὅμως ὁ λόγος αὐτοῦ εἶναι ἁπλοῦς καὶ αἱ ἰδέαι αὐτοῦ θεῖαι. Ἂν φαίνεται ἀγνοῶν τὴν ῥητορικήν, ἂν φαίνεται περιφρονῶν τὴν φιλοσοφίαν, ὁ Χριστὸς ὅμως εἶναι ἐν αὐτῷ τὸ πᾶν· καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ὅπερ ἀείποτε ἀνομολογεῖ, τὰ μυστήρια αὐτοῦ, ἅπερ ἐκτίθησι κατὰ τρόπον θεῖον, ἀναδεικνύουσι τὴν ἁπλότητα τοῦ Παύλου παντοδύναμον. Ὁ ἄπειρος οὗτος τῆς τέχνης τοῦ καλῶς λέγειν, ὁ τραχὺς οὗτος καὶ παράδοξος ἐν τῇ ἐκφράσει, θὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὴν μητέρα ἐκείνην τῶν σοφῶν καὶ ῥητόρων, καὶ ἐναντίον τοῦ κόσμου θὰ ἱδρύσῃ ἐκεῖ πλείονας ἐκκλησίας ἢ ὅσους ὁ Πλάτων προσεκτήσατο μαθητὰς διὰ τῆς θείας αὐτοῦ ῥητορείας. Θὰ κηρύξῃ τὸν Ἰησοῦν ἐν Ἀθήναις, καὶ ὁ σοφώτατος τῶν Ἀρεοπαγιτῶν θὰ μεταβῇ ἀπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου εἰς τὴν σχολὴν τοῦ ξένου τούτου. Τὰς κατακτήσεις αὐτοῦ θὰ ἐπεκτείνῃ περαιτέρω, διὰ τοῦ ἀνθυπάτου θὰ ἐναποθέσῃ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῶν ῥωμαϊκῶν ῥάβδων πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ Ἰησοῦ καὶ θὰ ἐμποιήσῃ τρόμον εἰς τοὺς δικαστάς, πρὸ τῶν ὁποίων ἐγκαλεῖται. Ἡ Ῥώμη θ' ἀκούσῃ τῆς φωνῆς αὐτοῦ καὶ ἡ πρωτεύουσα αὕτη τοῦ κόσμου θὰ φυλάττῃ ποτὲ ἐπιστολὴν τοῦ Παύλου γε-

γραμμένην πρὸς τοὺς κατοίκους αὐτῆς ὡς θησαυρὸν ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ πολυτιμότερον πολλῶν ἐπιφανῶν τοῦ Κικέρωνος ἐπιστολῶν».

Τὸ ὕφος τοῦ Παύλου, Κύριοι, δὲν εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτό, ἀλλὰ ποικίλον. Καὶ ποῦ μὲν εἶναι ἰσχνὸν καὶ ἀφελές, ποῦ δὲ μέσον ἢ ἀνθηρόν, ποῦ δὲ ἁδρὸν ἢ ὑψηλὸν καὶ ἔξοχον. Ὁ Παῦλος, θέλων ν' ἀποδείξῃ, κατασκευάζει τὰς ἀποδείξεις αὐτοῦ κατὰ τὰς περιστάσεις καὶ τὰ πρόσωπα, δεικνύει δ' ἐν τῇ διεξαγωγῇ τῶν ἀποδείξεων τέχνην οὐ τὴν τυχοῦσαν καὶ δύναμιν. Λαλῶν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, μεταχειρίζεται ἀποδείξεις στηριζομένας ἐπὶ ἐθίμων καὶ ἀρχῶν τῆς ἰουδαϊκῆς θρησκείας, ἐπὶ ἰδιαιτέρων γνωμῶν, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐπὶ ἰδιαιτέρων προλήψεων. Λαλῶν πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ποιεῖται λόγον περὶ τῶν θεῶν αὐτῶν, ἀναφέρει τὸν Ἄρατον καὶ Ἐπιμενίδην καὶ ὑπαινίσσεται τὰ Ἴσθμια. Πολλάκις μεταχειρίζεται ἀποδείξεις στηριζομένας ἐπὶ ἀρχῶν τοῦ λόγου ἢ ἐπὶ ἀληθειῶν τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος, ἐπὶ πραγμάτων, ἐπὶ τοῦ ὁμοίου τῶν περιστάσεων, τῆς κατασκευῆς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, τῆς πείρας. Πανταχοῦ δὲ αἱ ἀποδείξεις τοῦ Παύλου εἶναι μεμετρημέναι, τὰ διάφορα τῆς ἀποδείξεως μέρη συνάπτονται στενῶς πρὸς ἄλληλα, τὸ ἓν συμπέρασμα ἕπεται τῷ ἑτέρῳ, μέχρις οὗ ἐπέλθῃ τὸ τελευταῖον, περὶ οὗ πρόκειται. Ὅπου φαίνεται, ὅτι δὲν ὑπάρχει συνάφεια, ἀνευρίσκεται αὕτη δι' ἀκριβεστέρας ἐρεύνης.

Εἰ καὶ ὁ Παῦλος ἐπισκέπτεται τοὺς χριστιανοὺς *οὐκ ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις*, ὁ λόγος ὅμως αὐτοῦ ἔχει πανταχοῦ δύναμιν καὶ ζωήν· πάντες οἱ λόγοι αὐτοῦ εἶναι μεμετρημένοι, ἰσχυροὶ καὶ πειστικοί. Ἐπαναλαμβάνει μὲν πολλάκις τὰ αὐτά, ἀλλὰ ποιεῖ τοῦτο χάριν σαφηνείας, διότι λαλεῖ πρὸς ἀσθενεῖς τῇ πίστει· ἐν γένει δὲ εἶναι σαφὴς καὶ ἀκριβής, αἱ ἐκφράσεις αὐτοῦ πλήρεις δυνάμεως καὶ οὐχὶ ὑπερβολικαὶ ἢ ὑπέρμετροι, αἱ εἰκόνες αὐτοῦ συνήθεις, ἀλλ' οὐχὶ κοιναί. Θέλει μᾶλλον νὰ πείσῃ διὰ λόγων ἢ νὰ ἑλκύσῃ δι' αἰσθημάτων, κατέχει ὅμως τὴν τέχνην ἐν τῇ ῥοῇ τοῦ λόγου νὰ ἦναι κύριος τοῦ αἰσθήματος, συγκινεῖ, ἐπαινεῖ, ἀναμιγνύει τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἐπικαλεῖται ὁτὲ μὲν τὴν ἰουδαϊκὴν αὐτοῦ ἐθνικότητα, ἵνα τύχῃ ἀκροάσεως, ὁτὲ δὲ ἣν εἶχε συνήθειαν τοῦ ὁμιλεῖν μετὰ παρρησίας, ὡς παρὰ τῷ Φήλικι· λαλεῖ ὁτὲ μὲν μετὰ πραότητος, ὡς πρὸς τὸν Ἀγρίππαν, ὁτὲ δὲ μετὰ σφοδρότητος, ὡς πρὸ τοῦ συνεδρίου.

Αὐστηρότατα ἐκόλαζεν ὁ Παῦλος δημόσια ἁμαρτήματα, ἔλεγε τὴν ἀλήθειαν καὶ ἐστηλίτευε τὴν κολακείαν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ὑπῆρξαν πολλοί, οἵτινες ἀρκούντως καὶ συνέστησαν καὶ ἐμιμήθησαν τὴν παρρησίαν ταύτην καὶ σφοδρότητα τοῦ Παύλου, ἀλλὰ παρεῖδον οὗτοι πολλάκις τὸ γλυκὺ καὶ μακρόθυμον ὄμμα, μεθ' οὗ ὁ Παῦλος διεώρα καὶ πλεῖστα καλὰ ἐκεῖ, ἔνθα ἐκεῖνοι οὐδὲν ἄλλο ἀπεκάλυπτον ἢ ἀφορμὰς εἰς ἀφορισμοὺς καὶ κατάρας· παρεῖδον πολλάκις τὴν ἀνάμιξιν τῆς θλίψεως καὶ παρακλήσεως τοῦ Παύλου ἐν τῷ μέσῳ τῶν αὐστηροτάτων ἀπειλῶν· παρεῖδον τὴν τρυφερότητα ἐκείνην

τῶν πατρικῶν σπλάγχνων. Ἡ ἰδιότης αὕτη τοῦ Παύλου εἶναι πολλοῦ λόγου καὶ μελέτης ἀξία εἰς τὸν ῥήτορα καθόλου καὶ ἰδίως τὸν ἐκκλησιαστικόν· διότι ὁ λόγος τότε ἐπιτυγχάνει κάλλιον τοῦ σκοποῦ, ὅταν δὲν καυτηριάζῃ μόνον καὶ ἐλέγχῃ, ἀλλὰ καὶ συμπάσχῃ καὶ συναισθάνηται.

Ἀλλὰ καὶ ἡ χάρις καὶ τὸ ἐπαγωγὸν τοῦ λόγου δὲν εἶναι ὅλως ἄγνωστα τῷ Παύλῳ. Μετὰ πόσης χάριτος, πόσον ἐπαγωγῶς γράφει ὁ Παῦλος. «Οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν, εἰδότες, ὅτι ἡ θλῖψις ὑπομονὴν κατεργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμήν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα, ἡ δὲ ἐλπὶς οὐ καταισχύνει· ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ Πνεύματος ἁγίου τοῦ δοθέντος ἡμῖν» (Ῥωμ. ε', 3—6). Μετὰ πόσης χάριτος, πόσον ἐπαγωγῶς γράφει ὁ Παῦλος· «Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; θλῖψις, ἢ στενοχωρία, ἢ διωγμός, ἢ λιμός, ἢ γυμνότης, ἢ κίνδυνος, ἢ μάχαιρα; Πέπεισμαι γὰρ ὅτι οὔτε θάνατος οὔτε ζωή, οὔτε ἄγγελοι, οὔτε ἀρχαὶ οὔτε δυνάμεις, οὔτε ἐνεστῶτα οὔτε μέλλοντα, οὔτε ὕψωμα οὔτε βάθος, οὔτε τις κτίσις ἑτέρα δυνήσεται ἡμᾶς χωρίσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν» (Ῥωμ. η', 35—39). Μετὰ πόσης χάριτος, πόσον ἐπαγωγῶς ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις τοῦ βίου αὐτοῦ ποιεῖται μνείαν ὁ Παῦλος τῶν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας ἀγώνων αὐτοῦ καὶ ὑπερήφανος, ὡς ὁ ἀπόμαχος στρατιώτης ὁ δεικνύων τὰς πληγὰς καὶ ἀπαριθμῶν τὰς μάχας αὐτοῦ, γράφει· «Διάκονοι Χριστοῦ εἰσι; (παραφρονῶν λαλῶ) ὑπὲρ ἐγώ· ἐν κόποις περισσοτέρως, ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως, ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως, ἐν θανάτοις πολλάκις. Ὑπὸ Ἰουδαίων πεντάκις τεσσαράκοντα παρὰ μίαν ἔλαβον, τρὶς ἐρραβδίσθην, ἅπαξ ἐλιθάσθην, νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα· ὁδοιπορίαις πολλάκις· κινδύνοις ποταμῶν, κινδύνοις λῃστῶν, κινδύνοις ἐκ γένους, κινδύνοις ἐξ ἐθνῶν, κινδύνοις ἐν πόλει, κινδύνοις ἐν ἐρημίᾳ, κινδύνοις ἐν θαλάσσῃ, κινδύνοις ἐν ψευδαδέλφοις· ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ, ἐν ἀγρυπνίαις πολλάκις, ἐν λιμῷ καὶ δίψει, ἐν νηστείᾳ πολλάκις, ἐν ψύχει καὶ γυμνότητι· χωρὶς τῶν παρεκτός, ἡ ἐπισύστασίς μου ἡ καθ' ἡμέραν, ἡ μέριμνα πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν. Τίς ἀσθενεῖ καὶ οὐκ ἀσθενῶ; τίς σκανδαλίζεται καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι;» (Β' Κορ. ια', 23—29) [1].

Τοιοῦτο ὑπῆρξε, κύριοι, τὸ Εὐαγγελικὸν κήρυγμα· τοῦ κηρύγματος δὲ τούτου ὑπηρέται καὶ διάκονοι ἐτάχθητε ὑμεῖς οἱ προαλειφόμενοι εἰς τὴν ὑψηλὴν τοῦ θείου λόγου διακονίαν. Εἰς ὑμᾶς ἀνέθηκεν ὁ θεῖος διδάσκαλος τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ ἔργου αὐτοῦ. Ὑμεῖς ἐτάχθητε νὰ κηρύττητε τὸ Εὐαγγέλιον, ἐν ᾧ ἀπαντῶσιν αἱ ὕψισται περὶ Θεοῦ ἰδέαι· τὸ Εὐαγγέλιον, ἐν ᾧ ὁμολογεῖται ἡ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ λατρεία τοῦ θείου· τὸ Εὐαγγέλιον, ἐν ᾧ διδάσκεται ἡ ἀληθὴς τοῦ Θεοῦ σχέσις πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ἡ ἀληθὴς τοῦ ἀνθρώπου σχέσις πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὰ καθήκοντα τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλ-

1 Πρβλ. τὴν ἡμετέραν πραγματείαν Περὶ τῆς Ῥητορείας τῆς Ἁγίας Γραφῆς.

λήλους· τὸ Εὐαγγέλιον, ἐν ᾧ ἐκτίθενται αἱ ἀρχαὶ αἱ χρησιμεύουσαι εἰς τὴν στερέωσιν καὶ ἐξασφάλισιν τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν· τὸ Εὐαγγέλιον, ἐν ᾧ εἶναι ἐναποτεθειμένοι οἱ κανόνες τῆς πραγματικῆς ἐλευθερίας, τῆς δικαιοσύνης καὶ ἰσότητος· τὸ Εὐαγγέλιον, ἐν ᾧ ἀποδίδονται τὰ Καίσαρος Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ· τὸ Εὐαγγέλιον, ἐν ᾧ ἐκπέμπεται ἡ ζωογόνος αὔρα τῆς εἰρήνης, τῆς μακροθυμίας, τῆς πραότητος, τῆς συγχωρήσεως τῶν ἐχθρῶν, τῆς χαλιναγωγήσεως τῶν ἐπιθυμιῶν, τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν ἀρετήν, τοῦ πολέμου κατὰ τῶν παθῶν καὶ κατὰ πάσης ἠθικῆς παρεκτροπῆς, ἥτις ὡς σὴς καταβιβρώσκει καὶ τὰς οἰκογενείας καὶ τὰ ἔθνη.

Εἶναι ὄντως ἀποστολὴ ἔξοχος ἡ ἀποστολή, ἣν ἡ Ἐκκλησία ἀνατίθησιν ὑμῖν λέγουσα· Πορευθέντες, λαλεῖτε ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ, ἡ ἀλήθεια εἶναι κτῆμα ὑμῶν, πάντες εἶναι ἐνώπιον ὑμῶν θνητοί, πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν οὐδεμία ὑπάρχει διάκρισις μεταξὺ ἰσχυρῶν καὶ ἀσθενῶν, σοφῶν καὶ ἀσόφων, πτωχῶν καὶ πλουσίων. Εἶναι ἀποστολὴ ἔξοχος ἡ ἀποστολή, ἣν ἡ Ἐκκλησία ἀνατίθησιν ὑμῖν λέγουσα· Πορευθέντες, ὑπερασπίζετε τὰ ὕψιστα τοῦ ἀνθρώπου συμφέροντα, στηλιτεύετε τὴν κακίαν, καταπολεμεῖτε τὰ πάθη, προασπίζεσθε τῆς ἀθωότητος, ἐγχαράσσετε εἰς τὰς καρδίας κανόνας ἀμεταβλήτους χρηστότητος καὶ δικαιοσύνης, ἐνσπείρετε εἰς αὐτὰς αἰσθήματα εὐγενῆ καὶ ἔξοχα, ἀναδεικνύετε αὐτὰς γενναίας εἰς πάντα πειρασμόν, ἐχθρὰς πάσης παρεκτροπῆς, συμπαθεῖς καὶ εὐσπλάγχνους πρὸς τοὺς πτωχοὺς καὶ δυστυχεῖς. Εἶναι ἀποστολὴ ἔξοχος ἡ ἀποστολή, ἣν ἡ Ἐκκλησία ἀνατίθησιν ὑμῖν λέγουσα· Πορευθέντες, κηρύττετε τὸν λόγον τῆς πίστεως, ἀποκρούετε διὰ τοῦ λόγου τοὺς συστηματικοὺς τῆς θρησκείας πολεμίους, ἐνισχύετε τοὺς σαλευομένους ἐν τῇ πίστει, διαλύετε τὰς προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίας καὶ ἀναζωπυροῦτε τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα, οὗ ἄνευ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ εὐημερία εἶναι ἀδύνατος.

Ἀναδείχθητε λοιπὸν ἄξιοι τῆς ἱερᾶς ὑμῶν ταύτης ἀποστολῆς. Ἀναδείχθητε ὄντως *ἅλας τῆς γῆς, φῶς τοῦ κόσμου*. Μὴ λησμονεῖτε, ὅτι ἐκ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας ἐξῆλθον οἱ ἀποστολικοὶ Πατέρες καὶ Ἀπολογηταί, οἵτινες διὰ τῆς διδασκαλίας αὐτῶν καὶ τῶν συγγραμμάτων ἐκράτυναν καὶ ἐξήπλωσαν τὴν χριστιανικὴν πίστιν καὶ τὰς ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν καὶ Ἰουδαίων ἐκσφενδονισθείσας κατ' αὐτῆς κατηγορίας ὡς ἱστὸν ἀράχνης διέλυσαν. Μὴ λησμονεῖτε, ὅτι ἐκ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας ἐξῆλθον οἱ ἔκτακτοι ἐκεῖνοι ἄνδρες, οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, οἵτινες διὰ τῆς σοφίας αὐτῶν καὶ τοῦ ἐνθέου ζήλου κατέβαλον τὴν πολυκέφαλον τῶν αἱρέσεων λερναίαν ὕδραν, ἀνέπτυξαν καὶ ἐμόρφωσαν τὴν ὑψηλὴν τοῦ χριστιανισμοῦ διδασκαλίαν καὶ ἀπετέλεσαν τὸ ἐναρμόνιον ἐκεῖνο τῆς θεολογίας οἰκοδόμημα. Μὴ λησμονεῖτε, ὅτι ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ ἀνεπτύχθη τὸ πρῶτον εἰς ἐπιστήμην τὸ κήρυγμα τοῦ θείου λόγου. Μὴ λησμονεῖτε, ὅτι ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία εἶναι ἡ μήτηρ τῶν Βασιλείων, τῶν Γρηγορίων, τῶν Χρυσοστόμων. Μὴ λησμονεῖτε,

ὅτι ὁ θεῖος Χρυσόστομος ὀρθότατα παραβάλλει τὴν Ἐκκλησίαν τὴν ἐγκαταλελειμμένην ὑπὸ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ πρὸς πόλιν ἀφρούρητον, πρὸς πλοῖον ἀνερμάτιστον ἄνευ κυβερνήτου ὑπὸ τῶν κυμάτων κλυδωνιζόμενον. Δείξατε, ὅτι παρῆλθον εὐτυχῶς οἱ σκληροὶ ἐκεῖνοι χρόνοι, καθ' οὓς, κρίμασιν, οἷς οἶδε Κύριος, ἡ Ἐκκλησία ἐκάθευδε μετὰ τοῦ ἔθνους τὸν βαρὺν τῆς δουλείας καὶ τῆς στασιμότητος ὕπνον. Δείξατε, ὅτι παρῆλθον αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι, καθ' ἃς ὁ Κύριος ἐξαπέστειλε λιμὸν ἐπὶ τὴν γῆν ταύτην, «οὐ λιμὸν ἄρτων, οὐδὲ δίψαν ὕδατος, ἀλλὰ λιμὸν τοῦ ἀκοῦσαι τὸν λόγον Κυρίου» (Ἀμώς, κ' 11). Δείξατε, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς κατέχει ἐν ἑαυτῷ ἀνεξαντλήτου ζωῆς δύναμιν, δι' ἧς λαοὺς ὅλους εἰς ζωὴν νέαν ν' ἀνεγείρῃ δύναται. Δείξατε, ὅτι ὁ χριστιανισμός, ὁ ἀληθὴς καὶ γνήσιος χριστιανισμός, ἐξευγενίζει καὶ ἀνυψοῖ τὸν ἄνθρωπον, παράγει ἐν ταῖς καρδίαις ἀρετὰς ἐξόχους, καθιστᾷ τοὺς ἀνθρώπους ὑπερτέρους τῶν ἀνθρωπίνων ἀσθενειῶν, ἀναδεικνύει αὐτοὺς ἀληθεῖς ἥρωας. Ἥρωας, ναί· καὶ ἡ λέξις αὕτη μὲ ὑπενθυμίζει πρὸ πάντων τὴν πάτριον ἡμῶν ἱστορίαν. Ἵνα παρέλθω τὰ λοιπὰ ἐν σιγῇ, τί ἄλλο ἀνέδειξε τοὺς πατέρας ἡμῶν ἀληθεῖς ἥρωας, τί ἄλλο ἢ ἡ πίστις αὐτῶν καὶ ἀφοσίωσις εἰς τὴν θρησκείαν; τί ἄλλο ἢ ἡ ἀκριβὴς τήρησις καὶ ἐκπλήρωσις τῶν ἱερῶν αὐτῆς ἐντολῶν καὶ παραγγελμάτων; Ἦσαν ἥρωες, διότι δὲν ὡμολόγουν τὴν πίστιν αὐτῶν μόνον διὰ τῶν χειλέων. Ἦσαν ἥρωες, διότι δὲν ἦσαν φαρισαῖοι ὑποκριταί. Ἦσαν ἥρωες, διότι δὲν ἐποιοῦντο πορισμὸν τὴν εὐσέβειαν. Ἦσαν ἥρωες, διότι δὲν κατεπάτουν ἀσυστόλως καὶ θείους καὶ ἀνθρωπίνους νόμους χάριν τοῦ ἰδίου συμφέροντος, χάριν τῶν ἰδίων παθῶν. Ἦσαν ἥρωες, διότι δὲν ἐζύγιζον τὰ πάντα κατὰ τὰς ἰδίας συμπαθείας καὶ ἀντιπαθείας. Ἦσαν ἥρωες, διότι ἔφερον ἐν ἑαυτοῖς ζῶσαν τὴν θρησκείαν, διότι ἦσαν πράγματι εὐσεβεῖς, διότι ἦσαν ἀληθεῖς χριστιανοί. Ἀναλάβετε λοιπὸν τὴν πανοπλίαν τοῦ θείου λόγου, ἐνισχύσατε τοὺς γενναίους τῆς πατρίδος προμάχους διὰ τῶν πνευματικῶν καὶ ἀφθάρτων τῆς πίστεως ὅπλων, ἵνα οὕτω συντελεσθῇ τὸ ἔργον τῶν πατέρων ἡμῶν, ἵνα οὕτω πληρωθῶσιν αἱ διακαεῖς εὐχαὶ καὶ οἱ πόθοι ἁπάντων τῶν Ἑλλήνων, ἵνα οὕτω μετὰ τῆς Ἐκκλησίας μεγαλυνθῇ καὶ πάλιν ἡ πατρὶς ἡμῶν καὶ δοξασθῇ.

ΙΓΝΑΤΙΟΣ ΜΟΣΧΑΚΗΣ
ὑφηγητής

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΥΘΟΛΟΓΙΑ

ΕΝΑΛΙΟΙ ΔΑΙΜΟΝΕΣ

ΓΟΡΓΟΝΑ

Ὁ κύκλος τῶν περὶ ἐναλίων δαιμόνων παραδόσεων καὶ προλήψεων ἐστὶ λίαν περιωρισμένος παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ, καίτοι ναυτικῷ κατ' ἐξοχὴν καὶ πιστῶς τηρήσαντι μέγα μέρος τῶν μύθων τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος. Ἐκτὸς ἀμυδρῶν τινων ἰχνῶν τῶν περὶ Νηρηΐδων μύθων, συγχωνευθέντων μετὰ τῶν παραδόσεων περὶ Λαμιῶν καὶ Νεράιδων, — αἵτινες ἀντιστοιχοῦσι κυρίως ταῖς ἀρχαίαις Νύμφαις, — ἐκτὸς ἰδιοτήτων τινῶν τοῦ Ποσειδῶνος, ἀποδιδομένων νῦν τῷ ἁγίῳ Νικολάῳ καὶ τῆς περὶ *τελωνίων* προλήψεως, τῆς καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ κοινοτάτης ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν *Πυρὰ τοῦ ἁγίου Ἔλμου*, ἅπαντες οἱ λοιποὶ συγκεντροῦνται ἐν τοῖς περὶ Γοργόνας.

Οἱ μῦθοι οὗτοι δὲν εἶναι ἁπλῶς τοπικοί, ἀλλὰ κοινοὶ τοὐναντίον καὶ δημοτικώτατοι καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα. Νομίζομεν δ' ὅτι οὐ σμικρὸν συντελοῦσιν εἰς τὴν διαφώτισιν τοῦ περὶ Γοργόνων ἀρχαίου μύθου, ὃν διαφοροτρόπως ἑρμηνεύουσιν οἱ περὶ τὴν ἱστορίαν τῶν ἀρχαίων θρησκευμάτων ἀσχοληθέντες [1]. Κατά τινας αἱ Γοργόνες εἰσὶ θεότητες τῆς νυκτὸς ἢ τῆς σελήνης [2], κατ' ἄλλους ἡ κεφαλὴ τῆς Μεδούσης παρίστησι τὸν ἥλιον, περιστεφόμενον ὑπὸ ἀκτίνων [3]. Ἕτεροι παραδέχονται ταύτας ὡς ἐναλίους θεότητας καὶ ἐπάγουσι πρὸς ἀπόδειξιν τὴν καταγωγὴν ἐκ τοῦ Φόρκυος καὶ τῆς Κητοῦς, τῶν μυθολογικῶν γεννητόρων πάντων τῶν θαλασσίων τεράτων, τὴν σχέσιν τούτων μετὰ τῶν Γραιῶν (ἀναμφιλέκτως ἐναλίων θεοτήτων), ὧν μυθολογοῦνται ἀδελφαὶ καὶ ὧν ἐγγὺς οἰκοῦσι, κατά τινας παραλλαγὰς τοῦ μύθου· πρὸς τούτοις δὲ τὸν ἔρωτα τοῦ Ποσειδῶνος πρὸς τὴν Μέδουσαν καὶ ἐν γένει τὴν σύνδεσιν αὐτῶν μετὰ τῶν μύθων περὶ τῶν ἵππων Πηγάσου καὶ Χρυσάορος, ἐμβλημάτων τοῦ ὑγροῦ στοιχείου, καὶ τέλος τὴν παραγωγὴν τῆς λέξεως Γοργοῦς, συγγενοῦς, κατὰ τὸν Kuhn [4], τῇ *γάργαρα* καὶ ἐμφαινούσης προ-

1 Βλ. τὸ ἄρθρον Gorgo τοῦ Gädechens ἐν Ersch u. Gruber, Allgem. Encycl. Τμ. I τ. 74 (1862) σ. 387 κε. ἔνθα ἀναφέρονται αἱ ἑρμηνεῖαι τοῦ μύθου ὑπὸ τῶν ἀρχαίων (§ 12 σ. 396—397) καὶ ὑπὸ τῶν νεωτέρων (§ 13 κε. σ. 397 κε.)

2 Gädechens αὐτ. § 13 σ. 397—398. § 16—18 σ. 400—405.— Preller, Griech. Mythologie τ. II σ. 64 (γ' ἐκδόσεως 1875).

3 Βλ. H. G. Lollingii, de Medusa. Gotting. 1871. (Ἐναίσιμος διατριβὴ ἐκ σελ. 29 εἰς 8ον.)

4 Ἐν Zeitschrift für die vergleichende Sprachforschung τ. I σ. 460—461.

σωποποίησιν τοῦ κρότου τῶν ὑδάτων [1]. Τὴν τελευταίαν ταύτην γνώμην κρατύνουσιν αἱ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ παραδόσεις περὶ τῆς Γοργόνας.

Αἱ Γοργόνες, κατὰ τὰς παραδόσεις ταύτας, εἰσὶ διφυεῖς εἰς ἰχθὺν ἀπολήγουσαι θαλάσσιαι γυναῖκες· καὶ κατά τινας μὲν παραδόσεις εἶσὶ πολλαὶ τὸν ἀριθμόν, ὡς αἱ Νεράϊδες, ἄλλαι δὲ τοὐναντίον μίαν μόνον ἀναφέρουσιν ὑπὸ τὸν ἐπίσης ἀρχαϊκὸν τύπον τοῦ ὀνόματος *Γοργόνα* γνωστήν [2]. Εὑρίσκονται δὲ κυρίως ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ [3]· ἐκεῖ, ἂν Γοργόνα συναντήσῃ πλοῖόν τι, δράττει τὴν πρώραν αὐτοῦ καὶ ἐρωτᾷ: — *Ζῇ ὁ βασιλεὺς 'Αλέξανδρος;* Οἱ ναῦται ὀφείλουσι ν' ἀποκριθῶσι — *Ζῇ καὶ βασιλεύει*, ἢ *Ζῇ καὶ βασιλεύει καὶ τὸν κόσμον εἰρηνεύει*, ἢ *Ζῇ καὶ βασιλεύει καὶ ζωὴ νἄχετε καὶ σεῖς.* Τότε δὲ χαίρουσα ἐπὶ τῇ εὐαρέστῳ ἀγγελίᾳ ἡ πελωρία τὸ σῶμα καὶ τὴν ὄψιν φοβερὰ Γοργόνα μεταμορφοῦται εἰς εὐειδῆ κόρην καὶ ἐπιβάλλουσα γαλήνην εἰς τὰ κύματα ᾄδει πρὸς λύραν φαιδρὸν καὶ ἁρμονικώτατον ᾆσμα. Ἂν ὅμως ἀγνοοῦντες εἴπωσιν αὐτῇ ὅτι ὁ 'Αλέξανδρος ἀπέθανε, πλήρης ὀργῆς αὕτη ἐκσφενδονίζει εἰς τὰ ὕψη τὸ πλοῖον καὶ πάντες ἐξολοθρεύονται [4]. Καθ' ἑτέραν παράδοσιν, ἣν ἀνεκοίνωσέ μοι ὁ ἐν Σύρῳ φίλος μου κ. Α. Κ. Χούμης, ἡ Γοργόνα ἢ αἱ Γοργόνες ἐπὶ τῇ ἀπαντήσει ὅτι ὁ βασιλεὺς 'Αλέξανδρος ἀπέθανεν ἀπέρχονται ὀδυρόμεναι, ἐκ δὲ τῶν θρήνων αὐτῶν γεννᾶται τρικυμία καὶ τότε τὸ ναυάγιον τοῦ πλοίου εἶναι ἄφευκτον. Κατὰ τὴν αὐτὴν

1 Maury, Hist. des religions de la Grèce τ. I σ. 303 σημ. 4 καὶ σ. 358. — Gädechens, αὐτ. § 14 σ. 398—400.

2 Γοργόνα, αἰτιατ. Γοργόναν, ὄνομα κύριον παρὰ Λουκιανῷ ('Εταιρ. διαλ. 1) Gorgona (ἡ Γοργὼ) παρὰ Προυδεντίῳ (Peristeph. 10, 178).—Ἡ γεν. τοῦ Γοργὼ ἀττικῶς μὲν Γοργοῦς, κοινῶς δὲ Γοργόνος· πληθυντ. Γοργόνες ('Ησιοδ., 'Ασπ. 'Ηρακλ. 230) συνηθέστερον τοῦ Γοργοί.—Κατὰ τὸν Σουΐδαν (λ. Γοργονεῖον) «καὶ Γοργόνη ἡ Γοργώ». Πρβλ. Μαλαλᾶν σ. 36 στ. 13, 19. Bonn.— Χρον. Πασχαλ. σ. 71, 73. — Σχολ. Λυκόφρ. 846 καὶ Τζετζ., αὐτ. καὶ εἰς στ. 836 κε.—Εὐδοκ., σ. 336.—'Ηρωδιαν., 'Επίμ. σ. 17.— Βυζάντιός τις στιχουργός, ὁ Μελιτηνιώτης, ἐν ἀλληγορικῷ ποιήματι εἰς Σωφροσύνην (στ. 520—540 ἐν Notices et extr. des Manuscrits τ. XIX μέρ. 2 σ. 34) περιγράφει μεταξὺ πολλῶν ἄλλων μυθολογικῶν θηρίων, ἅτινα ἐν τῷ κήπῳ τῆς Σωφροσύνης εἶδε, καὶ τὴν Γοργόνην.

Ἄλλο τερατωδέστερον εἶδον ἐκεῖσε ζῶον,
γυναῖκα στίλβουσαν γυμνὴν καὶ βοῶσαν ἀγρίως . . .
537 Γοργόνην ταύτην λέγουσιν οἱ μυθολογογράφοι,
ἐν τοῖς ἀβάτοις ὄρεσι τῆς Δύσεως φοιτῶσαν
καὶ παρὰ μάγων τῶν ἐκεῖ σοφῶς θηρευομένην.

3 Καθ' ἃ διηγεῖτό τις ναύτης εἰς τὸν κ. Α. Κ. Χούμην, πρὸ δεκαπέντε ἐτῶν πλοῖόν τι συνήντησε τὰς Γοργόνας παρὰ τὴν νῆσον Θάσσον.

4 Τὴν παράδοσιν ταύτην ἐκτίθησι διασκευάσας κατά τι ὁ κ. Α. 'Αντωνιάδης ἐν τῇ Κρητηΐδι αὐτοῦ (σ. 60—61), ὅπου καὶ πολλὰς ἄλλας δημώδεις παραδόσεις ἀπεθησαύρισε· δυστυχῶς ὅμως τὰς παραδόσεις ταύτας δὲν ἐξέδωσεν εἰσέτι ἐν τῇ γνησίᾳ καὶ πρωτοτύπῳ αὐτῶν μορφῇ, προτιμήσας νὰ παρενθέσῃ αὐτὰς μόνον εἰς τὰ ἔπη του, εἰς ἃ ὁμολογουμένως περιάπτουσιν ἐθνικὸν χαρακτῆρα, θυσιάσας δ' οὕτω τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ἀφέλειαν τῆς ἐκφράσεως καὶ τὴν ἀκρίβειαν καὶ πιστότητα, εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς συγχωνεύσεως αὐτῶν μετὰ τῶν ἐξαμέτρων τῆς Κρητηΐδος καὶ τῶν ἀνομοιοκαταλήκτων πολιτικῶν στίχων τοῦ Καζαντώνη.

παραδόσειν αἱ Γοργόνες ἐπιφαίνονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ Σάββατον κατὰ τὸ μεσονύκτιον.

Αἱ παραδόσεις αὗται εἰσὶ τοσούτῳ δημοτικαὶ, ὥστε ἡ Γοργόνα καταλέγεται μεταξὺ τῶν θεμάτων, ἅτινα ἀρέσκεται ν' ἀπεικονίζῃ ἡ δημώδης γραφὴ τέχνη, ἂν εἶναι ἐπιτετραμμένον νὰ καλέσωμεν ἔργα τέχνης, χονδροειδῆ τινὰ καὶ βάναυσα κεχρωματισμένα σχεδιάσματα, ἅτινα συχνότατα βλέπει τις ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν καπηλείων πρὸ πάντων ἢ ἐπὶ κιβωτίων καὶ ἄλλων σκευῶν τῆς κατωτέρας τάξεως τοῦ λαοῦ. Τὰ τοιαῦτα θέματα δὲν εἶναι πολλά· περιορίζονται σχεδὸν μόνον εἰς πλοῖα καὶ εἰς Μακεδόνας, ὡς καλοῦσι τὰς ἀπεικονίσεις ἀρχαίων πολεμιστῶν πανόπλων· ἀλλὰ τὸ πάντων κυριώτατον εἶναι ἡ Γοργόνα, ἣν παριστῶσιν ὡς γυναῖκα, τὰ κάτω τοῦ ὀμφαλοῦ ἔχουσαν ἰχθύος, βαστάζουσαν δὲ τῇ μὲν μιᾷ χειρὶ πλοῖον, τῇ δ' ἑτέρᾳ ἄγκυραν· ἔν τισι τῶν ἀπεικονίσεων τούτων ἡ Γοργόνα παρίσταται καὶ τεθωρακισμένη. Ὁ Πρέλλερ ἀναφέρει ὅτι εἶδέ τινας τοιαύτας ἀρχαϊκὰς καὶ ἀτέχνους τοιχογραφίας ἐν λιμέσι τῆς Ἑλλάδος· ἀποκαλεῖ δὲ τὰς παραστάσεις ταύτας γυναικῶν ἀπολη γουσῶν εἰς ἰχθὺν καὶ πλοῖον κρατουσῶν ἐν τῇ χειρὶ *θαλασσίας γυναῖκας* (Meerfrauen καὶ Seejunfgern) καὶ σχετίζει αὐτὰς πρὸς τὰς περὶ Νεραΐδων δημώδεις δοξασίας [1]. Ὁμοίως, τῷ Πρέλλερ ἑπόμενος, συγχέει τὰς Γοργόνας μετὰ τῶν Νεραΐδων καὶ ὁ Gädechens [2], ὀρθῶς δὲ ὁ Schmidt μετ' ἀμφιβολίας ἀναφέρει τὴν τοιαύτην γνώμην [3]. Τοιούτων ἀπεικονίσεων ποιεῖται μνείαν καὶ ὁ Jahn ἐκ τοῦ Πρέλλερ παραλαβὼν[4], ἔν τινι δὲ διατριβῇ περὶ Μάνης καὶ Μανιατῶν, δυστυχῶς οὐχὶ μετὰ πολλῆς ἀγάπης πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν καὶ ἀκρίβειαν γεγραμμένῃ, ὁ συγγραφεὺς ταύτης κ. Γεμενῆς, διηγεῖται ὅτι ἐν οἰκίᾳ Μανιάτου παρετήρησε χονδροειδῆ εἰκόνα παριστῶσαν φανταστήν τινα νύμφην, μέχρις ὀσφύος βεβυθισμένην ἐν τῷ ὕδατι καὶ φέρουσαν ἐν τῇ χειρὶ μέγα πλοῖον· «ἡ ἔννοια τῆς παραστάσεως ταύτης, προστίθησι, μοὶ εἶναι ἀκατάληπτος»[5]. Ἀπεικονίσεις Γοργόνων προσέτι στίζουσιν, ἢ ὡς λέγουσι *πατοῦσιν*, εἰς τὰς χεῖρας ἢ τὰ στήθη των, μετὰ χρωμάτων, πολλοὶ τῶν χυδαίων ἐν Ἑλλάδι [6].

1 Preller ἔνθ. ἀν. τ. I σ. 458 (γ' ἐκδ.) σ. 436 (β' ἐκδ.)

2 Gaedechens, Glaukos der Meergott. 1860 σ. 8.

3 Bern. Schmidt, Das Volksleben der Neugriechen. τ. I σ. 105.

4 Ot. Jahn, Ueber ein Marmorrelief der Glyptothek in München ἐν Berichte der Kgl. sächs. Gesel. der Wissensch. 1854 τ. VI σ. 174 σημ. 58.

5 Yemeniz, La Magne et les Mainotes ἐν Revue des deux Mondes 1865 τ. LVI σ. 16.

6 Ἐκτὸς τῶν Γοργόνων στίζουσι συνήθως ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ τοῦ στήθους, ἐπὶ τῶν βραχιόνων, σπανιώτερον δὲ ἐπὶ τοῦ ὀπισθέναρος τῆς χειρὸς καὶ ἐπὶ τῶν κνημῶν, πλοῖα, ὅπλα, σταυρούς, καρδίας, ἄνθη, χρονολογίας, Μακεδόνας, τὸν Ἐρωτόκριτον καὶ τὴν Ἀρετοῦσαν, (ὅπερ καταδείκνυσι πόσον δημοφιλὲς εἶναι τὸ ποίημα τοῦ Κορνάρου). Ἡ συνήθεια δ' αὕτη τοῦ στίζειν εἰς διάφορα τοῦ σώματος μέλη, πρὸ πάντων δ' εἰς τοὺς βραχίονας, παντοειδεῖς εἰκόνας, ἐπικρατεῖ καθ' ἅπασαν τὴν Εὐρώπην (tatouer, γαλλ. tatowiren γερμ.). Οἱ Γερμανοὶ ναυτικοὶ στίζουσι θαλασσίας γυναῖκας ἢ ἄνδρας (Seejungfern, Seemänner), οἱ στρατιωτικοὶ

Ἀντίστοιχον τῶν τοιούτων παραστάσεων δὲν εὑρίσκομεν ἐν τοῖς μνημείοις τῆς ἀρχαίας τέχνης· οὐχὶ ἄσχετον ὅμως ταύταις νομίζομεν τὴν ἔν τισι μνημείοις ἀπεικόνισιν ἀγκύρας, ὡς ἐμβλήματος τῶν Τριτώνων [1], ἀνάλογα δέ πως εἰσὶν αἱ ἀσπίδες, τὰ δόρατα καὶ τὰ τοιαῦτα, ἅτινα ἐν πολλοῖς ἄλλοις παριστῶνται φέροντες ἐν χερσὶν ἐνάλιοι ἰχθυόμορφοι δαίμονες [2].

Ἐν ταῖς προκειμέναις περὶ Γοργόνων παραδόσεσιν οὐδὲν λείψανον ἀναφαίνεται τοῦ ἀρχαίου μύθου. Τούτου ἴχνη εὕρηνται μόνον ἐν τῇ ἐπιθετικῇ χρήσει τῆς λέξεως *Γοργόνα*· ὁ κ. Σκ. Βυζάντιος σημειοῖ ὅτι Γοργόναν λέγουσι μεταφορικῶς «τὴν ἄσχημην γυναῖκα καὶ τὴν κακόγρηαν», προςτίθησι δ' ἀνακριβῶς ὅτι ἐν τῇ κυρίᾳ αὐτῆς σημασίᾳ ἡ λέξις εἶναι συνώνυμος ταῖς Στρίγγλα, Δρακόντισσα καὶ Λάμια [3]. Ἐν Ῥόδῳ, κατὰ τὸν κ. Βενετοκλῆν, ὀνομάζουσι Γοργόνα «πᾶσαν μεγαλόσωμον καὶ ἀγριωπὸν γυναῖκα» [4]. Ἐν γλωσσαρίῳ τῆς νήσου Κύθνου ὁ κ. Βαλλήνδας ἐξηγεῖ τὴν λέξιν «κακὴ καὶ διεστραμμένη γυνή» καὶ προςτίθησιν ὅτι τὴν αὐτὴν σημασίαν ἐπὶ παίδων ἔχει τὸ οὐδέτερον *Γοργόνι* ἤτοι παιδὶ τῆς Γοργόνας [5]. Ἐν Κεφαλληνίᾳ Γοργόνα καλεῖται ἡ δυσειδὴς γυνή, περίεργον δ' ὅτι ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ μόνον περιεσώθη καὶ ἡ λέξις *Μέδουσα* ἐπὶ τῆς αὐτῆς σημασίας [6].

Ἀλλ' ἂν ἀφ' ἑνὸς μηδεμίαν πρὸς τοὺς περὶ Γοργόνων μύθους φαίνονται ἔχουσαι σχέσιν αἱ παραδόσεις τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ, ἀφ' ἑτέρου ὅμως διετήρησαν πλείστους χαρακτῆρας τῶν ἀρχαίων περὶ Σειρήνων. Ὡς αὗται καὶ αἱ Γοργόνες εἰσὶν ὀλέθριαι τοῖς ναυτιλλομένοις καὶ μελῳδικὰ ᾄσματα ψάλλουσιν, ὁσάκις τύχωσιν εὐαρέστου παρὰ τούτων ἀπαντήσεως [7]. Ἐπικρατεῖ δὲ προσέτι

ὅπλα, οἱ ἐρωτόληπτοι καρδίας, τὸ ὄνομα ἢ τὴν εἰκόνα τῆς ἐρωμένης των καὶ οὕτω καθεξῆς. Κατά τινα περίεργον παρατήρησιν τοῦ διακεκριμένου ποινικολόγου κ. Holzendorf, ἣν ἀνέπτυξεν ἐν ταῖς παραδόσεσιν αὐτοῦ περὶ ψυχολογίας τῶν ἐγκλημάτων (poenical psychologie) οἱ πλεῖστοι τῶν καταδίκων εἰσὶν ἐστιγμένοι. Τοῦτο ὅμως εἶναι, νομίζομεν, συνέπεια φυσική, διότι μόνον εἰς τὰς κατωτάτας τάξεις τῆς κοινωνίας παρατηρεῖται ἡ τάσις αὕτη πρὸς τὸ στίζεσθαι, καὶ αἱ τάξεις αὗται εἰσὶν ἐπιρρεπέστεραι εἰς τὸ ἔγκλημα, καθ' ὃ ἀμοιροῦσαι δυστυχῶς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπιμελοῦς ἀνατροφῆς καὶ μορφώσεως.

1 Βλ. Museo Capitolino IV, πιν. 62.—Clarac, Musée de sculpture 206,75. 208, 482. 486.

2 Gädechens, Glaukos σ. 119—121 καὶ τοὺς αὐτόθι συγγραφεῖς.

3 Σκ. Δ. Βυζαντ., Λεξικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς Ἑλληνικῆς, ἐν λ. Γοργόνα.— Εἰς τὸ λάθος τοῦ κ. Βυζαντίου ὑπέπεσεν, ὡς ἀγνοῶν πάσας τὰς περὶ Γοργόνων δημώδεις παραδόσεις καὶ ὁ κ. B. Schmidt ἐν τῷ σπουδαίῳ αὐτοῦ συγγράμματι περὶ τοῦ βίου τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων (σ. 141).

4 Ἐν Ἐφημερ. τῶν Φιλομαθῶν 1860 σ. 1272.

5 Αὐτ. 1871 σ. 1843. — Κατὰ τὸν κ. Schmidt (σ. 142 σημ. 3) ἐν Ἀραχώβῃ αἱ λέξεις Γοργόνα καὶ Γοργόνι ἔχουσιν ἀλλοίαν σημασίαν, λεγόμεναι περὶ φιλοπόνων καὶ ἀόκνων κορασίων ἢ νέων, σχετίζει δὲ ταύτας τῷ γοργός.

6 Νεοελλην. ἀνάλεκτ. τ. II, σ. 191.

7 Ἄξιος προσοχῆς εἶναι ὁ διττὸς οὗτος χαρακτὴρ τῆς Γοργόνας, ὅστις ἀναφαίνεται καὶ ἐν τῷ ἀρχαίῳ μύθῳ. Βλ περὶ τῆς ἐκ τῆς Γοργόνης φθορᾶς καὶ σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων Schwartz, Der Ursprung der Mythologie. 1860 σ. 125.

περὶ τῆς Γοργόνας δοξασία τις ποιητικωτάτη καὶ ἐντελῶς ἀρχαΐζουσα· εἰς ταύτην ἀναφέρεται ἡ ποίησις παντὸς νέου δημοτικοῦ ᾄσματος καὶ ἡ εὕρεσις τοῦ μέλους αὐτοῦ· ὁ πρῶτος ψαλὼν τοιοῦτο ᾆσμα λέγεται ὅτι τὸ ἤκουσεν ἀπὸ τὴν Γοργόνα [1].

Πρόδηλον λοιπὸν ὅτι ἐν ταῖς παραδόσεσι ταύταις ἐγένετο συγχώνευσις τῶν δύο ἀρχαίων μύθων περὶ Γοργόνων καὶ Σειρήνων. Αἱ Γοργόνες ἀπεικονίζονται μετὰ θαλασσίων ἐμβλημάτων ἐν πολλοῖς ἀρχαίοις μνημείοις [2], ἀνωτέρω δὲ ἐξέθημεν ἐν συνόψει τοὺς λόγους, οὓς πολλοὶ φέρουσι πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ ἐναλίου χαρακτῆρος αὐτῶν. Ὡς εἰς τὸ μεταίχμιον τοῦ ἀρχαίου μύθου καὶ τοῦ νῦν εὑρισκομένη καὶ ὡς ἀφετηρία τοῦ τελευταίου δύναται νὰ θεωρηθῇ μεσαιωνική τις παράδοσις, ἣν ὡς ἐπιτόπιον ἑλληνικὴν ἀναγράφουσιν οἱ ἀναφέροντες αὐτήν. Ἐν τῇ παραδόσει ταύτῃ ἀπαντῶμεν τὴν δεινὴν κεφαλὴν τῆς Μεδούσης, ἐξασκοῦσαν τὴν ὀλεθρίαν αὐτῆς δύναμιν ἐν τῇ θαλάσσῃ. Μεταξὺ Κύπρου καὶ Ῥόδου, ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Ἀτταλείας, ἦσαν σύρτεις, προελθοῦσαι ἐκ τῆς κεφαλῆς τῆς *Γοργόνης*, ἥτις ἐρρίφθη ἐκεῖ. Οἱ ἐντόπιοι διηγοῦντο ὅτι ὑπῆρχέ ποτέ τις βασίλισσα, (ἢ ὡς μία παραλλαγὴ ἀναφέρει, παρθένος Yse καλουμένη, ἐξ ἧς καὶ ἡ νῆσος Yse ἐκλήθη [3]), ἣν ἠγάπησεν ἐμμανῶς στρατιωτικός, ὅστις μὴ δυνάμενος νὰ κορέσῃ τὸν ἔρωτά του ἐν ὅσῳ αὕτη ἔζη, συνεμίγη ταύτῃ νεκρᾷ. Ἐκ τῆς ἀποτροπαίου ταύτης ἑνώσεως ἐγεννήθη παιδίον, οὗ ἡ κεφαλὴ ἀποκοπεῖσα κατέστρεφε τοὺς προσβλέποντας καὶ ἐρήμου τὸν τόπον, πρὸς ὃν ἔστρεφε τὸ πρόσωπον αὐτῆς ὁ κατέχων. Ῥιφθεῖσα εἰς τὴν θάλασσαν, διήγειρε σφοδροτάτας τρικυμίας ὑπτία οὖσα, ἐπῄρχετο δὲ γαλήνη ὁσάκις ἀναστρεφόμενον τὸ πρόσωπον αὐτῆς ἔβλεπεν εἰς τὸν βυθόν [4]. Πρὸς τὴν παράδοσιν ταύτην δὲν νομίζομεν ὅλως ἀσχέτους ἀρχαίας ἀπεικονίσεις τῆς κεφαλῆς τῆς Μεδούσης ἐν μέσῳ κυμάτων, ἢ συνοδευομένης διὰ τῶν ἐμβλημάτων τῶν θαλασσίων δαιμόνων ἰδίως δὲ τοῦ δελφῖνος [5].

1 Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσι συχνόταταί εἰσιν αἱ παρομοιώσεις ἐξόχων ποιητῶν καὶ ῥητόρων πρὸς Σειρῆνας καὶ ἄλλαι ἀνάλογοι ἰδέαι. Ἱκανὰ τοιαῦτα παραδείγματα ἀναφέρει ὁ Corquand (Rev. archéol. 1864 τ. X.)

2 Βλ. Gädechens, Glaukos σ. 96—97.

3 Ἡ νῆσος Μεγίστη ὑπὸ τῶν Τούρκων λέγεται Meïs, κατὰ παραφθορὰν δὲ ὑπὸ τῶν μεσαιωνικῶν τούτων συγγραφέων Yse. Ὁ Beomton λέγει ὅτι τὸν προκείμενον μῦθον διηγοῦντο οἱ κάτοικοι τῆς νήσου ταύτης.

4 Gervasii Tilleberiensis (ΙΓ' αἰών), Otia imperialia II, 12 σ. 920 (Gorgonis caput). Ὁ F. Liebrecht (Des Gerv. v. Tilbury Ot. imp. σ. 92—93) παρατίθησι χωρίον τοῦ Roger de Hovedex (Anual. Pars poster. παρὰ Saville, Rerum Anglicarum scriptores, 1601 σ. 1709) ἀναφέροντος τὸν αὐτὸν μῦθον. Ὅμοιον χωρίον τοῦ Joh. Bromton ἐν τοῖς Hist. Anglicae scriptores X. Londoni, 1652 (ed. Twysden) σ. 1216 κε. παρατίθησιν ὁ Schwartz (Der Urspsung der Mythologie σ. 89).

5 Βλ. Gædechens, Glaukos σ. 96—97. Βλ. καὶ περιγραφὴν ἑνὸς κατόπτρου ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ Παρισίων παρὰ Chabouillet, Catalogue général et raisoné des camées etc. σ. 531 ἀρ. 3127. «Masque de face, entouré de flots au milieu desquels nagent des dauphins».

Εὐχερέστερον δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν βαθμιαίαν συνταύτισιν τῶν Σειρήνων μετὰ θαλασσίων θεοτήτων ἢ μᾶλλον τὴν μεταβολὴν αὐτῶν εἰς τοιαύτας θεότητας. Οἱ περὶ τούτων μῦθοι ἐπήγασαν, κατά τινας νεωτέρας ἑρμηνείας ἐκ φυσικῶν καὶ κλιματικῶν λόγων [1]· παρ' Ὁμήρῳ παρίστανται μὲν ὡς εὑρισκόμεναι ἐν λειμῶνι, πλησίον τῆς θαλάσσης, ἀλλ' οὐδόλως ἀποδίδεται αὐταῖς χαρακτὴρ ἐναλίων θεοτήτων [2]. Ἐν γένει δὲ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα οὐδαμοῦ, οὔτε παρὰ τῶν συγγραφέων, οὔτε ἐν τῇ τέχνῃ παρίσταντο αἱ Σειρῆνες ἰχθυόμορφοι, ἀλλ' εἴτε καθ' ὁλοκληρίαν ὡς γυναῖκες ἀπεικονίζοντο, εἴτε διφυεῖς, γυναῖκες καὶ ὄρνιθες. Μόνον ἔν τινι ῥωμαϊκῇ πηλίνῃ λυχνίᾳ, ἐν Canterbury εὑρισκομένῃ, ἧς ὅμως ἡ γνησιότης ἀμφισβητεῖται, ἀπαντᾷ τοιαύτη παράστασις [3]. Πρῶτος περιγράφει τὰς Σειρῆνας ὡς ἰχθυομόρφους συγγραφεύς τις τοῦ ϛ' μ. Χ. πιθανῶς αἰῶνος ἐν τῷ ὑπὸ Berger de Xivrey ἐκδοθέντι συνταγματίῳ De monstris et belluis· «Sirenae, λέγει, sunt marinae puellae, quae navigantes pulcherrima forma, et cantus mulcedine decipiunt Et a capite et usque ad umbilicum, corpore virginali et humano generi simillimae, squamosas tamen piscium caudas habent [4]». Κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα ἐπίσης ὡς γυναῖκας καὶ ἰχθῦς παρίστησι ταύτας ὁ ἐγκυκλοπαιδικὸς ποιητὴς Alanus ab Insulis [5]· πολλὰ δὲ ἐκτὸς τούτων παραδείγματα φέρει ὁ Piper ἐκ συγγραφέων τοῦ μεσαίωνος ἀπὸ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν, θαλασσίας γυναῖκας θεωρούντων τὰς Σειρῆνας διὰ τῆς ᾠδῆς καὶ τῆς καλλονῆς αὐτῶν σαγηνευούσας καὶ καταστρεφούσας τοὺς πλέοντας.[6]

1 Κατὰ τὸν Cerquand (ἐν Revue archéologique 1864 τ. X. σ. 287 κε.) ὁ μῦθος ἐμφαίνει τὸν ὄλεθρον τῶν ναυτῶν, οἵτινες ἐν γαλήνῃ προσορμιζόμενοι εἰς χλοαζούσας ἐρήμους παραλίας, ἀποθνήσκουσιν ἐξηντλημένοι ἐκ πείνης καὶ ἀτονίας (Πρβλ. καὶ Klausen εἰς Vergil. Aen. 1, 493.—Gerhard, Gr. myth. § 520, 3). Κατὰ τὸν Schrader (Die Sirenen, 1868) τὸν ὑπὸ τοῦ ἡλιακοῦ καύματος ὄλεθρον καὶ σῆψιν τῶν ναυαγῶν. (Πρβλ. τὰς λέξεις σείριος, σειρίασις κλπ.)

2 Ὀδυσσ. Μ. 39—46.

3 Βλ. H. Schrader, Die Sirenen σ. 73, 111.

4 Βιβλ. I, κεφ. 8 ἐν Berger de Xivrey, Traditions tératologiques σ. 25. Τὸ αὐτὸ ἔργον ἐξ ἑτέρου χειρογράφου τοῦ Βερολίνου ἀναφέρει καὶ ὁ Schrader (σ. 73).

5 Alanus ab Insulis, De planct. nat. ἐν Opp. σ. 285 στ. 2. Παρὰ Piper, Mythologie der christl. Kunst τ. I. μ. I. σ. 382 κε.

6 Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀρχαία παράστασις τῶν Σειρήνων ὡς ὀρνιθομόρφων γυναικῶν ἀπαντᾷ, σπανίως ὅμως, παρά τισι συγγραφεῦσι καὶ ἐν μνημείοις τῆς μεσαιωνικῆς τέχνης. (Βλ. Piper, ἔνθ. ἀν. σ. 377—393). Ἀξία παρατηρήσεως εἶναι ἡ διήγησις τοῦ βυζαντίου χρονογράφου Γεωργίου ἁμαρτωλοῦ μοναχοῦ (Θ' ἑκατονταετηρίδος) περὶ ἐμφανίσεως ζεύγους θαλασσίων ἀνθρώπων ἐν Αἰγύπτῳ, ἐπὶ τῆς βασιλείας Μαυρικίου (583—602). Ἐκ τῆς διηγήσεως ταύτης, ἧς δὲν ποιοῦνται μνείαν οἱ περισυναγαγόντες τὰς τοιαύτας παραδόσεις Grässe καὶ Brunet (βλ. κατωτέρω σημ. 2 σ. 266), ἐμφαίνεται ὅτι ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ τῶν χρόνων ἐκείνων αἱ Σειρῆνες ἐταυτίζοντο ἐν ταῖς δημώδεσι προλήψεσι ταῖς θαλασσίαις γυναιξί. «Καὶ ἐν τῷ Νείλῳ ποταμῷ ἐφάνησαν ἡλίου ἀνατέλλοντος ἀνθρωπόμορφα δύο ζῷα, ἀνὴρ καὶ γυνή, ἅπερ σειρῆναι προσαγορεύονται, ἡδύφθογγα πάνυ καὶ θανατηφόρα· τὴν δὲ μορφὴν ἔχουσιν ἀπὸ κεφαλῆς ἕως ὀμφαλοῦ ἀνθρώπου, τὸ δὲ λοιπὸν πετεινοῦ· καὶ ὁ μὲν ἀνὴρ εὔστερνος ἦν καὶ κατά-

Οἱ τοιοῦτοι περὶ Σειρήνων μῦθοι κατέστησαν δημώδεις· γενικῶς κατὰ τὸν μεσαίωνα ἐπιστεύετο ὅτι ἐν θαλάσσῃ εὑρίσκοντο γυναῖκες ἰχθυόμορφοι, διὰ τοῦ ᾄσματος αὐτῶν προσελκύουσαι τοὺς πλέοντας, ἀποκοιμίζουσαι καὶ σπαράσσουσαι αὐτούς [1]. Γερβάσιος ὁ Τιλλεβεριεὺς ἀναφέρει τοιαύτην παράδοσιν, μέχρι τοῦ νῦν σωζομένην ἐν Βρετανίᾳ τῆς Γαλλίας, περὶ Σειρήνων διαιτωμένων ἐν σκοπέλοις τῆς βρετανικῆς θαλάσσης, ἑλκυουσῶν τοὺς πλέοντας διὰ μελῳδικῶν ᾀσμάτων, ὅπως τοὺς ἐξολοθρεύσωσι [2]. Πρὸς τοὺς τοιούτους μύθους μᾶλλον παρὰ πρὸς τοὺς καθ' ἡμᾶς περὶ Γοργόνων φαίνεται σχέσιν ἔχον ἀνέκδοτον ἄτεχνον ἀνάγλυφον τοῦ ἐν Ἀθήναις ἀρχαιολογικοῦ μουσείου, βυζαντινῆς ἐποχῆς, παριστῶν γυναῖκα εἰς ἰχθὺν ἀπολήγουσαν προσπαθοῦσαν νὰ σαγηνεύσῃ ἄνδρα τινὰ διὰ μουσικοῦ ὀργάνου, μεγάλην ὁμοιότητα ἔχοντος μὲ τὰ συνήθη παρὰ τῷ καθ' ἡμᾶς λαῷ [3].

Ἡ παράστασις τῶν Σειρήνων καὶ τῶν Γοργόνων, ἐν τοῖς δημώδεσι μύθοις, ὡς ἀπολήγουσῶν εἰς ἰχθύν, ἐστὶ συνέπεια τῆς ἐκδοχῆς αὐτῶν ὡς ἐναλίων θεοτήτων. Ἐν τῇ ἑλληνικῇ καὶ τῇ ῥωμαϊκῇ μυθολογίᾳ ἅπαντες οἱ ὑποδεέστεροι θαλάσσιοι δαίμονες ἐθεωροῦντο ἔχοντες ἀντὶ ποδῶν ἕνα ἢ δύο ἰχθῦς [4]. Συνηθέστεραί εἰσιν αἱ τοιαῦται παραστάσεις ἐν τοῖς θρησκεύμασι τῶν Φοινίκων καὶ τῶν Ἀσσυρίων, παρ' οἷς ὅμως πολλάκις ὁ ἰχθὺς εἶναι σύμβολον γονιμότητος [5]. Ἰχθυομόρφους θεότητας ἔχει καὶ ἡ γερμανικὴ μυθολογία [6]. Ἐν

πληκτος, ἡ δὲ γυνὴ τὴν ὄψιν καὶ τὴν κόμην ξανθήν, ὁμοίως καὶ ὁ ἀνὴρ τούς τε μασθοὺς εἶχε καὶ τὴν ὄψιν ἄτριχον καὶ τὴν κόμην βαθεῖαν. Ὁ δὲ λαὸς μετὰ τοῦ ὑπάρχου θαυμάζοντες ὅρκους ἔβαλλον ἐκεῖνο τὸ ἀνδρόγυνον μὴ ἀναχωρῆσαι πρὶν ἅπαντες ἐμφορηθῶσι τῆς θέας ταύτης τῆς παραδόξου. Καὶ δὴ μέχρις ὥρας θ' πᾶς ὁ λαὸς ἐθαύμαζε θεωρῶν τὰ ζῷα ταῦτα. Καὶ οὕτω πάλιν εἰς τὸν ποταμὸν κατέδυσαν». (Γεωργ. ἁμαρτωλ. Χρονικ. Δ', 225 σ. 555 ed. Muralt. Βλ. καὶ Κεδρηνὸν σ. 700—701).

1 Piper ἔνθ. ἀν. σ. 382 κε.

2 Gervas. Tilleber. Ot. inper. III, 64 σ. 981. ed. Leibnitz. Νῦν οἱ κάτοικοι τῶν παραλίων τῆς Βρετάνης νομίζουσιν ὅτι βλέπουσι Σειρῆνας καὶ ἐκλαμβάνουσι τὸν κρότον τῶν κυμάτων ὡς κραυγὰς αὐτῶν. (Nore, Coutumes mythes et traditions des provinces de France. 1846 σ. 217).

3 Πρβλ. ἐν τῷ σπουδαιοτάτῳ συγγράμματι τοῦ κ. Ang. de Gubernatis, Zoological Mythology (τ. I, σ. 149) ὅσα περὶ τῆς μαγικῆς λύρας τῶν Σειρήνων, τῆς σαγηνευούσης τοὺς πλέοντας, καὶ ἐν γένει περὶ τῶν μαγικῶν λυρῶν ἐν τοῖς μύθοις, ἐκτίθησι.

4 Βλ. Gädechens, Glaukos σ. 9 κε.—Νηρεὺς (αὐτ. σ. 10) Τρίτωνες (Τζέτζ., εἰς Λυκόφρ. 34 καὶ 886.—Gädechens αὐτ. πολλχ.) Νηρηΐδες παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις. (Plin. N. H. VIIII, 4.—K. O. Mueller, Handbuch d. Arch. § 402, 3.—Panofka, Terracotten des Berl. Mus. σ. 44.—O. Jahn, Archaeol Beiträge σ. 413 σ. 10 καὶ Gädechens σ. 9. ἀναφέροντα τὰς εἰκασίας ταύτων.—Βλ. προσέτι de Witte, ἐν Annali dell' inst. arch. Roma, 1832. τ. IV. σ. 102.

5 Βλ. Schultze, Ebraeische Mythologie. 1876, § 51, ὅστις πρὸς τὰς τοιαύτας μυθολογικὰς ἰδέας σχετίζει καὶ ποιητικήν τινα παρομοίωσιν τοῦ Ἡσαΐου (Α', 28) περὶ τοῦ Ἰακώβ. —Περὶ τῆς Ἀτεργάτιδος ἢ Δερκετοῦς καὶ τοῦ Δαγῶνος, θαλασσίων θεοτήτων λατρευομένων ἐν Γάζῃ καὶ Ἀσκαλῶνι βλ. πρὸς τοῖς ἄλλοις. Stark, Gaza σ. 249 κε. Id., Forschungen zur Geschichte u. Alterthumskunde des hellenisches Orients σ. 249.— Lajard, Recherches sur le culte de Venus. pl. 22.24. Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ Niniveh and Babylon σ. 343. —Movers. Die Phoenizier τ. I, σ. 590. — Ὀάννης (Ἀπολλοδωρ., Ἀποσπ. σ. 408 κε. ed. Heyne.—Ἑλλάδιον παρὰ Φωτίῳ σ. 874 —Berosi Chaldaeorum historiae quae supersunt; ed. Richter σ. 48 κε.. — Longpérier ἐν R. archéol. 1847 τ. IV, σ. 296 κε.

6 Βλ. Simrock, Deutsche Mythologie σ. 17. 428.

ἔφη δὲ ὅτι ἔπιεν ἐκ τοῦ ὕδατος, ἢ ὅτι ἐφύλαξεν αὐτό. Τοῦτο δὲ ὁ μάγειρος οὐχ ὁμολογῆσαι εἶχεν, εἰ μὴ ὅτι ἐψυχώθη τὸ ταρίχιον. Προςελθὼν δὲ ὁ πονηρὸς μάγειρος ἐκεῖνος *τῇ θυγατρὶ Ἀλεξάνδρου*, τῇ ἐκ τῆς παλακῆς Οὔννης γεννηθείσης, καλουμένῃ Καλῇ, ἐπλάνησεν αὐτήν, ὑποσχόμενος δοῦναι πιεῖν ὕδωρ ἐκ τῆς ἀθανάτου πηγῆς· ὃ καὶ ἐποίησεν. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος τοῦτο μαθὼν ἐφθόνησε τὴν ἀθανασίαν αὐτῶν. Καὶ τὴν αὐτοῦ θυγατέρα προςκαλεσάμενος, εἶπεν αὐτῇ. Λαβοῦσα τὸν ἱματισμόν σου, ἔξελθε ἀπ' ἐντεῦθεν· ἰδοὺ γὰρ γέγονας δαίμων, ὡς ἀθανατισθεῖσα· *ἔσῃ δὲ καλουμένη νηρηΐς*, ὡς ἀπὸ τοῦ ὕδατος τὸ ἀΐδιον σχοῦσα, καὶ ἐνταῦθα κατοικήσεις. Ἡ δὲ κλαίουσα καὶ ὀδυρομένη ἐξῆλθε τοῦ προσώπου αὐτοῦ καὶ ἀπῆλθεν ἐν ἐρήμοις τόποις μετὰ τῶν δαιμόνων. Τὸν δὲ μάγειρον προσέταξε δεθῆναι λίθῳ ἐν τῷ τραχήλῳ αὐτοῦ καὶ ῥιφθῆναι ἐν τῇ θαλάσσῃ. Ὁ δὲ ῥιφθεὶς *ἐγένετο δαίμων* καὶ κατῴκησε ἐκεῖ ἔν τινι τόπῳ τῆς θαλάσσης· ἀφ' οὗ ἐκλήθη ὁ τόπος Ἀνδρεαντικός»[1].

Οὕτω λοιπὸν ἐν τῇ διηγήσει ταύτῃ ὁ Ἀλέξανδρος παρίσταται πατὴρ μιᾶς Νηρηΐδος, ἧς ἡ συνταὔτισις μετὰ θαλασσίας νύμφης Γοργόνας ἦν εὐχερής. Ἀλλὰ καὶ ἕτερα τῆς παραδόσεως ταύτης ἴχνη διατηροῦνται ἐν Σάμῃ τῆς Κεφαλληνίας, ἔνθα ἡ πρώτη τῶν Νεράϊδων μυθολογεῖται ἀδελφὴ τοῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου[2], δι' ὃ καὶ ἔν τινι ἐπῳδῇ ἐξορκίζουσιν αὐτὰς εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου («ς *τὴ ψυχὴ τοῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου κακὸ μὴ μοῦ κάμετε!*»)[3]. Ἄξιον σημειώσεως ὅτι ἡ παρὰ τῷ Ψευδοκαλλισθένει παράδοσις σώζεται μικρὸν παρηλλαγμένη παρὰ τοῖς Ῥωμούνοις τῆς Τρανσυλβανίας· οὗτοι πιστεύουσιν ὅτι κατὰ τὴν γέννησιν παντὸς βρέφους ἐπιφαίνονται δύο παρθένοι, περὶ ὧν διηγοῦνται τὰ ἑξῆς: Ὅτε Ἀλέξανδρος ὁ μέγας εἰσεχώρησε μέχρι τοῦ παραδείσου, εὗρεν ἐκεῖ βασιλέα τινὰ ὀνόματι Ἰβάν, καθήμενον ἐπὶ θρόνου καὶ τοὺς πόδας ἔχοντα ἐμβεβυθισμένους ἐν βράζοντι πηγαίῳ ὕδατι. Ἐρωτηθεὶς διατί πράττει τοῦτο, ὁ βασιλεὺς Ἰβὰν ἀπεκρίνατο ὅτι διὰ τῆς τοιαύτης χρήσεως τοῦ ὕδατος ἐκείνου ἀποκαθίσταταί τις νέος. Ὁ μέγας Ἀλέξανδρος παρεκάλεσε τότε αὐτὸν νὰ τῷ χαρίσῃ ὀλίγον ἐκ τοῦ ὕδατος καὶ λαβὼν ἐφύλαξεν αὐτὸ ἐπιμελῶς. Ἀλλ' ὅμως τὸ ἔκλεψαν αἱ δύο θεραπαινίδες αὐτοῦ, αἵτινες νῦν, ἀείποτε νεαραὶ καὶ προβλέπουσαι τὸ μέλλον, προλέγουσι τοῦτο εἰς τὰ νεογνά.[4] Ἑτέρα καινοτέρα παράδοσις τῶν αὐτῶν Ῥωμούνων ἀναφέρει ὅτι αἱ majestrele (εἶδος Μοιρῶν) εἰσὶν αἱ θεράπαι-

1 Αὐτ. Β', 41 σ. 91. — Ὁ Ἀνδρεατικὸς κόλπος εἶναι ἴσως κατ' ἀμαθῆ σύγχυσιν ἡ Ἀδριατικὴ θάλασσα.

2 Schmidt, Das Volksleben der Neugriechen. I, σ. 107.

3 Αὐτ. σ. 125. Παραβλητέαι ταύταις αἱ μεσαιωνικαὶ παραδόσεις, καθ' ἃς διάσημοι ἥρωες ἦσαν ἀδελφοὶ Μοιρῶν (Fées). Τοιοῦτοι ἀναφέρονται ὁ Ἀρθοῦρος τῶν βρετανικῶν μύθων, ὁ Ἀμαδὶς τῶν ἱσπανικῶν ῥωμαντικῶν ποιημάτων κλπ.

4 W. Schmidt, Das Jahr u. seine Tage in Meinung u. Brauch der Romæen Siebenbürgens. 1866 σ. 25.

και ἐκεῖναι τοῦ Ἀλεξάνδρου, αἵτινες ἦλθον μετ' αὐτοῦ μέχρι τῆς πηγῆς τοῦ ἀθανάτου νεροῦ. Παρακούουσαι δὲ τὰς προτροπὰς τοῦ βασιλέως, ὅστις τὴν αἰωνίαν διαμονὴν ἐν τῇ γῇ ταύτῃ ἐθεώρει ὡς τὴν βαρυτέραν τιμωρίαν τοῦ οὐρανοῦ, ἤντλησαν καὶ ἔπιον ἐκ τῆς πηγῆς ἐκείνης [1]. Καὶ ἐν τῇ ἀνατολικῇ προσέτι παρὰ Φιρδόσι διαπλάσει τῶν περὶ Ἀλεξάνδρου μύθων, ἀναφέρεται ὅτι ἐν τῇ σκοτεινῇ χώρᾳ, ὅπου ἡ τῆς ἀθανασίας πηγή, εἷς μόνος ταύτην εὗρεν, ὁ σοφὸς Χίσρ, ὃν δὲν ἐπανεῖδον ἔκτοτε [2].

Ὡς θυγάτηρ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀναφέρεται ἡ Γοργόνα ἐν ἀνεκδότῳ τινὶ παραμυθίῳ, ὁ *Γυιὸς τῆς γρηᾶς* ἐπιγραφομένῳ, ἐκ τοῦ ἥρωος ὅστις μεγάλους ἄθλους ἀπὸ παιδικῆς ἡλικίας διαπράττει [3]. Τὸ παραμύθιον τοῦτο συνελέγη ἐν Πάρῳ ὑπὸ τοῦ κ. Ζαννῆ Κρίσπη, δημοσιευθήσεται δὲ προσεχῶς ἴσως ἐν συλλογῇ παραμυθίων, ἣν μετὰ τοῦ κ. Μ. Κρίσπη, καθηγητοῦ, σκοποῦμεν νὰ ἐκδώσωμεν. Τὸ σχετικὸν πρὸς τὰς παραδόσεις, ἃς ἐξετάζομεν ἐνταῦθα, μέρος τοῦ παραμυθίου εἶναι τὸ ἀκόλουθον.

«Ἔφυγε λοιπὸν τὸ παιδὶ καὶ περπατοῦσε εἴκοσι ὥραις. Ἐπῆγε εἰς ἕνα παραθαλάσσιο χωριὸ καὶ εἶδεν ἀνθρώπους, 'ποῦ ἐπολεμοῦσαν νὰ μπαρκάρουν λάδι καὶ ἐσύκωναν ἕνα τουλοῦμι καθένας των. Πλησιάζει κοντὰ καί τους λέει· «—Βρὲ ἄνθρωποι τοῦ Θεοῦ, ἕνα-ἕνα τουλοῦμι συκώνετε; Νὰ πόσα θὰ συκώσω ἐγώ». Παίρνει ἕνα ἀπὸ τὴν μιὰ πλάτη καὶ ἕνα ἀπὸ τὴν ἄλλη καὶ τὰ βάζει μέσα 'ς τὴ βάρκα. Τότες ὁ καπετάνιος τοῦ λέει· — «Βρὲ παιδί μου, σοῦ εὐχαριστῶ· (γιατὶ φοβήθηκεν). Ἔλα νὰ φᾷς». — «Σοῦ εὐχαριστῶ, καπετάνιε, δὲ θέλω· παρὰ 'σὰν περάσετε ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ στενό, νά με πάρετε καὶ 'μένα». Ὁ Καπετάνιος εὐχαριστήθηκε, διότι ἤτανε μέσα 'ς τὴ θάλασσα ἐκείνη μιὰ *Γοργόνα, καὶ ὅποιο καράβι περνοῦσε τοῦ ἔτρωγεν ἕναν ἄνθρωπο γιὰ φόρο*, εἰδεμὴ τῶπνιγε τὸ καράβι ὁλόκληρο. Ταξειδεύανε λοιπόν. Ἐκεῖ 'ποῦ ταξείδευαν, τοῦ λέει ὁ καπετάνιος. — «Παιδί μου, κάθησαι 'ς τὸ τιμόνι νὰ 'πᾶμ' ἐμεῖς νὰ κοιμηθοῦμε, γιατὶ εἴμεθα κουρασμένοι». Κατεβήκαν γιὰ νὰ κοιμηθοῦν, καθὼς τάχατε εἴπανε αὐτοί· τὸ παιδὶ κάθησε 'ς

[1] Αὐτ. σ. 28.

[2] Βλ. Spiegel, Die Alexandersage bei den Orientalen, σ. 29.

[3] Συνηθεστέρα ἐπίκλησις τῶν ἀνδρειωμένων εἶναι ὁ γυιὸς τῆς χήρας. Βλ. B. Schmidt, Gr. Mærchen usw. σ. 259. καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ ἀναφερόμενα δημώδη ᾄσματα, προσέτι Ieannaraki, Ἄσματα κρητικὰ 1876 ἀρ. 263 σ. 200—201 — Χήρας ὑγιὸς ἀποκαλεῖται πολλάκις ὁ διάσημος ἥρως τῶν δημοτικῶν ᾀσμάτων Διγενὴς (βλ. Jeannaraki ἀρ. 276 σ. 214.—Καλόγρηας ὑγιὸς λέγεται ἐπίσης ὁ ἥρως Πορφύρης, ἴσως ὁ αὐτὸς τῷ Διγενῇ βλ. Passow ἀρ. 436 σ. 365.—Σάθ. Ἰωαννίδου, Ἱστ. Τραπεζοῦντος σ. 283). Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπικλήσεως ταύτης ἀνέρχεται μέχρι τῆς ἰνδικῆς θρησκείας. Ἐν τῷ ΙΗ' ὕμνῳ τῆς Ῥίγ-Βέδας ὁ Ἴνδρας παρίσταται ὡς υἱὸς χήρας. (Βλ. Ang. de Gubernatis, Letture sopra la mitologia vedica σ. 195). Ὁμοίως ἐν τοῖς ἐπικοῖς ῥωσσικοῖς ποιήμασι σχεδὸν ἅπαντες οἱ ἥρωες καλοῦνται υἱοὶ χήρας· τοῦτο ὁ κ. L. Busslaieff (Appunti di mitologia slava ἐν Rivista Europea 1875 ἔτ. VI τ. I. σ. 445) ἀνάγει εἰς τὴν ἀρχικὴν ἐποχὴν τῆς βαρβαρότητος, ὅτε ἐπεκράτει πολυανδρία καὶ ἕνεκα τῆς ὠμότητος τῶν ἠθῶν οἱ ἄνδρες ἐγκατέλειπον τὰς γυναῖκάς των, ὥστε ἕκαστος ἐγνωρίζετο ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς μητρὸς αὐτοῦ.

τὸ τιμόνι. Ἔξαφνα στέκεται τὸ καΐκι· κυττάζει τὸ παιδὶ δεξιὰ ἀριστερά, ἀκούει μιὰ φωνὴ ἀπὸ 'πίσω του. Γυρίζει καὶ βλέπει *μιὰ ξανθομαλλοῦσα καὶ ὡραία* καὶ τοῦ λέει: « — Δός μου τὸ ταΐνι μου. — Ποιὸ ταΐνι; » τῆς λέει τὸ παιδί.—«Τὸν ἄνθρωπο 'ποῦ τρώγω ἀπὸ κάθε καράβι». Τὸ παιδὶ τῆς λέει· «Γιὰ δός μου τὸ χέρι σου». Αὐτὴ χωρὶς νὰ δυσκολευθῇ τοῦ τὸ δίνει καὶ πολέμησε νά τον καταιβάσῃ 'ς τὴ θάλασσα. Θυμώνει τὸ παιδί.—«Ἔλα, μωρὴ ντῶσα [1], ἀπάνω»· καὶ τὴ σκάει 'ς τὸ κατάστρωμα· τῆς ἔδωσε, τῆς ἔδωσε καὶ τῆς ἔλεγε· — «Ὁρκίσου μου πῶς δὲ θὰ πειράξῃς πγιὰ ἄνθρωπο, νά σ' ἀφίσω». — «*Ὁρκίζομαι εἰς τὴ μάννα μου τὴ θάλασσα καὶ τὸν πατέρα μου τὸν Ἀλέξανδρο* ὅτι δὲ θὰ πειράξω κἀνένα». Τότε τὴν ἔρριξε 'ς τὴ θάλασσα. Τέλος πάντων ὁ καπετάνιος δὲν ἔβγαινε ἀπὸ κάτω, ἀλλὰ ἐκαθόντανε καὶ συλλογιόντανε πῶς ν' ἀναίβῃ ἐπάνω. Ἀναιβαίνει λοιπὸν καὶ μὲ τὴν τρομάρα του πιάνει τὸ τιμόνι. Ἐκεῖ 'ποῦ 'βγῆκαν οἱ ναύταις ἐφάνη καὶ ἡ στεργιὰ καὶ εἶπε τὸ παιδί· «Ἐδῶ θέλω νά με 'βγάλετε». Καὶ τὸν ἔβγαλαν. Ἐχαιρέτησε τὸν καπετάνιο καὶ ἔφυγε».

Ἐν τῇ Γοργόνᾳ τοῦ παραμυθίου τούτου, τῇ θυγατρὶ τοῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου καὶ τῆς θαλάσσης, ἀνευρίσκομεν μικρὸν παρηλλαγμένον τὸν μῦθον τῆς Σκύλλης. Κατὰ τὴν παρ' Ὁμήρῳ ἀρχαιοτέραν τοῦ μύθου τούτου διάπλασιν ἡ Σκύλλα ἦν τέρας ἑξακέφαλον, ἐντὸς σκοπέλου τινὸς ἐν τῇ θαλάσσῃ ἐνδιαιτώμενον, καὶ ὡς φόρον λαμβάνον ἐξ ἑκάστου παραπλέοντος πλοίου ἓξ ἀνθρώπους [2]. Οἱ ἀρχαῖοι μῦθοι περὶ τῆς Σκύλλης καὶ τῆς Γοργόνης συνδέονται στενῶς, καὶ πολλάκις αἱ δύο αὗται θαλάσσιαι θεότητες συνταυτίζονται, ὡς ἐν τῷ ἡμετέρῳ παραμυθίῳ. Ἡ Σκύλλα καὶ ἡ Μέδουσα εἰσὶν ἀδελφαί, ἐρώμεναι ἀμφότεραι τοῦ Ποσειδῶνος, καὶ ἀμφότεραι ὡς φόβητρα παριστάμεναι ἐν τοῖς μνημείοις πρὸ πάντων τῆς τέχνης [3]. Παραλείποντες ἄλλας αὐτῶν ὁμοιότητας ἀλλήλαις, ἀναφέρομεν μόνον ὅτι κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ἐμυθολογοῦντο ὅτι ἐν ἀρχῇ ἦσαν περικαλλεῖς παρθένοι [4], ὡς ἡ ξανθομαλλοῦσα ὡραία Γοργόνα τοῦ παρόντος παραμυθίου· πρὸς δὲ ὅτι μία τῶν κεφαλῶν τῆς Σκύλλης, κατά τινα μῦθον ὑπὸ τοῦ Τζέτζου ἀναφερόμενον, ἣν

1 Ντῶσα καὶ δῶσα=ἑταίρα (ἐκ τοῦ δίνω ἢ δόνω=δίδωμι) καὶ συνεκδοχικῶς πᾶσα κακότροπος γυνή.

2 Ὀδυσσ. Μ, 85-100.--Τῇ φράσει τοῦ ἀνωτέρω παραμυθίου «κοντοστέκεται τὸ καΐκι» πρβλ. τὸ ὁμηρικὸν (αὐτ. Μ, 204-205) «ἔσχετο δ' αὐτοῦ Νηῦς ἐπεὶ οὐκέτ' ἐρετμὰ προήκεα χερσὶν ἔπειγον» (οἱ ναῦται ἐκ τοῦ φόβου των).

3 Βλ. Gædechens, Glaukos σ. 90 κε.--Τοῦ αὐτοῦ ἄρθρ. Gorgo ἐν Allg. Encycl. § 15 σ. 400. § 20. 21. σ. 405-406.

4 Περὶ Σκύλλης βλ. Ovid. Metam. XIII, 900. XIV, 74· πρὸς δὲ Serv. εἰς Vergil. Ecl. VI, 75 (pulcherrima). Fulgent., II, 13 (virgo pulcherrima). Hygin., fab. 199 (virgo formosissima). Στέλτ., εἰς Λυκόφρ. 44 (πρῶτον γυνὴ εὐπρεπής) 450 (γυναῖκα εὐπρεπῆ). Πρβλ. Verg., Aen. 425 (Prima hominis facies et pulchro pectore virgo).—Περὶ Μεδούσης βλ. Παυσαν., Β', κε', 6.

Γοργόνος «ἐξ κεφαλὰς ἔχον (τέρας), κάμπης, κυνὸς, *Γοργόνος*, Φαλαίνης καὶ ἀνθρώπου»[1].

Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς Σειρῆνας σχέσις τῆς Σκύλλης φαίνεται ἐν ἀρχαίοις μνημείοις, ἐν οἷς πολλάκις αὕτη παρίσταται πτερωτὴ, ὡς αἱ Σειρῆνες, καὶ λύραν κρούουσα[2]. Ἐν δὲ τῷ ἀνωτέρῳ μνημονευθέντι ἀνωνύμῳ λατινικῷ συνταγματίῳ τοῦ ς' αἰῶνος *περὶ τεράτων καὶ θηρίων* ἡ Σκύλλα περιγράφεται παρθενικὴν κεφαλὴν καὶ στῆθος ἔχουσα, ὡς αἱ Σειρῆνες καὶ εἰς δελφῖνα ἀπολήγουσα: (capite quidem et pectore virginali sicut Serenae)· κατὰ τοῦτο δὲ διέφερε ἐκείνων, καθ' ὅτι αὕται μὲν διὰ τῆς βίας, ἐν ᾧ αἱ Σειρῆνες διὰ θανατηφόρου ᾄσματος ἐπιφέρουσι τὸν ὄλεθρον τῶν ναυτιλλομένων[3].

Ὡς ἐκ τῶν ἤδη εἰρημένων ἐξάγεται ἐν ταῖς περὶ Γοργόνων παραδόσεσι τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ συνεχωνεύθη μέγα μέρος τῶν περὶ Σειρήνων, Γοργόνων καὶ Σκύλλης μύθων. Καὶ ἡ συγχώνευσις αὕτη δύναται νὰ θεωρηθῇ εἷς ἐκ τῶν πειστικωτέρων λόγων, πρὸς συγκατάταξιν τῶν θεοτήτων τούτων μεταξὺ τῶν ἐναλίων. Αἱ Γοργόνες, ἡ Σκύλλα, αἱ Σειρῆνες εἰσὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα προσωποποιήσεις θαλασσίων δυνάμεων ὀλεθρίων τοῖς ναυτιλλομένοις, αἱ μὲν Γοργόνες τῶν καταιγίδων (νεφέλλαι θυελλῶν)[4], ἡ Σκύλλα τῶν παρὰ τοῖς ἐπικινδύνοις σκοπέλοις θαλασσίων δινῶν[5], καὶ αἱ Σειρῆνες προσωποποίησις τῶν ἡλιακῶν καυμάτων, τῶν ἐπιφερόντων σῆψιν εἰς τὰ σώματα τῶν ναυαγῶν, ἢ τῆς γαλήνης τῆς ὀλεθρίας τοῖς ναυτιλλομένοις, ἀναγκαζομένοις νὰ προσορμίζωνται εἰς χλοερὰς μὲν ἀλλ' ἐρήμους καὶ ἀξένους παραλίας[6].

Ἐν Μονάχῳ Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΗΣ

Σημ. Α'. Τὰ περὶ Ἀμαζόνων μυθολογήματα ἐνωρὶς ἀνεμίγησαν τοῖς περὶ Ἀλεξάνδρου· ὁ Στράβων (XI σ. 505), λόγον ποιούμενος περὶ τοῦ κοινῶς φερομένου ὅτι ἡ τῶν Ἀμαζόνων δυναστεύουσα Θαλήστρια ἐπορεύθη πρὸς Ἀλέξανδρον εἰς Ὑρκανίαν καὶ συνεγένετο αὐτῷ τεκνοποιίας χάριν, παρατηρεῖ ὅτι «οὐχ ὁμολογεῖται τοῦτο, ἀλλὰ τῶν συγγραφέων τοσούτων ὄντων οἱ μάλιστα τῆς ἀληθείας φροντίσαντες οὐκ εἰρήκασιν, οὐδ' οἱ πιστευόμενοι μάλιστα οὐδενὸς μέμνηνται τοιούτου, οὐδ' οἱ εἰπόντες τὰ αὐτὰ εἰρήκασι». Ὁ δὲ Πλούταρχος (Ἀλεξανδρ. 46) ἀναφέρει τὰ ὀνόματα πολλῶν συγγραφέων μνημονευόντων τοιαύτης συνεντεύξεως τῆς Ἀμαζόνος τῷ Ἀλεξάνδρῳ καὶ

1 Εἰς Λυκόφρ. Κασσάνδρ. 650.

2 Βλ. Gaedechens, Glaukos σ. 141-142 καὶ τοὺς συγγραφεῖς, οὓς ἐπάγεται.

3 De monstris et belluis I κεφ. 17 ἐν Berger de Xivrey, Trad. teratol. σ. 58. — Ὁ αὐτὸς μικρὸν πρότερον (κεφ. 15 σ. 55) ἀναφέρει ὅτι ἡ Σκύλλα «ὡς λέγουσιν οἱ ἐθνικοὶ ἐνδιητᾶτο μεταξὺ Ἰταλίας καὶ Σικελίας καὶ κατεβρόχθιζε τοὺς ναύτας»

4 Schwartz, Der Ursprung der Mythologie σ. 65.

5 Οὕτως ἐξηγεῖ τὸν μῦθον ὁ Preller (Griech. Myth. τ. I. σ. 509 γ' ἐκδ.).

6 Κατὰ τὰς ἑρμηνείας τῶν Schrader καὶ Cerquand. (βλ. ἀνωτέρω σ. 264 σημ. 1.).

ἑτέρων, πλάσμα τοῦτο θεωρούντων. Τὰς Ἀμαζόνας μυθικῶς ἀναφέρει καὶ ὁ περὶ τὴν τετάρτην πιθανῶς μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα ζήσας σοφιστὴς Αἴθικος, ὅστις πρῶτος δύναται νὰ θεωρηθῇ τῶν περὶ Ἀλεξάνδρου καθ' ὁλοκληρίαν μυθικῶς γραψάντων [1]. Ὁ Ψευδοκαλλισθένης, ὡς εἰκός, οὐδαμῶς παρέλιπε ν' ἀφηγηθῇ στρατείαν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπὶ τὰς Ἀμαζόνας, αἵτινες, καθ' ἃ ἀναφέρει, μετ' ἀνταλλαγὴν ἐπιστολῶν δὲν ἐπολέμησαν, ἀλλὰ μάλιστα ἀπέστειλαν αὐτῷ φόρον καὶ 500 γυναῖκας διὰ τὸν στρατόν. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ ταύτῃ ἐκτίθησι πλεῖστα περὶ τῶν Ἀμαζόνων μυθολογήματα, μηδόλως τῶν ἀρχαίων διαφέροντα [2], καὶ κατωτέρω συνοψίζει ταῦτα ἐν τοῖς ἑξῆς: «ἐπὶ τὸν Θερμώδοντα ποταμόν, ὃς ἐξέρχεται χώραν πεδινὴν καὶ εὐδαίμονα, »ἐν ᾗ οἰκοῦσιν Ἀμαζόνες, γυναῖκες τῷ μεγέθει ὑπερέχουσαι καθ' ὑπερβολὴν »ἑτέρων γυναικῶν καὶ κάλλει καὶ εὐρωστίαις, σπουδαῖαι εἰς τὸ πολεμεῖν, »ἐσθῆτας δὲ φοροῦσαι ἀνθινάς· ὅπλοις δ' ἐχρῶντο ἀργυρέοις ἀξίναις» [3]. Ἡ κατὰ μίμησιν τῆς τοῦ Ψευδοκαλλισθένους εἰς κοινὴν γλῶσσαν γεγραμμένη *Ἱστορία Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνος*, περιγράφει ὁπωσοῦν διαφόρως τὰ περὶ Ἀμαζόνων καὶ Ἀλεξάνδρου. Βυζάντιός δέ τις στιχουργὸς τῆς ΙΔ' ἑκατονταετηρίδος ἀναφέρει κατατρόπωσιν τῶν Ἀμαζόνων ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου [4]. Τῷ ψευδοκαλλισθένει κυρίως ἑπόμενοι διηγοῦνται τοὺς περὶ Ἀμαζόνων μύθους καὶ τὰς πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον σχέσεις τούτων ὁ Γάλλος ποιητὴς τῆς ΙΓ' ἑκατονταετηρίδος Lambert le court ἐν τῇ Ἀλεξανδριάδι του [5] καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς τοῦ μεσαίωνος [6]. Καὶ ὁ Φιρδόσι προσέτι ἀναφέρει τὴν πόλιν τῶν γυναικῶν καὶ τὴν εἰς ταύτην ἐπίσκεψιν τοῦ Ἀλεξάνδρου [7].

Ἐκ τῆς φυλλάδας τοῦ Ἀλεξάνδρου νομίζομεν μόνον γινώσκει τὸ ὄνομα τῶν Ἀμαζόνων καὶ ὁ καθ' ἡμᾶς λαός. Ἐν Σάμῃ τῆς Κεφαλληνίας συνήθης ἐστὶν ἡ ἔκφρασις *σὰν Ἀμαζόνα εἶναι* ἐπὶ εὐσώμου καὶ ῥωμαλέας γυναι-

1 Aethici Cosmographia III κεφ. 4 § 6 ἐν Mémoires présentés par divers savents à l' Académie Paris. Σειρ. I τ. II σ. 505. Βλ. καὶ III κεφ. 4 § 5, 3 σ. 504.

2 Ψευδοκαλλισθεν., Γ', 25. 26. σ. 136-138 Muller.-- Περὶ τοῦ ἀρχαίου μύθου βλ. Maury, Hist. des religions de la Grèce antique τ. III σ. 161 κε.--Preller, Griech. Myth. τ. I. σ. 255. 576. τ. II σ. 85 232 κε. Καὶ ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τούτων ἀναφερομένων μονογραφιῶν καὶ τὴν ἑξῆς: Ad. Klügmann, Die Amazonen in der attischen Literatur und Kunst Stuttgart, 1875.

3 Ψευδοκαλλισθεν., Γ', 27 σ. 140 Muller.

4 Μανουὴλ (;) Μελιτηνιώτου, Στίχοι εἰς Σωφροσύνην στ. 2207 ἐν Not. et extraits des manuscrits τ. XIX μ. 2 σ. 104 —Ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ ὁ βυζάντιος Μαλαλᾶς (Ε', σ. 125 κε. Bonn.) ἱστορεῖ περὶ τῆς προσενεχθείσης ὑπὸ τῶν Ἀμαζόνων βοηθείας εἰς τοὺς Τρῶας, συμφώνως πρὸς τὴν Αἰθιοπίδα τοῦ Ἀρκτίνου. (Πρβλ. Steiner, ueber den Amazonen Mythus in der antiken Plastik. 1857. σ. 38 κε.). Ὁ βυζάντιος χρονογράφος Γεώργιος ἁμαρτωλὸς παρατίθησιν ἐπίσης ἐν ταῖς περὶ Ἀλεξάνδρου τινὰ περὶ τῶν ἠθῶν τῶν Ἀμαζόνων (Χρον. σύντομον Α' 25 σ. 28 Muralt).

5 Βλ. Notices et extr. des manuscrits τ. V σ. 114.

6 Jonand. κεφ. 6. 7. 8.—Paul. Diacon., I 15.—Grimm, Deutsche Sagen ἀρ. 394.

7 Spiegel, Die Alexandersage bei den Orientalen σ. 28.

κός [1]. Ἔν τινι δὲ δημοτικῷ ᾄσματι τῆς Μάνης ἀπαντᾷ ἡ ἀκόλουθος παράκελευσις πρὸς τὰς πολεμούσας κατὰ τῶν στρατευμάτων τοῦ Ἰμβραὴμ πασᾶ Μανιάτισσας· *'σὰν Ἀμαζόνες κρούετε* [2]. Ἄλλο ἴχνος τῶν περὶ Ἀμαζόνων μύθων δὲν εἰξεύρομεν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι μεταξὺ τούτων ἠδύνατο νὰ συναριθμηθῇ περίεργός τις παράδοσις τῶν Ἠπειρωτῶν, δημοσιευθεῖσα ἐν ταῖς *Ἠπειρωτικαῖς μελέταις* τοῦ κ. Β. Δ. Ζώτου τοῦ Μολοσσοῦ· ἀλλ' αἱ ἀναρίθμητοι ἀκρισίαι, ὧν δυστυχῶς βρίθει τὸ βιβλίον ἐκεῖνο, καὶ ἡ μεγάλη ἐπιπολαιότης καὶ ἡμιμάθεια, αἱ ἀνὰ πᾶσαν σελίδα ἀριδήλως καταφωρώμεναι, ἀναγκάζουσιν ἡμᾶς νὰ ὦμεν λίαν ἐπιφυλακτικοὶ περὶ τὴν χρῆσιν τοιούτου βοηθήματος· ὁπωσδήποτε ὅμως, ἐπειδὴ ἐν τούτῳ ἀπαντῶσιν ἰδέαι τινὲς καὶ ἐκφράσεις, κοιναὶ εἰς τὰ δημώδη παραμύθια, παρατιθέμεθα αὐτὸ ἐνταῦθα, καίτοι ἀμφιβάλλοντες περὶ τῆς πλήρους αὐτοῦ γνησιότητος.

«Σώζεται ἀκόμη καὶ παραμύθι τῆς Τεῦτας, ὅτι καὶ εἰς τὰ μεσόγεια ἦλθε καὶ ἠφάνισεν ἀρκετὰς πόλεις· ὁ λαὸς τὴν διαδίδει ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν ὑπὸ τὸ ὄνομα «Μονοβύζα» καὶ πολλὰς καταστροφὰς ἀναφέρει ἀπὸ τὸν καιρὸν τῆς Μονοβύζας κατὰ παράδοσιν. . . . Ἰδοὺ καὶ ὁ περὶ αὐτῆς μῦθος, σωζόμενος εἰς τὰ στόματα τοῦ λαοῦ. «Μιὰ φορὰ κι' ἕναν καιρὸν ἦτον μία βασίλισσα μονοβύζα καὶ εἶχε ἕνα βυζὶ μεγάλο καὶ τὸ ἔρινε ὀπίσω ἀπὸ ταῖς πλάταις καὶ ὀνομάζονταν Βοδίνα, καὶ εἶχε ἕνα παιδὶ ζουρλὸ, καὶ ἦλθε νὰ χαλάσῃ τὸ τόπο μας, καὶ τὸ ἐσκότωσαν οἱ Μολοσιάριδες· καὶ σὰν τῶμαθε αὐτὴ, ἐκίνησε κι' ἦρθε γιὰ νὰ πάρῃ τὸ αἷμα τοῦ παιδιοῦ της, κι' ἀρμάτωσε καράβια δικά της, καὶ ἐπῆρε καμπόσια κι' ἀπὸ τοὺς Κορφοὺς, καὶ ἔβγαλε μεγάλα φουσᾶτα 'στὴν Αὐλῶνα καὶ 'στοὺς ἁγίους Σαράντα, καὶ εἰς ἕνα μῆνα ἐκυρίευσε τὸ Μπεράτι τὴν Λιαμπουριὰν ὅλη καὶ ἔφθασε 'ς τὸ Ἀργυρόκαστρο καὶ στὴν Δρόπολι, ὡς τὴ Βόδριστα καὶ Ἐπισκοπὴ, καὶ ἐχάλασε ὅλαις ταῖς χώραις τοῦ τόπου καὶ τὰ χωριὰ, καὶ τὴ μεγαλήτερη χώρα τὴ Φοινικόπολι ποῦ εἶχε 300,000 ψυχαῖς καὶ τὸ εἶχε κτίσει μία βασιλοποῦλα ποῦρθ' ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ, πῶς τὴν ἔλεγαν δὲν ξεύρω, ὅμως τὸ Φοινίκι τοὔβαλε 'στὄνομα τοῦ τόπου της· καὶ ἦταν ἔμορφη σὰν τὸν Ἥλιο, καὶ ὅταν ἐστολίζονταν ἔβανε καὶ 9 ἁρμάθες φλωριὰ 'στὸ λαιμό της, καὶ ἐπειδὴ δὲν ηὗρε κανέναν ἄξιον νὰ τὴν πάρῃ, ἦλθε καὶ ἔκτισε τὸ Φοινίκι, καὶ ἔζησε καὶ ἐβασίλεψε ἐκεῖ καὶ ἀπέθανε, καὶ ἔκανε πολλαῖς καλοσύναις, καὶ τὴν ὁμολογοῦσαν ὅτι εἶχε καλὴ ψυχή· καὶ τὸ Φοινίκι εἶχε πλοῦτον πολὺ ὅπου ἄρμεγαν ταῖς γελάδες 'στὴ Λευτοχαριὰ, καὶ τὸ γάλα τὸ ἔρριγναν 'στὸ αὐλάκι καὶ τὸ ἔφερνε 'στὸ Φοινίκι καὶ τὸ μοιράζονταν ὅλος ὁ κόσμος, καὶ ἡ μονοβύζα ἐπῆγε καὶ στὴ Λευτοχαριὰ, καὶ ἔφαγε ταῖς γελάδες καὶ ἐχάλασε τὸ αὐλάκι, καὶ ἐπῆγε χαλῶντας ὡς τὴ Μπόδριστα, καὶ ἐκεῖ ἔκαμαν πάτα (εἰρήνη), καὶ ἔκτισε ἐκεῖ ἕναν πύργο διὰ τὴν νίκην καὶ ἔβαλε δώδεκα φαμιλιαῖς δικαῖς της, καὶ

1 Schmidt, das Volksl. d. Neugriechen I σ. 142.
2 Em. Legrand, Recueil des chansons popul. σ. 146.

ἐκατοίκησαν καὶ τὸ ὀνόμασε Βοδίνα, καὶ σώζεται ἀκόμη τὸ χωριό της μὲ δώδεκα σπήτια, ἤγουν τὸ χωρίον Βοδίνου».

»Ὅταν διηγοῦνται τὸ παραμύθι τῆς Μονοβύζας 'στὴν Ἤπειρον, τὴν ἀναθεματίζουν ὅσοι τὸ ἀκοῦνε καὶ τὴν λέγουν Σκῦλα λυσιασμένη, ὅτι ἔχει κάμει πολλὰ κακὰ 'ς τὸν τόπον, καὶ ἄφηκεν ἐποχὴν ὀνομαζομένην «ἀπὸ τὸν χαλασμὸν τῆς Μονοβύζας».[1]

Σημ. Β'. Τὸ περίεργον τοῦτο ἐπεισόδιον, ὅπερ ὑπενθυμίζει τοὺς ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἐφευρεθέντας ὑποβρυχίους κώδωνας, ἀναφέρει τὸ πρῶτον ὁ Ψευδοκαλλισθένης (Β', 38 σ. 89 Müller). Ἡ φυλλάδα τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀφηγεῖται τοῦτο μετὰ τινῶν παραλλαγῶν· ὁ Ἀλέξανδρος καταβὰς εἰς τὰ βάθη τῶν θαλασσῶν βλέπει τοὺς πολέμους τῶν 'ψαριῶν καὶ ἓν μεγάλο 'ψάρι, τὸ ὁποῖον ἐπερνοῦσε πρὸ τοῦ κλωβοῦ ἐπὶ εἰκοσιτέσσαρας ὥρας καὶ ἀκόμη ἡ οὐρά του δὲν εἶχε φανῆ· καὶ ἓν ἄλλο 'ψάρι «μέγα ὥσπερ ἕνα μεγάλο βουβάλι» ἐκτύπησε τὴν *κασσέλαν* καὶ τὴν ἐτάραξε· καὶ οὕτως ἀνήγαγον τὸν Ἀλέξανδρον, νομίσαντες ὅτι ἐποίει σημεῖον πρὸς τοῦτο. Ὁπωσοῦν διαφόρως διηγοῦνται τὴν παράδοσιν οἱ ἀνατολικοὶ συγγραφεῖς. Κατὰ τὸν Ἄραβα Μασουδί, τὰ θαλάσσια τέρατα ἐμπόδιζον τὸν Ἀλέξανδρον νὰ θεμελιώσῃ τὴν Ἀλεξάνδρειαν· ὅπως δὲ ἐξουδετερώσῃ τὴν δύναμίν των, διέταξε νὰ κατασκευάσωσι ξύλινον κιβώτιον, ἐν ᾧ ἔθηκεν ὑελίνην θήκην. Εἰσελθὼν δ' εἰς τὴν θήκην ἐκείνην κατῆλθεν εἰς τὸν πυθμένα τῆς θαλάσσης, καὶ οὕτω κατώρθωσε νὰ ἴδῃ τὰς διαβολικὰς μορφὰς τῶν τεράτων καὶ ν' ἀποτυπώσῃ ταύτας ἐν διαφόροις μετάλλοις· ἔστησε δὲ τὰ εἴδωλα τούτων ἐπὶ τῶν οἰκοδομημάτων, ἅτινα ἤρξατο νὰ κτίζῃ· τὰ θαλάσσια τέρατα ἐξελθόντα ὅπως καταστρέψωσι τὰ οἰκοδομήματα ἐκεῖνα, ὠπισθοδρόμησαν ἔντρομα, ἰδόντα τὰς εἰκόνας των. Ὁ μῦθος οὗτος στηρίζεται ἐπὶ τῶν ἀσιατικῶν ἰδεῶν περὶ τελεσμάτων, ἤτοι φυλακτηρίων πόλεων καὶ οἰκοδομῶν. Ὁ διάσημος Ἄραψ ἱστορικὸς Ἴβν Χαλδοὺν (ΙΔ' αἰὼν) ἀναφέρει ἐπίσης τὸν μῦθον τοῦτον, καταδεικνὺς τὸ παράλογον αὐτοῦ [2]. Κατὰ τὸν Γάλλον ποιητὴν τῆς Ἀλεξανδριάδος, ὁ Ἀλέξανδρος κατῆλθεν εἰς τὴν θάλασσαν ἐν μεγάλῳ ὑελίνῳ φανῷ, ἐν ᾧ ἐκλείσθη μετὰ λαμπάδων καὶ εἶδε τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς συζεύξεις τῶν ἰχθύων καὶ τὰ θαλάσσια τέρατα [3]. Ἐν γένει δ' ἡ κατάδυσις τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς τὸν πυθμένα τῆς θαλάσσης ἐνεποίει μεγάλην αἴσθησιν εἰς τοὺς συγγραφεῖς τοῦ μεσαίωνος, δι' ὃ βλέπομεν ὅτι ἔν τισι τῶν περὶ Ἀλεξάνδρου διηγήσεων ἀναγράφεται τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο ἐν αὐτῷ τῷ τίτλῳ τῶν βιβλίων [4]. Τὴν κάθοδον τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς τοὺς βυθοὺς τῆς θαλάσσης καὶ

1 Β. Δ. Ζώτου, Ἠπειρ. μελέται σ. 96—97.
2 Προλεγόμενα βιβλ. Α'. Ἐν Notices et extr. des manuscrits τ. XIX μ. 1 σ. 73—74.
3 Notices etc. τ. V. σ. 113.
4 Berger de Xivrey, ἐν Notices et extr. des ms. τ. XIII μ. 2 σ. 181.—Πρβλ. Dunlop, Geschichte der Prosadichtungen; deutsch von F. Liebrecht σ. 184.

τὴν εἰς τοὺς αἰθέρας ἄνοδον αὐτοῦ ἀναφέρουσι καὶ ρωσσικὰ δημοτικὰ ᾄσματα [1]. Ἕτερα ρωσσικὰ ᾄσματα διηγοῦνται ὅτι ὁ Σολομὼν κατῆλθεν εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης ἐπὶ κιβωτίου, διὰ μακρᾶς σιδηρᾶς ἁλύσεως συνδεομένου μετὰ τῆς γῆς. Καὶ ἡ εἰς τοὺς αἰθέρας ἄνοδος ἐπὶ καλάθου, φερομένης ὑπὸ δύο γιγαντιαίων πτηνῶν ἀναφέρεται ἐπίσης εἰς τὸν Σολομῶντα [2]. Σχέσιν τοῖς μυθολογήμασι τούτοις ἔχει καὶ κυπριακὸν παραμύθιον, διηγούμενον τὴν ἐν τῷ πυθμένι τῶν θαλασσῶν, πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ πεπρωμένου, διαμονὴν ἑνὸς βασιλόπουλου ἐντὸς ὑελίνου κλωβοῦ (ἕνα γυαλλοκλοῦβιν ὁλόχρυσσον μίαν ἀλυσσίαν, ὅσον βάχος εἶχεν ἡ χάλασσα, τόσες ὀρκυιὲς ἦταν κ' ἡ ἀλυσσία. Τέλος πάντων εἰς τὴν ἄκρην τῆς ἀλυσσίας μ' ἕνα γάτζον χρυσὸν γιὰ νὰ κουτσακώννῃ, ὅπου κουτσακώννουσι) [3].

ΓΕΝΙΚΑΙ ΟΔΗΓΙΑΙ

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΚΑΤ ΟΙΚΟΝ ΥΠΟ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΝ ΤΩΝ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ *

ΖΩΟΛΟΓΙΑ

Μετὰ τὴν Σελήνην ἄρχονται τὰ ζῷα ἐκ τῶν φυσικῶν ὄντων τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ παιδὸς κινοῦντα. Ὁ μικρὸς παῖς τὰς κινήσεις τῆς γαλῆς καὶ τοῦ πτηνοῦ μετ' ἐντόνου παρατηρεῖ προσοχῆς· πρὶν ἢ δὲ λέξεις συνηρθρωμένας δυνηθῇ νὰ προφέρῃ, φωνὰς ζῴων ἀπομιμεῖται, παίζων μετ' αὐτῶν εὐθύμως.

Τὸ πρόγραμμα δὲ τῆς διδασκαλίας, τὸ μὴ τῆς παιδικῆς ἀφιστάμενον φύσεως, ὅπερ οἱ γονεῖς καὶ ὁ διδάσκαλος δύνανται καρποφόρως νὰ ἐφαρμόζωσιν ἔχει ὧδε.

Πρῶτον ἔργον τῶν μητέρων εἶνε νὰ παρέχωσι τῷ παιδὶ ἀντιλήψεις ἢ μᾶλλον κοινωνίαν μετὰ κατοικιδίων ζῴων· οἷον γαλῆς, κυνός, κονίκλου, ὄρνιθος κλ. Πολὺ δὲ διδακτικωτέρα καὶ ἐπαγωγοτέρα παντὸς εἰκονογραφικοῦ βιβλίου ὑπὸ εἰκόνων πιθήκων καὶ λεόντων κεκοσμημένου τῷ παιδὶ εἶνε ἡ φίλη αὐτοῦ γαλῆ, μεθ' ἧς ἀσμένως συμπαίζει· διότι αὕτη παρέχει ἀφορμάς, ἵνα ἀναπτύσσῃ τὸν κύκλον τῶν παρατηρήσεων αὐτοῦ. Κατὰ δὲ τοὺς περιπάτους εἰς ἑκάστην συνάντησιν κανθάρου ἢ μύρμηκος κύπτει ὁ παῖς, ἵνα παρατηρήσῃ αὐτοὺς ἐπί τινα λεπτά. Ὁ κερασφόρος κοχλίας, ἡ κοινὴ μηλολόνθη, ἡ προσφιλὴς ἑπτάστικτος κοχινελλίς, τὰ εὔθυμα ἀρνία εἰσὶ τὰ πεφιλημένα

1 Rambaud, La Russie épique 1875 σ. 405.
2 Αὐτ. σ. 399.
3 Σακελλαρίου, Κυπριακὰ τ. Γ' σ. 154—157.
* Ἴδε σελ. 50.

αὐτῷ· ἡ δὲ φιλόστοργος μήτηρ ἢ παιδαγωγὸς ἀσμένως μετὰ τοῦ παιδὸς πλησίον τῶν ζώων τούτων παραμένει, καταλλήλους τινὰς στίχους μελιχρᾷ τῇ φωνῇ ἀπαγγέλλουσα. Παρατηρητέον δὲ ὅτι οἱ στίχοι δέον νὰ ὦσιν ὁμοιοτέλευτοι, ἵνα εὐκολώτερον ὁ παῖς διατηρῇ αὐτοὺς ἐν τῇ μνήμῃ. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ παῖδες στιχουργοῦσιν ὁμοίως. «Εἰς τὴν πρωϊνὴν τοῦ ἀλέκτορος ᾠδὴν ἐφήρμοσεν», λέγει ὁ συγγραφεύς, «ὁ μικρός υἱός μου τὸ ἑξῆς κείμενον· *κικιρίκο! κικιρίκο! ἀπὸ τὸ κρεββάτι σῆκο!*» Ἡ ποιητικὴ τῶν ζώων ἔκφρασις παρορμᾷ τοὺς παῖδας ἐνωρὶς ταῦτα δραματικῶς νὰ παριστῶσιν. Ἀπομιμοῦνται δὲ τὴν πτῆσιν τῶν πτηνῶν, ἥτις παρέχει αὐτοῖς μεγίστην ἡδονήν, ὥστε καὶ καθ' ὕπνον πολλάκις κινοῦνται ἐν τῇ κλίνῃ οἷον πρὸς πτῆσιν. Ἡ ἀναστροφὴ δὲ αὕτη μετὰ τῶν ἀφελῶν καὶ ἀκάκων τούτων συμπαικτόρων παρέχει τῷ παιδὶ ἀπερίγραπτον χαράν, προσκτωμένῳ ἐντυπώσεις ἀνεξιτήλους καθ' ἅπαντα τὸν βίον αὐτοῦ. Ὥστε εὐκτέον εἶνε πάντες οἱ γονεῖς νὰ παρέχωσι τοῖς παισὶν αὐτῶν τοιούτους συμπαίκτορας, προτιμῶντες αὐτοὺς πάσης ἑτέρας τεχνικῆς ἐνασχολήσεως μετὰ πλαγγόνων κλ. Τὸ ὕψιστον δὲ σημεῖον τῆς χαρμονῆς τοῦ παιδὸς ἀποτελεῖ ἡ παρατήρησις τῆς βαθμιαίας αὐξήσεως τοῦ ἰδίᾳ αὐτοῦ μερίμνῃ καὶ χειρὶ τρεφομένου ζώου. Παῖς μὴ μετασχὼν τῆς χαρμονῆς, ἣν ἡ μέριμνα καὶ διατήρησις κονίκλων, περιστερῶν, ὀρνίθων, χηνῶν κλ. παρέχει ἢ μὴ τῆς ἡδονῆς τοῦ ποιμενικοῦ ἀπολαύσας βίου, οὐδεμίαν πορίζεται ὡς ἐνῆλιξ ἐκ τῆς θέας τῶν δημιουργημάτων ἡδονήν, στερούμενος καθαρᾶς ἀντιλήψεως τῆς πρώτης τοῦ πολιτισμοῦ βαθμίδος.

Ὅθεν καθῆκον ἱερὸν τῶν γονέων εἶνε νὰ καθιστῶσι μετόχους τοὺς παῖδας αὐτῶν τοιαύτης ἀφελοῦς χαρᾶς, οὐχ ἧττον καὶ περὶ τῆς πνευματικῆς αὐτῶν μεριμνῶντες ἐπιδόσεως. Ἡ μὲν *κόρη* δεῖται ἐνθαρρύνσεως, ὁ δὲ *παῖς* φειδοῦς· ἀμφότεροι ὅμως ἀσκήσεως πρὸς σαφῆ ἀντίληψιν καὶ ἀκριβῆ παρατήρησιν.

Ὡς ἀντικείμενον δὲ τῶν ἑσπερινῶν διηγήσεων, ἀντὶ τῶν ναρκωτικῶν ἀνατολικῶν παραμυθίων, τὰ μάλιστα ἁρμόζουσιν ὁ βίος καὶ τὰ ἔργα τῶν γνωστῶν ἐγχωρίων ζώων. Θυμηδία ὄντως ἀκτινοβολεῖ ἐπὶ τῆς παιδικῆς ὄψεως, διηγουμένης τῆς ἀγαθῆς αὐτοῦ μητρός, ὅτι κύων τις, ὃν πτωχὸς παῖς ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ διετήρει τροφῆς, εὐγνωμονῶν πρὸς τὸν πνιγόμενον εὐεργέτην του ἐν ποταμῷ διέσωσε κινδυνεύσας. Κατά τινας ὅμως διηγήσεις παρουσιάζονται ζῷα διαλεγόμενα, κρίνοντα· ἴσως δὲ ἤθελέ τις θεωρήσει τοῦτο ὡς ἀντιπαιδαγωγικόν· πολλοῦ γε δμως καὶ δεῖ· διότι ἡ παιδικὴ φαντασία κατὰ τὴν ποιητικὴν περίοδον αὐτῆς εἶνε τοσοῦτον ζωηρά, ὥστε τούτων ἀνθρωπομορφικῶς ἀντιλαμβάνεται. Μήπως τὸ αὐτὸ δὲν ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος; τί εἶνε ἡ ὁμηρικὴ θεολογία; Ἵνα δὲ αἱ διηγήσεις αὗται ἐπὶ μᾶλλον ἀποβῶσι τερπναί, ἀποδίδει ἡ μήτηρ εἰς τινα γνωστὰ τῆς περιχώρου ζῷα ἡρωϊκὰ ἔργα. Ἐὰν ὅμως τοὐναντίον ἡ μήτηρ πρῶτον περὶ τῶν ἰδιοτήτων καὶ ἐθίμων ζώων ξένων χωρῶν διηγηθῇ, ὁ παῖς θὰ ὑποτι-

μήτη τὰ ἐγχώρια καὶ θὰ καταστῇ ἀδιάφορος πρὸς αὐτά· ὡς τοῦτο συχνάκις ἐπαντᾷ εἰς ἐνήλικα λίαν εὐστόχως ἐν τῇ θεματογραφίᾳ αὐτοῦ τὸν *ἐλέφαντα* ὡς πνευματωδέστατον ζῷον περιγράφοντα, οὐδεμίαν ὅμως παράστασιν ὑγιᾶ τῶν ἰδιοτήτων τοῦ ποιμενικοῦ κεκτημένον κυνός. Δέον ὅμως ἐν ταύταις ταῖς διηγήσεσιν ἡ θηριωδία καὶ ἡ ὠμότης τοῦ ζωϊκοῦ βασιλείου ν' ἀποσιωπᾶται. Διότι ἄλλως ὁ παῖς καθίσταται δειλός, ἐν μόνῃ τῇ θέᾳ τοῦ τυφλῶπος (εἶδος ὄφεως) τρέμων, καὶ ἐκ τοῦ μυκηθμοῦ τοῦ βοὸς καταλαμβανόμενος ὑπὸ πανικοῦ. Παιδαγωγικὸν λοιπὸν εἶνε ἐν ταῖς διηγήσεσι νὰ καταδεικνύῃ ἡ μήτηρ τὴν ἐπὶ τῶν ζώων ἀρχικὴν τοῦ ἀνθρώπου δύναμιν καὶ νὰ εἰκονίζῃ τὰς σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰ ζῷα μᾶλλον φιλόφρονας καὶ συμπαθεῖς.

Οὕτω δὲ ἡ πρώτη αὕτη σχέσις καὶ φιλία, ἣν ὁ παῖς μετὰ τῶν κατοικιδίων συνάπτει ζῴων, οἷον μετὰ συμπαικτόρων, καθίσταται τοσοῦτον στενή, ὥστε πᾶς ἀποχωρισμὸς ἀπ' αὐτῶν προξενεῖ αὐτῷ μύχιον ἄλγος. Τίς δὲν ἐγένετο αὐτόπτης μάρτυς τῶν θερμῶν δακρύων, δι' ὧν μετ' ὀλολυγμοῦ περιβρέχει τὰς παρειὰς αὐτοῦ ὁ παῖς ἐπὶ τῇ σφαγῇ τοῦ πεφιλημένου αὐτοῦ πασχαλίου ἀμνοῦ; Παρέχουσα δὲ ἡ μήτηρ τῷ παιδὶ τοὺς φυσικοὺς αὐτοῦ συμπαίκτορας, δέον νὰ ἐπιβλέπῃ, ἵνα ὑπ' οὐδεμιᾶς αἰτίας ἡ φιλικὴ αὐτῶν σχέσις διαταράσσηται.

Μετ' ὀλίγον ὅμως χρόνον (κανονικῶς περὶ τὸ ὄγδοον, οὐχὶ δὲ σπανίως πρωϊαίτερον) ὁ παῖς ὡριμώτερος γενόμενος, ἐπιβαίνει τὴν δευτέραν βαθμῖδα τῆς κλίμακος τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ. Ἐνῷ δὲ μέχρι τοῦδε τάς τε ἀντιλήψεις καὶ παραστάσεις διὰ τῆς μητρὸς καὶ οὐχὶ διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐρεύνης προσεκτᾶτο, διὸ αὗται μικρὰν ἔχουσι τὴν ἀξιολογότητα καὶ βραχεῖαν τὴν ὕπαρξιν, ἤδη ἐπάναγκες εἶνε διὰ σκοπίμου χρήσεως τῶν αἰσθήσεων αὐτοῦ ἐν τάξει καὶ ἀκριβείᾳ νὰ πειρᾶται ν' ἀντιλαμβάνηται, προφορικῶς τῶν διαγνωστικῶν γνωρισμάτων τῶν ζῴων ἀποδίδων αὐτά, ἵνα κτῆμα αὐτοῦ ἀναφαίρετον ἀποβῶσιν. Ἐὰν δέ τις διασκοπήσῃ τὴν παράστασιν, ἣν παῖς ταύτης τῆς ἡλικίας, παρημελημένης δὲ ἀγωγῆς, περὶ *ἵππου* π. χ. ἔχει, θέλει εὕρει, ὅτι αὕτη μόνον ἔκ τινων ἀσαφῶν καὶ ἐπουσιωδῶν συνίσταται γνωρισμάτων, παρεμφερὴς εἰκόνι ἄνευ χαρακτηριστικῆς τινος γραμμῆς νεφελωδῶς συγκεχυμένη. Τοὐναντίον δέ, ἵνα καθαρὰν καὶ σαφῆ παράστασιν ὁ παῖς πορισθῇ, ἀνάγκη τὰ καθ' ἕκαστα μέρη ὄντος τινὸς καθ' ὡρισμένην τινὰ τάξιν παρατηρῶν νὰ περιγράφῃ· εἶτα δὲ συγκρίνων τὰ διαγνωστικὰ γνωρίσματα τούτου πρὸς τὰ γνωρίσματα ἑτέρου γνωστοῦ, τελείαν νὰ λάβῃ συνείδησιν τῆς διαφορᾶς αὐτῶν. Τοῦ σκοποῦ δὲ τούτου ὁ πατὴρ ἀφικνεῖται διὰ τῆς ἑπομένης μεθόδου. «Λέγεις, τέκνον μου, ὅτι βλέπεις ἐκεῖ ἵππον τινά», λέγει ὁ πατήρ· «εἶσαι ὅμως βέβαιος ὅτι ἐκεῖνος εἶνε ἵππος καὶ οὐχὶ βοῦς;» Συνήθως ὁ παῖς ἐπιμένει, στηρίζων τὴν γνώμην αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ μεγέθους, τοῦ χρώματος ἢ καὶ ἐπὶ ἄλλων τυχαίων διαγνωστικῶν γνωρισμάτων. Ὁ πατὴρ ὅμως ὑπενθυμίζει αὐτὸν ὅτι ὑπάρχουσιν ἵπποι διαφόρων μεγεθῶν καὶ χρωμάτων καὶ

παρορμᾷ νὰ περιγράψῃ προφορικῶς τὸν ἵππον ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν ἀκριβῶς· εἶτα δὲ νὰ συγκρίνῃ κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν τὸν ἵππον πρὸς τὸν βοῦν, ὡς ἑξῆς·

Ἵππος	*Βοῦς*
Κεφαλὴ στενή, ἐπιμήκης, ἄοπλος.	Μέτωπον πλατὺ μετὰ κεράτων ὡπλισμένον.
Μύστακες.	Φαλακρὰ καὶ ὑγρὰ χείλη.
Λαιμὸς εὐμήκης, μετὰ δέρματος ἐπιστρεφοῦς καὶ χαίτης.	Βραχύς, μετὰ λαμυρίδος (ὑποδερίς)
Ἐφ' ἑκάστου ποδὸς μία ὁπλὴ (χηλή).	Ἐφ' ἑκάστου ποδὸς δύω ὁπλαὶ καὶ δύω παρωνυχίδες.
Οὐρὰ τριχωτὴ ἐκ ῥίζης.	Θυσανωτὴ κέρκος.

Εὐκόλως δὲ δύναται ὁ παῖς τοὺς ὀδόντας ἑκατέρων τῶν ζώων παρατηρῶν μόνος τὴν ἔλλειψιν τῶν ἐπὶ τῆς ἄνω σιαγόνος τομέων εἰς τὸν βοῦν ν' ἀνακαλύψῃ. Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ παῖς συγκρίνων τὴν *τροφήν*, τὰς *κινήσεις* καὶ τὸν *χαρακτῆρα* ἑκατέρου τῶν ζώων σχηματίζει ἐξ αὐτῶν *κατηγορίας*. Πρὸς τοῦτο δὲ δὲν ἀπαιτεῖται ὁ πατὴρ νὰ εἶνε εἰδικὸς ζωολόγος· μόνη ἡ πρὸς τὰ τέκνα αὐτοῦ στοργὴ καὶ ἡ συναίσθησις τοῦ καθήκοντος ἐπαρκοῦσιν, προσκτωμένου ἐν τούτοις καὶ αὐτοῦ ἀκριβεστέραν καὶ καθαρωτέραν εἰκόνα τοῦ ζωϊκοῦ βασιλείου, κατά τινα παιδαγωγικὴν ῥῆσιν «*ὁ διδάσκων δὶς διδάσκεται*». Ἡ συγκριτικὴ δὲ αὕτη ἔρευνα τῆς διαφορᾶς τῶν διαγνωστικῶν γνωρισμάτων τῶν ζώων ἀσκεῖ μεγίστην ἐπιῤῥοὴν ἐπὶ τὴν πνευματικὴν τοῦ παιδὸς ἀνάπτυξιν. Διότι, ἀσκουμένου τοῦ παιδὸς νὰ ἐγχαράσσῃ ἐν τῇ μνήμῃ τὰς ἐντυπώσεις, ἃς μετὰ προσοχῆς ἐξηκρίβωσε δι' ἀσφαλοῦς *συγκρίσεως* καὶ *περιγραφῆς*, ἀναπτύσσεται ἡ κρίσις αὐτοῦ· οὐχ ἧττον δὲ ὀξύνεται καὶ ὁ ὀφθαλμὸς πρὸς ἐξιχνίασιν λεπτῶν καὶ λανθανουσῶν διαφορῶν ἐν ἑτέροις φυσικοῖς οὖσι. Κατανοεῖ δὲ ὁ παῖς, ὅτι, ἵνα ὀρθὰς γενικὰς ἐννοίας προσκτήσηται, οὐ μόνον τὰ γνωρίσματα τῶν ὄντων δέον ν' ἀριθμῇ, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἀξιολογότητα αὐτῶν νὰ ἐκτιμᾷ. Βεβαιοῦται π. χ. ὅτι εἰς τὴν ἔννοιαν *εἴδους* δὲν ἀνήκει τὸ χρῶμα τοῦ δέρματος, καίπερ πρῶτον ἐπισπῶν τὴν προσοχὴν τοῦ παρατηρητοῦ. Οὕτω δὲ κάμνει τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς χειραφέτησιν ἐκ τῆς τῶν *ἐντυπώσεων* τυραννίας, ἀσκούμενος τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον νοερῶς νὰ φαντάζηται καὶ ἀφῃρημένως νὰ σκέπτηται ἐπ' αὐτοῦ.

Ἐπειδὴ ὅμως εὐάριθμοι ἴσως εἶνε οἱ γονεῖς, οἱ δυνάμενοι τοιαύτας συγκρίσεις τῶν διαγνωστικῶν γνωρισμάτων μεθοδικῶς μετὰ τῶν τέκνων αὐτῶν νὰ τελῶσιν, ἔκρινε σκόπιμον ὁ συγγραφεὺς νὰ παραθέσῃ παραδείγματά τινα.

Ὁ *κύων* καὶ ἡ *γαλῆ* διαστέλλονται ἐκ πρώτης ὄψεως ὑφ' ἑκάστου παιδός, καίπερ ἀμφότερα ταῦτα τὰ ζῷα κατά τε τὴν ἐξωτερικὴν καὶ ἐσωτερικὴν αὐτῶν κατασκευὴν λίαν ὅμοια ἀλλήλοις τυγχάνουσιν. Διότι τῶν γνωρισμάτων, ἅτινα τὴν ἐν αὐτοῖς διαφορὰν ἀποτελοῦσιν οἱ παῖδες ἢ ἐν παντελεῖ διατελοῦσιν ἀγνοίᾳ, ἢ δευτέρου λόγου θεωροῦσι ταῦτα· οἷον τὴν *κίνησιν*, *φω-*

νήν ἢ πάντη ἀνάξια προσοχῆς· οἷον *μέγεθος*, *χρῶμα* κλ. Ἡ ἀκριβὴς ὅμως αὐτῶν σύγκρισις παρέχει τὰ ἑξῆς ἀσφαλῆ διαγνωστικὰ γνωρίσματα·

Κύων	*Γαλῆ*
Κεφαλὴ πυραμοειδὴς ἕνεκα τῶν ῥυγχοειδῶς προεχουσῶν σιαγόνων.	Κεφαλὴ σχεδὸν σφαιροειδής.
Κόρη ὀφθαλμοῦ στρογγύλη.	Κόρη ὀφθαλμοῦ ἐπιμήκης (οἷον σχισμή).
Γλῶσσα ὁμαλὴ κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν.	Γλῶσσα τραχεῖα.
Ὄνυχες ἀεὶ προέχοντες καὶ σὺν τοῖς δακτύλοις κινούμενοι.	Ὄνυχες κατὰ βούλησιν προέχοντες καὶ κρυπτόμενοι.
Δὲν ἀναῤῥιχᾶται.	Ἀναῤῥιχᾶται ἐπιτηδείως.
Ἀφοσιοῦται τῷ ἀνθρώπῳ.	Ἀφοσιοῦται τῇ οἰκίᾳ.

Ἡ δὲ σπουδαία μεταξὺ τῶν ἐν λόγῳ ζῴων διαφορά, ἣν οἱ γόμφιοι ἀποτελοῦσιν ὀδόντες, εὐκόλως διὰ τῆς ἐρεύνης τῶν σιαγόνων αὐτῶν γίνεται κατάδηλος.

Ἡ *Μέθοδος* λοιπόν, δι' ἧς ἡ συγκριτικὴ αὕτη τελεῖται ἐργασία, συγκροτεῖται ἐκ δύω διακεκριμένων μερῶν, ἅτινα τὴν ἐποπτικὴν ἀπαρτίζουσι διδασκαλίαν (Anschauungsunterricht)· *πρῶτον*: ἀκριβὴς παρατήρησις ἐπὶ τῶν πρὸς διδασκαλίαν ζῴων· καὶ προφορικὴ περιγραφὴ ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν καθ' ὡρισμένην σειρὰν ἑκάστου μέλους τοῦ σώματος ἑκατέρου· *δεύτερον*· ἀφαίρεσις τῶν κοινῶν γνωρισμάτων καὶ κατάταξις τῶν διαφόρων κατὰ τὴν ἀξιολογότητα αὐτῶν. Ὡς κοινὰ δὲ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα θεωρητέα· 1) ἡ ὁλικὴ τοῦ σώματος κατασκευή· 2) ἡ κεφαλὴ μετὰ τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων· 3) ὁ τρόπος τῆς δήξεως· 4) ἡ οὐρά· 5) τὸ μέγεθος τῶν μελῶν· 6) ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐμπροσθίων καὶ ὀπισθίων ὀνυχοφόρων δακτύλων κλ. Ὡς μόνα δὲ ἀτομικὰ ἄνευ τινὸς ἀξιολογότητος γνωρίσματα θεωρητέα· 1) τὸ μέγεθος· 2) τὸ χρῶμα· 3) τὰ ἱστάμενα ἢ κρεμάμενα ὦτα, ὡρισμένου τινὸς κυνός· 4) ἡ βραχεῖα ἢ λοφώδης οὐρὰ κλ., διότι ἡ ἐποπτικὴ ἀντίληψις βεβαιοῖ ἡμᾶς ὅτι τὰ γνωρίσματα ταῦτα ἐν τοῖς ζῴοις τοῦ αὐτοῦ εἴδους ποικίλονται πολυτρόπως.

Ὁ *κριὸς* καὶ ὁ αἶξ (τράγος), ἅπερ, καίτοι ὡς πρὸς τὴν κερασφόρον κεφαλήν, τὴν ἔλλειψιν τῶν ἐπὶ τῆς ἄνω σιαγόνος τομέων, τὸν μηρυκισμὸν κλ. λίαν ὅμοια ἀλλήλοις φαίνονται, κατὰ τὴν σύγκρισιν ὅμως παρουσιάζουσι τὰς ἑπομένας διαφοράς·

Κριός	*Αἶξ (τράγος)*
Θρὶξ ἐριώδης.	Θρὶξ εὐτελής.
Οὐρὰ διήκουσα σχεδὸν μέχρι τοῦ ταρσοῦ.	Οὐρὰ βραχυτέρα τοῦ κάτω σκέλους.
Ἀγένειος.	Γενειῶν.
Κέρατα ἑλικοειδῆ.	Κέρατα δρεπανοειδῆ καὶ γωνιώδη.
Ἐπιφάνεια κέρατος ἄνωθεν κυρτή, κάτωθεν κοίλη.	Κέρατα, φέροντα ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας ἑλικοειδῆ ταινίαν.

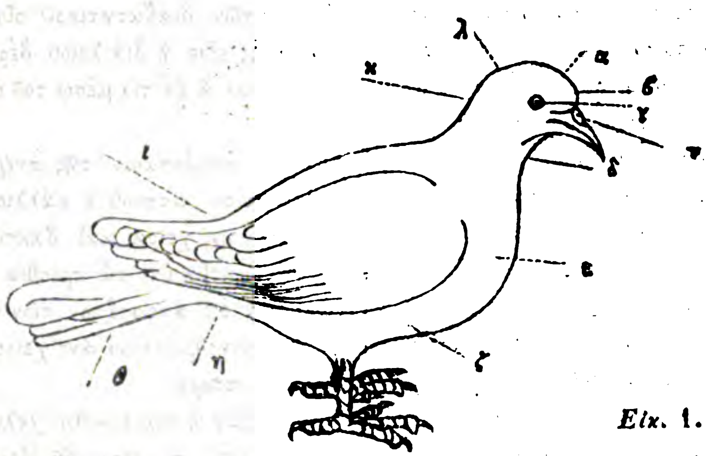
Ὁ δὲ *λαγωός*, ὁ *σκίουρος* καὶ ὁ *μῦς* ὁμοιάζουσιν ὡς πρὸς τὸ σχῆμα τῶν ποδῶν, ἰδιαιτέρως δὲ ὡς πρὸς τὸν τρόπον τοῦ τρώγειν· ἔχουσι δὲ ἐφ' ἑκά-

στης σιαγόνος ἀνὰ δύω γλυφανοειδεῖς πρὸς ξέσιν χρησίμους τομεῖς, πάρ' οἷς ἑκατέρωθεν κενὸν καὶ ὄπισθεν πλείονας, οἷον ξυστρίδας μυλόδοντας. Αἱ δὲ οὐσιωδέστεραι αὐτῶν διαφοραί εἰσιν αἱ ἑξῆς.

Λαγωός	*Σκίουρος*	*Μῦς*
Οἱ ὀπίσθιοι πόδες μακρότεροι τῶν ἐμπροσθίων.	Ἐπίσης μακροὶ ὡς οἱ ἐμπρόσθιοι.	Ἐπίσης.
Οἱ ἐμπρόσθιοι πόδες εἰσὶ πενταδάκτυλοι, οἱ δὲ ὀπίσθιοι τετραδάκτυλοι.	Οἱ ἐμπρόσθιοι καὶ ὀπίσθιοι πενταδάκτυλοι· ὁ δὲ ἀντίχειρ τοῦ ἐμπροσθίου λίαν βραχύς.	Ἐπίσης ὡς παρὰ τῷ σκιούρῳ.
Τὸ οὖς ἔχει τὸ μῆκος τῆς κεφαλῆς.	Βραχύτερον.	Ἐπίσης.
Οὖς τριχωτόν.	Ἐπίσης.	Σχεδὸν γυμνόν.
Ἡ οὐρὰ βραχυτέρα τοῦ σκέλους.	Ἡ οὐρὰ ἔχει τὸ μῆκος τοῦ σώματος.	Σχεδὸν τόσον μακρά.
Οὐρὰ βραχεῖα τριχωτή.	Οὐρὰ μακρὰ θυσανωτή, τετριχωμένη διστίχως ἐκ τῶν πλαγίων.	Οὐρὰ φολιδωτή.
Ἐπὶ τῆς ἄνω σιαγόνος ὄπισθεν τῶν διατρήτων μεγάλων κοπτήρων ἔτι δύω μικρότεροι.	Ἔτι δύω ἀνώτεροι τομεῖς.	Ἔτι δύω ἀνώτεροι τομεῖς μετὰ πολυκορύφου στεφάνης.
Ἄνω 6, κάτω 5 μυλόδοντες.	Ἄνω 5, κάτω 4 μυλόδοντες.	Ἄνω καὶ κάτω 3 μυλόδοντες.

Καθ' ὅμοιον τρόπον συγκρίνει ὁ παῖς ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ πατρὸς τὸν *ταῦρον* πρὸς τὸν *χοῖρον*· τὸ *πρόβατον* πρὸς τὴν *αἶγα*· τὸν *ἐχῖνον* πρὸς τὸν *ἀσπάλακα*· τὴν *γαλῆν* πρὸς τὴν *ἰκτίδα* κλ. Ἐπικίνδυνα δὲ ἄγρια ζῷα ὠφέλιμον νὰ ἴδῃ ὁ παῖς ζῶντα· ἐν ἐλλείψει δὲ πραγματικῶν, ἀκριβεῖς αὐτῶν εἰκόνες δύνανται ν' ἀναπληρῶσι τὰς ἀνάγκας αὐτοῦ.

Πρὶν ἢ ὅμως ὁ πατὴρ μεταβῇ εἰς τὴν σύγκρισιν πτηνῶν καὶ ἰχθύων, δέον νὰ μάθῃ τὰ ὀνόματα τῶν μελῶν τοῦ σώματος αὐτῶν· ἐφ' ᾧ ὁ συγγραφεὺς παρενείρει εἰκόνας, φερούσας τὰ ὀνόματα τῶν οὐσιωδεστέρων μελῶν τοῦ σώματος τῶν ἐν λόγῳ ζώων (εἰκ. 1 φάσσα).

Εἰκ. 1.

α=κορυφή. β=μέτωπον. γ=μηνοειδὴς πτυχή. δ=λαιμός. ε=στῆθος. ζ=λαγών. η=οὐροπύγιον. θ=οὐρά. πηδαλιώδη πτερά. ι=ἐρετικὰ ἢ κωπαῖα πτερά. κ=τράχηλος. λ=ὀπισθία κεφαλή. τ=κήρωμα.

Τὰ δὲ οὐσιωδέστατα μέλη πρὸς διαστολὴν τῶν κατὰ μορφὴν λίαν ὁμοίων πτηνῶν εἰσὶ τὸ *ῥύγχος* ἢ *ῥάμφος*, τὸ *σκέλος*, ἡ *πτέρυξ* καὶ ἡ *οὐρά*. Τοῦ μὲν ῥάμφους, ὅπερ ἐκ τῶν δύω σιαγόνων ἀποτελεῖται, συγκρίνει ὁ παῖς τὸ μῆκος πρὸς τὸ τῆς κεφαλῆς· ὁρίζει δὲ τὴν μορφὴν αὐτοῦ εἰς *εὐθὺ*, ἢ *καμπύλον* ἢ ἀγκιστροειδῶς ὑπὲρ τὴν κάτω σιαγόνα *γρυπούμενον* κλ., τὸ σχῆμα καὶ τὴν θέσιν τῶν ῥωθώνων ἐπὶ τῆς ἄνω σιαγόνος καὶ τέλος τὸ μῆκος τοῦ *κηρώματος*, δέρματος δηλονότι, ὅπερ τῆς μὲν *νήσσης* ἐγκλείει τοὺς ῥώθωνας, τοῦ δὲ ἱέρακος καλύπτει μόνον τὴν βάσιν τοῦ ῥάμφους· πρὸς δὲ καὶ ἐὰν ὅλη ἡ ἄνω σιαγὼν εἶνε ὑπὸ πτίλων κεκαλυμμένη.

Τὰ κυριώτερα δὲ εἴδη τῶν σκελῶν εἰσὶ 1) *βαδιστικά*, ὧν αἱ κνῆμαι μέχρι τοῦ ταρσοῦ εἰσὶ πτερωταὶ (περιστερά)· 2) *πηδητικά*, ὧν τὸ ἄνω τοῦ ποδὸς τμῆμα εἶνε φαλακρὸν (πελαργός). Οἱ δὲ δάκτυλοι τῶν ποδῶν εἴσιν ἢ ῥιπιδιοειδῶς μετὰ δερματοπτυχῶν συνηνωμένοι καὶ σχηματίζουσι *νηκτικὸν* πόδα (χήν), ἢ ἕκαστος δάκτυλος κρασπεδοῦται ὑπὸ πλατέος δέρματος (κολυμβὶς ἡ μικρὰ) ἢ οἱ δάκτυλοί εἰσι πάντη ἐλεύθεροι (ὄρνις). Ἐκ τῶν ἐλευθέρων δὲ τούτων δακτύλων, ὁτὲ μὲν τρεῖς ἀπαντῶσι πρὸς τὰ ἐμπρὸς ἐστραμμένοι (σχοινοποῦλι)· ὁτὲ δὲ τέσσαρες πρὸς τὰ ἐμπρὸς κατευθυνόμενοι (κύψελος)· ὁτὲ δὲ δύω πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ δύω πρὸς τὰ ὀπίσω, ὡς ἐν τοῖς ἀναῤῥιχητικοῖς πτηνοῖς (δρυοκολάπτης)· ὁτὲ δὲ τέλος ἐκ τῶν τεσσάρων ὁ εἷς ἀεὶ πρὸς τὰ ὀπίσω ὢν ἐστραμμένος, δύναται κατ' ἀρέσκειαν τὰ μετακινῆται καὶ πρὸς τὰς δύω διευθύνσεις (γλαύξ). Ἐπὶ τῶν ποδῶν, οἵτινες φέρουσι τρεῖς μὲν δακτύλους πρὸς τὰ ἐμπρὸς ἐστραμμένους, ἕνα δὲ πρὸς τὰ ὀπίσω, οἱ δάκτυλοί εἰσιν ἢ μετὰ τῆς βάσεως τοῦ ποδὸς δι' ἑνωτικοῦ δέρματος συνδεδεμένοι· οἷον ὄρνις· ἢ πάντη ἐλεύθεροι (σχιζόποδα)· οἷον περιστερά· ἢ οἱ δύω ἐμπρόσθιοι δάκτυλοι κατὰ τὴν βάσιν αὐτῶν εἰσι συμφυεῖς (βαδιστικοί)· οἷον τὰ κορακοειδῆ· ἢ κατὰ μέγα μέρος συμφύονται οὗτοι κατὰ τὴν βάσιν αὐτῶν (διαβατητικοί)· οἷον ἀλκυών. Τὸ τμῆμα ἐκ τοῦ ταρσοῦ μέχρι τῆς κνήμης εἶνε ἢ διὰ λείου δέρματος περιειλημένον ἢ διὰ λεπίδων αἱ δὲ κνῆμαι κεῖνται ἢ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ σώματος ἢ πρὸς τὰ ὀπίσω (νῆσσα).

Ἵνα δὲ ὁ παῖς δυνηθῇ καθαρὰν νὰ ποριςθῇ παράστασιν τῆς *πτέρυγος*, δέον πρῶτον νὰ παρατηρήσῃ αὐτὴν ἐπὶ τετιλμένου πτηνοῦ ἢ κάλλιον ἐπὶ σκελετοῦ, φέροντος τὸν ἄνω βραχίονα, τὴν ὠλένην, χεῖρα καὶ δακτύλους· εἶτα δὲ πτέρυγά τινα ἐν συγκρίσει· θέλει δὲ ποριςθῇ ὅτι τὰ πρόσθια ἄκρα φέρουσιν ἐπὶ δύω συμπεφυκότων δακτύλων καὶ ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ὀστῶν τοῦ ἀντιβραχίου τὰ ἐρετικὰ πτερά· ἐπὶ δὲ τοῦ ἐνηρθρωμένου ἀντίχειρος τὰ γωνιώδη· ἐπὶ δὲ τοῦ οὐροπυγίου τὰ πηδαλιώδη πτερά.

Τὰ δὲ πηδαλιώδη πτερὰ σχηματίζουσι τὴν οὐρὰν ἢ *περονοειδῆ* (χελιδών)· ἢ ἀποτετμημένην (κώνωψ)· ἢ βαρβιτοειδῆ (τέτριξ)· ἢ στεγοειδῆ (ὄρνις)· ἢ κλιμακοειδῆ (κίσσα)· ἢ σφηνοειδῆ (δρυοκολάπτης)· ἢ κολοβὴν (σπιζίας).

Τὴν σύγκρισιν δὲ τῶν διαγνωστικῶν τῶν πτηνῶν γνωρισμάτων ἐκτελεῖ ὁ

παῖς ὡς καὶ τὴν τῶν μαστοφόρων ζῴων. Πρὸς ἀνακούφισιν δὲ τῶν γονέων ὁ συγγραφεὺς παραθέτει καὶ τούτων παραδείγματά τινα συγκρίνων πρῶτον δύω διαφόρου γένους πτηνά· δεύτερον δύω συγγενῆ· καὶ τρίτον δύω εἰς τὸ αὐτὸ ἀνήκοντα γένος.

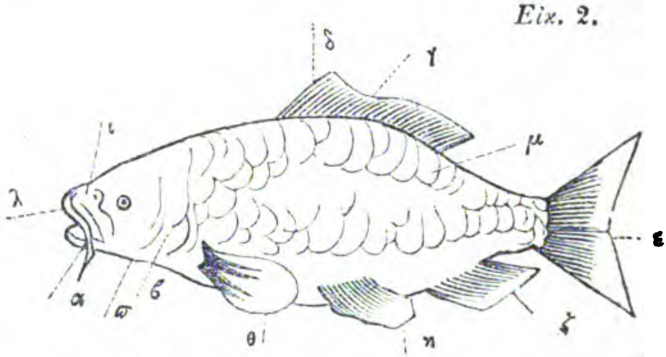
Γλαύξ	*Περιστερά*
Κεφαλὴ ἕνεκα πυκνῆς πτερωτῆς στεφάνης σφαιροειδής.	Κεφαλὴ ἐλαφρῶς πτερωτή.
Ὀφθαλμοὶ προέχοντες εὐμεγέθεις.	Ὀφθαλμοὶ παράπλευροι μικροί.
Ῥύγχος ἐκ τῆς βάσεως ἀγκύλον καὶ ὀξύ.	Ῥάμφος εὐθύ, μετὰ λόφου καὶ μαλακοῦ ἐπιστομίου ὑπεράνω τῶν ῥωθώνων.
Δάκτυλος μετ' ὀξέων ὀνύχων.	Μετ' ἀμβλέων.
Ἐξωτερικὸς στρεφόμενος δάκτυλος.	Οὐδεὶς δάκτυλος στρέφεται.

Χήν	*Νῆσσα*
Ῥάμφος κατὰ τὴν βάσιν ὑψηλότερον ἢ πλατύ.	Πλατύτερον ἢ ὑψηλόν.
Πρὸς τὰ πρόσω λεπτότερον.	Πρὸς τὰ πρόσω πλατύτερον.
Ξέσματα ἐπὶ τοῦ ὄνυχος τοῦ ῥάμφους ἀβαθῆ.	Κεχαραγμένα.
Πους ἐπιμηκέστερος τοῦ μέσου δακτύλου.	Οὐχὶ ἐπιμηκέστερος.
Τὰ πηδαλιώδη πτερὰ προσκείμενα.	Δρεπανοειδῶς κεκυρτωμένα τὰ παράπλευρα.

Στρουθίον	*Κανάριον*
Ῥάμφος ἔχον ἀσθενῆ καμπήν.	Εὐθύ.
Μικρὸν ἐπιμηκέστερον ἢ ὑψηλόν.	Πολὺ ἐπιμηκέστερον ἢ ὑψηλόν.
Χρῶμα τῶν πτερῶν κλ.	

Τὰ δὲ ὀνόματα τῶν κυριωτέρων μελῶν τοῦ σώματος τῶν ἰχθύων εἰσὶν ἐπὶ τῆς εἰκόνος (2) καταφανῆ. Ἡ δὲ εἰκὼν παριστᾷ τὸν *κυπρῖνον* (σαζάνι).

Εἰκ. 2.

α=γενείου νῆμα. β=βραγχιοκάλυμμα. γ= νωτιαῖον πτερύγιον. δ=ὀστέιναι ἀκτῖνες. ε=οὐραῖον πτερύγιον. ζ=πρωκταῖον πτερύγιον. η=γαστροπτερύγιον. θ=στηθοπτερύγιον. ι=ῥώθων. λ=ἄνω σιαγών. μ=λεπίδες. π=τὸ ἐπὶ τριῶν ὀστεΐνων ἀκτίνων τεταμένον δέρμα.

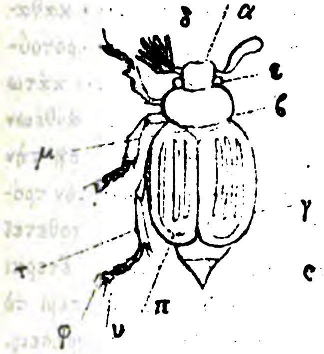
Τὸ δὲ σχῆμα τοῦ ὁλικοῦ σώματος τοῦ *κυπρίνου* εἶνε ἐλλειπτικὸν ἐκ τῶν πλαγίων δὲ πεπιεσμένον, πρὸς δὲ τὰ δύω ἄκρα ἀπολήγει εἰς ὀξύ. Ἐπὶ δὲ τῆς πυραμοειδοῦς κεφαλῆς αὐτοῦ ἀκινητοῦσι δύω ἄνευ βλεφάρων ὀφθαλμοί. Αἱ σιαγόνες αὐτοῦ στεροῦνται ὀδόντων· φόρει δὲ μόνον ἐπὶ τοῦ λάρυγγος μικροὺς ὀδόντας. Ἐκ μὲν τῆς γωνίας τοῦ στόματος δύω ἐπιμηκέστερα νήματα τοῦ γενείου (α). Ἐγγύτατα δὲ τῆς κεφαλῆς ἀνοίγει καὶ κλείει τὸ κάλυμμα τῶν *βραγχίων*, ἐφ' οὗ πρὸς τὰ κάτω συμφύεται τὸ ἐπὶ τριῶν ὀστεΐνων ἀκτίνων τεταμένον δέρμα (β). Κάτωθεν δὲ τοῦ *βραγχιοκαλύμματος* κεῖνται τέσσαρα κτενοειδῆ ἐρυθρὰ βράγχια, ἅτινα τῆς ἀναπνοῆς ἀποτελοῦσι τὴν λειτουργίαν. Πάντα δὲ τὰ πτερύγια αὐτοῦ ἔχουσι χονδρώδεις, περονοειδῶς διηκούσας ἀκτῖνας, ἐξαιρουμένων τῶν δύω πρώτων νωτιαίων ἀκτίνων, αἵτινές εἰσιν ὀστέινοι καὶ ἀδιάσπαστοι (δ). Ὅτι δὲ τὰ σύμμετρα ζεύγη τῶν ἐπιστηθίων καὶ ἐπιγαστρίων πτερυγίων αὐτοῦ ὄντως πρὸς τοὺς ἐμπροθίους καὶ ὀπισθίους τῶν μαστοφόρων ἀντιστοιχοῦσι πόδας, κατάδηλον καθιστᾷ ὁ σκελετὸς αὐτοῦ. Τοῦ μὲν σώματος αὐτοῦ τὸ δέρμα καλύπτουσι κεραμοειδῶς προσηρμοσμέναι μεγάλαι λεπίδες· τὴν δὲ κεφαλὴν ἔτι μείζονες αὐτῶν.

Τὰ δὲ οὐσιώδη χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῶν διαφόρων τῶν ἰχθύων εἰδῶν ἀποτελοῦσι τὸ *σχῆμα* τοῦ σώματος, τῶν ὀδόντων, τῶν πτερυγίων καὶ τῶν βραγχίων. Παρά τισιν μὲν ἰχθῦσι πᾶσαι αἱ ἀκτῖνες τοῦ νωτιαίου πτερυγίου εἰσὶν ὀστέιναι· οἷον πέρκη· παρ' ἑτέροις δὲ τὰ γαστροπτερύγια φύονται πρὸ τῶν στηθοπτερυγίων· παρ' ἑτέροις δὲ ἀκριβῶς ὑπὸ τὰ στηθοπτερύγια. Παρά τισιν μὲν ἰχθῦσιν ἐλλείπουσι τὰ γαστροπτερύγια· οἷον ἐγχέλει· παρ' ἑτέροις δὲ τά τε στηθοπτερύγια καὶ τὰ γαστροπτερύγια· οἷον ἐννεαφθάλμῳ ἢ τῷ πετρομύζῳ.

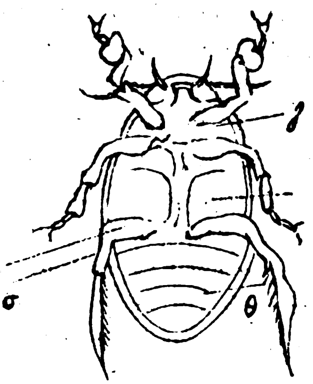
Κυπρῖνος	*Λύκος (ἀνθίας)*
Σχῆμα σώματος ἐκ τῶν πλαγίων πεπιεσμένον.	Κυλινδροειδές.
Στόμα πυραμοειδές.	Ὅμοιον τῷ ῥάμφει τῆς νήσσης.
Σιαγόνες ἄνευ ὀδόντων.	Ἡ κάτω σιαγὼν φέρει μεγάλους ὀξεῖς ὀδόντας.
Τρία φυλλάρια τῶν βραγχίων.	13 τοιαῦτα.

Τὰ δὲ οὐσιώδη χαρακτηριστικὰ τῶν ἀρθροζώων γνωρίσματα εἰς πλεῖστα εἴδη ἕνεκα τῆς μικροσκοπικῆς κατασκευῆς, ἀποβαίνουσιν ἀπρόσιτα τῷ ἀόπλῳ ὀφθαλμῷ τοῦ παιδός· διὸ ἐθεωρήθη σκόπιμον νὰ παραλείπηται ἡ λεπτομερὴς αὐτῶν περιγραφὴ καὶ σύγκρισις ὑπὸ τοῦ παιδός, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τοῦ πατρὸς μόνον τῶν προσιτῶν τῷ ἀόπλῳ ὀφθαλμῷ μελῶν τοῦ σώματος ἑτέρων, ὧν ἡ ἀκριβὴς παρατήρησις, φρονεῖ ὁ συγγραφεύς, ὅτι θέλει ἐπαρκέσει εἰς τὰς παρούσας τῶν παίδων ἀνάγκας. Τοιαῦτα δὲ εἴδη τῶν ἀρθροζώων θεωροῦνται ὁ *Κάραβος*, ἡ *Μηλολόνθη*, ἡ *Χρυσομηλολόνθη* κλ. Τὴν δὲ ὀνοματολογίαν τῶν οὐσιωδῶν μελῶν τοῦ σώματος τῶν κανθάρων παραθέτει ὁ συγγραφεὺς ἐν δυσὶν εἰκόσιν, ὧν ἡ μὲν (εἰκὼν 3) παριστᾷ τὴν

μηλολόνθην, ἡ δὲ (εἰκὼν 4) τὴν ὑπτίαν ὄψιν νηκτικοῦ τινος κανθάρου·

Εἰκ. 3.

Εἰκ. 4.

α=κεφαλή.
β=θώραξ
γ=κοιλία.
δ=κεραῖαι.
ε=ὀφθαλμοί
ζ=προθώραξ.
η=μεσοθώραξ.
θ=μεταθώραξ.
π=ἔλυτρα.
ρ=λαγών.
σ=μηρός.
τ=κνήμη.
υ=ταρσός.
φ=ἄγκιστρα.

Τὸ κυλινδροειδὲς τῆς μηλολόνθης (3) σῶμα ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν διακεκριμένων μερῶν· τῆς κεφαλῆς (α)· τοῦ θώρακος (β)· τῆς κοιλίας (γ). Ἡ μὲν κεφαλὴ πρὸς τὰ ἄνω εἶνε ἐπίπεδος, πρὸς δὲ τὰ ἐμπρὸς κολοβή. Φέρει δὲ *κεραίας* (δ), αἵτινές εἰσι ῥιπιδιοειδεῖς, συγκειμένης ἑκάστης ἐξ 6—7 μερῶν. Οἱ δὲ πλάγιοι αὐτῆς ὀφθαλμοὶ (ε) εἰσὶ μεγάλοι, ἀκίνητοι καὶ ἀβλέφαροι. Ὁ δὲ *θώραξ* σύγκειται, ὡς ἐν τῇ ὑπτίᾳ εἰκόνι φαίνεται, ἐκ τριῶν ζωνῶν, αἵτινες ὀνομάζονται *προθώραξ* (ζ), *μεσοθώραξ* (η) καὶ *μεταθώραξ* (θ). Ἐκ μὲν τῶν *ὑπτίων* ἑκάστης τῶν ζωνῶν ἐκφύεται ζεῦγος ποδῶν· ἐκ δὲ τῶν *πρανῶν* του προθώρακος καὶ μεσοθώρακος αἱ πτέρυγες (κ) αἱ ὑπὸ τὰ ἔλυτρα κείμεναι. Ἐὰν δέ τις ἐκ τῶν ἄνω θεωρήσῃ τὴν μηλολόνθην (3), βλέπει μόνον τὴν κεφαλὴν μετὰ τῶν ῥιπιδιοειδῶν κεραιῶν, τὸν αὐχενικὸν θυρεΐσκον (μ), τὰ ἔλυτρα (π) τὴν κοιλίαν καὶ τὰ ἄκρα τῶν ποδῶν. Διαστέλλει δὲ ὁ πατὴρ ἐπὶ τῶν ποδῶν τὴν *λαγόνα* (ρ), τὸν *μηρὸν* (σ), τὴν *κνήμην* (τ) καὶ τὸν *ταρσὸν* (υ), ὅστις συνίσταται ἐκ πέντε ἄρθρων, ὧν τὸ ἀκροτελεύτιον φέρει δύω ἄγκιστρα (ρ).

Τὰ δὲ οὐσιωδέστερα χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῶν διαφόρων εἰδῶν τῶν κανθάρων εἰσί· 1) τὰ μέρη τὰ συγκροτοῦντα τὸ στόμα· 2) τὸ σχῆμα τῆς κεφαλῆς, τοῦ θώρακος καὶ τῆς κοιλίας· 3) ὁ ἀριθμὸς τῶν τοῦ θώρακος ζωνῶν· 4) ὁ ἀριθμὸς καὶ τὸ σχῆμα τῶν μελῶν τοῦ σκέλους· 5) τὸ σχῆμα τῶν κνημῶν· 6) ἡ ποιότης τῶν ἐλύτρων.

Ἐλαφοκάνθαρος ὁ γνήσιος	*Μηλολόνθη*
Ὁ αὐχενικὸς θυρεΐσκος εὐρύτερος τῶν ἐλύτρων καὶ γωνιώδης.	Στενότερος, τριγωνικός.
Τὰ ἄνω χείλη ἀόρατα, ἡ ἄνω σιαγὼν εὐμεγέθης· παρ' ἄρρενι δὲ δὶς ἐπιμηκεστέρα τῆς κεφαλῆς.	Ὁρατά, παχέα, δίλοβα. Ἡ ἄνω σιαγὼν δὲν εἶνε προπετής.
Ἡ κάτω σιαγὼν γραφιδοειδής.	Οὐχὶ γραφιδοειδής, ἀλλ' ἔντριχος.
Γαστὴρ ἐκ πέντε δακτυλίων.	Ἐπίσης.

Τὸ δὲ σῶμα τῶν *ψυχῶν* (πεταλοῦδα) ἔχει τὴν αὐτὴν οὐσιωδῶς κατασκευὴν, ἅτε συγκείμενον ἐκ δακτυλίων, οἵτινες ὅμως ἐν αὐταῖς ἧττον καθαρῶς φαίνονται. Ἡ κεφαλὴ αὐτῶν φέρει τὰ μασσητικὰ ὄργανα, συγκροτούμενα ἐκ προβοσκίδος ἐλατηρίῳ ὡρολογίου παρεμφεροῦς, ἐκ τῶν δύω κάτω ἀποτελουμένης σιαγόνων, δι' ἧς ἐκμυζῶσιν αὗται τὸν μελιτώδη τῶν ἀνθέων χυμόν· πρὸς δὲ καὶ δύω κεραίας. Δέον δὲ κυρίως ὁ παῖς νὰ παρατηρῇ τὴν μορφὴν τῶν *κεραιῶν*, τοῦ *σώματος* καὶ τῶν *πτερύγων*· πρὸς δὲ καὶ τὸν τρόπον τῆς διευθετήσεως τῶν πτερύγων ἐν ἠρεμίᾳ. Ἡ *ἀργυνὶς* π. χ. τοποθετεῖ καθημένη τὰς πτέρυγας αὐτῆς καθέτως· αἱ δὲ *σφῆκες* ὁριζοντίως· ἕτεραι δὲ διευθετοῦσι τὰς πτέρυγάς των στεγοειδῶς ἢ συσπειροῦσιν αὐτὰς περὶ τὸ σῶμα. Οὐσιώδεις δὲ εἶνε αἱ ἀκριβεῖς ἐπὶ τῆς *κάμπης* αὐτῶν παρατηρήσεις.

Ἀφοῦ δὲ ὁ παῖς οὕτω τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῶν γνωστῶν εἰδῶν τῶν ζῴων μάθῃ, προχωρεῖ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ πατρὸς πρὸς σύγκρισιν δύω τῷ αὐτῷ γένει ἀνηκόντων ζῴων. Παρατηροῦντα π. χ. τὸν παῖδα τὸν ὄνον, ἐρωτᾷ ὁ πατήρ. «Τίνι ζῴῳ ἆρά γε, τέκνον μου, ὁμοιάζει ὁ ὄνος;» «τῷ ἵππῳ», ἀπαντᾷ ὁ παῖς· «τίνος δὲ στερούμενος δὲν εἶνε ἵππος;» «Διότι εἶνε μικρότερος»· «μήπως δὲν ὑπάρχουσι καὶ μικρόσωμοι ἵπποι;» «Ναὶ, ἀλλ' ὁ ὄνος ἔχει μακρὰ τὰ ὦτα» ἀπαντᾷ ὁ παῖς. «Ἀλλ' ἡ λέξις *μακρά*», προσθέτει ὁ πατὴρ, «εἶνε ἀόριστος· εἶνε μακρὰ ὡς πρὸς τὸν δάκτυλόν σου, ὡς πρὸς τὸ δένδρον ὅμως, εἶνε μακρά;

Ὅθεν, ἵνα ὁ παῖς καθαρὰν ἔννοιαν τούτου πορισθῇ, δέον τὸ οὖς τοῦ ὄνου πρός τι μέλος τοῦ σώματος, προτιμότερον δὲ πρὸς τὴν κεφαλὴν, νὰ συγκρίνῃ. Μετὰ δὲ τὴν σύγκρισιν ταύτην εὑρίσκει ὁ παῖς ὅτι τὸ μὲν οὖς τοῦ ὄνου ἔχει τὸ ἥμισυ μῆκος τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, τὸ δὲ τοῦ ἵππου μόλις τὸ ἕκτον. Ἡ δὲ οὐρὰ τοῦ ἵππου ἀπὸ τῆς βάσεως αὐτῆς εἶνε ἔντριχος, ἐνῷ ἡ τοῦ ὄνου μόνον περὶ τὸ ἄκρον αὐτῆς. Ὁ μὲν ὄνος φέρει ἐπὶ τῶν νώτων φαιάν τινα ταινίαν, ὁ δὲ ἵππος οὐδεμίαν. Πλὴν δὲ τούτων τῶν γνωρισμάτων, τὰ λοιπὰ οὐσιώδη γνωρίσματα ἀμφότερα ταῦτα τὰ ζῷα ἔχουσι κοινά· τοιαῦτα δὲ ζῷα ἀνάγει ὁ παῖς εἰς τὴν αὐτὴν οἰκογένειαν, ὀνομάζων ταῦτα ἀπὸ κοινοῦ *ἵππον* (Equus)· τὸν μὲν, *ἵππον τὸν γνήσιον*, τὸν δὲ, *ἵππον τὸν ὄνον*. Ἐπίσης δὲ λαγωὸν καὶ κόνικλον, μυοξὸν τὸν κοινὸν (ἐλειὸν) καὶ μῦν, στρουθίον καὶ κανάριον, ἀνάγει ὁ παῖς εἰς ὡρισμένας οἰκογενείας.

Οὕτω δὲ ὁ παῖς μανθάνει τὰ ζῷα εἰς οἰκογενείας νὰ ταξινομῇ καὶ γενικήν τινα ἔννοιαν τῶν μαστοφόρων, πτηνῶν, ἰχθύων, κανθάρων καὶ ψυχῶν νὰ πορίζηται. Αἱ δὲ ἀσαφεῖς ἔννοιαι σαφηνίζονται διὰ τῆς συγκρίσεως ζῴου οἰκογενείας τινὸς πρός τι ἑτέρας.

Ἵνα δὲ σαφηνισθῶσιν ἐν τῷ νῷ τοῦ παιδὸς αἱ ἔννοιαι *μαστοφόρον* καὶ *πτηνὸν*, δέον νὰ συγκρίνῃ οὗτος τετιλμένον τι πτηνὸν πρός τι μαστοφόρον, οἷον πρὸς κύνα. Ἡ ὁμοιότης τοῦ σχηματισμοῦ ἀμφοτέρων τῶν ἐν λόγῳ ζῴων

εἶνε ἀρκούντως φανερά· διότι ἡ κεφαλὴ μετὰ ὀφθαλμῶν ὑπὸ βλεφάρων καὶ βλεφαρίδων περιφρουρουμένων, τὸ στόμα ὑπὸ τῆς ἄνω καὶ κάτω ἀποτελούμενον σιαγόνος, οἱ δύω ῥώθωνες, ὁ ἀκουστικὸς πόρος, ὁ λαιμός, τὰ παράπλευρα καὶ ἐπιστήθια σκέλη παρ' ἑκατέρῳ εὑρίσκουσιν ἀντίστοιχα. Ἔτι δὲ παραδοξοτέρα θέλει φανῇ τῷ παιδὶ ἡ ὁμοιότης, συγκρινομένων τῶν σκελετῶν τῶν ἐν λόγῳ ζῴων. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ τὸ ἐντερικὸν σύστημα ἐν ἀμφοτέροις εἶνε ὅμοιον· ὥστε ὁ παῖς τὰ ἀντίστοιχα ὄργανα εὐχερῶς ἀνακαλύπτει. Ἀφοῦ δὲ οὗτος τῶν ὁμοιοτήτων καθαρῶς ἀντιληφθῇ, ἐρευνῶν τὰς διαφοράς, εὑρίσκει ὅτι τὸ ἄνω καὶ κάτω ῥάμφος ἀποτελοῦσι τὴν σιαγόνα, τὴν ὕπαρξιν τῆς *μηνοειδοῦς πτυχῆς*, τὴν ἐκ τοῦ ὠτὸς ἔλλειψιν τοῦ κώδωνος, τὸν μακρὸν λαιμόν, τὸ πτέρωμα, τὸ σχῆμα τῶν σκελῶν κλ. Μείζονα δὲ ἀφορμὴν πρὸς σκέψιν παρέχει τῷ παιδὶ ἡ σύγκρισις τῆς *νυκτερίδος* πρὸς *πτηνόν*.

Ἀφοῦ δὲ ἡ διαφορὰ τοῦ μαστοφόρου πρὸς τὸ πτηνὸν κατανοηθῇ ὑπὸ τοῦ παιδός, ὁδηγεῖται ὑπὸ τοῦ πατρὸς πρὸς σύγκρισιν *μαστοφόρου* πρὸς *ἰχθύν*. Τὰ δὲ τῆς συγκρίσεως σημεῖα ἀποτελοῦσιν ἡ κεφαλὴ μετὰ τῶν ὀφθαλμῶν, οἱ ῥώθωνες, τὸ στόμα, ἡ γλῶσσα, ὁ κορμὸς μετὰ δύω ζευγῶν πτερυγίων (στηθοπτερυγίων καὶ γαστροπτερυγίων), τὸ σχῆμα τοῦ σκελετοῦ. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἡ ὁμοιότης ἐσωτερικῶν τινων μελῶν· οἷον τῆς καρδίας, τοῦ στομάχου καὶ τοῦ ἐντερικοῦ σωλῆνος θέλει εὐκόλως καταφανῆ. Τοὐναντίον δὲ ἡ τοῦ κώδωνος τοῦ ὠτὸς ἔλλειψις, τὰ ἀντὶ πνευμόνων *βράγχια*, ἡ τῶν βλεφάρων ἔλλειψις, ἡ κίνησις τῆς ἄνω σιαγόνος, ὁ ἐκ λεπίδων θώραξ, ἡ δίκην πηδαλίου καθέτως διήκουσα οὐρά, ἡ ἐντὸς τοῦ σώματος *νηκτικὴ κύστις* κλ. παρέχουσιν ἱκανὰ τὰ τῆς διαστολῆς γνωρίσματα.

Ὁ δὲ *βάτραχος*, ὡς γελοιογραφικὴ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος εἰκών, προκαλεῖ τὸν παῖδα πρὸς σύγκρισιν αὐτοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Τὸ εὐρὺ ὅμως αὐτοῦ στόμα, ἡ ἀκουστικοῦ πόρου ἐστερημένη αὐτοῦ κεφαλή, ἡ ἐπὶ τοῦ σώματος ἄνευ λαιμοῦ συμπεφυκυῖα, ἡ ἔλλειψις πλευρῶν καὶ ἡ παρουσία τῶν κολυμβητικῶν αὐτοῦ ποδῶν, καθιστῶσι τοσοῦτον ζωηρὰν τὴν διαφοράν, ὥστε εὐκόλως ὁ παῖς ἐννοεῖ τὴν ἀπάτην αὐτοῦ.

Ἡ δὲ διαφορὰ τοῦ *κανθάρου* ἀπὸ τοῦ μαστοφόρου ζῴου εἶνε ἔτι μείζων· διότι μόνη ἡ κεφαλὴ μετ' ὀφθαλμῶν καὶ στόματος καὶ τὸ σῶμα μετὰ ποδῶν δὲν ἐπαρκοῦσι νὰ ὦσιν ἱκανὰ συγκρίσεως ἀντικείμενα. Τὸ δὲ χάσμα μεταξὺ τῶν *σπονδυλοζῴων* (μαστοφόρων, πτηνῶν καὶ ἰχθύων) καὶ τῶν *κανθάρων* καταφαίνεται βαθύτερον, ἐάν τις παρατηρήσῃ ὅτι ὁ θώραξ τῶν κανθάρων συνάπτεται μετὰ τοῦ λοιποῦ σώματος μόνον διά τινος διαρθρώσεως· ὅτι ἡ κοιλία αὐτῶν ἀποτελεῖται ἐκ δακτυλίων· ὅτι αἱ δύω σιαγόνες αὐτῶν κινοῦνται ὁριζοντίως· ὅτι κεραίας καὶ τρία ζεύγη ποδῶν φέρουσι. Πρὸ πάντων δὲ ὅτι οὐδένα ἐσωτερικὸν ἔχουσι σκελετόν· τοὐναντίον ὁ κάνθαρος, ὡς καὶ ὁ *καρκῖνος* τὸν σκελετὸν αὐτῶν κομίζουσιν ἔξωθεν, οἱονεὶ κεράτινον θώ-

ρακα. Ὅθεν ὁ κάνθαρος ἀνήκει εἰς τὴν τάξιν τῶν *ἀρθροζώων*, ὡς ὁ καρκῖνος, ἡ ἀράχνη καὶ πάντα τὰ ἔντομα.

Πλήρεις δὲ καὶ σαφεῖς θέλουσι καταστῆ αἱ ἔννοιαι τῶν *τάξεων* διὰ τῆς γνώσεως πασῶν τῶν εἰς ταύτας ἀνηκουσῶν οἰκογενειῶν· ὅπερ δέον τὸ Σχολεῖον νὰ πραγματώσῃ, συνεχίζον τὴν φυσικὴν ταύτην τοῦ οἴκου διδασκαλίαν. Διὰ τῆς ἀνωτέρω ἀναπτυχθείσης μεθόδου διεγείρεται ἐν τῷ παιδὶ ἡ ὄρεξις πρὸς σαφῆ κατάληψιν τῆς φύσεως. Ἐὰν δέ τινες τῶν ἐννοιῶν, ἃς οὕτως ἐπορίσθη ὁ παῖς, ὦσιν ἐλλιπεῖς, οὐχ ἧττον ἔχουσι μείζονα τὴν μορφωτικὴν αὐτῶν ἀξίαν, ἢ ἕτεραι τελειότεραι ἀκόπως ἐκ τῶν βιβλίων προσκτώμεναι.

Ἡ δὲ ἔννοια τοῦ γένους τῶν ἑρπετῶν, ὡς λίαν δυσχερής, ἐπειδὴ ταύτην μόνον διὰ τῆς ἀκριβοῦς γνώσεως τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῶν κατασκευῆς ὁ παῖς νὰ πορισθῇ δύναται, ἀνατίθεται τῇ σχολειακῇ διδασκαλίᾳ. Διότι προτιμότερον εἶνε ὁ παῖς νὰ κομίσῃ εἰς τὸ Σχολεῖον σαφεῖς καὶ καθαρὰς ἐποπτικὰς ἀντιλήψεις τοῦ *βατράχου* κλ. ἢ ψιττακίζων νὰ λέγῃ «Ἀμφίβια λέγονται τὰ ζῷα, ἅτινα καὶ ἐν ὕδατι καὶ ἐν τῷ ἀέρι δύνανται νὰ ζῶσιν».

Μείζονα δὲ καὶ μορφωτικωτάτην ἐπιῤῥοὴν ἀσκεῖ ἐπὶ τοῦ παιδικοῦ πνεύματος ἡ ταξινόμησις εἰδῶν καὶ γενῶν εἰς τάξεις, τούτων εἰς κλάσεις, αἵτινες ὁμοῦ συγκροτοῦσι τὸ *σύστημα*. Ἡ δὲ φυσικοϊστορικὴ ἔννοια τῆς ταξινομήσεως εἰς *τάξεις* εἶνε φυσική· ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος πρωϊαίτερον αὐτὴν σχηματίζει ἐν τῷ νῷ ἢ τὴν εἰς *γένη*· πάντα π. χ. τὰ πτερυγίζοντα ἔντριχα ζῷα ὀνομάζει νυκτερίδας. Διότι ἡ παράδοξος κίνησις, ἡ διά τινος μεταξὺ τῶν δακτύλων τεταμένου δέρματος ἐπιτελουμένη ἐπισπᾷ μᾶλλον τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ἢ τὰ διάφορα σχήματα τῆς ῥινός, τοῦ τρόπου τῆς δήξεως, καθ' ἃ αὗται εἰς πλείους τῶν εἴκοσι γενῶν καὶ ταῦτα εἰς πλείω τῶν ἑκατὸν εἰδῶν ὑποδιαιροῦνται. Ἐπίσης αὐτοθύμως κατατάσσει ὁ παῖς τὸν ἀετόν, τὸν γῦπα, τὸν ἱέρακα καὶ τὸν ἰκτῖνον εἰς τὴν τάξιν τῶν ἁρπακτικῶν πτηνῶν· ἐνῷ ὁ κύκνος ὑπενθυμίζων τὸν χῆνα καὶ τὴν νῆσσαν, ἀσαφῆ τινα ἔννοιαν τῆς τάξεως τῶν κολυμβητικῶν πτηνῶν παρέχει αὐτῷ.

Ἔτι δὲ παιδαγωγικὴ καὶ μορφωτικὴ εἶνε ἡ ταξινόμησις πασῶν τῶν τάξεων, οἰκογενειῶν, εἰδῶν ὑπὸ ὑψηλοτέραν μονάδα· τοῦτο ὅμως τότε μόνον δύναται ν' ἀποβῇ ὄντως καρποφόρον, ἀφοῦ ὁ παῖς κατορθώσῃ ὡρίμως νὰ σκέπτηται καὶ νὰ σαφηνίζῃ μόνος τὰς νεφελώδεις αὐτοῦ προκαταλήψεις. Ἀφορμὰς δὲ πρὸς μόρφωσιν τοιούτων ἐννοιῶν παρέχει οὐχὶ σπανίως καὶ ὁ βίος. Τὸν παῖδα π. χ. κατὰ τὴν σφαγὴν βοός τινος τὸν στόμαχον αὐτοῦ παρατηροῦντα, ὅτι εἰς τέσσαρα εἶνε διῃρημένος τμήματα, ὑπενθυμίζει ὁ πατὴρ ὅτι ὁ στόμαχος τῆς ἐλάφου, τῆς αἰγός, τοῦ προβάτου καὶ τῆς καμήλου ἔχει ὁμοίαν τὴν κατασκευὴν ἕνεκα τοῦ *μηρυκισμοῦ*, ὁ δὲ παῖς οἴκοθεν ἐπιζητεῖ τὰ ὅμοια ἐξωτερικὰ γνωρίσματα τῶν ἐν λόγῳ ζῴων νὰ μάθῃ. Τοιαῦται δὲ παρατηρή-

σεις καὶ ἀνακαλύψεις τάξεώς τινος ζώων ἐπὶ ἐποπτικῆς ἀντιλήψεως ἐπερειδόμεναι ἐπιτυποῦνται ἐν τῇ μνήμῃ ἀνεξιτήλως.

Μείζονα δὲ δυσχέρειαν πρὸς κατάληψιν παρέχουσι τῷ παιδὶ αἱ ὑποδιαιρέσεις τῶν τάξεων εἰς οἰκογενείας, αἵτινες δέον ὡρισμένως νὰ χαρακτηρίζωνται. Ἐν τούτοις εἶνε δυνατὸν καὶ αὐτὴν τῆς οἰκογενείας τῶν ζώων τὴν ἔννοιαν ὁ πατὴρ τῷ ὡρίμῳ παιδὶ καταληπτὴν νὰ καταστήσῃ· καὶ ὁ βίος δὲ παρέχει πρὸς τοῦτο οὐχὶ εὐαρίθμους ἀφορμάς. Κατά τινα διὰ τοῦ ἐλαιῶνος περίπατον ὁ πατὴρ μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ παρατηρεῖ πτηνὸν τῆς τάξεως τῶν ἀναρριχητικῶν καὶ τῆς οἰκογενείας τῶν ἀηδόνων· οἷον τρωγλοδύτην ἢ κόττυφον τὸν ὀρεινὸν (κίχλαν), εὐκόλως ἀνάγει ὁ παῖς ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ πατρὸς ταῦτα εἰς τὴν συγγενῆ τῶν γλαυκῶν καὶ γυπῶν τάξιν, ἅτινα τὴν τάξιν τῶν ἁρπακτικῶν ἀποτελοῦσι πτηνῶν. Ἡ δὲ τάξις τῶν ἁρπακτικῶν ζώων ἐκπροσωπεῖται διὰ τῆς οἰκογενείας τῶν *γαλῶν* (λέων, τίγρις, λεοπάρδαλις), τῶν *κυνῶν* (λύκος, θώς), τῶν *ἄρκτων* (ἡ λευκὴ καὶ ἡ μέλαινα)· ἡ δὲ τάξις τῶν μηρυκαζόντων διὰ τῆς οἰκογενείας τῆς *καμήλου* (λάμα), τῆς ἐλάφου (δορκὰς) καὶ τῶν *κοιλοκέρων* (αἴγαγρος, ἀντιλόπη). Ἐὰν λοιπὸν ὁ πατὴρ ἢ ὁ παιδαγωγὸς καθοδηγῇ οὕτω τὸν παῖδα ν' ἀνακαλύπτῃ τοὺς βαθμοὺς τῆς συγγενείας τῶν ζώων ἰδίᾳ ἐρεύνῃ, τότε βεβαίως ὅ,τι εἰς τὴν φυσικὴν ἱστορίαν τῷ παιδὶ ὡς ξηρὸν καὶ ἄγονον ἐθεωρεῖτο, θέλει μεταμορφωθῇ εἰς τερπνοτάτην καὶ μορφωτικωτάτην ἐνασχόλησιν, ἥτις παρ' ἡμῖν, ὡς καὶ πλεῖσται ἄλλαι, ἀστόργως παραμελεῖται, ὡς μὴ ὤφειλεν.

Πρὸς πρακτικὴν δὲ ἄσκησιν τῶν παίδων τῶν συστηματικῆς ταξινομήσεως συνιστᾶται τοῖς γονεῦσι νὰ παρέχωσι τοῖς παισὶν αὐτῶν εἰκόνας ζώων ἢ πλαστικὰ αὐτῶν ἀπομιμήματα, ἵνα οὗτοι τάττωσιν αὐτὰ κατ' οἰκογενείας Πρὸς τοῦτο ὁδηγεῖ ὁ πατὴρ τὸν παῖδα νὰ θέτῃ πρῶτον τὰ πτηνά, εἶτα δὲ τὰ μαστοφόρα ζῷα ἐν ἰδίᾳ κυτίδι· μετὰ δὲ ταῦτα ν' ἀποχωρίζῃ τὰ ἁρπακτικὰ ζῷα ἀπὸ τῶν μηρυκαζόντων κλ. Τοιαῦται δὲ ἐνασχολήσεις παρέχουσι τοῖς παισὶ μείζονα ἡδονὴν ἢ αἱ παρατάξεις καὶ αἱ μάχαι, ἃς οἱ μολύβδινοι αὐτῶν στρατιῶται παριστῶσιν.

Διαρκούσης δὲ τῆς ἐπὶ τῆς συστηματικῆς ταξινομήσεως ἀσκήσεως τοῦ παιδός, δέον ὅ τε βίος καὶ αἱ ἕξεις τῶν ζώων ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ φύσει μετὰ ζήλου νὰ παρατηρῶνται ὑπ' αὐτοῦ. Αἱ παρατηρήσεις τῆς ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μεταβάσεως αὐτῶν, ὁ τρόπος τῆς ἀναπαύσεως, τοῦ ὕπνου κλ., παρέχουσιν ἀπείρους τὰς πρὸς τέρψιν τῷ μικρῷ φυσιοδίφει ἀφορμάς. Αἱ μὲν πρῶται παρατηρήσεις τελοῦνται ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ πατρός· εἶτα δὲ ἀποστέλλων ὁ πατὴρ τὸν παῖδα μόνον εἰς τὴν ἐλευθέραν φύσιν, ὁρίζει αὐτῷ πτηνόν τι πρὸς παρατήρησιν, οὗτινος μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἀπαιτεῖ τὴν ἀκριβῆ προφορικὴν περιγραφήν. Τοιαύτη δὲ αὐτόθυμος δρᾶσις ἐπιρρωνύουσα τὸ θυμικὸν καὶ τὴν ἱκανότητα, συμβάλλει θαυμασίως πρὸς μόρφωσιν τῆς ἰσχύος καὶ τῆς εὐσταθείας τοῦ χαρακτῆρος. Μέγα δὲ διάφορον ἐκδηλοῦσιν οἱ παῖδες πρὸς

τὰς φωλεὰς τῶν πτηνῶν· ἵνα μὴ ὅμως ἡ περιεργία αὐτῶν καταστῇ ἐπιβλαβὴς εἰς τὰ πτηνά, δέον ὁ πατὴρ τὴν ἐλαχίστην βλάβην αὐτῶν αὐστηρῶς νὰ τιμωρῇ, ὡς τὴν καταστροφὴν πολυτιμοτάτου τινὸς τῆς οἰκίας σκεύους. Αἱ δὲ μετὰ φρονήσεως καὶ ἐπιμονῆς γενόμεναι παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν φυσικῶν ὄντων ἔχουσιν ὑψίστην τὴν ἀξίαν αὐτῶν· ἀδύνατον δὲ εἶνε αἱ διὰ τῆς ἀναγνώσεως ἐν τοῖς βιβλίοις ποριζόμεναι ν' ἀντικαταστήσωσιν ἐκείνας, ὡς ἐπίσης ἀδύνατον εἶνε ἀκριβῶς διὰ λέξεων νὰ παραστήσῃ τις τὸ μέλος μουσικοῦ τινος τεμαχίου. Πλὴν ὅμως τῶν γνώσεων, ἃς οὕτω προσκτᾶται ὁ παῖς, λεπτύνονται καὶ αἱ αἰσθήσεις, ἀσκεῖται ἡ καρτερία, ἡ δεξιότης καὶ ἡ ἑτοιμότης τοῦ πνεύματος αὐτοῦ. Αἱ δὲ τοιαῦται ἀσκήσεις εἶνε ἀναπληρωτικαὶ ἑτέρας, ἑκάστῳ ἀνθρώπῳ ἀναγκαίας, τῆς τοῦ *κυνηγίου* δηλονότι, ἥτις, ὡς παρ' ἡμῖν τελεῖται ὑπὸ τῶν ἐνηλίκων, εἶνε μᾶλλον ἐπιβλαβής.

Πάντες μὲν οἱ παῖδες, μάλιστα δὲ τὰ ἄρρενα εἰσὶ φύσει κυνηγοὶ καὶ ἁλιεῖς. Παρορμᾷ δὲ αὐτοὺς πρὸς κυνηγεσίαν καὶ ἁλιείαν ζῴων τοῦτο μὲν μυχία τις ἅμιλλα, ἵνα ἐπιδεικνύωνται νοημοσύνῃ καὶ ἐπιτηδειότητι κρείττονες αὐτῶν· τοῦτο δὲ ἡ ἡδονὴ τοῦ νὰ παρατηρῶσι τὰ ὄντα ταῦτα ἐκ τοῦ πλησίον· σπανίως δὲ ἐκδηλοῦται ἐν αὐτοῖς σκοπός τις ὑλικός. Ἡ δὲ ζώγρησις ζῴων, ἥτις πρὸς ἐποπτικὴν ἀντίληψιν ἀναγκαία τυγχάνει, δέον αὐστηρότατα ὑπὸ τοῦ πατρὸς νὰ ἐπιτηρῆται. Τῷ ζωγρηθέντι δὲ ζῴῳ δέον ὁ παῖς, ἀφοῦ παρατηρήσῃ αὐτό, νὰ παράσχῃ ἐλευθερίαν.

Ἡ δὲ *ἁλιεία* εἶνε ἐπίσης λίαν προσφιλὴς τῶν παίδων ἐνασχόλησις. Καὶ τοῖς ἁλιευθεῖσι δὲ ἰχθύσι δέον ὁ παῖς, ἀφοῦ, ἐπί τινα χρόνον ἔν τινι φιάλῃ διατηρῶν, παρατηρήσῃ αὐτούς, νὰ παράσχῃ τὴν ἐλευθερίαν. Παρατηρητέον δὲ ἐνταῦθα ὅτι ὁ πατὴρ δέον νὰ καταβάλλῃ τὴν δέουσαν μέριμναν, ἵνα πᾶσα ὠμότης ἢ σκληρότης προλαμβάνηται. Ἀνάγκη ἑπομένως ἐντόνως νὰ συνιστᾶται τοῖς παισὶν ὑπὸ τῶν γονέων, ὅτι εἶνε ἄδικον ν' ἀφαιρῇ τις τὴν ἐλευθερίαν ζῴου τινός, οὐ μόνον, διότι τὸ ἁλιευθέν, γενομένων ἐπ' αὐτοῦ τῶν ἀναγκαίων παρατηρήσεων, κατ' οὐδὲν πλέον αὐτῷ χρησιμεύει, ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον, διότι ἕκαστον ὃν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ᾖ ἐλεύθερον. Ἀλλ' ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς ὁ πατὴρ διεγείρει τὴν συμπάθειαν τοῦ παιδὸς πρὸς ἀσθενοῦσαν ὄρνιν ἢ πνιγεῖσαν μέλισσαν, ἀφ' ἑτέρου δέον νὰ παρατηρῇ μὴ ἐκ τούτου γεννηθῇ τῷ παιδὶ νοσώδης τις ὑπερευαισθησία ἢ μὴ ἐνισχυθῇ ἡ ἤδη ὑπάρχουσα. «Ὑπάρχουσι μητέρες», λέγει ὁ συγγραφεύς, «αἵτινες ἔμπροσθεν τῶν υἱῶν των γοερὰς ἐκφέρουσι κραυγὰς ἐπὶ τῇ ὄψει ὀρνίθων καταπινουσῶν *σκώληκας*». Ὑπὸ τοιούτων ὅμως μητέρων μορφοῦνται ἄνδρες, οἵτινες ἐπὶ τῇ ὄψει τῆς ἐλαφροτάτης ἐπὶ τοῦ σώματος αὐτῶν πληγῆς ἀποδειλιῶσιν· ἢ τὴν σφαγὴν μόσχου μετὰ φρίκης ὁρῶντες, τοὺς ταλαιπώρους αὐτῶν ὑπηρέτας ἀπελπιστικῶς κατατυραννοῦσιν. Ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει, καθ' ἣν ἡ συμπάθεια τοῦ παιδὸς εἰς ἐνεργὸν καὶ ἀρωγὸν δύναμιν νὰ τραπῇ δύναται, δέον νὰ ἐγείρηται αὐτὴ ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν παίδων· ἔνθα ὅμως ἀμετάτρεπτος ἀνάγκη

ἐπιβάλλει τὴν ἀπουσίαν αὐτῆς, δέον νὰ ἐλαττωθῇ καὶ ἰαθῇ. Τὸ ἀσθενοῦν πτηνὸν πρέπει ὁ παῖς νὰ περιποιῆται μετὰ στοργῆς· ἀφοῦ ὅμως τὸν νεκρὸν αὐτοῦ θάψῃ, οὐδεμία ἀνάγκη νὰ διεγείρηται ἡ συγκίνησις αὐτοῦ. Τοὐναντίον ἡ μήτηρ ὀφείλει νὰ διδάξῃ αὐτὸν τὴν ἐμβριθῆ ἀλήθειαν, ὅτι ὁ *θάνατος εἶνε ἡ ἀναπόφευκτος παντὸς ζῶντος μοῖρα!* Ὑπὸ τοιαύτην δὲ ἔννοιαν τῆς συμπαθείας ἐκλαμβανομένης ὑπὸ τῶν γονέων, ἡ ὄψις σφαγῆς ζῴου τινὸς οὐδεμίαν ἐπιφέρει τῷ παιδὶ ἠθικὴν βλάβην, ὡς καὶ ὁ φόνος κωνώπων ἢ ἐπιβλαβῶν σκωλήκων, διδασκομένῳ ὅτι ἡ μὲν σφαγὴ τοῦ προβάτου ἀναγκαία εἶνε πρὸς διατροφὴν αὐτοῦ, ὁ δὲ φόνος τῶν ἐπιβλαβῶν ἐντόμων ἀπαλλάττει τὸν ἄνθρωπον δυσαρέστων ἐνοχλήσεων. Ἐν οὐδεμιᾷ ὅμως περιπτώσει πρέπει οἱ γονεῖς πρὸς σχηματισμὸν συλλογῆς νὰ ἐπιτρέπωσι τοῖς παισὶ φόνον ζῴων. Διότι συλλογὴ ἄνευ ὁδηγίας εἰδικοῦ πρὸς τοῦτο ἀνδρὸς ἀποβαίνει ἀνωφελὲς παιγνίδιον· ἡ δὲ ἐλαχίστη ὠφέλεια τοιαύτης δὲν δικαιολογεῖ τὴν ἠθικὴν τοῦ παιδὸς βλάβην, ἣν ὁ φόνος συνεπάγεται. Ἐὰν ὅμως αὕτη ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν ἐμπείρου καὶ εἰδήμονος πατρὸς σχηματίζεται, δύναται αὐτὸς ὁ πατὴρ νὰ τελῇ τὸν φόνον τῶν κανθάρων ἢ ψυχῶν. Ἂν δὲ καὶ ὁ παῖς πλεῖστα τῶν μαστοφόρων ζῴων, πτηνῶν καὶ ἰχθύων τῆς πατρίδος αὐτοῦ ἐγνώρισεν, ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον δεικνύει πρὸς τοὺς κανθάρους· ἔτι δὲ μεῖζον πρὸς τὰς ψυχάς, ποθῶν ἐκ τοῦ πλησίον ν' ἀντιλαμβάνηται τούτων. Τὸν πόθον δὲ τοῦτον δύναται ἄνευ ὠμότητος νὰ ἱκανοποιῇ, παρατηρῶν τὰς τῆς κάμπης μεταμορφώσεις. Διότι αἱ τυφλαὶ κάμπαι πλησίον καλῆς τροφῆς δύνανται νὰ στερῶνται τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν. Ὅθεν ὁ παῖς θέτων τὴν *κάμπην* ἐν καταλλήλῳ τινὶ τόπῳ, παρέχει αὐτῇ τὴν ἀναγκαίαν τροφήν. Ἐὰν ὅμως τὰ πρὸς τροφὴν αὐτῆς συνήθη φυτὰ ὦσι δυσπόριστα, δύναται ὁ παῖς ν' ἀντικαταστήσῃ αὐτὰ διὰ θριδάκων.

Αἱ μὲν χρυσαλίδες χρῄζουσι προφυλάξεως ἀπὸ ὑγρασίας· τὰς δὲ ψυχὰς δέον ὁ παῖς περιγράψας καὶ ἰχνογραφήσας ν' ἀφίνῃ ἐλευθέρας. Ἵνα ὅμως ἡ ἐνασχόλησις αὕτη ὄντως λυσιτελὴς ἀποβῇ, δέον ὁ παῖς νὰ τηρῇ τακτικὸν ἡμερολόγιον, ἐν ᾧ νὰ ἐγγράφῃ τὰ τῆς μορφῆς, χρώματος κλ. τοῦ σκώληκος, τὸν τόπον καὶ χρόνον τῆς εὑρέσεως, τὸν τρόπον καὶ χρόνον τῆς διαρρήξεως τοῦ περικαλύμματος καὶ τὴν μορφὴν καὶ χρῶμα αὐτοῦ ὡς ψυχῆς. Ἀφοῦ δὲ ὁ παῖς ἀριθμόν τινα ψυχῶν γνωρίσῃ, ταξινομεῖ αὐτὰς εἰς γένη, ὡς πρὸς τὸ σχῆμα τοῦ σώματος, τῶν κεραιῶν, τῶν ποδῶν καὶ τῶν πτερύγων καὶ ὡς πρὸς τὸ εἶδος αὐτῆς ὡς χρυσαλίδος.

Πρεσβύτεροι δὲ παῖδες (δωδεκαέτεις) ὠφέλιμον εἶνε πλὴν τούτου νὰ τηρῶσι καὶ ἕτερον ἡμερολόγιον διὰ τὸν βίον τῶν ἐγχωρίων πτηνῶν, ἐν ᾧ σημειοῦσιν ἀκριβῶς τὸν τρόπον τῆς κατασκευῆς τῶν φωλεῶν, τῆς ἐπωάσεως, τὴν πτέρωσιν τῶν νεοσσῶν καὶ τὸν χρόνον τῆς ἐλεύσεως καὶ ἀποχωρήσεως τῶν μεταβατικῶν πτηνῶν. Ἐὰν δὲ ὁ πατὴρ ἔχῃ μελιττουργεῖον, δέον ὁ παῖς

νὰ ᾖ ὁ ἱστοριογράφος τῆς μικρᾶς τῶν μελισσῶν πολιτείας, ἑκάστης κυψέλης φερούσης ἴδιον ὄνομα καὶ τὴν ἀκριβῆ αὐτῆς ἱστορίαν.

Ὡς τερπναὶ δὲ διηγήσεις κατὰ τὰς χειμερινὰς ἑσπέρας ἁρμόζουσι τὰ περὶ ζώων ξένων χωρῶν. Ἀρέσκουσι δὲ τοῖς παισὶ τῶν ζώων μᾶλλον τὰ προέχοντα ἐπὶ ἀρχιτεκτονικῇ τέχνῃ, ἢ τὰ ἄλκιμα, καθ' ὧν μαχόμενος ὁ ἄνθρωπος αἴρει ἔνδοξον νίκην. Διδακτικώταται δὲ ἀποβαίνουσιν αὗται, ἐὰν ἡ φιλόστοργος μήτηρ ζώσῃ τῇ φωνῇ διηγῆται. Ἐὰν ὅμως τοὐναντίον ἀναγκαῖον θεωρηθῇ ὁ παῖς ἐκ τῶν βιβλίων νὰ πορίζηται ταύτας, ἡ μήτηρ ὀφείλει νὰ ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν αὐτῆς, ἵνα οὐ μόνον τὰς τερπνὰς τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἱστορίας, ἀλλὰ καὶ τοῦ βίου τῶν κατωτέρων ζώων ὁ παῖς μετ' ἀγάπης ν' ἀναγινώσκῃ.

Ἐὰν δὲ ὁ ἰατρὸς εἶνε συγχρόνως καὶ φίλος τῆς οἰκογενείας, δέον νὰ παρακληθῇ ὑπὸ τῶν γονέων νὰ παράσχῃ τῷ παιδὶ ἐποπτικάς τινας ἀντιλήψεις τῆς ἐσωτερικῆς τῶν τελειοτέρων ζώων κατασκευῆς καὶ μάλιστα τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Τοιαῦται δὲ ἀντιλήψεις εἶνε οὐ μόνον διὰ τὴν ζῳολογίαν, ὡς γνώσεις, πολύτιμοι, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὑγιεινὴν διατήρησιν τοῦ σώματος ἀπαραίτητοι. Ἐπὶ κονίκλου π.χ. ἢ περιστερᾶς, δεικνύων ὁ ἰατρὸς τὸν ἔσω ὀργανισμόν, ἐξηγεῖ τὴν ἀνατομικὴν κατασκευὴν καὶ φυσιολογικὴν λειτουργίαν τῶν ὀργάνων ἀναλόγως τῆς παιδικῆς ἀντιλήψεως. Οὕτω δὲ ὁ παῖς ποριζόμενος τὰς ἀναγκαιοτάτας γνώσεις περὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἄρχεται ἐννοῶν πῶς τὰ ἐν αὐτῷ συμβαίνοντα. Περὶ δὲ τῆς ἐλλείψεως τῶν στοιχειωδῶν ἀνθρωπολογικῶν γνώσεων καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς λογίοις ὁ συγγραφεὺς ὁμιλεῖ λίαν χαριέντως. «Εἶνε ὄντως θλιβερόν, ὅτι καὶ μεταξὺ τῶν λογίων ἀπαντῶσι πλεῖστοι, οἵτινες, ἐνῷ τὸν ὀργανισμὸν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ θεάτρου ἀκριβῶς ἐπίστανται, διηγούμενοι ἰατρῷ τινι περὶ καρδιακοῦ πόνου, δεικνύουσιν αὐτῷ τὸν στόμαχον!» Ἐπάναγκες δὲ ἕκαστος νὰ εἶνε κάτοχος τῶν στοιχειωδῶν κἂν ἀνατομικῶν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος γνώσεων. Ὁ δεκαέτης παῖς ἐνδιαφέρεται ἤδη μεγάλως νὰ πορίζηται γνώσεις περὶ τῆς ἐσωτερικῆς τῶν ζῴων κατασκευῆς, οὐδεμίαν ἐπὶ τούτῳ ἐκφράζων ἀηδίαν ἢ δειλίαν, ἣν οἱ πλημμελοῦς τυχόντες ἀγωγῆς παῖδες αἰσθάνονται ἐπὶ τῇ ὄψει ἐντέρων κλ. Ἐὰν ὅμως ὁ παῖς ἐκ τῶν συχνῶν ἀντιπαιδαγωγικωτάτων ἐκδηλώσεων πρεσβυτέρων μελῶν τῆς οἰκογενείας τοιαύτην ὑπερευαισθησίαν προσεκτήσατο, δέον αὕτη ὅσον τάχιστα ν' ἀποσοβηθῇ, ἄλλως ἀποβαίνουσι γονεῖς, ὡς οὐχὶ εὐάριθμοι τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες ἐπὶ τῇ ὄψει ῥανίδος αἵματος ἐπὶ τοῦ δακτύλου τοῦ φιλτάτου αὐτῶν ἢ ἀποστρέφουσι τὸ πρόσωπον αὐτῶν μετὰ φρίκης ἢ λιποθυμοῦσι. Καὶ νοσώδεις καταστάσεις δέον ὁ παῖς ἀφόβως καὶ ἀπρολήπτως νὰ βλέπῃ. Ὁ μὲν παῖς δέον νὰ παρατηρῇ τὴν πληγὴν αὐτοῦ ἐπουλουμένην, ἡ δὲ προσφιλὴς ἀδελφὴ αὐτοῦ νὰ θέτῃ μετὰ ἀταραξίας ἐπ' αὐτῆς τοὺς ἀναγκαίους ἐπιδέσμους· ὁ δὲ πρεσβύτερος ἀδελφὸς νὰ περιποιῆται τοὺς ἀσθενοῦντας αὐτοῦ ἀδελφούς, ἀναγγέλλων τῷ ἰατρῷ τὰ φαινόμενα τοῦ πυρετοῦ κλ.

Ἐὰν ὅμως ἡ οἰκογένεια δὲν κέκτηται τὴν εὐτυχίαν νὰ ἔχῃ ἰατρὸν καὶ φίλον, ὡς συνήθως, ἀνάγκη ὁ πατὴρ ν' ἀναπληρώσῃ κατὰ τὸ ἐνὸν τὴν ἔλλειψιν. Ἐπί τινος ἐν τῷ κήπῳ ταφέντος *ἐχίνου* ἢ *κυνὸς* ἢ ἐπὶ μαστοφόρου ζῴου ἐντὸς πολυθύρου κάψας ὑπὸ μυρμήκων ἀπογυμνωθέντος ἢ πτηνοῦ τελοῦνται αἱ τοῦ *σκελετοῦ* παρατηρήσεις. Ἡ δὲ εὐαίσθητος κόρη ἐπὶ τῇ ὄψει ὡραίου τινὸς σκελετοῦ ἐκφράζει χαράν. Ἐπὶ δὲ ἀρτίως σφαγέντος ζῴου δέον ὁ πατὴρ νὰ δείξῃ τῷ παιδὶ τὸ ἐντερικὸν αὐτοῦ σύστημα. Τὸν παχύδερμον τῆς χήνας στόμαχον, τὸν λάρυγγα, τὴν καρδίαν κλ. παρατηρεῖ μετ' ἐνδιαφέροντος ὁ παῖς, μὴ ἐλαττουμένης ἐκ τούτου τῆς ὀρέξεως αὐτοῦ πρὸς τὸ χήνειον *ἑψητόν*. Ἐὰν ὅμως οἱ γονεῖς καὶ αὐτοῦ τοῦ ἄλφα τῆς ἀνατομίας ἀδαεῖς ὦσιν, ὅπερ σπάνιον παρ' ἡμῖν, δέον, ἵνα αἰτήσωνται τὴν τοῦ κρεοπώλου ἀρωγήν, ὅπως τοῖς παισὶν ἐποπτικάς τινας ἀντιλήψεις τῶν πνευμόνων, τῆς καρδίας μετὰ τῶν βαλβίδων αὐτῆς, καὶ τῶν ἐντέρων παράσχῃ.

Ἀναπόφευκτον δὲ εἶνε ὁ πατὴρ τῷ παιδὶ γνωστὴν νὰ καταστήσῃ τὴν μορφὴν τοῦ ἰδίου αὐτοῦ σώματος, ὡς ἑξῆς. Πρῶτον διδάσκει αὐτὸν τὰ κύρια μέρη τοῦ προσώπου καὶ τῶν λοιπῶν μελῶν κατ' ὄνομα· εἶτα δὲ τὰς ὑποδιαιρέσεις αὐτῶν· οἷον βάσιν τῆς ῥινός, τὸ ἄκρον, τοὺς ῥώθωνας κλ., μετὰ δὲ ταῦτα ὁρίζει κατ' ἀναλογίαν τὰ μεγέθη αὐτῶν. Ὁ παῖς δηλονότι δέον νὰ εὑρίσκῃ διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ παρατηρήσεως τὴν ἀναλογίαν τοῦ μήκους ἑκάστου τῶν δακτύλων τῆς χειρὸς πρὸς τὸν μεσαῖον· τῆς παλάμης πρὸς τὸ τῶν δακτύλων· τὸ τῆς χειρὸς πρὸς τὸ τοῦ κυρίως βραχίονος ἢ τῆς κεφαλῆς κλ. Τέλος δὲ συγκρίνων τὸ σκέλος πρὸς τὸν βραχίονα, πορίζεται ὅτι ὁ μὲν μηρὸς ἀναλογεῖ πρὸς τὸν ἰδίως βραχίονα, ἡ δὲ κνήμη πρὸς τὸν πῆχυν, ἡ δὲ ἐπιγονατὶς πρὸς τὸν ἀγκῶνα, ὁ δὲ ἄκρος πούς πρὸς τὴν χεῖρα.

Δέον δὲ καὶ αὐταὶ αἱ δύσκολοι τῶν παίδων κατὰ τὴν διδασκαλίαν ἐρωτήσεις νὰ μὴ ἀπαξιῶνται τῆς καταλλήλου εἰς τὴν παιδικὴν ἀντίληψιν ἀπαντήσεως. Πρέπει λοιπὸν ὁ παῖς προσηκόντως τὰ ἀφορῶντα τὸ ζωϊκὸν βασίλειον νὰ διδαχθῇ. *Πῶς ὅμως τοῦτο οἷόν ἐστι γενέσθαι;* Οἱ πλεῖστοι τῶν γονέων ἀτυχῶς κλείουσι τὰ ὦτα αὐτῶν πρὸς τὴν σπουδαιοτάτην ταύτην ἐρώτησιν, ἀφίνοντες ἀστόργως τὴν λύσιν εἰς τὴν *τύχην*· εἰς αὐτεπαγγέλτους δηλονότι φυσικούς, ἵνα τῷ πρὸς μάθησιν ὀργῶντι παιδὶ ἀκριβεῖς καὶ σαφεῖς παράσχωσιν ἐννοίας, ἀμνημονοῦντες τῆς ῥήσεως· «Οὐκ ἂν λάβοις παρὰ τοῦ μὴ ἔχοντος». Οὕτω δὲ ἡ ἁβρὰ νεότης κατὰ μικρὸν ἀποβαίνει σιωπηλή, μὴ ἱκανοποιουμένου τοῦ εὐγενοῦς αὐτῆς πόθου, παύει ἐρωτῶσα, ἅτε ἐνταφιαζομένης πάσης πρὸς ἔρευναν ὀρέξεως αὐτῆς. Ἆρά γε δὲν εἶνε, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τοιαύτη ἡ κατάστασις τῶν ἡμετέρων παίδων;

Πρὸς ἀποφυγὴν δὲ πάσης ἀναρμόστου ἐξηγήσεως περὶ τῆς γενέσεως τῶν ζῴων, δέον ὁ πατὴρ ν' ἀκολουθήσῃ τὴν ἑξῆς ὁδόν. Τῷ παιδί, τὰ ἄνθη τῶν φυτῶν παρατηροῦντι, δεικνύει ὁ πατήρ, ὅτι οἱ ἐν τῇ ὠοθήκῃ τοῦ λευκοῦ κρίνου π. χ. περιεχόμενοι σπόροι εἰσὶ τὰ μέλλοντα φυτά, ὡς τῶν ζῴων τὰ ὠά.

Ἡ δὲ *γύρις* ἡ ἐπὶ τοῦ ἀνθῆρος τῶν στημόνων ἐπικαθημένη, μεταφερομένη ἐπὶ τοῦ στίγματος τοῦ ὑπέρου διά τινος μακροῦ ἀσκοῦ, ἐν τῷ στύλῳ κατερχομένου, μεταδίδει τοῖς ὠαρίοις τὸ ῥοῶδες αὐτῆς ὑγρὸν καὶ οὕτω ταῦτα γονιμοποιούμενα καθίστανται τέλειοι πυρῆνες σπερμάτων. Ἐρωτᾷ ἤδη ὁ ἀφελὴς παῖς. «Πῶς δέ, πάτερ, γεννῶνται οἱ κόνικλοι;» ἀπαντῶν ὁ πατὴρ τὴν σαφῆ, πλὴν οὐχὶ πλήρη ἀλήθειαν, λέγει· «Ἐξ ᾠοῦ, τέκνον μου, ἅτινα γεννῶνται ἐν τῷ ζῴῳ, ὡς οἱ σπόροι ἐν τῷ φυτῷ. Ἡ μὲν ὄρνις π. χ. διὰ τῆς ἐπωάσεως ἐκκολάπτει τὰ ᾠὰ καὶ γεννῶνται οἱ νεοσσοὶ αὐτῆς· τὰ δὲ ᾠὰ τοῦ βατράχου μεταμορφοῦνται ἄνευ ἐπωάσεως· ἐκ δὲ τῶν ᾠῶν τῆς ψυχῆς γεννῶνται αἱ κάμπαι. Ἔν τισι δὲ ζῴοις τὸ ᾠὸν ἐντὸς τοῦ ζῴου μεταβάλλεται εἰς νεοσσόν». Τοσαῦται μόνον γνώσεις εἰσὶν ἤδη τῷ παιδὶ ἱκαναί· πρὸς δὲ τὴν ἐρώτησιν τοῦ παιδός· «Εἰς τί χρησιμεύει, πάτερ, τὸ ἄῤῥεν;» ὁ πατὴρ ἀπαντᾷ λακωνικῶς· «Ἵνα μετὰ τοῦ θήλεος φροντίζωσι περὶ τῶν νεοσσῶν».

Αἱ δὲ σύντομοι αὗται ἐξηγήσεις τοῦ ζωϊκοῦ βασιλείου, ἃς ἡ μικρὰ ἡμῶν καὶ στοιχειώδης περιλαμβάνει ζῳολογία, διαγράφουσι πρόγραμμα, οὕτινος ἡ ἐφαρμογὴ ἀφιεροῦται τῇ στοργῇ τῶν γονέων καὶ παιδαγωγῶν πρὸς μόρφωσιν τῆς φιλτάτης ἡμῶν νεολαίας.

Ἐκ παραλλήλου ὅμως πρὸς τὰς ζῳολογικὰς μελέτας δέον νὰ βαίνωσι καὶ αἱ βοτανικαὶ ἐν στενῇ πρὸς ἀλλήλας σχέσει, περὶ ὧν προσεχῶς.

ΕΥΣΤΡ. Α. ΚΕΧΑΓΙΑΣ παιδαγωγός

Η ΕΛΛΑΣ ΕΝ ΤΗ ΠΑΓΚΟΣΜΙΩ ΕΚΘΕΣΕΙ

Ἐξεδόθη πρό τινος ὑπὸ τοῦ κ. Α. Μανσόλα διευθυντοῦ τοῦ στατιστικοῦ γραφείου κλπ. γαλλιστί, βιβλίον ἐπιγραφόμενον La Grèce à l'exposition Universelle de Paris en 1878. Τὸ βιβλίον τοῦτο συνταχθὲν κατ' ἐντολὴν τῆς ἐπὶ τῆς ἐμψυχώσεως τῆς ἐθνικῆς βιομηχανίας ἐπιτροπῆς, εἰς ἣν ἀνετέθησαν τὰ κατὰ τὴν συμμετοχὴν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν παγκόσμιον τῶν Παρισίων ἔκθεσιν, διαιρεῖται εἰς δύο μέρη, καὶ τὸ μὲν πρῶτον μέρος περιέχει συντόμους τινὰς σημειώσεις περὶ τῆς φυσικῆς γεωγραφίας, τῆς γεωλογικῆς καταστάσεως καὶ τοῦ κλίματος τῆς Ἑλλάδος οἱονεὶ ὡς εἰσαγωγὴν εἰς τὰς ἑπομένας αὐταῖς πολυτίμους πληροφορίας περὶ πληθυσμοῦ τῆς Ἑλλάδος, περὶ διανοητικῆς ἀναπτύξεως, περὶ φιλανθρωπικῶν καθιδρυμάτων, περὶ γεωπονίας, περὶ βιομηχανίας καὶ περὶ ἐμπορίου τῆς ἡμετέρας χώρας, τὸ δὲ δεύτερον μέρος περιέχει κατάλογον τῶν ἐκθετῶν τῶν παρουσιασθησομένων εἰς τὴν ἐφετεινὴν παγκόσμιον εἰς Παρισίους ἔκθεσιν.

Τὸ βιβλίον τοῦτο δὲν προτίθεται νὰ διδάξῃ εἰς ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας τὴν

κατάστασιν τῆς ἡμετέρας χώρας, ἀλλὰ νὰ παραστήσῃ εἰς ἅπαντα τὸν κόσμον, ὅστις θέλει συνέλθει διὰ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτοῦ εἰς τὴν παγκόσμιον ἐν Παρισίοις πανήγυριν, συντόμως καὶ περιεκτικῶς τὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος, στηριζόμενον ἐπὶ ἐπισήμων διδομένων καὶ πληροφοριῶν. Ἀλλὰ μήπως καὶ ἡμεῖς δὲν ἔχομεν ἀνάγκην διδασκαλίας περὶ τῆς καταστάσεως τῆς ἡμετέρας χώρας; Δὲν εἶναι βεβαίως ἀνάγκη νὰ ἐπαναλάβω τὸ ἀπειράκις ῥηθὲν ὅτι ἡ ἀκριβὴς μελέτη τῆς καταστάσεως χώρας τινὸς εἶναι ὁ ἄριστος ὁδηγὸς διὰ τὰς ἐπενεκτέας βελτιώσεις εἰς τὰ κατ' αὐτὴν, οὐδὲ θὰ προσθέσω ὅτι παρ' ἔθνει μάλιστα διεπομένῳ ὑπὸ τοσοῦτον ἐλευθέρων θεσμῶν ὡς τὸ ἡμέτερον, εἶνε καθῆκον παντὸς πολίτου ἡ μελέτη τῆς καταστάσεως τῆς χώρας, διότι παρ' ἡμῖν οὐ μόνον ἕκαστος πολίτης δύναται νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν θεραπείαν τῶν κακῶν καὶ τὴν βελτίωσιν τῶν δεκτικῶν τοιαύτης, ἀλλὰ καὶ πᾶς πολίτης εὐθύνεται διὰ τὰ κακῶς παρ' ἡμῖν ἔχοντα.

Τίς ἐξ ἡμῶν ἀναγνώσας ἐν τοῖς ἀπομνημονεύμασι τοῦ Ξενοφῶντος τὰ ὑπὸ τοῦ Σωκράτους πρὸς Γλαύκωνα τὸν Ἀρίστωνος λεγόμενα, δὲν ἠρυθρίασεν ἐξ αἰδοῦς, νομίζων ὅτι ὁ Σωκράτης αὐτὸν τοῦτον ἐλέγχει, διότι ἀληθῶς ὀλίγιστοι παρ' ἡμῖν ἐμελέτησαν κατὰ βάθος τὰ ζητήματα, περὶ ὧν ὁ Γλαύκων ἀπορεῖ ἐρωτώμενος παρὰ τοῦ Σωκράτους· καὶ ὅμως πλεῖστοι, ὡς ὁ Γλαύκων, προστατεύειν τῆς πόλεως ἐπιθυμοῦσιν· ἂν ὅμως οὗτοι θέλωσι νὰ μὴ γίνωνται καταγέλαστοι, πρέπει νὰ μελετήσωσι καλῶς τὰ τῆς χώρας, ἧς διανοοῦνται προστατεύειν.

Ὡς σύντομος ὁδηγὸς εἰς τὴν μελέτην ταύτην δύναται νὰ χρησιμεύσῃ τὸ πρῶτον μέρος τοῦ ἡμετέρου βιβλίου, τοῦ ὁποίου παραθέτομεν περιληπτικὴν ἀνάλυσιν.

Ἐν τῷ προλόγῳ αὐτοῦ ὁ συγγραφεὺς ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν τῶν μελλόντων νὰ μελετήσωσι τὰ κατὰ τὸ Ἑλληνικὸν τμῆμα τῆς παγκοσμίου ἐκθέσεως εἰς τὰς δεινὰς περιπετείας, τὰς ὁποίας διέρχεται νῦν ἡ χώρα ἡμῶν καὶ εἰς τὸ βραχὺ τοῦ χρόνου τῆς παρασκευῆς τῆς ἡμετέρας ἐκθέσεως, ἄνευ τῶν ὁποίων αὕτη καὶ πλουσιωτέρα θὰ ἦτο καὶ καλλιτέρα. Οἱ βουλόμενοι, προσθέτει νὰ κρίνωσι δικαίως τὴν πρόοδον καὶ τὰς προσπαθείας τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ σταδίῳ τοῦ πολιτισμοῦ, πρέπει νὰ λάβωσιν ὑπ' ὄψιν τὴν ἐλεεινὴν κατάστασιν, εἰς ἣν εὑρίσκετο ἡ ἡμετέρα χώρα ὅτε ἀπέσεισε τὸν ὀθωμανικὸν ζυγόν.

Αἱ περὶ τῆς φυσικῆς γεωγραφίας τῆς Ἑλλάδος σημειώσεις, αἵτινες προτάσσονται ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τοῦ ὑπ' ὄψιν μας βιβλίου ἐγράφησαν παρὰ τοῦ κ. Σπυρίδωνος Λάμπρου. Ἐν ταύταις ἐκτίθενται συντομώτατα καὶ γλαφυρότατα τὰ κατὰ τὴν γεωγραφικὴν θέσιν τῆς Ἑλλάδος, ἀπαριθμοῦνται τὰ ὄρη, αἱ κοιλάδες, οἱ ποταμοί, αἱ λίμναι, οἱ πολλοὶ καὶ βαθεῖς κόλποι καὶ αἱ νῆσοι αἵτινες στέφουσι τὰ Ἑλληνικὰ παράλια καὶ δίδεται οὕτω πλαστικωτάτη εἰκὼν τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ ἐδάφους τῆς ἡμετέρας χώρας.

«Ἕνεκα τῶν παμπληθῶν ὀρέων τῶν διακλαδυζομένων ἐν χώρᾳ μικρᾷ, οἷα ἡ Ἑλλάς, ἡ γῆ αὐτῆς ἔχει σχηματισμὸν ὅλως ἰδιάζοντα. Διακρίνεται δὲ ἰδίως διὰ τὴν διαίρεσιν αὐτῆς εἰς πλείστας κοιλάδας ἀνεξαρτήτους ἀπ' ἀλλήλων καὶ διὰ τὴν μεγίστην ἔκτασιν τῶν ἀκτῶν αὐτῆς. Τὸ ἔδαφος κατερχόμενον κατ' ὀλίγον ἐκ τῶν ὀρέων πρὸς τὰς ἀκτὰς διασχίζεται, προέχει, ἀποβοστρυχοῦται, στρογγυλοῦται περιέργως, σχηματίζον πανταχοῦ κόλπους, ὅρμους, χερσονήσους, ἀκρωτήρια· ἐντεῦθεν ὁ πλαστικὸς σχηματισμὸς τῆς ἑλληνικῆς γῆς καὶ ἡ θαυμασία ποικιλία ἐν ἐκτάσει μικρᾷ· ἐντεῦθεν ἡ γραφικὴ αὐτοῦ φύσις, ἐξωραϊζομένη ἔτι μᾶλλον ὑπὸ τῶν πολλῶν ἀρχαίων μνημείων, ἅτινα διεσώθησαν ἀπὸ τῶν ἐπηρειῶν τοῦ χρόνου καὶ τῆς βαρβαρότητος».

Τὰ κατὰ τὴν γεωλογικὴν τῆς Ἑλλάδος κατάστασιν ἐγράφησαν παρὰ τοῦ κ. Ἀνδρ. Κορδέλλα. Ἐν συντόμῳ ἐκτίθενται ἐνταῦθα τὰ κατὰ τὴν γεωλογικὴν σύστασιν τοῦ ἐδάφους τῆς Ἑλλάδος [1]. Τὸ ἔδαφος τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν πλείστων νήσων συνίσταται ἐκ μαρμαρυγιακοῦ, χλωριτικοῦ, ἀργιλλώδους, ὀφειτικοῦ καὶ ἀμφιβολικοῦ σχιστολίθου. Τὸ σύστημα τῶν σχιστωδῶν πετρωμάτων τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος ἐκτείνεται ἐπὶ τὴν Ἤπειρον, Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν, ἐνῷ ἡ Πελοπόννησος σχηματίζει σύνολον ἀνεξάρτητον.

Οἱ γρανῖται εὑρίσκονται πρὸ πάντων ἐπὶ τῶν νήσων, τὰ δὲ ἡφαιστιογενῆ πετρώματα ἐκτείνονται πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ἐκ τῶν ἡφαιστιογενῶν πετρωμάτων οἱ τραχῖται εἶναι λίαν συχνοί. Τὰ ἡφαίστεια φαινόμενα ἐξ ὧν παρήχθησαν τὰ πετρώματα ταῦτα ἐξακολουθοῦσι καὶ νῦν, παραγαγόντα κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους τὰ τρία παρὰ τὴν Θήραν νησίδια, Γεώργιον, Ἀφρόεσσαν καὶ Ῥέκαν.

Τὰ ὑδατογενῆ πετρώματα τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι παλαιότερα τῆς κρητιδικῆς ἐποχῆς εἶναι λίαν διαδεδομένα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς Ἑλλάδος, αἱ δὲ τριτογενεῖς καὶ αἱ τεταρτογενεῖς διαπλάσεις εἶναι ἐπίσης ἀρκούντως ἀνεπτυγμέναι.

Τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος περιέχει μέγαν μεταλλικὸν πλοῦτον ὑποσχόμενον μέλλον λαμπρὸν εἰς τὴν μεταλλευτικὴν βιομηχανίαν, αἱ δὲ πηγαὶ ποικίλων μεταλλικῶν ὑδάτων εἶναι ἐν Ἑλλάδι πολυαριθμόταται.

Τοιαύτη ἐν συντόμῳ ἡ περὶ Ἑλλάδος γεωλογικὴ ἔκθεσις.

Ταύτῃ ἕπονται ἐν τῷ ἡμετέρῳ βιβλίῳ κλιματολογικαὶ σημειώσεις γραφεῖσαι ὑπὸ τοῦ κ. Ἐμμ. Δραγούμη, αἵτινες στηρίζονται ἐπὶ τῶν παρατηρήσεων τοῦ ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν. Ἡ μέση θερμοκρασία τῶν Ἀθηνῶν εἶναι κατὰ τὰς παρατηρήσεις ταύτας 18°, 2 C. Ὁ μέσος ὅρος τοῦ ἐτησίως καταπίπτον-

1 Ὁ κ. Κορδέλλας ἔγραψε κατ' αἴτησιν τῆς ἐπὶ τῆς ἐμψυχώσεως τῆς ἐθνικῆς βιομηχανίας ἐπιτροπῆς ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς παγκοσμίου ἐν Παρισίοις ἐκθέσεως καὶ ἰδιαίτερον βιβλίον ἐπιγραφόμενον «Ἡ Ἑλλὰς ἐξεταζομένη γεωλογικῶς καὶ ὀρυκτολογικῶς». Τοῦ ἀξιολόγου καὶ ὠφελιμωτάτου τούτου συγγράμματος θέλομεν δημοσιεύσει βραδύτερον ἀνάλυσιν διὰ τοῦ Παρνασσοῦ.

τος ποσοῦ ὕδατος εἶναι 397 χιλιοστόμετρα. Κατὰ μέσον ὅρον ἐτησίως ἔχομεν 203 ἡμέρας αἰθρίας, 134 ἡμιαιθρίας καὶ 24 νεφελώδεις· ἐκ τούτων δὲ μόνον 5, καθ' ἃς οὐδόλως ἐμφανίζεται ὁ ἥλιος.

Μετὰ τὰς συντόμους ταύτας σημειώσεις ἕπονται αἱ παρὰ τοῦ κ. Μανσόλα συνταχθεῖσαι πληροφορίαι κατὰ τὴν ἑπομένην τάξιν.

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΑ. Α' *Πληθυσμός.*— Ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἑλλάδος ἀνέρχεται κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1870 εἰς 1,457,894 κατοίκους, ἐξ ὧν 1,225,673 κατοικοῦσι τὰς ἀρχαίας ἐπαρχίας τοῦ βασιλείου καὶ 232,221 τὰς Ἰονίους νήσους· κατὰ τὸ 1861 ὁ πληθυσμὸς τῶν ἀρχαίων ἐπαρχιῶν ἀνήρχετο εἰς 1,096,810, ὁ δὲ τῶν Ἰονίων νήσων εἰς 228,669. Ἡ αὔξησις λοιπὸν τοῦ πληθυσμοῦ ἦτο κατὰ τὴν δεκαετίαν ταύτην διὰ τὰς ἀρχαίας ἐπαρχίας 1,17 $^0/_0$ ἐτησίως.

Ἀπὸ τοῦ 1838 ὁ πληθυσμὸς τῶν ἀρχαίων ἐπαρχιῶν ηὔξησε κατὰ 473, 596 κατοίκους ἤτοι κατὰ 63 $^0/_0$, τουτέστι κατὰ 1,97 $^0/_0$ κατ' ἔτος. Κατὰ ταῦτα ἡ περίοδος τοῦ διπλασιασμοῦ τοῦ πληθυσμοῦ εἶναι διὰ τὴν Ἑλλάδα 45 ἐτῶν, ἄρα ἡ Ἑλλὰς δύναται νὰ ταχθῇ μετὰ τῶν κρατῶν τῶν παρουσιαζόντων τὴν μεγίστην αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ. Τὸ εὐχάριστον τοῦτο φαινόμενον ἀποδίδει ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς εἰς τὴν ἀνάπτυξιν πάντων τῶν ζωτικῶν στοιχείων τοῦ ἡμετέρου κοινωνικοῦ βίου. Ἕπεται ἡ διαίρεσις τοῦ πληθυσμοῦ κατὰ διαμερίσματα, ἐπαρχίας, δήμους, πόλεις κλπ.

Ἐν Ἑλλάδι κατοικοῦσι 19,958 ξένοι· τούτων οἱ πλεῖστοι 15,051 εἶναι Ὀθωμανοὶ ὑπήκοοι, οἵτινες βεβαίως εἶναι οἱ πλεῖστοι Ἕλληνες τὴν καταγωγήν.

Ἡ ἐπιφάνεια τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἴση πρὸς 50,211 τετραγωνικὰ χιλιόμετρα, ἄρα ἀναλογοῦσι πρὸς ἕκαστον τετραγωνικὸν χιλιόμετρον 28,62 κάτοικον. Αἱ Ἰόνιοι νῆσοι εἶναι πολὺ πυκνότερον κατῳκημέναι τῶν παλαιῶν ἐπαρχιῶν τοῦ βασιλείου, διότι εἰς ἐκείνας μὲν ἀναλογοῦσιν 85,13 κάτοικοι κατὰ τετραγωνικὸν χιλιόμετρον, εἰς ταύτας δὲ καθ' ἑαυτὰς λαμβανομένας μόνον 25,41. Ἡ πυκνότατα κατῳκημένη χώρα τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἡ Κέρκυρα εἰς ἣν ἀναλογοῦσιν 123,26 κατὰ τετραγωνικὸν χιλιόμετρον, ἡ δ' ἀραιότατα κατῳκημένη ἡ Αἰτωλία καὶ Ἀκαρνανία μόνον 15,53 κατοίκους ἀριθμοῦσα κατὰ τετραγωνικὸν χιλιόμετρον.

Ἡ Ἑλλὰς παρουσιάζει τὸν ἀραιότατον πληθυσμὸν ἢ πάντα τὰ ἄλλα κράτη, ἐξαιρουμένης τῆς Ῥωσσίας, Νορβηγίας, Σουηδίας καὶ Τουρκίας. Κατὰ τὸν κ. Μανσόλαν, ἡ ἀραιότης τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ἡμετέρας χώρας δὲν δύναται ν' ἀποδοθῇ εἰς κοινωνικὴν καχεξίαν ἐξασκοῦσαν ἐπιρροὴν ἐπ' αὐτοῦ, διότι ἄλλως δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξηγηθῇ ἡ ταχεῖα αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ· ἀναζητεῖ δὲ τὴν αἰτίαν τοῦ φαινομένου εἰς τὰς καταστατικὰς συνθήκας τοῦ ἡμετέρου κράτους, αἵτινες ἔπλασαν αὐτὸ τοσοῦτον περιωρισμένον καὶ μὴ δυνάμενον ν' ἀναπτύξῃ ἁρμονικῶς τὰς ποικίλας αὐτοῦ δυνάμεις. Ἡ Ἑλλὰς πε-

μοριοθεῖσα εἰς στενότατα ὅρια, λέγει ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς, δὲν ἠδύνατο ν' ἀναπτύξῃ τὴν ἐθνικὴν αὐτῆς ἐνεργητικότητα, δὲν παρουσιάζει οὐδεμίαν ἐλπίδα, οὐδὲν πραγματικὸν θέλγητρον καὶ δὲν ἐγκλείει τὰ ἀναγκαῖα στοιχεῖα τὰ δημιουργοῦντα συμφέροντα προκαλοῦντα τὴν συρροὴν τῶν ἀνθρώπων.

Εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι τὸ στενὸν τῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος ἐκώλυσε κατὰ πολὺ τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν πρόοδον, κατὰ συνέπειαν δ' ἐπενήργησε ἐπιβραδύνον τὴν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ. Ἀλλ' ἡ ἀραιότης τοῦ πληθυσμοῦ δὲν δύναται νὰ ἐξηγηθῇ μόνον ἐκ ταύτης τῆς περιστάσεως. Αἱ ἱστορικαὶ περιπέτειαι, ἃς ὑπέστη ἡ Ἑλλὰς, αἱ πολυπληθεῖς ἐπιδρομαὶ καὶ κατακτήσεις, πρὸ πάντων δὲ ὁ ὀθωμανικὸς ζυγὸς ὁ ἀπορροφῶν πᾶσαν ἰκμάδα τοῦ ἔθνους, αἱ ἐπαναστάσεις κατὰ τῶν δυναστῶν καὶ αἱ καταστροφαὶ τοῦ τελευταίου πολυετοῦς ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος, ἠραίωσαν ἐπὶ τοσοῦτον τὸν πληθυσμὸν τῆς Ἑλλάδος, ὥστε κατὰ τὸ 1838, δέκα σχεδὸν ἔτη μετὰ τὸ πέρας τοῦ ἀγῶνος, ἡ τότε Ἑλλὰς κατῳκεῖτο μόλις ὑπὸ 752,079 κατοίκων· ἔκτοτε ὡς εἴδομεν ἡ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ ὑπῆρξε λίαν ταχεῖα.

Ἑκάστη οἰκογένεια ἀποτελεῖται ἐν Ἑλλάδι κατὰ μέσον ὅρον ἐκ 4,38 ἀτόμων.

Κατὰ τὸ 1870 ὑπῆρχον 312,519 οἰκίαι κατοικούμεναι καὶ 10,607 ἄλλα κτίρια· ἀναλογοῦσι λοιπὸν δι' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα 6,23 οἰκίαι κατὰ τετρ. χιλιόμετρον, ἰδιαιτέρως δὲ 5,42 διὰ τὰς παλαιὰς ἐπαρχίας καὶ 20, 48 διὰ τὴν Ἑπτάνησον. Ἀπὸ τοῦ 1861 ηὔξησαν αἱ οἰκίαι κατὰ 1,40 $^0/_0$ κατὰ μέσον ὅρον ἐτησίως.

Ἡ αὔξησις τῶν οἰκιῶν εἶναι ταχυτέρα τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ, περίστασις ἀποδεικνύουσα τὴν πρόοδον τῆς ὑλικῆς εὐημερίας, ἀποδεικνυομένην συγχρόνως καὶ ἐκ τῆς τελειοποιήσεως τῆς οἰκοδομικῆς ὑπό τε τὴν καλλιτεχνικὴν ἔποψιν καὶ τὴν τῆς εὐμαρείας τῶν οἰκούντων.

Παρ' ἡμῖν ἀναλογοῦσιν εἰς ἑκάστην οἰκίαν 4,50 ἄτομα, ἤτοι σχεδὸν ἴσα πρὸς τὰ ἀποτελοῦντα μίαν οἰκογένειαν.

Ἐκ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἑλλάδος 724,176 εἶναι ἄνδρες καὶ 703,718 γυναῖκες ἤτοι εἰς 100 κατοίκους 51,53 ἄνδρες καὶ 48,27 γυναῖκες. Ἐκ τούτων εἶναι

	Ἄνδρες		*Γυναῖκες*		*ὁμοῦ*	
	Ἐν ὅλῳ	ἀνὰ 100	Ἐν ὅλῳ	ἀνὰ 100	ἐν ὅλῳ	ἀνὰ 100
Ἄγαμοι	466,589	63,63	378,058	54,14	844,647	58,84
Ἔγγαμοι	239,895	32,71	244,250	34,05	484,145	33,73
Χῆροι	25,309	3,45	81,410	11,81	106,719	7,43

Ἐκ τῆς κατ' ἐπαγγέλματα διαιρέσεως τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος συνά-

γεται ὅτι ἐκ τῶν 556,507 κατοίκων τῶν ὁποίων ἐξηκριβώθη τὸ ἐπάγγελμα 39,18 % ἤτοι 218,027 εἶναι γεωπόνοι, μετ' αὐτοὺς ἔρχονται οἱ μαθηταὶ καὶ μαθήτριαι συμποσούμενοι ὁμοῦ εἰς 73,580 ἤτοι 61,385 μαθηταὶ καὶ 11,695 μαθήτριαι· ἕπονται οἱ βιομήχανοι 48,129, μετ' αὐτοὺς ἔρχονται οἱ ποιμένες 44,532, καὶ οἱ κτηματίαι οἵτινες ἀριθμοῦνται εἰς 31,234. Ἡ τάξις τῶν ἀνθρώπων τῶν μετερχομένων ἐλευθέρια ἐπαγγέλματα εἶναι λίαν πολυπληθὴς ἀναλόγως τοῦ πληθυσμοῦ. Τοῦτο πρέπει ν' ἀποδοθῇ κατὰ τὸν ἡμέτερον συγγραφέα οὐχὶ εἰς περιφρόνησιν πρὸς τὰ καθαρῶς βιοποριστικὰ ἐπαγγέλματα ἀλλὰ μᾶλλον εἰς λόγους πολιτικούς. Ἡ Ἑλλὰς ἀληθῶς ὑφίσταται ὅλον τὸ βάρος τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῶν ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγὸν Ἑλλήνων· πολλοὶ δ' ἐξ αὐτῶν ἐκπαιδευόμενοι παρ' ἡμῖν διαμένουσιν ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι μετερχόμενοι τὸ ἐλευθέριον αὐτῶν ἐπάγγελμα.

Κατὰ θρησκεύματα διαιρεῖται ὁ πληθυσμὸς τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος·

Εἰς χριστιανοὺς ὀρθοδόξους	1,441,810
Χριστιανοὺς ἀνήκοντας εἰς ἄλλας ἐκκλησίας .	12,585
Μὴ Χριστιανοὺς	3,499

Οἱ πλεῖστοι τῶν μὴ Χριστιανῶν εἶναι Ἰσραηλῖται κατοικοῦντες ἐν Κερκύρᾳ.

Ἐκ τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος 67,941 ἔχουσιν ὡς μητρικὴν γλῶσσαν ἑτέραν ἢ τὴν Ἑλληνικήν· ἐκ τούτων 37,598 [1] ὁμιλοῦσι τὴν Ἀλβανικὴν καὶ 1,217 βλαχικὴν διάλεκτον.

Β'. *Κίνησις τοῦ πληθυσμοῦ.*—Αἱ εἰδήσεις περὶ τῆς κινήσεως τοῦ πληθυσμοῦ στηρίζονται εἰς δεκαετεῖς παρατηρήσεις ἀπὸ τοῦ 1864 μέχρι τοῦ 1873.

Κατὰ τὴν δεκαετίαν ταύτην ἐγένοντο

Γάμοι	89,229	ἤτοι	1	ἐπὶ	154	κατοίκων
Γεννήσεις	410,444	»	1	»	33,70	»
Θάνατοι	307,286	»	1	»	45,08	»
Ὑπεροχὴ τῶν γεννήσεων ἐπὶ θανάτων	103,158	»	1	»	143	»

1 Ὁ ἀριθμὸς οὗτος ἂν καὶ στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀπαριθμήσεως τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ 1870 φαίνεται ἡμῖν λίαν μικρός, διότι μόνον δύο ἐπαρχίαι, ἵνα παραλείψωμεν τὰς λοιπάς, οἰκούμεναι σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ὑπ' Ἀλβανῶν, ἡ τῶν Σπετζῶν καὶ Ἑρμιονίδος καὶ ἡ τῆς Ὕδρας καὶ Τροιζηνίας 40,000 ἔχουσι κατοίκων. Ἀλβανοὶ δὲ κατοικοῦσιν ἐκτὸς ἄλλων μερῶν καὶ εἰς ἅπασαν τὴν Ἀττικὴν καὶ αὐτὰς τὰς Ἀθήνας, τὴν Μεγαρίδα ἐκτὸς τῶν Μεγάρων, εἰς τὸ πλεῖστον μέρος τῆς Καρυστίας καὶ ἕτερα μέρη τῆς Εὐβοίας, εἰς μέρος τῆς Ἄνδρου, ἐν Βοιωτίᾳ κλπ. Ἴσως ὁ ἀριθμὸς οὗτος πλησιάζει μᾶλλον πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἂν θεωρηθῇ δηλῶν οἰκογενείας καὶ οὐχὶ ἄτομα.

Ἤτοι κατ' ἔτος

Γάμοι	8,923	»	1	»	154	»
Γεννήσεις	41,044	»	1	»	33,70	»
Θάνατοι	30,728	»	1	»	45,08	»
Ὑπεροχὴ τῶν γεννήσεων ἐπὶ τῶν θανάτων	10,314	»	1	»	143	»

Ἐκ τῶν 8,923 γάμων τῶν τελεσθέντων κατὰ μέσον ὅρον κατ' ἔτος κατὰ τὴν ἐν λόγῳ δεκαετίαν συνήφθησαν

Μεταξὺ ἀγάμων	7,655
Μεταξὺ χήρων καὶ χηρῶν	309
Μεταξὺ χήρων καὶ ἀγάμων	604
Μεταξὺ χηρῶν καὶ ἀγάμων	355

Καθ' ἡλικίας τῶν συζευγνυομένων διαιροῦνται οἱ γάμοι

Ἄνδρες	Μέχρις 20 ἐτῶν	588
	Ἀπὸ 24—44	7,886
	Ἀπὸ 44 καὶ ἄνω	580
Γυναῖκες	Μέχρι 16 ἐτῶν	441
	Ἀπὸ 16—30	7,961
	Ἀπὸ 30 καὶ ἄνω	580

Οἱ πλεῖστοι τῶν γάμων τελοῦνται κατὰ τὸν μῆνα Ὀκτώβριον (1,503), οἱ δ' ἐλάχιστοι κατὰ τὸν μῆνα Μάρτιον 166.

Ἐκ τῶν 41,044 νηπίων τῶν γεννωμένων κατ' ἔτος 21,565 εἶναι ἄρρενα καὶ 19,476 θήλεα. Νόθα γεννῶνται κατ' ἔτος 523 περίπου.

Αἱ πλεῖσται γεννήσεις συμβαίνουσι κατὰ τοὺς μῆνας Ἰανουάριον, Φεβρουάριον καὶ Νοέμβριον ἀντιστοιχοῦντας διὰ τὴν σύλληψιν πρὸς τοὺς μῆνας Ἀπρίλιον, Μάϊον καὶ Φεβρουάριον, καὶ αἱ ἐλάχιστοι κατὰ τοὺς μῆνας Ἰούνιον Μάιον καὶ Αὔγουστον ἀντιστοιχοῦντας πρὸς τοὺς μῆνας Σεπτέμβριον, Αὔγουστον καὶ Νοέμβριον.

Ἐκ τῶν ἀποθνησκόντων κατ' ἔτος 38,728, εἶναι ἄνδρες 16,216 καὶ γυναῖκες 14,514.

Καθ' ἡλικίας ἐξεταζόμενοι οἱ θάνατοι εἶναι πλεῖστοι μὲν κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἡλικίας, πολλοὶ δὲ καὶ κατὰ τὴν ἀπὸ 1—5 ἔτους περίοδον.

Ἐτησίως ἀναλογεῖ εἷς θάνατος πρὸς 45,08 κατοίκους, ἐνῷ ἐν Γαλ-

λίᾳ ἀναλογεῖ 1 θάνατος ἀνὰ 44 κατοίκους, ἐν δ' Ἰταλίᾳ 1 ἀνὰ 33,37.

Οἱ μῆνες καθ' οὓς συμβαίνουσιν οἱ πλεῖστοι τῶν θανάτων εἶναι ὁ Δεκέμβριος, Ἰανουάριος καὶ Αὔγουστος, οἱ δ' ἐλάχιστοι συμβαίνουσι κατὰ τοὺς μῆνας Μάρτιον, Ἀπρίλιον καὶ Μάϊον.

ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ. **Α' *Ἐκπαίδευσις.*** — Ὁ συγγραφεὺς καταδεικνύει συντόμως ὅτι ἡ μεγίστη δόξα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος στηρίζεται εἰς τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν τῶν τέκνων της καὶ ὅτι ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος στηρίζεται κατὰ μέγα μέρος ὁ νεώτερος πολιτισμός.

Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς μακρὰς περιόδους τῆς δουλείας αὐτοῦ δὲν ἔπαυσεν ὁ Ἑλληνισμὸς καλλιεργῶν κατὰ τὸ δυνατὸν τὰ γράμματα, ἡ δὲ μεγάλη ἐπανάστασις προηγγέλθη διὰ συντόνου διανοητικῆς ἐργασίας τοῦ ἔθνους, κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν αὐτῇ πεντηκονταετηρίδα.

Κατὰ τὸν μακροχρόνιον ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα τὰ σχολεῖα κατεστράφησαν καὶ τὰ γράμματα παρημελήθησαν. Ἀλλὰ μόλις ἤρξατο ἐπανερχομένη ἡ ἡσυχία πρώτη φροντὶς τῶν Ἑλλήνων ἦτο ἡ ἐκπαίδευσις. Ἤδη κατὰ τὸ 1829 πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Κυβερνήτου, συνιστᾶται σχολὴ ἐν Αἰγίνῃ, εἰς ἣν φοιτῶσι 500 μαθηταί, καὶ παρ' αὐτὴν ὀρφανοτροφεῖον. Βραδύτερον συνιστᾶται ἱερατικὴ σχολὴ ἐν Πόρῳ καὶ στρατιωτικὴ ἐν Ναυπλίῳ. Κατὰ δὲ τὸ 1833 ὑπῆρχον 71 δημοτικὰ σχολεῖα μὲ 6721 μαθητάς, καὶ 39 ἑλληνικὰ μὲ 2528 μαθητάς.

Ἀμέσως μετὰ τὴν ἄφιξιν τῆς πρώτης βασιλείας ἐδόθη μεγίστη ὤθησις εἰς τὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως. Τὸ ἔτος 1833 ὑπῆρξε τὸ κατ' ἐξοχὴν γόνιμον εἰς νομοθετήματα ἀφορῶντα εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο δημοσιεύεται καὶ ὁ περὶ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως νόμος, ἔκτοτε δὲ πολλαπλασιάζεται κατ' ἔτος ὁ ἀριθμὸς παντὸς εἴδους παιδευτηρίων. Τὸ ἔτος 1837 εἶναι ἀξιοσημείωτον διὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐκπαίδευσιν· κατ' αὐτὸ συνιστᾶται τὸ Πανεπιστήμιον. Ἐγένετο ἐπίσης φροντὶς περὶ εἰδικῆς ἐκπαιδεύσεως· κατὰ τὸ 1829 συνέστη ἡ ἐν Τίρυνθι γεωργικὴ σχολή, κατὰ δὲ τὸ 1837 ἡ ἐν Ἀθήναις σχολὴ τῶν τεχνῶν, προσετέθησαν δὲ μαθήματα ναυτικῆς καὶ ἐμπορικῆς εἰς διάφορα γυμνάσια καὶ ἑλλ. σχολεῖα.

Ἐκτὸς τῶν δημοσίων τούτων παιδευτηρίων ὑπάρχει καὶ μέγας ἀριθμὸς ἰδιωτικῶν· πρὸς τούτοις δὲ πλεῖστοι σύλλογοι καὶ ἑταιρίαι συντείνουσι μεγάλως εἰς τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Ἔθνους.

Κατωτάτη ἐκπαίδευσις. — Ὁ περὶ ταύτης νόμος ὁρίζει ὅτι εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα διδάσκονται οὐ μόνον γραφή, ἀνάγνωσις καὶ ἀριθμητικὴ ἀλλὰ καὶ ἄλλα ὠφελιμώτατα μαθήματα· ἐκτὸς δὲ τούτων αἱ πρῶται πρακτικαὶ γνώσεις περὶ ἀγρονομίας, δενδροκομίας, βομβυκοτροφίας καὶ μελισσουργίας· δυστυχῶς ὅμως ἡ ἐν τοῖς ἡμετέροις δημοτικοῖς σχολείοις διδασκαλία περιορίζεται εἰς ἀνάγνωσιν, γραφὴν καὶ ἀριθμητικήν.

Κατὰ τὸ 1834 συνέστη ἐν Ἀθήναις διδασκαλεῖον πρὸς μόρφωσιν δημοδι-

δασκάλων· τοῦτο διελύθη κατὰ τὸ 1863 ἵνα ἀνασυσταθῇ ἐπὶ εὐρυτέρων βάσεων. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος ἔτους ἐψηφίσθη νόμος περὶ συστάσεως αὐτοῦ Κατὰ τὸ τέλος τοῦ παρελθόντος ἔτους ἡ κατάστασις τῶν δημοτικῶν ἐκπαιδευτηρίων ἦτο ἡ ἑξῆς·

	Ἀρρένων			*Θηλέων*		
	Σχολεῖα	Διδάσκαλοι	Μαθηταὶ	Σχολεῖα	Διδασκάλισσαι	Μαθήτριαι
Δημόσια	987	1041	63,156	138	165	11,045
Ἰδιωτικὰ	41		3,558	26		1,355

Διὰ τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν δαπανῶνται κατ' ἔτος 1,612,000, ἐξ ὧν 1,422,000 καταβάλλουσιν οἱ δῆμοι τουτέστιν $^1/_6$ τῶν δημοτικῶν εἰσοδημάτων.

Ἐκ τῶν ἀρρένων παίδων φοιτῶσιν 65 $^0/_0$ εἰς τὰ σχολεῖα· ἀναλογεῖ δὲ 1 δημοτικὸν σχολεῖον εἰς 747 κατοίκους, εἰς ἕκαστον δὲ δῆμον 2,79 δημοτ. σχολεῖα.

Μέση ἐκπαίδευσις. Ἡ μέση ἐκπαίδευσις περιλαμβάνει τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα, ἐκ τριῶν τάξεων, καὶ τὰ γυμνάσια ἐκ τεσσάρων τάξεων.

Ἑλληνικὰ σχολεῖα	136	Διδάσκαλοι	380	Μαθηταὶ	7,646
Γυμνάσια	18	Καθηγηταὶ	120	»	2,460

Διὰ τὴν μέσην ἐκπαίδευσιν τὸ δημόσιον δαπανᾷ 1,060,000 δραχμάς.

Ἀνωτάτη ἐκπαίδευσις. Τὸ Πανεπιστήμιον διὰ τῶν τεσσάρων αὐτοῦ σχολῶν τῆς θεολογικῆς, νομικῆς, ἰατρικῆς καὶ φιλοσοφικῆς, παρέχει τὴν ἀνωτάτην ἐκπαίδευσιν. Ἀπὸ τῆς συστάσεως αὐτοῦ μέχρι τοῦ ἔτους 1876—77 ἐφοίτησαν 8,000 φοιτηταί, ἐξ ὧν 5473 ἐκ τῆς ἐλευθέρας καὶ 2527 ἐκ τῆς δούλης Ἑλλάδος, ἐκ τούτων 2,861 ἔλαβον τὸ δίπλωμα αὐτῶν ἤτοι 2,327 ἐκ τῆς ἐλευθέρας, 594 ἐκ τῆς δούλης Ἑλλάδος καὶ ἀλλοδαποί. Ἔλαβον δὲ δίπλωμα·

Τῆς Θεολογικῆς σχολῆς	. . . .	22
τῆς Νομικῆς »	. . . .	1258
τῆς Ἰατρικῆς »	. . . .	1118
τῆς Φιλοσοφικῆς »	. . . .	152
τῆς Φαρμακευτικῆς »	. . . .	286

Παραρτήματα τοῦ Πανεπιστημίου εἶναι τὸ Ἀστεροσκοπεῖον, ὁ Βοτανικὸς κῆπος, τὸ Μαιευτήριον, τὸ πολιτικὸν Νοσοκομεῖον, τὸ ὀφθαλμιατρεῖον καὶ τὸ νοσοκομεῖον τῶν συφιλιτικῶν. Ἡ περιουσία τοῦ Πανεπιστημίου ἀνέρχεται

εἰς 3,500,000 δραχμὰς ἀποφερούσας ἐτησίως 290,000. Ἡ ἐτησία δαπάνη τῆς πανεπιστημιακῆς ἐκπαιδεύσεως ἀνέρχεται εἰς 530,000 ἐξ ὧν 150,000 ἐκ τῆς περιουσίας Πανεπιστημίου,

ΕΙΔΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ. 1. *Ἱερατικαὶ σχολαί.* Ἱερατικαὶ σχολαὶ ὑπάρχουσι τέσσαρες, τρεῖς κατώτεραι ἐν Χαλκίδι, Τριπόλει καὶ Σύρῳ, εἰς ἃς φοιτῶσι 70 μαθηταί,παρασκευάζουσαι ἱερεῖς διὰ τὰ χωρία καὶ ἡ ἐν Ἀθήναις Ῥιζάρειος Σχολὴ ἐν ᾗ διδάσκονται ἀνάλογα μαθήματα ὡς τῶν ἐν τοῖς γυμνασίοις διδασκομένων· ἀπὸ τῆς συστάσεως αὐτῆς κατὰ τὸ 1844 μέχρι τοῦ 1877 ἐδιδάχθησαν ἐν αὐτῇ 465 μαθηταί. Ἡ περιουσία τῆς Σχολῆς ἀνέρχεται εἰς 1,513,945 δραχμάς. Τῆς περιουσίας ταύτης τὸν πυρῆνα ἀποτελοῦσι τὰ διατεθέντα ὑπὸ τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς Σχολῆς Ῥιζάρη. Αἱ ἐτήσιαι δαπάναι τῆς σχολῆς ἀνέρχονται εἰς 70,000 δραχμάς.

2. *Σχολὴ τῶν Τεχνῶν*, ἱδρυθεῖσα κατὰ τὸ 1837, διαιρεῖται νῦν εἰς δύο τμήματα· τὸ πρῶτον περιλαμβάνει τὴν ἀρχιτεκτονικήν, γεωμετρίαν καὶ μηχανικήν, τὸ δὲ δεύτερον τὴν ζωγραφικήν, γλυπτικήν, ξυλογραφίαν, χαλκογραφίαν, ξυλογλυφίαν καὶ καλλιγραφίαν. Κατὰ τὸ 1876—1877 ἠρίθμει ἡ σχολὴ 582 μαθητάς, ὧν 214 ἀνῆκον εἰς τὸ πρῶτον τμῆμα καὶ 189 εἰς τὸ δεύτερον.

3. *Γεωργικὴ σχολή.* Ἡ συστᾶσα γεωργικὴ σχολὴ ἐν Τίρυνθι κατὰ τὸ 1829 διελύθη κατὰ τὸ 1864. Νῦν δὲ λαμβάνεται πρόνοια ἵνα ἡ γεωργικὴ ἐκπαίδευσις ἱδρυθῇ ἐπὶ εὐρυτέρων βάσεων.

4. *Ναυτικαὶ Σχολαί.* Τοιαῦται ὑπάρχουσιν ἀπὸ τοῦ 1867 πέντε, ἀνὰ μία ἐν Ἑρμουπόλει, Ὕδρᾳ, Σπέτσαις, Γαλαξειδίῳ καὶ Ἀργοστολίῳ, περιλαμβάνουσαι ἐν συνόλῳ 90 μαθητάς.

5. *Στρατιωτικὴ σχολή.* Ἡ ἐν Πειραιεῖ στρατιωτικὴ σχολὴ περιλαμβάνει ἑπτὰ τάξεις, ἐν αἷς διδάσκονται ἐκτὸς τῆς ἑλληνικῆς καὶ γαλλικῆς γλώσσης, ἱστορίας κλπ. καὶ αἱ μαθηματικαὶ καὶ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι καὶ αἱ ειδικῶς στρατιωτικαί. Τὸ κράτος δαπανᾷ διὰ τὴν σχολὴν ταύτην 193,000 δραχμὰς ἐτησίως.

Ἐκπαίδευσις τῶν κορασίων. Ἐκτὸς τῶν δημοτικῶν σχολῶν τῶν κορασίων συνέστη κατὰ τὸ 1836 ἡ Φιλεκπαιδευτικὴ ἑταιρία, ἧς κύριος σκοπὸς εἶναι ἡ ἐκπαίδευσις τοῦ γυναικείου φύλου. Ἡ ἑταιρία αὕτη ἔχουσα περιουσίαν ἄνω τῶν 1,500,000 δραχμῶν διατηρεῖ τὸ ἐν Ἀθήναις Ἀρσάκειον παρθεναγωγεῖον, διαιρούμενον εἰς προκαταρκτικὸν σχολεῖον καὶ ἑλληνικόν, συνιστάμενον ἐκ πέντε τάξεων. Τὸ Ἀρσάκειον περιέχει καὶ δύο νηπιαγωγεῖα, ἐν εἰς ὃ φοιτῶσιν ἐπὶ πληρωμῇ καὶ ἓν διὰ τὰ ἄπορα κοράσια. Εἰς τὸ παρθεναγωγεῖον τοῦτο παρασκευάζονται διδασκάλισσαι διὰ τὰ δημόσια καὶ ἰδιωτικὰ σχολεῖα.

Ἡ Φιλεκπαιδευτικὴ ἑταιρία διατηρεῖ σχολεῖα τῶν κορασίων ἐν τοῖς δήμοις τῆς Ἀττικῆς, ἐν Ἄνδρῳ, ἐν Ἐλευσῖνι καὶ ἀλλαχοῦ, συνέστησε δὲ καὶ

παρθεναγωγεῖον κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ τῶν Ἀθηνῶν ἐν Κερκύρᾳ. Κατὰ τὸ 1877 ἐδιδάχθησαν ἐν τῷ Ἀρσακείῳ Παρθεναγωγείῳ 1428 μαθήτριαι ἐξ ὧν 77 ἔλαβον δίπλωμα διδασκαλίσσης. Αἱ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος δαπάναι τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς ἑταιρίας ἀνῆλθον εἰς 266,000 δραχμὰς, τὰ δὲ ἔσοδα αὐτῆς εἰς 285,000.

Ὑπάρχουσι πρὸς τούτοις ἐν διαφόροις δήμοις τοῦ κράτους διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν κορασίων 138 δημόσια σχολεῖα μὲ 11, 405 μαθητρίας καὶ 41 ἰδιωτικὰ μὲ 2582 μαθητρίας.

ΕΤΑΙΡΙΑΙ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΟΙ.—Ἐν τῷ ὑπ' ὄψιν συγγράμματι ἀναφέρονται 22 ἑταιρίαι καὶ σύλλογοι.

Φιλεκπαιδευτικὴ Ἑταιρία. Περὶ ταύτης ἐγένετο ἀνωτέρω λόγος.

Ἑταιρία τῶν Φίλων τοῦ Λαοῦ ἱδρυθεῖσα ἐν Ἀθήναις τῷ 1866 σκοπεῖ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐργατικῶν τάξεων τοῦ λαοῦ διὰ πρακτικῶν καὶ ἠθικῶν ἑσπερινῶν μαθημάτων.

Ἑταιρία φιλανθρωπικὴ συστηθεῖσα ἐν Πειραιεῖ τῷ 1874, σκοποῦσα τὴν σύστασιν ὀρφανοτροφείου καὶ σχολῆς ἀπόρων. Ἐν Πειραιεῖ συνέστη ἤδη ὀρφανοτροφεῖον ὀνομαζόμενον τῆς Ἑλένης Ζάνη, ἥτις ἐκληροδότησε πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον 200,000 δραχμάς.

Ἀρχαιολογικὴ ἑταιρία συστηθεῖσα ἐν Ἀθήναις τῷ 1837, σκοπεῖ εἰς τὴν ἀνακάλυψιν, συλλογὴν, συντήρησιν καὶ ἀνακαίνισιν τῶν λειψάνων τῆς ἀρχαιότητος, ἀνέλαβε καὶ ἐξετέλεσε πολλὰς ἀνασκαφὰς καὶ ἐσχημάτισε μουσεῖον, περὶ οὗ κατωτέρω ὁ λόγος.

Ἰατρικὴ ἑταιρία, συνέστη ἐν Ἀθήναις τῷ 1835, ἀσχολεῖται εἰς ἐπιστημονικὰς ἰατρικὰς συζητήσεις καὶ μελέτην τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ ἰατρικὴν ἔποψιν.

Ἑταιρία φυσικῶν ἐπιστημῶν συνέστη ἐν Ἀθήναις τῷ 1836 ἔπαυσε τὰς ἐργασίας τῷ 1858· ἐσχημάτισε καὶ ἀξίας λόγου συλλογὰς ζωολογικὰς καὶ ὀρυκτολογικάς.

Ἑταιρίαι φιλαρμονικαὶ ἐν Ζακύνθῳ καὶ Κερκύρᾳ σκοποῦσαι τὴν ἐμψύχωσιν τῆς θεραπείας τῆς μουσικῆς, καὶ τὴν διδασκαλίαν αὐτῆς. Ὅμοιον σκοπὸν προτίθενται ὁ *μουσικὸς σύλλογος Μελπομένη* ἐν Πειραιεῖ καὶ ὁ *μουσικὸς καὶ δραματικὸς σύλλογος ἐν Ἀθήναις*. Οὗτος συνέστησε τὸ ἐν Ἀθήναις Ὠδεῖον, ὅπερ διαιρεῖται εἰς τὸ μουσικὸν καὶ δραματικὸν τμῆμα· ἐν τῷ πρώτῳ διδάσκονται 150 μαθηταὶ (109 ἄρρενες καὶ 41 θήλεις) τὴν μουσικὴν, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ 25 (17 ἄρρεν. καὶ 8 θήλ.) τὴν δραματικήν. Διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς δραματικῆς τέχνης ἐργάζονται καὶ οἱ ἐν Κερκύρᾳ δραματικοὶ σύλλογοι *Καποδίστριας* καὶ *Φοῖνιξ*.

Ὁ ἐκκλησιαστικὸς μουσικὸς σύλλογος συνέστη ἐν Ἀθήναις τῷ 1874 προτίθεται τὴν θεραπείαν, μελέτην καὶ διδασκαλίαν τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.

Σύλλογος πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Σκοπεῖ τὴν σύ-

στασιν σχολείων ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ καὶ δούλῃ Ἑλλάδι. Συνέστησεν ἐν Ἀθήναις καὶ Θεσσαλονίκῃ πρότυπα δημοτικὰ σχολεῖα, πρὸς τούτοις δὲ καὶ διδασκαλεῖον ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ πόλει· διατηρεῖ πολλὰ σχολεῖα ἐν τῇ δούλῃ Ἑλλάδι, ὑποστηρίζων χρηματικῶς πολυάριθμα ἄλλα σχολεῖα καὶ συλλόγους ἐργαζομένους ὑπὲρ τῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἐξέδωκε μέχρι τοῦδε 26 διδακτικὰ βιβλία καὶ διένειμε μόνον κατὰ τὸ 1877, 7916 βιβλία. Ἡ περιουσία τοῦ Συλλόγου ἀνέρχεται εἰς 200,000 περίπου, τὰ ἐτήσια εἰσοδήματα αὐτοῦ εἰς 150,000 καὶ αἱ δαπάναι εἰς 65,000 δραχμῶν.

Ὁ φιλολογικὸς σύλλογος Παρνασσὸς συνέστη κατὰ τὸ 1866 ἐν Ἀθήναις σκοπῶν τὴν ἀνάπτυξιν διὰ τῶν μελῶν αὐτοῦ τῆς κοινωνίας. Τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐπιδιώκει δι' ἀναγνώσεως διατριβῶν, δημοσίων μαθημάτων κλπ. Συνέστησεν ἑπτὰ σχολὰς ἀπόρων παίδων ἐν Ἀθήναις καὶ εἰς διάφορα μέρη τοῦ κράτους,ἐν αἷς καθ' ἑσπέραν διδάσκονται οἱ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐργαζόμενοι παῖδες, γραφὴν, ἀνάγνωσιν, ἀριθμητικὴν κλπ.Ἐκδίδει τὸ περιοδικὸν σύγγραμμα *Παρνασσὸν* καὶ τὰ *Νεοελληνικὰ ἀνάλεκτα*,ἤτοι συλλογὴν δημοτικῶν ποιημάτων, παραμυθίων, αἰνιγμάτων κλπ.

Ὁ φιλολογικὸς σύλλογος Βύρων, συστὰς ἐν Ἀθήναις τῷ 1868 σκοπεῖ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν μελῶν αὐτοῦ· ἐκδίδει δὲ τὸ ὁμώνυμον αὐτῷ περιοδικὸν σύγγραμμα. Τὸν αὐτὸν σκοπὸν πρὸς τὸν σύλλογον τοῦτον ἐπιδιώκουσι καὶ οἱ σύλλογοι *Ἐθνικὸς Σύλλογος* καὶ *Ἑστία*.

Ὁ Διδασκαλικὸς σύλλογος, ἱδρυθεὶς ἐν Ἀθήναις τῷ 1873 σκοπεῖ εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς μέσης καὶ κατωτέρας παιδεύσεως καὶ τὴν βοήθειαν τῶν ἐκτὸς ὑπηρεσίας μελῶν αὐτοῦ.

Ὁ Σύλλογος τῶν κυριῶν ὑπὲρ τῆς γυναικείας παιδεύσεως ἐπιδιώκει τὸν σκοπὸν αὐτοῦ διὰ σχολῶν καὶ ἐργαστηρίων διὰ τὰς ἀπόρους γυναῖκας καὶ κοράσια. Συνέστησεν ἤδη ἐν Ἀθήναις ἐργαστήριον ἐν ᾧ διδάσκεται ἡ ραπτική, ἡ ὑφαντικὴ κλ., πρὸς τούτοις δὲ ἀνάγνωσις, γραφική, ἀριθμητικὴ καὶ χριστιανικὴ ἠθική. Ἐφρόντισε δὲ καὶ περὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως νοσοκόμων.

ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΚΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ.—Εἰς ταῦτα περιλαμβάνονται τὸ *Ὀρφανοτροφεῖον* τοῦ Χατζηκώστα, ὅπου γίνονται δεκτοὶ καὶ διατρέφονται ὀρφανοὶ παῖδες διδασκόμενοι τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα γράμματα καὶ τέχνην τινὰ ἐκ τῶν βαναύσων. Ἐν τῷ καταστήματι οἰκοῦσι καὶ διατρέφονται νῦν 100 ὀρφανά. Τὸ κατάστημα δύναται νὰ περιλάβῃ 300 ὀρφανά. Τὰ ἐτήσια εἰσοδήματα τοῦ ὀρφανοτροφείου ἀνέρχονται εἰς 82,000 δραχμῶν, αἱ δὲ δαπάναι εἰς 67,000.

Τὸ ὀρφανοτροφεῖον τῶν κορασίων ἱδρυθὲν κατὰ τὸ 1855. Ἐν αὐτῷ οἰκοῦσι καὶ διατρέφονται νῦν διδασκόμενα τ' ἀπολύτως ἀναγκαῖα μαθήματα 140 ὀρφανὰ κοράσια. Ἡ περιουσία αὐτοῦ ἀνέρχεται εἰς 1,500,000, τὸ ἐτήσιον εἰσόδημα εἰς 129,000 καὶ αἱ ἐτήσιαι δαπάναι εἰς 74,000 δραχμάς.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΑ.—*Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη* ἡνωμένη μετὰ τῆς τοῦ

Πανεπιστημίου, περιλαμβάνει 120,000 τόμους περίπου καὶ 47,000 συγγράμματα. Τὸ δημόσιον δαπανᾷ δι' αὐτὴν περὶ τὰς 34,000 δραχμὰς ἐτησίως.

Ἡ *Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς* περιλαμβάνει 23—24 χιλιάδας τόμων· ἐν αὐτῇ εἶναι κατατεθειμένα καὶ τὰ ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως.

Ἡ *Βιβλιοθήκη τῆς Ῥιζαρείου σχολῆς* περιέχει 4,000 τόμους. Ἡ *Βιβλιοθήκη τῆς Ἀκαδημίας τῆς Κερκύρας* 35,000 τόμους, ἡ *βιβλιοθήκη τῆς Ἀνδριτσαίνης* 6,000 τόμους, ἡ *βιβλιοθήκη τῆς Δημιτσάνης* 2,500 τόμους. Ἐκτὸς τούτων ὑπάρχουσι βιβλιοθῆκαι ἐν τοῖς γυμνασίοις· ἡ σπουδαιοτάτη αὐτῶν εἶναι ἡ τοῦ γυμνασίου Σύρου περιέχουσα 5,000 τόμους.

Μουσεῖα δ' εἶναι τὰ ἑξῆς·

Τὰ *Ἀρχαιολογικὰ* τό τε ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν καὶ τὸ τοῦ Βαρβακείου Λυκείου, τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας καὶ τὸ τῶν ἀρχαιοτήτων τῶν Μυκηνῶν καὶ Σπάτᾳ ἐν τῷ μεγάρῳ τοῦ Πολυτεχνείου καὶ ἐν τῷ ἰδιαιτέρῳ Βερναρδακείῳ μουσείῳ καὶ τῷ ἀρχαιολογικῷ τμήματι τοῦ ὑπουργείου τῆς Παιδείας. Ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις τὸ τοῦ Πειραιῶς, Θηβῶν, Τανάγρας, Μυκόνου, Σπάρτης καὶ Ὀλυμπίας. Τὸ *Νομισματικὸν* ἐν τῇ Ἐθνικῇ βιβλιοθήκῃ περιέχον καὶ τὴν ἰδιαιτέραν συλλογὴν τοῦ Πανεπιστημίου τῶν νομισμάτων των Ἰονίων νήσων ἀνήκουσαν ἄλλοτε τῷ κ. Π. Λάμπρῳ.

Τὸ *Φυσιογραφικὸν μουσεῖον* περιέχον συλλογὰς ὀρυκτολογικάς, γεωλογικὰς καὶ ζωολογικάς.

Τὸ *Βοτανικὸν μουσεῖον* περιέχει πληρεστάτην συλλογὴν τῆς ἑλληνικῆς χλωρίδος, ἐν ᾧ συνεχωνεύθη καὶ ἡ πλουσιωτάτη συλλογὴ τοῦ κ. Θ. Ὀρφανίδου ἀγορασθεῖσα ὑπὸ τοῦ κ. Ῥοδοκανάκη.

Τὸ *Ἀνατομικὸν Μουσεῖον*, τὸ *Παθολογικόν*, τὸ *Φαρμακευτικὸν φροντιστήριον*, τὸ *Φαρμακευτικὸν Μουσεῖον*, τὸ *Φυσικὸν ταμεῖον*, πάντα καλῶς κατηρτισμένα καὶ τοποθετημένα ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καὶ τοῖς παραρτήμασιν αὐτοῦ.

Τούτοις ἕπονται βραχέα τινὰ περὶ *διαγωνισμάτων*, *ἑλληνικοῦ θεάτρου*, *τυπογραφείων*, ἅτινα ἀριθμοῦνται εἰς 104, *βιβλιοπωλείων*, ὧν ὁ ἀριθμὸς ἀνέρχεται εἰς 50, *ἐφημερίδων*, *περιοδικῶν συγγραμμάτων καὶ βιβλίων*. Κατὰ τὸ 1877 ἐξεδίδοντο 57 ἐφημερίδες καὶ 17 περιοδικὰ συγγράμματα, ἀπὸ τοῦ 1868—1872 ἐξεδόθησαν 675 βιβλία, ἀπὸ δὲ τοῦ 1873—1877 περὶ τὰ 804.

Τὸ ποσὸν τῶν ὑπὲρ τῆς ἐκπαιδεύσεως κλπ. κληροδοτημάτων ἀνέρχεται εἰς 5,000,000 δραχμῶν· ἐκ τοῦ ἐτησίου εἰσοδήματος αὐτῶν ἀνερχομένου εἰς 330,000 δραχμῶν δαπανῶνται 158,000 πρὸς συντήρησιν 163 ὑποτρόφων, ἐξ ὧν 22 σπουδάζουσιν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ καὶ 45 κοράσια ἐν τῷ Ἀρσακείῳ.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ ΕΝ ΤΗ ΔΟΥΛΗ ΕΛΛΑΔΙ. — Τέλος τὸ ὑπ' ὄψιν μας βιβλίον θίγει καὶ τῆς ἐν τῇ δούλῃ Ἑλλάδι ἐκπαιδεύσεως.

Ἴσως παρατηρήσῃ τις ὅτι ἐν βιβλίῳ προτιθεμένῳ νὰ παραστήσῃ τὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος ὡς κράτους δὲν ἥρμοζεν ὁ λόγος περὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν τῶν μὴ εὐτυχησάντων ἔτι ν' ἀποτελῶσι μέρος τοῦ Ἑλλ. κράτους. Ἀλλ' εἶναι τοσοῦτον στενοὶ οἱ πνευματικοὶ δεσμοὶ οἱ συνδέοντες ἡμᾶς μετὰ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν τούτων καὶ τοσοῦτον μεγάλη ἡ συνάφεια καὶ ἐξάρτησις τῆς ἐν τῇ δούλῃ Ἑλλάδι ἐκπαιδεύσεως ἀπὸ τῆς ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ, ὥστε νομίζομεν ὅτι κάλλιστα ἔπραξεν ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς θίξας καὶ τὸ ζήτημα τοῦτο. Ἴσως τὰ βραχέα περὶ τῆς ἐν τῇ δούλῃ Ἑλλάδι ἐκπαιδεύσεως ὑπομνήσωσιν εἰς τοὺς δυνατοὺς ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν θέλει νὰ κατακτήσῃ τὰ ἀνήκοντα εἰς αὐτὴν διὰ τῶν ὅπλων καὶ τῶν αἱμάτων, ἀλλὰ διὰ τῶν γραμμάτων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς ἐπαρχίαις τῆς Τουρκίας ἢ ταῖς κατοικουμέναις ὑφ' Ἑλλήνων, ὑπάρχουσι 2338 ἑλληνικὰ σχολεῖα εἰς ἃ φοιτῶσιν 134,425 μαθηταί. Ἐκ τῶν σχολείων τούτων 107 ὑπάρχουσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει περιλαμβάνοντα 12,000 μαθητάς, 192 ἐν Θράκῃ μὲ 13,584 μαθητάς, 329 ἐν Μακεδονίᾳ μὲ 15,554, 100 ἐν Θεσσαλίᾳ μὲ 9,940 μαθητάς, 738 ἐν Ἠπείρῳ μὲ 24,463 μαθητάς, 103 ἐν Κρήτῃ μὲ 7,800 μαθητάς, 24 ἐν Ἱερουσαλὴμ μὲ 1,740 μαθητὰς καὶ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ 745 μὲ 42,204 μαθητάς.

Ἐκτὸς τῶν σχολείων τούτων ὑπάρχει ἐν Τουρκίᾳ μέγας ἀριθμὸς ἑλληνικῶν συλλόγων ἐργαζομένων λίαν ἐπιτυχῶς ὑπὲρ τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῆς διαδόσεως τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων.

Ταῦτα περὶ τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως.

Ἐν προσεχεῖ ἄρθρῳ θέλομεν πραγματευθῇ περὶ τῶν λοιπῶν μερῶν τοῦ βιβλίου.

Ε. Δ.

ΠΕΡΙ ΦΩΝΟΓΡΑΦΟΥ *

Περὶ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος μηνὸς Μαρτίου ἐλειτούργησεν ἐνώπιον τῆς Ἀκαδημείας τῶν Ἐπιστημῶν ἐν Παρισίοις θαυμασία τις συσκευή, ἣν ὁ ἀνακαλύψας Edisson ἀπεκάλεσε *φωνογράφον*. Διὰ τῆς συσκευῆς ταύτης ἀποτυποῦται ἢ ἐναποταμιεύεται, οὕτως εἰπεῖν, ἡ ἀνθρώπινος φωνή, καὶ παράγεται εἶτα κατὰ βούλησιν τοῦ πειρωμένου, ἀρκεῖ ἅπαξ νὰ λαλήσῃ οὗτος εὐκρινῶς ἐνώπιον τοῦ φωνογράφου.

Ὅπως καταστήσωμεν μᾶλλον εὔληπτον τὴν περιγραφὴν καὶ τὴν λειτουργίαν τοῦ φωνογράφου, ἀναφέρομεν ἐν συντόμῳ ὀλίγα τινὰ περὶ ἤχων. Γνωστὸν ὑπάρχει ὅτι τὸ ὕψος ἤχου ὁρίζεται ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν παλμικῶν κινήσεων, ἃς τελεῖ τὸ παλλόμενον σῶμα κατὰ τὴν μονάδα τοῦ χρόνου, ἡ δὲ ἐντα-

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τῇ 7 Ἀπριλίου.

σις τοῦ ἤχου ἐκ τοῦ πλάτους τῆς παλμικῆς κινήσεως. Ἐὰν πλήξωμεν τὸ ἓν σκέλος διαπασῶν ἢ τονοδότου ὡρισμένου μεγέθους, τοῦτο ἐκτελεῖ πάντοτε ἦχον τοῦ αὐτοῦ ὕψους, ἤγουν ἐκτελεῖ πάντοτε ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν παλμικῶν κινήσεων· ἀλλ' ἂν μὲν πλήξωμεν τοῦτο ἰσχυρότερον, τὰ σκέλη τοῦ διαπασῶν ἐξέρχονται ἔτι μᾶλλον τῆς ἀρχικῆς θέσεως τῆς ἰσορροπίας των, ἐκτελοῦντα πλατυτέρας παλμικὰς κινήσεις, ὁ δὲ ἦχος εἶναι μᾶλλον ἐντατικὸς ἢ ὅταν πλήξωμεν τὸν τονοδότην ἀσθενέστερον.

Ἓν λεπτότατον μεταλλικὸν ἔλασμα περιφερικῶς ἐρειδόμενον καὶ πλησσόμενον ἐκτελεῖ καὶ τοῦτο παλμικὰς κινήσεις, κοιλούμενον καὶ κυρτούμενον μᾶλλον ἢ ἧττον. Ἀλλὰ δυνάμεθα νὰ θέσωμεν εἰς παλμικὴν κίνησιν ἓν τοιοῦτον λεπτὸν ἔλασμα φωνοῦντες ἐντατικῶς ἐνώπιον αὐτοῦ. Ἡ ἀνθρώπινος φωνὴ θέτει εἰς παλμικὴν κίνησιν τὸν προκείμενον τοῦ ἐλάσματος ἀέρα, τούτου δὲ ἡ παλμικὴ κίνησις μεταδίδεται εἰς τὸ ἔλασμα, τὸ ὁποῖον κοιλοῦται καὶ κυρτοῦται τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ὁ ἦχος ἐντατικώτερος, τοσάκις δὲ κατὰ δεύτερον λεπτὸν ἐφ' ὅσον ὁ ἦχος εἶναι ὀξύτερος.

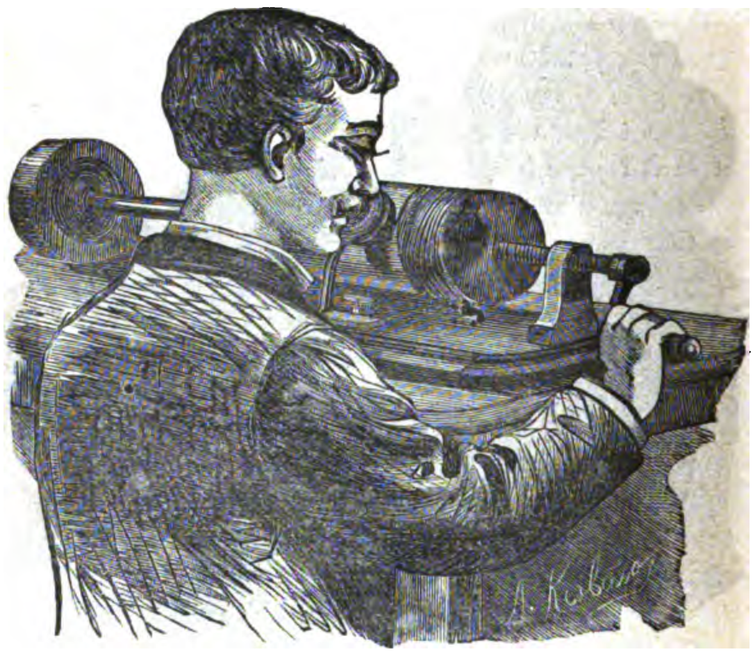
Εἴποτε δὲ τὸ ἔλασμα ἐκτελέσει τὰς αὐτὰς παλμικὰς κινήσεις, ἃς ἐξετέλεσεν ὅταν ἐνώπιον αὐτοῦ παρήγετο ὡρισμένος τις ἦχος, ὁ ἀὴρ δεχόμενος τὰς παλμικὰς ταύτας κινήσεις παράγει τὸν αὐτὸν ἦχον.

Ὁ φωνογράφος σύγκειται ἐξ ἑνὸς κυλίνδρου ὁριζοντίως κειμένου, ὅστις περιστρεφόμενος κινεῖται συγχρόνως ἐπὶ τὰ πρόσω διὰ κοχλίου τὸν ὁποῖον φέρει ὁ ἄξων. Ἐνώπιον τοῦ κυλίνδρου ὑπάρχει μικρά τις χοάνη φέρουσα εἰς τὸν πυθμένα μεταλλικόν τι λεπτὸν ἔλασμα, τὸ ὁποῖον τίθεται εἰς παλμικὴν κίνησιν διὰ τῆς φωνῆς τοῦ λαλοῦντος. Κατὰ τὸ κέντρον τοῦ ἐλάσματος τούτου προσαρτᾶται ἀκὶς ἐκ χάλυβος διὰ στηρίγματος ἐξ ἐλαστικοῦ κόμμεος, μικρόν τι δ' ἐλατήριον δίδει εἰς τὴν ἀκίδα τὴν ἀπαιτουμένην ἐλαστικότητα καὶ στερεότητα. Ὁ κύλινδρος φέρει ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας του ἑλικοειδῆ τινα χαραγήν, ἧς τὸ ἄνοιγμα ἢ τρῆμα ἰσοῦται μὲ τὸ τοῦ κοχλίου, ὅστις δίδει τὴν ἐπὶ τὰ πρόσω κίνησιν εἰς τὸν κύλινδρον. Ἂν ἤδη ἡ μεταλλικὴ ἀκὶς τεθῇ ἐντὸς τῆς χαραγῆς, διανύει ταύτην καθ' ὅλον τὸ μῆκός της τοῦ κυλίνδρου περιστρεφομένου. Ἐπὶ τοῦ κυλίνδρου ἐφαρμόζεται φύλλον κασσιτέρου λεπτότατον, τὸ ὁποῖον συμπιέζεται οὕτως, ὥστε νὰ εἰσέλθῃ ἐπ' ἐλάχιστον καὶ εἰς τὴν ἑλικοειδῆ ἐπὶ τοῦ κυλίνδρου χαραγὴν καὶ καταστήσῃ αὐτὴν καταφανῆ. Ἡ ἀκὶς ἐπερείδεται ἐπ' ἐλάχιστον ἐπὶ τοῦ φύλλου τοῦ κασσιτέρου ἐντὸς πάντοτε τῆς χαραγῆς, ἂν δὲ περιστραφῇ ὁ κύλινδρος, χαράσσεται ἐπὶ τοῦ κασσιτέρου λεπτοτάτη τις ἑλικοειδὴς καμπύλη ἰσοβαθὴς καθ' ὅλον τὸ μῆκός της.

Ἂν ἤδη περιστρέφοντες ταχέως τὸν κύλινδρον λαλήσωμεν ἰσχυρῶς ἐνώπιον τῆς μικρᾶς χοάνης, ἡ μεταλλικὴ πλὰξ πάλλεται, τὰς παλμικὰς αὐτῆς κινήσεις παρακολουθεῖ καὶ ἡ ἀκίς, ἥτις χαράσσει ἐπὶ τοῦ φύλλου τοῦ κασσιτέρου καθ' ὅλον τὸ μῆκος ἑλικοειδῆ ἐντομὴν μᾶλλον ἢ ἧττον βαθεῖαν. Ἂν ἤδη ἐπαναφέρωμεν τὸν κύλινδρον εἰς τὴν προτέραν αὐτοῦ θέσιν, ἀναγκά-

σωμεν δὲ τὴν ἀκίδα νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν λεπτοτάτην χαραγὴν, ἣν προηγουμένως αὕτη ἐχάραξε, περιστρέψωμεν δὲ ταχέως τὸν κύλινδρον, ἡ ἀκὶς παρακολουθεῖ τὴν ἐπὶ τοῦ κασσιτέρου χαραγὴν, ἀνυψοῦται, κατέρχεται, τὸ δὲ ἔλασμα ἀναγκάζεται νὰ ἐκτελέσῃ τὰς αὐτὰς καὶ πρότερον παλμικὰς κινήσεις. Αἱ παλμικαὶ αὗται κινήσεις μεταδιδόμεναι εἰς τὸν περιβάλλοντα ἀέρα, παράγουσι τὴν αὐτὴν φωνὴν, τὸν αὐτὸν ἦχον, τὸν ὁποῖον προηγουμένως ἐξεφωνήσαμεν ἐνώπιον τῆς συσκευῆς.

Ὅθεν διὰ τῆς συσκευῆς ταύτης δυνάμεθα ὄντως νὰ ἐναποταμιεύσωμεν τὴν ἀνθρώπινον φωνὴν καὶ νὰ παράγωμεν πάλιν αὐτὴν ὅταν θέλωμεν καὶ ὁσάκις θέλωμεν, διότι τὸ αὐτὸ φύλλον τοῦ κασσιτέρου, τὸ ὁποῖον ἅπαξ ἐχα-

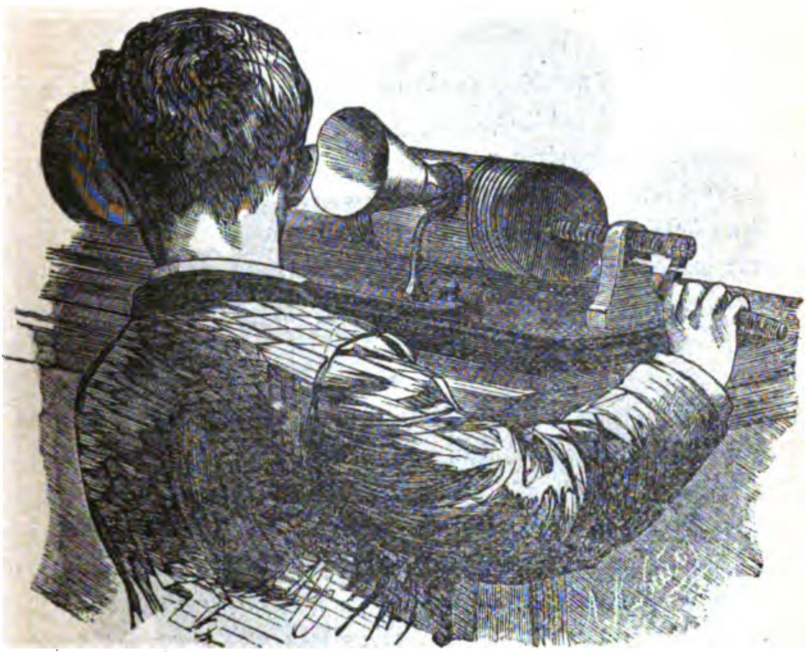
Ὁ φωνογράφος ἐναποταμιεύων τὴν φωνήν.

ράχθη δύναται ἐπ' ἀόριστον νὰ χρησιμεύσῃ. Καὶ ἂν μὲν ἡ ταχύτης τῆς περιστροφῆς τοῦ κυλίνδρου εἶναι ἡ αὐτὴ μὲ τὴν προτέραν καθ' ἣν ἀπετυπώθη ἡ φωνὴ καὶ ἐχαράχθη ὁ κύλινδρος, καὶ ἡ παραγομένη φωνὴ εἶναι εἰς τὸ αὐτὸ καὶ πρότερον ὕψος. Τοὐναντίον ἡ φωνὴ ἢ ὁ ὑπὸ τῆς συσκευῆς παραγόμενος ἦχος εἶναι ὀξύτερος ἢ βαθύτερος ἂν ἡ περιστροφικὴ ταχύτης τοῦ κυλίνδρου εἶναι μεγαλητέρα ἢ μικροτέρα.

Ἀκουστικόν τι κέρας προσαρμοζόμενον ἐπὶ τῆς μικρᾶς χοάνης δύναται νὰ συλλέξῃ τὸν παραγόμενον ἦχον, καὶ μεταβιβάσῃ εἰς ἀρκοῦσαν ἀπὸ τοῦ φωνογράφου ἀπόστασιν. Διὰ τηλεφώνου δὲ δυνάμεθα νὰ μεταβιβάσωμεν τὸν

ὑπὸ τοῦ φωνογράφου παραγόμενον ἦχον εἰς παμμεγίστας ἀποστάσεις.

Μετὰ τὰ πρῶτα πειράματα διὰ τῆς συσκευῆς ταύτης, ἅτινα, ὡς εἴπομεν, ἐξετελέσθησαν ἐνώπιον τῆς Ἀκαδημείας τῶν Ἐπιστημῶν ἐν Παρισίοις, καὶ παρέσχον εὐάρεστα ἀποτελέσματα, ὁ ἐφευρέτης ἐτελειοποίησε τὴν συσκευήν του ἔτι μᾶλλον. Ἀντὶ κυλίνδρου μετεχειρίσθη κυκλικήν τινα πλάκα ἐπίπεδον, ἥτις περιστρέφεται διὰ μηχανῆς ὡρολογίου ἰσοταχῶς περὶ τὸ κέντρον αὐτῆς. Ἐπὶ τῆς πλακὸς ταύτης ἐχαράχθη ἑλικοειδὴς ἐν εἴδει κοχλίου ἐγκοπὴ ἀναχωροῦσα ἀπὸ τοῦ κέντρου καὶ ἀπολήγουσα πρὸς τὴν περιφέρειαν. Ἡ ἀκὶς τοὐναντίον κινεῖται εὐθυγράμμως ἀπὸ τοῦ κέντρου πρὸς τὴν περιφέρειαν διανύουσα τὴν ἑλικοειδῆ γραμμὴν καθ' ὅλον τὸ μῆκός της. Ἐπὶ τῆς πλακὸς

Ὁ φωνογράφος λαλῶν.

ταύτης ἐφαρμόζεται τὸ φύλλον τοῦ κασσιτέρου, ὡς πρότερον ἐπὶ τοῦ κυλίνδρου.

Ἕκαστος ἤδη κατανοεῖ ὁποίας ὠφελείας πρόξενος δύναται νὰ γείνῃ ἡ συσκευὴ αὕτη τελειοποιουμένη. Αἱ Ἀκαδήμειαι τῆς Μουσικῆς δύνανται νὰ φυλάττωσιν ὁλόκληρον συλλογὴν ᾀσμάτων τῶν ἀρίστων καλλιφώνων τῆς ἐποχῆς μας, διὰ τὰς ἐπερχομένας γενεάς. Πατὴρ θνήσκων δύναται νὰ δίδῃ τὰς τελευταίας πρὸς τὰ τέκνα του συμβουλὰς ἐνώπιον τοῦ φωνογράφου, ἡ δὲ συσκευὴ αὕτη νὰ ἐκφωνήσῃ τὰς λέξεις ταύτας ἐν οἱᾳ δήποτε στιγμῇ. Ἡ δικαιοσύνη ἀνακρίνουσα τὸν ἐγκληματίαν δύναται ν' ἀποτυπώσῃ τὴν πρώ-

τὴν τούτου κατάθεσιν, ἥτις ν' ἀκουσθῇ εἶτα ἀναλλοίωτος ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου.

Τοιαύτη ἡ εὐφυὴς ὄντως καὶ ἁπλουστάτη ἀνακάλυψις τοῦ φωνογράφου, ὅστις τελειοποιούμενος θέλει δείξει ἔτι ἅπαξ τί δύναται ἡ καλλιεργουμένη μεγαλοφυΐα τοῦ ἀνθρώπου.

ΤΙΜ. Α. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ ὑφηγητής.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΥΠΟ ΤΩΝ ΦΡΑΓΚΩΝ ΚΟΠΕΝΤΩΝ

ΕΝ ΤῊ ΑΝΑΤΟΛῌ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΜΕΣΟΥΣ ΑΙΩΝΑΣ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ

Ἡ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, ὅτε τῆς ἡμετέρας χώρας ἐδέσποζον οἱ ἀπὸ Δυσμῶν ἡγεμονίσκοι, οἱ μεταφυτεύσαντες εἰς τὸ ἱερὸν τῆς ἐκκρίτου ἀρχαιότητος ἔδαφος τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμα τὰ φραγκικά, καὶ μεταβαλόντες τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος τὰς πολιτείας εἰς τιμάρια ξένων ἡγεμόνων ὑποτελῆ, εἶνε ἀναντιρρήτως τῶν σκοτεινοτάτων μερῶν οὐ μόνον τῆς πατρίου, ἀλλὰ καὶ τῆς καθ' ὅλου ἱστορίας. Αἴτιον δὲ τούτου μάλιστα εἶνε τὸ λίαν ὀλιγοστὸν τῶν περισωθέντων μνημείων τῶν τε γραπτῶν καὶ τῶν τῆς τέχνης, δι' ὧν πᾶσα ἱστορικὴ περίοδος διαλευκαίνεται καὶ διαφωτίζεται. Διότι σιδηροῦς αἰὼν εἶχεν ἐπικαθήτει τότε τοῦ κόσμου, αἱ δὲ Μοῦσαι μὴ δυνάμεναι πλέον ἐν τῷ ζόφῳ νἀναστρέφωνται, εἶχον καταλίπει τὴν περιούσιον αὐτῶν πατρίδα. Καὶ περὶ μὲν πραγματικῆς καὶ ἐντέχνου ἱστορίας οὐδεὶς λόγος, ἐκ δὲ τῶν χρονικῶν ἢ ἄλλων ἐγγράφων, τὰ μὲν γνωστὰ καὶ ἐκδεδομένα εἶνε, ὡς εἴπομεν, ὀλιγοστὰ καὶ ἀτελῆ, τινὰ δὲ καὶ ἀναμένουσιν ἔτι τὸν ἐξετάσοντα καὶ ἐκδώσοντα αὐτά. Εὐτυχῶς οἱ ἡγεμονίσκοι ἐκεῖνοι ἕνεκα βιωτικῶν χρειῶν εἶχον κόψει ὄχι σμικρὸν πλῆθος νομισμάτων, τὰ ὁποῖα σήμερον χρησιμεύουσιν εἰς τοὺς φίλους τῶν ἱστορικῶν σπουδῶν ὡς ἀξιολογώτατος ὁδηγὸς εἰς ἐξερεύνησιν τῆς ἱστορίας τῶν δυσεξερευνήτων ἀληθῶς ἐκείνων χρόνων. Ὁ πρῶτος δ' ὅστις ἐχρησιμοποίησε, δυνατὸν εἰπεῖν, τὴν πολύτιμον ταύτην ὕλην εἶνε ὁ κ. de Saulcy, ὁ τῷ 1847 ἐκδοὺς ἐν Παρισίοις τὴν Numismatique des Croisades. Ἔκτοτε ἐπηκολούθησαν μὲν τῷ πολυτίμῳ ἔργῳ τοῦ Saulcy πολλαὶ μονογραφίαι ὑπὸ διαφόρων ἐπιστημόνων ἀνδρῶν φιλοπονηθεῖσαι, ἀλλ' εἰς τὴν ἡμετέραν πατρίδα ἀπέκειτο ἡ τιμὴ τῆς συμπληρώσεως καὶ συστηματοποιήσεως τῶν τοιούτων ἐρευνῶν. Ὁ ἡμέτερος δῆλον ὅτι νομισματολόγος κ. Παῦλος Λάμπρος, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἔχει πλέον κῦρος ἐν τῇ νομισματολογίᾳ, ἀφορμηθεὶς ἐκ τῆς πολυτίμου αὐτοῦ συλλογῆς τῶν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας νομισμάτων τῶν κοπέντων ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὑπὸ τῶν Λατίνων δυναστῶν, ἣν ἀπὸ τριακονταετίας ἤρχισε νὰ καταρτίζῃ,

ἐδημοσίευσε πλείστας ἀλλεπαλλήλους μονογραφίας, δι' ὧν συνεπλήρωσε μὲν πολλὰς σειρὰς νομισματικὰς τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος χρονικῆς περιόδου, ἐπηνώρθωσε δὲ πολλὰς ἐσφαλμένας τῶν πρὸ αὐτοῦ νομισματολόγων θεωρίας, ἐταξινόμησεν ἀναγνωρίσας μετ' ὀξυνοίας πολλοῦ λόγου ἀξίας πλεῖστα τέως ἀγνοούμενα νομίσματα, ἐμελέτησε τὸ διὰ πολλῶν τούτων τῶν σειρῶν διῆκον νομισματικὸν σύστημα καί, τοῦθ' ὅπερ κυριώτατον, συνδέσας ἐν ταῖς δημοσιεύσεσιν αὐτοῦ τὰ νομίσματα μετὰ τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, διελεύκανεν ἐν πολλοῖς τὰ τέως ἄγνωστα καὶ σκοτεινὰ τῆς μεσοχρονίου ἡμῶν ἱστορίας. Ὁπόσον δ' ἡ συλλογὴ αὐτοῦ καὶ αἱ δημοσιεύσεις συνεβάλοντο εἰς τὰς ἱστορικὰς μελέτας, ἀποδεικνύουσι τὰ ἐν τῇ Revue Numismatique πολλαχοῦ γραφέντα περὶ τοῦ κ. Λάμπρου ὑπὸ τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ κ. Adrien de Longperier καὶ μάλιστα αἱ συγγραφαὶ τοῦ πολυκλαύστου μεσαιωνοδίφου Καρόλου Hopf, ὅστις συχνότατα ποιεῖται ἱστορικὴν χρῆσιν τῶν ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου νομισματολόγου συλλεγέντων μνημείων. Ἐν δὲ ταῖς ἐκθέσεσιν αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐν Βερολίνῳ Ἀκαδήμειαν περὶ τῶν μεσαιωνικῶν αὐτοῦ ἐρευνῶν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Ἑλλάδι, διαρρήδην ἀποφαίνεται ὅτι «ἄνευ ἀκριβοῦς μελέτης τῶν θησαυρῶν τούτων θὰ ἦτο εἰς αὐτὸν ἀπολύτως ἀδύνατον νὰ παράσχῃ τι καὶ μόλις που τέλειον ἢ βέβαιον περὶ τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου μέρους τῆς μεσαιωνικῆς νομισματολογίας».

Ἀλλὰ καὶ ὁ πρὸ ὀλίγων ἑβδομάδων ἐκδοὺς ἐν Παρισίοις εἰδικὸν σύγγραμμα περὶ τῆς μεσαιωνικῆς νομισματολογίας τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ Λατίνων κ. Γουσταῦος Schlumberger ἀποφαίνεται περὶ τοῦ κ. Λάμπρου τάδε. «Je ne puis me dispenser de faire, après ces maîtres, une place à part à un travailleur qui a droit à toute ma reconnaissance. M. Paul Lambros d' Athènes, a tant fait depuis des années pour étendre le champ de nos connaissances sur la numismatique des Latins en Orient, au moyen âge, il a élucidé tant de faits obscurs, qu' il m' est presque permis d' affirmer que mon oeuvre ait été impossible, si je n' avais été partout précédé par ce hardi pionnier». Οὐ μόνον δὲ ταῦτα, ἀλλὰ καὶ καθ' ἅπαν σχεδὸν τὸ βιβλίον, ὅπερ εὐλόγως δύναται νὰ ὀνομασθῇ Corpus τῶν μεσαιωνικῶν λατινικῶν τῆς Ἀνατολῆς νομισμάτων, ἐν ᾧ ὁ κ. Schlumberger, καὶ τὰ ὑπὸ ἄλλων ἐκδοθέντα νομίσματα καὶ τὰ ἴδια ἑαυτοῦ ἐθησαύρισε, δὲν ὑπάρχει κεφάλαιον ἐν ᾧ λίαν εὐφήμως νὰ μὴ μνημονεύηται ὁ ἕλλην νομισματολόγος, καὶ μονονουχὶ νὰ μὴ ἀνακηρύσσηται διαρρήδην ὅτι ἄνευ τῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ ἀδύνατος θὰ ἀπέβαινεν ἡ ἔκδοσις τοῦ βιβλίου. Ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ ἐπεδείξατο τὸν πρὸς τὸν ἐν Ἀθήναις λόγιον σεβασμόν του ὁ Παρισῖνος νομισματολόγος, ἀναγράψας ἐν κεφαλίδι τοῦ πολυτίμου βιβλίου του ὅτι τὸ περὶ τῶν τῆς Μυτιλήνης δυναστῶν κεφάλαιον συνεγράφη ὑπὸ τοῦ κ. Λάμπρου, παρεχωρήθη δ' εὐμενῶς ἡ ἀνέκδοτος αὕτη μονογραφία ὑπὸ τοῦ γράψαντος ἵνα δημοσιευθῇ ἐν τῇ περὶ ἧς ὁ λόγος συγγραφῇ.

Τὸ σύγγραμμα τοῦ κ. Schlumberger ἐπιγραφόμενον Numismatique de l' Orient Latin, ἐκδοθὲν δὲ τῇ ἀρωγῇ τῆς ἐν Παρισίοις Ἑταιρίας πρὸς ἐξερεύνησιν τῶν ἱστορικῶν μνημείων τῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ Φραγκοκρατίας, σύγκειται μὲν ἐκ σελ. XII—500 εἰς φύλλον, περιέχει δὲ πίνακας 19, ἐν οἷς ἐχαράχθησαν τὰ σπανιώτατα καὶ περιεργότατα τῶν φραγκικῶν νομισμάτων. Γίνεται δὲ λόγος ἐν τῇ σπουδαιοτάτῃ ταύτῃ βίβλῳ περὶ τῶν νομισμάτων τῶν ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ φράγκων ἀρχόντων, τῶν βασιλέων τῆς Κύπρου, τῶν δυναστῶν τῆς Ῥόδου, τῶν μεγάλων μαγίστρων τῶν ἐν Ῥόδῳ Ἰωαννιτῶν, περὶ τῶν νομισμάτων τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Λατίνων αὐτοκρατόρων, τῶν μετὰ τὴν σταυροφορίαν τοῦ 1204 ἐν Ἑλλάδι καὶ τῷ Αἰγαίῳ πελάγει ἱδρυθεισῶν φραγκικῶν ἀρχοντειῶν, τῶν δεσποτῶν τῆς Ἠπείρου, τῶν σεβαστοκρατόρων τῆς Μεγάλης Βλαχίας, τῶν τῆς Ἑλλάδος ἀρχόντων Ἀνδηγαυῶν ἡγεμόνων, τῶν Λατίνων ἀρχόντων τοῦ Αἰγαίου, τῶν ἐν Χίῳ Γενουηνσίων, τῶν Γατελουζίων, τῶν ἐν Πέρᾳ καὶ Θεοδοσίᾳ Γενουηνσίων, τῶν ὑπὸ τῶν Βενετῶν διὰ τὰς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀποικίας κοπέντων νομισμάτων καὶ τῶν ὑπὸ τῶν Τουρκομάνων Ἐμιρῶν κατὰ μίμησιν τῶν φραγκικῶν κοπέντων.

Ὁ κ. Schlumberger, ὁ ἀκάματος οὗτος ὅσον καὶ πολυμαθὴς νομισματολόγος, δεικνύει καὶ ἐν τῇ συγγραφῇ ταύτῃ, ἥτις ἠδύνατο νὰ τιμήσῃ συγχρόνως πολλοὺς καὶ ἣν μόνος ἤγαγεν εἰς πέρας, τὴν αὐτὴν ἐμβρίθειαν καὶ ἐπιστημονικὴν ἀκρίβειαν, ἥτις διακρίνει καὶ τὰς προτέρας αὐτοῦ μονογραφίας καὶ συγγραφάς, ὧν ἡ ἐπιγραφομένη Des Bractéates d' Allemagne, ἐστεφανώθη πρὸ δύο ἐτῶν ὑπὸ τῆς ἐν Παρισίοις Ἀκαδημείας τῶν Ἐπιστημῶν. Εἰς τὴν αὐτὴν δὲ ὕλην καὶ τὸ περὶ οὗ σήμερον ὁ λόγος σύγγραμμα ἀναφέρεται καὶ ἡ πέρυσιν ἐκδοθεῖσα συγγραφὴ αὐτοῦ *Περὶ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ φραγκικῶν ἀρχοντειῶν κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα* (Les principautés francques du Levant), ἐν ᾗ ἐξέθηκε τὰ ἐκ τῶν τελευταίων ἀνακαλύψεων τῆς νομισματικῆς ἐξαγόμενα πορίσματα, τὰ συντείνοντα εἰς τὴν διαφώτισιν τῆς ἱστορίας τῶν χρόνων ἐκείνων.

Τῶν νομισματικῶν περιγραφῶν προηγεῖται βραχεῖα ἱστορικὴ ἔκθεσις περὶ τῶν ἀρχόντων, ὑφ' ὧν ταῦτα ἐκόπησαν. Ὁ δὲ κ. Schlumberger πρὸς ἀποτέλεσιν τῆς πλουσίας ταύτης συγγραφῆς, ἐχρησιμοποίησε μὲν πολλὰς μονογραφίας τῶν πρὸ αὐτοῦ γραψάντων, ἐμελέτησε δὲ πλὴν τοῦ ἐν Παρισίοις νομισματικοῦ μουσείου τὰ ἐν Λονδίνῳ, Βερολίνῳ, Βιέννῃ καὶ Ταυρίνῳ καὶ τὰς πλείστας ἰδιωτικὰς συλλογάς, ἐν αἷς ἀπόκεινται τοιαῦτα νομίσματα, δι' ἀνταποκρίσεως δὲ ἔλαβε γνῶσιν τῶν ἐν Ῥωσίᾳ, Δανίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν συλλογῶν, μάλιστα δ' ἐχρήσατο, καθ' ἃ ἀνωτέρω εἴπομεν, τῇ συλλογῇ τοῦ κ. Λάμπρου. Ὁ συγγραφεὺς δεικνύει μεγίστην εὐσυνειδησίαν περὶ τὴν χρῆσιν τῶν προγενεστέρων ἐργασιῶν. Τοῦτο δὲ ποιεῖ καὶ ἐν οἷς ζητήμασιν ἀλλοίαν εἶχεν αὐτὸς γνώμην πρὸ τῆς ἐκδόσεως ταύτης τῆς συγγραφῆς.

Τοιαύτη ἡ συγγραφὴ τοῦ κ. Schlumberger, συμβολὴ σπουδαιοτάτη εἰς τὰς περὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀνατολῆς καθ' ὅλου κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἐρεύνας, τιμῶσα καὶ τὸν διακεκριμένον συγγραφέα καὶ τὴν Ἑταιρίαν, τὴν φιλοτίμως συντείνασαν εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου βιβλίου καὶ φιλοπόνως ἐργαζομένην πρὸς δημοσίευσιν τῆς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ φραγκοκρατίας ἀναφερομένης ἀνεκδότου ὕλης. Περαίνοντες δὲ τὰς ὀλίγας ταύτας λέξεις ἔχομεν δι' ἐλπίδος ὅτι ὅπως πρὸ τριάκοντα ἐτῶν ἡ συγγραφὴ τοῦ κ. de Saulcy παρώρμησεν εἰς τὰς ἔκτοτε γενομένας παντοίας περὶ φραγκικῆς νομισματολογίας μελέτας, οὕτω καὶ τὸ προκείμενον ἔργον τοῦ κ. Schlumberger θὰ συντελέσῃ εἰς οἱονεὶ νέαν ἀναβίωσιν παρομοίων μελετῶν καὶ θὰ χρησιμεύσῃ διὰ τὴν μεσαιωνικὴν νομισματολογίαν τῆς Ἀνατολῆς, ὅσον αἱ συγγραφαὶ τοῦ Mionnet καὶ τοῦ Cohen διὰ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν καὶ ῥωμαϊκὴν νομισματολογίαν.

Σ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ καθηγητής.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΝΕΚΡΙΚΗ ϹΤΗΛΗ ΜΕΤ ΑΝΑΓΛΥΦΟΥ ϹΕΙΡΗΝΟϹ

Ἐν ταῖς περὶ τὸ Διονυσιακὸν θέατρον ἀνασκαφαῖς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας ἀνευρέθη ἐσχάτως τὸ ἄνω μέρος νεκρικῆς στήλης μετ' ἀναγλύπτου περιέργου παραστάσεως. Ἐν τῷ μέσῳ Σειρὴν ἱσταμένη, τὴν μὲν ἀριστερὰν ἐπὶ τοῦ στήθους ἔχουσα, τὰς δὲ πτέρυγας ἠρέμα πρὸς τὰ πλάγια ἀνοιγομένας καὶ καθικνουμένας μέχρι τοῦ ἐδάφους. Ἑκατέρωθεν αὐτῆς εἶνε δύο γυναῖκες γονυκλινεῖς, ἐν ποδήρει χιτῶνι ἄνευ χειρίδων· ἔχει δὲ ἑκατέρα τὸ πρόσωπον ἐστραμμένον πρὸς τὴν Σειρῆνα καὶ προσβλέπουσιν αὐτὴν μετὰ πεφοβισμένου καὶ περιαλγοῦς ἤθους, τὴν δὲ δεξιὰν χεῖρα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, ἐνῷ τὴν ἀριστερὰν ἐπὶ τοῦ στήθους, οἱονεὶ τιλλόμεναι τὴν κόμην καὶ κοπτόμεναι ἐπὶ τῷ θανάτῳ προσφιλοῦς τινος. Ἡ ἐργασία δὲν εἶνε ἐπιμελής, μάλιστα δὲ ἡ τῶν ἑκατέρωθεν τῆς Σειρῆνος γυναικῶν, ἀλλὰ καλῆς ἐποχῆς. Τὸ ἀνάγλυφον δὲν ἐξέχει παντελῶς, εἶνε δὲ μᾶλλον ταπεινόν (Flaches Relief). Ἡ κεφαλὴ τῆς Σειρῆνος ἐλλείπει καὶ ὀλίγον τι ἐκ τοῦ ἄνω μέρους τῶν πτερύγων. Ὁ λίθος λευκός, πλατ. 0,36 $^1/_2$, ὕψ. 0,26, κάτωθεν ἐπιγραφή: -ΕΝΟϹΤΡΑΤΗ (= Ξενοστράτη). Ἡ στήλη εἶνε τανῦν τοποθετημένη ἐν τῷ Βαρβακείῳ μουσείῳ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας.

Παρομοίαν παράστασιν πρὸς ταύτην ἐπὶ νεκρικῆς στήλης εἶδεν ἐν Ἀθήναις πρὸ πεντήκοντα περίπου ἐτῶν ὁ v. Stackelberg ἐνῳκοδομημένην ἐν τοίχῳ ἰδιωτικῆς τινος οἰκίας (Stackelberg Gräb. d. Hell. 1. Σελ. 10). Ἀλ-

λην δέ τινα ἐν τῇ ἁγίᾳ Τριάδι νῦν κατὰ χώραν κειμένην περιέγραψεν ὁ ἡμέτερος κ. Στέφανος Κουμανούδης, ἀφοῦ πολλῶν καὶ ἡμετέρων καὶ ἀλλοδαπῶν τὴν προσοχὴν διέφυγεν, ἐν ταῖς *ἐπιτυμβίοις* αὐτοῦ *ἐπιγραφαῖς* ἀριθ. 2624 ὑπὸ τὸ ὄνομα *Ἀριστίων*.

Ἄξιον δὲ παρατηρήσεως εἶνε ὅτι τὰ μέχρι τοῦδε γνωστὰ ἡμῖν διὰ Σειρήνων κεκοσμημένα νεκρικὰ μνημεῖα εἶνε σχεδὸν ἅπαντα ἐξ Ἀττικῆς, ὅπερ δυσκόλως δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι εἶνε τυχαῖον. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι ἡ συνήθεια τοῦ κοσμεῖν τάφους διὰ Σειρήνων δὲν ἦτο ἄγνωστος καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος, πρὸ πάντων ὅμως φαίνεται ὅτι ἐπεκράτησεν ἐν τῇ Ἀττικῇ, ἀλλὰ τὰ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου θέλω ἐξετάσει ἐκτενῶς ἄλλοτε. Νῦν δὲ παραπέμπω τὸν βουλόμενον εἰδικώτερόν τι περὶ Σειρήνων ν' ἀναγνώσῃ εἰς τὴν ἐπιμελῆ πραγματείαν τοῦ Hermann Schrader «*die Sirenen* nach ihrer Bedeutung und künstlerischen Darstellung im Alterthum. Berlin 1868.

Κ. Δ. ΜΥΛΩΝΑΣ ὑφηγητής.

ΟΛΥΜΠΙΑ

Ὁ διδάκτωρ κ. Γουσταῦος Καῖρτε, ἑταῖρος τῆς Γερμανικῆς σχολῆς, ἀνακοινοῖ ἡμῖν εὐμενῶς τὰς ἑξῆς περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ὀλυμπίας εἰδήσεις.

Ὁ εὑρεθεὶς τὸν παρελθόντα μῆνα ταῦρος (ἴδε σελ. 231) ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἐξέδρᾳ ἔχει ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς ἐπιγραφήν, καθ' ἣν ἡ Ῥηγίλλα ἀφιερόνει εἰς τὸν Δία *τὸ ὕδωρ καὶ τὰ περὶ τὸ ὕδωρ*· ἀποδείκνυται δ' ἐκ τούτου ὅτι ἡ ἐξέδρα εἶνε ἡ δεξαμενὴ διὰ τὸ ὑδραγωγεῖον Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ. Πρὸ δὲ τοῦ ἀνατολικοῦ κυκλικοῦ ναοῦ εὑρέθη ἀκέφαλος ἀνδριὰς αὐτοκράτορος φέροντος θώρακα, ὅστις πιθανῶς ἐπ' ἴσης προέρχεται ἐκ τῆς ἐξέδρας. Αἱ δ' ἐν τῷ ἐδάφει τῆς βυζαντιακῆς ἐκκλησίας εὑρεθεῖσαι ἐπιγραφαὶ ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἐν τῇ ἐξέδρᾳ ἵσταντο ἀρχικῶς τοὐλάχιστον εἴκοσι καὶ ἓν ἀγάλματα ἐπὶ δεκαεννέα βάσεων.

Νοτίως δὲ τῆς ἐξέδρας εὑρέθησαν δύο μεγάλαι χαλκαῖ κεφαλαὶ γρυπῶν ἐξαιρέτου τέχνης καὶ πλουσίως ἐξειργασμέναι, ὧν ἡ μείζων ἔχει ὕψος περὶ τὰ 60 ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου· αὐτόθι δὲ κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ ναοῦ τῆς Ἥρας εὑρέθη βωμὸς μετὰ πολυπληθῶν ἀναθηματικῶν ζῳδίων ἐξ ὀρειχάλκου καὶ γῆς ὀπτῆς.

Πρὸς δὲ ἀνεκαλύφθησαν ἤδη τὰ θεμέλια *πάντων τῶν θησαυρῶν*, ἀναζητεῖται δὲ ἡ εἰς τὸ στάδιον εἴσοδος. Ἡ οἰκοδομικὴ ὕλη ἅπασα ἔχει κατακυλισθῇ εἰς τὸ βάθος νοτίως τοῦ ἐπιπέδου. Εὑρέθη δ' αὐτόθι χαλκοῦς λέβης καὶ κνημῖδες, κεφαλὴ μαρμαρίνη τοῦ αὐτοκράτορος Κλαυδίου καὶ κολοσσαῖος ἀστράγαλος ἐκ μαρμάρου μετὰ πλίνθου, ἐφ' οὗ ἵστατο χαλκοῦν ἄγαλμα, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ἰχνῶν τῶν ποδῶν.

Ἐκ δὲ τοῦ Πρυτανείου ἀπεκαλύφθη τὸ βορειοανατολικὸν τέταρτον τοῦ 66 τετραγωνικὰ μέτρα περιέχοντος τετραγώνου. Περιστοιχίζεται δὲ τοῦτο ὑπὸ στοᾶς κιόνων, ἐν δὲ τῷ μέσῳ περιέχεται εὐρύτερός τις χῶρος, οὗ τὸ ἔδαφος εἶνε ἐστρωμένον διὰ πλινθίνων πλακῶν· ὑποτίθεται δ' ὅτι τοῦτο ἦν ἡ *ἑστία*.

Ἐκ δὲ τῶν ἐν αὐτῷ εὑρεθέντων μνημονεύομεν ἐπιγραφὴν ἀναφέρουσαν τὸν καλλιτέχνην Γλαυκίαν τὸν ἐξ Αἰγίνης καὶ *τὸ ἄνω μέρος τοῦ παιδὸς Διονύσου ἐκ τοῦ γνωστοῦ συμπλέγματος τοῦ Πραξιτέλους*, δυστυχῶς ἀκέφαλον καὶ ἄνευ βραχιόνων.

ΓΑΛΛΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Συνεδρίασις τῆς 3 Ἀπριλίου 1878.

Ὁ κ. *Ἀλβέρτος Δουμὸν* ἀνακοινοῖ ἐπιγραφὰς ἑλληνικὰς ἐξ Ἐσκὶ-Ζαγρᾶ, ἐν αἷς ἀναφέρεται *πόλις Τραϊανοῦ*.

Ὁ *αὐτὸς* περὶ τῆς δημοσιεύσεως τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Δωδώνης ὑπὸ τοῦ κ. Καραπάνου.

Ὁ κ. *Λύσανδρος Καυταντζόγλους* περὶ τῶν ἐν τῷ κατασκαφέντι τουρκικῷ πύργῳ τῆς Ἀκροπόλεως εὑρεθέντων γλυπτικῶν τεμαχίων τῶν Προπυλαίων.

Ὁ κ. *Βωδουὲν* περὶ τῶν ἐν τῇ σειρᾷ τῆς *Πανδώρας* φιλολογικῶν καὶ γλωσσολογικῶν διατριβῶν.

Ὁ κ. *Σ. Π. Λάμπρος* ἀνακοινοῖ ἀνέκδοτον ποίημα ἐκ τῆς ἐν Βιέννῃ Βιβλιοθήκης περιγράφον τὴν μάχην καθ' ἣν ἀπέθανεν ὁ κατὰ τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου στασιάσας στρατηγὸς Γεώργιος Μανιάκης (1143).

Ὁ κ. *Κ. Μυλωνᾶς* περὶ τῶν τελευταίων ἀποκτημάτων τοῦ Βαρβακείου μουσείου.

Συνεδρίασις τῆς 20 Ἀπριλίου.

Ὁ κ. *Δουμὸν* ἀναλύει τὴν σύνοψιν τοῦ ἐν Ἀθήναις νομισματικοῦ μουσείου δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ τοῦ κ. Ποστολάκκα καὶ τὸν κατάλογον τῶν ἐξ Ἀδρίας ἀρχαιοτήτων ὑπὸ Schöne.

Ὁ κ. *Τισσὼ* ὑποβάλλει ἀντίγραφον βυζαντιακῆς ἐπιγραφῆς ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ γεγραμμένης, ἐκ Τύνιδος.

Ὁ κ. *Α. Παπαδόπουλος Κεραμεὺς* ἀνακοινοῖ δύο νέα ἀποκτήματα τοῦ Μουσείου Σμύρνης, ἀνάγλυφον μετ' ἐπιγραφῆς ἀναφερομένης εἰς τὸν Σμυρναῖον ἰατρὸν Ἀρτέμωνα καὶ κεφαλὴν τοῦ Λουκίου Οὐήρου.

Ὁ κ. *Μαρτὰ* ὑποβάλλει διάγραμμα τῆς κατὰ τὸν Σεραπεντζὲν στοᾶς ἐκπονηθὲν ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Λοβιό.

Ὁ κ. *Κ. Μυλωνᾶς* περί τινος ἀναγλύφου ἐπιτυμβίου φέροντος σειρῆνα.

ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Συνεδρίασις τῆς 6 Ἀπριλίου.

Ὁ κ. *Καῖλερ* ὁμιλεῖ περὶ τῶν λειψάνων τῆς στοᾶς κατὰ τοὺς νοτίους πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως.

Ὁ *αὐτὸς* περὶ τῶν εὑρημάτων τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνασκαφῶν κατὰ μῆνα Μάρτιον.

Ὁ κ. *Λέσχκε* περί τινων ἐπιγραφῶν ἐξ Ὀλυμπίας περιεχουσῶν ὀνόματα καλλιτεχνῶν.

Ὁ κ. *Σπ. Π. Λάμπρος* περί τινων μαρτυριῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν ἐν Ἐφέσῳ ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου.

Ὁ κ. *Καῖρτε* περί τινος βωμοῦ ἔχοντος παράστασιν τῶν δώδεκα θεῶν.

Ὁ κ. *Μιλχχαῖφερ* περί τινων ἐξ Αἰγίνης ἀρχαίων μικροτεχνημάτων.

Αἱ συνεδριάσεις τῆς σχολῆς διεκόπησαν ἕνεκα τοῦ θέρους.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Ἡ ἐν τῷ Βαρβακείῳ λυκείῳ συλλογὴ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας ἐπλουτίσθη διὰ νέων ἀποκτημάτων, περὶ ὧν ὡμίλησεν ὁ ὑφηγητὴς τῆς ἀρχαιολογίας κ. Κυρ. Μυλωνᾶς ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς Γαλλικῆς σχολῆς τῆς 3 Ἀπριλίου. Ἐκ τούτων τέσσαρα εἶνε τὰ ἑξῆς·

1) Δίωτος ὑδρία ἧς ἡ μὲν βάσις ἀποκεκομμένη, αἱ λαβαὶ κολοβαὶ μετ' ἀναγλύφου παραστάσεως καὶ ἐπιγραφῆς, ὕψ. 0,80· ὁ λίθος πεντελικός· εὑρέθη ἐν Ἀθήναις παρὰ τὴν πυριτιδαποθήκην τὴν ἐπέκεινα τοῦ Ἰλισσοῦ. Ἐν τῷ μέσῳ γυνὴ ποδήρη χιτῶνα καὶ ἱμάτιον περιβεβλημένη κάθηται ἐπὶ κλιντῆρος καὶ ἅπτεται τῆς χειρὸς νέου ἀνδρὸς ἐν ἱματίῳ πρὸ αὐτῆς ἱσταμένου. Ὄπισθεν τῆς γυναικὸς ἀνὴρ ὁπλίτης βραχυχίτων τὴν μὲν δεξιὰν ἐπιτιθεὶς ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ αὐτῆς ὤμου, τὴν δὲ ἀριστερὰν ἀνέχων ὡσεὶ ἐκράτει δόρυ· ὄπισθεν δὲ τοῦ ὁπλίτου ὑπασπιστὴς φέρων στρογγύλην μεγάλην ἀσπίδα καὶ περικεφαλαίαν. Ἡ ἐργασία εἶνε τῆς καλῆς ἐποχῆς καὶ ἡ ἔκφρασις τῶν προσώπων θαυμασία. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶνε ἡ ἑξῆς·

ΤΕΛΕΣΗΓΟΡΟΣ ΑΡΞΙΛΛΑ ΦΙΛΟΔΗΜΟΣ.

2) Ἐπὶ πλακὸς λίθου ὑπολεύκου ὑψ. 0,46 πλατ. 0,29, παχ. 0,05, ἐχούσης ἄνωθεν καὶ ἀετωμάτιον, ἀνάγλυφος παράστασις. Δύο γυμνοὶ ἄνδρες, οἱ Διόσκουροι, μὲ ἐπερριμμένον τὸ ἐπίβλημα ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ὤμου καὶ μὲ φρυγικὸν πῖλον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, ἵστανται ἀντιμέτωποι καὶ στηρίζουσι τὴν δεξιὰν ἐπὶ δόρατος· παρὰ τοὺς πόδας ἑκατέρου ἀλέκτωρ. Τὸ ἀνάγλυφον εἶνε ἀποκεκρουσμένον μάλιστα δὲ κατὰ τὸ πρόσωπον, οἱ ἄκροι πόδες ἐλλείπουσι. Ἡ ἐποχὴ εἶνε καλή. Εὑρέθη ἐν Πελοποννήσῳ.

3) Ἰθυφαλλικὴ ἀκέφαλος μορφὴ ἐν ποδήρει χιτῶνι, ὃν κρατεῖ πρὸς τὰ ἄνω ἐπὶ τῆς κοιλίας πλήρη καρπῶν, ὧν ἐπιψαύει τὸ ἀνεστηλωμένον αἰδοῖον· ἡ δεξιὰ κνήμη ἀποκεκρουσμένη μέχρι τῆς ἐπιγονατίδος· ἐλλείπουσιν οἱ ἄκροι πόδες· ὁ λίθος λευκός· ἡ ἐργασία μετρία· ὕψ. 0,50. Εὑρέθη ἐν Πελοποννήσῳ.

4) Ἐπὶ κιονίσκου μικροῦ μετὰ βάσεως τετραγώνου ὕψ. 0,35, ἐξέχων χα-

μέστατος ἔρως ἱστάμενος ὄρθιος, ἔχει τὰς χεῖρας ὄπισθεν ἐφ' ὧν στηρίζει τὰ νῶτα· τὰ σκέλη αὐτοῦ ἐξαπλοῖ ἀφελῶς ἐπὶ τοῦ κιονίσκου· ἡ οὐλόθριξ καὶ χαρίεσσα αὐτοῦ κόμη καταπίπτει μακρὰ ἐπὶ τῆς ῥάχεως. Οἱ βραχίονες καὶ ὀλίγον ἡ δεξιὰ κνήμη ἀποκεκρουσμένα· οἱ ἄκροι πόδες ἐλλείπουσιν, ἡ ἐργασία καλὴ καὶ ἐπιμελής· ὁ λίθος λευκός· ὕψος ἔρωτος 0,26, πλατ. 0,6. Ἐκ Σπάρτης.

Ὁ πλήρης κατάλογος τῶν ἀποκτηθέντων δημοσιευθήσεται ἐν τῷ προσεχεῖ τεύχει τοῦ *Δελτίου τῆς ἑλληνικῆς ἀλληλογραφίας*.

— Αἱ περὶ τὴν στοὰν κατὰ τὸν Σερπεντζὲν ἀνασκαφαὶ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας ἐξακολουθοῦσι. Τὰς τελευταίας ἡμέρας εὑρέθησαν καὶ ἄλλαι βάσεις κιόνων, ἄνωθεν δὲ τοῦ διονυσιακοῦ Θεάτρου καὶ θραύσματα ἀγγείου ἀρχαϊκῆς τέχνης φέροντος μελανὰς εἰκόνας ἐπὶ ἐδάφους ἐρυθροῦ.

— Κατὰ τηλεγράφημα τοῦ ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Π. Σταματάκη ἐν Ἄργει παρὰ τὸ Ἡραῖον γενομένης σκαφῆς ἔν τινι τάφῳ εὑρέθησαν χρυσᾶ κοσμήματα πολλὴν ὁμοιότητα ἔχοντα πρὸς τὰ εὑρεθέντα ἐν Σπάτᾳ.

— Ἡ ἀρχαιολογικὴ ἑταιρία ἠγόρασεν ἤδη τινὰς τῶν ἐν Ἐλευσῖνι περὶ τὸν ναὸν τῆς Δήμητρος οἰκιῶν καὶ διαπραγματεύεται νὰ ἀγοράσῃ καὶ ἄλλας. Ἅμα ἀποπερατωθεισῶν τῶν διαπραγματεύσεων τῆς ἀγορᾶς, θέλουσι κρημνισθῇ αἱ οἰκίαι αὗται, οἱ δ' ἐν αὐταῖς ἐγκάτοικοι θέλουσι κτίσει νέας κατωτέρω, παραχωρηθεισῶν ἐθνικῶν γαιῶν δωρεὰν ὑπὸ τοῦ δημοσίου. Εὐθὺς δὲ θέλουσιν ἀρχίσει περὶ τὸν ναὸν τῆς Δήμητρος ἀνασκαφαὶ ἐξ ὧν πολλὰ προσδοκῶνται.

— Κτιζομένης παρὰ τὸν ναὸν τῶν ἁγίων Θεοδώρων οἰκίας τοῦ κ. Σπυρ. Πυρρῆ εὑρέθη λίθος περιέχων ἐπιγραφὴν *ὅρου οἰκίας καὶ κ*[ήπου], ἥτις εἰσηγήσει τῶν πρώτων ἰδόντων παρεδόθη εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν ἑταιρίαν. Ἐν δὲ τῇ παρακειμένῃ οἰκοδομῇ τοῦ κ. Λεωνίδα Δανιὴλ εὑρέθη μαρμαρίνη κεφαλὴ τεθραυσμένη καὶ θραύσματα ἀγγείων.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Τὸν λήξαντα μῆνα δύο ἐγένοντο συνεδριάσεις, τρεῖς δ' ἀνεγνώσθησαν διατριβαί.

Ὁ κ. Τιμ. Ἀργυρόπουλος τακτικὸν ἐνεργὸν μέλος ἀνέγνω διατριβὴν *περὶ ζωογράφου*.

Ὁ κ. Α. Παπαδόπουλος Κεραμεὺς ἀντεπιστέλλον μέλος *περὶ τῆς τοπογραφίας καὶ τῆς ἀρχαίας ἱστορίας τῆς Φωκαίας*.

Ὁ κ. Δ. Πανταζῆς ἐπίτιμον μέλος *περὶ Ζηνοβίας βασιλίσσης τῆς Ἀνατολῆς*.

Ὁ κ. Α. Κουμελᾶς προσήνεγκε τῇ σχολῇ Ἀθηνῶν φρ. 50, ὁ δὲ κ. Μ. Ῥοδοκανάκης φρ. 200, ἕτερος δ' ἀνώνυμος φρ. 25.

Τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα ἐτελέσθη ἐν τοῖς παριλισσίοις κήποις κατὰ τὸ σύνηθες τὸ ἐπέτειον γεῦμα ὅπερ ἡ κοσμητεία προσφέρει τοῖς μαθηταῖς τῆς ἐν Ἀθήναις Σχολῆς τῶν Ἀπόρων Παίδων.

Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 10 Ἀπριλίου ἀνεγνώσθη ὑπὸ τοῦ εἰσηγητοῦ κ. Ι. Εὐκλείδου ἡ ἔκθεσις τῆς ἐξελέγξεως τῆς κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος διαχειρίσεως τῆς Ἐφορείας τοῦ Συλλόγου, τῆς Κοσμητείας τῆς σχολῆς Ἀθηνῶν καὶ τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ λαχείου.

Ἀπεφασίσθη ὅπως ἡ ἐπέτειος ἑορτὴ τῆς συστάσεως τοῦ Συλλόγου ἀναβληθῇ εἰς τὸν Ὀκτώβριον γινομένη συγχρόνως μετὰ τῆς ἑορτῆς τῶν ἐγκαινίων τῆς ἄρτι ἀγορασθείσης οἰκίας πρὸς χρῆσιν τοῦ τε Συλλόγου καὶ τῆς σχολῆς Ἀθηνῶν.

Ἐγένοντο μέλη τακτικὰ ἐνεργὰ οἱ κκ. Γ. Τζανετόπουλος, Α. Τριανταφυλλίδης καὶ Ἀθανάσιος Μουτζόπουλος, ἀντεπιστέλλοντα δ' ἐν Πειραιεῖ ὁ κ. Πέτρος Μουτζόπουλος καὶ ἐν Χαλκίδι ὁ κ. Κωνστ. Διγενῆς. Ἐγένετο δεκτὴ ἡ ἀπὸ τῶν τακτικῶν παρέδρων εἰς τὰ τακτικὰ ἐνεργὰ μετάθεσις τοῦ κ. Ἰακώβου Τομπάζη.

Ἐξελέχθησαν εἰς ἀντικατάστασιν παραιτηθέντων κοσμήτορες τῆς σχολῆς Πατρῶν ὁ κ. Ι. Βαμβακερὸς καὶ τῆς σχολῆς Σύρου ὁ κ. Ἀδαμάντιος Πετρίτσης.

ΣΥΜΜΙΚΤΑ

ΠΙΝΑΚΟΓΡΑΦΟΣ ΚΕΙΠΕΡΤ. — Ἐκ τῶν ἐφημερίδων ἔμαθον ὅτι ὁ ἐν Βερολίνῳ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου κ. Dr. Heinrich Kiepert ἐποίησε κατ' αὐτὰς καὶ δευτέραν ἔκδοσιν τοῦ ἐθνογραφικοῦ χάρτου τῆς Μακεδονίας καὶ δὴ ἔτι σλαβικωτέρου τοῦ τῆς πρώτης ἐκδόσεως, ὅστις, ὡς γνωστόν, ἐλήφθη ὡς βάσις πρὸς διαχάραξιν τῶν ὁρίων τῆς νέας Βουλγαρίας. Καθῆκόν μου κρίνω νὰ δημοσιεύσω ὅσα πρό τινων χρόνων ὁ κ. Kiepert εἶπέ μοι προφορικῶς περὶ Μακεδονίας.

Κατὰ τὸ 1870 πρὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ γαλλογερμανικοῦ πολέμου ὁ κ. Kiepert ἦλθεν εἰς Σμύρνην, ὅπου καθηγητὴς ὢν τότε τοῦ γυμνασίου τὸν ἐγνώρισα διὰ τοῦ ἐνταῦθα νῦν κατοικοῦντος φίλου μου κ. Wilhelm Fürst. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ταξείδιόν του ἐκεῖνο σκοπὸν εἶχε τὴν γεωγραφικὴν ἔρευναν χωρῶν τινων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, πολλάκις συνέπεσε νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ γεωγραφικῶν πραγμάτων καὶ τῆς γεωγραφικῆς γνώσεως τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ τουρκικοῦ κράτους ἔν τε Εὐρώπῃ καὶ Ἀσίᾳ· καὶ διὰ μὲν τὰς ἄλλας τουρκι-

κὰς χώρας ἔλεγέ μοι ὅτι ὑπῆρχον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον καλαὶ τοπογραφικαὶ ἔρευναι, ἐξ ὧν ἠδύνατο νὰ ἀρυσθῇ ὠφέλειάν τινα. Ἐπήνει δέ μοι ἰδίᾳ τοπογραφικήν τινα περιγραφὴν ἐπαρχίας τινὸς τοῦ Πόντου γενομένην ὑπό τινος προξένου ἢ προξενικοῦ ὑπαλλήλου. Περὶ δὲ τῆς Μακεδονίας εἶπέ μοι ὅτι γεωγραφικῶς εἶνε terra incognita, καὶ ὅτι ὁ υἱός του, ὃν τότε μεθ' ἑαυτοῦ εἶχεν, ἔμελλε νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὴν Μακεδονίαν· ἠρώτα με μάλιστα, ἂν ἐγίνωσκον ἐργασίαν τινὰ περὶ Μακεδονίας Ἕλληνός τινος· ἐγὼ τῷ ὑπέδειξα τὴν παλαιὰν γεωγραφίαν τοῦ Μελετίου καὶ τὸ τότε ἐκδοθὲν πρῶτον μέρος τῆς γεωγραφίας τοῦ κ. Δήμιτσα· ἐκεῖνος εἶπέ μοι ὅτι ἀμφότερα τὰ ἐγίνωσκεν. Ἄπορον δὲ τώρα τῇ ἀληθείᾳ φαίνεται, ἀφ' οὗ ἔκτοτε οὐδὲν πλέον ταξείδιον εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὁ κ. Kiepert πρὸς γεωγραφικὴν ἔρευναν ἐπεχείρησε, νὰ ἐκδίδῃ χάρτας περὶ χωρῶν, τὰς ὁποίας παντάπασιν ἀγνοεῖ, καὶ μάλιστα ἐθνογραφικούς, διὰ τοὺς ὁποίους εἶνε ἀνάγκη νὰ περιέλθῃ κατὰ βῆμα πάσας τὰς πόλεις, κώμας καὶ χωρία, καὶ νὰ γινώσκῃ καλῶς τὴν γλῶσσαν τῶν κατοικούντων αὐτὰς ἐθνῶν· αὐτὸς δὲ μόλις γινώσκει δύο λέξεις τῆς νέας ἑλληνικῆς καὶ ἄλλας τόσας τῆς τουρκικῆς· καὶ ἐντοσούτῳ ἔλεγέ μοι ὅτι ἐσκόπευε νὰ συντάξῃ χάρτην τῆς Τουρκίας εἰς ὅλας τὰς γλώσσας τῶν ἐνοικουσῶν ἐθνικοτήτων, βεβαίως πρὸς φωτισμὸν αὐτῶν.

Μέγα τῇ ἀληθείᾳ ἐπιστημονικὸν σκάνδαλον εἶναι, ἂν ἴσως, ὡς λέγεται, ὁ κ. Kiepert ἐμίσθωσε τὸ ἐπιστημονικὸν αὐτοῦ κῦρος εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς Ῥωσίας, ἥτις ἐν μὲν τοῖς προτέροις χρόνοις ἐπεχείρει διὰ τῆς θρησκείας νὰ σαγηνεύσῃ τὰς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐθνικότητας, τώρα δὲ ἀφ' οὗ πλέον τὰ ὅπλα ἐκεῖνα ἐσκωρίασαν, θέλει νὰ κατορθώσῃ τοὺς φιλανθρώπους αὐτῆς σκοποὺς διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς ἐπιστήμης· τρέφων ἄπειρον σεβασμὸν πρὸς τοὺς γερμανοὺς ἐπιστήμονας, δὲν δύναμαι νὰ μὴ ἐκφράσω τὴν εἰλικρινῆ λύπην μου διὰ τὸ γεγονὸς τοῦτο.

ΙΩ. ΠΡΩΤΟΔΙΚΟΣ καθηγητής.

* * *

ΣΕΙΣΜΟΙ ΕΝ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ.—Ἀπὸ τῆς 12 Ἰανουαρίου 1878 μέχρι τῆς 15 Ἀπριλίου ἐγένοντο ἐν Κεφαλληνίᾳ σεισμοὶ οἱ ἑξῆς:

Τῇ 12 Ἰανουαρίου ὥρᾳ 8,30 μ. μ. σεισμὸς μὲ τιναγμοὺς ἀνίσχυρος, τῇ 15 ὥρᾳ 4 π. μ. σεισμὸς διαρκὴς ἀνίσχυρος, τῇ 17 ὥρᾳ 12,30 μ. μ. σεισμὸς ἄνευ διαρκείας μὲ βοήν. Τῇ 21 Φεβρουαρίου ὥρᾳ 9 π. μ. σεισμὸς ἰσχυρός, τῇ 4 δὲ μ. μ. βοή. Βοαὶ ὁμοίως τῇ 22 ἀπὸ τῆς 1 — 3 π. μ. καὶ τῇ 24 τὴν 11 μ. μ. Τῇ 22 Μαρτίου ὥρᾳ 11,35 π. μ. σεισμὸς ἰσχυρότατος περιστροφικὸς καὶ παταγώδης, ἐπενεγκὼν καὶ ζημίας. Κατέπεσον τοῖχοι ἀρκετοί, καπνοδόχοι καὶ κονιάματα. Αὐθημερὸν ὥρᾳ 12,3 μ. μ. βοὴ διαρκής, 12,35 μ. μ. σεισμὸς διαρκὴς ἰσχυρός, ἀπὸ τῆς 12,43 μέχρι τῆς 1,30 μ.μ. ἐκ διαλειμμάτων βοαί, τῇ 1,43 σεισμὸς ἰσχυρός, τῇ 1,55 σεισμὸς πολύστροφος ἀνίσχυρος, ἀπὸ τῆς 2 μ. μ. μέχρι τῆς 11,35 ἐκ διαλειμμάτων βοαὶ καὶ

σεισμοὶ ἀνίσχυροι. Τῇ 23 Μαρτίου ὥρᾳ 2,17 π. μ. δόνησις ἐλαφρὰ, 2,35 βοὴ, 4 δόνησις ἰσχυρὰ, 5,25 σεισμὸς διαρκέστατος ἀλλ' ἀνίσχυρος, 5,32 βοὴ, 6 σεισμὸς δυνατὸς,ἀπὸ τῆς 6,20 π.μ.—2 μ. μ. ἐκ διαλειμμάτων βοὴ, τῇ 2,15 σεισμὸς διαρκὴς ἀνίσχυρος, τῇ 2,50 βοὴ,τῇ 3,10 σεισμὸς ἀνίσχυρος, βοὴ δὲ καὶ σεισμὸς ἐκ διαλειμμάτων ἀπὸ τῆς ὥρας ταύτης μέχρι τοῦ μεσονυκτίου.Τῇ 24 Μαρτίου ὁμοίως βοαὶ κατὰ διαφόρους τῆς ἡμέρας ὥρας,σεισμοὶ δὲ τρομώδεις ἀνίσχυροι τῇ ὥρᾳ 4,15 τῆς πρωΐας καὶ 2 μ. μ. Τῇ 25 Μαρτίου ὥρᾳ 4 π. μ. βοὴ, ὥρᾳ 5 π. μ. σεισμὸς μὲ κυματισμοὺς ἀνίσχυρος, ὥρᾳ 7 μ. μ. σεισμὸς ἀνίσχυρος κυματώδης. Τῇ 26, ὥρα 6 π. μ. σεισμὸς καὶ βοὴ παρατεταμένη μετὰ δονήσεως ἰσχυρᾶς περὶ τὸ τέλος καὶ τῇ 11 π. μ. βοή. Τῇ 27 ὥρᾳ 1,50 πρωΐας σεισμὸς ἰσχυρὸς μετὰ δονήσεως, ὥρᾳ 4,50 καὶ 7 βοὴ, ὥρᾳ 4 μ. μ. δόνησις ἐλαφρά. Τῇ 28 δονήσεις διαρκεῖς κυματώδεις ἀλλ' ἀσθενεῖς τῇ 1,30 μ. μ. 4 μ. μ. 4,10 καὶ 5.Τῇ 29 δονήσεις ἀσθενεῖς τῇ 9 π.μ. καὶ τῇ 3,20 μ.μ.,βοὴ δ' ἐλαφρὰ τῇ 4,20 καὶ 8,50.Τῇ 30,βοὴ ἐκ διαλειμμάτων, τῇ 5,35 μ. μ. βοὴ μετὰ δονήσεως ἰσχυρᾶς κατὰ τὸ τέλος, ὁμοίως τῇ 1 Ἀπριλίου ὥρᾳ 6,10 μ. μ. Τῇ 3 Ἀπριλίου 6 π. μ. βοὴ τρομώδης διαρκής. Τῇ 5, ὥρᾳ 2 π. μ. βοὴ, ὥρα 10 δόνησις ἐλαφρὰ, ὥρᾳ 1 μ. μ. διαρκὴς βοὴ μὲ δονήσεις. Τῇ 8 Ἀπριλίου ὥρα 4 π. μ. βοή. Τῇ 9,ὥρᾳ 3 π.μ. σεισμὸς ἀνίσχυρος, τῇ 10, ὥρᾳ 5 π. μ. καὶ 2,20 μ. μ. σεισμὸς ἀνίσχυρος, τῇ 11, βοὴ τῆς 5 καὶ 8,30 π. μ. τῇ 9 σεισμὸς ἰσχυρότατος περιστροφικὸς ἄνευ διαρκείας, βοὴ δὲ κατόπιν. Τῇ 12 Ἀπριλίου ὥρᾳ 9 π. μ. σεισμὸς διαρκὴς ἀνίσχυρος· ὁμοίως τῇ 13 ὥρα 1 π. μ. καὶ 11,56 μ. μ. τῇ 14 ὥρᾳ 5 καὶ 20 π. μ. σεισμὸς διαρκέστατος ἄνευ συνεπειῶν, βοὴ δὲ ὥρᾳ 2, 4.15, 8.15 μ. μ., τῇ 15 ὥρᾳ 6 π. μ. βοή.

ΗΛΙΑΣ ΤΣΙΤΣΕΛΗΣ.

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

1878 ΜΑΡΤΙΟΣ (Ε. Ν.)

Βαρόμετρον			*Θερμόμετρον ἐκ.*		
Μέση θλῖψις	751,49 χμ.		Μέση θερμοκρασία	11,42	
Μεγίστη »	760,84	(τὴν 11ην)	Μεγίστη »	21,2	(τὴν 31ην)
Ἐλαχίστη »	741,39	(τὴν 18ην)	Ἐλαχίστη »	—1,6	(τὴν 7ην)

Ἡμέραι βροχῆς 10, βροχῆς καὶ χαλάζης 1 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 33, 5 χμ.), ἀστραπῶν 1. Ἄνεμοι ἔπνευσαν κατὰ 11 ἡμέρας ΝΔ, 3Δ, 4ΒΔ, 7ΒΔ, 6Ν.

1877 ΑΠΡΙΛΙΟΣ (Ε. Ν.)

Βαρόμετρον			*Θερμόμετρον ἐκ.*		
Μέση θλῖψις	749,70		Μέση θερμοκρασία	16,84	
Μεγίστη »	755,93	(τὴν 5ην)	Μεγίστη »	25,0	(τὴν 10ην)
Ἐλαχίστη »	739,42	(τὴν 26ην)	Ἐλαχίστη »	7,2	(τὴν 15ην)

Ἡμέραι βροχῆς 10,(ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 11,05 χμ.),ἀστραπῶν 4,βροντῶν 1. Ἄνεμοι ἔπνευσαν κατὰ 19 ἡμέρας ΝΔ, 1Δ, 2Β, 4ΒΑ, 2Α, 3Ν.

ΔΗΜΩΔΟΥΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

ΣΕΙΡΑ Β'

ΠΕΡΙ ΘΕΟΥ

Ε' *

Ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι μόνον ἄπειρος κατὰ τὴν *ἔκτασιν*, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ *εἶδος* τῆς ἐνεργείας αὐτῆς, δηλ. οὐ μόνον ἐκτείνεται πανταχοῦ, ἀλλὰ δύναται τὰ πάντα. Καὶ τῳόντι, ἐὰν τὸ πρῶτον αἴτιον εἶναι ἄπειρον, καὶ ἐὰν τὸ ἄπειρον εἶναι κατὰ πᾶσαν ἔννοιαν ἄπειρον, ἔπεται ὅτι ἡ αἰτιότης αὐτοῦ, ὅ ἐστιν ἡ αἰτιώδης αὐτοῦ δύναμις εἶναι ἄπειρος κατὰ πᾶσαν ἔννοιαν. Ἄρα τὸ πρῶτον αἴτιον, καθὸ ἄπειρον, δὲν εἶναι μόνον ἄϋλον, ἀΐδιον καὶ ἀπέραντον, ἀλλὰ καὶ παντοδύναμον· οὐ μόνον πάντοτε ὑπάρχει, καὶ πανταχοῦ ἐνεργεῖ, ἀλλὰ δύναται τὰ πάντα. Ἡ παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ εἶναι προσόν, οὕτως εἰπεῖν, ἐνδότερον καὶ θετικώτερον τῶν ἄλλων, ἅτινα εἶναι ἀρνητικὰ μᾶλλον ἢ θετικὰ αὐτοῦ προσόντα. Τῳόντι, καθ' ἃ εἴδομεν μέχρι τοῦδε, ὁ Θεός, καθὸ αἴτιον πρῶτον, εἶναι ἄπειρος, δὲν ἔχει πέρατα, δὲν περιορίζεται οὔτε ἐν χρόνῳ οὔτε ἐν τόπῳ, δὲν εἶναι ὕλη· πάντα ταῦτα προκύπτουσιν ἐκ τῆς ἀναλύσεως τῆς ἐννοίας τῆς ἀπείρου αὐτοῦ φύσεως· ἐκ τούτων ὅμως ἠξεύρομεν μᾶλλον τί δὲν εἶναι ὁ Θεός, ἠξεύρομεν ὅτι δὲν περιορίζεται οὔτε ἐντὸς τῆς ὕλης, οὔτε ἐντὸς τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου. Ἀλλ' ἀπολύτως ἐλεύθερος παντὸς περιορισμοῦ, τί δύναται; Εἰς τοῦτο ἀπαντῶμεν διὰ τῆς περαιτέρω ἀναλύσεως τῆς ἀπείρου αὐτοῦ φύσεως· ἐὰν εἶναι ἄπειρος, δύναται τὰ πάντα. Καὶ τοῦτο εἶναι τὸ πρῶτον θετικὸν προσὸν τοῦ Θεοῦ, τὸ πρῶτον στοιχεῖον τῆς τελειότητος αὐτοῦ. Οἱ ἰδανισταὶ καὶ οἱ σκεπτικοὶ δὲν προσέχουσιν εἰς τὸ προσὸν τοῦτο, καὶ ἰσχυριζόμενοι ὅτι ἀρνητικὴν μόνον ἰδέαν ἔχομεν τοῦ Θεοῦ καὶ οὐχὶ θετικήν, συμπεραίνουσιν ὅτι ἠξεύρομεν τί δὲν εἶναι ὁ Θεός, ἀλλ' οὐχὶ τί εἶναι, καὶ δὲν νοοῦσιν ὅτι τὸ ἄπειρον, ἐν ᾧ ἀποκλείει, ἀφ' ἑνός, πάντα περιορισμόν, καὶ κατὰ τοῦτο παρέχει ἀρνητικὰ προσόντα, θέτει, ἀφ' ἑτέρου, πᾶσαν τελειότητα, καὶ παρέχει ὡς θετικώτατον προσὸν τὴν παντοδυναμίαν. Καὶ τῳόντι, ἡ δύναμις εἶναι ἀχώριστος παντὸς αἰτίου· αἴτιον εἶναι δύναμις παράγουσα ἀποτέλεσμα· ἔτι δὲ μᾶλλον εἶναι ἡ δύναμις ἀχώριστος τοῦ πρώτου αἰτίου, διότι εἶναι αἴτιον ὑπὲρ πᾶν αἴτιον, καὶ φύσει ἄπειρον, ἄρα ἡ δύναμις αὐτοῦ παράγει πάντα τὰ δυνατὰ ἀποτελέσματα, δηλ. εἶναι παντοδυναμία.

* Ἰδε σελ. 5, συνέχεια καὶ τέλος.

Ἀλλ' ἐὰν ἡ θεία δύναμις εἶναι ἄπειρος κατὰ τὴν ἔκτασιν καὶ τὸ εἶδος τῆς ἐνεργείας, ζητητέον πῶς ἐνεργεῖ. Δυνάμεις ἐν τῇ φύσει βλέπομεν πολλάς, καὶ ἐὰν κατὰ τὰς νεωτέρας θεωρίας παραδεχθῶμεν τὴν ἑνότητα πασῶν τῶν δυνάμεων ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ, ἐξ ἧς πάντα τὰ φαινόμενα τοῦ ὑλικοῦ κόσμου, ἀναντίῤῥητον ὅμως εἶναι ὅτι οἱ τρόποι καθ' οὓς ἐνεργεῖ ἡ μόνη αὕτη δύναμις ποικίλλουσι τὰ μέγιστα. Ἀλλ' ἤδη ἠξεύρομεν ὅτι παρὰ τὴν ἐν τῇ ὕλῃ δύναμιν, ὑπάρχει ἡ ἐν τῷ πνεύματι, ἥτις ἐπίσης παριστᾷ ποικίλους τρόπους ἐνεργείας, καὶ ὅτι ἡ μὲν ἐν τῇ ὕλῃ ὑπόκειται εἰς τὴν ἀνάγκην, ἡ δὲ ἐν τῷ πνεύματι ἔχει προσὸν ἀναφαίρετον τὴν ἐλευθερίαν. Ἀμφότεραι ὅμως ὑπόκεινται εἴς τινα νόμον, μὲ τὴν διαφοράν, ὅτι ἡ ἐν τῇ ὕλῃ δὲν ἔχει συνείδησιν τοῦ νόμου αὐτῆς, καὶ ἐκπληροῖ αὐτὸν τυφλῶς καὶ κατ' ἀνάγκην, ἡ δὲ ἐν τῷ πνεύματι ἔχει συνείδησιν τοῦ ἰδίου νόμου καὶ ἐκπληροῖ αὐτὸν ἐν γνώσει καὶ ἐλευθέρως. Ὁ νόμος οὗτος εἶναι ὁ ἐν τῷ κόσμῳ λόγος, ὃν ζητεῖ καὶ ἀνακαλύπτει ἡ ἐπιστήμη διὰ τοῦ ἐν ἡμῖν, ὡς εἴπομεν ἀπ' ἀρχῆς. Πᾶσα λοιπὸν δύναμις, εἴτε κατ' ἀνάγκην ἐνεργοῦσα εἴτε ἐλευθέρως, εἴτε ἐν ἀγνοίᾳ εἴτε ἐν γνώσει, εἶναι ἔλλογος, ὅ ἐστι πᾶσα δύναμις εἶναι ἀχώριστος ἐννοίας τινὸς καθ' ἣν ἐνεργεῖ· νοῦς διακοσμεῖ τὰ πάντα καὶ ὁ νοῦς οὗτος εἶναι ὁ λόγος τῶν ὄντων. Δὲν ἀγνοοῦμεν ὅτι κατὰ τὸν ὑπό τινων σχολῶν ἀνανεωθέντα ἀτομισμὸν τῶν ἀρχαίων μεγίστη ἀποδίδεται σπουδαιότης εἰς τὰς πρώτας καὶ ἀοράτους μερίδας τῆς ὕλης, ἐξ ὧν κατὰ τοὺς νέους ἀτομολόγους πᾶσα ἡ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἐνέργεια, πᾶς ὀργανισμός, πᾶσα ζωή, πᾶσα νόησις, πᾶσα πρᾶξις· μία μικρὰ κυψέλη περιέχει δυνάμει πᾶσαν τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τύπου, τοῦ ὀργανισμοῦ, τῆς ὑλικῆς, νοητικῆς καὶ ἠθικῆς ζωῆς, οὐδὲ ἡμεῖς ἀρνούμεθα ὅτι ὅπου δήποτε ὑπάρχει ὕλη, ἐνυπάρχει δύναμις. Ἀλλ' οὐδεὶς ἔλλογος ἄνθρωπος θέλει ἐπίσης ἀρνηθῇ, ὅτι ἡ πρός τινα σκοπὸν συνδιάταξις καὶ συνάρμοσις τῶν ἐλαχίστων μορίων τῆς ὕλης δὲν δύναται νὰ προέλθῃ οὔτε ἐξ ἑνὸς ἑκάστου οὔτε ἐξ ὅλων ὁμοῦ τῶν μορίων τούτων, καὶ ὅτι ἡ σύμπνοια αὐτῶν ἀπαιτεῖ ἀνωτέραν δύναμιν εἰς ἣν ὑπακούουσιν, ἄλλως πᾶς ὀργανισμὸς εἶναι ἀδύνατος. Ἄρα ὑπάρχει νοῦς ἐν τῷ κόσμῳ. Ἀλλ' ὁ νοῦς οὗτος ἔχει αἴτιον ὡς πάντα τὰ ἐν τῇ φύσει καὶ ὑπὲρ πάντα, διότι εἶναι ὑπὲρ πάντα, καὶ τὸ αἴτιον αὐτοῦ εἶναι ἐξ ἀνάγκης τὸ αἴτιον πρῶτον. Ἄρα ἡ ἐν τῷ πρώτῳ αἰτίῳ δύναμις δὲν εἶναι μόνον ἄπειρος κατὰ τὴν ἔκτασιν καὶ τὸ εἶδος τῆς ἐνεργείας, ἀλλ' εἶναι καὶ ἔλλογος, καὶ ὁ λόγος αὐτῆς εἶναι ἄπειρος, καὶ δὲν εἶναι δύναμις ἐνεργοῦσα κατ' ἀνάγκην ἀλλ' ἐλευθέρως, ἄλλως ἡ ἐν ἡμῖν ἐλευθερία θὰ ἦτο ἄνευ αἰτίου, καὶ ὁ Θεὸς θὰ ἦτο κατώτερος τοῦ ἀνθρώπου, ὅπερ ἀδύνατον. Παρὰ τὴν παντοδυναμίαν ἀναγκαζόμεθα λοιπὸν νὰ θέσωμεν τὴν πανσοφίαν, παρὰ τὴν θείαν δύναμιν τὸν θεῖον λόγον. Καὶ τὸ προσὸν τοῦτο ἐξέρχεται, ὡς τὰ προηγούμενα, ἐκ τῆς ἀναλύσεως τῆς ἐννοίας τοῦ πρώτου αἰτίου καὶ τῆς ἀπείρου φύσεως αὐτοῦ. Ἅμα παραδεχθῶμεν τὴν ἔννοιαν τοῦ πρώτου αἰτίου, πάντα τὰ προσόντα ταῦτα προκύπτουσι τὸ ἓν μετὰ

τὸ ἕτερον ἐκ τῆς ἀναλύσεως αὐτῆς, καὶ οὐδεὶς σκεπτισμὸς δύναται ν' ἀνθέξῃ εἰς τὴν ἀκαταμάχητον δύναμιν τῆς ἀναλύσεως ταύτης. Ὁ σκεπτισμὸς καὶ πᾶσαι αἱ φιλοσοφικαὶ πλάναι προέρχονται ἢ ἐκ τῆς ἡμαρτημένης μεθόδου ἢ ἐκ τῆς ἀτελοῦς παρατηρήσεως κατὰ τὸ πρῶτον στάδιον τῆς ἐπιστήμης. Ὅσοι ἄρχονται τῆς ἐπιστήμης κάτωθεν καὶ ἔξωθεν δὲν δύνανται νὰ γνωρίσωσιν εἰμὴ τὴν ὕλην καὶ τὴν ἀνάγκην, καὶ ὅσοι, καίτοι ἀρχόμενοι ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς παρατηρήσεως, δὲν διακρίνουσιν ἀπ' ἀρχῆς ἀκριβῶς τὰ προσόντα τῆς ἡμετέρας ψυχῆς καὶ τὴν φύσιν τοῦ ἐν αὐτῇ λόγου, ἢ ταυτίζουσι τὸ πνεῦμα μὲ τὴν ὕλην, ὡς οἱ πρῶτοι, ἢ τὸ ἐν ἡμῖν πνεῦμα ταυτίζουσι μὲ τὸ θεῖον, καὶ ναὶ μὲν δὲν ἀρνοῦνται τὸν θεῖον λόγον, ἀλλὰ λίαν παραλόγως δογματίζουσιν ὅτι ὁ Θεὸς πραγματοποιούμενος διὰ τοῦ κόσμου ἀποκτᾷ συνείδησιν ἑαυτοῦ μόνον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Οἱ μὲν ὑλισταὶ λέγουσιν ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἀδιάγνωστος, οἱ δὲ πανθεϊσταί, ὅτι καὶ ὁ Θεὸς καὶ ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ κόσμος ἀποτελοῦσιν ἓν μόνον ὄν· ἰδοὺ εἰς ποίους παραλογισμοὺς ὑποπίπτει τὸ πνεῦμα ἀπομακρυνόμενον τῆς ὀρθῆς μεθόδου, τῆς ἀκριβοῦς παρατηρήσεως καὶ τοῦ ὀρθοῦ συλλογισμοῦ.

Ἡ συνύπαρξις τῆς παντοδυναμίας καὶ τῆς πανσοφίας τοῦ Θεοῦ ἐπιβάλλει ἐξ ἀνάγκης τὴν ἀναγνώρισιν καὶ τρίτου προσόντος λογικῶς προκύπτοντος ἐξ αὐτῶν. Ἡ παντοδυναμία καὶ ἡ πανσοφία ἐπιφέρουσι προφανῶς τὸ ἀλάνθαστον τῆς ἐνεργείας, καὶ τοῦτο εἶναι τὸ ἀγαθόν. Τὸ ἠθικὸν τοῦτο προσὸν τοῦ Θεοῦ εἶναι λογικὸν πόρισμα τῶν δύο πρώτων. Ἄπειρος δύναμις ἐνεργοῦσα συμφώνως πρὸς ἄπειρον λόγον πραγματοποιεῖ φύσει τὸ ἀγαθόν. Ἐὰν ὁ Θεὸς εἶναι παντοδύναμος καὶ πάνσοφος, εἶναι καὶ πανάγαθος. Εἶναι λοιπὸν ὁ Θεὸς πνεῦμα ἀΐδιον καὶ ἀπέραντον, ἔχον ἄπειρον δύναμιν καὶ σοφίαν καὶ ἀγαθότητα. Τὰ τρία ταῦτα προσόντα εἶναι ἀχώριστα ἀλλήλων καὶ ἀποτελοῦσι τὴν θείαν προσωπικότητα. Ὅσοι δὲν βλέπουσιν εἰμὴ τὸ ἀπεριόριστον τῆς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἐκτάσεως καὶ τὸ ἀπεριόριστον τῆς ἐν αὐτῷ δυνάμεως, καὶ ἐκ τῶν δύο τούτων φαινομένων ἀνέρχονται εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀπείρου διὰ τῆς καταργήσεως παντὸς περιορισμοῦ, ταυτίζουσι τὸν Θεὸν μὲ τὸν κόσμον, ὃν ὑποθέτουσιν ἄπειρον, καὶ ἀρνοῦνται ἑπομένως τὴν προσωπικὴν φύσιν τοῦ ὑπερτάτου ὄντος, καὶ λέγουσιν, ἐὰν εἶναι πρόσωπον, δὲν εἶναι ἄπειρον, διότι πᾶν πρόσωπον εἶναι πεπερασμένον, καὶ ἐὰν εἶναι ἄπειρον, δὲν εἶναι πρόσωπον. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἀνθρωπότης πάντοτε ἀπέδωκε προσωπικότητα εἰς τὸ θεῖον, ἧς ἄνευ θρησκεία δὲν ὑπάρχει, ἐνόμισαν ὅτι συμβιβάζουσι τὰ πάντα ἀποδίδοντες τὸ ἄπειρον εἰς τὸν κόσμον, καὶ θεωροῦντες τὸν προσωπικὸν Θεὸν ὡς ἰδεῶδες πλάσμα ἄνευ πραγματικῆς ὑπάρξεως, καὶ ἡ θεωρία αὕτη εἶναι οὐσιωδῶς ἡ βάσις τῆς κριτικῆς λεγομένης σχολῆς τῶν ἡμερῶν μας. Ἀλλ' ὅσοι τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀπείρου δὲν ἐξάγουσιν ἐκ τῶν πεπερασμένων, ἐν οἷς δὲν ὑπάρχει, ἀλλ' εὑρίσκουσιν ἐν τῷ πρώτῳ αἰτίῳ, εἰς ὃ πιστεύει ὁ λόγος, δὲν δύνανται εἰμὴ νὰ θεωρήσωσι τὸ ἄπειρον ὡς προσὸν τῆς αἰτιώδους δυνά-

μεως, καὶ τὴν ἄπειρον δύναμιν ὡς ἀχώριστον τῆς ἀπείρου σοφίας καὶ ἀγαθότητος. Ἀφ' ἑτέρου, δὲν νοοῦμεν διατὶ καὶ πῶς ἡ ἔννοια τοῦ ἀπείρου εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς προσωπικότητος. Τὸ ἄπειρον βεβαίως ἀντιφάσκει πρὸς πᾶν πεπερασμένον πρόσωπον, ἀλλὰ διατί καὶ πῶς ἀντιφάσκει πρὸς πρόσωπον ἄπειρον; Ἀντίφασιν δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν μεταξὺ ὑλικοῦ ἀπείρου καὶ οἵου δήποτε προσώπου, καθ' ὅσον ἡ ἔννοια τοῦ προσώπου ἔχει ὡς οὐσιώδη στοιχεῖα τὴν ἑνότητα, τὴν ταυτότητα καὶ τὴν ἐλευθερίαν συνδυαζομένας μετὰ τοῦ λόγου, καὶ τὰ στοιχεῖα ταῦτα οὐδόλως ὑπάρχουσιν ἐν οἵῳ δήποτε ὑλικῷ ποσῷ, εἴτε ἀπείρῳ εἴτε πεπερασμένῳ. Ἀλλὰ τὸ αἴτιον πρῶτον, μακρὰν τοῦ νὰ εἶναι ὑλικὸν ποσόν, εἶναι ἄϋλος δύναμις, εἶναι αἰωνίως ἓν καὶ ταυτούσιον καὶ ἀπολύτως ἐλεύθερον, καὶ ἄπειρον ἔχει τὸν λόγον καὶ τὴν ἀγαθότητα· ἔχει ἄρα τὰ οὐσιώδη στοιχεῖα τῆς προσωπικότητος καὶ τὰ ἔχει ὑπὲρ πᾶν πρόσωπον κατὰ τὴν φύσιν τοῦ ἀπείρου. Ἡ λέξις ἄπειρος βεβαίως ἔχει ἀρνητικὴν σημασίαν, καὶ ἐὰν μορφώσωμεν τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀπείρου διὰ τῆς καταργήσεως παντὸς πέρατος, μένουσι τὰ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἀλλ' ἄνευ περάτων, δηλ. ἄπειρος ἔκτασις καὶ ἄπειρος δύναμις, ὑλικὴ ἢ νοητική, καὶ τότε ἢ ἀνάγομεν εἰς τὰ δύο ταῦτα ἄπειρα τὴν φύσιν τοῦ Θεοῦ, καὶ προκύπτει ὁ Θεὸς τοῦ Σπινόζα, ἢ ἀφίνομεν τὸν ἄπειρον τοῦτον κόσμον ἄνευ αἰτίου, καὶ τὸν Θεὸν θεωροῦμεν ὡς ἰδεῶδες πλάσμα τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, ὡς οἱ ἰδανισταὶ καὶ ἡ σύγχρονος κριτικὴ σχολή, καὶ κατ' ἀμφοτέρας τὰς ὑποθέσεις ταύτας Θεὸς προσωπικὸς δὲν ὑπάρχει. Ἐὰν ὅμως ἀνέλθωμεν εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ Θεοῦ οὐχὶ διὰ τῆς καταργήσεως τῶν περάτων τοῦ κόσμου, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀναλύσεως τοῦ ἐν ἡμῖν λόγου, εὑρίσκομεν τὸ ἄπειρον οὐχὶ ὡς ποσὸν ἄπειρον, ἀλλ' ὡς αἴτιον πρῶτον καὶ ἑπομένως ἄπειρον, δηλ. ὡς ἄπειρον δύναμιν ἀχώριστον ἀπείρου σοφίας καὶ ἀγαθότητος. Τότε ἡ θεία προσωπικότης ἐπιβάλλεται εἰς τὸ πνεῦμα ὡς πᾶσα ἄλλη λογικὴ ἀνάγκη, καὶ τὸ θεῖον πρόσωπον ἀποκαλύπτεται μεθ' ὅλης αὐτοῦ τῆς τελειότητος, καὶ οὐ μόνον δὲν εὑρίσκομεν ἀντίφασιν μεταξὺ τελειότητος καὶ προσωπικότητος, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἐντελῆ καὶ θείαν τῳόντι ἁρμονίαν. Ὁ Θεὸς εἶναι οὐ μόνον ὁ παντοδύναμος καὶ πάνσοφος ποιητὴς τοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ ὁ πανάγαθος πατὴρ τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ μόνος κίνδυνος εἶναι τότε μὴ ἐλαττώσωμεν τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ δι' ὑπερβολικῆς ἀφομοιώσεως αὐτοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον.

ϛ'

Ὅπως ἀποφύγωμεν τὸν κίνδυνον τοῦτον πρέπει νὰ ἔχωμεν πάντοτε ὑπ' ὄψιν ὅτι καθὼς ἀδύνατον νὰ μὴ πιστεύσωμεν τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ, παρομοίως ἀδύνατον νὰ καταλάβωμεν τὴν φύσιν αὐτοῦ, διότι, ὡς πολλάκις εἴπομεν, ἕτερον ἡ νόησις καὶ ἕτερον ἡ κατάληψις, καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ πεπερασμένου κατάληψις τοῦ ἀπείρου εἶναι λογικὴ ἀντίφασις, καθὼς λογικὴ ἀντίφασις εἶ-

ναι νὰ ὑπάρχῃ τι καὶ ἐν ταυτῷ καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ νὰ μὴ ὑπάρχῃ, ἢ νὰ ὑπάρχῃ τι ἄνευ αἰτίου. Ἀλλ' ἡ νόησις τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ἀναλύσεως τῆς ἐννοίας αὐτοῦ εἶναι δυνατὴ καὶ νόμιμος καὶ μέχρι τινὸς ἐπαρκεῖ εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ νοὸς καὶ τῆς καρδίας. Λέγομεν δὲ μέχρι τινὸς, διότι φύσει ὁ ἄνθρωπος ἐπιδιώκει τὴν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐντελῆ γνῶσιν τοῦ ἀπείρου, καθὼς ἐπιθυμεῖ τὴν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐντελῆ εὐδαιμονίαν, καὶ προκαλεῖ τρόπον τινὰ παρὰ Θεοῦ πληρεστέραν ἀποκάλυψιν τῆς ἀπείρου αὐτοῦ δυνάμεως καὶ σοφίας καὶ ἀγαθότητος. Μελετῶντες λοιπὸν τὰ θεῖα προσόντα ὀφείλομεν νὰ ἐκδηλώσωμεν μᾶλλον τὰς μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν ἐν ἡμῖν διαφορὰς ἢ τὰς ὁμοιότητας, καὶ ὅταν φθάσωμεν εἰς τὸ ἀπώτατον σημεῖον τῆς ἐφικτῆς γνώσεως αὐτῶν, νὰ μὴ λησμονήσωμεν ὅτι ἡ γνῶσις ἡμῶν εἶναι ἀπείρως ἐλάσσων τοῦ ἀντικειμένου αὐτῆς, καὶ ἐκ τῶν ἡμῖν γνωστῶν νὰ πιστεύσωμεν ὅτι τὰ ἄγνωστα δὲν δύνανται, ἐν τῇ ἀπείρῳ φύσει τοῦ Θεοῦ πολλῷ μᾶλλον ἢ ἐν τῇ πεπερασμένῃ τοῦ κόσμου τούτου, ν' ἀντιφάσκωσι πρὸς τὰ γνωστὰ, ἀλλ' ὅτι ἀπ' ἐναντίας συναρμολογοῦνται μετ' αὐτῶν ἐν ἀνωτέρᾳ ἔτι τελειότητι. Τούτων τεθέντων, ἂς προβῶμεν εἰς τὴν μελέτην τῶν θείων προσόντων.

Τὰ προσόντα ταῦτα εἶναι ἀχώριστα ἀλλήλων καὶ συναποτελοῦσι μίαν καὶ μόνην τελειότητα. Ὅτε λοιπὸν μελετῶμεν ἓν ἐξ αὐτῶν δὲν πρέπει νὰ παραβλέψωμεν τὴν ἀδιάῤῥηκτον ταύτην ἑνότητα καὶ ἁρμονίαν, καὶ τὴν φύσιν καὶ ἐνέργειαν τοῦ ἑνὸς πρέπει νὰ συμβιβάσωμεν μὲ τὰς τῶν ἄλλων. Ἡ παντοδυναμία λ. χ. περιέχει τὴν ἰδέαν ὅτι ὁ Θεὸς δύναται τὰ πάντα, ἄρα δύναται καὶ τὸ παράλογον καὶ τὸ κακόν; Ἡ πανσοφία συναρμολογουμένη τῇ παντοδυναμίᾳ ἀποκλείει ἐξ ἀνάγκης τὸ παράλογον, καὶ ἡ παναγαθότης ἀποκλείει τὸ κακόν. Τὴν πανσοφίαν καὶ παντοδυναμίαν φαίνονται ἐλέγχουσαι ἐνίοτε αἱ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἀτέλειαι, ἀλλ' ἡ παναγαθότης ἐγγυᾶται ὅτι τὰς ἀτελείας ταύτας ἀναπληροῦσιν ἄλλαι ἄγνωστοι ἡμῖν τελειότητες. Ὡσαύτως αἱ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἀδικίαι ἐμποιοῦσιν ἐνίοτε ἀμφιβολίας περὶ τῆς θείας ἀγαθότητος, ἀλλ' ἐὰν ὁ Θεὸς εἶναι οὐ μόνον πανάγαθος, ἀλλὰ καὶ πάνσοφος καὶ παντοδύναμος, βεβαίως ἔχει τὸν τρόπον νὰ ἐξαλείψῃ πᾶσαν ἀδικίαν καὶ ν' ἀπονείμῃ πᾶσαν δικαιοσύνην. Τρία τινὰ ἀποκλείονται ἀπολύτως ἀπὸ τῆς φύσεως τοῦ Θεοῦ, ἡ ἀδυναμία, ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ κακία, διότι ἀντιβαίνουσι πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς τελειότητος, ἄρα ἀποκλείονται δυνάμει τῆς αὐτῆς ἀρχῆς τῆς ἀντιφάσεως δι' ἧς πᾶς συλλογισμὸς γίνεται καὶ πᾶσα ἀπόδειξις. Τὸ τέλειον εἶναι κατὰ τὴν δύναμιν ἀνελλιπὲς καὶ κατὰ τὴν γνῶσιν καὶ τὴν ἐνέργειαν ἀναμάρτητον, μεταδίδει τῆς ἰδίας τελειότητος εἰς τὰ πλάσματα αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν δύναται ὅλην νὰ τὴν μεταδώσῃ, διότι τότε ἡ σχέσις μεταξὺ ἀπείρου καὶ πεπερασμένου θὰ ἦτο σχέσις ἰσότητος, ὅπερ ἀντιφατικόν, καὶ ἀντὶ ἑνὸς ἀπείρου, ὃ ἀπαιτεῖ ὁ λόγος, θὰ εἴχομεν πολλὰ, ὅπερ ἐπίσης ἀντιφατικὸν καὶ ἀδύνατον.

Παραβάλλοντες δὲ τώρα τὰ θεῖα προσόντα πρὸς τὰ ἐν ἡμῖν, τί ἔχομεν ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς παρατηρήσεως, ἀφ' ἑνός, καὶ ἐκ τῆς λογικῆς ἀναλύσεως ἀφ' ἑτέρου; Ἡ ἐν ἡμῖν ψυχικὴ δύναμις εἶναι δεδανεισμένη, δὲν εἶναι αὐθύπαρκτος, δὲν εἶναι ἀνεξάρτητος, καὶ πανταχόθεν περιορίζεται καὶ ἐμποδίζεται. Συναισθανόμεθα ὅτι δὲν ὑπάρχομεν ἀφ' ἡμῶν αὐτῶν, ἐλάβομεν παρ' ἄλλων τὴν ὕπαρξιν, καὶ οὗτοι πάλιν ἐξ ἄλλων, δὲν διατηρούμεθα μόνοι, ἀλλ' ἔχομεν ἀνάγκην ἀλλοτρίων βοηθημάτων, καὶ αἴτια ἀλλότρια δύνανται νὰ μᾶς μηδενίσωσι, καὶ ἐὰν ὅλην ἡμῶν τὴν δύναμιν ἐξασκήσωμεν, αὕτη ἔχει ὅρια ἀνυπέρβλητα καὶ συνυπάρχει μετ' ἄλλων στοιχείων, ἅτινα τὴν ἐνέργειαν αὐτῆς παρακωλύουσι καὶ ματαιοῦσιν, ὥστε ἡ ζωή μας εἶναι σύγκρουσις ἄφευκτος καὶ πάλη ἀδιάλειπτος, πάντα δὲ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἐμφαίνουσι ποικίλας δυνάμεις ἐνεργούσας καὶ ἀντενεργούσας πρὸς ἀλλήλας. Οὐδὲν τοιοῦτον παρὰ Θεῷ. Ἡ παντοδυναμία ἀποκλείει πᾶσαν ἐξάρτησιν, πάντα περιορισμόν, πᾶν πρόσκομμα, πᾶσαν σύγκρουσιν, ὑπάρχει ἀφ' ἑαυτῆς καὶ ἐνεργεῖ οἴκοθεν, ἀπολύτως, ἀπεριόριστος καὶ ἀνεμπόδιστος.—Ἡ ἐν ἡμῖν γνῶσις εἶναι πάντοτε περιωρισμένη, ἀτελής, ἐπισφαλής, καὶ διὰ χρόνου μακροῦ καὶ ἀγώνων ἀτρύτων μόλις διασχίζει τὸ σκότος καὶ βαθμηδὸν προσέρχεται εἰς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας. Ὁ σοφώτατος διαφέρει τοῦ ἀμαθεστάτου κατὰ τὴν ἐντελεστέραν γνῶσιν τῆς ἀμαθείας του, καὶ πόσαι πλάναι ἐπεκράτησαν ἐπὶ αἰῶνας καὶ ἐπικρατοῦσιν εἰσέτι καὶ εἰς αὐτὰ τὰ πνεύματα τῶν σοφωτέρων· οὐδὲν γινώσκομεν ἀφ' ἡμῶν καὶ πάντα μανθάνομεν, καὶ τί μανθάνομεν; πολὺ ὀλίγον· στενὸς εἶναι ὁ κύκλος τῆς ἀμέσου ἀντιλήψεως, καὶ ἡ γνῶσις τῶν αἰσθητῶν εἶναι, ὡς εἴδομεν, κατὰ διπλοῦν λόγον ἔμμεσος καὶ πάντοτε ἀβεβαία, διότι οὐδεμίαν ἐγγύησιν ἔχομεν ὅτι ἡ γνῶσις ἡμῶν ἀντιστοιχεῖ ἀκριβῶς πρὸς τὴν ἐνδόμυχον φύσιν αὐτῶν οὔτε πρὸς τὴν γνῶσιν τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Εὐρύτερος εἶναι ὁ κύκλος τῆς λογικῆς γνώσεως, καὶ διὰ τοῦ λόγου ἐνορῶμεν ἄνωθεν ἡμῶν τὴν ἑστίαν τοῦ ἀνεσπέρου φωτός, ἀλλὰ μόλις ἀτενίσωμεν εἰς τὸν ἥλιον τῆς ἀληθείας, οἱ ὀφθαλμοὶ ἐκθαμβοῦνται, ἰλιγγιᾷ ὁ νοῦς, καὶ εἴμεθα πολὺ εὐτυχεῖς ἐὰν διὰ τῆς ἐν ἡμῖν καὶ ἐν τῷ κόσμῳ ἀντανακλάσεως τοῦ ἀπείρου ἐκείνου φωτὸς ἐπιτύχωμεν νὰ διακρίνωμεν ὁπωσοῦν τὴν φύσιν τῶν ὄντων καὶ ν' ἀκριβώσωμέν τινας τῶν νόμων αὐτῶν. Καὶ αὐτὴ ἡ ὑλικὴ φύσις εἶναι βίβλος ἐσφραγισμένη, καὶ μόλις ψελλίζομεν συλλαβάς τινας τοῦ προμετωπίου αὐτῆς. Τὰ πρότερα κατὰ τὴν φύσιν εἶναι ὕστερα κατὰ τὴν γνῶσιν, καὶ ἀναβαίνομεν ἐπιπόνως πρὸς τὴν φωτεινὴν κορυφὴν τῆς ἐπιστήμης δεσμευόμενοι ὑπὸ παντοίων ἀλύσεων καὶ ὑπὸ τὸ βάρος αὐτῶν ὑποπίπτοντες καὶ πολλάκις ὀλισθαίνοντες καὶ ὀπισθοδρομοῦντες. Ἅμα δὲ ὑπερβῶμεν μίαν βαθμίδα, ἄλλαι ὑψηλότεραι παρουσιάζονται, καί, ἀφ' ἑνὸς μέν, συναισθανόμεθα ὅτι ἡ ἄνοδος αὕτη εἶναι ἀτελεύτητος, ἀφ' ἑτέρου δέ, ὅσῳ καὶ ἂν πληθυνθῶσιν αἱ γνώσεις ἡμῶν, αὐξάνει ἡ ἐπιθυμία πλειοτέρων καὶ τελειοτέρων γνώσεων, καὶ ἡ ἔφεσις αὕτη τοῦ νοὸς εἶναι, ὡς ἡ τῆς καρδίας, ἀκόρεστος,

διότι εἶναι ἔφεσις αὐτοῦ τοῦ ἀπείρου. Ἀπ' ἐναντίας, ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ εἶναι καὶ ἦτο πάντοτε τελεία καὶ πλήρης. Ἡ γνῶσις ἣν ἔχει τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ὅσῳ καὶ ἂν ὑποθέσωμεν αὐτὸν μέγαν, εἶναι μηδὲν ἀπέναντι τῆς τῶν ἀπειραρίθμων κόσμων οὓς συλλαμβάνει ἡ θεία διάνοια. Ἡ θεία γνῶσις δὲν ἀναπτύσσεται, δὲν ἀποκτᾶται βαθμηδόν, εἰς οὐδεμίαν πλάνην ὑπόκειται, προσκόμματα δὲν ἀπαντᾷ, περιορισμοὺς δὲν ἔχει, εἶναι ἡ αὐτοαλήθεια, φωτεινὴ πανταχόθεν, τὰ πάντα γινώσκουσα, ἐκτεινομένη εἰς πάντα τόπον καὶ χρόνον, καὶ πάντα ὁρῶσα ὡς ἐν ἑνὶ σημείῳ καὶ μιᾷ στιγμῇ, ἥτις εἶναι, εἰ δυνατὸν εἰπεῖν, τὸ παρὸν τῆς αἰωνιότητος. Ἡ ἔκτασις καὶ ἡ διαδοχὴ πρὸς ἡμᾶς μόνον ὑπάρχουσι, διότι πᾶν πνεῦμα πεπερασμένον διαδοχικῶς ὁρᾷ τὰ φαινόμενα, εἴτε ἐν τόπῳ εἴτε ἐν χρόνῳ· ἀλλὰ πρὸς τὸν Θεὸν διαδοχὴ καὶ ἔκτασις δὲν ὑπάρχει, ὁ Θεὸς εἶναι ὑπεράνω τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου, οὓς ἔθεσεν ὡς ἀπαραιτήτους ὅρους πάσης πεπερασμένης ὑπάρξεως καὶ νοήσεως.—Τί δὲ ῥητέον περὶ τῶν ἠθικῶν προσόντων τοῦ πεπερασμένου καὶ τοῦ ἀπείρου; Ἐὰν ἀτελὴς εἶναι ἡ ἐν ἡμῖν γνῶσις, ἔτι ἀτελεστέρα εἶναι ἡ ἠθικότης. Καὶ ὁ λόγος εἶναι προφανής, διότι ἡ γνῶσις, καθὸ ἔλλογος, ἀντανακλᾷ ἐν ἑαυτῇ τὴν λάμψιν τοῦ ἀπείρου λόγου, καὶ δύο λόγοι δὲν ὑπάρχουσι, καθὼς δὲν ὑπάρχουσι δύο ἀλήθειαι, δύναται λοιπὸν κατά τινα νὰ νοήσῃ τὴν ἄπειρον ἀλήθειαν, ἥτις ἀκτινοβολεῖ ἐν ἡμῖν διὰ τῶν λογικῶν ἀρχῶν, αἵτινες εἶναι ὡς ἐκ τούτου ἀπόλυτοι, καθολικαὶ καὶ ἀναγκαῖαι. Παρομοίως αἱ μαθηματικαὶ ἀλήθειαι εἶναι ἀπολύτως καὶ καθ' ἑαυτὰς ἀλήθειαι πρὸς πᾶν πνεῦμα, εἴτε πεπερασμένον εἴτε ἄπειρον· καθ' ὅσον δὲ αἱ ἄλλαι γνώσεις προσεγγίζουσιν εἰς τὴν βεβαιότητα τῶν μαθηματικῶν καὶ μετέχουσιν αὐτῆς, κατὰ τοσοῦτον προσεγγίζουσιν εἰς τὴν ἀπόλυτον ἀλήθειαν. Ἀλλ' ἡ ἠθικότης εἶναι ἔργον ἡμέτερον. Πρόκειται δι' αὐτῆς νὰ πραγματοποιήσωμεν τὴν ἀλήθειαν κατὰ τὴν πρᾶξιν, τουτέστι νὰ ἐφαρμόσωμεν τοὺς αἰωνίους καὶ ἀναλλοιώτους νόμους τῆς ἠθικότητος, πρόκειται νὰ πράττωμεν πάντοτε καὶ πανταχοῦ, διὰ πάσης προσπαθείας καὶ κατὰ παντὸς προσκόμματος συμφώνως πρὸς τὸν ἀληθῆ ἡμῶν προορισμόν, συμφώνως πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον, καὶ ἀναρίθμητα εἶναι τὰ κατὰ τῆς ἠθικῆς ἐνεργείας καὶ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς ἡμῶν ἐγειρόμενα προσκόμματα. Ἔχομεν πολλάκις ἐνστίγματα ἀνήθικα, ἅτινα ὀφείλομεν νὰ καταβάλωμεν, ὑλικὰ συμφέροντα, ἅτινα ἀντιμάχονται πρὸς τὸ ἠθικὸν συμφέρον ἡμῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, πάθη ἄγρια καὶ ἀνήμερα ἀποθηριοῦντα τὴν καρδίαν, ἢ ἄλλα ἡδέως συγκινοῦντα αὐτὴν καὶ μαλακίζοντα καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον τῶν πρώτων ἐπικίνδυνα, καὶ κατὰ τοῦ τυφλοῦ ἐνστίγματος, κατὰ τῆς ῥυπαρᾶς ἰδιοτελείας, κατὰ τοῦ ἀγενοῦς πάθους ὀφείλομεν ν' ἀντιτάξωμεν σταθερὰς ἀρχὰς καὶ θέλησιν ἀπαρέγκλιτον, ἐξ ὧν συνίσταται ὁ ἠθικὸς χαρακτὴρ καὶ ὁ ἐνάρετος βίος. Ἄρα καθὼς ἡ γνῶσις δὲν εἶναι εἰμὴ διηνεκὴς προσπάθεια καὶ πάλη πρὸς ἀπολαβὴν τῆς ἀληθείας, παρομοίως ἡ ἠθικότης εἶναι ἀδιάλειπτος σύγκρουσις ἐναντίων πρὸς ἄλληλα ἐλατηρίων καὶ ἐπίπο-

νος ἀγὼν ὅπως τὸ ἠθικώτερον ὑπερισχύσῃ. Ὀλίγιστοι δὲ εἶναι οἱ κατὰ τὸν ἀγῶνα τοῦτον θριαμβεύοντες. Ἀπ' ἐναντίας, οὐδεμία σύγκρουσις, οὐδεμία πάλη, οὐδεμία ἔλλειψις ἐν τῇ θεῖᾳ ἠθικότητι. Ἡ ἀγαθότης τοῦ Θεοῦ εἶναι φυσικὴ καὶ αὐθόρμητος ἀπόῤῥοια τῆς ἁρμονίας τῆς παντοδυναμίας καὶ τῆς πανσοφίας αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦ τρίτου προσόντος τὰ δύο πρῶτα γίνονται ἐκφανέστερα συνενούμενα ἐν τῇ ἐνεργείᾳ καὶ ἀείποτε παράγοντα τὸ ἀγαθόν. Τὸν ἠθικὸν χαρακτῆρα τῆς θεότητος ἐνόησεν ὑπὲρ πάντας τοὺς ἀρχαίους ὁ Πλάτων, καὶ τὸ πρῶτον καὶ ἄπειρον αἴτιον εἶδε πρὸ πάντων ὑπὸ τὴν ὄψιν τοῦ ἀγαθοῦ. Καὶ ἐν ᾧ τὰ δύο ἕτερα προσόντα ἱκανοποιοῦσιν ἰδίως τὸν λόγον, μόνη ἡ τελεία τοῦ Θεοῦ ἀγαθότης ἱκανοποιεῖ τὴν καρδίαν ὡς ἐγγύησις πληρεστάτης δικαιοσύνης. Καθὸ πανάγαθος ὁ Θεὸς εἶναι φίλος ἡμῶν καὶ βοηθὸς καὶ πατὴρ, πρόσωπον καθ' ὅλα ἅγιον καὶ ἀγαπητόν.

Τὰ τρία ταῦτα προσόντα ἀχώριστα ἀλλήλων συναποτελοῦσι μίαν καὶ μόνην φύσιν ἑνιαίαν ἐν ταυτῷ καὶ τριαδικήν. Καὶ οὐ μόνον ἡ τριαδικὴ αὕτη φύσις τῆς θεότητος οὐδόλως προσβάλλει τὸν λόγον, ὡς φαντάζονται ἐπιπόλαιοί τινες κριτικοὶ τῶν περὶ Θεοῦ νοημάτων, ἀλλ' αὐτὸς ὁ λόγος μαθηματικῶς ἀποδεικνύει αὐτὴν καὶ ἐπιβάλλει εἰς τὴν ἡμετέραν πίστιν, καὶ οὐ μόνον τὸν Θεὸν δὲν δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν εἰμὴ ὑπὸ τὸν τύπον τῆς Τριάδος, ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸ τὸ πεπερασμένον ὄν, διότι τὸν τύπον τοῦτον ἐν παντὶ ὄντι ἐνετύπωσεν αὐτὸς ὁ ποιητὴς τοῦ παντὸς, καὶ ἰδίως ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ψυχῇ, ἣν κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν αὐτοῦ ἐδημιούργησεν. Ἡ ὑποστατικὴ δύναμις εἶναι πανταχοῦ ἀχώριστος ἐλλόγου μορφῆς, καὶ ἐκ τῆς ἁρμονίας αὐτῶν προκύπτει ἡ σχετικὴ τελειότης ἑκάστου ὄντος, ἐν ἡμῖν δὲ ἐκ τῆς ἁρμονίας τῆς αὐτενεργείας καὶ τοῦ λόγου ἀποῤῥέει οὐ μόνον ἡ σοφία ἀλλὰ καὶ ἡ ἀγαθότης. — Φανερὸν δὲ ἐπὶ τέλους ὅτι ἕκαστον τῶν προσόντων τούτων περιέχει ἀπειράριθμα ἄλλα εἰς αὐτὰ ἀναγόμενα. Ἡ παντοδυναμία λ.χ. περιέχει τὴν δύναμιν τοῦ ποιεῖν, τοῦ διατηρεῖν, τοῦ μηδενίζειν· ἡ πανσοφία περιέχει οὐ μόνον τὰ εἴδη αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ πάντων τῶν ὄντων καὶ τοὺς νόμους αὐτῶν, τὴν ἰδέαν καὶ τὸν τύπον τοῦ κόσμου τούτου καὶ τὴν περὶ αὐτοῦ γενικὴν καὶ εἰδικὴν πρόνοιαν, ἀλλὰ καὶ ἀναριθμήτων ἄλλων κόσμων τὰς ἰδέας καὶ τοὺς νόμους· ἡ παναγαθότης ἐπίσης περιέχει τὴν δικαιοσύνην, τὸν ἔλεον, τὴν χάριν, τὴν ἀγάπην, καὶ πρὸ πάντων τὴν ἀγάπην, ἐν ᾗ πᾶσα ἀγαθότης καὶ ἀρετὴ κορυφοῦται, καὶ δι' ἧς πᾶσα ἡ τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια καὶ πᾶσα πρᾶξις αὐτοῦ ἐξηγεῖται, ὡς θέλομεν ἴδει ἐν τοῖς ἑπομένοις.

Ζ'

Ἡ εἰς ἡμᾶς γνωστὴ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ δημιουργία. Ταύτην δὲ τὴν λέξιν λαμβάνομεν οὐχὶ κατὰ τὴν ἔννοιαν διαπλάσεως καὶ διακοσμήσεως ὕλης προϋπαρχούσης, ὡς ἐλάμβανον αὐτὴν οἱ ἀρχαῖοι, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐν-

ποιαν τῆς ἀπολύτου ποιήσεως ὄντων ἅτινα κατ' οὐδὲν τῶν στοιχείων αὐτῶν ὑπῆρχον πρὶν ποιήσῃ αὐτὰ ὁ Θεός, ὅ ἐστι κατὰ τὴν ἔννοιαν τῆς ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργίας. Ὅσοι δὲν ἀνέρχονται εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ἀναλύσεως τοῦ λόγου καὶ τῆς ἐν αὐτῷ πίστεως εἰς τὸ αἴτιον πρῶτον, ἀλλὰ διὰ τῆς θεωρίας τῶν δευτέρων καὶ πεπερασμένων αἰτίων, οὐ μόνον δὲν νοοῦσι τὴν ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργίαν, ἀλλὰ θεωροῦσιν αὐτὴν παράλογον καὶ ἀντιφατικήν, καὶ θέτοντες τὸ ἀξίωμα *οὐδὲν ἐξ οὐδενός*, συμπεραίνουσιν ὅτι ἡ ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργία εἶναι ἀδύνατος. Ἀλλὰ τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἐξάγεται ἐκ τῆς τάξεως καὶ παραγωγῆς τῶν πεπερασμένων, καὶ πραγματικῶς ἐν τῷ κύκλῳ τῶν πεπερασμένων ἀληθεύει ὅτι οὐδὲν ἐξ οὐδενὸς οὔτε κατὰ τὴν ὕλην οὔτε κατὰ τὴν δύναμιν, καὶ παντὸς ὑπάρχοντος προηγεῖται ἕτερον, καὶ τούτου πάλιν ἕτερον, καὶ πάντα τὰ φαινόμενα τοῦ κόσμου τούτου συνδέονται διὰ τῆς ἀδιαῤῥήκτου ἁλύσεως αἰτίων καὶ ἀποτελεσμάτων, δι' ἧς ἄλλα ἐξ ἄλλων παράγονται, καὶ πρὸς μὲν τὰ πρὸ αὐτῶν εἶναι ἀποτελέσματα, πρὸς δὲ τὰ μετ' αὐτὰ εἶναι αἴτια. Ἀλλ' ἕνεκεν αὐτῆς ταύτης τῆς ἀδιακόπου σειρᾶς σχετικῶν αἰτίων καὶ ἀποτελεσμάτων ἀναγκαζόμεθα νὰ πιστεύσωμεν εἴς τι ἀπόλυτον καὶ πρῶτον αἴτιον, ὡς εἴδομεν, οὗ ἄνευ οὐδὲν αἴτιον θὰ ὑπῆρχεν, οὐδὲν ἀποτέλεσμα, καὶ τὸ πρῶτον τοῦτο αἴτιον δὲν δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν εἰμὴ ὡς ποιητικὸν τοῦ πρώτου ἀποτελέσματος, ὡς εἴδομεν ἐπίσης, ὅπερ γίνεται αἴτιον τῶν ἄλλων, καὶ τῷόντι παράλογον καὶ ἀντιφατικὸν θὰ ἦτο ἐὰν τὸ πρῶτον τοῦτο αἴτιον μὴ ὑπῆρχεν. Ἐὰν δὲ θέλομεν ν' ἀποδώσωμεν εἰς τὸ ἀνωτέρω ἀξίωμα ἀπόλυτον σημασίαν, τοῦτο μόνον σημαίνει ὅτι οὐδὲν ἄνευ αἰτίου, καὶ τότε, μακρὰν τοῦ νὰ κλονήσῃ, ἐμπεδοῖ τὴν εἰς τὴν δημιουργίαν πίστιν, διότι ἐὰν οὐδὲν ἄνευ αἰτίου, ὑπάρχει ἐξ ἀνάγκης αἴτιον πρῶτον, ἐξ οὗ τὰ πάντα.

Καὶ ἐνταῦθα πάλιν, ὡς περὶ θείας φύσεως εἴπομεν, ὀφείλομεν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι καθὼς ἀδύνατον νὰ μὴ πιστεύσωμεν εἰς τὴν ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργίαν, παρομοίως ἀδύνατον νὰ καταλάβωμεν τὸ πῶς τῆς δημιουργίας ταύτης, διότι τὰ ἔργα τοῦ ἀπείρου εἶναι ἐξ ἴσου ἀκατάληπτα ὡς ἡ φύσις αὐτοῦ. Δημιουργίαν δὲν βλέπομεν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἔνθα πάντα παράγονται ἔκ τινος προϋπάρχοντος, οὐδὲ ἡμεῖς ἐποιήθημεν οὐδὲ ποιοῦμεν τι ἐκ τοῦ μηδενός· τὴν λέξιν ποίησιν ἔχομεν, τὴν πρᾶξιν ἀγνοοῦμεν. Καὶ τὴν λέξιν μεταχειριζόμεθα ἰδίως ἐπὶ καλλιτεχνικῆς δημιουργίας, καθ' ἣν φαίνεται ὅτι τῷόντι ποιοῦμεν, ἀλλὰ καὶ τότε τὰ στοιχεῖα τοῦ ἔργου λαμβάνομεν ἐκ προϋπαρχόντων, καὶ μόνον ἐπιθέτομεν εἰς αὐτὰ ἐντελέστερον συνδυασμόν, καὶ τὴν ποιητικὴν ταύτην δύναμιν ἀποδίδομεν εἴς τινα ἄνωθεν ἐπίπνοιαν καὶ ἀπόῤῥοιαν τῆς θείας αἰτιότητος, καὶ ἐντεῦθεν ὁ ἱερὸς χαρακτὴρ δι' οὗ πάντες οἱ λαοὶ περιέβαλον τοὺς μύστας τῆς τέχνης καὶ ἡ πανταχοῦ ἀναφαινομένη ἐνδόμυχος σχέσις τοῦ θρησκεύματος καὶ τῆς καλλιτεχνίας.

Οἱ μὴ παραδεχόμενοι τὴν ὀρθὴν ταύτην ἔννοιαν τῆς δημιουργίας ἀναγκά-

ζονται νὰ παραδεχθῶσι τὰς πλέον ἀτόπους καὶ ἀντιφατικὰς διδασκαλίας, δηλ. ἢ ὅτι ἡ ὕλη πάντοτε ὑπῆρχε καὶ ὁ Θεὸς διεκόσμησεν αὐτήν, ἢ ὅτι ὁ Θεὸς ἐξήγαγε καὶ ἐξάγει τὸν κόσμον ἐξ ἑαυτοῦ, ἢ ὅτι ὁ κόσμος ὑπάρχει ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ Θεὸς εἶναι ὁ κόσμος, ἢ ἐπὶ τέλους ὅτι ἀγνοοῦμεν ἐὰν ὁ κόσμος ἐδημιουργήθη ἢ ὄχι καὶ μόνον ἠξεύρομεν ὅτι ὑπάρχει. Παρὰ ταύτας ἄλλη ὑπόθεσις δὲν εἶναι δυνατή. Ἑκάστη δὲ τῶν ὑποθέσεων τούτων ἔχει ἰδιαίτερον ὄνομα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας, καὶ ἔλαβε τοὺς ὀπαδούς της, καὶ πλὴν τῆς πρώτης, ἥτις ἰδίως ἀνήκει εἰς τὴν ἀρχαίαν φιλοσοφίαν, τὰς ἄλλας πρεσβεύουσιν οὐκ ὀλίγοι τῶν καθ' ἡμᾶς φιλοσόφων. Ἐλπίζομεν δὲ ὅτι ὡς ἐκ τῆς μεθόδου δι' ἧς προβαίνομεν κατὰ τὰς μικρὰς ταύτας μελέτας, δὲν θὰ εἶναι δύσκολον νὰ ἐνδείξωμεν τίνι τρόπῳ αἱ αὐθαίρετοι αὗται ὑποθέσεις ἀνασκευάζονται.

Καὶ δὲν ἀμφιβάλλομεν ὅτι εἰς τοὺς μὴ γινώσκοντας τὴν ἱστορίαν τῶν ἀποπλανήσεων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ τὰ αἴτια καὶ ἀποτελέσματα αὐτῶν καὶ ὁδηγουμένους μόνον ὑπὸ τοῦ ὀρθοῦ λόγου θέλει φανῆ ἐκ προτέρου ἀκατανόητον πῶς εὑρέθησαν ἄνθρωποι, καὶ δὴ φιλόσοφοι, πιστεύσαντες ὅτι ἡ ὕλη προϋπῆρχε τῆς δημιουργίας, ἢ ὅτι ὁ κόσμος ὑπάρχει ἀφ' ἑαυτοῦ ἢ ἄνευ αἰτίου, ἢ ὅτι Θεὸς εἶναι ὁ κόσμος, ἐν ᾧ ἡ ἀνάγκη πρώτου αἰτίου ποιήσαντος τὸν κόσμον εἶναι ἡ ἁπλουστάτη καὶ ἐνταυτῷ ἡ σαφεστάτη καὶ βεβαιοτάτη ἀλήθεια τῆς διανοίας. — Καὶ ὅμως τὴν ἀϊδιότητα τῆς ὕλης ἐπρέσβευσαν ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, καὶ τὸν δημιουργὸν Θεὸν ἐθεώρησαν μόνον ὡς διακοσμητὴν αὐτῆς. Τοῦτο ἐξηγεῖται, καθ' ὅσον τὰ δαιμόνια ἐκεῖνα πνεύματα ἀνῆλθον εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ Θεοῦ ἐκ τῆς *τάξεως* μᾶλλον ἢ ἐκ τῆς *ὑπάρξεως* τοῦ κόσμου, ὁ μὲν Πλάτων ἐκ τῶν ποικίλων τῶν ὄντων *εἰδῶν*, ἃ ἐθεώρει ὡς *ὁμοιώματα* θείων πρωτοτύπων καὶ *ἰδεῶν*, ἐξ ὧν συνίσταται ὁ θεῖος λόγος, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ἐκ τῆς πρὸς τὸ βέλτιον προοδευτικῆς πορείας τοῦ κόσμου, ἥτις ὑποθέτει ἀνώτατον σκοπόν, τελικὸν καὶ τέλειον αἴτιον ἕλκον τὰ πάντα πρὸς ἑαυτὸ διὰ τῆς νοήσεως καὶ τῆς ἀγάπης, οὐδέτερος δὲ ἐζήτησε τὴν ἀρχὴν καὶ τὸν λόγον τῆς ὑπάρξεως, οὐδὲ ἀνέλυσε τὸν ἐν ἡμῖν λόγον εἰς τὰ συστατικὰ αὐτοῦ στοιχεῖα, οὐδὲ ἀνεκάλυψε τὰς σχέσεις, τὴν ἱεραρχίαν καὶ τὴν ἄκραν αὐτῶν ἑνότητα ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ αἰτίου. Ἐπέστησαν ἀμφότεροι τὴν προσοχὴν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ταυτότητος, δι' ἧς πᾶσαν τὴν λογικὴν ἐδημιούργησεν ὁ Ἀριστοτέλης καὶ πάσης ἐπιστήμης ἔθηκε τὰς βάσεις, ἢ εἰς τὴν εἰς γένη καὶ εἴδη κατάταξιν, ἣν ἐμελέτησεν θαυμασίως ὁ Πλάτων δι' αὐτῆς ἀνελθὼν εἰς τὸ ὄντως ὄν, ὅπερ εἶναι αὐτὸ τὸ ἀγαθόν, καὶ ἀμφότεροι τὴν ἀρχὴν τῆς τελειότητος παρὰ Σωκράτους ἔλαβον καὶ εἰς πᾶσαν ἠθικὴν μελέτην ἐφήρμοσαν χωρὶς νὰ νοήσωσιν ὅτι αἱ δύο αὗται ἀρχαὶ ἔκ τινος ἀνωτέρας αὐτῶν ἐξαρτῶνται καὶ χωρὶς ν' ἀναλύσωσι κατὰ βάθος τὴν τρίτην ταύτην ἀρχήν. Ναὶ μὲν ὁ Ἀριστοτέλης εἶπεν *εἴπερ μηδέν ἐστι τὸ πρῶτον, ὅλως αἴτιον οὐδέν ἐστι*, ἀλλὰ

τὸ πρῶτον τοῦτο αἴτιον εἶναι κατ' αὐτὸν τελικὸν μᾶλλον ἢ ποιητικόν, ἄλλως ἡ θεοσοφία τοῦ Ἀριστοτέλους συνδυαζομένη μὲ τὴν περὶ ἀγαθοῦ πλατωνικὴν διδασκαλίαν θὰ προηγεῖτο καὶ θὰ ἦτο ἀνωτέρα τῆς θεοσοφίας τοῦ Λεϊδνιτίου. Καὶ ἄλλοτε εἴπομεν καὶ νῦν ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι οὔτε τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τῆς ψυχῆς οὔτε τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τοῦ Θεοῦ παρέδωκεν εἰς ἡμᾶς ἡ ἀρχαία φιλοσοφία· ἀμφότεραι ἀνεφάνησαν ἐν τῇ ἀπὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ πνευματικῇ φιλοσοφίᾳ. Ἡ ἰδέα τῆς ἀϊδιότητος τῆς ὕλης εἶναι προφανῶς συνέπεια μεγάλης παρανοήσεως τῆς θείας φύσεως, διότι ἐὰν ἡ φύσις τοῦ Θεοῦ εἰς τοῦτο πρὸ πάντων ὑφίσταται ὅτι εἶναι αἴτιον πρῶτον, πῶς συμβιβάζεται μὲ τὴν ἀϊδιότητα τῆς ὕλης; πόθεν λοιπὸν ἡ ὕλη; καὶ πῶς διεκόσμησεν αὐτὴν ὁ Θεὸς ἐὰν δὲν τὴν ἐποίησεν; Ἐὰν ἡ ὕλη εἶναι ἀΐδιος, εἶναι αἴτιον πρῶτον, καὶ τότε δύο αἴτια πρῶτα ὑπάρχουσιν, ὧν οὐδέτερον εἶναι ὄντως πρῶτον καὶ ἀπαιτοῦσι τρίτον ἀνώτερον αὐτῶν. Φαίνεται ὅτι ὅσῳ καὶ ἂν ἦσαν τὰ δαιμόνια ἐκεῖνα πνεύματα ἀνώτερα τῆς ἐποχῆς των δὲν ἠδύναντο νὰ διασχίσωσιν ἐντελῶς τὴν ἀχλὺν τῆς πολυθεΐας καὶ νὰ ἴδωσιν ἐν ὅλῃ τῇ λάμψει αὐτῆς τὴν ἑνότητα τῆς θείας φύσεως. — Ὁ πανθεϊσμὸς ἐπίσης ἐγεννήθη ἐξ ἄλλης παρανοήσεως τῆς πρώτης ἀρχῆς τοῦ παντός, καὶ ποικίλας ἔλαβε μορφὰς κατά τε τὴν ἀρχαίαν καὶ νέαν φιλοσοφίαν. Θεμελιώδης αὐτοῦ ἰδέα εἶναι ἡ συνταύτισις τοῦ ἀπείρου καὶ τοῦ πεπερασμένου, καὶ ἑπομένως ἡ παρανόησις ἀμφοτέρων, καὶ διὰ τοῦτο ὅτε ἀπεκαλύφθη ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ὑπὸ τὸν σοφώτερον τύπον αὐτοῦ διὰ τοῦ Ἑγέλου, εἰς τὴν ταυτότητα τῶν ἐναντίων πρὸ πάντων ἐστηρίχθη, καὶ ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἀληθῆ λογικὴν τὰ ἐναντία εἶναι ἀντιφατικὰ καὶ ἀσυμβίβαστα, νέαν λογικὴν ἐπενόησε, δι' ἧς ἔκ τινος πρώτης ταυτότητος τοῦ ὄντος καὶ τοῦ μηδενὸς ἐξήγαγε τὸ πᾶν δι' ἀτελευτήτων θέσεων, ἀντιθέσεων καὶ συνθέσεων, δι' ὧν ἐπειράθη ν' ἀποδείξῃ ὅτι τὸ πᾶν εἶναι ἕν, εἶναι αὐτὸς ὁ Θεὸς πραγματοποιῶν ἑαυτὸν διὰ τοῦ κόσμου καὶ ἀποκτῶν ἐπὶ τέλους συνείδησιν ἑαυτοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ὥστε ἡ τελεία φύσις τῆς θεότητος δὲν ὑπάρχει ἀπ' ἀρχῆς, ἀλλὰ γίνεται διαδοχικῶς καὶ συμπληροῦται ἐν τέλει, ἑτέρα καὶ αὕτη ἀντίφασις ἐν ᾗ ἡ πρώτη κορυφοῦται, ὅθεν δυνατὸν εἰπεῖν ὅτι ὁ πανθεϊσμὸς ἐκ τῆς ἀντιφάσεως ἄρχεται, δι' αὐτῆς προβαίνει καὶ εἰς αὐτὴν τελευτᾷ. Ἂς προσθέσωμεν δὲ ὅτι αὕτη εἶναι καὶ ἡ ὁριστικὴ αὐτοῦ καταδίκη, διότι ἐὰν ὑπάρχει λογικὴ ἀρχὴ ἣν οὐδεὶς ἀρνεῖται, ἣν πάντες ὁμολογοῦσι, καὶ αὐτοὶ οἱ τὰς ἄλλας ἀποβάλλοντες, ἐφ' ἧς στηρίζεται πᾶς συλλογισμὸς καὶ πᾶσα νόησις, καὶ ἣν εὑρίσκομεν ἐν τῷ βάθει πάσης ἀνθρωπίνης σκέψεως καὶ πράξεως καὶ ὁμιλίας, ἡ ἀρχὴ αὕτη εἶναι ἡ τῆς ταυτότητος, ἤτοι τῆς ἀντιφάσεως, δι' ἧς πιστεύομεν ὅτι ὑπάρχουσιν ἐναντία ἐν τῇ φύσει, καὶ ὅτι τὰ ἐναντία ἀντιφάσκουσι πρὸς ἄλληλα καὶ εἶναι ἀπολύτως ἀσυμβίβαστα. Καὶ ποία μεγαλητέρα ἐναντιότης τῆς μεταξὺ ἀπείρου καὶ πεπερασμένου; Ἅμα παραδεχόμεθα αἴτιον πρῶτον καὶ ἄπειρον, καὶ τοῦτο παραδέχονται οἱ πανθεϊσταί, ἀδύνατον νὰ τὸ συνταυτίσωμεν

μὲ τὰ πεπερασμένα, διότι, ὅσῳ καὶ ἂν πολλαπλασιασθῶσιν, οὐδέποτε ἀποτελοῦσι τὸ ἄπειρον, καθὼς ἄπειρος σειρὰ μηδενικῶν οὐδέποτε θέλει ἀποτελέσει ἀριθμόν. Ἡ ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργία εἶναι βεβαίως ἀκατάληπτος ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ὑπὲρ λόγον, ἀλλ' οὐχὶ παρὰ λόγον, εἶναι ἀπ' ἐναντίας ἡ βάσις καὶ οὐσία τοῦ λόγου, εἶναι φωτεινὴ ἀλήθεια ὑπὸ τὸ νέφος τοῦ μικροῦ νοός μας, ἧς μόλις διορῶμεν τὴν ἑστίαν, ἀλλ' ἐντελῶς καθορῶμεν τὰς ἀκτῖνας. Ἡ δὲ κατὰ τοὺς πανθεϊστὰς συνταύτισις τοῦ ἀπείρου καὶ τοῦ πεπερασμένου εἶναι καὶ ἀκατάληπτος καὶ παράλογος, διότι εἶναι ἐκ διαμέτρου ἀντίθετος πρὸς τὴν ἀρχὴν ὅτι ἓν καὶ τὸ αὐτὸ δὲν δύναται συνάμα νὰ εἶναι καὶ αὐτὸ καὶ τὸ πρὸς αὐτὸ ἐναντίον ἤτοι ἐν ταυτῷ καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ νὰ ὑπάρχῃ καὶ νὰ μὴ ὑπάρχῃ. — Ἡ συνταύτισις αὕτη εἶναι ἡ βάσις καὶ τοῦ ἄλλου συστήματος καθ' ὃ Θεὸς εἶναι αὐτὸς ὁ κόσμος. Καὶ κατὰ μὲν τοὺς πανθεϊστὰς ὁ Θεὸς ἐξάγει ἐξ ἑαυτοῦ τὸν κόσμον, ὅστις ἑπομένως εἶναι οὐχὶ δημιουργία, ἀλλ' ἀναγκαία αὐτοῦ ἀπόῤῥοια· κατὰ δὲ τοὺς ὑλιστὰς Θεὸς ἕτερος παρὰ τὸν κόσμον δὲν ὑπάρχει, αὐτὸς ὁ κόσμος εἶναι Θεός, καὶ ἐντεῦθεν εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ ἀντικαθιστῶσι τὴν λατρείαν τῆς φύσεως, ἣν ἐξαίρουσι θαυμάζοντες τὴν σοφίαν αὐτῆς, τὴν πρόνοιαν καὶ τὴν ἀγαθότητα. Ὅτι ἐν τῇ φύσει ὑπάρχει λόγος οὐδεὶς ἀρνεῖται, ἀλλὰ τὸ ζήτημα εἶναι πάντοτε ἐὰν ὁ λόγος οὗτος εἶναι αἴτιον πρῶτον καὶ ἐὰν ὑπάρχει αἴτιον πρῶτον. Τί παρέχει ἡ φύσις; δύο τινὰ κατ' ἀρχάς, ὕλην καὶ δύναμιν, ὕλην διατυπουμένην ὑπό τινος ἐν αὐτῇ ἀοράτου δυνάμεως· μετὰ τὰ δύο ταῦτα παρέχει τελειοτέραν διατύπωσιν διὰ τοῦ ζωϊκοῦ ὀργανισμοῦ, καὶ ἐν τῷ ὀργανισμῷ ἀνωτέραν ἔτι ἑνότητα διὰ τῆς ψυχικῆς ὑποστάσεως, ἥτις φανεροῦται ἐν τοῖς κτήνεσι κατὰ πρῶτον, καὶ ἀποκτᾷ πληρεστέραν συνείδησιν ἑαυτῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ἔλλογον ἐνέργειαν καὶ ὡς ἐκ τούτων ἐπιδεκτικότητα προοδευτικῆς τελειοποιήσεως. Κατὰ τοὺς διαφόρους τούτους βαθμοὺς τῆς ὑπάρξεως ἡ φύσις προφανῶς τείνει εἰς τὴν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἔλλογον ἑνότητα καὶ ἐλευθερίαν, καὶ τρόπον τινὰ προετοιμάζει αὐτὴν διὰ τῶν ὀρυκτῶν, τῶν φυτῶν καὶ τῶν κτηνῶν. Ἡ ἑνότης ἥτις ἐνυπάρχει ἐν τῇ συστάσει τῆς πρώτης κοσμικῆς ὕλης καὶ ἐν τοῖς νόμοις αὐτῆς διὰ τῆς συμφύσεως καὶ τῆς ἕλξεως, γίνεται φανερωτέρα ἐν τοῖς ἐνοργάνοις ὡς ἑνότης σχεδίου καὶ σύμπνοια ἐνεργειῶν ἀμοιβαίων πρὸς ἕνα σκοπόν, καὶ ἐπὶ τέλους ἐκτυλίσσεται καὶ ἔτι φαεινοτέρα διαλάμπει ἐν τοῖς ἐμψύχοις, καὶ κορυφοῦται ἐν τῷ ἐλευθέρῳ καὶ ἐλλόγῳ ὄντι ὅπερ ὀνομάζομεν ἄνθρωπον. Εἰς τὰ ὀλίγα ταῦτα στοιχεῖα ἀνάγεται ὁ μέγας ὀργανισμὸς τῆς φύσεως. Τώρα ἐρωτῶμεν ποῦ ἐν τούτοις ὁ Θεός; Εἶναι ἐν ἑνὶ ἑκάστῳ τῶν μορίων τῆς ὕλης, ἢ ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῶν, ἢ ἐν μόνον ἐξ αὐτῶν ἔχει τὴν θείαν δύναμιν, καὶ ποῖον; Θεὸς εἶναι ἡ τάσις τῶν μορίων τούτων πρὸς συνένωσιν καὶ συσσωμάτωσιν αὐτῶν, δηλ. ἁπλῆ ἀφαίρεσις, ἣν ὀνομάζομεν δύναμιν, χωρὶς ν' ἀποδώσωμεν αὐτῇ πραγματικὴν ἑνότητα, ἢ ὁ Θεὸς εἶναι ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῶν φυτῶν καὶ τῶν κτηνῶν ἢ ἐν

τῷ ἀνθρώπῳ; Ἐὰν δὲ ὁ Θεὸς δὲν εἶναι οὔτε ὁ λίθος, οὔτε τὸ δένδρον, οὔτε τὸ κτῆνος, οὔτε ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ τὸ σύνολον τούτων ἁπάντων, τὸ σύνολον τοῦτο, ὅσῳ καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὑπερμέγεθες, εἶναι σύνολον πεπερασμένων, καὶ ὁ Θεὸς ἢ δὲν εἶναι ἢ εἶναι ἄπειρος. Εἴτε λοιπὸν διασκορπίσωμεν τὴν φύσιν εἰς τὰ ἀπειράριθμα μόρια αὐτῆς, εἴτε συνενώσωμεν αὐτὰ κατὰ τοὺς ἐπίσης ἀπείρους συνδυασμοὺς αὐτῶν, εὑρίσκομεν πανταχοῦ τὴν ἀπόδειξιν τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οὐχὶ τὸν Θεόν. Οὐχ ἧττον λοιπὸν τοῦ πανθεϊσμοῦ παράλογος εἶναι ἡ ἀποθέωσις τοῦ παντός· οὔτε ὁ κόσμος ἀνάγεται εἰς τὸν Θεόν, οὔτε ὁ Θεὸς εἰς τὸν κόσμον. Ἀλλ' ὅσῳ παράλογα καὶ ἂν εἶναι τὰ δύο ταῦτα συστήματα, ἡ πλήρης ἀνάπτυξις αὐτῶν πολὺ συντείνει εἰς ἐξακρίβωσιν τῶν περὶ Θεοῦ νοημάτων, καθ' ὅσον ὁ μὲν πανθεϊσμὸς καὶ δι' αὐτῆς τῆς ἀντιφατικῆς διαλεκτικῆς του ἀποδεικνύει τὴν ἑνότητα τῆς ἀπείρου φύσεως, ὁ δὲ ὑλισμὸς μαρτυρεῖ τὴν δύναμιν καὶ σοφίαν καὶ ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ διὰ τῶν θαυμάτων τῆς δημιουργίας, αἱ δὲ ἀποπλανήσεις αὐτῶν ἐνδεικνύουσι πλαγίως ποῦ κεῖται ἡ ἀλήθεια, καθὼς οἱ σκόπελοι φωτιζόμενοι δεικνύουσιν εἰς τὸν ναύτην πῶς πρέπει νὰ διευθύνῃ τὴν πορείαν του. — Τί δὲ νὰ εἴπωμεν περὶ τῶν ἀγνοούντων τὸν Θεὸν ἤτοι περὶ τοῦ σκεπτισμοῦ τῆς θετικῆς καὶ κριτικῆς λεγομένης φιλοσοφίας; Ἡ φιλοσοφία αὕτη εἶναι ἑκουσία τύφλωσις καὶ ἀκατανόητος αὐτοκτονία τοῦ πνεύματος. Καὶ ὁ μὲν ἀρχαῖος καὶ ἀπόλυτος σκεπτισμὸς πρὸ πολλοῦ ἐξέλιπε, καὶ δὲν εἶναι πιθανὸν ν' ἀνανεωθῇ ἐν τῷ μέλλοντι, ἀφ' ἑαυτοῦ δὲ ἀνασκευάζεται, διότι ἐὰν περὶ πάντων πρέπει ν' ἀμφιβάλλωμεν, ἄρα καὶ περὶ αὐτῆς τῆς ἀμφιβολίας. Ἐκ δὲ τοῦ διὰ Καντίου ἀνανεωθέντος σκεπτισμοῦ προῆλθε καὶ ἡ κριτικὴ καὶ ἡ θετικὴ λεγομένη φιλοσοφία, μὲ ταύτην ὅμως τὴν διαφορὰν ὅτι ὁ Κάντιος ἐπιχειρήσας τὴν ἐπίκρισιν τοῦ καθαροῦ λόγου δι' αὐτοῦ τοῦ λόγου, διότι ἄλλως δὲν δύναται νὰ γείνῃ, καὶ οὐδὲν βέβαιον εὑρὼν διὰ τῆς, οὕτως εἰπεῖν, διαλλήλου ταύτης μεθόδου εἰμὴ τὰς περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ κόσμου, περὶ ψυχῆς καὶ περὶ Θεοῦ γνωστὰς ἀντινομίας, τὸ ἐκ τῆς ἀντιφάσεως τῆς μεθόδου ἐξαγόμενον προσεπάθησεν ἐπὶ τέλους νὰ ἐξαλείψῃ δι' ἄλλης ἀντιφάσεως ἀντιτάττων εἰς τὸν καθαρὸν λόγον τὸν πρακτικὸν καὶ δι' αὐτοῦ ἀνώρθωσε τὴν πρὶν κατεδαφισθεῖσαν πίστιν εἰς τὸν ἠθικὸν νόμον, εἰς τὸν Θεόν, εἰς τὴν ἑνότητα καὶ ἐλευθερίαν τῆς ψυχῆς, εἰς ὅλον δηλ. τὸν πνευματικὸν κόσμον οὗ ἄνευ ὁ ὑλικὸς εἶναι ἀνεξήγητος, ἐν ᾧ οἱ σημερινοὶ κριτικοὶ καὶ θετικολόγοι ἢ αὐθαιρέτως δογματίζουσιν ὅτι παρὰ τὴν αἴσθησιν καὶ τὴν ἐκ μόνης αὐτῆς νόησιν οὐδὲν ἕτερον ὑπάρχει, ὡς ὁ Μὶλλ καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ, ἢ ὁμολογοῦντες τὴν ἐν ἡμῖν ἔννοιαν τοῦ ἀπείρου, οὐδὲν ἧττον θεωροῦσι τὸν Θεὸν ὡς ὅλως ἀδιάγνωστον, ὡς ὁ Σπένσερος, ἢ ὡς ἰδανικὸν πλάσμα τοῦ νοός μας, ὡς ὁ Ταίν, ὁ Ῥενάν, ὁ Οὐαχερώτιος καὶ οἱ πολλοὶ αὐτοῖς ὁμόφρονες ἐν Γαλλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ. Ἐὰν ὅμως ἐνεβάθυνον εἰς τὴν ψυχολογικὴν ἀνάλυσιν, θὰ ἔβλεπον ὅτι ἡ αἴσθησις δὲν εἶναι γνῶσις, ἀλλ' ἀφορμὴ γνώσεως, ὅτι ἡ γνῶσις ὑποθέτει μίαν ἐν ἡμῖν ἀ-

διαίρετον ἑνότητα, ὅτι ἡ ἑνότης αὕτη εἶναι φύσει ἔλλογος καὶ ὅτι ὁ λόγος οὐδὲν ἕτερον εἶναι ἐπὶ τέλους ἢ πίστις εἰς αἴτιον πρῶτον καὶ ἐπομένως ἄπειρον κατὰ πᾶσαν ἔννοιαν. Οὐδὲ θὰ ἠδύναντο νὰ πεισθῶσιν ὅτι ἡ ἀνθρωπότης δὲν λατρεύει εἰμὴ τὴν ἰδίαν σκιὰν, ἓν ἰδανικὸν πλάσμα τῆς φαντασίας, ἐν ᾧ ἀναντίῤῥητοι καὶ καταπληκτικαὶ ἀποδείξεις ὑπάρχουσιν ὅτι τὸ ἰδανικὸν τοῦτο εἶναι ἀπ' ἐναντίας ἡ μεγίστη πραγματικότης. Ἐὰν δὲ οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος κριτικοὶ εἴπωσιν ὅτι ἡ πραγματικότης αὕτη δὲν ὑπάρχει καὶ πραγματικὸς εἶναι μόνον ὁ κόσμος, δικαιούμεθα νὰ τοὺς ἐρωτήσωμεν, πόθεν ὁ κόσμος; Καὶ ἢ πρέπει τότε ν' ἀναγνωρίσωσιν ὅτι παντὸς τοῦ πραγματικοῦ ὑπάρχει αἴτιον πρῶτον, ὅπερ εἶναι αὐτὸς ὁ Θεὸς, ἢ νὰ θεοποιήσωσι τὸν κόσμον ὡς οἱ πανθεϊσταὶ καὶ εἰς τοὺς αὐτοὺς παραλογισμοὺς τοῦ πανθεϊσμοῦ νὰ ὑποπέσωσι καὶ εἰς τὴν αὐτὴν καταδίκην.

Η'

Ἐὰν ὁ Θεὸς ἐποίησε τὸν κόσμον, διὰ τί τὸν ἐποίησεν; Ἀναπόφευκτον εἶναι τὸ δεύτερον τοῦτο ζήτημα καθὸ περιεχόμενον εἰς τὴν ζήτησιν τοῦ λόγου τῆς δημιουργίας, διότι λόγος εἶναι καὶ τὸ πόθεν καὶ τὸ διατί. Ἄλλως τὸ ζήτημα τοῦτο ἐγείρεται ἀναποφεύκτως ἐν παντὶ ἐλλόγῳ πνεύματι καὶ ἐν πάσῃ εὐαισθήτῳ καρδίᾳ. Ὁ κόσμος οὗτος δὲν εἶναι τέλειος, ἔχει ἐλλείψεις αἵτινες φαίνονται ἀδικαιολόγητοι, ἔχει ἀναρίθμητα ὄντα ὧν δὲν βλέπομεν τὸν σκοπὸν, ἄλλα μᾶλλον ἐπιβλαβῆ ἢ ὠφέλιμα, καὶ πολλάκις ἀμφιβάλλομεν ἐὰν ὁ κόσμος οὗτος εἶναι τῳόντι ἔργον παντοδυνάμου, πανσόφου καὶ παναγάθου δημιουργοῦ. Ἐν δὲ τῷ ἠθικῷ κόσμῳ ἔτι μᾶλλον προσβαλλόμεθα ὑπὸ τῶν ἐν αὐτῷ φαινομένων ἀτελειῶν, καὶ δυσανασχετοῦμεν, διότι ὑποφέρομεν ἐξ αὐτῶν, καὶ παραπονούμεθα, καὶ οὐχὶ σπανίως τὸν ποιητὴν τοῦ παντὸς κατηγοροῦμεν ὡς ἄδικον ἢ ἀναίσθητον καὶ ἀδιάφορον πρὸς τὰ παθήματα τῶν πλασμάτων αὐτοῦ, ὅθεν τὴν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ὕπαρξιν ἡμῶν ἐθεώρησάν τινες ὡς μαρτύριον ἐπιβαλλόμενον ἡμῖν ὑπὸ σκληρᾶς καὶ ἀδυσωπήτου εἱμαρμένης [1], καὶ εὑρέθησαν φιλόσοφοι θεωρήσαντες τὴν ἀθέτησιν τῆς ὑπάρξεως ὡς κύριον σκοπὸν αὐτῆς καὶ μέγιστον ἀγαθόν [2]. — Ταῦτα ἀποδεικνύουσι τὸν τῦφον καὶ ἐν ταυτῷ τὴν ἀδυναμίαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ἡ ἀσθενὴς πίστις διστάζει καὶ περὶ ἑαυτῆς ἀμφιβάλλει, καὶ τὸ ἑωσφορικὸν πνεῦμα θέλει νὰ ἠξεύρῃ τὰ πάντα.

Ἐν τούτοις, εἰς τὴν ἀνωτέρω ἐρώτησιν τί δυνάμεθα ν' ἀπαντήσωμεν; Ἡ ἀπάντησις ἐνυπάρχει ἤδη εἰς ὅσα εἴπομεν μέχρι τοῦδε. Ἐὰν ὁ Θεὸς εἶναι παντοδύναμος, πάνσοφος καὶ πανάγαθος, ἡ ποίησις τοῦ κόσμου δὲν δύναται

1 Ὅρ. Martyrdom of man by Winwood Reade.

2 Ὁ Σχοπενχάουερ καὶ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Χάρτμαν. Γνωστὸν δὲ ὅτι ἡ μηδένωσις εἶναι τὸ θεμελιῶδες δόγμα τοῦ βουδισμοῦ.

νὰ εἶναι εἰμὴ δῶρον τῆς ἀπείρου αὐτοῦ ἀγαθότητος. Τοῦτο εἶπε πρὸ εἴκοσι τριῶν αἰώνων ἡ ἀρχαία φιλοσοφία διὰ τοῦ Πλάτωνος, καὶ τοῦτο ἐκ τῶν προτέρων εἶναι βέβαιον, ἀλλ' ἐκ τῶν ὑστέρων δυσκόλως ἀποδεικνύεται· διότι τί γνωρίζομεν ἐκ τῆς δημιουργίας; σχεδὸν οὐδέν. Ἐν τῷ ἀοράτῳ τούτῳ σημείῳ τοῦ ὑλικοῦ κόσμου ὅπου εὑρισκόμεθα, μίαν μόνην στιγμὴν διαμένομεν, ὅσον μόλις ἀρκεῖ εἴς τινας ἐξ ἡμῶν, καὶ τούτους ὀλιγίστους, ἵνα κατανοήσωσι τὸν καταπληκτικὸν ὄγκον τῆς ὅλης συστάσεως τοῦ παντὸς καί τινας νόμους αὐτῆς, καὶ ὅπως διὰ τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῶν βελτιώσωσι βαθμηδὸν τὴν ὑλικὴν ζωὴν, ἥτις ἄλλως θὰ ἦτο ἀνυπόφορος. Ὁ κόσμος τῆς διανοίας εἶναι μέγας, καὶ ἐν μέσῳ αὐτοῦ ἐξαστράπτει ἡ ἔννοια τῆς θεότητος· ἀλλ' ἐὰν εἰς τὸν ὑλικὸν ἥλιον, ὅστις δὲν εἶναι εἰμὴ ἀστὴρ μεταξὺ ἀπειραρίθμων ἀστέρων, δὲν δυνάμεθα ν' ἀτενίσωμεν ἀπ' εὐθείας, καὶ μόνον διὰ τῆς ἀντανακλάσεως τοῦ φωτός του φωτιζόμεθα καὶ ὁδηγούμεθα, πολὺ ὀλιγώτερον δυνάμεθα ν' ἀτενίσωμεν εἰς τὸν ἥλιον τῆς θεότητος καὶ εἰς τὰ ἀνεξερεύνητα βουλεύματα αὐτῆς νὰ εἰσδύσωμεν. Ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ ὁ λόγος, κατὰ τὸ ῥῆμα τοῦ ποιητοῦ, ἔχει βραχείας τὰς πτέρυγας (Vedi come ragione ha corte l' ali)· ὁ λόγος μᾶς ὁδηγεῖ μέχρι τινὸς, μᾶς ἀνυψοῖ εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ ἀπείρου, μᾶς ἐπιβάλλει τὴν εἰς Θεὸν πίστιν, ἀλλ' ἐνταυτῷ καταδεικνύει ἡμῖν ἀριδήλως τὸ ἀκατάληπτον τῆς θείας φύσεως καὶ τῶν ἔργων αὐτῆς. Ὁ δὲ ἠθικὸς κόσμος ἔχει ἔτι πλείονα μυστήρια, διότι ἡ ὑλικὴ σύστασις τοῦ παντὸς ὑπόκειται εἰς τὴν ἀνάγκην, καὶ ἅμα ἀνακαλύψωμεν ἕνα νόμον αὐτῆς, δυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἀληθεύει πάντοτε καὶ πανταχοῦ, καὶ μιᾶς ἀληθείας δοθείσης μυρίας ἄλλας διὰ τοῦ συλλογισμοῦ ἐξάγομεν ἐξ αὐτῆς, καὶ διὰ τοῦ μαθηματικοῦ συλλογισμοῦ πρὸ πάντων κατασκευάζομεν τὰς ὑψηλοτάτας καὶ βεβαιοτάτας τῶν ἐπιστημῶν· ἀλλ' ὁ ἠθικὸς κόσμος ναὶ μὲν εἶναι ἐν μέρει προϊὸν τῆς διανοίας καὶ τοῦ λόγου, καὶ οἱ νόμοι αὐτοῦ ἔχουσιν οὐ μόνον τὸ γενικὸν καὶ σταθερὸν τῶν νόμων τῆς φύσεως, ἀλλὰ καὶ τὸ καθολικὸν καὶ ἀναγκαῖον τῶν λογικῶν ἀρχῶν, ὅμως παρὰ τὴν ἀνάγκην ἐνεργεῖ ἐν αὐτῷ ἡ ἐλευθερία, δι' ἧς οἱ νόμοι αὐτοῦ πρέπει νὰ ἐκπληρωθῶσι, καὶ πάντοτε δὲν ἐκπληροῦνται, καὶ ἐν ᾧ ἡ ζωὴ τῆς φύσεως ἀπαρεγκλίτως προβαίνει, καὶ καθορῶμεν αὐτὴν οὐ μόνον ἐν τῷ παρόντι, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ἀπωτάτῳ σημείῳ τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ μέλλοντος, ἡ ἠθικὴ ζωὴ μόλις ἄρχεται ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, καὶ διὰ πάντων τῶν φαινομένων αὐτῆς ἀποδεικνύει ὅτι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ δὲν τελευτᾷ, διότι οὐδεμία τῶν τάσεων αὐτῆς ἱκανοποιεῖται διὰ τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, οὔτε ἡ ἀκόρεστος ἔφεσις τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ καλοῦ, οὔτε ἡ ἄσβεστος δίψα τῆς δικαιοσύνης, οὔτε ἡ ἄπληστος ἐπιθυμία τῆς εὐδαιμονίας· πᾶσαι αἱ τάσεις αὗται ἀνάγονται εἰς μίαν, ἥτις εἶναι ἡ πρὸς τὸ ἄπειρον τάσις, καὶ ἐνταῦθα πάντα εἶναι πεπερασμένα. Νοοῦμεν τὸ ἄπειρον, ἀναγνωρίζομεν ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἐξαρτώμεθα, αὐτὸ ἐπιθυμοῦμεν, πρὸς αὐτὸ τείνομεν, ἀλλ' ἡ ἐπὶ γῆς ἐπικράτεια τοῦ ἀνθρώπου εἶναι

ἓν μόνον σημεῖον, καὶ ἡ ζωὴ αὐτοῦ μία μόνη στιγμή. — Ταῦτα ὀφείλει νὰ ἔχῃ πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ ἐπιχειρῶν νὰ μελετήσῃ τὰ περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς δημιουργίας καὶ περὶ τῆς ἐπ' αὐτῆς θείας προνοίας ζητήματα. Καὶ ἐκ τούτων θέλει συμπεράνει ὅτι ἐξ ἀνάγκης τὰ ζητήματα ταῦτα εἶναι δυσεπίλυτα, καὶ ἐν μέρει ὅλως ἄλυτα, ἀλλ' ὅτι ὡς ἐκ τούτου οὐδεὶς δικαιοῦται ν' ἀρνηθῇ οὔτε τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ, οὔτε τὰ ἄπειρα αὐτοῦ προσόντα, καὶ μάλιστα ἐκ τῶν ἡμῖν γνωστῶν ἔργων αὐτοῦ ὑποχρεοῦται ὑπ' αὐτοῦ τοῦ λόγου νὰ πιστεύσῃ ὅτι καὶ τὰ ἄγνωστα καὶ τὰ ἀπώτατα αὐτῶν ἀποτελέσματα συνᾴδουσι πρὸς τὴν θείαν αὐτῶν ἀρχὴν, καὶ ὅτι τὸ τέλειον ὂν οὐδὲν ἀνάξιον ἑαυτοῦ ποιεῖ, καὶ *πάντα ὅ τι μάλιστα γενέσθαι ἐβουλήθη παραπλήσια ἑαυτῷ*, ὡς ἔλεγεν ὁ Πλάτων.

Ὅτι ὑπάρχει σκοπὸς ἐν τῇ δημιουργίᾳ τοῦτο καὶ ἐκ τῶν προτέρων καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων ἀποδεικνύεται. Καὶ ἐκ μὲν τῶν προτέρων, ἔχομεν ἐν τῷ λόγῳ τὴν ἀρχὴν τῆς τελεότητος, δυνάμει τῆς ὁποίας πιστεύομεν ὅτι πᾶν τὸ ὑπάρχον πρός τι τέλος ὑπάρχει. Ἐκ δὲ τῶν ὑστέρων γίνεται ἡ ἀπόδειξις αὕτη διὰ τῆς μελέτης τῶν κατὰ μέρος ὀργανισμῶν τῶν ὄντων, οἵτινες ἀποκλείουσι τὸ αὐτόματον, καὶ ἐμφαίνουσιν ἀναντίῤῥητον σκοπιμότητα. Καὶ ἐπειδὴ οἱ ὀργανισμοὶ οὗτοι συνδέονται ἀδιασπάστως μὲ τὴν πάντοθεν περιστοιχίζουσαν αὐτοὺς ἀνόργανον ὕλην, ἐξ ἧς τρέφονται, ἐν ᾗ ζῶσι καὶ πρὸς ἣν μυριοτρόπως σχετίζονται, ὅλη ἡ φύσις παρίσταται ὡς εἷς καὶ μόνος ὀργανισμὸς, ὃν δὲν δυνάμεθα νὰ κατακερματίσωμεν καὶ νὰ θεωρήσωμεν κατὰ μέρος, διότι καθὼς τὸ ἐλάχιστον τῶν ζωϋφίων σχετίζεται πρὸς τὸ περιέχον αὐτὸ, παρομοίως ἡ γῆ αὕτη σχετίζεται πρὸς τὸν ἥλιον, καὶ οὗτος πρὸς πᾶν τὸ στερέωμα. Λαμπρὰν καὶ πλήρη ἀπόδειξιν τῆς σκοπιμότητος τῆς φύσεως ἔχομεν ἤδη ἐν τῷ περὶ τελικῶν αἰτίων σοφῷ συγγράμματι τοῦ ἐν Παρισίοις διασήμου καθηγητοῦ Π. Ἰανέτου [1], ὅστις δὲν ἀναγνωρίζει τὴν ἀρχὴν τῆς τελεότητος ὡς καθολικὴν καὶ ἀναγκαίαν, ὡς τὰς τῆς αἰτιότητος καὶ τῆς ταυτότητος, ἀλλ' ὅμως ἐπὶ τῶν θετικῶν ἐξαγομένων τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν πρὸ πάντων στηριζόμενος πανταχοῦ καταδεικνύει ὅτι ἡ τελεότης εἶναι νόμος τῆς φύσεως δι' ἀλανθάστου ἐπαγωγῆς ἀνακαλυπτόμενος καὶ βεβαιούμενος, ὅτι τύχη δὲν διέπει τὸν κόσμον, ἀλλὰ νοῦς, καὶ ὅτι οὐ μόνον ὑπάρχει σκοπὸς ἐν τῇ δημιουργίᾳ, ἀλλὰ καὶ ὅτι ὁ σκοπὸς οὗτος εἶναι τὸ ἀγαθόν. Ἐπιτραπήτω δὲ ἡμῖν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι οἱ μὴ παραδεχόμενοι τὴν ἀρχὴν τῆς τελεότητος ὡς καθολικὴν καὶ ἀναγκαίαν, ἐν ᾧ ἀναγνωρίζουσιν ὡς τοιαύτην τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος, δὲν σκέπτονται ὅτι τὸ τέλος τοῦ ὄντος, ὁ πρὸς ὃν ὅρος αὐτοῦ, δὲν εἶναι εἰμὴ τὸ ἀποτέλεσμα καὶ συμπλήρωμα ὅλης τῆς ὑπάρξεώς του, ὅτι τὸ αἴτιον ἐνεργεῖ κατὰ πᾶσαν στιγμὴν τῆς ὑπάρξεως ταύτης, ὅτι ἑπομένως ὑπάρχει αἴτιον καὶ τοῦ τελικοῦ αὐτῆς ἀποτελέσματος, καὶ ὅτι δυνάμει τοῦ αἰτίου τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι οἷον εἶναι καὶ οὐχὶ ἕτερον,

1 Les Causes finales par P. Janet.

εἶναι τουτέστι τὸ εἰδικὸν καὶ ἴδιον τοῦ ὄντος τούτου ἀποτέλεσμα καὶ οὐχὶ ἑτέρου, ὥστε τὸ αἴτιον καθὸ πρῶτος ὅρος τῆς ὑπάρξεως, καθὸ παράγον τὴν ὕπαρξιν, λέγεται *ποιητικὸν*, καθὸ ἔσχατος ὅρος τῆς ὑπάρξεως, καθὸ παράγον τὸ συμπλήρωμα τῆς ὑπάρξεως, λέγεται *τελικόν*, εἶναι δὲ πάντοτε ἓν καὶ τὸ αὐτὸ αἴτιον θεωρούμενον ὑπὸ δύο διαφόρους ὄψεις, ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ὑπάρξεως καὶ ἐν τῷ τέλει αὐτῆς. Τοῦτο ἐννοοῦμεν ὅτε λέγομεν ὅτι ἐὰν ὑπάρχει αἴτιον, ὑπάρχει καὶ τέλος, ὅτι δηλαδὴ τὸ αἴτιον δὲν ἐνεργεῖ μόνον ἵνα ἀρχίσῃ ἡ ὕπαρξις τοῦ ὄντος, ἀλλ' ἐνεργεῖ καὶ ἐπὶ τῆς τάσεως αὐτῆς, ἥτις εἶναι ἀπόῤῥοια τῆς φύσεως αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τοῦ τέλους αὐτῆς, ὥστε τὸ τέλος δὲν εἶναι εἰμὴ ἡ πλήρης πραγματοποίησις τῆς ἐνεργείας τοῦ αἰτίου, καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς ἀκριβείας δυνατὸν εἰπεῖν ὅτι τὸ αἴτιον τείνει πρὸς τὸ τέλος, ἢ ὅτι τὸ τέλος ὑποθέτει τὸ αἴτιον. Ἄρα ἡ ἀρχὴ τῆς τελεότητος περιλαμβάνεται ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς αἰτιότητος, καὶ ὁ παραδεχόμενος τὴν μίαν παραδέχεται ἐξ ἀνάγκης καὶ τὴν ἄλλην. Ἄλλως τε, ἡ ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος περιέχει, ὡς εἴδομεν, τὴν ἔννοιαν πρώτου καὶ ἀπείρου αἰτίου, ἔχοντος ἄπειρον οὐ μόνον τὴν δύναμιν ἀλλὰ καὶ τὴν σοφίαν καὶ ἀγαθότητα. Τοιοῦτο δὲ ὂν τὸ ἄπειρον αἴτιον ποιεῖ οὐ μόνον διά τινα σκοπόν, ἀλλὰ διὰ σκοπὸν ἄριστον.

Ἐκ τούτου ἐγείρονται πολλὰ ζητήματα, περὶ τοῦ ἀγαθοῦ τῆς δημιουργίας, περὶ τοῦ ἐν αὐτῇ προορισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος, τὰ περὶ προνοίας ζητήματα, περὶ ὧν ἄλλοτε διελάβομεν [1], καὶ ἅτινα οὔτε ἐνταῦθα δυνάμεθα νὰ παραλείψωμεν.—Πρόνοια εἶναι προδιάταξις καταλλήλων μέσων εἰς πραγματοποίησιν ὡρισμένου σκοποῦ, καὶ προκειμένου περὶ θείας προνοίας, ὁ σκοπὸς πρέπει νὰ εἶναι ἀγαθὸς καὶ τὰ μέσα ἀλάνθαστα. Ἡ ἡμετέρα αἴσθησις καὶ διάνοια μόνον ἐκ τῆς πείρας τοῦ κόσμου τούτου ὁδηγούμεναι δὲν βλέπουσι πάντοτε οὔτε τὴν ἀγαθότητα τοῦ σκοποῦ οὔτε τὸ ἀλάνθαστον τῶν μέσων, ἀλλὰ καὶ τὸ ἓν καὶ τὸ ἕτερον βεβαιοῖ ὁ λόγος, καθὼς ἡ ἐπιστήμη ἀποδεικνύει τὴν περὶ τὸν ἥλιον κίνησιν τῆς γῆς καὶ τοὺς νόμους τῆς ἀστρονομίας καὶ τῆς φυσικῆς, ἂν καὶ ταῦτα φαίνονται ἐναντία εἰς τὴν μαρτυρίαν τῆς αἰσθήσεως καὶ τῆς πείρας, ὥστε καὶ περὶ τῶν νόμων τῆς θείας προνοίας ἀναγκαζόμεθα νὰ εἴπωμεν τὸ eppur si muove τοῦ Γαλιλαίου. Καὶ τὸ μὲν ἀγαθὸν τῆς δημιουργίας μαρτυρεῖ κατὰ πρῶτον αὐτὴ ἡ ὕπαρξις τοῦ κόσμου, ἥτις εἶναι προτιμοτέρα τῆς μὴ ὑπάρξεως, καὶ ἡ σοφία τῶν νόμων ὑφ' ὧν διέπεται· τὸ δὲ ἐν αὐτῇ κακὸν ἐξηγεῖ ἡ φύσις παντὸς πεπερασμένου, καὶ ὅτι τοῦ κακοῦ ὑπερισχύει ἐπὶ τέλους τὸ ἀγαθόν, ἐγγυᾶται ἡ φύσις ἀμφοτέρων καὶ ἡ πρόοδος τοῦ κόσμου. Ἀναντίρρητον ἐπίσης εἶναι ὅτι μεθ' ὅλας τὰς ἐπικρίσεις τῶν ἀπαισιοδόξων, τὸ ἀγαθὸν εἶναι ὁ κανὼν καὶ τὸ κακὸν εἶναι ἡ ἐξαίρεσις, καὶ τότε εἶναι μέσον καὶ ὅρος μείζονος ἀγαθοῦ.

Ὅτι ἡ ὕπαρξις προτιμοτέρα τῆς μὴ ὑπάρξεως τοῦτο δὲν χρήζει ἀποδείξεως, παρεκτὸς ἐὰν ἡ ὕπαρξις εἶναι διηνεκὲς καὶ ἀθεράπευτον κακόν, ὅπερ

[1] Φιλοσοφικαὶ Μελέται σελ. 343—433.

οὐδέποτε παρατηρεῖται· πᾶν τὸ ὑπάρχον ἐκπληροῖ τὸν σκοπὸν τῆς ὑπάρξεώς του οὐχὶ πάντοτε ἐντελῶς, ἀλλὰ καθ' ὃν βαθμὸν ἐπιτρέπει ἡ φύσις αὐτοῦ, καὶ ὅταν ἔχῃ συνείδησιν ἑαυτοῦ, τὴν ὕπαρξιν προτιμᾷ πάντοτε τῆς μηδενώσεως. Καὶ ὁ ἀτυχέστατος ἄνθρωπος ἀναῤῥιχᾶται εἰς τὴν ζωὴν, καὶ ἐρωτώμενος ἐὰν ἕνεκεν τῶν δυστυχημάτων αὐτοῦ προτιμᾷ τὸν θάνατον, ἀποφατικῶς θέλει ἀπαντήσει. Ἐὰν δὲ πάντων τῶν πλασμάτων ἡ φύσις εἶναι πεπερασμένη, οὔτε ἄπειρος δύναται νὰ εἶναι ὁ σκοπὸς αὐτῶν, οὔτε τελεία ἡ ἐκπλήρωσις τοῦ σκοποῦ τούτου. Τὸ πεπερασμένον τῆς δημιουργηθείσης φύσεως εἶναι ἡ πηγὴ πλείστων κακῶν κατά τε τὴν ὑλικὴν καὶ νοητικὴν καὶ ἠθικὴν τάξιν. Πανταχοῦ βλέπομεν τὴν ἀτέλειαν, κατὰ τὴν ἔκτασιν, κατὰ τὴν διάρκειαν, κατὰ τὴν δύναμιν, κατὰ τὴν ἐνέργειαν, κατὰ τὴν γνῶσιν, κατὰ τὸ κάλλος, κατὰ τὴν ἠθικότητα, καὶ ὅσῳ μᾶλλον ἀνυψούμεθα εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ ἀπείρου καὶ τοῦ τελείου, κατὰ τοσοῦτον ἀνακαλύπτομεν πόσον ἐνδεὴς εἶναι ἡ φύσις τοῦ πεπερασμένου, καὶ ἀνιώμεθα, καὶ ἀδημονοῦμεν, καὶ εἰ μὴ ἐπήρχετο παρήγορος ἡ πεποίθησις ὅτι ὁ ποιήσας τὸν κόσμον πάντα ἐποίησεν ἐν σοφίᾳ καὶ ἀγαθότητι, ὀδυνηρὰ καὶ ἀνίκητος ἀπελπισία θὰ ἐκυρίευε τὴν ψυχήν μας. Ἐὰν δὲ εἰς τὰ προερχόμενα ἐκ τῆς πεπερασμένης φύσεως τοῦ κόσμου κακὰ προστεθῶσι τὰ ἐκ τῆς ἡμετέρας θελήσεως, ἥτις πολλαχῶς διαταράττει τὴν ὑλικὴν, τὴν νοητικὴν καὶ ἠθικὴν τάξιν, καὶ ταῦτα ἐξ ἀνάγκης μεταδίδονται ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν, θέλομεν ἔχει μέγα κεφάλαιον κακῶν, ἅτινα εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ οὐχὶ εἰς τὸν Θεὸν πρέπει ν' ἀποδώσωμεν. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα βαθμηδὸν ἐξαλείφονται διὰ τῆς νοητικῆς, ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς προόδου. Καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ὑλικῇ τάξει εὑρίσκομεν ὅτι ἡ φύσις ἀδιαλείπτως προβαίνει ἀπό τινος ἀτελοῦς καταστάσεως εἰς ἄλλην τελειοτέραν, καὶ ὁδεύει πρὸς τὸ βέλτιον. Τοῦτο μαρτυρεῖ ἡ θετικωτέρα ἐπιστήμη. Μικρὸν νέφος, ἀόρατον σχεδὸν, συμπυκνοῦται, καὶ γίνεται εἰς κόσμος, καὶ καθ' ἑκάστην ἡλικίαν τοῦ κόσμου τούτου αὐξάνει ἡ καλλονὴ καὶ ἡ γονιμότης αὐτοῦ, καὶ νέα ὄντα παράγονται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τέλεια μέχρι τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις συνεχίζει τὴν πρόοδον τῆς φύσεως καὶ διὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ ἀείποτε προσεγγίζει εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν ἀνωτέρου ἔτι προορισμοῦ. Εἰς τί ὑφίσταται ὁ προορισμὸς οὗτος θέλομεν ἴδει ἐν τῇ τρίτῃ σειρᾷ τῶν μελετῶν τούτων· ἀλλ' ἀπὸ τοῦδε δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι κατὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ προορισμοῦ τούτου πρόοδος ἐπίσης ὑπάρχει, καὶ ὡς ἐκ τούτου τὸ ἀγαθὸν ἐπὶ τέλους ὑπερισχύει τοῦ κακοῦ· ἡ πλάνη φέρει δι' αὐτῶν τῶν παρεκτροπῶν αὐτῆς εἰς τὴν ἀλήθειαν· πᾶσα παράβασις τοῦ φυσικοῦ νόμου διὰ τοῦ κύρους τοῦ νόμου τούτου τιμωρεῖται,καὶ διὰ τῆς τιμωρίας ἄλλαι παραβάσεις προλαμβάνονται· παρομοίως καὶ τοῦ ἠθικοῦ νόμου αἱ παραβάσεις συντείνουσιν εἰς τελειοτέραν ἐκπλήρωσιν αὐτοῦ, εἴτε προκαλοῦσαι τὴν ἐμφάνισιν πολυτίμων ἀρετῶν, τῆς ὑπομονῆς, τῆς πραότητος, τῆς γενναιότητος, τῆς ἀμνησικακίας, τῆς μακροθυμίας, τῆς ἀγάπης καὶ αὐτῶν τῶν ἐχ-

θρῶν, εἴτε τὴν κατὰ τῶν κακιῶν δραστηριωτέραν ἀντενέργειαν τοῦ ἀγαθοῦ; ὥστε τὸ κακόν, ἐν μέρει ἄφευκτον, καθὸ ἴδιον παντὸς πεπερασμένου, καὶ ἐν μέρει ἔργον ἡμέτερον, εἶναι πάντοτε ὅρος, ἀφορμὴ καὶ μέσον μείζονος ἀγαθοῦ. Καὶ οὕτω τὸ κακόν, χωρὶς νὰ ἐξαλειφθῇ ὁλοσχερῶς, διότι τοῦτο ἀδύνατον, βαθμηδὸν ἐλαττοῦται, καὶ ἡ πάλη αὕτη τοῦ ἀγαθοῦ κατὰ τοῦ κακοῦ, καὶ δι' αὐτῆς ἡ πρὸς τὸ ἀγαθὸν πρόοδος ἀποτελοῦσι τὴν ζωὴν τῆς φύσεως, καὶ συνιστῶσι τὴν καλλονὴν καὶ τὴν ἀγαθότητα τῆς ἠθικῆς ζωῆς καὶ τοῦ μεγάλου δράματος τῆς ἱστορίας. Ἐπὶ τέλους δὲ καὶ εἰ μὴ ἠδυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν καὶ δικαιολογήσωμεν καθ' ὅλα τὸ ἐν τῷ κόσμῳ κακόν, πάντοτε θὰ ἠναγκαζόμεθα νὰ τὸ θεωρήσωμεν ὡς ἀπαραίτητον καὶ πρόσφορον μέσον μείζονος ἀγαθοῦ, διότι ὁ Θεὸς εἶναι τέλειος, καὶ ἐὰν τὰ φαινόμενα τοῦ κόσμου δὲν δυνάμεθα πάντοτε νὰ συμβιβάσωμεν μὲ τὴν ἄπειρον αὐτοῦ τελειότητα, τοῦτο δὲν ἀποδεικνύει εἰμὴ τὴν ἀδυναμίαν τοῦ νοός μας, οὐδαμῶς δὲ ἀναιρεῖ τὴν θείαν φύσιν, καὶ ἐπὶ τοῦ μεταφυσικοῦ τούτου ζητήματος, ὡς ἐπὶ πολλῶν ἄλλων ἁπλῶς φυσικῶν, ὁ λόγος μᾶς ὑποχρεοῖ νὰ πιστεύσωμεν, ἂν καὶ καθ' ὅλα δὲν καταλαμβάνομεν.

Π. ΒΡΑΙΛΑΣ ΑΡΜΕΝΗΣ.

ΠΟΙΚΙΛΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

ΥΠΟ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Σ. ΚΟΝΤΟΥ.

§ 15 *.

Γράμμα ἀντὶ τοῦ *σύγγραμμα* ἢ *ποίημα*.

Τὸ ὄνομα *γράμμα* ἐκ τοῦ ῥήματος *γράφω* παραχθὲν καὶ πᾶν τὸ γεγραμμένον καθόλου δηλοῦν παραλαμβάνεται οὐχὶ ὀλιγάκις παρὰ τοῖς παλαιοῖς ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐννοίας, ἐφ' ἧς τὸ ἐκ τοῦ *συγγράφω* γενόμενον *σύγγραμμα* καὶ τὸ ἐκ τοῦ *συντάσσω* σχηματισθὲν *σύνταγμα*. Σημαίνει δ' οὐ μόνον τὸ καταλογάδην σύγγραμμα ἀλλὰ καὶ τὸ μετὰ μέτρου ποίημα. Ὡς δὲ διὰ τῆς λέξεως *βιβλίον* ἢ *λόγος* ὀνομάζεται πολλάκις τὸ μέρος ἐκτενοῦς συγγράμματος ἢ πραγματείας, ὅπερ *τόμος* ὑπό τινων προσαγορεύεται, οὕτω καὶ διὰ τῆς συνωνύμου *γράμμα*. Ἀδιαφόρως λοιπὸν λέγεται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἄλλοτε μὲν τὸ *γράμμα* ἢ τὸ *βιβλίον* τοῦ δεῖνος λογογράφου ἢ ποιητοῦ, ἄλλοτε δὲ τὸ πρῶτον *γράμμα* ἢ τὸ πρῶτον *βιβλίον* ἢ ὁ πρῶτος *λόγος* καὶ τὸ δεύτερον *γράμμα* ἢ τὸ δεύτερον *βιβλίον* ἢ ὁ δεύτερος *λόγος* κτλ. τοῦ δεῖ-

* Ἴδε σελ. 195.

νος συγγράμματος ἢ πραγματείας. Ἐπειδὴ δ' ἀντίκεινται ἀλλήλοις τὸ *σύγγραμμα* καὶ τὸ *ποίημα*, φανερὸν γίνεται ὅτι καθολικὸν ὄνομα περιεκτικὸν τούτων καὶ ἀμφοτέρων ἅμα παραστατικὸν εἶνε τὸ *γράμμα* ἐμφαῖνον τό τ' ἐν πεζῷ λόγῳ συντεταγμένον καὶ τὸ ἐν ἐμμέτρῳ.

Ἄλεξ. παρ' Ἀθην. σελ. 164, ϐ':

βιβλίον
ἐντεῦθεν ὅ τι βούλει προσελθὼν, παῖ, λαβέ.

καὶ:

Ὀρφεὺς ἔνεστιν, Ἡσίοδος, τραγῳδία,
Χοιρίλος, Ὅμηρος, Ἐπίχαρμος, *συγγράμματα*
παντοδαπά.

καί:

φιλόσοφός τις εἶ,
εὔδηλον, ὃς παρεὶς τοσαῦτα *γράμματα*
Σίμου τέχνην ἔλαβες.

Πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ μέτρου ὁ μὲν Ἰακώψιος ἔγραψεν:

Ἐπίχαρμος, Ὅμηρος, Χοιρίλος, συγγράμματα.

ὁ δ' Ἑρμαννός:

Χοιρίλος, Ὅμηρος, ἔστ' Ἐπίχαρμος, γράμματα.

Ὁ Μεινέκιος ἐν μὲν τῇ μικρᾷ ἐκδόσει τῶν ἀποσπασμάτων τῶν κωμικῶν (σελ. 723) ἐνέκρινε τὴν γραφὴν τοῦ Ἑρμαννοῦ, ἐν δὲ τῇ ἐκδόσει τοῦ Ἀθηναίου (Τόμ. Α', σελ. 294 καὶ Τόμ. Δ', σελ. 79) τὴν τοῦ Ἰακωψίου. Ὁ Ναίκιος (*Χοιρίλ.* σελ. 6) εἴκασεν *Ἐπίχραμος*. Ἄλλων φιλολόγων γνῶμαι μνημονεύονται ὑπὸ τοῦ Μεινεκίου ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκδόσει τῶν ἀποσπασμάτων τῶν κωμικῶν (Τόμ. Γ', σελ. 444).

Ἀνθολ. Παλ. Θ', 25:

γράμμα τόδ' Ἀρήτοιο δαήμονος, ὅς ποτε λεπτῇ
φροντίδι δηναιοὺς ἀστέρας ἐφράσατο.

καὶ Θ', 63:

τίς γάρ ἔμ' οὐκ ᾔεισε; τίς οὐκ ἀνελέξατο Λυδὴν
τὸ ξυνὸν Μουσῶν *γράμμα* καὶ Ἀντιμάχου;

καὶ Θ', 184:

Πίνδαρε, Μουσάων ἱερὸν στόμα καὶ λάλε Σειρὴν,
Βακχυλίδη, Σαπφοῦς τ' Αἰολίδες χάριτες
γράμμα τ' Ἀνακρείοντος Ὁμηρικὸν ὅς τ' ἀπὸ ῥεῦμα
ἔσπασας οἰκείοις, Στησίχορ', ἐν καμάτοις.

Ὁ Ἐκκῆρος εὑρίσκει εὐαρμοστότερον τὸ «*ᾆσμά* τ' Ἀνακρείοντος». Νομίζει δ' ὅτι ἀντὶ τοῦ «*δηναιοὺς* ἀστέρας ἐφράσατο» ἦτο κατ' ἀρχὰς γεγραμμένον «*ἀκινήτους* ἀστέρας» (*Comment. Crit.* Μέρ. Α', σελ. 189 καὶ σελ. 193).

Ξενοφ. Ἀπομν. Δ', ϐ', 1 «καταμαθὼν γὰρ Εὐθύδημον τὸν καλὸν *γράμ-*

ματα πολλὰ συνειλεγμένον ποιητῶν τε καὶ σοφιστῶν τῶν εὐδοκιμωτάτων». Δ', β', 8 «εἰπέ μοι, ἔφη, ὦ Εὐθύδημε, τῷ ὄντι, ὥσπερ ἐγὼ ἀκούω, πολλὰ *γράμματα* συνῆχας τῶν λεγομένων σοφῶν ἀνδρῶν γεγονέναι;». Δ', β', 10 «τί δὴ βουλόμενος ἀγαθὸς γενέσθαι, ἔφη, ὦ Εὐθύδημε, συλλέγεις τὰ γράμματα;». Πρβ. Φρύνιχ. Σοφιστ. Προπαρ. σελ. 31,30 «Καὶ γράμμα τὸ ζωγράφημα· καὶ (αἱ) ἐπιστολαὶ δὲ γράμματα· καὶ τὰ ψηφίσματα, ὡς Δημοσθένης· *καὶ τὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαίων ἀνδρῶν, ὡς Ξενοφῶν*».

Πλάτ. Παρμεν. σελ. 127, γ' «ἐπιθυμοῦντας ἀκοῦσαι τῶν τοῦ Ζήνωνος *γραμμάτων*· τότε γὰρ αὐτὰ πρῶτον ὑπ' ἐκείνων κομισθῆναι». Πρβ. καὶ σελ. 127, δ'.

Ψευδαισχίν. Ἐπιστ. Δ', σελ. 668 «ἀλλ' ὅπως μὴ γέλωτα ὀφλισκάνῃς ζητῶν ὅστις ἐστὶν ὁ Πίνδαρος· τουτὶ μὲν γὰρ οἶμαι ὅτι καὶ παρὰ Μαντίᾳ τῷ γραμματιστῇ ἅμα ἐμοί ποτε ἔμαθες τὸ *γράμμα*». Πρβ. καὶ Βαλκενάριον *Παρατηρ. εἰς Ἀμμών.* σελ. 56.

Πλούτ. Σύλλ. 26 «οἱ δὲ πρεσβύτεροι Περιπατητικοὶ φαίνονται μὲν καθ' ἑαυτοὺς γενόμενοι χαρίεντες καὶ φιλόλογοι, τῶν δὲ Ἀριστοτέλους καὶ Θεοφράστου *γραμμάτων* οὔτε πολλοῖς οὔτ' ἀκριβῶς ἐντετυχηκότες διὰ τὸν Νηλέως τοῦ Σκηψίου κληρονόμον, ᾧ τὰ *βιβλία* κατέλιπε Θεόφραστος, εἰς ἀφιλοτίμους καὶ ἰδιώτας ἀνθρώπους παραγενομένοις». Τιβ. Γράκχ. 8 «Ἀντιπάτρου τοῦ Ταρσέως γεγονὼς ἐν ἄστει συνήθης καὶ τετιμημένος ὑπ' αὐτοῦ προσφωνήσεσι *γραμμάτων* φιλοσόφων». Πρβ. καὶ Καίσ. 60.

Στράβ. σελ. 7 «τὸν μὲν οὖν ἐκδοῦναι πρῶτον γεωγραφικὸν πίνακα, τὸν δὲ Ἑκαταῖον καταλιπεῖν *γράμμα*».

Γαλην. Τόμ. ΙΖ', β', σελ. 405 «ὡς καὶ Θεόφραστος ἐδήλωσεν ἐν τῷ περὶ θερμοῦ καὶ ψυχροῦ *γράμματι*». Τόμ. ΙΗ', α', σελ. 196 «τοῖς ἀναγνωσομένοις ἀμφοτέρων τὰ *γράμματα*». σελ. 209 «οὐδεὶς ὅστις οὐ διῆλθεν ἐν τῷ περὶ τέχνης *γράμματι* τὸν αὐτὸν λόγον». σελ. 218 «ὁ μὲν οὖν ἐν τῷ τοῦ Πλάτωνος *γράμματι* διαλεγόμενος τῷ Σωκράτει συγγνωστὸς ἦν ἴσως» (Πρβ. καὶ σελ. 288). Τόμ. ΙΘ', σελ. 8 «Ἐν γάρ τοι τῷ Σανδαλαρίῳ, καθ' ὃ δὴ πλεῖστα τῶν ἐν Ῥώμῃ βιβλιοπωλείων ἐστίν, ἐθεασάμεθά τινας ἀμφισβητοῦντας εἴτ' ἐμὸν εἴη τὸ πιπρασκόμενον αὐτὸ *βιβλίον* εἴτ' ἄλλου τινός· ἐπεγέγραπτο γὰρ δὴ Γαληνὸς ἰατρός· ὠνουμένου δέ τινος ὡς ἐμόν, ὑπὸ τοῦ ξένου τῆς ἐπιγραφῆς κινηθείς τις ἀνὴρ τῶν φιλολόγων ἐβουλήθη γνῶναι τὴν ἐπαγγελίαν αὐτοῦ, καὶ δύο τοὺς πρώτους στίχους ἀναγνοὺς εὐθέως ἀπέρριψε τὸ *γράμμα* τοῦτο μόνον ἐπιφθεγξάμενος, ὡς οὐκ ἔστι λέξις αὕτη Γαληνοῦ καὶ ψευδῶς ἐπιγέγραπται τουτὶ τὸ *βιβλίον*» (Πρβ. καὶ Τόμ. Ζ', σελ. 892, κτλ.). Οὐκ ὀλίγα δ' ἔχομεν ἐκ τοῦ Γαληνοῦ νὰ καταλέξωμεν παραδείγματα τῆς χρήσεως τοῦ *γράμμα* πρὸς δήλωσιν μέρους συγγράμματος ἢ πραγματείας, ἐφ' ἧς ἐννοίας παραλαμβάνεται ὑπ' αὐτοῦ καὶ τὸ *βιβλίον* καὶ τὸ *λόγος*. Τόμ. Α', σελ. 643 «ἔγνωκα γὰρ—καταπαύειν ἤδη τὸ δεύτερον *γράμμα*». Τόμ. Β', σελ. 74

«διὰ τοῦ πρόσθεν ἐπιδέδεικται *γράμματος*». σελ. 142 «ἀλλ' οὗτος μὲν ὁ *λόγος* ἐνταυθοῖ τελευτάτω, τὸ δ' ὑπόλοιπον ἅπαν ἐν τῷ τρίτῳ προσθήσω». σελ. 416 «καί μοι τοῦτο πέπρακται κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ δευτέρου τε καὶ τρίτου *γράμματος*». σελ. 420 «προσθεῖναι διέγνων ἕτερα δύο *βιβλία*». σελ. 588 «εἰρημένων ἔμπροσθεν ἐν τῇ τῶν ἐκτὸς μορίων ἀνατομῇ κατὰ τὸ πέμπτον *γράμμα*». σελ. 589 «πρόκειται μὲν ἐν τῷδε τῷ *γράμματι* διελθεῖν — ὃν ἐν τῷ πρὸ τούτου *βιβλίῳ* διῆλθον». σελ. 651 «ἔστι μὲν ἔτι καὶ τοῦτο τὸ *βιβλίον* ἀνατομικὰς ἐγχειρήσεις διδάσκον». σελ. 652 «σχεδὸν ἅπαντα λέλεκται κατὰ τὸ πρὸ τούτου *γράμμα*». Τόμ. Θ', σελ. 106 «τῶν ἐν ἐκείνῳ τῷ *βιβλίῳ* γεγραμμένων». σελ. 107 «δι' ἐκείνου τοῦ *γράμματος* δεδήλωται». Τόμ. Ι', σελ. 77 «ὁ μὲν δὴ πρῶτός μοι λόγος ἐνταυθοῖ *τελευτάτω*». σελ. 234 «ἐν τῷδε τῷ *γράμματι* λεγέσθω». σελ. 304 «καὶ ἤδη τέλος ἐπιτίθημι καὶ τῷδε τετάρτῳ *γράμματι*». σελ. 660 «ἐν τῷ τῆσδε τῆς πραγματείας ἑβδόμῳ *γράμματι*». σελ. 1021 «ἐνταῦθα οὖν ἤδη τελευτάτω καὶ οὗτος ὁ *λόγος*». Ποιεῖται δὲ χρῆσιν ὁ Γαληνὸς καὶ τῆς λέξεως *ὑπόμνημα* λέγων Τόμ. Α', σελ. 571 «διὰ τῶν ἐφεξῆς δυοῖν *ὑπομνημάτων* εἰρήσεται» καὶ Τόμ. Ι', σελ. 874 «γράψαντες ἐν τῷ τρίτῳ καὶ τετάρτῳ καὶ πέμπτῳ καὶ ἕκτῳ τῶνδε τῶν *ὑπομνημάτων*» (Πρβ. καὶ σελ. 305. 735. 945 καὶ Τόμ. Θ', σελ. 106, κτλ.). Παρατηρητέον δ' ὅτι ἐν Τόμ. Α', σελ. 489 τὰ κρείττω τῶν ἀντιγράφων ἀντὶ τοῦ «εἰρήσεται δὲ κἂν *τῇ* τῆς θεραπευτικῆς μεθόδου *πραγματείᾳ* περὶ τῆς χρείας αὐτῶν ἐπὶ πλέον» φέρουσι «κἂν *τοῖς* τῆς θεραπευτικῆς μεθόδου *γράμμασι*» (Ἴδε *Act. Semin. Phil. Erl.* Τόμ. Α', σελ. 66, 19. Πρβ. καὶ σελ. 65, 17).

Ὠριγέν. Τόμ. Β', σελ. 194 «τῶν δεόντων ἐξετάζεσθαι καὶ ὑπομνηματικοῖς *γράμμασι* πιστεύεσθαι».

Ἐν τῷ Λεξιφάνει τοῦ Λουκιανοῦ § 1 ἐρωτήσαντος τοῦ Λυκίνου «Λεξιφάνης ὁ καλὸς μετὰ *βιβλίου;*», ἀποκρίνεται ὁ Λεξιφάνης «νὴ Δί', ὦ Λυκῖνε· *γράμμα* ἐστὶ τητινόν τι τῶν ἐμῶν κομιδῇ νεοχμόν». Μετ' ὀλίγα δ' ἐρωτᾷ πάλιν ὁ Λυκῖνος «ἀλλ' εἰπέ μοι, τίς ὁ νοῦς τῷ *συγγράμματι;*». Παρὰ δὲ τῷ Πολυβίῳ Β', νϛ', 2 ἄλλα μὲν τῶν ἀντιγράφων ἔχουσιν *ἐν τοῖς συγγράμμασιν*, ἄλλα δ' *ἐν τοῖς γράμμασιν*.

Περὶ τῆς προκειμένης χρήσεως τοῦ ὀνόματος *γράμμα* γίνεται λόγος καὶ ὑπὸ Σέξτου τοῦ Ἐμπειρικοῦ γράφοντος ἐν τῷ πρὸς Γραμματικοὺς (σελ. 609) «Τάχα δέ, ὥς φασιν οἱ περὶ τὸν Ἀσκληπιάδην, καὶ αὐτὴ ἀπὸ γραμμάτων ὠνόμασται, οὐκ ἀπὸ τούτων δέ, ἀφ' ὧν καὶ ἡ γραμματιστική, ἀλλ' ἐκείνη μέν, ὡς ἔφην, ἀπὸ τῶν στοιχείων, αὕτη δὲ ἀπὸ τῶν συγγραμμάτων, περὶ οἷς πονεῖται· γράμματα γὰρ καὶ ταῦτα προσηγορεύετο, καθὰ καὶ δημόσια καλοῦμεν γράμματα καὶ πολλῶν τινα γραμμάτων ἔμπειρον ὑπάρχειν φαμέν, τουτέστιν οὐ τῶν στοιχείων ἀλλὰ τῶν συγγραμμάτων. Καὶ Καλλίμαχος δὲ ποτὲ μὲν τὸ ποίημα καλῶν γράμμα ποτὲ δὲ τὸ καταλογάδην σύγγραμμα φησί·

Κρεωφύλου πόνος εἰμὶ δόμῳ ποτὲ θεῖον ἀοιδὸν
δεξαμένου· κλείω δ' Εὔρυτον ὅσσ' ἔπαθεν
καὶ ξανθὴν Ἰόλειαν. Ὁμήρειον δὲ καλεῦμαι
γράμμα· Κρεωφύλῳ, Ζεῦ φίλε, τοῦτο μέγα.

καὶ πάλιν·

εἴπας ἥλιε χαῖρε Κλεόμβροτος Ἀμβρακιώτης
ἧλατ' ἀφ' ὑψηλοῦ τείχεος εἰς Ἀΐδην
ἄξιον οὐδὲν ἰδὼν θανάτου τέλος ἀλλὰ Πλάτωνος
ἓν τὸ περὶ ψυχῆς γράμμ' ἀναλεξάμενος».

Πρβ. καὶ Βεκκ. Ἀνέκδ. σελ. 725,20 καὶ σελ. 728,14.

Ἀναγινώσκεται δὲ καὶ παρ' Ἀμμωνίῳ σελ. 38 «Καὶ τὰ συγγράμματα ἐκάλουν οἱ παλαιοὶ γράμματα. Καλλίμαχός πού φησι·

γράμματα δ' οὐχ εἵλισσεν ἀπόκρυφα.

τουτέστι τὰ συγγράμματα· καὶ πάλιν·

Πλάτωνος
ἓν τὸ περὶ ψυχῆς γράμμ' ἀναλεξάμενος.

Καὶ ἐν τῇ συνηθείᾳ φαμὲν πολλὰ εἰδέναι γράμματα τόνδε· οὐ γὰρ τὰ εἴκοσι τέσσαρα ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν ἔμπειρον γραμμάτων» (Γρ. «οὐ γὰρ *τὸν τῶν* εἴκοσι *τεσσάρων* ἀλλὰ *τὸν* πολλῶν ἔμπειρον γραμμάτων *ἤτοι συγγραμμάτων*») καὶ παρ' Εὐσταθίῳ σελ. 1959, 58 «Πολλῶν δὲ παρηγμένων ἐκ τοῦ γράφειν — ἐκεῖθεν καὶ τὸ γράμμα, ὃ καὶ στοιχεῖον σημαίνει συνήθως, ἔτι δὲ καὶ σύγγραμμα· ἐξ οὗ καὶ πολλὰ γράμματα εἰδέναι φαμὲν καὶ γραμματικὸν εἶναι τὸν πολλῶν συγγραμμάτων ἔμπειρον. Κεῖται δ' αὐτὸ καὶ παρὰ Καλλιμάχῳ ἐν τῷ

γράμματα δ' οὐχ εἵλισσεν ἀπόκρυφα

καὶ

Πλάτωνος
ἓν τὸ περὶ ψυχῆς γράμμ' ἀναλεξάμενος».

Πρβ. καὶ Ἐτυμ. Μέγ. σελ. 240,48 καὶ Κραμ. Ἀνέκδ. Ὀξ. Τόμ. Δ', σελ. 310,21. Σημειωτέον δ' ὅτι ἀντὶ τοῦ «γράμματα δ' *οὐχ εἵλισσεν* ἀπόκρυφα» εἴκασεν ὁ Ῥουγκήνιος *ἐξείλισσεν* (*Ἐπιστ. Κριτ.* Β', σελ. 186), ὅπερ εὐλόγως ἀποδοκιμάζεται ὑπὸ τοῦ Ὄθ. Σνειδήρου (*Καλλιμ.* Τόμ. Β', σελ. 482).

Εἶπε δ' ὁ Καλλίμαχος καί:

Λύδη καὶ παχὺ γράμμα καὶ οὐ τορόν.

καί:

τῷ ἴκελον τὸ γράμμα τὸ Κώϊον.

ἀντὶ τοῦ *ποίημα*. Ἴδε Ὄθ. Σνειδῆρον *Καλλιμ.* Τόμ. Β', σελ. 228 καὶ σελ. 491.

Ἐν τοῖς Βεκκήρου Ἀνεκδότοις σελ. 725 παρατεθέντος τοῦ εἰς τὸν Κλεόμβροτον ἐπιγράμματος τοῦ Καλλιμάχου, ἐπιφέρεται «Πρὸς τοῦτο δὲ εἶπεν Ὀλυμπιόδωρος ὁ φιλόσοφος·

εἰ μὴ γράμμα Πλάτωνος ἐμὴν ἐπέδησεν ἐρωήν,
ἤδη λυγρὸν ἔλυσα βίου πολυκηδέα δεσμόν».

Ὁ Κοραῆς γράφει ἐν ταῖς Σημειώσεσιν εἰς τὸ Γαληνοῦ περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἐνύδρων ζώων τροφῆς σελ. 183 «Κατὰ τὸ πρῶτον εἴρηται γράμμα: *Γράμμα* λέγει τὸ βιβλίον, διότι στοιχείοις αὐτὰ διήρουν οἱ Ἀρχαῖοι, Α λέγοντες καὶ Β καὶ Γ βιβλίον, ἢ δῆλον ἐκ τῶν Ὁμηρικῶν ποιημάτων, ὧν ἑκάστη Ῥαψῳδία ἀφ' ἑνὸς τῶν εἰκοσιτεσσάρων στοιχείων ἐπονομάζεται. Καὶ ὁ Ἱπποκράτης δὲ οὕτως ἄρχεται τῆς ἐπιγραφομένης *Περὶ ἰητροῦ* βίβλου. *Τὸ μὲν γράμμα ἐστὶν ἰητροῦ προστασίη*, τουτέστι, Τὸ βιβλίον περὶ προστασίας ἰατροῦ ἐστι». Πρβ. Εὐστάθ. σελ. 5, 32 «Καὶ τὰ τοιαῦτα τμήματα οὐκ ἠθέλησαν ὀνομάσαι πρῶτον τυχὸν λόγον καὶ δεύτερον καὶ τρίτον καὶ τὰ ἑξῆς, καθάπερ ἐποίησε Κόϊντος ἐν τοῖς μετὰ τὸν Ὅμηρον, ἀλλ', ἐπειδή περ ἡ βίβλος ἐξήρκει πρὸς πλείω τμήματα, ἔκριναν σεμνὸν ὀνομάσαι τὰς τομὰς τοῖς ὀνόμασι τῶν εἰκοσιτεσσάρων στοιχείων τῆς ἀνθρωπίνης ἐναρμονίου φωνῆς· ὅθεν καὶ τὸ μὲν προκατάρχον τμῆμα ἄλφα ὠνόμασαν, τὸ δὲ μετ' αὐτὸ βῆτα καὶ γάμμα τὸ ἐφεξῆς καὶ τὰ ἐχόμενα ὁμοίως κατὰ εὔτακτον λόγον ἕως τοῦ μεγάλου Ω, τιμῶντες οὕτω τὴν Ὁμηρικὴν ποίησιν τῷ πρεσβείῳ τῶν στοιχειωδῶν γραμμάτων καὶ μηδὲ πράγματα ἔχοντες τῇ εὑρεσιλογίᾳ τῶν ἐπιγραφῶν καὶ φιλοσόφων δὲ ἔργον ποιοῦντες, οἱ πολλαχοῦ τὰ οἰκεῖα συγγράμματα οὕτως ἐπιγράφουσι σεμνότερον. Διὸ καὶ τὰ εἰκοσιτέσσαρα τμήματα τῆς Ὁμηρικῆς ποιήσεως τῆς τε κατὰ τὴν Ἰλιάδα καὶ τῆς ἐν τῇ Ὀδυσσείᾳ οὐ μόνον ἄλφα καὶ βῆτα καὶ γάμμα ὀνομάζονται καὶ τὰ ἑξῆς, ἀλλὰ καὶ γράμματα καλοῦνται, καθὰ καὶ τὰ ῥηθέντα στοιχεῖα τῆς φωνῆς». Θαυμαστὴ τῷ ὄντι καὶ δυσπαράβλητος εἶνε ἡ ἀγχίνοια τοῦ Εὐσταθίου, ὅστις περὶ ἁπλουστάτου καὶ φυσικωτάτου πράγματος λόγον ποιούμενος δύναται μετὰ τοσαύτης περιεργίας νὰ φιλοσοφῇ καὶ οὕτως εὐμηχάνως ν' ἀνιχνεύῃ τὰ δυσθήρατα τοῖς πολλοῖς, μᾶλλον δὲ τὰ δυσείκαστα ἢ καὶ οὐδαμῶς εὑρετά.

Γράφει δ' ὁ Κοραῆς καὶ ἐν ταῖς εἰς τὸν Ἰσοκράτη Σημειώσεσι σελ. 41 «Πολλῶν γραμμάτων: Ἀντ. Πραγμάτων πολλῶν, οὐκ ὀρθῶς. Γράμματα γὰρ ὧδε, ὡς καὶ ἐν τῷ Ἀρειοπαγιτικῷ (ις'), τοὺς νόμους λέγει. Πολλὴ δὲ ἡ χρῆσις καὶ παρὰ Πλάτωνι· αὐτίκα ἐν τῷ Πολιτικῷ (σελ. 293), *Ἄν τε κατὰ τὰ γράμματα, ἄν τε ἄνευ γραμμάτων*, φησί, τουτέστιν, *Ἐάν τε κατὰ νόμους, ἐάν τε ἄνευ νόμων*, ὡς αὐτὸς αὖθις ἑαυτὸν ἐξηγούμενος λέγει. Τοῦτο δὲ ἀντιδιεσταλμένως πρὸς τὸ ἔθη ἐκδεκτέον· νόμοι γάρ τινές εἰσι κἀκεῖνα, ἄγραφοι μέντοι. Ἢ καὶ διὰ τὸ στήλαις ἐγγράφειν, τουτέστιν ἐγχαράττειν τοὺς νόμους, εἰκότως καὶ Γράμματα ἐκάλεσαν αὐτοὺς οἱ ἀρχαῖοι· ἢ καὶ διότι εὑρεθεῖσι τοῖς γράμμασι πρώτως εἰς τὴν τῶν νόμων γραφὴν ἐχρήσαντο». Πρβ. καὶ σελ. 109 «Τὰ γράμματα: Τοὺς νόμους, κατ' ἐξοχήν, καθὰ καὶ ἐν τοῖς πρόσθεν (σελ. 41) εἰρήκαμεν. Ἐν τῷ ἐμῷ ἀντιγράφῳ ἡμαρτημένως, Τὰ πράγματα».

Εὐκόλως πᾶς τις προσηκόντως τὸ πρᾶγμα θεωρῶν συνορᾷ τὰ ὑπὸ τοῦ ἀοιδίμου ἀνδρὸς ἀνεπισκέπτως προενηνεγμένα ἢ προχείρως ἐξ ὑπομνημάτων παλαιῶν γραμματικῶν παρειλημμένα. Ἡ λέξις *γράμμα* σημαίνει πᾶν τὸ γεγραμμένον, ὅπερ δύναται νὰ εἶνε *σύγγραμμα* ἢ *ποίημα* ἢ *ἐπιστολὴ* ἢ *νόμος* ἢ *ψήφισμα* ἢ *ἐπίγραμμα*, κτλ. Παρ' Εὐσταθίῳ σελ. 1923, 60 φέρεται «Λέγει δέ πού, φασί, καὶ Αἰσχύλος οὕτω τὸ γράμμα, οἷον ὡς *λέγει γέρον γράμμα*, τουτέστι λόγος».

§ 16.

Γραφεύς ἀντὶ τοῦ *συγγραφεύς* καὶ *γραφὴ* ἀντὶ τοῦ *συγγραφή*.

Ὡς ὁ βάπτων λέγεται *βαφεὺς* καὶ ὁ κνάπτων *κναφεὺς* καὶ ὁ ῥάπτων *ῥαφεὺς* καὶ ὁ σκάπτων *σκαφεὺς* καὶ ὁ θάπτων *ταφεύς*, οὕτω καὶ ὁ γράφων *γραφεύς* (Πρβ. καὶ *γλυφεύς*, κτλ.). Ἡ ἐργασία δὲ τοῦ γράφοντος ὀνομάζεται *γραφή*, ὅπερ ὁμοίως ἐσχηματισμένον εἶνε τῷ *ἀφή*, *ῥαφή*, *σκαφὴ* (*ἀνασκαφή*, *κατασκαφή*, *ὑποσκαφή*), *ταφὴ* (Πρβ. καὶ *γλυφή*, *τρυφή*, *ῥιφή*=ῥιπή, *κατατρυφή*, κτλ.). Εὑρίσκεται δ' ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ τό τε *γραφεύς* ἐνίοτε ἀντὶ τοῦ *συγγραφεύς* κείμενον καὶ τὸ *γραφὴ* πολλάκις ἀντὶ τοῦ *συγγραφή*, καθάπερ τὸ *γράμμα* ἀντὶ τοῦ *σύγγραμμα*, περὶ οὗ ἱκανὸς ἐγένετο λόγος ἐν τῇ προηγουμένῃ παραγράφῳ.

Τῆς χρήσεως τοῦ ὀνόματος *γραφεύς* ἀντὶ τοῦ *συγγραφεύς* παρέχει ἡμῖν παραδείγματα ὁ Γαληνὸς λέγων Τόμ. ΙΕ', σελ. 105 «μηδέπω πεπανουργημένων τῶν ἐπιγραφῶν, ἀλλ' ἑκάστου βιβλίου τὸν ἴδιον *γραφέα* διὰ τοῦ προγράμματος δηλοῦντος» καὶ Τόμ. ΙΖ', α', σελ. 413 «οἶμαι δὲ τοῦτο συμβεβηκέναι οὐχ ὑπὸ (τοῦ) *γραφέως* ἀλλὰ μᾶλλον ἢ ἀμαθίᾳ ἢ ῥᾳθυμίᾳ τῶν παλαιῶν βιβλιογράφων» καὶ Τόμ. ΙΗ', β', σελ. 730 «σφαλέντες ἐν τοῖς μικροῖς καὶ μὴ νοήσαντες ὡς ὁ *γραφεὺς* βούλεται» καὶ σελ. 863 «ἄλλως καὶ ἄλλως ἐνίοτε τὸν *γραφέα* τὰ αὐτὰ πράγματα γράφειν—εἶθ' εὑρόντα τὸν βιβλιογράφον — πάσας ἐγγράψαι τῷ ἐδάφει τοῦ συγγράμματος» καὶ Τόμ. ΙΘ', σελ. 60 «ἐν ᾗ τὰ παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς *γραφεῦσιν* ὀνόματα κατὰ τὴν τῶν πρώτων ἐν αὐτοῖς γραμμάτων ἤθροισται τάξιν». Πρβ. σελ. 61 «ἀθροισάμενος ἐξ Ἀττικῶν *συγγραφέων* αὐτά». Ἐν Τόμ. Ζ', σελ. 892 κεῖται «οὐχ ὑπὸ τοῦ *γράψαντος* ἐμοὶ δοκεῖν αὐτοῦ — ἀλλά τις τῶν παλαιῶν *βιβλιογράφων* ἥμαρτεν». Πρβ. καὶ Τόμ. ΙΗ', β', σελ. 778.

Τὸ παρὰ Διοδώρῳ τῷ Σικελιώτῃ ἀναγινωσκόμενον βιβλ. ΚΑ', ιζ', 4 «ἀξιὸν δ' ἦν, οἶμαι, πρὸς ἄμειψιν χάριτος τῷ *γραφείῳ* τῶν ἐγκωμίων μὴ λειφθῆναι τῆς ἐκ τοῦ βασιλικοῦ γένους δωροδοκίας» ἐπηνωρθώθη ἐκ τοῦ Σουΐδα διασώσαντος (λ. *Καλλίας*) τὸ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τεθὲν *γραφεῖ*.

Πολλῷ συχνότερον ἀπαντᾷ τὸ ὄνομα *γραφὴ* ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ *συγγραφή*

εἰλημμένον. Ὡς δ' ἡ λέξις *συγγραφή* σημαίνει οὐ μόνον τὴν ἐργασίαν ἀλλὰ καὶ τὸ ἔργον αὐτὸ ἤτοι τὸ σύγγραμμα, οὕτω καὶ ἡ *γραφή*.

Οὐκ ὀλίγα παραδείγματα τῆς χρήσεως τοῦ ὀνόματος *γραφή* ἀντὶ τοῦ *συγγραφή* ἔχομεν ἐκ βιβλίων Διονυσίου τοῦ Ἁλικαρνασσέως νὰ προενέγκωμεν, οἷον πρὸς Ἀμμαῖ. Α', 3 «ὑπὲρ ὧν ἐν ἰδίᾳ δηλώσω *γραφῇ* τὰ δοκοῦντά μοι». πρὸς Γναῖ. 1 «οὐκ ἠρκέσθη ταῖς ἄλλαις *γραφαῖς* ἀλλὰ καὶ κράτιστον — ἐν τῷ Φαίδρῳ συνετάξατο λόγον» καὶ «ἐῶ γὰρ τὰς ἄλλας αὐτοῦ *γραφὰς* παραφέρειν». πρὸς Ἀμμαῖ. Β', 1 «ἧττον ἠκριβῶσθαι τὰς *γραφάς*». περὶ Θουκυδ. 1 «συντόμῳ τε καὶ κεφαλαιώδει *γραφῇ* περιλαβών» καὶ «σοῦ δὲ βουληθέντος ἰδίαν συντάξασθαί με περὶ Θουκυδίδου *γραφήν*». 2 «τῶν ἀναγνωσομένων τὴν *γραφήν*» καὶ «οὐδεμίαν ἐκδεδωκὼς *γραφήν*, ἐν ᾗ κατηγορῶ τινος, ἔξω μιᾶς πραγματείας, ἣν συνεταξάμην κτέ.» καὶ «περὶ δὲ τοῦ γένους τῆς *γραφῆς* πλείονα μὲν εἶχον λέγειν». 5 «μέλλων δὲ ἄρχεσθαι τῆς περὶ Θουκυδίδου *γραφῆς*» καὶ «δι' ἣν ἔτι μένουσιν αὐτῶν αἱ *γραφαί*». 6 «μηδ' εἰς ἀπάτην καὶ γοητείαν τῶν πολλῶν ἐκτρέψαι τὴν *γραφήν*». 23 «οὔτε γὰρ διασώζονται τῶν πλειόνων αἱ *γραφαὶ* μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων». 25 «τῶν ἐντευξομένων τῇ *γραφῇ*». 33 «ἵνα μὴ περαιτέρω τοῦ δέοντος ἡ *γραφή* μοι προβῇ». 52 «καὶ παρεχόμεθα τὰς *γραφὰς* αὐτῶν». περὶ Λεκτ. Δημ. Δειν. 2 «ἐν τῇ πρὸ ταύτης δεδήλωται *γραφῇ*». 36 «οἱ σπουδαίας ἐβουλήθησαν ἐξενεγκεῖν *γραφάς*».

Καὶ παρ' ἄλλοις δὲ συγγραφεῦσι τοῦ μεταγενεστέρου ἑλληνισμοῦ ἐκφέρεται ἡ λέξις *γραφή* ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐννοίας, ἐφ' ἧς καὶ ἡ *συγγραφή*, οἷον:

Παρὰ Πολυβίῳ Α', νϛ', 11 «περὶ ὧν οὐχ οἷόν τε διὰ τῆς *γραφῆς* τὸν κατὰ μέρος ἀποδοῦναι λόγον» καὶ Β', μ', 3 «ἀεὶ κατὰ τὸ πρέπον τῇ *γραφῇ* ποιούμενοι τὴν ἐπίστασιν».

Παρὰ Πλουτάρχῳ Κίμ. 2 «ἀναληψόμεθα τῇ *γραφῇ* τῶν παραλλήλων βίων τὰς πράξεις τοῦ ἀνδρός» καὶ Αἰμ. Παύλ. 1 «ἐμοὶ μὲν τῆς τῶν βίων ἅψασθαι μὲν *γραφῆς* συνέβη δι' ἑτέρους» καὶ «ἡμεῖς δὲ τῇ περὶ τὴν ἱστορίαν διατριβῇ καὶ τῆς *γραφῆς* τῇ συνηθείᾳ παρασκευάζομεν ἑαυτούς» καὶ Λουκ. 4 «ἀλλὰ τήν τε *γραφήν*, ὡς εἴρηται, τῶν ὑπομνημάτων ἐκείνῳ δι' εὔνοιαν ἀνέθηκε κτέ.» (Πρβ. καὶ Νικ. 23).

Παρὰ Φίλωνι τῷ Ἰουδαίῳ Τόμ. Γ', σελ. 214 «ἡ μὲν οὖν πρὸ ταύτης *γραφὴ* περιεῖχε τοὺς κατὰ τὸ πρῶτον εἶδος ταττομένους τῶν ὀνείρων τῶν θεοπέμπτων».

Παρὰ Στράβωνι σελ. 12 «οὐ μὴν οὐδ' οὕτως ὑπάρχειν ἁπλοῦν δεῖ τὸν ἐντυγχάνοντα τῇ *γραφῇ* ταύτῃ καὶ ἀργόν» καὶ σελ. 345 «ὅταν εἰς ἐκεῖνον περιστῇ τὸν λόγον ἡ *γραφή*». Πρβ. καὶ σελ. 7 «τὸν δὲ Ἑκαταῖον καταλιπεῖν *γράμμα* πιστούμενον ἐκείνου εἶναι ἐκ τῆς ἄλλης αὐτοῦ *γραφῆς*», ὅπερ δύναταί τις κάλλιστα νὰ μεταλάβῃ εἰς τὸ «*σύγγραμμα* πιστούμενον ἐκεί-

νου εἶναι ἐκ τῆς ἄλλης αὐτοῦ *συγγραφῆς*». Ὁ Κόβητος μετέγραψε *πιστευόμενον* (*Μνημοσ.* 1876, σελ. 81).

Παρὰ Διοδώρῳ τῷ Σικελιώτῃ Α', λζ', 4 «ἀπέσχοντο τελέως κατὰ τὴν *γραφὴν* τῶν τόπων τῶν κατ' Αἴγυπτον».

Παρὰ Παυσανίᾳ Β', α', 1 «ἐπεὶ Εὔμηλός γε — φησὶν ἐν τῇ Κορινθίᾳ συγγραφῇ, εἰ δὴ Εὐμήλου γε ἡ *γραφή* κτέ.». Πρβ. καὶ Γ', α', 6 «ἤδη μοι καὶ τάδε ἡ Σικυωνία *γραφὴ* διεξήει», ὅπερ οἱ νέοι ἐκδόται μετετύπωσαν εἰς τὸ *συγγραφή*. Παρατηρητέον δ' ὅτι καὶ ἐν βιβλ. Ζ', δ', 6 «Ἴωνι δὲ τῷ ποιήσαντι τραγῳδίαν ἐστὶν ἐν τῇ *συγγραφῇ* τοιάδε εἰρημένα» καὶ ἐν βιβλ. Θ', ε', 2 «προεδήλωσεν ἡ Σικυωνία *συγγραφή*» τῶν κωδίκων τινὲς ἔχουσι *γραφῇ* καὶ *γραφή*.

Καὶ ἐν τῇ πλαστῇ ἐπιστολῇ τοῦ Φερεκύδους πρὸς τὸν Θαλῆν παρὰ Διογένει τῷ Λαερτίῳ Α', 122 ἀναγινώσκεται «ἐπέσκηψα δ' ὧν τοῖσιν οἰκιήτῃσιν, ἐπήν με κατθάψωσιν, ἐς σὲ τὴν *γραφὴν* ἐνεῖκαι».

Συχνὸν ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις Ἐκκλησιαστικοῖς βιβλίοις εἶνε τὸ *γραφή* καὶ *γραφαί*, *πᾶσα γραφὴ θεόπνευστος*, *ἐρευνᾶτε τὰς γραφάς*, κτλ. Λέγεται δὲ *ἡ ἁγία γραφή*, *αἱ ἅγιαι γραφαί*, *ἡ θεία γραφή*, *αἱ θεῖαι γραφαί*, *ἡ παλαιὰ γραφή*, *ἡ Εὐαγγελικὴ γραφή*, κτλ. Ὁ Φίλων ἐν μὲν Τόμ. Α', σελ. 25 γράφει «ὡς *αἱ ἱεραὶ γραφαὶ* μηνύουσιν», ἐν δὲ Τόμ. Δ', σελ. 17 ἁπλῶς «ἃς περιέχουσιν *αἱ γραφαί*». Πρβ. καὶ Ἰώσηπ. κατ' Ἀπίων. Β', 4 «καὶ ταῖς τῶν *ἱερῶν γραφῶν* βίβλοις ἐντυχεῖν».

Παρὰ Διοδώρῳ τῷ Σικελιώτῃ φέρεται βιβλ. ΚΑ', κεφ. ιζ' «κατὰ μὲν τἄλλα μέρη τῆς *γραφῆς* πλείστην πρόνοιαν εἶχε τῆς ἀληθείας» καὶ «παρ' ὅλην γὰρ τὴν *γραφὴν* ἐγκωμιάζων τὴν τῶν Συρακουσίων ἀνδρείαν κτέ.» καὶ «διόπερ τὰς ἐσχάτας τῆς *συντάξεως* πέντε βίβλους τοῦ συγγραφέως τούτου — οὐκ ἄν τις δικαίως ἀποδέξαιτο». Πρβ. καὶ Α', γ', 3 «τινὲς δ' εἰς τοὺς διαδόχους ἢ τοὺς ἐπιγόνους κατέστρεψαν τὰς *συντάξεις*» καὶ «οὐδεὶς ἐπεβάλετο αὐτὰς μιᾶς *συντάξεως* περιγραφῇ πραγματεύσασθαι διὰ τὸ μέγεθος τῆς ὑποθέσεως» καὶ Α', γ', 8 «ἡ δ' ἐν μιᾶς *συντάξεως* περιγραφῇ πραγματεία τὸ τῶν πράξεων εἱρόμενον ἔχουσα τὴν μὲν ἀνάγνωσιν ἑτοίμην παρέχεται, τὴν δ' ἀνάληψιν ἔχει παντελῶς εὐπαρακολούθητον» καὶ ΙΔ', ριζ', 7 «ἔγραψε μὲν βίβλους δέκα, τὴν δὲ τελευταίαν κατέπαυσε τῆς *συντάξεως* εἰς τὴν ὑπὸ Φιλομήλου τοῦ Φωκέως κατάληψιν τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ» καὶ ΙΕ', ϛε', 4 «τῶν δὲ συγγραφέων Διονυσόδωρος καὶ Ἄναξις οἱ Βοιωτοὶ εἰς τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν κατεστρόφασι τὰς *συντάξεις*».

Ἐκ τοῦ ῥήματος *συντάττω* καὶ *συντάττομαι* ἐσχηματίσθη ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ τὸ ὄνομα *σύνταγμα* ἰσοδυναμοῦν ἐνίοτε τῷ *γράμμα* ἢ *σύγγραμμα* καὶ τὸ *σύνταξις* τῆς αὐτῆς πολλάκις ἐννοίας ἐχόμενον τῷ *γραφὴ* ἢ *συγγραφή*.

Πλούταρχ. Ἠθικ. σελ. 605, γ' «καὶ Μοῦσαι τὰ κάλλιστα τῶν *συνταγμά*-

των καὶ δοκιμώτατα — ἀπετέλεσαν». σελ. 1036, γ' «ἐνδεέστερος γέγονεν αὐτοῦ καὶ τὸ *σύνταγμα* τοῦ *συντάγματος* μαλακώτερον». σελ. 1115, α' «ἵνα ταῦτα συντιθεὶς τὰ ἐγκλήματα μὴ τοῖς ἐκείνων *συντάγμασιν* ἐντύχῃς μηδ' ἀναλάβῃς εἰς χεῖρας Ἀριστοτέλους τὰ περὶ οὐρανοῦ καὶ τὰ περὶ ψυχῆς, κτέ.». Ἀλλ' ἐν βίῳ Νομᾶ κεφ. 22 φέρεται «ῷ λογισμῷ φησι μηδὲ τοὺς Πυθαγορικοὺς εἰς *γραφὴν* κατατίθεσθαι τὰ *συντάγματα*, μνήμην δὲ καὶ παίδευσιν αὐτῶν *ἄγραφον* ἐμποιεῖν τοῖς ἀξίοις».

Διόδ. Σικελ. Α', γ', 8 «ἔπειτα διὰ τὴν ἀνωμαλίαν καὶ τὸ πλῆθος τῶν *συνταγμάτων* δυσκατάληπτος γίνεται τελέως ἡ τῶν πεπραγμένων ἀνάληψις».

Γαλην. Τόμ. Ε', σελ. 187 «ἐξ ὧν ὑπελείποντο (Γρ. *ὑπελίποντο*) *συνταγμάτων* ἔνεστι καταμαθεῖν». Τόμ. ΙΖ', α', σελ. 507 «οὕτως ὁ λέγειν ἐπιχειρῶν ὁτιοῦν εἰς Ἱπποκράτειον *σύνταγμα* τὴν ἐκείνου φωνὴν ὀρθῶς ἂν ποιοίη σκοπὸν τῆς ἐξηγήσεως».

Σέξτ. Ἐμπειρ. σελ. 56, 13 «ἐν τούτοις ἀπαρτίζομεν τόν τε καθόλου τῆς σκέψεως λόγον καὶ τὸ πρῶτον τῶν ὑποτυπώσεων *σύνταγμα*». σελ. 119, 2 «περιγράφομεν καὶ τὸ δεύτερον τῶν ὑποτυπώσεων *σύνταγμα*» Πρβ. καὶ σελ. 179, 24. σελ. 187, 6. σελ. 404, 22.

Ἐπικτ. Διατρ. Γ', κβ', 79 «εἶτα στρατηγία μὲν ἢ *σύνταγμά* τινα ἀπείρξει γάμου ἢ παιδοποιίας».

Κλεομήδ. σελ. 80 «προφερόμενοι ἴδιά τινων περὶ μόνου τούτου *συντάγματα* πεποιηκότων».

Πάππ. Ἀλεξ. σελ. 632 «ταῦτα μὲν ἱκανὰ τοῦ *συντάγματος* Εὐκλείδου τῶν φαινομένων μόνου ἕνεκεν» καὶ «ἐντυγχάνοντι τοῖς ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου πεπραγματευμένοις περὶ τούτων *συντάγμασιν*».

Ἑβδομήκ. Μακκαβ. Β', β', 24 «τὰ ὑπὸ Ἰάσονος τοῦ Κυρηναίου δεδηλωμένα διὰ πέντε βιβλίων πειρασόμεθα δι' ἑνὸς *συντάγματος* ἐπιτεμεῖν».

Κλήμ. Ἀλεξ. σελ. 849 «ἐν τοῖς περὶ τοῦ κατὰ φύσιν βίου *συντάγμασι*».

Ἀπολλών. περὶ Συντάξ. σελ. 56, 3 «Ἀλλ' οὐδὲ αἱ τῶν Ἑλλήνων συντάξεις ἀναδέξονται τὴν τῶν ἄρθρων παράθεσιν, εἴ γε ἐκ κοινῆς ἐννοίας, λέγω τῆς τῶν *συνταγμάτων* ἢ ποιημάτων, διάκρισιν πρώτην δηλοῦσι». Ἀντίθεσις δ' ἐνταῦθα γίνεται τῶν *συνταγμάτων* καὶ *ποιημάτων*, ὡς ἀλλαχοῦ τῶν *συγγραμμάτων* καὶ *ποιημάτων*.

Πολύβ. Α', γ', 2 «ταῦτα δ' ἐστὶ συνεχῆ τοῖς τελευταίοις τῆς Ἀράτου τοῦ Σικυωνίου *συντάξεως*». Γ', α', 1 «ἐν τῇ πρώτῃ μὲν τῆς ὅλης *συντάξεως*, τρίτῃ δὲ ταύτης ἀνώτερον βίβλῳ δεδηλώκαμεν» (Πρβ. καὶ Δ', β', 1 καὶ Η', δ', 5 καὶ ια', 1). ΙΑ', β', 3 «καὶ ταῦτα διὰ τῶν προτοῦ *συντάξεων* δεδηλώκαμεν». Σουίδ. «*Σύνταξις*: ἡ συγγραφή, ἡ ἱστορία. Πολύβιος· ταῦτα ἐν ταῖς προτοῦ *συντάξεσι* δεδηλώκαμεν».

Πλούτ. Ἠθικ. σελ. 1043, α' «μία *σύνταξις* ἡ περὶ βίων, τέτταρα βι-

6λία». Δημοσθ. καὶ Κικ. Συγκρ. 1 «*συντάξεις* μὲν ἰδίας φιλοσόφους ἀπολέλοιπεν οὐκ ὀλίγας». Ἐν βίῳ Δημοσθένους κεφ. 2 συνῆψεν ὁ Πλούταρχος τὸ *σύνταξιν* καὶ τὸ *ἱστορίαν*.

Διονύσ. Ἁλικαρν. περὶ Ἀρχ. Ῥητόρ. 3 «πολλοὶ δὲ λόγοι πολιτικοὶ χαρίεντες ἐκφέρονται φιλόσοφοί τε *συντάξεις* οὐ μὰ Δία εὐκαταφρόνητοι». 4 «διαιρεθήσεται μὲν εἰς δύο *συντάξεις* ἡ πραγματεία». περὶ Ἰσαί. 20 «καὶ Ζωΐλος ὁ τὰς καθ' Ὁμήρου *συντάξεις* καταλιπών». Πρβ. καὶ περὶ Θουκυδ. Χαρακτ. 5.

Διογέν. Λαέρτ. Ζ', 190 «λογικοῦ τόπου τοῦ περὶ τὰ πράγματα *σύνταξις* πρώτη — *σύνταξις* δευτέρα». Πρβ. καὶ 191, κτλ.

Ἐπικτ. Διατρ. Α', δ', 6 «ὁ πολλὰς Χρυσίππου *συντάξεις* ἀνεγνωκώς;» Β', ιζ', 40 «κἂν πάσας τὰς συναγωγὰς καὶ τὰς *συντάξεις* τὰς Χρυσίππου μετὰ τῶν Ἀντιπάτρου καὶ Ἀρχεδήμου διέλθωμεν». Πρβ. καὶ Α', δ', 14 καὶ κς', 16 καὶ Β', ιθ', 10.

Στέφαν. Βυζ. σελ. 403,11 «οὗ Ἱπποκράτης ὁ ἐπιφανέστατος, ὁ καὶ θαυμασίας *συντάξεις* καταλελοιπώς».

Φίλων Τόμ. Δ', σελ. 5 «διὰ τῆς προτέρας *συντάξεως* — ἠκριβώσαμεν». Πρβ. καὶ σελ. 7.

Ὠριγέν. Τόμ. ΚΕ', σελ. 43 «οὐδενὸς τῶν ἁγίων ἐκδεδωκότος *συντάξεις* πλείονας». σελ. 48 «καὶ πολυβίβλους *συντάξεις* φερόντων».

Κλήμ. Ἀλεξ. σελ. 767 «καὶ πάλιν ἐν τῷ δευτέρῳ τῆς αὐτῆς *συντάξεως* ὧδε γράφει». Πρβ. καὶ σελ. 927.

Ὡς δὲ λέγεται ὑποκοριστικῶς *συγγραμμάτιον*, οὕτω καὶ *συνταγμάτιον*, ἴδον Εὐστάθ. Παρεκβ. εἰς Διον. Περιηγ. 1 «οὗ ζηλωτής ἐστιν ἐν πολλοῖς ὁ τὸ οἰκουμενικὸν τουτὶ *συνταγμάτιον* ποιησάμενος».

Παρ' Ἡσυχίῳ ἀναγινώσκεται «Σύνταγμα: σύγγραμμα ἢ ἐκ λόγων τάγμα». Τὸ *ἐκ λόγων τάγμα* ἀδυνατοῦντες νὰ νοήσωμεν τρέπομεν εἰς τὸ *ἐκ λόχων τάγμα*.

Ὁ Ἀμμώνιος ποιούμενος λόγον περὶ τῆς διαφορᾶς τοῦ *σύγγραμμα* καὶ *σύνταγμα* καὶ τοῦ *σύνθεσις* καὶ *σύνταξις* γράφει (σελ. 131) «Σύγγραμμα συντάξεως (Γρ. *συντάγματος*) διαφέρει· σύγγραμμα μὲν γάρ ἐστιν ὁ δίχα μέτρου λόγος ὁ προσαγορευόμενος πεζός, σύνταγμα δὲ πολεμικόν τι σύστημα, ἀφ' οὗ καὶ συνταγματάρχης ὁ τοῦ συστήματος αὐτοῦ ἄρχων» καὶ «Σύνθεσις συντάξεως διαφέρει· σύνθεσις μὲν γάρ ἐστιν ὁ λόγος ὁ ἔμμετρος, σύνταξις δὲ ὁ λόγος ὁ πεζός». Δὲν εἶνε ὀρθὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀμμωνίου διδασκόμενα. Θὰ διαλάβωμεν δ' ἐν ἄλλῳ τόπῳ ἀκριβῶς περὶ τοῦ *σύνθεσις* καὶ *σύνταξις* ἐξετάζοντες καὶ τὰ περὶ τοῦ *σύνθεσις ὀνομάτων*, κτλ. καὶ τοῦ *σύνταξις λέξεων*, κτλ. Ἐν τοῖς εἰς Αἰσχίνην σχολίοις σελ. 332 Σχουλτζ. φέρεται «Λέγεται δὲ καὶ ἀλλαχοῦ τὸ σύνταγμα καὶ ἐπὶ τοῦ τάγματος τῶν στρατιωτῶν. Ὅθεν καὶ παρὰ Μενάνδρῳ ἀνέγνωμεν τὸ σύνταγμα τῆς ἀρχῆς. Τὸ δὲ λεγόμενον περὶ

βιβλίου παρά τινων οὐ λέγεται σύνταγμα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἀλλὰ μᾶλλον σύγγραμμα». Τὸ *παρὰ τοῖς ἀρχαίοις* εἶνε γραφὴ τοῦ Σαυιλίου ἀντὶ τοῦ τοῦδε *τοῦ ἀρχαίου*, ὅπερ ὀφείλει ἴσως νὰ μετατυπωθῇ εἰς τὸ *ὑπ' οὐδενὸς ἀρχαίου*. Καὶ ἡμεῖς δὲ παρ' οὐδενὶ τῶν δοκίμων εὕρομεν τὸ *σύνταγμα* εἰλημμένον ἀντὶ τοῦ *γράμμα* ἢ *σύγγραμμα*.

Ἐν τέλει μνημονεύομεν τὸ παρὰ Σουΐδᾳ «Συντακτικός: ὁ Ὠριγένης διὰ τὸ πεποιηκέναι πολλὰ βιβλία». Ἀλλὰ κατὰ τὸν Ἐπιφάνιον *συντάκτης* ἐπεκαλεῖτο ὁ Ὠριγένης (Τόμ. Β', σελ. 581, 29).

ΠΕΡΙ
ΤΗΣ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΤΗΣ ΦΩΚΑΙΑΣ *

Ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων τῆς Ἰωνίας πόλεων δύο μόνον ἠξιώθησαν νὰ ἀκμάζωσιν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐπὶ τῆς ἀρχικῆς αὐτῶν θέσεως καὶ νὰ διατηρήσωσι μετὰ πολλῶν αἰώνων καταστροφὰς καὶ βαρβάρων ἐπιδρομὰς τὸ ὄνομα καὶ τὸν ἀρχαῖον ἐμπορικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα. Καὶ πράγματι, ὄχι μόνον ἡ Σμύρνη ἵδρυται ἐφ' ᾗ θέσει ᾠκοδόμησεν αὐτὴν ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ παλαιὰ Φώκαια ὑφίσταται ἐπὶ τῶν αὐτῶν θεμελίων, ἐφ' ὧν καὶ πρὸ τρισχιλίων ἐτῶν περίπου οἱ πρῶτοι αὐτῆς ἐξ Ἑλλάδος ἱδρυταὶ ᾠκοδομήσαντο τὰς ἑαυτῶν ἑστίας. Καὶ ἡ μὲν Σμύρνη ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐξακολουθεῖ ἐμπορευομένη κατὰ τὸν αὐτὸν πάντοτε χαρακτῆρα, ἡ δὲ Φώκαια ἀπὸ τῆς περσικῆς κατακτήσεως σιωπηλῶς μέχρι σήμερον διὰ τῶν πλοίων της ἐξακολουθεῖ ναυτιλλομένη, μεταφέρουσα μὲν τὰ προϊόντα αὐτῆς εἰς μεμακρυσμένας χώρας, εἰσάγουσα δὲ νέα ἐκεῖθεν ἐμπορεύματα πρὸς χρῆσιν τῶν κατοίκων καὶ τῶν περὶ αὐτὴν χωρίων. Τοῦτο εἶναι σύμπτωσις περίεργος καὶ ἐνταυτῷ ἀξία μελέτης, διότι ἐνῷ πᾶσαι αἱ λοιπαὶ τῆς Ἰωνίας πόλεις ἐξηφανίσθησαν καὶ ἐπὶ τῆς θέσεως αὐτῶν ὑψοῦνται μὲν σήμερον ταπειναὶ καὶ ἐλεειναὶ κῶμαι ὑπὸ ξενικὸν καὶ βαρβαρόφωνον ὄνομα, ᾠκισμέναι δὲ ἐκ νεωτέρων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν νήσων ἀποίκων, μόνον αἱ δύο αὗται πόλεις παρουσιάζονται εἰς τοὺς περιηγητὰς τῆς ἀσιατικῆς Ἑλλάδος ὡς μαρτύρια τοῦ ἀρχαίου ἰωνικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ παλαιὰ Φώκαια ἵδρυται σήμερον ἐφ' ἧς θέσεως εἶδε καὶ περιέγραψεν αὐτὴν ὁ Λίβιος ἐπὶ τῆς πρώτης χριστιανικῆς ἑκατονταετηρίδος. Ἄκρα πετρώδης ἐκτεινομένη τῆς ἠπείρου εἰσχωρεῖ εἰς τὸν κυκλοτερῆ φωκαϊκὸν κόλπον καὶ διαχωρίζει αὐτὸν εἰς δύο λαμπροὺς λιμενίσκους, ὧν ὁ μὲν πρὸς νότον

* Ἀνεγνώσθη τῇ 22 Ἀπριλίου.

καλεῖται σήμερον *Μεγάλος Γιαλός*, ὁ δὲ πρὸς βορρᾶν *Μικρὸς Γιαλός*. Κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ Λιβίου,[1] ὁ πρῶτος ἐκαλεῖτο Ναύσταθμος, διότι ἦτο ἀρκούντως εὐρύχωρος καὶ ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ ἐν ἀσφαλείᾳ πολλὰ πλοῖα. Τὸ αὐτὸ γίνεται καὶ σήμερον ἐν τῷ λιμένι τούτῳ, ἔνθα τὰ πλείονα φωκαϊκὰ καὶ ξένα πλοῖα ἀγκυροβολοῦσι καὶ παραλαμβάνουσι τὰ ἐξαγόμενα τῆς πόλεως ἐμπορεύματα, διότι εἰς τὸν μυχὸν αὐτοῦ, καθὼς καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, καὶ σήμερον ὑπάρχουσι τὸ διοικητήριον, τὸ τελωνεῖον καὶ τὰ κυριώτερα ἐμπορικὰ καταστήματα. Τοῦ ἑτέρου λιμενίσκου τὸ ἀρχαῖον ὄνομα δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν. Ἀλλ' ἐκ τῆς σειρᾶς ὅμως τῶν λόγων τοῦ Λιβίου[2], φαίνεται ὅτι ἐκαλεῖτο *Λαμπτήρ*, ἴσως ἕνεκα τοῦ ἐν τῷ μυχῷ αὐτοῦ ὑπάρχοντος φάρου· διότι ἀληθῶς, ἕνεκεν τῆς πετρώδους ἐκείνης ἄκρας τῆς εἰσχωρούσης εἰς τὴν θάλασσαν, εἶναι λίαν ἐπικίνδυνος ἡ ἐν καιρῷ νυκτὸς ἀγκυροβόλησις ξένου ἐν αὐτῷ πλοίου, καὶ πολὺ πιθανὸν φαίνεται, ὡς ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ λιμενίσκου δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Φωκαεῖς εἶχον ἀνηρτημένον λαμπτῆρα καὶ μάλιστα ἐπὶ τοῦ λίθου ἐκείνου τοῦ καλουμένου *Τζουνοὺκ-δασί*, τοῦ ἐπικειμένου τῷ λιμένι τούτῳ, οὗτινος ὁ μυχὸς εἶχε πλάτος χιλίων καὶ διακοσίων ῥωμαϊκῶν βημάτων. Τὴν ἀρχαίαν ταύτην καταμέτρησιν τοῦ μυχοῦ δύσκολον εἶναι νὰ ἐξακριβώσωμεν σήμερον, διότι μικρὸν κατὰ μικρὸν τοσοῦτον ἐσμικρύνθη ἐκ τῆς νοτίας καὶ ἀνατολικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς, ἕνεκεν τῆς ἀδιαλείπτως διαχεομένης καὶ ἐντὸς αὐτοῦ ἐπισωρευομένης παντοδαπῆς ὕλης, ὥστε ἐκ τῆς ἀρχικῆς αὐτοῦ μεγάλης θέσεως μεγάλη ἔκτασις ἀπεχερσώθη. Καὶ φόβος ὑπάρχει μήπως ἕνεκεν ἀμελείας καὶ ἀκηδείας τῶν ἐκεῖ ἀρχόντων ἀποχερσωθῇ τελείως ἐν τῷ μέλλοντι ὁ μυχὸς τοῦ λαμπροτάτου τούτου λιμενίσκου, τοῦ ὑπὸ φυσικὴν καὶ ἐμπορικὴν ἔποψιν ἐπωφελεστάτου εἴς τε τοὺς κατοίκους καὶ τὴν πόλιν.

Κατὰ τὸ στόμιον τοῦ φωκαϊκοῦ κόλπου ὑπάρχει καὶ ἕτερος λιμὴν μεταξὺ τοῦ Κάστρου καὶ τῶν Μύλων καλούμενος μὲν *Μουσῆ*, χρησιμεύων δὲ κυρίως ὡς καταφύγιον τῶν ἐν καιρῷ τρικυμίας διαπλεόντων τὴν φωκαϊκὴν θάλασσαν. Ἐν γένει εἰπεῖν ἅπας ὁ κόλπος θεωρεῖται ἀσφαλέστατος, διότι τὰ ἐν αὐτῷ προσορμιζόμενα πλοῖα προφυλάττονται ἀφ' ὅλων τῶν ἀνέμων ἐκτὸς τοῦ δυτικοῦ. Ἡ ἀσφάλεια δὲ αὕτη προέρχεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν περὶ τὸ στόμιον ὑπαρχουσῶν νήσων, ὧν ἡ πλησιεστάτη πρὸς τὴν Φώκαιαν καλεῖται σήμερον Ἅγιος Γεώργιος, διότι ἀπὸ τῶν βυζαντιακῶν χρόνων τελεῖται ἐπ' αὐτοῦ ἐνιαυσίως μικρὰ πανήγυρις πρὸς τιμὴν τοῦ μεγαλομάρτυρος τούτου, καίτοι ἡ ἐπισημοτέρα τελεῖται ἐπὶ τῆς ἠπείρου, ὄπισθεν τῶν φωκαϊκῶν κήπων· εἶναι δὲ αὕτη μικρὰ μὲν ἀλλὰ μαγευτική, καὶ τούτου ἕνεκα οἱ ἀρχαῖοι Φωκαεῖς εἶχον κατακοσμήσει αὐτὴν διὰ ναῶν καὶ ἀγαλμάτων, τελοῦντες κατ' ἔτος καί τινας βακχικὰς πανηγύρεις· ἐκάλουν δ' αὐτὴν *Βαχ-*

1 Livius XXXIII, 31.
2 Αὐτόθι.

χεῖον [1], διότι φαίνεται ὅτι ἵδρυτο ἐπ' αὐτοῦ ἱερὸν πρὸς τιμὴν τοῦ Διονύσου, ὃν ἀντικατέστησε κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἐποχὴν ὁ ἅγιος Γεώργιος.

Ἡ Φώκαια περιστέφεται ὑπὸ σειρᾶς ὀρέων, ἅτινα εἰς τὰς πρὸς τὸν κόλπον κατωφερείας των σχηματίζουσι μηνοειδῆ πεδιάδα, ἐκτεινομένην ἀπὸ τῆς θέσεως τῆς καλουμένης Πασαλῆ μέχρι τοῦ Λουτροῦ. Καὶ ἡ μὲν πρὸς νότον σειρὰ ἄρχεται ἀπὸ τοῦ στενοῦ δι' οὗ διέρχεται ἡ πρὸς τὴν Μαινομένην ὁδὸς καὶ λήγει εἰς τὸν μυχὸν τοῦ Μουσῆ ἔνθα καὶ διασχίζεται εἰς δύο κλάδους, ὧν ὁ μὲν λήγει εἰς τοὺς Μύλους, ὁ δὲ εἰς τὸ Κάστρον, ὅπερ κατὰ τὴν κατοχὴν τῶν Γενουηνσίων προεφύλαττε ἀπὸ τῶν ἐχθρικῶν πλοίων τὸν κόλπον τῆς Φωκαίας καὶ τὰς περὶ αὐτὴν κτήσεις αὐτῶν· ἕτερος δὲ κλάδος χθαμαλώτερος, ὄπισθεν τῆς σειρᾶς ταύτης, φθάνει μέχρι τῆς παραλίας τῆς καλουμένης *Δεδιλέργ2α*. Ἅπασα ἡ νοτία αὕτη σειρὰ ἔχει τρεῖς κορυφάς, ὧν ἡ μὲν πρὸς τὸ Μουσῆ καλεῖται *Προφήτης Ἠλίας*, ἡ μεσαία *ἅγιος Ἰσίδωρος* καὶ ἡ πρὸς τὴν εἰρημένην ὁδὸν *Ἀναφανή*, ἐφ' ἧς ὑψοῦνται καὶ ἀνεμόμυλοί τινες ἀπὸ τριακοσίων περίπου ἐτῶν. Ἡ ἀνατολικὴ σειρὰ ἄρχεται ἀπὸ τῆς Ἀναφανῆς καὶ λήγει ἐκτεινομένη μέχρι τῆς Νέας Φωκαίας, σχηματίζουσα ὑψηλάς τινας κορυφάς. Τὸ ἀπὸ τῆς πρὸς τὴν Μαινομένην ὁδοῦ τμῆμα καλεῖται *Γ2ακᾶς* καὶ τὸ μετὰ τοῦτο *Ἐρκέτζ-ἀγίλια*, ἅτινα φθάνουσι μέχρι τῆς Νέας Φωκαίας.

Τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Φωκαίας εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τεθαμμένα, καὶ ὡς ἐκ τούτου οὐ μόνον ἡ τοπογραφία αὐτῆς καθίσταται ἀτελής, ἀλλὰ καὶ πολεμικά τινα γεγονότα λαβόντα χώραν ἐν αὐτῇ τε καὶ περὶ αὐτὴν οὐδόλως ὁρίζονται. Ἡ θέσις τοῦ ἀρχαιοτάτου ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς εἶναι εἰσέτι ἄγνωστος, ὡς ἐπίσης ἅπασα τοῦ περικυκλοῦντος αὐτὴν τείχους, τοῦ ἀνεγερθέντος κατὰ τὴν περσικὴν ἐπιδρομὴν τῇ ἁδρᾷ δαπάνῃ τοῦ τότε φιλέλληνος βασιλέως τῆς Ἱσπανίας Ἀργανθωνίου. Τὸ τεῖχος τοῦτο, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἡροδότου [2], εἶχεν ἔκτασιν οὐκ ὀλίγων σταδίων καὶ ἦτο τετειχισμένον διὰ λίθων μεγάλων καὶ εὖ συνηρμοσμένων. Μόνον δὲ ἡ θέσις τῆς ἀκροπόλεως εἶναι ἀκριβῶς γνωστή, καθότι ἀρχαιότατά τινα θεμέλια διατηροῦνται εἰσέτι ἐπιφέροντα βυζαντιακάς, ἰταλικὰς καὶ τουρκικὰς οἰκοδομήσεις. Ἐπὶ τῆς θέσεως ταύτης ἵδρυνται σήμερον κατὰ μὲν τὴν πρὸς τὴν θάλασσαν ἄκραν αἱ τουρκικαὶ οἰκίαι, κατὰ δὲ τὰ ἐπίλοιπα μέρη αἱ ἑλληνικαί. Ἐρείπια ὑπάρχουσι καὶ εἰς τοὺς κήπους, περὶ τὸν Μὰλ-Τεπὲν καὶ μέχρι τοῦ ναϊδρίου τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου. Ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἐγένοντό ποτε συστηματικαὶ ἀνασκαφαὶ ἀδυνατοῦμεν νὰ ὁρίσωμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος τίνων οἰκοδομῶν λείψανά εἰσι.

Ἡ παλαιὰ Φώκαια συγκοινωνεῖ μετὰ τῆς μεσογείου διὰ δύο ὁδῶν, ὧν ἡ μὲν πρὸς βορρᾶν, καλουμένη *ὁ δρόμος τῆς Καρτέρας*, φθάνει εἰς Νέαν Φώκαιαν, ἡ δὲ πρὸς ἀνατολὰς διερχομένη διὰ τῆς Ἀναφανῆς καὶ Γιακᾶ καὶ

1 Livius, XXVII, 21. — Plinius, V, 31.
2 Βιβλ. I, 163.

Πελεκητῆς ἄγει εἰς Μαινομένην. Τὰ κτήματα τῶν νῦν Φωκαέων ἐκτείνονται μέχρι τοῦ Ἕρμου, κυρίως δὲ ὑπάρχουσι τοιαῦτα πρὸς δυσμὰς μὲν παρὰ τὸν λιμένα τῆς Ἀγριᾶς, Φανάρι, (ἀπέναντι τοῦ ὁποίου κεῖνται σκόπελοι ἐπικινδυνωδέστατοι καλούμενοι Μυρμήγκια ὡς καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι Μύρμηκες[1]), εἰς Σακιτζίκ, Βάρην καὶ Δεδελέργια. Πρὸς ἀνατολὰς δέ, ὄπισθεν τοῦ ὄρους Ἐρκέτις-ἀγίλια, εἰς Βὰγ-ἀρασί, καὶ εἰς τὰς πρὸς βορρᾶν δυτικὰς παραλίας Μαρμαρόγουρνα, Μικρὸ Μερσινάκι, Μεγάλο Μερσινάκι καὶ Καρτέρια. Ἐν γένει εἰπεῖν αἱ κτήσεις αὐτῶν ἐκτείνονται ἔνθα καὶ αἱ τῶν ἀρχαίων προγόνων των, οἵτινες ἐκάλουν ἅπασαν τὴν γῆν ταύτην Φωκαΐδα ἢ φωκαϊκὴν χώραν, ἥτις μέχρι σχεδὸν τῆς Νέας Φωκαίας ἀπετέλει τὸ ὅριον τὸ διαχωρίζον τὴν Ἰωνίαν ἀπὸ τῆς Αἰολίδος [2].

Περὶ τῶν πρώτων κατοίκων τῆς Φωκαίας οὐδεμία εἴδησις σώζεται, διότι οἱ περισωθέντες συγγραφεῖς τῆς ἀρχαιότητος ἀναφέρουσι μόνον περὶ τῶν πρὸ τῆς ἰωνικῆς ἀποικίας κατοικησάντων Λελέγων. Ἐκ πολλῶν ὅμως δεδομένων, ἅτινα ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη κατατάσσει εἰς τὴν προϊστορικὴν ἀρχαιολογίαν, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ θέσις τῆς πόλεως ταύτης κατῳκεῖτο καὶ κατὰ τὴν λιθίνην καλουμένην ἐποχήν, καθ' ἣν κοινός τις λαὸς κατῴκει ἐν πάσῃ τῇ ἀσιατικῇ χερσονήσῳ μὴ διακεκριμένος εἰσέτι εἰς κεχωρισμένας φυλὰς καὶ ἐθνότητας, καὶ ὅστις ἐν πάσῃ πιθανότητι εἰκάζεται ὅτι ἦν ὁ φρυγικός, ἐκ τοῦ ὁποίου πλεῖστα μετὰ ταῦτα ἔθνη παρήχθησαν. Τὴν ὑπόστασιν τοιαύτης παναρχαίας ἐποχῆς ἐμπεδοῦσι διάφοροι θέσεις ὀρειναί, καθὼς καὶ λίθινα ἐργαλεῖα, ἀνευρισκόμενα ἐν σπηλαίοις καὶ χαράδραις. Ἐπὶ δὲ τῶν πρὸς τὴν θάλασσαν χαμηλοτάτων κατωφερειῶν τῶν φωκαϊκῶν ὀρέων, καὶ ἰδίως τῆς ἀνατολικῆς σειρᾶς, ἐκτείνεται ἡ θέσις ἀληθοῦς πόλεως τῶν προϊστορικῶν χρόνων περιλαμβανούσης πλείστους ἐν τοῖς βράχοις λελαξευμένους τάφους διαφόρου μεγέθους· παράκεινται δὲ αὐτοῖς ἕτεροι βράχοι ὑψηλοὶ χρησιμεύσαντες ἴσως ὡς κατοικίαι τῶν πρώτων ἐκείνων Φρυγῶν, διότι ἐπ' αὐτῶν ὑπάρχουσι κανονικώτατα λαξεύματα ἑδωλίων, θυρίδων καὶ ἄλλων οἰκιακῶν κατασκευασμάτων, ὧν ἡ ἐργασία ἀποδεικνύει τὸν κατασκευάσαντα λαὸν ἀρκούντως πεπολιτισμένον. Τὸν ἀρχικὸν δὲ τοῦτον πολιτισμὸν ἔτι ἐναργέστερον δεικνύει ὁ ἀπέναντι τῶν εἰρημένων λαξευμάτων εὑρισκόμενος τάφος, ὁ καλούμενος ὑπὸ τῶν νῦν Φωκαέων *Λουτρὸν* καὶ συνιστάμενος ἐκ δύο δωματίων συγκοινωνούντων ἀλλήλοις διὰ στενωποῦ καὶ λελαξευμένων ἐν τῷ βουνῷ μετὰ μεγάλης ἐπιτηδειότητος καὶ πολλῆς λεπτότητος. Ἀλλὰ τὸ μᾶλλον ἀξιοθαύμαστον μνημεῖον τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς εἶναι ἡ νῦν καλουμένη *Πελεκητή*, ἀπέχουσα τῆς Φωκαίας ὑπὲρ τὴν μίαν ὥραν, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης εἰς Μαινομένην. Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτό ἐστι τάφος μονόλιθος, σχήματος πρωτοφανοῦς, μὴ ἀπαντῶντος ἔτι εἰς τὰ μέχρι σήμερον

1 Plinius V, 38.
2 Στράβ. 646.

γνωσθέντα μνημεῖα τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ τῆς ἀσιατικῆς Ἑλλάδος. Κείμενος δὲ ἐπὶ γηλόφου καὶ λελαξευμένος ἐπὶ πλανήτου μονολίθου φωκαϊκοῦ, μετεκτοπισθέντος ἐν ἐποχῇ ἀναμορφώσεως τῆς χώρας ταύτης ἐκ τῶν περικυκλούντων αὐτὸν ὀρέων, ἔχει μῆκος ἐννέα μέτρων, πάχος ἑνὸς καὶ ἡμίσεος καὶ ὕψος περὶ τὰ ὀκτὼ μέτρα. Ὁ ὄγκος οὗτος σχήματος παραλληλεπιπέδου ὑψοῦται ἐκ τοῦ ἐδάφους περὶ τὰ τρία μέτρα· δυνάμεθα δὲ νὰ ἀναβῶμεν ἐπ' αὐτοῦ ἐκ τῆς νοτίας πλευρᾶς, ἥτις ἐστὶν ἀκανονίστως λελαξευμένη. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς λελάξευται ἐν τετραγώνῳ ἐπιμήκει παστὸς, οὗ ἡ τετράγωνος πλευρὰ διαιρεῖται διὰ καθέτων ἀλλήλαις ἀναγλύφων στηλῶν εἰς τέσσαρα τετραγωνικὰ τμήματα· ἐπὶ δὲ τῆς βορείου πλευρᾶς ὑπάρχει ἡ εἰς τὸν τάφον εἴσοδος, ἣν κάμπτοντες ὀλίγον, παρατηροῦμεν εὐρύχωρον δωμάτιον ἔχον σχῆμα κύβου πλευρᾶς τεσσάρων μέτρων· ἄνωθεν δὲ τοῦ μονολίθου τούτου ὑψοῦται ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ἕδρας ἐξοχὴ σχήματος ὀρθογωνίου παραλληλεπιπέδου ὕψους δύο σχεδὸν μέτρων, λελαξευμένη δὲ ἐπὶ βάσεως τετραγώνου, ἐχούσης ἀνὰ δύο βαθμίδας ἐφ' ἑκάστου μέρους· ἐπὶ τούτου δὲ πάλιν μικρότεραι βαθμίδες ἀνὰ δύο εἰς ἑκάστην πλευρὰν φέρουσι τὸν ἀναβάτην εἰς τὸ ὑψηλότατον σημεῖον τοῦ μονολίθου [1].

Πότε καὶ τίνι τρόπῳ ἐξηφανίσθη ἐκ τῶν μερῶν τούτων ὁ ἀρχαιότατος ἐκεῖνος φρυγικὸς λαὸς, οὗτινος τοσαῦτα μέχρι σήμερον διεσώθησαν μνημεῖα, διατελεῖ ἄγνωστον. Εἰκάζεται δ' ὅτι διὰ τὴν μετὰ ταῦτα ἔλευσιν τοῦ πολεμικοῦ τῶν Λελέγων ἔθνους, τινὲς μὲν ἀποδιωχθέντες ἠναγκάσθησαν νὰ διευθυνθῶσι πρὸς τὴν μεσόγειον, ἄλλοι δὲ νὰ συμμιγῶσι μετὰ τῶν νέων κατακτητῶν. Ἀλλὰ καὶ οἱ Λέλεγες δὲν ἠδυνήθησαν νὰ διαμείνωσιν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἐπὶ πολὺν χρόνον, καθότι μετὰ μικρὸν ἀπεδιώχθησαν καὶ οὗτοι, κατασχόντων τὴν Φωκαΐδα τῶν Αἰολέων. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οὗτοι περὶ τὸν ἑνδέκατον αἰῶνα ἀπεπειράθησαν νὰ ἐπεκτείνωσι τὰς κτήσεις αὐτῶν καὶ νοτιώτερον τῆς Σμύρνης, ἑτέρα τότε ἑλληνικὴ ἀποικία, ἡ ἰωνικὴ, ἤρξατο περιστέλλουσα τὴν χώραν αὐτῶν βαθμηδὸν μέχρι τῶν ὁρίων τῆς κυμαϊκῆς γῆς. Οἱ Ἴωνες ὁδηγούμενοι ὑπὸ τῶν υἱῶν τοῦ Κόδρου ἐγκατεστάθησαν ἀπὸ Μιλήτου μέχρι τῆς ἑρμαϊκῆς παραλίας, καταλαβόντες τὰς πόλεις τῶν Καρῶν καὶ Λελέγων. Πολλαὶ πόλεις τῆς Ἰωνίας ἀναφέρονται ὡς προϋπάρχουσαι τῆς ἰωνικῆς ἀποικίας, δύο δὲ μόνον ἔσχον τὴν τιμὴν νὰ θεωρῶνται ὡς ἰωνικαὶ ἀνέκαθεν, αἱ Κλαζομεναὶ καὶ ἡ Φώκαια [2].

Κατὰ τὸν Παυσανίαν οἱ κάτοικοι τῆς Φωκαίας κατάγονται ἐκ τῶν λαῶν τῆς Φωκίδος, οἵτινες, ὁδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ Φιλογένους καὶ Δάμωνος [3], ἠκο-

1 Τοῦ τάφου τούτου σύντομος περιγραφὴ μετὰ σχεδιάσματος ἐδημοσιεύθη ἐν Μουσ. καὶ Βιβλιοθήκ. II, σ. 99. πίν. α' καὶ β'.

2 Παυσαν. VII, 3, 8.

3 Ὁ Στράβων ἐν βιβλ. XIV, 633 ἀναφέρει ὡς οἰκιστὴν τῆς Φωκαίας μόνον τὸν Φιλογένην, ἕτεροι δὲ συγγραφεῖς γενικώτερον τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἰωνικῆς ἀποικίας Νηλέα, τὸν υἱὸν τοῦ Κόδρου. Βλ. πάρ. μαρμ. 43.—Αἰλιανοῦ, ποικ. ἱστορ. η', 5.

λούθησαν τοὺς Ἴωνας εἰς τὴν Ἀσίαν, ἔνθα καὶ ἱδρύσαντο τὸ πόλισμα αὐτῶν ἐπὶ αἰολικῆς γῆς, ἣν ἔλαβον κατὰ παραχώρησιν τῶν Κυμαίων [1]. Αἱ εἰρημέναι εἰδήσεις τοῦ Παυσανίου συμπληροῦνται ἔκ τινος χωρίου Νικολάου τοῦ Δαμασκηνοῦ [2] ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς καὶ γεωγραφικῆς τοῦ ὁποίου σημασίας, καθόσον γινώσκομεν, οὐδεὶς εἰσέτι τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν ἐπέστησε τὴν προσοχήν. Ἐν αὐτῷ ἀναφέρεται ὅτι οἱ ἀποικήσαντες μετὰ τῶν Ἰώνων Ὀρχομένιοι, προσορμισθέντες τὰ παρὰ τὸν Ἕρμον κατέλαβον νησῖδά τινα κειμένην πλησίον τῆς ἠπείρου. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ τῶν περιοίκων βάρβαροι ἐπετίθεντο συνεχῶς κατὰ τῆς ἀσθενοῦς αὐτῶν δυνάμεως, ἐπέρασαν ἐπί τινα λόφον τῆς ἠπείρου καὶ ἤρξαντο νὰ ἑνόνωσι τὴν νησῖδα αὐτῶν μετὰ τῆς ἠπείρου χωνύοντες τὸ μεταξὺ στενόν. Ὁ τότε τῆς Κύμης τύραννος Μέννης, εἰς οὗ τὴν κυριαρχίαν ὑπήγετο καὶ ὁ τόπος οὗτος, ἐκώλυσεν αὐτοὺς νὰ τειχίσωσι τὸ κατασχεθὲν παρ' αὐτῶν μέρος. Ἡ δὲ παρακώλυσις αὕτη ἐγένετο πρόξενος πολλῶν κακῶν εἰς αὐτόν· διότι ἕνεκα τῆς τυραννίας του φαίνεται ὅτι οἱ Κυμαῖοι ἐζήτουν περίστασιν νὰ καταρρίψωσιν αὐτὸν καὶ νὰ δώσωσι τὴν τυραννίαν εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Οὐατίαν, ὅστις πρὸς πραγματοποίησιν τῶν σχεδίων τοῦ κόμματός του συνεμάχησε μετὰ τῶν ἀποίκων τούτων Ὀρχομενίων, ἤτοι τῶν κατοίκων τῆς Φωκαίας, ὑποσχεθεὶς νὰ παραχωρήσῃ αὐτοῖς μετὰ ταῦτα χώραν αὐτάρκη. Οὗτοι δὲ ὁμολογήσαντες αὐτῷ ἐπῆλθον κατὰ τοῦ Μέννεω· κατὰ τὴν ἐπίθεσιν ἡνώθη καὶ ἅπας ὁ δῆμος τῶν Κυμαίων· καὶ οὕτω μάχης συναφθείσης συνελήφθη ὑπ' αὐτοῦ ὁ Μέννης καὶ ἐλιθοβολήθη. Καταλαβὼν δὲ τὴν βασιλείαν ὁ Οὐατίας εὐθὺς τὰς πρὸς τοὺς Φωκαέας συνθήκας ἠξίου νὰ ἐπικυρώσῃ, ἃς ὑπὲρ τῆς τῶν Κυμαίων ἐλευθερίας συνέθετο μετ' αὐτῶν. Οἱ δὲ Κυμαῖοι εὐγνωμονοῦντες πρὸς τοὺς Φωκαεῖς παρεχώρησαν τὴν γῆν.

Ἡ σπουδαιότης τῶν εἰδήσεων τούτων τοῦ Δαμασκηνοῦ εἶναι ἀναμφισβήτητος, διότι ἀναπτύσσουσι τὰ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου ἀναφερόμενα, ἐφ' ὧν καὶ μόνον ἐβασίζοντο μέχρι σήμερον οἱ περιγράψαντες τὴν Φώκαιαν. Ἐκ τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου μανθάνομεν ἰδίως ὅτι οἱ πρῶτοι κάτοικοι τῆς Φωκαίας ἦσαν Ὀρχομένιοι, ὧν ἡ πατρὶς συνορεύεται μετὰ τῆς Φωκίδος· ὥστε ἡ γνώμη τοῦ Παυσανίου ὅτι οἱ τῆς πόλεως ταύτης κάτοικοι κατάγονται ἐκ τῶν λαῶν τῆς Φωκίδος εἶναι δικαιολογημένη [3]. Ἡ δὲ νησίς, ἣν κατέλαβον οὗτοι σχόντες πρὸς τῷ Ἕρμῳ ταῖς ναυσί, καὶ ἣν ἥνωσαν μετὰ τῆς ἠπείρου, εἶναι ἡ πετρώδης ἐκείνη ἄκρα ἐπὶ τῆς ὁποίας καὶ νῦν ἔτι ἵδρυται ἡ Φώκαια, καὶ ἥτις διαχωρίζει τὸν ὡραῖον καὶ ἀσφαλῆ αὐτῆς κόλπον εἰς δύο μηνοειδεῖς λιμενίσκους.

1 Παυσ. VII, 2, 4, 3, 10.

2 Müller, Fragm. hist. graec. III, σ. 387. fr. 53.

3 Ὁ Ἡρόδοτος καὶ Παυσανίας μνημονεύουσι μὲν τῆς μετὰ τῶν Ἰώνων ἀποικίσεως τῶν Ὀρχομενίων, ἀλλὰ δὲν ἀναφέρουσι καὶ ποῦ ἐγκατεστάθησαν. Βλ. Ἡροδ. I, 146.— Παυσ. VII, 2, 3.

Ἡ θέσις καὶ ἡ φύσις τοῦ τόπου τούτου ἐπιβεβαιοῖ πράγματι ὅτι αὐτὸς ἦν πρότερον νησὶς ἑνωθεῖσά ποτε χειροποιητως μετὰ τῆς ἠπείρου.

Ἐκ τῆς ἀρχικῆς ἱστορίας τῆς Φωκαίας τοῦτο μόνον γινώσκομεν ὅτι ἐπειδὴ δὲν εἶχε κατ' ἀρχὰς τῆς ἱδρύσεώς της βασιλέα ἐκ τοῦ ἐν Ἐφέσῳ ἑδρεύοντος[1] γένους τῶν Κοδριδῶν, αἱ λοιπαὶ ἰωνικαὶ πόλεις ἀπεποιοῦντο νὰ παραδεχθῶσιν αὐτὴν εἰς τὰς συνεδριάσεις τῆς Πανιωνίου, μέχρις οὗ οἱ ἀποκεκηρυγμένοι Φωκαεῖς ἠναγκάσθησαν νὰ ζητήσωσι τοιούτους βασιλεῖς παρὰ τῶν Τηΐων καὶ Ἐρυθραίων. Ὁ Παυσανίας, ἀναφέρων ταῦτα, καταγράφει συνάμα ὀνομαστὶ ὡς πρώτους Ἴωνας βασιλεῖς τῆς Φωκαίας τὸν Δεοίτην, Πέρικλον καὶ Ἄβαρτον [2]. Φαίνεται δὲ πιθανὸν ὅτι ἔπαθον τοῦτο οἱ Φωκαεῖς ἐπειδὴ ἠναγκάσθησαν ἴσως νὰ θεωρηθῶσιν ὑπὸ τῶν Κυμαίων ὡς συμπεριλαμβανόμενοι ἐν τῷ αἰολικῷ συνδέσμῳ καὶ νὰ λάβωσιν ἐν ἀρχῇ, ἕνεκα τῆς δωρήσεως τῆς χώρας, βασιλέα ἐκ τοῦ γένους τοῦ Αἰόλου.

Ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς πόλεως αὐτῶν μέχρι τοῦ ὀγδόου π. Χ. αἰῶνος οἱ Φωκαεῖς προσεπάθησαν νὰ ἀναδείξωσι τὴν πατρίδα των ἐπίσημον ναυτικὸν κέντρον τῆς Ἀσίας, μέχρις οὗ διὰ τῶν ἐπικινδύνων αὐτῶν ἐπιχειρήσεων κατέλαβον καὶ πολλὰς τῆς ἀσιατικῆς χερσονήσου παραλίους θέσεις ἐπὶ τῶν ὁποίων καὶ ἵδρυσαν μεγάλας ἀποικίας. Οὐ μόνον δὲ ἐνταῦθα εἰργάσθησαν οὕτω οἱ Φωκαεῖς, ἀλλὰ διὰ τοῦ μεγάλου αὐτῶν ναυτικοῦ στόλου ἔθεσαν τοὺς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ εἰς ἐμπορικὰς σχέσεις μετὰ τῶν Ἀφρικανῶν καὶ Εὐρωπαίων. Ἔκτοτε ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐπεσωρεύθη τοσοῦτος πλοῦτος, ὥστε ἡ Φώκαια ἔσχε τὴν τιμὴν νὰ θεωρῆται ὡς ἡ ἐπισημοτάτη μετὰ τὴν Μίλητον καὶ τὴν Ἔφεσον. Πρῶται ἀποικίαι τῶν Φωκαέων θεωροῦνται αἱ ἐπὶ τῆς βορείου παραλίας τῆς ἐλάσσονος Ἀσίας, ἡ Λάμψακος καὶ ἡ Ἀμισός. Ὁ Στράβων περιγράφων τὰς πόλεις ταύτας ἀναφέρει ἀμφοτέρας ὡς ἀποικίας τῶν Μιλησίων [3]. Ἀλλὰ περὶ μὲν τῆς Ἀμισοῦ ὁ Σκύμνος [4] παραδέχεται φωκαϊκὴν ἀρχὴν, ἧς καὶ τὴν ἀποικίαν τίθησι τεσσαράκοντα ἔτη πρὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς Ἡρακλείας τῆς γενομένης περὶ τὰ μέσα τοῦ ἕκτου π. Χ. αἰῶνος. Ἐπειδὴ δὲ ἀναφέρονται πολλαὶ καὶ διάφοροι ἀποικίαι εἰς τὴν πόλιν ταύτην, ὁ Raoul-Rochette [5] θεωρεῖ τὴν φωκαϊκὴν ὡς μεταγενεστέραν τῆς μιλησιακῆς, γενομένην δηλονότι περὶ τὰ τέλη τοῦ ἕκτου π. Χ. αἰῶνος, ἤτοι τῷ 599. Ἀλλ' ἡ γνώμη του αὕτη φαίνεται ἡμῖν ἐσφαλμένη διότι, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην φεύγοντες οἱ Φωκαεῖς τὴν περσικὴν κυριαρχίαν δὲν ἠδύναντο νὰ στείλωσιν ἀποικίαν ἐπὶ τῆς παραλίας αὐτῆς τῆς ἀσιατικῆς χερσονήσου, γενομένης ἤδη περσικῆς ἐπαρχίας. Ἐντεῦθεν φαίνεται πιθανώτερον ὅτι ἡ παρὰ Στρά-

1 Στρ. XIV, 633.
2 Παυσ. VII, 3, 10.
3 Στρ. XIII, 589.
4 Ἀπόσπ.
5 Hist. crit. des étab. des colonies grecques. III, σ. 934.

ξωπ μαρτυρία τοῦ Θεοπόμπου (ὅτι ἡ Ἀμισός ἐστι Μιλησίων ἀποικία) εἶναι ἀνακριβὴς καὶ ἀδικαιολόγητος. Καὶ περὶ τῆς Λαμψάκου ἡ παράδοσις τοῦ Στράβωνος ἐθεωρήθη πλημμελής [1]· διότι οὐ μόνον οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχαίων ἀναφέρουσιν αὐτὴν ὡς πόλισμα φωκαϊκόν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ἐκ Λαμψάκου Χάρων περιγράφει τὴν πατρίδα του ὡς ἀποικίαν τῶν Φωκαέων [2].

Ἡ πρώτη ἔνδοξος αὕτη ἐποχὴ τῶν Φωκαέων διήρκεσεν ὑπὲρ τὰ τετρακόσια ἔτη μετὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς πόλεώς των, καθ᾽ ἃ ἠνωχλοῦντο μόνον ἐνίοτε ὑπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Λυδῶν, οἵτινες συχνάκις ἐπετίθεντο κατὰ τῶν αὐτονόμων ἑλληνικῶν πόλεων τῆς ἀσιατικῆς χερσονήσου. Μέχρι δὲ τῆς ἐποχῆς ταύτης διῳκοῦντο οἱ κάτοικοι ὑπὸ τῶν ἀλληλοδιαδόχων αὐτῶν βασιλέων. Κοινὸν δὲ κέντρον αὐτῶν μετὰ τῶν λοιπῶν ἰωνικῶν πόλεων ἦν ἡ ἑορτὴ τῶν Πανιωνίων, ἧς μετεῖχον ἐνιαυσίως καὶ οἱ Φωκαεῖς. Ἡ βασιλικὴ δὲ αὕτη ἀρχὴ κατελύθη εὐθὺς μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Λυδῶν κατάκτησιν τῆς Ἰωνίας· διετηρήθη ὅμως καὶ μετὰ ταῦτα ἀλλ᾽ ἐν στενοτέρῳ κύκλῳ καὶ ἐπὶ ψιλῷ ὡς εἰπεῖν ὀνόματι. Ὁ Στράβων, ἀκμάζων ὀλίγιστα π. Χ. ἔτη, ῥητῶς ἀποφαίνεται ὅτι καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του οἱ ἐκ τοῦ βασιλικοῦ ἐκείνου γένους ὠνομάζοντο βασιλεῖς, «ἔχοντές τινας τιμάς, προεδρίαν τε ἐν ἀγῶσι καὶ πορφύραν, ἐπίσημον τοῦ βασιλικοῦ γένους, σκίπωνα ἀντὶ σκήπτρου καὶ τὰ ἱερὰ τῆς ἐλευσινίας Δήμητρος» [3]. Ὅθεν εἰκάζεται ὅτι καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἰωνικὰς πόλεις οἱ ἐκ τοῦ γένους τῶν ἀρχαίων αὐτῶν βασιλέων τὰς αὐτὰς εἶχον τιμάς. Ὡς πρὸς τὴν Φώκαιαν τοὐλάχιστον πιστοποιοῦμεν τοῦτο μετὰ τοῦ Φρειδερίκου Θίσκεν [4] ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Πυθέρμου, στρατηγοῦ τῶν Φωκαέων, ὅστις ἀποσταλείς ποτε ἐν κρισίμῳ τῆς Ἰωνίας περιστάσει εἰς Σπάρτην, παρουσιάσθη εἰς τοὺς ἄρχοντας αὐτῆς φέρων ἐρυθρὰν πορφύραν· τοῦθ᾽ ὅπερ δηλοῖ ὅτι καὶ οὗτος κατήγετο ἐκ τοῦ λεγομένου γένους τῶν Κοδριδῶν.

Τούτων οὕτως ἐχόντων ἕπεται νῦν νὰ ἐξετάσωμεν ὁποίας περιπετείας ἔσχεν ἡ Φώκαια καὶ ὁποῖα γεγονότα ἐπηκολούθησαν μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Λυδῶν κατάκτησιν τῆς Ἰωνίας, καθ᾽ ἣν ἅπασαι αὐτῆς αἱ πόλεις ἐγένοντο φόρου ὑποτελεῖς [5].

Ἡ ὑπὸ τοῦ Κροίσου κατάκτησις τῆς Φωκαίας ὑπῆρξεν ὀλιγοετής· διότι βασιλεύοντος ἔτι αὐτοῦ, Κῦρος ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν ἡγούμενος ἱκανοῦ στρατοῦ καὶ ἐπιδραμὼν ἁπάσας τὰς ἀνατολικὰς κτήσεις τῶν Λυδῶν, διὰ στρατηγήματος αὐτοῦ ταχέως ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ εἰς Σάρδεις καὶ καταλύσῃ τὴν ἐν αὐταῖς ἑδρεύουσαν ἐκείνου δυναστείαν [6]. Ἀλλὰ πρὸ τῆς ἐπιχειρήσεως τῆς περσικῆς ταύτης ἐκστρατείας ἐζήτησεν ὁ Κῦρος τὴν συμμαχίαν τῶν

1 Αὐτόθι. ΙΙΙ σ. 145.
2 Müller, Fragm. hist. graec. I, 33 fr. 6. — Πρβλ. Πολυαίνου, στρατηγικῶν η' 37.
3 Στρ. XIV, 633.
4 Phocaïca σ. 29.
5 Ἡρόδοτ. I, 26—7
6 Ἡρόδ. I, 79—94.

Ἰώνων, παρακινήσας συνάμα αὐτοὺς εἰς ἀποστασίαν [1]. Ἡ ἀπόπειρα δὲ αὕτη ἐναυάγησε, τῶν Ἰώνων νομιζόντων ἀδύνατον τὴν ἐπιτυχίαν τῶν Περσῶν ὡς ἐκ τῶν μεγάλων τοῦ λυδικοῦ κράτους δυνάμεων. Ὅτε ὅμως ὁ Κῦρος κατέλαβεν ἐξ ἀπροόπτου τὰς Σάρδεις καὶ ἠχμαλώτευσε τὸν Κροῖσον, οἱ Ἴωνες καὶ Αἰολεῖς μεγάλως κατεθορυβήθησαν· θέλοντες δὲ νὰ προλάβωσι τὴν κατ' αὐτῶν ἔχθραν τῶν Περσῶν ἔσπευσαν νὰ ἀποστείλωσι πρεσβείαν εἰς Σάρδεις ἵνα καθυποβάλῃ τῷ Κύρῳ τὴν ἑκουσίαν ὑποταγήν των. Ἀλλ' ἡ μόνη πρὸς τούτους ἀπάντησις τοῦ Κύρου ὑπῆρξε, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον [2], ἡ διήγησις ἀνατολικοῦ τινος μύθου, καθ' ὃν αὐλητής τις ἰδὼν ἰχθῦς ἐν τῇ θαλάσσῃ ἤρξατο νὰ αὐλῇ, νομίσας ὅτι διὰ τοῦ μουσικοῦ ὀργάνου του ἤθελον ἐκεῖθεν ἐξέλθει. Ψευσθεὶς δὲ τῆς ἐλπίδος ἔρριψεν ἀμφίβληστρον ὅπερ καὶ περιέβαλε πολλοὺς ἰχθῦς, οὓς καὶ ἀνεβίβασεν ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐνταῦθα, ἐξακολουθεῖ λέγων ὁ Κῦρος πρὸς τοὺς πρέσβεις τῆς Ἰωνίας, ἰδὼν ὁ αὐλητὴς τοὺς ἰχθῦς παλλομένους, παύεσθέ μοι, τοῖς εἶπεν, ὀρχούμενοι πλέον, ἐπειδὴ αὐλοῦντος ἐμοῦ χάριν σας δὲν ἠθελήσατε νὰ ἐξέλθητε. Ἡ προφανὴς ἔννοια τοῦ μύθου τούτου κατεθορύβησε τοὺς Ἴωνας, οἵτινες βλέποντες τὸ δεινὸν τῆς περιστάσεως ἤρξαντο παρασκευαζόμενοι καὶ περιτειχίζοντες τὰς ἑαυτῶν πόλεις. Τότε δὲ περιετείχισαν καὶ οἱ Φωκαεῖς τὴν πόλιν των ἀναλώμασι τοῦ φιλτάτου αὐτοῖς συμμάχου Ἀργανθωνίου, τοῦ βασιλέως τῆς ἐν Ἱσπανίᾳ Ταρτησσοῦ [3]. Συγχρόνως δὲ πρὸς κοινὴν ἄμυναν συνεκλήθησαν εἰς τὸ Πανιώνιον ἔνθα συσκεφθέντες περὶ τοῦ πρακτέου ἀπεφάσισαν νὰ ζητήσωσι τὴν βοήθειαν τῶν Σπαρτιατῶν, διότι οὗτοι μόνοι ὑπερεῖχον τότε κατὰ τὰς πολεμικὰς δυνάμεις ἁπάντων τῶν ἄλλων Ἑλλήνων. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν κρισίμων τούτων περιστάσεων δύο πόλεις τῆς Ἰωνίας ὑπερεῖχον πασῶν τῶν ἄλλων ὡς ἐκ τῆς ναυτικῆς καὶ ἐμπορικῆς αὐτῶν καταστάσεως, ἡ Μίλητος καὶ ἡ Φώκαια· ἐπειδὴ δὲ ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἡ Μίλητος αἰσχρῶς ἀπεχωρίσθη τῆς ἰωνικῆς συμμαχίας, τὴν πρώτην πιθανῶς θέσιν ἐν ταῖς συνεδριάσεσι τοῦ Πανιωνίου ἔσχον οἱ Φωκαεῖς, καὶ τούτου ἕνεκα ἀρχηγὸς τῆς πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας πρεσβείας ἐξελέγη ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς πατρίδος των Πύθερμος, ὅστις περιβαλλόμενος πορφυροῦν ἔνδυμα παρουσιάσθη πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας παρ' ὧν ἐξητήσατο βοήθειαν, καταγγείλας τὰς πράξεις τῶν Περσῶν καὶ καταδείξας τὴν ἐξ αὐτῶν ἐπικειμένην κοινὴν βλάβην. Οἱ Λακεδαιμόνιοι δυστυχῶς ἠρνήθησαν πᾶσαν πρὸς αὐτοὺς συνδρομήν, ἀλλὰ χάριν τῶν ἐκεῖ συμφερόντων αὐτῶν ἀπέστειλαν εἰς Ἰωνίαν πεντηκόντορον μεθ' ἱκανῶν ἀνδρῶν, ἵνα, ὡς εἰκάζει ὁ Ἡρόδοτος, κατασκοπεύωσι τὰ μεταξὺ Κύρου καὶ Ἰώνων. Τῆς ναυτικῆς δὲ ταύτης ἀποστολῆς τῶν Σπαρτιατῶν προσορμισθείσης εἰς Φώκαιαν, ἀποστέλλεται εἰς Σάρδεις ὁ πάντων δοκιμώτατος, ὀνόματι Λακρί-

1 Ἡρόδ. I, 141.
2 I, 141.
3 Ἡρόδ. I, 163.

της, όπως είπη τῷ Κύρῳ ἐκ μέρους τῶν Λακεδαιμονίων ἵνα μὴ τολμήσῃ καὶ προσβάλῃ πόλιν τινὰ τῆς Ἑλλάδος, διότι τότε θὰ ἀναγκασθῶσι νὰ λάβωσι καὶ αὐτοὶ μέρος [1]. Καίτοι δὲ τὴν ὑπερήφανον ταύτην φράσιν τῶν Λακεδαιμονίων διεδέχθη περιφρονητικὴ δι' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα ἀπάντησις, φαίνεται ὅμως ὅτι τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο ἐγένετο παραίτιον ἵνα ἀνασταλῇ πρὸς στιγμὴν ἡ πρὸς κατάκτησιν τῶν ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν ἀκατάσχετος ὁρμὴ τῶν Περσῶν.

Μετά τινα ὅμως ἔτη ὁ στρατηγὸς τῆς Κύρου Ἅρπαγος ἡγούμενος ἱκανοῦ στρατοῦ εἰσέβαλεν εἰς Ἰωνίαν καὶ ἤρξατο τὴν βάρβαρον κατὰ τῶν πόλεων αὐτῆς τιμωρίαν. Ἡ πρώτη δὲ αὐτοῦ ἐπίθεσις ἐγένετο κατὰ τῆς Φωκαίας, ὡς ἰσχυροτέρας. Πολιορκῶν αὐτὴν ὁ Ἅρπαγος ἐμήνυσεν εἰς τοὺς κατοίκους ὅτι παύσηται τῆς πολιορκίας ἐὰν θελήσωσι νὰ καταρρίψωσιν ἕνα μόνον προμαχῶνα τοῦ τείχους καὶ καθιερώσωσιν εἶτα οἶκον εἰς τὸν κυριάρχην τῶν Περσῶν. Οἱ δὲ Φωκαεῖς φύσει φιλελεύθεροι ὄντες καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ ὑποφέρωσι τὸν περσικὸν ζυγόν, ὃν εἶχον προγνωρίσει εἰς τὰς μεσογείους πόλεις, ἀπήντησαν πρὸς τὸν Ἅρπαγον ἐξαιτούμενοι ἄδειαν μιᾶς ἡμέρας ἵνα συσκεφθῶσι περὶ τοῦ πρακτέου ἀφοῦ προηγουμένως ἀπομακρύνῃ τὰ στρατεύματά του. Δεκτῶν γενομένων τῶν προτάσεων τούτων, οἱ μὲν Πέρσαι ἀπεσύρθησαν, οἱ δὲ Φωκαεῖς ἐν τῷ μικρῷ τούτῳ διαστήματι κατασπάσαντες τὰ πλοῖά των, ἅτινα κατὰ τὸ φωκαϊκὸν ἔθος ἦσαν πεντηκόντορα, ἔσπευσαν νὰ ἐπιβῶσιν αὐτῶν παραλαβόντες τέκνα καὶ γυναῖκας καὶ ἔπιπλα, πρὸς δὲ καὶ τὰ ἀγάλματα τὰ ἐκ τῶν ἱερῶν καὶ τὰ ἄλλα ἀναθήματα, ἐκτὸς τῶν χαλκίνων, λιθίνων καὶ τῶν ἐπὶ τῶν τοίχων γραφῶν. Ἀνοιχθέντες δὲ εἰς τὴν θάλασσαν ἔπλεον πρὸς τὴν Χίον [2]. Μετὰ τὴν ἔντιμον ταύτην φυγὴν κατέσχον οἱ Πέρσαι ἀμαχητὶ καὶ ἔρημον οὖσαν τὴν πόλιν, ἐν ᾗ ἔθεσαν πῦρ κατακαύσαντες οὐ μόνον τὰ ὑπάρχοντα κτίρια, ἀλλὰ καὶ τὸν περίφημον ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς, ὅστις ἐθεωρεῖτο εἷς τῶν ἀρχαιοτάτων τῆς Ἰωνίας. [3]

Ἀφοῦ δὲ ἐγένοντο τοιαῦτα δεινὰ ἐν τῇ ἐρημωθείσῃ αὐτῶν πόλει πλέοντες οἱ Φωκαεῖς προσήγγισαν εἰς Χίον, ὅπου ἐπρότειναν εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῆς νὰ ἀγοράσωσι τὰς Οἰνούσσας νήσους. Ἀλλ' οἱ Χῖοι γινώσκοντες τὴν ἐμπορικὴν ἱκανότητα τῶν Φωκαέων καὶ φοβούμενοι μήπως αἱ ζητηθεῖσαι νῆσοι γείνωσι βαθμηδὸν κέντρα ἐμπορικὰ ἀπέρριψαν τὴν αἴτησίν των [4]. Εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι οἱ Φωκαεῖς ἕνεκα τῆς ναυτιλίας των ἦσαν ἤδη γνωστοὶ εἰς τὰ νότια μέρη τῆς Μεσογείου. Διάφοροι χῶραι, πόλεις καὶ νῆσοι εἰς ἃς πρὸ πολλοῦ ἤδη ὑπῆρχον μικραί τινες φωκαϊκαὶ ἀποικίαι, ἐγνώριζον τὸν ἔντιμον αὐτῶν χαρακτῆρα· διὸ καὶ εἶχον ἤδη ἀπὸ χρόνων φιλικὰς σχέσεις μετὰ τῶν

1 Ἡρόδ. I, 152-3.
2 Ἡρόδ. I, 164—165.
3 Παυσαν. II, 31, 6. VII, 5, 4.
4 Ἡρόδ. I, 165.

λαῶν τῶν μερῶν ἐκείνων, αἵτινες ἐν τῇ δεινῇ ταύτῃ περιστάσει ἀπέβησαν αὐτοῖς λίαν λυσιτελεῖς. Ὁ Ἡρόδοτος ὁμολογῶν ὅτι μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων πρῶτοι οἱ Φωκαεῖς ἐπεχείρησαν ναυτικὰς ἐπιχειρήσεις, προστίθησι συνάμα ὅτι διὰ τῆς ναυτικῆς αὐτῶν δυνάμεως εἶχον προσορμισθῇ ποτε εἰς Ταρτησσόν, κειμένην παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Γουαδαλκιβήρου, ἔνθα ἐγένοντο λίαν προσφιλεῖς τῷ βασιλεῖ τῆς χώρας Ἀργανθωνίῳ, ὅστις καὶ εἰς ἀπόδειξιν τῆς πρὸς αὐτοὺς εὐνοίας τοῖς παρεχώρησε τὸ δικαίωμα νὰ ἱδρύσωσιν ὁπουδήποτε τῆς χώρας του ἐπιθυμοῦσι ἀποικίαν, ἐὰν ἤθελον νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν Ἰωνίαν.

Πεποιθότες λοιπὸν οἱ Φωκαεῖς ἐπὶ τὴν εὔνοιαν τῶν λαῶν τῆς Μεσογείου, ἀπεφάσισαν μετὰ τὴν ἐν Χίῳ ἀποτυχίαν, νὰ ἄρωσι τὰς ἀγκύρας καὶ νὰ ἀναχθῶσι κατὰ μοίρας εἰς διαφόρους διευθύνσεις τῶν μερῶν τούτων πρὸς ἐγκαθίδρυσιν ἀποικιῶν. Ἐν πρώτοις διηυθύνθησαν εἰς τὴν νῆσον Κύρνον, τὴν νῦν Κορσικήν, ὅπου πρὸ εἴκοσιν ἐτῶν ἱδρύσαντο κατὰ χρησμὸν τὴν Ἀλαλίαν. Πλέοντες τὴν πρὸς Κύρνον ἐπεσκέφθησαν προηγουμένως διὰ τελευταίαν φορὰν τὴν Φώκαιαν, ἔνθα ἐκδικούμενοι τὴν φυγήν των ἐπέτυχον νὰ φονεύσωσι τὴν περσικὴν φρουράν, μετὰ δὲ τοῦτο ἐποιήσαντο ἰσχυρὰς κατάρας τῷ ὑπολειπομένῳ τοῦ στόλου αὐτῶν. Τελευταῖον δὲ κατεπόντισαν μύδρον σιδηροῦν καὶ ὤμοσαν νὰ μὴ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν πατρίδα των πρὶν ἢ ὁ μύδρος οὗτος ἀναβῇ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης. Ἀλλὰ πλεόντων αὐτῶν εἰς Κόρσικαν ὑπὲρ τοὺς ἡμίσεις τῶν πολιτῶν λυπηθέντες τὴν ἐρήμωσιν τῆς πόλεώς των καὶ ἐνθυμηθέντες τὰ ἤθη αὐτῆς, ψευδόρκιοι γενόμενοι, ἀπέπλεον ὀπίσω εἰς Φώκαιαν, ἔνθα ἑκόντες ἄκοντες παρεδέξαντο ὡς καὶ οἱ λοιποὶ κάτοικοι τῆς Ἰωνίας τὴν περσικὴν κυριαρχίαν. Ἔκτοτε παρέμεινεν ἡ παροιμία *Φωκαέων ἀρὰ* λεγομένη ἐπὶ τῶν ἰσχυρῶς καταρωμένων ἢ ἐπὶ τῶν μεταγινωσκόντων ἐφ' οἷς ἔπραξαν. Τῆς θλιβερᾶς ταύτης κατάρας ἀναμιμνήσκονται καὶ νῦν ἔτι οἱ Φωκαεῖς ὁσάκις αἱ ἐμπορικαὶ καὶ ναυτικαὶ αὐτῶν ἐπιχειρήσεις δὲν προάγονται, νομίζοντες ὅτι ἡ παρ' αὐτοῖς ἀκαταστασία χρονολογεῖται ἀφ' ἧς ἐποχῆς κατηράσθησαν αὐτοὺς οἱ πρόγονοί των ὡς ἀθετήσαντας τὰς ἀρὰς καὶ ἐπιστρέψαντας εἰς πατρίδα οὐχὶ ὡς τὸ πρὶν ἐλευθέραν ἀλλὰ δεδουλωμένην ὑπὸ βαρβάρων.

Ἐν τούτοις οἱ φυλάξαντες τοὺς ὅρκους ἔφθασαν περὶ τὸ 540 εἰς Κύρνον ἔνθα καὶ ἡνώθησαν μετὰ τῶν πρὸ εἴκοσιν ἐνιαυτῶν ἀποικησάντων συμπολιτῶν των, καταβιώσαντες πέντε μετ' αὐτῶν ἔτη. Κατὰ τὸ διάστημα δὲ τοῦτο ἀνήγειραν αὐτόθι ναοὺς καὶ δημοσίας οἰκοδομάς, διὰ τῆς ἀείποτε δὲ ἐμπορικῆς καὶ ναυτικῆς αὐτῶν ὑπεροχῆς ἦγον καὶ ἔφερον ἅπαντας τοὺς περιοίκους. Ἡ ὑπεροχὴ αὕτη φυσικῷ τῷ λόγῳ ἔθεσεν αὐτοὺς εἰς ἀντιζηλίαν μετὰ τῶν Τυρσηνῶν καὶ Καρχηδονίων, οἵτινες ἐπῆλθον μὲ ἑξήκοντα ἑκάτεροι πλοῖα εἰς κατάλυσιν τῆς ἰσχύος τῶν ἀποίκων Ἑλλήνων. Οἱ δὲ Φωκαεῖς πληρώσαντες καὶ αὐτοὶ τὰ ἑαυτῶν ἑξήκοντα πλοῖα ἀνήχθησαν εἰς τὸ Σαρ-

δόνιον πέλαγος, ἔνθα, ἰσχυρᾶς ναυμαχίας συγκροτηθείσης, ἐνίκησαν μὲν οἱ Φωκαεῖς, ἀλλ' ἡ νίκη αὐτῶν, ὡς παρατηρεῖ ὁ Ἡρόδοτος, ὑπῆρξε Καδμεία τις νίκη, διότι ἐκ τῶν νηῶν αὐτῶν τεσσαράκοντα μὲν διεφθάρησαν, αἱ δὲ λοιπαὶ ἕνεκα διαφθορᾶς τῶν ἐμβόλων ἀπέβησαν ἄχρηστοι. Ὅθεν καταπλεύσαντες εἰς Ἀλαλίαν ἀνέλαβον τὰ τέκνα καὶ τὰς γυναῖκας καὶ πᾶν ὅ,τι ἠδύναντο νὰ φέρωσιν αἱ νῆες, ἐγκατέλειψαν διὰ παντὸς τὴν Κύρνον καὶ ἔπλεον εἰς Ῥήγιον. Ἕτεραι ταυτοχρόνως μοῖραι διηυθύνθησαν εἰς Ἰσπανίαν ὅπου ὅμως δὲν ἐπρόφθασαν νὰ ἴδωσι ζῶντα ἔτι τὸν παλαιὸν αὐτῶν φίλον, τὸν βασιλέα Ἀργανθώνιον· ἔκτισαν δὲ καὶ ἐνταῦθα παρὰ τὰς στήλας τοῦ Ἡρακλέους τὴν Μαινάκαν, ἣν ἀποκαλεῖ ὁ Στράβων «ὑστάτην τῶν Φωκαϊκῶν πόλεων».

Αἱ ἐκλεκτότεραι ἀποικίαι τῶν Φωκαέων ἐγένοντο ἐπὶ τῶν παραλίων τῆς Γαλλίας· τοιαῦται δὲ εἰσὶν ἡ Ἀγάθη, τὸ Ἡμεροσκοπεῖον καὶ πρὸ πάντων ἡ Μασσαλία, ἐξ ἧς πάλιν ἐγένοντο πολυάριθμοι ἀποικίαι ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς χώρας ἐκείνης. Ἡ Μασσαλία, ἡ μεγαλοπρεπὴς αὕτη πόλις τῆς ἔξω Ἑλλάδος, ἐξεπροσώπει ἐν τῷ ἀρχαίῳ ἐκείνῳ κόσμῳ τῆς Εὐρώπης ἅπαντα τὸν ἑλληνισμὸν εἰς τὰ βάρβαρα ἔτι αὐτῆς ἔθνη, ἅτινα κατήρχοντο ὡς εἰς τὸ μόνον πεπολιτισμένον κέντρον τῆς χώρας αὐτῶν.

Ἀλλὰ τὰ περὶ Μασσαλίας καὶ τῶν λοιπῶν φωκαϊκῶν ἀποικιῶν εἶναι ἔξω τῆς προκειμένης ἡμῖν σήμερον ὁμιλίας. Περιωρίσθημεν δὲ μόνον εἰς τὰ περὶ τῆς τοπογραφίας καὶ τῆς ἀρχαίας ἱστορίας τῆς Φωκαίας, ἐπαναφέροντες τὴν μνήμην ὑμῶν εἰς μίαν τῶν ἀξιολογωτάτων πόλεων τῆς ἀσιατικῆς Ἑλλάδος, συντελέσασαν μεγάλως εἰς αὔξησιν καὶ κραταίωσιν τοῦ ἐκεῖ ἑλληνισμοῦ, τοῦ διατηρουμένου καὶ νῦν ἔτι ἐν κραταιᾷ καταστάσει ἀπὸ τῆς δυτικῆς αὐτῆς παραλίας μέχρι τῶν ἀνατολικῶν ὁρίων τῆς Καππαδοκίας. Εἶναι δὲ ἀξία τῆς μεγίστης σπουδῆς ἡ ἔρευνα τῆς ἱστορίας πάσης πόλεως τῆς ἀνατολικῆς ἡμῶν Ἑλλάδος πρὸς συμπλήρωσιν τῆς καθόλου ἱστορίας τοῦ ἑλληνισμοῦ. Καὶ εἶναι λυπηρὸν τῇ ἀληθείᾳ, διότι μέχρι σήμερον οἱ μὲν δυνάμενοι τῶν λογίων δὲν ἐφρόντισαν νὰ ἐρευνήσωσι τὴν ἱστορίαν τῆς χώρας ταύτης, αἱ δὲ κατὰ καιρὸν κυβερνήσεις τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος οὐδ' ἀνελογίσαντό ποτε ἴσως ὅτι, ἐκτὸς τῆς ὀρεινῆς ταύτης χερσονήσου, ὑφίσταται καὶ ἑτέρα μεγαλειτέρα Ἑλλάς, καλουμένη σήμερον κοινῶς Ἀνατολὴ ἡ Μικρὰ Ἀσία, κατοικουμένη δὲ ὑπὸ ἀριθμοῦ Ἑλλήνων τριπλασίων τῶν ἐλευθέρων. Ἑλλὰς δὲν εἶναι μόνον ἡ ἐλευθέρα ἔστω καὶ μετὰ τῶν ὁμόρων ἐπαρχιῶν, ἀλλ' ἐπεκτείνεται μακράν, ἀπώτατα, μέχρι τῶν δυτικῶν ὁρίων τῆς Ἀρμενίας, περιλαμβάνουσα ἅπασαν τὴν ἀσιατικὴν χερσόνησον μετὰ τῶν περικυκλουσῶν αὐτὴν νήσων. Καίτοι δὲ τὸ μέγα τοῦτο τμῆμα τῆς καθόλου Ἑλλάδος εἶναι εἰσέτι κατὰ κακὴν μοῖραν δεδουλωμένον, ἐν τούτοις τὰ αὐτὰ αἰσθάνεται, τὰ αὐτὰ ποθεῖ, τὰ αὐτὰ ἐλπίζει, οἷα καὶ ἡ ἐλευθέρα Ἑλλάς.

Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΚΕΡΑΜΕΥΣ.

των καὶ δοκιμώτατα — ἀπετέλεσαν». σελ. 1036, γ' «ἐνδεέστερος γέγονεν αὐτοῦ καὶ τὸ *σύνταγμα* τοῦ *συντάγματος* μαλακώτερον». σελ. 1115, α'. «ἵνα ταῦτα συντιθεὶς τὰ ἐγκλήματα μὴ τοῖς ἐκείνων *συντάγμασιν* ἐντύχῃς μηδ' ἀναλάβῃς εἰς χεῖρας Ἀριστοτέλους τὰ περὶ οὐρανοῦ καὶ τὰ περὶ ψυχῆς, κτέ.». Ἀλλ' ἐν βίῳ Νομᾶ κεφ. 22 φέρεται «ῷ λογισμῷ φησι μηδὲ τοὺς Πυθαγορικοὺς εἰς *γραφὴν* κατατίθεσθαι τὰ *συντάγματα*, μνήμην δὲ καὶ παίδευσιν αὐτῶν *ἄγραφον* ἐμποιεῖν τοῖς ἀξίοις».

Διόδ. Σικελ. Α', γ', 8 «ἔπειτα διὰ τὴν ἀνωμαλίαν καὶ τὸ πλῆθος τῶν *συνταγμάτων* δυσκατάληπτος γίνεται τελέως ἡ τῶν πεπραγμένων ἀνάληψις».

Γαλην. Τόμ. Ε', σελ. 187 «ἐξ ὧν ὑπελείποντο (Γρ. *ὑπελίποντο*) *συνταγμάτων* ἔνεστι καταμαθεῖν». Τόμ. ΙΖ', α', σελ. 507 «οὕτως ὁ λέγειν ἐπιχειρῶν ὁτιοῦν εἰς Ἱπποκράτειον *σύνταγμα* τὴν ἐκείνου φωνὴν ὀρθῶς ἂν ποιοίη σκοπὸν τῆς ἐξηγήσεως».

Σέξτ. Ἐμπειρ. σελ. 56, 13 «ἐν τούτοις ἀπαρτίζομεν τόν τε καθόλου τῆς σκέψεως λόγον καὶ τὸ πρῶτον τῶν ὑποτυπώσεων *σύνταγμα*». σελ. 119, 2 «περιγράφομεν καὶ τὸ δεύτερον τῶν ὑποτυπώσεων *σύνταγμα*» Πρβ. καὶ σελ. 179, 24. σελ. 187, 6. σελ. 404, 22.

Ἐπικτ. Διατρ. Γ', κβ', 79 «εἶτα στρατηγία μὲν ἢ *σύνταγμά* τινα ἀπείρξει γάμου ἢ παιδοποιίας».

Κλεομήδ. σελ. 80 «προφερόμενοι ἴδιά τινων περὶ μόνου τούτου *συντάγματα* πεποιηκότων».

Πάππ. Ἀλεξ. σελ. 632 «ταῦτα μὲν ἱκανὰ τοῦ *συντάγματος* Εὐκλείδου τῶν φαινομένων μόνον ἕνεκεν» καὶ «ἐντυγχάνοντι τοῖς ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου πεπραγματευμένοις περὶ τούτων *συντάγμασιν*».

Ἑβδομήκ. Μακκαβ. Β', β', 24 «τὰ ὑπὸ Ἰάσονος τοῦ Κυρηναίου δεδηλωμένα διὰ πέντε βιβλίων πειρασόμεθα δι' ἑνὸς *συντάγματος* ἐπιτεμεῖν».

Κλήμ. Ἀλεξ. σελ. 849 «ἐν τοῖς περὶ τοῦ κατὰ φύσιν βίου *συντάγμασι*».

Ἀπολλών. περὶ Συντάξ. σελ. 56, 3 «Ἀλλ' οὐδὲ αἱ τῶν Ἑλλήνων συντάξεις ἀναδέξονται τὴν τῶν ἄρθρων παράθεσιν, εἴ γε ἐκ κοινῆς ἐννοίας, λέγω τῆς τῶν *συνταγμάτων* ἢ ποιημάτων, διάκρισιν πρώτην δηλοῦσι». Ἀντίθεσις δ' ἐνταῦθα γίνεται τῶν *συνταγμάτων* καὶ *ποιημάτων*, ὡς ἀλλαχοῦ τῶν *συγγραμμάτων* καὶ *ποιημάτων*.

Πολύβ. Α', γ', 2 «ταῦτα δ' ἐστὶ συνεχῆ τοῖς τελευταίοις τῆς Ἀράτου τοῦ Σικυωνίου *συντάξεως*». Γ', α', 1 «ἐν τῇ πρώτῃ μὲν τῆς ὅλης *συντάξεως*, τρίτῃ δὲ ταύτης ἀνώτερον βίβλῳ δεδηλώκαμεν» (Πρβ. καὶ Δ', β', 1 καὶ Η', δ', 5 καὶ ια', 1). ΙΑ', β', 3 «καὶ ταῦτα διὰ τῶν προτοῦ *συντάξεων* δεδηλώκαμεν». Σουΐδ. «*Σύνταξις*: ἡ συγγραφή, ἡ ἱστορία. Πολύβιος· ταῦτα ἐν ταῖς προτοῦ *συντάξεσι* δεδηλώκαμεν».

Πλούτ. Ἠθικ. σελ. 1043, α' «μία *σύνταξις* ἡ περὶ βίων, τέτταρα βι-

λίαν. Δημοσθ. καὶ Κικ. Συγκρ. 1 «*συντάξεις* μὲν ἰδίας φιλοσόφους ἀπολέλοιπεν οὐκ ὀλίγας». Ἐν βίῳ Δημοσθένους κεφ. 2 συνῆψεν ὁ Πλούταρχος τὸ *σύνταξιν* καὶ τὸ *ἱστορίαν*.

Διονύσ. Ἁλικαρν. περὶ Ἀρχ. Ῥητόρ. 3 «πολλοὶ δὲ λόγοι πολιτικοὶ χαρίεντες ἐκφέρονται φιλόσοφοί τε *συντάξεις* οὐ μὰ Δία εὐκαταφρόνητοι». 4 «διαιρεθήσεται μὲν εἰς δύο *συντάξεις* ἡ πραγματεία». περὶ Ἰσαί. 20 «καὶ ἄλλος ὁ τὰς καθ' Ὁμήρου *συντάξεις* καταλιπών». Πρβ. καὶ περὶ Θουκυδ. χαρακτ. 5.

Διογέν. Λαέρτ. Ζ', 190 «λογικοῦ τόπου τοῦ περὶ τὰ πράγματα *σύνταξις* πρώτη — *σύνταξις* δευτέρα». Πρβ. καὶ 191, κτλ.

Ἐπικτ. Διατρ. Α', δ', 6 «ὁ πολλὰς Χρυσίππου *συντάξεις* ἀνεγνωκώς;» Β', ιζ', 40 «κἂν πάσας τὰς συναγωγὰς καὶ τὰς *συντάξεις* τὰς Χρυσίππου μετὰ τῶν Ἀντιπάτρου καὶ Ἀρχεδήμου διέλθωμεν». Πρβ. καὶ Α', δ', 14 καὶ κς', 16 καὶ Β', ιθ', 10.

Στέφαν. Βυζ. σελ. 403,11 «οὗ Ἱπποκράτης ὁ ἐπιφανέστατος, ὁ καὶ θαυμασίας *συντάξεις* καταλελοιπώς».

Φίλων Τόμ. Δ', σελ. 5 «διὰ τῆς προτέρας *συντάξεως* — ἠκριβώσαμεν». Πρβ. καὶ σελ. 7.

Ὠριγέν. Τόμ. ΚΕ', σελ. 43 «οὐδενὸς τῶν ἁγίων ἐκδεδωκότος *συντάξεις* πλείονας». σελ. 48 «καὶ πολυβίβλους *συντάξεις* φερόντων».

Κλήμ. Ἀλεξ. σελ. 767 «καὶ πάλιν ἐν τῷ δευτέρῳ τῆς αὐτῆς *συντάξεως* ὧδε γράφει». Πρβ. καὶ σελ. 927.

Ὡς δὲ λέγεται ὑποκοριστικῶς *συγγραμμάτιον*, οὕτω καὶ *συνταγμάτιον*, ἴδον Εὐστάθ. Παρεκβ. εἰς Διον. Περιηγ. 1 «οὗ ζηλωτής ἐστιν ἐν πολλοῖς ὁ τὸ οἰκουμενικὸν τουτὶ *συνταγμάτιον* ποιησάμενος».

Παρ' Ἡσυχίῳ ἀναγινώσκεται «Σύνταγμα: σύγγραμμα ἢ ἐκ λόγων τάγμα». Τὸ *ἐκ λόγων τάγμα* ἀδυνατοῦντες νὰ νοήσωμεν τρέπομεν εἰς τὸ *ἐκ λόχων τάγμα*.

Ὁ Ἀμμώνιος ποιούμενος λόγον περὶ τῆς διαφορᾶς τοῦ *σύγγραμμα* καὶ *σύνταγμα* καὶ τοῦ *σύνθεσις* καὶ *σύνταξις* γράφει (σελ. 131) «Σύγγραμμα συντάξεως (Γρ. *συντάγματος*) διαφέρει· σύγγραμμα μὲν γάρ ἐστιν ὁ δίχα μέτρου λόγος ὁ προσαγορευόμενος πεζός, σύνταγμα δὲ πολεμικόν τι σύστημα, ἀφ' οὗ καὶ συνταγματάρχης ὁ τοῦ συστήματος αὐτοῦ ἄρχων» καὶ «Σύνθεσις συντάξεως διαφέρει· σύνθεσις μὲν γάρ ἐστιν ὁ λόγος ὁ ἔμμετρος, σύνταξις δὲ ὁ λόγος ὁ πεζός». Δὲν εἶνε ὀρθὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀμμωνίου διδασκόμενα. Θὰ διαλάβωμεν δ' ἐν ἄλλῳ τόπῳ ἀκριβῶς περὶ τοῦ *σύνθεσις* καὶ *σύνταξις* ἐξετάζοντες καὶ τὰ περὶ τοῦ *σύνθεσις ὀνομάτων*, κτλ. καὶ τοῦ *σύνταξις λέξεων*, κτλ. Ἐν τοῖς εἰς Αἰσχίνην σχολίοις σελ. 332 Σχουλτζ. φέρεται «Λέγεται δὲ καὶ ἀλλαχοῦ τὸ σύνταγμα καὶ ἐπὶ τοῦ τάγματος τῶν στρατιωτῶν. Ὅθεν καὶ παρὰ Μενάνδρῳ ἀνέγνωμεν τὸ σύνταγμα τῆς ἀρχῆς. Τὸ δὲ λεγόμενον περὶ

βιβλίου παρά τινων οὐ λέγεται σύνταγμα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἀλλὰ μᾶλλον σύγγραμμα». Τὸ *παρὰ τοῖς ἀρχαίοις* εἶνε γραφὴ τοῦ Σαυπίου ἀντὶ τοῦ *τοῦδε τοῦ ἀρχαίου*, ὅπερ ὀφείλει ἴσως νὰ μετατυπωθῇ εἰς τὸ *ὑπ' οὐδενὸς ἀρχαίου*. Καὶ ἡμεῖς δὲ παρ' οὐδενὶ τῶν δοκίμων εὕρομεν τὸ *σύνταγμα* εἰλημμένον ἀντὶ τοῦ *γράμμα* ἢ *σύγγραμμα*.

Ἐν τέλει μνημονεύομεν τὸ παρὰ Σουΐδᾳ «Συντακτικός: ὁ Ὠριγένης διὰ τὸ πεποιηκέναι πολλὰ βιβλία». Ἀλλὰ κατὰ τὸν Ἐπιφάνιον *συντάκτης* ἐπεκαλεῖτο ὁ Ὠριγένης (Τόμ. Β', σελ. 581, 29).

ΠΕΡΙ

ΤΗΣ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΤΗΣ ΦΩΚΑΙΑΣ *

Ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων τῆς Ἰωνίας πόλεων δύο μόνον ἠξιώθησαν νὰ ἀκμάζωσιν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐπὶ τῆς ἀρχικῆς αὐτῶν θέσεως καὶ νὰ διατηρήσωσι μετὰ πολλῶν αἰώνων καταστροφὰς καὶ βαρβάρων ἐπιδρομὰς τὸ ὄνομα καὶ τὸν ἀρχαῖον ἐμπορικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα. Καὶ πράγματι, ὄχι μόνον ἡ Σμύρνη ἵδρυται ἐφ' ᾗ θέσει ᾠκοδόμησεν αὐτὴν ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ παλαιὰ Φώκαια ὑφίσταται ἐπὶ τῶν αὐτῶν θεμελίων, ἐφ' ὧν καὶ πρὸ τρισχιλίων ἐτῶν περίπου οἱ πρῶτοι αὐτῆς ἐξ Ἑλλάδος ἵδρυταὶ ᾠκοδομήσαντο τὰς ἑαυτῶν ἑστίας. Καὶ ἡ μὲν Σμύρνη ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐξακολουθεῖ ἐμπορευομένη κατὰ τὸν αὐτὸν πάντοτε χαρακτῆρα, ἡ δὲ Φώκαια ἀπὸ τῆς περσικῆς κατακτήσεως σιωπηλῶς μέχρι σήμερον διὰ τῶν πλοίων της ἐξακολουθεῖ ναυτιλλομένη, μεταφέρουσα μὲν τὰ προϊόντα αὐτῆς εἰς μεμακρυσμένας χώρας, εἰσάγουσα δὲ νέα ἐκεῖθεν ἐμπορεύματα πρὸς χρῆσιν τῶν κατοίκων καὶ τῶν περὶ αὐτὴν χωρίων. Τοῦτο εἶναι σύμπτωσις περίεργος καὶ ἐνταυτῷ ἀξία μελέτης, διότι ἐνῷ πᾶσαι αἱ λοιπαὶ τῆς Ἰωνίας πόλεις ἐξηφανίσθησαν καὶ ἐπὶ τῆς θέσεως αὐτῶν ὑψοῦνται μὲν σήμερον ταπειναὶ καὶ ἐλεειναὶ κῶμαι ὑπὸ ξενικὸν καὶ βαρβαρόφωνον ὄνομα, ᾠκισμέναι δὲ ἐκ νεωτέρων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν νήσων ἀποίκων, μόνον αἱ δύο αὗται πόλεις παρουσιάζονται εἰς τοὺς περιηγητὰς τῆς ἀσιατικῆς Ἑλλάδος ὡς μαρτύρια τοῦ ἀρχαίου ἰωνικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ παλαιὰ Φώκαια ἵδρυται σήμερον ἐφ' ἧς θέσεως εἶδε καὶ περιέγραψεν αὐτὴν ὁ Λίβιος ἐπὶ τῆς πρώτης χριστιανικῆς ἑκατονταετηρίδος. Ἄκρα πετρώδης ἐκτεινομένη τῆς ἠπείρου εἰσχωρεῖ εἰς τὸν κυκλοτερῆ φωκαϊκὸν κόλπον καὶ διαχωρίζει αὐτὸν εἰς δύο λαμπροὺς λιμενίσκους, ὧν ὁ μὲν πρὸς νότον

* Ἀνεγνώσθη τῇ 22 Ἀπριλίου.

καλεῖται σήμερον *Μεγάλος Ἰαλὸς*, ὁ δὲ πρὸς βορρᾶν *Μικρὸς Ἰαλός*. Κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ Λιβίου,[1] ὁ πρῶτος ἐκαλεῖτο Ναύσταθμος, διότι ἦτο ἀρκούντως εὐρύχωρος καὶ ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ ἐν ἀσφαλείᾳ πολλὰ πλοῖα. Τὸ αὐτὸ γίνεται καὶ σήμερον ἐν τῷ λιμένι τούτῳ, ἔνθα τὰ πλεῖονα φωκαϊκὰ καὶ ξένα πλοῖα ἀγκυροβολοῦσι καὶ παραλαμβάνουσι τὰ ἐξαγόμενα τῆς πόλεως ἐμπορεύματα, διότι εἰς τὸν μυχὸν αὐτοῦ, καθὼς καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, καὶ σήμερον ὑπάρχουσι τὸ διοικητήριον, τὸ τελωνεῖον καὶ τὰ κυριώτερα ἐμπορικὰ καταστήματα. Τοῦ ἑτέρου λιμενίσκου τὸ ἀρχαῖον ὄνομα δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν.'Αλλ' ἐκ τῆς σειρᾶς ὅμως τῶν λόγων τοῦ Λιβίου [2], φαίνεται ὅτι ἐκαλεῖτο *Λαμπτήρ*, ἴσως ἕνεκα τοῦ ἐν τῷ μυχῷ αὐτοῦ ὑπάρχοντος φάρου· διότι ἀληθῶς, ἕνεκεν τῆς πετρώδους ἐκείνης ἄκρας τῆς εἰσχωρούσης εἰς τὴν θάλασσαν, εἶναι λίαν ἐπικίνδυνος ἡ ἐν καιρῷ νυκτὸς ἀγκυροβόλησις ξένου ἐν αὐτῷ πλοίου, καὶ πολὺ πιθανὸν φαίνεται, ὡς ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ λιμενίσκου δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Φωκαεῖς εἶχον ἀνηρτημένον λαμπτῆρα καὶ μάλιστα ἐπὶ τοῦ λίθου ἐκείνου τοῦ καλουμένου *Τζουνοὺκ-δασί*, τοῦ ἐπικειμένου τῷ λιμένι τούτῳ, οὗτινος ὁ μυχὸς εἶχε πλάτος χιλίων καὶ διακοσίων ῥωμαϊκῶν βημάτων. Τὴν ἀρχαίαν ταύτην καταμέτρησιν τοῦ μυχοῦ δύσκολον εἶναι νὰ ἐξακριβώσωμεν σήμερον, διότι μικρὸν κατὰ μικρὸν τοσοῦτον ἐσμικρύνθη ἐκ τῆς νοτίας καὶ ἀνατολικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς, ἕνεκεν τῆς ἀδιαλείπτως διαχεομένης καὶ ἐντὸς αὐτοῦ ἐπισωρευομένης παντοδαπῆς ὕλης, ὥστε ἐκ τῆς ἀρχικῆς αὐτοῦ μεγάλης θέσεως μεγάλη ἔκτασις ἀπεχερσώθη. Καὶ φόβος ὑπάρχει μήπως ἕνεκεν ἀμελείας καὶ ἀκηδείας τῶν ἐκεῖ ἀρχόντων ἀποχερσωθῇ τελείως ἐν τῷ μέλλοντι ὁ μυχὸς τοῦ λαμπροτάτου τούτου λιμενίσκου, τοῦ ὑπὸ φυσικὴν καὶ ἐμπορικὴν ἔποψιν ἐπωφελεστάτου εἴς τε τοὺς κατοίκους καὶ τὴν πόλιν.

Κατὰ τὸ στόμιον τοῦ φωκαϊκοῦ κόλπου ὑπάρχει καὶ ἕτερος λιμὴν μεταξὺ τοῦ Κάστρου καὶ τῶν Μύλων καλούμενος μὲν *Μουσῆ*, χρησιμεύων δὲ κυρίως ὡς καταφύγιον τῶν ἐν καιρῷ τρικυμίας διαπλεόντων τὴν φωκαϊκὴν θάλασσαν. Ἐν γένει εἰπεῖν ἅπας ὁ κόλπος θεωρεῖται ἀσφαλέστατος, διότι τὰ ἐν αὐτῷ προσορμιζόμενα πλοῖα προφυλάττονται ἀφ' ὅλων τῶν ἀνέμων ἐκτὸς τοῦ δυτικοῦ. Ἡ ἀσφάλεια δὲ αὕτη προέρχεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν περὶ τὸ στόμιον ὑπαρχουσῶν νήσων, ὧν ἡ πλησιεστάτη πρὸς τὴν Φώκαιαν καλεῖται σήμερον Ἅγιος Γεώργιος, διότι ἀπὸ τῶν βυζαντιακῶν χρόνων τελεῖται ἐπ' αὐτοῦ ἐνιαυσίως μικρὰ πανήγυρις πρὸς τιμὴν τοῦ μεγαλομάρτυρος τούτου, καίτοι ἡ ἐπισημοτέρα τελεῖται ἐπὶ τῆς ἠπείρου, ὄπισθεν τῶν φωκαϊκῶν κήπων· εἶναι δὲ αὕτη μικρὰ μὲν ἀλλὰ μαγευτική, καὶ τούτου ἕνεκα οἱ ἀρχαῖοι Φωκαεῖς εἶχον κατακοσμήσει αὐτὴν διὰ ναῶν καὶ ἀγαλμάτων, τελοῦντες κατ' ἔτος καί τινας βακχικὰς πανηγύρεις· ἐκάλουν δ' αὐτὴν *Βαχ*-

1 Livius XXXIII, 31.
2 Αὐτόθι.

χεῖον [1], διότι φαίνεται ὅτι ἵδρυτο ἐπ' αὐτοῦ ἱερὸν πρὸς τιμὴν τοῦ Διονύσου, ὃν ἀντικατέστησε κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἐποχὴν ὁ ἅγιος Γεώργιος.

Ἡ Φώκαια περιστέφεται ὑπὸ σειρᾶς ὀρέων, ἅτινα εἰς τὰς πρὸς τὸν κόλπον κατωφερείας των σχηματίζουσι μηνοειδῆ πεδιάδα, ἐκτεινομένην ἀπὸ τῆς θέσεως τῆς καλουμένης Πασαλῆ μέχρι τοῦ Λουτροῦ. Καὶ ἡ μὲν πρὸς νότον σειρὰ ἄρχεται ἀπὸ τοῦ στενοῦ δι' οὗ διέρχεται ἡ πρὸς τὴν Μαινομένην ὁδὸς καὶ λήγει εἰς τὸν μυχὸν τοῦ Μουσῆ ἔνθα καὶ διασχίζεται εἰς δύο κλάδους, ὧν ὁ μὲν λήγει εἰς τοὺς Μύλους, ὁ δὲ εἰς τὸ Κάστρον, ὅπερ κατὰ τὴν κατοχὴν τῶν Γενουηνσίων προεφύλαττε ἀπὸ τῶν ἐχθρικῶν πλοίων τὸν κόλπον τῆς Φωκαίας καὶ τὰς περὶ αὐτὴν κτήσεις αὐτῶν· ἕτερος δὲ κλάδος χθαμαλώτερος, ὄπισθεν τῆς σειρᾶς ταύτης, φθάνει μέχρι τῆς παραλίας τῆς καλουμένης *Δεδιλέργια*. Ἅπασα ἡ νοτία αὕτη σειρὰ ἔχει τρεῖς κορυφάς, ὧν ἡ μὲν πρὸς τὸ Μουσῆ καλεῖται *Προφήτης Ἠλίας*, ἡ μεσαία *ἅγιος Ἰσίδωρος* καὶ ἡ πρὸς τὴν εἰρημένην ὁδὸν *Ἀναφανή*, ἐφ' ἧς ὑψοῦνται καὶ ἀνεμόμυλοί τινες ἀπὸ τριακοσίων περίπου ἐτῶν. Ἡ ἀνατολικὴ σειρὰ ἄρχεται ἀπὸ τῆς Ἀναφανῆς καὶ λήγει ἐκτεινομένη μέχρι τῆς Νέας Φωκαίας, σχηματίζουσα ὑψηλάς τινας κορυφάς. Τὸ ἀπὸ τῆς πρὸς τὴν Μαινομένην ὁδοῦ τμῆμα καλεῖται *Γιακᾶς* καὶ τὸ μετὰ τοῦτο *Ἐρκέτζ-ἀγίλια*, ἅτινα φθάνουσι μέχρι τῆς Νέας Φωκαίας.

Τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Φωκαίας εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τεθαμμένα, καὶ ὡς ἐκ τούτου οὐ μόνον ἡ τοπογραφία αὐτῆς καθίσταται ἀτελής, ἀλλὰ καὶ πολεμικά τινα γεγονότα λαβόντα χώραν ἐν αὐτῇ τε καὶ περὶ αὐτὴν οὐδόλως ὁρίζονται. Ἡ θέσις τοῦ ἀρχαιοτάτου ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς εἶναι εἰσέτι ἄγνωστος, ὡς ἐπίσης ἅπασα τοῦ περικυκλοῦντος αὐτὴν τείχους, τοῦ ἀνεγερθέντος κατὰ τὴν περσικὴν ἐπιδρομὴν τῇ ἁδρᾷ δαπάνῃ τοῦ τότε φιλέλληνος βασιλέως τῆς Ἱσπανίας Ἀργανθωνίου. Τὸ τεῖχος τοῦτο, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἡροδότου [2], εἶχεν ἔκτασιν οὐκ ὀλίγων σταδίων καὶ ἦτο τετειχισμένον διὰ λίθων μεγάλων καὶ εὖ συνηρμοσμένων. Μόνον δὲ ἡ θέσις τῆς ἀκροπόλεως εἶναι ἀκριβῶς γνωστή, καθότι ἀρχαιότατά τινα θεμέλια διατηροῦνται εἰσέτι ἐπιφέροντα βυζαντιακάς, ἰταλικὰς καὶ τουρκικὰς οἰκοδομήσεις. Ἐπὶ τῆς θέσεως ταύτης ἵδρυνται σήμερον κατὰ μὲν τὴν πρὸς τὴν θάλασσαν ἄκραν αἱ τουρκικαὶ οἰκίαι, κατὰ δὲ τὰ ἐπίλοιπα μέρη αἱ ἑλληνικαί. Ἐρείπια ὑπάρχουσι καὶ εἰς τοὺς κήπους, περὶ τὸν Μὰλ-Τεπὲν καὶ μέχρι τοῦ ναΐδρίου τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου. Ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἐγένοντό ποτε συστηματικαὶ ἀνασκαφαὶ ἀδυνατοῦμεν νὰ ὁρίσωμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος τίνων οἰκοδομῶν λείψανά εἰσι.

Ἡ παλαιὰ Φώκαια συγκοινωνεῖ μετὰ τῆς μεσογείου διὰ δύο ὁδῶν, ὧν ἡ μὲν πρὸς βορρᾶν, καλουμένη *ὁ δρόμος τῆς Καρτέρας*, φθάνει εἰς Νέαν Φώκαιαν, ἡ δὲ πρὸς ἀνατολὰς διερχομένη διὰ τῆς Ἀναφανῆς καὶ Γιακᾶ καὶ

1 Livius, XXVII, 21. — Plinius, V, 31.
2 Βιβλ. I, 163.

Πελεκητῆς ἄγει εἰς Μαινομένην. Τὰ κτήματα τῶν νῦν Φωκαέων ἐκτείνονται μέχρι τοῦ Ἕρμου, κυρίως δὲ ὑπάρχουσι τοιαῦτα πρὸς δυσμὰς μὲν παρὰ τὸν λιμένα τῆς Ἀγριᾶς, Φανάρι, (ἀπέναντι τοῦ ὁποίου κεῖνται σκόπελοι ἐπικινδυνωδέστατοι καλούμενοι Μυρμήγκια ὡς καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι Μύρμηκες[1]), εἰς Σακιτζίκ, Βάρην καὶ Δεδελέργια. Πρὸς ἀνατολὰς δὲ, ὄπισθεν τοῦ ὄρους Ἐρκέτις-ἀγίλια, εἰς Βὰγ-ἀρασί, καὶ εἰς τὰς πρὸς βορρᾶν δυτικὰς παραλίας Μαρμαρόγουρνα, Μικρὸ Μερσινάκι, Μεγάλο Μερσινάκι καὶ Καρτέρια. Ἐν γένει εἰπεῖν αἱ κτήσεις αὐτῶν ἐκτείνονται ἔνθα καὶ αἱ τῶν ἀρχαίων προγόνων των, οἵτινες ἐκάλουν ἅπασαν τὴν γῆν ταύτην Φωκαΐδα ἢ φωκαϊκὴν χώραν, ἥτις μέχρι σχεδὸν τῆς Νέας Φωκαίας ἀπετέλει τὸ ὅριον τὸ διαχωρίζον τὴν Ἰωνίαν ἀπὸ τῆς Αἰολίδος [2].

Περὶ τῶν πρώτων κατοίκων τῆς Φωκαίας οὐδεμία εἴδησις σώζεται, διότι οἱ περισωθέντες συγγραφεῖς τῆς ἀρχαιότητος ἀναφέρουσι μόνον περὶ τῶν πρὸ τῆς ἰωνικῆς ἀποικίας κατοικησάντων Λελέγων. Ἐκ πολλῶν ὅμως δεδομένων, ἅτινα ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη κατατάσσει εἰς τὴν προϊστορικὴν ἀρχαιολογίαν, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ θέσις τῆς πόλεως ταύτης κατῳκεῖτο καὶ κατὰ τὴν λιθίνην καλουμένην ἐποχὴν, καθ' ἣν κοινός τις λαὸς κατῴκει ἐν πάσῃ τῇ ἀσιατικῇ χερσονήσῳ μὴ διακεκριμένος εἰσέτι εἰς κεχωρισμένας φυλὰς καὶ ἐθνότητας, καὶ ὅστις ἐν πάσῃ πιθανότητι εἰκάζεται ὅτι ἦν ὁ φρυγικὸς, ἐκ τοῦ ὁποίου πλεῖστα μετὰ ταῦτα ἔθνη παρήχθησαν. Τὴν ὑπόστασιν τοιαύτης παναρχαίας ἐποχῆς ἐμπεδοῦσι διάφοροι θέσεις ὀρειναὶ, καθὼς καὶ λίθινα ἐργαλεῖα, ἀνευρισκόμενα ἐν σπηλαίοις καὶ χαράδραις. Ἐπὶ δὲ τῶν πρὸς τὴν θάλασσαν χαμηλοτάτων κατωφερειῶν τῶν φωκαϊκῶν ὀρέων, καὶ ἰδίως τῆς ἀνατολικῆς σειρᾶς, ἐκτείνεται ἡ θέσις ἀληθοῦς πόλεως τῶν προϊστορικῶν χρόνων περιλαμβανούσης πλείστους ἐν τοῖς βράχοις λελαξευμένους τάφους διαφόρου μεγέθους· παράκεινται δὲ αὐτοῖς ἕτεροι βράχοι ὑψηλοὶ χρησιμεύσαντες ἴσως ὡς κατοικίαι τῶν πρώτων ἐκείνων Φρυγῶν, διότι ἐπ' αὐτῶν ὑπάρχουσι κανονικώτατα λαξεύματα ἑδωλίων, θυρίδων καὶ ἄλλων οἰκιακῶν κατασκευασμάτων, ὧν ἡ ἐργασία ἀποδεικνύει τὸν κατασκευάσαντα λαὸν ἀρκούντως πεπολιτισμένον. Τὸν ἀρχικὸν δὲ τοῦτον πολιτισμὸν ἔτι ἐναργέστερον δεικνύει ὁ ἀπέναντι τῶν εἰρημένων λαξευμάτων εὑρισκόμενος τάφος, ὁ καλούμενος ὑπὸ τῶν νῦν Φωκαέων *Λουτρὸν* καὶ συνιστάμενος ἐκ δύο δωματίων συγκοινωνούντων ἀλλήλοις διὰ στενωποῦ καὶ λελαξευμένων ἐν τῷ βουνῷ μετὰ μεγάλης ἐπιτηδειότητος καὶ πολλῆς λεπτότητος. Ἀλλὰ τὸ μᾶλλον ἀξιοθαύμαστον μνημεῖον τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς εἶναι ἡ νῦν καλουμένη *Πελεκητὴ*, ἀπέχουσα τῆς Φωκαίας ὑπὲρ τὴν μίαν ὥραν, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης εἰς Μαινομένην. Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτό ἐστι τάφος μονόλιθος, σχήματος πρωτοφανοῦς, μὴ ἀπαντῶντος ἔτι εἰς τὰ μέχρι σήμερον

1 Plinius V, 38.
2 Στράβ. 646.

γνωσθέντα μνημεῖα τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ τῆς ἀσιατικῆς Ἑλλάδος. Κείμενος δὲ ἐπὶ γηλόφου καὶ λελαξευμένος ἐπὶ πλανήτου μονολίθου φωκαϊκοῦ, μετεκτοπισθέντος ἐν ἐποχῇ ἀναμορφώσεως τῆς χώρας ταύτης ἐκ τῶν περικυκλούντων αὐτὸν ὀρέων, ἔχει μῆκος ἐννέα μέτρων, πάχος ἑνὸς καὶ ἡμίσεος καὶ ὕψος περὶ τὰ ὀκτὼ μέτρα. Ὁ ὄγκος οὗτος σχήματος παραλληλεπιπέδου ὑψοῦται ἐκ τοῦ ἐδάφους περὶ τὰ τρία μέτρα· δυνάμεθα δὲ νὰ ἀναβῶμεν ἐπ' αὐτοῦ ἐκ τῆς νοτίας πλευρᾶς, ἥτις ἐστὶν ἀκανονίστως λελαξευμένη. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς λελάξευται ἐν τετραγώνῳ ἐπιμήκει παστός, οὗ ἡ τετράγωνος πλευρὰ διαιρεῖται διὰ καθέτων ἀλλήλαις ἀναγλύφων στηλῶν εἰς τέσσαρα τετραγωνικὰ τμήματα· ἐπὶ δὲ τῆς βορείου πλευρᾶς ὑπάρχει ἡ εἰς τὸν τάφον εἴσοδος, ἣν κάμπτοντες ὀλίγον, παρατηροῦμεν εὐρύχωρον δωμάτιον ἔχον σχῆμα κύβου πλευρᾶς τεσσάρων μέτρων· ἄνωθεν δὲ τοῦ μονολίθου τούτου ὑψοῦται ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ἕδρας ἐξοχὴ σχήματος ὀρθογωνίου παραλληλεπιπέδου ὕψους δύο σχεδὸν μέτρων, λελαξευμένη δὲ ἐπὶ βάσεως τετραγώνου, ἐχούσης ἀνὰ δύο βαθμίδας ἐφ' ἑκάστου μέρους· ἐπὶ τούτου δὲ πάλιν μικρότεραι βαθμίδες ἀνὰ δύο εἰς ἑκάστην πλευρὰν φέρουσι τὸν ἀναβάτην εἰς τὸ ὑψηλότατον σημεῖον τοῦ μονολίθου [1].

Πότε καὶ τίνι τρόπῳ ἐξηφανίσθη ἐκ τῶν μερῶν τούτων ὁ ἀρχαιότατος ἐκεῖνος φρυγικὸς λαός, οὗτινος τοσαῦτα μέχρι σήμερον διεσώθησαν μνημεῖα, διατελεῖ ἄγνωστον. Εἰκάζεται δ' ὅτι διὰ τὴν μετὰ ταῦτα ἔλευσιν τοῦ πολεμικοῦ τῶν Λελέγων ἔθνους, τινὲς μὲν ἀποδιωχθέντες ἠναγκάσθησαν νὰ διευθυνθῶσι πρὸς τὴν μεσόγειον, ἄλλοι δὲ νὰ συμμιγῶσι μετὰ τῶν νέων κατακτητῶν. Ἀλλὰ καὶ οἱ Λέλεγες δὲν ἠδυνήθησαν νὰ διαμείνωσιν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἐπὶ πολὺν χρόνον, καθότι μετὰ μικρὸν ἀπεδιώχθησαν καὶ οὗτοι, κατασχόντων τὴν Φωκαΐδα τῶν Αἰολέων. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οὗτοι περὶ τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα ἀπεπειράθησαν νὰ ἐπεκτείνωσι τὰς κτήσεις αὐτῶν καὶ νοτιώτερον τῆς Σμύρνης, ἑτέρα τότε ἑλληνικὴ ἀποικία, ἡ ἰωνική, ἤρξατο περιστέλλουσα τὴν χώραν αὐτῶν βαθμηδὸν μέχρι τῶν ὁρίων τῆς κυμαϊκῆς γῆς. Οἱ Ἴωνες ὁδηγούμενοι ὑπὸ τῶν υἱῶν τοῦ Κόδρου ἐγκατεστάθησαν ἀπὸ Μιλήτου μέχρι τῆς ἑρμαϊκῆς παραλίας, καταλαβόντες τὰς πόλεις τῶν Καρῶν καὶ Λελέγων. Πολλαὶ πόλεις τῆς Ἰωνίας ἀναφέρονται ὡς προϋπάρχουσαι τῆς ἰωνικῆς ἀποικίας, δύο δὲ μόνον ἔσχον τὴν τιμὴν νὰ θεωρῶνται ὡς ἰωνικαὶ ἀνέκαθεν, αἱ Κλαζομεναὶ καὶ ἡ Φώκαια [2].

Κατὰ τὸν Παυσανίαν οἱ κάτοικοι τῆς Φωκαίας κατάγονται ἐκ τῶν λαῶν τῆς Φωκίδος, οἵτινες, ὁδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ Φιλογένους καὶ Δάμωνος [3], ἦκο-

1 Τοῦ τάφου τούτου σύντομος περιγραφὴ μετὰ σχεδιάσματος ἐδημοσιεύθη ἐν Μουσ. καὶ Βιβλιοθήκ. II, σ. 99. πίν. α' καὶ β'.

2 Παυσαν. VII, 3, 8.

3 Ὁ Στράβων ἐν βιβλ. XIV, 633 ἀναφέρει ὡς οἰκιστὴν τῆς Φωκαίας μόνον τὸν Φιλογένην, ἕτεροι δὲ συγγραφεῖς γενικώτερον τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἰωνικῆς ἀποικίας Νηλέα, τὸν υἱὸν τοῦ Κόδρου. Βλ. πάρ. μαρμ. 43.—Αἰλιανοῦ, ποικ. ἱστορ. η', 5.

λεύθησαν τοὺς Ἴωνας εἰς τὴν Ἀσίαν, ἔνθα καὶ ἱδρύσαντο τὸ πόλισμα αὐτῶν ἐπὶ αἰολικῆς γῆς, ἣν ἔλαβον κατὰ παραχώρησιν τῶν Κυμαίων [1]. Αἱ εἰρημέναι εἰδήσεις τοῦ Παυσανίου συμπληροῦνται ἔκ τινος χωρίου Νικολάου τοῦ Δαμασκηνοῦ [2] ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς καὶ γεωγραφικῆς τοῦ ὁποίου σημασίας, καθόσον γινώσκομεν, οὐδεὶς εἰσέτι τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν ἐπέστησε τὴν προσοχήν. Ἐν αὐτῷ ἀναφέρεται ὅτι οἱ ἀποικήσαντες μετὰ τῶν Ἰώνων Ὀρχομένιοι, προσορμισθέντες τὰ παρὰ τὸν Ἕρμον κατέλαβον νησῖδά τινα κειμένην πλησίον τῆς ἠπείρου. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ τῶν περιοίκων βάρβαροι ἐπετίθεντο συνεχῶς κατὰ τῆς ἀσθενοῦς αὐτῶν δυνάμεως, ἐπέρασαν ἐπί τινα λόφον τῆς ἠπείρου καὶ ἤρξαντο νὰ ἑνόνωσι τὴν νησῖδα αὐτῶν μετὰ τῆς ἠπείρου χωνύοντες τὸ μεταξὺ στενόν. Ὁ τότε τῆς Κύμης τύραννος Μέννης, εἰς οὗ τὴν κυριαρχίαν ὑπήγετο καὶ ὁ τόπος οὗτος, ἐκώλυσεν αὐτοὺς νὰ τειχίσωσι τὸ κατασχεθὲν παρ' αὐτῶν μέρος. Ἡ δὲ παρακώλυσις αὕτη ἐγένετο πρόξενος πολλῶν κακῶν εἰς αὐτόν· διότι ἕνεκα τῆς τυραννίας του φαίνεται ὅτι οἱ Κυμαῖοι ἐζήτουν περίστασιν νὰ καταρρίψωσιν αὐτὸν καὶ νὰ δώσωσι τὴν τυραννίαν εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Οὐατίαν, ὅστις πρὸς πραγματοποίησιν τῶν σχεδίων τοῦ κόμματός του συνεμάχησε μετὰ τῶν ἀποίκων τούτων Ὀρχομενίων, ἤτοι τῶν κατοίκων τῆς Φωκαίας, ὑποσχεθεὶς νὰ παραχωρήσῃ αὐτοῖς μετὰ ταῦτα χώραν αὐτάρκη. Οὗτοι δὲ ὁμολογήσαντες αὐτῷ ἐπῆλθον κατὰ τοῦ Μέννεω· κατὰ τὴν ἐπίθεσιν ἡνώθη καὶ ἅπας ὁ δῆμος τῶν Κυμαίων· καὶ οὕτω μάχης συναφθείσης συνελήφθη ὑπ' αὐτοῦ ὁ Μέννης καὶ ἐλιθοβολήθη. Καταλαβὼν δὲ τὴν βασιλείαν ὁ Οὐατίας εὐθὺς τὰς πρὸς τοὺς Φωκαέας συνθήκας ἠξίου νὰ ἐπικυρώσῃ, ἃς ὑπὲρ τῆς τῶν Κυμαίων ἐλευθερίας συνέθετο μετ' αὐτῶν. Οἱ δὲ Κυμαῖοι εὐγνωμονοῦντες πρὸς τοὺς Φωκαεῖς παρεχώρησαν τὴν γῆν.

Ἡ σπουδαιότης τῶν εἰδήσεων τούτων τοῦ Δαμασκηνοῦ εἶναι ἀναμφισβήτητος, διότι ἀναπτύσσουσι τὰ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου ἀναφερόμενα, ἐφ' ὧν καὶ μόνον ἐβασίζοντο μέχρι σήμερον οἱ περιγράψαντες τὴν Φώκαιαν. Ἐκ τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου μανθάνομεν ἰδίως ὅτι οἱ πρῶτοι κάτοικοι τῆς Φωκαίας ἦσαν Ὀρχομένιοι, ὧν ἡ πατρὶς συνορεύεται μετὰ τῆς Φωκίδος· ὥστε ἡ γνώμη τοῦ Παυσανίου ὅτι οἱ τῆς πόλεως ταύτης κάτοικοι κατάγονται ἐκ τῶν λαῶν τῆς Φωκίδος εἶναι δικαιολογημένη [3]. Ἡ δὲ νησίς, ἣν κατέλαβον οὗτοι σχόντες πρὸς τῷ Ἕρμῳ ταῖς ναυσί, καὶ ἣν ἥνωσαν μετὰ τῆς ἠπείρου, εἶναι ἡ πετρώδης ἐκείνη ἄκρα ἐπὶ τῆς ὁποίας καὶ νῦν ἔτι ἵδρυται ἡ Φώκαια, καὶ ἥτις διαχωρίζει τὸν ὡραῖον καὶ ἀσφαλῆ αὐτῆς κόλπον εἰς δύο μηνοειδεῖς λιμενίσκους.

1 Παυσ. VII, 2, 4, 3, 10.
2 Müller, Fragm. hist. graec. III, σ. 387. fr. 53.
3 Ὁ Ἡρόδοτος καὶ Παυσανίας μνημονεύουσι μὲν τῆς μετὰ τῶν Ἰώνων ἀποικίσεως τῶν Ὀρχομενίων, ἀλλὰ δὲν ἀναφέρουσι καὶ ποῦ ἐγκατεστάθησαν. Βλ. Ἡροδ. I, 146.— Παυσ. VII, 2, 3.

Ἡ θέσις καὶ ἡ φύσις τοῦ τόπου τούτου ἐπιβεβαιοῖ πράγματι ὅτι αὐτὸς ἦν πρότερον νησὶς ἑνωθεῖσά ποτε χειροποιητως μετὰ τῆς ἠπείρου.

Ἐκ τῆς ἀρχικῆς ἱστορίας τῆς Φωκαίας τοῦτο μόνον γινώσκομεν ὅτι ἐπειδὴ δὲν εἶχε κατ' ἀρχὰς τῆς ἱδρύσεώς της βασιλέα ἐκ τοῦ ἐν Ἐφέσῳ ἑδρεύοντος[1] γένους τῶν Κοδριδῶν, αἱ λοιπαὶ ἰωνικαὶ πόλεις ἀπεποιοῦντο νὰ παραδεχθῶσιν αὐτὴν εἰς τὰς συνεδριάσεις τῆς Πανιωνίου, μέχρις οὗ οἱ ἀποκεκηρυγμένοι Φωκαεῖς ἠναγκάσθησαν νὰ ζητήσωσι τοιούτους βασιλεῖς παρὰ τῶν Τηΐων καὶ Ἐρυθραίων. Ὁ Παυσανίας, ἀναφέρων ταῦτα, καταγράφει συνάμα ὀνομαστὶ ὡς πρώτους Ἴωνας βασιλεῖς τῆς Φωκαίας τὸν Δεοίτην, Πέρικλον καὶ Ἄβαρτον [2]. Φαίνεται δὲ πιθανὸν ὅτι ἔπαθον τοῦτο οἱ Φωκαεῖς ἐπειδὴ ἠναγκάσθησαν ἴσως νὰ θεωρηθῶσιν ὑπὸ τῶν Κυμαίων ὡς συμπεριλαμβανόμενοι ἐν τῷ αἰολικῷ συνδέσμῳ καὶ νὰ λάβωσιν ἐν ἀρχῇ, ἕνεκα τῆς δωρήσεως τῆς χώρας, βασιλέα ἐκ τοῦ γένους τοῦ Αἰόλου.

Ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς πόλεως αὐτῶν μέχρι τοῦ ὀγδόου π. Χ. αἰῶνος οἱ Φωκαεῖς προσεπάθησαν νὰ ἀναδείξωσι τὴν πατρίδα των ἐπίσημον ναυτικὸν κέντρον τῆς Ἀσίας, μέχρις οὗ διὰ τῶν ἐπικινδύνων αὐτῶν ἐπιχειρήσεων κατέλαβον καὶ πολλὰς τῆς ἀσιατικῆς χερσονήσου παραλίους θέσεις ἐπὶ τῶν ὁποίων καὶ ἵδρυσαν μεγάλας ἀποικίας. Οὐ μόνον δὲ ἐνταῦθα εἰργάσθησαν οὕτω οἱ Φωκαεῖς, ἀλλὰ διὰ τοῦ μεγάλου αὐτῶν ναυτικοῦ στόλου ἔθεσαν τοὺς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ εἰς ἐμπορικὰς σχέσεις μετὰ τῶν Ἀφρικανῶν καὶ Εὐρωπαίων. Ἔκτοτε ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐπεσωρεύθη τοσοῦτος πλοῦτος, ὥστε ἡ Φώκαια ἔσχε τὴν τιμὴν νὰ θεωρῆται ὡς ἡ ἐπισημοτάτη μετὰ τὴν Μίλητον καὶ τὴν Ἔφεσον. Πρῶται ἀποικίαι τῶν Φωκαέων θεωροῦνται αἱ ἐπὶ τῆς βορείου παραλίας τῆς ἐλάσσονος Ἀσίας, ἡ Λάμψακος καὶ ἡ Ἀμισός. Ὁ Στράβων περιγράφων τὰς πόλεις ταύτας ἀναφέρει ἀμφοτέρας ὡς ἀποικίας τῶν Μιλησίων [3]. Ἀλλὰ περὶ μὲν τῆς Ἀμισοῦ ὁ Σκύμνος [4] παραδέχεται φωκαϊκὴν ἀρχήν, ἧς καὶ τὴν ἀποικίαν τίθησι τεσσαράκοντα ἔτη πρὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς Ἡρακλείας τῆς γενομένης περὶ τὰ μέσα τοῦ ἕκτου π. Χ. αἰῶνος. Ἐπειδὴ δὲ ἀναφέρονται πολλαὶ καὶ διάφοροι ἀποικίαι εἰς τὴν πόλιν ταύτην, ὁ Raoul-Rochette [5] θεωρεῖ τὴν φωκαϊκὴν ὡς μεταγενεστέραν τῆς μιλησιακῆς, γενομένην δηλονότι περὶ τὰ τέλη τοῦ ἕκτου π. Χ. αἰῶνος, ἤτοι τῷ 599. Ἀλλ' ἡ γνώμη του αὐτη φαίνεται ἡμῖν ἐσφαλμένη διότι, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην φεύγοντες οἱ Φωκαεῖς τὴν περσικὴν κυριαρχίαν δὲν ἠδύναντο νὰ στείλωσιν ἀποικίαν ἐπὶ τῆς παραλίας αὐτῆς τῆς ἀσιατικῆς χερσονήσου, γενομένης ἤδη περσικῆς ἐπαρχίας. Ἐντεῦθεν φαίνεται πιθανώτερον ὅτι ἡ παρὰ Στρά-

1 Στρ. XIV, 633.
2 Παυσ. VII, 3, 10.
3 Στρ. XIII, 589.
4 Ἀπόσπ.
5 Hist. crit. des étab. des colonies grecques. III, σ. 934.

δων μαρτυρία τοῦ Θεοπόμπου (ὅτι ἡ Ἀμισός ἐστι Μιλησίων ἀποικία) εἶναι ἀνακριβὴς καὶ ἀδικαιολόγητος. Καὶ περὶ τῆς Λαμψάκου ἡ παράδοσις τοῦ Στράβωνος ἐθεωρήθη πλημμελής [1]· διότι οὐ μόνον οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχαίων ἀναφέρουσιν αὐτὴν ὡς πόλισμα φωκαϊκόν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ἐκ Λαμψάκου Χάρων περιγράφει τὴν πατρίδα του ὡς ἀποικίαν τῶν Φωκαέων [2].

Ἡ πρώτη ἔνδοξος αὕτη ἐποχὴ τῶν Φωκαέων διήρκεσεν ὑπὲρ τὰ τετρακόσια ἔτη μετὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς πόλεώς των, καθ' ἃ ἠνωχλοῦντο μόνον ἐνίοτε ὑπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Λυδῶν, οἵτινες συχνάκις ἐπετίθεντο κατὰ τῶν αὐτονόμων ἑλληνικῶν πόλεων τῆς ἀσιατικῆς χερσονήσου. Μέχρι δὲ τῆς ἐποχῆς ταύτης διῳκοῦντο οἱ κάτοικοι ὑπὸ τῶν ἀλληλοδιαδόχων αὐτῶν βασιλέων. Κοινὸν δὲ κέντρον αὐτῶν μετὰ τῶν λοιπῶν ἰωνικῶν πόλεων ἦν ἡ ἑορτὴ τῶν Πανιωνίων, ἧς μετεῖχον ἐνιαυσίως καὶ οἱ Φωκαεῖς. Ἡ βασιλικὴ δὲ αὕτη ἀρχὴ κατελύθη εὐθὺς μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Λυδῶν κατάκτησιν τῆς Ἰωνίας· διετηρήθη ὅμως καὶ μετὰ ταῦτα ἀλλ' ἐν στενοτέρῳ κύκλῳ καὶ ἐπὶ ψιλῷ ὡς εἰπεῖν ὀνόματι. Ὁ Στράβων, ἀκμάζων ὀλίγιστα π. Χ. ἔτη, ῥητῶς ἀποφαίνεται ὅτι καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του οἱ ἐκ τοῦ βασιλικοῦ ἐκείνου γένους ὠνομάζοντο βασιλεῖς, ἔχοντές τινας τιμάς, προεδρίαν τε ἐν ἀγῶσι καὶ πορφύραν, ἐπίσημον τοῦ βασιλικοῦ γένους, σκίπωνα ἀντὶ σκήπτρου καὶ τὰ ἱερὰ τῆς ἐλευσινίας Δήμητρος» [3]. Ὅθεν εἰκάζεται ὅτι καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἰωνικὰς πόλεις οἱ ἐκ τοῦ γένους τῶν ἀρχαίων αὐτῶν βασιλέων τὰς αὐτὰς εἶχον τιμάς. Ὡς πρὸς τὴν Φώκαιαν τοὐλάχιστον πιστοποιοῦμεν τοῦτο μετὰ τοῦ Φρειδερίκου Θίσκεν [4] ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Πυθέρμου, στρατηγοῦ τῶν Φωκαέων, ὅστις ἀποσταλείς ποτε ἐν κρισίμῳ τῆς Ἰωνίας περιστάσει εἰς Σπάρτην, παρουσιάσθη εἰς τοὺς ἄρχοντας αὐτῆς φέρων ἐρυθρὰν πορφύραν· τοῦθ' ὅπερ δηλοῖ ὅτι καὶ οὗτος κατήγετο ἐκ τοῦ λεγομένου γένους τῶν Κοδριδῶν.

Τούτων οὕτως ἐχόντων ἕπεται νῦν νὰ ἐξετάσωμεν ὁποίας περιπετείας ἔσχεν ἡ Φώκαια καὶ ὁποῖα γεγονότα ἐπηκολούθησαν μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Λυδῶν κατάκτησιν τῆς Ἰωνίας, καθ' ἣν ἅπασαι αὐτῆς αἱ πόλεις ἐγένοντο φόρου ὑποτελεῖς [5].

Ἡ ὑπὸ τοῦ Κροίσου κατάκτησις τῆς Φωκαίας ὑπῆρξεν ὀλιγοετής· διότι βασιλεύοντος ἔτι αὐτοῦ, Κῦρος ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν ἡγούμενος ἱκανοῦ στρατοῦ καὶ ἐπιδραμὼν ἁπάσας τὰς ἀνατολικὰς κτήσεις τῶν Λυδῶν, διὰ στρατηγήματος αὐτοῦ ταχέως ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ εἰς Σάρδεις καὶ καταλύσῃ τὴν ἐν αὐταῖς ἑδρεύουσαν ἐκείνου δυναστείαν [6]. Ἀλλὰ πρὸ τῆς ἐπιχειρήσεως τῆς περσικῆς ταύτης ἐκστρατείας ἐζήτησεν ὁ Κῦρος τὴν συμμαχίαν τῶν

1 Αὐτόθι. III σ. 145.
2 Müller, Fragm. hist. graec. I, 33 fr. 6. — Πρβλ. Πολυαίνου, στρατηγικῶν η' 37.
3 Στρ. XIV, 633.
4 Phocaica σ. 29.
5 Ἡρόδοτ. I, 26—7
6 Ἡρόδ. I, 79—94.

Ἰώνων, παρακινήσας συνάμα αὐτοὺς εἰς ἀποστασίαν [1]. Ἡ ἀπόπειρα δὲ αὐτὴ ἐναυάγησε, τῶν Ἰώνων νομιζόντων ἀδύνατον τὴν ἐπιτυχίαν τῶν Περσῶν ὡς ἐκ τῶν μεγάλων τοῦ λυδικοῦ κράτους δυνάμεων. Ὅτε ὅμως ὁ Κῦρος κατέλαβεν ἐξ ἀπροόπτου τὰς Σάρδεις καὶ ᾐχμαλώτευσε τὸν Κροῖσον, οἱ Ἴωνες καὶ Αἰολεῖς μεγάλως κατεθορυβήθησαν· θέλοντες δὲ νὰ προλάβωσι τὴν κατ' αὐτῶν ἔχθραν τῶν Περσῶν ἔσπευσαν νὰ ἀποστείλωσι πρεσβείαν εἰς Σάρδεις ἵνα καθυποβάλῃ τῷ Κύρῳ τὴν ἑκουσίαν ὑποταγήν των. Ἀλλ' ἡ μόνη πρὸς τούτους ἀπάντησις τοῦ Κύρου ὑπῆρξε, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον [2], ἡ διήγησις ἀνατολικοῦ τινος μύθου, καθ' ὃν αὐλητής τις ἰδὼν ἰχθῦς ἐν τῇ θαλάσσῃ ἤρξατο νὰ αὐλῇ, νομίσας ὅτι διὰ τοῦ μουσικοῦ ὀργάνου του ἤθελον ἐκεῖθεν ἐξέλθει. Ψευσθεὶς δὲ τῆς ἐλπίδος ἔρριψεν ἀμφίβληστρον ὅπερ καὶ περιέβαλε πολλοὺς ἰχθῦς, οὓς καὶ ἀνεβίβασεν ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐνταῦθα, ἐξακολουθεῖ λέγων ὁ Κῦρος πρὸς τοὺς πρέσβεις τῆς Ἰωνίας, ἰδὼν ὁ αὐλητὴς τοὺς ἰχθῦς παλλομένους, παύεσθέ μοι, τοῖς εἶπεν, ὀρχούμενοι πλέον, ἐπειδὴ αὐλοῦντος ἐμοῦ χάριν σας δὲν ἠθελήσατε νὰ ἐξέλθητε. Ἡ προφανὴς ἔννοια τοῦ μύθου τούτου κατεθορύβησε τοὺς Ἴωνας, οἵτινες βλέποντες τὸ δεινὸν τῆς περιστάσεως ἤρξαντο παρασκευαζόμενοι καὶ περιτειχίζοντες τὰς ἑαυτῶν πόλεις. Τότε δὲ περιετείχισαν καὶ οἱ Φωκαεῖς τὴν πόλιν των ἀναλώμασι τοῦ φιλτάτου αὐτοῖς συμμάχου Ἀργανθωνίου, τοῦ βασιλέως τῆς ἐν Ἱσπανίᾳ Ταρτησσοῦ [3]. Συγχρόνως δὲ πρὸς κοινὴν ἄμυναν συνεκλήθησαν εἰς τὸ Πανιώνιον ἔνθα συσκεφθέντες περὶ τοῦ πρακτέου ἀπεφάσισαν νὰ ζητήσωσι τὴν βοήθειαν τῶν Σπαρτιατῶν, διότι οὗτοι μόνοι ὑπερεῖχον τότε κατὰ τὰς πολεμικὰς δυνάμεις ἁπάντων τῶν ἄλλων Ἑλλήνων. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν κρισίμων τούτων περιστάσεων δύο πόλεις τῆς Ἰωνίας ὑπερεῖχον πασῶν τῶν ἄλλων ὡς ἐκ τῆς ναυτικῆς καὶ ἐμπορικῆς αὐτῶν καταστάσεως, ἡ Μίλητος καὶ ἡ Φώκαια· ἐπειδὴ δὲ ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἡ Μίλητος αἰσχρῶς ἀπεχωρίσθη τῆς ἰωνικῆς συμμαχίας, τὴν πρώτην πιθανῶς θέσιν ἐν ταῖς συνεδριάσεσι τοῦ Πανιωνίου ἔσχον οἱ Φωκαεῖς, καὶ τούτου ἕνεκα ἀρχηγὸς τῆς πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας πρεσβείας ἐξελέγη ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς πατρίδος των Πύθερμος, ὅστις περιβαλλόμενος πορφυροῦν ἔνδυμα παρουσιάσθη πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας παρ' ὧν ἐζητήσατο βοήθειαν, καταγγείλας τὰς πράξεις τῶν Περσῶν καὶ καταδείξας τὴν ἐξ αὐτῶν ἐπικειμένην κοινὴν βλάβην. Οἱ Λακεδαιμόνιοι δυστυχῶς ἠρνήθησαν πᾶσαν πρὸς αὐτοὺς συνδρομήν, ἀλλὰ χάριν τῶν ἐκεῖ συμφερόντων αὐτῶν ἀπέστειλαν εἰς Ἰωνίαν πεντηκόντορον μεθ' ἱκανῶν ἀνδρῶν, ἵνα, ὡς εἰκάζει ὁ Ἡρόδοτος, κατασκοπεύωσι τὰ μεταξὺ Κύρου καὶ Ἰώνων. Τῆς ναυτικῆς δὲ ταύτης ἀποστολῆς τῶν Σπαρτιατῶν προσορμισθείσης εἰς Φώκαιαν, ἀποστέλλεται εἰς Σάρδεις ὁ πάντων δοκιμώτατος, ὀνόματι Λακρί-

1 Ἡρόδ. I, 141.
2 I, 141.
3 Ἡρόδ. I, 163.

νης, ὅπως εἴπῃ τῷ Κύρῳ ἐκ μέρους τῶν Λακεδαιμονίων ἵνα μὴ τολμήσῃ καὶ προσβάλῃ πόλιν τινὰ τῆς Ἑλλάδος, διότι τότε θὰ ἀναγκασθῶσι νὰ λάβωσι καὶ αὐτοὶ μέρος [1]. Καίτοι δὲ τὴν ὑπερήφανον ταύτην φράσιν τῶν Λακεδαιμονίων διεδέχθη περιφρονητικὴ δι' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα ἀπάντησις, φαίνεται ὅμως ὅτι τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο ἐγένετο παραίτιον ἵνα ἀνασταλῇ πρὸς στιγμὴν ἡ πρὸς κατάκτησιν τῶν ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν ἀκατάσχετος ὁρμὴ τῶν Περσῶν.

Μετά τινα ὅμως ἔτη ὁ στρατηγὸς τῆς Κύρου Ἅρπαγος ἡγούμενος ἱκανοῦ στρατοῦ εἰσέβαλεν εἰς Ἰωνίαν καὶ ἤρξατο τὴν βάρβαρον κατὰ τῶν πόλεων αὐτῆς τιμωρίαν. Ἡ πρώτη δὲ αὐτοῦ ἐπίθεσις ἐγένετο κατὰ τῆς Φωκαίας, ὡς ἰσχυροτέρας. Πολιορκῶν αὐτὴν ὁ Ἅρπαγος ἐμήνυσεν εἰς τοὺς κατοίκους ὅτι παύσηται τῆς πολιορκίας ἐὰν θελήσωσι νὰ καταρρίψωσιν ἕνα μόνον προμαχῶνα τοῦ τείχους καὶ καθιερώσωσιν εἶτα οἶκον εἰς τὸν κυριάρχην τῶν Περσῶν. Οἱ δὲ Φωκαεῖς φύσει φιλελεύθεροι ὄντες καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ ὑποφέρωσι τὸν περσικὸν ζυγόν, ὃν εἶχον προγνωρίσει εἰς τὰς μεσογείους πόλεις, ἀπήντησαν πρὸς τὸν Ἅρπαγον ἐξαιτούμενοι ἄδειαν μιᾶς ἡμέρας ἵνα συσκεφθῶσι περὶ τοῦ πρακτέου ἀφοῦ προηγουμένως ἀπομακρύνῃ τὰ στρατεύματά του. Δεκτῶν γενομένων τῶν προτάσεων τούτων, οἱ μὲν Πέρσαι ἀπεσύρθησαν, οἱ δὲ Φωκαεῖς ἐν τῷ μικρῷ τούτῳ διαστήματι κατασπάσαντες τὰ πλοῖά των, ἅτινα κατὰ τὸ φωκαϊκὸν ἔθος ἦσαν πεντηκόντορα, ἔσπευσαν νὰ ἐπιβῶσιν αὐτῶν παραλαβόντες τέκνα καὶ γυναῖκας καὶ ἔπιπλα, πρὸς δὲ καὶ τὰ ἀγάλματα τὰ ἐκ τῶν ἱερῶν καὶ τὰ ἄλλα ἀναθήματα, ἐκτὸς τῶν χαλκίνων, λιθίνων καὶ τῶν ἐπὶ τῶν τοίχων γραφῶν. Ἀνοιχθέντες δὲ εἰς τὴν θάλασσαν ἔπλεον πρὸς τὴν Χίον [2]. Μετὰ τὴν ἔντιμον ταύτην φυγὴν κατέσχον οἱ Πέρσαι ἀμαχητὶ καὶ ἔρημον οὖσαν τὴν πόλιν, ἐν ᾗ ἔθεσαν πῦρ κατακαύσαντες οὐ μόνον τὰ ὑπάρχοντα κτίρια, ἀλλὰ καὶ τὸν περίφημον ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς, ὅστις ἐθεωρεῖτο εἷς τῶν ἀρχαιοτάτων τῆς Ἰωνίας. [3]

Ἀφοῦ δὲ ἐγένοντο τοιαῦτα δεινὰ ἐν τῇ ἐρημωθείσῃ αὐτῶν πόλει πλέοντες οἱ Φωκαεῖς προσήγγισαν εἰς Χίον, ὅπου ἐπρότειναν εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῆς νὰ ἀγοράσωσι τὰς Οἰνούσσας νήσους. Ἀλλ' οἱ Χῖοι γινώσκοντες τὴν ἐμπορικὴν ἱκανότητα τῶν Φωκαέων καὶ φοβούμενοι μήπως αἱ ζητηθεῖσαι νῆσοι γείνωσι βαθμηδὸν κέντρα ἐμπορικὰ ἀπέρριψαν τὴν αἴτησίν των [4]. Εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι οἱ Φωκαεῖς ἕνεκα τῆς ναυτιλίας των ἦσαν ἤδη γνωστοὶ εἰς τὰ νότια μέρη τῆς Μεσογείου. Διάφοροι χῶραι, πόλεις καὶ νῆσοι εἰς ἃς πρὸ πολλοῦ ἤδη ὑπῆρχον μικραί τινες φωκαϊκαὶ ἀποικίαι, ἐγνώριζον τὸν ἔντιμον αὐτῶν χαρακτῆρα· διὸ καὶ εἶχον ἤδη ἀπὸ χρόνων φιλικὰς σχέσεις μετὰ τῶν

1 Ἡρόδ. I, 152-3.
2 Ἡρόδ. I, 161—165.
3 Παυσαν. II, 31, 6. VII, 5, 4.
4 Ἡρόδ. I, 165.

λαῶν τῶν μερῶν ἐκείνων, αἵτινες ἐν τῇ δεινῇ ταύτῃ περιστάσει ἀπέβησαν αὐτοῖς λίαν λυσιτελεῖς. Ὁ Ἡρόδοτος ὁμολογῶν ὅτι μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων πρῶτοι οἱ Φωκαεῖς ἐπεχείρησαν ναυτικὰς ἐπιχειρήσεις, προστίθησι συνάμα ὅτι διὰ τῆς ναυτικῆς αὐτῶν δυνάμεως εἶχον προσορμισθῇ ποτε εἰς Ταρτησσὸν, κειμένην παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Γουαδαλκιβήρου, ἔνθα ἐγένοντο λίαν προσφιλεῖς τῷ βασιλεῖ τῆς χώρας Ἀργανθωνίῳ, ὅστις καὶ εἰς ἀπόδειξιν τῆς πρὸς αὐτοὺς εὐνοίας τοῖς παρεχώρησε τὸ δικαίωμα νὰ ἱδρύσωσιν ὁπουδήποτε τῆς χώρας του ἐπιθυμοῦσι ἀποικίαν, ἐὰν ἤθελον νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν Ἰωνίαν.

Πεποιθότες λοιπὸν οἱ Φωκαεῖς ἐπὶ τὴν εὔνοιαν τῶν λαῶν τῆς Μεσογείου, ἀπεφάσισαν μετὰ τὴν ἐν Χίῳ ἀποτυχίαν, νὰ ἄρωσι τὰς ἀγκύρας καὶ νὰ ἀναχθῶσι κατὰ μοίρας εἰς διαφόρους διευθύνσεις τῶν μερῶν τούτων πρὸς ἐγκαθίδρυσιν ἀποικιῶν. Ἐν πρώτοις διηυθύνθησαν εἰς τὴν νῆσον Κύρνον, τὴν νῦν Κορσικὴν, ὅπου πρὸ εἴκοσιν ἐτῶν ἱδρύσαντο κατὰ χρησμὸν τὴν Ἀλαλίαν. Πλέοντες τὴν πρὸς Κύρνον ἐπεσκέφθησαν προηγουμένως διὰ τελευταίαν φορὰν τὴν Φώκαιαν, ἔνθα ἐκδικούμενοι τὴν φυγήν των ἐπέτυχον νὰ φονεύσωσι τὴν περσικὴν φρουρὰν, μετὰ δὲ τοῦτο ἐποιήσαντο ἰσχυρὰς κατάρας τῷ ὑπολειπομένῳ τοῦ στόλου αὐτῶν. Τελευταῖον δὲ κατεπόντισαν μύδρον σιδηροῦν καὶ ὤμοσαν νὰ μὴ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν πατρίδα των πρὶν ἢ ὁ μύδρος οὗτος ἀναβῇ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης. Ἀλλὰ πλεόντων αὐτῶν εἰς Κόρσικαν ὑπὲρ τοὺς ἡμίσεις τῶν πολιτῶν λυπηθέντες τὴν ἐρήμωσιν τῆς πόλεώς των καὶ ἐνθυμηθέντες τὰ ἤθη αὐτῆς, ψευδόρκιοι γενόμενοι, ἀπέπλεον ὀπίσω εἰς Φώκαιαν, ἔνθα ἑκόντες ἄκοντες παρεδέξαντο ὡς καὶ οἱ λοιποὶ κάτοικοι τῆς Ἰωνίας τὴν περσικὴν κυριαρχίαν. Ἔκτοτε παρέμεινεν ἡ παροιμία *Φωκαέων ἀρὰ* λεγομένη ἐπὶ τῶν ἰσχυρῶς καταρωμένων ἢ ἐπὶ τῶν μεταγινωσκόντων ἐφ' οἷς ἔπραξαν. Τῆς θλιβερᾶς ταύτης κατάρας ἀναμιμνήσκονται καὶ νῦν ἔτι οἱ Φωκαεῖς ὁσάκις αἱ ἐμπορικαὶ καὶ ναυτικαὶ αὐτῶν ἐπιχειρήσεις δὲν προάγονται, νομίζοντες ὅτι ἡ παρ' αὐτοῖς ἀκαταστασία χρονολογεῖται ἀφ' ἧς ἐποχῆς κατηράσθησαν αὐτοὺς οἱ πρόγονοί των ὡς ἀθετήσαντας τὰς ἀρὰς καὶ ἐπιστρέψαντας εἰς πατρίδα οὐχὶ ὡς τὸ πρὶν ἐλευθέραν ἀλλὰ δεδουλωμένην ὑπὸ βαρβάρων.

Ἐν τούτοις οἱ φυλάξαντες τοὺς ὅρκους ἔφθασαν περὶ τὸ 540 εἰς Κύρνον ἔνθα καὶ ἡνώθησαν μετὰ τῶν πρὸ εἴκοσιν ἐνιαυτῶν ἀποικησάντων συμπολιτῶν των, καταβιώσαντες πέντε μετ' αὐτῶν ἔτη. Κατὰ τὸ διάστημα δὲ τοῦτο ἀνήγειραν αὐτόθι ναοὺς καὶ δημοσίας οἰκοδομὰς, διὰ τῆς ἀείποτε δὲ ἐμπορικῆς καὶ ναυτικῆς. αὐτῶν ὑπεροχῆς ἦγον καὶ ἔφερον ἅπαντας τοὺς περιοίκους. Ἡ ὑπεροχὴ αὕτη φυσικῷ τῷ λόγῳ ἔθεσεν αὐτοὺς εἰς ἀντιζηλίαν μετὰ τῶν Τυρσηνῶν καὶ Καρχηδονίων, οἵτινες ἐπῆλθον μὲ ἑξήκοντα ἑκάτεροι πλοῖα εἰς κατάλυσιν τῆς ἰσχύος τῶν ἀποίκων Ἑλλήνων. Οἱ δὲ Φωκαεῖς πληρώσαντες καὶ αὐτοὶ τὰ ἑαυτῶν ἑξήκοντα πλοῖα ἀνήχθησαν εἰς τὸ Σαρ-

δόνιον πέλαγος, ἔνθα, ἰσχυρᾶς ναυμαχίας συγκροτηθείσης, ἐνίκησαν μὲν οἱ Φωκαεῖς, ἀλλ' ἡ νίκη αὐτῶν, ὡς παρατηρεῖ ὁ Ἡρόδοτος, ὑπῆρξε Καδμεία τις νίκη, διότι ἐκ τῶν νηῶν αὐτῶν τεσσαράκοντα μὲν διεφθάρησαν, αἱ δὲ λοιπαὶ ἕνεκα διαφθορᾶς τῶν ἐμβόλων ἀπέβησαν ἄχρηστοι. Ὅθεν καταπλεύσαντες εἰς Ἀλαλίαν ἀνέλαβον τὰ τέκνα καὶ τὰς γυναῖκας καὶ πᾶν ὅ,τι ἠδύναντο νὰ φέρωσιν αἱ νῆες, ἐγκατέλειψαν διὰ παντὸς τὴν Κύρνον καὶ ἔπλεον εἰς Ῥήγιον. Ἕτεραι ταυτοχρόνως μοῖραι διηυθύνθησαν εἰς Ἱσπανίαν ὅπου ὅμως δὲν ἐπρόφθασαν νὰ ἴδωσι ζῶντα ἔτι τὸν παλαιὸν αὐτῶν φίλον, τὸν βασιλέα Ἀργανθώνιον· ἔκτισαν δὲ καὶ ἐνταῦθα παρὰ τὰς στήλας τοῦ Ἡρακλέους τὴν Μαινάκαν, ἣν ἀποκαλεῖ ὁ Στράβων «ὑστάτην τῶν Φωκαϊκῶν πόλεων».

Αἱ ἐκλεκτότεραι ἀποικίαι τῶν Φωκαέων ἐγένοντο ἐπὶ τῶν παραλίων τῆς Γαλλίας· τοιαῦται δὲ εἰσὶν ἡ Ἀγάθη, τὸ Ἡμεροσκοπεῖον καὶ πρὸ πάντων ἡ Μασσαλία, ἐξ ἧς πάλιν ἐγένοντο πολυάριθμοι ἀποικίαι ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς χώρας ἐκείνης. Ἡ Μασσαλία, ἡ μεγαλοπρεπὴς αὕτη πόλις τῆς ἔξω Ἑλλάδος, ἐξεπροσώπει ἐν τῷ ἀρχαίῳ ἐκείνῳ κόσμῳ τῆς Εὐρώπης ἅπαντα τὸν ἑλληνισμὸν εἰς τὰ βάρβαρα ἔτι αὐτῆς ἔθνη, ἅτινα κατήρχοντο ὡς εἰς τὸ μόνον πεπολιτισμένον κέντρον τῆς χώρας αὐτῶν.

Ἀλλὰ τὰ περὶ Μασσαλίας καὶ τῶν λοιπῶν φωκαϊκῶν ἀποικιῶν εἶναι ἔξω τῆς προκειμένης ἡμῖν σήμερον ὁμιλίας. Περιωρίσθημεν δὲ μόνον εἰς τὰ περὶ τῆς τοπογραφίας καὶ τῆς ἀρχαίας ἱστορίας τῆς Φωκαίας, ἐπαναφέροντες τὴν μνήμην ὑμῶν εἰς μίαν τῶν ἀξιολογωτάτων πόλεων τῆς ἀσιατικῆς Ἑλλάδος, συντελέσασαν μεγάλως εἰς αὔξησιν καὶ κραταίωσιν τοῦ ἐκεῖ ἑλληνισμοῦ, τοῦ διατηρουμένου καὶ νῦν ἔτι ἐν κραταιᾷ καταστάσει ἀπὸ τῆς δυτικῆς αὐτῆς παραλίας μέχρι τῶν ἀνατολικῶν ὁρίων τῆς Καππαδοκίας. Εἶναι δὲ ἀξία τῆς μεγίστης σπουδῆς ἡ ἔρευνα τῆς ἱστορίας πάσης πόλεως τῆς ἀνατολικῆς ἡμῶν Ἑλλάδος πρὸς συμπλήρωσιν τῆς καθόλου ἱστορίας τοῦ ἑλληνισμοῦ. Καὶ εἶναι λυπηρὸν τῇ ἀληθείᾳ, διότι μέχρι σήμερον οἱ μὲν δυνάμενοι τῶν λογίων δὲν ἐφρόντισαν νὰ ἐρευνήσωσι τὴν ἱστορίαν τῆς χώρας ταύτης, αἱ δὲ κατὰ καιρὸν κυβερνήσεις τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος οὐδ' ἀνελογίσαντό ποτε ἴσως ὅτι, ἐκτὸς τῆς ὀρεινῆς ταύτης χερσονήσου, ὑφίσταται καὶ ἑτέρα μεγαλειτέρα Ἑλλάς, καλουμένη σήμερον κοινῶς Ἀνατολὴ ἢ Μικρὰ Ἀσία, κατοικουμένη δὲ ὑπὸ ἀριθμοῦ Ἑλλήνων τριπλασίων τῶν ἐλευθέρων. Ἑλλὰς δὲν εἶναι μόνον ἡ ἐλευθέρα ἔστω καὶ μετὰ τῶν ὁμόρων ἐπαρχιῶν, ἀλλ' ἐπεκτείνεται μακράν, ἀπώτατα, μέχρι τῶν δυτικῶν ὁρίων τῆς Ἀρμενίας, περιλαμβάνουσα ἅπασαν τὴν ἀσιατικὴν χερσόνησον μετὰ τῶν περικυκλουσῶν αὐτὴν νήσων. Καίτοι δὲ τὸ μέγα τοῦτο τμῆμα τῆς καθόλου Ἑλλάδος εἶναι εἰσέτι κατὰ κακὴν μοῖραν δεδουλωμένον, ἐν τούτοις τὰ αὐτὰ αἰσθάνεται, τὰ αὐτὰ ποθεῖ, τὰ αὐτὰ ἐλπίζει, οἷα καὶ ἡ ἐλευθέρα Ἑλλάς.

Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΚΕΡΑΜΕΥΣ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΝ ΕΥΡΩΠΗ ΜΑΘΗΣΕΩΣ

ΑΠΟ ΤΟΥ Δ' Μ. Χ. ΑΙΩΝΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

Πρό τινων ἐτῶν εἷς τῶν ἐπισημοτέρων ἐν τῇ ξένῃ ἑλληνιστῶν, ὁ γνωστὸς καὶ σεβαστὸς παρ' ἡμῖν κ. Egger, ἐξέδιδε δίτομον σύγγραμμα «περὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν Γαλλίᾳ», ἕτερος δὲ Γάλλος, οὗτινος τὸ ὄνομα ἐπολιτογραφήθη ἐν Ἑλλάδι, ὁ Διδότος, ὀλίγον πρὸ τῆς ἀποβιώσεώς του ἐδημοσίευσε τὴν «περὶ τοῦ Ἄλδου Μανουτίου καὶ τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ ἑλληνισμοῦ» συγγραφήν του, κλείων οὕτω δι' ἔργου φιλελληνικοῦ τὸ φιλολογικὸν στάδιον, ὅπερ πρὸ ἑξήκοντα ἐτῶν εἶχεν ἐγκαινίσει διὰ τῆς εἰς Ἀνατολὴν περιηγήσεώς του (1819). Ὡς συμπλήρωμα τῶν δύο ἐκείνων συγγραμμάτων δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὴν ἄρτι ὑπὸ τοῦ κ. Gidel δημοσιευθεῖσαν πραγματείαν «περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐν Εὐρώπῃ μαθήσεως ἀπὸ τῆς τετάρτης μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως».

Ἡ ἀξιόλογος αὕτη πραγματεία ἀποτελεῖ τὸ ἥμισυ περίπου ὀγκώδους βιβλίου ἐσχάτως ἐν Παρισίοις ἐκδοθέντος ὑπὸ τὴν ἐπιγραφήν: Nouvelles Etudes sur la litterature Grecque moderne. Τὰς πλείστας τῶν πληρουσῶν τὸ ἕτερον ἥμισυ τοῦ βιβλίου διατριβῶν γνωρίζουσιν ἤδη οἱ ἀναγνῶσται τῆς ἐπετηρίδος τοῦ ἐν Παρισίοις «συλλόγου πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν ἑλληνικῶν ἐν Γαλλίᾳ μελετῶν». Ἀλλ' οὐχ ἧττον ὀφείλομεν χάριτας εἰς τὸν φιλέλληνα λόγιον διὰ τὴν ἀναδημοσίευσιν καὶ εἰς ἓν συγκέντρωσιν τῶν διαφόρων τούτων προϊόντων τοῦ εὐπαιδεύτου καλάμου του. Λυπούμεθα μόνον ὅτι, ἕνεκεν ἴσως τῆς τοιαύτης συσσωρεύσεως τοσαύτης ὕλης, οὔτε διὰ πίνακος ἀλφαβητικοῦ, οὔτε κἂν διὰ τῆς τῶν κεφαλαίων ἐπιγραφῆς, διηυκόλυνε τὸ ἔργον τῶν μελλόντων ἐφεξῆς νὰ προστρέχωσιν εἰς τὴν συγγραφήν του· καθόσον ἡ συγγραφὴ αὕτη διὰ τῆς πληθύος τῶν πληροφοριῶν καὶ τῆς συγχωνεύσεως τοσούτων μεσαιωνολογικῶν ἐρευνῶν ἀποκαθίσταται ὁδηγὸς πολύτιμος καὶ πρόχειρος, οὕτως εἰπεῖν, εὑρετήριον εἰς πάντα τὸν περὶ τὰς σχέσεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ πρὸς τὴν Δύσιν ἀσχολούμενον.

Ὁ κ. Gidel ἄρχεται ἀπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἀνιστορῶν τὴν πρὸς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα κλίσιν τῶν Ῥωμαίων. Τὸν τοιοῦτον τῶν δύο ἐκείνων κόσμων διανοητικὸν σύνδεσμον διακόπτει ἡ εἰσβολὴ τῶν βαρβάρων. «Καὶ πρὸ τούτου ὅμως, ἐπιλέγει ὁ συγγραφεύς, ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανικοῦ θρησκεύματος εἶχε συντελέσει πρὸς περιορισμὸν τῆς ἑλληνικῆς παιδεύσεως ἐν τῇ Δύσει. Οἱ ἐκεῖ Χριστιανοί, ἀνήκοντες εἰς τὰ κατώτερα τῆς κοινωνίας στρώματα, οὐδὲ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα ἐξετίμων, οὐδὲ τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον

ἐγνώριζον. Οἱ δ' ἐκ τῶν ἀνωτέρων τάξεων νεοφώτιστοι παρῃτοῦντο τῆς ἐπιδιώξεως γνώσεων, αἵτινες τοῖς ἐφαίνοντο ἤδη οὐχὶ μόνον περιτταί, ἀλλὰ καὶ ἐπιβλαβεῖς». Ἡ ὑπὸ τῶν βαρβάρων κυρίευσις τῆς Ἰταλίας καὶ ἡ αὐθυπαρξία τοῦ περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν χριστιανικοῦ κράτους ἐπηύξησαν βραδύτερον τὸ μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως χάσμα. Καὶ ἐν μὲν τῇ Ἀνατολῇ αἱ αἱρέσεις, ὑποτρεφόμεναι ὑπὸ τῆς ζωηρότητος τῆς Ἑλληνικῆς διανοίας καὶ ὑπὸ τῆς ἐξακολουθούσης τῶν γραμμάτων καλλιεργείας, διετήρουν ἀκμαῖον τῆς συζητήσεως καὶ τῆς ἐρεύνης τὸ πνεῦμα· ἐν δὲ τῇ Ἰταλίᾳ οὔτε μεταφυσικαὶ τάσεις ὑφίστανται, οὔτε αἱρεσιάρχαι ἀναφαίνονται, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἀναδεικνύεται εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς καὶ μορφοῦται ἐκεῖ ἡ συγκεντρωτικὴ τῆς ἱεροκρατίας πολιτική. «Ἀλλὰ καὶ προτοῦ χωρισθῶσι τελειωτικῶς αἱ δύο τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας μερίδες, πρὶν ἢ ἑκάστη ἀκολουθήσῃ τῶν ἰδίων τυχῶν τὴν φοράν, ἀνεφάνησαν ἀφορμαὶ καὶ αἰτίαι ἱκαναί, ὅπως διακόψωσι τὰς ἀμοιβαίας αὐτῶν σχέσεις καὶ ἀνωζωπυρήσωσι τὰς μεταξὺ τῶν δύο στοιχείων ἀντιπαθείας».

Τὴν ἀντιπάθειαν ταύτην διετύπου ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ μέγας ἱεράρχης Γρηγόριος, ὅτε ἔλεγεν, ὅτι οἱ δυτικοὶ ἔρχονται εἰς τὸ Βυζάντιον «φυσῶντες ἡμῖν ἑσπέριόν τι καὶ τραχύ». Ἐν δὲ τῇ Δύσει ὁ Ἑλληνισμὸς ἐξελαμβάνετο ὡς ἀπόῤῥοια καὶ ἐκπροσώπησις τοῦ ἀρχαίου θρησκεύματος. Βλέποντες τὸν Ἰουλιανὸν γράφοντα ἑλληνιστὶ τὰς κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τῶν χριστιανικῶν θεσμῶν διατριβάς, ἀπετροπιάζοντο οἱ δυτικοὶ τὴν ἑλληνικὴν διάνοιαν καὶ τὴν γλῶσσαν, ἐν ᾗ αὕτη ἐξεφράζετο.

Οὐχ ἧττον, κατὰ τὴν τετάρτην ἑκατονταετηρίδα ἀναφαίνονται ἐπίσημοι ἐν τῇ δύσει ἑλληνισταί. Ὁ ἅγιος Ἱερώνυμος ἦτο κάτοχος τῆς ἑλληνικῆς, ἐκαλλιεργοῦντο δ' ἐπίσης τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ὑπό τε τοῦ ἁγίου Ἀμβροσίου καὶ τοῦ ἁγίου Αὐγουστίνου, ἔτι δὲ πλέον ὑπὸ τοῦ Πελαγίου. Ὁ κ. Gidel διὰ μακρῶν ἐξετάζει τὴν ἐπὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τῶν πατέρων τούτων τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας ἐπίδρασιν τῆς ἑλληνικῆς μαθήσεως.

Προϊόντος τοῦ χρόνου ἐκλείπουσιν ἐν Ἰταλίᾳ οἱ ἑλληνομαθεῖς κληρικοί. Ὅτε δὲ ὁ Νεστόριος ἔπεμψεν εἰς Ῥώμην ἑλληνιστὶ γεγραμμένην ἐπιστολήν, ὁ πάπας Κελεστῖνος ἠναγκάσθη πρὸς μετάφρασιν αὐτῆς νὰ μετακαλέσῃ ἐκ Μασσαλίας τὸν μοναχὸν Κασιανόν, καθότι ἐν τῇ μεσημβρινῇ Γαλατίᾳ διετηροῦντο εἰσέτι τὰ ἴχνη τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ. Ὅτε, κατὰ τὴν δευτέραν ἑκατονταετηρίδα, ὁ ἅγιος Ποθεινὸς καὶ ὁ ἅγιος Εἰρηναῖος μετέβησαν εἰς Λούγδουνον, εὗρον κοινὴν ἐκεῖ τῆς μητρῴας αὐτῶν γλώσσης τὴν χρῆσιν καὶ ἑλληνιστὶ ἐδίδαξαν τὸ Εὐαγγέλιον· ὥστε ἐν Γαλατίᾳ ὁ χριστιανισμὸς παρίσταται ὡς νέα ἀφορμὴ πρὸς διατήρησιν τῶν ἑλληνικῶν παραδόσεων, καθ' ὃν χρόνον ἐν Ἰταλίᾳ ἐλησμονεῖτο ἡ ἑλληνική. Καὶ οὐδὲ διετηρεῖτο διὰ μόνης τῆς Ἐκκλησίας ἡ ἑλληνικὴ ἐν Γαλατίᾳ μάθησις. Κατὰ τὴν τρίτην εἰσέτι μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα παρεδίδετο ἐν ταῖς ἐκεῖ σχολαῖς ἡ Ἑλληνικὴ ὑπὸ δι-

δασκάλων, οἵτινες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἦσαν Ἕλληνες τὴν καταγωγὴν, συχνάκις δὲ καὶ ἐκ γενετῆς Ἕλληνες. Μαθηταὶ δ' Ἑλλήνων ἦσαν οἱ λόγιοι, ὅσους κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἡ Γαλλία ἀνέδειξεν. Ἀπὸ τῆς πέμπτης μέχρι τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος ἐλαττοῦται οὐσιωδῶς ὁ ἀριθμὸς τῶν γνωριζόντων τὴν Ἑλληνικὴν, ἡ δὲ καλλιέργεια αὐτῆς βαθμηδὸν παραμελουμένη ἐκλείπει. Ἀλλὰ μέχρι τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος εἰς τὴν ἐπιῤῥοὴν τῆς ἑλληνικῆς μαθήσεως ἀποδίδει ὁ Γυιζῶτος τὴν ὑπεροχὴν τῆς Γαλλίας, συγκρινομένης πρὸς τὴν σύγχρονον Ἰταλίαν τε καὶ Ἱσπανίαν.

Ἐκ τῆς Γαλλίας ὁ Χριστιανισμὸς μεταφέρεται εἰς Ἰρλανδίαν, μετ' αὐτοῦ δὲ καὶ ἡ σπουδὴ τῆς Ἑλληνικῆς. Παρὰ πᾶσαν ἐκκλησίαν ἀνιδρύεται σχολὴ, καὶ ἐν ταῖς τοιαύταις σχολαῖς οἱ τῆς Ἰρλανδίας Κελτοὶ ἐπιδίδονται εἰς τὰ γράμματα, καὶ ἰδίως εἰς τὰ Ἑλληνικά. Ἐνῷ δὲ ἀλλαχοῦ τῆς Δύσεως λησμονεῖται ἡ Ἑλληνικὴ μάθησις, ἐναποταμιεύεται αὕτη καὶ συντηρεῖται ἐν τῇ ἀπωτάτῃ ἐκείνῃ τῆς Εὐρώπης ἐσχατιᾷ, ὅπως ἐκεῖθεν ἀναλάμψῃ καὶ ἐκ νέου διαδοθῇ κατὰ τὴν ἐποχὴν Καρόλου τοῦ Μεγάλου. Ὁ κ. Gidel ἐνδιατρίβει περὶ τὴν ἐξερεύνησιν τῆς ἐν Ἰρλανδίᾳ Ἑλληνομαθείας, ἀναφέρει δὲ μετὰ λεπτομερειῶν τὴν μετάδοσιν τοῦ ὑπὲρ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ζήλου εἰς τοὺς γείτονας τῶν Ἰρλανδῶν Ἀγγλοσάξωνας. Τὸν τοιοῦτον ζῆλον ὑπεκκαίει ὁ κατὰ τὸ 668 μ. Χ. ἀποσταλεὶς ἐκ Ῥώμης Ἕλλην Θεόδωρος, ὅπως καθέξῃ τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν τῆς Κανταβρυγίας θρόνον.

Ἐν τῷ μεταξὺ, ἐν Ἰταλίᾳ μεταφράζονται Ἕλληνές τινες συγγραφεῖς· ἀλλὰ τῶν μεταφραστῶν οἱ πλεῖστοι εἶναι ξένοι, οὐχὶ Ἰταλοί. Ἄλλως τε ἡ ἀνάγκη τῶν μεταφράσεων ὑποδεικνύει τὴν ἐλάττωσιν τῶν δυναμένων νὰ ἐννοήσωσι τὸ κείμενον. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε, αἱ μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Ἰταλίας σχέσεις δὲν διακόπτονται ὁλοσχερῶς, χάρις δὲ εἰς τὴν εἰκονομαχίαν ἄρχεται ἔκτοτε τὸ ῥεῦμα τῆς ἑλληνικῆς πρὸς δυσμὰς μεταναστεύσεως, καὶ πολυάριθμοι μοναχοὶ προσφεύγουσιν εἰς Ῥώμην, φέροντες τὰς εἰκόνας καὶ τὰ βιβλία μεθ' ἑαυτῶν. Καὶ ἐν τῇ Γαλλίᾳ δὲ, καίπερ ὑπὸ τῶν βαρβάρων πλημμυρισθείσῃ καὶ ἐν μέσῳ συμφορῶν παντοίων κυμαινομένῃ, ἐξακολουθεῖ ἀσθενής τις προσπάθεια πρὸς διατήρησιν τῆς ἑλληνομαθείας, καὶ ἐν μέσῳ τοῦ γενικοῦ σκότους ἀναφαίνονται ξενικά τινα ἑλληνιστῶν ὀνόματα, ὡς λογιωτέρας ἐποχῆς προαναγγέλματα. Καὶ οἱ θεμελιωταὶ δὲ τῶν μοναχικῶν ταγμάτων προσπαθοῦσιν, ἔστω καὶ ἄνευ ἐπιτυχίας ν' ἀναζωπυρήσωσι τὰς ἑλληνικὰς μελέτας. Ὥστε ἐν συνόλῳ, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς πάντῃ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐκλιποῦσα κατὰ τὴν Δύσιν ἡ γνῶσις ἢ ἡ ἐκτίμησις τῆς Ἑλληνικῆς. Ἀληθεῖς ὅμως ἐν αὐτῇ ἑλληνιστὰς ἐκτὸς τοῦ Βοηθίου καὶ τοῦ Κασιοδώρου δὲν ἀνευρίσκομεν.

Ἀπὸ Καρόλου τοῦ Μεγάλου ἄρχεται νέα ἐν Εὐρώπῃ ἐποχή. Ὁ μέγας τῷ ὄντι ἐκεῖνος ἀνὴρ δὲν ἦτο ἄμοιρος ἑλληνικῆς τινος παιδεύσεως, συνέστησε δὲ ἐν τῇ πόλει Osnabruck σχολὴν, ἐν ᾗ ἡ Ἑλληνικὴ ἐδιδάσκετο, πρὸς μόρ-

φωσιν κυρίως πρέσβεων διὰ τὰς μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως σχέσεις αὐτοῦ. Αἱ συνέπειαι τῆς ἀπ' ἐκείνου δοθείσης ὠθήσεως ἀναφαίνονται ἔτι μᾶλλον ἐπὶ τῶν διαδόχων του. Ἐν τῇ αὐλῇ Καρόλου τοῦ Φαλακροῦ καὶ ἐν τῇ περὶ αὐτὴν κοινωνίᾳ ἡ Ἑλληνική, λέγει ὁ κ. Gidel, κατεῖχε τὴν αὐτὴν θέσιν, οἵαν ἡ Ἱσπανικὴ καὶ ἡ Ἰταλικὴ ἐν τῇ πεπολιτισμένῃ τῆς 17ης ἑκατονταετηρίδος Γαλλίᾳ. Ὁ ἐπισημότατος τῶν χρόνων ἐκείνων Ἑλληνιστὴς ἦτο ὁ Σκῶτος Ἐριγένης, ὅςτις ἐξεπαιδεύθη ἐν ταῖς μοναῖς τῆς πατρίδος αὐτοῦ Ἰρλανδίας, καίτοι κατ' ἀδέσποτον παράδοσιν λέγεται ἐκμαθὼν ἐν Ἀθήναις τὴν Ἑλληνικήν. Μετ' αὐτὸν ὅμως, ἐκ νέου ἐκπίπτει ἡ ἑλληνικὴ μάθησις, ὁ δὲ Λοδοβῖκος ὁ Εὐσεβὴς δυσκόλως ἀνευρίσκει μεταφραστὴν πρὸς μεταγλώττισιν τῶν τοῦ Ἀρειοπαγίτου ἔργων, ἅτινα Μιχαὴλ ὁ Τραυλὸς τῷ ἀπέστειλεν ἐκ Βυζαντίου ὡς δῶρον βασιλικόν.

Τὸ ἐπισυμβὰν ὅμως ἐκκλησιαστικὸν σχίσμα οὐδαμῶς συντελεῖ εἰς ἐνθάρρυνσιν τῶν Ἑλληνικῶν ἐφεξῆς σπουδῶν, θεωρουμένων ὡς ἐπικινδύνων καὶ ὡς δυναμένων νὰ συνεπιφέρωσι τῆς ἑτεροδοξίας τὴν πλάνην. Ἐν συνόλῳ ἡ δεκάτη ἑκατονταετηρὶς εἶναι ἐποχὴ δυστυχίας καὶ σκότους, ἐν μέσῳ δὲ τῶν τότε συμφορῶν καὶ ἀκαταστασιῶν δὲν ἠδύνατο ἡ παιδεία ν' ἀκμάσῃ. Ἀλλ' ὁπωςδήποτε καὶ ἐν μέσῳ τοῦ σκότους ἐκείνου ἀνιχνεύει ὁ κ. Gidel τὴν εἰσέτι ὑπολάμπουσαν σειρὰν τῶν ἑλληνικῶν παραδόσεων, ἀφιεροῖ δὲ ἱκανὰς σελίδας εἰς τὸν Λουιτπράνδον τὸν γνωστότατον τῶν χρόνων ἐκείνων ἑλληνιστήν. Αἱ παρεισαγόμεναι εἰς τὰς συγγραφὰς τοῦ Λουιτπράνδου ἑλληνικαὶ λέξεις καὶ φράσεις δὲν μαρτυροῦσι πάντοτε τῆς ἑλληνομαθείας αὐτοῦ τὴν ἀκρίβειαν. Πολλοῦ γε δεῖ. Ἀλλ' ἡ διὰ λατινικῶν ψηφίων ἀντιγραφὴ τῶν οὕτω παρεισαγομένων ἑλληνισμῶν του ἀποτελεῖ πρόσθετον ἀπόδειξιν τῆς ἔκτοτε ταυτότητος τῆς καθ' ἡμᾶς προφορᾶς.

Ἀπὸ τῆς ἑνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ποικίλαι ἀλληλοδιαδόχως ἀφορμαὶ δίδονται πρὸς νέαν τῆς Ἑλληνικῆς μαθήσεως ἐπέκτασιν. Ἐν Γερμανίᾳ οὐκ ὀλίγον πρὸς τοῦτο συνέπραξεν ἡ ἑλληνὶς Ὄθωνος τοῦ Β' σύζυγος Θεοφανώ. Ἐν δὲ τῇ Ἰταλίᾳ, οἱ πρόσφυγες ἐκ Βυζαντίου καλόγηροι, ἐξηκολούθουν ἀποτίνοντες τὴν προσφερομένην φιλοξενίαν διὰ τῆς διαδόσεως τῆς πατρῴας γλώσσης καὶ τῶν ἐν τῇ πατρίδι εἰσέτι ἀκμαζουσῶν τεχνῶν. Οὐ σμικρὰν δὲ ἀποδίδει ὁ κ. Gidel ἐπιρῤοήν, ὡς πρὸς τὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ διάδοσιν ἐν Ἰταλίᾳ, καὶ εἰς τὰς κατὰ τὴν μεσημβρινὴν Ἰταλίαν ἑλληνικὰς ἀποικίας, τὰς ὁποίας μετὰ τοῦ κ. Μορόζη ὑπολαμβάνει ὡς γενομένας περὶ τὸ τέλος τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος, κατὰ συνέπειαν τοῦ ὑπὸ τῆς εἰκονομαχίας προξενηθέντος ἐν τῇ Ἀνατολῇ κοινωνικοῦ σάλου.

Ἀλλ' ἀπὸ τῶν Σταυροφοριῶν ἰδίως πολλαπλασιάζονται καὶ συνεχίζονται αἱ μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως σχέσεις. Καὶ ὅμως οἱ φράγκοι γενόμενοι κατὰ τὴν τετάρτην σταυροφορίαν κύριοι τῶν ἐν Εὐρώπῃ ἑλληνικῶν χωρῶν δὲν φροντίζουσι νὰ ἐκμάθωσι τῶν ἡττηθέντων τὴν γλῶσσαν, ἀλλ' ἀπ' ἐναν-

τίας θέλουσι νὰ τοῖς ἐπιβάλωσι τὴν διάλεκτον καὶ τὰ ἔθιμα αὐτῶν. Ἐν Πελοποννήσῳ ἡ Γαλλικὴ ἐπὶ φραγκοκρατίας ἐλαλεῖτο ὡς καὶ ἐν Παρισίοις, νέοι δ' Ἕλληνες ἀποστέλλονται ἀνατροφῆς χάριν εἰς Γαλλίαν. Ἐπὶ τέλους ἐνίκησεν ἡ τῶν Ἑλλήνων ἐπιμονὴ καὶ οἱ ξένοι κυρίαρχοι ἀναγκάζονται ν' ἀποτείνωνται ἑλληνιστὶ πρὸς αὐτούς, ὅπως ἐννοηθῶσιν. Ἀλλ' ἡ διὰ τοιούτους πρακτικοὺς σκοποὺς ὑπὸ ἀμαθῶν ἀρχόντων χρῆσις τῆς καθομιλουμένης δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ συντελέσῃ πρὸς ἀνύψωσιν αὐτῆς, ὥστε ἡ Ἑλληνικὴ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐκφαυλίζεται ὑπὸ τῆς ξενοκρατίας τὴν πίεσιν.

Ἀφ' ἑτέρου ὅμως αἱ γαλλικαὶ ἐν Ἑλλάδι κατακτήσεις ἐπηρεάζουσιν ἐπ' ἀγαθῷ τὴν ἐν ταῖς σχολαῖς τῶν Παρισίων μελέτην τῆς Ἑλληνικῆς. Ἰδίως περὶ αὐτὴν ἀσχολοῦνται τὰ μοναχικὰ τάγματα τῶν Φραγκισκανῶν καὶ τῶν Δομινικανῶν. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἀνιδρύουσιν ἐν Παρισίοις σχολὴν ἰδίαν πρὸς διδασκαλίαν τῆς Ἀραβικῆς, τῆς Ἑβραϊκῆς, τῆς Ἑλληνικῆς *καὶ ἑτέρων βαρβάρων* γλωσσῶν. Οὕτω δὲ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ, εὐπαίδευτοι μοναχοὶ ἀσχολοῦνται εἰς Ἑλληνικῶν κειμένων μεταφράσεις, ἰδίως εἰς τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους δίδοντες τὴν προτίμησιν, καίπερ ἀπαγορευθείσης κατόπιν ὑπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν τῆς διαδόσεως αὐτῶν.

Καὶ ἐν Ἰταλίᾳ ἀπὸ τῆς 11ης μέχρι τῆς 15ης ἑκατονταετηρίδος ἱκανὰ Ἰταλῶν ἑλληνιστῶν ὀνόματα καταλέγει ὁ κ. Gidel. Τῷ 1311 ἐν τῇ συνόδῳ τῆς ἐν Γαλλίᾳ Βιέννης ἀπεφασίσθη ἡ σύστασις σχολῶν πρὸς ἐκμάθησιν τῆς Ἑλληνικῆς, ὅπως οὕτω διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὅπλων καταπολεμηθῇ τὸ ἐν Ἀνατολῇ σχίσμα. Κατὰ συνέπειαν τῆς ἀποφάσεως ἐκείνης ὁ Πάπας Κλήμης ὁ Ε' ἱδρύει ἐν Ῥώμῃ σχολήν· διὰ ταύτης δὲ καὶ διὰ τῆς διδασκαλίας Ἑλλήνων μετοίκων ἀναθάλλει ἐν Ἰταλίᾳ ἡ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καλλιέργεια. Ὁ Βαρλαὰμ χρηματίζει διδάσκαλος τοῦ Πετράρχου καὶ τοῦ Βοκκακίου· βραδύτερον ὁ Χρυσολωρᾶς ἀνυψοῖ ἔτι μᾶλλον καὶ διαδίδει τὴν μελέτην τῆς Ἑλληνικῆς, ἀνοίγων οὕτω τὸν δρόμον εἰς τοὺς μετέπειτα πολυπληθεῖς πρόσφυγας, οἵτινες μεταφέρουσι καθ' ἅπασαν τὴν Εὐρώπην τῆς προγονικῆς σοφίας τἀποταμιεύματα. «Οὗτοι, κατὰ τὸν κ. Gidel, εὗρον ἤδη ἀκμάζουσαν ἐν τῇ Δύσει τὴν πρὸς τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα ἔφεσιν, τὰ δὲ πνεύματα διατε»θειμένα πρὸς ἀποδοχὴν εὐρυτέρων μαθήσεων. Τὸ πρὸ πολλοῦ προσδοκώμε»νον τραγικὸν τοῦ 1453 συμβεβηκὸς δὲν ὑπῆρξεν ἡ ἀφετηρία τῆς ἀναγεν»νήσεως τῶν ἑλληνικῶν ἐν Εὐρώπῃ σπουδῶν, ἀλλ' ἐπηύξησε μόνον τὴν διά»δοσιν καὶ ἐδιπλασίασε τὴν ζωηρότητα αὐτῶν. Ἡ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν παί»δευσιν κλίσις ἐγένετο πάθος ἀληθές. Ὁ τῶν διδασκάλων ἀριθμὸς αὐξάνει, »τ' ἀποκτώμενα χειρόγραφα πολλαπλασιάζονται, ἡ δὲ τυπογραφία διὰ τῆς »εὐεργετικῆς συνεργίας της ἐπιστέφει τοσούτων προσφόρων περιστάσεων τὴν »σύμπτωσιν, καὶ ἔκτοτε ἡ σπουδὴ τῆς Ἑλληνικῆς δὲν τρέχει πλέον τὸν »κίνδυνον νὰ ἐκπέσῃ οὔτε νὰ ἀμεληθῇ».

Τοιοῦτον ἐν συνόψει τὸ εἶδος τῆς ὕλης, τὴν ὁποίαν ὁ κ. Gidel συνέλεξεν

ἐν τῇ προκειμένῃ πραγματείᾳ. Ἡ δημοσίευσις τοιούτων ἔργων ὑπὸ διπλῆν ἔποψιν ἀποβαίνει εὐχάριστος εἰς τοὺς Ἕλληνας ἡμᾶς· καὶ ὡς ἀπόδειξις, δηλονότι, ὅτι δὲν συναπέρχεται μετὰ τῆς γενεᾶς τῶν Διδότων καὶ τῶν Ἐγξέρων ἡ περὶ τὰς ἑλληνικὰς μελέτας ἐν Γαλλίᾳ ἐπίδοσις, καὶ ὡς ἔνδειξις τοῦ ἐνδιαφέροντος, ὅπερ ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη δύναται ν' ἀνευρίσκῃ εἰς τὴν ἐξερεύνησιν παντὸς ὅ,τι ἀμέσως ἢ ἐμμέσως συνέχεται μετὰ τῆς μεσαιωνικῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἱστορίας. Εὐτυχῶς αἱ τοιαῦται ἔρευναι δὲν χρήζουσι πλέον ἀπολογίας παρ' ἡμῖν. Ἀπό τινων ἐτῶν ἡ ἀξία αὐτῶν ἐκτιμᾶται καὶ ἐννοεῖται ἡ σημασία των. Ἀλλὰ μένει εἰσέτι εὐρὺ τὸ πρὸς ἀνασκαφὴν στάδιον καὶ ὀφείλεται εὐγνωμοσύνη πρὸς πάντα τὸν ἀπεκδυόμενον εἰς τὸν βαρὺν τῆς τοιαύτης ἐργασίας ἀγῶνα, πρὸ πάντων ὅτε ὁ ἐργάτης κέκτηται προσόντα, οἷα τὰ τὸν κ. Gidel περικοσμοῦντα.

Δ. ΒΙΚΕΛΑΣ.

ΝΕΩΤΕΡΑΙ ΤΙΝΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΙ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΜΑΣΤΙΖΟΥΣΩΝ ΤΑΣ ΛΕΜΟΝΟΠΟΡΤΟΚΑΛΕΑΣ ΝΟΣΩΝ

Εἴχομεν ἀναγγείλει ἐν τῇ δημοσιευθείσῃ πρό τινος πραγματείᾳ ἡμῶν «περὶ καλλιεργείας καὶ ἀσθενειῶν τῶν ἑσπεριδοειδῶν», ὅτι τὸ ἐπὶ τῆς Γεωργίας ὑπουργεῖον τῆς Ἰταλίας συνέστησεν ἐπιτροπὴν ἐξ ἐπιστημόνων ἵνα κρίνῃ διαγωνισμὸν τεθέντα πρὸς ἀνακάλυψιν φαρμάκου κατὰ τῆς κομμιώδους νόσου.

Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη, συνελθοῦσα ἐν Πανόρμῳ περὶ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος 7βρίου, ἀπέρριψε μὲν τὰ πλειότερα τῶν προταθέντων θεραπευτικῶν μέσων, ἐπεφυλάχθη δὲ νὰ ἀποφανθῇ μετὰ νέας δοκιμασίας περὶ τῆς ἀποτελεσματικότητος ὀλίγων τινῶν. Ἔχουσα ὅμως καὶ τὴν ειδικὴν ἐντολὴν νὰ ἐξετάσῃ ἐν γένει τὰς ποικίλας νόσους, αἵτινες λυμαίνονται τὰ ἑσπεριδοειδῆ ἐν Σικελίᾳ καὶ γνωμοδοτήσῃ περὶ τῶν ἀποτελεσματικωτέρων φαρμάκων, μετέδωκε προκαταβολικῶς διὰ τοῦ προέδρου αὐτῆς πρὸς τὸ ἐπὶ τῆς Γεωργίας ὑπουργεῖον πληροφορίας τινὰς ἀρυσθείσας ἐξ ἐπισκέψεως πολλῶν λεμονοκήπων προσβεβλημένων ὑπὸ διαφόρων νόσων ἐν ταῖς ἐπαρχίαις Πανόρμου, Μεσσήνης καὶ Κατάνης, ἃς κρίνομεν ἀναγκαῖον νὰ παραθέσωμεν ἐν συνόψει, φοβούμενοι μὴ ἕνεκα τῆς ἐπανειλημμένης κατ' ἔτος μεταφορᾶς δένδρων ἐκ Σικελίας μετὰ παρέλευσιν οὐ πολλοῦ χρόνου ἴδωμεν τὰς νόσους ταύτας ἐμφανιζομένας καὶ εἰς τοὺς ἡμετέρους κήπους.

Ἡ ἐπιτροπὴ ἐπέστησεν ἰδίως τὴν προσοχήν της ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τοῦ φθειρὸς (Mytilaspis fluvescens) καὶ ἐπὶ τῆς κομμιώδους, διότι ἄλλαι τινὲς νόσοι, ὡς ἡ *καπνιὰ* (Capnodium ἢ Fumago citri), ἡ *τέφρα* (Apiosporium citri), ἡ

βαμβακάδα (Coccus citri), διεσπαρμένα τῇδε κἀκεῖσε οὐχὶ εἰς μεγάλην ἐπίτασιν, δὲν ἔδωκαν ἀρκοῦσαν ἀφορμὴν πρὸς σπουδήν· ἡ δὲ *σηπεδὼν* (cagna) ἤδη κρίνεται ἀμφιβόλου φύσεως, ἑπομένως μέλλει εἰσέτι νὰ ἀποδειχθῇ ἂν ἦναι νόσος ἐντελῶς διακεκριμένη καὶ αὐτόνομος ἢ συνέπεια τῆς ἀναπτύξεως τῆς κομμιώδους.

Ὁ Mytilaspis fluvescens παρετηρήθη κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον εἰς ὅλους τοὺς λεμονῶνας. Ἐκ τῆς εἰσβολῆς του τὰ φυτὰ ὑποφέρουσιν ἀρκούντως, πίπτουσι πολλὰ φύλλα καὶ συχνάκις ἀποξηραίνονται ὁλόκληροι ὀγκώδεις κλάδοι. Πρὸς τούτοις τὸ ἐτήσιον προϊὸν κήπου προσβεβλημένου ὑπὸ τοῦ φθειρὸς θεωρεῖται ὡς ἐντελῶς ἀπολωλός, διότι τὸ ἐμπόριον ἀποφεύγει τοὺς φέροντας τὰ ἴχνη του καρπούς, οἵτινες μένουσι κηλιδωμένοι εἰς τὰ μέρη εἰς ἃ ὁ Mytilaspis ἔχει συναθροίσει τοὺς ἀδιαβρόχους καὶ στερεῶς προσκεκολλημένους νεοσσούς του.

Πρὸς ἀποτελεσματικὴν καταπολέμησιν τῆς εἰσβολῆς τοῦ Mytilaspis φαίνεται ὅτι, καίτοι πολλῶν δοκιμῶν γενομένων, δὲν ἀνεκαλύφθη μέσον καλλίτερον τῆς ἐμπλύνσεως τοῦ κορμοῦ καὶ τῶν κλάδων καὶ τοῦ ῥαντίσματος τῶν φύλλων δι' ἐπίτηδες ἀντλίας, δι' ὕδατος μεμιγμένου πετρελαίῳ εἰς ἀναλογίαν μὴ ὡρισμένην μὲν ἀκριβῶς, ἀλλὰ περίπου μιᾶς λίτρας πετρελαίου καὶ εἴκοσιν ὕδατος.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν κομμιώδη ἐσαφηνίσθη ἤδη, ὅτι πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς διατάραξιν τῶν φυσιολογικῶν λειτουργιῶν τοῦ φυτοῦ, ἕνεκα τῆς ὁποίας ἐπέρχεται ἀλλοίωσις τῆς γενετείρας ζώνης, ἧς τὰ κύτταρα ὀγκοῦνται καὶ μεγεθύνονται, μέχρις οὗ ἀποσυντεθῶσι καὶ ἐπὶ τέλους διαλυθῶσιν εἰς ὕλην τινὰ μορφῆς καὶ κατασκευῆς κομμιώδους. Ἡ ὕλη αὕτη, ἥτις ἐξέρχεται τοῦ φλοιοῦ, φαίνεται τὸ πρῶτον ὡς μελάγχρους κηλίς· διαχεομένη δὲ κατὰ διαφόρους διευθύνσεις ἐπιφέρει τὸν θάνατον τοῦ φυτοῦ, ὅτε, μὴ καταπολεμηθεῖσα ἐγκαίρως διὰ μέσου ἐπιμελοῦς καθαρίσματος τῶν νοσηρῶν μερῶν, ἐπεκτείνεται κύκλῳ τοῦ φλοιοῦ, συνεπάγουσα διακοπὴν συνεχείας ἐν τῷ κυτταρογόνῳ στρώματι, ἢ μέχρι τῶν ῥιζῶν, αἵτινες, ἅπαξ προσβληθεῖσαι, μετὰ παρέλευσιν ὀλίγου καιροῦ σήπονται.

Ἀναρίθμητά εἰσι τὰ προταθέντα καὶ δοκιμασθέντα προληπτικὰ ἢ θεραπευτικὰ φάρμακα, πλὴν οὐδὲν τούτων ἀπεδείχθη μέχρι τοῦδε ἐντελῶς ἀποτελεσματικόν. Δύνανται ὅμως νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀποδεδειγμένα, συνεπείᾳ παραβολῆς πολλῶν ἐπιβεβαιωθεισῶν περιστάσεων τὰ ἑξῆς·

1) Ὅτι ἡ ἐκκαθάρισις τῶν νοσηρῶν μερῶν, γινομένη μετὰ προσοχῆς καὶ μέχρι τοῦ ὑγειοῦς μέρους, ἀναμφιβόλως συντείνει τοὐλάχιστον εἰς τὴν προσωρινὴν θεραπείαν κομμιώντων φυτῶν. Εἰς τὰ μᾶλλον προσβεβλημένα δένδρα ἐκτὸς τῆς ἐκκαθαρίσεως συνιστᾶται ἡ κλάδευσις ἢ κάλλιον ἡ ἀποκοπὴ τῆς κεφαλῆς.

2) Ὅτι ἡ ὑπερβολικὴ ὑγρασία τοῦ ἐδάφους, ὡς ἀφορμὴ τῆς διαταράξεως

τῶν φυσιολογικῶν λειτουργιῶν τῶν φυτῶν, εὐνοεῖ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς νόσου, ἑπομένως εἶναι χρησιμώταται αἱ διοχετεύσεις τῶν ὑδάτων διὰ χανδάκων ἔνθα τὰ ἑσπεριδοειδῆ καλλιεργοῦνται.

Ἕτερον πρακτικὸν μέσον καθιερωθὲν διὰ τῆς πείρας εἶναι ὁ ἐμβολισμὸς (εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς ἀπὸ τοῦ ἐδάφους μέτρου) ἐπὶ νερανζέας (citrus Bigaradia), ὅστις ἀντικατέστησε τὸν ἐπὶ χαμηλοῦ κορμοῦ ἐμβολισμὸν καὶ τὸν πολλαπλασιασμὸν διὰ σπόρων ἢ μοσχευμάτων, ὡς πρότερον ἐν γένει ἐγίνετο. Ὡς ὑποκείμενον ἐμβολισμοῦ ἐξελέχθη ἡ νερανζέα, διότι παρετηρήθη, ὅτι αὕτη σπανίως καὶ ὀλιγώτερον σοβαρῶς προσβάλλεται ὑπὸ τῆς νόσου καὶ εὐκολώτερον θεραπεύεται διὰ μέσου ἐκκαθαρίσεων τῶν νοσηρῶν μερῶν. Ὁ ἐμβολισμὸς δέον νὰ ἐκτελῆται ὑψηλά, διότι ἡ νόσος, ἀναφαινομένη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατ' ἀρχὰς ἐπὶ τοῦ κορμοῦ τῶν δένδρων ἐγγὺς τῆς γῆς, εὐχερῶς μεταδίδεται εἰς τὰς ῥίζας, καὶ οὕτως ἀποβαίνει σοβαρωτάτη καὶ συχνάκις ἀθεράπευτος ὅταν ὁ κορμὸς ἀνήκῃ εἰς εἶδος ἢ διαφορὰν ἐξημερωμένην καὶ ὄχι εἰς νερανζέαν.

Ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Μεσσήνης παρετηρήθη νόσος εἰσέτι ἄγνωστος, ἣν οἱ καλλιεργηταὶ διακρίνουσι καλοῦντες *λευκὴν*, ἕνεκα τῆς θέας τῶν προσβεβλημένων φύλλων καὶ καρπῶν, ἐφ' ὧν ἀναπτύσσεται ὡς κονίαμα συμφυὲς καὶ λευκόχρουν. Ἐξετασθὲν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Targioni Tozzeti τὸ κονίαμα τοῦτο ἐξήχθη ὅτι συνέκειτο ἐκ τῶν νεοσσῶν φθειρός τινος γνωστοῦ τοῖς ἐντομολόγοις, ἤτοι τοῦ Aspidiotus limonii (Signoret) καὶ μέχρι τοῦδε παρατηρηθέντος ἐν Προβεγγίᾳ. Ἡ εἰσβολὴ τοῦ φθειρὸς τούτου δὲν εἶναι πολὺ ἐκτεταμένη, συνιστῶνται δὲ πρὸς καταπολέμησιν τὰ αὐτὰ μέσα τῶν ὑποδειχθέντων κατὰ τοῦ Mytilaspis, οὗτινος ὀλίγον διαφέρει κατὰ τὴν φύσιν.

Ἐπιφυλασσόμενοι νὰ ἀκολουθήσωμεν τὰς μελούσας ἐρεύνας τῆς ἐπιστημονικῆς ταύτης ἐπιτροπῆς καὶ νὰ μεταδώσωμεν τοῖς καλλιεργηταῖς τῶν λεμονοπορτοκαλεῶν ὅ,τι συντελεστικώτερον ὑποδείξει πρὸς σωτηρίαν τῶν ὁσημέραι καταστρεφομένων δένδρων μας, συνιστῶμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν καταπολέμησιν πάσης κατὰ πρῶτον ἐμφανιζομένης μάστιγος διὰ τῶν ὑποδειχθέντων μέσων, ὅπως προληφθῇ ἐν τῇ ἀρχῇ ἡ διάδοσις νέων νόσων δυναμένων νὰ ἐπιφέρωσι τὴν ἀπώλειαν παντὸς γοήτρου πρὸς ἐξακολούθησιν τῆς αἰσίως ἤδη ἀρξαμένης ἀνανεώσεως τῶν καταστρεφομένων λεμονοκήπων.

ΙΑΚΩΒΟΣ Ν. Ε. ΤΟΜΠΑΖΗΣ.

Η ΕΛΛΑΣ ΕΝ ΤΗ ΠΑΓΚΟΣΜΙΩ ΕΚΘΕΣΕΙ *

ΑΓΑΘΟΕΡΓΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ. — Ταῦτα δύνανται νὰ διαιρεθῶσιν εἰς δύο κατηγορίας, εἰς καταστήματα ἱδρυθέντα ὑπὸ τῶν δήμων καὶ κατα-

* Ἴδε σελ. 293.

στήματα ἱδρυθέντα παρ' ἰδιωτῶν, τὰ πρῶτα τούτων συμφώνως πρὸς τοὺς κειμένους νόμους διοικοῦνται ὑπὸ ἀδελφάτων συνισταμένων ἐκ τοῦ δημάρχου καὶ τεσσάρων δημοτῶν ἐκλεγομένων κατὰ τριετίαν ὑπὸ τῶν δημοτικῶν συμβουλίων.

Τὰ ὑπάρχοντα νῦν ἀγαθοεργὰ καταστήματα ἀνέρχονται εἰς 39 ἤτοι·

12 *Νοσοκομεῖα* ἀνὰ ἓν ἐν Ἀθήναις, Πειραιεῖ, Χαλκίδι, Μεσολογγίῳ, Ναυπλίῳ, Πάτραις, Σύρᾳ, Κερκύρᾳ, Ζακύνθῳ, Λευκάδι, καὶ δύο ἐν Κεφαλληνίᾳ.

7 *Πτωχοκομεῖα*, ἀνὰ ἓν ἐν Ἀθήναις, Πάτραις, Σύρᾳ, Κερκύρᾳ, Ζακύνθῳ, καὶ δύο ἐν Κεφαλληνίᾳ.

6 *Ὀρφανοτροφεῖα* δύο ἐν Ἀθήναις, δύο ἐν Σύρᾳ, ἓν ἐν Πειραιεῖ καὶ ἓν ἐν Κερκύρᾳ.

4 *νηπιακὰ ὀρφανοτροφεῖα* ἀνὰ ἓν ἐν Ἀθήναις, Πάτραις, Κερκύρᾳ, Κεφαλληνίᾳ καὶ Ζακύνθῳ.

2 *Φρενοκομεῖα* ἐν Κερκύρᾳ, τὸ μὲν διὰ τοὺς ἄνδρας τὸ δὲ διὰ τὰς γυναῖκας.

1 *Ὀφθαλμιατρεῖον* ἐν Ἀθήναις.

2 *Λεπροκομεῖα* ἓν ἐν Κύμῃ καὶ ἓν ἐν Θήρᾳ.

2 *Ἐνεχυροδανειστήρια* ἐν Κερκύρᾳ καὶ Κεφαλληνίᾳ.

1 *Νηπιακὸν Ἄσυλον* (Crèche) ἐν Ἀθήναις.

1 *Γηροκομεῖον* ἐν Πειραιεῖ.

Εἰς τὰ καταστήματα ταῦτα πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ τὸ ἐν Ἀθήναις δημοσίᾳ δαπάνῃ συντηρούμενον *Μαιευτήριον*.

Ἡ ἐτησία δαπάνη τῶν δήμων διὰ τὰ παρ' αὐτῶν συντηρούμενα ἀγαθοεργὰ καταστήματα ἀνέρχεται εἰς 590,000 δραχμῶν.

Ἡ *Φιλόπτωχος ἑταιρία τῶν κυριῶν* ἐν Ἀθήναις προτίθεται τὴν βοήθειαν καὶ θεραπείαν ἀσθενῶν καὶ ἀνικάνων πρὸς ἐργασίαν. Κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος ἐθεραπεύθησαν τῇ φροντίδι τῆς ἑταιρίας 1113 ἀσθενεῖς καὶ διενεμήθησαν παρ' αὐτῆς εἰς χρήματα καὶ εἰς διάφορα εἴδη 5,000 δραχμῶν.

Ἡ περιουσία τῶν ἐν Ἑλλάδι φιλανθρωπικῶν καταστημάτων ἀνέρχεται εἰς 7,750,000 δραχμῶν. Τὸ ἐτήσιον αὐτῶν εἰσόδημα ἀνέρχεται εἰς 750,000 δραχμῶν περίπου, αἱ δὲ δαπάναι εἰς 1,000,000 περίπου καλυπτόμεναι ὑπὸ δωρεῶν καὶ εἰσφορῶν φιλανθρώπων.

Ἐνταῦθα πρέπει ν' ἀναφέρωμεν καὶ τὸ παρὰ τῆς Α. Μ. τῆς βασιλίσσης ἱδρυθὲν ἐν Ἀθήναις *Νηπιακὸν Ἄσυλον*, εἰς ὅ, ὡς καὶ εἰς τὸ ἀνωτέρω καταλεχθὲν, καταλείπουσιν αἱ μητέρες τὰ τέκνα αὐτῶν κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἡμερησίας ἐργασίας των.

Ἐκτὸς τῶν καταστημάτων τούτων πολλοὶ δῆμοι συντηροῦσιν ἰατροὺς πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν ἀπόρων.

ΓΕΩΠΟΝΙΑ.[1]—Ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδος εἶναι κατ' ἐξοχὴν γεωπονικός, ἕνεκα

[1] Ὁ κ. Α. Γ. Τομπάζης συνέταξε κατὰ παραγγελίαν τῆς ἐπὶ τῆς ἐμψυχώσεως τῆς ἐθνικῆς βιομηχανίας ἐπιτροπῆς φυλλάδιον ἐπιγραφόμενον La Grèce sous le point de vue agricole ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς παγκοσμίου ἐκθέσεως τῶν Παρισίων.

ὅμως τῆς μακροχρονίου δουλείας τῶν παντοειδῶν καταπιέσεων καὶ τῶν συνεχῶν ἐνόπλων ἐξεγέρσεων, τὰ κατὰ τὴν γεωπονίαν ἦσαν εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν κατὰ τὴν σύστασιν τῆς πρώτης κανονικῆς κυβερνήσεως ἐν Ἑλλάδι.

Ἡ ἔκτασις τῶν καλλιεργουμένων γαιῶν ἐν ταῖς ἀρχαίαις ἐπαρχίαις τῆς Ἑλλάδος ἀνέρχεται εἰς 11,000,000 στρέμματα, ἐνῷ κατὰ τὸ 1860 εἶχεν ὑπολογισθῇ εἰς 7,000,005 στρέμματα. Ἐκ τῆς συγκρίσεως διαφόρων ἀριθμῶν καταδεικνύεται ἐν τῷ ὑπ' ὄψιν συγγράμματι ἡ μεγάλη ἀνάπτυξις, ἣν ἔλαβεν ἡ γεωπονία παρ' ἡμῖν ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ βασιλείου. Ἡ παραγωγὴ τῶν δημητριακῶν καρπῶν ὑπελογίσθη διὰ τὸ 1875 εἰς 10,000,000 κοιλῶν, ἐνῷ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος ἦτο ὅλως ἀσήμαντος κατὰ δὲ τὸ 1860 9,000,000. Πρὸ τοῦ Ἀγῶνος ἡ ἐπιφάνεια ἡ κατεχομένη ὑπὸ ἀμπέλων ἀνήρχετο μόνον εἰς 26,000 στρέμματα, νῦν ἀνέρχεται εἰς 1,000,000. Ἡ παραγωγὴ τῶν σταφίδων ἀνήρχετο μόνον εἰς 10,000,000 λιτρῶν, νῦν δὲ ἀνέρχεται εἰς 180,000,000. Ἡ πρόοδος τῆς ἡμετέρας γεωπονίας θὰ ἦτο μεγαλειτέρα ἂν μὴ ἐκωλύετο ὑπὸ τοῦ κρατοῦντος παρ' ἡμῖν φορολογικοῦ συστήματος καὶ τῆς μικρότητος τῶν παρ' ἡμῖν ἰδιοκτησιῶν.

Ἡ καλλιεργουμένη σήμερον ἐπιφάνεια ἀνέρχεται εἰς 20,615,546 στρέμματα, διαιρουμένη ὡς ἑξῆς·

Δημητριακοὶ καρποὶ καὶ ἄλλα ἀλευρώδη τρόφιμα	3,718,689
Λαχανόκηποι καὶ σικυῶνες	26,579
Φυτεῖαι βιομηχανικοῦ προορισμοῦ	1,921,422
Νομαὶ τεχνηταὶ	268,133
» φυσικαὶ	3,852.204
Δένδρα	90,131
Ἀμπελῶνες	1,237,388
Ἀγραναπαύσεις	3,500,000
Δάση	6,000,000
	20,615,546

Ἀφαιρουμένων τῶν φυσικῶν νομῶν ἀπομένει ἐπιφάνεια καλλιεργουμένη ἐκ 16,953,170 στρεμμάτων ἴση πρὸς τὸ $^1/_3$ τῆς ἐπιφανείας τῆς Ἑλλάδος.

Δημητριακοὶ καρποὶ κλπ. Ἡ ἐπιφάνεια ἡ κατεχομένη ὑπὸ δημητριακῶν καρπῶν κλπ. ἀλευρωδῶν προϊόντων ἀνέρχεται εἰς, 4,101,671 στρέμματα. Ἐκ τούτων τὴν πρώτην θέσιν κατέχει ὁ σῖτος (1,595,864 στρέμμ.), μετὰ τοῦτον ἔρχεται ἡ κριθή, ὁ ἀραβόσιτος κλπ.

Ἡ ὁλικὴ παραγωγὴ ὑπελογίσθη διὰ τὸ 1875 εἰς 3,828,805 ἑκατόλιτρα ἀξίας 60,000,000, ἐκ τούτων σῖτος 1,540,000 ἑκατόλιτρα. Ἡ παραγωγὴ τοῦ σίτου δὲν ἀρκεῖ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν κατανάλωσιν· εἰσήχθησαν δὲ κατὰ τὸ 1875 3,345,174 κοιλὰ σίτου. Ἡ ἐξαγωγὴ τοῦ σίτου εἶναι ὅλως ἀσήμαντος.

Ἡ ἐτησία κατανάλωσις σίτου ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ἀνέρχεται εἰς 6,900,000 κοιλὰ ἂν ὑπολογίσωμεν ὅτι ἐκ τούτων 800,000 κοιλὰ χρησιμεύουσιν εἰς σποράν, ὑπολείπονται 6,100,000 κοιλὰ διὰ τροφὴν τῶν κατοίκων, ἤτοι ἀναλογοῦσιν εἰς ἕκαστον ἄτομον 4 κοιλά, 5 ὀκάδες καὶ 120 δράμια σίτου ἐτησίως. Ἡ παραγωγὴ τοῦ σίτου ἐξετιμήθη εἰς 26,000,000 δραχμῶν, ἡ δὲ ἀξία τοῦ εἰσαγομένου εἰς 23,000,000 κατὰ μέσον ὅρον.

Ἡ παραγωγὴ τῶν λοιπῶν δημητριακῶν καρπῶν ἀνέρχεται εἰς 3,307, 981 κοιλὰ ἀραβοσίτου ἀξίας 12,711,642 δραχμῶν, 2,194,807 κοιλὰ κριθῆς ἀξίας 8,011,045 δραχμῶν, 1,588,364 κοιλὰ σικάλεως ἀξίας 8,807, 143 δραχμῶν. Ἡ ἐξαγωγὴ τῶν καρπῶν τούτων εἶναι ὅλως ἀσήμαντος, ἡ δὲ ἀξία τῆς εἰσαγωγῆς ἀνέρχεται εἰς 2,000,000 περίπου.

Ἡ παραγωγὴ τῶν ὀσπρίων ἀνέρχεται εἰς 3,759,021 ὀκάδας ἀξίας 1,712,465 δραχμῶν.

Λαχανικά. — Ἡ κατεχομένη ὑπ' αὐτῶν ἐπιφάνεια ἀνέρχεται εἰς 26, 580. Ἡ δὲ παραγωγὴ αὐτῶν κατὰ τὸ 1875 ἦτο ἀξίας 870,000 δραχμῶν.

Κυριώτατα βιομηχανικὰ προϊόντα. — *Ἐλαιώδη φυτὰ* τὸ λῖνον ἡ κάνναβις καὶ τὸ ἄνισον κατεῖχον κατὰ τὸ 1875 14,142 στρέμματα, ἡ δὲ παραγωγὴ ἀνῆλθε εἰς 506,910 ὀκάδας.

Ἐλαιώδη δένδρα·

Ἐλαιῶνες	στρέμμ.	1,678,998
Ἀμυγδαλῶνες	»	5,937

Ἡ παραγωγὴ τοῦ ἐξ ἐλαιῶν ἐλαίου ἀνέρχεται εἰς 20 ἑκατομμύρια ὀκάδων ἀξίας 20,000,000 δραχ. Ἡ ἐξαγωγὴ τοῦ ἐλαίου ἀποτελεῖ ἕνα τῶν σπουδαιοτέρων κλάδων τοῦ ἡμετέρου ἐξαγωγικοῦ ἐμπορίου· ἡ σπουδαιότης αὐτῆς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν ἑξῆς ἀριθμῶν. Ἐξήχθησαν κατὰ τὰ ἔτη

1870	ὀκάδες	3,819,379	ἀξίας	δραχ.	4,627,633
1871	»	9,213,257	»	»	10,694,331
1872	»	2,592,543	»	»	2,970,683
1873	»	6,384,471	»	»	6ρ710,692
1874	»	2,919,412	»	»	2,288,364
1875	»	12,244,015	»	»	12,932,904

Ὑφαντικὰ φυτά. — Ἐκ τούτων μόνος ὁ βάμβαξ κατέχει σπουδαίαν θέσιν. Ἡ καλλιέργεια αὐτοῦ ἤρξατο ἐπεκτεινομένη ἀπὸ τοῦ 1863 ἐποχῆς τοῦ ἐμφυλίου πολέμου τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς.

Κατὰ τὸ 1875 ἡ καλλιέργεια τοῦ βάμβακος κατεῖχε 100.858 στρέμ-

ματα, ἡ παραγωγὴ αὐτοῦ ἀνῆλθεν εἰς 5,452,051 ὀκάδας ἀξίας 3,275,490 δραχμῶν.

Ὁ βάμβαξ οὗτος καταναλίσκεται ἅπας σχεδὸν ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων κλωστηρίων, ὥστε ἡ ἐξαγωγὴ αὐτοῦ εἶναι ἀσήμαντος.

Ἕτερα βιομηχανικὰ φυτά. — Μεταξὺ τούτων ὁ καπνὸς κατέχει τὴν πρώτην θέσιν. Κατὰ τὸ 1875 ἡ καλλιέργεια αὐτοῦ κατεῖχε 42,037 στρέμματα· ἡ παραγωγὴ ἀνῆλθε εἰς 2,130,203 ὀκάδας ἀξίας 2,556,255 δραχμῶν. Ἐκ τούτου ἐξάγεται ποσὸν ἀξίας 1,000,000 περίπου δραχμῶν.

Ἐρυθρόδανον.—Ἡ καλλιέργεια τοῦ ἐρυθροδάνου ἄλλοτε λίαν διαδεδομένη περιωρίσθη λίαν, ἀφότου ἡ βιομηχανία ἀντικατέστησεν αὐτὸ ἐν πολλοῖς δι' ἄλλων χρωματιστικῶν οὐσιῶν. Κατὰ τὸ 1875 ἡ παραγωγὴ αὐτοῦ ἀνῆλθεν εἰς 19,844 στατῆρας ἀξίας 800,000 δραχμῶν. Ἡ καλλιέργεια αὐτοῦ κατέχει ἐπιφάνειαν 4,750 στρεμμάτων.

Δενδροκομία. — Περὶ ταύτης δὲν ὑπάρχουσιν ἀκριβεῖς πληροφορίαι, διότι ἡ καλλιέργεια τῶν δένδρων γίνεται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐντὸς κήπων καὶ οὐχὶ ἐν ἰδιαιτέροις χώροις.

Συκαῖ. — Αὗται κατεῖχον κατὰ τὸ 1875 ἔκτασιν 63,477 στρέμμ. ἡ παραγωγὴ ἀνῆλθε εἰς 218,780 στατῆρας ἀξίας 3,000,000. Μέγα μέρος τῶν σύκων ἀξίας περίπου 2,000,000 ἐξάγεται εἰς τὸ ἐξωτερικόν.

Μορέαι. — Κατεῖχον κατὰ τὸ 1875 54,000 στρεμμάτων. Ἡ παραγωγὴ αὐτῶν συγχέεται μετὰ τῆς τῶν μεταξοσκωλήκων, ἥτις ἐξετιμήθη διὰ τὸ 1876 εἰς 1,000,000 δραχ. Τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ προϊόντος τούτου ἐξάγεται εἰς τὸ ἐξωτερικόν.

Ἄμπελος.—Οἱ ἀμπελῶνες καὶ σταφιδῶνες κατέχουσιν ἐπιφάνειαν 1,237 στρεμμάτων, ἐξ ὧν 871,079 οἱ ἀμπελῶνες καὶ 366,309 οἱ σταφιδῶνες.

Ἡ παραγωγὴ τῶν ἀμπελώνων ἀνῆλθε κατὰ τὸ 1875 εἰς τὴν ἀξίαν 19 ἑκατομμ., ἡ δὲ τῶν σταφιδώνων 37,000,000 δραχμῶν. Ἅπαν σχεδὸν τὸ ποσὸν τοῦτο τῶν σταφίδων ἐξάγεται εἰς τὸ ἐξωτερικόν.

Ἡ ἐξαγωγὴ τῶν ἡμετέρων οἴνων ἀνέρχεται εἰς 4,619,200 ὀκάδας ἀξίας 1,200,000 δραχμῶν.

Νομαί. — Τὰ τριφύλλια καὶ τὸ γρασίδιον κατέχουσι 268,133 στρέμμ. Αἱ φυσικαὶ νομαὶ ὑπολογίζονται εἰς 3,853,204 στρέμμ.

Δάση. —Ἡ ὑπὸ τούτων κατεχομένη ἔκτασις ἀνέρχεται εἰς 6,000,000 στρεμμ. Ἡ καλλιέργεια αὐτῶν εἶναι δυστυχῶς λίαν ἠμελημένη. Ἡ ἀξία τῆς ὁλικῆς ἐτησίας παραγωγῆς αὐτῶν ἀνέρχεται σχεδὸν εἰς 4,000,000 δραχμῶν. Τὸ σπουδαιότατον δασικὸν προϊὸν εἶναι αἱ βάλανοι. Αἱ δρῦς ἐξ ὧν αὗται παράγονται κατέχουσι 13,000 στρεμμάτων· ἡ δὲ ἐξαγωγὴ αὐτῶν ὑπερβαίνει τὰς 100,000 στατήρων ἀξίας 2,000,000 περίπου.

ΚΤΗΝΗ. —Ἡ ἀπαρίθμησις τῶν κτηνῶν τῶν ὑποβαλλομένων εἰς φορολογίαν τὴν γενομένην κατὰ τὸ 1875 ἔδωκε τὰ ἑξῆς ἀποτελέσματα·

Βόες	159,153
Ἀγελάδες	81,984
Βούβαλοι.	794
Μοσχάρια	37,514
Ἵπποι . , ...	97,176
Ἡμίονοι	45,440
Ὄνοι	97,395
Χοῖροι	179,662
Πρόβατα.	2,291,917
Αἶγες.	1,836,628
Τὸ ὅλον	4,827,663

Ἐκ τῶν κτηνῶν τούτων χρησιμεύουσιν εἰς τὴν γεωργίαν

Βόες	153,712
Ἀγελάδες	37,120
Βούβαλοι.	230
Ἵπποι	8,152
Ἡμίονοι	6,358
Ὄνοι.	7,453
Τὸ ὅλον	213,005

Ἐπὶ 4,000,000 στρεμμάτων γῆς ἀροσίμου ἀναλογοῦσι 1 ζεῦγος ἀροτήρων κτηνῶν ἐπὶ 38 στρεμμάτων. Τῶν οἰκοσίτων πτηνῶν δὲν ὑπάρχει ἀπαρίθμησις.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν κυψελῶν τῶν μελισσῶν ἀνέρχεται εἰς 166,900.

Ἡ ἐξαγωγὴ τῶν ζῴων εἶναι ἀσήμαντος. Ἡ εἰσαγωγὴ αὐτῶν κατὰ τὸ 1875 ἀνῆλθεν εἰς τὴν ἀξίαν 2,858,599 δραχμῶν· ἐκ τούτων ἐξήχθησαν δραχ. 1.940,312 μόνον δι' ἀγορὰν βοῶν καὶ ταύρων.

Τὸ ἐτήσιον εἰσόδημα τῶν ζώων ἀνέρχεται κατὰ μέσον ὅρον

Διὰ τοὺς βόας εἰς δραχ. 32, διὰ τοὺς ἵππους 40 καὶ διὰ τὰ μαλλοφόρα ζῷα 8.

Ἡ παραγωγὴ μαλλίου κατὰ τὸ 1875 ἀνῆλθεν εἰς 3,000,000 ὀκάδων περίπου ἀξίας λεπτ. 80 ἕως 1,50 δραχ. κατ' ὀκᾶν. Κατὰ τὸ 1374 ἐξήχθησαν 6,556 στατῆρες μαλλίου ἀξίας 409,882 δραχμῶν.

Ἡ παραγωγὴ ἑκάστης κυψέλης ὑπολογίζεται εἰς 6 ὀκάδας μέλιτος καὶ 100 δράμια κηροῦ ἀξίας ἐν ὅλῳ 7,50 δραχ.

Ἀγροτικὴ οἰκονομία. — Ἐνταῦθα ἀναφέρονται ἐν συντόμῳ τὰ κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν γεωπόνων, τὴν διαίρεσιν τῆς ἰδιοκτησίας, ἥτις παρ' ἡμῖν εἶναι λίαν κατατετμημένη. Τὰ διάφορα εἴδη τῶν συμφωνιῶν διὰ τὴν καλλιέργειαν

τῶν κτημάτων, τὸ ἡμερομίσθιον διὰ τὰς ἀγροτικὰς ἐργασίας, ὅπερ ἀνέρχεται κατὰ μέσον ὅρον εἰς δραχ. 2,80.

Ἡ μέση παραγωγὴ εἰς δημητριακοὺς καρποὺς κατὰ στρέμμα γῆς πρώτης ποιότητος εἶναι 7 κοιλῶν δευτέρας ποιότητος 2—3 κοιλῶν· ἡ δὲ τιμὴ ἑνὸς στρέμματος γῆς ποικίλλει μεταξὺ 40 καὶ 100 δραχ.

Ἡ ἀξία τῆς ἐξαγωγῆς γεωργικῶν προϊόντων ἀνέρχεται εἰς 55,566,000 δραχ. ἐτησίως, ἡ δὲ τῆς εἰσαγωγῆς εἰς 37,858 δραχμ.

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ.—Ἡ βιομηχανία ἥτις ἕνεκα τῆς ἀραιότητος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ διαφόρων ἄλλων αἰτίων ἤργησε ν' ἀναπτυχθῇ ἔλαβε κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ταχυτάτην ἀνάπτυξιν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν βιομηχανικῶν ἐργαστηρίων ἀνέρχεται εἰς 108 ἑνοῦντα δύναμιν, 2,884 ἵππων· τούτων ὑπάρχουσιν ἐν Πειραιεῖ 33 δυνάμεως ἵππων 1095. Κατ' εἶδος διαιροῦνται τὰ ἐργαστήρια ταῦτα ὡς ἑξῆς·

Ἀλευρόμυλοι	44	ἵππων	859
Βαμβακοκλωστήρια.	12	»	591
Μεταξοκλωστήρια	2	»	84
Ἐλαιοτριβεῖα	11	»	192
Μηχανοποιεῖα	10	»	118
Βυρσοδεψεῖα	4	»	46
Ἐκκοκκιστήρια	4	»	63
Οἰνοποιεῖα καὶ Πνευματοποιεῖα .	10	»	39
Μεταλλουργεῖα	4	»	700
Ὑφαντήρια (βάμβακος). . . .	2	»	96
Πυριτιδοποιεῖον	1	»	45
Διάφορα	7	»	45

Ἐνταῦθα παρελείφθη τὸ χαρτοποιεῖον τοῦ κ. Βαρουξάκη ἐν Πειραιεῖ περὶ τοῦ ὁποίου φαίνεται δὲν εἶχον δοθῇ ἐγκαίρως πληροφορίαι. Τὸ χαρτοποιεῖον τοῦτο κινεῖται ὑπὸ μηχανῆς δυνάμεως 75 ἵππων. Παρατηροῦνται δὲ καί τινες ἄλλαι μικραὶ διαφωνίαι πρὸς τὰς ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν ἐκθετῶν σημειώσεις, ἴσως δὲ τοῦτο προέρχεται διότι κατὰ τὴν σύνταξιν αὐτοῦ ἐδόθησαν ἀκριβέστεραι πληροφορίαι παρὰ τῶν ἐργαστηριαρχῶν.

Τὰ πλεῖστα καὶ σπουδαιότατα τῶν ἐργαστηρίων τούτων ἱδρύθησαν ἀπὸ τοῦ 1869.

Ἡ δαπάνη τῆς ἐγκαταστάσεως αὐτῶν ἀνέρχεται εἰς 29,000,000 δραχμῶν περίπου. Δαπανῶσι κατ' ἔτος 45,000,000 εἰς πρώτας ὕλας καὶ 3,000,000 εἰς καύσιμον ὕλην, παράγουσι δὲ προϊόντα ἀξίας 55,000,000 δραχμῶν. Αἱ πληροφορίαι αὗται δοθεῖσαι ὑπὸ τῶν ἰδιοκτητῶν τῶν

ἐργαστηρίων, νομίζομεν ὅτι δὲν δύνανται νὰ ἔχωσιν ἀξιώσεις μεγάλης ἀκριβείας.

Τὰ κλωστήρια καταναλίσκουσιν ἅπαντα σχεδὸν τὸν ἐγχώριον βάμβακα, ἕνεκα δ' αὐτῶν περιωρίσθη ἡ εἰσαγωγὴ νημάτων εἰς 1,000,000 δραχ. ἀπέναντι νημάτων ἐξαγομένων ἴσης ἀξίας. Κατὰ τὸ 1870 ἡ εἰσαγωγὴ νημάτων ἀπερρόφησε 2,700,000 δραχμῶν.

Τὰ *Βυρσοδεψεῖα* κατεργάζονται οὐ μόνον τὰ ἐγχώρια δέρματα, ἀλλ' εἰσάγουσι πρὸς κατεργασίαν καὶ δέρματα ἀξίας 3,000,000 δραχ. Ἡ παραγωγὴ τῶν ἀλευρομύλων ὑπολογίζεται εἰς 26,000,000 δραχ.

Τὰ *ἐλαιοτριβεῖα* παράγουσι προϊὸν 13—14 ἑκατομμ. δραχμ.

Σπουδαιότατα καὶ ὠφελιμώτατα εἰς τὴν γεωργίαν καὶ βιομηχανίαν εἶναι τὰ *μηχανοποιεῖα* κατασκευάζοντα παντὸς εἴδους μηχανὰς καὶ ἐργαλεῖα.

Τὰ προϊόντα τῆς μεταλλουργίας ὑπερβαίνουσι τὴν ἀξίαν τῶν 5,000,000 δραχμῶν ἐτησίως.

Ἐργάται. — Ἐν τοῖς ἐν λόγῳ ἐργαστηρίοις ἐργάζονται ἐν ὅλῳ 7,342 ἐργάται ἐξ ὧν 4,599 ἄνδρες, 1230 γυναῖκες, 629 παῖδες καὶ 524 κοράσια.

Νομοθεσία. — Ἐνταῦθα ἐκτίθεται ἐν συντόμῳ ὅτι ἡ νομοθεσία ἡ διέπουσα παρ' ἡμῖν τὰ τῆς βιομηχανίας στηρίζεται ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ ἐλευθέρου διαγωνισμοῦ καὶ ὅτι ἡ κυβέρνησις δὲν ἐπεμβαίνει εἰς τὰ τῆς βιομηχανίας παρὰ μόνον ὁσάκις ἀπαιτεῖ τοῦτο τὸ δημόσιον συμφέρον ἢ ἡ δημοσία ἀσφάλεια. Πάντα τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν βιομηχανίαν ἐξαρτῶνται ἐκ τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐσωτερικῶν παρὰ τῷ ὁποίῳ ἑδρεύει ὡς συμβουλευτικὸν σῶμα ἡ ἐπιτροπὴ ἐπὶ τῆς ἐμψυχώσεως τῆς ἐθνικῆς βιομηχανίας. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη ἐπιμελεῖται καὶ τῆς ἐκτελέσεως τῶν Ἐκθέσεων τῶν *Ὀλυμπίων* ἱδρυθέντων παρὰ τοῦ ἀειμνήστου Εὐαγγέλη Ζάππα.

ΕΜΠΟΡΙΟΝ.—Ἀφοῦ προταχθῶσιν ἐνταῦθά τινα περὶ ἐμπορικῆς νομοθεσίας παρ' ἡμῖν, περὶ ἐμπορικῆς ἐκπαιδεύσεως, περὶ ἐμπορικῶν πανηγύρεων καὶ νομισματικοῦ συστήματος, πραγματεύεται ὁ συγγραφεὺς περὶ κινήσεως τοῦ ἡμετέρου ἐμπορίου.

Κίνησις ἐμπορίου. — Αἱ περὶ τῆς κινήσεως τοῦ ἐμπορίου πληροφορίαι ἄρχονται ἀπὸ τοῦ 1851. Περὶ τῶν ἀρχαίων ἐπαρχιῶν τοῦ βασιλείου ἔχομεν τὰ ἑξῆς ἐξαγόμενα·

	Εἰδικὸν ἐμπόριον	ἤτοι εἰσαγωγὴ	ἐξαγωγὴ
1851	39,670,904	25,819,702	13,851,202
1864	80,187,861	54,982,694	25,205,167

	Γενικὸν ἐμπόριον	ἤτοι εἰσαγωγὴ	ἐξαγωγὴ
1858	73,061,196	44,201,511	28,865,185
1864	93,288,405	61,899,765	31,388,640

Συμπεριλαμβανομένης δὲ καὶ τῆς Ἑπτανήσου ἔχομεν

	Γενικὸν ἐμπόριον	ἤτοι εἰσαγωγὴ	ἐξαγωγὴ
1865	141,923,108	90,251,389	51,691,710
1874	195,853,066	120,367,159	75,485,907*

Ἐκ τῶν παρατιθεμένων ἐν τῷ ὑπ' ὄψιν συγγράμματι πινάκων τῆς εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς τῶν κυριωτάτων ἐμπορευμάτων κατ' εἶδος συνάγεται ἡ οἰκονομικὴ καὶ βιομηχανικὴ πρόοδος τοῦ τόπου.

Ἡ εἰσαγωγὴ ἀκατεργάστων δερμάτων κατεργαζομένων ἐν Ἑλλάδι ηὔξησε τεραστίως, ἀναλόγως ηὔξησε καὶ ἡ ἐξαγωγὴ κατειργασμένων δερμάτων, ἠλαττώθη δὲ ἡ εἰσαγωγὴ τοιούτων. Ἐν τοῖς πίναξι τοῦ 1874 περιλαμβάνονται δύο νέα ἀντικείμενα ἐξαγωγῆς προϊόντα τῆς ἡμετέρας βιομηχανίας, ὁ μόλυβδος καὶ τὰ νήματα.

Ἐμπορικὴ ναυτιλία. — Πρὸ τοῦ 1821 ὑπῆρχον κατ' ἐπισήμους βεβαιώσεις 449 πλοῖα τόννων 52,000, κατὰ τὸ 1838 ηὐξήθησαν εἰς 3,269 τόννων 82,502· κατὰ τὸ 1874 ὑπῆρχον πλοῖα 5,202 τόννων 250,077 ὑπηρετούμενα ὑπὸ 25,000 ἀνδρῶν.

Ἀνώνυμοι Ἑταιρίαι καὶ Τράπεζαι. — Παραθέτομεν ἐνταῦθα τὸν ἑξῆς πίνακα περὶ αὐτῶν.

10 ἀσφαλις. ἑταιρίαι	Κεφ. ὀνομαστ.	25,500,000	καταβληθὲν	6,568,000
16 βιομηχανικαὶ	» » »	10,867,000	»	6,814,000
18 μεταλλευτικαὶ	» » »	30,876,000	»	22,978,000
5 δανειστικαὶ τράπεζαι	» »	66,944,000	»	37,684,000
		134,186,000		74,031,000

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ. — Κατὰ τὸν προϋπολογισμὸν τοῦ 1877 τὰ μὲν ἔσοδα ἀνέρχονται εἰς δραχ. 39,247,500, τὰ δὲ ἔξοδα εἰς δρχ. 41,067,825.

Ἐκ τῶν παρατιθεμένων πινάκων τῆς αὐξήσεως τῶν ἐσόδων τοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ 1833 μέχρι τοῦ 1860 τὰ ἔσοδα ηὔξησαν ἀπὸ 7,950,383 εἰς 24,264,205 ἤτοι κατὰ 205, 19 $^0/_0$, καὶ αἱ δαπάναι ἀπὸ 12,982,000 εἰς 22,189,258 ἤτοι κατὰ 70,91 $^0/_0$. Κατὰ δὲ τὸ δεκαετὲς διάστημα ἀπὸ τοῦ 1865 μέχρι τοῦ 1874, τὰ μὲν ἔσοδα ηὔξησαν ἀπὸ 27,295,947 εἰς 40,326,575 ἤτοι κατὰ 47,74 $^0|_0$, τὰ δὲ ἔξοδα ἀπὸ 27,811,655 εἰς 39,725,870 ἤτοι κατὰ 42,84 $^0|_0$.

* Κατὰ τοὺς πρὸ μικροῦ δημοσιευθέντας ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν πίνακας τῆς κινήσεως τοῦ ἐμπορίου τοῦ 1875, κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο τὸ εἰδικὸν ἐμπόριον ἀνέρχεται εἰς 190,249,630 δραχ. διανεμόμενον εἰς εἰσαγωγὴν 114,485,615 καὶ ἐξαγωγὴν 75,764,015, τὸ δὲ γενικὸν ἐμπόριον εἰς 234,477,560 δραχ. εἰσαγωγὴν 145,505,625 καὶ ἐξαγωγὴν 88 971,935.

Τοιοῦτον εἶναι τὸ πρῶτον μέρος τοῦ ὑπ' ὄψιν ἡμῶν συγγράμματος, τὸ ὁποῖον ἂν ἐξαιρέσῃ τις τὰ τυπογραφικὰ λάθη, τῶν ὁποίων δυστυχῶς βρίθει ἕνεκεν τῆς ταχύτητος μεθ' ἧς ἐτυπώθη, καὶ μικρῶν τινων παροραμάτων ἕνεκα τῆς σπουδῆς μεθ' ἧς συνετάχθη καὶ τοῦ πολυασχόλου τοῦ συγγραφέως αὐτοῦ, ἀσχολουμένου καὶ εἰς τὴν παρασκευὴν τῆς συμμετοχῆς τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν Παρισίων, εἶναι ἄξιον πάσης συστάσεως. Ὁ κ. Μανσόλας εἶναι ἄξιος παντὸς ἐπαίνου, διότι διὰ τῆς συντάξεως τοῦ ἔργου τούτου παρέχει τὴν εὐκαιρίαν εἰς τοὺς ξένους νὰ μελετήσωσιν τὴν κατάστασιν τοῦ ἡμετέρου ἔθνους ὑπὸ πᾶσαν σχεδὸν ἔποψιν καὶ νὰ ἐξενέγκωσιν ἐν γνώσει τὴν περὶ τῆς πατρίδος ἡμῶν κρίσιν των. Βεβαίως ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ὑστεροῦμεν κατὰ πολύ, ἀλλ' οὐδεὶς βεβαίως θέλει καταδικάσει τὸ ἡμέτερον ἔθνος ἂν λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὴν κατάστασιν αὐτοῦ ὅτε ἀπέσεισε τὸν βάρβαρον ζυγὸν καὶ τὰς δεινὰς περιπετείας ἃς ὑπέστη καὶ εἰσέτι ὑφίσταται.

Περὶ τοῦ δευτέρου μέρους ἤτοι τοῦ καταλόγου τῶν ἐκθετῶν θέλομεν πραγματευθῇ προσεχῶς, διότι ἀποσταλέντων καὶ ἄλλων ἐκθεμάτων μετὰ τὴν σύνταξιν αὐτοῦ θέλει καταρτισθῇ ὅσον οὔπω ὁριστικὸς καὶ πλήρης κατάλογος. Ε. Δ.

ΠΕΡΙ ΜΙΚΡΟΦΩΝΟΥ

Τὸ τηλέφωνον τοῦ Bell μεταδίδει μὲν πιστῶς καὶ εὐκρινῶς τὴν φωνὴν τοῦ ἀνθρώπου εἰς μεγάλας ἀποστάσεις, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ πλάτος τῆς παλμικῆς κινήσεως τοῦ ἐλάσματος ἐν τῇ ἀγγελιοδόχῳ συσκευῇ εἶναι μικρότερον ἢ ἐν τῷ ἀγγελιοδότῃ, ἀναγκαίως καὶ ἡ φωνὴ μεταδίδεται λίαν ἐξησθενημένη. Ὡς δὲ ὅταν δι' ἀνεστραμμένης διόπτρας διορῶμεν τὰ πέριξ ἡμῶν ἀντικείμενα, στρέφοντες πρὸς αὐτὰ τὸν προσοφθάλμιον φακόν, βλέπομεν ταῦτα ὑπὸ σμίκρυνσιν, οὕτω καὶ διὰ τοῦ τηλεφώνου τοῦ Bell ἀκούομεν μὲν πάντας τοὺς ἤχους τοὺς παραγομένους ἐνώπιον τοῦ ἀγγελιοδότου ἀλλ' ἀσθενεστέρους. Τὴν ἔλλειψιν ταύτην ἠδυνήθη νὰ ὑπερνικήσῃ ὁ Ἀμερικανὸς Hughes ὁ ἐφευρέτης ἀρίστου τηλεγραφικοῦ συστήματος, μεταχειριζόμενος ὡς ἀγγελιοδόχον μὲν αὐτὸ τοῦτο τὸ τηλέφωνον τοῦ Bell, ὡς ἀγγελιοδότην δὲ ἁπλουστάτην τινα συσκευήν, ἣν ἀπεκάλεσε *μικρόφωνον*, δι' οὗ μεταδίδονται εἰς μεγάλας ἀποστάσεις καὶ οἱ ἀσθενέστατοι τῶν ἤχων καθιστάμενοι μᾶλλον ἐντατικοί. Ὡς δὲ διὰ τοῦ μικροσκοπίου ὁρῶμεν τὰ διὰ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ ἀόρατα ἀντικείμενα, οὕτω καὶ διὰ τοῦ μικροφώνου δυνάμεθα νὰ ἀκούωμεν τοὺς ἄλλους μὴ ἀκουστοὺς ἤχους.

Καὶ ἡ μὲν ἀγγελιοδόχος συσκευὴ ἢ τὸ τηλέφωνον τοῦ Bell [1] σύγκειται

[1] Ἴδ. Παρνασσοῦ Α', 453 καὶ 879.

ἐκ μαγνητικῆς τινος ῥάβδου, τὸ ἓν ἄκρον τῆς ὁποίας περιβάλλεται διὰ νήματος χαλκοῦ ἀπομεμονωμένου ἤγουν μὲ μέταξαν περικεκαλυμμένου. Ἐνώπιον δὲ τοῦ ἄκρου τούτου τοῦ μαγνήτου στηρίζεται λεπτὸν κυκλοτερὲς ἔλασμα σιδηροῦν, πυριφερικῶς ἐρειδόμενον ἐπὶ τοῦ ξυλίνου κέρατος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπάρχει καὶ ὁ μαγνήτης. Καὶ τὸ μὲν ἓν πέρας τοῦ ἐκ χαλκοῦ νήματος ἐνθάπτεται ἐν τῇ γῇ, τὸ δὲ ἕτερον τίθεται εἰς συγκοινωνίαν μετὰ τῆς τηλεγραφικῆς γραμμῆς. Ὁ δὲ ἀγγελιοδότης ἢ τὸ μικρόφωνον τοῦ Hughes σύγκειται ἐκ λεπτῆς σανίδος ὁριζοντίως κειμένης ἐφ' ἧς στηρίζεται ὑπὸ ὀρθὴν γωνίαν ἑτέρα ἐπίσης λεπτὴ σανίς. Ἐπὶ τῆς κατακορύφου ταύτης σανίδος στηρίζονται δύο κυλινδροκωνικὰ μικρὰ τεμάχια συμπαγοῦς ἠλεκτραγωγοῦ ἄνθρακος, ὁμοίου πρὸς τὸν ἐν χρήσει εἰς τὰς ἠλεκτρικὰς στήλας καὶ εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτός. Καὶ ὁ μὲν εἷς ἄνθραξ ὁ ἀνωτέρω κείμενος φέρει μικρὰν ἐνσκαφὴν ἐν τῇ βάσει αὐτοῦ τῇ πρὸς τὸν κατωτέρω ἄνθρακα ἐστραμμένην. Ὁμοίως δὲ ὁ κατωτέρω κείμενος ἄνθραξ φέρει ἐνσκαφὴν πρὸς τὰ ἄνω ἐστραμμένην, οὕτω δὲ ἀμφότεραι αἱ ἐνσκαφαὶ ἀτενίζουσαι ἀλλήλας κεῖνται ἐπὶ τῆς αὐτῆς κατακορύφου γραμμῆς. Μεταξὺ τούτων τίθεται κατακορύφως λεπτὴ ἐκ συμπαγοῦς ἐπίσης ἄνθρακος ῥάβδος, ἑκατέρωθεν εἰς ἀκίδα ἀπολήγουσα, ἐρειδομένη διὰ τοῦ κατωτέρου μὲν ἄκρου της ἐπὶ τῆς κατωτέρας ἐνσκαφῆς, εἰσερχομένη δὲ ἐπ' ἐλάχιστον διὰ τῆς ἀνωτέρας ἀκίδος εἰς τὴν ἀνωτέραν ὀπήν. Ἡ ῥάβδος αὕτη ἡ ἐξ ἄνθρακος εὑρίσκεται οὕτω ἀεννάως ἐν ἀσταθεῖ ἰσοῤῥοπίᾳ δυναμένη νὰ ἐκτελέσῃ ποικίλας μικρὰς παλμικὰς κινήσεις, δι' ἀσθενεστάτων ὤσεων. Καὶ ὁ μὲν ἀνώτερος ἄνθραξ συγκοινωνεῖ μετὰ τῆς τηλεγραφικῆς γραμμῆς, καὶ ἑπομένως μετὰ τοῦ τηλεφώνου τοῦ Bell, ὁ δὲ κατώτερος μὲ τὸν ἕνα πόλον ἠλεκτρικῆς στήλης ἐκ τεσσάρων μόλις στοιχείων συγκειμένης, ἧς ὁ ἕτερος πόλος ἐνθάπτεται ἐν τῇ γῇ. Ἂν ἤδη ἐπὶ τῆς ὁριζοντίας σανίδος ἐπιθέσωμεν μικρὸν ὡρολόγιον, ἡ ῥάβδος τοῦ ἄνθρακος ἀναπηδᾷ καὶ πάλλεται μεταδίδουσα σειρὰν ἠλεκτρικῶν ῥευμάτων, ἅτινα διερχόμενα διὰ τοῦ πανίου τοῦ τηλεφώνου θέτουσιν εἰς παλμικὴν κίνησιν τὸ ἔλασμα, ὁ δὲ κρότος τοῦ ὡρολογίου γίνεται ἀκουστὸς διὰ τοῦ μικροφώνου ἰσχυρότερον ἢ ὅταν προσαρμόζωμεν τὸ ὡρολόγιον εἰς τὸ οὖς ἡμῶν. Ὡς δὲ μαρτυροῦσιν οὐ μόνον ἀκούομεν τὸν κρότον τοῦ ὡρολογίου, ἀλλὰ καὶ τὸν ἄλλως ἀνεπαίσθητον ἦχον τὸν ἐκ τῆς περιστροφῆς τῶν λεπτοτάτων τροχῶν τοῦ ὡρολογίου παραγόμενον.

Ἐν μικρῷ ἐκ χάρτου κλωβῷ ἐφυλακίσθη ζῶσα μυῖα καὶ ἐτέθη ἐπὶ τῆς συσκευῆς. Ἐν τῷ ἀγγελιοδόχῳ τηλεφώνῳ ἠκούοντο εὐκρινῶς πάντες οἱ ἐκ τῆς μυίας παραγόμενοι ἦχοι, ὅταν αὕτη ἐβάδιζεν, ἵπτατο ἢ ἔξεε τὴν μικρὰν της εἱρκτήν.

Ὁ Hughes καταγινόμενος εἰς τὸ ν' ἀνεύρῃ συσκευὴν ἥτις νὰ μεταβιβάζῃ τοὺς ἤχους διὰ τοῦ τηλεφώνου τοῦ Bell ἰσοεντατικῶς, ἀνεκάλυψε τὸ μικρόφωνον, δι' οὗ οἱ ἦχοι καθίστανται μᾶλλον ἐντατικοί, ἀκούονται δὲ καὶ οἱ ἦχο·

οἱ ἕνεκα τῆς ἀσθενείας των ἀνεπαίσθητοι εἰς τὸ οὖς ἡμῶν. Τὸ μικρόφωνον ἑπομένως θέλει καθέξει τὴν αὐτὴν θέσιν ἐν τῇ ἀκουστικῇ, οἵαν τὸ μικροσκόπιον ἐν τῇ ὀπτικῇ.

ΤΙΜ. Α. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ ὑφηγητής.

ΕΣΤΙΑΣ

ΡΩΜΑΙΚΑ ΣΚΗΝΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

Ζ' *

ΑΠΟΚΑΛΥΨΕΙΣ

Ὁ Ἀρβογάστ ἐλθὼν εἰς τὴν οἰκίαν προσεκλήθη παρευθὺς ὑπὸ τῆς δεσποίνης Βελλέδας, καθημένης ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτῆς δώματι μόνης μετὰ τῆς Ἰσνέλδας, ἥτις ἐκέντα καὶ πρὸς ἣν ἐπεδείκνυεν ἡ δέσποινα συμπάθειαν καὶ ἀγάπην θερμοτάτην, φερομένη πρὸς αὐτὴν ὡς ἐὰν πρὸ πολλῶν ἐτῶν ὑπῆρχεν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτῆς.

Ὁ ἐπιστάτης εἰσελθὼν ἔστη ἄναυδος ὡς εἶδε τὴν νεάνιδα, ἀφ' ἧς δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποσπάσῃ τὸ ἔκθαμβον βλέμμα αὐτοῦ. Παρατηρήσασα τοῦτο ἡ δέσποινα εἶπεν εἰς τὴν Ἰσνέλδαν·

— Ὕπαγε, κόρη μου, εἰς τὸ παρακείμενον δωμάτιον καὶ ἐγὼ πάλιν θά σε καλέσω.

Ἡ δούλη καθημένη ἐπὶ χθαμαλοῦ θρονίου παρὰ τοὺς πόδας τῆς δεσποίνης ἠγέρθη καὶ ἀσπασθεῖσα τὴν χεῖρα αὐτῆς ἐξῆλθεν ἡσύχως.

Ἐξελθούσης τῆς νεάνιδος ἡ Βελλέδα εἶπεν εἰς τὸν ἐπιστάτην·

— Εἶνε ἡ νέα μου θαλαμηπόλος· εἶνε συμπολῖτίς μου, ἐκ τῆς Γαλατίας καί μ' ἀρέσκει πολύ.

— Εἶνε χαριεστάτη, εἶπεν ὁ ἐπιστάτης τεθορυβημένος καὶ διὰ φωνῆς τρεμούσης.

— Δέν μοι λέγεις τί σημαίνει ἡ ταραχή σου αὕτη, Ἀρβογάστ, ἔμπροσθεν τῆς δούλης μου;

— Νομίζω, δέσποινα, ὅτι κάπου τὴν εἶδον, ὑπετραύλισεν ὁ ἐπιστάτης.

— Ἀδύνατον, διότι οὐδέποτε ἡ κόρη αὕτη κατῴκησεν ἐν Ῥώμῃ οὔτε κἂν ἐν Ἰταλίᾳ. Κατὰ πρῶτον ἐπωλήθη ἐπὶ αὐτοκράτορος Καλλιγόλα ἐν Λουγδούνῳ καὶ μετηνέχθη εἰς Ἀφρικήν· ἐκεῖθεν δὲ ὡς αὐτή μοι διηγήθη δουλέμπορός τις τὴν ἠγόρασε καί την ἔφερεν ἐνταῦθα.

— Ἴσως ἔχω λάθος, ἐψιθύρισεν ὁ ἐπιστάτης.

Ἡ δέσποινα ἔτρεψε τὸν λόγον ἐπ' ἄλλο θέμα, σπεύδουσα τρόπον τινὰ νὰ-

* Ἴδε σελ. 225.

παλλαχθῇ τοῦ γέροντος ἐπιστάτου, εἰς ὃν χάριν μόνον τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἐπέτρεπε νὰ εἰσέρχηται ἐνίοτε εἰς τὸν γυναικωνίτην, τοῦθ' ὅπερ μόλις θὰ ἐπέτρεπεν εἰς τὸν υἱὸν αὐτῆς.

— Συμβαίνουσιν ἐν Ῥώμῃ ἀλλόκοτα πράγματα, Ἀρβογάστ, εἶπεν ἡ Βελλέδα· πρῶτον ὁ αἰφνίδιος θάνατος τοῦ Βρεταννικοῦ, προελθών, ὡς λέγουσιν, ἐκ δηλητηριάσεως, ἔπειτα ἡ ἀπαγωγὴ τῆς Ἑστιάδος Καικιλίας. Τὸ πρᾶγμα εἶνε πολλοῦ λόγου ἄξιον, μάλιστα διότι κατηγορεῖταί τις τῶν φίλων μας ὡς αἴτιος, ὁ Λίνος.

— Ἀδίκως, δέσποινα, εἶπε ζωηρῶς ὁ ἐπιστάτης.

— Ὅπως δήποτε ἐκ τῶν πραγμάτων καταφαίνεται ὅτι εἶνε τοὐλάχιστον συνένοχος.

— Καὶ πρὸς τί τάχα; ἠρώτησεν ὁ ἐπιστάτης.

— Πρὸς τί! Καὶ δὲν ἔμαθες τὰ θρυλούμενα περὶ αὐτοῦ;

— Τί θρυλούμενα;

— Ὁ Λίνος, ὡς καλῶς μ' ἐπληροφόρησαν, ἀνήκει εἰς τὴν ἄτιμον αἵρεσιν τῶν Χριστιανῶν, ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ Καικιλία.

Ὁ Ἀρβογὰστ ἐσίγα, ἡ δὲ Βελλέδα ἐπανέλαβε·

— Δὲν ἀποκρίνεσαι;

— Ὁ Λίνος ἔχει βεβαίως ἐχθρούς, εἶπεν ὁ γέρων ὑπεκφεύγων.

— Δὲν ἀποκρίνεσαι εἰς τὴν ἐρώτησίν μου, εἶπεν ἡ δέσποινα. Πιστεύεις, καὶ ἢ οὔ, ὅτι ὁ Λίνος εἶνε Χριστιανός;

— Μάλιστα εἶνε.

— Καί το συγχωρεῖς;

— Διατί ὄχι; Μήπως οἱ Χριστιανοὶ εἶνε κακοῦργοι; Τί κακὸν δύναται νὰ προξενήσῃ εἰς τοὺς ἄλλους ἡ θρησκεία των;

— Καταλαμβάνω ὅτι δὲν εἰξεύρεις τὴν ἀποτρόπαιον αὐτῶν λατρείαν. Οἱ Χριστιανοὶ ἀρνοῦνται τοὺς θεοὺς ἡμῶν, τὰ ἱερὰ ἡμῶν νόμιμα καὶ πιστεύουσιν εἰς ἄνθρωπόν τινα ἀποθανόντα ἐπὶ τοῦ σταυροῦ.

— Ἕκαστος εἶνε ἐλεύθερος νὰ ἔχῃ τὰς πεποιθήσεις του· καὶ μέχρι τοῦ νῦν οἱ Καίσαρες ἐπέτρεψαν τὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν.

— Ἀλλὰ λησμονεῖς ὅτι ὁ Κλαύδιος ἐξεδίωξε τῆς Ἰταλίας τὴν ἀκάθαρτον ταύτην αἵρεσιν; Ἀλλ' αὐτοὶ ἐπανῆλθον δὲ εἰς Ἰταλίαν ἀθετήσαντες τὰ αὐτοκρατορικὰ διατάγματα.

— Βελλέδα, ὑπέλαβεν ὁ ἀπελεύθερος διὰ φωνῆς εὐσταθοῦς, οὐδεὶς οὐδέποτε θά με καταπείσῃ ὅτι ὁ Λίνος εἶνε κακοῦργος, κακοποιός. Ἐνθυμοῦ τί ἔπραξεν ἄλλοτε ὑπὲρ τοῦ ἀνδρός σου καὶ πόσον ἀγαπᾷ τὸν υἱόν σου.

— Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα διεφθάρη καὶ αὐτός, εἶπεν ἡ δέσποινα ὀργίλῃ.

— Τὸν ἐσυκοφάντησαν, δέσποινα.

— Τώρα θὰ ἔλθῃ ὁ υἱός μου καὶ θά σ' ἐξαγάγῃ τῆς ἀπάτης.

— Τὸ ἐπαναλέγω, Βελλέδα, ὁ Λίνος εἶνε ἀθῷος καὶ δύναμαι νὰ τἀποδείξω, ἀνεφώνησε ζωηρῶς ὁ γέρων.

Καὶ διεκόπη ἕνεκα τῆς ἀφίξεως τοῦ Σαβίνου. Ὁ νέος ἐπανήρχετο μόνος ἐκ τῆς κηδείας τοῦ Βρεταννικοῦ, καταλιπὼν τὸν Μέτελλον μετὰ τοῦ Σοεμᾶν.

Οἱ τελευταῖοι λόγοι τοῦ ἐπιστάτου κατέπληξαν τὴν δέσποιναν. Ἡ ἐπίμονος αὕτη ὑπεράσπισις τοῦ Λίνου παρήγαγεν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτῆς ἀμφιβολίας περὶ τοῦ Ἀρβογάστ. Μὴ ἆρά γε καὶ αὐτὸς ἦτο μεμυημένος τὸν Χριστιανισμόν. Ἐν συντόμῳ εἶπεν εἰς τὸν υἱὸν αὐτῆς περὶ τίνος ἦτο ὁ λόγος καὶ ἔπειτα στραφεῖσα πρὸς τὸν ἐπιστάτην τῷ εἶπε·

— Ἔλεγες λοιπὸν ὅτι δύνασαι νἀποδείξῃς ὅτι οὐδόλως ἐνέχεται ὁ Λίνος; Ἂς ἴδωμεν.

— Οὐδὲν εὐκολώτερον τούτου, ἀπεκρίθη ὁ ἐπιστάτης. Οἱ ὑποστηρίζοντες τὴν κατηγορίαν φέρουσιν ὡς ἀπόδειξιν ὅτι τὴν παρελθοῦσαν νύκτα εὑρέθη ὁ Λίνος πλησίον τοῦ φορείου.

— Ἀκριβῶς, ὑπέλαβεν ὁ Σαβῖνος· καὶ δέν σοι φαίνεται τοῦτο ἱκανὴ ἀπόδειξις;

— Πολὺ ὀλιγώτερον παρ' ὅσον νομίζεις.

— Ἔχεις λοιπὸν σὺ θετικωτέρας εἰδήσεις;

— Νομίζω.

— Λοιπὸν εἰπὲ νά τας μάθωμεν καὶ ἡμεῖς.

Ἐνταῦθα ὁμολογητέον ὅτι ὁ Ἀρβογάστ περιεπλάκη εἰς δεινὴν ἀμηχανίαν, διότι ἔπρεπε νὰ ἐξηγήσῃ τοὺς λόγους, ὧν ἕνεκα ὁ Λίνος εὑρέθη ἔξω τοῦ ναοῦ τῆς Ἑστίας καὶ νἀποκαλύψῃ τὰς μεταξὺ τοῦ φίλου αὐτοῦ καὶ τῆς Καικιλίας σχέσεις. Ἀλλ' ὅμως μετά τινα σκέψιν εὗρε τρόπον ὅπως ἀποφύγῃ τὴν δυσκολίαν.

— Καὶ ὁ Λίνος αὐτὸς ἐκινδύνευσε νὰ πέσῃ θῦμα μυσαρᾶς σκευωρίας. Δόλιός τις Χριστιανός, ὁ Σκαῦρος, ἐπὶ ψευδεῖ τινι προφάσει τὸν ἐβίασε νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ ἄλσος τῆς Ἑστίας καὶ ἐκεῖθεν τὸν συμπαρέσυρεν ὄπισθεν τοῦ φορείου. Ἰδοὺ ἡ ἀλήθεια. Δύναμαι δὲ νὰ προσθέσω ὅτι κατὰ τὴν γνώμην μου ὁ ἐργάτης τῆς ἀπαγωγῆς εἶνε ὁ Σοεμᾶν, οὐδεὶς ἄλλος.

— Ὁ Σοεμᾶν! ἀνεφώνησαν μετὰ δυσπιστίας μήτηρ καὶ υἱὸς μιᾷ φωνῇ.

— Ναί, ναί, ὁ Σοεμᾶν. Χωρὶς νὰ ἔχῃς εἴδησιν τὸν εἶχες φοβερὸν ἀντίπαλον καὶ ἀντεραστήν. Ἤθελε καὶ αὐτὸς τὴν Καικιλίαν.

— Καὶ πῶς δέν μοί το εἶπές ποτε; εἶπεν ὁ νέος ἐπιπλήττων τρόπον τινὰ τὸν ἐπιστάτην.

— Πρὸς τί, ἀφ' οὗ ἡ Καικιλία δὲν ἦτο πλέον ἐλευθέρα; ἀφ' οὗ ἦτο Ἑστιάς παρθένος.

Δοῦλος ἡλικιωμένος ἐλθὼν ἀνήγγειλεν ὅτι ὁ Σοεμᾶν θέλει νὰ ἴδῃ τὸν Σαβῖνον.

Ὁ πατρίκιος λαβὼν ζωηρῶς τὴν χεῖρα τοῦ Ἀρβογάστ ἔσυρεν αὐτὸν εἰπών·

— Ἐλθὲ μετ' ἐμοῦ· ἰδοὺ περίστασις κατάλληλος νὰ ἐξαντλήσωμεν τὸ ζήτημα.

Ὁ ἐπιστάτης παρηκολούθησε τὸν δεσπότην, ἠθέλησε δὲ καὶ ἡ Βελλέδα νἀκολουθήσῃ ὡς γινώσκουσα τὴν συνέχειαν τῆς συζητήσεως.

Ὁ Σοεμᾶν μετ' ἀπορίας εἶδε τὴν δέσποιναν καὶ τὸν ἐπιστάτην, ἐν ᾧ μόνον τὸν Σαβῖνον ἐκάλεσε. Διὸ εἶπεν ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ λαλήσῃ ἰδιαιτέρως πρὸς τὸν οἰκοδεσπότην. Ἀλλ' ὁ Σαβῖνος διηγήθη εἰς αὐτὸν τὰ γενόμενα καί τον ἐβίασε νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ἀλήθειαν.

— Ἡ ἀλήθεια εἶνε, ἀνεφώνησεν ὁ Ἰουδαῖος τεταραγμένος, ὅτι ὁ Ἀρβογὰστ ψεύδεται.

— Καὶ ὅμως .... εἶπεν ἐπιμένων ὁ νέος.

— Διαμαρτύρομαι καὶ ἐκ δευτέρου ὅτι ὁ ἐπιστάτης σου μ' ἐσυκοφάντησε.

— Καὶ ἡ ἀπόδειξις;

— Ἡ ἀπόδειξις, εἶπεν ὁ Ἰουδαῖος προσηλῶν ἄγριον βλέμμα ἐπὶ τοῦ ἀπελευθέρου, ἡ ἀπόδειξις εἶνε ὅτι καὶ ὁ Ἀρβογὰστ εἶνε Χριστιανός.

Ὁ Σαβῖνος καὶ ἡ Βελλέδα ἔκθαμβοι ἀπέβλεψαν πρὸς τὸν ἐπιστάτην, ὅστις ἵστατο ἀτάραχος καὶ γαλήνιος.

— Τί ἀποκρίνεσαι; εἶπε τέλος ὁ νέος πρὸς τὸν Ἀρβογάστ.

— Τίποτε, εἰμὴ μόνον ὅτι ὁ Σοεμᾶν δέν σας ἐξαπατᾷ. Ἀληθῶς εἶμαι Χριστιανός.

Κεραυνὸς ἐὰν ἐνέσκηπτε μεταξὺ τῆς μητρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ δὲν θὰ κατέπληττεν αὐτοὺς μᾶλλον ἢ ἡ ἀπόκρισις αὕτη τοῦ ἐπιστάτου. Ἀμφότεροι ἀγαπῶντες εἰλικρινῶς τὸν γηραιὸν τοῦτον ἀπελεύθερον, ἐλυπήθησαν ἅμα δὲ καὶ κατηγανάκτησαν ἀκούσαντες τὴν καταγγελίαν τοῦ Σοεμᾶν, οὗτινος τὰ χείλη ἐμειδίων μειδίαμα ἀπαίσιον. Ὁ δὲ Ἀρβογὰστ ἀπαθὴς καὶ οὐδόλως ἐκπλαγεὶς διὰ τὴν ἔκπληξιν τοῦ Σαβίνου καὶ τῆς Βελλέδας ἐπανέλαβε μετὰ παρρησίας·

— Τὸ ὅτι εἶμαι Χριστιανὸς δὲν ἐλαττόνει τὴν κατηγορίαν, ἣν ἐξήνεγκα κατὰ τοῦ ἀνδρὸς τούτου, Σαβῖνε. Ἐπιμαρτύρομαι σὲ αὐτόν. Ἔπαυσά ποτε ἀγαπῶν εἰλικρινῶς τὴν οἰκίαν σας; λέγε. Ἐξεπλήρωσα καλῶς τὰ τοῦ ἐπιστάτου καθήκοντα; Μὲ συνέλαβές ποτε ἐνασχολούμενον περὶ ἄτιμόν τι ἔργον;

— Οὐδεμίαν αἰτίαν ἔχω ἐναντίον σου, πλὴν τῆς θρησκείας, ἣν ὁμολογεῖς.

— Ἀλλ' ἡ θρησκεία μου αὕτη οὐδέποτε θά με κάμῃ συκοφάντην, ἐν ὅσῳ διαμένω πιστὸς εἰς τὰ παραγγέλματά της. Εἴθε δὲ πάντες οἱ ἀκούοντές με νὰ ἠδύναντο νὰ εἴπωσι τὸ αὐτό.

Ὁ Σοεμᾶν δάκνων τὰ χείλη ἔμελλε νἀποκριθῇ. Ἀλλ' ὁ ἐπιστάτης διέκοψεν αὐτὸν καὶ ἐξηκολούθησε μετ' αὐστηρότητος.

— Ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὅστις μοῦ κατηγορεῖ ὡς ἔγκλημα τὴν θρησκείαν τὴν ὁποίαν λατρεύω, αὐτὸς ἀπηρνήθη τὴν πατρίδα του, διότι ἐν ᾧ εἶνε Ἰουδαῖος ἐμφανίζεται ὡς Σῦρος. Πλὴν δὲ τούτου συκοφάντης ὢν βασιλεύοντος τοῦ

Κλαυδίου, ἐξακολουθεῖ τὴν ἄτιμον ταύτην τέχνην καὶ ἐπὶ Νέρωνος. Καὶ τὴν οἰκογένειάν του, ἐὰν εἶχε τοιαύτην, εἶνε καλὸς νὰ πωλήσῃ ἀντὶ ὀλίγων ἀργυρίων.

Καὶ ὁ μὲν γέρων ἔλεγε ταῦτα μετὰ παρρησίας καὶ ὑπερανθρώπου μεγαλείου, ὁ δὲ Σοεμᾶν ἔτρεμεν ὑπ' ὀργῆς καὶ αἰσχύνης βλέπων ἑαυτὸν οὕτως ἐκκαλυπτόμενον.

— Δὲν θὰ ὑποφέρω νά με ὑβρίζωσι πλειότερον, εἶπεν ὠρυόμενος. Τώρα εὐθύς, ἀχρεῖε ἀπελεύθερε, σὺ καὶ οἱ ὅμοιοί σου θὰ ἐννοήσητε τί ἐστι Σοεμᾶν.

Καὶ χωρὶς νἀκούσῃ τὸν Σαβῖνον καὶ τὴν Βελλέδαν οἵτινες προσεπάθουν νά τον κρατήσωσιν, ἐξῆλθε τῆς οἰκίας τοῦ Σαβίνου ὡς μαινόμενος καὶ ἐγένετο ἄφαντος.

Η'

ΕΠΙ ΤΟΥ ΙΑΝΙΚΛΟΥ

Τῇ αὐτῇ ὥρᾳ καθ' ἣν ἐν τοῖς αὐτοκρατορικοῖς ἀνακτόροις παρεσκευάζοντο τὰ τῆς κηδείας τοῦ Βρεταννικοῦ, ὁ Σίμων πᾶσαν σπουδὴν ἐποιεῖτο ἀσχολούμενος περὶ τὴν Καικιλίαν, καὶ ἔχαιρε βέβαιος ὢν ὅτι αἰσίως θὰ τελειώσῃ τὸ εἰς αὐτὸν ἐπιτραπὲν ἔργον, νὰ κατασβέσῃ δῆλον ὅτι τὴν ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς νεάνιδος Χριστιανικὴν πίστιν. Ἔχαιρε δὲ οὐχὶ τόσον διότι ἔμελλε νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Σοεμᾶν, ὅσον διότι ἔμελλε νὰ πικράνῃ τὸν Ἀπόστολον Πέτρον. Μέσα δὲ πρὸς τοῦτο εἶχε πολλὰ καὶ ποικίλα, μάλιστα δὲ τὰ τρία ταῦτα· τὴν πανουργίαν, τὴν μαγικὴν τέχνην καὶ χρείας τυχούσης καὶ τὴν βίαν. Καὶ πρῶτον μὲν ἀπεφάσισε νὰ μεταχειρισθῇ τὸν δόλον, ἔχων συνεργὸν δραστήριον τὴν γυναῖκα αὐτοῦ Δεβώραν. Ἅμα ἐγερθεὶς τῆς κλίνης ὁ Σίμων ἠρώτησε περὶ τῆς Καικιλίας τὴν γραῖαν Ἐλλύραν τὴν μέγαιραν, ἥτις ὅλην νύκτα περιεπόλει ἀγρυπνοῦσα ἔξω τοῦ γυναικωνίτου καὶ ἄριστα ἐκτελοῦσα τὸ ἔργον φρουροῦ κυνός. Τὸ ἀκάθαρτον τῆς μαγίσσης πρόσωπον ἦτο εἰδεχθέστατον. Ἀπεκρίθη δὲ πρὸς τὸν Σίμωνα διὰ φωνῆς ἐπιτιμητικῆς καὶ ἀμβλείας.

— Οὔτε εἶδα οὔτε ἤκουσα τίποτε. Θέλεις, δέσποτα, νὰ ἔμβω νά την ἰδῶ τί κάμνει;

— Πρόσεχε μὴ κάμῃς τοιαύτην ἀδιακρισίαν, εἶπε μετὰ ζωηρότητος ὁ μάγος. Δὲν συλλογίζεσαι ὅτι ἔχει ἀδελφὸν ἐπιφανῆ πατρίκιον;

— Ἀλλὰ τώρα εἶνε εἰς τὴν ἐξουσίαν μας, ἀπεκρίθη ἡ δούλη.

— Εἰς τὴν ἐξουσίαν μου μόνον, εἶπε σοβαρῶς ὁ Σίμων.

— Καὶ ὁ Σοεμᾶν; τὸν ἐλησμόνησες; ἀνεφώνησεν ὀργίλη ἡ γραῖα.

— Ἔστω. Ἀλλὰ καλὰ θὰ κάμῃς νὰ μὴ παραβῇς τὸ παραμικρὸν τὰς παραγγελίας μου. Εἰξεύρεις τὴν δύναμίν μου καὶ πρόσεχε μή με ἀναγκάσῃς νά την δοκιμάσω ἐπάνω σου.

Τὴν ἀπειλὴν ταύτην ἀκούσασα ἡ Ἐλλύρα ἔκυψε τὴν κεφαλὴν μετὰ ὑποταγῆς, ὁ δὲ παραβάτης ἰδὼν αὐτὴν εὐπειθῆ, ἠρώτησε·

— Εἰμπορεῖ νά με δεχθῇ ἡ Δεβώρα;

— Βεβαίως, εἶπεν ἡ δούλη. Νομίζω μάλιστα ὅτι σε περιμένει ἐν τῷ κομμωτηρίῳ της.

Βεβαίως ἡ δούλη ἐψεύδετο· διότι τὴν ὥραν ἐκείνην ἡ Δεβώρα οὐδόλως εἶχε τὸν νοῦν εἰς τὸν ἄνδρα οὐδ' ἐπεθύμει νά τον ἴδῃ ἢ μᾶλλον ἐκεῖνος νά την ἴδῃ. Ἐπαιρομένη ἐπὶ τῇ εὐμορφίᾳ, ἥτις ἦτο ἔτι ἐν πάσῃ αὐτῆς τῇ ἀκμῇ, οὐδέποτ' ἐνεφανίζετο ἀτημέλητος ἐνώπιον τοῦ ἀνδρός, ἵνα μὴ οὕτος μάθῃ τὰ ποικιλώτατα μέσα καὶ τὰς τέχνας, δι' ὧν προσεπάθει νὰ ἐπαυξάνῃ τὰ θέλγητρά της. Καὶ ἡ Ἐλλύρα δὲ κάλλιστα ἐγίνωσκε τὴν φιλαρέσκειαν ταύτην τῆς δεσποίνης, ἀλλ' ὅμως ἐπίτηδες εἶπεν ὅ τι εἶπεν, ἐπιθυμοῦσα νά την πειράξῃ, διότι τὴν ἐμίσει μετὰ ζηλοτυπίας βλέπουσα ὅτι πλεῖστον ἴσχυε παρά τε τῷ Σίμωνι καὶ τῷ Σοεμᾶν.

Ὁ μάγος εἰσελθὼν εἰς τὸ κομμωτήριον τῆς Δεβώρας εὗρεν αὐτὴν καθημένην ἐπὶ ὑψηλῆς ἕδρας καὶ ἁβρότατα στολιζομένην ὑπὸ δούλης μεσήλικος. Ἡ Δεβώρα ἰδοῦσα ἀπροσδοκήτως τὸν ἄνδρα ἠρυθρίασεν ὀλίγον τι καὶ ἀπέδειξεν ὅτι δυσηρεστήθη. Ἀλλ' οὐδὲν κατώρθωσε, διότι ὁ Σίμων ἐρωτήσας αὐτὴν πρῶτον περὶ τῆς ὑγείας της προὐχώρησεν ἔπειτα εἰς γωνίαν τινὰ τοῦ δωματίου καὶ ἐκάθισε, θέλων τρόπον τινὰ νὰ ἀπολαύσῃ ἐν ἀνέσει τοῦ ἐπαγωγοῦ ἐκείνου θεάματος. Διότι ἦτο ἄξιον τῷ ὄντι θέας τὸ κομμωτήριον ἐκεῖνο. Πανταχόθεν ἔστιλβον ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ κάτοπτρα στρογγύλα καὶ λίθοις πολυτίμοις κεκοσμημένα. Μάλιστα δὲ ἕν, ἐν ᾧ ἠδύνατο νὰ ἐγκατοπτρισθῇ ὅλον σου τὸ σῶμα ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν. Ἐπὶ τῶν τοίχων ὑπῆρχον ἀβάκια καὶ μικραὶ τράπεζαι, ἐφ' ὧν ἀνέκειντο ἐν τάξει πλεῖσται ὅσαι πυξίδες περιέχουσαι παντοῖα κοσμητικά, θῆκαι κασσιτέριναι περιέχουσαι παντοῖα φυράματα εὔοσμα, μάλαγμα πρὸς λεύκανσιν τοῦ δέρματος καὶ ἀπάλειψιν τῶν ἐρυθρῶν κηλίδων, κόπρος μόσχου ἀναλελυμένη ἐν ἐλαίῳ καὶ κομμιδίῳ, χρησιμεύουσα κατὰ τῆς ἡλιοκαΐας τοῦ προσώπου, πάχος χηνὸς μετὰ μυελοῦ ἐλάφου καὶ ἀσβέστου ἀναμεμιγμένον πρὸς θεραπείαν τῶν ῥαγάδων τῶν χειλέων.

Μετ' ὀλίγον ἀπεπερατώθησαν αἱ τοῦ προσώπου ἐπισκευαὶ αἱ συνηθέσταται μὲν εἰς τὰς ῥωμαίας γυναῖκας, οὐχὶ δὲ καὶ πολὺ χρήσιμαι εἰς τὴν Δεβώραν, ἥτις φύσει ἦτο νέα εὐμορφοτάτη, καὶ ὡς ἐκ περισσοῦ κατέφευγεν εἰς τοιούτους δόλους. Ἤδη δὲ ἡ δούλη ἐκτένιζε διὰ κτενίου ἐξ ἐλεφαντίνου ὀστοῦ τὴν μακρὰν καὶ πυκνὴν καὶ ὡς κόρακος πτερὸν μέλαιναν κόμην τῆς Δεβώρας, τὴν ἐπὶ τῶν ἀλαβαστρίνων αὐτῆς ὤμων περικεχυμένην. Εἶπε δὲ πρὸς αὐτὴν μετ' ἀγανακτήσεως ἡ δέσποινα·

— Σπεῦδε. Καὶ ἐκίνησε διὰ σπασμωδικῆς χειρὸς τὴν μακρὰν βελόνην

ἣν ἐνίοτε μετεχειρίζετο ὁσάκις ἤθελε νὰ κολάσῃ τὴν ἀδεξιότητα τῶν γυναικῶν αὐτῆς.

Ἡ δὲ θαλαμηπόλος ἀφεῖσα τὸ κτένιον ἔλαβε μετὰ δεξιότητος τὴν πλουσίαν κόμην τῆς δεσποίνης, συνήγαγεν αὐτὴν ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτῆς καὶ ἔδεσεν ὄπισθεν διὰ δεσμοῦ ἐξ ἰνδικῶν μαργαριτῶν. Τούτου δὲ γενομένου ἐνέδυσεν ἡ δούλη τὴν Δεβώραν χιτῶνα πεποικιλμένον διὰ λεπτοτάτων χρυσῶν ποικιλμάτων ἐλαφρῶν ὡς τὸ πτερόν. Ἔπειτα δὲ περιέβαλε περὶ τὸν τράχηλον αὐτῆς περιδέραιον σμαράγδων, οἵτινες ἔπιπτον ἐπὶ τῶν μαστῶν αὐτῆς, κατεκάλυψε τοὺς δακτύλους διὰ δακτυλίων λιθοκολλήτων καὶ τοὺς καρποὺς διὰ ὀφιοειδῶν χρυσῶν ψελλίων. Τελευταῖον δὲ ἐξήγαγε ἔκ τινος κιβωτίου ζεῦγος βαρυτάτων ἐνωτίων καὶ δι' αὐτῶν ἐκόσμησε τὰ ὦτα τῆς Δεβώρας καὶ οὕτως ἔληξεν ἡ τελετὴ τοῦ καλλωπισμοῦ.

Ἡ γυνὴ τοῦ Σίμωνος ἐγερθεῖσα ἀπέβλεψε πρὸς τὸ μέγα κάτοπτρον, καὶ ἰδοῦσα ἑαυτὴν ἐμειδίασεν ὑπὸ χαρᾶς καὶ ὑπερηφανίας. Τῷ ὄντι δὲ ἦτο εὐμορφωτάτη, τὸ ζωηρὸν αὐτῆς πρόσωπον μετεῖχεν ἀγγελικοῦ τινος καὶ σατανικοῦ, αἱ μελαναὶ κόραι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῆς ἐξηκόντιζον πῦρ ἑωσφορικὸν καὶ τὰ χείλη ἔστιλβον ὑπὸ ἐπιπλάστου γλυκύτητος. Ὁ δὲ Σίμων ἐθεᾶτο τὴν γυναῖκα μετὰ εὐαρεσκείας καὶ ματαιότητος, διότι ἦτο τὸ εἴδωλον τῆς καρδίας αὐτοῦ καὶ ἡ συνεργάτις τῶν στυγίων αὐτοῦ ἔργων. Χάριν αὐτῆς κατέπνιξε τὰ ἐν αὐτῷ ἐνυπάρχοντα σπέρματα τῆς Χριστιανικῆς πίστεως, χάριν αὐτῆς ἐκορυφοῦτο ὁσημέραι τὸ κατὰ τῶν Ἀποστόλων μῖσος αὐτοῦ.

Ἡ Δεβώρα στραφεῖσα πρὸς τὴν θαλαμηπόλον εἶπε μετὰ φωνῆς ἁρμονικῆς·

— Ἀσία, νὰ μείνῃς ἐν τῷ παρακειμένῳ δωματίῳ, διότι μετ' οὐ πολὺ θὰ σε καλέσω νὰ στολίσῃς φίλην μού τινα ἐλθοῦσαν χθὲς καὶ τὴν ὁποίαν θὰ φιλοξενήσωμεν ὀλίγας ἡμέρας.

Καὶ ἡ μὲν δούλη κύψασα εἰς σημεῖον ὑπακοῆς ἐξῆλθεν, ἡ δὲ Δεβώρα εἶπεν εἰς τὸν Σίμωνα·

— Τώρα θὰ ὑπάγω νὰ ἴδω πῶς ἔχει ἡ Ἑστιάς. Ἀνελάβομεν ἔργον ἐπίπονον, διότι γινώσκεις πόσον εἶνε δύσκολον νὰ πείσῃ τις τοὺς Χριστιανοὺς νἀπαρνηθῶσι τὴν ἐπάρατον αὐτῶν πίστιν.

— Δι' αὐτὸ τοῦτο καὶ ἐγὼ ἦλθον τοιαύτην ὥραν, εἶπεν ὁ μάγος . . .

— Τῷ ὄντι, ὑπέλαβεν ἡ Δεβώρα μετὰ μειδιάματος ἐπιτιμητικοῦ, μεγάλη σου ἡ ἀδιακρισία.

— Πάντοτε εἶσαι εὔμορφος, Δεβώρα μου, καὶ χωρὶς τῶν καλλωπισμῶν, ἢ μᾶλλον ἄνευ τῆς λάμψεως τῆς εὐμορφίας σου οὐδεμίαν ἀξίαν θὰ εἶχον τὰ λαμπρὰ ταῦτα κοσμήματα.

Τὸν μωρὸν τοῦτον ἔπαινον ἤκουσεν ἡ Δεβώρα μετὰ μεγίστης οἰήσεως καὶ ἐκ δευτέρου ἀπέβλεψεν εἰς τὸ κάτοπτρον. Ὁ δὲ Σίμων προσέθηκε·

— Σὺ θὰ κάμῃς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔργου. Πρῶτον πρέπει νά την δελεάσῃς

διὰ θωπειῶν καὶ ἐνδείξεων ἀγάπης. Ἐὰν δ' ἐναντιωθῇ καὶ ἐπιμόνως ἀρνεῖται νὰ ἀποπτύσῃ τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ, μὴ την πιέσῃς πλέον, ἀλλὰ μόνον προσπάθει νὰ προπαρασκευάσῃς τὸν γάμον αὐτῆς μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου Σοεμᾶν.

— Ἐὰν μείνῃ Χριστιανὴ οὐδέποτε θὰ συγκατανεύσῃ νὰ γείνῃ σύζυγος ἀνδρὸς διώκτου τῆς θρησκείας της.

— Ἂν εἶνε τοῦτο μόνον δὲν εἶνε τίποτε, εἶπεν ὁ Σίμων, ἐγὼ θὰ προσπαθήσω νὰ ἄρω τὸ ἐμπόδιον τοῦτο καὶ εὐκόλως. Ἐν ᾧ σὺ θὰ συνδιαλέγεσαι μετὰ τῆς Καικιλίας, ἐγὼ θὰ παραγγείλω εἰς τὰς δούλας νὰ ἔχωσι κοντὴν τὴν γλῶσσάν των· καὶ βεβαίως ὁ φόβος αὐστηροτάτης τιμωρίας θά τας ἀναγκάσῃ νὰ μὴ ὁμολογήσωσι τίποτε.

— Ὁ Σοεμᾶν τὰς ἐκατήχησε πῶς πρέπει νὰ φέρωνται.

— Καὶ ἔπειτα ἡ Ἑλλύρα ἔχει τὸν νοῦν της καί τας ἐπιτηρεῖ αὐστηρῶς.

— Δὲν ἀγαπῶ τὴν φρικώδη ταύτην γραῖαν, εἶπεν ἡ Δεβώρα· τὴν βλέπω καὶ φρικιῶ καὶ ὁ ἦχος τῆς φωνῆς της μοῦ σπαράσσει τὰ ὦτα . . .

Ἐν ᾧ δὲ ἡ Δεβώρα ἔμελλε νὰ ἐξακολουθήσῃ ἐκφράζουσα τὴν κατὰ τῆς μαγίσσης ἀντιπάθειαν αὐτῆς, αἴφνης ἐπεφάνη προκύπτουσα ἡ εἰδεχθὴς μορφὴ τῆς γραίας μεταξὺ τῶν πτυχῶν τῆς μεταξίνης αὐλαίας. Τὸ ἄγριον αὐτῆς βλέμμα προσηλοῦτο ἐναλλὰξ ἐπὶ τοῦ Σίμωνος καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ἀπὸ δὲ τῶν ὑφαίμων αὐτῆς ὀφθαλμῶν κατέσταζεν ἐπὶ τῶν ἐρρυτιδωμένων παρειῶν ὕλη τις γλοιώδης, ἐπὶ δὲ τῆς σχισμῆς τῶν χειλέων ἐπεκάθητο ἀφρὸς ἄχρους καὶ ἐπὶ τῆς ῥυπαρᾶς κεφαλῆς σωρὸς τριχῶν ψαρῶν καὶ συμπεφυρμένων. Πάντα δὲ ταῦτα καθίστων ἀπεχθεστάτην τὴν θέαν τῆς μιαρᾶς μαγίσσης. Ἡ Δεβώρα ἰδοῦσα αὐτὴν ἀνεσκίρτησε καὶ κατελήφθη ὑπὸ ὀργῆς ἀκρατήτου, ἣν προϊδὼν ὁ Σίμων καὶ θέλων νὰ προλάβῃ τὸ πρᾶγμα, ἠρώτησε τὴν Ἑλλύραν·

— Σύ, τί θέλεις;

— Ἐγώ; τίποτε, εἶπεν ἡ γραῖα μετὰ φωνῆς τραχείας. Ἡ παρουσία μου, ὡς φαίνεται, σᾶς ἐνοχλεῖ καὶ τοὺς δύο σας.

— Παντάπασι. Κάτι θέλεις βέβαια καὶ ἦλθες.

— Καὶ βέβαια κάτι θέλω, εἶπε μετὰ τραχύτητος. Δὲν ἦλθα ἀπὸ περιέργειαν νὰ ἰδῶ τί κάμνετε. Δὲν εἶμαι καμμιὰ λωλοκοπελλούδα, εἶμαι ἡλικιωμένη καὶ εἰξεύρω τὰ χρέη μου.

— Βέβαια, βέβαια ἀπεκρίθη ὁ Σίμων θωπευτικῶς, διότι εἶχε ἀνάγκην τῆς εὐνοίας καὶ τῆς συνδρομῆς τῆς γυναικὸς ταύτης. Λέγε λοιπόν, Ἀσία, τί ἔχεις νά μας εἴπῃς;

— Ἔρχομαι ἀπὸ τὸ δωμάτιον τῆς Καικιλίας.

— Καὶ λοιπόν;

— Τί καὶ λοιπόν; Ἤθελε νὰ ἔλθῃ νὰ εὕρῃ τὴν Δεβώραν, ἀλλὰ ἐγὼ δέν την ἄφησα.

— Διατί;

— Διότι φορεῖ ἀκόμη τὴν στολὴν τῆς Ἑστιάδος καὶ δὲν συμφέρει νά την ἴδουν αἱ δοῦλαι.

— Ἐγὼ παρήγγειλα νὰ φέρουν εἰς τὸ δωμάτιόν της ἄλλα ἐνδύματα, εἶπεν ἀποτόμως ἡ Δεβώρα. Λοιπὸν ὅ τι ἐγὼ λέγω δὲν ἐκτελεῖται;

— Αἱ παραγγελίαι σου, δέσποινα, ἐκτελοῦνται κατὰ γράμμα, εἶπεν ἡ γραῖα δάκνουσα τὰ χείλη. Ἀλλ' ἡ Καικιλία δέν τα θέλει τὰ ἐνδύματα, εἶνε, λέγει, πάρα πολὺ κομψὰ καὶ πολυτελῆ. Ἐγὼ ἐξετέλεσα τὸ καθῆκόν μου, τὰ λοιπὰ εἶνε ἰδικόν σου ἔργον.

Καὶ εἰποῦσα ταῦτα ἡ γραῖα ἀπεχώρησεν ἀθορύβως ὡς εἶχεν ἐμφανισθῆ. Ἡ δὲ Δεβώρα ἀνταλλάξασα λέξεις τινὰς μετὰ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς παρηκολούθησε ταχέως τὴν δούλην. Ἦλθε δὲ εἰς τὸν θάλαμον τῆς Καικιλίας γλυκὺ μειδίαμα ἔχουσα ἐπὶ τῶν χειλέων, καὶ κατησπάσθη αὐτὴν τεχνικώτατα ὑποκριθεῖσα καὶ αἰτοῦσα συγγνώμην διότι ἐβράδυνε νὰ ἔλθῃ. Ἡ δὲ Ἑστιὰς οὐδὲν ὑποπτεύουσα, μετ' ἀγαλλιάσεως ἀνταπεκρίθη εἰς τὰς θωπείας τῆς Δεβώρας, ἥτις σπεύσασα προσέθηκε·

— Φιλτάτη, ἡ φρόνησις ὑπαγορεύει νὰ ἀποδυθῇς τὴν στολὴν ταύτην τῆς Ἑστιάδος· διότι ἐὰν σε ἀνακαλύψωσιν ὅτι διαμένεις ἐνταῦθα, τετέλεσται, καὶ ὁ ἀδελφός σου καὶ ἡμεῖς εἴμεθα ἠφανισμένοι.

Καὶ πρὶν ἢ προφθάσῃ ἡ Καικιλία νἀποκριθῇ, ἡ Δεβώρα ὁρμήσασα ἀφαιρεῖ τὴν λευκὴν τῆς Ἑστιάδος ἐσθῆτα καὶ ἐνδύει αὐτὴν ἐσθῆτα ἄλλην· ἔπειτα δὲ σύρει αὐτὴν εἰς τὸ κομμωτήριον καὶ καλέσασα τὴν Ἀσίαν παραγγέλλει εἰς αὐτὴν νὰ στολίσῃ τὴν Καικιλίαν κατὰ τὸν νέον συρμόν. Ἑκοῦσα ἄκουσα ἡ Καικιλία παρεδόθη εἰς χεῖρας τῆς δούλης προσέχουσα ὅμως ἵνα μὴ κόσμημά τι ἢ ἔνδυμα ἢ τρόπος τις τοῦ καλλωπισμοῦ ὑπερβαίνῃ τὸ μέτριον καὶ τὴν σεμνότητα. Οὕτω δ' ἐστολισμένην ὡδήγησεν ἡ Δεβώρα τὴν παρθένον εἰς τὸ ἑστιατόριον ἵνα προγευματίσωσι. Τὸ πρόγευμα τοῦτο *γεντάκουλον* ρωμαϊστὶ λεγόμενον, ἑλληνιστὶ δὲ ἀκράτισμα, συνίστατο συνήθως ἐξ ἄρτου ἐμβεβαμμένου ἐν ἀκράτῳ οἴνῳ, ἐξ ὀπωρῶν, γάλακτος, ᾠῶν, τυροῦ καὶ ἄλλων τοιούτων προχείρων πραγμάτων. Μετὰ δὲ τὸ ἀκράτισμα ἐξῆλθον εἰς τὸν κῆπον ὅστις ἐξετείνετο πρὸ τὰς οἰκίας. Ὁ κῆπος οὗτος δὲν ἦτο μέγας, ἀλλ' ὅμως εἶχε θέαν ἐξαισίαν. Ἐκεῖθεν ἐφαίνετο ἡ πόλις ὅλη ἐπικαθημένη ἐπὶ τῶν ὀνομαστῶν ἑπτὰ λόφων αὐτῆς καὶ διαποικιλλομένη ὑπὸ τῶν λαμπρῶν καλλιτεχνικῶν μνημείων. Ἡ γυνὴ τοῦ Σίμωνος καὶ ἡ ἀδελφὴ τοῦ Μετέλλου εἰσέδυσαν εἰς τὸν ἀνθῶνα, ἐν ᾧ παντοειδῆ εὔοσμα ἄνθη ἀνέδιδον γλυκυτάτην εὐωδίαν καὶ εἰσῆλθον εἰς δενδροστοιχίαν, ἥτις ἑκατέρωθεν ἐκοσμεῖτο ὑπὸ εἰκόνων κεχαραγμένων ἐπὶ ξύλου πύξου καὶ χαμαιδάφνης. Ὑπὸ τὰ δένδρα ὑπῆρχε κλίνη κεκαλυμμένη ὑπὸ χλόης, ἀλλ' αἱ νέαι ἀντιπαρῆλθον χωρὶς νὰ καθήσωσι, καὶ περιεπάτουν ὑπὸ τὴν σκιὰν πρῶτον μὲν σιωπῶσαι, ἔπειτα δὲ κατ' ὀλίγον ἡ Δεβώρα κατώρθωσε νὰ λύσῃ τὴν σιωπὴν τῆς

Καικιλίας, καὶ διὰ τῶν θωπειῶν καὶ τῶν περιποιητικῶν λόγων κατώρθωσε νὰ κερδήσῃ πως τὴν εὔνοιαν τῆς παρθένου, καὶ εἶπε πρὸς αὐτὴν περὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς Μετέλλου καὶ περὶ τοῦ Σοεμᾶν. Ἡ παρθένος ἀκούσασα τὸ ὄνομα τοῦ Ἰουδαίου συνωφρυώθη δυσαρεστηθεῖσα, τοῦθ' ὅπερ παρατηρήσασα ἡ Δεβώρα διέκοψε τὸν περὶ Σοεμᾶν λόγον, εἰποῦσα μόνον·

— Ὁ Σοεμᾶν, Καικιλία μου, κινδυνεύσας σε ἠλευθέρωσε καὶ ἐξακολουθεῖ προσέχων καὶ προστατεύων σε μὴ πάθῃς τίποτε.

Ἡ Καικιλία ἐμειδίασε καὶ εἶπε·

— Καὶ τί φοβοῦμαι νὰ πάθω, ἀφ' οὗ ἔχω προστάτην παντοδύναμον;

— Τίνα ; ἠρώτησεν ἡ μάγισσα μετ' ἀπορίας.

— Τὸν βασιλεύοντα ἐκεῖ ἐπάνω, εἶπεν ἡ παρθένος ὑψοῦσα τὸ βλέμμα πρὸς τὸν οὐρανόν.

Ἡ μάγισσα ἐρρίγησεν ἐνδομύχως ἀκούσασα τὴν πρὸς τὸν Θεὸν τῶν Χριστιανῶν πίστιν τῆς νέας, ἀλλὰ κατώρθωσε νὰ φανῇ ἀτάραχος καὶ δὲν εἶπε τίποτε. Ἱκανὴ ὥρα παρῆλθεν ἐν σιωπῇ. Ὅτε δὲ μετ' ὀλίγον ἡ Δεβώρα ἔμελλε νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν συνδιάλεξιν, ὁ οὐρανὸς ἦτο ἤδη κεκαλυμμένος ὑπὸ πυκνῶν νεφῶν καὶ πυκναὶ σταγόνες βροχῆς ἔπιπτον ἀναγκάσασαι τὰς νέας νὰ σπεύσωσιν εἰς τὴν οἰκίαν, καὶ μετ' οὐ πολὺ κατερράγη βροχὴ ῥαγδαιοτάτη. Τὴν ὥραν δ' ἐκείνην ἀκριβῶς ἐκηδεύετο ὁ Βρεταννικός, ὡς εἴδομεν κατὰ τὸ τέλος τῆς 68 σελίδος.

Θ'

ΕΝ ΤΗ ΓΕΡΟΥΣΙΑ

Ἐν ᾧ δὲ ἡ Δεβώρα προσεπάθει νὰ τύχῃ τῆς εὐνοίας τῆς Καικιλίας, διὰ παντοίων λόγων καὶ θωπειῶν, ὁ Μέτελλος καὶ ὁ Σαβῖνος ἐξηκολούθουν ἐρευνῶντες δραστηρίως πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς ἁρπαγείσης Ἑστιάδος. Μετὰ τὴν κηδείαν τοῦ Βρεταννικοῦ ἀνήγγειλαν τὸ πρᾶγμα εἰς τὴν Ἀστυνομίαν ἐξαιτούμενοι τὴν συνδρομὴν αὐτῆς, καὶ τοὺς εὐρυεστάτους αὐτῶν δούλους ἔπεμψαν εἰς ἀναζήτησιν. Τελευταῖον δὲ ὁ Μέτελλος σύμφωνος ὢν κατὰ πάντα μετὰ τοῦ Σοεμᾶν πρὸς ἀφανισμὸν τοῦ τε Λίνου καὶ τῶν Χριστιανῶν, ἀπεφάσισεν ἵνα, προσελθὼν τὴν ἐπαύριον εἰς τὴν γερουσίαν προεδρεύοντος τοῦ Νέρωνος, ἀπαιτήσῃ τὴν τιμωρίαν τῶν ἐνόχων.

Τὴν ἐπαύριον συνῆλθεν ἡ Γερουσία τῇ ὡρισμένῃ ἡμέρᾳ καὶ ὥρᾳ ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ἄρεως κειμένῳ κατὰ τὴν Ἀγορὰν τοῦ Αὐγούστου. Οἱ γερουσιασταὶ περιβεβλημένοι τὴν λευκὴν περιπόρφυρον τήβεννον προσήρχοντο οἱ μὲν ἐπὶ φορείων, οἱ δὲ ἐπὶ ὀχημάτων καὶ καθήμενοι ἐπὶ δίφρων ἐλεφαντίνων, οἱ πλεῖστοι δὲ πεζοὶ παρακολουθούμενοι ὑπὸ νεανίσκων οἰκείων ἢ φίλων συνοδευόντων αὐτοῖς μέχρι τῆς πύλης τῆς γερουσίας χάριν τιμῆς.

Μετ' ὀλίγον στοῖχος δώδεκα ῥαβδούχων ἐπεφάνη εἰσερχόμενος εἰς τὴν πλατεῖαν ἡγουμένου τοῦ ὑπάτου τοῦ μέλλοντος νὰ προεδρεύσῃ. Πρὶν ἢ δὲ

εἰσέλθῃ εἰς τὸν ναὸν ἐστάθη ὑπὸ τὸ περίστυλον καὶ κατὰ τὰ νενομισμένα οἱ ἱερεῖς ἔθυσαν ἱερεῖον, καὶ παρατηρήσαντες τὰ σπλάγχνα ἐδήλωσαν ὅτι ἡ γερουσία ἠδύνατο νὰ συνεδριάσῃ. Ἐὰν δὲ ἔβλεπον ἀπαίσιόν τι ἡ συνεδρία θ' ἀνεβάλλετο εἰς τὴν αὔριον.

Ἐλθόντος τοῦ ὑπάτου πάντες οἱ καθήμενοι γερουσιασταὶ ἠγέρθησαν οἱ δὲ ὄρθιοι ἱστάμενοι ἐστράφησαν πρὸς αὐτὸν εἰς δεῖγμα σεβασμοῦ. Ὁ ἄρχων προσελθὼν τῷ βωμῷ τοῦ Ἄρεως προσήνεγκε τῷ θεῷ λιβανωτὸν καὶ οἶνον αὐλοῦντος νεκροῦ αὐλητοῦ. Κατὰ παλαιὸν ἔθος ἐπὶ Αὐγούστου καθιερωθὲν ἕκαστος γερουσιαστὴς εἰσερχόμενος εἰς τὸν ναὸν ἔθυε τῷ Ἄρει. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ γερουσιασταὶ μέχρι τῆς ἐνάρξεως τῆς συνεδρίας περιεκύκλωσαν τὸν ὕπατον καὶ συνδιελέγοντο μετὰ ζωηρότητος. Τινὲς δ' αὐτῶν καθ' ὁμίλους ἱστάμενοι ἐν τῷ ναῷ συνδιελέγοντο οὐχ ἧττον ζωηρῶς, τινὲς δὲ καθήμενοι χωριστὰ ἀνεγίνωσκον ἔχοντες πρὸ αὐτῶν πτυχὴν τῆς τηβέννου ἵν' ἀποχωρίζωνται ἀπὸ τοῦ ὄχλου.

Ὁ ναὸς ἦτο μεγαλοπρεπής. Ἀλλὰ τὰ προχείρως παρασκευασθέντα χάριν τῆς συνελεύσεως ἦσαν τὰ ἀπολύτως χρήσιμα ἄνευ τινὸς πολυτελείας. Ἦσαν ἁπλᾶ θρανία μετὰ ὑποβάθρων ἵνα κάθηνται οἱ γερουσιασταί, περαιτέρω δὲ πρὸς τὸ θυσιαστήριον ἔκειτο βῆμα μετὰ τριῶν ἐλεφαντίνων δίφρων κεκοσμημένον δι' ἐχθρικῶν σημαιῶν. Ὑπὸ τὸ βῆμα ὑπῆρχε ἐντεῦθεν μὲν δίφρος ἐλεφάντινος ἐκεῖθεν δὲ θρανίον. Δύο τῶν ἐπὶ τοῦ βήματος δίφρων ἦσαν τῶν ὑπάτων, ὁ δὲ τρίτος ὁ ἐν τῷ μέσῳ ἦτο τοῦ Αὐτοκράτορος. Αἴφνης θόρυβος μέγας ἠκούσθη, ἐπευφημίαι δὲ ἀπὸ τῆς Ἀγορᾶς ἐρχόμεναι ἀνήγγειλαν τὴν ἔλευσιν τοῦ Νέρωνος. Πάντες αὐθωρεὶ σπεύσαντες κατέλαβον τὰς οἰκείας θέσεις, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐπεφάνη ὁ Αὐτοκράτωρ παρακολουθούμενος ὑπὸ πλήθους πολιτῶν τῶν πλείστων ἐστεμμένων διὰ στεφάνου δάφνης καὶ ᾀδόντων. Ὁ Αὐτοκράτωρ εἶχεν ἐν χερσὶ πλείστας ἀναφοράς, αἵτινες εἶχον δοθῆ αὐτῷ ἐν ᾧ διέβαινε πορευόμενος εἰς τὸν ναόν. Ἅμα ἐλθόντος ἐνώπιον τῆς κλίμακος τοῦ ναοῦ πάντες οἱ γερουσιασταὶ ἐκάθησαν. Ἐκεῖνος δὲ ἀναβαίνει τὰς βαθμίδας βραδέως καὶ προσελθὼν πρὸς τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἄρεως σπένδει οἶνον, καίει ὀλίγον λιβανωτόν, ἔπειτα δὲ σταθεὶς πρὸ τοῦ βήματος ἐχαιρέτισεν ὀνομαστὶ πάντας τοὺς γερουσιαστὰς ἐπιλέγων τὸ *χαῖρε*, ἐν ᾧ ὁ γραμματεὺς ἀπήγγελλε τὸ ὄνομα ἑνὸς ἑκάστου. Πλέον δὲ ἢ τετρακοσιάκις ἀπήγγειλεν ὁ αὐτοκράτωρ τὸ *χαῖρε*. Μετὰ τοῦτο δὲ ὁ Νέρων ἀναλαβὼν τὸν λόγον ἀνήγγειλε τῇ γερουσίᾳ τὸν θάνατον τοῦ Βρεταννικοῦ ὡς ἑξῆς·

— Ὁ θάνατος τοῦ ἀδελφοῦ μου ὁ τοσοῦτον ταχὺς καὶ δεινὸς μ' ἀναγκάζει νὰ ῥίψω ὅλην μου τὴν ἀγάπην εἰς τὸν Ῥωμαϊκὸν λαόν. Ἐπειδὴ δ' ἐγὼ ἀπέμεινα ὁ μόνος γόνος τοῦ οἴκου τῶν Καισάρων, διὰ τοῦτο ἐλπίζω ὅτι καὶ ἡ πρός με ἀγάπη τοῦ λαοῦ θὰ αὐξήσῃ.

Ὁ Νέρων δὲν ἦτο ῥήτωρ, ἀλλ' ἐπανελάμβανε μετὰ δυσκολίας τοὺς λόγους οὓς ὑπηγόρευεν αὐτῷ ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ Σενέκας. Ὥστε ἦτο αὐτό-

χρημα κωμῳδία, καὶ ὁ Νέρων βεβαίως ἐψεύδετο λέγων ὅ τι ἔλεγε. Καὶ οἱ ἀκούοντες δ' αὐτὸν γερουσιασταὶ οὐδὲ τοῦ διδασκάλου ἐξαιρουμένου, κατ' οὐδὲν ἦσαν κρείττονες τοῦ προέδρου αὐτῶν. Ὁ Σενέκας καὶ ὁ Βοῦρρος, οἱ ἐπὶ σοφίᾳ καὶ εὐθύτητι πεφημισμένοι οὗτοι ἄνδρες, εἶχον λάβει αὐτὴν ἐκείνην πρωΐαν παρὰ τοῦ Νέρωνος μέρος τῶν εἰς τὸν Βρεταννικὸν ἀνηκόντων πραγμάτων. Ὅθεν καὶ πρῶτοι μεταξὺ τῶν γερουσιαστῶν ἤρξαντο ἐπευφημοῦντες καὶ ἐξαίροντες τὸ φιλάδελφον τοῦ αὐτοκράτορος, καίτοι κάλλιστα ἐγίνωσκον τὸ μυσαρὸν κακούργημα. Τοιαύτη ἦτο ἡ ἐξαχρείωσις καὶ κατάπτωσις τῆς Ῥωμαϊκῆς γερουσίας. Ὁ Νέρων ἀπεδέχθη τὰς δουλικὰς ταύτας ἐπευφημίας ὡς πρᾶγμα ὀφειλόμενον εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν αὐτοῦ μεγαλειότητα, οὐαὶ δὲ τῷ τολμῶντι νὰ δείξῃ καὶ ἐπ' ἐλάχιστον ὅτι εἶνε ἐλεύθερος ἄνθρωπος· ἐτιμωρεῖτο διὰ θανάτου αὐθωρεί.

Καὶ ὁ κόσμος ὑπετάσσετο εἰς τὴν ἀθλίαν ταύτην πολιτικὴν κατάστασιν ὡς ἐὰν ἦτο δέσμιος καὶ τοσοῦτον, ὥστε οὐδεμία διαμαρτύρησις ἠκούετο, οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ ἀνοίξῃ τὸ στόμα πλὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Καὶ ὅμως ἡ ἀνίατος τοῦ ἀνθρώπου κενοδοξία προσεπάθει νὰ καλύψῃ κατ' ἐπιφάνειαν τὸν ἐξευτελισμὸν αὐτῆς ἀποθεοῦσα τοὺς Καίσαρας. Ὅσῳ δὲ πλείονα ἦσαν τὰ κακουργήματα αὐτῶν, τοσούτῳ δικαιοτέρα καὶ εὐλογωτέρα ἐνομίζετο ἡ ἀποθέωσις. Ἀλλὰ θὰ εἴπῃ τις ὅτι ὑπῆρχον καί τινες ἀνωτέρου νοῦ ἄνδρες συναισθανόμενοι τὴν ἐξουδένωσιν ταύτην. Ναί, ἀλλ' ὅμως οὗτοι ἀντὶ νὰ καταπολεμῶσι τὴν ἀθλίαν ταύτην κατάστασιν διὰ τοῦ παραδείγματος αὐτῶν ἔργῳ, ἠρκοῦντο μόνον παρεμβάλλοντες ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν ὡς ὁ Σενέκας, καλὰς θεωρίας, ἀλλ' ὁ πολὺς λαὸς ἐνέπαιζε τὰς καλὰς ταύτας θεωρίας, συγκρίνων τὰ ἔργα καὶ τὸν βίον τῶν ἀνδρῶν τούτων πρὸς τοὺς λόγους αὐτῶν. Διπλῆ διαφθορὰ καὶ διπλῆ παρακμὴ συνυπῆρχεν ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ κράτει, ἡ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ τῶν λατινικῶν λαῶν. Καὶ οἱ μὲν πλούσιοι μετεχειρίζοντο τὸν δοῦλον ὡς ζῷον, ὁ δὲ Καῖσαρ μετεχειρίζετο καὶ αὐτὸς τὴν προνομιοῦχον τῶν πλουσίων μειονοψηφίαν κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ, εἶτα δὲ τὸ ἐγχειρίδιον ἢ τὸ δηλητήριον ἐξήλειφον ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς τὸν τύραννον Καίσαρα, οὗ ὁ τόπος οὐδέποτε ἀπέμενε κενός.

Ἀλλ' οὐχ ἧττον ἤγγιζεν ἡ ὥρα καθ' ἣν ὁ νέος λόγος ὁ εἰς τοὺς Ἀποστόλους τοῦ Χριστοῦ ἐμπεπιστευμένος ἔμελλε νὰ φθάσῃ μέχρι τῶν δυνατῶν τῆς γῆς καὶ νὰ ἐνοχλῇ αὐτοὺς ἐπανειλημμένως πλήττων τὰ ὦτα αὐτῶν. Οἱ τοῦ Εὐαγγελίου κήρυκες εἰσέδυον εἰς τὰς οἰκίας τῶν πατρικίων ἀνακηρύττοντες τὴν ἰσότητα πάντων ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Οἱ ταῖς ἡδοναῖς δουλεύοντες ἐταράσσοντο ἀκούοντες τὴν παράξενον ταύτην διδασκαλίαν, ἡ ὀργὴ κατελάμβανε τὰς ψυχὰς αὐτῶν, καὶ πάντες παρεσκευάζοντο νἀπαιτήσωσι τὴν πρόληψιν τοῦ κακοῦ. Εἴπομεν ὅτι ἐταράσσοντο οἱ ταῖς ἡδοναῖς δουλεύοντες, διότι ἡ παλαιὰ τῶν εἰδώλων λατρεία δὲν εἶχε πλέον ὀπαδοὺς μεταξὺ τῶν ἀνεπτυγμένων μελῶν τῆς Ῥωμαϊκῆς κοινωνίας. Μόλις οἱ ὄχλοι ἐπίστευον εἰς τοὺς

θεοὺς ἐκείνους, οὓς οἱ πεπαιδευμένοι ἐνέπαιζον, καίπερ ἐν τῷ φανερῷ λατρεύοντες αὐτούς. Ἀλλ' ὅμως ὅπως δήποτε ἐτίμων τοὺς ἐπιεικεῖς τούτους θεούς, οἵτινες ἐπέτρεπον καὶ τὰ δεινότατα τῶν ἐγκλημάτων. Διὰ τοῦτο αἱ κατὰ τῶν Χριστιανῶν κατηγορίαι ἦσαν συχνόταται ἐπὶ Νέρωνος καὶ οὐδέποτε ἐγίνοντο μάτην. Τοῦτο δὲ γινώσκων ὁ Σοεμᾶν ἐβίαζε τὸν Μέτελλον νὰ καταγγείλῃ τὸν Λίνον ἐν πλήρει τῇ γερουσίᾳ. Ὁ Νέρων μαθὼν τὸ πρᾶγμα παρὰ τοῦ κατασκόπου ἐκέλευσε νὰ εἰσαχθῇ εἰς τὴν γερουσίαν καὶ ὁ Σοεμᾶν. Ὁ Μέτελλος πρῶτος ἀναστὰς διηγήθη μετὰ ζωηρότητος τὴν ἁρπαγὴν τῆς Καικιλίας καὶ κατήγγειλεν ὡς ἔνοχον τὸν Λίνον. Τὴν καταγγελίαν ταύτην ἀκούσαντες οἱ γερουσιασταὶ ἐξεδήλωσαν τὴν ἀγανάκτησιν αὐτῶν διὰ γενικοῦ ψιθυρισμοῦ. Ὁ δὲ Νέρων ἠρώτησε·

— Καὶ τί ἔγεινεν ἡ Ἑστιάς;

— Τίς οἶδε, Καῖσαρ; εἶπεν ὁ νέος.

— Καὶ ὁ Λίνος συνελήφθη;

— Ὄχι.

— Τί λοιπὸν κάμνει ὁ ἀρχηγὸς τῶν νυκτοφυλάκων;

— Διέταξε δραστηρίας ἐρεύνας, ἀλλ' οὐδὲν εἰσέτι ἐγένετο.

— Καὶ ὅμως πρέπει οἱ ἔνοχοι νὰ τιμωρηθῶσιν, εἶπεν ὁ αὐτοκράτωρ· ἡ γερουσία τί λέγει;

— Ἐὰν συγχωρεῖ ὁ Καῖσαρ, δύναμαι νὰ ὑποδείξω τί πρέπει νὰ γείνῃ, εἶπεν ὁ Ἰουδαῖος.

— Λέγε λοιπόν, εἶπεν ὁ Νέρων.

— Ὁ Λίνος δὲν ἔκαμε μόνος ὅ τι ἔκαμε· εἶνε ὀπαδὸς αἱρέσεως ἥτις ἀπιμάζει τὸν Ῥωμαϊκὸν λαόν, καὶ διὰ τῶν δεισιδαιμονιῶν αὐτῆς μολύνει τὴν πόλιν ταύτην. Ἡ αἵρεσις αὕτη ἀναφανεῖσα τὸ πρῶτον ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου διοικητοῦ τῆς Ἰουδαίας ἐπὶ αὐτοκράτορος Τιβερίου, ἐξαπλοῦται νῦν καὶ διαδίδεται ὡς λέπρα ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν, ἐργάζεται ἀνενδότως πρὸς ἀπόκτησιν προσηλύτων καὶ τὸ χείριστον ἡ δεινὴ αὕτη νόσος προσβάλλει μάλιστα τοὺς περιφανεστάτους οἴκους.

Καὶ ταῦτα λέγων ὁ Σοεμᾶν προσήλωσε τὸ βλέμμα πρὸς τὸν Πούδην καθήμενον μεταξὺ τῶν γερουσιαστῶν. Οὗτος δὲ ἀναστὰς εἶπε μετὰ μεγίστης ἀταραξίας.

— Ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἀπατᾶται. Οἱ ὑπ' αὐτοῦ καταγγελλόμενοι εἶνε ἀθῷοι καὶ ἀμέτοχοι οἵας δήποτε κακουργίας, ἀνακηρύττουσι δὲ μόνον τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἀρετήν.

Ἡ μετὰ τόλμης γενομένη αὕτη διαμαρτύρησις ἐτάραξε τοὺς παρακαθημένους. Ὁ δὲ Νέρων ἀποβλέψας πρὸς αὐτὸν ἀγρίως ἠρώτησε·

— Καὶ λοιπὸν πιστεύεις ὅτι ὁ Λίνος εἶνε ἀθῷος;

— Βεβαιότατα.

— Καὶ πῶς το εἰξεύρεις;

— Διότι εἰξεύρω ὅτι εἶνε ἐνάρετος ἄνθρωπος.

— Καὶ ὅμως ἀπήγαγε τὴν Ἑστιάδα, εἶπεν ὁ Σοεμᾶν.

— Καὶ ἐγὼ τὸν εἶδον ἰδίοις ὀφθαλμοῖς παρακολουθοῦντα τὸ φορεῖον, προσέθηκεν ὁ Μέτελλος.

Ὁ δ' αὐτοκράτωρ, βλέπων ὅτι οἱ γερουσιασταὶ ἐσιώπων ἀνεφώνησε·

— Νὰ ἀναζητηθῇ πανταχοῦ ὁ ἔνοχος, νὰ δικασθῇ καὶ νὰ καταδικασθῇ ἀξίως τοῦ κακουργήματός του. Τοὺς δὲ Χριστιανοὺς μὴ παύσητε ἐπιτηροῦντες αὐστηρῶς. Ἔπειτα δὲ στραφεὶς πρὸς τὸν ἕτερον τῶν ὑπάτων εἶπεν ἐγειρόμενος·

— Νομίζω ὅτι εἶνε περιττὸν νὰ μείνωμεν ἐνταῦθα περιπλέον, διότι αἱ ὧραί μου εἶνε πολύτιμοι. Πρέπει νὰ μὴ κουράσω τὴν φωνήν μου διότι πρέπει μετ' ὀλίγον νὰ ψάλω ἐν τοῖς Ἀνακτόροις.

Οἱ γερουσιασταὶ δὲν εἶπον τίποτε· τινὲς δ' αὐτῶν μόνον ἐφάνησαν δυσαρεστηθέντες διότι ὁ Νέρων διεξῆγε τοσοῦτον ἀξίαν λόγου ὑπόθεσιν μετὰ τοσαύτης ἀκηδείας καὶ ἀδιαφορίας. Ἀλλ' οἱ πλεῖστοι διὰ τοῦ προσώπου αὐτῶν ἀπέδειξαν ὅτι ἐπεδοκίμαζον τὸν τρόπον τοῦ Νέρωνος.

Ὡς γνωστὸν ὁ Νέρων ἐνόμιζεν ἑαυτὸν ἔξοχον μουσικόν, πολὺ δὲ μᾶλλον ἠρέσκετο ἐπαινούμενος ὡς μουσικὸς ἢ ὡς αὐτοκράτωρ. Μεθύων ὑπὸ τῶν ἀκαίρων ἐπαίνων τῶν κολάκων, ἐτιμώρει διὰ βαρυτάτων ποινῶν τὸν τολμῶντα νὰ ἐπικρίνῃ τὸ μουσικὸν αὐτοῦ τάλαντον. Βραδύτερον δὲ ἀπήτησε νὰ ἐπευφημήσωσιν αὐτὸν ἐν τῷ θεάτρῳ, ἀπειλήσας διὰ ποινῆς θανάτου ἐάν τις ἤθελεν ἀπειθήσει.

Ὁ δὲ ὕπατος ὑπακούων εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Νέρωνος ἔλυσε τὴν συνεδρίαν εἰπών·

— Οὐδόλως κωλύομεν ὑμᾶς νἀπέλθητε.

Πάραυτα δὲ ὁ μὲν Νέρων χαιρετίσας ὀνομαστὶ τοὺς γερουσιαστὰς ἀπεχώρησεν, οὗτοι δὲ παρέμειναν καθήμενοι, καὶ ἠγέρθησαν ὅτε ἐκεῖνος ἐξῆλθε.

Ὁ δὲ Μέτελλος καὶ ὁ Σοεμᾶν ἐπειδὴ δὲν εἶδον ἐν τῇ γερουσίᾳ τὸν Σαβῖνον, ἐπορεύθησαν εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπιθυμοῦντες νὰ μάθωσι τὸ αἴτιον τῆς ἀπουσίας αὐτοῦ. Ὑπεδέξατο δὲ ὁ Ἀρβογὰστ τοὺς δύο φίλους καὶ ὡδήγησεν αὐτοὺς πρὸς τὸν δεσπότην αὐτοῦ.

ΑΠΟΓΡΑΦΙΚΑ

ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΔΕΛΒΙΝΟΥ

Ἡ ἐπαρχία Δελβίνου κατὰ τὴν γενομένην τὸ 1867 νέαν διοικητικὴν τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους διαίρεσιν ἀποτελεῖ ἓν τῶν πέντε τμημάτων, ἐξ ὧν σύγκειται ἡ διοίκησις *Ἀργυροκάστρου*. Εἰσὶ δὲ ταῦτα τὸ *Δέλβινον*, τὸ *Τεπελένιον*, ἡ *Πρεμετή*, τὸ *Ἀργυρόκαστρον* καὶ ἡ *Πωγωνιανή*.

Ἐν τῷ γεωγραφικῷ χάρτῃ τῆς Ἠπειροθεσσαλίας τοῦ Γερμανοῦ Κεῖπερτ; εἰσὶ λίαν ἀκριβῶς ἐγκεχαραγμένα τὰ σύνορα τῆς ἐπαρχίας Δελβίνου, ἥτις, κατέχουσα ἅπαντα σχεδὸν τὸν χῶρον τῆς ἀρχαίας Χαονίας, κατὰ θάλασσαν μὲν ἐκτείνεται ἀπὸ Βουθρωτοῦ μέχρις Ἀκροκεραυνίων, μεσογείως δὲ περιλαμβάνει συμπλέγματα χωρίων χωριζόμενα ἀπ' ἀλλήλων δι' ὀρέων, ποταμῶν καὶ κοιλάδων.

Ἡ ἐπαρχία αὕτη ἐκκλησιαστικῶς ὑπάγεται εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ μητροπολίτου Δρυϊνουπόλεως, εἰς ἣν προσετέθη κατὰ τὸ 1830 χάριν τοῦ νῦν πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, διατελέσαντος ἐπὶ μακρὸν Μητροπολίτου Ἀργυροκάστρου. Πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀπετέλει ἰδίαν ἐπισκοπικὴν περιφέρειαν, ἧς ἕδρα ἦν ἡ κωμόπολις Χειμάρρας, ὁ δὲ ἐπίσκοπος ὠνομάζετο Χειμάρρας καὶ Δελβίνου. Μικρόν τι μέρος παρὰ τὸ Βουθρωτὸν ἀνήκει εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἐπισκόπου Παραμυθίας.

Ὁ ὅλος πληθυσμὸς τῆς Ἐπαρχίας κατὰ τὰ ἐπίσημα βιβλία τῆς Ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως ἀνέρχεται εἰς 28,994 ψυχὰς ἀρρένων, ἑπομένως εἰς τὸ διπλάσιον περίπου συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν θηλέων, ἤτοι ἐν ὅλῳ εἰς 57,500· ἐκ τούτων Μωαμεθανοὶ μέν εἰσι περὶ τὰς 22,500 ψυχάς, Χριστιανοὶ δὲ περὶ τὰς 35,000. Ὥστε ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς εἶνε ἀνώτερος κατὰ 12,500.

Πάντες ἀνήκουσιν εἰς μίαν τῶν δύο ἐθνικοτήτων τὴν Ἑλληνικὴν ἢ τὴν Ἀλβανικήν, ὧν ἑκατέρα ἔχει ἴσον σχεδὸν ἀριθμὸν ψυχῶν. Ἀλλὰ κατὰ θρήσκευμα ὁ Χριστιανισμὸς ὑπερτερεῖ, καὶ ὡς γνωστὸν ἐν Ἀνατολῇ καὶ ἰδίως ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς ἐπαρχίαις τῆς Τουρκίας εἰς οὐδὲν λογίζεται ἡ φυλετικὴ διάκρισις ἀπέναντι τῆς θρησκευτικῆς. Ἐκτὸς τούτου καὶ ἐκ τῶν Τουρκαλβανῶν πάντες σχεδὸν οἱ ἄρρενες λαλοῦσι τὴν Ἑλληνικήν· καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πρωτευούσῃ τῆς Ἐπαρχίας, τῷ Δελβίνῳ, ἀριθμούσῃ 150 οἰκογενείας ὀθωμανικὰς καὶ 130 χριστιανικὰς ἐπικρατοῦσα γλῶσσα εἶνε ἡ Ἑλληνική, διότι οἱ μὲν Ὀθωμανοὶ ἀμφοτέρας λαλοῦσιν, οἱ δὲ Χριστιανοὶ μόνον τὴν Ἑλληνικήν. Τοῦτ' αὐτὸ συμβαίνει καὶ ἐν ἄλλοις χωρίοις. Ἑπομένως ἡ ἐπαρχία αὕτη δύναται νὰ θεωρηθῇ καθαρῶς ἑλληνική, ὡς αἱ γείτονες αὐτῆς Ἀργυροκάστρου καὶ Πωγωνιανῆς.

Ἐκ τῶν πέντε ἐπαρχιακῶν τμημάτων τῆς διοικήσεως Ἀργυροκάστρου, ἥτις περιλαμβάνει ἅπασαν τὴν βορείαν Ἤπειρον καὶ μέρος τῆς Ἀλβανίας, μόνον τὸ Τεπελένιον καὶ ἡ Πρεμετή, ἔχουσιν ἀνώτερον ὀθωμανικὸν πληθυσμόν· διότι τὸ μὲν Τεπελένιον ἀριθμεῖ 33 χιλιάδας ὀθωμανῶν καὶ μόνον 11,370 χριστιανούς, ἡ δὲ Πρεμετὴ 23,000 ὀθωμ. καὶ 14,000 χριστιανῶν, ἐνῷ τὸ Ἀργυρόκαστρον ἔχει περὶ τὰς 18,000 χριστιανῶν καὶ 12,000 ὀθωμανῶν, ἡ δὲ Πωγωνιανὴ 18,000 περίπου χριστιανῶν καὶ μόνον 1000 ὀθωμανούς, ὥστε ἐν ὅλῳ ἡ διοίκησις Ἀργυροκάστρου περιέχει περὶ τὰς 97 χιλ. χριστιανῶν καὶ 92 χιλ. ὀθωμανῶν.

Ἡ ἐπαρχία Δελβίνου σύγκειται ἐκ 4 διακεκριμένων μερῶν· α') τοῦ Κορβελεσίου ἢ Διαποχωρίων· β') τῆς Χειμάρρας· γ') τῶν χωρίων Δελβίνου καὶ δ') τῶν τσιφλικίων ἢ ἀγροτικῶν κτημάτων.

Τὸ πρῶτον περιλαμβάνει 14 ὀρεινὰ χωρία πρὸς τὰ βόρεια τῆς ἐπαρχίας, ἀποκλειστικῶς ὑπὸ Τουρκαλβανῶν κατοικούμενα, οἵτινες ὄντες τὸ πρότερον χριστιανοί, βαθμηδόν, ἀπὸ τῆς κατακτήσεως μέχρι τοῦ Τεπελενιώτου Ἀλῆ-πασᾶ, ἵνα σώσωσιν ὕπαρξιν, τιμὴν καὶ περιουσίαν, ἠσπάσθησαν τὸν Μωαμεθανισμὸν ἀποχωρισθέντες τῶν κατὰ τὸ πλεῖστον ὁμοφύλων αὐτῶν χειμαρραίων, μεθ' ὧν εἶχον κοινὴν χώραν καὶ τύχην. Οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων τούτων ἔχουσι τὰ ἤθη ἄξεστα, ἀτέραμνα καὶ κύριον ἐπάγγελμα ποιμενικὸν βίον, ὅστις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς ληστρικὸν μετατρέπεται. Εἰσὶ πνευματώδεις, ὑπερήφανοι καὶ φιλόξενοι ἀλλὰ καὶ αἱμοχαρεῖς.

Τὰ χωρία τῆς Χειμάρρας εἰσὶν ἐπίσης 14 ἐξ ὧν τὰ ἡμίσεα προνομιοῦχα, ἤτοι δὲν πληρόνουσι φόρον καὶ προβατονόμιον. Ταῦτα, ἀντιθέτως πρὸς τὰ Λιάπικα, εἰσὶν ἀποκλειστικῶς χριστιανικά, κείμενα ἐπὶ τῆς δυτικῆς σειρᾶς τῶν Ἀκροκεραυνίων. Τρία δ' αὐτῶν κατοικοῦνται ἀποκλειστικῶς ὑπὸ ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ φέρουσιν ὀνόματα καθαρῶς ἑλληνικά. Εἰσὶ δὲ ταῦτα ἡ Χειμάρρα, οἱ Δρυμάδες καὶ ἡ Παλλίασα ἢ Παλλάς, ἥτις ἀποτελεῖ τὸ πρὸς τὴν ἐπαρχίαν Αὐλῶνος βορειοδυτικὸν ὅριον τῆς ἐπαρχίας Δελβίνου. Ὥστε ἡ ἐπαρχία αὕτη τελευτᾷ μὲ καθαρῶς ἑλληνικὸν χωρίον. Κύριον τῶν κατοίκων τούτων ἐπιτήδευμα εἶνε ἡ γεωργία, τὸ ἐμπόριον, ἡ ναυτιλία καὶ ὁ ποιμενικὸς βίος. ἰδίως ἔχουσι ῥοπὴν πρὸς τὰ στρατιωτικά, ὄντες κατὰ τὸ πλεῖστον γενναῖοι καὶ ὑπερήφανοι.

Τὰ περὶ τὴν κωμόπολιν Δελβίνου εὐάριθμα χωρία κατοικοῦνται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ Ἑλλήνων, οἵτινες διακρίνονται διὰ τὴν ἁπλότητα τῶν ἠθῶν καὶ ἔχουσι κύριον ἐπάγγελμα τὴν κτηνοτροφίαν, γεωργίαν καὶ ἐμπόριον.

Τοῦ τελευταίου τμήματος, τῶν Τσιφλικίων, πάντες σχεδὸν οἱ κάτοικοί εἰσιν ἑλληνικῆς καταγωγῆς καὶ ἀποκλειστικῶς ἑλληνόφωνοι, ἀσχολούμενοι δίκην εἱλώτων εἰς τὴν καλλιέργειαν κτημάτων ἀνηκόντων ποτὲ αὐτοῖς, ἀλλὰ διὰ τῆς βίας καὶ αὐθαιρεσίας εἰς τὴν κυριότητα τῶν Μπέιδων τοῦ Δελβίνου περιελθόντων. Ὥστε ἐν ταῖς ἐπαρχίαις Δελβίνου καὶ Χειμάρρας οἱ ὀθωμανοί εἰσι συμπεπυκνωμένοι μόνον εἰς τὰ συνορεύοντα μὲ τὸν Αὐλῶνα καὶ τὸ Τεπελένιον 14 χωρία τοῦ Κορβελεσίου ἢ Λιαπουργιᾶς ὀρεινά, εἰς δὲ τὸ λοιπὸν μέρος εἰσὶ διεσκορπισμένοι κατὰ μικρὰς ποσότητας. Τὰ χωρία ταῦτά εἰσιν οἱονεὶ κεχωρισμένα τῆς ἄλλης ἐπαρχίας διὰ φυσικῶν ὁρίων, τοῦθ' ὅπερ ἠνάγκασε τὴν ὀθωμανικὴν κυβέρνησιν νὰ καταστήσῃ αὐτὰ ἰδιαιτέραν ἐπαρχίαν. Ὥστε ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὰ χωρία ταῦτα, τὸ λοιπὸν μέρος τῆς ἐπαρχίας Δελβίνου δύναται νὰ θεωρηθῇ καθαρῶς χριστιανικὸν καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἑλληνικόν.

Ἡ διαφορὰ τοῦ θρησκεύματος χαλαρόνει ὀλίγον τοὺς φυλετικοὺς δεσμούς,

ἐν τούτοις ὁ Ἀλβανὸς Μωαμεθανὸς δὲν ἀποκρούει τὴν φιλίαν καὶ σχέσιν τοῦ χριστιανοῦ, καὶ ἀπό τινος ἤρξατο παρὰ τοῖς μᾶλλον ἀνεπτυγμένοις ἀναπτυσσομένη ἡ ἰδέα τῆς ἀδελφότητος. Ἀλλὰ συμφέροντα διάφορα καὶ ὁ φόβος ἀντεκδικήσεων ἐν τῷ μέλλοντι, πρὸς δὲ καὶ ἡ ἕξις τοῦ θεωρεῖν τὸν Χριστιανὸν ὡς ὃν κατώτερον καὶ γεννηθὲν ἵνα δουλεύῃ, καθιστᾷ ἀνειλικρινῆ τὴν φιλίαν καὶ δυσχερῆ τὴν συνεννόησιν.

ΤΑ B ΕΠΙ ΤΩΝ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ

Ἐν τῷ ἐσχάτως δημοσιευθέντι συγγράμματι τοῦ κ. Schlumberger περὶ τῶν νομισμάτων τῶν κοπέντων ὑπὸ τῶν Φράγκων ἐν Ἀνατολῇ, περὶ οὗ ἐγένετο λόγος ἐν σελίδι 310 τοῦ *Παρνασσοῦ*, κατεχωρίσθη ὡς ἐρρήθη καὶ πραγματεία τοῦ κ. Π. Λάμπρου περὶ τῶν νομισμάτων τῶν δυναστῶν τῆς Λέσβου. Ἐκ τῆς πραγματείας ταύτης ἀποσπῶμεν δημοσιεύοντες ἑλληνιστὶ τὸ μέρος τὸ πραγματευόμενον περὶ τῶν τεσσάρων B τῶν εὑρισκομένων ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῶν Παλαιολόγων, περὶ ὧν πολὺς ἐσχάτως ἐγένετο λόγος καὶ ἅτινα εἶνε πυρεκβόλα, ὡς καταφαίνεται.

«Ὡς εἴδομεν, ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω περιγραφέντων νομισμάτων τοῦ Φραγκίσκου Γατελουζίου, ἐν μὲν τῷ ἔμπροσθεν παρίσταται τὸ οἰκόσημον τῆς οἰκογενείας τῶν Γατελουζίων, ἐν δὲ τῷ ὄπισθεν τὸ οἰκόσημον τῶν Παλαιολόγων, ἤτοι ὁ σταυρὸς μετὰ τεσσάρων πυρεκβόλων, διότι ὁ Φραγκῖσκος Γατελούζιος, νυμφευθεὶς τὴν Μαρίαν, ἀδελφὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Ε′ Παλαιολόγου, καὶ σεμνυνόμενος ἐπὶ τῇ συγγενείᾳ ταύτῃ, παρέλαβε καὶ τὰ αὐτοκρατορικὰ τῶν Παλαιολόγων σήματα. Ὅτι δὲ τὰ ἐν ταῖς γωνίαις τοῦ σταυροῦ παριστάμενα ὑπὸ τὸ σχῆμα τοῦ B σύμβολα εἶνε πυρεκβόλα καὶ οἱ κ. Friedlaender καὶ Köhne κατέδειξαν καὶ ἐγὼ ἐν τῇ ἐμῇ διατριβῇ περὶ τῶν νομισμάτων τῶν Γαβαλάδων [1] διὰ μακρῶν διεπραγματεύθην καὶ γενικῶς εἶνε παραδεδεγμένη ἡ γνώμη αὕτη. Ἀλλ᾽ ἐπ᾽ ἐσχάτων ὁ κ. Schlumberger [2], ἀναλύων τὴν ἐμὴν περὶ τῶν νομισμάτων τῶν Γαβαλάδων πραγματείαν, δὲν ἐπείσθη ὅτι τὰ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Ῥόδου παρεμφερῆ τῷ γράμματι B σύμβολα εἶνε πυρεκβόλα· ἠθέλησε λοιπὸν νὰ συμβουλευθῇ καὶ τοὺς διακεκριμένους σοφοὺς κ. Barthelemy καὶ Riant καὶ ἀποφαίνεται ὅτι κατὰ τὴν γνώμην τῶν ῥηθέντων δὲν εἶνε δυνατὸν τὸ πυρεκβόλον νὰ εὑρίσκεται ὡς ἔμβλημα οἰκοσήμων ἀπὸ τοῦ ΙΓ′ αἰῶνος, καὶ ὅτι τοῦτο δὲν ἀνέρχεται εἰς παλαιοτέρους χρόνους ἐκείνων, καθ᾽ οὓς ὁ οἶκος τῆς Βουργουνδίας τὸ παρέλαβεν ὡς σῆμα, ἤτοι κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΕ′ αἰῶνος. Προστίθησι δὲ ὅτι ἐπειδὴ τὰ

1 Πανδώρας τόμ. ΙΒ′, σελ. 100—101.
2 Revue Archéologique, Avril-Mai 1876.

ἐπὶ θυρεῶν, σημαιῶν καὶ νομισμάτων παριστάμενα πυρεκβόλα τῆς Βουργουνδίας ὡμοίαζον πρὸς Β, ἔδωκαν ἴσως ἀφορμὴν νὰ ἐκληφθῶσι καὶ τὰ Β τῶν Παλαιολόγων ὡς πυρεκβόλα, ἀπολεσθείσης τῆς ἀρχικῆς αὐτῶν σημασίας. Λέγει λοιπὸν ὅτι καὶ ὁ Κωδῖνος καὶ οἱ ἄλλοι συγγραφεῖς, ἐκ ψευδῶν διηγήσεων παρασυρθέντες, καὶ ἐπὶ τῆς ὁμοιότητος τοῦ Β πρὸς πυρεκβόλον βασισθέντες, ἠπατήθησαν ἐκλαβόντες τὰ Β τῶν Παλαιολόγων ὡς πυρεκβόλα. Ἐκθέτων δὲ ταῦτα πάντα ὁ κ. Schlumberger, καίπερ μὴ δυνάμενος ν' ἀποφανθῇ ὁριστικῶς ἐπὶ τοῦ προκειμένου, δὲν διστάζει ὅμως νὰ συνταχθῇ μετὰ τῆς γνώμης τῶν φρονούντων ὅτι τὰ ἐν λόγῳ σύμβολα εἶναι Β καὶ οὐχὶ πυρεκβόλα.

Μετὰ ταῦτα δὲ ὁ κ. Σάθας ἐν ἐπιστολῇ ἀπευθυνομένῃ πρὸς τὸν κ. Schlumberger, ἥτις, ὡς λέγει, εἶνε περίληψις ἐκτενοῦς μελέτης δημοσιευθησομένης ἐν προσεχεῖ φυλλαδίῳ τοῦ Bulletin de l' Institut de correspondance hellénique τῶν Ἀθηνῶν, ἥτις ὅμως εἰσέτι δὲν ἐξεδόθη, ἐρευνᾷ ἐκ νέου τὴν σημασίαν τῶν τεσσάρων Β. Ἐν τῇ διατριβῇ ταύτῃ [1] στηριζόμενος ἐπί τινος ἀμφορέως ἀφιερωθέντος ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β' εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀπεικονίζεται ὁ σταυρὸς μετὰ τῶν τεσσάρων πυρεκβόλων, ἐρευνᾷ τὴν ἱστορίαν καὶ πειρᾶται ν' ἀποδείξῃ ὅτι τὰ σύμβολα ταῦτα ἀνερχόμενα εἰς τὸν Ζ' αἰῶνα εἶνε Β αἰνιττόμενα τὴν ἐν Βυζαντίῳ ἱδρυθεῖσαν ἐπὶ Ἡρακλείου τετραβασιλείαν καὶ ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ Κωδίνου ἀναφερόμενα πυρεκβόλα εἶχον ἀλλοῖον σχῆμα. Ἀλλ' ὁ καθηγητὴς κ. Κ. Παπαρρηγόπουλος ἐν διατριβῇ δοθείσῃ εἰς τὸν κ. Dumont, ὅπως καταχωρισθῇ ἐν τῷ Bulletin, ἀποδεικνύει ὅτι ἱστορικῶς τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ κ. Σάθα δὲν ἔχουσιν ὑπόστασιν, ἡμεῖς δὲ παρατηροῦμεν ὅτι καὶ τὰ ἐκ τῶν νομισμάτων ἐξαγόμενα ὑπ' αὐτοῦ πορίσματα εἶνε ἐσφαλμένα, διότι ἐν οὐδενὶ πρὸ τῶν Παλαιολόγων νομίσματι φαίνονταί ποτε τὰ Β. Ἐν τέλει ὁ κ. Σάθας παραδεχόμενος τὴν μαρτυρίαν τοῦ Κωδίνου ὅτι τὸ φλάμουρον τῶν Παλαιολόγων εἶχε τὸν σταυρὸν μετὰ πυρεκβόλων, διατείνεται ὅτι ταῦτα συνίσταντο ἐκ τριῶν συνηνωμένων Π σημαινόντων *Πῦρ* καὶ ὡμοίαζον πρὸς τρίαιναν ἢ ἀνεστραμμένον Ε, φέρει δὲ εἰς μαρτυρίαν νόμισμά τι τοῦ Μιχαὴλ Η' καὶ Ἀνδρονίκου Β' [2], ἐν ᾧ φαίνονται ἀκατάληπτά τινα γράμματα ὁμοιάζοντα πρὸς Ε, καὶ ἕτερόν τι νόμισμα ἐν τῷ ἔμπροσθεν τοῦ ὁποίου παρίσταται σταυρὸς μετὰ τεσσάρων Χ, ἐν δὲ τῷ ὄπισθεν πάλιν σταυρὸς μετὰ τεσσάρων Ε. Τῶν δύο τούτων νομισμάτων τὸ πρῶτον εἶνε κιβδήλευμά τι ἐκ τῶν πολυπληθῶν ἐκείνων τῶν κατασκευαζομένων ὑπὸ τῶν ἐν Ἀνατολῇ χρυσοχόων ὡς *ἅγια κωνσταντινᾶτα*, ἅτινα ἀνηρτῶντο εἰς τοὺς παῖδας ὡς φυλακτήρια, τὸ δὲ δεύτερον εἶνε ἀπροσδιόριστόν τι νόμισμα, οὗτινος τὰ τέσσαρα Χ τοῦ ἔμπροσθεν καὶ τὰ τέσσαρα Ε τοῦ ὄπισθεν ἑνούμενα οὐδὲν ἄλλο πιθανῶς σημαίνουσιν ἢ *Χριστὲ Ἐλέησον* τετράκις ἐπαναλαμβανόμενον.

1 Revue Archéologique Fevrier 1877.
2 Sabatier, Πίν. LIX, ἀρ. 16.

Ἐκτεθείσης δ' ἤδη τῆς γνώμης τῆς ἀντικειμένης εἰς παραδοχὴν τῶν πυρεκβόλων, θὰ ἦτο εὔκολος ἡ ἐπίλυσις τοῦ πολυθρυλήτου τούτου ζητήματος ἂν ἦτο δυνατὸν ν' ἀποδειχθῶσι δύο τινά· α') ὅτι τὸ πυρεκβόλον ἦτο ἐν χρήσει ὡς ἔμβλημα οἰκοσήμου καὶ πρὶν ἢ παραλάβῃ αὐτὸ ὡς τοιοῦτον ὁ οἶκος τῆς Βουργουνδίας· καὶ β') ὁποῖον σχῆμα εἶχε τὸ πυρεκβόλον κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα ὅτε ἐχρῶντο αὐτῷ ὡς συμβόλῳ, τίς οἶδε διὰ τίνας λόγους, οἱ Παλαιολόγοι. Πεποίθαμεν δὲ ὅτι ἀμφότερα ταῦτα δυνάμεθα ν' ἀποδείξωμεν.

»Ἐκ τοῦ ἐπισήμου φλωρεντίνου οἴκου τῶν Ἀκκιαϊολῶν τοῦ ἀνερχομένου εἰς τὸν ΙΒ' αἰῶνα, διάσημος ὑπῆρξε καὶ ὁ Δάρδανος Ἀκκιαϊόλης, ὅστις διατελέσας θησαυροφύλαξ τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως, καὶ καταλαβὼν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ ΙΔ' αἰῶνος τὰ ὕψιστα ἀξιώματα ἐν Φλωρεντίᾳ ἐχρημάτισε σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ διευθυντὴς τοῦ Νομισματοκοπείου κατὰ τὰ ἔτη 1317 καὶ 1318. Ὁ Δάρδανος λοιπὸν ὡς ἔμβλημα οἰκοσήμου εἶχε τὸ acciaiuolo, ὅπερ αἰνίττεται τὸ ἐπώνυμον αὐτοῦ καὶ τὸ κύριον ὄνομα τοῦ πάππου του. Ἐν δὲ τῷ ἐπισήμῳ βιβλίῳ τοῦ νομισματοκοπείου τῆς Φλωρεντίας δημοσιευθέντι ὑπὸ τοῦ Orsini, ἔνθα ἀναφέρεται ὁ Δάρδανος μετὰ τῶν ἄλλων ἀρχόντων, σημειοῦνται τὰ ἑξῆς περὶ τῶν κοπέντων τῷ 1318 νομισμάτων. «Quorum tempore coniati fuerunt floreni de auro, *signati signo acciaiuoli* in presenti facie picto» καὶ κατωτέρω «Item eorum tempore coniati fuerunt floreni guelfi de argento novi valor triginta den. parvorum pro quolibet floreno argenti, *signati signo acciaiuoli* in presenti facie supra picto [1]. Καὶ ἐν μὲν τῇ ὤᾳ τοῦ βιβλίου τὸ acciaiuolo εἰκονίζεται εἰς τοιοῦτον σχῆμα ℨ, ἐν δὲ τῷ ἀργυρῷ γρόσσῳ κεχάρακται οὕτω πως 8, ἀπαράλλακτον ὡς εὑρίσκεται ἐν τοῖς νομίσμασι τῶν Παλαιολόγων. Ὅτι δὲ τὸ acciaiuolo εἶνε τὸ πυρεκβόλον ἢ τὸ briquet οὐδεὶς δύναται νὰ τὸ ἀμφισβητήσῃ. Ἐντεῦθεν δὲ βεβαιούμεθα ὅτι τὸ πυρεκβόλον ὑπῆρχεν ὡς ἔμβλημα οἰκοσήμου ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, καὶ ὅτι εἶχε τὸ σχῆμα τοῦ Β. Ἐκ δὲ τούτου ἀφορμώμενοι δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν ὅτι τὰ ἐν ἀφθονίᾳ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῶν Παλαιολόγων παριστάμενα σύμβολα εἶνε πυρεκβόλα, οὐδεμία δὲ μένει ἀμφιβολία ὅτι τὰ πυρεκβόλα ταῦτα μετὰ τοῦ σταυροῦ εἶνε τὰ ὑπὸ τοῦ Κωδίνου ἀναφερόμενα ὡς ὑπάρχοντα ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορικῆς σημαίας. Ἐπειδὴ δὲ ὁ σταυρὸς μετὰ τῶν τεσσάρων πυρεκβόλων ἐν οὐδενὶ μνημείῳ βυζαντιακῷ εὑρίσκεται πρὸ τῶν Παλαιολόγων, ὁποίαν γνώμην πρέπει νὰ σχηματίσωμεν περὶ τοῦ μεμονωμένου ἐκείνου ἀμφορέως τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β', ὅστις ἀνέρχεται εἰς τὸν Ζ' αἰῶνα; Ἡμεῖς μὴ θέλοντες ν' ἀμφισβητήσωμεν τὴν ὕπαρξιν τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ γενομένου ἀναθήματος, φρονοῦμεν ὅτι ὁ ἀμφορεὺς ἐκεῖνος φθαρεὶς ἴσως ἐκ τῆς χρήσεως ἓξ καὶ ἐπέκεινα αἰώνων, ἀνεκαινίσθη κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Παλαιολόγων καὶ τότε προσετέθησαν καὶ τὰ αὐτοκρατορικὰ σύμβολα τοῦ δεσπόζοντος ἐν Βυζαντίῳ οἴκου.»

1 Ignazio Orsini, Storia delle monete della Republica Fiorentina, 1760, σελ. 26.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΔΩΔΩΝΗ

Μία τῶν ἀξιολογωτάτων ἀρχαιολογικῶν ἀνακαλύψεων τῶν εἰς ἀρχαιολογικὰς ἀνακαλύψεις τοσοῦτον πλουσίων τελευταίων τούτων χρόνων ἐστὶν ἡ τοῦ Χρηστηρίου τῆς Δωδώνης, ἣν ἡ ἐπιστήμη ὀφείλει εἰς τὴν ἐλευθεριότητα, εἰς τὰς γνώσεις καὶ εἰς τὴν ἐπιμονὴν τοῦ κ. Κωνσταντίνου Καραπάνου [1]. Οἱ προηγούμενοι γεωγράφοι ἄλλοι ἀλλαχοῦ ὑπώπτευον τὴν Δωδώνην, ἀλλ' ὁ κ. Καραπάνος, ἀπὸ τοῦ 1875, μαθὼν ὅτι οἱ χωρικοὶ εὕρισκον συνεχῶς νομίσματα παρὰ τὴν Τσαρακόβισταν, ὑπὸ τὸν Τόμαρον, ἀνέσκαψεν ἐκεῖ, καὶ ηὐτύχησε ν' ἀνεύρῃ καὶ τὸ τεῖχος τῆς μικρᾶς πόλεως, καὶ τὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ τοῦ Ναΐου Διὸς καὶ τοῦ τῆς μετ' αὐτοῦ συλλατρευομένης Διώνης, ὅπου περίπου μόνος ὁ Κεῖπερτ ὥριζε πρὶν κατ' εἰκασίαν τῆς Δωδώνης τὴν θέσιν. Καὶ σπουδαιοτάτη μὲν ἐστὶ διὰ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν γεωγραφίαν ἡ ἀνεύρεσις τοῦ ἱεροῦ τούτου, πρὸς ὃ ἀπέβλεπε πᾶν τὸ ἑλληνικὸν κατὰ τοὺς παναρχαίους, καὶ κατ' αὐτοὺς σχεδὸν τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους· ἀλλ' ὅ,τι πολλαπλασιάζει τὴν ἀξίαν τῆς ἀνακαλύψεως, εἰσὶ τὰ πάμπολλα αὐτόθι εὑρεθέντα παντοῖα ἀρχαιολογικὰ ἀντικείμενα, οἷον ποικίλα ἀναθήματα πάσης ὕλης καὶ πάσης ἐποχῆς, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν Ῥωμαϊκῶν, πολλὰ νομίσματα καὶ παντοῖαι ἐπιγραφαὶ ἐπὶ λίθου, χαλκοῦ καὶ μολύβδου, ὧν αἱ τελευταῖαί εἰσιν ἐρωτήσεις πόλεων καὶ ἰδιωτῶν πρὸς τὸ Χρηστήριον, καί τινες ἀποκρίσεις αὐτοῦ. Οὕτω τινὲς ἐρωτῶσι τὸν χρησμὸν τίνα τῶν θεῶν πρέπει πρὸ πάντων νὰ λατρεύωσιν, ἵνα ἐπιτυγχάνωσιν ἐν τῷ βίῳ ἢ εἰς ἰδιαιτέρας ἐπιχειρήσεις των. Ἰδιώτης ἀπολέσας τὰ στρώματα καὶ τὰ προσκεφάλαιά του, καὶ μὴ ἔχων, φαίνεται, πολλὴν ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν ἐπιτόπιον ἀστυνομίαν, ἐρωτᾷ τὸν Θεὸν ἐὰν τῷ ἐκλάπησαν τὰ ἀντικείμενα ταῦτα, καὶ πῶς δύναται νὰ τὰ ἀνεύρῃ. Ἄλλος θέλει νὰ μάθῃ ἂν θέλῃ ἀποκτήσει τέκνα ἐκ τῆς γυναικός του, ἄλλος «εἰ οὐκ ἔστιν ἐξ αὐτοῦ τὸ παιδάριον ὃ ἂν Νύλα κύει». Ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἱστορικὴν ἔποψιν τὰ εὑρήματα ταῦτά εἰσι πολλάκις μεγίστης σπουδαιότητος, ὡς ἀρκεῖ ν' ἀποδείξῃ τὸ ἑπόμενον ἀξιόλογον παράδειγμα. Ὁ κ. Καραπάνος εὗρε καὶ συνήρμοσε δύο τεμάχια χαλκῆς ταινίας, φέροντα ὁμοῦ τὴν ἐλλιπῆ ἐπιγραφήν: ΕΣΙΟΝ. ΝΑΥΜΑ+ΙΑΙ⁝ΝΙΚΕΣΑΝΤΕΣ⁝Α, καὶ ἐκφράζει τὴν λύπην του ὅτι δὲν δυνάμεθα ἐξ αὐτῆς νὰ μάθωμεν τίνες εἰσὶν οἱ *ναυμαχίᾳ νικήσαντες* καὶ ἀναθέντες τὴν ταινίαν ταύτην. Ἀλλὰ πρό τινος χρόνου ἀπέκτησε τὸ ἐν Βερολίνῳ μουσεῖον μεταξὺ ἄλλων ἐνεπίγραφον τε-

[1] Ὅρα περὶ Δωδώνης Παρνασσοῦ τόμ. Α' σελ. 377 (πρβλ. 73).

μάχιον χαλκῆς ταινίας ὡς προερχόμενον ἐκ Δωδώνης. Φέρει δ' ἡ ἐπιγραφὴ ἐν γράμμασιν ἐντελῶς ὁμοίοις καὶ ἴσοις πρὸς τὴν ἀνωτέρω τάδε: ΑΘΕΝΑΙΟΙΕΚΠΕΖΟΠΟΝ· ὥστε προφανῶς ἀνήκει εἰς τὴν αὐτὴν ταινίαν, καὶ ἀποτελεῖ τὴν ἀρχὴν αὐτῆς, καὶ εἶχεν οὕτως ἡ ὅλη ἐπιγραφή: *Ἀθηναῖοι ἐκ Πελοπον[ν]ησίων, ναυμαχίᾳ νικήσαντες, ἀ[παρχήν]*. Ἐμφαίνουσι δὲ τὰ γράμματα, ἰδίως τὸ Α ἔχον ἐνίοτε μὴ ὁριζόντιον τὴν κεραίαν, συνδυαζόμενον μετὰ τοῦ τετρασκελοῦς Ϛ, ἀκριβῶς τοὺς χρόνους τῆς ἐν Κεκρυφαλείᾳ ναυμαχίας (Θουκυδ. Α' 105), δι' ἣν ἐπέμφθη τὸ ἀνάθημα τοῦτο εἰς τὸν πανελλήνιον ἔτι τότε ναὸν τῆς Δωδώνης.

Ἀνάλογος τῇ ἀξιολογότητι τῆς ἀνακαλύψεώς ἐστι καὶ ἡ ἐντέλεια τοῦ διτόμου καὶ πολυτελεστάτου γαλλικοῦ συγγράμματος, δι' οὗ ὁ κ. Καραπάνος ἐκτίθησι τὰ κατ' αὐτήν, ἐμβριθῶς περὶ τοῦ ἀρχαίου ναοῦ καὶ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ ἀρχαιολογῶν, εὐτυχήσας δὲ νὰ τύχῃ καὶ σοφῶν συνεργατῶν ἰδίως διὰ τὰ ἀναθήματα καὶ τὰς ἐπιγραφὰς τῶν κκ. Egger, Foucard, Heuzey καὶ de Witte.

A. P. P.

ΓΑΛΛΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Συνεδρίασις τῆς 8 Ἀπριλίου

Ὁ κ. *Κάρολος Τισσὼ* ὑποβάλλει ἐπιγραφὰς ἀνεκδότους ἐκ Μήλου.

Ὁ κ. *Ἀλβέρτος Δουμὸν* ἀναλύει τὸ *περὶ Δωδώνης* σύγγραμμα τοῦ κ. Καραπάνου.

Ὁ κ. *Μιχ. Π. Λάμπρος* περὶ δύο νομισμάτων φερόντων τὰς ἐπιγραφὰς *Διὸς Λιταίου* καὶ *Ἀπόλλωνος ἰατροῦ*.

Ὁ κ. *Νικολαΐδης* περὶ τῆς τοπογραφίας τῆς Ἰλιάδος καὶ ἰδίως περὶ τοῦ Καταλόγου.

Ὁ κ. *Κ. Μυλωνᾶς* περὶ προσφάτων ἀρχαιολογικῶν εὑρημάτων.

Ὁ κ. *Κλὼν Στέφανος* περὶ τῆς σπουδαιότητος τῆς μελέτης τῶν Ἑλληνικῶν τοπωνυμιῶν.

Ὁ κ. *Βωδουὲν* ἀναλύει τὸ νεοφανὲς σύγγραμμα τοῦ γάλλου Βαρρὲ περὶ προφορᾶς τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης.

Αἱ συνεδριάσεις τῆς Σχολῆς διεκόπησαν ἕνεκα τοῦ θέρους.

Ἐξεδόθη τὸ ε' καὶ ς' τεῦχος τοῦ Δελτίου τῆς Ἑλληνικῆς ἀλληλογραφίας. Περιέχει δὲ τὰ ἑξῆς· 1) *Δουσὲν* χριστιανικὴ ἐπιγραφὴ Βιθυνίας· 2) *Κ. Σ. Κόντου* παρατηρήσεις κριτικαί· 3) *Ῥίμαν* παραβολὴ δύο χειρογράφων τῶν «Ἑλληνικῶν»· 4) *Ι. Μαρτὰ* ἐπιγραφὴ ἐξ Ἀργολίδος· 5) *Θ. Ὁμὸλ* ἐπιγραφαὶ ἐκ Δήλου· 6) *Κ. Παππαρρηγοπούλου* Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος· 7) *Κ. Βαγὲ* ἡ χριστιανικὴ νεκρόπολις τῆς Μήλου· 8) *Νερούτσου* Ἐργασίαι τοῦ Αὐξεντίου ἐπὶ τοῦ Σάρου· 9) *Κ. Μυλωνᾶ* Νέα προσκτήματα τοῦ Βαρβακείου Μουσείου· 10) *Π.*

Κουπιτώρη περὶ τοῦ ῥυθμοῦ ἐν τῇ ὑμνογραφίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας· 13) *Π. Φουκὰρ* χορηγικὴ ἐπιγραφὴ ἐξ Ἀθηνῶν· 12) *Ὁμὸλ* δήλια ἀναθήματα· 13) *Δουμὸν* ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐξ Αἵμου· 14) *Ποττιὲ* ἀνασκαφαὶ περὶ τὸ Λυσικράτειον μνημεῖον· 15) *Γιρὰρδ* καὶ *Μαρτὰ* ἐπιγραφαὶ τοῦ Ἀσκληπιείου· 16) Πρακτικὰ τῶν συνεδριάσεων τοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Ἑλληνικῆς ἀλληλογραφίας.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Ἐν Ὀλυμπίᾳ αἱ ἀνασκαφαὶ ἐξηκολούθησαν καὶ τὸν λήξαντα μῆνα. Κατὰ τὰς τελευταίας ἀνασκαφὰς ἀνεφάνη τὸ ὅλον ἀρκτικὸν ἥμισυ τῆς Ἄλτιδος καὶ εἶναι ἤδη ἐκτεθειμένον εἰς θέαν. Τὸ τελευταῖον ἀνακαλυφθὲν σπουδαῖον κτίριον εἶναι τὸ *Μητρῷον*, ἤτοι ὁ ναὸς τῆς *Μητρὸς τῶν Θεῶν*. Ἀνευρέθη δ' ἐν τούτῳ ἄγαλμα ἐν πανοπλίᾳ μετ' ἀναγλύφων ἐπιμελεστάτης ἐργασίας ὕψους ἑνὸς μέτρου καὶ 70 ἑκατοστῶν, οὗ ἀτυχῶς ἐλλείπουσιν αἱ χεῖρες καὶ τὰ ἄκρα τῶν ποδῶν. Ἀνεκαλύφθη δὲ καὶ ἕτερον ἄγαλμα γυμνὸν ἀλλ' ἀκέφαλον.

— Τὴν 16 Μαΐου ἐν ὁμίλῳ διαφόρων λογίων καὶ διπλωματῶν ἡμετέρων καὶ ξένων ὁ κ. Ν. Α. Νάζος προέβη ἐν τῷ κτήματι αὐτοῦ ἐν Χαϊδαρίῳ εἰς τὴν ἄνοιξιν ἓξ ἀρχαίων τάφων, ὧν ὁ εἷς μαρμάρινος. Ὡς γνωστὸν ἐν τῷ κτήματι τούτῳ ὑπάρχει πληθὺς τάφων ἀρχαίων. Ἐν τοῖς ἀνοιχθεῖσι δὲν εὑρέθη τι ἄξιον λόγου· ἀγγεῖα τινὰ ἄνευ σημασίας, ὀστᾶ καὶ κρανία, καὶ πόδες ἀγάλματος. Οἱ τάφοι εἶνε ἀρχαιοτέρας ἐποχῆς, φαίνεται ὅμως ὅτι κατόπιν τὸν γ' ἢ δ' μετὰ Χριστὸν αἰῶνα ἀνεῴγησαν ὑπὸ τῶν συγχρόνων ἀποθεσάντων ἐν αὐτοῖς νεκρούς, ὅπερ τεκμαιρόμεθα καὶ ἔκ τινων χριστιανικῶν συμβόλων. Διὰ τοῦ κτήματος τούτου, εἰς ὃ θέλει ποιήσει ἀνασκαφὰς ἡ Ἀρχαιολογικὴ ἑταιρία, διήρχετο ἡ ἱερὰ ὁδός.

— Ἐν τῇ τελευταίᾳ συνεδριάσει τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς ὁ κ. Κ. Μυλωνᾶς λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ τεμαχίων τινῶν παναθηναϊκοῦ ἀμφορέως ἀνευρεθέντων νεωστὶ ἐν τῇ παρὰ τοὺς ἁγίους Θεοδώρους οἰκοδομουμένῃ οἰκίᾳ τοῦ κ. Λεωνίδα Δανιὴλ καὶ φερόντων τὴν ἐπιγραφὴν τὴν ἀπαντῶσαν συνήθως ἐπὶ τῶν παναθηναϊκῶν ἀμφορέων ΤΟΝ ΑΘΕΝΕΘΕΝ ΑΘΛΟΝ, εἶπεν, ὅτι ἐνῷ ἡ συνήθεια τοῦ θέτειν ἀγγεῖα γεγραμμένα ἐπεκράτει μάλιστα παρ' Ἀθηναίοις, ὡς ἀποδεικνύουσι καὶ χωρία ἀρχαίων συγγραφέων καὶ ἀνασκαφαὶ πολλῶν ἀρχαίων τάφων, ἐν οἷς εὑρέθησαν ἀγγεῖα διαφόρου τεχνοτροπίας ἀπὸ τοῦ ἀρχαιοτάτου εἴδους μέχρι τῆς παρηκμακυίας τέχνης, λίαν ἄπορον εἶνε ὅτι παναθηναϊκοὶ ἀμφορεῖς διδόμενοι τοῖς νενικηκόσι τὰ Παναθήναια ὡς ἔπαθλα δὲν ἀνευρέθησαν μέχρι τοῦδε ὁλόκληροι ἐν Ἀθήναις, μόνον δὲ τεμάχια αὐτῶν, ὧν τινα ἔχει ἡ συλλογὴ τοῦ Ὑπουργείου τῆς παιδείας καὶ τὸ ἐν Βαρβακείῳ μουσεῖον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας, συμπαρατεθέντα ἐπιμελῶς ἐν

τῷ Α' τόμῳ τοῦ *Δελτίου τῆς Ἑλληνικῆς ἀλληλογραφίας* ἐν σελ. 173 καὶ 214 ὑπὸ τοῦ κ. Jules Martha. Τοὐναντίον δὲ παναθηναϊκοὶ ἀμφορεῖς σῶοι ἀνευρέθησαν εἰς διάφορα ἄλλα μέρη τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ κόσμου, ὡς ἐν Κυρηναϊκῇ, μάλιστα δὲ ἐν Ἰταλίᾳ.

Τὸ φαινόμενον τοῦτο ὁ κ. Μυλωνᾶς δὲν νομίζει τυχαῖον, ἀλλ' ὑποθέτει ἑπόμενος καὶ τῇ γνώμῃ τοῦ ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Π. Εὐστρατιάδου, ὅτι οἱ παναθηναϊκοὶ ἀμφορεῖς συνετρίβοντο πρῶτον καὶ ἔπειτα ἐτίθεντο ἐν τοῖς τάφοις, οὐδόλως δὲ ἀπίθανον εἶνε ὅτι ἐν Ἀθήναις ἐπεκράτει τὸ ἔθιμον τοῦτο, ἔνθα καὶ ἄλλαι διαφοραὶ ἀπαντῶσιν εἰς τὰ περὶ ταφῆς ἔθιμα· οὕτω π. χ. ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Ἀττικῇ ἰδίᾳ σύνηθες ἦτο τὸ κοσμεῖν τὰ νεκρικὰ μνημεῖα διὰ Σειρήνων, ἐνῷ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος σπανιώτατα ἢ οὐδόλως ἀπαντᾷ ἡ συνήθεια αὕτη. Μόνος δὲ παναθηναϊκὸς ἀμφορεὺς εὑρεθεὶς ἐν Ἀθήναις σῶος εἶνε ὁ ὑπὸ τοῦ Bourgon τῷ 1813 ἀνασκαφεὶς ὃν ἐξέδωκε ὁ Millingen (ἐν τοῖς ἀνεκδ. ἀρχ. μνημ. I. 1—3 Br. 569). Ἀλλὰ καὶ οὗτος, ἂν πραγματικῶς ὑπῆρχεν ἐξ ἀρχῆς ἐν τάφῳ, περὶ τοῦ ὁποίου ἔχει ἀμφιβολίας τινὰς ὁ κ. Μυλωνᾶς, δὲν πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὡς τὸ μοναδικὸν μέχρι τοῦδε παράδειγμα σώου παναθηναϊκοῦ ἀμφορέως ἐν Ἀθήναις ἀνευρεθέντος.

— Ἐν σκαφῇ θεμελίων γενομένῃ ἐν τῷ προαυλίῳ τῆς ἐκκλησίας τῶν ἁγίων Ἀναργύρων ἐν τῇ συνοικίᾳ Ψυρρῆ εὑρέθη εἰς βάθος ἑνὸς καὶ ἡμίσεος μέτρου κορμὸς σώματος ἀνθρωπίνου ἐκ λίθου παρίου, τέχνης ἀρίστης καὶ καλῆς ἐποχῆς, ἐνῳκοδομημένος ἐν τοίχῳ. Ἡ κλίσις τοῦ σώματος ὁμοιάζει πρὸς τὸν ἐπὶ κορμοῦ δένδρου ἐπερειδόμενον Ἀπόλλωνα τοῦ Καπιτωλίνου μουσείου ἀπεικονισμένον ἐν Clarac Musée de Sculpture pl. 483 καὶ 928α καὶ ἐν D. A. K. τοῦ Muller-Wieseler N⁰ 131 πίναξ XII σελ. 58. Ἐκ τῆς ἐξοχῆς ἣν ἔχει ὁ κορμὸς τοῦ ῥηθέντος ἀγάλματος παρὰ τὴν ἀριστερὸν λαγόνα φαίνεται ὅτι ἐπερείδετό που ἢ καὶ ἀνῆκεν εἰς σύμπλεγμά τι.

— Ἐπανελήφθησαν ἐν Δήλῳ αἱ ἀνασκαφαὶ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κ. Θωμᾶ Ὁμόλ, μέλους τῆς Γαλλικῆς σχολῆς. Ἀνεκαλύφθησαν δὲ μέχρι τοῦδε ἐπιγραφαὶ ἀναθηματικαὶ καὶ λείψανα ἀρχαιοτήτων.

— Ἐν τῷ ἐσχάτως ἐκδοθέντι τελευταίῳ τεύχει τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐφημερίδος τοῦ Βερολίνου ἐδημοσιεύθη ὁ κατάλογος τῶν μελῶν τοῦ ἀρχαιολογικοῦ αὐτοκρατορικοῦ γερμανικοῦ Ἰνστιτούτου, τὸ ὁποῖον κεντρικὴν μὲν αὐτοῦ ἕδραν ἔχει, ὡς γνωστὸν τὸ Βερολῖνον, παραρτήματα δὲ τὸ ἐν Ῥώμῃ Ἀρχαιολογικὸν Ἰνστιτοῦτον καὶ τὴν ἀρτίως ἐνταῦθα συσταθεῖσαν Γερμανικὴν Σχολήν. Ἐν τῷ ῥηθέντι καταλόγῳ εἶνε ἀναγεγραμμένοι ἐκ τῶν ἡμετέρων τακτικὰ μὲν μέλη ἐν Ἀθήναις ὁ γενικὸς ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων κ. *Παναγιώτης Εὐστρατιάδης* καὶ ὁ νομισματολόγος κ. *Παῦλος Λάμπρος*, ἐν Τεργέστῃ ὁ ἀρχαιολόγος κ. *Π. Περβάνογλους*, ἐν Βερολίνῳ ὁ πρεσβευτὴς κ. *Α. Ρ. Ῥαγκαβῆς*, καὶ ἐν Κερκύρᾳ ὁ καθηγητὴς κ. *Ι. Ῥωμανός*. Ἀντεπιστέλ-

λοντα δὲ ἐν Ἀθήναις οἱ κ. *Στέφανος Κουμανούδης*, *Ἀθ. Ῥουσόπουλος*, *Ἀχ. Ποστολάκας* καὶ *Κ. Δ. Μυλωνᾶς*. Ἐν Ἀνδριτσαίνῃ ὁ σχολάρχης κ. *Βλαστός*, ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ κ. *Ἰωαννίδης* καὶ ἐν Σμύρνῃ ὁ κ. *Α. Παπαδόπουλος Κεραμεύς*.

—Ἐν τῷ αὐτῷ τεύχει τῆς ῥηθείσης ἐφημερίδος ἐδημοσιεύθη καὶ ὁ ἰσχύων κανονισμὸς τοῦ ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, μεταξὺ τῶν ἄρθρων τοῦ ὁποίου ἐξαίρομεν μάλιστα τὸ 12 διαλαμβάνον περὶ τῆς χρήσεως τῆς Βιβλιοθήκης τῆς ἐνταῦθα Γερμανικῆς σχολῆς. Κατὰ τὸ ῥηθὲν ἄρθρον οἱ φιλόμουσοι Γερμανοί, θέτουσιν εἰς τὴν διάθεσιν παντὸς λογίου ἢ καλλιτέχνου τὴν βιβλιοθήκην τῆς Σχολῆς των.

— Ἐν τῇ ἐν Ῥώμῃ Piazza di Pietra, ἀνεσκάφη μέγας λίθος πλάτους 1μ,20 καὶ μήκους 1μ, 40. Ὁ λίθος οὗτος εἶνε βάθρον ἔχον ἀνάγλυφον ὁμοίωμα γυναικὸς φορούσης ποδήρη χιτῶνα καὶ μίτραν· τὸ πρόσωπον εἶνε ἠφανισμένον. Ἐν τῷ αὐτῷ χώρῳ ὑπάρχουσι τὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ τοῦ Ποσειδῶνος, ὃν τῷ 728 ἀπὸ Ῥώμης ἔκτισεν ὁ Ἀγρίππας εἰς μνημόσυνον τῶν κατὰ θάλασσαν νικῶν αὐτοῦ. Περὶ τὸν ναὸν ὑπῆρχεν ἡ τῶν *Ἀργοναυτῶν* καλουμένη στοά, οὕτω κληθεῖσα διὰ τὰς ἐκεῖ γραφάς, εἰς τοὺς ἀργοναύτας ἀναφερομένας. Ἦσαν δὲ καὶ ἀνάγλυφα ἐκεῖ καὶ βάθρα παριστάνοντα νίκας ῥωμαϊκὰς καὶ εἰκονίζοντα ὑποταγείσας ἐπαρχίας. Ἐπὶ δὲ τῶν βάθρων ἀνέκειντο Καισάρων ἀνδριάντες ἢ στρατηγῶν ἄλλων ἀπὸ τῶν ἐπαρχιῶν θριάμβους καταγαγόντων. Εἰς ταῦτα τὰ μνημεῖα ἀνάγεται καὶ τὸ νῦν ἀνασκαφέν.

— Ὁ γνωστὸς ἐν Ῥώμῃ ἔμπορος ἀρχαιοτήτων Ἀλέξανδρος Καστελλάνης ἐξητήσατο περὶ τῆς Ἰταλικῆς κυβερνήσεως τὴν ἄδειαν ὅπως ποιήσῃ ἀνασκαφὰς ἐν τῇ κοίτῃ τοῦ Τιβέρεως.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Τὸν λήξαντα μῆνα τρεῖς ἐγένοντο συνεδριάσεις δύο δ' ἀνεγνώσθησαν διατριβαὶ τῶν ἀντεπιστελλόντων μελῶν κ. Ι. Σταματέλου *Ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ λογίων τῆς ΙΗ' ἑκατονταετηρίδος* καὶ τοῦ κ. Α. Δελλαπόρτα *περὶ τῶν αἰσθημάτων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὑπὸ καλολογικὴν ἔποψιν.*

Γενομένων τῶν ἀρχαιρεσιῶν τοῦ ἀπὸ τοῦ προσεχοῦς Σεπτεμβρίου ἀρχομένου ΙΔ' ἔτους ἐξελέγησαν.

Ἐπίτιμος πρόεδρος Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος· τακτικὸς πρόεδρος Ἐμμανουὴλ Δραγούμης, ἀντιπρόεδροι Ἀν. Σουλτάνης καὶ Ι. Βάμβας· γενικὸς γραμματεὺς Μ. Π. Λάμπρος, εἰδικὸς γραμματεὺς α' μὲν Α. Τομπάζης,

ϐ' δὲ Α. Φραβασίλης, ταμίας Σπ. Κωνοφάος, ἐπιμελητὴς τῆς βιβλιοθήκης Π. Ι. Φέρμπος, διευθυντὴς τοῦ ἀναγνωστηρίου Α. Μάνος.

Ἔφορος τῆς σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων ἐν Ἀθήναις Α. Διομήδης Κυριακός, κοσμήτορες δὲ Σ. Δ. Ἰωαννίδης, Μ. Ναύτης, Ν. Δεικτάκης, Α. Δ. Ῥαγκαβῆς καὶ Κ. Λαμπαδάριος.

Μέλη δὲ τῶν ἐπιτροπῶν ἐξελέχθησαν οἱ ἑξῆς·

Ἐπιτροπὴ ἐξελεγκτική. Φ. Παρασκευαΐδης, Ι. Εὐκλείδης, Δ. Παπαγεωργίου, Κ. Χ. Βερσῆς, Δ. Ι. Φέρμπος, Π. Περρῆς, Γ. Μελισσουργός.

Ἐπιτροπὴ Νεοελληνικῶν Ἀναλέκτων. Π. Ι. Φέρμπος, Ι. Πρωτόδικος, Σ. Π. Λάμπρος, Μ. Δέφφνερ.

Ἐπιτροπὴ πρὸς ἀγορὰν βιβλίων. Ν. Μακκᾶς, Κ. Μαρῖνος, Ν. Σολωμός, Ἀ. Μωραϊτίδης.

Ἐπιτροπὴ πρὸς ἔκδοσιν βιβλίων. Ν. Καζάζης, Κ. Μητσόπουλος, Τιμ. Ἀργυρόπουλος, Ἰγν. Μοσχάκης.

Κοσμήτορες δὲ καὶ ἐλεγκταὶ τῶν ἐπαρχιακῶν σχολῶν οἱ ἑξῆς·

Σχολὴ Σύρου. Κοσμήτορες: Ἐμμ. Ψύχας, Α. Παπαδάμ, Κ. Σαλταμπάσης, ἀρχιμανδρίτης Μεθόδιος Παπαναστασόπουλος, Ἀδ. Πετρίτσης. —Ἐλεγκταί: Διον. Μαρῖνος, Ἐμμ. Λυκούδης, Σ. Μάτεσης.

Σχολὴ Καλαμῶν. Κοσμήτορες: Ἀρ. Πανταζόπουλος, Σπ. Δουκάκης, Ν. Στρατηγόπουλος, Δ. Καραγιάννης, Ι. Κηταριόλος. — Ἐλεγκταί: Π. Ι. Λυκουρέζος, Γ. Γεωργαντάκης, Α. Δεληγιάννης.

Σχολὴ Χαλκίδος. Κοσμήτορες: Ἀχ. Ἠλιάδης, Ν. Δ. Σιδερικούδης, Κ. Φιλάρετος, Ν. Δημητριάδης, Γ. Φιλάρετος. — Ἐλεγκταί: Ν. Ἐπισκόπου, Ι. Εὐστρατιάδης, Ἐμμ. Βαβέας.

Σχολὴ Ζακύνθου. Κοσμήτορες: Δ. Μαρτελάος, Δ. Σομερίτης, Φ. Καρρέρ, Ἰω. Μάργαρης, Γ. Καρβελλᾶς. — Ἐλεγκταί: Σ. Χ. Ῥαφτάνης, Δ. Μπάφας, Π. Χιώτης.

Σχολὴ Πατρῶν. Κοσμήτορες: Ν. Πάνου, Ν. Κορίλλος. Μ. Βαμβακερός, Α. Κοντογούρης, Κ. Γκολφινόπουλος.—Ἐλεγκταί: Ο. Κρητικός, Α. Χοϊδᾶς, Κ. Φιλόπουλος.

Ὁ Σύλλογος παρέσχεν ἀπεριόριστον πίστωσιν τῇ Ἐφορείᾳ τοῦ Συλλόγου καὶ τῇ Κοσμητείᾳ τῆς Σχολῆς ὅπως διασκευάσωσιν ἀξιοπρεπῶς τὸ νέον κατάστημα τοῦ Συλλόγου καὶ τῆς Σχολῆς. Τῇ συστάσει δὲ τοῦ Συλλόγου ἀπὸ τοῦ προσεχοῦς Σεπτεμβρίου εἰσάγεται ὑπὸ τῆς κοσμητείας τῆς ἐν Ἀθήναις σχολῆς τῶν Ἀπόρων παίδων διὰ τῶν μαθητῶν αὐτῆς τὸ σύστημα τῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς θεραπόντων ἢ κομιστῶν (commissionaires).

Ὁ Σύλλογος ἐψηφίσατο ὅπως πέμψῃ ἀντιπροσώπους εἴς τε τὸ ἐν Παρισίοις συνέδριον πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς φιλολογικῆς ἰδιοκτησίας, καὶ εἰς τὰς ἐπὶ τῇ ἑκατονταετηρίδι τοῦ ποιητοῦ Φοσκόλου γενησομένας ἐν Φλωρεντίᾳ

τελετάς. Ἐν ταῖς τελευταίαις ταύταις ὥρισεν ἀντιπρόσωπον τὸν ἐν Φλωρεντίᾳ κ. Ἰούλιον Τυπάλδον, ἐπίτιμον τοῦ Συλλόγου μέλος.

Μέλη τακτικὰ ἐνεργὰ ἐξελέγησαν οἱ κκ. Στ. Ναύτης καὶ Κωνστ. Φάραγγας, ἀντεπιστέλλοντα δ' οἱ κ. Α. Δελλαπόρτας καὶ Ν. Τζανετόπουλος.

Αἱ συνεδριάσεις τοῦ Συλλόγου διεκόπησαν ἕνεκα τοῦ θέρους.

ΣΥΜΜΙΚΤΑ

ΠΛΗΘΥΣΜΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ. — Κατὰ νεωτέρας ἀκριβεῖς πληροφορίας διορθωτέαι ὡς ἑξῆς αἱ δημοσιευθεῖσαι ἐν σελ. 224 πληροφορίαι περὶ τῶν πληθυσμῶν Μακεδονίας.

Ὁ πληθυσμὸς τῆς διοικήσεως (σαντζακίου) Βιτωλίων ἀνέρχεται εἰς 860, 900, ἐξ ὧν Μωαμεθανοὶ μὲν 237,000, Ἰσραηλῖται 6,500 καὶ Χριστιανοὶ 617,400. Ἐκ τῶν Χριστιανῶν 534,900 εἶνε Ἕλληνες καὶ ἑλληνίζοντες, 82,500 Βούλγαροι. Ὁ πληθυσμὸς τῆς διοικήσεως Θεσσαλονίκης, μὴ περιλαμβανομένου τοῦ κινητοῦ πληθυσμοῦ τῆς πόλεως ταύτης ἀνέρχεται εἰς 491,700, ἐξ ὧν Ἕλληνες καὶ ἑλληνίζοντες 232,500, Μωαμεθανοὶ 155, 500, Βούλγαροι 46,700 καὶ Ἰσραηλῖται 56,500. Ἡ διοίκησις Σκοπίων περιλαμβάνει πληθυσμὸν 418,600, ἐξ ὧν Μωαμεθανοὶ 166,600 καὶ Χριστιανοὶ 252,000· ἐκ τούτων Βούλγαροι μὲν εἶνε 138,000, Ἕλληνες δὲ καὶ ἑλληνίζοντες 114,000. Ἡ Διοίκησις Σερρῶν περιλαμβάνει 279,500, ἐξ ὧν Χριστιανοὶ 199,500, Μωαμεθανοὶ 79,000 καὶ Ἰσραηλῖται 1000· ἐκ τῶν Χριστιανῶν δὲ 163,000 εἶνε Ἕλληνες, 36,500 Βούλγαροι. Ἡ δὲ Διοίκησις Δράμας περιλαμβάνει 147,800 κατοίκους· ἐκ τούτων 108,500 εἶνε Μωαμεθανοί, 39,300 χριστιανοί, ἐξ ὧν Βούλγαροι χίλιοι μόνον. Ὥστε ἔχομεν ὁλικὸν πληθυσμὸν τῆς Μακεδονίας 2,198,500 διανεμόμενον ὡς ἑξῆς·

Ἕλληνες καὶ Ἑλληνίζοντες.	1,082,700
Μωαμεθανοὶ	747,100
Βούλγαροι.	304,700
Ἰσραηλῖται, Ἀθίγγανοι κλ.	64,000
	2,198,500

*
* *

Ο ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΧΡΥΣΟΣ. — Ἐν τῇ ἐξ ὀφίτου μαγνήτιδος καὶ χρωμίτου συνισταμένῃ ἄμμῳ ῥυακίου τινός, ῥέοντος περὶ τὰς ὑπωρείας τῆς πόλεως Σκύρου, εὑρέθησαν μικρὰ πέταλα καθαροῦ χρυσοῦ. Ἐν Σίφνῳ παρὰ τῷ ἁγίῳ Σώστῃ ἐξεμεταλλεύετο τὸ πάλαι χρυσός, ἐξ οὗ, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, προσέφερον ἐτησίως οἱ μεταλλευταὶ εἰς τὸ ἐν Δελφοῖς μαντεῖον χρυσοῦν ἀστράγαλον.

—Ἐν Ἀγγλίᾳ ἐφαρμόζεται ἀπό τινος μετ' ἐπιτάσεως τὸ σύστημα *ἐδάφους* ἐν οἰκίαις καὶ καταστήμασιν ἐκ *Γουταπέρκας*. Πρὸ πάντων λίαν ὠφέλιμον εὑρέθη τοῦτο ἐν τοῖς ἱπποστασίοις, διότι προφυλάττει τὴν ὑγείαν τῶν ἵππων καὶ δὲν ἐπιφέρει πληγὰς ἐπὶ τῶν γονάτων αὐτῶν, ὅταν κατακλίνωνται, ὡς συμβαίνει ἐπὶ τοῦ ξυλίνου ἢ γηΐνου ἐδάφους. Ἐν ταῖς οἰκίαις ἀπεδείχθη ὅτι τὸ ἐκ γουταπέρκας ἔδαφος καθιστᾷ περιττὸν τὸν τάπητα, θερμαίνει τὸ δωμάτιον ὡς ἐκεῖνος, διατηρεῖ τὴν καθαριότητα, δι' ἁπλοῦ βεβρεγμένου πανίου καθαρίζεται ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν καὶ τέλος στοιχίζει ὀλιγώτερον ἢ πᾶν ἄλλο ἔδαφος. Ἐννοεῖται δ' ὅτι ἡ πολυτέλεια ποικίλει κατὰ διαφόρους τρόπους τὴν γουταπέρκαν.

— Ὁ ἐν Κολωνίᾳ ἀστρονόμος Ἕρμαν Κλάιν ἀνεκάλυψεν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς σελήνης κρατῆρα προσφάτως σχηματισθέντα, ἔχοντα διάμετρον περίπου 4000 μέτρων, πλησίον τοῦ κέντρου τοῦ δίσκου τῆς Σελήνης καὶ πρὸς δυσμὰς τοῦ κρατῆρος Ὑγίνου. Ὁ κρατὴρ οὗτος ὑπερέχει κατὰ τὸ πλάτος πάντων τῶν κρατήρων τῆς γῆς πλὴν τοῦ κρατῆρος Κεραουὲν τῶν νήσων Σανδουίχων. Ἡ ἀνακάλυψις τοῦ κ. Κλάιν ἀνακοινωθεῖσα εἰς τοὺς ἀστρονόμους Βὰρδ τῆς Βελφὸρ καὶ τὸν ἐν Ἀθήναις ἡμέτερον κ. Σμὶθ ἔτυχε τῆς πλήρους αὐτῶν ἐπιδοκιμασίας.

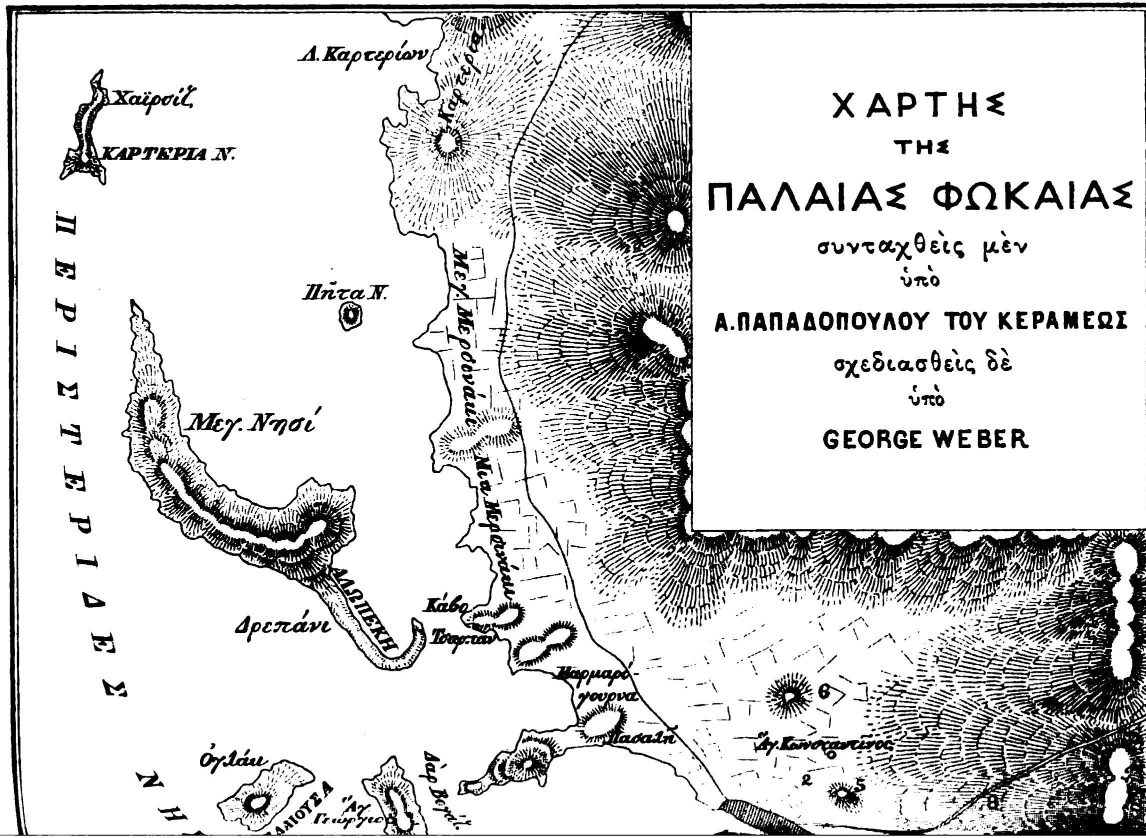
— Συγχρόνως ἐνῷ ἐν τοῖς ἡμετέροις ἀμπελῶσι τῶν Πατρῶν καὶ Μεσολογγίου ἐπέπιπτε νέα ἀσθένεια, ἣν ἀπεστάλη ὅπως σπουδάσῃ ὁ βοτανικὸς κ. Χελδράιχ, ἀνηγγέλλετο ἐξ Ἀλσατίας ὅτι τὰς ἀμπέλους ἐκεῖ προσέβαλε νέα ἀσθένεια φοβερὰ ὅσον καὶ ἡ φυλλοξήρη coecus vitis κληθεῖσα καὶ συνισταμένη εἰς μικρὸν ἔντομον, ὅπερ εὑρίσκεται κάτωθεν τοῦ φλοιοῦ. Ἀναμένομεν τὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἡμετέρου βοτανικοῦ ἅτινα θὰ ἀνακοινώσωμεν ἐν καιρῷ.

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

1878 ΜΑΙΟΣ (Ε. Ν.)

Βαρόμετρον			*Θερμόμετρον ἑκ.*		
Μέση θλῖψις	751,05		Μέση θερμοκρασία	21,95	
Μεγίστη »	756,66	(τὴν 24ην)	Μεγίστη »	33,9	(τὴν 30ην)
Ἐλαχίστη »	744,26	(τὴν 3ην)	Ἐλαχίστη »	8,9	(τὴν 6ην)

Ἡμέραι βροχῆς 5, (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 5,93 χμ.), ἀστραπῶν 1, βροντῶν 1. Ἄνεμοι ἔπνευσαν κατὰ 15 ἡμέρας ΝΔ, 1Δ, 6Β, 3ΒΑ, 6Ν.

ΧΑΡΤΗΣ
ΤΗΣ
ΠΑΛΑΙΑΣ ΦΩΚΑΙΑΣ
συνταχθεὶς μὲν
ὑπὸ
Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΤΟΥ ΚΕΡΑΜΕΩΣ
σχεδιασθεὶς δὲ
ὑπὸ
GEORGE WEBER
Δ. Καρτερίων
Χαϊροΐζ
ΚΑΡΤΕΡΙΑ Ν.
Πῆτα Ν.
Μεγ. Νησί
Μεγ. Μερδυνάκι
Μια Μερδυνάκι
ΑΛΩΠΕΚΗ
Δρεπάνι
Κάβο
Μαρμαρογουρνα
Παλαιή
Ἅγ. Κωνσταντῖνος
Ὀγλάκι
Δὰρ Βογάζ
ΠΕΡΙΣΤΕΡΙΔΕΣ
6
2
5
8

Προφ. Ηλίας
Αγ. Θεόδωρος
Γιαλάς
Δεδελέρια
Βάρη
Χαδζή Λιμάν
Σαμτζή
Φανάρι
Μυρμίγγια
ΣΚ. ΜΥΡΜΙΚΕΣ
9
1. Η πόλις.
2. Κήποι καὶ ἐλαιῶνες.
3. Ὑδραγωγεῖον.
4. Μαλ-τεπές.
5. Βακαβανάση ὁ Μύλος.
6. Τῆς γραίας ὁ σωρός.
7. Λουτρός.
8. Ὁδὸς πρὸς Ν. Φώκαιαν.
9. Ὁδὸς πρὸς Μαινομένην.
ΛΙΘ. Γ. ΚΟΛΜΑΝ ΑΘΗΝΑΙ

ΠΕΡΙ ΠΙΣΤΕΩΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ

ΔΙΑΛΟΓΟΣ

ΥΠΟ

Ε. Α. ΣΙΜΟΥ

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ, ΕΥΣΕΒΙΟΣ, ΣΤΕΦΑΝΟΣ

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Πρὸ πολλοῦ, Ἀγαθόβουλε, ὁ Εὐσέβιος κ' ἐγὼ ἐπιθυμοῦμεν νὰ γνωρίζωμεν τὰς ἰδέας σου περὶ τῆς θρησκείας. Ἐρχόμεθα λοιπὸν νὰ σὲ παρακαλέσωμεν νὰ λάβῃς τὸ ἀντικείμενον τοῦτο ὡς θέμα κύριον τῆς σημερινῆς ἡμῶν συνδιαλέξεως.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Εὐχαρίστως ἀκούω ὅτι ἔχετε τοιαύτην ἐπιθυμίαν, τὴν ὁποίαν θεωρῶ κατὰ πάντα εὔλογον καὶ δικαίαν. Ἀλλὰ καὶ λυποῦμαι συγχρόνως μανθάνων ὅτι πρόκειται νὰ γνωρίσετε τώρα κατὰ πρῶτον τὰς ἰδέας μου περὶ τῆς θρησκείας, ἐνῷ, ὁσάκις μοὶ ἐδόθη ἀφορμή, ἐφανέρωσα πάντοτε τὰς περὶ αὐτῆς πεποιθήσεις μου.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἂν ἐννοῇς τὸ σέβας, τὸ ὀφειλόμενον πρὸς τὴν θρησκείαν, ἡ ἔκφρασις τοῦ Στεφάνου δὲν εἶναι ἴσως ὀρθή, καὶ σὺ βεβαίως ἐφανέρωσες, ἐν πάσῃ περιστάσει, τὸ σέβας τοῦτο. Καὶ ὁ Στέφανος ὅμως κ' ἐγὼ ποθοῦμεν νὰ μάθωμεν, ὄχι ἁπλῶς τί φρονεῖς, ἀλλὰ τί ἐκτενῶς καὶ κατὰ βάθος φρονεῖς, ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Ἵνα σ' εὐκολύνωμεν δὲ εἰς τὴν σειρὰν τῆς ὁμιλίας σου, εἰπέ, σὲ παρακαλοῦμεν, ἂν δὲν θεωρῇς τὴν θρησκείαν ὡς τὸν ἰσχυρότατον κοινωνικὸν δεσμόν, καὶ ὡς τὸ ἐπιδεξιώτατον μέσον πρὸς τὴν κυβέρνησιν τῶν ἀνθρώπων.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Εὐχαριστῶ, Εὐσέβιε, διὰ τὴν προτεινομένην μοι εὐκολίαν· ἀλλὰ δὲν νομίζω ὅτι ἠμπορεῖ νὰ μοὶ χρησιμεύσῃ. Δέχομαι νὰ παραστήσω τὴν θρησκείαν ὡς ἔχουσαν, μεταξὺ τῶν ἄλλων αὐτῆς προσόντων, καὶ τὴν συνεκτικὴν τῶν κοινωνιῶν δύναμιν, καὶ τὴν συντελεστικὴν εἰς τὴν κυβέρνησιν τῶν ἀνθρώπων ἐπιῤῥοήν· ἀλλὰ δὲν δέχομαι, εἰς τοῦτο καὶ μόνον αὐτὴν περιορίζων, νὰ τὴν καταβιβάσω ἀπὸ τῆς θείας αὐτῆς περιωπῆς, καὶ νὰ τὴν θεωρήσω ἁπλῶς ὡς ἐφεύρημα ἀνθρώπινον, καὶ μέσον χρήσιμον ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ. Δὲν ἐννοῶ, φίλοι μου, θρησκείαν ἄνευ πίστεως, οὔτε πίστιν

μεταδιδομένην εἰς ἄλλους, χωρὶς νὰ ἐμφορῆται αὐτῆς αὐτὸς ὁ μεταδιδούς.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Μήπως δὲν ἐννοούμεθα καλῶς, Ἀγαθόβουλε, καὶ συγχέομεν τὴν θρησκείαν μετὰ τῆς θεοσεβείας; Ἐπὶ τῆς θεοσεβείας ἐννοῶ τὴν ὁποίαν ἀπαιτεῖς προκαταρκτικὴν πίστιν, καθὼς ἐννοῶ τὴν φύσιν ἅπασαν, οὐχ ἧττον ἢ τὴν συνείδησιν τῶν ἀνθρώπων, ὁμοφώνως ἀναπέμπουσαν τὴν περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ ὑπερτάτην καὶ ἀναμφισβήτητον μαρτυρίαν. Τὴν μαρτυρίαν ταύτην διὰ μεγαλοπρεπῶν στίχων ἐκφράζει ὁ ἀρχαῖος ποιητής, ὅταν λέγῃ·

«. . . Μεσταὶ δὲ Διὸς πᾶσαι μὲν ἀγυιαί,
Πᾶσαι δ' ἀνθρώπων ἀγοραί, μεστὴ δὲ θάλασσα,
Καὶ λιμένες· πάντη δὲ Διὸς κεχρήμεθα πάντες·
Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμὲν . . . .»

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ τὴν αὐτὴν ἰδέαν ἤθελε βέβαια νὰ ἐκφράσῃ καὶ ὁ Κικέρων ὅτε, διαιρῶν τοὺς ἀθέους εἰς θεωρητικοὺς καὶ πρακτικούς, ἔλεγεν ὅτι δὲν ἐπίστευε πῶς ὑπάρχει κἀνεὶς ἐν τῷ κόσμῳ θεωρητικῶς ἄθεος, ἐνῷ πρακτικῶς ὑπάρχουν πολλοί, σημαίνων διὰ τούτου ὅτι ὅλοι οἱ κακοὶ εἶναι πρακτικῶς ἄθεοι.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Προκειμένου περὶ θεοσεβείας, ἐπαναλαμβάνω ὅτι ἐννοῶ καὶ τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς πίστεως.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ποῦ θέλετε λοιπὸν νὰ ἔλθετε διὰ τῆς διακρίσεως ταύτης μεταξὺ θεοσεβείας καὶ θρησκείας;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο· ὅτι μόνον ἡ ὕπαρξις τοῦ ὑπερτάτου Ὄντος εἶναι ἀνωτέρα παντὸς δισταγμοῦ καὶ πάσης ἀμφισβητήσεως.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καὶ τὴν περὶ τῆς ὑπάρξεως ταύτης πίστιν πόθεν τὴν πορίζεσθε;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς φωνῆς ἁπάσης τῆς δημιουργηθείσης φύσεως, καὶ ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς φωνῆς τῆς συνειδήσεως τοῦ ἀνθρώπου, καθὼς εἴπαμεν πρὸ ὀλίγου.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἀλλὰ καὶ αἱ δύω αὗται φωναί, Εὐσέβιε, περὶ μόνης τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ ἀποφαίνονται, καὶ περὶ οὐδενὸς ἄλλου;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ποίου ἄλλου;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τῆς θείας αὐτοῦ Προνοίας, παραδείγματος χάριν.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ὦ! περὶ τούτου ὑπάρχει διαφωνία. Ἐνθυμοῦμαι ὅτι, ἀναγινώσκων παλαιόν τινα συγγραφέα, εἶδα ὅτι ἀπαριθμεῖ τοὺς δοξάζοντας πολλὰ εἴδη Προνοίας, ἀρχίζων ἀπὸ τῶν ἀρνουμένων ὁλωσδιόλου τὴν ὕπαρξιν αὐτῆς, μέχρι τῶν παραδεχομένων αὐτὴν εἰς πάντα, καὶ τὰ μερικώτατα ἀκόμη.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὁ συγγραφεὺς τὸν ὁποῖον αἰνίττεσαι, Στέφανε, προχωρεῖ ἔτι περαιτέρω, ἢ μᾶλλον ἔτι ἀνωτέρω. «Εἰς πέντε, λέγει, τάξεις πρέπει νὰ διαιρέσωμεν τοὺς περὶ Θεοῦ σκεπτομένους. Οἱ πρῶτοι λέγουν ὅτι δὲν ὑπάρχει παντάπασι Θεός· οἱ δεύτεροι, ὅτι ὑπάρχει μέν, οὐδεμίαν δὲ ἔχει πρόνοιαν

τῶν ἐν τῷ κόσμῳ· οἱ τρίτοι, ὅτι καὶ ὑπάρχει καὶ προνοεῖ, ἀλλὰ μόνον περὶ τῶν μεγάλων καὶ οὐρανίων· οἱ τέταρτοι, ὅτι προνοεῖ καὶ περὶ τῶν ἐπιγείων, ἀλλὰ μόνον ἐν κοινῷ, καὶ ὄχι κατ' ἰδίαν· οἱ δὲ πέμπτοι, ὅτι προνοεῖ περὶ πάντων, καὶ περὶ οὐρανίων καὶ περὶ ἐπιγείων, καὶ κοινῶς καὶ κατ' ἰδίαν, καὶ ὅτι οὐδὲν τῶν ἀνθρωπίνων λανθάνει ἢ διαφεύγει αὐτόν». Βλέπεις λοιπόν, Στέφανε, ὅτι εἰς ἀτάσθαλον κεφαλὴν καὶ εἰς ἀκαιρίμην γλῶσσαν ἀνθρώπου δὲν ἦλθε μόνον ἡ ἀμφισβήτησις τῆς θείας Προνοίας, ἀλλὰ καὶ ἡ τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς τοῦ θείου Ὄντος, ἐναντίον τῆς σώφρονος πεποιθήσεως τοῦ Κικέρωνος, καὶ ἄλλων ὡς τὸν Κικέρωνα χρηστῶν καὶ σώων τὰς φρένας ἀνδρῶν. Ἀλλὰ τί κοινόν, φίλοι μου, μεταξὺ τῶν ἐμπνεύσεων τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως καὶ τῶν ἀποπλανήσεων τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ὑπάρχει λοιπὸν μεγάλη ἀπόστασις μεταξὺ τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως καὶ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καὶ πόση ἀπόστασις, φίλε Στέφανε! Ἡ διάνοια πλανᾶται πολλάκις καὶ ἐκτραχηλίζεται, ἐνῷ ἡ συνείδησις, ἀκολουθοῦσα πάντοτε τὴν φυσικὴν εὐθύτητα, προφυλάττει τὸν συμβουλευόμενον αὐτὴν ἄνθρωπον ἀπὸ πάσης πλάνης καὶ παρεκτροπῆς.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἐνθυμοῦμαι, φίλοι, τί λέγει περὶ τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως ὁ Ῥουσσώ. Ἡ περὶ τούτου θαυμασία αὐτοῦ περικοπὴ τόσον μὲ κατέθελξεν, ὥστε τὴν μετέφρασα καὶ τὴν ἀπεστήθισα. Ἰδού, ἂν θέλετε νά την ἀκούσετε· «Συνείδησις! συνείδησις! Ὅρμημα θεῖον, ἀθάνατε καὶ οὐρανία φωνή, ὁδηγὲ ἀπλάνητε Ὄντος ἀμαθοῦς μὲν καὶ περιωρισμένου, νοήμονος δὲ καὶ ἐλευθέρου· κριτὰ ἀλάνθαστε τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Διὰ σοῦ ὁ ἄνθρωπος ὁμοιάζει τῷ Θεῷ· διὰ σοῦ ἐκδηλοῦται ἡ ἔξοχος αὐτοῦ φύσις· διὰ σοῦ μαρτυρεῖται ἡ ἠθικότης τῶν πράξεων αὐτοῦ. Ἄνευ σοῦ οὐδὲν αἰσθάνομαι ἐν ἐμαυτῷ ἀνώτερον τῶν ἀλόγων ζῴων, εἰμὴ τὸ θλιβερὸν προνόμιον τοῦ νὰ περιπίπτω ἀπὸ πλάνης εἰς πλάνην, παρασυρόμενος ὑπὸ νοήσεως ἄνευ κανόνων καὶ ὑπὸ λογικοῦ ἄνευ ἀρχῶν».

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ὡραῖοι ἀληθῶς καὶ γοητευτικοὶ λόγοι!

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἀλλὰ καὶ πλήρεις ἀληθείας.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ὁμολογεῖ λοιπὸν ἡ συνείδησις τοῦ ἀνθρώπου ὅτι ὑπάρχει θεία Πρόνοια;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἀπαραλλάκτως καθὼς ὁμολογεῖ καὶ ὅτι ὑπάρχει Θεός.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ ἐν ἴσῃ μοίρᾳ κατατάττεις τὴν ἄρνησιν τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἄρνησιν τῆς ὑπάρξεως τῆς θείας Προνοίας;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἐρώτα, Εὐσέβιε, τὴν συνείδησίν σου, καὶ ἰδὲ ἂν εὐχαριστῆται ἀναγνωρίζουσα μὲν τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ, ἀρνουμένη δὲ τὴν ὕπαρξιν τῆς θείας αὐτοῦ Προνοίας.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἀλλὰ ποίου εἴδους Προνοίας; διότι εἴδαμεν ὅτι πιστεύονται διάφορα αὐτῆς εἴδη.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καὶ εἰς τοῦτο, Στέφανε, δὲν ἔχεις παρὰ νὰ ἐρωτήσῃς καὶ σὺ τὴν συνείδησίν σου. Ἰδού· ἤκουσες τὴν εἰς πέντε τάξεις διαίρεσιν τῶν περὶ Θεοῦ σκεπτομένων. Εἰς ποίαν ἐξ αὐτῶν ἐπεθύμεις νὰ καταταχθῇς;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ποῦ ἐπεθύμουν; Εἰς τὴν πέμπτην βεβαίως· διότι θέλω καὶ Θεὸν ὑπάρχοντα, καὶ Θεὸν περὶ πάντων προνοοῦντα. Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι φωνὴ τῆς καρδίας μου.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καὶ ἐδῶ ἡ φωνὴ τῆς καρδίας σου εἶναι καὶ φωνὴ τῆς συνειδήσεώς σου. Αὐτὸς ὁ Δημιουργὸς ἐνέσπειρεν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου τὴν εὐχάριστον βεβαιότητα περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, καὶ προσέτι περὶ τῆς θείας αὐτοῦ καὶ κηδεμονικῆς Προνοίας. Οὐδὲν δὲ ἄλλο συνδέει τόσον τὸν ἄνθρωπον μετὰ τοῦ Θεοῦ, ὅσον ἡ πεποίθησις ὅτι πάντα τὰ παρ' αὐτοῦ πραττόμενα καὶ λεγόμενα καὶ φρονούμενα εὑρίσκονται ὑπὸ τὴν ἄμεσον καὶ διηνεκῆ ἐπίβλεψιν ἐκείνου.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Εἶναι λοιπὸν καὶ ἡ καρδία ἀπλάνητος ὡς ἡ συνείδησις;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Μάλιστα, ὅταν δὲν διαφθαρῇ ὑπὸ τῶν παθῶν, ἢ δὲν διαστραφῇ ὑπὸ τῆς ἀποπεπλανημένης διανοίας. Ὅθεν εἶχε δίκαιον ὁ σοφὸς ἐκεῖνος ὅστις, περὶ θεογνωσίας λαλῶν, ἔδωκε τὸ ἑξῆς παράγγελμα· «Ἐπιθύμει πρῶτον νὰ ὑπάρχῃ Θεός, καὶ τότε δὲν θ' ἀμφιβάλῃς ποσῶς ὅτι ὑπάρχει».

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἐκ τῶν δυνάμεων λοιπὸν τοῦ ἀνθρώπου ἡ μᾶλλον ὑποκειμένη εἰς τὴν ἀποπλάνησιν εἶναι ἡ διάνοια;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἀναμφιβόλως. Ὅλοι οἱ περὶ Θεοῦ ἐκτραχηλισμοὶ τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἔργον τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας. Ἡ διάνοια ἐτόλμησε νὰ φαντασθῇ Θεὸν μὴ ὑπάρχοντα καὶ Θεὸν μὴ προνοοῦντα. Ἡ διάνοια ἐφεῦρε καὶ ὑπεστήριξε τὴν πολυθεΐαν· καὶ ὄχι μόνον, ἀντὶ τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ, ἐπρέσβευσε θεοὺς πολλούς, ἀλλὰ καὶ ἐνεθρόνισε θεοὺς ἀνθρωποπαθεῖς καὶ αἰσχροὺς καὶ κακούργους· πολλάκις δὲ ἔπλασεν αὐτοὺς καὶ αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων κατωτέρους, ὡς ἀνήκοντας εἰς τὴν ἄλογον καὶ τὴν ἀναίσθητον ἀκόμη φύσιν.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Αἶσχος, αἶσχος εἰς τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν καὶ εἰς τὸ τοιοῦτο ἐπονείδιστον αὐτῆς παρελθόν! Τὴν σήμερον ὅμως οἱ τοιοῦτοι ἐκτραχηλισμοὶ δὲν εἶναι πλέον, πιστεύω, δυνατοί.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὄχι, βέβαια· ἐκτὸς εἰς μέρη ἄγρια, καὶ ὅπου δὲν εἰσεχώρησεν ἀκόμη οὐδενὸς εἴδους πολιτισμός. Τὸ κακὸν ὅμως εἶναι ὅτι ἔλειψαν μὲν οἱ ἐκτραχηλισμοὶ τῆς κακοπιστίας, ἔμειναν δὲ ἀκόμη ἐκτραχηλισμοὶ τῆς ἀπιστίας· καὶ τὸ χειρότερον ὅτι ἐκεῖνοι μὲν ἦσαν ἀποκύημα βαρβαρότητος καὶ ἀμαθείας, οὗτοι δὲ θεωροῦνται προϊὸν μαθήσεως καὶ ἐπιστήμης.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Μόνον λοιπὸν διὰ τῆς ἀπιστίας ἐκτραχηλίζεται σήμερον ἡ ἐπιστήμη;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Μόνον. Πλήν, Εὐσέβιε, ἂς μὴ ἀδικήσωμεν τὴν ἐπιστήμην, παραδεχόμενοι ὡς γενικὸν ὅ,τι ἀναμφιβόλως δὲν εἶναι τοιοῦτο. Ἂς μὴ

λησμονήσωμεν τὸ ἀληθῶς σοφὸν ἀπόφθεγμα τοῦ περικλεοῦς Βάκωνος· «Ὀλίγη φιλοσοφία, ἔλεγε, μᾶς ἀπομακρύνει τῆς εὐσεβείας· πολλὴ δὲ μᾶς προσεγγίζει εἰς αὐτήν». Ἂς ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ὁ μέγας Νεύτων, τὸν ὁποῖον ἐάν τις ὀνομάσῃ ὕπατον τῶν σοφῶν καὶ ἡγεμόνα τῶν ἐπιστημόνων δὲν ἁμαρτάνει, διότι οὐδεὶς ἄνθρωπος ἔκαμε πλειοτέρας καὶ μεγαλητέρας παρ' αὐτὸν ἀποκαλύψεις ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἦτον πολὺ εὐλαβὴς πρὸς τὰ θεῖα. Καὶ ἠξεύρετε πόσον;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ναί, ἠξεύρω. Ὁσάκις ἀνέφερεν, ἢ ἤκουεν ἀναφερόμενον τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, ἀπεκάλυπτε τὴν κεφαλήν του.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ ὁ σοφὸς Λινναῖος, ὁ δημιουργὸς τῆς νεωτέρας βοτανικῆς, ἐν ἑκάστῃ ἀνακαλύψει τῶν θαυμασίων τῶν φυτῶν ἰδιοτήτων συνείθιζε νὰ λέγῃ· «Ὁ Θεὸς διέρχεται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου».

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Βλέπετε λοιπὸν ὅτι ἡ ὑγιὴς καὶ σώφρων ἐπιστήμη, ἀντὶ νὰ ἐλαττώσῃ τὴν εὐσέβειαν, αὐξάνει αὐτὴν μεγάλως· διότι οὐδεὶς καταπλήττεται τόσον βαθέως ἐκ τῆς μεγαλουργίας τοῦ Δημιουργοῦ, ὅσον ὁ ἐπιτυχέστερον ἐγκύψας εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν αὐτοῦ μεγαλουργημάτων. Ἐνταῦθα νομίζω καλὸν νὰ προσθέσω ὅσα λίαν εὐγλώττως λέγει ὁ Σιατωβριὰνδ περὶ τοῦ μεγάλου μαθηματικοῦ καὶ φιλοσόφου Πασχάλ, ἀρυόμενος μέγα ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἐκ τοῦ βίου τοῦ δαιμονίου ἐκείνου πνεύματος. «Ὑπῆρξεν ἄνθρωπος, λέγει, ὅστις, κατὰ τὸ δωδέκατον τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἔτος, ἐπενόησεν αὐτὸς ἀφ' ἑαυτοῦ τὰ μαθηματικά· κατὰ τὸ δέκατον ἕκτον συνέγραψε τὴν σοφωτάτην μέχρι τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ πραγματείαν περὶ Κωνικῶν Τομῶν· κατὰ τὸ δέκατον ἔνατον καὶ τὸ εἰκοστὸν τρίτον, ἐξέδωκε συγγράμματα Μηχανικῆς καὶ Φυσικῆς, ἑλκύσαντα τὴν ἔκπληξιν καὶ τὸν θαυμασμὸν τοῦ κόσμου. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος, ἐν ἡλικίᾳ καθ' ἣν οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων μόλις ἀρχίζουν νὰ φαίνωνται ἐν τῷ κόσμῳ, διανύσας τὸν κύκλον ὅλων τῶν ἀνθρωπίνων ἐπιστημῶν, καὶ πεισθεὶς περὶ τῆς μηδαμινότητος τῶν ἐπιγείων γνώσεων, ἔστρεψε τὴν κλίσιν καὶ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ πρὸς τὴν θρησκείαν, καί, ζήσας μέχρι τοῦ τριακοστοῦ ἐνάτου ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, ἀπέθανεν ὡς εἷς τῶν περικλεεστάτων προμάχων τῆς χριστιανικῆς πίστεως». Βλέπετε λοιπόν, φίλοι μου, ὅτι τὴν σωφρονοῦσαν ἐπιστήμην τὴν ἔχομεν σύμμαχον τῆς εὐσεβείας, ὥστε καὶ οἱ φόβοι καὶ αἱ προφυλάξεις ἡμῶν πρέπει νὰ περιορισθῶσιν εἰς μόνην τὴν ἀφηνιάζουσαν ἐπιστήμην.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Περιμένομεν τώρα, φίλε Ἀγαθόβουλε, ν' ἀκούσωμεν τὰς ἰδέας καὶ τὰς πεποιθήσεις σου περὶ τῆς Ἀποκαλύψεως.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Περὶ τῆς θείας Ἀποκαλύψεως θὰ λαλήσω μετὰ ταῦτα. Πρὸς τὸ παρὸν ἐπιθυμῶ νὰ συμβαδίσω ἀκόμη, ἐφ' ὅσον δύναμαι, μετὰ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Πολὺ καλά· καὶ μετὰ προσοχῆς θ' ἀκούσωμεν. Μὴ λησμονήσῃς ὅμως, Ἀγαθόβουλε, ὅτι ἐκεῖνο περὶ τοῦ ὁποίου ἐπείσθημεν εἶναι τὸ περὶ

τῆς θείας Προνοίας. Ὁ λόγος ὅμως ἦτον περὶ τῆς θρησκείας, καὶ ἡ θρησκεία δὲν περιορίζεται εἰς μόνην τὴν θείαν Πρόνοιαν, ἀλλὰ περιέχει καὶ διδάσκει περὶ Θεοῦ γνώσεις θετικὰς καὶ λεπτομερεῖς, καὶ περὶ τούτων ἐν γένει σὲ παρεκαλέσαμεν νὰ ἐνδιατρίψῃς.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καὶ εἰς τὸ θέμα τοῦτο θὰ ἔλθω, καθὼς καὶ ὑμεῖς τὸ ἐζητήσατε καὶ ἐγὼ τὸ ὑπεσχέθην. Σᾶς ἐρωτῶ ἐν τούτοις· νομίζετε ὅτι οἱ πιστεύοντες εἰς τὴν θείαν Πρόνοιαν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ μεριμνήσωσι καὶ ἐξετάσωσιν ἐν ἑαυτοῖς περὶ τοῦ ποῖαι πρέπει νὰ ἦναι αἱ ἰδιότητες τοῦ μεγάλου τούτου Δημιουργοῦ, τοῦ ὁποίου κατὰ πᾶσαν στιγμὴν ἔχουν ἀνάγκην, καὶ ὅστις βλέπει καὶ ἐκτιμᾷ, ὄχι μόνον ὅλας αὐτῶν τὰς πράξεις, ἀλλὰ καὶ ὅλα τὰ ἀπόκρυφα αὐτῶν διανοήματα;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἀλλ' ὅταν, Ἀγαθόβουλε, ἐξετάζωνται αἱ ἰδιότητες τοῦ Θεοῦ, ποῖος τότε μᾶς ἐγγυᾶται ὅτι δὲν θὰ γείνωσιν οἱ περὶ Θεοῦ ἐκεῖνοι ἐκτραχηλισμοὶ τῶν ἀνθρώπων, περὶ τῶν ὁποίων ἐλαλήσαμεν πρὸ ὀλίγου;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καὶ νομίζεις, Στέφανε, ὅτι ἡ ἀνθρωπότης κατεδικάσθη νὰ περιστρέφεται ἀδιεξόδως ἐντὸς τοῦ διλήμματος, ἢ ἄτοπα νὰ φρονῇ, ἢ τίποτε νὰ μὴ φρονῇ περὶ τῶν θείων; Ἔπειτα, ἂν ἐλάλησα περὶ τῶν ἐκτραχηλισμῶν τῆς διανοίας, ἐλάλησα συγχρόνως καὶ περὶ φωνῆς τῆς συνειδήσεως καὶ περὶ φωνῆς τῆς καρδίας, τὰς ὁποίας ὅταν ὁ ἄνθρωπος συμβουλεύεται δὲν ἠμπορεῖ νὰ συλλάβῃ ἰδέας περὶ Θεοῦ ἄλλας, εἰμὴ τὰς ὅσαι εἶναι ἄξιαι αὐτοῦ.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ ποίας γνώσεις νομίζεις ὅτι ἠμποροῦμεν νὰ πορισθῶμεν περὶ τῆς Θεότητος ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Βεβαίως λεπτομερεῖς ἰδέας περὶ τῶν θείων, ὁποῖαι εἶναι αἱ περιεχόμεναι ἐν τῇ Ἀποκαλύψει, δὲν περιμένετε νὰ τὰς πορισθῶμεν ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου. Τὰς μεγάλας ὅμως καὶ γενικὰς ἰδέας, αἵτινες εἶναι συγχρόνως καὶ αὐτῆς τῆς Ἀποκαλύψεως αἱ βάσεις, ὑποστηρίζω ὅτι δυνάμεθα νὰ τὰς πορισθῶμεν, καὶ διὰ τοῦτο, εἰς τὴν ἐξέτασιν αὐτῶν, ἠθέλησα ν' ἀφήσω κατὰ μέρος τὴν Ἀποκάλυψιν.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Εἶναι λοιπὸν καταληπταὶ ἐν γένει αἱ γνώσεις αὗται, ὥστε νὰ θηρευθῶσι διὰ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὄχι. Εἶναι καταληπταὶ ἀρνητικαί, εἶναι καταληπταὶ θετικαί, εἶναι δὲ καὶ ἐν γένει ἀκατάληπτοι.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Τότε, διατί περιλαμβάνεις καὶ τὰς τελευταίας ταύτας εἰς τὸ θηρευτὸν ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου μέρος, ἀφοῦ, ὡς ἀκατάληπτοι, εἶναι καὶ ἀθήρευτοι;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τὰς περιλαμβάνω, Στέφανε, διότι εἶναι θηρευταὶ καὶ παραδεκταί, ἂν καὶ ἀκατάληπτοι.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Τοῦτο μοὶ φαίνεται αἴνιγμα.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Θὰ ἴδῃς ὅτι δὲν εἶναι τοιοῦτο.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἂς προχωρήσωμεν, Ἀγαθόβουλε, κατὰ τάξιν. Λέγε πρῶτον περὶ τῶν καταληπτῶν ἀρνητικῶν.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἰδού· εἶναι πρῶτον οἱ ἐκτραχηλισμοί, τοὺς ὁποίους ἀνεφέραμεν, ἀποκρουόμενοι διὰ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου· ὅτι θεοὶ δὲν εἶναι τὰ ἄστρα· ὅτι θεοὶ δὲν εἶναι τὰ ζῷα καὶ τὰ φυτά· ὅτι θεοὶ δὲν εἶναι οἱ ὑπὸ τῆς παλαιᾶς πολυθείας μυθολογηθέντες. Ἔχετε κἀμμίαν δυσκολίαν νὰ παραδεχθῆτε διὰ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου τὴν ἀρνητικὴν ταύτην ὁμολογίαν;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Οὐδεμίαν.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ καὶ τῶν ἰδίων αὐτῶν ἐθνικῶν ἡ συνείδησις ἀνθίστατο κατὰ τῆς πεπλανημένης πίστεως· διότι καθὼς παρατηρεῖ, δὲν ἠξεύρω ποῖος τῶν νεωτέρων φιλοσόφων, ἐνῷ ἐλάτρευαν τὴν Ἀφροδίτην, ἐθαύμαζαν τὴν Λουκρητίαν, καὶ ἐνῷ ἐθεοποίουν τὸν Δία, ἐτίμων τὸν Ξενοκράτην.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Μεταξὺ τῶν ἀρνητικῶν περιλαμβάνονται καὶ αἱ ἀποφατικαὶ ἐκεῖναι βεβαιώσεις, αἱ ἀντιστοιχοῦσαι πρὸς τὰς ἁρμοδίας θετικάς. Παραδείγματος χάριν, ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἦναι ἄδικος· ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἦναι κακός· ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἦναι ἄσπλαγχνος. Ἀντιστοιχοῦν δὲ πρὸς τά· ὁ Θεὸς εἶναι δίκαιος, ὁ Θεὸς εἶναι ἀγαθός, ὁ Θεὸς εἶναι εὔσπλαγχνος. Τοῦτο δὲν ἐννοεῖται;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Βέβαια ἐννοεῖται.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἂς μεταβῶμεν τώρα εἰς τὰς καταληπτὰς θετικάς. Ἐν πρώτοις ἔρχεται ἡ σοφία καὶ ἡ δύναμις. Τίς ἄνθρωπος, παραδεχόμενος τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ, δύναται ν' ἀμφιβάλῃ ὅτι ἐν αὐτῷ ὑπάρχει ἄπειρος σοφία καὶ ἄπειρος δύναμις; ὅτι εἶναι πάνσοφος καὶ παντοδύναμος; Ἡ ἄπειρος τοῦ Θεοῦ ἀγαθότης εἶναι συνέπεια τῆς ἀπείρου αὐτοῦ δυνάμεως. Παντοδύναμος, ἄρα καὶ πανάγαθος. Ἡ ἄκρα τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη εἶναι ἐπίσης συνέπεια τῆς παντοδυναμίας καὶ τῆς παναγαθίας αὐτοῦ. Ὁ πρὸς πάντας ἀγαθὸς εἶναι καὶ πρὸς πάντας δίκαιος. Περιττὸν νὰ μακρηγορήσω καταλεπτολογῶν καὶ περὶ ἄλλων ἐντελῶν τῆς Θεότητος ἰδιοτήτων. Εὐκολώτερον ἀμφισβητεῖ τις τὴν θείαν ὕπαρξιν, ἢ ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι εἰς πᾶσαν καλὴν ἰδιότητα ὑπερτέλειος.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ὅλα ταῦτα τὰ κατανοοῦμεν καὶ τὰ παραδεχόμεθα. Περιμένομεν τώρα νὰ μᾶς λαλήσῃς καὶ περὶ τῶν ἀκαταλήπτων μέν, παραδεκτῶν δέ, τοῦ Θεοῦ ἰδιοτήτων.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἰδού· ἔστωσαν παράδειγμα τὸ ἄναρχον καὶ τὸ ἀτελεύτητον. Τίς ἄνθρωπος, ὅσον ἂν ἀγωνισθῇ ὁ νοῦς αὐτοῦ, δύναται νὰ κατανοήσῃ Ὂν μὴ ἔχον ἀρχήν, ἢ Ὂν μὴ ἔχον τέλος; Δύναται ὁ νοῦς ν' ἀναβαίνῃ εἰς τὰ ὕψη δύναται νὰ καταβαίνῃ εἰς τὰ βάθη· ἀλλὰ τέλος πάντων ἀδυνατεῖ, σκοτίζεται, ἰλιγγιᾷ, καὶ ἀναγκάζεται νὰ ἐκφωνήσῃ· «Δὲν ἐννοῶ τίποτε, καὶ παραιτοῦμαι πάσης περαιτέρω ἐρεύνης καὶ καταμετρήσεως». Εἶναι λοιπὸν ἀκατάληπτα εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸ ἄναρχον καὶ τὸ ἀτελεύτητον. Ἀλλ' ἂν ἐν γενικῇ θεωρίᾳ αἱ ἰδιότητες αὗται εἶναι τοιαῦται, εἶναι δυνατόν, ἐν τῇ εἰς τὰ

τοῦ θείου Ὄντος ἐφαρμογῇ, νὰ ἐννοηθῇ καὶ τὸ ἐναντίον; Ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι ἄναρχος; ἢ ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι ἀτελεύτητος; Καὶ τί λοιπὸν τότε πρὸ τοῦ Θεοῦ; Καὶ τί λοιπὸν μετὰ τὸν Θεόν; Ἔπειτα, αἱ ἄλλαι τοῦ Θεοῦ ὑπερφυεῖς ἰδιότητες δὲν συμπαρασύρουν καὶ ταύτας, ὥστε νὰ τὰς παραδεχθῶμεν, καίτοι ἀκαταλήπτους;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Πείθομαι ἐντελῶς, Ἀγαθόβουλε, καὶ ἀνακαλῶ τὴν ἔνστασίν μου.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἠξεύρεις ὅμως, Ἀγαθόβουλε, ὅτι τὸ περιστατικὸν τοῦτο τῶν ἀκαταλήπτων καὶ παραδεκτῶν εἶναι λαμπρὸν ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς πίστεως; Δὲν εἶναι λοιπὸν πιστευτὰ μόνον τὰ καταληπτά, ἀλλὰ γίνονται ἐνίοτε πιστευτὰ καὶ τὰ ἀκατάληπτα.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Βέβαια, βέβαια. Ἐνόησα καλὰ τὸν συλλογισμόν. Ἰδού· ὁ ἀρνούμενος νὰ παραδεχθῇ περὶ Θεοῦ ὅσα δὲν ἐννοεῖ ὁ νοῦς καὶ δὲν ἐξηγεῖ ἡ ἐπιστήμη, πρέπει ἐξ ἀνάγκης νὰ πράξῃ ἓν ἐκ τούτων τῶν τριῶν· ἢ νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι δὲν ὑπάρχει Θεός, ἢ νὰ παραδεχθῇ Θεὸν ἔχοντα ἀρχὴν καὶ ἔχοντα τέλος, ἢ ν' ἀναγνωρίσῃ τὸ λάθος του καὶ νὰ μάθῃ, ὅταν ἦναι ἀνάγκη, νὰ πιστεύῃ καὶ ὅσα δὲν ἐννοεῖ. Καὶ κατὰ τοῦτο μέν, Εὐσέβιε, ἔχεις δίκαιον. Σκέφθητι ὅμως ὅτι, κατὰ τὰ ἄλλα, ὄχι μόνον δὲν εἴχαμεν μέχρι τοῦδε ἐναντίον τὸν ἀνθρώπινον λόγον, ἀλλὰ μάλιστα τὸν εἴχαμεν σύμφωνον. Θὰ μάθωμεν ἐκ τῆς σειρᾶς τῶν λόγων τοῦ Ἀγαθοβούλου, ὅταν μάλιστα μᾶς λαλήσῃ περὶ τῆς θείας Ἀποκαλύψεως, πῶς θεωρεῖ συμβιβαζόμενα τὸν ἀνθρώπινον λόγον καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἐπιστήμην πρὸς τὰ διάφορα ἀντικείμενα τῆς πίστεως τὰ ὁποῖα παραδέχεται ἡ θρησκεία.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἐγώ, φίλοι μου, ἂν ἕως τώρα ἀπέσχον τοῦ νὰ λαλήσω περὶ τῆς Ἀποκαλύψεως, ἔπραξα τοῦτο θέλων νὰ σκιαγραφήσω τὴν Θεότητα ἀνεξαρτήτως τῶν μεγάλων ἀποκαλυφθεισῶν περὶ αὐτῆς ἀληθειῶν, καὶ μόνον κατὰ τὸ διὰ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου θηρευτὸν τοῦ ὑψηλοῦ τούτου θέματος μέρος. Σκοπός μου ἦτον νὰ θέσω πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν τὸν διὰ τοῦ μέσου τούτου εἰκονιζόμενον Δημιουργόν, ἵνα ἔχετε αὐτὸν ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν Θεὸν τῆς Ἀποκαλύψεως, καὶ δυνηθῆτε οὕτω νὰ κρίνετε ἐπιτυχῶς ποῦ πρέπει νὰ ζητῆτε τὴν συμμαχίαν τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, καὶ ποῦ πρέπει νὰ ἐκφωνῆτε κατ' αὐτοῦ τὰς λέξεις ἑνὸς τῶν νεωτέρων φιλοσόφων, εἰπόντος ὅτι ἡ καλητέρα χρῆσις τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου εἶναι νὰ ἐκμηδενίζεται ἐνώπιον τῆς Θεότητος.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ δὲν εἶπεν ἄλλος ἀρχαῖος σοφός· «Πλεῖστον γὰρ οὐδὲν οἱ σοφοὶ τῶν μὴ σοφῶν ἐνταῦθα γινώσκουσι»;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ ἄλλος· «Μὴ πάντα ἐπίστασθαι προθύμεο, μὴ πάντων ἀμαθὴς γένῃ»;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Τί φρονεῖς ἐν τούτοις, Ἀγαθόβουλε, περὶ τῶν ἐν γένει σχέσεων τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιστήμης πρὸς τὰ ὑπερφυσικά;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Φρονῶ ὅτι, ὅσῳ ἐκτείνονται αἱ γνώσεις ἡμῶν εἰς τὰ τοῦ φυσικοῦ κόσμου, τόσῳ πρέπει νὰ νοήσωμεν καὶ νὰ ὁμολογήσωμεν

τὴν ἄγνοιαν καὶ τὴν ἀνικανότητα ἡμῶν εἰς τὰ ὑπερφυσικὰ καὶ τὰ θεῖα.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἀλλὰ ποῦ πρέπει νὰ θέσωμεν τὰ ὅρια τῆς ἐπιστήμης;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Μακράν, πολὺ μακράν, Στέφανε· ὅσῳ μακρὰν εἶναι τὰ ὅρια τοῦ πεπερασμένου κόσμου. Τὰ ὅρια ταῦτα ἐκτείνονται ἀκαταπαύστως διὰ νέων πάντοτε γνώσεων καὶ ἀνακαλύψεων· ἀλλὰ ποτὲ τὸ σημεῖον ὅπερ ἔθηκεν ὁ Θεὸς δὲν θὰ ὑπερπηδηθῇ· διότι εἰς τὴν ἐπιστήμην εἶπεν ὁ Θεὸς καθὼς εἰς τὸν Ὠκεανόν· «Ἕως ἐκεῖ ὕπαγε καὶ μὴ περαιτέρω». Αὐτὸ τοῦτο σημαίνει καὶ ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ φαγεῖν ἀπὸ τοῦ ξύλου τῆς γνώσεως. Τὸ ὑπερφυσικὸν δὲν ἀνήκει εἰς τὸ Κράτος τῆς ἐπιστήμης.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ὀφείλει λοιπὸν νὰ ὁμολογήσῃ κατὰ τοῦτο ἡ ἐπιστήμη τὴν ἀδυναμίαν της;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἂν σωφρονῇ· καὶ τότε ἡ τῆς ἀδυναμίας ταύτης ὁμολογία θὰ ἦναι ἀπόδειξις τῆς δυνάμεως αὐτῆς ἐν τῷ φυσικῷ αὐτῆς σταδίῳ.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἀλλ' ὅταν ἡ ὁδὸς τῆς ἐπιστήμης ἀποκλείεται εἰς τὸ ὑπερφυσικόν, ποία ὁδὸς μένει εἰς τὴν ψυχὴν ἵνα προσπελάσῃ εἰς αὐτό, ἐκτὸς τῆς ὁδοῦ τῆς πίστεως;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Μάλιστα, μένει ἡ πίστις· ἀλλ' ἡ ψυχὴ εἶναι προητοιμασμένη εἰς τοῦτο. Τὰ ὅρια τῆς ἐπιστήμης δὲν εἶναι καὶ ὅρια τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. «Ἡ ψυχή, λέγει ὁ Γυζώ, φέρει ἐν ἑαυτῇ γνώσεις καὶ ἀξιώσεις, πολὺ ἀνωτέρας τοῦ πεπερασμένου τούτου κόσμου· τὰς τοῦ ἀπείρου, τοῦ πλήρους, τοῦ ἐντελοῦς, τοῦ ἰδανικοῦ, τοῦ ἀμεταβλήτου, τοῦ αἰωνίου. Ἡ δύναμις ὅμως τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εἶναι ἀσυγκρίτως μικροτέρα τῆς φιλοδοξίας του, καὶ δὲν ἐδόθη εἰς αὐτὸν νὰ κατανοήσῃ ἐπιστημονικῶς τὰ τοιαῦτα· ἄλλως ἄρα πρέπει νὰ φωτισθῇ ἐπ' αὐτῶν».

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Λοιπὸν ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ ἔχει ὁρμὰς ἀνωτέρας τῶν ἀντιληπτικῶν αὐτῆς δυνάμεων;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἀναντιῤῥήτως· καὶ διὰ τοῦτο βλέπομεν ἐν αὐτῇ ἔμφυτόν τινα ῥοπὴν πρὸς τὸ ὑπερφυσικόν. Ὀρέγεται ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ νὰ ὑπερπηδᾷ τὰ ὅρια τοῦ πεπερασμένου κόσμου, ὅστις δὲν ἀρκεῖ εἰς τὰς ὁρμὰς αὐτῆς. Ἐπειδὴ δὲ τὰ ὅρια τοῦ πεπερασμένου κόσμου ταυτίζονται μετὰ τῶν ὁρίων τῆς ἐπιστήμης, τὸ ὑπερφυσικὸν δὲν εἶναι θήρευμα αὐτῆς, ἀλλὰ τῆς πίστεως. Καθὼς λοιπὸν δὲν ὑπάρχει θρησκεία ἄνευ πίστεως, οὕτω δὲν ὑπάρχει καὶ θρησκεία ἄνευ ὑπερφυσικοῦ.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Πολεμεῖ τὸ ὑπερφυσικὸν ἡ ἀνθρωπίνη ἐπιστήμη;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἡ ὑπερφίαλος ἐπιστήμη· ὄχι βέβαια ἡ σωφρονοῦσα ἐπιστήμη. Ποῖος ἄνθρωπος ἐν τῷ κόσμῳ ἠδύνατο νὰ λαλήσῃ ἐξ ὀνόματος τῆς ἐπιστήμης μετ' ἐπηρμένης κεφαλῆς ὡς ὁ μέγας, ὁ μέγιστος ἀληθῶς Νεύτων, τὸν ὁποῖον δικαίως ὠνομάσαμεν πρὸ ὀλίγου ἡγεμόνα τῶν ἐπιστημόνων, καὶ μολαταῦτα εἴδαμεν μετὰ πόσης ταπεινοφροσύνης ἐφέρετο πρὸς τὰ θεῖα! Ναί, φίλοι μου· διότι ὁ Νεύτων ἦτον ἀληθὴς σοφός, καὶ ὁ ἀληθὴς σοφὸς γνωρί-

ζει καὶ ὅτι δὲν γνωρίζει, οἶδεν ὅτι οὐκ οἶδε, καθὼς ἔλεγεν ὁ Σωκράτης.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Τώρα βλέπω ὅτι εἶχε δίκαιον καὶ ὁ ἄγγλος δραματουργὸς Σακεσπῆρος νὰ λέγῃ ὅτι τὰ πράγματα συμβαίνουν ἐν τῷ οὐρανῷ πολὺ διαφόρως παρότι οἱ σχολαστικοὶ τῆς γῆς ὑποθέτουν.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Πολὺ καλὰ ἀρχίζω νὰ ἐννοῶ, Ἀγαθόβουλε. Νομίζω μάλιστα ὅτι δὲν προσκρούω εἰς τὴν μετριοφροσύνην, ἂν κατηγορήσω ἐπὶ ἡμιμαθείᾳ τοὺς ἀλαζόνας αὐτοὺς ἐπιστήμονας, οἵτινες πᾶν ὅ,τι δὲν ἐννοοῦν τὸ ἀποῤῥίπτουν ἀγερώχως. Ὑπομονή, ἂν περιεκυκλοῦντο ὑπὸ πραγμάτων ὅλων κατανοητῶν, καὶ ἂν ἠδύναντο νὰ ἐξηγήσωσι τὰ πάντα, ἔστω καὶ κατὰ τὸ ἴδιον αὐτῶν σύστημα. Ἀλλὰ νὰ βλέπωσιν ἐνώπιον αὐτῶν ἀχλύν, ὁμίχλην, σκότος· ν' ἀναγκάζωνται ἐν παντὶ βήματι νὰ παραδέχωνται καὶ νὰ ὁμολογῶσι τὸ ἄγνωστον καὶ τὸ ἀνεξήγητον· ἀντὶ μιᾶς νέας ἐπιστημονικῆς κατακτήσεως, ν' ἀνοίγωνται δέκα ἀχανῆ πεδία ἀγνοίας, *θῖνες ἄνυδροι καὶ πηλὸς ἀΐδνης*, καὶ ἐν τούτοις νὰ ἐπιμένωσι θέλοντες ὅλα νὰ τὰ ἐξηγήσῃ ἡ ἐπιστήμη, αὐτὸ ποσῶς δὲν τὸ ἐννοῶ. Νομίζουν λοιπὸν τὴν ἐπιστήμην ἀπεριόριστον, ἐνῷ δυστυχῶς εἶναι τόσον ὁμολογουμένως κατὰ τὸ μέρος τοῦτο περιωρισμένη;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Δὲν πιστεύω ὅτι τοῦτο νομίζουν, Εὐσέβιε. Παραδέχονται τὸν περιορισμὸν τῆς ἐπιστήμης, καὶ ἀναγνωρίζουν τὴν ἄγνοιαν αὐτῶν ἐπὶ πολλῶν ζητημάτων· ἀλλὰ προτιμοῦν νὰ μένωσι ταῦτα ἀνεξήγητα, παρὰ νὰ ἐξηγῶνται κατ' ἄλλον τρόπον καὶ δι' ἄλλων μέσων, ἀφοῦ ἡ ἐπιστήμη ἀδυνατεῖ νὰ τὰ ἐξηγήσῃ.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καὶ πῶς, ἐπὶ πραγμάτων τῶν ὁποίων αὐτοὶ δὲν γνωρίζουν τὴν ἐξήγησιν, γνωρίζουν ὅτι ἡ ἐξήγησις αὐτὴ δὲν δύναται νὰ γείνῃ κατ' ἄλλον τρόπον καὶ δι' ἄλλων μέσων; Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου δὲν προχωρῶ, διότι αὐτὸ θὰ ἦναι τὸ ἐξαγόμενον ὁλοκλήρου τῆς ἡμετέρας σήμερον ὁμιλίας. Θὰ εἰπῶ μάλιστα καὶ ἐγώ, καθὼς εἶπε πρὸ ὀλίγου ὁ Εὐσέβιος, ὅτι νομίζω πῶς δὲν προσκρούω εἰς τὴν μετριοφροσύνην, ἂν προσθέσω ὅτι οἱ κύριοι ἐπιστήμονες δὲν ἔχουν παρὰ ν' ἀκολουθήσωσι τὴν πορείαν τοῦ ἡμετέρου Διαλόγου.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Σὲ γνωρίζομεν μετριόφρονα, Ἀγαθόβουλε. Ὅθεν μᾶς ἐκπλήττει ἡ αἰφνιδία ἀξίωσίς σου τοῦ νὰ διδάξῃς διὰ τοῦ Διαλόγου σου τοὺς ἐπιστήμονας.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Δὲν ἐνόησε, Στέφανε, ὁ Ἀγαθόβουλος ὅτι θὰ διδάξῃ τοὺς ἐπιστήμονας διὰ νέων ἀρχῶν καὶ ἀνακαλύψεων. Ἐνόησε μόνον νὰ συστήσῃ καὶ εἰς αὐτοὺς τὴν πορείαν τὴν ὁποίαν διδάσκει εἰς πάντα ἄνθρωπον ὁ ὑγιὴς καὶ σωφρονῶν λόγος.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Τὸ ἀπείκασα, Εὐσέβιε· μόνον ἠθέλησα ν' ἀστεϊσθῶ. Ἐν τούτοις, ἠξεύρεις τί ἐνθυμήθην ὅτε ὠνόμασες πρὸ ὀλίγου ἀλαζόνας τοὺς ἀπίστους αὐτοὺς ἐπιστήμονας;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Τί;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ὅ,τι ἔγραψεν ἄλλοτε ὁ Ἀγαθόβουλος περὶ ἀλαζονείας. «Ἡ ἀλαζονεία, ἔλεγεν, εἶναι ἐλάττωμα τῶν μικρῶν καὶ περιωρισμένων πνευμάτων. Ὁ ἔχων ἀνεπτυγμένας τὰς φρένας, ὁ θησαυρίσας ἀληθεῖς γνώσεις, ὁ μεγαλοφυής, ὁ σοφός, ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ ὁποίου ὑπάρχει μεγαλοπρέπεια, κατὰ τὴν ὑψηλὴν ῥῆσιν τοῦ Πλάτωνος, δὲν τυφοῦται ὑπὸ τῆς οἰήσεως, διότι, γνωρίζων ὅτι πολλὰ κέκτηται, γνωρίζει συγχρόνως ὅτι καὶ παμπόλλων στερεῖται. Ἐπειδὴ δὲ τὰ πρῶτα εἶναι πολλοστημόριον τῶν δευτέρων, καὶ ἐπειδὴ ὅσῳ πλείους ἀποκτᾷ γνώσεις, τόσῳ ἐκτείνεται ὁ νοῦς αὐτοῦ εἰς ἐκτίμησιν τῆς πληθύος τῶν ἀγνώστων, ἕπεται ἀναγκαίως ὅτι, ὅσῳ προβαίνει εἰς τὴν ὁδὸν τῆς τελειότητος, τόσῳ κατανοεῖ τὴν σχετικὴν ἀτέλειαν αὐτοῦ, καὶ ἑπομένως τόσῳ ἀπομακρύνεται τῆς ἀλαζονείας καὶ τῆς οἰήσεως. Ὁ Σωκράτης, εἰπὼν ὅτι οἶδεν ὅτι οὐκ οἶδεν, ἐξέφρασεν ὅ,τι τελειότατον δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐκφράσῃ περὶ τῶν ἰδίων του γνώσεων.»

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Τὸ παρακάτω, Στέφανε, τὸ παρακάτω!

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Τί παρακάτω; δὲν ἐνθυμοῦμαι.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἐγὼ τὸ ἐνθυμοῦμαι, διότι ἐνθυμοῦμαι συγχρόνως καὶ πόσον τοῦτο ἐπείραξε τότε τὴν νεανικήν μου ὑψηλοφροσύνην. «Τὴν νόσον, προσθέτει, τῆς ἀλαζονείας νοσοῦσιν ἰδίως οἱ νέοι, διότι παρ' αὐτοῖς ἡ μικρότης τῶν γνώσεων, θεωρητικῶς ἀποκτωμένων, συνδυάζεται καὶ μετὰ τῆς πρακτικῆς ἀπειρίας τῶν τοῦ κόσμου πραγμάτων. «Ἀναγνωρίζω, φίλτατέ μου νέε», ἔλεγέ ποτε γέρων καὶ πολυμαθὴς καθηγητὴς πρὸς νεανίαν ἐπαιρόμενον ἐπὶ ταῖς γνώσεσιν αὐτοῦ, «ἀναγνωρίζω ὅτι ἔμαθες πολλά, ἴσως δὲ καὶ ὑπέρτερα τῆς ἡλικίας σου. Μάθε ὅμως καὶ τοῦτο, ὅτι τὸ βιβλίον τῶν γνώσεων εἶναι βιβλίον μέγα καὶ πολύφυλλον, τὸ ὁποῖον κἀνεὶς ὁλόκληρον δὲν ἀνέγνωσε· σοῦ δέ, φίλε μου, αἱ γνώσεις ὅλαι περιέχονται ἐν τῇ πρώτῃ τοῦ βιβλίου τούτου σελίδι».

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἀξιόλογα! ἀξιόλογα! καὶ ἂς ἤμεθα καὶ νέοι.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ προκείμενον.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Τὸ προκείμενον ἦτον περὶ τοῦ ὑπερφυσικοῦ, καὶ περὶ τῶν ἀποκρουόντων αὐτὸ ἐξ ὀνόματος τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιστήμης. Αὐτοὶ δὲν εἶναι τὰ λεγόμενα ἰσχυρὰ πνεύματα;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ναί, καὶ εἴδαμεν ποία εἶναι ἡ ἰσχὺς αὐτῶν. Πολλάκις ὅμως προέρχεται ἡ ἀπιστία καὶ ἐκ μιμήσεως. Τοὺς τοιούτους τοῦ κακοῦ παραδείγματος ἀπίστους συνείθιζεν εὐφυής τις ἄνθρωπος νὰ τοὺς ὀνομάζῃ ἀπίστους τοῦ συρμοῦ. Ἐγὼ ὅμως ἠξεύρετε πῶς θὰ τοὺς ὠνόμαζα, ἀκολουθῶν τὰς ἰδέας ἑνὸς τῶν σοφῶν τῶν ἡμετέρων χρόνων;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Πῶς;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Πιστεύοντας ἑαυτοὺς ἀπίστους.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Διατί;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Διότι ἡ ἀπιστία των δὲν διαρκεῖ, εἰμὴ ἐφ' ὅσον εὑρί-

σκονται μακρὰν τῶν δοκιμασιῶν καὶ τῶν θλίψεων τοῦ βίου. Ὅταν ὅμως ἦναι γονεῖς καὶ ἔχωσιν ἀσθενοῦντα τέκνα—ὅταν ἔχωσιν ὑποστατικά, καὶ ἡ ἐσοδία κινδυνεύῃ —ὅταν ἀρμενίζωσι καὶ ἀρχίζῃ ἡ τρικυμία — λησμονοῦν τότε καὶ ἀσέβειαν καὶ ἀπιστίαν, καὶ παρακαλοῦν, καὶ προσεύχονται, καὶ κλαίουν. Παραδέχονται λοιπὸν τότε τὸ ὑπερφυσικόν, διότι ἄνευ τοῦ ὑπερφυσικοῦ ἡ προσευχὴ οὐδένα ἔχει λόγον.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ σύ, Ἀγαθόβουλε, πῶς θεωρεῖς τὴν προσευχὴν καὶ τὴν δύναμίν της;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καὶ σύ, Εὐσέβιε, πῶς θεωρεῖς τὰς σχέσεις τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ἀφοῦ παρεδέχθης ἤδη τὴν θείαν Πρόνοιαν;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Τὰς θεωρῶ ὡς σχέσεις πατρὸς πρὸς τέκνα.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τί σ' ἐμποδίζει λοιπὸν τότε νὰ παραδεχθῇς τὸν μὲν ἄνθρωπον αἰτοῦντα, παρακαλοῦντα, προσευχόμενον, πιστεύοντα· τὸν δὲ Θεὸν ἐπακούοντα ἢ ἀρνούμενον, κατὰ τὴν ἐκ τῶν θείων αὐτοῦ Βουλῶν κρίσιν;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἀλλ' ἡ γινομένη ἔνστασις εἶναι ἂν θέλῃ καὶ ἂν ἀποφασίζῃ ὁ Θεὸς νὰ μεταβάλλῃ τοὺς ἅπαξ καὶ γενικῶς παρ' αὐτοῦ τεθέντας νόμους τῆς φύσεως, καὶ νὰ μετατοπίσῃ τὰ ὅρια αὐτῶν, χάριν τῆς προσευχῆς καὶ τῆς αἰτήσεως σήμερον τοῦ ἑνὸς καὶ αὔριον τοῦ ἄλλου.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Οἱ νόμοι, φίλοι μου, τῆς φύσεως εἶναι, καθὼς εἴπαμεν, ἡ ὑπερτάτη μαρτυρία τῆς ὑπάρξεως τοῦ νομοθέτου Δημιουργοῦ, καὶ ἀναγνωρίζω ὅτι ἡ αὐτὴ σοφία, ἡ παραγαγοῦσα τὸ πρῶτον τοὺς νόμους τούτους, ἐπιτηρεῖ διηνεκῶς καὶ τὴν τακτικὴν αὐτῶν πορείαν. Ὅταν ὅμως ἀναλογισθῶ ὅτι ἐν τῇ συνειδήσει μου παραδέχομαι τὴν θείαν Πρόνοιαν κηδομένην τῶν ἀνθρωπίνων καὶ κοινῶς καὶ κατ' ἰδίαν,— ὅτι ἐν τῇ αὐτῇ συνειδήσει μου ὁμολογῶ τὰς ὑπαρχούσας ἐνδομύχους τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον σχέσεις,—ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι μόνον δημιουργὸς καὶ ῥυθμιστὴς τοῦ φυσικοῦ κόσμου καὶ τῆς φυσικῆς τάξεως,ἀλλὰ καὶ κόσμου ἠθικοῦ καὶ τάξεως ἠθικῆς,—τότε, κλίνων ἐν πάσῃ ταπεινώσει τὸν αὐχένα, ἐκφωνῶ· «Τίς δύναται νὰ κατανοήσῃ τὰ μυστήρια καὶ νὰ ἐξιχνιάσῃ τὰς ὁδοὺς τοῦ Κυρίου; Τίς ὁ τολμῶν ν' ἀποφανθῇ ὅτι ὁ Θεὸς ἀρνεῖται νὰ τροπολογήσῃ καὶ δὲν τροπολογεῖ, κατὰ τὰς ἐν τῇ ἠθικῇ τάξει Βουλὰς αὐτοῦ, τὰ ὅρια τῆς φυσικῆς τάξεως»;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Αὐτὴ λοιπὸν εἶναι ἡ γνώμη σου καὶ περὶ τῶν θαυμάτων;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ναί· πλὴν διακρίνω τὸ ζήτημα τοῦ δυνατοῦ ἢ τοῦ ἀδυνάτου τοῦ θαύματος, ἐκ τοῦ ζητήματος ἂν ἀληθῶς συνέβη τὸ δεῖνα ἢ τὸ δεῖνα θαῦμα. Ἡ δὲ διάκρισις αὕτη εἶναι σπουδαία, διότι ἄλλως θὰ ἤμεθα ἐντὸς τοῦ διλήμματος, ἢ ν' ἀρνηθῶμεν τὰ θαύματα τοῦ Εὐαγγελίου, παραδείγματος χάριν, ἢ νὰ παραδεχθῶμεν ὅσα ἡ εὐπιστία τοῦ πρώτου δεισιδαίμονος, ἢ ἡ ἰδιοτέλεια τοῦ πρώτου ἀγύρτου,θὰ μᾶς ἐδίδαν νὰ πιστεύσωμεν ὡς θαύματα. Ἔπειτα, φίλοι μου, μήπως διηνεκῶς δὲν περικυκλούμεθα ὑπὸ θαυμάτων; Πρῶτον θαῦμα εἶναι ὁ Θεός, ὅστις εἶναι φῶς ἐνταυτῷ καὶ μυστήριον.

Ἄλλο θαῦμα εἶναι ὁ ἄνθρωπος, Ὃν θνητὸν καὶ αὐτεξούσιον συγχρόνως. Θαῦμα εἶναι ἡ δημιουργία. Θαῦμα ἡ ἕνωσις τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς, τοῦ ὑλικοῦ καὶ τοῦ ἀΰλου. Θαῦμα ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς....

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Πόσον ὡραῖα ἀποδεικνύει ὁ Πλάτων ἐν τῷ Φαίδωνι τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς!

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἐγὼ ὅμως ἀπήντησα εἰς ἕνα τῶν δυτικῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, τὸν ἅγιον Αὐγουστῖνον, ἐπιχείρημα λαμπρὸν ὑπὲρ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, τὸ ὁποῖον εὑρίσκω ἀνώτερον καὶ πειστικώτερον τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ Πλάτωνος. Ο εἰρημένος ἱερὸς πατὴρ παρατηρεῖ ὅτι ὑπάρχουν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τρεῖς σφοδραὶ ἐπιθυμίαι ἀρνητικαί, τὰς ὁποίας ὀνομάζει λατινιστὶ non falli, non pati, non mori — *μὴ ἀπατᾶσθαι, μὴ πάσχειν, μὴ θνήσκειν*. Αἱ ἐπιθυμίαι αὐταὶ εἶναι τόσον γενικαί, ὥστε δὲν ὑπάρχει ἄνθρωπος ὅστις δὲν τὰς ἔχει· εἶναι δὲ καὶ εἰς πάντα ἄνθρωπον ἀνέφικτοι. Τοιαύτη ἀνακολουθία, προσεπιφέρει ὁ σοφὸς ἱεράρχης, οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἀπαντᾷ ἔν τε τῷ φυσικῷ καὶ τῷ ἠθικῷ κόσμῳ. Πανταχοῦ τὰ αἴτια ἀκολουθοῦνται ὑπὸ τῶν αἰτιατῶν, πανταχοῦ οἱ σκοποὶ ἀκολουθοῦν τὰ μέσα. Διαψεύδει λοιπὸν ἑαυτὴν ἐνταῦθα ἡ φύσις; Ἠθέλησε ν' ἀπατήσῃ ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ τὸ εὐγενέστατον αὐτῆς πλάσμα ἡ θεία Πρόνοια; Οὐδαμῶς. Ἄρα ὁ κόσμος οὗτος δὲν εἶναι ἡ μόνη τοῦ ἀνθρώπου κατοικία. Ἄρα ὑπάρχει ἐν τῷ μέλλοντι κόσμος ἄλλος καὶ βίος ἄλλος, ὅπου αἱ τρεῖς ἐπιθυμίαι ἐκπληροῦνται, ὅπου ὁ ἄνθρωπος οὔτε ἀπατᾶται, οὔτε πάσχει, οὔτε ἀποθνήσκει. Οὕτω καὶ μόνον εἶναι συνεπὴς πρὸς ἑαυτὴν ἡ φύσις· οὕτω καὶ μόνον δικαιοῦται ἡ θεία Πρόνοια.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Τί ὡραῖον καὶ φωτεινὸν ἐπιχείρημα, καὶ πόσον ὠχρὰ εἶναι ἀπέναντι αὐτοῦ τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Φαίδωνος!

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Εἶναι καιρὸς πλέον, νομίζω, Ἀγαθόβουλε, νὰ λαλήσωμεν περὶ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ περὶ τῶν Ἱερῶν Γραφῶν.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Αὐτοῦ μᾶς φέρει, Στέφανε, ἡ σειρὰ τοῦ λόγου. Τὴν μέχρι τοῦδε ὁδὸν δὲν πιστεύω ὅτι διετρέξαμεν ἐπὶ ματαίῳ, συμβαδίσαντες μετὰ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου. Τὴν πορείαν αὐτὴν συμβουλεύει καὶ ὁ ἀληθῶς μεγαλοφυὴς συγγραφεύς, τὸν ὁποῖον πρὸ ὀλίγου ἀνεφέραμεν, ὁ Πασχάλ.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Τί λέγει ὁ Πασχάλ; διότι, ἐκ τῶν ὅσα μᾶς εἶπες περὶ αὐτοῦ, ἐσχημάτισα τὴν λαμπροτάτην ἰδέαν περὶ αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. «Ἀπόδειξε, λέγει, πρῶτον ὅτι ἡ θρησκεία δὲν εἶναι ἐναντία εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον· ἔπειτα ὅτι εἶναι ἀξιοσέβαστος, ἵνα γείνῃ σεβαστή· ἔπειτα ὅτι εἶναι ἀξιαγάπητος, ἵνα ἐπιθυμηθῇ νὰ ἦναι ἀληθής· ἔπειτα ὅτι εἶναι ἀληθής».

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ὡραία μέθοδος!

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καὶ εὐκολυνομένη ὑπὸ τῆς ἀληθείας. Ἡ ἵδρυσις τῆς χριστιανικῆς θρησκείας εἶναι, καὶ ἀνθρωπίνως ἀκόμη ἐξεταζόμενον, τὸ μέγι-

στον συμβὰν τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου. Κατήργησε τὴν δουλείαν, ἀνύψωσε τὴν ἠθικὴν, συνέσφιγξε τοὺς κοινωνικοὺς δεσμοὺς διὰ τῆς ἐντολῆς τῆς ἀγάπης, καὶ ἐκήρυξεν ὡς δόγμα τὴν ἠθικὴν ἰσότητα, τὴν μόνην ἰσότητα, λέγει τις τῶν εἰρημένων συγγραφέων, ἥτις δύναται νὰ κηρυχθῇ χωρὶς ν' ἀνατραπῇ ὁ κόσμος. Ἡμέρωσε τὰ ἤθη τῶν ἀνθρώπων, ἐπαγίωσε τὴν νόμιμον ἐξουσίαν, κατέστησε σπανιωτέρας τὰς ἐπαναστάσεις καὶ τὰς ἐμφυλίους σφαγὰς, ἐβελτίωσε καὶ ἀνέδειξεν ἠπιωτέρας τὰς κυβερνήσεις. Ποία σύγκρισις μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν ἀρετῶν καὶ τῶν τοῦ παλαιοῦ βίου! Πόσα καθιδρύματα ἐλέους καὶ ἀγαθουργίας δὲν ὀφείλονται εἰς τὸ Εὐαγγέλιον! Πόσα παραδείγματα μετανοίας καὶ ἐπανορθώσεως δὲν εἶναι ἀποτελέσματα τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας καὶ τῆς ἐξομολογήσεως! «Ὅ,τι ἠμπορεῖ νὰ πράξῃ ἡ φιλοσοφία, λέγει ὁ Ῥουσσὼ, τὸ πράττει καλήτερα ἡ θρησκεία· ἡ θρησκεία ὅμως πράττει πολλὰ, ἅπερ ἡ φιλοσοφία δὲν δύναται νὰ πράξῃ».

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ὁ Ῥουσσὼ, καθὼς ἐνθυμοῦμαι, εἶπε πολλὰ καὶ κατὰ τῶν ἀθρήσκων.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἆ! ναὶ, καὶ σφοδρὰ καὶ ὡραῖα· ἐκ τοῦ στόματος δὲ αὐτοῦ ἐξερχόμενα, πολλὴν ἔχουν τὴν ἀξίαν. «Οἱ ἄθρησκοι, λέγει, ἀφαιροῦν ἀπὸ μὲν τῶν τεθλιμμένων τὴν τελευταίαν παρηγορίαν, ἀπὸ δὲ τῶν ἰσχυρῶν καὶ τῶν πλουσίων τὸν μόνον εἰς τὰ πάθη αὐτῶν χαλινόν. Ἀποσποῦν ἐν τῷ βάθει τῶν καρδιῶν ἀπὸ μὲν τοῦ ἐγκλήματος τὴν τύψιν τοῦ συνειδότος, ἀπὸ δὲ τῆς ἀρετῆς τὴν ἐλπίδα· καὶ καυχῶνται ἀκόμη ὅτι εἶναι εὐεργέται τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ποτὲ, λέγουν, ἡ ἀλήθεια δὲν βλάπτει τοὺς ἀνθρώπους. Τὸ πιστεύω ὡς αὐτοὶ, προσθέτει εὐφυῶς, καὶ τοῦτο εἶναι, κατὰ τὴν γνώμην μου, μεγάλη ἀπόδειξις ὅτι ὅσα διδάσκουν δὲν εἶναι ἀληθῆ».

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Εἶπες πρὸ ὀλίγου, Ἀγαθόβουλε, ὅτι ἡ χριστιανικὴ θρησκεία κατέστησε σπανιωτέρας τὰς ἐμφυλίους σφαγάς· πῶς λοιπὸν πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τὰς ἐπὶ λόγῳ αἱρέσεων γενομένας κατὰ καιροὺς αἱματοχυσίας, τὰς φρικώδεις ἐκτελέσεις τῶν ἱεροδικαστηρίων, καὶ ἐν γένει τὰς ἐπ' ὀνόματι τῆς θρησκείας πρεσβευθείσας ἀρχὰς τῆς ἀπηνοῦς μισαλλοδοξίας;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὅτι μετὰ τὸν χριστιανισμὸν εἶναι ἐν γένει ὀλιγώτεραι αἱ ἐμφύλιοι καὶ ἄλλαι σφαγαὶ μένει πάντοτε ἱστορικῶς βέβαιον, καὶ μεθ' ὅλας τὰς φρίκην ἀληθῶς προξενούσας περιγραφὰς τῶν ἀπανθρώπων καὶ στυγερῶν τῆς μισαλλοδοξίας ἔργων. Ἀρκεῖ νὰ μελετήσῃ τις καλῶς τοὺς παλαιοὺς ἱστορικοὺς, καὶ δὲν θ' ἀργήσῃ νὰ πεισθῇ περὶ τῆς ἀναλογίας. Ἐν τούτοις, εὐχαριστῶ πολὺ, Στέφανε, ὅτι μοὶ παρέχεις ἀφορμὴν νὰ κατενεχθῶ μεθ' ὅλης τῆς ἰσχύος τῶν πεποιθήσεών μου κατὰ τοῦ μυσαροῦ πνεύματος τῆς μισαλλοδοξίας, τοῦ ἐκ διαμέτρου ἐναντίου εἰς τὸ ἀληθὲς πνεῦμα τοῦ χριστιανισμοῦ.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Κηρύττεσαι λοιπὸν ἀπολύτως κατὰ τῆς μισαλλοδοξίας;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἀπολύτως καὶ ἀνενδοιάστως. Ἀλλὰ πρὸς τί ἡ ἐρώτησίς σου, Στέφανε;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Διότι καὶ μέν, ἐννοῶ ὅτι ἡ πρακτικὴ μισαλλοδοξία εἶναι ἀξία καταδίκης, ἀλλ' ὑποθέτω ὅτι δόσις τις θεωρητικῆς μισαλλοδοξίας θὰ ὑπάρχῃ πάντοτε ἐν τῷ πνεύματι πάσης θρησκείας.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὑποθέτεις; Καὶ διατί ὑποθέτεις;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Διότι νομίζω ὅτι ὅσον ἀγαπᾷ τις τὴν θρησκείαν του, τόσον ἀποστρέφεται τὰς ἄλλας.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καὶ διατί νὰ τὰς ἀποστραφῇ, ἀφοῦ ἡ θρησκεία του αὐτὴ τὸν διδάσκει ν' ἀγαπᾷ ἀδιακρίτως ὅλους τοὺς ἀνθρώπους; Ἔπειτα, ὁ Θεὸς ἀνέχεται τὴν ποικιλίαν τῶν θρησκειῶν, καθὼς ἀνέχεται καὶ τόσα ἄλλα πράγματα ἐν τῷ κόσμῳ. Καὶ τίς εἶναι τόσον ματαιόφρων καὶ μωρός, ὥστε νὰ θέλῃ νὰ ἐπανορθώσῃ αὐτὸς τοῦ Θεοῦ τὸ ἔργον;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Μεγάλως μ' εὐχαριστεῖ, Ἀγαθόβουλε, ἡ περὶ τούτου ὁριστικὴ καὶ ἀνενδοίαστος γνώμη σου· διότι τοῦ θέματος αὐτοῦ τῆς μισαλλοδοξίας ἐπιλαμβάνονται συνήθως οἱ ἐχθρικὰ πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν φρονοῦντες, ἵνα κηρυχθῶσι κατ' αὐτῆς.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Συμφωνῶ πληρέστατα μετὰ τοῦ Εὐσεβίου. Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον καὶ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν, ἀναμένω, Ἀγαθόβουλε, τὴν ὁμολογίαν σου καὶ ἐπί τινος ἄλλου ζητήματος.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τίνος ζητήματος καὶ ποίαν ὁμολογίαν;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Τί φρονεῖς περὶ τῆς θεοπνευστίας τῆς Ἁγίας Γραφῆς; διότι καὶ ἐνταῦθα εὑρίσκουν ἀφορμὴν οἱ ἐναντίοι, καὶ πολεμοῦν τὰς βάσεις αὐτὰς τῆς θρησκείας.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Θεόπνευστος εἶναι ἡ Ἁγία Γραφὴ εἰς ὅλα ὅσα μᾶς ἀποκαλύπτει καὶ μᾶς διδάσκει περὶ Θεοῦ, περὶ θρησκείας, καὶ περὶ τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν, τῶν παραγγελλομένων ὡς ἀναγκαίων εἴς τε τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρώπου.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἀλλὰ τότε πῶς ἐξηγεῖς τὸν λόγον τοῦ ἀποστόλου Παύλου· «Πᾶσα Γραφὴ θεόπνευστος;»

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δὲν πιστεύω ὅτι καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος, τοῦτο λέγων, ἐνόει ἄλλο τι, εἰμὴ ὅ,τι εἶπα πρὸ ὀλίγου. Ἀπόδειξις εἶναι ὅτι, ἀμέσως μετὰ τό· «Πᾶσα Γραφὴ θεόπνευστος», προσεπιφέρει· «Καὶ ὠφέλιμος πρὸς διδασκαλίαν, πρὸς ἔλεγχον, πρὸς ἐπανόρθωσιν, πρὸς παιδείαν τὴν ἐν δικαιοσύνῃ». Αὐτὰ δὲν εἶναι σύμφωνα, κατὰ σαφῆ καὶ ἀκριβῆ ἔννοιαν, πρὸς τὰ ῥηθέντα παρ' ἐμοῦ;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἔχεις δίκαιον.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἔπειτα, φίλοι μου, τὸ πρᾶγμα εἶναι λογικὸν καὶ αὐταπόδεικτον. Ὁ Θεὸς διὰ τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἠθέλησε νὰ διδάξῃ τοὺς ἀνθρώπους τί πρέπει νὰ φρονῶσι περὶ αὐτοῦ καὶ περὶ τῶν θείων αὐτοῦ νόμων· δὲν ἠθέλησε νὰ τοὺς διδάξῃ οὔτε τὴν γραμματικήν, οὔτε τὴν ἀστρονομίαν, οὔτε τὴν γεωλογίαν, οὔτε τὴν γεωγραφίαν, οὔτε τὴν ἱστορίαν. Περὶ τούτου μοὶ

ἔρχεται κατὰ νοῦν καὶ ἀστεῖόν τι λογοπαίγνιον, τὸ ὁποῖον εἶπεν εἷς τῶν θερμοτάτων ὀπαδῶν τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας, ὁ περιώνυμος συγγραφεὺς τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Χρονικῶν καρδινάλιος Βαρώνιος.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Τί εἶπεν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. «Σκοπός, εἶπε, τῆς Ἁγίας Γραφῆς εἶναι νὰ μᾶς διδάξῃ πῶς πορεύεται ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ ὄχι πῶς πορεύεται αὐτὸς ὁ οὐρανός».

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἀστεῖον τῳόντι· ἀστεῖον καὶ ἀληθὲς συγχρόνως.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἀλλὰ πῶς θὰ γείνῃ ἡ διάκρισις;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τὰ ὅρια τοῦ πεπερασμένου κόσμου ἔχουν ἐντεῦθεν μὲν τὴν θεοπνευστίαν, ἐκεῖθεν δὲ τὴν ἐπιστήμην. Ὁ Θεὸς ἐκεῖ μόνον χύνει τὸ θεῖον αὐτοῦ φῶς, ὅπου δὲν φθάνουν ὁ ὀφθαλμὸς καὶ ἡ ἀντίληψις τοῦ ἀνθρώπου. Περὶ τῶν λοιπῶν αἱ Ἱεραὶ Γραφαὶ λαλοῦν καθὼς ἀντιλαμβάνονται, καὶ καθὼς δύνανται ν' ἀντιληφθῶσιν, αἱ γενεαὶ πρὸς ἃς ἀπευθύνονται.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ ὑπάρχει προφανὲς ἱστορικὸν παράδειγμα περὶ τοῦ πόσον εἶναι ἐπικίνδυνον νὰ ἐπεκτείνωμεν τὴν θεοπνευστίαν καὶ εἰς τὰ πράγματα τοῦ παρόντος κόσμου. Ἡ δίκη καὶ ἡ καταδίκη τοῦ Γαλιλαίου.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Βεβαιότατα. Διατί κατεδικάσθη ὁ Γαλιλαῖος; διότι παρεδέχετο τὴν κίνησιν τῆς γῆς, ἐνῷ ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ δὲν εἶπε· Στήτω ἡ γῆ, καὶ εἶπε· Στήτω ὁ ἥλιος. Ἀλλὰ τί ἐπίστευε τότε ὁ κόσμος, καὶ τί ἐπίστευεν ἀκόμη μέχρι τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Κοπερνίκου; Ὅτι ὁ ἥλιος κινεῖται περὶ τὴν γῆν, καὶ ὄχι ἡ γῆ περὶ τὸν ἥλιον. Πῶς ἄλλως λοιπὸν ἔπρεπε νὰ λαλήσῃ ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ, εἰμὴ καθὼς ἐλάλησεν;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἐμβαίνοντες, Ἀγαθόβουλε, εἰς τὴν θείαν Ἀποκάλυψιν, εὑρίσκομεν ἐν μὲν τῇ Παλαιᾷ Γραφῇ τὴν προπατορικὴν ἁμαρτίαν καὶ τὴν ἕνεκα αὐτῆς καταδίκην, ἐν δὲ τῷ Εὐαγγελίῳ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δι' αὐτῆς ἀπολύτρωσιν τοῦ ἀνθρώπου. Τί ἔχεις κατὰ πρῶτον νὰ μᾶς εἰπῇς περὶ τῶν δογμάτων τούτων.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Οὐδὲν ἄλλο, Εὐσέβιε, εἰμὴ ὅτι καλῶς τὰ ὠνόμασες δόγματα, καὶ ὡς τοιαῦτα, καὶ διότι ἀνάγονται εἰς τὸ θεῖον καὶ τὸ ἐπέκεινα τῶν ὁρίων τοῦ πεπερασμένου κόσμου μέρος τῶν Ἁγίων Γραφῶν, ὀφείλομεν νὰ τὰ παραδεχθῶμεν ὡς θεόπνευστα.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἐνθυμοῦμαι ὅμως, Ἀγαθόβουλε, ὅτι ἀνέγνωσα ἐπὶ τῶν δογμάτων τούτων διαφόρους ἐξηγήσεις πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι πλησιάζει κάπως καὶ ὁ ἀνθρώπινος λόγος πρὸς αὐτά. Ἡ προπατορικὴ ἁμαρτία, παραδείγματος χάριν, θεωρεῖται ὡς οὖσα αὐτὴ ἡ ὑπερφίαλος οἴησις τοῦ ἀνθρώπου, ζητοῦντος νὰ ἐξηγήσῃ τὰ πάντα διὰ τῶν πεπερασμένων αὐτοῦ γνώσεων. Ὅθεν καὶ τὸ δένδρον τοῦ ὁποίου τὸν καρπὸν ἔφαγαν οἱ προπάτορες ὠνομάσθη ξύλον τῆς γνώσεως.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Τὴν δὲ τάσιν ταύτην τῆς Θεότητος εἰς τὸ καταδικάζειν τὸν

ὑψηλοφροσύνην τοῦ ἀνθρώπου εἶχαν ἐκ παραδόσεως καὶ ἄλλα ἔθνη ἐκτὸς τῶν Ἑβραίων· ὅθεν καὶ λέγει ὁ Ἡρόδοτος· «Φιλέει ὁ Θεὸς τὰ ὑπερέχοντα πάντα κολούειν»· καί· «Οὐκ ἐᾷ φρονέειν μέγα ὁ Θεὸς ἄλλον ἢ ἑωυτόν».

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἠξεύρετε ὅμως ὅτι ἐν γένει τὸ ἱστόρημα τῆς προπατορικῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς ἐκ ταύτης χειροτερεύσεως τῆς θέσεως τοῦ ἀνθρώπου σώζεται ἐν ἀρχαίαις παραδόσεσι τῶν διαφόρων ἐθνῶν, ὡς μία παγκόσμιος τῆς ἀνθρωπότητος ὁμολογία πρὸς ἐπικύρωσιν τῆς θείας Ἀποκαλύψεως;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἀληθινά; Καὶ κατὰ ποῖον τρόπον;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἰδού, κατὰ τὰς γενομένας ὑπὸ πολλῶν παρατηρήσεις· ποία πρῶτον εἶναι ἡ ἀρχικὴ γνώμη περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ κακοῦ;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ὑπῆρξαν οἱ προσωποποιήσαντες, ἢ μᾶλλον θεοποιήσαντες, τὴν ἀρχὴν τοῦ κακοῦ, ἀλλοῦ μὲν ὀνομάσαντες αὐτὴν *Ἀριμάν*, ἀλλοῦ δὲ *Σιβά*, ἀλλοῦ *Τιτᾶνας*, καὶ ἀλλοῦ ἄλλα.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δὲν ὑπῆρξαν δὲ καὶ οἱ παραδεχθέντες τὴν ἀρχὴν ταύτην χωρὶς τῆς εἰρημένης προσωποποιήσεως;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Βέβαια· καὶ μάλιστα τὸ ἠθικὸν κακὸν ἐθεωρήθη ὡς προελθὸν ἐκ τῆς καταχρήσεως τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Πῶς τοῦτο; ἐνθυμεῖσαι;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη αὐτεξούσιος. Εἶχε λοιπὸν τὴν χρῆσιν καὶ τὴν κατάχρησιν τῆς αὐτεξουσιότητος ταύτης. Εὑρίσκετο οὕτως ἀπέναντι τῆς δυάδος ἐκείνης τῶν ἀρχῶν ἢ τῶν δυνάμεων, περὶ ἧς ἔλαβες ἀφορμὴν νὰ μᾶς λαλήσῃς πολλάκις, τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ κύρους. Κῦρος ὅμως καὶ ἐλευθερία τί ἄλλο ἦσαν ἀπέναντι τοῦ Δημιουργοῦ,εἰμὴ ὑπακοὴ καὶ παρακοή; Ἰδοὺ λοιπὸν ἡ παρακοὴ μετὰ τοῦ ἠθικοῦ κακοῦ ταυτιζομένη.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Εὖγε, Εὐσέβιε! Ἀλλά, παρεκτὸς τούτου, δὲν διετηρήθη ἄλλο τι ἔν τε τῇ γενικῇ καὶ ἀρχαιοτάτῃ παραδόσει, καὶ προσέτι ἐν ἡμῖν αὐτοῖς, ἐμφαῖνον τὴν ἰδέαν τῆς πρώτης ἁμαρτίας καὶ τῆς τιμωρίας αὐτῆς;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ναί· ἐν ἡμῖν μὲν αὐτοῖς ἡ ἀγάπη τῆς ἀθωότητος, ἐν δὲ τῇ γενικῇ καὶ ἀρχαιοτάτῃ παραδόσει τὰ πιστευόμενα περὶ τοῦ Χρυσοῦ Αἰῶνος.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Εὖγε, Στέφανε! Πῶς ἀποδεικνύονται τὰ δύω ταῦτα;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ λεγομένου Χρυσοῦ Αἰῶνος, κατὰ τοὺς πρώτους τῆς ἀνθρωπότητος χρόνους, συμφωνοῦν ὅλων σχεδὸν τῶν ἐθνῶν αἱ παραδόσεις. Ποῖος λοιπὸν δὲν βλέπει τὴν ταυτότητα τοῦ εὐδαίμονος τούτου αἰῶνος μετὰ τῆς ὑπὸ τῆς Παλαιᾶς Γραφῆς ἱστορουμένης εὐδαιμονίας τῶν προπατόρων ἡμῶν πρὸ τῆς παρακοῆς; Ποίαν ἔπειτα ἐπιῤῥοὴν δὲν ἐξασκεῖ εἰς τὰ ἡμέτερα αἰσθήματα ἡ τῆς ἀθωότητος ἰδέα; Πῶς συγκινούμεθα ὁσάκις εὑρισκόμεθα ἐνώπιον αὐτῆς! Ποσάκις δὲν ἐκφωνοῦμεν πλήρεις θαυμασμοῦ καὶ ἀγάπης· Εὐτυχὴς ἀθωότης! Βλέπομεν τὴν ἀθωότητα ἐμφανιζομένην ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ κόσμου, καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἡμετέρας ζωῆς. Ἐκ τούτου ἡ ἀγάπη ἡμῶν πρὸς τὰ παιδία, τῆς ὁποίας δὲν εἶναι ἀμέτοχοι καὶ αὐτοὶ οἱ κακοῦργοι.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Πολὺ καλά. Καὶ ἅπαντες ἔχομεν ἔμφυτόν τινα ἰδέαν τοιούτου μυστηριώδους ἡμῶν παρελθόντος. Ἅπαντες ἀορίστως πως αἰσθανόμεθα ὅτι εἴμεθα τέκνα Ὄντος ἄλλοτε εὐδαίμονος, καὶ μετὰ ταῦτα ἁμαρτήσαντος καὶ τιμωρηθέντος. Πρὸς ταῦτα πάντα λοιπὸν συμφωνεῖ καὶ ἀνταποκρίνεται τὸ δόγμα τῆς προπατορικῆς ἁμαρτίας.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Περὶ δὲ τῆς ἐνανθρωπήσεως τῆς Θεότητος, καὶ τῆς διὰ τοῦ μέσου τούτου ἀπολυτρώσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἔχομεν ἐπίσης ν' ἀναφέρωμεν ἐξωτερικὰς ἀρχαίας παραδόσεις;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἐνανθρωπήσεις ἀναφέρονται πολλαὶ ἐκ μέρους πολλῶν ψευδοθρησκειῶν.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Περίεργον πρᾶγμα! Διὰ ψευδῶν θρησκειῶν ἀποδεικνύεται ἡ φυσικὴ τοῦ ἀνθρώπου πίστις πρὸς τὸν Θεόν, καὶ διὰ ψευδῶν ἐνανθρωπήσεων μαρτυρεῖται ἡ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους!

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. «Εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀσθενείας τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος», λέγει λαλῶν περὶ τούτου ὁ Γυζώ, «ὅτι ἀλήθεια καὶ ψεῦδος, πράγματα καὶ χίμαιραι, συνάπτονται ἐγγύτατα πρὸς ἄλληλα, ὑποστηρίζονται ἀμοιβαίως καὶ συμμιγνύονται ἀδιαλείπτως».

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἠξεύρεις, Ἀγαθόβουλε, πῶς ἐξηγῶ τὴν συνάφειαν ταύτην τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ ψεύδους; Θεωρῶ τὸν ἄνθρωπον τῶν ψευδῶν θρησκευμάτων ὡς τὸν τυφλὸν ἐκεῖνον, ὅστις ἐκ τῆς ἀπωλείας τοῦ φωτός του ἐφύλαξε μόνον τὴν δύναμιν τοῦ νὰ διακρίνῃ τὰς σκιὰς τῶν πραγμάτων. Ὅ,τι βλέπει δὲν εἶναι εἰμὴ σκιά, ἀλλ' ἐκ τῆς ὑπάρξεως τῆς σκιᾶς ἀποδεικνύεται ἡ ὕπαρξις τοῦ ἀποτελοῦντος τὴν σκιὰν πράγματος.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δὲν εἶναι ἄστοχος ἡ παρομοίωσίς σου.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ πῶς ἡ ἀπολύτρωσις δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐξαγομένη ἐκ τῶν κοινῶν παραδόσεων;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Εἴπαμεν ὅτι ἡ γενικὴ παράδοσις παραδέχεται τὴν πραχθεῖσαν ἁμαρτίαν. Πᾶσα ἁμαρτία ἐπιφέρει τύψιν συνειδήσεως, καὶ ἐπομένως μετάνοιαν. Ἀλλ' ἀρκεῖ μόνη ἡ μετάνοια;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ὄχι, νομίζω. Ἀπαιτεῖται καὶ ἐξιλέωσις, καὶ ἐπομένως τιμωρία.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὅλα ταῦτα δὲν σᾶς φαίνονται λογικῶς ἀλληλένδετα, καὶ ποριζόμενα διὰ τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Βέβαια.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὁ ἄνθρωπος λοιπόν, ὁ ἁμαρτήσας ἄνθρωπος, ἔπρεπε νὰ ἐξαγνισθῇ, καί, ἵνα ἐξαγνισθῇ, ἔπρεπε νὰ πάθῃ.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἡ λογικὴ εἶναι προφανής.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καὶ τὴν λογικὴν ταύτην ἠκολούθησεν ἡ ἀρχαία παράδοσις τῶν ἀνθρώπων. Ἔπραξε δὲ καὶ κᾶτι περισσότερον.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Τί περισσότερον;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Παρεδέχθη ὅτι ἡ ἐξιλέωσις ἠδύνατο νὰ γείνῃ καὶ διὰ προσώπου τρίτου, ἀθώου μὲν αὐτοῦ καὶ ἀνωτέρου, προσφερομένου δὲ ἐξ ἀφοσιώσεως ἵνα πάθῃ ἀντὶ τοῦ ἁμαρτήσαντος. Ὅθεν καὶ πολλὰ τοιαῦτα παραδείγματα περιέχει ἡ ἀρχαία ἱστορία· παραδείγματα πολλάκις βάρβαρα, θυσίας ἀτόπους καὶ σκληράς, ἀλλὰ καὶ ἀφοσίωσιν πολλάκις ἡρωϊκήν, προκαλοῦσαν τὴν συγκίνησιν καὶ τὸν θαυμασμὸν τοῦ κόσμου. Ἱστορεῖται ὁ Κόδρος, ὁρμῶν εἰς τὸ μέσον τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ, καὶ παραδιδόμενος εἰς ἑκούσιον θάνατον ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν Ἀθηναίων. Ὁ Κούρτιος, κρημνιζόμενος εἰς τὸ βάραθρον, ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν Ῥωμαίων. Ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἀγαμέμνονος, θυσιαζομένη ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ὅλων, κατὰ τὸν ἀπόπλουν αὐτῶν εἰς τὴν κατὰ τῆς Τρῳάδος ἐκστρατείαν. Ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἀριστοδήμου, προσφερομένη ὡς ὁλοκαύτωμα ὑπὲρ τῶν Μεσσηνίων, ἐν μέσῳ τῶν πολέμων αὐτῶν κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν. Καὶ τόσα ἄλλα εὐγενῆ ἀφοσιώσεως θύματα, τὰ ὁποῖα παραλείπω. Ἀλλ' ἀρκετὰ πλέον εἴπαμεν περὶ σκιῶν, κατὰ τὴν πρὸ ὀλίγου εὔστοχον, Στέφανε, παρομοίωσίν σου. Καιρὸς εἶναι πλέον νὰ κλίνωμεν τὸν αὐχένα ἐνώπιον τοῦ Ὑψίστου, καὶ νὰ προσεγγίσωμεν εἰς τὰ μυστήρια τῆς πίστεως. Ἐνταῦθα ἔγκειται τὸ ὑπέρτατον τοῦ χριστιανισμοῦ δόγμα. Ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἔγεινεν ἄνθρωπος ἵνα γείνῃ θῦμα, καὶ ἔγεινε θῦμα ἵνα γείνῃ σωτὴρ τῶν ἀνθρώπων. Ὁ μὴ παραδεχόμενος τὸ γεγονὸς τοῦτο, ὁ ἀρνούμενος τὴν θεότητα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀρνεῖται τὴν βάσιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ἥτις, λέγει ὁ Γυζώ, «δὲν θὰ ἦτον ὅ,τι εἶναι, οὔτε θὰ ἔπραττεν ὅ,τι ἔπραξεν, ἐὰν δὲν εἶχε τὴν μὲν θείαν ἐνανθρώπησιν ὡς ἀρχήν, τὸν δὲ Ἰησοῦν Χριστόν, Θεὸν καὶ ἄνθρωπον ἐν ταὐτῷ ὄντα, ὡς ἀρχηγόν». Ὅ,τι μένει τώρᾳ, φίλοι μου, νὰ πράξω εἶναι νὰ λάβω ἐκ τῶν Εὐαγγελίων τὴν γλυκεῖαν καὶ μεγαλοπρεπῆ εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καί, ἐξετάζων αὐτὴν εὐλαβῶς, νὰ σᾶς δώσω ἀφορμὴν νὰ σκεφθῆτε μετ' ἐμοῦ ἂν πρέπῃ νὰ θεωρήσωμεν αὐτὸν ὡς τὸν τελειότατον τῶν ἀνθρώπων, ἢ νὰ πιστεύσωμεν αὐτόν, καθὼς ἐπίστευσεν αὐτὸς ἑαυτόν, καὶ καθὼς ἐπίστευσαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καί, μετὰ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, τοσαῦτα πλήθη ἀνθρώπων, ἐπὶ δεκαεννέα ὅλους μέχρι σήμερον αἰῶνας, υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Θεόν. Ἡ πίστις εἰς τὴν θεότητα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ συνεπιφέρει καὶ τὴν πίστιν εἰς τὰ μυστήρια τῆς θρησκείας, τῆς ὁποίας αὐτὸς ἐγένετο ὁ θεμελιωτὴς καὶ ἱεροφάντης.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Εἶπες πρὸ ὀλίγου, Ἀγαθόβουλε, ἢ μᾶλλον ἠνίχθης, ὅτι τινὲς ἀρνοῦνται μὲν τὴν θεότητα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, θεωροῦν δὲ αὐτὸν ὡς τὸν τελειότατον καὶ τὸν ἐξοχώτατον τῶν ἀνθρώπων. Θέλησε ν' ἀναφέρῃς αὐτούς, ἢ τινὰς ἐξ αὐτῶν.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Θέλω ν' ἀναφέρω δύω ἐξ αὐτῶν, ἐξ ὧν εἷς εἶναι ὁ ἐλβετὸς φιλόσοφος Ῥουσσώ, ἀποβιώσας πρὸ μιᾶς ἀκριβῶς κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἑκατονταετηρίδος, καὶ ἕτερος ὁ εἰς τὴν ἡμετέραν γενεὰν ἀνήκων γάλλος Ῥενάν.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Τί λέγει λοιπὸν πρῶτα ὁ Ῥουσσῶ;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. «Ποῖος ἄνθρωπος, λέγει, ποῖος σοφός, ἐνεργεῖ, πάσχει καὶ ἀποθνήσκει ὡς ὁ Ἰησοῦς Χριστός; Πρέπει νὰ ἦναί τις ἢ προκατειλημμένος, ἢ κακῆς πίστεως ἄνθρωπος, ἵνα τολμήσῃ νὰ συγκρίνῃ τὸν υἱὸν τοῦ Σωφρονίσκου πρὸς τὸν υἱὸν τῆς Μαρίας. Ὁποία ἀπόστασις μεταξὺ τῶν δύω! Καί, παραβάλλων διάφορα μέρη τοῦ βίου καὶ τῆς τελευτῆς ἀμφοτέρων· «Ναί, ἐκφωνεῖ, ἂν ὁ βίος καὶ ὁ θάνατος τοῦ Σωκράτους ἦναι βίος καὶ θάνατος σοφοῦ, ὁ βίος καὶ ὁ θάνατος τοῦ Ἰησοῦ εἶναι βίος καὶ θάνατος Θεοῦ!»

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ὁμολογεῖ λοιπὸν ὁ Ῥουσσὼ τὴν θεότητα τοῦ Χριστοῦ;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Οὕτω φαίνεται· ἀλλ' ἐκ τοῦ συνόλου τῶν γραφέντων ὑπ' αὐτοῦ προκύπτει τὸ ἐναντίον, καὶ ὅτι ἡ ἔκφρασις αὕτη εἶναι ὡς ἔνδειξις τῆς παρ' αὐτοῦ ὁμολογουμένης μεγάλης ὑπεροχῆς τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τοῦ Σωκράτους.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ὁ δὲ Ῥενὰν τί λέγει;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Λέγει ὅτι ἡ «ὑψίστη συνείδησις τοῦ Θεοῦ, ἡ ὑπάρξασα ἐν τῇ ἀνθρωπότητι, εἶναι ἡ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ». «Λόγοι ἀπαράμιλλοι», λέγει ἀλλαχόθι λαλῶν περὶ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, «λόγοι ἄξιοι υἱοῦ τοῦ Θεοῦ! Εἷς Θεὸς μόνος δύναται νὰ λαλήσῃ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον!» Ἐπὶ δὲ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκφωνεῖ· «Ἐπληρώθη τὸ ἔργον σου· ἡ θεότης σου ἐθεμελιώθη. . . . Ἐπὶ χιλιάδας ἐτῶν ὁ κόσμος θὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ σοῦ. . . . Δὲν ἠμπορεῖ ν' ἀποσπασθῇ τὸ ὄνομά σου ἀπὸ τοῦ κόσμου τούτου, χωρὶς οὗτος ν' ἀνατραπῇ ἐκ θεμελίων. Μεταξὺ σοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ διάκρισις δὲν θὰ γίνεται πλέον! . . .» Καὶ πάλιν· «Ὁ Ἰησοῦς δὲν ὑπερτερεῖται. . . . Οἱ αἰῶνες ὅλοι θ' ἀνακηρύξωσιν ὅτι, μεταξὺ τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων, οὐδεὶς ἐγεννήθη ἀνώτερος τοῦ Ἰησοῦ».

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἀλλ' οἱ ἀρνούμενοι μὲν τὴν θεότητα τοῦ Χριστοῦ, θαυμάζοντες δὲ καὶ ἐκθειάζοντες τὸν βίον, τὰ ἔργα καὶ τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ, δὲν ἐννοοῦν εἰς ποίαν ἀντίφασιν περιπίπτουν; διότι αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἀνεγνώρισεν ἑαυτὸν ὡς υἱὸν Θεοῦ.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Βέβαια· καὶ ὅλος ὁ ἐπὶ τῆς γῆς βίος αὐτοῦ ἦτον ἡ πρακτικὴ κύρωσις τῆς ἀναγνωρίσεως ταύτης. Ἠπατήθη λοιπόν, ἢ ἠθέλησε ν' ἀπατήσῃ; Φαντασιοκόπος ἦτον, ἢ ἀγύρτης; Εἰς τὸ δίλημμα τοῦτο περιπίπτουν οἱ τοιοῦτοι θαυμασταὶ καὶ ἐκθειασταὶ αὐτοῦ, οἵτινες, καθὼς λέγει ὁ Γυζώ, «ἀκολουθοῦν νὰ θεωρῶσιν αὐτὸν τέλειον, θεοπρεπῆ, ἀπαραμίλλητον, ὡς τὸν μέγιστον νοῦν καὶ τὴν μεγίστην καρδίαν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ὡς τὸν τύπον τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἠθικῆς καλλονῆς, ὡς τὸν ὑπέρτατον καὶ νόμιμον ἀρχηγὸν τῆς ἀνθρωπότητος».

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἐξέτασε τώρᾳ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν νομοθεσίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ συγχρόνως τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Πολλοὶ ἐφάνησαν κατὰ καιροὺς ἐν τῷ κόσμῳ νομοθέ-

ται καὶ ἀναμορφωταί· ἀλλὰ ποία διαφορὰ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ Ἰησοῦ! ποία ἄμετρος ἀπόστασις! Ποῖος Κομφύκιος, ποῖος Βούδδας, ποῖος Ζωροάστρης, ποῖος Μίνως, ποῖος Λυκοῦργος, ποῖος Νουμᾶς, ποῖος Πυθαγόρας, καίτοι διαθέτοντες μέσα ἀσυγκρίτως μεγαλήτερα τῶν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, δύνανται νὰ παραβληθῶσι πρὸς αὐτὸν, εἴτε κατὰ τὴν τελειότητα εἴτε κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἔργων; Ἦλθαν καὶ παρῆλθαν οἱ νομοθέται ἐκεῖνοι, καὶ, ἂν πρὸς καιρὸν ἐφάνη τις ἀπόπειρα ἀναμορφώσεως, οὐδεμία ὅμως ἐπῆλθε κοινωνικὴ ἀναγέννησις διαρκὴς καὶ σταθερὰ, καὶ τὴν σήμερον μόλις διατηρεῖ ἡ ἱστορία τὰ ὀνόματα καὶ τὰ νομοθετήματα αὐτῶν. Ἀπέναντι τούτων ὅλων τί ἔπραξεν ὁ Ἰησοῦς Χριστός; Ἐκ τῶν κόλπων μικροῦ καὶ ἀγνώστου λαοῦ, ἀναφαίνεται ἐπὶ τῆς σκηνῆς μικρὸς καὶ ἄγνωστος. Οἱονδήποτε μέσον ἀνθρώπινον ἐπιτυχίας, ἐξ ἐκείνων τῶν ὁποίων ἔχουν ἀνάγκην οἱ ἐπιχειροῦντες μεγάλας ἐν τῷ κόσμῳ μεταβολὰς, οὔτε ἔχει οὔτε ζητεῖ. Καὶ ἐν τούτοις ἐπιχειρεῖ ἔργον, ὁποῖον οὐδεὶς ἄλλος ἐν τῷ κόσμῳ, πρὸ αὐτοῦ ἢ μετ' αὐτὸν, ἐπεχείρησεν, ἢ κἂν συνέλαβεν ἐν τῇ ἰδίᾳ φαντασίᾳ. Μεταβάλλει ὁλόκληρον τὴν κοινωνικὴν καὶ ἠθικὴν κατάστασιν τοῦ παντός. «Ἐλευθερόνει», κατὰ τὰς ὡραίας λέξεις τοῦ Γυζὼ, «ἐλευθερόνει καὶ ῥυθμίζει συγχρόνως τὴν τύχην τῶν ἀνθρώπων· ζωογονεῖ καὶ εἰρηνοποιεῖ αὐτούς· συμβιβάζει καὶ συναρμολογεῖ τὸν θεῖον νόμον καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν. Κατὰ τοῦ μαστίζοντος τὴν ἀνθρωπότητα κακοῦ ἐπιφέρει τελεσφόρον θεραπείαν· δεικνύει εἰς τοὺς ἁμαρτωλοὺς τὰς ὁδοὺς τῆς σωτηρίας, καὶ ἀνοίγει εἰς τοὺς δυστυχεῖς τὰς πύλας τῆς ἐλπίδος. Καὶ διὰ τοῦτο τὸ Εὐαγγέλιον αὐτοῦ καὶ τὴν πολυθεΐαν ἐνίκησε, καὶ τὴν Ἑλλάδα κατέκτησε, καὶ τὴν Ῥώμην, καὶ τὴν βάρβαρον Εὐρώπην». Καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ διαρκεῖ πλῆρες, ὁλόφωτον, ἀμείωτον, προσκυνητόν· καὶ τοιοῦτο θὰ διαρκέσῃ ἐπὶ χιλιάδας ἐτῶν, λέγει ὁ Ῥενάν· ἡμεῖς δὲ λέγομεν μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ ποίαν ὁδὸν ἐβάδισεν, ἵνα φέρῃ τὰ μεγάλα ταῦτα καὶ καταπληκτικὰ ἀποτελέσματα;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἐνῷ οἱ λοιποὶ ἀναμορφωταὶ ἐζήτησαν νὰ κολακεύσωσι τὴν φιλαυτίαν ἢ τὰ πάθη τῶν ἀνθρώπων πρὸς οὓς ἀπηυθύνοντο, ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς, καί τοι μεγάλην καὶ ἔχων καὶ ἐκφράζων ἀγάπην πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, μεταδίδει τὰς ἐντολάς του διὰ γλώσσης αὐστηρᾶς καὶ σχεδὸν ἐπιτιμητικῆς. Ἦν ἀληθῶς διδάσκων ὡς ἐξουσίαν ἔχων. Οὐδεμιᾶς θωπευτικῆς φράσεως γίνεται χρῆσις ἐν τῇ διδασκαλίᾳ αὐτοῦ· οὐδεμία ἀπευθύνεται ἢ προκαλεῖται φιλαρέσκεια.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Τὴν αὐτὴν αὐστηρότητα μετεχειρίσθη λαλῶν καὶ περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς αὐτοῦ;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὄχι· ὅλον τὸ ἐναντίον μάλιστα. Ἀπὸ Θεοῦ ἐκδικήσεων, ὁποῖος φαίνεται ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ, τὸν ἐφανέρωσεν ἐν τῇ Νέᾳ ὡς Θεὸν ἐλέους. Διὰ ποίων ἁπλῶν καὶ μεγαλοπρεπῶν λόγων ἐκφράζει την ἀγάπην τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους! Καὶ πῶς εὑρίσκει πάντοτε ἀφορμὴν νὰ ὑψώσῃ

τὴν δύναμιν τῆς μετανοίας! «Κύριε», εἶπεν ὁ Πέτρος, «ποσάκις ἁμαρτήσει εἰς ἐμὲ ὁ ἀδελφός μου, καὶ ἀφήσω αὐτῷ; Ἕως ἑπτάκις; Οὐ λέγω σοι ἕως ἑπτάκις, εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, ἀλλ' ἕως ἑβδομηκοντάκις ἑπτά».

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ ἡ παραβολὴ τοῦ ἀσώτου Υἱοῦ! Καὶ ἡ πλήρης μεγαλοπρεπείας καὶ ἠπιότητος ἐκείνη εἰκὼν τοῦ ὑψίστου Θεοῦ, καταβαίνοντος ἀπὸ τοῦ θρόνου τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ, καὶ τρέχοντος καὶ ἐπιπίπτοντος ἐπὶ τὸν τράχηλον τοῦ ἁμαρτωλοῦ υἱοῦ, καὶ καταφιλοῦντος αὐτόν! Καὶ ταῦτα, διότι εἶπε μόνον ὁ ἁμαρτωλός· Ἥμαρτον, πάτερ!

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Τί λέγεις, Εὐσέβιε, διότι εἶπε; Καὶ πρὶν ἀκόμη εἴπῃ τό· Ἥμαρτον, κατεφίλησεν αὐτόν. Ὥστε μόνος ὁ ἀγαθὸς σκοπὸς ἤρκεσε νὰ συγκινήσῃ τὸν οὐράνιον Πατέρα! Καλῶς ἀνέγνωσα κάπου ὅτι τότε μόνον κατανοοῦμεν τὴν θείαν εὐσπλαγχνίαν, ὅταν σκεφθῶμεν πόσαι θυσίαι καὶ πόσαι ἐκδικήσεις ἀπαιτοῦνται ἵνα συγχωρήσωσιν οἱ ἄνθρωποι, ἐνῷ, ἵνα συγχωρήσῃ ὁ Θεός, εἶναι ἀρκετὸν ἓν μόνον δάκρυ!

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἆ! ναί! Δὲν ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἀνέγνωσα τίποτε ὡραιότερον καὶ συγκινητικώτερον τῆς θείας αὐτῆς παραβολῆς. Καὶ πάντοτε, ὁσάκις τὴν ἀναγνώσω, οἱ ὀφθαλμοί μου ἀναβλύζουν θερμὰ δάκρυα.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ τὸ ἀπολωλὸς πρόβατον, καὶ ἡ χάριν αὐτοῦ ἐγκατάλειψις τῶν ἐνενήκοντα ἐννέα ἐν τῇ ἐρήμῳ! Καὶ τό· «Συγχάρητέ μοι ὅτι εὗρον τὸ πρόβατόν μου τὸ ἀπολωλός!» Καὶ τό· «Χαρὰ ἔσται ἐν τῷ οὐρανῷ ἐπὶ ἑνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι, ἢ ἐπὶ ἐνενήκοντα ἐννέα δικαίοις, οἵτινες οὐ χρείαν ἔχουσι μετανοίας!»

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τοιοῦτος ὁ Θεὸς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, κατὰ τὸν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἀλλ' ἐπὶ τῆς μεγάλης ταύτης βάσεως τῆς θείας ἀγάπης ἐθεμελίωσε τὴν οὐρανίαν, τὴν γλυκυτάτην, τὴν ἀμίμητον αὐτοῦ ἐντολὴν τῆς ἀγάπης τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους. Ἐνταῦθα πλέον τὸ οἰκοδόμημα τοῦ Χριστοῦ ἀνεγείρεται ἐπὶ θεμελίων ὅλως νέων. Πᾶσα τετριμμένη ὁδὸς ἐγκαταλείπεται. Αὐτὸς ὁ ἴδιος ἀναγνωρίζει τὸ καινὸν καὶ πρωτοδίδακτον τῆς ἑαυτοῦ νομοθεσίας. «Ἐντολὴν καινὴν, λέγει, δίδωμι ὑμῖν ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. Ἐν τούτῳ γνώσονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταί ἐστε, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις». Ποσάκις δὲν ἐπαναλαμβάνεται ἡ αὐτὴ ἐντολή! Καὶ ὄχι μόνον ἐπαναλαμβάνεται, ἀλλὰ καὶ ἐξηγεῖται ὑπὸ τὴν μᾶλλον ἀπόλυτον καὶ περιεκτικὴν αὐτῆς μορφήν. Οὐδεὶς περιορισμός, οὐδεμία ἐπιφύλαξις. Ἀγάπη πρὸς πάντας, καὶ φίλους καὶ ἐχθρούς. «Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς, καλῶς ποιεῖτε τοὺς μισοῦντας ἡμᾶς, καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς καὶ διωκόντων ὑμᾶς· ὅπως γένησθε υἱοὶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς· ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθούς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Ἐὰν γὰρ ἀγαπᾶτε τοὺς ἀγαπῶντας ἡμᾶς, τίνα μισθὸν ἔχετε; οὐχὶ καὶ οἱ τελῶναι τὸ αὐτὸ ποιοῦσι; Καὶ ἐὰν ἀσπάσησθε τοὺς ἀδελφοὺς ὑμῶν μόνον, τί περισσὸν ποιεῖτε;

οὐχὶ καὶ οἱ τελῶναι οὕτω ποιοῦσιν». Ἡ ἀγάπη λοιπὸν καὶ ὡς ἐντολὴ θρησκευτικὴ, ἡ ἀγάπη καὶ ὡς βάσις τῆς χριστιανικῆς νομοθεσίας, κατέχει τὴν πρώτην καὶ ἔξοχον θέσιν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἐκτὸς τῆς θεσπεσίας ταύτης βάσεως, ποῖα ἄλλα μέρη τῆς νομοθεσίας τοῦ Χριστοῦ νομίζεις καλὸν νὰ παρατηρήσωμεν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἡ νομοθεσία τοῦ Χριστοῦ εἰσήγαγε τὴν ἠθικὴν ἰσότητα ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἥτις ἦτον ἄγνωστος ἐν τῷ κόσμῳ ἀπὸ τῶν δεσποτικωτάτων μέχρι τῶν φιλελευθερωτάτων κυβερνήσεων. Κατήργησε τὴν δουλείαν καὶ τὴν ἐκ τῆς δουλείας διαφοράν· «οὐκ ἔνι δοῦλος, οὐδὲ ἐλεύθερος». Κατήργησε τὴν διαφορὰν ἔθνους ἀπὸ ἔθνους, καὶ λαοῦ ἀπὸ λαοῦ· «οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος, οὐδὲ Ἕλλην». Ἀνύψωσε τὴν γυναῖκα εἰς τὴν περιωπὴν τοῦ ἀνδρός· «οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ».

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Μὲ συγχωρεῖς ἐνταῦθα, Ἀγαθόβουλε, νὰ προσθέσω ὅτι τὸ γυναικεῖον φῦλον ὀφείλει πολλὰ εἰς τὸν χριστιανισμόν. Ὁ Χριστὸς ἔδειξε πρὸς αὐτὸ ἰδιαιτέραν συμπάθειαν, ὡς καὶ πρὸς ὅλα τὰ εἴδη τῶν ἀδικουμένων. Ὅθεν καὶ ὁ ἐνθουσιασμὸς τῶν γυναικῶν ὑπὲρ τῆς νέας διδασκαλίας ἦτον πάντοτε μέγας. Γυναῖκες ἠκολούθουν τὸν θεῖον διδάσκαλον εἰς τὰς συχνὰς αὐτοῦ ὁδοιπορίας, γυναῖκες παρευρέθησαν εἰς τὴν σταύρωσιν καὶ τὸν ἐνταφιασμὸν αὐτοῦ, καὶ γυναῖκες πρῶται ηὐτύχησαν νὰ μάθωσι τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ, καὶ νὰ μεταδώσωσι τὸ χαρμόσυνον μήνυμα εἰς τοὺς Ἀποστόλους.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἄλλην μεγάλην μεταβολὴν ἐπήνεγκεν ὁ Χριστὸς εἰς τὰς σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Κράτους, τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Πολιτείας, διὰ τῆς θαυμασίας αὐτοῦ ἐντολῆς· «Ἀπόδοτε τὰ τοῦ Καίσαρος Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ». Ὁποῖος νεωτερισμὸς καὶ ὁποία πρόοδος! Πρὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ δὲν ἐγίνετο διάκρισις μεταξὺ τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ τοῦ πολιτικοῦ βίου. Ὑπῆρχε σύγχυσις μεταξὺ αὐτῶν, καὶ ἔπασχεν ἡ ἐλευθερία ἀμφοτέρων. Ἡ θρησκεία ἐχρησίμευεν εἰς τὴν Πολιτείαν ὡς μέσον, καὶ ἡ Πολιτεία εἰς τὴν θρησκείαν ὡς σκοπός. Κατὰ τὴν νέαν νομοθεσίαν, ἡ Πολιτεία δὲν δύναται νὰ ἐπεμβαίνῃ εἰς τὰ πνευματικά, οὔτε ἡ θρησκεία ν' ἀφαιρῇ τοὺς πιστοὺς ἀπὸ τῆς ὀφειλομένης ὑποταγῆς εἰς τοὺς νόμους τῆς Πολιτείας· «Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ», λέγει ὁ Ῥενάν, «ἐθεμελίωσαν τὸν χωρισμὸν τοῦ πνευματικοῦ ἀπὸ τοῦ κοσμικοῦ, καὶ ἔθηκαν τὰς βάσεις τῆς ἀληθοῦς φιλελευθερίας καὶ τοῦ ἀληθοῦς πολιτισμοῦ».

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἐχαρακτηρίσθη ὡς θρησκεία τῶν δυστυχῶν καὶ τῶν πασχόντων;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Βεβαιότατα. Δὲν εἶπεν ὁ Ἰησοῦς Χριστός; «Δεῦτε πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς».

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τοῦτο πρέπει νὰ τὸ ἐξετάσωμεν ὑπὸ εὐρυτέραν τινὰ ἔννοιαν, καὶ νὰ ἐξαγάγωμεν συμπεράσματα σπουδαιότερα.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ποῖα συμπεράσματα;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὅστις ἐπιμελῶς παρατηρήσῃ τὸν κοινωνικὸν βίον τῆς ἀνθρωπότητος θὰ ἴδῃ ὅτι πολλὰ ὀλίγοι εἶναι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ οἱ δυνάμενοι νὰ ὀνομασθῶσιν εὐτυχεῖς, ἐνῷ οἱ ἀσυγκρίτως πολλοὶ εἶναι οἱ, ἕνεκα φυσικῶν ἢ ἠθικῶν αἰτιῶν, πάσχοντες καὶ δυστυχοῦντες. Πολλοὶ οἱ πτωχοί, ὀλίγοι οἱ πλούσιοι. Πολλοὶ οἱ ἀδύνατοι, ὀλίγοι οἱ δυνατοί. Πολλοὶ οἱ ἁμαρτωλοί, ὀλίγοι οἱ δίκαιοι. Ἀποτεινόμενος λοιπὸν ὁ Χριστὸς πρὸς τοὺς πολλοὺς τούτους, ὄχι μόνον ἔπραττεν ἔργον ὑψηλῆς φιλανθρωπίας, ὡς βοηθῶν καὶ παρηγορῶν τοὺς χρείαν ἔχοντας βοηθείας καὶ παρηγορίας, ἀλλὰ καὶ ἔργον ὑπερτάτης δικαιοσύνης καὶ φρονήσεως, ὡς ἐνεργῶν ὑπὲρ τῆς μεγίστης πλειονοψηφίας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἐκ τούτου ἡ μεγάλη δημοτικότης τοῦ νέου θρησκεύματος. Ἐκ τούτου ὁ ἐνθουσιασμὸς ὑπὲρ ὅλων τῶν μέσων ὅσα ἔθετεν εἰς ἐνέργειαν ἡ πίστις, ὡς καὶ ὑπὲρ αὐτῶν τῶν θλίψεων. «Καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν», ἔλεγεν ὁ ἀπόστολος Παῦλος, «εἰδότες ὅτι ἡ θλῖψις ὑπομονὴν κατεργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμήν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα, ἡ δὲ ἐλπὶς οὐ καταισχύνει».

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Φρονοῦν μερικοὶ ὅτι καὶ αἱ κατὰ τῆς ἀλαζονείας ἐντολαὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἶναι συμπλήρωμα τῶν ἐντολῶν τῆς ἀγάπης.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δὲν ἔχουν ἄδικον· διότι πῶς θέλετε ν' ἀγαπήσῃ τοὺς ἄλλους ὁ ἀλαζών, ὁ καταφρονῶν αὐτῶν, ἢ ν' ἀγαπήσωσιν οἱ ἄλλοι τὸν ἀλαζόνα, τὸν αὐτῶν καταφρονοῦντα; Ὅθεν καὶ διὰ τῆς παραβολῆς τοῦ Τελώνου καὶ τοῦ Φαρισαίου, καὶ διὰ τῶν φοβερῶν κατὰ τῶν Φαρισαίων σχετλιασμῶν, ἐστιγμάτισε τὴν ἀλαζονείαν· καὶ τοὺς πόδας ἔνιψε τῶν Ἀποστόλων, δίδων εἰς αὐτοὺς ὑπόδειγμα ταπεινοφροσύνης καὶ λέγων· «Ὁ μείζων ἐν ὑμῖν γενέσθω ὡς ὁ νεώτερος, καὶ ὁ ἡγούμενος ὡς ὁ διακονῶν».

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Λέγουν ὅτι καὶ ἡ συμπεριφορὰ τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὰ παιδία ἦτον ἐπίσης στιγματισμὸς πλάγιος κατὰ τῆς ἀλαζονείας.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ὅτι οἱ λόγοι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· «Ὃς ἐὰν μὴ δέξηται τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ὡς παιδίον, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς αὐτὴν» στιγματίζουν τὴν ὑπερφίαλον ἀξίωσιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν γνῶσιν τῶν ἀνωτέρων τῆς γνώσεως αὐτοῦ πραγμάτων δὲν ὑπάρχει, νομίζω καὶ ἐγώ, ἀμφιβολία. Μὴ λησμονήσῃς ὅμως, Στέφανε, καὶ ὅσα εἴπαμεν περὶ τῆς φυσικῆς ἀγάπης τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν ἀθωότητα, τὴν ὁποίαν εἰς ὑπερτέλειον βαθμὸν ἔπρεπε νὰ αἰσθάνεται ὁ θεάνθρωπος Ἰησοῦς, ὁ εἰπὼν περὶ ἑαυτοῦ· «Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ ὅτι πρᾶός εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ».

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἐνθυμήσου, Ἀγαθόβουλε, καὶ τοὺς ὡραίους ἐκείνους λόγους, τοὺς κατακρίνοντας τὴν ὑποκρισίαν, καὶ ἀποτελοῦντας ἐρασμιωτέρας τὰς ἐρασμίας ἀρετὰς τῆς ἐλεημοσύνης καὶ τῆς προσευχῆς· «Μὴ ποιῆτε τὴν ἐλεημοσύνην ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸ θεαθῆναι. Σοῦ ποιοῦντος ἐλεημοσύνην, μὴ γνώτω ἡ ἀριστερά σου τί ποιεῖ ἡ δεξιά σου. Μὴ προσεύχου ὥσπερ οἱ ὑποκριταὶ ἐν ταῖς συναγωγαῖς καὶ ἐν ταῖς γωνίαις τῶν πλατειῶν·

ἀλλ' ὅταν προσεύχῃ, εἴσελθε εἰς τὸ ταμιεῖόν σου, καί, κλείσας τὴν θύραν σου, πρόσευξαι τῷ πατρί σου τῷ ἐν τῷ κρυπτῷ· καὶ ὁ πατήρ σου, ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ, ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ».

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καὶ ὅταν, διὰ μεγαλοπρεπῶν λόγων, πολεμῇ τὴν δεισιδαιμονίαν καὶ πᾶσαν ἄλογον θρησκευτικὴν πρόληψιν, λέγων πρὸς τὴν Σαμαρείτιδα· «Πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν»! Καὶ ὅταν ταυτίζεται μετὰ τῆς ἀληθείας, λέγων ἐνώπιον τοῦ Πιλάτου· «Ἐγὼ εἰς τοῦτο γεγέννημαι καὶ εἰς τοῦτο ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον ἵνα μαρτυρήσω τῇ ἀληθείᾳ. Πᾶς ὁ ὢν ἐκ τῆς ἀληθείας ἀκούει μου τῆς φωνῆς». Καὶ ἀποτεινόμενος πρὸς μὲν τὸν πατέρα Θεὸν λέγει· «Ὁ λόγος ὁ σὸς ἀλήθειά ἐστι»· πρὸς δὲ τοὺς μαθητάς, καὶ δι' αὐτῶν πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα· «Καὶ γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς»!

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ ὅταν τὴν πρὸς τοὺς ἄλλους συγκατάβασιν προκαλῇ ἐκ τῆς συναισθήσεως τῆς ἰδίας ἑκάστου ἀτελείας! «Ὁ ἀναμάρτητος ὑμῶν πρῶτος τὸν λίθον βαλέτω». Καί· «Τί βλέπεις τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ ἐν τῷ σῷ ὀφθαλμῷ δοκὸν οὐ κατανοεῖς»!

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καὶ πόσα ἄλλα διδάγματα πολυειδῶς χρήσιμα εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ βίου περιέχονται ἐν τοῖς λόγοις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ! Πρὸς τοὺς παραφερομένους, φέρ' εἰπεῖν, ὑπὸ ἀνυπομόνου μερίμνης ἐν ταῖς τύρβαις τῶν πραγμάτων, πόσον παρήγορον καὶ ἡσυχαστικὸν εἶναι τὸ δίδαγμα· «Ἀρκετὸν τῇ ἡμέρᾳ ἡ κακία αὐτῆς!»

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ ἐκεῖνο ὅπερ σὲ ἠκούσαμεν πολλάκις νὰ λέγῃς περὶ τοῦ ἐπιβάλλοντος τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' ἄροτρον, καὶ βλέποντος εἰς τὰ ὀπίσω, πόσον συμβουλευτικὸν εἶναι ὑπὲρ τῆς συνετῆς ἐν τῷ βίῳ ἐπιμονῆς καὶ κατὰ τῆς εἰς ὅλα βλαβερᾶς ἀψικορίας!

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ ὅτι τὸ σάββατον διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐγένετο, καὶ οὐχ ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ σάββατον, πόσα τοῦτο διδάσκει ἐπωφελῆ πρὸς διάκρισιν τῶν διαφόρων βαθμῶν τῆς σπουδαιότητος τῶν πραγμάτων!

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ ὅταν λέγῃ· «Οὔτε ἐπίβλημα ῥάκους ἀγνάφου ἐπὶ ἱματίῳ παλαιῷ, οὔτε οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς παλαιούς», ὁποίαν δίδει εὔστοχον καὶ ἐπιτυχῆ ὁδηγίαν εἰς τοὺς ματαιοπονοῦντας ἐν ταῖς ἐπισκευαῖς, ἐνῷ πλήρους κατασκευῆς εἶναι χρεία!

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ ὅταν πάλιν· «Οὐ συλλέγουσιν ἀπὸ ἀκανθῶν σταφυλήν, οὐδ' ἀπὸ τριβόλων σῦκα», πῶς μᾶς νουθετεῖ νὰ ἤμεθα προσεκτικοὶ κατὰ τὰς κρίσεις ἡμῶν περὶ τῶν σχέσεων τῶν αἰτιατῶν καὶ τῶν αἰτίων;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἠξεύρετε ὅμως, φίλοι μου, ὅτι, ἵνα καταδείξωμεν ὅλας τὰς λακκονὰς τοῦ Εὐαγγελίου, πρέπει νὰ διεξέλθωμεν ὅλον τὸ Εὐαγγέλιον;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Μίαν ἀκόμη παρατήρησιν σὲ παρακαλῶ νὰ ἐπιτρέψῃς· «Ὃ σὺ μισεῖς, ἑτέρῳ μὴ ποιήσῃς», ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι σοφοί· τὸ δὲ Εὐαγγέλιον

λέγει· «Καθὼς θέλετε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς ὁμοίως». Δὲν σοὶ φαίνεται ὅτι ἡ διαφορὰ εἶναι ὑπὲρ τοῦ Εὐαγγελίου;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Βεβαιότατα· διότι ἡ μὲν ἐντολὴ τῶν σοφῶν διδάσκει ἀποφατικὴν μόνον ἀρετήν, δηλαδὴ ἀποχὴν ἀπὸ τῆς ἀδικίας· ἡ δὲ τοῦ Εὐαγγελίου, ὄχι μόνον ἀποφατικὴν, ἀλλὰ καὶ θετικὴν, δηλαδὴ εὐεργεσίαν, βοήθειαν καὶ σύμπραξιν.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Δὲν δύναμαι νὰ σοὶ ἐκφράσω, Ἀγαθόβουλε, πόσον σοὶ εὐγνωμονῶ διὰ τὴν ὁμιλίαν σου. Καὶ χωρὶς νὰ τὸ εἴπω, ἐνόησες ἤδη πόσον ἐν τῇ πορείᾳ αὐτῆς μετεβλήθην. Ἔχω ἐνώπιόν μου τὴν γλυκεῖαν αὐτὴν, καθὼς εἶπες, καὶ μεγαλοπρεπῆ εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τὸν ἀκούω προφέροντα τοὺς θείους αὐτοῦ λόγους, καὶ ἐπικυροῦντα αὐτοὺς διὰ πάντων τῶν ἔργων καὶ δι' ὅλης αὐτοῦ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ πορείας. Τὸν ἀκολουθῶ παντοῦ ὅπου διέρχεται εὐεργετῶν, καὶ προαισθάνομαι αὐτὸν μέλλοντα νὰ ἐπισφραγίσῃ τὸν ἀνεπίληπτον αὐτοῦ βίον διὰ τῆς ὑψηλῆς ἐπιφωνήσεως· «Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς, οὐ γὰρ οἴδασι τί ποιοῦσιν». Ὦ, εὐχαριστῶ, Ἀγαθόβουλε, ἀπὸ καρδίας εὐχαριστῶ!

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ ἐγὼ ἐπίσης πόσον εὐχαριστῶ, Ἀγαθόβουλε! Μέχρι τοῦδε ἀνεγίνωσκα τὸ Εὐαγγέλιον ὡς ἁπλοῦν βιβλίον. Τώρα καταλαμβάνω ὁ ἀνόητος ὅτι μοὶ ἔλειπεν ἡ πίστις. Τί κενὸν, τί κενὸν ἐν τῇ καρδίᾳ ἡ ἔλλειψις τῆς πίστεως! Τώρα συλλογίζομαι ὅτι αἱ τρεῖς ἀρεταὶ, αἱ φέρουσαι ἀπὸ τόσων αἰώνων τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡ πίστις, ἡ ἐλπὶς καὶ ἡ ἀγάπη, εἶναι ἀδελφαὶ ἀχώριστοι. Πῶς λοιπὸν, λέγω τώρα, τὰς χωρίζομεν; Δυστυχὴς ὁ ἄνθρωπος ὁ μὴ γνωρίζων τὴν ἀγάπην· δυστυχὴς ὁ μὴ γνωρίζων τὴν ἐλπίδα· διατί καὶ ὁ μὴ γνωρίζων τὴν πίστιν νὰ μὴ ἦναι δυστυχής; Ὦ! εἶναι, εἶναι, Ἀγαθόβουλε, τὸ αἰσθάνομαι. Θέλω νὰ πιστεύσω. Καὶ βλέπων πρὸς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν, ἐκφωνῶ καὶ ἐγὼ, μετὰ τοῦ πατρὸς τοῦ ἀσθενοῦντος παιδὸς, δακρύων· «Πιστεύω, κύριε, βοήθει μου τῇ ἀπιστίᾳ».

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ αὐτοὶ οἱ Ἀπόστολοι εἶπαν πρὸς τὸν Ἰησοῦν· «Κύριε, πρόσθες ἡμῖν πίστιν».

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἔχετε δίκαιον, φίλοι μου. Ἄνευ πίστεως οὐδεμία ὑπάρχει ἀληθὴς ἀρετή. Καὶ ἐν αὐτῷ τῷ κόσμῳ, οὐδεμία σπουδαία ἐπιχείρησις κατορθοῦται, ἂν ὁ ἐπιχειρῶν αὐτὴν ἀπιστῇ περὶ τῆς κατορθώσεως. Ἂν λοιπὸν τοιαύτη ἦναι ἡ δύναμις τῆς πίστεως ἐν τοῖς ἐγκοσμίοις, ποία δὲν πρέπει νὰ ἦναι ἐν τοῖς πνευματικοῖς, ἐν ταῖς σχέσεσιν ἡμῶν πρὸς τὸν Πλάστην; Ἔχομεν ἀνάγκην νὰ πιστεύωμεν ὑπάρχοντα Θεὸν, Θεὸν προνοητὴν, Θεὸν παρηγορητὴν, Θεὸν πατέρα. Καὶ ποίαν δύναμιν μᾶς προτείνουν εἰς ἀντικατάστασιν τῆς μεγάλης ταύτης δυνάμεως τῆς πίστεως; Τὴν δύναμιν τῆς ἀπιστίας. Ἀλλ' ἡ ἀπιστία δὲν εἶναι δύναμις· εἶναι ἄρνησις δυνάμεως. Καὶ τί δύναται νὰ βεβαιώσῃ ἡ ἀπιστία; Οὐδὲν, ἢ ἓν καὶ μόνον· ὅτι ὅσα δὲν ἐννοεῖ, ἐκεῖνα καὶ δὲν ὑπάρχουν. Ἀλλ' ἂς ἐξετάσωμεν ὀλίγον, κύριοι

ἄπιστοι· καὶ τί ἐννοεῖτε; Ἡ ἄγνοια σᾶς περικυκλοῖ πανταχόθεν· πλανᾶσθε ἐν ἀχανεῖ Ὠκεανῷ, κρέμασθε ἐπάνω ἀβύσσου. Δι' ἡμᾶς, τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ, ἐπίκειται ἐπὶ τῆς ἀβύσσου. Καὶ δι' ἡμᾶς, λέγετέ τινες ἐξ ὑμῶν· ἀλλά, προσθέτετε, χάριν αὐτῆς τῆς μεγάλης δυνάμεως τοῦ Θεοῦ ἀπιστοῦμεν· διότι, δημιουργὸς ὢν ἀπείρων καὶ ἀπείρως μεγάλων κόσμων, ἀπέναντι τῶν ὁποίων ὁ ἡμέτερος πλανήτης εἶναι μικρότατον καὶ σχεδὸν ἀφανὲς σφαιρίδιον, ἀδυνατοῦμεν νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἐξελέξατο αὐτὸν ὁ Θεὸς εἰς ἐκπλήρωσιν τῶν ἐν τῇ Ἀποκαλύψει μυστηρίων. Ἀλλὰ ποῖος σᾶς εἶπεν ὅτι εὑρισκόμεθα ἐν τῇ κατωτάτῃ τῶν Ὄντων θέσει; Αὐτὴ ἡ ἐπιστήμη, ἡ ἀνακαλύψασα τὰ ἀπείρως μεγάλα, δὲν ἀνεκάλυψε καὶ τὰ ἀπείρως μικρά; Ποῦ δύναται νὰ σταθῇ ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ φύσει, καὶ νὰ μὴ εὑρεθῇ ἐν τῷ μέσῳ δύω σειρῶν Ὄντων, ἀνωτέρω καὶ κατωτέρω αὐτοῦ; Καὶ τίς γνωρίζει τί ἀρέσκει εἰς τὸν Θεὸν ἀλλαχοῦ νὰ πράξῃ; Καὶ τίς δύναται, λόγῳ τῆς ἀπείρου δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, νὰ περιορίζῃ πράγματι αὐτὴν τὴν δύναμιν;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καλὰ λέγει ὁ Γυζώ· «Ὅταν ἦναί τις τόσον τολμηρός, ὥστε ν' ἀξιοῖ, ἐπ' ὀνόματι τῆς ἐπιστήμης τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ πεπερασμένῳ κόσμῳ, νὰ προσδιορίζῃ τὰ ὅρια τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, πρέπει νὰ γείνῃ ἔτι τολμηρότερος, καὶ νὰ ἐκθρονίσῃ καὶ τὸν Θεὸν αὐτόν».

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ δὲν εἶχε δίκαιον νὰ εἰπῇ καὶ ὁ Σιατωβριάνδ; «Δὲν εἶναι ἄφωνα τὰ ἄστρα· οἱ ἄπιστοι εἶναι κωφοί».

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Δὲν μᾶς λέγεις τώρα καὶ ἄλλο τι, Ἀγαθόβουλε; Δὲν δύναταί τις τάχα νὰ εἰπῇ πρὸς αὐτοὺς τοὺς κυρίους; Καὶ ἂν ἀκόμη δὲν ἦσαν ἀληθῆ ὅσα ἡμεῖς πιστεύομεν, τί ὠφελεῖσθε σεῖς ἀπιστοῦντες; Ἔχετε ν' ἀντικαταστήσετε θρησκείαν ἄλλην, ἱκανοποιοῦσαν καλήτερα τὰς ἀνάγκας τῆς ἡμετέρας ψυχῆς; Δύνασθε νὰ εὕρετε κατ' ἄλλον τρόπον ἀνακούφισιν ἐν τοῖς δεινοῖς τοῦ βίου, παρηγορίαν ἐν ταῖς θλίψεσιν. Ἠμπορεῖτε νὰ ἐκλέξετε πρόσωπον ἄλλο, ἑρμηνεῦον καλήτερα τὰς σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν Θεότητα, μετοχετεῦον ἀξιοπρεπέστερα εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν τὰς περὶ Θεοῦ ἰδέας, παρὰ τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ; Διατί λοιπόν, καὶ ἂν δὲν ἦναι ἀληθῶς, δὲν τὸν ὑποθέτετε τοιοῦτον;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καθὼς εἶπέ ποτε ὁ Βολταῖρος· «Ἂν ὁ Θεὸς δὲν ὑπῆρχεν, ἔπρεπε νὰ τὸν ἐφεύρωμεν».

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἐννοεῖς, Εὐσέβιε, ὅτι ὁ ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὴν πίστιν δὲν πολυαρέσκεται εἰς τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτα. Εἶναι βέβαιον ὅμως ὅτι ὅλων τούτων ἔγεινε καὶ δύναται νὰ γείνῃ χρῆσις κατὰ τῶν ἀπίστων, τοὺς ὁποίους τέλος πάντων δὲν ἔχομεν παρὰ νὰ λυπηθῶμεν, καὶ νὰ τοὺς ἐγκαταλίπωμεν ἄκοντες εἰς τὴν δυστυχῆ αὐτῶν ἀπιστίαν.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἠξεύρεις ὅμως τί λέγουν τινές, Ἀγαθόβουλε, καὶ ἴσως ὄχι ἄνευ ἀγαθοῦ σκοποῦ; Λέγουν ὅτι παρεισέφρησαν εἰς τὴν θρησκείαν καὶ πράγματά τινα ἀνάξια αὐτῆς.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Εἶναι περιττόν, Εὐσέβιε, νὰ λαλήσωμεν καταλεπτῶς περὶ τῶν τοιούτων. Ὁ ὁδηγούμενος ὑπὸ τοῦ πνεύματος καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας εὐκόλως θὰ διακρίνῃ αὐτὰ καὶ θὰ τὰ ἀντιπαρέλθῃ. Πρὸς τί νὰ τρέχωμεν εἰς τὰ λυπηρὰ καὶ τὰ δυσνόητα, ἂν παρεισέφρησαν καὶ τοιαῦτα; Στῶμεν τοῖς ἀγαθοῖς, καὶ τοῖς καθαροῖς, καὶ τοῖς φωτεινοῖς. Ἂν σᾶς λαλήσωσι μισαλλοδοξίαν, λαλήσατε σεῖς ἀγάπην. Ἂν σᾶς λαλήσωσι δεισιδαιμονίαν, λαλήσατε σεῖς πίστιν. Ἡ θρησκεία εἶναι δῶρον οὐράνιον, ἀλλ' ἔγεινε καὶ κτῆμα ἀνθρώπινον, καὶ ἀνθρώπινα ἴσως ἀνεμίχθησαν καὶ λάθη καὶ πάθη. Ἐν ὀνόματι τῆς θρησκείας τοῦ ἡμερωτάτου Ἰησοῦ ἐπράχθησαν τόσα κακὰ ἄγρια. Πρέπει νὰ θεωρήσωμεν αὐτὴν καὶ αὐτὸν διὰ ταῦτα ὑπευθύνους; Μεγάλως ἀδικεῖ καὶ μεγάλως βλάπτει τὴν θρησκείαν ὁ ἀποδίδων εἰς αὐτὴν πάθη ἀνθρώπινα ἢ ἀνθρωπίνας μικροπρεπείας.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἔχεις δίκαιον.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τώρα θέλω ἄλλο τι νὰ σᾶς εἰπῶ, συντελοῦν πολύ, καθὼς αἰσθάνομαι, εἰς αὔξησιν τῆς εὐλαβείας καὶ τῆς ἀγάπης ἡμῶν πρὸς τὴν θρησκείαν. Ἡ Ἐκκλησία ἐκληρονόμησεν ἐκ τῆς παλαιᾶς Συναγωγῆς τὸ πολύτιμον ἔθιμον τοῦ νὰ ἐπικαλῆται τὸν Θεὸν τῶν χριστιανῶν ὡς Θεὸν τῶν πατέρων. Τὰ ἐκκλησιαστικὰ ᾄσματα εἶναι πλήρη τῶν τοιούτων φράσεων· «Θεὲ πατέρων· Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν· Θεὸς τοῦ πατρός μου, καὶ ὑψώσω αὐτόν»· καὶ τὰ παρόμοια. Σᾶς βεβαιῶ, φίλοι μου, ὅτι ποτὲ δὲν ἤκουσα ἐπικλήσεις τοιαύτας ἄνευ βαθυτάτης συγκινήσεως, καὶ μετ' ὀφθαλμῶν ἄνευ δακρύων. Φαντάσθητε τὴν πρὸς τὸν Θεὸν εὐσέβειαν συνοδευομένην καὶ ἐνισχυομένην ὑπὸ τῆς πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς προπάτορας ἡμῶν εὐσεβείας! Φαντάσθητε μακρὰν σειρὰν προγόνων, μέχρι δεκαεννέα ὅλων ἑκατονταετηρίδων, ἐν οὐρανομήκει στήλῃ, τὸν ἕνα ὑπεράνω τοῦ ἄλλου, γονατιστοὺς ὅλους καὶ τὰς χεῖρας ἔχοντας ἐσταυρωμένας, ἐνώπιον τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ! Καὶ μετὰ ποίας αὐτοὶ εὐλαβείας! καὶ μετὰ ποίας πίστεως! Ἄνθρωπε ψυχρέ, δὲν σὲ θερμαίνει τὸ τοιοῦτο θέαμα; Δὲν αἰσθάνεσαι, ἐμβριμώμενος ἐν τῇ καρδίᾳ σου, τὴν γλυκυτάτην αὐτὴν φιλοστοργίαν; Τί σ' ἐμποδίζει καὶ δὲν τοποθετεῖσαι καὶ σὺ ἐν τῇ κατωτάτῃ τῆς στήλης ταύτης θέσει, καὶ δὲν κλίνεις καὶ σὺ τὸ γόνυ σου, καὶ δὲν σταυρόνεις καὶ σὺ τὰς χεῖράς σου, καὶ δὲν ἐκφωνεῖς καὶ σὺ μετὰ τῶν αὐτῶν δακρύων· «Θεὲ τῶν πατέρων;»

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Πολὺ μὲ συγκινεῖ, Ἀγαθόβουλε, ἡ τοιαύτη εἰκών.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἄνθρωπε, προσθέτω, ἄνθρωπε ψυχρὲ ἢ χλιαρέ, ἂν τοιοῦτος ἀκόμη ἦσαι. Ἡ θρησκεία αὐτὴ σὲ παρέλαβε νήπιον ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ τοῦ βαπτίσματος, καὶ ἐδέχθη τοὺς πρώτους σου κλαυθμηρισμούς, καὶ σοὶ ἔδωκε τὸν πρῶτον τοῦ συνδέσμου σου μετ' αὐτῆς ἀρραβῶνα. Ἡ θρησκεία αὐτὴ εὐλόγησε τὰ στέφανα τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρός σου, ἐξ ὧν σὺ ἐγεννήθης. Ἡ θρησκεία αὐτὴ συνώδευσε μέχρι τοῦ τάφου, μετὰ φίλτρου καὶ εὐχῶν, τὰ σεβαστὰ λείψανα τῶν γονέων σου, καὶ τῶν τέκνων σου, καὶ τῶν ἀ-

δελφῶν καὶ τῶν συγγενῶν σου, καὶ παρέδωκε τὰς ψυχὰς αὐτῶν εἰς τὴν αἰωνιότητα. Δὲν σὲ συγκινοῦν καὶ ταῦτα; Δὲν ἀφίνεις νὰ σὲ παρηγορήσῃ ἡ πίστις ὅτι ὅλα ταῦτα τὰ φίλτατα Ὄντα μετέβησαν ἤδη εἰς καλήτερον κόσμον, καὶ σὲ περιμένουν ἵνα ζήσετε ὁμοῦ ἀχωρίστως, εὐδαιμόνως καὶ αἰωνίως;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Εὐλογημένοι ἔστωσαν οἱ λόγοι σου, Ἀγαθόβουλε! Ὦ πίστις! ἱερὰ καὶ φιλτάτη πίστις! Δυστυχεῖς ὅσοι δὲν σὲ γνωρίζουν!

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Δὲν μᾶς εἶπες τίποτε, Ἀγαθόβουλε, περὶ τῶν διαφόρων Ἁγίων, τοὺς ὁποίους τιμᾷ καὶ γεραίρει ἡ Ἐκκλησία.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τί ἄλλο, εἰμὴ ὅτι καὶ τοὺς Ἀγγέλους καὶ τοὺς Ἁγίους, διότι τοὺς τιμᾷ καὶ τοὺς γεραίρει ἡ Ἐκκλησία, ὀφείλετε ἐπίσης νὰ τοὺς τιμᾶτε καὶ νὰ τοὺς γεραίρετε. Ἠξεύρεις ὅμως ὅτι ἀπορῶ, Εὐσέβιε, διατί μ' ἐρωτᾷς; Δὲν εἴμεθα συνειθισμένοι ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ νὰ σεβώμεθα καὶ νὰ τιμῶμεν τοὺς μετὰ ζήλου καὶ ἐπιμονῆς ἀφοσιουμένους εἰς τὰς πεποιθήσεις αὐτῶν, ἔστω καὶ ὅταν δὲν συμμεριζώμεθα ἡμεῖς ἐντελῶς τὰς τοιαύτας πεποιθήσεις; Πῶς λοιπὸν δὲν πρέπει νὰ τιμήσωμεν ὡς σεβαστοὺς ἥρωας τοῦ χριστιανισμοῦ τοὺς εἰς αὐτὸν μετὰ τοσαύτης πίστεως καὶ τοσούτων θυσιῶν ἀφοσιωθέντας, καὶ εἴτε ὑποστάντας ἀτρομήτως τὸν μαρτυρικὸν θάνατον, εἴτε ἄλλως μοχθήσαντας καθ' ὅλην αὐτῶν τὴν ζωὴν ὑπὲρ αὐτοῦ; Πῶς δὲν πρέπει νὰ πράξωμεν τοῦτο, ἀφοῦ αἱ πεποιθήσεις αὐτῶν εἶναι καὶ αἱ ἡμέτεραι, καὶ ἀφοῦ μάλιστα εἰς αὐτοὺς ὀφείλομεν τὸ μέγιστον καὶ λαμπρότατον ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας θρησκείας;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἔχεις δίκαιον, καὶ συμφωνῶ κατὰ πάντα. Τὰ αὐτὰ δὲ καὶ ἔτι περισσότερα, πιστεύω, φρονεῖς καὶ περὶ τῆς Θεοτόκου.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἀναμφιβόλως· ἀλλὰ περὶ τοῦ σεπτοῦ τούτου προσώπου ἐπιθυμῶ νὰ λαλήσω ἐκτενέστερον. Ἡ θεομήτωρ Μαρία κατέχει τὴν ὑψίστην μετὰ Θεὸν ἐν τῷ χριστιανισμῷ θέσιν· ἵσταται δὲ περιβεβλημένη ὅλην τὴν ἰσχὺν καὶ ὅλα τὰ θέλγητρα τῆς μητρότητος. Εἶναι μήτηρ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ παγκόσμιον θρησκευτικὸν αἴσθημα τὴν ἀναγνωρίζει καὶ ὡς μητέρα τῶν ἀνθρώπων. Εἶναι λοιπὸν μεσίτρια μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ὥστε οἱ τρομάζοντες τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ νὰ καταφεύγωσι μετὰ θάῤῥους εἰς τὴν Παρθένον. Ὡς μήτηρ τοῦ Θεοῦ, θεωρεῖται ἔχουσα τὴν ὑψίστην χάριν καὶ τὴν ὑψίστην δύναμιν· ὡς μήτηρ δὲ τῶν ἀνθρώπων, μεγίστην συγκατάβασιν μητρικῆς στοργῆς. Ἐπειδὴ δὲ ἔπαθεν ἐν τῷ κόσμῳ ὅσα σπανίως ἔπαθε γυνή, ἕκαστος εἰς αὐτὴν καταφεύγων πιστεύει ὅτι εὑρίσκει τόσον ἔλεος, τόσην συγγνώμην, τόσην ἀνοχήν, ὅσα μόνον ἐξηγεῖ καὶ μόνον ὑπόσχεται τὸ δεδοκιμασμένον μητρικὸν φίλτρον. Ποῖος ἐξ ἡμῶν δὲν ᾐσθάνθη τὴν δύναμιν τοῦ μητρικοῦ φίλτρου; Ποῖος δὲν ἀναπολεῖ, μετὰ συγκινήσεως καὶ μετὰ δακρύων, πόσον τὸν ἠγάπησεν ἡ μήτηρ αὐτοῦ, καὶ πόσον αὐτὸς ἠγάπησε τὴν μητέρα του; Τίς ποτε ἐγνώρισε πρόσωπον ἄλλο, ἀνοῖγον εἰς αὐτὸν θησαυροὺς τόσους

συγκινήσεων, ὅσους τὸ γλυκὺ καὶ σεβαστὸν τῆς μητρὸς πρόσωπον; Ποῦ ἀλλοῦ ηὗρε τόσας παρηγορίας ἐν ταῖς θλίψεσι, τόσας συμβουλὰς ἐν ταῖς κρισίμοις ὥραις τοῦ βίου, ποῦ ἀλλοῦ προσέφυγε πάντοτε μετὰ τοσούτου θάῤῥους, μεθ' ὅσου πρὸς τὴν ἀγαθὴν καὶ τρυφερὰν αὐτοῦ μητέρα; Τοιαύτην προσφέρει εἰκόνα μητρὸς τὴν εἰκόνα τῆς Θεομήτορος ἡ χριστιανικὴ πίστις. Θεὶς ἀπὸ σταυροῦ, ὕψος ἀπὸ θλίψεως, ἐνηχεῖ μυστηριωδῶς εἰς τὴν καρδίαν ἑκάστου τοὺς ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ ἐκφωνηθέντας λόγους· «Ἰδοὺ ἡ μήτηρ σου». Ὅλοι τοὺς αἰσθάνονται ἢ τοὺς φυλάττουν ἐν τοῖς ἐγκάτοις αὐτῶν, ἵνα ἀναμνησθῶσιν αὐτῶν ἐν καιροῖς ἐπικαίροις. Ἴδετε τὴν δύναμιν τῆς Θεοτόκου ἐν ταῖς δοκιμασίαις τοῦ βίου. Ἴδετε αὐτὴν ἐν ταῖς θλίψεσιν, ἴδετε αὐτὴν ἐν τοῖς κινδύνοις, ἴδετε αὐτὴν ἐν τῇ ἀπωλείᾳ πάσης ἐξ ἀνθρώπων ἐλπίδος. Ἴδετε αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς μητρὸς παρὰ τὴν κοιτίδα τοῦ νοσοῦντος βρέφους. Ἴδετε αὐτὴν ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν ναυτῶν κατὰ τὰς φοβερὰς καταιγίδας τῆς ἐξηγριωμένης θαλάσσης. «Βλέπουν», λέγει ὁ Σιατωβριάνδ, «βλέπουν αἱ ἀπηλπισμέναι ἐκεῖναι φαντασίαι τὸν ἀστέρα τῶν θαλασσῶν, τὴν Μαρίαν μετὰ τοῦ θείου αὐτῆς τέκνου, γαληνίζουσαν τὰ κύματα διὰ προσηνοῦς μειδιάματος. Ὁποῖον θέαμα! Εἰς ὅ,τι ἔχει ἀγριώτερον ἡ φύσις ὅ,τι ἔχει ἡμερώτερον ὁ οὐρανός! Εἰς τὰς τρικυμίας τοῦ Ὠκεανοῦ βρέφος μικρὸν καὶ τρυφερὰ μήτηρ!»

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Πρέπει ἀληθῶς, Ἀγαθόβουλε, νὰ ἦναι γενικὸν τὸ αἴσθημα τοῦτο, διότι παρατηρῶ ὅτι ὁσάκις, ἐν ταῖς τελεταῖς τῆς Ἐκκλησίας, ἐπαναλαμβάνεται ἡ ἐκφώνησις· «Τῆς παναγίας, ἀχράντου, . . .» ὅλων αἱ χεῖρες κινοῦνται εἰς σταυροτυπίαν, καὶ ὅλων τὰ βλέμματα αὐτομάτως στρέφονται πρὸς τὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἀκριβὴς εἶναι ἡ παρατήρησίς σου, Εὐσέβιε, καὶ ὁ λόγος εἶναι σύμφωνος πρὸς ὅσα εἴπαμεν πρὸ ὀλίγου. Πάντοτε ἡ μητρικὴ στοργή, πάντοτε τὸ πρὸς τὴν μητέρα θάῤῥος. Ἐκ τούτου ἡ σύγχρονος κίνησις ὅλων τῶν χειρῶν, καὶ ἡ σύμφωνος στροφὴ ὅλων τῶν βλεμμάτων.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ὄχι δυστυχῶς ὅλων, Ἀγαθόβουλε, διότι εἶδα προχθὲς μερικούς, τῶν ὁποίων αἱ χεῖρες ἔμεναν ἀκίνητοι, καὶ τὰ βλέμματα ψυχρά· ἐγὼ δέ, μολονότι ἀκόμη δὲν εἶχα προσηλυτισθῇ ἐκ τῶν σημερινῶν λόγων σου, μόνον διότι δὲν συνεμερίζοντο τὸ γενικὸν κίνημα, ᾐσθάνθην πρὸς αὐτοὺς ὀργὴν καὶ ἀποστροφήν.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καὶ τώρα ὅτε προσηλυτίσθης, φίλτατε Στέφανε, πολὺ σὲ παρακαλῶ νὰ ἡμερώσῃς τὴν ὀργήν σου, καὶ τὴν ἀποστροφήν σου νὰ μεταβάλῃς εἰς ἀνεξίθρησκον φιλίαν. Ἐνθυμεῖσαι τί εἴπαμεν. Ὁ Θεὸς δὲν σ' ἔκαμε δικαστὴν τῶν ἄλλων, οὔτε ἐκδικητὴν των ἰδίων αὐτοῦ δικαιωμάτων. Ἂν ἔχῃς τι νὰ αἰσθανθῇς κατὰ τῶν ἀνθρώπων τούτων, τῶν ἀκινητούντων κατὰ τὰς χεῖρας καὶ τὰ βλέμματα, εἶναι ἁπλῶς νὰ τοὺς συμπονέσῃς, διότι, στερούμενοι τῶν θρησκευτικῶν συγκινήσεων, στεροῦνται καὶ τῶν συγκινητικῶν ἀναμνήσεων τῆς μητρικῆς στοργῆς, καὶ διότι ἀρνοῦνται εἰς τὴν καρδίαν των

τὴν ἄφατον ἀγαλλίασιν, τὴν ἐκ τῆς ὁμοφώνου πολλῶν ἀνθρώπων προσευχῆς προερχομένην, περὶ τῆς ὁποίας τόσον καλῶς εἶπεν ἡ Στάελ· «Προσευχὴ ὁμόφωνος ἀνθρώπων πολλῶν, εἰς ὁποιανδήποτε γλῶσσαν, εἰς ὁποιανδήποτε πίστιν καὶ δόγμα, εἶναι ἡ ἐρασμιωτέρα ἀδελφότης ἐλπίδος καὶ συμπαθείας, τὴν ὁποίαν οἱ ἄνθρωποι ἠμποροῦν ποτε νὰ σχηματίσωσιν ἐπὶ τῆς γῆς».

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Μετανοῶ, Ἀγαθόβουλε, διὰ τὴν ὀργήν καὶ ἀποστροφήν μου, καὶ εἰς τὸ ἑξῆς θ' ἀγαπῶ τοὺς ἀνθρώπους ἀδιακρίτως, ἔστω καὶ ἀκινητοῦντας κατά τε τὰς χεῖρας καὶ τοὺς ὀφθαλμούς.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἐγκόσμιόν τι θέλω ἐνταῦθα νὰ σ' ἐρωτήσω, Ἀγαθόβουλε, καὶ σὲ παρακαλῶ ἐκ προκαταβολῆς νὰ μὲ συγχωρήσῃς. Σὲ ἠκούσαμεν σήμερον λαλοῦντα, μετ' εὐλαβείας ἐνταὐτῷ καὶ συγκινήσεως, περὶ τῆς θρησκείας καὶ τῆς εἰς τὰ δόγματα αὐτῆς ὑποταγῆς. Σὲ ἠκούσαμεν ἄλλοτε ἐκφράζοντα τὰς πολιτικὰς πεποιθήσεις σου, καὶ δυσανασχετοῦντα ὅτι ἐξέλιπε τὸ κῦρος ἐκ τῆς κοινωνίας. Μήπως μεταξὺ τῶν δύω τούτων πεποιθήσεων ὑπάρχει πρακτική τις σχέσις καὶ συνάφεια;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Πῶς εἶπες, Εὐσέβιε; δὲν ἐνόησα καλά.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Λέγω, μήπως ὁρμᾶται καὶ ἐκ πολιτικῶν λόγων ὁ Ἀγαθόβουλος εἰς τὴν τιμὴν τῶν θρησκευτικῶν, ἐπιθυμῶν νὰ ἴδῃ καὶ ἐν τῇ Πολιτείᾳ τὸ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὑπάρχον κῦρος. Προλαμβάνω νὰ ἐξηγηθῶ ὅτι δὲν ἀποδίδω οὐδεμίαν πλαγίαν σκέψιν εἰς τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις του, καὶ διότι γνωρίζω καὶ ἐκτιμῶ τὸν εἰλικρινῆ αὐτοῦ χαρακτῆρα, καὶ διότι ἔναυλος ἠχεῖ εἰς τὰ ὦτά μου ἡ ἐξήγησις τὴν ὁποίαν περὶ τούτου μᾶς ἔδωκε κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς παρούσης ὁμιλίας. Ἀλλ' οὐχ ἧττον, μετὰ τὰς ἐπιφυλάξεις ταύτας, ἐμμένω ἐν τῇ παρατηρήσει μου.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καί, μετὰ τὰς ἐπιφυλάξεις σου ταύτας, ἀπαντῶ καὶ ἐγώ, Εὐσέβιε, ὅτι ἔχεις δίκαιον. Ὁσάκις βλέπω τοὺς ἀνθρώπους ὅλους ἀσκεπεῖς καὶ κλίνοντας τὸν αὐχένα ἐνώπιον τοῦ κύρους τῆς πίστεως, λυποῦμαι ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ ὁμάδι ἡ συναίσθησις τοῦ κύρους τοῦ νόμου, καὶ τῶν ἀρχῶν, καὶ τῆς δικαιοσύνης, καὶ τῆς ἠθικῆς, καὶ τῆς ἀληθείας. Καὶ διπλῶς μοὶ γίνεται σεβαστὴ καὶ ἀγαπητὴ ἡ θρησκεία, διότι παρέχει καὶ τὸ ἐπωφελὲς τοῦτο παράδειγμα εἰς τὴν Πολιτείαν.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ἐνόησα καὶ ἐγκρίνω καθ' ὅλα καὶ τὴν ἐρωτησίν σου, Εὐσέβιε, καὶ τὴν ἀπόκρισίν σου, Ἀγαθόβουλε. Ἂς εὐχώμεθα δὲ ἵνα τὸ κῦρος τοῦτο, ἐν μὲν τῇ Ἐκκλησίᾳ κραταιωθῇ, μεταδοθῇ δὲ καὶ εἰς τὴν Πολιτείαν, εὐλογοῦντος τοῦ Ὑψίστου. Μίαν τελευταίαν ὅμως ἐρώτησιν ἔχω καὶ ἐγώ, Ἀγαθόβουλε, νὰ σοὶ ἀπευθύνω. Ἀποβλέπει δὲ ἡ ἐρώτησις αὕτη τὸ ἱερατεῖον. Ἡ πρώτη βέβαια ἐπερχομένη ἰδέα εἶναι ὅτι πρέπει νὰ τιμῶμεν καὶ νὰ σεβώμεθα τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς ἱερεῖς, ὡς λειτουργοὺς τῆς θρησκείας τὴν ὁποίαν τιμῶμεν καὶ σεβόμεθα. Ὅταν ὅμως λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν ὅτι τινὲς τῶν τοῦ Κλήρου δὲν φέρονται εἰς πολλὰ ἀξιοπρεπῶς, οὔτε συμφώνως πρὸς

τὸ ἱερὸν αὐτῶν ἐπάγγελμα, καὶ πολλοὶ τῶν εἰλικρινῶν καὶ ζηλωτῶν χριστιανῶν, θερμοὶ τὴν πίστιν καὶ πρὸς τὸ καλὸν τῆς πίστεως, κατακρίνουν παῤῥησίᾳ τὴν διαγωγὴν αὐτῶν, τὴν ὁποίαν θεωροῦν ἀξίαν διορθώσεως ἢ τιμωρίας, τότε τὸ ζήτημα γίνεται ἄξιον σκέψεως, καὶ διὰ τοῦτο νομίζω ἀναγκαῖον νὰ ζητήσω τὴν περὶ τούτου γνώμην σου.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δὲν εἶναι ἀμφιβολία, Στέφανε, ὅτι πᾶσα κακὴ διαγωγὴ γίνεται ἀξία τῆς περὶ αὐτῆς κακῆς ἰδέας καὶ ἐκτιμήσεως τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὅτι οἱ ἀνάξιοι τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτῶν ἱερεῖς δὲν δύνανται νὰ ἑλκύσωσι τὸ σέβας τῶν πιστῶν. Παρατηρῶ μόνον ὅτι ὀφείλομεν νὰ τηρήσωμεν πρὸς τὸν Κλῆρον, καὶ ἰδίως πρὸς τὸν Κλῆρον, κοινόν τινα κανόνα, τὸν ὁποῖον καὶ ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη ὑπαγορεύουν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, κατὰ τὰς ἐν γένει σχέσεις τοῦ βίου. Συνήθως οἱ ἄνθρωποι περιμένουν νὰ πράξωσι πρῶτον πρὸς αὐτοὺς οἱ ἄλλοι ὅ,τι πρέπει, καὶ ἔπειτα νὰ πράξωσι καὶ αὐτοὶ ὅ,τι πρέπει πρὸς τοὺς ἄλλους. Ἀλλὰ τότε σχηματίζεται πλημμελής τις κύκλος μεταξὺ τῶν μερῶν, καὶ ἑκάτερον αὐτῶν παραπονεῖται, χωρὶς ν' ἀκούσῃ καὶ τὰ παράπονα τοῦ ἑτέρου. Πόσον καλήτερα θὰ διεξήγοντο τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, ἂν ἕκαστος ἐφρόντιζε ν' ἀποδώσῃ πρότερον τὸ εἰς τοὺς ἄλλους ἀνῆκον, καὶ ἔπειτα ν' ἀπαιτήσῃ παρὰ τῶν ἄλλων τὸ ἀνῆκον εἰς ἑαυτόν.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Διατί τὰ λέγεις αὐτὰ περὶ τοῦ Κλήρου;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τὰ λέγω, διότι ὀφείλομεν νὰ τιμήσωμεν πρῶτον αὐτόν, καὶ νὰ ῥυθμίσωμεν μετ' ἀγάπης καὶ δικαιοσύνης τὰ πρὸς αὐτὸν ἡμέτερα καθήκοντα, καὶ τότε νὰ δικαιωθῶμεν ν' ἀπαιτήσωμεν παρ' αὐτοῦ καλὴν καὶ παραδειγματικὴν διαγωγήν.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ ἔχομεν ἡμεῖς ἐλλείψεις πρὸς τὸν Κλῆρον;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἔχομεν ἐν πρώτοις ἐλλείψεις προερχομένας ἐκ γελοίων προλήψεων. Θεωροῦμεν τὰ μέλανα ἐνδύματα αὐτοῦ ὡς ἐμβλήματα κακοῦ οἰωνοῦ, καὶ κηρύττομεν ὡς συμβὰν ἀπαίσιον ὅταν τύχῃ νὰ ἦναι ἱερεὺς τὸ πρῶτον ἁπαντῶν ἡμῖν κατὰ τὴν πρωΐαν πρόσωπον. Δημώδεις φράσεις καὶ παροιμίαι παριστάνουν τὸ ἱερατικὸν ἔργον, ὄχι ὡς ὑπούργημα ἔξοχον, ἀλλ' ὡς ἓν ἐκ τῶν κοινῶν καὶ βαναύσων. Ὁ κατώτερος κλῆρος διάγει ἐν πενίᾳ καὶ ἀμαθείᾳ, διότι οὐδεὶς ἐξ ἡμῶν φροντίζει νὰ συντελέσῃ εἰς τὸ νὰ ἐξέλθῃ τῆς πενιχρᾶς αὐτοῦ καὶ ἀμαθοῦς καταστάσεως. Τοιαύτη παραμέλησις, τοιοῦτος λυπηρὸς ἐξευτελισμός, δὲν συντελοῦν εἰς ἐπανόρθωσιν διαγωγῆς καὶ ἀξιοπρέπειαν χαρακτῆρος· ἐνῷ ὅπου περισσότερον ὁ Κλῆρος τιμᾶται, ἐκεῖ καὶ περισσότερον γίνεται ἄξιος τιμῆς. Καὶ ἐν τούτοις οἱ ἱερεῖς αὐτοὶ συνδέονται μετὰ τῶν τελετῶν τῆς πρὸς τὸν Θεὸν λατρείας. Παράδοξος συνδυασμὸς τιμῆς πρὸς τὴν θρησκείαν, καὶ χλευαστικῆς ἀδιαφορίας πρὸς τοὺς λειτουργοὺς αὐτῆς!

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Νομίζεις ὅτι, ῥυθμιζομένης οὕτω τῆς διαγωγῆς ἡμῶν πρὸς αὐτούς, θὰ διορθωθῶσι καὶ οἱ μένοντες ἀδιόρθωτοι;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δὲν ἠξεύρω πόσοι θὰ διορθωθῶσιν, ἀλλὰ βεβαίως θὰ διορθωθῶσι πολλοί. Ἔπειτα, ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἡμεῖς μὲν ἐκπληροῦμεν καθῆκον εὐάρεστον καὶ ἱερόν, τόσῳ μᾶλλον δὲ τότε δικαιούμεθα ν' ἀποδοκιμάσωμεν μετὰ λύπης τὴν διαγωγὴν τῶν ἀδιορθώτων.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἔχεις δίκαιον, Ἀγαθόβουλε· καὶ ἐγὼ τοιουτρόπως θὰ ῥυθμίσω τὴν πρὸς τὸν Κλῆρον διαγωγήν μου.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ ἐγὼ ὡσαύτως. Δὲν νομίζεις ὅμως, Ἀγαθόβουλε, ὅτι ὁ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας Κλῆρος ἔχει ἰδιαίτερα δικαιώματα ἐπὶ τῆς ἀγάπης καὶ τῆς εὐλαβείας ἡμῶν τῶν Ἑλλήνων διὰ τὴν ἐπὶ τοῦ ἐθνικοῦ Ἀγῶνος διαγωγήν του, καθὼς ἀκούω τοῦτο λεγόμενον παρὰ πολλῶν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Πολὺ δίκαιον ἔχεις, Στέφανε, καὶ καλῶς ἔπραξες νὰ μ' ἐνθυμίσῃς τοῦτο. Ὁ λησμονῶν τὴν πατριωτικὴν διαγωγὴν τοῦ ἱεροῦ Κλήρου καὶ τὰς θυσίας αὐτοῦ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Ἀγῶνος, καὶ ἰδίως κατὰ τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ, ἀσεβεῖ, ὄχι μόνον κατὰ τῆς θρησκείας, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῆς πατρίδος. Ἔνδοξα καὶ ἱερὰ θύματα! Ὑπήρξατε διπλοῖ μάρτυρες τῶν πεποιθήσεων ὑμῶν ὑπὲρ τῆς πίστεως τῶν πατέρων καὶ ὑπὲρ τῆς πολυτίμου πατρίδος. Ἀναπαύεσθε ἐν εἰρήνῃ, καὶ εὔχεσθε ἵνα ὁ διάδοχος ὑμῶν Κλῆρος διατελῇ ἄξιος ὑμῶν καὶ τῆς ἱερᾶς ἀποστολῆς του, καὶ συντελῇ οὕτως εἰς τὸ καθιστᾷν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἀξιοσέβαστον καὶ ἀξιαγάπητον συγχρόνως τὴν ὁποίαν ὑπηρετεῖ θρησκείαν!

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ περὶ τῶν σχέσεων τῆς θρησκείας πρὸς τὰ λοιπὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου δὲν νομίζεις τίποτε ἀναγκαῖον νὰ μᾶς εἴπῃς;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τίποτε ἄλλο, εἰμὴ ὅτι αὐτὴ ἡ θρησκεία ἀποδίδει μεγάλην εἰς αὐτὰ σημασίαν, κατατάσσουσα ἐν ἴσῃ μοίρᾳ τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, καὶ τὰ καθήκοντα αὐτοῦ πρὸς τὴν πατρίδα, πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα ἐν γένει, πρὸς τὸν πλησίον ἰδίως, καὶ πρὸς ἑαυτόν· ὡς μηδὲν μάλιστα λογίζεται τὰ πρῶτα, ἂν δὲν συνοδεύωνται καὶ ὑπὸ τῶν λοιπῶν, λέγουσα ὅτι ἡ πίστις ἄνευ τῶν ἔργων εἶναι νεκρά.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Λοιπὸν περὶ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν καθηκόντων τούτων τὰ αὐτὰ διδάσκει ἡ θρησκεία ὡς καὶ ἡ ἠθική;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τὰ αὐτά.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Πόσον εὐκολωτέρα ὅμως καὶ γλυκυτέρα εἶναι ἡ ἐκτέλεσις αὐτῶν, γινομένη κατὰ τὰ παραγγέλματα καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς θρησκείας!

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἀναμφιβόλως. Εὐάρεστος εἶναι ἡ συναίσθησις τοῦ καθήκοντος, καὶ ἡ ἐκ τούτου ἀνάπαυσις τῆς συνειδήσεως· ἀλλ' ἄφατος εἶναι ἡ ἀγαλλίασις τοῦ εὐσεβοῦς ἀνθρώπου, συλλογιζομένου ὅτι καὶ τὸ παραμικρὸν τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ ἔργων ἔχει ἀόρατον μάρτυρα καὶ εὐλογοῦντα ἐπιδοκιμαστὴν τὸν ὕψιστον καὶ ἀγαθὸν Θεόν.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Οὕτως εἶναι, οὕτως εἶναι, Ἀγαθόβουλε· καὶ διὰ τοῦτο, ἀφοῦ οἱ λόγοι σου ἤνοιξαν τὴν καρδίαν μου εἰς τὸ ζωογόνον αἴσθημα τῆς θρη-

σκείας, μετὰ πλειοτέρας εὐθυμίας προσβλέπω εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων μου, καὶ πλειοτέραν θὰ αἰσθάνωμαι ἐνδόμυχον εὐχαρίστησιν μετὰ τὴν ἐκπλήρωσιν αὐτῶν.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Εὔχομαι, φίλοι μου, νὰ ἐμμείνετε ἀμφότεροι ἐν τῇ ὁδῷ ταύτῃ βαδίζοντες ἀπαρεγκλίτως, τελειοποιούμενοι καθ' ἑκάστην ἐν τῇ ἐκπληρώσει τῶν πολυειδῶν ὑμῶν καθηκόντων, καὶ ῥίπτοντες εὐάρεστον βλέμμα ἐπὶ τοῦ παρελθόντος, ἀτάραχον ἐπὶ τοῦ παρόντος, καὶ πλῆρες ἐλπίδος καὶ πίστεως ἐπὶ τοῦ μέλλοντος. Τότε θὰ ζήσετε εὐτυχῶς καὶ ἐντίμως ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, θὰ προσβλέπετε δὲ πρός τε τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον ἱλαρῶς καὶ ἀδιαφόρως, λέγοντες πάντοτε μετὰ τοῦ Ἀποστόλου· «Ἐάν τε ζῶμεν, ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τοῦ Κυρίου ἐσμέν».

ΣΚΑΛΑ ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΟΔΟΣ

ἤτοι ἀνακάλυψις τῆς παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Παμίσου Μεσαιωνικῆς κωμοπόλεως Σκάλας καὶ τῆς πρὸς αὐτὴν ἀγούσης ἐκ Θουρίας ἀρχαίας ὁδοῦ, τῆς κατὰ τὸν Μεσαίωνα ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων Βασιλικῆς ὁδοῦ καλουμένης.

Ὁ ποταμὸς Πάμισος διασχίζει τὴν ὡραίαν καὶ εὔφορον Μεσσηνίαν ῥέων «*διά τε ἀρουμένης καὶ καθαρός*», ὡς λέγει ὁ Παυσανίας[1], καὶ ἐκβάλλων παρὰ τὸν Θουριάτην Κόλπον, ὡς θέλομεν ἀποδείξει εἰς τὴν περὶ Θουρίας πραγματείαν ἡμῶν, ἀκολούθως ἐκδοθησομένην [2]. Αἱ πηγαὶ τοῦ ποταμοῦ τούτου ὑπάρχουσι παρὰ τὴν πρὸς Ἀρκαδίαν ἄγουσαν δημοσίαν [3] ὁδὸν ἐκ Θουρίας, ὡς αὐτὸς οὗτος ὁ σοφὸς τῆς ἀρχαιότητος περιηγητὴς ἀποφαίνεται λέγων «*Ἰόντι δὲ ἐκ Θουρίας ὡς ἐπὶ Ἀρκαδίας εἰσὶν αἱ πηγαὶ τοῦ Παμίσου. Καὶ ἐπ' αὐταῖς παισὶ μικροῖς ἀκέσματα γίνεται* [4]». Τὰ ἐπ' αὐτῶν τῶν πηγῶν ἀκέσματα τῶν μικρῶν παίδων βεβαίως ἐν ὑπαίθρῳ δὲν ἐγίνοντο, οὐδ' ἄνευ ἰατρῶν, ἤ, ἐν ἐλλείψει τούτων, ἄνευ ἱερέων τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἡ θεραπεία δὲν ἐτολμᾶτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, λίαν σεβομένων, ὡς γνωστόν, τὸν ἔφορον τῆς ὑγιεινῆς θεόν. Ἀλλ' οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἀτυχῶς οὐδένα λόγον ποιοῦνται

1 Παυσαν. Μεσσηνιακ. XXXIV, I 3—4. ἔκδ. Λειψ. 1854.

2 Πρὸ πολλοῦ ἀσχολούμενος περὶ τὴν ἀρχαιολογικὴν ἔρευναν τῆς Μεσσηνιακῆς χώρας ἐκδίδωμι ἐν φυλλαδίοις τὰς ἀνακαλύψεις μου ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Μεσσηνιακά». Μέχρι τοῦδε δύο ἐξέδωκα φυλλάδια α') περὶ Καλαμῶν καὶ Φαρῶν· β') περὶ Ἀνακαλύψεως τῆς ἀρχαίας Ἀμφείας.

3 Περὶ ταύτης τῆς ὁδοῦ παρακατιόντες ἰδίᾳ ποιησόμεθα τὸν λόγον.

4 Παυσαν. ἔνθ' ἀνωτ. XXXI, 3.

περί τινος τοιαύτης οἰκοδομῆς, χρησίμου, ὡς τὰ σημερινὰ θεραπευτήρια, εἰς τοὺς μικροὺς ἀσθενοῦντας παῖδας, ἤ, ἐν ἄλλοις ὅροις ἐκφράσεως, δὲν ἀναφέρουσιν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, ἐὰν παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Παμίσου ὑπῆρχεν Ἀσκληπιεῖόν τι ἢ ναός, παρ' ᾧ, ὡς εἴθισται παρὰ τοῖς πάλαι, συνέῤῥεον οἱ ἀσθενοῦντες, ἐν ᾧ, ὡς μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Παυσανίου, εἰδική τις θεραπεία ἐνηργεῖτο ἐνταῦθα παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Παμίσου εἰς τοὺς μικροὺς ἀσθενοῦντας παῖδας. Ἀλλ' ὅ,τι ἑκόντες ἢ ἄκοντες οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἀπεστέρησαν, τοῦτο ἡμῖν ἡ τύχη δωρεῖται σήμερον εὐμενέστατα.

Χωρικός τις ἐκ τοῦ χωρίου *Νέα Ἀρφαρὰ* [1], πρωτευούσης τοῦ δήμου Ἀμφείας, ἔχων κτῆμα παρὰ τὰς πηγὰς αὐτὰς τοῦ Παμίσου ἔσκαπτεν ἐν αὐτῷ, καὶ κατὰ τύχην ἀνεκάλυψεν ἀρχαῖον κτίριον ἔχον κλίμακα καταβαίνουσαν πρὸς τὰ κάτω· δυστυχῶς κατέστρεψε τὰ ἐρείπια τοῦ κτιρίου τούτου, διότι ἐλπίζων νὰ εὕρῃ θησαυρόν, ὡς νομίζουσι πάντες οἱ χωρικοὶ εἰς τοιαύτας περιστάσεις, ἀνέσκαψε τὸν χῶρον, ἐξήγαγε τοὺς λίθους, καὶ ἀφῆκεν αὐτοὺς ἐν ὑπαίθρῳ· ὁ φιλόμουσος νομάρχης Μεσσηνίας κ. Καλαμίδας πληροφορηθεὶς περὶ τούτων ἀπέσταλκέ με, ὅπως περιεργασθῶ ἐπιστημονικῶς τὰς ἀνασκαφὰς ταύτας καὶ ἐκθέσω πρὸς αὐτὸν τὰ δέοντα. Φθάσας λοιπὸν ἐκεῖ παρετήρησα τοὺς ἐν ὑπαίθρῳ κειμένους λίθους, οἵτινές εἰσιν ἐκ τῶν τυχαίων, τετράγωνοι καὶ προσηρμοσμένοι ἀλλήλοις διὰ τεχνητῶν ἐποχῶν· πρὸς δὲ συνεδέοντο διὰ σιδήρου καὶ μολύβδου, ὧν λείψανα παρατηροῦνται διαμένοντα ἐν ταῖς ὀπαῖς εἰσέτι, ταῖς ἐπὶ τοιούτῳ σκοπῷ κατεσκευασμέναις· εὑρέθη δὲ παρ' αὐτῆς, ὡς ἔμαθον, καὶ ἄγαλμά τι ὀρειχάλκινον, βοὸς κεφαλὴ λιθίνη, καὶ πίθος· προσέτι λίθος ἐνεπίγραφος· ἀλλ' ἐξ αὐτῶν οὐδὲν εἶδον, ὡς ἀποκρυβέντων. Τὸ δὲ περιεργότατον πάντων παρετήρησα, ὅτι παρὰ τὴν δημοσίαν ὁδὸν φαίνονται κυκλώπεια ἐρείπια, ὡς τριῶν μέτρων γαλλικῶν τὸ μῆκος, ἅτινα ὑπεισερχόμενα ὑπὸ τὴν ὁδὸν ἐξαφανίζονται πλέον.

Ἐκ πάντων τούτων συνάγεται τὸ ἐπιστημονικὸν συμπέρασμα, ὅτι ἐνταῦθα ὑπῆρχεν ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν κτίριον, καὶ πιθανώτατα Ἀσκληπιεῖον, παρ' ᾧ παισὶ τοῖς μικροῖς τὰ ἀκέσματα ἐγίνοντο ὑπὸ τῶν ἱερέων, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Παυσανίας, διότι τὸ κτίριον τοῦτο καὶ παρὰ τὴν πρὸς Ἀρκαδίαν ἄγουσαν ἀρχαίαν ὁδὸν ὑπῆρχε, καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν πηγῶν τοῦ Παμίσου ἔκειτο· ἴσως μάλιστα καὶ διά τινος ὑπογείου σύριγγος εἰσῆγον τὸ ὕδωρ οἱ ἱερεῖς ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ, ὅπου ἔπλυνον ἢ ἄλλης μεθόδου θεραπείαν μετήρχοντο οἱ Ἀσκληπιάδαι διὰ τοῦ ὕδατος πρὸς τοὺς πάσχοντας μικροὺς παῖδας. Μόλις ὀλίγα βήματα 8 ἢ 10 ἀπέχουσιν τοῦ ἱεροῦ τούτου αἱ δύο κυριώταται πηγαὶ τοῦ Παμίσου, αἵτινες ἀποτελοῦνται ἐκ δύο λιμνῶν μικρῶν καὶ στρογγύλων, αἵτινες καλοῦνται ὑπὸ τοῦ λαοῦ *ἐμάτια*, καὶ νομίζονται ἄπατοι διὰ τὸ ἄπειρον βάθος αὐτῶν, ἐξ οὗ ἀναθρώσκει τὸ ὕδωρ προξενοῦν μικρούς τινας πομφόλυγας ἐνίοτε ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, καὶ οὕτω σχηματίζονται τὰ δύο κύρια πολυχεύμονα ῥεῖθρα

1 Ἴδε φυλλάδιόν μου περὶ Ἀμφείας.

τοῦ Παμίσου, ὡς ἐκ τῶν δύο ὀφθαλμῶν τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῶν δακρύων σχηματίζονται ἐπὶ τῶν παρειῶν δύο ῥεύματα καταλείβοντα. Πόσον φυσικῶς ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ ζωγραφεῖ τὰ πράγματα· ὁποῖαι φυσικαὶ εἰκόνες ἀπαντῶσιν ἐν τῇ ὅλως ἀφελεῖ ταύτῃ γλώσσῃ! οὕτω πάλιν θέλουσα νὰ παραστήσῃ εἰκονικῶς τὰς πηγὰς τοῦ ἑτέρου γειτονικοῦ ποταμοῦ Ἄριος, ὠνόμασεν αὐτὰς *τὸ πήδημα τῆς Λιγερῆς*, περὶ ἧς εἰς πλάτος ἐπραγματεύθημεν ἐν τῷ περὶ τῆς ἀρχαίας Ἀμφείας β' φυλλαδίῳ τῶν *Μεσσηνιακῶν* ἡμῶν. Τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι γεωλογικῶς ἐξεταζομένου τοῦ πράγματος, αἱ πηγαὶ ἀμφοτέρων τῶν ποταμῶν, τοῦ τε Παμίσου καὶ Ἄριος, δὲν φαίνονται σύγχρονοι, καθόσον τοῦ δευτέρου σεισμὸς φρικαλέος παρέτρεψεν ἢ παρεμόρφωσε τὰς πηγὰς εἰς ἐποχὰς ἀγνώστους· ἀμφότεροι ὅμως πηγάζουσιν ὑπὸ τὴν ῥίζαν δευτερογενῶν ὀρέων, ὧν τεμάχια ὑφίζησιν παθόντα ἐπεκάθησαν ἐπὶ τῶν πηγῶν καὶ ἀπετέλεσαν τοὺς ἐπ' αὐτῶν λόφους. Τὸ ὕδωρ τῶν πηγῶν τοῦ Παμίσου πρέπει νὰ ἀναλυθῇ χημικῶς ὑπὸ τῶν ἐπιστημόνων, ὥστε νὰ γένῃ ὁπωσοῦν γνωστὴ ἡ πρὸς ἴασιν χρῆσις αὐτοῦ, καὶ ἐπομένως καταστῇ καὶ σήμερον ὠφέλιμον εἰς τοὺς πάσχοντας μικροὺς παῖδας, ὅπως καὶ τὸ πάλαι. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἔργον μου· ἀνήκει τοῖς Ἀσκληπιάδαις.

Ὁ Πάμισος τὸ πάλαι ἦν πλευστός, καὶ κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Παυσανίου «*ἀναπλεῖται ναυσὶν ἐκ θαλάττης ἐπὶ δέκα που σταδίους*»[1]. Καὶ ἀκριβῶς μὲν νὰ εἴπῃ τις σήμερον μέχρι τίνος σημείου ἀνεπλέετο, εἶναι λίαν δυσχερές· ἐπειδὴ καὶ ἀκαθάριστος διατελεῖ ὁ ποταμὸς ἀπὸ τοσούτων αἰώνων, καὶ μεταβολὰς οὐκ ὀλίγας παρὰ τὰς ὄχθας καὶ τὴν κοίτην αὐτοῦ ἔσχεν, ὥστε τὸ ζήτημα ἔν γε τῷ παρόντι ἐξ ἀνάγκης μένει ἄλυτον· λυθήσεται δ' ἀκριβῶς, ἐάν ποτε καὶ αὖθις ἀποκαταστῇ πλευστός, ὅπερ δὲν εἶναι δύσκολον, μάλιστα ἐὰν συνεταιρισμὸς κεφαλαιούχων ἐπὶ τούτῳ καταρτισθῇ· ἐπειδὴ ἔχει ὠφελείας, δι' αὐτοῦ μετακομιζομένων ἁπάντων τῶν προϊόντων τῆς Μεσσηνίας κάτω εἰς τὴν παραλίαν εὐκολώτατα καὶ εὐθηνότερα, οἷον σύκων, σταφίδων καὶ λοιπῶν. Τοιοῦτόν τι διαμετακομιστικὸν ἐμπόριον καὶ οἱ παλαιοὶ μετήρχοντο ἐν τῷ ποταμῷ τούτῳ, ἰδίᾳ βαλανιδίων καὶ σιτηρῶν, δι' ὧν ἐτρέφοντο οἱ ἐν ἀμφοτέραις ταῖς παραλίαις τοῦ Μεσσηνιακοῦ κόλπου κείμεναι πολλαὶ πόλεις τῆς τε Λακωνικῆς καὶ Μεσσηνίας. Φρονῶ δέ, ὅτι οὐχ ἐπὶ δέκα που σταδίους ἀνεπλέετο ὁ Πάμισος, ὡς λέγει ὁ Παυσανίας, ἐκ τῆς θαλάσσης, ἀλλὰ καὶ ἕως αὐτῶν τῶν πηγῶν αὐτοῦ ἀνήγοντο, αἱ σχεδίαι τοὐλάχιστον, ὅπως καὶ σήμερον τοῦτο γίνεται ὑπὸ τῶν ἁλιέων, ὡς θέλομεν ἰδεῖ παρακατιόντες. Ἐν ταῖς πηγαῖς δὲ αἱ λίμναι ἢ τὰ *'μάτια*, διά τε τὸ βάθος καὶ τὸ εὖρος ἐχρησίμευον ὡς ὅρμοι δεξιώτατοι εἰς τὰ ἀναχθέντα πλοιάρια ἅτινα προσορμιζόμενα ἐκεῖσε περιέμενον τὰ ἐκ τῆς Ἀρκαδίας καὶ ἰδίᾳ τῆς πλουσίας εἰς σιτηρὰ ἐπαρχίας τῆς Μεγαλοπόλεως καταγόμενα ἐπὶ φορτηγῶν προϊόντα διὰ τῆς μεγάλης ὁδοῦ, ἥτις καὶ *βασιλικὴ* ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν

[1] Παυσαν. XXXIV, 1.

βυζαντίνων, ὡς θέλομεν ἴδει παρακατιόντες, καὶ *Δερβένια* ἐπὶ Τούρκων. Προσέτι ἐκεῖ ἐπεβιβάζοντο καὶ τὰ βαλανίδια, ἅπερ περισυνῆγον οἱ κάτοικοι ἔκ τε τῶν ὀρέων, τῶν ἄνωθεν τῶν πηγῶν ἐκτεινομένων εἰς μέγα διάστημα καὶ διαχωριζόντων Μεσσηνίαν καὶ Ἀρκαδίαν, καὶ ἐξ ἄλλων μερῶν. Ἡ ἐν ταῖς πηγαῖς τοῦ Παμίσου ἀνάλογος ἐμπορικὴ κίνησις ἐγίνετο καὶ κατὰ τὸν Μεσαίωνα, ὅτε καὶ *Σκάλα* ἐκαλεῖτο διὰ τοῦτο ἡ θέσις αὕτη, ὡς συνήθως ὠνομάζοντο τότε αἱ πρὸς τοιοῦτόν τινα σκοπὸν χρήσιμοι θέσεις· παρὰ τὴν *Σκάλαν* λοιπὸν τοῦ Παμίσου δεξιόθεν τῷ καταβαίνοντι πρὸς αὐτὸν καὶ παρὰ τὸ δεξιὸν *'μάτι* ἢ λίμνην, ἔκειτο καὶ ὁμώνυμος κωμόπολις κατὰ τὸν Μεσαίωνα, ἥτις σήμερον δὲν ὑπάρχει, ὡς καταστραφεῖσα, ἀλλ' ἄγνωστον πότε καὶ ὑπὸ τίνων. Σήμερον ὑπάρχουσιν ἐκεῖ ἐρείπια μόνον παλαιοῦ τινος ξενῶνος (*χάνι*) καὶ οὐδὲν πλέον· ἀνήκει δ' ὁ χῶρος τῷ κ. Κάβουρᾳ δικηγόρῳ ἐν Καλάμαις· ἔστι δὲ θέσις ἐπίπεδος καὶ ἱκανῶς εὐρεῖα, ἐμπερικρύπτουσα καὶ νομίσματα μεσαιωνικά, ἐξ ὧν τινα περίεργα.

Ἀπὸ τῆς θέσεως δὲ τῆς ἀρχαίας *Σκάλας* περὶ τὴν ἡμίσειαν ὥραν ἀπέχουσα, ὑπάρχει ἡ νέα *Σκάλα* ἐπὶ λόφου ἀρκετὰ ὑψηλοῦ καὶ πλείονας τῶν ἑξήκοντα οἰκογενειῶν περιέχουσα· εἶναι κώμη ἄποπτος καὶ τερπνή· φαίνεται δὲ ὅτι συνῳκίσθη ἐν ἐποχῇ ἀγνώστῳ ὑπὸ τῶν φυγάδων τῆς παλαιᾶς Σκάλας, οἵτινες ἀπεσύρθησαν ἐκεῖθεν εἰς ἀσφαλέστερον μέρος διὰ τὸν φόβον τῶν συχνῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων, αἷς ἦσαν ὑποκείμενοι διὰ τὴν παρὰ τὴν Βασιλικὴν ὁδὸν θέσιν αὐτῶν· διότι διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον αἱ βάρβαροι ὀρδαὶ εἴτε πρὸς τὰ ἄνω τῆς Πελοποννήσου εἴτε πρὸς τὰ κάτω· τανῦν δὲ πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῶν πηγῶν τοῦ Παμίσου ἐν θέσει καταῤῥύτῳ ὑπὸ τῶν ὑδάτων καὶ λίαν τερπνῇ τὸ θέρος, συνοικίζεται νέα κώμη *ἅγιος Φλῶρος* καλουμένη διὰ τὸν ὁμώνυμον ναόν, τὸν προϋπάρχοντα ἐκεῖ μόνον μετά τινος σταθμοῦ στρατιωτικοῦ, ὃν ὁ ἀοίδιμος Ὄθων ὁ Α' βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος ᾠκοδόμησε πρὸς προφύλαξιν τῶν διαβαινόντων ἀπὸ τῶν τότε λῃστειῶν. Ὁ ποταμὸς Πάμισος ἔχει καὶ ἰχθύας, οἵτινες ἐκ τῆς θαλάσσης ἀναβαίνουσι πρὸς αὐτόν, ὡς λέγει ὁ Παυσανίας ἐν τοῖςδε· «ἀναθέουσι δὲ εἰς αὐτὸν καὶ οἱ θαλάσσιοι τῶν ἰχθύων, περὶ ὥραν μάλιστα »τοῦ ἦρος» . . . . αδιάφοροι δὲ τὸ εἶδος μάλιστα ἰχθῦς ἀναθέουσιν εἰς τὸν »Πάμισον, ἅτε εἰς ὕδωρ καθαρὸν καὶ οὐ κατὰ τὰ αὐτὰ τοῖς κατειλεγμένοις »ποταμοῖς ἰλυῶδες· οἱ κέφαλοι δὲ ἅτε ἰχθύων ὄντες τῶν πηλαίων, ποταμῶν »φίλοι τῶν θολερωτέρων εἰσί ! ».[1] Πρὸς τούτοις δὲ καὶ ἐγχέλυς παμπληθεῖς σκεδάννυνται ἀνὰ τὸν ποταμὸν ἅπαντα καὶ τὰ παρ' αὐτὸν σχηματιζόμενα ἕλη, ἰδίᾳ δὲ παρὰ τὸ ἐν τῇ κώμῃ *Λεοντοχῶρι* (Ἀσλάναγα τουρκιστὶ) σχηματιζόμενον ἕλος· ἀλλ' οἱ ἐγχέλυς καταβαίνουσιν ἐκ τῶν πηγῶν ἢ τῶν λιμνῶν, καὶ οὐχ ἀναβαίνουσιν ἐκ τῆς θαλάσσης, ὥσπερ οἱ ἰχθύες· περιεργοτάτη δὲ εἶναι ἡ εἰς τὰς λίμνας ἢ τὰς πηγὰς κατὰ πρῶτον ἐμφάνισις αὐ-

1 Παυσαν. Μεσσην. XXXIV, 1.

λέγει· «Καθὼς θέλετε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς ὁμοίως». Δὲν σοὶ φαίνεται ὅτι ἡ διαφορὰ εἶναι ὑπὲρ τοῦ Εὐαγγελίου;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Βεβαιότατα· διότι ἡ μὲν ἐντολὴ τῶν σοφῶν διδάσκει ἀποφατικὴν μόνον ἀρετὴν, δηλαδὴ ἀποχὴν ἀπὸ τῆς ἀδικίας· ἡ δὲ τοῦ Εὐαγγελίου, ὄχι μόνον ἀποφατικὴν, ἀλλὰ καὶ θετικὴν, δηλαδὴ εὐεργεσίαν, βοήθειαν καὶ σύμπραξιν.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Δὲν δύναμαι νὰ σοὶ ἐκφράσω, Ἀγαθόβουλε, πόσον σοὶ εὐγνωμονῶ διὰ τὴν ὁμιλίαν σου. Καὶ χωρὶς νὰ τὸ εἰπῶ, ἐνόησες ἤδη πόσον ἐν τῇ πορείᾳ αὐτῆς μετεβλήθην. Ἔχω ἐνώπιόν μου τὴν γλυκεῖαν αὐτὴν, καθὼς εἶπες, καὶ μεγαλοπρεπῆ εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τὸν ἀκούω προφέροντα τοὺς θείους αὐτοῦ λόγους, καὶ ἐπικυροῦντα αὐτοὺς διὰ πάντων τῶν ἔργων καὶ δι' ὅλης αὐτοῦ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ πορείας. Τὸν ἀκολουθῶ παντοῦ ὅπου διέρχεται εὐεργετῶν, καὶ προαισθάνομαι αὐτὸν μέλλοντα νὰ ἐπισφραγίσῃ τὸν ἀνεπίληπτον αὐτοῦ βίον διὰ τῆς ὑψηλῆς ἐπιφωνήσεως· «Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς, οὐ γὰρ οἴδασι τί ποιοῦσιν». Ὦ, εὐχαριστῶ, Ἀγαθόβουλε, ἀπὸ καρδίας εὐχαχαριστῶ!

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ ἐγὼ ἐπίσης πόσον εὐχαριστῶ, Ἀγαθόβουλε! Μέχρι τοῦδε ἀνεγίνωσκα τὸ Εὐαγγέλιον ὡς ἁπλοῦν βιβλίον. Τώρᾳ καταλαμβάνω ὁ ἀνόητος ὅτι μοὶ ἔλειπεν ἡ πίστις. Τί κενὸν, τί κενὸν ἐν τῇ καρδίᾳ ἡ ἔλλειψις τῆς πίστεως! Τώρᾳ συλλογίζομαι ὅτι αἱ τρεῖς ἀρεταὶ, αἱ φέρουσαι ἀπὸ τόσων αἰώνων τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡ πίστις, ἡ ἐλπὶς καὶ ἡ ἀγάπη, εἶναι ἀδελφαὶ ἀχώριστοι. Πῶς λοιπὸν, λέγω τώρᾳ, τὰς χωρίζομεν; Δυστυχὴς ὁ ἄνθρωπος ὁ μὴ γνωρίζων τὴν ἀγάπην· δυστυχὴς ὁ μὴ γνωρίζων τὴν ἐλπίδα· διατί καὶ ὁ μὴ γνωρίζων τὴν πίστιν νὰ μὴ ἦναι δυστυχής; Ὦ! εἶναι, εἶναι, Ἀγαθόβουλε, τὸ αἰσθάνομαι. Θέλω νὰ πιστεύσω. Καὶ βλέπων πρὸς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν, ἐκφωνῶ καὶ ἐγὼ, μετὰ τοῦ πατρὸς τοῦ ἀσθενοῦντος παιδὸς, δακρύων· «Πιστεύω, κύριε, βοήθει μου τῇ ἀπιστίᾳ».

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ αὐτοὶ οἱ Ἀπόστολοι εἶπαν πρὸς τὸν Ἰησοῦν· «Κύριε, πρόσθες ἡμῖν πίστιν».

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἔχετε δίκαιον, φίλοι μου. Ἄνευ πίστεως οὐδεμία ὑπάρχει ἀληθὴς ἀρετή. Καὶ ἐν αὐτῷ τῷ κόσμῳ, οὐδεμία σπουδαία ἐπιχείρησις κατορθοῦται, ἂν ὁ ἐπιχειρῶν αὐτὴν ἀπιστῇ περὶ τῆς κατορθώσεως. Ἂν λοιπὸν τοιαύτη ἦναι ἡ δύναμις τῆς πίστεως ἐν τοῖς ἐγκοσμίοις, ποία δὲν πρέπει νὰ ἦναι ἐν τοῖς πνευματικοῖς, ἐν ταῖς σχέσεσιν ἡμῶν πρὸς τὸν Πλάστην; Ἔχομεν ἀνάγκην νὰ πιστεύωμεν ὑπάρχοντα Θεὸν, Θεὸν προνοητὴν, Θεὸν παρηγορητὴν, Θεὸν πατέρα. Καὶ ποίαν δύναμιν μᾶς προτείνουν εἰς ἀντικατάστασιν τῆς μεγάλης ταύτης δυνάμεως τῆς πίστεως; Τὴν δύναμιν τῆς ἀπιστίας. Ἀλλ' ἡ ἀπιστία δὲν εἶναι δύναμις· εἶναι ἄρνησις δυνάμεως. Καὶ τί δύναται νὰ βεβαιώσῃ ἡ ἀπιστία; Οὐδὲν, ἢ ἓν καὶ μόνον· ὅτι ὅσα δὲν ἐννοεῖ, ἐκεῖνα καὶ δὲν ὑπάρχουν. Ἀλλ' ἂς ἐξετάσωμεν ὀλίγον, κύριοι

ἄπιστοι· καὶ τί ἐννοεῖτε; Ἡ ἄγνοια σᾶς περικυκλοῖ πανταχόθεν· πλανᾶσθε ἐν ἀχανεῖ Ὠκεανῷ, κρέμασθε ἐπάνω ἀβύσσου. Δι' ἡμᾶς, τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ, ἐπίκειται ἐπὶ τῆς ἀβύσσου. Καὶ δι' ἡμᾶς, λέγετέ τινες ἐξ ὑμῶν· ἀλλά, προσθέτετε, χάριν αὐτῆς τῆς μεγάλης δυνάμεως τοῦ Θεοῦ ἀπιστοῦμεν· διότι, δημιουργὸς ὢν ἀπείρων καὶ ἀπείρως μεγάλων κόσμων, ἀπέναντι τῶν ὁποίων ὁ ἡμέτερος πλανήτης εἶναι μικρότατον καὶ σχεδὸν ἀφανὲς σφαιρίδιον, ἀδυνατοῦμεν νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἐξελέξατο αὐτὸν ὁ Θεὸς εἰς ἐκπλήρωσιν τῶν ἐν τῇ Ἀποκαλύψει μυστηρίων. Ἀλλὰ ποῖος σᾶς εἶπεν ὅτι εὑρισκόμεθα ἐν τῇ κατωτάτῃ τῶν Ὄντων θέσει; Αὐτὴ ἡ ἐπιστήμη, ἡ ἀνακαλύψασα τὰ ἀπείρως μεγάλα, δὲν ἀνεκάλυψε καὶ τὰ ἀπείρως μικρά; Ποῦ δύναται νὰ σταθῇ ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ φύσει, καὶ νὰ μὴ εὑρεθῇ ἐν τῷ μέσῳ δύω σειρῶν Ὄντων, ἀνωτέρω καὶ κατωτέρω αὐτοῦ; Καὶ τίς γνωρίζει τί ἀρέσκει εἰς τὸν Θεὸν ἀλλαχοῦ νὰ πράξῃ; Καὶ τίς δύναται, λόγῳ τῆς ἀπείρου δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, νὰ περιορίζῃ πράγματι αὐτὴν τὴν δύναμιν;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καλὰ λέγει ὁ Γυζώ· «Ὅταν ἦναί τις τόσον τολμηρός, ὥστε ν' ἀξιοῖ, ἐπ' ὀνόματι τῆς ἐπιστήμης τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ πεπερασμένῳ κόσμῳ, νὰ προσδιορίζῃ τὰ ὅρια τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, πρέπει νὰ γείνῃ ἔτι τολμηρότερος, καὶ νὰ ἐκθρονίσῃ καὶ τὸν Θεὸν αὐτόν».

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ δὲν εἶχε δίκαιον νὰ εἴπῃ καὶ ὁ Σιατωβριάνδ; «Δὲν εἶναι ἄφωνα τὰ ἄστρα· οἱ ἄπιστοι εἶναι κωφοί».

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Δὲν μᾶς λέγεις τώρα καὶ ἄλλο τι, Ἀγαθόβουλε; Δὲν δύναταί τις τάχα νὰ εἴπῃ πρὸς αὐτοὺς τοὺς κυρίους; Καὶ ἂν ἀκόμη δὲν ἦσαν ἀληθῆ ὅσα ἡμεῖς πιστεύομεν, τί ὠφελεῖσθε σεῖς ἀπιστοῦντες; Ἔχετε ν' ἀντικαταστήσετε θρησκείαν ἄλλην, ἱκανοποιοῦσαν καλήτερα τὰς ἀνάγκας τῆς ἡμετέρας ψυχῆς; Δύνασθε νὰ εὕρετε κατ' ἄλλον τρόπον ἀνακούφισιν ἐν τοῖς δεινοῖς τοῦ βίου, παρηγορίαν ἐν ταῖς θλίψεσιν. Ἠμπορεῖτε νὰ ἐκλέξετε πρόσωπον ἄλλο, ἑρμηνεῦον καλήτερα τὰς σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν Θεότητα, μετοχετεῦον ἀξιοπρεπέστερα εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν τὰς περὶ Θεοῦ ἰδέας, παρὰ τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ; Διατί λοιπόν, καὶ ἂν δὲν ἦναι ἀληθῶς, δὲν τὸν ὑποθέτετε τοιοῦτον;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καθὼς εἶπέ ποτε ὁ Βολταῖρος· «Ἂν ὁ Θεὸς δὲν ὑπῆρχεν, ἔπρεπε νὰ τὸν ἐφεύρωμεν».

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἐννοεῖς, Εὐσέβιε, ὅτι ὁ ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὴν πίστιν δὲν πολυαρέσκεται εἰς τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτα. Εἶναι βέβαιον ὅμως ὅτι ὅλων τούτων ἔγεινε καὶ δύναται νὰ γείνῃ χρῆσις κατὰ τῶν ἀπίστων, τοὺς ὁποίους τέλος πάντων δὲν ἔχομεν παρὰ νὰ λυπηθῶμεν, καὶ νὰ τοὺς ἐγκαταλίπωμεν ἄκοντες εἰς τὴν δυστυχῆ αὐτῶν ἀπιστίαν.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἠξεύρεις ὅμως τί λέγουν τινές, Ἀγαθόβουλε, καὶ ἴσως ὄχι ἄνευ ἀγαθοῦ σκοποῦ; Λέγουν ὅτι παρεισέφρησαν εἰς τὴν θρησκείαν καὶ πράγματά τινα ἀνάξια αὐτῆς.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Εἶναι περιττὸν, Εὐσέβιε, νὰ λαλήσωμεν καταλεπτῶς περὶ τῶν τοιούτων. Ὁ ὁδηγούμενος ὑπὸ τοῦ πνεύματος καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας εὐκόλως θὰ διακρίνῃ αὐτὰ καὶ θὰ τὰ ἀντιπαρέλθῃ. Πρὸς τί νὰ τρέχωμεν εἰς τὰ λυπηρὰ καὶ τὰ δυσνόητα, ἂν παρεισέφρησαν καὶ τοιαῦτα; Στῶμεν τοῖς ἀγαθοῖς, καὶ τοῖς καθαροῖς, καὶ τοῖς φωτεινοῖς. Ἂν σᾶς λαλήσωσι μισαλλοδοξίαν, λαλήσατε σεῖς ἀγάπην. Ἂν σᾶς λαλήσωσι δεισιδαιμονίαν, λαλήσατε σεῖς πίστιν. Ἡ θρησκεία εἶναι δῶρον οὐράνιον, ἀλλ' ἔγεινε καὶ κτῆμα ἀνθρώπινον, καὶ ἀνθρώπινα ἴσως ἀνεμίχθησαν καὶ λάθη καὶ πάθη. Ἐν ὀνόματι τῆς θρησκείας τοῦ ἡμερωτάτου Ἰησοῦ ἐπράχθησαν τόσα κακὰ ἄγρια. Πρέπει νὰ θεωρήσωμεν αὐτὴν καὶ αὐτὸν διὰ ταῦτα ὑπευθύνους; Μεγάλως ἀδικεῖ καὶ μεγάλως βλάπτει τὴν θρησκείαν ὁ ἀποδίδων εἰς αὐτὴν πάθη ἀνθρώπινα ἢ ἀνθρωπίνας μικροπρεπείας.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἔχεις δίκαιον.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τώρα θέλω ἄλλο τι νὰ σᾶς εἰπῶ, συντελοῦν πολὺ, καθὼς αἰσθάνομαι, εἰς αὔξησιν τῆς εὐλαβείας καὶ τῆς ἀγάπης ἡμῶν πρὸς τὴν θρησκείαν. Ἡ Ἐκκλησία ἐκληρονόμησεν ἐκ τῆς παλαιᾶς Συναγωγῆς τὸ πολύτιμον ἔθιμον τοῦ νὰ ἐπικαλῆται τὸν Θεὸν τῶν χριστιανῶν ὡς Θεὸν τῶν πατέρων. Τὰ ἐκκλησιαστικὰ ᾄσματα εἶναι πλήρη τῶν τοιούτων φράσεων· «Θεὲ πατέρων· Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν· Θεὸς τοῦ πατρός μου, καὶ ὑψώσω αὐτόν»· καὶ τὰ παρόμοια. Σᾶς βεβαιῶ, φίλοι μου, ὅτι ποτὲ δὲν ἤκουσα ἐπικλήσεις τοιαύτας ἄνευ βαθυτάτης συγκινήσεως, καὶ μετ' ὀφθαλμῶν ἄνευ δακρύων. Φαντάσθητε τὴν πρὸς τὸν Θεὸν εὐσέβειαν συνοδευομένην καὶ ἐνισχυομένην ὑπὸ τῆς πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς προπάτορας ἡμῶν εὐσεβείας! Φαντάσθητε μακρὰν σειρὰν προγόνων, μέχρι δεκαεννέα ὅλων ἑκατονταετηρίδων, ἐν οὐρανομήκει στήλῃ, τὸν ἕνα ὑπεράνω τοῦ ἄλλου, γονατιστοὺς ὅλους καὶ τὰς χεῖρας ἔχοντας ἐσταυρωμένας, ἐνώπιον τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ! Καὶ μετὰ ποίας αὐτοὶ εὐλαβείας! καὶ μετὰ ποίας πίστεως! Ἄνθρωπε ψυχρὲ, δὲν σὲ θερμαίνει τὸ τοιοῦτο θέαμα; Δὲν αἰσθάνεσαι, ἐμβριμώμενος ἐν τῇ καρδίᾳ σου, τὴν γλυκυτάτην αὐτὴν φιλοστοργίαν; Τί σ' ἐμποδίζει καὶ δὲν τοποθετεῖσαι καὶ σὺ ἐν τῇ κατωτάτῃ τῆς στήλης ταύτης θέσει, καὶ δὲν κλίνεις καὶ σὺ τὸ γόνυ σου, καὶ δὲν σταυρόνεις καὶ σὺ τὰς χεῖράς σου, καὶ δὲν ἐκφωνεῖς καὶ σὺ μετὰ τῶν αὐτῶν δακρύων· «Θεὲ τῶν πατέρων;»

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Πολὺ μὲ συγκινεῖ, Ἀγαθόβουλε, ἡ τοιαύτη εἰκών.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἄνθρωπε, προσθέτω, ἄνθρωπε ψυχρὲ ἢ χλιαρὲ, ἂν τοιοῦτος ἀκόμη ἦσαι. Ἡ θρησκεία αὐτὴ σὲ παρέλαβε νήπιον ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ τοῦ βαπτίσματος, καὶ ἐδέχθη τοὺς πρώτους σου κλαυθμηρισμοὺς, καὶ σοὶ ἔδωκε τὸν πρῶτον τοῦ συνδέσμου σου μετ' αὐτῆς ἀῤῥαβῶνα. Ἡ θρησκεία αὐτὴ εὐλόγησε τὰ στέφανα τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρός σου, ἐξ ὧν σὺ ἐγεννήθης. Ἡ θρησκεία αὐτὴ συνώδευσε μέχρι τοῦ τάφου, μετὰ φίλτρου καὶ εὐχῶν, τὰ σεβαστὰ λείψανα τῶν γονέων σου, καὶ τῶν τέκνων σου, καὶ τῶν ἀ-

δελφῶν καὶ τῶν συγγενῶν σου, καὶ παρέδωκε τὰς ψυχὰς αὐτῶν εἰς τὴν αἰωνιότητα. Δὲν σὲ συγκινοῦν καὶ ταῦτα; Δὲν ἀφίνεις νὰ σὲ παρηγορήσῃ ἡ πίστις ὅτι ὅλα ταῦτα τὰ φίλτατα Ὄντα μετέβησαν ἤδη εἰς καλήτερον κόσμον, καὶ σὲ περιμένουν ἵνα ζήσετε ὁμοῦ ἀχωρίστως, εὐδαιμόνως καὶ αἰωνίως;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Εὐλογημένοι ἔστωσαν οἱ λόγοι σου, Ἀγαθόβουλε! Ὦ πίστις! ἱερὰ καὶ φιλτάτη πίστις! Δυστυχεῖς ὅσοι δὲν σὲ γνωρίζουν!

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Δὲν μᾶς εἶπες τίποτε, Ἀγαθόβουλε, περὶ τῶν διαφόρων Ἁγίων, τοὺς ὁποίους τιμᾷ καὶ γεραίρει ἡ Ἐκκλησία.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τί ἄλλο, εἰμὴ ὅτι καὶ τοὺς Ἀγγέλους καὶ τοὺς Ἁγίους, διότι τοὺς τιμᾷ καὶ τοὺς γεραίρει ἡ Ἐκκλησία, ὀφείλετε ἐπίσης νὰ τοὺς τιμᾶτε καὶ νὰ τοὺς γεραίρετε. Ἠξεύρεις ὅμως ὅτι ἀπορῶ, Εὐσέβιε, διατί μ' ἐρωτᾷς; Δὲν εἴμεθα συνειθισμένοι ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ νὰ σεβώμεθα καὶ νὰ τιμῶμεν τοὺς μετὰ ζήλου καὶ ἐπιμονῆς ἀφοσιουμένους εἰς τὰς πεποιθήσεις αὐτῶν, ἔστω καὶ ὅταν δὲν συμμεριζώμεθα ἡμεῖς ἐντελῶς τὰς τοιαύτας πεποιθήσεις; Πῶς λοιπὸν δὲν πρέπει νὰ τιμήσωμεν ὡς σεβαστοὺς ἥρωας τοῦ χριστιανισμοῦ τοὺς εἰς αὐτὸν μετὰ τοσαύτης πίστεως καὶ τοσούτων θυσιῶν ἀφοσιωθέντας, καὶ εἴτε ὑποστάντας ἀτρομήτως τὸν μαρτυρικὸν θάνατον, εἴτε ἄλλως μοχθήσαντας καθ' ὅλην αὐτῶν τὴν ζωὴν ὑπὲρ αὐτοῦ; Πῶς δὲν πρέπει νὰ πράξωμεν τοῦτο, ἀφοῦ αἱ πεποιθήσεις αὐτῶν εἶναι καὶ αἱ ἡμέτεραι, καὶ ἀφοῦ μάλιστα εἰς αὐτοὺς ὀφείλομεν τὸ μέγιστον καὶ λαμπρότατον ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας θρησκείας;

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἔχεις δίκαιον, καὶ συμφωνῶ κατὰ πάντα. Τὰ αὐτὰ δὲ καὶ ἔτι περισσότερα, πιστεύω, φρονεῖς καὶ περὶ τῆς Θεοτόκου.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἀναμφιβόλως· ἀλλὰ περὶ τοῦ σεπτοῦ τούτου προσώπου ἐπιθυμῶ νὰ λαλήσω ἐκτενέστερον. Ἡ θεομήτωρ Μαρία κατέχει τὴν ὑψίστην μετὰ Θεὸν ἐν τῷ χριστιανισμῷ θέσιν· ἵσταται δὲ περιβεβλημένη ὅλην τὴν ἰσχὺν καὶ ὅλα τὰ θέλγητρα τῆς μητρότητος. Εἶναι μήτηρ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ παγκόσμιον θρησκευτικὸν αἴσθημα τὴν ἀναγνωρίζει καὶ ὡς μητέρα τῶν ἀνθρώπων. Εἶναι λοιπὸν μεσίτρια μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ὥστε οἱ τρομάζοντες τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ νὰ καταφεύγωσι μετὰ θάῤῥους εἰς τὴν Παρθένον. Ὡς μήτηρ τοῦ Θεοῦ, θεωρεῖται ἔχουσα τὴν ὑψίστην χάριν καὶ τὴν ὑψίστην δύναμιν· ὡς μήτηρ δὲ τῶν ἀνθρώπων, μεγίστην συγκατάβασιν μητρικῆς στοργῆς. Ἐπειδὴ δὲ ἔπαθεν ἐν τῷ κόσμῳ ὅσα σπανίως ἔπαθε γυνή, ἕκαστος εἰς αὐτὴν καταφεύγων πιστεύει ὅτι εὑρίσκει τόσον ἔλεος, τόσην συγγνώμην, τόσην ἀνοχήν, ὅσα μόνον ἐξηγεῖ καὶ μόνον ὑπόσχεται τὸ δεδοκιμασμένον μητρικὸν φίλτρον. Ποῖος ἐξ ἡμῶν δὲν ᾐσθάνθη τὴν δύναμιν τοῦ μητρικοῦ φίλτρου; Ποῖος δὲν ἀναπολεῖ, μετὰ συγκινήσεως καὶ μετὰ δακρύων, πόσον τὸν ἠγάπησεν ἡ μήτηρ αὐτοῦ, καὶ πόσον αὐτὸς ἠγάπησε τὴν μητέρα του; Τίς ποτε ἐγνώρισε πρόσωπον ἄλλο, ἀνοῖγον εἰς αὐτὸν θησαυροὺς τόσους

συγκινήσεων, όσους τὸ γλυκὺ καὶ σεβαστὸν τῆς μητρὸς πρόσωπον; Ποῦ ἄλλου ηὗρε τόσας παρηγορίας ἐν ταῖς θλίψεσι, τόσας συμβουλὰς ἐν ταῖς κρισίμοις ὥραις τοῦ βίου, ποῦ ἄλλου προσέφυγε πάντοτε μετὰ τοσούτου θάρρους, μεθ' ὅσου πρὸς τὴν ἀγαθὴν καὶ τρυφερὰν αὐτοῦ μητέρα; Τοιαύτην προσφέρει εἰκόνα μητρὸς τὴν εἰκόνα τῆς Θεομήτορος ἡ χριστιανικὴ πίστις. Θεὸς ἀπὸ σταυροῦ, ὕψος ἀπὸ θλίψεως, ἐνηχεῖ μυστηριωδῶς εἰς τὴν καρδίαν ἑκάστου τοὺς ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ ἐκφωνηθέντας λόγους· «Ἰδοὺ ἡ μήτηρ σου». Ὅλοι τοὺς αἰσθάνονται ἢ τοὺς φυλάττουν ἐν τοῖς ἐγκάτοις αὐτῶν, ἵνα ἀναμνησθῶσιν αὐτῶν ἐν καιροῖς ἐπικαίροις. Ἴδετε τὴν δύναμιν τῆς Θεοτόκου ἐν ταῖς δοκιμασίαις τοῦ βίου. Ἴδετε αὐτὴν ἐν ταῖς θλίψεσιν, ἴδετε αὐτὴν ἐν τοῖς κινδύνοις, ἴδετε αὐτὴν ἐν τῇ ἀπωλείᾳ πάσης ἐξ ἀνθρώπων ἐλπίδος. Ἴδετε αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς μητρὸς παρὰ τὴν κοιτίδα τοῦ νοσοῦντος βρέφους. Ἴδετε αὐτὴν ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν ναυτῶν κατὰ τὰς φοβερὰς καταιγίδας τῆς ἐξηγριωμένης θαλάσσης. «Βλέπουν», λέγει ὁ Σιατωβριὰνδ, «βλέπουν αἱ ἀπηλπισμέναι ἐκεῖναι φαντασίαι τὸν ἀστέρα τῶν θαλασσῶν, τὴν Μαρίαν μετὰ τοῦ θείου αὐτῆς τέκνου, γαληνίζουσαν τὰ κύματα διὰ προσηνοῦς μειδιάματος. Ὁποῖον θέαμα! Εἰς ὅ,τι ἔχει ἀγριώτερον ἡ φύσις ὅ,τι ἔχει ἡμερώτερον ὁ οὐρανός! Εἰς τὰς τρικυμίας τοῦ Ὠκεανοῦ βρέφος μικρὸν καὶ τρυφερὰ μήτηρ!»

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Πρέπει ἀληθῶς, Ἀγαθόβουλε, νὰ ἦναι γενικὸν τὸ αἴσθημα τοῦτο, διότι παρατηρῶ ὅτι ὁσάκις, ἐν ταῖς τελεταῖς τῆς Ἐκκλησίας, ἐπαναλαμβάνεται ἡ ἐκφώνησις· «Τῆς παναγίας, ἀχράντου, . . .» ὅλων αἱ χεῖρες κινοῦνται εἰς σταυροτυπίαν, καὶ ὅλων τὰ βλέμματα αὐτομάτως στρέφονται πρὸς τὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἀκριβὴς εἶναι ἡ παρατήρησίς σου, Εὐσέβιε, καὶ ὁ λόγος εἶναι σύμφωνος πρὸς ὅσα εἴπαμεν πρὸ ὀλίγου. Πάντοτε ἡ μητρικὴ στοργή, πάντοτε τὸ πρὸς τὴν μητέρα θάῤῥος. Ἐκ τούτου ἡ σύγχρονος κίνησις ὅλων τῶν χειρῶν, καὶ ἡ σύμφωνος στροφὴ ὅλων τῶν βλεμμάτων.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Ὄχι δυστυχῶς ὅλων, Ἀγαθόβουλε, διότι εἶδα προχθὲς μερικούς, τῶν ὁποίων αἱ χεῖρες ἔμεναν ἀκίνητοι, καὶ τὰ βλέμματα ψυχρά· ἐγὼ δέ, μολονότι ἀκόμη δὲν εἶχα προσηλυτισθῇ ἐκ τῶν σημερινῶν λόγων σου, μόνον διότι δὲν συνεμερίζοντο τὸ γενικὸν κίνημα, ᾐσθάνθην πρὸς αὐτοὺς ὀργὴν καὶ ἀποστροφήν.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Καὶ τώρα ὅτε προσηλυτίσθης, φίλτατε Στέφανε, πολὺ σὲ παρακαλῶ νὰ ἡμερώσῃς τὴν ὀργήν σου, καὶ τὴν ἀποστροφήν σου νὰ μεταβάλῃς εἰς ἀνεξίθρησκον φιλίαν. Ἐνθυμεῖσαι τί εἴπαμεν. Ὁ Θεὸς δὲν σ' ἔκαμε δικαστὴν τῶν ἄλλων, οὔτε ἐκδικητὴν των ἰδίων αὐτοῦ δικαιωμάτων. Ἂν ἔχῃς τι νὰ αἰσθανθῇς κατὰ τῶν ἀνθρώπων τούτων, τῶν ἀκινητούντων κατὰ τὰς χεῖρας καὶ τὰ βλέμματα, εἶναι ἁπλῶς νὰ τοὺς συμπονέσῃς, διότι, στερούμενοι τῶν θρησκευτικῶν συγκινήσεων, στεροῦνται καὶ τῶν συγκινητικῶν ἀναμνήσεων τῆς μητρικῆς στοργῆς, καὶ διότι ἀρνοῦνται εἰς τὴν καρδίαν των

την άφατον άγαλλίασιν, την έκ της όμοφώνου πολλών ανθρώπων προσευχής προερχομένην, περί της όποίας τόσον καλώς είπεν ή Στάελ· «Προσευχή ομόφωνος ανθρώπων πολλών, είς όποιανδήποτε γλώσσαν, είς όποιανδήποτε πίστιν και δόγμα, είναι ή έρασμιωτέρα άδελφότης έλπίδος και συμπαθείας, την όποίαν οί άνθρωποι ήμπορούν ποτε νά σχηματίσωσιν έπί της γής».

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Μετανοώ, 'Αγαθόβουλε, διά την όργήν και άποστροφήν μου, και είς το έξής θ' άγαπώ τους άνθρώπους άδιακρίτως, έστω και άκινητούντας κατά τε τάς χείρας και τους όφθαλμούς.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. 'Εγκόσμιόν τι θέλω ένταύθα νά σ' έρωτήσω, 'Αγαθόβουλε, και σέ παρακαλώ έκ προκαταβολής νά μέ συγχωρήσης. Σέ ήκούσαμεν σήμερον λαλούντα, μετ' εύλαβείας ένταυτώ και συγκινήσεως, περί της θρησκείας και της είς τά δόγματα αύτής ύποταγής. Σέ ήκούσαμεν άλλοτε έκφράζοντα τάς πολιτικάς πεποιθήσεις σου, και δυσανασχετούντα ότι έξέλιπε τό κύρος έκ της κοινωνίας. Μήπως μεταξύ τών δύω τούτων πεποιθήσεων ύπάρχει πρακτική τις σχέσις και συνάφεια;

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Πώς είπες, Εύσέβιε; δέν ένόησα καλά.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Λέγω, μήπως όρμάται και έκ πολιτικών λόγων ό 'Αγαθόβουλος είς την τιμήν τών θρησκευτικών, έπιθυμών νά ίδη και έν τη Πολιτεία τό έν τη 'Εκκλησία ύπάρχον κύρος. Προλαμβάνω νά έξηγηθώ ότι δέν άποδίδω ούδεμίαν πλαγίαν σκέψιν είς τάς θρησκευτικάς πεποιθήσεις του, και διότι γνωρίζω και έκτιμώ τόν είλικρινή αύτού χαρακτήρα, και διότι έναυλος ήχεί είς τά ώτά μου ή έξήγησις την όποίαν περί τούτου μάς έδωκε κατά την άρχήν της παρούσης όμιλίας. 'Αλλ' ούχ ήττον, μετά τάς έπιφυλάξεις ταύτας, έμμένω έν τη παρατηρήσει μου.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Και, μετά τάς έπιφυλάξεις σου ταύτας, άπαντώ και έγώ, Εύσέβιε, ότι έχεις δίκαιον. 'Οσάκις βλέπω τους άνθρώπους όλους άσκεπείς και κλίνοντας τόν αύχένα ένώπιον τού κύρους της πίστεως, λυπούμαι ότι δέν ύπάρχει έν αύτή ταύτη τη όμάδι ή συναίσθησις τού κύρους τού νόμου, και τών άρχών, και της δικαιοσύνης, και της ήθικής, και της άληθείας. Και διπλώς μοί γίνεται σεβαστή και άγαπητή ή θρησκεία, διότι παρέχει και τό έπωφελές τούτο παράδειγμα είς την Πολιτείαν.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. 'Ενόησα και έγκρίνω καθ' όλα και την έρωτησίν σου, Εύσέβιε, και την άπόκρισίν σου, 'Αγαθόβουλε. 'Ας εύχώμεθα δέ ίνα τό κύρος τούτο, έν μέν τη 'Εκκλησία κραταιωθή, μεταδοθή δέ και είς την Πολιτείαν, εύλογούντος τού 'Υψίστου. Μίαν τελευταίαν όμως έρώτησιν έχω και έγώ, 'Αγαθόβουλε, νά σοί άπευθύνω. 'Αποβλέπει δέ ή έρώτησις αύτη τό ίερατείον. 'Η πρώτη βέβαια έπερχομένη ίδέα είναι ότι πρέπει νά τιμώμεν και νά σεβώμεθα τούς άρχιερείς και τους ίερείς, ώς λειτουργούς της θρησκείας την όποίαν τιμώμεν και σεβόμεθα. "Οταν όμως λάβη τις ύπ' όψιν ότι τινές τών τού Κλήρου δέν φέρονται είς πολλά άξιοπρεπώς, ούτε συμφώνως πρός

τὸ ἱερὸν αὐτῶν ἐπάγγελμα, καὶ πολλοὶ τῶν εἰλικρινῶν καὶ ζηλωτῶν χριστιανῶν, θερμοὶ τὴν πίστιν καὶ πρὸς τὸ καλὸν τῆς πίστεως, κατακρίνουν παῤῥησίᾳ τὴν διαγωγὴν αὐτῶν, τὴν ὁποίαν θεωροῦν ἀξίαν διορθώσεως ἢ τιμωρίας, τότε τὸ ζήτημα γίνεται ἄξιον σκέψεως, καὶ διὰ τοῦτο νομίζω ἀναγκαῖον νὰ ζητήσω τὴν περὶ τούτου γνώμην σου.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δὲν εἶναι ἀμφιβολία, Στέφανε, ὅτι πᾶσα κακὴ διαγωγὴ γίνεται ἀξία τῆς περὶ αὐτῆς κακῆς ἰδέας καὶ ἐκτιμήσεως τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὅτι οἱ ἀνάξιοι τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτῶν ἱερεῖς δὲν δύνανται νὰ ἑλκύσωσι τὸ σέβας τῶν πιστῶν. Παρατηρῶ μόνον ὅτι ὀφείλομεν νὰ τηρήσωμεν πρὸς τὸν Κλῆρον, καὶ ἰδίως πρὸς τὸν Κλῆρον, κοινόν τινα κανόνα, τὸν ὁποῖον καὶ ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη ὑπαγορεύουν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, κατὰ τὰς ἐν γένει σχέσεις τοῦ βίου. Συνήθως οἱ ἄνθρωποι περιμένουν νὰ πράξωσι πρῶτον πρὸς αὐτοὺς οἱ ἄλλοι ὅ,τι πρέπει, καὶ ἔπειτα νὰ πράξωσι καὶ αὐτοὶ ὅ,τι πρέπει πρὸς τοὺς ἄλλους. Ἀλλὰ τότε σχηματίζεται πλημμελής τις κύκλος μεταξὺ τῶν μερῶν, καὶ ἑκάτερον αὐτῶν παραπονεῖται, χωρὶς ν' ἀκούσῃ καὶ τὰ παράπονα τοῦ ἑτέρου. Πόσον καλήτερα θὰ διεξήγοντο τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, ἂν ἕκαστος ἐφρόντιζε ν' ἀποδώσῃ πρότερον τὸ εἰς τοὺς ἄλλους ἀνῆκον, καὶ ἔπειτα ν' ἀπαιτήσῃ παρὰ τῶν ἄλλων τὸ ἀνῆκον εἰς ἑαυτόν.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Διατί τὰ λέγεις αὐτὰ περὶ τοῦ Κλήρου;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τὰ λέγω, διότι ὀφείλομεν νὰ τιμήσωμεν πρῶτον αὐτόν, καὶ νὰ ῥυθμίσωμεν μετ' ἀγάπης καὶ δικαιοσύνης τὰ πρὸς αὐτὸν ἡμέτερα καθήκοντα, καὶ τότε νὰ δικαιωθῶμεν ν' ἀπαιτήσωμεν παρ' αὐτοῦ καλὴν καὶ παραδειγματικὴν διαγωγήν.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ ἔχομεν ἡμεῖς ἐλλείψεις πρὸς τὸν Κλῆρον;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἔχομεν ἐν πρώτοις ἐλλείψεις προερχομένας ἐκ γελοίων προλήψεων. Θεωροῦμεν τὰ μέλανα ἐνδύματα αὐτοῦ ὡς ἐμβλήματα κακοῦ οἰωνοῦ, καὶ κηρύττομεν ὡς συμβὰν ἀπαίσιον ὅταν τύχῃ νὰ ἦναι ἱερεὺς τὸ πρῶτον ἀπαντῶν ἡμῖν κατὰ τὴν πρωΐαν πρόσωπον. Δημώδεις φράσεις καὶ παροιμίαι παριστάνουν τὸ ἱερατικὸν ἔργον, ὄχι ὡς ὑπούργημα ἔξοχον, ἀλλ' ὡς ἓν ἐκ τῶν κοινῶν καὶ βαναύσων. Ὁ κατώτερος κλῆρος διάγει ἐν πενίᾳ καὶ ἀμαθείᾳ, διότι οὐδεὶς ἐξ ἡμῶν φροντίζει νὰ συντελέσῃ εἰς τὸ νὰ ἐξέλθῃ τῆς πενιχρᾶς αὐτοῦ καὶ ἀμαθοῦς καταστάσεως. Τοιαύτη παραμέλησις, τοιοῦτος λυπηρὸς ἐξευτελισμός, δὲν συντελοῦν εἰς ἐπανόρθωσιν διαγωγῆς καὶ ἀξιοπρέπειαν χαρακτῆρος· ἐνῷ ὅπου περισσότερον ὁ Κλῆρος τιμᾶται, ἐκεῖ καὶ περισσότερον γίνεται ἄξιος τιμῆς. Καὶ ἐν τούτοις οἱ ἱερεῖς αὐτοὶ συνδέονται μετὰ τῶν τελετῶν τῆς πρὸς τὸν Θεὸν λατρείας. Παράδοξος συνδυασμὸς τιμῆς πρὸς τὴν θρησκείαν, καὶ χλευαστικῆς ἀδιαφορίας πρὸς τοὺς λειτουργοὺς αὐτῆς!

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Νομίζεις ὅτι, ῥυθμιζομένης οὕτω τῆς διαγωγῆς ἡμῶν πρὸς αὐτούς, θὰ διορθωθῶσι καὶ οἱ μένοντες ἀδιόρθωτοι;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Δὲν ἠξεύρω πόσοι θὰ διορθωθῶσιν, ἀλλὰ βεβαίως θὰ διορθωθῶσι πολλοί. Ἔπειτα, ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἡμεῖς μὲν ἐκπληροῦμεν καθῆκον εὐάρεστον καὶ ἱερὸν, τόσῳ μᾶλλον δὲ τότε δικαιούμεθα ν' ἀποδοκιμάσωμεν μετὰ λύπης τὴν διαγωγὴν τῶν ἀδιορθώτων.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Ἔχεις δίκαιον, Ἀγαθόβουλε· καὶ ἐγὼ τοιουτρόπως θὰ ῥυθμίσω τὴν πρὸς τὸν Κλῆρον διαγωγήν μου.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Καὶ ἐγὼ ὡσαύτως. Δὲν νομίζεις ὅμως, Ἀγαθόβουλε, ὅτι ὁ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας Κλῆρος ἔχει ἰδιαίτερα δικαιώματα ἐπὶ τῆς ἀγάπης καὶ τῆς εὐλαβείας ἡμῶν τῶν Ἑλλήνων διὰ τὴν ἐπὶ τοῦ ἐθνικοῦ Ἀγῶνος διαγωγήν του, καθὼς ἀκούω τοῦτο λεγόμενον παρὰ πολλῶν;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Πολὺ δίκαιον ἔχεις, Στέφανε, καὶ καλῶς ἔπραξες νά μ' ἐνθυμίσῃς τοῦτο. Ὁ λησμονῶν τὴν πατριωτικὴν διαγωγὴν τοῦ ἱεροῦ Κλήρου καὶ τὰς θυσίας αὐτοῦ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Ἀγῶνος, καὶ ἰδίως κατὰ τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ, ἀσεβεῖ, ὄχι μόνον κατὰ τῆς θρησκείας, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῆς πατρίδος. Ἔνδοξα καὶ ἱερὰ θύματα! Ὑπήρξατε διπλοῖ μάρτυρες τῶν πεποιθήσεων ὑμῶν ὑπὲρ τῆς πίστεως τῶν πατέρων καὶ ὑπὲρ τῆς πολυτίμου πατρίδος. Ἀναπαύεσθε ἐν εἰρήνῃ, καὶ εὔχεσθε ἵνα ὁ διάδοχος ὑμῶν Κλῆρος διατελῇ ἄξιος ὑμῶν καὶ τῆς ἱερᾶς ἀποστολῆς του, καὶ συντελῇ οὕτως εἰς τὸ καθιστᾷν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἀξιοσέβαστον καὶ ἀξιαγάπητον συγχρόνως τὴν ὁποίαν ὑπηρετεῖ θρησκείαν!

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Καὶ περὶ τῶν σχέσεων τῆς θρησκείας πρὸς τὰ λοιπὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου δὲν νομίζεις τίποτε ἀναγκαῖον νὰ μᾶς εἴπῃς;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τίποτε ἄλλο, εἰμὴ ὅτι αὐτὴ ἡ θρησκεία ἀποδίδει μεγάλην εἰς αὐτὰ σημασίαν, κατατάσσουσα ἐν ἴσῃ μοίρᾳ τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ τὰ καθήκοντα αὐτοῦ πρὸς τὴν πατρίδα, πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα ἐν γένει, πρὸς τὸν πλησίον ἰδίως, καὶ πρὸς ἑαυτόν· ὡς μηδὲν μάλιστα λογίζεται τὰ πρῶτα, ἂν δὲν συνοδεύωνται καὶ ὑπὸ τῶν λοιπῶν, λέγουσα ὅτι ἡ πίστις ἄνευ τῶν ἔργων εἶναι νεκρά.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Λοιπὸν περὶ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν καθηκόντων τούτων τὰ αὐτὰ διδάσκει ἡ θρησκεία ὡς καὶ ἡ ἠθική;

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Τὰ αὐτά.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ. Πόσον εὐκολωτέρα ὅμως καὶ γλυκυτέρα εἶναι ἡ ἐκτέλεσις αὐτῶν, γινομένη κατὰ τὰ παραγγέλματα καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς θρησκείας!

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Ἀναμφιβόλως. Εὐάρεστος εἶναι ἡ συναίσθησις τοῦ καθήκοντος, καὶ ἡ ἐκ τούτου ἀνάπαυσις τῆς συνειδήσεως· ἀλλ' ἄφατος εἶναι ἡ ἀγαλλίασις τοῦ εὐσεβοῦς ἀνθρώπου, συλλογιζομένου ὅτι καὶ τὸ παραμικρὸν τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ ἔργων ἔχει ἀόρατον μάρτυρα καὶ εὐλογοῦντα ἐπιδοκιμαστὴν τὸν ὕψιστον καὶ ἀγαθὸν Θεόν.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Οὕτως εἶναι, οὕτως εἶναι, Ἀγαθόβουλε· καὶ διὰ τοῦτο, ἀφοῦ οἱ λόγοι σου ἤνοιξαν τὴν καρδίαν μου εἰς τὸ ζωογόνον αἴσθημα τῆς θρη-

σκείας, μετὰ πλειοτέρας εὐθυμίας προσβλέπω εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων μου, καὶ πλειοτέραν θὰ αἰσθάνωμαι ἐνδόμυχον εὐχαρίστησιν μετὰ τὴν ἐκπλήρωσιν αὐτῶν.

ΑΓΑΘΟΒΟΥΛΟΣ. Εὔχομαι, φίλοι μου, νὰ ἐμμείνετε ἀμφότεροι ἐν τῇ ὁδῷ ταύτῃ βαδίζοντες ἀπαρεγκλίτως, τελειοποιούμενοι καθ' ἑκάστην ἐν τῇ ἐκπληρώσει τῶν πολυειδῶν ὑμῶν καθηκόντων, καὶ ρίπτοντες εὐάρεστον βλέμμα ἐπὶ τοῦ παρελθόντος, ἀτάραχον ἐπὶ τοῦ παρόντος, καὶ πλῆρες ἐλπίδος καὶ πίστεως ἐπὶ τοῦ μέλλοντος. Τότε θὰ ζήσετε εὐτυχῶς καὶ ἐντίμως ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, θὰ προσβλέπετε δὲ πρός τε τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον ἱλαρῶς καὶ ἀδιαφόρως, λέγοντες πάντοτε μετὰ τοῦ Ἀποστόλου· «Ἐάν τε ζῶμεν, ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τοῦ Κυρίου ἐσμέν».

ΣΚΑΛΑ ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΟΔΟΣ

ἤτοι ἀνακάλυψις τῆς παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Παμίσου Μεσαιωνικῆς κωμοπόλεως Σκάλας καὶ τῆς πρὸς αὐτὴν ἀγούσης ἐκ Θουρίας ἀρχαίας ὁδοῦ, τῆς κατὰ τὸν Μεσαίωνα ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων Βασιλικῆς ὁδοῦ καλουμένης.

Ὁ ποταμὸς Πάμισος διασχίζει τὴν ὡραίαν καὶ εὔφορον Μεσσηνίαν ῥέων «*διά τε ἀρουμένης καὶ καθαρὸς*», ὡς λέγει ὁ Παυσανίας[1], καὶ ἐκβάλλων παρὰ τὸν Θουριάτην Κόλπον, ὡς θέλομεν ἀποδείξει εἰς τὴν περὶ Θουρίας πραγματείαν ἡμῶν, ἀκολούθως ἐκδοθησομένην[2]. Αἱ πηγαὶ τοῦ ποταμοῦ τούτου ὑπάρχουσι παρὰ τὴν πρὸς Ἀρκαδίαν ἄγουσαν δημοσίαν[3] ὁδὸν ἐκ Θουρίας, ὡς αὐτὸς οὗτος ὁ σοφὸς τῆς ἀρχαιότητος περιηγητὴς ἀποφαίνεται λέγων «*Ἰόντι δὲ ἐκ Θουρίας ὡς ἐπὶ Ἀρκαδίας εἰσὶν αἱ πηγαὶ τοῦ Παμίσου. Καὶ ἐπ' αὐταῖς παισὶ μικροῖς ἀκέσματα γίνεται*[4]». Τὰ ἐπ' αὐτῶν τῶν πηγῶν ἀκέσματα τῶν μικρῶν παίδων βεβαίως ἐν ὑπαίθρῳ δὲν ἐγίνοντο, οὐδ' ἄνευ ἰατρῶν, ἤ, ἐν ἐλλείψει τούτων, ἄνευ ἱερέων τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἡ θεραπεία δὲν ἐτολμᾶτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, λίαν σεβομένων, ὡς γνωστόν, τὸν ἔφορον τῆς ὑγιεινῆς θεόν. Ἀλλ' οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἀτυχῶς οὐδένα λόγον ποιοῦνται

1 Παυσαν. Μεσσηνιακ. XXXIV, I 3—4. ἔκδ. Λειψ. 1854.

2 Πρὸ πολλοῦ ἀσχολούμενος περὶ τὴν ἀρχαιολογικὴν ἔρευναν τῆς Μεσσηνιακῆς χώρας ἐκδίδωμι ἐν φυλλαδίοις τὰς ἀνακαλύψεις μου ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Μεσσηνιακά». Μέχρι τοῦδε δύο ἐξέδωκα φυλλάδια α') περὶ Καλαμῶν καὶ Φαρῶν· β') περὶ Ἀνακαλύψεως τῆς ἀρχαίας Ἀμφείας.

3 Περὶ ταύτης τῆς ὁδοῦ παρακατιόντες ἰδίᾳ ποιησόμεθα τὸν λόγον.

4 Παυσαν. ἔνθ' ἀνωτ. XXXI, 3.

περί τινος τοιαύτης οἰκοδομῆς, χρησίμου, ὡς τὰ σημερινὰ θεραπευτήρια, εἰς τοὺς μικροὺς ἀσθενοῦντας παῖδας, ἤ, ἐν ἄλλοις ὅροις ἐκφράσεως, δὲν ἀναφέρουσιν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, ἐὰν παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Παμίσου ὑπῆρχεν Ἀσκληπιεῖόν τι ἢ ναός, παρ' ᾧ, ὡς εἴθισται παρὰ τοῖς πάλαι, συνέῤῥεον οἱ ἀσθενοῦντες, ἐν ᾧ, ὡς μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Παυσανίου, εἰδική τις θεραπεία ἐνηργεῖτο ἐνταῦθα παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Παμίσου εἰς τοὺς μικροὺς ἀσθενοῦντας παῖδας. Ἀλλ' ὅ,τι ἑκόντες ἢ ἄκοντες οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἀπεστέρησαν, τοῦτο ἡμῖν ἡ τύχη δωρεῖται σήμερον εὐμενέστατα.

Χωρικός τις ἐκ τοῦ χωρίου *Νέα Ἀρφαρὰ* [1], πρωτευούσης τοῦ δήμου Ἀμφείας, ἔχων κτῆμα παρὰ τὰς πηγὰς αὐτὰς τοῦ Παμίσου ἔσκαπτεν ἐν αὐτῷ, καὶ κατὰ τύχην ἀνεκάλυψεν ἀρχαῖον κτίριον ἔχον κλίμακα καταβαίνουσαν πρὸς τὰ κάτω· δυστυχῶς κατέστρεψε τὰ ἐρείπια τοῦ κτιρίου τούτου, διότι ἐλπίζων νὰ εὕρῃ θησαυρόν, ὡς νομίζουσι πάντες οἱ χωρικοὶ εἰς τοιαύτας περιστάσεις, ἀνέσκαψε τὸν χῶρον, ἐξήγαγε τοὺς λίθους, καὶ ἀφῆκεν αὐτοὺς ἐν ὑπαίθρῳ· ὁ φιλόμουσος νομάρχης Μεσσηνίας κ. Καλαμίδας πληροφορηθεὶς περὶ τούτων ἀπέσταλκέ με, ὅπως περιεργασθῶ ἐπιστημονικῶς τὰς ἀνασκαφὰς ταύτας καὶ ἐκθέσω πρὸς αὐτὸν τὰ δέοντα. Φθάσας λοιπὸν ἐκεῖ παρετήρησα τοὺς ἐν ὑπαίθρῳ κειμένους λίθους, οἵτινές εἰσιν ἐκ τῶν τυχαίων, τετράγωνοι καὶ προσηρμοσμένοι ἀλλήλοις διὰ τεχνητῶν ἐποχῶν· πρὸς δὲ συνεδέοντο διὰ σιδήρου καὶ μολύβδου, ὧν λείψανα παρατηροῦνται διαμένοντα ἐν ταῖς ὀπαῖς εἰσέτι, ταῖς ἐπὶ τοιούτῳ σκοπῷ κατεσκευασμέναις· εὑρέθη δὲ παρ' αὐτῆς, ὡς ἔμαθον, καὶ ἄγαλμά τι ὀρειχάλκινον, βοὸς κεφαλὴ λιθίνη, καὶ πίθος· προσέτι λίθος ἐνεπίγραφος· ἀλλ' ἐξ αὐτῶν οὐδὲν εἶδον, ὡς ἀποκρυβέντων. Τὸ δὲ περιεργότατον πάντων παρετήρησα, ὅτι παρὰ τὴν δημοσίαν ὁδὸν φαίνονται κυκλώπεια ἐρείπια, ὡς τριῶν μέτρων γαλλικῶν τὸ μῆκος, ἅτινα ὑπεισερχόμενα ὑπὸ τὴν ὁδὸν ἐξαφανίζονται πλέον.

Ἐκ πάντων τούτων συνάγεται τὸ ἐπιστημονικὸν συμπέρασμα, ὅτι ἐνταῦθα ὑπῆρχεν ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν κτίριον, καὶ πιθανώτατα Ἀσκληπιεῖον, παρ' ᾧ πᾶσι τοῖς μικροῖς τὰ ἀκέσματα ἐγίνοντο ὑπὸ τῶν ἱερέων, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Παυσανίας, διότι τὸ κτίριον τοῦτο καὶ παρὰ τὴν πρὸς Ἀρκαδίαν ἄγουσαν ἀρχαίαν ὁδὸν ὑπῆρχε, καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν πηγῶν τοῦ Παμίσου ἔκειτο· ἴσως μάλιστα καὶ διά τινος ὑπογείου σύριγγος εἰσῆγον τὸ ὕδωρ οἱ ἱερεῖς ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ, ὅπου ἔπλυνον ἢ ἄλλης μεθόδου θεραπείαν μετήρχοντο οἱ Ἀσκληπιάδαι διὰ τοῦ ὕδατος πρὸς τοὺς πάσχοντας μικροὺς παῖδας. Μόλις ὀλίγα βήματα 8 ἢ 10 ἀπέχουσιν τοῦ ἱεροῦ τούτου αἱ δύο κυριώταται πηγαὶ τοῦ Παμίσου, αἵτινες ἀποτελοῦνται ἐκ δύο λιμνῶν μικρῶν καὶ στρογγύλων, αἵτινες καλοῦνται ὑπὸ τοῦ λαοῦ *'μάτια*, καὶ νομίζονται ἄπατοι διὰ τὸ ἄπειρον βάθος αὐτῶν, ἐξ οὗ ἀναθρώσκει τὸ ὕδωρ προξενοῦν μικρούς τινας πομφόλυγας ἐνίοτε ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, καὶ οὕτω σχηματίζονται τὰ δύο κύρια πολυχεύμονα ῥεῖθρα

1 Ἴδε φυλλάδιόν μου περὶ Ἀμφείας.

τοῦ Παμίσου, ὡς ἐκ τῶν δύο ὀφθαλμῶν τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῶν δακρύων σχηματίζονται ἐπὶ τῶν παρειῶν δύο ῥεύματα καταλείβοντα. Πόσον φυσικῶς ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ ζωγραφεῖ τὰ πράγματα· ὁποῖαι φυσικαὶ εἰκόνες ἀπαντῶσιν ἐν τῇ ὅλως ἀφελεῖ ταύτῃ γλώσσῃ! οὕτω πάλιν θέλουσα νὰ παραστήσῃ εἰκονικῶς τὰς πηγὰς τοῦ ἑτέρου γειτονικοῦ ποταμοῦ Ἄριος, ὠνόμασεν αὐτὰς *τὸ πήδημα τῆς Λιγερῆς*, περὶ ἧς εἰς πλάτος ἐπραγματεύθημεν ἐν τῷ περὶ τῆς ἀρχαίας Ἀμφείας β΄ φυλλαδίῳ τῶν *Μεσσηνιακῶν* ἡμῶν. Τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι γεωλογικῶς ἐξεταζομένου τοῦ πράγματος, αἱ πηγαὶ ἀμφοτέρων τῶν ποταμῶν, τοῦ τε Παμίσου καὶ Ἄριος, δὲν φαίνονται σύγχρονοι, καθόσον τοῦ δευτέρου σεισμὸς φρικαλέος παρέτρεψεν ἢ παρεμόρφωσε τὰς πηγὰς εἰς ἐποχὰς ἀγνώστους· ἀμφότεροι ὅμως πηγάζουσιν ὑπὸ τὴν ῥίζαν δευτερογενῶν ὀρέων, ὧν τεμάχια ὑφίζησιν παθόντα ἐπεκάθησαν ἐπὶ τῶν πηγῶν καὶ ἀπετέλεσαν τοὺς ἐπ' αὐτῶν λόφους. Τὸ ὕδωρ τῶν πηγῶν τοῦ Παμίσου πρέπει νὰ ἀναλυθῇ χημικῶς ὑπὸ τῶν ἐπιστημόνων, ὥστε νὰ γένῃ ὁπωσοῦν γνωστὴ ἡ πρὸς ἴασιν χρῆσις αὐτοῦ, καὶ ἑπομένως καταστῇ καὶ σήμερον ὠφέλιμον εἰς τοὺς πάσχοντας μικροὺς παῖδας, ὅπως καὶ τὸ πάλαι. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἔργον μου· ἀνήκει τοῖς Ἀσκληπιάδαις.

Ὁ Πάμισος τὸ πάλαι ἦν πλευστὸς, καὶ κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Παυσανίου «*ἀναπλεῖται ναυσὶν ἐκ θαλάττης ἐπὶ δέκα που σταδίους*» [1]. Καὶ ἀκριβῶς μὲν νὰ εἴπῃ τις σήμερον μέχρι τίνος σημείου ἀνεπλέετο, εἶναι λίαν δυσχερές· ἐπειδὴ καὶ ἀκαθάριστος διατελεῖ ὁ ποταμὸς ἀπὸ τοσούτων αἰώνων, καὶ μεταβολὰς οὐκ ὀλίγας παρὰ τὰς ὄχθας καὶ τὴν κοίτην αὐτοῦ ἔσχεν, ὥστε τὸ ζήτημα ἔν γε τῷ παρόντι ἐξ ἀνάγκης μένει ἄλυτον· λυθήσεται δ' ἀκριβῶς, ἐάν ποτε καὶ αὖθις ἀποκατασταθῇ πλευστὸς, ὅπερ δὲν εἶναι δύσκολον, μάλιστα ἐὰν συνεταιρισμὸς κεφαλαιούχων ἐπὶ τούτῳ καταρτισθῇ· ἐπειδὴ ἔχει ὠφελείας, δι' αὐτοῦ μετακομιζομένων ἁπάντων τῶν προϊόντων τῆς Μεσσηνίας κάτω εἰς τὴν παραλίαν εὐκολώτατα καὶ εὐθηνότερα, οἷον σύκων, σταφίδων καὶ λοιπῶν. Τοιοῦτόν τι διαμετακομιστικὸν ἐμπόριον καὶ οἱ παλαιοὶ μετήρχοντο ἐν τῷ ποταμῷ τούτῳ, ἰδίᾳ βαλανιδίων καὶ σιτηρῶν, δι' ὧν ἐτρέφοντο οἱ ἐν ἀμφοτέραις ταῖς παραλίαις τοῦ Μεσσηνιακοῦ κόλπου κείμεναι πολλαὶ πόλεις τῆς τε Λακωνικῆς καὶ Μεσσηνίας. Φρονῶ δὲ, ὅτι οὐχ ἐπὶ δέκα που σταδίους ἀνεπλέετο ὁ Πάμισος, ὡς λέγει ὁ Παυσανίας, ἐκ τῆς θαλάσσης, ἀλλὰ καὶ ἕως αὐτῶν τῶν πηγῶν αὐτοῦ ἀνήγοντο, αἱ σχεδίαι τοὐλάχιστον, ὅπως καὶ σήμερον τοῦτο γίνεται ὑπὸ τῶν ἁλιέων, ὡς θέλομεν ἰδεῖ παρακατιόντες. Ἐν ταῖς πηγαῖς δὲ αἱ λίμναι ἢ τὰ *'μάτια*, διά τε τὸ βάθος καὶ τὸ εὖρος ἐχρησίμευον ὡς ὅρμοι δεξιώτατοι εἰς τὰ ἀναχθέντα πλοιάρια ἅτινα προσορμιζόμενα ἐκεῖσε περιέμενον τὰ ἐκ τῆς Ἀρκαδίας καὶ ἰδίᾳ τῆς πλουσίας εἰς σιτηρὰ ἐπαρχίας τῆς Μεγαλοπόλεως καταγόμενα ἐπὶ φορτηγῶν προϊόντα διὰ τῆς μεγάλης ὁδοῦ, ἥτις καὶ *βασιλικὴ* ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν

1 Παυσαν. XXXIV, 1.

βυζαντίνων, ὡς θέλομεν ἴδει παρακατιόντες, καὶ *Δερβένια* ἐπὶ Τούρκων. Προσέτι ἐκεῖ ἐπεδιβάζοντο καὶ τὰ βαλανίδια, ἅπερ περισυνῆγον οἱ κάτοικοι ἔκ τε τῶν ὀρέων, τῶν ἄνωθεν τῶν πηγῶν ἐκτεινομένων εἰς μέγα διάστημα καὶ διαχωριζόντων Μεσσηνίαν καὶ Ἀρκαδίαν, καὶ ἐξ ἄλλων μερῶν. Ἡ ἐν ταῖς πηγαῖς τοῦ Παμίσου ἀνάλογος ἐμπορικὴ κίνησις ἐγίνετο καὶ κατὰ τὸν Μεσαίωνα, ὅτε καὶ *Σκάλα* ἐκαλεῖτο διὰ τοῦτο ἡ θέσις αὕτη, ὡς συνήθως ὠνομάζοντο τότε αἱ πρὸς τοιοῦτόν τινα σκοπὸν χρήσιμοι θέσεις· παρὰ τὴν *Σκάλαν* λοιπὸν τοῦ Παμίσου δεξιόθεν τῷ καταβαίνοντι πρὸς αὐτὸν καὶ παρὰ τὸ δεξιὸν '*μάτι* ἢ λίμνην, ἔκειτο καὶ ὁμώνυμος κωμόπολις κατὰ τὸν Μεσαίωνα, ἥτις σήμερον δὲν ὑπάρχει, ὡς καταστραφεῖσα, ἀλλ' ἄγνωστον πότε καὶ ὑπὸ τίνων. Σήμερον ὑπάρχουσιν ἐκεῖ ἐρείπια μόνον παλαιοῦ τινος ξενῶνος (*χάνι*) καὶ οὐδὲν πλέον· ἀνήκει δ' ὁ χῶρος τῷ κ. Κάβουρᾳ δικηγόρῳ ἐν Καλάμαις· ἔστι δὲ θέσις ἐπίπεδος καὶ ἱκανῶς εὐρεῖα, ἐμπερικρύπτουσα καὶ νομίσματα μεσαιωνικά, ἐξ ὧν τινα περίεργα.

Ἀπὸ τῆς θέσεως δὲ τῆς ἀρχαίας *Σκάλας* περὶ τὴν ἡμίσειαν ὥραν ἀπέχουσα, ὑπάρχει ἡ νέα *Σκάλα* ἐπὶ λόφου ἀρκετὰ ὑψηλοῦ καὶ πλείονας τῶν ἑξήκοντα οἰκογενειῶν περιέχουσα· εἶναι κώμη ἄποπτος καὶ τερπνή· φαίνεται δὲ ὅτι συνῳκίσθη ἐν ἐποχῇ ἀγνώστῳ ὑπὸ τῶν φυγάδων τῆς παλαιᾶς Σκάλας, οἵτινες ἀπεσύρθησαν ἐκεῖθεν εἰς ἀσφαλέστερον μέρος διὰ τὸν φόβον τῶν συχνῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων, αἷς ἦσαν ὑποκείμενοι διὰ τὴν παρὰ τὴν Βασιλικὴν ὁδὸν θέσιν αὐτῶν· διότι διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον αἱ βάρβαροι ὁρδαὶ εἴτε πρὸς τὰ ἄνω τῆς Πελοποννήσου εἴτε πρὸς τὰ κάτω· τανῦν δὲ πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῶν πηγῶν τοῦ Παμίσου ἐν θέσει καταῤῥύτῳ ὑπὸ τῶν ὑδάτων καὶ λίαν τερπνῇ τὸ θέρος, συνοικίζεται νέα κώμη *ἅγιος Φλῶρος* καλουμένη διὰ τὸν ὁμώνυμον ναόν, τὸν προϋπάρχοντα ἐκεῖ μόνον μετά τινος σταθμοῦ στρατιωτικοῦ, ὃν ὁ ἀοίδιμος Ὄθων ὁ Α' βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος ᾠκοδόμησε πρὸς προφύλαξιν τῶν διαβαινόντων ἀπὸ τῶν τότε λῃστειῶν. Ὁ ποταμὸς Πάμισος ἔχει καὶ ἰχθύας, οἵτινες ἐκ τῆς θαλάσσης ἀναβαίνουσι πρὸς αὐτόν, ὡς λέγει ὁ Παυσανίας ἐν τοῖςδε· «ἀναθέουσι δὲ εἰς αὐτὸν καὶ οἱ θαλάσσιοι τῶν ἰχθύων, περὶ ὥραν μάλιστα »τοῦ ἦρος» . . . . «διάφοροι δὲ τὸ εἶδος μάλιστα ἰχθῦς ἀναθέουσιν εἰς τὸν »Πάμισον, ἅτε εἰς ὕδωρ καθαρὸν καὶ οὐ κατὰ τὰ αὐτὰ τοῖς κατειλεγμένοις »ποταμοῖς ἰλυῶδες· οἱ κέφαλοι δὲ ἅτε ἰχθύων ὄντες τῶν πηλαίων, ποταμῶν »φίλοι τῶν θολερωτέρων εἰσί! ».[1] Πρὸς τούτοις δὲ καὶ ἐγχέλυς παμπληθεῖς σκεδάννυνται ἀνὰ τὸν ποταμὸν ἅπαντα καὶ τὰ παρ' αὐτὸν σχηματιζόμενα ἕλη, ἰδίᾳ δὲ παρὰ τὸ ἐν τῇ κώμῃ *Λεοντοχῶρι* (Ἀσλάναγα τουρκιστὶ) σχηματιζόμενον ἕλος· ἀλλ' οἱ ἐγχέλυς καταβαίνουσιν ἐκ τῶν πηγῶν ἢ τῶν λιμνῶν, καὶ οὐκ ἀναβαίνουσιν ἐκ τῆς θαλάσσης, ὥσπερ οἱ ἰχθύες· περιεργοτάτη δὲ εἶναι ἡ εἰς τὰς λίμνας ἢ τὰς πηγὰς κατὰ πρῶτον ἐμφάνισις αὐ-

1 Παυσαν. Μεσσην. XXXIV, 1.

τῶν, γινομένη ὡδέ πως· ἐκ τῶν ἐγκάτων τῶν λιμνῶν ἀναβαίνει κύστις τις ἱκανῶς εὐρεῖα καὶ μεγάλη, ἔνδον τῆς ὁποίας ὑπάρχουσιν ἐγχέλεις ἐν ἐμβρυακῇ καταστάσει, οὕτως εἰπεῖν, διατελοῦντες, ὡς ταινίαι ἢ ἕλμινθες ἀπειροπληθεῖς συμπεριπεπλεγμέναι· ἀφ' οὗ δ' αὐξηθῶσιν ἱκανῶς, ὥσθ' ἡ χωρητικότης τῆς κύστεως νὰ μὴ ἐπαρκῇ εἰς τὴν ἐνδιαίτησιν αὐτῶν, ἢ ἡ ἔνδοθεν αὐτῆς ὕλη νὰ μὴ ἐπαρκῇ εἰς τὴν διάθρεψιν αὐτῶν, τότε διατρυπῶσιν αὐτὴν ἢ διαπερῶσιν πρὸς ἀνεύρεσιν τροφῆς ἀνὰ τὸν ποταμὸν καὶ τὰ παρακείμενα ἕλη σκεδαννύμενοι, καὶ οὕτω πληροῦται ὁ ποταμὸς ἐγχέλυων ἡδυτάτων τὴν γεῦσιν· τὴν κύστιν ταύτην ὁ λαὸς ὀνομάζει *κοιλιὰ* διὰ τὴν ὁμοιότητα βεβαίως πρὸς τὴν τοῦ ἀνθρώπου κοιλίαν, ἐν ᾗ ἐγκολάπτονται ὑπὸ τῆς φύσεως τοσαῦτα ὄντα, ἅπερ, κατὰ τὴν γνώμην ἑτέρων, δὲν διατρυπῶσι τὴν κοιλίαν, ἀλλ' ἀφ' ἑαυτῆς αὕτη φύσει ἐν ὡρισμένῃ ὥρᾳ σπᾷ, καὶ οὕτως ἐξέρχονται οἱ ἐγχέλυς. Καὶ τοσαῦτα μὲν περὶ ἐγχέλυων. Τὸν δὲ ποταμὸν Πάμισον πρὸς ἄγραν ἰχθύων ἀναπλέουσιν οἱ ἁλιεῖς καὶ σήμερον ἐν σχεδίαις μέχρις αὐτῶν τῶν πηγῶν αὐτοῦ, καὶ ἐκεῖθεν αὖθις καταβαίνουσι πρὸς τὰς ἐκβολὰς ἢ διευθύνονται πρὸς τὰ ἕλη πρὸς ἄγραν ἐγχέλυων. Καὶ ἴσως διὰ τὰς πολλὰς καὶ μεγάλας ὠφελείας, ὧν ἀπήλαυον οἱ Μεσσήνιοι ἐκ τοῦ ποταμοῦ τούτου, ἐσέβοντο αὐτὸν καὶ ἰδίᾳ οἱ βασιλεῖς τῆς Μεσσηνίας ἔθυον αὐτῷ κατ' ἔτος, τοῦ βασιλέως Συβότα τοῦτο ὁρισαμένου κατὰ πρῶτον, καὶ ἐπαναγαγόντος, ὡς εἰκὸς εἰς τὴν ἀρχαίαν συνήθειαν τοὺς Μεσσηνιακοὺς λαούς, ὡς μαρτυρεῖ Παυσανίας ἐν τοῖςδε· «Συβότας δὲ ὁ Δωτάδα τῷ τε ποταμῷ κατεστήσατο τῷ Παμίσῳ κατὰ ἔτος ἕκαστον θύειν τὸν βασιλεύοντα» [1]. Ὅτι δ' οἱ Ἕλληνες ἐσέβοντο ὡς θεοὺς τοὺς ποταμοὺς ἀλλαχοῦ γενήσεται ἡμῖν λόγος. Μέχρι δὲ τίνος ἐποχῆς ἐλευθέρα ἦν καὶ ἀκώλυτος ὑπό τε φυσικῶν καὶ πολιτικῶν προσκομμάτων ἡ ποταμοπλοΐα ἐνταῦθα, δύσκολον εἶναι νὰ ὁρισθῇ ἀκριβῶς· εἰκάζεται ὅμως ὅτι ἐνηργεῖτο μέχρι τῆς Δ' καὶ Ε' ἑκατονταετηρίδος μ. Χ., ὅτε καὶ διεσώζοντο ἔτι αἱ εὐημεροῦσαι πόλεις τῆς Μεσσηνίας, οἷον, Θουρία κλ. ἤκμαζεν εἰσέτι τὸ Ἑλληνικὸν ἐμπόριον, βιομηχανία καὶ ἐπιστῆμαι. Ἀλλ' ἐπελθόντων τῶν βαρβάρων, οἷον, Γότθων, Βανδήλων κλ. οἵτινες κατέστρεψαν καὶ ἠρήμωσαν τὰς πόλεις [2], ἠχμαλώτευσαν καὶ ἐξηνδραπόδισαν τοὺς κατοίκους, τὰ πάντα ἔπαθον ὕφεσιν φοβερὰν, καὶ ταπείνωσιν φρικαλέαν οἱ ἀτυχεῖς Ἕλληνες ὑπέστησαν καὶ δὴ καὶ οἱ Μεσσήνιοι [3]. Τότε λοιπὸν νεκρωθέντος τοῦ ἐμπορίου, αἱ συγκοινωνίαι διεκόπησαν, αἱ ποταμοπλοΐαι μὴ εὑρίσκουσαι πόρον ἄλλον ἐπικερδῆ ἐπαύσαντο, περιορισθεῖσαι εἰς σχεδίας ἀναγομένας πρὸς ἄγραν ἰχθύων μόνον καὶ ἐγχέλυων καὶ πρὸς οὐδὲν ἄλλο. Τότε καὶ αἱ πόλεις ἤλλαξαν ὀνόματα, καὶ οἱ ποταμοὶ ἔχασαν τὰ ἀρχαῖα αὐτῶν ὀνόματα, μετονομασθέντες καὶ περιβληθέντες βαρβαρικὰς φωνάς· οὕτως ὁ

1 Παυσ. Μεσσην. III, 10.
2 Προκοπίου Καισαρέως περὶ Γοτθ. πολέμ. Βιβλ. Γ' Κεφ. κζ' Ἐκδ. Βενετ. 1829.
3 Δ. Πετρίδου περὶ Καλαμῶν σελ. 25.

Πάμισος ἔχασε τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ ὄνομα μετονομασθεὶς καὶ περιβληθεὶς τὴν βαρβαρικὴν φωνὴν *Πιρνάτσα* (Pirnatza) [1]· οὕτως αἱ ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοῦ ποταμοῦ κῶμαι ἔχουσιν τὰ ἀποστροφῆς ἄξια ὀνόματα Ζαφὲρ-ἐμίνη, Ἀσλάναγα καὶ τὰ παρόμοια, ἀσχημίζοντα τὴν ὡραίαν Μεσσηνίαν.

Κατὰ τὸν Στράβωνα καὶ ἄλλος Πάμισος ὑπῆρχεν ἐν Λακωνικῇ, ἀλλὰ μικρὸς ὡς μαρτυρεῖται ἐν τοῖςδε· «*ἔστι δὲ καὶ ἄλλος Πάμισος χαραδρώδης, μικρός, περὶ Λεῦκτρον ῥέων τὸ Λακωνικὸν* [2], *περὶ οὗ κρίσιν ἔσχον Μεσσήνιοι πρὸς Λακεδαιμονίους ἐπὶ Φιλίππου*» [3]. Περὶ τοιούτων κρίσεων Μεσσηνίων καὶ Λακεδαιμονίων ἑκάστοτ' ἐριζόντων περὶ τῶν ὁρίων τῶν χωρῶν αὐτῶν, ἐγένετό μοι λόγος τὰ περὶ Θουρίας περιγράφοντι ἐν τῷ περιοδικῷ *Βύρωνι* [4].

Τέλος δὲ πάντων ὁ λόγος κατάγει ἡμᾶς καὶ εἰς τὰ περὶ Βασιλικῆς ὁδοῦ (viae imperii), ἥτις πιθανῶς ἐπὶ Ἑλλήνων ἐλάμβανεν ἀρχὴν ἐκ τῶν Φαρῶν (Καλαμῶν νῦν [5]), διήρχετο διὰ Θουρίας τῆς ἀρχαίας, καὶ ἐντεῦθεν εἰς τὰς πηγὰς τοῦ Παμίσου (ἅγιος Φλῶρος νῦν) κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Παυσανίου, «*ἰόντι δὲ ἐκ Θουρίας ὡς ἐπὶ Ἀρκαδίας εἰσὶν αἱ πηγαὶ τοῦ Παμίσου*»· καὶ ἐκεῖθεν διὰ τῶν ὀρέων εἰς Ἀρκαδίαν ἦγεν ἡ ὁδὸς αὕτη. Εἰ τὸ πάλαι ἁμαξιτὸς ἦν, βεβαίας μαρτυρίας καὶ ῥητὰς δὲν ἔχομεν περὶ τούτου· εἰκάζομεν δ' ὅμως, ὅτι ἦν τοιαύτη, καθόσον παρατηροῦμεν, ὅτι ἐν ταῖς ἀγυιαῖς τῆς ἀρχαίας Θουρίας ('ς *τὰ Ἀληνικὰ* νῦν) διασώζονται ἴχνη τροχῶν ἁμάξης ἐπὶ ἰσογαίων μεγάλων πετρῶν· τὰ δ' ἴχνη ταῦτα διευθύνονται πρὸς τὸ Βόρειον μέρος τῆς πόλεως, ὅθεν ἦν ἡ ἔξοδος πρὸς τὰς πηγὰς τοῦ Παμίσου, εἰς ἃς ἐξικνοῦντο οἱ Θουριᾶται καταβαίνοντες τὸν λόφον, ἐφ' οὗ ἡ πόλις, καὶ διαπερῶντες τὸ μεταξὺ τῶν πηγῶν καὶ αὐτῆς μέρος τῆς Μεσσηνιακῆς πεδιάδος· ἐπὶ δὲ τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων καὶ Βυζαντίνων ἐκαλεῖτο *βασιλικὴ ὁδός*, ὡς μαρτυρεῖται ὑπὸ χρυσοβούλλου, χορηγηθέντος τῷ Μητροπολίτῃ Μονεμβασίας παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου. Ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ τούτῳ, περιγραφομένων τῶν τότε πόλεων τῆς Μεσσηνίας, τῶν παραχωρηθεισῶν εἰς τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος μητροπολίτην, οἷον, Κορώνης, Ἀνδρούσης κλ. ἀναφέρονται τάδε· «Μετὰ δὲ τὸ εἰρημένον εὐκτήριον αὖθις κατὰ δεξιὸν μέ»ρος τῷ καταβαίνοντι (ἀπὸ τοῦ Ταϋγέτου ὄρους) εἰσὶ ταῦτα τὰ λεχθησόμενα

1 Voyage de la Grèce par Pouqueville κλ. tom. sixième. chap. III. σελ. 40—41, ὅπου ὁ σοφὸς οὗτος γάλλος εἰς πλάτος ἐκτίθησι τὰ περὶ Παμίσου, ἀλλ' ἐν πολλοῖς οὐκ ἐν ἀκριβείᾳ ἐπιστημονικῇ.—Παρνασσοῦ Β, 25 περὶ Ἰθώμης καὶ Μεσσήνης διατριβὴν τοῦ κ. Ν. Πετρῆ, γυμνασιάρχου Ναυπλίου.

2 Ὡς γνωστὸν ὑπάρχουσι καὶ Βοιωτικὰ Λεῦκτρα, ἐξ ὧν ἀπῳκίσθη τὸ Λακωνικόν.

3 Στράβ. Β' σελ. 512 ἔκδ. Μεινεκίου 1853. Λειψίᾳ.

4 Φυλλάδ. 14 σελ. 101 ἔτ. Β' 1876.—Τοῦτον τὸν Πάμισον ἐννοητέον ὁρίζειν τὴν Λακωνικὴν καὶ Μεσσηνίαν, αὐτοῦ φήσαντος τοῦ ποιητοῦ «Πάμισον εἰς θάλασσαν ἐξορμώμενον». (Στράβ. ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 115 ἔκδ. Κοραῆ).

5 Ἀρχαιολογ. καὶ ἱστορικ. ἔρευνα περὶ Φαρῶν καὶ Καλαμῶν κλπ. ἐν Καλάμαις ἐκδοθεῖσα τῷ 1875.

»χωρία τε καὶ πολίσματα. Δυῤῥάχιόν που ἀρχαῖον, οὕτω καλούμενον [1]· μετὰ »δὲ τοῦτο κατέρχεται εἰς τὴν σωρὸν, τὴν ὀνομαζομένην *Γραὸς* [2], εἶτα διέρ»χεται *τῆς βασιλικῆς ὁδοῦ* [3], καὶ καταντᾷ (τὸ ὅριον τῶν παραχωρηθεισῶν »χωρῶν) εἰς τοὺς Χοιρολάκκους [4]· ἔπειτα ἀνέρχεται εἰς τὴν Βουλκάνην [5], »καὶ διέρχεται εἰς τοῦ βουνοῦ τὴν λεγομένην *Ὀπήρ*· εἶθ' οὕτως εἰς τὸ ὄρος »τὸ ὄρθιον καὶ κατέρχεται εἰς τὴν Πύλον, τὸν καλούμενον Ἀβαρῖνον, ἐν ᾧ »καὶ λιμὴν μέγας» [6]. Μέρος τι τῆς ὁδοῦ ταύτης καὶ σήμερον ἔτι λιθόστρωτον ὑπάρχει, καὶ μάλιστα τὸ κατὰ τοὺς ἐπὶ τῶν πηγῶν λόφους· πρότερον δ' ἦν πλήρης πηλῶν οὐκ ὀλίγας παρέχουσα δυσκολίας τοῖς διαβάταις· ἡ δὲ λιθόστρωσις ἐγένετο, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἥτις διασώζεται μεταξὺ τῶν χωρικῶν, ὑπό τινος πλουσίου ἀνδρὸς οἰκοῦντος ἐν Ἀνδρούσῃ [7], πρωτευούσῃ τότε Μεσσηνίας, καὶ ζητήσαντος τὴν μονογενῆ κόρην ἄλλου τοιούτου, οἰκοῦντος δ' ἐν Λεονταρίῳ· ἐπειδὴ δ' ὁ τελευταῖος ἀπήτησε τὴν λιθόστρωσιν τῆς ὁδοῦ, ὅπως φανῶσι τὰ πλούτη αὐτοῦ, περὶ ὧν εἶχεν ἀμφιβολίας, προφασιζόμενος ὅτι «λασπόνεται ἡ κόρη του (ἵνα μεταχειρισθῶμεν τὴν φράσιν τοῦ λαοῦ) ἂν περάσῃ τόσο δρόμο», ὁ ἐξ Ἀνδρούσης ἐδαπάνησε καὶ ἐγένετο ἡ λιθόστρωσις, καὶ μετὰ ταῦτα ὁ γάμος. Κατὰ τὰς πηγὰς τοῦ Παμίσου διεσχίζετο ἡ ὁδὸς εἰς δύο καὶ τὸ μὲν ἦγε πρὸς Θουρίαν, ὡς εἴπομεν, τὸ δὲ πρὸς Μεσσήνην τὴν ὑπὸ τῇ Ἰθώμῃ, κατὰ Παυσανίαν λέγοντα τάδε· «Ἰοῦσι δὲ ἀπὸ τῶν πηγῶν »ἐν ἀριστερᾷ καὶ προελθόντι ὡς τεσσαράκοντα στάδιά ἐστι Μεσσηνίοις ἡ ὑπὸ »τῇ Ἰθώμῃ πόλις [8]», περὶ ἧς ἀκολούθως γενήσεται λόγος ἐν τοῖς ἐπιφερομένοις τεύχεσι τοῦ *Παρνασσοῦ* εἰς πλάτος γινομένης τῆς περιγραφῆς τῶν λαμπρῶν λειψάνων, τῶν ἀνεκδότων ἐπιγραφῶν καὶ τῶν ὁμοίων, ἅτινα ἀνεύρομεν ἐκεῖ ἐπισκεφθέντες, ἣν ὁ μέγας Ἐπαμινώνδας ἐθεμελίωσε λαμπρὰν πόλιν.

---

1 Ἴδε Ἀνακάλυψιν ἀρχαίας Ἀμφείας, φυλλαδ. 6' τῶν Μεσσηνιακῶν μου σελ. 20—21.

2 Σωρὸς τῆς γρηᾶς λέγεται καὶ σήμερον, ἀλλὰ διὰ τί ὠνομάσθη οὕτω καὶ τίς ἡ γραῖα, ἀγνοεῖται.

3 Περὶ ἧς ὁ λόγος ἐνταῦθα.

4 Χωρία συμπεριλαμβανόμενα ἐν τῷ δήμῳ Οἰχαλίας καὶ Ἀνδανείας.

5 Περὶ Βουλκάνης ὁ λόγος ἔσται ἐν τοῖς περὶ Μεσσήνης.

6 Buchon livr. de la conqueste de la princée de la Morée. tom. premier. Annéxe B', σελ. 84 κεξ. Paris 1845.

7 Ἐπὶ Φραγκοκρατίας καὶ ἐπὶ Τουρκίας τῶν Καρας-γιαννιτσαραίων· Ἴδε Pouqueville. voyage de la Grèce. tom. sixième. chap. iv. pag. 53—54 κεξ.

8 Παυσαν. Μεσσην, XXXI, 4.

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑ *

Τριηκόντων ἀντὶ τοῦ *τριήκοντα* ἤτοι *τριάκοντα*.

Ἐν τῷ ποιήματι τοῦ Ἡσιόδου, ὅπερ ἐπιγράφεται *Ἔργα καὶ Ἡμέραι*, φέρεται κατὰ τὰ πλεῖστα τῶν ἀντιγράφων (στίχ. 695):

ὡραῖος δὲ γυναῖκα τεὸν ποτὶ οἶκον ἄγεσθαι
μήτε *τριηκόντων* ἐτέων μάλα πόλλ' ἀπολείπων
μήτ' ἐπιθεὶς μάλα πολλά· γάμος δέ τοι ὥριος οὗτος.

Εὗρε δὲ τὸν τύπον *τριηκόντΩΝ* παρὰ τῷ Ἡσιόδῳ καὶ ὁ Μοσχόπουλος καὶ ὁ Πρόκλος καὶ ὁ Εὐστάθιος σελ. 97,11 καὶ ὁ Στοβαῖος Ἀνθολ. ΟΑ', 6 καὶ ὁ Πλούταρχος Ἠθικ. σελ. 753, α'. Ἀλλ' ὁ Τζέτζης ἐν τοῖς εἰς τὸν Ἡσίοδον Σχολίοις ὑπέλαβε τὴν γραφὴν ταύτην ἢ αὐτοῦ τοῦ Ἡσιόδου πταῖσμα, παραπαίων ἀληθῶς καὶ ἄντικρυς βλασφημῶν, ἢ τῶν βιβλιογράφων. Ἔχει δ' οὕτως ὁ λόγος τοῦ Τζέτζου· «Μὴ γράψῃς *Τριηκόντων*, εἴτε Ἡσιόδου εἴτε μεταγραφικὸν τὸ πταῖστα τυγχάνει, ἀλλὰ *τριήκοντα*. Πᾶσα γὰρ φωνὴ τὰ τρία γένη σημαίνουσα ἐν μιᾷ λέξει ἄκλιτός ἐστιν, οἷον *τριάκοντα*, *πεντήκοντα* καὶ πάντες οἱ ἀριθμοί, ὥσπερ καὶ τὸ ἐγώ, σύ, ἐμοί καὶ τὰ ὅμοια. Οἷς δὲ βουλητὸν ἀποπηδᾶν τῶν ἐμῶν λόγων γραφέτωσαν *τριακόντων* καὶ *πεντηκόντων* καὶ *ἑξηκόντων* καὶ *ἑκατόντων*, εἰ βούλοιντο».

Ὁ Δαβήσιος ἰσχυρίζεται (*Συμμ. Κριτ.* σελ. 178 κέξ.) ὅτι ἡ ἀληθὴς ἀνάγνωσις εἶνε:

μήτε *τριήκοντα Ϝετέων* μάλα πόλλ' ἀπολείπων.

φέρων ἱκανὰ παραδείγματα τῆς ἕνεκα τοῦ δίγαμμα ἐκτάσεως τοῦ ληκτικοῦ βραχέος φωνήεντος τῆς προηγουμένης λέξεως (Πρβ. καὶ Rzach) *περὶ Διαλ. Ἡσιόδ.* σελ. 424. Τῷ Δαβησίῳ συνεφώνησε καὶ ὁ Λεννήπιος (*Ἡσιόδ. Ἔργ.* σελ. 81). Καὶ ὁ Φλάχιος δ' ἐξέδωκε παρ' Ἡσιόδῳ *τριήκοντα ἐτέων* ἤτοι *τριήκοντα Ϝετέων* σημειούμενος «τριηκόντων ex analogia Aeolica grammaticos vel librarios emendasse consentaneum est» (*Ἡσιόδ. Γοιτλιγγ.* σελ. 267 ἐκδ. γ'. Πρβ. καὶ *Προλεγ. εἰς Θεογ.* σελ. 40 καὶ 53). Ἀλλ' ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα νὰ πείσωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς ὅτι ἔκειτο μὲν κατ' ἀρχὰς παρ' Ἡσιόδῳ *τριήκοντα ἐτέων*, ἀνεγνώσθη δ' ἔπειτα ὑπὸ γραμματικῶν ἢ βιβλιογράφων *τριηκόντΩΝ*, φρονοῦμεν δὲ μᾶλλον ὅτι ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἡσιόδου ἐγράφη *τριηκόντΩΝ ἐτέων*, ὃν μιμηθεὶς πιθανώτατα καὶ ὁ Καλλίμαχος εἶπε (Στοβ. Ἀνθολ. ΡΙΓ', 6):

ἐκ δὲ *τριηκόντων* μοῖραν ἀφεῖλε μίαν.

* Μεταφέρομεν ἐκ τῆς Ἐφημ. τῶν Φιλομαθῶν (1878 σελ. 70) τὰς παρατηρήσεις ταύτας τοῦ εὐθυρρήμονος καθηγητοῦ, ὡς ἀναφερομένας εἰς τὰ ἐν σελ. 134 τοῦ Παρνασσοῦ ὑπὸ Δ. Παπαδοπούλου Κεραμέως γεγραμμένα (πρβ. σ. 223).—Σημ. Ἐπιτρ.

Πρβ. καὶ Ἀνθολ. Παλ. ΙΔ', 3:

ἡ δὲ *τριηκόντων* με Πολύμνια νόσφισε μήλων.

καὶ ΙΔ', 123:

ἐκ δὲ *τριηκόντων* κοσμήσατε σῆμα ταλάντων.

Ἐν τῷ Μεγάλῳ Ἐτυμολογικῷ σελ. 290,48 φέρεται «Ἔστι δὲ εἰπεῖν ὅτι πολλάκις αἱ διάλεκτοι κλίνουσι ταῦτα, ὡς παρὰ Ἀλκαίῳ·

εἰς τὸν δυοκαίδεκον.

ἀντὶ τοῦ δυοκαίδεκα. Καὶ πάλιν Καλλίμαχος ἐν τοῖς Ἐλεγείοις·

ἐκ δὲ τριηκόντων μοῖραν ἄφειλε μίαν.

ἐκ τοῦ τριήκοντος ἀντὶ τοῦ τριάκοντα». Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ἐκ τοῦ Ἀλκαίου παρατιθέμενον ἔχει ἀτόπως, ὡς πᾶς τις εὐκόλως κατανοεῖ, ἂν μὴ εἶνε παντελῶς ἀγράμματος καὶ ἠλίθιος, μετέγραψαν οἱ κριτικοὶ *εἰς τῶν δυοκαιδέκων* ἢ *εἰς τῶν δυοκαιδέκων*. Ἀνεγνώσθη δὲ καὶ ἐν ἄλλῳ ἀποσπάσματι τοῦ Ἀλκαίου:

πάχεων ἀπὺ *πέμπων*.

ἤτοι ἀπὸ πέντε πήχεων ἀντὶ τοῦ *ἀπυπέμπων* ἢ *ἀποπέμπων* (Ἴδε Στούρζιον *Ἐτυμ. Μεγ.* σελ. 290,49. Ἀρήνσιον *π. Διαλ. Αἰολ.* σελ. 128 καὶ Βέργκιον *Ποιητ. Λυρ.* σελ. 941 καὶ 952 ἐκδ. γ').

Οὐ μόνον δ' ἡ γενικὴ *τριηκόντων* εὑρίσκεται ἀλλὰ καὶ ἡ δοτικὴ *τριηκόντεσσιν* ἐν Παλατ. Ἀνθολ. ΙΑ', 41:

ἑπτὰ *τριηκόντεσσιν* ἐπέρχονται λυκάβαντες.

Παρατηρητέον δ' ὅτι ὁ μὲν Βέργκιος ἔγραψεν ἐν τοῖς τοῦ Μάχωνος παρ' Ἀθην. σελ. 581, α':

σατράπης πάνυ γέρων ὡς *ἐνενηκόντΩΝ* ἐτῶν.

ἀντὶ τοῦ *ἐνενήκοντα* (Comment. de Beliqu. Comoed. σελ. 194), ὁ δὲ Μεινέκιος εἴκασεν ἐν ἐπιγράμματι Ἀσκληπιάδου τοῦ Σαμίου:

ὃς πρέσβυς ὀγδώκοντ' ἐτῶν τὸν *ἐννέων* ἔθαψεν.

ἀντὶ τοῦ *ἐκ νέων* (Delect. Poet. Anth. σελ. 109). Ἀλλ' οὐδετέρα τῶν γραφῶν τούτων φαίνεται ἡμῖν ἀσπαστή. Ὁ Μάχων εἶπεν ἀναντιλέκτως «ὡς *ἐνενήκοντ' ὢν* ἐτῶν».

Λαμπρότατα μαρτύρια τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος σχηματισμοῦ παρέχει ἡμῖν ἡ ἐκ Χίου ἐπιγραφή, ἣν καὶ ἄλλοι ἐξέδωκαν καὶ ὁ Α. Παπαδόπουλος Κεραμεὺς ἐν τῷ περιοδικῷ συγγράμματι *Παρνασῷ* (1878, σελ. 137), οἷον

πεντηκόντΩΝ δυῶν,
τριηκοσίων δέκΩΝ δυῶν,
τριηκοσίων τεσσαρακόντΩΝ,
ἑπτακοσίων ἐνενηκόντΩΝ.

Περὶ τοῦ *δυῶν* ἴδε Δινδόρφιον *π. Διαλ. Ἡροδ.* σελ. 35. Βρεδόβιον *π. Διαλ. Ἡροδ.* σελ. 278 καὶ Ἀρήνσιον *π. Διαλ. Δωρ.* σελ. 278. Φέρεται δὲ καὶ ἐν ταῖς ὑπὸ Οὐεσχήρου καὶ Φουκάρτου ἐκδοθείσαις Δελφικαῖς Ἐπιγρα-

φαῖς 36,4 «τιμᾶς ἀργυρίου μνᾶν *δυῶr* καὶ ἡμιμναίου» καὶ 201,2 «τιμᾶς ἀργυρίου μνᾶν *δυῶr*».

ΤΑΟΤΑ ἀντὶ τοῦ *ταῦτα*,κτλ. καὶ *ΕΟΕΡΓΕΤΗΣ* ἀντὶ τοῦ *εὐεργέτης*,κτλ.

Ὁ ἐλλόγιμος Ἀ. Παπαδόπουλος Κεραμεὺς κατεχώρισεν ἐν τῷ περιοδικῷ συγγράμματι *Παρνασῷ* (1878, σελ. 134 κέξ.) ἐπιγραφὴν ἐν Ἐρυθραῖς εὑρεθεῖσαν, ἐν ᾗ ἀναγινώσκεται «γράψαι δὲ *τΑΟτα* καὶ θεῖναι ἐς τὸ Ἀθήνχιον». Παρέθετο δὲ χάριν τοῦ τύπου *τΑΟτα* ἄλλην ἐξ Ἐρυθρῶν ἐπιγραφήν, ἐν ᾗ φέρεται «εἶναι *ΕΟεργέτηr* τῆς πόλεως» καὶ «*τΑΟτα* δὲ εἶναι *ΑΟτῷ* καὶ ἐκγόνοις, στῆσαι δὲ *ΑΟτοῦ* καὶ εἰκόνα χαλκῆν» καὶ «γράψαι δὲ *τΑΟτα* ἐς στήλην».

Ἀλλ', ἵνα μὴ νομίζηται ὅτι τῶν Ἐρυθραίων ἰδία ἦτο ἡ συνήθεια αὕτη καθ' ἣν γίνεται χρῆσις τοῦ ΑΟ ἀντὶ τοῦ ΑΥ καὶ τοῦ ΕΟ ἀντὶ τοῦ ΕΥ, παρατηροῦμεν ὅτι καὶ ἐν ἄλλαις Ἰωνικαῖς ἐπιγραφαῖς εὑρίσκονται αὐτῆς παραδείγματα.

Ἐν ἐπιγραφῇ Σαμιακῇ (παρὰ Κ. Κουρτίῳ **Urkund. zur Geschichte von Samos. Wesel 1873**) ἀπαντᾷ «πολλὴν *ΕΟrοιar* καὶ προθυμίαν παρείχετο» καὶ «διὰ *τΑΟτα* *ΑΟτὸr* τῶν Ἑλλήνων στεφανωσάντων» καὶ «ὅπως—ἀτελῆ τὰ *ἐΑΟτῶr* ἐξάξονται καὶ πορεῖα *ΑΟτοῖς* δοθήσεται» καὶ «δεδόσθαι *ΑΟτοῖς* πολιτείαν ἐπ' ἴσῃ καὶ ὁμοίῃ καὶ *ΑΟτοῖς* καὶ ἐκγόνοις καὶ ἐπικληρῶσαι *ΑΟτοὺς* ἐπὶ φυλήν».

Ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Ἀμφιπόλεως (παρὰ Βοικκίῳ ἀριθμ. 2008) κεῖται «ἔδοξεν τῷ δήμῳ Φίλωνα καὶ Στρατοκλέα *φΕΟγειr* Ἀμφίπολιν» καὶ «τὰ χρήματα αὐτοῦ δημόσια ἔστω καὶ αὐτὸς *φΕΟγέτω* Ἀμφίπολιν ἀειφυγίην».

Ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Πριήνης (ἐκδοθείσῃ ὑπὸ τοῦ Κειλίου ἐν *Μουσ. Ῥηr.* Τόμ. ΙΘ', σελ. 258) εἶνε γεγραμμένον «ἐμ φάρεσι *λΕΟκοῖς*», ἐν δὲ ἐπιγραφῇ τῆς Φαναγορείας (παρὰ Βοικκίῳ Ἀριθ. 2221) «ἐπὶ Καλλία *ΕΟπάμονος*». Εἶνε δὲ τὸ *ΕΟπάμων* ἢ *Εὐπάμωr* ὁμοίως ἐσχηματισμένον τῷ *βουπάμωr*, *ἑστιοπάμωr*, κτλ., περὶ ὧν ἐποιησάμεθα λόγον ἐν τῷ περιοδικῷ συγγράμματι *Ἀθηναίῳ* Τόμ. ϛ', σελ. 314, καὶ ἰσοδυναμεῖ τῷ *Εὐκτήμωr*. Πρβ. *Πασίας* =Κτησίας, *Πασικλῆς*=Κτησικλῆς, *Πασιφῶr*=Κτησιφῶν, κτλ.

Εὑρίσκεται δὲ καὶ ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Λέρου *ΑΟτοὺς* καὶ *τΑΟτα* καὶ ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Λυκίας *ἐΑΟτῶr* καὶ *ΑΟτῷ*. Ὡς δὲ λέγεται *ΕΟπάμωr* ἀντὶ τοῦ *Εὐπάμωr*, οὕτω καὶ *ΕΟέλθωr* ἀντὶ τοῦ *Εὐέλθωr* ἐν νομίσματι τῆς Ἐφέσου καὶ *ΕΟβωλος* ἀντὶ τοῦ *Εὔβουλος* ἐν ἑτέρῳ νομίσματι. Ἴδε Βοίκκιον **Gesamm. Klein. Schrift.** Τόμ. ϛ', σελ. 208. Πρβ. καὶ **Curt. Stud.** Τόμ. Ε', σελ. 294 καὶ Τόμ. Η', σελ. 167.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Σ. ΚΟΝΤΟΣ.

ΥΓΙΕΙΝΗ. — ΠΕΡΙ ΤΡΟΦΩΝ *

ΓΕΝΙΚΟΝ ΜΕΡΟΣ

Τὸ ἀνθρώπινον σῶμα παραβάλλεται πρὸς μηχανὴν πολύπλοκον τιθεμένην καὶ διατελοῦσαν ἐν ἐνεργείᾳ διὰ τῆς τακτικῆς καὶ ἀδιακόπου ἀναπλάσεως, καὶ ἀντικαταστάσεως ἁπασῶν τῶν ἀπωλειῶν, ὅσας φυσιολογικῶς καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ζωῆς ὑφίστανται ἅπαντες οἱ ἱστοὶ αὐτοῦ, δι' οὐσιῶν λαμβανομένων ἐκ τοῦ περιβάλλοντος τὸν ἄνθρωπον κόσμου, ἀφομοιουμένων δὲ πρὸς αὐτοὺς ἀμέσως ἢ διὰ χημικῆς ἢ ἄλλης οἱαςδήποτε ἐπεξεργασίας.

Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην τροφὴ εἶναι οὐχὶ μόνον τὸ κρέας π. χ. καὶ ὁ ἄρτος, ἀλλὰ καὶ τὸ ὕδωρ, τὰ ἅλατα καὶ ὁ ἀτμοσφαιρικὸς αὐτὸς ἀήρ. Πλειστάκις δὲ τὰ μέσα ταῦτα εὑρίσκονται ἐν ἴσῃ σχεδὸν θρεπτικῇ μοίρᾳ μὲ τὸ κρέας, ὡς ἀπέδειξεν ὁ μέγας Liebig καὶ ἐπεβεβαίωσεν ὁ Voit καὶ ἄλλοι φυσιολόγοι διὰ πολλῶν πειραμάτων ἐπὶ ζώων.

Τροφὴ λοιπὸν εἶναι πᾶσα οὐσία ὀργανικὴ ἢ ἀνόργανος σκοποῦσα τὴν ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ σώματι ἀντικατάστασιν παντὸς συστατικοῦ, ὅπερ διὰ τῶν φυσιολογικῶν τῆς ζωῆς λειτουργιῶν ἀπόλλυται ἢ ἀποβάλλεται ἐξ αὐτοῦ. Κοινῶς ὅμως καὶ ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ γλώσσῃ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ *τροφαὶ* ἢ *οὐσίαι πρὸς διατροφὴν* λέγονται αἱ χρησιμεύουσαι πρὸς ἀντικατάστασιν μόνον τῶν ἐκ τοῦ λευκώματος καὶ τοῦ λίπους ἀπωλειῶν τοῦ ὀργανισμοῦ. Αὗται δὲ μετὰ τῶν χρησιμευουσῶν πρὸς ἀντικατάστασιν τῶν ἀπωλειῶν τοῦ ὕδατος καὶ τῶν ἁλάτων, ἀπαρτίζουσι κυρίως τὸ κεφάλαιον *περὶ τροφῶν* ἐν τοῖς διαφόροις συγγράμμασι τῆς *Ὑγιεινῆς*. Οὕτω θέλομεν ἐξετάσει καὶ ἡμεῖς τὰς τροφὰς ἐν ταῖς ἡμετέραις ὁμιλίαις, ἀναβάλλοντες τὴν ἐξέτασιν τῆς διατροφῆς τοῦ ὀργανισμοῦ διὰ τοῦ ἀέρος καὶ ἰδίως διὰ τοῦ ὀξυγόνου, ἐν ταῖς περὶ *ἀναπνοῆς καὶ ἀέρος*.

Αἱ πλεῖσται τῶν τροφῶν ὅπως ἐκπληρώσωσι τὸν τελικὸν αὐτῶν σκοπόν, πρέπει νὰ μεταβάλλωσι κατάστασιν, πρέπει δηλ. νὰ ὑποστῶσιν ἀλλοιώσεις φυσικὰς καὶ χημικάς. Τὰς τοιαύτας δὲ ἀλλοιώσεις ὑφίστανται κατ' ἀρχὰς ἐν τῷ πεπτικῷ σωλῆνι, ἐν ἑκάστῳ μέρει τοῦ ὁποίου ἄλλην ἀλλοίωσιν φυσικὴν ἢ χημικὴν πάσχουσαι, ἀπορροφῶνται καὶ εἰσέρχονται εἰς τὸ αἷμα, ὅπερ οὕτω συντεθειμένον, διανέμεται ἐν τοῖς διαφόροις ὀργάνοις, ὑφίσταται κυριώτερον τὰς διὰ τῶν πνευμόνων καὶ τοῦ ἥπατος χημικὰς ἀλλοιώσεις, καὶ καθίσταται τοιουτοτρόπως τὸ ταμιευτήριον πάσης θρεπτικῆς ὕλης, καὶ ἡ πηγὴ ἐξ ἧς ἀντλοῦσιν ἅπαντες οἱ ἱστοὶ τοῦ ὀργανισμοῦ ἡμῶν τὰ ἀναγκαιοῦντα ὑλικὰ πρὸς ἀνάπλασιν, συντήρησιν καὶ ἐν γένει διάθρεψιν αὐτῶν.

* Μαθήματα ἑσπερινὰ ἐν τῷ Συλλόγῳ παραδιδόμενα ὑπὸ τοῦ ὑφηγητοῦ τῆς Ὑγιεινῆς κ. Ἰωάννου Χ. Βάμβα.

Ἅπαντα τὰ ὄργανα ἡμῶν ἔχουσιν ὡς βάσεις χημικῆς αὐτῶν συστάσεως τὸ *λεύκωμα* καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ παραγόμενα, τὸ *λίπος*, *διάφορα ἅλατα* καὶ *γεώδη συστατικά*, τὸ *ὕδωρ* καὶ τὸ *ὀξυγόνον*. Ἐκ τῶν οὐσιῶν δὲ τούτων παράγονται δι' ἑνώσεων μετ' ἄλλων τοιούτων ἢ διαφόρων αὐτῶν παραλλαγῶν οἱ ἱστοὶ τοῦ ὀργανισμοῦ ἡμῶν· π. χ. πρὸς κατασκευὴν τῶν ὀστῶν συντείνουσι κυριώτερον ὀργανική τις λευκωματοειδὴς οὐσία ἡ *ὀστεΐνη* ὀνομασθεῖσα καὶ *τὰ ἀνόργανα ἅλατα* δύο ἢ κατ' ἄλλους τρία τὸν ἀριθμόν. Ἐν τῇ συστάσει δὲ ταύτῃ τοῦ ὀστοῦ ἡ πρώτη ἔχει πρὸς τὰ δεύτερα ὡς 3 μέχρι 4 πρὸς 7 μέχρι 6 ἐπὶ 10 μερῶν. Ἐπίσης πρὸς κατασκευὴν τῶν τριχῶν συντείνουσι μετ' ἀερίων τινῶν ὁ σίδηρος ἢ μᾶλλον τὸ λεγόμενον ὀξείδιον αὐτοῦ, διάφορα γεώδη καὶ κατ' ἐξοχὴν διάφορα θειικὰ καὶ φωσφορικὰ ἅλατα. Ἐκτὸς δὲ τούτων ὡς κυριώτερα συστατικὰ εἶναι λευκωματοειδεῖς τινες οὐσίαι, τὸ λίπος καὶ διάφορα χρώματα.

Ἐκ τῶν αὐτῶν δὲ οὐσιῶν ἐπίσης, ἄλλοτε ἐν ἄλλῃ χημικῇ πρὸς ἀλλήλας σχέσει, παράγονται οἱ δύο βασικοί, οὕτως εἰπεῖν, ἱστοὶ ἐξ ὧν ἐξυφαίνονται καὶ κατασκευάζονται τὰ πλεῖστα τῶν ὀργάνων, ὁ *συνδετικὸς* λέγομεν καὶ ὁ *πλαστικὸς ἱστός*.

Πρὸς ἀντικατάστασιν λοιπὸν τῶν οὐσιῶν τούτων ὀφείλει νὰ ἀποβλέπῃ ὁ τελικὸς τῶν τροφῶν σκοπός. Ὁδηγὸς δὲ πρὸς τοῦτο εἶναι ἡ *Ὑγιεινή*, ἧς τοὺς στοιχειωδεστάτους κανόνας ἀνάγκη νὰ γνωρίζῃ ἕκαστος ἄνθρωπος φειδόμενος τῆς ὑγείας αὐτοῦ καὶ τῆς τῶν περὶ αὐτόν, καὶ διὰ τῶν ὁποίων εἶναι δυνατὸν αὐτῷ νὰ ἐκλέγῃ μεταξὺ τῶν ἐν τῷ περιβάλλοντι κόσμῳ εὑρισκομένων οὐσιῶν τὰς καταλλήλους πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ.

Ἐκτὸς ὅμως τῆς ἐκλογῆς τῶν διαφόρων πρὸς διατροφὴν οὐσιῶν, ὁ ἄνθρωπος πρὸς ἐπιτέλεσιν τοῦ τελικοῦ τῶν τροφῶν σκοποῦ, πρέπει νὰ δίδῃ προσοχὴν καὶ εἰς τὴν *ποιότητα* αὐτῶν, περὶ ἧς, ἐπειδὴ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καταντᾷ ἀδύνατον ὁ ἴδιος πάντοτε νὰ ἔχῃ συνεχῆ καὶ αὐστηρὰν ἐπίβλεψιν, ἕνεκα τῶν βιωτικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀναγκῶν, τὰ πεπολιτισμένα ἔθνη καὶ αὐτὴ ἡ Τουρκία ἀκόμη ἐν ταῖς μεγαλειτέραις πόλεσι, ἔσχον τὴν πρόνοιαν νὰ ἐφαρμόζωσι μετ' αὐστηρότητος τὰς διατάξεις καὶ ὁδηγίας τῆς *ἀστυνομικῆς ὑγιεινῆς* δι' ἐπιστημόνων καταλλήλων καὶ δυναμένων διὰ τῶν εἰδικῶν αὐτῶν γνώσεων, καὶ τῇ βοηθείᾳ τῶν ἀστυνομικῶν ὀργάνων, νὰ παρέχωσιν εἰς τοὺς κατοίκους ὡς τροφὰς οὐσίας ἀβλαβεῖς καὶ μὴ διεφθαρμένας οὔτε ὑπὸ τοῦ χρόνου οὔτε ὑπ' ἄλλων περιστάσεων. Παρ' ἡμῖν δυστυχῶς ἐν ταῖς πλείσταις πόλεσι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πρωτευούσῃ τοιοῦτοι δὲν ὑπάρχουσι, καὶ οὕτω ἀφίεται εἰς τὴν εὐσυνειδησίαν τῶν πωλητῶν καὶ εἰς τὴν προσοχὴν καὶ πεῖραν τῶν ἀγοραζόντων ἡ ἐκλογὴ τῆς ποιότητος τῶν διαφόρων τροφῶν. Ἐλπίζομεν ὅμως ὅτι διὰ νομοθετημάτων νέων θὰ εἰσαχθῇ προσεχῶς καὶ παρ' ἡμῖν τὸ εὐεργέτημα τοῦτο τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ.

Διαίρεσις τῶν τροφῶν.

Πρὶν ἢ ἐξετάσωμεν ὁποῖαι τῶν οὐσιῶν εἶναι καταλληλότεραι πρὸς διατροφὴν τοῦ ὀργανισμοῦ, καὶ ὁποίαν ἐπιρροὴν δυνατὸν νὰ ἔχωσι τὰ αἰσθητήρια ὄργανα εἰς τὴν ἐκλογὴν αὐτῶν, τί δὲ ἐξ αὐτῶν πρὸ πάντων συντείνει διὰ τὸν ἄνθρωπον πρὸς τοῦτο, καλὸν νὰ ἐξετάσωμεν πρῶτον αὐτὰς ταύτας τὰς συνήθεις πρὸς διατροφὴν οὐσίας, καὶ ὑπὸ τίνα μορφὴν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ χρησιμοποιοῦνται. Πολλαὶ διαιρέσεις τῶν τροφῶν ἐν τοῖς διαφόροις συγγράμμασι ὑπάρχουσιν. Ἡμεῖς ἐνταῦθα θέλομεν περιορισθῇ νὰ ἀναφέρωμεν ἐκείνας, ὧν χρῆσιν θὰ κάμωμεν ἐν τοῖς λεγομένοις καὶ τὰς ὁποίας θεωροῦμεν ὡς τὰς εὐκρινέστερον τῶν ἄλλων διδασκούσας. Ἐν πρώτοις θέλομεν ἀναφέρει τὴν τοῦ Voit, ὅστις διήρεσε τὰς τροφὰς ὑπὸ βρωματολογικὴν ἔποψιν ὡς ἑξῆς:

α') Εἰς *Θρεπτικὰς οὐσίας* (nahrungsstoffe), οἵας ἀποκαλεῖ τὰς χημικὰς ἐκείνας ἑνώσεις, αἵτινες ἀντικαθιστῶσιν οἱονδήποτε τῶν οὐσιωδῶν ἢ βασικῶν συστατικῶν τοῦ ἡμετέρου σώματος π. χ. τὸ καθαρὸν λεύκωμα, τὴν καθαρὰν ἰνικήν, τὸ λίπος, τὸ ζάκχαρον, τὸ μαγειρικὸν ἅλας, τὴν φωσφορικὴν τίτανον, τὸ ὕδωρ κτλ.

β') Εἰς *Τροφήματα* [1] (nahrungsmitteln), οἷα ἀποκαλεῖ φυσικὰ μίγματα συνιστάμενα ἐκ πολλῶν θρεπτικῶν οὐσιῶν· π. χ. τὸν ἄρτον συνιστάμενον ἐκ λευκώματος, ἀμύλου, ἁλάτων καὶ ὕδατος, τὸ γάλα συνιστάμενον κυρίως ἐκ τυρίνης, βουτύρου, γαλακτικοῦ ζακχάρου, ἁλάτων καὶ ὕδατος, κτλ.

γ') Εἰς *Ἡδύσματα* (Genussmitteln), οἷα ἀποκαλεῖ οὐσίας, αἵτινες δὲν παρέχουσι μὲν τὸ ἀναγκαῖον ὑλικὸν πρὸς αὔξησιν καὶ διατήρησιν τῶν διαφόρων ὀργάνων τοῦ σώματος, παρέχουσιν ὅμως σπουδαίας ὠφελείας πρὸς ῥυθμικὴν λειτουργίαν αὐτῶν.

Ἡ διαίρεσις αὕτη ἡ λογικωτάτη πασῶν ἡ σχετικὴ οὐχὶ μόνον πρὸς τὰ χημικὰ συστατικὰ τῶν πρὸς διατροφὴν οὐσιῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν χρησιμότητα καὶ καταστροφὴν αὐτῶν ἐν τῷ σώματι, δὲν δύναται δυστυχῶς νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς τὴν εἰδικὴν ἐξέτασιν καὶ κατάταξιν ἑκάστης τῶν οὐσιῶν, διότι ἐξάπαντος δι' αὐτῆς δυνατὸν νὰ ἐπέλθῃ οὐχὶ μόνον σύγχυσις ὡς πρὸς τὴν φυσικὴν κατάστασιν τῶν τροφῶν καὶ τὴν παρασκευὴν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ δι' ἑκάστην ἐξ αὐτῶν, ἰδίως τῆς πρώτης ὑποδιαιρέσεως, τῶν θρεπτικῶν δηλ. οὐσιῶν, θὰ ἦτο ἀνάγκη *λεπτομερεστάτης* χημικῆς ἐξετάσεως, ὅπερ θὰ διεξέφευγε τῶν ὁρίων τῆς Ὑγιεινῆς ἐνταῦθα διδασκομένης.

Εἶναι ὅμως ἡ καταλληλοτάτη πρὸς γενικὴν περὶ τροφῶν ἐξέτασιν, διότι εὐκρινῶς δι' αὐτῆς χωρίζονται καὶ διακρίνονται αἱ διάφοροι πρὸς διατροφὴν οὐσίαι κατά τε τὸ ποιὸν αὐτῶν καὶ τὴν χρησιμότητα. Ὡς τοιαύτην δὲ θέλομεν μεταχειρίζεσθαι καὶ ἡμεῖς ἐν τοῖς ἐφεξῆς εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν ἢ μᾶλ-

1 Τὴν ἐπιτυχεστάτην μετάφρασιν τῆς γερμανικῆς λέξεως nahrungsmitteln εἰς τροφήματα ὀφείλομεν εἰς φίλον καθηγητὴν τῆς ἰατρικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, εἰς τὰς γνώσεις τοῦ ὁποίου πολλὰ ὀφείλει ἡ νεωτέρα ἰατρικὴ φιλολογία μας.

λον τὴν εἰδικὴν ὀνομασίαν ἑκάστης τῶν πρὸς διατροφὴν οὐσιῶν· καὶ ὡς τοιαύτην παρεδέχθημεν καὶ ἐν τῇ *περὶ τροφῶν ἐν γένει* προεισαγωγῇ τῆς *περὶ Γάλακτος* πραγματείας ἡμῶν.

Πρὸς εἰδικὴν ὅμως ἐξέτασιν τῶν τροφῶν θέλομεν παραδεχθῇ τὴν διαίρεσιν, ἣν ἰδίως οἱ νεώτεροι τῶν ὑγιεινολόγων παραδέχονται (Oesterlen, Proust) δηλ. τὴν διαίρεσιν τῶν τροφῶν εἰς οὐσίας διαφερούσας κατὰ τὴν φυσικὴν αὐτῶν κατάστασιν, καὶ εἰς *ἡδύσματα*, καὶ τὴν κατάταξιν αὐτῶν ἀναλόγως τοῦ βασιλείου εἰς ὃ ἀνάγονται.

Ἡ ἀναλόγως πρὸς τὸ βασίλειον, ἐξ οὗ προέρχεται ἑκάστη τροφή, κατάταξις, ἔχει τὸ προτέρημα πρὸ πάντων νὰ διδάσκῃ τὴν θρεπτικὴν ποιότητα ἑκάστης τῶν οὐσιῶν, καὶ τὸν τρόπον δι' οὗ δυνατὸν νὰ ἐκτιμῶνται αἱ διάφοροι περὶ ἐκλογῆς τροφῶν διὰ τοὺς ἀνθρώπους ἑκάστοτε προβαλλόμεναι θεωρίαι.

Α') *Τροφαὶ ἐκ τοῦ βασιλείου τῶν ὀρυκτῶν.* Εἰς τὴν τάξιν ταύτην ἀνάγονται ἐκεῖναι τῶν τροφῶν αἵτινες ἀντικαθιστῶσι τὰ ἐν τῷ ὀργανισμῷ ἅλατα καὶ γεώδη συστατικά. Ὁποίαν δὲ θρεπτικὴν ἀξίαν ἔχουσι τὰ ἅλατα κατέδειξε πρὸ πολλοῦ ὁ Liebig, ὁ δὲ Voit διὰ πολλῶν πειραμάτων ἀπέδειξεν ὅτι ἐν ἴσῳ χρονικῷ διαστήματι ἀποθνήσκουσι ζῷα ἀπὸ τῆς τροφῆς τῶν ὁποίων ἔλειψε πᾶσα λευκωματοῦχος οὐσία ἢ ὡρισμένα ἅλατα. Συνήθως ὅμως τὰ ἅλατα, καίτοι τοσαύτην ἔχοντα ἐπιρροὴν ἐν τῇ διατροφῇ τοῦ ὀργανισμοῦ, δὲν συγκαταριθμοῦνται μεταξὺ τῶν τροφῶν, διότι αἱ πλεῖσται αὐτῶν, εἴτε ζωϊκαί εἰσιν αὗται εἴτε φυσικαί, περιέχουσι συνήθως τὰ ἀναγκαῖα συστατικὰ ἐκ τῶν ἁλάτων, ἤτοι εἰσὶ μετὰ ἁλάτων συντεθειμέναι· ἐπίσης δὲ διότι διὰ τοῦ ὕδατος εἰσάγει ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸν ὀργανισμὸν πολλὰ ἐκ τῶν ἀναγκαιούντων αὐτῷ ἁλάτων.

Τὰ ἅλατα διατρέφουσι τὸν ὀργανισμὸν ἄνευ ἀλλοιώσεως σπουδαίας τῶν συστατικῶν αὐτῶν, δηλ. διὰ τῆς ἀνταλλαγῆς τῆς ὕλης δὲν ἀποσυντίθενται καὶ καταστρέφονται ὡς τὸ λεύκωμα καὶ τὸ λίπος, ἀλλ' ἀποβάλλονται τοῦ ὀργανισμοῦ κατὰ τοσοῦτον, καθ' ὅσον δι' ἐπαναλαμβανομένης εἰσαγωγῆς καθίστανται περιττά.

Μεταξὺ τῶν εἰς τὸ σῶμα εἰσαγομένων ἁλάτων τὴν πρώτην τάξιν κατέχει τὸ *μαγειρικὸν ἅλας* ἢ τὸ *ἐγχλώριον νάτριον* ἐν τῇ γλώσσῃ τῆς χημείας λεγόμενον. Κατέχει δὲ τὴν πρώτην τάξιν, διότι, ἀποτελοῦν μέρος ἐν τῇ συστάσει ἁπάντων σχεδὸν τῶν ὑγρῶν καὶ στερεῶν ἱστῶν τοῦ ὀργανισμοῦ, κατὰ τὴν γενικὴν περὶ τῶν τροφῶν ἐν τῷ ὀργανισμῷ θεωρίαν, πρέπει καὶ νὰ ἀντικαθίσταται διὰ σχετικοῦ ποσοῦ.

Ἐν τῷ αἵματι	περιέχεται	4,5	εἰς	100
Ἐν τῷ σιέλῳ	»	1,5	»	»
Ἐν τοῖς μυσὶ	»	2	»	»
Ἐν τοῖς ὀστοῖς	»	2,5	»	»
Ἐν τοῖς χόνδροις κλ.	»	2,8	»	»

Θεωρεῖται λοιπὸν δικαίως τὸ μαγειρικὸν ἅλας ὡς μία τῶν ἀπολύτως ἀναγκαίων τροφῶν. Ἡ θρεπτικὴ ὅμως αὕτη οὐσία ἐκτὸς τῆς ἀξίας ταύτης ἔχει καὶ τὰς ἑξῆς· ἐπενεργεῖ εἰς ἐρέθισμα πρὸς ἔκκρισιν τοῦ σιέλου καὶ τοῦ γαστρικοῦ χυμοῦ τοσοῦτον ἀναγκαίων εἰς τὴν πέψιν, ἐν τῇ κυκλοφορίᾳ δὲ εἰσερχόμενον ἐν τῷ ὀρρῷ τοῦ αἵματος εἶναι ἀναγκαιότατον εἰς τὴν καλὴν διατήρησιν τῶν ἐρυθρῶν σφαιριδίων, ὡς ἥδυσμα δὲ εἶναι ἡ μόνη ὡς γνωστὸν οὐσία, ἥτις καθιστᾷ εὐχύμους τὰς σπουδαιοτάτας τῶν τροφῶν. Ἄνευ ἅλατος οὐχὶ μόνον ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ μεταχειρισθῇ πολλὰς θρεπτικὰς οὐσίας καὶ τροφήματα ἐν φυσικῇ καταστάσει ἢ παρεσκευασμένα, ἀλλὰ καὶ ἄλλα ζῷα ἐνίοτε ἀποστρέφονται τὴν φορβὴν αὐτῶν ἄναλατον, διὰ τοῦτο πολλάκις προνοητικοὶ κτηματίαι ῥαντίζουσι τὴν διὰ τοὺς βόας καὶ τὰ πρόβατα φορβὴν διὰ διαλύσεως ἅλατος. Τὸ ἐγχλώριον νάτριον χρησιμεύει ἐπίσης πρὸς διατήρησιν πολλῶν οὐσιῶνἔκ τε τοῦ ζωϊκοῦ καὶ τοῦ φυτικοῦ βασιλείου, ἄνευ πολλάκις καταστροφῆς τῆς θρεπτικῆς αὐτῶν ἀξίας.

Σπουδαίαν ἐπίσης ἐπιρροὴν πρὸς διατροφὴν τοῦ ὀργανισμοῦ, ἰδίως ὅμως τῶν ὀστῶν, ἔχουσι τὰ *ἅλατα τῆς τιτάνου* ἡ φωσφορικὴ δηλ. καὶ ἡ ἀνθρακικὴ τίτανος, ἅτινα ἐν τῇ συστάσει τῶν ὀστῶν ἐπὶ 1000 μερῶν ἔχουσι 550. Ἐκ τῆς ἀναλογίας ταύτης καταφαίνεται ἡ σπουδαιότης καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς εἰσαγωγῆς τοιούτων οὐσιῶν ὡς θρεπτικῶν ἐν τῷ σώματι. Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἅλατα ταῦτα δὲν χρησιμεύουσι παντάπασιν ὡς ἡδύσματα, διὰ τοῦτο εἰς τὸν ὀργανισμὸν εἰσάγονται ἀνεπαισθήτως δι' ἄλλων οὐσιῶν, τῶν ὁποίων συστατικὸν ἀποτελοῦσιν, ἰδίως τῶν σιτηρῶν, τοῦ κρέατος τῶν διαφόρων ζῴων, τοῦ ὕδατος καί τινων ἐκ τῶν τοῦ φυτικοῦ βασιλείου τροφῶν.

Τὰ *ἅλατα* τοῦ *νάτρου*, τῆς *ποτάσσης*, τῆς *μαγνησίας* ἀποτελοῦντα καὶ ταῦτα εἰς ἐλαχίστην ποσότητα συστατικὰ τῶν ἱστῶν τοῦ ὀργανισμοῦ, εἰσέρχονται εἰς αὐτὸν ὡς θρεπτικαὶ οὐσίαι διὰ τῶν φυτῶν καὶ τοῦ ὕδατος. Πολλαὶ ἐπίσης φυτικαὶ οὐσίαι (πίσα, φασίολοι, φακαῖ) προμηθεύουσιν εἰς τὸν ὀργανισμὸν τὸν λίαν εἰς αὐτὸν ἀναγκαῖον *σίδηρον* καὶ τὸ *ἰώδιον*· πολλαὶ δὲ φυτικαί τε καὶ ζωϊκαὶ τὸ *θεῖον*. Αἱ οὐσίαι αὗται ἀνευρίσκονται ὡς συστατικὰ πολλῶν τοῦ σώματος ἱστῶν.

Μεταξὺ τῶν ἐκ τοῦ βασιλείου τῶν ὀρυκτῶν τροφῶν δυνατὸν νὰ συγκαταλεχθῇ καὶ τὸ *ὕδωρ*, ὅπερ ὡς θρεπτικὴ οὐσία ἔχει μεγίστην διὰ τὸν ὀργανισμὸν ἀξίαν οὐχὶ μόνον ἕνεκα τῶν φυσικῶν αὐτοῦ ἰδιοτήτων, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα τῶν χημικῶν συστατικῶν, ὧν τὰ σπουδαιότατα ἐγνωρίσαμεν ἀνωτέρω. Εἰδικώτερον περὶ αὐτοῦ θὰ εἴπωμεν κατωτέρω εἰς τὴν κατάταξιν τῶν τροφῶν ἀναλόγως τῶν φυσικῶν αὐτῶν ἰδιοτήτων.

Β') *Τροφαὶ ἐκ τοῦ βασιλείου τῶν φυτῶν*. Ἐκ τούτου ὁ ἄνθρωπος πορίζεται πολλὰς πρὸς διατροφήν του οὐσίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων εὑρίσκονταί τινες, αἱ ὁποῖαί εἰσιν ἀναπόφευκτοι παρὰ πᾶσι τοῖς λαοῖς καὶ παρὰ πάσαις ταῖς κοινωνικαῖς τάξεσι, ὡς εἶναι π. χ. τὰ διάφορα εἴδη τῶν σιτηρῶν.

Κυριώτερα συστατικὰ τῶν ἐκ τοῦ βασιλείου τούτου τροφῶν εἰσιν·

α') Χημικαὶ ἑνώσεις ἄνθρακος, ὀξυγόνου καὶ ὑδρογόνου, ἀποτελοῦσαι τὸ *ἄμυλον*, τὰς *λιπαρὰς οὐσίας* (ἔλαιον κτλ.) καὶ τὸ *ζάκχαρον*.

β') Χημικαὶ ἑνώσεις συνιστάμεναι ἐξ ἄνθρακος, ὀξυγόνου, ὑδρογόνου καὶ ἀζώτου ἄλλοτε ἐν ἄλλῃ ποσότητι. Μεγαλειτέραν ποσότητα ἀζώτου περιέχουσι τὰ σιτηρὰ καὶ τὰ ὄσπρια. Αἱ οὐσίαι δ' αὗται ἐπονομάζονται *ἀζωτοῦχοι*.

Τὸ *ἄμυλον* ἐμπεριέχεται κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τὰ σιτηρά, μετὰ ταῦτα εἰς τὰ ὄσπρια, εἰς τὰς ῥίζας καὶ εἴς τινα ἄλλα φυτὰ ὡς τὰ γεώμηλα, τοὺς διαφόρους βολβοὺς κτλ., εἰς μικρὰν δὲ ποσότητα εἰς ἅπαντα σχεδὸν τὰ λοιπὰ φυτά.

Αἱ *λιπαραὶ οὐσίαι* ἐμπεριέχονται εἰς πολλὰς τροφὰς προερχομένας ἐκ τοῦ φυτικοῦ βασιλείου κατ' ἀναλογίας διαφόρους. Αἱ κοτυληδόνες ἐνέχουσι κατὰ πρῶτον μεγαλειτέραν ἐκ τῶν οὐσιῶν τούτων ποσότητα, ἐπίσης δὲ τὸ περικάρπιον καρπῶν τινων, π. χ. τῶν ἐλαιῶν. Κυριώτεραι λιπαραὶ οὐσίαι ἐκ φυτῶν εἶναι τὰ ἐκ διαφόρων τοιούτων προερχόμενα ἔλαια καὶ τὰ φυτικὰ λεγόμενα βούτυρα.

Τὸ *ζάκχαρον* ἀποτελεῖ συστατικὸν πολλῶν οὐσιῶν ἰδίως ἐν κρυσταλλισίμῳ καταστάσει τοῦ καυλοῦ καὶ τῶν ῥιζῶν φυτῶν τινων (τοῦ ζακχαροκαλάμου, τῶν ἐρυθρῶν γογγυλίδων, τῶν κοινῶς λεγομένων κοκκινογουλίων), τοῦ δαύκου, τῆς βουνιάδος τῆς κοινῆς γογγύλης, ἐπίσης ἀποτελεῖ συστατικὸν καρπῶν τινων ἀσθενῶς ὀξέων, ἐν ἐλαχίστῃ δὲ ποσότητι καί τινων ὀξέων. Τὸ ζάκχαρον εἶναι ἐν χρήσει πρὸ πάντων ὡς ἥδυσμα.

Πρὸς διατροφὴν τοῦ ὀργανισμοῦ χρησιμεύουσιν ἅπαντα τὰ μέρη τῶν φυτῶν ἀναλόγως τῶν περιστάσεων· ἰδίως ὅμως χρήσιμα εἶναι οἱ κόκκοι καὶ οἱ καρποί, κατὰ δεύτερον δὲ λόγον τὰ φύλλα, αἱ ῥίζαι, οἱ καυλοὶ καὶ τὰ ἄνθη.

Πρὸς εὐκολωτέραν καὶ τακτικωτέραν περιγραφὴν τῶν ἐκ τοῦ φυτικοῦ βασιλείου τροφῶν ὁ Proust παραδέχεται τὴν διαίρεσιν αὐτῶν·

α') Εἰς *σιτηρά*, ἐξ ὧν τὰ κυριώτερα εἶναι ὁ σῖτος, ἡ σίκαλις, ἡ κριθή, ὁ βρόμος, ἡ ὄρυζα, ὁ ἀραβόσιτος καὶ ὁ μέλας σῖτος (sareasin), καὶ τῶν ὁποίων τὰ πλεῖστα περιέχουσι ὡς ὑπέρτερον συστατικὸν τὸ ἄμυλον, ἀζωτούχους τινὰς οὐσίας, ἰδίως φυτόκολλαν (gluten), ἅλατα τῆς ποτάσσης καὶ εἰς μεγάλην ποσότητα ἅλατα τοῦ φωσφορικοῦ ὀξέος.

β') Εἰς *λαχανικά*, ἅτινα διαιροῦνται εἰς *ἀμυλώδη λαχανικὰ* καὶ εἰς *χορταρικά*.

Τῶν ἀμυλωδῶν λαχανικῶν καλὸν νὰ διακρίνωμεν 1) τὰ *ὄσπρια* οἷά εἰσιν οἱ φασίολοι, αἱ φακαῖ, οἱ κύαμοι, τὰ πίσα, οἱ ἐρέβινθοι, οἱ ἄρακοι, οἱ ὦχροι, οἱ λάθυροι· καὶ 2) τὰς *ἀμυλούχους ῥίζας*.

Τὰ ὄσπριά εἰσι παρ' ἡμῖν ἐν μεγίστῃ χρήσει οὐχὶ μόνον ὡς συμπλήρωμα ἄλλων καθ' ἑκάστην τροφῶν, ἀλλὰ καὶ ἔν τισι μέρεσι ὡς ἀποκλειστικὴ τροφὴ

σχεδὸν ἐπὶ μακρὰ χρονικὰ διαστήματα τοῦ ἔτους. Τὴν θρεπτικὴν δὲ ἀξίαν αὐτῶν πρὸς τὰ σιτηρὰ δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν ἐκ τοῦ συγκριτικοῦ πίνακος τοῦ Payen, ὅστις εὗρεν ὅτι ἐν τοῖς ὀσπρίοις ὑπέρτερα συστατικὰ εἶναι τὸ ἄμυλον, τὸ ζάκχαρον καὶ ἡ δεξιτερίνη· μετὰ ταῦτα ἔρχονται ἡ χεδροπίνη (legumine [1]) μετὰ τῶν συγγενῶν αὐτῇ ἐν μικρᾷ ποσότητι, τὸ ὕδωρ, λιπαραί τινες καὶ ὀρυκταὶ οὐσίαι καί τινες ἄλλαι μὴ ἔχουσαι εἰμὴ μικρὰν θρεπτικὴν ἀξίαν. — Κατὰ τὸν Gautier, τὰ πῖσα, οἱ φασίολοι καὶ αἱ φακαῖ περιέχουσι διπλάσιον ποσὸν σιδήρου ἢ κρέας τοῦ αὐτοῦ βάρους.—Ἐν γένει λοιπὸν τὰ ὄσπρια περιέχουσι θρεπτικότερα συστατικὰ ἢ τὰ κάλλιστα τῶν σιτηρῶν, καὶ κατὰ τὸν Gautier καὶ τοῦ κρέατος. Ἀλλ' ὅπως καθίστανται πράγματι θρεπτικὰ τὰ ὄσπρια πρέπει καὶ νὰ παρασκευάζωνται οὕτως ὥστε διὰ τῆς ἑψήσεως νὰ μὴ καταστρέφηται τὸ κυριώτερον λευκωματοῦχον συστατικὸν αὐτῶν ἡ χεδροπίνη. Σημειωτέον ὅτι ἡ χεδροπίνη δὲν πήγνυται ἐν θερμοκρασίᾳ 100^0 καὶ ἐν ὑπερβαλλούσῃ ποσότητι ὕδατος, ὥστε τὰ ὄσπρια πρέπει νὰ τρώγωνται μετὰ τοῦ ζωμοῦ αὐτῶν, ἐὰν θέλωμεν νὰ ὠφεληθῶμεν ὅλως τῆς θρεπτικῆς αὐτῶν δυνάμεως· ἐκτὸς ὅμως τούτου, ὅπως μὴ καταστῇ ἡ χεδροπίνη ἀδιάλυτος, πρέπει ἐν τῇ παρασκευῇ τῶν ὀσπρίων νὰ ἀποφεύγηται ἡ ἄμεσος ἐμβύθισις αὐτῶν ἐν ὕδατι θερμῷ, ὅπερ συνάμα δὲν πρέπει νὰ περιέχῃ εἰμὴ ὀλίγιστα τιτανοῦχα ἅλατα. Ἡ χεδροπίνη ὑπολείπεται τῶν ζωϊκῶν λευκωματούχων οὐσιῶν κατὰ τὸν ἄνθρακα, ὑπερτερεῖ ὅμως αὐτῶν κατὰ τὸ ἄζωτον· ἐν τῇ αἰτίᾳ δὲ ταύτῃ ἔγκειται τὸ ὅτι ἡ ἀφομοίωσις καὶ ἡ θρεπτικὴ ποιότης τῶν φυτικῶν λευκωματούχων οὐσιῶν εἶναι μετριωτέρα τῆς τῶν ζωϊκῶν καὶ τῆς μυΐνης. Ἡ διὰ τῶν χεδροπῶν διάθρεψις παράγει περισσότερον αἷμα καὶ γάλα, ἀλλὰ διατηρεῖ εἰς μικρότερον βαθμὸν τὴν μυϊκὴν δύναμιν. Διὰ πειραμάτων δὲ ἐπὶ ἄρκτων, χοίρων καὶ μυῶν ἀπεδείχθη ὅτι ἀποκλειστικὴ τροφὴ διὰ τῶν λαχανικῶν καθιστᾷ τὸ ζῷον νωθρότερον καὶ ἡμερώτερον. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ παρ' ἀνθρώποις τρεφομένοις ἀποκλειστικῶς ἢ καὶ ἐπὶ πολὺ διάστημα χρόνου διὰ τοιούτων οὐσιῶν [2].— Ἡ χεδροπίνη μετὰ τῶν ᾠῶν καὶ τῶν ἰχθύων ἀποτελοῦσι τὴν κυριωτέραν πηγὴν τοῦ φωσφόρου ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ οἰκονομίᾳ.—Ἐν τοῖς ὀσπρίοις ἀπαντῶνται ὅλα τὰ ἅλατα τοῦ αἵματος, ἰδίως τὰ φωσφοροῦχα (νάτρον, πότασσα, τίτανος καὶ μαγνησία), οἷα ἄνευ τῆς χρήσεως τοιούτων οὐσιῶν ὀλίγιστα ἤθελον εἰσέρχεσθαι εἰς τὸν ὀργανισμόν.

1 Πολλῶν φυσικῶν τροφῶν τὰ ὀνόματα ὀφείλομεν τῷ ἀξιοτίμῳ καὶ σεβαστῷ φίλῳ τῷ ἰατροσυνέδρῳ κ. Σταματίῳ Κρίνῳ.

2 Κατωτέρω ἐν τῷ κεφαλαίῳ περὶ τῶν καταλληλοτέρων διὰ τὸν ἄνθρωπον τροφῶν ἀναλόγως τοῦ κλίματος ἐν ᾧ κατοικεῖ, θέλομεν ὁμιλήσει ἐκτενέστερον περὶ τοῦ ζητήματος τούτου σχετικῶς μὲ τὴν παρ' ἡμῖν χρῆσιν ἐπὶ μεγάλα χρονικὰ διαστήματα τῶν ὀσπρίων ὡς τροφῆς. Γνωστὸν ὅτι παρ' ἡμῖν ἐν τοῖς πλείστοις χωρίοις καὶ ἐν πολλαῖς νήσοις σπανιώτατα γίνεται χρῆσις ζωϊκῶν τροφῶν, καὶ ἐν τούτοις οἱ χωρικοὶ ἡμῶν καὶ οἱ νησιῶται δὲν διακρίνονται ἐπὶ ὑστερήσει μυϊκῆς δυνάμεως.

ΡΩΣΙΚΑ ΠΕΡΙ ΕΛΛΑΔΟΣ ΕΓΓΡΑΦΑ

ΝΥΝ ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΝ ΜΕΘΕΡΜΗΝΕΥΟΜΕΝΑ

Ε′ *

Διάταγμα[1] *Αἰκατερίνης τῆς Β′ τῷ διοικητῇ τῆς Λιφλανδίας Μπρόουν.*

Τῷ κυρίῳ γενικῷ διοικητῇ τῆς Ῥίγας στρατηγῷ Μπρόουν.

Πρὸ τριῶν ἡμερῶν ἐλήφθη παρὰ τοῦ κόμιτος Θεοδώρου Ὀρλὸϐ χαρμόσυνος ἀγγελία περὶ τοῦ εἰς Πελοπόννησον κατάπλου τοῦ ἡμετέρου στόλου καὶ τῆς κατοχῆς πόλεών τινων, ὅπερ δύνασθε νὰ μάθητε παρὰ τῆς κατωτέρω λεπτομεροῦς ἐκθέσεως. Τούτου ἕνεκεν ἐντέλλομαι ὑμῖν ὅπως ἅμα παραλαϐὼν τὴν παροῦσαν, τελέσητε ἐπίσημον δοξολογίαν ἐπὶ ταῖς παρὰ τοῦ Ὑψίστου χορηγηθείσαις ἡμῖν χάρισιν.

Ἐν Πετρουπόλει τῇ 29 Μαΐου 1770.

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ Β′.

Ἔκθεσις Θεοδώρου Ὀρλὸϐ ἐκ Κορώνης. Ἐν τῇ Ὑψηλοτάτῃ Αὐλῇ τῆς Αὐτῆς Αὐτοκρατορικῆς Μεγαλειότητος ἐλήφθη παρὰ τοῦ ἐν ἐνεργείᾳ κυρίου θαλαμηπόλου, βασιλικοῦ ἐπιτρόπου καὶ λοχαγοῦ τοῦ Σεμιόνοϐσκι, τάγματος τῆς σωματοφυλακῆς κόμιτος Θεοδώρου Ὀρλὸϐ ἐκ Κορώνης τῆς Πελοποννήσου ἀπὸ 29 Μαρτίου ἡ ἑξῆς ἀγγελία·

«Τῇ 17 Φεβρουαρίου μετὰ τριῶν πλοίων πολεμικῶν, ἑνὸς μικροῦ καὶ μιᾶς φορτηγίδος κατεπλεύσαμεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Οἰτύλου ἐν Λακωνίᾳ. Οἱ ἐγχώριοι ὁπλαρχηγοὶ ὁρκισθέντες πρῶτον διῃρέθησαν εἰς δύω σώματα, τὴν ἀνατολικὴν Σπαρτιατικὴν λεγεῶνα καὶ τὴν δυτικήν. Ἀρχηγοὺς δὲ διωρίσαμεν τῆς μὲν Ἀνατολικῆς τὸν λοχαγὸν Μπάρκοϐ, τῆς δὲ δυτικῆς τὸν πρίγκιπα Δολγοροῦκοϐ, κατετάξαμεν δ' ἐν αὐταῖς ὀλίγους τινὰς τῶν ἡμετέρων ἡρώων. Ἡ πρώτη λεγεὼν διετάχθη νὰ σχηματισθῇ καθ' ὁλοκληρίαν ἐν Πασσοϐῷ, νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς θέσεως Μπερδάνι, ἣν καταλαϐοῦσα νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὸν Μιστρᾶν ἢ τὴν ἀρχαίαν Λακεδαιμονίαν· ἡ δευτέρα νὰ βαδίσῃ κατὰ τῶν Καλαμῶν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Λεοντάριον ἔνθα καταλαϐοῦσα τὸ στενὸν νὰ προχωρήσῃ εἰς Ἀρκαδίαν, ὅπερ καὶ ἐγένετο ἐπιτυχῶς τῇ θείᾳ ἀρωγῇ. Ὁ Μπάρκοϐ ἀφικόμενος εἰς Μπερδάνι ἐξεδίωξε τοὺς ἐν αὐτῷ ὑπάρχοντας χιλίους Τούρκους πρὸς τὸν Μιστρᾶν, ἔνθα περικυκλώσας αὐτοὺς ἐπετέθη κατὰ τῆς πόλεως ταύτης. Ὁ ἐχθρὸς ἐκλείσθη ἐν τῷ φρουρίῳ ὅπερ μετὰ διήμερον ἀντίστασιν κατέλαϐεν ὁ Μπάρκοϐ, αἰχμαλωτεύσας δισχιλίους Τούρκους. Εἰς

* Συνέχειαν ἴδε Παρνασσοῦ τ. Α′ σ. 915—921.

1 Ἐκ τοῦ συγγράμματος Δέκατος ὄγδοος Αἰὼν ὑπὸ Μπαρτένιεϐ τόμ. Γ′ σελ. 243.

χεῖρας αὐτοῦ περιῆλθε καὶ ἡ ὀνομαζομένη ὑπὸ τῶν Τούρκων *σεντζὰκ σερίφ* ἱερὰ σημαῖα, καὶ ὅπλα ἴσα πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν αἰχμαλώτων. Κατὰ τὴν ἐν λόγῳ πάλην κατεδείχθη ὁπόση εἶνε ἡ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ δυσμένεια τῶν Ἑλλήνων, καθ' ὅτι μετὰ μεγίστης δυσκολίας ἠδυνήθημεν νὰ κρατήσωμεν ἐκ τῆς περαιτέρω ἐπιθέσεως κατὰ τοῦ ἀφοπλισθέντος ἤδη ἐχθροῦ. Ὁ πρίγκιψ Δολγοροῦκοβ κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Ἀρκαδίας ᾐχμαλώτευσε δισχιλίους Τούρκους καὶ τρία τηλεβόλα, ὁ στόλος δ' ἀπέπλευσεν ἐξ Οἰτύλου εἰς Κορώνην, ἔνθα γενομένης ἀποβάσεως ἐπετέθημεν κατὰ τοῦ φρουρίου τούτου ὅπερ μέχρι τοῦδε ἀνθίσταται. Τὸ πῦρ τοῦτο διεδόθη καὶ καίει ἁπανταχοῦ τῆς Πελοποννήσου, ἅπασαι σχεδὸν αἱ πόλεις καὶ τὰ φρούρια ἐπολιορκήθησαν, ἐλπίζομεν δὲ τὸ αὐτὸ νὰ συμβῇ καὶ κατὰ τὰ λοιπὰ μέρη. Ὁ στρατὸς ἡμῶν τῇ ἀρωγῇ τοῦ Ὑψίστου εὑρίσκεται ἐν ὑγιᾳ καὶ καλῇ καταστάσει. Ὁ ἀρχιναύαρχος Ἐλμάνοβ μετὰ τῶν πυρπολικῶν κατέπλευσεν εἰς Πελοπόννησον αἰσίως τῇ 26 Μαρτίου· ἅμα τῇ ἀφίξει αὐτοῦ ὁ κ. Γανιβὰλ μηχανικὸς αὐθωρεὶ μετὰ δύο πολεμικῶν πλοίων ἐστάλη πρὸς ἅλωσιν τῆς Πύλου, ἐλπίζω δὲ ὅτι κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην θὰ τύχωμεν τοῦ ποθουμένου.

Τῇ προτεραίᾳ τῆς ἀποστολῆς τῆς ἐκθέσεως ταύτης ἀνηγγέλθη ἡμῖν ὅτι ἐν τῷ Ἰσθμῷ τῆς Κορίνθου μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων ἐγένετο συμπλοκὴ καθ' ἣν ὁ Ὀθωμανὸς ἀρχηγὸς Δερεβὲν-ἀγᾶς ᾐχμαλωτεύθη· περὶ τούτου ἅμα λαβὼν λεπτομερεστέρας εἰδήσεις θὰ ἀναγγείλω ὑμῖν.

Ζ'

Ἐπιστολὴ[1] *Αἰκατερίνης τῆς Β' τῷ μητροπολίτῃ Πετρουπόλεως καὶ Νόβγοροδ Γαβριὴλ*[2].

Πανιερώτατε μητροπολῖτα κλπ.

Κατὰ τὴν παροῦσαν[3] τοῦ ἡμετέρου στόλου ἐν τῇ Μεσογείῳ ἐκστρατείαν ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ ἡμῶν τε καὶ ἅπαντος τοῦ χριστιανισμοῦ, προτιθέμεθα νὰ χορηγήσωμεν τῷ ἡμετέρῳ στόλῳ ἱερεῖς εὐσεβεῖς καὶ ἀμέμπτου διαγωγῆς, συμφώνως τῷ ἀριθμῷ τῶν πλοίων, κυρίως δὲ ἄνδρας κεκτημένους σὺν τῇ εὐσεβείᾳ καὶ παιδείαν· λίαν δὲ λυσιτελὲς θὰ ἦτο ἐάν τινες αὐτῶν ἐγίνωσκον τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν[4]· προσέτι δὲ ναοὺς προχείρους τοῦ στρατο-

1 Ἐκ τοῦ Ῥωσικοῦ Ἀρχείου 1867 σελ. 1570.

2 Γεννηθεὶς τῷ 1770 καὶ ἐκπαιδευθεὶς ἐν τῇ Σλαυοελληνολατινικῇ Ἀκαδημείᾳ τῆς Μόσχας. Διὰ τῶν ἐκφωνηθέντων ἐν Πετρουπόλει λόγων αὐτοῦ ἐπέσυρε τὴν προσοχὴν καὶ ἔτυχε τῆς εὐνοίας τῆς αὐτοκρατείρας Αἰκατερίνης τῆς Β'. Κατέλιπε πολλὰ συγγράμματα θρησκευτικά.

3 Τὴν εἰς Πελοπόννησον δῆλα δὴ ἐκστρατείαν.

4 Ἡ φροντὶς αὕτη περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ ῥωσικοῦ κλήρου ἐκμαθήσεως τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καταφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ ἑξῆς διατάγματος Αἰκατερίνης τῆς Β', σχέσιν ἔχοντος πρὸς τὴν

πέδου, ἱερὰ σκεύη καὶ βιβλία, ἅτινα νὰ χρησιμεύσωσιν οὐχὶ μόνον εἰς τὰς κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν δυνάμεις ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἔχῃ ὁ ἀρχιστράτηγος ὑπὸ τὴν διάθεσιν αὐτοῦ ἀρκετὸν ποσὸν ἐξ αὐτῶν πρὸς διανομὴν τοῖς ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγὸν στενάζουσιν ὁμοδόξοις ἡμῶν. Περὶ τούτου ἡ ὑμετέρα Πανοσιότης δύνασθε ν' ἀποταθῆτε τῷ ναυάρχῳ Γρέυγ [1] . . . Ἐπειδὴ δὲ συγχρόνως ἀποστέλλονται καὶ κώδωνες, καὶ περὶ τούτου ἀποτάθητε τῷ ναυάρχῳ Γρέυγ. Δύνασθε δὲ ἵνα μὴ ἀπόλλυται μάτην ὁ καιρὸς νὰ γράψητε εἰς Μόσχαν νὰ ἀποσταλῶσιν ἐνταῦθα διὰ ξηρᾶς.

Πετρούπολις 10 φεβρουρίου 1788.

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ.

Περὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος ἔγραψεν ὁ ναύαρχος Γρέυγ πρὸς τὸν μητροπολίτην Γαβριὴλ τὴν ἑπομένην ἐπιστολήν.

Η'

Ἐπιστολὴ Γρέυγ τῷ Μητροπολίτῃ Γαβριήλ.

Πανιερότατε Δέσποτα.

. . . . . Ἔσχον τὴν τιμὴν νὰ ἐκφράσω τὴν γνώμην μου τῷ ἀρχιμανδρίτῃ Ἀντωνίῳ περὶ τῶν ἱεροτελεστιῶν, ἃς ἐπεθύμουν νὰ τελῶσιν τὰ στρατεύματα ἅτινα ἡ Αὐτῆς Μεγαλειότης ἡ Αὐτοκράτειρα ηὐδόκησε νὰ ἐμπιστευθῇ εἰς τὴν ἐμὴν ἀρχηγίαν, κυρίως δὲ κατὰ τὴν εἰς Αἰγαῖον πέλαγος ἄφιξιν ἡμῶν καὶ διαμονὴν μεταξὺ ἔθνους ὁμοδόξου καὶ ἔκπαλαι ἀναγνωρίζοντος τὴν Αὐτῆς Μεγαλειότητα τὴν Αὐτοκράτειραν κεφαλὴν καὶ προστάτιδα τῆς ἱερᾶς αὐτῶν θρησκείας, καὶ πρὸς ὃ προτιθέμεθα νὰ συμμαχήσωμεν κατὰ τὸν παρόντα ἀγῶνα. Οὐκ ὀλίγον δὲ ὄφελος θὰ προσάψῃ τοῦτο τῇ πατρῴᾳ ἡμῶν γῇ καὶ τιμὴν τῷ ἡμετέρῳ κλήρῳ ὁπόταν δείξωμεν παραδειγματικὴν ἱερότητα ἠθῶν.

Κρονστάτδη 13 Φεβρουαρίου 1788.

ΣΑΜΟΥΗΛ ΓΡΕΥΓ

εἰς Πελοπόννησον ἐκστρατείαν, ὅπερ ἀρύομαι ἐκ τῆς Ῥωσικῆς Ἀρχαιότητος (1875 σελ. 453) ἔχον οὕτω·

«Ἐκδώσατε ἐπ' ὀνοματί μου διάταγμα πρὸς τὴν Σύνοδον ὅπως ἐπιβάλῃ εἰς ἅπαντας τοὺς »ἀρχιερεῖς νὰ προσπαθῶσιν ὅπως ἐν ταῖς ἱερατικαῖς σχολαῖς ἐνισχύηται ἡ ἐκμάθησις τῆς Ἑλ»ληνικῆς γλώσσης· καθ' ὅτι μετὰ τρία ἔτη, λίαν δὲ πιθανὸν καὶ ἐνωρίτερον, ἡ σύνοδος ὀφεί»λει νὰ παρέχῃ ἡμῖν κληρικοὺς ἐντελῶς ἐπισταμένους τὴν Ἑλληνικήν.

»Αἰκατερίνα Β' 1792».

1 Περὶ τοῦ Γρέυγ ἴδε Παρνασσοῦ τ. Α', σ. 918 καὶ 919. Ὁ ναύαρχος Γρέυγ κατέλειπεν ἡμῖν πολύτιμον ἱστορικὸν κειμήλιον, ἤτοι λεπτομερῆ ἔκθεσιν τῆς εἰς Πελοπόννησον ἐκστρατείας ἧς μετάφρασιν θὰ δημοσιεύσωμεν προσεχῶς.

ς'

Περὶ τῶν τοῦ Αἰγαίου Πελάγους κατοίκων παρατηρήσεις τινὲς ὑπὸ τοῦ ῥώσου Ματθαίου Γρηγ. Κοκοβτζόβ.[1]

Οἱ Ἕλληνες εἶνε τὸ ἔθνος ἐκεῖνο οὗ τὴν σοφίαν, ἀνδρείαν καὶ τὴν ἐν ταῖς ἐπιστήμαις καὶ ταῖς τέχναις πρόοδον θαυμάζουσιν ἅπασαι αἱ χῶραι τῆς ὑφηλίου. Οὗτοι δὲ κυρίως περὶ ὧν προτίθεμαι ν' ἀναφέρω οἰκοῦσιν ἐν τῷ Αἰγαίῳ Πελάγει εὐημερήσαντι κατὰ τὰ ἔτη 1771 μέχρι 1775 ἐπὶ τῆς προστασίας Αἰκατερίνης τῆς Μεγάλης.

Ἐξαιρουμένων τῶν νήσων Τήνου, Σύρου, Μυκόνου, Νάξου καὶ Πάτμου, οἱ κάτοικοι τῶν λοιπῶν ἀπαίδευτοι ὄντες καὶ πένητες μετὰ βίας πορίζονται τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἐκ τῶν προϊόντων τῆς γῆς αὐτῶν. Τοῦτο πηγάζει ἐκ τῆς ὀκνηρίας, ἀμαθίας καὶ ἐκ τῆς κακῆς τῶν Τούρκων διοικήσεως παρακωλυούσης τὴν πρόοδον τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν· καθ' ὅτι οἱ αἰσχροκερδεῖς διοικηταὶ αὐτῶν ἀπορροφῶσι πάντα τὰ πρὸς τὴν πρόοδον ἀπαιτούμενα διὰ τῆς πλεονεξίας αὐτῶν. Οἱ νησιῶται οἱ δεικνύοντες μείζονα ἀνάπτυξιν ὀφείλουσι τοῦτο εἰς τὰς μετὰ τῶν ἐξ Εὐρώπης ἀφικνουμένων ἐμπόρων σχέσεις καὶ εἰς τὴν Ῥωμαιοκαθολικὴν ἐκκλησίαν(!) ἥτις προσπαθεῖ νὰ εἰσαγάγῃ παρ' αὐτοῖς τὸν εὐρωπαϊκὸν πολιτισμόν. Ἐν τῇ μονῇ δὲ τῆς Πάτμου συντηροῦσι σχολὴν ἐν ᾗ διδάσκεται ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἡ γραμματικὴ καὶ ἡ ῥητορική. Ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς σχολῆς ταύτης ὑπάρχουσι μέχρι τοῦδε ἀκέραια χειρόγραφα τῶν ἀρχαιοτέρων Ἑλλήνων συγγραφέων. Καί τοι δὲ αἱ ἐπιστῆμαι καὶ αἱ τέχναι ἐξέλιπον, ἀλλ' ὅμως ἅπαντες οἱ Ἕλληνες ἐν γένει κέκτηνται εἰσέτι τὴν εὐφυΐαν τὴν δοξάσασαν τὴν ἐποχὴν τοῦ Πλάτωνος καὶ Δημοσθένους μετὰ μόνης τῆς διαφορᾶς ὅτι μεταχειρίζονται νῦν αὐτὴν πρὸς ἀπάτην, ὑποκρισίαν καὶ πονηρίαν. Καίτοι στενάζουσι νῦν ὑπὸ τὸν βαρὺν ζυγὸν ἐξακολουθοῦσιν ὅμως ἐναβρυνόμενοι ἐπὶ τῇ ἀρχαίᾳ αὐτῶν δόξᾳ καὶ τῷ μεγαλείῳ. Ὁ ἀφόρητος ζυγὸς δὲν ἀπελπίζει αὐτούς, εἶνε ἐγωϊστικοί, τὰ δὲ λείψανα τῆς ἀρετῆς αὐτῶν παριστῶσιν αὐτοῖς λίαν προσεχῶς τὴν ἐπιστροφὴν τῆς ἀρχαίας αὐτῶν εὐημερίας ἣν ἔχουσι πάντοτε κατὰ διάνοιαν. Ἡ πονηρία, τὸ ἀρχαῖον τοῦτο τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐλάττωμα ἔτι καὶ νῦν ὑφίσταται ἐπίσης ἰσχυρὸν ὡς καὶ κατὰ τὴν τῆς Τροίας πολιορκίαν. Ὅ τι ὁ Οὐεργίλιος ἔγραφεν ἐν τῇ *Αἰνειάδι* αὐτοῦ καταφαίνεται καὶ νῦν, προσέχετε οὐχὶ μόνον τοὺς Ἕλληνας ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ δῶρα αὐτῶν, ἵνα μὴ ὁ ἵππος μετασχηματισθῇ εἰς μαχητάς [2]. Ἡ πλεονεξία ἐπικρατεῖ παρ' αὐτοῖς πολλῷ ἰσχυρότερον τῶν Ὀλ-

1 Ἴδε κατωτέρω διεξοδικὴν σημείωσιν Α'. Περιττὸν δὲ νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι οὐχὶ πᾶσαι ὀρθαὶ αἱ τοῦ ῥώσου αὗται παρατηρήσεις.

2 Ἐννοεῖ τὸν παροιμιώδη καταστάντα στίχον « . . . timeo Danaos et dona ferentes (Aeneid. II 49.)» ὃν εἶπεν ὁ Λαοκόων ἀποτρέπων τοὺς Τρῶας τοῦ νὰ εἰσαγάγωσιν εἰς τὰ τείχη τὸν Δούρειον ἵππον.

λανδῶν· οἱ τελευταῖοι οὗτοι πρὸς ἀπόκτησιν χρημάτων περιφρονοῦσι τοὺς κινδύνους οὐδενὸς φειδόμενοι κόπου, οἱ δὲ Ἕλληνες προσπαθοῦσι νὰ τύχωσιν αὐτῶν διὰ τῆς ἀπάτης· ὁσάκις δὲ εὕρωσι περίστασιν νὰ κερδήσωσί τι εἶνε ἕτοιμοι χάριν τοῦ μετάλλου νὰ θυσιάσωσι καὶ φίλους καὶ συγγενεῖς. Ἡ εὐαρεστοτάτη αὐτῶν ἐνασχόλησις εἶνε ἡ διήγησις καὶ ἀκρόασις μύθων. Εἶνε προληπτικοί, ζηλότυποι ὡς πρὸς τὸ γυναικεῖον φῦλον, καὶ ὅπως καὶ οἱ Τοῦρκοι ἔχουσι τὰ γυναῖκας κεκλεισμένας ἐν ταῖς οἰκίαις. Πάντα ταῦτα ἤθελον ἐκλείψει, ἤθελον δὲ ἐμφανισθῆ οἱ Ἕλληνες ἐν τῇ προτέρᾳ αὐτῶν δόξῃ καὶ λαμπρότητι, ἐὰν ἠδύναντο νὰ τύχωσι τῆς ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ ἀπαλλαγῆς. Κατὰ τὴν ἐν τῷ Αἰγαίῳ Πελάγει διαμονὴν τοῦ ῥωσικοῦ στόλου, ἐνθαρρυνόμενοι ὑπὸ τῶν ῥωσικῶν ὅπλων, ἔδειξαν μεγίστην ἀνδρείαν. Τὰ μικρότατα αὐτῶν πλοῖα ἐπιτιθέμενα κατὰ τῶν ὀθωμανικῶν τριήρεων προὐτίμων νὰ κατακαῶσι μᾶλλον ἢ νὰ αἰχμαλωτευθῶσιν ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ. Τὰ ἄτακτα σώματα τὰ ἐξ αὐτῶν ἀπαρτισθέντα καὶ ἐξ Ἀλβανῶν (ἀπογόνων τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων) Σφακιωτῶν κλπ., κατὰ τὰς ἀποβάσεις ἐδείκνυον μεγίστην ἀνδρείαν ἀναζωπυροῦσαν αὐτούς. Οἱ Ψαριανοί, οἱ Μυκόνιοι καὶ λοιποὶ νησιῶται ἐξώπλιζον μικρὰ πλοῖα, τροχαντῆρας, ἡμιτριήρεις, σαγολαίβας [1] οὕτως ὀνομαζόμενα, ἐφ' ὧν ἐπιβαίνοντα τῇ ἀρωγῇ τοῦ ῥωσικοῦ στόλου ἐπεχείρουν ἀποβάσεις, προξενοῦντες μεγίστην ζημίαν τῷ ἐχθρῷ. Ἅπασαι αἱ νῆσοι κατεῖδον τὰς πλουσιοπαρόχως ἐπιχορηγηθείσας χάριτας παρὰ τῆς Μεγάλης Πανσόφου Αἰκατερίνης, ἥτις ποθοῦσα νὰ ζωογονήσῃ τὴν ἀπωλεσθεῖσαν παιδείαν, διέταξε νὰ ἱδρύσωσιν ἐν Νάξῳ σχολήν· ἐπειδὴ ὅμως μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης αἱ νῆσοι αὗται ἐκ νέου ἐπεστράφησαν τῇ Ὀθωμανικῇ Πύλῃ, οἱ ἐν τῇ εἰρημένῃ σχολῇ ἐκπαιδευόμενοι [2] ἀπεστάλησαν, ἐπιστρέφοντος τοῦ ῥωσικοῦ στόλου, εἰς Πετρούπολιν, ἔνθα ἐνδιαιτῶνται ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τῆς μητρὸς Ἀθηνᾶς.

Σημ. Α'—Τὰς ἀνωτέρω παρατηρήσεις ἀρύομαι ἔκ τινος ἐν εἴδη Ἡμερολογίου ἐκδοθέντος συγγράμματος ἐν Πετρουπόλει τῷ 1786 καὶ ἐπιγραφομένου *Περιγραφὴ τοῦ Αἰγαίου Πελάγους ὑπὸ τοῦ ἰλάρχου τῆς εἰς Πελοπόννησον ἐκστρατευσάσης ῥωσικῆς στρατιᾶς Κοκοβτζόβ*. Ἀρκούντως περίεργος εἶνε ἡ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ πονήματος τούτου ἀφιέρωσις ἔχουσα οὕτω: «Τῇ Αὐτοῦ Αὐτοκρατορικῇ Μεγαλειότητι τῷ Μεγάλῳ Δουκὶ Κωνσταντίνῳ Παύλοβιτζ [3]. Κωνσταντῖνος ἵδρυσε τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει »καὶ ἐφώτισε τὴν Ἀνατολικὴν Αὐτοκρατορίαν, Κωνσταντῖνος ἀπώλεσεν αὐτὴν »καὶ τὴν ἐπ' αὐτῆς κυριαρχίαν, Κωνσταντῖνος θὰ ἀνακτήσῃ αὐτὴν κατὰ τὰς

[1] Τὸ κείμενον λέγει Σόκολεβι ἐκ τοῦ Σόκολ ὅπερ σημαίνει: ἱέραξ.

[2] Ἴδε κατωτέρω διεξοδικὴν σημείωσιν Β'.

[3] Περὶ τοῦ Κωνσταντίνου τούτου ἴδε Παρνασσοῦ τ. Α' σ. 920.

»προρρήσεις[1]. Ἀφιερῶν τὸ πόνημα τοῦτο τῇ Ὑμετέρᾳ αὐτοκρατορικῇ Μεγα- »λειότητι χαίρω λίαν ἐκφράζων συγχρόνως τὴν προαίσθησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ »ἔθνους ὅτι παρὰ τῶν ὀχθῶν τοῦ Νεύα θὰ τύχῃ τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτοῦ».

Σημ. Β' — Περὶ τῆς τύχης τῶν ὁμογενῶν ἡμῶν τούτων Ναξίων εὑρίσκομεν τὰ ἑξῆς ἐν τῷ *Ῥωσικῷ Ἀρχείῳ* (1870 σελ. 1772). «Ἴδε σημείωσιν Ἰακ. Γρὸτ ἐν ταῖς *Ἐπιστολαῖς τοῦ Μητροπολίτου Εὐγενίου πρὸς τὸν φίλον αὐτοῦ Μακεδόντζεβ* ἔχουσαν οὕτω. Ὡς πρὸς τὸ *Ἑλληνικὸν τμῆμα* δύναμαι νὰ προσθέσω ὅτι δὲν ἦτο αὐτοτελὲς καὶ ἰδιαίτερον ἐκπαιδευτικὸν κατάστημα. Κατ' ἀρχὰς «χάριν τῶν ἀποστελλομένων ἐξ Ἀρχιπελάγους Ἑλληνοπαίδων» (ὡς λέγει τὸ διάταγμα) ἱδρύθη τῷ 1775 παρὰ τῷ ἐν Πετρουπόλει τῆς πυροβολικῆς καὶ ναυτικῆς τμήματι τῶν εὐγενῶν νέων (cadet) γυμνάσιον χάριν τῶν *ἀλλοδαπῶν ὁμοδόξων*, οἱ δ' ἐν αὐτῷ ἐκπαιδευόμενοι ὤφειλον νὰ ἀποπερατώσωσι τὰς σπουδὰς αὐτῶν ἢ ἐν τῇ πυροβολικῇ ἢ τῇ ναυτικῇ τέχνῃ κατὰ βούλησιν. Κατὰ τὸ 1779 ἐχορηγήθη αὐτοῖς ἡ ἄδεια μετὰ τὸ πέρας τῶν σπουδῶν ἢ νὰ κατατάσσωνται ἐν ταῖς τάξεσι τοῦ στρατοῦ ἢ νὰ γίνωνται διερμηνεῖς. Ἡ σχολὴ αὕτη ἐλάμβανε κατ' ἔτος ἐπιχορήγησιν 41,613 ῥούβλια διὰ 200 μαθητάς, ὧν οἱ πλεῖστοι ἦσαν ἐγχώριοι ἕνεκα ἐλλείψεως Ἑλλήνων. Οἱ διδάσκοντες ἦσαν 25. Τῷ 1783 ἡ σχολὴ αὕτη μετηνέχθη εἰς Χερσῶνα διὰ τοῦ Ποτιόμκην. Ἐπὶ τέλους ὁ Αὐτοκράτωρ Παῦλος ἔπλασε τὸ τμῆμα τῶν *ἀλλοδαπῶν ὁμοδόξων*, οἱ δὲ ἐν αὐτῷ μαθητευόμενοι εὐγενεῖς νέοι κατετάχθησαν εἰς τὸ *πεζικὸν τμῆμα τῶν εὐγενῶν*». Ἐν τῷ αὐτῷ *Ῥωσικῷ Ἀρχείῳ* (σελ. 811), ὁ Μητροπολίτης Εὐγένιος γράφει τῷ φίλῳ αὐτοῦ Μακεδόντζεβ τὰ ἑξῆς· «Ἐρωτᾶτε περὶ τοῦ *Ἑλληνικοῦ τμήματος*. Ἀπὸ τοῦ 1797 ἤδη δὲν ὑφίσταται συγχωνευθὲν τῷ *Α' τῶν Εὐγενῶν*. Ἱδρύθη δὲ χάριν τῶν Ἑλληνοπαίδων τῶν μετενεχθέντων τῷ 1772. Ἐκ τούτων δὲ οἱ πλεῖστοι μὲν ἀπεβίωσαν ἐν Πετρουπόλει, οἱ δὲ λοιποὶ ἀποπερατώσαντες τὰς σπουδὰς αὐτῶν κατέλαβον διαφόρους θέσεις».

Ἐν Ὀδησσῷ τῇ 2 Ἰουνίου 1878.

Κ. Α. ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ.

1 Ὁ Παναγιώτης Σοῦτσος ἐν τῷ ποιήματι αὐτοῦ Γέννησις τοῦ Διαδόχου Κωνσταντίνου ἑρμηνεύων τὰς προρρήσεις κατὰ τοὺς τῶν πανελλήνων πόθους λέγει τοὺς ἑξῆς στίχους περὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Ἑλληνικοῦ Θρόνου:

Κωνσταντῖνος ἵδρυσεν
 εἰς τὴν βασιλείαν,
Ἄλλος τὴν ἀπώλεσεν
 εἰς ἡμέραν μίαν.
Κωνσταντῖνος ἕτερος
 ταύτην ἀνακτήσει,
Καὶ τὸ ἰσοζύγιον
 τῆς Εὐρώπης στήσει.

ΑΙ ΕΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΩ ΣΚΕΥΩΡΙΑΙ

ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΟΡΘΟΔΟΞΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΩ 1705

Πρό τινων ἐτῶν περιέπεσεν εἰς χεῖράς μου σπουδαῖον καὶ περίεργον χειρόγραφον, ἀντιγραφὲν μὲν τὸ 1760 ὑπὸ Ἰωάννου Ἱερέως Χρυσοβιτσάνου, Λευκαδίου, ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἰδιόχειρος αὐτοῦ σημείωσις, συνταχθὲν δὲ ὑπό τινος Λατίνου, Καρλίνη καλουμένου, Ἀρχιεπισκόπου Ναυπλίου κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΗ' ἑκατονταετηρίδος. Δὲν εἶναι ἀμφιβολία ὅτι τὸ μὲν πρωτότυπον συνετάχθη λατινιστὶ ἢ ἰταλιστί, καθόσον καὶ ὁ συγγραφεὺς Λατῖνος εἶναι, καὶ τὸ ἔργον του πρὸς Λατίνους ἀπευθύνεται, τὸ δὲ ἀνὰ χεῖρας χειρόγραφον εἶναι μετάφρασις τοῦ πρωτοτύπου εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς δημώδη φράσιν.

Πολλὰ καὶ ὑπὸ πολλῶν κατὰ καιροὺς ἐδημοσιεύθησαν πρὸς χαρακτηρισμὸν τῶν σατανικῶν σχεδίων τῶν Ἰησουιτῶν καὶ Ἱεραποστόλων κατὰ τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Οὐδεὶς ἀγνοεῖ τοὺς κατὰ τὴν Ἀνατολὴν καὶ Δύσιν προσηλυτισμούς, οὓς μετ' ἐπιτυχίας πολλάκις ἀπεπειράθησαν· γνωσταί εἰσι καὶ αἱ δυναστικαὶ αὐτῶν ἐπεμβάσεις εἰς τὰ κανονικὰ καὶ δογματικὰ τῶν κατὰ τὴν Αὐστρίαν καὶ ἀλλαχοῦ Ὀρθοδόξων Ἀνατολικῶν· οὐδένα λανθάνουσιν αἱ κατὰ τὴν Ἰταλίαν ἀπάνθρωποι καταδιώξεις τῶν ἐκεῖ διατριβόντων Ἑλλήνων, οὓς καὶ ἀτάφους πολλάκις ἔρριψαν εἰς βρῶσιν τῶν ὀρνέων, καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Ἀλλ' ἐκ πάντων τῶν μαρτυρίων τῆς καταχθονίου αὐτῶν διαγωγῆς, τὴν πρώτην βέβαια θέσιν κατέχει τὸ παρὰ πόδας χειρόγραφον, ὅπερ, καθὰ ἔργον αὐτόγραφον Λατίνου Ἀρχιεπισκόπου, εἰδικὴν ἔχοντος ἐντολὴν τὸν κατὰ τὴν Πελοπόννησον προσηλυτισμόν, φέρει ἀναμφιβόλως χαρακτῆρα τὰ μάλιστα ἐπίσημον. Παραλείπομεν τὰς ἐν αὐτῷ λυσσώδεις κατὰ τοῦ ἡμετέρου κλήρου, καὶ ἐν γένει κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς προστριβομένας ὕβρεις καὶ συκοφαντίας, διότι αὗται πνίγονται ὡς ρανὶς ὕδατος ἐν μέσῳ ὠκεανοῦ ἀνηκούστων σκευωριῶν τῆς Λατινικῆς προπαγάνδας, ἀγωνιζομένης πανσθενεὶ νὰ ἐξαρπάσῃ τὸν ἀνατολικὸν κλῆρον ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ Πατριάρχου, καὶ νά τον σύρῃ δέσμιον ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ Πάπα. Φρίκην ἀληθῶς καὶ ἀγανάκτησιν ἐγείρουσι τὰ σατανικὰ αὐτῆς σχέδια πρὸς ἐπίτευξιν οὐχὶ κατ' εὐθεῖαν τοῦ σκοποῦ, ἀλλὰ τῶν μέσων, δι' ὧν θὰ ἠδύνατο νά τον πραγματοποιήσῃ. Καὶ ποῖα τὰ μέσα ταῦτα;

1. Ὁ πλουτισμὸς καὶ καλλωπισμὸς τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Λατινικῶν ναῶν, καὶ ἡ ἐπαύξησις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πατέρων.

2. Ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν Ἑλληνικῶν ναῶν.

3. Ἡ σύστασις σχολείων, ἔνθα οἱ Ἑλληνόπαιδες νὰ διδάσκωνται ὑπὸ ἱερέων Λατίνων.

4. Ἡ ἀπαγόρευσις τῶν ὀρθοδόξων κληρικῶν τοῦ κτᾶσθαι, καὶ μισθόνειν ἀκίνητα κτήματα.

5. Ἡ ὑποχρέωσις αὐτῶν νὰ πληρόνωσιν ἐτήσιον φόρον τῇ ἐνετικῇ ἀριστοκρατίᾳ.

Ταῦτά εἰσι τὰ πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ μέσα, ἅτινα ὁ ἀρχιεπίσκοπος Καρλίνης μετ' ἀπαραμίλλου εὐγλωττίας ὑποβάλλει εἰς τοὺς ὁμόφρονάς του. Ἀλλὰ δὲν μένει ἕως ἐδῶ. Αὐτός, ἀγχίνους καὶ ψυχολόγος εἴπέρ τις καὶ ἄλλος, γνωρίζει ὅτι δὲν ἀρκεῖ μόνον ἡ ἀνεύρεσις τῶν μέσων, τὰ ὁποῖα, σκληρὰ ὡς ἐκ τῆς φύσεώς των, ἤθελον προκαλέσει στάσεις καὶ ταραχάς, ἀλλ' ἀπαιτεῖται προσέτι καὶ ποιά τις τέχνη, ποιά τις πανουργία, δι' ὧν θὰ ἠδύναντο νὰ τεθῶσιν ἡσύχως καὶ ἀγογγύστως εἰς ἐνέργειαν. Καὶ τί συμβουλεύει; συμβουλεύει ἀπροκαλύπτως δύο βδελυρώτατα τεχνάσματα, τὴν ἰουδαϊκὴν ὑπόκρισιν, καὶ τὴν χρηματικὴν διαφθοράν· ἐπ' αὐτῶν στηρίζει πάσας τὰς ἐλπίδας του· δι' αὐτῶν, ὡς διὰ δύο σιδηρῶν βραχιόνων, φρονεῖ ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ τὸ πᾶν ἐν Ἑλλάδι. Καὶ ποῦ βασιζόμενος; εἰς τὴν φύσιν τῶν Γραικῶν—«Ὅστις, λέγει, ἐδοκίμασε τοὺς Γραικούς, ἔστω καὶ κατ' ὀλίγον, καὶ ἐξωτερικῶς, εὐκόλως θέλει ἐννοήσει ὅτι εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν μήτε ψυχή, μήτε θρησκεία ἔχει τόσην βαρύτητα, ὅσην ἔχει τὸ συμφέρον. Θὰ εἶναι λοιπὸν πολλὰ ἁρμόδιον νὰ θέσῃ τις πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν των τὸ συμφέρον διὰ νὰ χαθῇ εὐθὺς ἀπὸ τὸ φῶς των καὶ ἡ δεισιδαιμονία των», ἐννοῶν δεισιδαιμονίαν τὴν εἰς τὸν Πατριάρχην ὑποταγήν των. Καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν λέγει. «Μὲ τοὺς Ῥωμαίους πρέπει νὰ προσποιῆται ἡ ἀριστοκρατία, καὶ νὰ ὑποκρίνεται κατὰ τὰς περιστάσεις . . . . καὶ νὰ ἐλπίζῃ τὴν θρησκευτικὴν αὐτῶν διόρθωσιν οὐχὶ εἰς τὴν πολιτικὴν ἀρχήν, ἀλλὰ εἴς τινα μηχανὴν καὶ ἀγχίνοιαν, ἥτις ἤθελε τοὺς ἐξαναγκάσει νὰ διορθωθῶσι μόνοι των». Τοιοῦτον εἶναι ἐν ὀλίγοις τὸ παράδοξον θέμα τοῦ χειρογράφου μας.

Ἀλλὰ πρὶν δώσωμεν πέρας εἰς τὸν βραχὺν τοῦτον πρόλογον, κρίνομεν εὔλογον νὰ παρατηρήσωμεν προσέτι, ὅτι ὁ παρὰ πάντων γνωστὸς ὅρος, καθ' ὃν ἡ δημοσίευσις ἀνεκδότων χειρογράφων ὀφείλει νὰ γίνηται ὅσον ἔνεστιν ἀκριβής, οὗτος ἐν προκειμένῳ εἶναι πάντη ἀνεφάρμοστος, καθότι ὁ ἀνώνυμος τοῦ χειρογράφου μας μεταφραστής, ἄνθρωπος ὡς φαίνεται ὀλίγης παιδείας, ἔτυχε νὰ εἶναι τοσοῦτον ἄπειρος ἀμφοτέρων τῶν γλωσσῶν, ὥστε, εἰς μόνην τὴν λέξιν ἀποβλέψας, ἐν οὐδενὶ δὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ συγγραφέως θέμενος, ἀποβαίνει ἐν πολλοῖς μὲν δυσνόητος, ἐνίοτε δὲ καὶ ἀκατανόητος. Τὸ κακὸν τοῦτο, ὅπερ καὶ πόνον καὶ ἀηδίαν οὐκ ὀλίγην θὰ ἠδύνατο βεβαίως νὰ προξενήσῃ εἰς τοὺς ἀναγνώστας μας, προκειμένου μάλιστα περὶ σπουδαίου ἔργου, νομίζω ὅτι θὰ εἶμαι συγγνωστός, ἐὰν ἐτόλμησα νὰ θεραπεύσω, διασκευάσας ἐν πολλοῖς τὴν φράσιν αὐτοῦ καὶ τὴν σύνταξιν, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν παραφράσας τὴν ἀνὰ χεῖρας μετάφρασιν. Ὅστις δὲ τῶν φιλομούσων ἐπιθυμεῖ νὰ δημο-

πεύσῃ τὸ χειρόγραφόν μας, ὡς ἔχει ἐν πρωτοτύπῳ, ἀπευθυνθήτω ἡμῖν, καὶ μετὰ προθυμίας θέλει λάβει ἀντίγραφον ἀκριβέστατον.

Ἐν Λευκάδι τῇ 17 Ἰουνίου 1878.

ΙΩ. Ν. ΣΤΑΜΑΤΕΛΟΣ σχολάρχης.

ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΝ ΑΝΕΚΔΟΤΟΝ

«*Ἐπιστολὴ συμβουλευτικὴ διὰ τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ Γραικούς, συντεθεῖσα παρὰ τοῦ σοφωτάτου Λατίνου Ἀρχιεπισκόπου Καρλίνη τοῦ ἐν Ναυπλίῳ. Γέγονε δὲ κατὰ τὸ αψέ, καὶ ἐπέμφθη τῷ μακαριωτάτῳ Πάπᾳ Ῥώμης, καὶ τῇ γαληνοτάτῃ τῶν Ἑνετῶν Ἀριστοκρατίᾳ.*

»Ὁ νόμος εἶναι ἡ ἀκριβὴς στάθμη, οὐ μόνον τῆς ὑποταγῆς τῶν ὑπηκόων εἰς τὰς ἀρχάς, ἀλλὰ καὶ τῆς προσταγῆς τῶν ἀρχῶν εἰς τοὺς ὑπηκόους· ἑπομένως ὅταν γεννηθῇ ἀνωμαλία τις μεταξὺ νόμου καὶ νόμου, ἀνάγκη ν' ἀκολουθήσῃ καὶ ἀνωμαλία μεταξὺ τοῦ ἄρχοντος εἰς τὸ νὰ προστάσσῃ, καὶ τῶν ὑπηκόων εἰς τὸ νὰ πείθωνται. Οἱ νόμοι οἱ ἀνθρώπινοι εἶναι ὅλως πολιτικοί, οἱ δὲ τῆς θρησκείας ὅλως ἱερατικοί· εἶναι χρεία λοιπόν, ὅτι ὅσον τὸ ἱερὸν ὑπερβαίνει τὸ κοσμικόν, τόσον καὶ τὸ θρησκευτικὸν νὰ ὑπερβαίνῃ τὸ πολιτικόν· τοῦτο λέγω δι' ὅσα ἀποβλέπουσι τὰ θρησκευτικὰ δίκαια τῶν ὑπηκόων. Ἐκ τούτου δὲ ἀκολουθεῖ ὅτι, καθὼς ὅταν οἱ δύο οὗτοι νόμοι εἶναι σύμφωνοι μεταξύ των ἡ ἐξουσία τῆς Ἀριστοκρατίας εὑρίσκεται ἐν πλήρει ἀσφαλείᾳ, οὕτω καὶ ὅταν ἐκεῖνοι εἶναι ἀσύμφωνοι, ἡ ἐξουσία τῆς Ἀριστοκρατίας θὰ κυμαίνεται ἐν τῇ ἀμφιβολίᾳ, διότι ἡ πειθαρχία τῶν ὑπηκόων θὰ σαλεύεται ἐν μέσῳ πολιτικοῦ νόμου καὶ θρησκευτικοῦ καθήκοντος, ἐκ τῶν ὁποίων ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ ἐκλέξωσι τὸ ἓν ἢ τὸ ἄλλο, βέβαια εὐκολώτερον θὰ ἐπροτίμων ν' ἀπειθήσωσιν εἰς τὸν ἡγεμόνα των, παρὰ εἰς τὴν θρησκείαν των. Περιουσίαν, πατρίδα καὶ αὐτὴν τὴν ζωήν των εἶναι ἕτοιμοι νὰ θυσιάσωσιν ὑπὲρ τοῦ ἡγεμόνος των, ὅταν αὐτὸς δεικνύῃ σέβας εἰς τὴν θρησκείαν των, καὶ ὑπερμαχεῖ καὶ ἀγωνίζεται ὑπὲρ αὐτῆς· τοὐναντίον δέ, ἐὰν τὴν καταδιώκῃ, τοῦτο μόνον ἀρκεῖ διὰ νὰ μεταχειρισθῶσι πᾶσαν μηχανορραφίαν ἐναντίον του, μὴ φειδόμενος οὔτε αὐτῆς τῆς ζωῆς του. Ἐπὶ τῶν σκέψεων τούτων στηριζόμενος, λέγω ὅτι, τὸ νὰ θελήσῃ τις νὰ διορθώσῃ διὰ τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς τὴν θρησκείαν τῶν ὑπηκόων του, θὰ ἦτο τὸ αὐτὸ ὡς νὰ ἤθελε, δὲν λέγω νὰ χάσῃ παντελῶς τοὺς ὑπηκόους του, ἀλλὰ νὰ ἐξαπλώσῃ τὴν δύναμιν τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς ἐκεῖ, ὅπου νὰ φθάσῃ δὲν δύναται, καθὼς τοῦτο συνέβη καὶ εἰς τὰς Γαλλίας μὲ τοὺς Οὐγενότους ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς ἐσχάτοις καιροῖς. Τὸ ν' ἀφήσῃ δὲ πάλιν τὴν θρησκείαν των ὅλως ἐλευθέραν, εἶναι καὶ τοῦτο πολλὰ ἐπικίνδυνος συγκατάβασις, ἥτις δύναται νὰ πλουτίσῃ τοὺς τόπους μας ἀπὸ

ἐχθροὺς μᾶλλον, παρὰ ἀπὸ ὑπηκόους, καθὼς καὶ τοῦτο πάλιν τὸ ἐδοκίμασαν οἱ Γάλλοι μὲ τοὺς Οὐγενότους των. Ἐν μέσῳ λοιπὸν τῶν δύο τούτων σκοπέλων ἐγὼ δὲν βλέπω ἄλλην, παρὰ μίαν μόνην ὑπεκφυγὴν, δηλαδὴ εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις, καθ' ἃς δὲν ἤθελε συγχωρεῖται ἡ πολιτικὴ ἀρχὴ νὰ ἐνεργεῖ ἐλευθέρως, ἐκεῖ τότε νὰ μεταχειρίζεται τὴν ὑπόκρισιν, ἀλλὰ μὲ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ μὴ φαίνεται ὅτι προσπαθεῖ νὰ πείσῃ τὸν λαὸν νὰ διορθωθῇ μόνος του' πρᾶγμα τοῦτο, ὅπερ βεβαίως θέλει ἐπιτύχει, ἐὰν ἡ ἀρχὴ τὸ ἐπιχειρισθῇ πάντοτε μὲ ἀγχίνοιαν καὶ μὲ γλυκύτητα. Τοῦτο εἶναι τὸ ἀντιφάρμακον, τὸ ὁποῖον ὅσον εἶναι κοινὸν εἰς ὅλα τὰ ἔθνη, τόσον εἶναι ἰδικὸν εἰς τὸ ἔθνος τῶν Γραικῶν, ὡς δυνάμεθα νὰ βεβαιωθῶμεν ἐὰν ἐξετάσωμεν τὰ δόγματά του, καὶ τὴν κατάστασίν του.

Ὁ Φώτιος ὑπῆρξεν ἐκείνη ἡ πέτρα σκανδάλου, ἡ θέσασα τὸ θεμέλιον εἰς τὸ σχίσμα τῶν Γραικῶν, οἵτινες πλανηθέντες ἐσύστησαν μὲ τὴν φαντασίαν των ἐκκλησίαν ἰδίαν καὶ ἀμέτοχον τῆς Ῥωμαϊκῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἔκπαλαι εἶχον ταχθῆ. Ἀποστατήσαντες δὲ ἀπὸ τὸν Ἀρχιεράρχην τῆς Ῥώμης ὑπετάγησαν θεληματικῶς εἰς τὸν Πατριάρχην τῆς Κωνσταντινουπόλεως, θέσαντες οὕτω πλαστὴν κεφαλὴν ἀντὶ τῆς ἀληθινῆς, ἵνα δι' αὐτῆς τὸ μυστικὸν σῶμα τῆς ἐκκλησίας των (νεκρὸν ἤδη) φαίνεται τοὐλάχιστον ὅτι εἶναι σῶμα. Ταύτη ἐν ὀλίγοις εἶναι ἡ πλάνη των' παλαιόθεν ὅμως εἶχον καὶ ἄλλας περισσοτέρας καὶ χειροτέρας, τὰς ὁποίας τώρα ἢ δὲν τὰς ἔχουσιν ἢ δὲν τὰς ἠξεύρουσι. Τότε τὸ πεῖσμά των τοὺς ἔφερε τὴν ζημίαν ν' ἀπομάθωσι τὴν ἀλήθειαν, τώρα δὲ ἡ ἐσχάτη ἀμάθειά των τοὺς φέρει κἂν τὴν ὠφέλειαν ν' ἀπομάθωσι τὴν ἀλήθειαν, τώρα δὲ ἡ ἐσχάτη ἀμάθειά των τοὺς φέρει κἂν τὴν ὠφέλειαν ν' ἀπομάθωσι τὸ ψεῦδος. Ἡ μόνη δὲ σημερινὴ πλάνη των, δηλαδὴ ἡ ἀθέτησις τοῦ Ἀρχιεράρχου τῆς Ῥώμης, ἤθελε βέβαια παύσει, ἐὰν ἠδύνατό τις νὰ τοὺς ἀποσπάσῃ ἀπὸ τὸν Πατριάρχην τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ οὕτως ἤθελεν ἀκολουθήσει ἀναμέσον Γραικῶν καὶ Λατίνων ἐκείνη ἡ ἁγία ἕνωσις, ἡ τόσον ἐπιθυμουμένη, καὶ μὲ τόσους ἱδρῶτας ἀναζητουμένη ὑπὸ τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν πατέρων τοῦ ῥίτου τῆς Ῥώμης.

Ἐὰν τὸ βασίλειον τοῦ Μωρέως ἦτο τόσον πλούσιον ἀπὸ Λατίνους, ὅσον εἶναι τὸ βασίλειον τῆς Γαλλίας ἀπὸ καθολικοὺς, εὔκολον ἦτο νὰ συλλογισθῇ τις ὅτι, καθὼς ἡ ἐξορία ἰάτρευσε τὴν Γαλλίαν ἀπὸ τὰ ἀχώνευτα στοιχεῖα τῶν Οὐγενότων, οὕτως ἤθελεν ἰατρεύσει καὶ τὸν Μωρέαν ἀπὸ τοὺς ἀχωνεύτους χυμοὺς τῶν Γραικῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ μετὰ τὴν ἐξορίαν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συνάξῃ τις ἄλλον λαὸν εἰς τὸν αὐτὸν τόπον, ἡ Ἀριστοκρατία δύναται μὲν νὰ ἐπιθυμήσῃ, ἀλλ' οὐχὶ καὶ νὰ ἐκτελέσῃ τοιαύτην ἀπόφασιν, ἥτις εἰς ἄλλο δὲν ἤθελε λήξει, παρὰ εἰς τὸ νὰ κάμῃ μίαν βασιλείαν ἔρημον.

Πρέπει λοιπὸν ν' ἀποφασισθῇ ὅτι ὁ μὲν λαὸς νὰ διαμείνῃ, νὰ ἐξορισθῇ δὲ ἡ ἀταξία τῆς ὑποταγῆς αὐτοῦ εἰς τὸν Πατριάρχην τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ πρίγκιψ διὰ διατάγματος δύναται νὰ προστάξῃ τοὺς μητροπολίτας νὰ μὴ

ἀναγνωρίζωσι πλέον τὸν Πατριάρχην ὡς κεφαλὴν, καὶ οὕτω θὰ ἐκρατοῦντο οἱ φόροι καὶ θὰ ἐμποδίζοντο οἱ ἔξαρχοι· καὶ δὲν εἶναι ἀμφιβολία ὅτι εὐθὺς θέλουσιν ὑπακούσει καὶ οἱ ἐπίσκοποι· μάλιστα ἤθελον τὸ ζητήσει αὐτοὶ οἱ ἴδιοι, ὄχι διότι εὐχαριστοῦντο ν' ἀποσπασθῶσι τοῦ Πατριάρχου των, ἀλλὰ διὰ νὰ ἔχωσι τὴν περιουσίαν των ἐλευθέραν ἀπὸ τὸ βάρος. Δὲν ἤθελα ὅμως ἀποτολμήσει νὰ συμβουλεύσω τοῦτο, τὸ ὁποῖον μὲ τὴν μίαν χεῖρα ἤθελεν ἐκριζώσει τὸ παλαιὸν σχίσμα καὶ μὲ τὴν ἄλλην ἤθελε φυτεύσει ἄλλο νέον.

Εἰς ἐπισκόπους ἀνυποτάκτους εἰς τὸν Πάπαν, ἀνεξαρτήτους ἀπὸ τὸν Πατριάρχην των, ποῖος πλέον ἤθελε δώσει ἄδειαν νὰ ἐπιστατῶσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ νὰ ὁδηγῶσι τὸ ποίμνιον, καὶ νὰ μεταδίδωσι τὰ μυστήρια; πῶς ἤθελεν ἀναπαυθῇ ἡ συνείδησις τοῦ λαοῦ ἐκείνου, συγχωροῦντος νὰ κυβερνᾶται ἀπὸ ἐπισκόπους, οἱ ὁποῖοι, ὡς μὴ ἔχοντες τὰ προσόντα τῶν ἐπισκόπων, δὲν ἤθελον πιστεύεσθαι ὡς ἐπίσκοποι; Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ ἀκόμη ὅτι ὁ λαὸς εἶχε τόσην ἀναισθησίαν, ὡς τὴν τῶν λίθων, ἀναμφιβόλως τότε ἤθελε τὴν χάσει, καὶ ἤθελον ἀκουσθῆ θόρυβοι καὶ ταραχαὶ εὐθὺς ὡς ὁ Πατριάρχης ἐκήρυττεν ἀφορισμὸν ἐναντίον των. Τὰ θλιβερὰ ταῦτα ἀποτελέσματα προβλέπων καί τις Μητροπολίτης διαμένων εἰς τὴν Βενετίαν, δηλαδὴ εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ Λατινισμοῦ, ἐβιάσθη νὰ ὑποκρύψῃ τὴν εἰλικρίνειαν τῶν εὐσεβῶν φρονημάτων του μὲ φρόνιμόν τινα ἐπίδειξιν, ζητῶν τοὺς Βούλλας πρῶτον ἀπὸ τὸν Πατριάρχην του καὶ ἔπειτα ἀπὸ τὸν Πάπαν [1].

Δύναται ὁ Πρίγκιψ νὰ ἔχῃ τὸ *γιοὺς πατρονᾶτο* εἰς τὰς ἐκκλησίας τῶν Γραικῶν, καθὼς τὸ ἔχει καὶ εἰς τὰς τῶν Λατίνων· ἔπειτα εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν ἐπισκόπων δύναται νὰ κυβερνᾶται μὲ τοιαύτην οἰκονομίαν, ὥστε νὰ ἐκλέγωνται μόνον ἐξ ἐκείνων, οἵτινες ἐπαγγέλλονται τὸ δόγμα τῶν Λατίνων. Καὶ εἶναι μὲν εὐκολώτατον νὰ εὕρῃ τις Ῥωμαίους κληρικοὺς εἰς τὸ κράτος τῆς γαληνοτάτης Ἀριστοκρατίας, ἐπαγγελλομένους τὸν Λατινισμὸν, ἀλλ' αὐτοὶ πράττουσι τοῦτο ὑποκριτικῶς, διὰ νὰ φαίνωνται ἄξιοι ν' ἀπολαμβάνωσιν ἐπισκοπὰς, ἢ ἄλλα ὀφφίκια καὶ συμφέροντα ἐκκλησιαστικὰ, τὰ ὁποῖα εὐθὺς ὡς λάβωσιν, ἡ πεῖρα ἀπέδειξεν ὅτι οἱ προβατόσχημοι οὗτοι λύκοι εἶναι χειρότεροι ἀπὸ τοὺς ἄλλους, καθὰ ἐπίβουλοι καὶ διπλοῖ. Ἕπεται λοιπὸν ὅτι οὗτοι δὲν πρέπει νὰ ἐκλέγωνται εἰς τὰς ἐπισκοπὰς, διότι κατ' οὐδὲν συμφωνοῦσιν, ἀλλὰ μάλιστα ἀντιστρατεύονται εἰς τὸν σκοπὸν τῆς Ἀριστοκρατίας. Ἄλλοι Ῥωμαῖοι κληρικοὶ, οἵτινες ἐπαγγέλλονται κατὰ ἀλήθειαν τὸν λατινισμὸν, εὑρίσκονται μὲν εἰς τὴν Ἀνατολὴν, ἀλλὰ καθὼς τὸ ἔχω διὰ θαῦμα ὅτι εὑρίσκονται, οὕτω τὸ ἔχω καὶ διὰ χαμὸν καιροῦ νὰ ζητῶνται. Ἂς ὑποθέσωμεν ὅμως ὅτι ἤθελε τύχει καὶ ἡ εὐτυχία νὰ εὑρεθῶσι· δὲν

[1] Ὑπαινίττεται τὸν τότε ἐν Βενετίᾳ ἀρχιεπίσκοπον Μελέτιον Τυπάλδον, ὅστις ἀποστατήσας τοῦ ἀνατολικοῦ δόγματος, καθῃρέθη συνοδικῶς τὸ 1712. Τῆς καθαιρέσεως ταύτης ἀντίγραφον (τὸ μόνον ἴσως διασωθὲν) κεῖται εἰς χεῖρας μας, ἀπολεσθέντος τοῦ πρωτοτύπου, ὡς βεβαιοῖ ὁ ἐλλόγιμος Ἰω. Βελοῦδος, πρὸς ὅν, αἰτήσαντα, ἔστειλα ἀντίγραφον, ἐκδοθὲν ἐν τῇ ἀξιολόγῳ αὐτοῦ Συλλογῇ Χρυσοβούλλων κτλ. ἐν σελ. 66.

θέλει ὅμως τύχει καὶ ἡ εὐτυχία νὰ τοὺς προτείνῃ τίς εἰς τὰς ἐκκλησίας τῶν Γραικῶν, διότι ὁ λαὸς τοιαύτας ἐκλογὰς ἤθελε τὰς νομίσει ὡς καταπιέσεις τῆς θρησκείας του, καὶ ὡς ἁρπαγὰς τῶν ἐπιζηλοτέρων δογμάτων του. Τεταραγμένοι λοιπὸν ἀπὸ τόσον ἰσχυρὰν ὑποψίαν ἤθελον ἀρχίσει εὐθὺς νὰ θορυβῶσιν, ἔπειτα νὰ ὀργίζωνται, καὶ τέλος πάντων νὰ μηχανεύωνται καὶ τολμήματα τόσον δυσάρεστα εἰς τὴν Ἀρχὴν, ὅσον τὸ μῖσός των εἶναι μεγαλήτερον ἐναντίον τοῦ λατινόφρονος Γραικοῦ, παρὰ ἐναντίον τοῦ φυσικοῦ Λατίνου. Τὸ νὰ παρατείνῃ πάλιν ὁ Πρίγκιψ τὸν καιρὸν τῆς ἐκλογῆς τῶν Ἐπισκόπων, ὥστε ὁ λαὸς ν' ἀναγκασθῇ νὰ προστρέξῃ εἰς τοὺς Λατίνους ἐπισκόπους, ὡς μὴ ἔχων ἰδικόν του, αὕτη θὰ ἦτο κυβέρνησις, ἥτις ἐναντιοῦται εἰς τὴν πεῖραν, καὶ ἥτις οὐδεμίαν ὠφέλειαν ἤθελε φέρει εἰς τὸν Μωρέαν, καθὼς δὲν ἔφερε καὶ εἰς τὴν Κρήτην.

Ἐπροτάθη ἄλλοτε νὰ συγκροτῆται εἰς τὸν Μωρέαν εἶδός τι Συνόδου, εἰς τὴν ὁποίαν νὰ συνέρχωνται μετὰ τοῦ Πρίγκιπος καὶ ἐπίσκοποι Φράγκοι καὶ Ῥωμαῖοι, οἵτινες ἐκ συμφώνου νὰ ἐκλέγωσιν ἕνα μητροπολίτην Ῥωμαῖον, ὑπὸ τὸ ὄνομα *Πρωτεύων*, ἀπὸ τὸν ὁποῖον νὰ ἐξαρτῶνται πνευματικῶς ὅλοι οἱ ἄλλοι Ῥωμαῖοι ἐπίσκοποι, καὶ νὰ λαμβάνωσι παρ' αὐτοῦ καὶ μόνου τὴν ἄδειαν τῶν ἐκκλησιῶν των. Τοῦτο ἐπροτάθη ἐπ' ἐλπίδι ὅτι, ἐὰν ὁ Πρωτεύων ἤθελε τύχει Λατῖνος κατὰ τὸ δόγμα, καὶ ἐξαρτώμενος ἀπὸ τὸν τῆς Ῥώμης Ἀρχιερέα, ἤθελον πλαγίως διαμένει καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι, τόσον ἐπίσκοποι, ὅσον καὶ ὁ κοινὸς λαὸς, ἡνωμένοι μὲ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης καὶ χωρὶς νὰ τὸ καταλάβωσι.

Ἐὰν πρέπῃ νὰ εἴπω τὴν ἀλήθειαν, τὸ συγκέρασμα τοῦτο ἔχει ὡραίαν τινὰ φυσιογνωμίαν, ἀλλ' ἐρχόμενος εἰς τὴν πρᾶξιν, δὲν ἠξεύρω μὲ ποῖον τρόπον ἠδύνατο νὰ συγκροτηθῇ Σύνοδος, ἥτις νὰ εἶναι Σύνοδος καὶ οὐχὶ Ψευδοσύνοδος. Βεβαιότατα ἡ ἐξουσία τοῦ Πάπα εἰς τοιαύτην περίστασιν εἶναι ἀναγκαία, ἀλλ' αὐτός ποτε δὲν ἤθελε στέρξει νὰ συγκαλέσῃ Σύνοδον, χωρὶς νὰ διορίσῃ τὸν ἀντιπρόσωπόν του ὡς πρόεδρον, καίτοι αὐτὴ θὰ ἦτο Τοπικὴ καὶ οὐχὶ Οἰκουμενική· καὶ διατί; διότι ἐν συντόμῳ ἡ ὑπόθεσις αὕτη τῶν Ῥωμαίων εἶναι ὑπόθεσις σπουδαία. Μ' ὅλον τοῦτο ἂς ὑποθέσωμεν ὅλα ταῦτα εὔκολα, καὶ ἂς παραδεχθῶμεν ἀκόμη ὅτι ἡ ζηλοτυπία τῆς Ἀριστοκρατίας, ἥτις εἰς τοιαύτας περιστάσεις δὲν εἶναι μικρὰ, θὰ κοιμᾶται εἰς βαθύτατον λήθαργον. Ἀλλὰ δὲν πρέπει βέβαια νὰ πιστεύσωμεν ὅτι θὰ κοιμᾶται ὁμοίως καὶ ἡ ζηλοτυπία τοῦ Πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως· τοὐναντίον μάλιστα πρέπει νὰ ἔχωμεν ὡς βέβαιον ὅτι αὐτὸς θέλει εὐθὺς ἀφορίσει τοὺς Μητροπολίτας, οἵτινες θὰ ἐλάμβανον μέρος εἰς τὴν Σύνοδον, μὲ τόσα ἐπιτίμια, ὅσα ἠδύνατο νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς αὐτὸν ἄμετρον πάθος. Οἱ ἀφορισμοὶ δὲ οὗτοι ἢ θὰ φοβίσουν τοὺς Μητροπολίτας, ἢ θὰ καταφρονηθοῦν ἀπ' αὐτούς· καὶ ἐὰν φοβίσουν τοὺς Μητροπολίτας, ἡ Σύνοδος ἐτελείωσε πρὶν ἀρχίσει, ἐὰν δὲ καταφρονηθοῦν (ὅπερ δὲν πιστεύω ποτὲ), θὰ λάβῃ ἀρχὴν ἡ Σύνοδος, ἀλλὰ

συγχρόνως θὰ παρουσιασθῶσι καὶ τόσα ἐμπόδια, ὥστε οἱ Λατῖνοι δὲν θὰ ἔχωσιν εἰς τὴν Σύνοδον παρὰ μόνον ὀκτὼ ψήφους, δηλαδὴ τὸν Πρίγκιπα, τὸν Πρόεδρον, τοὺς τέσσαρας ἐπισκόπους τοῦ Μωρέως (ἐὰν παρευρεθῶσι), καὶ τοὺς δύο ἐπισκόπους Κερκύρας καὶ Ζακύνθου, ἐνῷ οἱ Ῥωμαῖοι θὰ ἔχωσι περισσοτέρας τῶν εἰκοσιτεσσάρων, διότι ἤθελον συνέλθει ὅλοι οἱ Ἐπίσκοποι τῶν πόλεων τῆς Ἑνετικῆς Ἀριστοκρατίας. Τώρα τί θὰ ἠδύναντο νὰ κάμωσιν ὀκτὼ μόνον ψῆφοι Λατίνων ἀπέναντι εἰκοσιτεσσάρων σχισματικῶν; τάχα ἤθελε νικήσει τὴν ἀπείθειαν τῶν πεπλανημένων τούτων ἡ θεία Πρόνοια μὲ τὴν κραταιὰν χεῖρά της; Ἀλλὰ καὶ ἂν συνέβαινε νὰ ἐκλεχθῇ ὁ Πρωτεύων κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν Λατίνων, τίς ἠδύνατο νὰ κάμῃ τὸ θαῦμα, ὅπερ πρὸ ὀλίγου ἔλεγον, δηλαδὴ νὰ εὕρῃ αὐτὸν νὰ εἶναι πιστὸς καὶ καθαρᾷ τῇ γνώμῃ Λατῖνος; ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἐὰν παραδεχθῶμεν ὡς δυνατόν, χρειάζεται πάλιν δεύτερον θαῦμα μεγαλήτερον διὰ νὰ εὑρεθῇ ὅμοιος καὶ ὁ δεύτερος, καὶ ὁ τρίτος καὶ οἱ ἐπακόλουθοι· ἔπειτα ὑπολείπεται ἀκόμη καὶ τῶν θαυμάτων τὸ μέγιστον, δηλαδὴ νὰ σβεσθῇ παντελῶς ἐκείνη ἡ ἀκαταδάμαστος ἀντιπάθεια τοῦ λαοῦ, ἥτις, ὡς εἶπα, εἶναι πολὺ μεγαλητέρα ἐναντίον τοῦ λατινόφρονος Ῥωμαίου, παρὰ ἐναντίον τοῦ φυσικοῦ Λατίνου· ἐπὶ τέλους θὰ ἦτο πάντοτε χρεία, ὥστε ὅταν ἀποθνήσκῃ ὁ Πρωτεύων, ἢ ν' ἀνανεοῦται ἡ Σύνοδος πρὸς ἐκλογὴν τοῦ διαδόχου (ὅπερ θὰ ἦτο πολλὰ δύσκολον), ἢ νὰ ἀφίνεται ἡ ἐξουσία τῆς ἐκλογῆς εἰς τοὺς Ῥωμαίους Ἐπισκόπους, ὅπερ θὰ ἦτο τὸ αὐτό, ὡς νὰ ἀνοίγαμεν πάλιν τὰς πληγάς, καὶ νὰ ἐπεστρέφαμεν ἀπὸ τὸ τέλος εἰς τὴν ἀρχήν.

Διὰ τοὺς λόγους τούτους ἐγὼ δὲν δύναμαι νὰ παραδεχθῶ, εἰμὴ ταύτην μόνην τὴν γνώμην, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ ἀσθενὴς νοῦς μου ἐπαναπαύεται, καὶ ἡ ὁποία στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς, ἣν ἀνωτέρω εἶπα, δηλαδὴ ὅτι πρέπει μὲ τοὺς Ῥωμαίους νὰ προσποιῆται ἡ Ἀριστοκρατία, καὶ νὰ ὑποκρίνεται εἰς πᾶσαν περίστασιν, καθ' ἣν δὲν ἤθελε τῇ συγχωρεῖται νὰ ἐνεργῇ ἐλευθέρως, καὶ νὰ ἐλπίζῃ τὴν θρησκευτικὴν διόρθωσιν τῶν Γραικῶν ὄχι διὰ τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς, ἀλλὰ διά τινος μηχανῆς καὶ ἀγχινοίας, ἥτις νὰ τοὺς ἐξαναγκάσῃ νὰ διορθωθῶσι μόνοι των· διότι ἐὰν τοὺς Ῥωμαίους κατὰ τὸ πολιτικὸν πρέπει νὰ τοὺς κυβερνᾷ ἡ μόνη αὐστηρότης, κατὰ τὸ δογματικὸν ὅμως πρέπει νὰ τοὺς νικᾷ μία ἀγάπη ἀλλὰ τόσον τεχνική, ὥστε νὰ φαίνεται ὅτι οὐδὲν ἐνεργεῖ, καὶ ὅμως αὐτὴ νὰ ἐνεργῇ τὸ πᾶν.

Ἡ προσποίησις ὅμως αὕτη πρέπει νὰ ἐξαπλόνεται μόνον εἰς ὅσα δὲν ἐναντιοῦνται οὐσιωδῶς εἰς τοὺς νόμους τῆς καλῆς κυβερνήσεως. Συνεχωρήθη λόγου χάριν ἐπὶ τόσα ἔτη εἰς τὴν Κέρκυραν, Ζάκυνθον, Κεφαλληνίαν καὶ ἄλλας χώρας τῆς Ἑνετικῆς Ἀριστοκρατίας τὸ νὰ ἐξαρτῶνται οἱ Ῥωμαῖοι ἀπὸ τὸν Πατριάρχην των; τοῦτο πρέπει νὰ συγχωρεῖται καὶ εἰς τὸν Μωρέαν. Συνεχωρήθη ἕως τώρα νὰ γίνεται παρ' αὐτῶν ἡ ἐκλογὴ τῶν Ἐπισκόπων των; πρέπει νὰ συγχωρῆται καὶ εἰς τὸ ἑξῆς, διότι τὸ νὰ θελήσῃ τις νὰ τὴν ἐμ-

ποδίση, τοῦτο βέβαια εἶναι κατακίεσις, ἡ ὁποία ἐναντιοῦται εἰς τὴν γλυκύτητα, τὴν ὁποίαν ἐγὼ θεωρῶ ἀναγκαίαν· δὲν ἐννοῶ ὅμως νὰ ἀφεθῇ αὕτη καὶ πάντη ἐλευθέρα, διότι τοῦτο πάλιν εἶναι ἀταξία, ἥτις δὲν δύναται νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν Πρίγκιπα χωρὶς ν' ἀμαυρώσῃ τὴν ἀμόλυντον εὐσέβειάν του. Ὡσαύτως συγχωροῦνται οἱ φόροι τῶν Λατίνων εἰς τὸν Πάπαν διὰ τὰς Βούλλας; πρέπει νὰ συγχωροῦνται καὶ οἱ φόροι τῶν Ῥωμαίων εἰς τὸν Πατριάρχην των, καθότι ἂν οὗτοι ἦσαν Λατῖνοι, ὤφειλον ὁμοίως νὰ δίδουν αὐτοὺς εἰς τὸν Πάπαν. Καὶ ἀφ' ἑτέρου, ἐπειδὴ τὸ χρηματικὸν τοῦτο εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξέρχεται ἀπὸ τὸ Κράτος, διόλου δὲν ἐνδιαφέρει τὸν Πρίγκιπα, ἐὰν ἐκεῖνος, ὅστις τὸ λαμβάνει, εἶναι Πάπας ἢ Πατριάρχης. Εἰς τοιαύτας καὶ ἄλλας παρομοίας συγκαταβάσεις, ὅσον τὸ κατ' ἐμέ, θὰ ἔθετον εἰς ἐνέργειαν μόνην τὴν προσποίησιν· ἀλλ' ὅσον ἀποβλέπει τὰ ἐπίλοιπα, τὰ ὁποῖα εἶναι τὰ οὐσιωδέστατα τῆς ὑποθέσεως, ταῦτα πρέπει νὰ οἰκονομῶνται μὲ τὴν ἀγχίνοιαν, ἡ ὁποία, ὅταν μάλιστα ἔχῃ ὡς θέμα της φύσιν διεφθαρμένην, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, αὐτὴν τὴν φύσιν τῶν Γραικῶν, δύναται νὰ ὑποσχεθῇ μεγάλα κέρδη. Καὶ τῷ ὄντι· ὅστις ἐδοκίμασε τοὺς Γραικούς, ἔστω καὶ κατ' ὀλίγον καὶ ἐξωτερικῶς, εὐκόλως θὰ ἐννοήσῃ ὅτι εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν μήτε ψυχή, μήτε θρησκεία ἔχει τόσην βαρύτητα, ὅσην ἔχει τὸ συμφέρον. Θὰ εἶναι λοιπὸν πολλὰ ἁρμόδιον τὸ νὰ θέσῃ τις ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν των τὸ συμφέρον, διὰ νὰ χαθῇ εὐθὺς ἀπὸ τὸ φῶς των καὶ ἡ δεισιδαιμονία των.

Πρῶτον πάντων φρονῶ ὅτι ἔπρεπε νὰ αὐξηθῇ τὸ κάλλος τῆς Λατινικῆς ἐκκλησίας εἰς τόσον βαθμόν, ὥστε νὰ παρομοιάζῃ τοὐλάχιστον μὲ τὴν τῶν Γραικῶν· κοσμήματα εὐγενῆ εἰς τὰς ἐκκλησίας, συμφέροντα κατάλληλα εἰς τοὺς ἱερεῖς, ἀριθμὸς ἀρκετὸς πατέρων, μοναστήρια καὶ κοινόβια, τὰ ὁποῖα νὰ εἶναι ἐπίζηλα διὰ τὰς οἰκοδομάς, διὰ τὰ συμφέροντα, διὰ τὸ πλῆθος τῶν μοναζόντων, ἰδοὺ τὰ μέσα, ἰδοὺ αἱ φωναί, αἵτινες, βοῶσαι καὶ κραυγάζουσαι τὸ συμφέρον, θὰ ἔκρουον ἰσχυρῶς τὰς ψυχὰς τῶν Ῥωμαίων κληρικῶν, καὶ θὰ ἔσυρον πολλοὺς ἐξ αὐτῶν εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ εἰς τὰ μοναστήρια τῶν Λατίνων.

Ἤθελα ὑποχρεώσει προσέτι τοὺς Λατίνους ἱερεῖς, ἢ τοὺς ἐπαγγελλομένους τὸν διδάσκαλον, νὰ συστήσωσι Σχολεῖα δημόσια τῶν γραμμάτων, διότι, ὄντες οἱ Ῥωμαῖοι φύσει ἐπιρρεπεῖς εἰς τὴν παιδείαν, καθὼς καὶ ὁ Παῦλος, ὅστις τοὺς ἐδοκίμασε, μαρτυρεῖ (Ἕλληνες σοφίαν ζητοῦσι), καὶ βλέποντες εἰς τόσην ἔλλειψιν, καὶ τόσων αἰώνων ἀποστέρησιν, διδασκάλους σοφοὺς καὶ ἐπιστήμονας, ὅτι ζητοῦσι νὰ διδάξωσι, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκφράσῃ τις μὲ πόσην προθυμίαν καὶ εὐχαρίστησιν ἤθελον ἀποστείλει τὰ τέκνα των εἰς αὐτά· τολμῶ εἰπεῖν ὅτι οὐδόλως θὰ ἔμελλεν αὐτοὺς ἐὰν ὁμοῦ μὲ τὰ γράμματα ἤθελον μανθάνει καὶ τὰ δόγματα· μάλιστα μετὰ χαρᾶς ἤθελον προσέρχεσθαι καὶ αὐτοὶ οἱ γονεῖς εἰς τὰς θρησκευτικὰς διδασκαλίας, διὰ μόνον τὸν λόγον, νὰ βλέπωσι τὰς προόδους τῶν τέκνων των. Διὰ τοῦτο ἤθελα ὥστε α-

τοὶ οἱ ἱερεῖς νὰ ἐπαναλαμβάνωσι τὰς ἐν τῷ Σχολείῳ θρησκευτικὰς διδασκαλίας, καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας των κατὰ πᾶσαν ἑορτὴν, ὑποχρεοῦντες καὶ τοὺς μαθητάς των νὰ παρευρίσκωνται· καθότι αὐτοὶ μὲ τὸν ἀγαπητὸν καὶ σεβάσμιον χαρακτῆρα τῶν διδασκάλων συνενοῦντες καὶ τρόπον γλυκὺν, ἤθελον καθιστᾷ τὰς διαταγάς των σεβαστὰς καὶ ἀπαραβάτους. Ἂν δὲ ἦτο δυνατὸν νὰ εὑρεθῇ καί τις Φράγκος καλόγηρος, ὅστις νὰ γνωρίζῃ καλῶς τὰ ρωμαίικα, ἤθελα τοῦ συγχωρήσει μετὰ χαρᾶς νὰ διδάσκῃ καὶ τὴν γλῶσσαν των. Ἔπρεπε ὅμως νὰ προσέχῃ εἰς τὸ δόγμα, βαδίζων πάντοτε μὲ τέχνην καὶ ἐπιτηδειότητα, διότι οἱ Ῥωμαῖοι, ἐστερημένοι παντελῶς διδαχῶν, ἤθελον συντρέχει μὲ ἴσην προθυμίαν οὐ μόνον διὰ τὸ ὄφελος τῶν τέκνων των, ἀλλὰ καὶ διὰ φωτισμὸν ἰδικόν των. Διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ ὅμως τοῦτο εἶναι χρεία καλογήρων συνετῶν καὶ σοφῶν, οἵτινες δυστυχῶς εἶναι ἀδύνατον νὰ εὑρεθῶσιν ἐδῶ, ἐφ' ὅσον τὰ μοναστήρια δὲν ἔχουσι τοὐλάχιστον ἐκείνας τὰς ἀναπαύσεις, τὰς ὁποίας ἔχουσι καὶ τὰ τῆς Ἰταλίας, διότι ποῖος ἐξ αὐτῶν (ὅστις μάλιστα ἤθελεν ἔχει καὶ περιουσίαν) θὰ ἐπεθύμει ποτὲ νὰ ἀπαρνηθῇ πατρίδα καὶ συγγενεῖς καὶ νὰ μεταβῇ εἰς τόπους μακρινοὺς, ὅπου δὲν ἤθελεν εὕρει, παρὰ κόπους χωρὶς ἀνάπαυσιν;

»Τέσσαρα πράγματα βλέπω πολὺ ἀσύμφωνα, μάλιστα δὲ καὶ κατ' εὐθεῖαν ἀντικείμενα εἰς τὴν ὑπόληψιν τῶν Λατίνων.

1) Τὴν κατάστασιν τῶν πατέρων, οἵτινες μὴ ἔχοντες τὰ ἀρκετὰ συμφέροντα, ζῶντες δὲ μεμονωμένοι ἀνὰ εἷς ἢ δύο εἰς ἑκάστην μονὴν, δὲν δύνανται νὰ τηρῶσι μήτε ἐκτὸς, μήτε ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας των τὴν δέουσαν εὐπρέπειαν· μάλιστα ἂν τύχῃ καί τις αὐτῶν νὰ εἶναι σκανδαλοποιὸς, ἀνάγκη ὁ προεστὼς νά τον ὑποφέρῃ, τοὐλάχιστον διὰ νὰ μὴ μείνῃ μόνος του. Εἶναι χρεία λοιπὸν οἱ πατέρες νὰ πολλαπλασιασθῶσιν εἰς μὲν τὰς μικροτέρας πόλεις τοὐλάχιστον μέχρι τῶν ἕξ, εἰς δὲ τὰς μεγαλητέρας περισσότεροι κατ' ἀναλογίαν.

2) Ἡ τιμωρία τῶν κληρικῶν Λατίνων, ὅταν ἤθελον πταίσει, δὲν εἶναι ὀλιγώτερον ἐπιβλαβὴς εἰς τὴν ὑπόληψιν τοῦ Λατινισμοῦ· διότι αὕτη, ἐκτελουμένη ἐνώπιον τῶν Γραικῶν, ὅσον πλέον ἄτιμος εἶναι, τόσον πλέον καταβιβάζει καὶ τὴν ὑπόληψιν αὐτῶν, καὶ ἐπομένως κρίνω ἀναγκαῖον, οἱ σκανδαλοποιοὶ Λατῖνοι νὰ μὴ τιμωρῶνται εἰς τὴν Ἀνατολὴν (πλὴν ἐὰν πρόκηται περὶ μεγάλης τινὸς καὶ δημοσίας ὑποθέσεως), διὰ νὰ μὴ ἐπαυξάνῃ ἡ ἀτιμία των διὰ τοῦ πταίσματος καὶ τῆς τιμωρίας, ἀλλὰ ν' ἀποστέλλωνται ἐπὶ τούτῳ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Τοὐναντίον δὲ οἱ Ῥωμαῖοι νὰ τιμωρῶνται εἰς τοὺς ἰδίους τόπους των, διότι οὕτω θὰ ἠλαττοῦτο ἡ ὑπόληψις αὐτῶν, καὶ θὰ ηὔξανεν ἡ τῶν Λατίνων.

3) Τὰ συνοικέσια, τὰ μεταξὺ Λατίνου καὶ Ῥωμαίας, ἢ Ῥωμαίου καὶ Λατίνης, προξενοῦσι καὶ αὐτὰ μεγάλην ζημίαν εἰς τὸν Λατινισμὸν, διότι, συνειθίζοντες ἐδῶ νὰ στεφανόνωνται κατὰ τὸ Ῥωμαίικον, συμβαίνει ὥστε ἐκεῖ-

νοι, οἵτινες πρὶν ὑπανδρευθῶσιν, ἦσαν Λατῖνοι, μετὰ τὴν ὑπανδρείαν γίνονται Ῥωμαῖοι μὲ μεγάλην αἰσχύνην τοῦ Λατινισμοῦ, καὶ μὲ πολλὴν δόξαν τῶν Ῥωμαίων, ὡς ἕκαστος δύναται νὰ βεβαιωθῇ διερχόμενος μὲ δάκρυα τὰ βιβλία τῶν ἐκκλησιῶν Ζακύνθου καὶ Κεφαλληνίας. Ὅταν λοιπὸν τύχῃ ὁ εἷςτῶν μελλονύμφων νὰ εἶναι Λατῖνος, ἤθελα νὰ ὑποχρεῶνται ἀμφότεροι νὰ στεφανόνωνται φράγκικα, καὶ οὐδέποτε ῥωμαίικα, διότι οὕτω θὰ διωρθόνετο ἡ ἀτοπία, χωρὶς οἱ Ῥωμαῖοι νὰ δύνανται νὰ παραπονεθῶσιν ὅτι δυναστεύονται, καθότι, ὅστις δὲν ἤθελε νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὸν νόμον τοῦτον, ἔμενεν ἐλεύθερος νὰ μὴ ἐκτελέσῃ τὸ συνοικέσιον.

4) Τελευταία δὲ ἀταξία εἶναι ἐκείνη, τὴν ὁποίαν προξενοῦσιν οἱ παρὰ τοῦ Πάπα ἀπεσταλμένοι, οἵτινες εἴτε δι' ἀμάθειαν, εἴτε δι' αὐθάδειαν, θέλουσι νὰ δεικνύωσιν ἐδῶ τόσην ἐξουσίαν, ὥστε καθιστῶσι γελοίους τοὺς Λατίνους ἐπισκόπους, καθὼς τοῦτο συμβαίνει καθεκάστην εἰς τὰ Δωδεκάνησα, μὲ μεγάλην αἰσχύνην τῶν Καθολικῶν, καὶ μὲ μεγαλήτερον σκάνδαλον τῶν Ῥωμαίων. Ἀλλ' ἡ ἀταξία αὕτη δὲν ἐγγίζει παντάπασι τὴν Ἀριστοκρατίαν τῶν Ἐνετῶν, καθότι αὕτη ποτὲ δὲν ἠθέλησε νὰ ὑποδεχθῇ τοὺς τοιούτους ἀπεσταλμένους.

»Οὕτω διατεθειμένης τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας πρὸς ἐπίδειξιν ἐξαιρέτου ὑπολήψεως, δὲν ἔπρεπε νὰ μένωμεν ἀδιάφοροι καὶ εἰς ὅσα ἀποβλέπουσι τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Γραικῶν. Καὶ πρῶτον, ἵνα περιορισθῇ ἐντὸς στενοτάτων ὁρίων τὸ δικαίωμα τῶν Γραικικῶν κοινοτήτων τοῦ νὰ ἐκλέγωσι τοὺς Μητροπολίτας, τῶν Μητροπολιτῶν τοῦ νὰ ἐκλέγωσι τοὺς ἱερεῖς, καὶ τῶν Καλογήρων τοῦ νὰ ἐκλέγωσι τοὺς Ἡγουμένους τῶν Μοναστηρίων των, ἤθελα νὰ μὴ ἐξαπλόνεται ἡ ἐκλογὴ αὕτη εἰς πρόσωπα ξένων κρατῶν, ἀλλ' εἰς μόνους τοὺς ὑπηκόους τῆς Ἀριστοκρατίας, διότι οὗτοι ἤθελον εἶναι ἢ συμβοηθοὶ εἰς τὸν σκοπόν μας, ἢ τοὐλάχιστον ὀλιγώτερον ἀντίπαλοι, καὶ διότι ἀκόμη, ἔχοντες ὀλιγωτέρας φιλίας καὶ συγγενείας μὲ τοὺς ξένους, ἤθελον ἐγείρει καὶ ὀλιγωτέραν ζηλοτυπίαν εἰς τὸν Πρίγκιπα. Ἡ συνήθεια αὕτη, ἥτις ἐπικρατεῖ καὶ εἰς τὴν Ῥωσίαν, ὅπου, ἂν καὶ εἶναι ὅλοι τοῦ αὐτοῦ δόγματος, ὅμως τὰ ἐκκλησιαστικὰ συμφέροντα δίδονται εἰς μόνους τοὺς ὑπηκόους. Ἐξ ἄλλου μέρους τὸ νὰ οἰκοδομῶσιν οἱ Γραικοὶ νέους ναοὺς οὐδέποτε ἤθελα συγχωρήσει μήτε εἰς τὰς πόλεις, μήτε εἰς τὰς κώμας κατ' οὐδένα λόγον, καθότι ἔχουσι τόσους, ὥστε ἔπρεπε μάλιστα ἐν τῇ παραμικρᾷ ἀφορμῇ νὰ κρημνίζωνται πολλοὶ ἐξ αὐτῶν. Ἐκ τούτου ἤθελε συμβῇ καὶ ἡ ὠφέλεια, ὅτι ἐλαττουμένου τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ναῶν, ἤθελεν ἐλαττωθῇ καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν κληρικῶν. Τοῦτο ὅμως ἔπρεπε νὰ γίνεται μὲ πολλὴν τέχνην καὶ ἐπιτηδειότητα, διὰ νὰ μὴ ἐγερθῇ τὸ μῖσος τῶν Ῥωμαίων κατὰ τῶν Λατίνων, καθὼς εἰς τὴν Χίον ἠγέρθη τὸ μῖσος τῶν Λατίνων κατὰ τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες συναινέσει καὶ τῆς Τουρκικῆς κυβερνήσεως δὲν συνεχώρησαν ναοὺς εἰς τοὺς Λατίνους. Ὡσαύτως ἤθελα ἀπαγορεύσει παντοίῳ τρόπῳ καὶ τὸ νὰ ἀποκτῶσιν οἱ Ῥωμαῖοι κλη-

καὶ ἀκίνητα κτήματα, καθὼς ἀπηγορεύθη τοῦτο καὶ εἰς τοὺς Λατίνους· ἐκεῖνα δὲ τὰ ὁποῖα τώρα κατέχουσιν, ἤθελα τὰ δημεύσει. Προσέτι ἤθελα ἐπαγορεύσει καὶ τὸ νὰ μισθόνωσι κοσμικά· τὰ δὲ ὑπ' αὐτῶν κατεχόμενα ἐκ πατρικῆς κληρονομίας, μόλις ἤθελα τὰ συγχωρήσει εἰς αὐτοὺς βεβαρημένα μὲ φόρους. Ἀλλ' ὅμως διὰ νὰ μὴ καταλάβωσιν οἱ φιλοκτήμονες Ρωμαῖοι, ὅτι ὅλαι αὗται αἱ πλεκτάναι τείνουσιν ἐξάπαντος διὰ νὰ τοὺς περισφίγξωσι, κρίνω εὔλογον νὰ σκεπασθῶσι δι' ἑνὸς γενικοῦ διατάγματος, τὸ ὁποῖον νὰ ἀποβλέπῃ ὅλους ἀνεξαιρέτως τοὺς κληρικούς, τόσον Ῥωμαίους, καθὼς καὶ Φράγκους, διότι οὕτω οἱ μὲν Φράγκοι δὲν θὰ ἐπιέζοντο διόλου (καθόσον ἐκ τῶν νόμων τούτων, ἄλλοι μὲν οὐδόλως ἀποβλέπουσιν αὐτούς, ἄλλοι δὲ εἶναι εἰς αὐτοὺς ἔκπαλαι συνήθεις), οἱ δὲ Ῥωμαῖοι δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ παραπονεθῶσι, διότι ἔβλεπον ὅτι καὶ οἱ Λατῖνοι ὑπάγονται εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν, ἀλλὰ καὶ οὗτοι καὶ ἐκεῖνοι ἤθελον στοχασθῇ, ὅτι ὁ νομοθέτης εἰς οὐδὲν ἄλλο ἀπέβλεψεν, εἰμὴ εἰς μόνον τὸ κοινὸν συμφέρον.

»Ἓν μέτρον ὅμως ἠδύνατο καὶ ἔπρεπε νὰ ληφθῇ ἰδίως διὰ τοὺς Ῥωμαίους. Οὗτοι ἐπειδὴ διόλου δὲν στοχάζονται ὡς ἁμάρτημα τὸ νὰ σφετερίζωνται τὰ εἰσοδήματα τῶν ἐκκλησιῶν πρὸς ἰδίαν χρῆσιν καὶ ἀνάπαυσιν, ἔπρεπε νὰ διορίζωνται εἰς αὐτὰς ἐπίτροποι, οἵτινες διαχειριζόμενοι τὰ εἰσοδήματά των νὰ δίδουσιν ἀκριβῆ λογαριασμὸν εἰς τοὺς ἐξοχωτάτους Ἡγεμόνας, καθὼς καὶ πρότερον τοιοῦτοι διωρίζοντο παρὰ τῶν Αὐθεντῶν καὶ Γκενεραλῶν τοῦ Κράτους. Τοῦτο δὲ δὲν ἤθελε θεωρηθῇ ὡς νεωτερισμός, δυνάμενος νὰ ταράξῃ τοὺς Ῥωμαίους, καθότι ἐπεκράτει εἰς αὐτοὺς καὶ πρότερον. Διὰ τοιαύτης λοιπὸν τέχνης καὶ ἐπιτηδειότητος τὰ συμφέροντα τῶν λαιμάργων κληρικῶν Ῥωμαίων ἤθελον καταντήσει πτωχότατα καὶ μηδαμινά.

»Ἡ τελευταία συμβουλή, τὴν ὁποίαν εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ὀφείλω νὰ δώσω, καὶ ἡ ὁποία ἂν καὶ ἔχῃ τὰς ἀκάνθας της, ἔχει ὅμως καὶ τοὺς καρπούς της, εἶναι ἡ ἀκόλουθος. Νομίζω ὅτι εἶναι πολλὰ ἀναγκαῖον ν' ἀποφασισθῇ, ὥστε ὁ κλῆρος τῶν Ῥωμαίων νὰ πληρώνῃ φόρον, κατ' ἀναλογίαν ἐκείνου, τὸν ὁποῖον ἐν Ἰταλίᾳ πληρόνει καὶ ὁ κλῆρος τῶν Φράγκων. Νὰ εἰσπράττεται δὲ αὐτὸς ἐπ' ὀνόματι τοῦ Πάπα. Διὰ μὴ συμβῇ δὲ λάθος τι ὡς πρὸς τὸ ποσόν, ὅπερ ἕκαστος θὰ πληρώνῃ, ἤθελα διατάξει ὥστε ἡ φορολογία νὰ γίνεται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, καθὼς γίνεται καὶ ἡ φορολογία διὰ τὸν Πατριάρχην των. Ἀλλὰ διὰ νὰ ἀφαιρέσω καὶ πᾶσαν ὑποψίαν, ὅτι αὕτη θὰ γίνεται πρὸς ὄφελος τοῦ ταμείου τῆς Ἀριστοκρατίας, ἤθελα ἐν τῇ ἐνάρξει αὐτῆς ἐπιχειρισθῇ πᾶσαν δυνατὴν τέχνην διὰ νὰ καταπείσω κληρικοὺς καὶ λαϊκούς, ὅτι πᾶν τὸ εἰσπραττόμενον θὰ ἀποστέλλεται εἰς τὸν Πατριάρχην των, καὶ ὅτι ὁ Πρίγκιψ, διὰ σκοποὺς ἰδικούς του, θέλει δι' αὐτοῦ ν' ἀποστέλλεται. Τοιουτοτρόπως μήτε ὁ Λαὸς ἤθελε στοχασθῇ ὅτι ἀπεσπάσθη ἀπὸ τὸν Πατριάρχην του, μήτε ὁ Πατριάρχης ὅτι ἐγκατελείφθη ἀπὸ τὸν λαόν του. Ἀφοῦ δὲ τὸ πρᾶγμα φθάσῃ εἰς τὴν εὐάρεστον ταύτην θέσιν, ἂν

ἐπινοήσῃ τότε ὁ Πρίγκιψ τὴν ἁρμοδίαν τέχνην, καὶ τὰ μέσα (διότι αὐτὸς δι' ἑνὸς στοχασμοῦ του δύναται νὰ ἐφεύρῃ περισσότερα, παρ' ὅσα ἐγὼ διὰ μυρίων σκέψεων), διὰ τῶν ὁποίων ἠδύναντο οἱ φόροι οὗτοι νὰ μείνωσι πρὸς ὄφελος αὐτοῦ, καὶ τῆς πολιτείας του. Καθὼς εἶχεν εὑρεθῇ τρόπος τοῦ ν' ἀναγκασθῇ ὁ Πάπας ν' ἀφήσῃ τὰς δεκάτας, ἂς εὑρεθῇ τώρα καὶ ἄλλος τρόπος τοῦ νὰ βιασθῇ καὶ ὁ Πατριάρχης ν' ἀφήσῃ τὰ ἴσα. Καὶ ἂν δὲν ἀφήσῃ τὰ πάντα, τοὐλάχιστον μέρος, ἂν δὲν τὰ ἀφήσῃ τώρα, τοὐλάχιστον ἄλλοτε, καὶ ἂν δὲν τὰ ἀφήσῃ μήτε τώρα, μήτε ποτὲ, θέλει γείνει τοὐλάχιστον τὸ καλὸν, ὅτι δὲν θὰ φαίνωνται πλέον οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ Πατριάρχου εἰς τοὺς τόπους τῶν Ἐνετῶν, μήτε θ' ἀκούεται πλέον τὸ κακόφωνον ὄνομα τῶν Ἐξάρχων.

»Τοιαῦται εἶναι αἱ βραχεῖαι καὶ ἀσθενεῖς σκέψεις, τὰς ὁποίας δύναμαι νὰ φέρω ἐπὶ ἀντικειμένου, εἰς τὸ ὁποῖον ἔχω πεῖραν. Ταύτας ἐλπίζω ὅτι θὰ δεχθῇ ἡ μεγαλειοτάτη σας Αὐθεντεία ἂν ὄχι διὰ τὰς ἰδέας τοῦ νοῦ, τοὐλάχιστον διὰ τὰ αἰσθήματα τῆς καρδίας».

ΜΑΧΟΥ ΥΠΕΡ ΠΙΣΤΕΩΣ ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΔΟΣ *

Ἡ ὥρα ἦλθεν, ὦ Ἄνδρες Ἕλληνες! Πρὸ πολλοῦ οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης πολεμοῦντες ὑπὲρ τῶν ἰδίων Δικαιωμάτων καὶ Ἐλευθερίας αὐτῶν μᾶς ἐπροσκά-

* Ὁ κ. Κ. Α. Παλαιολόγος ἀντεπιστέλλον τοῦ Παρνασσοῦ μέλος ἀπέστειλεν ἐξ Ὀδησσοῦ εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Συλλόγου ἀντίτυπον τῆς προκηρύξεως ταύτης τοῦ Ὑψηλάντου, ἣν ἐνομίσαμεν καλὸν νὰ ἀνατυπώσωμεν ἐν τῷ Παρνασσῷ. Τὸ κειμήλιον τοῦτο ἐδημοσίευσε πιστῶς πρῶτος ὁ Ἰωάννης Φιλήμων ἐν τῷ Δοκιμίῳ περὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως τόμ. Β' σ. 79, μετ' αὐτὸν δὲ ὁ Ἀναστάσιος Γούδας ἐν τοῖς Παραλλήλοις Βίοις τόμ. Ε' σ. 491. Ἐν τῷ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ἀντιτύπῳ πεπαλαιωμένῳ ὑπὸ τοῦ χρόνου ὑπάρχουσιν ἐσφαλμένως γεγραμμέναι αἱ λέξεις αὗται: Εὔελπεις, Ἰωνίου, Αἰγέου, λεηλατισμένους, φάλαγκας, προδότων, Λεονίδου, αἱ δὲ λέξεις σταθερότητα καὶ ἐλευθέρους εἶνε τετυπωμέναι σταθΗρότητα καὶ ἐλευθΥρους· ἔπειτα δὲ διωρθώθησαν διὰ τῆς χειρός. Τὸ δ' ἐν τῷ τρίτῳ στίχῳ τῆς τελευταίας παραγράφου ἐπάνω εἶνε γεγραμμένον ἐν τῷ περιθωρίῳ ὑπὸ τῆς αὐτῆς χειρὸς ἥτις διώρθωσε τὸ σταθηρότητα καὶ τὸ ἐλευθύρους. Σημειοῦμεν δὲ τοῦτο διότι δὲν ὑπάρχει ἡ λέξις ἐν τοῖς δύο μνημονευθεῖσι βιβλίοις. Ἡ προκήρυξις αὕτη συνετέθη ἐν Κισνευίῳ παρὰ τοῦ πεπαιδευμένου καὶ φιλοπάτριδος Γεωργίου Κοζάκη Τυπάλδου, Κεφαλλῆνος ἰατροῦ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καὶ μετὰ ταῦτα Ἐφόρου τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης. Ἐτυπώθη δὲ ἐν Ἰασίῳ κατὰ τὴν 27 Φεβρουαρίου, ὡς σημειοῖ ὁ Φιλήμων· «Ὅτι δ' ἐγένετο συντάκτης τοῦ προκηρύγματος αὐτοῦ ὁ Τυπάλδος ἀποδεικνύεται καὶ ἐξ ἑνὸς γράμματος τοῦ ἰδίου ἐκ Τεργέστης καὶ ἀπὸ 16 Μαΐου πρὸς τὸν ἐν Παρισίοις ἰατρὸν Ἠπίτην ὅτε κατέβαινε μετὰ τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου εἰς τὴν Ἑλλάδα: «... Μάθε μὲ τρόπον τί λέγουσιν ὁ »Κοραῆς καὶ οἱ λοιποὶ πεπαιδευμένοι περὶ τῆς διακηρύξεώς μου Μάχου ὑπὲρ πίστεως »καὶ ὑπὲρ Πατρίδος, εἶναι κατὰ κανόνας; τὴν κριτικάρουν;» Ἀποροῦμεν δ' ἐπιλέγει ὁ Φιλήμων πῶς ἔγγραφον τοιοῦτον παρ' ἄλλων μὲν ἱστοριογράφων τοῦ ἀγῶνος οὐκ ἐδημοσιεύθη παρ' ἄλλων δὲ τερατωδῶς παρηλλαγμένον ἐδημοσιεύθη». Δοκίμ, τόμ. Β', σ. 289.

λουν εἰς μίμησιν, αὐτοί, καίτοι ὁπωσοῦν ἐλεύθεροι, ἐπροσπάθησαν ὅλαις δυνάμεσι, νὰ αὐξήσωσι τὴν ἐλευθερίαν, καὶ δι' αὐτῆς πᾶσαν αὐτῶν τὴν Εὐδαιμονίαν.

Οἱ ἀδελφοί μας καὶ φίλοι εἶναι πανταχοῦ ἕτοιμοι, οἱ Σέρβοι, οἱ Σουλιῶται καὶ ὅλη ἡ Ἤπειρος ὁπλοφοροῦντες μᾶς περιμένουσιν· ἂς ἑνωθῶμεν λοιπὸν μὲ Ἐνθουσιασμόν! *ἡ Πατρὶς μᾶς προσκαλεῖ!*

Ἡ Εὐρώπη προσηλώνουσα τοὺς ὀφθαλμούς της εἰς ἡμᾶς ἀπορεῖ διὰ τὴν ἀκινησίαν μας, ἂς ἀντιχήσωσι λοιπὸν ὅλα τὰ Ὄρη τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸν Ἦχον τῆς πολεμικῆς μας Σάλπιγγος, καὶ αἱ κοιλάδες ἀπὸ τὴν τρομερὰν κλαγγὴν τῶν Ἁρμάτων μας. Ἡ Εὐρώπη θέλει θαυμάσῃ τὰς ἀνδραγαθίας μας, οἱ δὲ τύραννοι ἡμῶν τρέμοντες καὶ ὠχροὶ θέλουσι φύγει ἀπ' ἔμπροσθέν μας.

Οἱ φωτισμένοι λαοὶ τῆς Εὐρώπης ἐνασχολοῦνται εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἰδίας εὐδαιμονίας· καὶ πλήρεις εὐγνωμοσύνης διὰ τὰς πρὸς αὐτοὺς τῶν Προπατόρων μας εὐεργεσίας, ἐπιθυμοῦσι τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος.

Ἡμεῖς φαινόμενοι ἄξιοι τῆς προπατορικῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ παρόντος αἰῶνος, εἴμεθα Εὔελπεις, νὰ ἐπιτύχωμεν τὴν ὑπεράσπισιν αὐτῶν καὶ βοήθειαν· πολλοὶ ἐκ τούτων φιλελεύθεροι θέλουσιν ἔλθῃ, διὰ νὰ συναγωνισθῶσι μὲ ἡμᾶς. Κινηθῆτε, ὦ φίλοι, καὶ θέλετε ἰδῇ μίαν Κραταιὰν δύναμιν νὰ ὑπερασπισθῇ τὰ δίκαιά μας! θέλετε ἰδῇ καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν μας πολλούς, οἵτινες παρακινούμενοι ἀπὸ τὴν δικαίαν μας αἰτίαν, νὰ στρέψωσι τὰ Νῶτα πρὸς τὸν ἐχθρὸν καὶ νὰ ἑνωθῶσι μὲ ἡμᾶς· ἂς παῤῥησιασθῶσι μὲ εἰλικρινὲς φρόνημα, ἡ Πατρὶς θέλει τοὺς ἐγκολπωθῇ! Ποῖος λοιπὸν ἐμποδίζει τοὺς ἀνδρικούς σας Βραχίονας; ὁ ἄνανδρος ἐχθρός μας εἶναι ἀσθενὴς καὶ ἀδύνατος. Οἱ στρατηγοί μας ἔμπειροι καὶ ὅλοι οἱ ὁμογενεῖς γέμουσιν ἐνθουσιασμοῦ! ἑνωθῆτε λοιπόν, ὦ Ἀνδρεῖοι καὶ μεγαλόψυχοι Ἕλληνες! ἂς σχηματισθῶσι φάλαγγες ἐθνικαί, ἂς ἐμφανισθῶσι Πατριωτικαὶ λεγεῶνες, καὶ θέλετε ἰδῇ τοὺς παλαιοὺς ἐκείνους κολοσσοὺς τοῦ δεσποτισμοῦ νὰ πέσωσιν ἐξ ἰδίων, ἀπέναντι τῶν θριαμβευτικῶν μας Σημαιῶν! Εἰς τὴν φωνὴν τῆς σάλπιγκός μας ὅλα τὰ παράλια τοῦ Ἰονίου καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους θέλουσιν ἀντιχήσῃ· τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα, τὰ ὁποῖα ἐν καιρῷ εἰρήνης ἤξευραν νὰ ἐμπορεύωνται καὶ νὰ πολεμῶσι, θέλουσι σπείρῃ εἰς ὅλους τοὺς λιμένας τοῦ τυράννου μὲ τὸ πῦρ καὶ τὴν μάχαιραν, τὴν φρίκην καὶ τὸν θάνατον.

Ποία Ἑλληνικὴ ψυχὴ θέλει ἀδιαφορήσῃ εἰς τὴν πρόσκλησιν τῆς Πατρίδος; Εἰς τὴν Ῥώμην ἕνας τοῦ Καίσαρος φίλος σείων τὴν αἱματωμένην χλαμύδα τοῦ τυράννου ἐγείρει τὸν λαόν. Τί θέλετε κάμῃ Σεῖς, ὦ Ἕλληνες, πρὸς τοὺς ὁποίους ἡ Πατρὶς γυμνὴ δεικνύει μὲν τὰς πληγάς της, καὶ μὲ διακεκομένην φωνὴν ἐπικαλεῖται τὴν βοήθειαν τῶν τέκνων της; Ἡ θεία Πρόνοια, ὦ φίλοι συμπατριῶται, εὐσπλαγχνισθεῖσα πλέον τὰς δυστυχίας μας ηὐδόκησεν οὕτω τὰ πράγματα, ὥστε μὲ μικρὸν κόπον θέλομεν ἀπολαύσῃ μὲ τὴν ἐλευθερίαν πᾶσαν εὐδαιμονίαν. Ἂν λοιπὸν ἀπὸ ἀξιόμεμπτον ἀβελτηρίαν ἀ-

διαφορήσωμεν, ὁ τύραννος γενόμενος ἀγριώτερος, θέλει πολλαπλασιάσῃ τὰ δεινά μας καὶ θέλομεν καταντήσῃ διὰ παντὸς τὸ δυστυχέστερον πάντων τῶν ἐθνῶν.

Στρέψατε τοὺς ὀφθαλμούς σας, ὦ Συμπατριῶται! καὶ ἴδετε τὴν ἐλεεινήν μας κατάστασιν! ἴδετε ἐδῶ τοὺς Ναοὺς καταπατημένους! ἐκεῖ τὰ τέκνα μας ἁρπαζόμενα, διὰ χρῆσιν ἀναιδεστάτην τῆς ἀναιδοῦς φιληδονίας τῶν βαρβάρων τυράννων μας! τοὺς οἴκους μας γεγυμνωμένους, τοὺς ἀγρούς μας λεηλατισμένους καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς ἐλεεινὰ ἀνδράποδα!

Εἶναι καιρὸς νὰ ἀποτινάξωμεν τὸν ἀφόρητον τοῦτον Ζυγόν, νὰ ἐλευθερώσωμεν τὴν Πατρίδα, νὰ κρημνίσωμεν ἀπὸ τὰ νέφη τὴν ἡμισέληνον, διὰ νὰ ὑψώσωμεν τὸ σημεῖον, δι' οὗ πάντοτε νικῶμεν: λέγω τὸν Σταυρόν, καὶ οὕτω νὰ ἐκδικήσωμεν τὴν Πατρίδα καὶ τὴν Ὀρθόδοξον ἡμῶν Πίστιν ἀπὸ τὴν ἀσεβῆ τῶν ἀσεβῶν Καταφρόνησιν.

Μεταξὺ ἡμῶν εὐγενέστερος εἶναι, ὅστις ἀνδρειοτέρως ὑπερασπισθῇ τὰ δίκαια τῆς Πατρίδος, καὶ ὠφελιμωτέρως τὴν δουλεύσῃ. Τὸ ἔθνος συναθροιζόμενον θέλει ἐκλέξῃ τοὺς Δημογέροντάς του, καὶ εἰς τὴν ὕψιστον ταύτην Βουλὴν θέλουσιν ὑπείκει ὅλαι μας αἱ πράξεις.

Ἂς κινηθῶμεν λοιπὸν μὲ ἓν κοινὸν φρόνημα, οἱ πλούσιοι ἂς καταβάλωσι μέρος τῆς ἰδίας περιουσίας, οἱ ἱεροὶ ποιμένες ἂς ἐμψυχώσωσι τὸν λαὸν μὲ τὸ ἴδιόν των παράδειγμα, καὶ οἱ πεπαιδευμένοι ἂς συμβουλεύσωσι τὰ ὠφέλιμα. Οἱ δὲ ἐν ξέναις αὐλαῖς ὑπουργοῦντες στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοὶ ὁμογενεῖς, ἀποδίδοντες τὰς εὐχαριστίας εἰς ἣν ἕκαστος ὑπουργεῖ δύναμιν, ἂς ὁρμήσωσιν ὅλοι εἰς τὸ ἀνοιγόμενον ἤδη μέγα καὶ λαμπρὸν στάδιον, καὶ ἂς συνεισφέρωσιν εἰς τὴν πατρίδα τὸν χρεωστούμενον φόρον, καὶ ὡς γενναῖοι ἂς ἐνοπλισθῶμεν ὅλοι ἄνευ ἀναβολῆς καιροῦ, μὲ τὸ ἀκαταμάχητον ὅπλον τῆς ἀνδρείας, καὶ ὑπόσχομαι ἐντὸς ὀλίγου τὴν νίκην, καὶ μετ' αὐτὴν πᾶν ἀγαθόν. Ποῖοι μισθωτοὶ καὶ χαῦνοι δοῦλοι, τολμοῦν νὰ ἀντιπαραταχθῶσιν ἀπέναντι λαοῦ, πολεμοῦντος ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἀνεξαρτησίας; Μάρτυρες οἱ Ἡρωϊκοὶ ἀγῶνες τῶν προπατόρων μας. Μάρτυς ἡ Ἱσπανία, ἥτις πρώτη καὶ μόνη κατετρόπωσε τὰς ἀηττήτους φάλαγγας ἑνὸς τυράννου.

Μὲ τὴν Ἕνωσιν, ὦ συμπολῖται, μὲ τὸ πρὸς τὴν ἱερὰν Θρησκείαν Σέβας, μὲ τὴν πρὸς τοὺς Νόμους καὶ τοῦ στρατηγοὺς ὑποταγήν, μὲ τὴν εὐτολμίαν καὶ σταθερότητα, ἡ νίκη μας εἶναι βεβαία καὶ ἀναπόφευκτος, αὐτὴ θέλει στεφανώσῃ μὲ δάφνας ἀειθαλεῖς τοὺς Ἡρωϊκοὺς ἀγῶνάς μας, αὐτὴ μὲ χαρακτῆρας ἀνεξαλείπτους θέλει χαράξῃ τὰ ὀνόματα ἡμῶν εἰς τὸν ναὸν τῆς ἀθανασίας, διὰ τὸ παράδειγμα τῶν ἐπερχομένων γενεῶν. Ἡ Πατρὶς θέλει ἀνταμείψῃ τὰ εὐπειθῆ καὶ γνήσιά της τέκνα μὲ τὰ βραβεῖα τῆς δόξης καὶ τιμῆς· τὰ δὲ ἀπειθῆ καὶ κωφεύοντα εἰς τὴν τωρινήν της πρόσκλησιν θέλει ἀποκηρύξει ὡς νόθα καὶ Ἀσιανὰ σπέρματα, καὶ θέλει παραδώσῃ τὰ ὀνόματά των, ὡς ἄλλων προδοτῶν, εἰς τὸν ἀναθεματισμὸν καὶ κατάραν τῶν μεταγενεστέρων.

Ἂς καλέσωμεν λοιπὸν ἐκ νέου, ὦ Ἀνδρεῖοι καὶ μεγαλύψυχοι Ἕλληνες, τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὴν κλασικὴν γῆν τῆς Ἑλλάδος! Ἂς συγκροτήσωμεν μάχην μεταξὺ τοῦ Μαραθῶνος καὶ τῶν Θερμοπυλῶν! Ἂς πολεμήσωμεν ἐπάνω εἰς τοὺς τάφους τῶν Πατέρων μας, οἱ ὁποῖοι διὰ νὰ μᾶς ἀφήσωσιν ἐλευθέρους ἐπολέμησαν καὶ ἀπέθανον ἐκεῖ! Τὸ αἷμα τῶν τυράννων εἶναι δεκτὸν εἰς τὴν σκιὰν τοῦ Ἐπαμινώνδου Θηβαίου καὶ τοῦ Ἀθηναίου Θρασυβούλου, οἵτινες κατετρόπωσαν τοὺς τριάκοντα τυράννους, εἰς ἐκείνας τοῦ Ἁρμοδίου καὶ Ἀριστογείτονος, οἱ ὁποῖοι συνέτριψαν τὸν Πεισιστρατικὸν ζυγόν, εἰς ἐκείνην τοῦ Τιμολέοντος, ὅς τις ἀπεκατέστησε τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὴν Κόρινθον καὶ τὰς Συρακούσας, μάλιστα εἰς ἐκείνας τοῦ Μιλτιάδου, καὶ Θεμιστοκλέους, τοῦ Λεωνίδου καὶ τῶν τριακοσίων, οἵτινες κατέκοψαν τοσάκις τοὺς ἀναριθμήτους στρατοὺς τῶν βαρβάρων Περσῶν, τῶν ὁποίων τοὺς βαρβαροτέρους καὶ ἀνανδροτέρους ἀπογόνους πρόκειται εἰς ἡμᾶς σήμερον, μὲ πολλὰ μικρὸν κόπον νὰ ἐξαφανίσωμεν ἐξ ὁλοκλήρου.

Εἰς τὰ ὅπλα λοιπόν, φίλοι, ἡ Πατρὶς Μᾶς προσκαλεῖ.

Τὴν 24ην Φεβρουαρίου 1821. Εἰς τὸ γενικὸν στρατόπεδον τοῦ Ἰασίου.

Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης.

ΕΣΤΙΑΣ

ΡΩΜΑΙΚΑ ΣΚΗΝΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

Γ' *

ΕΛΕΥΘΕΡΩΣΙΣ

Τὸν Μέτελλον καὶ τὸν Σοεμᾶν εἰσαχθέντας ὑπὸ τοῦ Ἀρβογάστ ὑπεδέξατο ὁ Σαβῖνος μετὰ πολλῆς ψυχρότητος. Τίς δὲ ἡ αἰτία τῆς ψυχρότητος ταύτης; Ὁ Ἀρβογάστ καὶ ἡ Ἀρσινόη δὲν εἶχον κοιμηθῆ ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἀπαγωγῆς τῆς Καικιλίας. Πεπεισμένοι δὲ ὅτι ἡ ἀπαγωγὴ τῆς νεαρᾶς Χριστιανῆς ἦτο ἔργον τῶν λυσσαλέων ἐχθρῶν τῶν χριστιανῶν, καὶ ὅτι πιθανῶς συνένοχος ἦτο καὶ ὁ Σοεμᾶν, εἰργάσθησαν παντὶ τρόπῳ εἰς ἀνακάλυψιν τοῦ μυστηρίου. Θαυμασίως δὲ ὁδηγηθέντες ὑπό τινων πιστῶν, ἔμαθον τὴν αὐτὴν πρωΐαν καθ' ἣν συνῆλθεν ἡ Γερουσία, ὅτι ὁ Σοεμᾶν ἦτο ἡ ψυχὴ καὶ ὁ κύριος μοχλὸς τῆς συνωμοσίας καὶ ὅτι ἡ ἀδελφὴ τοῦ Μετέλλου ἦτο βεβαίως εἰς χεῖρας αὐτοῦ. Μαθόντος δὲ ταῦτα τοῦ Σαβίνου καὶ ἐρεύνης γενομένης ἐγένετο γνωστὸν ὅτι ὁ Ἰουδαῖος εἶχεν οἰκίαν ἐπὶ τοῦ Ἰανίκλου λόφου, εἰς ἣν ἐπορεύετο ἐνίοτε λάθρα καὶ μετὰ πολλῆς προφυλάξεως. Τελευταῖον δὲ ὁ

* Συνέχεια καὶ τέλος τῆς Ἑστιάδος. Ἴδε Παρνασσοῦ τ. Α', σ. 627, 695, 787, 951. — Β' σ. 59, 215, 380.

Σαβῖνος καὶ ὁ Ἀρβογάστ ἔσχον ἀποδείξεις τρανοτάτας ὅτι ὁ Σοεμᾶν ἐπεθύμει νὰ νυμφευθῇ τὴν Καικιλίαν, καὶ ἀπὸ κοινοῦ συνεφώνησαν νἀποσπάσωσι τὴν νεάνιδα ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ ἐρωτολήπτου Ἰουδαίου. Ὅθεν ἔχοντες ἐνώπιον αὐτῶν τὸν Μέτελλον καὶ τὸν Σοεμᾶν ἐνόμισαν καταλληλοτάτην τὴν ὥραν ἵνα ἐκτελέσωσι τὴν ἀπόφασιν αὐτῶν.

Εὐθὺς δ' ὡς ἐκάθησαν οἱ ἐλθόντες, παρόντος καὶ τοῦ Ἀρβογάστ εἶπεν ἀποτόμως ὁ Σαβῖνος μετ' αὐστηρᾶς φωνῆς.

— Σοεμᾶν, ἠδύνασο νἀπαλλάξῃς καὶ τὸν Μέτελλον καὶ πάντας ἡμᾶς τοὺς φίλους του τῆς δεινῆς ἀγωνίας ὑφ' ἧς κατατρυχόμεθα τοσαύτας ἤδη ἡμέρας.

— Τί λέγεις; ὑπετραύλισεν ὁ Σοεμᾶν ταραχθεὶς ὑπὸ τῶν λόγων τούτων οὓς οὐδόλως προσεδόκα. Δέν σε ἐννοῶ.

— Ὀφείλεις νά με ἐννοήσῃς.

— Δέν σε ἐννοῶ, Σαβῖνε. Καὶ παρακαλῶ νὰ λαλήσῃς σαφέστερον.

— Σαφέστερον θέλεις; Πρόκειται περὶ τῆς Καικιλίας.

— Καὶ λέγεις ὅτι ἐγὼ ἠδυνάμην νὰ παρεμποδίσω τὴν ἀπαγωγὴν τῆς Καικιλίας;

— Βεβαίως, ὑπέλαβεν ὁ Σαβῖνος, διότι σὺ εἶσαι καὶ ὁ ὑποκινήσας.

— Ἐγώ! ἀνεφώνησεν ὁ Ἰουδαῖος. Τίς με συκοφαντεῖ;

— Οὐδείς σε συκοφαντεῖ, Σοεμᾶν, ὑπέλαβεν ὁ Ἀρβογάστ. Ὅ τι εἶπεν ὁ Σαβῖνος εἶνε ἀληθέστατον.

— Πρόσεχε καὶ θὰ τιμωρήσω ἐγὼ τὴν αὐθάδειάν σου, ἀνεβόησεν ἔξω φρενῶν ὁ Ἰουδαῖος.

— Δέν σε φοβοῦμαι, ἀπεκρίθη ἀτάραχος ὁ ἐπιστάτης. Λέγω μάλιστα ὅτι τὴν ὥραν ταύτην ἡ Καικιλία φυλάσσεται ἐν τῇ οἰκίᾳ, ἐν ᾗ ἀπέθανον ἡ γυνὴ καὶ ἡ κόρη σου καὶ ἀπέθανον διὰ τρόπου μυστηριώδους.

Ὁ Σοεμᾶν ἀκούσας τὴν σαφῆ καὶ ὡρισμένην ταύτην δήλωσιν τοῦ Ἀρβογάστ κατελήφθη ὑπὸ σπασμῶν καὶ ἔτρεμε· τὰ χείλη αὐτοῦ ἔφρισσον ὑπὸ ὀργῆς καὶ οἱ συσπασθέντες χαρακτῆρες τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἐμαρτύρουν περὶ τῶν αἰσθημάτων ἅτινα τὴν ὥραν ἐκείνην κατέτρυχον αὐτόν.

Ὁ Μέτελλος ἄναυδος καὶ καταπεπληγμένος δι' ὅ τι ἤκουε καὶ ἔβλεπε, παρετήρει ἔκθαμβος καὶ ἐναλλὰξ τὸν Σαβῖνον, τὸν Ἀρβογάστ, τὸν Σοεμᾶν, καὶ τελευταῖον ἠρώτησε·

— Τί δηλοῦσι πάντα ταῦτα; Λοιπὸν ὁ Λίνος εἶνε ἀθῷος καὶ ἀμέτοχος τῆς ἀπαγωγῆς τῆς ἀδελφῆς μου;

— Ὠνομάσαμεν τὸν ἔνοχον, ἀπεκρίθη ὁ Σαβῖνος.

— Λοιπόν, εἶπεν ὁ Μέτελλος ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν ἔκθαμβον Ἰουδαῖον, ἡ ἀδελφή μου θὰ εἶνε . . . ἐπὶ τοῦ Ἰανίκλου ἐν τῇ οἰκίᾳ σου.

— Ψεύδονται αὐτοί, ἀνεχώνησεν ὀρυόμενος ὁ Ἰουδαῖος.

— Οὐχ ἧττον ἐπιθυμῶ νὰ βεβαιωθῶ περὶ τῆς ἀληθείας τῶν λόγων των, εἶπεν ὁ Μέτελλος. Ὁδήγησόν με, Ἀρβογάστ, εἰς τὴν οἰκίαν περὶ ἧς ὁ λόγος.

— Μετὰ χαρᾶς, ἀπεκρίθη ὁ ἐπιστάτης τοῦ Σαβίνου, ἀλλὰ διὰ νὰ μὴ ἀποτύχωμεν, εἶνε, νομίζω, χρεία προφυλάξεών τινων.

— Ὁποίων;

— Νὰ μή μας συνοδεύσῃ ὁ Σοεμᾶν, ἢ ἄλλαις λέξεσι νά τον κρατήσετε ἐνταῦθα.

— Ἐγὼ εἶμαι ἄνθρωπος ἐλεύθερος, ἀνεβόησεν ὁ Ἰουδαῖος, καὶ οὐδεὶς ἔχει δικαίωμα νὰ μετέλθῃ βίαν ἐναντίον μου.

Ἀλλ' ὁ Σαβῖνος οὐδόλως προσέχων εἰς τὴν διαμαρτύρησιν τοῦ Ἰουδαίου, διὰ νεύματος προσεκάλεσέ τινας δούλους καὶ παρήγγειλεν αὐτοῖς νὰ φρουρῶσι τὸν Σοεμᾶν καὶ ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ νὰ μὴ ἀφήσωσιν αὐτὸν νὰ ἐξέλθῃ. Ἔπειτα δὲ ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν Ἰουδαῖον προσέθηκε·

— Μὴ ἀντισταθῇς, διότι πρόσεξε θά μ' ἀναγκάσῃς νά σε καταγγείλω εἰς τὸν Καίσαρα ὡς ἀπαγωγέα Ἑστιάδος, καὶ θὰ ὑποστῇς τὴν φοβερὰν βάσανον ἥτις εἶνε ἡ ὡρισμένη ποινὴ τῶν τοιούτων κακουργημάτων.

— Δὲν φοβοῦμαι τίποτε τὸν Καίσαρα.

— Δέν με λανθάνει ὅτι ὡς συκοφάντης καὶ κατάσκοπος ἔχεις πολλὰ προνόμια· ἀλλὰ μηδὲν ἄγαν. Γινώσκεις τὸν Νέρωνα ὅτι εἶνε προθυμότατος νὰ θυσιάσῃ καὶ τὸν ἄριστον τῶν φίλων του χάριν τῆς ἀρρήτου ἡδονῆς ἣν θὰ αἰσθανθῇ ὑποβάλλων αὐτὸν εἰς τοιαύτην σπανίαν βάσανον, διότι δὲν γίνονται καθ' ἡμέραν ἀπαγωγαὶ ἑστιάδων. Ἔπειτα δὲ χθὲς ἔτι ἐκηδεύθη ὁ Βρεταννικὸς καὶ ὁ Νέρων δὲν θὰ τολμήσῃ νἀρνηθῇ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ νόμου, ὅταν ἀπαιτήσωσιν αὐτὴν οἱ γογγυσμοὶ τοῦ ὄχλου.

Ὁ Σοεμᾶν ἐνόησεν ὅτι ὁ Σαβῖνος εἶχε δίκαιον. Μᾶλλον δὲ μεριμνῶν περὶ τῆς ζωῆς ἢ περὶ τῆς ἐκτελέσεως τῶν ἐπιθυμιῶν αὐτοῦ, ἄνανδρος δὲ ὢν ὡς οἱ πολλοὶ τῶν κακούργων, ὑπετάγη εὐθὺς καὶ οὐ μόνον ἐπαύσατο ὑβρίζων, ἀλλὰ καὶ ἤρξατο παρακαλῶν καὶ ἱκετεύων, ἐν ᾧ οἱ δοῦλοι ἀπῆγον αὐτὸν εἰς δωμάτιον κείμενον παρὰ τὴν βιβλιοθήκην, εἰς τόπον ἀσφαλέστερον.

Ἀπελθόντος τοῦ Σοεμᾶν ὁ Μέτελλος εἶπεν εἰς τὸν φίλον αὐτοῦ Σαβῖνον.

— Τί παράξενος ἱστορία! Πῶς! ὁ Σοεμᾶν, ὃν ἐγὼ ἐνόμιζον φίλον μου, νά με προδώσῃ τοσοῦτον ἀναξίως!

— Πρὸ πολλοῦ ὁ ἄνθρωπος οὗτος καταχρᾶται τῆς πρὸς αὐτὸν φιλίας σου. Αὐτὸς κατώρθωσε νὰ ἔχῃ εἰς χεῖρας του μέγα μέρος τῆς περιουσίας σου καί σε ἔχει, οὕτως εἰπεῖν, δεδεμένον. Ἀλλὰ μὴ βραδύνωμεν. Ὁ Σοεμᾶν νὰ γράψῃ πρὸς τὴν ἀδελφήν του νά μας παραδώσῃ τὴν Καικιλίαν. Ἡμεῖς δὲ μετὰ τοῦ γράμματος νὰ πορευθῶμεν εἰς τὸ Ἰάνικλον καὶ παραλαβόντες τὴν Καικιλίαν νά την ἀπαγάγωμεν ἔξω τῆς Ῥώμης, ἐὰν θέλῃ ὁ Μέτελλος.

— Ἀρκεῖ μόνον νὰ σωθῇ ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν ἀπαγωγέων της ἡ ἀδελφή μου, καὶ κάμετε ὅ τι θέλετε.

— Θὰ εἶνε ἐν πάσῃ ἀσφαλείᾳ, προσέθηκεν ὁ Ἀρβογάστ, διότι θά την ἐμπιστευθῶμεν εἰς χεῖρας τῶν χριστιανῶν.

— Εἶσαι βέβαιος περὶ τῆς εἰλικρινείας των ;

— Ὅσον καὶ περὶ ἐμοῦ. Αὐτοὶ ἀνεκάλυψαν τὸν τόπον ὅπου κρατεῖται περιωρισμένη. Πλὴν δὲ τούτου καὶ ἡ Καικιλία, ὡς θὰ ὑπώπτευσες πρὸ πολλοῦ, εἶνε καὶ αὐτὴ Χριστιανή.

— Ναί, δυστυχῶς.

— Εὐτυχῶς, θὰ εἴπῃς ἡμέραν τινά, καθ' ἣν θἀναγνωρίσῃς τὸ μεγαλεῖον καὶ τὸ κάλλος τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ, καὶ μετὰ πάσης προθυμίας θά την ἐνστερνισθῇς καὶ θερμότατος αὐτῆς κῆρυξ θὰ γείνῃς. Ἤδη ἄφες νὰ πράξωμεν ὅ τι νομίζομεν καλὸν καὶ θὰ ἴδῃς ὅτι θὰ ἐπιτύχωμεν.

Ὁ Μέτελλος συγκατένευσε καὶ ὁ Ἀρβογὰστ πορευθεὶς εἰς τὸ δωμάτιον ἐν ᾧ ἐκρατεῖτο ὁ Σοεμᾶν εἶπεν αὐτῷ νὰ γράψῃ πρὸς τὸν γαμβρὸν αὐτοῦ Σίμωνα τὸν μάγον νὰ παραδώσῃ τὴν παρθένον εἰς τοὺς κομιστὰς τοῦ γράμματος. Λαβὼν δὲ φορεῖον καὶ ἱκανοὺς δούλους πιστούς, ἐπορεύθη εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Ἰανίκλου γνωστὴν ἡμῖν οἰκίαν.

Μετὰ τρεῖς ἡμέρας ὁ Μέτελλος καὶ ὁ Σαβῖνος ἐξήρχοντο τῆς πόλεως λάθρα περὶ λύχνων ἀφάς. Διαβάντες δὲ τὸν ἀρχαῖον τῆς πόλεως περίβολον εὗρον δύο ἄνδρας περιμένοντας, τὸν Λίνον καὶ τὸν Πούδην. Ἀνταλλάξαντες δ' οἱ τέσσαρες οὗτοι φίλοι λόγους τινὰς χαμηλῇ τῇ φωνῇ, κατηυθύνθησαν πρὸς μικρόν τινα δρυμῶνα ἐκτεινόμενον πέριξ εὐτελοῦς τινος οἰκίσκου, οὗ ἡ θύρα εὐθὺς ἀνεῴχθη ἅμα προσελθόντων τῶν τεσσάρων ἀνδρῶν. Οἱ ἐν τῷ οἰκίσκῳ εἰσήγαγον τοὺς ἐλθόντας εἰς τὸ εὐρυχωρότατον δωμάτιον ἐν ᾧ ἐκάθηντο ἐν μέσῳ ἀνημμένων λαμπάδων ἡ Καικιλία, ἡ Ἀρσινόη, ὁ Ἀρβογὰστ καὶ ἄλλοι τινὲς Χριστιανοί. Ἡ Ἑστιὰς ἅμα ἰδοῦσα τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς μετὰ τοσούτων ἡμερῶν χωρισμόν, ἀνεβόησεν ὑπὸ χαρᾶς καὶ ὁρμήσασα ἀνοικταῖς ἀγκάλαις πρὸς τὸν νέον ἔσφιγγεν αὐτὸν περιπαθῶς καὶ μετὰ δακρύων. Ὁ δὲ Μέτελλος συγκεκινημένος οὐχ ἧττον καὶ αὐτὸς ἀνταπέδιδεν εἰς τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ τὰς θωπείας ἃς παρ' αὐτῆς ἐλάμβανε.

Ὅτε δὲ ἡ πρώτη συγκίνησις παρῆλθεν, οἱ ἐλθόντες ἐκάθησαν ἐν τῷ μέσῳ τῶν φίλων. Ὁ δὲ Λίνος λαβὼν τὸν λόγον ἀνήγγειλεν εἰς τοὺς συνηγμένους ὅτι ὁ Μέτελλος καὶ ὁ Σαβῖνος ἦσαν ἤδη ἐγγεγραμμένοι ἐν τοῖς κατηχουμένοις, καὶ ὅτι μετ' οὐ πολὺ αὐτοὶ μετὰ τῆς Καικιλίας θὰ καταλίπωσι τὴν Ἰταλίαν μεταβαίνοντες εἰς Γαλατίαν, ἵν' ἀποφύγωσι νέας καταδρομάς. Καὶ ὁ Ἀρβογὰστ δ' ἀνήγγειλεν ὅτι ὁ Σοεμᾶν ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ Σκαύρου καὶ τοῦ Πολυβίου, δυσαρεστηθέντων κατ' αὐτοῦ διότι δὲν ἀντήμειψεν αὐτοὺς προσηκόντως. Μετὰ δὲ μῆνα ὁ Μέτελλος μετὰ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Καικιλίας ἀφίκοντο εἰς Λούγδουνον τῆς Γαλατίας ἐν ἀσφαλεῖ τόπῳ καὶ μακρὰν παντὸς κινδύνου.

Τὴν συνέχειαν τῆς ἱστορίας τῶν κυριωτάτων προσώπων τοῦ διηγήματος ἡμῶν τούτου θὰ δημοσιεύσωμεν ἴσως ἄλλοτέ ποτε, Θεοῦ θέλοντος, πρὸς χάριν τῶν ἀναγνωστῶν τῆς Ἑστιάδος.

(Ἐκ τῶν τοῦ γάλλου C. Guenot μετάφρασις Π. Ι. Φ.)

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Ἐπὶ τῆς γωνίας τῶν ὁδῶν Λυκαβηττοῦ καὶ Σόλωνος σκαφῆς γενομένης πρὸς ἔνθεσιν θεμελίων ἀνευρέθησαν τάφοι πήλινοι ἐν οἷς εὑρέθησαν ἀγγεῖα, κοσμήματά τινα σιδηρᾶ καὶ χρυσοῦν περιδέραιον οὐχὶ μεγάλης ἀξίας.

— Εἰς τὰς ὑπωρείας τῆς Θεσσαλικῆς Ὄθρυος τρεῖς ὥρας μακρὰν τοῦ Δομοκοῦ ἐν θέσει μαγικῇ ὑπάρχει μονὴ τῆς Ἀβαρίτσης ἐπ' ὀνόματι τῆς ἁγίας Τριάδος τιμωμένη. Ἐνταῦθα ἀνευρέθη ἐπ' ἐσχάτων μακρὰ ἐπιγραφὴ δημοσιευθησομένη προσεχῶς ἐν τῷ *Ἀθηναίῳ*, ἐξ ἧς καταφαίνεται ὅτι ἐκεῖ που ἔκειτο ἡ ἀρχαία θεσσαλικὴ πόλις Μελιταία. Εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ ναοῦ τῆς μονῆς ὑπάρχει ἐπιτύμβιος ἐπιγραφὴ ἐφ' ἧς ἀναγινώσκομεν ΜΕΛΙΤΑΙΑ ΔΑΜΟΦΕΙΔΗ. Διατηροῦνται δ' ἔτι περὶ τὴν μονὴν δύο κίονες καὶ πέντε ἕδραι λίθιναι καὶ ἀνάγλυφον τέχνης ἀρίστης ἐντετειχισμένον ἔν τινι τῶν γωνιῶν τοῦ ναοῦ, καὶ παριστῶν ἄνδρα καὶ γυναῖκα. Σώζεται δ' εἴς τινα μέρη καὶ τὸ περιβάλλον τὴν ἀρχαίαν πόλιν τεῖχος τέχνης κυκλωπείου ἐκ μεγάλων ὀγκολίθων συνιστάμενον καὶ ἔχον περίμετρον πλέον τῆς ἡμισείας ὥρας.

—Ἕνεκα τοῦ καύσωνος διεκόπησαν ἐν Ὀλυμπίᾳ αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Γερμανικῆς κυβερνήσεως, ὁ ἐπιτετραμμένος δ' αὐτὰς διδάκτωρ Τρόυ ἀπῆλθεν εἰς Βερολῖνον κομίζων καὶ γύψινα ἐκμαγεῖα τῶν κατὰ τὸν λήξαντα χειμῶνα ἀνακαλυφθέντων, ἐκπονηθέντα ὑπὸ τοῦ κ. Μαρτινέλλη. Ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς λήξεως τῶν ἀνασκαφῶν ἐγένοντο σπουδαῖα εὑρήματα. Πρὸ τοῦ Μητρῴου εὑρέθη ὡραῖον ἄγαλμα γυναικὸς ἐνδεδυμένης, ἄγαλμα Καίσαρος θωρακοφόρου, Ζεὺς ὄρθιος μετ' ἐπιγραφῆς δηλούσης τὸ ὄνομα τοῦ γλύπτου καὶ τὸ ἄνω μέρος τοῦ κορμοῦ κολοσσαίου ἀγάλματος τοῦ Διός. Πρὸς Β. δὲ τοῦ περιβόλου ἀνευρέθη κορμὸς ἀνδρὸς ἀρίστης ἐργασίας καὶ κεφαλὴ Ἀδριανοῦ. Κατὰ δὲ τὴν εἴσοδον τοῦ Σταδίου ἄγαλμα Τύχης.

— Ὁ γερμανὸς ἀρχιτέκτων κ. Βὸν ἐπιτετραμμένος κατὰ τὸν λήξαντα χειμῶνα τὰ τεχνικὰ ἔργα τῶν ἀνασκαφῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ὡμίλησε τῇ 18 Ἰουνίου ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς ἐνταῦθα γερμανικῆς λέσχης *Φιλαδελφίας* ἐνώπιον πληθούσης ὁμηγύρεως περὶ τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ γινομένων ἀνασκαφῶν καὶ τῶν αὐτόθι ἐπὶ τριετίαν γενομένων εὑρημάτων.

— Νέα μέλη τοῦ ἀρχαιολογικοῦ αὐτοκρατορικοῦ γερμανικοῦ ἰνστιτούτου ἐξελέχθησαν ἐπ' ἐσχάτων ἐκ τῶν ἡμετέρων οἱ ἑξῆς· τακτικὰ μὲν οἱ κκ. Σπ. Φιντικλῆς καὶ Στ. Α. Κουμανούδης, τέως ἀντεπιστέλλον, ἀντεπιστέλλοντα δ' ἐν Ἀθήναις οἱ κκ. Π. Σταματάκης καὶ Σπυρ. Π. Λάμπρος, ἐν Χαλκίδι ὁ κ. Α. Μάτσας, ἐν Χίῳ ὁ κ. Γεώργιος Σουρίας καὶ ἐν Παρισίοις ὁ κ. Κωνστ. Καραπάνος.

— Τὸ β' τεῦχος τοῦ γ' ἔτους τοῦ περιοδικοῦ τῆς Γερμανικῆς σχολῆς ἐξεδόθη τὰς ἡμέρας ταύτας καὶ περιέχει τὰ ἑξῆς: *Γ. Ῥόβερτ* πήλινον προσωπεῖον Σατύρου. *Λόλλιγγ*, πτωϊκαὶ ἐπιγραφαί. *Καῖρτε*, δύο ἀγάλματα ἐξ Αἰγίου μετὰ δύο πινάκων. *Καίλερ*, μνημεῖα διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ θεάτρου. Α', Β'. *Λόλλιγγ*, βοιωτικαὶ ὑποκριτικαὶ ἐπιγραφαί. *Καῖλερ*, ἡ θέσις τοῦ Θεσμοθεσίου ἐν Ἀθήναις. *Καῖλερ*, ἡ κατὰ τὴν νότιον κλιτὺν τῆς Ἀκροπόλεως στοὰ μετὰ πίνακος τοπογραφικοῦ. *Λόλλιγγ* ἐπιγραφὴ ἐκ τοῦ Κωρυκίου ἄντρου. *Φουρτβαίγγλερ*, προτομὴ πήλινος Πανὸς μετὰ δύο πινάκων. *Καῖλερ*, ἐπιγραφαὶ ἐκ Νάξου, Ἴου καὶ Γυθείου. *Λαῖσκε*, στήλη ἐξ Ἀμυκλῶν. *Καῖλερ*, φιάλαι ἐξελευθερικαί. *Βάιλ*, ἐπιγραφὴ ἐκ Θελπούσης.— Πρακτικὰ τῶν συνεδριάσεων τοῦ Ἰνστιτούτου.—Ἐκλογαὶ νέων μελῶν.

— Οἱ ἑταῖροι τῆς Γαλλικῆς σχολῆς ἀπῆλθον πρὸς διερεύνησιν διαφόρων μερῶν ὡς ἑξῆς· ὁ μὲν κ. Γιρὰρδ εἰς Θεσσαλονίκην πρὸς ἔρευναν τῶν πέριξ· ὁ κ. Μαρτὰ εἰς Ῥόδον πρὸς σπουδὴν ἰδίᾳ τῆς Καμείρου, ὁ κ. Βωδουὲν εἰς Κύπρον καὶ ὁ κ. Ποττιὲ εἰς Σμύρνην πρὸς σπουδὴν τῶν περὶ αὐτὴν μέχρις Ἐφέσου. Ὁ κ. Ὁμὸλ διατρίβει ἔτι ἐν Δήλῳ ἐξακολουθῶν τὰς ἐκεῖ γινομένας ἀνασκαφὰς αἵτινες θέλουσι διακοπῆ τὸν προσεχῆ μῆνα.

— Τὰς ἡμέρας ταύτας δημοσιεύεται τὸ τεῦχος τοῦ *Δελτίου τῆς ἑλληνικῆς ἀλληλογραφίας* τοῦ δημοσιευομένου ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς. Περιέχονται δ' ἐν αὐτῷ τὰ ἑξῆς: 1) *Γρ. Βερναρδάκη*, κριτικαὶ παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ κειμένου τῶν *Παραλλήλων Βίων* τοῦ Πλουτάρχου· 2) *Βωδουὲν*, αἱ φιλολογικαὶ ἐφημερίδες ἐν Ἑλλάδι· 3) *Δαρὲστ*, ἐξήγησις *ὅρου* εὑρεθέντος ἐν Σπάτᾳ· 4) *Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως*, στήλη ἐπιτυμβίδιος τιμητικὴ τοῦ Σμυρναίου ἰατροῦ Ἀρτέμωνος· 5) *Γιρὰρδ*, ἐπιγραφαὶ Ὑήττου καὶ Ἀκραιφίας· 6) *Μ. Π. Λάμπρου*, νομίσματα φέροντα τὰς ἐπιγραφὰς *Διὸς Λιταίου* καὶ *Ἀπόλλωνος ἰατροῦ*· 7) *Φουκάρτ*, ἐπιγραφαὶ Ἐλευσῖνος. Σημείωσις περὶ ὅρου ἱεροῦ ἐκ Λακωνίας· 8) *Σπυρ. Π. Λάμπρου*, περὶ ἀνεκδότου τινὸς χρονικοῦ Λαομέδοντος τοῦ Λακαπηνοῦ· 9) *Τισσῶ*, ἐπιγραφαὶ Μήλου· 10) *Γιρὰρδ*, τὰ δικαστικὰ πινάκια τοῦ ἐν τῷ Βαρβακείῳ μουσείου· 11) *Μυλωνᾶ*, Νέα προσκτήματα τοῦ ἐν τῷ Βαρβακείῳ μουσείου· 12) *Δὲ Βὶττ*, ἀγγεῖα γραπτὰ φέροντα ὀνόματα τεχνητῶν· 13) *Σλουμβεργὲρ*, βυζαντιακαὶ βοῦλλαι ἀνέκδοτοι· 14) *Δουμὸντ*, δύο ἀττικὰ ἀνάγλυφα ὡρισμένου χρόνου· 15) *Ὁμὸλλ*, ἀπολογισμοὶ τῶν ἱεροποιῶν τοῦ ναοῦ τοῦ Δηλίου Ἀπόλλωνος· 16) *Μαρτᾶ*, λείψανα στοᾶς πρὸς νότον τοῦ Ἀσκληπιείου· 17) *Γιρὰρδ*, ἀρχαῖαι λοκρικαὶ ἐπιγραφαί· 18) *Ὡσσουλλιὲ*, ἐπιγραφαὶ βοιωτικαί· 19) *Τισσῶ*, ἑλληνικὴ ἐπιγραφὴ ἐκ Τύνιδος καὶ ἐπιγραφαὶ Νάξου. — Συνεδριάσεις. Βιβλιογραφία. — Πίνακες. 1. 2. Δύο ἀττικὰ ἀνάγλυφα.— 3. Στήλη τῶν ἱεροποιῶν. 4. Διάγραμμα τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας. 5. Ἀνέκδοτα νομίσματα. 6. Ἀρχαϊκαὶ ἐπιγραφαί.

ΣΥΜΜΙΚΤΑ

ΟΡΙΑ ΗΠΕΙΡΟΥ ΚΑΙ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ.—Τὰ πρὸς Β. φυσικὰ ὅρια τῆς Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας τὰ ὑπὸ τῆς ἱστορίας εἰς αὐτὰς διδόμενα εἶναι τὰ ἑξῆς: Εἰς τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον παρὰ τὴν Κατερίναν ἐκβάλλει ποταμὸς νῦν Πέλεκας καλούμενος ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου (ἰδίως τῶν Πιερίων ὀρέων) τῶν ἀνατολικῶν ὑπωρειῶν τοῦ Φλαμπούρου. Ὁ ποταμὸς οὗτος χρησιμεύει ὡς φυσικὸν ὅριον. Ἐκεῖθεν τὸ Πιέριον ὄρος, τὸ Φλάμπουρον μέχρι Σερβίων, ἐντεῦθεν τὰ Καμβούνια ὄρη μέχρι τοῦ ὄρους Βουρίνου. Ἀπέναντι τούτου τὸ παραποτάμιον τοῦ Ἀλιάκμωνος Δόξα ὅπερ διαρρέει τὰ Γρεβενὰ καὶ ἀνέρχεται ὑπὸ τὸ ὄνομα Γρεβενίτικο μέχρι τῶν Βασιλικῶν (Βουνὰ τῆς Κονίτσης) τὰ ὁποῖα λήγουσιν εἰς τὴν Κόνιτσαν παρὰ τὸν ἄνω Ἀῷον (Βογιοῦσσαν). Ἐντεῦθεν οὐδὲν ἄλλο δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς φυσικώτερον ὅριον εἰμὴ αὐτὸς οὗτος ὁ Ἀῷος μέχρι τῶν ἐκβολῶν αὐτοῦ εἰς τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος (Scala di Vojussa) πρὸς Β. τοῦ Αὐλῶνος. Σημειωτέον ὅτι ὁ Στράβων (σελ. 323 καὶ 326) τὰ πρὸς Ν. τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ ἀρχομένης ἀπὸ τῆς Ἐπιδάμνου διὰ Λυχνιδοῦ, Ἡρακλείας, Ἐδέσσης κτλ. μέχρι Θεσσαλονίκης θεωρεῖ Ἤπειρον, τουτέστιν ἐκτείνει τὰ πρὸς Β. ὅρια πολὺ ἀνωτέρω τῶν ἐνταῦθα σημειουμένων.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἐν σελ. 151 καὶ 224 καταχωρισθέντα, ὁ μὲν πληθυσμὸς τῶν δύο ἐπαρχιῶν ἀνέρχεται εἰς 1,142,000 ψυχὰς ἐξ ὧν Ἕλληνες 781,000 οἱ δὲ λοιποὶ Μωαμεθανοὶ καὶ Ἰσραηλῖται· οἱ δὲ νῦν εἰσπραττόμενοι φόροι ὑπὸ τῆς τουρκικῆς διοικήσεως ἀνέρχονται εἰς γρόσια 70—73,000,000 ἤτοι 14—15 ἑκατομμύρια φράγκα μὴ περιλαμβανομένων τῶν τελωνιακῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν εἰσπράξεων τῶν μονοπωλείων τοῦ σαντζακίου Λαρίσσης (Θεσσαλίας), ἅτινα ὑπάγονται εἰς τὸ βιλαέτιον Θεσσαλονίκης.

*
* *

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ.—Ἐδημοσιεύθη τέλος ἐν Βερολίνῳ καὶ ἀποσταλεὶς ἐξετέθη εἰς τὸ ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν Παρισίων ἑλληνικὸν τμῆμα ὁ *πίναξ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν μετὰ τῶν παρακειμένων ἀλβανικῶν, σλαβικῶν καὶ ῥωμουνικῶν*. Ὁ πίναξ οὗτος ἀποτελεῖ μέρος τοῦ ὑπὸ τοῦ Συλλόγου πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐκδιδομένων ἀναλώμασι τοῦ ἐν Μασσαλίᾳ ὁμογενοῦς κ. Στεφάνου Ζαφειροπούλου ἵνα τὰ ἀντίτυπα αὐτῶν διανεμηθῶσι δωρεὰν εἰς τὰ ἄπορα ἑλληνικὰ παιδευτήρια. Ὁ πίναξ οὗτος συνταχθεὶς ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ πινακογράφου Κεῖπερτ καὶ ἐκδοθεὶς ἐν τῷ ἀρίστῳ λιθογραφικῷ καταστήματι τοῦ Βερολίνου Δίτριχ-Ῥάϊμερ περιλαμβάνει πᾶσαν τὴν Θρακοϊλλυρικὴν χερσόνησον καὶ τὰς ἑλληνικὰς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας χώρας, ἐχρωματίσθη δὲ καθὰ λέγει σημείωσίς τις κάτωθεν τοῦ χάρτου εὑρισκομένη κατὰ νέον τι σύστημα ὅπερ δυνατὸν νὰ ὀνομασθῇ *ἐθνοκρατικόν*.

Πρὸς διασάφησιν τοῦ νέου τούτου συστήματος ἐξεδόθη γαλλιστὶ ἐν Βερολίνῳ φυλλάδιον ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῶν κκ. Κέρσκες καὶ Χόμανν ἐν ᾧ ἐκτίθενται τὰ μέχρι τοῦδε ἐπικρατήσαντα ἐσφαλμένα συστήματα τῆς ἐθνογραφικῆς μεθόδου καὶ ἀναπτύσσονται τὰ ὠφελήματα τῆς νέας μεθόδου, καθ' ἣν αἱ χῶραι τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου διακρίνονται διὰ διαιρέσεων καὶ συμπλεγμάτων φυλῶν καὶ ὅσον εἶναι ἐφικτὸν διὰ φυσικῶν ὁρίων, δι' ἱστορικῶν ἀξιώσεων καὶ δι' ἀρχαιοπαραδότων συγγενειῶν· εἰς ἑκάστην διαίρεσιν ἢ σύμπλεγμα χορηγεῖται ἓν χρῶμα, τὸ ἓν δὲ χρῶμα δὲν σημαίνει ὅτι τὰ συστατικὰ μέρη παντὸς τμήματος οἰκοῦνται μόνον ὑπὸ μιᾶς ἑνιαίας φυλῆς, ἀλλ' ἁπλῶς ὑπεμφαίνει τὴν αὐτόθι ἐπικρατοῦσαν ἑκάστοτε φυλήν. Τὸ φυλλάδιον συνοδεύει ἀντίτυπον ἐν μικρῷ τοῦ μεγάλου πίνακος, ἐν ᾧ οἱ μὲν Ῥουμοῦνοι ἔχουσι πράσινον χρῶμα, οἱ Βούλγαροι κίτρινον, οἱ Σέρβοι, Βόσνιοι, Ἑρζεγοβίνιοι καὶ Μαυροβούνιοι ὑποκίτρινον, οἱ Ἀλβανοὶ ἰοειδὲς καὶ οἱ Ἕλληνες ἐρυθρόν. Τὸ Ἑλληνικὸν χρῶμα περιλαμβάνει τὰς χώρας ἀπὸ τοῦ Αἵμου, τοῦ Σκάρδου καὶ τοῦ Σκουμπὶ μέχρι τοῦ Ταινάρου, τὰς ἰονίους νήσους, πάσας τὰς ἐν τῷ Αἰγαίῳ νήσους μικρὰς καὶ μεγάλας καὶ τὰς πρὸς νότον τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ ἀπέναντι τῆς μικρᾶς Ἀσίας ὡς καὶ τὰς ἀκτὰς τῆς μικρᾶς Ἀσίας μέχρι Τραπεζοῦντος.

* * *

ΕΚΔΟΣΙΣ ΕΡΓΩΝ ΜΙΧΑΗΛ ΑΚΟΜΙΝΑΤΟΥ.—Τὸ δημοτικὸν συμβούλιον τοῦ δήμου Ἀθηνῶν ἐψήφισε δαπάνην δραχμῶν τετρακισχιλίων πρὸς ἔκδοσιν τῶν ἔργων τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μιχαὴλ τοῦ Ἀκομινάτου (1182—1204), ἀδελφοῦ τοῦ γνωστοῦ ἱστορικοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου. Τὰ ἔργα ταῦτα, ἅτινα θὰ ἐκδοθῶσιν ἐν δύο τόμοις, ἑκάστῳ ἐκ τεσσαράκοντα τυπογραφικῶν φύλλων, εἶνε τὰ πλεῖστα ἀνέκδοτα, σύγκεινται δ' ἐκ λόγων ἐγκωμιαστικῶν, μονῳδικῶν, βιογραφικῶν, ἐκ ποιήσεων, ἐξ ὁμιλιῶν γενομένων ἐν τῷ Παρθενῶνι, ἐξ ἐπιστολῶν γραφεισῶν εἰς τοὺς προὔχοντας τοῦ βυζαντικοῦ κράτους, ἱεράρχας, ἄρχοντας, λογίους. Μέχρι τοῦ νῦν εἶνε ἐκδεδομένον μόλις τὸ ἔνατον τοῦ ὅλου, ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ Tafel καὶ τῶν Γάλλων Boissonade καὶ Migne. Εἶνε δὲ τὰ ἤδη ἐκδεδομένα ἡ εἰς τὰ ἔργα τοῦ Ἀκομινάτου προθεωρία, ἐξ ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν Εὐστάθιον Θεσσαλονίκης, ἡ ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ διαπρεποῦς τούτου ἱεράρχου μονῳδία τοῦ Μιχαήλ, ἡ πρὸς τὸν βασιλέα Ἰσαάκιον τὸν Ἄγγελον προσφώνησις, ἡ εἰς τὸν ἀδελφὸν Νικήταν τὸν Χωνιάτην μονῳδία, τὸ εἰς τὸν βασιλέα Ἰσαάκιον τὸν Κομνηνὸν ὑπομνηστικόν, οἱ ἐπὶ τῇ ἀρχετύπῳ ἀνιστορήσει τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν στίχοι τοῦ Μιχαήλ· λατινιστὶ δὲ μόνον ἐξεδόθη καὶ ἡ εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Βαΐων ὁμιλία. Πλὴν δὲ τούτων τῶν ἤδη πρότερον ἐκδεδομένων καὶ δικαίως ἐκτιμηθέντων ὑπὸ τοῦ Bandini, Tafel, Ellissen, Boissonade, Migne καὶ πλείστων ἄλλων ξένων λογίων ἐδημοσίευσεν ἐπ' ἐσχάτων ὁ ὑφηγητὴς κ. Σπυρίδων Π. Λάμπρος ἐν τῇ περὶ Ἀθηνῶν κατὰ τὰ τέλη τοῦ ιβ' αἰῶνος συγγραφῇ αὐτοῦ τὸ προσφώνημα εἰς τὸν πραίτωρα Δριμὺν καὶ πολλὰ ἄλλα ἀποσπάσματα, ἐν δὲ τῷ Ἀθηναίῳ ἐπ-

στολὴν περὶ Γαληνοῦ καὶ λουτρῶν γραφεῖσαν ἐκ Κέας εἰς τὸν ἐν Ἀθήναις ἰατρὸν Νικόλαον τὸν Καλοδούκην.

Τὴν ἔκδοσιν τῶν ἁπάντων τοῦ Ἀκομινάτου, περὶ ἣν ἠσχολήθησαν θερμῶς πλεῖστοι τῶν ξένων λογίων, ἐν οἷς μνημονεύομεν τοῦ Bandini, Tafel, Ellissen καὶ τοῦ ἐν Παρισίοις ἀκαδημαϊκοῦ κ. Miller, ἀνέθηκε τὸ δημοτικὸν συμβούλιον εἰς τὸν κ. Λάμπρον, ὅςτις ἀπὸ ἐτῶν ἤδη ἠσχολήθη περὶ τὸν βυζαντῖνον τοῦτον συγγραφέα ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῆς Βιέννης, τοῦ Ὀξωνίου, τῶν Παρισίων καὶ τῆς Φλωρεντίας καὶ παρέβαλε πάντας τοὺς σωζομένους κώδικας· ὡς δὲ μανθάνομεν ὁ μὲν πρῶτος τόμος θέλει ἐκδοθῇ κατὰ τὸν προσεχῆ Φεβρουάριον, ὁ δὲ δεύτερος τελευτῶντος τοῦ 1879.

* *
*

ΚΡΙΣΙΣ ΒΑΓΝΕΡ *περὶ τῶν Βυζαντίνων συγγραφέων.*— Ὁ ἐν Ἀμβούργῳ καθηγητὴς κ. Γουλιέλμος Βάγνερ ἐξέδωκε γερμανικὴν μετάφρασιν τῆς *περὶ Βυζαντινῶν* ἀξιολόγου συγγραφῆς τοῦ κ. Δημητρίου Βικέλλα τῆς ἐκδοθείσης ἐν Λονδίνῳ τῷ 1874. Ὁ φιλέλλην μεταφραστὴς πολλὰ καὶ καλὰ προλογίζει περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς τῶν Ἑλλήνων ἐργασίας. Ὁ κ. Βάγνερ προσέθηκεν ἐν τέλει ἀξιολόγους τινὰς σημειώσεις, ὧν ἐξαίρομεν τὴν περὶ τῶν βυζαντίνων συγγραφέων ἔχουσαν ὧδε·

«Προκειμένου περὶ τῶν *ὑπὲρ τὸ δέον περιφρονηθέντων βυζαντινῶν συγγραφέων*, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ συγγραφέως, ἐπιτραπήτω ἡμῖν ἐνταῦθα παρατήρησίς τις. Τοὺς βυζαντίνους συγγραφεῖς ἔβλαψε πρὸ πάντων ἡ σύγκρισις πρὸς τοὺς μεγάλους κλασικούς, σύγκρισις ἣν ἄλλως ἐνίοτε αὐτοὶ προὐκάλεσαν ἀνοήτως, ἀγωνιζόμενοι νὰ μιμηθῶσι δουλικῶς τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τῶν ἀρχαίων συγγραφέων· ἀλλὰ δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι οἱ βυζαντῖνοι ἱστορικοί, ὁ Προκόπιος, ὁ Ἀγαθίας, Λέων ὁ διάκονος, Ἄννα ἡ Κομνηνή, ὁ Κατακουζηνός, ὁ Χαλκοκονδύλης καὶ αὐτὸς ἔτι ὁ Δούκας καὶ Φραντζῆς, ἀναγινωσκόμενοι ὀρθῶς, οὐχὶ ὑπὸ τὸ πνεῦμα φιλολογικῆς μικρολογίας, ἀλλ' ἐξ ἱστορικοῦ διαφόρου, οὐχὶ κυριώτατα χάριν τοῦ τύπου αὐτῶν, ἀλλὰ χάριν τοῦ περιεχομένου, εἶνε βεβαίως ἀνάγνωσμα σπουδαιότατον. Ὅταν δέ τις ἐμβαθύνῃ εἰς ταύτας τὰς συγγραφάς, δὲν θ' ἀργήσῃ νὰ εὕρῃ πλοῦτον προβλημάτων διαφερόντων καὶ προκαλούντων τὴν ἔρευναν, ἐχόντων μεγίστην ἀξίαν διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν μέσων αἰώνων καὶ τῆς Ἀνατολῆς. Εἶνε λίαν θλιβερόν, ὅτι τὸ σῶμα τῆς ἐν Βόννῃ ἐκδόσεως τῶν Βυζαντίνων, καίπερ ἐπιχειρηθὲν ἐπὶ σκοπῷ ἀξίῳ ἐπαίνου, οὐδαμῶς ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς ἀπαιτήσεις καὶ προσδοκίας ἐπιμελοῦς ἐκδόσεως τούτων τῶν συγγραφέων ἤδη διὰ τοῦτο, ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν ἐκδοτῶν δὲν ἦσαν λίαν συνῳκειωμένοι πρὸς τὸν ἕλληνα λόγον τῶν μέσων αἰώνων καὶ πολλάκις κατεφρόνουν τῶν συγγραφέων, ὧν ἀνελάμβανον τὴν ἔκδοσιν. Εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο ἂν πάντες οἱ τόμοι τῆς συλλογῆς ταύτης εἶχον ἐκδοθῇ μεθ' ὅσης ἐπιμελείας ἡ ἀξιόλογος ὑπὸ Hase ἔκδοσις Λέοντος τοῦ Διακόνου· ἀλλὰ δυστυχῶς τοὺς πλείστους τόμους ἐξέδωκεν

ὁ Bekker, ὅςτις πολλάκις ἐν τοῖς τοιούτοις εἰργάζετο ἐπιπολαιότατα — pace tanti viri dixerim. Νέον σύνταγμα τῶν βυζαντίνων συγγραφέων θὰ ἦτο ἐπιχείρησις ἀνταξία ἐπιτροπείας Ἑλλήνων λογίων, δυναμένων νὰ διορισθῶσιν ἐν μέλλουσιν ἡσυχωτέροις χρόνοις ὑπὸ τοῦ ἀθηναϊκοῦ πανεπιστημίου».

Ἐπικροτοῦμεν ἐκ καρδίας εἰς τοὺς λόγους τούτους τοῦ Γερμανοῦ καθηγητοῦ, πιστεύοντες ἀδιστάκτως ὅτι ἐγχείρημα τοιοῦτον μόνον ὑφ' Ἑλλήνων δύναται νὰ κατορθωθῇ· εὐχόμεθα δὲ ἵνα, ἡσύχως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, γείνῃ ποτὲ σκέψις ὑπὸ τῶν διεπόντων τὰ τοῦ ἐθνικοῦ πανδιδακτηρίου περὶ τοιαύτης τινὸς ἀξίας λόγου ἐκδόσεως τῶν βυζαντίνων ἱστοριογράφων, ἥτις ἤθελε πάντως τιμήσει τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην.

* *
*

ΕΚΘΕΣΕΙΣ, ΣΥΝΕΔΡΙΑ.— Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς παγκοσμίου ἐν Παρισίοις ἐκθέσεως τὰ ἑξῆς συνέδρια συγκαλοῦνται ἐν τῇ Γαλλικῇ πρωτευούσῃ· συνέδριον ταχυδρομικόν, συνέδριον φιλολογικῆς ἰδιοκτησίας, συνέδριον γεωπονικόν, συνέδριον πρὸς ἀπαρίθμησιν ἑνιαίαν τῶν συρμάτων, ἅτινα καὶ ἐπέραναν τὰς ἐργασίας των. Ἔτι δὲ συνέδριον τῶν φιλανθρωπικῶν ἑταιριῶν, συνέδριον δημογραφικόν, συνέδριον τῶν ἐθνογραφικῶν ἐπιστημῶν, συνέδριον πρὸς σπουδὴν καὶ βελτίωσιν τῶν μέσων τῆς μεταφορᾶς, συνέδριον ἀρχιτεκτονικόν, συνέδριον δημοσίας καὶ δημοτικῆς ὑγιεινῆς, συνέδριον πολιτικῆς μηχανικῆς, συνέδριον τῶν ἀνθρωπολογικῶν ἐπιστημῶν, συνέδριον μετεωρολογικόν, συνέδριον γεωλογικόν, συνέδριον τῆς βιομηχανικῆς ἰδιοκτησίας. Εἴς τινα τούτων τῶν συνεδρίων ἀπέστειλεν ἀντιπροσώπους καὶ ἡ Ἑλλάς.

— Ἡ Ἑλλὰς ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἐκθέσει τῶν Παρισίων ἀντιπροσωπεύεται ὡς ἑξῆς. Ἕλληνες ἐπίτροποι οἱ κκ. Γρηγόριος Ὑψηλάντης πρόεδρος, Ἀλέξανδρος Μανσόλας, Θεόδωρος Ὀρφανίδης, Ἀνδρέας Κορδέλλας, Νικόλαος Δεληγιάννης, Β. Νικολαΐδης, Ε. Ἑρλάγγερ, Π. Ῥοδοκανάκης, ὑποκόμης de Villestreux, Κ. Φωστηρόπουλος γραμματεύς. Ἕλληνες ὁρκωτοὶ κριταὶ (jurés) οἱ κκ. Α. Κορδέλλας ἐν τῇ ΜΓ' κλάσει (προϊόντα μεταλλείων καὶ μεταλλουργείων), Α. Παλάσκας ἐν τῇ ΞΖ' κλάσει (ὑλικὸν ναυτιλίας καὶ ναυαγιοσωστικῆς), Α. Παπαοῖμος ἐν τῇ ΟΑ' κλάσει (παχέα θρεπτικὰ σώματα, γαλακτερὰ καὶ ὠά), Ῥαοὺλ Δελαμὸτ ἐν τῇ ΟΕ' (ποτὰ ἀναβραστικά), Ἑ. Δραγούμης ἐν τῇ Ε' συναγωγῇ (ἐξορυκτικαὶ βιομηχανίαι), Π. Κυριακὸς ἐν τῇ ϛ' (ἐργαλεῖα καὶ μέθοδοι τῶν μηχανικῶν βιομηχανιῶν) καὶ Τζὼν Ἔβανς ἐν τῇ Ζ' (τρόφιμα).

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

1878 ΙΟΥΝΙΟΣ (Ε. Ν.)

Βαρόμετρον			*Θερμόμετρον ἑκ.*		
Μέση θλίψις	750,40		Μέση θερμοκρασία	26,24	
Μεγίστη »	755,35	(τὴν 9ην)	Μεγίστη »	35,4	(τὴν 2αν)
Ἐλαχίστη »	745,12	(τὴν 28ην)	Ἐλαχίστη »	16,0	(τὴν 10ην)

Ἡμέραι βροχῆς 3, (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 7,43 χμ.), ἀστραπῶν Α. βροντῶν 2. Ἄνεμοι ἔπνευσαν κατὰ 16 ἡμέρας ΝΔ, ΙΒΔ, ΙΙΒΑ, 2Ν.

ΤΑ ΚΑΤΑ ΜΙΘΡΙΔΑΤΗΝ *

Σύντομος ἀφήγησις περὶ Μιθριδάτου τοῦ Ποντικοῦ βασιλέως καὶ τῶν πρὸς Ῥωμαίους πολέμων αὐτοῦ εἶναι χρήσιμος εἰς τὸν ἀναγνώστην τῆς ἱστορίας, ὅστις ἐκ τῆς ἀκριβοῦς γνώσεως τῶν γεγονότων καὶ τῶν αἰτίων καὶ ἀποτελεσμάτων αὐτῶν προτίθεται τὴν διάνοιαν αὐτοῦ νὰ μορφώσῃ καὶ τὸν βίον ἐπὶ τὸ κρεῖσσον νὰ ῥυθμίσῃ, ἐφαρμόζων τὰς ἐκ τῆς ἱστορίας γνώσεις εἰς τὸν βίον αὐτοῦ, ἰδιωτικὸν ἢ δημόσιον. Διότι ἐν τοῖς ὑπὸ τῶν ὁμοίων κατωρθωμένοις ἢ ἡμαρτημένοις εὑρίσκουσιν ὠφέλιμα πάντες μαθήματα, ὥστε ὁ μὲν ἰδιώτης φρονίμως διάγων κατὰ τὸ ἐνὸν νὰ εὐδαιμονῇ, ὁ δὲ δημόσιος ἀνὴρ ἀληθῶς βουλευόμενος καὶ πολιτευόμενος καὶ κοινῆς εὐδαιμονίας πρόξενος νὰ γίγνηται. Ἡ ἐνδιαφέρουσα αὕτη ἀφήγησις τῆς μακρᾶς καὶ πεισματώδους πάλης τῶν τότε ὑπερεχουσῶν δυνάμεων πρὸς τοῖς ἄλλοις δεικνύει ὡς ἐν εἰκόνι τὸ μέγα καὶ φοβερὸν ναυάγιον, εἰς ὃ μετὰ πεισματώδη ἀγῶνα πρὸς τὰς ἐναντίας περιστάσεις ἀπολήγει συνήθως ἡ τὸ μέτρον ὑπερπηδῶσα φιλαυτία καὶ φιλοδοξία, ὑποκύπτουσα ἐν τέλει εἰς τὴν ὑπερέχουσαν φρόνησιν καὶ πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ὀργάνωσιν. Μάλιστα δὲ διδακτικὴ ἀποβαίνει εἰς ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας, ὧν οἱ πρόγονοι ἤδη κακῶς ἔχοντες, διὰ τὰς πρὸς ἀλλήλους διχονοίας καὶ ἔριδας ἔτι χεῖρον ἐκ τῶν Μιθριδατικῶν πρὸς Ῥωμαίους πολέμων διετέθησαν. Διότι ἐκ τοῦ ἐπὶ ἑλληνικῶν μάλιστα χωρῶν συμβάντος ἱστορικοῦ τούτου ἐπεισοδίου μανθάνομεν, πόσα κακὰ ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες, ἐκ τῶν παθῶν καὶ τῶν πρὸς ἀλλήλους διχονοιῶν καὶ ἐρίδων πάλαι τὴν ἐλευθερίαν ἀπολέσαντες, ἠναγκάσθημεν ἔπειτα νὰ πάθωμεν, ὥστε νὰ παύσωμεν διὰ τὰ πάθη καὶ τὰς διχονοίας καὶ ἔριδας αὐτοσχεδίως πολλάκις περὶ τῶν κρατίστων ἡμῶν συμφερόντων βουλευόμενοι καὶ πράσσοντες.

Ἀλλὰ τίς ὁ Μιθριδάτης οὗτος καὶ πόθεν οἱ πρὸς Ῥωμαίους πόλεμοι αὐτοῦ; Οἱ πόλεμοι ἐκεῖνοι ἀναμφιβόλως δὲν ὑπηγορεύθησαν ὑπὸ τοῦ δικαίου· διότι, ἀφ' οὗ καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις, οὓς τὸ μὲν φῶς τῆς κατὰ Χριστὸν ἀληθείας ἐπέλαμψεν, αἱ δ' ἐπιστῆμαι καὶ ὁ πολιτισμὸς ἐπὶ τοσοῦτον προώδευσαν, ἐξακολουθοῦσιν ὅμως νὰ μὴ σέβωνται ἐν τῇ πράξει ὅπερ ἐν τῇ θεωρίᾳ δὲν ἀρνοῦνται ἀξίωμα, ὅτι δηλαδὴ καὶ τὰ ἔθνη ὡς μέλη τῆς παγκοσμίου κοινωνίας ὀφείλουσι νὰ φέρωνται πρὸς ἄλληλα ἐν τῇ αὐτῇ ἰσότητι καὶ δικαιοσύνῃ, οἷ οἱ νόμοι παντὸς πεπολιτισμένου ἔθνους εἰς τοὺς καθ ἕκαστον πρὸς ἀλλήλους ἐπιβάλλουσι, πολὺ ἔλασσον πιθανὸν ἦτο νὰ σέβωνται τὸ ἀ-

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τῇ 31 Μαρτίου.

ξίωμα τοῦτο οἱ ἐν τοῖς πρὸ Χριστοῦ χρόνοις ἠθικῶς ἐκπεπτωκότες λαοὶ καὶ δορικτήτορες δυνάσται. Ἐν ὅσῳ δὲ τὰ ἔθνη δὲν σέβονται τὸ ἀξίωμα τοῦτο αἰωνίως θέλει βασιλεύει ἐπὶ τῆς γῆς ἡ ὑπερφίλαυτος πολιτική, καὶ θέλουσιν ὑπάρχει μεταξὺ τῶν ἐθνῶν αἱ ἐκ τῆς πλεονεξίας καὶ τῶν ἄλλων ὑπερφιλαύτων παθῶν ἔριδες, πόλεμοι καὶ καταστροφαί. Ὅτι δὲ οἱ Ῥωμαῖοι ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἔθνος τῆς ἀρχαιότητος τὸ ἀξίωμα τοῦτο κατεπάτησαν καὶ τῇ καταχθονίῳ πολιτικῇ πρὸς τοὺς συγχρόνους κατεχρήσαντο μαρτυρεῖ ἥ τε ἄλλη αὐτῶν ἱστορία καὶ τὰ γεγονότα, ἅτινα ν' ἀφηγηθῶ προτίθεμαι. Διότι γνωστὸν εἶναι ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι, μόλις τοὺς πέριξ μικροὺς λαοὺς ὑπέταξαν, καὶ ἤρξαντο τῇ ῥᾳδιουργίᾳ τὸ πρῶτον τοὺς ἀπωτέρω κατ' ἀλλήλων νὰ συγκρούωσιν, ἐκ μικρᾶς δ' ἔπειτα ἀφορμῆς τῇ βίᾳ τῶν ὅπλων ἀλλεπαλλήλους πάντας νὰ καταστρέφωνται. Ἐκ τοιαύτης δὲ ὑπούλου καὶ πλεονεκτικῆς πολιτικῆς ἐξήφθη καὶ ὁ τότε μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ τοῦ Ποντικοῦ βασιλέως Μιθριδάτου μέγιστος ἀνταγωνισμός, ὁ κακῶν ὑπερπληρώσας τοὺς ἐν μέσῳ τῶν ἀντιμαχομένων Ἕλληνας, ἤδη μὲν ἀπὸ οὐ πολλοῦ χρόνου τοῖς Ῥωμαίοις ὑποτεταγμένους, ἀναγκασθέντας δὲ τότε νὰ τάσσωνται τοὺς μὲν μετὰ τοῦ ἑνός, τοὺς δὲ μετὰ τοῦ ἑτέρου τῶν ἀλλοτρίων τούτων δεσποτῶν. Ἤθελε δέ τις εἴπει, ὅτι ὁ τοσοῦτον τοῖς Ἕλλησιν ὀλέθριος ἀποβὰς ἐκεῖνος ἀνταγωνισμὸς εἶναι μία τῶν ἐκδηλώσεων τῆς ἀπ' ἀρχῆς ὑφεστώσης ἔχθρας οὐχὶ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων, καθ' Ἡρόδοτον εἰπεῖν, ἀλλὰ μεταξὺ Εὐρώπης καὶ Ἀσίας, ἢ Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς, καὶ νῦν εἰσέτι ὑφισταμένης, ἀλλὰ μετὰ τῆς διαφορᾶς, ὅτι αἱ μὲν χῶραι, ἃς ἀνέκαθεν τὸ Ἑλληνικὸν οἰκεῖ, εὐρεῖα δὲ σκηνὴ τοῦ τότε ἀνταγωνισμοῦ ἐγένοντο, πᾶσαι εἰς τὴν Ἀνατολὴν νῦν καταλέγονται, ἡ δὲ νῦν Ἀνατολὴ πρὸς τῷ πάλαι ἐκ Δύσεως καὶ ἕτερον ἐκ Βορρᾶ προσέλαβεν ἐχθρόν.

Κατέβαινε πρὸς τὴν λῆξιν ἡ προτελευταία πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίς, ὅτε ἤδη οἱ τὴν Εὐρώπην ἢ τὴν Δύσιν ἀντιπροσωπεύοντες Ῥωμαῖοι διὰ τῶν ὅπλων καὶ τῆς πολιτικῆς εἶχον ἀλληλοδιαδόχως πάντα τὰ κατὰ τὴν Ἰταλίαν ἔθνη ὑποτάξῃ, πάσας τὰς αὐτόθι καὶ ἐν Σικελίᾳ πολυαρίθμους Ἑλληνικὰς ἀποικίας δουλώσῃ, καταπολεμήσῃ τοὺς διὰ τριῶν μεγάλων περὶ κοσμοκρατορίας πολέμων πρὸς αὐτοὺς διαγωνισαμένους Καρχηδονίους, καταδαμάσῃ καὶ ταπεινώσῃ τοὺς τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Συρίας διαδόχους τοῦ Ἀλεξάνδρου βασιλεῖς καί, δι' ὧν ἐγκατέσπειραν εἴς τε τὴν Ἀχαϊκὴν ὁμοσπονδίαν καὶ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα διαλύσεως καὶ καταστροφῆς σπερμάτων, καὶ τῶν Ἑλλήνων τὴν ἐλευθερίαν ἀφαιρέσῃ. Ἤδη δ' ἐπιβάντες καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐφ' οὗ ἐκληροδότησεν αὐτοῖς Περγαμηνοῦ βασιλείου ὁ ἀνάξιος αὐτοῦ βασιλεὺς Ἄτταλος (133 π. Χ.), μετεχειρίζοντο εὐκαίρως καὶ αὐτόθι τά τε ὅπλα καὶ τὴν συνήθη αὐτοῖς πολιτικήν, ἀφορμὰς ἐπιζητοῦντες περαιτέρω αὐξήσεως. Ἀλλὰ τοιοῦτοι ὄντες αὐτοί, δὲν εὗρον τὸν Μιθριδάτην ἔλασσον πλεονέκτην, φιλόδοξον, δεινὸν καὶ ῥέκτην ἀνταγωνιστήν.

Πῶς δὲ εἶχον ἐν τῷ τότε χρόνῳ καὶ τὰ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἐξ ἧς ὁρμηθεὶς ὁ Μιθριδάτης τὸν μέγαν ἐκεῖνον πρὸς Ῥωμαίους ἀνεδέξατο πόλεμον; Οἱ μὲν Ῥωμαῖοι κατεῖχον τὸ Περγαμηνὸν βασίλειον, ὅπερ μετωνόμασαν ἐπαρχίαν Ἀσίαν, ὑπερήσπισαν δὲ κατὰ τοῦ δι' ὅπλων ἐπιχειρήσαντος νὰ κληρονομήσῃ αὐτὸ ὡς προγονικὸν κτῆμα Ἀριστονίκου, νόθου υἱοῦ τοῦ Εὐμένους. Νικοδήμης δὲ ὁ τοῦ Προυσίου ἐβασίλευε τῆς Βιθυνίας. Μεταξὺ δὲ Βιθυνίας καὶ Πόντου ἔκειτο ὑπὸ τῶν γειτόνων τούτων ἠκρωτηριασμένη ἡ Παφλαγονία. Τῆς δὲ Καππαδοκίας ἐβασίλευεν Ἀριαράθης. Τῶν δὲ διαφόρων τῆς Γαλατίας τμημάτων διάφοροι ἦρχον τετράρχαι. Πρὸς δὲ τὸ βορειοανατολικὸν τῆς μικρᾶς κατὰ τὰ μεσημβρινὰ τοῦ Εὐξείνου παράλια ἐβασίλευεν ἀπὸ οὐ πολλοῦ χρόνου τοῦ Πόντου ὁ περὶ οὗ ἡμῖν ὁ λόγος Μιθριδάτης, ὁ Εὐπάτωρ ἐπονομασθεὶς καὶ Μέγας, ὑποδεέστερος μὲν τοῦ Ἀννίβου στρατηγός, οὐχὶ δ' ἔλασσον ἐκείνου ἀδιάλλακτος τῶν Ῥωμαίων ἐχθρός. Τοῦ Μιθριδάτου οἱ πρόγονοι, οἱ πλεῖστοι ὁμώνυμοι αὐτῷ, λέγονται ὅτι εἷλκον τὸ γένος ἀπὸ Κύρου καὶ Δαρείου τῶν μεγάλων Περσικῶν βασιλέων. Μιθριδάτης δὲ ὁ ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τυχὼν τοῦ Πόντου σατράπης, καταβὰς εἰς προϋπάντησιν τοῦ εἰς κατάλυσιν τοῦ Περσικοῦ κράτους πορευομένου δορυκτήτορος ἐκείνου, ὅτε εὑρίσκετο ἔτι ἐν Καρίᾳ, καὶ ἐπιτηδείως αὐτὸν θεραπεύσας κατελείφθη ἐκείνῳ ὑποτελὴς τοῦ Πόντου σατράπης. Ἐν δὲ τοῖς μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου μακροῖς τῶν ἐκείνου στρατηγῶν περὶ διαδοχῆς πολέμοις, ὅ,τε Μιθριδάτης ἐκεῖνος καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ, καί περ ἐλθόντες εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς τῆς σατραπείας τοῦ Πόντου ἀντιποιουμένους στρατηγούς, ἀλλ' ὅμως μετὰ φρονήσεως καὶ ἀνδρείας πολιτευθέντες οὐ μόνον ὅλως ἀνεξάρτητον βασίλειον τὴν σατραπείαν αὐτῶν κατέστησαν, ἀλλὰ καὶ ἐξέτειναν κατὰ μικρὸν ἐπί τε τοὺς γείτονας Ἀσιάτας καὶ ἐπὶ τὰς ἀκμαζούσας κατὰ τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου πόντου Ἑλληνικὰς ἀποικίας, οἷον Ἡράκλειαν, Σινώπην τὴν καὶ τοῦ βασιλείου ἀναδειχθεῖσαν πρωτεύουσαν, Ἀμισόν, Κερασοῦντα, Τραπεζοῦντα καὶ ἄλλας. Καὶ ὁ μὲν τοῦ Εὐπάτορος πατὴρ Μιθριδάτης ὁ Εὐεργέτης, συμμαχήσας τοῖς Ῥωμαίοις κατὰ Καρχηδονίων πολεμοῦσιν, ἔπεμψεν αὐτοῖς ναῦς τινας καὶ στρατιώτας εἰς βοήθειαν, ἐβοήθησε δ' αὐτοῖς καὶ κατὰ Ἀριστονίκου πολεμοῦσιν, ἀνθ' ὧν οἱ Ῥωμαῖοι παρεχώρησαν αὐτῷ τὴν καλουμένην μεγάλην Φρυγίαν.

Ὁ τοῦ Εὐεργέτου λοιπὸν υἱὸς καὶ διάδοχος Μιθριδάτης ὁ Εὐπάτωρ, γεννηθεὶς ἐν Σινώπῃ (136 π. Χ.), ἐπειδὴ ἀπώλεσε δωδεκαετὴς περίπου τὸν πατέρα, ἐβασίλευσεν ὑπὸ τῆς μητρὸς ἐπιτροπευόμενος. Λέγεται δέ, ὅτι πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἐπιβούλων τῶν τοῦ θρόνου μνηστήρων διῆγεν ἐπί τινα χρόνον ἐν ἐρημίᾳ, ἢ περιηγεῖτο ἐν ἀλλοδαπῇ μετὰ ὀλίγων πιστῶν ἄγνωστος. Τότε δὲ καὶ ἠσχολήθη περί τε κυνηγέσια καὶ ἄλλας σωματικὰς ἀσκήσεις, καὶ περὶ τὴν τοῦ πνεύματος διὰ παιδείας καὶ πείρας μόρφωσιν, ὅθεν παράδοξον ἐκτήσατο ῥώμην καὶ διὰ διαφόρων γνώσεων τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐκόσμησεν.

Ἕνεκα δὲ τῶν περιστοιχιζόντων τὴν νεότητα αὐτοῦ κινδύνων ἐπεδόθη εἰς τὴν μάθησιν τῆς φυσικῆς ἱστορίας τῆς περὶ τὰ φυτά, καὶ ἠσχολήθη διὰ πειραμάτων νὰ ἐξακριβώσῃ τῶν τε δηλητηρίων καὶ τῶν ἀντιδότων τὰς δυνάμεις, ποιούμενος ἐφ' ἑαυτοῦ χρῆσιν δηλητηρίων καὶ ἀντιδότων, ὅπως εἰς τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν ἐνεθίσας κατὰ μικρὸν τὸ σῶμα, προφυλαχθῇ ἀπὸ τῆς εἰς τὰς τυραννικὰς ἐκείνας αὐλὰς οὐκ ἀσυνήθους δηλητηριάσεως. Ἕνεκα δὲ τῶν κινδύνων οὐ μόνον ταύτην ἔλαβε τὴν προφύλαξιν, ἀλλὰ καὶ πολιτικὸς εἰς ἄκρον ὑπερφίλαυτος ἀπέβη, οὐδ' αὐτοὺς τοὺς συγγενικοὺς δεσμοὺς ἀπέναντι τοῦ ἰδίου μεγαλείου καὶ τῆς δυνάμεως σεβόμενος· ἅμα δὲ καὶ φύσει φιλόδοξος γενόμενος, ὅπως μόνος βασιλεύσῃ, καὶ αὐτὴν τὴν συμβασιλεύουσαν μητέρα, ὡς ἐνεχομένην εἰς τὴν τοῦ πατρὸς δολοφονίαν, ἐν εἱρκτῇ ἐθανάτωσεν, ὅθεν αὐτῷ καὶ ἡ ἐπωνυμία Εὐπάτωρ προσεγένετο. Καὶ μόνος δὲ βασιλεύσας ἐξηκολούθησεν, ὡς λέγουσιν, ἄγνωστος ἔτι περιηγούμενος καὶ τά τε ἄλλα παρατηρῶν, καὶ δὴ καὶ τὰς δυνάμεις καὶ τοὺς πόρους τῶν πέριξ ἐπικρατειῶν, εἰς ἃς ἐπωφθαλμία ἐκ πρωΐμου ἐλαυνόμενος φιλοδοξίας, ἐκκαιομένης ἐκ τῆς συνειδήσεως τοῦ γένους αὐτοῦ, ἐκ τῆς παραδόσεως τῆς ἔτι προσφάτου ἱστορίας τῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου διαδόχων καὶ ἐκ τοῦ ὑπ' ὄψιν παραδείγματος τῆς γιγαντιαίως διὰ τῶν ὅπλων αὐξηθείσης Ῥώμης. Ἐπειδὴ δ' ἐβασίλευσε καὶ κράτους ἐκτεταμένου, ἰσχυροῦ καὶ ἀεὶ μᾶλλον διὰ τῆς παιδείας καὶ τῶν ἠθῶν τῶν ἐν αὐτῷ πολυαρίθμων Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν ἐξελληνιζομένου, εἰκότως μέγα ἐφρόνει καὶ μεγάλα διενοεῖτο. Ἐν ᾧ δὲ πάντα τὰ πέριξ κράτη πρὸς τὸ τῶν Ῥωμαίων ὄνομα καταπεπληγμένα διέλυον τὰς πρὸς ἄλληλα διαφορὰς τῇ διαιτητικῇ ἐκείνων ψήφῳ, ὁ Μιθριδάτης, μέγα πρόσκομμα εἰς τὴν αὐτοῦ φιλοδοξίαν τοὺς Ῥωμαίους ἡγησάμενος, πρωΐμως ἔδειξεν, ὅτι δὲν ἦτο πρόθυμος νὰ ὑπείκῃ εἰς τὰ ἐκείνων νεύματα.

Προορῶν δὲ ἄφευκτον τὴν πρὸς ἐκείνους σύγκρουσιν, ἠσχολήθη προηγουμένως περὶ τὴν ὑπόταξιν τῶν Κόλχων, τῶν Σκυθῶν καὶ ἄλλων περὶ τὸν Εὔξεινον πόντον λαῶν, βαρβάρων τε καὶ ἀποίκων Ἑλλήνων, ἐξ ὧν καὶ χρήματα ἠδύνατο νὰ εἰσπράσσῃ καὶ ἄνδρας εὐκόλως πρὸς οὓς διενοεῖτο πολέμους νὰ στρατολογῇ. Οὕτω δὲ προσέθηκεν εἰς τὸ παρὰ τοῦ πατρὸς κληρονομηθὲν ἐπὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας βασίλειον πᾶσαν τὴν ἀπ' ἀνατολῶν τοῦ Εὐξείνου μέχρι Θράκης χώραν, ἥτις ὠνομάσθη μὲν Κιμμέριον βασίλειον ἀπὸ τοῦ Κιμμερίου βοσπόρου, ἔσχε δὲ πρωτευούσας τὰς σχεδὸν ἀντικρὺ κειμένας παρὰ τὸν βόσπορον ἀποίκους τῶν Μιλησίων ἑλληνίδας πόλεις Παντικάπαιον καὶ Φαναγόρειαν. Ἔκτοτε πιθανῶς ἐπῆλθεν αὐτῷ ἡ ἔννοια, ἣν περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου νὰ πραγματώσῃ μάτην ἐπεχείρησε, νὰ στρατηλατήσῃ δηλαδὴ ποτε διὰ τῶν χωρῶν τούτων μέχρι τοῦ Ἀδριατικοῦ κατὰ τῶν ἑτοίμων νὰ παρεμποδίσωσι πᾶσαν αὐτοῦ αὔξησιν Ῥωμαίων. Ὅτι δὲ δὲν ἠπατήθη οὕτως ἐξ ἀρχῆς περὶ τῶν Ῥωμαίων κρίνων, φανερόν· διότι ἅμα ἐπιχειρήσαντι νὰ ἐκτείνῃ τὸ κληρονομικὸν αὐτοῦ κράτος πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς μεσημβρίαν, εὐθὺς ἐνέστη

σαν αὐτῷ οἱ Ῥωμαῖοι καὶ ἀφορμὰς πολέμου παρέσχον, τὴν σύστασιν μεγάλων κρατῶν ἐκ παντὸς τρόπου παρεμποδίζοντες. Πάντας δὲ τοὺς ἐντεῦθεν προκύψαντας τῶν Ῥωμαίων καὶ τοῦ Μιθριδάτου πολέμους οὐδὲν ἄλλο ὑπηγόρευσεν, ἀλλ' ἡ πλεονεξία, φθόνος, μῖσος, φιλεκδικία καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια πάθη. Ἀφορμαὶ δὲ προηγήθησαν αἱ ἑξῆς.

Οἱ Ῥωμαῖοι, ἐπὶ σκοπῷ τοῦ νὰ περιορίσωσι τὴν δύναμιν τοῦ Μιθριδάτου, ἐκήρυξαν ἐλευθέραν ἣν εἶχον παραχωρήσῃ τῷ πατρὶ αὐτοῦ βοηθήσαντι αὐτοῖς μεγάλην Φρυγίαν, ὡς δῆθεν ἐπὶ χρήμασιν ἐκείνῳ ὑπὸ τοῦ τότε ὑπάτου Ἀκυλίου παραχωρηθεῖσαν. Συχνότατα δὲ οἱ Ῥωμαῖοι ἐκήρυσσον χώρας καὶ πόλεις ἐλευθέρας, ἃς αὐτοὶ δὲν ἠδύναντο ἔτι νὰ κυριεύσωσιν, ἐφοβοῦντο δὲ μήπως ταύτας ἄλλοι προκαταλαβόντες τὴν δύναμιν αὐτῶν αὐξήσωσιν. Ὁ δὲ Μιθριδάτης, καί περ βαρέως ἐνεγκὼν, ὅμως κατέσχεν ἑαυτὸν τότε, ὅπως πολεμήσῃ ἐν εὐθετωτέρῳ καιρῷ· κατέσχε δ' ἔτι ἑαυτὸν καὶ ὅτε αὐτῷ καὶ Νικομήδει συμμαχήσασι καὶ τὴν Παφλαγονίαν διανειμαμένοις ἐπεμβάντες οἱ Ῥωμαῖοι προσέταξαν ν' ἀφήσωσι τὴν χώραν ταύτην, ὡς ἐλευθέραν ὑπὸ Ῥωμαίων κηρυχθεῖσαν. Καὶ ὁ μὲν Μιθριδάτης περιωρίσθη τότε νὰ δηλώσῃ, ὅτι ἡ Παφλαγονία ἀνῆκεν αὐτῷ ὡς κτῆμα προγονικὸν ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἀναληφθέν. Ὁ δὲ Νικομήδης ἄλλως ἔπραξε· διότι οὗτος, ὑπακούσας πρὸς ὥραν, ὠνόμασεν ἔπειτα ἕνα τῶν υἱῶν αὐτοῦ Πυλαιμένην, ὀνόματι κοινῷ τῶν τῆς Παφλαγονίας βασιλέων, καὶ ὡς βασιλέα τῆς χώρας ἐκείνης ὑπεστήριξε. Τρίτη δὲ τῶν Ῥωμαίων ἐπέμβασις καὶ προσταγὴ, ἥτις ἔμελλε νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν σύγκρουσιν, ἦτο ἡ ἑξῆς· ὁ Νικομήδης ἐπεχείρησε νὰ καταλάβῃ τὴν Καππαδοκίαν, εἰς ἣν καὶ ὁ Μιθριδάτης ἐπὶ ὁμοίοις δικαιώμασι πάλαι ἐπωφθαλμία· ὁ δὲ Μιθριδάτης, ὡς δῆθεν τὸν Νικομήδην ἐμποδίσων, εἰσβάλλει εἰς Καππαδοκίαν, δολοφονεῖ διὰ τοῦ πιστοῦ αὐτοῦ Γορδίου τὸν ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸν αὐτοῦ Ἀριαράθην καὶ ἀναβιβάζει εἰς τὸν θρόνον τὸν πρεσβύτερον τοῦ φονευθέντος υἱὸν ὑπὸ τῆς μητρὸς διὰ τὸ ἀνήλικον ἐπιτροπευόμενον, ἐκδιώξας τὸν Νικομήδην. Ἀλλ' ἐπειδὴ μετὰ ταῦτα ἡ χήρα Λαοδίκη, τὸν ἀδελφὸν ὑποπτεύουσα, συνεζεύχθη μετὰ τοῦ Νικομήδους, ὁ Μιθριδάτης εἰσβάλλει πάλιν εἰς Καππαδοκίαν, ὡς δῆθεν προστάτης τοῦ νέου Ἀριαράθου, ὃν καὶ ἐπισήμως τότε ἀνεγνώρισε. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως ᾔτησε παρὰ τοῦ Ἀριαράθου νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν εἰς τὴν πατρίδα κάθοδον τοῦ δολοφόνου Γορδίου· ὁ δὲ Ἀριαράθης, εὐλόγως ὑποπτεύσας, δὲν παρεδέχθη τὴν αἴτησιν· τότε ὁ Μιθριδάτης, ὅπως ἄρῃ τὰ εἰς τὸ σχέδιον αὐτοῦ προσκόμματα, ἐπέρχεται τὸ τρίτον μετὰ ἰσχυροῦ στρατοῦ κατὰ τοῦ Ἀριαράθου· ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν κατέλαβεν, ὡς ἤλπιζε, τὸν ἀδελφιδοῦν ἀπαράσκευον, προσκαλεῖ αὐτὸν μεθ' ὅρκων εἰς προσωπικὴν συνέντευξιν, πρὸς διάλυσιν δῆθεν τῆς μεταξὺ αὐτῶν διαφορᾶς· τοῦτον δὲ, ἐπὶ τῇ πίστει τῶν ὅρκων προσελθόντα, ὁ διὰ παντὸς μέσου πρὸς τὸν σκοπὸν σπεύδων Μιθριδάτης ἀσεβῶς ἰδίαις χερσὶ δολοφονεῖ, καὶ κυριεύσας τὴν Καππαδοκίαν, ἀναγορεύει βασιλέα αὐτῆς τὸν ἴδιον αὐτοῦ υἱὸν (91

π. Χ.), μετονομάσας Ἀριαράθην καὶ ἐπίτροπον αὐτοῦ καθιστᾷ τὸν δολοφόνον Γόρδιον.

Ἀλλ' οἱ Καππαδόκαι ἀγανακτήσαντες πρὸς ταῦτα ἐπανέστησαν, καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸν στρατὸν τοῦ Μιθριδάτου ἐκβαλόντες, καλοῦσι βασιλέα τὸν ἀνήλικον τοῦ δολοφονηθέντος ἀδελφόν. Ὁ Μιθριδάτης ὅμως, ἐπιμένων εἰς ἐκτέλεσιν οὗ προέθετο σκοποῦ, στρατεύει καὶ πάλιν καὶ ἐγκαθιστᾷ βασιλέα τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ἐκδιώξας τὸν νέον Ἀριαράθην, ὅστις καὶ ἐν φυγῇ ἐτελεύτησεν. Ὁ Νικομήδης ὅμως, καὶ φθόνῳ καὶ φόβῳ τῆς τοῦ ἀντιπάλου αὐξήσεως κινούμενος, πείθει τὴν Λαοδίκην νὰ ὑποβάλῃ ἄλλον τινὰ ὡς τρίτον υἱὸν αὐτῆς, ὑπὲρ οὗ σταλεῖσα εἰς Ῥώμην ἐζητεῖτο προστασίαν. Τότε καὶ ὁ Μιθριδάτης ἔπεμψεν εἰς Ῥώμην τὸν Γόρδιον ἐλέγχοντα τὸν δόλον καὶ ἰσχυριζόμενον, ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ Μιθριδάτου ἐγκατασταθεὶς οὗτος εἶναι ὁ τοῦ βασιλέως τῆς Καππαδοκίας υἱός. Οἱ δὲ ἀσμένως τὰς τοιαύτας πρὸς ἐπέμβασιν εὐκαιρίας δεχόμενοι Ῥωμαῖοι, ἀμφοτέρους ὑποπτεύσαντες καὶ ἐξ ἀνακρίσεως πληροφορηθέντες περὶ τῆς ἀληθείας, προσέταξαν τῷ μὲν Μιθριδάτῃ ν' ἀφήσῃ τὴν Καππαδοκίαν, τῷ δὲ Νικομήδει τὴν Παφλαγονίαν· οὐδὲ εἰς μόνην τὴν προσταγὴν ταύτην περιωρίσθησαν, ἀλλὰ καὶ πέμψαντες στρατὸν ὑπὸ τὸν Σύλλαν ἐνεκαθίδρυσαν βασιλέα Ἀριοβαρζάνην τινά, ὃν οἱ ἀδυνατοῦντες νὰ ὑπάρχωσιν ἀβασίλευτοι Καππαδόκαι ἐξελέξαντο. Τί δ' ἔπραξε τότε ὁ Μιθριδάτης, ἰδὼν ἀνατετραμμένον τὸ μετὰ τοσούτων κόπων καὶ κακουργημάτων διαπραχθὲν μηχανοῤῥάφημα; Καί περ ὀργὴν καὶ μῖσος πνέων, διότι εἰς πᾶν βῆμα ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἀντεκόπτετο, ἀλλ' ὅμως οὐδὲ τότ' ἐκινήθη ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς κατ' αὐτῶν, ἀλλὰ συμμαχήσας μετὰ Τιγράνου τοῦ τῆς Ἀρμενίας βασιλέως, γαμβροῦ δὲ αὐτοῦ ἐπὶ θυγατρί, ἔπεισεν αὐτὸν νὰ πέμψῃ στρατὸν εἰς Καππαδοκίαν, καί, ἐκβαλὼν τὸν Ἀριοβαρζάνην, τὴν μὲν χώραν νὰ παραδώσῃ τῷ Μιθριδάτῃ, αὐτὸς δὲ λάβῃ τοὺς αἰχμαλώτους, ὅπως αὐξήσῃ τοὺς κατοίκους τῆς νεοκτίστου αὐτοῦ μητροπόλεως Τιγρανοκέρτων. Τούτων δὲ οὕτω γινομένων (89 π. Χ.), καὶ ὁ ἐκβληθεὶς Ἀριοβαρζάνης καταφεύγει εἰς Ῥώμην, προστασίαν ἐξαιτούμενος.

Ἀλλ' ἀφ' οὗ ἤδη ὁ μὲν ἐχθρὸς αὐτοῦ Νικομήδης ἐτελεύτησεν, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ὑπεστήριξαν ὡς διάδοχον τὸν ὁμώνυμον τῷ πατρὶ πρεσβύτερον ἐκείνου υἱόν, ὁ Μιθριδάτης, ἐπειδὴ οἱ Ῥωμαῖοι τότε ἠσχολοῦντο περὶ τὸν συμμαχικὸν ἐν Ἰταλίᾳ πόλεμον, πέμψας στρατὸν ἐκβάλλει τοῦ θρόνου τὸν νέον Νικομήδην καὶ ἀναβιβάζει τὸν νεώτερον ἐκείνου ἀδελφὸν Σωκράτην. Τοῦτο ὅμως τὸ τόλμημα τοῦ Μιθριδάτου οἱ Ῥωμαῖοι, καίπερ ἐν πολλοῖς εὑρισκόμενοι περισπασμοῖς, οὐδόλως ἠδύναντο νὰ παρίδωσιν· ὅθεν ἔπεμψαν τὸν Μάνιον Ἀκύλιον στρατηγόν, ἵνα ἐγκαταστήσῃ τόν τε Ἀριοβαρζάνην εἰς τὸν θρόνον τῆς Καππαδοκίας καὶ τὸν Νικομήδην εἰς τὸν τῆς Βιθυνίας, διατάξαντες νὰ προσλάβῃ συνεργοὺς εἰς ταῦτα τὸν τῆς Ἀσίας ἀνθύπατον Λ. Κάσσιον καὶ αὐτὸν προσέτι τὸν ἔτι λεγόμενον σύμμαχον τῶν Ῥωμαίων Μιθριδάτην, θέ-

λοντες ν' ἀναγκάσωσιν αὐτὸν νὰ ἐξέλθῃ εἰς τὸ φανερὸν καὶ νὰ παύσῃ ἐκ τοῦ ἀφανοῦς ῥαδιουργῶν. Ὁ Μιθριδάτης ὅμως τοῦ Ἀκυλίου καὶ τοῦ Κασσίου τοὺς βασιλεῖς ἐγκαθιστάντων, ἡσύχαζε, προσμένων πληρεστέρας τὰς πολεμικὰς αὐτοῦ παρασκευὰς καὶ ἀφορμὴν εὐλογοφανεστέραν.

Ἡ ἀφορμὴ ταχέως παρέστη, ἥτις καὶ ἀρχὴ τοῦ πρώτου Μιθριδατικοῦ πολέμου ἐγένετο· διότι τῶν Ῥωμαίων στρατηγῶν ἐπ' ἐλπίδι λαφύρων πειθόντων τοὺς ἐγκατασταθέντας βασιλεῖς νὰ ἐπιχειρήσωσί τι κατὰ τοῦ Μιθριδάτου, ὁ Νικομήδης, ὅστις πολλὰ μὲν αὐτοῖς χρήματα ὑπὲρ τῆς αὐτοῦ ἐγκαταστάσεως ὑπέσχετο, πολλὰ δὲ ὤφειλε τοῖς ἐν Ἀσίᾳ τοκογλύφοις Ῥωμαίοις, ἐπιδραμὼν πᾶσαν τὴν μέχρις Ἀμάστριος πεδινὴν χώραν τοῦ Μιθριδάτου ἐλεηλάτησεν αὐτήν· ὁ δὲ Μιθριδάτης, καίτοι εἶχεν ἑτοίμην δύναμιν, ὅμως ὑπεχώρει ἐπίτηδες, ὅπως καταστήσῃ καταφανῆ τὴν ἄδικον τῶν Ῥωμαίων διαγωγήν. Μετὰ δὲ τὴν λεηλασίαν πέμπει πρὸς τοὺς στρατηγοὺς τῶν Ῥωμαίων πρεσβευτὴν προβάλλοντα, ὅτι ὁ Μιθριδάτης ὡς πατρικὸς τῶν Ῥωμαίων φίλος καὶ σύμμαχος ἠνέσχετο ἀποστερούμενος Φρυγίαν καὶ Καππαδοκίαν, ἐφ' ὧν εἶχεν ἀναντίῤῥητα δικαιώματα, καὶ ἀπέσχετο τοῦ νὰ προσβάλῃ τὸν λεηλατοῦντα τὴν χώραν αὐτοῦ Νικομήδην, ἀλλ' ἀπαιτεῖ παρὰ τῶν Ῥωμαίων ν' ἀναγκάσωσιν αὐτὸν εἰς ἐπανόρθωσιν τοῦ ἀδικήματος, ἢ νὰ ἐπιτρέψωσιν αὐτὸς νὰ λάβῃ παρ' ἐκείνου τὴν προσήκουσαν ἱκανοποίησιν. Ἀλλ' οἱ παρευρεθέντες πρέσβεις τοῦ Νικομήδους, δικαιολογήσαντες τὸν δεσπότην αὐτῶν διὰ τοῦ λόγου, ὅτι ὁ Μιθριδάτης ἦρξε χειρῶν ἀδίκων, ὑποστηρίξας τὸν Σωκράτην ἀντὶ τοῦ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἀναγνωρισθέντος ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Βιθυνίας Νικομήδους, ἀντικατηγόρησαν τοῦ Μιθριδάτου ὅτι ποιεῖται παρασκευὰς πολὺ μείζονας ἢ ὡς ἐπὶ Βιθυνίαν, καὶ προὔτρεψαν τοὺς Ῥωμαίους ν' ἀποβλέπωσιν εἰς τὰς πράξεις αὐτοῦ μᾶλλον ἢ εἰς τοὺς λόγους, προσθέντες, ὅτι δὲν πρέπει χάριν ἐχθροῦ, φιλίαν ὑποκρινομένου, ν' ἀκυρώσωσιν ὅσα περὶ Βιθυνίας ἀπεφάσισαν. Πρὸς ταῦτα δὲ ὁ πρεσβευτὴς ἀντέλεξεν, ὅτι εἰς μὲν τὰς ἄλλας μεταξὺ Μιθριδάτου καὶ Νικομήδους διαφορὰς ὁ Μιθριδάτης δέχεται τὴν τῶν Ῥωμαίων διαιτησίαν, ἀπαιτεῖ ὅμως δικαιοσύνην δι' ἃς οὐδ' αὐτοὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἀρνοῦνται τελευταίας ἐχθρικὰς τοῦ Νικομήδους πράξεις. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ τῶν Ῥωμαίων στρατηγοὶ ἀπεκρίναντο, ὅτι λυποῦνται μὲν εἴ τι ὑπὸ Νικομήδους ἠδικήθη ὁ Μιθριδάτης, δὲν ἀνέχονται ὅμως νὰ ἐξενεχθῇ πόλεμος κατὰ τοῦ συμμάχου αὐτῶν Νικομήδους, ὡς Ῥωμαίοις ἀσύμφορον, ὁ Μιθριδάτης, οὐδόλως εὐχαριστηθεὶς εἰς τὴν ἀπόκρισιν ταύτην, πέμπει τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἀριαράθην μετὰ ἰσχυρᾶς δυνάμεως εἰς τὴν Καππαδοκίαν, ὅστις νικήσας μάχῃ τὸν Ἀριοβαρζάνην ἐκυρίευσε τὴν χώραν. Μετὰ δὲ ταῦτα πέμπει πάλιν πρὸς τοὺς στρατηγοὺς τῶν Ῥωμαίων τὸν πρεσβευτὴν αὐτοῦ, ὅστις ἐνεκάλει διὰ τὴν πρὸς Μιθριδάτην, σύμμαχον τῶν Ῥωμαίων, ἀδικίαν οὐχὶ τῷ δήμῳ τῶν Ῥωμαίων, οὐδὲ τῇ συγκλήτῳ, ἀλλ' αὐτοῖς τοῖς στρατηγοῖς, οἵτινες, τὸν φίλον καὶ σύμμαχον τοῦ Μιθριδάτου προσποιούμενοι, αὐ-

τογνωμόνως ὡς πολέμιον αὐτὸν μεταχειρίζονται, καὶ ἐμπλέκουσι τὴν Ῥώμην εἰς πόλεμον πρὸς τοσοῦτον ἰσχυρὸν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν βασιλέα· ἠπείλει δέ, ὅτι ὁ Μιθριδάτης θέλει κατηγορήσῃ αὐτῶν ἐνώπιον τῆς συγκλήτου, καὶ τελευτῶν ὑπέσχετο, ὅτι ὁ Μιθριδάτης πρόθυμος ἦτο, λαβὼν ὡς σύμμαχος τῶν Ῥωμαίων τὴν προσήκουσαν ἱκανοποίησιν, καὶ νὰ βοηθήσῃ τοῖς Ῥωμαίοις κατὰ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ συμμάχων.

Πρὸς ταῦτα οἱ στρατηγοὶ τῶν Ῥωμαίων παροξυνθέντες οὐ μόνον ἐντόνως ἀπηγόρευσαν αὐτῷ νὰ κινήσῃ πόλεμον κατὰ Νικομήδους καὶ ν' ἀναμιγνύηται εἰς τὰ τῆς Καππαδοκίας, προσδηλώσαντες αὐτῷ, ὅτι προτίθενται ἀμέσως αὐτοὶ νὰ ἐγκαταστήσωσι τὸν Ἀριοβαρζάνην, ἀλλὰ καὶ στρατολογήσαντες ἐκ Καππαδοκίας, Γαλατίας καὶ Παφλαγονίας πεζοὺς καὶ ἱππεῖς, μετὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ ἀνθυπάτου Λ. Κασσίου τρεῖς συνεκρότησαν στρατούς. Καὶ ὁ μὲν Κάσσιος ἐλθὼν ἐστρατοπέδευσεν ἐπὶ τῶν συνόρων τῆς Βιθυνίας καὶ Γαλατίας· ὁ δὲ Ἀκύλιος ἐπορεύθη κωλύσων τὴν εἰς Βιθυνίαν τοῦ Μιθριδάτου εἰσβολήν, ὅθεν ἦτο δυνατή· ὁ δὲ τὴν Παμφυλίαν διοικῶν Κόϊντος Ὄππιος ὤφειλε νὰ προχωρῇ διὰ τῶν ὀρέων τῆς Καππαδοκίας. Καὶ στόλος δὲ αὐτῶν ὑπὸ Μινούκιον Ῥοῦφον καὶ Γάϊον Ποπίλιον παρεφύλασσε παρὰ τὸ Βυζάντιον, ὡς ἐμποδίσων τὴν τοῦ Μιθριδατικοῦ ἐκ τοῦ πόντου ἔξοδον. Οὐδὲ ὁ σύμμαχος αὐτῶν Νικομήδης ἠμέλησεν ἰσχυρὸν ὅσον ἠδύνατο στρατὸν πεζικὸν καὶ ἱππικὸν νὰ συναθροίσῃ. Ἐκ φιλαργυρίας λοιπὸν καὶ φιλοδοξίας οἱ τῶν Ῥωμαίων στρατηγοὶ οἴκοθεν ἐνέπλεξαν τὴν Ῥώμην εἰς τοσοῦτον μέγαν καὶ τοσοῦτον ὀλέθριον εἰς τοσούτους λαοὺς ἀποβάντα πόλεμον.

Τούτων δὲ γενομένων, ὁ Μιθριδάτης ἐνόμισεν, ὅτι ἐπέστη ἤδη ὁ καιρὸς νὰ λάβῃ δίκην παρὰ τῶν Ῥωμαίων διὰ πάσας τὰς παρ' αὐτῶν ἀδικίας καὶ ὕβρεις. Ὅθεν ἔχων ἑτοίμους πεζῶν μὲν μυριάδας εἰκοσιπέντε, ἱππέων δὲ τέσσαρας, πρὸς δὲ ναῦς καταφράκτους τριακοσίας καὶ πλοῖα δίκροτα ἑκατὸν τριάκοντα, ὥρμησε μετὰ μεγάλων ἐλπίδων εἰς τὸν κατὰ τῶν Ῥωμαίων πόλεμον. Καὶ εἰς μὲν τὸν στρατηγὸν Ἀρχέλαον ἔδωκε διαταγὴν νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ τοὺς Βιθυνούς, ὅστις, τῷ Νικομήδει παρὰ τὸν Ἀμνειὸν τῆς Παφλαγονίας ποταμὸν συμβαλών, κατέκοψε τὸν στρατὸν αὐτοῦ, καταφυγόντος μετὰ ὀλίγων πρὸς τὸν Κάσσιον, καὶ πλεῖστα ἔλαβε λάφυρα καὶ αἰχμαλώτους, οὓς πάντας ὁ Μιθριδάτης ἀπέπεμψεν εἰς τὰ ἴδια μετὰ ἐφοδίων, φιλανθρωπίας ἐπίδειξιν ποιούμενος. Ὑπὸ δὲ τῶν στρατηγῶν Νεοπτολέμου καὶ Νεμάνους; διελθόντων διὰ τῶν στενῶν τῶν τὴν Παφλαγονίαν ἀπὸ τῆς Βιθυνίας χωριζόντων ὀρέων, προσβληθεὶς μετὰ τῶν Ῥωμαίων καὶ ὁ Ἀκύλιος κατετροπώθη καί, διαβάντος ἐν φυγῇ κατεσπευσμένῃ τὸν Σαγγάριον, ἐλήφθη καὶ αὐτοῦ τὸ στρατόπεδον. Ὁ Μιθριδάτης τότε πᾶσαν τὴν Παφλαγονίαν καὶ Βιθυνίαν καταλαβών, ὡς καὶ τὴν Φρυγίαν καὶ τὴν Μυσίαν, ἐπέθηκε τέλος εἰς τὴν ἐκστρατείαν, τοῦ Κασσίου μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἀμαχητὶ καταφυγόντος εἰς Ἀπάμειαν, ὅθεν μετέβη εἰς Ῥόδον μετὰ τῶν διασωθέντων ἐκ

τῆς μετ' οὐ πολὺ γενομένης φρικτῆς τῶν ἐν Ἀσίᾳ Ῥωμαίων σφαγῆς. Ἤδη πανταχοῦ ἐδέχοντο ἑκόντες τὸν Μιθριδάτην πρὸ πάντων ἕνεκα τοῦ ὑπάρχοντος μίσους πρὸς τοὺς πιέζοντας Ῥωμαίους· ὁ δὲ Μιθριδάτης, φιλανθρώπως καὶ εὐεργετικῶς προσφερόμενος, εἵλκυσε πάντων τὴν εὔνοιαν. Πλὴν δέ τινων νήσων, καὶ ἰδίως τῆς Ῥόδου, καί τινων πόλεων καὶ τῆς μικρὰν ποιησαμένης ἀντίστασιν Λυκίας, πάσης τῆς μικρᾶς Ἀσίας κατέστη ὁ Μιθριδάτης κύριος (89—88 π. Χ.), καὶ ἰδίας αὐτοῦ ἀρχὰς ἐν αὐτῇ ἐνεκαθίδρυσε. Καὶ τὸν μὲν ἐκ Κιλικίας ἐξωσθέντα καὶ εἰς τὴν πρὸς τῷ Λύκῳ ποταμῷ Λαοδίκειαν μετὰ ὀλίγων καταφυγόντα Ῥωμαῖον στρατηγὸν Κόϊντον Ὄππιον, ἐκδοθέντα αὐτῷ ὑπὸ τῶν Λαοδικέων, πανταχοῦ συνεπῆγε μεθ' ἑαυτοῦ, προπορευομένων πρὸς ἐμπαιγμὸν τῶν ῥαβδούχων, Ῥωμαῖον στρατηγὸν ἐπιδεικνύμενος αἰχμάλωτον· Ἀκύλιον δὲ τὸν τοῦ πολέμου πρωταίτιον, ὅστις ἐκ Περγάμου κατέφυγεν εἰς Λέσβον, ἐκδοθέντα αὐτῷ ὑπὸ τῶν Λεσβίων, περιῆγε μεθ' ἑαυτοῦ ἐπὶ ὄνου δεδεμένον καὶ ὑπὸ μάστιξιν ἀναγκαζόμενον νὰ κηρύσσῃ, ὅτι αὐτὸς ἦτο ὁ Μάνιος Ἀκύλιος, μέχρι Περγάμου· ἐκεῖ δὲ χρυσὸν τήξας ἐνέχεεν αὐτοῦ εἰς τὸ στόμα, ἐμπαίζων τὴν ἄσβεστον τοῦ χρυσοῦ δίψαν αὐτοῦ τε καὶ τῶν Ῥωμαίων.

Ταῦτα δὲ πληροφορηθέντες οἱ Ῥωμαῖοι, ὧν οἱ στρατηγοὶ ἀφ' ἑαυτῶν παραίτιοι τοῦ πολέμου τούτου ἐγένοντο, ἐψηφίσαντο κατὰ Μιθριδάτου πόλεμον, ἤδη παντὶ σθένει εἰς τὸν πόλεμον προσέχοντος. Ἐπιθυμῶν δὲ νὰ κορέσῃ ἣν κατὰ τῶν Ῥωμαίων ἔτρεφεν ἀγρίαν φιλεκδικίαν διὰ τὰς ἀδίκους αὐτῶν ἐπεμβάσεις καὶ μακρὰς πρὸς αὐτὸν ὕβρεις, συνέλαβε καὶ ἐξετέλεσεν ἀπανθρωπότατον βούλευμα· διότι ἔπεμψε διαταγὴν πανταχόσε τῆς Ἀσίας ἐν ῥητῇ ἡμέρᾳ νὰ φονεύσωσι πάντας τοὺς ἐν Ἀσίᾳ Ῥωμαίους καὶ Ἰταλοὺς σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις, τὰ δὲ ὑπάρχοντα αὐτῶν νὰ διαμερίσωνται μετὰ τοῦ βασιλέως Μιθριδάτου· ἀπηγόρευσε δ' ἐπὶ ποινῇ καὶ τὸ θάπτειν τοὺς φονευομένους, καὶ παρεῖχεν ἀμοιβὴν εἰς μὲν τοὺς ἀποκαλύπτοντας Ῥωμαῖον τὸ ἥμισυ τῆς τοῦ κεκρυμμένου περιουσίας, εἰς δὲ τοὺς τὸν δεσπότην αὐτῶν φονεύοντας δούλους τὴν ἐλευθερίαν, καὶ εἰς τοὺς φονεῖς τοῦ δανειστοῦ τὸ ἥμισυ τοῦ χρέους. Ἀναμφιβόλως φρίκην διεγείρει ἡ βαρβαρικὴ αὕτη διαταγὴ εἰς πάντα ἐπιθυμοῦντα καὶ ἐν πολέμῳ σέβας πρὸς τὸ δίκαιον καὶ πρὸς τὴν ἠθικήν· ἀλλ' ὁ πόλεμος ἀποσβεννύων τὰ εὐγενῆ συναισθήματα ἀποθηριοῖ πολλάκις τὸν ἄνθρωπον. Ἀφ' οὗ δὲ καὶ νῦν ἔτι βλέπομεν ἐν πολέμοις κακουργήματα κατὰ ἀθώων διαπρασσόμενα, οὐδόλως πρέπει νὰ ἐκπλησσώμεθα διὰ τὰς θηριωδίας τῶν τότε ἐμπολέμων, οἵτινες τὸν σκοπὸν αὐτῶν ἐκ παντὸς τρόπου ἐπεδίωκον. Ὅθεν κατὰ τὴν ὁρισθεῖσαν ἡμέραν οὕτω λυσσωδῶς πανταχοῦ τὴν ἀποτρόπαιον διαταγὴν ἐξετέλεσαν, ὥστε τοὺς πολυαρίθμους ἐν Ἀσίᾳ Ῥωμαίους, περὶ τὰς 80, ἢ κατ' ἄλλους περὶ τὰς 150 χιλιάδας κατέσφαξαν. Καὶ ἐν Ἐφέσῳ μὲν τοὺς καταφυγόντας εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος Ῥωμαίους ἀποσπάσαντες τῶν ἀγαλμάτων ἐφόνευσαν· ἐν Περγάμῳ δὲ

— Τὸ β' τεῦχος τοῦ γ' ἔτους τοῦ περιοδικοῦ τῆς Γερμανικῆς σχολῆς ἐξεδόθη τὰς ἡμέρας ταύτας καὶ περιέχει τὰ ἑξῆς: *Γ. Ῥόβερτ* πήλινον προσωπεῖον Σατύρου. *Λόλλιγγ*, πτωϊκαὶ ἐπιγραφαί. *Καῖρτε*, δύο ἀγάλματα ἐξ Αἰγίου μετὰ δύο πινάκων. *Καίλερ*, μνημεῖα διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ θεάτρου. Α', Β'. *Λόλλιγγ*, βοιωτικαὶ ὑποκριτικαὶ ἐπιγραφαί. *Καῖλερ*, ἡ θέσις τοῦ Θεσμοθεσίου ἐν Ἀθήναις. *Καῖλερ*, ἡ κατὰ τὴν νότιον κλιτὺν τῆς Ἀκροπόλεως στοὰ μετὰ πίνακος τοπογραφικοῦ. *Λόλλιγγ* ἐπιγραφὴ ἐκ τοῦ Κωρυκίου ἄντρου. *Φουρτβαίγγλερ*, προτομὴ πήλινος Πανὸς μετὰ δύο πινάκων. *Καῖλερ*, ἐπιγραφαὶ ἐκ Νάξου, Ἴου καὶ Γυθείου. *Λαῖσκε*, στήλη ἐξ Ἀμυκλῶν. *Καῖλερ*, φιάλαι ἐξελευθερικαί. *Βάιλ*, ἐπιγραφὴ ἐκ Θελπούσης.— Πρακτικὰ τῶν συνεδριάσεων τοῦ Ἰνστιτούτου.—Ἐκλογαὶ νέων μελῶν.

— Οἱ ἑταῖροι τῆς Γαλλικῆς σχολῆς ἀπῆλθον πρὸς διερεύνησιν διαφόρων μερῶν ὡς ἑξῆς· ὁ μὲν κ. Γιρὰρδ εἰς Θεσσαλονίκην πρὸς ἔρευναν τῶν πέριξ· ὁ κ. Μαρτὰ εἰς Ῥόδον πρὸς σπουδὴν ἰδίᾳ τῆς Καμείρου, ὁ κ. Βωδουὲν εἰς Κύπρον καὶ ὁ κ. Ποττιὲ εἰς Σμύρνην πρὸς σπουδὴν τῶν περὶ αὐτὴν μέχρις Ἐφέσου. Ὁ κ. Ὁμὸλ διατρίβει ἔτι ἐν Δήλῳ ἐξακολουθῶν τὰς ἐκεῖ γινομένας ἀνασκαφὰς αἵτινες θέλουσι διακοπῇ τὸν προσεχῆ μῆνα.

— Τὰς ἡμέρας ταύτας δημοσιεύεται τὸ τεῦχος τοῦ *Δελτίου τῆς ἑλληνικῆς ἀλληλογραφίας* τοῦ δημοσιευομένου ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς. Περιέχονται δ' ἐν αὐτῷ τὰ ἑξῆς: 1) *Γρ. Βερναρδάκη*, κριτικαὶ παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ κειμένου τῶν *Παραλλήλων Βίων* τοῦ Πλουτάρχου· 2) *Βωδουὲν*, αἱ φιλολογικαὶ ἐφημερίδες ἐν Ἑλλάδι· 3) *Δαρέστ*, ἐξήγησις ὅρου εὑρεθέντος ἐν Σπάτᾳ· 4) *Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως*, στήλη ἐπιτυμβίδιος τιμητικὴ τοῦ Σμυρναίου ἰατροῦ Ἀρτέμωνος· 5) *Γιράρδ*, ἐπιγραφαὶ Ὑήττου καὶ Ἀκραιφίας· 6) *Μ. Π. Λάμπρου*, νομίσματα φέροντα τὰς ἐπιγραφὰς *Διὸς Λιταίου* καὶ *Ἀπόλλωνος ἰατροῦ*· 7) *Φουκάρτ*, ἐπιγραφαὶ Ἐλευσῖνος. Σημείωσις περὶ ὅρου ἱεροῦ ἐκ Λακωνίας· 8) *Σπυρ. Π. Λάμπρου*, περὶ ἀνεκδότου τινὸς χρονικοῦ Λαομέδοντος τοῦ Λακαπηνοῦ· 9) *Τισσῶ*, ἐπιγραφαὶ Μήλου· 10) *Γιρὰρδ*, τὰ δικαστικὰ πινάκια τοῦ ἐν τῷ Βαρβακείῳ μουσείου· 11) *Μυλωνᾶ*, Νέα προσκτήματα τοῦ ἐν τῷ Βαρβακείῳ μουσείου· 12) *Δὲ Βὶττ*, ἀγγεῖα γραπτὰ φέροντα ὀνόματα τεχνητῶν· 13) *Σλουμβεργέρ*, βυζαντιακαὶ βοῦλλαι ἀνέκδοτοι· 14) *Δουμὸντ*, δύο ἀττικὰ ἀνάγλυφα ὡρισμένου χρόνου· 15) *Ὁμὸλλ*, ἀπολογισμοὶ τῶν ἱεροποιῶν τοῦ ναοῦ τοῦ Δηλίου Ἀπόλλωνος· 16) *Μαρτᾶ*, λείψανα στοᾶς πρὸς νότον τοῦ Ἀσκληπιείου· 17) *Γιρὰρδ*, ἀρχαῖαι λοκρικαὶ ἐπιγραφαί· 18) *Ὡσσουλλιὲ*, ἐπιγραφαὶ βοιωτικαί· 19) *Τισσῶ*, ἑλληνικὴ ἐπιγραφὴ ἐκ Τύνιδος καὶ ἐπιγραφαὶ Νάξου.— Συνεδριάσεις. Βιβλιογραφία. — Πίνακες. 1. 2. Δύο ἀττικὰ ἀνάγλυφα.— 3. Στήλη τῶν ἱεροποιῶν. 4. Διάγραμμα τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας. 5. Ἀνέκδοτα νομίσματα. 6. Ἀρχαϊκαὶ ἐπιγραφαί.

ΣΥΜΜΙΚΤΑ

ΟΡΙΑ ΗΠΕΙΡΟΥ ΚΑΙ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ.—Τὰ πρὸς Β. φυσικὰ ὅρια τῆς Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας τὰ ὑπὸ τῆς ἱστορίας εἰς αὐτὰς διδόμενα εἶναι τὰ ἑξῆς: Εἰς τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον παρὰ τὴν Κατερίναν ἐκβάλλει ποταμὸς νῦν Πέλεκας καλούμενος ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου (ἰδίως τῶν Πιερίων ὀρέων) τῶν ἀνατολικῶν ὑπωρειῶν τοῦ Φλαμπούρου. Ὁ ποταμὸς οὗτος χρησιμεύει ὡς φυσικὸν ὅριον. Ἐκεῖθεν τὸ Πιέριον ὄρος, τὸ Φλάμπουρον μέχρι Σερβίων, ἐντεῦθεν τὰ Καμβούνια ὄρη μέχρι τοῦ ὄρους Βουρίνου. Ἀπέναντι τούτου τὸ παραποτάμιον τοῦ Ἀλιάκμωνος Δόξα ὅπερ διαρρέει τὰ Γρεβενὰ καὶ ἀνέρχεται ὑπὸ τὸ ὄνομα Γρεβενίτικο μέχρι τῶν Βασιλικῶν (Βουνὰ τῆς Κονίτσης) τὰ ὁποῖα λήγουσιν εἰς τὴν Κόνιτσαν παρὰ τὸν ἄνω Ἀῷον (Βογιοῦσσαν). Ἐντεῦθεν οὐδὲν ἄλλο δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς φυσικώτερον ὅριον εἰμὴ αὐτὸς οὗτος ὁ Ἀῷος μέχρι τῶν ἐκβολῶν αὐτοῦ εἰς τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος (Scala di Vojussa) πρὸς Β. τοῦ Αὐλῶνος. Σημειωτέον ὅτι ὁ Στράβων (σελ. 323 καὶ 326) τὰ πρὸς Ν. τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ ἀρχομένης ἀπὸ τῆς Ἐπιδάμνου διὰ Λυχνιδοῦ, Ἡρακλείας, Ἐδέσσης κτλ. μέχρι Θεσσαλονίκης θεωρεῖ Ἤπειρον, τουτέστιν ἐκτείνει τὰ πρὸς Β. ὅρια πολὺ ἀνωτέρω τῶν ἐνταῦθα σημειουμένων.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἐν σελ. 151 καὶ 224 καταχωρισθέντα, ὁ μὲν πληθυσμὸς τῶν δύο ἐπαρχιῶν ἀνέρχεται εἰς 1,142,000 ψυχὰς ἐξ ὧν Ἕλληνες 781,000 οἱ δὲ λοιποὶ Μωαμεθανοὶ καὶ Ἰσραηλῖται· οἱ δὲ νῦν εἰσπραττόμενοι φόροι ὑπὸ τῆς τουρκικῆς διοικήσεως ἀνέρχονται εἰς γρόσια 70—73,000,000 ἤτοι 14—15 ἑκατομμύρια φράγκα μὴ περιλαμβανομένων τῶν τελωνιακῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν εἰσπράξεων τῶν μονοπωλείων τοῦ σαντζακίου Λαρίσσης (Θεσσαλίας), ἅτινα ὑπάγονται εἰς τὸ βιλαέτιον Θεσσαλονίκης.

*
* *

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ.—Ἐδημοσιεύθη τέλος ἐν Βερολίνῳ καὶ ἀποσταλεὶς ἐξετέθη εἰς τὸ ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν Παρισίων ἑλληνικὸν τμῆμα *ὁ πίναξ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν μετὰ τῶν παρακειμένων ἀλβανικῶν, σλαβικῶν καὶ ῥωμουνικῶν*. Ὁ πίναξ οὗτος ἀποτελεῖ μέρος τοῦ ὑπὸ τοῦ Συλλόγου πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐκδιδομένων ἀναλώμασι τοῦ ἐν Μασσαλίᾳ ὁμογενοῦς κ. Στεφάνου Ζαφειροπούλου ἵνα τὰ ἀντίτυπα αὐτῶν διανεμηθῶσι δωρεὰν εἰς τὰ ἄπορα ἑλληνικὰ παιδευτήρια. Ὁ πίναξ οὗτος συνταχθεὶς ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ πινακογράφου Κεῖπερτ καὶ ἐκδοθεὶς ἐν τῷ ἀρίστῳ λιθογραφικῷ καταστήματι τοῦ Βερολίνου Δίτριχ-Ῥάϊμερ περιλαμβάνει πᾶσαν τὴν Θρακοϊλλυρικὴν χερσόνησον καὶ τὰς ἑλληνικὰς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας χώρας, ἐχρωματίσθη δὲ καθὰ λέγει σημείωσίς τις κάτωθεν τοῦ χάρτου εὑρισκομένη κατὰ νέον τι σύστημα ὅπερ δυνατὸν νὰ ὀνομασθῇ *ἐθνοκρατικόν*.

— Τὸ β' τεῦχος τοῦ γ' ἔτους τοῦ περιοδικοῦ τῆς Γερμανικῆς σχολῆς ἐξεδόθη τὰς ἡμέρας ταύτας καὶ περιέχει τὰ ἑξῆς: *Γ. Ῥόβερτ* πήλινον προσωπεῖον Σατύρου. *Λόλλιγγ*, πτωϊκαὶ ἐπιγραφαί. *Καῖρτε*, δύο ἀγάλματα ἐξ Αἰγίου μετὰ δύο πινάκων. *Καΐλερ*, μνημεῖα διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ θεάτρου. Α', Β'. *Λόλλιγγ*, βοιωτικαὶ ὑποκριτικαὶ ἐπιγραφαί. *Καΐλερ*, ἡ θέσις τοῦ Θεσμοθεσίου ἐν Ἀθήναις. *Καΐλερ*, ἡ κατὰ τὴν νότιον κλιτὺν τῆς Ἀκροπόλεως στοὰ μετὰ πίνακος τοπογραφικοῦ. *Λόλλιγγ* ἐπιγραφὴ ἐκ τοῦ Κωρυκίου ἄντρου. *Φουρτβαίγγλερ*, προτομὴ πήλινος Πανὸς μετὰ δύο πινάκων. *Καΐλερ*, ἐπιγραφαὶ ἐκ Νάξου, Ἴου καὶ Γυθείου. *Λαῖσκε*, στήλη ἐξ Ἀμυκλῶν. *Καΐλερ*, φιάλαι ἐξελευθερικαί. *Βάιλ*, ἐπιγραφὴ ἐκ Θελπούσης.—Πρακτικὰ τῶν συνεδριάσεων τοῦ Ἰνστιτούτου.—Ἐκλογαὶ νέων μελῶν.

— Οἱ ἑταῖροι τῆς Γαλλικῆς σχολῆς ἀπῆλθον πρὸς διερεύνησιν διαφόρων μερῶν ὡς ἑξῆς· ὁ μὲν κ. Γιρὰρδ εἰς Θεσσαλονίκην πρὸς ἔρευναν τῶν πέριξ· ὁ κ. Μαρτὰ εἰς Ῥόδον πρὸς σπουδὴν ἰδίᾳ τῆς Καμείρου, ὁ κ. Βωδουὲν εἰς Κύπρον καὶ ὁ κ. Ποττιὲ εἰς Σμύρνην πρὸς σπουδὴν τῶν περὶ αὐτὴν μέχρις Ἐφέσου. Ὁ κ. Ὁμὸλ διατρίβει ἔτι ἐν Δήλῳ ἐξακολουθῶν τὰς ἐκεῖ γινομένας ἀνασκαφὰς αἵτινες θέλουσι διακοπῇ τὸν προσεχῆ μῆνα.

— Τὰς ἡμέρας ταύτας δημοσιεύεται τὸ τεῦχος τοῦ *Δελτίου τῆς ἑλληνικῆς ἀλληλογραφίας* τοῦ δημοσιευομένου ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς. Περιέχονται δ' ἐν αὐτῷ τὰ ἑξῆς: 1) *Γρ. Βερναρδάκη*, κριτικαὶ παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ κειμένου τῶν *Παραλλήλων Βίων* τοῦ Πλουτάρχου· 2) *Βωδουὲν*, αἱ φιλολογικαὶ ἐφημερίδες ἐν Ἑλλάδι· 3) *Δαρὲστ*, ἐξήγησις ὅρου εὑρεθέντος ἐν Σπάτᾳ· 4) *Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως*, στήλη ἐπιτυμβίδιος τιμητικὴ τοῦ Σμυρναίου ἰατροῦ Ἀρτέμωνος· 5) *Γιρὰρδ*, ἐπιγραφαὶ Ὑήττου καὶ Ἀκραιφίας· 6) *Μ. Π. Λάμπρου*, νομίσματα φέροντα τὰς ἐπιγραφὰς *Διὸς Λιταίου* καὶ *Ἀπόλλωνος ἰατροῦ*· 7) *Φουκάρτ*, ἐπιγραφαὶ Ἐλευσῖνος. Σημείωσις περὶ ὅρου ἱεροῦ ἐκ Λακωνίας· 8) *Σπυρ. Π. Λάμπρου*, περὶ ἀνεκδότου τινὸς χρονικοῦ Λαομέδοντος τοῦ Λακαπηνοῦ· 9) *Τισσῶ*, ἐπιγραφαὶ Μήλου· 10) *Γιρὰρδ*, τὰ δικαστικὰ πινάκια τοῦ ἐν τῷ Βαρβακείῳ μουσείου· 11) *Μυλωνᾶ*, Νέα προσκτήματα τοῦ ἐν τῷ Βαρβακείῳ μουσείου· 12) *Δὲ Βὶττ*, ἀγγεῖα γραπτὰ φέροντα ὀνόματα τεχνητῶν· 13) *Σλουμβεργὲρ*, βυζαντιακαὶ βοῦλλαι ἀνέκδοτοι· 14) *Δουμὸντ*, δύο ἀττικὰ ἀνάγλυφα ὡρισμένου χρόνου· 15) *Ὁμὸλλ*, ἀπολογισμοὶ τῶν ἱεροποιῶν τοῦ ναοῦ τοῦ Δηλίου Ἀπόλλωνος· 16) *Μαρτᾶ*, λείψανα στοᾶς πρὸς νότον τοῦ Ἀσκληπιείου· 17) *Γιρὰρδ*, ἀρχαῖαι λοχρικαὶ ἐπιγραφαί· 18) *Ὡσσουλλιὲ*, ἐπιγραφαὶ βοιωτικαί· 19) *Τισσῶ*, ἑλληνικὴ ἐπιγραφὴ ἐκ Τύνιδος καὶ ἐπιγραφαὶ Νάξου.—Συνεδριάσεις. Βιβλιογραφία. — Πίνακες. 1. 2. Δύο ἀττικὰ ἀνάγλυφα.—3. Στήλη τῶν ἱεροποιῶν. 4. Διάγραμμα τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας. 5. Ἀνέκδοτα νομίσματα. 6. Ἀρχαϊκαὶ ἐπιγραφαί.

ΣΥΜΜΙΚΤΑ

ΟΡΙΑ ΗΠΕΙΡΟΥ ΚΑΙ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ.—Τὰ πρὸς Β. φυσικὰ ὅρια τῆς Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας τὰ ὑπὸ τῆς ἱστορίας εἰς αὐτὰς διδόμενα εἶναι τὰ ἑξῆς: Εἰς τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον παρὰ τὴν Κατερίναν ἐκβάλλει ποταμὸς νῦν Πέλεκας καλούμενος ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου (ἰδίως τῶν Πιερίων ὀρέων) τῶν ἀνατολικῶν ὑπωρειῶν τοῦ Φλαμπούρου. Ὁ ποταμὸς οὗτος χρησιμεύει ὡς φυσικὸν ὅριον. Ἐκεῖθεν τὸ Πιέριον ὄρος, τὸ Φλάμπουρον μέχρι Σερβίων, ἐντεῦθεν τὰ Καμβούνια ὄρη μέχρι τοῦ ὄρους Βουρίνου. Ἀπέναντι τούτου τὸ παραποτάμιον τοῦ Ἁλιάκμωνος Δόξα ὅπερ διαρρέει τὰ Γρεβενὰ καὶ ἀνέρχεται ὑπὸ τὸ ὄνομα Γρεβενίτικο μέχρι τῶν Βασιλικῶν (Βουνὰ τῆς Κονίτσης) τὰ ὁποῖα λήγουσιν εἰς τὴν Κόνιτσαν παρὰ τὸν ἄνω Ἀῷον (Βογιοῦσσαν). Ἐντεῦθεν οὐδὲν ἄλλο δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς φυσικώτερον ὅριον εἰμὴ αὐτὸς οὗτος ὁ Ἀῷος μέχρι τῶν ἐκβολῶν αὐτοῦ εἰς τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος (Scala di Vojussa) πρὸς Β. τοῦ Αὐλῶνος. Σημειωτέον ὅτι ὁ Στράβων (σελ. 323 καὶ 326) τὰ πρὸς Ν. τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ ἀρχομένης ἀπὸ τῆς Ἐπιδάμνου διὰ Λυχνιδοῦ, Ἡρακλείας, Ἐδέσσης κτλ. μέχρι Θεσσαλονίκης θεωρεῖ Ἤπειρον, τουτέστιν ἐκτείνει τὰ πρὸς Β. ὅρια πολὺ ἀνωτέρω τῶν ἐνταῦθα σημειουμένων.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἐν σελ. 151 καὶ 224 καταχωρισθέντα, ὁ μὲν πληθυσμὸς τῶν δύο ἐπαρχιῶν ἀνέρχεται εἰς 1,142,000 ψυχὰς ἐξ ὧν Ἕλληνες 781,000 οἱ δὲ λοιποὶ Μωαμεθανοὶ καὶ Ἰσραηλῖται· οἱ δὲ νῦν εἰσπραττόμενοι φόροι ὑπὸ τῆς τουρκικῆς διοικήσεως ἀνέρχονται εἰς γρόσια 70—73,000,000 ἤτοι 14—15 ἑκατομμύρια φράγκα μὴ περιλαμβανομένων τῶν τελωνιακῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν εἰσπράξεων τῶν μονοπωλείων τοῦ σαντζακίου Λαρίσσης (Θεσσαλίας), ἅτινα ὑπάγονται εἰς τὸ βιλαέτιον Θεσσαλονίκης.

*
* *

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ.—Ἐδημοσιεύθη τέλος ἐν Βερολίνῳ καὶ ἀποσταλεὶς ἐξετέθη εἰς τὸ ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν Παρισίων ἑλληνικὸν τμῆμα *ὁ πίναξ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν μετὰ τῶν παρακειμένων ἀλβανικῶν, σλαβικῶν καὶ ῥωμουνικῶν*. Ὁ πίναξ οὗτος ἀποτελεῖ μέρος τοῦ ὑπὸ τοῦ Συλλόγου πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐκδιδομένων ἀναλώμασι τοῦ ἐν Μασσαλίᾳ ὁμογενοῦς κ. Στεφάνου Ζαφειροπούλου ἵνα τὰ ἀντίτυπα αὐτῶν διανεμηθῶσι δωρεὰν εἰς τὰ ἄπορα ἑλληνικὰ παιδευτήρια. Ὁ πίναξ οὗτος συνταχθεὶς ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ πινακογράφου Κεῖπερτ καὶ ἐκδοθεὶς ἐν τῷ ἀρίστῳ λιθογραφικῷ καταστήματι τοῦ Βερολίνου Δίτριχ-Ῥαίμερ περιλαμβάνει πᾶσαν τὴν Θρακοϊλλυρικὴν χερσόνησον καὶ τὰς ἑλληνικὰς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας χώρας, ἐχρωματίσθη δὲ καθὰ λέγει σημείωσίς τις κάτωθεν τοῦ χάρτου εὑρισκομένη κατὰ νέον τι σύστημα ὅπερ δυνατὸν νὰ ὀνομασθῇ *ἐθνοκρατικόν*.

Πρὸς διασάφησιν τοῦ νέου τούτου συστήματος ἐξεδόθη γαλλιστὶ ἐν Βερολίνῳ φυλλάδιον ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῶν κκ. Κέρσκες καὶ Χόμαννἐν ᾧ ἐκτίθενται τὰ μέχρι τοῦδε ἐπικρατήσαντα ἐσφαλμένα συστήματα τῆς ἐθνογραφικῆς μεθόδου καὶ ἀναπτύσσονται τὰ ὠφελήματα τῆς νέας μεθόδου,καθ' ἣν αἱ χῶραι τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου διακρίνονται διὰ διαιρέσεων καὶ συμπλεγμάτων φυλῶν καὶ ὅσον εἶναι ἐφικτὸν διὰ φυσικῶν ὁρίων, δι' ἱστορικῶν ἀξιώσεων καὶ δι' ἀρχαιοπαραδότων συγγενειῶν· εἰς ἑκάστην διαίρεσιν ἢ σύμπλεγμα χορηγεῖται ἓν χρῶμα,τὸ ἓν δὲ χρῶμα δὲν σημαίνει ὅτι τὰ συστατικὰ μέρη παντὸς τμήματος οἰκοῦνται μόνον ὑπὸ μιᾶς ἑνιαίας φυλῆς, ἀλλ' ἁπλῶς ὑπεμφαίνει τὴν αὐτόθι ἐπικρατοῦσαν ἑκάστοτε φυλήν. Τὸ φυλλάδιον συνοδεύει ἀντίτυπον ἐν μικρῷ τοῦ μεγάλου πίνακος, ἐν ᾧ οἱ μὲν Ῥουμοῦνοι ἔχουσι πράσινον χρῶμα, οἱ Βούλγαροι κίτρινον, οἱ Σέρβοι, Βόσνιοι, Ἑρζεγοβίνιοι καὶ Μαυροβούνιοι ὑποκίτρινον, οἱ Ἀλβανοὶ ἰοειδὲς καὶ οἱ Ἕλληνες ἐρυθρόν. Τὸ Ἑλληνικὸν χρῶμα περιλαμβάνει τὰς χώρας ἀπὸ τοῦ Αἵμου, τοῦ Σκάρδου καὶ τοῦ Σκουμπὶ μέχρι τοῦ Ταινάρου, τὰς ἰονίους νήσους, πάσας τὰς ἐν τῷ Αἰγαίῳ νήσους μικρὰς καὶ μεγάλας καὶ τὰς πρὸς νότον τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ ἀπέναντι τῆς μικρᾶς Ἀσίας ὡς καὶ τὰς ἀκτὰς τῆς μικρᾶς Ἀσίας μέχρι Τραπεζοῦντος.

* * *

ΕΚΔΟΣΙΣ ΕΡΓΩΝ ΜΙΧΑΗΛ ΑΚΟΜΙΝΑΤΟΥ.—Τὸ δημοτικὸν συμβούλιον τοῦ δήμου Ἀθηνῶν ἐψήφισε δαπάνην δραχμῶν τετρακισχιλίων πρὸς ἔκδοσιν τῶν ἔργων τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μιχαὴλ τοῦ Ἀκομινάτου (1182—1204), ἀδελφοῦ τοῦ γνωστοῦ ἱστορικοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου. Τὰ ἔργα ταῦτα, ἅτινα θὰ ἐκδοθῶσιν ἐν δύο τόμοις, ἑκάστῳ ἐκ τεσσαράκοντα τυπογραφικῶν φύλλων, εἶνε τὰ πλεῖστα ἀνέκδοτα, σύγκεινται δ' ἐκ λόγων ἐγκωμιαστικῶν, μονῳδικῶν, βιογραφικῶν, ἐκ ποιήσεων, ἐξ ὁμιλιῶν γενομένων ἐν τῷ Παρθενῶνι, ἐξ ἐπιστολῶν γραφεισῶν εἰς τοὺς προὔχοντας τοῦ βυζαντικοῦ κράτους, ἱεράρχας, ἄρχοντας, λογίους. Μέχρι τοῦ νῦν εἶνε ἐκδεδομένον μόλις τὸ ἔνατον τοῦ ὅλου, ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ Tafel καὶ τῶν Γάλλων Boissonade καὶ Migne. Εἶνε δὲ τὰ ἤδη ἐκδεδομένα ἡ εἰς τὰ ἔργα τοῦ Ἀκομινάτου προθεωρία, ἐξ ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν Εὐστάθιον Θεσσαλονίκης, ἡ ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ διαπρεποῦς τούτου ἱεράρχου μονῳδία τοῦ Μιχαήλ, ἡ πρὸς τὸν βασιλέα Ἰσαάκιον τὸν Ἄγγελον προσφώνησις, ἡ εἰς τὸν ἀδελφὸν Νικήταν τὸν Χωνιάτην μονῳδία, τὸ εἰς τὸν βασιλέα Ἰσαάκιον τὸν Κομνηνὸν ὑπομνηστικόν,οἱ ἐπὶ τῇ ἀρχετύπῳ ἀνιστορήσει τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν στίχοι τοῦ Μιχαήλ· λατινιστὶ δὲ μόνον ἐξεδόθη καὶ ἡ εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν. Βαΐων ὁμιλία. Πλὴν δὲ τούτων τῶν ἤδη πρότερον ἐκδεδομένων καὶ δικαίως ἐκτιμηθέντων ὑπὸ τοῦ Bandini, Tafel, Ellissen, Boissonade, Migne καὶ πλείστων ἄλλων ξένων λογίων ἐδημοσίευσεν ἐπ' ἐσχάτων ὁ ὑφηγητὴς κ. Σπυρίδων Π. Λάμπρος ἐν τῇ περὶ Ἀθηνῶν κατὰ τὰ τέλη τοῦ ιβ' αἰῶνος συγγραφῇ αὐτοῦ τὸ προσφώνημα εἰς τὸν πραίτωρα Δριμὺν καὶ πολλὰ ἄλλα ἀποσπάσματα, ἐν δὲ τῷ Ἀθηναίῳ ἐπι

στολὴν περὶ Γαληνοῦ καὶ λουτρῶν γραφεῖσαν ἐκ Κέας εἰς τὸν ἐν Ἀθήναις ἰατρὸν Νικόλαον τὸν Καλοδούκην.

Τὴν ἔκδοσιν τῶν ἁπάντων τοῦ Ἀκομινάτου, περὶ ἣν ἠσχολήθησαν θερμῶς πλεῖστοι τῶν ξένων λογίων, ἐν οἷς μνημονεύομεν τοῦ Bandini, Tafel, Ellissen καὶ τοῦ ἐν Παρισίοις ἀκαδημαϊκοῦ κ. Miller, ἀνέθηκε τὸ δημοτικὸν συμβούλιον εἰς τὸν κ. Λάμπρον, ὅςτις ἀπὸ ἐτῶν ἤδη ἠσχολήθη περὶ τὸν βυζαντῖνον τοῦτον συγγραφέα ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῆς Βιέννης, τοῦ Ὀξωνίου, τῶν Παρισίων καὶ τῆς Φλωρεντίας καὶ παρέβαλε πάντας τοὺς σωζομένους κώδικας· ὡς δὲ μανθάνομεν ὁ μὲν πρῶτος τόμος θέλει ἐκδοθῇ κατὰ τὸν προσεχῆ Φεβρουάριον, ὁ δὲ δεύτερος τελευτῶντος τοῦ 1879.

* *
*

ΚΡΙΣΙΣ ΒΑΓΝΕΡ *περὶ τῶν Βυζαντίνων συγγραφέων.*— Ὁ ἐν Ἀμβούργῳ καθηγητὴς κ. Γουλιέλμος Βάγνερ ἐξέδωκε γερμανικὴν μετάφρασιν τῆς *περὶ Βυζαντινῶν* ἀξιολόγου συγγραφῆς τοῦ κ. Δημητρίου Βικέλλα τῆς ἐκδοθείσης ἐν Λονδίνῳ τῷ 1874. Ὁ φιλέλλην μεταφραστὴς πολλὰ καὶ καλὰ προλογίζει περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς τῶν Ἑλλήνων ἐργασίας. Ὁ κ. Βάγνερ προσέθηκεν ἐν τέλει ἀξιολόγους τινὰς σημειώσεις, ὧν ἐξαίρομεν τὴν περὶ τῶν βυζαντίνων συγγραφέων ἔχουσαν ὧδε·

«Προκειμένου περὶ τῶν *ὑπὲρ τὸ δέον περιφρονηθέντων βυζαντινῶν συγγραφέων*, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ συγγραφέως, ἐπιτραπήτω ἡμῖν ἐνταῦθα παρατήρησίς τις. Τοὺς βυζαντίνους συγγραφεῖς ἔβλαψε πρὸ πάντων ἡ σύγκρισις πρὸς τοὺς μεγάλους κλασικούς, σύγκρισις ἣν ἄλλως ἐνίοτε αὐτοὶ προὐκάλεσαν ἀνοήτως, ἀγωνιζόμενοι νὰ μιμηθῶσι δουλικῶς τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τῶν ἀρχαίων συγγραφέων· ἀλλὰ δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι οἱ βυζαντῖνοι ἱστορικοί, ὁ Προκόπιος, ὁ Ἀγαθίας, Λέων ὁ διάκονος, Ἄννα ἡ Κομνηνή, ὁ Κατακουζηνός, ὁ Χαλκοκονδύλης καὶ αὐτὸς ἔτι ὁ Δούκας καὶ Φραντζῆς, ἀναγινωσκόμενοι ὀρθῶς, οὐχὶ ὑπὸ τὸ πνεῦμα φιλολογικῆς μικρολογίας, ἀλλ' ἐξ ἱστορικοῦ διαφόρου, οὐχὶ κυριώτατα χάριν τοῦ τύπου αὐτῶν, ἀλλὰ χάριν τοῦ περιεχομένου, εἶνε βεβαίως ἀνάγνωσμα σπουδαιότατον. Ὅταν δέ τις ἐμβαθύνῃ εἰς ταύτας τὰς συγγραφάς, δὲν θὰ ἀργήσῃ νὰ εὕρῃ πλοῦτον προβλημάτων διαφερόντων καὶ προκαλούντων τὴν ἔρευναν, ἐχόντων μεγίστην ἀξίαν διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν μέσων αἰώνων καὶ τῆς Ἀνατολῆς. Εἶνε λίαν θλιβερόν, ὅτι τὸ σῶμα τῆς ἐν Βόννῃ ἐκδόσεως τῶν Βυζαντίνων, καίπερ ἐπιχειρηθὲν ἐπὶ σκοπῷ ἀξίῳ ἐπαίνου, οὐδαμῶς ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς ἀπαιτήσεις καὶ προσδοκίας ἐπιμελοῦς ἐκδόσεως τούτων τῶν συγγραφέων ἤδη διὰ τοῦτο, ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν ἐκδοτῶν δὲν ἦσαν λίαν συνῳκειωμένοι πρὸς τὸν ἕλληνα λόγον τῶν μέσων αἰώνων καὶ πολλάκις κατεφρόνουν τῶν συγγραφέων, ὧν ἀνελάμβανον τὴν ἔκδοσιν. Εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο ἂν πάντες οἱ τόμοι τῆς συλλογῆς ταύτης εἶχον ἐκδοθῇ μεθ' ὅσης ἐπιμελείας ἡ ἀξιόλογος ὑπὸ Hase ἔκδοσις Λέοντος τοῦ Διακόνου· ἀλλὰ δυστυχῶς τοὺς πλείστους τόμους ἐξέδωκεν

ὁ Bekker, ὅστις πολλάκις ἐν τοῖς τοιούτοις εἰργάζετο ἐπιπολαιότατα — pace tanti viri dixerim. Νέον σύνταγμα τῶν βυζαντίνων συγγραφέων θὰ ἦτο ἐπιχείρησις ἀνταξία ἐπιτροπείας Ἑλλήνων λογίων, δυναμένων νὰ διορισθῶσιν ἐν μέλλουσιν ἡσυχωτέροις χρόνοις ὑπὸ τοῦ ἀθηναϊκοῦ πανεπιστημίου».

Ἐπικροτοῦμεν ἐκ καρδίας εἰς τοὺς λόγους τούτους τοῦ Γερμανοῦ καθηγητοῦ, πιστεύοντες ἀδιστάκτως ὅτι ἐγχείρημα τοιοῦτον μόνον ὑφ' Ἑλλήνων δύναται νὰ κατορθωθῇ· εὐχόμεθα δὲ ἵνα, ἡσύχως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, γείνῃ ποτὲ σκέψις ὑπὸ τῶν διεπόντων τὰ τοῦ ἐθνικοῦ πανδιδακτηρίου περὶ τοιαύτης τινὸς ἀξίας λόγου ἐκδόσεως τῶν βυζαντίνων ἱστοριογράφων, ἥτις ἤθελε πάντως τιμήσει τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην.

* *
*

ΕΚΘΕΣΕΙΣ, ΣΥΝΕΔΡΙΑ.— Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς παγκοσμίου ἐν Παρισίοις ἐκθέσεως τὰ ἑξῆς συνέδρια συγκαλοῦνται ἐν τῇ Γαλλικῇ πρωτευούσῃ· συνέδριον ταχυδρομικόν, συνέδριον φιλολογικῆς ἰδιοκτησίας, συνέδριον γεωπονικόν, συνέδριον πρὸς ἀπαρίθμησιν ἑνιαίαν τῶν συρμάτων, ἅτινα καὶ ἐπέραναν τὰς ἐργασίας των. Ἔτι δὲ συνέδριον τῶν φιλανθρωπικῶν ἑταιριῶν, συνέδριον δημογραφικόν, συνέδριον τῶν ἐθνογραφικῶν ἐπιστημῶν, συνέδριον πρὸς σπουδὴν καὶ βελτίωσιν τῶν μέσων τῆς μεταφορᾶς, συνέδριον ἀρχιτεκτονικόν, συνέδριον δημοσίας καὶ δημοτικῆς ὑγιεινῆς, συνέδριον πολιτικῆς μηχανικῆς, συνέδριον τῶν ἀνθρωπολογικῶν ἐπιστημῶν, συνέδριον μετεωρολογικόν, συνέδριον ζωολογικόν, συνέδριον τῆς βιομηχανικῆς ἰδιοκτησίας. Εἴς τινα τούτων τῶν συνεδρίων ἀπέστειλεν ἀντιπροσώπους καὶ ἡ Ἑλλάς.

— Ἡ Ἑλλὰς ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἐκθέσει τῶν Παρισίων ἀντιπροσωπεύεται ὡς ἑξῆς. Ἕλληνες ἐπίτροποι οἱ κκ. Γρηγόριος Ὑψηλάντης πρόεδρος, Ἀλέξανδρος Μανσόλας, Θεόδωρος Ὀρφανίδης, Ἀνδρέας Κορδέλλας, Νικόλαος Δεληγιάννης, Β. Νικολαΐδης, Ε. Ἐρλάγγερ, Π. Ῥοδοκανάκης, ὑποκόμης de Villestreux, Κ. Φωστηρόπουλος γραμματεύς. Ἕλληνες ὁρκωτοὶ κριταὶ (jurés) οἱ κκ. Α. Κορδέλλας ἐν τῇ ΜΓ' κλάσει (προϊόντα μεταλλείων καὶ μεταλλουργείων), Α. Παλάσκας ἐν τῇ ΞΖ' κλάσει (ὑλικὸν ναυτιλίας καὶ ναυαγιοσωστικῆς), Α. Παπασῖμος ἐν τῇ ΟΑ' κλάσει (παχέα θρεπτικὰ σώματα, γαλακτερὰ καὶ ὠά), Ῥαοὺλ Δελαμὸτ ἐν τῇ ΟΕ' (ποτὰ ἀναβραστικά), Ε. Δραγούμης ἐν τῇ Ε' συναγωγῇ (ἐξορυκτικαὶ βιομηχανίαι), Π. Κυριακὸς ἐν τῇ Ϛ' (ἐργαλεῖα καὶ μέθοδοι τῶν μηχανικῶν βιομηχανιῶν) καὶ Τζὼν Ἔβανς ἐν τῇ Ζ' (τρόφιμα).

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

1878 ΙΟΥΝΙΟΣ (Ε. Ν.)

Βαρόμετρον			*Θερμόμετρον ἑκ.*		
Μέση θλῖψις	750,40		Μέση θερμοκρασία	26,24	
Μεγίστη »	755,35	(τὴν 9ην)	Μεγίστη »	35,4	(τὴν 2αν)
Ἐλαχίστη »	745,12	(τὴν 28ην)	Ἐλαχίστη »	16,0	(τὴν 10ην)

Ἡμέραι βροχῆς 3, (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 7,43 χμ.), ἀστραπῶν 4, βροντῶν 2. Ἄνεμοι ἔπνευσαν κατὰ 16 ἡμέρας ΝΔ, 1ΒΔ, 11ΒΑ, 2Ν.

ΤΑ ΚΑΤΑ ΜΙΘΡΙΔΑΤΗΝ *

Σύντομος ἀφήγησις περὶ Μιθριδάτου τοῦ Ποντικοῦ βασιλέως καὶ τῶν πρὸς Ῥωμαίους πολέμων αὐτοῦ εἶναι χρήσιμος εἰς τὸν ἀναγνώστην τῆς ἱστορίας, ὅστις ἐκ τῆς ἀκριβοῦς γνώσεως τῶν γεγονότων καὶ τῶν αἰτίων καὶ ἀποτελεσμάτων αὐτῶν προτίθεται τὴν διάνοιαν αὐτοῦ νὰ μορφώσῃ καὶ τὸν βίον ἐπὶ τὸ κρεῖσσον νὰ ῥυθμίσῃ, ἐφαρμόζων τὰς ἐκ τῆς ἱστορίας γνώσεις εἰς τὸν βίον αὐτοῦ, ἰδιωτικὸν ἢ δημόσιον. Διότι ἐν τοῖς ὑπὸ τῶν ὁμοίων κατωρθωμένοις ἢ ἡμαρτημένοις εὑρίσκουσιν ὠφέλιμα πάντες μαθήματα, ὥστε ὁ μὲν ἰδιώτης φρονίμως διάγων κατὰ τὸ ἐνὸν νὰ εὐδαιμονῇ, ὁ δὲ δημόσιος ἀνὴρ ἀληθῶς βουλευόμενος καὶ πολιτευόμενος καὶ κοινῆς εὐδαιμονίας πρόξενος νὰ γίγνηται. Ἡ ἐνδιαφέρουσα αὕτη ἀφήγησις τῆς μακρᾶς καὶ πεισματώδους πάλης τῶν τότε ὑπερεχουσῶν δυνάμεων πρὸς τοῖς ἄλλοις δεικνύει ὡς ἐν εἰκόνι τὸ μέγα καὶ φοβερὸν ναυάγιον, εἰς ὃ μετὰ πεισματώδη ἀγῶνα πρὸς τὰς ἐναντίας περιστάσεις ἀπολήγει συνήθως ἡ τὸ μέτρον ὑπερπηδῶσα φιλαυτία καὶ φιλοδοξία, ὑποκύπτουσα ἐν τέλει εἰς τὴν ὑπερέχουσαν φρόνησιν καὶ πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ὀργάνωσιν. Μάλιστα δὲ διδακτικὴ ἀποβαίνει εἰς ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας, ὧν οἱ πρόγονοι ἤδη κακῶς ἔχοντες, διὰ τὰς πρὸς ἀλλήλους διχονοίας καὶ ἔριδας ἔτι χεῖρον ἐκ τῶν Μιθριδατικῶν πρὸς Ῥωμαίους πολέμων διετέθησαν. Διότι ἐκ τοῦ ἐπὶ ἑλληνικῶν μάλιστα χωρῶν συμβάντος ἱστορικοῦ τούτου ἐπεισοδίου μανθάνομεν, πόσα κακὰ ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες, ἐκ τῶν παθῶν καὶ τῶν πρὸς ἀλλήλους διχονοιῶν καὶ ἐρίδων πάλαι τὴν ἐλευθερίαν ἀπολέσαντες, ἠναγκάσθημεν ἔπειτα νὰ πάθωμεν, ὥστε νὰ παύσωμεν διὰ τὰ πάθη καὶ τὰς διχονοίας καὶ ἔριδας αὐτοσχεδίως πολλάκις περὶ τῶν κρατίστων ἡμῶν συμφερόντων βουλευόμενοι καὶ πράσσοντες.

Ἀλλὰ τίς ὁ Μιθριδάτης οὗτος καὶ πόθεν οἱ πρὸς Ῥωμαίους πόλεμοι αὐτοῦ; Οἱ πόλεμοι ἐκεῖνοι ἀναμφιβόλως δὲν ὑπηγορεύθησαν ὑπὸ τοῦ δικαίου· διότι, ἀφ' οὗ καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις, οὓς τὸ μὲν φῶς τῆς κατὰ Χριστὸν ἀληθείας ἐπέλαμψεν, αἱ δ' ἐπιστῆμαι καὶ ὁ πολιτισμὸς ἐπὶ τοσοῦτον προώδευσαν, ἐξακολουθοῦσιν ὅμως νὰ μὴ σέβωνται ἐν τῇ πράξει ὅπερ ἐν τῇ θεωρίᾳ δὲν ἀρνοῦνται ἀξίωμα, ὅτι δηλαδὴ καὶ τὰ ἔθνη ὡς μέλη τῆς παγκοσμίου κοινωνίας ὀφείλουσι νὰ φέρωνται πρὸς ἄλληλα ἐν τῇ αὐτῇ ἰσότητι καὶ δικαιοσύνῃ, οἱ οἱ νόμοι παντὸς πεπολιτισμένου ἔθνους εἰς τοὺς καθ ἕκαστον πρὸς ἀλλήλους ἐπιβάλλουσι, πολὺ ἔλασσον πιθανὸν ἦτο νὰ σέβωνται τὸ ἀ-

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τῇ 31 Μαρτίου.

ξίωμα τοῦτο οἱ ἐν τοῖς πρὸ Χριστοῦ χρόνοις ἠθικῶς ἐκπεπτωκότες λαοὶ καὶ δορικτήτορες δυνάσται. Ἐν ὅσῳ δὲ τὰ ἔθνη δὲν σέβονται τὸ ἀξίωμα τοῦτο αἰωνίως θέλει βασιλεύει ἐπὶ τῆς γῆς ἡ ὑπερφίλαυτος πολιτική, καὶ θέλουσιν ὑπάρχει μεταξὺ τῶν ἐθνῶν αἱ ἐκ τῆς πλεονεξίας καὶ τῶν ἄλλων ὑπερφιλαύτων παθῶν ἔριδες, πόλεμοι καὶ καταστροφαί. Ὅτι δὲ οἱ Ῥωμαῖοι ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἔθνος τῆς ἀρχαιότητος τὸ ἀξίωμα τοῦτο κατεπάτησαν καὶ τῇ καταχθονίῳ πολιτικῇ πρὸς τοὺς συγχρόνους κατεχρήσαντο μαρτυρεῖ ἥ τε ἄλλη αὐτῶν ἱστορία καὶ τὰ γεγονότα, ἅτινα ν' ἀφηγηθῶ προτίθεμαι. Διότι γνωστὸν εἶναι ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι, μόλις τοὺς πέριξ μικροὺς λαοὺς ὑπέταξαν, καὶ ἤρξαντο τῇ ῥᾳδιουργίᾳ τὸ πρῶτον τοὺς ἀπωτέρω κατ' ἀλλήλων νὰ συγκρούωσιν, ἐκ μικρᾶς δ' ἔπειτα ἀφορμῆς τῇ βίᾳ τῶν ὅπλων ἀλλεπαλλήλους πάντας νὰ καταστρέφωνται. Ἐκ τοιαύτης δὲ ὑπούλου καὶ πλεονεκτικῆς πολιτικῆς ἐξήφθη καὶ ὁ τότε μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ τοῦ Ποντικοῦ βασιλέως Μιθριδάτου μέγιστος ἀνταγωνισμός, ὁ κακῶν ὑπερπληρώσας τοὺς ἐν μέσῳ τῶν ἀντιμαχομένων Ἕλληνας, ἤδη μὲν ἀπὸ οὐ πολλοῦ χρόνου τοῖς Ῥωμαίοις ὑποτεταγμένους, ἀναγκασθέντας δὲ τότε νὰ τάσσωνται τοὺς μὲν μετὰ τοῦ ἑνός, τοὺς δὲ μετὰ τοῦ ἑτέρου τῶν ἀλλοτρίων τούτων δεσποτῶν. Ἤθελε δέ τις εἴπει, ὅτι ὁ τοσοῦτον τοῖς Ἕλλησιν ὀλέθριος ἀποβὰς ἐκεῖνος ἀνταγωνισμὸς εἶναι μία τῶν ἐκδηλώσεων τῆς ἀπ' ἀρχῆς ὑφεστώσης ἔχθρας οὐχὶ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων, καθ' Ἡρόδοτον εἰπεῖν, ἀλλὰ μεταξὺ Εὐρώπης καὶ Ἀσίας, ἢ Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς, καὶ νῦν εἰσέτι ὑφισταμένης, ἀλλὰ μετὰ τῆς διαφορᾶς, ὅτι αἱ μὲν χῶραι, ἃς ἀνέκαθεν τὸ Ἑλληνικὸν οἰκεῖ, εὑρεῖα δὲ σκηνὴ τοῦ τότε ἀνταγωνισμοῦ ἐγένοντο, πᾶσαι εἰς τὴν Ἀνατολὴν νῦν καταλέγονται, ἡ δὲ νῦν Ἀνατολὴ πρὸς τῷ πάλαι ἐκ Δύσεως καὶ ἕτερον ἐκ Βορρᾶ προσέλαβεν ἐχθρόν.

Κατέβαινε πρὸς τὴν λῆξιν ἡ προτελευταία πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίς, ὅτε ἤδη οἱ τὴν Εὐρώπην ἢ τὴν Δύσιν ἀντιπροσωπεύοντες Ῥωμαῖοι διὰ τῶν ὅπλων καὶ τῆς πολιτικῆς εἶχον ἀλληλοδιαδόχως πάντα τὰ κατὰ τὴν Ἰταλίαν ἔθνη ὑποτάξῃ, πάσας τὰς αὐτόθι καὶ ἐν Σικελίᾳ πολυαρίθμους Ἑλληνικὰς ἀποικίας δουλώσῃ, καταπολεμήσῃ τοὺς διὰ τριῶν μεγάλων περὶ κοσμοκρατορίας πολέμων πρὸς αὐτοὺς διαγωνισαμένους Καρχηδονίους, καταδαμάσῃ καὶ ταπεινώσῃ τοὺς τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Συρίας διαδόχους τοῦ Ἀλεξάνδρου βασιλεῖς καί, δι' ὧν ἐγκατέσπειραν εἴς τε τὴν Ἀχαϊκὴν ὁμοσπονδίαν καὶ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα διαλύσεως καὶ καταστροφῆς σπερμάτων, καὶ τῶν Ἑλλήνων τὴν ἐλευθερίαν ἀφαιρέσῃ. Ἤδη δ' ἐπιβάντες καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐφ' οὗ ἐκληροδότησεν αὐτοῖς Περγαμηνοῦ βασιλείου ὁ ἀνάξιος αὐτοῦ βασιλεὺς Ἄτταλος (133 π. Χ.), μετεχειρίζοντο εὐκαίρως καὶ αὐτόθι τά τε ὅπλα καὶ τὴν συνήθη αὐτοῖς πολιτικήν, ἀφορμὰς ἐπιζητοῦντες περαιτέρω αὐξήσεως. Ἀλλὰ τοιοῦτοι ὄντες αὐτοί, δὲν εὗρον τὸν Μιθριδάτην ἔλασσον πλεονέκτην, φιλόδοξον, δεινὸν καὶ ῥέκτην ἀνταγωνιστήν.

Πῶς δὲ εἶχον ἐν τῷ τότε χρόνῳ καὶ τὰ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἐξ ἧς ὁρμηθεὶς ὁ Μιθριδάτης τὸν μέγαν ἐκεῖνον πρὸς Ῥωμαίους ἀνεδέξατο πόλεμον; Οἱ μὲν Ῥωμαῖοι κατεῖχον τὸ Περγαμηνὸν βασίλειον, ὅπερ μετωνόμασαν ἐπαρχίαν Ἀσίαν, ὑπερήσπισαν δὲ κατὰ τοῦ δι' ὅπλων ἐπιχειρήσαντος νὰ κληρονομήσῃ αὐτὸ ὡς προγονικὸν κτῆμα Ἀριστονίκου, νόθου υἱοῦ τοῦ Εὐμένους. Νικοδήμης δὲ ὁ τοῦ Προυσίου ἐβασίλευε τῆς Βιθυνίας. Μεταξὺ δὲ Βιθυνίας καὶ Πόντου ἔκειτο ὑπὸ τῶν γειτόνων τούτων ἠκρωτηριασμένη ἡ Παφλαγονία. Τῆς δὲ Καππαδοκίας ἐβασίλευεν Ἀριαράθης. Τῶν δὲ διαφόρων τῆς Γαλατίας τμημάτων διάφοροι ἦρχον τετράρχαι. Πρὸς δὲ τὸ βορειοανατολικὸν τῆς μικρᾶς κατὰ τὰ μεσημβρινὰ τοῦ Εὐξείνου παράλια ἐβασίλευεν ἀπὸ οὐ πολλοῦ χρόνου τοῦ Πόντου ὁ περὶ οὗ ἡμῖν ὁ λόγος Μιθριδάτης, ὁ Εὐπάτωρ ἐπονομασθεὶς καὶ Μέγας, ὑποδεέστερος μὲν τοῦ Ἀννίβου στρατηγός, οὐχὶ δ' ἔλασσον ἐκείνου ἀδιάλλακτος τῶν Ῥωμαίων ἐχθρός. Τοῦ Μιθριδάτου οἱ πρόγονοι, οἱ πλεῖστοι ὁμώνυμοι αὐτῷ, λέγονται ὅτι εἷλκον τὸ γένος ἀπὸ Κύρου καὶ Δαρείου τῶν μεγάλων Περσικῶν βασιλέων. Μιθριδάτης δὲ ὁ ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τυχὼν τοῦ Πόντου σατράπης, καταβὰς εἰς προϋπάντησιν τοῦ εἰς κατάλυσιν τοῦ Περσικοῦ κράτους πορευομένου δορυκτήτορος ἐκείνου, ὅτε εὑρίσκετο ἔτι ἐν Καρίᾳ, καὶ ἐπιτηδείως αὐτὸν θεραπεύσας κατελείφθη ἐκείνῳ ὑποτελὴς τοῦ Πόντου σατράπης. Ἐν δὲ τοῖς μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου μακροῖς τῶν ἐκείνου στρατηγῶν περὶ διαδοχῆς πολέμοις, ὅ,τε Μιθριδάτης ἐκεῖνος καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ, καί περ ἐλθόντες εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς τῆς σατραπείας τοῦ Πόντου ἀντιποιουμένους στρατηγούς, ἀλλ' ὅμως μετὰ φρονήσεως καὶ ἀνδρείας πολιτευθέντες οὐ μόνον ὅλως ἀνεξάρτητον βασίλειον τὴν σατραπείαν αὐτῶν κατέστησαν, ἀλλὰ καὶ ἐξέτειναν κατὰ μικρὸν ἐπί τε τοὺς γείτονας Ἀσιάτας καὶ ἐπὶ τὰς ἀκμαζούσας κατὰ τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου πόντου Ἑλληνικὰς ἀποικίας, οἷον Ἡράκλειαν, Σινώπην τὴν καὶ τοῦ βασιλείου ἀναδειχθεῖσαν πρωτεύουσαν, Ἀμισόν, Κερασοῦντα, Τραπεζοῦντα καὶ ἄλλας. Καὶ ὁ μὲν τοῦ Εὐπάτορος πατὴρ Μιθριδάτης ὁ Εὐεργέτης, συμμαχήσας τοῖς Ῥωμαίοις κατὰ Καρχηδονίων πολεμοῦσιν, ἔπεμψεν αὐτοῖς ναῦς τινας καὶ στρατιώτας εἰς βοήθειαν, ἐβοήθησε δ' αὐτοῖς καὶ κατὰ Ἀριστονίκου πολεμοῦσιν, ἀνθ' ὧν οἱ Ῥωμαῖοι παρεχώρησαν αὐτῷ τὴν καλουμένην μεγάλην Φρυγίαν.

Ὁ τοῦ Εὐεργέτου λοιπὸν υἱὸς καὶ διάδοχος Μιθριδάτης ὁ Εὐπάτωρ, γεννηθεὶς ἐν Σινώπῃ (136 π. Χ.), ἐπειδὴ ἀπώλεσε δωδεκαετὴς περίπου τὸν πατέρα, ἐβασίλευσεν ὑπὸ τῆς μητρὸς ἐπιτροπευόμενος. Λέγεται δέ, ὅτι πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἐπιβουλῶν τῶν τοῦ θρόνου μνηστήρων διῆγεν ἐπί τινα χρόνον ἐν ἐρημίᾳ, ἢ περιηγεῖτο ἐν ἀλλοδαπῇ μετὰ ὀλίγων πιστῶν ἄγνωστος. Τότε δὲ καὶ ἠσχολήθη περί τε κυνηγέσια καὶ ἄλλας σωματικὰς ἀσκήσεις, καὶ περὶ τὴν τοῦ πνεύματος διὰ παιδείας καὶ πείρας μόρφωσιν, ὅθεν παράδοξον ἐκτήσατο ῥώμην καὶ διὰ διαφόρων γνώσεων τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐκόσμησεν.

Ἕνεκα δὲ τῶν περιστοιχιζόντων τὴν νεότητα αὐτοῦ κινδύνων ἐπεδόθη εἰς τὴν μάθησιν τῆς φυσικῆς ἱστορίας τῆς περὶ τὰ φυτά, καὶ ἠσχολήθη διὰ πειραμάτων νὰ ἐξακριβώσῃ τῶν τε δηλητηρίων καὶ τῶν ἀντιδότων τὰς δυνάμεις, ποιούμενος ἐφ' ἑαυτοῦ χρῆσιν δηλητηρίων καὶ ἀντιδότων, ὅπως εἰς τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν ἐνεθίσας κατὰ μικρὸν τὸ σῶμα, προφυλαχθῇ ἀπὸ τῆς εἰς τὰς τυραννικὰς ἐκείνας αὐλὰς οὐκ ἀσυνήθους δηλητηριάσεως. Ἕνεκα δὲ τῶν κινδύνων οὐ μόνον ταύτην ἔλαβε τὴν προφύλαξιν, ἀλλὰ καὶ πολιτικὸς εἰς ἄκρον ὑπερφίλαυτος ἀπέβη, οὐδ' αὐτοὺς τοὺς συγγενικοὺς δεσμοὺς ἀπέναντι τοῦ ἰδίου μεγαλείου καὶ τῆς δυνάμεως σεβόμενος· ἅμα δὲ καὶ φύσει φιλόδοξος γενόμενος, ὅπως μόνος βασιλεύσῃ, καὶ αὐτὴν τὴν συμβασιλεύουσαν μητέρα, ὡς ἐνεχομένην εἰς τὴν τοῦ πατρὸς δολοφονίαν, ἐν εἱρκτῇ ἐθανάτωσεν, ὅθεν αὐτῷ καὶ ἡ ἐπωνυμία Εὐπάτωρ προσεγένετο. Καὶ μόνος δὲ βασιλεύσας ἐξηκολούθησεν, ὡς λέγουσιν, ἄγνωστος ἔτι περιηγούμενος καὶ τά τε ἄλλα παρατηρῶν, καὶ δὴ καὶ τὰς δυνάμεις καὶ τοὺς πόρους τῶν πέριξ ἐπικρατειῶν, εἰς ἃς ἐπωφθαλμία ἐκ πρωΐμου ἐλαυνόμενος φιλοδοξίας, ἐκκαιομένης ἐκ τῆς συνειδήσεως τοῦ γένους αὐτοῦ, ἐκ τῆς παραδόσεως τῆς ἔτι προσφάτου ἱστορίας τῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου διαδόχων καὶ ἐκ τοῦ ὑπ' ὄψιν παραδείγματος τῆς γιγαντιαίως διὰ τῶν ὅπλων αὐξηθείσης Ῥώμης. Ἐπειδὴ δ' ἐβασίλευσε καὶ κράτους ἐκτεταμένου, ἰσχυροῦ καὶ ἀεὶ μᾶλλον διὰ τῆς παιδείας καὶ τῶν ἠθῶν τῶν ἐν αὐτῷ πολυαρίθμων Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν ἐξελληνιζομένου, εἰκότως μέγα ἐφρόνει καὶ μεγάλα διενοεῖτο. Ἐν ᾧ δὲ πάντα τὰ πέριξ κράτη πρὸς τὸ τῶν Ῥωμαίων ὄνομα καταπεπληγμένα διέλυον τὰς πρὸς ἄλληλα διαφορὰς τῇ διαιτητικῇ ἐκείνων ψήφῳ, ὁ Μιθριδάτης, μέγα πρόσκομμα εἰς τὴν αὐτοῦ φιλοδοξίαν τοὺς Ῥωμαίους ἡγησάμενος, πρωΐμως ἔδειξεν, ὅτι δὲν ἦτο πρόθυμος νὰ ὑπείκῃ εἰς τὰ ἐκείνων νεύματα.

Προορῶν δὲ ἄφευκτον τὴν πρὸς ἐκείνους σύγκρουσιν, ἠσχολήθη προηγουμένως περὶ τὴν ὑπόταξιν τῶν Κόλχων, τῶν Σκυθῶν καὶ ἄλλων περὶ τὸν Εὔξεινον πόντον λαῶν, βαρβάρων τε καὶ ἀποίκων Ἑλλήνων, ἐξ ὧν καὶ χρήματα ἠδύνατο νὰ εἰσπράσσῃ καὶ ἄνδρας εὐκόλως πρὸς οὓς διενοεῖτο πολέμους νὰ στρατολογῇ. Οὕτω δὲ προσέθηκεν εἰς τὸ παρὰ τοῦ πατρὸς κληρονομηθὲν ἐπὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας βασίλειον πᾶσαν τὴν ἀπ' ἀνατολῶν τοῦ Εὐξείνου μέχρι Θράκης χώραν, ἥτις ὠνομάσθη μὲν Κιμμέριον βασίλειον ἀπὸ τοῦ Κιμμερίου βοσπόρου, ἔσχε δὲ πρωτευούσας τὰς σχεδὸν ἀντικρὺ κειμένας παρὰ τὸν βόσπορον ἀποίκους τῶν Μιλησίων ἑλληνίδας πόλεις Παντικάπαιον καὶ Φαναγόρειαν. Ἔκτοτε πιθανῶς ἐπῆλθεν αὐτῷ ἡ ἔννοια, ἣν περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου νὰ πραγματώσῃ μάτην ἐπεχείρησε, νὰ στρατηλατήσῃ δηλαδή ποτε διὰ τῶν χωρῶν τούτων μέχρι τοῦ Ἀδριατικοῦ κατὰ τῶν ἑτοίμων νὰ παρεμποδίσωσι πᾶσαν αὐτοῦ αὔξησιν Ῥωμαίων. Ὅτι δὲ δὲν ἠπατήθη οὕτως ἐξ ἀρχῆς περὶ τῶν Ῥωμαίων κρίνων, φανερόν· διότι ἅμα ἐπιχειρήσαντι νὰ ἐκτείνῃ τὸ κληρονομικὸν αὐτοῦ κράτος πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς μεσημβρίαν, εὐθὺς ἐνέστα·

σαν αὐτῷ οἱ Ῥωμαῖοι καὶ ἀφορμὰς πολέμου παρέσχον, τὴν σύστασιν μεγάλων κρατῶν ἐκ παντὸς τρόπου παρεμποδίζοντες. Πάντας δὲ τοὺς ἐντεῦθεν προκύψαντας τῶν Ῥωμαίων καὶ τοῦ Μιθριδάτου πολέμους οὐδὲν ἄλλο ὑπηγόρευσεν, ἀλλ' ἡ πλεονεξία, φθόνος, μῖσος, φιλεκδικία καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια πάθη. Ἀφορμαὶ δὲ προηγήθησαν αἱ ἑξῆς.

Οἱ Ῥωμαῖοι, ἐπὶ σκοπῷ τοῦ νὰ περιορίσωσι τὴν δύναμιν τοῦ Μιθριδάτου, ἐκήρυξαν ἐλευθέραν ἣν εἶχον παραχωρήσῃ τῷ πατρὶ αὐτοῦ βοηθήσαντι αὐτοῖς μεγάλην Φρυγίαν, ὡς δῆθεν ἐπὶ χρήμασιν ἐκείνῳ ὑπὸ τοῦ τότε ὑπάτου Ἀκυλίου παραχωρηθεῖσαν. Συχνότατα δὲ οἱ Ῥωμαῖοι ἐκήρυσσον χώρας καὶ πόλεις ἐλευθέρας, ἃς αὐτοὶ δὲν ἠδύναντο ἔτι νὰ κυριεύσωσιν, ἐφοβοῦντο δὲ μήπως ταύτας ἄλλοι προκαταλαβόντες τὴν δύναμιν αὐτῶν αὐξήσωσιν. Ὁ δὲ Μιθριδάτης, καί περ βαρέως ἐνεγκὼν, ὅμως κατέσχεν ἑαυτὸν τότε, ὅπως πολεμήσῃ ἐν εὐθετωτέρῳ καιρῷ· κατέσχε δ' ἔτι ἑαυτὸν καὶ ὅτε αὐτῷ καὶ Νικομήδει συμμαχήσασι καὶ τὴν Παφλαγονίαν διανειμαμένοις ἐπεμβάντες οἱ Ῥωμαῖοι προσέταξαν ν' ἀφήσωσι τὴν χώραν ταύτην, ὡς ἐλευθέραν ὑπὸ Ῥωμαίων κηρυχθεῖσαν. Καὶ ὁ μὲν Μιθριδάτης περιωρίσθη τότε νὰ δηλώσῃ, ὅτι ἡ Παφλαγονία ἀνῆκεν αὐτῷ ὡς κτῆμα προγονικὸν ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἀναληφθέν. Ὁ δὲ Νικομήδης ἄλλως ἔπραξε· διότι οὗτος, ὑπακούσας πρὸς ὥραν, ὠνόμασεν ἔπειτα ἕνα τῶν υἱῶν αὐτοῦ Πυλαιμένην, ὀνόματι κοινῷ τῶν τῆς Παφλαγονίας βασιλέων, καὶ ὡς βασιλέα τῆς χώρας ἐκείνης ὑπεστήριξε. Τρίτη δὲ τῶν Ῥωμαίων ἐπέμβασις καὶ προσταγὴ, ἥτις ἔμελλε νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν σύγκρουσιν, ἦτο ἡ ἑξῆς· ὁ Νικομήδης ἐπεχείρησε νὰ καταλάβῃ τὴν Καππαδοκίαν, εἰς ἣν καὶ ὁ Μιθριδάτης ἐπὶ ὁμοίοις δικαιώμασι πάλαι ἐπωφθαλμία· ὁ δὲ Μιθριδάτης, ὡς δῆθεν τὸν Νικομήδην ἐμποδίσων, εἰσβάλλει εἰς Καππαδοκίαν, δολοφονεῖ διὰ τοῦ πιστοῦ αὐτοῦ Γορδίου τὸν ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸν αὐτοῦ Ἀριαράθην καὶ ἀναβιβάζει εἰς τὸν θρόνον τὸν πρεσβύτερον τοῦ φονευθέντος υἱὸν ὑπὸ τῆς μητρὸς διὰ τὸ ἀνήλικον ἐπιτροπευόμενον, ἐκδιώξας τὸν Νικομήδην. Ἀλλ' ἐπειδὴ μετὰ ταῦτα ἡ χήρα Λαοδίκη, τὸν ἀδελφὸν ὑποπτεύουσα, συνεζεύχθη μετὰ τοῦ Νικομήδους, ὁ Μιθριδάτης εἰσβάλλει πάλιν εἰς Καππαδοκίαν, ὡς δῆθεν προστάτης τοῦ νέου Ἀριαράθου, ὃν καὶ ἐπισήμως τότε ἀνεγνώρισε. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως ᾔτησε παρὰ τοῦ Ἀριαράθου νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν εἰς τὴν πατρίδα κάθοδον τοῦ δολοφόνου Γορδίου· ὁ δὲ Ἀριαράθης, εὐλόγως ὑποπτεύσας, δὲν παρεδέχθη τὴν αἴτησιν· τότε ὁ Μιθριδάτης, ὅπως ἄρῃ τὰ εἰς τὸ σχέδιον αὐτοῦ προσκόμματα, ἐπέρχεται τὸ τρίτον μετὰ ἰσχυροῦ στρατοῦ κατὰ τοῦ Ἀριαράθου· ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν κατέλαβεν, ὡς ἤλπιζε, τὸν ἀδελφιδοῦν ἀπαράσκευον, προσκαλεῖ αὐτὸν μεθ' ὅρκων εἰς προσωπικὴν συνέντευξιν, πρὸς διάλυσιν δῆθεν τῆς μεταξὺ αὐτῶν διαφορᾶς· τοῦτον δὲ, ἐπὶ τῇ πίστει τῶν ὅρκων προσελθόντα, ὁ διὰ παντὸς μέσου πρὸς τὸν σκοπὸν σπεύδων Μιθριδάτης ἀσεβῶς ἰδίαις χερσὶ δολοφονεῖ, καὶ κυριεύσας τὴν Καππαδοκίαν, ἀναγορεύει βασιλέα αὐτῆς τὸν ἴδιον αὐτοῦ υἱὸν (91

π. Χ.), μετονομάσας Ἀριαράθην καὶ ἐπίτροπον αὐτοῦ καθιστᾷ τὸν δολοφόνον Γόρδιον.

Ἀλλ' οἱ Καππαδόκαι ἀγανακτήσαντες πρὸς ταῦτα ἐπανέστησαν, καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸν στρατὸν τοῦ Μιθριδάτου ἐκβαλόντες, καλοῦσι βασιλέα τὸν ἀνήλικον τοῦ δολοφονηθέντος ἀδελφόν. Ὁ Μιθριδάτης ὅμως, ἐπιμένων εἰς ἐκτέλεσιν οὗ προέθετο σκοποῦ, στρατεύει καὶ πάλιν καὶ ἐγκαθιστᾷ βασιλέα τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ἐκδιώξας τὸν νέον Ἀριαράθην, ὅστις καὶ ἐν φυγῇ ἐτελεύτησεν. Ὁ Νικομήδης ὅμως, καὶ φθόνῳ καὶ φόβῳ τῆς τοῦ ἀντιπάλου αὐξήσεως κινούμενος, πείθει τὴν Λαοδίκην νὰ ὑποβάλῃ ἄλλον τινὰ ὡς τρίτον υἱὸν αὐτῆς, ὑπὲρ οὗ σταλεῖσα εἰς Ῥώμην ἐζητεῖτο προστασίαν. Τότε καὶ ὁ Μιθριδάτης ἔπεμψεν εἰς Ῥώμην τὸν Γόρδιον ἐλέγχοντα τὸν δόλον καὶ ἰσχυριζόμενον, ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ Μιθριδάτου ἐγκατασταθεὶς οὗτος εἶναι ὁ τοῦ βασιλέως τῆς Καππαδοκίας υἱός. Οἱ δὲ ἀσμένως τὰς τοιαύτας πρὸς ἐπέμβασιν εὐκαιρίας δεχόμενοι Ῥωμαῖοι, ἀμφοτέρους ὑποπτεύσαντες καὶ ἐξ ἀνακρίσεως πληροφορηθέντες περὶ τῆς ἀληθείας, προσέταξαν τῷ μὲν Μιθριδάτῃ ν' ἀφήσῃ τὴν Καππαδοκίαν, τῷ δὲ Νικομήδει τὴν Παφλαγονίαν· οὐδὲ εἰς μόνην τὴν προσταγὴν ταύτην περιωρίσθησαν, ἀλλὰ καὶ πέμψαντες στρατὸν ὑπὸ τὸν Σύλλαν ἐνεκαθίδρυσαν βασιλέα Ἀριοβαρζάνην τινά, ὃν οἱ ἀδυνατοῦντες νὰ ὑπάρχωσιν ἀβασίλευτοι Καππαδόκαι ἐξελέξαντο. Τί δ' ἔπραξε τότε ὁ Μιθριδάτης, ἰδὼν ἀνατετραμμένον τὸ μετὰ τοσούτων κόπων καὶ κακουργημάτων διαπραχθὲν μηχανοῤῥάφημα; Καί περ ὀργὴν καὶ μῖσος πνέων, διότι εἰς πᾶν βῆμα ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἀντεκόπτετο, ἀλλ' ὅμως οὐδὲ τότ' ἐκινήθη ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς κατ' αὐτῶν, ἀλλὰ συμμαχήσας μετὰ Τιγράνου τοῦ τῆς Ἀρμενίας βασιλέως, γαμβροῦ δὲ αὐτοῦ ἐπὶ θυγατρί, ἔπεισεν αὐτὸν νὰ πέμψῃ στρατὸν εἰς Καππακίαν, καί, ἐκβαλὼν τὸν Ἀριοβαρζάνην, τὴν μὲν χώραν νὰ παραδώσῃ τῷ Μιθριδάτῃ, αὐτὸς δὲ λάβῃ τοὺς αἰχμαλώτους, ὅπως αὐξήσῃ τοὺς κατοίκους τῆς νεοκτίστου αὐτοῦ μητροπόλεως Τιγρανοκέρτων. Τούτων δὲ οὕτω γινομένων (89 π. Χ.), καὶ ὁ ἐκβληθεὶς Ἀριοβαρζάνης καταφεύγει εἰς Ῥώμην, προστασίαν ἐξαιτούμενος.

Ἀλλ' ἀφ' οὗ ἤδη ὁ μὲν ἐχθρὸς αὐτοῦ Νικομήδης ἐτελεύτησεν, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ὑπεστήριξαν ὡς διάδοχον τὸν ὁμώνυμον τῷ πατρὶ πρεσβύτερον ἐκείνου υἱόν, ὁ Μιθριδάτης, ἐπειδὴ οἱ Ῥωμαῖοι τότε ἠσχολοῦντο περὶ τὸν συμμαχικὸν ἐν Ἰταλίᾳ πόλεμον, πέμψας στρατὸν ἐκβάλλει τοῦ θρόνου τὸν νέον Νικομήδην καὶ ἀναβιβάζει τὸν νεώτερον ἐκείνου ἀδελφὸν Σωκράτην. Τοῦτο ὅμως τὸ τόλμημα τοῦ Μιθριδάτου οἱ Ῥωμαῖοι, καίπερ ἐν πολλοῖς εὑρισκόμενοι περισπασμοῖς, οὐδόλως ἠδύναντο νὰ παρίδωσιν· ὅθεν ἔπεμψαν τὸν Μάνιον Ἀκύλιον στρατηγόν, ἵνα ἐγκαταστήσῃ τόν τε Ἀριοβαρζάνην εἰς τὸν θρόνον τῆς Καππαδοκίας καὶ τὸν Νικομήδην εἰς τὸν τῆς Βιθυνίας, διατάξαντες νὰ προσλάβῃ συνεργοὺς εἰς ταῦτα τὸν τῆς Ἀσίας ἀνθύπατον Λ. Κάσσιον καὶ αὐτὸν προσέτι τὸν ἔτι λεγόμενον σύμμαχον τῶν Ῥωμαίων Μιθριδάτην, θέ-

λοντες ν' ἀναγκάσωσιν αὐτὸν νὰ ἐξέλθῃ εἰς τὸ φανερὸν καὶ νὰ παύσῃ ἐκ τοῦ ἀφανοῦς ῥαδιουργῶν. Ὁ Μιθριδάτης ὅμως τοῦ Ἀκυλίου καὶ τοῦ Κασσίου τοὺς βασιλεῖς ἐγκαθιστάντων, ἡσύχαζε, προσμένων πληρεστέρας τὰς πολεμικὰς αὐτοῦ παρασκευὰς καὶ ἀφορμὴν εὐλογοφανεστέραν.

Ἡ ἀφορμὴ ταχέως παρέστη, ἥτις καὶ ἀρχὴ τοῦ πρώτου Μιθριδατικοῦ πολέμου ἐγένετο· διότι τῶν Ῥωμαίων στρατηγῶν ἐπ' ἐλπίδι λαφύρων πειθόντων τοὺς ἐγκατασταθέντας βασιλεῖς νὰ ἐπιχειρήσωσί τι κατὰ τοῦ Μιθριδάτου, ὁ Νικομήδης, ὅστις πολλὰ μὲν αὐτοῖς χρήματα ὑπὲρ τῆς αὐτοῦ ἐγκαταστάσεως ὑπέσχετο, πολλὰ δὲ ὤφειλε τοῖς ἐν Ἀσίᾳ τοκογλύφοις Ῥωμαίοις, ἐπιδραμὼν πᾶσαν τὴν μέχρις Ἀμάστριος πεδινὴν χώραν τοῦ Μιθριδάτου ἐλεηλάτησεν αὐτήν· ὁ δὲ Μιθριδάτης, καίτοι εἶχεν ἑτοίμην δύναμιν, ὅμως ὑπεχώρει ἐπίτηδες, ὅπως καταστήσῃ καταφανῆ τὴν ἄδικον τῶν Ῥωμαίων διαγωγήν. Μετὰ δὲ τὴν λεηλασίαν πέμπει πρὸς τοὺς στρατηγοὺς τῶν Ῥωμαίων πρεσβευτὴν προβάλλοντα, ὅτι ὁ Μιθριδάτης ὡς πατρικὸς τῶν Ῥωμαίων φίλος καὶ σύμμαχος ἠνέσχετο ἀποστερούμενος Φρυγίαν καὶ Καππαδοκίαν, ἐφ' ὧν εἶχεν ἀναντίῤῥητα δικαιώματα, καὶ ἀπέσχετο τοῦ νὰ προσβάλῃ τὸν λεηλατοῦντα τὴν χώραν αὐτοῦ Νικομήδην, ἀλλ' ἀπαιτεῖ παρὰ τῶν Ῥωμαίων ν' ἀναγκάσωσιν αὐτὸν εἰς ἐπανόρθωσιν τοῦ ἀδικήματος, ἢ νὰ ἐπιτρέψωσιν αὐτὸς νὰ λάβῃ παρ' ἐκείνου τὴν προσήκουσαν ἱκανοποίησιν. Ἀλλ' οἱ παρευρεθέντες πρέσβεις τοῦ Νικομήδους, δικαιολογήσαντες τὸν δεσπότην αὐτῶν διὰ τοῦ λόγου, ὅτι ὁ Μιθριδάτης ἦρξε χειρῶν ἀδίκων, ὑποστηρίξας τὸν Σωκράτην ἀντὶ τοῦ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἀναγνωρισθέντος ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Βιθυνίας Νικομήδους, ἀντικατηγόρησαν τοῦ Μιθριδάτου ὅτι ποιεῖται παρασκευὰς πολὺ μείζονας ἢ ὡς ἐπὶ Βιθυνίαν, καὶ προὔτρεψαν τοὺς Ῥωμαίους ν' ἀποβλέπωσιν εἰς τὰς πράξεις αὐτοῦ μᾶλλον ἢ εἰς τοὺς λόγους, προσθέντες, ὅτι δὲν πρέπει χάριν ἐχθροῦ, φιλίαν ὑποκρινομένου, ν' ἀκυρώσωσιν ὅσα περὶ Βιθυνίας ἀπεφάσισαν. Πρὸς ταῦτα δὲ ὁ πρεσβευτὴς ἀντέλεξεν, ὅτι εἰς μὲν τὰς ἄλλας μεταξὺ Μιθριδάτου καὶ Νικομήδους διαφορὰς ὁ Μιθριδάτης δέχεται τὴν τῶν Ῥωμαίων διαιτησίαν, ἀπαιτεῖ ὅμως δικαιοσύνην δι' ἃς οὐδ' αὐτοὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἀρνοῦνται τελευταίας ἐχθρικὰς τοῦ Νικομήδους πράξεις. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ τῶν Ῥωμαίων στρατηγοὶ ἀπεκρίναντο, ὅτι λυποῦνται μὲν εἴ τι ὑπὸ Νικομήδους ἠδικήθη ὁ Μιθριδάτης, δὲν ἀνέχονται ὅμως νὰ ἐξενεχθῇ πόλεμος κατὰ τοῦ συμμάχου αὐτῶν Νικομήδους, ὡς Ῥωμαίοις ἀσύμφορον, ὁ Μιθριδάτης, οὐδόλως εὐχαριστηθεὶς εἰς τὴν ἀπόκρισιν ταύτην, πέμπει τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἀριαράθην μετὰ ἰσχυρᾶς δυνάμεως εἰς τὴν Καππαδοκίαν, ὅστις νικήσας μάχῃ τὸν Ἀριοβαρζάνην ἐκυρίευσε τὴν χώραν. Μετὰ δὲ ταῦτα πέμπει πάλιν πρὸς τοὺς στρατηγοὺς τῶν Ῥωμαίων τὸν πρεσβευτὴν αὐτοῦ, ὅστις ἐνεκάλει διὰ τὴν πρὸς Μιθριδάτην, σύμμαχον τῶν Ῥωμαίων, ἀδικίαν οὐχὶ τῷ δήμῳ τῶν Ῥωμαίων, οὐδὲ τῇ συγκλήτῳ, ἀλλ' αὐτοῖς τοῖς στρατηγοῖς, οἵτινες, τὸν φίλον καὶ σύμμαχον τοῦ Μιθριδάτου προσποιούμενοι, αὐ-

τογνωμόνως ὡς πολέμιον αὐτὸν μεταχειρίζονται, καὶ ἐμπλέκουσι τὴν Ῥώμην εἰς πόλεμον πρὸς τοσοῦτον ἰσχυρὸν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν βασιλέα· ἠπείλει δὲ, ὅτι ὁ Μιθριδάτης θέλει κατηγορήσῃ αὐτῶν ἐνώπιον τῆς συγκλήτου, καὶ τελευτῶν ὑπέσχετο, ὅτι ὁ Μιθριδάτης πρόθυμος ἦτο, λαβὼν ὡς σύμμαχος τῶν Ῥωμαίων τὴν προσήκουσαν ἱκανοποίησιν, καὶ νὰ βοηθήσῃ τοῖς Ῥωμαίοις κατὰ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ συμμάχων.

Πρὸς ταῦτα οἱ στρατηγοὶ τῶν Ῥωμαίων παροξυνθέντες οὐ μόνον ἐντόνως ἀπηγόρευσαν αὐτῷ νὰ κινήσῃ πόλεμον κατὰ Νικομήδους καὶ ν' ἀναμιγνύηται εἰς τὰ τῆς Καππαδοκίας, προσδηλώσαντες αὐτῷ, ὅτι προτίθενται ἀμέσως αὐτοὶ νὰ ἐγκαταστήσωσι τὸν Ἀριοβαρζάνην, ἀλλὰ καὶ στρατολογήσαντες ἐκ Καππαδοκίας, Γαλατίας καὶ Παφλαγονίας πεζοὺς καὶ ἱππεῖς, μετὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ ἀνθυπάτου Λ. Κασσίου τρεῖς συνεκρότησαν στρατούς. Καὶ ὁ μὲν Κάσσιος ἐλθὼν ἐστρατοπέδευσεν ἐπὶ τῶν συνόρων τῆς Βιθυνίας καὶ Γαλατίας· ὁ δὲ Ἀκύλιος ἐπορεύθη κωλύσων τὴν εἰς Βιθυνίαν τοῦ Μιθριδάτου εἰσβολὴν, ὅθεν ἦτο δυνατή· ὁ δὲ τὴν Παμφυλίαν διοικῶν Κόϊντος Ὄππιος ὤφειλε νὰ προχωρῇ διὰ τῶν ὀρέων τῆς Καππαδοκίας. Καὶ στόλος δὲ αὐτῶν ὑπὸ Μινούκιον Ῥοῦφον καὶ Γάϊον Ποπίλιον παρεφύλασσε παρὰ τὸ Βυζάντιον, ὡς ἐμποδίσων τὴν τοῦ Μιθριδατικοῦ ἐκ τοῦ πόντου ἔξοδον. Οὐδὲ ὁ σύμμαχος αὐτῶν Νικομήδης ἠμέλησεν ἰσχυρὸν ὅσον ἠδύνατο στρατὸν πεζικὸν καὶ ἱππικὸν νὰ συναθροίσῃ. Ἐκ φιλαργυρίας λοιπὸν καὶ φιλοδοξίας οἱ τῶν Ῥωμαίων στρατηγοὶ οἴκοθεν ἐνέπλεξαν τὴν Ῥώμην εἰς τοσοῦτον μέγαν καὶ τοσοῦτον ὀλέθριον εἰς τοσούτους λαοὺς ἀποβάντα πόλεμον.

Τούτων δὲ γενομένων, ὁ Μιθριδάτης ἐνόμισεν, ὅτι ἐπέστη ἤδη ὁ καιρὸς νὰ λάβῃ δίκην παρὰ τῶν Ῥωμαίων διὰ πάσας τὰς παρ' αὐτῶν ἀδικίας καὶ ὕβρεις. Ὅθεν ἔχων ἑτοίμους πεζῶν μὲν μυριάδας εἰκοσιπέντε, ἱππέων δὲ τέσσαρας, πρὸς δὲ ναῦς καταφράκτους τριακοσίας καὶ πλοῖα δίκροτα ἑκατὸν τριάκοντα, ὥρμησε μετὰ μεγάλων ἐλπίδων εἰς τὸν κατὰ τῶν Ῥωμαίων πόλεμον. Καὶ εἰς μὲν τὸν στρατηγὸν Ἀρχέλαον ἔδωκε διαταγὴν νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ τοὺς Βιθυνοὺς, ὅστις, τῷ Νικομήδει παρὰ τὸν Ἀμνειὸν τῆς Παφλαγονίας ποταμὸν συμβαλὼν, κατέκοψε τὸν στρατὸν αὐτοῦ, καταφυγόντος μετὰ ὀλίγων πρὸς τὸν Κάσσιον, καὶ πλεῖστα ἔλαβε λάφυρα καὶ αἰχμαλώτους, οὓς πάντας ὁ Μιθριδάτης ἀπέπεμψεν εἰς τὰ ἴδια μετὰ ἐφοδίων, φιλανθρωπίας ἐπίδειξιν ποιούμενος. Ὑπὸ δὲ τῶν στρατηγῶν Νεοπτολέμου καὶ Νεμάνους; διελθόντων διὰ τῶν στενῶν τῶν τὴν Παφλαγονίαν ἀπὸ τῆς Βιθυνίας χωριζόντων ὀρέων, προσβληθεὶς μετὰ τῶν Ῥωμαίων καὶ ὁ Ἀκύλιος κατετροπώθη καὶ, διαβάντος ἐν φυγῇ κατεσπευσμένῃ τὸν Σαγγάριον, ἐλήφθη καὶ αὐτοῦ τὸ στρατόπεδον. Ὁ Μιθριδάτης τότε πᾶσαν τὴν Παφλαγονίαν καὶ Βιθυνίαν καταλαβὼν, ὡς καὶ τὴν Φρυγίαν καὶ τὴν Μυσίαν, ἐπέθηκε τέλος εἰς τὴν ἐκστρατείαν, τοῦ Κασσίου μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἀμαχητὶ καταφυγόντος εἰς Ἀπάμειαν, ὅθεν μετέβη εἰς Ῥόδον μετὰ τῶν διασωθέντων ἐκ

τῆς μετ' οὐ πολὺ γενομένης φρικτῆς τῶν ἐν Ἀσίᾳ Ῥωμαίων σφαγῆς. Ἤδη πανταχοῦ ἐδέχοντο ἑκόντες τὸν Μιθριδάτην πρὸ πάντων ἕνεκα τοῦ ὑπάρχοντος μίσους πρὸς τοὺς πιέζοντας Ῥωμαίους· ὁ δὲ Μιθριδάτης, φιλανθρώπως καὶ εὐεργετικῶς προσφερόμενος, εἵλκυσε πάντων τὴν εὔνοιαν. Πλὴν δέ τινων νήσων, καὶ ἰδίως τῆς Ῥόδου, καί τινων πόλεων καὶ τῆς μικρὰν ποιησαμένης ἀντίστασιν Λυκίας, πάσης τῆς μικρᾶς Ἀσίας κατέστη ὁ Μιθριδάτης κύριος (89—88 π. Χ.), καὶ ἰδίας αὐτοῦ ἀρχὰς ἐν αὐτῇ ἐνεκαθίδρυσε. Καὶ τὸν μὲν ἐκ Κιλικίας ἐξωσθέντα καὶ εἰς τὴν πρὸς τῷ Λύκῳ ποταμῷ Λαοδίκειαν μετὰ ὀλίγων καταφυγόντα Ῥωμαῖον στρατηγὸν Κόϊντον Ὄππιον, ἐκδοθέντα αὐτῷ ὑπὸ τῶν Λαοδικέων, πανταχοῦ συνεπῆγε μεθ' ἑαυτοῦ, προπορευομένων πρὸς ἐμπαιγμὸν τῶν ῥαβδούχων, Ῥωμαῖον στρατηγὸν ἐπιδεικνύμενος αἰχμάλωτον· Ἀκύλιον δὲ τὸν τοῦ πολέμου πρωταίτιον, ὅστις ἐκ Περγάμου κατέφυγεν εἰς Λέσβον, ἐκδοθέντα αὐτῷ ὑπὸ τῶν Λεσβίων, περιῆγε μεθ' ἑαυτοῦ ἐπὶ ὄνου δεδεμένον καὶ ὑπὸ μάστιξιν ἀναγκαζόμενον νὰ κηρύσσῃ, ὅτι αὐτὸς ἦτο ὁ Μάνιος Ἀκύλιος, μέχρι Περγάμου· ἐκεῖ δὲ χρυσὸν τήξας ἐνέχεεν αὐτοῦ εἰς τὸ στόμα, ἐμπαίζων τὴν ἄσβεστον τοῦ χρυσοῦ δίψαν αὐτοῦ τε καὶ τῶν Ῥωμαίων.

Ταῦτα δὲ πληροφορηθέντες οἱ Ῥωμαῖοι, ὧν οἱ στρατηγοὶ ἀφ' ἑαυτῶν παραίτιοι τοῦ πολέμου τούτου ἐγένοντο, ἐψηφίσαντο κατὰ Μιθριδάτου πόλεμον, ἤδη παντὶ σθένει εἰς τὸν πόλεμον προσέχοντος. Ἐπιθυμῶν δὲ νὰ κορέσῃ ἣν κατὰ τῶν Ῥωμαίων ἔτρεφεν ἀγρίαν φιλεκδικίαν διὰ τὰς ἀδίκους αὐτῶν ἐπεμβάσεις καὶ μακρὰς πρὸς αὐτὸν ὕβρεις, συνέλαβε καὶ ἐξετέλεσεν ἀπανθρωπότατον βούλευμα· διότι ἔπεμψε διαταγὴν πανταχόσε τῆς Ἀσίας ἐν ῥητῇ ἡμέρᾳ νὰ φονεύσωσι πάντας τοὺς ἐν Ἀσίᾳ Ῥωμαίους καὶ Ἰταλοὺς σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις, τὰ δὲ ὑπάρχοντα αὐτῶν νὰ διαμερίσωνται μετὰ τοῦ βασιλέως Μιθριδάτου· ἀπηγόρευσε δ' ἐπὶ ποινῇ καὶ τὸ θάπτειν τοὺς φονευομένους, καὶ παρεῖχεν ἀμοιβὴν εἰς μὲν τοὺς ἀποκαλύπτοντας Ῥωμαῖον τὸ ἥμισυ τῆς τοῦ κεκρυμμένου περιουσίας, εἰς δὲ τοὺς τὸν δεσπότην αὐτῶν φονεύοντας δούλους τὴν ἐλευθερίαν, καὶ εἰς τοὺς φονεῖς τοῦ δανειστοῦ τὸ ἥμισυ τοῦ χρέους. Ἀναμφιβόλως φρίκην διεγείρει ἡ βαρβαρικὴ αὕτη διαταγὴ εἰς πάντα ἐπιθυμοῦντα καὶ ἐν πολέμῳ σέβας πρὸς τὸ δίκαιον καὶ πρὸς τὴν ἠθικήν· ἀλλ' ὁ πόλεμος ἀποσβεννύων τὰ εὐγενῆ συναισθήματα ἀποθηριοῖ πολλάκις τὸν ἄνθρωπον. Ἀφ' οὗ δὲ καὶ νῦν ἔτι βλέπομεν ἐν πολέμοις κακουργήματα κατὰ ἀθώων διαπρασσόμενα, οὐδόλως πρέπει νὰ ἐκπλησσώμεθα διὰ τὰς θηριωδίας τῶν τότε ἐμπολέμων, οἵτινες τὸν σκοπὸν αὐτῶν ἐκ παντὸς τρόπου ἐπεδίωκον. Ὅθεν κατὰ τὴν ὁρισθεῖσαν ἡμέραν οὕτω λυσσωδῶς πανταχοῦ τὴν ἀποτρόπαιον διαταγὴν ἐξετέλεσαν, ὥστε τοὺς πολυαρίθμους ἐν Ἀσίᾳ Ῥωμαίους, περὶ τὰς 80, ἢ κατ' ἄλλους περὶ τὰς 150 χιλιάδας κατέσφαξαν. Καὶ ἐν Ἐφέσῳ μὲν τοὺς καταφυγόντας εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος Ῥωμαίους ἀποσπάσαντες τῶν ἀγαλμάτων ἐφόνευσαν· ἐν Περγάμῳ δὲ

τοὺς εἰς τὸ Ἀσκληπιεῖον περὶ αὐτὰ τὰ ἀγάλματα ἐτόξευσαν· ἐν δὲ Ἀδραμυττίῳ εἰς τὴν θάλασσαν καταδιώξαντες ἔκτεινον πειρωμένους νὰ ἐξέλθωσι, καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν ἔπνιγον· ἐν δὲ Καύνῳ ἀποσπῶντες ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἑστίας ἐφόνευον τὰ τέκνα ἐν ὄψει τῶν μητέρων, τὰς δὲ γυναῖκας ἐν ὄψει τῶν ἀνδρῶν καὶ τοὺς ἄνδρας ἐπὶ τούτοις· οἱ δὲ Τραλλιανοί, ἀποφεύγοντες τὸ ἀπὸ τῶν ξένων μίασμα, ἀπέσφαξαν διά τινος Θεοφίλου ἀγρίου Παφλαγόνος πάντας τοὺς Ῥωμαίους ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ὁμονοίας. Ὁ Κάσσιος δὲ μετὰ τῶν ἐκφυγόντων Ῥωμαίων ἐσώθη ἐν Ῥόδῳ. Ἐπὶ δὲ Ῥοδίους, τῇ τῶν Ῥωμαίων συμμαχίᾳ ἐμμένοντας, αὐτὸς ὁ Μιθριδάτης ἐστράτευσεν, ἄγων πολλὴν πεζικὴν καὶ ναυτικὴν δύναμιν, καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ἐπὶ πολὺ στενῶς ἐπολιόρκει. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ Ῥόδιοι μετὰ μεγάλης ἀνδρείας καὶ θαυμαστῆς ἐμπειρίας πρός τε τὸ ὑπερέχον τοῦ Μιθριδάτου ναυτικὸν ἐπὶ πολὺ ἀντετάσσοντο, καὶ πᾶσαν ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὰ τείχη τῆς πόλεως ἐπιφερομένην μηχανὴν καὶ πάντα τρόπον πολιορκίας ἐματαίουν, ὁ Μιθριδάτης ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους λύσας τὴν πολιορκίαν ν' ἀναχωρήσῃ.

Ὁ Μιθριδάτης δὲν παρεγνώρισε τὸ γιγάντειον μέγεθος οὗ ἀνέλαβε πρὸς Ῥωμαίους πολέμου, καὶ πρὸς εὐτυχῆ αὐτοῦ ἔκβασιν μετὰ πάσης ἐνήργει τῆς δραστηριότητος. Ὅθεν ἐπανελθὼν εἰς Πέργαμον ἐν τῇ ἀποφάσει τοῦ νὰ διαβιβάσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν πόλεμον, αὐτὸς μὲν ἔμεινε τὰ τῆς Ἀσίας διατάσσων, δικάζων καὶ τιμωρῶν τοὺς ῥωμαΐζοντας, καὶ τὰ τῆς στρατολογίας καὶ τὰ τῆς παρασκευῆς ὅπλων ἐπιτηρῶν. Εἰς δὲ τὴν Ἑλλάδα ἀπέστειλε κατὰ μὲν θάλασσαν μετὰ ἰσχυροῦ στόλου καὶ στρατοῦ τὸν Ἀρχέλαον, κατὰ γῆν δὲ διὰ Θράκης καὶ Μακεδονίας μετὰ ἔτι πολυαριθμοτέρου στρατοῦ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἀριαράθην (κατ' ἄλλους Ἀρκαθίαν) σὺν Ταξίλλῃ τῷ στρατηγῷ, ἵνα τοὺς Ῥωμαίους ἐκδιώξωσι. Καὶ ὁ μὲν Ἀριαράθης καὶ Ταξίλλης, ποιησάμενοι ὁρμητήριον τῶν πολεμικῶν αὐτῶν ἐπιχειρήσεων τὰς πόλεις Φιλίππους καὶ Ἄβδηρα, προὐχώρουν πάντας τοὺς ἀνθισταμένους ὑποτάσσοντες. Ὁ δὲ Ἀρχέλαος διαπλεύσας ἀκωλύτως τὸ Αἰγαῖον, ἀφ' οὗ ὑπέταξε διαφόρους νήσους καὶ προσεποίησε τοῖς Ἀθηναίοις τὴν Δῆλον, κέντρον μὲν τῆς ἐμπορείας ἐν τῷ τότε οὖσαν, τῶν δ' Ἀθηναίων, οἷς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων εἶχεν ὑπαχθῇ, ἀφεστῶσαν, καταπλέει καὶ αὐτὸς εἰς Πειραιᾶ. Οἱ πολλοὶ τότε τῶν Ἑλλήνων, πάλαι ὑπὸ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ζυγοῦ πιεζόμενοι καὶ τῆς ἐλευθερίας, ἣν αὐτοῖς ὡς δέλεαρ ὁ Ποντικὸς βασιλεὺς προὐβάλλετο, ἀναμιμνησκόμενοι, ἠσπάζοντο ἀπερισκέπτως τὰ τοῦ Μιθριδάτου, ἀπὸ τῶν ἀεὶ εἰς τοὺς νεωτερισμοὺς ῥεπόντων Ἀθηναίων ἀρξάμενοι. Ἀλλὰ τίνος ἕνεκα ὁ Ἀρχέλαος εἰς Ἀθήνας τὸ πρῶτον ἀπεστάλη; Διότι πρὸς τῷ ἀξιώματι τῆς πόλεως καὶ τὰ ἔτι περισωζόμενα τείχη αὐτῆς, καὶ ὁ ἰσχυρὸς λιμὴν παρεῖχεν ἀσφάλειαν εἰς τὸν στρατὸν καὶ εἰς τὸν στόλον, καὶ ἐπίκαιρον ἀπέβαινεν ὁρμητήριον εἰς τὰς περαιτέρω πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις. Ἀλλ' ἡ τότε πρὸς τὴν μεταβολὴν καὶ τὸν ὄλεθρον αὐτῶν προθυμία τῶν Ἀθηναίων εἶχε καὶ ἄλλως προπαρασκευασθῆ

ὑπό τινος εὐτελοῦς σοφιστοῦ Ἀριστίωνος ἢ Ἀθηνίωνος, νόθου καὶ παρεγγράφου πολίτου. Ὁ μιαρὸς οὗτος ἄνθρωπος ἦτο υἱὸς ἐκ δούλης Αἰγυπτίας τοῦ Ἀθηναίου πολίτου Ἀθηνίωνος, μαθητοῦ καὶ ὀπαδοῦ τοῦ περιπατητικοῦ φιλοσόφου Ἐρυμνέως, ἐν τῷ πατρικῷ οἴκῳ ἀνατραφεὶς καὶ τὴν τότε συνήθη ἐν Ἀθήναις παίδευσιν παιδευθείς. Κληρονομήσας δὲ τὸν τελευτήσαντα Ἀθηνίωνα καὶ ἐγγραφεὶς ὁπωσδήποτε εἰς τοὺς πολίτας, ἐπεχείρησε περιηγήσεις καὶ διέτριψεν ἐν Λαρίσσῃ τῆς Θεσσαλίας καὶ ἐν Μεσσήνῃ σοφιστεύων καὶ τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀπὸ τῆς σοφιστείας ποριζόμενος. Ἐπειδὴ δὲ αἱ τοῦ Μιθριδάτου ἐν Ἀσίᾳ πρόοδοι καὶ ὁ ἐμφύλιος τῆς Ῥώμης πόλεμος κατέστησαν ἀσθενεστέρους τοὺς ἐν Ἀθήναις ῥωμαΐζοντας, ὁ Ἀριστίων διεπράξατο ν' ἀποσταλῇ πρὸς Μιθριδάτην τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων πρεσβευτής. Ἐκεῖ δὲ γνωστὸς τῷ Μιθριδάτῃ γενόμενος καὶ τῆς ἐκείνου εὐνοίας καὶ δωρεῶν πολλῶν ἀπολαύσας, ὡς ὄργανον ἐκείνου, εἶχεν ἤδη ἐνεργήσῃ τὴν πρὸς Μιθριδάτην συμμαχίαν καὶ προπαρασκευάσῃ κατὰ Ῥωμαίων τοὺς Ἀθηναίους, γράφων ἐπανειλημμένως πρὸς αὐτοὺς μεγάλας ὡς ἀπὸ τοῦ Μιθριδάτου ὑποσχέσεις περὶ ἀνακτήσεως τῆς ἐλευθερίας καὶ περὶ μεγάλων ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ δωρεῶν. Βεβαίως οἱ τοῦ δήμου Ἀθηναίων ἀπορώτεροι, τὴν βαρεῖαν ῥωμαϊκὴν προστασίαν καὶ τὴν ῥωμαΐζουσαν ἐγχώριον τῶν ὀλίγων τάξιν ἀποστρεφόμενοι, ἀσμένως ἐδέχοντο τὰς ἐπαγωγοὺς ὑποσχέσεις καὶ ἐνεωτέριζον. Καὶ ἤδη ὁ Ἀριστίων συμπλεύσας τῷ Ἀρχελάῳ, προεξεπέμφθη ὑπὸ τούτου, ὡς ὄργανον τοῦ Μιθριδάτου, εἰς Ἀθήνας μετὰ δισχιλίων ἀνδρῶν, λόγῳ μὲν φρουρῶν τῶν ἐκ Δήλου ἱερῶν χρημάτων, ἅπερ ὁ Ἀρχέλαος, συλήσας τὰ ἐκεῖ ἱερά, ἔπεμπε τοῖς Ἀθηναίοις, ἔργῳ δὲ ἵνα κατάσχωσι τὰς Ἀθήνας τῷ Μιθριδάτῃ. Ἐκεῖ δ' ἐνθουσιώδους τυχὼν ὑποδοχῆς, δημηγορεῖ μετ' οὐ πολὺ πρὸς τὸν δῆμον καὶ ἐπιτηδείως προτρέπει τοὺς Ἀθηναίους νὰ μὴ ἀνέχωνται τοὺς Ῥωμαίους, περιορίσαντας καὶ καταλύσαντας τὴν πατροπαράδοτον αὐτῶν δημοκρατίαν, μηδὲ τὴν ὑπ' ἐκείνων εἰσαχθεῖσαν ἀναρχίαν, ἀλλὰ νὰ συμμαχήσωσι τῷ βασιλεῖ Μιθριδάτῃ, καὶ ν' ἀναλάβωσι τὴν ἐλευθερίαν, πολλὰ καὶ μεγάλα εἰπὼν περὶ τῶν ἐν Ἀσίᾳ κατορθωμάτων ἐκείνου, περὶ τοῦ ὀλέθρου τῶν Ῥωμαίων, καὶ περὶ τῶν ἐκείνου δυνάμεων καὶ τῶν συμμάχων καὶ διὰ τῶν λόγων αὐτοῦ πάντας ταῖς ἐλπίσιν ἀναπτερώσας.

Ἀφ' οὗ δὲ διεπράξατο νὰ ἐκλεχθῇ ὑπὸ τοῦ δήμου στρατηγὸς καὶ διώρισεν οὓς αὐτὸς ἤθελεν ἄρχοντας ἐκ τῶν δυσμενῶς πρὸς Ῥωμαίους διακειμένων, ταχέως διὰ τῶν ξενικῶν λογχῶν ὁ φιλόσοφος οὗτος καὶ τῆς πατρίδος ἐλευθερωτὴς βαρὺς αὐτῆς δεσπότης καὶ ὠμότατος τύραννος κατέστη. Διότι εὐθὺς ἤρξατο πολλοὺς μὲν τῶν εὖ φρονούντων πολιτῶν ἀκρίτως καὶ διὰ βασάνων μάλιστα ὡς ῥωμαΐζοντας νὰ φονεύῃ, πολλοὺς δὲ νὰ πέμπῃ πρὸς Μιθριδάτην τιμωρηθησομένους, ἐκώλυε διὰ φρουρήσεως τῶν πυλῶν τὴν ἐκ τῆς πόλεως ἔξοδον καὶ εἴσοδον, ὅπως προλάβῃ προδοσίας ἀπὸ τῶν ῥωμαϊζόντων, καὶ τοὺς ἐκ τοῦ φόβου τοῦ μέλλοντος ἀποπειρωμένους ἐκ τῶν τειχῶν νὰ ἐκ-

φύγωσι συλλαμβάνων διὰ τῶν καθ' ὅλην τὴν χώραν καὶ τὰς ὁδοὺς ἐπίτηδες διεσπαρμένων ἱππέων αὐτοῦ ἀπέκτεινεν, ἁρπάζων αὐτὸς τὰς ἐκείνων περιουσίας· ἔτι δὲ προσέταξεν ὑπὸ κήρυκι νὰ οἰκουρῶσι πάντες μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου. Καθ' ὅλου δὲ τὴν ἀρχὴν τοῦ Ἀριστίωνος ἐχαρακτήρισε τυραννικὴ ὠμότης καὶ ἄπληστος φιλαρπαγία. Ἐπιθυμῶν δὲ καὶ ἐν Δήλῳ τὴν αὐτὴν νὰ ἐφαρμόσῃ διοίκησιν καὶ ν' ἁρπάσῃ τὰ τῶν πολιτῶν, ἔπεμψεν εἰς αὐτὴν μετὰ δυνάμεως ἕτερον περιπατητικὸν φιλόσοφον, Τήϊον μὲν τὸ ἀρχαῖον, ἤδη δὲ καὶ τοῦτον Ἀθηναῖον γεγενημένον, τὸν Ἀπελλικῶντα, ὅστις εἶναι γνωστὸς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ὡς φιλόβιβλος καὶ φιλάρχαιος, καὶ ὡς ἀγοράσας τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ Θεοφράστου συγγράμματα, ἄγνωστα ἔτι τῷ δημοσίῳ, παρὰ τῶν τότε κατεχόντων αὐτὰ ἀμαθῶν κληρονόμων Νηλέως τοῦ Σκηψίου, ὅστις εἶχε κληρονομήσῃ αὐτὰ παρὰ τοῦ Θεοφράστου. Ἀλλ' ὁ μὲν Ἀπελλικῶν, πρὶν ἐκπληρώσῃ τὴν ἐν Δήλῳ ἀποστολὴν αὐτοῦ, προσβληθεὶς ἀπροσδοκήτως ὑπὸ τοῦ πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἐν τῇ νήσῳ ἐμπορευομένων Ῥωμαίων στρατηγοῦ αὐτῶν Ὀροβίου μικροῦ δεῖν συνελαμβάνετο ὑπ' αὐτοῦ, ἐξαίφνης ἐν νυκτὶ ἀσελήνῳ εἰς τὴν Δῆλον ἐπιπεσόντος καὶ κατακόψαντος μὲν καὶ ζωγρήσαντος τὸν μεθύοντα καὶ ἀμελῶς φυλάσσοντα στρατὸν τοῦ Ἀπελλικῶντος, λαφυραγωγήσαντος δὲ καὶ αὐτοῦ τὴν ἀτυχῆ νῆσον. Ἐν τούτοις δὲ καὶ ὁ Ἀρχέλαος ἀνέβαινε μετὰ τοῦ Ἀριστίωνος, ὅπως ἑνωθῶσιν ἐν Θεσσαλίᾳ μετὰ τοῦ ἐκ Θράκης καταβαίνοντος μεγάλου στρατοῦ τοῦ Ἀριαράθου καὶ μετὰ Μητροφάνους, τρίτου Μιθριδατικοῦ στρατηγοῦ, ὅστις εἶχεν ἀποβῆ εἰς Θεσσαλίαν κατὰ τὴν Δημητριάδα καὶ ἠγωνίζετο νὰ κινήσῃ τοὺς ἐκεῖ Ἕλληνας εἰς ἐπανάστασιν κατὰ τῶν Ῥωμαίων, καὶ ἐκ συμφώνου ἐκδιώξωσιν ἐκ πάσης τῆς Ἑλλάδος τοὺς Ῥωμαίους. Ἐν δὲ Βοιωτίᾳ ἥτις ἀπὸ Θηβῶν ἀρξαμένη πᾶσα ἤδη ἐμιθριδάτισεν, ὁ Ἀρχέλαος προσμένων τοὺς μέλλοντας νὰ κινηθῶσιν, ὡς ἐλέγετο, Ἀχαιοὺς καὶ Λάκωνας, ἐπολιόρκει τὴν ῥωμαΐζουσαν τῶν Θεσπιέων πόλιν. Ἕως δὲ ἀφίκηται ἐκ Ῥώμης ὁ κατὰ Μιθριδάτου διορισθεὶς καὶ διὰ τὰς στάσεις ἐπὶ πολὺ κατεχόμενος στρατηγὸς Κορνήλιος Σύλλας, οὗτινος ἡ μερὶς ἐν τῇ τότε ὑπὸ ἐμφυλίου πολέμου κατεσπαραγμένῃ Ῥώμῃ κατίσχυσε πρὸς ὥραν τῆς τοῦ Μαρίου, Βρύττιος Σούρρας ὁ τοῦ ἀνθυπάτου τῆς Μακεδονίας Γαΐου Σεντίου πρεσβευτής, ἐν ᾧ ὁ Σέντιος ἀντετάσσετο εἰς τοὺς περὶ τὸν Ἀριαράθην, σπεύσας εἰς Θεσσαλίαν μετὰ ὀλίγου στρατοῦ, ὑποστηριζόμενος καὶ ὑπὸ ὀλίγου ναυτικοῦ, καὶ προσβαλὼν ἐπιτυχῶς τοὺς Μιθριδατικοὺς κατὰ θάλασσαν, ἀπέκρουσε τῶν ἀκτῶν τῆς Θεσσαλίας τὸν Μητροφάνην, ὅτε καὶ τὴν Σκίαθον, ὅπου οἱ βάρβαροι εἶχον τὴν λείαν αὐτῶν, ἐκυρίευσε, καὶ κατὰ γῆν ἐν Βοιωτίᾳ οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ τρίς, ἠνάγκασε μὲν τὸν Ἀρχέλαον νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ἀθήνας, ἐπέστησε δὲ τὴν δορικτητικὴν ταύτην ὁρμήν.

Ἀλλὰ σπεύδοντι πάλιν τῷ Βρυττίῳ πρὸς τὰ σύνορα τῆς Βοιωτίας, ὅπως ἐπαναλάβῃ τὸν ἀγῶνα, παρεγένετο ὁ τοῦ Σύλλα πρεσβευτὴς Λεύκιος Λού-

κουλλος καὶ διέταξεν αὐτῷ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Μακεδονίαν. Καταπλεύσας δὲ μετ' οὐ πολὺ (87 π. Χ.) εἰς Δυῤῥάχιον μετὰ δυνάμεως καὶ αὐτὸς ὁ Σύλλας, ἐπορεύθη διὰ τῆς Αἰτωλίας καὶ Θεσσαλίας, ὅθεν καὶ συμμάχους οὐκ ὀλίγους προσέλαβε καὶ χρηματικὰς εἰσφορὰς ἐξεβίασε. Καὶ ἐπειδὴ οἱ Πελοποννήσιοι φοβηθέντες δὲν ἐκινήθησαν κατὰ Ῥωμαίων, προὐχώρησεν ἀκωλύτως εἰς Βοιωτίαν, ἧς οἱ κάτοικοι πάλιν εὐθὺς πρὸς αὐτὸν ἀθρόοι μετέστησαν, καταλιπόντες τὸν Ἀρχέλαον, μεθ' οὗ ἀπερισκέπτως τὸ πρῶτον ἐτάχθησαν. Ὁ Σύλλας τότε καταβὰς πολιορκεῖ διὰ μέρους μὲν τοῦ στρατοῦ τὰς Ἀθήνας, ἃς ὁ Ἀριστίων ὑπερήσπιζε, διὰ δὲ τοῦ λοιποῦ τὸν Πειραιᾶ, ὃν ὁ Ἀρχέλαος κατεῖχεν, ὑπὸ τοῦ θαλασσοκρατοῦντος στόλου αὐτοῦ ὑποστηριζόμενος. Ἐν ᾧ δὲ τῶν πρεσβευτῶν ὁ μὲν Λ. Ὁρτήνσιος κατέσχε τὴν Θεσσαλίαν, ἵνα διατηρῇ τὴν συγκοινωνίαν μετὰ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἰσχυρῶς πιεζομένων Ῥωμαίων, ὁ δὲ Μουνάτιος ἐπετήρει τοὺς ἐν Χαλκίδι Μιθριδατικούς, αὐτὸς προλαμβάνων πᾶσαν παρὰ Μιθριδάτου ἐπικουρίαν καὶ πάντα ἀπὸ τῶν ἀμφιβόλων Ἑλλήνων νεωτερισμόν, ὥρμησεν εὐθύς, κλίμακας ἐπάγων, νὰ κυριεύσῃ τὸν Πειραιᾶ, ἀλλ' εὗρεν ἰσχυρὰν ἀντίστασιν· ἐφ' ἱκανὸν λοιπὸν χρόνον ἠσχολεῖτο περὶ τὴν παρασκευὴν πολιορκητικῶν μηχανῶν, πρὸς ἃς τεχνῖται καὶ σίδηρος καὶ τὰ ἄλλα ἀναγκαῖα ἐκ Θηβῶν ἐκομίζοντο, ὡς ξυλεία δέ, ἧς μεγάλη ἐγένετο κατανάλωσις πρὸς ταύτας τὰς πολλάκις ἐκ τοῦ βάρους συντριβομένας ἢ ἐκ τοῦ πυρὸς τῶν πολεμίων καιομένας μηχανάς, ἐχρησίμευσαν πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ δένδρα τοῦ ἄλσους τῆς Ἀκαδημείας καὶ τοῦ Λυκείου· ἠσχολεῖτο δὲ καὶ περὶ τὴν ἀνέγερσιν χώματος, ἐξ οὗ ἐπιτυχῶς νὰ προσβάλῃ τὸ ὀχυρὸν τοῦ Πειραιῶς τεῖχος, ἀγωνιζόμενος πανταχόθεν ν' ἀποκλείσῃ τάς τε Ἀθήνας καὶ τὸν Πειραιᾶ. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀρχέλαος εὐρώστως ἐκ τοῦ Πειραιῶς ἠμύνετο καὶ αἰφνιδίας ἐξόδους ποιούμενος συνῆπτε μάχας αἱματηρὰς καὶ τὸ ἀνεγειρόμενον χῶμα κατέστρεφε, πρὸς δὲ τὸν Σύλλαν ἄλλας ἀντέτασσε μηχανάς, ἡ δὲ πολιορκία ἐπὶ πολὺ ἄνευ ἀξιολόγου ἀποτελέσματος παρετείνετο. Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ὁ Σύλλας πολλῶν μὲν χρημάτων δεόμενος, ὅπως ἐπαρκῇ εἰς τὴν ἀπληστίαν τῶν στρατιωτῶν, ἀποπερατώσῃ δὲ καὶ τὴν πολιορκίαν ἐπιτυχῶς, οὐδὲν δ' ἐλπίζων ἐκ Ῥώμης, ὅπου οἱ περὶ τὸν Μάριον αὖθις ἐπικρατήσαντες διώρισαν στρατηγὸν κατὰ τοῦ Μιθριδάτου καὶ αὐτοῦ τοῦ Σύλλα τὸν ὁμόφρονα αὐτοῖς ὕπατον Βαλέριον Φλάκκον, ἐξήντλησε πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα δι' ἐπαχθῶν ἀργυρολογιῶν καὶ παντὸς εἴδους ἁρπαγῶν· καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ἐν Ὀλυμπίᾳ καὶ Δελφοῖς καὶ Ἐπιδαύρῳ πλούσια τῶν Ἑλλήνων ἱερὰ ἐσύλησεν, ἀφαιρέσας οὐ μόνον τὰ ἐκεῖ ἐναποκείμενα χρήματα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐκ πολυτίμων μετάλλων ἀναθήματα, γνωστοποιήσας δὲ εἰς τὸ ἐν Δελφοῖς συνέδριον τῶν Ἀμφικτυόνων, ὅτι αὐτὸς ἔμελλε νὰ φυλάξῃ τὰ ἱερὰ ταῦτα κειμήλια ἀσφαλέστερον. Ἐκ τούτων δὲ καὶ ἐκόπη ὑπὸ Λουκούλλου διαταγῇ τοῦ Σύλλα ἐν Πελοποννήσῳ τὸ ἐπονομασθὲν Λουκούλλειον νόμισμα.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ Μιθριδατικοὶ θαλασσοκρατοῦντες τά τε ἄλλα τῶν Ῥωμαίων ἐπλεονέκτουν καὶ δὴ καὶ τὰ ἐκ θαλάσσης ἐπιτήδεια αὐτοῖς ἐκώλυον, ὁ Σύλλας ἔπεμψε τὸν Λούκουλλον εἰς Αἴγυπτον καὶ Λιβύην πρὸς συνάθροισιν νηῶν, ἐν ᾧ αὐτὸς περὶ τὴν κυρίευσιν τοῦ Πειραιῶς καὶ τῶν Ἀθηνῶν ἠσχολεῖτο. Ὁ δὲ Λούκουλλος, προφυλασσόμενος πάντοτε ἀπὸ τῶν περιπλεόντων τὴν θάλασσαν πολεμίων, κατέπλευσεν ἐπὶ τούτῳ εἰς Κρήτην, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κυρήνην· μεταβαίνων δὲ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἐκ τῶν ἐπιφανέντων πειρατῶν τὰ πλεῖστα τῶν ἤδη συνηθροισμένων πλοίων ἀπέβαλεν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Πτολεμαῖος, καίτοι μεγάλως αὐτὸν ἐτίμησε, δὲν ἠθέλησε νὰ παράσχῃ αὐτῷ ναῦς, συναγαγὼν ἐκ τῶν παραλίων πόλεων ὅσας ἠδυνήθη καὶ ἐκφυγὼν τοὺς περὶ Κύπρον παραφυλάξαντας αὐτὸν πειρατὰς, ἀφίκετο εἰς Ῥόδον, ἐξ ἧς καὶ ἐξ ἄλλων νήσων καὶ πόλεων ἑτέρας ναῦς παραλαβὼν, κατώρθωσε μετὰ μακρὰν πλάνην καὶ μόχθους νὰ παρασκευάσῃ τῷ Σύλλᾳ ναυτικὸν ὁπωσοῦν ἀξιόλογον καὶ ν' ἀναπληρώσῃ τὴν ἐπαισθητὴν ταύτην τῶν Ῥωμαίων ἔλλειψιν. Ὁ δὲ Μιθριδάτης, δυσφορῶν διὰ τὴν βραδύτητα, ἔπεμψεν εἰς τὸν Ἀρχέλαον νέαν ὑπὸ Δρομιχαίτην ἐπικουρίαν, ἐξ ἧς ἐνισχυθεὶς ὁ Ἀρχέλαος ἐξῆλθε μὲν τοῦ Πειραιῶς καὶ συνεκρότησεν ὑπὸ τὸ τεῖχος αὐτοῦ μάχην ἐκ παρατάξεως, ἀλλ' ἀποκρουσθεὶς ὑπὸ τοῦ Σύλλα εἰσῆλθε πάλιν εἰς τὸ τεῖχος. Καὶ ἠναγκάσθη μὲν ἐκ τοῦ χειμῶνος ὁ Σύλλας νὰ στρατοπεδεύσῃ παρὰ τὴν Ἐλευσῖνα καὶ τὰ Μέγαρα, ὅπου οἱ περὶ τὸν Ἀρχέλαον ἐπειράθησαν νὰ ἐνοχλήσωσιν αὐτὸν, ἀλλ' εὐθὺς, ὡς ὁ καιρὸς ἐπέτρεψεν, ἐπανέλαβε τὰς προσβολὰς κατὰ τοῦ Πειραιῶς δραστηριώτερον.

Ἐν τούτοις οἱ ἐν τῷ ἄστει πολιορκούμενοι ἀπὸ πολλοῦ ἔπασχον σπάνιν τροφῶν· καὶ ἐφρόντισε μὲν ἐγκαίρως ὁ Ἀρχέλαος νὰ πέμψῃ, ἀλλὰ δοῦλοι Ἀττικοὶ ἐν Πειραιεῖ ἢ τοῖς Ῥωμαίοις εὐνοοῦντες, ἢ ἑαυτοῖς εἰς τὸ μέλλον ἀσφάλειαν παρασκευάζοντες, ἔγραφον ἐξ ἀρχῆς τῆς πολιορκίας ἐν μολυβδίναις σφαίραις πάσας τὰς ἐνεργείας τοῦ Ἀρχελάου καὶ τὰς σφαίρας ἀποσφενδονίζοντες ἐπληροφόρουν περὶ πάντων τὸν Σύλλαν, οἵτινες καὶ τότε ἀνήγγειλαν αὐτῷ τὸν περὶ ἀποστολῆς τροφῶν σκοπὸν τοῦ Ἀρχελάου, ἐκεῖνος δὲ τὴν προσοχὴν ἐπιστήσας συνέλαβε πεμπομένας. Ἐκ δὲ τούτου τοσοῦτον ἐπεπάθη ἡ πεῖνα ἐν τῷ ἄστει, ὥστε τὸν μέδιμνον τοῦ σίτου ἀντὶ χιλίων δραχμῶν ἠγόραζον, οἱ δὲ πένητες ἔτρωγον τὰ περὶ τὴν Ἀκρόπολιν φυόμενα ἄγρια χόρτα καὶ τῶν ὑποδημάτων τὰ δέρματα, ἐν ᾧ ὁ μιαρὸς Ἀριστίων ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἐτρύφα καὶ καθ' ἑκάστην ἐν πότοις καὶ κώμοις διέτριβεν, οὐδ' ἔπαυεν ἐξερεθίζων τὸν φύσει ὀξύθυμον Σύλλαν διὰ σκωμμάτων κατ' αὐτοῦ τούτου καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Μετέλλης καὶ διὰ βωμολοχιῶν· τοὺς δὲ τολμήσαντας νὰ ἱκετεύσωσιν αὐτὸν ἱερεῖς καὶ βουλευτὰς νὰ οἰκτείρῃ καὶ σώσῃ τὴν πόλιν, ἐρχόμενος εἰς συνδιαλλαγὴν πρὸς Σύλλαν, διὰ τοξευμάτων διεσκόρπισε. Μόλις δὲ μετὰ πολλὰ ἐξέπεμψε περὶ εἰρήνης ἑταίρους τινὰς αὐτοῦ, οὓς ἀκαίρως μεγαληγοροῦντας περὶ τῆς ἀρχαίας δόξης τῶν Ἀθηνῶν, περὶ

Θησέως καὶ Εὐμόλπου καὶ περὶ τῶν πρὸς Πέρσας τροπαίων ἀπέπεμψεν ὁ Σύλλας εἰπών· «ἐγώ, ὦ μακάριοι, δὲν ἐστάλην εἰς Ἀθήνας, ἵνα διδαχθῶ τὰ τοιαῦτα, ἀλλ' ἵνα ὑποτάξω τοὺς ἀποστάντας». Ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ Σύλλας ἔσπευδε νὰ ἐπιθῇ τέλος εἰς τὸ ὑπερπαραταθὲν ἔργον, ἐπληροφορήθη τυχαίως, ὅτι τὸ τεῖχος κατὰ τὸ μέρος τὸ καλούμενον Ἑπτάχαλκον ἀφύλακτον μένον ἠδύνατο ἐκεῖθεν νὰ κυριευθῇ. Καὶ τῷ ὄντι κατ' ἐκεῖνο τὸ μέρος ἀποπείρας διὰ νυκτὸς γενομένης, κατώρθωσεν ὁ στρατὸς νὰ ὑπερβῇ διὰ κλιμάκων τὸ τεῖχος, αὐτὸς δὲ ὁ Σύλλας καταβαλὼν τὸ μεταξὺ τῆς Πειραϊκῆς πύλης καὶ τῆς ἱερᾶς μέρος αὐτοῦ εἰσῆλθε περὶ μέσας νύκτας εἰς τὴν πόλιν (86 π. Χ.). Ὁρμήσας τότε ὁ στρατὸς μετὰ σαλπίγγων καὶ ἀλαλαγμῶν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐτράπη εἰς γενικὸν φόνον τῶν ἀδυνατούντων νὰ φύγωσι πολιτῶν, καὶ εἰς λαφυραγωγίαν, ὥστε ἐκ τῆς ἀγορᾶς ἔῤῥεε τὸ αἷμα διὰ τοῦ Κεραμεικοῦ μέχρι τοῦ Διπύλου. Διότι ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τῶν πολεμίων φονευομένων, πολλοὶ διὰ τὴν καταστροφὴν τῆς πατρίδος ἀπεγνωκότες ἐξετίθεντο καὶ αὐτοὶ ἑαυτοὺς ἐφόνευον. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ὁ Σύλλας, καμφθεὶς ἐκ τῶν παρακλήσεων τῶν παρ' αὐτῷ ἐπισήμων Ῥωμαίων καὶ τῶν ἀπ' ἀρχῆς πρὸς αὐτὸν καταφυγόντων Ἀθηναίων, διέταξε τὴν παῦσιν τῆς σφαγῆς, εἰπών, ὅτι φείδεται τῶν πολλῶν χάριν τῶν ὀλίγων, καὶ τῶν ζώντων χάριν τῶν τεθνηκότων, ἐννοήσας ἴσως ὀλίγους μὲν τοὺς παρ' αὐτῷ φυγάδας Ἀθηναίους, τεθνηκότας δὲ τοὺς ἐνδόξους τῶν Ἀθηναίων προγόνους, ἢ τοὺς αὐτοὺς ἐνδόξους τῶν Ἀθηναίων προγόνους ὀνομάσας καὶ ὀλίγους καὶ τεθνηκότας. Μετὰ δὲ τοῦτο καταναγκάσας διὰ τῆς δίψης εἰς παράδοσιν καὶ τὸν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν καταφυγόντα Ἀριστίωνα, ὅστις εἶχε πυρπολήσῃ τὸ τοῦ Περικλέους Ὠδεῖον, ὅπως μὴ εὕρῃ ὁ Σύλλας ξυλείαν εἰς πολιορκίαν αὐτοῦ ἑτοίμην, πάραυτα διὰ θανάτου ἐτιμώρησεν αὐτόν τε καὶ τοὺς ἀπ' ἀρχῆς μάλιστα συμπράξαντας αὐτῷ. Καὶ ὁ μὲν Ἀριστίων ἔλαβε τὰ ἐπίχειρα ἀνθ' ὧν ἐγένετο τῇ πατρίδι πρόξενος μεγίστων συμφορῶν. Ὁ δὲ Σύλλας ὅλως ἤδη εἰς τὸν Πειραιᾶ προσχὼν ἐπὶ τέλους διὰ τῶν ἐκ τοῦ χώματος μηχανῶν ἐκυρίευσε καὶ αὐτόν, ἐκτὸς ἀσφαλοῦς τινος παραλίου, ὅπου εἶχεν ὀχυρωθῇ ὁ Ἀρχέλαος· ἀλλ' οὐδὲ τοῦ Πειραιῶς ἐφείσθη ὁ Σύλλας, διότι καὶ εἰς αὐτὸν εἰσελθὼν οὐκ ὀλίγους κατέσφαξε καὶ οὐκ ὀλίγα ἐπυρπόλησεν, ἐν οἷς καὶ τὴν περίφημον ὁπλοθήκην τοῦ Φίλωνος, καταστρέψας πολλὰ τῆς τέχνης ἀριστουργήματα.

Ἐν τούτοις τοῦ Ἀρικράθου ἐν Ποτιδαίᾳ τελευτήσαντος, ἀγαγὼν τὸν ἐκ τῆς ὑποταχθείσης Θρᾴκης καὶ Μακεδονίας καταβαίνοντα μέγαν στρατὸν ὁ Ταξίλλης ἐξέβαλλεν ἐκ Θεσσαλίας τὸν Ὁρτήνσιον κομίζοντα τῷ Σύλλᾳ ἐπίκουρον στρατόν, καὶ ἐπολέμει τὴν ἀπ' ἀρχῆς τὰ τῶν Ῥωμαίων ἑλομένην Ἐλάτειαν. Ὁ δὲ Σύλλας ἐπανελθὼν εἰς Βοιωτίαν ἡνώθη μετὰ τοῦ δι' ἄλλης ὁδοῦ ὑπὸ ἐγχωρίων ἀσφαλῶς ὁδηγηθέντος Ὁρτησίου. Ἀλλὰ καὶ ὁ θαλασσοκρατῶν Ἀρχέλαος προσκληθεὶς κατέλιπεν ὅπερ κατεῖχε μέρος τοῦ Πειραιῶς καὶ διεβίβασε τὸν στρατὸν αὐτοῦ εἰς Χαλκίδα, ὅπως ἐκεῖθεν ἑνωθῇ μετὰ τοῦ

Ταξίλλου. Ὅτε δὲ πρὸς μάχην ἑκατέρωθεν παρεσκευασμένοι ἐπλησίαζον, οἱ μὲν Μιθριδατικοί, κομπάζοντες ἐπὶ τῷ ὑπερέχοντι ἀριθμῷ τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν ἵππων, κατεφρόνουν τῶν ἐναντίων καὶ ἀτακτότερον προσεφέροντο, ἐφ' ἁρπαγὴν καὶ ληστείαν κατὰ τὴν χώραν ἀπομακρυνόμενοι. Ἀλλ' ὁ στρατηγικὸς Σύλλας, ἐν ᾧ παρετήρει μετὰ προσοχῆς τὰς δυνάμεις τῶν ἐχθρῶν καὶ τοὺς τόπους, ἠσχόλει τὸν στρατὸν περὶ ἐπιπόνους ταφρείας, ἕως οὗ βαρυνθεὶς οὗτος ᾔτησε μετὰ βοῆς παρὰ τοῦ Σύλλα νὰ ὁδηγήσῃ αὐτὸν εἰς μάχην, ὁ δ' ἔδωκεν εὐθὺς διαταγὴν νὰ καταλάβῃ λόφον τινὰ πετρώδη καὶ φύσει ὀχυρὸν εἰς στρατοπέδευσιν· ὡς δὲ κατέλαβον τὸν λόφον οἱ Ῥωμαῖοι, ὁ Ἀρχέλαος ὥρμησεν εἰς Χαιρώνειαν, ἣν ἵνα ὑπερασπίσῃ ὁ Σύλλας πέμπει μετὰ δυνάμεως τὸν χιλίαρχον Γαβίνιον· αὐτὸς δὲ τὸν Ἄσσον διαβὰς στρατοπεδεύει πλησίον τοῦ περιχαρακωθέντος Ἀρχελάου καὶ τὴν ἐπιοῦσαν, καταλιπὼν ἐκεῖ τὸν ὑποστράτηγον Μουρήναν, ὅπως ἐνοχλῇ τοὺς βαρβάρους, ἐπορεύθη εἰς Χαιρώνειαν, ὅπως ἀναλάβῃ τὸν ἐκεῖ στρατόν. Ἀλλ' οἱ Χαιρωνεῖς ὑπὸ τὸν Ῥωμαῖον χιλίαρχον, ἐν ᾧ ὁ Σύλλας συνέτασσε τὴν φάλαγγα, δι' ὁδοῦ ἀγνώστου τοῖς βαρβάροις, οἵτινες εἶχον καταλάβει τὴν μεσημβρινῶς τῆς Χαιρωνείας ὀρεινὴν θέσιν Θούριον, ἐπιπεσόντες ἄνωθεν αὐτοῖς, ἔκτειναν καὶ κατεκρήμνισαν τοὺς πλείστους, οἱ δὲ εἰς τὸ στρατόπεδον φεύγοντες, πολλοὶ μὲν ἐφονεύθησαν ὑπὸ τοῦ ἀπαντήσαντος αὐτοῖς Μουρήνα, οἱ δὲ λοιποὶ ἐμπεσόντες εἰς τὸ στρατόπεδον ἐνέπλησαν αὐτὸ φόβου καὶ ταραχῆς. Τότε δὲ καὶ ὁ Σύλλας ἐν στενῷ δι' ἐπιτηδείων κινήσεων συγκεκλεισμένοις, ὅπου δὲν ἠδύναντο ἐκταθέντες νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τοῦ ἱππικοῦ καὶ τῶν ἁρμάτων, καὶ τεταραγμένοις ἐπιπεσὼν εὐρώστως αὐτοῖς, τρέπεται καὶ φεύγοντας διώκων τοὺς πλείστους κατακόπτει, οἱ δὲ λοιποί, μόλις δεκακισχίλιοι, φεύγοντες εἰς Χαλκίδα ἐσώθησαν. Ὁ ἀγὼν οὗτος, ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ μεσημβρινῶς τῆς Χαιρωνείας Θουρίου, συνετελέσθη ἐπὶ τῆς πεδιάδος τοῦ Κηφισσοῦ βορειοανατολικῶς τῆς Χαιρωνείας, μεταξὺ τῆς πόλεως καὶ τοῦ κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Ἀκοντίου εὑρισκομένου στρατοπέδου τῶν βαρβάρων.

Ὁ Σύλλας μετὰ ταῦτα ἑώρτασεν ἐν Θήβαις τὰ ἐπινίκια τῆς λαμπρᾶς ταύτης νίκης διὰ μεγαλοπρεπῶν ἀγώνων, ἀποκλείσας αὐτῶν, ὡς πρώτους ἐν Βοιωτίᾳ μιθριδατίσαντας, τοὺς Θηβαίους, ὧν καὶ τὸ ἥμισυ τῆς χώρας πρὸς ἀποζημίωσιν διὰ τὰ συληθέντα χρήματα καὶ ἀναθήματα τῷ Πυθίῳ Ἀπόλλωνι καὶ τῷ Ὀλυμπίῳ Διὶ καθιέρωσεν. Ἔπειτα δὲ προὐχώρησεν εἰς Θεσσαλίαν κατὰ τοῦ εἰς Ἤπειρον ἀποβάντος μετὰ στρατοῦ Μαριανοῦ ὑπάτου Φλάκκου καὶ τοῦ ταμίου αὐτοῦ Φιμβρίου. Ἀλλ' ὁ μὲν Φλάκκος ἀπέφυγε πᾶσαν σύγκρουσιν, διευθυνόμενος ἐπὶ τοὺς ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ Μιθριδατικούς. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀρχέλαος καὶ ὁ νεωστὶ ἐξ Ἀσίας μετὰ ὀκτακισμυρίων ἀνδρῶν ὑπὸ Μιθριδάτου ἀποσταλεὶς Δορύλαος ἐστράτευσαν αὖθις εἰς Βοιωτίαν, ὁ Σύλλας ἐξ Ἀθηνῶν, ὅπου πρὸ μικροῦ εἶχεν ἐπανέλθει ἐκ Θεσσαλίας, ἐπιστρέψας εἰς Βοιωτίαν καθίσταται εἰς νέον ἀγῶνα. Ἀφ' οὗ δὲ πρῶτον

κατὰ τὴν μεσημβρινὴν ὄχθην τῆς Κωπαΐδος πρὸς τὸ Τιλφώσιον ὄρος ἔν τινι συμπλοκῇ ἐπλεονέκτησε τῶν Ἀσιατῶν, συγκροτεῖ ἔπειτα ἐν τῇ τοῦ Ὀρχομενοῦ πεδιάδι, ἐν ᾗ ὡς ἐπιτηδείᾳ εἰς ἱπποκρατοῦντας ὁ Ἀρχέλαος ἐστρατοπέδευσε, πλησίον τῶν ἑλωδῶν τοῦ Μέλανος ἐκβολῶν, μεγάλην καὶ κριτικὴν μάχην. Ἐν δὲ τῇ μάχῃ ταύτῃ ἐταλαντεύθη μὲν ἐπί τινα χρόνον ἡ νίκη, τῶν Ῥωμαίων κατ' ἀρχὰς οὐκ ἀνασχομένων τὴν ὁρμὴν τοῦ ἱππικοῦ τῶν πολεμίων, ἀλλ' ἡ στρατηγικὴ τοῦ Σύλλα ὑπεροχὴ ἔκλινε καὶ πάλιν τὴν πλάστιγγα πρὸς τοὺς Ῥωμαίους· διότι τούτων ἤδη τετραμμένων καὶ φευγόντων, ὁ Σύλλας καταπηδήσας ἀπὸ τοῦ ἵππου ἁρπάζει σημαίαν καὶ ὁρμᾷ ἐπὶ τοὺς πολεμίους βοῶν· «εἰς ἐμὲ, ὦ Ῥωμαῖοι, καλὸν εἶναι ἐνταῦθα ν' ἀποθάνω· ὑμεῖς δὲ πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας ποῦ τὸν αὐτοκράτορα ὑμῶν προὐδώκατε, ἐνθυμεῖσθε νὰ λέγητε, ὅτι ἐν Ὀρχομενῷ». Πρὸς ταῦτα οἱ Ῥωμαῖοι αἰσχυνθέντες ἀνέστρεψαν ἐκ τῆς φυγῆς, ἠκολούθησαν τῷ στρατηγῷ καὶ ἐτρέψαντο τοὺς πολεμίους, διώξαντες μέχρι τοῦ χάρακος αὐτῶν. Τὴν δ' ἐπιοῦσαν τοῦ ἀγῶνος ἐπαναληφθέντος, συμπληροῦται ἡ τῶν Ῥωμαίων νίκη καὶ ἁλίσκεται τὸ στρατόπεδον τῶν Μιθριδατικῶν, οἵτινες εἰς τὰ παρακείμενα ἕλη φυγόντες ἐνέπλησαν αὐτὰ φόνου καὶ νεκρῶν (85 π. Χ.), ὁ δὲ Ἀρχέλαος, κρυβεὶς ἔν τινι ἕλει, κατώρθωσεν ἔπειτα ἐν πλοιαρίῳ νὰ καταφύγῃ εἰς Χαλκίδα.

Ἤδη ὁ Σύλλας νικηφόρος ἔσπευδε διὰ Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας εἰς Ἑλλήσποντον, ἵνα περαιωθῇ εἰς Ἀσίαν κατ' αὐτοῦ τοῦ Μιθριδάτου καὶ τῶν Μαριανῶν· προσέπλεε δὲ καὶ τὸ ναυτικὸν, ὅπερ ὁ Λούκουλλος μετὰ πλάνας καὶ μόχθους περισυνήγαγεν αὐτῷ. Ἐν Ἀσίᾳ δὲ ὁ φίλαρχος καὶ δημαγωγὸς Φιμβρίας, ὅστις διὰ στάσεως τοῦ στρατοῦ εἶχεν ἀποκτείνῃ τὸν λίαν τραχὺν ἄρχοντα καὶ ἀνεπιτήδειον στρατηγὸν Φλάκκον καὶ παραλάβει αὐτὸς τὴν στρατηγίαν, νικήσας τοὺς Μιθριδατικοὺς ἐξ ἅπαντος, ἤθελε συλλάβει ὡς ἐν δικτύῳ τὸν ἐκ Περγάμου ἐκβληθέντα καὶ ἐν Πιτάνῃ τῆς Αἰολίδος ὑπ' αὐτοῦ περικλεισθέντα Μιθριδάτην, ἂν ὁ εἰς τὸν Σύλλαν ἀνήκων Λούκουλλος προσκληθεὶς ἤθελε καὶ ἐκ θαλάσσης ὑποστηρίξει τὰς τοῦ Φιμβρίου ἐνεργείας. Ἀλλ' ὁ μὲν Λούκουλλος δὲν ἠθέλησε νὰ συμπράξῃ, ὅπως μὴ φανῶσιν οἱ Μαριανοὶ συντελέσαντες τοῦτον τὸν πόλεμον, ὁ δὲ Μιθριδάτης ἐξέφυγεν εἰς Μυτιλήνην. Ἄλλως δὲ ὁ Λούκουλλος κατεναυμάχησε περὶ τὸ ἀκρωτήριον τῆς Τρῳάδος Λεκτὸν ναῦς τινας τοῦ Μιθριδάτου, ἔπειτα δὲ νικήσας κατεδίωξε καὶ τὸν μετὰ μείζονος ναυτικῆς δυνάμεως πλησίον τῆς Τενέδου ναυλοχοῦντα Νεοπτόλεμον.

Τούτων δ' οὕτως ἀποβάντων, ὁ Μιθράτης λαβὼν ὑπ' ὄψιν ταύτην τὴν ἀπροσδόκητον τῶν πραγμάτων αὐτοῦ τροπὴν, ἐν ᾗ τοσούτους ἀπώλεσε στρατοὺς ἔν τε Ἑλλάδι καὶ Ἀσίᾳ, καὶ τοσαύτας ναῦς περὶ Λεκτὸν καὶ πρὸς Τενέδῳ, φοβηθεὶς δὲ διὰ τὰ δυστυχήματα αὐτοῦ καὶ νεωτερισμὸν τῶν ἐν Ἀσίᾳ νέων αὐτοῦ ὑπηκόων, ἀπεφάσισε νὰ αἰτήσῃ εἰρήνην. Περὶ εἰρήνης ὅμως

εἶχεν ἔλθει τὸ πρῶτον μετὰ τοῦ Σύλλα εἰς συνέντευξιν ὁ Ἀρχέλαος, διαταγῇ αὐτοῦ τοῦ Μιθριδάτου, ἐν Δηλίῳ τῆς Βοιωτίας καὶ εἶχε πληροφορήσῃ τὸν δεσπότην αὐτοῦ περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Σύλλα προτεινομένων ὅρων. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Μιθριδάτης ἐγίνωσκε καλῶς, πόσον ὁ Σύλλας ἠπείγετο νὰ τελειώσῃ τὰ ἐν Ἀσίᾳ, ὅπως ὅσον τάχιστα ἐπιστρέψῃ κατὰ τῶν ἐν Ῥώμῃ ἀντιπάλων Μαριανῶν, καὶ ἠξίου μεγάλα ἐν ταῖς μετὰ τοῦ Ἀρχελάου ἐξακολουθούσαις διαπραγματεύσεσιν, ὁ Σύλλας τὸ τῆς Ῥώμης σώζων ἀξίωμα ἀπεκρίνατο, ὅτι ὁ Μιθριδάτης πρέπει ν' ἀρκῆται, ὅτι ἔχει τὴν χεῖρα, ἥτις ὑπέγραψε τὸν φόνον τοσούτων Ῥωμαίων, καὶ ὅτι, ἂν θέλῃ εἰρήνην, ὀφείλει νὰ παραχωρήσῃ πάντα τὰ διὰ τοῦ πολέμου προσκτηθέντα. Ὁ Μιθριδάτης λοιπὸν ἐπὶ τῇ ἐλπίδι, ὅτι ἤθελεν ἴσως κατορθώσῃ τι πλέον, ἂν προσωπικῶς ἤθελε συνδιαλεχθῇ μετὰ τοῦ Σύλλα, ἔτυχεν αἰτήσας προσωπικῆς μετ' αὐτοῦ συνεντεύξεως ἐν Δαρδάνῳ τῆς Αἰολίδος· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Σύλλας οὐδὲ πρὸς αὐτὸν ἐφαίνετο συγκαταβατικώτερος, συνέθετο κατ' ἀνάγκην τὴν εἰρήνην ἐπὶ τοῖς ἀπ' ἀρχῆς ὑπὸ τοῦ Σύλλα ὑπαγορευθεῖσι βαρυτάτοις ὅροις· ν' ἀφήσῃ ἐκ τῶν προσκεκτημένων τὴν μὲν Βιθυνίαν καὶ Καππαδοκίαν εἰς τοὺς προτέρους τῶν χωρῶν τούτων κυρίους, τὴν δ' ἐπαρχίαν Ἀσίαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους, νὰ παραδώσῃ εἰς αὐτοὺς ἑβδομήκοντα πολεμικὰς ναῦς μετὰ καὶ τῆς παρασκευῆς αὐτῶν, νὰ καταβάλῃ πρὸς τούτοις δισχίλια τάλαντα καὶ νὰ ἦναι τῶν Ῥωμαίων φίλος καὶ σύμμαχος. Αἱ συνθῆκαι αὗται ἔγγραφοι δὲν ἐγένοντο ἕνεκα τῆς τότε τοῦ Σύλλα σπουδῆς, ἢ μᾶλλον διότι καὶ ὁ Σύλλας καὶ ὁ Μιθριδάτης εἶχον κατὰ νοῦν ἐν εὐθέτῳ καιρῷ νὰ παραβῶσιν αὐτάς. Οὕτως ἔληξεν (84 π. Χ.) ὁ τετραετὴς πρῶτος Μιθριδατικὸς πόλεμος, ἐξ οὗ τὰ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ ἔσχατον ἐκακώθησαν.

(Ἕπεται τὸ τέλος). Γ. ΣΟΥΡΙΑΣ, γυμνασιάρχης Χίου.

ΟΜΗΡΙΚΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ ΠΑΡΑ ΡΩΜΑΙΟΙΣ

Α'

Τὰ ὁμηρικὰ ἔπη ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς δημοκρατίας, ἐξ ὅτου ἡ ἑλληνικὴ γραμματολογία κατὰ τὸν Πόρκιον Λικίνιον (παρὰ Γελλίῳ Ν. Α. XVII 21) «διὰ πτερωτοῦ βήματος εἰσήχθη εἰς τὸ ἀρηΐφιλον καὶ ἄγριον γένος τοῦ Ῥωμύλου» μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγουστίνου ἀνεγινώσκοντο ὑπὸ τῶν παίδων ἐν τοῖς σχολείοις [1]. Βάσις δὲ τῆς ἀναγνώσεως ταύτης διὰ τὴν ἔλλειψιν

1 Ἰδ. Weichert Poetarum latinorum hostii etc. σ. 248. Fr. Cramer Geschichte der Erziehung und des Unterrichts im Alterthum σ. 440. Becker Gallus σ. 68 καὶ Bernhardi Grundr. der R. L. σ. 47.

ἑλληνικοῦ κειμένου ἐχρησίμευεν ἡ ὑπὸ τοῦ Λιβίου Ἀνδρονίκου λατινικὴ μετάφρασις τῆς Ὀδυσσείας (τοῦ γνωστοῦ ἀπελευθέρου, ὅςτις ἔτει 250 π. Χ. εἰςαγαγὼν πρῶτος παρὰ Ῥωμαίοις τὸ δρᾶμα παρέσχε τὸ ἐνδόσιμον εἰς τὴν ταχεῖαν διάπλασιν τοῦ κλωνὸς τούτου τῆς ποιήσεως). Κατὰ τὸ πρῶτον αὐτὸ σχολικὸν βιβλίον ἐστοιχειώθη καὶ ὁ Ὁράτιος (πρβλ. Epist. II, 1. 69) διὰ τοῦ Ὀρβιλίου, τοῦ ἐπονομαζομένου *plagosus* (πλήκτικοῦ) [1]. Ὁ δὲ Φυλγέντιος Πλαγκιάδης (ῥωμαῖος μυθογράφος καὶ γραμματικὸς τιθέμενος περὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ ϛ′ π. Χ. αἰῶνος) ἱστορεῖ, ὅτι καὶ ἐν τοῖς μετέπειτα καιροῖς γραμματικοὶ ἡρμήνευον τοῖς παισὶ τὴν τοῦ Λιβίου [2] Ὀδύσσειαν. Ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ἐπὶ τῶν ἐπιγενεστέρων χρόνων οἱ τῶν Ῥωμαίων παῖδες ἀνεγίνωσκον καὶ ἐδιδάσκοντο τὸν Ὅμηρον ἐν τοῖς σχολείοις ἐπὶ τῇ βάσει ἑλληνικοῦ κειμένου, ὅπερ καὶ ὁ Αὐγουστῖνος ἐπιμαρτυρεῖ (Confess. I. κ. 14 καὶ 23) λέγων «καὶ ὁ Ὅμηρος πεπειραμένος περὶ τὸ πλέκειν τοιαῦτα μυθάρια (καθάπερ ὁ Οὐεργίλιος ἐν τῇ Αἰνειάδι) καὶ ἥδιστα κενὸς εἶναι καὶ ἐμοὶ παιδὶ ὅμως πικρὸς ἦτο. Πιστεύω δ', ὅτι καὶ ὁ Οὐεργίλιος πρὸς τοὺς Ἑλληνόπαιδας οὕτως ἔχει, ἐπειδὴ ἀναγκάζονται νὰ μανθάνωσιν αὐτὸν οὕτως, ὡς ἐγὼ ἐκεῖνον. Ἡ δυςχέρεια δῆλον ὅτι, ἡ δυςχέρεια τοῦ ἐκδιδάσκεσθαι καθόλου ξένην γλῶσσαν ὡςεὶ διὰ πικρέας κατέρραινεν ἁπάσας τὰς ἑλληνικὰς ἡδύτητας τῶν μυθωδῶν ἀφηγήσεων. Διότι οὐδεμίαν λέξιν ἔμαθον καὶ αὐστηρὸς τρόμος καὶ ποιναὶ ἐπέκειντό μοι σφόδρα ἵνα μανθάνω». Διαφόρων δὲ περιόδων διάφοροι συγγραφεῖς ἐπιβεβαιοῦσι τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἀνάγνωσιν τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων. Παρὰ δὲ τὸ προειρημένον χωρίον τοῦ Ὁρατίου, ἵνα τοὺς λοιποὺς ἐν σιγῇ παραδράμωμεν, καὶ ὁ Κοϊντιλιανὸς (Institut. orat. I, 8, 5) προςεπάγει «διὰ τοῦτο κάλλιστα καθιερώθη ἵνα ἡ ἀνάγνωσις ἄρχηται ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου καὶ Οὐεργιλίου [3]. Καὶ οὐ μόνον τοῖς παισὶ καὶ τοῖς ἀνδράσι τῶν Ῥωμαίων ὁ Ὅμηρος κατέστη γνώριμος, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες, μάλιστα ἐν τοῖς ὑστέροις καιροῖς, ἠσχολοῦντο, ἀνεγίνωσκον καὶ ἐξήταζον τὸν Ὅμηρον, ἀντιπαρατιθέμεναι πρὸς τὸν Οὐεργίλιον, ὡς καὶ ὁ Ἰουβενάλης χαριέντως λέγει (VI, ϛ. 434 κ. ἑ.) «ἐκείνη ὅμως ἡ σπουδαιοτέρα, ἥτις ἀφ' οὗ ἤρχισε ν' ἀναπαύηται, τὸν Οὐεργίλιον ἐπαινεῖ, συγγινώσκει τῇ ἀπολεσθησομένῃ Διδοῖ, ἐμβάλλει τοὺς ποιητὰς εἰς ἅμιλλαν καὶ συγκρίνει· μετὰ ταῦτα τὸν Μάρωνα καὶ ἐκ τῆς ἄλλης πλευρᾶς τὸν Ὅμηρον ἐπὶ τρυτάνης ἀναρτᾷ». Ἐκ τῶν ἀρχαίων λοιπὸν χρόνων, ἤτοι ἀπὸ τοῦ προμνησθέντος Λιβίου Ἀνδρονίκου, τοῦ Ναιβίου καὶ τοῦ Ἐννίου μέχρι τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας οὐδὲ τῶν τραγικῶν καὶ κωμικῶν ἐξαιρουμένων, ἡ παρὰ τῶν Ῥωμαίων μελέτη καὶ μίμησις τοῦ Ὁμήρου γίνεται

1 Ἰδ. καὶ ἡμέτ. ἄρθρον ἐν Ἀθηναίου τόμῳ Β' τεύχ. α' σ. 1 κ.ἑ.

2 Ὁ Βεντλήιος ἐν τῷ εἰρημένῳ χωρίῳ τοῦ Ὁρατίου ἀντικαθίστησι Leevi ἀντὶ Livii. ἀλλ' ὁ Weichert ἐν τῇ προμνημονευθείσῃ συλλογῇ σ. 19 de Laevio καὶ ὁ Bernhardy ἔνθ'. ἀνωτ. ἐλέγχουσι τὸ ἀνακριβὲς τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἀντικαταστάσεως.

3 Περὶ τοῦ Οὐεργιλίου πρβ. Μακρόβιον Satur. I, 24, 5 καὶ Αὐγουστῖνον de Civit. Dei I, 3.

καταφανής, καταστᾶσα πολὺ ἀξιομνημόνευτος καὶ παρὰ τοῖς πεζογράφοις ἀπὸ τοῦ Μάρκου Πορκίου Κάτωνος [1], οὗ αἱ ὁμηρικαὶ λέξεις φέρονται παρὰ Πλουτάρχῳ (βλ. Κάτων. κ. 27 ἴδ. καὶ Σουίδαν ἐν λ. *ἀΐσσουσι* [2], καὶ τὰ γνωστὰ ἐκεῖνα τοῦ Σκιπίωνος παρὰ Πολυβίῳ ἀπόσπ. 36 βιβλ. 6, 6). Ἡ δὲ διαφορὰ συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι οὗτοι μὲν ἐγκατασπείρουσιν ἐν τοῖς ἑαυτῶν συγγράμμασι φράσεις μόνον καὶ λέξεις, ἐκεῖνοι δὲ μεθαρμόζουσιν ὅλα χωρία τοῦ Ὁμήρου πρὸς τὸ ἴδιον ὕφος. Ἐνταῦθ' ἀνάγονται οὐχὶ εὐάριθμοι συγγραφεῖς ἢ αὐτὰ τὰ Ὁμηρικὰ ἔπη ἑρμηνεύοντες, ἢ λατινιστὶ μεταφράζοντες, ὡς δὴ πρῶτος ἁπάντων τῶν Ῥωμαίων ποιητῶν ὁ Λίβιος Ἀνδρόνικος καὶ ἄλλοι, περὶ ὧν παρακατιοῦσιν ἔσται ἡμῖν ὁ λόγος, ἢ τελευταῖον τῶν ἡρώων μόνον, ἢ τὴν ἱστορίαν τῶν τρωϊκῶν χρόνων πραγματευόμενοι [3]. Καὶ εἰς μὲν τοῦ Λιβίου Ἀνδρονίκου (ὃν ὁ Συετώνιος de ill. gr. ἐπονομάζει ἡμιέλληνα semigraecum), τὴν μετάφρασιν τῆς Ὀδυσσείας, τὴν ὑπὸ Κικέρωνος (ἐν Βρούτῳ 18) ὡςεὶ δαιδάλεον ἔργον ἐγκωμιαζομένην, δὲν ἐνδιατρίβομεν, διότι τὰ ἀποσπάσματα αὐτοῦ, ἅπερ ὁ πολὺς Γοδ. Ἑρμᾶννος διαφωτίζει (ἐν El. doctr. metr. III, κ. IX, § 11—30), εἰκονίζουσι τὴν νηπιακὴν ὡς εἰπεῖν ἡλικίαν τῆς ρωμαϊκῆς γραμματολογίας, ὡς ἐν παραδείγματι τὸ τοῦ Ὁμήρου ἐκεῖνο ἐν Ὀδυσσείᾳ θ, 138 κ. ἑ.

Οὐ γὰρ ἔγωγέ τί φημι κακώτερον ἄλλο θαλάσσης,
ἄνδρα τε συγχεῦαι, εἰ καὶ μάλα καρτερὸς εἴη,

ὅπερ ὁ Λίβιος μεθερμηνεύει ὧδε:

namque nullum
pejus macit homonem (ἀρχαϊκ. ἀντὶ hominem) quande mare saevom.
Vires cui sunt magnae, topper confringent
importuuae undae.

Περὶ *τοῦ Λιβίου* λοιπὸν τούτου μετὰ παιδιᾶς καὶ σκώμματος, ὡς συνήθιζε, λέγει ὁ τῆς φιλολογίας πατὴρ Φρειδ. Αὔγουστ. Οὐόλφιος (Vorlesungen, herausgeg. v. Guertler ἐν Λειψίᾳ 1832 p. 71 καὶ 123) «ὁ Λίβιος Ἀνδρόνικος Ἕλλην δοῦλος ἐκ Τάραντος, ὃν οἱ Ῥωμαῖοι ὑπελάμβανον ὡς τὸν ἑαυτῶν Ὅμηρον, ἐγένετο ἀλλόκοτος Ὅμηρος, ἅ τε οὗτος μὲν τῆς φύσεως φυτὸν ὤν, ἐκεῖνος δ' ἐν φυτωρίῳ ἀνατραφείς». Ταὐτὰ περὶ τοῦ ποιητοῦ τούτου ἀποφαίνονται καὶ ὁ Schlosser (ἐν Universal. histor. Uebersicht der Geschichte der alten Welt und ihrer cultur II, 2 σ. 241) καὶ ὁ περὶ τῶν τοιούτων μάλιστα ἐπαΐων Bernhardy (ἔνθ' ἀνωτ. σ. 186).

1 Ὁ Μάρκος Πόρκιος Κάτων ὁ πρεσβύτερος, ἢ τιμητικὸς ἐγεννήθη κατὰ τὸ 234 π. Χ. ἐν Τούσκλῳ, παναρχαίᾳ τοῦ Λατίου πόλει (τανῦν Φρασκάτι), ὁπόθεν ἔσχον τὴν ἐπωνυμίαν αἱ Τουσκλαναὶ διατριβαὶ τοῦ Κικέρωνος.

2 Ἐν γὰρ τῇ Ῥώμῃ Μάρκον Πόρκιον ἀκούσαντα τὰς ἀριστείας Σκιπίωνος εἰπεῖν:
οἶος πέπνυται· τοὶ δὲ σκιαὶ ἀΐσσουσιν
(οἴῳ) Ὀδυσ. κ. 495.

3 Πρβ. Wernsdorf Poetae lat. minor. I. IV. σ. 567 καὶ Merkel εἰς Ὀβίδιον.

Παρεκτὸς τούτου καὶ ὁ *Ναίβιος*, ἐξ οὗ τοῦ ποιήματος «Φοινικοῦ πολέμου» ἐξαίρει ὁ Μακρόβιος (Saturn. III, 4, 5) τὰ «citrosam vestem» *θυώδη ἐσθῆτα*, ἣν ἠρύσατο ἐκ τοῦ ὁμηρικοῦ στίχου (Ὀδυσ. ε, 246) «εἵματά τ' ἀμφιέσασα θυώδεα, σιγαλόεντα», ὅπου τανῦν ἀναγινώσκεται «θυώδεα καὶ λούσασα» [1], καὶ ὁ Ναίβιος λέγομεν δὲν ἀνήκει εἰς τὴν ἡμετέραν ζήτησιν. Παραβλητέος ἐκ τοῦ αὐτοῦ ποιήματος τοῦ Ναιβίου καὶ ὁ πρὸς τὸν ὁμηρικὸν (Ὀδυσ. γ, 426) παραπλήσιος victimam auream polcram (ἀρχαϊκ. ἀντὶ pulchram) immolabat» ἤτοι «τὸ χρυσοῦν ὡραῖον θῦμα κατέσφαξε». Καὶ ἐπὶ πᾶσιν ὁ Κικέρων, ὁ τοῦ Λιβίου Ἀνδρονίκου τὴν Ὀδύσσειαν ἄντικρυς «δαιδάλεον ἔργον» ὀνομάζων γνωματεύει (ἐν Βρούτῳ κ. 19), ὅτι τὸ ποίημα τοῦτο τοῦ Φοινικοῦ πολέμου εὐφραίνει ὡςεὶ ἔργον τοῦ Μύρωνος (τοῦ περιδόξου καλλιτέχνου τοῦ ἐξ Ἐλευθερῶν, κώμης τῆς Ἀττικῆς παρὰ τὸν τανῦν ἅγιον Μελέτιον, ἢ Κάζαν ἴδ. Ῥαγκαβῆ Ἀρχαιολογ. Τόμ. Α', σ. 301 κ. ἑ.).

Ἀλλ' ἂς ἐξετάσωμεν ἀκριβέστερον τὸν *Ἔννιον*, διότι τὰ *Χρονικὰ* αὐτοῦ περιέχουσι πάμπολλα ἴχνη, τεκμηριοῦντα τὴν ἐν Ῥώμῃ ἐπιμελεστάτην μελέτην τῶν Ὁμήρου ποιήσεων, καὶ τοῦτο ἔτι μᾶλλον, διότι οἱ Ῥωμαῖοι ἐν ἐλαχίστῃ μοίρᾳ θέμενοι τὸν Λίβιον καὶ τὸν Ναίβιον, τὸν ἀοιδὸν ἐκεῖνον (δηλ. τὸν Ἔννιον) μετὰ μεγίστης εὐλαβείας καὶ θαυμασμοῦ ἐνεκολπώθησαν, ἁπανταχοῦ *πρῶτον Ῥωμαῖον ποιητὴν* [2] ἀποκαλοῦντες, ἃ τε δὴ καὶ τοῦ ὀνόματος ἀντάξιον. Ὅθεν τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος Ναίβιον ἀσμένως οἱ Ῥωμαῖοι παρέβαλλον πρὸς τὸν Ὅμηρον καὶ ἑαυτῶν Ὅμηρον διεθρύλουν, εἴθ' ὑπολαμβάνοντες ὅμοιον τῷ Ἕλληνι θεομάντει, εἴτε συνομολογοῦντες, ὅτι πολλὰ αὐτὸς ἐκ τοῦ Ὁμήρου ἐζήλωσεν, ἢ μετεποίησε. Τέλος καὶ αὐτὸς ὁ Ἔννιος προςεικάζει ἑαυτὸν πρὸς τὸν Ὅμηρον, διὸ καὶ ἐπιτιμᾶται ὑπὸ τοῦ Νειβούρου (ἐν Vortraege ueber R. G. Herausg. v. Isler 1846 σ. 24), καὶ οὐ μόνον παραπλήσιον ἐκείνῳ, ἀλλά πως καὶ τὸν αὐτὸν ἐνόμιζον, ἂν πράγματι οὕτω δέον νὰ κατανοηθῇ τὸ πολυθρύλητον ἐκεῖνο παρὰ τοῖς Λατίνοις συγγραφεῦσιν ἐνύπνιον. Ὁ Ἔννιος δηλαδὴ ἐν τῷ 4 ἀποσπάσματι τῶν *Χρονικῶν* αὐτοῦ (ἔκδ. Ilger σ. 3) λέγει «ὅτι ὤφθη αὐτῷ παρὼν ὁ Ὅμηρος, φεῦ ἐμοὶ ὅμοιος» καὶ

1 Πρβ. Ναιβίου ἔκδοσιν Klussmam σ. 82, ὅπου οὗτος σημειοῦται, ὅτι ἡμαρτημένως ὁ Μακρόβιος μετὰ τοῦ ὁμηρικοῦ θύου συντίθησι τὸ κίτρον, διότι τὸ θύον εἶναι εἶδός τι κυπαρίσσου. Ὁ αὐτὸς δ' ἐκδότης ἐν σ. 52 προστίθησι «τὸν Ὅμηρον ὁ Ναίβιος παντάπασι δὲν παρημέλησε» καὶ ἐν σ. 69 ἐπαναλέγει: «ὁ Ναίβιος φαίνεται ἐνίοτε συμβουλευόμενος τὸν Ὅμηρον». Τὴν δ' οὔπω ὑπὸ τοῦ Ναιβίου γενομένην χρῆσιν τοῦ ἑξαμέτρου, ἀλλὰ τὴν πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ἐννίου μεταχείρισιν αὐτοῦ εἰκοτολογεῖ ὁ Osann ἐν annal. crit. σ 29—39, ᾧπερ καὶ ὁ Corsen Orig. Poes. Rom. κ. XV σ. 164 κ. ἑ. ὁμογνωμονῶν προστίθησιν, ὅτι ὁ ἀρχαιότατος τῶν Ῥωμαίων στίχος saturnius numerus παραλαμβάνων συχνὰ δακτύλους καὶ σπονδείους, εὐχερῶς δύναται νὰ μετατρέπηται εἰς ἑξάμετρον.

2 Ἴδ. Κικέρωνα (pro L. Corn. Balbo κ. 22, de Orat. I. 45) καὶ Λουκρήτιον (de rerum natur. I. 117) παραβλητέος καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ εἰς Μαξιμιανὸν Αὔγουστον πανηγυρικοῦ, λέγων «etenim quod ait ille (δηλ. ὁ Ἔννιος) Romani carminis primus auctor». Καὶ πολλοὶ καὶ ἄλλοι τῆς αὐτῆς γνώμης ἔχονται.

καταφανής, καταστᾶσα πολὺ ἀξιομνημόνευτος καὶ παρὰ τοῖς πεζογράφοις ἀπὸ τοῦ Μάρκου Πορκίου Κάτωνος [1], οὗ αἱ ὁμηρικαὶ λέξεις φέρονται παρὰ Πλουτάρχῳ (βλ. Κάτων. κ. 27 ἴδ. καὶ Σουΐδαν ἐν λ. *ἀΐσσουσι* [2], καὶ τὰ γνωστὰ ἐκεῖνα τοῦ Σκιπίωνος παρὰ Πολυβίῳ ἀπόσπ. 36 βιβλ. 6, 6). Ἡ δὲ διαφορὰ συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι οὗτοι μὲν ἐγκατασπείρουσιν ἐν τοῖς ἑαυτῶν συγγράμμασι φράσεις μόνον καὶ λέξεις, ἐκεῖνοι δὲ μεθαρμόζουσιν ὅλα χωρία τοῦ Ὁμήρου πρὸς τὸ ἴδιον ὕφος. Ἐνταῦθ' ἀνάγονται οὐχὶ εὐάριθμοι συγγραφεῖς ἢ αὐτὰ τὰ Ὁμηρικὰ ἔπη ἑρμηνεύοντες, ἢ λατινιστὶ μεταφράζοντες, ὡς δὴ πρῶτος ἁπάντων τῶν Ῥωμαίων ποιητῶν ὁ Λίβιος Ἀνδρόνικος καὶ ἄλλοι, περὶ ὧν παρακατιοῦσιν ἔσται ἡμῖν ὁ λόγος, ἢ τελευταῖον τῶν ἡρώων μόνον, ἢ τὴν ἱστορίαν τῶν τρωϊκῶν χρόνων πραγματευόμενοι [3]. Καὶ εἰς μὲν τοῦ Λιβίου Ἀνδρονίκου (ὃν ὁ Συετώνιος de ill. gr. ἐπονομάζει ἡμιέλληνα semigraecum), τὴν μετάφρασιν τῆς Ὀδυσσείας, τὴν ὑπὸ Κικέρωνος (ἐν Βρούτῳ 18) ὡςεὶ δαιδάλεον ἔργον ἐγκωμιαζομένην, δὲν ἐνδιατρίβομεν, διότι τὰ ἀποσπάσματα αὐτοῦ, ἅπερ ὁ πολὺς Γοδ. Ἑρμᾶννος διαφωτίζει (ἐν El. doctr. metr. III, κ. IX, § 11—30), εἰκονίζουσι τὴν νηπιακὴν ὡς εἰπεῖν ἡλικίαν τῆς ῥωμαϊκῆς γραμματολογίας, ὡς ἐν παραδείγματι τὸ τοῦ Ὁμήρου ἐκεῖνο ἐν Ὀδυσσείᾳ θ, 138 κ. ἑ.

Οὐ γὰρ ἔγωγέ τί φημι κακώτερον ἄλλο θαλάσσης,
ἄνδρα τε συγχεῦαι, εἰ καὶ μάλα καρτερὸς εἴη,

ὅπερ ὁ Λίβιος μεθερμηνεύει ὧδε:

namque nullum
pejus macit homonem (ἀρχαϊκ. ἀντὶ hominem) quande mare saevom.
Vires cui sunt magnae, topper confringent
importuuae undae.

Περὶ *τοῦ Λιβίου* λοιπὸν τούτου μετὰ παιδιᾶς καὶ σκώμματος, ὡς συνήθιζε, λέγει ὁ τῆς φιλολογίας πατὴρ Φρειδ. Αὔγουστ. Οὐόλφιος (Vorlesungen, herausgeg. v. Guertler ἐν Λειψίᾳ 1832 p. 71 καὶ 123) «ὁ Λίβιος Ἀνδρόνικος Ἕλλην δοῦλος ἐκ Τάραντος, ὃν οἱ Ῥωμαῖοι ὑπελάμβανον ὡς τὸν ἑαυτῶν Ὅμηρον, ἐγένετο ἀλλόκοτος Ὅμηρος, ἅτε οὗτος μὲν τῆς φύσεως φυτὸν ὤν, ἐκεῖνος δ' ἐν φυτωρίῳ ἀνατραφείς». Ταὐτὰ περὶ τοῦ ποιητοῦ τούτου ἀποφαίνονται καὶ ὁ Schlosser (ἐν Universal. histor. Uebersicht der Geschichte der alten Welt und ihrer cultur II, 2 σ. 241) καὶ ὁ περὶ τῶν τοιούτων μάλιστα ἐπαΐων Bernhardy (ἔνθ' ἀνωτ. σ. 186).

1 Ὁ Μάρκος Πόρκιος Κάτων ὁ πρεσβύτερος, ἢ τιμητικὸς ἐγεννήθη κατὰ τὸ 234 π. Χ. ἐν Τούσκλῳ, παναρχαίᾳ τοῦ Λατίου πόλει (τανῦν Φρασκάτι), ὁπόθεν ἔσχον τὴν ἐπωνυμίαν αἱ Τουσκλαναὶ διατριβαὶ τοῦ Κικέρωνος.

2 Ἐν γὰρ τῇ Ῥώμῃ Μάρκον Πόρκιον ἀκούσαντα τὰς ἀριστείας Σκιπίωνος εἰπεῖν:
οἶος πέπνυται· τοὶ δὲ σκιαὶ ἀΐσσουσιν
(οἵῳ) Ὀδυσ. κ. 495.

3 Πρβ. Wernsdorf Poetae lat. minor. I. IV. σ. 567 καὶ Merkel εἰς Ὀβίδιον.

Παρεκτὸς τούτου καὶ ὁ *Ναίβιος*, ἐξ οὗ τοῦ ποιήματος «Φοινικοῦ πολέμου» ἐξαίρει ὁ Μακρόβιος (Saturn. III, 4, 5) τὰ «citrosam vestem» *θυώδη ἐσθῆτα*, ἣν ἠρύσατο ἐκ τοῦ ὁμηρικοῦ στίχου (Ὀδυσ. ε, 246) «εἵματά τ' ἀμφιέσασα θυώδεα, σιγαλόεντα», ὅπου τανῦν ἀναγινώσκεται «θυώδεα καὶ λούσασα» [1], καὶ ὁ Ναίβιος λέγομεν δὲν ἀνήκει εἰς τὴν ἡμετέραν ζήτησιν. Παραβλητέος ἐκ τοῦ αὐτοῦ ποιήματος τοῦ Ναιβίου καὶ ὁ πρὸς τὸν ὁμηρικὸν (Ὀδυσ. γ, 426) παραπλήσιος victimam auream polcram (ἀρχαϊκ. ἀντὶ pulchram) immolabat» ἤτοι «τὸ χρυσοῦν ὡραῖον θῦμα κατέσφαξε». Καὶ ἐπὶ πᾶσιν ὁ Κικέρων, ὁ τοῦ Λιβίου Ἀνδρονίκου τὴν Ὀδύσσειαν ἄντικρυς «δαιδάλεον ἔργον» ὀνομάζων γνωματεύει (ἐν Βρούτῳ κ. 19), ὅτι τὸ ποίημα τοῦτο τοῦ Φοινικοῦ πολέμου εὐφραίνει ὡςεὶ ἔργον τοῦ Μύρωνος (τοῦ περιδόξου καλλιτέχνου τοῦ ἐξ Ἐλευθερῶν, κώμης τῆς Ἀττικῆς παρὰ τὸν τανῦν ἅγιον Μελέτιον, ἢ Κάζαν ἴδ. Ῥαγκαβῆ Ἀρχαιολογ. Τόμ. Α', σ. 301 κ. ἑ.).

Ἀλλ' ἂς ἐξετάσωμεν ἀκριβέστερον τὸν *Ἔννιον*, διότι τὰ *Χρονικὰ* αὐτοῦ περιέχουσι πάμπολλα ἴχνη, τεκμηριοῦντα τὴν ἐν Ῥώμῃ ἐπιμελεστάτην μελέτην τῶν Ὁμήρου ποιήσεων, καὶ τοῦτο ἔτι μᾶλλον, διότι οἱ Ῥωμαῖοι ἐν ἐλαχίστῃ μοίρᾳ θέμενοι τὸν Λίβιον καὶ τὸν Ναίβιον, τὸν ἀοιδὸν ἐκεῖνον (δηλ. τὸν Ἔννιον) μετὰ μεγίστης εὐλαβείας καὶ θαυμασμοῦ ἐνεκολπώθησαν, ἁπανταχοῦ *πρῶτον Ῥωμαῖον ποιητὴν* [2] ἀποκαλοῦντες, ἅ τε δὴ καὶ τοῦ ὀνόματος ἀντάξιον. Ὅθεν τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος Ναίβιον ἀσμένως οἱ Ῥωμαῖοι παρέβαλλον πρὸς τὸν Ὅμηρον καὶ ἑαυτῶν Ὅμηρον διεθρύλουν, εἴθ' ὑπολαμβάνοντες ὅμοιον τῷ Ἕλληνι θεομάντει, εἴτε συνομολογοῦντες, ὅτι πολλὰ αὐτὸς ἐκ τοῦ Ὁμήρου ἐζήλωσεν, ἢ μετεποίησε. Τέλος καὶ αὐτὸς ὁ Ἔννιος προςεικάζει ἑαυτὸν πρὸς τὸν Ὅμηρον, διὸ καὶ ἐπιτιμᾶται ὑπὸ τοῦ Νειβούρου (ἐν Vortraege ueber R. G. Herausg. v. Isler 1846 σ. 24), καὶ οὐ μόνον παραπλήσιον ἐκείνῳ, ἀλλά πως καὶ τὸν αὐτὸν ἐνόμιζον, ἂν πράγματι οὕτω δέον νὰ κατανοηθῇ τὸ πολυθρύλητον ἐκεῖνο παρὰ τοῖς Λατίνοις συγγραφεῦσιν ἐνύπνιον. Ὁ Ἔννιος δηλαδὴ ἐν τῷ 4 ἀποσπάσματι τῶν *Χρονικῶν* αὐτοῦ (ἔκδ. Ilger σ. 3) λέγει «ὅτι ὤφθη αὐτῷ παρὼν ὁ Ὅμηρος, φεῦ ἐμοὶ ὅμοιος» καὶ

1 Πρβ. Ναιβίου ἔκδοσιν Klussmam σ. 82, ὅπου οὗτος σημειοῦται, ὅτι ἡμαρτημένως ὁ Μακρόβιος μετὰ τοῦ ὁμηρικοῦ θύου συντίθησι τὸ κίτρον, διότι τὸ θύον εἶναι εἶδός τι κυπαρίσσου. Ὁ αὐτὸς δ' ἐκδότης ἐν σ. 52 προςτίθησι «τὸν Ὅμηρον ὁ Ναίβιος παντάπασι δὲν παρημέλησε» καὶ ἐν σ. 69 ἐπαναλέγει: «ὁ Ναίβιος φαίνεται ἐνίοτε συμβουλευόμενος τὸν Ὅμηρον». Τὴν δ' οὔπω ὑπὸ τοῦ Ναιβίου γενομένην χρῆσιν τοῦ ἑξαμέτρου, ἀλλὰ τὴν πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ἐννίου μεταχείρισιν αὐτοῦ εἰκοτολογεῖ ὁ Osann ἐν annal. crit. σ 29—39, ᾧπερ καὶ ὁ Corsen Orig. Poes. Rom. κ. XV σ. 164 κ. ἑ. ὁμογνωμονῶν προςτίθησιν, ὅτι ὁ ἀρχαιότατος τῶν Ῥωμαίων στίχος saturnius numerus παραλαμβάνων συχνὰ δακτύλους καὶ σπονδείους, εὐχερῶς δύναται νὰ μετατρέπηται εἰς ἑξάμετρον.

2 Ἴδ. Κικέρωνα (pro L. Corn. Balbo κ. 22, de Orat. I. 45) καὶ Λουκρήτιον (de rerum natur. I. 117) παραβλητέος καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ εἰς Μαξιμιανὸν Αὔγουστον πανηγυρικοῦ, λέγων «etenim quod ait ille (δηλ. ὁ Ἔννιος) Romani carminis primus auctor». Καὶ πολλοὶ καὶ ἄλλοι τῆς αὐτῆς γνώμης ἔχονται.

π. Χ.), μετονομάσας Ἀριαράθην καὶ ἐπίτροπον αὐτοῦ καθιστᾷ τὸν δολοφόνον Γόρδιον.

Ἀλλ' οἱ Καππαδόκαι ἀγανακτήσαντες πρὸς ταῦτα ἐπανέστησαν, καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸν στρατὸν τοῦ Μιθριδάτου ἐκβαλόντες, καλοῦσι βασιλέα τὸν ἀνήλικον τοῦ δολοφονηθέντος ἀδελφόν. Ὁ Μιθριδάτης ὅμως, ἐπιμένων εἰς ἐκτέλεσιν οὗ προέθετο σκοποῦ, στρατεύει καὶ πάλιν καὶ ἐγκαθιστᾷ βασιλέα τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ἐκδιώξας τὸν νέον Ἀριαράθην, ὅστις καὶ ἐν φυγῇ ἐτελεύτησεν. Ὁ Νικομήδης ὅμως, καὶ φθόνῳ καὶ φόβῳ τῆς τοῦ ἀντιπάλου αὐξήσεως κινούμενος, πείθει τὴν Λαοδίκην νὰ ὑποβάλῃ ἄλλον τινὰ ὡς τρίτον υἱὸν αὐτῆς, ὑπὲρ οὗ σταλεῖσα εἰς Ῥώμην ἐζητεῖτο προστασίαν. Τότε καὶ ὁ Μιθριδάτης ἔπεμψεν εἰς Ῥώμην τὸν Γόρδιον ἐλέγχοντα τὸν δόλον καὶ ἰσχυριζόμενον, ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ Μιθριδάτου ἐγκατασταθεὶς οὗτος εἶναι ὁ τοῦ βασιλέως τῆς Καππαδοκίας υἱός. Οἱ δὲ ἀσμένως τὰς τοιαύτας πρὸς ἐπέμβασιν εὐκαιρίας δεχόμενοι Ῥωμαῖοι, ἀμφοτέρους ὑποπτεύσαντες καὶ ἐξ ἀνακρίσεως πληροφορηθέντες περὶ τῆς ἀληθείας, προσέταξαν τῷ μὲν Μιθριδάτῃ ν' ἀφήσῃ τὴν Καππαδοκίαν, τῷ δὲ Νικομήδει τὴν Παφλαγονίαν· οὐδὲ εἰς μόνην τὴν προσταγὴν ταύτην περιωρίσθησαν, ἀλλὰ καὶ πέμψαντες στρατὸν ὑπὸ τὸν Σύλλαν ἐνεκαθίδρυσαν βασιλέα Ἀριοβαρζάνην τινά, ὃν οἱ ἀδυνατοῦντες νὰ ὑπάρχωσιν ἀβασίλευτοι Καππαδόκαι ἐξελέξαντο. Τί δ' ἔπραξε τότε ὁ Μιθριδάτης, ἰδὼν ἀνατετραμμένον τὸ μετὰ τοσούτων κόπων καὶ κακουργημάτων διαπραχθὲν μηχανορράφημα; Καί περ ὀργὴν καὶ μῖσος πνέων, διότι εἰς πᾶν βῆμα ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἀντεκόπτετο, ἀλλ' ὅμως οὐδὲ τότ' ἐκινήθη ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς κατ' αὐτῶν, ἀλλὰ συμμαχήσας μετὰ Τιγράνου τοῦ τῆς Ἀρμενίας βασιλέως, γαμβροῦ δὲ αὐτοῦ ἐπὶ θυγατρί, ἔπεισεν αὐτὸν νὰ πέμψῃ στρατὸν εἰς Καππαδοκίαν, καί, ἐκβαλὼν τὸν Ἀριοβαρζάνην, τὴν μὲν χώραν νὰ παραδώσῃ τῷ Μιθριδάτῃ, αὐτὸς δὲ λάβῃ τοὺς αἰχμαλώτους, ὅπως αὐξήσῃ τοὺς κατοίκους τῆς νεοκτίστου αὐτοῦ μητροπόλεως Τιγρανοκέρτων. Τούτων δὲ οὕτω γινομένων (89 π. Χ.), καὶ ὁ ἐκβληθεὶς Ἀριοβαρζάνης καταφεύγει εἰς Ῥώμην, προστασίαν ἐξαιτούμενος.

Ἀλλ' ἀφ' οὗ ἤδη ὁ μὲν ἐχθρὸς αὐτοῦ Νικομήδης ἐτελεύτησεν, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ὑπεστήριξαν ὡς διάδοχον τὸν ὁμώνυμον τῷ πατρὶ πρεσβύτερον ἐκείνου υἱόν, ὁ Μιθριδάτης, ἐπειδὴ οἱ Ῥωμαῖοι τότε ἠσχολοῦντο περὶ τὸν συμμαχικὸν ἐν Ἰταλίᾳ πόλεμον, πέμψας στρατὸν ἐκβάλλει τοῦ θρόνου τὸν νέον Νικομήδην καὶ ἀναβιβάζει τὸν νεώτερον ἐκείνου ἀδελφὸν Σωκράτην. Τοῦτο ὅμως τὸ τόλμημα τοῦ Μιθριδάτου οἱ Ῥωμαῖοι, καίπερ ἐν πολλοῖς εὑρισκόμενοι περισπασμοῖς, οὐδόλως ἠδύναντο νὰ παρίδωσιν· ὅθεν ἔπεμψαν τὸν Μάνιον Ἀκύλιον στρατηγόν, ἵνα ἐγκαταστήσῃ τόν τε Ἀριοβαρζάνην εἰς τὸν θρόνον τῆς Καππαδοκίας καὶ τὸν Νικομήδην εἰς τὸν τῆς Βιθυνίας, διατάξαντες νὰ προσλάβῃ συνεργοὺς εἰς ταῦτα τὸν τῆς Ἀσίας ἀνθύπατον Λ. Κάσσιον καὶ αὐτὸν προσέτι τὸν ἔτι λεγόμενον σύμμαχον τῶν Ῥωμαίων Μιθριδάτην, θέ-

λοντες ν' ἀναγκάσωσιν αὐτὸν νὰ ἐξέλθῃ εἰς τὸ φανερὸν καὶ νὰ παύσῃ ἐκ τοῦ ἀφανοῦς ῥαδιουργῶν. Ὁ Μιθριδάτης ὅμως τοῦ Ἀκυλίου καὶ τοῦ Κασσίου τοὺς βασιλεῖς ἐγκαθιστάντων, ἡσύχαζε, προσμένων πληρεστέρας τὰς πολεμικὰς αὐτοῦ παρασκευὰς καὶ ἀφορμὴν εὐλογοφανεστέραν.

Ἡ ἀφορμὴ ταχέως παρέστη, ἥτις καὶ ἀρχὴ τοῦ πρώτου Μιθριδατικοῦ πολέμου ἐγένετο· διότι τῶν Ῥωμαίων στρατηγῶν ἐπ' ἐλπίδι λαφύρων πειθόντων τοὺς ἐγκατασταθέντας βασιλεῖς νὰ ἐπιχειρήσωσί τι κατὰ τοῦ Μιθριδάτου, ὁ Νικομήδης, ὅστις πολλὰ μὲν αὐτοῖς χρήματα ὑπὲρ τῆς αὐτοῦ ἐγκαταστάσεως ὑπέσχετο, πολλὰ δὲ ὤφειλε τοῖς ἐν Ἀσίᾳ τοκογλύφοις Ῥωμαίοις, ἐπιδραμὼν πᾶσαν τὴν μέχρις Ἀμάστριος πεδινὴν χώραν τοῦ Μιθριδάτου ἐλεηλάτησεν αὐτήν· ὁ δὲ Μιθριδάτης, καίτοι εἶχεν ἑτοίμην δύναμιν, ὅμως ὑπεχώρει ἐπίτηδες, ὅπως καταστήσῃ καταφανῆ τὴν ἄδικον τῶν Ῥωμαίων διαγωγήν. Μετὰ δὲ τὴν λεηλασίαν πέμπει πρὸς τοὺς στρατηγοὺς τῶν Ῥωμαίων πρεσβευτὴν προβάλλοντα, ὅτι ὁ Μιθριδάτης ὡς πατρικὸς τῶν Ῥωμαίων φίλος καὶ σύμμαχος ἠνέσχετο ἀποστερούμενος Φρυγίαν καὶ Καππαδοκίαν, ἐφ' ὧν εἶχεν ἀναντίῤῥητα δικαιώματα, καὶ ἀπέσχετο τοῦ νὰ προσβάλῃ τὸν λεηλατοῦντα τὴν χώραν αὐτοῦ Νικομήδην, ἀλλ' ἀπαιτεῖ παρὰ τῶν Ῥωμαίων ν' ἀναγκάσωσιν αὐτὸν εἰς ἐπανόρθωσιν τοῦ ἀδικήματος, ἢ νὰ ἐπιτρέψωσιν αὐτὸς νὰ λάβῃ παρ' ἐκείνου τὴν προσήκουσαν ἱκανοποίησιν. Ἀλλ' οἱ παρευρεθέντες πρέσβεις τοῦ Νικομήδους, δικαιολογήσαντες τὸν δεσπότην αὐτῶν διὰ τοῦ λόγου, ὅτι ὁ Μιθριδάτης ἦρξε χειρῶν ἀδίκων, ὑποστηρίξας τὸν Σωκράτην ἀντὶ τοῦ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἀναγνωρισθέντος ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Βιθυνίας Νικομήδους, ἀντικατηγόρησαν τοῦ Μιθριδάτου ὅτι ποιεῖται παρασκευὰς πολὺ μείζονας ἢ ὡς ἐπὶ Βιθυνίαν, καὶ προὔτρεψαν τοὺς Ῥωμαίους ν' ἀποβλέπωσιν εἰς τὰς πράξεις αὐτοῦ μᾶλλον ἢ εἰς τοὺς λόγους, προσθέντες, ὅτι δὲν πρέπει χάριν ἐχθροῦ, φιλίαν ὑποκρινομένου, ν' ἀκυρώσωσιν ὅσα περὶ Βιθυνίας ἀπεφάσισαν. Πρὸς ταῦτα δὲ ὁ πρεσβευτὴς ἀντέλεξεν, ὅτι εἰς μὲν τὰς ἄλλας μεταξὺ Μιθριδάτου καὶ Νικομήδους διαφορὰς ὁ Μιθριδάτης δέχεται τὴν τῶν Ῥωμαίων διαιτησίαν, ἀπαιτεῖ ὅμως δικαιοσύνην δι' ἃς οὐδ' αὐτοὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἀρνοῦνται τελευταίας ἐχθρικὰς τοῦ Νικομήδους πράξεις. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ τῶν Ῥωμαίων στρατηγοὶ ἀπεκρίναντο, ὅτι λυποῦνται μὲν εἴ τι ὑπὸ Νικομήδους ἠδικήθη ὁ Μιθριδάτης, δὲν ἀνέχονται ὅμως νὰ ἐξενεχθῇ πόλεμος κατὰ τοῦ συμμάχου αὐτῶν Νικομήδους, ὡς Ῥωμαίοις ἀσύμφορον, ὁ Μιθριδάτης, οὐδόλως εὐχαριστηθεὶς εἰς τὴν ἀπόκρισιν ταύτην, πέμπει τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἀριαράθην μετὰ ἰσχυρᾶς δυνάμεως εἰς τὴν Καππαδοκίαν, ὅστις νικήσας μάχῃ τὸν Ἀριοβαρζάνην ἐκυρίευσε τὴν χώραν. Μετὰ δὲ ταῦτα πέμπει πάλιν πρὸς τοὺς στρατηγοὺς τῶν Ῥωμαίων τὸν πρεσβευτὴν αὐτοῦ, ὅστις ἐνεκάλει διὰ τὴν πρὸς Μιθριδάτην, σύμμαχον τῶν Ῥωμαίων, ἀδικίαν οὐχὶ τῷ δήμῳ τῶν Ῥωμαίων, οὐδὲ τῇ συγκλήτῳ, ἀλλ' αὐτοῖς τοῖς στρατηγοῖς, οἵτινες, τὸν φίλον καὶ σύμμαχον τοῦ Μιθριδάτου προσποιούμενοι, αὐ-

τογνωμόνως ὡς πολέμιον αὐτὸν μεταχειρίζονται, καὶ ἐμπλέκουσι τὴν Ῥώμην εἰς πόλεμον πρὸς τοσοῦτον ἰσχυρὸν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν βασιλέα· ἠπείλει δέ, ὅτι ὁ Μιθριδάτης θέλει κατηγορήσῃ αὐτῶν ἐνώπιον τῆς συγκλήτου, καὶ τελευτῶν ὑπέσχετο, ὅτι ὁ Μιθριδάτης πρόθυμος ἦτο, λαβὼν ὡς σύμμαχος τῶν Ῥωμαίων τὴν προσήκουσαν ἱκανοποίησιν, καὶ νὰ βοηθήσῃ τοῖς Ῥωμαίοις κατὰ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ συμμάχων.

Πρὸς ταῦτα οἱ στρατηγοὶ τῶν Ῥωμαίων παροξυνθέντες οὐ μόνον ἐντόνως ἀπηγόρευσαν αὐτῷ νὰ κινήσῃ πόλεμον κατὰ Νικομήδους καὶ ν' ἀναμιγνύηται εἰς τὰ τῆς Καππαδοκίας, προσδηλώσαντες αὐτῷ, ὅτι προτίθενται ἀμέσως αὐτοὶ νὰ ἐγκαταστήσωσι τὸν Ἀριοβαρζάνην, ἀλλὰ καὶ στρατολογήσαντες ἐκ Καππαδοκίας, Γαλατίας καὶ Παφλαγονίας πεζοὺς καὶ ἱππεῖς, μετὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ ἀνθυπάτου Λ. Κασσίου τρεῖς συνεκρότησαν στρατούς. Καὶ ὁ μὲν Κάσσιος ἐλθὼν ἐστρατοπέδευσεν ἐπὶ τῶν συνόρων τῆς Βιθυνίας καὶ Γαλατίας· ὁ δὲ Ἀκύλιος ἐπορεύθη κωλύσων τὴν εἰς Βιθυνίαν τοῦ Μιθριδάτου εἰσβολήν, ὅθεν ἦτο δυνατή· ὁ δὲ τὴν Παμφυλίαν διοικῶν Κόϊντος Ὄππιος ὤφειλε νὰ προχωρῇ διὰ τῶν ὀρέων τῆς Καππαδοκίας. Καὶ στόλος δὲ αὐτῶν ὑπὸ Μινούκιον Ῥοῦφον καὶ Γάϊον Ποπίλιον παρεφύλασσε παρὰ τὸ Βυζάντιον, ὡς ἐμποδίσων τὴν τοῦ Μιθριδατικοῦ ἐκ τοῦ πόντου ἔξοδον. Οὐδὲ ὁ σύμμαχος αὐτῶν Νικομήδης ἠμέλησεν ἰσχυρὸν ὅσον ἠδύνατο στρατὸν πεζικὸν καὶ ἱππικὸν νὰ συναθροίσῃ. Ἐκ φιλαργυρίας λοιπὸν καὶ φιλοδοξίας οἱ τῶν Ῥωμαίων στρατηγοὶ οἴκοθεν ἐνέπλεξαν τὴν Ῥώμην εἰς τοσοῦτον μέγαν καὶ τοσοῦτον ὀλέθριον εἰς τοσούτους λαοὺς ἀποβάντα πόλεμον.

Τούτων δὲ γενομένων, ὁ Μιθριδάτης ἐνόμισεν, ὅτι ἐπέστη ἤδη ὁ καιρὸς νὰ λάβῃ δίκην παρὰ τῶν Ῥωμαίων διὰ πάσας τὰς παρ' αὐτῶν ἀδικίας καὶ ὕβρεις. Ὅθεν ἔχων ἑτοίμους πεζῶν μὲν μυριάδας εἰκοσιπέντε, ἱππέων δὲ τέσσαρας, πρὸς δὲ ναῦς καταφράκτους τριακοσίας καὶ πλοῖα δίκροτα ἑκατὸν τριάκοντα, ὥρμησε μετὰ μεγάλων ἐλπίδων εἰς τὸν κατὰ τῶν Ῥωμαίων πόλεμον. Καὶ εἰς μὲν τὸν στρατηγὸν Ἀρχέλαον ἔδωκε διαταγὴν νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ τοὺς Βιθυνούς, ὅστις, τῷ Νικομήδει παρὰ τὸν Ἀμνειὸν τῆς Παφλαγονίας ποταμὸν συμβαλών, κατέκοψε τὸν στρατὸν αὐτοῦ, καταφυγόντος μετὰ ὀλίγων πρὸς τὸν Κάσσιον, καὶ πλεῖστα ἔλαβε λάφυρα καὶ αἰχμαλώτους, οὓς πάντας ὁ Μιθριδάτης ἀπέπεμψεν εἰς τὰ ἴδια μετὰ ἐφοδίων, φιλανθρωπίας ἐπίδειξιν ποιούμενος. Ὑπὸ δὲ τῶν στρατηγῶν Νεοπτολέμου καὶ Νεμάνους; διελθόντων διὰ τῶν στενῶν τῶν τὴν Παφλαγονίαν ἀπὸ τῆς Βιθυνίας χωριζόντων ὀρέων, προσβληθεὶς μετὰ τῶν Ῥωμαίων καὶ ὁ Ἀκύλιος κατετροπώθη καί, διαβάντος ἐν φυγῇ κατεσπευσμένῃ τὸν Σαγγάριον, ἐλήφθη καὶ αὐτοῦ τὸ στρατόπεδον. Ὁ Μιθριδάτης τότε πᾶσαν τὴν Παφλαγονίαν καὶ Βιθυνίαν καταλαβών, ὡς καὶ τὴν Φρυγίαν καὶ τὴν Μυσίαν, ἐπέθηκε τέλος εἰς τὴν ἐκστρατείαν, τοῦ Κασσίου μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἀμαχητὶ καταφυγόντος εἰς Ἀπάμειαν, ὅθεν μετέβη εἰς Ῥόδον μετὰ τῶν διασωθέντων ἐκ

τῆς μετ' οὐ πολὺ γενομένης φρικτῆς τῶν ἐν Ἀσίᾳ Ῥωμαίων σφαγῆς. Ἤδη πανταχοῦ ἐδέχοντο ἑκόντες τὸν Μιθριδάτην πρὸ πάντων ἕνεκα τοῦ ὑπάρχοντος μίσους πρὸς τοὺς πιέζοντας Ῥωμαίους· ὁ δὲ Μιθριδάτης, φιλανθρώπως καὶ εὐεργετικῶς προσφερόμενος, εἵλκυσε πάντων τὴν εὔνοιαν. Πλὴν δέ τινων νήσων, καὶ ἰδίως τῆς Ῥόδου, καί τινων πόλεων καὶ τῆς μικρὰν ποιησαμένης ἀντίστασιν Λυκίας, πάσης τῆς μικρᾶς Ἀσίας κατέστη ὁ Μιθριδάτης κύριος (89—88 π. Χ.), καὶ ἰδίας αὐτοῦ ἀρχὰς ἐν αὐτῇ ἐνεκαθίδρυσε. Καὶ τὸν μὲν ἐκ Κιλικίας ἐξωσθέντα καὶ εἰς τὴν πρὸς τῷ Λύκῳ ποταμῷ Λαοδίκειαν μετὰ ὀλίγων καταφυγόντα Ῥωμαῖον στρατηγὸν Κόϊντον Ὄππιον, ἐκδοθέντα αὐτῷ ὑπὸ τῶν Λαοδικέων, πανταχοῦ συνεπῆγε μεθ' ἑαυτοῦ, προπορευομένων πρὸς ἐμπαιγμὸν τῶν ῥαβδούχων, Ῥωμαῖον στρατηγὸν ἐπιδεικνύμενος αἰχμάλωτον· Ἀκύλιον δὲ τὸν τοῦ πολέμου πρωταίτιον, ὅστις ἐκ Περγάμου κατέφυγεν εἰς Λέσβον, ἐκδοθέντα αὐτῷ ὑπὸ τῶν Λεσβίων, περιῆγε μεθ' ἑαυτοῦ ἐπὶ ὄνου δεδεμένον καὶ ὑπὸ μάστιξιν ἀναγκαζόμενον νὰ κηρύσσῃ, ὅτι αὐτὸς ἦτο ὁ Μάνιος Ἀκύλιος, μέχρι Περγάμου· ἐκεῖ δὲ χρυσὸν τήξας ἐνέχεεν αὐτοῦ εἰς τὸ στόμα, ἐμπαίζων τὴν ἄσβεστον τοῦ χρυσοῦ δίψαν αὐτοῦ τε καὶ τῶν Ῥωμαίων.

Ταῦτα δὲ πληροφορηθέντες οἱ Ῥωμαῖοι, ὧν οἱ στρατηγοὶ ἀφ' ἑαυτῶν παραίτιοι τοῦ πολέμου τούτου ἐγένοντο, ἐψηφίσαντο κατὰ Μιθριδάτου πόλεμον, ἤδη παντὶ σθένει εἰς τὸν πόλεμον προσέχοντος. Ἐπιθυμῶν δὲ νὰ κορέσῃ ἣν κατὰ τῶν Ῥωμαίων ἔτρεφεν ἀγρίαν φιλεκδικίαν διὰ τὰς ἀδίκους αὐτῶν ἐπεμβάσεις καὶ μακρὰς πρὸς αὐτὸν ὕβρεις, συνέλαβε καὶ ἐξετέλεσεν ἀπανθρωπότατον βούλευμα· διότι ἔπεμψε διαταγὴν πανταχόσε τῆς Ἀσίας ἐν ῥητῇ ἡμέρᾳ νὰ φονεύσωσι πάντας τοὺς ἐν Ἀσίᾳ Ῥωμαίους καὶ Ἰταλοὺς σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις, τὰ δὲ ὑπάρχοντα αὐτῶν νὰ διαμερίσωνται μετὰ τοῦ βασιλέως Μιθριδάτου· ἀπηγόρευσε δ' ἐπὶ ποινῇ καὶ τὸ θάπτειν τοὺς φονευομένους, καὶ παρεῖχεν ἀμοιβὴν εἰς μὲν τοὺς ἀποκαλύπτοντας Ῥωμαῖον τὸ ἥμισυ τῆς τοῦ κεκρυμμένου περιουσίας, εἰς δὲ τοὺς τὸν δεσπότην αὐτῶν φονεύοντας δούλους τὴν ἐλευθερίαν, καὶ εἰς τοὺς φονεῖς τοῦ δανειστοῦ τὸ ἥμισυ τοῦ χρέους. Ἀναμφιβόλως φρίκην διεγείρει ἡ βαρβαρικὴ αὕτη διαταγὴ εἰς πάντα ἐπιθυμοῦντα καὶ ἐν πολέμῳ σέβας πρὸς τὸ δίκαιον καὶ πρὸς τὴν ἠθικήν· ἀλλ' ὁ πόλεμος ἀποσβεννύων τὰ εὐγενῆ συναισθήματα ἀποθηριοῖ πολλάκις τὸν ἄνθρωπον. Ἀφ' οὗ δὲ καὶ νῦν ἔτι βλέπομεν ἐν πολέμοις κακουργήματα κατὰ ἀθώων διαπρασσόμενα, οὐδόλως πρέπει νὰ ἐκπλησσώμεθα διὰ τὰς θηριωδίας τῶν τότε ἐμπολέμων, οἵτινες τὸν σκοπὸν αὐτῶν ἐκ παντὸς τρόπου ἐπεδίωκον. Ὅθεν κατὰ τὴν ὁρισθεῖσαν ἡμέραν οὕτω λυσσωδῶς πανταχοῦ τὴν ἀποτρόπαιον διαταγὴν ἐξετέλεσαν, ὥστε τοὺς πολυαρίθμους ἐν Ἀσίᾳ Ῥωμαίους, περὶ τὰς 80, ἢ κατ' ἄλλους περὶ τὰς 150 χιλιάδας κατέσφαξαν. Καὶ ἐν Ἐφέσῳ μὲν τοὺς καταφυγόντας εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος Ῥωμαίους ἀποσπάσαντες τῶν ἀγαλμάτων ἐφόνευσαν· ἐν Περγάμῳ δὲ

τοὺς εἰς τὸ Ἀσκληπιεῖον περὶ αὐτὰ τὰ ἀγάλματα ἐτόξευσαν· ἐν δὲ Ἀδραμυττίῳ εἰς τὴν θάλασσαν καταδιώξαντες ἔκτεινον πειρωμένους νὰ ἐξέλθωσι, καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν ἔπνιγον· ἐν δὲ Καύνῳ ἀποσπῶντες ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἑστίας ἐφόνευον τὰ τέκνα ἐν ὄψει τῶν μητέρων, τὰς δὲ γυναῖκας ἐν ὄψει τῶν ἀνδρῶν καὶ τοὺς ἄνδρας ἐπὶ τούτοις· οἱ δὲ Τραλλιανοί, ἀποφεύγοντες τὸ ἀπὸ τῶν ξένων μίασμα, ἀπέσφαξαν διά τινος Θεοφίλου ἀγρίου Παφλαγόνος πάντας τοὺς Ῥωμαίους ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ὁμονοίας. Ὁ Κάσσιος δὲ μετὰ τῶν ἐκφυγόντων Ῥωμαίων ἐσώθη ἐν Ῥόδῳ. Ἐπὶ δὲ Ῥοδίους, τῇ τῶν Ῥωμαίων συμμαχίᾳ ἐμμένοντας, αὐτὸς ὁ Μιθριδάτης ἐστράτευσεν, ἄγων πολλὴν πεζικὴν καὶ ναυτικὴν δύναμιν, καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ἐπὶ πολὺ στενῶς ἐπολιόρκει. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ Ῥόδιοι μετὰ μεγάλης ἀνδρείας καὶ θαυμαστῆς ἐμπειρίας πρός τε τὸ ὑπερέχον τοῦ Μιθριδάτου ναυτικὸν ἐπὶ πολὺ ἀντετάσσοντο, καὶ πᾶσαν ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὰ τείχη τῆς πόλεως ἐπιφερομένην μηχανὴν καὶ πάντα τρόπον πολιορκίας ἐματαίουν, ὁ Μιθριδάτης ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους λύσας τὴν πολιορκίαν ν' ἀναχωρήσῃ.

Ὁ Μιθριδάτης δὲν παρεγνώρισε τὸ γιγάντειον μέγεθος οὗ ἀνέλαβε πρὸς Ῥωμαίους πολέμου, καὶ πρὸς εὐτυχῆ αὐτοῦ ἔκβασιν μετὰ πάσης ἐνήργει τῆς δραστηριότητος. Ὅθεν ἐπανελθὼν εἰς Πέργαμον ἐν τῇ ἀποφάσει τοῦ νὰ διαβιβάσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν πόλεμον, αὐτὸς μὲν ἔμεινε τὰ τῆς Ἀσίας διατάσσων, δικάζων καὶ τιμωρῶν τοὺς ῥωμαΐζοντας, καὶ τὰ τῆς στρατολογίας καὶ τὰ τῆς παρασκευῆς ὅπλων ἐπιτηρῶν. Εἰς δὲ τὴν Ἑλλάδα ἀπέστειλε κατὰ μὲν θάλασσαν μετὰ ἰσχυροῦ στόλου καὶ στρατοῦ τὸν Ἀρχέλαον, κατὰ γῆν δὲ διὰ Θρᾴκης καὶ Μακεδονίας μετὰ ἔτι πολυαριθμοτέρου στρατοῦ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἀριαράθην (κατ' ἄλλους Ἀρκαθίαν) σὺν Ταξίλλῃ τῷ στρατηγῷ, ἵνα τοὺς Ῥωμαίους ἐκδιώξωσι. Καὶ ὁ μὲν Ἀριαράθης καὶ Ταξίλλης, ποιησάμενοι ὁρμητήριον τῶν πολεμικῶν αὐτῶν ἐπιχειρήσεων τὰς πόλεις Φιλίππους καὶ Ἄβδηρα, προὐχώρουν πάντας τοὺς ἀνθισταμένους ὑποτάσσοντες. Ὁ δὲ Ἀρχέλαος διαπλεύσας ἀκωλύτως τὸ Αἰγαῖον, ἀφ' οὗ ὑπέταξε διαφόρους νήσους καὶ προσεποίησε τοῖς Ἀθηναίοις τὴν Δῆλον, κέντρον μὲν τῆς ἐμπορίας ἐν τῷ τότε οὖσαν, τῶν δ' Ἀθηναίων, οἷς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων εἶχεν ὑπαχθῆ, ἀφεστῶσαν, καταπλέει καὶ αὐτὸς εἰς Πειραιᾶ. Οἱ πολλοὶ τότε τῶν Ἑλλήνων, πάλαι ὑπὸ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ζυγοῦ πιεζόμενοι καὶ τῆς ἐλευθερίας, ἣν αὐτοῖς ὡς δέλεαρ ὁ Ποντικὸς βασιλεὺς προὐβάλλετο, ἀναμιμνησκόμενοι, ἠσπάζοντο ἀπερισκέπτως τὰ τοῦ Μιθριδάτου, ἀπὸ τῶν ἀεὶ εἰς τοὺς νεωτερισμοὺς ῥεπόντων Ἀθηναίων ἀρξάμενοι. Ἀλλὰ τίνος ἕνεκα ὁ Ἀρχέλαος εἰς Ἀθήνας τὸ πρῶτον ἀπεστάλη; Διότι πρὸς τῷ ἀξιώματι τῆς πόλεως καὶ τὰ ἔτι περισωζόμενα τείχη αὐτῆς, καὶ ὁ ἰσχυρὸς λιμὴν παρεῖχεν ἀσφάλειαν εἰς τὸν στρατὸν καὶ εἰς τὸν στόλον, καὶ ἐπίκαιρον ἀπέβαινεν ὁρμητήριον εἰς τὰς περαιτέρω πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις. Ἀλλ' ἡ τότε πρὸς τὴν μεταβολὴν καὶ τὸν ὄλεθρον αὐτῶν προθυμία τῶν Ἀθηναίων εἶχε καὶ ἄλλως προπαρασκευασθῆ

ὑπό τινος εὐτελοῦς σοφιστοῦ Ἀριστίωνος ἢ Ἀθηνίωνος, νόθου καὶ παρεγγράφου πολίτου. Ὁ μιαρὸς οὗτος ἄνθρωπος ἦτο υἱὸς ἐκ δούλης Αἰγυπτίας τοῦ Ἀθηναίου πολίτου Ἀθηνίωνος, μαθητοῦ καὶ ὀπαδοῦ τοῦ περιπατητικοῦ φιλοσόφου Ἐρυμνέως, ἐν τῷ πατρικῷ οἴκῳ ἀνατραφεὶς καὶ τὴν τότε συνήθη ἐν Ἀθήναις παίδευσιν παιδευθείς. Κληρονομήσας δὲ τὸν τελευτήσαντα Ἀθηνίωνα καὶ ἐγγραφεὶς ὁπωσδήποτε εἰς τοὺς πολίτας, ἐπεχείρησε περιηγήσεις καὶ διέτριψεν ἐν Λαρίσσῃ τῆς Θεσσαλίας καὶ ἐν Μεσσήνῃ σοφιστεύων καὶ τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀπὸ τῆς σοφιστείας ποριζόμενος. Ἐπειδὴ δὲ αἱ τοῦ Μιθριδάτου ἐν Ἀσίᾳ πρόοδοι καὶ ὁ ἐμφύλιος τῆς Ῥώμης πόλεμος κατέστησαν ἀσθενεστέρους τοὺς ἐν Ἀθήναις ῥωμαΐζοντας, ὁ Ἀριστίων διεπράξατο ν' ἀποσταλῇ πρὸς Μιθριδάτην τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων πρεσβευτής. Ἐκεῖ δὲ γνωστὸς τῷ Μιθριδάτῃ γενόμενος καὶ τῆς ἐκείνου εὐνοίας καὶ δωρεῶν πολλῶν ἀπολαύσας, ὡς ὄργανον ἐκείνου, εἶχεν ἤδη ἐνεργήσῃ τὴν πρὸς Μιθριδάτην συμμαχίαν καὶ προπαρασκευάσῃ κατὰ Ῥωμαίων τοὺς Ἀθηναίους, γράφων ἐπανειλημμένως πρὸς αὐτοὺς μεγάλας ὡς ἀπὸ τοῦ Μιθριδάτου ὑποσχέσεις περὶ ἀνακτήσεως τῆς ἐλευθερίας καὶ περὶ μεγάλων ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ δωρεῶν. Βεβαίως οἱ τοῦ δήμου Ἀθηναίων ἀπορώτεροι, τὴν βαρεῖαν ῥωμαϊκὴν προστασίαν καὶ τὴν ῥωμαΐζουσαν ἐγχώριον τῶν ὀλίγων τάξιν ἀποστρεφόμενοι, ἀσμένως ἐδέχοντο τὰς ἐπαγωγοὺς ὑποσχέσεις καὶ ἐνεωτέριζον. Καὶ ἤδη ὁ Ἀριστίων συμπλεύσας τῷ Ἀρχελάῳ, προεξεπέμφθη ὑπὸ τούτου, ὡς ὄργανον τοῦ Μιθριδάτου, εἰς Ἀθήνας μετὰ δισχιλίων ἀνδρῶν, λόγῳ μὲν φρουρῶν τῶν ἐκ Δήλου ἱερῶν χρημάτων, ἅπερ ὁ Ἀρχέλαος, συλήσας τὰ ἐκεῖ ἱερά, ἔπεμπε τοῖς Ἀθηναίοις, ἔργῳ δὲ ἵνα κατάσχωσι τὰς Ἀθήνας τῷ Μιθριδάτῃ. Ἐκεῖ δ' ἐνθουσιώδους τυχὼν ὑποδοχῆς, δημηγορεῖ μετ' οὐ πολὺ πρὸς τὸν δῆμον καὶ ἐπιτηδείως προτρέπει τοὺς Ἀθηναίους νὰ μὴ ἀνέχωνται τοὺς Ῥωμαίους, περιορίσαντας καὶ καταλύσαντας τὴν πατροπαράδοτον αὐτῶν δημοκρατίαν, μηδὲ τὴν ὑπ' ἐκείνων εἰσαχθεῖσαν ἀναρχίαν, ἀλλὰ νὰ συμμαχήσωσι τῷ βασιλεῖ Μιθριδάτῃ, καὶ ν' ἀναλάβωσι τὴν ἐλευθερίαν, πολλὰ καὶ μεγάλα εἰπὼν περὶ τῶν ἐν Ἀσίᾳ κατορθωμάτων ἐκείνου, περὶ τοῦ ὀλέθρου τῶν Ῥωμαίων, καὶ περὶ τῶν ἐκείνου δυνάμεων καὶ τῶν συμμάχων καὶ διὰ τῶν λόγων αὐτοῦ πάντας ταῖς ἐλπίσιν ἀναπτερώσας.

Ἀφ' οὗ δὲ διεπράξατο νὰ ἐκλεχθῇ ὑπὸ τοῦ δήμου στρατηγὸς καὶ διώρισεν οὓς αὐτὸς ἤθελεν ἄρχοντας ἐκ τῶν δυσμενῶς πρὸς Ῥωμαίους διακειμένων, ταχέως διὰ τῶν ξενικῶν λογχῶν ὁ φιλόσοφος οὗτος καὶ τῆς πατρίδος ἐλευθερωτὴς βαρὺς αὐτῆς δεσπότης καὶ ὠμότατος τύραννος κατέστη. Διότι εὐθὺς ἤρξατο πολλοὺς μὲν τῶν εὖ φρονούντων πολιτῶν ἀκρίτως καὶ διὰ βασάνων μάλιστα ὡς ῥωμαΐζοντας νὰ φονεύῃ, πολλοὺς δὲ νὰ πέμπῃ πρὸς Μιθριδάτην τιμωρηθησομένους, ἐκώλυε διὰ φρουρήσεως τῶν πυλῶν τὴν ἐκ τῆς πόλεως ἔξοδον καὶ εἴσοδον, ὅπως προλάβῃ προδοσίας ἀπὸ τῶν ῥωμαϊζόντων, καὶ τοὺς ἐκ τοῦ φόβου τοῦ μέλλοντος ἀποπειρωμένους ἐκ τῶν τειχῶν νὰ ἐκ-

φύγωσι συλλαμβάνων διὰ τῶν καθ' ὅλην τὴν χώραν καὶ τὰς ὁδοὺς ἐπίτηδες διεσπαρμένων ἱππέων αὐτοῦ ἀπέκτεινεν, ἁρπάζων αὐτὸς τὰς ἐκείνων περιουσίας· ἔτι δὲ προσέταξεν ὑπὸ κήρυκι νὰ οἰκουρῶσι πάντες μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου. Καθ' ὅλου δὲ τὴν ἀρχὴν τοῦ Ἀριστίωνος ἐχαρακτήρισε τυραννικὴ ὠμότης καὶ ἄπληστος φιλαρπαγία. Ἐπιθυμῶν δὲ καὶ ἐν Δήλῳ τὴν αὐτὴν νὰ ἐφαρμόσῃ διοίκησιν καὶ ν' ἁρπάσῃ τὰ τῶν πολιτῶν, ἔπεμψεν εἰς αὐτὴν μετὰ δυνάμεως ἕτερον περιπατητικὸν φιλόσοφον, Τήϊον μὲν τὸ ἀρχαῖον, ἤδη δὲ καὶ τοῦτον Ἀθηναῖον γεγενημένον, τὸν Ἀπελλικῶντα, ὅστις εἶναι γνωστὸς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ὡς φιλόβιβλος καὶ φιλάρχαιος, καὶ ὡς ἀγοράσας τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ Θεοφράστου συγγράμματα, ἄγνωστα ἔτι τῷ δημοσίῳ, παρὰ τῶν τότε κατεχόντων αὐτὰ ἀμαθῶν κληρονόμων Νηλέως τοῦ Σκηψίου, ὅστις εἶχε κληρονομήσῃ αὐτὰ παρὰ τοῦ Θεοφράστου. Ἀλλ' ὁ μὲν Ἀπελλικῶν, πρὶν ἐκπληρώσῃ τὴν ἐν Δήλῳ ἀποστολὴν αὐτοῦ, προσβληθεὶς ἀπροσδοκήτως ὑπὸ τοῦ πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἐν τῇ νήσῳ ἐμπορευομένων Ῥωμαίων στρατηγοῦ αὐτῶν Ὀροβίου μικροῦ δεῖν συνελαμβάνετο ὑπ' αὐτοῦ, ἐξαίφνης ἐν νυκτὶ ἀσελήνῳ εἰς τὴν Δῆλον ἐπιπεσόντος καὶ κατακόψαντος μὲν καὶ ζωγρήσαντος τὸν μεθύοντα καὶ ἀμελῶς φυλάσσοντα στρατὸν τοῦ Ἀπελλικῶντος, λαφυραγωγήσαντος δὲ καὶ αὐτοῦ τὴν ἀτυχῆ νῆσον. Ἐν τούτοις δὲ καὶ ὁ Ἀρχέλαος ἀνέβαινε μετὰ τοῦ Ἀριστίωνος, ὅπως ἑνωθῶσιν ἐν Θεσσαλίᾳ μετὰ τοῦ ἐκ Θράκης καταβαίνοντος μεγάλου στρατοῦ τοῦ Ἀριαράθου καὶ μετὰ Μητροφάνους, τρίτου Μιθριδατικοῦ στρατηγοῦ, ὅστις εἶχεν ἀποβῇ εἰς Θεσσαλίαν κατὰ τὴν Δημητριάδα καὶ ἠγωνίζετο νὰ κινήσῃ τοὺς ἐκεῖ Ἕλληνας εἰς ἐπανάστασιν κατὰ τῶν Ῥωμαίων, καὶ ἐκ συμφώνου ἐκδιώξωσιν ἐκ πάσης τῆς Ἑλλάδος τοὺς Ῥωμαίους. Ἐν δὲ Βοιωτίᾳ ἥτις ἀπὸ Θηβῶν ἀρξαμένη πᾶσα ἤδη ἐμιθριδάτισεν, ὁ Ἀρχέλαος προσμένων τοὺς μέλλοντας νὰ κινηθῶσιν, ὡς ἐλέγετο, Ἀχαιοὺς καὶ Λάκωνας, ἐπολιόρκει τὴν ῥωμαΐζουσαν τῶν Θεσπιέων πόλιν. Ἕως δὲ ἀφίκηται ἐκ Ῥώμης ὁ κατὰ Μιθριδάτου διορισθεὶς καὶ διὰ τὰς στάσεις ἐπὶ πολὺ κατεχόμενος στρατηγὸς Κορνήλιος Σύλλας, οὗτινος ἡ μερὶς ἐν τῇ τότε ὑπὸ ἐμφυλίου πολέμου κατεσπαραγμένῃ Ῥώμῃ κατίσχυσε πρὸς ὥραν τῆς τοῦ Μαρίου, Βρύττιος Σούρρας ὁ τοῦ ἀνθυπάτου τῆς Μακεδονίας Γαΐου Σεντίου πρεσβευτής, ἐν ᾧ ὁ Σέντιος ἀντετάσσετο εἰς τοὺς περὶ τὸν Ἀριαράθην, σπεύσας εἰς Θεσσαλίαν μετὰ ὀλίγου στρατοῦ, ὑποστηριζόμενος καὶ ὑπὸ ὀλίγου ναυτικοῦ, καὶ προσβαλὼν ἐπιτυχῶς τοὺς Μιθριδατικοὺς κατὰ θάλασσαν, ἀπέκρουσε τῶν ἀκτῶν τῆς Θεσσαλίας τὸν Μητροφάνην, ὅτε καὶ τὴν Σκίαθον, ὅπου οἱ βάρβαροι εἶχον τὴν λείαν αὐτῶν, ἐκυρίευσε, καὶ κατὰ γῆν ἐν Βοιωτίᾳ οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ τρίς, ἠνάγκασε μὲν τὸν Ἀρχέλαον νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ἀθήνας, ἐπέστησε δὲ τὴν δορικτητικὴν ταύτην ὁρμήν.

Ἀλλὰ σπεύδοντι πάλιν τῷ Βρυττίῳ πρὸς τὰ σύνορα τῆς Βοιωτίας, ὅπως ἐπαναλάβῃ τὸν ἀγῶνα, παρεγένετο ὁ τοῦ Σύλλα πρεσβευτὴς Λεύκιος Λου-

κουλλος καὶ διέταξεν αὐτῷ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Μακεδονίαν. Καταπλεύσας δὲ μετ' οὐ πολὺ (87 π. Χ.) εἰς Δυῤῥάχιον μετὰ δυνάμεως καὶ αὐτὸς ὁ Σύλλας, ἐπορεύθη διὰ τῆς Αἰτωλίας καὶ Θεσσαλίας, ὅθεν καὶ συμμάχους οὐκ ὀλίγους προσέλαβε καὶ χρηματικὰς εἰσφορὰς ἐξεβίασε. Καὶ ἐπειδὴ οἱ Πελοποννήσιοι φοβηθέντες δὲν ἐκινήθησαν κατὰ Ῥωμαίων, προὐχώρησεν ἀκωλύτως εἰς Βοιωτίαν, ἧς οἱ κάτοικοι πάλιν εὐθὺς πρὸς αὐτὸν ἀθρόοι μετέστησαν, καταλιπόντες τὸν Ἀρχέλαον, μεθ' οὗ ἀπερισκέπτως τὸ πρῶτον ἐτάχθησαν. Ὁ Σύλλας τότε καταβὰς πολιορκεῖ διὰ μέρους μὲν τοῦ στρατοῦ τὰς Ἀθήνας, ἃς ὁ Ἀριστίων ὑπερήσπιζε, διὰ δὲ τοῦ λοιποῦ τὸν Πειραιᾶ, ὃν ὁ Ἀρχέλαος κατεῖχεν, ὑπὸ τοῦ θαλασσοκρατοῦντος στόλου αὐτοῦ ὑποστηριζόμενος. Ἐν ᾧ δὲ τῶν πρεσβευτῶν ὁ μὲν Λ. Ὁρτήνσιος κατέσχε τὴν Θεσσαλίαν, ἵνα διατηρῇ τὴν συγκοινωνίαν μετὰ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἰσχυρῶς πιεζομένων Ῥωμαίων, ὁ δὲ Μουνάτιος ἐπετήρει τοὺς ἐν Χαλκίδι Μιθριδατικούς, αὐτὸς προλαμβάνων πᾶσαν παρὰ Μιθριδάτου ἐπικουρίαν καὶ πάντα ἀπὸ τῶν ἀμφιβόλων Ἑλλήνων νεωτερισμόν, ὥρμησεν εὐθύς, κλίμακας ἐπάγων, νὰ κυριεύσῃ τὸν Πειραιᾶ, ἀλλ' εὗρεν ἰσχυρὰν ἀντίστασιν· ἐφ' ἱκανὸν λοιπὸν χρόνον ἠσχολεῖτο περὶ τὴν παρασκευὴν πολιορκητικῶν μηχανῶν, πρὸς ἃς τεχνῖται καὶ σίδηρος καὶ τὰ ἄλλα ἀναγκαῖα ἐκ Θηβῶν ἐκομίζοντο, ὡς ξυλεία δέ, ἧς μεγάλη ἐγένετο κατανάλωσις πρὸς ταύτας τὰς πολλάκις ἐκ τοῦ βάρους συντριβομένας ἢ ἐκ τοῦ πυρὸς τῶν πολεμίων καιομένας μηχανάς, ἐχρησίμευσαν πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ δένδρα τοῦ ἄλσους τῆς Ἀκαδημείας καὶ τοῦ Λυκείου· ἠσχολεῖτο δὲ καὶ περὶ τὴν ἀνέγερσιν χώματος, ἐξ οὗ ἐπιτυχῶς νὰ προσβάλῃ τὸ ὀχυρὸν τοῦ Πειραιῶς τεῖχος, ἀγωνιζόμενος πανταχόθεν ν' ἀποκλείσῃ τάς τε Ἀθήνας καὶ τὸν Πειραιᾶ. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀρχέλαος εὐρώστως ἐκ τοῦ Πειραιῶς ἠμύνετο καὶ αἰφνιδίας ἐξόδους ποιούμενος συνῆπτε μάχας αἱματηρὰς καὶ τὸ ἀνεγειρόμενον χῶμα κατέστρεφε, πρὸς δὲ τὸν Σύλλαν ἄλλας ἀντέτασσε μηχανάς, ἡ δὲ πολιορκία ἐπὶ πολὺ ἄνευ ἀξιολόγου ἀποτελέσματος παρετείνετο. Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ὁ Σύλλας πολλῶν μὲν χρημάτων δεόμενος, ὅπως ἐπαρκῇ εἰς τὴν ἀπληστίαν τῶν στρατιωτῶν, ἀποπερατώσῃ δὲ καὶ τὴν πολιορκίαν ἐπιτυχῶς, οὐδὲν δ' ἐλπίζων ἐκ Ῥώμης, ὅπου οἱ περὶ τὸν Μάριον αὖθις ἐπικρατήσαντες διώρισαν στρατηγὸν κατὰ τοῦ Μιθριδάτου καὶ αὐτοῦ τοῦ Σύλλα τὸν ὁμόφρονα αὐτοῖς ὕπατον Βαλέριον Φλάκκον, ἐξήντλησε πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα δι' ἐπαχθῶν ἀργυρολογιῶν καὶ παντὸς εἴδους ἁρπαγῶν· καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ἐν Ὀλυμπίᾳ καὶ Δελφοῖς καὶ Ἐπιδαύρῳ πλούσια τῶν Ἑλλήνων ἱερὰ ἐσύλησεν, ἀφαιρέσας οὐ μόνον τὰ ἐκεῖ ἐναποκείμενα χρήματα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐκ πολυτίμων μετάλλων ἀναθήματα, γνωστοποιήσας δὲ εἰς τὸ ἐν Δελφοῖς συνέδριον τῶν Ἀμφικτυόνων, ὅτι αὐτὸς ἔμελλε νὰ φυλάξῃ τὰ ἱερὰ ταῦτα κειμήλια ἀσφαλέστερον. Ἐκ τούτων δὲ καὶ ἐκόπη ὑπὸ Λουκούλλου διαταγῇ τοῦ Σύλλα ἐν Πελοποννήσῳ τὸ ἐπονομασθὲν Λουκούλλειον νόμισμα.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ Μιθριδατικοὶ θαλασσοκρατοῦντες τά τε ἄλλα τῶν Ῥωμαίων ἐπλεονέκτουν καὶ δὴ καὶ τὰ ἐκ θαλάσσης ἐπιτήδεια αὐτοῖς ἐκώλυον, ὁ Σύλλας ἔπεμψε τὸν Λούκουλλον εἰς Αἴγυπτον καὶ Λιβύην πρὸς συνάθροισιν νηῶν, ἐν ᾧ αὐτὸς περὶ τὴν κυρίευσιν τοῦ Πειραιῶς καὶ τῶν Ἀθηνῶν ἠσχολεῖτο. Ὁ δὲ Λούκουλλος, προφυλασσόμενος πάντοτε ἀπὸ τῶν περιπλεόντων τὴν θάλασσαν πολεμίων, κατέπλευσεν ἐπὶ τούτῳ εἰς Κρήτην, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κυρήνην· μεταβαίνων δὲ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἐκ τῶν ἐπιφανέντων πειρατῶν τὰ πλεῖστα τῶν ἤδη συνηθροισμένων πλοίων ἀπέβαλεν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Πτολεμαῖος, καίτοι μεγάλως αὐτὸν ἐτίμησε, δὲν ἠθέλησε νὰ παράσχῃ αὐτῷ ναῦς, συναγαγὼν ἐκ τῶν παραλίων πόλεων ὅσας ἠδυνήθη καὶ ἐκφυγὼν τοὺς περὶ Κύπρον παραφυλάξαντας αὐτὸν πειρατάς, ἀφίκετο εἰς Ῥόδον, ἐξ ἧς καὶ ἐξ ἄλλων νήσων καὶ πόλεων ἑτέρας ναῦς παραλαβών, κατώρθωσε μετὰ μακρὰν πλάνην καὶ μόχθους νὰ παρασκευάσῃ τῷ Σύλλᾳ ναυτικὸν ὁπωσοῦν ἀξιόλογον καὶ ν' ἀναπληρώσῃ τὴν ἐπαισθητὴν ταύτην τῶν Ῥωμαίων ἔλλειψιν. Ὁ δὲ Μιθριδάτης, δυσφορῶν διὰ τὴν βραδύτητα, ἔπεμψεν εἰς τὸν Ἀρχέλαον νέαν ὑπὸ Δρομιχαίτην ἐπικουρίαν, ἐξ ἧς ἐνισχυθεὶς ὁ Ἀρχέλαος ἐξῆλθε μὲν τοῦ Πειραιῶς καὶ συνεκρότησεν ὑπὸ τὸ τεῖχος αὐτοῦ μάχην ἐκ παρατάξεως, ἀλλ' ἀποκρουσθεὶς ὑπὸ τοῦ Σύλλα εἰσῆλθε πάλιν εἰς τὸ τεῖχος. Καὶ ἠναγκάσθη μὲν ἐκ τοῦ χειμῶνος ὁ Σύλλας νὰ στρατοπεδεύσῃ παρὰ τὴν Ἐλευσῖνα καὶ τὰ Μέγαρα, ὅπου οἱ περὶ τὸν Ἀρχέλαον ἐπειράθησαν νὰ ἐνοχλήσωσιν αὐτόν, ἀλλ' εὐθύς, ὡς ὁ καιρὸς ἐπέτρεψεν, ἐπανέλαβε τὰς προσβολὰς κατὰ τοῦ Πειραιῶς δραστηριώτερον.

Ἐν τούτοις οἱ ἐν τῷ ἄστει πολιορκούμενοι ἀπὸ πολλοῦ ἔπασχον σπάνιν τροφῶν· καὶ ἐφρόντισε μὲν ἐγκαίρως ὁ Ἀρχέλαος νὰ πέμψῃ, ἀλλὰ δοῦλοι Ἀττικοὶ ἐν Πειραιεῖ ἢ τοῖς Ῥωμαίοις εὐνοοῦντες, ἢ ἑαυτοῖς εἰς τὸ μέλλον ἀσφάλειαν παρασκευάζοντες, ἔγραφον ἐξ ἀρχῆς τῆς πολιορκίας ἐν μολυβδίναις σφαίραις πάσας τὰς ἐνεργείας τοῦ Ἀρχελάου καὶ τὰς σφαίρας ἀποσφενδονίζοντες ἐπληροφόρουν περὶ πάντων τὸν Σύλλαν, οἵτινες καὶ τότε ἀνήγγειλαν αὐτῷ τὸν περὶ ἀποστολῆς τροφῶν σκοπὸν τοῦ Ἀρχελάου, ἐκεῖνος δὲ τὴν προσοχὴν ἐπιστήσας συνέλαβε πεμπομένας. Ἐκ δὲ τούτου τοσοῦτον ἐπετάθη ἡ πεῖνα ἐν τῷ ἄστει, ὥστε τὸν μέδιμνον τοῦ σίτου ἀντὶ χιλίων δραχμῶν ἠγόραζον, οἱ δὲ πένητες ἔτρωγον τὰ περὶ τὴν Ἀκρόπολιν φυόμενα ἄγρια χόρτα καὶ τῶν ὑποδημάτων τὰ δέρματα, ἐν ᾧ ὁ μιαρὸς Ἀριστίων ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἐτρύφα καὶ καθ' ἑκάστην ἐν πότοις καὶ κώμοις διέτριβεν, οὐδ' ἔπαυεν ἐξερεθίζων τὸν φύσει ὀξύθυμον Σύλλαν διὰ σκωμμάτων κατ' αὐτοῦ τούτου καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Μετέλλης καὶ διὰ βωμολοχιῶν· τοὺς δὲ τολμήσαντας νὰ ἱκετεύσωσιν αὐτὸν ἱερεῖς καὶ βουλευτὰς νὰ οἰκτείρῃ καὶ σώσῃ τὴν πόλιν, ἐρχόμενος εἰς συνδιαλλαγὴν πρὸς Σύλλαν, διὰ τοξευμάτων διεσκόρπισε. Μόλις δὲ μετὰ πολλὰ ἐξέπεμψε περὶ εἰρήνης ἑταίρους τινὰς αὐτοῦ, οὓς ἀκαίρως μεγαληγοροῦντας περὶ τῆς ἀρχαίας δόξης τῶν Ἀθηνῶν, περὶ

Θησέως καὶ Εὐμόλπου καὶ περὶ τῶν πρὸς Πέρσας τροπαίων ἀπέπεμψεν ὁ Σύλλας εἰπών· «ἐγώ, ὦ μακάριοι, δὲν ἐστάλην εἰς Ἀθήνας, ἵνα διδαχθῶ τὰ τοιαῦτα, ἀλλ' ἵνα ὑποτάξω τοὺς ἀποστάντας».Ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ Σύλλας ἔσπευδε νὰ ἐπιθῇ τέλος εἰς τὸ ὑπερπαραταθὲν ἔργον, ἐπληροφορήθη τυχαίως, ὅτι τὸ τεῖχος κατὰ τὸ μέρος τὸ καλούμενον Ἑπτάχαλκον ἀφύλακτον μένον ἠδύνατο ἐκεῖθεν νὰ κυριευθῇ. Καὶ τῷ ὄντι κατ' ἐκεῖνο τὸ μέρος ἀποπείρας διὰ νυκτὸς γενομένης, κατώρθωσεν ὁ στρατὸς νὰ ὑπερβῇ διὰ κλιμάκων τὸ τεῖχος, αὐτὸς δὲ ὁ Σύλλας καταβαλὼν τὸ μεταξὺ τῆς Πειραϊκῆς πύλης καὶ τῆς ἱερᾶς μέρος αὐτοῦ εἰσῆλθε περὶ μέσας νύκτας εἰς τὴν πόλιν (86 π. Χ.). Ὁρμήσας τότε ὁ στρατὸς μετὰ σαλπίγγων καὶ ἀλαλαγμῶν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐτράπη εἰς γενικὸν φόνον τῶν ἀδυνατούντων νὰ φύγωσι πολιτῶν, καὶ εἰς λαφυραγωγίαν, ὥστε ἐκ τῆς ἀγορᾶς ἔῤῥεε τὸ αἷμα διὰ τοῦ Κεραμεικοῦ μέχρι τοῦ Διπύλου. Διότι ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τῶν πολεμίων φονευομένων,πολλοὶ διὰ τὴν καταστροφὴν τῆς πατρίδος ἀπεγνωκότες ἐξετίθεντο καὶ αὐτοὶ ἑαυτοὺς ἐφόνευον. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ὁ Σύλλας, καμφθεὶς ἐκ τῶν παρακλήσεων τῶν παρ' αὐτῷ ἐπισήμων Ῥωμαίων καὶ τῶν ἀπ' ἀρχῆς πρὸς αὐτὸν καταφυγόντων Ἀθηναίων, διέταξε τὴν παῦσιν τῆς σφαγῆς, εἰπών, ὅτι φείδεται τῶν πολλῶν χάριν τῶν ὀλίγων, καὶ τῶν ζώντων χάριν τῶν τεθνηκότων, ἐννοήσας ἴσως ὀλίγους μὲν τοὺς παρ' αὐτῷ φυγάδας Ἀθηναίους, τεθνηκότας δὲ τοὺς ἐνδόξους τῶν Ἀθηναίων προγόνους, ἢ τοὺς αὐτοὺς ἐνδόξους τῶν Ἀθηναίων προγόνους ὀνομάσας καὶ ὀλίγους καὶ τεθνηκότας. Μετὰ δὲ τοῦτο καταναγκάσας διὰ τῆς δίψης εἰς παράδοσιν καὶ τὸν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν καταφυγόντα Ἀριστίωνα, ὅστις εἶχε πυρπολήσῃ τὸ τοῦ Περικλέους Ὠδεῖον, ὅπως μὴ εὕρῃ ὁ Σύλλας ξυλείαν εἰς πολιορκίαν αὐτοῦ ἑτοίμην, πάραυτα διὰ θανάτου ἐτιμώρησεν αὐτόν τε καὶ τοὺς ἀπ' ἀρχῆς μάλιστα συμπράξαντας αὐτῷ. Καὶ ὁ μὲν Ἀριστίων ἔλαβε τὰ ἐπίχειρα ἀνθ' ὧν ἐγένετο τῇ πατρίδι πρόξενος μεγίστων συμφορῶν. Ὁ δὲ Σύλλας ὅλως ἤδη εἰς τὸν Πειραιᾶ προσχὼν ἐπὶ τέλους διὰ τῶν ἐκ τοῦ χώματος μηχανῶν ἐκυρίευσε καὶ αὐτόν, ἐκτὸς ἀσφαλοῦς τινος παραλίου, ὅπου εἶχεν ὀχυρωθῇ ὁ Ἀρχέλαος· ἀλλ' οὐδὲ τοῦ Πειραιῶς ἐφείσθη ὁ Σύλλας, διότι καὶ εἰς αὐτὸν εἰσελθὼν οὐκ ὀλίγους κατέσφαξε καὶ οὐκ ὀλίγα ἐπυρπόλησεν, ἐν οἷς καὶ τὴν περίφημον ὁπλοθήκην τοῦ Φίλωνος, καταστρέψας πολλὰ τῆς τέχνης ἀριστουργήματα.

Ἐν τούτοις τοῦ Ἀριαράθου ἐν Ποτιδαίᾳ τελευτήσαντος, ἀγαγὼν τὸν ἐκ τῆς ὑποταχθείσης Θρᾴκης καὶ Μακεδονίας καταβαίνοντα μέγαν στρατὸν ὁ Ταξίλλης ἐξέβαλλεν ἐκ Θεσσαλίας τὸν Ὁρτήνσιον κομίζοντα τῷ Σύλλᾳ ἐπίκουρον στρατόν, καὶ ἐπολέμει τὴν ἀπ' ἀρχῆς τὰ τῶν Ῥωμαίων ἑλομένην Ἐλάτειαν. Ὁ δὲ Σύλλας ἐπανελθὼν εἰς Βοιωτίαν ἡνώθη μετὰ τοῦ δι' ἄλλης ὁδοῦ ὑπὸ ἐγχωρίων ἀσφαλῶς ὁδηγηθέντος Ὁρτηνσίου. Ἀλλὰ καὶ ὁ θαλασσοκρατῶν Ἀρχέλαος προσκληθεὶς κατέλιπεν ὅπερ κατεῖχε μέρος τοῦ Πειραιῶς καὶ διεβίβασε τὸν στρατὸν αὐτοῦ εἰς Χαλκίδα, ὅπως ἐκεῖθεν ἑνωθῇ μετὰ τοῦ

Ταξίλλου. Ὅτε δὲ πρὸς μάχην ἑκατέρωθεν παρεσκευασμένοι ἐπλησίαζον, οἱ μὲν Μιθριδατικοί, κομπάζοντες ἐπὶ τῷ ὑπερέχοντι ἀριθμῷ τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν ἵππων, κατεφρόνουν τῶν ἐναντίων καὶ ἀτακτότερον προσεφέροντο, ἐφ' ἁρπαγὴν καὶ λῃστείαν κατὰ τὴν χώραν ἀπομακρυνόμενοι. Ἀλλ' ὁ στρατηγικὸς Σύλλας, ἐν ᾧ παρετήρει μετὰ προσοχῆς τὰς δυνάμεις τῶν ἐχθρῶν καὶ τοὺς τόπους, ἠσχόλει τὸν στρατὸν περὶ ἐπιπόνους ταφρείας, ἕως οὗ βαρυνθεὶς οὗτος ᾔτησε μετὰ βοῆς παρὰ τοῦ Σύλλα νὰ ὁδηγήσῃ αὐτὸν εἰς μάχην, ὁ δ' ἔδωκεν εὐθὺς διαταγὴν νὰ καταλάβῃ λόφον τινὰ πετρώδη καὶ φύσει ὀχυρὸν εἰς στρατοπέδευσιν· ὡς δὲ κατέλαβον τὸν λόφον οἱ Ῥωμαῖοι, ὁ Ἀρχέλαος ὥρμησεν εἰς Χαιρώνειαν, ἣν ἵνα ὑπερασπίσῃ ὁ Σύλλας πέμπει μετὰ δυνάμεως τὸν χιλίαρχον Γαβίνιον· αὐτὸς δὲ τὸν Ἄσσον διαβὰς στρατοπεδεύει πλησίον τοῦ περιχαρακωθέντος Ἀρχελάου καὶ τὴν ἐπιοῦσαν, καταλιπὼν ἐκεῖ τὸν ὑποστράτηγον Μουρήναν, ὅπως ἐνοχλῇ τοὺς βαρβάρους, ἐπορεύθη εἰς Χαιρώνειαν, ὅπως ἀναλάβῃ τὸν ἐκεῖ στρατόν. Ἀλλ' οἱ Χαιρωνεῖς ὑπὸ τὸν Ῥωμαῖον χιλίαρχον, ἐν ᾧ ὁ Σύλλας συνέτασσε τὴν φάλαγγα, δι' ὁδοῦ ἀγνώστου τοῖς βαρβάροις, οἵτινες εἶχον καταλάβει τὴν μεσημβρινῶς τῆς Χαιρωνείας ὀρεινὴν θέσιν Θούριον, ἐπιπεσόντες ἄνωθεν αὐτοῖς, ἔκτειναν καὶ κατεκρήμνισαν τοὺς πλείστους, οἱ δὲ εἰς τὸ στρατόπεδον φεύγοντες, πολλοὶ μὲν ἐφονεύθησαν ὑπὸ τοῦ ἀπαντήσαντος αὐτοῖς Μουρήνα, οἱ δὲ λοιποὶ ἐμπεσόντες εἰς τὸ στρατόπεδον ἐνέπλησαν αὐτὸ φόβου καὶ ταραχῆς. Τότε δὲ καὶ ὁ Σύλλας ἐν στενῷ δι' ἐπιτηδείων κινήσεων συγκεκλεισμένοις, ὅπου δὲν ἠδύναντο ἐκταθέντες νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τοῦ ἱππικοῦ καὶ τῶν ἁρμάτων, καὶ τεταραγμένοις ἐπιπεσὼν εὐρώστως αὐτοῖς, τρέπεται καὶ φεύγοντας διώκων τοὺς πλείστους κατακόπτει, οἱ δὲ λοιποί, μόλις δεκακισχίλιοι, φεύγοντες εἰς Χαλκίδα ἐσώθησαν. Ὁ ἀγὼν οὗτος, ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ μεσημβρινῶς τῆς Χαιρωνείας Θουρίου, συνετελέσθη ἐπὶ τῆς πεδιάδος τοῦ Κηφισσοῦ βορειοανατολικῶς τῆς Χαιρωνείας, μεταξὺ τῆς πόλεως καὶ τοῦ κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Ἀκοντίου εὑρισκομένου στρατοπέδου τῶν βαρβάρων.

Ὁ Σύλλας μετὰ ταῦτα ἑώρτασεν ἐν Θήβαις τὰ ἐπινίκια τῆς λαμπρᾶς ταύτης νίκης διὰ μεγαλοπρεπῶν ἀγώνων, ἀποκλείσας αὐτῶν, ὡς πρώτους ἐν Βοιωτίᾳ μιθριδατίσαντας, τοὺς Θηβαίους, ὧν καὶ τὸ ἥμισυ τῆς χώρας πρὸς ἀποζημίωσιν διὰ τὰ συληθέντα χρήματα καὶ ἀναθήματα τῷ Πυθίῳ Ἀπόλλωνι καὶ τῷ Ὀλυμπίῳ Διὶ καθιέρωσεν. Ἔπειτα δὲ προὐχώρησεν εἰς Θεσσαλίαν κατὰ τοῦ εἰς Ἤπειρον ἀποβάντος μετὰ στρατοῦ Μαριανοῦ ὑπάτου Φλάκκου καὶ τοῦ ταμίου αὐτοῦ Φιμβρίου. Ἀλλ' ὁ μὲν Φλάκκος ἀπέφυγε πᾶσαν σύγκρουσιν, διευθυνόμενος ἐπὶ τοὺς ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ Μιθριδατικούς. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀρχέλαος καὶ ὁ νεωστὶ ἐξ Ἀσίας μετὰ ὀκτακισμυρίων ἀνδρῶν ὑπὸ Μιθριδάτου ἀποσταλεὶς Δορύλαος ἐστράτευσαν αὖθις εἰς Βοιωτίαν, ὁ Σύλλας ἐξ Ἀθηνῶν, ὅπου πρὸ μικροῦ εἶχεν ἐπανέλθει ἐκ Θεσσαλίας, ἐπιστρέψας εἰς Βοιωτίαν καθίσταται εἰς νέον ἀγῶνα. Ἀφ' οὗ δὲ πρῶτον

κατὰ τὴν μεσημβρινὴν ὄχθην τῆς Κωπαΐδος πρὸς τὸ Τιλφώσιον ὄρος ἔν τινι συμπλοκῇ ἐπλεονέκτησε τῶν Ἀσιατῶν, συγκροτεῖ ἔπειτα ἐν τῇ τοῦ Ὀρχομενοῦ πεδιάδι, ἐν ᾗ ὡς ἐπιτηδείᾳ εἰς ἱπποκρατοῦντας ὁ Ἀρχέλαος ἐστρατοπέδευσε, πλησίον τῶν ἑλωδῶν τοῦ Μέλανος ἐκβολῶν, μεγάλην καὶ κριτικὴν μάχην. Ἐν δὲ τῇ μάχῃ ταύτῃ ἐταλαντεύθη μὲν ἐπί τινα χρόνον ἡ νίκη, τῶν Ῥωμαίων κατ' ἀρχὰς οὐκ ἀνασχομένων τὴν ὁρμὴν τοῦ ἱππικοῦ τῶν πολεμίων, ἀλλ' ἡ στρατηγικὴ τοῦ Σύλλα ὑπεροχὴ ἔκλινε καὶ πάλιν τὴν πλάστιγγα πρὸς τοὺς Ῥωμαίους· διότι τούτων ἤδη τετραμμένων καὶ φευγόντων, ὁ Σύλλας καταπηδήσας ἀπὸ τοῦ ἵππου ἁρπάζει σημαίαν καὶ ὁρμᾷ ἐπὶ τοὺς πολεμίους βοῶν· «εἰς ἐμὲ, ὦ Ῥωμαῖοι, καλὸν εἶναι ἐνταῦθα ν' ἀποθάνω· ὑμεῖς δὲ πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας ποῦ τὸν αὐτοκράτορα ὑμῶν προὐδώκατε, ἐνθυμεῖσθε νὰ λέγητε, ὅτι ἐν Ὀρχομενῷ». Πρὸς ταῦτα οἱ Ῥωμαῖοι αἰσχυνθέντες ἀνέστρεψαν ἐκ τῆς φυγῆς, ἠκολούθησαν τῷ στρατηγῷ καὶ ἐτρέψαντο τοὺς πολεμίους, διώξαντες μέχρι τοῦ χάρακος αὐτῶν. Τὴν δ' ἐπιοῦσαν τοῦ ἀγῶνος ἐπαναληφθέντος, συμπληροῦται ἡ τῶν Ῥωμαίων νίκη καὶ ἁλίσκεται τὸ στρατόπεδον τῶν Μιθριδατικῶν, οἵτινες εἰς τὰ παρακείμενα ἕλη φυγόντες ἐνέπλησαν αὐτὰ φόνου καὶ νεκρῶν (85 π. Χ.), ὁ δὲ Ἀρχέλαος, κρυβεὶς ἔν τινι ἕλει, κατώρθωσεν ἔπειτα ἐν πλοιαρίῳ νὰ καταφύγῃ εἰς Χαλκίδα.

Ἤδη ὁ Σύλλας νικηφόρος ἔσπευδε διὰ Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας εἰς Ἑλλήσποντον, ἵνα περαιωθῇ εἰς Ἀσίαν κατ' αὐτοῦ τοῦ Μιθριδάτου καὶ τῶν Μαριανῶν· προσέπλεε δὲ καὶ τὸ ναυτικὸν, ὅπερ ὁ Λούκουλλος μετὰ πλάνας καὶ μόχθους περισυνήγαγεν αὐτῷ. Ἐν Ἀσίᾳ δὲ ὁ φίλαρχος καὶ δημαγωγὸς Φιμβρίας, ὅστις διὰ στάσεως τοῦ στρατοῦ εἶχεν ἀποκτείνῃ τὸν λίαν τραχὺν ἄρχοντα καὶ ἀνεπιτήδειον στρατηγὸν Φλάκκον καὶ παραλάβει αὐτὸς τὴν στρατηγίαν, νικήσας τοὺς Μιθριδατικοὺς ἐξ ἅπαντος, ἤθελε συλλάβει ὡς ἐν δικτύῳ τὸν ἐκ Περγάμου ἐκβληθέντα καὶ ἐν Πιτάνῃ τῆς Αἰολίδος ὑπ' αὐτοῦ περικλεισθέντα Μιθριδάτην, ἂν ὁ εἰς τὸν Σύλλαν ἀνήκων Λούκουλλος προσκληθεὶς ἤθελε καὶ ἐκ θαλάσσης ὑποστηρίξει τὰς τοῦ Φιμβρίου ἐνεργείας. Ἀλλ' ὁ μὲν Λούκουλλος δὲν ἠθέλησε νὰ συμπράξῃ, ὅπως μὴ φανῶσιν οἱ Μαριανοὶ συντελέσαντες τοῦτον τὸν πόλεμον, ὁ δὲ Μιθριδάτης ἐξέφυγεν εἰς Μυτιλήνην. Ἄλλως δὲ ὁ Λούκουλλος κατεναυμάχησε περὶ τὸ ἀκρωτήριον τῆς Τρῳάδος Λεκτὸν ναῦς τινας τοῦ Μιθριδάτου, ἔπειτα δὲ νικήσας κατεδίωξε καὶ τὸν μετὰ μείζονος ναυτικῆς δυνάμεως πλησίον τῆς Τενέδου ναυλοχοῦντα Νεοπτόλεμον.

Τούτων δ' οὕτως ἀποβάντων, ὁ Μιθράτης λαβὼν ὑπ' ὄψιν ταύτην τὴν ἀπροσδόκητον τῶν πραγμάτων αὐτοῦ τροπὴν, ἐν ᾗ τοσούτους ἀπώλεσε στρατοὺς ἔν τε Ἑλλάδι καὶ Ἀσίᾳ, καὶ τοσαύτας ναῦς περὶ Λεκτὸν καὶ πρὸς Τενέδῳ, φοβηθεὶς δὲ διὰ τὰ δυστυχήματα αὐτοῦ καὶ νεωτερισμὸν τῶν ἐν Ἀσίᾳ νέων αὐτοῦ ὑπηκόων, ἀπεφάσισε νὰ αἰτήσῃ εἰρήνην. Περὶ εἰρήνης ὅμως

Ταξίλλου. Ὅτε δὲ πρὸς μάχην ἑκατέρωθεν παρεσκευασμένοι ἐπλησίαζον, οἱ μὲν Μιθριδατικοί, κομπάζοντες ἐπὶ τῷ ὑπερέχοντι ἀριθμῷ τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν ἵππων, κατεφρόνουν τῶν ἐναντίων καὶ ἀτακτότερον προσεφέροντο, ἐφ' ἁρπαγὴν καὶ λῃστείαν κατὰ τὴν χώραν ἀπομακρυνόμενοι. Ἀλλ' ὁ στρατηγικὸς Σύλλας, ἐν ᾧ παρετήρει μετὰ προσοχῆς τὰς δυνάμεις τῶν ἐχθρῶν καὶ τοὺς τόπους, ἠσχόλει τὸν στρατὸν περὶ ἐπιπόνους ταφρείας, ἕως οὗ βαρυνθεὶς οὗτος ᾔτησε μετὰ βοῆς παρὰ τοῦ Σύλλα νὰ ὁδηγήσῃ αὐτὸν εἰς μάχην, ὁ δ' ἔδωκεν εὐθὺς διαταγὴν νὰ καταλάβῃ λόφον τινὰ πετρώδη καὶ φύσει ὀχυρὸν εἰς στρατοπέδευσιν· ὡς δὲ κατέλαβον τὸν λόφον οἱ Ῥωμαῖοι, ὁ Ἀρχέλαος ὥρμησεν εἰς Χαιρώνειαν, ἣν ἵνα ὑπερασπίσῃ ὁ Σύλλας πέμπει μετὰ δυνάμεως τὸν χιλίαρχον Γαβίνιον· αὐτὸς δὲ τὸν Ἄσσον διαβὰς στρατοπεδεύει πλησίον τοῦ περιχαρακωθέντος Ἀρχελάου καὶ τὴν ἐπιοῦσαν, καταλιπὼν ἐκεῖ τὸν ὑποστράτηγον Μουρήναν, ὅπως ἐνοχλῇ τοὺς βαρβάρους, ἐπορεύθη εἰς Χαιρώνειαν, ὅπως ἀναλάβῃ τὸν ἐκεῖ στρατόν. Ἀλλ' οἱ Χαιρωνεῖς ὑπὸ τὸν Ῥωμαῖον χιλίαρχον, ἐν ᾧ ὁ Σύλλας συνέτασσε τὴν φάλαγγα, δι' ὁδοῦ ἀγνώστου τοῖς βαρβάροις, οἵτινες εἶχον καταλάβει τὴν μεσημβρινῶς τῆς Χαιρωνείας ὀρεινὴν θέσιν Θούριον, ἐπιπεσόντες ἄνωθεν αὐτοῖς, ἔκτειναν καὶ κατεκρήμνισαν τοὺς πλείστους, οἱ δὲ εἰς τὸ στρατόπεδον φεύγοντες, πολλοὶ μὲν ἐφονεύθησαν ὑπὸ τοῦ ἀπαντήσαντος αὐτοῖς Μουρήνα, οἱ δὲ λοιποὶ ἐμπεσόντες εἰς τὸ στρατόπεδον ἐνέπλησαν αὐτὸ φόβου καὶ ταραχῆς. Τότε δὲ καὶ ὁ Σύλλας ἐν στενοῖς δι' ἐπιτηδείων κινήσεων συγκεκλεισμένοις, ὅπου δὲν ἠδύναντο ἐκταθέντες νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τοῦ ἱππικοῦ καὶ τῶν ἁρμάτων, καὶ τεταραγμένοις ἐπιπεσὼν εὐρώστως αὐτοῖς, τρέπεται καὶ φεύγοντας διώκων τοὺς πλείστους κατακόπτει, οἱ δὲ λοιποί, μόλις δεκακισχίλιοι, φεύγοντες εἰς Χαλκίδα ἐσώθησαν. Ὁ ἀγὼν οὗτος, ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ μεσημβρινῶς τῆς Χαιρωνείας Θουρίου, συνετελέσθη ἐπὶ τῆς πεδιάδος τοῦ Κηφισσοῦ βορειοανατολικῶς τῆς Χαιρωνείας, μεταξὺ τῆς πόλεως καὶ τοῦ κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Ἀκοντίου εὑρισκομένου στρατοπέδου τῶν βαρβάρων.

Ὁ Σύλλας μετὰ ταῦτα ἑώρτασεν ἐν Θήβαις τὰ ἐπινίκια τῆς λαμπρᾶς ταύτης νίκης διὰ μεγαλοπρεπῶν ἀγώνων, ἀποκλείσας αὐτῶν, ὡς πρώτους ἐν Βοιωτίᾳ μιθριδατίσαντας, τοὺς Θηβαίους, ὧν καὶ τὸ ἥμισυ τῆς χώρας [illegible] ἀποζημίωσιν διὰ τὰ συληθέντα χρήματα καὶ ἀναθήματα τῷ Πυθίῳ Ἀπόλλωνι καὶ τῷ Ὀλυμπίῳ Διὶ καθιέρωσεν. Ἔπειτα δὲ προὐχώρησεν εἰς Θεσσαλίαν κατὰ τοῦ εἰς Ἤπειρον ἀποβάντος μετὰ στρα[illegible] Φλάκκου καὶ τοῦ ταμίου αὐτοῦ [illegible] πᾶσαν σύγκρουσιν, διευθυνόμ[illegible] δατικούς. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀ[illegible] μετὰ [illegible] ρίων ἀνδρῶν ὑπὸ Μιθριδ[illegible] ἐστράτευσαν [illegible] Βοιωτίαν, ὁ Σύλλας [illegible] εἶχεν ἐπανέλθει ἐκ [illegible] λίας, ἐπιστρέψας εἰ[illegible] [illegible] ἀγῶνα. Ἀφ' [illegible]

κατὰ τὴν μεσημβρινὴν ὄχθην τῆς Κωπαΐδος πρὸς τὸ Τιλφώσιον ὄρος ἔν τινι συμπλοκῇ ἐπλεονέκτησε τῶν 'Ασιατῶν, συγκροτεῖ ἔπειτα ἐν τῇ τοῦ 'Ορχομενοῦ πεδιάδι, ἐν ᾗ ὡς ἐπιτηδείᾳ εἰς ἱπποκρατοῦντας ὁ 'Αρχέλαος ἐστρατοπέδευσε, πλησίον τῶν ἑλωδῶν τοῦ Μέλανος ἐκβολῶν, μεγάλην καὶ κριτικὴν μάχην. 'Εν δὲ τῇ μάχῃ ταύτῃ ἐταλαντεύθη μὲν ἐπί τινα χρόνον ἡ νίκη, τῶν 'Ρωμαίων κατ' ἀρχὰς οὐκ ἀνασχομένων τὴν ὁρμὴν τοῦ ἱππικοῦ τῶν πολεμίων, ἀλλ' ἡ στρατηγικὴ τοῦ Σύλλα ὑπεροχὴ ἔκλινε καὶ πάλιν τὴν πλάστιγγα πρὸς τοὺς 'Ρωμαίους· διότι τούτων ἤδη τετραμμένων καὶ φευγόντων, ὁ Σύλλας καταπηδήσας ἀπὸ τοῦ ἵππου ἁρπάζει σημαίαν καὶ ὁρμᾷ ἐπὶ τοὺς πολεμίους βοῶν· «εἰς ἐμέ, ὦ 'Ρωμαῖοι, καλὸν εἶναι ἐνταῦθα ν' ἀποθάνω· ὑμεῖς δὲ πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας ποῦ τὸν αὐτοκράτορα ὑμῶν προὐδώκατε, ἐνθυμεῖσθε νὰ λέγητε, ὅτι ἐν 'Ορχομενῷ». Πρὸς ταῦτα οἱ 'Ρωμαῖοι αἰσχυνθέντες ἀνέστρεψαν ἐκ τῆς φυγῆς, ἠκολούθησαν τῷ στρατηγῷ καὶ ἐτρέψαντο τοὺς πολεμίους, διώξαντες μέχρι τοῦ χάρακος αὐτῶν. Τὴν δ' ἐπιοῦσαν τοῦ ἀγῶνος ἐπαναληφθέντος, συμπληροῦται ἡ τῶν 'Ρωμαίων νίκη καὶ ἁλίσκεται τὸ στρατόπεδον τῶν Μιθριδατικῶν, οἵτινες εἰς τὰ παρακείμενα ἕλη φυγόντες ἐνέπλησαν αὐτὰ φόνου καὶ νεκρῶν (85 π. Χ.), ὁ δὲ 'Αρχέλαος, κρυβεὶς ἔν τινι ἕλει, κατώρθωσεν ἔπειτα ἐν πλοιαρίῳ νὰ καταφύγῃ εἰς Χαλκίδα.

Ἤδη ὁ Σύλλας νικηφόρος ἔσπευδε διὰ Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας [illegible] 'Ελλήσποντον, ἵνα περαιωθῇ εἰς 'Ασίαν κατ' αὐτοῦ τοῦ Μιθριδάτου [illegible] Μαριανῶν· προσέπλεε δὲ καὶ τὸ ναυτικόν, ὅπερ ὁ Λούκουλλος μετὰ [illegible] καὶ μόχθους περισυνήγαγεν αὐτῷ. 'Εν 'Ασίᾳ δὲ ὁ φίλαρχος καὶ [illegible] Φιμβρίας, ὅστις διὰ στάσεως τοῦ στρατοῦ εἶχεν ἀποκτείνῃ τὸν [illegible] ἄρχοντα καὶ ἀνεπιτήδειον στρατηγὸν Φλάκκον καὶ παραλαβὼν [illegible] στρατηγίαν, νικήσας τοὺς Μιθριδατικοὺς ἐξ ἅπαντος ἤθελε [illegible] δικτύῳ τὸν ἐκ Περγάμου ἐκβληθέντα καὶ ἐν Πιτάνῃ τῆς [illegible] περικλεισθέντα Μιθριδάτην, ἂν ὁ εἰς τὸν Σύλλαν ἀνήκων [illegible] κληθεὶς ἤθελε καὶ ἐκ θαλάσσης ὑποστηρίξει τὰς [illegible] Οὐερ- [illegible] 'Αλλ' ὁ μὲν Λούκουλλος δὲν ἠθέλησε νὰ συμπράξῃ, [illegible] τοὺς [illegible] συντελέσαντες τοῦτον τὸν πόλεμον, ὁ δὲ Μιθ[illegible] τῆς ἀλ- [illegible] 'Άλλως δὲ ὁ Λούκουλλος κατεναυμάχησε [illegible] λοιπὸν χρό- [illegible] Λεκτὸν ναῦς [illegible] Μιθριδάτου, [illegible] καὶ τοῦ [illegible] τὴν μετὰ μείζον[illegible] καὶ κωμικῶν [illegible] τοῦ 'Ομήρου γίνεται

[illegible] ὁ Μι[illegible] κ. ἑ. [illegible] αὐτοῦ [illegible] καθίστησι Leovi ἀντὶ Livii. [illegible] Naevio καὶ ὁ Bernhardy ἔνθ' [illegible] πράσεως. [illegible] καὶ Αὐγουστῖνον de Civit. Dei

καταφανὴς, καταστᾶσα πολὺ ἀξιομνημόνευτος καὶ παρὰ τοῖς πεζογράφοις ἀπὸ τοῦ Μάρκου Πορκίου Κάτωνος [1], οὗ αἱ ὁμηρικαὶ λέξεις φέρονται παρὰ Πλουτάρχῳ (βλ. Κάτων. κ. 27 ἴδ. καὶ Σουΐδαν ἐν λ. *ἀΐσσουσι* [2], καὶ τὰ γνωστὰ ἐκεῖνα τοῦ Σκιπίωνος παρὰ Πολυβίῳ ἀπόσπ. 36 βιβλ. 6, 6). Ἡ δὲ διαφορὰ συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι οὗτοι μὲν ἐγκατασπείρουσιν ἐν τοῖς ἑαυτῶν συγγράμμασι φράσεις μόνον καὶ λέξεις, ἐκεῖνοι δὲ μεθαρμόζουσιν ὅλα χωρία τοῦ Ὁμήρου πρὸς τὸ ἴδιον ὕφος. Ἐνταῦθ' ἀνάγονται οὐχὶ εὐάριθμοι συγγραφεῖς ἢ αὐτὰ τὰ Ὁμηρικὰ ἔπη ἑρμηνεύοντες, ἢ λατινιστὶ μεταφράζοντες, ὡς δὴ πρῶτος ἁπάντων τῶν Ῥωμαίων ποιητῶν ὁ Λίβιος Ἀνδρόνικος καὶ ἄλλοι, περὶ ὧν παρακατιοῦσιν ἔσται ἡμῖν ὁ λόγος, ἢ τελευταῖον τῶν ἡρώων μόνον, ἢ τὴν ἱστορίαν τῶν τρωϊκῶν χρόνων πραγματευόμενοι [3]. Καὶ εἰς μὲν τοῦ Λιβίου Ἀνδρονίκου (ὃν ὁ Συετώνιος de ill. gr. ἐπονομάζει ἡμιέλληνα semigraecum), τὴν μετάφρασιν τῆς Ὀδυσσείας, τὴν ὑπὸ Κικέρωνος (ἐν Βρούτῳ 18) ὡςεὶ δαιδάλεον ἔργον ἐγκωμιαζομένην, δὲν ἐνδιατρίβομεν, διότι τὰ ἀποσπάσματα αὐτοῦ, ἅπερ ὁ πολὺς Γοδ. Ἑρμᾶννος διαφωτίζει (ἐν El. doctr. metr. III, κ. IX, § 11—30), εἰκονίζουσι τὴν νηπιακὴν ὡς εἰπεῖν ἡλικίαν τῆς ῥωμαϊκῆς γραμματολογίας, ὡς ἐν παραδείγματι τὸ τοῦ Ὁμήρου ἐκεῖνο ἐν Ὀδυσσείᾳ θ, 138 κ. ἑ.

> Οὐ γὰρ ἔγωγέ τί φημι κακώτερον ἄλλο θαλάσσης,
> ἄνδρα τε συγχεῦαι, εἰ καὶ μάλα καρτερὸς εἴη,

ὅπερ ὁ Λίβιος μεθερμηνεύει ὧδε:

> namque nullum
> pejus macit homonem (ἀρχαϊκ. ἀντὶ hominem) quande mare saevom.
> Vires cui sunt magnae, topper confringent
> importuuae undae.

Περὶ *τοῦ Λιβίου* λοιπὸν τούτου μετὰ παιδιᾶς καὶ σκώμματος, ὡς συνήθιζε, λέγει ὁ τῆς φιλολογίας πατὴρ Φρειδ. Αὔγουστ. Οὐόλφιος (Vorlesungen, herausgeg. v. Guertler ἐν Λειψίᾳ 1832 p. 71 καὶ 123) «ὁ Λίβιος Ἀνδρόνικος Ἕλλην δοῦλος ἐκ Τάραντος, ὃν οἱ Ῥωμαῖοι ὑπελάμβανον ὡς τὸν ἑαυτῶν Ὅμηρον, ἐγένετο ἀλλόκοτος Ὅμηρος, ἅτε οὗτος μὲν τῆς φύσεως φυτὸν ὤν, ἐκεῖνος δ' ἐν φυτωρίῳ ἀνατραφείς». Ταῦτα περὶ τοῦ ποιητοῦ τούτου ἀποφαίνονται καὶ ὁ Schlosser (ἐν Universal. histor. Uebersicht der Geschichte der alten Welt und ihrer cultur II, 2 σ. 241) καὶ ὁ περὶ τῶν τοιούτων μάλιστα ἐπαΐων Bernhardy (ἔνθ' ἀνωτ. σ. 186).

1 Ὁ Μάρκος Πόρκιος Κάτων ὁ πρεσβύτερος, ὁ τιμητικὸς ἐγεννήθη κατὰ τὸ 234 π. Χ. ἐν Τούσκλῳ, παναρχαίᾳ τοῦ Λατίου πόλει (τανῦν Φρασκάτι), ὁπόθεν ἔσχον τὴν ἐπωνυμίαν αἱ Τουσκλαναὶ διατριβαὶ τοῦ Κικέρωνος.

2 Ἐν γὰρ τῇ Ῥώμῃ Μάρκον Πόρκιον ἀκούσαντα τὰς ἀριστείας Σκιπίωνος εἰπεῖν:

> οἷος πέπνυται· τοὶ δὲ σκιαὶ ἀΐσσουσιν
> (οἴῳ) Ὀδυσ. κ. 495.

3 Πρβ. Wernsdorf Poetae lat. minor. I. IV. σ. 567 καὶ Merkel εἰς Ὀβίδιον.

Παρεκτὸς τούτου καὶ ὁ *Ναίβιος*, ἐξ οὗ τοῦ ποιήματος «Φοινικοῦ πολέμου» ἐξαίρει ὁ Μακρόβιος (Saturn. III, 4, 5) τὰ «citrosam vestem» *θυώδη ἐσθῆτα*, ἣν ἠρύσατο ἐκ τοῦ ὁμηρικοῦ στίχου (Ὀδυσ. ε, 246) «εἵματά τ' ἀμφιέσασα θυώδεα, σιγαλόεντα», ὅπου τανῦν ἀναγινώσκεται «θυώδεα καὶ λούσασα» [1], καὶ ὁ Ναίβιος λέγομεν δὲν ἀνήκει εἰς τὴν ἡμετέραν ζήτησιν. Παραβλητέος ἐκ τοῦ αὐτοῦ ποιήματος τοῦ Ναιβίου καὶ ὁ πρὸς τὸν ὁμηρικὸν (Ὀδυσ. γ, 426) παραπλήσιος victimam auream polcram (ἀρχαϊκ. ἀντὶ pulchram) immolabat» ἤτοι «τὸ χρυσοῦν ὡραῖον θῦμα κατέσφαξε». Καὶ ἐπὶ πᾶσιν ὁ Κικέρων, ὁ τοῦ Λιβίου Ἀνδρονίκου τὴν Ὀδύσσειαν ἄντικρυς «δαιδάλεον ἔργον» ὀνομάζων γνωματεύει (ἐν Βρούτῳ κ. 19), ὅτι τὸ ποίημα τοῦτο τοῦ Φοινικοῦ πολέμου εὐφραίνει ὡςεὶ ἔργον τοῦ Μύρωνος (τοῦ περιδόξου καλλιτέχνου τοῦ ἐξ Ἐλευθερῶν, κώμης τῆς Ἀττικῆς παρὰ τὸν τανῦν ἅγιον Μελέτιον, ἢ Κάζαν ἴδ. Ῥαγκαβῆ Ἀρχαιολογ. Τόμ. Α', σ. 301 κ. ἑ.).

Ἀλλ' ἂς ἐξετάσωμεν ἀκριβέστερον τὸν *Ἔννιον*, διότι τὰ *Χρονικὰ* αὐτοῦ περιέχουσι πάμπολλα ἴχνη, τεκμηριοῦντα τὴν ἐν Ῥώμῃ ἐπιμελεστάτην μελέτην τῶν Ὁμήρου ποιήσεων, καὶ τοῦτο ἔτι μᾶλλον, διότι οἱ Ῥωμαῖοι ἐν ἐλαχίστῃ μοίρᾳ θέμενοι τὸν Λίβιον καὶ τὸν Ναίβιον, τὸν ἀοιδὸν ἐκεῖνον (δηλ. τὸν Ἔννιον) μετὰ μεγίστης εὐλαβείας καὶ θαυμασμοῦ ἐνεκολπώθησαν, ἁπανταχοῦ *πρῶτον Ῥωμαῖον ποιητὴν* [2] ἀποκαλοῦντες, ἃ τε δὴ καὶ τοῦ ὀνόματος ἀντάξιον. Ὅθεν τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος Ναίβιον ἀσμένως οἱ Ῥωμαῖοι παρέβαλλον πρὸς τὸν Ὅμηρον καὶ ἑαυτῶν Ὅμηρον διεθρύλουν, εἴθ' ὑπολαμβάνοντες ὅμοιον τῷ Ἕλληνι θεομάντει, εἴτε συνομολογοῦντες, ὅτι πολλὰ αὐτὸς ἐκ τοῦ Ὁμήρου ἐζήλωσεν, ἢ μετεποίησε. Τέλος καὶ αὐτὸς ὁ Ἔννιος προςεικάζει ἑαυτὸν πρὸς τὸν Ὅμηρον, διὸ καὶ ἐπιτιμᾶται ὑπὸ τοῦ Νειβούρου (ἐν Vortraege ueber R. G. Herausg. v. Isler 1846 σ. 24), καὶ οὐ μόνον παραπλήσιον ἐκείνῳ, ἀλλά πως καὶ τὸν αὐτὸν ἐνόμιζον, ἂν πράγματι οὕτω δέον νὰ κατανοηθῇ τὸ πολυθρύλητον ἐκεῖνο παρὰ τοῖς Λατίνοις συγγραφεῦσιν ἐνύπνιον. Ὁ Ἔννιος δηλαδὴ ἐν τῷ 4 ἀποσπάσματι τῶν *Χρονικῶν* αὐτοῦ (ἐκδ. Ilger σ. 3) λέγει «ὅτι ὤφθη αὐτῷ παρὼν ὁ Ὅμηρος, φεῦ ἐμοὶ ὅμοιος» καὶ

1 Πρβ. Ναιβίου ἔκδοσιν Klussmam σ. 82, ὅπου οὗτος σημειοῦται, ὅτι ἡμαρτημένως ὁ Μακρόβιος μετὰ τοῦ ὁμηρικοῦ θύου συντίθησι τὸ κίτρον, διότι τὸ θύον εἶναι εἶδός τι κυπαρίσσου. Ὁ αὐτὸς δ' ἐκδότης ἐν σ. 52 προςτίθησι «τὸν Ὅμηρον ὁ Ναίβιος παντάπασι δὲν παρημέλησε» καὶ ἐν σ. 69 ἐπαναλέγει: «ὁ Ναίβιος φαίνεται ἐνίοτε συμβουλευόμενος τὸν Ὅμηρον». Τὴν δ' οὔπω ὑπὸ τοῦ Ναιβίου γενομένην χρῆσιν τοῦ ἑξαμέτρου, ἀλλὰ τὴν πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ἐννίου μεταχείρισιν αὐτοῦ εἰκοτολογεῖ ὁ Osann ἐν annal. crit. σ 29—39, ᾧπερ καὶ ὁ Corsen Orig. Poes. Rom. κ. XV σ. 164 κ. ἑ. ὁμογνωμονῶν προςτίθησιν, ὅτι ὁ ἀρχαιότατος τῶν Ῥωμαίων στίχος saturnius numerus παραλαμβάνων συχνὰ δακτύλους καὶ σπονδείους, εὐχερῶς δύναται νὰ μετατρέπηται εἰς ἑξάμετρον.

2 Ἴδ. Κικέρωνα (pro L. Corn. Balbo κ. 22, de Orat. I. 45) καὶ Λουκρήτιον (de rerum natur. I. 117) παραβλητέος καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ εἰς Μαξιμιανὸν Αὔγουστον πανηγυρικοῦ, λέγων «etenim quod ait ille (δηλ. ὁ Ἔννιος) Romani carminis primus auctor». Καὶ πολλοὶ καὶ ἄλλοι τῆς αὐτῆς γνώμης ἔχονται.

ἐν τῷ 12 ἀποσπ. «μέμνημαι, ὅτι ἐγενόμην ταώς». Ἐντεῦθεν δὲν συνάγεται πῶς μετὰ ταύτης τῆς ἀξιομνημονεύτου ὑπεροψίας δύναται νὰ συνδυασθῇ τὸ τοῦ Ἐννίου ἐκεῖνο μετριότητος ἀνάμεστον, ὃ διέσωσεν ὁ Σουίδας, παρ' ᾧ φέρεται, ὅτι μέλλων ὁ Λατῖνος ποιητὴς διὰ μοναδικοῦ ᾄσματος νὰ ἐξυμνήσῃ τὸν Σκιπίωνα, ἐξέφρασεν «μόνον ἂν Ὅμηρον ἐπαξίους ἐπαίνους εἰπεῖν Σκιπίωνος» [1]. Ὅπως ποτ' ἂν ᾖ τοῦτο φαίνεται ὁμολογούμενον, ὅτι ὁ Ἔννιος διὰ τῆς πρὸς τὸν Ὅμηρον παραβολῆς ἠβουλήθη νὰ ἐπιδείξῃ ἑαυτὸν καὶ τὸ ἴδιον ποίημα τοῖς ἑαυτοῦ συμπολίταις. Ἐνέπεσε δ', ὡς λέγει ὁ Σαγιτάριος (ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἐννίου XVIII), ὁ ποιητὴς αὐτὸς εἰς ταύτην τὴν διάνοιαν [2] τῆς ὁμηρικῆς ὁμοιότητος διὰ τὴν ἄοκνον μελέτην καὶ ἐπιμεμελημένην ἀνάγνωσιν καὶ μίμησιν τοῦ Ἕλληνος ποιητοῦ. Οὐδὲν ἄρα θαυμαστὸν, ἂν οἱ Ῥωμαῖοι ποιηταὶ, ὡς δὴ ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ ποιητοῦ ἐγένετο, προσένειμαν αὐτῷ τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ Ὁμήρου, οἷον ὁ Λουκίλιος καὶ ὁ Ὁράτιος ἀποκαλοῦντες αὐτὸν «ἄλλον Ὅμηρον» [3]. Ὁ Ἔννιος, ὡς εἰκὸς, πλεῖστα μὲν τοῦ Ὁμήρου μετέβαλεν ἐν τοῖς ἰδίοις ἔπεσι, πολλοὺς δὲ πάλιν στίχους αὐταῖς λέξεσιν ἀπέδωκεν, ὅπερ καὶ ἐκ τῶν σωζομένων ἀποσπασμάτων, ὧν παραθέτομεν τὰ ἑξῆς, εὐδιάγνωστον ἀποβαίνει. (Πρβ. I, 170 παρὰ Spangenberg καὶ Ilberg 1, 30).

O genitor noster Saturnie, maxime divom

ἐκ τῆς Ὀδυσ. α, 45:

ὦ πάτερ ἡμέτερε Κρονίδη, ὕπατε κρειόντων.

X, 12 :

. . . animusque in pectore latrat

Ὀδυσ. υ, 13 :

. . . κραδίη δέ οἱ ἔνδον ὑλάκτει.

πρβ. καὶ XVII, 17.

Undique conveniunt, velut imber, tela tribuno,
Configunt parmam, tinnit hastilibus umbo,
Aerato sonitu galeae ; sed ne pote quisquam
Undique nitendo corpus discerpere ferro.
Semper abundantes hastas frangitque quatitque ;
Totum sudor habet corpus multumque laborat ;
Nec respirandi fit copia, praepete ferro
Istri tela manu jacientes sollicitabant.

1 Τοῦτο πιθανῶς ἐπισκώπτων ὁ Οὐαλέριος (Μάξιμος VIII, 14, 1) μνημονεύει, ὅτι ὁ Ἀφρικανὸς ἐβουλήθη τὴν εἰκόνα τοῦ Ἐννίου νὰ συγκατατάξῃ ἐν τοῖς μνημείοις τῆς Κορνηλίας γενεᾶς, τόδε προσεπάγων «ὁ ἀνὴρ (= ὁ Σκιπίων) εἶναι μᾶλλον ἄξιος τοῦ ὁμηρικοῦ ἢ τοῦ ἀξέστου καὶ ἀκόμψου ἐγκωμίου (ἤγουν τοῦ Ἐννίου).

2 Εἰ καὶ ἄλλως κρίνει ὁ Φρειδ. Αὐγ. Οὐόλφιος (ἔνθ. ἀνωτ. σ. 126) «ἐπειδὴ οὗτος πρῶτον ᾖσεν μέγα ἐπικὸν ποίημα καθ' ἑλληνικὴν τέχνην, διὰ τοῦτο ὠνομάσθη ὁ Ὅμηρος τῶν Ῥωμαίων».

3 Homerus alter, πρβ. καὶ Spangenberg (σ. XVII ἐν Χρον. τοῦ Ἐννίου) λέγοντα «πολλὰ ἔλαβεν ὁ Ἔννιος ἐκ τοῦ Ὁμήρου, τοῦτον δηλ. ζηλώσας» καὶ Krause (Geschichte

ἀπανταχόθεν ὡς ὄμβρος τὰ βέλη συνέρχονται ἐπὶ τὸν χιλίαρχον· διακεντῶσι τὴν ἀσπίδα, κροταλίζει ἐκ τῶν ξυστῶν ὁ ὀμφαλὸς αὐτῆς καὶ ἐκ τοῦ χαλκίνου ἦχου τὰ κράνη· ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατὸν ἀπανταχοῦ τις στηρίζων τὸ σῶμα νὰ διασπάσῃ διὰ τοῦ σιδήρου (τῆς σιδηρᾶς αἰχμῆς). Πάντοτε τὰ ἄφθονα δόρατα καὶ θραύει καὶ διασείει, ὅλον τὸ σῶμα ἱδρὼς κατέχει, καὶ πολὺ κοπιᾷ· οὐδὲ πρὸς ἀναπνοὴν γίνεται ἄδεια, δι' ὠκυπτέρου σιδήρου (αἰχμῆς) οἱ Ἰστρικοὶ τὰ βέλη ἐκ χειρὸς βάλλοντες διετάρασσον».

Τὸ χωρίον τοῦτο, λέγει ὁ Μακρόβιος (Saturn. VI. 3. 3), ὅτι ὁ Ἔννιος συνέθεσε μὲν κατὰ τὸ ἐξῆς πρότυπον τοῦ Ὁμήρου (Ἰλιάδ. Π. 102), παρέλαβε δὲ παρ' ἐκείνου ὁ Οὐεργίλιος ἐν Aen. IX. 807 κ. ἑ.

Αἴας δ' οὐκέτ' ἔμιμνε· βιάζετο γὰρ βελέεσσιν
δάμνα μὲν Ζηνός τε νόος καὶ Τρῶες ἀγαυοὶ
βάλλοντες· δεινὴν δὲ περὶ κροτάφοισι φαεινὴ
πήληξ βαλλομένη καναχὴν ἔχε, βάλλετο δ' αἰεὶ
κὰπ φάλαρ' εὐποίηθ', ὁ δ' ἀριστερὸν ὦμον ἔκαμνεν
ἔμπεδον αἰὲν ἔχων σάκος αἰόλον· οὐδὲ δύναντο
ἀμφ' αὐτῷ πελεμίξαι ἐρείδοντες βελέεσσιν·
αἰεὶ δ' ἀργαλέῳ ἔχετ' ἄσθματι, κὰδ δὲ οἱ ἱδρὼς
πάντοθεν ἐκ μελέων πολὺς ἔρρεεν, οὐδέ πῃ εἶχεν
ἀμπνεῦσαι· πάντῃ δὲ κακὸν κακῷ ἐστήρικτο.

«Ὁ δ' Αἴας δὲν ἔμενε πλέον· διότι κατεβάλλετο ὑπὸ τῶν βελῶν· κατέβαλλεν αὐτὸν καὶ ἡ τοῦ Διὸς θέλησις καὶ οἱ ἀνδρικοὶ Τρῶες τοξεύοντες· τρομερὸν δὲ περὶ τοὺς κροτάφους ἐπροξένει ἦχον ἡ στιλπνὴ περικεφαλαία κτυπουμένη· διεκρίνετο δ' ἑκάστοτε περὶ τὰ ἔντεχνα αὐτῆς κοσμήματα, ἐκεῖνος δὲ κατὰ τὸν ἀριστερὸν ὦμον κατεπονεῖτο, στερεῶς πάντοτε κρατῶν τὴν ἀσπίδα τὴν πεποικιλμένην· οὐδὲ κατώρθουν νὰ διασείσωσι τὴν περὶ αὐτὸν ἀσπίδα ἀνθιστάμενοι διὰ τῶν βελῶν· ἀπαύστως δὲ κατείχετο ὑπὸ βαρέος ἄσθματος, κάτω δ' ἱδρὼς ἐκ τῶν μελῶν αὐτοῦ ἀπανταχόθεν ἔῤῥει, οὐδ' ἠδύνατο νἀναπνεύσῃ· ἀπανταχοῦ δὲ κακὸν ὑπὸ κακοῦ ἐστηρίζετο».

ὅπου ὁ ἔγκριτος τῆς Ἰλιάδος ἐκδότης La Roche ὀρθῶς μὲν ἑρμηνεύει τὸ *αἰόλον* διὰ τοῦ *κεκοσμημένον*, *πεποικιλμένον*, καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ εὐκίνητον (κατὰ τὴν ἐκ τοῦ ἄω, ἄημι ἐτυμολογίαν ἴδ. Buttm. Lexil. 2 σ. 73 κ. ἑ.), ὅπερ ἄντικρυς ἀπᾴδει πρὸς τὴν γιγάντειον ἀσπίδα τοῦ Αἴαντος τὴν *ἑπταβόειον*, νουνεχόντως δὲ διαλευκαίνει καὶ τὰ ἑπόμενα «οὐδὲ δύναντο ἀμφ' αὐτῷ πελεμίξαι»,ὑπολαμβάνων ἀντικείμενον τοῦ πελεμίξαι τὸ σάκος καὶ οὐχί, ὡς ἄλλοι, τὸν Αἴαντα.

Ἕπονται μετὰ ταῦτα πλείονες ἐπικοί, ἐξ ὧν τῶν ᾀσμάτων ἢ ὁλοσχερῶς οὐδὲν λείπεται, ἢ εὐάριθμα ἀποσπάσματα καὶ μεμονωμένοι στίχοι παρ' ὑγιεινεστέροις συγγραφεῦσιν, οἷον Μακροβίῳ καὶ Γελλίῳ καὶ παρὰ τοῖς

der R. L. σ. 161) καὶ Κικέρωνος (de finib. I, 3) ἀποφαινόμενον «ὅτι διδάσκαλος τοῦ Ἐννίου ἐγένετο ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Ἴπνος καὶ Heyne (excurs. I εἰς Οὐεργ. Αἰνειάδ. II σ. 387 ἔκδ. Wagner).

γραμματικοῖς ἀποσωθέντες καὶ ὑπ' αὐτῶν μνημονευόμενοι. Εἰς τούτους δὲ καταλέγονται οἱ ὑπὸ Wernsdorf (ἐν τῷ IV τόμ. σ. 567 Poet. latin. minorum) ἀριθμούμενοι, οὓς τῷ Πετρωνίῳ (Satiricon c. 59) ἑπόμενος, ἐπονομάζει *Homeristas* (Ὁμηριστάς). Τούτου ἕνεκα μεθερμηνεύομεν ὅλον τὸ χωρίον τοῦ Πετρωνίου ἵνα σαφέστερον δηλωθῇ τί τὸ οριστέον περὶ τῆς προκειμένης ἐπωνυμίας. Λέγει λοιπὸν ὁ Πετρώνιος (ἔνθ' ἀνωτ.) «ἂς εἴμεθα ὅθεν, ὅπερ βέλτιον, ἱλαροὶ ἐξ ἀρχῆς καὶ ἂς ἐλπίζωμεν ἐπὶ τοὺς Ὁμηριστάς. Εἰςέδυ στάσις παραχρῆμα καὶ διὰ τῶν δοράτων τὰς ἀσπίδας ἔκρουσεν· αὐτὸς ὁ Τριμάλχιος ἐπὶ τοῦ προςκεφαλαίου ἐκαθέσθη. Καὶ ὅθ' οἱ Ὁμηρισταὶ δι' ἑλληνικῶν στίχων διελέγοντο, καθάπερ ἀλαζονικῶς συνηθίζουσιν, οὗτος μετὰ μελῳδικῆς φωνῆς ἀνεγίνωσκε λατινιστὶ βιβλίον κλ.» ὅπου ὁ Scheffer σημειοῦται, ὅτι Ὁμηρισταί εἰσιν οἱ ἐν συμποσίοις μελῳδικῶς συνηθίζοντες ἀναγινώσκειν τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα, οἱ αὐτοὶ καὶ *ῥαψῳδοί*[1] καλούμενοι, ὡς ἐκ τοῦ Ἀθηναίου συνάγεται (XIV, 3) πρβ. καὶ Διομήδη (III σ. 480) ὁρίζοντα τὴν *ῥαψῳδίαν μέρος ποιήσεως* διακεκριμένον καὶ διεσπασμένον παρὰ τὸ ῥάπτειν, εἴτε διότι οἱ στίχοι ἐν ἑνὶ κυλίνδρῳ οἱονεὶ συρράπτονται καὶ συνέχονται, εἴτε διότι τὸ πάλαι μέρη τῆς ὁμηρικῆς ποιήσεως ἀπηγγέλλοντο ἐν τοῖς θεατρικοῖς ἱπποδρομίοις μετὰ ῥάβδου, οἵτινες ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου αὐτοῦ ἐκαλοῦντο Ὁμηρισταί. Τί δ' ἔθος τοὐναντίον ἐπεκράτησε παρὰ Λατίνοις δεικνύει φανότατα τὸ χωρίον ἐκεῖνο τοῦ Γελλίου (Ν. Α. XVIII κ. 5, 2 καὶ 3), ἔνθα περὶ τῶν Ἐννιανιστῶν (μιμητῶν τοῦ Ἐννίου) ἱστορεῖ τάδε· «καὶ αὐτόθι τότε τῷ Ἰουλιανῷ ἀγγέλλεται, ὅτι *ἀναγνώστης* οὐχὶ ἀπαίδευτος, διὰ φωνῆς πάνυ γλαφυρᾶς καὶ μελικῆς τοῦ Ἐννίου τὰ χρονικὰ ἐν τῷ θεάτρῳ ἀναγινώσκει ἐνώπιον τοῦ λαοῦ. «Ἂς ὑπάγωμεν λοιπόν, εἶπεν, ἂς ἀκούσωμεν οὐκ οἶδά τινα Ἐννιανιστήν», διότι οὕτως ἤθελεν ἐκεῖνος νὰ ὀνομάζηται». Ὡς λοιπὸν παρ' Ἕλλησι κατὰ τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς ἑορτὰς ἀπηγγέλλοντο τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα, οὕτω παρὰ Ῥωμαίοις παρὰ τοὺς ἐγχωρίους ποιητὰς ἀνεγινώσκοντο ἐπὶ τῶν μετέπειτα χρόνων καὶ τοῦ Ὁμήρου ποιήσεις ἐν εὐωχίαις, ὅπου καθιερώθη τὸ *legere*, τὸ ἀντίστοιχον πρὸς τὸ παρ' Ἕλλησιν *ἀναγινώσκειν*. Εἰς ταῦτα νομίζομεν ἀφορῶσιν οἵ δε οἱ στίχοι τοῦ Ἰουβενάλου (Sat. XI, 179 κ. ἑ.)·

Nostra dabunt alios hodie convivia ludos,
Conditor Iliados cantabitur, atque Maronis
Altisoni dubiam facientia carmina palmam.
Quid refert, tales versus qua voce legantur?

« τὰ ἡμέτερα συμπόσια θὰ δώσωσι σήμερον ἄλλους ἀγῶνας, ὁ δημιουργὸς τῆς Ἰλιάδος θ' ᾄδηται καὶ τοῦ ὑψιφώνου Μάρωνος τὰ ἀμφίβολον καθιστῶντα τὴν δάφνην ποιήματα. Τί διαφέρει μοι μετὰ τίνος φωνῆς τοιοῦτοι στίχοι ἀναγινώσκονται ;»

1 Τὰ περὶ Ἑλλήνων ῥαψῳδῶν ἴδ. ἐν τῇ σοφῇ πραγματείᾳ τοῦ κ. Δ. Θερειανοῦ Νύξεις περὶ τοῦ Ὁμηρ. Ζητήμ. σ. 75.

Καὶ ἐξ ἐπιγραφῆς ἐκτετυπωμένης ὑπὸ Μυρατωρίου (ἐν τῷ Novo thesauro veterum inscriptionum Tom. II p. 655): «Tiber. Claudius Esquilina tribu, Augusti libertus, Tiberinus in vivis fuit» κλ., πιστοῦται τὸ ἔθος τοῦ ᾄδειν ἐν τοῖς συμποσίοις τῶν δυνατῶν, τῶν ἀρχαίων ποιητῶν τὰ ᾄσματα, καὶ μάλιστα τοῦ Ὁμήρου. Παρεκτὸς τούτων σώζεται ἐν τῇ λατινικῇ Ἀνθολογίᾳ (βιβλ. IV 260 ἐπίγρ. 1361) τόδε τὸ ἐπιτύμβιον, ὅπερ συνέθεσεν ἡ μήτηρ Ταμπία Ὑγιεία ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ἐν τῇ προμνημονευθείσῃ ἐπιγραφῇ κατονομαζομένου Τιβερίου Κλαυδίου, ἔνθα ἐν στ. 11 ἀναγινώσκονται τάδε·

Quondam ego Pierio vatum monumenta canore
  Doctus cygneis enumerare modis;
Doctus Maeonio spirantia carmina versu
  Dicere Caesareo carmina nota foro.

«ποτὲ καιροῦ ἐγὼ διὰ πιερίου μολπῆς τὰ μνημεῖα τῶν χρησμῳδῶν (=ποιητῶν) ἐξέμαθον νὰ ἐξαριθμῶ διὰ κυκνείων (= ποιητικῶν) τρόπων. Ἔμαθον τὰ τοῦ Μαιωνίου ῥυθμοῦ πνέοντα γνωστὰ ᾄσματα ν' ἀπαγγέλλω ἐπὶ τῆς Καισαρείου ἀγορᾶς».

Ὁ δὲ Burmann καταλέγει ἐνταῦθα καὶ τὴν ἐν τῇ Ἀνθολογίᾳ (IV, 344 epigr. 189) ᾠδήν, ἣν ὁ Πετρώνιος Ἀντιγένης ἀνατίθησι τοῖς χθονίοις δαίμοσι παιδὸς τελευτήσαντος ἐν τοῖς πρώτοις τῆς ἡλικίας ἔτεσιν, ἔνθα ἐν στίχ. 6 φέρεται·

et libros legi. Legi pia carmina Homeri.

«καὶ τὰς βίβλους ἀνέγνωσα. Ἀνέγνωσα τὰ εὐσεβῆ τοῦ Ὁμήρου ᾄσματα».

Ἐκ τῶν ἐξηριθμημένων παραδειγμάτων δῆλον γίνεται, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον ἀπελευθέρους καὶ δούλους, οἵτινες ἐν τῇ νεότητι εὐμοιρήσαντες παιδείας ᾖδον κατὰ τὰ συμπόσια, ἢ ἀνεγίνωσκον παλαιῶν ποιητῶν ἔπη καὶ κατ' ἐξοχὴν τοῦ Ὁμήρου, καθάπερ ἐπὶ τῶν προτέρων καιρῶν παρὰ τοῖς παλαιοῖς Ῥωμαίοις οἱ συμποσιασταὶ αὐτοί, ἢ κόσμιοι παῖδες ἔψαλλον ἐν τοῖς συμποσίοις ἀρχαίας ᾠδὰς περὶ τῶν ἐγκωμίων ἐνδόξων ἀνδρῶν (κλέα ἀνδρῶν). Καὶ περὶ μὲν τῶν ἐν Ῥώμῃ ἱκαναί εἰσιν αἱ παρὰ Κικέρωνι (Brut. XIX, 75, Tuscul. quaest. IV 2, 3 κ. ἑ.) καὶ αἱ τοῦ Οὐαλερίου Μαξίμου (II, 1, 10) μαρτυρίαι· περὶ δὲ τῶν ἄλλων τόπων τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐν πλάτει διέλαβον ὅ τε Schwegler (ἐν Römische Geschichte I, 23 Τόμ. Α'. σ. 54 σημ. 5) καὶ ὁ Νειβοῦρος (R. G. I. σ. 145). Σὺν τούτοις παραβλητέα καὶ ἡ τοῦ G. Zell πραγματεία ἐν Ferienschriften II, 1829. Οὐδαμόθι λοιπὸν ἀνευρίσκομεν, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι τὸ προειρημένον ὄνομα τῶν Ὁμηριστῶν ἀπένειμαν τοῖς ποιηταῖς ἐκείνοις, οἵτινες ἤτοι τὰ ὁμηρικὰ αὐτὰ ποιήματα μετήνεγκον εἰς λατινικοὺς στίχους καὶ τὴν τῶν αὐτῶν τούτων δύναμιν ἐλευθερώτερον ἐξέφραζον καὶ ἡρμήνευον, ἢ ἀφηγοῦντο περὶ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου καὶ τῶν εἰς αὐτὸν ἀναφερομένων πράξεων, ἢ περὶ τῶν ὁμηρικῶν ἡρώων, ἑπόμενοι τοῖς κυκλικοῖς ποιηταῖς. Ἐντεῦθεν ἄρα πιστοῦται, ὅτι ἡμαρτημένως ὅ τε Wernsdorf, καὶ ὁ τοῖς ἴχνεσι αὐτοῦ στοιχῶν Bähr (Gesch. der. R. L. § 94) ἀπέδωκαν τοῖς

ποιηταῖς τούτοις τὴν προςωνυμίαν τῶν Ὁμηριστῶν, ὧν τὴν πλάνην ἐπανορθοῖ ὁ ὀξυδερκέστατος Βερνχάρδυς (ἐν Grund. der Römischen Literatur σ. 406). Ἡ τοῦ Bähr γνωμάτευσις ἔχει ὧδ' «ἐνταῦθ' ἀνάγεται καὶ σειρὰ ἐλευθέρων μεταφράσεων τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν (ἴδ. τὴν ὑπὸ Wernsdorf διατριβὴν Homeristae latini eorumque fragmenta in Poet. lat. min. Τόμ. IV σ. 567 κ. ἑ.), κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ Οὐεργιλίου καὶ ἐν μορφῇ, ἣν ἔλαβον, ἢ ἐζήλωσαν ἐκ τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ, ὅπερ φαίνεται σχὸν τὸ ἐνδόσιμον μάλιστα ἐκ τοῦ ἔθους τοῦ ἀπαγγέλλεσθαι τὰ ὁμηρικὰ ἔπη ἐν εὐωχίαις. Καὶ δὴ μεθαρμόζονται τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος ποιήματα ὁτὲ μὲν ἐγγύτερον πρὸς τὰ ὁμηρικά, ὁτὲ δὲ πραγματεύονται τὸν τρωϊκὸν πόλεμον, ἢ τοὺς καθ' ἕκαστον αὐτοῦ ἥρωας, περιλαμβάνοντα τὸν ὅλον μυθικὸν κύκλον τοῦ πολέμου τούτου. Ἡ δὲ σειρὰ τῶν *Ῥωμαίων τούτων Ὁμηριστῶν* δυνατὸν ν' ἄρχηται ἀπὸ τῶν πρώτων τῆς Ῥώμης ποιητῶν».

Καὶ πρὸ μὲν τοῦ Οὐεργιλίου δὲν ὑπῆρξαν τοσοῦτον πολυάριθμοι οἱ περὶ τὰ τοιαῦτα διατρίβοντες, ἀλλὰ τέλος ἐκ τοῦ παραδείγματος αὐτοῦ ὡρμήθησαν πλείους, ὧν τὰ ὀνόματα σώζονται παρ' Ὀβιδίῳ καὶ Ὁρατίῳ. Ἐκ δὲ τῶν ποιητῶν τούτων, τῶν μετὰ τὸν Λίβιον Ἀνδρόνικον ἀκμασάντων μνημονευτέος πρῶτος ὁ *Γναῖος Μάτιος* (Gn. Matius, ὡς νῦν ἤδη ὀρθῶς γράφεται ἡ λ. ὑπὸ τοῦ M. Hertz ἐν τῇ τοῦ Γελλίου ἐκδόσει), περὶ οὗ διὰ μακροτέρων ποιεῖται λόγον ὁ Wernsdorf (ἐν τῇ συλλογῇ Poet. lat. min. τόμ. IV σ. 568 κ. ἑ.). Ὁ ποιητὴς λοιπὸν οὗτος μεθηρμήνευσεν εἰς τὴν λατινικὴν τὴν Ἰλιάδα τοῦ Ὁμήρου, μεταχειρισθεὶς ἑξαμέτρους, ὡς φανότατα πιστοῦται ἐκ τῶν ἀποσπασμάτων αὐτοῦ, εἰ καὶ ὁ Bähr (ἐν Geschichte der Römischen Literatur σ. 205) ξενοτρόπως ἀποφαίνεται περὶ αὐτοῦ λέγων· «παρὰ τοὺς δύο πρὸ αὐτοῦ μιμογράφους ποιητὰς (τὸν Δέκιμον Λαβέριον καὶ τὸν Πούπλιον Σύρον, τιθεμένους περὶ τὸ τέλος τῆς δημοκρατίας), διέπρεψεν ἐπὶ τῷ εἴδει τούτῳ τῆς ποιήσεως ὁ Γναῖος Μάτιος, ὁ πιστὸς φίλος καὶ ὀπαδὸς τοῦ Καίσαρος καὶ φίλος ὁ αὐτὸς καὶ τοῦ Κικέρωνος γενόμενος, καθάπερ ἐμφαίνουσιν ἐπιστολαί τινες ἐκείνου, ἀμφιλαφοῦς παιδείας ἀνὴρ καὶ εἰς ἄλλα εἴδη τοῦ ἐπιστητοῦ διατρίψας. Οἱ ἀρχαῖοι δηλ. ἐπαινοῦσι τὸ πνεῦμα, τὰς γνώσεις καὶ τὴν ἐπιτηδειότητα αὐτοῦ περὶ τὴν μεταχείρισιν καὶ διάπλασιν τῆς γλώσσης. *Εἰς ἰαμβικὸν δὲ μέτρον συνέθεσε μίμους, μιμιάμβους* ἐπονομασθέντας καὶ ἐν τῷ αὐτῷ μέτρῳ *μετέφρασε τὴν Ἰλιάδα*, ὡς μακρὸν πρὸ αὐτοῦ ὁ Λίβιος Ἀνδρόνικος τὴν Ὀδύσσειαν» [1]. Πλὴν ἀλλ' ὅμως ὁ Βερνχάρδυς (πρβ. Grund. der R. L. σ. 429, ὅπου λέγει τάδε· «ὁ Γναῖος Μάτιος εἶναι διάφορος τοῦ ὁμωνύμου αὐτοῦ Ματτίου, ὅςτις ἐν ἀρχαϊκῷ ὕφει μετέφρασεν εἰς

1 Περὶ τοῦτο, ὅτι δηλ. ὁ Λίβιος Ἀνδρόνικος μετέφρασε λατινιστὶ τὴν Ἰλιάδα εἰς ἰαμβεῖα, ἐλέγχει τὸν Bähr ὁ V. Leutsch (ἐμβριθὴς ἱερομύστης τῆς ἀρχαιογνωσίας καθόλου καὶ συντάκτης τοῦ ἐγκρίτου τῆς Γοτίγγης φιλολογικοῦ περιοδικοῦ «Philologischer Anzeiger»), σφαλλόμενον τὴν γνώμην.

ἑξαμέτρους τὴν Ἰλιάδα, ἔργον μικρᾶς ἐκτιμήσεως ἀξιωθὲν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις) διαμφισβητεῖ, ὅτι οὗτος ἦτο ὁ αὐτὸς τῷ γράψαντι μιμιάμβους καὶ φίλῳ τοῦ Καίσαρος γενομένῳ, καίπερ τοῦ v. Leutsch (συνεπευφημοῦντος αὐτῷ καὶ τοῦ Σκαλιγήρου) πειρωμένου ἀποδεῖξαι τὸ ἐναντίον. Παρὰ τὸν Βερνχάρδυν καὶ ὁ Osann (ad. L. Cac. Minut. Apul. fr. de orthographia 6) ποιεῖται διάκρισιν μεταξὺ τοῦ κωμικοῦ Ματτίου καὶ τοῦ ἡμετέρου ὡσαύτως Ματίου προςτιθείς, ὅτι τούτου τὸ ὄνομα πολλάκις τέως ἐλάνθανε πλημμελῶς. Ὁ δ' ἐν τοῖς περιωνύμοις λόφοις τοῦ Ἀκαδήμου ἀναπαυόμενος Ὀδοφρεῖδος Μύλλερος ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδόσει τοῦ Οὐάρρωνος (de lingua latina VII § 95), ὀνομάζει τὸν Μάτιον *ἑρμηνευτὴν* τῆς Ἰλιάδος, οὐχὶ δὲ *μεταφράστην*. Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς Βερνχάρδυς (ἔνθ' ἀνωτ. σ. 432) παρατηρεῖ, ὅτι αἱ περὶ τῶν ὁμωνύμων τούτων Ματτίου, ἡ Ματίου ἀμφιβολίαι δὲν ἤρθησαν ὑπὸ τοῦ ἐκδότου τοῦ Τακίτου, Λιψίου (ἐν Χρον. XII, 60). Ὁ δὲ Γναῖος Μάτιος ἱππότης, ὁ ἔτει 84 π. Χ. γεννηθείς, ὁ τοῦ Καίσαρος ἅμα φίλος καὶ ὑπὸ Κικέρωνος suavissimus doctissimusque vir (ἥδιστος καὶ λογιώτατος ἀνὴρ) προςωνυμούμενος, ἐγένετο πιθανῶς ἄλλος, ἢ ὁ χολιαμβογράφος, πρὸς ὃν ὁ v. Leutsch, ὡς ἔφθημεν εἰπόντες, ταυτίζει ἐκεῖνον. Ἐκ τῶν ἀποσπασμάτων λοιπὸν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ποιητοῦ Ματίου, ἅτινα φέρονται παρὰ Γελλίῳ ἐν Noctes Atticae, μεταγράφομεν τὰ ἑξῆς:

α') Τὸν ἐν βιβλ. VII, 6, 5 στίχον:

> Dum dat vincendi praepes victoria palma
> «ἐν ᾧ ἡ ὠκύπτερος νίκη δίδωσι τὴν δάφνην τοῦ νικᾷν»

καίτοι οἱ παλαιοὶ ἐκδόται τοῦ Γελλίου καὶ ὁ τούτων νεώτερος Hertz σημειοῦνται, ὅτι ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ τῆς Ἰλιάδος τοῦ Ματίου οὐδένα στίχον ἐδυνήθησαν νὰ νεύρωσιν ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὸν ἀρχέτυπον ἐν Ὁμήρου Ἰλιάδος Β, ἐν ᾧ ὁ Σκαλίγηρος παραβάλλει τὸν ἐν Ἰλιάδ. Η, 291—92

> σήμερον· ὕστερον αὖτε μαχησόμεθα, εἰς ὅ κε δαίμων
> ἄμμε διακρίνῃ, δώῃ δ' ἑτέροισί γε νίκην.

β') Τὸν ἐν βιβλ. IX. 14, 15 στίχον τοῦ Ματίου Il. XIII.

> an maneat specii simulacrum in morte silentum.

Οὐδ' ἐνταῦθα ὁμογνωμονεῖ ὁ Σκαλίγηρος τῷ Hertz, διισχυριζόμενος, ὅτι ὁ στίχος ὅδε εἶναι ἐκ τοῦ XXIII βιβλίου τοῦ Ματίου καὶ οὐχὶ ἐκ τοῦ XIII, παραπέμπων εἰς Ὁμήρου Ἰλιάδος Ψ, 103—104.

> ὢ πόποι, ἦ ῥά τις ἔστι καὶ εἰν Ἀΐδαο δόμοισιν
> ψυχὴ καὶ εἴδωλον, ἀτὰρ φρένες οὐκ ἔνι πάμπαν.

καὶ γ') τὸν ἐν τῇ αὐτῇ βίβλῳ 14, 14 στίχον τῆς Ἰλιάδος τοῦ Ματίου XXI.

> altera pars acii vitasunt fluminis undas
> «τὸ ἕτερον μέρος τῆς παρατάξεως διέφυγον τὰ ὕδατα τοῦ ποταμοῦ»

τοὺς εἰς τὸ Ἀσκληπιεῖον περὶ αὐτὰ τὰ ἀγάλματα ἐτόξευσαν· ἐν δὲ Ἀδραμυττίῳ εἰς τὴν θάλασσαν καταδιώξαντες ἔκτεινον πειρωμένους νὰ ἐξέλθωσι, καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν ἔπνιγον· ἐν δὲ Καύνῳ ἀποσπῶντες ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἑστίας ἐφόνευον τὰ τέκνα ἐν ὄψει τῶν μητέρων, τὰς δὲ γυναῖκας ἐν ὄψει τῶν ἀνδρῶν καὶ τοὺς ἄνδρας ἐπὶ τούτοις· οἱ δὲ Τραλλιανοί, ἀποφεύγοντες τὸ ἀπὸ τῶν ξένων μίασμα, ἀπέσφαξαν διά τινος Θεοφίλου ἀγρίου Παφλαγόνος πάντας τοὺς Ῥωμαίους ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ὁμονοίας. Ὁ Κάσσιος δὲ μετὰ τῶν ἐκφυγόντων Ῥωμαίων ἐσώθη ἐν Ῥόδῳ. Ἐπὶ δὲ Ῥοδίους, τῇ τῶν Ῥωμαίων συμμαχίᾳ ἐμμένοντας, αὐτὸς ὁ Μιθριδάτης ἐστράτευσεν, ἄγων πολλὴν πεζικὴν καὶ ναυτικὴν δύναμιν, καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ἐπὶ πολὺ στενῶς ἐπολιόρκει. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ Ῥόδιοι μετὰ μεγάλης ἀνδρείας καὶ θαυμαστῆς ἐμπειρίας πρός τε τὸ ὑπερέχον τοῦ Μιθριδάτου ναυτικὸν ἐπὶ πολὺ ἀντετάσσοντο, καὶ πᾶσαν ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὰ τείχη τῆς πόλεως ἐπιφερομένην μηχανὴν καὶ πάντα τρόπον πολιορκίας ἐματαίουν, ὁ Μιθριδάτης ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους λύσας τὴν πολιορκίαν ν' ἀναχωρήσῃ.

Ὁ Μιθριδάτης δὲν παρεγνώρισε τὸ γιγάντειον μέγεθος οὗ ἀνέλαβε πρὸς Ῥωμαίους πολέμου, καὶ πρὸς εὐτυχῆ αὐτοῦ ἔκβασιν μετὰ πάσης ἐνήργει τῆς δραστηριότητος. Ὅθεν ἐπανελθὼν εἰς Πέργαμον ἐν τῇ ἀποφάσει τοῦ νὰ διαβιβάσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν πόλεμον, αὐτὸς μὲν ἔμεινε τὰ τῆς Ἀσίας διατάσσων, δικάζων καὶ τιμωρῶν τοὺς ῥωμαΐζοντας, καὶ τὰ τῆς στρατολογίας καὶ τὰ τῆς παρασκευῆς ὅπλων ἐπιτηρῶν. Εἰς δὲ τὴν Ἑλλάδα ἀπέστειλε κατὰ μὲν θάλασσαν μετὰ ἰσχυροῦ στόλου καὶ στρατοῦ τὸν Ἀρχέλαον, κατὰ γῆν δὲ διὰ Θρᾴκης καὶ Μακεδονίας μετὰ ἔτι πολυαριθμοτέρου στρατοῦ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἀριαράθην (κατ' ἄλλους Ἀρκαθίαν) σὺν Ταξίλλῃ τῷ στρατηγῷ, ἵνα τοὺς Ῥωμαίους ἐκδιώξωσι. Καὶ ὁ μὲν Ἀριαράθης καὶ Ταξίλλης, ποιησάμενοι ὁρμητήριον τῶν πολεμικῶν αὐτῶν ἐπιχειρήσεων τὰς πόλεις Φιλίππους καὶ Ἄβδηρα, προὐχώρουν πάντας τοὺς ἀνθισταμένους ὑποτάσσοντες. Ὁ δὲ Ἀρχέλαος διαπλεύσας ἀκωλύτως τὸ Αἰγαῖον, ἀφ' οὗ ὑπέταξε διαφόρους νήσους καὶ προσεποίησε τοῖς Ἀθηναίοις τὴν Δῆλον, κέντρον μὲν τῆς ἐμπορείας ἐν τῷ τότε οὖσαν, τῶν δ' Ἀθηναίων, οἷς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων εἶχεν ὑπαχθῆ, ἀφεστῶσαν, καταπλέει καὶ αὐτὸς εἰς Πειραιᾶ. Οἱ πολλοὶ τότε τῶν Ἑλλήνων, πάλαι ὑπὸ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ζυγοῦ πιεζόμενοι καὶ τῆς ἐλευθερίας, ἣν αὐτοῖς ὡς δέλεαρ ὁ Ποντικὸς βασιλεὺς προὔβαλλετο, ἀναμιμνησκόμενοι, ᾑροῦντο ἀπερισκέπτως τὰ τοῦ Μιθριδάτου, ἀπὸ τῶν ἀεὶ εἰς τοὺς νεωτερισμοὺς ῥεπόντων Ἀθηναίων ἀρξάμενοι. Ἀλλὰ τίνος ἕνεκα ὁ Ἀρχέλαος εἰς Ἀθήνας τὸ πρῶτον ἀπεστάλη; Διότι πρὸς τῷ ἀξιώματι τῆς πόλεως καὶ τὰ ἔτι περισωζόμενα τείχη αὐτῆς, καὶ ὁ ἰσχυρὸς λιμὴν παρεῖχεν ἀσφάλειαν εἰς τὸν στρατὸν καὶ εἰς τὸν στόλον, καὶ ἐπίκαιρον ἀπέβαινεν ὁρμητήριον εἰς τὰς περαιτέρω πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις. Ἀλλ' ἡ τότε πρὸς τὴν μεταβολὴν καὶ τὸν ὄλεθρον αὐτῶν προθυμία τῶν Ἀθηναίων εἶχε καὶ ἄλλως προπαρασκευασθῆ

ὑπό τινος εὐτελοῦς σοφιστοῦ Ἀριστίωνος ἢ Ἀθηνίωνος, νόθου καὶ παρεγγράφου πολίτου. Ὁ μιαρὸς οὗτος ἄνθρωπος ἦτο υἱὸς ἐκ δούλης Αἰγυπτίας τοῦ Ἀθηναίου πολίτου Ἀθηνίωνος, μαθητοῦ καὶ ὀπαδοῦ τοῦ περιπατητικοῦ φιλοσόφου Ἐρυμνέως, ἐν τῷ πατρικῷ οἴκῳ ἀνατραφεὶς καὶ τὴν τότε συνήθη ἐν Ἀθήναις παίδευσιν παιδευθείς. Κληρονομήσας δὲ τὸν τελευτήσαντα Ἀθηνίωνα καὶ ἐγγραφεὶς ὁπωσδήποτε εἰς τοὺς πολίτας, ἐπεχείρησε περιηγήσεις καὶ διέτριψεν ἐν Λαρίσσῃ τῆς Θεσσαλίας καὶ ἐν Μεσσήνῃ σοφιστεύων καὶ τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀπὸ τῆς σοφιστείας πορίζόμενος. Ἐπειδὴ δὲ αἱ τοῦ Μιθριδάτου ἐν Ἀσίᾳ πρόοδοι καὶ ὁ ἐμφύλιος τῆς Ῥώμης πόλεμος κατέστησαν ἀσθενεστέρους τοὺς ἐν Ἀθήναις ῥωμαΐζοντας, ὁ Ἀριστίων διεπράξατο ν' ἀποσταλῇ πρὸς Μιθριδάτην τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων πρεσβευτής. Ἐκεῖ δὲ γνωστὸς τῷ Μιθριδάτῃ γενόμενος καὶ τῆς ἐκείνου εὐνοίας καὶ δωρεῶν πολλῶν ἀπολαύσας, ὡς ὄργανον ἐκείνου, εἶχεν ἤδη ἐνεργήσῃ τὴν πρὸς Μιθριδάτην συμμαχίαν καὶ προπαρασκευάσῃ κατὰ Ῥωμαίων τοὺς Ἀθηναίους, γράφων ἐπανειλημμένως πρὸς αὐτοὺς μεγάλας ὡς ἀπὸ τοῦ Μιθριδάτου ὑποσχέσεις περὶ ἀνακτήσεως τῆς ἐλευθερίας καὶ περὶ μεγάλων ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ δωρεῶν. Βεβαίως οἱ τοῦ δήμου Ἀθηναίων ἀπορώτεροι, τὴν βαρεῖαν ῥωμαϊκὴν προστασίαν καὶ τὴν ῥωμαΐζουσαν ἐγχώριον τῶν ὀλίγων τάξιν ἀποστρεφόμενοι, ἀσμένως ἐδέχοντο τὰς ἐπαγωγοὺς ὑποσχέσεις καὶ ἐνεωτέριζον. Καὶ ἤδη ὁ Ἀριστίων συμπλεύσας τῷ Ἀρχελάῳ, προεξεπέμφθη ὑπὸ τούτου, ὡς ὄργανον τοῦ Μιθριδάτου, εἰς Ἀθήνας μετὰ δισχιλίων ἀνδρῶν, λόγῳ μὲν φρουρῶν τῶν ἐκ Δήλου ἱερῶν χρημάτων, ἅπερ ὁ Ἀρχέλαος, συλήσας τὰ ἐκεῖ ἱερά, ἔπεμπε τοῖς Ἀθηναίοις, ἔργῳ δὲ ἵνα κατάσχωσι τὰς Ἀθήνας τῷ Μιθριδάτῃ. Ἐκεῖ δ' ἐνθουσιώδους τυχὼν ὑποδοχῆς, δημηγορεῖ μετ' οὐ πολὺ πρὸς τὸν δῆμον καὶ ἐπιτηδείως προτρέπει τοὺς Ἀθηναίους νὰ μὴ ἀνέχωνται τοὺς Ῥωμαίους, περιορίσαντας καὶ καταλύσαντας τὴν πατροπαράδοτον αὐτῶν δημοκρατίαν, μηδὲ τὴν ὑπ' ἐκείνων εἰσαχθεῖσαν ἀναρχίαν, ἀλλὰ νὰ συμμαχήσωσι τῷ βασιλεῖ Μιθριδάτῃ, καὶ ν' ἀναλάβωσι τὴν ἐλευθερίαν, πολλὰ καὶ μεγάλα εἰπὼν περὶ τῶν ἐν Ἀσίᾳ κατορθωμάτων ἐκείνου, περὶ τοῦ ὀλέθρου τῶν Ῥωμαίων, καὶ περὶ τῶν ἐκείνου δυνάμεων καὶ τῶν συμμάχων καὶ διὰ τῶν λόγων αὐτοῦ πάντας ταῖς ἐλπίσιν ἀναπτερώσας.

Ἀφ' οὗ δὲ διεπράξατο νὰ ἐκλεχθῇ ὑπὸ τοῦ δήμου στρατηγὸς καὶ διώρισεν οὓς αὐτὸς ἤθελεν ἄρχοντας ἐκ τῶν δυσμενῶς πρὸς Ῥωμαίους διακειμένων, ταχέως διὰ τῶν ξενικῶν λογχῶν ὁ φιλόσοφος οὗτος καὶ τῆς πατρίδος ἐλευθερωτὴς βαρὺς αὐτῆς δεσπότης καὶ ὠμότατος τύραννος κατέστη. Διότι εὐθὺς ἤρξατο πολλοὺς μὲν τῶν εὖ φρονούντων πολιτῶν ἀκρίτως καὶ διὰ βασάνων μάλιστα ὡς ῥωμαΐζοντας νὰ φονεύῃ, πολλοὺς δὲ νὰ πέμπῃ πρὸς Μιθριδάτην τιμωρηθησομένους, ἐκώλυε διὰ φρουρήσεως τῶν πυλῶν τὴν ἐκ τῆς πόλεως ἔξοδον καὶ εἴσοδον, ὅπως προλάβῃ προδοσίας ἀπὸ τῶν ῥωμαϊζόντων, καὶ τοὺς ἐκ τοῦ φόβου τοῦ μέλλοντος ἀποπειρωμένους ἐκ τῶν τειχῶν νὰ ἐκ-

φύγωσι συλλαμβάνων διὰ τῶν καθ' ὅλην τὴν χώραν καὶ τὰς ὁδοὺς ἐπίτηδες διεσπαρμένων ἱππέων αὐτοῦ ἀπέκτεινεν, ἁρπάζων αὐτὸς τὰς ἐκείνων περιουσίας· ἔτι δὲ προσέταξεν ὑπὸ κήρυκι νὰ οἰκουρῶσι πάντες μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου. Καθ' ὅλου δὲ τὴν ἀρχὴν τοῦ Ἀριστίωνος ἐχαρακτήρισε τυραννικὴ ὠμότης καὶ ἄπληστος φιλαρπαγία. Ἐπιθυμῶν δὲ καὶ ἐν Δήλῳ τὴν αὐτὴν νὰ ἐφαρμόσῃ διοίκησιν καὶ ν' ἁρπάσῃ τὰ τῶν πολιτῶν, ἔπεμψεν εἰς αὐτὴν μετὰ δυνάμεως ἕτερον περιπατητικὸν φιλόσοφον, Τήϊον μὲν τὸ ἀρχαῖον, ἤδη δὲ καὶ τοῦτον Ἀθηναῖον γεγενημένον, τὸν Ἀπελλικῶντα, ὅστις εἶναι γνωστὸς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ὡς φιλόβιβλος καὶ φιλάρχαιος, καὶ ὡς ἀγοράσας τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ Θεοφράστου συγγράμματα, ἄγνωστα ἔτι τῷ δημοσίῳ, παρὰ τῶν τότε κατεχόντων αὐτὰ ἀμαθῶν κληρονόμων Νηλέως τοῦ Σκηψίου, ὅστις εἶχε κληρονομήσῃ αὐτὰ παρὰ τοῦ Θεοφράστου. Ἀλλ' ὁ μὲν Ἀπελλικῶν, πρὶν ἐκπληρώσῃ τὴν ἐν Δήλῳ ἀποστολὴν αὐτοῦ, προσβληθεὶς ἀπροσδοκήτως ὑπὸ τοῦ πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἐν τῇ νήσῳ ἐμπορευομένων Ῥωμαίων στρατηγοῦ αὐτῶν Ὀροβίου μικροῦ δεῖν συνελαμβάνετο ὑπ' αὐτοῦ, ἐξαίφνης ἐν νυκτὶ ἀσελήνῳ εἰς τὴν Δῆλον ἐπιπεσόντος καὶ κατακόψαντος μὲν καὶ ζωγρήσαντος τὸν μεθύοντα καὶ ἀμελῶς φυλάσσοντα στρατὸν τοῦ Ἀπελλικῶντος, λαφυραγωγήσαντος δὲ καὶ αὐτοῦ τὴν ἀτυχῆ νῆσον. Ἐν τούτοις δὲ καὶ ὁ Ἀρχέλαος ἀνέβαινε μετὰ τοῦ Ἀριστίωνος, ὅπως ἑνωθῶσιν ἐν Θεσσαλίᾳ μετὰ τοῦ ἐκ Θρᾴκης καταβαίνοντος μεγάλου στρατοῦ τοῦ Ἀριαράθου καὶ μετὰ Μητροφάνους, τρίτου Μιθριδατικοῦ στρατηγοῦ, ὅστις εἶχεν ἀποβῇ εἰς Θεσσαλίαν κατὰ τὴν Δημητριάδα καὶ ἠγωνίζετο νὰ κινήσῃ τοὺς ἐκεῖ Ἕλληνας εἰς ἐπανάστασιν κατὰ τῶν Ῥωμαίων, καὶ ἐκ συμφώνου ἐκδιώξωσιν ἐκ πάσης τῆς Ἑλλάδος τοὺς Ῥωμαίους. Ἐν δὲ Βοιωτίᾳ ἥτις ἀπὸ Θηβῶν ἀρξαμένη πᾶσα ἤδη ἐμιθριδάτισεν, ὁ Ἀρχέλαος προσμένων τοὺς μέλλοντας νὰ κινηθῶσιν, ὡς ἐλέγετο, Ἀχαιοὺς καὶ Λάκωνας, ἐπολιόρκει τὴν ῥωμαΐζουσαν τῶν Θεσπιέων πόλιν. Ἕως δὲ ἀφίκηται ἐκ Ῥώμης ὁ κατὰ Μιθριδάτου διορισθεὶς καὶ διὰ τὰς στάσεις ἐπὶ πολὺ κατεχόμενος στρατηγὸς Κορνήλιος Σύλλας, οὗτινος ἡ μερὶς ἐν τῇ τότε ὑπὸ ἐμφυλίου πολέμου κατεσπαραγμένῃ Ῥώμῃ κατίσχυσε πρὸς ὥραν τῆς τοῦ Μαρίου, Βρύττιος Σούρρας ὁ τοῦ ἀνθυπάτου τῆς Μακεδονίας Γαΐου Σεντίου πρεσβευτής, ἐν ᾧ ὁ Σέντιος ἀντετάσσετο εἰς τοὺς περὶ τὸν Ἀριαράθην, σπεύσας εἰς Θεσσαλίαν μετὰ ὀλίγου στρατοῦ, ὑποστηριζόμενος καὶ ὑπὸ ὀλίγου ναυτικοῦ, καὶ προσβαλὼν ἐπιτυχῶς τοὺς Μιθριδατικοὺς κατὰ θάλασσαν, ἀπέκρουσε τῶν ἀκτῶν τῆς Θεσσαλίας τὸν Μητροφάνην, ὅτε καὶ τὴν Σκίαθον, ὅπου οἱ βάρβαροι εἶχον τὴν λείαν αὐτῶν, ἐκυρίευσε, καὶ κατὰ γῆν ἐν Βοιωτίᾳ οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ τρίς, ἠνάγκασε μὲν τὸν Ἀρχέλαον νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ἀθήνας, ἐπέστησε δὲ τὴν δορικτητικὴν ταύτην ὁρμήν.

Ἀλλὰ σπεύδοντι πάλιν τῷ Βρυττίῳ πρὸς τὰ σύνορα τῆς Βοιωτίας, ὅπως ἐπαναλάβῃ τὸν ἀγῶνα, παρεγένετο ὁ τοῦ Σύλλα πρεσβευτὴς Λεύκιος Λού-

κουλλος καὶ διέταξεν αὐτῷ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Μακεδονίαν. Καταπλεύσας δὲ
μετ' οὐ πολὺ (87 π. Χ.) εἰς Δυῤῥάχιον μετὰ δυνάμεως καὶ αὐτὸς ὁ Σύλλας,
ἐπορεύθη διὰ τῆς Αἰτωλίας καὶ Θεσσαλίας, ὅθεν καὶ συμμάχους οὐκ ὀλίγους
προσέλαβε καὶ χρηματικὰς εἰσφορὰς ἐξεβίασε. Καὶ ἐπειδὴ οἱ Πελοποννήσιοι
φοβηθέντες δὲν ἐκινήθησαν κατὰ Ῥωμαίων, προὐχώρησεν ἀκωλύτως εἰς Βοιω-
τίαν, ἧς οἱ κάτοικοι πάλιν εὐθὺς πρὸς αὐτὸν ἀθρόοι μετέστησαν, καταλιπόν-
τες τὸν Ἀρχέλαον, μεθ' οὗ ἀπερισκέπτως τὸ πρῶτον ἐτάχθησαν. Ὁ Σύλλας
τότε καταβὰς πολιορκεῖ διὰ μέρους μὲν τοῦ στρατοῦ τὰς Ἀθήνας, ἃς ὁ Ἀ-
ριστίων ὑπερήσπιζε, διὰ δὲ τοῦ λοιποῦ τὸν Πειραιᾶ, ὃν ὁ Ἀρχέλαος κατεῖ-
χεν, ὑπὸ τοῦ θαλασσοκρατοῦντος στόλου αὐτοῦ ὑποστηριζόμενος. Ἐν ᾧ δὲ
τῶν πρεσβευτῶν ὁ μὲν Λ. Ὁρτήνσιος κατέσχε τὴν Θεσσαλίαν, ἵνα διατηρῇ
τὴν συγκοινωνίαν μετὰ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἰσχυρῶς πιεζομένων Ῥωμαίων, ὁ
δὲ Μουνάτιος ἐπετήρει τοὺς ἐν Χαλκίδι Μιθριδατικούς, αὐτὸς προλαμβάνων
πᾶσαν παρὰ Μιθριδάτου ἐπικουρίαν καὶ πάντα ἀπὸ τῶν ἀμφιβόλων Ἑλλή-
νων νεωτερισμόν, ὥρμησεν εὐθύς, κλίμακας ἐπάγων, νὰ κυριεύσῃ τὸν Πειραιᾶ,
ἀλλ' εὗρεν ἰσχυρὰν ἀντίστασιν· ἐφ' ἱκανὸν λοιπὸν χρόνον ἠσχολεῖτο περὶ τὴν
παρασκευὴν πολιορκητικῶν μηχανῶν, πρὸς ἃς τεχνῖται καὶ σίδηρος καὶ τὰ
ἄλλα ἀναγκαῖα ἐκ Θηβῶν ἐκομίζοντο, ὡς ξυλεία δέ, ἧς μεγάλη ἐγένετο
κατανάλωσις πρὸς ταύτας τὰς πολλάκις ἐκ τοῦ βάρους συντριβομένας ἢ ἐκ
τοῦ πυρὸς τῶν πολεμίων καιομένας μηχανάς, ἐχρησίμευσαν πρὸς τοῖς ἄλλοις
καὶ τὰ δένδρα τοῦ ἄλσους τῆς Ἀκαδημείας καὶ τοῦ Λυκείου· ἠσχολεῖτο δὲ
καὶ περὶ τὴν ἀνέγερσιν χώματος, ἐξ οὗ ἐπιτυχῶς νὰ προσβάλῃ τὸ ὀχυρὸν
τοῦ Πειραιῶς τεῖχος, ἀγωνιζόμενος πανταχόθεν ν' ἀποκλείσῃ τάς τε Ἀθήνας
καὶ τὸν Πειραιᾶ. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀρχέλαος εὐρώστως ἐκ τοῦ Πειραιῶς ἠμύ-
νετο καὶ αἰφνιδίας ἐξόδους ποιούμενος συνῆπτε μάχας αἱματηρὰς καὶ τὸ ἀ-
νεγειρόμενον χῶμα κατέστρεφε, πρὸς δὲ τὸν Σύλλαν ἄλλας ἀντέτασσε μη-
χανάς, ἡ δὲ πολιορκία ἐπὶ πολὺ ἄνευ ἀξιολόγου ἀποτελέσματος παρετείνετο.
Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ὁ Σύλλας πολλῶν μὲν χρημάτων δεόμε-
νος, ὅπως ἐπαρκῇ εἰς τὴν ἀπληστίαν τῶν στρατιωτῶν, ἀποπερατώσῃ δὲ καὶ
τὴν πολιορκίαν ἐπιτυχῶς, οὐδὲν δ' ἐλπίζων ἐκ Ῥώμης, ὅπου οἱ περὶ τὸν Μά-
ριον αὖθις ἐπικρατήσαντες διώρισαν στρατηγὸν κατὰ τοῦ Μιθριδάτου καὶ
αὐτοῦ τοῦ Σύλλα τὸν ὁμόφρονα αὐτοῖς ὕπατον Βαλέριον Φλάκκον, ἐξήντλησε
πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα δι' ἐπαχθῶν ἀργυρολογιῶν καὶ παντὸς εἴδους ἁρπαγῶν·
καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ἐν Ὀλυμπίᾳ καὶ Δελφοῖς καὶ Ἐπιδαύρῳ πλούσια τῶν Ἑλ-
λήνων ἱερὰ ἐσύλησεν, ἀφαιρέσας οὐ μόνον τὰ ἐκεῖ ἐναποκείμενα χρήματα,
ἀλλὰ καὶ τὰ ἐκ πολυτίμων μετάλλων ἀναθήματα, γνωστοποιήσας δὲ εἰς
τὸ ἐν Δελφοῖς συνέδριον τῶν Ἀμφικτυόνων, ὅτι αὐτὸς ἔμελλε νὰ φυλάξῃ
τὰ ἱερὰ ταῦτα κειμήλια ἀσφαλέστερον. Ἐκ τούτων δὲ καὶ ἐκόπη ὑπὸ Λου-
κούλλου διαταγῇ τοῦ Σύλλα ἐν Πελοποννήσῳ τὸ ἐπονομασθὲν Λουκούλλειον
νόμισμα.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ Μιθριδατικοὶ θαλασσοκρατοῦντες τά τε ἄλλα τῶν Ῥωμαίων ἐπλεονέκτουν καὶ δὴ καὶ τὰ ἐκ θαλάσσης ἐπιτήδεια αὐτοῖς ἐκώλυον, ὁ Σύλλας ἔπεμψε τὸν Λούκουλλον εἰς Αἴγυπτον καὶ Λιβύην πρὸς συνάθροισιν νηῶν, ἐν ᾧ αὐτὸς περὶ τὴν κυρίευσιν τοῦ Πειραιῶς καὶ τῶν Ἀθηνῶν ἠσχολεῖτο. Ὁ δὲ Λούκουλλος, προφυλασσόμενος πάντοτε ἀπὸ τῶν περιπλεόντων τὴν θάλασσαν πολεμίων, κατέπλευσεν ἐπὶ τούτῳ εἰς Κρήτην, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κυρήνην· μεταβαίνων δὲ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἐκ τῶν ἐπιφανέντων πειρατῶν τὰ πλεῖστα τῶν ἤδη συνηθροισμένων πλοίων ἀπέβαλεν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Πτολεμαῖος, καίτοι μεγάλως αὐτὸν ἐτίμησε, δὲν ἠθέλησε νὰ παράσχῃ αὐτῷ ναῦς, συναγαγὼν ἐκ τῶν παραλίων πόλεων ὅσας ἠδυνήθη καὶ ἐκφυγὼν τοὺς περὶ Κύπρον παραφυλάξαντας αὐτὸν πειρατάς, ἀφίκετο εἰς Ῥόδον, ἐξ ἧς καὶ ἐξ ἄλλων νήσων καὶ πόλεων ἑτέρας ναῦς παραλαβών, κατώρθωσε μετὰ μακρὰν πλάνην καὶ μόχθους νὰ παρασκευάσῃ τῷ Σύλλᾳ ναυτικὸν ὁπωσοῦν ἀξιόλογον καὶ ν' ἀναπληρώσῃ τὴν ἐπαισθητὴν ταύτην τῶν Ῥωμαίων ἔλλειψιν. Ὁ δὲ Μιθριδάτης, δυσφορῶν διὰ τὴν βραδύτητα, ἔπεμψεν εἰς τὸν Ἀρχέλαον νέαν ὑπὸ Δρομιχαίτην ἐπικουρίαν, ἐξ ἧς ἐνισχυθεὶς ὁ Ἀρχέλαος ἐξῆλθε μὲν τοῦ Πειραιῶς καὶ συνεκρότησεν ὑπὸ τὸ τεῖχος αὐτοῦ μάχην ἐκ παρατάξεως, ἀλλ' ἀποκρουσθεὶς ὑπὸ τοῦ Σύλλα εἰσῆλθε πάλιν εἰς τὸ τεῖχος. Καὶ ἠναγκάσθη μὲν ἐκ τοῦ χειμῶνος ὁ Σύλλας νὰ στρατοπεδεύσῃ παρὰ τὴν Ἐλευσῖνα καὶ τὰ Μέγαρα, ὅπου οἱ περὶ τὸν Ἀρχέλαον ἐπειράθησαν νὰ ἐνοχλήσωσιν αὐτόν, ἀλλ' εὐθύς, ὡς ὁ καιρὸς ἐπέτρεψεν, ἐπανέλαβε τὰς προσβολὰς κατὰ τοῦ Πειραιῶς δραστηριώτερον.

Ἐν τούτοις οἱ ἐν τῷ ἄστει πολιορκούμενοι ἀπὸ πολλοῦ ἔπασχον σπάνιν τροφῶν· καὶ ἐφρόντισε μὲν ἐγκαίρως ὁ Ἀρχέλαος νὰ πέμψῃ, ἀλλὰ δοῦλοι Ἀττικοὶ ἐν Πειραιεῖ ἢ τοῖς Ῥωμαίοις εὐνοοῦντες, ἢ ἑαυτοῖς εἰς τὸ μέλλον ἀσφάλειαν παρασκευάζοντες, ἔγραφον ἐξ ἀρχῆς τῆς πολιορκίας ἐν μολυβδίναις σφαίραις πάσας τὰς ἐνεργείας τοῦ Ἀρχελάου καὶ τὰς σφαίρας ἀποσφενδονίζοντες ἐπληροφόρουν περὶ πάντων τὸν Σύλλαν, οἵτινες καὶ τότε ἀνήγγειλαν αὐτῷ τὸν περὶ ἀποστολῆς τροφῶν σκοπὸν τοῦ Ἀρχελάου, ἐκεῖνος δὲ τὴν προσοχὴν ἐπιστήσας συνέλαβε πεμπομένας. Ἐκ δὲ τούτου τοσοῦτον ἐπετάθη ἡ πεῖνα ἐν τῷ ἄστει, ὥστε τὸν μέδιμνον τοῦ σίτου ἀντὶ χιλίων δραχμῶν ἠγόραζον, οἱ δὲ πένητες ἔτρωγον τὰ περὶ τὴν Ἀκρόπολιν φυόμενα ἄγρια χόρτα καὶ τῶν ὑποδημάτων τὰ δέρματα, ἐν ᾧ ὁ μιαρὸς Ἀριστίων ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἐτρύφα καὶ καθ' ἑκάστην ἐν πότοις καὶ κώμοις διέτριβεν, οὐδ' ἔπαυεν ἐξερεθίζων τὸν φύσει ὀξύθυμον Σύλλαν διὰ σκωμμάτων κατ' αὐτοῦ τούτου καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Μετέλλης καὶ διὰ βωμολοχιῶν· τοὺς δὲ τολμήσαντας νὰ ἱκετεύσωσιν αὐτὸν ἱερεῖς καὶ βουλευτὰς νὰ οἰκτείρῃ καὶ σώσῃ τὴν πόλιν, ἐρχόμενος εἰς συνδιαλλαγὴν πρὸς Σύλλαν, διὰ τοξευμάτων διεσκόρπισε. Μόλις δὲ μετὰ πολλὰ ἐξέπεμψε περὶ εἰρήνης ἑταίρους τινὰς αὐτοῦ, οὓς ἀκαίρως μεγαληγοροῦντας περὶ τῆς ἀρχαίας δόξης τῶν Ἀθηνῶν, περὶ

Θησέως καὶ Εὐμόλπου καὶ περὶ τῶν πρὸς Πέρσας τροπαίων ἀπέπεμψεν ὁ Σύλλας εἰπών· «ἐγώ, ὦ μακάριοι, δὲν ἐστάλην εἰς Ἀθήνας, ἵνα διδαχθῶ τὰ τοιαῦτα, ἀλλ' ἵνα ὑποτάξω τοὺς ἀποστάντας». Ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ Σύλλας ἔσπευδε νὰ ἐπιθῇ τέλος εἰς τὸ ὑπερπαραταθὲν ἔργον, ἐπληροφορήθη τυχαίως, ὅτι τὸ τεῖχος κατὰ τὸ μέρος τὸ καλούμενον Ἑπτάχαλκον ἀφύλακτον μένον ἠδύνατο ἐκεῖθεν νὰ κυριευθῇ. Καὶ τῷ ὄντι κατ' ἐκεῖνο τὸ μέρος ἀποπείρας διὰ νυκτὸς γενομένης, κατώρθωσεν ὁ στρατὸς νὰ ὑπερβῇ διὰ κλιμάκων τὸ τεῖχος, αὐτὸς δὲ ὁ Σύλλας καταβαλὼν τὸ μεταξὺ τῆς Πειραϊκῆς πύλης καὶ τῆς ἱερᾶς μέρος αὐτοῦ εἰσῆλθε περὶ μέσας νύκτας εἰς τὴν πόλιν (86 π. Χ.). Ὁρμήσας τότε ὁ στρατὸς μετὰ σαλπίγγων καὶ ἀλαλαγμῶν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐτράπη εἰς γενικὸν φόνον τῶν ἀδυνατούντων νὰ φύγωσι πολιτῶν, καὶ εἰς λαφυραγωγίαν, ὥστε ἐκ τῆς ἀγορᾶς ἔρρεε τὸ αἷμα διὰ τοῦ Κεραμεικοῦ μέχρι τοῦ Διπύλου. Διότι ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τῶν πολεμίων φονευομένων, πολλοὶ διὰ τὴν καταστροφὴν τῆς πατρίδος ἀπεγνωκότες ἐξετίθεντο καὶ αὐτοὶ ἑαυτοὺς ἐφόνευον. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ὁ Σύλλας, καμφθεὶς ἐκ τῶν παρακλήσεων τῶν παρ' αὐτῷ ἐπισήμων Ῥωμαίων καὶ τῶν ἀπ' ἀρχῆς πρὸς αὐτὸν καταφυγόντων Ἀθηναίων, διέταξε τὴν παῦσιν τῆς σφαγῆς, εἰπών, ὅτι φείδεται τῶν πολλῶν χάριν τῶν ὀλίγων, καὶ τῶν ζώντων χάριν τῶν τεθνηκότων, ἐννοήσας ἴσως ὀλίγους μὲν τοὺς παρ' αὐτῷ φυγάδας Ἀθηναίους, τεθνηκότας δὲ τοὺς ἐνδόξους τῶν Ἀθηναίων προγόνους, ἢ τοὺς αὐτοὺς ἐνδόξους τῶν Ἀθηναίων προγόνους ὀνομάσας καὶ ὀλίγους καὶ τεθνηκότας. Μετὰ δὲ τοῦτο καταναγκάσας διὰ τῆς δίψης εἰς παράδοσιν καὶ τὸν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν καταφυγόντα Ἀριστίωνα, ὅστις εἶχε πυρπολήσῃ τὸ τοῦ Περικλέους Ὠδεῖον, ὅπως μὴ εὕρῃ ὁ Σύλλας ξυλείαν εἰς πολιορκίαν αὐτοῦ ἑτοίμην, πάραυτα διὰ θανάτου ἐτιμώρησεν αὐτόν τε καὶ τοὺς ἀπ' ἀρχῆς μάλιστα συμπράξαντας αὐτῷ. Καὶ ὁ μὲν Ἀριστίων ἔλαβε τὰ ἐπίχειρα ἀνθ' ὧν ἐγένετο τῇ πατρίδι πρόξενος μεγίστων συμφορῶν. Ὁ δὲ Σύλλας ὅλως ἤδη εἰς τὸν Πειραιᾶ προσχὼν ἐπὶ τέλους διὰ τῶν ἐκ τοῦ χώματος μηχανῶν ἐκυρίευσε καὶ αὐτόν, ἐκτὸς ἀσφαλοῦς τινος παραλίου, ὅπου εἶχεν ὀχυρωθῇ ὁ Ἀρχέλαος· ἀλλ' οὐδὲ τοῦ Πειραιῶς ἐφείσθη ὁ Σύλλας, διότι καὶ εἰς αὐτὸν εἰσελθὼν οὐκ ὀλίγους κατέσφαξε καὶ οὐκ ὀλίγα ἐπυρπόλησεν, ἐν οἷς καὶ τὴν περίφημον ὁπλοθήκην τοῦ Φίλωνος, καταστρέψας πολλὰ τῆς τέχνης ἀριστουργήματα.

Ἐν τούτοις τοῦ Ἀριαράθου ἐν Ποτιδαίᾳ τελευτήσαντος, ἀγαγὼν τὸν ἐκ τῆς ὑποταχθείσης Θρᾴκης καὶ Μακεδονίας καταβαίνοντα μέγαν στρατὸν ὁ Ταξίλλης ἐξέβαλλεν ἐκ Θεσσαλίας τὸν Ὁρτήνσιον κομίζοντα τῷ Σύλλᾳ ἐπίκουρον στρατόν, καὶ ἐπολέμει τὴν ἀπ' ἀρχῆς τὰ τῶν Ῥωμαίων ἑλομένην Ἐλάτειαν. Ὁ δὲ Σύλλας ἐπανελθὼν εἰς Βοιωτίαν ἡνώθη μετὰ τοῦ δι' ἄλλης ὁδοῦ ὑπὸ ἐγχωρίων ἀσφαλῶς ὁδηγηθέντος Ὁρτησίου. Ἀλλὰ καὶ ὁ θαλασσοκρατῶν Ἀρχέλαος προσκληθεὶς κατέλιπεν ὅπερ κατεῖχε μέρος τοῦ Πειραιῶς καὶ διεβίβασε τὸν στρατὸν αὐτοῦ εἰς Χαλκίδα, ὅπως ἐκεῖθεν ἑνωθῇ μετὰ τοῦ

Ταξίλλου. Ὅτε δὲ πρὸς μάχην ἑκατέρωθεν παρεσκευασμένοι ἐπλησίαζον, οἱ μὲν Μιθριδατικοί, κομπάζοντες ἐπὶ τῷ ὑπερέχοντι ἀριθμῷ τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν ἵππων, κατεφρόνουν τῶν ἐναντίων καὶ ἀτακτότερον προσεφέροντο, ἐφ' ἁρπαγὴν καὶ λῃστείαν κατὰ τὴν χώραν ἀπομακρυνόμενοι. Ἀλλ' ὁ στρατηγικὸς Σύλλας, ἐν ᾧ παρετήρει μετὰ προσοχῆς τὰς δυνάμεις τῶν ἐχθρῶν καὶ τοὺς τόπους, ἠσχόλει τὸν στρατὸν περὶ ἐπιπόνους ταφρείας, ἕως οὗ βαρυνθεὶς οὗτος ᾔτησε μετὰ βοῆς παρὰ τοῦ Σύλλα νὰ ὁδηγήσῃ αὐτὸν εἰς μάχην, ὁ δ' ἔδωκεν εὐθὺς διαταγὴν νὰ καταλάβῃ λόφον τινὰ πετρώδη καὶ φύσει ὀχυρὸν εἰς στρατοπέδευσιν· ὡς δὲ κατέλαβον τὸν λόφον οἱ Ῥωμαῖοι, ὁ Ἀρχέλαος ὥρμησεν εἰς Χαιρώνειαν, ἣν ἵνα ὑπερασπίσῃ ὁ Σύλλας πέμπει μετὰ δυνάμεως τὸν χιλίαρχον Γαβίνιον· αὐτὸς δὲ τὸν Ἄσσον διαβὰς στρατοπεδεύει πλησίον τοῦ περιχαρακωθέντος Ἀρχελάου καὶ τὴν ἐπιοῦσαν, καταλιπὼν ἐκεῖ τὸν ὑποστράτηγον Μουρήναν, ὅπως ἐνοχλῇ τοὺς βαρβάρους, ἐπορεύθη εἰς Χαιρώνειαν, ὅπως ἀναλάβῃ τὸν ἐκεῖ στρατόν. Ἀλλ' οἱ Χαιρωνεῖς ὑπὸ τὸν Ῥωμαῖον χιλίαρχον, ἐν ᾧ ὁ Σύλλας συνέτασσε τὴν φάλαγγα, δι' ὁδοῦ ἀγνώστου τοῖς βαρβάροις, οἵτινες εἶχον καταλάβει τὴν μεσημβρινῶς τῆς Χαιρωνείας ὀρεινὴν θέσιν Θούριον, ἐπιπεσόντες ἄνωθεν αὐτοῖς, ἔκτειναν καὶ κατεκρήμνισαν τοὺς πλείστους, οἱ δὲ εἰς τὸ στρατόπεδον φεύγοντες, πολλοὶ μὲν ἐφονεύθησαν ὑπὸ τοῦ ἀπαντήσαντος αὐτοῖς Μουρήνα, οἱ δὲ λοιποὶ ἐμπεσόντες εἰς τὸ στρατόπεδον ἐνέπλησαν αὐτὸ φόβου καὶ ταραχῆς. Τότε δὲ καὶ ὁ Σύλλας ἐν στενῷ δι' ἐπιτηδείων κινήσεων συγκεκλεισμένοις, ὅπου δὲν ἠδύναντο ἐκταθέντες νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τοῦ ἱππικοῦ καὶ τῶν ἁρμάτων, καὶ τεταραγμένοις ἐπιπεσὼν εὐρώστως αὐτοῖς, τρέπεται καὶ φεύγοντας διώκων τοὺς πλείστους κατακόπτει, οἱ δὲ λοιποί, μόλις δεκακισχίλιοι, φεύγοντες εἰς Χαλκίδα ἐσώθησαν. Ὁ ἀγὼν οὗτος, ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ μεσημβρινῶς τῆς Χαιρωνείας Θουρίου, συνετελέσθη ἐπὶ τῆς πεδιάδος τοῦ Κηφισσοῦ βορειοανατολικῶς τῆς Χαιρωνείας, μεταξὺ τῆς πόλεως καὶ τοῦ κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Ἀκοντίου εὑρισκομένου στρατοπέδου τῶν βαρβάρων.

Ὁ Σύλλας μετὰ ταῦτα ἑώρτασεν ἐν Θήβαις τὰ ἐπινίκια τῆς λαμπρᾶς ταύτης νίκης διὰ μεγαλοπρεπῶν ἀγώνων, ἀποκλείσας αὐτῶν, ὡς πρώτους ἐν Βοιωτίᾳ μιθριδατίσαντας, τοὺς Θηβαίους, ὧν καὶ τὸ ἥμισυ τῆς χώρας πρὸς ἀποζημίωσιν διὰ τὰ συληθέντα χρήματα καὶ ἀναθήματα τῷ Πυθίῳ Ἀπόλλωνι καὶ τῷ Ὀλυμπίῳ Διὶ καθιέρωσεν. Ἔπειτα δὲ προὐχώρησεν εἰς Θεσσαλίαν κατὰ τοῦ εἰς Ἤπειρον ἀποβάντος μετὰ στρατοῦ Μαριανοῦ ὑπάτου Φλάκκου καὶ τοῦ ταμίου αὐτοῦ Φιμβρίου. Ἀλλ' ὁ μὲν Φλάκκος ἀπέφυγε πᾶσαν σύγκρουσιν, διευθυνόμενος ἐπὶ τοὺς ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ Μιθριδατικούς. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀρχέλαος καὶ ὁ νεωστὶ ἐξ Ἀσίας μετὰ ὀκτακισμυρίων ἀνδρῶν ὑπὸ Μιθριδάτου ἀποσταλεὶς Δορύλαος ἐστράτευσαν αὖθις εἰς Βοιωτίαν, ὁ Σύλλας ἐξ Ἀθηνῶν, ὅπου πρὸ μικροῦ εἶχεν ἐπανέλθει ἐκ Θεσσαλίας, ἐπιστρέψας εἰς Βοιωτίαν καθίσταται εἰς νέον ἀγῶνα. Ἀφ' οὗ δὲ πρῶτον

κατὰ τὴν μεσημβρινὴν ὄχθην τῆς Κωπαΐδος πρὸς τὸ Τιλφώσιον ὄρος ἔν τινι συμπλοκῇ ἐπλεονέκτησε τῶν Ἀσιατῶν, συγκροτεῖ ἔπειτα ἐν τῇ τοῦ Ὀρχομενοῦ πεδιάδι, ἐν ᾗ ὡς ἐπιτηδείᾳ εἰς ἱπποκρατοῦντας ὁ Ἀρχέλαος ἐστρατοπέδευσε, πλησίον τῶν ἑλωδῶν τοῦ Μέλανος ἐκβολῶν, μεγάλην καὶ κριτικὴν μάχην. Ἐν δὲ τῇ μάχῃ ταύτῃ ἐταλαντεύθη μὲν ἐπί τινα χρόνον ἡ νίκη, τῶν Ῥωμαίων κατ' ἀρχὰς οὐκ ἀνασχομένων τὴν ὁρμὴν τοῦ ἱππικοῦ τῶν πολεμίων, ἀλλ' ἡ στρατηγικὴ τοῦ Σύλλα ὑπεροχὴ ἔκλινε καὶ πάλιν τὴν πλάστιγγα πρὸς τοὺς Ῥωμαίους· διότι τούτων ἤδη τετραμμένων καὶ φευγόντων, ὁ Σύλλας καταπηδήσας ἀπὸ τοῦ ἵππου ἁρπάζει σημαίαν καὶ ὁρμᾷ ἐπὶ τοὺς πολεμίους βοῶν· «εἰς ἐμέ, ὦ Ῥωμαῖοι, καλὸν εἶναι ἐνταῦθα ν' ἀποθάνω· ὑμεῖς δὲ πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας ποῦ τὸν αὐτοκράτορα ὑμῶν προὐδώκατε, ἐνθυμεῖσθε νὰ λέγητε, ὅτι ἐν Ὀρχομενῷ». Πρὸς ταῦτα οἱ Ῥωμαῖοι αἰσχυνθέντες ἀνέστρεψαν ἐκ τῆς φυγῆς, ἠκολούθησαν τῷ στρατηγῷ καὶ ἐτρέψαντο τοὺς πολεμίους, διώξαντες μέχρι τοῦ χάρακος αὐτῶν. Τὴν δ' ἐπιοῦσαν τοῦ ἀγῶνος ἐπαναληφθέντος, συμπληροῦται ἡ τῶν Ῥωμαίων νίκη καὶ ἁλίσκεται τὸ στρατόπεδον τῶν Μιθριδατικῶν, οἵτινες εἰς τὰ παρακείμενα ἕλη φυγόντες ἐνέπλησαν αὐτὰ φόνου καὶ νεκρῶν (85 π. Χ.), ὁ δὲ Ἀρχέλαος, κρυβεὶς ἔν τινι ἕλει, κατώρθωσεν ἔπειτα ἐν πλοιαρίῳ νὰ καταφύγῃ εἰς Χαλκίδα.

Ἤδη ὁ Σύλλας νικηφόρος ἔσπευδε διὰ Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας εἰς Ἑλλήσποντον, ἵνα περαιωθῇ εἰς Ἀσίαν κατ' αὐτοῦ τοῦ Μιθριδάτου καὶ τῶν Μαριανῶν· προσέπλεε δὲ καὶ τὸ ναυτικόν, ὅπερ ὁ Λούκουλλος μετὰ πλάνας καὶ μόχθους περισυνήγαγεν αὐτῷ. Ἐν Ἀσίᾳ δὲ ὁ φίλαρχος καὶ δημαγωγὸς Φιμβρίας, ὅστις διὰ στάσεως τοῦ στρατοῦ εἶχεν ἀποκτείνῃ τὸν λίαν τραχὺν ἄρχοντα καὶ ἀνεπιτήδειον στρατηγὸν Φλάκκον καὶ παραλάβει αὐτὸς τὴν στρατηγίαν, νικήσας τοὺς Μιθριδατικοὺς ἐξ ἅπαντος ἤθελε συλλάβει ὡς ἐν δικτύῳ τὸν ἐκ Περγάμου ἐκβληθέντα καὶ ἐν Πιτάνῃ τῆς Αἰολίδος ὑπ' αὐτοῦ περικλεισθέντα Μιθριδάτην, ἂν ὁ εἰς τὸν Σύλλαν ἀνήκων Λούκουλλος προσκληθεὶς ἤθελε καὶ ἐκ θαλάσσης ὑποστηρίξει τὰς τοῦ Φιμβρίου ἐνεργείας. Ἀλλ' ὁ μὲν Λούκουλλος δὲν ἠθέλησε νὰ συμπράξῃ, ὅπως μὴ φανῶσιν οἱ Μαριανοὶ συντελέσαντες τοῦτον τὸν πόλεμον, ὁ δὲ Μιθριδάτης ἐξέφυγεν εἰς Μυτιλήνην. Ἄλλως δὲ ὁ Λούκουλλος κατεναυμάχησε περὶ τὸ ἀκρωτήριον τῆς Τρῳάδος Λεκτὸν ναῦς τινας τοῦ Μιθριδάτου, ἔπειτα δὲ νικήσας κατεδίωξε καὶ τὸν μετὰ μείζονος ναυτικῆς δυνάμεως πλησίον τῆς Τενέδου ναυλοχοῦντα Νεοπτόλεμον.

Τούτων δ' οὕτως ἀποβάντων, ὁ Μιθράτης λαβὼν ὑπ' ὄψιν ταύτην τὴν ἀπροσδόκητον τῶν πραγμάτων αὐτοῦ τροπήν, ἐν ᾗ τοσούτους ἀπώλεσε στρατοὺς ἔν τε Ἑλλάδι καὶ Ἀσίᾳ, καὶ τοσαύτας ναῦς περὶ Λεκτὸν καὶ πρὸς Τενέδῳ, φοβηθεὶς δὲ διὰ τὰ δυστυχήματα αὐτοῦ καὶ νεωτερισμὸν τῶν ἐν Ἀσίᾳ νέων αὐτοῦ ὑπηκόων, ἀπεφάσισε νὰ αἰτήσῃ εἰρήνην. Περὶ εἰρήνης ὅμως

εἶχεν ἔλθει τὸ πρῶτον μετὰ τοῦ Σύλλα εἰς συνέντευξιν ὁ Ἀρχέλαος, διαταγῇ αὐτοῦ τοῦ Μιθριδάτου, ἐν Δηλίῳ τῆς Βοιωτίας καὶ εἶχε πληροφορήσῃ τὸν δεσπότην αὐτοῦ περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Σύλλα προτεινομένων ὅρων. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Μιθριδάτης ἐγίνωσκε καλῶς, πόσον ὁ Σύλλας ἠπείγετο νὰ τελειώσῃ τὰ ἐν Ἀσίᾳ, ὅπως ὅσον τάχιστα ἐπιστρέψῃ κατὰ τῶν ἐν Ῥώμῃ ἀντιπάλων Μαριανῶν, καὶ ἠξίου μεγάλα ἐν ταῖς μετὰ τοῦ Ἀρχελάου ἐξακολουθούσαις διαπραγματεύσεσιν, ὁ Σύλλας τὸ τῆς Ῥώμης σώζων ἀξίωμα ἀπεκρίνατο, ὅτι ὁ Μιθριδάτης πρέπει ν' ἀρκῆται, ὅτι ἔχει τὴν χεῖρα, ἥτις ὑπέγραψε τὸν φόνον τοσούτων Ῥωμαίων, καὶ ὅτι, ἂν θέλῃ εἰρήνην, ὀφείλει νὰ παραχωρήσῃ πάντα τὰ διὰ τοῦ πολέμου προσκτηθέντα. Ὁ Μιθριδάτης λοιπὸν ἐπὶ τῇ ἐλπίδι, ὅτι ἤθελεν ἴσως κατορθώσῃ τι πλέον, ἂν προσωπικῶς ἤθελε συνδιαλεχθῇ μετὰ τοῦ Σύλλα, ἔτυχεν αἰτήσας προσωπικῆς μετ' αὐτοῦ συνεντεύξεως ἐν Δαρδάνῳ τῆς Αἰολίδος· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Σύλλας οὐδὲ πρὸς αὐτὸν ἐφαίνετο συγκαταβατικώτερος, συνέθετο κατ' ἀνάγκην τὴν εἰρήνην ἐπὶ τοῖς ἀπ' ἀρχῆς ὑπὸ τοῦ Σύλλα ὑπαγορευθεῖσι βαρυτάτοις ὅροις· ν' ἀφήσῃ ἐκ τῶν προσκεκτημένων τὴν μὲν Βιθυνίαν καὶ Καππαδοκίαν εἰς τοὺς προτέρους τῶν χωρῶν τούτων κυρίους, τὴν δ' ἐπαρχίαν Ἀσίαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους, νὰ παραδώσῃ εἰς αὐτοὺς ἑβδομήκοντα πολεμικὰς ναῦς μετὰ καὶ τῆς παρασκευῆς αὐτῶν, νὰ καταβάλῃ πρὸς τούτοις δισχίλια τάλαντα καὶ νὰ ἦναι τῶν Ῥωμαίων φίλος καὶ σύμμαχος. Αἱ συνθῆκαι αὗται ἔγγραφοι δὲν ἐγένοντο ἕνεκα τῆς τότε τοῦ Σύλλα σπουδῆς, ἢ μᾶλλον διότι καὶ ὁ Σύλλας καὶ ὁ Μιθριδάτης εἶχον κατὰ νοῦν ἐν εὐθέτῳ καιρῷ νὰ παραβῶσιν αὐτάς. Οὕτως ἔληξεν (84 π. Χ.) ὁ τετραετὴς πρῶτος Μιθριδατικὸς πόλεμος, ἐξ οὗ τὰ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ ἔσχατον ἐκακώθησαν.

(Ἕπεται τὸ τέλος). Γ. ΣΟΥΡΙΑΣ, γυμνασιάρχης Χίου.

ΟΜΗΡΙΚΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ ΠΑΡΑ ΡΩΜΑΙΟΙΣ

Α΄

Τὰ ὁμηρικὰ ἔπη ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς δημοκρατίας, ἐξ ὅτου ἡ ἑλληνικὴ γραμματολογία κατὰ τὸν Πόρκιον Λικίνιον (παρὰ Γελλίῳ N. A. XVII, 21) «διὰ πτερωτοῦ βήματος εἰσήχθη εἰς τὸ ἀρηΐφιλον καὶ ἄγριον γένος τοῦ Ῥωμύλου» μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγουστίνου ἀνεγινώσκοντο ὑπὸ τῶν παίδων ἐν τοῖς σχολείοις [1]. Βάσις δὲ τῆς ἀναγνώσεως ταύτης διὰ τὴν ἔλλειψιν

1 Ἴδ. Weichert Poetarum latinorum hostii etc. σ. 248. Fr. Cramer Geschichte der Erziehung und des Unterrichts im Alterthum σ. 440. Becker Gallus σ. 68 καὶ Bernhardy Grundr. der R. L. σ. 47.

ἑλληνικοῦ κειμένου ἐχρησίμευεν ἡ ὑπὸ τοῦ Λιβίου Ἀνδρονίκου λατινικὴ μετάφρασις τῆς Ὀδυσσείας (τοῦ γνωστοῦ ἀπελευθέρου, ὅςτις ἔτει 250 π. Χ. εἰςαγαγὼν πρῶτος παρὰ Ῥωμαίοις τὸ δρᾶμα παρέσχε τὸ ἐνδόσιμον εἰς τὴν ταχεῖαν διάπλασιν τοῦ κλωνὸς τούτου τῆς ποιήσεως). Κατὰ τὸ πρῶτον αὐτὸ σχολικὸν βιβλίον ἐστοιχειώθη καὶ ὁ Ὁράτιος (πρβλ. Epist. II, 1. 69) διὰ τοῦ Ὀρβιλίου, τοῦ ἐπονομαζομένου *plagosus* (πλήκτικοῦ) [1]. Ὁ δὲ Φυλγέντιος Πλαγκιάδης (ῥωμαῖος μυθογράφος καὶ γραμματικὸς τιθέμενος περὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ ϛ′ π. Χ. αἰῶνος) ἱστορεῖ, ὅτι καὶ ἐν τοῖς μετέπειτα καιροῖς γραμματικοὶ ἡρμήνευον τοῖς παισὶ τὴν τοῦ Λιβίου [2] Ὀδύσσειαν. Ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ἐπὶ τῶν ἐπιγενεστέρων χρόνων οἱ τῶν Ῥωμαίων παῖδες ἀνεγίνωσκον καὶ ἐδιδάσκοντο τὸν Ὅμηρον ἐν τοῖς σχολείοις ἐπὶ τῇ βάσει ἑλληνικοῦ κειμένου, ὅπερ καὶ ὁ Αὐγουστῖνος ἐπιμαρτυρεῖ (Confess. I. κ. 14 καὶ 23) λέγων «καὶ ὁ Ὅμηρος πεπειραμένος περὶ τὸ πλέκειν τοιαῦτα μυθάρια (καθάπερ ὁ Οὐεργίλιος ἐν τῇ Αἰνειάδι) καὶ ἥδιστα κενὸς εἶναι καὶ ἐμοὶ παιδὶ ὅμως πικρὸς ἦτο. Πιστεύω δ', ὅτι καὶ ὁ Οὐεργίλιος πρὸς τοὺς Ἑλληνόπαιδας οὕτως ἔχει, ἐπειδὴ ἀνχγκάζονται νὰ μανθάνωσιν αὐτὸν οὕτως, ὡς ἐγὼ ἐκεῖνον. Ἡ δυςχέρεια δῆλον ὅτι, ἡ δυςχέρεια τοῦ ἐκδιδάσκεσθαι καθόλου ξένην γλῶσσαν ὡςεὶ διὰ πικρίας κατέρραινεν ἁπάσας τὰς ἑλληνικὰς ἡδύτητας τῶν μυθωδῶν ἀφηγήσεων. Διότι οὐδεμίαν λέξιν ἔμαθον καὶ αὐστηρὸς τρόμος καὶ ποιναὶ ἐπέκειντό μοι σφόδρα ἵνα μανθάνω». Διαφόρων δὲ περιόδων διάφοροι συγγραφεῖς ἐπιβεβαιοῦσι τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἀνάγνωσιν τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων. Παρὰ δὲ τὸ προειρημένον χωρίον τοῦ Ὁρατίου, ἵνα τοὺς λοιποὺς ἐν σιγῇ παραδράμωμεν, καὶ ὁ Κοϊντιλιανὸς (Institut. orat. I, 8, 5) προςεπάγει «διὰ τοῦτο κάλλιστα καθιερώθη ἵνα ἡ ἀνάγνωσις ἄρχηται ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου καὶ Οὐεργιλίου [3]. Καὶ οὐ μόνον τοῖς παισὶ καὶ τοῖς ἀνδρᾶσι τῶν Ῥωμαίων ὁ Ὅμηρος κατέστη γνώριμος, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες, μάλιστα ἐν τοῖς ὑστέροις καιροῖς, ἠσχολοῦντο, ἀνεγίνωσκον καὶ ἐξήταζον τὸν Ὅμηρον, ἀντιπαρατιθέμεναι πρὸς τὸν Οὐεργίλιον, ὡς καὶ ὁ Ἰουβενάλης χαριέντως λέγει (VI, ϛ. 434 κ. ἑ.) «ἐκείνη ὅμως ἡ σπουδαιοτέρα, ἥτις ἀφ' οὗ ἤρχισε ν' ἀναπαύηται, τὸν Οὐεργίλιον ἐπαινεῖ, συγγινώσκει τῇ ἀπολεσθησομένῃ Διδοῖ, ἐμβάλλει τοὺς ποιητὰς εἰς ἅμιλλαν καὶ συγκρίνει· μετὰ ταῦτα τὸν Μάρωνα καὶ ἐκ τῆς ἄλλης πλευρᾶς τὸν Ὅμηρον ἐπὶ τρυτάνης ἀναρτᾷ». Ἐκ τῶν ἀρχαίων λοιπὸν χρόνων, ἤτοι ἀπὸ τοῦ προμνησθέντος Λιβίου Ἀνδρονίκου, τοῦ Ναιβίου καὶ τοῦ Ἐννίου μέχρι τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας οὐδὲ τῶν τραγικῶν καὶ κωμικῶν ἐξαιρουμένων, ἡ παρὰ τῶν Ῥωμαίων μελέτη καὶ μίμησις τοῦ Ὁμήρου γίνεται

1 Ἴδ. καὶ ἡμέτ. ἄρθρον ἐν Ἀθηναίου τόμῳ Β' τεύχ. α' σ. 1 κ.ἑ.

2 Ὁ Βεντλήιος ἐν τῷ εἰρημένῳ χωρίῳ τοῦ Ὁρατίου ἀντικαθίστησι Leevi ἀντὶ Livii, ἀλλ' ὁ Weichert ἐν τῇ προμνημονευθείσῃ συλλογῇ σ. 19 de Laevio καὶ ὁ Bernhardy ἔνθ' ἀνωτ. ἐλέγχουσι τὸ ἀνακριβὲς τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἀντικαταστάσεως.

3 Περὶ τοῦ Οὐεργιλίου πρβ. Μακρόβιον Satur. I, 24, 5 καὶ Αὐγουστῖνον de Civit. Dei I, 3.

καταφανής, καταστᾶσα πολὺ ἀξιομνημόνευτος καὶ παρὰ τοῖς πεζογράφοις ἀπὸ τοῦ Μάρκου Πορκίου Κάτωνος [1], οὗ αἱ ὁμηρικαὶ λέξεις φέρονται παρὰ Πλουτάρχῳ (βλ. Κάτων. κ. 27 ἴδ. καὶ Σουΐδαν ἐν λ. *ἀΐσσουσι* [2], καὶ τὰ γνωστὰ ἐκεῖνα τοῦ Σκιπίωνος παρὰ Πολυβίῳ ἀπόσπ. 36 βιβλ. 6, 6). Ἡ δὲ διαφορὰ συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι οὗτοι μὲν ἐγκατασπείρουσιν ἐν τοῖς ἑαυτῶν συγγράμμασι φράσεις μόνον καὶ λέξεις, ἐκεῖνοι δὲ μεθαρμόζουσιν ὅλα χωρία τοῦ Ὁμήρου πρὸς τὸ ἴδιον ὕφος. Ἐνταῦθ' ἀνάγονται οὐχὶ εὐάριθμοι συγγραφεῖς ἢ αὐτὰ τὰ Ὁμηρικὰ ἔπη ἑρμηνεύοντες, ἢ λατινιστὶ μεταφράζοντες, ὡς δὴ πρῶτος ἁπάντων τῶν Ῥωμαίων ποιητῶν ὁ Λίβιος Ἀνδρόνικος καὶ ἄλλοι, περὶ ὧν παρακατιοῦσιν ἔσται ἡμῖν ὁ λόγος, ἢ τελευταῖον τῶν ἡρώων μόνον, ἢ τὴν ἱστορίαν τῶν τρωϊκῶν χρόνων πραγματευόμενοι [3]. Καὶ εἰς μὲν τοῦ Λιβίου Ἀνδρονίκου (ὃν ὁ Σουετώνιος de ill. gr. ἐπονομάζει ἡμιέλληνα semigraecum), τὴν μετάφρασιν τῆς Ὀδυσσείας, τὴν ὑπὸ Κικέρωνος (ἐν Βρούτῳ 18) ὡςεὶ δαιδάλεον ἔργον ἐγκωμιαζομένην, δὲν ἐνδιατρίβομεν, διότι τὰ ἀποσπάσματα αὐτοῦ, ἅπερ ὁ πολὺς Γοδ. Ἑρμᾶννος διαφωτίζει (ἐν El. doctr. metr. III, κ. IX, § 11—30), εἰκονίζουσι τὴν νηπιακὴν ὡς εἰπεῖν ἡλικίαν τῆς ῥωμαϊκῆς γραμματολογίας, ὡς ἐν παραδείγματι τὸ τοῦ Ὁμήρου ἐκεῖνο ἐν Ὀδυσσείᾳ θ, 138 κ. ἑ.

Οὐ γὰρ ἔγωγέ τί φημι κακώτερον ἄλλο θαλάσσης,
ἄνδρα τε συγχεῦαι, εἰ καὶ μάλα καρτερὸς εἴη,

ὅπερ ὁ Λίβιος μεθερμηνεύει ὧδε:

namque nullum
pejus macit homonem (ἀρχαϊκ. ἀντὶ hominem) quande mare saevom.
Vires cui sunt magnae, topper confringent
importuuae undae.

Περὶ *τοῦ Λιβίου* λοιπὸν τούτου μετὰ παιδιᾶς καὶ σκώμματος, ὡς συνήθιζε, λέγει ὁ τῆς φιλολογίας πατὴρ Φρειδ. Αὔγουστ. Οὐόλφιος (Vorlesungen, herausgeg. v. Guertler ἐν Λειψίᾳ 1832 p. 71 καὶ 123) «ὁ Λίβιος Ἀνδρόνικος Ἕλλην δοῦλος ἐκ Τάραντος, ὃν οἱ Ῥωμαῖοι ὑπελάμβανον ὡς τὸν ἑαυτῶν Ὅμηρον, ἐγένετο ἀλλόκοτος Ὅμηρος, ἅτε οὗτος μὲν τῆς φύσεως φυτὸν ὤν, ἐκεῖνος δ' ἐν φυτωρίῳ ἀνατραφείς». Ταῦτα περὶ τοῦ ποιητοῦ τούτου ἀποφαίνονται καὶ ὁ Schlosser (ἐν Universal. histor. Uebersicht der Geschichte der alten Welt und ihrer cultur II, 2 σ. 241) καὶ ὁ περὶ τῶν τοιούτων μάλιστα ἐπαΐων Bernhardy (ἔνθ' ἀνωτ. σ. 186).

1 Ὁ Μάρκος Πόρκιος Κάτων ὁ πρεσβύτερος, ὁ τιμητικὸς ἐγεννήθη κατὰ τὸ 234 π. Χ. ἐν Τούσκλῳ, παναρχαίᾳ τοῦ Λατίου πόλει (τανῦν Φρασκάτι), ὁπόθεν ἔσχον τὴν ἐπωνυμίαν αἱ Τουσκλαναὶ διατριβαὶ τοῦ Κικέρωνος.

2 Ἐν γὰρ τῇ Ῥώμῃ Μάρκον Πόρκιον ἀκούσαντα τὰς ἀριστείας Σκιπίωνος εἰπεῖν:
οἶος πέπνυται· τοὶ δὲ σκιαὶ ἀΐσσουσιν
(οἴῳ) Ὀδυσ. κ. 495.

3 Πρб. Wernsdorf Poetae lat. minor. I. IV. σ. 567 καὶ Merkel εἰς Ὀβίδιον.

Παρεκτὸς τούτου καὶ ὁ *Ναίβιος*, ἐξ οὗ τοῦ ποιήματος «Φοινικοῦ πολέμου» ἐξαίρει ὁ Μακρόβιος (Saturn. III, 4, 5) τὰ «citrosam vestem» *θυώδη ἐσθῆτα*, ἣν ἠρύσατο ἐκ τοῦ ὁμηρικοῦ στίχου (Ὀδυσ. ε, 246) «εἵματά τ' ἀμφιέσασα θυώδεα, σιγαλόεντα», ὅπου τανῦν ἀναγινώσκεται «θυώδεα καὶ λούσασα» [1], καὶ ὁ Ναίβιος λέγομεν δὲν ἀνήκει εἰς τὴν ἡμετέραν ζήτησιν. Παραβλητέος ἐκ τοῦ αὐτοῦ ποιήματος τοῦ Ναιβίου καὶ ὁ πρὸς τὸν ὁμηρικὸν (Ὀδυσ. γ, 426) παραπλήσιος victimam auream polcram (ἀρχαϊκ. ἀντὶ pulchram) immolabat» ἤτοι «τὸ χρυσοῦν ὡραῖον θῦμα κατέσφαξε». Καὶ ἐπὶ πᾶσιν ὁ Κικέρων, ὁ τοῦ Λιβίου Ἀνδρονίκου τὴν Ὀδύσσειαν ἄντικρυς «δαιδάλεον ἔργον» ὀνομάζων γνωματεύει (ἐν Βρούτῳ κ. 19), ὅτι τὸ ποίημα τοῦτο τοῦ Φοινικοῦ πολέμου εὐφραίνει ὡςεὶ ἔργον τοῦ Μύρωνος (τοῦ περιδόξου καλλιτέχνου τοῦ ἐξ Ἐλευθερῶν, κώμης τῆς Ἀττικῆς παρὰ τὸν τανῦν ἅγιον Μελέτιον, ἢ Κάζαν ἴδ. Ῥαγκαβῆ Ἀρχαιολογ. Τόμ. Α', σ. 301 κ. ἑ.).

Ἀλλ' ἂς ἐξετάσωμεν ἀκριβέστερον τὸν *Ἔννιον*, διότι τὰ *Χρονικὰ* αὐτοῦ περιέχουσι πάμπολλα ἴχνη, τεκμηριοῦντα τὴν ἐν Ῥώμῃ ἐπιμελεστάτην μελέτην τῶν Ὁμήρου ποιήσεων, καὶ τοῦτο ἔτι μᾶλλον, διότι οἱ Ῥωμαῖοι ἐν ἐλαχίστῃ μοίρᾳ θέμενοι τὸν Λίβιον καὶ τὸν Ναίβιον, τὸν ἀοιδὸν ἐκεῖνον (δηλ. τὸν Ἔννιον) μετὰ μεγίστης εὐλαβείας καὶ θαυμασμοῦ ἐνεκολπώθησαν, ἁπανταχοῦ *πρῶτον Ῥωμαῖον ποιητὴν* [2] ἀποκαλοῦντες, ἃ τε δὴ καὶ τοῦ ὀνόματος ἀντάξιον. Ὅθεν τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος Ναίβιον ἀσμένως οἱ Ῥωμαῖοι παρέβαλλον πρὸς τὸν Ὅμηρον καὶ ἑαυτῶν Ὅμηρον διεθρύλουν, εἴθ' ὑπολαμβάνοντες ὅμοιον τῷ Ἕλληνι θεομάντει, εἴτε συνομολογοῦντες, ὅτι πολλὰ αὐτὸς ἐκ τοῦ Ὁμήρου ἐζήλωσεν, ἢ μετεποίησε. Τέλος καὶ αὐτὸς ὁ Ἔννιος προςεικάζει ἑαυτὸν πρὸς τὸν Ὅμηρον, διὸ καὶ ἐπιτιμᾶται ὑπὸ τοῦ Νειβούρου (ἐν Vortraege ueber R. G. Herausg. v. Isler 1846 σ. 24), καὶ οὐ μόνον παραπλήσιον ἐκείνῳ, ἀλλά πως καὶ τὸν αὐτὸν ἐνόμιζον, ἂν πράγματι οὕτω δέον νὰ κατανοηθῇ τὸ πολυθρύλητον ἐκεῖνο παρὰ τοῖς Λατίνοις συγγραφεῦσιν ἐνύπνιον. Ὁ Ἔννιος δηλαδὴ ἐν τῷ 4 ἀποσπάσματι τῶν *Χρονικῶν* αὐτοῦ (ἔκδ. Ilger σ. 3) λέγει «ὅτι ὤφθη αὐτῷ παρὼν ὁ Ὅμηρος, φεῦ ἐμοὶ ὅμοιος» καὶ

1 Πρβ. Ναιβίου ἔκδοσιν Klussmam σ. 82, ὅπου οὗτος σημειοῦται, ὅτι ἡμαρτημένως ὁ Μακρόβιος μετὰ τοῦ ὁμηρικοῦ θύου συντίθησι τὸ κίτρον, διότι τὸ θύον εἶναι εἶδός τι κυπαρίσσου. Ὁ αὐτὸς δ' ἐκδότης ἐν σ. 52 προςτίθησι «τὸν Ὅμηρον ὁ Ναίβιος παντάπασι δὲν παρημέλησε» καὶ ἐν σ. 69 ἐπαναλέγει: «ὁ Ναίβιος φαίνεται ἐνίοτε συμβουλευόμενος τὸν Ὅμηρον». Τὴν δ' οὔπω ὑπὸ τοῦ Ναιβίου γενομένην χρῆσιν τοῦ ἑξαμέτρου, ἀλλὰ τὴν πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ἐννίου μεταχείρισιν αὐτοῦ εἰκοτολογεῖ ὁ Osann ἐν annal. crit. σ 29—39, ᾧπερ καὶ ὁ Corsen Orig. Poes. Rom. κ. XV σ. 164 κ. ἑ. ὁμογνωμονῶν προςτίθησιν, ὅτι ὁ ἀρχαιότατος τῶν Ῥωμαίων στίχος saturnius numerus παραλαμβάνων συχνὰ δακτύλους καὶ σπονδείους, εὐχερῶς δύναται νὰ μετατρέπηται εἰς ἑξάμετρον.

2 Ἴδ. Κικέρωνα (pro L. Corn. Balbo κ. 22, de Orat. I. 45) καὶ Λουκρήτιον (de rerum natur. I. 117) παραβλητέος καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ εἰς Μαξιμιανὸν Αὔγουστον πανηγυρικοῦ, λέγων «etenim quod ait ille (δηλ. ὁ Ἔννιος) Romani carminis primus auctor». Καὶ πολλοὶ καὶ ἄλλοι τῆς αὐτῆς γνώμης ἔχονται.

ἐν τῷ 12 ἀποσπ. «μέμνημαι, ὅτι ἐγενόμην ταώς». Ἐντεῦθεν δὲν συνάγεται πῶς μετὰ ταύτης τῆς ἀξιομνημονεύτου ὑπεροψίας δύναται νὰ συνδυασθῇ τὸ τοῦ Ἐννίου ἐκεῖνο μετριότητος ἀνάμεστον, ὃ διέσωσεν ὁ Σουΐδας, παρ' ᾧ φέρεται, ὅτι μέλλων ὁ Λατῖνος ποιητὴς διὰ μοναδικοῦ ᾄσματος νὰ ἐξυμνήσῃ τὸν Σκιπίωνα, ἐξέφρασεν «μόνον ἂν Ὅμηρον ἐπαξίους ἐπαίνους εἰπεῖν Σκιπίωνος» [1]. Ὅπως ποτ' ἂν ᾖ τοῦτο φαίνεται ὁμολογούμενον, ὅτι ὁ Ἔννιος διὰ τῆς πρὸς τὸν Ὅμηρον παραβολῆς ἠθουλήθη νὰ ἐπιδείξῃ ἑαυτὸν καὶ τὸ ἴδιον ποίημα τοῖς ἑαυτοῦ συμπολίταις. Ἐνέπεσε δ', ὡς λέγει ὁ Σαγιτάριος (ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἐννίου XVIII), ὁ ποιητὴς αὐτὸς εἰς ταύτην τὴν διάνοιαν [2] τῆς ὁμηρικῆς ὁμοιότητος διὰ τὴν ἄοκνον μελέτην καὶ ἐπιμεμελημένην ἀνάγνωσιν καὶ μίμησιν τοῦ Ἕλληνος ποιητοῦ. Οὐδὲν ἄρα θαυμαστὸν, ἂν οἱ Ῥωμαῖοι ποιηταὶ, ὡς δὴ ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ ποιητοῦ ἐγένετο, προσένειμαν αὐτῷ τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ Ὁμήρου, οἷον ὁ Λουκίλιος καὶ ὁ Ὁράτιος ἀποκαλοῦντες αὐτὸν «ἄλλον Ὅμηρον» [3]. Ὁ Ἔννιος, ὡς εἰκὸς, πλεῖστα μὲν τοῦ Ὁμήρου μετέβαλεν ἐν τοῖς ἰδίοις ἔπεσι, πολλοὺς δὲ πάλιν στίχους αὐταῖς λέξεσιν ἀπέδωκεν, ὅπερ καὶ ἐκ τῶν σωζομένων ἀποσπασμάτων, ὧν παραθέτομεν τὰ ἑξῆς, εὐδιάγνωστον ἀποβαίνει. (Πρβ. I, 170 παρὰ Spangenberg καὶ Ilberg 1, 30).

O genitor noster Saturnie, maxime divom

ἐκ τῆς Ὀδυσ. α, 45:

ὦ πάτερ ἡμέτερε Κρονίδη, ὕπατε κρειόντων.

X, 12:

. . . animusque in pectore latrat

Ὀδυσ. υ, 13:

. . . κραδίη δέ οἱ ἔνδον ὑλάκτει.

πρβ. καὶ XVII, 17.

Undique conveniunt, velut imber, tela tribuno,
Configunt parmam, tinnit hastilibus umbo,
Aerato sonitu galeae; sed ne pote quisquam
Undique nitendo corpus discerpere ferro.
Semper abundantes hastas frangitque quatitque;
Totum sudor habet corpus multumque laborat;
Nec respirandi fit copia, praepete ferro
Istri tela manu jacientes sollicitabant.

1 Τοῦτο πιθανῶς ἐπισκώπτων ὁ Οὐαλέριος (Μάξιμος VIII, 14, 1) μνημονεύει, ὅτι ὁ Ἀφρικανὸς ἐβουλήθη τὴν εἰκόνα τοῦ Ἐννίου νὰ συγκατατάξῃ ἐν τοῖς μνημείοις τῆς Κορνηλίας γενεᾶς, τόδε προσεπάγων «ὁ ἀνὴρ (= ὁ Σκιπίων) εἶναι μᾶλλον ἄξιος τοῦ ὁμηρικοῦ ἢ τοῦ ἀξέστου καὶ ἀκόμψου ἐγκωμίου (ἤγουν τοῦ Ἐννίου).

2 Εἰ καὶ ἄλλως κρίνει ὁ Φρειδ. Αὐγ. Οὐόλφιος (ἔνθ. ἀνωτ. σ. 126) «ἐπειδὴ οὗτος πρῶτον ᾖσεν μέγα ἐπικὸν ποίημα καθ' ἑλληνικὴν τέχνην, διὰ τοῦτο ὠνομάσθη ὁ Ὅμηρος τῶν Ῥωμαίων».

3 Homerus alter, πρβ. καὶ Spangenberg (σ. XVII ἐν Χρον. τοῦ Ἐννίου) λέγοντα «πολλὰ ἔλαβεν ὁ Ἔννιος ἐκ τοῦ Ὁμήρου, τοῦτον δηλ. ζηλώσας» καὶ Krause (Geschichte

ἀπανταχόθεν ὡς ὄμβρος τὰ βέλη συνέρχονται ἐπὶ τὸν χιλίαρχον· διακεντῶσι τὴν ἀσπίδα, κροταλίζει ἐκ τῶν ξυστῶν ὁ ὀμφαλὸς αὐτῆς καὶ ἐκ τοῦ χαλκίνου ἦχου τὰ κράνη· ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατὸν ἀπανταχοῦ τις στηρίζων τὸ σῶμα νὰ διασπάσῃ διὰ τοῦ σιδήρου (τῆς σιδηρᾶς αἰχμῆς). Πάντοτε τὰ ἄφθονα δόρατα καὶ θραύει καὶ διασείει, ὅλον τὸ σῶμα ἱδρὼς κατέχει, καὶ πολὺ κοπιᾷ· οὐδὲ πρὸς ἀναπνοὴν γίνεται ἄδεια, δι' ὠκυπτέρου σιδήρου (αἰχμῆς) οἱ Ἰστρικοὶ τὰ βέλη ἐκ χειρὸς βάλλοντες διετάρασσον».

Τὸ χωρίον τοῦτο, λέγει ὁ Μακρόβιος (Saturn. VI. 3. 3), ὅτι ὁ Ἔννιος συνέθεσε μὲν κατὰ τὸ ἑξῆς πρότυπον τοῦ Ὁμήρου (Ἰλιάδ. Π. 102), παρέλαβε δὲ παρ' ἐκείνου ὁ Οὐεργίλιος ἐν Aen. IX. 807 κ. ἑ.

Αἴας δ' οὐκέτ' ἔμιμνε· βιάζετο γὰρ βελέεσσιν
δάμνα μὲν Ζηνός τε νόος καὶ Τρῶες ἀγαυοὶ
βάλλοντες· δεινὴν δὲ περὶ κροτάφοισι φαεινὴ
πήληξ βαλλομένη καναχὴν ἔχε, βάλλετο δ' αἰεὶ
κὰπ φάλαρ' εὐποίηθ', ὁ δ' ἀριστερὸν ὦμον ἔκαμνεν
ἔμπεδον αἰὲν ἔχων σάκος αἰόλον· οὐδὲ δύναντο
ἀμφ' αὐτῷ πελεμίξαι ἐρείδοντες βελέεσσιν·
αἰεὶ δ' ἀργαλέῳ ἔχετ' ἄσθματι, κὰδ δὲ οἱ ἱδρὼς
πάντοθεν ἐκ μελέων πολὺς ἔρρεεν, οὐδέ πῃ εἶχεν
ἀμπνεῦσαι· πάντῃ δὲ κακὸν κακῷ ἐστήρικτο.

«Ὁ δ' Αἴας δὲν ἔμενε πλέον· διότι κατεβάλλετο ὑπὸ τῶν βελῶν· κατέβαλλεν αὐτὸν καὶ ἡ τοῦ Διὸς θέλησις καὶ οἱ ἀνδρικοὶ Τρῶες τοξεύοντες· τρομερὸν δὲ περὶ τοὺς κροτάφους ἐπροξένει ἦχον ἡ στιλπνὴ περικεφαλαία κτυπουμένη· διεκρίνετο δ' ἑκάστοτε περὶ τὰ ἔντεχνα αὐτῆς κοσμήματα, ἐκεῖνος δὲ κατὰ τὸν ἀριστερὸν ὦμον κατεπονεῖτο, στερεῶς πάντοτε κρατῶν τὴν ἀσπίδα τὴν πεποικιλμένην· οὐδὲ κατώρθουν νὰ διασείσωσι τὴν περὶ αὐτὸν ἀσπίδα ἀνθιστάμενοι διὰ τῶν βελῶν· ἀπαύστως δὲ κατείχετο ὑπὸ βαρέος ἄσθματος, κάτω δ' ἱδρὼς ἐκ τῶν μελῶν αὐτοῦ ἀπανταχόθεν ἔῤῥει, οὐδ' ἠδύνατο νἀναπνεύσῃ· ἀπανταχοῦ δὲ κακὸν ὑπὸ κακοῦ ἐστηρίζετο».

ὅπου ὁ ἔγκριτος τῆς Ἰλιάδος ἐκδότης La Roche ὀρθῶς μὲν ἑρμηνεύει τὸ *αἰόλον* διὰ τοῦ *κεκοσμημένον, πεποικιλμένον*, καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ εὐκίνητον (κατὰ τὴν ἐκ τοῦ ἄω, ἄημι ἐτυμολογίαν ἴδ. Buttm. Lexil. 2 σ. 73 κ. ἑ.), ὅπερ ἄντικρυς ἀπᾴδει πρὸς τὴν γιγάντειον ἀσπίδα τοῦ Αἴαντος τὴν *ἑπταβόειον*, νουνεχόντως δὲ διαλευκαίνει καὶ τὰ ἑπόμενα «οὐδὲ δύναντο ἀμφ' αὐτῷ πελεμίξαι», ὑπολαμβάνων ἀντικείμενον τοῦ πελεμίξαι τὸ σάκος καὶ οὐχί, ὡς ἄλλοι, τὸν Αἴαντα.

Ἕπονται μετὰ ταῦτα πλείονες ἐπικοί, ἐξ ὧν τῶν ᾀσμάτων ἢ ὁλοσχερῶς οὐδὲν λείπεται, ἢ εὐάριθμα ἀποσπάσματα καὶ μεμονωμένοι στίχοι παρ' ὀψιγενεστέροις συγγραφεῦσιν, οἷον Μακροβίῳ καὶ Γελλίῳ καὶ παρὰ τοῖς

der R. L. σ. 161) καὶ Κικέρωνος (de finib. I, 3) ἀποφαινόμενον «ὅτι διδάσκαλος τοῦ Ἐννίου ἐγένετο ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Ὕπνος» καὶ Heyne (excurs. I εἰς Οὐεργ. Αἰνειάδ. II σ. 387 ἔκδ. Wagner).

ποιηταῖς τούτοις τὴν προςωνυμίαν τῶν Ὁμηριστῶν, ὧν τὴν πλάνην ἐπανορθοῖ ὁ ὀξυδερκέστατος Βερνχάρδυς (ἐν Grund. der Römischen Literatur σ. 406). Ἡ τοῦ Bähr γνωμάτευσις ἔχει ὧδ᾽ «ἐνταῦθ᾽ ἀνάγεται καὶ σειρὰ ἐλευθέρων μεταφράσεων τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν (ἴδ. τὴν ὑπὸ Wernsdorf διατριβὴν Homeristae latini eorumque fragmenta in Poet. lat. min. Τόμ. IV σ. 567 κ. ἑ.), κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ Οὐεργιλίου καὶ ἐν μορφῇ, ἣν ἔλαβον, ἢ ἐζήλωσαν ἐκ τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ, ὅπερ φαίνεται σχὸν τὸ ἐνδόσιμον μάλιστα ἐκ τοῦ ἔθους τοῦ ἀπαγγέλλεσθαι τὰ ὁμηρικὰ ἔπη ἐν εὐωχίαις. Καὶ δὴ μεθαρμόζονται τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος ποιήματα ὁτὲ μὲν ἐγγύτερον πρὸς τὰ ὁμηρικά, ὁτὲ δὲ πραγματεύονται τὸν τρωϊκὸν πόλεμον, ἢ τοὺς καθ᾽ ἕκαστον αὐτοῦ ἥρωας, περιλαμβάνοντα τὸν ὅλον μυθικὸν κύκλον τοῦ πολέμου τούτου. Ἡ δὲ σειρὰ τῶν *Ῥωμαίων τούτων Ὁμηριστῶν* δυνατὸν ν᾽ ἄρχηται ἀπὸ τῶν πρώτων τῆς Ῥώμης ποιητῶν».

Καὶ πρὸ μὲν τοῦ Οὐεργιλίου δὲν ὑπῆρξαν τοσοῦτον πολυάριθμοι οἱ περὶ τὰ τοιαῦτα διατρίβοντες, ἀλλὰ τέλος ἐκ τοῦ παραδείγματος αὐτοῦ ὡρμήθησαν πλείους, ὧν τὰ ὀνόματα σώζονται παρ᾽ Ὀβιδίῳ καὶ Ὁρατίῳ. Ἐκ δὲ τῶν ποιητῶν τούτων, τῶν μετὰ τὸν Λίβιον Ἀνδρόνικον ἀκμασάντων μνημονευτέος πρῶτος ὁ *Γναῖος Μάτιος* (Gn. Matius, ὡς νῦν ἤδη ὀρθῶς γράφεται ἡ λ. ὑπὸ τοῦ M. Hertz ἐν τῇ τοῦ Γελλίου ἐκδόσει), περὶ οὗ διὰ μακροτέρων ποιεῖται λόγον ὁ Wernsdorf (ἐν τῇ συλλογῇ Poet. lat. min. τόμ. IV σ. 568 κ. ἑ.). Ὁ ποιητὴς λοιπὸν οὗτος μεθηρμήνευσεν εἰς τὴν λατινικὴν τὴν Ἰλιάδα τοῦ Ὁμήρου, μεταχειρισθεὶς ἑξαμέτρους, ὡς φανότατα πιστοῦται ἐκ τῶν ἀποσπασμάτων αὐτοῦ, εἰ καὶ ὁ Bähr (ἐν Geschichte der Römischen Literatur σ. 205) ξενοτρόπως ἀποφαίνεται περὶ αὐτοῦ λέγων· «παρὰ τοὺς δύο πρὸ αὐτοῦ μιμογράφους ποιητὰς (τὸν Δέκιμον Λαβέριον καὶ τὸν Πούπλιον Σύρον, τιθεμένους περὶ τὸ τέλος τῆς δημοκρατίας), διέπρεψεν ἐπὶ τῷ εἴδει τούτῳ τῆς ποιήσεως ὁ Γναῖος Μάτιος, ὁ πιστὸς φίλος καὶ ὀπαδὸς τοῦ Καίσαρος καὶ φίλος ὁ αὐτὸς καὶ τοῦ Κικέρωνος γενόμενος, καθάπερ ἐμφαίνουσιν ἐπιστολαί τινες ἐκείνου, ἀμφιλαφοῦς παιδείας ἀνὴρ καὶ εἰς ἄλλα εἴδη τοῦ ἐπιστητοῦ διατρίψας. Οἱ ἀρχαῖοι δηλ. ἐπαινοῦσι τὸ πνεῦμα, τὰς γνώσεις καὶ τὴν ἐπιτηδειότητα αὐτοῦ περὶ τὴν μεταχείρισιν καὶ διάπλασιν τῆς γλώσσης. *Εἰς ἰαμβικὸν δὲ μέτρον συνέθεσε μίμους, μιμιάμβους* ἐπονομασθέντας καὶ ἐν τῷ αὐτῷ μέτρῳ *μετέφρασε τὴν Ἰλιάδα*, ὡς μακρὸν πρὸ αὐτοῦ ὁ Λίβιος Ἀνδρόνικος τὴν Ὀδύσσειαν» [1]. Πλὴν ἀλλ᾽ ὅμως ὁ Βερνχάρδυς (πρβ. Grund. der R. L. σ. 429, ὅπου λέγει τάδε· «ὁ Γναῖος Μάτιος εἶναι διάφορος τοῦ ὁμωνύμου αὐτοῦ Ματτίου, ὅςτις ἐν ἀρχαϊκῷ ὕφει μετέφρασεν εἰς

1 Περὶ τοῦτο, ὅτι δηλ. ὁ Λίβιος Ἀνδρόνικος μετέφρασε λατινιστὶ τὴν Ἰλιάδα εἰς ἰαμβεῖα, ἐλέγχει τὸν Bähr ὁ V. Leutsch (ἐμβριθὴς ἱερομύστης τῆς ἀρχαιογνωσίας καθόλου καὶ συντάκτης τοῦ ἐγκρίτου τῆς Γοτίγγης φιλολογικοῦ περιοδικοῦ «Philologischer Anzeiger»), σφαλλόμενον τὴν γνώμην.

ἑξαμέτρους τὴν Ἰλιάδα, ἔργον μικρᾶς ἐκτιμήσεως ἀξιωθὲν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις) διαμφισβητεῖ, ὅτι οὗτος ἦτο ὁ αὐτὸς τῷ γράψαντι μιμιάμβους καὶ φίλῳ τοῦ Καίσαρος γενομένῳ, καίπερ τοῦ v. Leutsch (συνεπευφημοῦντος αὐτῷ καὶ τοῦ Σκαλιγήρου) πειρωμένου ἀποδεῖξαι τὸ ἐναντίον. Παρὰ τὸν Βερνχάρδυν καὶ ὁ Osann (ad. L. Cac. Minut. Apul. fr. de orthographia 6) ποιεῖται διάκρισιν μεταξὺ τοῦ κωμικοῦ Ματτίου καὶ τοῦ ἡμετέρου ὡσαύτως Ματίου προςτιθείς, ὅτι τούτου τὸ ὄνομα πολλάκις τέως ἐλάνθανε πλημμελῶς. Ὁ δ' ἐν τοῖς περιωνύμοις λόφοις τοῦ Ἀκαδήμου ἀναπαυόμενος Ὀδοφρεῖδος Μύλλερος ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδόσει τοῦ Οὐάρρωνος (de lingua latina VII § 95), ὀνομάζει τὸν Μάτιον *ἑρμηνευτὴν* τῆς Ἰλιάδος, οὐχὶ δὲ *μεταφράστην*. Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς Βερνχάρδυς (ἔνθ' ἀνωτ. σ. 432) παρατηρεῖ, ὅτι αἱ περὶ τῶν ὁμωνύμων τούτων Ματτίου, ἢ Ματίου ἀμφιβολίαι δὲν ἤρθησαν ὑπὸ τοῦ ἐκδότου τοῦ Ταχίτου, Λιψίου (ἐν Χρον. XII, 60). Ὁ δὲ Γναῖος Μάτιος ἱππότης, ὁ ἔτει 84 π. Χ. γεννηθείς, ὁ τοῦ Καίσαρος ἅμα φίλος καὶ ὑπὸ Κικέρωνος suavissimus doctissimusque vir (ἥδιστος καὶ λογιώτατος ἀνὴρ) προςωνυμούμενος, ἐγένετο πιθανῶς ἄλλος, ἢ ὁ χολιαμβογράφος, πρὸς ὃν ὁ v. Leutsch, ὡς ἔφθημεν εἰπόντες, ταυτίζει ἐκεῖνον. Ἐκ τῶν ἀποσπασμάτων λοιπὸν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ποιητοῦ Ματίου, ἅτινα φέρονται παρὰ Γελλίῳ ἐν Noctes Atticae, μεταγράφομεν τὰ ἑξῆς:

α') Τὸν ἐν βιβλ. VII, 6, 5 στίχον:

> Dum dat vincendi praepes victoria palma
> «ἐν ᾧ ἡ ὠκύπτερος νίκη δίδωσι τὴν δάφνην τοῦ νικᾷν»

καίτοι οἱ παλαιοὶ ἐκδόται τοῦ Γελλίου καὶ ὁ τούτων νεώτερος Hertz σημειοῦνται, ὅτι ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ τῆς Ἰλιάδος τοῦ Ματίου οὐδένα στίχον ἠδυνήθησαν νὰ νεύρωσιν ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὸν ἀρχέτυπον ἐν Ὁμήρου Ἰλιάδος Β, ἐν ᾧ ὁ Σκαλίγηρος παραβάλλει τὸν ἐν Ἰλιάδ. Η, 291—92

> σήμερον· ὕστερον αὖτε μαχησόμεθα, εἰς ὅ κε δαίμων
> ἄμμε διακρίνῃ, δώῃ δ' ἑτέροισί γε νίκην.

β') Τὸν ἐν βιβλ. IX. 14, 15 στίχον τοῦ Ματίου Il. XIII.

> an maneat specii simulacrum in morte silentum.

Οὐδ' ἐνταῦθα ὁμογνωμονεῖ ὁ Σκαλίγηρος τῷ Hertz, διισχυριζόμενος, ὅτι ὁ στίχος ὅδε εἶναι ἐκ τοῦ XXIII βιβλίου τοῦ Ματίου καὶ οὐχὶ ἐκ τοῦ XIII, παραπέμπων εἰς Ὁμήρου Ἰλιάδος Ψ, 103—104.

> ὢ πόποι, ἦ ῥά τις ἔστι καὶ εἰν Ἀίδαο δόμοισιν
> ψυχὴ καὶ εἴδωλον, ἀτὰρ φρένες οὐκ ἔνι πάμπαν.

καὶ γ') τὸν ἐν τῇ αὐτῇ βίβλῳ 14, 14 στίχον τῆς Ἰλιάδος τοῦ Ματίου XXI.

> altera pars acii vitasunt fluminis undas
> «τὸ ἕτερον μέρος τῆς παρατάξεως διέφυγον τὰ ὕδατα τοῦ ποταμοῦ»

δστις, νομίζομεν, ἀντιστοιχεῖ πως πρὸς τὸν Ὁμηρικὸν (Ἰλιάδ. Φ, 3 καὶ 4).

ἔνθα διατμήξας τοὺς μὲν πεδίονδε δίωκεν
πρὸς πόλιν, ᾗ περ Ἀχαιοὶ ἀτυζόμενοι φοβέοντο.

Ἔπειτα παραθέτομεν τοὺς παρὰ Οὐάρρωνι (de ling. lat.) περισωθέντας στίχους τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ.

1) τὸν ἐν § 95 σ. 157 (ed. Ot. Müller):

Corpora Graiorum moerebat mandier igni

ὃν ὁ μὲν Σκαλίγηρος ἀντιπαρατίθησι πρὸς τὸν ἐν Ὁμήρου Ἰλιάδος Η, 428.

νεκροὺς πυρκαϊῆς ἐπενήνεον ἀχνύμενοι κῆρ,

ὁ δὲ Μύλλερος πρὸς τὸν Ἰλιάδος Α, 56:

κήδετο γὰρ Δαναῶν, ὅτι ῥα θνήσκοντας ὁρᾶτο.

καὶ 2) τὸν ἐν § 96 αὐτόθι.

Obscaeni interpres, funestique ominis auctor
«ἀποτροπαίου ἐξηγητὴς καὶ στυγεροῦ οἰωνοῦ αἴτιος».

ὅςτις κατὰ μὲν τὴν εἰκοτολογίαν τοῦ Σκαλιγήρου προςπελάζει πρὸς τὸν τῆς Ἰλιάδος Λ, 4:

ἀργαλέην, πολέμοιο τέρας μετὰ χερσὶν ἔχουσαν,

καθ' ἡμᾶς δὲ φαίνεται ὅμοιος καὶ πρὸς τὸν Ἰλιάδ. Ε, 742:

δεινή τε σμερδνή τε, Διὸς τέρας αἰγιόχοιο

καὶ τὸν ἐν Ρ, 547—48:

ἠύτε πορφυρέην ἶριν θνητοῖσι τανύσσῃ
Ζεὺς ἐξ οὐρανόθεν, τέρας ἔμμεναι ἢ πολέμοιο. . . .

Περὶ δ' ἄλλων στίχων τοῦ Ματίου ὑπὸ τῶν γραμματικῶν συνειλεγμένων ἀναγνωστέος ὁ Wernsdsorf ἔνθ' ἀνωτέρω.

Ἐν Ναυπλίῳ, Μαρτίῳ ἀρχομένῳ, 1878.

Ν. ΠΕΤΡΗΣ γυμνασιάρχης Ναυπλίου.

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΔΟΥ

ΤΗΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1821 (1).

ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑ ΚΥΔΩΝΙΩΝ

Οἱ κάτοικοι τῆς ἐν Αἰολίδι πόλεως τῶν Κυδωνιῶν, οἵτινες διὰ συνετοῦ συστήματος αὐτοδιοικήσεως, τῆς συγκομιδῆς πλουσίων προϊόντων καὶ τῆς εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν ἐπιδόσεως εἶχον φθάσει πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως εἰς μεγίστην περιωπήν, μὴ περιορισθέντες εἰς μόνην τὴν ἀπόλαυσιν ὑλικῆς εὐημερίας κατέβαλον πᾶσαν φροντίδα καὶ περὶ τῆς πνευματικῆς ἀναπλάσεως τῆς ἑαυτῶν κοινότητος. Ὅθεν ἐκτὸς τῆς ἑλληνικῆς σχολῆς τῆς προϋπαρχούσης καὶ ὑπὸ τοῦ ἱερέως Οἰκονόμου συσταθείσης, ἱδρύθη· καὶ τὸ περιώνυμον γυμνάσιόν των, οὗτινος προΐστατο Γρηγόριος ὁ Σαράφης καὶ ἐν ᾧ ἐδιδάσκετο ὑπὸ Εὐστρατίου Πέτρου, Βενιαμὶν Λεσβίου, Θεοφίλου Καΐρου καὶ Γρηγορίου Τζαβαρῆ Συμαίου ἐκτὸς τῆς γραμματολογίας ἡ φυσική, λογική, ῥητορική, φιλοσοφία καὶ τὰ μαθηματικά. Τοῦ δὲ γυμνασίου τούτου οἱ καθηγηταὶ καί τινες τῶν φιλοκάλων καὶ πλουσίων ἐμπόρων, ἐπιθυμοῦντες πρὸς τελεσφορωτέραν θεραπείαν τῶν Μουσῶν νὰ κοσμήσωσι τὴν πόλιν καὶ διὰ τυπογραφείου, ἐξέφρασαν πρὸς τὸν Ἀμβρόσιον Φιρμῖνον Διδότον, τῷ 1817, ὅτε ὁ φιλέλλην οὗτος ἐπεσκέφθη τὰς Κυδωνίας, τὴν ἐπιθυμίαν τῆς τοῦ τυπογραφείου συστάσεως καὶ παρεκάλεσαν αὐτὸν νὰ διδάξῃ τὴν τυπογραφικὴν τέχνην εἰς ἕνα τῶν νέων μαθητῶν τοῦ γυμνασίου. Ἐξελέχθη δὲ ἵνα μεταβῇ εἰς Παρισίους ὁ ἐξαίρετος νέος Κωνσταντῖνος Τόμπρας, ὅστις ἀπεφασίσθη νὰ ἀναχωρήσῃ ὀλίγον μετὰ τὴν ἐκ Κυδωνιῶν ἀναχώρησιν τοῦ Διδότου, ὅπως φθάσῃ εἰς τὸ τούτου κατάστημα καθ' ὃν χρόνον ἔμελλε νὰ ἐπανέλθῃ καὶ ὁ ῥηθεὶς ἐκ τῆς περιοδείας του[2]. Ὁ νέος Τόμπρας, μετὰ προθυμίας διδασκόμενος ἐν τῷ ἐργοστασίῳ τοῦ Διδότου καὶ μετὰ πολλοῦ ζήλου ἐπιδοθείς, ἐξέμαθε ταχέως τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς τυπογραφικῆς τέχνης, εὐδοκιμήσας εἴς τε τὴν κατασκευὴν τῶν μητρῶν, τὴν χύσιν τῶν στοιχείων, τὴν σύνθεσιν καὶ

1 Βλ. περὶ τῶν προηγουμένων τυπογραφείων Χρυσαλλίδος φυλλ. 60, 61, 80, 94, 95 καὶ Πανδώρας Τόμ. ΙΗ', σελ. 305 καὶ Τόμ. ΙΘ', σελ. 154.

2 A. F. Didot, Voyage dans le Levant, σελ. 388-389 καὶ ἐν τῇ Encyclopedie moderne. Paris ἔκδ. τοῦ 1853 ἄρθρ. Typographie, Τόμ. XXVI, σελ. 707.

τὴν τύπωσιν. Ὡς δοκίμιον δὲ τῆς περὶ τὴν τέχνην ἱκανότητος αὐτοῦ ἐξετύπωσεν ἐν Παρισίοις ἐν τῷ Διδοτείῳ τυπογραφείῳ τὸ ἑξῆς φυλλάδιον·

Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Χ. Ἐμμανουὴλ Σαλτέλη, συντεθεῖσα μὲν παρὰ Γ. Κωάκη (sic) Τυπάλδου, ἰατροῦ ἐκ τῆς Σχολῆς τῶν Παρισίων, μέλους τῆς βασιλικῆς καὶ ἀκαδημιακῆς ἑταιρείας τῶν ἐπιστημῶν κτλ. κτλ. Τυπωθεῖσα δὲ παρὰ Κωνσταντίνου Τόμπρα Κυδωνιέως. Ἐξεδόθη ἐν Παρισίοις, ἐν ἔτει 1818, κατὰ μῆνα Ἰούλιον. Ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τυπογραφίᾳ τοῦ κυρίου Ἀμβροσίου Φιρμίνου Διδότου.—Εἰς 12ον σελ. 71.

Τῆς ἐπιστολῆς δὲ ταύτης τοῦ Τυπάλδου προέταξε καὶ ὁ Τόμπρας σύντομον ἐπιστολὴν ἣν παρατιθέμεθα ἐνταῦθα·

Φίλε Χ. Ἐμμανουὴλ

Ἐπιθυμῶν νὰ γνωρίσῃς τὰς προόδους μου, μοὶ παρήγγειλες νὰ σοὶ στείλω ἐν ἰδιοχείρως μου τυπωθὲν δοκίμιον. Ὅτε ᾐσθάνθην τὸν ἑαυτόν μου, τρόπον τινά, ἱκανόν, εὑρέθην εἰς ἀμηχανίαν περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ ὑποκειμένου. Τὸ ὑπὸ τοῦ Γ. Κλεοβούλου περὶ τῆς Ἀλληλοδιδακτικῆς Μεθόδου ὑποσχεθέν σοι, περίεργον μὲν καὶ ὠφέλιμον, ἀλλὰ διὰ τὴν ἔκτασιν, ἀπεφασίσθη διὰ ξεχωριστὴν διδακτικὴν πραγματείαν. Κατ' εὐτυχίαν ὅμως τότε, ὁ ποτὲ συμμαθητής μας καὶ φίλος, ὁ ἰατρὸς Τυπάλδος μοὶ ἐνεχείρισε μίαν χειρόγραφον ἐπιστολὴν διὰ σέ, ἀποκρινομένην εἴς τινας ἐρωτήσεις τῆς ἰδικῆς σου. Ὁμολογῶ, ὅτι μοὶ ἐφάνη διὰ πολλοὺς λόγους ἀξία τύπου· ὄχι μόνον διότι εἶδον βάσεις ὑγιοῦς φιλοσοφίας, ἀλλὰ διότι τὰ πάντα ἀπέβλεπον εἰς τὴν κοινωφελῆ καὶ μετριόφρονά μας Σχολήν. Ὅθεν ἀφοῦ κατέπεισα τὸν συγγραφέα νὰ προσθέσῃ ὀλίγα τινά, τυπώσας αὐτήν, σοὶ τὴν στέλλω, διὰ νὰ εὐχαριστήσω σὲ καὶ τοὺς φίλους μας. Ἔρρωσο.

Ὁ φίλος σου

Κωνσταντῖνος Τόμπρας.

Ἐν σελίδι 51 τῆς ῥηθείσης ἐπιστολῆς λέγεται ὑπὸ τοῦ Τυπάλδου ὅτι ὁ Ἐμμανουὴλ Σαλτέλης *πρῶτος καὶ μόνος φέρει τὴν τυπογραφίαν εἰς τὴν πατρίδα*. Ἐν σημειώσει δὲ προστίθησιν ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὰ ἑξῆς· «Δὲν εὑρίσκω ἀξιώτερον ἔπαινον διὰ τὴν ἀρετήν σου. Ἡ τοιαύτη πρᾶξις δεικνύει πόσον ὠφελήθης ἀπὸ τὴν σοφίαν τῶν διδασκάλων τῶν Κυδωνιῶν. Ἡ ἐκλογὴ τοῦ τυπογράφου φανερόνει νοῦν καὶ κρίσιν ὀρθήν. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ λησμονήσωμεν τὴν εὐγενῆ καὶ φιλέλληνα προθυμίαν τοῦ κυρίου Ἀμβροσίου Φιρμίνου Διδότου, ὅστις τὸν διδάσκει ἐλευθερίως, διὰ μόνην τὴν ἀγάπην τῆς Ἑλλάδος, τὰ διάφορα εἴδη τῆς τυπογραφικῆς τέχνης. Ὅταν τις ὠφελῇ μίαν πόλιν, ὑποχρεοῖ ὅλην τὴν Ἑλλάδα καὶ οἱ Ἕλληνες ὅλοι εἶναι εὐγνώμονες». Ἐκ τούτου δὲ ὅτι ὁ Τόμπρας ἀπευθύνει τὸ τυπογραφικὸν δοκίμιόν του πρὸς τὸν Σαλτέλην, ὅπως οὗτος γνωρίσῃ τὰς προόδους του, καὶ ἐκ τῶν λεγομένων ὑπὸ τοῦ Τυπάλδου ὅτι αὐτὸς *πρῶτος καὶ μόνος* φέρει τὴν τυπογραφίαν εἰς τὴν πατρίδα, τεκμαιρόμεθα ὅτι διὰ μόνης τῆς γενναίας συνδρομῆς τοῦ φιλοπάτριδος Σαλτέλη διετηρεῖτο καὶ ὁ Τόμπρας ἐν Παρισίοις καὶ ὅτι διὰ δαπάνης αὐτοῦ ἐκομίσθη ἡ τυπογραφία εἰς Κυδωνίας.

Ὁ Τόμπρας διατρίψας ἐν Παρισίοις δύο ἔτη ἐπανῆλθεν οἴκαδε περὶ τὸ

Ἀπρίλιον τοῦ 1817, κομίζων μεθ' ἑαυτοῦ ἐκ τῶν ἐργοστασίων τοῦ Διδότου πάντα τὰ χρειώδη πρὸς σύστασιν τῆς τυπογραφίας, ἥτις ἱδρυθεῖσα ἐν Κυδωνίαις ἀριθμητέα ὡς δεκάτη τῶν ἐν Ἑλλάδι τυπογραφιῶν. Συνεστάθη δ' αὕτη ἔν τινι καταστήματι τῆς αὐλῆς τῆς ἐκκλησίας τῆς λεγομένης Ὀρφανῆς Παναγίας. Τὸ πρῶτον δ' ἀπολυθὲν ἔργον ἐκ τῆς τυπογραφίας ταύτης εἶναι ἰαμβικόν τι στιχούργημα «*προσωποιΐα ἐκ μέρους τῆς πόλεως*» ἐπιγεγραμμένον, ὅπερ Δημήτριος Κωνσταντίνου Μπαρμπάγου Κυδωνιεὺς ἐποίησεν, ἐπαινῶν τὸν πολὺ συνεισενεγκόντα εἰς κατάρτισιν τῆς τυπογραφίας Ἀμβρόσιον τὸν Διδότον· καὶ ἐν τῇ ἑτέρᾳ σελίδι «*Ψυχῆς κατανενυγμένης ἱκέσιος δέησις πρὸς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον*», ἧς ἡ ἀρχὴ «Δέσποινα, Δέσποινα μῆτερ, ἁμαρτωλῶν ἡ προστάτις». Εἶτα δ' ἐξετυπώθησαν τὰ ἑξῆς βιβλία ἅπερ διαμένουσιν ἐσαεὶ ὡς μαρτύριον τῆς περὶ τὴν τυπογραφικὴν τέχνην ἐντελείας καὶ φιλοκαλίας τοῦ Τόμπρα, ἄξια δὲ νὰ παραβληθῶσι κατὰ τὴν κομψότητα πρὸς τὰ διδότεια ἔργα.

1 Συμβουλαὶ πρὸς τὴν θυγατέρα μου· σύγγραμμα Ι. Ν. Βουΐλλου, μεταφρασθὲν ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ ὑπὸ Ε. Ν. τῆς ἐξ Ἄνδρου· ͵αωκ΄. Ἐν Κυδωνίαις, 1820. Ἐν τῷ τυπογραφείῳ τῆς τῶν Κυδωνιῶν Σχολῆς, παρὰ Κωνσταντίνου Τόμπρα Κυδωνιέως.—Εἰς 8ον σελ. η΄, 273.

Ἡ ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ μετάφρασις αὕτη ἐγένετο ὑπὸ τῆς νεαρᾶς ἀδελφῆς τοῦ Καΐρου Εὐανθίας.

2. Γραμματικῆς βιβλίον πρῶτον, ἤτοι τὸ περὶ τεχνολογίας, καὶ ὀρθογραφίας τῶν ὀκτὼ τοῦ λόγου μερῶν· φιλοπονηθὲν παρὰ τοῦ σοφολογιωτάτου διδασκάλου κυρίου Γρηγορίου Σαράφη Κυδωνιέως χάριν τῆς νεολαίας τῆς αὐτοῦ πατρίδος καὶ τῶν παρ' αὐτῷ παιδείας ἕνεκα φοιτώντων ἀλλοδαπῶν νέων. ͵αωκ΄. Ἐν Κυδωνίαις· 1820. Ἐν τῇ τυπογραφίᾳ τῆς Σχολῆς, παρὰ Κωνσταντίνου Τόμπρα Κυδωνιέως.—Εἰς 8ον σελ. η΄, 160.

3. Γραμματικῆς βιβλίον δεύτερον, ἤτοι τὸ περὶ συντάξεως τῶν ὀκτὼ τοῦ λόγου μερῶν, φιλοπονηθὲν παρὰ τοῦ σοφολογιωτάτου διδασκάλου κυρίου Γρηγορίου Σαράφη Κυδωνιέως χάριν τῆς νεολαίας τῆς αὐτοῦ πατρίδος καὶ τῶν παρ' αὐτῷ παιδείας ἕνεκα φοιτώντων ἀλλοδαπῶν νέων· ͵αωκ΄. Ἐν Κυδωνίαις, 1820. Ἐν τῇ τυπογραφίᾳ τῆς Σχολῆς, παρὰ Κωνσταντίνου Τόμπρα Κυδωνιέως.—Εἰς 8ον σελ. 112.

4. Οἱ γενικώτεροι κανόνες τῆς συντάξεως οἷς δεῖ χρῆσθαι τοὺς σπουδάζοντας ἐν τῷ ἀναλύειν τοὺς συγγραφεῖς καὶ ἐν τῷ θεματογραφεῖν. Συλλεχθέντες ἐκ τῆς γραμματικῆς τοῦ σοφολογιωτάτου διδασκάλου κυρίου Γρηγορίου Σαράφη Κυδωνιέως χάριν τῶν ἀρχομένων συντάττειν· ͵αωκ΄. Ἐν Κυδωνίαις. 1820. Ἐν τῇ τυπογραφίᾳ τῆς Σχολῆς, παρὰ Κωνσταντίνου Τόμπρα Κυδωνιέως.—Εἰς 16ον σελ. 23. Μετὰ τοῦτο ἕπεται τὸ αὐτὸ ἀποτελοῦν βιβλίον, ἀλλ' ἰδίαν φέρον ἀρίθμησιν τὸ ἑξῆς·

5. Ἀστραμψύχου ὀνειροκριτικόν· ͵αωκ΄. Ἐν Κυδωνίαις, 1820. Ἐν τῇ τυπογραφίᾳ τῆς Σχολῆς, παρὰ Κωνσταντίνου Τόμπρα Κυδωνιέως.—Σελ. 9.

6. Βασιλείου Μακεδόνος αὐτοκράτορος Ῥωμαίων Κεφάλαια Παραινετικὰ ξς΄ πρὸς τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν Λέοντα τὸν φιλόσοφον.—Μετὰ τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην εἰκονίζεται στέμμα ὑφ' ὃ ἀναγινώσκεται «Βασιλεῖ τ' ἀγαθῷ, κραταιῷ τ' αἰχμητῇ. ͵αωκ΄. Ἐν Κυδωνίαις. 1820. Ἐν τῇ τυπογραφίᾳ τῆς Σχολῆς, παρὰ Κωνσταντίνου Τόμπρα Κυδωνιέως».—Εἰς 16ον σελ. 74 καὶ ἕτεραι σελ. 14 ἐν τέλει ἄνευ ἀριθμήσεως περιέχουσαι τὸν πίνακα τῶν κεφαλαίων καὶ τὸν κατάλογον τῶν συνδρομητῶν.

7. Εἴδησις. Περὶ τῶν ὑγιεινῶν καταποτίων τοῦ ἰατροῦ Φράγκ. Ἐν δὲ τῷ τέλει «1820. Ἐν τῷ τυπογραφείῳ τῆς τῶν Κυδωνιῶν Σχολῆς, παρὰ Κ. Τ. Κ.» Εἰς 8ον σελ. 16.

Καὶ ταῦτα μὲν εἶναι ὅσα ἠδυνήθην ν' ἀνεύρω βιβλία τυπωθέντα ἐν τῷ τυπογραφείῳ τῶν Κυδωνιῶν, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ἐξετυπώθησαν καὶ ἄλλα διαφυγόντα τὰς ἐρεύνας μου. Ὁ Τόμπρας εἶχε συνεργάτην καὶ τὸν γνωστὸν ἐν Ἀθήναις ἄριστον τεχνίτην Κωνσταντῖνον Δημίδην, εἶχε δὲ καὶ δύο παῖδας μαθητευομένους, τὸν ἀνεψιόν του, Ἰωάννην Τόμπραν, καὶ τὸν Ἀναστάσιον Νικολαΐδην, τὸν μετὰ ταῦτα ἐργοστασιάρχην τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικοῦ τυπογραφείου. Καλῶς δὲ κατηρτισμένον τὸ τυπογραφεῖον τοῦτο, ἂν ἐξηκολούθει ἐργαζόμενον, πολλὰ βεβαίως καὶ ὠφέλιμα βιβλία ἤθελεν ἐκδώσει ἐκ τῶν πιεστηρίων αὐτοῦ, ἀλλὰ κατὰ τὴν δυστυχῶς ἐπελθοῦσαν καταστροφὴν τῶν Κυδωνιῶν τῇ 3 Ἰουνίου 1821 συγκατεστράφη καὶ αὐτὸ καίτοι παντὶ σθένει προσεπάθησεν ὁ Τόμπρας νὰ τὸ διασώσῃ. Ὁ Τόμπρας μετὰ τῶν διαφυγόντων τὴν πανωλεθρίαν Κυδωνιέων καὶ Μοσχονησίων διεσώθη εἰς Ψαρὰ ὅπου εὗρε καὶ τὸν παῖδα Νικολαΐδην. Τῇ δὲ 8 Ἰουνίου ἔφθασεν εἰς Ὕδραν ἐκ Τεργέστης ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης ὅστις διεκοίνωσε πρὸς τὸν ναύαρχον Ἰακωβάκην Τομπάζην ὅτι σὺν τοῖς ἄλλοις ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τυπογραφεῖον. Ἠρώτα δὲ αὐτὸν ἂν ἦτο δυνατὸν νὰ εὑρεθῇ τις εἰδήμων τῆς τέχνης εἰς ὃν ν' ἀναθέσῃ τὴν διεύθυνσιν· ὁ δὲ Τομπάζης εἰξεύρων ὅτι ὁ Τόμπρας εὑρίσκετο εἰς Ψαρὰ ἀπέστειλε πλοῖον καὶ παρέλαβεν αὐτὸν μετὰ τοῦ βοηθοῦ του. Ἀφιχθεὶς δὲ ὁ Τόμπρας εἰς Ὕδραν, εἶτα μετέβη εἰς Καλάμας καὶ συνέστησεν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐντός τινος τζαμίου τὸ τυπογραφεῖον ὅπερ ὠνομάσθη Ἐθνικόν. Ἐν αὐτῷ δὲ μετετυπώθησαν τῇ 30 Ἰουλίου οἱ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου πρότερον ἐν Ἰασίῳ ἐκδοθέντες *Στρατιωτικοὶ Νόμοι*. Ἐν τῷ τυπογραφείῳ τούτῳ τῷ πρώτῳ συσταθέντι ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι ἐτυποῦντο αἱ προκηρύξεις καὶ τὰ διάφορα ἔγγραφα τῆς διοικήσεως, ἐν αὐτῷ δ' ἐξετυπώθησαν καὶ ἐν ᾗ δύο φύλλα τῆς πρώτης ἐντύπου ἑλληνικῆς ἐφημερίδος *Σάλπιγξ Ἑλληνική*, τῆς ὑπὸ Θεοκλήτου Φαρμακίδου συντασσομένης. Διεκόπη δὲ ἡ ἔκδοσις τῆς ἐφημερίδος διότι ὁ Φαρμακίδης δὲν ἐνέδωκεν εἰς τὸ δεσποτικὸν μέτρον τῆς προεξετάσεως, εἰς ὃ ἤθελε νὰ τὸν ὑποβάλῃ ὁ Ὑψηλάντης. Τὸ πρῶτον φύλλον τῆς ἐφημερίδος ταύτης σώζεται εὐτυχῶς ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Βουλῆς, εἶναι δὲ μικροῦ σχήματος 4ου. Ἡ πρώτη σελὶς εἶναι τετυπωμένη ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς προμετώπιον βιβλίου, φέρει δὲ τὴν δε τὴν ἐπιγραφήν· «Σάλπιγξ Ἑλληνική. Περίοδος Α'. Ἐν Καλαμάτᾳ, ἔτει α' τῆς ἐλευθερίας (αωκα')». Ἐν τῇ ὄπισθεν δὲ τῆς προμετωπίδος σελίδι ὑπάρχει ἡ *ἀνακήρυξις* περὶ ἐκδόσεως τῆς ἐφημερίδος καὶ ἐν τῇ τρίτῃ σελίδι ἄρχεται ἡ ἐφημερίς, ἥτις ἐν κεφαλίδι ἔχει τετράγωνον ἐπιμήκη ξυλογραφίαν, ἐν ᾗ παρίσταται ἄγγελος ἐπὶ νεφελῶν ἱπτάμενος καὶ σαλπίζων, καὶ τὴν ἐπιγραφὴν «Σάλπιγξ Ἑλληνική. Ἔτος α', Αὐγούστου 1».

Ὁ δ' ἐν Κυδωνίαις συνεργάτης τοῦ Τόμπρα Δημίδης, προσκληθεὶς ὑπὸ τῆς Δημογεροντίας Ψαρῶν, εἶχε μεταβῆ ἐκεῖ πανοικεὶ ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς καταστροφῆς τῶν Κυδωνιῶν καὶ καταταχθεὶς εἰς τὸ πολεμικὸν ναυτικὸν ὑπὸ τὸν ναύαρχον Ἀποστόλην εἰργάζετο μετὰ τοῦ πατρός του καὶ δύο ἀδελφῶν εἰς τὴν ἐπισκευὴν τῶν ὅπλων. Τῷ δὲ 1822 κατώρθωσεν ἐκ τοῦ μηδενὸς νὰ καταρτίσῃ μικρὸν τυπογραφεῖον ἐν ᾧ ἐτυποῦντο τὰ διπλώματα τῶν καταδρομικῶν πλοίων, ἄλλα μικρὰ ἔγγραφα καὶ αἱ προσκλήσεις τῆς στρατολογίας τῶν στρατιωτῶν [1].

ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑ ΧΙΟΥ

Πρὸς τὴν τῶν Κυδωνιέων φιλοκαλίαν ἀνθαμιλλώμενοι καὶ οἱ φιλότιμοι ἐπίτροποι τῆς Σχολῆς τῆς Χίου ἀπεφάσισαν νὰ συστήσωσι καὶ αὐτοὶ τυπογραφίαν εἰς τὸ ἀξιόλογον αὐτῶν γυμνάσιον. Οἱ δὲ χαρακτῆρες, τὰ πιεστήρια καὶ τὰ λοιπὰ ἐργαλεῖα ἠγοράσθησαν ἐκ τῶν καταστημάτων τοῦ Διδότου, ὡς διευθυντὴς δὲ τῆς τυπογραφίας προσεκλήθη ὁ ἐκ Φραγκφούρτης διακεκριμένος τυπογράφος Βαϋρόφφερος (Bayrhoffer). Ὁ Λόγιος Ἑρμῆς ἀνήγγειλε τῇ 15 Ἀπριλίου 1819 πανηγυρικῶς καὶ μετὰ πολλοῦ ἐνθουσιασμοῦ τὴν ἵδρυσιν τοῦ τυπογραφείου ἐν Χίῳ [2]. Ἀλλ' ἐνῷ δικαίως ἐπιδαψιλεύονται πλεῖστοι ἔπαινοι πρὸς τοὺς Χίους, οὐδὲ μνεία γίνεται περὶ τῶν Κυδωνιέων, οἵτινες προηγήθησαν εἰς τὸ ἐθνωφελὲς ἔργον τῆς συστάσεως τυπογραφείου ἐν τῇ πόλει αὐτῶν. Μηδὲ ὑποθέσῃ τις ὅτι ὁ ἐκδότης τοῦ *Λογίου Ἑρμοῦ* Κοκκινάκης ἠγνόει τὴν ἐν Κυδωνίαις σύστασιν τοῦ τυπογραφείου, διότι ὁ ἀοίδιμος Κοραῆς ἐπιστέλλων πρὸς αὐτὸν τῇ 13 Μαρτίου ἔγραφε τάδε· «Τὸν κύριον Γλαράκην ἄσπασε ἐκ μέρους μου· εἰπέ με ἂν ἐκίνησε, ἢ πότε μελετᾷ νὰ κινήσῃ πρὸς τὴν πατρίδα, πρὸς τὴν ὁποίαν ἐκίνησαν ἤδη ἀπὸ Μασσαλίας καὶ οἱ τυπογραφικοὶ χαρακτῆρες τὴν 14 Φεβρουαρίου, ὡς μὲ γράφει ἐκεῖθεν ὁ Ἀργέντης. Ὁ δὲ τυπογράφος ἐκίνησεν αὐτόθεν; Ἦτο καλὸν νὰ γρηγορεύσητε εἰς τὴν ἀποστολὴν ὅλων τῶν χρειωδῶν καὶ νὰ γνωστοποιηθῇ κἂν, ὅτι πρὸ τῶν Κυδωνιατῶν ἔλαβον οἱ Χῖοι τυπογραφίαν. Ὁ Κυδωνιάτης τυπογράφος, ἀνὴρ φρόνιμος καὶ ζηλωτὴς τῆς δόξης τῆς πατρίδος του κινεῖ περὶ τὰ μέσα τοῦ ἐρχομένου μηνός, πρὸς τὰς Κυδωνίας, ὅστις ἔμαθε ὄχι μόνον νὰ τυπώνῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ χύνῃ χαρακτῆρας τύπων. Δὲν τοὺς φθονῶ· ἐξ ἐναντίας τοὺς εὐλογῶ καὶ τοὺς μακαρίζω. Λυποῦμαι ὅμως ὅτι εἰς τοῦτο τὸ γένος τοῦ σταδίου παρέτρεξαν τοὺς Χίους, οἱ ὁποῖοι ἔπρεπε νὰ ἦναι οἱ πρῶτοι κατὰ πάντα».

1 Βλ. Φιλήμονος ἄρθρον ἐν τῇ ἐφημερίδι «Ὁ Χρόνος» τῇ ἐν Ναυπλίῳ ἐκδιδομένῃ τῷ 1833, ἀρ. 1, καὶ ἐν Δοκιμίῳ ἱστορικῷ περὶ τῆς ἑλλην. ἐπαναστάσεως. Τόμ. Δ', σελ. 75. — Νικοδήμου, ὑπόμνημα τῆς νήσου Ψαρῶν. Τόμ. Α', σελ. 400. — Δημ. Εἰρηνίδου, Ὁμιλία περὶ Ἰωάννου Γουτεμβεργίου κτλ. Ἐν Ἀθήναις, 1876, σελ. 76 κ. ἑ.

2 Λόγιος Ἑρμῆς, 1819 σελ. 270.

Ἐν ἑτέρᾳ ἐπιστολῇ τῇ 2 Ἀπριλίου 1819 γράφει ὁ Κοραῆς πρὸς τὸν αὐτὸν Κοκκινάκην τὰ ἑξῆς· «Ἀγαθῇ τύχῃ! Καλὸν ὅτι ἀποδήμησε πρὸς ἐκεί νους καὶ ὁ τυπογράφος. Καλὸν ὅτι μέλλεις νὰ κηρύξῃς τὴν τυπογραφίαν τῆς πατρίδος. Εἰπὲ τοὺς Ἐπιτρόπους νὰ γράψωσι πρὸς τοὺς ἐκεῖ, νὰ τυπώσωσι χωρὶς ἀναβολὴν μικρόν τι ὅ,τι καὶ ἂν ἦναι μέρος ἢ τεμάχιον συγγραφέως τινὸς χρήσιμον εἰς τὸ γυμνάσιον. Τοῦτο δύναται μὲ μεγάλην εὐκολίαν νὰ κατορθώσῃ ὁ Βαρδαλάχος. Τοῦτο σὲ λέγω, διότι πρὸς τὸ τέλος τοῦ παρόντος μηνὸς ἀναχωρεῖ ἐδῶθεν καὶ ὁ Γραικὸς τυπογράφος τῶν Κυδωνιῶν, ὡπλισμένος μὲ χαρακτῆρας, καὶ τὸ εὐτυχέστερον μὲ τὴν τέχνην ὄχι μόνον νὰ τοὺς συνθέτῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ τοὺς ἐξαναχύνῃ, ὅταν τριφθῶσι. Πάλιν τὸ λέγω, δὲν τοὺς φθονῶ, ἐξεναντίας τοὺς ἐπαινῶ καὶ τοὺς μακαρίζω διὰ τὴν ἀπόκτησιν τοιούτου καλοῦ. Ἀλλὰ τὸ λυποῦμαι ὡς μέγα δυστύχημα, νὰ ἐκδώσωσί τι τυπωμένον αἱ Κυδωνίαι πρὶν τῆς Χίου»[1]. Ἐκ τούτων λοιπὸν πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ Κοκκινάκης ἐξ ἀντιζηλίας καὶ δι' ὑπερβολὴν ἀγάπης πρὸς τὴν ἰδιαιτέραν πατρίδα Χίον ἐτήρησεν ἐκ προθέσεως σιγὴν ἵνα μὴ ἀποδώσῃ τὸν δίκαιον ἔπαινον καὶ πρὸς τοὺς Κυδωνιεῖς.

Ἀλλ' ἂν καὶ ἐτηρήθη σιγὴ περὶ τῆς συστάσεως τῆς τυπογραφίας τῶν Κυδωνιῶν, πανταγωδῶς δὲ ἀνηγγέλθη ἡ τῆς Χίου καὶ μεθ' ὅλην τὴν λύπην ἣν ᾐσθάνετο ὁ Κοραῆς θεωρῶν ὡς *μέγα δυστύχημα* ἂν ἐξεδίδετό τι ἐν Κυδωνίαις πρὸ τῆς Χίου, ὁ αὐτὸς πάλιν ὁμολογεῖ ἐν ἐπιστολῇ αὐτοῦ πρὸς τὸν Κοκκινάκην τῆς 6 Ὀκτωβρίου 1820 ὅτι «Πρώτη μικρὰ πόλις αἱ Κυδωνίαι ἀπέκτησε τεχνίτην τυπογραφικῶν χαρακτήρων Ἕλληνα· πρώτη ἔστειλεν ἄλλον αὐτῆς πολίτην νὰ διδαχθῇ τὴν κατασκευὴν τοῦ χαρτίου. Εὖγε, Κυδωνιᾶται! Μὴν ἀποκάμητε πλουτίζοντες τὴν πατρίδα σας μὲ πλοῦτον καὶ γνώσεως καὶ χρημάτων. *Ὁ σπείρων ἐπ' εὐλογίαις, ἐπ' εὐλογίαις καὶ θερίσει*[2]».

Ἐν τῇ τυπογραφίᾳ ταύτῃ τῆς Χίου, ἥτις εἶναι ἑνδεκάτη καὶ τελευταία τῶν πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἱδρυθεισῶν ἑλληνικῶν τυπογραφιῶν, ἕνεκα τῆς βραχείας ὑπάρξεως αὐτῆς ὀλίγιστα βιβλία ἐξετυπώθησαν, ὧν καταγράφομεν ἐνταῦθα τὰ ἡμῖν γνωστά·

1. Ὁμιλία εἰς τὴν ἄνοιξιν τῆς ἐν Χίῳ δημοσίου Σχολῆς τὴν 1 Σεπτεμβρίου 1819 παρὰ Νεοφύτου Βάμβα. Ἐν Χίῳ. Ἐν τῇ τυπογραφίᾳ τῆς Σχολῆς παρὰ Ι. Δ. Βαϋροφφέρου τυπογράφου.—Εἰς 8ον σελ. 8.

2. Ὁμιλία εἰς τὴν δημόσιον ἐξέτασιν τῶν μαθητῶν τῆς Σχολῆς τῆς Χίου τὴν 7 Ἰανουαρίου 1820, παρὰ Νεοφύτου Βάμβα. Ἐν Χίῳ. Ἐν τῇ τυπογραφίᾳ τῆς Σχολῆς παρὰ Ι. Δ. Γ. Βαϋροφφέρου τυπογράφου.—Εἰς 8ον σελ. 8.

3. Τὸ τέλος τοῦ χρόνου. Ἐπιτομὴ τῶν λόγων τοῦ Δ. Ἰσαὰκ Οὐάττς. Πρῶτον μὲν τυπωθὲν ἐν τῇ Πατριαρχικῇ τυπογραφίᾳ, νῦν δὲ ἐν τῇ τῆς Χίου. 1820.—Εἰς 8ον σελ. 40.

1 Βλ. Ἡμέρας ἀρ. 306 καὶ 307.
2 Λόγιος Ἑρμῆς, 1820, σελ. 651.

4. Ἀρχαιολογία τῆς Χίου. Λόγος ἐκφωνηθεὶς εἰς τὰς δημοσίους ἐξετάσεις ὑπὸ Γεωργίου Χρυσηίδου Μακεδόνος μαθητοῦ τῆς Σχολῆς. Ἐν Χίῳ. Ἐν τῇ τυπογραφίᾳ τῆς Σχολῆς παρὰ Γ. Βαϋροφφέρου τυπογράφου. 1820.

Ὁ Διδότος ἀναφέρει ὅτι ἐν τῇ τυπογραφίᾳ τῆς Χίου ἐτυπώθη καὶ ἡ γραμματικὴ τοῦ Βάμβα, ἀλλ' οὐδέποτε εἶδον τὸ βιβλίον. Ἡ τυπογραφία μετὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως πιθανῶς δὲν εἰργάζετο ἕνεκα τῆς οἰκτρᾶς καταστάσεως εἰς ἣν εἶχον περιέλθει τὰ πράγματα ἐν Χίῳ· ἀγνοοῦμεν δὲ καὶ ἂν αὕτη ὅλως ὑπῆρχε μέχρι τῆς 30 Μαρτίου 1822, ὅτε ἡ μὲν εὔανδρος καὶ λαμπρὰ Χίος κατεστράφη καὶ μετεβλήθη εἰς ἐρείπια, τῶν δὲ εὐδαιμόνων αὐτῆς κατοίκων ἄλλοι μὲν ἐσφάγησαν, ἄλλοι δὲ δίκην ἀνδραπόδων ἐπωλήθησαν εἰς τὰς διαφόρους πόλεις τῆς Τουρκίας. Ἐνώπιον δὲ οὕτω μεγάλων συμφορῶν καὶ καταστροφῶν, καὶ σπουδαία οὖσα, οὐδ' ἐπαισθητὴ δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ ἀπώλεια τῆς χιακῆς τυπογραφίας.

Π. ΛΑΜΠΡΟΣ.

ΥΓΙΕΙΝΗ.— ΠΕΡΙ ΤΡΟΦΩΝ*

ΓΕΝΙΚΟΝ ΜΕΡΟΣ

Τῶν δὲ *ἀμυλούχων ῥιζῶν* κύριον συστατικὸν εἶναι τὸ ἄμυλον, τὰ λοιπὰ δὲ ἐμπεριέχονται ἐν μετριωτάτῃ ποσότητι. Μεταξὺ αὐτῶν κυριώτεραί εἰσι, τὰ γαιώμηλα, αἱ γογγυλίδες, αἱ ἐρυθραὶ καὶ αἱ λευκαί, ὁ τραγοπώγων (κοιν. σκοῦλι), τὰ κολοκάσια, αἱ γλυκοπατάται (ignames). Αἱ οὐσίαι αὗται εἶναι ἐν κοινοτάτῃ χρήσει παρὰ πολλοῖς λαοῖς, ἰδίως δὲ μεταξὺ αὐτῶν ἡ χρῆσις τῶν γεωμήλων ἐξηπλώθη εἰς τὸ πλεῖστον μέρος τῆς γῆς ἀνεξαρτήτως τοῦ κλίματος, καὶ ἔν τισι μέρεσι ἀντικαθιστᾷ σχεδὸν τὸν ἄρτον, ὡς τοῦτο λαμβάνει χώραν ἐν Ἀγγλίᾳ.—Ἐν γένει αἱ ἀμυλοῦχοι ῥίζαι περιέχουσιν ὀλίγας ἀζωτούχους ὕλας, καὶ διὰ τοῦτό εἰσιν ὀλιγώτερον θρεπτικαὶ τῶν ὀσπρίων καὶ τῶν σιτηρῶν ἀκόμη.

Τὰ *χορταρικὰ* (legumes herbacés) ὑποδιαιροῦνται καὶ αὐτὰ εἰς *χορταρικὰ ἀζωτοῦχα* καὶ εἰς *χορταρικὰ ὀξέα* καὶ *ἁλατοῦχα*.

Ἀζωτοῦχα χορταρικά εἰσιν οἱ *μήκυτες*, οἵτινες ξηροὶ περιέχουσι 3—7,50 τοῖς 100 ἄζωτον, τὰ *ὕδνα* (*ὕτανα* κοινῶς ἐν Πελοποννήσῳ λεγόμενα), ὧν ἡ γεῦσις εἶναι ἡδεῖα καὶ ὀξυτάτη, αἱ *κράμβαι* αἵτινες ἔχουσι πολλὰς ποικιλίας, αἱ μελιζάναι, οἱ ἀσπάραγοι, οἱ θρίδακες (μαρούλια) κτλ. κτλ.

Ὀξέα δὲ καὶ ἁλατοῦχα χορταρικά εἰσιν ἰδίως ἡ τομάτα, ἡ ὀξαλὶς (ξυνίθρα), τὰ σεῦτλα (σέσκουλα), τὰ ῥαδίκια κτλ.

Τὰ ἅλατα ἅτινα ἀπαντῶσι συνηθέστερον ἐν τοῖς χορταρικοῖς εἰσι τὰ ὀξα-

* Μαθήματα ἑσπερινὰ ἐν τῷ συλλόγῳ παραδιδόμενα ὑπὸ τοῦ ὑφηγητοῦ τῆς Ὑγιεινῆς κ. Ἰωάννου Χ. Βάμβα.—Συνέχεια ἴδε σελ. 452.

λικά, τὰ μηλικά, τὰ κιτρικὰ τῆς ποτάσσης τοῦ νάτρου καὶ τῆς τιτάνου· ἀπαντῶσιν ἐπίσης χλωροῦχα ἀλκάλεα καὶ μόρια μαγγανησίου.

Αἱ τομάται περιέχουσιν ἄφθονα μηλικὰ καὶ κιτρικὰ ἅλατα. Ἡ ὀξαλὶς περιέχει ὀξικο-ὀξαλικὴν πότασσαν. Ἕνεκα τούτου τῶν χορταρικῶν τούτων ἡ χρῆσις, λέγουσί τινες, πρέπει νὰ ἀπαγορεύηται εἰς ἀνθρώπους ἀρθριτικοὺς ἢ πάσχοντας ψαμμίασιν ὀξαλικήν.

Τινὰ ἔχοντα συστατικὸν τὸ θεῖον λαμβάνουσιν ἰδιάζουσάν τινα ὀσμὴν π. χ. τὰ σκόροδα, τὰ κρόμμυα καὶ αἱ ῥαφανίδες. Ἄλλα μὴ περιέχοντα παντάπασι ἄμυλον ἢ μετριωτάτην ποσότητα, εἶναι κατάλληλα ὡς τροφαὶ εἰς τὴν δίαιταν νόσων τινῶν, τοῦ διαβήτου π. χ. τῆς πολυσαρκίας (obeisité). Τοιαῦτα δὲ εἶναι οἱ θρίδακες, τὰ ῥοδίκια, ἡ ὀξαλίς, τὸ σπανάκιον οἱ ἀσπάραγοι, αἱ κινάραι, τὰ πράσα, τὰ κρόμμυα, τὰ κουνουπίδια καὶ αἱ διάφοροι κράμβαι.

Τὴν τρίτην τάξιν τῶν ἐκ τοῦ φυτικοῦ βασιλείου τροφῶν ἀποτελοῦσιν οἱ *καρποί*. Ἐν τῇ ὀνομασίᾳ ταύτῃ δὲν περιλαμβάνονται καὶ οἱ ἄνωθεν μνημονευθέντες καρποὶ τῶν σιτηρῶν καὶ λαχανικῶν.

Τοὺς καρποὺς διαιρεῖ ὁ Gautier εἰς 4 τάξεις·

1) Εἰς *ζακχαρώδεις* μεταξὺ τῶν ὁποίων εὑρίσκονται οἱ πλεῖστοι τῶν ἐν χρήσει καρπῶν, π. χ. ἄπια, μῆλα, ῥοδάκινα, βερύκοκκα, δαμάσκηνα, πέπονες, πορτοκάλλια, σταφυλαί, κεράσια, σῦκα, κυδώνια, μέσπιλα, βάνανοι καὶ οἱ λοιποὶ τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Αἰγύπτου καρποί.

Ἐκτὸς τοῦ ἀφθόνου ὕδατος καὶ τοῦ ἀφθόνου ζακχάρου, οἷα περιέχουσιν οἱ τοιοῦτοι καρποὶ ἐν τῇ ὡριμότητι αὐτῶν, περιέχουσι καὶ ὀλίγον ἄμυλον, κόμμι καὶ δεξιτερίνην, μηλικο-ὀξαλικὸν καὶ κιτρικὸν ὀξὺ εἰς μικρὰς ποσότητας καὶ ἄλλας τινὰς οὐσίας μὴ ἐξασκούσας οὐδεμίαν σχεδὸν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς θρεπτικῆς αὐτῶν ἀξίας. Τὰ ὀξέα ἐν τῇ ποσότητι ἐν ᾗ περιέχονται συντείνουσι πρὸς καλλιτέραν πέψιν. Ἄωροι ζακχαρώδεις καρποί, ἐκτὸς τῆς ὑπερτερήσεως τῶν ὀξέων παρακωλυόντων τότε τὴν εὔκολον πέψιν, περιέχουσι καὶ στυπτικήν τινα οὐσίαν ὁμοίαν τῇ τανίνῃ, ἥτις βεβαίως, φυσιολογικῶς ἔχοντος τοῦ στομάχου, ἐπενεργεῖ βλαβερῶς ἐπ' αὐτοῦ. Ἄωροι ἐπίσης οἱ καρποὶ οὗτοι περιέχουσι πολλὰ ξυλώδη μόρια καὶ ὀλιγώτερον ζάκχαρον.

2) Εἰς *ὀξεῖς*, ὁποῖοι εἶναι τὰ λεμόνια, οἱ καρποὶ τῆς ῥοιᾶς, οἱ ὀξυφοίνικες κτλ.· οὗτοι περιέχουσι τὰ αὐτὰ σχεδὸν ὀξέα, οἷα καὶ οἱ ζακχαρώδεις καὶ ἰδίως κιτρικὸν ὀξύ, ἀλλ' εἰς μεγαλειτέραν ποσότητα. Ἡ ποσότης τοῦ ἐν αὐτοῖς ζακχάρου εὑρίσκεται ἐν κατωτέρᾳ μοίρᾳ. Ὅσοι δὲ ἐξ αὐτῶν ἔχουσι χυμοὺς πηκτοὺς περιέχουσιν ὑπερτέραν ποσότητα πηκτικοῦ ὀξέος.

3) Εἰς *ἀμυλώδεις*, ὁποῖοι εἶναι τὰ κάστανα, τὰ τῶν Ἰνδιῶν, οἱ καρποὶ τοῦ ἐν ταῖς χώραις τοῦ τροπικοῦ αὐξάνοντος ἀρτοκάρπου (arbre-à-pain). Οὗτοι περιέχουσιν ἄφθονον ποσότητα ἀμυλούχων καὶ ἀζωτούχων οὐσιῶν· ἕνεκα δὲ τούτου καθίστανται ἐν ἀνάγκῃ πολλάκις ὠφελιμώτατοι ὡς ἀποκλειστικὴ τροφή. Ἡ πικρὰ οὐσία τῶν καστάνων τῶν Ἰνδιῶν ἡ *σαπωνίνη* κατά τινας ἢ

στρουθίνη ἐπονομαζομένη, ἀφαιρεῖται διὰ τοῦ ὕδατος, ὁπότε τὰ κάστανα ταῦτα εἶναι εὐχυμοτάτη οὐσία.

4) Εἰς *ἐλαιώδεις*, οἷοι εἶναι τὰ κάρυα, τὰ ἀμύγδαλα, τὰ λεπτοκάρυα, τὰ κάρυα τοῦ κακάου, οἱ καρποὶ τοῦ κοκκοφοίνικος καὶ οἱ καρποὶ τῆς ἐλαίας. Ὡς κύρια συστατικὰ τῶν καρπῶν τούτων εἶναι οὐσία τις λευκωματοῦχος προσομοία τῇ χεδροπίνῃ καὶ λίπος· ἄμυλον περιέχουσιν εἰς μικροτάτην ποσότητα ἢ παντάπασι. Τὸ ποσὸν τοῦ ἐλαίου ὅπερ ἐν αὐτοῖς περιέχεται διαφέρει ἀναλόγως τοῦ εἴδους ἀπὸ 25—65 τοῖς 100. Ὕδατος κατὰ τὸν Payen, περιέχουσι 10 τοῖς 100. Αἱ λοιπαὶ δὲ οὐσίαι αἱ ἐν αὐτοῖς ἀπαντῶσαι εἶναι μετριωτέρων ποσῶν καὶ μικροτέρας θρεπτικῆς ἀξίας.

Ἐκ τῶν ἀναλύσεων τῶν διαφόρων καρπῶν πειθόμεθα ὅτι οὗτοι δὲν περιέχουσι τὰ στοιχεῖα ἐντελοῦς τροφῆς, ἐκτὸς πιθανῶς τῶν ἐν τῇ τάξει τῶν ἐλαωδῶν καὶ ἰδίως τῶν ἀμυγδάλων καὶ τοῦ κακάου, οὔτε τὰ στοιχεῖα καλῆς θερμοποιήσεως (calorification). Οἱ πλεῖστοι τῶν ὀξέων καὶ ζακχαρωδῶν καρπῶν εἰς μικρὸν ποσὸν τρωγόμενοι εἶναι ψυκτικοί, ἐλαφρῶς καθαρτικοὶ καὶ διεγερτικοὶ τῆς πέψεως, καταντῶσιν ὅμως δύσπεπτοι τρωγόμενοι ὠμοὶ καὶ εἰς ἄφθονον ποσότητα ἢ ἄωροι. Ἐπίσης λίαν δύσπεπτοι εἶναι καὶ οἱ ἐλαιώδεις τρωγόμενοι εἰς μέγα ποσόν.

Γ') *Τροφαὶ προερχόμεναι ἐκ τοῦ βασιλείου τῶν ζώων.* Αὗται ἀποτελοῦσαι τὴν οὐσιωδεστάτην τροφὴν τοῦ ἀνθρώπου, περιέχουσιν ἄφθονον ἄζωτον, διαφόρους πλαστικὰς ὕλας, λίπος ἀνάλογον τὸ ποσὸν κατὰ τὸ εἶδος τοῦ ζώου ἐνίοτε δὲ ἀφθονώτατον, διαφόρους ἐκχυλισματικὰς οὐσίας, καὶ ἐπὶ τέλους ὀσμώδεις ἀποδιδούσας εἰς τὸ κρέας ἑκάστου εἴδους ἰδιάζουσαν ὅλως ὀσμήν.

Τὸ *κρέας* παρέχουσιν ἡμῖν πρὸ πάντων τὰ μαστοφόρα ζῷα, τὰ πτηνὰ καὶ ἐν μέρει οἱ ἰχθῦς. Διακρίνομεν δὲ τρία εἴδη αὐτοῦ, τὸ ἐρυθρόν, τὸ λευκὸν καὶ τὸ μέλαν. Ἡ διαφορὰ αὕτη ἔγκειται ἐν τῇ χημικῇ συστάσει αὐτῶν.

Τὸ *ἐρυθρὸν κρέας* ἔχουσι τὰ νεκρὰ μαστοφόρα καὶ ἰδίως τὰ ποηφάγα καὶ μηρυκαστικὰ τὰ ὡς κατοικίδια καὶ ἐν ποιμνίοις ζῶντα, ὁποῖα εἶναι πρὸ πάντων ὁ βοῦς, τὸ πρόβατον, ὁ χοῖρος, ὁ μόσχος καὶ ἡ αἴξ. Τὸ κρέας τῶν ζώων τούτων εἶναι εὔχυμον, θρεπτικὸν καὶ εὔπεπτον.

Ἕνεκα κοινωνικῶν ἢ ἄλλων πολιτικῶν περιστάσεων γίνεται χρῆσις καὶ τοῦ κρέατος τοῦ ὄνου, τοῦ ἵππου καὶ τοῦ ἡμιόνου,ὅπερ ἀνάγεται ἐν τοῖς ἐρυθροῖς κρέασιν, καὶ τὸ ὁποῖον εἶναι νόστιμον καὶ ὑγιεινότατον ὅταν τὸ ζῷον εὑρίσκεται ὑπὸ ὑγιεινὰς περιστάσεις.

Κυριώτερα συστατικὰ τῶν κρεάτων τούτων εἶναι τὸ λεύκωμα, ἡ μυΐνη, τὸ λίπος, διάφοροι ἐκχυλισματικαὶ οὐσίαι, διάφορα ἅλατα καὶ ἐν μεγάλῃ ποσότητι τὸ ὕδωρ, ὅπερ κατὰ τὰς ἀναλύσεις τοῦ Pettenkoffer καὶ Voit ἐμπεριέχεται 76 τοῖς 100 ἐν αὐτοῖς. Τὸ ἐρυθρὸν κρέας περιέχει ὀλιγωτέραν τοῦ λευκοῦ κρέατος πηκτήν.

Τὰ σπλάγχνα τῶν ζώων, ὧν ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν, πρὸ πάντων δὲ οἱ νε-

φροί, ἡ γλῶσσα καὶ ἡ καρδία συνιστάμενα καὶ ἐκ μυϊκῶν ἰνῶν δὲν διαφέρουσι τοῦ λοιποῦ κρέατος εἰμὴ κατὰ τὴν μικροτέραν ἢ μεγαλειτέραν ποσότητα τοῦ λίπους, τοῦ λευκώματος καὶ τῶν ἐκχυλισματικῶν οὐσιῶν. Ἡ καρδία π. χ. περιέχει περισσότερον λίπος καὶ κρεατίνην παντὸς ἄλλου μυός.

Τὸ *λευκὸν κρέας* ἔχουσι τὰ νεώτατα μαστοφόρα (μοσχάριον, χοιρίδιον, ἐρίφιον), καὶ πολλὰ εἴδη τῶν κατοικιδίων πτηνῶν ὡς ἡ ὄρνις, ἡ ἰνδικὴ ὄρνις, ἡ περιστερά, ὁ χήν, ἡ νῆσσα κτλ. Τὸ κρέας τῶν ζῴων τούτων ἰδίως τῶν νέων καὶ περιτετμημένων κατοικιδίων εἶναι νόστιμον θρεπτικὸν καὶ εὔπεπτον. Μεταξὺ τῶν λευκῶν κρεάτων κατατακτέον καὶ τὸ τῶν ἐδωδίμων ἰχθύων, ὅπερ κατὰ γενικὸν κανόνα ἐλαφρότερον τῶν ἀνωτέρω πρὸς πέψιν ἐν τῷ στομάχῳ, εἶναι ἀρκετὰ θρεπτικόν. Ὡς δύσπεπτον κρέας ἰχθύων θεωρεῖται τὸ περιέχον πολὺ λίπος, ὅπως εἶναι τὸ κρέας τοῦ θύννου, τοῦ ἀντακαίου (θαλασσίου ὀνίσκου), πρὸ πάντων τοῦ ἐγχέλυος καὶ ἐνίοτε τοῦ ἀτακέως (σολομοῦ).

Τὸ κρέας ἐν γένει τῶν ἰχθύων περιέχει ὀλιγωτέραν μυΐνην καὶ περισσοτέραν πηκτήν, ἐπίσης δὲ περισσότερον φωσφοροῦχον λίπος, μεγαλείτερον ποσὸν κρεατίνης καὶ ταυρίνης ἢ τὸ κρέας τῶν μαστοφόρων καὶ τῶν πτηνῶν.

Ὡς ἐλαφρότερον τὸ κρέας τῶν ἰχθύων παρέχεται πολλάκις καλῶς παρεσκευασμένον καὶ δι' οὐσιῶν εὐπέπτων εἰς ἀνθρώπους ἀσθενεῖς καὶ ἀναρρωνύοντας.

Ἐν γένει τὸ κρέας τῶν ἰχθύων πρέπει νὰ τρώγηται νωπόν, ἑψημένον ἐπὶ ἐσχάρας ἢ παρεσκευασμένον μεθ' ὕδατος μετὰ μαγειρικοῦ ἅλατος καὶ ἄλλων ἡδυσμάτων, ἢ μετὰ λιπαρῶν οὐσιῶν ἰδίως ἐλαίου, οὗ τὸ ποσὸν πρέπει νὰ εἶναι πάντοτε μέτριον ὅπως μὴ καθίσταται δύσπεπτον.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ὠοτοκίας τὸ κρέας τῶν ἰχθύων εἶναι βλαβερόν, ἐπίσης τοιοῦτον εἶναι τὸ τῶν ἁλιευομένων εἰς ἤρεμα, ἑλώδη καὶ ἐν γένει ἀκάθαρτα ὕδατα. Νοστιμότερον κρέας παρέχουσιν οἱ εἰς ἀνοικτὰς θαλάσσας ἢ οἱ ἐν λιμέσιν ἁλιευόμενοι ἰχθῦς. Λίαν δὲ δύσπεπτον εἶναι τὸ κρέας τῶν μὴ νωπῶν καὶ τῶν δι' ἅλατος διατηρουμένων ἰχθύων.

Τὸ *μέλαν κρέας* παρέχουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ζῷα ἀγρίως βιοῦντα ὡς ἡ δορκάς, ὁ κάπρος, ὁ λαγωός, ἡ ἔλαφος [1], καὶ τῶν πτηνῶν ὅσα διατρίβουσι παρὰ τοῖς ποταμοῖς, ἐντὸς τῶν ἑλῶν καὶ ἐν ὑγροῖς τόποις, π. χ. ἡ ἀγρία νῆσσα, ὁ σκολόπαξ (μπεκάτσα), ἡ θαλασσία νῆσσα κλ. Τὸ κρέας τοῦτο διαφέρει τῶν ἄνω εἰρημένων διὰ τὸ βαθύτερον χρῶμα, τὸ πλειότερον ἄρωμα διὰ τὸ ὀλιγώτερον ποσὸν τοῦ λίπους καὶ τῆς πηκτῆς, καὶ τὸ πολὺ ποσὸν τῶν ἐκχυλισματικῶν εὐόσμων καὶ νοστίμων οὐσιῶν, πρὸς δὲ τὸ ὑπερβάλλον ποσὸν τῆς ἐκ τῶν ἁλάτων ἰνικῆς ποτάσης (inosate de potasse).

Ὡς τοιοῦτον κρέας πρέπει νὰ θεωρηθῇ καὶ τὸ τῶν λοιπῶν πτηνῶν ὅσα περιοδικῶς διὰ τοῦ κυνηγίου μεταχειρίζεται πρὸς τροφήν του ὁ ἄνθρωπος, καὶ

1 Τοιοῦτον κρέας πρέπει νὰ χαρακτηρίσωμεν καὶ τὸ παρ' ἡμῖν ἐν χρήσει τοῦ κονίκλου καίπερ τούτου ὡς κατοικιδίου βιοῦντος.

τοι τινὰ ἐξ αὐτῶν ἐν τῇ συστάσει συμφωνοῦσι μᾶλλον πρὸς τὸ ἐρυθρὸν κρέας, ὡς π. χ. τὸ κρέας τῶν ὀρτύγων, συνιστάμενον καὶ ἐκ πολλοῦ λίπους, τῶν φασιανῶν κτλ.

Τὸ μέλαν κρέας εἶναι ἐπίσης εὔπεπτον ὡς τὰ ἄνω εἰρημένα δύο εἴδη, εἶναι ὅμως ἐρεθιστικώτερον ἕνεκα τῶν πολλῶν ἐκχυλισματικῶν οὐσιῶν αὐτοῦ. Προκαλεῖ τὴν δίψαν καὶ μεγαλειτέραν ἔκκρισιν γαστρικοῦ χυμοῦ· πιστεύεται δὲ ὅτι εἶναι τὸ καταλληλότατον κρέας πρὸς τόνωσιν τῶν γεννητικῶν ὀργάνων, συνάμα δὲ καὶ πρὸς ἐπαύξησιν τῆς θερμοκρασίας τοῦ σώματος.

Τὸ *αἷμα* χρησιμεῦον πρὸς κατασκευὴν τροφίμων τινῶν παρά τισι λαοῖς, πρέπει νὰ ἐξετασθῇ ὡς τροφή. Εἶναι γνωστοὶ οἱ ἀλλᾶντες (boudins) ἐξ αἵματος χοίρου μετὰ λιπαρῶν οὐσιῶν. Ἐν Γαλλίᾳ ἔν τισι πόλεσιν ὁ λαὸς τρώγει φαγητόν τι ἐξ αἵματος βοός, ἐκ τεμαχίων λίπους καὶ ἀρωμάτων. Ἐν Σουηδίᾳ διὰ τοῦ αὐτοῦ αἵματος κατασκευάζεται ἄρτος θρεπτικώτατος. Ἐν τῇ Νοτίᾳ Ἀμερικῇ πίνουσι τὸ ἵππειον αἷμα ἐν φυσικῇ καταστάσει. Ἐν γένει τὸ αἷμα εἶναι δύσπεπτον καὶ ἧττον πολὺ τοῦ κρέατος θρεπτικόν, καίτοι τὴν χημικὴν σύστασιν ὅμοιον αὐτῷ· ὡς οὐσιωδεστέραν λευκωματοῦχον οὐσίαν ἔχει τὴν αἱμοσφαιρίνην. Περιέχει δὲ ἰνικὴν, λεύκωμα, λίπος, ἐγχλώριον νάτριον καὶ σίδηρον (0,05 ἐν 1000 μέρεσι).

Τὸ *ἧπαρ* καὶ ὁ *σπλὴν* εὑρίσκονται ἐν κατωτέρᾳ θρεπτικῇ μοίρᾳ τοῦ κρέατος, ὅπως ὦσι δὲ εὔπεπτα πρέπει νὰ ἑψηθῶσιν ἐπὶ μακρὸν μετ' ἀρωματικῶν τινων οὐσιῶν ἢ καὶ ἄνευ τοιούτων. Τὸ ἧπαρ ἰδίως ἔχει πολὺ λίπος.

Τὸ *δέρμα* καὶ οἱ *τένοντες*, ὅλοι οἱ λοιποὶ μαλακοὶ καὶ ἐλαστικοὶ ἱστοὶ τῶν νεκρῶν μαστοφόρων, ὡς εἶναι τὰ τῆς κεφαλῆς μέρη, τὰ ὦτα, οἱ πόδες, τὸ μεσεντέριον, ὁ στόμαχος, τὰ ἔντερα κλ. ἀποτελοῦνται ἐκ μυϊκῶν τινων ἰνῶν, ἐκ λίπους, ἐκ λευκωματούχων τινῶν οὐσιῶν προστιθεμένων εἰς τὸν κυτταρώδη ἱστόν, ἐκ τενοντώδους τινὸς οὐσίας καὶ ἐξ ἐλαστικῶν ἰνῶν, αἵτινες κυρίως διὰ βράσεως μεθ' ὕδατος ἀποδίδουσι περισσοτέραν πηκτήν. Ἐν γένει αἱ οὐσίαι αὗται ἔχουσι μικρὰν θρεπτικὴν ἀξίαν.

Τὸ *λίπος* τῶν ζώων ἐστερημένον πάσης ἀζωτούχου οὐσίας αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ δὲν ἔχει οὐδεμίαν θρεπτικὴν ἀξίαν. Καταντᾷ ἄπεπτον εἰς κλίματα οἷον τὸ ἡμέτερον, ἐν ᾧ εἰς ψυχρὰ κλίματα τρώγεται ἐν ἀφθονίᾳ, συντεῖνον εἰς τὴν ἐπαύξησιν τῆς ζωϊκῆς θερμοκρασίας. Ἐν γένει ὅμως εἶναι ἐν καθημερινῇ χρήσει εἰς παρασκευὴν ὅλων τῶν ἐδεσμάτων εἰς ἅπαντα τὸν πεπολιτισμένον κόσμον καὶ παρ' ἡμῖν, πρέπει δὲ νὰ γίνηται μετρία χρῆσις αὐτοῦ καὶ οὐχὶ ὅπως συμβαίνει παρὰ τοῖς Τούρκοις καὶ ἔν τισι μέρεσι τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ *μυελὸς τῶν ὀστῶν* συνιστάμενος ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐκ λιπαρῶν οὐσιῶν εἶναι δύσπεπτος ἰδίως διὰ στομάχους εὐαισθήτους.

Ὁ *ἐγκέφαλος* εἶναι οὐσία, ἥτις ὡς ἐκ τῆς συνθέσεώς της πλησιάζει πρὸς τὰς λιπαράς, περιέχει 75 τοῖς 100 ὕδατος, λεκιθίνην, τυρίνην καὶ χολοστεαρίνην.

Ἐκ τοῦ βασιλείου τῶν ζώων ὁ ἄνθρωπος μεταχειρίζεται ὡς τροφάς του, καί τινα ἐκ τῶν *ἑρπετῶν*, τῶν *μαλακίων* καὶ τῶν *ὀστρακοδέρμων*.

Τὸ κρέας τῶν βατράχων εἶναι ἐν χρήσει εἰς πολλοὺς τόπους, εἶναι καλὴ τροφὴ, ἔχον κατά τε τὴν γεῦσιν καὶ τὴν σύνθεσιν ἀναλογίαν τινὰ πρὸς τὸ κρέας τῆς ὄρνιθος· εἶναι μάλιστα εὐπεπτότερον τούτου καὶ παρέχει ἐξαίρετον ζωμὸν δι' ἀσθενεῖς.

Τὸ κρέας τῆς *χελώνης* ὑπενθυμίζει τὸ τοῦ μόσχου, παρέχει ὅμως περισσοτέραν πηκτήν. Ἐν χρήσει πρὸ πάντων εἶναι ἡ ἑλληνικὴ χελώνη. Ὁ διὰ ταύτης ζωμὸς λίαν ἐκτιμώμενος ἐν Ἀγγλίᾳ εἶναι θρεπτικώτατος, ἀναψυκτικὸς καὶ, ὡς λέγουσι, συντείνων εἰς τὴν ἐφίδρωσιν. Τὰ ὠὰ τῆς θαλασσίας χελώνης χαίροντα ὑπόληψιν ὡς θρεπτικὰ ἕνεκα τῶν συστατικῶν αὐτῶν, εἶναι ἐν χρήσει παρά τισι κοιλιοδούλοις.

Μεταξὺ τῶν *μαλακίων* ὁ ὀκτάπους ἢ πολύπους, ἡ σηπία, ἡ τευθὶς (καλαμάρι) ἔχουσι θρεπτικώτατον κρέας, ἀλλ' ὀλίγον δύσπεπτον. Παρ' ἡμῖν τὰ ζῷα ταῦτα μάλιστα ἐν μιᾷ ἐποχῇ τοῦ ἔτους λίαν ὄντα ἐν χρήσει, πρέπει νὰ παρασκευάζωνται καλῶς ἰδίως ἄνευ πολλῶν λιπαρῶν οὐσιῶν ὅπως ὦσιν εὐπεπτότερα.

Τὰ ὀστρείδια, οἱ μύακες (μύδια), αἱ κτένες καὶ τὰ λοιπὰ τοιαῦτα εἴδη τὰ ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς θαλάσσης ἁλιευόμενα ἔχουσιν εὐάρεστον γεῦσιν, εἰσὶν ἐρεθιστικὰ τοῦ στομάχου καὶ ἐλαφρῶς θρεπτικὰ, ὡς ἐκ τοῦ ἐλαχίστου ποσοῦ ἀζωτούχων οὐσιῶν ἐξ ὧν συνίστανται. Διά τινα τῶν μαλακίων, ἰδίως διὰ τοὺς μύακας πρέπει νὰ δίδηται προσοχὴ, καὶ νὰ ἀποφεύγεται ἡ χρῆσις αὐτῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς πολλαπλασιάσεως τοῦ εἴδους, ὡς ὄντων πολλάκις δηλητηριωδῶν. Ἐπίσης διὰ τὸν αὐτὸν λόγον πρέπει νὰ ἀποφεύγηται ἡ χρῆσις, ἢ μᾶλλον νὰ ἀπαγορεύηται ἡ ἁλιεία τῶν μαλακίων ἐν ὕδασι μεμιγμένοις μετὰ ὀργανικῶν οὐσιῶν.

Μεταξὺ τῶν *ὀστρακοδέρμων* κοινότερα πρὸς χρῆσίν εἰσιν οἱ *ἀστακοί*, οἱ *κάραβοι* ἢ αἱ *καραβίδες*, οἱ *καρκῖνοι* καὶ αἱ *καρῖδες*. Τὸ κρέας τῶν ζώων τούτων ἄλλως θρεπτικώτατον, εἶναι ὀλίγον δύσπεπτον, ἀνθιστάμενον εἰς τὴν ἐπιρροὴν τοῦ γαστρικοῦ χυμοῦ μᾶλλον τοῦ κρέατος τῶν μαστοφόρων, μεθ' οὗ ἐν τούτοις ἔχουσι σχεδὸν τὴν αὐτὴν σύνθεσιν ἐκτὸς τοῦ λίπους ἐκ τοῦ ὁποίου ἔχουσι μετριώτατον ποσόν.

(Ἕπεται συνέχεια).

ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΚΑΙ ΤΙΝΕΣ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΠΕΡΙ ΔΕΜΙΡ ΙΣΣΑΡΙΟΥ

Τέσσαρας ὥρας ΒΔ τῶν Σερρῶν, μίαν δὲ καὶ ἡμίσειαν μακρὰν τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Στρυμόνος (ἐκ τοῦ σημείου Δερβέντ-Χάν, βορειοδυτικοῦ κλείθρου τῆς πεδιάδος τῶν Σερρῶν) κεῖται ἡ κωμόπολις Δεμὶρ Ἰσσάρ. Εἶνε ἐκτισμένη ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν ὁμαλῆς χαράδρας, πρὸς μὲν τὴν πεδιάδα βαθυτέρας κάπως καὶ εὐρείας, βαθμηδὸν δὲ ἀνυψουμένης καὶ καταληγούσης ἐπὶ λόφων, ἐξ ἀριστερῶν μὲν τῷ ἀναβαίνοντι ὁμαλῶν καὶ ἀμπελοφύτων, ἐκτεινομένων ΒΔ μέχρι συντόμου ἀποστάσεως ἀπὸ τῆς κωμοπόλεως καὶ συνεχομένων ΒΔ καὶ Β μετὰ τοῦ ἐκ Βορρᾶ κατερχομένου ὄρους, ἐκ δεξιῶν δὲ βραχωδῶν ἀποτόμων καὶ ἀμέσως συνεχομένων μετὰ τοῦ ἐπικειμένου ὄρους, οὗ ἡ σειρὰ ἀπὸ τοῦ ΒΔ πρὸς τὸ ΒΑ περιζώνει τὴν πεδιάδα τῶν Σερρῶν. Τὴν χαράδραν ἐν ἀριστερᾷ μὲν — τῷ ἀναβαίνοντι πρὸς τὸ βόρειον στόμιον αὐτῆς—χαρακώνει λόφος πετρώδης, πάντοθεν εὐπρόσιτος, μόλις ὑψούμενος 50 περίπου πόδας ὑπὲρ τὸ βάθος τῆς χαράδρας, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἄρχεται ἡ σειρὰ τῶν ἀμπελοφύτων βορειοδυτικῶν λόφων· ἐν δεξιᾷ δὲ κατ' ἀρχὰς μὲν μικρός τις πετρώδης ὅλως ὄγκος, ἐκτεινόμενος καθ' ὅλον τὸ βόρειον ἥμισυ τῆς χαράδρας, πρὸς τὴν πόλιν μόλις ἐξέχων τοῦ ἐδάφους, ἐκ τοῦ ἀντιθέτου ὅμως μέρους σχηματίζων ὕψος ἀπὸ 30—60 ποδῶν καὶ κατερχόμενος καθέτως σχεδὸν εἰς στενὸν βάραθρον —, ἔπειτα δὲ ἕτερος ὁμοίως πετρώδης ὄγκος ὑψηλὸς ὅμως μέχρι 250—300 ποδῶν, ἡ κορυφὴ τοῦ ὁποίου εἶνε ἐπίπεδος καὶ ἀποτελεῖ τὴν συνέχειαν τῶν ἀνατολικῶν λόφων τῶν τοὺς πρόποδας τοῦ ὑπερκειμένου χαμηλοῦ ὄρους σχηματιζόντων. Μεταξὺ τοῦ χαμηλοτέρου πετρώδους ὄγκου καὶ τούτου τοῦ ὑψηλοῦ καὶ πολλαχοῦ μὲν σχεδὸν ἀπροσίτου, ἐνιαχοῦ δὲ ὅλως ἀπροσβάτου διέρχεται μικρὸν ποτάμιον (*τσάι* τουρκιστὶ), διαιροῦν τὴν κωμόπολιν εἰς δύο ἴσα σχεδὸν μέρη, ἔχοντα σχῆμα ἰσοσκελοῦς τριγώνου (τὴν θέαν ταύτην λαμβάνει τις ἐκ τῆς κορυφῆς τοῦ ἀριστεροῦ λόφου). Ῥέει δὲ τὸ ποτάμιον ἀπὸ βορρᾶ, 5 ὥρας μακρὰν τοῦ Δεμὶρ Ἰσσὰρ πηγάζον καὶ διερχόμενον ἀπὸ τῶν πηγῶν του μέχρι τοῦ τέλους τῆς τοῦ Δεμὶρ Ἰσσὰρ χαράδρας μόνον φάραγγας ἢ λάκκους, ἐξέρχεται ἔπειτα εἰς τὴν ἀνοικτὴν πεδιάδα, ἣν ὠφελεῖ μὲν διότι ποτίζει πολλὰς γαίας της, βλάπτει ὅμως ἐνίοτε οὐκ ὀλίγον κατὰ τὰς πλημμύρας του, καὶ ἔπειτα ἐκβάλλει εἰς τὸν Στρυμόνα, μεσημβρινῶς τῆς Τζιουμαγιᾶς, εἰς ἣν καὶ δίδει τὸ μόνον σχεδὸν πόσιμον ὕδωρ της. Ὁ λάκκος ὃν διέρχεται τὸ ποτάμιον, μίαν ὥραν βορείως τοῦ Δεμὶρ Ἰσσάρ, καθ' ὅλον τοῦτο τὸ μῆκος ἑκατέρωθεν ἔχει ὡραίους κήπους ὀπωροφόρους, πολλοὺς δὲ καὶ συκομοριῶνας·

εἰς ἀπόστασιν δὲ ½ ὥρας ἀπὸ τοῦ Δεμὶρ Ἰσσὰρ διακόπτεται ὑπὸ γηΐνου ὄγκου, ὑπὸ τὸν ὁποῖον δι' ἀφανοῦς ὑπογείου διόδου διέρχεται τὸ ποτάμιον. Ὁ γηΐνος οὗτος ὄγκος καλεῖται μὲ τὸ τουρκικὸν ὄνομα *γὲρ-κιοπρὺ* ἤτοι γηΐνη γέφυρα, καὶ πρὸς μὲν τὸ βόρειον στόμιον εἶνε πετρώδης κάπως καὶ καθέτως κατερχόμενος εἰς ὕψος 30 περίπου ποδῶν, πρὸς δὲ τὸ νότιον, ἔνθα ἀποτελεῖται ἡ διέξοδος τοῦ ποταμίου, εἶνε μέχρι τινὸς κοῖλος μὲ πληθὺν μικρῶν σταλακτιτῶν, κατοικημάτων νυκτερίδων καὶ πλήθους περιστερῶν. Ἡ ἀφανὴς αὕτη ὑπόγειος δίοδος συμβαίνει ἐνίοτε νὰ κλείσῃ ἐκ τῶν σωρευομένων ὑπὸ τοῦ ῥεύματος εἰς τὸ λίαν στενόν, ὡς φαίνεται, βόρειον στόμα της ξύλων καὶ μεγάλων κορμῶν δένδρων καὶ τότε ἄνωθεν ὀγκοῦται φοβερὰ τὸ ποτάμιον· ἀφ' ἑαυτῆς ὅμως ἐκφράσσεται ἡ κλειομένη ὀπή, καὶ τότε μετὰ δυνάμεως διεκχεόμενον τὸ ῥεῦμα γίνεται πρόξενον ἐνίοτε κινδυνωδῶν πλημμυρῶν. Καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς κοίτης τοῦ ποταμίου, ἐντὸς καὶ ὀλίγον ἔξω τῆς κωμοπόλεως, ὑπάρχουσι πολλοὶ μύλοι καὶ ὑδρόμυλοι. Βήματα δέ τινα ὀλίγον δεξιὰ τῆς γηΐνης ταύτης γεφύρας, ὑπὸ τὴν ῥίζαν ὑψηλοτάτου βραχώδους ἀποτόμου λόφου *ἐσκὶ ἰσσὰρ* (=παλαιόκαστρον) τουρκιστὶ λεγομένου (κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ἀναφερθέντα δεξιὸν βουνώδη λόφον, *ἰσσὰρ* λεγόμενον), ἐξέρχεται ἀνὰ μέσον πετρῶν ὕδωρ ἱκανόν, οὐδέποτε πηγνύμενον, ζεστὸν σχετικῶς πρὸς τὸ ψυχρότερον καὶ τὸν χειμῶνα πηγνύμενον ποτάμιον, γλυφὸν τὴν γεῦσιν, περιέχον ἰχθῦς μικρούς, δι' οὗ κινοῦνται 5 μύλοι ὀλίγα βήματα κατωτέρω τῆς πηγῆς του, ἔνθα καὶ χύνεται εἰς τὸ ὀλίγον περαιτέρω εἰς τὸ βάθος τοῦ λάκκου ῥέον ποτάμιον. Τὸ ὕδωρ τοῦτο καὶ τὸ μέρος ἔνθα πηγάζει λέγεται *ζεστὸ νερό*. Τὸ δεξιὸν τρίγωνον τῆς κωμοπόλεως κεῖται ὑπὸ τὴν Μ ῥίζαν τοῦ *ἰσσάρ*, ἑπομένως ΜΑ τοῦ ἀριστεροῦ, ἀφ' οὗ χωρίζεται διὰ τοῦ ποταμίου, ἑκατέρωθεν τοῦ ὁποίου ἐκτείνονται εἰς πλάτος 3—4 στρεμμάτων καὶ εἰς μῆκος μιᾶς ὥρας ΜΔ κῆποι ὡραῖοι λαχάνων, ὀπωρῶν λίαν ἀφθόνων καὶ συκομορεῶν. Ὑπὸ τὴν ῥίζαν δὲ τοῦ βουνώδους λόφου *ἰσσὰρ* σχηματίζεται μικρὸς λάκκος, ὃν διέρχεται χείμαρρος, *μαϊμοῦδα* λεγόμενος, καὶ ἐν τῷ ὁποίῳ εἶνε κῆποι πολλοί, φέροντες ὀνομαστὰ ῥόϊδα.

Ἡ κωμόπολις περιλαμβάνουσα 700 περίπου οἰκογενείας, κατοικεῖται ὑπὸ Ἑλλήνων (ἐν οἷς καὶ ὀλίγιστοι Βούλγαροι ἐκ τῶν πέριξ χωρίων μετοικήσαντες, γεωργοὶ καὶ κηπουροὶ ὄντες, ἐξελληνισθέντες κατὰ τὸ ἥμισυ), Τούρκων, Κιρκασίων καὶ Γύφτων. Οἱ Τοῦρκοι εἶνε πολυπληθέστεροι, συμποσούμενοι εἰς 300 περίπου οἰκογενείας· οἱ Ἕλληνες (συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ἐξελληνιζομένων Βουλγάρων) εἰς 200· οἱ Κιρκάσιοι εἰς 50 καὶ οἱ Γύφτοι (Χριστιανοὶ καὶ Μωαμεθανοὶ) εἰς 150. Οἱ Τοῦρκοι κάτοικοι εἶνε οἱ παλαιότατοι, ὡς καὶ οἱ Γύφτοι· οἱ Κιρκάσιοι (Τσερκέζιδες) συνῳκίσθησαν πρὸ 10 ἐτῶν. Οἱ δὲ Ἕλληνες πρὸ 40 ἐτῶν συνεποσοῦντο μόλις εἰς 60 οἰκογενείας· πρὸ 60 δὲ ἢ 70 ἐτῶν εἰς ὀλιγίστας, 5—10. Οἱ Τοῦρκοι τότε ἦσαν πολὺ πολυπληθέστεροι, διπλάσιοι τοὐλάχιστον τῶν νῦν, φθορὰν παθόντες μεγάλην ἐνωρίς

τῆς ὑπὸ τοῦ θανατικοῦ, πανώλους δηλονότι, ἥτις ὡς ἀκούω παρὰ γερόντων εἰσβαλοῦσα τῷ 1816 διήρκεσε μέχρι τοῦ 1820 ἢ 1822· ὡσαύτως δ' ἐπελθοῦσα τῷ 1836 ἐξωλόθρευσε περὶ τοὺς 1000 Τούρκους, μόλις δὲ 5 ἢ 6 Χριστιανούς! Τότε καὶ ὁλόκληρος συνοικία Μαύρων ('Αράπιδων) ἐξωλοθρεύθη μέχρι ἑνός. Τότε, λέγουσιν οἱ γέροντες, μάλιστα αἱ γραῖαι, *'ξεκοιτίσθηκαν τὰ ἄπιστα σκυλιὰ* (οἱ Μωαμεθανοί). Οἱ Ἕλληνες ἐπληθύνθησαν κυρίως ἀπὸ τοῦ τελευταίου, τῷ 1836, θανατικοῦ, τοῦ μέγαν ἐπενεγκόντος εἰς τοὺς μὴ προφυλαττομένους Τούρκους ὄλεθρον, δι' ἀποίκων ἐκ τοῦ ἑλληνικωτάτου Μελενίκου (Β. 8 ὥρας) ἢ οἰκογενειῶν, τούτων ὅμως ὀλίγων, ἢ μόνον γυναικῶν ὑπανδρευομένων τοὺς πλεονάσαντας ἀλλαχόθεν (καὶ ἐκ Βουλγαρικῶν χωρίων) συνελθόντας δι' ἐμπόριον καὶ διαφόρους βιοποριστικὰς ἐργασίας ἄνδρας τοῦ Δεμὶρ Ἰσσάρ. Ὁ Μελενίκιος οὗτος γυναικεῖος ἀποικισμὸς ἦτο πολὺ συνήθεις καὶ ἐν Δεμὶρ Ἰσσὰρ καὶ κατὰ τὰ λοιπὰ χωρία καὶ κωμοπόλεις, ἐγγύς πως τοῦ Μελενίκου κειμένας· καὶ τώρα δὲ ὁ Μελένικος ὡς καλλιγύναιξ φημίζεται καὶ αἱ γυναῖκες αὐτοῦ ἐξακολουθοῦσι διὰ τοῦτο νὰ ζητῶνται ἀλλαχόθεν.

Ἐκ τούτων ἡ κωμόπολις Δεμὶρ Ἰσσὰρ δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης ἦτο σχεδὸν καθαρῶς τουρκική· ὀλίγῳ ὕστερον ἤρξατο λαμβάνων ζωήν τινα ὁ ἀφανὴς καὶ ἀσήμαντος ἑλληνισμός της, μόλις δὲ πρὸ 30 ἐτῶν ἐνισχύθη οὗτος ἀρκούντως, ὥστε ν' ἀποτελέσῃ κοινότητα αὐτοτελῆ ἑλληνικὴν καὶ κατὰ τὴν συνοικίαν ἐντελῶς σχεδὸν χωριζομένην τοῦ τουρκικοῦ οἰκισμοῦ, νῦν δὲ δυναμένην δικαίως νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐπίκαιρον κέντρον τοῦ ἐν τῷ μέρει τούτῳ τῆς Μακεδονίας Ἑλληνισμοῦ. Πρὸ τῆς ἀρχαιοτέρας ὅμως ἐκείνης τουρκικῆς ἐποχῆς της βεβαίως σχεδὸν δύναται νὰ εἰκάσῃ τις ὅτι ἡ κωμόπολις αὕτη ἦτο πολὺ μεγαλειτέρα ἢ νῦν, ἐκτεινομένη καὶ ἐκεῖ, ὅπου σήμερον ἐφ' ἱκανῆς ἐκτάσεως εἶνε ἀμπελῶνες, καὶ δὴ ἑλληνική. Τῷ ὄντι ὀλίγῳ περαιτέρω τῆς βορείου ἐξόδου τῆς χαράδρας, εἰς ἱκανὴν ἔκτασιν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἠδύνατο νὰ ἴδῃ τις τὰ ἴχνη θεμελίων οἰκιῶν πολλῶν, σωροὺς συντετριμμένων κεράμων, ἀφ' ὧν πάντων ἐκαθαρίσθη νῦν τὸ ἔδαφος, κατ' ἐπιφάνειαν τοὐλάχιστον, καὶ ἐν αὐτῷ ἐφυτεύθησαν ἄμπελοι· παράδοσις δέ τις καθαρὰ λέγει ὅτι «ἐκεῖ ἦτο χριστιανικὸς *μαχαλᾶς*». Ἐν τῷ αὐτῷ χώρῳ νῦν *λαγοὺμ-μπαΐρ* τουρκιστὶ λεγομένῳ καὶ πρὸ μιᾶς πεντηκονταετίας κατὰ τοὺς λόγους τῶν γερόντων συνδένδρῳ, ὑψοῦται ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς τῷ ἀναβαίνοντι ὄχθης τοῦ ποταμίου λοφίσκος τυμβοειδής, καλούμενος Ἅγιος Ἠλίας, ἐφ' οὗ νῦν, τὸ νεκροταφεῖον τῶν Γύφτων, καὶ ὀλίγῳ κατωτέρω ναὸς μικρός, ἐρείπιον νῦν, τῆς Παναγίας, περὶ ὃν νεκροταφεῖον τῶν Χριστιανῶν. Οὐδὲν ἴχνος τουρκικοῦ νεκροταφείου, ὁποῖον βεβαίως θὰ ἐσώζετο, ἐὰν ὑπῆρχέ ποτε, οὐδ' ἄλλο τι ἐνθυμίζον Τούρκους· μόνον δὲ Ἅγιος Ἠλίας, ναὸς βέβαια καὶ οὗτος κατὰ τὸν ἑλληνικὸν τρόπον ἐπὶ καταλλήλου χώρου, ἐπὶ κορυφῆς δηλονότι λοφίσκου. Περὶ Βουλγαρισμοῦ τινος δὲν εἶνε ἀνάγκη ν' ἀναφέρωμεν, διότι ὅλοι οἱ πέριξ Βουλγαρόφωνοι εἶνε μό-

νον γεωργοί, ἄνευ πόλεώς τινος ἢ κωμοπόλεως, καὶ τοιοῦτοι ἑπομένως δὲ εἶχόν τι νὰ ζητήσωσιν ἐν Δεμὶρ Ἰσσάρ, ἐν οἴκοις μεγάλοις, ὁποίους προϋπάρξαντας ἐδείκνυον τὰ ἐρείπια.

Ὁ φιλάρχαιος εὐλόγως ἐκ τούτου ὁρμώμενος θὰ ἐρωτήσῃ τί ἄρά γε ἦτο ἡ νῦν κωμόπολις, ἥτις καὶ ἐν στρατιωτικῶς ἐπικαίρῳ τινὶ χώρῳ κεῖται, κα πρὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἂν καὶ κατὰ τοὺς πλειοτέρους, τοὺς πρὸ τῆς ὑπ τῶν Τούρκων κατακτήσεως χρόνους, ἦτο χωρίον κατῳκημένον, πόλις τι κτλ., ὡς μάλιστα παρακινεῖταί τις νὰ ὑποθέσῃ ἐκ τῶν σωζομένων πολλῶ ἐρειπίων παλαιοῦ φρουρίου. Ἐκ τοῦ νῦν ὀνόματός της δὲν δύναταί τις νὰ συμπεράνῃ τι περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητός της· τοῦτο εἶνε καθαρῶς του κικόν, Δεμὶρ Ἰσσὰρ (Dεμὶρ, ὡς προφέρεται, ὡς δὲ γράφεται τουρκιστὶ τεμὶρ =σίδηρος, καὶ hισσὰρ=βράχος,οἱονεὶ βουνώδης λόφος ἢ καὶ φρούριον, ὅτε τοῦτο εἶνε ἐπὶ ἀκροπόλεως, βράχου), ἴσως σημαῖνον σιδηρᾶν κλεῖδα (ἅτε ἐπίκαιρο βράχον). Δέν μοι φαίνεται πιθανὸν νὰ ὠνομάσθη οὕτω διὰ τὸ σιδήρου ἄμμο σύρον ποτάμιον, τοὐλάχιστον τὸ πρῶτον πιθανώτερον, διότι φυσικώτερον νο μίζω νὰ ἐδόθη τὸ ὄνομα ἐκ τῆς ἰδιότητος αὐτοῦ τοῦ *ἰσσαρίου*, ὅπερ τῷ ὄντι εἶνε σιδηροῦν, δυσάλωτον δηλονότι· εἰς τοῦτο μάλιστα ἐνισχύομαι ἐκ τ ὅτι πολλὰ ὁμοίως ὀνομασθέντα χωρία ἐν τῇ τουρκικῇ ἐπικρατείᾳ ὑπάρχουσι π. χ. Ἀδρὲτ Ἰσσάρ, Ἂχ Ἰσσὰρ κλ. Δὲν γνωρίζω δὲ ἀρχαῖόν τι χωρίον πε τὴν αὐτὴν θέσιν κείμενον, εἰ καὶ ἄλλως τοῦτο μοὶ φαίνεται πολὺ πιθανὸ οὐ μόνον διότι εἰς τὸ ΒΑ ἄκρον τῆς πεδιάδος τῶν Σερρῶν, παρὰ τῇ Σίρει ἢ ταῖς Σέρραις, ἔπρεπε νὰ εἶνε εἰς τόσον ἐπίκαιρον εἰσβολὴν καὶ εὔφορον πεδίον χωρίον τι οἰκούμενον, ἑλληνικόν, ἀφοῦ μάλιστα πολὺ βορειότερον ἐν Πετριτσίῳ ἦν ἡ Πέτρα, ἑλληνικὸν πόλισμα, ἀλλὰ καὶ διότι ἐντὸς αὐτῆς τῆς τοῦ Δεμὶρ Ἰσσὰρ περιφερείας παρὰ τὴν ὄχθην τοῦ ποταμίου, ΜΔ ἐν ἐρειπίοις παρασυρθεῖσιν ἤδη ὑπὸ τῶν ῥευμάτων του, ἀνευρέθη πρό τινων ἐτῶν καλῶς εἰργασμένον ἄγαλμα γυναικός, ὅπερ ὑπὸ τοῦ εὑρόντος Τούρκου ἐπωλήθη τῷ ἐν Σέρραις Σλαύῳ ἀποστόλῳ Στεφάνῳ Βέρκοβιτς, πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἐπιγραφή, ἥτις πρὸ ὀλίγου εὑρέθη ἐν τῇ νῦν Κιρκασιακῇ συνοικίᾳ, ἑλληνικὴ ἐπιτύμβιος, ἡ ἑξῆς :

ϹΕΛΗΝΗ ΑΛΕΞΑΝ
ΔΡΩ ΤΩ ΙΔΙΩ ΑΝΔ
ΡΙ ΚΑΙ ΤΟΡΚΟϹ ΚΑΙ ΕΙϹΙ
ΓΕΝΗϹ ΚΑΙ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΩ ΔΙΟΝΥ
ϹΙΟ ΤΥΩ ΠΑΤΡΙ ΕΑΥΤΩ
Ν ΜΝΗΜΗϹ ΧΑΡΙΝ

παρὰ δὲ τῷ λίθῳ τῷ φέροντι τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην εὑρέθη καὶ πλὰξ μαρμάρου, πιθανῶς σκέπασμα τάφου, μὲ τὴν ἐπιγραφὴν

ΣΙΜΙΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

ἐξ ὧν βεβαίως δὲν δύναταί τις ἢ ἑλληνικοῦ πολίσματος προϋπαρξιν νὰ ὑποθέσῃ. Σημειωτέον δὲ ὅτι καὶ ἐν ἄλλῳ χώρῳ, $^{3}/_{4}$ τῆς ὥρας ΒΔ τοῦ Δεμὶρ Ἰσσὰρ παρὰ τῷ Βουλγαρικῷ χωρίῳ Πούλιοβο, εὑρέθη κατὰ τύχην ἐπιτύμβιος ἑλληνικὴ (ἐπὶ Ῥωμαίων) ἐπιγραφή, ἣν δὲν ἔχω πρόχειρον νὰ μεταγράψω, καὶ ὁ χῶρος οὗτος, γεωργούμενος νῦν, Βουλγαριστὶ καλεῖται Graditsa, ἤτ. πολίχνιον. Ἐκ δὲ τῶν σωζομένων ἐπὶ τῆς εὐρείας καὶ ἐπιπέδου κορυφῆς τοῦ ἀνατολικῶς χαρακοῦντος τὴν χαράδραν ἀποτόμου βουνώδους λόφου τοῦ Ἰσσαρίου, μακρῶν καὶ ἰσχυρῶν ἐρειπίων φρουρίου δύναται ὡσαύτως νὰ εἰκάσῃ τις ἀσφαλῶς καὶ περὶ τῆς κατὰ τοὺς Βυζαντιακοὺς χρόνους ὑπάρξεως αὐτόθι πολίσματός τινος ἢ τοὐλάχιστον φρουρίου. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς ταύτης πλὴν ἄλλων θεμελίων ἐρειπιωμένων τειχῶν, περιβόλων, εἶνε καὶ ἐρείπιον πύργου δυνατοῦ καὶ ὑψηλοῦ ἀκριβῶς σχεδὸν ἐπί τινος τοῦ βράχου κατὰ τὸ ἀποτομώτατον αὐτοῦ μέρος, ἐπὶ ἑνὸς ἐκ τῶν τειχῶν τοῦ ὁποίου ἐνθυμοῦμαι ὅτι εἶδον ἄλλοτε (ταὐτὸ δὲ καὶ ἄλλοι μὲ βεβαιοῦσι) τὰ ἑξῆς τρία γράμματα, τὸ ἓν κατόπιν τοῦ ἄλλου, σημειούμενα διὰ πλίνθων ἐρυθρῶν ἐπιτετειχισμένων: Μ Π Χ· σώζονται δὲ καὶ σήμερον ταῦτα. Πρὸς δὲ τούτῳ μάλιστα σώζεται πρὸς τὸ δυτικὸν τοῦ βράχου ὀλίγον ὑψηλὰ ἐκ τοῦ ἐδάφους, ἄνωθεν τῶν κήπων τῶν ῥοϊδιῶν, ἐν τῷ βράχῳ λελατομημένος ναὸς χριστιανικός, πρὸς ὃν ἀναβαίνει τις μόνον διὰ κλίμακος προστιθεμένης, καὶ εἰσέρχεται διὰ μικρᾶς εἰσόδου, ἑκατέρωθεν τῆς ὁποίας σώζονται εἰ καὶ ἐφθαρμέναι ὑπὸ τοῦ χρόνου, μᾶλλον δ' ὑπὸ λιθοβολημάτων, εἰκόνες ἁγίων, ὁποῖαι καὶ ἐντὸς αὐτοῦ, εἰς σχῆμα θολωτὸν λελατομημένου, σώζονται ἐπὶ τῶν τοιχωμάτων του πολλαὶ ἐφθαρμέναι. Ὁ ναὸς οὗτος, ἁπλοῦς κατὰ τὸ σχέδιον, διότι σύγκειται ἐξ ἑνὸς μόνον μικροῦ κοιλώματος, εἶνε βεβαίως Βυζαντιακῆς ἐποχῆς καὶ δύναται νὰ μαρτυρήσῃ ὡσαύτως ὅτι ὑπῆρξε ὑπὸ τὴν ῥίζαν τοῦ βράχου του χριστιανικὸς οἰκισμός, ἀλλὰ τίποτε περισσότερον παρὰ τοῦτο καὶ μόνον.

Πλὴν τῶν ἐρειπίων ὅμως τούτων, πλὴν τῶν παρηγόρων λειψάνων τῆς ἀρχαιοτάτης αὐτοῦ ἐποχῆς καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν ἀναμνήσεων, τίποτε πλειότερον δὲν φέρει σήμερον τὸ Δεμὶρ Ἰσσὰρ ἐξ ἐκείνης. Εἶνε ὅλως διόλου, ὡς προεῖπον, νέον πόλισμα, τὸ ὁποῖον ὅμως ἐν τῇ νέᾳ αὐτοῦ ὑπάρξει δὲν φαίνεται στερούμενον σημαντικότητός τινος. Σήμερον περιλαμβάνει κοινότητα ἑλληνικὴν (καὶ ἔν τινι μέρει ἐξελληνιζομένην νῦν), ἥτις εἰ καὶ μικρά, ἀλλ' ὅμως ἀνέκαθεν καὶ μέχρι τοῦδε δεικνύει ἐνεργητικότητα καὶ ζῆλόν τινα ὅλως αὐθύπαρκτον πρὸς ἀνάπτυξιν καὶ μόρφωσιν ἑλληνικὴν τῶν μελῶν της, καὶ ἥτις δι' αὐτὸ τοῦτο τὸ πλεονέκτημά της εὔελπι προδεικνύει καὶ τὸ μέλλον της. Οὖσα δὲ κέντρον διοικητικὸν (*καϊμακαμλῆκι*) εὐρείας περιφερείας χρησιμεύει καὶ ὡς ἀποθήκη τις ἐμπορικὴ καὶ βιομηχανικὴ καὶ ἀγορὰ αὐτῆς, καὶ ὡς πρὸς τοῦτο σημαντικῶς ὑστερεῖ ἑτέρου κέντρου ἐν τῷ αὐτῷ κύκλῳ, τῆς Τζουμαγιᾶς. Διὰ τοὺς δύο τούτους λόγους ἡ σπουδαιότης αὐτῆς δεί-

κνυται λόγου ἀξία, ὅταν βέβαια λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν ὅτι καὶ ἐν τοιοῦτο μικρὸν κέντρον, κείμενον μόνον μεθ' ἑνὸς ἄλλου, τῆς Τζιουμαγιᾶς, ἐν τῷ ἐσχάτῳ ἄκρῳ τῆς πλουσιωτάτης καὶ εὐρυτάτης τῶν Σερρῶν πεδιάδος καὶ ἀποτελέσαν ἴσως κατὰ τὸ μέρος τοῦτο ἓν τῶν ἐσχάτων πυργωμάτων, ἂν μὴ αὐτὸ τὸ ἔσχατον, τῆς ἀδιαφιλονεικήτου ἑλληνικῆς κτήσεως ἐν τῇ μεγάλῃ ταύτῃ ἐμπορικῇ καὶ εὐφορωτάτῃ χώρᾳ τοῦ Στρυμόνος, οὐ μόνον νὰ περιφρονηθῇ δὲν πρέπει, ἀλλὰ τοὐναντίον νὰ τύχῃ ὅσον ἔνεστι πλείονος προσοχῆς. Αὕτη δ' ἐννοεῖται πρέπει νὰ ῥυθμισθῇ διὰ τοῦ κανόνος, ὃν θὰ δώσῃ ἡμῖν ἡ ἐκτίμησις καὶ γνῶσις τῆς φύσεως καὶ καταστάσεως τῶν κατοίκων, τῆς φύσεως τοῦ τόπου, τῶν δυνατῶν καὶ ἀναγκαίων νὰ γείνωσι. Περὶ τούτου δ' ἂς ῥηθῶσιν ὀλίγα τινά.

Ἐκ τῶν τετραγενῶν κατοίκων τῆς κωμοπόλεως οἱ Τοῦρκοι εἶνε ὡς πάντες οἱ ὁμόφυλοί των δεσποτικοί, ὑπερήφανοι, σφόδρα τοὺς χριστιανοὺς μισοῦντες, ἀμαθέστατοι, ἀγράμματοι πλὴν ὀλίγων, τῶν *κιατάπιδων* (γραμματέων ἐν τῷ διοικητηρίῳ) καὶ τῶν *μολάδων* (τῶν «διαβασμένων»), οἵτινες εἶνε πολλοί, βάρβαροι ἀκόμη καὶ ἄγριοι, μὴ κατέχοντες καὶ τῆς ἐλαφρᾶς τοὐλάχιστον ἐκείνης εὐπρεπείας τῶν τρόπων, ἥτις φαίνεται παρὰ τοῖς Τούρκοις τῶν πόλεων, ἥτις ὅμως καὶ παρ' ἐκείνοις ἐπικαλύπτει μόνον κἄπως τὸ ἔσω οἰκοῦν καὶ ἐμπεφυτευμένον βάρβαρον μισοχριστιανικὸν καὶ ἄγριον τοῦ ἤθους των, τὸ ὁποῖον ἀδύνατον εἶνε νὰ ἐξαλειφθῇ ἀπὸ παντὸς Τούρκου οἱασδήποτε τάξεως καὶ ἀναπτύξεως. Κατοικοῦσι κυρίως μὲν τὸν λεγόμενον «κάτω *μαχαλᾶν*» (ἐν τῷ δεξιῷ τριγώνῳ) τῆς κωμοπόλεως, ὅστις ἐκτείνεται νοτίως μὲν πρὸς τὴν ὁμαλὴν πεδιάδα καὶ τοὺς πρώτους λαμπροὺς κήπους της, ΒΑ δὲ ὑπὸ τὴν μεσημβρινὴν ῥίζαν τοῦ ἰσσαρίου ἐντὸς λάκκου, ὅστις, ὡς εἴπομεν, ἔχει κήπους ὀνομαστῶν ῥοϊδιῶν. Ὁλόκληρος ἡ συνοικία αὕτη ἀναπτυσσομένη κατὰ τὸ πλεῖστον ἔξω τῆς χαράδρας, ἔχει πολὺ καθαρώτερον τὸν ἀέρα καὶ δροσερώτερον καὶ ἐλευθέρως πνέοντα, καὶ ὕδατα δ' ἔχει ἀφθονώτερα καὶ καλλίτερα τῆς χριστιανικῆς συνοικίας· ὑδραγωγεῖον δέ τι αὐτῆς, φέρον τὸ ὕδωρ ἐξ ἀποστάσεως 4 ὡρῶν κατ' ἀρχὰς μὲν μόνον δι' αὐλακίου, ἔπειτα δὲ ὀλίγον ἀνωτέρω τῆς συνοικίας διὰ σωλήνων πηλίνων (*κιοὺγκ* τουρκιστί), οἱ Τοῦρκοι βεβαιοῦσι ὅτι Σουλτάνος τις Μουρὰτ (ἀλλὰ δὲν λέγουσι, διότι δὲν δύνανται νὰ γνωρίζωσι, τίς Μουράτης) διερχόμενος, ἀπὸ ἐκστρατείας πιθανῶς, ᾠκοδόμησε· τοῦτο μάλιστα βεβαιοῦται ἐκ τοῦ ὅτι πρὸ τοῦ *ταντζιματίου* (πρὸ 37 ἐτῶν) φόρος τις, 3—4 χιλ. γροσίων, χωρίου τινὸς τῆς ἐπαρχίας Δεμὶρ Ἰσσὰρ, Λέschνιτσας, ἦτο προσδιωρισμένος τὴν διατήρησιν τοῦ ὑδραγωγείου τούτου. Τοῦρκοι ὅμως τινὲς, περὶ τὰς 25 οἰκογενείας, κατοικοῦσι καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ συνοικίᾳ (ἥτις καλεῖται ὡς πανταχοῦ ἐν ταῖς Τουρκικαῖς πόλεσι «βαρόche»=ἄστυ, οὕτως εἰπεῖν) πρὸς τὸ νότιον ἄκρον αὐτῆς, ἐν μέρει ἀναμεμιγμένοι μετὰ τῶν χριστιανῶν. Ἔχουσι 5 τζαμία, τὸ ἐν μεταξὺ τῶν ἐν τῇ ἑλληνικῇ συνοικίᾳ τουρκικῶν οἰκιῶν, τούτων δὲ τὰ 4 ἔχουσι *μιναρέδες* εἰ-

δὲ μιναρὲς ἐρειπιωμένος σώζεται ἐν μικρῷ τινι ἀδεσπότῳ ὑπαίθρῳ ἐντὸς τῆς ἑλληνικῆς συνοικίας, λείψανον τῆς καὶ ἐν αὐτῷ προϋπάρξεως, ὄχι πολὺ πρὸ πολλοῦ, Τούρκων μόνον, χωρὶς ὅμως νὰ χρησιμεύῃ νῦν ὡς ἱερὸν αὐτῶν. Περίεργον εἶνε ὅτι ἀντὶ τοῦ τουρκικοῦ ἀστέρος καὶ τῆς ἡμισελήνου βλέπει τις ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ἐν τῷ ἄκρῳ τῆς ἑλληνικῆς συνοικίας ἐν χρήσει μιναρὲ σταυρὸν μικρὸν μεταξὺ τῶν κεράτων τῆς ἡμισελήνου, πρὸς ὃν ἐννοεῖται οἱ Τοῦρκοι, δὲν ἠξεύρω διὰ ποίαν παράδοσιν, προσποιοῦνται ὅτι δὲν προσέχουσι. Ἔχουσιν ὡσαύτως δύο ἀναβρυτήρια («chadριδάν»), Medρεσέδες, δηλ. ἱερατικὰ σχολεῖα 5, μὲ 30—40 μαθητὰς («σοφτάδες»), οἵτινες ἄλλοτε ἔφθανον τοὺς 150· οἱ σοφτάδες δ' οὗτοι λαμβάνουσι σιτηρέσιον ἐκ τοῦ ταμείου τῆς κυβερνήσεως εὐτελέστατον, μίαν ὀκᾶν ἄρτου καθ' ἡμέραν· τὰ εἰσοδήματα ὅμως τῶν Medρεσέδων καρποῦνται οἱ διδάσκαλοι αὐτῶν (οἱ «χοτζάδες»). Σχολεῖα διὰ τοὺς παῖδας αὐτῶν ὑπάρχουσι δύο, ἐν οἷς διδάσκουσι χοτζάδες ἀγράμματοι καὶ ἀμαθέστατοι μόνον ἀνάγνωσιν ἐκ τοῦ ἀλφαβηταρίου, ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν τὸ αὐτὸ βιβλίον μεταχειριζόμενοι, χωρὶς νὰ διδάσκωσι καὶ τὴν γραφήν, ἥτις παρὰ Τούρκοις, ὡς γνωστόν, εἶνε δυσκολωτάτη. Τὰ κοράσια κατ' ἀρχὰς φοιτῶσι μετὰ τῶν ἀῤῥένων εἰς τοῦ χότζα τὸ *μεχτέπι* (σχολεῖον), ἔπειτα ὅμως ἀποχωρίζονται αὐτῶν καὶ διδάσκονται μικράν τινα ἀνάγνωσιν παρὰ διδασκαλίσσῃ, ἥτις τὰ ὠφελεῖ μόνον ἵνα ἀποστηθίσωσι τὴν τοῦ Μωαμεθανοῦ προσευχήν, χωρὶς ἐννοεῖται καὶ νὰ τὴν ἐννοῶσι. Εἶνε δὲ ἐκ τῶν Τούρκων τούτων οἱ μὲν γεωργοί, οἱ δὲ ἁπλοῖ ἐργάται, οἱ δὲ μεταπράται, οἱ δὲ κτηματίαι, κατέχοντες τοὺς πλείστους ὀπωροφόρους κήπους, οὓς μόνοι περιποιοῦνται, ὡς καὶ τοὺς πλείστους μύλους, οὓς ἅπαντας ἐνοικιάζουσι, οἱ δέ, προσοδοῦχοι *μπέηδες*, οἱ δὲ τέλος βυρσοδέψαι («ταμπάκηδες») οἵτινες ἀποτελοῦσι συντεχνίαν μεγάλην καὶ πλουσίαν, περιλαμβάνουσαν καὶ τοὺς ἀγριωτέρους Τούρκους. Εἶνε δὲ ἡ βυρσοδεψικὴ αὐτῶν λίαν ἐπικερδής, διότι καταναλίσκονται τὰ προϊόντά της μέχρις Ἐπάνω Τζουμαγιᾶς (τῆς Βουλγαρικῆς), Ἰστιπίου, Στρουμνίτσης, Ῥαδοβιτσίου, ἐξασκεῖται δὲ μόνον ὑπὸ Τούρκων καὶ μετὰ φιλοπονίας. Τὰ ἐργαστήριά των ἔχουσιν ἀκριβῶς ἐν τῷ μέσῳ τῆς κωμοπόλεως ἐπὶ τοῦ ποταμίου παρὰ τῇ λιθίνῃ στερεᾷ γεφύρᾳ, ἥτις ἑνώνει τὰς δύο συνοικίας, μεθ' ἣν ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς συνοικίας κατέρχεταί τις ἀμέσως εἰς τὴν ἐν τῷ κέντρῳ τῆς κωμοπόλεως ἀγορὰν («τσαρchù»), ἔνθα πάντα τὰ ἐργαστήρια Τούρκων καὶ Χριστιανῶν, ὅλως κεχωρισμένα τῶν οἰκιῶν. Τὴν τέχνην των δὲ ταύτην δὲν διδάσκουσιν οὐδένα χριστιανόν, ἀλλὰ καὶ τίς τοιοῦτος τολμᾷ νὰ προσέλθῃ εἰς αὐτούς; Ἕνεκα τῶν πλεονεκτημάτων τῶν διὰ τοῦ ποταμίου παρεχομένων ἡ τέχνη αὕτη θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ γείνῃ πλούτου καὶ εὐπορίας πάροχος εἰς τὴν ἑλληνικὴν κοινότητα, ἂν ἀνεπτύσσετο ἀνταγωνισμός τις ὑφ' Ἑλλήνων· δυστυχῶς ὅμως ἀνταγωνισμοὶ καὶ ἁμίλλης πνεῦμα δὲν ἦτο δυνατὸν ἕως τοῦ νῦν νὰ κυριεύῃ τὸν λαόν μας, στερούμενον ἐλευθέρας ἐνεργείας καὶ ἀνίκανον διὰ τὴν ἀμάθειαν νὰ νεωτερίσῃ σπουδαίως. Ἄλλως δ' ἐν τοῖς τοιού-

τοις πρέπει νὰ δίδωσι τὴν ὤθησιν καὶ νὰ διευθύνωσι τὴν κίνησιν ἄλλοι τινὲς γενναιότερα τὰ φρονήματα καὶ τολμηρότερον τὸ πνεῦμα ἀσκήσαντες καὶ διὰ τοῦτο ὡς ὁδηγοὶ δυνάμενοι εἰς τὸν λαὸν νὰ χρησιμεύσωσι. Καὶ οὗτοι μὲν δυσεύρετοι εἶνε, τὸ ζήτημα ὅμως δὲν πρέπει νὰ παύσῃ ὑφιστάμενον, ὅτι τὸ ἀναγεννητικὸν τῆς μορφώσεώς μας πνεῦμα δέον νὰ πνεύσῃ μεθ' ὅλων τῶν ζωογόνων στοιχείων του εἰς τὴν πολὺ μακρὰν σημαντικῆς τινος προόδου διατελοῦσαν κοινωνίαν ἡμῶν. Ἀλλὰ περὶ αὐτῶν ὀλίγαι λέξεις θὰ ῥηθῶσι κατωτέρω. — Τοιοῦτοι δ' ὄντες οἱ κάτοικοι τῆς κωμοπόλεως πρέπει τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι διὰ τῆς ἀριθμητικῆς ὑπεροχῆς των καὶ τῶν τυραννικῶν τρόπων των ἐπηρεάζουσιν ἀρκετὰ τὴν ἑλληνικὴν κοινότητα ὡς πρὸς τὴν ἐλευθέραν αὐτῆς ἀνάπτυξιν ἐν τῇ ἐθνικῇ φρονηματίσει τοῦ λαοῦ, ὅστις ἐξ ἀνάγκης εἰθισμένος εἰς τὸ νὰ δεικνύῃ ἐν πάσῃ περιπτώσει σημεῖα δουλικῆς ὑποταγῆς τοῖς δεσπόταις αὐτοῦ καὶ παρ' αὐτοῖς ἠναγκασμένος νὰ κρύψῃ ἐπιμελῶς καὶ τὴν ἐλαχίστην ἐκδήλωσιν ἐλευθερωτέρων αἰσθημάτων, ὅσα τοὐλάχιστον ἔμφυτά πως εἶνε εἰς τὸν Ἕλληνα, λησμονεῖ ἐν μέρει τὴν ἰδίαν του φύσιν καὶ κατά τι συμμορφοῦται βαθμηδόν, χωρὶς βεβαίως νὰ τὸ θέλῃ καὶ νὰ τὸ ἐννοῇ, πρὸς τὸν ἀχρεῖον τύραννόν του. Καὶ ἐν τούτῳ σημειωτέον ὅτι ὁ Τουρκισμὸς τῆς κωμοπόλεως φέρει μὲν προσκόμματά τινα εἰς τὴν ὀργανικὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος ἐν τῇ τῆς ὑλικῆς ἰδίως προόδου ὁδῷ της (καθ' ἣν ἔποψιν λαμβάνω ταύτην ἐν τοῖς γραφομένοις μου), ἐπιδρᾷ δὲ κατά τι ἐπιβλαβῶς εἰς τὴν καθαρότητα τῶν ἑλληνικῶν τρόπων της. — Κουρεῖς καὶ πεταλωταὶ τῶν ἵππων ὡσαύτως ἀποκλειστικῶς εἶνε οἱ Τοῦρκοι.

Μετὰ τοὺς Τούρκους, ὅμοιοι ὄντες κάπως κατὰ τὰ ἤθη καὶ τὴν αὐτὴν θρησκείαν ἔχοντες, πρέπει νὰ ταχθῶσιν οἱ Κιρκάσιοι ἢ Τσερκέζιδες. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις πρὸ δωδεκαετίας ἐδέχθη πολλοὺς τοιούτους εἰς τὸ κράτος της, ἐκδιωχθέντας ἐκ τῆς Ῥωσικῆς ἐπικρατείας, καὶ διεμοίρασεν αὐτοὺς εἰς τὰς διαφόρους ἐπαρχίας μὲ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ξενίσωσι τοὺς νέους κατοίκους τῆς ἀτυχοῦς ταύτης χώρας οἱ Μουσουλμάνοι. Εἰς τὸ Δεμὶρ Ἰσσὰρ ἦλθον περὶ τοὺς 500, οἵτινες μετ' ὀλίγας ἡμέρας διεμοιράσθησαν εἰς τὰς πέριξ κώμας, λαβόντες κατοικίας δωρεὰν καὶ γαίας πρὸς καλλιέργειαν. Οἱ πλεῖστοι τότε ἐξηφανίσθησαν ὑπὸ νόσων, ὕστερον ὅμως ἡ κυβέρνησις, νέον φόρον πρὸς τοῦτο ἐπιβαλοῦσα, ἔκτισεν αὐτοῖς οἰκίας ἐν Δεμὶρ Ἰσσὰρ ἐπὶ τοῦ κατωτέρου μέρους τοῦ ἀριστεροῦ λόφου τῆς χαράδρας, καὶ ἐκεῖ κατ' ὀλίγον συνῳκίσθησαν περὶ τὰς 50 οἰκογενείας. Εἶνε φιλόπονοι καὶ ἐνεργητικοί, κατὰ τοῦτο ἐντελῶς ἀνόμοιοι ὄντες πρὸς τοὺς Τούρκους, ἐνασχολοῦνται δ' ἅπαντες εἰς τὴν γεωργίαν, καλλιεργοῦντες τὰς καλλίστας τῶν γαιῶν πέριξ τῆς κωμοπόλεως, ἃς, ἀνηκούσας πρότερον πρὸς βοσκὴν τῶν ζῴων εἰς τὰς κώμας, ἐχάρισεν αὐτοῖς ἡ Τουρκικὴ κυβέρνησις. Ἅπαντες σχεδὸν εὐποροῦσι, πλουτήσαντες ἐκ τῆς γεωργίας καὶ τῆς κλοπῆς πρόσθες, ἣν ὡς τέχνην συνήθη ἐπιτηδεύονται μετὰ τόλμης μεγάλης καὶ ἐλευθερίας, διότι τίς ῥαγιᾶς δύναται νὰ

εὕρῃ δίκαιον δικαζόμενος πρὸς Μουσουλμάνον; Οἱ ἄνδρες εἶνε εὔσωμοι, πάντοτε σχεδὸν σιδηροφοροῦντες, ἱππεῖς ἐπιτήδειοι· αἱ δὲ γυναῖκές των, αἵτινες νῦν μόνον παρὰ τῶν τουρκισσῶν ἔμαθον νὰ κρύπτωσι τὸ πρόσωπόν των ὑπὸ τὸν *φερετζὲν* καὶ τὸ *γιασμάκιον*, ὡραῖαι, λευκαί, μεγαλόφθαλμοι, ἐπιτηδεύουσαι μετ' ἐπιδεξιότητος καὶ φιλοπονίας τὴν οἰκιακὴν βιομηχανίαν, δηλ. ὑφαντικήν, ῥαπτικὴν καὶ σανδαλοποιίαν· τὰ ἐλαφρὰ σανδάλια τῶν ἀνδρῶν των αὗται μόναι κατασκευάζουσιν, ἀγοράζουσαι μόνον τὴν ὕλην. Οἱ ἄνδρες εἶνε καὶ ὁπλοποιοὶ καὶ ἁμαξοπηγοί· αἱ ὑπ' αὐτῶν κατασκευαζόμεναι ἅμαξαι εἶνε πολὺ μᾶλλον ἐντέχνως κατεσκευασμέναι ἢ αἱ τῶν Βουλγάρων χωρικῶν. Πάντες εἶνε ἀγράμματοι, μόνον δὲ ἀπὸ τῆς τελευταίας στενῆς μετὰ τῶν Τούρκων ἐπιμιξίας των ἔμαθον νὰ ἐκτελῶσι τὰ χρέη τοῦ Μουσουλμάνου. Οἱ παῖδές των ἔμαθον νὰ ἐκτελῶσι τὰ χρέη τοῦ Μουσουλμάνου. Οἱ παῖδές των ὅμως ἤρχισαν νὰ φοιτῶσιν εἰς τὰ τουρκικὰ σχολεῖα. Γλῶσσαν ὁμιλοῦσι τὴν Κιρκασιακήν· οἱ ἄνδρες μόνον μανθάνουσι νὰ λαλῶσι καὶ Τουρκιστί, ἀλλ' οὐδέποτε καθαρῶς· πολὺ χειρότερα ἢ ὅπως συνήθως οἱ Εὐρωπαῖοι μανθάνουσι τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν. Διὰ τῆς ἰσοτιμίας ἣν ἔχουσι πρὸς τοὺς Τούρκους, τῆς βαρβαρότητός των καὶ τῆς κλοπῆς, ἣν μικροὶ καὶ μεγάλοι ἀνέτως ἀσκοῦσιν, οἱ νεήλυδες οὗτοι κάτοικοι τῆς κωμοπόλεως εἶνε ἀρκούντως ὀχληροὶ καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας αὐτῆς κατοίκους καὶ εἰς τοὺς τῶν πέριξ χωρίων Βουλγάρους.

Οἱ πολλαχοῦ τῆς Τουρκίας ἀπαντώμενοι Ἀτσιγγάνοι ἢ Γύφτοι εὑρίσκονται καὶ ἐν Δεμὶρ Ἰσσάρ. Ἐνταῦθα οἱ μὲν εἶνε Μωαμεθανοί, ὅσον εἶνε δυνατὸν νὰ ἔχῃ θρησκείαν ὁ Γύφτος, οἱ δὲ Χριστιανοί. Οἱ πρῶτοι κατοικοῦσιν ἀναμεμιγμένοι μετὰ τῶν Τούρκων ὑπηρετοῦντες αὐτούς, ἢ καταγινόμενοι εἰς σιδηρουργικὴν ἢ χρησιμεύοντες εἰς τὰ τσιφλίκια ὡς ἁλωνισταὶ κτλ., ἢ ὄντες χαλάτσηδες· οἱ δεύτεροι κατοικοῦσιν ὀλίγον ἀνωτέρω τῆς ἑλληνικῆς συνοικίας, ἀποτελοῦντες ἰδίαν ὅλως συνοικίαν, ὄντες πάντες σχεδὸν μυλωθροὶ ἢ σιδηρουργοί. Οἱ πρῶτοι ἐμιμήθησαν ἀρκετὰ τὰ ἤθη τῶν Τούρκων, αἱ γυναῖκές των ὅμως δὲν κρύπτονται· ἐφ' ὅσον δὲν μιμοῦνται αὐτούς, εἶνε καθαροὶ Γύφτοι, ὁμοιάζοντες τοὺς χριστιανοὺς ὁμοφύλους των, πλὴν ὅτι αἱ γυναῖκές των σχεδὸν ἅπασαι εἶνε ἄνευ αἰδοῦς διεφθαρμένα γύναια. Κατὰ τὴν μορφὴν ἄσχημοι μὲν δὲν εἶνε, ὑπομέλανες ὅμως, ἄνδρες καὶ γυναῖκες. Γλῶσσαν ὁμιλοῦσιν ἰδίαν τὴν Γυφτικὴν (τὰ *Γιούφτικα*, διότι οὐχὶ Γύφτους ἀλλὰ Γιούφτους τοὺς λέγομεν κοινῶς, τὸ υ δηλ. ὡς τὸ γαλλικὸν u σχεδόν). Σημειῶ ἐνταῦθα τινὰς λέξεις αὐτῆς· *μαρὸ* ψωμί, *μασγιὸ* ψάρι, *πανὶ* νερό, *μὸλ* κρασί, *τατὸ* ζεστό, *σιντρὸ* κρύο, *μποκογιὸ* κολλοῦρα, *ναναι* ὄχι, *ακατκάσε* ἐδῶ, *σόσκε* τί κάμνεις; *ἔλα καρὶ* ἢ *ἔλα κανὰ* ἔλα ἐδῶ, *σκομπορλιὰν* τόσους παράδες, *πϊζιπ πάντς παρὰ* ἀπὸ πέντε παράδες, *vásche* σήκου, *ναναμὸ* δὲν θέλω, *γαντζιάρα* γαϊδοῦρα, *πὲρ* περιπάτει, *ναναι ὀβολὸς* δὲν ἔχω παρᾶν (οὐδ' ὀβολόν), *πικásche* ἥμισυ, *ἀσὲ* κοράσιον, *μπαλὸ* χοῖρος, *τσοκὰλ* σκύλος, *λαγγὸ* χωλός.

Ἀριθμοῦσι δ' οὕτω: *ἶν* 1, *ντούι* 2, *τοὶν* 3, *στὰρ* 4, *πάντς* 5, *chòφ* 6, *ἑφτὰ* 7, *όχτὼ* 8, *ἐννὰ* 9, *dische* 10, *bische* 20. Οἱ Ἕλληνες καλοῦσιν αὐτοὺς Γύφτους, οἱ Τοῦρκοι Τσεγγενὲ (δὲν ὁμοιάζει πρὸς τὸ Ἰνδικὸν Tsandala)· καὶ οἱ Ἕλληνες καλοῦσι τοὺς ὁμοφύλους των τοὺς ἐπιτηδεύοντας τὴν γανωτικὴν σκηνίτας, *Τσιγγατάριδες*· οἱ δὲ Βούλγαροι gnptin· οἱ Τοῦρκοι ὅμως γράφοντες καλοῦσιν αὐτοὺς καὶ Kuptis, Kuptian (τὸ αὐτὸ μὲ τὸ Κόπτης (;), Γύφτοι. Ἀλλ' αὐτοὶ οὗτοι οἱ παράδοξοι ἄνθρωποι καλοῦσιν ἑαυτοὺς *Ῥώμ*! Εἶνε δειλοί, δειλότατοι, ταπεινοὶ δοῦλοι καὶ ὑποκλινέστατοι (λέγομεν *φοβεῖται 'σὰν τὸ Γύφτο*)· τρέμοντες καὶ ὀδυρόμενοι καὶ ἕνα παρᾶν ἂν χάσωσι ἢ δὲν δύνανται νὰ λάβωσι (λέγομεν *αὐτὸς εἶνε Γύφτος*, ἐπὶ τοῦ λίαν ὑπερβολικοῦ φειδωλοῦ). Δόλιοι δὲν εἶνε, εἶνε πολὺ περισσότερον περιποιητικοὶ καὶ ἱλαρώτεροι τῶν Βουλγάρων, ἥμεροι καὶ εὐάγωγοι. Οἱ Χριστιανοὶ ἐξ αὐτῶν συχνάζουσι εἰς τὴν ἐκκλησίαν, οἱ Τουρκόγυφτοι δὲν πατοῦσι τὸ Τζαμί. Ἐκτελοῦσι τὰ τυπικὰ χρέη τοῦ Χριστιανοῦ· αἱ γυναῖκες των μετ' εὐλαβείας φοβερᾶς φυλάττουσι τὸ τριήμερον τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς. Ζῶσι βίον οἰκογενειακὸν ὁπωσδήποτε χρηστόν. Μέχρι τοῦδε γράμματα ποτὲ δὲν ἐμάνθανον· ἀπό τινος ὅμως ἤρχισαν νὰ στέλλωσι τοὺς παῖδάς των εἰς τὸ ἑλληνικὸν δημοτικὸν σχολεῖον. Σχετίζονται πολὺ μετὰ τῶν Ἑλλήνων, στέλλουσιν ὅμως τὰ κοράσιά των ὡς ὑπηρέτιδας καὶ εἰς τὰ τουρκικὰ χαρέμια. Καθόλου θεωροῦνται ὡς τὰ ἀκαθαρτότατα τῆς κοινωνίας ὄντα, χωρὶς ὅμως νὰ μισῶνται. Οὐδεὶς δὲ ὑπάρχει ὅστις νὰ λάβῃ πρόνοιάν τινα βελτιώσεως τῆς καταστάσεώς των. Εἶνε ὅλως διόλου ἀβλαβεῖς καὶ εἰρηνικῶς ζῶσι μετὰ πάντων.

Τὸ κύριον ὅμως μέρος τοῦ οἰκισμοῦ τοῦ Δεμὶρ Ἰσσὰρ τὸ ὁποῖον διανοητικῶς τε πολλῷ προέχει τοῦ κατὰ τὸν πληθυσμὸν ἐπικρατεστέρου τουρκικοῦ καὶ τὸ ἐνεργητικώτατον καὶ ζωτικὸν σῶμα τῆς κοινωνίας ἀποτελεῖ, ἐξόχως δ' ὑπάρχει τὸ ἀντικείμενον τῆς ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἡμῶν, εἶναι τὸ Ἑλληνικόν. Ὡς πανταχοῦ τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον, καὶ ἐν ταύτῃ τῇ κωμοπόλει διακρίνεται οὐσιωδέστατα ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐν πάσαις ταῖς σχέσεσι τοῦ κοινωνικοῦ καὶ ἰδιωτικοῦ βίου, βαθμηδὸν ἔτι μᾶλλον ἀπομακρυνόμενον ἀπὸ τοῦ περιστοιχίζοντος αὐτὸ βαρβαρισμοῦ διὰ τῆς ἐπὶ τὰ καλὰ φιλοτιμίας καὶ τῆς εὐγενοῦς ἁμίλλης, ἵνα φθάσῃ εἰς τελειοτέραν τινὰ πνευματικὴν ἐπίδοσιν. Ἡ φιλότιμος δ' αὕτη σπουδὴ αὐτοῦ, κοινὴ ἄλλως οὖσα σήμερον εἰς πάντα Ἕλληνα, παρατηρεῖται καὶ ἰδιαιτέρως ἔμφυτος τρόπον τινὰ ἐν πάσῃ τῇ ἑαυτοῦ γενεᾷ, ἐξ ἧς καὶ ἐκληρονόμησεν αὐτήν· διότι, ὡς προείπομεν, οἱ Δεμὶρ Ἰσσαρηνοὶ Ἕλληνες κατάγονται πάντες σχεδὸν ἐκ τῶν ἑλληνικωτάτων Μελενικίων, ὧν γνωστὴ εἶνε ἡ εὐστροφία τοῦ πνεύματος, ἡ λεπτότης περὶ τοὺς τρόπους, ἡ ζωηρότης καὶ ἐνεργητικότης, ἡ φιλομάθεια, ἡ φιλοτιμία. Ὁ Μελένικος ἦτο ἄλλοτε τὸ μόνον ἑλληνικὸν καὶ σπουδαῖον κέντρον τῆς κοιλάδος ταύτης τοῦ Στρυμόνος, αἱ Σέρραι τότε ἦσαν ἄσημοι, οἱ δὲ Μελενίκιοι, τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῶν ὁποίων ἡ καθαρότης εἶνε προφανεστάτη, διεκρίνοντο ὡς εἰ-

παίδευτοι, καλῶς ἀνατρεφόμενοι, ἔμποροι μεγάλοι καὶ φιλομαθεῖς καὶ φιλότιμοι. Αἱ γυναῖκες μάλιστα αἱ Μελενίκιαι, αἵτινες εἶνε μητέρες τῶν νῦν Δεμὶρ Ἰσσαρηνῶν Ἑλλήνων, πάντοτε διακρίνονται διὰ τὴν ὡραιότητά των, τὴν ἑλληνικὴν φυσιογνωμίαν των, τὸ λάλον τῆς γλώσσης των, τὴν ἀγχίνοιαν, τοὺς περιποιητικωτάτους τρόπους καὶ τὸ φιλότεχνον καὶ φίλεργον αὐτῶν, τὸ ὁποῖον ὡραίαν τινὰ καὶ προσοχῆς ἀξίαν ἁρμονίαν ἀποτελεῖ πρὸς τὴν πνευματικὴν εὐφυΐαν των. Εἰς τοὺς Δεμὶρ Ἰσσαρηνοὺς δὲν δύναται βέβαια νὰ ἴδῃ τις ἐντελῆ ὁμοιότητα πρὸς τοὺς Μελενικίους, διότι καὶ ἡ φύσις τοῦ τόπου ἄλλη ὅλως διόλου καὶ ἡ ἐπιμιξία ἄλλη καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα ἐν πολλοῖς διάφορα. Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐν Δεμὶρ Ἰσσὰρ παραφέρει μὲν ὀλίγον τῆς Μελενικίας προφορᾶς, ἥτις εἶνε μαλακωτέρα, ἀγαπᾷ δὲ κατὰ κόρον τὰ ὑποκοριστικὰ εἰς *πουλον* (π. χ. ξυλόπ[ου]λο, ψωμόπ[ου]λο, γατόπ[ου]λο, ἀμπελόπ[ου]λο — τὸ *μπ* προφέρεται ὡς b μόνον μὴ ἀκουομένου τοῦ *μ* — κτλ.), διαφέρει δὲ καὶ τῆς Σερραΐκῆς, μεθ' ἧς κοινὸν ἔχει τὰς πολλὰς (παρὰ τῷ καθόλου λαῷ ἐννοῶ) τουρκικὰς λέξεις διὰ τὴν συχνὴν μετὰ τῶν Τούρκων ἐπιμιξίαν, δὲν γνωρίζει ὅμως τὴν παρ' ἐκείνῃ τοῦ *σ* ὡς sch προφοράν. Περίεργον εἶνε ὅτι ἐν τῇ Μελενικίᾳ διαλέκτῳ ὑπάρχουσιν ἐν χρήσει ὀλίγισταί τινες Βουλγαρικαὶ λέξεις, τούτων δ' ὀλιγώτεραι ἐν Δεμὶρ Ἰσσάρ, εἰ καὶ αὗται ἀφαιροῦνται εὐθὺς ἐν ἀμφοτέραις ταῖς κωμοπόλεσι, ὅτε ἡ ὁμιλία γίνεται καθαρωτέρα κάπως, φαίνονται δὲ σαφῶς προστεθειμέναι μόνον διὰ τὴν συχνὴν πρὸς Βουλγάρους ἐμπορικὴν ἐπιμιξίαν, οὐχὶ δ' ἐξ ἐπιμιξίας τοῦ γένους. Οὕτως ὁ ξυλοφόρος ἐν Μελενίκῳ, ὅστις εἶνε πάντοτε Βούλγαρος χωρικός, δὲν εἶνε παράδοξον ἂν καλῆται μὲ τὸ Βουλγαρικὸν ὄνομα *dαρβάρης*, καὶ τὸ σκάψιμον τῶν ἀμπέλων *πράschισμα*, διότι Βούλγαροι εἶνε κυρίως οἱ τοῦτ' ἐργαζόμενοι. Ἐν γένει ὅμως ἐν Δεμὶρ Ἰσσὰρ σπανίως μὲν λέγεται Βουλγαρική τις λέξις, πολλάκις ὅμως ἀκούει τις τουρκικὰς λέξεις καὶ φράσεις ἀκόμη ὁλοκλήρους, μόριά τινα, τὸ ἀστεῖον *τζάνουμ*=ψυχή μου! (τοῦτο καὶ ἐν Μελενίκῳ καὶ ἐν Σέρραις). Ἀλλὰ καὶ μεθ' ὅλα ταῦτα ἡ γλῶσσα εἶνε καθαρὰ ἑλληνική, ἥτις μάλιστα βαθμηδὸν καθαρίζεται, καθ' ὅσον τὰ γράμματα γίνονται περισσοτέρων κτῆμα. Παρὰ δὲ τοῖς παιδίοις βλέπει τις πολλήν τινα φιλοτιμίαν, ὡς φαίνεται, εἰς τοῦτο, ἀφοῦ τὸ τρυφερώτερον *μάνα*! ἀντικατεστάθη παρ' αὐτοῖς διὰ τοῦ κοινοῦ *μητέρα*, μόνον διότι τοῦτο ἐθεωρήθη εὐγενὲς ἑλληνικόν, ἐκεῖνο δὲ χυδαῖον.

Πρὸς τῇ ὁμοιότητι δὲ τοῦ διαλεκτικοῦ ἰδιώματος καὶ κατὰ τὰ λοιπὰ δὲν παραλλάττουσιν οἱ Δεμὶρ Ἰσσαρηνοὶ τῶν Μελενικίων πολύ. Εἶνε ζωηροί, ὡς ἐκεῖνοι· εὔστροφοι, ἐνεργητικοί, σχεδὸν ὅμως μὴ μετέχοντες ὅλως διόλου τῆς πανουργίας ἐκείνης, ἥτις εἶνε χαρακτηριστικὸν ἀρκετὰ σύνηθες τῶν Μελενικίων, οὓς ἑπόμενον εἶνε τοιούτους νὰ καταστήσῃ ἡ γλισχρότης τῶν πόρων των διὰ τὴν ξηρὰν καὶ γλίσχρον γῆν των καὶ ἡ ἠλιθιότης τῶν Βουλγάρων, μεθ' ὧν τὰς συναλλαγὰς ποιοῦνται. Εἶνε μᾶλλον ἀξιοπρεπεῖς ἐκείνων, ἐπειδὴ

καὶ αἱ ἐνασχολήσεις των γίνονται ἐν μείζονι κύκλῳ διὰ τὴν συχνὴν ἐπιμιξίαν πρὸς τὰς Σέρρας καὶ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἡ γῆ των πλουσία καὶ μεγαλοπρεπής· εἶνε ὅμως ὀλιγώτερον λεπτοὶ τοὺς τρόπους καὶ ὀλιγώτερον ἀγχίνοι, λείπει δ' ἕνεκα τῆς διαφορᾶς τοῦ κλίματος καὶ τὸ τόσον ἀνθηρὸν ἐκεῖνο τοῦ προσώπου, ὅπερ εἶνε χαρακτηριστικὸν τοῦ Μελενικίου. Αἱ γυναῖκες ὅμως φυλάττουσι πάντα τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτῶν, μάλιστα δὲ τὴν φιλοτεχνίαν καὶ φιλεργίαν, ἐνῷ συνάμα ἀποβάλλουσι τὸ μέτριον ἐκεῖνο περὶ τὸ φρόνημα καὶ γλίσχρον, ὅπερ φαίνεται εἰς τοὺς Μελενικίους συνήθως μὲ τὸ *μικρούτσικο* καὶ *καλούτσικο* καὶ τὸ *ψωμόπ[ου]λο* καὶ *φαγόπ[ου]λο*. Εἶνε ἀκούραστοι οἰκοδέσποιναι, φιλόστοργοι μητέρες, χρησταὶ σύζυγοι, ἀμαθεῖς δ' ὅμως καὶ λίαν περιωρισμένου κύκλου γνώσεων· θεοσεβεῖς, οὐχὶ πολὺ δεισιδαίμονες.

Οἱ δὲ ἄνδρες ἐνασχολοῦνται εἰς ποικίλας ἐργασίας· εἶνε μικρέμποροι, πραγματευταί, μεταπράται, κτηματίαι, κηπουροί τινες καὶ ὀλίγοι γεωργοὶ (οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἀμφότεροι εἶνε οἱ συνοικιζόμενοι Βούλγαροι, οἱ πλειότεροι κατοικοῦντες εἰς τὸ ἄκρον τῆς τουρκικῆς συνοικίας τοῦ *κάτω μαχαλᾶ*), τραπεζῖται, οἵτινες πάντοτ' ἔχουσι καλὸν κέρδος, ἐπειδὴ οἱ φόροι τῆς ἐπαρχίας ὅλης εἰσέρχονται εἰς τὸ κυβερνητικὸν ταμεῖον τοῦ Δεμὶρ Ἱσσάρ, ἀφοῦ πρῶτον τὰ ποικίλα συναθροιζόμενα ὑπὸ τῶν εἰσπρακτόρων νομίσματα ἀνταλλαχθῶσι πρὸς τὸ συμφερώτερον δι' αὐτοὺς νόμισμα παρὰ τοῖς τραπεζίταις· τεχνῖται διάφοροι, π. χ. *παπουτσῆδες*, ῥάπται, οἵτινες ὅμως ἀμφότεροι εἶνε ὀλίγοι καὶ πάμπτωχοι, διότι οἱ μὲν πρῶτοι γινώσκουσι μόνον ἄθλιά τινα *παπούτσια* νὰ κατασκευάζουσιν, ὁποῖα τώρα ἡ νεολαία δὲν φορεῖ ποτέ, τὴν δὲ τέχνην των νὰ βελτιώσωσι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διανοηθῶσι ποτέ, οἱ δὲ δεύτεροι, διότι τὰ γυναικεῖα φορέματα αἱ γυναῖκες μόναι ἀπὸ πολλοῦ ἤδη ἔμαθον νὰ κόπτωσι καὶ νὰ ῥάπτωσι, οἱ δὲ ἄνδρες φορέσαντες ἤδη οἱ πλεῖστοι τὰ *πανταλόνια*, ζητοῦσιν αὐτὰ παρὰ τοῖς ἐν Σέρραις φραγκοῤῥάπταις ἢ ἐν τῇ πανηγύρει (*κερβὰν*) τῶν Σερρῶν. Ἐν γένει μετ' ἀθυμίας παρατηρεῖ τις οὐ μόνον ἐν Δεμὶρ Ἱσσάρ, ἀλλὰ καὶ ἐν Σέρραις, βεβαίως δὲ καὶ ἀλλαχοῦ, ὅτι ἡ ἐκ τῶν χειροτεχνιῶν ὑπάρχουσα πρῶτα εἰς τοὺς κατοίκους εὐπορία ἔλειψε σήμερον ὁλοτελῶς σχεδόν, τὰ ἄλλοτε δ' εὐποροῦντα *ἰσνάφια* τῶν ῥαπτῶν, καφταντζήδων, ὑφαντῶν, *αλατζατζήδων*, βαφέων, *μπογιατζήδων*, τώρα ἐσβέσθησαν σχεδόν, ἀσθενῆ δὲ μόνον λείψανα αὐτῶν πτωχὰ καὶ ἀφανέστατα σώζονται ἐδῶ καὶ ἐκεῖ. Ἐκ τούτου δὲν εἶνε παράδοξον πῶς ἡ *φτώχια πλάκωσε 'ς τὸν καιρό μας*, ἀφοῦ τάξεις μέν τινες ὁλόκληροι τῆς κοινωνίας ἐστερήθησαν τῆς ἐργασίας των καὶ δὲν δύνανται νὰ εὕρωσιν ἄλλην, αἱ δὲ λοιπαί, παύσασαι νὰ κοσμῶνται μὲ τὰ λιτὰ καὶ εὔωνα προϊόντα τῆς ἐγχωρίου τέχνης, ἐξοδεύουσι τὰ χρήματά των πολὺ ἀφειδέστερον εἰς τὰ προϊόντα τῆς εὐρωπαϊκῆς βιομηχανίας καὶ τὴν εὐτεχνίαν τῶν φράγκων. Ἡ στασιμότης τοῦ ἐμπορίου, ἡ ὀλίγη καὶ εὐθηνὴ ἐξαγωγὴ τῶν προϊόντων τῆς χώρας μας καὶ ἡ τελευταία ἐπὶ 5 ἔτη σχετικὴ ἀφορία δὲν εἶνε ἢ μία μόνον αἰτία

τῆς ὑλικῆς καχεξίας τοῦ τόπου, τοὐλάχιστον διὰ τὰς πόλεις καὶ τὰς κωμοπόλεις, καὶ ἴσως οὐχὶ ἡ μεγίστη. Ὅταν κανὲν μὲν προϊὸν ἐνταῦθα δὲν κατεργάζεται, ἢ, καὶ ἂν κατεργάζεται, τοῦτο γίνεται ἢ ἀτελῶς ἢ μετὰ τέχνης μὲν ἀλλὰ δὲν ἐσυνείθισαν οἱ ἄνθρωποι νὰ τὸ τιμῶσι, αἱ παλαιαὶ δὲ τέχναι, αἵτινες παρεῖχον τὴν ἐνδυμασίαν εἰς τὸν κάτοικον πᾶσαν λίαν εὔωνον καὶ ἄφθαρτον (ὁ *ἀλατζᾶς* εἶνε τοιοῦτος, ἄς μοι συγχωρηθῇ ἡ ὑπερβολή), ἐξέλιπον νῦν, τὰ δὲ ὀλίγα ἐκ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν προϊόντων τοῦ τόπου προερχόμενα χρήματα δαπανῶνται εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν ἱματισμὸν, ὅστις καὶ ἀκριβὸς εἶνε καὶ εὐκολώτατα φθείρεται, βελτίωσις δέ τις τῆς ἐγχωρίου τέχνης, κατὰ τὴν πρόοδον τῆς ἐποχῆς, οὐδ' ἐν διανοίᾳ ὑπάρχει —, πῶς εἶνε δυνατὸν νὰ προσδοκᾷ τις εὐημερίαν τῶν κατοίκων ὑλικὴν, δύναμαι δὲ νὰ εἴπω καὶ πολλὴν πνευματικὴν, διότι δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ ὑλικὴ καχεξία σπουδαίως ἐπηρεάζει τὴν πνευματικὴν πρόοδον. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα εἶνε πολὺ σπουδαῖον καὶ, ὡς προεδήλωσα ἔν τινι σημείῳ ἀνωτέρω, ὅταν ὁμιλῶμεν περὶ τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ τόπου μας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς χώρας μας δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι ἡ ἔλλειψις ἐγχωρίου τέχνης καὶ βιομηχανίας καὶ ζωηρότητός τινος αὐτῆς, ἡ ὀλίγη, ὀλιγίστη ἐξαγωγὴ καὶ πολυτελὴς εἰσαγωγὴ δὲν δύναται πολὺ νὰ συστήσῃ τὸν πολιτισμὸν τοῦ τόπου, ὅσον καὶ ἂν εἴπῃ ὅτι ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις προβαίνει ἐπὶ τὰ πρόσω. Δὲν ἠξεύρω, μὰ τὴν ἀλήθειαν, τί θὰ εἴπῃ περὶ τοῦ πολιτισμοῦ μας ὁ ἀπαιτητικὸς εὐρωπαῖος, ὅταν ἴδῃ ἡμᾶς πολὺ ὑστερίζοντας κατὰ ταύτην τὴν ὄψιν τῆς προόδου τῶν βαρβάρων Βουλγάρων, οἵτινες τοσοῦτον ἐπικερδῆ τὴν ἐγχώριον τέχνην των ἤσκησαν. Ἀφ' ὅ,τι ἤθελα εἶπα περισσοτέρας λέξεις περὶ τοῦ οὐσιώδους τούτου ἀντικειμένου τῆς προόδου ἡμῶν. Ἐννοῶ κάλλιστα ὅτι μὲ γενικότητας καὶ λόγους ἁπλοῦς δὲν ἐπιτυγχάνεται τὸ σκοπούμενον καὶ ὅτι εἰδικὴ ὑπὸ τῶν δυναμένων μόνον μελέτη πρέπει νὰ γείνῃ ἐπ' αὐτοῦ, τείνουσα ἀμέσως πρὸς ὡρισμένα τινὰ σημεῖα, ἐφ' ὧν ἡ πρώτη προσοχὴ ἀνάγκη νὰ δοθῇ. Εἶνε δὲ τὰ σημεῖα ταῦτα, τὰ πρῶτον τῶν ἄλλων, ἐννοῶ, ἐπασχολήσαντα, ἱκανὰ, καὶ νομίζω ὅτι εἴς τινα ἐξ αὐτῶν ταχέως δύναται νὰ γείνῃ ἡ ἀρχή. Ἐνταῦθα τοῦ λόγου λαμβάνω ἀφορμὴν νὰ εἴπω ὅτι τοιοῦτον ὡρισμένον καὶ αὐτοτελῆ σκοπὸν ἐπιδιώκει μετὰ σταθερᾶς ἐργασίας καὶ ἀρχικοῦ σχεδίου, βαθμηδὸν εἰς πραγμάτωσιν τείνοντας ἡ ἐν Σέρραις *Φιλελεήμων Ἀδελφότης*. Περὶ αὐτῆς ὅμως ἀλλαχοῦ τόπος εἶνε νὰ λεχθῶσι τὰ δέοντα. Ἐπανέρχομαι εἰς τὸ θέμα μου.

Ἐν Δεμὶρ Ἰσσὰρ καθόλου ἀπαντᾷ τις σήμερον καχεξίαν ὑλικὴν, ὡς αὕτη παρατηρεῖται πανταχοῦ τώρα ἐν τῇ ἰδικῇ μας χώρᾳ· ἀλλ' ὅμως πάλιν δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι εἶνε κοινότης ἔχουσα ὁπωσδήποτε ὑλικοὺς πόρους τόσους ὅσοι διατηροῦσι τοὺς κατοίκους ἕκαστον ἐν τῇ θέσει του. Πρὸ ἐτῶν τινων ἦτο βεβαίως ἐν εὐτυχεστέρᾳ καταστάσει, καὶ μετὰ πόθου ἐνθυμοῦμαι τὴν τότε εὐθυμίαν τῶν ἀνθρώπων, τὰς διασκεδάσεις, τὸ ἄρρωστι αὐτῶν· ἀλλ' ἡ κατά-

στασις ἐκείνη, κοινὴ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν εἰς πάσας τὰς ἡμετέρας κοινότητας, καὶ δι' αὐτὰς παρῆλθεν ἤδη· διότι καὶ ὁ Κριμαϊκὸς καὶ ὁ Ἀμερικανικὸς πόλεμος δὲν ἠδύνατο πρὸς χάριν μας νὰ ἐξακολουθῇ ἀκόμη. Ἡ ποθητὴ ὑπὸ πάντων τοιαύτης τινὸς περιστάσεως ἐπάνοδος, ἵνα εὐημερίσῃ ἡ ἐκπεσοῦσα ἀρκετὰ τῆς πρώην εὐημερίας της χώρα, εἶνε ἀνόητος εὐχὴ, ἀνθ' ἧς οἱ ὀρθῶς φρονοῦντες πρέπει νὰ εὐχηθῶσιν ἵνα τραπῶμεν νέαν τινὰ ὁδὸν διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τόπου μας, ὡς ἐσημείωσα ἀνωτέρω.

Ἡ δὲ ἠθικὴ τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος κατάστασις δύναμαι νὰ εἴπω ὅτι εἶνε ἀρκετὰ καλή. Ἡ οἰκογένεια εἶνε πάντοτε χρηστὴ καὶ χρηστή τις πάντοτε ἀνατροφὴ, ὅσην δηλονότι ἐν τῇ ἀμαθείᾳ τῶν ἀνθρώπων ὑποθέτει τις, δίδεται εἰς τὰ τέκνα, τὰ ὁποῖα ἄλλως ὁ γονεὺς φροντίζει νὰ στείλῃ εἰς τὸ σχολεῖον· ὅταν δ' ἡ οἰκογένεια εἶνε τοιαύτη, βεβαίως καὶ ἐκ τῆς ὅλης κοινωνίας μένει τις εὐχαριστημένος. Προεδήλωσα ὅμως ἀνωτέρω ὅτι ὡς πρὸς τὴν καθαρότητα τῶν ἑλληνικῶν τρόπων αὐτῆς ἐπιδρᾷ κάπως ἐπιβλαβῶς ἡ τουρκικὴ ἀχρειότης καὶ τυραννία, τοῦθ' ὅπερ σημειῶ ὄχι ὡς σπουδαῖόν τι, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς σημειώσεως ἄξιον καὶ δεικνύον πόσον δύναται νὰ μᾶς βλάψῃ ἡ πρὸς τοὺς Τούρκους προσέγγισις ἡμῶν· π. χ. ἡ τουρκικὴ μουσικὴ μόνη ἠχεῖ εὐαρέστως εἰς τὰ ὦτα τῶν Ἑλλήνων κατοίκων, καὶ τὰ τουρκικὰ τραγούδια, τὰ ὁποῖα σημειωτέον ὅτι πάντα εἶνε ἀκόλαστα, εὐαρεστοῦσι μόνον· τοῦτο ὅμως πιστεύω ὅτι παρατηρεῖται πανταχοῦ ὅπου οἱ Τοῦρκοι πλεονάζουν. Ἡ κατάχρησις τοῦ ῥακίου μετεδόθη καὶ εἴς τινας τῶν Ἑλλήνων, ὀλιγίστους εὐτυχῶς, κτλ. Παρακαλῶ δὲ νὰ μὴ εἴπῃ τις ὅτι πολλὰ λέγω καὶ περὶ ἀσημάντων τινῶν πραγμάτων. Ἐν κοινότητι τόσον μικρᾷ, ἐν ᾗ ὅμως δέον νὰ ῥιζωθῇ ἀκραιφνὴς Ἑλληνισμὸς, νομίζω ὅτι πρέπει νὰ προσέχῃ τις καὶ εἰς τὰ μικρότατα, διότι ἐκ τῆς ἐνισχύσεως καὶ ἀναπτύξεως μικρῶν τινων μόνον στοιχείων ἐλπίζομεν νὰ μορφωθῇ ὑγιές τι σῶμα· ἄλλως δὲ τότε εἰς τίποτε δὲν πρέπει ν' ἀποβλέψωμεν, ἂν ζητήσωμεν μόνον μεγάλα, διότι ταῦτα ὅλως ἐλλείπουσι.

Ὁ χαρακτὴρ δὲ καθόλου τῆς κοινωνίας ταύτης, διότι μερικῶν τινων ἐμνήσθημεν ἀνωτέρω, εὐτυχῶς παρατηρεῖ τις ὅτι εἶνε ἀρκετὰ προοδευτικὸς καὶ ἐθνικός. Οἱ ἄνθρωποι εἶναι εὐάγωγοι, εὐκόλως ἐνθουσιῶσι διὰ τὸ καλὸν τοῦ τόπου των, αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκην τῶν γραμμάτων, καὶ ὅταν ὁδηγήσῃ τις αὐτοὺς, πράττουσιν ὅ,τι δύνανται ὑπὲρ τῆς βελτιώσεώς των. Ῥᾴθυμοι δὲν εἶνε, τοὐναντίον ἐνεργητικοί· τοὺς τῆς κατωτάτης μόνον τάξεως βλέπει τις ὄχι πολὺ τοιούτους. Τινὲς μὲν, οἱ εὐπορώτεροι, ἔτυχον καὶ παιδείας τινὸς καὶ διὰ τοῦτο περισσότερα ἐννοοῦσιν καὶ φιλομουσότεροι εἶνε, καταγίνονται δὲ εἰς τὰ κοινά των πράγματα, τῶν ὁποίων τὴν διαχείρισιν κάμνουν πάντοτε μετὰ τιμιότητος, εἰ καὶ ἄνευ πολλῆς τάξεως· οἱ δὲ πολλοὶ δεικνύουσιν ἁπλοϊκώτερον ἐνθουσιασμὸν διὰ τὴν πρόοδον τῆς πατρίδος των καὶ προσέρχονται εἰς τὰς περὶ τῶν κοινῶν φροντίδας των μὲ ζωηρόν πως ἐν-

διαφέρει. Ὥστε ἐν γένει ἠμπορεῖ νὰ ἐμπιστευθῇ τις ἀσφαλῶς εἰς τὸν χαρακτῆρα τοῦτον, ὅτι ἀναπτυσσόμενος καὶ κραταιούμενος θὰ φέρῃ ἀφ' ἑαυτοῦ εἰς πρόοδον τὴν κοινωνίαν. Καὶ ἡ φιλοτιμία αὕτη καὶ ἐνεργητικότης τῶν κατοίκων ἐνίσχυσεν ἱκανῶς τὴν ἑλληνικὴν κοινότητα, ὥστε αὕτη καίπερ εὐαριθμοτέρα νὰ ὑπερισχύσῃ μὲν τῆς Τουρκικῆς, μέγα μέρος τῆς ὁποίας ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐξεκοίτισε (ἵνα μεταχειρισθῶ τὴν μητρικήν μου λέξιν) καὶ ἀποκατεστάθη αὐτὴ (ἡ νῦν συνοικία τοῦ *βαρόsche* πρώην ἀνῆκεν εἰς τοὺς Τούρκους, νῦν ἕδρα τῆς Ἑλληνικῆς κοινότητος οὖσα), νὰ μεταβάλῃ δὲ τὴν πρώην καθαρῶς Τουρκικὴν κωμόπολιν εἰς Ἑλληνικήν, δυναμένην νῦν σημαντικῶς νὰ χρησιμοποιηθῇ ὑπὲρ τοῦ παρ' ἡμῖν ἐνταῦθα Ἑλληνισμοῦ.

Κατόπιν τούτων βεβαίως περιμένει τις παραλλήλως βαδίσασαν καὶ τὴν διὰ τῶν σχολείων ἐκπαίδευσιν τῆς κοινωνίας· καὶ τοῦτο εἶνε ἀληθές, εἰς αὐτὸ δὲ νῦν μεταβαίνω.

Τῷ 1832 ἐκτίσθη σχολεῖον ἀλληλοδιδακτικὸν εὐρύχωρον ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς ἐκκλησίας, ἥτις ἀδείᾳ τοῦ τότε Ἀγιάνη (ἡγεμονίσκου, τυραννίσκου) τοῦ Δεμὶρ Ἰσσὰρ ἐκτίσθη τῷ 1813 ἐπὶ παλαιοτέρου ἐρειπίου καὶ κατὰ τὸ σχέδιον καὶ τὸ μέγεθος σώζεται τοιαύτη ὅπως τότε ἐγένετο. Τὸ παγκάλιον τῆς ἐκκλησίας εἶχεν ἀρκετὴν πρόσοδον (2—3 χιλ. γροσίων, κατὰ τὴν τότε ἀξίαν τῶν χρημάτων, κατ' ἔτος) ἵνα κτισθῇ τὸ σχολεῖον. Ἐγένετ' ὅμως ἡ δαπάνη μεγαλειτέρα ἢ ὅσον ἐξήρκεσεν ὁ πόρος ἐκεῖνος, καὶ ἡ πρόσθετος αὕτη ἐγένετο ὑπὸ τῶν ἐπιτρόπων τοῦ Κοινοῦ, οἵτινες μετ' ὀλίγον ἐκ τῆς προσόδου τοῦ παγκαλίου ἐπληρώθησαν. Διδάσκαλος Μελενίκιος ἐδίδαξε πρῶτον ἐν αὐτῷ, ἐπὶ μισθῷ ἐτησίῳ 600 —1000 γροσίων· περιελάμβανε δὲ τὸ σχολεῖον 40—50 μαθητάς, τοὺς πλείστους ἡλικιωμένους ἕως 18 ἐτῶν ἡλικίας. Ἐδιδάσκοντο ἐννοεῖται τὰ κοινὰ λεγόμενα γράμματα τοῦ νάρθηκος, ὀκτώηχος καὶ ψαλτήριον κτλ. Μετὰ τετραετῆ αὐτοῦ διδασκαλίαν ἐδίδαξεν ἕτερος ἐκ Τερλιζίου ἐπὶ πέντε ἔτη τὰ αὐτὰ γράμματα. Κατόπιν ὁμοία κατάστασις ἐξηκολούθησε μέχρι τοῦ 1861, ὅτε νέος Δεμὶρ Ἰσσαρηνὸς γνωρίσας τὴν ἀλληλοδιδακτικὴν μέθοδον ἐν Σέρραις, εἰσήγαγεν αὐτὴν εἰς τὸ σχολεῖον τοῦ Δεμὶρ Ἰσσὰρ διδάξας ἐν αὐτῷ ἐπὶ τρία ἔτη. Ἀποθανόντα αὐτὸν διεδέχθη νέος Δεμὶρ Ἰσσαρηνὸς ἐπίσης, ὁ εἰσέτι διδάσκαλος ἐν αὐτῷ ὤν, κ. Δανιὴλ Δ. Τάκος. Ἀμφότεροι οἱ τελευταῖοι ἐξῆλθον ἐκ τῆς τοῦ Δεμὶρ Ἰσσὰρ ἑλληνικῆς σχολῆς. Παραλλήλως δὲ τοῦ ἀλληλοδιδακτικοῦ ἱδρύθη τῷ 1844 καὶ ἑλληνικὸν σχολεῖον. Μελενίκιος ἐπίσης διδάσκαλος πρῶτος ἐδίδαξεν ἐν αὐτῷ ἐπὶ τρία ἔτη, περιλαμβάνοντι τότε περὶ τοὺς 15 μαθητάς. Μετ' αὐτὸν ἕτερος ἐπίσης Μελενίκιος ἦλθε διδάξας τρία ἔτη. Μετ' αὐτὸν εἷς Ἠπειρώτης (Ζαγορίσιος)· εἶτα Μελενίκιός τις, μεθ' ὃν πέντε ἀλληλοδιαδόχως Ζαγορίσιοι Ἠπειρῶται, ὧν ὁ τελευταῖος εἶνε ὁ νῦν διδάσκαλος κ. Ἰωάννης Δ. Ζῆκος. Μεταξὺ αὐτῶν ἐμεσολάβησε καὶ εἷς Δεμὶρ Ἰσσαρηνὸς μέχρις οὗ συμφωνηθῇ ἄλλος διδάσκαλος, εἶτα δὲ ἐπὶ ὁλόκληρον τὸ ἔτος. Τὸ ἑλληνικὸν σχο-

λεῖον ἐπὶ τῶν δύο Ἠπειρωτῶν διδασκάλων κ. Ἀναστασίου Γ. Κώτσιου, παρ' ᾧ καὶ ὁ ταῦτα γράφων ἐδιδάχθη, καὶ Μιχαὴλ Δ. Γρατσίου, τελειοφοίτων τῆς Ζωσιμαίας σχολῆς ἐπὶ τοῦ ὀνομαστοῦ διευθυντοῦ αὐτῆς Ἀναστασίου Σακελλαρίου, ἦτο εἰς τὴν ἀρίστην αὐτοῦ κατάστασιν, καθ' ὅσον τότε καὶ οἱ ἄνθρωποι ἦσαν εὐπορώτεροι, καὶ ἐπ' αὐτῶν ἐπαιδεύθη ὅλη ἡ σημερινὴ φιλότιμος καὶ φιλόμουσος νεολαία τοῦ Δεμὶρ Ἰσσάρ. Ἐπ' αὐτῶν οἱ μαθηταὶ ἦσαν ἀπὸ 25—30. Ἀμφότερα δὲ τὰ σχολεῖα σήμερον περιλαμβάνοντα τὸ μὲν δημοτικὸν περὶ τοὺς 70 μαθητάς, τὸ δ' ἑλληνικὸν 19, εὑρίσκονται ἐν καλῇ καταστάσει. Τὸ μὲν δημοτικὸν ἢ στοιχειωτικὸν μετὰ τὴν Α' ἐν Σέρραις συγκροτηθεῖσαν τῶν διδασκάλων Σύνοδον (τῷ 1873, Ὀκτωβρίῳ), ἐν ᾧ ἐρρίφθησαν νέαι ὅλως ἰδέαι περὶ τοῦ διοργανισμοῦ τῶν σχολείων καὶ τοῦ συστήματος καὶ τῆς μεθόδου τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, διωργανώθη κατὰ τὰς βάσεις, αἵτινες ἐτέθησαν τότε περὶ τῆς μεταρρυθμίσεως τῶν σχολείων, μετ' ἐπιμελείας ὑπὸ τοῦ νοήμονος νέου καὶ ζωηροῦ πατριώτου κ. Δανιὴλ Τάκου. Ἔκτοτε δὲ πάντοτε κατὰ τὴν αὐτὴν χαραχθεῖσαν ὁδὸν βαδίζει, καὶ νῦν εἶνε ἐν καταστάσει λίαν εὐαρέστῳ. Τὸ δὲ Ἑλληνικὸν καὶ αὐτὸ ὁμοίως αὐτοτελέστερον καὶ κατὰ τὰς αὐτὰς παιδαγωγικοῦ συστήματος βάσεις διωργανώθη ὑπὸ τοῦ κ. Ζήκου, νέου εὐφυοῦς, χρηστοτάτου καὶ φιλοπόνου· εἶνε δ' ἐπίσης ἐν καλῇ καταστάσει. Οἱ μαθηταὶ ἀμφοτέρων τῶν σχολείων δεικνύουσι ζωηρότητα καὶ θερμὸν ζῆλον διὰ τὴν ἀνάπτυξίν των. Τὰ πατριωτικὰ ᾄσματα, ἅτινα ἐκ τοῦ ἐν Σέρραις διδασκαλείου εἰσήχθησαν, ἐνθουσιάζουσιν αὐτοὺς καὶ ἐνισχύουσι τὸ ἐθνικόν των φρόνημα· εἰς τοῦτο δὲ κυριωτάτη δίδεται προσοχή. Καὶ ἡ τοιαύτη τῶν παίδων ἐκπαίδευσις μεταδίδει ζωηρότητά τινα καὶ εἰς τὴν λοιπὴν κοινωνίαν, ἥτις θερμαίνεται ὑπὸ τοῦ καινοφανοῦς τῶν μαθητῶν ζήλου καὶ μετ' ἀγάπης τινὸς ἰδιαζούσης προσβλέπει εἰς τὴν νεαρὰν γενεάν της. Μετὰ ζωηροτέρας τινὸς ἀγάπης καὶ ἐκτιμήσεως ὁμιλοῦσι καὶ περὶ τῶν διδασκάλων οἱ ἄνθρωποι καὶ παύουσι πλέον ἔχοντες τὴν παλαιὰν ἰδέαν ὅτι οἱ διδάσκαλοι πρέπει νὰ μὴ λαμβάνωσιν οὐδὲν μέρος ἐν τῷ πολιτικῷ κύκλῳ τῆς κοινωνίας. Τοὐναντίον ἤρξαντ' ὁπωσδήποτ' αἰσθανόμενοι ὅτι ὁ διδάσκαλος ἴσα ἴσα ἐν τοιαύταις κοινότησι, παρ' αἷς λείπουσιν ὅλως διόλου οἱ λόγιοι κἄπως καὶ ἀνωτέρᾳ τινὶ παιδείᾳ καὶ πλειοτέραις γνώσεσι πεπροικισμένοι, πρέπει νὰ ἔχῃ λίαν ἐνεργὸν μέρος ἐν τῇ καθόλου κινήσει τῆς κοινωνίας, ἐχούσης ἐννοεῖται ἄμεσον ἀνάγκην ὁδηγῶν τινων καὶ συμβούλων της. Ἐν τῇ νέᾳ μάλιστα διευθύνσει τοῦ κοινωνικοῦ βίου, τείνοντος εἰς νεωτερισμούς τινας προοδευτικούς, ὁ διδάσκαλος βέβαια δὲν δύναται ἢ αὐτὸς νὰ εἶνε τὸ κέντρον πάσης σχεδὸν ἐνεργείας, ὅστις λίαν ἐπωφελῶς δύναται νὰ συγκεντρώσῃ διὰ τῶν ὁμιλιῶν καὶ προτροπῶν του τὰ προοδευτικὰ στοιχεῖα τοῦ τόπου ὑπὲρ κοινῆς τινος ἐργασίας. Ἐνταῦθα ὁ ἄμβων τῆς ἐκκλησίας καὶ τὸ βῆμα τοῦ σχολείου ἐπίσης εἶνε δύο κατάλληλα μέσα εἰς φωτισμὸν τοῦ λαοῦ καὶ φρονημάτισιν αὐτοῦ.

Εἰς ταῦτα δὲ τὰ σχολεῖα φοιτῶσι μετὰ τῶν ἀρρένων καὶ τὰ κοράσια, ἐφέτος 30, διότι ἰδιαίτερον παρθεναγωγεῖον δὲν ὑπάρχει, οὐδ' ἰδέα δέ τις ἱδρύσεως τοιούτου ἐρρίφθη ποτὲ ἕως τώρα. Βεβαίως ὅμως πρόνοιά τις περὶ τούτου νὰ γείνῃ πρέπει, καὶ πιστεύω ὅτι μετ' ὀλίγον θὰ γείνῃ ἡ δέουσα ἐνέργεια.

Διατηροῦνται δὲ ἀμφότερα τὰ σχολεῖα ἐκ τοῦ κοινοτικοῦ ταμείου, τοῦ *κοινοῦ*. Ναὶ μὲν ἡ Κοινότης δὲν ἔχει τακτικόν τινα ὀργανισμὸν οὔτε ὡς πρὸς τὴν περὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων πρόνοιάν της, οὔτε ὡς πρὸς τὴν περιουσίαν αὐτῆς· καὶ συνελεύσεις ὅμως κοιναὶ γίνονται δι' ἐκεῖνα καὶ ἀρχαί τινες κατ' ἔτος ἐκλέγονται διὰ τὴν τῶν κοινῶν ἐπιμέλειαν καὶ κοινόν τι ταμεῖον ὑπάρχει. Ἐπειδὴ μία μόνη ἐκκλησία εἶνε, ἐντὸς τῆς ἑλληνικῆς συνοικίας κειμένη, τὰ μὲν ἔξοδα αὐτῆς εἶνε ὀλίγα, ἱκανὰ δὲ τὰ εἰσοδήματά της. Κατ' ἔτος πλεονάζουσι νῦν ἐκ τοῦ παγκαλίου ἔξω τῶν ἐξόδων τῆς ὑπηρεσίας καὶ τοῦ κόσμου τοῦ ναοῦ τρεῖς χιλιάδες γροσίων. Ἄλλοτε ὅμως ἐπλεόναζον πλειότερα καὶ ἐξ ἐκείνων ἀφοῦ ἐπληρώνετο ὁ εὐτελὴς μισθὸς τῶν πρώτων διδασκάλων, τὰ λοιπά, προστιθεμένων καὶ τῶν ἐξ ἐργαστηρίων τινῶν, κτημάτων τῆς ἐκκλησίας, ἐνοικίων, κατετίθεντο χωριστὰ καὶ ἐτοκίζοντο. Οὕτω λοιπὸν κατεσκευάσθη ἡ πρώτη κοινὴ περιουσία διὰ τὴν διατήρησιν τῶν σχολείων, αὐξήσασα βαθμηδὸν διὰ τῶν τόκων τοσοῦτον, ὥστε νὰ διατηρῶνται οἱ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ δημοτικοῦ σχολείου διδάσκαλοι. Νῦν ἐκ τῶν τόκων αὐτῆς πληρώνονται οἱ δύο οὗτοι, ἐκ δὲ τοῦ περισσεύματος τοῦ παγκαλίου ὁ βοηθὸς τοῦ δημοδιδασκάλου, ὅστις καὶ ψάλτης σύναμα εἶνε. Λαμβάνουσι δὲ μισθὸν ἐτήσιον ἐφέτος ὁ μὲν τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου διδάσκαλος λίρας 65, ὁ δὲ τοῦ δημοτικοῦ διευθυντὴς 40, καὶ ὁ βοηθὸς αὐτοῦ 30. Ὑπάρχει δ' ἡ περιουσία αὕτη δεδανεισμένη εἰς πολλοὺς τῶν πολιτῶν καὶ συμποσοῦται κατὰ τὰ βιβλία τοῦ ταμείου εἰς 360 χιλιάδας γροσίων! Ἐκ τούτων ἔπρεπε νὰ συναθροίζωνται τόκοι τοὐλάχιστον 40 χιλ. γροσίων, κατὰ τὸν ἐνταῦθα συνήθη τόκον· δυστυχῶς ὅμως τοῦτο δὲν γίνεται, διότι πλεῖστα ἐκ τῶν κεφαλαίων εἶνε χαμένα, ὅσων οἱ ὀφειλέται ἐπτώχευσαν ἢ ἀπέθαναν. Συνάγονται ὅμως τόκοι περὶ τὰς 15 χιλιάδας. Τοιουτοτρόπως δύναται νὰ εἴπῃ τις ὅτι τοκοφόρα κεφάλαια εἶναι μόνον περὶ τὰς 120 χιλιάδας. Τὰ δὲ λοιπὰ τί γίνονται; Τὰ λοιπὰ ἄλλα μὲν ἐντελῶς εἶνε χαμένα, ἄλλα δὲ ἀνείσπρακτα, ἂν μὴ χαμένα, τὸ μὲν διὰ τὴν δυστυχίαν τῶν ἀνθρώπων, τὸ δὲ διότι παραμεληθείσης τῆς εἰσπράξεώς των καὶ δι' ἄλλας αταξίας ἐγεννήθησαν εἰς τὰ ὁμόλογα τόκοι τόσον πολλοὶ (πενταπλάσιοι τῶν κεφαλαίων), ὥστε ἡ ἀπότισις αὐτῶν εἶνε ἀδύνατος πλέον. Καὶ ἐκ τῶν λοιπῶν δὲ τοκοφόρων κεφαλαίων πολλὰ ὡς κεφάλαια εἶνε δυσείσπρακτα διὰ τὴν δυστυχίαν, ὄχι κακὴν πίστιν τῶν ὀφειλετῶν. Ἀλλὰ μεθ' ὅλην ταύτην τὴν ἀταξίαν τῆς διευθετήσεως τῆς δημοσίου περιουσίας πάλιν οἱ πόροι τῆς κοινότητος δὲν εἶνε ὀλίγοι· δύναται δὲ ἐκκαθάρισίς τις ἀκριβὴς τῶν λογαριασμῶν καὶ κατάταξις

τῶν χρημάτων ἀσφαλὴς νὰ παραδώσῃ πάλιν εἰς τὴν κοινότητα ἀρκετὰ σημαντικὴν περιουσιαν, δυναμένην πολλαχῶς νὰ χρησιμεύσῃ. Περὶ αὐτοῦ δὲ τούτου πολλάκις ἐσκέφθην νὰ παρουσιασθῇ σχέδιόν τι ὀργανιστικὸν τοῦ ταμείου, πάντως ὅμως μετ' οὐ πολὺ πιστεύω θὰ γείνῃ τοῦτο. Καὶ τότε θὰ ὑπάρξῃ μέσον ἰσχυρὸν νὰ προοδεύσῃ ἐν πολλοῖς ἡ Κοινότης. — Τὸ ὑπάρχον δὲ, ὡς ἔχει νῦν, ταμεῖον τοῦ Κοινοῦ διαχειρίζεται ὁ κατ' ἔτος ἐκλεγόμενος ἐν γενικῇ συνελεύσει *Ἔφορος τοῦ κοινοῦ*, ὅστις μετὰ τὴν λῆξιν τῆς διαχειρίσεώς του παραδίδει ἐν γενικῇ πάλιν συνελεύσει λογαριασμόν. Κατ' ἔτος ὡσαύτως ἐκλέγεται ὁμοίως καὶ *ἐπίτροπος τῆς ἐκκλησίας*, διαχειριστὴς τοῦ παγκαλίου καὶ κοσμήτωρ τῆς ἐκκλησίας. Συγκροτοῦνται δὲ αἱ συνελεύσεις ἐν τῷ οἰκήματι τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἐπιτρόπου (τὸ Δεμὶρ Ἱσσὰρ εἶνε μία τῶν τριῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Μητροπολίτου Μελενίκου), ὅστις καὶ προεδρεύει αὐτῶν καὶ συγκαλεῖ αὐτάς. Κανονισμός τις ὅμως ὀργανιστικὸς αὐτῶν καὶ τὰ τοιαῦτα λείπουσι παντελῶς. Ἄλλη τις ἀρχὴ δὲν ὑπάρχει οὐδὲ εἶνε περιζήτητοι αὗται· γίνονται δὲ τοιαῦται συνήθως ὅταν ὑπάρχῃ διχόνοιά τις ἐν τῇ κοινότητι, ὁποῖαι, ὡς γνωστόν, δὲν εἶνε σπάνιαι ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς κοινότησι.

Πρὸς τῷ Κοινοτικῷ δὲ τούτῳ ὀργανισμῷ, ὅστις εἰ καὶ ἄνευ συντάγματός τινος ὑπηρετεῖ ὅμως τὴν πρόοδον τῆς κοινωνίας, ὑπάρχει καὶ ἕτερός τις ὀργανισμὸς ὁ τῆς *Φιλοπροοδευτικῆς Ἀδελφότητος*, πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν γενόμενος. Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1874 συνέστη ἡ *Φιλοπρόοδος Ἀδελφότης* μὲ τὸν διπλοῦν σκοπόν, τοῦ νὰ ἐπιταθῇ δι' αὐτῆς καὶ προστατευθῇ καὶ ἄλλως ἡ ἐκπαίδευσις τοῦ λαοῦ ἐν Δεμὶρ Ἱσσὰρ, εἰ δυνατὸν δὲ καὶ ἐν τοῖς πέριξ χωρίοις, δεύτερον δὲ ἵνα ληφθῇ πρόνοιά τις περὶ τῶν ἐν ταῖς φυλακαῖς πτωχῶν κρατουμένων. Μετ' ἀγαλλιάσεως πάντοτε καὶ εὐαρέστων ἐντυπώσεων ἐνθυμοῦμαι πῶς οἱ ἄνθρωποι τότε διὰ δραστηρίας τινὸς ἐνεργείας καὶ ἐνθουσιώδους προτροπῆς ἐδέχοντο τὴν καινοφανῆ ἰδέαν, πῶς προθύμως ἐπείθοντο νὰ προσφέρωσι τὸν ὀβολόν των εἰς τὴν κοινὴν εἰσφοράν. Ὀλιγώτερον ὅμως προσέχω εἰς τοῦτο, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὴν ζωηρότητα καὶ εὐχρέσκειαν τῶν ἀνθρώπων ὅτε ἤκουον ἀναπτυσσομένην κατὰ τὸν πρακτικώτερον καὶ καταλληλότερον τρόπον τὴν ἐπαγωγὸν ἰδέαν ὅτι πάντες εἴμεθα ἀδελφοὶ καὶ ἰσότιμα τέκνα τῆς πατρίδος, ὅτι πᾶς τις πρέπει νὰ γνωρίσῃ ὅτι διὰ τὴν πατρίδα ἡ ἑνὸς ἑκάστου καὶ τοῦ μικροτάτου εἰσφορὰ εἶνε σημαντική, ὅτι πᾶς τις πρέπει νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ μὲν διὰ τοῦ νοός, ὁ δὲ διὰ τῆς πείρας, ὁ δὲ διὰ τοῦ λόγου, ὁ δὲ μόνον διὰ τοῦ εἰλικρινοῦς αἰσθήματος καὶ τῆς καθαρᾶς καρδίας ἐπίσης δύναται νὰ καταστῇ ὠφέλιμος εἰς τὴν πατρίδα του, ὅτι ἕκαστος ἔχει καθήκοντα πρὸς αὐτὴν καὶ δικαίωμά τι ἐν τῇ ἐξασκήσει ἐκείνων. Πνεῦμά τι ζωογόνον ἐφαίνετο ὅτι ἐγεννᾶτο εἰς τὸν λαὸν ἐκ τῶν λόγων τούτων καὶ ζωηρά τις τάσις εἰς κοινήν τινα σύμπραξιν. Κυριώτατος δὲ διὰ τοῦτο σκοπὸς τῆς συστάσεως τῆς *Ἀδελφότητος* ἐθεωρήθη, καὶ ἀρκετὸς τὸ κατ' ἀρχάς, ἡ ὅσον τὸ δυνατὸν ἔμπρακτος διδασκαλία τοῦ λαοῦ ὅτι παντὸς

ἄλλου θερμότερον πρέπει ν' ἀγαπᾷ τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξίν του καὶ ἐνέργειαν, ὅτι εἷς ἕκαστος πρέπει νὰ σέβηται τὴν θέσιν τοῦ ἄλλου καὶ νὰ μὴ καταχρᾶται τὴν ἰδικήν του, ὅτι οὐδέποτε πρέπει νὰ λείπῃ συνεισφέρων ἔστω καὶ μικρόν τι καὶ ἐλάχιστον διὰ λόγου ἢ ἔργου εἰς τὴν πρόοδον τῆς πατρίδος του. Τῶν προσπαθειῶν δὲ τούτων ταχέως ἐφάνησαν καὶ τἀποτελέσματα· διότι ἐνῷ πολὺ μείζων ἐδόθη προσοχὴ εἰς τὴν ὑπὲρ τῶν κοινῶν μέριμναν καὶ διὰ τοῦ τακτικοῦ τῆς *'Αδελφότητος* ὀργανισμοῦ αἰσθητὴ ἐγένετο ἡ ἀνάγκη τοιούτου καὶ δι' ἐκεῖνα, συνάμα καὶ χρηματικά τινα κεφάλαια ἤρχισαν νὰ συνάγωνται ἐκ τῶν συνδρομῶν καὶ δωρεῶν ἵνα χρησιμεύσωσι ταῦτα ὑπὲρ τοῦ σκοποῦ τῆς *'Αδελφότητος*. Οὕτω δ' ἐβάδισεν ἡ ἐργασία ὁλόκληρον τὸ πρῶτον ἔτος, πολὺ δὲ σκοπιμώτερον καὶ ὁριστικώτερον θὰ βαδίσῃ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, διότι κατὰ τὸ τρέχον ἔτος ἕνεκα ἀνωμαλίας τινὸς ἐν τῇ διοικήσει πολὺ ὀλιγώτερον τοῦ πρέποντος ἐγένετο. Εἰς τὸ μέλλον ἐγένετο σκέψις ὅτι καταλληλότατα θὰ ὠφελήσῃ τὴν κοινότητα ἡ *'Αδελφότης*, ἂν αὐτὴ ἱδρύσῃ νηπιαγωγεῖον ἐν αὐτῇ, καί, ἂν τοῦτο ὡς ἐλπίζω γείνῃ, βεβαίως ἐπιτυγχάνεται εἷς κάλλιστος καὶ θετικώτατος σκοπός.

Ἡ ἀνωτέρω λεπτομερὴς κἄπως ἔκθεσις τῆς καταστάσεως τῆς κωμοπόλεως Δεμὶρ Ἰσσὰρ δίδει πιστεύω τὰς κυριωτέρας ἀφορμὰς εἰς τὴν ὅσον ἔνεστι ἀκριβεστέραν γνῶσιν αὐτῆς, ἥτις πάντως εἶνε ἀρκούντως ἐνδιαφέρουσα, ἄν, ὡς προεῖπον, ἐν τῇ ὀλιγότητί μας δὲν κρίνομεν περιττὸν ὅπου εὕρωμέν τι ἀγαθὸν στοιχεῖον ἐθνικῆς σημασίας νὰ περιποιηθῶμεν καὶ ἐνισχύσωμεν αὐτό. Ἐνῷ δὲ ἡ Ἑλληνικὴ αὕτη κοινότης δείκνυται ἡμῖν μετά τινος ζωῆς καὶ ἐνεργείας αὐθυπάρκτου καὶ εἰς προοδευτικήν τινα ὁδὸν μᾶλλον τείνουσα διὰ τῆς καλλιεργείας τοῦ πνεύματος καὶ τῆς κατ' ὀλίγον ἐθνικῆς διαπλάσεώς της, ἀφ' ἑτέρου καὶ κατ' ἄλλην τινὰ ἐκδοχὴν τῆς κοινωνικῆς ἡμῶν προόδου φαίνεται ἀξίαν τινὰ ἔχουσα διά τε τὴν ἑαυτῆς φύσιν, περὶ ἧς ὅμως δὲν ἐννοῶ ὅτι ἐξαιρετικόν τι πρέπει νὰ περιμένωμεν, ἀλλὰ μόνον χρήσιμόν τι, καὶ τὴν τῆς χώρας ἣν κατοικεῖ. Προσσημειώσα ὅτι ἀνάγκη μεγίστη ἵνα μετὰ τῆς προόδου τοῦ πνεύματος, μετὰ τῆς προόδου, νὰ εἴπω οὕτω, τῶν σχολείων τῶν γραμμάτων νὰ συμβαδίσῃ ἡ πρόοδος τοῦ σώματος οὕτως εἰπεῖν, ἡ πρόοδος τοῦ κοινοῦ ἐπίσης σχολείου τῆς ἐγχωρίου τέχνης καὶ βιομηχανίας, ἄνευ τῆς ὁποίας κατὰ τὴν μίαν ὄψιν τοῦ πολιτισμοῦ μας θὰ παρουσιάζωμεν σκοτεινὴν μόνον σκιὰν καὶ θὰ διατηρῶμεν πάντοτε τὴν ὑλικὴν ἡμῶν καχεξίαν ἥτις δὲν δύναται ν' ἀρνηθῇ τις ὅτι οὐσιωδῶς καὶ τὴν πνευματικωτέραν ἡμῶν πρόοδον ἐπηρεάζει. Τὸ Δεμὶρ Ἰσσὰρ κατέχει φυσικά τινα πλεονεκτήματα, διὰ τῶν ὁποίων εἰς σπουδαῖον βαθμὸν δύναται νὰ προκόψῃ ἡ ὑλικὴ αὐτοῦ εὐημερία, μεθ' ἣν πολλὰ πράγματα πρέπει νὰ ἐλπίζῃ τις κατόπιν, ἅτινα ἄσκοπον εἶνε νὰ σημειῶνται τώρα. Δὲν εἶνε λοιπὸν τάχα δυνατὸν εἰς τοῦτο προσοχή τις ἐπιτεταμένη νὰ δοθῇ καὶ ἐνέργεια πρακτικὴ νὰ γείνῃ; Οὕτω π. χ. πόσον διαφορετικὴν θὰ ἔκαμνε τὴν ὄψιν τῆς κωμοπόλεως, ἂν ἡ κα-

τωτέρα τάξις, ἥτις τώρα πεινᾷ, ἐτρέπετο εἰς ἀνταγωνισμόν τινα, εἰς ὃν ἐξάπαντος θὰ νικήσῃ, πρὸς τὴν βυρσοδεψικὴν τῶν Τούρκων, ἥτις καὶ 50 οἰκογενείας δύναται νὰ θρέψῃ; Ὡσαύτως ἂν εἷς μόνον κλίβανος πρὸς κατασκευὴν τοῦ σιδήρου ἐκ τῆς ἀφθόνου τοῦ σιδηρούχου τοῦ ποταμίου ἄμμου — ὁποίους, ἀτελεστάτους ὅμως, ἔχουσι νῦν οἱ Βούλγαροι ἄνωθεν τοῦ Δεμὶρ Ἰσσὰρ—καὶ ἓν μόνον χωνευτήριον δι' αὐτὸν κατεσκευάζετο, πόσος ἆρά γε πλοῦτος θὰ εἰσέρρεεν εἰς τὴν κοινότητα ἐκείνην; Τὸ ποτάμιον ἔχει ὕδωρ ἄφθονον· δὲν ἦτο δυνατὸν τάχα νὰ κινῶνται δι' αὐτοῦ ἁπλούσταταί τινες μηχαναὶ διὰ τὸ κτύπημα μαλλίνων ἐγχωρίων ὑφασμάτων, ὡς νῦν κινοῦνται οἱ ἄνευ τῆς παραμικρᾶς τέχνης κατεσκευασμένοι ἀλευρόμυλοι; Οὐχὶ δὲ ὀλίγον θὰ προῆγε τὴν εὐπορίαν τῆς κοινωνίας, ἂν οἱ ὡραῖοι χρωματιστοὶ καὶ πεποικιλμένοι μάλλινοι τάπητες, οὓς κατασκευάζουσι μὲ τοὺς συνήθεις *ἀργαλειοὺς* νῦν αἱ γυναῖκες, ἐλαμβάνετο φροντὶς νὰ διαδοθῶσι περισσότερον καὶ ἐκτιμηθῶσι, διότι καὶ ἄξιοι ἐκτιμήσεως εἶνε. Μήπως δὲν εἶνε εὔκολον νὰ δοθῇ κίνησίς τις εἰς τὴν κατασκευὴν κοινῶν τινων ὑφασμάτων, τὰ ὁποῖα οἱ Βούλγαροι ἔχουσι τόσην εὐφυΐαν ἵνα τὰ κατασκευάζωσιν; Ἀλλ' ἡ ἐνέργεια αὕτη πῶς δύναται νὰ γείνῃ ἢ μᾶλλον πῶς ν' *ἀρχίσῃ*; Δὲν ἐννοῶ ὅτι εἰς τὰς ἐρωτήσεις ταύτας ἀμέσως εἶνε δυνατὸν ν' ἀπαντήσω καὶ τρόπον τινὰ λύσεως νὰ δώσω ἐγὼ διὰ πάσας, οὔτε δέ, καὶ ἂν τοῦτο γίνεται εὐθύς, ὅτι πολὺ ταχέως θὰ ἐπέλθῃ ἡ πραγματοποίησις. Ἐσημείωσα ὅμως τἀνωτέρω διὰ δύο λόγους· πρῶτον διότι διὰ τῶν παρατηρήσεων τούτων ἤθελον νὰ συμπληρώσω ἀκριβῆ τινα ὁπωσδήποτε εἰκόνα τῆς καταστάσεως καὶ τῆς σημασίας, ὑφ' ἑκατέραν τῆς προόδου ἔποψιν, τῆς κωμοπόλεως ταύτης, δεύτερον δὲ διότι νομίζω ὅτι ἂν τις προσοχὴ δοθῇ εἰς αὐτὴν ἔξωθεν πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ ἐνθάρρυνσιν τῆς ἔσωθεν ἐνεργητικότητος, καὶ ὑπὸ τὴν δευτέραν ταύτην ἔποψιν θὰ εἶνε δυνατὸν κἄτι νὰ διαπραχθῇ. Ἂν π. χ. ἐξ Ἀθηνῶν κατάλληλός τις νηπιαγωγὸς σταλῇ, ἧς τὸ μεγαλείτερον μέρος τοῦ μισθοῦ ἡ κοινότης θὰ πληρώνῃ, δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι θὰ δοθῇ ἰδιαιτέρα τις ζωηρότης εἰς τὴν γυναικείαν χειροτεχνίαν, ἥτις εἶνε ἀρκετὰ προσοδοφόρος. Εἰς τοῦτο δὲ κατόπιν ὅτι καὶ ἄλλη τις προοδευτικὴ ἐνέργεια θὰ ἐπακολουθήσῃ, σχεδὸν διόλου δὲν ἀμφιβάλλω. Ἀλλὰ τότε τίθεται *ἀρχή* τις, ἥτις πάντως εἶνε θεμέλιον οἰκοδομῆς τινος. Ἂς γείνῃ λοιπὸν τοῦτο πρῶτον, καὶ τότε θὰ εἴμεθα εἰς θέσιν περὶ τοῦ μέλλοντος μᾶλλον εὐέλπιδες νὰ εἴμεθα,

τάχ' αὔριον ἔσσετ' ἄμεινον.

Σ.

Ο ΑΠΕΞΗΡΑΜΕΝΟΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑΡΧΗΣ*

ΜΥΘΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΔΜΟΝΔΟΥ ΑΜΠΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Ἔνθα θύουσι τὸν μόσχον τὸν σιτευτὸν ἵνα πανηγυρίσωσι τὴν ἐπάνοδον φρονίμου υἱοῦ.

Τῇ 18 Μαΐου 1859 ὁ κ. Ῥενάλτος πρώην μὲν καθηγητὴς τῆς φυσικῆς καὶ τῆς χημείας, νῦν δὲ κτηματίας ἐν Φονταινεβλῷ καὶ δημοτικὸς σύμβουλος τῆς χαριέσσης ταύτης πολίχνης, ἐκόμισεν εἰς τὸ ταχυδρομεῖον μόνος του τὴν ἐπιστολὴν ταύτην.

«Πρὸς τὸν Κύριον Λέοντα Ῥενάλτον πολιτικὸν μηχανικὸν εἰς Βερολῖνον. Πρωσσία.

«*Ἀγαπητόν μοι τέκνον.*

»Ἀ! καλαὶ εἰδήσεις τὰς ὁποίας μᾶς ἔστειλες ἐκ Πετρουπόλεως μᾶς ἐνέπλησαν χαρᾶς μεγάλης· ἡ καϋμένη ἡ μήτηρ σου ἦτο ἀσθενὴς ἀπὸ τὸν χειμῶνα, ἀλλὰ δὲν σοὶ τὸ ἔγραψα φοβούμενος μὴ ἀνησυχήσῃς αὐτοῦ μακράν. Ἀλλὰ καὶ ἐγὼ ἤμην ὀλίγον ἀδύνατος. Ὑπῆρχε καὶ μία ἀκόμη ψυχὴ (εὑρέ, ἂν ἠμπορῇς, τὸ ὄνομά της), ἡ ὁποία ἐτήκετο διότι δέν σ' ἔβλεπε. Ἀλλὰ θάρρει, Λέον μου, διότι ἀφ' ὅτου ὡρίσθη σχεδὸν ἡ ἡμέρα τῆς ἐπανόδου σου ὅλοι ἀναγεννώμεθα. Ἀρχίζομεν νὰ πιστεύωμεν ὅτι τὰ μεταλλεῖα τῶν Οὐραλίων δὲν θὰ φάγουν ἐκεῖνον τοῦ ὁποίου ἀγαπητότερον ἄλλον δὲν ἔχομεν ἐν τῷ κόσμῳ. Δεδοξασμένον τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου, ἀφ' οὗ τὴν περιουσίαν τὴν ὁποίαν ἀπέκτησες ἐντίμως καὶ ταχέως δέν την ἐπλήρωσες διὰ τῆς ζωῆς σου, οὔτε διὰ τῆς ὑγιείας σου, ἂν ἀληθεύῃ ὅτι ἐπάχυνες εἰς τὴν ἔρημον, ὡς μᾶς βεβαιοῖς. Θὰ ἀξιωθῶμεν λοιπὸν πρὶν ἀποθάνωμεν νὰ ἐναγκαλισθῶμεν τὸν υἱόν μας! Τόσον χειρότερα διὰ σὲ ἐὰν δὲν ἐτελείωσες αὐτοῦ κάτω ὅλας σου τὰς ὑποθέσεις· διότι εἴμεθα τρεῖς οἱ ὁποῖοι ὠμόσαμεν ὅτι δὲν θὰ ἐπιστρέψῃς πλέον αὐτοῦ. Καὶ δὲν θὰ δυσκολευθῇς νά μας ὑπακούσῃς, διότι θὰ εἶσαι ἐν τῷ μέσῳ ἡμῶν εὐτυχής. Ταύτην τοὐλάχιστον τὴν γνώμην ἔχει ἡ Κλημεντίνα . . . . ἐλησμόνησα ὅτι ὑπεσχέθην νὰ μὴ εἴπω τὸ ὄνομά της! Ὁ κὺρ Βοννιβέτος ὁ ἐξαίρετος γείτων μας ἐφρόντισεν ὄχι μόνον νὰ τοποθετήσῃ ἐπωφελῶς τὰ κεφάλαιά σου, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἀνέσεώς του συνέταξε συγκινητικώτατον ἔγγραφον, τὸ ὁποῖον μόνον τὴν ὑπογραφήν σου περιμένει. Καὶ ὁ ἀξιόλογος δήμαρχός

* Οὕτως ἐνομίσαμεν καλὸν νὰ μεταγράψωμεν ἑλληνιστὶ τὴν ἐπιγραφὴν τῆς εὐφυεστάτης ταύτης μυθιστορίας τοῦ γνωστοῦ Edmond About ἔχουσαν οὕτω: L' homme à l' oreille cassée.

μας παρήγγειλεν εἰς Παρισίους νέον μασχαλιστῆρα καὶ κατ' αὐτὰς τὸν περιμένει νὰ σοί τον προσφέρῃ δῶρον. Ἡ κατοικία σου ἡ ὁποία μετ' ὀλίγον θὰ γείνῃ κατοικία σας εἶνε ἀνάλογος τῆς σημερινῆς καταστάσεώς σου. Θὰ κατοικήσῃς . . . . Ἀλλ' ἡ οἰκία μας τόσον ἤλλαξε πρὸ τριῶν ἐτῶν, ὥστε εἶνε ἀδύνατον νά σοί την περιγράψω καὶ νὰ μ' ἐννοήσῃς. Ὁ κ. Ὡδρέτης ὁ ἀρχιτέκτων τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐπαύλεως διηύθυνε τὰς ἐργασίας. Ἠθέλησε καὶ καλὰ νά μοι κατασκευάσῃ χημεῖον ἄξιον τοῦ Θενάρδου καὶ τοῦ Δεπρές. Μάτην ἀντέστην λέγων ὅτι δὲν ἤμην πλέον ἱκανὸς εἰς τίποτε, ἀφ' οὗ τὸ διαβόητον Περὶ συμπυκνώσεως τῶν ἀερίων ὑπόμνημά μου μένει ἀκόμη εἰς τὸ Δ' κεφάλαιον. Ἀλλ' ὅμως ἐπειδὴ ἡ μήτηρ σου ἦτο συνενοημένη μὲ τὸν γεροκατεργάρην αὐτὸν φίλον ὑπερίσχυσεν ἡ γνώμη των καὶ οὕτω πως ἱδρύθη ἐν τῇ οἰκίᾳ μας Ναὸς εἰς τὴν Ἐπιστήμην. Εἶνε σωστὸν ἐργαστήριον μάγου ὡς γραφικώτατα τὸ ὀνομάζει ἡ κυρὰ Γοθώ σου. Τίποτε δέν του λείπει ἔχει καὶ ἀτμομηχανὴν τεσσάρων ἵππων Καὶ τί νά την κάμω ἐγώ; ἀλλοίμονον! Ἀλλ' ὅμως συλλογίζομαι ὅτι δλ' αὐτὰ τὰ ἔξοδα δὲν θὰ 'πάγουν τοῦ κακοῦ, διότι σὺ βεβαίως δὲν θὰ ἀναπαυθῇς εἰς τὰς δάφνας σου. Ὦ, καὶ ἂν εἶχα τὴν περιουσίαν σου ὅτε ἤμην εἰς τὴν ἡλικίαν σου! Θαφιέρονα τὰς ἡμέρας μου εἰς τὴν καθαρὰν ἐπιστήμην, ἀντὶ νὰ χάνω τὸν καλλίτερον καιρόν μου διδάσκων τὰ ἄθλια ἐκεῖνα παιδάρια, τὰ ὁποῖα τόσον ἐφρόντιζον νὰ ὠφελῶνται ἀπὸ τὸ μάθημά μου, ὥστε τὴν ὥραν τοῦ μαθήματος εὕρισκον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀναγινώσκουν μυθιστορήματα. Πόσον θὰ ἤμην φιλόδοξος! Θὰ ἐπεθύμουν νὰ συνδέσω τὸ ὄνομά μου μετὰ τῆς ἀνακαλύψεως γενικοῦ τινος νόμου ἢ τοὐλάχιστον μετὰ τῆς κατασκευῆς ὠφελιμωτάτου τινὸς ὀργάνου. Ἀλλὰ τώρα πλέον εἶνε ἀργά, διότι οἱ ὀφθαλμοί μου ἐξησθένησαν καὶ ὁ ἐγκέφαλός μου δὲν θέλει νὰ ἐργασθῇ. Τώρα ἦλθεν ἡ σειρά σου, φίλε μου! Ἀκόμη δὲν εἶσαι εἰκοσιὲξ ἐτῶν, τὰ μεταλλεῖα τοῦ Οὐρὰλ σ' ἔδωκαν τὰ μέσα νὰ ζήσῃς ἐν ἀνέσει, δὲν ἔχεις πλέον ἀνάγκην νὰ ἐργασθῇς διὰ τὸν ἑαυτόν σου, ἰδοὺ ἦλθεν ὁ καιρὸς νὰ ἐργασθῇς διὰ τὸ ἀνθρώπινον γένος. Τοῦτο ἐπιθυμεῖ ζωηρότατα καὶ ἐλπίζει ὁ γηραιὸς πατήρ σου ὁ ἀγαπῶν σε καὶ περιμένων σε ἀνοικταῖς ἀγκάλαις.

»*Ι. Ῥενάλτος.*

»Υ. Γ. Κατὰ τοὺς ὑπολογισμούς μου ἡ ἐπιστολή μου θὰ φθάσῃ εἰς Βερολῖνον δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας πρὸ σοῦ. Θὰ ἔμαθες ἤδη ἐκ τῶν ἐφημερίδων τῆς 7 ἱσταμένου τὸν θάνατον τοῦ περιφανοῦς Ουμβόλδου. Θὰ πενθήσῃ ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ ἀνθρωπότης. Πολλάκις ἔλαβα τὴν τιμὴν νὰ γράψω πρὸς τὸν μέγαν τοῦτον ἄνδρα, καὶ κατεδέχθη νά μου γράψῃ ἅπαξ, καὶ τὴν ἐπιστολήν του τὴν φυλάττω ὡς ἱερὸν κειμήλιον. Πολὺ δὲ θὰ εὐχαριστηθῶ, ἐὰν δυνηθῇς νά μ' ἀγοράσῃς τίποτε ἀνῆκον εἰς αὐτὸν, εἴτε χειρόγραφον αὐτόγραφον, εἴτε τεμάχιόν τι ἐκ τῶν συλλογῶν του νά το ἔχω εἰς ἀνάμνησιν».

Ἕνα μῆνα μετὰ τὴν ἀποστολὴν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρικὴν οἰκίαν ὁ πολυπόθητος υἱός. Ὁ κύριος Ῥενάλτος καὶ ἡ γυνή του ἦλθον εἰς προϋπάντησίν του εἰς τὸν σταθμὸν τοῦ σιδηροδρόμου, καί τοις ἐφάνη μέγας εὐτραφὴς καὶ εὐμορφώτερος κατὰ πάντα. Ἀληθῶς δ' εἰπεῖν ὁ Λέων Ῥενάλτος δὲν ἦτο μὲν νέος ἐξόχου κάλλους, ἀλλ' ὅμως εἶχεν ὄψιν εὐπρεπῆ καὶ συμπαθῆ. Ἦτο μετρίου ἀναστήματος, ξανθὸς καί, ὡς κοινῶς λέγομεν, παχουλὸς καὶ καλοκαμωμένος. Οἱ μεγάλοι γλαυκοὶ ὀφθαλμοί του, ἡ γλυκεῖα φωνή του καὶ ἡ μεταξώδης γενειάς του κατεδείκνυον ἄνθρωπον λεπτῆς μᾶλλον ἢ εὐρώστου φύσεως, ὁ τράχηλός του λευκότατος, στρογγύλος καὶ σχεδὸν γυναικεῖος διεφώνει διαφερόντως πρὸς τὸ ἡλιοκαὲς πρόσωπόν του.

Οἱ ὀδόντες του ἦσαν μικροὶ καὶ κομψοὶ εἰσέχοντες ὀλίγον καὶ οὐδόλως ὀξεῖς. Ὅτε δ' ἐξέβαλε τὰς χειρίδας, του ἀπεκαλύφθησαν δύο μικραὶ τετράγωνοι χεῖρες ἱκανῶς ἰσχυραὶ καὶ ἁπαλαὶ οὔτε θερμαὶ οὔτε ψυχραὶ οὔτε ξηραί, οὔτε ὑγραί, ἀλλ' εὐάρεστοι τὴν ἀφὴν καὶ ἀκριβέστατα ἐπιμεμελημέναι. Τοιοῦτον δὲ ὄντα οἱ γονεῖς δὲν θά τον ἀντήλασσον οὐδὲ πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα τοῦ Βελβεδέρε. Τὸν κατησπάσθησαν δὲ καταβαρύνοντες αὐτὸν διὰ μυρίων ἐρωτήσεων, εἰς ἃς ἐκεῖνος ἐλησμόνει νἀποκρίνηται. Γηραιοί τινες φίλοι οἰκογενειακοί, ἰατρός, ἀρχιτέκτων καὶ συμβολαιογράφος προσῆλθον εἰς τὸν σταθμὸν τοῦ σιδηροδρόμου μετὰ τῶν εὐδαιμόνων γονέων. Ἕκαστος δὲ τούτων κατὰ σειρὰν τὸν κατησπάσθη ἐρωτῶν αὐτὸν περὶ τῆς ὑγείας του, καὶ περὶ τοῦ ταξειδίου του ἐὰν ἦτο εὐάρεστον. Ἐκεῖνος δὲ ἠκροᾶτο μεθ' ὑπομονῆς καί πως μετὰ χαρᾶς τὴν τετριμένην ταύτην μελῳδίαν, ἧς αἱ μὲν λέξεις δὲν ἐσήμαινόν τι μέγα, ἀλλ' ἡ μουσικὴ ἔφθανε μέχρι τῆς καρδίας του, διότι καὶ ἐκ τῆς καρδίας προήρχετο.

Τέταρτον ὅλον ὥρας παρῆλθε καὶ ἐκεῖνοι ἦσαν ἔτι ἐν τῷ σταθμῷ. Ἡ ἁμαξοστοιχία συρίζουσα ἐπανέλαβε τὸν δρόμον της καὶ τὰ λεωφορεῖα τῶν διαφόρων ξενοδοχείων ὥρμησαν καλπάζοντα πρὸς τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς τὴν πόλιν, ὁ δὲ ἥλιος τοῦ Ἰουνίου δὲν ἔπαυε φωτίζων τὸν εὐδαίμονα ἐκεῖνον ὅμιλον τῶν ἀγαθῶν ἀνθρώπων. Ἀλλ' αἴφνης ἡ κυρία Ῥενάλτου ἀνεφώνησεν ὅτι ὁ τάλας νέος θἀπέθνησκε τῆς πείνης καὶ ὅτι ἦτο μεγάλη ὠμότης ἡ ἐπὶ τοσαύτην ὥραν ἀναβολὴ τοῦ γεύματός του. Μάτην ἐκεῖνος διεμαρτύρετο λέγων ὅτι ἐγευμάτισεν ἐν Παρισίοις καὶ ὅτι ἡ χαρά του ἦτο πολὺ μεγαλειτέρα τῆς πείνης. Πᾶσα ἡ συνοδεία εἰσώρμησεν εἰς δύο μισθωτὰς ἁμάξας καὶ ἐκάθησαν ὁ μὲν υἱὸς παρὰ τὴν μητέρα, ὁ δὲ πατὴρ ἀπέναντι, μὴ δυνάμενος νὰ χορτάσῃ τοὺς ὀφθαλμούς του θεώμενος τὸν φίλτατον υἱόν. Τὰς ἁμάξας ἠκολούθει φορτηγὸν ἁμάξιον φέρον τὰ κιβώτια τῶν ἐνδυμάτων, καὶ ἄλλα τινὰ κιβώτια μακρὰ καὶ τετράγωνα καὶ πάσας τὰς ὁδοιπορικὰς ἀποσκευάς. Κατὰ δὲ τὴν εἴσοδον τῆς πόλεως οἱ ἁμαξηλάται ἐκρότάλισαν τὰς μάστιγάς των καὶ τὸν εὐφρόσυνον τοῦτον θόρυβον, ἀκούσαντες οἱ παροικοῦντες, ἐξῆλθον εἰς τὰς θύρας των δρομαῖοι, καὶ οὕτω πως ἐνεψυχώθησαν ὀλίγον αἱ ἥσυχοι ὁδοί. Ἡ κυρία Ῥενάλτου περιέφερε δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τὰ βλέμματά της ἐπιζητοῦσα μάρτυρας τοῦ θριάμβου της καὶ χαιρετίζουσα μετ' ἐγκαρδίου φιλίας ἀνθρώπους μόλις γνωρίμους. Πλεῖσται δὲ μητέρες τὴν ἐχαιρέτησαν, χωρὶς νά την γνωρίζωσι· διότι οὐδεμία μήτηρ βλέπει μετ' ἀδιαφορίας τοιαύτην εὐτυχίαν, πλὴν δὲ τούτου ἡ οἰκογένεια Ῥενάλτου ἠγαπᾶτο παρὰ πάντων. Καὶ οἱ γείτονες δὲ προσερχόμενοι ἔλεγον μετὰ χαρᾶς ἄνευ φθόνου·

«Εἶνε ὁ υἱὸς τοῦ Ῥενάλτου, ὅστις εἰργάσθη τρία ἔτη εἰς τὰ μεταλλεῖα τῆς Ῥωσίας, καὶ ἔρχεται τώρα νὰ μοιρασθῇ τὴν περιουσίαν του μετὰ τῶν γηραιῶν γονέων του!»

Ὁ Λέων διέκρινεν ὡσαύτως γνώριμά τινα πρόσωπα, ἀλλ' οὐχὶ πάντας

οὓς ηὔχετο νὰ ἴδῃ. Διὸ ἔκλινεν εἰς τὸ οὖς τῆς μητρός του καί την ἠρώτησε λέγων· «Καὶ ἡ Κλημεντίνα;» Τοσοῦτον δὲ σιγὰ εἶπε τὴν ἐρώτησιν ταύτην, καὶ τοσοῦτο πλησίον, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ κ. Ῥενάλτος δὲν ἠδυνήθη νὰ διακρίνῃ ἐὰν ἦτο λέξις ἢ ἀσπασμός. Ἡ μήτηρ ἐμειδίασε φιλοστόργως καὶ ἀπεκρίθη μίαν μόνην λέξιν· «Ὑπομονή!», ὡς ἐὰν ἡ ὑπομονὴ εἶνε ἀρετὴ κοινοτάτη εἰς τοὺς ἐρῶντας!

Ἡ πύλη τῆς οἰκίας ἦτο ἀναπεπταμένη, ἡ δὲ γηραιὰ Γοθὼ ἵστατο ἐπὶ τοῦ οὐδοῦ, ἀνατείνουσα πρὸς τὸν οὐρανὸν τοὺς βραχίονας καὶ κλαίουσα ὡς μωρόν, διότι εἶχε γνωρίσει τὸν Λέοντα βρέφος· δι' ὃ ἀφειδῶς διημείφθησαν ἐγκάρδιοι περιπτύξεις ἐπὶ τῆς κατωτάτης βαθμίδος τῆς κλίμακος μεταξὺ τῆς καλῆς καγαθῆς θεραπαίνης καὶ τοῦ νεαροῦ κυρίου της. Οἱ φίλοι τοῦ κ. Ῥενάλτου ὑπὸ περισκέψεως καὶ εὐλαβείας κινούμενοι ἡτοιμάζοντο νἀπέλθωσιν· ἀλλὰ μάταιαι αἱ προσπάθειαί των, διότι τοῖς ἀπέδειξαν σαφέστατα ὅτι ἡ τράπεζα ἦτο ἐστρωμένη καὶ ἡ θέσις των τοὺς ἀνέμενε. Ὅτε δὲ ἡ συνοδεία εἰσῆλθεν εἰς τὴν αἴθουσαν πᾶσα πλὴν τῆς ἀοράτου Κλημεντίνης, αἱ μεγάλαι γλυπταὶ θρονίδες ἔτεινον τοὺς βραχίονάς των πρὸς τὸν ἐλθόντα υἱόν· τὸ ἐπὶ τῆς ἑστίας παλαιὸν κάτοπτρον μετὰ χαρᾶς ἔσπευσε νἀντανακλάσῃ τὴν μορφήν του, ὁ κρυστάλλινος πολυέλαιος σκιρτήσας ἐκωδώνισεν ἐλαφρῶς καὶ οἱ ἐπί τινος τραπεζίου παρατεταγμένοι γύψινοι μανδαρῖνοι ἔνευσαν τὴν κεφαλὴν εἰς σημεῖον ὑποδοχῆς τὸ *ὡς εὖ παρέστης* μονονουχὶ ἐπιφωνοῦντες, ὡς ἐὰν ἦσαν οἱ ἐφέστιοι θεοὶ τῆς οἰκογενείας Ῥενάλτου. Καὶ τότε οἱ ἀσπασμοὶ καὶ τὰ δάκρυα ἐπανελήφθησαν βροχηδόν· ἀλλὰ διατί ὅμως; οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ εἴπῃ· ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι ἡ σκηνὴ αὕτη ὡμοίαζε πρὸς δευτέραν ἄφιξιν.

«Κοπιάστε» ἀνεφώνησεν ἡ Γοθώ.

Ἡ κυρία Ῥενάλτου ἔλαβε τὸν βραχίονα τοῦ υἱοῦ της, παραβαίνουσα οὕτω πως πάντας τοὺς περὶ ἐθιμοτυπίας νόμους, καὶ οὐδὲ κἂν αἰτήσασα συγγνώμην παρὰ τῶν παρόντων ἀξιοσεβάστων φίλων. Μόλις δὲ καὶ μετὰ βίας ᾐτήσε συγγνώμην, ὅτε εἰς τὸ τέκνον της πρῶτον παρέθηκε τὸν ζωμὸν πρὸ τῶν προσκεκλημένων. Ὁ Λέων οὐδὲν ἔλεγε καὶ εὐλόγως, διότι πάντες οἱ συνδαιτυμόνες ἦσαν τοιοῦτοι, ὥστε μετὰ χαρᾶς θὰ προετίμων νὰ χύσωσι μᾶλλον τὸν ζωμόν των εἰς τὸ στῆθός του, ἢ νά τον ἐγγίσωσιν εἰς τὰ χείλη των πρὸ ἐκείνου.

«Μητέρα» ἀνεφώνησεν ὁ Λέων ἔχων ἀνὰ χεῖρας τὸ κοχλιάριον, «πρώτην φορὰν μετὰ τρία ἔτη τρώγω σήμερον καλὸν ζωμόν!»

Καὶ ἡ μὲν δέσποινα ἠρυθρίασεν ὑπὸ χαρᾶς, ἡ δὲ Γοθὼ ἔθραυσε καὶ αὐτὴ ὑπὸ χαρᾶς σκεῦός τι διότι ἀμφότεραι διενοήθησαν ὅτι τὸ παιδίον, ἐπαινέσαν τὸν ζωμόν, ἠθέλησε νὰ κολακεύσῃ τὴν φιλαυτίαν των· ἀλλ' ὅμως ὁ Λέων ἔλεγεν ἀλήθειαν· διότι δύο τινὰ ὁ ἄνθρωπος δὲν εὑρίσκει εὐκόλως ἔξω τῆς οἰκογενείας του, πρῶτον μὲν καλὸν ζωμὸν καὶ δεύτερον ἀγάπην ἀφιλοκερδῆ. Δὲν ἐπιχειρῶ ἐνταῦθα νἀπαριθμήσω πιστῶς τὰ παρατεθέντα φαγητά, φοβούμενος μὴ κινήσω τὴν ὄρεξιν τῶν ἀναγνωστῶν μου καὶ γείνω αἰτία νὰ

πάθωσιν, ὃ μὴ γένοιτο, δυσπεψίαν αἱ πλεῖσται τῶν λεπτοφυῶν μου ἀναγνωστριῶν. Πλὴν δὲ τούτου καὶ ὁ κατάλογος θὰ παρετείνετο μέχρι τέλους τοῦ βιβλίου, καὶ οὐδεμία κἂν σελὶς θά μ' ὑπελείπετο νὰ γράψω τὴν θαυμασίαν ἱστορίαν τοῦ Φουγᾶ. Διὰ τοῦτο ἐπανέρχομαι εἰς τὴν αἴθουσαν καὶ εὑρίσκω τοὺς φίλους καθημένους καὶ πίνοντας τὸν καφέ.

Ὁ Λέων μόλις ἔπιε τὸ ἥμισυ τοῦ καφέ του, οὐχὶ διότι ἦτο ἴσως πάρα πολὺ θερμὸς ἢ ψυχρὸς ἢ γλυκύς, μὴ πρὸς Θεοῦ ὑποπτεύσητε τοιοῦτόν τι. Οὐδὲν βεβαίως θά τον ἐκώλυε τοῦ νὰ πίῃ και τὴν τελευταίαν σταγόνα, ἐὰν μὴ αἴφνης ἀντήχει μέχρι τῶν μυχίων τῆς καρδίας του ὁ κρότος τοῦ ῥόπτρου τῆς πύλης. Ἡ παρελθοῦσα στιγμὴ τῷ ἐφάνη ἀτελεύτητος, καὶ ὄντως κατὰ τὰς περιηγήσεις του οὐδέποτε εἶδε στιγμὴν τόσον μακράν. Ἀλλὰ τέλος ἐπεφάνη ἡ Κλημεντίνα μετὰ τῆς ἀγάμου ἔτι καλῆς κἀγαθῆς θείας της, κυρίας Βιργινίας Σαμπούκκου, ἥτις προηγεῖτο ὀλίγον τῆς ἀνεψιᾶς της. Καὶ οἱ μανδαρίνοι οἱ ἐπὶ τοῦ τραπεζίου παρατεταγμένοι μειδιῶντες ἤκουσαν τὸν κρότον τριῶν φιλημάτων.

Ἀλλὰ διατί τριῶν; Ὁ ἐπιπόλαιος ἀναγνώστης ὁ διατεινόμενος ὅτι μαντεύει τὰ πάντα πρὶν ἢ ἔτι γραφῶσι, εὗρε, νομίζω, πιθανήν τινα ἐξήγησιν τοῦ τριπλοῦ κρότου, τὴν δε: «Βεβαίως ὁ Λέων ἦτο εἰς ἄκρον αἰδήμων, ὥστε ἅπαξ μόνον θὰ ἐτόλμησε νὰ φιλήσῃ τὴν καλὴν κἀγαθὴν κυρίαν Σαμπούκκου· ἀλλ' ὅτε ὅμως εἶδεν ἀντικρύ του τὴν Κλημεντίναν, τὴν μέλλουσαν γυναῖκά του ἐδιπλασίασε τὴν δόσιν, ἄριστα ποιήσας». Ἀλλά, κύριε, ἐγὼ σᾶς λέγω ὅτι ἡ κρίσις σας αὕτη εἶνε παράτολμος, διότι τὸ μὲν πρῶτον φίλημα ἔπεσεν ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ Λέοντος ἐπὶ τῆς παρειᾶς τῆς κυρίας Σαμπούκκου, τὸ δεύτερον δὲ ἀπὸ τῶν χειλέων τῆς κυρίας Σαμπούκκου ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς παρειᾶς τοῦ Λέοντος, ὁ δὲ τρίτος κρότος τοῦ φιλήματος ἦτο ἁπλῶς τυχαία καὶ ἀπρόοπτος ἀποτυχία καταπλήξασα τὰ μέγιστα τὰς δύο νεαρὰς καρδίας. Ἀκούσατε δὲ πῶς ἐγένετο τὸ πρᾶγμα. Ὁ Λέων ἀγαπῶν καθ' ὑπερβολὴν τὴν μνηστήν του, ὥρμησε πρὸς αὐτὴν ὡς τυφλός, ἀδιαφορῶν μὲν ἐὰν θὰ φιλήσῃ τὴν δεξιὰν ἢ τὴν ἀριστερὰν παρειάν της, ἀλλ' ἀπόφασιν ὅμως ἔχων νὰ μὴ ἀναβάλῃ περαιτέρω τὴν ἡδονήν, ἣν ἀπὸ τοῦ ἔαρος τοῦ 1856 διακαῶς προσεδέχετο. Καὶ ἡ Κλημεντίνα δὲ οὐδόλως ἐσκόπει νἀποκρούσῃ τὸ φίλημα, ἀλλὰ τοὐναντίον νὰ κολλήσῃ τὰ εὔμορφα ῥόδινα χείλη της ἐπὶ τῆς παρειᾶς τοῦ Λέοντος εἴτε τῆς δεξιᾶς εἴτε τῆς ἀριστερᾶς ἀδιάφορον. Ἡ ὁρμὴ δὲ τῶν νέων ἐγένετο αἰτία νὰ μὴ λάβῃ μήτε ἡ παρειὰ τοῦ Λέοντος μήτε ἡ τῆς Κλημεντίνης τὴν εἰς αὐτὰς προωρισμένην προσφοράν. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ οἱ μανδαρίνοι ἐν ᾧ προσεδόκων νἀκούσωσι δύο φιλήματα, ἤκουσαν μόνον ἕν, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω. Καὶ ὁ μὲν Λέων ἐταράχθη, ἡ δὲ Κλημεντίνα κατεκοκκίνησε, καὶ οἱ δύο δὲ ὠπισθοχώρησαν ἓν βῆμα θεωροῦντες τὰ ῥοδοειδῆ σχήματα τοῦ τάπητος, ἅτινα ἔκτοτε ἐνεχαράχθησαν διὰ παντὸς ἐν τῇ μνήμῃ των.

Ὁ Λέων ἐνόμιζε τὴν Κλημεντίναν ὡς τὴν εὐμορφοτάτην πασῶν τῶν γυναικῶν. Τὴν ἠγάπα ὑπὲρ τὰ τρία ἔτη καὶ ἐν μέρει χάριν αὐτῆς εἶχε μεταβῆ εἰς Ῥωσίαν. Τῷ 1856 ἦτο μικροτέρα ἢ ὥστε νὰ ὑπανδρευθῇ, καὶ πλουσιωτέρα ἢ ὥστε ἁπλοῦς μηχανικὸς 2400 δραχμῶν νὰ τολμήσῃ νά την ζητήσῃ γυναῖκα. Ὁ Λέων ὡς ἀληθὴς μαθηματικὸς ὑπέβαλεν εἰς ἑαυτὸν τὸ πρόβλημα τόδε: «Δοθέντος ὅτι ὑπάρχει νεᾶνις ἡλικίας 15 $^1/_2$ ἐτῶν, πλουσία ἔχουσα εἰσόδημα 8000 φράγκων καὶ κινδυνεύουσα νὰ κληρονομήσῃ τὴν ἄγαμον κυρίαν Σαμπούκκου, ὅ ἐστι περιουσίαν 200,000 φράγκων, ζητεῖται νὰ σχηματισθῇ περιουσία ἴση τοὐλάχιστον πρὸς τὴν τῆς νεάνιδος, ἐν χρόνῳ, καθ' ὃν αὕτη θὰ ἔλθῃ μὲν εἰς ἡλικίαν τινά, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ καταντήσῃ γεροντοκόρη». Καὶ τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τούτου εὗρεν ὁ Λέων ἐν τοῖς χαλκωρυχείοις τῶν Οὐραλίων ὀρέων. Τρία ὅλα ἔτη ἐπέστελλεν ἐμμέσως εἰς τὴν ἀγαπητὴν τῆς καρδίας του. Τὰ πρὸς τὸν πατέρα του ἢ τὴν μητέρα του γράμματα ἔβλεπε πάντοτε καὶ ἡ κυρία Σαμπούκκου καὶ δὲν τὰ ἔκρυπτε τὴν Κλημεντίναν. Ἐνίοτε δὲ τἀνεγίνωσκον γεγωνυίᾳ τῇ φωνῇ ἐν οἰκογενειακῇ ὁμηγύρει, καὶ οὐδέποτε ὁ κ. Ῥενάλτος ἠναγκάσθη νὰ παραλίπῃ φράσιν τινά, διότι ὁ Λέων οὐδέποτ' ἔγραφέ τι, ὅπερ νὰ μὴ δύνηται νἀκούσῃ νεαρὰ κόρη. Ἡ θεία καὶ ἡ ἀνεψιὰ οὐδεμίαν ἄλλην εἶχον διασκέδασιν. Ἔζων μόναι ἔν τινι οἰκίσκῳ κατὰ τὸ ἄκρον περικαλλεστάτου κήπου, καὶ ἐδέχοντο ἐπισκέψεις μόνον γηραιῶν τινων φίλων. Ὥστε ἡ Κλημεντίνα ὀλίγας ἀφορμὰς εἶχεν ἵνα ἐπαίρηται ἐπὶ τῷ ὅτι διεφύλαττε τὴν καρδίαν της ὑπὲρ τοῦ Λέοντος· διότι πλὴν ὑψηλοῦ τινος συνταγματάρχου τῶν θωρακοφόρων, παρακολουθοῦντος ἐνίοτε αὐτὴν κατὰ τὸν περίπατον, οὐδεὶς οὐδέποτ' ἠτένισεν εἰς αὐτὴν ἐρωτικῶς.

Καὶ ὅμως ἡ Κλημεντίνα ἦτο λίαν εὔμορφος κόρη οὐ μόνον κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ ἐραστοῦ της, ἢ τῆς οἰκογενείας Ῥενάλτου ἢ τῆς πολίχνης ἐν ᾗ κατῴκει. Αἱ ἐπαρχίαι εἶνέ πως ὀλιγαρκεῖς καὶ εὐκόλως διαφημίζουσι γυναῖκά τινα ὡς εὔμορφον ἢ ἄνδρα τινὰ ὡς μέγαν, καὶ μάλιστα ἐὰν τύχωσιν ὀλιγώτερον πλούσιαι ἢ ὥστε νὰ ἔχωσι πολλὰς ἀπαιτήσεις. Μόνον ἐν ταῖς πρωτευούσαις ἀξιοῦσιν οἱ ἄνθρωποι νὰ θαυμάζωσι τὴν ἀπόλυτον ἀξίαν. Ἤκουσά ποτε τὸν δήμαρχον χωρίου τινός, λέγοντα ἀλαζονικῶς πως· «Ὁμολογήσατε ὅτι ἡ ὑπηρέτριά μου ἡ Αἰκατερίνα εἶνε πολὺ εὔμορφος ἀναλόγως ἑνὸς δήμου ἑξακοσίων ψυχῶν!» Ἡ Κλημεντίνα ἦτο ἀρκούντως καλὴ ὥστε νὰ θαυμάζηται ἐν πόλει κατοικουμένῃ ὑπὸ ὀκτακοσίων χιλιάδων ψυχῶν. Φαντάσθητε μικρὰν κρεόλην ξανθήν, μελανῶπιν, ἔχουσαν χρῶμα μελαγχροινὸν καὶ λαμπροὺς ὀδόντας. Τὸ σῶμά της ἦτο στρογγύλον καὶ εὔκαμπτον ὡς σχοινίον. Ὁποίας δὲ μικρὰς καὶ γλαφυρὰς χεῖρας εἶχε, καὶ ὁποίους κομψοὺς καὶ καμαρωτοὺς ἀνδαλουσίους πόδας! Τὰ βλέμματά της ἦσαν ὡς μειδιάματα καὶ τοῦ σώματός της αἱ κινήσεις ὡς θωπεῖαι. Πρόσθες δ' ὅτι οὔτε ἀνόητος ἦτο οὔτε δειλή, οὐδ' ἀγνοοῦσα τὰ πάντα, ὡς τὰ ἐν τοῖς μοναστηρίοις ἐκπαιδευ-

μενα κοράσια. Τὴν ἀγωγὴν αὐτῆς ἤρξατο ἡ μήτηρ της, συνεπλήρωσαν δὲ δύο ἢ τρεῖς γηραιοὶ καὶ σεβάσμιοι καθηγηταὶ κατὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ κ. Ῥενάλτου τοῦ κηδεμόνος της. Εἶχε δὲ τὸ πνεῦμα εὐθὲς καὶ τὴν κεφαλὴν μεστὴν γνώσεων. Ἀλλὰ δέν μοι λέγετε διατί διηγοῦμαι τὰ κατ' αὐτὴν μεταχειριζόμενος χρόνους παρῳχημένους, ἐν ᾧ, χάρις τῷ Θεῷ, ζῇ ἔτι καὶ οὐδεμία τῶν τελειοτήτων αὐτῆς ἀπώλετο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Ἀνοίγονται τὰ κιβώτια ὑπὸ τὸ φῶς τῶν λαμπάδων.

Περὶ τὴν δεκάτην δὲ ὥραν τῆς νυκτὸς ἡ κυρία Βιργινία Σαμπούκκου εἶπεν ὅτι εἶνε ὥρα νὰ σκεφθῶσι καὶ περὶ τῆς ἀναχωρήσεως· ἔζων δ' αἱ γυναῖκες αὗται μετὰ μοναστικῆς ἀκριβείας καὶ τάξεως. Καὶ ὁ μὲν Λέων διεμαρτυρήθη, ἡ δὲ Κλημεντίνα ὑπήκουσε μέν, ἀλλὰ καὶ δι' ἐλαφροῦ μορφασμοῦ ἐξεδήλωσε τὴν διαθεσίν της. Ἤδη ἡ θύρα τῆς αἰθούσης ἦτο ἀνοικτὴ καὶ ἡ γηραιὰ παρθένος μετέβη εἰς τὸν ἀντιθάλαμον καὶ ἔλαβε τὸν ἐπενδύτην της, ὅτε ὁ μηχανικὸς ἀνεφώνησεν αἴφνης·

«Βέβαια δὲν θἀναχωρήσετε πρίν με βοηθήσετε νἀνοίξω τὰ κιβώτιά μου! Τὴν χάριν ταύτην σᾶς ζητῶ καλή μου κυρία Σαμπούκκου!»

Ἡ σεβασμία κόρη ἔστη· καὶ ἡ μὲν ἕξις τὴν προέτρεπε νἀπέλθῃ, ἡ δὲ φιλοφροσύνη τῇ συνεβούλευε νὰ μείνῃ, κόκκος δὲ περιεργίας ἔκλινε τὴν πλάστιγγα.

«Ὁποία εὐτυχία!» εἶπεν ἡ Κλημεντίνα, κρεμῶσα αὖθις τὸν ἐπενδύτην τῆς θείας της.

Ἡ κυρία Ῥενάλτου δὲν εἴξευρεν ἔτι ποῦ εἶχον τεθῇ αἱ ἀποσκευαὶ τοῦ Λέοντος· ἀλλ' ἡ κυρὰ Γοθὼ ἐλθοῦσα εἶπεν ὅτι τὰ πάντα ἔκειντο φύρδην μίγδην ἐν τῷ μαγικῷ ἐργαστηρίῳ, μέχρις οὗ ὁ κύριος Λέων παραγγείλῃ τί ἤθελε νὰ φέρωσιν εἰς τὸ δωμάτιόν του. Πᾶσα δ' ἡ ὁμήγυρις λαβοῦσα τότε λυχνίας καὶ λαμπάδας μετέβη εἰς εὐρεῖαν αἴθουσαν τοῦ ἰσογαίου, ἔνθα αἱ κάμινοι, αἱ σικύαι, τὰ φυσικὰ ὄργανα, τὰ κιβώτια, οἱ ὁδοιπορικοὶ σάκκοι, αἱ χάρτιναι πιλοθῆκαι καὶ ἡ περιβόητος ἀτμομηχανὴ ἀπετέλουν συγκεχυμένον ἅμα δὲ καὶ χάριεν θέαμα. Τὸ δὲ φῶς ἐπέδρα ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν πραγμάτων τούτων ὡς ἐπί τινων εἰκόνων τῆς ὀλλανδικῆς σχολῆς. Διολισθαῖνον διὰ τῶν χονδρῶν καὶ κιτρίνων κυλίνδρων τῆς ἠλεκτρικῆς μηχανῆς καὶ ἀντανακλώμενον ἔπειτα ἐπὶ τῶν ἐκ λεπτῆς ὑάλου λεπτῶν καὶ μακρῶν χημικῶν λαγήνων, προσέκρουεν ἐπὶ δύο ἀργυρῶν ἀνταυγαστήρων καὶ κατὰ τὴν διάβασίν του ἵστατο ὀλίγον ἐπὶ μεγαλοπρεποῦς βαρομέτρου τοῦ Φορτίνου. Οἱ κύριοι Ῥενάλτου καὶ οἱ φίλοι των ἱστάμενοι ἐν χορῷ μεταξὺ τῶν ἀποσκευῶν, τινὲς μὲν καθήμενοι, τινὲς δὲ ὄρθιοι, οὗτος μὲν ὡπλισμένος διὰ λυχνίας ἐκεῖ-

νος δὲ διὰ λαμπάδος, ἐπηύξανον τὴν γραφικότητα τῆς σκηνῆς ταύτης.
Ὁ Λέων ἔχων ὁρμαθὸν κλειδίων ἤνοιγε τὰ κιβώτια καθ' ἕκαστον. Ἡ δὲ Κλημεντίνα καθημένη ἀντικρύ του ἐπὶ μεγάλης θήκης ἐπιμήκους παρετήρει μετὰ πολλῆς προσοχῆς, τὸ δὲ βλέμμα της ἀγάπην μᾶλλον ἢ περιεργίαν ἐξεδήλου. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν ἐξεχώρισαν δύο μέγιστα τετράγωνα κιβώτια περιέχοντα δείγματα ὀρυκτολογικά, ἔπειτα δὲ ἤρξαντο ἐπιθεωροῦντες παντοῖα πολύτιμα πράγματα, ἅτινα ὁ μηχανικὸς εἶχε μεταξὺ τῶν λινῶν του καὶ τῶν ἐνδυμάτων του. Ὀσμὴ εὐάρεστος ῥωσικοῦ δέρματος, τεΐου, καπνοῦ τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἀρώματος ῥόδων, κατέκλυσε μετ' οὐ πολὺ τὸ χημεῖον. Ὁ Λέων ἔφερεν ὀλίγον τι ἐκ πάντων κατὰ τὸ ἔθος τῶν πλουσίων περιηγητῶν, οἵτινες ἔχουσιν ἐν τῇ πατρίδι οἰκογένειαν καὶ πολλοὺς φίλους. Ἐξέθηκεν ἔπειτα ἀσιατικὰ ὑφάσματα, ἀργυροὺς *ναργιλέδες* περσικούς, κιβώτια τεΐου, *σερμπέτια* ἐκ ῥοδοστάγματος, πολύτιμα ἀρώματα, χρυσοῦφαντα ὑφάσματα τῆς Ταργιόκης, ὅπλα ἀρχαῖα, ἀργυρᾶ σκεύη τῆς τραπέζης πεποικιλμένα διὰ μέλανος ἐγκαύσματος ἐκ τῶν ἐργαστηρίων τῆς Τούλας, κοσμήματα λιθοκόλλητα κατὰ τὸν ῥωσικὸν τρόπον, ψέλλια τοῦ Καυκάσου, περιδέραια ἐκ γαλακτόχρου ἠλέκτρου, καὶ σάκκον δερμάτινον πλήρη καλάιδος ὡς τὸν πωλούμενον κατὰ τὴν πανήγυριν τὴν ἐν Νισνὶ Νοβγορόδ. Ἕκαστον τῶν πραγμάτων τούτων διήρχετο ἀπὸ χειρὸς εἰς χεῖρα μεταξὺ ἐρωτήσεων, διασαφήσεων καὶ παρατηρήσεων. Πάντες δ' οἱ ἐκεῖ παρόντες ἔλαβον τὰ δῶρά των ἐν συναυλίᾳ εὐγενῶν ἀποποιήσεων, φιλικῶν ἐνστάσεων καὶ εὐχαριστιῶν κατὰ πάντας τοὺς τόνους τῆς μουσικῆς. Περιττὸν δὲ νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ πλείονος λόγου ἄξιον μέρος ἔλαχε τῇ Κλημεντίνῃ, ἥτις ὅμως δὲν ἀνέμεινε νά την παρακαλέσωσι νά τα λάβῃ, διότι ὡς ἦσαν τὰ πράγματα, πάντα τὰ εἰς αὐτὴν προωρισμένα δῶρα ἐθεωροῦντο περιλαμβανόμενα ἐν τῇ νυμφικῇ δωρεᾷ, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἔμελλον νὰ ἐξέλθωσι τῆς οἰκογενείας καὶ νὰπαλλοτριωθῶσιν. Ὁ Λέων ἔφερεν εἰς τὸν πατέρα του κοιτωνίτην εὐμορφώτατον ἐξ ὑφάσματος χρυσοϋφάντου, ἀρχαῖά τινα βιβλία εὑρεθέντα ἐν Μόσχᾳ, χαρίεσσάν τινα εἰκόνα τοῦ γάλλου ζωγράφου Γρέζε ἀποπλανηθεῖσαν τίς οἶδε ποίᾳ τινὶ μοίρᾳ καὶ καταντήσασαν ἐν ῥωσικῷ τινι παλαιοπωλείῳ, δύο λαμπρότατα δείγματα κρυστάλλου καὶ τὴν ῥάβδον τοῦ Οὐμβόλδου.

«Βλέπετε, εἶπεν ὁ Λέων δίδων εἰς τὸν πατέρα του τὸ ἱστορικὸν τοῦτο κειμήλιον, ὅτι τὸ ὑστερόγραφον τῆς τελευταίας ἐπιστολῆς σας δὲν ἔπεσεν εἰς τὸ νερόν».

Ὁ γηραιὸς καθηγητὴς λαβὼν τὸ δῶρον μετὰ προφανοῦς συγκινήσεως εἶπεν εἰς τὸν υἱόν του.

«Οὐδέποτε θὰ μεταχειρισθῶ τὴν ῥάβδον ταύτην τὴν ὁποίαν ἐκράτησεν ὁ Ναπολέων τῆς ἐπιστήμης. Καὶ τί θα ἔλεγον οἱ ἄνθρωποι βλέποντες ἐμὲ ἁπλοῦν γηραιὸν λοχίαν τῆς ἐπιστήμης τολμῶντα νὰ περιδιαβάζῃ εἰς τὸ δά-

τος μετὰ τῆς ῥάβδου ταύτης; Καὶ ποῦ εἶνε αἱ συλλογαί; Δὲν εἰμπόρεσες νἀγοράσῃς τίποτε; Ἐπωλήθησαν ἀκριβά;

— Δέν τας ἐπώλησαν, εἶπεν ὁ Λέων. Ὅλαι κατετέθησαν ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Βερολίνου. Ἀλλ' ἐγὼ προθυμούμενος νά σας εὐχαριστήσω ἔγεινα αἰτία νά με κλέψουν καὶ διὰ τρόπου λίαν παραδόξου. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς ἀφίξεώς μου ὡμίλησα εἰς τὸν συνοδεύοντά με ὑπηρέτην περὶ τῆς ἐπιθυμίας σας. Οὗτος δὲ μεθ' ὅρκου μ' ἐβεβαίωσεν ὅτι ἰουδαῖός τις παλαιοπώλης φίλος του ὀνόματι Ῥίττερ εἶχε πρὸς πώλησιν ὡραιότατον ἀνατομικὸν σκεύασμα κτῆμα ἄλλοτε τοῦ Οὐμβόλδου. Τρέχω εὐθὺς εἰς τοῦ Ἰουδαίου, ἐξετάζω τὴν μομίαν, διότι μομία ἦτο τὸ πρᾶγμα ἐκεῖνο, καὶ ἄνευ τινὸς συμφωνίας μετρῶ ὅσα μ' ἐζήτησεν ὁ πωλητής. Ἀλλὰ τὴν ἐπιοῦσαν φίλος τις τοῦ Οὐμβόλδου, ὁ καθηγητὴς Χὶρζ μοὶ διηγήθη τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρωπίνου ἐκείνου ῥάκους, ὅπερ δεκαετίαν ὅλην ἐσύρετο ἀπὸ παλαιοπωλείου εἰς παλαιοπωλεῖον, οὐδέποτε δὲ ὑπῆρξε κτῆμα τοῦ Οὐμβόλδου. Ποῦ 'ς τὴν εὐχὴν τὸ ἐτρύπωσεν ἡ κυρὰ Γοθώ; Ἅ, ἡ κυρία Κλημεντίνα κάθηται ἐπάνω.

Καὶ ἡ μὲν Κλημεντίνα ἠθέλησε νὰ ἐγερθῇ, ἀλλ' ὁ Λέων τῇ εἶπε νὰ μείνῃ.

«Ἔχομεν καιρόν, εἶπε, νὰ ἴδωμεν τὸ παμπάλαιον τοῦτο πρᾶγμα, καὶ ἔπειτα μαντεύετε καὶ ὑμεῖς ὅτι δὲν εἶνε εὐάρεστον θέαμα. Ἰδοὺ ἡ ἱστορία, ἥν μοι διηγήθη ὁ γηραιὸς Χίρζ, ὑποσχόμενος νά μοι ἐξαποστείλῃ ἀντίγραφον περιεργοτάτου τινὸς ὑπομνήματος περὶ τούτου. Μὴ φύγητε σᾶς παρακαλῶ, ἀγαπητή μοι κυρία Σαμπούκκου. Ἡ ἱστορία τὴν ὁποίαν θά σας διηγηθῶ εἶνε στρατιωτικὴ ἅμα καὶ ἐπιστημονικὴ μυθιστορία σύντομος. Καὶ ἀφ' οὗ σας διηγηθῶ τὰς συμφορὰς τῆς μομίας θά την ἴδωμεν καὶ αὐτήν.

— Ἀλλὰ σύ, φίλε μου, ἀνεφώνησεν ὁ ἀρχιτέκτων Ὠδρέτης, θά μας διηγηθῇς τὴν μυθιστορίαν τῆς μομίας. Ἀλλὰ πολὺ ἀργά, ἀγαπητέ μοι Λέον, διότι ὁ Θεόφιλος Γωτιέρος σὲ προέλαβε δημοσιεύσας *Μομίας μυθιστορίαν* ἐν παραρτήματι τοῦ *Μηνύτορος* καὶ εἶνε γνωστὴ τοῖς πᾶσιν ἡ αἰγυπτιακὴ ἱστορία σου;

— Ὅσον εἶνε αἰγυπτιακὴ ἡ ἱστορία συμπολίτου τινὸς ἡμῶν, ἄλλο τόσον εἶνε αἰγυπτιακὴ καὶ ἡ ἱστορία τὴν ὁποίαν θά σας διηγηθῶ, εἶπεν ὁ Λέων. Ἐδῶ εἶνε παρὼν ὁ ἀγαπητὸς ἰατρὸς κύριος Μαρτοῦ καὶ θὰ εἰξεύρῃ τὸ ὄνομα τοῦ καθηγητοῦ Ἰωάννου Μάιζερ τοῦ ἐκ Δανσίκης, ὅστις ἔζη περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος, καὶ νομίζω τὰ τελευταῖα συγγράμματά του ἐξεδόθησαν τῷ 1824 ἢ 1825.

— Τῷ 1823, εἶπεν ὁ ἰατρὸς Μαρτοῦ. Ὁ Μάιζερ εἶνε ἐκ τῶν ἐπιστημόνων τῶν τιμώντων τὰ μάλιστα τὴν Γερμανίαν. Ἐν τῷ μέσῳ τῶν δεινῶν πολέμων, τῶν καθαιματούντων τὴν πατρίδα του, ἐξηκολούθησε τὰς ἐργασίας καὶ τὰ πειράματα τοῦ Λεβεγκόκ, τοῦ Βάκερ, τοῦ Νέδαμ, τοῦ Φοντάνα καὶ τοῦ Σπαλαντζάνη περὶ τῶν ἀναβιούντων ζώων. Ἡ ἰατρικὴ ἡμῶν σχολὴ τιμᾷ αὐ-

τὸν ἀνακηρύττουσα ὡς ἕνα τῶν πατέρων τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης τῆς βιολογίας.

— Παναγία μου! τί σιχχαμένα ὀνόματα, ἀνεφώνησεν ἡ κ. Σαμπούκκου. Ὑποφέρεται νὰ κρατοῦν τοιαύτην ὥραν τοὺς ἀνθρώπους διὰ νά τους κάμουν νἀκούουν γερμανικά!

— Μὴ ἀκούετε θεία μου τὰ σιχχαμένα ὀνόματα, εἶπεν ἡ Κλημεντίνα πειρωμένη νά την καταπραΰνῃ· φυλάξατε τὴν ὄρεξίν σας διὰ τὴν μυθιστορίαν, διότι μυθιστορία ὑπάρχει ἐδῶ.

— Καὶ φοβερά, προσέθηκεν ὁ Λέων. Διότι μάθετε ὅτι ἡ Κλημεντίνα κάθηται ἐπὶ θύματος ἀνθρωπίνου, θυσιασθέντος εἰς τὴν ἐπιστήμην ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Μάιζερ».

Διὰ μιᾶς ἡ Κλημεντίνα ἀνηγέρθη, καὶ ἐκάθησεν εἰς τὴν ἕδραν ἥν τῇ ἔδωκεν ὁ μνηστήρ της, καθήσας αὐτὸς εἰς τὴν θέσιν τῆς μνηστῆς του. Οἱ δ' ἀκροαταί του φοβούμενοι μήπως· ἡ μυθιστορία τοῦ Λέοντος εἶνε πολύτομος, κατέλαβον θέσεις πέριξ αὐτοῦ τινὲς μὲν ἐπὶ κιβωτίων, τινὲς δὲ ἐπὶ ἑδρῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Τὸ ἔγκλημα τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ Μάιζερ.

«Κυρίαι, εἶπεν ὁ Λέων, ὁ καθηγητὴς Μάιζερ δὲν ἦτό τις κοινὸς κακοῦργος· ἦτο ἀνὴρ ἀφιερωμένος εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν ἀνθρωπότητα. Ἐφόνευσε δὲ τὸν γάλλον συνταγματάρχην, ὅστις τὴν στιγμὴν ταύτην ἀναπαύεται ὑπὸ τὰς πτυχὰς τοῦ ἐπενδύτου μου, πρῶτον μὲν ἵνα τῳ διαφυλάξῃ τὴν ζωήν, καὶ δεύτερον ἵνα διευκρινήσῃ ζήτημα ὅπερ συμφέρει καὶ εἰς ὑμᾶς τὰ μέγιστα. Ἡ διάρκεια τῆς ἐπὶ γῆς ὑπάρξεως ἡμῶν εἶνε ἀπείρως βραχυτάτη. Τοῦτο βεβαίως οὐδεὶς νοῦν ἔχων θὰ δυνηθῇ νἀμφισβητήσῃ. Ἐὰν δὲ εἴπωμεν ὅτι πρὶν ἢ παρέλθωσιν ἑκατὸν ἔτη οὐδεὶς ἡμῶν τῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ ταύτῃ συνηγμένων ἐννέα ἢ δέκα θὰ κατοικῇ ἐπὶ τοῦ προσώπου τῆς γῆς! Λυπηρότατον τῷ ὄντι!»

Καὶ ἡ μὲν κ. Σαμπούκκου ταῦτ' ἀκούσασα ἐστέναξεν ἐκ βαθέων, ὁ δὲ Λέων ἐξηκολούθησε λέγων·

«Οἴμοι! κυρία Βιργινία, καὶ ἐγὼ πολλάκις ἐστέναξα συλλογιζόμενος τὴν θλιβερὰν ταύτην ἀνάγκην. Ἔχετε ἀνεψιὰν τὴν εὐμορφοτάτην καὶ ἐρασμιωτάτην πασῶν τῶν ἐπὶ γῆς ἀνεψιῶν, καὶ ἡ θέα τοῦ θελκτικοῦ προσώπου της πληροῖ ἀγαλλιάσεως τὴν καρδίαν σας. Ἀλλ' ἐπιθυμεῖτε καί τι πλέον καὶ θὰ εὐχαριστηθῆτε μόνον ὅταν χαμαρώσετε τρέχοντας τοὺς μικροὺς ἀνεψιούς σας. Καὶ θά τους χαμαρώσετε, εἶμαι βέβαιος. Ἀλλ' ὅμως θὰ ἴδητε τὰ τέκνα των; Ἀμφίβολον. Τὰ ἐγγόνιά των; Ἀδύνατον. Περὶ δὲ τῆς δεκάτης, εἰκοστῆς, τριακοστῆς γενεᾶς οὐδ' ὀφείλομεν κἂν νὰ σκεπτώμεθα. Καὶ ὅμως ὑπάρχουσι

οἱ σκεπτόμενοι περὶ τούτου. Δὲν ὑπάρχει δὲ θνητὸς μὴ εἰπὼν ἅπαξ τοὐλάχιστον: «Ἂς ἦτο δυνατὸν νἀναζήσω μετὰ διακόσια ἔτη!» Καὶ οὗτος μὲν ἐπεθύμει νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν γῆν νὰ μάθῃ εἰδήσεις περὶ τῆς οἰκογενείας του, ἐκεῖνος δὲ περὶ τῆς δυναστείας του. Ὁ μὲν φιλόσοφος εἶνε περίεργος νὰ ἴδῃ ἐὰν αἱ ἰδέαι του ἐκαρποφόρησαν, ὁ δὲ πολιτικὸς ἐὰν τὸ κόμμα του ὑπερίσχυσε, ὁ δὲ φυλάργυρος ἐὰν οἱ κληρονόμοι του κατεσπατάλησαν τὸ ἔχειν του, ὁ δ' ἁπλοῦς κτηματίας ἐὰν τὰ δένδρα του ηὐξήθησαν. Οὐδεὶς ἀδιαφορεῖ περὶ τοῦ μέλλοντος καὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ κόσμου τούτου, ὃν καλπάζοντες διερχόμεθα ἀνεπιστρεπτεὶ δι' ὀλίγων ἐτῶν. Πόσοι ἐφθόνησαν τὴν τύχην τοῦ Ἐπιμενίδου, ὅστις ἀποκοιμηθεὶς ἐν σπηλαίῳ, καὶ ἀνοίξας ἔπειτα τοὺς ὀφθαλμοὺς εἶδε τὸν κόσμον γηράσαντα!

»Λοιπόν, κυρίαι μου, ὁ καθηγητὴς Μάιζερ ἀνὴρ ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος, ἐπίστευεν ὅτι ἡ ἐπιστήμη δύναται νἀποκοιμήσῃ ζωντανόν τι ὄν, καὶ ἔπειτα νά το ἀφυπνίσῃ μετ' ἀόριστον ἀριθμὸν ἐτῶν, ὅ ἐστι νὰ στήσῃ πάσας τὰς λειτουργίας τοῦ σώματος, νὰ ἀναστείλῃ τὴν ζωήν, νἀπαλλάξῃ τὸ σῶμα ἀπὸ πάσης ἐπηρείας τοῦ χρόνου ἐπὶ ἕνα ἢ δύο αἰῶνας, καὶ μετὰ ταῦτα νά το ἀναστήσῃ.

— Ἦτο λοιπὸν τρελός; ἀνεφώνησεν ἡ κυρία Ῥενάλτου.

— Δὲν δύναμαι νά σας ἐγγυηθῶ περὶ τούτου. Ἀλλ' ὅμως εἶχεν ἰδίας δοξασίας περὶ τοῦ μεγάλου ἐλατηρίου τοῦ κινοῦντος τὰ ἔμψυχα ὄντα. Ἐνθυμεῖσθε, καλή μου μῆτερ, ὅτε εἶσθε κοράσιον, τί ᾐσθάνθητε ὅτε πρῶτον σᾶς ἔδειξαν τὸν μηχανισμὸν κινουμένου ὡρολογίου. Ἐπιστεύσατε ὅτι ἐνυπῆρχεν ἐν τῷ ὡρολογίῳ ζωΰφιόν τι ἀεικίνητον, καταγινόμενον εἰκοσιτέσσαρας ὅλας ὥρας τὴν ἡμέραν εἰς τὴν περιστροφὴν τῶν δεικτῶν. Καὶ ἂν μὲν οἱ δεῖκται δὲν ἐκινοῦντο ἐλέγετε: «ἐψόφησε τὸ ζωΰφιον», ἐν ᾧ ἴσως εἶχε μόνον ἀποκοιμηθῇ. Μετὰ δὲ ταῦτα σᾶς ἐξήγησαν ὅτι τὸ ὡρολόγιον περιέχει σύνολον ὀργάνων ἐντέχνως προσηρμοσμένων καὶ καλῶς δι' ἐλαίου κεχρισμένων ἅτινα ἐκινοῦντο ἀφ' ἑαυτῶν ἁρμονικώτατα. Ἐὰν τυχαίως ἐλατήριόν τι θραυσθῇ, ἐὰν τροχός τις συντριβῇ, ἐὰν κόκκος χώματος παρεισδύσῃ μεταξὺ δύο τεμαχίων τῆς μηχανῆς, τὸ ὡρολόγιον δὲν κινεῖται πλέον, καὶ τὰ παιδία οὐχὶ ἄνευ λόγου ἀνακράζουσι: «Τὸ ζωΰφιον ἐψόφησε!» Ἀλλ' ὑποθέσωμεν ὡρολόγιόν τι στερεόν, ἄριστα κατεσκευασμένον καὶ κατὰ πάντα ὑγιές, ὅπερ ὅμως ἵσταται διότι τὰ ὄργανά του δὲν κινοῦνται, διότι δὲν εἶνε κεχρισμένα δι' ἐλαίου. Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην τὸ ζωΰφιον δὲν ἐψόφησεν· ἀρκεῖ μόνον ὀλίγον ἔλαιον καὶ θἀφυπνισθῇ.

»Ἰδοὺ ἐξαίρετον ἀγγλικὸν χρονόμετρον κινούμενον δεκαπέντε κατὰ συνέχειαν ἡμέρας χωρὶς νὰ χορδισθῇ. Προχθὲς τὸ ἐχόρδισα, ἔχει λοιπὸν δεκατρεῖς ἔτι ἡμέρας νὰ ζήσῃ. Ἐάν το ῥίψω κατὰ γῆς, ἐὰν θραύσω τὸ μέγα ἐλατήριον καλὴν νύκτα σας, θὰ φονεύσω τὸ ζωΰφιον. Ἀλλ' ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι, χωρὶς νὰ θραύσωμεν τίποτε, εὑρίσκεται τρόπος νἀφαιρέσωμεν ἢ νὰ ξηράνω-

μεν τὸ λεπτότατον ἔλαιον δι' οὗ τὰ ὄργανα τοῦ ὡρολογίου διολισθαίνουσιν ἐπ' ἄλληλα, τὸ ζωΰφιον θὰ ψοφήσῃ; οὐχί, ἀλλὰ θὰ ἀποκοιμηθῇ. Καὶ ἀπόδειξις εἶνε ὅτι ἐὰν κλείσω τὸ ὡρολόγιόν μου τοῦτο ἐντὸς συρταρίου, καὶ τὸ ἀφήσω ἐκεῖ εἰκοσιπέντε ὅλα ἔτη, καὶ ἐὰν μετὰ τὸ τέταρτον τοῦτο τοῦ αἰῶνος ἐνστάξω μίαν σταγόνα ἐλαίου, τὰ ὄργανα θὰ ἐπαναλάβωσι τὸν δρόμον των. Ὁ δὲ χρόνος διῆλθε χωρὶς νὰ γηράσῃ τὸ κοιμώμενον ζωΰφιον· θὰ κινῆται δὲ ἡμέρας δεκατρεῖς ἀπὸ τῆς στιγμῆς καθ' ἣν ἀφυπνίσθη.

»Κατὰ τὴν δοξασίαν τοῦ καθηγητοῦ Μάιζερ πάντα τὰ ἔμψυχα εἶνε ὡρολόγια, ἤτοι ὀργανισμοὶ κινούμενοι, ἀναπνέοντες, τρεφόμενοι καὶ ἀναβιοῦντες, ἀρκεῖ μόνον τὰ ὄργανά των νὰ εἶνε ἀβλαβῆ καὶ καταλλήλως δι' ἐλαίου κεχρισμένα. Τὸ ἐν τῷ ὡρολογίῳ ἔλαιον ἀντικαθίσταται ἐν τῷ ἐμψύχῳ ζώῳ διὰ μεγίστης ποσότητος ὕδατος. Ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, λόγου χάριν, τὸ ὕδωρ περιέχει τὰ τέσσαρα περίπου πέμπτα τοῦ ὅλου βάρους τοῦ σώματος. Δοθέντος δὲ συνταγματάρχου τινὸς ἔχοντος βάρος ἑκατὸν πεντήκοντα λιτρῶν, ἐκ τῶν λιτρῶν τούτων τριάκοντα μὲν εἶνε συνταγματάρχης, ἑκατὸν εἴκοσι δὲ ὕδωρ. Τοῦτο δ' ἀπεδείχθη διὰ πλείστων ὅσων πειραμάτων. Λέγω δὲ συνταγματάρχην ὡς θὰ ἔλεγον καὶ βασιλέα, διότι πάντες οἱ ἄνθρωποι εἶνε ἴσοι ἐνώπιον τῆς ἀναλύσεως. Ἦτο δὲ ὁ καθηγητὴς Μάιζερ πεπεισμένος, ὡς πάντες οἱ ἐπιστήμονες, ὅτι θραύων τις τὴν κεφαλὴν τοῦ συνταγματάρχου, ἢ διατρυπῶν τὴν καρδίαν του εἴτε διασπῶν τὴν σπονδυλικὴν αὐτοῦ στήλην, φονεύει οὕτω πως τὸ ζωΰφιον, καθότι ὁ ἐγκέφαλος, ἡ καρδία, ὁ νωτιαῖος μυελὸς εἶνε ἐλατήρια ἀπαραίτητα, ὧν ἄνευ ἡ μηχανὴ δὲν κινεῖται. Ἀλλ' ὡσαύτως ἐπίστευεν ὅτι ἀφαιροῦντες ἑξήκοντα λίτρας ὕδατος ἀπὸ ἀνθρώπου τινὸς ζῶντος, ἀποκοιμίζομεν τὸ ζωΰφιον, ἀλλὰ δέν το φονεύομεν. Καὶ ὅτι συνταγματάρχης τις ἀποξηραινόμενος μετὰ προσοχῆς, δύναται νὰ διατηρηθῇ ἑκατὸν ἔτη, ἔπειτα δὲ νὰ ἀναζήσῃ, ἀφ' οὗ τῷ ἐνστάξωσι σταγόνα ἐλαίου ἢ ἄλλαις λέξεσιν, ἀφ' οὗ τῷ ἀποδώσωσι τὰς ἑξήκοντα λίτρας τοῦ ὕδατος ὅπερ τὸν ἀφήρεσαν, ὧν ἄνευ ἡ ἀνθρωπίνη μηχανὴ δὲν κινεῖται.

»Ἡ γνώμη δ' αὕτη ἥτις καὶ εἰς ὑμᾶς καὶ εἰς ἐμὲ φαίνεται μὲν ἀπαράδεκτος, ἀλλὰ δὲν ἀπορρίπτεται καθόλου ὑπὸ τοῦ φίλου ἡμῶν δόκτωρος Μαρτοῦ, ἐθεμελιοῦτο ἐπὶ σειρᾶς ὅλης αὐθεντικῶν παρατηρήσεων, ἃς καὶ ὁ τυχὼν ἄνθρωπος δύναται σήμερον νὰ ἐξελέγξῃ. Ὑπάρχουσι δῆλα δὴ ζῷα ἀναβιοῦντα· τούτου δὲ οὐδὲν βεβαιότερον καὶ μᾶλλον ἀποδεδειγμένον. Ὁ Μάιζερ μετὰ τὸν ἀββᾶν Σπαλανζάνην καὶ πολλοὺς ἄλλους, συνῆγεν ἐν τῇ ὑδρορρόῃ τῆς στέγης του μικροὺς ἀπεξηραμένους ἐγχέλυς, θραυομένους ὡς ὕαλος καί τους ἀνεζωογόνει ἐμβαπτίζων αὐτοὺς ἐν τῷ ὕδατι. Ἡ δύναμις δὲ τοῦ ἀναγεννᾶσθαι δὲν εἶνε προνόμιον ἑνὸς μόνου εἴδους, ὡς ἐβεβαιώθη ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων ζῴων. Τοιαῦτα δὲ εἶνε τὰ *περίστροφα*, τὰ *ἐγχελίδια*, ἤτοι τὰ νηματοειδῆ σκωλήκια τοῦ ὄξους, τοῦ βορβόρου, τῆς ἐφθαρμένης κόλλας, τοῦ ὑπὸ ἐρυσίβης βεβλαμμένου σίτου, τὰ *τροχοφόρα*, ἤτοι μικραί τινες

καρκδίδες όστρακοφόροι έχουσαι νευρικόν σύστημα τέλειον, έγκέφαλον διακεκριμένον, ένα ή δύο όφθαλμούς κατά τά γένη, κρυσταλλώδη φακόν καί όπτικόν νεύρον, *βραδύποδα* ήτοι μικραί τινες άράχναι έξάποδες καί όκτάποδες, διακεκριμένον έχουσαι τό γένος, έντόσθια τέλεια, στόμα, δύο όφθαλμούς, νευρικόν σύστημα διακεκριμένον καί μυϊκόν λίαν άνεπτυγμένον· ταύτα δέ πάντα θνήσκουσι καί άναδιούσι δεκάκις καί δεκαπεντάκις κατά συνέχειαν κατά βούλησιν τού φυσιοδίφου. Άποξηραίνομεν έν *τροχοφόρον*; καληνύκτα σας! τό βρέχομεν, καλημέρα σας! Τό πάν συνίσταται είς τό νά τα προσέχη τις ότε είνε άπεξηραμένα. Έννοείτε δέ ότι έάν έθραύετο μόνον ή κεφαλή δέν θά ήδύνατο νά τάναστήση ούχί σταγών ύδατος, άλλ' ούτε ποταμός, ούδ' αύτός ό Ώκεανός.

Τό δέ θαυμαστόν είνε τούτο, ότι ζώον όπερ δέν ζή πλέον τού έτους, ώς π. χ. τό έγχελίδιον τής έρυσίβης, δύναται νά μείνη είκοσιοκτώ όλα έτη άθάνατον έάν άποξηρανθή. Ό Νέδαμ είχε συλλέξει τινά τῷ 1743 καί τα έδωκεν είς τόν Μαρτίνον Φόλκες, όστις τά έδωκεν είς τόν Βάκερ, καί τά τοσούτου λόγου άξια ταύτα ζωύφια άνεβίωσαν τῷ 1771. Άπήλαυσαν τής σπανιωτάτης εύφροσύνης νά συζώσι μετά τής είκοστής όγδόης γενεάς αύτών. Έάν άνθρωπός τις έβλεπε τήν είκοστήν όγδόην αύτού γενεάν, δέν θά ήτο τῷ όντι εύδαιμονέστατος πάππος; Ούχ ήττον άξιον λόγου είνε ότι τά άποξηραινόμενα ζώα έχουσι τήν ζωήν τραχυτέραν τών άλλων. Έάν αίφνης ή θερμοκρασία ταπεινωθή έν τῷ χημείῳ τούτῳ, έν ᾧ είμεθα συνηγμένοι, κατά τριάκοντα βαθμούς, θά πάθωμεν πάντες στηθικόν κατάρρουν, έάν δ' ύψωθή έτέρους τόσους βαθμούς, έπαπειλούμεθα ύπό έγκεφαλής πληθώρας. Άλλά ζώον όμως άπεξηραμένον, ούχί βεβαίως νεκρόν, όπερ θάναβιώση αύριον έάν τό βρέξω, καταφρονεί άτιμωρητεί τάς ποικιλίας ένενήκοντα πέντε βαθμών καί έξ δεκάτων, ώς άπέδειξεν ό Μάιζερ καί άλλοι πολλοί.

Ύπολείπεται νύν νά μάθωμεν έάν ζώόν τι άνώτερον, ό άνθρωπος παραδείγματος χάριν, είνε δυνατόν νάποξηρανθή άκινδύνως ώς τά έγχελίδια καί τά βραδύποδα. Ό Μάιζερ ήτο πεπεισμένος περί τούτου καί το έγραψεν είς όλα τά βιβλία του, άλλά δέν το άπέδειξε καί διά πειράματος. Κρίμα, κυρίαι μου! Διότι πάντες οί περίεργοι περί τού μέλλοντος, είτε οί δυσηρεστημένοι έκ τής ζωής, είτε ψυχρώς διακείμενοι πρός τούς συγχρόνους των, θά έφύλαττον έαυτούς μέχρις έποχής εύτυχεστέρας καί δέν θά ήκούοντο τότε πλέον αύτοκτονίαι ένεκα μισανθρωπίας. Οί άσθενείς ών τήν άσθένειαν ή άμαθής τού δεκάτου ένάτου αίώνος έπιστήμη διεκήρυξεν άνίατον, δέν θά έτίνασσον τόν έγκέφαλόν των, άλλά θά παρήγγελλον νά τους άποξηράνωσι, καί έν είρήνη έντός κιβωτίου άναπαυόμενοι θάνέμενον μέχρις ού ό ίατρός ήθελεν εύρεί τό προσήκον είς τό πάθος των φάρμακον. Οί περιφρονούμενοι έρασταί άντί νά πίπτωσιν είς τόν ποταμόν, θά έξηπλούντο ύπό τόν κώδωνα πνευματικής άντλίας καί μετά τριάκοντα έτη θά τους έβλέπομεν νέους, εύμόρφους θριαμβεύοντας.

μυκτηρίζοντας τὸ γῆρας τῶν σκληρῶν ἐρωμένων των καὶ ἀποδίδοντας αὐταῖς τὰ ἴσα, περιφρόνησιν ἀντὶ περιφρονήσεως. Αἱ δὲ κυβερνήσεις, θὰ κατέλειπον τὴν ῥυπαρὰν καὶ ἀγρίαν συνήθειαν τοῦ ἀποκεφαλίζειν τοὺς κακούργους. Δὲν θά τους ἐνέκλειον ἐν ταῖς εἱρκταῖς, ἐν αἷς διδάσκονται ὅσας κακουργίας δὲν ἐγίνωσκον πρὶν ἢ καθειρχθῶσιν, ἀλλὰ θά τους ἀπεξήραινον σωρηδὸν τούτων μὲν ἐπὶ δέκα ἔτη ἐκεῖνον δὲ ἐπὶ τεσσαράκοντα κατὰ τὸν βαθμὸν τοῦ ἐγκλήματος. Καὶ ἀντὶ τῶν φυλακῶν θὰ εἴχομεν ἁπλῆν τινα ἀποθήκην, καὶ οὔτε ἀποδράσεων φόβος θὰ ὑπῆρχε, οὔτε αἱ πρὸς τροφὴν τῶν καθειργμένων μέγισται δαπάναι, καὶ πλῆθος κακοβράστων φασιόλων καὶ εὐρωτιώντων γεωμήλων θἀπεδίδοντο εἰς τὴν κατανάλωσιν τοῦ τόπου.

»Ἰδού, κυρίαι, μικρὸν δεῖγμα τῶν εὐεργεσιῶν, ἃς ὁ Μάϊζερ ἐνόμισεν ὅτι διέσπειρεν ἀνὰ τὴν Εὐρώπην, ἐγκαινίζων τὴν ἀποξήρανσιν τοῦ Ἀνθρώπου. Ἐξετέλεσε δὲ τὸ μέγα πείραμά του τῷ 1813 ἀποξηράνας γάλλον τινὰ συνταγματάρχην αἰχμάλωτον, ὥς μοι εἶπον, καὶ εἰς θάνατον καταδικασθέντα ἐπὶ προδοσίᾳ ὑπὸ πολεμικοῦ συμβουλίου. Δυστυχῶς δὲν ἐπέτυχε τὸ πείραμα, διότι ἐγὼ ἠγόρασα τὸν συνταγματάρχην καὶ τὴν θήκην του ἀντὶ εὐτελεστάτης τιμῆς ἐκ ῥυπαρωτάτου παλαιοπωλείου τοῦ Βερολίνου.

ΣΥΜΜΙΚΤΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΠΑΡΑΜΥΘΙΟΝ. — Ὁ ἐν Βαϊμάρῃ τῆς Γερμανίας ἀκάματος ἐρευνητὴς τῶν δημοτικῶν προϊόντων τῶν διαφόρων λαῶν κ. **Reinhold Köhler**, ἔφορος τῆς αὐτόθι δημοσίας βιβλιοθήκης, ἔστειλεν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου ἐν ἀποσπάσματι ἀπό τινος περιοδικοῦ ἰδίως ἐκτυπωθεῖσαν διατριβὴν ὑπὸ τὸν τίτλον *Das Räthselmärchen von dem ermordeten Geliebten.* Ἐξετάζει δὲ μετὰ μεγίστης ἀκριβείας ἐκεῖνα τῶν δημοτικῶν παραμυθίων ἐν οἷς παρίσταται βασιλὶς ἐρασθεῖσα πρίγκιπος ἢ ὑπηρέτου, οὗ φονευομένου λαμβάνει τὸ κρανίον, τὸν ὀφθαλμὸν καὶ τοὺς ὀδόντας. Καὶ τὸ μὲν κρανίον μεταχειρίζεται ὡς ποτήριον, ἐκ δὲ τῶν ὀφθαλμῶν κατασκευάζει δακτύλιον, τοὺς δὲ ὀδόντας παρεμβάλλει ἐν τῷ ὑποδήματι. Εἰς δὲ τὸν βασιλέα προβάλλει αἴνιγμα, ἔχον ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς παραμυθίοις οὕτω·

Τὰ θωρεῖς φορῶ,
τὰ μασσεῖς πατῶ,
νοῦ κρατῶ καὶ πίνω,
ἂν τὤβρῃς τ' εἶνε 'κεῖνο;

Ἂν ἐντὸς ὡρισμένου χρόνου δὲν λύσῃ ὁ βασιλεὺς τὸ αἴνιγμα θὰ φονευθῇ, ἂν δὲ τὸ λύσῃ θὰ πάθῃ ἡ βασίλισσα. Μετὰ πολλοὺς δὲ μόχθους κατορθώνει

ὁ βασιλεὺς νὰ εὕρῃ τὴν λύσιν τοῦ αἰνίγματος διά τινος χωρικῆς κόρης, ἣν καὶ νυμφεύεται, φονεύων τὴν βασίλισσαν ἧς ἀποδεικνύεται διὰ τῆς λύσεως τοῦ αἰνίγματος ἡ συζυγικὴ ἀπιστία. Τὸ παραμύθιον τοῦτο ἐξετάζει ὁ κ. Köhler ἐν τῇ νεοελληνικῇ, ἰταλικῇ καὶ βοημικῇ φιλολογίᾳ, εὑρίσκει δὲ καὶ τὰς ἐν γερμανικοῖς καὶ ἀγγλικοῖς αἰνίγμασιν ἀναλογίας πρὸς τὸ ἄνω μνημονευθέν. Τὸ νεοελληνικὸν παραμύθιον ὅπερ εὗρεν ἀναλογοῦν πρὸς τὰ ἰταλικὰ καὶ βοημικὰ προέρχεται ἐκ Μήλου, ἐδημοσιεύθη δ' ἐν τοῖς *Νεοελληνικοῖς Ἀναλέκτοις* τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου (Τόμ. Α', σ. 29-34), ἅτινα καὶ ἄλλοτε παρέσχον πολλὴν ὕλην μελέτης εἰς τὸν Γερμανὸν λόγιον, ὅστις μετὰ πλείστης προσοχῆς παρακολουθεῖ τὰς δημοσιεύσεις τῆς παρ' ἡμῖν δημοτικῆς φιλολογίας.

*
* *

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ. — Ὁ ἐν Homburg τὰς διατριβὰς ποιούμενος κ. Αὔγουστος Βόλτζ ἐδημοσίευσε πρό τινος ἐν τῷ γερμανικῷ περιοδικῷ συγγράμματι ***Ausland*** σειρὰν ἄρθρων περὶ τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης μετὰ πολλῆς ἀγάπης πρὸς τὸ θέμα καὶ ἀξιεπαίνου ἐπιγνώσεως αὐτοῦ. Δὲν περιορίζεται δὲ εἰς μόνην ἱστορικὴν ἔκθεσιν περὶ τῆς γλώσσης καὶ εἰς τὴν κατάδειξιν τῶν ἀπὸ τῆς ἀρχαίας διαφορῶν τῆς καθωμιλημένης καὶ τῶν ἐν ταύτῃ ἐνυπαρχόντων ξενικῶν στοιχείων, ἀλλὰ παρέχει καὶ πρόχειρον γλωσσάριον νεολογιῶν ἐκ τοῦ ἀναπτυχθέντος κοινωνικοῦ βίου τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων καὶ πολλὰ δείγματα παρενείρει,μετ' ἀρίστων μεταφράσεων, τοῦ πεζοῦ καὶ ἐμμέτρου παρ' ἡμῖν λόγου. Ὁ κ. Βόλτζ φαίνεται παρακολουθῶν τὴν παρ' ἡμῖν κοινωνικὴν κατάστασιν καὶ τὴν βαθμιαίαν πρόοδον τῆς γλώσσης, δὲν σταματᾷ δὲ ἡ περὶ τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γνῶσίς του εἰς ὅσα ἔμαθεν ἐκ τῆς γραμματικῆς τοῦ Mullach ἢ τῆς μικρᾶς τοῦ Βλάχου, ὡς ἐνίοτε συμβαίνει παρὰ τοῖς Γερμανοῖς, ἀλλὰ λαμβάνων ἀθηναϊκὰς ἐφημερίδας καὶ περιοδικὰ συγγράμματα, κατώρθωσε νὰ ἀνθολογήσῃ ἐξ αὐτῶν ὡς καὶ ἐκ πεζῶν καὶ ποιητικῶν βιβλίων δείγματα παντοειδῆ τοῦ λόγου. Οὕτω δημοσιεύεται τοῦ Ταντελίδου ἡ *προσευχὴ στρατιώτου ἐν μάχῃ*, μίμησις ὡς γνωστὸν ποιήματός τινος τοῦ Γερμανοῦ Körners, μεταφράζεται τοῦ Παπαρρηγοπούλου ἡ *φιλία*, διάφορα ἄλλα ποιήματα ἐκ τῆς *Παλιγγενεσίας* καὶ *Ἀθηναΐδος*, παρατίθενται δ' ἐν πρωτοτύπῳ καὶ μεταφράσει ἀποσπάσματα λόγων τοῦ κ. Ἀφεντούλη, φράσεις τοῦ κ. Σάθα, γνωστοποιήσεις περὶ νηματουργείων, ἄρθρα τῆς *Κλειοῦς*, διάφορα ἐφημερίδων, πρυτανικαὶ δηλώσεις κτλ. Εὐχαριστοῦμεν τῷ κ. Βόλτζ διὰ τὴν προσοχὴν μεθ' ἧς παρακολουθεῖ τὴν πρόοδον τῆς γλώσσης.

*
* *

ΤΑ ΕΝ ΕΦΕΣΩ ΜΝΗΜΕΙΑ *τῆς χριστιανικῆς τέχνης.*—Οὕτως ἐπιγράφεται διατριβὴ δημοσιευθεῖσα ἐν τῇ ἀγγλικῇ Ἀκαδημείᾳ (Academy) ὑπὸ Jean Paul Richter. Ὁ Γερμανὸς λόγιος, ἀφορμώμενος ἀπὸ τῆς συγγραφῆς περὶ Ἐφέσου τοῦ

Ἄγγλου Wood καὶ ἐκ τῆς αὐτοψίας ἣν ἀπέκτησε σταλεὶς πρὸ δύο ἐτῶν εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὑπὸ τῆς σαξονικῆς κυβερνήσεως πρὸς μελέτην τῆς χριστιανικῆς τέχνης, ἀποδεικνύει ἀπαράδεκτον τὴν γνώμην, ὅτι χριστιανικόν τι μνημεῖον αὐτόθι εὑρεθὲν εἶνε ὁ τάφος τοῦ ἀποστόλου Λουκᾶ, εἶτα δὲ πειρᾶται νὰ ὁρίσῃ τὴν θέσιν τοῦ περιφήμου ναοῦ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ἣν εὑρίσκει εἴς τινα τῶν παρὰ τὴν *Ἁγιασουλοὺκ* λόφων. Βοηθεῖται δὲ εἰς τοῦτο καὶ ὑπὸ ἐπιγραφῆς τινος βυζαντιακῆς εὑρεθείσης παρὰ τοῦτον τὸν λόφον ἣν ὅμως ἀνέγνωσε κακῶς. Περίεργον εἶνε ὅτι καὶ παρ' ἡμῖν ὁ ὑφηγητὴς κ. Σπυρίδων Π. Λάμπρος, ἐκ ταύτης τῆς ἐπιγραφῆς ἀφορμηθεὶς καὶ ποιούμενος χρῆσιν ἀνεκδότων τινῶν εἰδήσεων ὑπ' αὐτοῦ ἀνακαλυφθεισῶν ἔν τινι χειρογράφῳ τῆς Βιέννης, ἔφθασεν εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα, ὅπερ ἐξέθηκεν ἤδη τῇ 6 τοῦ παρελθόντος Ἀπριλίου κατὰ τὴν τελευταίαν συνεδρίασιν τῆς ἐνταῦθα γερμανικῆς σχολῆς.

* *
*

ΤΑΚΙΤΟΣ ΚΑΙ BRACCIOLINI.—Περίεργον ἔργον ἐξεδόθη ἐσχάτως ἐν Ἀγγλίᾳ, νέα ἐπανάληψις τοῦ παραδόξου ἰσχυρισμοῦ τοῦ Ἀρδουΐνου, ὅστις διετείνετο ὅτι αἱ συγγραφαὶ αἱ κοινῶς νομιζόμεναι ἔργα τῶν Ἑλλήνων καὶ Λατίνων ἐκκρίτων συγγραφέων εἶνε πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων νοθεύματα μοναχῶν ἐν χρόνοις πολλῷ ἐπιγενεστέροις. Τὸ δὲ περὶ οὗ πρόκειται σύγγραμμα σκοπὸν ἔχει νἀποδείξῃ ὅτι τὰ *Χρονικὰ* τἀποδιδόμενα συνήθως εἰς τὸν Τάκιτον εἶνε γεγραμμένα κατὰ τὸν ιε' αἰῶνα ὑπὸ τοῦ Ἰταλοῦ λογίου Poggio Bracciolini. Τὰ δὲ τεκμήρια τοῦ συγγραφέως εἶνε τὸ μὲν αἱ γραμματικαὶ δυσχέρειαι, τὸ δὲ αἱ ἱστορικαὶ ἀπιθανότητες, αἵτινες ἀπαντῶσαι προφανῶς ἐν τοῖς *Χρονικοῖς* πείθουσιν ὅτι ὁ γράψας ἦτο ἄλλος παρὰ τὸν Τάκιτον, τὸ δὲ τὰ χωρία τῶν σωζομένων ἐπιστολῶν τοῦ Bracciolini, ἔνθα οὗτος δεικνύει ἔκτακτον μέριμναν περὶ τῶν χειρογράφων τοῦ Ῥωμαίου ἱστορικοῦ καὶ ἥτις, κατὰ τὸν συγγραφέα, εἶνε ἐπίβουλον μηχάνημα πρὸς ἀπόκρυψιν τῆς μελετωμένης νοθείας. Ὑποτίθησι δ' ὁ συγγραφεὺς ὅτι τὰ μὲν ἓξ τελευταῖα βιβλία ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ Bracciolini πρὸς πλουτισμὸν τῆς βιβλιοθήκης Κοσμᾶ τοῦ Μεδίκου, τὰ δ' ἓξ πρῶτα βραδύτερον, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς τοῦ Ἰταλοῦ φιλολόγου, ὅτε μετὰ πάροδον ἐτῶν τινων ἄλλος τις τῶν Μεδίκων, Λέων ὁ Ι', εὑρέθη πρόθυμος νὰ πληρώσῃ τὰ αἰτούμενα.

Ὁ συγγραφεύς, καθ' ἃ γράφουσιν οἱ ἐπικρίνοντες τὸ βιβλίον, φαίνεται μὲν λίαν ἔμπειρος τῶν περὶ τὰς κλασικὰς συγγραφὰς γενομένων ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἀναγεννήσεως μελετῶν, ἀλλὰ πολλῷ ὀλιγώτερον ἐντριβὴς περὶ τὴν λατινικὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν. Ὁ δὲ ἰσχυρισμὸς αὐτοῦ εἶνε οὕτω παράδοξος, ὥστε δὲν δύναται μὲν νὰ γείνῃ ἀποδεκτὸς παρὰ τῶν φιλολόγων, ἀλλ' εἶνε ὁπωσδήποτε ἄξιος ἀναγραφῆς.

* *
*

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΤΗΣ ΛΑΤΙΝΙΚΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ.—Ἡ ἐν Παρισίοις ἱδρυμένη αὕτη ἑταιρεία, περὶ ἧς καὶ ἄλλοτε ἐγράψαμεν, συνῆλθεν ἐσχάτως τὸ τέταρτον ἤδη εἰς ἐτησίαν γενικὴν συνεδρίασιν. Ὁ πρόεδρος κόμης Paul de Riant ἐξέθηκε τὰ γενόμενα κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, ἡ δ' Ἑταιρεία ἀπεφάσισε τὴν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἔκδοσιν καὶ διανομὴν τῶν ἑξῆς συγγραμμάτων· 1) Itinera latina, τόμος Α' καὶ Β'· 2) V Belli sacri scriptores minores, τόμος Α'. Προσέτι δ' ἀπεφάσισε νἀρχίσῃ ἐντὸς τοῦ ἔτους ἡ ἐκτύπωσις τῶν ἑξῆς τεσσάρων τόμων· 1) Itinera latina τόμος Γ', ἐκδιδόντος τοῦ ἐν Μονάχῳ διδάκτορος κ. Thomas· 1) Itinéraires Français τόμος Α' 1187—1291, ἐκδιδόντος M. Michelant· 3) V Belli sacri scriptores minores τόμος Β', ἐκδιδόντος τοῦ ἐν Βερολίνῳ διδάκτορος Röhricht· 4) Recit versifié de la première croisade d'après Baudry de Dol, ἐκδιδόντος τοῦ ἐν Παρισίοις καθηγητοῦ κ. Paul Meyer. Ἡ ἑταιρεία αὕτη σκοπὸν ἔχει, ὡς γίνεται προφανὲς ἐκ τῶν δημοσιεύσεων αὐτῆς, τὴν ἔκδοσιν τῶν πηγῶν τῶν ἀναφερομένων εἰς τὰς σχέσεις καὶ στρατείας τῶν Λατίνων πρὸς τὴν Ἀνατολήν.

* *
*

ΚΥΤΤΑΡΙΚΑΙ ΨΥΧΑΙ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΑ ΚΥΤΤΑΡΑ. — Ἡ *Γερμανικὴ Ἐπιθεώρησις* (Deutsche Rundschau) δημοσιεύει ἐν τῷ φυλλαδίῳ τοῦ Ἰουλίου σπουδαιοτάτην πραγματείαν τοῦ καθηγητοῦ Häckel, τοῦ γνωστοῦ ζωολόγου τοῦ συμπληρώσαντος καὶ ἐπεκτείναντος παραλλήλως πρὸς τὸν ἄγγλον Δάρβιν τὴν θεωρίαν περὶ γενέσεως τῶν ὄντων κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν ἐξ ἐπιλογῆς. Ἡ πραγματεία αὕτη ἐπιγράφεται *κυτταρικαὶ ψυχαὶ καὶ ψυχικὰ κύτταρα* (Seelen-Zellen und Zell-Seelen). Καὶ πρῶτον μὲν ζητεῖ νἀποδείξῃ ὅτι τὰ αἰσθητικὰ ὄργανα τῶν κατωτέρων τάξεων τῶν ζῴων εἶνε μόνον χωριστὰ μέρη τοῦ αἰσθητικοῦ αὐτῶν δέρματος· συναισθήματα τηλεγραφοῦνται, οὕτως εἰπεῖν, ἐνεργείᾳ νεύρων καὶ μυώνων διὰ τοῦ ζωϊκοῦ ὀργανισμοῦ, συγκειμένου ἐκ μικροσκοπικῶν κυττάρων, ὧν ἕκαστον κέκτηται ἰδίαν ζωήν. Ἐν δὲ τῷ ἀνθρώπῳ τὰ *ψυχικὰ κύτταρα* εἶνε ἰδίως τὰ τοῦ ἐγκεφάλου, ἀλλ' ἕκαστον τῶν κυττάρων ἔχει καὶ ἰδίαν ψυχὴν (*κυτταρικὴν ψυχήν*, Zell-seele), τοῦ δὲ ἀνθρώπου ἡ ψυχὴ εἶνε, ὡς καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ, σύνολον μερῶν ἀνεξαρτήτων ὠργανισμένον πρός τινα κοινὸν σκοπὸν ἐν ὀφειλομένῃ ἀμοιβαίᾳ ὑποταγῇ. Ἡ διατριβὴ τοῦ σοφοῦ τούτου καθηγητοῦ ἔχει μέγιστον διάφορον, ὡς δεικνύουσα τὴν ἀρχομένην ἐν Γερμανίᾳ τάσιν πρὸς συνδιαλλαγὴν τῶν θεωριῶν τῶν ἰδεοδοξαστῶν καὶ ὑλιστῶν. Ὁ Häckel τελευτᾷ παραβάλλων τὰ στοιχειώδη ταῦτα πνεύματα, τὰ κύτταρα, πρὸς τοὺς παλαιοὺς ἥρωας, τὰς Νύμφας καὶ τὰς Δρυάδας τῶν Ἑλλήνων.

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ. — Ἐν τῇ *Gegenwart* τοῦ Βερολίνου ἐδημοσιεύθη ἐν ἑνὶ τῶν τῶν τελευταίων τευχῶν περίεργος διατριβὴ *ὁ Ἀριστοφάνης καὶ ἡ κοινωνιστικὴ δημοκρατία*. Ὁ συγγραφεὺς Ἰούλιος Stind δεικνύει τὰς ἀναλογίας αἵτινες ὑπάρχουσι μεταξὺ τῶν τάσεων τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους διακωμῳδουμένων ἀρχαίων Ἀθηναίων καὶ τοῦ προγράμματος τῶν σημερινῶν ὀπαδῶν τῶν δικαιωμάτων τῶν γυναικῶν.

—Ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν Παρισίων ἐξετέθη μεγαλοπρεπὴς χειρόγραφος βίβλος τῆς ἐποχῆς τῶν Καρολιδῶν. Τὸ χειρόγραφον ἐγράφη ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τοῦ ἁγίου Θεοδούλφου, ἐπισκόπου τῆς Αὐρηλίας, ἀποθανόντος τῷ 821.

— Ὁ γνωστὸς Ἰταλὸς λόγιος de Gubernatis ἀνεκάλυψε πλείστας ἀρχαίας ἰταλικὰς ἀνεκδότους μεταφράσεις σανσκριτικῶν συγγραμμάτων, ἐν οἷς δύο ᾄσματα τῆς *Ραμαγιάνας*, γενομένας ὑπὸ τοῦ καπουκίνου ἱεραποστόλου Μάρκου Σπάδα, διαμείναντος ἐν Βεγγάλῃ καὶ Νεπὼλ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1758—1770. Ὁ κ. de Gubernatis ἐπεφορτίσθη ὑπὸ τοῦ ἐπὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως ἰταλικοῦ ὑπουργείου ὅπως δημοσιεύσῃ μέρος τῶν μεταφράσεων τούτων.

— Ἡ ἐν Παρισίοις Societé des Études Historiques, ἄλλοτε καλουμένη Institut historique, προεκήρυξε διαγωνισμὸν διὰ τὸ 1878 *περὶ τῆς ἱστορίας τῶν παριστρίων ἡγεμονιῶν*. Τὸ ἆθλον τὸ δοθησόμενον εἰς τὸ ἄριστον τῶν γραφησομένων συγγραμμάτων ἔσται φράγκων χιλίων.

— Ἡ Γαλλικὴ Ἀκαδήμεια τῶν ἐπιγραφῶν καὶ γραμμάτων ἐβράβευσε τὸ σύγγραμμα τοῦ κ. Γουσταύου Σλουμβέργερ *Νομισματικὴ τῆς Λατινικῆς Ἀνατολῆς*, οὗ ἀνάλυσιν ἐδημοσιεύσαμεν ἐν σελ. 310.

— Εἰς τὰς κενὰς θέσεις τοῦ Θιέρσου καὶ Κλαυδίου Βερνάρδου ἐν τῇ Γαλλικῇ Ἀκαδημείᾳ ἐξελέχθησαν ὁ Ἐρνέστος Ῥενὰν καὶ ὁ Ἐρρῖκος Μαρτέν, ἀποτυχόντος τοῦ φιλοσόφου Ταὶν διὰ μιᾶς ψήφου. Καὶ ὁ μὲν Ῥενὰν εἶνε γνωστὸς διὰ τοῦ *βίου τοῦ Ἰησοῦ*, ὁ δὲ Ἐρρῖκος Μαρτὲν εἶνε ὁ διάσημος ἱστορικὸς ὁ γράψας τὴν *ἱστορίαν τῆς Γαλλίας* ἐν δεκαεννέα τόμοις, δημοσιευθεῖσιν ἀπὸ τοῦ 1837 μέχρι τοῦ 1854 καὶ βραβευθεῖσαν τῷ 1869 ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημείας τῶν ἠθικοπολιτικῶν ἐπιστημῶν διὰ τοῦ αὐτοῦ βραβείου τῶν 20,000 φράγκων δι' οὗ ἐβραβεύθη καὶ ὁ Θιέρσος (ἴδ. *Παρνασσοῦ* Α, 234). Ἡ ἀκαδημαϊκὴ ἕδρα τοῦ Ἐρρίκου Μαρτὲν εἶνε ἡ ιϛ' κατὰ τὴν τάξιν, κατελήφθη δὲ πλὴν τοῦ προκατόχου αὐτοῦ Θιέρσου ὑπὸ τοῦ Σαρπαντιέ, ὑπὸ τοῦ στρατάρχου καὶ τοῦ δουκὸς Βιλλὰρ καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀνδριέ· ὁ Ἐρρῖκος Μαρτὲν εἶνε ὁ θ' καταλαμβάνων αὐτὴν ἀπὸ τῆς συστάσεως τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημείας ἐν ἔτει 1634. Ἡ ἕδρα ἣν κατέλαβεν ὁ Ῥενὰν εἶνε ἡ κδ' κατὰ τὴν τάξιν, οὗτος δ' εἶνε ἑνδέκατος κάτοχος, προκατόχους

ἔχων πλὴν τοῦ Κλαυδίου Βερνάρδου τὸν ἱστορικὸν τῶν Σταυροφοριῶν Μισὼ καὶ τὸν φυσιοδίφην Φλουράνς.

* *
*

ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ, ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΙΣ.— Ὁ κ. Λεμασσὸν ἀρχιμηχανικὸς τῆς εταιρίας τῆς διώρυγος τοῦ Σουὲζ ἔγραψεν ἐσχάτως ὑπόμνημα περὶ τῶν ἐν τῇ διώρυγι παραγομένων ῥευμάτων τῇ ἐπενεργείᾳ τῶν ἀνέμων, τῶν παλιρροιῶν καὶ τῶν φαινομένων τῶν πικρῶν λιμνῶν. Ὅταν ἐπικρατῶσιν οἱ νότιοι ἄνεμοι, τουτέστιν ἀπὸ Ὀκτωβρίου μέχρι Μαΐου, ἡ ἐπιφάνεια τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης εἶνε ὑψηλοτέρα ἢ ἡ τῆς Μεσογείου κατὰ 30 ὑφεκατόμετρα κατ' ἀνώτατον ὅρον, προέρχεται δ' οὕτω ῥεῦμα ὅπερ μεταφέρει κατ' ἔτος τετρακόσια ἑκατομμύρια κυβικῶν μέτρων ὕδατος ἐκ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης εἰς τὴν Μεσόγειον· τοὐναντίον δὲ ἀπὸ τοῦ Μαΐου μέχρις Ὀκτωβρίου, ὅτε ἐπικρατοῦντες ἄνεμοι εἶνε οἱ βόρειοι καὶ βορειοδυτικοί, παρατηρεῖται ὅτι ἡ ἐπιφάνεια τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης εἶνε κατωτέρα, τὸ δὲ ῥεῦμα ἐν τῇ διώρυγι ἀντίθετον· βυθομετρήσεις δὲ γενόμεναι ἐν ταῖς πικραῖς λίμναις ταῖς κειμέναις ἐν τῷ μέσῳ τῆς διώρυγος κατέδειξαν ὅτι τὸ στρῶμα τοῦ ἅλατος δέκα μέτρων πάχους, οὗ ἡ ὕπαρξις εἶχεν ἄλλοτε βεβαιωθῇ, ἤρξατο ἤδη διαλυόμενον, ἐκλείπουσι δ' οὕτως οἱ φόβοι ἐκείνων οἵτινες διετείνοντο ὅτι ἡ διῶρυξ ἡμέραν τινὰ ἤθελε πληρωθῇ ἐκ τοῦ ἅλατος τῶν πικρῶν λιμνῶν αὐξανομένου.

— Καταληφθείσης τῆς Κύπρου ὑπὸ τῶν Ἄγγλων, θὰ πλημμυρήσωσιν, ὡς εἰκός, τὴν Ἀγγλίαν συγγραφαὶ περὶ τῆς περιέργου ταύτης νήσου. Ὁ ἐκδότης Allen ἐκδίδει ἤδη κατὰ ταύτας τὰς ἡμέρας συγγραφὴν φέρουσαν τὴν ἐπιγραφὴν *ἡ Κύπρος, ἡ ἱστορία αὐτῆς καὶ ἡ παροῦσα κατάστασις*. Τὸ ἔργον τοῦτο ἔσται διασκευὴ τῆς συγγραφῆς τοῦ Γερμανοῦ v. Löber, διευθυντοῦ τῶν βαυαρικῶν ἀρχείων, ἐκδοθείσης ἐπ' ἐσχάτων μόλις καὶ περιγραφούσης τὴν γεωγραφίαν τῆς νήσου, τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα τῶν σημερινῶν κατοίκων κτλ.

* *
*

ΤΕΧΝΑΙ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ.—Αἱ ἐφευρέσεις διαδέχονται ἀλλήλας· μετὰ τὸ τηλέφωνον ὁ φωνογράφος καὶ μετὰ τοῦτο τὸ μικρόφωνον. Σήμερον ὁ αὐτὸς ἐφευρέτης Ἔδισσον ἀγγέλλει τὴν ὑπ' αὐτοῦ κατασκευὴν τοῦ *μεγαφώνου* ὀργάνου προωρισμένου διὰ τοὺς προσβεβλημένους ὑπὸ κωφώσεως. Διὰ τοῦ ὀργάνου τούτου ὁ μικρότερος ψιθυρισμὸς γίνεται ἀκουστὸς εἰς ἀπόστασιν 108 μέτρων, ἔσται δὲ τοῦτο διὰ τὴν ἀκοὴν ὅτι τὸ δίοπτρον διὰ τὴν ὅρασιν. Ὁ καθηγητὴς Ἔδισσον λέγει ὅτι τὸ ὄργανόν του δύναται νὰ μεταφέρεται εἰς τὸ θέατρον καὶ οἱ δι' αὐτοῦ μεταβιβαζόμενοι τόνοι δύνανται νὰ ἰσχυροποιῶνται ἢ ἐξαδυνατίζωνται κατ' ἀναλογίαν 1 μέχρι 50 διὰ κοχλίου ὅπως τὰ θεατρικὰ δίοπτρα.

— Ἐπιτυχῶς ἐφηρμόσθη τὸ μικρόφωνον εἰς κατασκευὴν ἐργαλείου χρησιμωτάτου τοῖς ἰατροῖς καὶ χειρουργοῖς, δι' οὗ ἀκούονται εὐκρινέστατα πάντες οἱ ἐν τῷ ὀργανισμῷ τοῦ ἀνθρώπου ἦχοι, καὶ αὐτοὶ οἱ ἀσθενέστατοι.

— Ἐσχάτως τρομερὰ ἐκπυρσοκρότησις κατέστρεψεν ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις τῆς Ἀμερικῆς τὸν μέγιστον ἀλευρόμυλον τοῦ κόσμου κινούμενον ὑπὸ τοῦ ἑνὸς τῶν ῥευμάτων τοῦ καταρράκτου Νιαγάρα. Ἀπεδείχθη δ' αἰτία τῆς ἐκπυρσοκροτήσεως ἡ αἰφνιδία τῶν ἀλεύρων ἀνάφλεξις, ἥτις εἶνε μὲν σπανία, ἀλλὰ συμβαίνει ἐκ διαλειμμάτων εἴς τε τοὺς ἀλευρομύλους καὶ τὰ ἀρτοποιεῖα.

— Ἐκ Βιέννης ἀνηγγέλθη ὁ θάνατος τοῦ γηραιοῦ καθηγητοῦ τῆς ἰατρικῆς Ῥοκιτάνσκη, διακεκριμένου παθολόγου καὶ συγγραφέως μελετῶν ἀναφερομένων εἰς τὰ τῆς χολέρας. Τὸ περὶ *ἀκροάσεως καὶ ἐπικρούσεως* σύγγραμμα αὐτοῦ εἶνε ἐκδεδομένον καὶ ἑλληνιστὶ πρὸ πολλῶν ἐτῶν. Ὁ διάσημος βαρύφωνος Ῥοκιτάνσκης εἶνε υἱὸς τοῦ θανόντος καθηγητοῦ.

— Ὁ διάσημος φυσιολόγος Κάρολος Δάρβιν ἐδημοσίευσε νέον βιβλίον *Αἱ νῆσοι τῶν Κοραλλίων*, ἐν ᾧ ἐξηγεῖ πῶς γεννῶνται καὶ διαδίδονται τὰ κοράλλια. Τὸ βιβλίον ἀμέσως μετεφράσθη γαλλιστὶ καὶ γερμανιστί.

— Ὁ ἀμερικανὸς ὀρυκτολόγος κ. Lawrence Σμὶθ ἐκοινοποίησε τῇ Ἀκαδημείᾳ τῶν ἐπιστημῶν τῶν Παρισίων νέον μέταλλον, ὅπερ ἐξήγαγεν ἐκ τῶν μεταλλευμάτων τῆς Νοτίου Καρολίνας καὶ ὅπερ ὠνόμασε *μόζενδρον*. Τὸ νέον τοῦτο μέταλλον συγγενεύει πολὺ πρὸς τὸ ἔρβιον καὶ τὸ ἴνδιον.

— Νέος ἀνεκαλύφθη κομήτης ὀνομασθεὶς ὑπὸ τοῦ πρώτου ἰδόντος αὐτὸν διευθυντοῦ τοῦ ἀστεροσκοπείου τῆς Κολωνίας Tempel.

— Ἔν τισι χωρίοις τῶν παραθαλασσίων Ἄλπεων προσεβλήθησαν αἱ κοινῶς λεγόμεναι *τομάται* ὑπὸ ἀσθενείας, ἥτις ξηραίνει καὶ καταρρίπτει τὰ φύλλα, σχηματίζει δ' ἐπὶ τοῦ καρποῦ φαιὰς κηλῖδας. Ἡ ἀσθένεια αὕτη προέρχεται ἐκ μικροσκοπικοῦ μύκητος τῆς οἰκογενείας τῶν *βοτρύτεων*, μόνον δὲ κατ' αὐτῆς ἀντιφάρμακον εἶνε ἡ θείωσις τοῦ φυτοῦ πρὸ τῆς ἀνθήσεως καὶ κατ' αὐτήν.

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

1878 ΙΟΥΛΙΟΣ (Ε. Ν.)

Βαρόμετρον			*Θερμόμετρον ἑκ.*		
Μέση θλῖψις	749,20		Μέση θερμοκρασία	28,57	
Μεγίστη »	755,09	(τὴν 22αν)	Μεγίστη »	38,6	(τὴν 13ην)
Ἐλαχίστη »	740,76	(τὴν 27ην)	Ἐλαχίστη »	18,0	(τὴν 7ην)

Ἡμέραι βροχῆς 3, (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 13,83 χμ.), ἀστραπῶν 3, βροντῶν 2. Ἄνεμοι ἔπνευσαν κατὰ 17 ἡμέρας ΝΔ, 1ΒΔ, 9ΒΑ, 1Α, 3Ν.

Σελ. 6 στ. 38 γ ρ α π τ έ ο ν : γενέσεως 10,1 τοῦ τὰ πάντα, 37 Καντορβερίας. 12, 11 ἐΚτὸς. 16,38 ἀνεξάΔΕΙΠτος. 17 σημ. 1 Bersot. 19,15 ἐ ξ α λ ε ι π τ. καὶ ἄπειρος διάρκεια. 20,36 ἐ ξ α λ. : καὶ περὶ τούτων ἄλλοτε. 48,23 enciclopedico. 78, 13 ἢ Sipous. 89,9 κ ά τ. ΕΥΣΕΒΙΟΣ. 126, 2 Βολιμνιώτισσας, 10 ἔνθα κεῖται ὁ τῆς Ἀρτ., 13 διαρρήδην λέγοντος. 132,42 ἰθὺΣ. 133,29 Δημητσάναν. 158,19 διαιροῦνται εἰς δύο κλάδους 160,17 855. 159,11 Ἐ ά ν τ ι ς σήμερον ἤθελΕ ταξειδεύσει. 183, 24 ἀντιπρόσωπον. 222,22 της. 233,33 Δ ΕΤΕΩΝ. 433,38 καλλονάς. 440, 10 ΚλῆΡον. 488, 14 ΝΗΜάτων.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΣΤΙΧΟΥΡΓΙΑΣ *

Ἀγαθῇ τύχῃ! Τὰ ἄλση τοῦ Παρνασσοῦ ἡμῶν ἀπὸ τῆς ἐθνεγερσίας ἐξύπνησαν. Ἡ πνοὴ τῆς ἐλευθερίας τὰ ἐζωογόνησεν. Ὅ,τι ζῇ πετᾷ, κινεῖται ἢ καὶ ἕρπει ἐν αὐταῖς, ἀπὸ τοῦ ἀετοῦ καὶ τῆς ἀηδόνος μέχρι τοῦ ἀφανεστάτου ἐντόμου καὶ σκώληκος, ἀνεῦρε φωνήν, καὶ ψάλλει, ἢ φρονεῖ ὅτι ψάλλει· καὶ ἐκ τούτου ἡ Μοῦσα περιῆλθεν εἰς ἀμηχανίαν, διότι κατὰ χιλιάδας σχεδὸν μετροῦνται οἱ ποιηταὶ ὅσοι ἀπὸ ἡμισείας ἑκατονταετηρίδος ἐπικαλοῦνται, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον Ἑλληνιστί, τὴν ἀρρωγήν της.

Καὶ τοῦτο ἔχει μὲν τὸ εὐάρεστον μέρος του, καὶ τὸ τὰ ἄριστα διὰ τὸ μέλλον οἰωνιζόμενον· ἀλλὰ διὰ τὸ παρὸν τὸ πρώτιστον αὐτοῦ ἀποτέλεσμα εἶναι μεγάλη κακοφωνία, διότι οἱ ψάλλοντες ἄλλος ἄλλον ἀκολουθεῖ ῥυθμὸν καὶ τόνον. Διὰ τοῦτο ἴσως ἐπιτραπῇ εἰς ἀπόμαχον τῶν Μουσῶν, ὅστις πιθανὸν καὶ αὐτὸς νὰ συνετέλεσέ τι εἰς τῆς παραμούσου συναυλίας τὴν σύγχυσιν, νὰ ἐκθέσῃ ὀλίγα τινὰ τῆς πείρας διδάγματα, τείνοντα εἰς τὸ νὰ ἐπαναφέρωσι μέχρι τινὸς τὴν ὁμοφωνίαν.

Περὶ ποιήσεως δὲν ἔχει τὴν ἀξίωσιν, οὐδὲ πρόκειται νὰ πραγματευθῇ. Αὐτὴ εἶναι θυγάτηρ τῆς ἐλευθερίας. Ἡ ὁδός της εἶναι διὰ τοῦ ἀπεράντου αἰθέρος, ὅπου τετμημέναι ῥῦμαι δὲν ὑπάρχουσι, καὶ ὅπου ἡ μεγαλοφυΐα φέρει κατ' ἔμπνευσιν τὴν ἀδέσμευτον πτῆσίν της. Οὐδὲ κἂν περὶ τῶν κανόνων καὶ τῶν ὅρων προτίθεται νὰ εἴπῃ, καθ' οὓς καὶ ἐν τῇ ποιήσει, ὡς πανταχοῦ ἀναγκαίως ἀποκαλύπτεται τὸ καλόν, καὶ οἵτινες ἀποτελοῦσιν οὐχὶ τὴν ποίησιν, ἥτις εἶναι ἀδίδακτος, ἀλλὰ τὴν ποιητικὴν *τέχνην*, ἣν δύναται καὶ πρέπει νὰ διδαχθῇ ὁ ποιητής, ἂν θέλῃ οὐχὶ εἰς χειρονάκτην ἀλλ' εἰς καλλιτέχνην νὰ μορφωθῇ.

Ἀλλ' οὐδὲ ταύτην αἱ παροῦσαι γραμμαὶ ἔχουσι τὴν ἀξίωσιν, καὶ περιορίζονται εἰς θέμα πολὺ ταπεινότερον, εἰς τὸ ἐξωτερικὸν σχῆμα, εἰς τὸ ἁπλοῦν στιχουργικὸν ἔνδυμα, οὗ ἄνευ οὐδ' αὐτὸς ὁ χειρονάκτης δύναται νὰ παρουσιάζηται, ἂν δὲν θέλῃ ν' ἀσχημονῇ καὶ νὰ χλευασθῇ. Ἡ πρώτη φροντὶς τοῦ ἐλαχίστου βαναυσουργοῦ εἶναι νὰ γνωρίζῃ τὴν ὕλην ἐφ' ἧς καὶ τὰ ἐργαλεῖα δι' ὧν ἐργάζεται· καὶ ἀξιοῦσί τινες ν' ἀναδειχθῶσι ποιηταί, ἢ ἔστω καὶ ἁπλοῖ ποιηταί, οὔτε τὴν γλῶσσαν σπουδάζοντες ἧς ἐπαγγέλλονται νὰ καλλιεργήσωσι τὰ ἐκλεκτότατα ἄνθη, οὔτε τοὺς νόμους καθ' οὓς οἱ στίχοι κατασκευάζονται.

Δύνανται ἴσως τινὲς νὰ ἐρωτήσωσι, — καὶ βεβαίως θέλουσι τὸ ἐρωτήσει

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ

δσοι ζητοῦσιν ὑπεκφυγάς, καὶ δικαιολόγησιν τῆς ἀδυναμίας των,— ποῦ στηρίζονται οἱ ὑποτιθέμενοι οὗτοι νόμοι, καὶ πόθεν ἀρύονται τὸ κῦρός των. Εἰς ταῦτα ἀπαντῶμεν ὅτι οἱ κανόνες τῆς στιχουργίας ἔχουσι διπλῆν τὴν πηγήν, τὴν μὲν γενικήν, ἐξαρτωμένην ἐκ τῆς φύσεως τῆς ἁρμονίας, τὴν δὲ ειδικήν, σχέσιν ἔχουσαν πρὸς τὴν γλῶσσαν ἧς τὴν στιχουργίαν ῥυθμίζουσι· κῦρος δὲ ἔχουσι τὴν μακρὰν πρᾶξιν, καὶ τὸ παράδειγμα τῶν δοκιμωτέρων καὶ δὴ καὶ τῶν αὐστηροτέρων ποιητῶν. Ταῦτα ἂς ὑποβάλωμεν δι' ὀλίγων εἰς ἔρευναν.

Α' ΣΤΙΧΟΥΡΓΙΑ ἐστὶν ἡ τέχνη ἡ κανονίζουσα τὴν διάταξιν τῶν λέξεων κατὰ τρόπον εὐαρέστως τὴν ἀκοὴν προσβάλλοντα. Ἡ στιχουργία ἑπομένως ἐστὶ μέρος τῆς μουσικῆς, ἥτις τὸ αὐτὸ πρόβλημα προτίθεται ὡς πρὸς τοὺς τόνους ἐν γένει, καὶ ὅτε δὲν ἀποτελοῦσι λέξεις· ἔστιν ὅμως μᾶλλον περιωρισμένη ἢ ἡ μουσική, καὶ διαφέρει αὐτῆς κατὰ τοῦτο, ὅτι αὕτη μὲν θεωρεῖ τὸν τόνον ὑπὸ τὴν ἔποψιν πάντων αὐτοῦ τῶν κατηγορουμένων, ἡ δὲ στιχουργία ἑνὸς καὶ μόνου.

Ὁ τόνος εἶναι προϊὸν τῶν δονήσεων τοῦ ἀέρος, ἐπενεργοῦντος ἐπὶ τοῦ ἀκουστικοῦ ἡμῶν τυμπάνου· αἱ δὲ δονήσεις δύνανται τριχῶς νὰ διαφέρωσι, καὶ ἑπομένως τριπλῆ ἐστι τῶν τόνων ἡ διάκρισις. 1) Ἐντὸς δεδομένου χρονικοῦ διαστήματος δύνανται νὰ παραχθῶσι δονήσεις περισσότεραι ἢ ὀλιγώτεραι. Ὁ τόνος ὅστις παράγεται ἐν τῇ πρώτῃ περιστάσει εἶναι, καθ' ἣν ἐπὶ τῆς ἀκοῆς ἡμῶν ἀποτελεῖ ἐντύπωσιν, *ὀξύτερος* τοῦ παραγομένου ἐν τῇ δευτέρᾳ. 2) Ἐκ δύω τόνων ὁ εἷς δύναται, ἀδιακρίτως ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν δονήσεων, νὰ ἐξακολουθῇ δονῶν τὸν ἀέρα ἐπὶ πλείονα χρόνον ἢ ὁ ἕτερος. Ὁ πρῶτος εἶναι πρὸς τὴν ἀκοὴν ἡμῶν *μακρότερος* τοῦ δευτέρου. 3) Ἐκ δύω τόνων, τοῦ ἑνὸς αἱ δονήσεις δύνανται νὰ εἶναι βαθύτεραι ἢ τοῦ ἑτέρου. Ὁ πρότερος εἶναι ἐπὶ τῆς ἀκοῆς ἡμῶν *σφοδρότερος* ἢ *τραχύτερος*. Ἄλλων διαφορῶν δεκτικοὶ δὲν εἶναι οἱ τόνοι.

Τὰ δύω πρῶτα κατηγορούμενα συνδυαζόμενα ἀποτελοῦσι τὴν Μουσικήν. Τὸ τρίτον συντείνει εἰς αὐτῆς τὴν ἐκτέλεσιν· τὸ δεύτερον δὲ μόνον εἶναι ἡ βάσις τῆς στιχουργίας. Τῷ ὄντι αὕτη δὲν ἐξετάζει, ἂν τινες τόνοι ὑψηλότεροι ἄλλων, δὲν ἀπαιτεῖ φέρ' εἰπεῖν μία συλλαβὴ νὰ ἐκφέρηται κατὰ φὰ καὶ ἄλλη κατὰ *σόλ*, ὅπερ εἶναι πρόβλημα τῆς μουσικῆς, οὔτε μία νὰ προφέρηται δυνατώτερον τῆς ἄλλης, ὡς διδάσκεται ὁ ἔκφρασιν θέλων νὰ δώσῃ εἰς τὸ ᾆσμά του, ἀλλὰ μόνον μία συλλαβὴ νὰ εἶναι *διαρκεστέρα* τῆς ἄλλης, καὶ νὰ εἶναι ἡ μὲν *μακρά*, ἡ δὲ *βραχεῖα*. Τοῦτο ῥητῶς λέγεται καὶ γενικῶς ἀναγνωρίζεται διὰ τὴν ἀρχαίαν μετρικήν· διὰ τὴν νεωτέραν παρεγνωρίσθη ἐντελῶς, καὶ ὑπελήφθη ὅτι τὸν τότε ἐπικρατοῦντα *χρόνον* ἀντικατέστησεν ἔκτοτε ὁ *τόνος*. Ἡ παρεξήγησις δ' αὕτη προῆλθεν ἐκ τοῦ ὅτι δὲν παρετηρήθη ὅτι ὁ τόνος, οὗ τὰ σημεῖα σήμερον μεταχειριζόμεθα (ὀξεῖαν, βαρεῖαν καὶ περισπωμένην), ἔχων ἄλλοτε μουσικὴν σημασίαν, σήμερον οὐδὲν ἕτερον

ἐκφράζει, ἢ δύναται νὰ ἐκφράζῃ ἐν τῇ προφορᾷ ἢ αὐτὸν τὸν χρόνον, μεταπεσόντα μόνον διὰ τῶν αἰώνων ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἀπὸ ἄλλων εἰς ἄλλας συλλαβάς, μακροτέρως δηλαδὴ προφερομένων ἐκείνων, αἵτινες ἐν τῇ ἀρχαιότητι διεκρίνοντο μουσικῶς οὕτως εἰπεῖν ἀπὸ τῶν ἄλλων, καὶ ἦσαν ὀξύτεραι. Τούτου ἀπόδειξίς ἐστι καὶ τὸ ὅτι μόνη, ὡς εἴπομεν, ἡ τοῦ χρόνου διαφορὰ δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βάσις μετρικὴ ἡ στιχουργική, καὶ τὸ ὅτι πάντα σχεδὸν τὰ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις εὔχρηστα εἴδη τῶν στίχων εἰσὶ καὶ παρ' ἡμῖν εὔχρηστα, τοὺς αὐτοὺς ἀκολουθοῦντα προσῳδικοὺς κανόνας, ἀντικαταστάσεις τῶν *τετονισμένων* λεγομένων συλλαβῶν, ἀντὶ τῶν λεγομένων *μακρῶν*.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἡ στιχουργία στηρίζεται ἐπὶ τῆς κανονικῆς ἀλληλουχίας τῶν μακρῶν καὶ βραχειῶν (τῶν τετονισμένων καὶ ἀτονίστων) συλλαβῶν. *Ποῦς* δὲ λέγεται ὁ ἁπλούστατος συνδυασμὸς μιᾶς ἢ πλειόνων μακρῶν μετὰ μιᾶς ἢ πλειόνων βραχειῶν συλλαβῶν. Ἀλλ' ἐνταῦθα πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ὅτι αἱ μακραὶ συλλαβαὶ ἦσαν πολὺ συνεχέστεραι ἐν τῇ ἀρχαίᾳ γλώσσῃ ἢ ἐν τῇ νεωτέρᾳ, ἥτις ἐν ἑκάστῃ λέξει ἔχει μόνον μίαν, καὶ τὸ πολύ, σπανίως, δύω (τετονισμένας). Διὰ τοῦτο πόδες οἷος ὁ Σπονδεῖος (- -), καὶ ἔτι μᾶλλον οἷος ὁ Μολοσσὸς (- - -), εἰσὶ σπανιώτατοι ἐν τῇ νέᾳ γλώσσῃ, ὡς καὶ τὰ μέτρα τὰ ἐπ' αὐτῶν στηριζόμενα.

Κοινότατοί δ' εἰσιν οἱ συνδυασμοὶ μιᾶς μακρᾶς ἑλκούσης κατόπιν μίαν βραχεῖαν (τροχαῖος - ⏑), ἢ δύω βραχείας (δάκτυλος -⏑⏑), μιᾶς βραχείας πιπτούσης εἰς μίαν μακρὰν (ἴαμβος ⏑-), ἢ δύω βραχειῶν ὁμοίως (ἀνάπαιστος ⏑⏑-), ἢ μιᾶς μακρᾶς μεταξὺ δύω βραχειῶν (ἀμφίβραχος ⏑-⏑), ἢ μιᾶς βραχείας μεταξὺ δύω μακρῶν (Κρητικὸς -⏑-), σπάνιος οὗτος, διὰ τὴν σύμπτωσιν τῶν μακρῶν κατὰ τὴν ἐπανάληψίν του.

Διὰ τῶν ποδῶν τούτων συνετίθεντο τὰ κοινότατα τῶν ἀρχαίων μέτρων, ὧν τὰ πλεῖστά εἰσι καὶ παρ' ἡμῖν τὰ κοινά, ἤτοι τὸ ἰαμβικόν, τὸ τροχαϊκόν, τὸ ἀναπαιστικόν, τὸ δακτυλικόν. Διαφορὰ δὲ σχεδὸν ἄλλη δὲν ὑπάρχει μεταξὺ τῶν ἀρχαίων καὶ νέων, ἢ ὅτι τότε μεταξὺ τῶν ἐπικρατούντων ποδῶν παρενεῖρον πρὸς ποικιλίαν οὓς ἡμεῖς σχεδὸν δὲν ἔχομεν, καὶ διὰ τοῦτο ἢ μεταχειριζόμεθα τοὺς πόδας καθαρούς, ἤ, εἰς τοὺς δισυλλάβους (ἴαμβοι καὶ τροχαῖοι) ἀντὶ τοῦ βαρέως ἰσομεροῦς (σπονδείου - -) μεταχειριζόμεθα τὸν ἐλαφρὸν ἰσομερῆ πυῤῥίχιον (⏑⏑).

Ἴδωμεν δέ πως λεπτομερέστερον τὰ διάφορα εἴδη τῶν στίχων:

α' Ἰαμβικοί. Οὗτοι καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ παρ' ἡμῖν μετροῦνται κατὰ διποδίαν, δηλαδή, ἐκ δύω ἰάμβων ὁμοῦ λαμβανομένων, ὁ εἷς μόνος πρέπει νὰ εἶναι ἀναγκαίως ἴαμβος, ὁ δὲ ἄλλος δύναται νὰ εἶναι καὶ σπονδεῖος, ἢ καὶ ν' ἀναλύῃ εἴτε σπονδεῖος εἶναι εἴτε ἴαμβος εἰς δύω βραχείας ἑκατέραν τῶν μακρῶν. Ὁ ἁρμονικὸς λόγος τῆς κατὰ διποδίαν ταύτης μετρήσεως, ἤτοι τῆς ἀντικαταστάσεως σπονδείου παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, πυῤῥιχίου παρ' ἡμῖν, ἀντὶ

ἑνὸς τῶν δύω ἰάμβων, συνίσταται εἰς τὴν μικρότητα τοῦ ποδὸς, ὅστις ἂν ἔπρεπεν ἀκριβῶς νὰ ἐπαναλαμβάνηται, θ' ἀπετέλει μέτρον ἀφορήτως μονότονον, ἐν ᾧ πᾶσα τετάρτη συλλαβὴ οὖσα μακρὰ, ἀρκεῖ πληρέστατα ἵνα δώσῃ εἰς τὸν στίχον τὸν ἰαμβικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα καὶ ἐπειδὴ δύω μόναι συλλαβαὶ ἀποτελοῦσι τὸν πόδα, εὐκόλως εἰς τὸν σπονδεῖον ἡ πρώτη ὀλίγον βραχυνομένη, ἕλκεται ὑπὸ τῆς δευτέρας ἢ εἰς τὸν πυῤῥίχιον, ἡ δευτέρα ὀλίγον μηκυνομένη, ἕλκει τὴν πρώτην καὶ ἀποτελεῖ τὸν ἴαμβον. Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις κατ' ἀρχὰς ἔπρεπεν ἴαμβος νὰ εἶναι πάντοτε ὁ δεύτερος τῆς διποδίας πούς· ἔπειτα ἐξέκλινον τῆς αὐστηρότητος ταύτης. Παρ' ἡμῖν, ἐπειδὴ χρῆσιν δὲν ποιούμεθα τῆς ἄλλης ἐλευθερίας ὡς πρὸς τὴν ἀνάλυσιν τῶν μακρῶν, ἥτις κινδυνεύει ν' ἀλλοιώσῃ τοῦ στίχου τὸν χαρακτῆρα ἂν κατάχρησις αὐτῆς γίνεται, διὰ τοῦτο δυνάμεθα ἀδιαφόρως ἑκάτερον τῶν ποδῶν νὰ ἔχωμεν ἴαμβον, τὸν δ' ἄλλον πυῤῥίχιον, καθ' ὅσον καὶ πρῶτος ἂν εἶναι ὁ ἴαμβος, ἡ μακρὰ συλλαβὴ κέκτηται ἱκανὴν δύναμιν ὥστε νὰ παρασύρῃ τὰς δύω ἑπομένας βραχείας, ὡς τοῦτο γίνεται εἰς τὸν δάκτυλον. Ὥστε καθαρὸς μὲν ἴαμβος (τετράμετρος) θὰ ἦτον: «*παντοῦ χαρὰ, παντοῦ χοροὶ, παντοῦ χλωρὰ λουλούδια*» (υ-υ-, υ-υ-, υ-υ-, υ-υ), στίχος οὗ ἡ ἐπανάληψις θὰ ἦτο τῆς ἐσχάτης μονοτονίας· οὐχ ἧττον δ' ἀκριβὴς, ἀλλὰ ποικιλώτερος εἶναι ὁ: «*Πρὸς τὴν πηγὴν τῶν ἀγαθῶν ἀναπτερῶ τὸν νοῦν μου*» (υυυ-, υυυ-, υυυ-, υ-υ), ὡς καὶ ὁ: «*Ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος τῆς πρώτης τοῦ μαΐου*» (υ-υυ, υ-υυ, υ-υυ, υ-υ), ὅπου παρατηρεῖται ὅτι, ὡς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ὁ προτελευταῖος πούς τοῦ στίχου πρέπει ἀφεύκτως νὰ εἶναι ἴαμβος, διότι ἄλλως ἡ τελευταία διποδία στερεῖται ἰάμβου, ἑπομένως τοῦ χαρακτῆρος ὅστις ἐστὶν ἀπαραίτητος. Ἡ ἀνάμιξις δὲ ἰάμβων καὶ πυῤῥιχίων δίδει ποικιλίαν καὶ ζωηρότητα εἰς τὸν στίχον.

Ἑτέρα τις παρατήρησις εἶναι ἐνταῦθα ἀναγκαία, ὅτι ἡ μακρὰ ἐν θέσει (ἤτοι ἐν ἰάμβῳ εἰς τὴν δευτέραν συλλαβὴν) ἔχει τοσαύτην δύναμιν ὥστε νὰ ἕλκῃ οὐ μόνον τὰς δύω βραχείας ἃς τυχὸν ἔχει ὁ προηγούμενος πούς, ἀλλὰ προσέτι καὶ ἂν συμπέσῃ μακρὰ νὰ εἶναι ἡ πρώτη ἐξ αὐτῶν, δηλαδὴ ἂν ὁ *προηγούμενος* πούς εἶναι τροχαῖος ἀντὶ ἰάμβου ἢ πυῤῥιχίου. Ἡ τοιαύτη μακρὰ συλλαβὴ κατέχουσα θέσιν βραχείας, καὶ βραχέως σχεδὸν προφερομένη ἦτο καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις γνωστὴ, καὶ ἐλέγετο *ἄλογος*. Ἡ ἄλογος ὅμως συλλαβὴ δὲν δύναται ἐπίσης νὰ ὑπάρχῃ εἰς τὸν δεύτερον πόδα τῆς διποδίας, δηλαδὴ ὁ δεύτερος οὗτος πούς νὰ εἶναι τροχαῖος ἀντὶ ἰάμβου ἢ πυῤῥιχίου. Οὕτω φέρ' εἰπεῖν ὁ στίχος: «*ὅταν τραχὺς πνέῃ βοῤῥᾶς, πίπτει χιὼν παχεῖα*» (-υυ-, -υυ-, -υυ-, υ-υ) χωρὶς νὰ ἔχῃ πολλὴν εὐφωνίαν, δὲν εἶναι καὶ παράτονος· ἐν ᾧ τιθεμένων ἐν ταῖς διποδίαις τῶν τροχαίων ἐν τῇ δευτέρᾳ θέσει, ὁ στίχος ἀποβαίνει ἀδύνατος, οἷον: «*τραχὺς ὅταν βοῤῥᾶς πνέῃ, πίπτει χιὼν παχεῖα*» (υ- -υ, υ- -υ, -υυ-, υ-υ), καὶ ἂν τὸ αὐτὸ γίνῃ ὡς πρὸς πάσας τὰς διποδίας, οἷον: «*τραχὺς ὅταν βοῤῥᾶς*

πνέῃ, χιὼν πίπτει 'ς τὰ βουνὰ» (◡- ◡-, ◡- -◡, ◡- -◡, ◡-), τότε ὁ χαρακτὴρ τοῦ στίχου μεταβάλλεται εἰς τροχαϊκόν, περὶ οὗ κατωτέρω.

Ὅταν ὁ πρῶτος ποῦς τῆς διποδίας εἶναι ἀντὶ ἰάμβου τροχαῖος, τότε ὁ δεύτερος ποῦς δύναται νὰ εἶναι καὶ πυῤῥίχιος, ἀλλ' ἐπὶ μόνῳ τῷ ὅρῳ τοῦ νὰ ἕπεται ἀμέσως ἴαμβος· διότι τότε αἱ μὲν μετὰ τὴν πρώτην μακρὰν (τοῦ τροχαίου) ἑπόμεναι δύω βραχεῖαι συλλαβαὶ ἕλκονται ὑπ' αὐτῆς ὡς εἰς δάκτυλον, αἱ δ' ἄλλαι δύω βραχεῖαι καταλήγουσιν εἰς τὴν μακρὰν τοῦ ἰάμβου ὡς εἰς ἀνάπαιστον, ἐν ᾧ ἂν μὲν εἵπετο πυῤῥίχιος, θὰ ἦσαν πέντε ἀλλεπάλληλοι βραχεῖαι συλλαβαί, μὴ ἀποτελοῦσαι μετρικὸν πόδα, ἂν δὲ τροχαῖος, ὁ στίχος θὰ μετεβάλλετο εἰς τροχαϊκόν. Οὕτω καλῶς ἔχει ὁ στίχος: «*νέφη ἀνεμοφόρητα τὸν οὐρανὸν καλύπτουν*» (-◡◡◡, ◡-◡◡, ◡◡◡-, ◡-◡). Δύναται δὲ μία διποδία νὰ σύγκειται καὶ ἐκ μόνον πυῤῥιχίων, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὅρῳ ἡ μετ' αὐτὴν νὰ μὴ ἄρχεται ἀπὸ τροχαίου, καὶ νὰ περιέχῃ ἀφεύκτως ἕνα ἴαμβον οἷον: «*Ἀναιβοκαταβαίνομεν καὶ συμπεριπατοῦμεν*» (◡◡◡◡, ◡-◡◡, ◡◡◡◡, ◡-◡).

Τὸ συμπέρασμα τούτων εἶναι ὅτι, ἕνεκα τῆς φύσεως τῶν τόνων, οἱ ἴαμβοι μετροῦνται κατὰ διποδίας, καὶ ἐν ἑκάστῃ διποδίᾳ πρέπει νὰ ὑπάρχῃ εἷς ἴαμβος, ὁ δεύτερος ποῦς ἂν ὁ πρῶτος εἶναι τροχαῖος, ὁσάκις δὲ μία διποδία σύγκειται ἐκ μόνων πυῤῥιχίων, ὁ ἴαμβος πρέπει νὰ ὑπάρχῃ εἰς τὴν μετ' αὐτήν. Πᾶς στίχος παρὰ τοὺς ὅρους τούτους συντεταγμένος, εἶναι παράτονος καὶ ἐσφαλμένος. Εἰς δὲ τοὺς δυσκολαίνοντας πρὸς κανόνας, καὶ ἐρωτῶντας ἂν αὐτοὺς ἐδιδάχθησάν ποτε ὁ Ζαλοκώστας ἢ ὁ Παράσχος, ἀποκρινόμεθα, ναί· ἀλλ' ὁ διδάσκαλος αὐτῶν ἦτον ὁ ἀνώτατος πάντων, ἡ φύσις, καὶ ἡ ἰδία αὐτῶν εὐφυΐα, ἡ ἀντιλαμβανομένη τῶν ἀλανθάστων νόμων τῆς φύσεως.

Οἱ ἰαμβικοὶ στίχοι δύνανται νὰ σύγκεινται ἐκ περισσοτέρων ἢ ὀλιγοτέρων διποδιῶν ἢ *μέτρων*. Οἱ ἐπισημότεροι παρ' ἡμῖν εἶναι δύω· 1) ὁ τετράμετρος· 2) ὁ τρίμετρος.

1) Ὁ τετράμετρος δύναται νὰ εἶναι ἢ *ἀκατάληκτος*, δηλαδὴ ἔχων τέσσαρας διποδίας πλήρεις (◡-◡-, ◡-◡-, ◡-◡-, ◡-◡-), ἢ *καταληκτικός*, ἤτοι ἔχων τὴν τελευταίαν διποδίαν κολοβὴν κατὰ μίαν συλλαβὴν (◡-◡-, ◡-◡-, ◡-◡-, ◡-◡). Κατ' ἀμφοτέρους τοὺς τύπους ἦτον ἐν χρήσει πολλάκις παρὰ τοῖς ἀρχαίοις δραματικοῖς, ἰδίως δὲ κατὰ τὸν δεύτερον παρέμεινε παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς, καὶ περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς ὡς ὁ κοινότατος πάντων, ἀντικαταστήσας τὸν ἀρχαῖον ἡρωϊκόν. Ἐν τῷ ἀκαταλήκτῳ, ἐπειδὴ τὸν τελευταῖον ἴαμβον δύναται, ὡς προεῤῥέθη, ν' ἀντικαταστήσῃ πυῤῥίχιος, ἡ τελευταία συλλαβὴ εἶναι διὰ τοῦτο *ἀδιάφορος*, ὡς ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι μετρικοί, δηλαδὴ κατὰ βούλησιν ἢ μακρὰ ἢ βραχεῖα, καὶ ὁ τύπος τοῦ στίχου ◡-◡-, ◡-◡-, ◡-◡-, ◡-◡͞.

Ἐπεκράτησε δ' ὁ καταληκτικὸς στίχος τοῦ ἀκαταλήκτου, διότι, ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως τῆς τελευταίας συλλαβῆς, ἀπολήγει εἰς τροχαῖον, ὅστις δια-

κόπτει τὴν μονοτονίαν τῆς ἀδιακόπου τῶν ἰάμβων ἀλληλουχίας. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἡ συνέχεια ἑπτὰ ἀλλεπαλλήλων ἰάμβων εἶναι ὀχληρὰ διὰ τὴν προφορὰν καὶ διὰ τὴν ἀκοήν, μὴ ἀνεχομένην ὡς ἁρμονικὴν μονάδα περισσότερον τῶν δύω διποδιῶν, καὶ οὐδεμίαν ἀποτελεῖ ἁρμονίαν. Τούτου ἕνεκα εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχῃ ὁ τετράμετρος *τομήν*. Αὕτη δὲ πρέπει, ἢ κἂν ὀρθότατον εἶναι, νὰ τέμνῃ τὸν στίχον κατὰ τὸ μέσον, (⏑–⏑⏑, ⏑–⏑–||⏑–⏑–, ⏑–⏑) εἰς τὸ τέλος τῆς δευτέρας διποδίας· διότι ἂν μὲν τὸν τάμῃ μίαν συλλαβὴν πρίν, περιέχει τὸ δεύτερον κῶλον περισσότερον τῶν δύω τροχαϊκῶν διποδιῶν, ἂν δὲ μίαν συλλαβὴν ἔπειτα, περιέχει τὸ πρῶτον κῶλον περισσότερον τῶν δύω ἰαμβικῶν, καὶ προσέτι τὸ αἴσθημα διὰ τοῦ πρώτου μακροῦ κώλου συνηθίσαν εἰς τὸν ἰαμβικὸν ῥυθμόν, δυσαρεστεῖται μεταβαῖνον αἴφνης διὰ τῆς τοιαύτης τομῆς εἰς τὸν τροχαϊκόν. Οὗτος εἶναι ὁ φυσικὸς λόγος τῆς τομῆς καὶ τῆς θέσεως αὐτῆς. Δι' αὐτῆς ὁ στίχος ἁρμονικῶς διαιρεῖται δίχα, καὶ τὸ πρῶτον μὲν μέρος αὐτοῦ περιέχει δύω ἰαμβικὰς διποδίας, τὸ δὲ δεύτερον, μίαν καὶ τρία τέταρτα, ἔχον τροχαϊκὴν κατάληξιν, ἢ καὶ δύναται νὰ θεωρηθῇ καὶ ὡς μία καὶ ἡμίσεια τροχαϊκὴ διποδία, συνδεομένη μετὰ τῶν ἰαμβικῶν διὰ μιᾶς συλλαβῆς ἥτις ἀποτελεῖ τὴν ἐπ' αὐτῶν μετάβασιν.

2) Ὁ τρίμετρος ἦν ὁ προσφιλὴς στίχος τῶν ἀρχαίων δραματουργῶν, καὶ παρέμεινε καὶ εἴς τινα τῶν δημοτικῶν ἡμῶν ᾀσμάτων, ὡς τό: «*Ἐβγῆκαν τὰ καράβια τὰ Ζαγορ̥ιανά*». Δι' οὓς δὲ λόγους καὶ εἰς τὸν τετράμετρον, εἶναι καὶ εἰς αὐτὸν ἡ τελευταία συλλαβὴ *ἀδιάφορος* («*Ἀλῆ πασᾶς προβαίνει ἀπ' τὰ Γιάννινα*»), καὶ πρέπει καὶ αὐτὸς νὰ ἔχῃ τομήν, διὰ νὰ μὴ ἀποβαίνῃ εἰς ἄῤῥυθμον συνέχειαν ἓξ ἰάμβων. Φυσικὸν δ' εἶναι προσέτι νὰ ἔχῃ αὐτὴν ἐν τῇ μέσῃ διποδίᾳ, διότι εἰς μίαν τῶν ἄλλων ἂν τὴν ἔχῃ, ἐκ τῶν δύω κώλων τὸ ἓν ἔξει ὑπὲρ τὰς δύω διποδίας, δηλαδὴ ἔσται μακρότερον ἀφ' ὅ,τι ἡ ἁρμονία ἀπαιτεῖ, τὸ δ' ἕτερον ἔσται δυσαναλόγως βραχύτατον.

Ἀλλ' ἡ μέση διποδία δύναται κατὰ τρεῖς θέσεις νὰ τμηθῇ, ἢ μεταξὺ τῶν δύω ποδῶν αὐτῆς, ἢ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ δευτέρου ἢ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πρώτου. Ἡ πρώτη τῶν τομῶν τούτων εἶναι ἐντελῶς ἐσφαλμένη, διότι διαιρεῖ τὸν στίχον ἀκριβῶς εἰς δύω ἴσα μέρη, (⏑–⏑–, ⏑–||⏑–, ⏑–⏑–), ὧν ἑκάτερον ἔχει ἀνὰ τρεῖς ἰάμβους, ἑπομένως οὐδόλως διακόπτει τὴν μονότονον καὶ παντὸς ῥυθμοῦ ἐστερημένην συνέχειαν τῶν ἰάμβων, δι' ὃ καὶ οὐδέποτε οὔτε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις οὔτε ἐν τοῖς δημοτικοῖς ἡμῶν ᾄσμασιν ἀπαντᾶται. Ἡ δὲ δευτέρα τομή, ἡ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ δευτέρου τῆς διποδίας ποδός, (⏑–⏑–, ⏑–⏑||–, ⏑–⏑⏒), ἐλέγετο *καθ' ἑφθημιμερὲς* παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, καὶ διαιρεῖ τὸν στίχον εἰς κῶλον μιᾶς καὶ ἡμισείας ἰαμβικῆς διποδίας μετὰ μιᾶς συλλαβῆς προσέτι, δι' ἧς τὸ κῶλον περατοῦται τροχαϊκῶς, καὶ γίνεται ἡ μετάβασις εἰς τὸ δεύτερον κῶλον, τὸ περιέχον δύω τροχαίους καὶ ἥμισυν, καὶ λῆγον ἑπομένως, διὰ τὸ ἀδιάφορον τῆς τελευταίας, ἢ εἰς ἴαμβον ἢ εἰς δάκτυλον. Οὕτω τέμνονται πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ τρίμετροι τῶν ἡμετέρων δη-

μοτικῶν ᾀσμάτων, οἵτινες, ὡρισμένοι ὄντες εἰς τὸ νὰ προσάπτωνται πρὸς ὄρχησιν, ἀπαιτεῖται διὰ τοῦτο νὰ ἔχωσι ταύτην τὴν ἀκριβῆ τοῦ ῥυθμοῦ ταυτότητα.

Ἀλλ' οὐδεὶς φυσικὸς λόγος ὑπάρχει κωλύων τὸν στίχον τοῦτον νὰ τέμνηται καὶ ἐντὸς τοῦ πρώτου ποδὸς τῆς δευτέρας διποδίας (⏑–⏑–, ⏑‖–⏑–, ⏑–⏑), διότι καὶ οὕτως οὐδέτερον τῶν κώλων περιέχει οὐδὲ κἂν δύω πλήρεις διποδίας, ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτον μίαν ἰαμβικὴν διποδίαν μετὰ συλλαβῆς διδούσης αὐτῇ τροχαϊκὴν κατάληξιν, καὶ χρησιμευούσης εἰς μετάβασιν εἰς τὸ δεύτερον κῶλον, ἔχων 1 $^3/_4$ διποδίας τροχαϊκάς, μετὰ καταλήξεως ἐπίσης ἰαμβικῆς ἢ δακτυλικῆς. Καὶ τὴν τομὴν ταύτην μετεχειρίζοντο ἐπίσης ὡς καὶ τὴν προηγουμένην οἱ ἀρχαῖοι, καλοῦντες αὐτὴν *πενθημιμερῆ*· ἐπίσης δυνάμεθα καὶ πρέπει νὰ τὴν ἔχωμεν καὶ ἡμεῖς, ὅπου μάλιστα δὲν πρόκειται περὶ ᾀσμάτων ἀπαιτούντων ἀκριβῆ ἐπάνοδον τῶν αὐτῶν ῥυθμῶν, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἐλευθερωτέρου δραματικοῦ διαλόγου.

Τὸν στίχον τοῦτον δικαίως οἱ ἀρχαῖοι παρεδέχθησαν καὶ ἔνδοξον ἀνέδειξαν εἰς τὸ δρᾶμα, καὶ εὐλόγως καὶ ἡμεῖς κατ' αὐτοὺς τὸν εἰσάγομεν, διότι ἕνεκα τῆς διπλῆς του τομῆς, τῆς διπλῆς του καταλήξεως, τῆς εἰς ἰαμβικὸν καὶ τροχαϊκὸν κῶλον διαιρέσεως, τῆς ἀντικαταστάσεως πυῤῥιχίου καὶ ἐνίοτε καὶ τροχαίου ἀντὶ ἰάμβου ἐντὸς τῶν προῤῥηθέντων ὁρίων, ἀποβαίνει ὁ ποικιλώτατος τῶν στίχων καὶ συγχρόνως ὁ ἁρμονικώτατος· ἐν ᾧ ἡ παράβλεψις τῶν φυσικῶν αὐτοῦ νόμων, ἡ ἔλλειψις φέρ' εἰπεῖν τῆς τομῆς, ἢ ἡ τομὴ ἐν τῷ μέσῳ, καθιστῶσιν αὐτὸν ἀηδῶς μονότονον καὶ ἀῤῥυθμότερον τῆς ἀῤῥυθμοτάτης πεζῆς φράσεως.

β' Τροχαϊκός. Ὁ τροχαῖος εἶναι ἀκριβῶς ὁ ἀντίστοιχος τοῦ ἰάμβου, ἔχων μακρὰν πρὸ βραχείας (–⏑), ὡς ἐκεῖνος ἔχει βραχεῖαν πρὸ μακρᾶς. Ὅ,τι λοιπὸν περὶ ἐκείνου ἐῤῥέθη ἐφαρμόζεται ἀναλόγως καὶ εἰς αὐτόν· ἤτοι καὶ οὗτος μετρεῖται κατὰ διποδίαν· καὶ παρ' αὐτῷ τὸν ἕνα τροχαῖον τῆς διποδίας δύναται ν' ἀντικαθιστᾷ πυῤῥίχιος (π. χ. «*Χώρα μεγαλοφυΐας εἰς τοὺς κόλπους σου τὸ πάλαι*» –⏑⏑⏑, ⏑⏑–⏑, ⏑⏑–⏑, ⏑⏑–⏑). Τοῦτο δὲ δὲν δύναται νὰ γίνῃ ὡς πρὸς τὸν τελευταῖον πόδα τῶν ἀκαταλήκτων στίχων, διότι τότε ἡ μακρὰ τοῦ προηγουμένου τροχαίου θὰ ἔχῃ τρεῖς βραχείας κατόπιν της, ἃς δὲν δύναται νὰ ἕλκῃ. Δύναται δὲ καὶ δύω πυῤῥίχιοι νὰ ἕπωνται ἐπαλλήλως, ἂν μετ' αὐτοὺς ἀμέσως ἔρχεται τροχαῖος, (οἷον: «*καὶ τυραννοκτόνον ξίφος*» ⏑⏑⏑⏑, –⏑–⏑)· «*ὅταν περιφερομένη*» –⏑⏑⏑, ⏑⏑–⏑). Ὁμοίως δὲ καὶ ἴαμβος δύναται ν' ἀντικατασταθῇ ἀντὶ ἑνὸς τῶν τροχαίων, ἀλλὰ πάντοτε τοῦ πρώτου τῆς διποδίας (οἷον «*τὴν γῆν παίξας, τὴν γῆν χάσας*» ⏑– –⏑, ⏑– –⏑) τοῦ δευτέρου ὄντος ἀναγκαίως τροχαίου. Ἂν ἐξ ἐναντίας ὁ δεύτερος ποὺς εἶναι ὁ ἴαμβος (οἷον: «*παίξας τὴν γῆν, χάσας τὴν γῆν*» –⏑⏑–, –⏑⏑–), ὁ στίχος μεταπίπτει εἰς ἰαμβικόν.

Καὶ τῶν τροχαϊκῶν στίχων ὁ ἐπισημότατος εἶναι ὁ τετράμετρος, ἢ ἀκατά-

ληκτος (ὡς τοῦ 'Αλ. Σούτσου ὁ *Περιπλανώμενος* καὶ ἄλλα, ὡς τὸ «*Ἀπὸ ῥυπαρῶν χειλέων*»), ἔχει τὸ ἐλάττωμα μεγίστης μονοτονίας, διότι οἱ τροχαῖοι ἐξακολουθοῦσι δι' ὅλου τοῦ ποιήματος ἄνευ οὐδεμιᾶς διακοπῆς ἢ ποικιλίας, ἢ *καταληκτικὸς* (οἷον; «*Δίδουσά μοι χθὲς ἡ φήμη ἐν πτερὸν τῆς ἐλαφρὸν*» -υ-υ, -υ-υ -υ-υ, -υ), πολὺ ἀνώτερος ἐκείνου, διότι καταλήγει ἰαμβικῶς διακόπτων τὴν σειρὰν τῶν τροχαίων, καὶ διότι τῆς μακρᾶς τοῦ προηγουμένου τροχαίου ἐχούσης μόνον δύω συλλαβὰς μετ' αὐτὴν, οὐδὲν ἐμποδίζει νὰ εἶναι ὁ τελευταῖος ποῦς κολοβὸς πυῤῥίχιος, ἐπομένως ἡ τελευταία συλλαβὴ ἀδιάφορος, καὶ ὁ στίχος νὰ δύναται νὰ καταλήξῃ οὐ μόνον ἰαμβικῶς; ἀλλὰ καὶ δακτυλικῶς (-υ-υ, -υ) οἷον «*ἥρωες ἐξακουστοὶ*» ἢ «*ἥρωες ἐξάκουστοι*»). Καὶ ἡ τομὴ δὲ εἰς τὸν τροχαϊκὸν τετράμετρον γίνεται εἰς τὸ μέσον, δι' ὃν λόγον καὶ εἰς τὸν ἰαμβικόν.

Καὶ τρίμετροι τροχαϊκοὶ ὑπάρχουσι, τιμώμενοι ὡς οἱ ἰαμβικοὶ διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους, ἀλλὰ κυρίως μόνον εἰς τὴν πενθημιμερῆ τομὴν ἠχοῦσιν εὐαρέστως (π. χ. «*Κάτω 'ς τὸ γιαλὸ, 'ς τὸ πέρα περιγιάλι*», -υ-υ,-||υ-υ, -υ-υ) καὶ μόνον εἰς τὴν λυρικὴν ποίησιν εἰσὶν ἐνίοτε χρήσιμοι, διότι στεροῦνται πολλῶν ἐκ τῶν πλεονεκτημάτων τῶν ἰαμβικῶν.

γ' *Δακτυλικός*. Ὁ δάκτυλος παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἦν κυρίως ἐν χρήσει εἰς τὸν ἡρωϊκὸν ἑξάμετρον καὶ εἰς τὸν ἐλεγειακὸν πεντάμετρον. Ἐμετρεῖτο δὲ κατὰ *μονοποδίαν*, ὅπερ σημαίνει ὅτι ἐκ δύω δακτύλων ὁ εἷς δὲν ἐδύνατο νὰ εἶναι ἄλλος τις ποῦς, ὡς παρὰ τοῖς ἰάμβοις καὶ τοῖς τροχαίοις, διὰ τὸν λόγον ὅτι ἂν ἡ πρώτη, ἡ μακρὰ, ἦτο καὶ αὐτὴ βραχεῖα, ἢ ἑκατέρα τῶν βραχειῶν ἤτοι *ἄλογος*, δηλαδὴ μακρὰ βραχύτερον προφερομένη, ἡ πρώτη εἰς οὐδετέραν τῶν περιστάσεων θὰ εἶχεν ἱκανὴν δύναμιν ὥστε νὰ ἕλξῃ τὰς δύω ἑπομένας. Διὰ τοῦτο οἱ ἀρχαιότεροι τῶν ἑξαμέτρων συνέκειντο ἐκ μόνων δακτύλων, πλὴν, ἐννοεῖται, τοῦ ἕκτου ποδὸς, ὅστις εἶναι δάκτυλος κολοβὸς ἢ ἴαμβος· διότι χωρὶς τούτου ὁλόκληρον τὸ ποίημα θὰ ἦτον ἀδιάκοπος συνέχεια δακτύλων, καὶ ἐπομένως θὰ ἐστερεῖτο πάσης ἁρμονίας.

Ἀλλὰ ταχέως ᾐσθάνθη ὁ στιχουργὸς ὅτι τοιοῦτος στίχος, ἔχων πέντε ἀλλεπαλλήλους δακτύλους, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ποικιλίας, ἦτο λίαν μονότονος καὶ πτωχὸς προσέτι, διότι πλεῖσται λέξεις τῆς γλώσσης δὲν ἐδύναντο νὰ καμφθῶσιν εἰς τοῦτο τὸ μέτρον. Τούτου ἕνεκα, ὡς στιχουργικὴν ἐλευθερίαν, ἀνέμιξαν ἐνωρὶς μετὰ τῶν δακτύλων τὸν σπονδεῖον, ὅστις μετὰ τὴν πρώτην μακρὰν ἔχει δευτέραν μακρὰν πάλιν, ἀντιστοιχοῦσαν κατὰ τὴν προφορὰν σχεδὸν πρὸς δύω βραχείας. Ἐπειδὴ ὅμως παρ' ἡμῖν, ὡς εἴπομεν, αἱ μακραὶ εἰσὶ πολὺ σπανιώτεραι, καὶ δὲν ἀπαντῶνται εἰμὴ κατ' ἐξαίρεσιν δύω εἰς τὴν αὐτὴν λέξιν, ποτὲ δ' ἀλλεπαλλήλως, διὰ τοῦτο ὁ σπονδεῖος σχεδὸν ἐντελῶς μᾶς ἐλλείπει, καὶ ἐπομένως τοὺς δακτυλικοὺς στίχους, τοὺς ἑξαμέτρους δηλαδὴ, δὲν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν εἰμὴ δυσκάμπτους καὶ μονοτόνους, ὁποῖοι εἶναι οἱ πανάρχαιοι ἐκεῖνοι. Ὁ στίχος λοιπὸν οὗτος ἔσται πάντοτε τεχνητὸς

παρ' ἡμῖν καὶ ἐναντίος εἰς τὸ πνεῦμα τῆς γλώσσης κατὰ τὴν νῦν προφορὰν αὐτῆς. Δυνάμεθα βεβαίως ἐνίοτε νὰ τὸν μιμώμεθα ἀπὸ τῶν ἀρχαίων, ἰδίως εἰς συνθέσεις μικρᾶς ἐκτάσεως· ἀλλὰ τότε πρέπει νὰ τὸν ἀντιγράφωμεν πιστῶς ὡς πρὸς τοὺς νόμους τῶν τομῶν αὐτοῦ εἰς πενθημιμερὲς καὶ ἑφθημιμερές· ἄλλως στερεῖται πάσης ἁρμονίας, καὶ ὁ πεζὸς λόγος εἶναι πολὺ αὐτοῦ προτιμότερος.

δ' *Ἀναπαιστικός*. Εἰς τὸν ἀνάπαιστον δὲν ἕλκει, ὡς εἰς τὸν δάκτυλον, ἡ μακρὰ συλλαβὴ τὰς δύω βραχείας πρὸς ἑαυτήν, ἀλλ' αἱ δύω βραχεῖαι φέρονται πρὸς τὴν μακράν, καταπίπτουσιν εἰς αὐτήν· διὰ τοῦτο τὸ μέτρον εἶναι μᾶλλον ῥέον καὶ εὐκινητότερον, καὶ οἱ ἀρχαῖοι περισσοτέρας ἐλευθερίας ἐλάμβανον ὡς πρὸς αὐτό, ὥστε καὶ κατὰ διποδίαν τὸ ἐμέτρουν· δηλαδὴ ἐκ τῶν δύω ἀναπαίστων τὸν ἕνα ἀντικαθίστων δι' ἄλλου τινὸς συγγενοῦς ποδός, ἢ δι' ἀναπαίστου, ἢ διὰ δακτύλου, ἢ διὰ διαφόρου τῶν μακρῶν ἀναλύσεως, μεταχειριζόμενοι τὸν στίχον ἰδίως εἰς τὰς λυρικὰς ποιήσεις· ὁ δ' Ἀριστοφάνης, κατὰ κανονικότερον σχῆμα τὸν μετεχειρίσθη καὶ εἰς τῶν Χορῶν του τὰς Παραβάσεις. Παρ' ἡμῖν ὅμως οὔτε ἡ χρῆσις τῶν πολλῶν μακρῶν εἶναι, ὡς εἴπομεν, δυνατή, οὔτε ἑπομένως ἡ ἀνάλυσις αὐτῶν· διὰ τοῦτο δὲν δυνάμεθα νὰ μεταχειριζώμεθα εἰς τὸ μέτρον τοῦτο εἰμὴ καθαρὸν τὸν ἀνάπαιστον, καὶ ἑπομένως πρέπει νὰ τὸν μετρῶμεν κατὰ μονοποδίαν. Πρέπει δὲ οἱ ἀνάπαιστοι νὰ εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐντελεῖς, διότι ἂν ἀντὶ ἀναπαίστου μεταχειρισθῶμεν τρίβραχυν, ἡ τελευταία συλλαβὴ δὲν δύναται νὰ εἶναι ἱκανῶς μακρά, ὥστε νὰ σύρῃ οὐχὶ μίαν, ἀλλὰ δύω προηγουμένας βραχείας. Ἐννοεῖται ὅτι τοῦτο θὰ ἦτο πολὺ ἐπαισθητότερον σφάλμα εἰς τὸν δάκτυλον, ὅπου ἡ μακρὰ πρέπει νὰ ἑλκύσῃ πρὸς τὰ ἄνω τὰς δύω βραχείας· ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἀνάπαιστον εἶναι τὸ ἐλάττωμα ἐπίσης φευκτέον, ἄλλως οἱ στίχοι ἀποβαίνουσι χαλαροὶ καὶ ἄρρυθμοι. Διὰ τὴν μονοτονίαν δ' αὐτοῦ ὁ ἀνάπαιστος πρέπει νὰ χρησιμεύῃ μόνον εἰς βραχεῖς στίχους, ἢ εἰς βραχείας στιχηρὰς συνθέσεις. Ἡ μετὰ τῶν ἀναπαίστων ἀνάμιξις ἰάμβων, δηλαδὴ κολοβῶν ἀναπαίστων (⏑– ἀντὶ ⏑⏑–), ἧς πολλὴν χρῆσιν ποιοῦνται φέρ' εἰπεῖν οἱ Γερμανοὶ εἰς τὴν στιχουργίαν των, δύναται βεβαίως νὰ γίνῃ, ἀλλ' ἀλλοιοῖ τὸν χαρακτῆρα τοῦ στίχου.

ε' Ὁ *ἀμφίβραχυς* εἶναι ποὺς οὗ εἰς τὴν λυρικὴν ποίησιν μόνον γίνεται χρῆσις, ἰδίας δὲ παρατηρήσεις μὴ ἐπιδεχόμενος, διότι στίχος ἐκ ποδῶν τοιούτων συγκείμενος δύναται νὰ θεωρηθῇ ἢ ὡς ἀναπαιστικὸς δι' ἰάμβου ἀρχόμενος, ἢ ὡς δακτυλικὸς ἔχων προτεταγμένην βραχεῖαν συλλαβήν.

Ὁ ὑλικὸς σκοπὸς τῆς στιχουργίας εἶναι νὰ διαθέτῃ τὰς λέξεις οὕτως, ὥστε διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν μακρῶν καὶ βραχέων, ἢ τοῦ τῶν διαφόρων ποδῶν, ν' ἀποτελῶσιν ἁρμονίαν παράγουσαν εὐάρεστον ἐντύπωσιν εἰς τὴν ἀκοήν. Εἰς τὴν φύσιν ὅμως τῆς ἀκοῆς ἐνυπάρχει ν' ἀντιλαμβάνηται μάλιστα εὐαρέστως τῆς ἁρμονίας ἣν παρέχει ἡ ἐπανάληψις τῶν αὐτῶν ἢ συγγενῶν

ποδῶν, μετὰ τῶν ἀναγκαίων τομῶν πρὸς ἔλλειψιν τῆς μονοτονίας. Διὰ τοῦτο ἐν στιχουργικῇ συνθέσει, ἡ αἰφνιδία καὶ ἄνευ ἀποχρῶντος λόγου μετάπτωσις ἀπὸ μέτρου εἰς μέτρον εἶναι ἐλάττωμα ῥιζικόν. Καὶ ὁμιλοῦμεν οὐχὶ περὶ τῶν ἀμαθῶν καὶ ἀδεξίων στιχουργῶν, οἵτινες οὐδὲ τὴν γνῶσιν οὐδὲ τὴν αἴσθησιν τῶν μέτρων ἔχοντες, μεταπίπτουσιν ἐν ἀγνοίᾳ του ἀφ' ἑνὸς εἴδους στίχου εἰς ἕτερον, ἀλλὰ περὶ ἐκείνων ὅσοι ἐν γνώσει καὶ ἐκ προθέσεως μεταβάλλουσι πολλάκις μέτρα ἐντὸς τῆς αὐτῆς συνθέσεως, ἢ καὶ μόνον ἀλάσσουσι τῶν στίχων τὸν συνδυασμόν· διότι καὶ ἄλλο ἂν ὄχι, τοὐλάχιστον ἀποδεικνύουσιν ἀδυναμίαν εἰς τὸ νὰ ἐξακολουθήσωσι καθ' ἣν ἀπ' ἀρχῆς παρεδέχθησαν τάξιν· εἶναι δὲ ἡ ἀδυναμία καταδίκη τοῦ ποιητοῦ, ὅστις ὑποτίθεται καὶ πρέπει νὰ εἶναι ἀριστοτέχνης περὶ τὴν γλῶσσαν, καὶ ἑπομένως τὰ προϊόντα αὐτοῦ νὰ μὴ φαίνωνται ὑπ' αὐτῆς τὰς ἀξιώσεις βεβιασμένα, ὡς τὴν γλυφίδα τοῦ Πραξιτέλους ἢ τοῦ Φειδίου δὲν φαίνεται βιάζουσα ἡ σκληρὰ ὕλη τοῦ μαρμάρου ἢ τοῦ χαλκοῦ. Τὸ ἐν ἡμῖν ἁρμονικὸν αἴσθημα, εἰς ἕνα ἐσπιζόμενον, δυσαρεστεῖται ὅταν αἰφνιδίως ἀποσπᾶται αὐτοῦ ἵνα εἰς ἄλλον ῥιφθῇ, καὶ ἑπομένως ἡ εὐάρεστος ἐν ἡμῖν ἐντύπωσις, ὁ σκοπὸς τῆς στιχουργίας, καταστρέφεται.

ς' *Πολυσχημάτιστα.* Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ στιχουργικαὶ συνθέσεις αἵτινες ἄλλο προτίθενται παρὰ ν' ἀρέσκωσιν εἰς τὴν ἀκοὴν κατὰ τὴν ἁπλῆν ἀπαγγελίαν· ὁ πρώτιστος αὐτῶν σκοπὸς ἐξ ἐναντίας εἶναι νὰ ᾄδωνται, ἢ μᾶλλον νὰ προσᾴδωνται πρὸς μουσικὴν μελῳδίαν. Αὗται λοιπὸν δὲν ἀρύονται τὴν ἐντύπωσιν ἣν πρόκειται νὰ παραγάγωσιν ἀφ' ἑαυτῶν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς Μουσικῆς πρὸς ἣν ᾄδονται. Οὕτως ἀπαντῶσιν ἐν τοῖς σημερινοῖς μελοδράμασιν στίχοι νῦν μὲν βραχεῖς, νῦν δὲ μακροί, νῦν δὲ παντοίως ποικιλλόμενοι καὶ ἓν μέτρον μὴ ἀκολουθοῦντες, διότι τῆς ἁρμονίας αὐτῶν ἄρχει ἡ μουσική. Τοῦτο δὲ πολὺ μᾶλλον συνέβαινε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις· διότι νῦν μὲν τὸ κείμενον τῶν μελοδραμάτων γράφεται συνήθως πρίν, καὶ ἔπειτα ὁ μουσικὸς κανονίζει κατ' αὐτὸ τὰς συνθέσεις του, μεταρρυθμίζων ὅμως αὐτὸ ἐνίοτε κατὰ τὰς ἀξιώσεις τῆς τέχνης του. Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὅμως ποιητὴς καὶ μουσικὸς ἦν εἷς καὶ ὁ αὐτός, ὡς ὁ Βάγνερ σήμερον, καὶ ὁ Σοφοκλῆς τοὺς χορούς του ἢ ὁ Πίνδαρος τὰς ᾠδάς του συνέθετε πρὸς τὴν λύραν, ἧς ἡ ἁρμονία ὑπερίσχυε τῆς στιχουργικῆς, διότι ὁ ἀκροατὴς ἐπρόκειτο ν' ἀντιληφθῇ οὐχὶ τῆς ἀπαγγελίας, ἀλλὰ τοῦ ᾄσματος. Τούτου ἕνεκεν εἰς τὰς στροφικὰς συνθέσεις τῶν ἀρχαίων βλέπομεν ἐπικρατοῦν μὲν ἓν μέτρον πάντοτε εἰς ἑκάστην, οἷον τὸ δακτυλικόν, τὸ ἰαμβικὸν κτλ., ἀλλὰ παντοίως διατεμνόμενον καὶ ποικιλλόμενον μετὰ συγγενῶν ποδῶν κατὰ τὰς ἀξιώσεις τῆς μουσικῆς. Τούτων ἀναλόγους ἔχομεν τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ἡμῶν ὕμνους, οἵτινες ὁμοίως ὑπὸ ψαλτῶν καὶ ἵνα ψάλλωνται συνετίθεντο, καὶ ὡς ἐκ τῆς στιχουργικῆς αὐτῶν ὕφῆς εἰκάζεται, εἰσὶν ἴσως τὰ ὑπὸ πολλῶν τῶν ἡμετέρων περιφρονούμενα ταῦτα ἐκκλησιαστικὰ

ἡμῶν τροπάρια, σεβαστὰ λείψανα καὶ ἀπηχήσεις αὐτῶν τῶν μελῳδιῶν τῆς κλασικῆς ἐποχῆς.

Β' ΟΜΟΙΟΚΑΤΑΛΗΞΙΑ. Ἡ ὁμοιοκαταληξία εἶναι ἐφεύρεσις καὶ προϊὸν τῶν ῥωμανικῶν γλωσσῶν. Διότι ὅμως εἰς τοὺς προγόνους ἡμῶν ἦτο σχεδὸν ἄγνωστος, δὲν εἶναι διὰ τοῦτο καὶ ἀποῤῥιπτέα. Εἰς τὴν δραματικὴν ποίησιν βεβαίως δὲν ἁρμόζει πολύ, διότι διακόπτει τὴν ῥύμην τοῦ λόγου, ὅστις πρέπει νὰ ῥέῃ περίπου ὡς ἡ ἐλευθέρα διάλεξις, κανονιζόμενος μόνον ὑπ' εὐρύθμου ἁρμονικῆς διατάξεως. Ἀλλ' εἰς τὴν διηγηματικήν, εἰς τὴν λυρικὴν ποίησιν εἶναι ἡ ὁμοιοκαταληξία κόσμημα χαριέστατον, καὶ διαιρεῖ καὶ συνάπτει τὰ ἁρμονικὰ κῶλα καὶ αὐτὰς τὰς ἰδέας, ὡς οἱ χρυσοῖ κρίκοι συναρμολογοῦσι καὶ χωρίζουσιν ἀπ' ἀλλήλων τὰ διάφορα μέρη τῶν τιμαλφῶν κοσμημάτων, συναρμολογοῦντες αὐτὰ εὐπρεπέστατα εἰς σύνολον καὶ εἰς μέρη. Ἀλλ' ὡς οἱ κρίκοι ἐκεῖνοι ἤθελον ἀσχημίζει μᾶλλον ἢ καθωραΐζει τοὺς ὅρμους εἰς οὓς παρεντίθενται, ἂν καὶ αὐτοὶ δὲν κατειργάσθησαν ὑπὸ χειρὸς καλλιτεχνικῆς, οὕτω καὶ ἡ ὁμοιοκαταληξία πρέπει νὰ εἶναι ὡραία, πλουσία, ἀκριβής, πολλάκις ἀπροσδόκητος, πάντοτε δ' ἀβίαστος, καὶ μὴ δεικνύουσα τῆς σμίλης τὰ ἴχνη. Στιχουργὸς καταφεύγων εἰς ἀτελῆ ὁμοιοκαταληξίαν, διότι ἀδυνατεῖ νὰ εὕρῃ τὴν ἐντελῆ, εἶναι καλλιτέχνης ἀδόκιμος, ὡς ὁ ζωγράφος ὁ μὴ ἠξεύρων εἰς ἐντέλειαν νὰ μίξῃ τὰ χρώματά του, ἢ ὁ γλύπτης νὰ λαξεύσῃ τὸν λίθον του.

Ἀλλὰ τίς ἐστιν ἡ ἐντελὴς ὁμοιοκαταληξία; Ἐκείνη δι' ἧς ἡ κατάληξις δύω στίχων, ἤτοι ὁ τελευταῖος μακρὸς φθόγγος ὁ προσβάλλων καὶ δεσμεύων τὴν ἀκοήν, ἠχεῖ ἐντελῶς κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, διότι οὕτω τὸ πέρας τοῦ ἑνὸς στίχου ἀναπολεῖ τὸ πέρας τοῦ ἑτέρου, καὶ διὰ τῆς παρηχήσεως ταύτης παράγεται μεταξὺ τῶν δύω στίχων σχέσις τέρπουσα τὴν ἀκοήν, καὶ μεταξὺ τῶν ἰδεῶν ἃς ἐκφράζουσι συνάφεια ἱκανοποιοῦσα τὸ πνεῦμα. Οὗτος εἶναι ὁ φυσικὸς τῆς ὁμοιοκαταληξίας χαρακτήρ, ἀφ' οὗ ὅμως ἡ τεχνητὴ στιχουργία τινῶν ἐθνῶν αὐτογνωμόνως πολλάκις μακρύνεται, ὡς παρὰ τοῖς Γάλλοις, παρ' οἷς ἡ ὁμοιοκαταληξία φαίνεται ἐπινοηθεῖσα ἐν πολλοῖς διὰ τοὺς ὀφθαλμοὺς μᾶλλον ἢ διὰ τὴν ἀκοήν, ὡς ὅταν ἑνικὸν φέρ' εἰπεῖν καὶ πληθυντικὸν δὲν ὁμοιοκαταληκτῶσι, καίτοι προφερόμενα ἄνευ τῆς ἐλαχίστης διαφορᾶς.

Ὡς πρὸς τὴν κατάληξιν, πρέπει νὰ διακρίνωμεν μεταξὺ βαρυτόνων στίχων καὶ μή. Ἐν τοῖς παροξυτόνοις καὶ προπαροξυτόνοις, ἐπειδὴ εἰς τὸν τελευταῖον μακρὸν ἢ τετονισμένον φθόγγον ἕπεται μία ἢ δύω συλλαβαί, διὰ τοῦτο αὐτὸς δὲν πληροῖ τὴν ἀκοὴν εἰμὴ κατὰ μέρος. Οὕτω φέρ' εἰπεῖν εἰς τὴν λέξιν *ἠθέλησα*, ἡ ἀκοὴ διατηρεῖ πρὸ τῶν δύω τελευταίων βραχειῶν συλλαβῶν τὸν φθόγγον *ε*, ἐπιλαθομένη οὕτως εἰπεῖν ἂν αὐτοῦ προηγεῖτο *θ* ἢ ἄλλο τι, καὶ ἑπομένως ὡς ὁμοιοκαταληκτοῦν πρὸς τὸ *ἠθέλησα* δέχεται τὸ *ἠμέλησα*, *μέλισσα*, *ἔλυσα*, κτλ. ὁμοίως, καὶ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον τῆς ὁμοιοκαταληξίας *χώρα*, *τώρα*, *δῶρα*, *ὥρα* κτλ. Ἐν τοῖς βαρυτόνοις ὅμως στίχοις (τοῖς εἰς μα-

κρὰν καταλήγουσιν), ἐπειδὴ ὁ μακρὸς ἢ τετονισμένος φθόγγος εἶναι ὁ τελευταῖος, διὰ τοῦτο αὐτὸς μένει ὁλόκληρος εἰς τὴν ἀκοήν· φθόγγος δ' ἐστὶν ὁλόκληρος ἡ συλλαβή, καὶ οὐχὶ μόνον τὸ ἐν αὐτῇ περιεχόμενον φωνῆεν. Ἂν τοῦτο μόνον θελήσωμεν νὰ συνάψωμεν ἐν ὁμοιοκαταληξίᾳ, ἡ ἀκοὴ δυσαρεστεῖται, διότι ἄλλη, πληρέστερον φθόγγον ἔχει ἔναυλον ἐκ τοῦ προηγουμένου στίχου. Οὕτως, ἂν ἡ καταλήγουσα λέξις τοῦ στίχου εἶναι *βροχή*, ἡ ἀκοὴ ἀντελήφθη τῆς καταλήξεως *χή*, καὶ οὐχὶ μόνον τοῦ φθόγγου *ή*, διότι ἡ ἀκοὴ λαμβάνει ἐντυπώσεις, δὲν συλλαβίζει. Ἂν λοιπὸν πρὸς ὡς ὁμοιοκαταληξίαν τῆς λέξεως *βροχὴ* θελήσωμεν νὰ γράψωμεν *καλή*, ἡ ἀκοὴ δυσαρεστεῖται, ἐννοοῦσα ὅτι *χὴ* καὶ *λὴ* εἰσὶ δύο φθόγγοι διάφοροι, καὶ ἐξ ἀγνοίας ἢ ἐξ ἀδυναμίας τῇ παραθέτομεν αὐτοὺς ὡς φθόγγους ὁμοίους.

Εἰς τὴν φύσιν λοιπὸν αὐτὴν τῶν φθόγγων καὶ τῆς ἀκοῆς στηρίζεται ὁ περὶ ὁμοιοκαταληξίας κανὼν ἡμῶν, καθ' ὃν ἐν παροξυτόνοις καὶ προπαροξυτόνοις στίχοις ἡ ὁμοιοκαταληξία ἄρχεται ἀπὸ τοῦ τελευταίου μακροῦ (τετονισμένου) *φωνήεντος*, ἐν δὲ τοῖς βαρυτόνοις περιλαμβάνει *ὁλόκληρον τὴν τελευταίαν συλλαβήν*, ὡς ἡ γλῶσσα δέχεται αὐτήν. Οὕτως *εὐ-θὺς* ὁμοιοκαταληκτεῖ μετὰ τοῦ *δο-θείς*, οὐχὶ ὅμως καὶ μετὰ τοῦ *πει-σθείς*, διότι *σθεὶς* εἶναι ἡ τελευταία συλλαβὴ ταύτης τῆς λέξεως, ταύτης τῆς συλλαβῆς ἀντελήφθη ἡ ἀκοή, καὶ τὴν ἐνθυμεῖται καλῶς, καὶ τὴν ἀπαιτεῖ παρὰ τοῦ ὁμοιοκαταληκτοῦντος στίχου· πρὸς τὸ *πεισθεὶς* δὲ θέλει ὁμοιοκαταληκτήσει τὸ *ἐ-σθής*.

Εἰς τοὺς φυσικοὺς τούτους λόγους προσθέτομεν καὶ τὸ κῦρος τῶν ἐγκρίτων ἡμῶν ποιητῶν, ὧν πολλοὶ χιλιάδας στίχων ἔγραψαν μὴ παρεκτραπέντες τῶν ὀρθῶν τούτων κανόνων. Ἂν δὲ οὗτοι ἠδυνήθησαν, ὅστις δὲν δύναται, δὲν πρέπει νὰ στιχουργῇ, διότι ἐν πάσῃ καλλιτεχνίᾳ ὁ οὐδὲ τὴν στοιχειώδη ἱκανότητα τῆς χειρουργίας τῆς τέχνης κεκτημένος, δὲν δύναται νὰ καταριθμηθῇ μεταξὺ τῶν δοκίμων.

Ἀλλ' ὑπάρχουσι καί τινες τῶν διακεκριμένων ἡμῶν ποιητῶν οἵτινες παρημέλησαν ἢ παρεγνώρισαν τὸν κανόνα τοῦτον (ὡς πρὸς τοὺς βαρυτόνους στίχους). Δυστυχῶς ὑπάρχουσιν· εἰσὶ δ' ἐκεῖνοι ὅσοι οἰκειότεροί εἰσι πρὸς ξένας φιλολογίας καὶ γλώσσας ἢ πρὸς τὴν ἑαυτῶν, καὶ ἀντὶ νὰ ἐγκαυχῶνται εἰς τὸν ἴδιον πλοῦτον προτιμῶσι νὰ κομπάζωσιν ἐπὶ τῇ ξένῃ πενίᾳ. Διότι πτωχὴ εἶναι ἡ ἰταλικὴ γλῶσσα εἰς βαρυτόνους ὁμοιοκαταληξίας, πρέπει ν' ἀμελῶμεν ἡμεῖς τὴν ἡμετέραν τὴν τόσον ὡραίαν καὶ τόσον πλουσίαν; Οἱ Γερμανοὶ χωροῦσιν ἔτι περαιτέρω. Εἰς τὰς βαρυτόνους των καταλήξεις τῆς στιχουργίας των ἀπαγορεύεται ἄντικρυς ἡ ταὐτότης τοῦ συμφώνου τοῦ προηγουμένου τοῦ τελευταίου τετονισμένου φωνήεντος· ἀλλὰ τοῦτο διότι ἡ πρώτη ὕλη τῆς γλώσσης των εἶναι μονοσυλλαβική, καὶ ἡ τοιαύτη σύμπτωσις τῆς ὅλης συλλαβῆς θὰ ἦτον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπανάληψις τῆς αὐτῆς λέξεως. Οἱ Γάλλοι ὅμως, οἵτινες δὲν ἔχουσι τὸν αὐτὸν λόγον, καίτοι μὴ δυνάμενοι νὰ

ἐπιδιώξωσι τὴν ἐντέλειαν τῆς ἡμετέρας ὁμοιοκαταληξίας, διαιροῦσιν ὅμως τὰς ὁμοιοκαταληξίας των εἰς πτωχὰς καὶ πλουσίας, καὶ οἱ δοκιμώτεροι τῶν ποιητῶν των φιλοτιμοῦνται τῶν τελευταίων μάλιστα νὰ ποιῶνται χρῆσιν. Δι' ἡμᾶς δὲ τοὐλάχιστον, ὅστις δεχόμενος τὴν ὁμοιοκαταληξίαν εἰς τοὺς στίχους του, ἐφαρμόζει αὐτὴν ἀτελῶς, καὶ δὲν δύναται νὰ μιμηθῇ τὰ παραδείγματα τῆς ἐντελεστέρας αὐτῆς χρήσεως, ἐκεῖνος εἶναι ἀποδοκιμαστέος, διότι ἀτέλεια εἰς τὴν ποίησιν δὲν ἐγχωρεῖ, καὶ ἀδυναμία δὲν εἶναι δικαιολόγησις.

Ὑπάρχουσι καὶ ἄλλοι τινὲς ξενισμοί, ἀφ' ὧν ἐλπίζομεν ὅτι θέλει ἀπαλλαγῇ ἡ ἡμετέρα στιχουργία διὰ τῆς φιλοτίμου ἐπιμελείας τῶν φίλων τῆς ἐθνικῆς φιλολογίας. Τοιοῦτος εἶναι ὁ ἀφορῶν τὴν συνίζησιν τῶν φωνηέντων, ἥτις εἰς τὴν δημοτικὴν ἡμῶν διάλεκτον δὲν εἶναι ξένη, ἀντίκειται ὅμως ἄντικρυς εἰς τὸ πνεῦμα τῆς καθαρᾶς γλώσσης, καὶ ἧς κατάχρησιν ποιοῦντες οἱ Ἑπτανήσιοι ἡμῶν ποιηταί, ἰταλίζοντες μᾶλλον κατὰ τοῦτο ἢ ἑλληνίζοντες. Ἕτεροι δέ, εἰς ἑτέραν ὑπερβολὴν ἐκπίπτοντες τὴν τῶν Γάλλων, νομίζουσι καθῆκον ἐπιμελῶς ν' ἀποφεύγωσι πᾶσαν σύμπτωσιν φωνηέντων, ὅπερ παρ' ἡμῖν οὔτε δυνατὸν εἶναι οὔτε ἀναγκαῖον. Ἡ γαλλικὴ γλῶσσα ἔχει ἐν γένει τῆς χασμῳδίας τὸν ἀποτροπιασμόν, δι' ὃ καὶ τὸ ἀρσενικὸν ἄρθρον **au** πρὸ φωνήεντος μεταβάλλει εἰς à, καὶ ἀντὶ τῶν θηλυκῶν ma, ta, sa ἐπίσης πρὸ φωνήεντος ποιεῖται χρῆσιν τῶν ἀρσενικῶν mon, ton, son. Ἀλλὰ παρ' ἡμῖν, ἐστὶ μὲν πάντως φευκτέα κατάχρησις καὶ λίαν συνεχὴς ἐπάνοδος τῶν χασμῳδιῶν καὶ φράσις τοιαύτη: «*οἱ υἱοὶ οἱ ὁποῖοι*» θὰ ἦτον ἀνυπόφορος· ἀλλὰ μᾶς εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ εἴπωμεν: *ὁ ἥρως, ὁ Ὄλυμπος, ἡ ὑγεία* κτλ., ὥστε εἰς τὴν φιλοκαλίαν καὶ ἐπιδεξιότητα τοῦ γράφοντος ἐναπόκειται ν' ἀποφεύγῃ, οὐ μόνον ἐν τῇ ποιήσει, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ πεζῷ λόγῳ τὰς περιττὰς καὶ ἀηδεῖς χασμῳδίας, χωρὶς ὅμως διὰ τοῦτο νὰ θυσιάζῃ τῆς φράσεως τὴν ἄνεσιν καὶ τὴν χάριν.

Ἐντέλεια λοιπὸν περὶ τὸ μέτρον, αὐστηρότης περὶ τὰς τομάς, ἀκρίβεια περὶ τὴν βαρύτονον ὁμοιοκαταληξίαν διὰ πάσης τῆς ληγούσης συλλαβῆς, καὶ προσέτι εὔηχος τῶν λέξεων συνδυασμός, οὗτοί εἰσιν οἱ ἀπαράβατοι κανόνες ὀρθῆς στιχουργίας, ἥτις ὅμως οὐδὲν ἄλλο εἰσέτι ἐστίν, ἢ ἡ κοσμία ἐσθὴς ἧς ἄνευ δὲν δύναται ὁ ποιητὴς νὰ παρουσιασθῇ εὐσχήμως ἐμπρὸς τῶν Μουσῶν. Ἡ δὲ ἐκλογὴ τῆς λέξεως, ὅπως ᾖ εὔστοχος, κυρία καὶ γραφική, ἡ ἀποφυγὴ ὀνθυλεύσεως λέξεων περιττῶν, δι' ὧν τὸ χωλαῖνον μέτρον ἀρτίπουν νὰ στηρίζεται, ἡ εὐρωστία καὶ τὸ κάλλος τῆς φράσεως, τὸ καινοφανὲς καὶ τὸ ὕψος τῶν ἰδεῶν, ἡ τέχνη τοῦ συνδυασμοῦ τῶν μερῶν πρὸς ἀνάδειξιν ποιητικοῦ καλλιτεχνήματος, εἰσὶν ἀντικείμενα εἰς ἀνωτέραν κλίμακα ἢ ὅ,τι ἡ στιχουργία ἀνήκοντα, εἰς τὴν τῆς καλλιεπείας καὶ τῆς ποιήσεως, καὶ ἑπομένως κείμενα ἐκτὸς καὶ ὑπεράνω τῆς παρούσης μικρᾶς πραγματείας.

Α. Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗΣ.

ΠΑΓΚΑΣΤΗ

ΔΡΑΜΑ

ΕΙΣ ΠΡΑΞΕΙΣ ΤΡΕΙΣ

ΥΠΟ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Α. ΚΟΡΟΜΗΛΑ

ΔΙΔΑΧΘΕΝ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΣΚΗΝΗΣ ΤΟΥ ΘΕΡΙΝΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ

ΤΗ 29 ΙΟΥΛΙΟΥ 1878.

ΠΡΟΣΩΠΑ	ΗΘΟΠΟΙΟΙ
Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας	Νικόλαος Καρδοβίλλης
Ἀπελλῆς	Διονύσιος Ταβουλάρης
Χοιρίλος, ποιητής	Σπυρίδων Ταβουλάρης
Ἡφαιστίων	Ἰωάννης Σπυρόπουλος
Λάβραξ, δοῦλος	Νικόλαος Παρασκευόπουλος
Παγκάστη	Σοφία Ταβουλάρη
Τρύφαινα, ἀκόλουθος αὐτῆς	Ἑλένη Χέλμη

Δοῦλοι.

Ἡ σκηνὴ ὑπόκειται ἐν ἔτει 334 π. Χρ. κατὰ μὲν τὴν πρώτην πρᾶξιν ἐν Περγάμῳ, κατὰ δὲ τὰς ἄλλας δύο ἐν Ἐφέσῳ.

ΠΑΓΚΑΣΤΗ

ΠΡΑΞΙΣ ΠΡΩΤΗ

Πολυτελὴς αἴθουσα μεγάρου ἐν ᾧ κατοικεῖ ἡ Παγκάστη. Εἰς τὸ βάθος τῆς αἰθούσης διὰ τῆς στοᾶς φαίνεται ὁ κῆπος. Ἐπὶ τῆς πρώτης θέσεως ἔνθεν καὶ ἔνθεν τραπεζοφόρα, ἐφ' ὧν ἀνθοδόχοι. Ἐπὶ τῆς δευτέρας θέσεως δεξιᾷ τῷ θεατῇ ἀνάκλιντρον. Ἐπὶ τῆς τρίτης θέσεως ἑκατέρωθι τῆς αἰθούσης θύραι, ἐξ ὧν ἡ πρὸς τἀριστερὰ φέρει εἰς τὰ ἰδιαίτερα τῆς Παγκάστης δώματα. Ἐπὶ τοῦ πρὸς τὰ δεξιὰ τραπεζοφόρου μικρὸν ἀρχαῖον κάτοπτρον. Τῇδε κἀκεῖσε ἕδραι, ἑδώλια, τράπεζαι κτλ.

ΣΚΗΝΗ Α'

ΛΑΒΡΑΞ, ΤΡΥΦΑΙΝΑ

(Εἰσέρχονται δεξιόθεν κομίζοντες ἀνθοφόρα κάνιστρα. Πρῶτος εἰσέρχεται ὁ Λάβραξ προσπαθῶν νὰ διαφύγῃ τῶν χειρῶν τῆς Τρυφαίνης).

Τρύφαινα

Ἀ, Λάβραξ, μή με φεύγῃς, Λαβρακίδιον.

Λάβραξ μετὰ περιφρονήσεως.

Αἴ, σιωπή· σιώπα.

Τρύφαινα

Ἀ, Λαβράκιον!

Λάβραξ

Ποῦ εἶν' αἱ ἀνθοδόχοι;
(Βαίνει δεξιᾷ)

Τρύφαινα δίδουσα αὐτῷ ἀνθοδόχην.

Λάβραξ, διατί,
σκληρέ, μὲ φεύγεις;

Λάβραξ δυσθύμως.

Ἄφινέ με ἥσυχον·
διόρθωνε τὰ ἄνθη καὶ σιώπαινε.

Τρύφαινα

Ἀ, Λαβρακίδιόν μου, ἂν μὲ ἔβλεπες
πρὸ πέντε χρόνων θὰ μ' ἠγάπας ἐμμανῶς

Λάβραξ

Ἐγώ; πρὸ δεκαπέντε ἂν σε ἔβλεπον
θὰ ἤμην ὅπως εἶμαι τώρα δυστυχής.

Τρύφαινα

Τί ἔχεις κ' εἶσαι δυστυχής; τί ἔχεις; τί;

Λάβραξ

Τί ἔχω, λέγεις; ἀλλὰ σὺ τί εἶσαι, σύ;
δὲν εἶσαι δυστυχία;

Τρύφαινα ζητοῦσα νὰ περιπτυχθῇ αὐτόν.

Ἀ, Λαβράκιον!

Λάβραξ ἀποφεύγων αὐτήν.

Τελείονε τὰς δέσμας καὶ ἡσύχαζε.

Τρύφαινα διορθοῦσα τὰ ἄνθη.

Πρὸ πέντε χρόνων, Λάβραξ, εἰς τὴν Λάρισσαν
πλουσία ἤμην καὶ πανίσχυρος ἐγώ,
ἣν τώρα βλέπεις δούλην· εἶχα μέγαρα
καὶ δούλους· εἶχα κτήνη, κτήματα πολλά·
ἀλλὰ ἐπῆλθεν ὁ ἐχθρός, ἡ Λάρισσα
ἡλώθη ἐξ ἐφόδου, κατεστράφημεν,
καὶ ἐπωλήθην δούλη· δούλη, μ' ἐννοεῖς;
Ἡ Τρύφαινα . . .

Λάβραξ

Εὑρέθη, γύναι, ἄνθρωπος
νά σ' ἀγοράσῃ;

Τρύφαινα

Λάβραξ, Λάβραξ, διατί
τὴν Τρύφαιναν πληγόνεις; ἄ, πῶς σ' ἀγαπῶ.

Λάβραξ

Εἰς κόρακας καὶ σὺ καὶ ἡ ἀγάπη σου.

Τρύφαινα

Πρὸ πέντε χρόνων δὲν θὰ μοῦ τὸ ἔλεγες.

Λάβραξ δίδων αὐτῇ κάτοπτρον.

Ἰδὲ τὸ πρόσωπόν σου εἰς τὸ κάτοπτρον
καὶ φρῖξε.

Τρύφαινα

Αἴ, τὸ βλέπω, δὲν εἶμ' εὐειδής;

Λάβραξ

Τί; πῶς;

Τρύφαινα

Δὲν εἶμ' ὡραία;

Λάβραξ

Τί; ὡραία σύ;

Τρύφαινα

Τί διαφέρω τῆς Παγκάστης;

Λάβραξ γελῶν μεταβαίνει ἀριστερᾷ.

Χάχ, ἄχ, ἄ!

Τρύφαινα

Ἠξεύρεις ὅτι ἦτο δούλη μου αὐτή,
ἣν τώρα βλέπεις ἰσχυράν, ἐπίζηλον
τοῦ βασιλέως ἐρωμένην;

Λάβραξ

Δούλη σου;
Καὶ τί μὲ τοῦτο; εἶσαι τώρα δούλης της.

Τρύφαινα

Δὲν εἶμαι δούλη, εἶμ' ἀκόλουθος αὐτῆς.

Λάβραξ

Ἀκόλουθος καὶ δούλη ἓν καὶ τὸ αὐτό.

Τρύφαινα

Ἀλλὰ μὲ ἔχει τώρα ὡς μητέρα της.

Λάβραξ

Δὲν ἐπωλήθης δούλη ὡς ἐγώ; λοιπόν;

Τρύφαινα

Ἂς μείνω αἰωνίως ἂν με ἀγαπᾷς.

Λάβραξ

Ἐγώ; νὰ ἀγαπήσω σέ; τὴν Τρύφαιναν;
Ἐρρέτω ἡ ἀγάπη τότε.
(Μεταβαίνει δεξιᾷ).

Τρύφαινα

Ἄσπλαγχνε!
Ὡς σὲ μυρίους εἶχον ἐραστάς ποτε
ἀλλὰ δὲν ἦσαν ὅπως εἶσαι εὔμορφοι·
ἐκεῖνοι μὲ ἠγάπων, Λάβραξ, ἀλλὰ σύ...

Λάβραξ

Ἐγώ;

Τρύφαινα

Θά μ' ἀγαπήσῃς;

Λάβραξ

Σ' ἀποστρέφομαι.

Τρύφαινα

Λοιπὸν κ' ἐγὼ θὰ δώσω τὴν καρδίαν μου
εἰς τὸν Χοιρίλον.

Λάβραξ

Δός την, δός την, Τρύφαινα·
ἂν ἀληθῶς μὲ ἀγαπᾷς....

Τρύφαινα

Σὲ ἀγαπῶ.

Λάβραξ

Αἴ, δός την τότε, δός την εἰς τὸν ποιητήν,
σανδάλια δὲν ἔχει... τὴν χρειάζεται.

Τρύφαινα

Δὲν εἶδες πόσον μ' ἀγαπᾷ αὐτός;

Λάβραξ

Ἆ, ναί·
δὲν εἶνε ὅμως τόσον βλὰξ ὁ ἄνθρωπος
ὅσον ἐφανταζόμην· καὶ προέκρινεν
εἰς Ἄβυδον νὰ μείνῃ, τόσον σ' ἀγαπᾷ.

Τρύφαινα

Θὰ ἔλθῃ ὅμως, Λάβραξ, καὶ θὰ λυπηθῇς,
θὰ τὸ μετανοήσῃς.

Λάβραξ

Πότ' ἀφήσαμεν
τὴν Ἄβυδον;

Τρύφαινα

Πῶς, πότε;

Λάβραξ

Πρὸ ἑνὸς μηνός.

Τρύφαινα

Καὶ τί μὲ τοῦτο; ἔπαυσε νὰ μ' ἀγαπᾷ;

Λάβραξ

Ἀκόμη δὲν ἐφάνη εἰς τὴν Πέργαμον.

ΣΚΗΝΗ Β'

ΛΑΒΡΑΞ, ΤΡΥΦΑΙΝΑ, ΧΟΙΡΙΛΟΣ

(Ὁ Χοιρίλος εἰσέρχεται τρέχων καὶ ὑπὸ μάλης πάπυρον κρατῶν).

Χοιρίλος

Τρυφαίνιόν μου, χαῖρε· χαῖρε, Τρύφαινα.

Τρύφαινα

Χοιρίλε, πῶς εὑρέθης;

Χοιρίλος

Ἆ, Τρυφαίνιον.

Τρύφαινα τῷ *Λάβρακι*

Ἀκούεις, Λάβραξ;

Χοιρίλος ἰδίᾳ.

Τέρας ἀποφώλιον.

Τρύφαινα

Ποῦ ἦσο; πῶς δὲν ἦλθες μὲ τὸ στράτευμα;
πῶς ἔμεινες ὀπίσω; πῶς, Χοιρίλε μου;

Χοιρίλος

Δὲν ἔμεινα, μὲ ἄφησαν.

Τρύφαινα

Σὲ ἄφησαν;

Χοιρίλος

Ἆ, τί ὑπέστην ὁ ταλαίπωρος ἐγώ.
Εἰς Ἄβυδον οἱ φαῦλοί μ' ἐγκατέλιπον.

(Ὁ Λάβραξ ἐξέρχεται καὶ μετ' ὀλίγον ἐπανέρχεται κάνιστρα κομίζων).

Τρύφαινα

Οἱ φαῦλοι;

Χοιρίλος

Ναί, οἱ φαῦλοι, οἱ δειλοὶ ἱππεῖς.

Τρύφαινα

Καὶ διατί, Χοιρίλε; πῶς σε ἄφησαν;

Χοιρίλος

Ἐν Γρανικῷ τοὺς Πέρσας κατενίκησεν
ὁ βασιλεύς, καὶ ἦσαν ὅλοι πλὴν ἐμοῦ.
Τὸν θρίαμβόν του ποῖος, ποῖος ὕμνησεν;
Ἐκεῖ δὲν ἤμην, Τρύφαινα· τὸ ἐννοεῖς;
Ἆ, πῶς τὴν ὅλην μάχην θ' ἀπεικόνιζον.
Ἐδῶ τοὺς Πέρσας καὶ ἐκεῖ τοὺς Ἕλληνας·
ἢ ὄχι, ὄχι· ἀπ' ἐδῶ τοὺς Ἕλληνας
κ' ἐκεῖ τοὺς Πέρσας, ἤ, ἐκεῖ καλλίτερον·
τοὺς Πέρσας φύρδην μίγδην φεύγοντας, νεκροὺς
ἐδῶ καὶ πληγωμένους, ἄλλους θνήσκοντας
ἐκεῖ, κ' ἐν μέσῳ ὅλων τὸν Ἀλέξανδρον
διώκοντα τὰ πλήθη τῶν βαρβάρων.

(μετὰ λύπης)

Ὦ!
δὲν ἤμην καὶ θὰ μείνῃ ἀπερίγραπτος
τοῦ Γρανικοῦ ἡ μάχη. Τί δυστύχημα!

Λάβραξ γελῶν.

Ὑπομονή!

Χοιρίλος στραφεὶς καὶ βλέμμα περιφρονήσεως ῥίψας τῷ Λάβρακι ἐξακολουθεῖ ὁμιλῶν τῇ Τρυφαίνῃ.

Πῶς εἶνε ἡ Παγκάστη; πῶς;
Ὁ βασιλεύς; ὁ Ἀπελλῆς;

Λάβραξ εἰρωνικῶς.

Ὁ βασιλεὺς
σὲ χαιρετίζει, ποιητά, καὶ ἀσπασμὸν
γλυκύτατον σοὶ πέμπει.

Χοιρίλος ὀργίλως.

Δοῦλε, σιωπή.

Τρύφαινα

Τί κάμνεις, Λάβραξ;

Λάβραξ γελῶν.

Ἆ, ὁ ποιητής! χὰχ, ἄχ!

Χοιρίλος

Ἐπιτριβείης, ἄθλιε, παμπόνηρε!

Λάβραξ

Καλά, θὰ μοῦ ζητήσῃς πάλιν συνδρομήν.

Χοιρίλος

Τὴν συνδρομήν σου; Φύγε, δοῦλε, κάθαρμα.
(Ὁ Χοιρίλος διώκει τὸν Λάβρακα, ὅστις ἐξέρχεται δρομαίως).

Τρύφαινα ζητοῦσα νὰ ἐμποδίσῃ τὸν Χοιρίλον.

Χοιρίλε, μή, Χοιρίλε, μὴ τὸν Λάβρακα.

ΣΚΗΝΗ Γ'

ΤΡΥΦΑΙΝΑ, ΧΟΙΡΙΛΟΣ.

Τὸν φαῦλον, τὸν ἀχρεῖον, τὸν ἀναίσχυντον.
Ἐμὲ νὰ σκώπτῃ, τὸν Χοιρίλον, τίς; αὐτός.
(Μειλιχίως τῇ Τρυφαίνῃ).
Τρυφαίνιόν μου, ἆ, Τρυφαίνιον καλή,
σανδάλια δὲν ἔχω . . . δός μοι χρήματα.

Τρύφαινα

Τί, πάλιν; πάλιν θέλεις;

Χοιρίλος ἱκετευτικῶς.

Δός μοι μίαν μνᾶν.

Τρύφαινα

Ἀλλ' ἕως τώρα δύο μνᾶς σοῦ ἔδωκα.

Χοιρίλος

Δὲν ἔχω πλέον οὐδὲ ὀβολόν. Δός, δός.

Τρύφαινα

Δὲν θὰ σοῦ δώσω.

Χοιρίλος

Δός μοι δίδραχμον.

Τρύφαινα

Ποτέ.

Χοιρίλος

Τρυφαίνιόν μου, δός μοι κἂν δραχμὴν
καί σοι τὴν ἐπιστρέφω αὔριον εὐθύς.

Τρύφαινα

Καθὼς τὰς ἄλλας ἢ καθὼς τὰς δύο μνᾶς.

Χοιρίλος

Ἆ, μὴν ἀρνῆσαι, ἴδε τὰ σανδάλια.

Τρύφαινα

Τὸν γάμον πότε θὰ τελέσωμεν λοιπόν;

Χοιρίλος ἰδίᾳ.

Οὐά! τὸν γάμον λέγει.

Τρύφαινα

Αἵ, Χοιρίλε μου;

Χοιρίλος

Ταχέως, ὤ, ταχέως· δός μοι τὴν δραχμήν.

Τρύφαινα δίδουσα δραχμήν.

Ἰδού, Χοιρίλε, δῶρον τῆς συζύγου σου.

Χοιρίλος ἰδίᾳ.

Σὺ σύζυγός μου; ἀλλὰ εἶν' ἀναίσχυντος.

Τρύφαινα

Τί εἶπες;

Χοιρίλος

Ἡ Παγκάστη δὲν ἐξύπνησεν;

Τρύφαινα

Τί θέλεις τὴν Παγκάστην;

Χοιρίλος πεφοβισμένος.

Ἐρωτῶ ἁπλῶς.

Τρύφαινα

Σοῦ εἶπα χιλιάκις νὰ μὴν ἐρωτᾷς.

Χοιρίλος.

Ἀλλὰ . . .

Τρύφαινα μεταβαίνουσα ἀριστερᾷ.

Δὲν θέλω· τὴν μισῶ.

Χοιρίλος

Τί λέγεις; πῶς;

Τρύφαινα

Καὶ σὺ θὰ τὴν ἐμίσεις ἐὰν ἤξευρες . . .
ἀλλ' ὄχι, δὲν τὸ λέγω.

Χοιρίλος

Λέγε.

Τρύφαινα

Ἄλλοτε.

Χοιρίλος

Τρυφαίνιόν μου, λέγε, σὲ παρακαλῶ.

Τρύφαινα

Θὰ τὴν μισήσῃς ὅμως ὅπως τὴν μισῶ.

Χοιρίλος ἰδίᾳ.

Νὰ τὴν μισήσω . . . τὴν Παγκάστην, ὦ θεοί!

Τρύφαινα μετὰ κακίας.

Τὴν ἐλυπούμην ἕως χθές, πλὴν σήμερον
δὲν τὴν λυποῦμαι πλέον· χθές μ' ἐπίκρανε,
τραχεῖς μοῦ εἶπε λόγους, μ' ἐξηυτέλισεν,
ἀλλὰ θὰ κλαύσῃ, ναί, θὰ κλαύσῃ δι' αὐτό.

Παγκάστη ᾄδουσα ἔξωθεν.

Οὔ μοι μέλει τὰ Γύγεω
τῶν Σαρδίων ἄνακτος . . .

Τρύφαινα τείνουσα τὸ οὖς.

Ἀκούεις;

Χοιρίλος

Τί ν' ἀκούσω;

Τρύφαινα

Πῶς δὲν ἤκουσας;

Παγκάστη ἐξακολουθοῦσα.

οὐδ' εἷλέ πώ με ζῆλος
οὐδὲ φθονῶ τυράννους.

Τρύφαινα

Εἶν' ἡ Παγκάστη.

Χοιρίλος περιχαρής.

Ἡ Παγκάστη;

Τρύφαινα

Ἔρχεται.

(Ἀνέρχεται τὴν σκηνὴν καὶ ἵσταται δεξιᾷ).

Χοιρίλος ἰδίᾳ.

Ἀ! τὰ σανδάλιά μου, θὰ τὰ ἴδῃ, φεῦ!

ΣΚΗΝΗ Δ'

ΤΡΥΦΑΙΝΑ, ΧΟΙΡΙΛΟΣ, ΠΑΓΚΑΣΤΗ.

(Εἰσέρχεται ἡ Παγκάστη εὔθυμος καὶ εἰς χεῖρας ἀνθοφόρον κάνιστρον κρατοῦσα)·

Τρύφαινα ἰδίᾳ.

Πικρὰ θὰ κλαύσῃς ὅμως . . . .

Χοιρίλος ἔκθαμβος

Ἀ!

Παγκάστη βαίνουσα πρὸς τὸ πρὸς δεξιὰ τραπεζοφόρον.

Χοιρίλε, σύ;
πῶς ἦλθες ἐξ Ἀβύδου; πῶς ἀνέζησας;
δὲν εἶχες πλεύσει τὸν Ἀχέροντα λοιπόν;
(Μεταβαίνει ἀριστερᾷ).

Χοιρίλος

Ἀ, τί ὑπέστην, δέσποινα, τί μ' ἔκαμαν.

Παγκάστη τῇ Τρυφαίνῃ χωρὶς νὰ στραφῇ πρὸς αὐτήν.

Παρὰ τὴν κρήνην εἶνε κι' ἄλλα κάνιστρα,
καὶ δύο δέσμαι, φέρε μέ τας, Τρύφαινα.

Χοιρίλος

Τρυφαίνιόν μου, δός μοι, δός μοι δίδραχμον.

Τρύφαινα

Οὔ, σ' ἐδαρύνθην.

Παγκάστη

Ἤκουσας;

Τρύφαινα ἐξερχομένη

Ναί, δέσποινα.

ΣΚΗΝΗ Ε'

ΧΟΙΡΙΛΟΣ, ΠΑΓΚΑΣΤΗ

Παγκάστη

Αἴ, λέγε, τί ὑπέστης εἰς τὴν Ἄδυδον;

Χοιρίλος

Μὲ ἔθαψαν οἱ φαῦλοι, μὲ κατέστρεψαν.

Παγκάστη ἔκπληκτος.

Σὲ ἔθαψαν, Χοιρίλε; πῶς σὲ ἔθαψαν;

Χοιρίλος

Οἱ κακοήθεις! Ζῶντα, ζῶντά μ' ἔθαψαν.

Παγκάστη διορθοῦσα τὰ ἄνθη

Πλὴν τίνες;

Χοιρίλος

Τίνες; οἱ ἑταῖροι κ' οἱ ἱππεῖς
τῇ προτροπῇ τοῦ κούφου Παρμενίωνος.
Αὐτοὶ ἐκίρνων τὸν σκιάθιον κ' ἐγὼ
ἀμέριμνος ἐρρόφων· ποῦ νὰ φαντασθῶ
τὸν δόλον, τὴν ἀπάτην; καί μ' ἐμέθυσαν.

Παγκάστη μεταβαίνουσα δεξιᾷ

Καὶ ἔπειτα;

Χοιρίλος

Εἰς τάφον ζῶντά μ' ἔκλεισαν·
ἐμὲ, Παγκάστη, τὸν Χοιρίλον!

Παγκάστη

Δύστηνε!

Χοιρίλος

Τὸν ὑμνῳδὸν τῆς δόξης τοῦ κατακτητοῦ.
Καὶ ὅταν χεῖρες εὔσπλαγχνοι ἀνέῳξαν
τὸν τάφον, μ' εὗρον ἐκ τῆς πείνης θνήσκοντα.
Ἀ, τοὺς αἰσχροὺς, τοὺς φαύλους· μὲ ἠφάνισαν.
Τίς θὰ ὑμνήσῃ τώρα τὴν ἐν Γρανικῷ,
ἀφοῦ ἐκεῖ δὲν ἤμην; τίς; Ἀλλὰ ἐκεῖ,
ἐντὸς τοῦ τάφου τοῦ ψυχροῦ, τοῦ παγεροῦ,
μ' ἐνέπνευσεν ἡ Μοῦσα ἡ παρήγορος
καὶ ποίημα ἐποίησα παμμέγεθες,
ἐν ᾧ ὑμνῶ τὸ κάλλος τῆς Παγκάστης.

Παγκάστη

Ἀ!

Χοιρίλος ἐκτυλίσσων τὸν πάπυρον

Νὰ ἐκτυλίξω ἄφες με τὸν πάπυρον,
Παγκάστη, καὶ νὰ ψάλω.

Παγκάστη

Λέγε.

Χοιρίλος στρέφεται δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ ὡσεὶ ἐμπνεόμενος

Οὐρανέ,
σὺ ἄκουσέ με. Θάλασσα, ὦ θάλασσα,
τὰ κύματά σου κράτει. Μέγας ποιητὴς
θὰ ψάλῃ τώρα.
(τύπτων διὰ τοῦ ποδὸς τὸ ἔδαφος)
Εἶνε στερεὰ ἡ γῆ;
(κατερχόμενος τὴν σκηνὴν)
Λοιπὸν ἀρχίζω:
(πλησιάζων τὴν Παγκάστην καὶ διὰ φωνῆς βροντώδους)
Κάλλος...

Παγκάστη ἐμφράττουσα τὰ ὦτα.

Ἀ! τὰ ὦτά μου!

ΣΚΗΝΗ ς'

ΧΟΙΡΙΛΟΣ, ΠΑΓΚΑΣΤΗ, ΗΦΑΙΣΤΙΩΝ

Ἡφαιστίων

Παγκάστη, χαῖρε.

Παγκάστη ὑποκλίνουσα

Ἡφαιστίων.

Χοιρίλος

Φίλε μου.

Ἡφαιστίων πλησιάζων τὸν Χοιρίλον.

Χοιρίλε; πῶς εὑρέθης; ποῦ ἐκρύπτεσο;

Χοιρίλος

Μὲ εἶχον θάψει ζῶντα εἰς τὴν Ἄβυδον.

Ἡφαιστίων τῇ *Παγκάστῃ*

Τοῦ βασιλέως φέρω τὰς διαταγάς.

Παγκάστη

Τί διατάσσει;

Ἡφαιστίων

Ἔρχεται ἐντὸς μικροῦ. . . .

Χοιρίλος χαίρων.

Ὁ βασιλεὺς θὰ ἔλθῃ;

Ἡφαιστίων

Φέρων μεθ' αὐτοῦ
καὶ τὸν ζωγράφον Ἀπελλῆν.

Παγκάστη

Τὸν Ἀπελλῆν;

Χοιρίλος ἰδίᾳ ἀνερχόμενος.

Δικαιοσύνην θὰ ζητήσω παρ' αὐτοῦ.
Ἆ! Παρμενίων, τώρα βλέπεις . . . θὰ ἴδῃς

Ἡφαιστίων

Εἰς τὸν ζωγράφον ἔδωσε διαταγὴν
νὰ γράψῃ τὴν εἰκόνα τῆς Παγκάστης του.

Παγκάστη χαίρουσα.

Τί λέγεις, Ἡφαιστίων, τὴν εἰκόνα μου!

(Εἰσέρχεται ὁ Λάβραξ φέρων πίνακα· ἀκολουθεῖται δὲ ὑπὸ δούλων φερόντων τὸν ὀκρίβαντα, τὰ χρώματα, τὰς κόγχας κτλ.)

Ἡφαιστίων

Ἰδού, ὡς βλέπεις, φέρουν τὸν ὀκρίβαντα,
τὸν πίνακα, τὰ χρώματα.

Παγκάστη ἑνοῦσα τὰς χεῖρας.

Τὸν πίνακα;

Λάβραξ

Ὁ Ἀπελλῆς τὰ πέμπει ταῦτα, δέσποινα.

Ἡφαιστίων

Ἀπόθες ταῦτα, Λάβραξ, κατὰ γῆς ἐκεῖ.

(Ὁ Λάβραξ ἐκτελεῖ τὴν διαταγὴν τοῦ Ἡφαιστίωνος· ἀποθέτει πάντα παρὰ τὸ τραπεζοφόρον ἀριστερᾷ καὶ ἐξέρχεται μετὰ τῶν ἄλλων δούλων).

Παγκάστη

Ἀλλ', Ἡφαιστίων, εἶνε τοῦτο δυνατόν;

Ἡφαιστίων

Προσέτι παραγγέλλει ὁ Ἀλέξανδρος
νὰ περιβάλῃς τὴν ἐσθῆτα τὴν χρυσῆν,
ἐφ' ἧς παρθένων χεῖρες εἰς Ἀμφίπολιν
τὴν Γιγαντομαχίαν ἀπεικόνισαν,
καὶ ν' ἀναδέσῃς ὑψηλῶς τὴν κόμην σου
προσθέτουσα σφενδόνην καταμάργαρον.

Παγκάστη

Δὲν τὸ πιστεύω, τί χαρά, ἆ, τί χαρά!

Χοιρίλος ἄπελπις.

Τίς θὰ ὑμνήσῃ τὴν παρὰ τὸν Γρανικόν;

Τρύφαινα φέρουσα κάνιστρον.

Δὲν εὗρον ἄλλα ἐν τῷ κήπῳ κάνιστρα.

Παγκάστη πλησιάζουσα αὐτήν.

Εἰς τὰς θεραπαινίδας, Τρύφαινα, εἰπὲ
νὰ ἑτοιμάσουν τὴν χρυσῆν ἐσθῆτά μου·
ταχέως, σπεῦσον.

(Κατέρχεται δεξιᾷ εὔχαρις).

Τρύφαινα ἰδίᾳ ἐξερχομένη.

Πρέσβεις πάλιν θὰ δεχθῇ.

Παγκάστη

Καὶ πότε, εἶπες, ἔρχεται ὁ βασιλεύς;

Ἡφαιστίων

Ἐντὸς ὀλίγου· ἴσως εἶνε καθ' ὁδόν.

Παγκάστη

Ἆ, τρέχω τότε, ἵνα ἦμαι ἕτοιμος.

Χοιρίλος

Τὸ ποίημά μου ὅμως δὲν τὸ ἤκουσας.
Λοιπὸν ἀρχίζω: Κάλλος...

Παγκάστη ἐξερχομένη.
Τώρα ποίημα;

ΣΚΗΝΗ Ζ'

ΧΟΙΡΙΛΟΣ, ΗΦΑΙΣΤΙΩΝ

Ἡφαιστίων

Τί, νέον ἔχεις ποίημα;

Χοιρίλος ἐκδιπλῶν τὸν πάπυρον.

Νεώτατον.
καὶ εἶνε μέγα, θεῖον καὶ θαυμάσιον.
Θά σου ἀρέσῃ, εἶμαι ὑπερβέβαιος.
Λοιπὸν ἀρχίζω: Κάλλος...

Ἡφαιστίων ἀπερχόμενος.

Χαῖρε, φίλτατε.

ΣΚΗΝΗ Η'

Χοιρίλος μόνος βλέπων φεύγοντα τὸν Ἡφαιστίωνα.

Τί, φεύγει; φεύγει; Ἔφυγεν; Ἆ, τὸν αἰσχρόν!
Ἐγὼ ν' ἀρχίσω, κι' ὁ ἀναίσθητος αὐτὸς
νὰ δραπετεύσῃ; νὰ μὴ μείνῃ κἂν στιγμήν;
Αὐθάδη Ἡφαιστίων, θὰ τιμωρηθῇς.
Δὲν θὰ ἀκούσῃς πλέον οὐδὲ στίχον μου,
δὲν θὰ σοῦ εἴπω οὐδὲ κἂν ἡμίστιχον.

(Διπλῶν τὸν πάπυρον καὶ κατερχόμενος τὴν σκηνήν).

Στιχούργει, γράφε, μέλπε, ψάλε, ποιητά,
διὰ νὰ ἔχῃς ὡς αὐτὸν ἀκροατάς.
Καὶ νύκτας ὅλας μένω νῆστις, ἄγρυπνος
διὰ νὰ γράφω τὰς λαμπρὰς ἰδέας μου.
Διότι τί συμβαίνει; Δὲν περᾷ στιγμὴ
χωρὶς νὰ ἔχω πέντε, δέκα, εἴκοσι.
Καὶ ὅλας τί ἰδέας; θείας, θαυμαστάς!
Ἡ κεφαλή μου εἶνε μάχης στάδιον·
τὰς ἀναμένω, ἀντιπαρατάσσονται,
καὶ ἅμα δώσω τὸ σημεῖον πολεμοῦν.
Παλαίουν ὡς αἱ τίγρεις συγκρουόμεναι,
ὡς τὰ θηρία μέχρις ἐξοντώσεως·
καὶ τότε πλέον μετὰ μάχην κρατερὰν
ἐκλάμπει μία μόνη ὑπερθαυμαστή,
τῶν ἄλλων ὅλων τἄνθος, ἡ ἐξαίσιος,
ἣν καὶ χαράσσω ἐπὶ τοῦ παπύρου μου...

(Προσβλέπων μετ' ἀγάπης τὸν πάπυρον).

Καὶ τί δὲν ἔχω γράψει ἐπ' αὐτοῦ ἐδῶ.
Τί δὲν τὴν λέγω: Ἀφροδίτην, Ἀθηνᾶν,
Δανάην, Ἥραν, Περσεφόνην, Ἄρτεμιν·
τί θείαν, τὶ γλαυκῶπιν, τί χρυσόκομον,
εὐήγορον, εὐόνειρον, εὐείματον,
πολύοδμον, πολύποτμον, πολύφιλτρον,
καὶ ὅ,τι ἄλλο εὗρον ὑπερθαύμαστον.
Ὦ, σὺ, Παγκάστη, σύ, γλυκειά μου ἐλπίς,
δὲν θά σε εὕρω μόνην μίαν κἂν στιγμήν,
νά σου ἐκφράσω διὰ μέλους λυρικοῦ
τὸ ἀναφλέγον τὴν καρδίαν πάθος μου;
Πῶς σε λατρεύω, πῶς ἆ, πῶς σε ἀγαπῶ·
καὶ τί βασάνους διὰ σὲ ὑφίσταμαι.
Διὰ νὰ βλέπω τὴν γλυκειάν σου μορφὴν
τὸν γάμον ὑπεσχέθην εἰς τὴν Τρύφαιναν
καὶ διατρέχω κίνδυνον γαμήλιον!
Ἆ, σὺ, Παγκάστη, φύλαττέ με ἀπ' αὐτῆς.
Θὰ τὸ ἀκούσῃς τὸ λαμπρόν μου ποίημα
καὶ θά με ἀγαπήσῃς ὅπως σ' ἀγαπῶ.
Ἐκεῖ θὰ ἦσαι· σὺ ἐκεῖ κ' ἐγὼ ἐδῶ.
Θὰ ἐκτυλίξω τότ' εὐθὺς τὸν πάπυρον
καὶ θὰ ἀρχίσω διὰ συμπαθοῦς φωνῆς.
Λοιπὸν ἀρχίζω: Κάλλος...

ΣΚΗΝΗ Θ'

ΧΟΙΡΙΛΟΣ, ΤΡΥΦΑΙΝΑ εἰσερχομένη ἄπελπις.

Τρύφαινα

Ἆ! θ' ἀποπνιγῶ.

Χοιρίλος διπλῶν τὸν πάπυρον.

Ὦ, ὢ! τὸ τέρας! ὤ! τί βλέμμα ἄγριον!

Τρύφαινα

Τὸ ἐννοεῖς, Χοιρίλε; σύ, τὸ ἐννοεῖς;

Χοιρίλος

Τί, Τρύφαινά μου;

Τρύφαινα

Ὦ, δὲν τὸ ἀνέχομαι.
Νὰ γράψῃ τὴν εἰκόνα, τὴν εἰκόνα της;
τίς; ὁ ζωγράφος Ἀπελλῆς, ὁ Ἀπελλῆς!

Χοιρίλος

Καὶ τί μὲ τοῦτο;

Τρύφαινα

Τί με ἐρωτᾷς καὶ σύ;
(Ῥιπτομένη κατ' αὐτοῦ).
Χοιρίλε, θά σε πνίξω.

Χοιρίλος φεύγων αὐτήν.

Μή, Τρυφαίνιον.

Τρύφαινα

Ἆ, δὲν ἀντέχω θὰ λιποθυμήσω ... ἆ!
(Πίπτει εἰς τὴν ἀγκάλην τοῦ Χοιρίλου).

Χοιρίλος

Τρυφαίνιόν μου, πῶς; ἐλιποθύμησεν.
Ὢ συμφορά μου· τώρα;
(Ῥίπτων αὐτὴν χαμαί).
Πέσε κατὰ γῆς.

Τρύφαινα συνερχομένη.

Ἆ!
(Προσπαθεῖ νὰ ἐγερθῇ).

Χοιρίλος ἰδίᾳ.

Πῶς; συνῆλθε; καὶ ἐγὼ τὴν ἔρριψα
διὰ νὰ μείνῃ αἰωνίως.
(Πλησιάζει τὴν Τρύφαιναν καὶ βοηθεῖ αὐτὴν ὅπως ἐγερθῇ).
Τρύφαινα,
τί σου συνέβη; πῶς χαμαὶ κατέπεσες;

Τρύφαινα

Τὴν πρώην δούλην νὰ καλέσω δέσποιναν
καὶ νὰ τὴν ζωγραφίζουν τώρα· ἐννοεῖς;
διότι ἦτο δούλη ἡ Παγκάστη.

Χοιρίλος

Πῶς;

Τρύφαινα

Τὴν εἶχον ἀγοράσει εἰς τὴν Λάρισσαν·
μὲ ἐννοεῖς, Χοιρίλε; ἦτο δούλη μου.

Χοιρίλος

Τί λέγεις; πῶς;

Τρύφαινα

Τὴν εἶδεν ὁ Ἀλέξανδρος
κ' ἐνῷ πλησίον ἔκλαιον ἐγώ, καὶ τρὶς
ὡραιοτέρα ἤμην, εἰς τὴν δούλην μου
τὴν χεῖρα τείνει, εἰς αὐτὴν προσμειδιᾷ.
Παιδίον! τὴν Παγκάστην προετίμησε,
τὴν δούλην τῆς δεσποίνης. Ἀλλ' εἰπέ μου σύ,
δὲν εἶμ' ὡραιοτέρα;

Χοιρίλος τείνων τὴν χεῖρα.

Δὸς τετράδραχμον.

Τρύφαινα

Ὁ Λάβραξ μοῦ τὸ εἶπεν, ἆ, πῶς μ' ἀγαπᾷ.

Χοιρίλος

Ὁ Λάβραξ, λέγεις, σ' ἀγαπᾷ; ἀλλὰ κ' ἐγὼ
δέν σε λατρεύω; Δὸς τετράδραχμον λοιπόν.

Τρύφαινα

Καθὼς ὁ Λάβραξ ὅμως;

Χοιρίλος κλαίων.

Τότε διατί
τὴν πάτριον ἀφήσας ἠκολούθησα
τὸ στράτευμα;

Τρύφαινα

Μὴ κλαίῃς.

Χοιρίλος

Κλαίω Τρύφαινα
διότι μὲ ἠρνήθης. Δὸς κἂν δίδραχμον.

Τρύφαινα ἰδίᾳ.

Πῶς με λατρεύει!

Χοιρίλος ἰδίᾳ.

Δέν μου δίδει τίποτε.

Τρύφαινα

Αἴ, μὴ λυπῆσαι, σ' ἀγαπῶ.

Χοιρίλος ἐναγκαλιζόμενος αὐτήν.

'Αγάπα με·
δὲν θέλω ἄλλο τίποτε, Τρυφαίνιον,
ἀγάπην μόνον . . . καὶ δραχμάς.

Τρύφαινα

Σοῦ ἔδωσα.

Χοιρίλος ὑπομειδιῶν.

Καθ' ὕπνους μ' ἐπεσκέφθη χθὲς καὶ σήμερον
ἡ φαεινὴ μορφή σου, ὦ Τρυφαίνιον.
Ὡραία ἦσο κ' εἶχες τὸ βαλάντιον. . .

Τρύφαινα

Ὁ βασιλεύς.

Χοιρίλος

Ὁ βασιλεύς;

Τρύφαινα ἀνερχομένη.

Κι' ὁ 'Απελλῆς.

ΣΚΗΝΗ Ι'

ΧΟΙΡΙΛΟΣ ΤΡΥΦΑΙΝΑ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΑΠΕΛΛΗΣ

Εἰσέρχονται ἐξ ἀριστερῶν. Ὁ 'Απελλῆς ὡς βλέπει τὸν ὀκρίβαντα φαίνεται χαίρων· ἀποθέτει τὸ βάκτρον καὶ τὸν πέτασον καὶ διευθετεῖ τὰ πάντα πρὸς ἐργασίαν.

Χοιρίλος πίπτων εἰς τοὺς πόδας τοῦ 'Αλεξάνδρου.

Δικαιοσύνην, βασιλεῦ 'Αλέξανδρε.

'Αλέξανδρος

Χοιρίλε; σύ, Χοιρίλε;

Χοιρίλος

Ναί, γονυκλινὴς
δικαιοσύνην ἐξαιτῶν.

'Αλέξανδρος ἐγείρων αὐτόν.

'Εγέρθητι.

Χοιρίλος

Ὁ Παρμενίων, βασιλεῦ 'Αλέξανδρε.

'Αλέξανδρος τῇ *Τρυφαίνῃ*

Εἰπὲ εἰς τὴν Παγκάστην ὅτι εἰμ' ἐδῶ.

Τρύφαινα ἰδίᾳ.

Δὲν εἶνε ψεῦμα, ἦλθε καὶ ὁ 'Απελλῆς.
('Εξέρχεται).

ΣΚΗΝΗ ΙΑ'

ΧΟΙΡΙΛΟΣ, ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, ΑΠΕΛΛΗΣ

'Αλέξανδρος

Λοιπόν, Χοιρίλε; τί συνέβη; τί ζητεῖς;

Χοιρίλος

Ὁ Παρμενίων βασιλεῦ . . .

'Αλέξανδρος

Σὲ ἔδειρε;

Χοιρίλος

Μὲ ἔθαψε.

'Αλέξανδρος

Τί λέγει 'Απελλῆ, αὐτός;

'Απελλῆς γελῶν.

Ἆ, ὁ Χοιρίλος εἶν' ἀστεῖος πάντοτε·

Χοιρίλος

'Αστεῖος εἶπες; Ζῶντα, ζῶντά μ' ἔθαψαν

'Αλέξανδρος

Ποῦ, πῶς καὶ πότε;

Χοιρίλος

Εἴμεθα εἰς Ἄβυδον.

'Απελλῆς

'Από 'Αβύδου ἤρχισας;

Χοιρίλος

Ἀλλ' ἄκουσον.

Ἀλέξανδρος

Συντόμως . . .

Χοιρίλος

Πλὴν ἀκόμη.

Ἀλέξανδρος

Συντομώτερα.

Χοιρίλος ταχέως.

Ὁ Παρμενίων εἶπ' ἐκεῖ εἰς τοὺς ἱππεῖς
νὰ μὲ μεθύσουν, καί με κατεμέθυσαν·
τοὺς εἶπε νά με θάψουν, καί με ἔθαψαν.

Ἀλέξανδρος

Τί θέλεις τώρα;

Χοιρίλος

Πῶς τί θέλω;

Ἀλέξανδρος

Τί ζητεῖς;

Χοιρίλος

Δικαιοσύνην, ἄναξ.

Ἀλέξανδρος

Πῶς τὴν ἐννοεῖς;

Χοιρίλος

Ὁ Παρμενίων νὰ τιμωρηθῇ σκληρῶς.

Ἀλέξανδρος

Τὸν προβιβάζω εἰς βαθμὸν ἀνώτερον.

Χοιρίλος

Τί λέγεις, ἄναξ, καὶ ἀφοῦ με ἔθαψεν;

Ἀλέξανδρος

Ἆ, δὲν τὸν προβιβάζω, ἀφοῦ ἔζησας.

Χοιρίλος

Ἐμὲ, τὸν Ὅμηρόν σου, βασιλεῦ, ἐμέ;

Ἀλέξανδρος

Μορμὼ τοῦ θράσους, ἄνθρωπε, σὺ Ὅμηρος;

Χοιρίλος

Ἐγώ· καὶ τοῦ Χοιρίλου σὺ ὁ Ἀχιλλεύς.

Ἀλέξανδρος

Τί λέγει οὗτος, Ἀπελλῆ, τὸν ἤκουσας;

Ἀπελλῆς

Ἀδυναμίαι τῶν ἀνθρώπων, βασιλεῦ.

Ἀλέξανδρος

Ἐπὶ αἰῶνας μυριάκις προτιμῶ
Θερσίτης τοῦ Ὁμήρου νὰ λογίζωμαι,
ἢ τοῦ Χοιρίλου Ἀχιλλεὺς καὶ πρὸς στιγμήν.

Χοιρίλος

Ἰδοὺ τὸ κέρδος! Γράφε, ψάλε, ποιητὰ,
τὸν ἥρωά σου ὕμνει ὡς ὁ Ὅμηρος,
διὰ ν' ἀκούῃς λοιδορίας ὡς αὐτάς.

Ἀλέξανδρος μειδιῶν.

Βαβαὶ τῆς ἀναιδείας τοῦ ἀνδρὸς αὐτοῦ.

Χοιρίλος κωμικῶς.

Βαβαὶ τοῦ βασιλέως λέγω καὶ ἐγώ.

Ἀλέξανδρος

Σὺ τὸν γνωρίζεις τὸν Χοιρίλον, Ἀπελλῆ.

Ἀπελλῆς

Τί λέγεις, τὸν Χοιρίλον; καὶ τὸ ἐρωτᾷς;

Ἀλέξανδρος

Πλὴν δὲν γνωρίζεις τί συνεφωνήσαμεν.
Ὁσάκις γράφει στίχον ἄμεμπτον, καλὸν,
τὸν ἐπαινῶ στατῆρα δίδων εἰς αὐτόν·
ἀλλ' ὅταν γράφῃ στίχον μέτριον, κακὸν,
βαρὺ τοῦ δίδω, ἰσχυρὸν κολάφισμα.
Καὶ ἕως τώρα τρεῖς στατῆρας ἔλαβεν,
ἐνῷ αἱ παρειαί του ἀπηρίθμησαν
ἑξήκοντα καὶ τρία κολαφίσματα.

Χοιρίλος

Ἑξήκοντα καὶ δύο, μή με ἀδικῇς.

Ἀλέξανδρος

Ἑξήκοντα καὶ δύο· παραδέχομαι.

Ἀπελλῆς

Λοιπὸν θὰ ἔχῃ μαλακὰς τὰς παρειάς.

Ἀλέξανδρος θωπεύων τὴν παρειὰν τοῦ Χοιρίλου.

Ὡς ἀπειράνδρου κόρης· δὲν παρατηρεῖς;

Χοιρίλος ἐκδιπλῶν τὸν πάπυρον.

Ἑτοίμασον στατῆρας, βασιλεῦ, πολλούς,
θὰ ἀπαγγείλω ποίημα παμμέγιστον.

Ἀλέξανδρος

Στατῆρας ἑτοιμάζω, καὶ τὴν χεῖρά μου
ἑτοίμην ἔχω· φύλαττε τὰς παρειάς.

Χοιρίλος

Λοιπὸν ἀρχίζω. «Κάλλος».

Ἀλέξανδρος βλέπων τὴν Παγκάστην.

Ἆ! Παγκάστη μου.
(Βαίνει πρὸς αὐτήν).

Χοιρίλος ἰδίᾳ.

Ἀπελπισία! Εἶμαι, εἶμαι ἀτυχής.

ΣΚΗΝΗ ΙΒ'

ΧΟΙΡΙΛΟΣ, ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, ΑΠΕΛΛΗΣ ΠΑΓΚΑΣΤΗ.

Παγκάστη εἰσερχομένη δεξιόθεν.

Ὦ βασιλεῦ μου, εἶνε ἀληθὲς λοιπόν;
ὁ Ἀπελλῆς θὰ γράψῃ τὴν εἰκόνα μου;

Ἀλέξανδρος ἀσπαζόμενος αὐτήν.

Ἀφοῦ τὸ εἶπον.

Παγκάστη

Πόσον χαίρω δι' αὐτό.
(Μένουσιν ἀμφότεροι εἰς τὸ βάθος τῆς σκηνῆς. Ὁ Ἀλέξανδρος περιβάλλει τὴν Παγκάστην).

Χοιρίλος τῷ Ἀπελλῇ κρυφίως.

Ποῦ θὰ σε εὕρω μετὰ ταῦτα;

Ἀπελλῆς

Διατί;

Χοιρίλος

Νὰ σοῦ τὸ ἀπαγγείλω· εἶν' ἐξαίσιον!
Ἰδέας ἔχω ἐν αὐτῷ πρωτοφανεῖς,
καὶ ἂν θελήσῃς νὰ ἀκούσῃς τὴν ἀρχὴν
θὰ σοῦ ἀρέσῃ, εἶμαι ὑπερβέβαιος.
Λοιπὸν ἀρχίζω. Κάλλος. . .

Ἀλέξανδρος κατερχόμενος.

Φίλε Ἀπελλῆ.

Ἀπελλῆς

Πῶς εἶπες, ἄναξ;

Χοιρίλος δυσανασχετῶν ἀνέρχεται τὴν σκηνήν.

Εἶνε ἀνυπόφορον.

Ἀλέξανδρος

Χοιρίλε, ποῦ πηγαίνεις;

Χοιρίλος διπλῶν τὸν πάπυρον.

Ἐξαναχωρῶ.
Δὲν κατορθώνω ν' ἀπαγγείλω δίστιχον.

Ἀλέξανδρος

Αἱ παρειαί σου, βλέπεις, εἶνε τυχηραί.

Χοιρίλος

Καὶ θὰ τὸ ἀναγνώσω εἰς τὸ στράτευμα.

Ἀλέξανδρος

Χοιρίλε, χαῖρε.

Χοιρίλος μετ' ἐμφάσεως.

Βασιλεῦ, ἀντίχαιρε.

Ἀλέξανδρος μειδιῶν.

Ὁ Παρμενίων πρόσεξε μή σε ἰδῇ.

Χοιρίλος ἰδίᾳ.

Θὰ ἔλθω νά σε εὕρω μόνην αὔριον,
(Ἀπερχόμενος).
Παγκάστη μου, Παγκάστη, ἆ, Παγκάστη μου.
(Ἐξέρχεται. Ἔξω δὲ τῆς σκηνῆς ἀκούεται πάλιν ἡ φωνή του λέγουσα «Κάλλος!», ἀλλὰ συγχρόνως ἀκούεται καὶ κρότος κρημνιζομένου σώματος).

ΣΚΗΝΗ ΙΓ'

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΑΠΕΛΛΗΣ ΠΑΓΚΑΣΤΗ

Ἀλέξανδρος

Λοιπὸν εἰς ἔργον. Σύ, Παγκάστη, κάθησε
Ποῦ πρέπει νὰ καθήσῃ Ἀπελλῆ;

Ἀπελλῆς δεικνύων τὸ ἀνάκλιντρον.

Ἐκεῖ.

(Κατασκευάζει τὰ χρώματα ἐκπλύνει τοὺς χρωστῆρας καὶ περὶ τὸ τέλος τοῦ διαλόγου εἶνε ἕτοιμος καὶ ἵσταται πρὸ τοῦ πίνακος ἀναμένων).

Ἀλέξανδρος δεικνύων εἰς τὴν Παγκάστην τὸ ἀνάκλιντρον.

Ἐδῶ ἐλθέ, Παγκάστη.

Παγκάστη καθημένη.

Ἆ, Ἀλέξανδρε,
πῶς νὰ ἐκφράσω, ἣν αἰσθάνομαι χαράν;
Λοιπὸν κ' ἐγὼ θὰ ἔχω τὴν εἰκόνα μου;
καθὼς οἱ στρατηγοί σου, ὅπως σὺ αὐτός;

Ἀλέξανδρος ἱστάμενος ὄπισθεν καὶ κατὰ τὸ μέσον τοῦ ἀνακλίντρου, διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἐρείδεται ἐπ' αὐτοῦ.

Μὲ καταθέλγει ἡ χαρά σου, φίλη μου,
καί, πίστευσέ με, τώρα καταθλίβομαι,
διότι τοῦτο δὲν ἐσκέφθην πρὸ πολλοῦ.
Ἀλλὰ σὺ πάλιν πῶς δὲν μοὶ τὸ ἔλεγες;

Παγκάστη

Αἴ, δὲν ἐτόλμων . . .

Ἀλέξανδρος

Ἆ, Παγκάστη, μὲ λυπεῖς.

Παγκάστη

Το ἐθεώρουν μέγα . . . δὲν ἐπίστευον . . .

Ἀλέξανδρος

Ποσάκις δέ, σοι εἶπον πᾶν ὅ,τι ποθεῖς
νὰ μοὶ τὸ λέγῃς, ἵν' ἀμέσως γίνεται;

Παγκάστη

Τί θέλεις νὰ ποθήσω πλέον σήμερον;
τὰ πάντα ἔχω, ὅλα μοὶ τὰ ἔδωσες.

Ἀλέξανδρος

Δὲν εἶχες τὴν εἰκόνα.

Παγκάστη

Τ' εἶνε ἡ εἰκών,
λιμὴν ἢ κτῆμα; καὶ αὐτὴν διέταξας.

Ἀλέξανδρος

Πῶς ὅμως δὲν ἠξεύρεις· ἦσο τυχηρά.
Εἰς δεῖπνον εἶχον πάντας τοὺς τεχνίτας χθὲς
μακρὰν τοῦ στρατοπέδου παρὰ τὸν ναόν.
Τὴν εὐθυμίαν ὁ σαπρίας ηὔξανε,
καὶ περὶ μέσας νύκτας εἴμεθα φαιδροὶ
πλὴν τοῦ ζωγράφου, ὅστις καὶ δὲν ἔπινεν.
Ἐμελαγχόλα, ἦτο σύννους, σκεπτικός,
διότι ἀνεζήτει τὴν ἐντέλειαν
ἣν κ' ἐν αὐτῇ τῇ φύσει δὲν ἐξεύρισκε.
Τὸν ἐλυπήθην κ' εἶπον τότε εἰς αὐτὸν
νά την ζητήσῃ γράφων τὴν Παγκάστην μου.

Παγκάστη μειδιῶσα.

Ἆ, ἆ! δὲν εἶπες ὅμως τὴν ἀλήθειαν.

Ἀλέξανδρος ἀπομακρυνόμενος αὐτῆς.

Αὐτὴν καὶ μόνην.

Παγκάστη

Ὄχι.

Ἀλέξανδρος τῷ Ἀπελλῇ.

Εἶσαι ἕτοιμος!

Ἀπελλῆς

Ἂν ἐπιτρέπῃς νὰ ἀρχίσω.

Ἀλέξανδρος

Ἄρχισον.

Ἀπελλῆς

Αὐτὴν τὴν θέσιν θέλεις; δὲν εἶνε καλή.

Ἀλέξανδρος

Αὐτὴν ἢ ἄλλην μ' εἶνε ἀδιάφορον.

Ἀπελλῆς

Παγκάστη, λάβε θέσιν ἄλλην παρ' αὐτήν·
καθὼς συνήθως, ἀφελῶς.
(Ἡ Παγκάστη ἀλλάσσει θέσιν).
Ναί, ναί, αὐτήν·
ὡραία θέσις.

Ἀλέξανδρος μετ' ἐνθουσιασμοῦ τῷ Ἀπελλῇ.

Βλέπεις, βλέπεις, Ἀπελλῆ,
ἀναγνωρίζεις ἐν αὐτῇ τὸ τέλειον;

Ἀπελλῆς

Τῇ ἀληθείᾳ.
(Τῇ Παγκάστῃ).
Μὴ κινῆσαι· ἤρχισα.

Ἀλέξανδρος

Ἡ τελειότης! Εἶχον δίκαιον ἐγώ.
Ἰδὲ ὁποῖον βλέμμα, τί μειδίαμα,
σὲ σαγηνεύει καὶ ἐκ πρώτης ὄψεως.

Ἀπελλῆς

Θὰ ἐξακολουθήσῃς;

Ἀλέξανδρος

Πῶς;

Ἀπελλῆς

Ἀδύνατον
νὰ ἐργασθῶ· ποῦ πρῶτον νὰ προσέξω.

Ἀλέξανδρος

Ἆ!
Βεβαίως. Γράφε· γράφε, δέν σε ἐνοχλῶ.
(Πλησιάζων τῇ Παγκάστῃ).
Λοιπόν, Παγκάστη, χαῖρε.

Παγκάστη ἀνακαθημένη.

Πῶς;

Ἀλέξανδρος

Ἀπέρχομαι.

Παγκάστη

Ποῦ φεύγεις; ποῦ πηγαίνεις;

Ἀλέξανδρος

Εἰς τὸ στράτευμα.
Θὰ πέμψω τοὺς προσκόπους καὶ τὸν Κάσσανδρον
νὰ καταλάβουν τὰ περὶ τὴν Ἔφεσον,
διότι εἰς τὰς Σάρδεις ἴσως μείνωμεν.

Παγκάστη

Ἐκ τῆς Περγάμου θὰ ἀναχωρήσωμεν;

Ἀλέξανδρος

Ἐντὸς ὀλίγου.

Παγκάστη

Πότε;

Ἀλέξανδρος ἀπομακρυνόμενος αὐτῆς.

Ἴσως αὔριον.

Παγκάστη

Τί λέγεις;

Ἀλέξανδρος

Σὲ ἐκπλήττει;

Παγκάστη

Εἶν' ἀδύνατον.

Ἀλέξανδρος

Τὸ εἶδες μέχρι τοῦδε.

Παγκάστη

Ἀλλ' ἀρκεῖ, ἀρκεῖ.

Ἀλέξανδρος μειδιῶν.

Ἀρκεῖ; τί πρᾶγμα, τί ἀρκεῖ;

Παγκάστη

Ὁ πόλεμος.

Ἀλέξανδρος

Ὁ πόλεμος; ποῦ εἶνε; εἶδες πόλεμον;
Ἐγὼ δὲν εἶδον ἔτι.

Παγκάστη

Κ' ἡ ἐν Γρανικῷ;

Αλέξανδρος μετ' ἀδιαφορίας.

Ἁπλῆ ἱππομαχία· τί πλειότερον;

Παγκάστη ἐγειρομένη.

Λοιπὸν θὰ προχωρήσῃς μέχρις Ἰνδικῆς;

Ἀλέξανδρος μειδιῶν.

Ἐκεῖ νὰ λήξῃ λέγεις ἡ στρατεία μου;
Ἄ, ὄχι, φίλη, πέραν, πέραν καὶ αὐτῆς.
(Σοβαρῶς).
Δὲν ἔζων ἐν Εὐρώπῃ, ἔφθινον ἐκεῖ,
οὐδ' ἐν Ἀσίᾳ νὰ ὑπάρξω δύναμαι·
εἶνε στενὸς ὁ χῶρος, ἔχει ὅρια,
δὲν ζῶ ἐντὸς ὁρίων, ὄχι, πνίγομαι
καὶ θέλω τόπον, θέλ' ὁλόκληρον τὴν γῆν.
(Ἀφελῶς).
Ἐν τούτοις χαῖρε, φίλη. Χαῖρε Ἀπελλῆ.

(Ὁ Ἀπελλῆς καὶ ἡ Παγκάστη ἀπὸ τῶν θέσεων αὐτῶν χαιρετίζουσι τὸν Ἀλέξανδρον κύπτοντες τὰς κεφαλάς. Εἶτα ἡ μὲν Παγκάστη κάθηται ἐπὶ τοῦ ἀνακλίντρου, ὁ δὲ Ἀπελλῆς ἀναλαμβάνει τὸ ἔργον αὐτοῦ.

ΣΚΗΝΗ ΙΔ'

ΑΠΕΛΛΗΣ, ΠΑΓΚΑΣΤΗ

Ἀπελλῆς

Μὴ μεταβάλλῃς θέσιν· στρέψε δεξιᾷ·
τὴν κεφαλὴν ὀπίσω· οὕτως, ἄριστα.

Παγκάστη μετὰ μικρὰν σιγήν.

Θὰ διαρκέσῃ μέχρι τέλους, Ἀπελλῆ,
ἡ ἄσκησίς μου αὕτη;

Ἀπελλῆς

Πῶς;

Παγκάστη

Ἀπέκαμον.

Ἀπελλῆς μειδιῶν.

Δὲν ἤρχισα εἰσέτι καὶ ἀπέκαμες;

Παγκάστη

Ἀλλ' εἶνε τυραννία τοῦτο, Ἀπελλῆ.

Ἀπελλῆς

Δὲν ἔχεις καρτερίαν; ἐγκαρτέρησον.

Παγκάστη

Ἄ, ἡ χαρά μου τώρα ἀποσβέννυται.

Ἀπελλῆς

Πῶς τοῦτο;

Παγκάστη

Ἐβαρύνθην. Ἐὰν ἤξευρον
τὴν καταδίκην ταύτην τὴν ἀφόρητον,
δὲν θὰ ἐζήτουν τὴν εἰκόνα μου ποτέ.

Ἀπελλῆς μετὰ συμπαθείας.

Δὲν εἶνε καταδίκη.

Παγκάστη

Ἐτελείωσε;

Ἀπελλῆς

Τί λέγεις;

Παγκάστη ἀνακαθημένη.

Ὄχι;

Ἀπελλῆς

Ἀλλὰ πῶς; δὲν ἤρχισα.

Παγκάστη ἐγειρομένη καὶ πλησιάζουσα τὸν Ἀπελλῆν.

Δὲν ἤρχισες ἀκόμη καί με τυραννεῖς;

Ἀπελλῆς

Πλὴν δὲν θὰ τελειώσῃ ἂν δὲν κάθησαι.

Παγκάστη βλέπουσα τὸν πίνακα.

Τί εἶνε τοῦτο; εἶμ' ἐγὼ αὐτὴ ἐδῶ;
γραμμαὶ καὶ μόνον; δός μοι τὸν χρωστῆρά σου

Ἀπελλῆς

Τί θέλεις τὸν χρωστῆρα;

Παγκάστη λαμβάνουσα τὸν χρωστῆρα.

Δός μοί τον λοιπόν.
(ζωγραφοῦσα ἐπὶ τοῦ πίνακος).
Ἰδοὺ τὸ στόμα καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ ἰδού.

Ἀπελλῆς

Τί κάμνεις; μή, Παγκάστη.

Παγκάστη

Τώρα θὰ ἴδῃς.

Ἀπελλῆς

Τὸν πίνακά μου καταστρέφεις.

Παγκάστη

Σιωπή.

Ἀπελλῆς

Καὶ τώρα πῶς θὰ γράψω; τί μου ἔκαμες;

Παγκάστη

Ἰδοὺ πῶς γράφουν. Βλέπεις; βλέπεις Ἀπελλῆ;
(ἐκρήγνυται εἰς γέλωτα).
Τὸ στόμα; ἄ! τί στόμα· χὰχ, ἂχ, ἂχ, ἂχ, ἄ!
(Τρέχει πρὸς τὸ πρὸς ἀριστερὰ τραπεζοφόρον).

Ἀπελλῆς ἰδίᾳ.

Ὁποία χάρις . . . πόσον εἶνε εὔκαμπτος!

Παγκάστη

Θά σοι προσφέρω δέσμην ἴων, Ἀπελλῆ·
ἤ, ὄχι, δύο ῥόδα· προτιμῶ αὐτά.
(Προσβλέπει αὐτὸν ἐπιχαρίτως).

Ἀπελλῆς ἰδίᾳ παρατηρῶν αὐτὴν σύννους.

Τί πλάνον βλέμμα ἔχει· πῶς προσμειδιᾷ.

Παγκάστη ὀσφραινομένη τὰ ῥόδα.

Ὡραῖα ῥόδα, κ' ἔχουν τόσον ἄρωμα!

Ἀπελλῆς ἰδίᾳ.

Θεοί! τί κάλλος! . . . Ὤ, ἰδοὺ τὸ τέλειον!

Παγκάστη προσφέρουσα τῷ Ἀπελλῇ τὰ ῥόδα.

Σοὶ δίδω ταῦτα, ἀλλ' εἰπέ μοι δύνασαι
νὰ ζωγραφήσῃς τὸν χρωματισμὸν πιστῶς;

Ἀπελλῆς λαμβάνων τὰ ῥόδα.

Βεβαίως καὶ εὐκόλως.

Παγκάστη μειδιῶσα.

Καὶ τὸ ἄρωμα;

Ἀπελλῆς ἔκπληκτος.

Τὸ ἄρωμα τῶν ῥόδων;

Παγκάστη

Ναί, τὸ ζωγραφεῖς;
τὸ κατορθώνεις τοῦτο;

Ἀπελλῆς

Πῶς; τὸ ἄρωμα
νὰ ζωγραφήσω; εἶνε δυνατόν ποτε;

Παγκάστη γελῶσα.

Πλὴν τί ζωγράφος εἶσαι;

Ἀπελλῆς μειδιῶν.

Ἀστεΐζεσαι.

Παγκάστη

Σὲ θέλω νά το κάμῃς· λέγε, δύνασαι;

Ἀπελλῆς γελῶν.

Θὰ προσπαθήσω· τώρα ὅμως κάθησε.

Παγκάστη δυσανασχετοῦσα.

Τί, πάλιν νὰ καθήσω; εἶν' ἀδύνατον.

Ἀπελλῆς

Σὲ ἱκετεύω· ἐκτελῶ διαταγήν,
καὶ σὺ γνωρίζεις πόσον εἶνε αὐστηρὸς
ὁ βασιλεύς, Παγκάστη· κάθησε λοιπόν.

Παγκάστη καθημένη.

Ἄ, τί ἀνία! σπεῦσε ὅμως, μὴν ἀργῇς.

Ἀπελλῆς γράφων ἐπὶ τοῦ πίνακος.

Θὰ τελειώσῃ, ἐὰν μένῃς ἥσυχος,
διότι περιμένει ὁ Ἀλέξανδρος.
Χθὲς ἄλλα εἶπε, κι' ἄλλα λέγει σήμερον.
Διέταξε νὰ γράψω τὴν εἰκόνα σου,
διότι θέλει ταύτην, ὄχι δι' ἐμέ.
Δέν του ἀρέσκει ἴσως νὰ ὁμολογῇ
μικρὰν ἀδυναμίαν· εἶνε ἀλαζών,
ἀλλ' ὅμως αὕτη εἶνε ἡ ἀλήθεια.

Παγκάστη ἰδίᾳ.

Πῶς ἐβαρύνθην!
(Μεγαλοφώνως μετὰ μικρὰν παῦσιν).

Ἐτελείωσε λοιπόν;

Ἀπελλῆς

Νὰ τελειώσῃ;

Παγκάστη ἐγειρομένη.

Τί; δὲν ἐτελείωσε;

Ἀπελλῆς ἀδημονῶν.

Πῶς; πάλιν; πάλιν, ἀλλὰ πῶς θὰ ἐργασθῶ;

Παγκάστη μειδιῶσα.

Ἀ, δὲν κατεδικάσθην νὰ ἐγκάθημαι,
ὁπόταν ἔξω λάμπει ἥλιος φαιδρός.
Ἔλθέ, ἂν θέλῃς, αὔριον, μεθαύριον,
καθ' ὥραν δετώδη, μελαγχολικήν.
Δὲν θέλω τώρα· τώρα εἶμαι εὔθυμος
κ' ἔξω τὰ πάντα πνιγηρὰ μοὶ φαίνονται.
Ἰδὲ τὸν κῆπον· ἴδε, τ' ἄνθη μὲ καλοῦν,
καὶ τρέχω νά τα δρέψω. Χαῖρε, Ἀπελλῆ.
(Ἐξέρχεται τρέχουσα. Ὁ Ἀπελλῆς μένει ἔκθαμβος θαυμάζων αὐτήν. Ὅταν δὲ νομίζῃ ὅτι δὲν φαίνεται πλέον παρακολουθεῖ αὐτὴν διὰ τοῦ βλέμματος πάντοτε παρεκκλίνων καὶ τὴν κεφαλήν).

ΣΚΗΝΗ ΙΕ'

Ἀπελλῆς μόνος.

Ὁποῖον κάλλος! ἆ! πῶς τρέχει, πῶς πηδᾷ·
ἐλαφροτέρα τοῦ ἀνέμου ἔφυγεν.
(Κατερχόμενος τὴν σκηνήν).
Πῶς μοὶ προσεμειδία ὅταν μ' ἔδιδε
τὰ δύο ταῦτα ῥόδα.
(προσβλέπων μετ' ἀγάπης τὰ ῥόδα).
Ἀ! τί ὄνειρον!
(Αἴρων τὴν κεφαλήν).
Τοῦ βασιλέως εἶν' οἱ λόγοι ἀληθεῖς·
ὁ βλέπων ταύτην τότε μόνον ἐννοεῖ
τὸν κόσμον, τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ὕπαρξιν.
(Στρεφόμενος πρὸς τὸ μέρος, ἀφ' ὅπου ἐξῆλθεν ἡ Παγκάστη).
Ὤ, τῆς μαγείας τῆς ἀῤῥήτου!
(Συνερχόμενος ἐκ τῆς ἐκστάσεως).
Τί λοιπόν;
κ' ἐγώ, κ' ἐγὼ ᾐσθάνθην τὴν καρδίαν μου;
(Διατρέχων τὴν αἴθουσαν).
Πῶς; πάλλει;
(Ἱστάμενος).
Ὄχι.
(Μετὰ μακρὰν παῦσιν θλιβερῶς).
Ἀλλὰ τὴν αἰσθάνομαι.
ἀναζητεῖ ἐκείνην.
(Ἀγερώχως).
Καὶ ἡ τέχνη μου;
(Ἀνασείων τὴν κεφαλήν).
Ἡ τέχνη; Οἴμοι!
(Ὡσεὶ πεφοβισμένος).
Φύγε, φύγε, Ἀπελλῆ,
ὡραιοτέρα εἶνε καὶ τῆς τέχνης σου!

ΠΡΑΞΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

Βασίλειος αἴθουσα τῶν ἀνακτόρων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐν Ἐφέσῳ. Ὄπισθεν τοῦ περιστυλίου ἐξώστης, ἀφ' οὗ φαίνεται ἡ ἐσωτερικὴ ὄψις τῶν ἀνακτόρων. Δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ θύραι· δεξιᾷ παρὰ τὴν θύραν παράθυρον. Ἐπὶ τῆς πρώτης θέσεως ἀριστερᾷ ὀκρίβας τοῦ Ἀπελλοῦ καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἡ εἰκὼν τῆς Παγκάστης ἡμιτελής. Δεξιᾷ ἀνάκλιντρον· ὄπισθεν αὐτοῦ τράπεζα μικρὰ καὶ παρ' αὐτῇ λυχνοῦχος ὑψηλός. Ὄπισθεν τοῦ ὀκρίβαντος τράπεζα, ἐφ' ἧς ἔχει τὰς κόγχας καὶ τὰ χρώματά του ὁ Ἀπελλῆς· πρὸ τοῦ ὀκρίβαντος σκίμπους. Ἐπὶ τῆς δευτέρας θέσεως καὶ κατὰ τὸ μέσον τῆς σκηνῆς πολυτελὴς τράπεζα καὶ παρ' αὐτὴν ἀριστερᾷ ὁ θρόνος τοῦ Ἀλεξάνδρου.

ΣΚΗΝΗ Α'

Χοιρίλος μόνος. Εἰσέρχεται ἀκροποδητὶ καὶ μετὰ προσοχῆς ἰδὼν καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις κατέρχεται τὴν σκηνήν.

Οὐδείς· ψυχὴ δὲν εἶνε· δὲν ἐξύπνησαν.
Ἄ! θά την εὕρω ἐπὶ τέλους σήμερον
θὰ ἦνε ἴσως μόνη, καὶ θὰ ἐκφρασθῶ.
Δὲν ὑποφέρω πλέον, μοῦ ἐτέφρωσεν
ὁ ἔρως τὴν καρδίαν· ἔγινα σποδός.
Ἄ, φαῦλε Παρμενίων, τί μου ἔκαμες.
Καθ' ἣν ἡμέραν ἔφθασα εἰς Πέργαμον
καὶ ἔμαθε τί εἶπον τότε κατ' αὐτοῦ,
μὲ συλλαμβάνει, μὲ ἐγκλείει εἰς κλωβὸν
καί με χαρίζει εἰς Λυδὸν ὡς πίθηκον.
Ὁ Κύριός μου—εἶχον πλέον κύριον,
τίς; ὁ Χοιρίλος· τί,; ἐγώ, ὁ ποιητής.—
Ὁ κύριός μου μὲ δωρεῖ εἰς ἕτερον,
εἰς ἄλλον οὗτος μὲ πωλεῖ, κ' ἐντὸς μηνὸς
ἀλλάσσω δέκα, πάντοτε ὡς πίθηκος.
Ἐγὼ διεβεβαίουν τὸ ἀντίθετον·
τοῖς ἔλεγον, δὲν βλέπετε; εἶμ' ἄνθρωπος·
αὐτοὶ οἱ κακοήθεις δὲν ἐπείθοντο,
μὲ ἐθεώρουν αἰωνίως πίθηκον.
Ἡ τύχη ὅμως μὲ εὐνόει πάντοτε,
καὶ μίαν νύκτα δραπετεύω εὐτυχῶς.
Περιπλανῶμαι δεξιᾷ, ἀριστερᾷ,
ἀπὸ χωρίου εἰς χωρίον ἔρχομαι,
καὶ φθάνω τέλος εἰς τὴν Ἔφεσον ἐδῶ,
μετὰ περιπλανήσεις καὶ φρικτὰ δεινά.
Διότι τί συνέβη ὅταν ἔφυγον.
Ὁ κύριός μου ἅμα τὸ ἐνόησεν
τοὺς δούλους ὅλους κατ' ἐμοῦ ἐξέπεμψε
νά με συλλάβουν ζῶντα ἢ καὶ ἄψυχον.
Ποῦ νά με εὕρουν ὅμως οἱ πανάθλιοι;
Εἰς λόχμας καὶ εἰς δάση διημέρευον,
ἀνερριχόμην ἐπὶ κλάδων ὑψηλῶν,
καὶ παρ' ὀλίγον τότε νὰ πεισθῶ κ' ἐγὼ
καὶ νὰ πιστεύσω, ὅτι ἤμην πίθηκος.
Ἀλλὰ δὲν εἶμαι, ὄχι· εἶμαι ποιητής!

ΣΚΗΝΗ Β'

ΧΟΙΡΙΛΟΣ, ΤΡΥΦΑΙΝΑ

Τρύφαινα

Χοιρίλε μου, Χοιρίλε.

Χοιρίλος

Ὦ, ἡ μέγαιρα!

Τρύφαινα

Ποῦ ἦσο τόσον χρόνον, πῶς δὲν σ' ἔβλεπον·
πῶς ἐκ Περγάμου ἄφαντος ἐγένεσο;

Χοιρίλος

Ποῦ ἤμην; ναί, ποῦ ἤμην.
(μετ' ἐμφάσεως)
Ἐταξείδευον.
(Μεταβαίνει δεξιᾷ)

Τρύφαινα

Πῶς τοῦτο; λέγε.

Χοιρίλος λαμβάνων ἀγέρωχον ὕφος.

Ἐμπορίας ἕνεκεν.

Τρύφαινα

Σὺ ἔμπορος, Χοιρίλε;

Χοιρίλος

Μάλιστα· ἐγώ.

Τρύφαινα

Καὶ ποίου εἴδους ἔκαμνες ἐμπόριον;

Χοιρίλος

Ἐμπόριον καρδάμων, οἴνων, ὀπωρῶν,
μετάξης καὶ πιθήκων . . . ὄχι . . . πιννικῶν!
Τί κέρδη καὶ τί πλούτη· εἶμαι πλούσιος,
καὶ ἔχω τώρα δύο τάλαντα χρυσοῦ.

Τρύφαινα

Πῶς εἶπες; δύο;

Χοιρίλος

Δύο, δύο μάλιστα.

Τρύφαινα

Πλὴν πῶς συμβαίνει καὶ φορεῖς, σὺ πλούσιος
ἀντὶ τοῦ ἱματίου τὸ τριβώνιον;
Πῶς εἶσαι οὕτως; ἄκαρτος τὸ γένειον;

Χοιρίλος

Ἀ, μὴ προσέχῃς, τοῦτο εἶνε ἴδιον
ἡμῶν τῶν βαθυπλούτων· ναί, Τρυφαίνιον·
Εἰς τὸν λιμένα κάτω ἔχω τὸν χρυσόν,
καὶ νά μοι δώσῃς τώρα μίαν δύο μνᾶς,
ἵνα μισθώσω ζῶα πρὸς μεταφοράν.

Τρύφαινα

Ἀλλ' εἶπες, ὅτι ἔχεις δύο τάλαντα.

Χοιρίλος

Εἰς τὸν λιμένα κάτω· μὲ ἐνόησας;

Τρύφαινα

Λοιπὸν ὁ γάμος πότε;

Χοιρίλος

Πότε; τάχιστα.

Τρύφαινα περιπτυσσομένη αὐτόν.

Ὤ, τί χαρά, Χοιρίλε, ἄ, Χοιρίλε μου.

Χοιρίλος

Ἀ, δέν μοι λέγεις, Τρύφαινα, τί ἔκαμες
τὸ δακτυλίδιόν σου τὸ πολύτιμον;

Τρύφαινα

Τὸ ἔχω.

Χοιρίλος

Ἀ, τὸ ἔχεις;

Τρύφαινα

Ναί, τί τὸ ζητεῖς;

Χοιρίλος

Δέν μοί το δίδεις νά το διορθώσωμεν;

Τρύφαινα ἀπομακρυνομένη αὐτοῦ.

Εἰς σὲ νὰ δώσω τὸν δακτύλιον; εἰς σέ;

Χοιρίλος

Δὲν ἔχεις πίστιν εἰς ἐμέ, Τρυφαίνιον;

Τρύφαινα

Πολλήν, μεγάλην πίστιν μάλιστα.

Χοιρίλος

Λοιπόν;

Τρύφαινα

Τὰ τάλαντά σου λησμονεῖς, Χοιρίλε μου.

Χοιρίλος ὡσεὶ ἐμπνεόμενος.

Ἀ!

Τρύφαινα

Τ' εἶνε;

Χοιρίλος

Δέν μοι δίδεις τὴν ἐσθῆτά σου
νὰ δώσω νά τὴν βάψουν;

Τρύφαινα

Ποίαν; τὴν λευκήν;

Χοιρίλος

Ναί, ναὶ ἐκείνην.

Τρύφαινα

Πρὸ μηνὸς τὴν ἔβαψα.

Χοιρίλος

Τὴν ἔβαψας;

Τρύφαινα ἰδίᾳ σείουσα τὴν κεφαλήν.

Πανοῦργε!

Χοιρίλος ὑποστείνων.

Δὸς λοιπὸν τὴν μνᾶν.

Τρύφαινα ἐρευνῶσα τὰ θυλάκιά της.

Τί δυστυχία! ἔχω μόνον δίδραχμον.

Χοιρίλος ἁρπάζων τὸ νόμισμα.

Καὶ τοῦτο φέρε, Τρύφαινα, καλὸν κι' αὐτό.

ΣΚΗΝΗ Γ'

ΤΡΥΦΑΙΝΑ, ΧΟΙΡΙΛΟΣ, ΠΑΓΚΑΣΤΗ

Παγκάστη σύννους.

Δὲν ἦλθ' ἀκόμη, Τρύφαινα, ὁ Ἀπελλῆς;

Χοιρίλος

Θεοί!

Τρύφαινα

Δὲν ἦλθε, δέσποινα.

Παγκάστη πρὸ τοῦ πίνακος ἱσταμένη.

Χοιρίλε, σύ;

Χοιρίλος

Εγώ, Παγκάστη, ὁ Χοιρίλος· ναί, ἐγώ.

Παγκάστη

Ἰδὲ ἐὰν ἡ θύρα εἶνε ἀνοικτή,
ἡ αὔλειος, ἡ ἔξω.

Χοιρίλος ἱκετευτικῶς τῇ Τρυφαίνῃ.

Δός μοι, Τρύφαινα.

Παγκάστη μετ' ἀνυπομονησίας.

Ἀκόμη νὰ μὴν ἔλθῃ.

Χοιρίλος ὁμοίως.

Τρυφαινίδιον,

Παγκάστη ὑπομειδιῶσα μελαγχολικῶς.

Λοιπὸν Χοιρίλε, πῶς σ' ἐπαναβλέπομεν;

Χοιρίλος

Ταξειδιώτην ἄνδρα.

Τρύφαινα ἔξω τοῦ περιστυλίου.

Τὸν Ἀλέξανδρον
δὲν ἀναμένει ὅπως καὶ τὸν Ἀπελλῆν,
τὸν ἀγαπᾷ βεβαίως.

Παγκάστη τῇ Τρυφαίνῃ

Πήγαινε λοιπόν.

Τρύφαινα ἐξερχομένη.

Ἐνδείξεις θέλω καὶ θὰ τὴν ἐκδικηθῶ.

ΣΚΗΝΗ Δ'

ΧΟΙΡΙΛΟΣ, ΠΑΓΚΑΣΤΗ

Χοιρίλος ἰδίᾳ.

Ἄ, ἐπὶ τέλους μόνοι, μόνοι εἴμεθα.

Παγκάστη

Ταξειδιώτην λέγεις; καὶ ποῦ ἔπλεες.

Χοιρίλος

Λοιπὸν ἀρχίζω: Κάλλος...

Παγκάστη βλέπουσα τὸν Ἀπελλῆν.

Ἄ, ὁ Ἀπελλῆς.

Χοιρίλος διπλῶν τὸν πάπυρον.

Ἐγὼ τὸ εἶπον, εἶμαι, εἶμαι ἀτυχής!

ΣΚΗΝΗ Ε'

ΧΟΙΡΙΛΟΣ, ΠΑΓΚΑΣΤΗ, ΑΠΕΛΛΗΣ

Ὁ Ἀπελλῆς εἰσέρχεται σύννους, χαιρετίζει διὰ νεύματος τῆς κεφαλῆς τὴν Παγκάστην καὶ βαίνει ἀριστερᾷ ῥίπτει παρὰ τὴν τράπεζαν τὸ ἱμάτιον καὶ τὸν πίτασον αὐτοῦ καὶ λαμβάνων χρωστῆρα ἵσταται σιγηλὸς προ τοῦ πίνακος.

Παγκάστη πλησιάζουσα αὐτόν.

Δὲν ἤργεις οὕτως ἄλλοτε, πῶς ἤργησες;

Ἀπελλῆς ψυχρῶς.

Δὲν ἤμην εἰς τὴν πόλιν.

Χοιρίλος

Χαῖρε, Ἀπελλῆ.

Ἀπελλῆς πρὸ τοῦ πίνακος.

Παγκάστη, ἀναμένω.

Παγκάστη

Ἔχομεν καιρόν.

Ἀπελλῆς

Σὺ ἴσως ἔχεις.

Παγκάστη

Ἄφες τώρα· καὶ προχθὲς
δὲν ἤρχισες ἀμέσως.

Ἀπελλῆς

Κάθησε.

Παγκάστη

Ἀλλά . . .

Ἀπελλῆς ἀνυπομόνως.

Παρέρχεται ἡ ὥρα· κάθησε λοιπόν.

Χοιρίλος ἰδίᾳ.

Θά τ' ἀπαγγείλω καὶ ἐνώπιον αὐτοῦ.
Δὲν δύναμαι ν' ἀνθέξω· θὰ διαρραγῶ.

Παγκάστη βαίνουσα πρὸς τὸ ἀνάκλιντρον.

Ὁπόσον εἶνε σκυθρωπός!

Ἀπελλῆς ἰδίᾳ.

Αἴ σήμερον
θὰ τελειώσω τὴν εἰκόνα ἐντελῶς·
δὲν ὑποφέρω πλέον.

Παγκάστη, ἰδίᾳ.

Τάλαν Ἀπελλῆ!
(κάθηται)

Χοιρίλος τῷ Ἀπελλῇ ἱστάμενος ἐν τῷ μέσῳ τῆς σκηνῆς.

Ἐγὼ νομίζω, φίλε μου . . .

Παγκάστη

Χοιρίλε.

Χοιρίλος

Πῶς;

Παγκάστη ἀποτόμως.

Ἢ κάθησε ἢ φύγε.

Χοιρίλος

Πῶς; πλὴν διατί;

Παγκάστη

Μᾶς ἐμποδίζεις.

Χοιρίλος ὑποχωρῶν.

Ἄ, ναί, ναί πολὺ καλά.

Ἀπελλῆς

Τὴν χεῖρα φέρε πρὸς τὰ ἄνω. Δεξιᾷ.
Ἐκεῖ. Τὸ σῶμα πρὸς τὰ ἔξω· μὴ πολύ·
τὴν κεφαλὴν ὀλίγον πρὸς τὰ κάτω. Ναί.
Μειδία.

Χοιρίλος

Εὖγε, Ἀπελλῆ. Τὸ ἔργον σου
ὡραῖον εἶνε· τὸ θαυμάζω ἀληθῶς,
καὶ ποίημα θὰ γράψω ἑκατόστιχον,
νὰ ἐξυμνήσω πρῶτον τὸν χρωστῆρά σου.

Ἀπελλῆς ἀδιαφόρως.

Καὶ πότε θά το γράψῃς;

Χοιρίλος

Αὔριον εὐθύς.
Τὴν ἔμπνευσιν τὴν ἔχω, θά το ἔγραφον
ἀμέσως τώρα, ἀλλ' ἰδὲ τὸν πάπυρον,
θὰ προσφωνήσω τῇ Παγκάστῃ ποίημα.
Λοιπὸν ἀρχίζω: Κάλλος. . .

Παγκάστη

Ἄφες, αὔριον
τὸ ἀπαγγέλλεις.

Χοιρίλος

Αὔριον;

Παγκάστη

Θὰ ἐνοχλῇς
τὸν Ἀπελλῆν.

Ἀπελλῆς σκοπίμως.

Διόλου.

Παγκάστη

Εἶν' ἀδύνατον.

Χοιρίλος

Δὲν θὰ φωνάζω.

Παγκάστη μετὰ δυσαρεσκείας.

Εἶπον, πήγαινε λοιπόν.

Χοιρίλος

Παγκάστη, μὲ διώκεις; τόν Χοιρίλον σου;

Παγκάστη

Δέν σε διώκω, ἀλλὰ τώρα πήγαινε
κ'ἔλθε πρὸς τὴν ἑσπέραν μὲ τοὺς στίχους σου.

Χοιρίλος ἰδίᾳ.

Νὰ φύγω; ποῦ νὰ κρύψω τὴν καρδίαν μου;

Παγκάστη

Ἀκόμη μένεις;

Χοιρίλος

Ἄφες με τοὐλάχιστον
νὰ ἔλθω μετ' ὀλίγον, ἄφες, ἄφες με,
διότι τώρα ἔχω ἔνδον μου τὸ πῦρ,
κι' ἄν μ' εὕρῃ ἡ ἑσπέρα θ' ἀποτεφρωθῶ.

Παγκάστη

Καλῶς· πλὴν τώρα φύγε.

Χοιρίλος

Χαῖρε, Ἀπελλῆ.
Παγκάστη ἓν ἀκόμη, ἕν, ἓν βλέμμα σου,
διὰ νὰ γράψω νέον πάλιν ποίημα.

Παγκάστη

Σοῦ δίδω δύο.

Χοιρίλος

Δύο;

Πάγκάστη

Ἀλλὰ πήγαινε.

Χοιρίλος ἀπερχόμενος.

Ὢ εὐτυχία! ὢ τρισμέγιστος χαρά!
δι' ἄλλον ἄνδρα ἀνατέλλεις, ἥλιε;

ΣΚΗΝΗ ς'

ΠΑΓΚΑΣΤΗ, ΑΠΕΛΛΗΣ

Ἀπελλῆς

Τὴν κεφαλὴν πρὸς τ'ἄνω, καὶ τὸ σῶμά σου
ὀλίγον πρὸς τὰ ἔξω. Κάθησε καλὰ
ἐπὶ τοῦ ἀνακλίντρου, οὕτω· κάλλιστα,
καὶ μὴ κινῆσαι.

Παγκάστη

Τί παθὼν μελαγχολᾷς;
τί σου συνέβη, κ' εἶσαι τόσον σκυθρωπός;
Τὸ πρόσωπόν σου λύπη καταπλημμυρεῖ,
ἀπέβαλες τοῦ ἤθους τὴν φαιδρότητα,
κ' ἡμέρας δύο τώρα τὸ μειδίαμα
δὲν διαστέλλει πλέον τῶν χειλέων σου
τὰς ἄκρας.

Ἀπελλῆς

Ὄχι· μὴν ἐλπίσῃς τοῦ λοιποῦ
φαιδρὸν νά μ' ἴδῃς· ἔζησεν ὁ Ἀπελλῆς.

Παγκάστη

Εἰς τὴν καρδίαν τῆς Παγκάστης ἐχθανών.

Ἀπελλῆς

Μὴν ὁμιλῇς, κινεῖσαι.

Παγκάστη

Ἆ, θὰ ὁμιλῶ.

Ἀπελλῆς

Πλὴν πῶς θὰ ζωγραφήσω.

Παγκάστη μειδιῶσα.

'Αδιάφορον·
δὲν θ' ἀπολέσω τὴν φωνήν μου δι' αὐτό.

'Απελλῆς

'Αλλ' ἴσα ἴσα ἤρχισα τὸ στόμα σου.

Παγκάστη

Δέν το ἀφίνεις; Ἔχεις ἀτελείωτον
τὴν κόμην.

'Απελλῆς

Καὶ ἡ κόμη εἶνε ἕτοιμος.

Παγκάστη

Οἱ ὀφθαλμοὶ δὲν εἶνε;

'Απελλῆς

Καὶ αὐτοὶ σχεδόν.

Παγκάστη

Τοὺς ὀφθαλμούς μου γράφε καὶ ἀπάντησον
εἰς ὅσα εἶπον. Διατί μελαγχολᾷς;

'Απελλῆς μετὰ πόνου.

Διότι κλῆρον ἔλαχον οἱ δυστυχεῖς
τὸν πόνον καὶ τὴν θλῖψιν, τὸν ἀπελπισμόν,
τὴν αἰωνίαν τοῦ Ταντάλου βάσανον.

Παγκάστη

'Αλλ' εἶσ' εὐδαίμων, σύ, ὦ 'Απελλῆ.

'Απελλῆς

'Εγώ;

Παγκάστη

Δὲν ἔχεις τὴν ἀγάπην τῆς Παγκάστης σου;

'Απελλῆς

Πλὴν τὴν Παγκάστην ἄλλος ἔχει, ἄλλος, ναί·
καὶ θά την ἔχῃ αὔριον καὶ πάντοτε.

Παγκάστη

Ἂν εἰς αὐτὸν ἀνήκω ὡς κατάκτησις
εἰς σὲ ἀνήκω ὅμως δοῦσα τὴν ψυχήν.
'Ο βασιλεὺς δὲν ἔχει τὴν καρδίαν μου,
τὴν ἔχεις σύ, ζωγράφε, σύ, ὃν ἀγαπῶ.

'Απελλῆς

Παραμυθίαν δὲν ζητεῖ ὁ ἀσθενὴς
ὁ μέλλων ν' ἀποθάνῃ· εἶν' ὁ θάνατος
ἐλπὶς ἀρκοῦσα εἰς αὐτόν. 'Εγὼ δὲν ζῶ,
δὲν ζῶ, Παγκάστη, πλέον. Οἴμοι! ἔζησα!
Δὲν ἔχω δάκρυ· τὤμμα μου ἐστείρευσε.
Δὲν κλαίω πλέον, δὲν θρηνῶ, ὤ, δὲν θρηνῶ
καὶ ὅμως πάσχω! Τάλας, τί μ' ἀπέμεινε;
Μηδέν· ἅ, ὄχι· ὁ φλοιὸς ἐκ τῆς ζωῆς!
Τὸ πᾶν ἡ θλῖψις ἀπεξήραν' ἐν ἐμοί,
πᾶσα ἐλπὶς ἐσβέσθη καὶ πᾶν ὄνειρον,
ὁ 'Απελλῆς ὑπῆρξε. Χαῖρε, 'Απελλῆ!

Παγκάστη ἰδίᾳ σύννους.

Εὐγνωμοσύνη! δύο ἔχεις θύματα!

ΣΚΗΝΗ Ζ'

ΑΠΕΛΛΗΣ, ΠΑΓΚΑΣΤΗ, ΗΦΑΙΣΤΙΩΝ

'Ηφαιστίων

'Ο βασιλεὺς ποῦ εἶνε;

Παγκάστη ἐγειρομένη.

'Ηφαιστίων.

'Ηφαιστίων

Πφῦ;
ἀνὰ τὴν πόλιν ὅλην τὸν ἐζήτησα
καὶ δέν τον εὗρον.

Παγκάστη

Τί συμβαίνει; τί ζητεῖς;

'Ηφαιστίων

Τοῦ τεθνεῶτος Σύρφακος οἱ ὀπαδοί,
κατὰ τῶν καθεστώτων κατανέστησαν,
κ' ἐντὸς ὀλίγου θ' ἀλληλοκτονήσωσι.

'Απελλῆς

Τοὺς 'Εφεσίους δὲν γνωρίζεις, φίλτατε·
εἶν' ἀγαθοὶ πολῖται καὶ φιλόζωοι.

Παγκάστη

'Αλλ' ἂν ἐμάνη ὁ λαὸς καθὼς προχθὲς

καὶ θύματα ζητήσῃ πάλιν;

Ἡφαιστίων

Ἔλαβον
τὰ ὅπλα πάντες, καὶ μεγάλοι καὶ μικροί,
κ' ἐὰν δὲν καταφθάσῃ ὁ Ἀλέξανδρος,
ν' ἀναχαιτίσῃ τὸν μαινόμενον λαόν,
θὰ πέσουν ὅλοι, ὅλοι θὰ θανατωθοῦν,
καὶ μετ' αὐτῶν γυναῖκες, παῖδες, γέροντες,
ἀθῶα ὄντα εἰς οὐδένα πταίσαντα.

Παγκάστη τεταραγμένη.

Ὁ βασιλεὺς ἐξῆλθε μόνος πρὸ πολλοῦ·
εἰς τὸν ναὸν ἐπῆγες; ἴσως εἶν' ἐκεῖ.

Ἡφαιστίων

Εἰς τὸν ναὸν δὲν ἤμην τῆς Ἀρτέμιδος.

Παγκάστη

Ἐκεῖ θὰ εἶνε.

Ἡφαιστίων ἐξερχόμενος.

Τρέχω.

Παγκάστη

Σπεῦσε, σπεῦσε.

ΣΚΗΝΗ Η'

ΠΑΓΚΑΣΤΗ, ΑΠΕΛΛΗΣ

Παγκάστη

Ὢ!
θὰ ρεύσῃ πάλιν αἷμα παίδων, γυναικῶν,
τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν αἱ συμφοραί,
ἐπὶ ἀθώων ὄντων ἐπιπίπτουσαι,
εἰς πένθος μέγα καὶ βαρὺ τὴν Ἔφεσον
θὰ κατακλύσουν. Ὢ! αἱ φοβεραὶ σκηναί,
ὧν μάρτυς ἤμην χθὲς θὰ ἐπαναληφθοῦν.
Ἀλλ' ὄχι, θὰ προφθάσῃ ὁ Ἀλέξανδρος
ν' ἀναχαιτίσῃ τὴν μανίαν τοῦ λαοῦ.

Ἀπελλῆς μειδιῶν πικρῶς.

Αἴ! μὴν ἀσχάλλῃς ἐπὶ ξέναις συμφοραῖς.

Παγκάστη

Ἀλλ' εἶδον, εἶδον σφαζομένους γέροντας,
νεκρὰ παιδία, νήπια αἱμόφυρτα,
καὶ ἡ εἰκὼν τῆς φρίκης ἐν τῇ μνήμῃ μου
ἐνεχαράχθη. Οἴμοι! ποία συμφορά!

Ἀπελλῆς ὁμοίως.

Πλὴν μὴ λησμόνει τώρα τὴν εἰκόνα σου.

Παγκάστη

Ἆ, τώρα πλέον.

Ἀπελλῆς

Κάθησε.

Παγκάστη

Διάθεσιν
δὲν ἔχω νὰ καθήσω· εἶμ' ἀνήσυχος,
πολὺ συνεκινήθην.

Ἀπελλῆς

Σὲ παρακαλῶ,
σὲ ἱκετεύω· κάθησε.

Παγκάστη

Ἀδύνατον·
ἡ τύχη τόσων ὄντων εἶνε ἄγνωστος.
Λυποῦμαι, φρίττω· τί θὰ γείνῃ;

Ἀπελλῆς ἀνυπομόνως

Κάθησε.

Παγκάστη

Εἰς τὸν ναὸν θὰ εὕρῃ τὸν Ἀλέξανδρον
ὁ Ἡφαιστίων;
(τῷ Ἀπελλῇ μετὰ γλυκύτητος)
Ἄφες, ἄφες, Ἀπελλῆ·
μὴν ἐπιμένῃς· δὲν θὰ φύγῃ ὁ καιρός·
ἐδῶ θὰ ἦμαι αὔριον, μεθαύριον
καὶ ὅσον θέλεις μένω· χάριτα ζητῶ.

Ἀπελλῆς σύνοφρυς καὶ αὐστηρός.

Ἐν τούτοις πρέπει τέλειον τὸ ἔργον μου
νὰ παραδώσω εἰς τὸν διατάξαντα.

Παγκάστη

Θὰ τελειώσῃ.

Ἀπελλῆς

Πότε;

Παγκάστη

Ἔχομεν καιρόν.

Ἀπελλῆς

Ἀλλ' ὅμως δὲν θὰ ἔλθω αὔριον ἐδῶ.

Παγκάστη

Πῶς δὲν θὰ ἔλθῃς; διατί; δὲν ἐννοῶ·
ἐὰν δὲν ἔλθῃς αὔριον, μεθαύριον.

Ἀπελλῆς

Οὐδέποτε.

Παγκάστη ἔντρομος.

Οὐδέποτε;

Ἀπελλῆς

Οὐδέποτε·
καὶ διὰ τοῦτο ἐπιμένω σήμερον
νὰ τελειώσω.

Παγκάστη

Πλὴν τί λέγεις, Ἀπελλῆ;

Ἀπελλῆς ἄπελπις

Θὰ φύγω, θὰ ἀπέλθω καὶ μακράν, μακράν.

Παγκάστη

Ἀ, ὄχι, ὄχι, δὲν εἶν' ἀληθές· ποτέ.
Δὲν θὰ ἀφήσῃς τὴν Παγκάστην ἔρημον·
σὺ εἶσαι ἡ ζωή μου, ἡ χαρά μου, σύ,
καὶ ὅ,τι ἔχω ἓν καὶ μόνον βλέμμα σου,
δὲν ἔχω ὅλα ὅσα μὲ περικυκλοῦν.

Ἀπελλῆς

Παγκάστη, ἄκουσέ με.

Παγκάστη ἱκέτις

Δὲν θὰ φύγῃς, αἴ;

Ἀπελλῆς

Μακρὰν θὰ φύγω.

Παγκάστη ἄπελπις

Ὄχι.

Ἀπελλῆς

Εἰς τὴν Αἴγυπτον.
Ἐκεῖ θὰ κρύψω τὴν ὀδύνην μου ἐκεῖ.

Παγκάστη

Ὦ, μή το λέγῃς, Ἀπελλῆ, ἀδύνατον.

Ἀπελλῆς

Τοῦ Ἀπελλοῦ τὸν βίον ἄκουσον λοιπόν.
Τὴν Ἔφεσον κατέλιπον νεώτατος
καὶ εἰς τὴν Σικυῶνα ἀνεχώρησα.
Ὁ πρῶτος τοῦ Παμφίλου μαθητὴς ἐγὼ
τοῦ διδασκάλου ἔχαιρον τὴν εὔνοιαν,
καὶ ὅ,τι μέγα ἦτο καὶ θαυμάσιον,
ὅ,τι ὡραῖον, ἰδεῶδες, πᾶν καλόν,
πρῶτος ἐγώ, Παγκάστη, ἐζωγράφιζον.
Παρὰ τὴν Σικυῶνα εἶν' ἡ Κόρινθος,
πλουσία πόλις, εὔγεως, πολυπληθής.
Ἐκεῖ συρρέουν πάντες ἐκ περάτων γῆς,
ἐκεῖ κομίζουν κερδοσκόποι ἔμποροι,
ἐκ τοῦ Αἰγαίου πάντοτ' ἀγοράζοντες,
καλὰς παρθένους, τροφερὰ κοράσια,
παιδίσκας ἔτι ἀμορφώτους καὶ ὠχράς.
Αἱ κόραι, ὧν τὸ βλέμμα εἶνε τακερὸν
μορφοῦνται ὑπὸ ἄλλων διδασκόμεναι,
κ' εἰς τὴν πλουσίαν πόλιν, εἰς τὴν Κόρινθον,
ἑταῖραι ἐπὶ κάλλει, ἐπὶ πνεύματι,
ὑπὸ μυρίων ἐραστῶν θαυμάζονται.
Πολλὰς ἐκ τούτων τότε ἐζωγράφησα·
ὡραῖαι ἦσαν, ἐξηπλοῦντο νωχελῶς,
ἐρωτοπλάνα εἶχον ὅλαι βλέμματα,
γυμνὰς τὰς εἶδον, ἀλλὰ δὲν ἠγάπησα.

Παγκάστη σύννους διερχομένη πρὸ τοῦ Ἀπελλοῦ· ἰδίᾳ.

Ὡραῖαι ἦσαν κ' ἐξηπλοῦντο νωχελῶς.

Ἀπελλῆς

Ὁ Φίλιππος κατόπιν μὲ ἐκάλεσεν
εἰς τὴν Μακεδονίαν τὴν πολύανδρον.
Ἐπῆλθε τῆς Λαρίσσης ἡ καταστροφὴ
καὶ ἤχθης εἰς τὴν Πέλλαν ὡς αἰχμάλωτος.
Δὲν ἐνθυμοῦμαι τώρα τίς σ' ἐδώρησεν
εἰς τὸν υἱὸν ἐκείνου, τὸν Ἀλέξανδρον.
Ὁπότε οὗτος Μέγας ἀνακηρυχθεὶς
καὶ τῶν Ἑλλήνων στρατηγὸς εἰς τὸν Ἰσθμὸν
ἐπὶ φυλὰς βαρβάρων ἐξεστράτευσε,
γυναῖκα μίαν μόνην, σὲ παρέλαβεν.
Ὡραία ἦσο, θείαν εἶχες καλλονήν,
καὶ μίαν νύκτα μ' εἶπεν εἰς τὴν Πέργαμον
νὰ γράψω, ναί, νὰ γράψω τὴν εἰκόνα σου.
Ὦ! διατί νὰ εἴπῃ τοῦτο εἰς ἐμέ;
δὲν ἦσαν ἄλλοι παρ' αὐτῷ; ὁ Λύσιππος,
ὁ Πυργοτέλης; δὲν ἠδύναντο αὐτοὶ
νά σε ἀπεικονίσουν; ὤ, ἠδύναντο,

ἀλλ' εἰς ἐμὲ ἐδόθη ἡ διαταγή,
καὶ ἤρχισα τὸ ἔργον εἰς τὴν Πέργαμον.

Παγκάστη

Ὁ Πυργοτέλης; ἀλλὰ δέν με ἐρωτᾷς,
θὰ ἤθελον; θὰ ἔδιδον τὴν ἄδειαν;

Ἀπελλῆς

Τὰς σκέψεις μου διεῖπε πάντῃ πάντοτε
ἡ τέχνη μόνη· μόνη, ἄλλο τίποτε.
Ὑπερηφάνως τὴν γυναῖκα ἔβλεπον.
Δὲν ἐφοβεῖτο ἡ καρδία πειρασμόν,
τὸ πνεῦμα κ' ἡ ψυχή μου ἔφευγον τὴν γῆν,
μετηρσιούμην ἕνεκα τῆς τέχνης μου.
Ἀλλὰ ἡ Μοῖρα ἄλλα μοὶ ἐπέκλωθεν.
Ἐκάθησας καὶ ἤρχισα τὸ ἔργον μου.
Παρῆλθον δύο, εἶτα τρεῖς καὶ τέσσαρες,
παρῆλθον ἓξ ἡμέραι, καὶ ὁ Ἀπελλῆς
δὲν ἦτο πλέον οἷος εἰς τὴν Κόρινθον.
Δὲν ἤμην ὅπως τότε ἀπαθής, ψυχρός,
δὲν ἤμην ὅπως πάντοτ' ἀδιάφορος·
ἐδῶ ἐπόνουν, ᾐσθανόμην τὴν ψυχὴν
ἐκλείπουσαν τελείως, κ' ἡ καρδία μου
θρηνοῦσα καθωδήγει πᾶσαν σκέψιν μου.
Ὢ! συμφορά! ὁ ἔρως κατεπτόησε
τὴν τέχνην, τὸν ζωγράφον κατενίκησεν
ὁ ἄνθρωπος! Παγκάστη, ἅ! Παγκάστη μου,
ἐπάλαισα, ἡττήθην, σὲ ἠγάπησα!

Παγκάστη

Ὦ Ἀπελλῆ μου, πάλιν ἐπανάλαβε
πᾶν ὅ,τι εἶπες· λέγε πόσον μ' ἀγαπᾷς.
Μὴ παῦε, λέγε, Ἀπελλῆ μου, φίλε μου,
αἰῶνα ὅλον νά σ' ἀκούω δύναμαι.

Ἀπελλῆς μετ' ἄλγους.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλος πλὴν ἐμοῦ σὲ ἀγαπᾷ.

Παγκάστη

Ὤ, δίωξέ την τὴν ἀνάμνησιν αὐτήν.

Ἀπελλῆς

Καὶ εἶνε Μέγας, εἶνε βασιλεὺς αὐτός.

Παγκάστη

Τοῦ κόσμου ὅλου, ὄχι τῆς Παγκάστης σου.

Ἀπελλῆς

Ἀλλ' ἡ Παγκάστη δέχεται φιλήματα.

Παγκάστη

Δὲν εἶμαι ἐλευθέρα, εἶμαι δούλη του.

Ἀπελλῆς

Καὶ δεχομένη δίδει, τὸν ἀσπάζεται.

Παγκάστη

Εὐγνωμοσύνης μόνον δίδει φίλημα.

Ἀπελλῆς πίπτων ἐπὶ τοῦ σκίμποδος.

Ὢ Τύχη, Τύχη, πῶς με κατεδίκασας!

Παγκάστη

Μή, μὴ δακρύῃς, ἄφες μόνη νὰ θρηνῶ.
Ἀλλ' ἄκουσέ με, ἄκουσέ με, Ἀπελλῆ,
πρὶν ἢ ἐκφράσῃς οἵαν δή ποτε μομφήν.
Γονεῖς δὲν εἶδον, δὲν ἐγνώρισα ποτέ,
ἀπωρφανίσθην βρέφος εἰς τὰ σπάργανα
καὶ δούλη ἤμην εἰς τὴν Λάρισσαν ἐγώ.
Εἰς τὴν οἰκίαν τῆς Τρυφαίνης ηὔξησα,
καὶ ὅτ' ἐκ τοῦ πολέμου κατεστράφημεν
ᾐχμαλωτίσθην καὶ εἰς Πέλλαν μ' ἔφεραν.
Ἐκεῖ με εἶδε πρῶτον ὁ Ἀλέξανδρος·
δὲν ἐδωρήθην εἰς αὐτόν, μ' ἐπώλησαν,
καὶ δούλη οὖσα, δούλη πάλιν ἔμεινα.
Ἀλλ' ἤμην νέα, ἤρεσα τῷ βασιλεῖ
κ' ἐντὸς λαμπροῦ μεγάρου μ' ἐγκατέστησε.
Τὸν πλοῦτον ὅλον, ὅσους εἶχε θησαυρούς
πρὸ τῶν ποδῶν μου τότε ἐξεκένωσε·
μοὶ ἔδωσε λιμένας, κτήνη, κτήματα,
θεραπαινίδας, ἀμφιπόλους, αὐλῳδούς,
πᾶν ὅ,τι ἔχει ἰσχυρὰ βασίλισσα
μοὶ ἔδωσε τὰ πάντα, τὴν καρδίαν του.
Ἀντὶ δὲ τούτων ὅλων μοὶ ἐζήτησεν
ἀγάπην μόνον. Δέν την ἔδωσα ἐγώ.
Οὐχὶ διότι τοῦτο δὲν ἠθέλησα,
ἐπιθυμίαν εἶχον, θά την ἔδιδον,
ἀλλ' ἦτο λίθος τότε ἡ καρδία μου,
οὐδὲν ἠγάπων, οὐδ' αὐτὸν τὸν ἥλιον.
Ἐκ συνηθείας μᾶλλον ἤμην εὔθυμος,
ἐγέλων αἰωνίως, πῶς καὶ διατί;
οὐδὲ ἐνόουν, οὐδ' ἐξήτασά ποτε.
Καὶ εἶνε νέος, εὐειδὴς ὁ βασιλεύς,
ψυχὴ μεγάλη, γενναιόφρων, συμπαθής,
καὶ ἐὰν ἄλλη ἦτο εἰς τὴν θέσιν μου,
θά τον ἠγάπα, ὤ, θά τον ἐλάτρευεν.

Ἀπελλῆς σύννους.

Ὡραῖος εἶνε καὶ θά τον ἐλάτρευεν.

Παγκάστη καθημένη παρ' αὐτῷ καὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ διὰ τῶν δύο αὐτῆς χειρῶν λαμβάνουσα.

Ἐγώ, τὸ βλέπεις τώρα, δὲν τον ἀγαπῶ·
ἀλλ' εἶμ' εὐγνώμων, Ἀπελλῆ, τὸν σέβομαι.
Καὶ ἐὰν ἦτο λίθος ἡ καρδία μου
διὰ τὸν βασιλέα μόνον ἦτο, ναί.
Δὲν εἶνε πλέον ποτισθεῖσα δάκρυα·
ἐρᾷ καὶ χαίρει· εὗρεν, ὅ,τι ἤθελεν,
σίγα σὲ καὶ μόνον ἀναμένουσα.
Ὦ! δὲν θὰ φύγῃς τώρα πλέον, Ἀπελλῆ,
μὴ ἀποκρύπτῃς ἀπ' ἐμοῦ τὸ πρόσωπον.

Ἀπελλῆς κρατῶν διὰ τῆς χειρὸς τὴν κεφαλήν του.

Θεοί! ὤ, δὲν ἀντέχω· ἆ! καρδία μου!

Παγκάστη

Ἰδέ με, στρέψε, ἡ Παγκάστη σὲ καλεῖ.

Ἀπελλῆς δακρύων.

Παγκάστη!

Παγκάστη

Λέγε, λέγε.

Ἀπελλῆς περιβάλλων αὐτὴν διὰ τοῦ βραχίονος.

Ἆ! Παγκάστη μου!

Παγκάστη ἐν τῇ ἀγκάλῃ τοῦ Ἀπελλοῦ.

Εἰπὲ καὶ πάλιν πόσον μ' ἀγαπᾷς!

Ἀπελλῆς

Ὤ, ναί.
Σὲ ἀγαπῶ, δὲν φεύγω.

Παγκάστη ῥίπτουσα τὴν κεφαλὴν ὀπίσω.

Λέγε, λέγε μοι.

Ἀπελλῆς

Σὲ ἀγαπῶ, Παγκάστη.

Παγκάστη περιβάλλουσα τὸν Ἀπελλῆν.

Ναί, μὲ ἀγαπᾷς.

Ἀπελλῆς

Θὰ μείνω.

Παγκάστη

Ναί, νὰ μείνῃς.
(κλίνουσα τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τοῦ στήθους τοῦ Ἀπελλοῦ).
Ἄφες με ἐδῶ
τὴν κεφαλὴν νὰ κλίνω. Δὲν θὰ φύγῃς, αἴ;

Ἀπελλῆς

Δὲν φεύγω, ὄχι.

Παγκάστη

Ἆ! ἐπὶ τοῦ στήθους σου!

Ἀπελλῆς

Ὤ, εὐτυχία!

Παγκάστη

Ψάλε τὴν ἀγάπην σου.

Ἀπελλῆς

Ἰδέ με, κλαίω, ἀλλὰ πλέον ἐκ χαρᾶς.

Παγκάστη

Μή μου ταράσσῃς τ' ὄνειρόν μου, Ἀπελλῆ.

Ἀπελλῆς

Ὦ, ἔρως, ἔρως!

Παγκάστη

Σίγα, σίγα, μ' ἀφυπνοῖς.

Ἀπελλῆς

Ἀπεκοιμήθη. Ζεῦ! μὴν εἶνε ὄνειρον;
(Προσβλέπων αὐτὴν μετ' ἀγάπης).
Δὲν εἶνε, ὄχι· τὴν κρατῶ, τὴν θλίβω, ναί.
Ἆ! ἐπὶ τέλους, εἶσαι εἰς τοὺς κόλπους μου.
(Ἐπιθέτει φίλημα ἐπὶ τοῦ μετώπου αὐτῆς).

Παγκάστη ἀνατινάσσεται ὡς ἀφυπνιζομένη).

Τί ἔκαμες;

Ἀπελλῆς ἐγειρόμενος.

Παγκάστη . . .

Παγκάστη
Μὲ ἐφίλησες!

Ἀπελλῆς ἱκετευτικῶς ἀλλὰ μετὰ χαρᾶς.

Συγχώρησέ με, ἤμην τόσον εὐτυχής!
(Μικρὰ σιγή).

Παγκάστη
Σὲ συγχωρῶ.

Ἀπελλῆς
Ἀλλ' ὅμως τοῦτο... δὲν ἀρκεῖ...
ἐὰν ἐτόλμων... ἓν καὶ μόνον...μόνον ἓν...
ἐπὶ τὰ χείλη...

Παγκάστη δίδουσα εἰς ἀσπασμὸν τὴν χεῖρα.
Σ' ἀγαπῶ καὶ σοὶ ἀρκεῖ.

Ἀπελλῆς ἔξαλλος.

Εὐδαιμονία! . . . ὤ, δὲν εἶσαι ὄνειρον!
Ἆ! τώρα ἐνεπνεύσθην. Κάθησε λοιπόν·
θὰ ζωγραφήσω· εἶμαι ἔμπλεος χαρᾶς!

Παγκάστη βαίνουσα πρὸς τὸ ἀνάκλιντρον.

Συγχώρησέ με, βασιλεῦ Ἀλέξανδρε·
δὲν πταίω, ὄχι, εἶχον πόθους καὶ ψυχήν,
πᾶν, ὅ,τι ἠδυνήθην πᾶν τι ἔπραξα,
νὰ καταπνίξω δὶς καὶ τρὶς ἠθέλησα
τοὺς πόθους μου, εἰς μάτην· τὸν ἠγάπησα!
(Κάθηται).

Ἀπελλῆς
Ἑτοίμη εἶσαι;

Παγκάστη
Ναί.

Ἀπελλῆς
Ὀλίγον δεξιᾷ.

Παγκάστη

Τὸ πρόσωπόν του ἐφαιδρύνθη ἐντελῶς.

Ἀπελλῆς

Τί ἔπαθ' ὁ χρωστήρ μου; ἄ, ἐμάδησε.
Θὰ φέρω ἄλλον ἐκ τοῦ οἴκου αὔριον.

Παγκάστη

Νὰ φέρῃς ὅλους τοὺς χρωστῆράς σου ἐδῶ.

Ἀπελλῆς
Καὶ τότε οἴκοι πῶς θὰ ζωγραφήσω;

Παγκάστη
Ἄ!

Ἀπελλῆς
Καὶ ἔχω τόσα ἔργα ἀτελείωτα.

Παγκάστη
Ὁ Βουκεφάλας;

Ἀπελλῆς
Ἐτελείωσ' ἀπὸ χθές.

Παγκάστη

Τί λέγεις; καὶ τὸν εἶδεν ὁ Ἀλέξανδρος;

Ἀπελλῆς γελῶν.

Τὸν εἶδε, ναί, τὸν εἶδε.

Παγκάστη

Διατί γελᾷς;

Ἀπελλῆς

Καὶ πῶς νὰ μὴ γελάσω; δὲν τοῦ ἤρεσεν.

Παγκάστη
Πῶς γίνεται;

Ἀπελλῆς

Δὲν ἔχει, εἶπεν, ἔκφρασιν,
καί την εἰκόνα ὑπερμέτρως ἔψεγεν.
Ἐνῷ ἐκεῖνος ἀνεζήτει σφάλματα,
διῆλθεν ἵππος κατὰ τύχην ἀπ' ἐκεῖ·
ὡς εἶδε τὴν εἰκόνα, ἐχρεμέτισε.

Παγκάστη
Καὶ τότε;

Ἀπελλῆς

Τότε εἶπον: —Γραφικώτερος
κατὰ πολὺ ἐφάνη σοῦ, ὦ βασιλεῦ,
ὁ ἵππος οὗτος.— Εἶχον ὅμως δίκαιον.

Παγκάστη
Ἐπείσθη τότε;

Ἀπελλῆς
Ναί, τὸ ὡμολόγησεν.

ΣΚΗΝΗ Θ'

ΑΠΕΛΛΗΣ ΠΑΓΚΑΣΤΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Ἀλέξανδρος πρὸ τῶν κιόνων ἱστάμενος καὶ τὴν Παγκάστην παρατηρῶν.

Ὢ πλάσμα θεῖον, καλλονὴ θεσπέσιος,
Παγκάστη μου!

Ἀπελλῆς

Μὴ στρέφῃς...
(Βλέπων τὸν Ἀλέξανδρον).
Ἆ!

Παγκάστη ἐγειρομένη.
Ὁ βασιλεύς!

Ἀλέξανδρος κατερχόμενος καὶ τὴν Παγκάστην πλησιάζων.

Γλυκεῖα φίλη, βλέπεις, δὲν ἐβράδυνα·
τὸ ἅρμα τοῦ ἡλίου δὲν μεσουρανεῖ,
καὶ εἶμαι πάλιν εἰς τοὺς κόλπους σου ἐγώ.
Δὲν ἀναπνέω ὅπου σὺ δὲν εἶσαι, σὺ
ὁ πρῶτος ἔρως τῆς ἀτάκτου μου ψυχῆς.
Δὲν ζῶ μακράν σου, δὲν ἀντέχω, πνίγομαι.
Ἐδῶ εὑρίσκω ἡδονήν, ἐδῶ χαράν,
εἰς τὴν ἀγκάλην τὴν θερμὴν τῆς φίλης μου.
Ἐδῶ εἰσπνέω τὴν μυρόεσσαν πνοήν,
ἣν ἀναδίδει ἡ καρδία σου, ἐδῶ.
Δέν με θερμαίνει τοῦ ἡλίου ἡ ἀκτίς,
ὡς με θερμαίνει βλέμμα τῆς Παγκάστης μου.
Παγκάστη μου, Παγκάστη, ἐρωμένη μου,
νά σε φιλήσω· δός μοι, δός μοι φίλημα.
(Ἡ Παγκάστη προτείνει τὸ μέτωπον· ὁ Ἀπελλῆς ἀγωνιῶν βλέπει).
Τὸ μέτωπόν σου; ὄχι, δὸς τὰ χείλη σου.
(Ἡ Παγκάστη ῥίπτει τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ὀπίσω, ὁ Ἀλέξανδρος τὴν ἀσπάζεται, ἐνῷ ὁ Ἀπελλῆς φαίνεται ἄπελπις).
Ἀκόμη, φίλη!
(Ὁ Ἀλέξανδρος ἀσπάζεται αὐτὴν ἐπανειλημμένως).
Ἡδονὴ ἀνέκφραστος!
(Μένει πρὸς στιγμὴν μετ' ἔρωτος τὴν Παγκάστην βλέπων. Ἡ Παγκάστη προσπαθεῖ ν' ἀποφύγῃ τὸ βλέμμα τοῦ Ἀπελλοῦ).

Ἀπελλῆς ἰδίᾳ μετ' ἀπελπισμοῦ.

Καρδία μου, μὴ θρήνει, γράφε χείρ, καὶ σὺ
ψυχή μου, σίγα. Οἴμοι! Οὕτως εἵμαρται.

Ἀλέξανδρος ἀφίνων τὴν Παγκάστην καὶ κατερχόμενος τὴν σκηνήν.

Ὦ, ἔρως, ἔρως! Τί πλειότερον ἐμοῦ
ᾐσθάνεσο, Κρονίδη, ἀσπαζόμενος
τὰ χείλη τῆς Δανάης;

Παγκάστη μετὰ λύπης, ἰδίᾳ.

Τάλαν Ἀπελλῆ.
(Ὁ Ἀλέξανδρος ἀνέρχεται τὴν σκηνὴν διαγράφων ἡμικύκλιον περὶ τὸν Ἀπελλῆ).

Ἀπελλῆς ἰδίᾳ.

Εὐδαιμονία! εἶσαι φροῦδον ὄνειρον.
Μίαν στιγμὴν καὶ μόνην μοὶ ἐδώρησας,
καὶ ἡ στιγμὴ παρῆλθε.

Ἀλέξανδρος

Χαῖρε, Ἀπελλῆ.

Ἀπελλῆς

Χαῖρε καὶ σύ!

Ἀλέξανδρος βλέπων τὴν εἰκόνα.

Ὡραῖον! εὖγε, ἄριστα.
Ὁποῖον κάλλος! Κάθησε, Παγκάστη μου.

Παγκάστη

Ὁ Ἡφαιστίων σὲ ἐζήτει πρὸ μικροῦ,
τὸν εἶδες;

Ἀλέξανδρος

Ὄχι, τί ζητεῖ.

Παγκάστη

Τοῦ Σύρφακος
οἱ ὀπαδοὶ καὶ πάλιν ἐξανέστησαν
κατὰ τῶν καθεστώτων.

Ἀλέξανδρος πλησιάζων τὴν Παγκάστην καὶ μετ' ἀδιαφορίας.

Πάλιν;

Παγκάστη

Ὁ λαὸς
ἐμάνη, ὡς μοι εἶπεν, εἶν' ἀκάθεκτος.
Θὰ θανατώσῃ πλὴν τῶν συστασιωτῶν
γυναῖκας, κόρας, παῖδας, βρέφη, γέροντας.

Ἐν τῇ ὀργῇ του ὁ λαὸς εἶνε τυφλός.
Ἀλέξανδρέ μου, μόνη ἡ ἐμφάνισις
τοῦ βασιλέως θ' ἀποτρέψῃ τὸν λαὸν
ἀπὸ τοιούτων ἐγκλημάτων.

Ἀλέξανδρος

Ἄπαγε!

Παγκάστη

Ὑπὸ τὰ ὄμματά σου δὲν ἐσφάγησαν
προχθὲς ἀκόμη τόσα ὄντα ἀτυχῆ;
Ἐνεφανίσθης, δι' ἑνός σου νεύματος
διέλυσας τὰ πλήθη τὰ μαινόμενα
Ὤ, σπεῦσον πάλιν, μόνον νὰ ἐμφανισθῇς,
διὰ νὰ σώσῃς τὰ ἀθῷα πλάσματα.

Ἀλέξανδρος

Μὴ θορυβῆσαι, φίλη μου, μὴ θλίβεσαι
πᾶν ὅ,τι εἶδες, δὲν θὰ ἐπαναληφθῇ.

Παγκάστη

Ἀλλ' ὁ λαὸς ἐμάνη.

Ἀλέξανδρος

Θ' ἀναχαιτισθῇ.

Παγκάστη

Πλὴν τίς θὰ πράξῃ τοῦτο ὅταν εἰσ' ἐδῶ;

Ἀλέξανδρος

Ὁ Παρμενίων καὶ ὁ Σέλευκος.

Παγκάστη

Πῶς;

Ἀλέξανδρος

Ναί.

Παγκάστη

Ὁ Παρμενίων;

Ἀλέξανδρος

Μὴ φοβῆσαι, κάθησε.
Διέταξα τὸν Κλεῖτον νὰ περιφρουρῇ
καὶ θὰ συλλάβῃ πάντας τοὺς στασιαστὰς
πρὶν ἢ ὁρμήσῃ ὁ λαὸς εἰς ἔφοδον.
Μὴ ἔχε φόβους, θὰ σωθῶσι· κάθησε.

Παγκάστη καθημένη.

Ἄ, εἴθε νὰ σωθῶσιν οἱ ταλαίπωροι.

Ἀλέξανδρος

Αὐτὴν τὴν θέσιν εἶχες πάντοτε;

Παγκάστη

Αὐτήν.

Ἀλέξανδρος

Τὴν κεφαλήν σου στρέψε. Ὄχι δεξιᾷ.
Ἀκόμη, βλέπε πρὸς ἐμέ.

Ἀπελλῆς

Ἀλλὰ . . .

Ἀλέξανδρος

Ἐκεῖ.

Ἀπελλῆς

Δὲε εἶν' αὐτὴ ἡ θέσις.

Ἀλέξανδρος

Πῶς;

Ἀπελλῆς

Δὲν εἶν' αὐτή,
ἰδὲ ὁποίαν ἔχει ἐν τῷ πίνακι.

Ἀλέξανδρος

Ἐμὲ νὰ βλέπῃ θέλω, Ἀπελλῆ.

Ἀπελλῆς

Σέ;

Ἀλέξανδρος

Ναί.

Ἀπελλῆς

Αἴ, λάβε τὸν χρωστῆρα κ' εἰς τὴν θέσιν μου
ἐλθὲ νὰ γράψῃς . . .

Ἀλέξανδρος

Πῶς;

Ἀπελλῆς

Θὰ βλέπῃ τότε σέ,
ἀφοῦ τοιαύτη εἶν' ἡ θέσις της· ἰδού.

Ἀλέξανδρος

Καλὸν τὸ σκῶμμα.

Ἀπελλῆς δίδων τὸν χρωστῆρα.

Λάβε.

Ἀλέξανδρος μειδιῶν.

Ἔχεις δίκαιον.
Οὐδέποτε εἰς ἄλλον θὰ ἐπέτρεπον
νά μ' ἀφαιρέσῃ τῆς Παγκάστης βλέμματα.
Ἐξακολούθει.

Ἀπελλῆς τῇ *Παγκάστῃ*.

Βλέπε πρὸς ἐμὲ, ἐκεῖ.

Ἀλέξανδρος μεταβαίνων δεξιᾷ τοῦ Ἀπελλοῦ.

Τί κάμνεις; τοὺς βοστρύχους ἐζωγράφησας
κακῶς· δὲν βλέπεις;

Ἀπελλῆς

Πῶς;

Ἀλέξανδρος

Αὐτοὺς ἰδῶ.

Ἀπελλῆς

Αὐτούς!

Ἀλέξανδρος

Ὁ εἷς ἐπὶ τοῦ ἄλλου κάθηται· ἰδέ.

Ἀπελλῆς μειδιῶν.

Καθὼς ἐπὶ σφριγῶντος κέλητος ἱππεύς.

Ἀλέξανδρος

Ἀπαραλλάκτως· καὶ πρὸ πάντων ὁ μικρός.

Ἀπελλῆς

Δὲν εἶν' ἑταῖροι, βασιλεῦ, οἱ βόστρυχοι,
παράταξις δὲν εἶνε στρατιωτική.

Ἀλέξανδρος

Τί ἐννοεῖς;

Ἀπελλῆς

Ὑπόθες, ὅτι μ' ἔβλεπες
ἐπὶ ὡραίου ἵππου καὶ θυμοειδοῦς,
ἀλλ' ἔχοντα χρωστῆρα ἀντὶ δόρατος,
ὑπόθες, ὅτι ἤμην ἐπὶ κεφαλῆς
στρατιωτῶν μυρίων, τοῦ ἀγήματος,
καὶ ὅτι τοὺς ὡδήγουν ἐπὶ τὸν ἐχθρὸν,
ἐν νῷ τὴν μάχην σχεδιάζων ὅπως σὺ,
δὲν θὰ ἐγέλας, βασιλεῦ;

Ἀλέξανδρος

Ἀρκεῖ, ἀρκεῖ.

Ἀπελλῆς

Ὑπόθες, ὅτι εἶχον τὴν ἀξίωσιν
κατὰ τὴν μάχην νὰ σοὶ δίδω συμβουλάς.

Ἀλέξανδρος

Ἀρκεῖ, ἀρκεῖ σοὶ λέγω· σὲ ἐνόησα.

Ἀπελλῆς

Λοιπὸν εἰς μάχην τοὺς στρατοὺς παράταττε
καὶ τοὺς βοστρύχους ἄφες μόνον εἰς ἐμέ.

Ἀλέξανδρος

Ἀλλὰ τὸ βλέμμα. . .

Ἀπελλῆς ἀνυπομόνως.

Πάλιν;

Ἀλέξανδρος

Παρατήρησον.
Ἐδῶ, τὸ βλέπεις; διαφέρει καὶ πολύ.
(Τῇ Παγκάστῃ).
Παγκάστη, στρέψε, στρέψε πρὸς ἐμέ.
(Τῷ Ἀπελλῇ).
Ἰδέ·
τὸ βλέμμα τῆς Παγκάστης εἶν' ἀγέρωχον
καὶ σὺ τὸ ἔχεις συμπαθές.

Ἀπελλῆς περιχαρής.

Ἆ! συμπαθές;

Ἀλέξανδρος

Ὡραῖον εἶνε τὸ ἐπὶ τοῦ πίνακος,
γλυκὺ, δὲν λέγω, ἔχει ἡδυπάθειαν,
ἀλλά μ' ἀρέσει τ' ἄλλο, τὸ ἀγέρωχον·
τοιουτοτρόπως μ' ἀτενίζει πάντοτε.
Καὶ ἔχει μεγαλεῖον τ' ἄλλο βλέμμα της.
Διόρθωσέ το, Ἀπελλῆ.

Ἀπελλῆς

Ὦ, ἄφες με·
ἄφες νὰ γράφω ὅ,τι βλέπει τ' ὄμμά μου.
Πρὸς τί λοιπὸν ὁ πίναξ; εἶνε περιττός.
Ἂν σὺ τὴν βλέπῃς ἄλλως, τί ζητῶ ἐγώ;
σοὶ δίδω τὸν χρωστῆρα καὶ ζωγράφησε.

Ἀλέξανδρος

Πλήν, φίλε μου, δὲν εἶπον, δὲν ἠθέλησα....

Ἀπελλῆς

Ἐγὼ τὴν βλέπω ὅπως εἶνε, συμπαθῆ,
ἀλλέως σὺ τὴν θέλεις, ἔχεις χρώματα,
ἰδοὺ ὁ πίναξ, γράψε την ἀγέρωχον.

Ἀλέξανδρος θέτων τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ ὤμου τοῦ Ἀπελλοῦ).

Ὦ Ἀπελλῆ μου, μὲ λυπεῖς.

Ἀπελλῆς

Δὲν ἔμαθον
νὰ κολακεύω.

Ἀλέξανδρος σφίγγων αὐτῷ τὴν χεῖρα.

Δι' αὐτὸ σὲ ἀγαπῶ.
Νά σε πικράνω δὲν ἠθέλησ', Ἀπελλῆ,
ἀλλ' ἂν οἱ λόγοι οὗτοι σὲ κατέθλιψαν,
λησμόνησέ τους, δὲν ἐνόουν τι κακόν.
Ὁ φίλος εἶπε τούτους, ὁ Ἀλέξανδρος,
οὐχὶ ὁ βασιλεύς.

Ἀπελλῆς

Καλῶς.

Ἀλέξανδρος

Τοὺς λησμονεῖς;

Ἀπελλῆς ἐργαζόμενος.

Καὶ αὔριον εἰς ἄλλα.

Ἀλέξανδρος

Ἄλλοτε ποτέ.
Σὺ μάρτυς τούτου ἔσο, σύ, Παγκάστη μου.
Εἰς τὸ ἑξῆς δὲν λέγω πλέον τίποτε.
Βαρέως φέρει πᾶσαν παρατήρησιν,
ζηλοτυπεῖ τὴν τέχνην, εἶν' ἐγωϊστής,
οὐδ' εἰς τὸν φίλον ἐπιτρέπει παιδιάν.

Ἀπελλῆς πικρῶς ἰδίᾳ.

Τὸν φίλον, ναί, τὸν φίλον· εἶνε φίλος μου!

Ἀλέξανδρος ἀποβάλλων τὸ ξίφος καὶ τὴν περικεφαλαίαν.

Τί ἔχεις σύ, Παγκάστη; εἶσαι κατηφής.

Παγκάστη θορυβουμένη.

Ἐγώ;
(μειδιῶσα ἐπιχαρίτως).
Γελῶ, δὲν βλέπεις;

Ἀλέξανδρος συμπαθῶς.

Γέλα πάντοτε.

Παγκάστη

Ποῦ ἦσο τὴν πρωΐαν;

Ἀλέξανδρος

Ἀ! ἐθαύμαζον
τῆς Ἐφεσίας τὸν θαυμάσιον ναόν.
Δὲν εἶδον ἔργον μεγαλοπρεπέστερον,
οὐδὲ μοὶ εἶνε δυνατὸν νὰ φαντασθῶ.
Δὲν κατεστράφη ὅλος ὅπως ἔλεγον·
οἱ κίονές του μένουν, δὲν κατέπεσαν
καὶ μέγα μέρος τῆς ξυλείας, ὁ χρυσός,
τὰ μάρμαρα, τὰ γεῖσα καὶ ὁ ἴασπις,
θὰ χρησιμεύσουν εἰς τὴν ἀνακαίνισιν.
Ὁποῖος πλοῦτος! ποία τέχνη θαυμαστή!
Τοιοῦτος εἶνε, Ἀπελλῆ, ὁ Παρθενών;

Ἀπελλῆς

Δὲν εἶδον τὰς Ἀθήνας.

Ἀλέξανδρος καθήμενος εἰς τὴν ἄκραν τοῦ ἀνακλίντρου.

Ἀλλὰ ἤκουσας
περὶ τοῦ Παρθενῶνος.

Ἀπελλῆς

Ναί, ἐξ ἀκοῆς
γνωρίζω.

Ἀλέξανδρος

Λέγουν ὅτι εἶνε θαυμαστός.

Ἀπελλῆς

Εἶν' ἔργον τοῦ Ἰκτίνου καὶ αὐτὸ ἀρκεῖ.

Ἀλέξανδρος

Τὸν Καλλικράτην, τὸν Φειδίαν λησμονεῖς.

Ἀπελλῆς

Νὰ λησμονήσω τὸν Φειδίαν; ὤ, ποτέ.

Παγκάστη

Τίς τούτους καθωδήγει εἰς τὸ ἔργον των;

Ἀπελλῆς

Διάνοια εὐρεῖα καὶ μεγαλουργός·
ὁ Περικλῆς!

Ἀλέξανδρος ἐγειρόμενος.

Ὁ Μέγας.

Ἀπελλῆς

Μέγας ἀληθῶς.

Ἀλέξανδρος

Ἰδὼν τὸν Μεγαβάζην τῷ προέτεινα
νὰ ἀναλάβω τὴν ἐξακολούθησιν
τοῦ ὅλου ἔργου, ἂν συγκατετίθετο
νὰ γράψω τὄνομά μου ἄνω τῶν θυρῶν·
ἀπεποιήθη οὗτος· δὲν ἐπέμεινα.

Παγκάστη

Τοῦ Ἡροστράτου . . .

Ἀλέξανδρος

Σίγα· τί προέφερες;

Παγκάστη

Τί εἶπον;

Ἀλέξανδρος

Εἶπες τ' ὄνομά του.

Παγκάστη

Τί κακόν;

Ἀλέξανδρος

Καὶ ποῦ το εἶπες; ποῦ; ἐνώπιον αὐτοῦ.

Παγκάστη

Τοῦ Ἡροστράτου...

Ἀλέξανδρος

Σίγα.

Παγκάστη

Δέν σε ἐννοῶ.

Ἀλέξανδρος

Πῶς, δὲν ἠξεύρεις τὴν δρακόντειον ποινήν,
ἣν ἐπιβάλλουν τώρα οἱ Ἐφέσιοι,
εἰς ὅν τινα προφέρει μόνον τ' ὄνομα
τοῦ Ἡροστράτου;

Παγκάστη

Δὲν ἠξεύρω τίποτε.

Ἀλέξανδρος

Ἰδού, ἐρώτα τὸν Ἐφέσιον αὐτόν.

Παγκάστη

Τί ἐπιβάλλουν;

Ἀπελλῆς

Τοῦ θανάτου τὴν ποινήν.

Ἀλέξανδρος

Κατεδικάσθης, δύστηνος Παγκάστη μου,
καὶ σὲ φονεύω δι' ἑνὸς φιλήματος.

Ἀπελλῆς ἰδίᾳ.

Ἐμὲ φονεύει τὸ τοιοῦτο φίλημα.
(Ὁ Ἀλέξανδρος πλησιάζει τὸν Ἀπελλῆν).

Παγκάστη ἰδίᾳ.

Τὴν καταδίκην μόνος του προέφερε.

Ἀλέξανδρος παρατηρῶν τὴν εἰκόνα.

Τί βλέπω; εὖγε, εὖγε.

Παγκάστη

Ἆ, Ἀλέξανδρε,
τί εἶπες πρὸ ὀλίγου εἰς ἐμὲ αὐτήν;
καὶ ὅμως πάλιν κάμνεις παρατήρησιν.

Ἀλέξανδρος

Ἀλλὰ θαυμάζω μόνον· εἶπόν τι κακόν;

Παγκάστη

Δὲν ὑπεσχέθης νὰ ἀπέχῃς τοῦ λοιποῦ,
ν' ἀφίνῃς τὸν τεχνίτην εἰς τὸ ἔργον του,
νὰ μή τῳ δίδῃς γνώμην, μήτε συμβουλήν;

Ἀλέξανδρος

Ἀλλὰ θαυμάζω μόνον ἔργον κάλλιστον,
δὲν εἶπον γνώμην, συμβουλὴν δὲν ἔδωκα

Παγκάστη

Ἂν οὕτως ἔχῃ . . .

Ἀλέξανδρος

Οὕτως.

Παγκάστη

Τότε θαύμαζε.

Ἀλέξανδρος

Κ' ἐκεῖνο, ὅπερ μὲ ἐκπλήττει ἀληθῶς,
εἶν' ἡ ταχύτης, μεθ' ἧς τρέχει ὁ χρωστήρ.
Πῶς τοῦτο; σὺ συνήθως δὲν ἐργάζεσαι
ταχέως, πῶς συμβαίνει;

Ἀπελλῆς ἀδιαφόρως.

Αἴ, ἐνίοτε.

Ἀλέξανδρος

Διὰ νὰ γράψῃς δύο μόνον πίνακας
τὸν Ἥ ρ ω α, νομίζω, καὶ τοὺς Θ ν ή σ κ ο ν τ α ς
ὀλυμπιάδα ὅλην κατηνάλωσας.

Ἀπελλῆς

Ὀλυμπιάδα; ἀπατᾶσαι, βασιλεῦ.

Ἀλέξανδρος

Αἴ, πιθανὸν ἡ μνήμη νά με ἀπατᾷ
καὶ ἴσως ὑπερβάλλω· ὁπωςδήποτε
δὲν γράφεις ἐσπευσμένως· τοῦτο ἐννοῶ.
Προχθὲς ἀκόμη αὕτη ἡ εἰκὼν ἰδῶ
δὲν ἦτο ἐν σχεδίῳ; ἀχρωμάτιστος;
Καὶ ὅτε ἦλθον εἶχες μόνον τὴν μορφήν.
Ἐν τούτοις μετ' ὀλίγον, ἴσως αὔριον
θὰ ἦν' ἑτοίμη.

Παγκάστη

Τί; ἑτοίμη;

Ἀλέξανδρος

Ἐντελῶς.

Παγκάστη ἰδίᾳ μετὰ λύπης.

Ἆ! ὅ,τι εἶπε θ' ἀληθεύσῃ δυστυχῶς,
θὰ τελειώσῃ τὴν εἰκόνα σήμερον
καὶ αὔριον θὰ φύγῃ εἰς τὴν Αἴγυπτον.

Ἀλέξανδρος θαυμάζων τὴν εἰκόνα.

Καὶ εἶνε ἔργον τέλειον, θαυμάσιον
ὡραῖον εἶνε. Εὖγε, Ἀπελλῆ μου σύ.
Οὐδὲ ὁ Ζεῦξις, οὐδὲ ὁ Παρράσιος
θὰ ἔγραφον τὴν φίλην μου καλλίτερον.
Παγκάστη, εἶσ' ὡραία, θεία καλλονή,
καὶ ὁ ζωγράφος σ' ἀπεικόνισε πιστῶς.
(Πλησιάζων τὴν Παγκάστην).
Ἀλλὰ τί ἔχεις πάλιν; πάλιν ὠχριᾷς·
Τί ἐνθυμήθης; τὴν μανίαν τοῦ λαοῦ;
θ' ἀνεχαιτίσθη πλέον· ἔταξα φρουρούς,
καθὼς σοὶ εἶπον, καὶ θὰ συνελήφθησαν
οἱ ταραξίαι καὶ οἱ ὀπαδοὶ αὐτῶν.
Ἡ πόλις, δὲν ἀκούεις; εἶνε ἤρεμος,
οὐδὲν συμβαίνει· ἐάν τι συνέβαινεν
ὁ Ἡφαιστίων θά μοί το ἀνήγγελλεν.
Ἀλλ' ἴσως ἄλλο θλίβει τὴν καρδίαν σου·
τί θέλεις; λέγε· λέγε, φίλη μου καλή·
δὲν εἶνε πλήρης ἡ εὐδαιμονία σου;
σοὶ μένει ἔτι πόθος ἀνεκπλήρωτος;
εἰπέ, τίς εἶνε; νά τον ἐκπληρώσω, ναί.

Παγκάστη

Οὐδένα πόθον ἔχω πλέον, βασιλεῦ·
πᾶν ὅ,τι ἐπεθύμουν τὸ ἀπήλαυσα.

Ἀλέξανδρος

Ἀλλ' εἶνε, εἶνε, καί τον παρασιωπᾷς.

Παγκάστη

Μοὶ ἔδωσας τὰ πάντα, τί πλειότερον;

Ἀλέξανδρος θωπεύων αὐτήν.

Τὸν κόσμον ὅλον ἤθελον νά σ' ἔδιδον.

Ἀπελλῆς ἰδίᾳ.

Ὁποία θλῖψις! δὲν θ' ἀπαλλαγῶ λοιπόν;

Ἀλέξανδρος κατακλινόμενος ἐπὶ τῶν γονάτων τῆς Παγκάστης καὶ τὴν κεφαλὴν διὰ τῆς χειρὸς ἐρείδων.

Ἐδῶ νὰ πέσω, νὰ ἀναπαυθῶ ἐδῶ,
τὴν κεφαλήν μου ἐπὶ τῶν γονάτων σου
νὰ κατακλίνω.

Ἀπελλῆς ἰδίᾳ.

Οἴμοι!

Παγκάστη

Θ' ἀποκοιμηθῇς.

Ἀλέξανδρος

Νὰ κοιμηθῶ; ἄ, ὄχι, δὲν θὰ κοιμηθῶ,
δὲν ἔχω ὕπνον· οὐδὲ θέλω κἂν αὐτόν.
Τὴν Μαγνησίαν θέλω καὶ τὴν Μίλητον.

(Καθ' ὅλον τὸν μονόλογον τοῦτον ὁ Ἀπελλῆς φαίνεται γράφων ταχέως, ἡ δὲ Παγκάστη ἔχει ἐστραμμένην τὴν κεφαλὴν καὶ μελαγχολῶσα προσβλέπει τὸν Ἀπελλῆν.)

Πολὺς παρῆλθε χρόνος, ἤδη μῆνες τρεῖς,
ἀφ' ὅτου ἐκ τῆς Πέλλης ἀνεχώρησα
καὶ ὅμως μόνον τὴν παρὰ τὸν Γρανικὸν
θὰ ἐνθυμοῦνται τοῦ Δαρείου οἱ στρατοί.
Ἐγὼ βραδύνω ἢ ταχὺς παρέρχεται
ὁ χρόνος, ὅστις σύρει τοὺς ἐνιαυτοὺς
καὶ τὰς ὀλυμπιάδας ὅλας ὡς στιγμάς;
Μικρὸν ἀκόμη. Ὅταν τὰ παράλια
καὶ τοὺς λιμένας φέρω εἰς ὑποταγήν,
καὶ ἀπὸ πάσης ἐχθρικῆς ἐπιδρομῆς
ἐξασφαλίσω ὅλην τὴν πατρίδα μου,
θά σε ζητήσω, Πέρσα, εἰς τὸ κέντρον σου,
κ' ἐκεῖ θὰ πλήξω τὴν ἀλαζονείαν σου.
Ἂν τώρα εἰς Ἀθήνας ἐξαπέστειλα
τριακοσίας πανοπλίας περσικάς,
θὰ στείλω τότε τρισμυρίας τῇ Θεῷ.
Θὰ δικαιώσω τὰς ἐλπίδας τὰς χρηστάς,
ἃς ἐν Ἑλλάδι τόσοι ἔχουν δι' ἐμέ,
θὰ ἐκτελέσω ὅ,τι εἶπον ὁρκισθεὶς
ἐν τῇ κοινῇ συνόδῳ εἰς τὴν Κόρινθον,
καὶ θὰ κυρώσω τὰς συνθήκας ὁλικῶς,
σεβόμενος τὰ δόξαντα τοῖς Ἕλλησιν.
Τούς θέλω, Ἀθηναῖοι, τοὺς ἐπαίνους σας,
πλὴν θά τους ἀποκτήσω μόνος, πολεμῶν,
προκινδυνεύων ἐν τοῖς πρώτοις πάντοτε,
καὶ εἰς τοὺς πολεμίους σπείρων τὴν φθοράν.
Παιδίον μ' εἶπες ἄλλοτε, Δαρεῖε, σύ·
καὶ τοῦ πατρὸς θανόντος ἀνεκάλεσας
ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου τὰ στρατεύματα,
ἀνέστειλας ἀμέσως τὰς παρασκευὰς
νομίζων παρελθόντα πάντα κίνδυνον.
Πλὴν τὸ παιδίον ἦλθε, σὲ ἀναζητεῖ,
ποῦ εἶσαι; θά σε εὕρω καὶ ἂν κρύπτεσαι.
Σὺ θ' ἀποτίσῃς τῶν Περσῶν τὰ σφάλματα,
τὰ θέμεθλα τοῦ θρόνου σου σαλεύονται,
δὲν ἐννοεῖς τὸν λόγον; εἶμ' ἐγὼ ἐδῶ.
Οἱ πρόγονοί σου τὴν Ἑλλάδα ἤλπισαν
νὰ κατακτήσουν καὶ ἐτόλμησαν δεινόν·
τὸ ἔδαφός της ἀπηνῶς ἐπάτησαν,
ἀλλ' ἀπεκρίθη εἰς αὐτοὺς ὁ Μαραθών.
Κατόπιν εἰς τὸν Ξέρξην ἀπεκρίθησαν
πλὴν τῆς Μυκάλης, Σαλαμὶς καὶ Πλαταιαί.
Κ' εἰς σέ, Δαρεῖε, τώρα ἀποκρίνεται
οὐχὶ παιδίον, ἀλλὰ ὁ Ἀλέξανδρος.

(Ἐγείρεται μεγαλοπρεπὴς καὶ φοβερός).

Παγκάστη προσβλέπουσα μετ' ἀγάπης καὶ θλίψεως τὸν Ἀπελλῆν, ἰδίᾳ.

Ἀκαταπαύστως γράφει, εἶν' ἀκούραστος.

(Στένουσα).

Θὰ τελειώσῃ καὶ θὰ φύγῃ αὔριον!

Ἀλέξανδρος βλέπων περίλυπον τὴν Παγκάστην

Παγκάστη, σὲ κουράζω μὲ τὰς σκέψεις μου,
ἀλλὰ δὲν ἔχω πλέον ἄλλο ὄνειρον.
Τὰ πάντα εἰς τοὺς φίλους διεμοίρασα,
λιμένας, πλοῦτη, χώρας, κτήνη, μέγαρα,
κρατήσας τὰς ἐλπίδας μόνον δι' ἐμέ.

(Κατερχόμενος τὴν σκηνήν).

Θά τον κατανικήσω τὸν Κοδομανόν,
θὰ ὑποτάξω ἅπασαν τὴν χώραν του,
τὰ χαῦνα πλήθη τῶν Ἀσιανῶν αὐτῶν
θὰ πολιτίσω ἐλευθεριώτερον.

(Ἐξηπλούμενος ἐπὶ τῶν γονάτων τῆς Παγκάστης).

Θὰ ἐκπολίσω μέρη ἀκατοίκητα
καὶ ὅπου κτήνη βόσκονται ἀγεληδὸν
θὰ ἴδῃς πόλεις πολυάνδρους καὶ καλάς.
Ἐκ τούτων μίαν θά σοι δώσω, φίλη μου,
πλὴν πῶς την θέλεις; ὀρεινὴν ἢ πεδινήν,
παράλιον τὴν θέλεις ἢ μεσόγειον;

Παγκάστη

Δὲν θέλω πόλεις.

Ἀλέξανδρος

Τί, τί θέλεις;

Παγκάστη

Τίποτε.

Ἀλέξανδρος ἀσπαζόμενος αὐτήν.

Τὸ φίλημά μου θέλεις, ναί, Παγκάστη μου
(Ἐξηπλωμένος φέρει τὰς χεῖρας πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ πλησιάζει εἰς τὰ χείλη αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν τῆς Παγκάστης).

Ἀπελλῆς ἰδίᾳ.

Πυρέσσων γράφω κ' εἶνε ἀτελείωτος.
(Ἄπελπις)
Θὰ τελειώσῃς ὅμως σήμερον, εἰκών.

Ἀλέξανδρος

Ἐν τῇ εἰκόνι ἐπὶ τῶν χειλέων της
ἐκεῖ, ζωγράφε, πρόσθες καὶ τὰ χείλη μου.
(Ἐτάζει μετ' ἀγάπης τὴν Παγκάστην).

Ἀπελλῆς ἰδίᾳ ὑπόδρα βλέπω αὐτόν.

Ἂν τὰ προσθέσω, βασιλεῦ Ἀλέξανδρε,
θ' ἀπεικονίσω τῆς Παγκάστης μορφασμόν.

ΣΚΗΝΗ Ι'

ΑΠΕΛΛΗΣ ΠΑΓΚΑΣΤΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΗΦΑΙΣΤΙΩΝ

Παγκάστη ἀπωθοῦσα ἠρέμα τὸν Ἀλέξανδρον.

Ὁ Ἡφαιστίων ἔρχεται.

Ἀλέξανδρος ἀνακαθήμενος.

Τί;

Ἡφαιστίων

Βασιλεῦ.

Ἀλέξανδρος ἐγειρόμενος

Τί εἶνε πάλιν;

Ἡφαιστίων

Σπεῦσε, σπεῦσε, βασιλεῦ,
ἡ στάσις ἐξερράγη καὶ ὁ Σέλευκος
ν' ἀναχαιτίσῃ τὸν λαὸν ἀδυνατεῖ.

Ἀλέξανδρος ἀτάραχος

Ὁ Παρμενίων ποῦ εὑρίσκεται;

Ἡφαιστίων

Ἐκεῖ·
ἀλλ' ἕνεκα τοῦ πλήθους μένει ἄπρακτος.

Ἀλέξανδρος

Διέταξα τὸν Κλεῖτον νὰ ἐπαγρυπνῇ.

Ἡφαιστίων

Κρυφίως ταῦτα πάντα ἔγιναν.

Ἀλέξανδρος

Εἰπέ.

Ἡφαιστίων

Οἱ στασιῶται ἱκανοὶ τὸν ἀριθμὸν
τοὺς ἐναντίους ἅπαντας συνέλαβον
καταλαβόντες τὴν ἀρχὴν τῆς πόλεως·
ἀλλὰ τὸν δόλον ἐννοήσας ὁ λαὸς
καὶ τὴν φατρίαν ταύτην ἐχθρευόμενος
τοὺς στασιώτας ἀπηνῶς ἐδίωξεν
ἐλευθερώσας τοὺς εἰρχθέντας ἄρχοντας.
Τὰ καθεστῶτα ὅπως ἦσαν μένουσιν,
ἀλλ' αἱ ἀντεκδικήσεις ἤρχισαν εὐθύς,
καὶ τώρα σπεύδει ὁ λαὸς εἰς τοὺς ναοὺς
ἐκεῖ ζητῶν ν' ἀνεύρῃ τοὺς στασιαστάς.
Τὰ τέκνα των, τοὺς οἴκους, τὰς γυναῖκάς των
ἐντὸς ὀλίγου θ' ἀφανίσῃ ὁ λαός.
Οὐδεὶς θὰ διαφύγῃ τὴν ὀργὴν αὐτοῦ
ἐὰν ἐγκαίρως δὲν φανῇ ὁ βασιλεύς.

Παγκάστη

Ἀλέξανδρέ μου, σπεῦσε.

Ἀλέξανδρος

Ἵππους ἔφερες;

Ἡφαιστίων

Οἱ ἵπποι κάτω ἀναμένουν ἕτοιμοι.

Ἀλέξανδρος φορῶν τὴν περικεφαλαίαν.

Πηγαίνω.

Παγκάστη ἱκετευτικῶς.

Μὴ βραδύνῃς.

Ἀλέξανδρος

Τί ἀνησυχεῖς;

Παγκάστη

Θά τους ἐξολοθρεύσουν ἐὰν δὲν φανῇς.

Ἀλέξανδρος ἀσπαζόμενος αὐτήν.

Ἀφοῦ πηγαίνω.

Παγκάστη

Σπεῦσε.

Ἀλέξανδρος

Χαῖρε, Ἀπελλῆ!

(Ἐξέρχεται ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ τοῦ Ἡφαιστίωνος, ταὐτοχρόνως δ' ἀκούεται ἦχος σαλπίγγων).

ΣΚΗΝΗ ΙΑ'

ΠΑΓΚΑΣΤΗ, ΑΠΕΛΛΗΣ

(Ἡ Παγκάστη εἶνε περίλυπος δεξιᾷ ὁ Ἀπελλῆς ῥίπτων χαμαὶ τὸν χρωστῆρα βαίνει γοργῷ βήματι πρὸς τὸ βάθος, βλέπει ἂν ἐξῆλθεν ὁ Ἀλέξανδρος, εἶτα κατέρχεται τὴν σκηνὴν καὶ ἔμπλεος ὀργῆς δράττει τὴν χεῖρα τῆς Παγκάστης.

Ἀπελλῆς

Παγκάστη, εἷς τῶν δύο· οὗτος ἢ ἐγώ.

Παγκάστη ἔντρομος.

Θεοί! τί λέγεις;

Ἀπελλῆς

Ἄκουσέ με.

Παγκάστη

Τί ζητεῖς;

Ἀπελλῆς ἐν ἀπογνώσει

Ζητῶ νά μ' ἀποδώσῃς τὴν καρδίαν μου,
τοῦ βίου τὴν γαλήνην καὶ τὸ πνεῦμά μου.

Παγκάστη

Λοιπὸν τυφλώττεις; πῶς δὲν παρετήρησας
ὁπόσον ὑποφέρει ἡ Παγκάστη σου;

Ἀπελλῆς πίπτων ἐπὶ ἕδρας.

Ἐδῶ ἐνώπιόν μου σὲ καταφιλεῖ.

Παγκάστη

Πλὴν μ' ἐκνευρίζουν τὰ φιλήματα αὐτοῦ.

Ἀπελλῆς μετ' ἀπελπισμοῦ.

Καὶ ὅμως ὑπομένεις· δὲν ἀνθίστασαι.

Παγκάστη

Ἡ δούλη ὑπομένει, ὄχι ἡ γυνή.

Ἀπελλῆς

Αὐτὸς ἐκεῖ σ' ἐφίλει, κ' ἔκλαιον ἐγώ.
Τὸ δάκρυόν μου χρῶμα εἶχεν αἵματος,
διότι τ' ὄμμα μόνον ἔβλεπεν ἐκεῖ.
Ὑγροὶ δὲν ἦσαν οἱ βολβοὶ τῶν ὀφθαλμῶν,
ἀπέναντί των τῆς Μεδούσης κεφαλή,
τὸ φίλημά του ἐπὶ τῶν χειλέων σου,
τοὺς ἀπελίθου, τοὺς ἐναπεξήραινε,
κ' ἐκ τῆς καρδίας ἔρρεον τὰ δάκρυα.
Ὁ πόνος τῆς ψυχῆς μου δὲν ἐκφράζεται.

Παγκάστη

Ὦ Ἀπελλῆ μου, σοῦ πλειότερον πονῶ.
Ἡ θλῖψις ἐμφωλεύει εἰς τὰ στήθη μου·
ἐτάκην, ἐμαράνθην, ἀπεδάκρυσα,
καὶ γεννηθεῖσα δυστυχής, ἀθλία ζῶ.
Δὲν εἶνε, δὲν ὑπάρχει ὂν ἐπὶ τῆς γῆς
τοιαύτας πάσχον, οἵας πάσχω συμφοράς.
Μεγαλειτέρα θλῖψις εἶνε τῆς ἐμῆς;
Εἰς σὲ ἐδόθη ὅλη ἡ ἀγάπη μου,
τὰ ὄνειρά μου, ἡ χαρά μου ἅπασα·
πᾶν, ὅ,τι μοι ἀνῆκε σοί το ἔδωκα,
ἀλλ' ὅτι δὲν ἀνήκει εἰς ἐμὲ αὐτὴν
πῶς νὰ σοὶ δώσω πλέον ἢ μὴ ἔχουσα;
Ὦ, μὴ λυπῆσαι, ὅταν μὲ ἀσπάζεται
ἐπὶ τὰ χείλη πάγος ἐπικάθηται,
φιλεῖ τὸν πάγον, ἀλλ' οὐχὶ τὰ χείλη μου.

Ἀπελλῆς ἐγειρόμενος.

Παγκάστη, ἄκουσέ με, ἂν με ἀγαπᾷς.
Τὸ ἔργον τελειόνει ἴσως σήμερον
ἐγὼ θὰ φύγω . . .

Παγκάστη ἱκετευτικῶς.

Ὄχι.

Ἀπελλῆς

Εἰς τὴν Αἴγυπτον.
Ἐλθὲ μαζή μου.

Παγκάστη

Πῶς;

Ἀπελλῆς

Μὲ τὴν ἀγάπην σου.

Παγκάστη

Ἀδύνατον.

Ἀπελλῆς

Ἀδύνατον;

Παγκάστη μεταβαίνουσα ἀριστερᾷ.

Ἀδύνατον.

Ἀπελλῆς

Δὲν θέλεις ἴσως· ἂν θελήσῃς δύνασαι.

Παγκάστη

Ἀλλ' εἶμαι δούλη, καὶ ἀνήκω εἰς αὐτόν.

Ἀπελλῆς

Αὐτὸς σοὶ δίδεις πόλεις ὡς ἀθύρματα,
δὲν θά σοι δώσῃ τὴν ἐλευθερίαν σου;

Παγκάστη μετὰ συστολῆς.

Πλὴν μὴ λησμόνει ὅτι . . .

Ἀπελλῆς εἰρωνικῶς.

Ὅτι σ' ἀγαπᾷ.
(Μετὰ πικρίας).
Δὲν λησμονεῖ ὁ πάσχων τὴν ὀδύνην του!
(Μένει σύννους).

Παγκάστη

Δὲν γίνετ' ἡ Παγκάστη ἀπελεύθερος·
θ' ἀκολουθήσῃ πλέον τὸν κατακτητὴν
διὰ νὰ ἀποθάνῃ ἐν τῇ θλίψει της.

Ἀπελλῆς

Ποῦ θά σε φέρῃ, σέ, γυναῖκα εὐπαθῆ,
διὰ πολέμων ἀτερμόνων, ἐπαχθῶν;
Πῶς θὰ ἐκφύγῃς προσιόντα κίνδυνον,
ἐὰν ἡ τύχη δυσμενὴς αὐτῷ φανῇ
καὶ καταστρατηγήσουν τὸν Ἀλέξανδρον
τὰ πλήθη ταῦτα τῶν βαρβαρικῶν λαῶν;

Παγκάστη

Θὰ ὑποστῶ τὴν τύχην τοῦ δεσπότου μου.

Ἀπελλῆς

Ἠξεύρεις ποῦ θὰ λήξῃ ἡ πορεία του;

Παγκάστη

Ὅπου ἂν λήξῃ θά με σύρῃ μεθ' αὐτοῦ.

Ἀπελλῆς

Θὰ ὑπερέλθῃ καὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς.

Παγκάστη

Διὰ νὰ παρατείνῃ τὴν ἀνίαν μου.

Ἀπελλῆς

Εἰπὲ λοιπὸν τοὺς φόβους, οὓς σοι προξενοῦν
τῆς ἐκστρατείας τ' ἀνυπόστατα δεινά·
θά σε ἀκούσῃ, ἴσως δὲ σὲ λυπηθῇ
κ' εἰς Πέλλαν σ' ἀποστείλῃ ἀπελεύθερον.
Εἰπὲ, Παγκάστη, ταῦτα πάντα εἰς αὐτὸν
καὶ τότε πλέον φεύγομεν εἰς Αἴγυπτον.
(Περιπτυσσόμενος αὐτήν).
Ἐκεῖ, μακρὰν τοῦ πλήθους, τῆς αὐλῆς μακράν,
ἐν ἡσυχίᾳ ζῶμεν τρισευδαίμονες·
ἐκεῖ δάσεις εἶνε εὔδενδροι, τερπναί,
τὸν βίον καθιστῶσαι πανευφρόσυνον.
Ποθῶ γαλήνην, ἠρεμίαν τῆς ψυχῆς,
ἐκεῖ θὰ πίω ἀκορέστως, ἄπληστος,
τὴν εὐτυχίαν εἰς τὰ χείλη σου ροφῶν.

Παγκάστη κρατοῦσα τὸν Ἀπελλῆν.

Ὦ, πόσον εἶν' ὡραῖον τ' ὄνειρον αὐτό.

Ἀπελλῆς

Πλὴν πραγματοποιοῦνται καὶ τὰ ὄνειρα.

Παγκάστη

Τὰ ἄλλα ἴσως . . . ἀλλ' αὐτὸ ποτέ, ποτέ!

Ἀπελλῆς

Πᾶν ὅ,τι θέλεις ἔχεις· θέλησε αὐτό.

Παγκάστη

Δεσμία εἶμαι, δυστυχῶς καθηλωτή.

Ἀπελλῆς

Τί σε δεσμεύει; δέν τον ἀγαπᾷς, λοιπόν;

Πάγκάστη

Δὲν εἶμ' ἀγνώμων ὅμως, ὄχι, Ἀπελλῆ.

Ἀπελλῆς ἀπομακρυνόμενος αὐτῆς.

Δὲν εἶσ' ἀγνώμων, ὄχι· εἶσ' εὐγνώμων, ναί.
(Ὀργίλως).
Ἀλλὰ μὴ λέγε τότε· ὅτι μ' ἀγαπᾷς.

Παγκάστη

Ἂν σ' ἀγαπῶ τὸ εἶδες, τὸ ἐγνώρισας.
Δέν σοι τὸ κρύπτω· εἶμαι δυστυχὴς γυνή,
ἐρῶ καὶ πάσχω, ὅσον οὐδ' ἐνόησας.
Τὰ δάκρυά μου καταπίνω ἐν κρυπτῷ
ἀναλογιζομένη φεῦ! τὴν θέσιν μου.
Ὦ Ἀπελλῆ μου, σ' ἀγαπῶ.

Ἀπελλῆς

Δέν μ' ἀγαπᾷς.

Παγκάστη

Ἀλλ' ἡ εὐγνωμοσύνη τὴν ἀγάπην μου
εἰς φυλακὴν ἐγκλείει.
(Ὁ Ἀπελλῆς φαίνεται εἰς ἄκρον παρωργισμένος).
Μὴν ὀργίζεσαι.

Ἀπελλῆς

Αἴ, λάβε θάρρος, δύναμιν ἀνάλαβε
καὶ πνίξε ἓν τῶν δύο εἰς τὰ στήθη σου·
ἢ τὴν εὐγνωμοσύνην ἢ τὸν ἔρωτα.

Παγκάστη ἱκέτις

Μὴν ἐπαυξάνῃς τὴν ὀδύνην μου, ὤ, μή.

Ἀπελλῆς

Ἐν τῇ αὐτῇ καρδίᾳ, τῇ αὐτῇ ψυχῇ
δὲν συνυπάρχουν ἰσχυρὰ αἰσθήματα.
τὸ ἓν ἐκπνίγει τ' ἄλλο, ἓν ὑπερνικᾷ,
διότι ἄλλως ἐν τῇ πάλῃ τῇ μακρᾷ
καὶ ἡ καρδία κ' ἡ ψυχὴ ἀπόλλυνται.
Ἂν ἀληθῶς, Παγκάστη, μ' ἀγαπᾷς ἐλθέ,
ἐλθὲ μαζή μου. Φεύγω εἰς τὴν Αἴγυπτον.

Παγκάστη ἄπελπις

Θεοί! θὰ φύγῃ! Οἴμοι, τάλαινα ἐγώ!

Ἀπελλῆς

Θὰ ἔλθῃς;

Παγκάστη ἑνοῦσα τὰς χεῖρας.

Ἀπελλῆ μου.

Ἀπελλῆς

Λέγε.

Παγκάστη

Ἄκουσον.

Ἀπελλῆς

Θὰ ἔλθῃς; λέγε· ναὶ ἢ ὄχι.

Παγκάστη μετ' ὀδύνης καὶ σιωπηλῶς.

Ὄχι.

Ἀπελλῆς ἀνατιναστόμενος.

Ἆ!

Παγκάστη πίπτουσα ἐπὶ τοῦ θρόνου ἔνδακρυς.

Ψυχή μου, κλαῦσε, πένθησε τὸν ἔρωτα

Ἀπελλῆς παρ' αὐτὴν ἱστάμενος.

Ἐπάρατος ἡ ὥρα κ' ἡ στιγμὴ λοιπόν,
καθ' ἣν τὸ πρῶτον σ' εἶδον καὶ σ' ἠγάπησα.
Ἐπάρατος ὁ ἔρως καὶ ἡ τέχνη μου,
δι' ὧν ἐρρίφθην εἰς τοὺς πόδας σου ἐγώ.
Ὦ γύναι, γύναι, ψεύδονται τὰ χείλη σου.
Δὲν ἔχει κἂν τὸ θάρρος τὴν ἀλήθειαν
νὰ εἴπῃ ἡ ψυχή σου. Μὴ ψευδῶς θρηνῇς.
Εὐγνωμοσύνη ἐξωθεῖ τὸν ἔρωτα
ἢ τὸ πολὺ χρυσίον τοῦ κατακτητοῦ;
(Ἡ Παγκάστη ἐγείρεται, ἀπομακρύνεται τοῦ Ἀπελλοῦ καὶ ἀγερώχως προσβλέπουσα αὐτὸν ἀκούει μετ' ἀπαθείας ὅσα λέγει ὁ Ἀπελλῆς.)
Θὰ ἀπολέσῃς χώρας, κτήνη, κτήματα,
τὴν εὐζωΐαν, τὰ λαμπρά σου μέγαρα,

τὰ δεῖπνα, τὰς θαλίας, τὰ συμπόσια,
τὰς αὐλητρίδας, τὰς καλὰς λυσιῳδούς,
τοὺς παραδείσους, τὴν χρυσῆν περιβολὴν,
τὰ βαλανεῖα καὶ τὰς δούλας τὰς πολλάς.
Τὸ λέκτρον θ' ἀπολέσῃς τὸ βασίλειον,
τῆς βασιλίσσης τὴν ψευδῆ ἐπίδειξιν
ἡ Λαρισσαία δούλη, σύ, ἡ ἔχουσα
τὸν κυριάρχην τῆς Ἑλλάδος ἐραστήν.
Εὐγνωμοσύνη! αἶσχος! Λέγε ὁ χρυσός!

Παγκάστη πτερά.

Σὲ συγχωρῶ.
(Βαίνει ἀριστερᾷ).

Ἀπελλῆς ἔξαλλος.

Ποῦ φεύγεις;

Παγκάστη συμπαθής.

Καὶ σὲ ἀγαπῶ.

Ἀπελλῆς ἔξω φρενῶν.

Ἑταίρα . . . στῆθι.

Παγκάστη μετὰ φρίκης ἐπιστρεφομένη.

Σίγα, σίγα.

Ἀπελλῆς

Αἴ, Λαΐς,
οὐδὲ τὴν θέλω πλέον τὴν ἀγάπην σου.

Παγκάστη πίπτουσα ἐπὶ τοῦ θρόνου.

Ἆ, μὲ φονεύεις, Ἀπελλῆ, μ' ἐφόνευσας!
(Διὰ τῶν χειρῶν ἀποκρύπτει τὸ πρόσωπον καὶ μένει κύπτουσα).

Ἀπελλῆς

Ὡς μέλας ὄφις ὑπειοειδὺς ἐν ἐμοί,
κατέφαγες τὰ σπλάγχνα, τὴν καρδίαν μου,
τοῦ στήθους μου τὸ αἷμα ἀπεμύζησας,
καὶ ἔχεις, ἔχεις ἔτι τὴν ἀναίδειαν,
τολμᾷς νὰ λέγῃς, ὅτι μ' ἀγαπᾷς, σύ, σύ;
Καὶ συγχωρεῖς ἡ Φρύνη; σύ με συγχωρεῖς;
Πανώλεθρος ἑταίρα! μὴ παραληρῇς;
Ἂν θέλῃς νὰ γνωρίσῃς ποῖος συγχωρεῖ
τίς εἶν' ἐκεῖνος ὅστις ἐμμανῶς ἐρᾷ
ἀτένισόν με τελευταῖον καὶ ἰδέ,
τὴν κεφαλήν μου ῥίπτω εἰς τοὺς πόδας σου.
(Τρέχει πρὸς τὸν πίνακα ἁρπάζει τοὺς χρωστῆρας καὶ ἐν σφοδρᾷ συγκινήσει σβέννυσι τὴν εἰκόνα).

Παγκάστη ὡς ἀπὸ ληθάργου ἐγειρομένη.

Ὦ Ἀπελλῆ μου. . .
(Βλέπουσα τὸν Ἀπελλῆν σβεννύοντα τὴν εἰκόνα μένει ἄναυδος καὶ φρίττουσα. Μετὰ μικρὰν σιγήν).

Πλὴν τί κάμνεις;

Ἀπελλῆς

Θὰ ἰδῇς.

Παγκάστη ἔντρομος τρέχουσα πρὸς αὐτόν.

Τί τὴν εἰκόνα σβέννεις;

Ἀπελλῆς

Ἐντελῶς, ἰδέ.

Παγκάστη

Ταλαίπωρε, τί ἔκαμες; τὴν ἔσβεσες;

Ἀπελλῆς κρατῶν τὴν εἰκόνα διὰ τῶν δύο αὐτοῦ χειρῶν καὶ βλέπων αὐτὴν μετ' ἄλγους καὶ χαρᾶς.

Τὴν ἔσβεσα, Παγκάστη, τὴν κατέστρεψα.

Παγκάστη

Σὺ κατεστράφης.

Ἀπελλῆς ῥίπτων χαμαὶ τὴν εἰκόνα.

Μίαν ἔχω κεφαλήν.

Παγκάστη

Θὰ πέσῃ ὅμως, τλῆμον, ὑπὸ πέλεκυν.

Ἀπελλῆς

Νὰ πέσῃ, ναί, νὰ πέσῃ, εἶνε περιττή.
(Περιπτυσσόμενος αὐτήν).
Καὶ τώρα δός μοι τελευταῖον φίλημα.
(Ἀσπάζεται αὐτὴν ἐπανειλημμένως ἐπὶ τῶν χειλέων).

Παγκάστη ζητοῦσα νὰ κρατήσῃ αὐτόν.

Μὴ φεύγῃς, μεῖνε, νά σε κρύψω ἀπ' αὐτοῦ.

Ἀπελλῆς

Θὰ περιμείνω ἀταράχως τὴν ποινήν.

Παγκάστη γονυπετοῦσα καὶ κρατοῦσα αὐτόν.

Μὴ φεύγῃς.

'Απελλῆς προσπαθῶν νὰ διαφύγῃ.

Χαῖρε.

Παγκάστη ἁπτομένη τῶν γονάτων αὐτοῦ.

Μή.

'Απελλῆς

Παγκάστη.

Παγκάστη πίπτουσα χαμαὶ λιπόθυμος.

'Απελλῆ.

'Απελλῆς ἔξω τῶν κιόνων.

Σὲ ἀγαπῶ, Παγκάστη, πλὴν φονεύομαι.

ΠΡΑΞΙΣ ΤΡΙΤΗ

'Η αὐτὴ τῆς σκηνῆς διασκευὴ ὡς ἐν τῇ Β' πράξει.

ΣΚΗΝΗ Α'

ΠΑΓΚΑΣΤΗ μόνη καθημένη ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ τὸ πρόσωπον κρύπτουσα εἰς τὰς χεῖρας αὐτῆς, ἃς ἐπὶ τῆς τραπέζης ἐρείδει. Μικρὰ σιγή. Εἶτα αἴρει τὴν κεφαλὴν περίλυπος. 'Η εἰκὼν κεῖται χαμαὶ πρὸ τῶν ποδῶν αὐτῆς.

'Ω 'Απελλῆ, ἐμάνης, ποῦ, ποῦ θὰ κρυφθῇς;
τὸν θάνατόν σου μόνος ἀπεφάσισας!
('Εγειρομένη βιαίως καὶ τὰς χεῖρας ἑνοῦσα ἐν ἀπελπισίᾳ).
'Ω φρίκη, φρίκη! ὢ, τῆς συμφορᾶς αὐτῆς!
'Εντὸς ὀλίγου ἔρχετ' ὁ 'Αλέξανδρος
θὰ ἴδῃ τὴν εἰκόνα, τί θὰ τοῦ εἰπῶ;
τὸν ἔρωτα θὰ κρύψω; ἄ, ποτέ, ποτέ·
Τὰ πάντα θά του εἴπω, τὴν ἀλήθειαν·
θὰ ἐννοήσῃ τὴν ἀγνωμοσύνην μου
κ' ὑπὸ τὴν πτέρναν θά με πλήξῃ τοῦ ποδός.
Δὲν εἶμ' ἀξία πλέον τῆς ἀγάπης σου,
ὦ μεγαλόφρον βασιλεῦ 'Αλέξανδρε
'Εταίραν μ' εἶπε· κ' εἶμαι ἄλλο τι λοιπόν;
'Αλλὰ θὰ πέσῃ ἄπνους καὶ ὁ 'Απελλῆς.
(Ὡσεὶ βλέπουσα πάντα πρὸ αὐτῆς.)
'Εκεῖ, τὸ βλέπω· εἶν' ἐκεῖ ὁ βασιλεύς,
τὰ χείλη δάκνει, ἐξαστράπτει τ' ὄμμά του,
κρατεῖ τὸ ξίφος, εἶνε ἔμπλεος ὀργῆς.
'Ο 'Απελλῆς προβαίνει, σύννους, δυστυχής,
βασιλεὺς τὸν πλήττει, τὸν πληγόνει τρίς,
θὰ τον φονεύσῃ. Οἴμοι! τὸν ἐφόνευσεν!
(Πίπτει ἐπὶ τοῦ θρόνου ἐξησθενημένη καὶ φρίττουσα. Αἴφνης ἐγείρεται σταθερὰ καὶ ἀδάκρυτος).
Ἄ, ὄχι, ὄχι, 'Απελλῆ, οὐδέποτε!
τὰ πάντα θ' ἀποκρύψῃ ἡ Παγκάστη σου.
Δέν θ' ἀποθάνῃς ἕνεκεν ἐμοῦ, ποτέ·
μακρὰν θὰ φύγῃς, εἰς τὴν Αἴγυπτον, μακράν,
καὶ δὲν θά σ' ἐπανίδω ἡ ταλαίπωρος,
ἀλλὰ θὰ ζήσῃς, θ' ἀπολαύσῃς τὴν ζωήν.
'Εγὼ θὰ δυστυχήσω· ἤμην δυστυχής,
θὰ ἦμαι αἰωνίως· κύπτω εἰς ἀράν!
(Βλέπουσα τὴν εἰκόνα).
Ποῦ νά την κρύψω τὴν εἰκόν' αὐτήν; ποῦ, ποῦ;
'Η Τρύφαινα θά μ' εἴπῃ, ναί, ἡ Τρύφαινα.
Πλὴν ποῦ νὰ ἦνε;
(Καλοῦσα ἐπανειλημμένως τὴν Τρύφαιναν).
Τρύφαινα, αἴ, Τρύφαινα.
(Ἄπελπις ἀπὸ θύρας εἰς θύραν ἔρχεται).
Δέν με ἀκούει. Τρύφαινα.

ΣΚΗΝΗ Β'

ΠΑΓΚΑΣΤΗ, ΤΡΥΦΑΙΝΑ εἰσερχομένη δρομαίως.

Τρύφαινα

Τί, δέσποινα;

Παγκάστη ριπτομένη εἰς τὸν τράχηλον αὐτῆς.

'Ελθὲ νὰ σώσῃς τὴν Παγκάστην, Τρύφαινα.

Τρύφαινα ἀποροῦσα.

Νὰ σώσω τὴν Παγκάστην;

Παγκάστη

Ναί, ναί, Τρύφαινα.

Τρύφαινα βλέπουσα τὴν εἰκόνα.

Θεοί! τί βλέπω; ἡ εἰκών.

Παγκάστη

Σιώπα.

Τρύφαινα

Τί;

Παγκάστη

Ποῦ θά την κρύψῃς;

Τρύφαινα ὡσεὶ ζητοῦσα νὰ μάθῃ.

Ἀλλὰ πῶς...

Παγκάστη

Ὢ, μὴ ζητεῖς...

Τρύφαινα

Παγκάστη, λέγε, λέγε εἰς τὴν Τρύφαιναν,
τί σου συνέβη; πῶς εἶν' οὕτως ἡ εἰκών;
τί σε φοβίζει, κ' εἶσ' ἀνήσυχος; εἰπέ.

Παγκάστη κλαίουσα.

Ἆ, Τρύφαινά μου, πόσον εἶμαι δυστυχής!

Τρύφαινα

Τί ἔχεις;

Παγκάστη

Νά την κρύψῃς, νὰ μή την ἴδῃ,
νὰ μή το μάθῃ ὁ Ἀλέξανδρος ποτέ.

Τρύφαινα κρυφίως ἐκδηλοῦσα χαράν.

Δὲν θά το μάθῃ, δὲν θὰ μάθῃ τίποτε.
Μὴ κλαίῃς, λέγε, κόρη μου, Παγκάστη μου
ἐγὼ δὲν ἤμην καὶ δὲν εἶμαι μήτηρ σου;

Παγκάστη

Εἰς σὲ τὸ λέγω, ἥτις μὲ ἐξέθρεψας,
κ' εἰς σὲ ἀκόμη...

Τρύφαινα

Θάρρει.

Παγκάστη

Ἆ!

Τρύφαινα

Παγκάστη μου.

Παγκάστη

Μὴν ἄλλος ὅμως..

Τρύφαινα

Ὄχι.

Παγκάστη

Πρόσεχε...

Τρύφαινα

Ποτέ.

Παγκάστη περισκοπεῖ πρῶτον τὴν αἴθου-
σαν, εἶτα χαμηλοφώνως λέγει
τῇ Τρυφαίνῃ.

Ἐν τῇ ὀργῇ του τὴν κατέστρεψε...

Τρύφαινα

Πλὴν τίς

Παγκάστη τρέμουσα.

Ὁ Ἀπελλῆς.

Τρύφαινα

Τί λέγεις;

Παγκάστη

Κρύψε, κρύψε την

Τρύφαινα

Σὲ ἀγαπᾷ; εἰπέ μου.

Παγκάστη προσπαθοῦσα νὰ κλείσῃ
τὸ στόμα τῆς Τρυφαίνης.

Σίγα, Τρύφαινα.

Τρύφαινα

Καὶ σύ, Παγκάστη, σὺ τὸν ἀγαπᾷς [illegible]

Παγκάστη

Α, Τρύφαινά μου, μή με θλίβῃς, ἄφες με.

Τρύφαινα ἰδίᾳ.

Τὸν ἀγαπᾷ καὶ κλαίει, ὢ! ἐκδίκησις!

Παγκάστη

Ποῦ θά τὴν κρύψῃς, σπεῦσε, σπεῦσε, μὴ νὰ ἀργῇς.
Ἐδῶ δὲν ἔχω μέρος· ἔξω, ἀλλὰ πῶς;
πῶς θὰ ἐξέλθῃς ἀπ' ἐδῶ, θά σε ἰδοῦν·
οἱ δοῦλοι εἶνε κάτω, κ' οἱ ἀμφίπολοι.
(Δεικνύουσα κάλυμμα παρὰ τὸ παράθυρον).
Νά την καλύψῃς μὲ αὐτὸ τὸ κάλυμμα.
(Τρέχει ἵνα λάβῃ τὸ κάλυμμα, ἀλλὰ ρίπτουσα τὸ βλέμμα ἔξω τοῦ παραθύρου ὀπισθοχωρεῖ).
Ἆ!

Τρύφαινα τρέχουσα πρὸς αὐτήν.

Τί συμβαίνει;

Παγκάστη ἔντρομος δεικνύουσα ἔξω τοῦ παραθύρου.

Τρύφαινα, ἐκεῖ, ἐκεῖ,
τοὺς βλέπεις; βλέπεις τοὺς ἱππεῖς αὐτοὺς ἐκεῖ;

Τρύφαινα

Ποῦ;

Παγκάστη

Δέν τους βλέπεις;

Τρύφαινα

Ποῦ;

Παγκάστη

Ἐκεῖ, μακρὰν, μακράν.
(Λέγουσα ταῦτα φαίνεται ἐξεστηκυῖα τῶν φρενῶν).

Τρύφαινα

Δὲν βλέπω.

Παγκάστη

Ἆ, δρομαίως ἔρχονται ἐδῶ.
Ὁ Ἡφαιστίων εἶνε . . . ὁ Ἀλέξανδρος!
(Ὀπισθοχωροῦσα).

Θεοί! πῶς τρέμω. Πῶς, ὤ, πῶς θὰ τὸν ἰδῶ,
Δὲν ἔχω θάρρος πλέον.
(πλησιάζουσα εἰς τὸ παράθυρον).
Βλέπεις, Τρύφαινα;
Ἰδὲ πῶς τρέχουν· διὰ τάχους ἔρχονται
τοὺς βλέπεις; βλέπεις;
(Ἔντρομος).
Σπεύδουν, ἦλθαν, κρύψε την.
(Τρέχουσα πρὸς τὴν θύραν),
Ὦ Ἀπελλῆ μου, ἀπωλέσθης, δύστηνε!
(Ἱσταμένη καὶ πρὸς τὴν Τρύφαιναν ἀποτεινομένη).
Τί κάμνεις; σπεῦσε. . .
(Ἐπιστρεφομένη ἁρπάζει τὴν εἰκόνα· αἴφνης ἀκούουσα κρότον βημάτων τείνει τὸ οὖς).
Βήματα! . . .
(Ἡ εἰκὼν πίπτει τῶν χειρῶν αὐτῆς).
Θά με ἰδῇ.
(Ἐξέρχεται δρομαίως ἀριστερᾷ).

ΣΚΗΝΗ Γ'

ΤΡΥΦΑΙΝΑ, ΧΟΙΡΙΛΟΣ.

Χοιρίλος

Μὲ φεύγει αἰωνίως. Ἆ, Παγκάστη μου,
κ' ἐγὼ νά σ' εὕρω πλέον μόνην ἤλπισα
διὰ νὰ σοῦ ἐκφράσω τὴν ἀγάπην μου.
Ὁ ἔρως μου μὲ καίει, μὲ ἀνέφλεξεν.

Τρύφαινα βλέπουσα μετὰ προσοχῆς διὰ τοῦ παραθύρου.

Ναί, εἶν' αὐτὸς καὶ σπεύδει, τρέχει, ἔρχεται.

Χοιρίλος

Τὸ τέρας πάλιν· εἶν' ἐδῶ ἡ λάμια.

Τρύφαινα

Χοιρίλε.

Χοιρίλος

Δέν σε εἶδον, Τρύφαινα.

Τρύφαινα αἴρουσα τὴν εἰκόνα.

Ἰδέ.

Χοιρίλος

Δὲν θά μου δώσῃς τὴν δραχμὴν λοιπόν.

Τρύφαινα δεικνύουσα αὐτῷ τὴν εἰκόνα.

Ἰδέ.

Χοιρίλος

Τί εἶνε;

Τρύφαινα

Βλέπεις;

Χοιρίλος ὀπισθοχωρῶν.

Τῆς Παγκάστης ἡ εἰκών;

Τρύφαινα

Ἐδῶ τὴν εὗρον τὴν Παγκάστην, μ' ἐννοεῖς;
Ὁ Ἀπελλῆς δὲν ἦτο.

Χοιρίλος

Αἴ.

Τρύφαινα

Δὲν ἐννοεῖς;
Τὸν ἀγαπᾷ τὸν Ἀπελλῆν, τὸν ἀγαπᾷ.

Χοιρίλος

Τίς; ἡ Παγκάστη;

Τρύφαινα

Ναί, τὸν Ἀπελλῆν, ἰδέ.

Χοιρίλος

Τὸν Ἀπελλῆν; τί λέγεις, Τρύφαινα;

Τρύφαινα

Ναί, ναί.

Χοιρίλος ἰδίᾳ.

Παραληρεῖ; τί λέγει; εἶν' ἀδύνατον.

Τρύφαινα

Κ' οἱ δύο ἦσαν πρὸ μικροῦ ἐδῶ.

Χοιρίλος

Λοιπόν;

Τρύφαινα

Τί εἶπαν, τί συνέβη, δέν το ἔμαθον·
ἀλλὰ ὠργίσθη κατ' αὐτῆς ὁ Ἀπελλῆς
καὶ διὰ τοῦ χρωστῆρος τὴν ἀπέσβεσε.

Χοιρίλος ἐμβρόντητος.

Τὸν ἀγαπᾷ;

Τρύφαινα

Ναί.

Χοιρίλος μετὰ κωμικοῦ πάθους.

Ὦ!

Τρύφαινα

Ναί, ναί, τὸν ἀγαπᾷ.

Χοιρίλος στρεφόμενος πρὸς τὸ μέρος ἀφ' ὅπου ἔφυγεν ἡ Παγκάστη· ἰδίᾳ.

Σκληρὰ Παγκάστη, ἄσπλαγχνος, μ' ἐπρόδωσε;

Τρύφαινα τοποθετοῦσα τὸν ὀκρίβαντα δεξιᾷ.

Μοὶ εἶπε νά την κρύψω ἡ ἀνόητος.

Χοιρίλος ἰδίᾳ.

Νὰ προτιμήσῃ τὸν ζωγράφον ἀντ' ἐμοῦ.

Τρύφαινα θέτουσα τὴν εἰκόνα ἐπὶ τοῦ ὀκρίβαντος ὥστε νὰ ἦνε καταφανὴς τῷ εἰσιόντι.

Ἐδῶ θὰ στήσω τὴν εἰκόνα, ναί, ἐδῶ.

Χοιρίλος ἰδίᾳ.

Κ' ἐγὼ νὰ γράφω δι' αὐτὴν ποιήματα!

Τρύφαινα

Καθὼς εἰσέλθῃ θά την ἴδῃ πάραυτα.

Χοιρίλος ἰδίᾳ.

Νά με περιφρονήσῃ! ἄσπλαγχνος, σκληρὰ!

Τρύφαινα τῷ *Χοιρίλῳ*

Τὰ πάντα θά του εἴπω καὶ λεπτομερῶς.

Χοιρίλος τῇ *Τρυφαίνῃ*

Λεπτομερῶς τὰ πάντα νά τα μάθῃ, ναί.

Τρύφαινα

Ἐκδίκησις!

Χοιρίλος

Ἐκδίκησις!

Τρύφαινα

Ἐκδίκησις!

Χοιρίλος μετατοπίζων τὸ ἀνάκλιντρον καὶ καθήμενος ἐπ' αὐτοῦ.

Ἐγὼ εἰς στίχους θά τα γράψω, Τρύφαινα.

Τρύφαινα

Ἆ, τέλος πάντων σὲ κρατῶ εἰς χεῖράς μου.
Καὶ τώρα τρέμε, ναί, τὴν Τρύφαιναν ἐμέ.
Δέν σε λυποῦμαι, ὄχι θά σ' ἐκδικηθῶ.
Θὰ ταπεινώσω τὴν ἀγέρωχον ὀφρῦν
καὶ θά σε ἴδω δούλην ὡς καὶ πρότερον.
Ἐκεῖ, ἐκεῖ θὰ λέγω καὶ θὰ σιωπᾷς.
Σιώπα, δούλη, σιωπή, δουλάριον.
Θά σε ῥαπίσω, σιωπή, μὴν ὁμιλῇς,
νὰ μὴν ἀκούσω λέξιν, μηδὲ γρῦ, μηδέν.
Ἆ, Ἐρινύες! σεῖς με εἰσηκούσατε.

ΣΚΗΝΗ Δ'

ΤΡΥΦΑΙΝΑ, ΧΟΙΡΙΛΟΣ, ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Ἀλέξανδρος

Οἱ φόβοι τῆς Παγκάστης ἦσαν μάταιοι!

Χοιρίλος ἐγειρόμενος καὶ μεταβαίνων ἀριστερᾷ.

Κ' ἐγὼ δὲν ἔχω ἕτοιμον τὸ ποίημα.

Ἀλέξανδρος βλέπων τὴν εἰκόνα.

Ἆ, πῶς; τί τοῦτο; ἡ Παγκάστη;

Τρύφαινα ὑποκλίνουσα.

Βασιλεῦ.

Ἀλέξανδρος ἔξω φρενῶν.

Τίς τὴν εἰκόνα ταύτην ἔσβεσε; τίς; τίς;

Τρύφαινα

Ὁ Ἀπελλῆς.

Ἀλέξανδρος

Τίς εἶπες; τίς;

Τρύφαινα

Ὁ Ἀπελλῆς.

Ἀλέξανδρος

Σιώπα, δούλη.

Χοιρίλος

Ναί.

Τρύφαινα

Αὐτὸς τὴν ἔσβεσεν.

Ἀλέξανδρος ἀπειλῶν τὴν Τρύφαιναν.

Ὦ, εἶνε ψεῦδος! Λέγε τὴν ἀλήθειαν,
ἤ, μὰ τὸν Δία, σὲ φονεύω πάραυτα.

Τρύφαινα

Τὰ χείλη τῆς Τρυφαίνης δὲν ἐψεύσθησαν
ποτέ, ὦ ἄναξ. Εἶμαι δούλη, δούλη σου,
ἡ κεφαλή μου ἐξαρτᾶται ἀπὸ σοῦ
θά σε λυπήσω λέγουσα τί ἔμαθον,
ἀλλὰ θὰ εἴπω ὅλην τὴν ἀλήθειαν.

Χοιρίλος

Τὰ πάντα ν' ἀναφέρῃς καὶ τὴν . . .

Ἀλέξανδρος αὐστηρῶς.

Σίγα, σύ.

Τρύφαινα

Τὴν σὴν Παγκάστην ἀγαπᾷ ὁ Ἀπελλῆς.

Ἀλέξανδρος

Τί εἶπες;

Τρύφαινα

Κ' ἡ Παγκάστη...

Ἀλέξανδρος φοβερός.

Σίγα, γύναιον.

Τρύφαινα

Καὶ ἡ Παγκάστη ἐμμανῶς αὐτοῦ ἐρᾷ.

Ἀλέξανδρος πίπτων ἐπὶ τοῦ θρόνου.

Ἡράκλεις! τί ἀκούω;

Τρύφαινα

Τὴν ἀλήθειαν.

Χοιρίλος

Εἰς ἀναπαίστους ταῦτα περιέγραψα.

Τρύφαινα

Δὲν λέγει ψεῦμα, βασιλεῦ, ἡ Τρύφαινα.

Ἀλέξανδρος

Ὢ, εἴθε, εἴθε αἰωνίως ψεύματα
νὰ ἔλεγες. Ἀλλ' οἴμοι! εἶν' αὐτὸς ἐκεῖ,
αὐτὸς ὁ πίναξ ἡ γυμνὴ ἀλήθεια.

Τρύφαινα

Καὶ νὰ προδώσῃ ποῖον; τὸν Ἀλέξανδρον!

Ἀλέξανδρος περίλυπος.

Ὁποία θλῖψις! ἡ Παγκάστη μου; Θεοί!
(Βυθίζεται εἰς σκέψεις).

Τρύφαινα

Ἀφ' ἧς τὸ ἔργον ἤργισεν ὁ Ἀπελλῆς
ἀλλοίαν εἶδον τὴν Παγκάστην, βασιλεῦ.
Ἡ πρὶν γελῶσα ἔκλαιε νυχθήμερον,
ἡ πρὶν εὐδαίμων ἐπλανᾶτο δυστυχής,
εἰς ρέμβην καθημέραν ἐβυθίζετο,
καὶ μόνον, μόνον ὅτε ἐπεφαίνεσο
προσεποιεῖτο εὐθυμίαν καὶ χαράν.

Χοιρίλος

Ἀλλ' ἦτο ψεῦδος ὅπως καί το ἔγραψα.

Τρύφαινα

Δὲν ἐνθυμεῖσαι εἰς τὰς Σάρδεις, βασιλεῦ,
πῶς εὗρες τὴν Παγκάστην; ἦτο ἔνδακρυς.
Τίς ἦτο ἡ αἰτία τόσης θλίψεως;
Διότι εἶδε πτῶμα γραίας γυναικὸς
καὶ ἐνθυμήθη τὴν πτωχὴν μητέρα της;
Αὐτὰ σοὶ εἶπε τότε· σὺ ἐπίστευσας
τοὺς λόγους τῆς Παγκάστης καὶ μ' ἓν φίλημα
τὰ δάκρυά της συμπαθῶς ἀπέμαξας.
Ἀλλὰ ἡ γραῖα συνεκίνησεν αὐτὴν
ἢ τοῦ ζωγράφου ἡ τριήμερος ὀργή,
καθ' ἣν δὲν ἐζωγράφει οὐδὲ ἤρχετο;

Ἀλέξανδρος ὡς ἐν ὀνείρῳ εὑρισκόμενος.

Ναί, τρεῖς ἡμέρας ἔλειψεν ὁ Ἀπελλῆς....
τῆς γυναικὸς τὸ πτῶμα μοὶ ἀνέφερε....
καὶ τὴν ἠσπάσθην, τὴν ἠσπάσθην συμπαθῶς.

Τρύφαινα

Ἠγάπα, ἠγαπᾶτο καί σ' ἐπρόδιδε.
Τὰ πάντα εἶδον, ἀλλ' ἐτήρησα σιγήν,
διότι πίστιν δὲν θὰ ἔδιδες ποτέ.
Δὲν εἶχον ἀποδείξεις καὶ ἀνέμενον·
ἐσχάτη δούλη σὲ δουλεύω πλὴν πιστῶς.
Ἰδού, πιστεύεις τώρα; ἴδε, ἡ εἰκών.
Διέταξας νὰ γράψῃ τὴν Παγκάστην σου,
ἡ μία χεὶρ προθύμως τὴν εἰκόνισεν,
ἀλλὰ θὰ εἶχες πλὴν τῆς ἐρωμένης του
καὶ τὴν εἰκόνα; Αἶ, ἰδού, τὴν ἔσβεσεν
ἡ ἄλλη χεὶρ τελείως, τὴν κατέστρεψεν.

Χοιρίλος

Αὐτὸ τὸ ἔχω εἰς ἰάμβους ἐκλεκτούς.

Τρύφαινα

Ὁ ἔρως τοῦ ζωγράφου κατενίκησε
τοῦ βασιλέως τὴν ἀγάπην τὴν θερμήν.

Χοιρίλος

Τὸν Νεφεληγερέτην σκώληξ ἔδηξε.
(Ἰδίᾳ)
Λαμπρὰ ἰδέα. Σκώληξ δάκνων τοὺς θεούς·
Θά την προσθέσω εἰς τὸ ποίημα. Λαμπρά.

Τρύφαινα

Θρασὺς τεχνίτης μέγα ἀπετόλμησε.

Χοιρίλος

Ναί, μέγα, μέγα, μέγιστον, παμμέγιστον.

Τρύφαινα

Τοιοῦτο θράσος εἰς τὴν Λάρισσαν ἡμεῖς
διὰ βασάνων τιμωροῦμεν ἀπηνῶς.

Χοιρίλος

Τὸ τιμωροῦμεν καὶ ἡμεῖς εἰς Ἴασον
τοιοῦτο θράσος προπετές, κακόηθες.

Τρύφαινα

Ἀλλὰ πλὴν τούτου ἡ γυνὴ ἡ ἔνοχος
πανδήμως θανατοῦται ἔξω τοῦ ναοῦ.

Χοιρίλος

Τοιοῦτο εἶνε κ' εἰς ἡμᾶς τὸ ἔθιμον.
ἀλλὰ πρὸ πάντων θανατοῦται ὁ ἀνήρ.
Ἐὰν ἐν τούτοις . . .

Ἀλέξανδρος ἐγειρόμενος βιαίως καὶ τὴν τράπεζαν διὰ τῆς χειρὸς κτυπῶν.

Αἶ, σιγήσατε λοιπόν.
(Μετὰ μικρὰν σιγήν).

Ἀπέλθετε.

(Περίτρομοι ἀπέρχονται ἥ τε Τρύφαινα καὶ ὁ Χοιρίλος. Ὁ Ἀλέξανδρος κατέρχεται τὴν σκηνήν).

(Μετὰ μικρὰν παῦσιν).

Ἢ ὄχι· περιμείνατε.

(Περιδεεῖς ἵστανται ἀμφότεροι ἔξω τοῦ περιστυλίου. Μετὰ μικρὰν σιγήν).

Εδῶ, ἐνώπιόν μου φέρετε εὐθὺς,
σὺ,τὴν Παγκάστην, Τρύφαινα, τὸν ἄλλον, σὺ,
Χοιρίλε.

(Βαίνει πρὸς τὸν ὀκρίβαντα).

Εἶπον· σπεύσατε καὶ τάχιστα.

Τρύφαινα χαμηλοφώνως.

Εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ζωγράφου τρέξε σύ.

Χοιρίλος ὁμοίως.

Ἀλλ' ἡ Παγκάστη ποῦ νὰ ἦνε;

Τρύφαινα

Πήγαινε
κ' ἐγὼ θὰ φέρω τὴν ἀθῴαν δέσποιναν.

ΣΚΗΝΗ Ε'

Ἀλέξανδρος μόνος.

(Ἵσταται μικρὸν πρὸ τῆς εἰκόνος· εἶτα δυσθύμως ἀνερχόμενος τὴν σκηνὴν πλησιάζει εἰς τὴν τράπεζαν, ἐφ' ἧς ἐρείδει τὴν δεξιὰν μεγαλοπρεπῆ λαμβάνων στάσιν).

Δὲν ἤρκει μέγας θρόνος εἰς ἐμὲ λοιπόν,
οὐδὲ ἡ δόξα, οὐδ' οἱ τόσοι θρίαμβοι,
τοῦ στρατηλάτου τῶν Ἑλλήνων ἡ ἀρχὴ,
κ' ἡ δύναμίς μου ὅλη, αἱ ἐλπίδες μου;
Ἐζήτουν ἄλλο· ἔρωτα ἐζήτησα;

(Κατερχόμενος τὴν σκηνήν).

Ἰδοὺ ὁ ἔρως! ἡ ἀπάτη! ἡ γυνή!

(Ἀνασείων τὴν κεφαλήν).

Κ' ἐπίστευσας, Ἀλέξανδρε, εἰς ἔρωτα,
ὑπέταξας τὸν νοῦν σου, τὴν καρδίαν σου,
εἰς τὰς θελήσεις, τὰς ὀρέξεις γυναικός·
καὶ ἡ γυνὴ ἠγάπα ἄλλον ἀντὶ σοῦ.

(Ὑπερηφάνως).

Τίς εἶπε τοῦτο; τίς; αὐτὴ, ἡ Τρύφαινα;
ἀλλ' εἶπε ψεῦδος ἡ γραώδης γλῶσσά της
καὶ θὰ τὴν ἀποσπάσω ἐκ τοῦ στόματος
νὰ τὴν ἁρπάσουν κῦνες, γῦπες, κόρακες.

(Μετ' ἀγάπης).

Ὦ, σὺ, Παγκάστη, ἣν ἠγάπησα ἐγὼ,
τὸ φίλημά σου καὶ εἰς ἄλλον ἔδιδες;
Ποτὲ, ἆ, ὄχι, ὄχι· δὲν εἶν' ἀληθές.
Μωρὸς ὁ θέλων νὰ πατῇ τὰ ἴχνη μου!

(Βλέπων τὸν πίνακα).

Ἀλλὰ ὁ πίναξ οὗτος, διατί σβεστός;
Πῶς τὴν εἰκόνα ὁ τεχνίτης ἔσβεσε;

(Σύννους).

Μὴ τῆς Τρυφαίνης ἦν' οἱ λόγοι ἀληθεῖς;
Κ' ἐτόλμησας, ζωγράφε, τὴν Παγκάστην μου
νὰ ἀτενίσῃς; πῶς; ἠγάπησας αὐτήν;

(Ὀργίλως).

Οὐαί! ἂν πέσῃ ἡ ὀργή μου ἐπὶ σέ!

(Σύννους),

Ἀλλὰ πλὴν τούτων καί τι ἄλλο ἔλεγεν.
Τί εἶπεν; ..Εἰς τὰς Σάρδεις...ἦτο ἔνδακρυς...
τὸ ἐνθυμοῦμαι ... εἶδε πτῶμα γυναικός ...
Πῶς ὁ ζωγράφος τότε δὲν ἐφαίνετο;

(Ὑπερηφάνως).

Καὶ ἡ Παγκάστη δι' αὐτὸ ἐνέχεται;
Ἐὰν ἐκεῖνος τοῦτο ἀπετόλμησε
θὰ ὑποπτεύσω τὴν Παγκάστην μου ἐγώ;

(Ὀργίλως).

Ἆ, γραῖα δούλη, ψεύδεσαι, μ' ἠπάτησας.

(Ἀνήσυχος).

Ἀλλὰ ποῦ εἶνε; πῶς βραδύνει, διατί;

(Μειδιῶν).

Πλανῶμαι, δὲν βραδύνει, καλλωπίζεται.
Ἐντὸς μικροῦ θὰ ἔλθῃ· τί ἀνησυχῶ;

(Κατερχόμενος τὴν σκηνήν).

Ἆ, ἔρως, ἔρως, καὶ ἐμὲ ἐδάμασες!
Περιεγέλων τοὺς ἐρῶντας ἄλλοτε
καὶ δὲν ἐνόουν ὅτι ὅπως καὶ ὁ Ζεὺς
ὑπόκειμαι εἰς τοῦτον. Ἆ, παιδάριον,
τὴν ἔκρυπτον ἐν τούτοις τὴν καρδίαν μου,
ἀπὸ παντὸς κινδύνου τὴν ἐφύλαττον,
ποῦ τὴν ἐξεῦρες καὶ τὴν κατετόξευσας;

ΣΚΗΝΗ Ϛ'

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, ΠΑΓΚΑΣΤΗ, ΤΡΥΦΑΙΝΑ

Τρύφαινα ὁδηγοῦσα τὴν Παγκάστην κατηφῆ.

Ἰδοὺ αὐτή.

Ἀλέξανδρος συμπαθῶς.

Παγκάστη.

Παγκάστη μετὰ δειλίας.

Ἄναξ.

Ἀλέξανδρος τῇ *Τρυφαίνῃ*

Φύγε σύ.

Τρύφαινα ἀπερχομένη ἰδίᾳ.

Ἆ, τώρα ἐκδικοῦμαι! Ἦσο δούλη μου
καὶ δούλην θά σε ἴδω πάλιν, γύναιον.

ΣΚΗΝΗ Ζ'

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, ΠΑΓΚΑΣΤΗ.

Ἀλέξανδρος

Καλή μου φίλη, πῶς καὶ πάλιν δάκρυα;
(περιπτυσσόμενος αὐτήν).
Ἀλλὰ ἡ στάσις πλέον δὲν ὑφίσταται,
προέλαβε τὰ πάντα ὁ Ἀλέξανδρος.
Ἐνεφανίσθην· διελύθη ὁ λαὸς
καὶ εἶνε τώρα ἥσυχος ἡ Ἔφεσος.
Ἰδέ με, στρέψε, δός μοι, δός μοι φίλημα.

Παγκάστη ἄπελπις, ἰδίᾳ.

Ἀ, Τρύφαινα, μ' ἐπρόδωσες!

Ἀλέξανδρος περιπαθῶς.

Παγκάστη μου.

Παγκάστη δειλῶς.

Συγγνώμην, ἄναξ!

Ἀλέξανδρος

Πῶς;

Παγκάστη κλαίουσα.

Ἡ Τρύφαινα...
(ἰδίᾳ).
Θεοί!

Ἀλέξανδρος

Αἴ, τὴν μωράν! Ἐψεύσθη, σὲ διέβαλεν.

Παγκάστη ὀλολύζουσα.

Ἀ, ὄχι.

Ἀλέξανδρος συνοφρυούμενος.

Τί;

Παγκάστη ἐξησθενημένῃ φωνῇ.

Σοὶ εἶπε τὴν ἀλήθειαν!

Ἀλέξανδρος ἀπομακρυνόμενος αὐτῆς βιαίως.

Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς της πέσε, κεραυνέ!

Παγκάστη ἱκέτις.

Ἀ, μή με καταρᾶσαι, μή, Ἀλέξανδρε.
Δέν σοι ζητῶ συγγνώμην, ὅτι ἔπταισα,
ἀλλά, διότι εἶμ' ἀγνώμων, βασιλεῦ.
Τιμώρησέ με, δίωξε τὴν δούλην σου,
θανάτωσέ με, δὲν θ' ἀκούσῃς στεναγμόν·
θὰ ὑποστῶ τὰ πάντα, εἶμαι ἔνοχος.

Ἀλέξανδρος

Σύ, σύ, Παγκάστη, εἶσαι ἔνοχος; Δοιπὸν
τὸ φίλημα...

Παγκάστη ὑπερηφάνως.

Ἀ, ὄχι· εἶμαι ἄμεμπτος.
Τὰ λέκτρα ἐσεβάσθην τὰ βασίλεια,
καὶ οὐδὲ κἂν κατ' ὄναρ ταῦτα ᾔσχυνα.
Μὴν ἀποστρέψῃς ἀπ' ἐμοῦ τὸ πρόσωπον,
ἂν ἦμαι ἀναξία τῆς ἀγάπης σου,
ἐλέησόν με, δὲν ἠσέβησα εἰς σέ.

Ἀλέξανδρος αὐστηρῶς.

Ὁπότε ἦλθον σὺ ἐδάκρυες ἐδῶ,
τὴν ἐκραγεῖσαν στάσιν μοὶ ἀνέφερες
καί μ' ἔλεγες νὰ σώσω τόσους δυστυχεῖς·
Τὰ δάκρυά σου ταῦτα ἦσαν ἀληθῆ;

Παγκάστη δειλῶς.

Ναί, βασιλεῦ, σοὶ εἶπον τὴν ἀλήθειαν.

Ἀλέξανδρος

Καὶ εἰς τὰς Σάρδεις σ' εὗρον κλαίουσάν ποτε·
τί μ' εἶπες τότε;

Παγκάστη

Τί;

Ἀλέξανδρος

Τὸ ἐλησμόνησες;

Παγκάστη

Δὲν ἐνθυμοῦμαι, πότε;

Ἀλέξανδρος

Πότε ἐρωτᾷς;

Παγκάστη

Ναί, πότε;

Ἀλέξανδρος

Ἐπιλήσμων!

Παγκάστη

Ἴσως ἔκλαιον.

Ἀλέξανδρος

Διὰ τὸ πτῶμα γραίας γυναικός.

Παγκάστη

Ἄ, ναί.

Ἀλέξανδρος

Ὡμοίαζεν ἡ γραῖα τὴν μητέρα σου.

Παγκάστη

Τὸ ἐνθυμοῦμαι τώρα· μ' εὗρες κλαίουσαν.

Ἀλέξανδρος εἰρωνικῶς.

Καὶ τότε πάλιν εἶπες τὴν ἀλήθειαν.

Παγκάστη

Ναί, βασιλεῦ.

Ἀλέξανδρος ὀργίλως.

Παγκάστη!

Παγκάστη

Πῶς; πλὴν διατί;

Ἀλέξανδρος

Μὴ ὁ ζωγράφος τότε ἀπουσίαζε;
μὴν ἐλυπεῖσο μᾶλλον δι' αὐτό;

Παγκάστη ἔντρομος.

Θεοί!

Ἀλέξανδρος

Τὸ ἐνθυμεῖσαι;

Παγκάστη ἄπελπις ἰδίᾳ.

Τώρα ἴσως δυσπιστεῖ.

Ἀλέξανδρος

Καὶ ὅμως τί μοι εἶπες;

Παγκάστη ὑπερηφάνως.

Τὴν ἀλήθειαν.

Ἀλέξανδρος

Παγκάστη, λέγεις....

Παγκάστη ἁπλοῦσα τὴν χεῖρα.

Τοὺς Θεοὺς μαρτύρομαι.

Ἀλέξανδρος

Τὴν ψευδορκίαν ἀμειλίκτως τιμωρῶ.

Παγκάστη

Δὲν λέγει ψεῦμα ἡ Παγκάστη, βασιλεῦ.
Ἐὰν ν' ἀκούσῃς θέλεις, δὸς τὴν ἄδειαν.

Ἀλέξανδρος

Εἰπὲ τὰ πάντα· μή μου κρύψῃς τίποτε.

(Μένει ἀπαθής, ἀπαθέστατος καθ' ὅλην τὴν διήγησιν).

Παγκάστη

Τὴν Λαρισσαίαν δούλην ἀνεβίβασας
εἰς τὴν ὑψίστην θέσιν παρὰ σοὶ αὐτῷ.
Δὲν ἐθαμβώθην, οὐδὲ ἰλιγγίασα
πρὸς πάντα ξένη τὰ ὑπὸ τὸν ἥλιον.
Ἐὰν ἐδέχθην ὅσα μοι ἐδώρησας
εὐγνωμονοῦσα δέν σοί τα ἐπίστρεψα.
Θὰ ἐλυπεῖσο ἐὰν αἴφνης μ' ἔβλεπες
νὰ ἀπορρίπτω ἀνὰ ἓν τὰ δῶρά σου·
κ' αἰσθανομένη διὰ σέ, Ἀλέξανδρε,
εὐγνωμοσύνην μόνον ἡ καρδία μου
φροντίδα μίαν, μίαν εἶχε μέριμναν
νὰ καταστήσῃ ἄλυπον τὸν βίον σου.
Καὶ εὐδαιμόνεις ἀγνοῶν τὰ κατ' ἐμέ.
Ὢ, διατί νὰ εἴπῃς εἰς τὸν Ἀπελλῆν
νὰ γράψῃ τότε τὴν εἰκόνα μου; Ἄ, ναί,
δὲν θὰ ἐνόεις τὴν ὀλιγωρίαν μου
καὶ εὐτυχὴς θὰ ἦσο ὅπως πάντοτε.
Ἀλλ' εἶπες τῷ ζωγράφῳ εἰς τὴν Πέργαμον
νὰ γράψῃ τὴν εἰκόνα τῆς Παγκάστης σου,
κ' ἐνῷ πρὸς ὅλα ἤμην ἀδιάφορος
ὡς εἶδον τὸν ζωγράφον κατεδάκρυσα.
Ἠσθάνθην τότε τὴν καρδίαν πάλλουσαν,
καὶ τότε πρῶτον ἡ ἀναίσθητος ἐγὼ
ᾐσθάνθην ὅλα, ὅλα τὰ αἰσθήματα.

(Ὁ Ἀλέξανδρος δι' ἐλαφρᾶς κινήσεως τῆς κεφαλῆς φαίνεται ταρασσόμενος, ἀλλὰ ἀναλαμβάνει ἀμέσως τὸ πρότερον ἦθος).

Νὰ καταπνίξω ἤθελον τὸ πάθος μου
ἐνόουν ποῖον χάσμα μὲ ἀνέμενε·
δὲν ἠπατώμην, ἔβλεπον τὴν ἄβυσσον,
τὸ πνεῦμά μου ὁ ἔρως ἐλυμαίνετο,
καὶ ἠδυνάτουν νὰ κρατήσω τῆς ψυχῆς.
Ἡ φύσις ἐπὶ τέλους μὲ κατέβαλεν.
ὦ βασιλεῦ, συγχώρει, τὸν ἠγάπησα!
(Μένει σιγηλὴ καὶ κάτω νεύουσα).

Ἀλέξανδρος ἀταράχως.

Ἐξακολούθει· λέγε, λέγε πάντοτε.

Παγκάστη

Ὁπότε εἰς τὰς Σάρδεις μ' εὗρες κλαίουσαν
δὲν ἐζωγράφει πλέον τὴν εἰκόνα μου.
Ἡ λύπη, ἡ ὀδύνη, ἴσως ἡ ὀργή,
διότι τῷ ἠρνούμην τὴν ἀγάπην μου
κατέθλιβον ἐκεῖνον καὶ δὲν ἤρχετο.
Δέν σοί το κρύπτω, ἐθλιβόμην καὶ ἐγώ,
ἀλλ' ὅτε μ' εὗρες πάσχουσαν καὶ κλαίουσαν,
(Ἁπλοῦσα τὴν δεξιὰν χεῖρα).
ὦ βασιλεῦ μου, τοὺς Θεοὺς μαρτύρομαι,
σοὶ εἶπον τότε ὅλην τὴν ἀλήθειαν.

Ἀλέξανδρος μετὰ μικρὰν σιγήν.

Τὸν ὅρκον σου πιστεύω. Τώρα πήγαινε.

Παγκάστη ἰδίᾳ ἀπερχομένη.

Ὤ, μὲ φοβίζει ἡ ἀταραξία του!

ΣΚΗΝΗ Η'

Ἀλέξανδρος μόνος σύννους παρακολουθῶν αὐτὴν διὰ τοῦ βλέμματος.

Νὰ κατακτήσω χώρας ἐπεχείρησα,
λαοὺς νὰ ὑποτάξω, πλήθη βάρβαρα,
ἐνῷ καρδίαν γυναικὸς δὲν δύναμαι
νὰ σαγηνεύσω ὁ πανίσχυρος ἐγώ.
Ἀντήλλαξε τὸ σκῆπτρον τὸ βασίλειον
πρὸς τὸν χρωστῆρα τοῦ ζωγράφου, διατί;
Δὲν τῇ παρέσχον, ὅ,τι δὲν ἠδύνατο
γυνὴ καμμία ν' ἀπολαύσῃ ἐπὶ γῆς;
Μὴ δὲν ἠγάπων, μὴ δέν την ἐλάτρευον;
Ἆ, ὁ τεχνίτης ἔχει τὴν ψυχὴν αὐτῆς,
ὁ βασιλεὺς τὴν σάρκα· τί λοιπόν; Μηδέν.
Ἐν τῷ στρατῷ μου εἶνε τόσοι εὐτυχεῖς,
τοὺς ἀγαπῶσι καὶ καυχῶνται ἐπ' αὐτῷ,
μόνος ἐγὼ εὑρέθην ἄνευ ἔρωτος;
Εἰς ποίαν θλῖψιν μ' ἔρριψες, Παγκάστη μου!
(Μένει σύννους πρὸς στιγμὴν εἶτα αἰσθανόμενος δάκρυ ἐξολισθαῖνον τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀνατινάσσεται ὅλος).

Τί; δάκρυ; δάκρυ ἔρρευσ' ἐκ τοῦ ὄμματος;
τὴν παρειάν μου δάκρυ κατηυλάκωσε;
Λοιπὸν νά σ' ἐξορύξω θέλεις ὀφθαλμέ;
Αἰσχύνη! δὲν δακρύει ὁ Ἀλέξανδρος,
διότι ἄλλον ἡ Παγκάστη ἀγαπᾷ,
συντρίβει μᾶλλον τὴν καρδίαν τὴν δειλήν.
Ἐὰν ἠγάπα, ὄνειρον ἐθώπευσε,
τὸ ὄναρ διελύθη. Τὴν Παγκάστην του
τὴν χάνει, κ' εἰς τὰ στήθη τὰ σιδήρεα
καταβυθίζει πᾶσαν τὴν ὀδύνην του!
(Μετὰ πόνου).
Ὢ δάκρυ, δάκρυ, δάκρυ, μοῦ ἐρρύπανες
τὸ πρόσωπον· ὢ αἶσχος! Πῶς ἐδάκρυσα;
Πληγὰς μυρίας, Πέρσαι, ἂν ἐλάμβανον
κατὰ τῶν στρατιῶν σας μόνος πολεμῶν,
θὰ ᾐσθανόμην πόνον ὀλιγώτερον
τοῦ πόνου, τὸν ὁποῖον φεῦ! αἰσθάνομαι
διὰ τὸ δάκρυ τοῦτο, ὅπως ἔρρευσεν!
(Ἀνερχόμενος τὴν σκηνὴν φοβερός).
Τρέμετε πάντες· κλαίει ὁ Ἀλέξανδρος!

ΣΚΗΝΗ Θ'

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, ΧΟΙΡΙΛΟΣ, ΑΠΕΛΛΗΣ

Χοιρίλος ὁδηγῶν τὸν Ἀπελλῆν σκυθρωπόν.

Μὴ δειλιᾷς· προχώρει κ' εἶμ' ἐγὼ ἐδῶ.
(Ἰδίᾳ).
Πῶς τὸν λυποῦμαι τώρα τὸν ταλαίπωρον.
Θὰ προσπαθήσω ὅμως νά τον σώσω, ναί·
καὶ θά τον σώσω δι' ἑνὸς ποιήματος.

Ἀλέξανδρος καθήμενος ἐπὶ τοῦ θρόνου βλέπων τὸν Ἀπελλῆν, ἰδίᾳ.

Ὁ Ἀπελλῆς!

Χοιρίλος

Ὦ ἄναξ, ἄναξ κραταιὲ....

Ἀλέξανδρος

Σύ, ἄπελθε, Χοιρίλε.

Χοιρίλος

Κραταιότατε,
ἀπέρχομαι ἀμέσως, ἀλλὰ ἄκουσον.
Ἕνα ζωγράφον ἔχει ἡ Ἑλλάς, αὐτόν.
Ἐὰν ἐκλείψῃ, βασιλεῦ, ὁ Ἀπελλῆς
ἐκλείπει καὶ ἡ τέχνη. Ἄκουσον λοιπὸν
τί ἐκ προχείρου ν' ἀναφέρω ἔρχομαι,
διότι θά τα εἴπω ἐκτενέστερον
εἰς ποίημα παμμέγεθες μεθαύριον.
Ἐάν τον θανατώσῃς καταστρέφεται,
ἀλλ' ὅμως τί θὰ γίνῃ; τί; τὸ ἄρμα σου

μ' ἕνα τροχὸν θὰ μείνῃ, μόνον μὲ ἐμὲ τὸν ποιητὴν Χοιρίλον, μὲ ἐνόησας;

Ἀλέξανδρος

Θὰ θανατώσω καὶ τὸν ποιητὴν λοιπὸν
διὰ νὰ μείνῃ τ' ἅρμα μου χωρὶς τροχῶν.

Χοιρίλος ἔντρομος.

Ἀ, βασιλεῦ δὲν εἶπον...καὶ, ποῦ, τὸν, τὴν, τόν.

Ἀλέξανδρος

Ἐκεῖ, τὴν θύραν ἄνοιξε αὐτὴν ἐκεῖ.

Χοιρίλος

Ἀλλ' οἴμοι! ἄναξ, τίς, τῶν, τὴν, τὸν...

Ἀλέξανδρος

Εἴσελθε.

Χοιρίλος

Πλὴν ἄναξ, ἄναξ, δὲν ἠθέλησα τὴν...τὸν...

Ἀλέξανδρος

Ἐκεῖ νὰ περιμείνῃς καὶ τὸν θάνατον.

Χοιρίλος ἰδίᾳ.

Καὶ ἦλθον νά τον σώσω.

Ἀλέξανδρος

Εἶπον· πήγαινε.

Χοιρίλος εἰσερχόμενος εἰς τὸ δωμάτιον δεξιᾷ.

Ὢ δυστυχία! θὰ θανατωθῶ κ' ἐγώ.
(Ἄπελπις)
Ἑλλάς! θὰ ἀπολέσῃς τὸν Χοιρίλον σου.

ΣΚΗΝΗ Ι΄

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, ΑΠΕΛΛΗΣ

(Ὁ Ἀπελλῆς ἵσταται σύννους καὶ κατηφής. Ὁ Ἀλέξανδρος διὰ νεύματος τῆς χειρὸς προσκαλεῖ αὐτὸν νὰ πλησιάσῃ).

Ἀλέξανδρος

Ἐδῶ, ἐνώπιόν μου.

Ἀπελλῆς ἰδίᾳ.

Οἴμοι!

Ἀλέξανδρος

Πρόσελθε.

Ἀπελλῆς ἰδίᾳ.

Ταλαίπωρος Παγκάστη, σ' ἐθυσίασα.

Ἀλέξανδρος

Ποῦ εἶναι τῆς Παγκάστης ἡ εἰκών;
(Ὁ Ἀπελλῆς σιγᾷ).
Σιγᾷς;
Διέταξα νὰ γράψῃς τὴν εἰκόνα της,
δὲν εἶπον νά την σβέσῃς· καί την ἔσβεσας.
(Μικρὰ σιγή).
Σὲ ἐρωτῶ· τί λέγεις;

Ἀπελλῆς

Φεῦ! τὴν ἔσβεσα!

Ἀλέξανδρος

Νὰ ἀπαλείψῃς ἀπ' αὐτοῦ τοῦ πίνακος
τὸ μέλαν χρῶμα.

Ἀπελλῆς

Εἶν' ἀδύνατον αὐτό.

Ἀλέξανδρος

Νὰ γίνῃ καὶ ταχέως.

Ἀπελλῆς βαίνων πρὸς τὸν πίνακα.

Ἀλλὰ πῶς; ὤ, πῶς;

Ἀλέξανδρος

Ὑπὸ τὸ μέλαν χρῶμα εἶνε ἡ ζωή.

Ἀπελλῆς ἰδίᾳ.

Θὰ ἔχῃ πάλιν τὴν Παγκάστην μου; ποτέ.

Ἀλέξανδρος ἰδίᾳ.

Ὁποία τέχνη κ' εἰς τὴν σβέσιν του αὐτήν.

Ἀπελλῆς ἰδίᾳ.

Θά με φονεύσῃ; ἔστω.

Ἀλέξανδρος τῷ *Ἀπελλῇ*.

Δέν με ἤκουσας;

Ἀπελλῆς προτείνων τὴν χεῖρα.

Τὴν χεῖρα ταύτην κόψε· εἶσαι κύριος.
Τιμώρησέ με ὅπως θέλεις, βασιλεῦ,
πλὴν μὴ ἀπαίτει καὶ ἐνῷ ἀκόμη ζῶ
ἐγὼ αὐτὸς νὰ θάψω τὴν καρδίαν μου.

Ἀλέξανδρος

Ἀπάλειψε.

Ἀπελλῆς

Δὲν δύναμαι.

Ἀλέξανδρος

Ὑπάκουσον.

ΣΚΗΝΗ ΙΑ'

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΑΠΕΛΛΗΣ ΠΑΓΚΑΣΤΗ

Παγκάστη εἰσερχομένη ἀριστερόθεν ἄπελπις, ἰδίᾳ.

Ὁ Ἀπελλῆς, τὸν εἶδα, ποῦ;
(Βλέπων τὸν Ἀπελλῆν).
Ἐδῷ; Θεοί!

Ἀπελλῆς

Θανάτωσέ με.

Ἀλέξανδρος τύπτων διὰ τῆς χειρὸς τὴν τράπεζαν.

Ἀπελλῆ.

Ἀπελλῆς

Δὲν δύναμαι.

Παγκάστη πίπτουσα εἰς τοὺς πόδας τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Ἆ, ὄχι, ὄχι, βασιλεῦ. αὐτὸν ποτέ·
ἐμὲ νὰ θανατώσῃς μόνην ἔνοχον.

Ἀπελλῆς

Μή το πιστεύῃς, βασιλεῦ Ἀλέξανδρε.

Παγκάστη

Ὤ, πίστευσέ με· δὲν ἠδύνατο αὐτὸς
νὰ ἀναφέρῃ λέξιν περὶ ἔρωτος
ἂν πρώτη δὲν ὡμίλουν καὶ ὡμίλησα.
Ἐγώ τῳ εἶπον πρώτη ὅτι ἀγαπῶ,
αὐτὸς δὲν πταίει, ὤ, δὲν εἶνε ἔνοχος.

Ἀπελλῆς

Ὤ, εἶν' ἀθῷα. Μόνος, μόνος ἔπταισα.

Παγκάστη

Πρὸ τοῦ θανάτου μίαν χάριν σοὶ ζητῶ·
τὴν τελευταίαν. Φείσθητι τοῦ Ἀπελλοῦ.

Ἀλέξανδρος ἐγειρόμενος καὶ τὴν Παγκάστην ἐγείρων.

Ἐγέρθητι, Παγκάστη.
(μεταβαίνων δεξιᾷ)
Θὰ τιμωρηθῇ.

ΣΚΗΝΗ ΙΒ'

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΑΠΕΛΛΗΣ ΠΑΓΚΑΣΤΗ ΗΦΑΙΣΤΙΩΝ

Ἡφαιστίων

Ἡ Μαγνησία παρεδόθη, βασιλεῦ.

Ἀλέξανδρος ἔμπλεος χαρᾶς.

Ἡ Μαγνησία; Εἰς τὴν Μίλητον λοιπόν.
(Ἁρπάζει τὴν περικεφαλαίαν αὐτοῦ. Καθ' ἣν στιγμὴν θέτει αὐτὴν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς βλέπει τὴν Παγκάστην κλαίουσαν. Μικρὰ σιγή. Ὁ Ἀλέξανδρος προσβλέπει καὶ τὸν Ἀπελλῆν, εἶτα πλησιάζει τὴν Παγκάστην ὑπερηφάνως).
Παγκάστη, μὴ δακρύῃς, ζῆθι εὐτυχής.
(Λαμβάνει τὴν Παγκάστην ἀπὸ τῆς χειρὸς καὶ ρίπτει αὐτὴν εἰς τὴν ἀγκάλην τοῦ Ἀπελλοῦ).
Εἰς σὲ, ζωγράφε, τὴν δωρεῖ ὁ βασιλεύς.

Παγκάστη περιχαρής.

Θεοί!

Ἀπελλῆς

Ὦ ἄναξ!

Παγκάστη προσβλέπουσα τὸν Ἀπελλῆν.

Μήπως εἶνε ὄνειρον;

ΣΚΗΝΗ ΙΓ'

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΑΠΕΛΛΗΣ ΠΑΓΚΑΣΤΗ ΤΡΥΦΑΙΝΑ ΛΑΒΡΑΞ ΧΟΙΡΙΛΟΣ

(Ὁ Λάβραξ ἀπὸ τοῦ ὠτίου κρατῶν τὸν Χοιρίλον εἰσάγει αὐτὸν εἰς τὴν αἴθουσαν. Τούτων προπορεύεται ἡ Τρύφαινα.)

Τρύφαινα

Πλὴν θά το μάθῃ, δοῦλε, ὁ Ἀλέξανδρος.

Χοιρίλος διαφεύγων τὸν Λάβρακα.

Ἆ, ἆ.

Λάβραξ

Κρυφίως ἐδραπέτευεν αὐτὸς ἀπὸ τοῦ παραθύρου ἐκπηδήσας.

Χοιρίλος τρίβων τὸ ὠτίον αὐτοῦ.

Ὢ!

Λάβραξ

Ναί, ἄναξ. Πρῶτον πάντων μὲ ἱκέτευε νά τον λυτρώσω ἀπὸ τῶν χειρῶν σου.

Χοιρίλος

Ἆ!

(Ὁ Λάβραξ κρυφίως ἀπειλῶν τὸν Χοιρίλον ἐξέρχεται ἀριστερᾷ).

Ἀλέξανδρος

Σύ, Ἡφαιστίων, δὸς τὸ ξίφος σου αὐτῷ.

Τρύφαινα ἰδίᾳ βλέπουσα τὸν Ἀπελλῆν καὶ τὴν Παγκάστην.

Θεοί! τί βλέπω; ἡ Παγκάστη καὶ αὐτός;

Ἡφαιστίων δίδων τὸ ξίφος τῷ Χοιρίλῳ

Ἰδού, Χοιρίλε.

Χοιρίλος λαμβάνων τὸ ξίφος.

Ἀλλὰ τί; . . .

Ἀλέξανδρος

Φονεύθητι.

Χοιρίλος ρίπτων τὸ ξίφος μακράν.

Ἰατταταί!

(Ὁ Ἡφαιστίων προσβλέπει ὀργίλως τὸν Χοιρίλον).

Τρύφαινα χωροῦσα πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον.

Ὦ, ἄναξ.

(Αἴρει τὸ ξίφος καὶ δίδει αὐτὸ εὐσεβάστως τῷ Ἡφαιστίωνι).

Ἀλέξανδρος

Αἴ, τὴν Τρύφαιναν λαβὲ γυναῖκα τότε.

Χοιρίλος

Ἰαππαπαιάξ.

Ποτέ· τὸ ξίφος δός μοι καὶ φονεύομαι.

Τρύφαινα ἰδίᾳ.

Ὦ, τὸν ἀχρεῖον, τὸν αἰσχρὸν μ' ἐπρόδωσε.

(κρυφίως τῷ Χοιρίλῳ διασύρουσα αὐτόν).

Ἀπόδος, φαῦλε, τὰς δραχμάς μου, τὰς δραχμάς

Ἀλέξανδρος ἀνερχόμενος τὴν σκηνήν.

Ἔστω, Χοιρίλε, σοὶ δωροῦμαι τὴν ζωήν.

Χοιρίλος ζητῶν νὰ φύγῃ·

Ἡράκλεις! ποῦ νὰ φύγω;

Ἀλέξανδρος

Στῆθι.

Χοιρίλος ἔντρομος.

Βασιλεῦ.

Ἀλέξανδρος παρὰ τὴν τράπεζαν ἱστάμενος καὶ πρὸς πάντας σχεδὸν ἀποτεινόμενος.

Εἰς τοὺς ἑταίρους, τοὺς ἱππεῖς καὶ τ' ἄγημα,
εἰς τοὺς σαρισσοφόρους, εἰς τὴν φάλαγγα
εἰπὲ τὰ πάντα, ὅ,τι εἶδες σήμερον.
Εἰπὲ πρὸς τούτοις, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος
ἠγάπα ὡς τὴν δόξαν τὴν Παγκάστην του,
ἀλλ' ὅτ' ἡ δόξα μόνη τὸν ἠγάπησεν.
Εἰπὲ ὅτ' ἡ Παγκάστη δὲν τον ἀγαπᾷ,
τοῦ Ἀπελλοῦ ἐρῶσα, ἄλλου ἄνακτος.
Εἰπὲ ὁπόσην δι' αὐτὴν ὁ βασιλεὺς
θερμὴν ἀγάπην πάντοτε ᾐσθάνετο,
ἀλλ' ὅτι τὴν Παγκάστην τὴν ἐδώρησεν,
ἵνα τὴν τέχνην σώσῃ ὁ Ἀλέξανδρος.

(Ἄκρα σιγή. Ἐξέρχεται μεγαλοπρεπῶς ὁ βασιλεὺς ὑπὸ τοῦ Ἡφαιστίωνος ἀκολουθούμενος. Ὁ Ἀπελλῆς μένει ἀκίνητος μετὰ θαυμασμοῦ βλέπων τὸν ἐξερχόμενον βασιλέα, ἐνῷ ἡ Παγκάστη προχωροῦσα κατὰ ἓν βῆμα τείνει τὰς χεῖρας πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον εὐγνωμονοῦσα. Ἀλλ' ὁ Ἀπελλῆς δράττει ἀμέσως τὴν χεῖρα αὐτῆς καὶ ὅτε πλέον δὲν φαίνεται ὁ βασιλεὺς ἡ Παγκάστη πίπτει εἰς τὴν ἀγκάλην τοῦ ζωγράφου. Ὁ Χοιρίλος μένει ἐμβρόντητος τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ξέων. Ἐπὶ τοῦ προσώπου τῆς Τρυφαίνης ἀπεικονίζεται ἡ κακία καὶ ὁ φθόνος. Ἡ αὐλαία καταπετάννυται βραδέως).

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΠΟΛΕΩΣ ΛΥΚΙΑΣ (ΛΥΚΟΥΡΣΙΟΥ ΝΥΝ) ΚΑΙ ΤΟΥ ΛΙΜΕΝΟΣ ΑΥΤΗΣ ΟΓΧΗΣΜΟΥ (ΝΥΝ ΑΓΙΩΝ ΣΑΡΑΝΤΑ)

Ἄνωθεν τοῦ καταντικρὺ τῆς Κερκύρας κειμένου λιμένος τῶν Ἁγίων 40 ἐπὶ λόφου ἀρκετὰ ὑψηλοῦ καὶ εὐρέος, εὑρίσκεται τὸ *Λυκούρσιον*, ὅπερ κατέστη περιλάλητον ἐσχάτως διὰ τὴν γενομένην πρὸς τὰ ἐκεῖσε ἀτυχῆ ἐκστρατείαν. Φρονοῦμεν δ' ὅτι, ὡς ἕλκοντες τὴν καταγωγὴν ἐξ ἐκείνων τῶν μερῶν καὶ ἀσχοληθέντες περὶ τὴν ἀρχαιολογίαν καὶ ἱστορίαν αὐτῶν, δυνάμεθα νὰ εὐχαριστήσωμεν τὴν περιεργίαν τῶν ἀναγνωστῶν τοῦ *Παρνασσοῦ*, διδόντες ὅσας πληροφορίας ἠδυνήθημεν νὰ περισυναγάγωμεν ἔκ τε τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, Ἑλλήνων καὶ Λατίνων καὶ ἐκ τῶν νεωτέρων ἡμεδαπῶν τε καὶ ἀλλοδαπῶν, βοηθούμενοι προσέτι ἐκ τῆς αὐτοψίας καὶ τῶν ἐπανειλημμένων ἐπιστημονικῶν παρατηρήσεων ἐπὶ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν καὶ μεσαιωνικῶν λειψάνων, ἅτινα διεσώθησαν ἐν μέρει ἕως ἄρτι. Ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ γράφομεν τὴν παροῦσαν εὐσύνοπτον πραγματείαν, ἣν καὶ διαιροῦμεν εἰς δύο μέρη διὰ τὸ εὔγραμμον τῆς ἐπιστημονικῆς ταξινομήσεως τῶν περὶ τοῦ λιμένος τῶν Ἁγίων 40 ἀναγραφομένων καὶ τῆς ὕπερθεν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ λόφου κειμένης ἀρχαίας πόλεως *Λυκίας*, ἐξ ἧς προῆλθε τὸ *Λυκοῦρσι*, ὡς θέλομεν ἰδεῖν παρακατιόντες.

Καὶ εἰς μὲν τὸ Α' μέρος θέλομεν ἐξετάσειν ἰδίᾳ τὰ περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ λιμένος Ὀγχήσμου, ἐξ οὗ προῆλθον τὰ μεσαιωνικά, Ἄγχισος, Ἀγχίασμος, Ἀγγιασμὸς καὶ Ἀγχιαξός: ὀνόματα, ἅπερ μετεδόθησαν ὕστερον καὶ τῇ πόλει διὰ τὴν ἀμάθειαν, ὀνομαζομένῃ Λυκίᾳ, ὡς ἐφεξῆς ἀποδειχθήσεται, ἐπὶ Ἑλλήνων.

Εἰς δὲ τὸ Β' μέρος θέλομεν ἐκθέσει τὰς διασωθείσας ἱστορικὰς εἰδήσεις, τὰς εἰς τὴν πόλιν καὶ τὸν λιμένα αὐτῆς ἀναφερομένας.

Α'

Ὅτι μὲν ὁ λιμὴν ἐκαλεῖτο *Ὄγχησμος* τὸ πάλαι, μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ σοφοῦ γεωγράφου Στράβωνος ἐν τοῖς δε «ἐν τούτῳ δ' ἐστὶ τῷ διαστήματι Πάνορμός τε, λιμὴν μέγας ἐν μέσοις τοῖς Κεραυνίοις ὄρεσι, καὶ μετὰ ταῦτα *Ὄγχησμος*, λιμὴν ἄλλος, καθ' ὃν τὰ δυσμικὰ ἄκρα τῆς Κερκυραίας ἀντίκειται»[1]. Τὸ αὐτὸ ἀποδίδωσιν ὄνομα τῷ λιμένι τούτῳ καὶ ὁ Πτολεμαῖος.[2]

1 Στράβωνος. Βιβλ. Ζ' σελ. 50—51 ἔκδ. Κοραῆ.
2 Ἠπειρωτικῶν Σεμιτέλου σελ. 31 ἔκδ. Βερολίνου 1854.

Αλλὰ πόθεν προῆλθεν ἡ ὀνομασία; δὲν δυνάμεθα νὰ ἀπαντήσωμεν θετικῶς πρὸς τὴν ἐρώτησιν ταύτην· ἐὰν ὅμως ἐπιτραπῇ ἡμῖν ἡ ἐξ ἀναλόγων ὀνομάτων ἀλλαχόθι ἀπαντωμένων ὑποστήριξις, δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ὅτι ἐκ μυθολογικῶν θεοτήτων καὶ ἰδίᾳ θαλασσίων προῆλθεν· οὕτω καὶ ὁ Παυσανίας τῆς ἐν Βοιωτίᾳ παραλλήλου τὴν ὀνομασίαν πολεως, Ὀγχηστοῦ λέγει ἐξ Ογχηστοῦ, παιδὸς τοῦ Ποσειδῶνος προελθεῖν, ὡς φαίνετ' ἐν τοῖς ἑπομένοις· «Ἀπὸ δὲ τοῦ ὄρους τούτου πέντε ἀπέχει καὶ δέκα σταδίους πόλεως ἐρείπια *Ὀγχηστοῦ*· φασὶ δὲ ἐνταῦθα οἰκῆσαι Ποσειδῶνος παῖδα Ὀγχηστόν· »ἐπ' ἐμοῦ δὲ ναός τε καὶ ἄγαλμα Ποσειδῶνος ἐλείπετο Ὀγχηστίου καὶ τὸ »ἄλσος, ὃ δὴ καὶ Ὅμηρος ἐπήνεσε». [1] Τὴν σχέσιν καὶ συγγένειαν τῶν παναρχαίων ὀνομάτων τῶν μερῶν τούτων τῆς Ἠπείρου πρὸς τὰ τῆς Βοιωτίας παρετήρησε πρὸ ἐμοῦ ὁ ἐν τῷ ἐθνικῷ Πανεπιστημείῳ σοφὸς καθηγητής, κ. Δ. Δ. Σεμιτέλος· πολλὰ δὲ καὶ καλὰ ἔγραψε περὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ τούτου ἀντικειμένου ἐν τοῖς *Ἠπειρωτικοῖς* αὐτοῦ. [2] Ὅτι ὅμως τὸ ὄνομα Ὄγχηστος ἢ Ὄγχησμος [5] ἔστι πανάρχαιον μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου λέγοντος·

Ὀγχηστόν θ' ἱερόν, ποσιδήϊον ἀγλαὸν ἄλσος. 3

Δὲν φαίνεται λοιπὸν ἀπόβλητον παρὰ τῇ αὐστηρᾷ κριτικῇ, ἐὰν ὑποθέσωμεν ὅτι εἰς τοὺς παναρχαίους χρόνους καὶ ὁ λιμὴν τῶν Ἁγίων 40 ὠνομάζετο Ὄγχησμος ἢ Ὄγχηστος διὰ τοὺς αὐτοὺς μυθολογικοὺς λόγους, δι' οὓς καὶ ἡ ἐν Βοιωτίᾳ Ὄγχηστος. Καὶ εἰς τὴν παραδοχὴν τούτου φαινόμεθα δικαιούμενοι, καθόσον παρατηροῦμεν ὅτι καὶ ποσείδιον ἀκρωτήριον μετὰ τὸν λιμένα Ὄγχησμον ὑπάρχει, κατὰ τὴν ἑπομένην μαρτυρίαν τοῦ Στράβωνος· «Μετὰ δὲ Ὄγχησμον, *Ποσείδιον*, καὶ Βουθρωτὸν ἐπὶ τῷ στόματι τοῦ καλουμένου πηλώδους λιμένος, ἱδρυμένον ἐν τόπῳ χεῤῥονησίζοντι, ἐποίκους ἔχον »Ῥωμαίους, καὶ τὰ Σύβοτα». [4] Δὲν ἔχομεν λόγους νὰ ἀμφιβάλλωμεν, ὅτι ὁ λιμὴν συνετήρησε τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ ὄνομα ἕως τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων, καθ' οὓς κατὰ πρῶτον ἐπιφαίνεται αὐτῷ νέον ὄνομα, Ἀγχίσης, ὡς μαρτυρεῖ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς λέγων τάδε· «Ἐκ δὲ Βουθρωτοῦ παρὰ γῆν κομισθέντες ἄχρι λιμένος, Ἀγχίσου μὲν τότε ὀνομασθέντος, νῦν δ' ἀσαφεστέραν

1 Παυσαν. Βοιωτικ. Βιβλ. θ' XXVI. 5, 6. ἔκδ. Λειψίας. 1854.— 2 Περὶ τοῦ ὀνόματος τούτου γράφει ὁ κ. Σεμιτέλος τάδε· «ὅτι κακῶς γράφεται Ὄγχιστος μετὰ τοῦ ἰῶτα παρὰ »Στράβωνι, δῆλον παραβάλλοντι τοὔνομα πρὸς τὴν ἐν Βοιωτίᾳ Ὄγχηστον· δοκεῖ δέ ποτε, »καὶ ἡ ἡμετέρα Ὄγχηστος καλεῖσθαι, εἰ μὴ ἀεί, καὶ ἴσως καλῶς ἔχει, τὰ χειρόγραφα μετὰ »τοῦ ταῦ, καὶ ὁ (ἡ) Ὄγχησμος Ὄγχηστος ἀεὶ ἐκαλεῖτο». Ἠπειρωτ. Σεμιτέλου κεφάλ. Γ' § 22. σελ. 30 ὑποσημ. 14. Ἡ γνώμη τοῦ κ. Σεμιτέλου φαίνεται καὶ ἀρκετὰ δικαιολογεῖ τὴν διόρθωσιν τοῦ ὀνόματος Ὀγχήσμου εἰς τὸν τύπον Ὄγχηστος ὅστις ἀπαντᾷ παρ' Ὁμήρῳ καὶ Παυσανίᾳ (ἔνθ' ἀνωτ.) ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτῷ τῷ Στράβων. ἀλλαχοῦ. — 3 Ὁμηρ Ἰλιάδ. Β' στίχ. 506. Αἱ προομήρειοι σχέσεις τῶν ὀνομάτων τούτων τυχαῖαι οὐκ εἰσίν, διότι παρατηρεῖται ἡ αὐτὴ ῥίζα τῶν ὀνομάτων καὶ ἑπομένως γλωσσολογικῶς ὑπάρχει ἡ αὐτὴ ἔννοια ἐν ἀμφοτέροις. — 4 Στράβων. Βιβλ. Ζ' ἔνθ' ἀνωτ. Τὸ ὄνομα Ὄγχηστος ἀπαντᾷ καὶ εἰς ποταμόν, ὡς μαρτυρεῖ Πολύβιος λέγων «ὁ δὲ Φίλιππος ἐπὶ τὸν Ὀγχηστὸν ποταμόν, αὐτοῦ κατέζευξεν». κλπ. Βιβλ. ΙΗ'. ΙΙΙ. 5. 6. ἔκδ. Τάουχν. τόμ. Δ'.

»ἔχοντος ὀνομασίαν, ἱερὸν καὶ αὐτόθι τῆς Ἀφροδίτης ἱδρυσάμενοι διαίρουσι »τὸν Ἰόνιον ἡγεμόνας ἔχοντες τῆς ναυτιλίας Ἀκαρνᾶνας, οἳ συνέπλευσαν »αὐτοῖς ἐθελούσιοι συνεπισπώμενοι τοὺς σὺν Πάτρωνι τῷ Θουρίῳ».[1] Ἐνταῦθα παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ Ἁλικαρνασσεὺς παραγκωνίζει μὲν τὸ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἀπαντώμενον ὄνομα, Ὄγχησμος, καθὰ εἴδομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, καὶ παρεισάγει τὸ *Ἀγχίσης*, ὡς ἀρχαῖον, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ ὀνομασίαν ὁ λιμὴν εἶχεν ἀσαφεστέραν, ὡς λέγει· τί δ' ἐννοεῖ διὰ τῶν ὅρων *ἀσαφεστέραν ὀνομασίαν*, καὶ διὰ τί οὐκ ἐσαφήνισεν αὐτὸς τοῦτο; παραλείπομεν πρὸς τὸ παρὸν νὰ ἐξετάσωμεν τοῦτο τὸ ζήτημα, διὰ τὸ ἐπίτομον, ὑπὸ κριτικὴν ἄποψιν· λέγομεν ὅμως ὅτι ὁ συγγραφεὺς οὗτος ἐν πολλοῖς χωλαίνει κριτικῶς, ὡς τοῦτο παρετήρησαν σοφοὶ ἐν Εὐρώπῃ ἄνδρες,[2] καὶ ἑπομένως φαίνεται καὶ ἐνταῦθα ὑποσκάζων. Ἀλλ' ὅπως ποτ' ἂν ᾖ, τὸ ὄνομα φαίνεται ἐπικρατῆσαν τοῦ λοιποῦ· εἰς δὲ τοὺς ἀκολούθους αἰῶνας ἀπαντᾷ ὑπὸ τὸν τύπον *Ἄγχισος*, ὡς μαρτυρεῖ Προκόπιος ὁ Καισαρεύς, οὗτινος τὴν μαρτυρίαν παρακατιόντες θέλομεν παραθέσειν ὁλόκληρον χάριν σαφηνείας. Δὲν εἶναι δὲ ἀνάγκη νὰ προσθέσωμεν ἐνταῦθα ὅτι τὸ ὄνομα πρὸς τιμὴν Ἀγχίσου, τοῦ πατρὸς τοῦ Αἰνείου, εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος φαίνεται δεδομένον[3] εἰς ἐποχήν, καθ' ἣν ὁ ἥρως οὗτος τῶν Τρώων φυγὼν ἐκεῖθεν περιέπλεε τὰς Ἑλληνικὰς ἀκτὰς πρὸς ἀποκατάστασιν· ἀλλὰ μὴ δυνηθεὶς νὰ κατορθώσῃ τοῦτο, οὐδ' ἐν Ἠπείρῳ, ὅπου παρὰ τὸ Βουθρωτὸν εἶχεν καταντήσει ὁ Ἕλενος καὶ ἡ Ἀνδρομάχη τοῦ Ἕκτορος ἀγόμενοι ὑπὸ τοῦ Νεοπτολέμου, διέπλευσε τὸν Ἰόνιον καὶ ἔφθασεν εἰς Ἰταλίαν, ὡς γνωστόν. Ἔτι δὲ διατρίβοντι αὐτῷ παρὰ τὸν Ἄγχισον, κατὰ τὴν μαρτυρίαν Προκοπίου τοῦ Καισαρέως, συνέβη ἐξ ἀνθρώπων τὸν πατέρα Ἀγχίσην ἀφανισθῆναι καὶ τὴν ἐπωνυμίαν τῷ χωρίῳ δοῦναι»,[4] ὡς ἔλεγον οἱ ἐπιχώριοι, ὧν ἡ παράδοσις ἀγνοοῦμεν ποῦ ἐστηρίζετο. Τέλος δὲ πάντων παρὰ τῷ γραμματικῷ Ἱεροκλεῖ ἐν Συνεκδήμῳ ἀπαντᾷ τὸ ὄνομα ὑπὸ τὸν τύπον *Ἀγχίασμος* ὡς φαίνεται ἐν τοῖς ἑπομένοις «ἐπαρ»χία παλαιᾶς Ἠπείρου ὑπὸ ἡγεμόνα, πόλεις ιϐ' Μητρόπολις, Νικόπολις, »Δωδώνα, Εὔροια, Ἄκτιον, Ἀδριανούπολις, Ἄσσος, Φοινίκη, *Ἀγχίασμος*, »Βουθρωτὸς (Βούτριτος), Φωτική, Κέρκυρα νῆσος, Ἰθάκη νῆσος»·[5] οὕτως ἀπαντᾷ καὶ παρὰ Κωνσταντίνῳ τῷ Πορφυρογεννήτῳ[6] καὶ φαίνεται ὅτι ὁ τύπος οὗτος ὁ τελευταῖος ἔστι πλατειασμός, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ πρώτου *Ἄγχισος*, ἵνα μὴ εἴπωμεν παραφθορά, συνήθης τοῖς βυζαντίνοις, ὡς εἰς ἄλλα πολλά· ἐκ τοῦ *Ἀγχίασμος* ἔπειτα προῆλθον τὰ χυδαῖα Ἀγγίασμος καὶ Ἀγχίαξος, ἀπαντῶντα παρὰ χειρογράφοις περιγράφουσι τὰς ἐπισκοπὰς

1 Διον. Ἁλικαρνασ. Βιϐλ. Α' 1. 5. — 2 Τρεγδέρου Γραμματολογ. μετάφρ. Τρικκαίου καὶ Σχινᾶ σελ. 111 1852 Ἀθήνησι. — 3 Παυσαν. Ἀρκαδ. VIII. XIII. 2. — 4 Προκ. Καισαρ. ἴδε παρακατιών. — 5 Bnsel Banduri, historia Byzantina. tom. I μετὰ θεματικῶν χαρτῶν. Βιϐλ. Β'. κεφαλ. Β'. — 6 Κ. Πορφυρογεν. Περὶ θεμάτων. ἐκδ. Βενετίας 1721 καὶ ἐκδ. Βεκκήρου. Τόμ. Γ' σελ. 57.

λπ. περὶ ὧν οὐδεὶς λόγος ἐνταῦθα. Ἐν τοῖς ὑπὸ τὸ ὄνομα Λέοντος τοῦ Σοφοῦ φερομένοις Καταλόγοις τῶν ἐπισκοπῶν φαίνεται ἐλλεῖπον τὸ ὄνομα τῆς Ἀγχιάσμου ἢ Ἀγχίσου,[1] ὡσαύτως καὶ εἰς τοὺς τοῦ Ἀνδρονίκου βασιλέως, Παλαιολόγου, οἵτινες ἐξεδόθησαν ἐσχάτως εἰς τὸ ἀξιόλογον περιοδικὸν *Μουσεῖον καὶ βιβλιοθήκη τῆς Εὐαγγελικῆς σχολῆς*·[2] ὥστ' ἐξέλιπε παντάπασι τὸ ὄνομα ἀντικατασταθὲν διὰ τοῦ ὀνόματος τῶν Ἁγίων 40· ἐδόθη δὲ τοῦτο διὰ τὴν περίφημον ἐν τῇ πόλει μονὴν τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα (Ἁγίων Σαράντα) περὶ ἧς ἀκολούθως ὁ λόγος ἔσται. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ λιμένος. Ἡ δὲ πόλις ὠνομάζετο *Λυκία*, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ἑπομένης ἐπιγραφῆς ἀναμφιλέκτως·

ΘΕΟΦΙΛΟΥ
ΚΑΙ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
ΛΥΚΙ[ΩΝ]

Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην εὗρον ἐν τῷ λιμένι Ἁγίων 40, ἅμα ἀποβὰς τοῦ πλοίου, ὅτ' ἐπέστρεφον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τοῦ μακαρίτου ἀδελφοῦ μου, Κωνσταντίνου Πετρίδου· ἦν δ' ἐπὶ πέτρας τετραγώνου καὶ ἐρυθροειδοῦς, κειμένης ἐν τῇ πρώτῃ βαθμίδι τῆς κλίμακος τοῦ τελωνείου, ὅπερ νῦν ἐγένετο ξενὼν (χάνιον). Δὲν μοὶ ἐπετράπη νὰ καταμετρήσω τὸ πλάτος καὶ μῆκος διὰ πολλοὺς λόγους· ἀλλὰ πρὸς τὸ τέλος ἦν ἐν μέρει τεθραυσμένη, ὥστ' ἔλειπεν ἡ κατάληξις *ων* τοῦ ὀνόματος *Λυκίων*, ἣν καὶ συνεπλήρωσα. Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ἐκοινοποίησα εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸν Φιλολογικὸν Σύλλογον ὁμοῦ μὲ ἄλλας Ἠπειρωτικὰς ἐπιγραφὰς εἰς πόνημα περιεχομένας, καθυποβληθὲν εἰς τὸν παρ' αὐτῷ Ζωγράφειον διαγωνισμόν, ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν *Ἠπειρωτικῶν Συλλογή*. Ἀλλ' ὁ σύλλογος ἐξέδωκεν αὐτὰς ἀτελέστατα εἰς φυλλάδιον, περιέχον τὴν κρίσιν τῶν εἰς αὐτὸν καθυποβληθέντων πονημάτων.[3] Τὸν λίθον τοῦτον, ἐφ' οὗ ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιγραφή, εἶδε καὶ ὁ κ. Β. Ζῶτος, ὁ Μολοσσός, ὁ ἐμὸς συμπολίτης καὶ θεῖος, ἀλλὰ παρὰ πάντα ἐπιστημονικὸν λόγον γράφει ἐν τῷ καλουμένῳ *Προδρόμῳ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἠπειρωτικοῦ Συλλόγου*, ὅτι ὁ λίθος περιέχει τὰς λέξεις τάς δε : *πόλις Λυκίων ὧδε ἐκτίσται!!!*[2] Πρὸς τίνα σκοπὸν ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἐγγέγλυπται, ὁ ἐπιστήμων ἐν ἀκριβείᾳ νὰ ἀποφανθῇ ἐπιστημονικῇ οὐ δύναται· φαίνεται ὅμως οὖσα ἀναθηματική, ἀλλὰ καὶ πάλιν δυσχέρειαι ἀναφύονται· διότι ἀγνοοῦμεν βωμοῦ ἀνάθημα ὑποδεικνύει, ἢ ἀγάλματος ἢ ἄλλου τινος ἐκ τῶν συνήθως ἀνατιθεμένων τοῖς θεοῖς ἢ τοῖς ἥρωσι· ὁπωσδήποτε ὅμως εἶναι λίαν σημαντικὴ διὰ τὴν ὀνομασίαν τῆς πόλεως, ἥτις ἀρκούντως διεφωτίσθη δι' ατὐῆς ἐνι-

1 Juris graeco-romani. σ. 88. Band. histor. Byzant. σ. 240. — 2 Περίοδ. Β' ἔτος Α 1875—6 ἐν Σμύρνῃ σ. 58-82. — 3 Ἴδε Κρίσιν Ἑλλην. Φιλολογ. Συλλόγου Κωνσνοντιν. ἐν ἰδιαιτέρῳ φυλλαδίῳ. — Ἠπειρωτ. Μελέται Β, Ζώτου Μολοσσοῦ. τ. Α' Βιβ. Α' σ. 56.

σχυούσης οὐ σμικρὸν τὴν εἰς τὰ στόματα τοῦ λαοῦ συνδιατηρηθεῖσαν, ἐπειδὴ ὅπως διετήρησεν ἤθη, ἔθιμα, ἀρχαίας Ἑλληνικὰς λέξεις καὶ φράσεις, οὕτω διεφύλαξε καὶ ἀρχαίας Ἑλληνικὰς ὀνομασίας, καί τοι ὀλίγον παρεφθαρμένας, ὡς συμβαίνει ἐνταῦθα εἰς τὸ ὄνομα *Λυκίας*, ὅπερ εἰς τὰ στόματα τοῦ λαοῦ ἀπαντᾷ *Λυκούρσι*, προελθὸν ἴσως ἐκ τοῦ *Λυκαυρσοί*, τοῦ ὑπὸ τοῦ Μελετίου μαρτυρομένου τύπου.[1] Ἀλλ' ὁ σοφὸς μητροπολίτης Ἀθηνῶν παρὰ τοῦ λαοῦ ἔλαβεν αὐτόν, ἢ παρὰ τοῦ Παυσανίου, θέλων νὰ ἐξελληνίσῃ ἴσως τὸ ὄνομα: ἀπαντᾷ γὰρ παρὰ τῷ σοφῷ Καισαρεῖ ὁ τύπος ἐν τοῖς δε οὗτος· «Παρὰ τοῦτο »ἡ ὁδὸς κάτεισιν ἐπὶ χωρίον *Λυκουρίαν*, καὶ ἔστι Φενεάταις ἡ Λυκουρία »πρὸς Κλειτορίους ὅροι τῆς γῆς. Προελθόντων δὲ σταδίους ὡς πεντήκοντα ἐκ »*Λυκουρίας* ἐπὶ τοῦ Λάδωνος ἀφίξῃ τὰς πηγάς.»[2] Ἀλλὰ καὶ τρεῖς ἄλλαι πόλεις ἐν Ἀρκαδίᾳ φέρονται παρὰ τῷ περιηγητῇ τῆς ἀρχαιότητος ἔχουσαι τὴν αὐτὴν ῥίζαν, οἷον, *Λύκαια*, *Λυκόσουρα* καὶ *Λυκαιᾶται*, αἵτινες ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ ἦσαν ἔρημοι[3]· ἡ δὲ ῥίζα *λυκ*, κατὰ τὸν σοφὸν Ἀκαδημαϊκὸν τῆς Γαλλίας κ. Α. Μωρῦν, ἔστιν ἡ *lux lucis*, σημαίνουσα φῶς, ὡς ἀποφαίνεται ἐν τοῖς δε· «l' étymologie de ce nom est évidemment empruntée au thème *λυξ*, *lux*, qui s' est conservé dans le latin, et a donné naissance au grèc *λευκός*, *blanc*, brillant· c' était donc un mot de la langue pélasgique, qui signifiait lumière»[4]· ὥστε συνάγετ' ἐκ πάντων τούτων τὸ ἐπιστημονικὸν συμπέρασμα, ὅτι τὸ ὄνομα *Λυκία* εἶναι πανάρχαιον, εἶναι Πελασγικῶν χρόνων ἔνδειγμα, ὅπως καὶ τὸ τοῦ λιμένος *Ὄγχηστος*, καὶ ἐντεῦθεν καταφαίνεται σχέσις καὶ συγγένεια ὅπως καὶ δι' ἄλλων πολλῶν, μεταξὺ τῶν παναρχαίων Ἀρκάδων καὶ τῶν ἐν Ἠπείρῳ Πελασγῶν, οἷον, Λόνων (καὶ μετὰ τοῦ δασέος πνεύματος Χαόνων), Θεσπρωτῶν κλ. Ἀλλὰ περὶ τούτου ἐς ἄλλοτε ὁ λόγος. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς τε πόλεως Λυκουρσίου καὶ τοῦ λιμένος τῶν *ἁγίων Σαράντων*[5]. Ἤδη καιρὸς νὰ εἴπωμεν ὀλίγα τινὰ καὶ περὶ τοῦ ἱστορικοῦ αὐτῶν μέρους.

Β'

Ὅτι πολλὰ ὀλίγαι ἱστορικαὶ εἰδήσεις περὶ Ἠπείρου διεσώθησαν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσιν, Ἕλλησί τε καὶ Λατίνοις, ἔστι γνωστὸν τοῖς περὶ τὰ γράμματα ἀσχολουμένοις[6], καὶ ἐντεῦθεν καταφαίνεται ἡ μεγάλη δυσκολία

1 Γεωγραφ. Μελετίου ἐκδ. Βενετίας. τ. Ι. περὶ Ἠπειρ. κλ. — 2 Παυσαν. Ἀρκαδικῶν VIII. XIX. 4. XX. I σ. 110 τοῦ Β' τόμ. ἐκδ. Λειψ 1854.— 3 Παυσαν. Ἀρκαδ. VIII. XXVII. 3. 4. 5. 6. σ. 128 τῆς αὐτ. ἐκδ. — 4 A. Maury. hist. des religions de la Grèce Antique. tom. Α' σ 50. κεξ 55-56 κεξ. ἐκδ Παρισίων 1857. — 5 Τινὲς ὑποτίθενται εἶναι ἐνταῦθα Ἀλάτειαν, ἄλλοι Φανωτὴν, ἀρχαίας πόλεις ἀλλαχοῦ τῆς Ἠπείρου κειμένας ὡς ἀπεδείξαμεν ἐν τῇ ὑποβληθείσῃ κατὰ τὸ 1867 εἰς τὴν Ἀθήνησι Ἀρχαιολογ. Ἑταιρείαν πραγματείᾳ ἡμῶν, δημοσιευθείσῃ καὶ εἰς τὴν Πανδώραν (φυλλάδ 456 τῆς 15 Μαρτίου 1867. τ. ιθ' σ. 465-472. — 6 Ἀλεξίου Πάλλη, ἰατροῦ, Μελέται ἐπὶ τῆς Ἀρχαίας χωρογραφ. κλ. ἱστορ. τῆς Ἠπείρου. σ. I ἐν Ἀθήναις, εἰς ἰδιαίτερον φυλλάδιον ἐκδοθεῖσαι.

τῆς συγγραφῆς τῆς Ἠπειρωτικῆς ἱστορίας, ἂν μὴ θέλῃ τις νὰ γράφῃ αὐθαίρετα καὶ φαντασίας μυθοπλαστούσης δημιουργήματα, ἅτινα ἡ ἐπιστήμη ἀπορρίπτει ὡς κοσκυλμάτια κατ' οὐδὲν χρήσιμα. Ὅθεν περὶ Λυκίας (Λυκουρσίου Λυκουρσῶν) διὰ τὸν λόγον τοῦτον δὲν δυνάμεθα νὰ ἀναγράψωμέν τι ἐνταῦθα ἱστορικόν, προσιτὸν τῇ ἐπιστήμῃ τῇ τὴν ἱερὰν ἀλήθειαν ἐπιδιωκούσῃ πανταχοῦ καὶ πάντοτε. Ἀπὸ Ὁμήρου μέχρι τῆς ὑποδουλώσεως τῆς Ἑλλάδος εἰς τοὺς Ῥωμαίους, χρονικὸν διάστημα χιλίων ἐτῶν, ὡς ἔγγιστα, οὐδαμοῦ εἰς τὰς δέλτους τῆς Ἱστορίας ἰδιαιτέρας μνείας ἀξιοῦται ἡ πόλις Λυκία, οὐδ' ὁ λιμὴν αὐτῆς, ὡς θέσεις, ἔνθα γεγονός τι ἀξιοσημείωτον διὰ τὴν ἱστορίαν συνέβη· καὶ πάλιν ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως μέχρι τοῦ Ε' αἰῶνος τὰ αὐτὰ παρατηροῦνται, ὅτε αἴφνης ὁ Καισαρεὺς Προκόπιος παρελθὼν εἰς τὸ μέσον χαριστᾷ τὴν ὑπὸ τῶν Γότθων καταστροφὴν καὶ ἐρήμωσιν τῆς πόλεως, ἤδη ἐχούσης τὸ ὄνομα *Ἄγχισος*. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ μαρτυρία αὕτη ἔχει πολὺ τὸ διαφέρον, παρατιθέμεθα ταύτην ὧδε ὁλόκληρον, οὑτωσὶ ἔχουσαν. «Τωτίλας δὲ πλοῖα μακρὰ ἐς τριακόσια Γότθων πληρώσας, ἐς τὴν Ἑλλάδα ἐκέλευσεν ἰέναι, ληΐζεσθαί τε τοὺς παραπίπτοντας, ἐπιστείλας δυνάμει τῇ πάσῃ· οὗτος δὲ ὁ στόλος ἄχρι ἐς τὴν Φαιάκων χώραν, ἣ νῦν Κέρκυρα ἐπικαλεῖται, οὐδὲν ἄχαρι ἐργάζεσθαι ἔσχε· νῆσον γὰρ οὐδεμίαν ἐν τῷδε τῷ διάπλῳ οἰκουμένην ξυμβαίνει εἶναι, ἐκ τοῦ κατὰ τὴν Χάρυβδιν πορθμοῦ μέχρι εἰς τὴν Κέρκυραν, ὥστε πολλάκις ἐγὼ ἐνταῦθα γενόμενος διηπορούμην, ὅποι ποτὲ ἄρα τῆς Καλυψοῦς ἡ νῆσος εἴη. Ταύτης γὰρ τῆς θαλάσσης οὐδαμῆ νῆσον τεθέαμαι, ὅτι μὴ τρεῖς οὐ πολλῷ ἄπωθεν τῆς Φαιακίδος, ἀλλ' ὅσον ἀπὸ σταδίων τριακοσίων, ἄγχιστά πῃ ἀλλήλων οὔσας, βραχείας κομιδῇ καὶ οὐδὲ ἀνθρώπων ἐχούσας οἰκίας, οὐδὲ ζώων, οὐδὲ ἄλλων τὸ παράπαν οὐδέν. Ὀθονοὶ δὲ καλοῦνται τανῦν αἱ νῆσοι αὗται, καὶ φαίη ἄν τις τὴν Καλυψὼ ἐνταῦθα γενέσθαι καὶ ἀπ' αὐτοῦ τὸν Ὀδυσσέα, γῆς τῆς Φαιακίδος ὄντα οὐ πολλῷ ἄπωθεν, ἢ σχεδίᾳ (ὥς φησιν Ὅμηρος), ἢ ἄλλῳ τῳ τρόπῳ, νηός τινος χωρίς, ἐνθένδε διαπορθμεύσασθαι. Ἀλλὰ ταῦτα ἡμῖν ὅσον τεκμηριοῦσθαι, εἰρήσθω· *τοῖς γὰρ παλαιοτάτοις εἰς τὸ ἀκριβὲς ἐναρμόσασθαι τὸν ἀληθῆ λόγον, οὐ ῥᾴδιον*· ἐπεὶ ὁ πολὺς χρόνος τά τε τῶν χωρίων ὀνόματα καὶ τὴν ἀμφ' αὐτοῖς δόξαν ἐκ τοῦ ἐπὶ πλεῖστον μεταβάλλειν φιλεῖ. . . . ἐμοὶ δὲ αὖθις, ὅθεν περ ἐξέβην, ἰτέον· ἐπειδὴ εἰς τὴν Κέρκυραν οὗτος ὁ Γότθων στόλος ἀφίκετο, αὐτήν τε ἦγον καὶ ἔφερον ἐξ ἐπιδρομῆς, καὶ ὅσαι ἄλλαι αὐτῇ νῆσοι ἐπίκεινται, αἳ Συβόται καλοῦνται. Διαβάντες δὲ καὶ εἰς τὴν Ἤπειρον ἐξαπιναίως ἅπαντα ἐληΐζοντο, τὰ ἀμφὶ Δωδώνην χωρία, καὶ διαφερόντως Νικόπολίν τε καὶ *Ἄγχισον· οὗ δὴ Ἀγχίσην, τὸν Αἰνείου πατέρα, ἐξ Ἰλίου ἁλούσης ξὺν τῷ παιδὶ πλέοντα, φασὶν οἱ ἐπιχώριοι, ἐξ ἀνθρώπων ἀφανισθῆναι, καὶ τὴν ἐπωνυμίαν τῷ χωρίῳ δοῦναι*. Περιιόντες δὲ τὴν παραλίαν ὅλην, καὶ ναυσὶν Ἑλλήνων ἐντυχόντες πολλαῖς, αὐτοῖς φορτίοις ἁπάσας εἷλον· ἐν ταῖς εἶναι ξυνέβη καὶ τῶν νηῶν τινας, αἳ τῇ Ναρσῇ

»στρατιᾷ ἐκ τῆς Ἑλλάδος τὰ ἐπιτήδεια ἔφερον. Ταῦτα μὲν οὖν τῇ δε ξυν»ηνέχθη γενέσθαι»[1]. Μετὰ δὲ τὴν καταστροφὴν ταύτην φαίνεται ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς συνῴκισε τὴν πόλιν ἢ περισυνήγαγε τοὺς διασκορπισθέντας κατοίκους, τοὺς δυνηθέντας νὰ διασωθῶσι, καὶ ἐδείματο καὶ φρούριον πρὸς ἀσφάλειαν αὐτῶν, ὅπερ διὰ τὸ ἐγγὺς κείμενον Ποσείδιον Ἀκρωτήριον ὠνόμασε *Ποσειδῶνα*. Ἀλλ' οὐ μόνον ἐνταῦθα ὁ αὐτοκράτωρ ἐκεῖνος, ἀλλὰ καὶ πολλαχοῦ τῆς Ἠπείρου τοιαῦτα ἀνήγειρεν ἢ ἐπεσκευάσατο ἀρχαιότερα, ὥστε 37 ἀπαριθμοῦνται παρὰ τῷ Προκοπίῳ [2]. Ἡ πόλις Ἄγχισος ἦν καὶ ἕδρα ἐπισκόπου· δύο δὲ τὰ ὀνόματα, κατ' Ἀραβαντινὸν [3], ἀναγράφονται ἐν ταῖς ἱεραῖς δέλτοις διασωθέντα· τῶν δ' ἄλλων ἀπώλοντο. Ὅτι ὅμως συνετήρει θρόνον ἐπισκόπων μέχρι τῆς Ζ' μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν διασωθέντων Καταλόγων, ὧν μνεία ἐγένετο ἐν τοῖς ἔμπροσθεν· ἐκ τῶν πολλῶν δὲ ναῶν, οὓς εἶχεν ἡ πόλις κατὰ τοὺς καιροὺς ἐκείνους τρισμέγιστος ἦ ὁ τῶν Ἁγίων 40· οὗτινος καὶ σήμερον διασῴζονται τεσσαράκοντα ὑπόγειοι θόλοι στερεώτατοι, ἀνὰ εἷς εἰς ἕκαστον τῶν Ἁγίων 40, ὥστε ἀπετελοῦντο 40 ναΐσκοι, ὧν ὕπερθεν ἄλλοι τοσοῦτοι ἴσως, μὴ σωζόμενοι νῦν· εἰς ἕκαστον τῶν ὑπογείων διατηροῦνται βυζαντιακαὶ ἁγιογραφίαι ἀλώβητοι, ὡς καὶ ἐν κεραμίοις ἐντετειχισμένοις διάφοροι ἐκκλησιαστικαὶ ᾠδαὶ ἢ τροπάρια· ὡσαύτως καὶ εἰς τὸ φρούριον πολλὰ λείψανα οἰκοδομῶν ἐντετειχισμένα ἀτάκτως καὶ ἔνθεν κἀκεῖθεν ἀπερριμμένα ὑπῆρχον. Ἀλλὰ κατὰ τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως καὶ ἐρήμωσιν ἠλλοιώθησαν τὰ πάντα· πότε δ' ἐγένετο ἡ καταστροφὴ καὶ ὑπὸ τίνος, ἐν ἀκριβείᾳ ἐπιστημονικῇ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἴπῃ τίς τι· παράδοσίς τις παριστᾷ ὅτι ὁ περίφημος ναὸς τῶν Ἁγίων 40 μετὰ τὴν ἐρήμωσιν τῆς πόλεως ἀποκατέστη μοναστήριον, ἀλλὰ κατεστράφη καὶ τοῦτο βραδύτερον. Ὁ Ἀλῆ πασᾶς ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτέρων ἐρειπίων ἀνήγειρεν, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἐπεσκεύασε τὸ ἀρχαῖον φρούριον, ὅπερ ἡ Υ. Πύλη συνετήρει καὶ ὕστερον, ἀλλ' ὅτε ὁ Γκιολέκκας κατὰ τὸ 1847 ἤγειρεν εἰς ἐπανάστασιν τοὺς Τουρκαλβανοὺς τῆς Ἠπείρου κατὰ τοῦ Σουλτάνου, ἐκυρίευσε τὸ φρούριον Λυκουρσίου καὶ κατεῖχεν ἐπὶ ὀκτὼ μῆνας, καθ' οὓς διήρκεσεν ἡ ἐπανάστασις τῶν Ἀλβανῶν, συντηρουμένη ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Κωλέττου· μετὰ ταῦτα ἡ Υ. Πύλη, πεσούσης τῆς Ἀλβανικῆς ἐπαναστάσεως, ἕνεκα τοῦ τότε δυστυχῶς ἐπισυμβάντος θανάτου τοῦ Κωλέττου, ἀφῆκεν εἰς ἀχρηστίαν ἀφοπλίσασα τὸ φρούριον καὶ μεταβιβάσασα εἰς Κωνσταντινούπολιν ὀκτὼ χάλκινα βενετικὰ κανόνια ἐξ αὐτοῦ, ἅπερ ἐκεῖ καὶ εἰς χάλκινα νομίσματα μετεποιήσατο. Τοῦ Κωλέττου τὰ σχέδια ἠθέλησαν ἐπ' ἐσχάτων καὶ οἱ ἡμέτεροι νὰ ἐπαναγάγωσιν ἀτυχῶς εἰς ἣν ἀφέθησαν γραμμήν, ἀλλ' οἱ καιροὶ ἤλλαξαν καὶ ἡ στιβαρὰ χεὶρ φεῦ! ἐξέλιπε.

1 Προκοπ. Καισαρ. περὶ τοῦ Γοτθικοῦ πολέμου. Βιβ. Γ' κεφ. ΚΖ' § 12. σ. 222-22[illegible] ἔκδ. Βενετίας 1729. — 2 Προκοπ. Καισαρ. περὶ κτισμάτων Ἰουστινιανοῦ. Βιβλ. Δ' κεφ. Δ' ἔκδ. παλαιὰ Παρισίων. — 3 Π. Ἀραβαντινοῦ Ἱστορ. τόμ. Β' ἐν λέξει Ἀγχίσ[illegible]

Τὰ μόνα προϊόντα, δι' ἃ τὸ Λυκούρσιον διακρίνεται ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Δελβίνου, εἰσὶ τὰ ἐγχέλια καὶ τὰ φασόλια· καὶ τὰ μὲν ἐγχέλια ἐν τῷ ποταμῷ Σιμόεντι[1] καὶ κατὰ τὰ ὑπ' αὐτοῦ σχηματιζόμενα ἕλη ἀγρεύονται· εἰσὶ δὲ ἡδύτατα τὴν γεῦσιν καὶ λιπωδέστατα· τὰ δὲ φασόλια ἐν τῇ ὑπὸ τὸ Λυκούρσιον πεδιάδι σπείρονται· εἶναι δ' ἐκ τοῦ εἴδους, ἅπερ ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι καλοῦσι *λόπια*, ἀλλ' ἀρίστης ποιότητος· ἐκεῖ γίνεται καὶ εἶδός τι καπνοῦ, ὅπερ καλεῖται ἰδίᾳ ὀνομασίᾳ *τζίμπρι*, καὶ ἔχει φύλλα ἐπιμήκη καὶ στενά· ἀλλ' εἰς τὰ σιγάρα σπινθηροβολεῖ καὶ διαχέει εὐωδίαν ἀρίστην, ὡς τὸ ὕσωπον χόρτον, πληροῦν τὰ δωμάτια ἀρωματικῆς τινος ὀσμῆς· φυτεύεται ὅμως εἰς μικρὰν ποσότητα διὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ τιμήν, ὅταν εἶναι γνήσιον. — Ἂν δ' ὁ Θεὸς θελήσῃ καὶ ἐμπνεύσῃ τοὺς ἰσχυροὺς τῆς γῆς, ἵνα γένηται ἡ ἕνωσις ἐκείνων τῶν μερῶν μετὰ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος, τότε καὶ τὰ προϊόντα θέλουσιν ἐπαυξήσει καὶ τὰ δεινὰ τῆς Ἠπείρου θέλουσι παύσει, ὡς ἔλεγε πρὸ χρόνων ὁ ἀείμνηστος ἀδελφός μου Κωνσταντῖνος, ἐν ἀνεκδότῳ αὐτοῦ ποιήματι ἀπὸ μέρους τῆς Ἠπείρου, τάδε·

Ἐὰν ὁ Ζεὺς θελήσῃ
νὰ σκύψῃ νὰ φιλήσῃ
ἐμὲ καὶ τὰ παιδιά μου,
θὰ παύσουν τὰ δεινά μου.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΠΕΤΡΙΔΗΣ σχολάρχης Θουρίας
Ἐκ Δροβιανῆς τῆς Ἠπείρου.

Ο ΑΠΕΞΗΡΑΜΕΝΟΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑΡΧΗΣ *

ΜΥΘΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΔΜΟΝΔΟΥ ΑΜΠΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Τὸ θῦμα

«Ἀγαπητέ μοι Λέον, εἶπεν ὁ κ. Ῥενάλτος ἀκούων τὴν διήγησίν σου ταύτην ἀνεμνήσθην τὴν τελετὴν τῆς διανομῆς τῶν βραβείων. Ἠκροάσθημεν τὸν λόγον σου ὡς ἀκροῶνται τὸν λατινικὸν λόγον τοῦ καθηγητοῦ τῆς ῥητορικῆς. Ἐν τοιούτῳ δὲ ἀκροατηρίῳ ὑπάρχει πάντοτε πλειονοψηφία τις, ἥτις οὐδὲν νέον μανθάνει, καὶ μειονοψηφία ἥτις οὐδὲν ἐννοεῖ. Ἀλλ' οἱ πάντες ὅμως ἀκροῶνται χάριν τῶν μετέπειτα συγκινήσεων τῆς διανομῆς τῶν βραβείων.

1 Περὶ Σιμόεντος ποταμοῦ (Βιστρίτσης νῦν) θέλομεν γράψει ἰδίαν πραγματείαν.
* Ἴδε σελ. 562.

Ὁ κ. Μαρτοῦ καὶ ἐγὼ γινώσκομεν τὰ πειράματα τοῦ Μάιζερ καὶ τοῦ ἀξίου αὐτοῦ μαθητοῦ Πουχέτου. Ὥστε ἐὰν μὲν ὅσα διηγήθης, τὰ διηγήθης χάριν ἡμῶν, εἶπες πολλὰ πέρα τοῦ δέοντος, ὀλίγιστα δὲ ἐάν τα διηγήθης χάριν τῶν κυριῶν καὶ τῶν κυρίων, οἵτινες οὐδὲν γινώσκουσι περὶ τῶν σχολαστικῶν συζητήσεων περὶ τῆς ζωτικότητος καὶ τοῦ ὀργανισμοῦ. Ἡ ζωὴ εἶνε ἀρχὴ ἐνεργείας ζωογονοῦσα καὶ κινοῦσα τὰ ὄργανα; ἢ μήπως τοὐναντίον εἶνε ἀποτέλεσμα τοῦ ὀργανισμοῦ, λειτουργία τῶν διαφόρων ἰδιοτήτων τῆς ἐνοργάνου ὕλης; Τοῦτο εἶνε πρόβλημα ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων, καὶ αὐταὶ δ' αἱ γυναῖκες μετὰ πολλῆς προσοχῆς θά το ἐξήταζον, ἐάν τις τολμηρῶς τὸ ὑπέβαλλεν εἰς αὐτάς, ἐάν ταις ἔλεγε: «Ζητοῦμεν ἐὰν ὑπάρχῃ ζωτικὴ ἀρχή, πηγὴ καὶ ἀφορμὴ πασῶν τῶν ἐνεργειῶν τοῦ σώματος, ἢ μήπως ἡ ζωὴ εἶνε ἀποτέλεσμα τῆς κανονικῆς τῶν ὀργάνων λειτουργίας. Κατὰ τὸν Μάιζερ καὶ τὸν μαθητὴν αὐτοῦ ζωτικὴ ἀρχὴ δὲν ὑπάρχει· διότι, λέγουσιν, ἐὰν ὄντως ὑπῆρχε, πῶς εἶνε δυνατὸν νὰ ἐξέρχεται ἐκ τοῦ ἀποξηραινομένου ἀνθρώπου ἢ βραδύποδος, νὰ εἰσέρχεται δὲ πάλιν ἅμα ὡς τὰ ἀπεξηραμένα ταῦτα σώματα ἐμβαπτισθῶσιν εἰς τὸ ὕδωρ. Ὅθεν μὴ ὑπαρχούσης ζωτικῆς ἀρχῆς καὶ πᾶσαι αἱ μεταφυσικαὶ καὶ ἠθικαὶ θεωρίαι αἱ ἐπὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς ἀρχῆς ταύτης θεμελιούμεναι εἶνε πλημμελεῖς καὶ πρέπει νὰ ἀνακαινισθῶσι». Αἱ κυρίαι ἐδῶ σὲ ἤκουσαν μεθ' ὑπομονῆς, πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν τὸ δίκαιον. Ὅ τι δὲ ἠδυνήθησαν νὰ ἐννοήσωσιν ἐκ τοῦ λόγου σου εἶνε ὅτι ἀντὶ μυθιστορίας, ὡς ὑπεσχέθης, ἀπήγγειλες διατριβὴν ἐπιστημονικήν. Ἀλλὰ σὲ συγχωροῦμεν χάριν τῆς μομίας τὴν ὁποίαν θά μας δείξῃς. Ἄνοιξον τὴν θήκην τοῦ συνταγματάρχου.

— Τώρα εἶνε ἰδικός μας, ἀνέκραξεν ἡ Κλημεντίνα γελῶσα.

— Καὶ ἂν φοβηθῆτε;

— Μάθε, κύριε, ὅτι κανένα δὲν φοβοῦμαι, οὐδὲ τοὺς ζωντανοὺς συνταγματάρχας.

Ὁ Λέων λαβὼν τὸν ὁρμαθὸν τῶν κλειδίων ἤνοιξε τὴν ἐκ δρυὸς μακρὰν θήκην ἐφ' ἧς ἐκάθητο. Ἀφαιρεθέντος δὲ τοῦ καλύμματος ἐφάνη μολυβδίνη θήκη περιέχουσα ἄλλην θήκην καρυίνην ἐπιμελῶς ἐστιλβωμένην καὶ ἔσωθεν ἐστρωμένην διὰ λευκῆς μετάξης καὶ γναφαλόναστον. Οἱ παρεστῶτες ἦλθον πλησίον κρατοῦντες τὰς ἀνημμένας λαμπάδας των, καὶ ἐπεφάνη ὁ συνταγματάρχης τοῦ 23ου τῆς γραμμῆς συντάγματος περιεστοιχισμένος ὑπὸ τῶν φώτων ὡς ἐν ἐπικηδείῳ τελετῇ. Ἐφαίνετο δὲ ὡς ἄνθρωπος κοιμώμενος, ἡ δ' ἐντελὴς διατήρησις τοῦ σώματος κατεδείκνυεν ὅτι ὁ φονεὺς ἐμερίμνησεν ὡς πατὴρ ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἦτο δὲ ὄντως ἀξιολογωτάτη ἡ μομία αὕτη δυναμένη νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰς ἀρίστας εὐρωπαϊκὰς μομίας τὰς περιγραφείσας ὑπὸ Βὺκ δ' Ἀζὺρ τῷ 1779 καὶ ὑπὸ Πυμωρὲν τῷ 1787.

Τὸ μέρος τοῦ σώματος τὸ ἄριστα διατηρούμενον ἦτο, ὡς συνήθως, τὸ πρόσωπον ἀρήιον καὶ ἀγέρωχον. Ἐὰν δὲ ἦτο παρὼν παλαιός τις φίλος τοῦ συν-

ταγματάρχου βεβαίως θἀνεγνώριζε τὸν ἄνδρα ἐκ πρώτης ὄψεως. Ἀναμφιβόλως τῆς ῥινὸς τὸ μὲν ἄκρον ἦτο ὀξύτερον, τὰ δὲ πτερύγια λεπτότερα καὶ χαλαρά, ἡ δὲ ῥάχις ὀλιγώτερον ἐξωγκωμένη ἢ κατὰ τὸ 1813. Τὰ βλέφαρα καὶ τὰ χείλη εἶχον λεπτυνθῆ, αἱ δὲ γωνίαι τοῦ στόματος εἶχον παρασυρθῆ ὀλίγον πρὸς τὰ κάτω, τὰ ζυγωματικὰ ὀστᾶ ἐξεῖχον ὀλίγον, ὁ τράχηλος εἶχε βραχυνθῆ ἐπαισθητῶς, οὗ ἕνεκα ὁ πώγων καὶ ὁ λάρυγξ ἐφαίνοντο λίαν ἐξέχοντες. Ἀλλ' οἱ ὀφθαλμοὶ κλειστοὶ ἄνευ τινὸς συστολῆς, ἦσαν πολὺ ὀλιγώτερον κοῖλοι ἢ ὅσον ἠδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ. Τὸ δὲ δέρμα ἐλαφρῶς ἐρρυτιδωμένον ἦτο ὀλίγον ῥοδόχρουν καὶ διαφανέστερον, καὶ ὑπ' αὐτὸ πολλαχοῦ διεφαίνετο τρόπον τινὰ τὸ χρῶμα τῶν τενόντων, τοῦ λίπους καὶ τῶν μυώνων. Τὴν ἀνωμαλίαν δὲ ταύτην τοῦ χρώματος τοῦ δέρματος ἐξήγησεν ὁ ἰατρὸς εἰπὼν ὅτι ἐὰν ὁ συνταγματάρχης ἀπεξηράνθη ζωντανός, τὰ σφαιρίδια τοῦ αἵματος δὲν ἀποσυνετέθησαν, ἀλλ' ἁπλῶς συνεκολλήθησαν ἐντὸς τῶν τριχοειδῶν ἀγγείων τοῦ δέρματος καὶ τῶν ὑποκειμένων ἱστῶν· ὥστε διετήρησαν τὸ ἴδιον αὐτῶν χρῶμα, ὅπερ νῦν διεφαίνετο εὐκολώτερον ἢ ἄλλοτέ ποτε ἕνεκα τῆς ἡμιδιαφανείας τοῦ ἀπεξηραμένου δέρματος.

Ἡ στολὴ εἶχε γείνει εὐρυτάτη ὡς δύναται πᾶς τις νὰ εἰκάσῃ· ἀλλ' ἐκ πρώτης ὄψεως δὲν ἐφαίνετο ὅτι τὰ μέλη εἶχον παραμορφωθῆ. Αἱ χεῖρες ἦσαν ξηραὶ καὶ γωνιώδεις, ἀλλ' οἱ ὄνυχες ὀλίγον τι ἀνεστραμμένοι κατὰ τὰ ἄκρα, ἦσαν δ' ὅμως ζωηροὶ καὶ ἀκέραιοι. Μονὴ δὲ ἐπαισθητὴ μεταβολὴ τοῦ ὅλου σώματος ἦτο ἡ καθ' ὑπερβολὴν συμπίεσις τῶν λαγόνων, αἵτινες ἐφαίνοντο ὡς παθοῦσαι συνίζησιν ὑποκάτω τῶν τελευταίων πλευρῶν, δεξιὰ δὲ μικρά τις ἐξοχὴ ὑπεδήλου τὸν τόπον τοῦ σπληνός. Τὰ δὲ διάφορα μέρη τοῦ σώματος κρουόμενα διὰ τοῦ δακτύλου ἦχουν ὡς ξηρὰ βύρσα. Ἐν ᾧ δὲ ὁ Λέων ἐδείκνυε πάντα ταῦτα καὶ διηγεῖτο τὰς ἀρετὰς τῆς μομίας του, ἔσχισεν ἐξ ἀπροσεξίας τὸν λοβὸν τοῦ δεξιοῦ ὠτὸς καὶ ἀπέμεινεν ἐν τῇ χειρί του σμικρότατον τεμάχιον τοῦ συνταγματάρχου. Τὸ ἀσήμαντον τοῦτο γεγονὸς θὰ παρήρχετο ἀπαρατήρητον, ἐὰν μὴ ἦτο παροῦσα ἡ Κλημεντίνα, ἥτις συγκεκινημένη παρηκολούθει πάσας τοῦ ἐραστοῦ της τὰς κινήσεις, καὶ ἅμα ἰδοῦσα τὸ τεμάχιον τοῦ ὠτὸς ἔρρηξε κραυγὴν τρόμου καὶ τὸ κηροπήγιον κατέπεσεν ἀπὸ τῶν χειρῶν της. Παρευθὺς ὁ Λέων σπεύσας τὴν ὑπεστήριξεν ἐν ταῖς ἀγκάλαις του καὶ την ἔφερεν εἰς καθέδραν, ὁ δὲ κύριος Ῥενάλτος ἔδραμε νὰ κομίσῃ ἅλατα, διότι ἡ Κλημεντίνα ἦτο ὠχρὰ ὡς νεκρὰ καὶ ἐφαίνετο ὅτι θὰ λιποθυμήσῃ. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἀνέλαβε, καὶ χαριέντως μειδιάσασα ἐνεθάρρυνε τοὺς περὶ αὐτήν. Εἶπε δέ·

«Συγχωρήσατέ μοι, τὴν ἀπερισκεψίαν μου καὶ τὸν γελοῖόν μου τρόμον. Ἀλλ' ἡ διήγησις τοῦ κυρίου Λέοντος . . . καὶ ἔπειτα . . . τὸ πρόσωπον τοῦτο τὸ ὁποῖον φαίνεται ὡς κοιμώμενον . . . μ' ἐφάνη ὅτι ὁ τάλας οὗτος ἄνθρωπος θἀνοίξῃ τὸ στόμα καὶ θὰ φωνάξῃ ὅτι πονεῖ».

Ὁ Λέων πάραυτα σπεύσας ἔκλεισε τὴν θήκην τοῦ συνταγματάρχου, ἐν ᾧ

ὁ ἰατρὸς Μαρτοῦ κύψας ἔλαβε τὸ τεμάχιον τοῦ ὠτὸς καὶ τὸ ἔχωσεν ἐν τῷ θυλακίῳ του. Ἀλλ' ἡ Κλημεντίνα καί τοι διετέλει αἰτοῦσα συγγνώμην καὶ μειδιῶσα κατελήφθη αὖθις ὑπὸ τῆς συγκινήσεως καὶ τὰ δάκρυά της κατέρρευσαν. Καὶ ὁ μὲν μηχανικὸς πεσὼν πρὸ τῶν ποδῶν της ᾔτει συγγνώμην καὶ διὰ λόγων μειλιχίων προσεπάθει νὰ παρηγορήσῃ τὴν ἀνεξήγητον θλῖψίν της. Ἡ δὲ Κλημεντίνα ἀπέμασσε μὲν τὰ δάκρυά της ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἐπήρχοντο ῥαγδαιότερον καὶ ἡ ἀτυχὴς νεᾶνις, χωρὶς καὶ αὐτὴ νὰ γινώσκῃ τὸ διατί, ἔλυζε καὶ οἱ λυγμοί της ἐσπάρασσον τὴν καρδίαν.

«Τί ἀναίσθητος ἄνθρωπος! ὑπετονθόρυζεν ὁ Λέων τίλλων τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς του. Μετὰ τριετῆ ἀπουσίαν τὴν ἐπαναβλέπω καὶ δὲν εὑρίσκω ἄλλο καλλίτερον νά της δείξω παρὰ μομίας! Ἐς τὴν ὀργὴν κατηραμένε συνταγματάρχα, ἀνεφώνησε λακτίζων τὴν τριπλῆν θήκην».

— Ὄχι, ἀνεφώνησεν ἡ Κλημεντίνα μετὰ διπλασίας βίας καὶ παραφορᾶς. Μή τον καταρᾶσαι, κύριε Λέον. Πόσον ὑπέφερεν ὁ δυστυχής! Ἆ, ὁ ταλαίπωρος ἄνθρωπος!

Ἡ γηραιὰ παρθένος ἐκάθητο κατῃσχυμένη. Δικαιολογοῦσα δὲ τὴν ἀπειψίαν της διεμαρτύρετο ὅτι οὐδέποτε ἐφάνη τοσοῦτον εὐαίσθητος. Ὁ δὲ κύριος καὶ ἡ κυρία Ῥενάλτου οἵτινες εἶχον ἰδεῖ τὴν Κλημεντίναν κατὰ μικρὸν ἀναπτυσσομένην, ὁ κ. Μαρτοῦ ὅστις ἦτο ὁ τακτικὸς αὐτῆς ἰατρός, ὁ ἀρχιτέκτων, ὁ συμβολαιογράφος, καὶ συντόμως εἰπεῖν, πάντες οἱ παρόντες ἐκάθηντο καταπεπληγμένοι καὶ ἄναυδοι. Διότι ἡ Κλημεντίνα δὲν ἦτό τις αἰσθηματικὴ νεᾶνις οὐδὲ ῥωμαντική, οὐδ' εἶχε τραφῆ ἡ νεότης αὐτῆς διὰ τῶν διηγημάτων τῆς Ἄννας Ῥάτδκλιφ, οὐδ' ἐπίστευεν εἰς τὰ φαντάσματα ἀλλὰ τὴν δεκάτην ὥραν τῆς νυκτὸς περιήρχετο ἀτάραχος τὴν οἰκίαν ἀνεφωτός. Μῆνας δέ τινας πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Λέοντος ἀποθανούσης τῆς μητρός της, δὲν ἠθέλησε νὰ συμμετάσχῃ ἄλλος τις τῆς θλιβερᾶς ἀπολαύσεως τοῦ νὰ παρανυκτερεύσῃ παρὰ τὸν νεκρὸν προσευχομένη.

«Τοῦτο θά μας γείνῃ μάθημα. Ἄλλοτε ἄν μας ἀρέσῃ, ἂς μένωμεν ἄγρυπνοι πέρα τῆς δεκάτης ὥρας, τί λέγω! εἶνε τώρα μεσάνυκτα παρὰ τέταρτον. Ἔλα, κόρη μου, καὶ ὅταν πλαγιάσῃς, θὰ συνέλθῃς».

Ἡ Κλημεντίνα ὑπακούσασα εἰς τὴν θείαν της ἠγέρθη μετὰ συστολῆς ἀλλ' ἐν ᾧ ἔμελλε νὰ διαβῇ τὸν οὐδὸν τοῦ χημείου, ἐπανῆλθε πάλιν πλησίον τῆς θήκης τοῦ συνταγματάρχου καὶ μετὰ ἐπιμονῆς ἀνεξηγήτου πολλῷ μᾶλλον ἢ ἡ θλῖψίς της, ἀπῄτει νὰ ἐπανίδῃ τὸ πρόσωπον τοῦ συνταγματάρχου. Μάτην ἡ θεία της τὴν ἐπέπληττε. Πρὸς οὐδὲν λογιζομένη τὰς παρατηρήσεις τῆς κυρίας Σαμπούκκου καὶ πάντων τῶν ἄλλων, ἀνοίγει τὴν θήκην καὶ γονυπετήσασα πρὸ τῆς μομίας τὴν φιλεῖ τὸ μέτωπον, παρευθὺς δ' ἀνηγέρθη λέγουσα·

«Δύστηνε ἄνθρωπε! πῶς κρυόνει! Κύριε Λέον, ὑπόσχεσαι ὅτι ἐὰν εἶνε νεκρὸς θὰ τον θάψῃς εἰς χῶμα ἱερόν;

«Γενηθήτω τὸ θέλημά σου, εἶπεν ὁ Λέων. Εἶχον σκοπὸν νά τον ἀποστείλω εἰς τὸ Ἀνθρωπολογικὸν Μουσεῖον, ἐάν μ' ἔδιδε τὴν ἄδειαν ὁ πατήρ. Ἀλλ' ἐξεύρεις ὅτι ἐδῶ ὁ λόγος σου δύο δὲν γίνεται».

Ὁ ἀποχωρισμὸς δὲν ἔγεινε μετὰ τῆς αὐτῆς καὶ ἡ συνάντησις φαιδρότητος. Ὁ κ. Ῥενάλτος καὶ ὁ υἱός του προέπεμψαν τὴν Βιργινίαν καὶ τὴν ἀνεψιάν της μέχρι τῆς θύρας των, καὶ καθ' ὁδὸν συνήντησαν τὸν πελώριον συνταγματάρχην τῶν θωρακοφόρων, ὅστις ἐτίμα διὰ τῆς θεραπείας καὶ τῆς φιλοφροσύνης αὐτοῦ τὴν Κλημεντίναν. Ἡ νεᾶνις ἔσφιγξε τρυφερῶς τὸν βραχίονα τοῦ μνηστῆρός της καὶ τῷ εἶπεν·

«Ὁ ἄνθρωπος οὗτος ποτὲ δέν με βλέπει χωρὶς καὶ νὰ στενάξῃ. Καὶ τί στεναγμοί, Παναγία μου! Δύο στεναγμοί του εἶνε ἀρκετοὶ νὰ κινήσουν ἱστιοφόρον πλοῖον. Ὁμολόγησον ὅτι ἡ γενεὰ τῶν συνταγματαρχῶν τοῦ 1813 πολὺ διεφθάρη. Ποῦ τώρα πλέον συνταγματάρχαι ὡς τὸν ἀτυχῆ φίλον μας!»

Ὁ Λέων οὐδὲν ἀντεῖπεν εἰς τοὺς λόγους τῆς Κλημεντίνης. Ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο ὅμως νὰ ἐννοήσῃ πῶς ἔγεινε φίλη μομίας, ἣν αὐτὸς ἠγόρασεν ἀντὶ πέντε μόνον καὶ εἴκοσι λουδοβικείων. Ἵνα δὲ τρέψῃ ἐπ' ἄλλο τὴν συνδιάλεξιν εἶπεν εἰς αὐτήν·

«Δέν σ' ἔδειξα τὸ κάλλιστον πάντων ὅσων ἔφερα. Ἡ Α. Μ. ὁ αὐτοκράτωρ πασῶν τῶν Ῥωσιῶν μ' ἔδωκε δῶρον χρυσοῦν ἐσμαλτωμένον ἀστερίσκον ἐξηρτημένον ἀπὸ ταινίας. Ἀγαπᾷς τὰς ταινίας διὰ τῶν ὁποίων κοσμοῦν τὴν κομβιοδόχην;

— Ὤ, ναί, ἀπεκρίθη ἡ νεᾶνις, τὴν ἐρυθρὰν ταινίαν τῆς Λεγεῶνος τῆς Τιμῆς. Καλέ, παρετήρησες; Ὁ καϋμένος ὁ συνταγματάρχης ἔχει ἀκόμη μικρὸν ῥάκος ταινίας ἐπὶ τῆς στολῆς του, ἀλλ' ὁ σταυρὸς δὲν ὑπάρχει πλέον. Οἱ κακοὶ Γερμανοὶ τοῦ τον ἐπῆραν ὅτε τον συνέλαβον!

«Πιθανόν», εἶπεν ὁ Λέων.

Ἐλθόντες πρὸ τῆς οἰκίας τῆς κυρίας Σαμπούκκου ἐδέησε νἀποχωρισθῶσι. Καὶ ἡ μὲν Κλημεντίνα ἔτεινε τὴν χεῖρα πρὸς τὸν Λέοντα, ὅστις θὰ προετίμα τὴν παρειάν, ὁ δὲ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς ἐπανῆλθον οἴκαδε συμπεπλεγμένους ἔχοντες τοὺς βραχίονας, βήματι βραδεῖ καὶ πλεῖστα ὅσα στοχαζόμενοι περὶ τῆς ἀλλοκότου συγκινήσεως τῆς Κλημεντίνης.

Ἡ κυρία Ῥενάλτου ἀνέμενε τὸν υἱόν της νά τον κοιμίσῃ· παλαιὸν καὶ συγκινητικὸν ἔθος, ὅπερ αἱ μητέρες δὲν ἀποβάλλουσιν εὐκόλως. Τῷ ἔδειξε δὲ τὰ κομψὰ δωμάτια ἐν οἷς ἔμελλε νὰ κατοικήσῃ μετὰ τῆς νέας γυναικός του· ἔκειντο δὲ ταῦτα ἄνωθεν τῆς αἰθούσης καὶ τοῦ χημείου τοῦ κ. Ῥενάλτου.

«Ἐδῶ θὰ εἶσαι *μὲ τὸ βασιλὲ γενιά*, εἶπε δεικνύουσα θάλαμόν τινα ἀναπαυτικώτατον καὶ κομψότατον. Ὅλα τὰ ἔπιπλα εἶνε μαλακότατα καὶ χωρὶς γωνίας, ὥστε καὶ τυφλὸς εἰμπορεῖ νὰ περιπατήσῃ ἐδῶ χωρὶς νὰ φοβηθῇ νὰ κτυπήσῃ. Οὕτω πως ἐγὼ ἐννοῶ τὴν οἰκογενειακὴν εὐζωΐαν. Πᾶσα

καθέδρα νὰ εἶνε καὶ καλὸς φίλος. Καὶ ναὶ μὲν ἐδαπανήθησαν εἰς τὸν στολισμὸν τοῦτον πολλά, διότι προσεκλήθησαν ἐπίτηδες ἐκ Παρισίων οἱ ἀδελφοὶ Πενών, ἀλλ' ὅμως ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ καλοζῇ ἐν τῇ οἰκίᾳ του, ὥστε νὰ μὴ τον κινῇ ὁ πειρασμὸς νὰ ἐξέρχεται».

Ἡ μητρικὴ αὕτη φλυαρία παρετάθη δύο ὅλας ὥρας, πολὺς δ', ἐννοεῖται, λόγος ἐγένετο καὶ περὶ τῆς Κλημεντίνης. Ὁ Λέων ἐπανεῦρε τὴν νεάνιδα πολὺ εὐμορφοτέραν ἢ ὅσον την ὠνειροπόλει, ἀλλὰ καὶ ὀλιγώτερον ἀγαπῶσαν. «*Ὁ Θεὸς νά μ' ἐβγάλη ψεύτη*, εἶπε φυσῶν τὸ κηρίον, ἀλλὰ πολὺ φοβοῦμαι μήπως ὁ κατάρατος ἐκεῖνος συνταγματάρχης ἦλθε νὰ χωθῇ μεταξὺ ἐμοῦ καὶ ἐκείνης».

Ε'

Ἐρωτικὰ καὶ ἄλλα τινὰ ὄνειρα.

Ὁ Λέων ἐκ τῶν ἰδίων παθημάτων ἐδιδάχθη ὅτι δὲν ἀρκεῖ ἀγαθὴ συνείδησις καὶ ἀναπαυτικὴ κλίνη πρὸς ἀπόλαυσιν ὕπνου. Ἦτο ἐξηπλωμένος ὡς συβαρίτης, ἀθῶος ὡς ποιμὴν τῆς Ἀρκαδίας καὶ πρὸς τούτοις κεκμηκὼς ὡς στρατιώτης διανύσας δύο σταθμούς. Ἀλλ' ὅμως δεινὴ ἀϋπνία τὸν κατέτρυχεν ὅλην νύκτα. Μάτην ἐστρέφετο ἐπὶ τῆς κλίνης θέλων τρόπον τινὰ νὰ ῥίψῃ τὸ φορτίον ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸν ἕτερον ὦμον. Μόλις ἔκλεισε τὰ βλέφαρα ὅτε εἶδε τὰς πρώτας ἀκτῖνας τῆς ἠοῦς ἀργυρούσας τὰ σχίσματα τῶν παραθύρων τοῦ θαλάμου του.

Ἀπεκοιμήθη δὲ ἐνθυμούμενος τὴν Κλημεντίναν, ἧς τὴν ἀγαπητὴν μορφὴν δὲν ἐβράδυνε νά τῳ δείξῃ ὄνειρον εὐφρόσυνον. Τὴν εἶδ' ἐστολισμένην ὡς νύμφην ἐν τῷ ναΐσκῳ τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐπαύλεως, στηριζομένην ἐπὶ τοῦ βραχίονος τοῦ πατρός του φοροῦντος καὶ πτερνιστῆρας διὰ τὸ ἐπίσημον τῆς τελετῆς. Τὸν κ. Ῥενάλτον καὶ τὴν Κλημεντίναν παρηκολούθει αὐτὸς ὁ Λέων δίδων τὸν βραχίονα εἰς τὴν κ. Βιργινίαν Σαμπούκκου ἔχουσαν τὸ παράσημον τῆς Λεγεῶνος τῆς Τιμῆς. Ὁ γαμβρὸς ἐλθὼν πρὸ τῶν βαθμίδων τῆς Ἁγίας Τραπέζης, εἶδεν ὅτι οἱ πόδες τοῦ πατρός του ἦσαν λεπτότατοι ὡς κάλαμοι, ἐν ᾧ δ' ἔμελλε νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἀπορίαν του, ὁ πατήρ του στραφεὶς τῷ εἶπεν· «Οἱ πόδες μου εἶνε λεπτοὶ διότι εἶνε ἀπεξηραμένοι, ἀλλὰ δὲν εἶνε ὅμως καὶ διεστραμμένοι». Ἐν ᾧ δὲ ὁ κ. Ῥενάλτος ἔλεγε ταῦτα εἰς τὸν υἱόν του, αἴφνης τὸ πρόσωπόν του ἠλλοιώθη, οἱ χαρακτῆρές του μετεβλήθησαν, ἐφύησαν μύστακες μέλανες καὶ ἐγένετο κατὰ πάντα ὁμοιότατος πρὸς τὸν συνταγματάρχην. Ἡ τελετὴ τοῦ γάμου ἤρξατο· ἐκεῖ δὲ ἔνθα συνήθως ἵσταται ὁ χορὸς τῶν ψαλτῶν ἵστατο πληθὺς ζώων βραδυπόδων καὶ τροχοφόρων ἐχόντων μέγεθος ἀνθρώπου καὶ ἐνδεδυμένων στολὴν ψαλτῶν. Ἔψαλλον δὲ μετὰ παραφώνου βόμβου ὕμνον τινὰ τοῦ γερμανοῦ μουσουργοῦ Μάιζερ, οὗ ἡ ἀρχὴ ἦτο αὕτη:

Εἶνε παράλογος ὑπόθεσις
τὰ περὶ ζωτικῆς ἀρχῆς!

Ἥ τε ποίησις καὶ ἡ μουσικὴ τοῦ ὕμνου τούτου ἐφάνησαν εἰς τὸν Λέοντα θαυμάσιαι, καὶ προσεπάθει νά τας διατηρήσῃ ἐν τῇ μνήμῃ του, ὅτε ὁ ἱερεὺς ἦλθε πρὸς αὐτὸν φέρων ἐπὶ ἀργυροῦ πινακίου δύο χρυσᾶ δακτυλίδια. Ὁ ἱερεὺς οὗτος ἦτο συνταγματάρχης τῶν θωρακοφόρων ἐν μεγάλῃ στολῇ, καὶ ὁ Λέων προσεπάθει νὰ ἐνθυμηθῇ ποῦ τον εἶχεν ἴδει ἄλλοτε. Καὶ τῷ ὄντι τὸν εἶδε τὴν προτεραίαν πρὸ τῆς θύρας τῆς Κλημεντίνης. Ὁ θωρακοφόρος οὗτος ἱερεὺς ἐψιθύρισε: «Τὸ γένος τῶν συνταγματαρχῶν τοῦ 1813 διεφθάρη!», ἐστέναξε βαθέως καὶ ὁ ναΐσκος ὅστις αἴφνης μετεμορφώθη εἰς πολεμικὸν πλοῖον παρεσύρθη ὑπὸ τῶν ὑδάτων μετὰ ταχύτητος δεκατεσσάρων κόμβων. Ὁ Λέων λαβὼν τὸ ἕτερον τῶν δακτυλιδίων ἔλαβε καὶ τὴν χεῖρα τῆς Κλημεντίνης, ἵνα περάσῃ τὸ δακτυλίδιον εἰς τὸν δάκτυλόν της· ἀλλὰ καὶ ἡ χεὶρ τῆς μνηστῆς του ἦτο ἀπεξηραμένη πλὴν τῶν ὀνύχων, οἵτινες ἦσαν ἔτι ζωηροὶ καὶ δροσεροί. Φοβηθεὶς ἠθέλησε νὰ φύγῃ, ἀλλ' ἡ ἐκκλησία ἦτο ὅλη μεστὴ συνταγματαρχῶν πάσης ἡλικίας καὶ παντὸς ὅπλου. Τόσον δὲ πυκνὸν ἦτο τὸ πλῆθος, ὥστε μετ' ἀνηκούστων μόχθων μόλις κατώρθωσε νά το διασχίσῃ. Τέλος ἐξέρχεται τοῦ ναΐσκου, ἀλλ' αἰσθάνεται ὅτι τον ἀκολουθεῖ ἄνθρωπός τις θέλων νά τον καταφθάσῃ. Διπλασιάζει τὸ τάχος του ὁ Λέων, κύπτει καὶ τετραποδητὶ καλπάζει, χρεμετίζει, τὰ παρὰ τὴν ὁδὸν δένδρα φαίνονται μεθ' ὁρμῆς φεύγοντα ὄπισθέν του, καὶ τόσον τρέχει, ὥστε οἱ πόδες του δὲν πατοῦσι κατὰ γῆς. Ἀλλ' ὁ ἐχθρὸς ἐπέρχεται κατὰ πόδας ὡς ἄνεμος, ἀκούεται ὁ κρότος τῶν βημάτων του, οἱ πτερνιστῆρές του ἀντηχοῦσι, καταφθάνει τὸν Λέοντα καὶ ἁρπάσας αὐτὸν ἀπὸ τῆς χαίτης ἀναπηδᾷ ἐπὶ τῆς ῥάχεώς του καὶ διὰ τῶν πτερνιστήρων κατασπαράττει τὰς πλευράς του. Ὁ Λέων ἀνορθοῦται, ὁ δὲ ἱππεὺς κύψας εἰς τὸ οὖς αὐτοῦ τῷ λέγει θωπεύων αὐτὸν διὰ τῆς μάστιγος: «Δὲν εἶμαι πολὺ βαρύς, τριάκοντα μόνον λιτρῶν συνταγματάρχης!» Ὁ τάλας μνηστὴρ τῆς Κλημεντίνης καταβάλλει πάσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις, πίπτει κατὰ γῆς καὶ μετ' αὐτοῦ καταπίπτει καὶ ὁ συνταγματάρχης καὶ πάραυτα ξιφουλκεῖ. Ὁ Λέων ἄνευ ἀναβολῆς προφυλάσσεται, πλήττει τὸν συνταγματάρχην καὶ πλήττεται ὑπ' αὐτοῦ καὶ τέλος αἰσθάνεται τὸ ξίφος τοῦ συνταγματάρχου εἰσδῦον μέχρι τῆς κώπης εἰς τὴν καρδίαν του. Ἡ ψυχρότης τῆς λεπίδος ἁπλοῦται καὶ τέλος καταψύχει τὸν Λέοντα ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν. Ὁ δὲ συνταγματάρχης τῷ εἶπε μειδιῶν: «Τὸ ἐλατήριον ἐθραύσθη καὶ τὸ ζωΰφιον ἐψόφησε». Ἐναποτίθησι δὲ τὸ σῶμα τοῦ Λέοντος ἐν θήκῃ καρυΐνῃ λίαν στενῇ καὶ βραχείᾳ, ἐν ᾗ ὁ Λέων πανταχόθεν συνθλιβόμενος προσπαθεῖ νὰ λυτρωθῇ, σφαδάζει, ἀγωνιᾷ καὶ πνευστιῶν ἀφυπνίζεται ὑπὸ τοῦ καμάτου καταβεβλημένος καὶ σχεδὸν ἀποπνιγόμενος ἐν τῷ μεταξὺ τῆς κλίνης καὶ τοῦ τοίχου κενῷ διαστήματι κατακείμενος. Μετὰ πόσης ὁρμῆς κατεπήδησεν ἀπὸ τῆς κλίνης καὶ μετὰ πόσης βίας ἀνέῳξε τὰ παράθυρα! «Ἐ-

γένετο φῶς καὶ εἶδεν ὅτι καλόν,» ἀπετίναξε τὰς ἀναμνήσεις τοῦ ὀνείρου του ὡς κύων βεβρεγμένος ἀποτινάσσει τὰς ῥανίδας τοῦ ὕδατος. Τὸ περίφημον ἀγγλικὸν χρονόμετρον τῷ ἐδήλωσεν ὅτι ἦτο ὥρα ἐνάτη, δοχεῖον δὲ σοκολάτας ὅπερ ἡ γηραιὰ Γοθὼ τῷ προσήνεγκε, συνετέλεσεν ὀλίγον εἰς τὸ νὰ διευκρινήσῃ καὶ καθαρίσῃ τὰς ἐννοίας του. Προχωρῶν δὲ εἰς τὸν καλλωπισμόν του ἐν δωματίῳ φωτεινοτάτῳ καὶ τερπνοτάτῳ καὶ ἐπιτηδειοτάτῳ συνήρχετο κατὰ μικρόν. Κτενίζων δὲ τὸ ξανθόν του γένειον ἔλεγε·

«Καίτοι ἐπαχθέστατα, ἀλλ' ὅμως ἦσαν λίαν εὐάρεστα ὅσα μοι συνέβησαν. Ἰδοὺ εἶμαι ἐν τῇ πατρίδι μου, ἐν τῇ οἰκογενείᾳ μου καὶ ἐν οἰκίᾳ ἰδικῇ μου. Ὁ πατὴρ καὶ ἡ μήτηρ μου ἔχουσι κάλλιστα καὶ ἐγὼ εἶμαι ἀκμαιότατος κατὰ τὴν ὑγίειαν. Περιουσίαν ἔχομεν μετρίαν, ἀλλ' ὅμως καὶ αἱ ὀρέξεις μας εἶνε μέτριαι καὶ οὐδέποτε θὰ στερηθῶμεν τὸ παραμικρόν. Οἱ φίλοι μ' ὑπεδέχθησαν χθὲς ἀνοικταῖς ἀγκάλαις καὶ ἐχθροὺς δὲν ἔχομεν. Ἡ ἐρασμιωτάτη νεᾶνις τοῦ Φονταινεβλῶ συναινεῖ νὰ γείνῃ σύζυγός μου, καὶ ἐὰν θέλω δύναμαι νά την νυμφευθῶ ἐντὸς τριῶν ἑβδομάδων. Ἡ Κλημεντίνα δέν μ' ὑπεδέχθη ὡς ξένον τινὰ πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Οἱ εὔμορφοι ὀφθαλμοί της μοὶ ἐμειδίων χθὲς τρυφερώτατα. Ἀλλ' ὅμως ἔκλαυσεν ἔπειτα, καὶ τοῦτο μὲ λυπεῖ, ἐκ τούτου δὲ προῆλθε καὶ τὸ ἐπαχθὲς τῆς νυκτὸς ταύτης ὄνειρον. Ἔκλαυσεν· ἀλλὰ διατί; Διότι ἀδεξιώτατα φερόμενος καὶ σκαιότατα ἠθέλησα ὁ φίλος νά την φιλοθηρήσω δι' ἐπιστημονικῆς διατριβῆς καὶ διὰ μομίας. Λοιπὸν θὰ θάψω τὴν μομίαν, θὰ διακόψω τὴν διατριβήν μου καὶ οὐδὲν πλέον θὰ διαταράξῃ τὴν εὐτυχίαν μας!» Κατέβη δὲ εἰς τὸ ἰσόγεων τερετίζων.

Ὁ κ. Ῥενάλτος καὶ ἡ γυνή του καίπερ μὴ συνειθίζοντες νὰ κατακλίνωνται μετὰ τὸ μεσονύκτιον ἐκοιμῶντο ἔτι. Εἰσελθὼν δὲ εἰς τὸ χημεῖον εἶδε κεκλεισμένην τὴν τριπλῆν τοῦ συνταγματάρχου θήκην καὶ ἐπὶ τοῦ καλύμματος αὐτῆς μικρὸν ξύλινον σταυρὸν μέλανα καὶ κλάδον ἡγιασμένον ἀποτεθέντα ἐκεῖ ὑπὸ τῆς γηραιᾶς θεραπαίνης. Ταυτοχρόνως δὲ εἶδεν ὅτι ἡ Κλημεντίνα ἐν τῇ ταραχῇ της ἐλησμόνησε τὰ δῶρά της. Συλλέξας δ' αὐτὰ καὶ ἰδὼν τὸ ὡρολόγιόν του ἔκρινεν ὅτι δὲν θὰ ἦτο ἀπρεπὲς ἐὰν ἐπορεύετο ὀλίγον εἰς τῆς κυρίας Σαμπούκκου. Καὶ ὄντως ἡ σεβασμία αὕτη θεία ἐγειρομένη λίαν πρωΐ ὡς ποιοῦσιν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, ἔλειπεν ἤδη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἡ δὲ Κλημεντίνα κατεγίνετο κηπεύουσα. Ἅμα δὲ ἰδοῦσα τὸν μνηστῆρά της ἔδραμε πρὸς αὐτὸν χωρὶς κἂν νὰ ἐνθυμηθῇ νὰ ῥίψῃ τὸ δίκρανον ὅπερ εἶχεν ἀνὰ χεῖρας, καὶ ἔτεινεν αὐτῷ χαριέστατα μειδιῶσα τὰς ἁπαλὰς ῥοδοχρους παρειάς της ὀλίγον τι νοτερὰς καὶ θερμὰς ὑπὸ τῆς ἐργασίας καὶ ὑπὸ τῆς ἡδονῆς.

«Δὲν ἐπειράχθης ἐναντίον μου; τῷ εἶπε. Χθὲς ἐφάνην εἰς ἄκρον γελοία, καὶ ἡ θεία μ' ἔψαλε καὶ τί δὲν μ' ἔψαλε. Εἶδες; Ἐλησμόνησα νὰ πάρω καὶ τὰ ὡραῖα ἐκεῖνα πράγματα τὰ ὁποῖα μ' ἔφερες ἀπὸ τοὺς ἀγρίους. Δὲν το ἔκαμα ὅμως ἀπὸ ἀδιαφορίαν. Καὶ εὐτυχίαν μου θεωρῶ ὅτι δὲν ἔπαυσες ἐνθυμούμενός με ὅπως καὶ ἐγὼ πάντοτε. Δὲν ἦτο δύσκολον νὰ στείλω στὴν

ρον νά τα λάβω, άλλά έπίτηδες δέν έστειλα, διότι ή καρδία μου μ' έλεγεν ότι θά έλθης μόνος σου.

— Ἡ καρδία σου μέ γνωρίζει, άγαπητή μου Κλημεντίνα.

— Δυστυχία του, όστις δέν γνωρίζει τόν κτήτορά του.

— Πόσον εἶσαι καλή καί πόσον σ' άγαπῶ!

— Ὦ! καί έγώ, Λέον μου, σ' άγαπῶ».

Καί στηρίξασα τό δίκρανον έπί δένδρου ἥρπασε τόν βραχίονα τοῦ μέλλοντος άνδρός της, λέγουσα·

«Ἔλ' άπ' έδῶ νά σε δείξω τί εὔμορφος έγεινεν ό κῆπός μας».

Ὁ Λέων έθαύμασεν ὅ τι έκείνη ένόμιζεν ἄξιον θαυμασμοῦ. Ἡ άλήθεια ὅμως εἶνε ὅτι αὐτήν καί μόνην ἔβλεπε. Τό ἄντρον τοῦ Πολυφήμου [1] καί τό τοῦ Κάκου θά τῳ έφαίνοντο τερπνότερα τῶν μαγικῶν κήπων τῆς Ἀρμίδος, έάν ή ροδόχρους οίκιακή έσθής τῆς Κλημεντίνης διήρχετο διά τῶν φοβερῶν τούτων ἄντρων.

«Καί δέν θά λυπηθῆς καταλείπουσα τό τερπνότατον τοῦτο ήσυχαστήριον, είς καλλωπισμόν τοῦ όποίου τόσον έκοπίασες;

— Καί διατί; άπεκρίθη χωρίς νά έρυθριάση. Μήπως θά κατοικήσωμεν μακράν; Καί ἔπειτα μήπως δέν θά έρχώμεθα έδῶ καθ' ήμέραν;

Ὁ προσεχής οὗτος γάμος έθεωρεῖτο πρᾶγμα τοσοῦτον τετελεσμένον, ὥστε ώς εἴδομεν, ούδείς λόγος έγένετο χθές περί αύτοῦ. Ούδέν δέ ἄλλο ύπελείπετο ἤ ή ἄδεια καί ό ορισμός τῆς ήμέρας. Ἡ Κλημεντίνα, καρδία άπλῆ καί είλικρινής έλάλει έλευθέρως καί ἄνευ άτόπου αίδοῦς περί πράγματος τοσοῦτον προσδοκωμένου καί φυσικοῦ καί εύφροσύνου. Αὐτή εἶχεν εἰπεῖ είς τήν μητέρα τοῦ Λέοντος τήν γνώμην της περί τῆς διευθετήσεως τῶν νέων δωμάτων, αὐτή έκλέξασα τά παραπετάσματα καί τούς λοιπούς στολισμούς. Ὥστε ούδόλως έδίστασε νά συσκέπτηται μετά τοῦ άνδρός της περί τῆς εύχρέστου αύτῶν συμβιώσεως, περί τῶν προπαρασκευῶν τῆς τελετῆς τῶν γάμων, περί τῶν έπισκέψεων, περί τῆς ύποδοχῆς τῶν προσκεκλημένων, περί τοῦ χρόνου ὃν ἔπρεπε νά όρίσωσιν είς τήν έργασίαν καί τήν μέριμναν τῶν οίκιακῶν. Ἠρώτα δέ τόν Λέοντα περί τί μᾶλλον έσκόπει νά άσχοληθῆ καί τίνας ὥρας προετίμα νά έργάζηται. Διότι τό έξαίρετον τοῦτο καί φιλότιμον γυναικάριον θά ἠσχύνετο λαμβάνουσα ὄνομα άνδρός όκνηροῦ, καί δυστυχίαν της θά έθεώρει τήν συμβίωσιν μετ' άνθρώπου άέργου. Προϋπέσχετο δέ είς τόν Λέοντα ὅτι θά σέβηται τήν έργασίαν του ώς ίερόν πρᾶγμα, χωρίς βεβαίως καί αὐτή νά διατελῆ ἔχουσα τάς χεῖρας έσταυρωμένας. Εύθύς δ' έξ άρχῆς θ' άναλάβη τήν έπιμέλειαν τοῦ οἴκου ύπό τήν διεύθυνσιν τῆς πενθερᾶς

[1] Τοῦ γνωστοῦ τούτου κύκλωπος Πολυφήμου τό ἄντρον ἦτο ἐν Σικελίᾳ, τό δέ τοῦ γίγαντος Κάκου, υἱοῦ τοῦ Ἡρακλέους, ἐν τῷ Ἀβεντίνῳ λόφῳ, ἔνθα ἔπειτα ἐκτίσθη ἡ Ῥώμη. Ἡ δέ Ἀρμίς εἶνε μάγισσα τύπος καλλονῆς καί θελγήτρων, πρόσωπον πλασθέν ἐν τῇ Ἠλευθερωμένῃ Ἱερουσαλήμ ὑπό τοῦ Τάσσου.

της, ἥτις ἤδη ᾐσθάνετό πως τὸ δυσβάστακτον τῶν οἰκιακῶν ἔργων. Ἔπειτα δὲ μετ' οὐ πολὺ δὲν θὰ εἶχε νὰ γχλουχήσῃ τέκνα νὰ ἀναθρέψῃ καὶ νὰ διδάξῃ; Καὶ τῆς εὐγενοῦς ταύτης καὶ ἐπωφελοῦς ἡδονῆς αὐτὴ καὶ μόνη ἐπεθύμει νὰ ἀπολαύσῃ. Ἔμελλε δὲ νὰποστείλῃ τὰ τέκνα της εἰς τὸ σχολεῖον ἵνα ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων ἐθισθῶσιν εἰς τὸν ἐν κοινῷ βίον καὶ διδαχθῶσι τὰς ἀρχὰς τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἰσότητος, αἵτινες εἶνε τὸ θεμέλιον παντὸς καλοῦ κἀγαθοῦ ἀνθρώπου. Ὁ δὲ Λέων ἤκουε τὴν Κλημεντίναν λέγουσαν πάντα ταῦτα, οὐδόλως διακόπτων αὐτὴν οὐδ' ἀντιλέγων· διότι οἱ δύο οὗτοι νέοι ἀνατραφέντες ἵνα συμβιώσωσι, καὶ τὰ αὐτὰ διδαχθέντες, ἐθεώρουν τὰ πάντα μετὰ τῶν αὐτῶν ὀφθαλμῶν. Ἡ ἀγωγὴ πρὸ τοῦ ἔρωτος εἶχε δημιουργήσει τὴν ἡδεῖαν ταύτην ἁρμονίαν.

«Εἰξεύρεις, εἶπεν ἡ Κλημεντίνα, ὅτι χθὲς ἐν ᾧ ἔμελλον νὰ εἰσέλθω εἰς τὴν οἰκίαν σας ᾐσθανόμην φοβεροὺς παλμούς.

— Ἐὰν πιστεύῃς ὅτι ἡ καρδία μου ἔπαλλεν ὀλιγώτερον τῆς καρδίας σου...

— Ὦ, ἐγώ, διαφέρει, ἐγὼ ἐφοβούμην.

— Καὶ ἐφοβεῖσο τί;

— Ἐφοβούμην μήπως δέν σ' ἐπανεύρω ὁποῖόν σ' ἐστοχαζόμην. Σκέφθητι ὅτι πρὸ τριῶν καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν εἴπομεν τὸ χαῖρε. Ἐνθυμουμένη σε κάλλιστα καὶ βοηθουμένης τῆς φαντασίας μου καὶ ὑπὸ τῆς μνήμης, ἀνέπλαττον ὅλον τὸν Λέοντά μου. Ἀλλ' ἐὰν σὺ δὲν ἦσο ὅμοιος πρὸς τὸν ὑπ' ἐμοῦ ἀναπλασθέντα! Τί θἀπεγινόμην ἐνώπιον νέου τινὸς Λέοντος ἀγνώστου, ἐγὼ ἥτις εἶχον συνειθίσει νἀγαπῶ τὸν ἄλλον τὸν παλαιόν;

— Φρίττω ἀκούων σε τοιαῦτα λέγουσαν. Ἀλλ' εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς χθὲς ἡ πρώτη μας συνάντησις μ' ἔδωκε θάρρος.

— Σιωπή, κύριε. Μὴ εἴπῃς πλέον τίποτε περὶ τῆς πρώτης συναντήσεώς μας, διότι θά μ' ἀναγκάσῃς καὶ πάλιν νὰ κοκκινίσω. Ἂς εἴπωμεν τίποτε περὶ τοῦ ταλαιπώρου συνταγματάρχου, χάριν τοῦ ὁποίου τόσον ἔκλαυσα. Πῶς ἔχει σήμερον;

— Ἐλησμόνησα νά τον ἐρωτήσω, ἀλλ' ἐὰν ἐπιθυμῇς. . . .

— Περιττόν. Δύνασαι μόνον νά τῳ ἀναγγείλῃς ὅτι θά τον ἐπισκεφθῶ σήμερον. Πρέπει ἀφεύκτως νά τον ἴδω ἡμέραν.

— Μοῦ κάμνεις τὴν χάριν, ἀγαπητή μου, νὰ παραιτηθῇς τῆς ἀλλοκότου σου ταύτης περιεργίας; Πρὸς τί νὰ ὑποβληθῇς πάλιν εἰς ἄλλας ὀχληρὰς συγκινήσεις.

— Ἀλλὰ δέν το θέλω ἐγώ. Δὲν εἰξεύρεις, Λέον μου, πόσον με ἑλκύει ὁ γέρων ἐκεῖνος.

— Διατί γέρων; Ἐκεῖνος φαίνεται ὡς ἄνθρωπος ἀποθανὼν μεταξὺ τῶν εἰκοσιπέντε καὶ τριάκοντα ἐτῶν.

— Ἀλλ' εἶσαι βέβαιος ὅτι τῷ ὄντι ἀπέθανε; Τὸν εἶπον γέροντα ἕνεκα τοῦ ὀνείρου τὸ ὁποῖον εἶδον.

— Ἄ, καὶ σύ;

— Μάλιστα. Ἐνθυμεῖσαι πόσον ἤμην τεταραγμένη ὅτε ἀνεχώρησα χθές, ἔπειτα μ' ἐπέπληξε καὶ ἡ θεία, καὶ ἔπειτα ἤρχοντο εἰς τὸν νοῦν μου πράγματα φοβερὰ καὶ ἐγὼ δὲν εἰξεύρω τί. Τέλος ἡ ψυχή μου . . .

— Ψυχή μου!

— Καὶ ἐπειδὴ ἠθέλησα νὰ μὴ συλλογίζομαι πλέον τίποτε, κατεκλίθην ἀμέσως καὶ ἔκλεισα τοὺς ὀφθαλμοὺς τόσον δυνατά, ὥστε παρευθύς μ' ἐπῆρεν ὁ ὕπνος. Ἀλλὰ νά σου καὶ βλέπω τὸν συνταγματάρχην. Ἦτο ἐξηπλωμένος ὅπως τὸν εἶδον χθές, ἀλλ' εἶχε τὴν κόμην μακρὰν καὶ λευκὴν καὶ μορφὴν γλυκυτάτην καὶ σεβασμίαν. Μᾶς παρεκάλει δὲ νά τον θάψωμεν εἰς γῆν ἱερὰν καὶ σὺ καὶ ἐγὼ τὸν ἐπήραμεν καί τον ἐκομίσαμεν εἰς τὸ Νεκροταφεῖον. Φθάσαντες πρὸ τοῦ τάφου τῆς μητρός μου, εἴδομεν ὅτι τὸ μάρμαρον δὲν ἦτο εἰς τὴν θέσιν του, καὶ ἡ μήτηρ μου λευχειμονοῦσα ἐν τῷ βάθει τοῦ τάφου ἔκειτο οὕτω πως, ὥστε ἔμενε θέσις κενὴ καὶ ἐφαίνετο ἀναμένουσα τὸν συνταγματάρχην. Ἀλλ' ὁσάκις ἐπεχειρήσαμεν νά τον καταβιβάσωμεν εἰς τὸν τάφον, ἡ θήκη του διέφευγε τῶν χειρῶν μας καὶ ἔμενεν εἰς τὸν ἀέρα. Διέκρινα δὲ τοὺς χαρακτῆρας τοῦ ἀτυχοῦς γέροντος, διότι ἡ τριπλῆ θήκη του ἦτο διαφανὴς ὡς ἡ ἀλαβαστρίνη λυχνία, ἥτις κρέμαται ἀπὸ τῆς ὀροφῆς τοῦ θαλάμου μου. Ἦτο δὲ περίλυπος καὶ ἀπὸ τοῦ τεθραυσμένου ὠτός του ἔρρεεν ἄφθονον αἷμα. Ἀλλ' αἴφνης ἡ θήκη διαφυγοῦσα τῶν χειρῶν μας ἐξαφανίζεται, ἀπέμεινε δὲ μόνος καὶ ἄνευ θήκης ὁ συνταγματάρχης ὠχρὸς ὡς ἄγαλμα καὶ μέγας ὡς ὑψηλὴ δρῦς. Αἱ ἐπωμίδες του αἱ χρυσαῖ ηὐξήθησαν κατὰ μῆκος καὶ μετεσχηματίσθησαν εἰς πτέρυγας, ἐκεῖνος δὲ ἀνελήφθη εἰς τὸν οὐρανὸν εὐλογῶν ἡμᾶς καὶ διὰ τῶν δύο χειρῶν του. Αἴφνης ἐξύπνησα μετὰ δακρύων ἀλλὰ δὲν διηγήθην τὸ ὄνειρον εἰς τὴν θείαν διότι καὶ πάλιν ἤθελε μ' ἐπιπλήξει.

— Ἐμὲ μόνον πρέπει νὰ ἐπιπλήξῃ, ἀγαπητή μου Κλημεντίνα. Ἐγὼ πταίω ἐὰν ὁ γλυκύς σου ὕπνος ἐταράχθη. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ τὰ πάντα διορθοῦνται. Εὐθὺς σήμερον θὰ προσπαθήσω νὰ εὕρω ὁριστικὸν τόπον πρὸς κατοικίαν τοῦ συνταγματάρχου.

ΣΥΜΜΙΚΤΑ

ΟΛΥΜΠΙΟΣ ΖΕΥΣ. — Συμφώνως πρός τι ἀνέκδοτον ὅπερ πολλάκις ἐπαναληφθὲν κατέστη γενικῶς πιστευτόν, ὁ Φειδίας, ποιῶν τὸν ἐν Ὀλυμπίᾳ Δία, ἐνεπνεύσθη ὑπὸ τῶν ἑξῆς διασήμων στίχων τῆς Ἰλιάδος (I, 528).

ἦ καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων,
ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπεῤῥώσαντο ἄνακτος
κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο· μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὄλυμπον.

Τὴν παράδοσιν δὲ ταύτην ἐκράτυνεν ἡ σύμπτωσις, καθ' ἣν αἱ σωζόμεναι

κεφαλαὶ τοῦ θεοῦ τούτου πᾶσαι παριστῶσιν αὐτὸν φέροντα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον πυκνοὺς βοστρύχους καθειμένους ἀπὸ τοῦ μετώπου δίκην χαίτης λέοντος. Ἐντεῦθεν δὲ κατέστη σύνηθες τὸ ποιεῖσθαι λόγον περὶ τῆς χαιτοειδοῦς κόμης τοῦ Διὸς καὶ τὸ συμπεραίνειν ὅτι αἱ σωζόμεναι κεφαλαὶ ἐξηγοῦσι τοὺς ὁμηρικοὺς στίχους· μία δέ τις τούτων ὡρισμένη, ἡ εὑρεθεῖσα ἐν Otricoli, ἥτις νῦν εὕρηται ἐν τῷ βατικανικῷ μουσείῳ, ἐκφράζει θαυμασίως τὴν ποιητικὴν ἰδέαν τοῦ Διός. Ὁ δὲ ἐν Μονάχῳ καθηγητὴς Brunn, εὐχαριστηθεὶς ἐκ τούτου τοῦ πορίσματος, προέβη ἔτι περαιτέρω, ἀναγνωρίσας ἐν τῇ κεφαλῇ τῇ εὑρεθείσῃ ἐν Otricoli καλὸν ἀντίτυπον τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀγάλματος τοῦ Φειδίου. Ὁ Ὄβερβεκ καὶ ἄλλοι ἐξηκολούθησαν κατὰ μέγα μέρος παραδεχόμενοι τὴν γνώμην ταύτην, μὴ αἰσθανόμενοι ὁπόσον τὸ πνεῦμα τῆς προκειμένης κεφαλῆς διαφέρει τοῦ ὑψηλοῦ χαρακτῆρος τῆς ἑλληνικῆς τέχνης ἐπὶ Φειδίου. Τὸ θέμα τοῦτο ἀνέλαβεν ὁ Γερμανὸς μὲν ἀλλ' ἐν Ῥωσίᾳ ζῶν ἀρχαιολογος Στέφανι, ἐν τῷ ἐπ' ἐσχάτων ἐκδοθέντι φυλλαδίῳ τοῦ Compte-rendu de la Commission Archéologique τῆς Πετρουπόλεως. Φρονεῖ δὲ οὗτος ὅτι πρέπει νὰ ζητήσωμεν εἰρηνικώτερόν τινα τύπον ὡς ἐκφράζοντα τοὺς χαρακτῆρας τοῦ φειδιακοῦ ἀγάλματος καὶ ἀνευρίσκει τὸ αἰτούμενον κατὰ προσέγγισιν ἐν τῇ κεφαλῇ τοῦ θεοῦ, οἵα ἀπετυπώθη ἐπὶ δύο ἀργυρῶν νομισμάτων τῆς Ἤλιδος. Τῶν δὲ νομισμάτων τούτων τὸ ἕτερον ἀποτεθησαύρισται ἐν τῷ βρεττανικῷ μουσείῳ καὶ παρέχει ἀναμφηρίστως εὐγενέστατον τύπον ἑλληνικῆς τέχνης ἐν τῇ ὑψίστῃ αὐτῆς ἀκμῇ. Ὁ Στέφανι φρονεῖ ὅτι τὸ νόμισμα τοῦτο ἀνήκει εἰς χρόνον ὀλίγῳ προγενέστερον τοῦ Φειδίου, ἀλλὰ πιθανῶς ὀλίγους θὰ εὕρῃ τοὺς περὶ τοῦτο συμφωνοῦντας. Τὸ δ' ἕτερον νόμισμα εὕρηται ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Βερολίνου καὶ ἀνήκει εἰς ἐποχὴν μεταγενεστέραν τῆς τοῦ Φειδίου. Μεταξὺ δὲ τῶν δύο τούτων τύπων θεωρεῖ ἀνευρετέον ὁ Στέφανι τὸν Ὀλύμπιον Δία. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω· ἀλλ' ὑπερασπιζόμενοι τὰς κεφαλὰς τὰς ἐχούσας κόμην χαιτοειδῆ κατερχομένην ἐκ τῶν ὀφρύων, ἀνακαλοῦμεν εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ ὅτι τοιοῦτός τις εἶνε ὁ χαρακτὴρ τῆς κόμης καὶ τοῦ μετώπου τῆς γνωστῆς ἐκ Μήλου μαρμαρίνης κεφαλῆς τῆς ἐν τῷ βρεττανικῷ μουσείῳ. Καὶ καλεῖται μὲν αὕτη συνήθως Ἀσκληπιός, ἀλλ' ἐνίοτε, ἴσως δὲ ὀρθότερον, Ζεύς, καθόσον τὰ λείψανα μεταλλίνου στεφάνου κοσμοῦντός ποτε τὴν κεφαλήν, ἁρμόζουσι μᾶλλον εἰς τὸν Δία ἢ εἰς τὸν Ἀσκληπιόν. Τὴν κεφαλὴν δὲ ταύτην προσβλέποντες, εἶνε ἀδύνατον νὰ μὴ αἰσθανθῶμεν ὅτι τὸ δεικνῦον τὴν κατεργασίαν αὐτῆς πνεῦμα δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν ἐντελεστάτην ἀκμὴν τῆς γλυπτικῆς ἐν Ἑλλάδι. Οὕτω δέ, καίπερ παραδεχόμενοι τὴν γνώμην τοῦ Στέφανι περὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Otricoli, νομίζομεν ὅτι δὲν ὑποχρεούμεθα νἀπορρίψωμεν τὴν εἴδησιν ὅτι ὁ Ζεὺς τοῦ Φειδίου εἶχε τὰς *ἀμβροσίους χαίτας*, ὧν μνείαν ποιοῦνται οἱ ὁμηρικοὶ στίχοι.

**
*

ΤΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ ΤΗΣ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΑΣ. Συνῆλθεν ἐπ' ἐσχάτων ἐν Παρισίοις

συνέδριον δημογραφικόν. Καλοῦσι δὲ *δημογραφίαν* διὰ νεολογίας εἰλημμένης ἐκ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης τὴν ἐπιστήμην τὴν ἀσχολουμένην περὶ τοὺς ἀνθρώπους, τὰ ἤθη αὐτῶν, τὸν βίον καὶ τὸν θάνατον, μεταχειριζομένην δὲ ὡς ὄργανον τὴν στατιστικήν. Πλεῖστα δὲ ζητήματα ἐξητάσθησαν, ἐν οἷς τὸ περὶ τῶν μεθόδων τῆς ἀπογραφῆς τῶν κατοίκων χώρας τινός, τὸ περὶ τῶν αἰτιῶν τῶν θανόντων, μάλιστα δ' ἐν νεαρᾷ ἡλικίᾳ, τὸ περὶ ἀποβολῶν καὶ τῶν διαφόρων αὐτῶν αἰτίων καὶ ἄλλα πολλά. Εὐχάριστον δὲ πρακτικὸν ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ ἀπόφασις τοῦ συνεδρίου περὶ συντάξεως στατιστικῶν δελταρίων περὶ γεννήσεων, γάμων, θανάτων. Τὰ πρότυπα ταῦτα δελτάρια, ὧν ἡ διατύπωσις συνεζητήθη μετὰ μεγίστης ἐπιμελείας, θὰ ἐφαρμοσθῶσιν ἀμέσως τὸ πρῶτον ἐν δύο πόλεσι, ταῖς Βρυξέλλαις καὶ τῇ Ῥώμῃ, ἴσως δὲ θὰ ἐπακολουθήσῃ ταχέως καὶ τὸ Βερολῖνον. Τὸ συνέδριον συζητοῦν τὰ κατὰ τὰς ἀποβολὰς ἀνεμνήσθη σπουδαίας τινὸς παρατηρήσεως τοῦ ῥώσου δημογράφου Τσουριλόφ. Τοῦ λόγου ὄντος περὶ ἀποβολῶν παρετηρήθη ὅτι παρὰ τοῖς ἔθνεσιν ἔνθα τὸ γεννᾶν δίδυμα εἶνε σπάνιον(ὡς ἐν Γαλλίᾳ ἔνθα μεταξὺ 1000 γεννήσεων μόνον 9 γεννήσεις διδύμων ἀπαντῶσιν), συμβαίνουσι πολλαὶ ἀποβολαί. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν δὲν ἠδύναντο νὰ εὕρωσι τὴν μεταξὺ τῶν δύο τούτων φαινομένων ὑπάρχουσαν σχέσιν· ἀλλὰ τὸ παρατηρηθὲν ὑπὸ τοῦ Ῥώσου ἐπιστήμονος ἔλυσε τὸ πρόβλημα. Κατὰ τὰς ἐρεύνας δῆλα δὴ αὐτοῦ αἱ φυλαὶ παρ' αἷς γεννῶνται πολλὰ δίδυμα εἶνε ὑψηλοῦ ἀναστήματος· τοῦ δὲ τοκετοῦ ὄντος εὐκολωτέρου εἰς τὰς γυναῖκας τὰς ὑψηλάς, εὐνόητον εἶνε ὅτι ἔνθα ὀλιγώτερα δίδυμα, δῆλα δὴ ἔνθα χαμηλότεραι αἱ γυναῖκες, ἐκεῖ καὶ συχνότεραι αἱ ἀποβολαί.

Λυπηρὸν δὲ εἶνε ὅτι ὁ τὴν ἀξιόλογον ταύτην παρατήρησιν πρό τινος χρόνου ποιήσας Τσουριλόφ κατὰ τὰς αὐτὰς ἡμέρας, καθ' ἃς ἐν Παρισίοις εἰργάζετο τὸ συνέδριον, ἀπέθνησκεν ἐν Πετρουπόλει νεαρώτατος ἔτι τὴν ἡλικίαν. Σπουδαιότατον ὑπῆρξε τὸ τελευταῖον αὐτοῦ ἔργον, φυλλάδιον ἐπιγραφόμενον *αἰτίαι τοῦ ἐκφυλισμοῦ τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν*, ἐν ᾧ ἐπραγματεύθη τὸ ἑξῆς ζήτημα. Ὅταν αἱ στρατολογικαὶ ἐπιτροπαὶ ἐκλέγωσιν ἔκ τινος χώρας τοὺς ῥωμαλεοτάτους καὶ ὡραιοτάτους τῶν ἀνδρῶν ἵνα κατατάξωσιν αὐτοὺς εἰς τοὺς στρατιώτας, ἐξαιροῦντες τοὺς ἀδυνατωτάτους καὶ λεπτοφυεστάτους, οἵτινες γίνονται σύζυγοι καὶ ἀκολούθως πατέρες, δὲν παρασκευάζουσιν εἰς τὴν χώραν ἀπογόνους ἀθλίους; Καὶ εἰρήνης μέν ποτε οὔσης δύνανται παλαιοὶ στρατιῶται ἐπιστρέψαντες εἰς τὴν πάτριον γῆν νὰ συντείνωσιν εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ εἴδους· ἀλλ' ἐπελθόντος πολέμου καὶ ἀφανίσαντος πολλοὺς τῶν ἐκλεκτῶν τούτων τῆς στρατολογικῆς ἐπιτροπῆς, μένει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνατεθειμένη ἡ φροντὶς τῆς πολλαπλασιάσεως τῶν ἀνθρώπων εἰς τοὺς κυφοὺς καὶ ῥαιβούς, ἐπειδὴ ἐκεῖνοι εἶνε οἱ ἄνευ βραδύτητος καὶ ἄνευ κωλυμάτων νυμφευόμενοι τὰς κόρας καὶ γεννῶντες τέκνα. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ φαινομένῳ δὲν ἔγκειται φοβερὰ αἰτία ἐκφυλισμοῦ;

Εἰς τὸ δυσχερέστατον τοῦτο ζήτημα ἀπήντησεν ὁ Τσουριλὸφ καταφατικῶς. Ἐξήτασε δὲ τὴν ἀναλογίαν τῶν ἀδυνάτων τὴν ἐξελεγχομένην ὑπὸ τῶν στρατολογικῶν ἐπιτροπῶν εἰκοσαετηρίδα μετὰ ἕκαστον πόλεμον καὶ εὗρεν ὅτι οἱ υἱοὶ πατέρων ἀδυνάτων ἦσαν ἀδύνατοι καὶ αὐτοί. Οὕτως ὁ πόλεμος ἐν ταῖς παρ' ἡμῖν κοινωνίαις παράγει ἀκριβῶς τὸ ἐναντίον ἀποτέλεσμα ἐκείνου ὅπερ παράγει ἐν τῇ φύσει. Διότι παρὰ μὲν τοῖς ἀνθρώποις τοῖς ζῶσι κατὰ φύσιν φονεύει τὸν ἀδύνατον καὶ ἐμποδίζει αὐτὸν νὰ διαδώσῃ τὰς ἀδυναμίας του, ἐν δὲ ταῖς καθ' ἡμᾶς κοινωνίαις προστατεύει αὐτὸν ἐπὶ ζημίᾳ τοῦ ἰσχυροῦ καὶ ἐξασφαλίζει τὴν διαιώνισιν τῶν ὀργανικῶν αὐτοῦ ἐλαττωμάτων. Κατ' ἀντίθεσιν δὲ πρὸς τὴν *φυσικὴν ἐπιλογὴν* ὁ Ῥῶσος ἐπιστήμων ἐκάλεσε τὸ φαινόμενον τοῦτο *στρατιωτικὴν ἐπιλογήν*, ἔχουσαν ἀκριβῶς τὸ ἐναντίον ἀποτέλεσμα ἐκείνης.

Ἐξετάσας δ' ἔπειτα, μετὰ τὰ θερμὰ μάλιστα συγχαρητήρια τοῦ Δάρβιν, τὰς ἀρχαίας κοινωνίας ἀπὸ ταύτης τῆς ὄψεως ἔδειξε τὴν ἐπίδρασιν τῆς στρατιωτικῆς ἐπιλογῆς ἐπὶ τὴν τύχην αὐτῶν, οἵα ἐπιφαίνεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Τοιαῦτα ἐργασθεὶς ὁ Τσουριλὸφ καὶ ἔτι σπουδαιότερα ἐν τῷ μέλλοντι ἐπαγγελλόμενος, δικαίως θρηνεῖται ὑπὸ τῶν εἰδημόνων διὰ τὸν ἄωρον αὐτοῦ θάνατον ἐν ἡλικίᾳ ἐτῶν εἴκοσι καὶ τεσσάρων. *(Academy)*

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ. — Τὴν 17 Αὐγούστου (ν) μεγαλοπρεπεῖς ἐγένοντο ἐν τῇ γαλλικῇ πόλει Macon ἑορταὶ ἐπὶ τῇ ἀποκαλύψει τοῦ ἀνδριάντος τοῦ διασήμου ποιητοῦ Λαμαρτίνου, ὅστις ὡς γενέθλιον αὐτοῦ γῆν ἐθεώρει αὐτὴν καὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐγκατῴκησεν.

— Ἡ ἐν Λονδίνῳ ἑλληνικὴ ἐπιτροπεία δημοσιεύει προσεχῶς γαλλιστὶ τὰ μέρη ἐκεῖνα τῆς περὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος συγγραφῆς τοῦ σὶρ Tollemache Sinclair ὅσα ἀναφέρονται εἰς τὴν Ἑλλάδα ἢ τὰ συμφέροντα τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς.

* * *

ΤΕΧΝΑΙ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ. — Ὁ Οὔγγρος ὑπολοχαγὸς Ζούμποβιτζ ὅστις πρὸ τριῶν ἐτῶν ἔφιππος διήλασεν ἀπὸ Βιέννης εἰς Παρισίους, ἐφεῦρεν ἐφίππιον δι' οὗ δύναταί τις ἐπιβαίνων ἵππον καὶ ἔχων τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος ἐλεύθερον νὰ διέρχηται ποταμὸν ὁρμητικὸν καὶ βαθύν. Ὁ Οὔγγρος ἀξιωματικὸς ἐποιήσατο τελευταῖα πειράματα τοῦ ἐφιππίου του τούτου ἐν τῷ Ταμέσει· πλήρης δ' ἐπιτυχία ἠκολούθησε τὴν πρώτην δοκιμήν. Ὁ ὑπολοχαγὸς ἔμεινε δύο ὥρας ἔφιππος ἐν τῷ ὕδατι πλέων ἐλευθέρως. Τὸ ἐφίππιον τοῦτο ὅπερ εἶναι κατεσκευασμένον ἐκ καουτσοὺκ πληροῦται ἀέρος, δύναται δ' ἐντὸς αὐτοῦ νὰ περιλάβῃ καὶ τροφάς, ζυγίζει δ' ἐν ὅλῳ 4-5 χιλιόγραμμα.

ΤΑ ΚΑΤΑ ΜΙΘΡΙΔΑΤΗΝ*

Μετὰ δὲ τὴν ὁμολογηθεῖσαν εἰρήνην ὁ μὲν Σύλλας πορευθεὶς ἐπὶ τὸν ἀναλαβόντα ἀντὶ τοῦ Φλάκκου τὴν στρατηγίαν Φιμβρίαν, στρατοπεδεύοντα ὑπὸ τὰ τείχη τῶν Θυατείρων, ταχέως προσείλκυσε καὶ συνήνωσε μετὰ τοῦ ἰδίου τὸν στρατὸν ἐκείνου, ἕνεκα τῆς ἀπειθείας καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν αὐτομολήσεως εἰς Πέργαμον φυγόντος καὶ ἐκεῖ αὐτοκτονήσαντος. Διὰ δὲ τοῦ Κουρίωνος κατήγαγε τὸν μὲν Νικομήδην εἰς Βιθυνίαν, τὸν δὲ Ἀριοβαρζάνην εἰς Καππαδοκίαν καὶ διέταξε προσωρινῶς τὰ πράγματα τῆς ὑπὸ τὴν Ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν πάλιν ἐπανελθούσης Ἀσίας, πέμπων ἐπὶ τοὺς μιθριδατίσαντας στρατὸν καὶ τὰ δόξαντα αὐτῷ πανταχοῦ ἐπιβάλλων. Συγκαλέσας δὲ εἰς Ἔφεσον πρέσβεις ἐξ ἑκάστης πόλεως καὶ χώρας καὶ ἐλέγξας τοὺς κατοίκους διὰ τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἀπιστίαν, ἐπέβαλεν εἰς τὴν Ἀσίαν κοινὴν ζημίαν, ἐκτὸς τῶν παρὰ τοῖς ἰδιώταις μάλιστα δαπανηρῶν καὶ ὑβριστικῶν στρατιωτικῶν καταλυμάτων, δισμύρια τάλαντα, αὐτὸς προσδιορίσας, τί ὤφειλον ἕκαστοι ν' ἀποτίσωσι καὶ ἐκβιάζων διὰ στρατιωτῶν τὴν τῶν χρημάτων εἴσπραξιν. Ἀντήμειψε δὲ καὶ τοὺς πιστοὺς παραμείναντας Λυκίους, τὴν πόλιν τῶν Ἰλιέων καὶ τῆς Μαγνησίας τῆς ἐπὶ Σιπύλῳ, τὴν ἰσχυρῶς ὑπὸ Μιθριδάτου πολιορκηθεῖσαν καὶ πολλὰ παθοῦσαν κακὰ νῆσον Ῥόδον, ὡς καὶ τὴν Χίον, δωρησάμενος αὐτοῖς τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν πρὸς Ῥωμαίους φιλίαν. Κατὰ δὲ τῆς ῥωμαΐζούσης Χίου ὁ Μιθριδάτης εἶχε μάλιστα μηνίση, διότι ναῦς χία ἐξ ὧν ἠναγκάσθησαν οἱ Χῖοι θαλασσοκρατοῦντι αὐτῷ νὰ παράσχωσι προσέκρουσεν ἰσχυρῶς ἐν τῷ θορύβῳ τῆς πρὸς Ῥοδίους ναυμαχίας εἰς ἣν ὁ Μιθριδάτης ἐπέβαινε τριήρη, ὅπερ ἐκεῖνος ἐξέλαβεν ὡς ἐκ προμελέτης γενόμενον· διὰ τοῦτο δὲ καὶ διότι πολλοὶ Χῖοι εἶχον μεταβῆ πρὸς Σύλλαν, ἔπεμψε μετὰ δύο ἔτη τὸν στρατηγὸν Ζηνόβιον, ὅστις ἐξαίφνης κυριεύσας διὰ νυκτὸς τὰ τείχη καὶ τὰς ἰσχυρὰς θέσεις τῆς Χίου εἰσέπραξε παρὰ τῶν κατοίκων ὡς πρόστιμον δισχίλια τάλαντα, μετὰ δὲ ταῦτα συγκαλέσας αὐτοὺς εἰς ἐκκλησίαν καὶ περιστήσας τοὺς στρατιώτας συνέλαβε πάντας, ἐπιβιβάσας δὲ αὐτοὺς εἰς πλοῖα σὺν γυναιξὺ καὶ τέκνοις ἔπεμψε πρὸς Μιθριδάτην, ὅστις διεσκόρπισεν αὐτοὺς εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Πόντου καὶ τῆς Κολχίδος. Ὁ Σύλλας λοιπὸν ἐν ταῖς συνθήκαις ὑπεχρέωσε τὸν Μιθριδάτην ν' ἀποκαταστήσῃ ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν πάντας τοὺς διασωθέντας Χίους. Μετὰ ταῦτα ὁ Σύλλας ἀναχθεὶς ἐξ Ἐφέσου ἀφίκετο εἰς Ἀθήνας, ὅθεν ἁρπάσας τήν τὰ βιβλία τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ Θεοφράστου καὶ ἄλλα συγγράμματα περιέ-

* Συνέχεια καὶ τέλος. Ἴδε σελ. 489.

χουσαν βιβλιοθήκην τοῦ Ἀπελλικῶντος, ὅστις ἐν τῷ ὀλέθρῳ τοῦ Ἀριστίωνος εἶχεν εὕρει καὶ αὐτὸς τὸν ἴδιον ὄλεθρον, διὰ Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας κατέβη εἰς Δυρράχιον καὶ ἐπεραιώθη εἰς Ἰταλίαν, ἄγων κατὰ τοῦ ἀντιπάλου Μαρίου καὶ Ἕλληνας καὶ Μακεδόνας οὐκ ὀλίγους.

Ὁ δὲ Μιθριδάτης, ἀφ' οὗ ἐξήγαγε τὰς φρουρὰς αὐτοῦ ἐκ τῶν πόλεων, ὠφελούμενος ἐκ τῆς εἰρήνης ὑπέτασσε κατὰ τὰ ἐφεξῆς δύο ἔτη τοὺς περὶ τὸν Φᾶσιν, τὸν Καύκασον καὶ τὸν Κιμμέριον βόσπορον ἀποστάντας λαούς, νέας παρασκευάζων δυνάμεις πρὸς ἐπανάληψιν τοῦ ἀγῶνος. Καὶ οἱ μὲν Κόλχοι ᾔτησαν ἑαυτοῖς βασιλέα τὸν ὁμώνυμον τῷ πατρὶ τοῦ Μιθριδάτου υἱόν, ὃν λαβόντες ὑπετάγησαν. Ὁ Μιθριδάτης ὅμως, ὑποπτεύσας τὸν υἱόν, ὅτι ἐκ φιλοδοξίας εἶχε διεγείρει τοὺς Κόλχους καὶ προσκαλέσας πρῶτον μὲν περιέβαλε αὐτὸν χρυσᾶ δεσμά, ἔπειτα δὲ καὶ ἀπέκτεινε,καίτοι πολλὰς οὗτος εἶχε παράσχει αὐτῷ ὑπηρεσίας, ὅτε πρὸς Φιμβρίαν ἐπολέμει. Κατὰ δὲ τῶν Βοσποριανῶν ναῦς καὶ στρατὸν παρασκευάζων καθίστατο ὕποπτος, ὅτι κατὰ Ῥωμαίων τὰς παρασκευὰς ταύτας ἐποιεῖτο. Ἄλλως δὲ καὶ δὲν εἶχεν ἀποδώσῃ τῷ Ἀριοβαρζάνῃ μέρος τῆς Καππαδοκίας. Ἐν τούτοις δὲ καὶ ὁ Ἀρχέλαος ὕποπτος ἤδη τῷ Μιθριδάτῃ γενόμενος, ὅτι ἐν τῇ εἰρήνῃ τῷ Σύλλᾳ ἐχαρίσατο, κατέφυγε πρὸς τὸν καταλειφθέντα ἐν Ἀσίᾳ ὑπὸ τοῦ Σύλλα πρὸς ἀποκατάστασιν τῶν λοιπῶν Μουρήναν καὶ τὸν Μιθριδάτην διέβαλλεν. Ὁ Μουρήνας λοιπόν, ἤδη καὶ αὐτὸς θριάμβων ὀρεγόμενος, ἐπὶ τῇ προφάσει, ὅτι ὁ Μιθριδάτης ἐβράδυνε νὰ ἐξαγάγῃ τῶν πόλεων τὰς φρουράς, ὥρμησεν εἰς τὴν ὑπὸ Μιθριδάτῃ Καππαδοκίαν καὶ ἐκυρίευσε (83 π. Χ.) τὰ Κόμανα, πόλιν μεγάλην καὶ σεβαστὸν ἱερὸν τῆς Συρίας Θεᾶς Μυλίττης ἔχουσαν· ἀρνησάμενος δὲ εἰς τοὺς παρὰ Μιθριδάτου πρέσβεις τὴν ὕπαρξιν ὧν οὗτος προὔβάλλετο συνθηκῶν, ἐξηκολούθει τὴν χώραν ἐκείνου ἐπιτρέχων, οὐδὲ τῶν ἱερῶν ἀπεχόμενος. Εἶχε μὲν πέμψῃ ὁ Μιθριδάτης πρέσβεις εἰς Ῥώμην (82 π. Χ.) κατηγορῶν τοῦ Μουρήνα τὴν τῶν συνθηκῶν παράβασιν, ἀλλ' ὁ Μουρήνας τὸν Ἅλυν διαβὰς καὶ πολλὴν συναγαγὼν λείαν ἐκ τῆς τοῦ Μιθριδάτου ἐπανῆλθεν εἰς Φρυγίαν καὶ Γαλατίαν. Ἐκεῖ δὲ ἀφίκετο ἐκ Ῥώμης ὁ Καλίδιος δημοσίᾳ μὲν ἀπαγορεύων τῷ Μουρήνᾳ νὰ κακοποιῇ τὸν ἐν σπονδαῖς πρὸς Ῥωμαίους διατελοῦντα Μιθριδάτην, ἰδίᾳ δὲ ἐν τῇ πρὸς Μουρήναν διαλέξει αὐτοῦ ὅτι εἶπεν ἄλλα εὐλόγως ὑποπτευόμενος, ὡς τοῦ Μουρήνα καὶ μετὰ ταῦτα ἐξακολουθοῦντος νὰ λεηλατῇ τὴν τοῦ Μιθριδάτου. Ὁ Μιθριδάτης λοιπόν, ὡς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίως προφανῶς πολεμούμενος, ἀναλαμβάνει πάλιν τὰ ὅπλα πρὸς ὑπεράσπισιν ἑαυτοῦ. Καὶ ὁ μὲν Γόρδιος, διαταχθεὶς νὰ ἐξώσῃ ἐκ τῆς Καππαδοκίας τὸν Μουρήναν, ἠνάγκασεν αὐτὸν προελάσαντα μέχρι Σινώπης νὰ διαβῇ πάλιν τὸν Ἅλυν, οὗτινος ἐπὶ τῆς ὄχθης ἀντεστρατοπέδευσεν αὐτῷ. Ἐπελθὼν δ' ἔπειτα καὶ ὁ Μιθριδάτης μετὰ τῆς κυρίας δυνάμεως συνεκρότησε μάχην ἰσχυρὰν περὶ τὸν ποταμόν, ὃν διαβὰς ἐτρέψατο τὸν Μουρήναν, καὶ βάλλων ἐδίωκε δι' ὀρεινῶν χωρῶν φεύγοντα εἰς Φρυγίαν.

Ἐν ᾧ δὲ ἀνεκτᾶτο τὰ ἀπολεσθέντα καὶ ἐξήλαυνεν ἐκ Καππαδοκίας τὰς τοῦ Μουρήνα φρουράς, ἔρχεται παρὰ τοῦ Σύλλα διαταγὴ ἐμποδίζουσα τὸν πρὸς Μιθριδάτην πόλεμον, καὶ ἀνακαλοῦσα μὲν τὸν Μουρήναν, διορίζουσα δὲ τὸν Αὖλον Γαβίνιον, ἵνα διατάξῃ τὰ πράγματα καὶ διαλλάξῃ πρὸς ἀλλήλους Μιθριδάτην καὶ Ἀριοβαρζάνην. Ἐνταῦθα λήγει καὶ ὁ δεύτερος Μιθριδατικὸς πόλεμος (81 π. Χ.) ὑπὲρ τὰ δύο μὲν ἔτη παραταθείς, εἰς τὰς εἰρημένας δὲ πράξεις περιορισθείς.

Ἀλλ' ὁ Μιθριδάτης προβλέπων, ὅτι θᾶττον ἢ βράδιον ἔμελλε πάλιν νὰ δοθῇ αὐτῷ ἀφορμή, ἵνα ἐπαναλάβῃ τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν πᾶσαν αὐτοῦ αὔξησιν ἐκ παντὸς τρόπου ἐμποδιζόντων Ῥωμαίων, μετέβη κατὰ τὸ παρὸν εἰς Βόσπορον καὶ κατέστησεν αὐτοῦ βασιλέα τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μαχάρην· ὑπέταξε δὲ καί τινας βαρβάρους λαούς, πλὴν τῶν διὰ τὸ ὀρεινὸν καὶ ψυχρὸν τῆς χώρας αὐτῶν ἰσχυρῶς ἀντιστάντων Ἀχαιῶν, λαοῦ μεταξὺ Κόλχων καὶ τῆς Ταυρικῆς Χερσονήσου ληστρικοῦ, κατὰ τοὺς μύθους ἐξ Ὀρχομενοῦ καταγομένου, ἐπὶ δὲ τῆς ἐκ Τροίας ἐπανόδου πλανηθέντος καὶ εἰς ταῦτα τὰ παράλια καταντήσαντος. Ἀφοῦ δ' ἐπέστρεψεν εἰς Πόντον, πολὺν ἀποβαλὼν στρατόν, πρῶτον ἔπεμψε πρεσβείαν ἐξαιτούμενος τὴν τῶν συνθηκῶν ἐπικύρωσιν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ σύγκλητος διὰ τὸν τότε θάνατον τοῦ Σύλλα ὀλίγον εἰς τὴν πρεσβείαν προσέσχεν, εὐχαριστηθεὶς μᾶλλον ἐπὶ τούτῳ ἐξηκολούθησε συντόνως πρὸς πόλεμον παρασκευαζόμενος. Καὶ τὸν μὲν γαμβρὸν αὐτοῦ Τιγράνην, ὅστις κυριεύσας προσέθηκεν εἰς τὴν ἐπικράτειαν αὐτοῦ τὸ βόρειον μέρος τοῦ Συριακοῦ βασιλείου, ἔπεισε νὰ εἰσβάλῃ ὑπὲρ αὐτοῦ εἰς Καππαδοκίαν, αὐτὸς δ' ἐστρατολόγει πανταχόθεν. Θέλων δὲ ν' ἀποφύγῃ τὰ σφάλματα, ἐξ ὧν εἶχε πάθει, ὡς ἐνόμιζε, πρότερον, ὥπλιζεν ἤδη τοὺς στρατοὺς καὶ ἐγύμναζε κατὰ τὸν ῥωμαϊκὸν τρόπον, μεταχειριζόμενος προγυμναστὰς τοὺς αὐτομόλους τοῦ Φιμβρίου ἀξιωματικοὺς καὶ τοὺς ἀποσταλέντας αὐτῷ παρὰ Σερτωρίου, τοῦ πρὸ πολλοῦ ἐπιτυχῶς τὴν Μαριανὴν σημαίαν ἐν Ἱσπανίᾳ ὑποστηρίζοντος περιφήμου στρατηγοῦ, οὗτινος εἶχεν ἐπιζητήσῃ κατὰ τῶν κοινῶν ἐν Ῥώμῃ ἐχθρῶν τὴν συμμαχίαν ἐπὶ τῷ ὅρῳ, αὐτὸς μὲν νὰ λάβῃ Καππαδοκίαν, Βιθυνίαν καὶ εἴ τινα ἄλλην χώραν ἡττηθεὶς ἀπώλεσε, τῷ δὲ Σερτωρίῳ νὰ δώσῃ τρισχίλια τάλαντα καὶ τεσσαράκοντα ναῦς. Προσέλαβε δὲ καὶ συμμάχους, πλὴν τῶν προειρημένων Ἀρμενίων καὶ τῶν διαφόρων τοῦ Καυκάσου λαῶν καὶ τῶν περὶ τὴν Ταυρικὴν Χερσόνησον, καὶ τοὺς ἐξῆς ἐπὶ τῆς Εὐρώπης βαρβάρους Σκύθας, Ἰάζυγας καὶ Σαυρομάτας, καὶ τὰ περὶ τὸν Ἴστρον καὶ τὸν Αἷμον καὶ τὴν Ῥοδόπην φῦλα τῶν Θρᾳκῶν καὶ τοὺς μαχιμωτάτους Βαστάρνας. Ἔχων δὲ ἤδη συνηγμένας αὖθις πεζῶν μὲν καλῶς γεγυμνασμένων δώδεκα μυριάδας, ἱππέων δὲ χιλιάδας δεκαὲξ καὶ ναῦς τετρακοσίας, καὶ θέλων ν' ἀναλάβῃ ὅσας χώρας ἐν τῇ εἰρήνῃ ἐξ ἀνάγκης παρεχώρησεν, ἐπειδὴ Νικομήδης ὁ τῆς Βιθυνίας βασιλεὺς ἄπαις τελευτήσας κατέλιπεν, ὅπως ἄλλοτε ὁ Ἄτταλος, κληρονόμους τοῦ βασιλείου αὐτοῦ τοὺς Ῥωμαίους, ἔσπευσε νὰ προκαταλάβῃ τὴν Βιθυνίαν, πέμψας ὑπὸ Ταξίλλην

καὶ Ἑρμοκράτην ἰσχυρὸν στρατὸν εἰς Παφλαγονίαν. Οἱ δὲ κάλλιστα τοὺς σκοποὺς τοῦ Μιθριδάτου εἰδότες καὶ πάντοτε προσέχοντες Ῥωμαῖοι ἐκήρυξαν κατ' αὐτοῦ πόλεμον (75 π. Χ.), τὸν τρίτον καὶ τελευταῖον Μιθριδατικόν.

Ἐπειδὴ δ' ἐν Ῥώμῃ ἀπῄτει τότε τὴν κατὰ Μιθριδάτου στρατηγίαν ἑκάτερος τῶν ὑπάτων, ἡ σύγκλητος ἀπέστειλεν ἀμφοτέρους εἰς Ἀσίαν (74 π.Χ.), τῷ μὲν Μάρκῳ Αὐρηλίῳ Κόττᾳ ἀναθεῖσα τὴν διοίκησιν τῆς ἤδη Ῥωμαϊκῆς Βιθυνίας καὶ τὴν φύλαξιν τῆς Προποντίδος, τῷ δὲ Λευκίῳ Λουκούλλῳ τὴν Κιλικίαν καὶ τὴν κατὰ Μιθριδάτου στρατηγίαν. Ὁ δὲ περὶ τῶν ὅλων τὸν πόλεμον τοῦτον ἐσόμενον ὁρῶν Μιθριδάτης, ἔχων ἤδη προκατειλημμένην τὴν Παφλαγονίαν, τὸν μὲν στρατηγὸν Διόφαντον ἔπεμψεν εἰς Καππαδοκίαν, ὅπως ἐμποδίζῃ τὸν προσερχόμενον Λούκουλλον, αὐτὸς δὲ εἰσέβαλεν εἰς Βιθυνίαν, πανταχοῦ πάλιν ἀσμένως ὑπὸ πόλεων ὑποδεκτὸς γιγνόμενος διὰ τὰς ὑπὸ τῶν Ῥωμαϊκῶν τελωνῶν καὶ τοκοφλύφων ἀφορήτους καταπιέσεις. Ἀφ' οὗ δὲ προσβαλὼν ἐνίκησε τὸν Κότταν, ὅστις ἔσπευδε νὰ συγκροτήσῃ μάχην, ἵνα λάβῃ τὴν δόξαν τῆς νίκης μόνος, χωρὶς νὰ συμμετάσχῃ αὐτῆς καὶ ὁ ἤδη ἐν Φρυγίᾳ εὑρισκόμενος συνύπατος αὐτοῦ, ἐνίκησε δὲ ἅμα καὶ τὸν ὑπὸ Κότταν τεταγμένον Ῥουτίλιον καὶ ἐφόνευσεν ἄνδρας τετρακισχιλίους, πολιορκεῖ τὸν Κότταν ἐν Χαλκηδόνι, περὶ ἣν καὶ ὁ τοῦ Μιθριδάτου στόλος τὸν Ῥωμαϊκὸν ἐνίκησε, λαβὼν αὐτοῦ ναῦς αὐτάνδρους ἑξήκοντα. Μετὰ δὲ ταῦτα, καταλιπὼν εἰς πολιορκίαν τοῦ Κόττα τὸν ἐπαρκοῦντα στρατόν, ἐτράπη κατὰ τοῦ εἰς βοήθειαν αὐτοῦ σπεύδοντος ἑτέρου ὑπάτου. Ἀλλὰ τοῦ Λουκούλλου, ὡς εἶδε τὸ περὶ τὸν Μιθριδάτην πλῆθος, οὐ θελήσαντος νὰ συνάψῃ μάχην πρὸς ὑπερέχουσαν δύναμιν, ἀλλὰ φρονιμώτερον κρίναντος νὰ πολεμῇ διὰ τῆς χρονοτριβῆς καὶ τῆς τῶν ἐπιτηδείων παρακωλύσεως, ὁ Μιθριδάτης ἀπῆλθε διὰ νυκτός, λαθὼν τὸν Λούκουλλον, καὶ ἐπολιόρκησε κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν, ἐλπίζων, ὅτι θέλει κυριεύσῃ αὐτὴν ἐξ ἐφόδου, τὴν ῥωμαΐζουσαν καὶ ἐν τῇ περὶ Χαλκηδόνα μάχῃ πολλοὺς ἄνδρας καὶ ναῦς ἀποβαλοῦσαν Κύζικον. Ἀλλ' εὐθὺς ἐπεφάνη αὐτῷ ὁ Λούκουλλος (73 π. Χ.), καὶ ἱδρυθεὶς ἐφ' ὑψηλῆς θέσεως ἠπείλει τὸν Μιθριδάτην καὶ κατὰ δύναμιν τὰ εἰς τὸν πολυάριθμον ἐκείνου στρατὸν ἀναγκαῖα παρεκώλυεν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ πολιορκία προὔβαινεν εἰς μῆκος, ἅτε τῶν Κυζικηνῶν ἀνδρείως πᾶσαν ἔφοδον τοῦ Μιθριδάτου ἀποκρουόντων καὶ πρὸς τὰς ἰσχυρὰς ἐκείνου ἐκ γῆς καὶ ἐκ θαλάσσης μηχανὰς παντοῖα ἀντιμαχομένων, τὰ δ' ἐπιτήδεια τῷ στρατῷ τοῦ Μιθριδάτου ἀεὶ μᾶλλον ἐσπάνιζον, ἕως κατήντησαν νὰ λιμώττωσι, πρὸς δὲ τούτοις ἐνέσκηψε καὶ λοιμὸς εἰς τὸ στρατόπεδον, ὁ Μιθριδάτης ἔπεμψεν εἰς Βιθυνίαν τὸ ἱππικὸν καὶ μέρος τοῦ πεζικοῦ. Ἀλλὰ πάλιν ὁ Λούκουλλος προσδραμὼν ἐκώλυε τὴν τοῦ Ῥυνδακοῦ διάβασιν, καὶ μάχης γενομένης πολλοὶ τῶν τοῦ Μιθριδάτου ἔπεσον, πολλοὶ δ' ἐλήφθησαν αἰχμάλωτοι, ἐν οἷς καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ ἱππικοῦ, ἀχθέντες εἰς τὸ τοῦ Λουκούλλου στρατόπεδον. Καὶ ὅμως ὁ Μιθριδάτης ἐνέμενεν εἰς τὴν τῆς Κυζίκου πολιορκίαν, ἐν ᾧ ὁ στρα-

τηγὸς αὐτοῦ Εὔμαχος ἐπέτρεχε τὴν Φρυγίαν, φονεύων τοὺς Ῥωμαίους, καὶ ὑπέτασσε τὴν Πισιδίαν, Ἰσαυρίαν καὶ Κιλικίαν. Ἐπειδὴ ὅμως ἐπῆλθε καὶ ὁ χειμὼν, τὴν ἐκ θαλάσσης τῶν ἀναγκαίων προσπόρισιν δυσκολωτέραν καθιστῶν, καὶ πεῖνα καὶ ἡ νόσος τὸν στρατὸν αὐτοῦ ἐπενέμοντο, προσέτι δὲ καὶ ὁ κατὰ τῆς Ἰταλίας προωρισμένος, ὑπὸ Σερτωριανῶν δὲ ναυαρχούμενος στόλος αὐτοῦ ἡττήθη παρὰ Τένεδον καὶ Λῆμνον ὑπὸ τοῦ Λουκουλλείου, ὁ Μιθριδάτης ἀπεφάσισε τέλος νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν· ἀναθεὶς δὲ εἰς δύο στρατηγοὺς αὐτοῦ ν' ἀγάγωσι διὰ ξηρᾶς τὸν στρατὸν εἰς Λάμψακον, αὐτὸς διὰ θαλάσσης μετέβη εἰς Πάριον, ἐξ οὗ μετ' οὐ πολὺ εἰς Νικομήδειαν. Ἀλλ' ὁ Λούκουλλος, διώξας τοὺς εἰς Λάμψακον πορευομένους, καταλαμβάνει παρὰ τὸν Γρανικὸν ποταμὸν καὶ συγκροτήσας μάχην πολλοὺς μὲν αὐτῶν ἀπέκτεινε, παμπόλλους δὲ ἠχμαλώτισεν. Ὁ δὲ Μιθριδάτης πέμψας ναῦς ἀπήγαγε τὰ εἰς Λάμψακον διαφυγόντα λείψανα τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ μετὰ πάντων τῶν Λαμψακηνῶν. Ὅτε δὲ ὁ Μιθριδάτης διέτριβεν ἔτι ἐν Νικομηδείᾳ ἔσπευσαν ὅ,τε Κόττας καὶ κατόπιν ὁ Τριάριος νὰ πολιορκήσωσιν αὐτόν· ἀλλὰ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στόλου ὑστερήσαντος, ὁ Μιθριδάτης ἀκωλύτως ἀπέπλευσεν ἐκ Νικομηδείας (72 π. Χ.) μετὰ τοῦ στόλου αὐτοῦ, σπεύδων πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Λουκούλλου νὰ εἰσπλεύσῃ εἰς τὸν Πόντον. Ἀλλὰ κατὰ κακὴν αὐτοῦ τύχην πάλιν εἰς δεινὸν χειμῶνα περιπεσὼν καὶ τὸ πλειότερον τοῦ ἰδίου στόλου ναυαγῆσαν ἢ καταδυθισθὲν, ἀποβαλὼν, μόλις αὐτὸς μετεμβιβασθεὶς εἰς ληστρικὸν πλοιάριον ἐσώθη εἰς Ἡράκλειαν τοῦ Πόντου, ὅθεν μετέβη εἰς Σινώπην καὶ εἰς Ἀμισόν.

Ἀλλ' ὁ Μιθριδάτης, καί περ τοσοῦτον ὑπὸ τῆς τύχης ἀντικοπτόμενος, ὅμως οὐδόλως τοῦ σκοποῦ ἀφίστατο· ἀλλὰ φροντίσας ν' ἀσφαλίσῃ ἐκ τῶν ἐνόντων τὰ φρούρια αὐτοῦ καὶ νέας αἰτήσας δυνάμεις παρά τε τῶν Σκυθῶν καὶ τῶν ἄλλων ὑπηκόων ἐθνῶν, ὡς καὶ παρὰ τοῦ υἱοῦ Μαχάρους καὶ τοῦ γαμβροῦ Τιγράνου, ἐπέμενεν εἰς τὸν πόλεμον, ἐπὶ τοῦ παρόντος παρεμβάλλων εἰς τὸν ἤδη ἐπερχόμενον Λούκουλλον προσκόμματα, καὶ φθείρων τὴν χώραν, ἵνα τῇ τῶν τροφῶν ἐνδείᾳ τὴν πρόοδον αὐτοῦ ἀναστείλῃ. Ἀλλ' ὁ Λούκουλλος, ἀμέσως μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Μιθριδάτου κυριεύσας τὴν Βιθυνίαν καὶ Παφλαγονίαν καὶ προνοήσας περὶ τῶν εἰς τὸν στρατὸν ἀναγκαίων, διὰ Βιθυνίας καὶ Γαλατίας εἰσέβαλεν εἰς τὸν Πόντον, καταδιώκων τὸν Μιθριδάτην, καὶ ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν τῆς ἀξιολόγου πόλεως Ἀμισοῦ καὶ τῆς παρῳκοδομημένης αὐτῇ Εὐπατορίας. Ὁ δὲ Μιθριδάτης ἀποχωρήσας διεχείμασεν ἐν Καβείροις· ἅμα δὲ τῷ ἔαρι, ἔχων πάλιν συνηγμένους πεζοὺς μὲν περὶ τετρακισμυρίους, ἱππεῖς δὲ τετρακισχιλίους, ἐξέρχεται τῶν Καβείρων καὶ διαβαίνει τὸν Λύκον, ὅπως ἀπαντήσῃ ἐν πεδιάδι τῷ Λουκούλλῳ. Οὗτος δὲ, ἀφ' οὗ ἀνέθηκεν εἰς Μουρήναν, υἱὸν τοῦ προειρημένου Μουρήνα, τὴν ἐξακολούθησιν τῆς πολιορκίας, ἐπῆλθε κατὰ τοῦ ἐν τῇ πεδιάδι τῶν Καβείρων στρατοπεδεύοντος Μιθριδάτου, ἀνεμποδίστως διεξελθὼν τὰ ὄρη ἕνεκα τῆς πρὸς αὐτὸν αὐτομο-

λήσεως τῶν τὴν φύλαξιν τῶν στενοπορειῶν ἐπιτετραμμένων Μιθριδατικῶν. Ἐπειδὴ δ' ἐν ἱππομαχίᾳ τῶν ἀντιπάλων στρατῶν οἱ περὶ τὸν Μιθριδάτην τῶν Ῥωμαίων ἐπλεονέκτησαν, ὁ Λούκουλλος ἀπεφάσισε καταλαβὼν ἀσφαλῆ θέσιν ὄπισθεν χειμάῤῥου νὰ περιορίζηται κατὰ τὸ παρὸν εἰς ἀψιμαχίας, εἰς γενικὴν δὲ μάχην νὰ μὴ ἀποκινδυνεύσῃ. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἠναγκάζετο νὰ πέμπῃ ἀποσπάσματα, ὅπως ἐκ τῆς συμμάχου Καππαδοκίας πόῤῥωθεν τὰς τροφὰς πορίζηται, ἔπεμπε καὶ ὁ Μιθριδάτης ἴδια ἀποσπάσματα πρὸς παρεμπόδισιν αὐτῶν. Ἐκ τούτων συνέβησαν μεταξὺ τῶν ἀποσπασμάτων συγκρούσεις καὶ φυγή τις τῶν Μιθριδατικῶν· ὅτε προσδραμὼν εὐθὺς ὁ Μιθριδάτης ἐκ τοῦ στρατοπέδου καὶ ἐπιπλήξας τοὺς ἑαυτοῦ ἠνάγκασε ν' ἀναστρέψωσιν ἐπὶ τοὺς πολεμίους καὶ νὰ φυγαδεύσωσιν ἐπὶ τὰ ὄρη. Ἐντεῦθεν τὸ πλεῖστον τοῦ ἱππικοῦ ἔταξεν ἐπιτηροῦν νὰ ἐμποδίζῃ τοὺς ἐκ τῆς Καππαδοκίας τὰ ἐπιτήδεια τῷ στρατῷ τοῦ Λουκούλλου κομίζοντας. Κατὰ δυστυχίαν ὅμως τοῦ Μιθριδάτου, ἐπειδή ποτε οἱ ἱππεῖς αὐτοῦ, ἐν στενῷ τινι εὑρόντες τοὺς ἐναντίους, δὲν ἀνέμειναν τὴν ἐκείνων ἔξοδον, ἀλλ' ἀπεφάσισαν ἐντὸς τῆς στενοχωρίας νὰ προσβάλωσιν αὐτούς, ἐν ᾗ τὸ ἱππικὸν ἄχρηστον αὐτοῖς καθίστατο, ἔπαθον μεγίστην ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων φθοράν· διότι οἱ μὲν ἐφονεύθησαν, οἱ δὲ κατεκρημνίσθησαν καὶ κακοὶ κακῶς διεσκορπίσθησαν. Οὕτω δὲ οἱ τὴν ἐν τῷ στενῷ ἐπίθεσιν ἀποφασίσαντες ἕνεκα τῆς ἀκαίρου αὐτῶν σπουδῆς ἐπήνεγκον εἰς τὰ τοῦ Μιθριδάτου πράγματα ἀπροσδόκητον καταστροφήν· διότι ὁ λοιπὸς στρατός, ἅμα τὴν τῶν ἱππέων φθορὰν μαθών, καταπλαγεὶς ἐτράπη εἰς ἄτακτον φυγήν, καταλιπὼν τὸ στρατόπεδον. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Μιθριδάτης ἐξελθὼν τῆς σκηνῆς καὶ οὐ δυνηθεὶς νὰ ἐπιστήσῃ τὸ κακόν, ἐπέβη ἵππου καὶ ἔφευγε κατεσπευσμένως μακρὰν τῶν Καβείρων ἐπὶ τὰ ὄρη, μόλις ἐκφυγὼν τοὺς διώκοντας ἱππεῖς τοῦ Λουκούλλου· διότι οὗτοι κατ' εὐτυχίαν τοῦ Μιθριδάτου ἐντυχόντες ἐν μέσῳ αὐτῶν ἡμίονον βασιλικὴν φέρουσαν χρυσίον ἐτράπησαν ἐφ' ἁρπαγὴν αὐτοῦ, ὁ δὲ Μιθριδάτης σπεύδων ἀφίκετο εἰς Κόμανα τοῦ Πόντου, ὅθεν ἐπορεύθη πρὸς Τιγράνην τὸν Ἀρμένιον (71 π. Χ.), τὴν ἐκείνου βοήθειαν ἐπικαλεσόμενος. Ἐν δὲ τῇ τότε ἀπέλπιδι αὐτοῦ καταστάσει προὐνόησε νὰ πέμψῃ τὸν εὐνοῦχον Βακχίδην μετὰ τῆς ἀπαγθρώπου διαταγῆς νὰ φονεύσῃ τὰς ἐν Φαρνακείᾳ γυναῖκας καὶ συγγενεῖς αὐτοῦ, ὅπως μὴ περιπέσωσιν εἰς αἰχμαλωσίαν. Ὁ δὲ Βακχίδης ἐξετέλεσε τὴν τυραννικὴν ταύτην διαταγὴν διὰ ξιφῶν, διὰ φαρμάκων καὶ διὰ βρόχων. Μεταξὺ δὲ τῶν τοσοῦτον οἰκτρῶς φονευθεισῶν γυναικῶν τοῦ Μιθριδάτου ὑπῆρχον καὶ αἱ διὰ τὸ ἐξαίσιον κάλλος καὶ τὰ θαυμαστὰ πλεονεκτήματα ὀνομασταὶ Βερενίκη ἡ Χία καὶ Μονίμη ἡ Μιλησία, ἀδελφαὶ δ' αὐτοῦ ἔτυχον ἡ Ῥωξάνη καὶ ἡ Στάτειρα. Πολὺ τούτων εὐτυχέστεροι ὑπῆρξαν οἱ ἐν τοῖς δεσμωτηρίοις τῶν Καβείρων καθειργμένοι συγγενεῖς τοῦ βασιλέως, ἐν οἷς καὶ ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ Νύσσα, καὶ διάφοροι Ἕλληνες, οὓς πάντας ὁ Λούκουλλος φιλανθρώπως ἐ-

λευθέρωσεν, ἀφ' οὗ ἐκυρίευσε τὰ Κάβειρα καὶ τοὺς αὐτόθι πολλοὺς τοῦ Μιθριδάτου θησαυρούς.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ Λούκουλλος διώξας κατὰ πόδα τὸν Μιθριδάτην μέχρι τῆς Ποντικῆς πόλεως Ταχαύρων, δὲν ἠδυνήθη νὰ καταλάβῃ αὐτόν, ὑπέταξε τοὺς Χαλδαίους καὶ τοὺς Τιβαρηνούς, ἐκυρίευσε τὴν μικρὰν Ἀρμενίαν καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς ἔτι ἀντεχούσης Ἀμισοῦ. Ἀντέσχε δὲ ἡ πόλις αὕτη τοσοῦτον πολιορκουμένη ἕνεκα τοῦ ἄριστα τὴν ὑπεράσπισιν αὐτῆς διευθύνοντος μηχανικοῦ στρατηγοῦ Καλλιμάχου. Τέλος δὲ ὁ Λούκουλλος μετὰ πολλὰς ματαίας ἀποπείρας προσβαλὼν ἐν ἀσυνήθει ὥρᾳ, ἐν ᾗ ἀνεπαύοντο οἱ πολιορκούμενοι, καὶ κυριεύσας μέρος τοῦ τείχους, κατώρθωσε τὴν ἅλωσιν καὶ τῆς ὅλης πόλεως, ἀναφθείσης δυστυχῶς ὑπὸ τοῦ διὰ θαλάσσης ἐκφυγόντος Καλλιμάχου πρὸς ἐμπόδισιν τῶν εἰσβαλόντων καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον πυρποληθείσης, καίτοι ὁ φιλάνθρωπος Λούκουλλος πᾶν μέσον μετεχειρίσθη πρὸς ἀπόσβεσιν τοῦ πυρός. Ἀφ' οὗ δὲ ὁ Λούκουλλος ὑπέταξε καὶ τὰ φρούρια καὶ τὰς ἄλλας τοῦ Μιθριδάτου πόλεις, καὶ μάλιστα τὴν Ἄμαστριν καὶ τὴν ἰσχυρῶς καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν ἀντιστᾶσαν Σινώπην, πρὸς ἃς πάσας τὴν αὐτὴν φιλανθρωπίαν καὶ φρόνησιν ἐπεδείξατο, ἐκήρυξε τὸν Πόντον, τὸ βασίλειον τοῦ φυγόντος Μιθριδάτου, ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν (70 π. Χ.). Τότε καὶ ὁ τοῦ Βοσπορείου κράτους βασιλεὺς Μαχάρης, ὁ ἀνάξιος τοῦ Μιθριδάτου υἱός, πέμψας τῷ Λουκούλλῳ στέφανον ἀπὸ χιλίων χρυσῶν, συνέθετο φιλίαν πρὸς Ῥωμαίους καὶ συμμαχίαν κατὰ τοῦ ἰδίου πατρός, ὑπερλυπηθέντος ἐπὶ τούτῳ καὶ ἀγανακτήσαντος. Μετὰ ταῦτα εὐκαιρήσας ὁ Λούκουλλος ἐφρόντισε καὶ περὶ τακτοποιήσεως τῶν κατὰ τὰς μάλιστα κεκακωμένας τῆς Ἀσίας πόλεις ἕνεκα τοῦ πολέμου καὶ τῶν καταχρήσεων τῶν Ῥωμαϊκῶν ὑπαλλήλων καὶ τοκογλύφων, δι' ὃ αἱ πόλεις πρὸς τοῦτον ὑπὲρ πάντα ἄλλον εὐγνωμόνως διετέθησαν.

Ὁ δὲ ὑπὲρ τὸ ἔτος ἤδη φυγὰς ἐν Ἀρμενίᾳ διατρίβων Μιθριδάτης ἠξιοῦτο μὲν βασιλικῆς περιποιήσεως, ἀλλ' εἰσέτι δὲν ἐγένετο δεκτὸς ἐνώπιον τοῦ Τιγράνου, ὑπόπτως διατεθέντος κατὰ τοῦ Μιθριδάτου τὸ μέν, διότι οὗτος ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς εὐτυχίας εἶχεν ἀναλάβει τὸν τίτλον βασιλεὺς βασιλέων, ὃν ἀλληλοδιαδόχως ἔφερον οἱ κατὰ καιροὺς ἐν Ἀσίᾳ ἰσχύσαντες Ἀσσύριοι, Μῆδοι, Πέρσαι καὶ Σελευκίδαι τῆς Συρίας βασιλεῖς, ἀντεποιοῦντο δὲ τότε αὐτοῦ οἱ δι' ἀφαιρέσεως χωρῶν τῶν γειτόνων, καὶ μάλιστα τῶν βασιλέων τῆς Συρίας, μεγάλοι γενόμενοι βασιλεῖς τῆς Ἀρμενίας· τὸ δέ, διότι εἰς εἰσηγήσεις τοῦ Μιθριδάτου ἀπέδιδεν ὁ Τιγράνης τὴν τοῦ νέου Τιγράνου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἐπανάστασιν. Ἀλλ' ὅτε ὁ Λούκουλλος ἔπεμψε τὸν Ἄππιον Κλαύδιον πρὸς Τιγράνην ἐξαιτοῦντα παρ' αὐτοῦ τὸν Μιθριδάτην καὶ ἀπειλοῦντα αὐτῷ πόλεμον, εἰ μὴ ἐξέδιδεν, ὁ Τιγράνης, ἀποῤῥίψας μετ' ἀγανακτήσεως τὴν περὶ ἐκδόσεως ἀνδρὸς συγγενοῦς καὶ βασιλέως αἴτησιν, ἐπελάθετο παρελθόντων πρὸς ἀλλήλους δυσαρέστων καὶ καλέσας πρὸς ἑαυτὸν τὸν Μιθριδάτην καὶ συνδιαλεχθεὶς μετ'

αὐτοῦ ἀνέλαβε τὴν προστασίαν αὐτοῦ. Ἤρξατο δὲ ἤδη σπουδαίως νὰ παρασκευάζηται, ὅπως πολεμήσῃ πρὸς Ῥωμαίους, ὅπερ ὅμως ὤφειλεν, ἐὰν φρονίμως ἐσκέπτετο, ἔτι πρότερον νὰ πράξῃ, ὅτε ὁ Μιθριδάτης μάλιστα ἴσχυε. Ἀλλ' ὁ Λούκουλλος ἐπανελθὼν εἰς τὸν Πόντον ἐκ τῶν ἐν Ἀσίᾳ πόλεων, ἔνθα μεταβὰς ἀπήλλαξε τοὺς κατοίκους ἐκ τῶν καταχρήσεων τῶν ὑπαλλήλων καὶ τῶν τοκογλύφων, κατέλιπεν αὐτοῦ φύλακα τὸν Σωρνάτιον καὶ μετὰ ἑξακισχιλίων πεζῶν καὶ τρισχιλίων ἱππέων ἐστράτευσε κατὰ Τιγράνου, διευθυνόμενος μεσημβρινώτερον πρὸς ἃς ἐκεῖνος εἶχεν ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῶν Σελευκιδῶν ἐπαρχίας Μεσοποταμίαν καὶ Συρίαν. Διαβὰς δὲ τὸν Εὐφράτην παρὰ πᾶσαν τοῦ Τιγράνου προσδοκίαν, ἀφ' οὗ κατέστρεψε πρῶτον τὸν κατὰ τῶν ἐπιόντων Ῥωμαίων ἀποσταλέντα δυνάστην τῆς Σωφηνῆς Μιθροβαρζάνην, ἐτράπη ἔπειτα εἰς πολιορκίαν τῶν Τιγρανοκέρτων, ὅπως τὸν Τιγράνην προσελκύσῃ ἐξ ἧς εἶχε καταλάβει ἐπὶ τοῦ Ταύρου θέσεως εἰς ὑπεράσπισιν τῆς πρωτευούσης αὐτοῦ. Ὁ Τιγράνης, εἰς τὸ πλῆθος τοῦ πεζικοῦ καὶ ἱππικοῦ αὐτοῦ πεποιθώς, οὐδόλως ἠθέλησε ν' ἀκούσῃ τὰς σωτηρίους τοῦ Μιθριδάτου συμβουλάς, ν' ἀποφύγῃ μάχας, καὶ νὰ χρονοτριβῇ φθείρων τὴν χώραν καὶ ἐμποδίζων διὰ τοῦ ἱππικοῦ τὰ ἀναγκαῖα εἰς τὸν Ῥωμαϊκὸν στρατόν, ἀλλ' ἠθέλησε, ταχέως νὰ ἔλθῃ εἰς χεῖρας, οὐδὲ τὸν Μιθριδάτην τοὐλάχιστον προσμείνας, ἵνα μὴ μετάσχῃ καὶ οὗτος τῆς βεβαίας, ὡς ἐνόμιζε, νίκης. Ὁ δὲ Λούκουλλος, ἀφεὶς τὸν Μουρήναν μετὰ ἑξακισχιλίων πρὸ τῶν Τιγρανοκέρτων πολιορκοῦντα, ἔρχεται μετὰ τῶν λοιπῶν καὶ ἀντιστρατοπεδεύει τῷ Τιγράνῃ, προβαλόμενος ποταμόν. Ὁ Τιγράνης, ἰδὼν τὸ ὀλιγάριθμον τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ, εἶπεν ἐπισκώπτων· εἰ μὲν ἦλθον ὡς πρεσβευταί, εἶναι πολλοί, εἰ δὲ ὡς στρατιῶται, εἶναι ὀλίγοι. Ἀλλὰ τὴν ἐπιοῦσαν, ὅτε ἅμα τῇ ἀνατολῇ τοῦ ἡλίου, ὁ τοῦ Λουκούλλου στρατὸς διέβαινε τὸν ποταμόν, ὅπου ὑπῆρχε μέρος διαβατὸν πρὸς μάχην, ὁ Τιγράνης εἶδε τότε ἰδίοις ὀφθαλμοῖς ὅτι οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ δὲν ἐφοβοῦντο τὸ πλῆθος τῶν ἐκ πολλῶν ἐθνῶν μαχητῶν αὐτοῦ· διότι ὁρμήσαντες εὐθὺς μετὰ τόλμης κατὰ τῶν ἐπὶ κλιτύος λόφου τεταγμένων καταφράκτων αὐτοῦ ἱππέων, οἱ μὲν περὶ τὸν Λούκουλλον ἱππεῖς ἐκ τοῦ πλαγίου, αὐτὸς δὲ ὁ Λούκουλλος μετὰ τῶν πεζῶν, τὸν λόφον ἐκ τῶν ὄπισθεν ἀναβάς, κατὰ νώτων συνέβαλον αὐτοῖς ἐκ τοῦ συστάδην καὶ διαταγῇ τοῦ στρατηγοῦ ἤρξαντο νὰ τύπτωσι τοῖς ξίφεσι τοὺς ἀφράκτους πόδας καὶ μηροὺς τῶν ἱππέων τούτων, οὐ δυναμένων ἐκ τοῦ πλησίον νὰ κάμωσι χρῆσιν τῶν μακρῶν λογχῶν, ἀλλ' εὐθὺς φευγόντων καὶ εἰς τοὺς πεζοὺς ἀτάκτως ἐμπιπτόντων· ἐπείσθη δὲ τότε ὁ Τιγράνης, ὅτι ἀνωφελὴς ἀπέβη αὐτῷ ὁ ἀναρίθμητος ἐκεῖνος στρατός· διότι ἐκ τῆς ἀνδρείας τῶν ἀντιπάλων καὶ τῆς τοῦ στρατηγοῦ αὐτῶν ἐμπειρίας περὶ τὰς κινήσεις εἰς μεγίστην περιέστη εὐθὺς σύγχυσιν καὶ ἀταξίαν καὶ εἰς αἰσχρὰν ἐτράπη φυγὴν καταδιωκόμενος καὶ ἀνηλεῶς φονευόμενος. Τότε δὲ ὁ Τιγράνης, οὐκ ἀναμείνας τὸ τέλος τῆς μάχης, μετὰ ὀλίγων ἀκολούθων ἔσπευσε νὰ φύγῃ. Ἀφ' οὗ δὲ ἀπώλεσε

πλεῖστον τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, ἀπώλεσεν ἀμέσως καὶ τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ Τιγρανόκερτα, ἐφ' ἥν, διατελούντων ἐν στάσει τῶν Ἑλλήνων κατοίκων αὐτῆς πρὸς τοὺς βαρβάρους, στρατεύσας εὐθὺς ὁ Λούκουλλος ἐκυρίευσεν ἐξ ἐφόδου, καὶ ἀφ' οὗ ἔλαβε πάντας τοὺς θησαυροὺς ἀφῆκεν αὐτὴν εἰς λαφυραγωγίαν τοῦ στρατοῦ. Τότε ὁ Λούκουλλος ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς θέλοντας ἐκ τῶν βιαίως ὑπὸ τοῦ Τιγράνου ἐκ τῶν πατρίδων αὐτῶν ἀπαχθέντων Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων καὶ συνοικισθέντων εἰς Τιγρανόκερτα ἐλευθέρως νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰς ἰδίας πατρίδας, καὶ πολλοὶ τῷ ὄντι ἐπέστρεψαν.

Ὁ δὲ Μιθριδάτης, ὅστις δὲν ἐνόμιζεν, ὅτι οὕτω ταχέως ἔμελλε νὰ συγκροτήσῃ μάχην ὁ συνήθως βραδύνων Λούκουλλος καὶ διὰ τοῦτο δὲν παρευρέθη ἐν αὐτῇ, ἀπαντήσας ἤδη τῷ Τιγράνῃ φεύγοντι μετὰ ὀλίγων συνελυπήθη αὐτῷ δακρύων, ἔπειτα ἄπελπιν παντάπασιν ὄντα διὰ τὴν συμφορὰν ἐνεθάῤῥυνε, προτρέψας εἰς γενναίαν τοῦ κράτους αὐτοῦ ὑπεράσπισιν· αὐτὸς δὲ παρεσκευάζετο ἐκ τῶν ἐνόντων, ὅπως εἰσβάλῃ πρὸς ἀντιπερισπασμὸν εἰς τὸν Πόντον. Ἀφ' οὗ δὲ κατὰ τὸν χειμῶνα προσεκάλεσαν μάτην ἀμφότεροι σύμμαχον κατὰ τῶν Ῥωμαίων, τῶν κοινῶν τῆς Ἀσίας ἐχθρῶν, τὸν βασιλέα τῶν Πάρθων, ὅστις ἐπαμφοτερίζων τῇ γνώμῃ ᾔτει ἀμοιβὴν τῆς συμμαχίας παρὰ Τιγράνου τὴν Μεσοποταμίαν καὶ πρὸς Λούκουλλον συγχρόνως διεπραγματεύετο, συναγαγόντες ἑβδομήκοντα χιλιάδας πεζῶν καὶ τριάκοντα ἱππέων κατέλαβον ἐπὶ τοῦ Ταύρου θέσιν ἐπιτηδείαν. Ὁ δὲ Λούκουλλος, κυριεύσας διάφορα τῆς Ἀσσυρίας μέρη καὶ τὴν Γορδυηνὴν, ἐπῆλθε κατὰ τῶν βασιλέων καὶ ἐπειρᾶτο νὰ ἐξαγάγῃ αὐτοὺς ἐκ τῆς ὀχυρᾶς θέσεως· ὡς δὲ οὐδὲν κατώρθωσεν, ἐτράπη ἐπὶ τὴν ἑτέραν τοῦ Τιγράνου πρωτεύουσαν Ἀρτάξατα, ὅπου εἶχε τὰς γυναῖκας αὐτοῦ καὶ τὰ τέκνα μετὰ πολλῶν θησαυρῶν. Τότε δ' ἔσπευσεν ὁ Τιγράνης νὰ ἐμποδίσῃ αὐτῷ τὴν τοῦ Ἀρσανίου, τοῦ μεσημβρινοῦ βραχίονος τοῦ Εὐφράτου, διάβασιν. Ἐκεῖ δὲ μεγάλης μάχης συναφθείσης, πάλιν οἱ περὶ τοὺς βασιλεῖς ἡττήθησαν καὶ φεύγοντες προτροπάδην πολλοὶ μὲν ἐφονεύθησαν, πολλοὶ δὲ καὶ ἐζωγρήθησαν (68 π. Χ.) Τὰ προοίμια λοιπὸν τοῦ πολέμου ὑπῆρξαν εἰς τὸν Τιγράνην δυστυχῆ· ἀλλὰ κατ' εὐτυχίαν αὐτοῦ τε καὶ τοῦ Μιθριδάτου, ὁ Λούκουλλος, ἐν ᾧ προσεδόκα τὴν ὅσον οὔπω ἐκπολιόρκησιν τῶν Ἀρταξάτων, ἠναγκάσθη ἐκ τῆς καταχραυγῆς τοῦ ἐν τῇ ψυχρᾷ Ἀρμενίᾳ κακοπαθοῦντος καὶ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ ἐρεθιζομένου στρατοῦ νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν καὶ διαβὰς πάλιν τὸν Ταῦρον νὰ καταβῇ εἰς τὴν θερμοτέραν Μεσοποταμίαν· ἔνθα πολιορκήσας τὴν ὀχυρὰν Νίσιβιν, τὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Ἀντιόχειαν Μυγδονικὴν καλουμένην, πόλιν ἀνήκουσαν εἰς τὴν ὑπὸ Τιγράνην Μεσοποταμίαν, ἐκυρίευσε μετὰ ἰσχυρὰν ἀντίστασιν Καλλιμάχου τοῦ ἄλλοτε ὑπερασπιστοῦ τῆς Ἀμισοῦ. Ἀλλὰ τοῦτον τὸν τοσαύτας ἐνταῦθα τε καὶ ἐν Ἀμισῷ κακοπαθείας προξενήσαντα τοῖς Ῥωμαίοις, αἰχμάλωτον ἤδη ληφθέντα, διέταξεν ὁ Λούκουλλος δήσαντες νὰ φυλάξωσι πρὸς τιμωρίαν, ὅτι ἐπυρπόλησε τὴν Ἀμισόν.

Μετὰ τὴν παρὰ τὸν Ἀρσανίαν ἧτταν πᾶς μὲν ἄλλος ἐν ὁμοίᾳ θέσει ἤθελε παραιτηθῆ ἀπὸ πάσης περαιτέρω ἀποπείρας πρὸς ἀνόρθωσιν τῶν πραγμάτων αὐτοῦ· ἀλλ' ὁ ἀκατάβλητος Μιθριδάτης, ὠφελούμενος καὶ ἐκ τῆς ἀπειθείας τοῦ Λουκουλλείου στρατοῦ, ὅστις ἀπῄτει νὰ ἐπανέλθῃ ἐκ τῆς ψυχρᾶς Ἀρμενίας εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, συνήγαγε πάλιν στρατὸν ἐξ ἰδίων ὑπηκόων καὶ Ἀρμενίων καὶ ἐπιστρέψας εἰς Πόντον ἐνήργει δραστηρίως πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ κράτους αὐτοῦ. Καὶ κατὰ πρῶτον ἐπελθὼν προσβάλλει ἰσχυρῶς καὶ καταστρέφει τὸν ἐκεῖ διοικοῦντα Ἀδριανὸν Φάβιον. Συνάψας δὲ καὶ δευτέραν μείζονα μάχην πρὸς τὸν εἰς ἐπικουρίαν τοῦ Φαβίου σπεύσαντα Τριάριον νικᾷ καὶ τοῦτον καὶ κυριεύει αὐτοῦ τὸ στρατόπεδον. Κατὰ τὴν μάχην ταύτην ὅμως ὁ Μιθριδάτης παρ' ὀλίγον ἐδολοφονεῖτο ὑπὸ Ῥωμαίου, ἐπίτηδες τοῖς περὶ τὸν βασιλέα ἀναμιχθέντος καὶ δεινὸν τραῦμα εἰς τὸν μηρὸν αὐτῷ ἐπενεγκόντος. Οὕτω δὲ ἀγωνιζόμενος ἐκβάλλει τοὺς Ῥωμαίους καὶ πᾶσαν ἀνακτᾶται την ἐπικράτειαν αὐτοῦ μετὰ καὶ μέρους τῆς Καππαδοκίας (67 π. Χ.). Καὶ ὁ Τιγράνης δὲ τῆς αὐτῆς ἕνεκα τοῦ Λουκουλλείου στρατοῦ ἀπειθείας κατακλείσας εἴς τι φρούριον τὸν ἐν Ἀρμενίᾳ διοικοῦντα Ῥωμαῖον Λ. Φάννιον, ἀνέλαβε τὴν Ἀρμενίαν, ἐξ ἧς ὁ Λούκουλλος εἶχεν ἀπαγάγει τέλος τὸν στρατόν, ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ καταρρᾳδιουργηθέντα καὶ ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ στέργοντα ν' ἀκολουθήσῃ εἰς ὃν ἐκεῖνος, πᾶσαν νέαν τοῦ Τιγράνου καὶ τοῦ Μιθριδάτου προλαμβάνων ἕνωσιν, ἔσπευδε κατὰ τοῦ Ἀρμενίου πόλεμον. Ἐχθροὶ δὲ τοῦ Λουκούλλου ἦσαν οἵ τε φιλοτάραχοι Φιμβριανοί, ὧν εἶχε παρέλθει ὁ τεταγμένος χρόνος τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, καὶ οἱ ὑπ' αὐτοῦ περιορισθέντες ὑπάλληλοι καὶ ἄσπλαγχνοι ἐκ Ῥώμης τοκογλύφοι, οἵτινες συστηματικῶς καὶ παρὰ τῷ στρατῷ καὶ εἰς Ῥώμην γράφοντες διέβαλλον τὸν ἄνδρα, ὡς δῆθεν ἐκ φιλαρχίας καὶ φιλοπλουτίας παρατείνοντα τὸν πόλεμον, ἠνάγκασαν δὲ αὐτὸν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Πρὶν δὲ τοὐλάχιστον ἐκδιώξῃ ἐξ αὐτῆς τὸν Μιθριδάτην, προλαβόντα νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν ἐπικράτειαν αὐτοῦ, ἠναγκάσθη νὰ παραδώσῃ τὴν στρατηγίαν Πομπηΐῳ τῷ ἤδη ἀφικομένῳ διαδόχῳ αὐτοῦ.

Ὁ Πομπήιος ἤδη μὲν ὀνομαστὸς καὶ δι' ἄλλας αὐτοῦ νίκας καὶ διὰ τὴν πρὸ μικροῦ καταστροφὴν τῶν τὰ πελάγη ἐπὶ πολὺ λυμηναμένων πειρατῶν τῆς Κιλικίας, ἔχων δ' ἔτι τὴν ἐκ τοῦ Μανιλίου νόμου ἀπεριόριστον κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν πληρεξουσιότητα, προχωρεῖ ἐκ Κιλικίας εἰς Γαλατίαν καὶ προσκαλεῖ περὶ ἑαυτὸν πάντας τοὺς ῥωμαϊκοὺς στρατοὺς καὶ τοὺς ἄρχοντας καὶ ἡγεμόνας τῶν ὑπηκόων καὶ συμμάχων· ἤρξατο δ' εὐθὺς καὶ νὰ μετακινῇ ἅτινα φρονίμως καὶ δικαίως εἶχε διατάξῃ ἐν Ἀσίᾳ ὁ Λούκουλλος, δι' ὃ οὗτος δυσαρεστηθεὶς ἐνεκάλει τῷ Πομπηΐῳ. Ἀλλ' ὅμως μεταβὰς καὶ ὁ Λούκουλλος εἰς Γαλατίαν ἦλθεν εἰς συνέντευξιν πρὸς ἐκεῖνον· δυσαρεστηθέντες ὅμως εὐθὺς ἐν τῇ συνεντεύξει κατ' ἀλλήλων διέστησαν, ἀφ' οὗ ὁ μὲν Λούκουλλος ἀπεκάλεσε τὸν Πομπήιον φιλόδοξον, ὡς αἰτήσαντα στρατηγίαν

πολέμου ἤδη τετελειωμένου, ὁ δὲ Πομπήιος τὸν Λούκουλλον πλεονέκτην, ὡς ἀπὸ τῶν πολέμων χρηματιζόμενον. Ὁ Πομπήιος τότε προὐκήρυξε μηδεὶς τοῦ λοιποῦ νὰ ὑπακούῃ εἰς τὸν Λούκουλλον, δι' ὃ πᾶς ὁ στρατὸς, ἐκτὸς ὀλίγων, ἐγκατέλιπε τὸν Λούκουλλον· οὗτος δὲ μετὰ τῶν παραμεινάντων ἐπανελθὼν εἰς Ῥώμην ἠξιώθη μὲν θριάμβου, ἀλλὰ πλήρης ἤδη ἀηδίας πρὸς τὰ πολιτικὰ ἀπεχώρησεν αὐτῶν εἰς τὸ ἑξῆς, τραπεὶς εἰς τὸν κατ' Ἐπίκουρον ἀπολαυστικὸν βίον, τὸν ἀπ' αὐτοῦ προσαγορευθέντα Λουκούλλειον.

Ὁ δ' ἐν τούτῳ περὶ τὴν καθυπόταξιν τοῦ πρὸς Ῥωμαίους συνθηκολογήσαντος υἱοῦ αὐτοῦ ἀσχολούμενος Μιθριδάτης ἔπεμψεν ἐρωτῶν τὸν Πομπήιον, ἐπὶ τίσιν ὅροις ἠδύνατο νὰ τύχῃ παρὰ τῶν Ῥωμαίων εἰρήνης· τοῦ δὲ Πομπηίου ἀποκριναμένου, ἂν παραδώσῃ τοὺς αὐτομόλους καὶ ἐπιτρέψῃ ἑαυτὸν εἰς τὸν δῆμον τῶν Ῥωμαίων, ὁ Μιθριδάτης εἶδεν, ὅτι ἀνάγκη ὑπῆρχεν αὐτῷ μέχρι τελευταίας αὐτοῦ πνοῆς πρὸς Ῥωμαίους νὰ πολεμῇ, καὶ μέχρι τελευταίας τῷ ὄντι αὐτοῦ πνοῆς πρὸς Ῥωμαίους ἐπολέμησε. Καίτοι δὲ τότε εἶχεν ἴσας περίπου δυνάμεις πρὸς τὰς τοῦ Πομπηίου, ὅμως πρὸς μάχην δὲν διεκινδύνευσεν, ὑπεχώρει δὲ κατ' ὀλίγον διευθυνόμενος πρὸς τὴν Ἀρμενίαν, παρατηρῶν, ἄν που εὕρῃ πρὸς μάχην καιρὸν, ἐπηκολούθει δὲ καὶ ὁ Πομπήιος μετὰ οὐχὶ ἐλάσσονος περισκέψεως. Ἀλλ' ὁ μὲν Πομπήιος ἐφρόντισε νὰ φέρωσιν εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ πόρρωθεν τὰ τρόφιμα, ὥστε νὰ μὴ στερηθῇ ἐν τῇ ἐπίτηδες ὑπὸ τοῦ Μιθριδάτου ἠρημένῃ χώρᾳ, ὁ δὲ Μιθριδάτης ἠναγκάζετο νὰ πορίζηται ταῦτα ὅθεν διέβαινεν, Ὁ Μιθριδάτης ὑποχωρῶν εἶχε στρατοπεδεύσῃ ἐπὶ ὀχυροῦ ὄρους, ὅπερ μετ' ὀλίγον ὡς ἄνυδρον κατέλιπε, κατέλαβε δ' αὐτὸ εὐθὺς ὁ Πομπήιος, συμπεράνας ἐκ τῆς βλαστήσεως τὴν ἐν αὐτῷ ὕπαρξιν ὕδατος, ὃ καὶ εὗρεν ἄφθονον, διατάξας νὰ ὀρύξωσι φρέατα, καὶ ἐθαύμαζε τὴν τοῦ Μιθριδάτου ἄγνοιαν. Ὁ Πομπήιος ἔστησεν ἐνέδραν καὶ προσέβαλεν ἐπιτυχῶς τὸ ἱππικὸν τοῦ Μιθριδάτου, καθιστῶν αὐτῷ δυσχερῆ τὴν τῶν ἐπιτηδείων προσπόρισιν. Ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Μιθριδάτου δι' ἄλλης ὁδοῦ προδραμὼν καὶ ἐπικαίρους θέσεις καταλαβὼν ἀπέκλεισε πανταχόθεν αὐτὸν καὶ τεσσαρακονταπέντε ἡμέρας ἐπολιόρκησεν. Ὁ δὲ Μιθριδάτης, μεγάλην ἔλλειψιν πάσχων τροφῶν, διὰ νυκτὸς, ἀφεὶς ἀνημμένα τὰ πυρὰ καὶ λαθὼν τὸν Πομπήιον, ἀπῆλθε διὰ δυσβάτων ὁδῶν. Ἀλλὰ πληροφορηθεὶς τοῦτο ὁ Πομπήιος τὴν ἐπιοῦσαν ἐδίωκεν αὐτόν· ὁ Μιθριδάτης ὅμως τὴν ἡμέραν ὀχυρούμενος ἐν στρατοπέδῳ ἐπορεύετο διὰ νυκτός· ὥστε ὁ Πομπήιος ἀπεφάσισε διὰ νυκτὸς νὰ προσβάλῃ αὐτὸν, σπεύδοντα νὰ διαβῇ τὸν Εὐφράτην, ὅπως εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἐπικράτειαν τοῦ Τιγράνου· ὅθεν δι' ἄλλης ὁδοῦ πάλιν προελθὼν κατέλαβε θέσιν, ὥστε ἀπέκλειε πανταχόθεν τὸν Μιθριδάτην, ἡ δὲ θέσις αὕτη ἔκειτο κατὰ τὰ σύνορα τῆς Ἀκιλισηνῆς, ἐπαρχίας τῆς μεγάλης Ἀρμενίας· διὰ νυκτὸς δ' ἐπῆγε τὸν στρατὸν κατὰ τοῦ πολυμηχάνου ἐχθροῦ. Κατεπλάγησαν τότε οἱ περὶ τὸν Μιθριδάτην καὶ ὑπὸ μεγάλου φόβου ἐκυριεύθησαν, ὡς ἤκουσαν ἐξαίφνης τὰς ἔφοδον σαλπιζούσας τῶν Ῥωμαίων σάλπιγγας καὶ

τὴν σύγχρονον ἅπαντος τοῦ στρατοῦ κραυγήν, εἶδον δὲ ἀπροσδοκήτως βέλη παντὸς εἴδους ἀκοντιζόμενα ἐπ' αὐτοὺς καὶ αὐτοὺς τοὺς Ῥωμαίους ἐν τάξει ἐπιφερομένους. Ἐπειδὴ δὲ συγχρόνως καὶ ἡ σελήνη ὄπισθεν τῶν Ῥωμαίων πρὸς τὸν ὁρίζοντα καταφερομένη ηὔξανεν αὐτῶν τὴν σκιὰν καὶ ἐξηπάτησε τοὺς περὶ τὸν Μιθριδάτην περὶ τῆς ἀκριβοῦς τῶν ἐναντίων ἀποστάσεως, ὥστε ἀπέτυχον πόρρωθεν ἀκοντίσαντες, ἐνέπεσον, ὡς εἰκός, εἰς μεγάλην σύγχυσιν καὶ ἀταξίαν, καὶ ὀλίγον ἀντιστάντες πρὸς τοὺς ἐπιπεσόντας Ῥωμαίους, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν καὶ διεσκεδάσθησαν, ἀποβαλόντες ὑπὲρ τοὺς μυρίους ἐν τῇ φυγῇ νεκροὺς καὶ ἴσους αἰχμαλώτους (66 π. Χ.). Ἐν ἐκείνῃ δὲ τῇ ὀλεθρίᾳ νυκτὶ κατελύθη διὰ παντὸς τὸ Ποντικὸν βασίλειον, ἐν δὲ τῇ θέσει τῆς μάχης ἔκτισεν ὕστερον ὁ Πομπήιος, πρὸς διαιώνισιν τῆς νίκης αὐτοῦ, τὴν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων οἰκισθεῖσαν Νικόπολιν.

Διότι ἐν ἐκείνῃ τῇ ὀλεθρίᾳ νυκτὶ ὁ Μιθριδάτης μόλις διὰ μέσου τῶν Ῥωμαίων ἐξελθὼν μετὰ ὀκτακοσίων ἱππέων, καὶ τούτων τῶν πλείστων ταχέως διασκεδασθέντων, ἐνέτυχε καθ' ὁδὸν τρισχιλίοις ἐρχομένοις, ἵνα προστεθῶσι τῷ στρατῷ αὐτοῦ, οὓς παραλαβὼν ἦλθε πρῶτον εἰς τὸ ἐπὶ τῶν συνόρων τῆς μικρᾶς καὶ μεγάλης Ἀρμενίας φρούριον Συναρίαν ἢ Συνόρηγα, ὅπου εἶχεν ἀποτεθειμένα πολλὰ χρήματα καὶ βασιλικὰ κειμήλια. Ἀφ' οὗ δὲ διένειμεν εἰς τοὺς κοινωνοὺς τῆς τότε δυστυχίας αὐτοῦ τὰ πλεῖστα, τὰ λοιπὰ συμπαραλαβὼν ἐπορεύετο, ὅπως εἰσέλθῃ εἰς τὴν μεγάλην Ἀρμενίαν ἄγγελος τῆς ἑαυτοῦ συμφορᾶς πρὸς Τιγράνην. Ἀλλ' ὁ Τιγράνης, συντετριμμένος ἤδη ὑπὸ Λουκούλλου καὶ καταβεβλημένος τὸ φρόνημα ἐκ τῶν ἡττῶν καὶ ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ ἰδίου υἱοῦ, ἣν ἀπέδιδεν εἰς εἰσηγήσεις τοῦ Μιθριδάτου, μέλλων δὲ καὶ νὰ συνομολογήσῃ ἤδη πρὸς Ῥωμαίους εἰρήνην, συνέλαβε μὲν οὓς ὁ Μιθριδάτης εἶχε προαποστείλῃ αἰτήσοντας ἄδειαν, ἵνα εἰσέλθῃ εἰς τὸ κράτος αὐτοῦ, ἐπεκήρυξε δὲ καὶ χρήματα κατὰ τοῦ Μιθριδάτου· ὅθεν ὁ Μιθριδάτης ἔκρινεν ἀσφαλέστερον νὰ μεταβῇ εἰς τὴν πιστὴν ἔτι παραμένουσαν Κολχίδα, ἐκεῖθεν διὰ ξηρᾶς, ἐπειδὴ οἱ θαλασσοκρατοῦντες Ῥωμαῖοι παρεφύλασσον αὐτόν, εἰς τὸν Κιμμέριον βόσπορον. Συντόνως λοιπὸν ὁδεύσας ἀφίκετο ἐντὸς τεσσάρων ἡμερῶν εἰς τὸν Εὐφράτην καὶ παραμείψας αὐτοῦ τὰς πηγὰς εἰσῆλθεν εἰς τὴν Χωτηνὴν Ἀρμενίαν. Ἀφ' οὗ δὲ ἀπέκρουσε τοὺς πειραθέντας νὰ ἐμποδίσωσιν αὐτὸν Χωτηνοὺς καὶ Ἴβηρας, διελθὼν τὸν Ἄψαρον ποταμὸν εἰσῆλθεν εἰς Κολχίδα, ὅπου παρεχείμασεν ἐν τῇ κατὰ τὸν μυχὸν τοῦ Εὐξείνου κειμένῃ Διοσκουριάδι, κοινῷ οὔσῃ ἐμπορείῳ τῶν πέριξ πολυγλώσσων ἐθνῶν, περὶ τοῦ ἐφεξῆς πρακτέου βουλευόμενος.

Ἅμα δὲ τῷ ἔαρι ἀρχομένῳ (65 π. Χ.) ἐκινήθη μετὰ τοῦ ὑπολειφθέντος αὐτῷ στρατοῦ ἐπὶ τὸν Κιμμέριον βόσπορον, διανοούμενος νὰ τιμωρήσῃ πρῶτον τὸν ἀποστάντα υἱὸν αὐτοῦ Μαχάρην, μετὰ δὲ τοῦτο, πρὸς ἀνόρθωσιν τῶν πραγμάτων αὐτοῦ καὶ ἐκδίκησιν κατὰ τῶν ἀδιαλλάκτων αὐτοῦ ἐχθρῶν, παραλαβὼν Σκύθας, Θρᾷκας, Παίονας καὶ λοιποὺς καθ' ὁδὸν βαρβάρους νὰ διαβῇ

ὰς Ἄλπεις καὶ νὰ κινήσῃ εἰς ἐπανάστασιν τοὺς κατὰ τὰ βόρεια τῆς Ἰταλίας Γαλάτας, ἵνα πολεμήσῃ πρὸς Ῥωμαίους ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ. Οὕτω μεγάλα καὶ παράβολα βουλεύματα ἐν τῇ διανοίᾳ ἀναπολῶν ὁ πολυμήχανος ἥρων ἐχώρει ἐπὶ τὰ πρόσω μετ' ἀκαταβλήτου θάῤῥους καὶ καρτερίας. Καὶ τὴν μὲν χώραν τῶν Ἡνιόχων διῆλθεν ὡς φίλος, τοὺς δὲ ἀντιστάντας Ἀχαιοὺς προσέβαλε, παρὰ δὲ τοῖς θαυμάζουσιν αὐτὸν Μαιώταις ἔτυχε φιλοξένου ὑποδοχῆς, παρ' οἷς καὶ ἐπί τινα χρόνον ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἀγνοούμενος διέτριβεν. Ὁ δὲ Πομπήιος, ὑπὸ τοῦ ἀποστάντος νέου Τιγράνου εἰς Ἀρμενίαν προσκαλούμενος, ἐστράτευσε κατὰ Τιγράνου, τοῦ συμμάχου τοῦ Μιθριδάτου. Ἀλλ' ὁ Τιγράνης, προσελθὼν μετὰ τῶν οἰκείων καὶ φίλων, προσέπεσε τῷ ἤδη μετὰ τοῦ νέου Τιγράνου περὶ τὸν Ἀράξην ἑνωθέντι Πομπηίῳ, τεταπεινωμένος πρὸς τὴν μεταβολὴν τῆς τύχης, καὶ ἐπέτρεψεν ἑαυτὸν ἐκείνῳ, ὅστις δεξάμενος αὐτὸν εὐμενῶς συνέθετο εἰρήνην ἐπὶ τῷ ὅρῳ, αὐτὸς μὲν νὰ μένῃ κύριος ὅσων ἔτι κατεῖχε χωρῶν, ἀποτίσας ἑξακισχίλια τάλαντα, τοῖς δὲ Ῥωμαίοις νὰ μείνωσιν αἱ ἤδη ὑπὸ Λουκούλλου προκυριευθεῖσαι χῶραι αὐτοῦ Κιλικία, Συρία καὶ Φοινίκη· τῷ δὲ νέῳ Τιγράνῃ παρεχώρει τὴν Σωφηνήν· ἀλλ' οὗτος δείξας ἀφρόνως δυσαρέσκειαν ἐπὶ τούτοις, ἐδέθη κατὰ διαταγὴν τοῦ Πομπηίου καὶ ἐφυλάχθη εἰς τὸν ἐκείνου θρίαμβον. Τῷ δὲ Μιθριδάτῃ, ἀφ' οὗ ὁ Πομπήιος ὁρμηθεὶς ἐξ Ἀρμενίας ἐδίωξεν αὐτὸν δι' Ἀλβανῶν καὶ Ἰβήρων, οὓς ἀντιστάντας ἐνίκησε καὶ ἔλαβε πολλὰ λάφυρα, καθὼς καὶ διὰ τοῦ Καυκάσου, ἐπειδὴ οὐδὲν περὶ αὐτοῦ ἤκουε, χαίρειν εἰπὼν αὐτῷ, ὡς ἤδη τεθνηκότι, ἐπανῆλθεν ἀπὸ Φάσιος, ὅπου μετὰ νηῶν ἀπήντησεν αὐτῷ ὁ Σερβίλιος, εἰς τὴν μικρὰν Ἀρμενίαν καὶ εἰς τὸν Πόντον. Ἐν Ἀμισῷ δὲ διέταξε κατὰ τὸ δοκοῦν τὰ τῆς Ἀσίας καὶ τὰ περὶ ἡγεμόνων καὶ βασιλέων τῶν διαφόρων χωρῶν· ἔπειτα, ἐπιθυμῶν ἤδη ἐκ φιλοδοξίας νὰ προχωρήσῃ τροπαιοῦχος καὶ μέχρι τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, ἐστράτευσε κατὰ τῆς Συρίας καὶ τῆς Ἰουδαίας, ὧν τὴν μὲν πρώτην κατέστησε Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, τὴν δὲ δευτέραν, ὅπου οἱ ἀδελφοὶ Ὑρκανὸς καὶ Ἀριστόβουλος ἤριζον περὶ τῆς διαδοχῆς, καταστρεψάμενος συνέλαβε τὸν βασιλέα Ἀριστόβουλον, ἀντ' αὐτοῦ δὲ κατέστησε βασιλέα τὸν Ἰδουμαῖον Ἀντίπατρον, παύσας αὐθαιρέτως τὰς ἐκεῖ περὶ διαδοχῆς ἔριδας, καὶ καταστήσας τὴν Ἰουδαίαν ὀνόματι μόνον βασίλειον, πράγματι δὲ τοῖς Ῥωμαίοις ὑπήκοον. Οὕτως ἄρα οἱ Ῥωμαῖοι τῇ ἀφορμῇ τοῦ Μιθριδατικοῦ πολέμου οὐ μόνον τὸ κράτος τοῦ Μιθριδάτου κατέλαβον, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, καὶ Ἀρμενίαν μέχρις Εὐφράτου, καὶ Συρίαν καὶ Ἰουδαίαν. Ἀλλὰ πολὺς δὲν παρῆλθε χρόνος ἀπὸ τῆς εἰς Συρίαν ἐκστρατείας τοῦ Πομπηίου καὶ ἠγγέλθη αὐτῷ Μιθριδάτης μετὰ πολλοῦ στρατοῦ ἐπὶ τὸν ἀποστάντα υἱὸν αὐτοῦ Μαχάρην πορευόμενος. Τῷ ὄντι δὲ ὁ Μιθριδάτης, πάντα τὰ ἐμποδὼν ὑπερπηδήσας, ἀφίκετο εἰς τὸν Κιμμέριον βόσπορον· ἀφ' οὗ δ' ἐκυρίευσεν ἤδη πᾶσαν τὴν Χερσόνησον, ὁ Μαχάρης, φοβούμενος τὴν ἀμείλικτον τοῦ πατρὸς ὀργὴν δι' ἣν εἶχε συνομολογήσῃ πρὸς Λούκουλλον φιλίαν καὶ

συμμαχίαν, αὐτὸν ἑαυτὸς ἀπέκτεινε. Κυριεύσας δὲ ὁ Μιθριδάτης καὶ τὸ Παντικάπαιον ἐφόνευσεν ἐν ὄψει τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Στρατονίκης καὶ τὸν ἐκ ταύτης γενόμενον αὐτῷ υἱὸν Ξιφάρην, ταύτην τῇ Στρατονίκῃ ἐπιβαλὼν τὴν τιμωρίαν, ὅτι ἐπιτραπεῖσα παρ' αὐτοῦ, ἔτι τὸν Πόντον περιοδεύοντος, τὴν φύλαξιν ὀχυροῦ τινος παρὰ τὴν Ἀρμενίαν φρουρίου μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ πολλῶν αὐτοῦ θησαυρῶν, αὐτὴ παρέδωκε τὸ φρούριον τῷ Πομπηίῳ, ἵνα σώσῃ τὸν υἱὸν αὐτῆς.

Ἤδη δὲ παντὸς τοῦ Βοσπορείου κράτους ὢν κάτοχος ὁ Μιθριδάτης σπουδαίως ἐσκέπτετο ἐν Παντικαπαίῳ καὶ συντόνως παρεσκευάζετο, στρατολογῶν, προετοιμάζων ὅπλα καὶ τὰ ἄλλα ἀναγκαῖα, πρὸς δὲ τὸν σκοπὸν τοῦτον καὶ τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ ἐπαχθῶς φορολογῶν, διανοούμενος νὰ πραγματώσῃ ἤδη τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ βούλευμα, νὰ στρατηλατήσῃ δηλαδὴ, ὡς ἄλλος Ἀννίβας, διὰ ξηρᾶς ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν. Ἐνόμιζε δὲ τὸ ἔργον τοσοῦτον μᾶλλον κατορθωτὸν, καθ' ὅσον οὐ μόνον Σκύθαι καὶ Θρᾷκες, ἀλλὰ καὶ οἱ περὶ τὸν Ἴστρον οἰκοῦντες καὶ οἱ κατὰ τὰ βόρεια τῆς Ἰταλίας Γαλάται προθύμως ἔμελλον ἐπὶ χρυσῷ καὶ ἐπὶ λαφυραγωγίᾳ τὴν ἐπιχείρησιν αὐτοῦ νὰ ὑποστηρίξωσιν, ἄλλως τε καὶ ὅτε οὐδὲ τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου τὸ πῦρ εἶχεν ἔτι ἐν Ἰταλίᾳ ἀποσβεσθῇ. Ἀλλ' ὡς ἐγνώσθη εἰς τὸν στρατὸν ἡ ἀπόφασις οὕτω μεγάλης καὶ παραβόλου καὶ πολυμόχθου ἐπιχειρήσεως, πάντας ὡς εἰκὸς κατέπληξεν, ἀποβλέποντας εἰς τὴν παροῦσαν μάλιστα τῶν πραγμάτων αὐτοῦ κατάστασιν, γενικὴ δὲ ἠγέρθη καθ' ὅλον τὸν στρατὸν δυσαρέσκεια, κατακραυγὴ καὶ ἀπείθεια. Πρῶτος δ' ἐκ τῶν ἀξιωματικῶν αὐτοῦ ὁ Κάστωρ ἀπέστησε τὴν Φαναγόρειαν, τὸ δὲ παράδειγμα τούτου καὶ ἄλλοι ταχέως ἐμιμήθησαν. Ἀλλ' ὁ ἄκαμπτος Μιθριδάτης ἔμενεν ἀμετάτρεπτος. Βλέπων δὲ, ὅτι διὰ στρατοῦ τοιούτου δὲν ἠδύνατο ν' ἀγάγῃ εἰς πέρας ἐπιχείρησιν, ἥτις, ὡς ἤλπιζεν, ἔμελλε νὰ περιάψῃ εἰς τὸ γῆρας αὐτοῦ κλέος ἀθάνατον, καὶ νὰ ἐπαναγάγῃ πάλιν τὰ πράγματα αὐτοῦ εἰς κατάστασιν, ὥστε ν' ἀποθάνῃ ὡς βασιλεὺς, ἀλλὰ μὴ τεταπεινωμένος, ἔπεμπε δι' εὐνούχων πρὸς γάμον τὰς αὐτοῦ θυγατέρας τοῖς πέριξ Σκυθικοῖς ἀρχηγοῖς, πρὸς οὓς ἀπὸ πολλοῦ διετήρει φιλικὰς σχέσεις, ἐλπίζων ἐκ τῆς συγγενείας πιστὴν παρ' ἐκείνων συμμαχίαν καὶ πρόθυμον εἰς τὴν προκειμένην ἐκστρατείαν συνδρομήν. Ἀλλ' οἱ συνοδεύοντες στρατιῶται, φονεύσαντες καθ' ὁδὸν τοὺς εὐνούχους ἤγαγον τὰς κόρας πρὸς Πομπήιον. Τὸ καιριώτατον ὅμως καὶ ἥκιστα προσδοκητὸν τραῦμα εἰς τὴν καρδίαν τοῦ Μιθριδάτου ὑπῆρξεν ἡ ἐξαίφνης ἀνακάλυψις, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ φίλτατος αὐτοῦ υἱὸς καὶ διάδοχος προωρισμένος Φαρνάκης εἶχεν ἤδη συνομόσῃ κατὰ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ πατρὸς, ἐλπίζων ἀνοήτως, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἤθελον ἀποδώσῃ αὐτῷ τὸ τοῦ Πόντου βασίλειον.

Καίπερ δὲ κατάκαρδα ἐπὶ τῷ ἀπροσδοκήτῳ τούτῳ λυπηθεὶς, συνεχώρησεν ὅμως τὸ ἔγκλημα· ἀλλ' ὁ τοῦ ἐγκλήματος ἔνοχος υἱὸς, φοβούμενος τὴν τοῦ πατρὸς μετάνοιαν, συνομοτεῖ καὶ δεύτερον κατὰ τοῦ πατρὸς, ἀνακοινοῖ

εἰς τὸν στρατὸν τὰ παράβολα ἐκείνου βουλεύματα, οἰκειοῦται τοὺς ταῦτα μάλιστ' ἀποδοκιμάζοντας φυγάδας ἐν τῷ στρατῷ Ῥωμαίους καὶ διεγείρει γενικὴν τοῦ πεζικοῦ καὶ τοῦ ναυτικοῦ ἐπανάστασιν. Προσέδραμε μὲν ἔφιππος πρὸς τὰς κραυγὰς ὁ Μιθριδάτης, ὅπως ἐπαναγάγῃ τὴν πειθαρχίαν εἰς τὸν στρατόν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ πιστοὶ ἐγκαταλιπόντες αὐτὸν μετέβησαν πρὸς τοὺς ἐναντίους, ὥστε μόλις ἐκφυγὼν ἐπέστρεψεν εἰς τὰ ἀνάκτορα. Εὐθὺς τότε οἱ ἐπαναστάντες, ἀναγορεύσαντες βασιλέα τὸν Φαρνάκην, προχωροῦσι κατὰ τοῦ Μιθριδάτου, ἐπιφέροντες αὐτῷ πολλὰ καὶ δεινὰ ἐγκλήματα. Ὁ δὲ Μιθριδάτης, ἀφ' ὑψηλοῦ πύργου τὰ γιγνόμενα ὁρῶν, ἔπεμπε πρὸς Φαρνάκην ἄλλους ἐπ' ἄλλοις ἀσφαλῆ αἰτούμενος ἀποχώρησιν. Ὡς δὲ οὐδεὶς ἐπανήρχετο, ἀπεφάσισεν ἀμεταθέτως νὰ ἐπιθῇ τέρμα εἰς τὸν βίον αὐτοῦ, ὅπως προφυλάξῃ ἑαυτὸν ἀπὸ τῆς εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἐκδόσεως. Ἀλλὰ πρότερον ἀπὸ τοῦ περὶ τὰ ἀνάκτορα τείχους ὠνείδισε πικρῶς τὸν ἀγνώμονα υἱόν, κατηράσατο αὐτοῦ φρικτὰς ἀρὰς καὶ ἐπεκαλέσατο τὴν τιμωρίαν τῶν θεῶν, εὐξάμενος νὰ χαρίσωσι τῷ Φαρνάκῃ υἱοὺς ὁμοίους αὐτῷ, ἴσως τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐνθυμηθείς, ὅτι καὶ αὐτὸς διὰ τὴν πρὸς τὴν μητέρα καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους αὐτοῦ οἰκείους ἀσέβειαν ὑφίστατο ἤδη τὴν δικαίαν ταύτην παρὰ τῶν θεῶν τιμωρίαν. Ἔπειτα δὲ εὐχαριστήσας καὶ πέμψας πρὸς τὸν νέον βασιλέα τοὺς ἐν ταῖς εὐτυχίαις καὶ ταῖς δυστυχίαις πιστοὺς αὐτῷ παραμείναντας καὶ τιμίως ὑπηρετήσαντας, εἰσέρχεται εἰς τὸν γυναικωνίτην καὶ λαβὼν κιρνᾷ ὅπερ ἀεὶ περὶ τῷ ξίφει συνεπήγετο φάρμακον. Αἱ παρατυχοῦσαι δύο αὐτοῦ θυγατέρες Μιθριδατὶς καὶ Νύσσα, ἤδη μεμνηστευμέναι τοῖς βασιλεῦσιν Αἰγύπτου καὶ Κύπρου, ικετεύουσι νὰ προαποθάνωσι καὶ ἐμποδίζουσι τὸν πατέρα τοῦ νὰ πίῃ, ἕως ἐνέδωκε· πιοῦσαι δὲ αὗται τοῦ θανατηφόρου πόματος προαπέθανον, ὡς ἐπόθησαν. Τότε δὲ καὶ τοῦ Μιθριδάτου πιόντος, δυστυχῶς δὲν ἐνήργησε τὸ φάρμακον ἐπὶ τῆς ἰσχυρᾶς καὶ ἐν ἕξει μακρᾷ δηλητηρίων γενομένης κράσεως αὐτοῦ. Ἠναγκάσθη λοιπὸν νὰ προσφύγῃ εἰς τὸ ἴδιον ξίφος· ἀλλ' οὐδὲ τοῦ ξίφους παρασχόντος αὐτῷ τὸ ποθούμενον, ἀποτείνεται πρὸς Βίτοιτον, ἀξιωματικὸν αὐτοῦ Γαλάτην, δεόμενος αὐτοῦ νὰ τελειώσῃ τὸ ἔργον, τὸ τελευταῖον τοῦτο δεῖγμα παρασχὼν τῆς πρὸς αὐτὸν πίστεως καὶ προφυλάξας ἀπὸ τῆς πομπῆς τοῦ θριάμβου τὸν ἐπὶ πολὺ τηλικαύτης ἀρχῆς αὐτοκράτορα καὶ βασιλέα, ἀφ' οὗ αὐτὸς διὰ τῆς καταχρήσεως τῶν φαρμάκων καὶ τῶν ἀντιδότων κατέστησεν ἀδρανὲς ἐφ' ἑαυτοῦ τὸ φάρμακον, σκοπῶν ἀνοήτως νὰ προφυλάξῃ ἑαυτὸν ἀπὸ τῶν ἄλλων φαρμάκων, χωρὶς νὰ προβλέψῃ τὸ κάκιστον καὶ σύνοικον τοῖς βασιλεῦσι φάρμακον, τὴν ἀπιστίαν στρατοῦ, παίδων καὶ φίλων. Ὁ Βίτοιτος οἰκτείρας τὸν Μιθριδάτην ἀπήλλαξε τοῦ ζῆν αὐτὸν (63 π. Χ.), ἤδη ὑπὲρ τὰ ἑβδομήκοντα ἔτη γεγονότα, τὰ δὲ πλεῖστα τοῦ μακροῦ βίου αὐτοῦ ἔτη ἐν τῷ βουλεύεσθαι καὶ πολεμεῖν κατὰ τῶν Ῥωμαίων διανύσαντα. Μετὰ δὲ τούτου ἔπαυσε καὶ ὁ δώδεκα περίπου ἔτη διαρκέσας τρίτος καὶ τελευταῖος πρὸς Ῥωμαίους Μιθριδατικὸς πόλεμος.

Ἡ ἀγγελία, ἣν αὐτὸς ὁ Φαρνάκης ἔπεμψε πρὸς Πομπήιον, περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Μιθριδάτου εὗρεν αὐτὸν ἐπερχόμενον εἰς Πέτραν τῆς Ἀραβίας. Ἅπας ὁ στρατὸς μεγίστην ᾐσθάνθη ἐν τῇ χαρμοσύνῳ ἀγγελίᾳ χαρὰν καὶ ἔθυσεν εὐχαριστήρια, ὅπως καὶ οἱ ἐν Ῥώμῃ τὰ εὐαγγέλια ἀκούσαντες ἑώρτασαν, ὡς ἀπὸ μεγάλου ἐχθροῦ ἀπαλλαγέντες. Ὁ Πομπήιος ἐπέστρεψεν εὐθὺς εἰς Πόντον καὶ Ἀμισόν, πλεύσας δ' ἐκεῖ καὶ ὁ Φαρνάκης ἐκόμισε τῷ Πομπηίῳ τὸν νεκρὸν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ μετὰ δώρων πολλῶν. Ὁ Πομπήιος συγκινηθεὶς ὡς εἶδεν ἐν τῇ μεγαλοπρεπεῖ αὐτοῦ κατὰ τὰς μάχας πανοπλίᾳ τὸν νεκρὸν τοῦ Μιθριδάτου, ἐδάκρυσε διὰ τὸ δυστυχὲς τέλος τοῦ ἀνδρὸς καὶ διέταξε μεγαλοφρόνως χορηγήσας νὰ θάψωσιν αὐτὸν βασιλικῶς, ὡς ἄνδρα μεγαλουργὸν καὶ μέγαν βασιλέα, ἐγκαταθέντες τὸ σῶμα αὐτοῦ εἰς τοὺς ἐν Σινώπῃ βασιλικοὺς τάφους· τὸν δὲ Φαρνάκην ἀνεγνώρισε βασιλέα τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου, πλὴν τῆς πόλεως Φαναγορείας, ἣν ἐκήρυξε πόλιν ἐλευθέραν, ἅτε πρώτην ἀποστᾶσαν, αἰτίαν δὲ γενομένην τῆς τοῦ Μιθριδάτου καταλύσεως.

Ἐν τῇ μακρᾷ διαρκείᾳ τοῦ λίαν περιπετειώδους καὶ ἐνδιαφέροντος δράματος, οὗτινος πρωταγωνιστὴς ὑπῆρξεν ὁ Μιθριδάτης, συμμετέσχον δὲ καὶ ἄλλα σπουδαῖα διαφόρων χαρακτήρων πρόσωπα, εἴδομεν μακροὺς καὶ πεισματώδεις πολέμους ἐκ φιλοδοξίας καὶ πλεονεξίας κινηθέντας, μάχας, νίκας, χωρῶν καταλήψεις, πόλεων ἁλώσεις, σφαγάς, ἁρπαγάς, καταστροφὰς ἐπὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν νήσων, ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος. Διότι ἐν ταῖς χώραις ταύταις ἐπικράτειαι πολλάκις τοὺς δεσπότας ἤλλαξαν, πόλεις ἐξεπολιορκήθησαν, ἐλεηλατήθησαν, ἐπυρπολήθησαν, κατεστράφησαν, ἱερὰ ἐσυλήθησαν, τεχνῶν ἀριστουργήματα διηρπάγησαν, ἀπωλέσθησαν· παραδείγματα ἔστωσαν ὅσα ἔπαθον αἱ Ἀθῆναι καὶ ὁ Πειραιεὺς ὑπὸ Ἀριστίωνος, Ἀρχελάου καὶ Σύλλα· ὅσα ἡ τότε κέντρον οὖσα τῆς ἐμπορείας Δῆλος ὑπὸ Ἀρχελάου καὶ Ὀροβίου· ὅσα ἡ τῶν Θηβαίων πόλις, ὡς πρώτη ἐν Βοιωτίᾳ τὰ τοῦ Μιθριδάτου ἑλομένη, ὑπὸ Σύλλα, Μακεδονία, Θεσσαλία, Βοιωτία, ἐπὶ πολὺ τοὺς γενικοὺς στρατοὺς διέθρεψαν, οὔτε ἡ Ἤπειρος, οὔτε ἡ Αἰτωλία ἔμειναν ἀφορολόγητοι καὶ ἀβλαβεῖς. Παφλαγονια, Βιθυνία, Καππαδοκία, καὶ ἡ ἐντεῦθεν μικρὰ Ἀσία τὰ πάνδεινα ὑπέστησαν ἐν ταῖς ἀμοιβαίαις ὑπὸ Μιθριδάτου καὶ Ῥωμαίων καταλήψεσι καὶ ἁλώσεσι τῶν πόλεων. Ἰδίως ἐκακώθησαν ἡ διὰ μηχανῶν κυριευθεῖσα πόλις τῶν Ἰλιέων ὑπὸ Φιμβρίου, ἡ Κύζικος ὑπὸ Μιθριδάτου, ἡ Ἡράκλεια ὑπὸ Κόττα, ἡ ἐν τῇ ἁλώσει ἄκοντος τοῦ Λουκούλλου πυρποληθεῖσα Ἀμισός. Αἱ νῆσοι Ῥόδος καὶ Χίος, ἡ μὲν μακρὰν πολιορκίαν ὑποστᾶσα, ἡ δὲ ἰδοῦσα τοὺς κατοίκους αὐτῆς ἀναστάτους γενομένους καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Πόντου διασκορπισθέντας. Ἀφ' οὗ ὁ Μιθριδάτης πᾶσαν τὴν ὑπ' αὐτοῦ κυριευθεῖσαν Ἀσίαν, μετὰ τὰς ἐν Ἑλλάδι μάλιστα ἥττας, μεγάλως ἐκάκωσεν, ἔρχεται ὕστερον καὶ ὁ Σύλλας καὶ ἐπιβάλλει αὐτῇ κοινὴν ζημίαν δισμύρια τάλαντα, εἰς ὧν τὴν ἀπότισιν οἱ δυστυχεῖς κάτοικοι αὐτῆς οὐ μόνον ὅ,τι εἶχον ἐξεποίησαν ἢ ἔδωκαν ὡς ἐνέχυρα

ἀλλὰ καὶ εἰς χρέη δυσβάστακτα ὑπέκυψαν. Ὁ Σύλλας ἐσύλησε τοὺς ἱεροὺς θησαυροὺς τῶν Δελφῶν, τῆς Ὀλυμπίας καὶ τῆς Ἐπιδαύρου, καὶ ἥρπασεν ἐξ Ἀθηνῶν τὴν πλουσίαν βιβλιοθήκην τοῦ Ἀπελλικῶντος· οἱ δὲ πλεῖστοι τῶν ὕστερον Ῥωμαίων στρατηγῶν κατὰ τὸ δοκοῦν μετεχειρίζοντο τὰ τῶν χωρῶν, ἃς εἶχον κυριεύσῃ, ἰδιωτικὰ καὶ δημόσια καὶ ἱερά. Πρὸς τούτοις δὲ ἀναρίθμητα εἶναι τὰ ἐκ τῶν φίλων τοῦ Μιθριδάτου ἀγρίων πειρατῶν τῆς Κιλικίας παθήματα τῶν τὰ παράλια μάλιστα τῶν χωρῶν τούτων οἰκούντων καὶ τὰς νήσους. Ἐκ τοσούτων λοιπὸν συγχρόνων κακῶν πῶς δὲν ἔμελλον οἱ κάτοικοι τῶν πολυανθρώπων καὶ εὐδαιμόνων τούτων χωρῶν μεγάλως κατὰ τὸν ἀριθμὸν νὰ ἐλασσωθῶσι καὶ εἰς μεγάλην δυστυχίαν νὰ περιπέσωσιν, ἀφ' οὗ καὶ αἱ πηγαὶ τῆς ἰδίας καὶ κοινῆς εὐημερίας, γεωργία καὶ βιομηχανία καὶ ἐμπορεία ἐκλείσθησαν, καὶ ἅμα ἡ τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν καλλιέργει ἀνεστάλη; Πῶς δὲν ἔμελλον καὶ ὑλικῶς καὶ ἠθικῶς ὑπερβαλλόντως νὰ ἐκπέσωσι καὶ εἰς χειρίστην νὰ περιέλθωσι κατάστασιν;

Ἀλλ' ἆρά γε οἱ βιαίως ἐξ ἀντιθέτων μερῶν φερόμενοι καὶ ἐν ταῖς χώραις ταύταις, ὅπου ἀλλήλοις συνήντησαν, συγκρουσθέντες δορικτήτορες Ῥωμαῖοι καὶ Μιθριδάτης οὗτοι εἶναι οἱ κυρίως αἴτιοι τῶν τοσούτων εἰς τὰς χώρας ταύτας κακῶν, ἢ μᾶλλον οἱ τούτους μὴ δυνηθέντες ν' ἀποκρούσωσι τῶν χωρῶν τούτων κάτοικοι; Ἐκ τῶν χωρῶν τούτων οἱ κάτοικοι, καὶ κατὰ τὸν πληθυσμὸν πολυάριθμοι ὄντες καὶ κατὰ τὸν πολιτισμὸν ὑπέρτεροι, ἠδυνάτουν ἤδη ν' ἀποκρούσωσι τοὺς τὰς μὲν χώρας αὐτῶν παλαίστραν, αὐτοὺς δὲ καὶ τὰ αὐτῶν ἆθλα τοῦ ἀγῶνος ποιουμένους ξένους ἐπιδρομεῖς, αἴτιοι εἶναι αὐτοὶ οὗτοι οἱ πρὸ πολλοῦ τὰς δυνάμεις αὐτῶν ἐν ὀλεθρίᾳ τυφλώσει κατ' ἀλλήλων ἐξαντλήσαντες. Διότι ὅτε πάλαι διὰ τὰς αὐτῶν ἰδιοτελείας ὅλως τυφλώττοντες καὶ οὐδὲν περισκοποῦντες Ἀθηναῖοι καὶ Λακεδαιμόνιοι ἐπολέμουν πρὸς ἀλλήλους τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, ὅτε οἱ τελευταῖοι τῶν Μακεδόνων βασιλεῖς ἐκ παντὸς τρόπου τῇ τῶν Αἰτωλῶν καὶ Ἀχαιῶν αὐτονομίᾳ ἐπεβούλευον, ὅτε πρῶτοι οἱ Αἰτωλοί, ἔπειτα δὲ καὶ Ἀθηναῖοι καὶ Ῥόδιοι καὶ ὁ τοῦ Περγάμου Ἄτταλος προσεκάλουν συμμάχους καὶ εἰς τὰ τῆς Ἑλλάδος ἀνεμίγνυον τοὺς ἀλλοφύλους Ῥωμαίους κατὰ τῶν ὁμοφύλων Μακεδόνων, ὅτε τέλος οἱ Ἀχαιοὶ συνεμάχουν πρὸς τοὺς πρὶν ἐχθροὺς Μακεδόνας πρὸς καταστροφὴν τοῦ μεγαλόφρονος Κλεομένους καὶ τῆς Σπάρτης, τότε οἱ Ἕλληνες ἐλάνθανον πάσας τὰς ὑλικὰς καὶ ἠθικὰς αὐτῶν δυνάμεις κατατρίβοντες καὶ λεία εὔκολος εἰς τὸν τυχόντα δορικτήτορα καθιστάμενοι. Διὰ ταῦτα πολὺς δὲν παρῆλθε χρόνος καὶ Ἀθηναῖοι καὶ Λακεδαιμόνιοι καὶ Μακεδόνες καὶ Αἰτωλοὶ καὶ Ἀχαιοὶ πάντες ὁμοίως τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν αὐτονομίαν ἀπώλεσαν, ἐπὶ δὲ τῶν ἤδη ἐπιδραμόντων Ῥωμαίων καὶ Μιθριδάτου ὑπέφερον τὰς ὀλεθρίας τῶν τότε ἁμαρτημάτων συνεπείας, τὰς καὶ αὐτοὺς τοὺς αὐτῶν ἀπογόνους ἐπὶ πλεῖστον ἐπιβαρυνούσας. Οἱ τούτων λοιπὸν τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν τὰς τύχας διέποντες, γινώσκοντες κάλλιστα, ὅτι δορικτήτορες καὶ

ἡγεμόνες καὶ λαοὶ ἑκάστοτε ἀναφαίνονται, τοὺς ἀδυνάτους καταστρεφόμενοι καὶ βιαίως συγχωνεύοντες, ὤφειλον ἐγκαίρως νὰ προΐδωσιν, ὅτι διὰ τῶν μακρῶν ἐρίδων καὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων ἔμελλον ταχέως νὰ καταντήσωσιν ἀδύνατοι ἑαυτοὺς καὶ τὰ ἑαυτῶν ἀπὸ τῶν τυχόντων δορικτητόρων νὰ ὑπερασπίσωσιν. Ἄρα αὐτοὶ οἱ τῶν χωρῶν τούτων κάτοικοι, ἀλλ' οὐχὶ οἱ ξένοι δορικτήτορες, εἶναι οἱ πρῶτοι καὶ κυρίως αἴτιοι τῶν ἀνωτέρω καταλεχθέντων μεγάλων κακῶν.

Ὁ δὲ δορικτήτωρ Μιθριδάτης, ἐξεταζόμενος ἐν αἷς ἐγένετο περιστάσεσιν, ὅσον καὶ ἂν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ Ῥωμαίων κακολογῆται, ἴσως τῶν Ῥωμαίων δὲν ἦτο χείρων. Δὲν διεῖπε μὲν τὰς πράξεις αὐτοῦ τὸ δίκαιον, ἀλλ οὐδὲ τὰς τῶν Ῥωμαίων· μόνη διαφορὰ αὐτῶν ἦτο, ὅτι ὁ μὲν Μιθριδάτης ἐφέρετο πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ διὰ τοῦ ξίφους, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι πρὸ τοῦ ξίφους μετεχειρίζοντο τὴν καταχθόνιον αὐτῶν πολιτικήν. Ὁ Μιθριδάτης, φύσει φιλόδοξος ὤν, ὠρέχθη κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκτείνας τὸ ἑαυτοῦ νὰ ἱδρύσῃ μέγα κράτος, ἐκ δὲ τῆς αἰφνιδίας τῶν Ῥωμαίων ἐπεμβάσεως καὶ τῆς προτέρας αὐτῶν διαγωγῆς ἐννοήσας τὸν ἀπ' αὐτῶν εἰς πᾶσαν τὴν Ἀσίαν κίνδυνον, ἠγωνίσατο πάσῃ δυνάμει ν' ἀποκρούσῃ αὐτόν. Διὰ τοῦτο δὲ εἶναι ἀνὴρ ἐνδιαφέρων καὶ θαυμαστός, ὅτι τὴν πρόοδον τῶν τοσοῦτον φοβερῶν Ῥωμαίων, ἤδη ἐν τῇ ἀκμῇ αὐτῶν ὄντων, νὰ ἐπιστήσῃ ἐτόλμησεν, εἰ καὶ ἡ τύχη δυσμενὴς ἐφάνη αὐτῷ ἐν τῷ τρὶς ἐπαναληφθέντι γιγαντιαίῳ πρὸς αὐτοὺς πολέμῳ. Ἡμῖν δὲ ἰδίως ὁ τοῦ Μιθριδάτου ἀγὼν δὲν εἶναι ἀδιάφορος, καθότι ἐν εὐμενεστέρᾳ τῇ τύχῃ ἤθελεν ἀπαντήσῃ οὗτος, ἴσως ἤθελε τότε ἀναχαιτίσῃ τὴν τῶν Ῥωμαίων εἰς τὴν Ἀνατολὴν εἴσχυσιν, καὶ ἱδρύσας μέγα ἐν ταῖς χώραις ταύταις κράτος προαγάγει ἣν Ἀλέξανδρος ὁ μέγας ἐπεχείρησε τῶν ἐν Ἀσίᾳ λαῶν ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον συγχώνευσιν· ἴσως δὲ ὁ ἀπὸ Ἀλεξάνδρου ἀεὶ μᾶλλον ἐν ταῖς χώραις ταύταις ἐξαπλούμενος ἑλληνικὸς πολιτισμός, ὁ ὑπὸ τοῦ Μιθριδάτου μᾶλλον ἢ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐκτιμώμενος, ἤθελε πρωιμότερον ἐν ταῖς χώραις ταύταις κατισχύσῃ καὶ ἀποφυγὼν τὴν ῥωμαϊκὴν ἐπίδρασιν, προσλαβὼν δὲ βραδύτερον καὶ τὴν ἠθικὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ δύναμιν, γνησιωτέρους καὶ ὡραιοτέρους ἐνταῦθα παραγάγει καρπούς. Ἀλλ' ὅμως ἄλλως ἔδοξε τῇ ἀοράτως τὰ ἀνθρώπινα οἰκονομούσῃ θείᾳ Προνοίᾳ.

Ὅτι δὲ ὁ Μιθριδάτης πρωΐμως συνέλαβε καὶ ἐπικρατοῦσαν διὰ βίου ἔννοιαν εἶχε τὴν ἀνίδρυσιν εὐρυχώρου μοναρχίας, ἐν τούτῳ τιθεὶς πᾶν ἀνθρώπινον μεγαλεῖον, τοῦτο φαίνεται ἐκ τῶν μεγάλων παρὰ πάντα τὸν βίον αὐτοῦ μόχθων καὶ κινδύνων. Ἀλλ' εἶχεν ἆρά γε τὰ πρὸς ἐπίτευξιν τοιούτου σκοποῦ ἀπαιτούμενα; Πάντες οἱ τοῦ ἀνδρὸς ἀγῶνες ἀπέδειξαν ἐν αὐτῷ ἔκτακτον ἰσχὺν καὶ σώματος καὶ νοῦ καὶ θελήσεως· διότι γενόμενος φύσει τὸ μὲν σῶμα μέγας καὶ ἰσχυρὸς διὰ τῆς ἀσκήσεως ἀπέβη εὐρωστότατος καὶ ἐπιδεξιώτατος· τὴν δὲ ψυχὴν ἀγχίνους τε ἅμα καὶ ὀξύνους καὶ φαντασίας

κάτοχος ζωηρᾶς καὶ μνήμης σπανίας διὰ τῆς ἀσκήσεως πάντα τὰ φυσικὰ ταῦτα πλεονεκτήματα ἐτελειοποίησεν. Ἀλλὰ καὶ φύσει φιλότιμος καὶ τολμηρὸς γενόμενος διὰ τῆς θαυμασίας τὴν ψυχὴν ἐπαιρούσης ἑλληνικῆς παιδείας, ἣν ἐν ταῖς ὑπηκόοις αὐτῷ ἑλληνικαῖς πόλεσι προσέλαβε, καὶ ταύτας καὶ τὰς λοιπὰς ἀγαθὰς αὐτοῦ διαθέσεις εἰς ἄκρον ἀνέπτυξεν, ἀποβὰς μεγαλόφρων, μεγαλεπήβολος, διορατικός, εἰς ἐκτέλεσιν τῶν σκοπῶν αὐτοῦ πολυμήχανος, καρτερικός, φερέπονος. Ἱστορεῖται, ὅτι διὰ τοῦ ἡρωϊκοῦ ἀναστήματος φόβον τοῖς πολεμίοις ἐνέπνεε, παραδόξως δὲ πρὸς πάντα κόπον καὶ ταλαιπωρίαν ἀντεῖχε, μαχόμενος, διώκων, φεύγων· μέχρι δὲ γήρατος ἄριστα καὶ ἠκόντιζε καὶ ἵππευε καὶ τὴν ἡμέραν χίλια στάδια, κατὰ διαστήματα τοὺς ἵππους ἀλλάσσων, διήνυε, καὶ ἅρμα διώκει ὑπὸ δεκαὲξ ἵππων ἑλκόμενον. Ἀλλὰ καὶ ἀνδρεῖος προσωπικῶς ὢν καὶ στρατηγῶν διεκινδύνευε καὶ ὡς στρατιώτης παραβόλως ἐξετίθετο, ὥστε πολλὰ καὶ ἐκ πολεμίων καὶ ἐξ ἐπιβούλων ἔλαβε τραύματα, δι' ἃ ὅμως οὐδέποτε τοῦ σκοποῦ ἀπετράπη. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ φύσει ἀρχικὸς γενόμενος ἐπιτηδείως ἐκυβέρνησε κράτος τοσοῦτον ἐκτεταμένον καὶ ἐκ πολλῶν ἐθνῶν σύμμικτον, καὶ τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ αἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν πόλεις προὐτίμων τῆς ῥωμαϊκῆς, εἰ καὶ ἐκυβέρνησε κατὰ τὸν ἐν Ἀσίᾳ ἐπικρατοῦντα αὐθαίρετον καὶ δεσποτικὸν τρόπον. Μέγιστον δὲ αὐτοῦ ὁμολογεῖται ἐλάττωμα τὸ πρὸς τὰς γυναῖκας ἀκόλαστον, ὧν πλείστας μὲν ἔλαβε, πολλοὺς δ' ἐξ αὐτῶν υἱοὺς καὶ θυγατέρας ἐγέννησεν. Ἀλλ' ἔτι μᾶλλον ἐσκότισε τὰς ἀγαθὰς αὐτοῦ διαθέσεις τὸ τοῦ ἤθους φιλύποπτον καὶ τὸ μέχρι ὠμότητος φιλέκδικον, ἐξ οὗ καὶ τὴν μητέρα καθείρξας ἐθανάτωσε, καὶ τὸν ἀδελφόν, καὶ τρεῖς υἱοὺς καὶ τρεῖς θυγατέρας, καὶ εἰς τὴν ἀσεβεστάτην τῶν ἐν Ἀσίᾳ Ῥωμαίων σφαγὴν προήχθη. Αἱ βαρβαρικαὶ αὗται πράξεις πάμπολυ τῆς ἀξίας τοῦ ἀνδρὸς ἀφαιροῦσιν. Ἅτε δὲ καὶ ἑλληνικῆς παιδείας καὶ μορφώσεως μετασχὼν καὶ εὔγλωττος ἀπέβη καὶ μουσικῆς καὶ τῶν καλῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν φίλος. Ἰδιαιτέρως δὲ ἠσχολήθη, ὡς προερρήθη, περὶ τὰς δυνάμεις τῶν φυτῶν καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν δηλητηρίων καὶ ἀντιδότων, χρῆσιν ἑκατέρων ἐφ' ἑαυτοῦ ποιούμενος, ὅπως προλάβῃ ἐνδεχομένην δηλητηρίασιν· ἀλλὰ καὶ περὶ ἰατρικὰς ἐρεύνας φαίνεται διατρίψας, ὡς ἀποδεικνύουσι τὰ κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ συνειλεγμένα ἰατρικὰ βιβλία, ἅτινα ὁ μὲν Πομπήιος μετὰ τῶν ἄλλων λαφύρων εἶχεν εἰς Ῥώμην μετακομίσῃ, ὁ δὲ τοῦ Πομπηίου ἀπελεύθερος Ληναῖος μεθερμηνεύσῃ. Ἱστορεῖται δὲ πρὸς τούτοις, ὅτι εἰκοσιδύο γλώσσας ἐγίνωσκεν, ὥστ' εὐχερῶς πρὸς ἕκαστον ἄνθρωπον τοῦ ἐκ πολλῶν ἐθνῶν συγκειμένου κράτους αὐτοῦ ἐν τῇ ἐκείνου γλώσσῃ διελέγετο.

Τοιοῦτος λοιπὸν ὁ Μιθριδάτης καὶ φύσει καὶ ἐπιμελείᾳ γενόμενος, εἰ ὠρέχθη τῆς ἀνιδρύσεως εὐρυχώρου μοναρχίας, δὲν ὠρέχθη πράγματος ὑπὲρ δύναμιν· διότι τά τε εἰρημένα προσόντα αὐτοῦ καὶ μάλιστα ἡ μεγάλη ἐπιμονὴ καὶ ἡ ἀκάματος δραστηριότης, πολλάκις καταστραφέντος καὶ πάλιν εὐθὺς μετὰ νέων δυνάμεων ἀναφανέντος, ἀποδεικνύουσιν, ὅτι κατεῖχε τὰ ἀ-

παιτούμενα προσόντα εἰς τὸ ν' ἀναγάγῃ εἰς πέρας ὃν προέθετο κόπον. Τοῦτο δὲ ἀποδεικνύουσι καὶ αὐταὶ αἱ πράξεις αὐτοῦ· διότι ὑπέταξε τοὺς περὶ τὸν Καύκασον λαοὺς καὶ τοὺς Σκύθας μέχρι Θρᾴκης, ἀντέστη ὑπὲρ πάντα ἄλλον πρὸς τοὺς κοσμοκρατορίαν κατασκευάζοντας Ῥωμαίους, κατέλαβε πολλάκις Παφλαγονίαν, Βιθυνίαν καὶ Καππαδοκίαν, ἐλεηλάτησε τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἀσίαν, ἔπεμψε πολυαρίθμους στρατοὺς εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ παρ' ὀλίγον ἐξεδίωκεν αὐτῆς τοὺς Ῥωμαίους. Ἐνικήθη μὲν πολλάκις, ἀλλ' οὐδέποτε οὔτε τὸ φρόνημα ἐταπεινώθη, οὔτε τοῦ ἀρχικοῦ σκοποῦ ἀπέστη. Ἐνικήθη, ἀλλὰ μόλις καὶ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, ἔθνους ἐν τῇ ἀκμῇ τότε τῆς αὐτοῦ ἀναπτύξεως καὶ ἄριστα καὶ πολιτικῶς καὶ στρατιωτικῶς συντεταγμένου, οἵτινες εἶχον ἤδη νικήσῃ Καρχηδονίους, Ἱσπανούς, Μακεδόνας, Ἕλληνας· καὶ ὑπὸ τῶν ἀρίστων τότε στρατηγῶν Σύλλα, Λουκούλλου, Πομπηίου, ἐν ᾧ τοὺς ἄλλους πάντας, πρὸς οὓς ἐπολέμησεν, ἐνίκησε, Κάσσιον καὶ Ἀκύλιον καὶ Ὄππιον καὶ Μουρήναν καὶ Κότταν καὶ Φάβιον καὶ Τριάριον· ἐνικήθη τέλος, ἀλλ' ἀφ' οὗ ἔπραξε πάντα τὰ ἀνθρωπίνως δυνατὰ καὶ οὐδὲν κατὰ Ῥωμαίων ἀφῆκεν ἀπείρατον, ὡς καὶ πρὸς Σκύθας καὶ Θρᾷκας συνάψας σχέσεις, καὶ πρὸς τὸν ἐν Ἱσπανίᾳ ἔξοχον στρατηγὸν Σερτώριον συμμαχήσας καὶ μετ' αὐτῶν τῶν πολεμίων τοῖς Ῥωμαίοις πειρατῶν τῆς Κιλικίας συνεννοηθείς· μέγας τῷ ὄντι καὶ ἐν ταῖς πράξεσι, καὶ ἐν ταῖς συμφοραῖς καὶ ἐν τῷ θανάτῳ, ὅστις ἐπέθηκε τέλος εἰς τὸν μεγαλοπράγμονα καὶ ἀεικίνητον βίον αὐτοῦ. Εἰ δὲ καὶ πᾶν ἐφ' ἑαυτῷ μέσον ἐξαντλήσας ἀπέτυχε τοῦ σκοποῦ, εἰς τὴν ἀποτυχίαν πρὸς πολλοῖς ἄλλοις ἀπὸ τῆς τύχης ἐναντιώμασιν, ἐν οἷς καὶ ἡ προδοσία τῶν ἰδίων αὐτοῦ υἱῶν, συνετέλεσε μὲν καὶ ἡ οὐ συντετελεσμένη ἀκόμη εἰς ἓν συμπαγὲς καὶ ὁμοιόμορφον συγχώνευσις τῶν πρὸ ὀλίγου ὑπ' αὐτοῦ κατακτηθέντων διαφόρων λαῶν, ὥστε νὰ διέπωνται πάντες οὗτοι ὑπὸ κοινῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ὀργανισμῶν τοιούτων, ὁποῖοι τοὺς Ῥωμαίους πανταχοῦ θριαμβεύοντας ἀνέδειξαν· συνετέλεσε δὲ καὶ ἡ τύφλωσις πάντων τῶν ἐν Ἀσίᾳ ἡγεμόνων, καὶ μάλιστα τῶν ἰσχυροτέρων βασιλέων Ἀρμενίων καὶ τῶν Πάρθων, οἵτινες, ὡς εἶχε συμβῇ πρότερον ἐν Ἑλλάδι, δὲν προεῖδον ἐγκαίρως τὸν ἐπικείμενον πᾶσιν ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων κίνδυνον, οὐδὲν δὲ ὅλως περισκοποῦντες, ἢ καὶ φθονοῦντες, ἔμενον ἀδιάφοροι καὶ οὐδεμίαν παρεῖχον τῷ Μιθριδάτῃ ἀγωνιζομένῳ βοήθειαν, ἕως πάντες ἀλληλοδιαδόχως ὑπὸ Ῥωμαίων κατεστράφησαν. Ἀλλὰ ταῦτα τὰ ἀπὸ τῆς τύχης ἐναντιώματα καὶ τὰ τῶν ἄλλων ἁμαρτήματα οὐδόλως ἀφαιροῦσι τὴν δόξαν τοῦ Μιθριδάτου ὡς μεγάλου βασιλέως καὶ ἐξόχου πολιτικοῦ καὶ στρατηγοῦ. Καὶ ἐν τοῖς ἀρχαίοις καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις μεγαλοπράγμονες καὶ βασιλεῖς καὶ στρατηγοὶ ἐκ δυσμενοῦς τύχης δὲν ἐπραγμάτωσαν τὰς μεγάλας αὐτῶν βουλάς, ἀλλὰ προαπέθανον αὐτοκτονήσαντες ἢ μαχόμενοι, ἢ εἰς αἰχμαλωσίαν περιπεσόντες, ὁποῖοι Ἀννίβας καὶ Πύρρος καὶ Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς καὶ Ναπολέων ὁ Α'· ἀλλ' ἡ ἱστορία οὐδέποτε ἠρνήθη αὐτοῖς τὸ μεγαλεῖον τοῦ φρονήματος καὶ τῶν

ἀγώνων, δι' ὧν τοὺς σκοποὺς αὐτῶν ἐπεδίωξαν. Δικαίως ἄρα καὶ τῷ Μιθριδάτῃ τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ μεγάλου ἡ ἱστορία ἀπένειμεν. Ὅτι δὲ τῷ ὄντι μέγας ὑπῆρξε τοῦτο καὶ αὐτοὶ οἱ ἄσπονδοι αὐτοῦ ἐχθροὶ Ῥωμαῖοι προσεμαρτύρησαν, θυσίας καὶ ἑορτὰς πρὸς τὴν ἀγγελίαν τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐπιτελέσαντες, ὡς ἀπὸ μεγίστου ἐχθροῦ ἀπαλλαγέντες.

Γ. ΣΟΥΡΙΑΣ γυμνασιάρχης Χίου.

ΠΟΙΚΙΛΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

ΥΠΟ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Σ. ΚΟΝΤΟΥ.

§ 17 *

Γραφεύς ἀντὶ τοῦ *βιβλιογράφος*.

Σπανίως τὸ ὄνομα *γραφεύς* παραλαμβάνεται ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ πρὸς δήλωσιν τοῦ συγγραφέως, συχνοτέρα δὲ καὶ παλαιοτέρα εἶνε ἡ χρῆσις αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ *βιβλιογράφος*, ὅτε καὶ κατ' ἀντίθεσιν ἐκφέρεται ἐνίοτε πρὸς τὸ *συγγραφεύς*.

Ἀριστοτέλ. Ῥητορ. Γ', η', 6 «ἀλλὰ δεῖ τῇ μακρᾷ ἀποκόπτεσθαι καὶ δήλην εἶναι τὴν τελευτὴν μὴ διὰ τὸν *γραφέα* μηδὲ διὰ τὴν παραγραφὴν ἀλλὰ διὰ τὸν ῥυθμόν».

Πολύβ. σελ. 813, 15 Οὐλσχ. «τοῦτο γὰρ οὐδεὶς ἂν εἴπειε δήπου τοῦ συγγραφέως εἶναι τὸ διάπτωμα, τοῦ δὲ *γραφέως* ὁμολογουμένως» καὶ σελ. 813, 21 «φανερὸν ὅτι τὸ μὲν ἁμάρτημά ἐστι τοῦ *γραφέως*».

Πλούτ. Ἠθικ. σελ. 60, α' «τοιοῦτος γὰρ ὁ κόλαξ, οἷος — σύγγραμμα κελευσθεὶς ἄθλιον διελθεῖν αἰτιᾶσθαι τὸ χαρτίον ὡς δασὺ καὶ τὸν *γραφέα* μιαρὸν καὶ ὀλίγωρον ἀποκαλεῖν». Πρβ. καὶ Κάτ. Νεωτ. κεφ. 23.

Στράβ. σελ. 609 «καὶ βιβλιοπῶλαί τινες *γραφεῦσι* φαύλοις χρώμενοι καὶ οὐκ ἀντιβάλλοντες».

Γαλην. Τόμ. Ζ', σελ. 893 «ἐνδεικνυμένου κἀνταῦθα σαφῶς τοῦ *γραφέως* ἤτοι ῥᾳθυμίαν ἐσχάτην ἢ ῥᾳδιουργίαν». σελ. 900 «ἀλλ' ἔγωγ' ἂν — τοῦ *γραφέως* ἁμάρτημα ὑπάρχειν αὐτὸ μᾶλλον ἢ Ἱπποκράτους εἰπεῖν ἐτόλμησα». Τόμ. ΙϚ', σελ. 738 «πλὴν εἰ καὶ (Γρ. *εἰ μὴ*) τοῦ *γραφέως* ἐστὶν ἁμάρτημα». σελ. 740 «ἀλλὰ τὸ μὲν ἐλλιπὲς τῆς λέξεως καὶ διὰ τὴν τοῦ *γραφέως* ἁμαρτίαν δύναται γεγονέναι». Τόμ. ΙΖ', α', σελ. 706 «μήτ' οὖν (Γρ. *μήτι οὖν*=μήποτε) ἡ λέξις ἡμάρτηται, καθάπερ καὶ ἄλλα πολλὰ τῶν

* Ἴδε σελ. 31, 189, 339, 449.

ἁμαρτημάτων ἐν πολλοῖς τῶν βιβλίων ἐφυλάχθη, τοῦ πρώτου *γραφέως* ἁμαρτόντος».

Λογγῖν. Ἀποσπ. Ϛ', 2 (σελ. 186 Οὐειχ.) «Καὶ κέκτημαι μὲν ὅσα δοκεῖν πάντα καὶ τὰ νῦν ὑπὸ σοῦ πεμφθέντα, κέκτημαι δὲ ἡμιτελῶς· οὐ γὰρ μετρίως ἦν διημαρτημένα. Καίτοι τὸν ἑταῖρον Ἀμέλιον ᾤμην ἀναλήψεσθαι τὰ τῶν *γραφέων* πταίσματα· τῷ δ' ἦν ἄλλα προυργιαίτερα τῆς τοιαύτης προσεδρείας. Ὁ Κόβητος ἀνέγνω «τῷ δ' ἦν *ἄρα* ἄλλα προυργιαίτερα» (*Ὑπερείδ. Ἐπιταφ.* σελ. 26).

Εὐνάπ. σελ. 83 Βοισσ. «τοῦ δὲ παρελθεῖν τοὺς ἄκρους τῶν *γραφέων* ἐπιτρέψαντος, κτέ.»

Ὠριγέν. Τόμ. Γ', σελ. 357 «νυνὶ δὲ δηλονότι πολλὴ γέγονεν ἡ τῶν ἀντιγράφων διαφορὰ εἴτε ἀπὸ ῥαθυμίας τινῶν *γραφέων* εἴτε κτέ.». Τόμ. ΙΙ', σελ. 55 «τὸ βίβλος ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ οὐ κεῖται παρ' Ἑβραίοις, ἀλλ' ἔστι πλάνη Ἑβραίου *γραφέως* πλανηθέντος κτέ.». Πρβ. καὶ Γρηγόρ. Νύσσ. Πατρολ. Ἑλλ. Τόμ. ΜϚ', σελ. 1053, β'.

Εὐσέβ. Πατρολ. Ἑλλ. Τόμ. ΚΒ', σελ. 948, β' «ἅπαξ τοῦ *γραφέως* κατὰ τὴν γραφὴν σφαλέντος». Ἐν Τόμ. ΚΔ', σελ. 925, δ' κεῖται *τῷ γραφεῖ* ἀντὶ τοῦ *τῷ συγγραφεῖ*.

Θωμ. Μάγιστρ. σελ. 75, 10 «εἰ μὴ Ἀριστείδης ἅπαξ ἐν τῷ πρὸς βασιλέα εἶπε λόγῳ, ὅπερ μοι δοκεῖ ἁμάρτημα εἶναι τῶν *γραφέων*».

Μοῖρ. σελ. 135 «ἀντὶ τοῦ Ν τὸ Π ὁ *γραφεὺς* ἔγραψεν».

Σχολ. Ἀπολλων. Ῥοδ. Α', 1165 «οἴομαι δέ τινα ἀγνοοῦντα τὸν μῦθον τὸ ἠρίον μεταπεποιηκέναι ἢ *γραφέως* ἁμαρτήματι παραλελεῖφθαι τὸ Η».

Σχολ. Θουκυδ. Α', 144 «οἶμαι τὸ τοῖς Λακεδαιμονίοις ἁμάρτημα τοῦ *γραφέως* ἐνθέντος τῷ κειμένῳ κτέ.».

Οὐδαμῶς δ' ἡμεῖς ἀμφιβάλλομεν ὅτι κακῶς ἐν τοῖς Ὁμηρικοῖς Ζητήμασι τοῦ Πορφυρίου κεφ. Η' ἀναγινώσκεται «τοῦτο δὲ θεραπεύων τις οὐχ Ἡροδότου φησὶν ἁμάρτημα γεγονέναι, μᾶλλον δὲ τὸν *ΣΥΓγραφέα* φησὶ διαμαρτεῖν παρεμβαλόντα τὸ Ι· πολλὰ δὲ φέρεσθαι μέχρι νῦν ἁμαρτήματα κατὰ τὴν Ἡροδότου συγγραφὴν καὶ ἔτι τὴν Θουκυδίδου». Τὸ ὀρθῶς ἔχον εἶνε *γραφέα* ἤγουν βιβλιογράφον.

Λέγεται καὶ *γραφεύς τινος*, ὅπερ πᾶς τις κατανοεῖ ὅτι οὐδὲν ἄλλο δύναται νὰ σημαίνῃ ἢ τὸν ὑπηρετοῦντά τινι εἰς τὰ τῆς γραφῆς, τουτέστι τὸν μεταγράφοντα τὰ ὑπό τινος γραφόμενα ἢ τὸν γράφοντα τὰ ὑπό τινος ὑπαγορευόμενα. Ἀθήν. σελ. 354, γ' «ἐν δὲ τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ ὁ Ἐπίκουρος καὶ Πρωταγόραν φησὶ τὸν σοφιστὴν ἐκ φορμοφόρου καὶ ξυλοφόρου πρῶτον μὲν γενέσθαι *γραφέα Δημοκρίτου*, κτέ.».

Ἐν ταῖς τοῦ Ψευδοφαλάριδος Ἐπιστολαῖς κεῖται «ὅσα δὲ νεότητός ἐστι τῷ υἱῷ σου, τόν τε οἶνον καὶ τοὺς *γραμματεῖς παῖδας* καὶ τὰ Στησιχόρου ποιήματα», περὶ οὗ σημειοῦται ὁ Λεννήπιος (σελ. 377) «Per γραμματεῖς

παῖδας *pueros* intelligere *scribas* videtur, quales vulgo γραφέας et βιβλιογράφους vocabant». Ἀλλὰ δυσπαράδεκτος ἡ γνώμη αὕτη φαίνεται. Κάλλιον δ' ἴσως ἔχει νὰ μεταγραφῇ *τοὺς γραμματεῖς παίδΩΝ* ἤτοι τοὺς γραμματοδιδασκάλους παίδων. Πρβ. Ἡσύχ. «Γραμματεύς: ὁ ἀναγνώστης, *γράμματα εἰδὼς καλῶς*», ἀνθ' οὗ ὁ Κοραῆς (*Ἡλιοδ.* Τόμ. Β', σελ. 24) ἀνέγνω *γραμματοδιδάσκαλος*. Δὲν εἶνε δ' ἀπίθανον νὰ εἰκάσῃ τις *γραμματιστὰς* ἀντὶ τοῦ *γραμματεῖς παῖδας*.

Τὸ ὑπὸ τοῦ γραφέως γινόμενον ἁμάρτημα ἢ σφάλμα ἢ πταῖσμα λέγεται *γραφικὸν ἁμάρτημα* ἢ *σφάλμα* ἢ *πταῖσμα*.

Στράβ. σελ. 25 (Πολύβ. ΛΔ', γ', 11) «τὸ δὲ τρὶς μὲν γάρ τ' ἀνίησιν ἀντὶ τοῦ δὶς *γραφικὸν* εἶναι *ἁμάρτημα* ἢ ἱστορικόν». Πρβ. καὶ σελ. 4 «καὶ γὰρ εἰ μὴ τρὶς ἀλλὰ δίς, τάχα τῆς ἱστορίας παραπεσόντος ἢ *τῆς γραφῆς διημαρτημένης*».

Πορφύρ. Ζητήμ. Ὁμηρ. κεφ. Η' «τί δέ; οὐχὶ καὶ τὰ ποιήματα σχεδὸν ἀνάπλεα πάντα τυγχάνει *ἁμαρτημάτων γραφικῶν* καὶ τῶν ἄλλων παραδιορθωμάτων πάνυ ἀγροίκων;» καὶ «οὐκέτι οὖν ᾤμην *ἁμάρτημα* εἶναι *γραφικόν*, Ἰωνικὸν δὲ μᾶλλον ἰδίωμα».

Ὠριγέν. Τόμ. ΙΕ', σελ. 286 «ὕστερον δὲ ἐπισκεψάμενοι καὶ τὰς λοιπὰς ἐκδόσεις ἔγνωμεν *γραφικὸν* εἶναι *ἁμάρτημα*». Πρβ. καὶ Τόμ. ΙΒ', σελ. 16 «ἡμάρτηται τὸ κατὰ Ματθαῖον *γραφικῶς*».

Εὐσέβ. Εὐαγγ. Ἀποδ. Ι', δ', 13 «ἢ καὶ *σφάλμα γραφικὸν* γεγονέναι». Ι', η', 40 «ὡς συμβαίνειν ποτὲ *σφάλματι γραφικῷ* τοιαύτας τινὰς ἐναλλαγὰς φέρεσθαι». Ἐκκλ. Ἱστορ. Β', ι', 10 «ἤτοι κατά τι *σφάλμα γραφικὸν* ἐνηλλαγμένου τοῦ ὀνόματος».

Ἁρποκρατ. σελ. 54, 1 Δινδ. «μήποτε *γραφικὸν ἁμάρτημα*». Πρβ. καὶ σελ. 209, 4 καὶ σελ. 221, 4.

Ῥήτ. Οὐαλζ. Τόμ. Ε', σελ. 177, 14 «*σφάλμα γραφικὸν* γέγονεν». Τόμ. Ζ', σελ. 984, 26 «*γραφικὸν* γέγονε *πταῖσμα*». σελ. 1246, 5 «*σφάλμα* ἐστὶ *γραφικόν*».

§ 18.

Ἀντιγραφεὺς ἐκ τοῦ *ἀντιγράφω*.
Ἐκγράφω, ἀπογράφω.

Συχνοτάτη ἐν τῇ νέᾳ τῶν Ἑλλήνων φωνῇ χρῆσις γίνεται τοῦ τε ῥήματος *ἀντιγράφω*, ἀνθ' οὗ οἱ χύδην λαλοῦντες λέγουσι *ξεσηκώνω*, καὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ ὀνόματος *ἀντιγραφεύς*. Ἀλλ' ἐν τῇ παλαιᾷ γλώσσῃ εἶνε ἀμφότερα σπανιώτατα.

Καὶ τὸ μὲν ῥῆμα κατὰ μέσον προενηνεγμένον τύπον εὕρομεν παρὰ τῷ

Γαληνῷ Τόμ. ΙΖ', α', σελ. 991 «δὶς γάρ, ὡς ἔφην, γεγραμμένου τοῦ μακρ..., εἰκός ἐστιν ὡς περιττὸν (τὸ ἕτερον) παρελθεῖν τὸν *ἀντιγραφόμενον* ἐκ τῶν ἀρχαίων ὑπομνημάτων» καὶ Τόμ. ΙΖ', β', σελ. 30 «τὴν γὰρ ἐκείνων γραφὴν ἀεὶ προστίθημι, κἂν ἡμαρτῆσθαι δοκῇ κατὰ τοὺς πρώτους *ἀντιγραψαμένους*», τὸ δ' ὄνομα παρὰ τῷ Ἀριστείδῃ Τόμ. Α', σελ. 705 «οὐδὲν οὖν ἄλλο ἐστὶν οὑμὸς λόγος ἢ ὥσπερ τινὸς *ἀντιγραφέως* ἀνάγνωσις συντεθεικότος ἐξῆς τὴν ἑκατέρων ῥῆσιν καὶ μίαν ἐκ δυοῖν πεποιηκότος».

Ἐν τῷ Λεξικῷ τοῦ Σουΐδα φέρεται λ. *Ἀδριανός* «καὶ *ἀντιγραφεὺς τῶν ἐπιστολῶν* ὑπὸ Κομμόδου ἐγένετο», εἰς ὃ ποιεῖται τὴν παρατήρησιν τήνδε ὁ Κουστῆρος· «Id est, dictator epistolarum. Non enim ἀντιγραφεὺς manum scribendis epistolis ipse commodabat, sed sub se habebat scribas et librarios, quibus verba dictabat». Οὐδὲν δ' ἄλλο τοῦτο ἐμφαίνει ἢ ὅτι τὸ ταπεινὸν τοῦ ἀντιγραφέως ἐπιστολῶν ἔργον ἐντιμότερον τῷ χρόνῳ καταστὰν ἀπέβη ἀξίωμά τι καὶ ὁ ταῖς ἰδίαις πρὶν χερσὶν ἀντιγράφων ἐγένετο ἔπειτα ἔφορος ἢ ἐπιστάτης ἀντιγραφέων ὑπαγορεύων αὐτοῖς τὰς πρὸς ἀντιγραφὴν παρεσκευασμένας ἐπιστολάς. Ἐπειδὴ δ' ὁ τοιοῦτος ἀντιγραφεὺς *dictabat* (ἤτοι ὑπηγόρευε), διὰ τοῦτο παραδόξως πως τὸ Ῥωμαϊκὸν ὄνομα *dictator* (δικτάτωρ) μετεφράσθη *ἀντιγραφεὺς* ἐν Χρον. Πασχ. σελ. 171, β' «Παπίριος Κούρσωρ *ἀντιγραφεὺς* κατέστη, Δροῦσος στρατηγὸς ἱππέων».

Ἐν τῷ Ὀνομαστικῷ τοῦ Πολυδεύκους βιβλ. Η', 98 ἀναγινώσκεται «*Ἀντιγραφεὺς* πρότερον μὲν αἱρετός, αὖθις δὲ κληρωτὸς ἦν· καὶ πάντα *ἀντεγράφετο* παρακαθήμενος τῇ βουλῇ· δύο δὲ ἦσαν, ὁ μὲν τῆς βουλῆς, ὁ δὲ τῆς διοικήσεως» καὶ ἐν τῷ Λεξικῷ τοῦ Ἁρποκρατίωνος «*Ἀντιγραφεύς*: ὁ καθιστάμενος ἐπὶ τῶν καταβαλλόντων τινὰ τῇ πόλει χρήματα, ὥστε *ἀντιγράφεσθαι* ταῦτα. Δημοσθένης ἐν τῷ κατ' Ἀνδροτίωνος καὶ Αἰσχίνης ἐν τῷ κατὰ Κτησιφῶντος. Διττοὶ δὲ ἦσαν ἀντιγραφεῖς, ὁ μὲν τῆς διοικήσεως, ὥς φησι Φιλόχορος, ὁ δὲ τῆς βουλῆς, ὡς Ἀριστοτέλης ἐν Ἀθηναίων Πολιτείᾳ» (Πρβ. καὶ Βεκκ. Ἀν. σελ. 410, 3 καὶ Σουΐδ. λ. *ἀντιγραφεύς*) καὶ «Γραμματεύς: Δημοσθένης ὑπὲρ Κτησιφῶντος. Ὁ *γραμματεὺς* — τὰ ψηφίσματα τὰ γενόμενα φυλάττει καὶ τὰ ἄλλα πάντα *ἀντιγράφεται* καὶ παρακάθηται τῇ βουλῇ», ἔνθα παρατηρήσεως ἀξία εἶνε ἡ γινομένη σύγχυσις τῶν τοῦ γραμματέως καὶ τοῦ ἀντιγραφέως ἔργων. Ἀλλ' ἐν τοῖς Βεκκήρου Ἀνεκδότοις σελ. 185, 14 φέρεται «ὁ δὲ *καταγραφόμενος* τὰ ἐν τῇ βουλῇ γενόμενα ἀντιγραφεὺς ἐλέγετο» καὶ ἐν τῷ Λεξικῷ τοῦ Σουΐδα λ. *γραμματεὺς* «ὁ δὲ ἀντιγραφεὺς καὶ οὗτος ἀπὸ τοῦ *γράφειν* τὰ παρὰ τῇ βουλῇ ὠνόμασται». Περὶ τῶν ἀντιγραφέων τούτων, οἵτινες λατινιστὶ ἑρμηνεύονται *contrascriptores*, διέλαβεν ὁ Σχοιμαννὸς *Opusc.* Τόμ. Α', σελ. 297 κἑξ. Πρβ. καὶ Βαλέσιον *Ἀρχαιολ.* Τόμ. Β', σελ. 63 Δινδ. καὶ Βαλέντ. Ῥώζην *Ἀριστοτ. Ψευδεπιγρ.* σελ. 430 καὶ Εἴτζιον *Ἀποσπ. Ἀριστοτ.* σελ. 240.

Τὸ ἐν τῷ Προοιμίῳ τῶν Ποιμενικῶν τοῦ Λόγγου κείμενον «Πολλὰ καὶ

ἀλλὰ καὶ πάντα ἐρωτικὰ ἰδόντα με καὶ θαυμάσαντα πόθος ἔσχεν *ἀντιγράψαι τῇ γραφῇ*· καὶ ἀναζητησάμενος ἐξηγητὴν τῆς εἰκόνος τέτταρας βίβλους ἐξεπονησάμην» μεταφράζεται ῥωμαϊστί: «cupido incessit *scripto quasi respondendi picturae isti eamque veluti repraesentandi*». Καθ' ἑτέραν ἐκδοχὴν εἶνε ἰσοδύναμον τῷ *γράφοντα* (ἢ περιγράφοντα) *ἀνθαμιλληθῆναι τῇ γραφῇ* (ἢ τῇ εἰκόνι), ὅπερ ἄλλως ἐκφερόμενον γίνεται *ἀκριβῶς καὶ πιστῶς τὰ ἐν τῇ γραφῇ παραστῆσαι.*

Τοῦ ὀνόματος *ἀντιγραφή* παρέχει ἡμῖν παράδειγμα Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς Ῥωμ. Ἀρχ. σελ. 793 «οἱ δὲ νῦν ὄντες ἐκ πολλῶν εἰσι συμφορητοὶ τόπων, οἱ μὲν ἐκ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ πόλεων κομισθέντες, οἱ δ' ἐξ Ἐρυθρῶν τῶν ἐν Ἀσίᾳ, κατὰ δόγμα βουλῆς τριῶν ἀποσταλέντων πρεσβευτῶν ἐπὶ τὴν *ἀντιγραφήν*· οἱ δ' ἐξ ἄλλων πόλεων καὶ παρ' ἀνδρῶν ἰδιωτῶν μεταγραφέντες» καὶ ὁ Πλούταρχος Ἠθικ. σελ. 577, ε' «ἀλλ' ἴδιός τις ὁ τύπος καὶ βαρβαρικὸς τῶν χαρακτήρων ἐμφερέστατος Αἰγυπτίοις· διὸ καὶ Ἀγησίλαος, ὡς ἔφασαν, ἐξέπεμψεν *ἀντιγραφὰς* τῷ βασιλεῖ δεόμενος δεῖξαι τοῖς ἱερεῦσιν εἰ ξυνήσουσιν», τοῦ δ' *ἀντίγραμμα* ὁ Γαληνὸς Τόμ. ΙΖ', α', σελ. 59 «διχῶς ἐστιν ἐν τοῖς *ἀντιγράμμασιν* εὑρεῖν τὴν κατ' ἰητρεῖον φωνήν· ἔν τισι μὲν ὡς εἴρηται νῦν, τῆς ἐσχάτης συλλαβῆς διὰ τοῦ Ο γραφομένης, ἔν τισι δὲ διὰ τοῦ Η», ἂν ὑγιῶς ἔχῃ ἡ γραφή. Μυριόλεκτον παρὰ τῷ Γαληνῷ εἶνε τὸ *ἐν τοῖς ἀντιγράφοις, ἔν τισιν* ἢ *ἐν ἐνίοις τῶν ἀντιγράφων*, κτλ. Ἐν τῷ Ἑρμοτίμῳ τοῦ Λουκιανοῦ φέρεται § 40 «οὕτω μὲν γάρ, ἢν ἄρτιοι ὦσιν οἱ ἀγωνισταί, οἷον ὀκτὼ ἢ τέτταρες ἢ δώδεκα· ἢν δὲ περιττοί, πέντε ἑπτὰ ἐννέα, γράμμα τι περιττὸν ἑνὶ κλήρῳ ἐγγραφὲν συμβάλλεται αὐτοῖς *ἀντίγραφον* ἄλλο οὐκ ἔχον· ὃς δ' ἂν τοῦτο ἀνασπάσῃ, ἐφεδρεύει περιμένων, ἔστ' ἂν ἐκεῖνοι ἀγωνίσωνται· οὐ γὰρ ἔχει τὸ *ἀντίγραμμα*», τουτέστιν «οὐ γὰρ ἔχει τὸ *γράμμα τὸ ὅμοιον* ἢ *τὸ ἀντιστοιχοῦν* τῷ ἑαυτοῦ γράμματι».

Συνώνυμον τῷ *ἀντιγράφω* ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ἰδιωτικῶς λεγομένου *ξεσηκώνω* εἶνε τὸ *ἐκγράφω* σημαῖνον "*ΕΚ τινος γράφω*" ἤτοι *τὰ γεγραμμένα ἔν τινι μεταφέρω* '*ΕΞ αὐτοῦ ἀντιγράφων εἰς ἄλλο.* Ἀπαντᾷ δὲ συνήθως κατὰ μέσην φωνήν, καθ' ἣν εἴδομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν καὶ τὸ *ἀντιγράφω* προενηνεγμένον· καὶ παρὰ μὲν τοῖς παλαιοῖς ἐμφανῶς παρίσταται ἡ δύναμις τῆς φωνῆς ταύτης δηλούσης ἐκγράφω χάριν ἐμαυτοῦ ἢ πρὸς ἰδίαν χρῆσιν (εἴτε δι' ἐμαυτοῦ εἴτε δι' ἑτέρου), παρὰ δὲ τοῖς μεταγενεστέροις σαφέστατα πολλάκις φωρᾶται ὁ μέσος τύπος ἁπλῶς ἀντὶ τοῦ ἐνεργητικοῦ κείμενος, ὡς συμβαίνει καὶ ἐπ' ἄλλων.

Ἐπιγρ. 1842, 11 «τὰν δὲ προξενίαν *ἐκγράψαντες* εἰς χάλκωμα ἀναθέμεν».

Ἀριστοφ. Βατρ. 151 «ἢ Μορσίμου τις ῥῆσιν *ἐξεγράψατο*». Πρβ. καὶ Ὀρν. 983.

Δημοσθ. σελ. 1180, 48 «καὶ κοινῇ *ἐκγραψαμένους* ἡμᾶς τὰς συνθήκας

πάλιν σημήνασθαι, τὰ δ' ἀντίγραφα ἐμβαλέσθαι εἰς τὸν ἐχῖνον». Πρβ. καὶ σελ. 1197, 43.

Ἀθήν. σελ. 4, γ' «ἀρχὰς ποιημάτων πολλῶν *ἐκγραψάμενος* ἀνειλήφει μέχρι τριῶν καὶ τεσσάρων στίχων πολυμαθείας δόξαν προσποιούμενος».

Γαλην. Τόμ. ΙΒ', σελ. 251 «ἐξ ὧν καὶ αὐτὸς ὁ Ξενοκράτης *ἐξεγράψατο* τὰ πλεῖστα». Τόμ. ΙΖ', α', σελ. 688 «τάχα δὲ καὶ γεγραμμένον ὑφ' Ἱπποκράτους τὸ πυρετὸς οὐ λίην ὀξὺς ὑπὸ τοῦ πρῶτον *ἐκγραψαμένου* σφαλέντος ἔμεινεν ἡμαρτημένον» (Γρ. «ὑπὸ τοῦ *πρῶτΟΥ* ἐκγραψαμένου *σφαλὲν* ἔμεινεν ἡμαρτημένον»). Τόμ. ΙΖ', β', σελ. 61 «ἐν τοῖς τοῦ πατρὸς ὑπομνήμασιν εὑρὼν *ἐξεγράψατο*». Ἀλλ' ἐν πολλοῖς τόποις εἶνε μεταβεβλημένη ὑπὸ τῶν βιβλιογράφων ἡ πρόθεσις ΕΚ εἰς τὴν ΕΓ (= ΕΝ), οἷον Τόμ. ΙΓ', σελ. 996 «τῶν *ἐγγραφομένων* αὐτοῦ τὴν βίβλον». Τόμ. ΙΕ', σελ. 624 «μὴ δυνηθέντος δὲ τοῦ *ἐγγραφομένου* τὴν οἰκείαν ἑκάστῳ τάξιν ἀποδοῦναι». Τόμ. ΙΣΤ', σελ. 508 «ἢ αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς ἀμελῶς ἡρμήνευσεν ἢ ὁ πρώτως (Γρ. *πρῶτος*) *ἐγγραφόμενος* τὴν ῥῆσιν ἥμαρτεν». Τόμ. ΙΖ', α', σελ. 991 «τὸ ἕτερον ἀφεῖλον οἱ *ἐγγραφόμενοι* — εἰκός ἐστιν ὡς περιττὸν (τὸ ἕτερον) παρελθεῖν τὸν *ἀντιγραφόμενον* — ἐν ᾗ τὸ μακρός ἐγώ φημι δὶς ὑφ' Ἱπποκράτους εἰρημένον ἅπαξ γραφῆναι πρὸς τοῦ *βιβλιογράφου*». Τόμ. ΙΖ', β', σελ. 111 «πολλὰ γέγονεν ἁμαρτήματα, τῶν *ἐγγραφομένων* οὐ κατὰ τὴν γνώμην τῶν γραψάντων τὴν μετάθεσιν τῶν γραμμάτων ποιησαμένων». Τόμ. ΙΗ', α', σελ. 871 «ἴσως οὖν ἀμφότερα γεγραφότος αὐτοῦ τοῦ Ἱπποκράτους, ὡς ἐν ἄλλοις συνέβη, τὸ (Γρ. *τὸν*) *ἐγγραφόμενον* [οὐ] τὸ ἕτερον αὐτῶν ἀλλὰ μὴ τὰ δύο γράψαι». σελ. 880 «καὶ τοῦτο αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ γεγραμμένον ἐν τύποις ὑπὸ τοῦ συγγράψαντος τὸ βιβλίον εἰς τοῦδε σαφῶς ἐγγραφόμενος (Γρ. «εἰς *τόδε ἀσαφῶς ὁ* ἐγγραφόμενος») μετήνεγκεν· εἴρηται δὲ καὶ τελέως καὶ σαφῶς ἔμπροσθεν, ὡς νῦν [οὐκ] ἐλλειπτικῶς». Ἀναγινώσκεται δὲ καὶ παρ' Εὐσεβίῳ Ἐκκλ. Ἱστορ. Ε', κη', 16 «Εἰ γάρ τις θελήσει συγκομίσας αὐτῶν ἑκάστου τὰ ἀντίγραφα ἐξετάζειν πρὸς ἄλληλα, κατὰ πολὺ ἂν εὕροι διαφωνοῦντα· ἀσύμφωνα γοῦν ἔσται τὰ Ἀσκληπιοδότου τοῖς Θεοδότου. Πολλῶν δὲ ἔστιν εὐπορῆσαι διὰ τὸ φιλοτίμως *ἐγγεγράφθαι* τοὺς μαθητὰς αὐτῶν τὰ ὑφ' ἑκάστου αὐτῶν, ὡς αὐτοὶ καλοῦσι, κατωρθωμένα» ἀντὶ τοῦ *ἐκγεγράφθαι* καὶ παρὰ Θεοδωρήτῳ Ἑρμην. εἰς Ἰων. Γ' «τοὺς δὲ τὴν ἀρχὴν *ἐγγραψαμένους* ἁμαρτεῖν περὶ τοῦτο» ἀντὶ τοῦ *ἐκγραψαμένους*. Πρβ. καὶ Στούρζιον *Δι. Κασσ.* Τόμ. Β', σελ. 125.

Τοῦ ἐνεργητικοῦ τύπου ποιεῖται χρῆσιν ὁ Γαληνὸς ἐν Τόμ. ΙΗ', β', σελ. 875 λέγων «εὔδηλον κατ' αὐτῆς τῆς ῥήσεως (Γρ. «*κἀξ* αὐτῆς τῆς ῥήσεως») ὅτι τὸ βιβλίον τοῦτο γεγραμμένον ἐν τύποις ἐξεδόθη μετὰ τὸν τοῦ γράψαντος αὐτοῦ θάνατον· εἰώθασι γὰρ οἱ τὰ τοιαῦτα *ἐκγράφοντες* (τὰ) διττῶς ὑπὸ τοῦ συγγραφέως γραφέντα — ταῦτα ἐπιγράφειν (Γρ. *ἐγγράφειν*) αὐτῷ τῷ συγγράμματι». Φέρεται δὲ καὶ ἐν Τόμ. ΙΑ', σελ. 793 «Ὁ δέ γε Πάμφιλος ὁ

τὰ περὶ τῶν βοτανῶν συνθεὶς εὔδηλός ἐστι κἀξ αὐτῶν ὧν γράφει γραμματικός ὢν καὶ μήθ' ἑωρακὼς τὰς βοτάνας ὑπὲρ ὧν διηγεῖται μήτε τῆς δυνάμεως αὐτῶν πεπειραμένος ἀλλὰ τοῖς πρὸ αὐτοῦ γεγραφόσιν ἅπασιν ἄνευ βασάνου πεπιστευκώς. Οὗτος μὲν *ἐξέγραψε* βιβλία πλῆθος ὀνομάτων ἐφ' ἑκάστῃ βοτάνῃ μάτην προστιθείς, κτέ.», ὅπερ ἑρμηνεύεται λατινιστὶ «*Sic* sane libros *explevit* etc.», ὡς ἂν ἦτο γεγραμμένον *οὕτως* ἀντὶ τοῦ *οὗτος*. Ἀλλ' ἡμεῖς ἀναγινώσκοντες «Οὗτος μὲν *οὖν* ἐξέγραψε βιβλία» ἀποφαινόμεθα ὅτι ἔθηκεν Γαληνὸς τὸ *ἐξέγραψε βιβλία* οὐχὶ ἀντὶ τοῦ *ἀπεπλήρωσε βιβλία* ἀλλὰ κατὰ τὴν συνήθη χρῆσιν ἀντὶ τοῦ *μετέγραψε* θέλων νὰ παραστήσῃ ὅτι ὁ Πάμφιλος οὐ συνέγραψεν ἀλλὰ μετέγραψε βιβλία ἤτοι οὐ συγγραφεὺς ἐγένετο ἀλλὰ βιβλιογράφος μᾶλλον.

Τὸ *ἐκγράφω* ἦτο σύνηθες καὶ ἐν τῷ ἐσχάτῳ ἑλληνισμῷ· ὅθεν ἀναγινώσκεται ἐν τέλει κωδίκων «Μιχαήλης Ἀποστόλης Βυζάντιος τῇ πενίᾳ *ἐξέγραψεν*» καὶ «Μιχαῆλος Ἀποστόλης Βυζάντιος — καὶ τόδε τὸ βιβλίον *ἐξέγραψεν*» καὶ «Ἀντώνιος Δαμιλᾶς Κρὴς τὸ ἔθνος καὶ τοῦτο *ἐξέγραψε*», κτλ. Πρβ. καὶ «*Μετεγράφη* ἡ τοῦ Ὁμήρου Ἰλιὰς διὰ χειρὸς ἐμοῦ Ἰωάννου ἱερέως Ρώσου τοῦ Κρητός», κτλ.

Ὡς δὲ λέγεται *ἐκγράφω* — *ἐκγράφομαι*, οὕτω καὶ *ἀπογράφω* — *ἀπογράφομαι* ἐνίοτε, οἷον ἐν τῷ βίῳ τοῦ Σοφοκλέους σελ. 6, 10 «τούς τε γὰρ μύθους φέρει κατ' ἴχνος τοῦ ποιητοῦ καὶ τὴν Ὀδύσσειαν δ' ἐν πολλοῖς δράμασιν *ἀπογράφεται*». Πρβ. καὶ Κλήμ. Ἀλεξ. σελ. 779 «ἀπ' ἐκείνων ἄνωθεν τῶν ἀρχετύπων τὴν περὶ τὰ ἀνθρώπεια αὐτοῦ διοίκησιν *ἀπογραφόμενος*» καὶ Πλούτ. Ἠθικ. σελ. 552, δ' «τὸν δ' ἐν Αἰγύπτῳ νόμον ἆρ' οὐκ εἰκότως ὑμῖν *ἀπογράψασθαι* δοκοῦσιν ἔνιοι τῶν Ἑλλήνων, ὃς κελεύει τὴν ἔγκυον, ἐν ἁλῷ θανάτου, μέχρι τέκῃ φυλάττειν;», κτλ. (Πρβ. καὶ Βυττεμβάχιον *Πλουτ.* Τόμ. Ζ', σελ. 353). Ἐν τοῖς Δειπνοσοφισταῖς τοῦ Ἀθηναίου σελ. 590, ς' ἀποκατέστησαν οἱ νέοι ἐκδόται ἐξ ἀντιγράφων τὸ «καὶ ἀπ' αὐτῆς Ἀπελλῆς τὴν ἀναδυομένην Ἀφροδίτην *ἀνεγράψατο*· καὶ Πραξιτέλης δὲ ὁ ἀγαλματοποιὸς ἐρῶν αὐτῆς τὴν Κνιδίαν Ἀφροδίτην ἀπ' αὐτῆς ἐπλάσατο» ἀντὶ τοῦ *ἀπεγράψατο*.

§ 19.

Μεταγραφεὺς ἐκ τοῦ *μεταγράφω*.

Τὸ ῥῆμα *μεταγράφω* σημαῖνον συνήθως ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ *μεταβάλλω* ἢ *μεταποιῶ γράφων* παραλαμβάνεται ἐνίοτε καὶ πρὸς δήλωσιν τοῦ *ἀντιγράφω* ἢ *ἐκγράφω*, τουτέστι *ΜΕΤΑφέρω γράφων ἔκ τινος εἰς ἄλλο*. Πρβ. Στράβ. σελ. 609 «διὸ καὶ ζητῶν ἐπανόρθωσιν τῶν διαβρωμάτων εἰς ἀντίγραφα καινὰ *ΜΕΤήνεγκε* τὴν γραφὴν ἀναπληρῶν οὐκ εὖ» καὶ Θεμίστ. σελ. 60, α' «ἀλλ' οἱ τῆς Κάδμου καὶ Παλαμήδους τέχνης δημιουργοί, οἳ

ἱκανοί εἰσι τὸν νοῦν *ΜΕΤοικίζειν* ἐκ παλαιοῦ σκήνους ἐκτετηκότος εἰς ἀρτιπαγές τι καὶ νεουργόν». Λέγεται δὲ καὶ κατὰ μέσον τύπον *μεταγράφομαι*, ὡς *ἀντιγράφομαι* καὶ *ἐκγράφομαι*.

Γαλην. Τόμ. Ζ', σελ. 899 «ἣν ἐγὼ πέπεισμαι παραλελεῖφθαι πρὸς τῶν *μεταγραφόντων* μᾶλλον ἢ πρὸς Ἱπποκράτους αὐτοῦ». Τόμ. ΙΕ', σελ. 16 «ἀσαφὲς δέ ἐστιν ἢ μὴ καλῶς ἡρμηνευμένον ὑπὸ τοῦ γράψαντος ἢ διὰ τοὺς *μεταγραψαμένους* ἡμαρτημένον». σελ. 195 «μήτι οὖν ἑτέρως μὲν ἦν γεγραμμένον, ἥμαρτε δὲ ὁ *μεταγραψάμενος* αὐτό». Τόμ. ΙϚ', σελ. 688 «δὲ καὶ πιθανῶς τις ἐπ' αὐτῆς τῆς ῥήσεως ἔλεγε λείπειν ἀπόφασιν τὴν μὴ παραλελειμμένην ὑπὸ τοῦ πρῶτον (Γρ. *πρῶτΟΥ*) τὸ βιβλίον *μεταγραψαμένου*». Τόμ. ΙΖ', α', σελ. 80 «ἐνίοτε γὰρ ὑπὲρ ἑνὸς πράγματος διττῶς ἡμῶν γραψάντων, εἶτα τῆς μὲν ἑτέρας γραφῆς κατὰ τὸ ὕφος οὔσης, τῆς δ' ἑτέρας ἐπὶ θάτερα τῶν μετώπων, ὅπως κρίνωμεν (Γρ. *ΕΓκρίνωμεν*) αὐτῶν τὴν ἑτέραν ἐπὶ σχολῆς δοκιμάσαντες, ὁ πρῶτος *μεταγράφων* τὸ βιβλίον ἀμφότερα ἔγραψεν». σελ. 634 «τάχα δέ τις καὶ προσέγραψεν ἕνεκεν ἑαυτοῦ, καθάπερ εἰώθαμεν (εἰς) ὑπόμνησιν ἐν τοῖς μετωπίοις τὰ τοιαῦτα προσγράφειν· εἶτα τις τῶν *μεταγραφόντων* (τὸ) βιβλίον ὡς αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως ὂν εἰς τὸ ὕφος αὐτὸ μετέθηκεν».

Διογέν. Λαέρτ. Γ', 9 «πολλὰ δὲ καὶ παρ' Ἐπιχάρμου τοῦ κωμῳδοποιοῦ προσωφέληται τὰ πλεῖστα *μεταγράψας*». Γ', 37 «τοὺς Νόμους αὐτοῦ *μετέγραψεν* ὄντας ἐν κηρῷ». Η', 85 «γέγραφε δὲ βιβλίον ἕν, ὅ φησιν Ἕρμιππος λέγειν τινὰ τῶν συγγραφέων Πλάτωνα τὸν φιλόσοφον παραγενόμενον εἰς Σικελίαν πρὸς Διονύσιον ὠνήσασθαι παρὰ τῶν συγγενῶν τοῦ Φιλολάου ἀργυρίου Ἀλεξανδρίνων μνῶν τετταράκοντα καὶ ἐντεῦθεν *μεταγεγραφέναι* τὸν Τίμαιον».

Εὐσέβ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Ε', κ', 2 «ὁρκίζω σε τὸν *μεταγραψάμενον* τὸ βιβλίον τοῦτο — ἵνα ἀντιβάλῃς ὃ *μετεγράψω* καὶ κατορθώσῃς αὐτὸ πρὸς τὸ ἀντίγραφον τοῦτο, ὅθεν *μετεγράψω*, ἐπιμελῶς· καὶ τὸν ὅρκον τοῦτον ὁμοίως *μεταγράψεις* καὶ θήσεις ἐν τῷ ἀντιγράφῳ» (Πρβ. Οἰκονόμον *περὶ τῶν Ο* Τόμ. Α', σελ. 537). Ε', κη', 18 «καὶ δεῖξαι ἀντίγραφα, ὅθεν αὐτὰ *μετεγράψαντο*, μὴ ἔχωσιν».

Λουκιαν. πρὸς Ἀπαίδ. 4 «τὰ τοῦ Δημοσθένους, ὅσα τῇ χειρὶ τῇ αὐτοῦ ὁ ῥήτωρ ἔγραψε, καὶ τὰ τοῦ Θουκιδίδου, ὅσα παρὰ τοῦ Δημοσθένους καὶ αὐτὰ ὀκτάκις *μεταγεγραμμένα* εὑρέθη καλῶς». Παρατηρητέον δ' ὅτι καὶ ἐνταῦθα φέρεται πλημμελὴς γραφὴ *παρΕΓγεγραμμένα* καὶ ἐν τῷ πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγράφειν § 5 «ὡς οἱ τοιοῦτοι μεταποιήσωσιν ἢ *μετΕΓγράψωσί* τι τῶν ἀπαξ κεκυρωμένων» ἀντὶ τοῦ *μεταποιήσΟΥσιν* ἢ *μετΑγράψΟΥσι* καὶ § 21 ἠξίωσεν οὗτος καὶ τὰ ὀνόματα μεταποιῆσαι τῶν Ῥωμαίων καὶ *μετΕΓγράψαι* ἐς τὸ Ἑλληνικόν» ἀντὶ τοῦ *μετΑγράψαι*.

Ὡς δὲ λέγεται *ἀντιγραφὴ* ἐκ τοῦ *ἀντιγράφω*, οὕτω καὶ *μεταγραφὴ* ἐκ τοῦ *μεταγράφω*, οἷον Ἰουλιαν. σελ. 378, γ' «ἐπίσταμαι δὲ ἐγὼ τὰ Γεωργίου βιβλία καὶ εἰ μὴ πάντα πολλὰ μέντοι· μετέδωκε γάρ μοι περὶ τὴν Καππαδοκίαν ὄντι πρὸς *μεταγραφήν* τινα καὶ ταῦτα ἔλαβε πάλιν» καὶ Ἐπιφάν. Τόμ. Γ', σελ. 587 «ἅμα τε καὶ Ὑπάτιος ὁ τιμιώτατος συνδιάκονος, ὁ τὴν *μεταγραφὴν* ἀπὸ τῶν σχεδαρίων ἐν τετράσι ποιησάμενος». Φέρεται δὲ καὶ παρὰ Λογγίνῳ Ἀποσπ. Ε', 5 «τῶν δ' οὖν γραψάντων οἱ μὲν οὐδὲν πλέον ἢ συναγωγὴν καὶ *μεταγραφὴν* τῶν τοῖς πρεσβυτέροις συντεθέντων ἐποιήσαντο». Σκοπεῖ δ' ὁ συγγραφεὺς νὰ παραστήσῃ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀντιγραφῆς λέγων προφανῶς ὅτι τῶν γραψάντων ἄλλοι μὲν συνήγαγον μόνον καὶ ἀντέγραψαν ἁπλῶς τὰ ὑπὸ τῶν παλαιοτέρων συνταχθέντα (Πρβ. καὶ Φώτ. Βιβλ. σελ. 99, 13). Ὁ Μῶρος ἐποιήσατο εἰς τὸ προκείμενον χωρίον τὴν ἑπομένην παρατήρησιν (σελ. 523 Οὐεισκ.) «Est μεταγράφειν *rem ex alterius libro in suum transferre*, non semper quidem verbum de verbo, sed habitu et modo tractandi mutato. Aristeas de Demetrio Phalereo, qui coëmendis atque *describendis* libris Ptolemaei bibliothecam auxerat, ποιούμενος ἀγορασμοὺς καὶ μεταγραφὰς ἐπὶ τέλος ἤγαγε τὴν τοῦ βασιλέως πρόθεσιν. etc.» Ἐν τοῖς τοῦ Ἀριστέου παρ' Εὐσεβίῳ Εὐαγγ. Προπ. σελ. 350 ἀναγινώσκεται «Κατασταθεὶς ἐπὶ τῆς τοῦ βασιλέως βιβλιοθήκης Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς ἐχρηματίσθη πολλὰ διάφορα πρὸς τὸ συναγαγεῖν ἅπαντα τὰ κατὰ τὴν οἰκουμένην βιβλία καὶ ποιούμενος ἀγορασμοὺς καὶ *μεταγραφὰς* ἐπὶ τέλος ἤγαγεν ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ τὴν τοῦ βασιλέως πρόθεσιν. Παρόντων οὖν ἡμῶν, ἐρωτηθεὶς πόσαι τινὲς μυριάδες τυγχάνουσι βιβλίων εἶπεν· ὑπὲρ τὰς εἴκοσι, βασιλεῦ. Σπουδάσω δ' ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ πρὸς τὸ πληρωθῆναι πεντήκοντα μυριάδας τὰ λοιπά· προσήγγελται δέ μοι καὶ τὰ τῶν Ἰουδαίων νόμιμα *μεταγραφῆς* ἄξια καὶ τῆς παρὰ σοὶ βιβλιοθήκης εἶναι. Τί τὸ κωλῦον οὖν, εἶπεν, ἐστὶ σε τοῦτο ποιῆσαι; πάντα γὰρ ἀποτέτακταί σοι τὰ πρὸς τὴν χρείαν. Ὁ δὲ εἶπεν *ἑρμηνείας* προσδεῖται· χαρακτῆρσι γὰρ ἰδίοις κατὰ τὴν Ἰουδαίαν χρῶνται, κτέ.» καὶ σελ. 354 «Καὶ ὅπως γένηται συμφερόντως καὶ μετὰ ἀσφαλείας ἡ τοῦ ἁγίου νόμου *μεταγραφή*, παρόντων πάντων, ἐπελεξάμην ἄνδρας καλοὺς καὶ ἀγαθούς, πρεσβυτέρους, ἀφ' ἑκάστης φυλῆς ἕξ, οὓς καὶ ἀπεστάλκαμεν ἔχοντας τὸν νόμον. Καλῶς οὖν ποιήσεις, βασιλεῦ δίκαιε, προστάξας ὡς ἂν ἡ *μεταγραφὴ* γένηται τῶν βιβλίων, ἵνα πάλιν ἀποκατασταθῶσι πρὸς ἡμᾶς ἀσφαλῶς οἱ ἄνδρες». Ἐπειδὴ δ' ἐν τῷ πρώτῳ χωρίῳ εἶνε τὸ *μεταγραφάς* ἰσοδύναμον τῷ *ἀντιγραφάς* καὶ τὸ *μεταγραφῆς* τῷ *ἀντιγραφῆς*, ὡς γίνεται φανερὸν ἐκ τοῦ ἐπιφερομένου μετ' ὀλίγα «*ἑρμηνείας* προσδεῖται», δύναταί τις νὰ νομίσῃ ὅτι καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν προτίθεται ὁ συγγραφεὺς ὡς κυρίαν νὰ ἐμφανίσῃ καταλείπων τοῖς ἀναγινώσκουσι νὰ νοήσωσιν ὡς ἀναγκαίως προϋποκειμένην τὴν τῆς ἑρμηνείας ἢ μεταφράσεως. Ἐν τῇ Ἰουδαϊκῇ Ἀρχαιολογίᾳ τοῦ Ἰωσήπου βιβλ. ΙΒ', β', 12 κεῖται «*μεταγραφέντος* δὲ τοῦ νόμου καὶ

τοῦ κατὰ τὴν ἑρμηνείαν ἔργου τέλος ἐν ἡμέραις ἑβδομήκοντα καὶ δυσὶ λαβόντος, συναγαγὼν ὁ Δημήτριος τοὺς Ἰουδαίους ἅπαντας εἰς τὸν τόπον, ἔνθα καὶ *μετεβλήθησαν* οἱ νόμοι, παρόντων καὶ τῶν ἑρμηνέων, ἀνέγνω τούτους» (Πρβ. καὶ Οἰκονόμον *περὶ τῶν Ο'* Τόμ. Β', σελ. 594 κέξ.).

Ἐκ τοῦ *μεταγράφω* ἐσχηματίσθη τὸ ὄνομα *μεταγραφεύς*, οὗ ποιεῖται χρῆσιν ὁ Τζέτζης ἐν τοῖς εἰς Λυκόφρονα Σχολίοις στίχ. 354 «κἂν οἱ *μεταγραφεῖς* οὐκ οἶδ' ὅ τι παθόντες δύο ΜΜ γράφωσιν» καὶ στίχ. 496 «οἱ δὲ *μεταγραφεῖς* — δι' ἑνὸς Ρ γράφοντες ἀμαθεῖς γραμματικῆς τέχνης φαίνονται». Πρβ. καὶ στίχ. 664.

Εἶπε δ' ὁ Τζέτζης καὶ *μεταγραφικὸν πταῖσμα* ἐν τοῖς εἰς Ἡσίοδον Σχολίοις Ἔργ. 694 «μὴ γράψῃς τριηκόντων, εἴτε Ἡσιόδου εἴτε *μεταγραφικὸν* τὸ *πταῖσμα* τυγχάνει, ἀλλὰ τριήκοντα».

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥ ΤΡΟΠΟΥ
ΤΗΣ
ΕΚΠΡΟΣΩΠΗΣΕΩΣ ΤΩΝ ΜΕΙΟΨΗΦΙΩΝ*

Ἐὰν ὑπάρχῃ πολίτευμα, τὸ ὁποῖον νὰ θεραπεύῃ ἀφ' ἑνὸς τὰς δυσχερείας τῶν νεωτέρων κοινωνιῶν πρὸς τὴν αὐτοκυβέρνησιν, νὰ εἶνε δὲ ἀφ' ἑτέρου τὸ προσφορώτατον πρὸς τὴν πρόοδον καὶ τὴν εὐημερίαν ἑνὸς Ἔθνους, τοῦτο εἶνε ὁμολογουμένως τὸ ἀντιπροσωπικόν. Ἐν τῷ πολιτεύματι τούτῳ ἀνευρίσκει τις τὰ ἀληθῆ στοιχεῖα καὶ τὰς στερεὰς βάσεις τῆς προόδου καὶ εὐεξίας τῶν νεωτέρων Κρατῶν. Ἐὰν ἀληθῶς ἡ πρόοδος καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν ἐθνῶν ὑπὸ μόνον ἐλεύθερον καὶ δημοτικὸν πολίτευμα δύναται ἐπιτυχῶς καὶ τελείως νὰ ἐπέλθῃ, τελειότερος τύπος ἐλευθέρου πολιτεύματος δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἄλλος τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ. Καὶ ἐν τοῖς δεσποτικῶς κυβερνωμένοις Κράτεσι δὲν εἶνε μὲν ἀδύνατος ἡ πρόοδος· ἀλλ' αὕτη ἐν αὐτοῖς καὶ ἀτελὴς ὑπάρχει καὶ ὡς φαινόμενον μᾶλλον ἐν τῇ ἱστορίᾳ παρίσταται. Πλειστάκις δὲ ὑπὸ τὸ ψευδὲς αὐτῆς κάλυμμα οὐδὲν ἄλλο ἐν αὐτοῖς σκιάζεται ἢ αὐτὴ ἡ οἰκτρὰ αὐτῶν ἀποσύνθεσις καὶ διαφθορά. Ἡ ἀληθὴς πρόοδος δὲν συνίσταται εἰς τὴν ἐπίδειξιν στρατιωτικῆς ἰσχύος ἢ ὑλικοῦ πλούτου καὶ ἐξωτερικῆς λαμπρότητος, ὡς αὕτη συνήθως ἐμφανίζεται ἐν μοναρχίαις ἀπολύτοις. Τὴν ἀληθῆ πρόοδον ἀποτελεῖ ἡ ἁπασῶν τῶν δυνάμεων τοῦ Ἔθνους, τῶν τε ἠθικῶν, ὑλικῶν καὶ νοητικῶν ἀνάπτυξις καὶ ἰσχυροποίησις. Ταύτην δὲ μόνον τὸ ἐφ' ἑαυτὸ πεποιθὸς καὶ τὸ ἑαυτὸ κυβερνῶν Ἔθνος δύναται νὰ παράγῃ. Τοιοῦτον δ' Ἔθνος εἶνε τὸ ἐρειδόμενον ἐπὶ τοῦ πολιτεύματος, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸ εὕρημα ἰδίᾳ τῶν νεωτέρων χρόνων.

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τὸν Φεβρουάριον 1876.

Ἀλλ' ἵνα ἀληθῶς τοιοῦτον ᾖ τὸ πολίτευμα τοῦτο, ἵνα πράγματι πρὸς τὴν πρόοδον τὸ ὑπ' αὐτοῦ διεπόμενον Ἔθνος προάγῃ, δεῖται μελέτης καὶ ἔχει ἀνάγκην βαθείας καὶ ἀκριβοῦς κατανοήσεως. Δὲν ἀρκεῖ ἐπιπολαίως νὰ συλλαμβάνηται καὶ ἀτελῶς νὰ ἐφαρμόζηται, διότι οὕτω οὐδέποτε πρὸς τὰ ἀληθῆ αὐτοῦ ἀποτελέσματα ὁδηγεῖ. Ἀφότου ἡ Πολιτικὴ Ἐπιστήμη ὑπὸ τὴν κριτικὴν αὐτῆς ἔρευναν ἀνέλαβεν αὐτό, ἐτέθησαν αἱ βάσεις αὐτοῦ, οἱ ὅροι, καθ' οὓς δύναται ἐπιτυχῶς νὰ λειτουργῇ, ὁ σκοπός, τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ ἐπιδιώκῃ ἵνα ὠφελίμως ἐφαρμόζηται. Διότι ἐν ἔθνος ἐκλέγει ἐθνικὴν ἀντιπροσωπείαν, δὲν ἕπεται ὅτι κυβερνᾶται ὑπὸ τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ πολιτεύματος, ὡς τὸ ἐννοεῖ ἡ Πολιτικὴ Ἐπιστήμη. Ἀντιπροσωπικὸν πολίτευμα δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ ἢ ἐκεῖ, ὅπου τηροῦνται οἱ ἰδιαίτεροι αὐτοῦ ὅροι, ἐκεῖ ὅπου κατανοοῦνται αἱ προϋποθέσεις καὶ αἱ βάσεις, ἐπὶ τῶν ὁποίων δέον νὰ στηρίζηται. Εἰς πᾶν Ἔθνος ἐν πρώτοις δὲν δύναται ὁμοίως καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν βαθμὸν νὰ ἐφαρμόζηται. Ἵνα ἐφαρμόζηται, ἀπαιτεῖ πρωτίστως συναίσθησιν ἐθνικῆς ὑπάρξεως καὶ ἀτομικῆς αὐτοβουλίας. Ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς Κράτεσι, παρ' οἷς ἀνευρίσκει τὰ στοιχεῖα ταῦτα, δὲν δύναται πάντοτε ἐπιτυχῶς νὰ λειτουργῇ, διότι οὐχὶ ὁμοίως πάντοτε κατὰ βάθος καὶ κατ' οὐσίαν ἐξετάζεται, καὶ οὐχὶ ἐπίσης πάντοτε τίθεται εἰς ἁρμονίαν πρὸς τοὺς ἰδιαιτέρους ὅρους, τοὺς ἐν τῇ φύσει καὶ τῷ σκοπῷ αὐτοῦ προσκειμένους.

Τὸ μέσον δι' οὗ καθίσταται ἐμφανὲς καὶ λειτουργεῖ τὸ ἀντιπροσωπικὸν πολίτευμα εἶνε ἡ ἐκλογικὴ νομοθεσία. Ἐν αὐτῇ τίθενται αἱ βάσεις τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀντιπροσώπων καὶ ῥυθμίζονται τὰ τῆς ἐνασκήσεως τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων. Τοιαῦται ἢ τοιαῦται βάσεις, τοιάδε ἢ τοιάδε ῥύθμισις τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, συνεπάγεται βεβαίως καὶ διάφορα ἀποτελέσματα. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι δὲν εἶνε εὐχερὲς τὸ θέτειν ἐν ταῖς ἐκλογικαῖς νομοθεσίαις τὰς ἀρίστας βάσεις καὶ ῥυθμίζειν ὡς ἄριστα τὰ τῆς ἐνασκήσεως τῶν Πολιτικῶν δικαιωμάτων. Ἡ Πολιτικὴ ὅμως Ἐπιστήμη, δὲν ἔπαυσεν ἐπὶ τούτῳ ἐργαζομένη καί δὲν δύναταί τις νὰ εἶνε ἐν τῇ πλάνῃ, ἰσχυριζόμενος, ὅτι ἐν αὐτῇ ἀνευρίσκει τὰ τελειότερα στοιχεῖα τῆς συγκροτήσεως ἀγαθῆς ἐκλογικῆς νομοθεσίας πρὸς τὴν εὔρυθμον καὶ κανονικὴν τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ πολιτεύματος λειτουργίαν.

Ἐν τῇ προκειμένῃ μελέτῃ δὲν πρόκειται νὰ ὁρίσωμεν τὰς βάσεις καὶ τοὺς ὅρους, ἐφ' οἷς τὸ ἀντιπροσωπικὸν πολίτευμα δύναται ἐπιτυχῶς νὰ λειτουργῇ. Ἁπλῶς θέλομεν ἐξετάσει ἀτέλειάν τινα τῶν ἐκλογικῶν νομοθεσιῶν, ἥτις ὅμως ἔχῃ σπουδαίαν ἐπιρροὴν ἐπί τε τῆς καθόλου ῥυθμίσεως τῶν νομοθεσιῶν αὐτῶν καὶ ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ πολιτεύματος.

Α'

Ἐὰν παρατηρήσωμεν ἐν τοῖς ἐκλογικοῖς νόμοις τῶν πλείστων Ἐθνῶν, πῶς διατάσσονται ἐν αὐτοῖς τὰ τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ἀντιπροσωπείας, θέλομεν ἴδει

ὅτι μόνη βάσις ῥυθμίζουσα αὐτὴν, εἶνε τὸ κράτος τῆς πλειοψηφίας, ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ἀριθμοῦ. Διὰ νὰ ἐκλεχθῇ τις ἀντιπρόσωπος τοῦ Ἔθνους, ἀρκεῖ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ, ἐν ᾗ ἐξετέθη ὡς ὑποψήφιος, νὰ λάβῃ τὰς σχετικῶς πλείονας ψήφους, ἀρκεῖ πολλάκις κατὰ μίαν ψῆφον νὰ ὑπερτερήσῃ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ. Εἰς πάσας τὰς ψήφους τῶν ἐκλογέων δὲν ἀποδίδεται ἡ αὐτὴ ἀξία, ἡ αὐτὴ ἰσχύς. Τότε μόνον αἱ ψῆφοι αὐτῶν ἔχουσιν ἰσχὺν καὶ πρακτικὴν σημασίαν, ὅταν ὡς πλείους εὐτυχήσωσι νὰ συγκεντρωθῶσιν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ προσώπου. Μὴ εὐτυχήσασαι τοῦτο, θεωροῦνται ὡς μηδέν, ὡς μηδέποτε ῥιφθεῖσαι εἰς τὴν κάλπην ὑποψηφίου τινός. Αἱ 50 χιλιάδες οὕτω καὶ μία ψῆφος ἔχουσι μείζονα ἀξίαν καὶ ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ συμμετέχωσι τοῦ σχηματισμοῦ τῆς ἐθνικῆς ἀντιπροσωπείας, οὐχὶ ὅμως καὶ αἱ 49,999. Ἀλλὰ τίς ὁ λόγος τούτου; Προσιδιάζει ἀληθῶς τοιαύτη ἀρχὴ πρὸς τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν οὐσίαν τῆς ἀντιπροσωπείας; Προέρχεται τοὐλάχιστον ἐξ ὑπερτέρας ἀνάγκης μὴ δυναμένης ἄλλως νὰ θεραπευθῇ; Οὐχί. Εἶνε ἁπλῶς συνέπεια ἐσφαλμένης ἰδέας, ἥτις ἐπεκράτησεν, ὅτι τὰ πάντα πρέπει νὰ κανονίζῃ καὶ περὶ τῶν πάντων ν' ἀποφαίνηται μόνη ἡ πλειοψηφία. Καὶ τὸ τοιοῦτον δύναται ὄντως νὰ ἔχῃ λογικὴν ὑπόστασιν, προκειμένου περὶ *ἀποφάσεως* ὁμάδος, σωματείου ἢ συνελεύσεώς τινος. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ κανονικὴ λειτουργία τῆς ὁμάδος ἢ τῆς συνελεύσεως ἀπαιτεῖ νὰ ἀπονεμηθῇ ἡ ὑπεροχὴ εἰς τὴν θέλησιν τῆς πλειοψηφίας. Μὴ ὑπαρχούσης τῆς ἀρχῆς ταύτης θὰ ἦτο ἀληθῶς δυσχερὲς, πολλάκις δὲ καὶ ἀνέφικτον νὰ λειτουργῶσι καὶ ἐργάζωνται συνελεύσεις οἱαιδήποτε ἀτόμων. Ἀλλὰ προκειμένου περὶ ἀντιπροσωπείας, προκειμένου ν' ἀναθέσωσί τινες τὴν ἀντιπροσώπησιν αὐτῶν εἴς τινας, εἶνε πρέπον καὶ σύμφωνον πρὸς τὴν φύσιν αὐτῆς, οἱ πλείονες ν' ἀναδεικνύωσι τὸν ἀντιπρόσωπον, οἱ δ' ἐλάττους νὰ ὑποκύπτωσιν εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν πλειόνων καὶ ν' ἀναθέτωσιν εἰς ξένης ἐκλογῆς ἀντιπρόσωπον τὴν διεκπεραίωσιν καὶ διεξαγωγὴν τῆς ἐντολῆς των; Ἵνα ἡ ἀντιπροσωπεία ᾖ ἀληθὴς, πρέπει οὐ μόνον πάντες νὰ ἐκπροσωπῶνται ἐν συνόλῳ, ἀλλὰ καὶ εἷς ἕκαστος κατ' ἰδίαν, πρέπει οὐ μόνον οἱ πλείονες, ἀλλ' εἷς ἕκαστος νὰ συναινέσῃ περὶ τοῦ προσώπου, τὸ ὁποῖον μέλλει νὰ βουλευθῇ περὶ πάντων. «Τὸ δικαίωμα τῆς ἀντιπροσωπείας» ὡς παρατηρεῖ ὁ κ. Vitet, σπουδαιοτάτην μονογραφίαν περὶ τῶν δικαιωμάτων τῆς μειοψηφίας συγγράψας, «δὲν εἶνε, ὡς τὸ δικαίωμα τῆς ἀποφάσεως ἀθροιστικὸν (collectif), ἀπρόσωπον. Τὸ δικαίωμα τῆς ἀντιπροσωπείας εἶνε ἀτομικὸν, προσωπικὸν, ὑπάρχον καθ' ἑαυτὸ καὶ ἀπαράγραφον εἰς πάντα πολίτην»[1]. Ἐὰν δὲ τὴν ἀρχὴν ταύτην ἀναγνωρίζῃ καὶ ἐφαρμόζῃ τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον, ἐπὶ τίνι λόγῳ ν' ἀποκρούῃ αὐτὴν τὸ δημόσιον δίκαιον; Μήπως ἡ θέλησις τοῦ ἐντολέως πρέπει νὰ εἶνε σεβαστοτέρα ὅταν διορίζῃ κοινὸν ἐντολοδόχον, οὐχὶ δὲ ὁμοίως καὶ ὅταν ἀναδεικνύῃ δημόσιον ἐντολοδόχον; Ἢ μὴ τὰ δικαιώματα τοῦ ἰδιώτου εἶνε σπουδαιότερα τῶν δικαιωμάτων καὶ καθηκόντων τοῦ πολί-

1 Ἐν Revue des deux Mondes 15 Μαΐου 1870 σελ. 579.

του; Καὶ ἐν τῇ μιᾷ καὶ ἐν τῇ ἑτέρᾳ περιπτώσει πρόκειται περὶ ἀναδοχῆς ἐντολῆς. Ὅπως ἐν τῇ κοινῇ ἐντολῇ οὐδεὶς δύναται ν' ἀναδεχθῇ ἐντολὴν, ἐὰν δὲν λάβῃ τὴν συναίνεσιν τοῦ ἐντολέως, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς πολιτικῆς ἐντολῆς, ἡ αὐτὴ ἀρχὴ δέον νὰ ἐπικρατῇ. Εἶνε δὲ καθαρὰ νόθευσις τῆς ἐννοίας τῆς ἐντολῆς τὸ νὰ ἐξαρτᾶται ἡ σύστασις αὐτῆς ἐκ τῆς θελήσεως τῶν πλειόνων, πρὸς δέσμευσιν οὐ μόνον αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς θελήσεως τῆς μειονότητος. Ἐὰν ὑπάρχῃ ἑπομένως αὐθαιρετωτέρα ἀρχὴ, ἡ ἀρχὴ αὕτη εἶνε ἡ τῆς ὑπεροχῆς τῆς πλειοψηφίας, ἡ καθιερουμένη ἐν τοῖς ἐκλογικοῖς νόμοις τῶν πλείστων συνταγματικῶν καὶ δημοκρατικῶν ἐθνῶν. Διὰ τῆς ἀρχῆς ταύτης τὸ ἄτομον, ἡ ἰδέα καταπνίγεται, ἐξαφανίζεται, ἀνακηρύσσεται δὲ ὡς ὑπέροχος ἐν τῇ πολιτείᾳ ὁ ἀριθμός.

Ἰδοὺ, λοιπὸν, ἓν μέγιστον ἐλάττωμα τῶν ἐκλογικῶν νομοθεσιῶν, αἵτινες τὴν ἀντιπροσωπείαν τοῦ Ἔθνους βασίζουσιν ἐπὶ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἀριθμοῦ. Καὶ ἐὰν μὲν τὸ ἐλάττωμα τοῦτο περιωρίζετο μέχρι τοῦ σημείου τῆς ἀδικίας, τοῦ ἀποκλεισμοῦ μιᾶς μερίδος πολιτῶν ἀπὸ τῆς ἐκπροσωπήσεως αὐτῶν, δὲν θὰ ἦτο ἴσως μεγάλης κατακρίσεως ἄξιον. Ἀλλὰ τὸ ἐλάττωμα τοῦτο, ἡ ἐσφαλμένη αὕτη ἀρχὴ τῆς ὑπεροχῆς τῶν πλειοψηφιῶν, ἀλλοιοῖ δυστυχῶς καὶ νοθεύει αὐτὴν τὴν οὐσίαν καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ συστήματος. Καὶ ὄντως ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν πλειοψηφιῶν, ἤτοι ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς ἀνισότητος τῶν ἐκλογέων καὶ τῆς ἀνισότητος τῶν μερίδων, γεννῶνται αἱ καταπιέσεις τῶν ἐκλογέων, αἱ κομματικαὶ ἀντιζηλίαι, οἱ συνδυασμοὶ, αἱ ἀποχαὶ τῶν ἐκλογέων ἀπὸ τῆς ἐνασκήσεως τοῦ ἐκλογικοῦ των δικαιώματος, ὁ ἀποκλεισμὸς τῶν ἱκανοτήτων, αὐτὴ ἡ κυβερνητικὴ ἐπέμβασις. Ὅταν ἡ πλειοψηφία ἔχῃ τὴν ὑπεροχὴν ἐν τῷ ἐκλογικῷ σταδίῳ δὲν εἶνε φυσικὸν πᾶσα μερὶς, καὶ αὐτὴ ἡ μικροσκοπικωτάτη, ἡ ἐπιζητοῦσα νὰ περιβληθῇ τὸν τοῦ ἀντιπροσώπου μανδύαν, νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν χρῆσιν τῶν μέσων, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦσιν ἐν πάσῃ βουλευτικῇ ἐκλογῇ τὴν λυπηρὰν εἰκόνα τῆς καταπτώσεως τῶν χαρακτήρων καὶ τῆς διαφθορᾶς τῶν ἠθῶν; Δὲν εἶνε φυσικὸν ἡ μερὶς αὕτη καὶ δωροδοκίας νὰ κάμῃ χρῆσιν, καὶ βίαν νὰ μετέλθῃ καὶ δόλον περὶ τὴν νόθευσιν τῆς ἐκλογῆς νὰ κατεργάσηται καὶ τὴν σύμπραξιν ἄλλης μερίδος νὰ ἐξαιτήσηται καὶ εἰς ἀμοιβαῖα μετ' αὐτῆς συνυποσχετικὰ νὰ προβῇ; Ἐφ' ὅσον τὸ πλεῖστον μέρος κρατῇ, πᾶσα μερὶς, συναισθανομένη ἱκανὴν περὶ ἑαυτὴν δύναμιν, θὰ θέλῃ νὰ σχηματίσῃ ὑπὲρ ἑαυτῆς τὴν πλειοψηφίαν. Διὰ νὰ τὴν σχηματίσῃ δὲ δὲν χρειάζεται βεβαίως ἐλευθερία ἐκλογῶν καὶ σεβασμὸς πρὸς τὴν ψῆφον τῶν ἐκλογέων· πρὸς τοῦτο ἀρκεῖ ἡ βία ἥ τε κυβερνητικὴ καὶ κομματικὴ, ὁ δόλος, ὁ συνδυασμός. Ἀλλὰ μὴ τοὐλάχιστον ἅπαντες οἱ ἐκλογεῖς, καίτοι τοῦ πλείστου μέρους αὐτῶν πιεζομένου καὶ δολιευομένου, ἐνασκοῦσι τὸ ἐκλογικόν των δικαίωμα ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν πλειοψηφιῶν; Ἀρκεῖ τοὐλάχιστον, μ' ὅλην τὴν ἐξασκουμένην πίεσιν καὶ τὸν δόλον, νὰ ψηφίζωσι πάντες, ἵνα ἡ ἐντεῦθεν σχηματιζομένη ἀντιπροσωπεία ᾖ ἀπόρροια τῆς καθαρᾶς πλειοψηφίας τοῦ

ἔθνους. Δυστυχῶς ὅμως τὸ σύστημα τῶν πλειοψηφιῶν, ἐὰν ἐπιφέρῃ καὶ ἄλλα ἄτοπα, ἐπιφέρει ἰδίως τὴν ἀποχὴν τῶν ἐκλογέων ἀπὸ τῆς ψηφοφορίας. Οὐδὲν ἄλλο σύστημα ὑποβοηθεῖ τοσοῦτον τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν ἐκλογέων ἀπὸ τοῦ τόπου τῆς ἐκλογῆς, τὴν ἀπονάρκωσιν καὶ ἀδιαφορίαν τῶν πολιτῶν, ἰδίᾳ δὲ τῶν νοημονεστέρων καὶ μᾶλλον ἀνεπτυγμένων, ἀπὸ τῆς ἐνασκήσεως τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, ὅσῳ τὸ ἰσχύον. Ὅταν ἦνε γνωστὸν ὅτι ἡ πλειονότης ὑπερισχύει, ὅταν ἦνε γνωστὸν ὅτι ὡς ἐκ ταύτης πλεῖσται νοήμονες, ἠθικαὶ καὶ εὐπαίδευτοι μειοψηφίαι ἀπέχουσιν ἀπὸ τῆς ἐκλογικῆς παλαίστρας, τίς νοήμων καὶ ἀληθῶς ἀνεξάρτητος ἐκλογεὺς θέλει ἔχει ποτὲ τὸ θάρρος νὰ ῥίψῃ τὴν ψῆφόν του ὑπὲρ τοῦ ἀρεστοῦ αὐτῷ, ὅταν τοιοῦτον δὲν εὑρίσκῃ ἐν τῷ ἐκλογικῷ σταδίῳ, ἢ καὶ εὑρίσκων αὐτὸν ἐνίοτε, γνωρίζῃ ἐκ προοιμίων ὅτι ἡ ψῆφός του δὲν θέλει τὸν ὠφελήσει;[1] Διὰ νὰ ἐπιτύχῃ ὁ ἐκλογεὺς ἐν τῇ ψήφῳ του, ἀνάγκη νὰ συνενωθῇ μετὰ τῶν πλειόνων, ἀνάγκη νὰ ψηφοφορήσῃ τὸν παρέχοντα πλείονας πιθανότητας ἐπιτυχίας. Τοῦτο μὴ δυνάμενος ἕνεκα τῶν φρονημάτων αὐτοῦ νὰ πράξῃ, ὀφείλει νὰ πράξῃ τὸ φρονιμώτερον, ν' ἀπόσχῃ τῶν ἐκλογῶν. Πόσοι δὲ εἶνε οἱ οὕτω ἀπέχοντες ἐν ἑκάστῃ ἐκλογῇ; Ἀτυχῶς δὲν εἶνε ὀλίγοι. Ἀπαρτίζουσι δὲ αὐτοὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν μᾶλλον ἀνεπτυγμένην τάξιν τῶν πολιτῶν, ἤτοι τὴν τάξιν ἐκείνην, ἐπὶ τῆς ὁποίας πρέπει νὰ ἑδραιοῦται τὸ πολίτευμα τὸ ἀληθῶς ἐλεύθερον. Σύστημα λοιπὸν τοιοῦτον, καθιεροῦν τὴν βίαν, τὸν δόλον, τοὺς συνδυασμούς, τὴν ἀποχὴν τῶν ἐκλογέων, εἶνε δυνατόν ποτε ν' ἀνταποκρίνηται πρὸς τὸν σκοπὸν καὶ τὴν φύσιν τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ συστήματος; Πρὸς τί ἐφευρέθη τὸ ἀντιπροσωπικὸν σύστημα; Τίνα σκοπὸν ἐπιδιώκει; Ἐφευρέθη πρωτίστως ἵνα αὐτὸ ἑαυτὸ τὸ Ἔθνος κυβερνᾷ διὰ τῆς ἐκλογῆς ἀντιπροσώπων του. Ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον δύναται νὰ ἐπιτυγχάνηται, ἐὰν μερίς τις μόνον τοῦ λαοῦ ἔχῃ τὸ κράτος ἐν ταῖς ἐκλογαῖς; Ἐὰν ἔπρεπε μερίς τις μόνον τοῦ ἔθνους νὰ ὑπερισχύῃ, αὕτη οὐδέποτε ἠδύνατο νὰ ἦνε ὁ ἀριθμὸς μόνον. Ἀληθῶς δὲ ὑπὸ τὸ ἐκλογικὸν σύστημα τῶν πλειοψηφιῶν, μερίς τις μόνον τοῦ ἔθνους καὶ αὕτη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁ ἀριθμὸς, ἀναδεικνύει τοὺς ἀντιπροσώπους αὐτοῦ, ἐξ ὧν ἐξέρχεται ἡ κυβέρνησις τῆς χώρας. Ἡ μερὶς δὲ αὕτη μὴ νομίζωμεν ὅτι εἶνε πάντοτε ἡ πλειοψηφία τοῦ ἔθνους. Ἡ μερὶς αὕτη εἶνε πλειστάκις ἡ μειοψηφία μόνον αὐτοῦ. Πρὸς τοῦτο δὲ ἀρκεῖ νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν οὐχὶ τοὺς πιεζομένους διὰ τῆς βίας καὶ τῶν ἄλλων ἀνηθίκων μέσων ἐκλογεῖς, ἀλλὰ μόνον τοὺς *ἀπέχοντας* ἀπὸ τῶν ἐκλογῶν καὶ τοὺς *ἡττωμένους* ἐν ταῖς ἐκλογαῖς. Καὶ οὗτοι καὶ ἐκεῖνοι ἀποτελοῦσιν ἀφ' ἑαυτῶν τὴν πλειοψηφίαν τοῦ ἔθνους, ἐνῷ ἡ μερὶς ἡ ἐκλέγουσα τοὺς εἰσερχομένους εἰς τὸ Κοινοβούλιον δῆθεν ἀντιπροσώπους αὐτοῦ δὲν εἶνε ἡ ἀληθὴς μειοψηφία αὐτοῦ. Καὶ ἐὰν ὅμως ὑποθέσωμεν ὅτι ἐν τῷ Κοινο-

1 Πρβλ. καὶ F. Beaussire. Les abstentions electorales ἐν Revue des deux Mondes 1ης Φεβρουαρ. 1872. σελ. 662.

βουλίῳ ἑδράζει ἡ πλειοψηφία τοῦ ἔθνους, ἡ κυβέρνησις ὅμως εἶνε πάντως ἀπόρροια τῆς μειοψηφίας αὐτοῦ. Διότι ἡ κυβέρνησις δὲν ὑποδεικνύεται ὑφ' ὅλου τοῦ Κοινοβουλίου, τὸ ὁποῖον ὑπεθέσαμεν ὅτι εἶνε ἡ πλειοψηφία τοῦ ἔθνους, ἀλλ' ὑπὸ τῆς *πλειοψηφίας* μόνον τοῦ Κοινοβουλίου. Ἀλλ' ἡ πλειοψηφία τοῦ Κοινοβουλίου δὲν εἶνε καὶ ἡ πλειοψηφία τοῦ ἔθνους. Ἀπ' ἐναντίας ἡ μειοψηφία τοῦ Κοινοβουλίου συναριθμουμένη μετὰ τῆς μειοψηφίας τοῦ ἔθνους ἀποτελεῖ πιθανώτερον τὴν πλειοψηφίαν αὐτοῦ [1]. Ἐκ τούτου ἐξηγεῖται, διατί κυβερνήσεις, καίτοι ὑποστηριζόμεναι ὑπὸ τῆς πλειοψηφίας, πολλάκις δὲ καὶ ὑπὸ τῆς παμψηφίας τοῦ Κοινοβουλίου εἶνε οὐχ ἧττον ἀντιδημοτικώταται καὶ δυσμενεῖς εἰς τὸ ἔθνος, ἀποτέλεσμα, διαταράξαν πολλάκις τὴν μονιμότητα τῆς πολιτειακῆς τάξεως ἐθνῶν τινων, ἐν οἷς καὶ τοῦ ἡμετέρου, προερχόμενον ὅμως κατὰ μέγα μέρος ἐκ τοῦ ἐλαττωματικοῦ ἐκλογικοῦ συστήματος, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸ φαινόμενον δίδει τὴν ὑπεροχὴν εἰς τὴν πλειοψηφίαν τοῦ ἔθνους, ἐνῷ κατὰ τὸ πλεῖστον πράγματι ἔχει αὐτὴν ἡ κατὰ τὸ φαινόμενον μειοψηφία αὐτοῦ.

Τοιαῦτα τὰ λυπηρὰ ἀποτελέσματα ἃ ἐπιφέρει ἡ ἐσφαλμένη ἀρχὴ τῆς ἀπολύτου ἰσχύος τῶν πλειοψηφιῶν, ἀποτελέσματα νοθεύοντα, ὡς εἴδομεν, κατ' οὐσίαν καὶ παρεκτρέποντα τοῦ ἀληθοῦς του σκοποῦ τὸ ἀντιπροσωπικὸν πολίτευμα. Κατὰ τῆς ἀρχῆς ὅμως ταύτης ἠγέρθησαν πρὸ πολλοῦ αἱ πεφωτισμέναι καὶ ἐμβριθεῖς φωναὶ περιφανῶν δημοσιολόγων καὶ σήμερον δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ ἐπιστήμη τὴν κατεδίκασε πλέον. Ἡ ἐπιστήμη δὲν ἀνέχεται εἰς τὸ ἑξῆς νὰ περιφρονῶνται αἱ μειοψηφίαι, νὰ μένωσιν ἄνευ ἀντιπροσωπείας αἱ ἀρχαὶ καὶ αἱ ἰδέαι μιᾶς μεγάλης πάντοτε μερίδος τοῦ ἔθνους. Θέλει μὲν ἡ πλειοψηφία νὰ ἔχῃ πάντοτε τὸ μεῖζον μέρος, ὡς ἀπαιτεῖ ἡ δικαιοσύνη, ἐν τῇ ἀντιπροσωπείᾳ τοῦ ἔθνους, θέλει ὅμως καὶ ἡ μειονοψηφία νὰ ἔχῃ τὸ ἀνάλογον αὐτῆς ἐν αὐτῇ μέρος, ὡς ἡ αὐτὴ δικαιοσύνη καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ συστήματος ἀπαιτεῖ. Ἐὰν μία ἰδέα, μία ἀρχὴ ἐπιπολάζῃ παρά τινι μερίδι τοῦ ἔθνους, θέλει ἡ ἰδέα καὶ ἡ ἀρχὴ αὐτὴ νὰ μὴ μαραίνηται ἐν τῇ ἀφανείᾳ, οὐδὲ νὰ ἐπαπειλῇ ἀνατρεπτικοὺς κινδύνους ἐν τῷ σκότει, ἀλλὰ νὰ ἴδῃ τὸ φῶς τῆς λογικότητος καὶ ὀρθότητος αὐτῆς ἐν αὐτῇ τῇ ἑστίᾳ τοῦ ἔθνους, τῇ ἐθνικῇ ἀντιπροσωπείᾳ, ἔνθα συζητουμένη καὶ βασανιζομένη ἐπὶ τέλους ἢ ὑπερισχύει μεταβαλλομένη εἰς πλειοψηφίαν τοῦ ἔθνους ἢ ὑποχωρεῖ διὰ τοῦ λόγου πάντοτε καὶ τῆς συζητήσεως. Εἶνε ἀδιάφορον εἰς τὴν ἐπιστήμην, ἂν μία ἰδέα ἦνε συντηρητικὴ ἢ ἀνατρεπτικὴ τοῦ πολιτικοῦ ἢ θρησκευτικοῦ καθεστῶτος. Ἔχει ἡ ἰδέα αὕτη ὀπαδούς, ὑποστηρίζεται παρὰ τοσούτων, ὅσοι δύνανται νὰ τὴν καθιστοῦν σεβαστήν, πρέπει πάντως κατ' αὐτὴν ν' ἐκπροσωπῆται [1]. Οὕτω καὶ μόνον πάντα τὰ προκύπτοντα ἄτοπα

1 Ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο ὁμιλεῖ καὶ ὁ Naville, du reforme électorale Genève 1867. Ἴδε καὶ Bluntschli, Politik σελ. 440.

2 Οὕτω διότι ὁ κοινωνισμὸς ἔχει ὀλεθρίας ἀρχάς, δὲν ἕπεται ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἔχῃ εἴσοδον εἰς τὴν ἐθνικὴν ἀντιπροσωπείαν. Ἡ δὲ εἰσαγωγὴ τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας εἰς Γερμα-

ἐκ τοῦ δεσποτισμοῦ τῆς πλειοψηφίας, ἥτις πολλάκις εἶνε ἁπλοῦς ἀριθμός, ἐποσοδοῦνται, οὕτω μόνον ἱκανοποιοῦνται αἱ ἀπαιτήσεις τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ συστήματος καὶ ἐπανέρχεται τοῦτο εἰς τὴν ἀληθῆ θέσιν, ἣν πρέπει νὰ ἔχῃ τῆς ἐκπροσωπήσεως ἁπασῶν τῶν θελήσεων καὶ τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἔθνους. Οὐδὲν ἄλλο ἄρα ἐπεζήτησε καὶ ἐπιζητεῖ ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη ἢ τὸ *ἀνάλογον τῆς ἐκπροσωπήσεως*. Ἐὰν λοιπὸν ἐν μιᾷ ἐκλογικῇ περιφερείᾳ ἐκ 30 χιλιάδων ἐκλογέων ἀποτελουμένῃ, ἀναδεικνυούσῃ δὲ τρεῖς βουλευτάς, δύο μερίδες, δύο ἰδέαι κρατοῦσιν, ὧν ἡ μία ἔχει ὑπὲρ ἑαυτῆς τὰς 20 χιλιάδας τῶν ἐκλογέων, ἡ δ' ἑτέρα τὰς 10, ἡ ἐπιστήμη ἐπιθυμεῖ ἡ μὲν μία μερὶς ἡ ἔχουσα ὑπὲρ ἑαυτῆς τὴν πλειοψηφίαν τῶν ἐκλογέων ν' ἀντιπροσωπευθῇ ὑπὸ δύο βουλευτῶν, ἡ δ' ἑτέρα ἡ μειοψηφοῦσα ὑπὸ ἑνὸς βουλευτοῦ. Οὕτω καθίσταται ἡ ἀπαιτουμένη ἀναλογικὴ ἰσότης μεταξὺ τῶν δύο μερίδων ἢ τῶν δύο ἰδεῶν. Ἡ πλειοψηφία θέλει ἔχει πάντοτε τὰ $^2/_3$ ἢ τὰ $^3/_4$ ὑπὲρ ἑαυτῆς τῶν ἀντιπροσώπων, ἀλλὰ καὶ ἡ μειοψηφία θέλει ἔχει τὸ $^1/_3$ ἢ τὸ $^1/_4$ αὐτῶν.

Β'

Παραδεκτῆς γενομένης τῆς ἀρχῆς ταύτης, ἴδωμεν τίνα συστήματα ἐκλογῆς δύνανται νὰ πραγματοποιήσωσιν αὐτὴν καὶ νὰ ἐπιτύχωσιν οὕτω τὸ ἀνάλογον τῆς ἀντιπροσωπείας. Πρὸς τοῦτο τὰ ἑξῆς σπουδαιότερα συστήματα ἐπροτάθησαν ὑπὸ διαφόρων δημοσιολόγων κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον προσεγγίζοντα πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἀρχῆς ταύτης.

1) τὸ καλούμενον *ψηφοφορία ἀτελὴς* (vote incomplet).

Κατὰ τὸ σύστημα τῆς ἀτελοῦς ψηφοφορίας ἕκαστος ἐκλογεὺς δύο μόνον ὀνόματα δύναται νὰ ἐγγράψῃ ἐν τῷ ψηφοδελτίῳ του, ἤτοι ὀλιγώτερα τῶν ἐκλεχθησομένων βουλευτῶν ἐν ἑκάστῃ ἐκλογικῇ περιφερείᾳ. Οὕτω ἐν ἐκλογικῇ περιφερείᾳ ἐκλεγούσῃ τρεῖς βουλευτάς, ἣν καλοῦσιν οἱ Ἄγγλοι *τριγωνιαίαν* ὑποστηρίζεται ὅτι διὰ τοῦ συστήματος τούτου τὰ $^2/_3$ θέλει ἐπιτύχει ἡ πλειοψηφία, $^1/_3$ δ' ἡ μειοψηφία. Τὸ σύστημα τοῦτο ἐπροτάθη ὑπὸ τοῦ G. L. Graik καθηγητοῦ τῆς ἱστορίας ἐν τῷ Λυκείῳ τῆς Βασιλίσσης ἐν Βελφάστ (*Queens college* de Belfast) ἐδημοσιεύθη δὲ ὑπ' αὐτοῦ ἐν ἔτει 1836

νίαν δι' ἧς τὸ κοινωνιστικὸν κόμμα (Socialdemokratie) κατώρθωσει νὰ εἰσαγάγῃ ὀκαδοὺς εἰς τὸν Reichstag δὲν εἶνε διὰ τοῦτο μεμπτέα. Αὐτοὶ ἐκ τῶν Γερμανῶν οἱ ἔχθιστα διακείμενοι πρὸς τὴν μερίδα ταύτην καὶ πρὸς τὴν πρόοδον αὐτῆς, δὲν τὴν πολεμοῦσιν ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην. Ὁ Bamberger πραγματευθεὶς ἐσχάτως τὰ τοῦ κοινωνισμοῦ ἐν πραγματείᾳ τῇ ἐπιγραφομένῃ «Deutschland und der Socialismus», καί τοι ἀναφέρει τὴν ἐπίδρασιν ἣν ἐξήσκησεν ἡ καθολικὴ ψηφοφορία εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς κοινωνικῆς δημοκρατικῆς μερίδος ἐν Γερμανίᾳ δὲν τὴν καταχρίνει ὅμως ἀπολύτως «Diesem (τῇ καθολικῇ ψηφοφορίᾳ), λέγει, burdet man jetzt viele Sünden auf und die meisten davon mit Unrecht Der Schade, den es im Gefolge hat, liegt nicht darin, dass es allen Schichten der Bevölkerung zum Ausdruck ihrer Gesinnungen verhilft. Im Gegentheil, dies ist Gewinn».

ἐν τῷ Companion to the newspaper»[1].Ἐν ἔτει 1854 ἐπροτάθη ὑπὸ τοῦ Λόρδου Russel εἰς τὸ Κοινοβούλιον, ἀλλ' ἀπερρίφθη. Κατὰ τὴν τελευταίαν ὅμως τοῦ 1867 ἐκλογικὴν μεταρρύθμισιν ἐν Ἀγγλίᾳ ἐγένετο δεκτὸν διὰ τὰ ἐκλογικὰ σωματεῖα τὰ *τριγωνιαῖα* καλούμενα, ἤτοι τὰ ἐκλέγοντα τρεῖς βουλευτάς. Τὸ σύστημα ὅμως τοῦτο κατακρίνεται ὡς λίαν ἐλλειπὲς καὶ ἐπὶ προϋποθέσεων στηριζόμενον, αἵτινες σπανίως ἐν τῇ πράξει συντρέχουσι. Κατὰ τὸν κ. Vitet ἵνα ἐπιτύχῃ τὸ σύστημα τοῦτο, ἀνάγκη νὰ προϋποτεθῇ ὅτι ἡ μειοψηφία εἶνε ἀκριβῶς ἴση πρὸς τὸ 1/3 τῶν ἐκλογέων, καὶ συμπαγής, ὅτι δὲ ἡ πλειοψηφία ἐπίσης εἶνε ἴση μὲ τὰ 2/3, ἐξ ἴσου καλῶς πειθαρχοῦσα καὶ δὲν παρουσιάζει ἢ δύο ὑποψηφίους. Ἐὰν ἐλλείψῃ μία τῶν προϋποθέσεων τούτων, τὸ σύστημα τοῦτο δὲν δύναται νὰ δώσῃ τ' ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα ἐπιδιώκει. Ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ προϋποθέσεις αὗται δὲν εἶνε εὔκολον πᾶσαι νὰ συντρέξωσι, θέλει ἀναγκαίως συμβῇ ἢ παντελῶς νὰ μένουν ἄνευ ἀντιπροσωπείας αἱ μειοψηφίαι, καὶ ὅταν ἦνε ἴσαι πρὸς τὸ 1/3 τῶν ἐκλογέων, ὅπερ θέλει ἐπέλθει ὅταν συμπαγεστέρα καὶ μᾶλλον πειθαρχοῦσα οὖσα ἡ πλειοψηφία δὲν παρουσιάζῃ ἐν ταῖς ἐκλογαῖς δύο ὑποψηφίους ἀλλὰ τρεῖς, ἢ αἱ πλειοψηφίαι νὰ μείνουν ἄνευ ἀντιπροσωπείας ὅταν δὲν κατορθώσουν νὰ συνεννοηθοῦν καλῶς ἢ ἐπέλθωσι διαιρέσεις μεταξὺ τῶν μελῶν της, αἵτινες θὰ ἔχωσιν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν διασκόρπισιν τῶν ψήφων τῆς πλειοψηφίας πρὸς ὄφελος ἀποκλειστικὸν τῆς συμπαγέστερον διατελούσης μειοψηφίας. Τ' ἀποτελέσματα ταῦτα ἐπιμαρτυρεῖ ὁ κ. Vitet διὰ τῆς ἐν Ἀγγλίᾳ πρακτικῆς, ἀναφέρων τὰς προτελευταίας ἐκλογάς, καθ' ἃς ἐν μὲν Βιρμιγκάμῃ ἡ φιλελευθέρα μερίς, ἥτις εἶνε αὐτόθι ἀρκούντως ἰσχυρά, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπιτύχῃ μίαν μόνην ἕδραν ἕνεκα τῆς πειθαρχίας τῆς πλειοψηφούσης ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ μερίδος, τῆς συντηρητικῆς, ἐν δὲ τῷ Λονδίνῳ, ὁ δημοτικώτατος ὀπαδὸς τῶν Οὐΐγων, ὁ βαρὼν Ῥόσχιλδ ἀπέτυχε, διότι ἡ μερίς του ἐπαναπαυομένη ἐπὶ τῆς δημοτικότητος αὐτοῦ ἐνόμισε δέον νὰ ἐνεργήσῃ δραστηριώτερον ὑπὲρ τῶν ἑτέρων συνυποψηφίων του. Οὕτω δὲ ἡ μειοψηφία ὑπερίσχυσε[2]. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι καὶ ὑπὸ τὸ σύστημα τοῦτο, οἱ συνδυασμοί, ἡ πάλη, ἡ διαίρεσις μεταξὺ τῶν πολιτῶν ἐξακολουθοῦσι νὰ ὑφίστανται.

2) Τὸ καλούμενον *ψηφοφορια ἐπισωρευτικὴ* (vote cumulatif) ἢ κατὰ τὸν Prevost-Paradol *vote accumulé.*[3]

Κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο ἕκαστος ἐκλογεὺς διαθέτων τρεῖς ψήφους ἔχει τὸ δικαίωμα καὶ τὰς τρεῖς ν' ἀπονείμῃ εἰς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ὑποψήφιον, ἤτοι ἀντὶ νὰ ἐγγράψῃ ἐν τῷ ψηφοδελτίῳ του πολλὰ ὀνόματα ἐγγράφει πολλάκις τὸ αὐτὸ ὄνομα. Οὕτω καὶ αἱ μειοψηφίαι, αἱ κατὰ τὸ τρίτον ὑποδεέστεραι

1 E. de Laveley, Revue des deux Mondes τῆς 1ης 1877 «Des formes de gouvernement» σ. 64.

2 Vitet, Revue des deux Mondes ἔνθ' ἀνωτέρω.

3 Prevost Paradol, La France Nouvelle σελ. 69.

τῶν πλειοψηφιῶν, δύνανται ν' ἀναδείξωσιν ἀντιπρόσωπον. Τὸ σύστημα τοῦτο ἐπροτάθη ὑπὸ τοῦ James Garth Marshal [1], ἐγένετο δὲ δεκτὸν ἐν ἔτει 1870, ὡς καὶ ἡ μυστικὴ ψηφοφορία ἐν Ἀγγλίᾳ [2] ἐν ταῖς ἐκλογαῖς τῶν *σχολικῶν συμβουλίων* (scools boards) καὶ κατὰ τὸν κ. E. de Laveley [3], ἔδωκεν ἐξαγόμενα ἱκανοποιήσαντα ὅλας τὰς μερίδας. Διὰ τὰς ἐκλογὰς ὅμως τοῦ Κοινοβουλίου ἀπεκρούσθη, ὑπερισχύσαντος τοῦ πρώτου συστήματος. Τὸ αὐτὸ σύστημα ἐφηρμόσθη ἀπὸ τοῦ 1856 διὰ διατάγματος τῆς βασιλίσσης τῆς Ἀγγλίας (Ruatan Warrant) εἴς τινας νήσους τοῦ κόλπου τοῦ Honduras, les Pray-Islands, ἱδρυθείσας τότε εἰς ἀποικίαν ἀνεξάρτητον [4]. Εἰσήχθη δὲ ὁμοίως εἰς Πενσυλβανίαν καὶ Ἰλλινοΐαν πολιτείας τῆς Ἀμερικανικῆς ὁμοσπονδίας καὶ εἰς τὴν χώραν τοῦ Εὐέλπιδος Ἀκρωτηρίου. Πλειότερα κατωτέρω θέλομεν διαλάβει περὶ τοῦ συστήματος τούτου.

3) Τὸ καλούμενον *σύστημα τοῦ ἐκλογικοῦ ποσοστοῦ* (quotient électoral). Τὸ σύστημα τοῦτο τὸ μᾶλλον ὑποστηριζόμενον καὶ τὸ πλειότερον παρουσιάζον πάντα τὰ πλεονεκτήματα τῆς ἀναλόγου ἀντιπροσωπείας εἶνε τὸ τοῦ Δανοῦ Andrä καὶ τοῦ Ἄγγλου Hare δημοσιευθὲν ὑπ' αὐτοῦ ἐν ἔτει 1859.[5] Κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο ὁ ἐκλογεὺς ἐγγράφει, οἱαδήποτε ὀνόματα ὑποψηφίων θέλει ἐν τῷ ψηφοδελτίῳ του, κατὰ τάξιν ὅμως προτιμήσεως, ἤτοι τοῦ πρώτου προτιμωμένου τοῦ δευτέρου, τοῦ δευτέρου προτιμωμένου τοῦ τρίτου καὶ οὕτω καθεξῆς. Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς ψηφοφορίας, διαιρεῖται ὁ ἀριθμὸς τῶν ψηφοφορησάντων διὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πληρωτέων ἑδρῶν ἐν τῇ βουλῇ. Ἅμα δὲ ὁ ὑποψήφιος ὁ ἐγγεγραμμένος ἐν τῇ κορυφῇ ἑκάστου ψηφοδελτίου, λάβῃ τὸ ἐκ τῆς διαιρέσεως ταύτης προκύψον νόμιμον ποσοστὸν τῶν ψηφοδελτίων, ἀνακηρύσσεται βουλευτής. Ὅθεν ἐὰν 25 χιλιάδες ψῆφοι ἦνε τὸ ποσοστὸν τὸ ἀπαιτούμενον ἵνα ἀναδείξωσί τινα βουλευτήν, ἀρκεῖ ἐν 25 χιλιάσι ψηφοδελτίων, νὰ προηγῆται τὸ ὄνομά του τῶν ἑπομένων ὑποψηφίων. Ἀφοῦ ἐξαντληθῇ δι' αὐ-

1 Stuart Mill Le gouvern. représ. p. 159.

2 Τὰ συμβούλια ταῦτα διοικοῦσι τὰ τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἀπολαμβάνοντα εὐρυτάτην ἐξουσίαν ἰδίως ἔχοντα τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιβάλλωσι καὶ φόρους (rates) διὰ τὰς δαπάνας αὐτῆς, νὰ διορίζωσι καὶ παύωσι τοὺς διδασκάλους κλπ. Συνέστήθησαν δὲ διὰ νόμου τοῦ 1870 ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχῶν τῆς αὐτοδιοικήσεως (selfgovernment) πρὸς ἐμψύχωσιν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως ἥτις ἦν λίαν παρημελημένη μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ὀφείλεται δὲ ἡ ἐκπαιδευτικὴ αὕτη μεταρρύθμισις (education act) εἰς τὸν ἀπὸ τοῦ 1869 ἱδρυθέντα ἐν Βιρμιγχάμῃ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ σύλλογον τὸν καλούμενον National education league. Καὶ ἐν γένει πάντα τὰ σπουδαῖα ζητήματα ἐν Ἀγγλίᾳ διὰ τῶν συλλόγων λύονται.

3 Revue des d. m. 1 9βρίου 1871.

4 E. de Laveley αὐτόθι.

5 Hare «A Treatise on the election of Representation, London». Ὁ Δανὸς Andrä ὑπουργὸς ὢν τῷ 1855 εἰσήγαγε δι' ἐκλογικοῦ νόμου τὸ σύστημά του εἰς Δανίαν τὸ ὁποῖον κατὰ τὸ πλεῖστον ὁμοιάζει τῷ συστήματι τοῦ Hare, μὴ διαφέρον αὐτοῦ ἢ κατά τινας δευτερευούσας διατάξεις καθιστώσας αὐτὸ πρακτικώτερον. Εἶνε δὲ περίεργον ὅτι ὁ Hare δὲν εἶχε γνῶσιν τοῦ συστήματος τοῦ Andrä ὅτε ἐδημοσίευσε τὸ σύστημά του.

τὸν ὁ ἀριθμὸς οὗτος, ἔρχεται ἡ σειρὰ τοῦ ἀμέσως ἑπομένου ἐν τοῖς ψηφοδελτίοις, μετὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ πρώτου ὑποψηφίου. Καὶ ἐὰν οὗτος ἔχῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸ αὐτὸ ποσοστὸν τῶν ψήφων ἀνακηρύσσεται καὶ οὗτος βουλευτής. Ἐὰν ὁ πρῶτος ἢ ὁ δεύτερος, ἐξαντλουμένων τῶν ψηφοδελτίων τοῦ πρώτου κλπ. ὑποψήφιος, λάβῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ πλέον τῶν 25 χιλιάδων ψηφοδελτίων, τὰ πλέον ταῦτα λογίζονται ὡς μηδέν, ἤτοι διαγράφονται καὶ δὲν λαμβάνονται ποσῶς ὑπ' ὄψιν, λαμβάνει δὲ τὴν θέσιν αὐτοῦ ὁ ἀμέσως ἑπόμενος ἐν τοῖς ψηφοδελτίοις ἐγγεγραμμένος διὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ὁποίου ἐφαρμόζονται τ' αὐτά.

Ἐνδέχεται ὅμως πολλάκις νὰ μὴν ὑπάρξῃ ἡ ἀπαιτουμένη ἀναλογία μεταξὺ τῶν ψηφοφόρων καὶ τῶν πληρωτέων ἑδρῶν ἐν τῇ Βουλῇ. Ἐνδέχεται δηλαδὴ ἕνεκα διχογνωμίας μιᾶς μερίδος ἢ ἕνεκα κακῆς συνεννοήσεως ἢ ἕνεκα μηχανορραφήματος τῆς ἀντιθέτου μερίδος νὰ μὴ ἐψήφισαν οἱ ἀπαιτούμενοι ὑπὲρ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ὑποψηφίου ἐκλογεῖς. Διεσκορπίσθησαν δὲ οὕτω 100 χιλιάδες ψήφων. Στερεῖται δὲ ὡς ἐκ τούτου ἡ ἀντιπροσωπεία τοῦ ἔθνους τεσσάρων ἑδρῶν, ὑποτιθεμένου πάντοτε ὅτι 25 χιλιάδες ψῆφοι ἀπαιτοῦνται πρὸς ἀνακήρυξιν ἑνὸς βουλευτοῦ. Πῶς αἱ ἕδραι αὗται μέλλουσι νὰ πληρωθῶσι καὶ πῶς αἱ 100 χιλιάδες αὗται ψῆφοι μέλλουσι ν' ἀντιπροσωπευθῶσιν; Ἡ δυσχέρεια αὕτη λύεται διὰ τοῦ ἑξῆς τρόπου. Ἅπαντα τὰ ἐσκορπισμένα ταῦτα ψηφοδέλτια πέμπονται ἐν φακέλλῳ ἐσφραγισμένῳ εἰς κεντρικήν τινα ἐπιτροπήν, ἑδρεύουσαν ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ κράτους καὶ ἔχουσαν ὡς ἔργον νὰ συγκεντροῖ ἐν ἑαυτῇ ὅλας τὰς ψήφους, αἵτινες εἰς τοὺς διαφόρους ἐκλογικοὺς συλλόγους εὑρέθησαν ἀνεπαρκεῖς εἰς τὸ νὰ δώσωσι τὸ ἀπαιτούμενον ποσοστὸν εἴς τινα ὑποψήφιον. Ἐνταῦθα δὲ γίνεται νέα διαλογὴ τῶν ψήφων. Ὁ λαβὼν αὖθις τὸ ἀπαιτούμενον ποσοστὸν τῶν ψήφων ἀνακηρύσσεται βουλευτής, καίτοι προερχομένου τοῦ ποσοστοῦ τούτου ἐκ διαφόρων ἐκλογικῶν συλλόγων. Εἰς ἐκεῖνον δὲ τὸν ἐκλογικὸν σύλλογον κατατάσσεται, ἀφ' οὗ ἔλαβε τὸν μείζονα ἀριθμὸν τῶν ψήφων. Ἐὰν ὅμως καὶ μετὰ τὴν γενομένην ταύτην διαλογὴν δὲν πληρωθῶσιν ἕδραι τινές, διότι δὲν συνεκεντρώθησαν εἰς τοὺς ὑποψηφίους αὐτῶν αἱ ἀπαιτούμεναι ψῆφοι, τότε ἀνακηρύσσονται βουλευταὶ οἱ σχετικῶς λαβόντες τὰς πλείονας ψήφους, τιθεμένου καὶ ἐνταῦθα ἑνὸς ἐλαχίστου ὅρου ψήφων. Αὗται εἶνε αἱ κυριώτεραι βάσεις τοῦ συστήματος τούτου. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι τὸ σύστημα τοῦτο λαμβάνει πολλὰς ἐγγυήσεις καὶ ἄλλα προσήκοντα μέτρα ὑπὲρ τῆς ἀκριβοῦς ἐφαρμογῆς τῶν ὅρων αὐτοῦ, ἃ ὅμως παραλείπομεν μὴ προτιθέμενοι ἐνταῦθα ἢ τὸν σκελετὸν μόνον αὐτοῦ νὰ κάμωμεν γνωστόν.[1]

Τοιοῦτον εἶνε τὸ σύστημα τοῦ ἐκλογικοῦ ποσοστοῦ, ὅπερ ἱκανοποιεῖ πά-

1 Ἴδε καὶ Stuart Mill. du gouv. représ. — Ἐκτὸς τῶν συστημάτων τούτων ἐπροτάθησαν καὶ ἄλλα τινὰ δευτερεύουσαν ὅλως ἀξίαν ἔχοντα, ὡς τὸ τῆς ἑνότητος τοῦ σωματείου (unité de collége) ὑπὸ τοῦ Girardin, ἕτερον ὑπὸ τοῦ Hèrold καὶ ἄλλα ὑπὸ ἄλλων ἃ βλέπε ἐν Vitet ἐν τῇ ῥηθείσῃ μελέτῃ του καὶ ἐν Bluntschli (Politik), ὧν τὴν ἐξέτασιν παραλείπομεν ἐνταῦθα.

σας τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἀναλογικῆς ἐκπροσωπήσεως καὶ αἴρει τ' ἄτοπα, τὰ ὁποῖα ὁ δεσποτισμὸς τῆς πλειοψηφίας γεννᾷ, ἄτοπα τὰ ὁποῖα ἀλλοιοῦν σπουδαίως τὴν οὐσίαν καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ συστήματος, τὰ ὁποῖα ὅμως οὐδὲν σύστημα ἠδυνήθη ἔτι ἐπιτυχῶς, ὡς τοῦτο νὰ θεραπεύσῃ.

Ὄντως διὰ τοῦ συστήματος τούτου κατορθοῦται πράγματι ἡ ἀναλογικὴ ἐκπροσώπησις, εἰσερχομένων ἁπάντων τῶν ὀπαδῶν σπουδαίων μειοψηφιῶν εἰς τὸ Κοινοβούλιον, χωρὶς νὰ βλάπτωνται ἐκ τούτου αἱ πλειοψηφίαι. Εἰς πᾶσαν μερίδα, εἰς πᾶσαν ἰδέαν καθίσταται ἀνοικτὸν τὸ κοινοβουλευτικὸν στάδιον, ἀρκεῖ μόνον νὰ διαθέτῃ τὸ ποσοστὸν, τὸ ὁποῖον θέλει ὁρίζει ὁ νόμος. Ἡ κατὰ τὸ φεινόμενον πλειοψηφία δὲν θὰ ἔχῃ μόνη τὸ κράτος ἐν τῇ ἀντιπροσωπείᾳ τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ πλειοψηφία τε καὶ μειοψηφία, ἑκατέρα ἀναλόγως τῆς δυνάμεως αὐτῆς. Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι καὶ πλειοψηφίαι καὶ μειοψηφίαι ἀνάγκη νὰ ὦσι συντεταγμέναι καὶ πειθαρχοῦσαι, ἵνα ἐπέλθῃ ἡ πραγματικὴ ἀναλογία μεταξὺ αὐτῶν ἐν τῇ ἀντιπροσωπείᾳ τοῦ ἔθνους. Ἐπιτυγχανομένης οὕτω τῆς ἀναλογικῆς ἀντιπροσωπείας, οὐδεὶς ἐκλογεὺς, οὐδεμία ψῆφος θέλει ὑπερτερεῖ ἑτέρας. Πάντες οἱ ἐκλογεῖς, πᾶσαι αἱ ψῆφοι θέλουσιν εἶναι ἴσαι καὶ θέλουσιν ἐπίσης ἐπηρεάζει τὸ ἀποτέλεσμα ἑκάστης ἐκλογῆς. Τὸ τοιοῦτον δὲν εἶνε μικρὸν ἐπιτύχημα, διότι καταργεῖ ἡ κατὰ τὸ πλεῖστον ἐλαττοῖ τὰς ἐκλογικὰς ἀποχὰς, πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον σήμερον εἶνε ὁ γενικὸς κανὼν ἑκάστης ἐκλογῆς. Δὲν θεωροῦμεν δὲ ἰσχυρὸν τὸν ἰσχυρισμόν τινων, ὅτι αἱ ἀποχαὶ θέλουσιν ἐξακολουθεῖ καὶ τότε, ὡς προερχόμεναι ἐκ τῆς μικροτέρας συναισθήσεως τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ ἑνόνωνται αἱ μερίδες, ἑκάστης ἐλπιζούσης νὰ ἐπιτύχῃ ἕνα ἀντιπρόσωπον καὶ ὡς ἐκ τῆς ἀπομονώσεως τῶν ἐκλογέων, ἥτις γεννᾶται ἐκ τῆς δυσπιστίας αὐτῶν πρὸς πᾶσαν μερίδα [1]. Ἐκ' ἄλλο τι σύστημα γεννᾷ τὴν ἀπομόνωσιν καὶ τῶν ἐλαχίστων μειοψηφιῶν καὶ τῶν ἐκλογέων, τοῦτο εἶνε τὸ σύστημα ὅπερ καταδικάζομεν, οὐχὶ δὲ τὸ σύστημα, ὅπερ ἐνθαρρύνει τὰς μειοψηφίας καὶ τοὺς ἀνεξαρτήτους ἐκλογεῖς. Ἡ δυσπιστία καὶ ἡ ψυχρότης γεννῶνται, διότι ὁ ἀνεξάρτητος ἐκλογεὺς ἀποτυγχάνει πάντοτε, δίδων τὴν ψῆφόν του εἰς ἄνδρα μὴ ἀνήκοντα εἰς κόμμα ἢ ὁπωςδήποτε ἐν μειοψηφίᾳ διατελοῦντα. Ἀλλ' ὅταν ἀσφαλίζηται ὁπωςδήποτε ἡ ἐπιτυχία αὐτοῦ, τίς λόγος ὑπάρχει πλέον εἰς τὸ νὰ δυσπιστῇ ὁ ἐκλογεὺς καὶ ἀδιαφορῇ νὰ ἐνασκήσῃ ἱερόν του καθῆκον; Ἀληθῶς λοιπὸν ἐὰν θεραπεύῃ οὐσιώδη ἀτέλειαν τοῦ ἰσχύοντος νῦν ἐκλογικοῦ συστήματος θεραπεύει τὴν ἀτέλειαν τῶν ἐκλογικῶν ἀποχῶν. Ἐπὶ πλέον ὅμως ἡ ἐπιτυγχανομένη ἰσότης τῶν ψήφων ἀνυψοῖ τὸ φρόνημα τοῦ ἐκλογέως καὶ τὸν καθιστᾷ προσεκτικώτερον περὶ τὴν χρῆσιν τῆς ψήφου του. Ὁ ἐκλογεὺς μετὰ μείζονος σκέψεως καὶ μετὰ μείζονος ἐλευθερίας συνειδήσεως θέλει τότε ρίπτει εἰς τὴν κάλπην ἑνὸς ὑποψηφίου ψῆφον, ἥτις θὰ ἔχῃ ἀναμφιβόλως μεγίστας συνεπείας διὰ τὴν τύχην τοῦ ἔθνους. Ἐκ τούτου τὰ πολιτικὰ δικαιώματα θέ-

1 Beaussirre, Revue des deux Mondes ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 673.

λουσι καταστῇ μᾶλλον σεβαστὰ παρὰ τῷ Λαῷ καὶ ἡ πολιτικὴ ἀνατροφὴ καὶ ἀνάπτυξις τοῦ ἔθνους θέλουσι τύχει σπουδαίου μέσου διευκολύνσεως καὶ προόδου.

Διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ συστήματος τούτου καταπνίγονται ἐπίσης αἱ τοπικαὶ ἀντιζηλίαι, καταστρέφονται οἱ συνδυασμοὶ τῶν ὑποψηφίων, ἐξασθενοῦνται τὰ μέσα τῶν κυβερνήσεων περὶ τὸ ὑποστηρίζειν ὑποψηφίους ἑαυτῶν βουλευτὰς καὶ ὁ ἐκλογεὺς καθίσταται ἀληθῶς ἐλεύθερος περὶ τὴν ἐνάσκησιν τῶν πολιτικῶν του δικαιωμάτων. Βεβαίως δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐκλείψωσιν αἱ περὶ τὴν ἠθικὴν πίεσιν τῶν ἐκλογέων ἐνέργειαι τῶν ὑποψηφίων καὶ τῶν κομμάτων. Ἀλλὰ πᾶσαι αἱ ἐνέργειαι, πᾶσαι αἱ πιέσεις θὰ περιστρέφωνται ἐντὸς τῆς νομίμου σφαίρας τοῦ ἀτομικοῦ περὶ τὸ πείθειν δικαιώματος. Τοιαῦται δ' ἐνέργειαι καὶ πιέσεις οὐδέποτε δύνανται νὰ ἔχωσί τι τὸ ἐπιλήψιμον. Ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα εἶνε ἀληθῶς ἐπιλήψιμα καὶ καταδεικνύουσι μεγίστην ἀτέλειαν καὶ δυσαρμονίαν τῶν ἐκλογικῶν νομοθεσιῶν πρὸς τὸ ἀντιπροσωπικὸν πολίτευμα εἶνε οἱ συνδυασμοὶ καὶ ἡ μέχρι φανατισμοῦ διαμάχη τῶν κομμάτων, ἥτις ἐπιτείνεται ὅταν τὸ ἓν ἐξ αὐτῶν εὑρίσκηται ἐν τοῖς πράγμασιν. Ἀλλὰ καὶ τοὺς συνδυασμούς, ἤτοι τὰ ἐξαμβλώματα τῆς ποταπότητος τῶν χαρακτήρων καὶ τῆς ἀδυναμίας τῶν συνδυαζομένων, καὶ τὰς κομματικὰς διαμάχας, οὐδὲν ἄλλο σύστημα τοσοῦτον καταστρέφει, ὅσον τὸ ὑπ' ὄψιν ἡμῶν καὶ διὰ τὸν λόγον ὅτι ἑκάστῳ ἀπονέμει τὸ ἴσον καὶ ἀνάλογον, cuique suum tribuere, ἐν δὲ τῇ ἰσότητι ταύτῃ πάντων τὰ συμφέροντα ἱκανοποιοῦνται διὰ τῆς νομίμου ὁδοῦ, τῶν ἐκθέσμων μέσων καθισταμένων ἕνεκα τούτου ἀνωφελῶν.

Ἡ ἐπιφανεστάτη ὅμως συνέπεια τοῦ συστήματος τούτου τῆς κατ' ἀναλογίαν ἐκπροσωπήσεως εἶνε ὅτι ἐπιτυγχανομένης δι' αὐτῆς τῆς ἐκπροσωπήσεως τῶν μειοψηφιῶν ἐξασφαλίζεται ὁπωσδήποτε ἡ ἐν τῷ κοινοβουλίῳ καὶ τῇ κυβερνήσει τῆς χώρας ὑπεροχὴ τῶν κρειττόνων. Ὑπὸ τὸ ὑπάρχον σύστημα τῆς ἐπικρατήσεως τῶν πλειοψηφιῶν, σπανίως μία πολιτικὴ ἱκανότης, ἐρειδομένη μόνον ἐπὶ τῆς ἀξίας καὶ τῶν προτερημάτων αὐτῆς, δύναται νὰ ὑπερισχύσῃ ἐν τῇ ἐκλογικῇ παλαίστρᾳ, ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ ἔθνους. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, οἱ τοπικὴν ἔχοντες ἐπιρροήν, οἱ διὰ χρημάτων ἐξωνούμενοι τὰς ψήφους τῶν ἐκλογέων καὶ διαφθείροντες αὐτούς, ἢ οἱ παρὰ τῆς κυβερνήσεως ὑποστηριζόμενοι δύνανται νὰ ὑπερισχύσωσιν ἐν τῷ ἐκλογικῷ σταδίῳ ὑπὸ τὸ ἐν ἰσχύϊ σύστημα. Ὑπὸ τὸ σύστημα ὅμως τῆς κατ' ἀναλογίαν ἀντιπροσωπεύσεως εὐρυνομένου σπουδαίως τοῦ ἐκλογικοῦ σταδίου καὶ παρεχομένων τοσούτων ἐχεγγύων σεβασμοῦ εἰς τὰς μειοψηφούσας μερίδας, οὐδεμία πολιτικὴ ἱκανότης, οὐδεμία πολιτικὴ ἢ κοινωνικὴ ἰδέα θὰ διατρέχῃ τὸν κίνδυνον ἐν τῷ κοινοβουλευτικῷ σκότει καὶ τῇ ἀφανείᾳ νὰ διάγῃ. Ἀρκεῖ καὶ μικρὰν μερίδα καὶ ὀλίγους ὀπαδοὺς ν' ἀσφαλίσῃ ἑαυτῇ καὶ ἡ ἀντιπροσωπεία της ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ θέλει εἶναι βεβαία. Κατὰ τὸ σύστημα μάλιστα τοῦ

Hare, τὸ ὁποῖον ἰδίως ἐξασφαλίζει τὴν ἀναλογικὴν ἐκπροσώπησιν, κα καθ' ὃ ὁ ἐκλογεὺς ἔχει τὸ δικαίωμα οὐ μόνον εἰς τοὺς ὑποψηφίους τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ νὰ δώσῃ τὴν ψῆφόν του, ἀλλ' εἰς πᾶν πρόσωπον, οἱασδήποτε ἐπαρχίας, ἀπολαμβάνον βεβαίως φήμης ἐθνικῆς, οὗ συμμερίζεται τὰς πολιτικὰς ἀρχάς, οἱ κρείττονες ἔχουσι ἀσφαλέστερον στάδιον ἐπιτυχίας ἐν ταῖς ἐκλογαῖς. Καὶ οὐχὶ μόνον διὰ τῆς ἐκπροσωπήσεως τῶν μειοψηφιῶν θὰ ἐξασφαλίζηται ἡ εἴσοδος τῶν κρειττόνων εἰς τὸ κοινοβούλιον. Ὡς παρατηρεῖ ὁ Stuart Mill [1], ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς ἀναλογικῆς ἐκπροσωπήσεως καὶ αἱ πλειοψηφίαι θέλουσιν ἀναγκάζεσθαι ν' ἀναζητῶσι μέλη μεγαλειτέρας ἀξίας, ἵνα τὰ θέτωσιν εἰς ἀντιμετώπισιν πρὸς τοὺς ὑποψηφίους τῆς μειοψηφίας. Δὲν θὰ ἱκανοποιῶνται τότε αἱ πλειοψηφίαι, διότι θὰ εἶνε ἁπλῶς ἀνώτεραι κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν μειοψηφιῶν. Ἔχουσαι ἀνάγκην νὰ ἐπιβάλλωνται εἰς τοὺς ἐκλογεῖς πρωτίστως διὰ προσόντων νοημοσύνης καὶ παιδείας, θ' ἀναγκάζωνται ἢ τοὺς κρείττονας καὶ ἱκανοὺς ἄνδρας αὐτῶν νὰ προβάλλωσιν ὑποψηφίους των ἐν ταῖς ἐκλογαῖς ἢ νὰ καταλείπωσι τὸ στάδιον. τῆς νίκης εἰς τοὺς φέροντας τὰ προσόντα ταῦτα ἄνδρας τῆς μειοψηφίας. Οὕτω τὸ σύστημα τοῦτο ἐνῷ ἐπιτυγχάνει διὰ τῆς ἐκπροσωπήσεως τῶν μειοψηφιῶν τὴν εἴσοδον κρειττόνων προσώπων εἰς τὸ Κοινοβούλιον, ἐμμέσως καὶ τὰς πλειοψηφίας βελτιοῖ, ὑποχρεουμένας, χάριν τῆς ὑπεροχῆς αὐτῶν, νὰ εἰσάγωσι καὶ αὗται εἰς αὐτὸ κρείττονα πάντοτε πρόσωπα.

Ἰδοὺ ἑπομένως ὅτι διὰ τῆς ἐκπροσωπήσεως τῶν μειοψηφιῶν κατορθοῦται κατὰ μέγα μέρος ἡ ὑπὸ τῶν κρειττόνων ἐκπροσώπησις καὶ κυβέρνησις τοῦ ἔθνους. Ἐὰν δὲ ὑπάρχῃ ἀσφαλέστερον τέλος, πρὸς ὃ πρέπει νὰ τείνῃ ἐλεύθερον πολίτευμα, ἐπιδιῶκον τὴν μονιμότητα αὐτοῦ καὶ τὴν πρόοδον τῆς χώρας, τοιοῦτον εἶνε μόνον ἡ διὰ παντὸς μέσου ἐξασφάλισις τῆς ὑπεροχῆς τῶν κρειττόνων. «Ἐὰν λαός τις ἦνε ἐλεύθερος, λέγει ὁ Κικέρων ἐν τῇ Πολιτείᾳ αὐτοῦ [2], θὰ ἐκλέγῃ ἐκείνους, πρὸς οὓς ἐμπιστεύεται καί, ἐὰν θέλῃ τὴν σωτηρίαν του, θὰ ἐκλέγῃ τοὺς κρείττονας». Ἐν τοῖς δεσποτικοῖς κράτεσι τὸ τοιοῦτον δύναται ἐν μέρει νὰ ἐπιτευχθῇ μόνον, ἐὰν ὁ δεσπότης ἢ ὁ μονάρχης τύχωσιν ἐξόχου διανοίας καὶ κραταιᾶς θελήσεως. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ τοιοῦτον σπανίως συμβαίνει, σπανίως ἐν Κράτει τοιούτῳ, ἐν ᾧ κρατεῖ ἡ θέλησις τοῦ ἑνός, ἐπιτυγχάνεται νὰ ὑπερισχύουν οἱ κρείττονες καὶ διευθύνηται ἡ Πολιτεία ὑπὸ τῆς νοήμονος καὶ δεξιᾶς αὐτῶν χειρός. Ἐν ἐλευθέρῳ ὅμως πολιτεύματι, οὗ φύσις καὶ προορισμὸς εἶνε οὐ μόνον νὰ μὴ ἀνεγείρωνται κωλύματα πρὸς τὴν κατάληψιν τῶν διαφόρων ἀρχῶν τοῦ Κράτους, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας νὰ ἐξασφαλίζηται εἰς πάντα ἔχοντα τὴν δύναμιν καὶ τὰ προσόντα νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν πατρίδα του ἡ εἰς τὰς ἀρχὰς εἴσοδος, μόνον ἡ τῆς ἀρχῆς ταύτης πραγματοποίησις δέον νὰ ἐπιδιώκηται καὶ κραταιῶται διὰ τῆς κα

1 Stuart Mill, du gouvern. représent. σελ. 166.

2 Cicero, de Republica. Βιβλ. I. Κεφ. Cap. XXXIV.

όλου νομοθεσίας. Τὴν ἀρχὴν ταύτην τὴν τόσον σωτηρίαν καὶ πρέπουσαν εἰς ἐλεύθερον πολίτευμα, ἀνέπτυξαν καὶ ἔθεσαν ὡς βάσιν εὐνομουμένης Πολιτείας, πρῶτοι, οἱ δύο τῆς Πολιτικῆς ἐπιστήμης καὶ Φιλοσοφίας πατέρες, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης. Ὁ μὲν Πλάτων ἐπὶ τῆς *μετριότητος* τὴν πρόοδον τῶν Πολιτευμάτων στηρίζων ἐν τοῖς Νόμοις του [1], ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ἐπὶ *τῶν μέσων* ἐν τοῖς Πολιτικοῖς του [2], ἀμφότεροι τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐπεδίωξαν καὶ τὴν αὐτὴν σύστασιν ἔδωκαν πρὸς τοὺς συντάκτας τῶν Πολιτευμάτων νὰ ἐξασφαλίσωσι διὰ νομοθετημάτων ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τούτων στηριζομένων, τὴν ὑπεροχὴν τῶν κρειττόνων ἐν τῇ Πολιτείᾳ. Ταῖς ἰδέαις δὲ τῶν δύο τούτων Ἑλλήνων φιλοσόφων ἑπόμενος καὶ ὁ Κικέρων [3], ἰδίᾳ δὲ ταῖς θετικωτέραις τοῦ Ἀριστοτέλους, παρομοίαν ἀρχὴν πολιτειακὴν ἀνέγραψεν ἐν τῇ Πολιτείᾳ αὐτοῦ, ἀρχὴν μικτὴν στηριζομένην ἐφ' ὅλων τῶν κοινωνικῶν τάξεων, λίαν δὲ παρεμφερῆ πρὸς τὸ Συνταγματικὸν πολίτευμα, ἀρχὴν ὅμως ἐξ ἧς ν' ἀπορρέῃ ἡ τῶν κρειττόνων ὑπεροχή. Ἀλλ' ἐὰν ἡ ἀρχὴ αὕτη ἦνε ἡ κρατίστη κατὰ θεωρίαν, ἐὰν ἐκ τῆς ἐπιτεύξεως αὐτῆς ἐξασφαλίζηται ἡ ὕπαρξις τῶν ἐλευθέρων πολιτευμάτων καὶ βαδίζουν τὰ ἔθνη πρὸς τὴν ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις πρόοδον καὶ τὸν πολιτισμόν, ὁμολογητέον ὅτι ἐν τῇ ἐφαρμογῇ εἶνε λίαν δυσχερὲς νὰ πραγματοποιηθῇ. Διὰ τοῦτο, ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὰς ἀρχαίας Δημοκρατικὰς Πολιτείας, ἐν αἷς ὑπῆρχε ἀκώλυτον τὸ στάδιον τῆς ἀναδείξεως τῶν κρειττόνων, διότι ἐν ταύταις πᾶς πολίτης ἐλθὼν εἰς νόμιμον ἡλικίαν ἠδύνατο νὰ παρουσιάζηται ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ λαοῦ καὶ νὰ λαμβάνῃ μέρος ἐν ταῖς συζητήσεσιν αὐτοῦ, ἐκ τῶν νεωτέρων ὅμως ἐθνῶν οὐδὲν σχεδὸν δύναται νὰ καυχηθῇ ὅτι ἐπέτυχε, ἂν οὐχὶ νὰ κυβερνᾶται, διότι οὐδὲ αἱ ἀρχαῖαι δημοκρατίαι ἐκυβερνῶντο πάντοτε ὑπὸ τῶν κρειττόνων, ἀλλὰ νὰ ἐξασφαλίζῃ ὁπωσδήποτε τὴν εἴσοδον τῶν κρειττόνων εἰς τὰς διαφόρους ἀρχὰς τοῦ κράτους. Ὁπωσδήποτε ἡ ἐνασχόλησις τῆς Πολιτικῆς Ἐπιστήμης δὲν ἀπέβη ἀτυχὴς ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου καὶ δύναταί τις μετὰ θάρρους νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι ἀνεῦρε τέλος εὐτυχεῖς τινας συνδυασμούς, ἐξασφαλίζοντας ἀρκούντως τὴν ἐπίτευξιν τῆς ἀρχῆς ταύτης. Εἷς δὲ τῶν συνδυασμῶν τούτων, ἢ μᾶλλον ὁ κράτιστος, εἶνε τὸ σύστημα τῆς κατ' ἀναλογίαν ἐκπροσωπήσεως, δι' ἧς οὐ μόνον αἱ πλειοψηφίαι, ἀλλὰ καὶ αἱ μειοψηφίαι ἔχουσι τὴν εἴσοδόν των εἰς τὴν ἐθνικὴν ἀντιπροσωπείαν. Τοῦ συστήματος τούτου ἐφαρμοζομένου καὶ ἀσφαλέστερον ἐφαρμόζεται διὰ τοῦ εὐφυοῦς συνδυασμοῦ τοῦ Hare, τὸ πολιτικὸν μέλλον τῶν κρειττόνων, ἐὰν δὲν θέλει εἶναι ἐντελῶς ἀσφαλές, δὲν θέλει ὅμως ποτὲ ἀπαντᾷ τὰ κωλύματα, τὰ ὁποῖα ἀνεγείρει τὸ ἰσχῦον ἐκλογικὸν σύστημα τοῦ κράτους τῶν πλειοψηφιῶν.

Ἐπὶ τέλει προσθέτομεν ὅτι τὸ σύστημα τοῦ Hare εἰσήχθη ἤδη ἐν Δανίᾳ ἀπὸ

1 Πλάτων ἐν Νόμοις Βιβλ. Γ'.
2 Ἀριστ. Πολιτικὰ Βιβλ. IV. Κεφ. IX.
3 Cicer. de Republica 1 ἐν τέλει Βιβλ. Β. 3, Κεφ. XXI κλπ.

τοῦ 1855 καὶ θριαμβεύει, ὡς λέγει ὁ κ. Vitet, τῶν φόβων καὶ τῶν προλήψεων. Εἰσήχθη ἐπίσης καὶ ἐν Σύδνεϋ τῆς Αὐστραλίας. Πανταχοῦ δὲ τῆς Εὐρώπης ἐν Ἑλβετίᾳ, Ἀγγλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ συνεστάθησαν ἑταιρίαι, ἐργαζόμεναι ὑπὲρ τῆς παντὶ σθένει ἐπικρατήσεως τοῦ συστήματος τούτου. Ἐν Ἀμερικῇ δὲ τὸ σύστημα τοῦτο κατώρθωσε νὰ συζητηθῇ ἐν τῇ Constituante τῆς Νέας Ὑόρκης καὶ τῇ Γερουσίᾳ τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, δὲν ἐγένετο ὅμως ἔτι δεκτόν. Θιασῶται δὲ ὑπέρμαχοι τοῦ συστήματος τούτου ἐκηρύχθησαν ἐν Ἀγγλίᾳ μὲν ὁ Stuart Mill, μετὰ πολλοῦ ζήλου ἐργασθείς, ὑπὲρ τῆς εἰσαγωγῆς του εἰς Ἀγγλίαν [1], μὴ εὐτυχήσας ὅμως καὶ νὰ ἴδῃ αὐτὸ ἐπιψηφιζόμενον ὑπὸ τοῦ κοινοβουλίου αὐτῆς, ἐν Γαλλίᾳ δὲ ὁ κ. Vitet [2].

Οὐχ ἧττον οὐ μικραὶ ἀντιρρήσεις ἐγείρονται κατὰ τοῦ συστήματος τούτου, ἰδίως κατακρίνεται τοῦτο ὡς περίπλοκον καὶ δυσεφάρμοστον. Ὁ Bageot μάλιστα δὲν διστάζει νὰ εἴπῃ ὅτι εὑρίσκει ἐν αὐτῷ καί τι ρωμαντικόν. Δὲν δύναταί τις βεβαίως ν' ἀρνηθῇ ὅτι τὸ σύστημα τοῦτο παρουσιάζει ἐκ πρώτης ὄψεως περίπλοκόν τινα μηχανισμόν. Ἀλλὰ τὸ περίπλοκον τοῦτο συνίσταται μᾶλλον εἰς τὸ ὅτι τὸ σύστημα τοῦτο εἶνε ὅλως νέον καὶ κατὰ πάντα διάφορον τῶν μέχρι τοῦδε λειτουργούντων συστημάτων ἐκλογῆς. Ἀλλ' ὁ Bageot προβαίνει ν' ἀποδείξῃ καὶ τὰ πρακτικὰ ἀτοπήματα ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τοῦ συστήματος τούτου, ἃ προσκρούουσι κατ' αὐτὸν πρὸς δύο ὅρους τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ συστήματος. Πρὸς τοῦτο συγκρίνει τοὺς λεγομένους *ἑκουσίους ἐκλογικοὺς συλλόγους* (collèges volontaires) πρὸς τοὺς *κανονιστικοὺς ἐκλογικοὺς συλλόγους* (collèges réglementaires) καὶ ἐξάγων τ' ἄτοπα, ἃ παρουσιάζουσιν οἱ ἑκούσιοι ἐκλογικοὶ σύλλογοι ἀποφαίνεται ὑπὲρ τῆς καταδίκης τοῦ συστήματος τοῦ Hare, ὡς καὶ τούτου ἀνήκοντος εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην καὶ παρουσιάζοντος περιπλοκώτερα μάλιστα φαινόμενα τῶν ἑκουσίων ἐκλογικῶν συλλόγων. Ἑκουσίους ἐκλογικοὺς συλλόγους καλεῖ τοὺς ἐκλογικοὺς συλλόγους, οὓς μόνοι οἱ ἐκλογεῖς, οἵους θεωρεῖ ὁ νόμος, ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ σχηματίζωσι. Πᾶς ἐκλογεὺς λοιπόν, ὁπουδήποτε καὶ ἂν κατοικῇ, εἰς ὁποιανδήποτε ἐπαρχίαν καὶ ἂν ἀνήκῃ, δύναται νὰ εἰσέλθῃ εἰς ὁποιονδήποτε ἐκλογικὸν σύλλογον θέλῃ, ὅταν ἰσχύῃ τὸ σύστημα τῶν ἑκουσίων ἐκλογικῶν συλλόγων. Ὑπὸ τὸ ἕτερον σύστημα τῶν κανονιστικῶν ἐκλογικῶν συλλόγων, ὁ ἐκλογεύς, ὡς τὸν ὁρίζει καὶ αὖθις ὁ νόμος, ὑποχρεοῦται ν' ἀποτελῇ μέρος ὡρισμένου ἐκλογικοῦ συλλόγου. Ποῖον τῶν δύο τούτων συστημάτων εἶνε προκριτώτερον; Ὁ Bageot θεωρεῖ τοιοῦτον τὸ τῶν κανονιστικῶν ἐκλογικῶν συλλόγων διὰ τὰ ἑξῆς ἄτοπα, τὰ ὁποῖα παρουσιάζει τὸ ἀντίθετον σύστημα τῶν ἑκουσίων ἐκλογικῶν συλλόγων, κατ' αὐτόν, καίτοι ὁμολογῶν ὅτι καὶ οὐ

1 Vitet ἔνθ' ἀνωτέρω.

2 Καὶ ἐν Ἰταλίᾳ συνηγοροῦσι πολλοὶ ὑπὲρ τοῦ συστήματος τούτου ἰδίως ὁ Palma «Poter Elettorale» Milano 1869, Padilletti ἐν τῷ περιοδικῷ «Nuova Autologia» Firenze 76φ'ος 15' καὶ ἕτεροι· ἐν δὲ τῇ Γερμανίᾳ ὁ Bluntschli ἐν τῷ νεωτάτῳ αὐτοῦ συγγράμματι «Die Polit

ὀλίγα πλεονεκτήματα παρέχει. Ἐν πρώτοις, λέγει, οἱ ἐκλογεῖς θὰ παρασύωνται ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τῶν κομμάτων καὶ οἱ ἐκλογικοὶ σύλλογοι θὰ ὀργανίζωνται κατὰ τὴν βούλησιν αὐτῶν, ὥστε ἀνεξάρτητός τις ἐκλογεὺς θὰ ἦνε ἀδύνατον νὰ κατορθώσῃ νὰ εὕρῃ 1000 ὀπαδούς, ἵνα προβῇ μετ' αὐτῶν εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ κατ' αὐτοὺς ἀρεστοῦ προσώπου, ὅπερ πάντως θ' ἀνήκῃ εἰς τὴν μειοψηφίαν. Οὕτω θ' ἀποστέλλωνται εἰς τὸ Κοινοβούλιον ἄνθρωποι ἐμφορούμενοι πολιτικῶν παθῶν,' ἢ διὰ νὰ ἐκλεχθῇ καί τις ἀνεξάρτητος, ὀφείλει ν' ἀπαρνηθῇ οἱασδήποτε ἀρχὰς ἔχει καὶ νὰ ἐγκολπωθῇ τὸ πρόγραμμα, τὸ ὁποῖον θέλει τῷ ὑποβάλει ὁ ἐκλογικὸς σύλλογος, ὅστις ὑπὸ μόνον τὸν ὅρον τοῦτον θὰ συναινῇ νὰ ἐκλέγῃ τὸν ἐκλιπαροῦντα τὴν προστασίαν του. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πρόγραμμα θὰ ἦνε κομματικόν, θὰ ἐπέλθῃ τὸ ἀποτέλεσμα νὰ σχηματισθῇ Κοινοβούλιον, οὗ τὰ μέλη θὰ συνεδέοντο διὰ τῶν κομματικῶν δεσμῶν ἰσχυρότερον τῶν σήμερον ἐκλεγομένων. Τοιαύτη δ' ἐκλογή, ἐξακολουθεῖ νὰ προσθέτῃ, θὰ καθίστα τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ ἔθνους ὑποδούλους εἰς τοὺς ἐκλογικοὺς συλλόγους ἢ μᾶλλον εἰς τὸν εὐφυέστατον καὶ ἱκανώτατον τῶν ἐκλογέων, ὅστις θὰ κατορθοῖ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν γνώμην του εἰς τὸν σύλλογον ἢ ἐν τοῖς κατωτέροις ἐκλογικοῖς συλλόγοις, εἰς τοὺς κομματικοὺς ἀρχιουργούς (meneurs de parti). Οὕτω συμπεραίνει ὅτι τὸ σύστημα τῶν ἑκουσίων ἐκλογικῶν συλλόγων, ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους καὶ πρὸς τὸ μετριόφρον πνεῦμα, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἐπικρατῇ ἐν τῇ Βουλῇ, ἤτοι πρὸς δύο οὐσιώδεις ὅρους τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ συστήματος εἶνε ἀποκρουστέον, τοσούτῳ μᾶλλον δὲ ὅσῳ τὸ σύστημα τῶν ἑκουσίων ἐκλογικῶν συλλόγων ἔχει μορφὴν περιπλοκωτέραν, ὡς τὸ τοῦ Hare [1]. Οἱ λόγοι ὅμως οὗτοι δὲν φαίνονται λίαν ἰσχυροὶ ἵνα καταδικασθῇ σύστημα ἐπιτυχέστατα λῦσαν τὴν δυσχέρειαν τῆς συναρμολογίας τῆς ἐκλογικῆς νομοθεσίας μετὰ τῶν ὅρων τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ συστήματος. Δὲν εἶνε τόσον πειστικὸν ἐπιχείρημα ὅτι ὁ ἐκλογεὺς δυσκόλως θὰ κατορθοῖ νὰ εὑρίσκῃ ὁμοφρονοῦντας αὐτῷ ἵνα ἀναδείξωσι διακεκριμένον τινά, ἀλλὰ μειοψηφοῦντα ἄνδρα βουλευτήν, ἵνα μὴ πίπτῃ εἰς τὴν παγίδα τῶν κομμάτων. Δὲν εἶνε ἐν πρώτοις ἀνάγκη νὰ εὕρῃ ὁμοφρονοῦντας αὐτῷ. Ἀρκεῖ νὰ γινώσκῃ ὅτι ὁ ἀρεστὸς αὐτῷ δύναται, ὡς ἐκ τῆς κοινῆς φήμης, νὰ ἦνε ἀρεστὸς καὶ εἰς ἄλλους καὶ τοῦτο θέλει πείσει αὐτὸν μετ' ἐλπίδος ἐπιτυχίας νὰ τὸν ψηφίσῃ. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀπαιτῆται συνεννόησις μετ' ἄλλων ἐκλογέων εἶνε τὸ τοιοῦτον δύσκολον, καὶ ἀδύνατον νὰ εὑρεθῶσι συμφρονοῦντες τοσοῦτοι, ὅσοι δύνανται νὰ ὑποστηρίξωσί τινα ὡς βουλευτήν; Ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ, ἐν τῷ δήμῳ, ἐν τῷ χωρίῳ, ἔνθα ὁ ἐκλογεὺς οὗτος κατοικεῖ, δὲν εἶνε πολὺ πιθανὸν ὅτι θέλει εὕρει πολλοὺς ὁμοφρονοῦντας καὶ ἂν μὴ ὅσους ἀπαιτοῦνται ἵνα ἀναδείξωσί τινα βουλευτήν, πάντως ὅμως ἱκανοὺς ἵνα ἐνθαρρύνωσι τὴν ὑποψηφιότητά του; Εἶνε δὲ δύσκολον τὸ

1 Bageot La Constitution Anglaise. Γαλλ. μετάφρασις VI σελ. 220—223 καὶ Stuart Mill 178—184.

ἐλλεῖπον ν'ἀναπληρωθῇ δι' ἐκλογέων ἑτέρας ἐπαρχίας καὶ νὰ συμπληρωθῇ οὕτω τὸ ποσοστόν, τὸ ὁποῖον ὁ νόμος θέλει ὁρίζει πρὸς ἐπιτυχίαν τινὸς βουλευτοῦ. Βεβαίως δὲν ἀρνούμεθα ὅτι καὶ ὑπὸ τὸ σύστημα τοῦ Hare, αἱ διάφοροι πολιτικαὶ μερίδες θέλουσι ἐξακολουθεῖ τὰς συνήθεις ἐνεργείας των περὶ τὸν προσηλυτισμὸν τῶν ἐκλογέων καὶ θέλουσι κατορθοῖ νὰ προσηλυτίζωσι τοιούτους. Ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον μὴ περιέχον τι ἐναντίον τῶν ἐκλογικῶν καὶ τῶν τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ πολιτεύματος ἀρχῶν, δὲν δύναται ν' ἀλλοιοῖ τὸν ἐπιδιωκόμενον διὰ τοῦ συστήματος τούτου σκοπόν. Τὸ σύστημα τοῦτο ἂν καὶ εὐνοῇ καὶ τὰς πολιτικὰς μερίδας, συγχρόνως ὅμως προστατεύει καὶ ἐκείνους οἵτινες ὑπὸ τὸ ὑπάρχον σύστημα διεσπαρμένοι ὄντες καὶ ἀσθενεῖς, οὐδεμίαν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν ἐκλογῶν ἐξασκοῦσι. Ἐὰν ὑπάρχῃ εὔλογος ἀντίρρησις κατὰ τῆς κομματικῆς ἐπενεργείας, ὑπάρχει κατὰ τοῦτο, ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ Mill [1] ὅτι ὁ ἀνεξάρτητος ἐκλογεὺς ἀφοῦ ἐγγράψῃ ὀνόματά τινα ἀντιπροσώπων τῆς προτιμήσεώς του θέλει ἀναγκασθῇ νὰ πληρώσῃ τὸν κατάλογόν του, ἐν ἐλλείψει ἄλλων προσώπων τῆς ἀρεσκείας του, διὰ τῶν ὑποδεικνυομένων ὑπὸ τῶν πολιτικῶν μερίδων ὑποψηφίων. Ἀλλ' ἡ δυσχέρεια αὕτη ἥτις δὲν ἔχει σχεδὸν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς λειτουργίας τοῦ συστήματος τούτου δύναται νὰ θεραπευθῇ ἐπιτρεπομένου εἰς τὸν ἐκλογέα νὰ ἐγγράψῃ εἰς τὸ ψηφοδέλτιόν του ὅσα μόνον ὀνόματα προτιμᾷ [2]. Περιττὸν δὲ θεωροῦμεν νὰ ἐμμείνωμεν εἰς τὸν ἕτερον ἰσχυρισμὸν ὅτι δύνανται οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ ἔθνους καὶ τὰ κοινοβούλια νὰ καθίστανται ὑπόδουλα τῶν ἐκλογικῶν συλλόγων, διότι τοιοῦτος φόβος πολὺ ἀπέχει τοῦ νὰ πραγματοποιηθῇ ποτέ. Ἵνα πραγματοποιηθῇ ὁ φόβος οὗτος, ἀπαιτοῦνται νὰ ὑπάρχωσι σύλλογοι διωργανωμένοι, τοιοῦτοι δὲ δὲν εἶνε εὔκολον νὰ ὑπάρξωσιν ἐκεῖ μάλιστα ὅπου ἐλλείπει ἡ ἑνότης τοῦ τόπου, ὡς ὑποθέτει τὸ σύστημα τοῦτο, καὶ πρὸ πάντων παρ' ἡμῖν. Ἀλλὰ καὶ διωργανωμένους συλλόγους ἂν ὑποθέσωμεν, ἐλάχιστα εἶνε πιθανὸν ὅτι θέλει κατορθωθῇ ἡ εἰς αὐτοὺς ὑποδούλωσις τῶν ἀντιπροσώπων καὶ τῆς ἀρχῆς ταύτης ἐπεκτεινομένης, ὅλου τοῦ Κοινοβουλίου. Τὸ ἀληθὲς εἶνε ὅτι τὸ σύστημα τοῦ ἐκλογικοῦ ποσοστοῦ δὲν παρουσιάζει τ' ἄτοπα, διὰ τὰ ὁποῖα κατακρίνεται. Ἐὰν ἀληθῶς παρουσιάζῃ ἄτοπον, τοῦτο εἶνε, ὡς παρατηρεῖ εὐστόχως ὁ κ. Vitet, ἡ πρόληψις. Τὰς προλήψεις ὅμως μόνος ὁ χρόνος αἴρει καὶ οὗτος ἀναμφιβόλως θέλει ἄρει καὶ τὰς κατὰ τῆς παραδοχῆς τοῦ συστήματος τούτου ὑπαρχούσας.

Γ'

Παρ' ἡμῖν ὅμως τὸ σύστημα τοῦ Hare, ὑπὲρ οὗ πάντες σχεδὸν οἱ νεώτεροι δημοσιολόγοι συνηγοροῦσι, δύναται νὰ ἔχῃ ἐφαρμογήν; Δύναται ἡ Ἑλ-

1 S. Mill αὐτόθι.

2 Καὶ ὁ Bluntschli, Die Politik σελ. 444 ἀναφέρει τὴν δυσχέρειαν ταύτην, ἥτις θὰ καθιστᾷ τὸν ἐκλογέα ὑποχείριον τῶν πολιτικῶν μερίδων καὶ συνιστᾷ τὸν περιορισμὸν τῶν ψήφων εἰς μίαν μόνην.

ἀς, ἐφαρμόζουσα αὐτό, νὰ ἐπιτύχῃ τὰ εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα ἤ ἐγγυᾶται πρὸς τὴν εὔρυθμον τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ αὐτῆς πολιτεύματος ποείαν; Ἀτυχῶς ὄχι. Ἡ Συνέλευσις τοῦ 1862, εἰσαγαγοῦσα ὡς μέσον ψηφοφορίας τὰ σφαιρίδια ἀντὶ τῶν ἐπὶ τῆς πρώτης Βασιλείας ἐν χρήσει ὄντων ψηφοδελτίων καὶ θεωρήσασα ἀπαραίτητον τὴν ἀναγραφὴν τῶν σφαιριδίων ἐντὸς τοῦ Συντάγματος [1], ὡς θεμελιώδους ἴσως θεσμοῦ τοῦ Πολιτεύματος, ἀπέκλεισε πᾶσαν δυνατὴν τοῦ συστήματος τούτου ἐφαρμογὴν ἐν τῇ πατρίδι ιας. Τὸ σύστημα τοῦ Hare, ὡς εἴδομεν ἔχει βάσιν τὸ ψηφοδέλτιον καὶ μόνον δι' αὐτοῦ δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ. Καὶ ἰσχύει μὲν τοῦτο δι' ἕνα ὑποψήφιον, ἀλλ' ἐκ τῶν προτέρων δὲν δύναται νὰ ἦνε γνωστὸν διὰ τίνα ὑποψήφιον ἰσχύει. Κατὰ πρῶτον, προτιμᾶται, ὡς εἴδομεν, ὁ πρῶτος ἐγγεγραμμένος ν τῷ ψηφοδελτίῳ. Ἀφοῦ δὲ λάβῃ οὗτος τὸ ἀπαιτούμενον ποσοστὸν τῶν ψήφων καὶ ἀνακηρυχθῇ βουλευτής, τὸ ψηφοδέλτιον παύει νὰ ἰσχύῃ δι' αὐτὸν καὶ ἰσχύει διὰ τὸν δεύτερον, ἐὰν ἐξακολουθῇ ὁ πρῶτος καὶ ὑπὸ πλειοτέρων τῶν νομίμων ψηφοδελτίων νὰ ὑποστηρίζηται. Καθίσταται ἑπομένως ἀδύνατον διὰ τῶν σφαιριδίων νὰ ἴδωμεν τὸ σύστημα τοῦ ἐκλογικοῦ ποσοστοῦ ἐφαρμοζόμενον παρ' ἡμῖν.

Οὐχ ἧττον καὶ παρ' ἡμῖν φαίνεται ὅτι ἐλήφθη σκέψις περὶ τῆς προστασίας τῶν δικαιωμάτων τῆς μειοψηφίας καὶ περὶ τῆς εἰσαγωγῆς αὐτῆς εἰς τὴν ἐθνικὴν ἀντιπροσωπείαν [2]. Πρὸς τοῦτο ὑποστηρίζεται ἡ ἐφαρμογὴ συστήματος, διαφόρου μὲν τῶν μᾶλλον ὑποστηριζομένων σήμερον συστημάτων, οὐχὶ ὅμως καὶ πάντη ἀγνώστου τῇ πολιτικῇ ἐπιστήμῃ. Τὸ σύστημα τοῦτο εἶνε τὸ τοῦ *ἑνιαίου τῆς ψήφου*.

Κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο πᾶς ἐκλογεὺς διαθέτει μόνον μίαν ψῆφον, ἣν μόνον εἰς ἕνα ὑποψήφιον δύναται ν' ἀπονείμῃ. Οὕτω ἐὰν μία ἐκλογικὴ περιφέρεια ἀποτελουμένη ἐκ 50 χιλιάδων ἐκλογέων σύγκειται ἐκ δύο μερίδων καὶ ἀναδεικνύει 5 βουλευτάς, πιστεύεται ὅτι ἡ μὲν πλειοψηφία διὰ τοῦ συστήματος τούτου θὰ ἐπιτύχῃ ὑπὲρ ἑαυτῆς τὰ $3/5$ τῆς ἀντιπροσωπείας ἤτοι τρεῖς βουλευτάς, ἐνῷ ἡ μειονοψηφία τὰ $2/5$ ἤτοι δύο βουλευτάς. Ἀτυχῶς ὅμως τὸ σύστημα τοῦτο κατὰ τὸ φαινόμενον μόνον ἱκανοποιεῖ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἐπιστήμης καὶ προστατεύει τὰ δικαιώματα τῶν μειοψηφιῶν. Πράγματι δὲ εἶνε λίαν ἀμφίβολον ἂν θὰ δύνηται ἡ μειοψηφία ν' ἀντιπροσωπεύηται ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ ὑπὸ τὸ σύστημα τοῦτο. Ἐπὶ πλέον δὲ εἶνε λίαν ἀμφίβολον, ἂν τὰ ἐλαττώματα ἐφ' οἷς κατηγορεῖται τὸ ὑπάρχον σύστημα, θέλουσι δυνηθῇ ὑπ' αὐτὸ νὰ ἐκλείψωσιν.

Καὶ τῴόντι, ἵνα εἶνε δυνατὸν αἱ μειοψηφίαι νὰ ἔχωσι τὴν μερίδα των

1 Ἴδε ἄρθρ. 66 Συντάγμ. τοῦ 1864. Κατὰ τοῦ συστήματος τῶν σφαιριδίων ἴδε ἄρθρον ἡμῶν ἐν τῇ ἄλλοτε ἐκδιδομένῃ ἐφημερίδι ἡμῶν ὁ «Φιλόπατρις Ἕλλην» (11 Ἰουλίου 1875).

2 Ὁ Βασιλικὸς λόγος τοῦ 1875 τὴν ἀνάγκην τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ ἐκλογικοῦ νόμου ἐστήριζε καὶ ἐπὶ τοῦ λόγου τούτου.

ἐντὸς τοῦ Κοινοβουλίου κατὰ τὸ σύστημα τοῦ ἑνιαίου τῆς ψήφου, ἀπαιτεῖται νὰ ἦνε ἀκριβῶς ἐκ προοιμίων γνωσταὶ αἱ δυνάμεις ἑκάστης μερίδος. Ἤτοι ἐάν, ὡς ἐν τῷ παραδείγματι, τὸ ὁποῖον ἀνεφέραμεν, μία ἐκλογικὴ περιφέρεια ἐκλέγουσα πέντε βουλευτὰς σύγκηται ἐκ τριῶν μερίδων, ὧν ἡ μὲν μία πλειοψηφεῖ τῶν δύο ἄλλων, ἀπαιτεῖται, κατὰ τὸ σύστημα, τὸ ὁποῖον προτείνεται, ἡ μὲν πλειοψηφοῦσα μερὶς ἵνα ἐπιτύχῃ τρεῖς βουλευτὰς νὰ διαθέτῃ ἀκριβῶς τὰ $^3/_5$, αἱ δ' ἕτεραι ἑκατέρα ἀκριβῶς τὸ $^1/_5$. Ἐὰν ὅμως αἱ μειοψηφίαι δὲν διαθέτωσιν ἑκάστη τὸ $^1/_5$ ἤτοι ὁμοῦ τὰ $^2/_5$, ἐὰν ἡ μία ἦνε πολυαριθμοτέρα τῆς ἄλλης, ἢ καὶ αἱ δύο δὲν διαθέτωσιν ὁμοῦ τὰ $^2/_5$, τότε τί θέλει συμβῇ; Ἐν μὲν τῇ πρώτῃ περιπτώσει πιθανὸν ἡ μία μειοψηφία νὰ ἐπιτύχῃ μίαν ἕδραν ἐν τῇ Βουλῇ, ἐνῷ ἡ ἑτέρα θέλει ἀφεύκτως ἀποκλεισθῇ, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ καὶ αἱ δύο μειοψηφίαι ἀποκλείονται τοῦ βουλευτηρίου καὶ τὸ στάδιον τῆς κοινοβουλευτικῆς ἐνεργείας μένει ἀνοικτὸν πάλιν εἰς τὴν πλειοψηφίαν. Ὑποθετέον πρὸς τούτοις μίαν πλειοψηφίαν, μικρὰν ὅμως, καὶ δύο μειονοψηφίας ὑπερτερούσας ὁμοῦ τὴν πλειοψηφίαν καὶ ὑποθέσωμεν σύμπνοιαν καὶ σύμπραξιν ἀμοιβαίαν ὅσῳ τὸ δυνατὸν μεγάλην. Τί θέλει συμβῇ ἐκ τούτων; Ὁ ἀποκλεισμὸς τῆς πλειοψηφίας καὶ ἡ ὑπερίσχυσις τῶν μειοψηφιῶν. Μὴ εἴπῃ δέ τις ὅτι ἐπειδὴ ὁ ἐκλογεὺς θὰ ἔχῃ μίαν μόνην ψῆφον δὲν εἶνε δυνατὸν σύμπραξις καὶ συνάφεια νὰ ὑπάρξῃ μεταξὺ δύο μερίδων. Βεβαίως ἡ σύμπραξις δὲν θὰ φαίνηται ὑπὸ τὴν μορφήν, ἣν σήμερον παριστᾷ, πάντοτε ὅμως θὰ ἦνε δυνατὴ καὶ θὰ ὑπάρχῃ. Ὑπάρχουσι τεχνάσματα καὶ στρατηγήματα ἐκλογικά, τὰ ὁποῖα καὶ αὐτὰς τὰς αὐστηροτάτας καὶ προνοητικωτάτας διατάξεις τῶν νόμων κατασοφιστεύονται, καὶ τὰ ὁποῖα δὲν πιστεύομεν ν' ἀγνοῶσιν οἱ ἐν Ἑλλάδι περὶ τὰ ἐκλογικὰ ἀσχολούμενοι. Εἶνε παράδοξον, προϋπολογιζομένων ἀκριβῶς τῶν δυνάμεων τῶν μᾶλλον στρατηγικῶν μερίδων, καὶ διανεμομένων τούτων μεταξύ των, δύο μειοψηφίαι νὰ δυνηθῶσι νὰ ὑπερισχύσωσι μιᾶς πλειοψηφίας καὶ ἐὰν δὲν δυνηθῶσι παντελῶς νὰ τὴν ἀποκλείσωσι τοῦ Βουλευτηρίου νὰ τὴν ἀφαιρέσωσι τοὐλάχιστον μίαν ἕδραν ἐν αὐτῷ, ἢ εἶνε παράδοξον μία πλειοψηφία ἀρκούντως ἰσχυρὰ διὰ τῆς ἀριθμητικῆς ἰσχύος της ἢ διὰ μηχανορραφημάτων ἢ καὶ ἕνεκα ἰδίων αὐτῶν σφαλμάτων ν' ἀποκλείσῃ αὐτὰς πάσης ἀντιπροσωπείας ἐν τῷ βουλευτηρίῳ; Οὐδέποτε εἶνε πιστευτὸν ὅτι ἑκάστη μερὶς θέλει εὐχαριστεῖσθαι εἰς τὴν ἀνάλογον αὐτῇ θέσιν ἐν τῇ ἀντιπροσωπείᾳ τοῦ ἔθνους. Οὐδέποτε ἡ πλειοψηφία θὰ θεωρήσῃ ἐπαρκὲς νὰ λάβῃ δύο ἕδρας ἐν τῇ Βουλῇ καὶ οὐχὶ ἁπάσας. Καὶ αἱ μειοψηφίαι δὲ αὐταὶ δὲν θὰ εὐχαριστῶνται διότι ἔτυχον τοῦ δικαιώματος ν' ἀντιπροσωπεύωνται. Θὰ ζητήσωσι νὰ δεσπόσωσιν ἐν τῇ ἐκλογικῇ περιφερείᾳ πρὸς ἐντελῆ ἀποκλεισμὸν τῆς πλειοψηφούσης μερίδος. Ταῦτα δὲ θαυμασίως ὑποβοηθεῖ τὸ σύστημα, τὸ ὁποῖον ἴσως θεωρεῖται ὡς τὸ συντελεστικώτατον μέσον τῆς ἐκμηδενίσεως τῶν ἐλαττωμάτων τούτων, τὰ ὁποῖα σήμερον ἰδίως ἀναφαίνονται ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς ὑπερισχύσεως τῶν

λειοψηφιῶν. Ἀλλ' ἡ ἐπιστήμη δὲν ἐπιθυμεῖ ἐκ τῆς τύχης καὶ ἐκ τῆς ἐκλογικῆς δεξιότητος νὰ ἐξαρτῶνται τὰ δικαιώματα τῶν μειοψηφιῶν. Ἐπιθυμεῖ ἀκριβῶς καὶ ἀσφαλῶς νὰ ὁρίζωνται καὶ κανονίζωνται ταῦτα. Ἀληθῶς δὲ τὸ σύστημα τῆς ἑνιαίας ψήφου, ἐὰν θὰ εἰσάγῃ τὰς μειοψηφίας εἰς τὸ Κοινοβούλιον θὰ τὰς εἰσάγῃ τυχαίως καὶ ἀκουσίως, οὕτως εἰπεῖν, αὐτοῦ.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλως ἡ θέσις τῶν μειοψηφιῶν εἶνε ἐπισφαλὴς καὶ ἡ κατ' ἀναλογίαν ἐκπροσώπησις τοῦ ἔθνους δυσχερής. Ἐπειδὴ ὁ ἐκλογεὺς θὰ ἔχῃ μίαν μόνην ψῆφον, ἣν μόνον ὑπὲρ ἑνὸς ὑποψηφίου δύναται νὰ διαθέσῃ, προκειμένου νὰ ἐκλέξῃ μεταξὺ δύο προσώπων, ὧν τὸ μὲν ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν πολιτεύεται καὶ διακρίνεται ἐν τῷ πολιτικῷ σταδίῳ, τὸ δὲ ἐντελῶς ἄγνωστον ἐν τῇ πολιτικῇ παλαίστρᾳ διατελεῖ, βεβαίως θέλει προτιμήσει τὸ πρῶτον, τὸ παρέχον μεγίστας ἐγγυήσεις ἐπιτυχίας. Ὅσοι δ' ἔχουσι πεποίθησιν ἐπὶ τοῦ δευτέρου προσώπου, ἐὰν δὲν θέλωσι νὰ τῷ παράσχωσι ψῆφον ἀνωφελῆ, θέλουσι ἀπόσχει τῆς ἐκλογῆς. Οὕτω οἱ ἐξοχώτεροι καὶ ἐπιφανέστεροι τῶν πολιτευομένων θέλουσιν ἀπορροφᾷ τὰς ψήφους τῶν ἐκλογέων ἐπὶ βλάβῃ τῶν μειοψηφιῶν καὶ ἐπὶ παραβιάσει τῆς ἀρχῆς τῆς ἀναλόγου διανομῆς τῶν ψήφων εἰς ἁπάσας τὰς μερίδας, τὰς ὑπὸ ἱκανοῦ ἀριθμοῦ, ἐννοεῖται, ψήφων ὑποστηριζομένας, ὥστε νὰ καθίστανται σεβασταί. Προκειμένου λοιπὸν ἐν μιᾷ ἐκλογικῇ περιφερείᾳ ἀριθμούσῃ 50 χιλιάδων ἐκλογεῖς νὰ ἐκλεχθῶσι 5 βουλευταί, ὧν δύο ἢ καὶ εἷς κατέχουσι θέσιν ἐπιφανῆ μεταξὺ τῶν πολιτευομένων, θὰ συμβῇ οἱ δύο οὗτοι ἢ καὶ ὁ εἷς νὰ λάβωσι 30 χιλιάδας ψήφων ἢ καὶ πλειότερον, ἐνῷ οἱ ἕτεροι τέσσαρες 20 μόνον χιλιάδας ἢ καὶ ὀλιγώτερον. Τὸ τοιοῦτον ὅμως οὐδέποτε βεβαίως εἶνε δίκαιον καὶ συμφέρον εἰς τὴν καθόλου τῆς ἀντιπροσωπείας διαρρύθμισιν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀληθῶν ἀρχῶν τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ συστήματος. Πιθανὸν ὅμως νὰ μὴ συμβῇ τοῦτο, θὰ συμβῇ ὅμως τότε τὸ ἕτερον, ὃ ἀνεφέραμεν, ἤτοι θὰ παρασκευασθῶσι τὰ πράγματα οὕτως ὥστε ὁ ἔξοχος οὗτος πολιτευόμενος νὰ λάβῃ τὰς ἱκανὰς μόνον ψήφους, αἵτινες κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀρκοῦσι νὰ τὸν ἀναδείξωσι βουλευτήν, τὰς δὲ περιπλέον, ἃς ἔμελλε νὰ λάβῃ, ἐὰν ἔμενεν ἀμέτοχος τῆς ἐκλογικῆς πάλης, νὰ λάβωσιν οἱ φίλοι του πρὸς ἐντελῆ ἀποκλεισμὸν τῶν μειοψηφιῶν. Τίς ὅμως δὲν βλέπει ὅτι διὰ τῶν μέσων τούτων εἰς οὐδὲν ἄλλο ἀποτέλεσμα φθάνομεν εἰμὴ εἰς τὰ ὑπὸ τὸν σήμερον ἰσχύοντα ἐκλογικὸν νόμον, δι' ἄλλης ὅμως ὁδοῦ, κατὰ τὸ φαινόμενον δικαιοτέρας καὶ λογικωτέρας; Ἡ μειοψηφία ποῖον ὄφελος θέλει ἔχει ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ νέου συστήματος; Ἢ οὐδὲν ἢ ἐλάχιστον βεβαίως.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν ἀτελειῶν τούτων καὶ ἑτέραν τινὰ ἀτέλειαν παρουσιάζει τὸ σύστημα τῆς ἑνιαίας ψήφου, ἀτέλειαν ἥτις ἐν ταῖς μάλιστα ὑπάρχει, ὡς εἴδομεν, ὑπὸ τὸ ἐνεστὼς ἐκλογικὸν σύστημα καὶ ἧς ἡ ἐξάλειψις ἔπρεπεν ἰδίως νὰ ἐπιδιωχθῇ. Τὸ ὑπάρχον ἐκλογικὸν σύστημα προνοοῦν μόνον περὶ τῶν πλειοψηφιῶν καὶ εἰς ταύτας μόνον δίδον τὴν ὑπεροχήν, ὑποβοηθεῖ θαυμασίως τὴν

ἐπίτασιν τῶν ἀποχῶν τῶν ἐκλογέων. Καὶ τοῦτο, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, ἐκ τῆς βεβαιότητος τοῦ ἐκλογέως ὅτι ὁ ἀρεστὸς αὐτῷ ὑποψήφιος εἶνε δυσχερὲς ἢ ἀδύνατον νὰ ἐπιτύχῃ. Τὴν μεγάλην ταύτην ἀτέλειαν, ἣν σήμερον καταδικάζει ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη καὶ δι' ἑνὸς εὐφυοῦς συνδυασμοῦ κατώρθωσε νὰ ἐξαλείψῃ, τὸ προτεινόμενον ἐν Ἑλλάδι νέον ἐκλογικὸν σύστημα τὴν θεραπεύει; Οὐχί. Καὶ τοῦτο διότι, ὡς εἴπομεν, τὸ σύστημα τοῦτο δὲν ἐξασφαλίζει ἀποχρώντως τὰ δικαιώματα τῶν μειοψηφιῶν, ἀλλ' ἐξαρτᾷ αὐτὰ ἐκ τῆς τύχης καὶ τῶν περιστάσεων. Τῶν μειοψηφιῶν σπανίως καὶ μόνον ὅτε ἱκανῶς ἰσχυρὰ μερὶς ὑποστηρίζει αὐτὰς δυναμένων νὰ ἐπιτύχωσιν ἐν ταῖς ἐκλογαῖς, οἱ ἐκλογεῖς οἱ μὴ ἀνήκοντες εἰς τὰς μειοψηφίας ταύτας, ἀλλ' εἰς μικροτέρας, θέλουσιν ἐξακολουθεῖ ν' ἀπέχωσιν ὡς ἐκ τῆς ἀβεβαιότητος τῆς ἐπιτυχίας τοῦ ἀρεστοῦ αὐτοῖς.

Ὡς βλέπει τις λοιπὸν καὶ τὸ σύστημα, τὸ ὁποῖον παρ' ἡμῖν ὑποστηρίζεται, δὲν ἱκανοποιεῖ ποσῶς τὰς νέας ἀπαιτήσεις τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης καὶ δὲν συναρμόζει πρὸς τὰς ἀληθεῖς βάσεις τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ συστήματος. Αἱ μειοψηφίαι καὶ ὑπὸ τὸ σύστημα τοῦτο θὰ μένουν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἄνευ ἀντιπροσωπείας, καὶ αἱ ψῆφοι τῶν ἐκλογέων οὐχὶ πᾶσαι θ' ἀναδεικνύωσι Βουλευτάς. Πάντα δὲ τὰ παρεπόμενα τῇ ἀρχῇ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν πλειοψηφιῶν ἐλαττώματα αἱ ἀποχαί, οἱ συνδυασμοί, ὧν ἰδίως τὴν ἐξάλειψιν ἐπιζητεῖ τὸ σύστημα τοῦ ἑνιαίου τῆς ψήφου, θὰ ἐξακολουθῶσι νὰ ὑφίστανται, καί τινα τούτων μάλιστα αἱ δωροδοκίαι καὶ τὰ κομματικὰ πάθη καὶ τὰ ἐκλογικὰ μηχανορραφήματα μετὰ μείζονος ἢ ὑπὸ τὸ μέχρι τοῦδε ἰσχύον σύστημα ἐπιτάσεως.

Τὸ καθ' ἡμᾶς, θὰ ηὐχόμεθα βεβαίως ν' ἀντικατασταθοῦν ταχέως, εἰ δυνατόν, τὰ σφαιρίδια διὰ τῶν ψηφοδελτίων καὶ νὰ ἐφαρμοσθῇ καὶ παρ' ἡμῖν τὸ σύστημα, ὅπερ οἱ πλεῖστοι τῶν νεωτέρων δημοσιολόγων ὑποστηρίζουσιν, τὸ σύστημα τοῦ ἐκλογικοῦ ποσοστοῦ. Ἀλλὰ τοῦτο ὁμολογουμένως εἶνε δυσχερές, διότι καὶ ἡμεῖς βεβαίως δὲν ἔχομεν τὴν ἀφέλειαν νὰ πιστεύωμεν ὅτι χάριν τῶν σφαιριδίων ἢ ἄλλων ἐπουσιωδῶν διατάξεων τοῦ Συντάγματος εἶνε δυνατὸν εὐκόλως νὰ συγκληθῇ Συνέλευσις ἵνα τὰς μεταβάλῃ. Τὰ σφαιρίδια ἐπὶ πολὺν ἴσως χρόνον θὰ δεσπόζωσι τῶν ἡμετέρων ἐκλογικῶν καλπῶν. Ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει πῶς εἶνε δυνατὸν νὰ ἐφευρεθῇ ἀσφαλέστερόν τι μέσον καὶ ὑπὲρ τῆς ἐκπροσωπήσεως τῶν μειοψηφιῶν; Τὸ καθ' ἡμᾶς φρονοῦμεν ὅτι ἐξασφαλίζεται ἀρκούντως εἰς τὰς μειοψηφίας ἡ ἐκπροσώπησίς των ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ, ἐὰν εἰσαχθῇ παρ' ἡμῖν τὸ σύστημα τῆς ἐπισωρευτικῆς ψηφοφορίας (vote cumulatif), περὶ ἧς εἴπομέν τινα ἀνωτέρω. Κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο ὁ ἐκλογεὺς δύναται καὶ τὰς τρεῖς ψήφους, ἃς διαθέτει, νὰ δώσῃ εἰς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ὑποψήφιον. Φρονοῦμεν ὅμως ὅτι πρὸς ἀσφαλεστέραν λειτουργίαν αὐτοῦ δέον νὰ ὁρισθῇ ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ ποσοστόν τι ψήφων, τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖται νὰ λάβῃ τις ὑποψήφιος ἵνα ἀναδειχθῇ βουλευτής. Διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τούτου αἱ μειοψηφίαι θὰ εἰσέρχωνται εὐκόλως εἰς τὸ Κοινοβου-

λιον. Ἐὰν ὑποθέσωμεν λοιπὸν ὅτι 10 χιλιάδες ψῆφοι ἀρκοῦσι πρὸς ἀνακήρυξίν τινος βουλευτοῦ, ἀρκεῖ μία μειοψηφία ν' ἀριθμῇ τὸ τρίτον τῶν 10 χιλιάδων ψήφων, ἵνα ἐκπροσωπηθῇ ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ. Αἱ μειοψηφίαι οὕτω ὑπὸ τὸ σύστημα τοῦτο θὰ ἔχωσι μεγάλην πιθανότητα ἐπιτυχίας ἐν ταῖς ἐκλογαῖς καὶ δὲν θὰ κινδυνεύωσι ν' ἀπορροφῶνται ὑπὸ τῶν πλειοψηφιῶν, ὡς τοῦτο συμβήσεται διὰ τοῦ συστήματος τοῦ ἐνιαίου τῆς ψήφου. Ὡς ἐννοεῖ τις, τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλογέως τοῦ νὰ ψηφοφορῇ συγχρόνως τρὶς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ὑποψήφιον, ὠφελεῖ τὰς μειοψηφίας μᾶλλον ἵνα φθάσωσι τὸν ἐλάχιστον ὅρον τῶν ψήφων, ὃν θέλει ὁρίζει ὁ νόμος, ἐνῷ εἰς τὰς πλειοψηφίας, αἵτινες πληροῦσι τὸν ὅρον τοῦτον, τὸ δικαίωμα τοῦτο εἶνε ὅλως ἀλυσιτελές. Τὸ μόνον σπουδαῖον ἐλάττωμα τοῦ συστήματος τούτου, ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ Stuart Mill, εἶνε ὅτι ἀποκλείονται τῆς ἀντιπροσωπείας αἱ μειοψηφίαι αἱ μὴ διαθέτουσαι τὸ τρίτον τῶν ψήφων. Διὰ τοῦ συστήματος τοῦ Hare τὸ τοιοῦτον θεραπεύεται, ἀλλ' ἐν Ἑλλάδι ἀποχρῶσα ἱκανοποίησις διὰ τὰς μειοψηφίας εἶνε νὰ δύνανται νὰ τριπλασιάζωσι τὰς ψήφους των [1]. Νομίζομεν δὲ ὅτι καὶ ἄλλως δὲν εἶνε δίκαιον ν' ἀπονέμηται καὶ εἰς τὴν μικροσκοπικωτάτην μειοψηφίαν τὸ δικαίωμα τῆς ἐκπροσωπήσεως. Ἵνα μία μειοψηφία ἐπιζητῇ τοιοῦτον δικαίωμα πρέπει καθ' ἑαυτὴν νὰ ἦνε σεβαστὴ καὶ τοιαύτη εἶνε ὅταν τοὐλάχιστον τὸ τρίτον τοῦ ἀπαιτουμένου ὑπὸ τοῦ νόμου ποσοστοῦ τῶν ψήφων διαθέτῃ. Τοῦτο δὲ λέγοντες ἐννοοῦμεν νὰ ὁρισθῇ ὑπὸ τοῦ νόμου ἐλάχιστος ὅρος ψήφων, ὅστις νὰ ἦνε ἀνάλογος πρὸς τὸν ὅλον ἀριθμὸν τῶν ἐκλογέων μιᾶς τοπικῆς περιφερείας, οὕτως ὥστε καὶ τῶν πλειοψηφιῶν τὰ δικαιώματα νὰ ἐξασφαλίζῃ καὶ εἰς τὰς μετρίας μειοψηφίας νὰ παρέχῃ ὁπωσοῦν εὐρὺ τὸ στάδιον τῆς ἐκπροσωπήσεως. Καθ' ἡμᾶς ἐπομένως τὸ σύστημα τοῦτο εἶνε τὸ καταλληλότατον δυνάμενον νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐν Ἑλλάδι, ἐπὶ σεβασμῷ τῶν δικαιωμάτων τῶν μειοψηφιῶν. Τὸ σύστημα δὲ τοῦτο, ἐνῷ ἐξασφαλίζει ἀρκούντως τὰ δικαιώματα τῶν μειοψηφιῶν, θεραπεύει ἱκανῶς καὶ τὰς λοιπὰς ἀτελείας, τὰς παρεπομένας συνήθως τῇ σφαλερᾷ ἀρχῇ τῆς ὑπεροχῆς τῶν πλειοψηφιῶν. Διότι καθισταμένης ἀνωφελοῦς τῆς χρήσεως τῶν ἀνηθίκων ἐκλογικῶν τεχνασμάτων, δὲν δύνανται ταῦτα ἢ νὰ ἐκλείψωσι. Οὕτω δὲ μόνον δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ ἀληθὴς καὶ γνησία ἀντιπροσωπεία καὶ ἐπανέλθῃ τὸ ἀντιπροσωπικὸν σύστημα εἰς τὴν ὀρθὴν καὶ ἀσφαλῆ αὐτοῦ τροχιάν.

ΧΑΡΙΛΑΟΣ ΑΓΓΕΛΑΚΗΣ.

1 Ὁ Bluntschli (Politik σελ. 448) δὲν ἀρέσκεται εἰς τὸ σύστημα τοῦτο, ἀλλ' ὁ λόγος ὃν ἐπὶ τούτῳ φέρει δὲν φαίνεται λίαν καταληπτός «Dan Gesetz, λέγει, theilt einem jeden Wahlkreise mehrere verschiedene Stellen zur Besetzuug zu; und dieser Absicht des Gesetzes handelt der Wähler entgegen, wenn er für Eine Stelle denselben Namen mehrlach wählet».

2 Ὁ ψηφισθεὶς πρό τινος ἐκλογικὸς νόμος ἀπήλειψε τὴν ἐν τοῖς ὑποβληθεῖσι Νομοσχεδίοις περιεχομένην διάταξιν τοῦ ἐνιαίου τῆς ψήφου, οὐχὶ διὰ τὸν λόγον ὅτι δι' αὐτοῦ δὲν ἐξασφαλίζεται ἡ ἐκπροσώπησις τῶν μειοψηφιῶν, διότι περὶ τοῦ ζητήματος τούτου οὐδεὶς λόγος ἐγένετο ἐν τῇ Βουλῇ, ἴσως ὡς ἀκαταλήπτου, ἀλλὰ διότι πολλοὶ τῶν νῦν βουλευτῶν καὶ ἐκ τῶν ἐξεχόντων ἐφοβήθησαν μὴ διὰ τοῦ ἐνιαίου τῆς ψήφου, ὑπαρχούσης τῆς Ἐπαρχίας ὡς ἐκλογικῆς περιφερείας, ἀποτυγχάνωσιν ἐν ταῖς ἐκλογαῖς. Ὡς βλέπει τις ἡ οὐσία παντὸς ζητήματος ἐν Ἑλλάδι εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸ πρόσωπον.

ΡΩΣΙΚΑ ΠΕΡΙ ΕΛΛΑΔΟΣ ΕΓΓΡΑΦΑ

ΝΥΝ ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΝ ΜΕΘΕΡΜΗΝΕΥΟΜΕΝΑ

Θ' *

Ἐπιστολὴ [1] Ἀλεξίου Γρηγ. Ὀρλὸβ [2] τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ πρίγκιπι Γρηγ. Γρ. Ὀρλὸβ [3].

27 Ἰουνίου 1770. Ἐκ τοῦ μεταξὺ τῆς νήσου Χίου καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας πορθμοῦ.

Ἀδελφὲ χαῖρε.

Προτίθεμαι νὰ σοὶ ἀνακοινώσω ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς ἐκστρατείας ἡμῶν. Τὴν Πελοπόννησον ἠναγκάσθημεν νὰ ἐγκαταλείψωμεν ἀνάψαντες ἐν αὐτῇ πανταχοῦ πῦρ· διὰ τοῦ στόλου κατεδιώξαμεν τὸν ἐχθρὸν, ἐφθάσαμεν, ἐπλησιάσαμεν, ἐπελήφθημεν τῶν ἐχθροπραξιῶν, ἠγωνίσθημεν κατ' αὐτοῦ, κατεστρέψαμεν, ἐνικήσαμεν, κατεθραύσαμεν, κατεβυθίσαμεν, κατεκαύσαμεν καὶ εἰς τέφραν μετεβάλομεν αὐτόν.

Ἐγὼ ὁ εὐπειθέστατος θεράπων ὑμῶν ὑγιαίνω καὶ ὁ ἀδελφὸς [4] ὡσαύτως, ἀμφότεροι δὲ εὐχόμεθα ὑμῖν τὸ αὐτὸ καὶ μένω πιστὸς ἐς ἀεὶ θεράπων ὑμῶν κόμις

Ἀλέξιος Ὀρλόβ.

Ὑστ. Μεθ' ἅπαντα τὰ προειρημένα ταῦτα συγχαίρω ὑμῖν, τί δὲ τέξεται ἡ ἐπιοῦσα ὁ Ὕψιστος γινώσκει. Ἰδοὺ ὁ λίθος ὅστις ἐπεκρέματο ἐπὶ τοῦ τραχήλου μου, περὶ οὗ ἔγραφον ὑμῖν ἐξ Ἰταλίας ἀστεϊζόμενος. Νῦν ἀπηλλάγην αὐτοῦ. Δὲν εἰξεύρω πῶς διάγεις νῦν σύ.

* Ἴδε ἀνωτέρω σελ. 459—464 καὶ Παρνασσοῦ τ. Α' σ. 915—921.

1 Ἐκ τῆς Ῥωσικῆς Ἀρχαιότητος 1873 Νοέμβριος.

2 Ὁ γνωστὸς ἀρχιστράτηγος τῆς εἰς Πελοπόννησον ἐκστρατείας ἐπὶ Αἰκατερίνης τῆς Β'.

3 Ἴδε τὴν ἐν τῇ ἑπομένῃ σελίδι διεξοδικὴν σημείωσιν.

4 Θεόδωρος Ὀρλόβ. Εἶχεν ἀποσταλῆ ὡσαύτως εἰς Ἀρχιπέλαγος κατὰ τὴν εἰς Πελοπόννησον ἐκστρατείαν συμμετασχὼν τοῦ ἀγῶνος, μένων δὲ παρὰ τῷ ναυάρχῳ Σπυρίδοβ. Ἴδε ἀνωτέρω σ. 459.

Σημ. Ὁ Γρηγόριος Γρ. Ὀρλὸβ ἦτο στρατηγὸς τοῦ πυροβολικοῦ ἐπὶ Αἰκατερίνης τῆς Β', χαίρων μεγίστην εὔνοιαν παρὰ τῇ αὐτοκρατείρᾳ ταύτῃ, ἀδελφὸς πρεσβύτερος τοῦ Ἀλεξ. Ὀρλόβ. Τὰ ἑξῆς περὶ αὐτοῦ περίεργα ἀρύομαι παρὰ τοῦ Μπαρσουκὸβ (*Ρωσ. Ἀρχεῖον* 1873 ἀριθ. 2) «Ὁ Γρηγ. Ὀρλὸβ εἶχε λίαν ὡρισμένην καὶ αὐτοτελῆ ἰδέαν περὶ τῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ πολιτικῆς τῆς Ῥωσίας. Πρὸ τῆς ἐνάρξεως εἰσέτι τοῦ ῥωσοτουρκικοῦ ἀγῶνος (1737—1803) Παπάζογλούς τις Ἕλλην Θετταλὸς[1] ἐπέσυρε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ, καὶ ἀνεζωπύρωσεν ἐν αὐτῷ τὴν ἰδέαν τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ. Ἡ ἀποκατάστασις τῆς ὁμοδόξου Ἑλλάδος παρίστατο τῷ Ὀρλὸβ τὸ ἄριστον μέσον πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σπουδαίου τούτου ἔργου. Καίτοι δὲ ὁ Νικήτας Πάνην (καγκελάριος τῆς Ῥωσίας τῷ 1763) διορισθεὶς ὑπὸ Αἰκατερίνης τῆς Β', τέως δὲ πράκτωρ διπλωματικὸς ἐν Στοκχόλμῃ τῆς ῥωσικῆς αὐλῆς) ἀπεδέχετο τὴν ἐλπίδα τῆς ἀπὸ τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους ἀπαλλαγὴν τῆς ἑλληνικῆς χώρας, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ αὐτοκράτειρα προετίμα τὴν προσχώρησιν πρὸς τὴν δημοκρατίαν τῆς Βενετίας τὸν φυσικὸν τοῦτον ἐχθρὸν τῆς Πύλης, ὁ Παπάζογλους οὐχ ἧττον ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ Ὀρλὸβ εἰς Ἑλλάδα. Μετὰ δὲ τὴν ἐν ταῖς ὑπογείοις φυλακαῖς ἐν Κωνσταντινουπόλει κάθειρξιν τοῦ ἡμετέρου πρέσβεως Α. Μ. Ὀβραίζκοβ, ὅτε ὁ πόλεμος ἦτο ἀναπόφευκτος, ἤρξαντο ἐν Πετρουπόλει ὑπουργικὰ συμβούλια. Κατὰ τὴν πρώτην συνεδρίασιν παρούσης τῆς αὐτοκρατείρας ὁ Ὀρλὸβ προέτεινεν «εἰ δυνατὸν ὑπὸ τὸ πρόσχημα ἁπλοῦ περίπλου νἀποσταλῶσι πλοῖά τινα εἰς Μεσόγειον ἔνθα νὰ ἐπιληφθῶσι τῶν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐχθροπραξιῶν τῇ συμφωνίᾳ ὅμως τοῦ ἀγγλικοῦ ἀνακτοβουλίου». Ἡ αὐτοκράτειρα ἐνέκρινε τὴν πρότασιν ταύτην χορηγήσασα τὴν ἄδειαν τῆς θαλασσίας ἐκστρατείας καὶ νὰ γείνῃ τὸ σχέδιον τῶν ἐνεργειῶν αὐτῆς. Ὁ Ὀρλὸβ κατὰ τὴν ἑπομένην συνεδρίασιν ὑπέβαλε τὴν ἔκθεσιν «τῆς γνώμης αὐτοῦ περὶ τῆς εἰς Μεσόγειον ἐκστρατείας ἐν ᾗ ὑπεδείκνυε καὶ τὰς ἰδέας αὐτοῦ περὶ τῆς ἐκ τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ ἀνεξαρτησίας τῶν ἐν Ἀνατολῇ χριστιανῶν» καθ' ὅτι μετ' αὐτὸν ὁ ὑποκαγκελάριος πρίγκιψ Α. Μ. Γολίτζην εἶχεν ὑποβάλει ἔγγραφον ἐν ᾧ ἐσημειοῦντο διάφοροι ἐθνότητες ποθοῦσαι δυνάμει τῆς ὁμοδοξίας νὰ τύχωσι τῆς προστασίας τοῦ ῥωσικοῦ σκήπτρου· ὁ δὲ κόμις Τζερνισὸβ προέτεινε τὸν σχηματισμὸν Ἑλληνικῆς λεγεῶνος. Ἡ τελευταία αὕτη γνώμη ἤρεσε τῇ αὐτοκρατείρᾳ ἥτις διέταξε νὰ παραστήσωσι τοῦτο αὐτῇ ἐν ἰδιαιτέρῳ ὑπομνήματι καὶ ὁ κόμις Ὀρλὸβ κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 27 Νοεμβρίου ἀνήγγειλεν ὅτι ἐσχημάτισε γνώμην τινά, ἣν θὰ ἐκθέσῃ ἐγγράφως, κυρίως περὶ τῆς ἱδρύσεως *Συλλόγου πρὸς ἀνεξαρτησίαν τῶν Ἑλλήνων*, διὰ χρηματικοῦ κεφαλαίου, διαιρουμένου εἰς δύο μέρη φέροντα τὸ ὄνομα Γιεγόροβσκαγια καὶ Νικολάγιεβσκαγια, ὅπερ ἔμελλον νὰ χορηγήσωσιν εἰς ἄνδρας ἀπολαύοντας τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν ἐθνῶν ἐκείνων, ἀφ' οὗ δὲ ἐπιτευχθῇ ἡ ἀνε-

[1] Ἑτέρας τινὰς εἰδήσεις περὶ Παπάζογλου ἴδε ἐν Παρνασσοῦ τ. Α' σελ. 916.

ξαρτησία, νὰ ἱδρυθῶσι διάφορα κράτη ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ῥωσίας καὶ ὑπὸ ἡγεμόνα ὃν νὰ ἐκλέξωσι τὰ ἔθνη ταῦτα κατ' ἰδίαν βούλησιν. Ὁ Ὀρλὼβ τοσοῦτον ἐπιμόνως ὑπεστήριξε τὸ περὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς λαῶν σχέδιον αὐτοῦ, ὥστε ὑπεκίνησεν ὑποψίας ἰδιοτελείας. Οἱ δυσμενῶς πρὸς αὐτὸν διακείμενοι, ἔλεγον ὅτι ὁ Ὀρλὼβ ὀρέγεται νὰ ἐπιθέσῃ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ στέμμα· προσπαθεῖ δὲ περὶ τῆς ἀνιδρύσεως Ἑλληνικοῦ βασιλείου πρὸς ἴδιον ὄφελος, καὶ τούτου ἕνεκεν ἐπέσυρεν ἅπασαν τὴν προσοχὴν τῆς ῥωσικῆς πολιτικῆς κατὰ τῆς Τουρκίας. Ἐν ταῖς μεταγενεστέραις συνεδριάσεσι ὁ Ὀρλὼβ ἐπέμεινεν ἵνα ὅσον τάχιστα ἀποσταλῶσιν εἰς Μεσόγειον δύο ναυτικαὶ μοῖραι πρὸς ὑπόθαλψιν στάσεων ἐν Ἑλλάδι, Μαυροβουνίῳ καὶ ἀπειλὴν ταυτοχρόνως τῆς Πύλης εἰς μέρη τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης καὶ τοῦ Ἀρχιπελάγους. Τῷ κόμιτι Ἀλεξίῳ Γρηγ. Ὀρλὼβ διαμένοντι τότε ἐν Ἰταλίᾳ ἀπεστάλη ἐπίσημον πληρεξούσιον ἔγγραφον πρὸς συναφὴν σχέσεως ἐξ ὀνόματος τῆς αὐτοκρατείρας «πρὸς ἅπαντας τοὺς εὐσεβεστάτους Ἕλληνας καὶ Σλαύους, καὶ χορηγίαν αὐτοῖς πυροβόλων, πολεμεφοδίων κλπ.» Ταὐτοχρόνως ἀπεστάλη ἕτερον πληρεξούσιον πρὸς τὰς ξένας αὐλὰς ἐν περιπτώσει ἀναγκης τῆς ἀρωγῆς αὐτῶν, πρὸς τούτοις δὲ αὐτοκρατορικὴ διακοίνωσις, μεταξὺ πολλῶν λέγουσα τὰ ἑξῆς : «Ἔχοντες ἀξιοπίστους πληροφορίας περὶ τοῦ ὅτι πλεῖστοι εὐσεβέστατοι Ἕλληνες καὶ Σλαῦοι ἐν τῇ Χερσονήσῳ καὶ ταῖς νήσοις τοῦ Ἀρχιπελάγους οἰκοῦντες στενάζουσι ὑπὸ ζυγὸν ἀφόρητον τῆς μωαμεθανικῆς ἀτιμίας . . . . ἐπιποθοῦμεν νὰ χορηγήσωμεν αὐτοῖς τὴν προστασίαν καὶ ἀρωγὴν τῆς ἰσχυρᾶς αὐτοκρατορίας, ὅπως ἐξαγάγωμεν αὐτοὺς ἐκ τῶν σιαγόνων τῆς ἐπαχθοῦς αἰχμαλωσίας (Ὁ *Πόλεμος ῥωσοτουρκικὸς* ὑπὸ Πετρόβ). Κατὰ τὰς συνεδριάσεις τοῦ Φεβρουαρίου συνεζητήθησαν τὰ σχέδια τῆς εἰς Μεσόγειον ἀπόπλου τοῦ στόλου. Ὁ Ὀρλὼβ ἀνήγγειλεν ὅτι πρὸς ἐξοπλισμὸν τῆς ναυτικῆς μοίρας δωρεῖται τὰ ἀνήκοντα αὐτῷ τηλεβόλα διαφόρου μεγέθους τριάκοντα τὸν ἀριθμόν. Κατὰ τὸν Ἰούνιον ἀπέληξαν αἱ παρασκευαὶ καὶ περὶ τὰ τέλη τοῦ μηνὸς τούτου ἀπέπλευσεν ἡ ὑπὸ τὸν ναύαρχον Σπυρίδοβ ναυτικὴ μοῖρα, μετ' αὐτὴν δὲ κατὰ τὸν Ὀκτώβριον ἡ ὑπὸ τὸν ναύαρχον Ἔλφινστον δευτέρα, κατὰ τὰς ἀρχὰς δὲ τοῦ ἔαρος ἡ τρίτη ὑπὸ τὸν ναύαρχον Ἄρφα. Καὶ αἱ τρεῖς δ' αὗται ναυτικαὶ μοῖραι ἦσαν ὑπὸ τὴν ἄμεσον διοίκησιν τοῦ κόμιτος Ἀλεξίου Ὀρλὼβ, διορισθέντος ἀρχιστρατήγου καὶ ἀρχιναυάρχου τοῦ κατὰ τὴν Μεσόγειον Ῥωσικοῦ στόλου. Μεγάλα χρηματικὰ δὲ δάνεια συνήφθησαν ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ἐν Κερκύρᾳ, Ὀλλανδίᾳ, Λιβόρνῳ, Γενούῃ καὶ Λούκκᾳ ἀποκλειστικῶς ὑπὲρ τῆς διεξαγωγῆς καὶ πραγματώσεως τοῦ *Ἑλληνικοῦ σχεδίου*.

Ι'

Ἐπιστολὴ [1] *στρατηγοῦ Σουβόροβ* [2] *τῷ κόμιτι Ο. Μ. Ῥιβὰς* [3] *κατακτητοῦ τῆς Χατζῆβεϋ.*

Χερσὼν τῇ 9 Σεπτεμβρίου 1793.

Ἐκλαμπρότατε φίλτατε φίλε!

Μὴ βασίζεσθε ἐπὶ τῶν ἀσθενῶν Μαυροβουνίων· καίτοι οὗτοι ἐπιχειροῦσιν εἰσβολὰς ἀδυνατοῦσιν ὅμως νὰ προχωρήσωσι μακράν. Ὁ Μαχμοὺδ τῆς Σκόδρας θέλει ἐπιληφθῇ τῶν ἐχθροπραξιῶν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτοῦ, ἀρκεῖται δὲ νὰ καταλάβῃ τὴν μέχρι τοῦ ὄρους Ὀλύμπου χώραν, ἐὰν μόνον γινώσκωσι τίνι τρόπῳ νὰ διεξαγάγωσι τοῦτο. Ἔχετε μείζονας ἐλπίδας περὶ τοῦ ὑμετέρου Ἀλῆ-πασᾶ. Ὁ φίλος αὐτοῦ Μπητσίλλης[4] θέλει χορηγήσει ὑμῖν περὶ αὐτοῦ ἀκριβεῖς εἰδήσεις. Πρό τινων μηνῶν ὁ δυστυχὴς Λάμπρος Κατσώνης κατέφυγεν εἰς τὴν ἀπέναντι τῆς Κερκύρας χώραν παρὰ τῷ Πασκαδόρῳ Ἕλληνι ὁπλαρχηγῷ, ἔχοντι πολλοὺς ἄνδρας μεθ' ἑαυτοῦ. Ὁ Μπητσίλλης εἶνε ὡσαύτως ὁπλαρχηγὸς γνωστότατος ἐν Χειμάρρᾳ καὶ ἐν ἑτέραις χώραις. Μέχρι τοῦδε οὗτος δὲν θέλει νὰ καταπεισθῇ ὅτι οἱ Βενετοὶ δὲν θὰ ἐπέμβωσιν, ἄλλως ἠδύνατό τις νὰ ἐπωφεληθῇ τῆς πληθύος τῶν γενναίων Ἑλλήνων τῶν κατοικούντων ἐπὶ τῶν νήσων τῆς Ἀδριατικῆς ἐξαιρουμένων τῶν προμνημονευθέντων [5].

Ὁ ἡμέτερος Φ. Π. [6] ὡς γνήσιος Ὀλλανδὸς δὲν θέλει νὰ παραχωρήσῃ τὴν Κρήτην εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ἰδοὺ ἀνέκδοτά τινα περὶ τοῦ Λάμπρου Κατσώνη ἅτινα θέλετε μοὶ ἀποδώσῃ κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν ὑμῶν.

Ἀρχιστράτ. *Α. Σουβόροβ Ῥιμνινσκηι* [7].

1 Ῥωσ. Ἀρχ. 1866 σελ. 976.

2 Ἀλέξανδρος Σουβόροβ, ὁ περιώνυμος Ἀρχιστράτηγος ἐπὶ Αἰκατερίνης καὶ Παύλου τοῦ Α'. Μετέσχε πάντων τῶν ἀγώνων τοῦ Ῥωσικοῦ ἔθνους ἀπὸ τοῦ 1759 μέχρι τοῦ 1800. Δὶς ἐπολέμησε κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν ἐπιτυχῶς λαβὼν τὸν τίτλον τοῦ Ῥιμνίνσκηι μετὰ τὴν παρὰ τῷ ποταμῷ τῆς Βλαχίας Ῥίμνηκ καταστροφὴν τῷ 1799 τῶν Τούρκων. Ἀνεκλήθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Παύλου τοῦ Α' εἰς Ῥωσίαν μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τῆς Γαλλίας Μασσένα ἧτταν τοῦ ῥωσικοῦ στρατοῦ παρὰ τῇ Ζυρίχῃ τῆς Ἑλβετίας. Κατέστη περιώνυμος διότι ὑπερέβη τὰς Ἄλπεις.

3 Ἴδε κατωτέρω διεξοδικὴν σημείωσιν.

4 Ὁ Μπητσίλλης οὗτος καὶ ὁ μνημονευόμενος ἐν Παρνασσοῦ τ. Α' σ. 918. Πάνος Μπιτσιτσήλης βεβαίως εἶνε εἷς καὶ ὁ αὐτός.

5 Ἐννοεῖ βεβαίως τοὺς περὶ τὸν Πασκαδόρον καὶ Μπιτσίλλην.

6 Φραγκῖσκος Παύλου Δεβαλλὰν, ὀλλανδὸς τὸ γένος ὑπηρέτει ἐν Ῥωσίᾳ ἐπὶ Αἰκατερίνης ὡς μηχανικὸς κυρίως (ingenieur). Κατὰ τὸ 1795 ἀνήγειρε τὰ παρὰ τῇ Ὀδησσῷ καὶ Κινδούργῃ ὀχυρώματα.

7 Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη εἶνε γεγραμμένη γαλλιστὶ, ἠγοράσθη δὲ παρὰ τῆς ἐν Πετρουπόλει αὐτοκρατορικῆς βιβλιοθήκης τῷ 1865. Τὰ ἐν αὐτῷ ἀναφερόμενα ἀνέκδοτα περὶ Λάμπρου Κατσώνη δυστυχῶς οὐδαμοῦ μέχρι τοῦδε εὗρον.

Σημ. Ἰωσὴφ Ῥιβὰς, ναύαρχος ἰταλὸς τὸ γένος. Τῷ 1772 ἐλθὼν εἰς Ῥωσίαν κατετάχθη ἐν τῷ ρωσικῷ στρατῷ φέρων τὸν βαθμὸν τοῦ ἀντισυνταγματάρχου. Μετέσχε τῆς ἁλώσεως τῆς παρακτίου κωμοπόλεως Χατζήβεϋ ἢ Κοτζάμπεϋ ἀνηκούσης τῇ Τουρκίᾳ. Διεκρίθη ὡσαύτως κατὰ τὴν κατάληψιν τῆς Τούλτζας καὶ Τσακτζᾶς. Πάντα δὲ ταῦτα κατὰ τὸν ἐπὶ Αἰκατερίνης πόλεμον τῆς Ῥωσίας πρὸς τὴν Τουρκίαν. Τῇ συμβουλῇ καὶ τῷ σχεδίῳ αὐτοῦ ἀπεφάσισεν ἡ Αὐτοκράτειρα νὰ οἰκοδομήσῃ τὴν Ὀδησσὸν ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς Χατζήβεϋ ὃ καὶ ἐγένετο. Μέχρι τοῦδε ἡ κεντρικωτάτη ὁδὸς τῆς Ὀδησσοῦ φέρει τὸ ὄνομα *Δε-Ῥιβάς*. Ἀρκούντως περίεργος εἶνε ἡ πρὸς αὐτὸν ἑτέρα ἐπιστολὴ τοῦ αὐτοῦ στρατηγοῦ Σουβόροβ ἐν τῷ αὐτῷ *Ῥωσικῷ Ἀρχείῳ* (1866 σελ. 976) καταχωρισθεῖσα καὶ ἔχουσα οὕτω:

Βαρσοβία 16 Ἰανουαρίου 1795.

Ἐκλαμπρότατε, ἀκριβὲ καὶ φίλτατε φίλε, Ὄσσηπ Μιχαΐλοβιτζ χαίρετε.

. . . . Ἐν τούτοις ἡ ὑμετέρα Χατζήβεϋ εἶνε θαυμασία· ἐξακολουθεῖτε μεγεθύνοντες τὸν στόλον ὑμῶν καὶ *προδιαγράφοντες τὴν πρὸς τὸν Βόσπορον ἄγουσαν* ὅπως τὸ πάλαι ἐν τῷ Δουνάβει. Στρατηγὸς Σουβόροβ».

Ο ΑΠΕΞΗΡΑΜΕΝΟΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑΡΧΗΣ

ΜΥΘΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΔΜΟΝΔΟΥ ΑΜΠΟΥ

ϛ'*

Ἰδιοτροπία νεάνιδος.

Ἡ Κλημεντίνα ὅτε ἠγάπησε τὸν Λέοντα εἶχε τὴν καρδίαν ἀθωοτάτην καὶ οὐδὲν ἀνθρώπινον πάθος εἶχέ ποτε διαταράξει αὐτήν. Πρὸ τοῦ Λέοντος ἕνα μόνον ἄνθρωπον εἶχεν ἀγαπήσει, τὴν μητέρα της. Οὔτε ἐξάδελφοι, οὔτε ἐξάδελφαι, οὔτε θεῖοι, οὔτε θεῖαι, οὔτε πάπποι, οὔτε μάμμαι, διέσπασαν καὶ διεσκόρπισαν διανεμηθέντες τὸν μικρὸν ἐκεῖνον θησαυρὸν τῆς ἀγάπης, ὃν τὰ καλῶς γεννηθέντα τέκνα φέρουσι μεθ' ἑαυτῶν εἰς τὸν κόσμον. Διότι ἡ μὲν μάμμη της Κλημεντίνα Πισῶ ὑπανδρευθεῖσα ἐν Νανσῇ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1814 εἶχεν ἀποθάνει τρεῖς μῆνας βραδύτερον ἐν τοῖς περιχώροις τῆς Τουλ-

* Ἴδε σελ. 562, 643.

νος κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς λοχείαν· ὁ δὲ πάππος κ. Λαγγεβῖνος στρατιωτικὸς ὑπεπιμελητὴς πρώτης τάξεως μείνας χῆρος μετὰ θυγατρίου ἐν σπαργάνοις, ἐπεδόθη εἰς τὴν ἀγωγὴν τοῦ τέκνου του, καὶ τῷ 1835 τὸ ἔδωκεν εἰς ἄνδρα ἀξιότιμον καὶ χαρίεντα τὸν κ. Σαμποῦκκον ἰταλὸν τὸ γένος γεννηθέντα ἐν Γαλλίᾳ, ἐν Μασσαλίᾳ. Τῷ δὲ 1838 ὁ κ. Σαμποῦκκος ἐπειδή, καθ' ὃ εὔπορος, ἦτο ἀνὴρ ἀνεξάρτητος, περιπεσὼν εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ ὑπουργοῦ μετετέθη ὡς δικηγόρος εἰς Μαρτινίκαν, καὶ μετά τινας ἐνδοιασμοὺς ἀποφασίσας ἀπῆλθεν εἰς τὴν νέαν του θέσιν. Ἀλλ' ὁ γηραιὸς ὅμως Λαγγεβῖνος δὲν ἐπαρηγορεῖτο τοσοῦτον εὐκόλως διὰ τὴν ἀποδημίαν τῆς κόρης του καὶ ἀπέθανε μετὰ διετίαν χωρὶς νὰ ἀσπασθῇ τὴν μικρὰν Κλημεντίναν τὴν ἐγγόνην του, ἧς αὐτὸς ἔμελλε νὰ εἶνε ὁ ἀνάδοχος. Καὶ ὁ μὲν γαμβρός του ἐφονεύθη τῷ 1843 κατά τινα σεισμὸν θῦμα τοῦ καθήκοντος γενόμενος, ὡς διηγοῦνται αἱ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐφημερίδες, ἡ δὲ νεαρὰ χήρα μετὰ τὴν δεινὴν ταύτην συμφορὰν σπεύσασα διέπλευσε τὰς θαλάσσας μετὰ τοῦ θυγατρίου της, καὶ ἐπανελθοῦσα εἰς Γαλλίαν κατῴκησεν ἐν Φονταινεβλῷ χάριν τοῦ παιδίου, διότι ἡ πόλις αὕτη εἶνε ἐκ τῶν εὐαερωτάτων καὶ ὑγιεινοτάτων τῆς Γαλλίας.

Ἡ χήρα Σαμπούκκου ἐὰν εἶχε τοσοῦτον διοικητικόν, ὡς λέγομεν, νοῦν, ὅσην καὶ φιλοστοργίαν, θὰ κατέλειπεν εἰς τὴν κόρην της Κλημεντίναν περιουσίαν οὐκ εὐκαταφρόνητον, ἀλλ' ὅμως διεχειρίζετο κακῶς τὰ τῆς οἰκίας καὶ εἰς μυρίας τούτου ἕνεκα οἰκονομικὰς δυσχερείας περιέπεσε. Πρὸς δὲ τούτοις συμβολαιογράφος τις ἐσφετερίσθη μεγάλην ποσότητα χρημάτων, δύο δὲ κτήματα ἀγορασθέντα ὑπὲρ ἀξίαν οὐδὲν σχεδὸν ἀντέδιδον εἰς τὴν ἀφειδῶς δαπανῶσαν. Συνελόντι δ' εἰπεῖν ἠγνόει καὶ αὐτὴ ποῦ βαδίζει καὶ διετέλει ἐν ταραχῇ πολλῇ καὶ ἀγωνίᾳ, ὅτε ἡ ἀδελφὴ τοῦ ἀνδρός της, γηραιὰ παρθένος θρῆσκος, ἀλλὰ καὶ ἀγαπῶσα οὐχ ἧττον νὰ φαίνηταί πως ἁβρά, ἐδήλωσεν εἰς αὐτὴν ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ συζήσωσι κοινὰ ἔχουσαι τὰ πάντα. Ἡ ἄφιξις τοῦ κατεσκληκότος ἐκείνου εἰδώλου δεινὸν ἐνεποίησε φόβον εἰς τὴν Κλημεντίναν, ἥτις ἐκρύπτετο ὑπὸ τὰ ἔπιπλα ἢ κατέφευγεν εἰς τὰς πτυχὰς τῆς ἐσθῆτος τῆς μητρός της. Ἀλλὰ τὸ φόβητρον τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ σωτηρία τοῦ οἴκου. Ἡ Βιργινία Σαμπούκκου οὔτε ἀγχίνους ἦτο οὔτε ὁμιλητική, ἀλλ' ἦτο αὐτὴ ἡ τάξις ἐν σώματι ἀνθρώπου. Ἠλάττωσε τὰς δαπάνας, εἰσέπραττεν αὐτὴ τὰς προσόδους, ἐπώλησε τὰ δύο κτήματα τῷ 1847, ἠγόρασε μετοχὰς τῶν 3 τοῖς 100 τῷ 1848 καὶ ἀποκατέστησε διαρκῶς τὴν ἰσορροπίαν ἐν τῷ προϋπολογισμῷ. Διὰ τῆς δραστηριότητος τοῦ θηλυκοῦ τούτου ἐπιστάτου ἡ γλυκυτάτη καὶ ἀπρονόητος χήρα ἓν καὶ μόνον ἔργον εἶχε τοῦ λοιποῦ, νὰ θωπεύῃ καὶ περιέπῃ τὴν κόρην της, ἥτις ἔμαθε μὲν νὰ τιμᾷ τὰς ἀρετὰς τῆς θείας, ἀλλ' ἐλάτρευεν ὅμως τὴν μητέρα. Ὅτε δὲ ἡ μήτηρ ἀπέθανεν, ἡ Κλημεντίνα εἶδεν ὅτι ἀπέμεινεν ἔρημος καὶ μόνη ἐν τῷ κόσμῳ, μόνον ἔρεισμα ἔχουσα τὴν θείαν Βιργινίαν ὡς φυτὸν νεκρὸν ἐρειδόμενον ἐπὶ ξη-

ροῦ ξυλίνου στύλου. Τότε δὲ πρῶτον καὶ ἡ πρὸς τὸν Λέοντα φιλία της ἐχρω-
ματίσθη δι' ἀορίστου τινὸς καὶ ἀμυδρᾶς ἐρωτικῆς λάμψεως, τὴν δὲ ἀνά-
γκην, ἣν εἶχεν ἡ νεαρὰ ἐκείνη ψυχὴ νὰ ἐκχύσῃ τὸ πληροῦν αὐτὴν αἴσθημα,
μετεχειρίσθη πρὸς ὄφελός του ὁ υἱὸς τοῦ κ. Ῥενάλτου. Κατὰ τὰ τρία δὲ ὅλα
ἔτη ἅτινα ὁ Λέων διῆλθε μακρὰν τῆς Κλημεντίνης, αὕτη μόλις ᾐσθάνθη ὅτι
ἦτο μόνη, διότι ἠγάπα, ἐγίνωσκεν ὅτι ἀγαπᾶται, ἐπίστευεν εἰς τὸ μέλλον.
Ἔζη δι' ἐνδομύχου ἔρωτος καὶ μυστικῆς ἐλπίδος, καὶ ἡ εὐγενὴς καὶ ἁγνὴ
καρδία οὐδὲν πλέον ἀπῄτει.

Ἀλλὰ τὸ μάλιστα ἐκπλῆξαν τὸν μνηστῆρά της τὴν θείαν καὶ αὐτὴν τὴν
Κλημεντίναν, τὸ ἀνατρέπον παραδόξως πάσας τὰς πιστευομένας καὶ εὐδο-
κιμούσας θεωρίας περὶ τῆς γυναικείας καρδίας, ὅπερ ἡ διάνοια θὰ ἠρνεῖτο νὰ
πιστεύσῃ ἐὰν μὴ προέκειντο ἐκεῖ αὐτὰ τὰ πράγματα, ἦτο τοῦτο, ὅτι ἡ
Κλημεντίνα τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἐπανεῖδε τὸν ἐκλεκτὸν αὐτῆς, μίαν ὥραν
ἀφ' οὗ ἐρρίφθη εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ Λέοντος μετὰ τοσαύτης παραφορᾶς καὶ
χάριτος, ᾐσθάνθη αἴφνης ἑαυτὴν κατειλημμένην ὑπὸ νέου τινὸς αἰσθήματος,
ὅπερ οὔτε ἔρως ἦτο, οὔτε φιλία, οὔτε φόβος, ἀλλὰ ὑπέρτερόν τι λαλοῦν δε-
σποτικῶς εἰς τὴν καρδίαν της. Εὐθὺς ὡς ὁ Λέων ἔδειξεν εἰς αὐτὴν τὸν συν-
ταγματάρχην ἡ Κλημεντίνα κατελήφθη ὑπὸ ἀληθοῦς πάθους πρὸς τὴν ἀ-
νώνυμον ἐκείνην μομίαν. Ἀλλὰ τὸ πάθος τοῦτο οὐδὲν εἶχε τὸ κοινὸν πρὸς
τὸ αἴσθημα ὅπερ ᾐσθάνετο πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ κ. Ῥενάλτου· διότι τὸ πρὸς τὸν
συνταγματάρχην ἦτο κρᾶμα τι εὐνοίας, οἴκτου καὶ αἰδήμονος συμπαθείας.
Καὶ ἂν μὲν εἶχον διηγηθῆ ἀνδραγαθίαν τινὰ ἢ ῥωμαντικήν τινα ἱστορίαν
ἥρωα ἔχουσαν τὸν συνταγματάρχην, τὸ αἴσθημα ἐκεῖνο τῆς Κλημεντίνης
θὰ ἦτο ὁπωσοῦν εὔλογον, ἢ τοὐλάχιστον εὐεξήγητον. Ἀλλ' οὐχί. Οὐδὲν
ἐκείνη ἐγίνωσκε περὶ αὐτοῦ, εἰ μὴ ὅτι εἶχε καταδικασθῆ ὡς προδότης ὑπὸ
τοῦ πολεμικοῦ συμβουλίου· καὶ ὅμως ἐκεῖνον εἶδε καθ' ὕπνους τὴν αὐτὴν
νύκτα τῆς ἐπανόδου τοῦ Λέοντος.

Ἡ ἀπίστευτος αὕτη μέριμνα τῆς Κλημεντίνης ἐξεδηλώθη κατὰ πρῶτον
ὑπὸ σχῆμα θρησκευτικόν. Ἐτέλεσε λειτουργίαν ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς
τοῦ συνταγματάρχου, παρεκίνει τὸν Λέοντα νὰ παρασκευάσῃ τὰ τῆς κηδείας,
ὑπέδειξε μάλιστα καὶ τὸν τόπον ἐν ᾧ ἔμελλον νά τον θάψωσιν. Ὑπὸ τῶν
μεριμνῶν τούτων κατεχομένη οὐδόλως ἐλησμόνησεν οὐδὲ παρέλειψεν οὔτε τὴν
καθημερινὴν εἰς τὸν συνταγματάρχην ἐπίσκεψίν της, οὔτε τὴν μετ' εὐλα-
βείας γονυκλισίαν παρὰ τῷ νεκρῷ, ἀλλ' οὔτε τὸν ἀδελφικὸν ἢ υἱικὸν ἀσπα-
σμὸν ὃν τακτικῶς ἐναπέθετεν ἐπὶ τοῦ μετώπου του. Ἡ οἰκογένεια Ῥενάλ-
του βλέπουσα τὰ ἀλλόκοτα ταῦτα συμπτώματα, ἤρξατο ἀνησυχοῦσα καὶ
ἀπεφάσισε τὴν ταφὴν τοῦ εὐμόρφου ἀγνώστου, ὅπως ἀπαλλαγῇ αὐτοῦ ὅσον
τάχιστα. Ὡρίσθη δὲ καὶ ἡ ἡμέρα τῆς κηδείας· ἀλλὰ τὴν προτεραίαν τῆς ἡμέ-
ρας ταύτης ἡ Κλημεντίνα μεταβάλλουσα γνώμην «Καὶ τί δικαίωμα ἔχομεν,
εἶπε, νὰ θάψωμεν ἄνθρωπον ὅστις ἴσως δὲν εἶνε νεκρός; Αἱ θεωρίαι τοῦ κ.

ροῦ ἰατροῦ Μάιζερ δὲν ἔπρεπε νὰ κριθῶσιν ἀπορριπτέαι ἄνευ τινὸς πρότερον ἐρεύνης. Τοὐλάχιστον ἔπρεπε πρὶν ἀποφασίσωσί τι νὰ σκεφθῶσιν ἡμέρας τινάς. Δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑποβληθῇ τὸ πτῶμα τοῦ συνταγματάρχου εἰς πειράματά τινα; Ὁ ἐν Βερολίνῳ καθηγητὴς Χὶρζ ὑπεσχέθη εἰς τὸν Λέοντα νὰ τῳ ἀποστείλῃ πολύτιμα ἔγγραφα περί τε τοῦ βίου καὶ τοῦ θανάτου τοῦ δυσμοίρου ἀξιωματικοῦ, δὲν ἔπρεπε δὲ νὰ ἐπιχειρήσωσι τίποτε πρὶν ἢ λάβωσι τὰ ἔγγραφα. Ὅθεν ὤφειλον νὰ γράψωσιν εἰς Βερολῖνον ἵνα ὅσον τάχιστα ἀποσταλῶσιν». Ὁ Λέων στενάζων ὑπήκουσεν εὐπειθῶς εἰς τὴν νέαν ταύτην διοτροπίαν τῆς Κλημεντίνης, καὶ ἔγραψε πρὸς τὸν Χίρζ.

Ἐν τῇ δευτέρᾳ ταύτῃ ἐκστρατείᾳ της ἡ Κλημεντίνα εὗρε σύμμαχον τὸν ἰατρὸν Μαρτοῦ. Ὁ μετριώτατος οὗτος κατὰ τὸ πρακτικὸν μέρος ἰατρὸς καὶ πλεῖστον περιφρονῶν τὴν πελατείαν, δὲν ἦτο ἄμοιρος παιδείας. Ἐσπούδαζεν ἀπὸ πολλοῦ χρόνου περὶ πέντε ἢ ἓξ μεγάλα ζητήματα τῆς φυσιολογίας οἷον τὸ τῆς ἀναβιώσεως,τὸ τῆς αὐτομάτου γενέσεως καὶ τὰ τούτοις ὅμοια. Τακτικῶς δ' ἐλάμβανεν ἐπιστολὰς παρὰ διαφόρων, ἐξ ὧν ἐμάνθανε πάσας τὰς νεωτέρας ἀνακαλύψεις, ἦτο δὲ καὶ φίλος τοῦ ἐκ Ῥουένης ἰατροῦ Πουχέτου καὶ γνώριμος τοῦ διασήμου Καρόλου Νίμπορ τοῦ τελειοποιήσαντος εἰς τὸν ὕπατον βαθμὸν τὸ μικροσκόπιον.Εἶχε δὲ ἀποξηράνει καὶ ἀναστήσει μυριάδας ἐγχελιδίων,τροχοφόρων καὶ βραδυπόδων. Περὶ δὲ τῆς ζωῆς ἐπρέσβευεν ὅτι αὕτη οὐδὲν ἕτερον εἶνε ἢ αὐτὸς ὁ ὀργανισμὸς ἐν ἐνεργείᾳ διατελῶν, καὶ ὅτι ἡ δοξασία περὶ τῆς ἀναβιώσεως ἀπεξηραμένου ἀνθρώπου οὐδὲν ἔχει τὸ ἄτοπον. Ἐπεδόθη δὲ εἰς μακρὰς μελέτας ὅτε ὁ Χὶρζ ἐξαπέστειλεν ἐκ Βερολίνου τὸ παρὰ πόδας ἔγγραφον, οὗ τὸ πρωτότυπον εὕρηται ἐν τοῖς χειρογράφοις τῆς τοῦ Οὐμβόλδου συλλογῆς.

Ζ'

Διαθήκη τοῦ καθηγητοῦ Μάιζερ ὑπὲρ τοῦ ἀπεξηραμένου συνταγματάρχου.

Σήμερον τῇ 20 Ἰανουαρίου 1824 ἐξηντλημένος ὑπὸ ὀδυνηρᾶς νόσου καὶ αἰσθανόμενος προσεγγίζουσαν τὴν ἡμέραν καθ' ἣν τὸ εἶναί μου θ' ἀπορροφηθῇ ὑπὸ τοῦ σύμπαντος, ἔγραψα ἰδίᾳ χειρὶ τὴν διαθήκην ταύτην, ἥτις εἶνε καὶ ἡ τελευταία μου βούλησις.

Διορίζω ἐκτελεστὴν τῆς διαθήκης μου τὸν ἀνεψιόν μου Νικόλαον Μάιζερ πλούσιον ζυθοποιὸν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ Δανσίκῃ.

Κληροδοτῶ τὰ βιβλία μου τὰ χειρόγραφά μου καὶ συλλήβδην πάσας τὰς οἵας δήποτε συλλογάς μου, πλὴν τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 3712 κιβωτίου, εἰς τὸν ἐντιμότατον καὶ σοφώτατον φίλον κ. Οὐμβόλδον.

Κληροδοτῶ πᾶσαν τὴν ἄλλην περιουσίαν μου κινητήν τε καὶ ἀκίνητον τιμωμένην ἑκατοντακισχιλίων πρωσσικῶν ταλλήρων ἤτοι 375000 φράγκων εἰς τὸν συνταγματάρχην κ. Πέτρον Βίκτωρα Φουγᾶν ἀπεξηραμένον μὲν νῦν, ἀλλὰ ζῶντα καὶ ἐγγεγραμμένον ἐν τῷ καταλόγῳ ὑπ' ἀριθ. 3712 ἐν τῷ

τμήματι τῷ ἐπιγραφομένῳ *Ζωολογία*. Εἴθε δὲ νἀποδεχθῇ τὴν εὐτελῆ ταύτη ἀποζημίωσιν ἀνθ' ὧν ὑπέστη ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ μου ὑπηρετήσας τῇ ἐπιστήμῃ.

Ἵνα δὲ ὁ ἀνεψιός μου Νικόλαος Μάιζερ λάβῃ ἀκριβῆ γνῶσιν τῶν ὑποχρεώσεων, ἅς τῳ παραγγέλλω νὰ ἐκτελέσῃ, ἀπεφάσισα νὰ ἐπισυνάψω ἐνταῦθα τὴν λεπτομερῆ ἱστορίαν τῆς ἀποξηράνσεως τοῦ συνταγματάρχου κ. Φουγᾶ, τοῦ γενικοῦ μου κληρονόμου.

Τῇ 11 Νοεμβρίου τοῦ δυστυχοῦς ἔτους 1813 ἐγνώρισα τὸν γενναῖον τοῦτον ἄνδρα. Πρὸ πολλοῦ καταλιπὼν τὴν πόλιν Δανσίκην, ἔνθα ὁ τῶν τηλεβόλων κρότος καὶ ὁ τῶν σφαιρῶν κίνδυνος καθίστα ἀδύνατον οἱαν δήποτε ἐργασίαν, κατέφυγον μετὰ τῶν ὀργάνων καὶ τῶν βιβλίων μου ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων εἰς τὸ ὠχυρωμένον χωρίον Λίμπεμφελδ. Αἱ γαλλικαὶ φρουραὶ αἱ ἐν Δανσίκῃ, Στεττίνῳ, Κουστρίνῳ, Γλογάῳ, Ἁμβούργῳ καὶ ἑτέραις γερμανικαῖς πόλεσι, δὲν ἠδύναντο νὰ συγκοινωνήσωσιν οὔτε πρὸς ἀλλήλας οὔτε πρὸς τὴν πατρίδα των, καὶ ὅμως ὁ στρατηγὸς Ῥὰπ ἐπέμενεν ἀμυνόμενος κατὰ τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου καὶ τοῦ ῥωσικοῦ στρατοῦ. Ὁ συνταγματάρχης Φουγᾶς ἐπιχειρῶν νὰ διαβῇ τὸν Οὐιστούλαν ποταμὸν κατὰ τὰ πεπηγότα αὐτοῦ μέρη καὶ κατευθυνόμενος πρὸς τὴν Δανσίκην συνελήφθη ὑπὸ ἀποσπάσματος. Ἀπήχθη δ' αἰχμάλωτος εἰς Λίμπεμφελδ τῇ 11 Νοεμβρίου ἐν ᾧ ἐγὼ ἐδείπνουν καὶ ὁ ὑπαξιωματικὸς Γαρόκ ὁ διοικῶν τὸ χωρίον ἀπέστειλε καί με παρέλαβε διὰ τῆς βίας, ἵνα χρησιμεύσω ὡς διερμηνεὺς κατὰ τὴν ἀνάκρισιν τοῦ συνταγματάρχου. Ἡ φαιδρότης τοῦ προσώπου, τὸ ἀρρενωπὸν τῆς φωνῆς, ἡ γενναία ἀπόφασις καὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς τοῦ ἤθους τοῦ δυσμοίρου τούτου ἐδελέασαν ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν καρδίαν μου. Ἀποφασίσας νὰ θυσιάσῃ τὴν ζωήν του ἐλυπεῖτο, ἔλεγε, διότι διελθὼν διὰ τεσσάρων ἐχθρικῶν στρατῶν ἐναυάγησεν ἐν τῷ λιμένι χωρὶς νὰ δυνηθῇ νὰ ἐκτελέσῃ τὰς παραγγελίας τοῦ αὐτοκράτορός του. Ἐφαίνετο δὲ ζωογονούμενος ὑπὸ τοῦ γαλλικοῦ ἐκείνου φανατισμοῦ, ὅστις τοσούτων δεινῶν αἴτιος ἐγένετο εἰς τὴν ἀγαπητήν μας Γερμανίαν, καὶ ὅμως δὲν ἐδίστασα νά τον ὑπερασπίσω μεταφράζων τοὺς λόγους του ὡς συνήγορος μᾶλλον ἢ ὡς διερμηνεύς. Δυστυχῶς εὑρέθη ἐπ' αὐτοῦ ἐπιστολὴ τοῦ Ναπολέοντος πρὸς τὸν στρατηγὸν Ῥάπ, ἣν ἀντιγράφω ἐνταῦθα ἔχουσαν ὧδέ πως·

«Καταλιπὼν τὴν Δανσίκην, διάρρηξον τὴν πολιορκίαν συνενώθητι μετὰ τῶν φρουρῶν τοῦ Στεττίνου, Κουστρίνου καὶ Γλογάου, πορεύθητι κατὰ τῆς Ἔλβας, συνεννοήθητι μετὰ τοῦ Σαινσὺρ καὶ τοῦ Δαβοὺτ πρὸς συγκέντρωσιν τῶν ἐν Δρέσδῃ, Τοργάῳ, Βιτεμβέργῃ, Μαγδεμβούργῳ καὶ Ἁμβούργῳ διεσπαρμένων δυνάμεων, καὶ διαβὰς τὴν ἐλευθέραν οὖσαν Βεστφαλίαν ἐλθὲ νὰ ὑπερασπίσῃς τὴν γραμμὴν τοῦ Ῥήνου μετὰ στρατεύματος 170,000 Γάλλων, οὓς σώζεις!

«*Ναπολέων*».

Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἀπεστάλη εἰς τὸ ἐπιτελεῖον τοῦ ῥωσικοῦ στρατοῦ, ἐν ᾧ ἡμίσεια δωδεκὰς σπαθοφόρων ἀναλφαβήτων καὶ μεθυόντων ὑπὸ τῆς χαρᾶς

:αὶ τῆς ῥακῆς κατεδίκαζον εἰς θάνατον τὸν γενναῖον συνταγματάρχην τοῦ !3 συντάγματος ὡς κατάσκοπον καὶ προδότην. Ἡ δ' ἐκτέλεσις τῆς ποινῆς ›ρίσθη τὴν ἐπιοῦσαν 12 τοῦ μηνὸς καὶ ὁ κ. Πέτρος Βίκτωρ Φουγᾶς εὐχαριτήσας καὶ ἀσπασθείς με μετὰ συγκινήσεως ἀνεκφράστου (εἶνε δὲ σύζυγος .αὶ πατὴρ) καθείρχθη ἐν τῷ ὀχυρῷ πυργίσκῳ τοῦ Λίμπεμφελδ, ὃν ὁ ἄνεμος :ανταχόθεν δεινῶς μαστίζει διὰ τῶν πολεμιστρῶν βιαίως εἰσορμῶν.

Ἡ νὺξ τῆς 11 πρὸς τὴν 12 Νοεμβρίου ὑπῆρξεν ἐκ τῶν ἀγριωτάτων τοῦ ͗εινοῦ ἐκείνου χειμῶνος. Τὸ ἑκατοντάβαθμον θερμόμετρόν μου κρεμάμενον ἔξω ͗οῦ παραθύρου μου νοτιανατολικῶς, ἐδείκνυε 19 βαθμοὺς κάτω τοῦ μηδενός. Ἐξελθὼν δὲ λίαν πρωὶ ἵν' ἀποχαιρετίσω τὸ ὕστατον τὸν συνταγματάρχην συνήντησα τῷ ὑπαξιωματικῷ Γαρόκ, ὅστις μ' εἶπε διεφθαρμένην λαλῶν τὴν γλῶσσάν μας.

«Δὲν θὰ λάβωμεν ἀνάγκην νὰ φονεύσωμεν τὸν *φραντζούσκη* διότι ἐπάγωσε»

Σπεύδω εἰς τὴν εἱρκτὴν καὶ βλέπω τὸν συνταγματάρχην κείμενον κατὰ γῆς ἐκτάδην καὶ ἀπεξυλωμένον. Ἀλλὰ μετὰ μικρὰν ἐξέτασιν εἶδον ὅτι δὲν ἦτο νεκρός· διότι αἱ ἀρθρώσεις καί τοι δὲν εἶχον τὴν συνήθη εὐκαμψίαν, ἀλλ' ἐκάμπτοντο ὅμως καὶ ἐπανήρχοντο εἰς τὴν θέσιν των ἄνευ πολλῆς δυσκολίας. Ἁπτόμενος δὲ τῶν μελῶν, τοῦ προσώπου, τοῦ στήθους, ᾐσθανόμην ψῦχος, ἀλλὰ πολὺ διαφέρον τοῦ ψύχους, ὅπερ πολλάκις ᾐσθάνθην ἐκ τῆς ἐπαφῆς τῶν πτωμάτων. Γινώσκων δὲ ὅτι πολλὰς ἡμέρας δὲν ἐκοιμήθη ὑποφέρων πόνους καὶ μόχθους ἐκτάκτους, οὐδόλως ἀμφέβαλλον ὅτι ἀνεπαισθήτως κατελήφθη ὑπὸ τοῦ βαθέως καὶ ληθαργικοῦ ὕπνου ὃν συνεπάγεται τὸ δριμὺ ψῦχος, καὶ ὅστις πέρα τοῦ μέτρου παρατεινόμενος ἀναστέλλει καὶ τὴν ἀναπνοὴν καὶ τὴν κυκλοφορίαν οὕτως, ὥστε, ἵνα βεβαιώσῃ τις ὅτι ἡ ζωὴ ὑπάρχει ἔτι ἐν τῷ σώματι, ἀπαιτεῖται ἐπιμελεστάτη καὶ λίαν ἐξηκριβωμένη ἰατρικὴ ἐξέτασις. Ὁ σφυγμὸς ἦτο ἀνεπαίσθητος ἢ τοὐλάχιστον οἱ ὑπὸ τοῦ ψύχους κατεψυγμένοι δάκτυλοί μου δὲν ἠδύναντο νά τον αἰσθανθῶσιν. Ἕνεκα δὲ τῆς βαρηκοΐας μου (ἤμην δὲ τότε ἐτῶν ἐννέα καὶ ἑξήκοντα) δὲν ἠδυνήθην νὰ βεβαιώσω διὰ τῆς στηθοσκοπήσεως ἐὰν οἱ παλμοὶ τῆς καρδίας ὑπεδήλουν ἔτι τοὺς ἀσθενεῖς μὲν ἀλλὰ παρατεταμένους σφυγμούς, οὓς δύναται ἔτι νὰ ἀκούσῃ τὸ οὖς ὅτε ἡ χεὶρ δὲν δύναται πλέον νά τους αἰσθανθῇ. Ὁ συνταγματάρχης ἦτο ἤδη ἐν τῇ περιόδῳ ἐκείνῃ τῆς ἀποναρκώσεως, καθ' ἥν, ἐὰν θέλῃ τις νὰ ἐξεγείρῃ τὸν πάσχοντα χωρὶς νά τον θανατώσῃ, εἶνε ἀνάγκη πολλῆς προσοχῆς καὶ ἐπιμελείας καὶ μέσων δυσκολωτάτων. Ἐὰν παρήρχοντο ὧραί τινες ἔτι θὰ ἐπήρχετο ἡ ἀποκρυστάλλωσις τοῦ σώματος συνεπάγουσα τὸ ἀδύνατον τῆς εἰς τὴν ζωὴν ἐπανόδου. Διὸ κατειχόμην ὑπὸ δεινῆς ἀμηχανίας τὰ μὲν αἰσθανόμενος αὐτὸν ἀποθνήσκοντα μεταξὺ τῶν χειρῶν μου, τὰ δὲ ἀδυνατῶν μόνος νά τῳ παράσχω τὰς ἀναποφεύκτους περιποιήσεις. Διότι ἐάν τῳ ἔδιδον ἐρεθιστικὰ ἄνευ ταὐτοχρόνως ἐπιτρίψεων τοῦ κορμοῦ καὶ τῶν μελῶν ὑπὸ τριῶν ἢ τεσσάρων βοηθῶν ῥωμαλέων, θά τον ἐπα-

τμήματι τῷ ἐπιγραφομένῳ *Ζωολογία*. Εἴθε δὲ νἀποδεχθῇ τὴν εὐτελῆ ταύτην ἀποζημίωσιν ἀνθ' ὧν ὑπέστη ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ μου ὑπηρετήσας τῇ ἐπιστήμῃ.

Ἵνα δὲ ὁ ἀνεψιός μου Νικόλαος Μάιζερ λάβῃ ἀκριβῆ γνῶσιν τῶν ὑποχρεώσεων, ἅς τῳ παραγγέλλω νὰ ἐκτελέσῃ, ἀπεφάσισα νὰ ἐπισυνάψω ἐνταῦθα τὴν λεπτομερῆ ἱστορίαν τῆς ἀποξηράνσεως τοῦ συνταγματάρχου κ. Φουγᾶ, τοῦ γενικοῦ μου κληρονόμου.

Τῇ 11 Νοεμβρίου τοῦ δυστυχοῦς ἔτους 1813 ἐγνώρισα τὸν γενναῖον τοῦτον ἄνδρα. Πρὸ πολλοῦ καταλιπὼν τὴν πόλιν Δανσίκην, ἔνθα ὁ τῶν τηλεβόλων κρότος καὶ ὁ τῶν σφαιρῶν κίνδυνος καθίστα ἀδύνατον οἵαν δήποτε ἐργασίαν, κατέφυγον μετὰ τῶν ὀργάνων καὶ τῶν βιβλίων μου ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων εἰς τὸ ὠχυρωμένον χωρίον Λίμπεμφελδ. Αἱ γαλλικαὶ φρουραὶ αἱ ἐν Δανσίκῃ, Στεττίνῳ, Κουστρίνῳ, Γλογάῳ, Ἀμβούργῳ καὶ ἑτέραις γερμανικαῖς πόλεσι, δὲν ἠδύναντο νὰ συγκοινωνήσωσιν οὔτε πρὸς ἀλλήλας οὔτε πρὸς τὴν πατρίδα των, καὶ ὅμως ὁ στρατηγὸς Ῥὰπ ἐπέμενεν ἀμυνόμενος κατὰ τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου καὶ τοῦ ῥωσικοῦ στρατοῦ. Ὁ συνταγματάρχης Φουγᾶς ἐπιχειρῶν νὰ διαβῇ τὸν Οὐιστούλαν ποταμὸν κατὰ τὰ πεπηγότα αὐτοῦ μέρη καὶ κατευθυνόμενος πρὸς τὴν Δανσίκην συνελήφθη ὑπὸ ἀποσπάσματος. Ἀπήχθη δ' αἰχμάλωτος εἰς Λίμπεμφελδ τῇ 11 Νοεμβρίου ἐν ᾧ ἐγὼ ἐδείπνουν καὶ ὁ ὑπαξιωματικὸς Γαρὸκ ὁ διοικῶν τὸ χωρίον ἀπέστειλε καί με παρέλαβε διὰ τῆς βίας, ἵνα χρησιμεύσω ὡς διερμηνεὺς κατὰ τὴν ἀνάκρισιν τοῦ συνταγματάρχου. Ἡ φαιδρότης τοῦ προσώπου, τὸ ἀρρενωπὸν τῆς φωνῆς, ἡ γενναία ἀπόφασις καὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς τοῦ ἤθους τοῦ δυσμοίρου τούτου ἐδελέασαν ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν καρδίαν μου. Ἀποφασίσας νὰ θυσιάσῃ τὴν ζωήν του ἐλυπεῖτο, ἔλεγε, διότι διελθὼν διὰ τεσσάρων ἐχθρικῶν στρατῶν ἐναυάγησεν ἐν τῷ λιμένι χωρὶς νὰ δυνηθῇ νὰ ἐκτελέσῃ τὰς παραγγελίας τοῦ αὐτοκράτορός του. Ἐφαίνετο δὲ ζωογονούμενος ὑπὸ τοῦ γαλλικοῦ ἐκείνου φανατισμοῦ, ὅστις τοσούτων δεινῶν αἴτιος ἐγένετο εἰς τὴν ἀγαπητήν μας Γερμανίαν, καὶ ὅμως δὲν ἐδίστασα νά τον ὑπερασπίσω μεταφράζων τοὺς λόγους του ὡς συνήγορος μᾶλλον ἢ ὡς διερμηνεύς. Δυστυχῶς εὑρέθη ἐπ' αὐτοῦ ἐπιστολὴ τοῦ Ναπολέοντος πρὸς τὸν στρατηγὸν Ῥάπ, ἣν ἀντιγράφω ἐνταῦθα ἔχουσαν ὧδέ πως·

«Καταλιπὼν τὴν Δανσίκην, διάρρηξον τὴν πολιορκίαν συνενώθητι μετὰ τῶν φρουρῶν τοῦ Στεττίνου, Κουστρίνου καὶ Γλογάου, πορεύθητι κατὰ τῆς Ἔλβας, συνεννοήθητι μετὰ τοῦ Σαινσὺρ καὶ τοῦ Δαβοὺτ πρὸς συγκέντρωσιν τῶν ἐν Δρέσδῃ, Τοργάῳ, Βιττεμβέργῃ, Μαγδεμβούργῳ καὶ Ἀμβούργῳ διεσπαρμένων δυνάμεων, καὶ διαβὰς τὴν ἐλευθέραν οὖσαν Βεστφαλίαν ἐλθὲ νὰ ὑπερασπίσῃς τὴν γραμμὴν τοῦ Ῥήνου μετὰ στρατεύματος 170,000 Γάλλων, οὓς σώζεις!

»*Ναπολέων*».

Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἀπεστάλη εἰς τὸ ἐπιτελεῖον τοῦ ῥωσικοῦ στρατοῦ, ἐν ᾧ ἡμίσεια δωδεκὰς σπαθοφόρων ἀναλφαβήτων καὶ μεθυόντων ὑπὸ τῆς χαρᾶς

καὶ τῆς ῥακῆς κατεδίκαζον εἰς θάνατον τὸν γενναῖον συνταγματάρχην τοῦ 23 συντάγματος ὡς κατάσκοπον καὶ προδότην. Ἡ δ' ἐκτέλεσις τῆς ποινῆς ὡρίσθη τὴν ἐπιοῦσαν 12 τοῦ μηνὸς καὶ ὁ κ. Πέτρος Βίκτωρ Φουγὰς εὐχαριστήσας καὶ ἀσπασθείς με μετὰ συγκινήσεως ἀνεκφράστου (εἶνε δὲ σύζυγος καὶ πατὴρ) καθείρχθη ἐν τῷ ὀχυρῷ πυργίσκῳ τοῦ Λίμπεμφελδ, ὃν ὁ ἄνεμος πανταχόθεν δεινῶς μαστίζει διὰ τῶν πολεμιστρῶν βιαίως εἰσορμῶν.

Ἡ νὺξ τῆς 11 πρὸς τὴν 12 Νοεμβρίου ὑπῆρξεν ἐκ τῶν ἀγριωτάτων τοῦ δεινοῦ ἐκείνου χειμῶνος. Τὸ ἑκατοντάβαθμον θερμόμετρόν μου κρεμάμενον ἔξω τοῦ παραθύρου μου νοτιανατολικῶς, ἐδείκνυε 19 βαθμοὺς κάτω τοῦ μηδενός. Ἐξελθὼν δὲ λίαν πρωὶ ἵν' ἀποχαιρετίσω τὸ ὕστατον τὸν συνταγματάρχην συνήντησα τῷ ὑπαξιωματικῷ Γαρόκ, ὅστις μ' εἶπε διεφθαρμένην λαλῶν τὴν γλῶσσάν μας.

«Δὲν θὰ λάβωμεν ἀνάγκην νὰ φονεύσωμεν τὸν *φραντζούσκη* διότι ἐπάγωσε»

Σπεύδω εἰς τὴν εἱρκτὴν καὶ βλέπω τὸν συνταγματάρχην κείμενον κατὰ γῆς ἐκτάδην καὶ ἀπεξυλωμένον. Ἀλλὰ μετὰ μικρὰν ἐξέτασιν εἶδον ὅτι δὲν ἦτο νεκρός· διότι αἱ ἀρθρώσεις καί τοι δὲν εἶχον τὴν συνήθη εὐκαμψίαν, ἀλλ' ἐκάμπτοντο ὅμως καὶ ἐπανήρχοντο εἰς τὴν θέσιν των ἄνευ πολλῆς δυσκολίας. Ἁπτόμενος δὲ τῶν μελῶν, τοῦ προσώπου, τοῦ στήθους, ᾐσθανόμην ψῦχος, ἀλλὰ πολὺ διαφέρον τοῦ ψύχους, ὅπερ πολλάκις ᾐσθάνθην ἐκ τῆς ἐπαφῆς τῶν πτωμάτων. Γινώσκων δὲ ὅτι πολλὰς ἡμέρας δὲν ἐκοιμήθη ὑποφέρων πόνους καὶ μόχθους ἐκτάκτους, οὐδόλως ἀμφέβαλλον ὅτι ἀνεπαισθήτως κατελήφθη ὑπὸ τοῦ βαθέως καὶ ληθαργικοῦ ὕπνου ὃν συνεπάγεται τὸ δριμὺ ψῦχος, καὶ ὅστις πέρα τοῦ μέτρου παρατεινόμενος ἀναστέλλει καὶ τὴν ἀναπνοὴν καὶ τὴν κυκλοφορίαν οὕτως, ὥστε, ἵνα βεβαιώσῃ τις ὅτι ἡ ζωὴ ὑπάρχει ἔτι ἐν τῷ σώματι, ἀπαιτεῖται ἐπιμελεστάτη καὶ λίαν ἐξηκριβωμένη ἰατρικὴ ἐξέτασις. Ὁ σφυγμὸς ἦτο ἀνεπαίσθητος ἢ τοὐλάχιστον οἱ ὑπὸ τοῦ ψύχους κατεψυγμένοι δάκτυλοί μου δὲν ἠδύναντο νά τον αἰσθανθῶσιν. Ἕνεκα δὲ τῆς βαρηκοΐας μου (ἤμην δὲ τότε ἐτῶν ἐννέα καὶ ἑξήκοντα) δὲν ἠδυνήθην νὰ βεβαιώσω διὰ τῆς στηθοσκοπήσεως ἐὰν οἱ παλμοὶ τῆς καρδίας ὑπεδήλουν ἔτι τοὺς ἀσθενεῖς μὲν ἀλλὰ παρατεταμένους σφυγμούς, οὓς δύναται ἔτι νὰ ἀκούσῃ τὸ οὖς ὅτε ἡ χεὶρ δὲν δύναται πλέον νά τους αἰσθανθῇ. Ὁ συνταγματάρχης ἦτο ἤδη ἐν τῇ περιόδῳ ἐκείνῃ τῆς ἀποναρκώσεως, καθ' ἥν, ἐὰν θέλῃ τις νὰ ἐξεγείρῃ τὸν πάσχοντα χωρὶς νά τον θανατώσῃ, εἶνε ἀνάγκη πολλῆς προσοχῆς καὶ ἐπιμελείας καὶ μέσων δυσκολωτάτων. Ἐὰν παρήρχοντο ὧραί τινες ἔτι θὰ ἐπήρχετο ἡ ἀποκρυστάλλωσις τοῦ σώματος συνεπάγουσα τὸ ἀδύνατον τῆς εἰς τὴν ζωὴν ἐπανόδου. Διὸ κατειχόμην ὑπὸ δεινῆς ἀμηχανίας τὰ μὲν αἰσθανόμενος αὐτὸν ἀποθνήσκοντα μεταξὺ τῶν χειρῶν μου, τὰ δὲ ἀδυνατῶν μόνος νά τῳ παράσχω τὰς ἀναποφεύκτους περιποιήσεις. Διότι ἐάν τῳ ἔδιδον ἐρεθιστικὰ ἄνευ ταὐτοχρόνως ἐπιτρίψεων τοῦ κορμοῦ καὶ τῶν μελῶν ὑπὸ τριῶν ἢ τεσσάρων βοηθῶν ῥωμαλέων, θά τον ἐπα-

νῆγον μὲν εἰς τὴν ζωήν, ἀλλὰ μόνον ἵνα τον ἴδω ἀποθνήσκοντα. Εἶχον δ' ἔτι πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ θέαμα τῆς καλλιμόρφου ἐκείνης νεάνιδος τῆς ὑπὸ ἀσφυξίας προσβληθείσης ἔν τινι πυρκαϊᾷ, ἣν ἀνεζωογόνησα περιάγων πρὸ τῶν κλειδῶν της ἄνθρακας ἀνημμένους, ἀλλὰ μόλις ἡ τάλαινα συνελθοῦσα καὶ καλέσασα τὴν μητέρα της ἀπέθανε πάραυτα, καί τοι τῇ ἔδιδον ἐσωτερικῶς ἐρεθιστικὰ καὶ διὰ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ προσεπάθουν νὰ προκαλέσω τὰς συστολὰς τοῦ διαφράγματος καὶ τῆς καρδίας. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἐπετύγχανον νά τῳ ἀποδώσω τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν ὑγίειαν, μὴ δὲν ἦτο καταδεδικασμένος εἰς θάνατον ὑπὸ τοῦ πολεμικοῦ συμβουλίου; Ἡ φιλανθρωπία δέν μ' ἀπηγόρευε νά τον ἀποσπάσω ἀπὸ τῆς ἀναπαύσεως τῆς γείτονος οὕτως εἰπεῖν τοῦ θανάτου, ἵνα τον παραδώσω εἰς τὰς φρικαλεότητας τῆς τιμωρίας; Ὀφείλω δὲ νὰ ὁμολογήσω ὅτι ἐνώπιον τοῦ ὀργανισμοῦ ἐκείνου, ἐν ᾧ ἡ ζωὴ εἶχεν ἀνασταλῆ, αἱ περὶ ἀναστάσεως δοξασίαι μου ἐνισχύθησαν καί μ' ἐπολιόρκησαν. Τοσάκις δὲ ἀπεξήρανα καὶ ἀνέστησα ζῷα ἐκ τῶν τῆς ἀνωτέρας τάξεως, ὥστε οὐδόλως ἀμφέβαλλον περὶ τῆς ἐπιτυχίας μου καὶ κατὰ τὴν παροῦσαν περίστασιν. Ἀλλὰ μόνος ἐγὼ ἄνευ βοηθοῦ δὲν θὰ ἠδυνάμην νὰ ἀναζωογονήσω καὶ σώσω τὸν συνταγματάρχην, ἐὰν μὴ εἶχον ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ μου πάντα τὰ πρὸς ἀποξήρανσιν ὄργανα.

Ἐν κεφαλαίῳ τρία τινά μοι ἐπήρχοντο· α' μὲν νὰ καταλίπω τὸν συνταγματάρχην ἐν τῷ πύργῳ ἔνθα αὐθήμερον θὰ ἀπέθνησκεν, β' δὲ νά τον ἀναζωογονήσω δι' ἐρεθιστικῶν κινδυνεύων ὅμως ἢ νά τον θανατώσω, καὶ πρὸς τί; ἢ βεβαίως, ἐὰν ἐπετύγχανον, τὸν παραδώσω εἰς ἄψυχτον τιμωρίαν, γ' δὲ νά τον ἀποξηράνω ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ μου μετὰ τῆς ἐνδεχομένης ἐλπίδος να τον ἀναστήσω μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης. Πάντες δ' οἱ φίλοι τῆς ἀνθρωπότητος θὰ ἐννοήσωσιν ἀναμφιβόλως ὅτι δὲν ὤφειλον νὰ διστάσω πολὺν χρόνον. Προσκαλέσας λοιπὸν τὸν ὑπαξιωματικὸν Γαρὸκ τὸν παρεκάλεσα νὰ μοι πωλήσῃ τὸ πτῶμα τοῦ συνταγματάρχου. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἦτο πρώτη φορὰ καθ' ἣν ἠγόραζον πτῶμα ἵνα το ἀνατάμω, ἡ πρότασίς μου αὕτη οὐδεμίαν διήγειρεν ὑποψίαν. Γενομένης τῆς συμφωνίας ἔδωκα τέσσαρας φιάλας οἴνου καὶ πάραυτα δύο ῥῶσοι στρατιῶται ἐκόμισαν ἐπὶ φορείου τὸν συνταγματάρχην Φουγᾶν. Μείνας μετ' αὐτοῦ μόνος ἐκέντησα τὸν δάκτυλόν του καὶ πιέσας αὐτὸν εἶδον ἐξερχόμενον θρόμβον αἵματος. Λαμβάνω τὸν θρόμβον παρευθὺς καὶ τάχιστα τὸν θέτω μεταξὺ τῶν δύο ὑαλίνων ἐλασματίων τοῦ μικροσκοπίου. Ὢ τῆς εὐτυχίας! ἡ ἰνίνη δὲν εἶχε συμπαγῆ! Τὰ ἐρυθρὰ αἱμοκύτταρα ἐφαίνοντο καθαρῶς περιφερῆ, συμπεπιεσμένα, ἀμφίκοιλα, ἄνευ ὀδοντοειδῶν προεξοχῶν ἢ σφαιροειδοῦς ἐξοιδήσεως. Τὰ δὲ λευκὰ παρεμορφοῦντο καὶ πάλιν ἀνελάμβανον ἐναλλὰξ τὸ σφαιρικὸν σχῆμα καὶ πάλιν παρεμορφοῦντο βραδέως. Ὥστε δὲν ἠπατήθην. Τῷ ὄντι ἐνώπιόν μου ἔκειτο ἄνθρωπος ἀπονεναρκωμένος καὶ οὐχὶ πτῶμα. Ζυγίσας δ' ἔπειτα τὸν συνταγματάρχην τὸν εὗρον ἕλκοντα ἑκατὸν τεσσαράκοντα λίτρας μετὰ τῶν ἐνδυμάτων. Δὲν

ἐνόμισα δὲ καλὸν νά τον ἐκδύσω, διότι ἐκ πείρας ἐγίνωσκον ὅτι τὰ ἔντομα τἀποξηραινόμενα γυμνὰ καὶ ὑποκείμενα εἰς τὴν ἐπαφὴν τοῦ ἀέρος, ἀπέθνησκον συχνότερον ἢ τὰ κεκαλυμμένα ὅπως δήποτε κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἀποξηράνσεως.

Ἔμελλον ἄρα νὰ χρησιμεύσωσι τὰ ἄχρηστα μέχρι τοῦδε κείμενα ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ μου παντοῖα φυσικὰ ὄργανα, ἅτινα μετ' ἀνηκούστων μόχθων ἀπέκτησα, ἀφίνω πλέον τοὺς ἐμπαιγμοὺς τῶν φθονούντων με καὶ τὴν λύπην μου διότι ἔβλεπον εἰς οὐδὲν χρήσιμον τὴν μεγάλην πνευματικήν μου ἀντλίαν μετὰ τοῦ παμμεγίστου δίσκου καὶ τοῦ πελωρίου ᾠοειδοῦς ἐκ σφυρηλάτου σιδήρου κώδωνος, ὅστις ἀνυψοῦτο καὶ κατεβιβάζετο εὐκολώτερον διὰ κρεμάθρας ὀλισθαινούσης ἐπὶ τοῦ τροχοῦ τροχιλαίας προσηλωμένης στερεῶς ἐπὶ τοῦ φατνώματος. Περιστάσεις ἀπρόοπτοί μοι παρεῖχον ἤδη ἕτοιμον ὅ τι μάτην τοσοῦτον χρόνον ἀνεζήτουν νὰ εὕρω, προσπαθῶν δι' ἀποψυκτηρίων μιγμάτων νὰ ἀποναρκώσω κύνας, λαγιδεῖς, πρόβατα καὶ ἄλλα μαστοφόρα. Πρὸ πολλοῦ βεβαίως θὰ εἶχον ἐπιτύχει τὰ ἐπιχειρήματά μου, ἐὰν μ' ἐβοήθουν οἱ περὶ ἐμὲ ἀντὶ νά μ' ἐμπαίζωσιν, ἐάν με ὑπεστήριζον οἱ ἐν τοῖς πράγμασι διὰ τῆς ἐπιρροῆς των ἀντὶ νά με μεταχειρίζωνται ὡς πνεῦμα ἀνατρεπτικόν.

Λοιπὸν κλεισθεὶς ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ μου μόνος μετὰ τοῦ συνταγματάρχου ἀπηγόρευσα καὶ εἰς αὐτὴν τὴν γηραιὰν Γρέτχην τὴν θεράπαινάν μου, τεθνηκυῖαν ἤδη, νά με ταράττῃ ἐργαζόμενον. Τὸν βαρὺν μοχλὸν τῶν παλαιῶν πνευματικῶν ἀντλιῶν ἀντικατέστησα διὰ τροχοῦ ἔχοντος μηχάνημα, δι' οὗ ἡ περιστροφικὴ κίνησις τοῦ ἄξονος μετετρέπετο εἰς εὐθύγραμμον ἐφηρμοσμένην ἐπὶ τῶν ἐμβόλων καὶ εὐκολώτατα ἐκτελουμένην, ὥστε μόνος ἠδυνάμην ἄνευ βοηθοῦ νὰ ἐργάζωμαι. Τὸ ψῦχος οὐδόλως ἐκώλυε τὴν κίνησιν τῆς μηχανῆς, οὐδὲ τὰ ἔλαια ἐπήγνυντο, διότι ἐγώ τὰ εἶχον καθαρίσει διὰ νέας τινὸς μεθόδου κατὰ τὰς προσφάτους τότε ἀνακαλύψεις τοῦ σοφοῦ γάλλου Σχεβρέλου. Καὶ πρῶτον μὲν ἐξήπλωσα τὸ σῶμα ἐπὶ τοῦ δίσκου τῆς πνευματικῆς ἀντλίας, κατεβίβασα τὸν κώδωνα καὶ ἔχρισα διὰ πηλοῦ τὴν περιφέρειαν, ἔπειτα δὲ ἐπεχείρησα νά τον κενώσω βαθμηδὸν ἀφ' οὗ ἔθηκα πέριξ τοῦ συνταγματάρχου ἀγγεῖα μεστὰ ἐγχλωρίου τιτάνου, ἵν' ἀπορροφῶσι τὸ ἐκ τοῦ σώματος ἐξατμιζόμενον ὕδωρ καὶ ἐπιταχύνωσι τὴν ἀποξήρανσιν.

Βεβαίως τὰ πάντα κατὰ τὸ δυνατὸν συνέτεινον εἰς τὸ νἀποξηρανθῇ κατὰ μικρὸν καὶ ἐντελῶς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, ἄνευ ἀποτόμου παύσεως τῶν λειτουργιῶν αὐτοῦ, ἄνευ ἀλλοιώσεως τῶν ἱστῶν ἢ τῶν χυμῶν. Σπανίως δὲ τὰ ἐπὶ τῶν *τροχοφόρων* καὶ *βραδυπόδων* πειράματά μου ἐνέφαινον τοσαῦτα δείγματα ἐπιτυχίας καὶ ὅμως πάντοτε ἐπέτυχον. Ἀλλὰ ἡ διάφορος φύσις τοῦ ὑποβαλλομένου εἰς τὸ πείραμα καὶ ἡ ἀκρίβεια ἥτις ἐπεβάλλετο εἰς τὴν συνείδησίν μου, μὲ ἠνάγκαζον νὰ ἐκπληρώσω τότε πρῶτον νέους τινὰς ὅρους, οὓς βεβαίως πρὸ πολλοῦ εἶχον προϊδεῖ. Φροντίσας λοιπὸν ἀνέῳξα δύο ὀπὰς κατὰ τὰ δύο ἄκρα τοῦ ᾠοειδοῦς κώδωνος καί τας ἔφραξα διὰ παχυτάτης

ύάλου, ὥστε νὰ δύναμαι κατὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ παρακολουθῶ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τὴν ἐπὶ τοῦ συνταγματάρχου ἐπενέργειαν τοῦ κενοῦ. Ἔκλεισα δ' ἐξ ἀρχῆς τὰ παράθυρα τοῦ ἐργαστηρίου μου μήπως ὑπερυψωθεῖσα ἡ θερμοκρασία καταπαύσῃ τὴν ληθαργίαν ἢ ἐπενέγκῃ ἀλλοίωσίν τινα τῶν χυμῶν, διότι ἐὰν αἴφνης διελύοντο οἱ πάγοι, τετέλεσται! τὸ πείραμά μου ἐματαιοῦτο. Ἀλλὰ τὸ θερμόμετρον ἐπὶ πολλὰς συνεχῶς ἡμέρας ἐδείκνυεν 6 καὶ 8 βαθμοὺς κάτω τοῦ μηδενὸς καὶ κατ' εὐτυχίαν μου ὁ ληθαργικὸς ὕπνος παρετείνετο χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ φόβος συμπήξεως τῶν ἱστῶν.

Κατ' ἀρχὰς τὸ κενὸν ἐγίνετο λίαν βραδέως καὶ τοῦτο διότι τὰ ἐν τῷ αἵματι ἀέρια, ἐλευθερούμενα αἴφνης, ἕνεκα τῆς διαφορᾶς τῆς ἐντάσεως αὐτῶν καὶ τῆς τοῦ ἀραιωθέντος ἀέρος, ἠδύναντο νὰ ἀπολυθῶσιν ἐν τοῖς ἀγγείοις καὶ νὰ ἐπέλθῃ ἀμέσως ὁ θάνατος. Μετὰ προσοχῆς δὲ παρετήρουν ἀδιαλείπτως τὴν ἐπενέργειαν τοῦ κενοῦ ἐπὶ τοῦ ἀερίου τῶν σπλάγχνων, διότι διαστελλόμενον ἐσωτερικῶς καθόσον ἠλαττοῦτο περὶ τὸ σῶμα ἡ πίεσις τοῦ ἀέρος δυνατὸν νὰ ἐγίνετο αἰτία σπουδαίων ἀταξιῶν. Ἡ μακρὰ διατήρησις τῶν ἱστῶν δὲν θὰ ἐβλάπτετο ἐκ τούτου, ἀλλ' ὅμως καὶ ἡ ἐλαχίστη ἐσωτερικὴ βλάβη ἤρκει ἵνα ἐπιταχύνῃ τὸν θάνατον ὥρας τινὰς μετὰ τὴν ἀναβίωσιν, ὅπερ συνήθως παρατηρεῖται παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν ἄνευ προσοχῆς ἀποξηραινομένων ζώων.

Ἐπανειλημμένη καὶ ταχυτάτη ἐξοίδησις τοῦ ὑπογαστρίου ἐφείλκυσε τὴν προσοχήν μου· προέλαβον δὲ τὸν κίνδυνον ἀφεὶς νὰ εἰσέλθῃ ὀλίγος ἀὴρ εἰς τὸν κώδωνα. Τέλος δὲ ἡ διακοπὴ πάντων τῶν τοιούτων φαινομένων μοὶ ἀπέδειξεν ὅτι τὰ ἀέρια ἐξηφανίσθησαν διὰ τῆς ἐξοσμώσεως εἴτε ἐξωθήθησαν διὰ τῆς αὐτομάτου συστολῆς τῶν σπλάγχνων. Μόλις δὲ τὴν ἑσπέραν τῆς πρώτης ἡμέρας ἠδυνήθην νὰ παραιτηθῶ τῶν λεπτολόγων τούτων προφυλάξεων καὶ νὰ ἐπαυξήσω τὸ κενόν. Τὴν ἐπιοῦσαν, 13 τοῦ μηνὸς ἐπηύξησα αὐτὸ τοσοῦτον, ὥστε τὸ βαρόμετρον κατέβη πέντε ὑποχιλιόμετρα. Ἐπειδὴ δὲ οὐδεμία ἐφαίνετο μεταβολὴ τῆς θέσεως οὔτε τοῦ σώματος οὔτε τῶν μελῶν, ἤμην βέβαιος ὅτι δὲν ἐπῆλθε σπασμός τις. Ὁ συνταγματάρχης ἀπεξηραίνετο, ἦτο ἀκίνητος, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκτελέσῃ τὰς λειτουργίας τῆς ζωῆς, ἀλλὰ χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἐπέλθῃ ὁ θάνατος μήτε νὰ παύσῃ τὸ δυνατὸν τῆς εἰς τὴν ζωὴν ἐπανόδου. Ἡ ζωή του ἀνεστάλη, δὲν ἀπεσβέσθη! Ἐξηκολούθουν δὲ ἀντλῶν ὁσάκις τὸ πλεονάζον τοῦ ἐξατμιζομένου ὕδατος ἀνύψονε τὸ βαρόμετρον. Τὴν 14 τοῦ ἐργαστηρίου μου ἡ θύρα διερρήχθη ὑπὸ τοῦ ῥώσου στρατηγοῦ κόμιτος Τρολοχοὺπ ἀπεσταλμένου ὑπὸ τοῦ στρατορχείου. Ὁ ἔντιμος οὗτος ἀξιωματικὸς ἔσπευσε διὰ παντὸς τάχους ἐντολὴν ἔχων νὰ παρακωλύσῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ποινῆς τοῦ συνταγματάρχου καὶ νά τον ὁδηγήσῃ πρὸς τὸν ἀρχιστράτηγον. Τῷ ὡμολόγησα δὲ εἰλικρινῶς τὴν ὑπὸ τῆς συνειδήσεώς μου ὑπαγορευθεῖσαν ἀπόφασίν μου, τῷ ἔδειξα τὸ σῶμα διὰ τῆς ὀπῆς τοῦ κώδωνος τῆς πνευματικῆς μου ἀντλίας εἰπὼν ὅτι ἐνόμιζον ἐμαυτὸν εὐτυχῆ, διότι ἔσωσα ἄνδρα δυνάμενον νὰ παράσχῃ εἰδήσεις ὠφελίμους εἰς τοὺς ἐλευθερω-

τὰς τῆς πατρίδος μου, καὶ ὑποσχεθεὶς νὰ τον ἀναστήσω ἰδίοις ἀναλώμασιν ἐὰν μ' ὑπέσχοντο ὅτι ἔμελλον νὰ σεβασθῶσι τήν τε ζωὴν καὶ τὴν ἐλευθερίαν του. Ὁ στρατηγὸς κόμις Τρολοχοὺπ ἀνὴρ ἀναντιρρήτως μὲν διακεκριμένος ἀλλὰ τυχὼν ἀγωγῆς μόνον στρατιωτικῆς, ἐνόμισεν ὅτι δὲν λαλῶ σπουδάζων, διὸ καὶ ἐξῆλθε κλείσας βιαίως τὴν θύραν μου καὶ φερόμενος πρός με ὡς πρὸς γέροντα μωρόν. Ἐγὼ δὲ ἐξηκολούθουν ἀντλῶν καὶ διατηρῶν τὸ κενὸν εἰς πίεσιν 3 μέχρι 4 ὑποχιλιομέτρων τρεῖς ὅλους μῆνας, διότι ἐκ πείρας ἐγίνωσκον ὅτι τὰ ζῷα δύνανται νὰ ἀναβιώσωσιν ἀφ' οὗ ὑποβληθῶσιν εἰς τὸ κενὸν ὀγδοήκοντα ἡμέρας.

Τῇ 12 Φεβρουαρίου 1814 παρατηρήσας ὅτι ἀπὸ μηνὸς οὐδεμία μεταβολὴ ἐπῆλθεν εἰς τὴν ἀποξήρανσιν τῶν σαρκῶν, ἀπεφάσισα νὰ ὑποβάλω τὸν συνταγματάρχην εἰς ἕτερά τινα πειράματα, ἵνα διὰ τῆς τελείας ἀποξηράνσεως τοῦ σώματος ἐξασφαλίσω χρονιωτέραν τὴν συντήρησιν αὐτοῦ. Εἰσήγαγον εἰς τὸν κώδωνα ὀλίγον ἀέρα διὰ τῆς ἐπὶ τούτῳ στρόφιγγος, ἔπειτα δὲ ἀφαιρέσας τὸν κώδωνα ἐξηκολούθησα τὸ ἔργον μου. Τὸ σῶμα εἷλκεν ἓξ καὶ τεσσαράκοντα μόνον λίτρας, ἤτοι τὸ τρίτον τοῦ ἀρχικοῦ αὐτοῦ βάρους. Σημειωτέον δ' ὅτι τὰ ἐνδύματα δὲν εἶχον ἀπολέσει τόσον ὕδωρ ὅσον τὰ λοιπὰ μέρη. Ὥστε ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ σώματι περιέχεται ὕδωρ ἴσον πρὸς τὰ τέσσαρα πέμπτα τοῦ ὅλου βάρους του, ὡς ἀποδεικνύει ἡ καλῶς γενομένη ἀποξήρανσις ἐν χημικῷ κλιβάνῳ. Ἀπέθηκα λοιπὸν τὸν συνταγματάρχην ἐπὶ δίσκου καὶ ἀφ' οὗ τον εἰσήγαγον εἰς τὸν μέγαν κλίβανόν μου ηὔξησα κατὰ μικρὸν τὴν θερμοκρασίαν μέχρι 75 βαθμῶν. Δὲν ἐτόλμησα δὲ νὰ ὑπερβῶ τὸν ἀριθμὸν τοῦτον μήπως ἀλλοιώσω τὸ λεύκωμα, τὸ καταστήσω ἀδιάλυτον, καὶ ἀφαιρέσω ἀπὸ τῶν ἱστῶν τὴν δύναμιν τοῦ νὰ ἀναλάβωσι τὸ ἀναγκαῖον ὕδωρ κατὰ τὴν ἐπανάληψιν τῶν ἐργασιῶν των. Ἐφρόντισα δὲ νὰ διαθέσω συσκευὴν κατάλληλον ὥστε νὰ διέρχηται διαρκῶς διὰ τοῦ κλιβάνου ῥεῦμα ξηροῦ ἀέρος. Ὁ ἀὴρ δὲ οὗτος ἀπεξηραίνετο διερχόμενος διὰ σειρᾶς φιαλίδων μεστῶν θειικοῦ ὀξέος, τιτάνου καὶ ἐγχλωρίου τιτάνου.

Μετὰ μιᾶς ἑβδομάδος διαμονὴν ἐν τῷ κλιβάνῳ οὐδόλως ἠλλοιώθη ἡ ὄψις τοῦ συνταγματάρχου, ἀλλὰ τὸ βάρος του ἠλαττώθη εἰς 40 λίτρας συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ἐνδυμάτων. Παρῆλθον ὀκτὼ ἔτι ἡμέραι καὶ οὐδεμία ἐλάττωσις ἐφάνη. Ὅθεν συνεπέρανα ὅτι ἡ ἀποξήρανσις ἦτο ἤδη ἐπαρκής. Ἐγίνωσκον δὲ καλῶς ὅτι τὰ πτώματα τὰ εἰς μομίας μεταβεβλημένα ἐν τοῖς ὑπογείοις τῶν ἐκκλησιῶν πρὸ ἑνὸς αἰῶνος καὶ πλέον, καταντᾷ νὰ ἕλκωσι δέκα μόνον λίτρας, ἀλλ' ὅμως γίνονται τοσοῦτον ἐλαφρὰ ἀλλοιουμένων ἐπαισθητῶς τῶν ἱστῶν αὐτῶν.

Τῇ 27 Φεβρουαρίου ἀπέθηκα τὸν συνταγματάρχην ἐν ταῖς θήκαις ἃς ἐπίτηδες χάριν αὐτοῦ κατεσκεύασα. Ἔκτοτε δὲ ἤτοι ἐπὶ ἐννέα ἔτη καὶ ἕνδεκα μῆνας οὐδέποτε ἀπεχωρίσθημεν. Τὸν παρέλαβον μετ' ἐμοῦ εἰς Δανσίκην καὶ διαμένει ἐν τῇ οἰκίᾳ μου. Δέν τον ἔταξα δὲ ἐν τῷ οἰκείῳ ἀριθμῷ τῆς ζωο-

λογικῆς συλλογῆς μου, ἀλλ' ἀναπαύεται κατ' ἰδίαν ἐν τῷ θαλάμῳ τῆς τιμῆς. Εἰς οὐδένα δὲ ἄλλον ἐπιτρέπω τὴν εὐχαρίστησιν τοῦ νὰ ἀνανεοῖ τὴν ἐγχλώριον τίτανον.

Θὰ μεριμνῶ περὶ σοῦ μέχρι τῆς ὑστάτης πνοῆς μου, ὦ συνταγματάρχα Φουγᾶ, προσφιλέστατε καὶ ἀτυχέστατε φίλε! Ἀλλὰ δὲν θὰ τύχω τῆς χαρᾶς καὶ ἡδονῆς τοῦ νὰ παρασταθῶ κατὰ τὴν ἀνάστασίν σου! Δὲν θὰ συμμετάσχω τῶν ἡδίστων συγκινήσεων τοῦ εἰς τὴν ζωὴν ἐπανερχομένου πολεμιστοῦ. Οἱ δακρυγόνοι ἀδένες σου, ἀργοὶ τὴν σήμερον, ἀναβιώσαντες ἐν ὀλίγαις ἡμέραις, δὲν θὰ ῥαντίσωσι τὸν κόλπον τοῦ γηραιοῦ εὐεργέτου σου διὰ τῆς γλυκείας δρόσου τῆς εὐγνωμοσύνης· διότι θὰ ἐπανέλθῃς εἰς τὸ εἶναι τὴν ἡμέραν μόνον καθ' ἣν πλέον ἐγὼ δὲν θὰ ζῶ. Ἴσως δ' ἐκπλαγῇς διατί ἐγὼ ἐν ᾧ τοσοῦτόν σ' ἀγαπῶ ἐβράδυνα νά σ' ἐξαγάγω ἐκ τοῦ βαθέως σου ὕπνου. Τίς οἶδεν ἐὰν πικρὰ ἐπίπληξις διαφθείρῃ τὴν ἡδύτητα τῆς πρώτης εὐχαριστίας, ἣν θὰ ἔλθῃς νὰ προσενέγκῃς ἐπὶ τοῦ τάφου μου! Ναί, παρέτεινα ἄνευ οὐδεμιᾶς ὠφελείας σου πείραμα γενικῆς ὠφελείας. Ὤφειλον νὰ ἐμμείνω πιστὸς ἐν τῇ πρώτῃ μου ἀποφάσει καὶ νά σοι ἀποδώσω τὴν ζωὴν εὐθὺς μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης. Ἀλλὰ τί! Ἔπρεπε λοιπὸν νά σε ἀποστείλω εἰς Γαλλίαν ὅτε τὸ ἔδαφος τῆς πατρίδος σου ἐκαλύπτετο ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ἡμῶν καὶ τῶν συμμάχων; Ἠθέλησα νὰ ἀπαλλάξω τοῦ πικροῦ τούτου θεάματος ψυχὴν ὁποία ἡ ψυχή σου. Ἀναμφιβόλως θἀπελάμβανες τὴν χαρὰν καὶ παραμυθίαν νὰ ἐπανίδῃς τὸν Μάρτιον τοῦ 1815 τὸν δύσμοιρον ἄνδρα εἰς ὃν ἀφιέρωσας πᾶσαν τὴν ἀφοσίωσίν σου· ἀλλὰ καὶ εἶσαι βέβαιος ὅτι δὲν θὰ κατεβροχθίζεσο μετ' αὐτοῦ ἐν τῷ ναυαγίῳ τοῦ Οὐαρτελῶ;

Ἀπὸ ἓξ ἤδη ἐτῶν δέν με κωλύει νά σ' ἀναστήσω οὔτε τὸ συμφέρον σου οὔτε τὸ τῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ . . . σύγγνωθί μοι, συνταγματάρχα, ἀλλὰ ἄνανδρος φιλοζωΐα. Τὸ πάθος ὑφ' οὗ πάσχω καὶ ὅπερ μετ' οὐ πολὺ θά με θανατώσῃ εἶνε ὑπερτροφία τῆς καρδίας καὶ τούτου ἕνεκά μ' εἶνε ἀπηγορευμέναι αἱ βίαιαι καὶ σφοδραὶ συγκινήσεις. Ἐὰν ἐγὼ ἐπεχείρουν τὸ μέγα τοῦτο ἔργον, οὗ προδιέγραψα τὴν πορείαν ἐν προγράμματι συνημμένῳ τῇ διαθήκῃ μου ταύτῃ, ἤθελον καταβληθῆ βεβαιότατα πρὶν ἢ τὸ ἀποπερατώσω· ὁ δὲ θάνατός μου θὰ ἦτο δυσάρεστον γεγονὸς δυνάμενον νὰ ταράξῃ τοὺς βοηθούς μου καὶ νὰ γείνῃ αἰτία νἀποτύχῃ ἡ ἀνάστασίς σου.

Ἀλλὰ θάρρει καὶ δὲν θὰ προσμείνῃς πολύ. Ἔπειτα δὲ καὶ τί ζημιοῦσαι προσμένων; Δὲν γηράσκεις, μένεις πάντοτε εἴκοσι καὶ τεσσάρων ἐτῶν, τὰ τέκνα σου ἡλικιοῦνται, καὶ ὅταν ἀναγεννηθῇς θὰ εἶσαι σχεδὸν ὁμῆλιξ καὶ σύγχρονος αὐτῶν! Ἦλθες πτωχὸς εἰς Λιμπεμφέλδην, πτωχὸς εἶσαι ἐν τῇ οἰκίᾳ μου ἐν Δανσίκῃ, ἡ δὲ διαθήκη μου σὲ ἀποκαθιστᾷ πλούσιον. Εὐδαιμόνει, αὕτη εἶνε ἡ μόνη μου εὐχή.

Παραγγέλλω δὲ ἵνα τὴν ἐπιοῦσαν τοῦ θανάτου μου ὁ ἀνεψιός μου Νικόλαος Μάιζερ συγκαλέσῃ διὰ προσκλητηρίων δέκα ἰατροὺς τοὺς διασημοτά-

τους ἐν Πρωσσίᾳ, νὰ τοις ἀναγνώσῃ τὴν διαθήκην καὶ τὸ ἐπισυνημμένον ὑπόμνημα, καὶ ἄνευ ἀναβολῆς νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ μου τὴν ἀνάστασιν τοῦ συνταγματάρχου Φουγᾶ. Αἱ δὲ δαπάναι τῆς ἐλεύσεως τῶν ἰατρῶν τῆς διαμονῆς κλπ. κλπ., θὰ ληφθῶσιν ἐκ τοῦ ἐνεργητικοῦ τῆς κληρονομίας. Δισχίλια δὲ τάλληρα θὰ ὁρισθῶσιν εἰς τὴν δημοσίευσιν τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ πειράματος γερμανιστί, γαλλιστὶ καὶ λατινιστί. Ἀντίτυπον δὲ τοῦ συγγράμματος τούτου θἀποσταλῇ εἰς πάσας τὰς ἐπιστημονικὰς ἑταιρίας τὰς ὑπαρχούσας ἐν Εὐρώπῃ τὸν χρόνον τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ.

Ἐὰν δὲ παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν δὲν κατορθώσωσιν αἱ προσπάθειαι τῆς ἐπιστήμης νὰ ἀναστήσωσι τὸν συνταγματάρχην, ὅλον μου τὸ ἔχειν θὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν κυριότητα τοῦ Νικολάου Μάιζερ τοῦ μόνου ὑπολειπομένου μοι συγγενοῦς. *Ἰωάννης Μάιζερ Δ. Ι.*

Η'

Πῶς ὁ Νικόλαος Μάιζερ ἀνεψιὸς τοῦ Ἰωάννου Μάιζερ, ἐξετέλεσε τὴν διαθήκην τοῦ θείου του.

Ὁ ἐκ Βερολίνου ἰατρὸς Χὶρζ ὁ ἀντιγράψας καὶ ἀποστείλας τὴν διαθήκην ταύτην, παρεκάλει νά τῳ συγχωρήσωσι, διότι ἀπουσιάζων τῆς πρωτευούσης δι' ἰδίας ὑποθέσεις δέν την ἀπέστειλεν ἐν καιρῷ. Διερχόμενος δὲ διὰ Δανσίκης ἐπεσκέψατο μετὰ χαρᾶς τὸν Νικόλαον Μάιζερ πρῴην μὲν ζυθοποιόν, τότε δὲ πλουσιώτατον γεωκτήμονα καὶ παχὺν προσοδοῦχον ἐξ περίπου καὶ ἑξήκοντα ἐτῶν. Ὁ γέρων οὗτος ἐνεθυμεῖτο κάλλιστα τὸν θάνατον καὶ τὴν διαθήκην τοῦ θείου του τοῦ σοφοῦ· ἀλλὰ δὲν ἐλάλει περὶ τῶν πραγμάτων τούτων ἄνευ ἀποστροφῆς. Ἐβεβαίου δ' ὅτι ἅμ' ἀποθανόντος τοῦ θείου του συνεκάλεσε δέκα ἰατροὺς τῆς Δανσίκης περὶ τὴν μομίαν τοῦ συνταγματάρχου· ἐπεδείκνυε δὲ καὶ ἔγγραφον τῶν ἰατρῶν ὁμοφώνως μαρτυρούντων ὅτι ἄνθρωπος ἀπεξηραμένος ἐν κλιβάνῳ κατ' οὐδένα τρόπον δύναται νὰ ἀναζήσῃ. Τὸ πιστοποιητικὸν τοῦτο συνταχθὲν ὑπὸ τῶν ἐναντίων καὶ τῶν ἐχθρῶν τοῦ θανόντος ἰατροῦ, οὐδένα λόγον ἐποιεῖτο περὶ τοῦ ἐπισυνημμένου τῇ διαθήκῃ ὑπομνήματος. Ὁ Νικόλαος Μάιζερ διεβεβαίου μεθ' ὅρκου (ἀλλ' οὐχὶ βεβαίως καὶ χωρὶς νὰ ἐρυθριᾷ) ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἔγγραφον τὸ περιέχον τὰς ὁδηγίας πρὸς ἀνάστασιν τοῦ συνταγματάρχου, οὔτε αὐτός ποτέ το εἶδεν οὔτε ἡ γυνή του. Ἐρωτώμενος δὲ πῶς ἀπεφάσισε καὶ ἐπώλησε τοιαύτην πολύτιμον παρακαταθήκην, ὁποία ἦτο τὸ σῶμα τοῦ συνταγματάρχου, ἀπεκρίνετο ὅτι διατηρήσας αὐτὸ δεκαπενταετίαν ὅλην ἐν τῷ οἴκῳ του μετὰ πάσης ἐπιμελείας καὶ τιμῆς, ἔπειτα κατελαμβάνετο ὑπὸ ἐνυπνίων καὶ καθ' ἑκάστην σχεδὸν νύκτα ἀφυπνίζετο ὑπὸ τοῦ φάσματος τοῦ συνταγματάρχου, ὅστις ἐπιφαινόμενος τὸν ἔσυρεν ἀπὸ τῶν ποδῶν καὶ παντοίοις τρόποις τὸν ἠνόχλει,

τούτου δ' ἕνεκα ἀπεφάσισε καί τον ἐπώλησεν ἀντὶ εἴκοσι ταλλήρων ἐν Βερολίνῳ. Ἅμα δ' ἀπαλλαχθεὶς τοῦ ὀχληροῦ τούτου συνοίκου ἐκοιμᾶτο τοῦ λοιποῦ ἥσυχος μέν, ἀλλ' οὐχὶ τελείως, διότι· ἦτο ἀδύνατον νὰ λησμονήσῃ τὴν μορφὴν τοῦ συνταγματάρχου.

Πρὸς ταῖς πληροφορίαις ταύταις προσέθηκεν λέξεις τινὰς καὶ ἐξ ἑαυτοῦ ὁ Χὶρζ ἰατρὸς τῆς Α. Β. Υ. τοῦ ἀντιβασιλεύοντος ἡγεμόνος τῆς Πρωσσίας, δηλῶν ὅτι δὲν ἐνόμιζεν ἀδύνατον κατὰ θεωρίαν τὴν ἀνάστασιν ἀνθρώπου μετ' ἐπιμελείας ἀπεξηραμένου, μάλιστα δὲ ὁ τρόπος δι' οὗ ὁ ἔνδοξος Ἰωάννης Μάιζερ ἀπεξήρανε τὸν συνταγματάρχην ἦτο ὁ καταλληλότατος πάντων. Ἀλλ' ἐν τῇ παρούσῃ περιστάσει δέν τῳ ἐφαίνετο πιθανὴ ἡ ἀναβίωσις τοῦ συνταγματάρχου Φουγᾶ· διότι αἱ ἀτμοσφαιρικαὶ ἐπήρειαι καὶ αἱ διάφοροι μεταβολαὶ τῆς θερμοκρασίας εἰς ἃς ὑπεβάλλετο ἐπὶ ἓξ καὶ τεσσαράκοντα ὅλα ἔτη θὰ ἠλλοίωσαν ἐπαισθητῶς καὶ τοὺς χυμοὺς καὶ τοὺς ἱστούς. Τοιαύτη δὲ ἦτο καὶ ἡ γνώμη τοῦ κ. Ῥενάλτου καὶ τοῦ υἱοῦ του.

Ἵνα δὲ καταπραΰνωσι τὴν ἔξαψιν τῆς Κλημεντίνης τῇ ἀνέγνωσαν μὲν τὰς τελευταίας παραγράφους τῆς ἐπιστολῆς τοῦ ἰατροῦ Χίρζ, ἀπέκρυψαν δὲ τὴν διαθήκην τοῦ Ἰωάννου Μάιζερ, ἥτις βεβαίως ἤθελεν ἐξάψει τὴν κεφαλήν της ἔτι μᾶλλον. Ἀλλ' ἡ νεαρὰ ἐκείνη φαντασία ἀδιαλείπτως ἐπυροῦτο καὶ μάτην ἐπειρῶντο νά την κατασβέσωσι. Διότι ἡ Κλημεντίνα ἐπεζήτει ἤδη τὴν μετὰ τοῦ ἰατροῦ Μαρτοῦ ὁμιλίαν συζητοῦσα μετ' αὐτοῦ καὶ θέλουσα νὰ ἴδῃ τὰ περὶ ἀναβιώσεως τῶν τροχοφόρων πειράματά του. Ἐπανερχομένη δὲ οἴκαδε εἶχε τὸν νοῦν της ὀλίγον εἰς τὸν Λέοντα καὶ πολὺ εἰς τὸν συνταγματάρχην. Τὸ τῶν γάμων σχέδιον ἐξηκολούθει ὑπάρχον, ἀλλ' οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ λαλήσῃ περὶ τῆς δημοσιεύσεως αὐτοῦ. Εἰς δὲ τὰς τρυφερωτάτας θωπείας τοῦ μέλλοντος νυμφίου της ἡ Κλημεντίνα ἀπεκρίνετο συζητοῦσα περὶ τῆς ζωτικῆς ἀρχῆς. Ἐρχομένη δὲ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ κ. Ῥενάλτου ἤρχετο οὐχὶ χάριν τῶν ζώντων ἀλλὰ χάριν τοῦ νεκροῦ. Πάνθ' ὅσα δ' ἔλεγον εἰς αὐτὴν ἵνα θεραπεύσωσι τὴν μωρὰν ἐλπίδα της, εἰς οὐδὲν ἄλλο συνετέλεσαν ἢ νά την ῥίψωσιν εἰς βαθυτάτην μελαγχολίαν. Ἡ εὔχροια τῶν παρειῶν της ἐμαράνθη καὶ ἐσβέσθη ἡ λάμψις τοῦ βλέμματος. Ἐκτηκομένη ὑπὸ πάθους ἀποκρύφου ἀπώλεσε τὴν χάριν καὶ τὴν ζωηρότητα αἵτινες τρόπον τινὰ εἶνε αἱ μαρμαρυγαὶ τῆς νεότητος καὶ τῆς χαρᾶς. Φαίνεται δ' ὅτι ἡ μεταβολὴ αὕτη ἐγένετο κατάδηλος, διότι ἡ θεία της, καί τοι δὲν εἶχεν ὄμματα μητρός, ἐταράχθη σφόδρα.

Ὁ δὲ ἰατρὸς Μαρτοῦ πεποιθὼς ὅτι ἡ ψυχικὴ αὕτη τῆς Κλημεντίνης ἀρρωστία μόνον δι' ἠθικῆς θεραπείας ἠδύνατο νὰ ἐξαλειφθῇ, τὴν ἐπεσκέφθη πρωίαν τινὰ καί τῃ εἶπε·

«Κόρη μου, καί τοι δὲν δύναμαι νὰ ἐξηγήσω τὴν προθυμίαν ἣν ἔχεις πρὸς τὴν μομίαν, ἐπεχείρησα κἄτι τι χάριν καὶ ἐκείνης καὶ σοῦ. Ἀπέστειλα πρὸς τὸν Κάρολον Νιμπὸρ τὸ τεμάχιον τοῦ ὠτίου ὅπερ ὁ Λέων ἀπέκοψε».

Ἡ Κλημεντίνα ἀνοίξασα τοὺς ὀφθαλμοὺς οὐδὲν ἀπεκρίνατο.

«Δέν μ' ἐννοεῖς; εἶπεν ὁ ἰατρός. Πρόκειται νὰ ἀναγνωρίσωμεν ἐὰν οἱ χυμοὶ καὶ οἱ ἱστοὶ τοῦ συνταγματάρχου ὑπέστησαν σπουδαίαν τινὰ ἀλλοίωσιν. Ὁ κύριος Νιμπὸρ διὰ τοῦ μικροσκοπίου του θά μας εἴπῃ τὴν ἀλήθειαν· καὶ ὅ τι λέγει ὁ ἀνὴρ οὗτος εἶνε ἄξιον πάσης πίστεως, διότι οὐδέποτε σφάλλεται. Ὥστε ἐκ τῆς ἀποκρίσεώς του θὰ μάθωμεν ἐὰν πρέπῃ νά τον θάψωμεν.

— Τί! ἀνεφώνησεν ἡ νεᾶνις, εἶνε δυνατὸν νὰ ἀποφανθῇ τις ὅτι ἄνθρωπός τις εἶνε ζωντανὸς ἢ νεκρὸς ἐὰν ἴδῃ ὡς δεῖγμα τεμάχιον τοῦ σώματός του;

— Ὁ ἰατρὸς Νιμπὸρ τίποτε περισσότερον δὲν θέλει. Λοιπόν, κόρη μου, λησμόνησον μίαν ἑβδομάδα τοὺς πικροὺς λογισμούς σου καὶ εὐθὺς ὡς λάβω τὴν ἀπόκρισιν θά σοί την φέρω νά την ἀναγνώσῃς. Ὁ ἰατρὸς Νιμπὸρ δὲν εἰξεύρει τί πρᾶγμα εἶνε τὸ τεμάχιον ὅπερ τῷ ἔστειλα. Ἀλλ' ἐάν, παρ' ἐλπίδα, μας εἴπῃ ὅτι τὸ ἄκρον ἐκεῖνο τοῦ ὠτίου ἀνήκει εἰς ἄνθρωπον ζωντανόν, θά τον παρακαλέσω νὰ ἔλθῃ εἰς Φονταινεβλῶ, νά μας βοηθήσῃ εἰς τὴν ἀνάστασιν τοῦ συνταγματάρχου».

Ἡ ἀμυδρὰ αὕτη λάμψις διεσκέδασε τὴν μελαγχολίαν τῆς Κλημεντίνης καί τῃ ἀπέδωκε τὴν ὑγίειαν. Ἐπανέλαβε πάλιν τὰ ᾄσματά της, τοὺς γέλωτας καὶ τὰ σκιρτήματα ἐν τῷ κήπῳ τῆς θείας καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ κ. Ῥενάλτου. Αἱ τρυφεραὶ καὶ γλυκεῖαι συνομιλίαι ἐπανελήφθησαν, ἐγένετο λόγος πολὺς περὶ τῶν γάμων καὶ ἡ ἐπ' ἐκκλησίας πρώτη περὶ αὐτῶν δήλωσις.

«Τέλος πάντων, ἔλεγεν ὁ Λέων, τὴν ἐπανευρίσκω!»

Ἀλλ' ἡ κυρία Ῥενάλτου, ὡς μήτηρ νοῦν ἔχουσα καὶ προβλέπουσα τὰ μέλλοντα νὰ συμβῶσιν, ἔσειε τὴν κεφαλὴν περίλυπος.

«Τὰ πράγματα κατὰ τὸ ἥμισυ μόνον ἔχουσι καλῶς, ἔλεγεν ἡ μήτηρ. Δέν μ' ἀρέσκει νὰ ἔχῃ ἡ νύμφη μου τόσον πολὺ τὸν νοῦν της εἰς εὔμορφον ἀπεξηραμένον νέον. Τί θὰ γείνωμεν ὅταν μάθῃ ὅτι εἶνε τῶν ἀδυνάτων νά τον ἀναστήσωμεν; Δὲν θὰ ἔχωμεν πάλιν τὰ αὐτὰ τοῖς αὐτοῖς; Ἀλλὰ καὶ ἄν, ὡς ἐκ θαύματος, ἐπιτύχῃ ἡ ἀνάστασίς του, εἴσθε βέβαιοι ὅτι δὲν θά τον ἀγαπήσῃ; Μὰ τὸ ναί, ἦτο μεγάλη ἀνάγκη νὰ κάμῃ ὁ Λέων μου αὐτὴν τὴν ἀγοράν, τὰ χρήματά του *ἔπιασαν τόπον*!»

Κυριακὴν τινα πρωὶ ὁ ἰατρὸς Μαρτοῦ εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γηραιοῦ καθηγητοῦ ψάλλων νικητήρια. Εἶχε λάβει ἐκ Παρισίων τὴν ἀπόκρισιν ταύτην:

«*Ἀγαπητέ μοι συνάδελφε.*

»Ἔλαβον τὴν ἐπιστολήν σου καὶ τὸ τεμάχιον ὅπερ με παρεκάλεσας νὰ ἐξετάσω καὶ προσδιορίσω τί εἶνε. Δὲν ἐχρειάσθην πολλὴν ἐργασίαν νὰ εὕρω περὶ τίνος πρόκειται. Εἰκοσάκις ἐξετέλεσα πράγματα δυσκολώτερα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἰατροδικαστικήν. Δύναμαι μάλιστα νά σε ἀπαλλάξω τῆς ἀνάγκης τοῦ νά μ' εἴπῃς τὸ τετριμμένον ἐκεῖνο, ὅτι δῆλα δὴ «ἀφ' οὗ το ἐξετά-

σης διὰ τοῦ μικροσκοπίου θά σοι εἴπω τί πρᾶγμα εἶνε». Ἡ πονηρία αὕτη εἰς οὐδὲν χρησιμεύει, διότι τὸ μικροσκόπιόν μου εἰξεύρει πολὺ κάλλιόν σου τί μ' ἀπέστειλας. Διότι σὺ μὲν γινώσκεις τὸ σχῆμα καὶ τὸ χρῶμα τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ἐκεῖνο βλέπει τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν κατασκευήν, τὸν λόγον τῆς ὑπάρξεώς των, τοὺς ὅρους τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου.

»Τὸ τεμάχιόν σου τὸ ἀπεσπασμένον ἀπὸ ὕλης ἀπεξηραμένης, ἔχον πλάτος τὸ ἥμισυ τοῦ ὄνυχός μου, καὶ σχεδὸν τὸ πάχος του, διαμεῖναν τέσσαρας καὶ εἴκοσιν ὥρας ὑπὸ ὑαλίνην σφαῖραν ἐν ἀτμοσφαίρᾳ κεκορεσμένῃ ὕδατος εἰς θερμοκρασίαν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ἐγένετο εὔκαμπτον καὶ πολὺ πλέον ἢ ἐλαστικόν. Οὕτω δὲ ἠδυνήθην νά το ἀνατάμω καὶ νά το μελετήσω ὡς τεμάχιον νωποῦ κρέατος καὶ νὰ ὑποβάλω εἰς τὴν διὰ τοῦ μικροσκοπίου ἐξέτασιν ἕκαστον αὐτοῦ μέρος, ὅπερ μοι ἐφαίνετο διαφέρον κατὰ τὴν σύστασιν ἢ τὸ χρῶμα.

»Καὶ πρῶτον μὲν εὗρον κατὰ τὸ μέσον τοῦ τεμαχίου, μέρος τι λεπτὸν σκληρότερον καὶ ἐλαστικώτερον, ἐν ᾧ παρετήρησα τὸν κυτταρώδη ἱστὸν τοῦ χόνδρου. Ὁ χόνδρος δὲ οὗτος δὲν ἦτο οὔτε τῆς ῥινός, οὔτε τινὸς ἀρθρώσεως ἀλλ' ἦτο ἀκριβῶς ὁ χόνδρος τοῦ ὠτός. Λοιπόν μ' ἀπέστειλας εἰς ἐξέτασιν τὸ ἄκρον ὠτὸς καὶ οὐχὶ τὸ κατώτατον ἄκρον, τὸν λοβὸν ὃν αἱ γυναῖκες διατρυπῶσι καὶ κρεμῶσι τὰ χρυσᾶ ἐνώτια, ἀλλὰ τὸ ἀνώτατον ἄκρον εἰς ὃ ἐκτείνεται ὁ χόνδρος.

»Ἀπέσπασα λεπτότατον δέρμα ἐν ᾧ τὸ μικροσκόπιον μ' ἔδειξε λεπτοτάτην ἐπιδερμίδα ἀναλοίωτον μετὰ μικρῶν θηλῶν καὶ πυκνοῦ λεπτοτάτου χνοῦ ἀνθρωπίνου. Ἑκάστη θρὶξ τοῦ χνοῦ τούτου εἶχε τὴν ῥίζαν της ἐντὸς τοῦ θύλακος ἔχοντος καὶ τοὺς δύο του ἀδενίσκους. Πλὴν δὲ τούτου αἱ τρίχες τοῦ χνοῦ εἶχον μῆκος μὲν τεσσάρων μέχρι πέντε ὑποχιλιομέτρων, πάχος δὲ πέντε ἑκατοστῶν τοῦ ὑποχιλιομέτρου, ὅ ἐστι τὸ διπλάσιον τοῦ μεγέθους τοῦ ἁπαλοῦ χνοῦ τοῦ ἀνθοῦντος ἐπὶ ὠτὸς γυναικείου, ἐξ οὗ συμπεραίνω ὅτι τὸ τεμάχιον τοῦ ὠτὸς ὅπερ μ' ἀπέστειλας εἶνε ἀνδρός.

»Κατὰ τὸ κεκυρτωμένον ἄκρον τοῦ χόνδρου εὗρον τὰς λεπτοτάτας ῥαβδωτὰς μυϊκὰς ἴνας τοῦ μυὸς τοῦ ἕλικος ἐν ἀρίστῃ καταστάσει μονονουχὶ μέλλοντας νὰ συσταλῶσι. Ὑπὸ τὸ δέρμα καὶ παρὰ τοὺς μῦς εὗρον πολλὰς νευρικὰς ἴνας συνισταμένας ἐξ ὀκτὼ μέχρι δέκα σωληνίσκων, ὧν ἡ μυελώδης οὐσία ἦτο ἀναλλοίωτος καὶ ὁμογενὴς ὡς ἐὰν ἐξήχθησαν ἐκ ζωντανοῦ ζῴου, ἢ ἐκ μέλους ἀκρωτηριασθέντος. Εἶσαι εὐχαριστημένος ; μοὶ λέγεις εὐχαριστῶ ; Ἀλλ' ἐγὼ ἔχω καὶ ἄλλα νά σοι ἀνακοινώσω.

»Ἐν τῷ κυψελώδει ἱστῷ τῷ μεταξὺ τοῦ χόνδρου καὶ τοῦ δέρματος εὗρον μικρὰς ἀρτηρίας καὶ μικρὰς φλέβας, ὧν ἡ ὑφὴ διεκρίνετο εὐκρινέστατα, περιεχούσας τὸν ὀρρὸν μετὰ τῶν ἐρυθρῶν αἱμοκυττάρων. Τὰ αἱμοκύτταρα δὲ ταῦτα ἦταν περιφερῆ, ἀμφίκοιλα καὶ κανονικώτατα δὲν ἐνέφαινον δὲ οὔτε

ὀδοντοειδεῖς προεξοχάς, οὔτε μοροειδῆ μεταβολὴν τὸ χαρακτηριστικὸν τῶν αἱμοκυττάρων τοῦ νεκροῦ σώματος.

»Ἐν συνόψει, ἀγαπητέ μοι συνάδελφε, ἀνεῦρον ἐν τῷ τεμαχίῳ τούτῳ σχεδὸν πᾶν ὅ τι ὑπάρχει ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ σώματι, οἷον χόνδρον, μῦν, νεῦρον δέρμα, τρίχας, ἀδένας, αἷμα κτλ. καὶ ταῦτα ἐν καταστάσει κατὰ πάντα ὑγιεῖ καὶ φυσικῇ. Λοιπὸν δέν μ' ἀπέστειλας πτῶμα, ἀλλὰ τεμάχιον ἀνθρώπου ζῶντος, οὗ καὶ οἱ χυμοὶ καὶ οἱ ἱστοὶ οὐδόλως ἀποσυνετέθησαν.

»Δέξαι κτλ.

»*Κάρολος Νιμπόρ.*

»Ἐν Παρισίοις τῇ 30 Ἰουλίου 1859».

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

Ο ΕΝ ΜΑΡΑΘΩΝΙ ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΟΥ

Πρό τινων ἡμερῶν ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τῶν ἀθηναϊκῶν ἐφημερίδων ἡ εἴδησις ὅτι κατὰ τηλεγράφημα ἐκ Μαραθῶνος σταλὲν εὑρέθη αὐτόθι μετὰ ῥαγδαίαν βροχὴν ναός, ὅστις ἐνομίσθη ὢν τοῦ Διονύσου ἔκ τινος ἐπιγραφῆς ἀνακαλυφθείσης. Εἰς ταύτην τὴν εἴδησιν πεισθέντες μετέβημεν εἰς Μαραθῶνα συνοδευόμενοι δὲ ὑπὸ τοῦ ἀξιολόγου δημάρχου κ. Καλέμη ἐπεσκέφθημεν τὰ εὑρεθέντα· γράφομεν δὲ νῦν ἐνταῦθα περὶ τούτων τινά, σκοποῦντα εἰς τὴν ἐπανόρθωσιν τῶν ἐν ταῖς ἐφημερίσιν ἀνακριβῶς καὶ ὑπερβολικῶς γραφέντων περὶ τῆς ἀνακαλύψεως.

Εἰς τοὺς ἐξ αὐτοψίας ἢ ἐκ βιβλίων εἰδότας τὴν πεδιάδα τοῦ Μαραθῶνος εἶνε γνωστόν, ὅτι τὸ Πεντελικὸν κατατείνει εἰς αὐτὴν τρεῖς τῶν τελευταίων αὐτοῦ προπόδων γνωστοὺς ὑπὸ τὰ ἴδια ὀνόματα *Ἀγριελῆκι* (κακῶς ὀνομαζόμενον *Ἀργαλίκι* ἐν πᾶσι τοῖς περὶ Ἀττικῆς τοπογραφικοῖς βιβλίοις), *Κοτρῶνι* καὶ *Σταυροκοράκι*. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον τῶν ὀρέων τούτων κεῖται πρὸς τὰ νοτιοδυτικά, τὸ δὲ Σταυροκοράκι πρὸς τὰ βορειοανατολικὰ τοῦ πεδίου. Ἐν δὲ τῇ εἰσόδῳ τοῦ αὐλῶνος ὅστις χωρίζει μέσα τὸ Κοτρῶνι καὶ τὸ Σταυροκοράκι κεῖται τὸ κτῆμα τοῦ κ. Σκουζέ, τὸ καλούμενον *Μπέη*, ἔνθα ἐτύχομεν εὐγενοῦς φιλοξενίας. Παρὰ τὸ κτῆμα τοῦτο διέρχεται, ἐκ τῶν ὕψων τοῦ Πεντελικοῦ κατερχόμενος, χείμαρρος ὅστις διαρρέων τὸ πεδίον ἐκβάλλει εἰς μέσον περίπου τὸν κόλπον τοῦ Μαραθῶνος. Πῶς ἐκαλεῖτο ὁ ποταμὸς οὗτος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα εἶνε ἄγνωστον, τινὲς δ' ὅμως ὀνομάζουσιν αὐτὸν *Χάραδρον*. Τούτου δὲ τοῦ ποταμοῦ τὸ ῥεῦμα παρακολουθοῦντες ἐφθάσαμεν μετὰ δρόμον εἴκοσι περίπου λεπτῶν ἀπὸ τοῦ Μπέη εἰς τὴν θέσιν *Διαβολάκι* πλησίον τοῦ Πλασοῦ, διακριτικώτερον ὀνομαζομένην *Γκοριτσαῖς τοῦ Χρυσούλα*,

ἔνθα εὑρέθησαν τὰ θρυληθέντα λείψανα τοῦ ναοῦ τοῦ Διονύσου. Ἀλλὰ μεγίστη ὑπῆρξεν ἡ ἀπογοήτευσις ἐπὶ τῇ πενιχρᾷ θέᾳ ἥτις παρέστη πρὸ ἡμῶν. Ἀντὶ ναοῦ, ἔστω καὶ ἐρηριμμένου, οἷον ἤγγειλαν αἱ ἐφημερίδες, εἴδομεν τὸ πρῶτον μόνον λίθον ἐνεπίγραφον κείμενον ἐν μέσῳ τῶν κροκαλῶν καὶ τῶν πετρῶν τῆς ξηρᾶς κοίτης τοῦ χειμάρρου. Καὶ περὶ μὲν τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης θὰ ῥηθῶσιν ἀμέσως κατωτέρω τὰ δέοντα. Πλὴν δὲ ταύτης εἴδομεν εἰς ὀλίγων βημάτων ἀπόστασιν τὰ ἐρείπια δύο χθαμαλῶν καμαρῶν τῶν νεωτέρων χρόνων, ἐν αἷς εἶνε προφανῶς ἐνῳκοδομημένοι καὶ παλαιοὶ λίθοι. Προσερείδονται δ' αἱ δύο αὗται καμάραι εἰς ἀντηρίδα, ἧς φαίνεται ἡ κατατομὴ περιστοιχιζομένη ὑπὸ τῶν παροχθίων χωμάτων. Κατὰ πόσον ἡ ἀντηρὶς αὕτη προχωρεῖ καὶ ἂν συνέχονται μετ' αὐτῆς ἄλλαι οἰκοδομαὶ μόνον τακτικὴ ἀνασκαφὴ δύναται νὰ δείξῃ. Πλὴν δὲ τούτων εἴδομεν κατὰ τὰ ἀνωφερῆ τῆς ὄχθης καὶ τάφων πλινθίνων λείψανα καὶ ἦσάν τινες ἀνοικτοί, σεσυλημένοι ἤδη ὑπὸ τῶν χωρικῶν· τῆς δὲ ἀποπείρας ἀνασκαφῶν τεκμήρια προφανῆ ἦσαν ἴχνη νεοσκαφῆ δικέλλης καὶ πτύου. Ἔκειντο δὲ χαμαὶ ἐσκορπισμένα καὶ ὀστᾶ ἀνθρώπων καὶ ὄστρακα ἀγγείων καὶ τεμάχη ὑέλων. Ἐν δὲ τοῖς ὑπὸ τοῦ ῥοῦ ἀπεστρογγυλωμένοις λίθοις τῆς κοίτης ἠδύνατό τις ὑποτοπάζων νὰ διίδῃ καὶ ἀποκρούσματα ἔργων τῆς γλυπτικῆς· οὕτω δὴ ἐνόμισα ὅτι ἀνεγνώρισα ὠμοπλάτην μικροῦ ἀγάλματος ἔν τινι λίθῳ παρὰ τὴν ἀναθηματικὴν στήλην. Ἴσως δ' ὅμως ἔχει πλάσει τὸν λίθον ἐκεῖνον ἐπὶ τὸ ἀνθρωποειδέστερον οὐχὶ γλύπτου χείρ, ἀλλ' ἡ φύσις ἡ πολλαχῶς τοῦ ἀνθρώπου κατειρωνευομένη.

Καὶ ταῦτα μὲν ἦσαν τὰ κατὰ χώραν ὑπάρχοντα, ὁ δὲ κ. δήμαρχος εἶπεν ἡμῖν καὶ περί τινων ἄλλων λειψάνων ἅτινα ἀποκομίσαντες οἱ περίοικοι εἶχον μεταγάγει εἰς τὸ χωρίον *Μαραθῶνα*. Μεταβὰς δ' ἐκεῖσε περὶ τὸ ἀπόγευμα εἶδον καὶ ταῦτα, ἅτινα σημειῶ ἐνταῦθα. Ἐν τοῖς οἰκίσκοις τῶν χωρικῶν Κολιοῦ Δημογιάννη καὶ Σπύρου Δημαντώνη εὕρηνται δύο βάσεις κιόνων, μία παρ' ἑκάστῳ· ἔχουσι δ' αἱ βάσεις αὗται διάμετρον μὲν 0,43, περιφέρειαν δὲ 0,40 καὶ ἀναγνωρίζονται εὐχερῶς ἐκ τῶν σπειροειδῶν κυματίων ὡς ἀνέχουσαί ποτε κίονας ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ. Ἐν δὲ τῷ οἴκῳ τοῦ Παναγῆ Χρυσούλα ἐπεδείχθη μοι περίεργον μαρμάρινον κατασκεύασμα ἐν σχήματι δίσκου ἔχοντος ἐν τῷ μέσῳ ὁμόκεντρον κυμάτιον. Καὶ ἡ μὲν διάμετρος αὐτοῦ εἶνε 0,75 περίπου, τίς δὲ ἡ χρῆσις ἄγνωστον καὶ δυσνόητον. Αὐτόθι εἶδον καί τινας ὀλίγας πλίνθους φερούσας ἐπιτετυπωμένον κόσμημα ζητοειδές. Ἐβεβαίουν δὲ οἱ παρευθέντες ὅτι καὶ νομίσματα χαλκᾶ εὑρέθησαν, ὧν μοι ἐπεδείχθη ἓν ἀθηναϊκὸν κακῆς διατηρήσεως, καὶ μόλυβδος δὲ ὡσεὶ τριακοσίων δραμίων καὶ ἧλοί τινες. Τέλος δ' ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ δημάρχου εἶδον μικρὸν λίθον ἐνεπίγραφον, ἐφ' οὗ, κατὰ τὰ λεγόμενα τοῦ κ. Καλέμη, ὁ γερμανὸς διδάκτωρ κ. Λόλλιγκ εἶχεν εἴπει ὅτι εἶνε ἐπιγραφὴ γεγραμμένη βουστροφηδόν. Ἀλλ' ὁ λίθος εἶνε οὕτως ἐφθαρμένος ὥστε ἀμφιβάλλω ἂν θὰ εἶνε δυνατὴ ἡ ἀνάγνωσις αὐτοῦ.

Ἴσως δὲ δὲν θὰ ἦτο παράτολμον νὰ εἴπω, ὅτι οὐδὲ βέβαιον φαίνεται ἂν εἶνε τὰ γράμματα ἑλληνικά.

Εὑρέθησαν δὲ ταῦτα πάντα, περὶ ὧν ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω, οὐχὶ πρό τινων ἡμερῶν κατόπιν βροχῶν, ὡς ἐγράφη, ἀλλ' ἀνεφάνησαν ἤδη τὸ πρῶτον πρὸ μηνῶν, ῥεύσαντος τοῦ χειμάρρου πολλοῦ τὸν χειμῶνα. Ἀπεκαλύφθησαν δ' ἐντελῶς ὅτε πρῶτον ἀπεξηράνθη ἡ κοίτη ἀρχομένου τοῦ Ἰουνίου. Ἀνήγγειλε δὲ περὶ αὐτῶν *διὰ τακτικῆς ἐκθέσεως* τὰ δέοντα ὁ δήμαρχος πρό τινων ἡμερῶν, παρακινηθεὶς ἴσως ἐκ τῆς ἀφίξεως τοῦ κ. Λόλλιγκ εἰς Μαραθῶνα. Ὁ λίθος ἔχει μῆκος μὲν 0,70, ὕψος δὲ 0,31, πλάτος δὲ 0,66· ἡ δ' ἐπιγραφή, γεγραμμένη κατὰ τὴν ἑτέραν τῶν πλευρῶν τοῦ πλάτους, ἔχει ὧδε πανομοιοτύπως, τῶν μὲν διατεθραυσμένων στοιχείων δηλούντων, κατὰ τὸ ἔθος, τὰ ἐν τῷ λίθῳ ἀμυδρότερα τῶν γραμμάτων, τῶν δὲ μικροτέρων ὅσα καὶ ἐν τῷ λίθῳ διὰ μικροτέρων εἶνε γεγραμμένα·

ΤΕΤΡΑΠΟΛΕΕΣΤΩΙΔΙΟ
ΝΥΣΩΙΑΝΕΘΕΣΑΝ
ΛΥΣΑΝΙΑΣΚΑΛΛΙΟΥΤΡΙΚ
ΟΡΥΣΙΟΣΗΡΧΕΝ ΙΕΡΟΠΟΙΟΙ

ΦΑΝΟΔΩΡΟΣΜΑΡΑΘΩΝΙΟΣ
ΜΕΛΑΝΩΠΟΣΤΡΙΚΟΡΥΣΙΟΣ
ΦΙΛΟΚΛΗΣΟΙΝΑΙΟΣ
ΑΝΤΙΚΡΑΤΗΣΠΡΟΒΑΛΙΣΙΟΣ

Μεταγραπτέα δὲ τἀνωτέρω διὰ μικρῶν γραμμάτων ὡς ἑξῆς·

Τετραπολέες τῷ Διονύσῳ ἀνέθεσαν. Λυσανίας Καλλίου Τρικορύσιος ἦρχεν. Ἱεροποιοί. Φανόδωρος Μαραθώνιος, Μελάνωπος Τρικορύσιος, Φιλοκλῆς Οἰναῖος, Ἀντικράτης Προβαλίσιος.

Τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης θέλοντες νὰ ὁρίσωμεν τὸν χρόνον καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἀναγραφῆς, εὑρίσκομεν πολλὰ τὰ δυσεξήγητα. Αἱ λέξεις *Λυσανίας Καλλίου Τρικορύσιος ἦρχεν* δηλοῦσιν ἄρα τὸν ἐπώνυμον ἄρχοντα, ὥς τις εἰκάζει τὸ πρῶτον; Δύο ἐπωνύμους γνωρίζομεν φέροντας τὸ ὄνομα *Λυσανίας*, τὸν μὲν ἄρξαντα κατὰ τὴν Ὀλυμπ. 78, 3, τὸν δὲ Ὀλυμπ. 84, 2· ἀλλὰ καὶ τὸν δεύτερον τοῦτον καὶ μεταγενέστερον, ἂν θελήσωμεν νὰ νοήσωμεν, δὲν συμβαδίζει μετὰ τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἦρξεν (442 π. Χ.) ὁ ῥυθμὸς τῶν γραμμάτων τῆς στήλης. Διότι ἀνεμένομεν νὰ ἴδωμεν τὰ γράμματα τοῦ ἀττικοῦ ἀλφαβήτου, ἀντὶ δὲ τούτων ὁ λίθος ἔχει τὸν ἰωνικὸν καλούμενον ἀλφάβητον. Μόνον δ' ἀρχαιοπρεπὲς γράμμα φέρει ἡ ἐπιγραφὴ τὸ Ν, ἀλλὰ καὶ τούτου ἐν τῷ τρίτῳ στίχῳ εὕρηται τὸ νεώτερον σχῆμα Ν. Μάλιστα δ' ἀπῃτεῖτο, ἂν ἡ

ἐπιγραφὴ αὕτη ἀληθῶς ἦτο περὶ τὰ τεσσαράκοντα ὅλα ἔτη προγενεστέρα τῆς κατ' Εὐκλείδην γραμματικῆς, νὰ εὕρωμεν τὰ προσήκοντα σχήματα τοῦ γ καὶ λ, ἤτοι τὸ Λ ἀντὶ τοῦ Γ, ἀντὶ δὲ τοῦ Λ. τὸ ꝩ. Ἄλλος δὲ Λυσανίας ἐπώνυμος καθ' ὃν νὰ ἐγράφη ἡ στήλη δὲν εἶνε ἡμῖν γνωστός, οὐδ' εὑρίσκομεν χρόνον κατάλληλον ὅπου νὰ θέσωμεν αὐτόν [1]. Ἄρα οὔτε ὁ λίθος ἐστάθη τῷ 442, οὐδ' ὁ ἀναγραφόμενος Λυσανίας εἶνε ἐπώνυμος ἄρχων. Καὶ ὁ μὲν χαρακτὴρ τῶν γραμμάτων, πλὴν τοῦ Ν οὗ τὸ ἀρχαιότροπον ξενίζει πως, ἄγει ἡμᾶς εἰς τὰ τέλη τοῦ ε' ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ δ' αἰῶνος, ὁ δὲ Λυσανίας εἶνε πιθανώτατα οὐχὶ ἐπώνυμος τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων, ἀλλ' ἄρχων τῆς Τετραπόλεως. Ἀπετέλουν δὲ αὐτὴν αἱ τέσσαρες κατὰ τὸν Μαραθῶνα πόλεις Μαραθών, Οἰνόη, Προβάλινθος, Τρικόρυθος. Τὸ δὲ δημοτικὸν τοῦ κατοίκου τῆς Τετραπόλεως ἦτο ἐν μὲν τῷ ἑνικῷ *Τετραπολιεὺς* (Στέφ. Βυζ. ἐν λ. Ἀμφίπολις), κατὰ τὸν πληθυντικὸν δὲ *Τετραπολεῖς* καὶ *Τετραπολῖται* (Στέφ. Βυζ. ἐν λ. *Τετράπολις*). Καὶ ἠμφισβήτησε μὲν τὸν πρῶτον τύπον ὁ Meineke γράψας *Τετραπολιεῖς*, ἀλλ' ἡ ἐπιγραφὴ ἣν ἐνταῦθα δημοσιεύομεν τρανῶς μαρτυρεῖ τὴν ἀλήθειαν τῆς παρὰ Στεφάνῳ τῷ Βυζαντίῳ εἰδήσεως τοῦ Φαβωρίνου. Καὶ ἐνομίζετο μὲν ἄλλοτε ὅτι ἡ πληθυντικὴ ὀνομαστικὴ τῶν εἰς εὺς ἀττικῶν ὀνομάτων ἤρξατο κλινομένη εἰς *έες* μικρὸν μόνον πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου [2], ἀλλ' ἀπὸ τῆς εὑρέσεως τοῦ διασήμου περὶ Χαλκιδέων ψηφίσματος τῶν Ἀθηναίων, ἔνθα ἀπαντᾷ ὁ τύπος *Χαλκιδέες* [3], ἡ γνώμη αὕτη ἐξηλέγχθη πεπλανημένη [4]. Κατὰ ταῦτα δὲ οὐδαμῶς ἄπορος προσπίπτει ἡμῖν ἐν τῇ προκειμένῃ στήλῃ ὁ τύπος *Τετραπολέες* ἀντὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ Στεφάνου μαρτυρουμένου *Τετραπολεῖς*.

Περὶ τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς Τετραπόλεως οὐδὲν εἶνε γνωστόν, ἡ δὲ προκειμένη ἐπιγραφὴ προστίθησί τι ἄξιον γνώσεως, ἂν ὁριστικῶς ἀποδειχθῇ ὅτι εἶχεν ἴδιον ἄρχοντα. Ὅπως δήποτε δὲ ἀπὸ τοῦδε δυνάμεθα νἀποφανθῶμεν ὅτι ἐν τῇ διοικήσει τῶν κοινῶν πραγμάτων τῆς Τετραπόλεως, τοὐλάχιστον τῶν θρησκευτικῶν, ἑκάστη τῶν τεσσάρων πόλεων εἶχε ἴδιον ἀντιπρόσωπον. Διὰ τοῦτο δὲ τέσσαρας βλέπομεν ἱεροποιοὺς ἐν τῇ στήλῃ, ἕνα ἐξ ἑκάστης πόλεως. Ἀλλὰ τί ἦσαν οἱ ἱεροποιοὶ οὗτοι καὶ τί ὑπῆρξε τὸ ἀνατεθέν; *Ἱεροποιοὶ* πολλάκις μνημονεύονται ἐν ἐπιγραφαῖς ἀττικαῖς, εἶνε δὲ δέκα ἄρχοντες, φροντ-

1 Δὲν θεωρῶ περιττὸν νὰ σημειώσω ἐνταῦθα ὅτι ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ C. I. G. τῇ ὑπ' ἀρ. 177 ἀναφέρεται Ἀντικράτης Λυσανίου Προβαλίσιος ὡς θεσμεθετήσας ἐπὶ Κηφισοφῶντος ἄρχοντος, ἤτοι Ὀλυμπ. 112, 4. Ἴσως δ' ὑπῆρξεν οὗτος ἀπόγονός τις τοῦ ἐν τῇ προκειμένῃ στήλῃ ἐπιγεγραμμένου Ἀντικράτους τοῦ Προβαλισίου.

2 Wecklein, Curae epigraph. σ. 20 κ. ἑ.

3 Κουμανούδης ἐν Ἀθηναίῳ Ε' 77. — Köhler Mittheilungen des deutschen Instituts 1877, Ἰανουάρ.—Egger Journal des Savants 1876, Ἰούλ.—Foucart, Revue archéol. 1877. Α' 242.

4 Graux ἐν Revue de Philologie I, 262. Πρβλ. Kühner, Ausführl. Gramm. I. 350 Anm. 6.

οντες δὲ καὶ περὶ τοῦ *δερματικοῦ*, ἤτοι τῶν προσόδων αἵτινες εἰσεπράττοντο κ τῆς πωλήσεως τῶν δερμάτων τῶν θυομένων ζώων[5]. Σπανίως δὲ μόνον ὑρίσκομεν τοὺς ἱεροποιοὺς ἐντεταλμένους τὴν φροντίδα τῆς ἀναρρήσεως στεφάνων ἢ τῆς ἀναθέσεως ἀναθημάτων[2]. Ἄρα δὲν εἶνε ἐκ τούτων προφανῶς οἱ *ἱεροποιοὶ* τοῦ προκειμένου λίθου, ἀλλ' ἰδία ἀρχὴ τοῦ κοινοῦ τῶν Τετραπολέων, ἢ ἐπὶ τούτῳ ὁρισθεῖσα ἢ ἐνιαυσία τις καὶ χρονία. Ἂν δ' εἶνέ τις ἀρχὴ ἐπὶ ὡρισμένῳ λόγῳ ἐκλεχθεῖσα, ὡς μᾶλλον νομίζω, τίς ὁ σκοπὸς τῆς ἐκλογῆς αὐτῆς καὶ ὁποῖον τὸ ἀνάθημα περὶ οὗ λόγος γίνεται ἐν τῷ λίθῳ; Τοῦτο εἶνε δυσερμήνευτον. Ναός μέν τις τοῦ Διονύσου δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἀνετίθετο εἰς τὸν θεὸν διὰ ταύτης τῆς ἐπιγραφῆς, ἢ τρίπους ἤ τι ἄλλο ἄγαλμα εἰς ἤδη ὑπάρχοντα ναόν. Ἀλλ' ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν ποῦ ἐφηρμόζετο καὶ ἐν ὁποίᾳ σχέσει εὑρίσκετο πρὸς τὸν ἐνεπίγραφον λίθον τὸ ἀνάθημα, διότι ἡ πρὸς τὰ ἄνω ἐπιφάνεια τῆς στήλης, μόνη πασῶν, εἶνε ἀνώμαλος καὶ ἀκατέργαστος, ἐν ᾧ πᾶσαι αἱ ἄλλαι ἐλεάνθησαν διὰ τοῦ γλυφάνου· οὐδὲ φαίνονται ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας ἐντομαὶ πρὸς ἔνθεσιν λίθου ἢ μετάλλου.

Πολλὰ λοιπὸν ἀφίνει τὰ σκοτεινὰ ἡ σπουδαία αὕτη ἐπιγραφὴ καὶ καθ' ἑαυτὴν καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὰ περὶ αὐτήν. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε δὲν φαίνεται ἀπίθανον ὅτι ἔνθα εὑρέθη αὐτή τε καὶ τἄλλα περὶ ὧν εἶπον ἀνωτέρω, ἔκειτό ποτε ναὸς τοῦ Διονύσου, καί τοι οὐδεμία περὶ αὐτοῦ μαρτυρία περιεσώθη παρὰ τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσι. Καὶ φαίνεται μέν πως ἀντικειμένη πρὸς ταύτην τὴν γνώμην ἡ ὕπαρξις τάφων ἐν τῇ πλησιεστάτῃ γειτονίᾳ τοῦ λίθου, ὡς εἶπον, ἀλλὰ τὴν ἀληθῆ τοῦ πράγματος σχέσιν θὰ δείξῃ ἡ σκαπάνη. Δὲν δυσχεραίνει δὲ τὸ παράπαν τὴν εἰκασίαν ταύτην ἡ εὕρεσις τῶν ἐρειπίων ἐν τῇ κοίτῃ τοῦ ποταμοῦ, διότι προφανῶς ὁ ῥοῦς αὐτοῦ ἤλλαξε δρόμον διὰ τῶν αἰώνων, ὅπερ εὐχερέστατον ἐν τῷ πεδίῳ οἷον τὸ τοῦ Μαραθῶνος· ὥστε δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ εἰκάσωμεν ὅτι ἄλλοθεν ὁ ῥοῦς ἀπεκόμισε τοὺς λίθους, ὅπερ θὰ ἦτο δυσχερὲς μάλιστα διὰ τὴν βαρεῖαν ἐνεπίγραφον στήλην. Ἔπειτα δέ, τοῦτο δεχόμενοι, θὰ εἴχομεν ἀνάγκην ἄλλων πάλιν εἰκασιῶν πρὸς ἐξήγησιν τῆς ἐνταῦθα ὑπάρξεως τῶν ἄλλων καμαροειδῶν ἐρειπίων καὶ τῆς ἀντηρίδος ἣν περιέγραψα ἀρχόμενος τοῦ λόγου.

Τοιαῦτα τὰ κατὰ τὴν τελευταίαν ἀνακάλυψιν, πενιχρότερα τῶν προσδοκωμένων κατὰ τὸν θρῦλον· εὐχόμεθα δ' ὅμως νἀναλάβῃ ἡ ἀρχαιολογικὴ ἑταιρεία τακτικὰς ἀνασκαφὰς πρὸς ἀποκάλυψιν καὶ σπουδαιοτέρων εὑρημάτων.

ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΣ.

---

1 Böckh, Staatschaushaltung I, 302 καὶ ἀλλ. — Ussing Inscr. Gr. ined. 47 κ. ἀ.
2 Ussing ἔνθ' ἀνωτ.

Η ΕΝ ΔΕΛΦΟΙΣ ΚΑΣΤΑΛΙΑ

Τὸ συμβούλιον τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας προτιθέμενον νὰ προβῇ εἰς ἀνασκαφὰς ἐν Δελφοῖς, ἀπέστειλε δύο τῶν μελῶν του τοὺς κκ. Ε. Καστόρχην καὶ Σ. Δραγούμην ὅπως προβῶσιν εἰς ἀγορὰν οἰκιῶν κειμένων ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτήτων. Περὶ τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐπιτροπῆς ταύτης ἔγραψεν ἡ Ὥρα (27 Σεπτεμβρίου 1878) τάδε:

«Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1870, ὅτε ὑπὸ τῶν μεγάλων ἐν τῇ Παρνασσίδι σεισμῶν, πολλῶν κατακυλισθέντων βράχων καὶ χωμάτων, κατεχώσθη ἡ *ἐν Δελφοῖς Κασταλία*, μέρους μὲν τῶν ὑδάτων αὐτῆς εὑρόντος ἄλλην διέξοδον, μέρους δ' ἀπολλυμένου ὑπὸ γῆς, μόλις σήμερον ἀνασκαπτομένη ἀποδίδεται τῇ τε Ἑλλάδι καὶ τοῖς πανταχόθεν ἐπισκεπτομένοις τὸ ἀρχαῖον μαντεῖον ἡ περίδοξος αὕτη κρήνη, ἧς αἱ Ἀγγλίδες περιηγήτριαι ὡς κειμήλιον φυλάττουσι τὸ ὕδωρ ἐν φιαλιδίοις ἐπὶ τούτῳ εἰς Δελφοὺς κομιζομένοις. Διότι ἡ πρὸς ἀγορὰν τῆς ἐπὶ τοῦ χώρου τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος κειμένης οἰκίας τοῦ ἀποστράτου ἀντισυνταγματάρχου Δ. Φράγκου μεταβᾶσα εἰς Δελφοὺς ἐπιτροπὴ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας ἀπορήσασα εὐλόγως ἐπὶ τῇ τελείᾳ τῆς κρήνης κατακεχωσμένης ἐγκαταλείψει, ἀνέλαβεν αὐτὴ τὴν τῆς ἀνακαθάρσεως ἐπιχείρησιν, ἄλλως τε καὶ μικρᾶς δεομένην δαπάνης, καὶ ἐν δυσὶν ἡμέραις ἐπεράτωσε τοῦ ἔργου τὸ ἥμισυ, ἀποκομίσασα μὲν τοὺς πλείστους τῶν λίθων, διαρρήξασα δὲ διὰ πυρίτιδος τοὺς μεγίστους, ἄρασα δὲ τῶν χωμάτων ἱκανὰ καὶ διανοίξασα δίοδον εἰς τὸ ὑπὸ γῆς ἠφανισμένον ὕδωρ. Τοῦ δὲ λοιποῦ ἔργου ἡ διεξαγωγὴ ἀνετέθη ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς ἀναχωρούσης τῇ φιλομούσῳ καὶ ἀφιλοκερδεῖ φροντίδι τοῦ ἐκ Δελφῶν κ. Ἐρωτοκρίτου Ἀθανασιάδου, φιλοτίμως ἀναλαβόντος τὴν ἐποπτείαν τῆς τελείας ἀνακαθάρσεως τῆς Κασταλίας. Ηὐτύχησε δὲ ἡ ἐπιτροπὴ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας, κατὰ τὴν διήμερον ἐν Δελφοῖς διατριβὴν αὐτῆς, ἵνα θέσῃ τὰς βάσεις τῆς μεταξὺ τῶν κατοίκων καὶ αὐτῆς διεξαχθησομένης διαπραγματεύσεως πρὸς ἀγορὰν καὶ ἐπ' ἀνασκαφῇ κρήμνισιν τῶν οἰκιῶν ἁπασῶν τοῦ χωρίου, μετοικιζομένου ἐκεῖ που πλησίον, καθ' ὅσον πᾶς ὁ ἱερὸς καὶ πλήρης ἀρχαίων λειψάνων τῶν Δελφῶν περίβολος κατακαλύπτεται ὑπὸ τῶν διακοσίων περίπου οἰκημάτων τῶν χωρικῶν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ τῆς οἰκίας τοῦ κ. Φράγκου, οὔσης ἐκ τῶν μειζόνων καὶ κεντρικωτάτης, ἀγορὰ διευκολύνει τὸ ἔργον τῆς σκοπουμένης ἀνασκαφῆς καὶ ἀπὸ τοῦδε δὲ παρέχει ὠφέλειαν τῇ ἐπιστήμῃ, διότι παραδίδοται αὐτῇ εἰς ἐλευθέραν ἀνάγνωσιν ὅλη σειρὰ ἐπιγραφῶν ἐπὶ πολυγωνίου τοίχου περιβόλου ἐπιγεγραμμένων κατ' ἐξακολούθησιν τῶν πρό τινων ἐτῶν ὑπὸ τῶν γάλλων Wescher καὶ Foucart ἀναγνωσθεισῶν καὶ δημοσιευθεισῶν, σειρὰ ἐπιγραφῶν ἧς δὲν ἐπετράπη ἡ ἀνάγνωσις εἰς τοὺς εἰρημένους ξένους ἀρχαιολόγους ὑπὸ τοῦ γέροντος ἰδιοκτήτου τῆς ἀγορασθείσης οἰκίας».

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου κ. Εὐθ. Καστόρχης, μεταβὰς περὶ τὰ τέλη Αὐγούστου εἰς Ναύπλιον, ἵνα ἴδῃ τὰς ὑπὸ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας γενομένας ἐν Μυκήναις ἀνασκαφὰς, ἐπεσκέφθη καὶ τὰ πρὸ τῆς Ναυπλίας κατὰ τὴν ΒΑ ὑπώρειαν τοῦ Παλαμηδίου σπήλαια. Γενομένης δ' ἀκριβοῦς ἐρεύνης τάφων τινῶν, εὑρέθησαν ὀστᾶ ἀνθρώπων, τεμάχια ἀγγείων παναρχαίων, κοσμήματα ὑάλινα καὶ ἄλλα τινὰ ὅμοια πρὸς τα ἐν Σπάτᾳ καὶ ἐν Μυκήναις εὑρεθέντα. Τὰ εὑρήματα ταῦτα μετακομίσας ὁ κ. Καστόρχης εἰς Ἀθήνας, κατέθηκεν εἰς τὸ Μυκηναῖον μουσεῖον πρὸς θέαν τῶν φιλαρχαίων.

— Αἱ ἐν Μυκήναις ἀνασκαφαὶ ἐπαναλαμβάνονται ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ κ. Π. Σταματάκη ἅμα ἀποπερατωθῇ ἡ κατάταξις τῶν ἐν τῷ Μυκηναίῳ μουσείῳ κομισθεισῶν νέων ἀρχαιοτήτων.

— Καθ' ἃ γράφει ἡ ἐφημερὶς τοῦ Ναυπλίου *Ἀνεξαρτησία* ἀνασκαφαὶ θέλουσι γίνει καὶ ἐν τῇ παρὰ τὴν Ἐπίδαυρον Λήσσῃ· συνιστᾷ δὲ καὶ τὸν καθαρισμὸν τοῦ ἀρχαίου μεγαλοπρεποῦς θεάτρου.

— Ὁ κ. Ἐρρῖκος Σχλεῖμαν μεταβὰς χάριν ἀνασκαφῶν εἰς Ἰθάκην ἐπεχειρήσατο τοιαύτας ἐπὶ τῆς νοτιοδυτικῆς κλιτύος τοῦ Ἀετοῦ ἔνθα ἀνεῦρε τὰ λείψανα 190 κυκλωπείων οἴκων, ὡς ἐτηλεγράφησεν. Ἐπειδὴ ὅμως τακτικαὶ ἀνασκαφαὶ εἶνε ἀδύνατοι ἀπῆλθε εἰς Τροίαν ὅπου ἐξακολουθεῖ τὰς αὐτοῦ ἀνασκαφάς.

— Ἐν Δοξάτῳ τῆς Μακεδονίας συνέστη ἑταιρεία ἀρχαιολογικὴ, σκοποῦσα τὴν συλλογὴν καὶ δημοσίευσιν ἀρχαίων νομισμάτων, ἐπιγραφῶν ἑλληνικῶν καὶ ρωμαϊκῶν, λέξεων καὶ φράσεων τοῦ λαοῦ, δημοτικῶν ᾀσμάτων καὶ παντοίων ἄλλων προϊόντων τῆς δημώδους φιλολογίας. Λίαν ἀξιέπαινος ὁ σκοπὸς τῆς ἑταιρείας ταύτης, εὐχόμεθα δὲ νὰ ἴδωμεν γενικωτέραν τὴν διάδοσιν ὁμοίων συλλόγων καὶ ἀλλαχοῦ τῆς ἐλευθέρας καὶ δούλης Ἑλλάδος.

— Ἡ αὐτοκρατορικὴ ἀρχαιολογικὴ ἐπιτροπεία ἐν Ῥωσίᾳ ἐξέδωκε νεωστὶ τὴν ἔκθεσιν αὐτῆς διὰ τὸ 1875, ἐν ᾗ ὁ διάσημος ἀρχαιολόγος Στέφανι δημοσιεύει σπουδαῖον ὑπόμνημα περὶ τῶν ἀνασκαφῶν ἐν τῇ νοτίῳ Ῥωσίᾳ, ἰδίως ἐν τοῖς περιχώροις τοῦ Κέρτς κατὰ τὸ 1874. Ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς ταύταις εὑρέθησαν διάφοροι νέαι ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ ὧν μία περιέχει τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως τοῦ Βοσπόρου Σαυρομάτου, βασιλεύσαντος ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν νομισμάτων ἀπὸ τοῦ 94—124 μ. Χ.

— Ὁ κ. Ἰάκωβος Flach ἐν τῇ Nouvelle Revue Historique (1878 ἀρ. 3 καὶ 4) ἐδημοσίευσε μελέτην περὶ τοῦ Πίνακος τῆς Aljustrel, περὶ οὗ διελάβομέν τινα ἐν τῷ *Παρνασσῷ* (τόμ. Α' σελ. 552). Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος μελέτη ἐπιγράφεται γαλλιστὶ οὕτω· La table de bronze d' Aljustrel, étude sur l'administration des mines au Ier siécle de notre ère.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Τῇ 1 Σεπτεμβρίου τελεσθέντος ἁγιασμοῦ ἐν τῷ νέῳ ἰδιοκτήτῳ καταστήματι ἤρξαντο τὰ μαθήματα τῆς Σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων, καὶ τῇ 23 ἐπανελήφθησαν αἱ συνεδριάσεις τοῦ Συλλόγου.

Προτάσει τῆς Ἐφορείας ἀπεφασίσθησαν τὰ ἑξῆς. Τὰ δημόσια μαθήματα τοῦ λοιποῦ θὰ γίνωνται οὐχὶ τμηματικῶς, ἀλλ' ἑκάστου τῶν διδασκόντων λαμβάνοντος καὶ ἀναπτύσσοντος ἑκάστοτε μέρος ὡρισμένον καὶ αὐτοτελὲς τοῦ διδασκομένου μαθήματος κατὰ σειρὰν καὶ ἄνευ διακοπῆς.

Νῦν πρῶτον εἰσάγονται εἰς τὸν Σύλλογον ἑσπεριναὶ ὁμιλίαι ἐπὶ τιμήματι εἰσόδου. Κατὰ τὰς *ἐπιστημονικὰς* ταύτας *ἑσπερίδας* ὡς ἐκλήθησαν θὰ ἀναπτύσσονται διάφορα θέματα τῆς Φυσικῆς καὶ Χημείας μετὰ πειραμάτων χάριν ἰδίως τῶν κυριῶν. Τὰ ἐκ τῆς πωλήσεως τῶν εἰσιτηρίων εἰσπραττόμενα μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν εἰς τὰ πειράματα δαπανωμένων θὰ διατίθενται ὑπὲρ τῆς Σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων.

Ἐπετράπη εἰς τὴν Ἐφορείαν ἵνα κατὰ τὸ διάστημα τοῦ χειμῶνος τελέσῃ δὶς συναυλίας ὑπὲρ τῆς Σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Συλλόγου.

Ἐδόθη ἡ ἄδεια εἰς τὴν Ἐφορείαν ὅπως παρέχῃ ἐπ' ἐνοικίῳ τὴν αἴθουσαν τοῦ Συλλόγου ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς εἰς συνελεύσεις μὴ παραβλαπτομένων τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συλλόγου.

Παρεδέχθη ἡ αἴτησις τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει συλλόγου ὁ *Παρθενὼν* περὶ συναφῆς σχέσεως πρὸς τὸν ἡμέτερον.

Ἀνεγνώσθη ἡ ἔκθεσις τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς τῆς ἐν Σύρῳ Σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων. Οἱ ἐλεγκταὶ κκ. Σ. Μάτεσης, Δ. Μαρῖνος καὶ Ε. Λυκούδης ἀποφαίνονται ὅτι ἡ κατάστασις τῆς Σχολῆς καὶ ἠθικῶς καὶ οἰκονομικῶς ἐξεταζομένης εἶνε λίαν εὐάρεστος, οἱ δὲ ὅροι τοῦ τὴν Σχολὴν διέποντος κανονισμοῦ ἐκπληροῦνται μετ' ἀκριβείας, ὅθεν καὶ κρίνομεν δίκαιον νὰ ἀποδοθῶσιν ἀπὸ μέρους τοῦ Συλλόγου τὰ εἰκότα εἰς τὴν κοσμητείαν τὴν τοσοῦτον μεριμνῶσαν καὶ ἐνεργοῦσαν ὑπὲρ τῆς προόδου τῆς Σχολῆς». Ἡ πρότασις τῶν ἐλεγκτῶν ἐπεδοκιμάσθη καὶ ὁ Σύλλογος ἐψήφισε τὰ εὐχαριστήριά του τῇ κοσμητείᾳ τῆς Σχολῆς Σύρου.

Τὰ ἐπίσημα ἐγκαίνια τοῦ Συλλόγου ὡς καὶ ἡ λογοδοσία τοῦ τέως προέδρου κ. Θρ. Ἀγγελοπούλου Ἀθανάτου γενήσονται τῇ 14 Ὀκτωβρίου.

Οἱ κοσμήτορες τῆς ἐν Ἀθήναις Σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων ἐξελέξαντο ταμίαν μὲν τὸν κ. Ἀριστείδην Ρ. Ῥαγκαβῆν, γραμματέα δὲ τὸν κ. Κωνσταντῖνον Θ. Λαμπαδάριον.

Εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ παραιτηθέντος κοσμήτορος τῆς ἐν Σύρῳ Σχολῆς κ. Ἀδαμαντίου Πετρίτση ἐξελέχθη ὁ κ. Γεώργιος Γαλάτης.

Κατὰ τὸ διάστημα τῶν διακοπῶν τοῦ Συλλόγου ἀπεβίωσαν δύο τῶν ἀντεπιστελλόντων μελῶν αὐτοῦ οἱ ἑξῆς:

Ἰωάννης Χατζόπουλος ἐκ Καρπενησίου ἀντεπιστέλλον μέλος ἐκλεχθεὶς τῷ 872. Ἦτο διδάκτωρ τῆς φιλολογίας καὶ τελευταῖον καθηγητὴς τοῦ γυμνασίου ἐν Μεσολογγίῳ ἀποθανὼν νεώτατος τῇ 18 Ἰουνίου 1878, πρὶν ἢ προφθάσῃ νὰ ἐπιδείξῃ τὰς κοσμούσας αὐτὸν ἀρετὰς καὶ τὴν εἰς τὴν ἐπιστήμην ἐπίδοσιν καὶ εὐδοκίμησιν.

Κάρολος Μαρσάλας ἀντεπιστέλλον μέλος ἐν Νεαπόλει ἐκλεχθεὶς τῷ 1877. Εὐγενοῦς οἰκογενείας τῆς Νεαπόλεως γόνος ἀπέθανε νεώτατος, εἰκοσιπενταέτης μόλις. Ἦτο καθηγητὴς τῆς λατινικῆς καὶ ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ ἀκραιφνὴς φίλος τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς νεοελληνικῆς, ἣν ἐσκόπει νὰ διαδώσῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Εἶχε μεταφράσει ἰταλιστὶ διάφορα νεοελληνικὰ ποιήματα ἐν οἷς καὶ τὴν *Φαρμακωμένην* τοῦ Σολωμοῦ· ἦν δὲ συνεργάτης εἰς διάφορα φιλολογικὰ περιοδικὰ καὶ ἰδίως τὴν Famiglia, Giornale Academico, Metro, Crisalide κλ. Τελευταίως δὲ ἐδημοσίευσε θερμότατον ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος φυλλάδιον *Ἑλλὰς καὶ Ἰταλία* ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Carlos.

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ.—Ἀπεβίωσεν ἐν Παρισίοις ἡ κυρία Πὰπ-Καρπαντιέ, ἥτις, ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἀσχοληθεῖσα, συνέστησε νηπιαγωγικὸν σύστημα ὅπερ πανταχοῦ εἰσαχθὲν ἀπεδείχθη τελειότατον καὶ κάλλιστον πρὸς τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ ἀγωγὴν τῶν νηπίων. Παρὰ τῇ κυρίᾳ ταύτῃ εἶχεν ἀποσταλῆ ὑπὸ τοῦ συμβουλίου τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἑταιρείας ἡ κυρία Ἰφιγένεια Δημητριάδου ἥτις ἐσπούδασε τὸ σύστημα τοῦτο καὶ εἰσήγαγεν αὐτὸ ἐπιτυχῶς ἐν Ἑλλάδι.

—Ἐν τῷ τεύχει τοῦ μηνὸς Ἰουλίου τῆς Revue Archeologique κατεχωρίσθη ὑπὸ τοῦ κ. Αἰμιλίου Λεγρὰνδ ἐπαινετικὴ κρίσις τῆς ἐν σελ. 259 τοῦ *Παρνασσοῦ* καταχωρισθείσης πραγματείας τοῦ κ. Ν. Γ. Πολίτου ὁ *περὶ Γοργόνων μῦθος παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ.*

— Ἡ πόλις τῶν Παρισίων συνέστησε σχολὰς κληθείσας de demi-temps, ὁμοίας περίπου πρὸς τὰς ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου ἱδρυθείσας τῶν Ἀπόρων παίδων. Ἐν ταύταις δὲ θὰ διδάσκωνται γράμματα τὰς ἑσπερινὰς ὥρας οἱ παῖδες οἱ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐργαζόμενοι ἐν ἐργαστηρίοις ἢ καὶ οἱ μετερχόμενοι τυχαίαν τινὰ ἐργασίαν ἡλικίας δὲ 8—12 ἐτῶν. Αἱ σχολαὶ αὗται ἄρχονται μετ' οὐ πολὺ τῶν ἐργασιῶν των, συνεστάθησαν δ' ὡς εἰκὸς ἐν τοῖς ἐργατικοῖς τῶν Παρισίων διαμερίσμασι.

—Ἐν Βρυξέλλαις ὑφίσταται σχολὴ πρακτικὴ τῶν νεανίδων, ἐν αἷς ἐσχά-

τως πλὴν τῶν διδασκομένων μαθημάτων προσετέθησαν ἀρχαὶ ἐμπορίου, διδασκαλία ῥαπτικῆς ἐνδυμάτων καὶ φορεμάτων, ἡ ἐκμάθησις τῆς κατασκευῆς τεχνητῶν ἀνθέων, βιομηχανικὴ ἰχνογραφία, ἡ ἐπὶ πορσελάνης καὶ ῥιπιδίων ἐλαιογραφία καὶ ἡ ἐκμάθησις τῆς χρυσοχοϊκῆς καὶ ἀργυροχοϊκῆς. Αἱ ἐξερχόμεναι τοῦ σχολείου τούτου μαθήτριαι λαμβάνουσι διπλώματα.

*
* *

ΤΕΧΝΑΙ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ.—Ἐπὶ τῇ ἐκδόσει τῶν σεληνογραφικῶν πινάκων τοῦ ἡμετέρου διευθυντοῦ τοῦ Ἀστεροσκοπείου κ. Ἰουλίου Σμίθ πᾶσαι αἱ ἐπιστημονικαὶ ἐφημερίδες καὶ τὰ περιοδικὰ τῆς Ἑσπερίας δημοσιεύουσιν ἐπαινετικωτάτας διατριβάς.

— Διεθνὴς ἔκθεσις τοῦ χάρτου καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ προϊόντων ἔληξε πρὸ μικροῦ ἐν Βερολίνῳ. Μεταξὺ πλήθους ἄλλων ἐκτεθέντων περιέργων πραγμάτων ἀναφέρομεν βαρέλια ἐκ χάρτου στερεὰ καὶ ἐλαφρά, ἀδιάβροχα οἰκίαν ἐκ χάρτου καὶ θερμάστραν ἐκ χάρτου, ἐν ᾗ δύναταί τις νὰ καύσῃ γαιάνθρακας· μαντήλια καὶ ὑφάσματα, ἅτινα κατασκευάζονται ἐκ λεπτῶν λωρίδων χάρτου, αἵτινες διὰ μηχανισμῶν καθιστῶνται λεπταὶ ὡς νήματα καὶ τότε ὑφαίνονται τὰ λινᾶ καὶ βαμβάκινα ὑφάσματα.

— Ὁ διάσημος Γερμανὸς γεωγράφος Ἰούλιος Ἑρρῖκος Πέτερμαν ἀπεβίωσε κατ' αὐτάς. Γεννηθεὶς τῷ 1822 ἐσπούδασεν εἰδικῶς τὴν γεωγραφίαν καὶ τὰς ἀνατολικὰς γλώσσας, ἐταξείδευσε δὲ τὸ πρῶτον τῷ 1854 καὶ 1855 εἰς Παλαιστίνην καὶ Περσίαν, ἔπειτα δὲ ἀδιακόπως ταξειδεύων ἀπέκτησεν ὄνομα ἐπιφανέστατον. Ἐπιστήμων μέγας καὶ κριτικὸς βαθὺς συνέταξε διαφόρους χάρτας γεωγραφικοὺς καὶ ἀπὸ τοῦ 1854 ἐξέδιδε τὸ γεωγραφικὸν περιοδικὸν Mittheilungen ὅπερ ἔφερε τὸ ὄνομά του.

— Ἀνηγγέλθη ὅτι ἔκρηξις αἰφνιδία ἐγένετο τοῦ Βεσουβίου. Ἡ ἔκρηξις αὕτη εἶνε ὡς φαίνεται ἡ ἀρχὴ μεγάλης ἐκρήξεως, διότι ὁ ἀπὸ τοῦ 1872 νέος κρατὴρ τοῦ ἡφαιστείου εἶνε πλήρης κοχλαζούσης λάβας, εὑρεῖαι δὲ σχισμάδες ἀνεφάνησαν ἤδη κατὰ τὴν βάσιν τοῦ κώνου. Ὁ διὰ τὰς ἐκρήξεις τοῦ Βεσουβίου εἰδικὸς καθηγητὴς Παλμιέρης φοβεῖται νῦν ἔκρηξιν τρομερωτέραν τοῦ 1822, ἐν ᾗ πολλὰ κατεπλακώθησαν περὶ τὸ ἡφαίστειον μέρη.

— Πρόκειται νὰ κατασκευασθῇ περὶ τὸν Βεσούβιον σιδηρόδρομος ὅμοιος τῷ ἐν Ἑλβετίᾳ ἀνερχομένῳ εἰς τὸ ὄρος Ῥιγκί. Διὰ τοῦ σιδηροδρόμου τούτου δύναται πᾶς τις ἀνερχόμενος νὰ φθάνῃ ἀκόπως εἰς τὸν κρατῆρα. Τὸ μῆκος τῆς σιδηροδρομικῆς ὁδοῦ ἔσται 840 μέτρων. Ὁ δ' ἐπὶ τοῦ ὄρους σταθμὸς ἔσται 420 μέτρα ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης. Πρὸς ἀποφυγὴν δυστυχημάτων ἡ ἀτμομηχανὴ καὶ ἑκάστη σιδηροδρομικὴ ἅμαξα ἔχει μηχάνημα τελευταίας ἐφευρέσεως δι' οὗ ἡ ἁμαξοστοιχία ἵσταται εὐθύς.

ΠΕΡΙ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΜΕΡΟΣ Α'

Ἐργασία καλεῖται ἡ μετὰ λόγου ἐνέργεια, δι' ἧς ὁ ἄνθρωπος παράγει τι χρήσιμον ἑαυτῷ ἢ τοῖς ὁμοίοις αὐτοῦ.

Πολλά τινα τῶν ζώων ἐκτελοῦσι κατὰ τὸν βίον αὐτῶν ἐνεργείας τινὰς πολυπλόκους καὶ σκοπίμους, καὶ παράγουσιν οὕτως ἔργα λίαν μὲν ἀξιοθαύμαστα διὰ τὴν κανονικότητα, τὴν ἀκρίβειαν, τὴν καλλονὴν καὶ τὸ σκόπιμον αὐτῶν, πρὸς ἀλεωρὴν δ' ἑαυτῶν ἢ πρὸς συντήρησιν καὶ ἀσφάλειαν τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ εἴδους σκοποῦντα· τοιαῦτα τῶν καστόρων τὰ παρυδάτια κρύσφύγετα, τῶν μελισσῶν τὰ κανονικώτατα κηρία, τῶν μυρμήκων αἱ ὑπὸ γῆν πολυόρροφοι στοαὶ καὶ πολυδαίδαλοι ἀποθῆκαι, τῶν πτηνῶν αἱ καλιαί, τῶν ἐντόμων οἱ λεπτοφυεῖς νυμφῶνες καὶ πάμπολλα ἄλλα. Τὰ ἔργα ταῦτα, καίτοι ἐκ πρώτης ὄψεως παρέχοντα τὴν ἰδέαν εἰς τὸν ἐρευνητήν, ὅτι νοῦς τις καὶ κρίσις καὶ γνῶσις ἐπεστάτησαν κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν, δὲν εἶνε ὅμως προϊόντα ἐργασίας ἐλλόγου, ἀλλὰ τέχνης ἐμφύτου, καὶ ἄρα τυφλῆς καὶ ἀλογίστου, ἣν τὰ ζῷα παραλαμβάνουσιν ὁμοῦ μετὰ τῆς ζωῆς παρὰ τῶν γεννητόρων, ἧς δὲν ἔχουσιν ἐπίγνωσιν καὶ ἣν ἄρα οὔτε διδάσκονται παρ' ἄλλων ὁμοίων οὔτε διδάσκουσι πρὸς ἄλλα ὅμοια, διόπερ τὰ ἔργα τῶν ζώων καὶ ὅμοια εἶνε πανταχοῦ καὶ πάντοτε ἀπὸ τῆς πρώτης ὑπάρξεως μέχρι τῆς τελείας ἀποσβέσεως τοῦ εἴδους των καὶ στάσιμα, μηδεμιᾶς ἐν αὐτοῖς ποτε παρατηρουμένης προόδου καὶ τελειοποιήσεως· εἶνε ἄρα ταῦτα προϊόντα ἐκπληρώσεως τυφλῆς, ὁρμεμφύτου ῥοπῆς, λειτουργίας ζωϊκῆς, σκοπούσης ἁπλῶς εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ ἀτόμου ἢ τοῦ εἴδους, καὶ οὐδέν τι πλέον· διανοίας ἴχνος οὐδαμοῦ αὐτῶν ἀπαντᾶται, ἐπινοήσεως καὶ δημιουργίας οὐδὲ κἄν.

Ὁ ἄνθρωπος, μόνος ἐκ πάντων τῶν ζώων, ἔρχεται εἰς τὸν κόσμον γυμνὸς ἀμυντηρίων καὶ ἄμοιρος πάσης δή ποτε ἐμφύτου γνώσεως ἢ τέχνης, ὑπὸ τῆς φύσεως αὐτῆς ἄρα κατηναγκασμένος νὰ ἐπαρκέσῃ ἐξ ἑαυτοῦ εἰς θεραπείαν τῶν τρυχουσῶν αὐτὸν ποικίλων καὶ παντοδαπῶν ἀναγκῶν καὶ ν' ἀμυνθῇ τελεσφόρως κατὰ τῶν περιστοιχιζουσῶν αὐτὸν παντοδαπῶν ἐπηρειῶν καὶ τῶν ἀνὰ πᾶν βῆμα συναντώντων αὐτῷ κινδύνων, ἵν' οὕτως ἐξασφαλίσῃ τήν τε ἑαυτοῦ καὶ τὴν τοῦ εἴδους του ὕπαρξιν. Ἂν δὲ γυμνὸν καὶ ἀμαθῆ ἐποίησε μόνον τὸν ἄνθρωπον ὁ Πάνσοφος τοῦ σύμπαντος Δημιουργός, ἐπροίκισεν ὅμως εἰς ἀμοιβὴν καὶ μόνον αὐτὸν διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς χειρός, τῶν δύο αὐτῶν οὐσιωδεστάτων τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος χαρακτηριστικῶν προσόντων. Διὰ τῶν

μοναδικῶν τούτων καὶ ἀπαραμίλλων δώρων, προσφυῶς καὶ καταλλήλως με-
ταχειριζομένων, κατορθοῖ ὁ ἄνθρωπος οὐ μόνον πάσας μὲν αὐτοῦ τὰς ἀνά-
κας νὰ θεραπεύῃ ἀνέτως καὶ εὐχερῶς, πρὸς πάντα δ' ἔξωθεν ἐπικείμενον κιν-
δυνον ν' ἀμύνηται τελεσφόρως, οὐ μόνον τὴν ἑαυτοῦ ὕπαρξιν καὶ συντήρη-
νὰ διασώζῃ, καὶ τὴν τοῦ εἴδους του διαιώνισιν νὰ ἐξασφαλίζῃ, ἀλλὰ κ
πρὸς ἀναμφίβολόν τινα ἠθικὸν προορισμὸν νὰ βαίνῃ ἀκατασχέτως διὰ τ
πνευματικῆς ἀναπτύξεώς του καὶ τῆς ἐν τῷ πολιτισμῷ προόδου του. Δι
τοῦ λόγου μὲν ὁ ἄνθρωπος ἐπινοεῖ, διὰ τῶν ὑλικῶν δὲ τοῦ σώματός του ὀρ-
γάνων καὶ ἰδίως τῆς χειρὸς ἐκτελεῖ τὰ ἐπινοούμενα. Ἡ σύγχρονος δ' αὐτ
καὶ ἀδιαχώριστος τοῦ λόγου καὶ τῆς σωματικῆς ἐνεργείας ἐξάσκησις ἀπ-
τελεῖ τὴν ἐργασίαν, ἥτις διὰ τοῦτο δὴ τυγχάνει κτῆμα καὶ προσὸν τοῦ ἀν-
θρώπου ἀποκλειστικὸν καὶ εἷς τῶν ἀπαρασαλεύτων τῆς ὑπάρξεώς του φυσιο-
λογικῶν καὶ ἠθικῶν νόμων.

Καὶ πηγὴ μὲν τῆς ἐνεργείας ταύτης εἶνε ἡ ἔμφυτος τῷ ἀνθρώπῳ δραστη-
κότης, ἐντεινομένη καὶ κανονιζομένη ὑπὸ τῆς βουλήσεως, ἰθύντωρ δὲ καὶ ρυθ-
μιστὴς ὁ λόγος, καὶ μέσα τὰ διάφορα τοῦ σώματος ὄργανα, ψιλὰ ἢ καθω-
πλισμένα. Τὸ δὲ ἀντικείμενον, ἐφ' ὃ ἡ ἐνέργεια ἐπάγεται αὕτη, εἶνε ἢ πνευ-
ματικὸν ἢ ὑλικόν, ὅθεν καὶ ἡ ἐργασία δύναται νὰ ᾖ πνευματικὴ ἢ ὑλικ
τὰ δὲ προϊόντ' αὐτῆς πνευματικὰ ἢ ὑλικά.

Ὁ ἄνθρωπος νηπιόθεν αἰσθάνεται ἐν ἑαυτῷ ῥοπήν τινα ἔμφυτον πρὸς δρᾶ-
σιν, ἔφεσιν ἀκατάσχετον πρὸς ἐκτέλεσιν κινήσεων τῶν διαφόρων τοῦ σώμα-
τός του μερῶν. Τὸ νήπιον φύσει ὁρμᾷ πρὸς τὸ λαμβάνειν σώματα κινητὰ καὶ
προσάγειν αὐτὰ εἰς τὸ στόμα· ὀρθοῦται ἀφ' ἑαυτοῦ ἐπὶ τῶν γονάτων τῆς
μητρός, καὶ ἀναπηδᾷ καὶ ὀρχεῖται θυμῆρες ἐπ' αὐτῶν· σύρεται ἐπὶ τῶν τεσ-
σάρων κώλων, προσπαθοῦν νὰ μετακινηθῇ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον. Τὸ παιδίον
ἀρέσκεται εἰς τὰς παιδιάς, καθ' ἃς ἐκτοπίζει, ἀνακινεῖ, διαλύει καὶ κατα-
στρέφει ἢ πειρᾶται νὰ κατασκευάσῃ ὑλικὰ ἀντικείμενα. Ὁ ἔφηβος ῥέπει
πρὸς περιπάτους μακρούς, πρὸς γυμνασιακὰς ἀσκήσεις, πρὸς ἐπιχειρήσεις τολ-
μηράς, πρὸς ἐκμάθησιν ἐπιστήμης τινὸς ἢ τέχνης. Ὁ ἀνὴρ ἀνενδότως κατα-
γίνεται εἰς ἐξάσκησιν ἔργου τινός, εἰς ὃ κατὰ προτίμησιν ἐξησκήθη. Δὲν ὑ-
πάρχει δὲ βάσανος χειροτέρα τῆς ἀκινησίας καὶ ἀργίας εἰς τὸν ὑγιῶς ἔχοντα
τὸν νοῦν ἄνθρωπον· οἱ φυλακισμένοι ἐπιτεχνῶνται ποικίλας ἐνεργείας μέσα,
δημιουργοῦσιν ἐνασχολήσεις, διασκελίζουσι τὸ περιωρισμένον τῆς εἱρκτῆς των
ἔδαφος συχνά, ἵνα εὑρίσκωσιν οὕτως ἀτελῆ τινα ἐν τῇ φυλακῇ ἱκανοποίησιν
τῆς ἐμφύτου ῥοπῆς, ἣν ἀενάως αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος ἐν ἑαυτῷ πρὸς κίνη-
σιν ἢ δρᾶσιν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Πασχὰλ, θεωρῶν τὴν ἐπιβεβλημένην ἀργίαν
ὡς τιμωρίαν δεινήν, ἔλεγεν: «ὅταν στρατιώτης ἢ γεωργὸς βαρύνεται τὴν
ἐργασίαν, μενέτω ἀργός».

Ἡ θέλησις βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἀναπτυσσομένη καὶ κραταιουμένη
παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ, ἐπιτείνῃ καὶ κανονίζει, καὶ ἔρρυθμον καὶ ἀσφαλῆ καθί-

τᾷ τὴν ἔμφυτον δραστικότητα, ὥστε διὰ σκοπίμου αὐτῆς καὶ συντόνου ἐνακήσεως παράγονται οὐχὶ πλέον ἀκανόνιστα καὶ ἀνωφελῆ, ἀλλὰ κανονικὰ καὶ σκόπιμα προϊόντα, κατάλληλα πρὸς θεραπείαν τινὸς τῶν ἀπείρων τοῦ ἀνθρώπου ἀναγκῶν. Ἀφοῦ δ' ἐπί τινα χρόνον διοικήσῃ οὕτως ἡ θέλησις τὰς πρὸς ἔργον τι ἀπαιτουμένας κινήσεις, αὗται ἀναλαμβάνουσι τότε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον τὴν αὐτόματον καὶ τυφλὴν, ἅμα δὲ καὶ εὐχερῆ καὶ ἀπρόσπταιστον πορείαν τῆς ἐμφύτου δραστικότητος, καὶ τοῦ λοιποῦ ἐκτελοῦνται μᾶλλον ἢ ἧττον καθ' ἕξιν, εὐχερεῖς καὶ ἀκριβεῖς. Δύναται δὲ ἡ θέλησις, συγκεντροῦσα διαδοχικῶς τὴν προσοχὴν εἰς τὴν διοίκησιν καὶ ἄλλων κινήσεων, ἧττον οἰκείων, ν' ἀναδεικνύῃ βαθμηδὸν καὶ ταύτας αὐτομάτους, ἀκριβεῖς καὶ ἀπταίστους, οὕτω δὲ κατὰ διαδοχὴν ἐπεκτείνουσα τὴν διοίκησιν καὶ τελειοποίησιν τῆς ἐμφύτου δραστικότητος, παράγει τὴν δεξιότητα καὶ βελτίωσιν τοῦ ἐργάτου. Ὁ μουσικὸς γυμνάζει θεληματικῶς τὰς χεῖράς του ἐπὶ τοῦ ὀργάνου κατ' ἀρχάς· διὰ τοῦ χρόνου δ' αἱ κινήσεις αὗται τῶν χειρῶν του, αἱ ἑκούσιαι, καταντῶσιν αὐτόματοι σχεδὸν, καὶ διὰ τοῦτο εὐχερεῖς καὶ ἄπταιστοι, ὥστ' ἐπὶ τέλους, ὅταν ἐκτελῇ τεμάχιόν τι μουσικὸν πολύπλοκον μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης ἀκριβείας καὶ ἀπροσκόπτως, ἡ θέλησίς του οὐδ' ἐλάχιστον λαμβάνει μέρος εἰς τὴν παραγωγὴν τῶν ἀθρόως καὶ γοργῶς παραγομένων τόνων. Ἡ τοιαύτη δὲ ἀλληλοδιάδοχος διοίκησις τῆς ἐμφύτου δραστικότητος ὑπὸ τῆς θελήσεως ἀποτελεῖ τὴν βάσιν πάσης διδασκαλίας καὶ μαθήσεως. Καὶ ὅσοι μὲν τῶν ἀνθρώπων ἔχουσι τὴν θέλησιν ἰσχυρὰν, καταγίνονται μετὰ προσοχῆς καὶ ἐπιμονῆς εἰς πᾶν ὅ,τι ἐπιχειροῦσιν, εἶνε *ἐπιμελεῖς* καὶ *φιλόπονοι*, καὶ διὰ τῆς μακρᾶς καὶ ἐπιμόνου ἀσκήσεως ἐπὶ τὸ ἔργον των ἀποκτῶσι βαθμόν τινα ἐπιδεξιότητος καὶ τελειοποιήσεως διακεκριμένον. Ὅσοι δὲ τοὐναντίον ἔχουσι τὴν θέλησιν ἀσθενῆ, εἶνε διὰ τοὺς ἐναντίους λόγους *ἀμελεῖς* καὶ *φυγόπονοι*, ἐννοεῖται δὲ ὅτι οὐδ' ἐπὶ δεξιότητι ἢ τελειοποιήσει δύνανται νὰ διακρίνωνται οἱ τοιοῦτοι. Ὅ,τι δὲ περὶ τῶν ἀτόμων λέγομεν ἰσχύει καὶ περὶ τῶν ἐθνῶν, διόπερ ἄλλα μὲν αὐτῶν βλέπομεν ὄντα ἐργατικὰ, φιλόπονα, ἐπιδέξια, ἄλλα δὲ πάλιν νωθρὰ, ἀνεπιτήδεια καὶ φυγόπονα.

Ὁ δὲ λόγος, ρυθμίζων καὶ διευθύνων τὴν ὑπὸ τῆς βουλήσεως συστηματοποιηθεῖσαν ταύτην ἐνέργειαν τῆς ἐμφύτου δραστικότητος, καὶ πρὸς σκοπόν τινα τελικὸν ταύτας διεγείρων καὶ ἄγων, ἐμπνέει ζωὴν, ὡς εἰπεῖν, εἰς τὰ προϊόντα τῆς ἐνεργείας ταύτης, καὶ ἀναδεικνύει ταῦτα χρήσιμα πρὸς θεραπείαν ἀνάγκης τινὸς, πνευματικῆς ἢ ὑλικῆς, τοῦ ἀνθρώπου. Ὅσον ὀρθότερον ἔχει τὸν λόγον καὶ κυριαρχικώτερον ἄνθρωπός τις, τοσοῦτο καὶ αἱ ἐνασχολήσεις αὐτοῦ εἶνε σκοπιμώτεραι, χρησιμώτεραι καὶ ἐπωφελέστεραι· ὅσον δὲ τοὐναντίον σφαλερώτερον καὶ ἀσθενέστερον ἔχει τὸν λόγον, τοσοῦτο μᾶλλον καὶ τὰ ἔργα, περὶ ἃ διατρίβει, ἀποβαίνουσιν ἄσκοπα, μάταια καὶ ἀνωφελῆ. Διόπερ ἡ ματαιοπονία εἶνε σημεῖον ἀλάνθαστον μικρονοίας καὶ ἀλογίας. Βλέ-

πομεν πολλάκις ἀνθρώπους λίαν δραστηρίους, ἐπιμελεῖς, φιλοπόνους καὶ ἐπιδεξίους εἰς τὸ ἔργον των, ἀλλ' ὅμως ἀποτυγχάνοντας πάντοτε καὶ δυστυχοῦντας κατὰ πᾶσαν ἐπιχείρησιν· τοὺς τοιούτους ἀποκαλεῖ συνήθως ὁ κόσμος *ἀτυχεῖς*. Ἄλλους δὲ πάλιν βλέπομεν νωθροὺς καὶ ἀνεπιτηδείους, ἀλλ' εὐτυχοῦντας κατὰ πάσας τὰς ὑποθέσεις των, τούτους δ' ἀποκαλοῦσι *τυχηρούς*. Οἱ ὅροι *τυχηρὸς* καὶ *ἀτυχὴς* εἶνε ἀληθεῖς, ἂν δι' αὐτῶν προτιθέμεθα νὰ ἐκφράζωμεν ἁπλῶς τὴν ἐπιτυχῆ ἢ ἀτυχῆ ὑπὸ τοῦ λόγου διεύθυνσιν τῆς ὑπὸ τῆς θελήσεως δεδιωκημένης καὶ ἐρρυθμισμένης δραστικότητος τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τρόπον ὥστε νὰ παράγωνται διὰ τῆς ἐνασκήσεως αὐτῆς ἀποτελέσματα εὐτυχῆ ἢ ἀτυχῆ, καὶ ἄρα προϊόντα ἐργασίας ὠφέλιμα ἢ ἀνωφελῆ. Ἐὰν ὅμως διὰ τῶν ὅρων τούτων σκοπῶμεν νὰ ἐκφράσωμεν τὴν ἰδέαν ἀγνώστου τινὸς καὶ ἀπροσμαχήτου ὑπερφυσικῆς δυνάμεως, τυφλῶς καὶ ἄνευ λόγου ἐπιδρώσης ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, καὶ μοιραίως πως ἀγούσης εἰς ἀποτελέσματα ὅλως ἀντίθετα πρὸς τοὺς αἰωνίους καὶ ἀπαρασαλεύτους φυσικοὺς καὶ ἠθικοὺς νόμους, οὐδὲν τῶν ὅρων τούτων ψευδέστερον. Διότι *μοῖρα*, *τύχη*, *εἱμαρμένη*, *πεπρωμένον*.καὶ τὰ τοιαῦτα εἶνε ὄντα ἀνύπαρκτα, λέξεις κεναί, ἃς ὁ ἄνθρωπος ἐπενόησεν, ἵνα συγκαλύψῃ τὴν ἀμαθίαν του καὶ ἀναπαύσῃ ὅπως δή ποτε τὴν ὑπὸ τῆς ἀγνοίας του καταπεπονημένην περιεργίαν του. Πάντα ἐν τῷ κόσμῳ τὰ φαινόμενα, φυσικὰ ἢ ἠθικά, ἔχουσι τὸν λόγον των, εἶνε αἰτιατὰ αἰτίας, ἧς ἄνευ οὐδέποτε δυνατὸν εἶνε νὰ συμβῶσιν. Ἂν δὲ ὁ πεπερασμένος καὶ ἀσθενὴς τοῦ ἀνθρώπου νοῦς ἀδυνατῇ πολλάκις νὰ ἐξεύρῃ τοὺς ἀπεράντους συνειρμοὺς τῶν πολυπλόκων καὶ λεπτοφυῶν, τῶν μεμακρυσμένων καὶ πλαγίων, τῶν ἐμμέσων καὶ παρεμπιπτόντων λόγων φαινομένου τινός, ὅπερ νομίζεται μὲν ἁπλοῦν, ἀλλ' εἶνε, ἰδίως κατὰ τὸν ἠθικὸν κόσμον πολυσύνθετον καὶ δυσεξιχνίαστον, τοῦτο κατ' οὐδὲν δικαιολογεῖ τὴν δημιουργίαν δυνάμεων ὑπερφυσικῶν ἀνυπάρκτων. Ἡ μετὰ παρρησίας εἰλικρινὴς καὶ ἀπροκάλυπτος ὁμολογία τῆς ἀσθενείας καὶ ἀνεπαρκείας τοῦ ἡμετέρου νοὸς εἶνε προτιμωτέρα καὶ λυσιτελεστέρα τῆς κομπορρήμονος καὶ ἀλόγου ἀναρρήσεως ὄντων ἀνυπάρκτων καὶ λέξεων κενῶν νοῦ. *Τύχη* λοιπὸν δὲν ὑπάρχει, οὐδὲ ἄνθρωπος τυχηρὸς καὶ ἀτυχής· ἐὰν ποτε ἄνθρωπος ἐπιμελὴς καὶ ἐπιδέξιος δυστυχῇ κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις του, εἶνε σημεῖον τοῦτο οὐχὶ δυσμενείας ἀπροσμαχήτου ὄντος τινὸς ὑπερφυοῦς, ἀλλ' ἀσθενείας καὶ ἀνεπαρκείας τοῦ διευθύνοντος τὴν ἐργασίαν λόγου. Τίς τάχα δύναται νὰ ἰσχυρισθῇ πεποιθότως, ὅτι ὁ τοιοῦτος ἄνθρωπος δὲν ἤθελεν εὐτυχήσει, ἂν δι' ὀρθοτέρας κρίσεως καὶ λόγου ἰσχυροτέρου ἐδίδου τροπὴν διάφορον εἰς τὴν ἐργασίαν του, ἢ ἐξετέλει αὐτὴν ὑπὸ περιστάσεις ἄλλας, εἰς ἄλλους τόπους, εἰς ἄλλας ἐποχάς, μετ' ἄλλων προσώπων, ἢ ἐπεδίδετο εἰς ἄλλου εἴδους ἐνασχόλησιν κτλ. κτλ.; Ὁ ἀναξίως λοιπὸν δυστυχῶν δὲν πρέπει νὰ αἰτιᾶται τὴν τύχην καὶ τὰ παρόμοια, οὐδὲ νὰ καταβάλληται ὑπὸ τῆς δυστυχίας, ἀλλ' ὀφείλει ν' ἀποδίδῃ τὴν ἀποτυχίαν εἰς τὴν στρεβλὴν κρίσιν του, εἰς τὰ ἀσυγχώρητα λάθη του, καὶ ἀ-

κατάβλητος ὑπὸ τῆς ἐναντιότητος, ἀνένδοτος ἐνώπιον τῆς δυσπραγίας, ἰσχυρὸς ἐν τῇ συναισθήσει τῆς ἀξίας καὶ τῆς καλῆς τοῦ θελήσεως, ἀς προσπαθῇ ν' ἀνεύρῃ τὰ λάθη του καὶ νὰ δώσῃ διὰ τοῦ λόγου τροπὴν νέαν καὶ σκοπιμωτέραν εἰς τὰ ἔργα του. Ἀντὶ δηλ. νὰ σταυρώνῃ τὰς χεῖρας ὁ τοιοῦτος καὶ ν' ἀπελπίζηται, ὡς ἔχων δῆθεν τὴν τύχην δυσμενῆ, καὶ μάτην ὡς ἐκ τούτου κοπιάζων, ἀντὶ νὰ προσδοκᾷ ἀδρανὴς τὴν ἐξ ὕψους βοήθειαν, τὴν τῆς τύχης ἐξευμένισιν, ἀς ἀνδρίζεται, ἀς ἀντλῇ ἐξ αὐτῶν τῶν ἀποτυχιῶν του θάῤῥος καὶ ὀρθοφροσύνην, καὶ θέλει ἐπὶ τέλους ἐπιτύχει· «σὺν Ἀθηνᾷ καὶ χεῖρα κίνει».

Πάντων σχεδὸν τῶν τοῦ σώματός του μερῶν χρησιμοποιεῖ ὁ ἄνθρωπος τὰς ἐνεργείας καὶ κινήσεις πρὸς ἐκτέλεσιν ἐργασίας, σκοπούσης τὸ *εὖ εἶναι* αὐτοῦ ἢ τῶν τέκνων ἢ τῶν ὁμοίων αὐτοῦ· ἐργάζεται λοιπὸν διὰ τοῦ ἐγκεφάλου, τῶν αἰσθητηρίων, τῶν πνευμόνων, τῆς γλώσσης, τῶν χειρῶν, τῶν ποδῶν, τοῦ συνόλου τῶν μυῶν κτλ., καὶ ἐργάζεται δι' αὐτῶν εἴτε ψιλῶν, εἴτε καθωπλισμένων δι' ὀργάνων τεχνητῶν ἢ ἐργαλείων ἐνισχυόντων ἢ τελειοποιούντων τὴν ἐνέργειάν των. Ἔχει δὲ θαυμασίαν τὴν κατασκευὴν ἕκαστον τῶν μορίων τούτων καὶ λίαν προσφυᾶ πρὸς τὴν ἀποτεταγμένην αὐτῷ ἐνέργειαν. Ἰδίως μάλιστα θαυμασμοῦ ἀξία εἶνε ἡ κατασκευὴ τῆς χειρός, ἥτις διὰ τῶν ἀπείρων καὶ πολυσυνθέτων κινήσεών της ἀποτελεῖ ὄργανον ποικιλότατον, δυνάμενον εὐχερῶς νὰ ἐκτελῇ τὸ ἔργον παμπληθῶν καὶ πολυειδῶν ἐργαλείων· διόπερ ὁ μὲν Πλάτων ὀνομάζει τὴν χεῖρα ὄργανον χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης *ὄργανόν τι πρὸ ὀργάνων*, δηλ. ὄργανον τελειότατον ἢ ἀναπληρωτικὸν παντὸς ἄλλου ὀργάνου. Καὶ ὄντως ἡ χείρ, κατὰ τὸν Γαληνόν, καίτοι οὐδὲν τῶν εἰδικῶν ὀργάνων οὖσα, ἀναπληροῖ ὅμως πάντα ταῦτα, καθ' ὃ δυναμένη ἄριστα νὰ διαχειρίζηται ἕκαστον αὐτῶν, ἀπαραλλάκτως, λέγει, καθὼς ὁ λόγος, ὅστις οὐδεμία ὢν τέχνη εἰδική, εἶνε, ὡς εἰπεῖν, τέχνη τεχνῶν, καθ' ὃ πάσας δυνάμενος νὰ περιλάβῃ συλλήβδην. Εἶνε λοιπὸν ἡ χεὶρ πρὸς τὸ σῶμα ὅ,τι ὁ λόγος πρὸς τὴν ψυχήν. Διόπερ ὁ ἄνθρωπος μόνος, ὡς ἔφθημεν εἰπόντες, ἐκ πάντων τῶν ζῴων ἐστερημένος ἀμυντηρίων καὶ ἄμοιρος πάσης τέχνης καὶ γνώσεως ἐμφύτου ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον, ἐπροικίσθη καὶ μόνος αὐτὸς διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς χειρός, ἵνα δι' αὐτῶν κατορθοῖ τήν τε πνευματικήν του ἔνδειαν νὰ θεραπεύῃ, καὶ τὴν σωματικήν του γυμνότητα καὶ ἀσθένειαν νὰ μεταβάλλῃ εἰς δύναμιν καὶ εὐζωΐαν.

Κατὰ πᾶσαν ἐργασίαν τίθενται εἰς ἐνέργειαν, ὡς εἴπομεν, αἵ τε πνευματικαὶ καὶ αἱ σωματικαὶ δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου σύναμα· ἀλλὰ κατά τινας μὲν αὐτῶν τίθενται εἰς ἐνέργειαν κατ' ἐξοχὴν καὶ ἰδίως αἱ πνευματικαὶ δυνάμεις, κατ' ἄλλας δὲ ἀποκλειστικῶς σχεδὸν μόναι αἱ σωματικαί, καὶ κατ' ἄλλας τέλος αἵ τε πνευματικαὶ καὶ αἱ σωματικαὶ δυνάμεις συναντῶνται ἐξίσου περίπου. Ἐκ τούτων ἕπεται ὅτι πᾶσα δή ποτε ἐργασία δύναται νὰ

ὑπαχθῇ εἰς μίαν τῶν ἀκολούθων τριῶν ἐκτεταμένων κατηγοριῶν. α΄) *Ἐργασία διανοητική*. Κατ' αὐτὴν αἱ διάφοροι τῆς ψυχῆς δυνάμεις τίθενται εἰς ἐνέργειαν μᾶλλον ἢ ἧττον σφοδράν, εἴτε καθ' ἑαυτάς, εἴτε καὶ ὑποβοηθούμεναι πολὺ ἢ ὀλίγον ὑπὸ τῆς συγχρόνου ἐνεργείας μερῶν τινων τοῦ σώματος, ἰδίως δὲ μάλιστα τῶν αἰσθητηρίων, τῶν πνευμόνων καὶ λοιπῶν ὀργάνων τοῦ φωνητικοῦ συστήματος, τῶν χειρῶν κτλ., ὄργανον δὲ ὑλικὸν τῆς τοιαύτης ἐργασίας εἶνε ὁ ἐγκέφαλος, καὶ ἰδίᾳ τὰ ἡμισφαίρια αὐτοῦ. Αἱ περὶ τὰς ἐπιστήμας παντοδαπαὶ ἀσχολίαι, ἡ διδασκαλία καὶ ἡ σπουδή, ἡ μελέτη, ἡ περὶ τὴν λατρείαν τοῦ θείου ἐνασχόλησις, ἡ τῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας ἐπιμέλεια, ἡ τῶν νόσων θεραπεία καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα ὑπάγονται εἰς τὸ εἶδος τοῦτο, οἱ δὲ ταῦτα διαχειριζόμενοι καὶ ἀσκοῦντες καλοῦνται *ἐπιστήμονες*. β΄) *Ἐργασία δημιουργική*. Κατ' αὐτὴν τίθενται εἰς ἐνέργειαν ἰδίως αἱ σωματικαὶ δυνάμεις, ἀλλὰ σταθερῶς συνοδευόμεναι καὶ χειραγωγούμεναι ὑπὸ τῶν πνευματικῶν· σκοπεῖ δὲ τὴν διαμόρφωσιν καὶ χρησιμοποίησιν τῆς ἀμόρφου ὕλης πρὸς παραγωγὴν ἀντικειμένων χρησίμων εἰς θεραπείαν τῶν ποικίλων τοῦ ἀνθρώπου ἀναγκῶν· καλοῦνται δὲ οἱ μὲν περὶ τὰ ἔργα ταῦτα καταγινόμενοι *τεχνῖται* ἢ *βιομήχανοι*, τὰ δὲ προϊόντα τῆς ἐργασίας ταύτης *χειροτεχνήματα*. Ὑποδιαιροῦνται δ' αἱ τέχναι εἰς *ἐλευθερίους* καὶ εἰς *βαναύσους*· καὶ κατ' ἐκείνας μὲν αἱ ψυχικαὶ λαμβάνουσι πλεῖστον ὅσον μέρος εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ὕλης καὶ ἐμπνέουσιν εἰς τὰ προϊόντα τῆς ἐργασίας ζωήν τινα, γλαφυρότητα, κάλλος, ἐπαγωγόν τι λαλοῦν πρὸς τὴν ψυχὴν τοῦ θεωμένου ἢ ἀκροωμένου αὐτοῦ καὶ εἰς ὕψη αἰθέρια καὶ πνευματικὰ μεταρσιοῦν αὐτόν. Ὁ καλλιτέχνης δὲν ὑπόκειται εἰς τετριμμένους καὶ ἀπαρεγκλίτους ὅρους κατὰ τὴν τῆς ὕλης διαμόρφωσιν· δημιουργεῖ ἀεννάως, πλάττει, διαμορφώνει τὴν ὕλην κατὰ τὰς ἐμπνεύσεις του, μένει ἐλεύθερος ἐντελῶς ἐπὶ παραδόσεων καὶ συνηθειῶν. Κατὰ δὲ τὰς βαναύσους τέχνας τίθενται μᾶλλον εἰς ἐνέργειαν αἱ ὑλικαὶ δυνάμεις τοῦ τεχνίτου, πάντοτε ὅμως διευθυνόμεναι καὶ ἐνισχυόμεναι ὑπὸ τῶν πνευματικῶν. Ὁ δὲ τεχνίτης ἀκολουθεῖ κατὰ τὴν διαμόρφωσιν τῆς ὕλης κανόνας ὡρισμένους, ὅρους τινὰς γενικοὺς ἀπαρεκβάτους, δὲν εἶνε ἐλεύθερος ἐν ἄλλαις λέξεσι νὰ δώσῃ οἵαν δή ποτε ἂν διὰ τῆς φαντασίας του ἐπινοήσῃ μορφὴν εἰς τὴν ὕλην. γ΄) *Ἐργασία ἐπίπονος*. Κατ' αὐτὴν τὸ μὲν πνεῦμα ἐλάχιστον ἐπασχολεῖται, τὸ δὲ κινητικὸν τίθεται εἰς σφοδρὰν καὶ διαρκῆ ἐνέργειαν. Αἱ ποικίλαι γυμναστικαὶ ἀσχολίαι, αἱ πρὸς μετατόπισιν βαρέων σωμάτων ἐργασίαι, αἱ ποικίλαι πρὸς ἀνεύρεσιν, συλλογὴν ἢ καλλιέργειαν φυσικῶν προϊόντων, χρησίμων εἰς τὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὰς τέχνας ἐνέργειαι, ὑπάγονται εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην.

Εἶνε γνωστὸν ἐκ τῆς φυσιολογίας, ὅτι ὅσῳ μᾶλλον ὀργανόν τι τίθεται εἰς συχνοτέραν καὶ διαρκεστέραν ἐνέργειαν, τόσῳ μᾶλλον αὐτό τε εὐτραφεῖ καὶ ἰσχυροποιεῖται καὶ ἡ λειτουργία του εὐχερεστέρα τε καὶ ἰσχυροτέρα ἀποβαίνει. Ὁ φυσιολογικὸς οὗτος νόμος εἶνε σταθερὸς καὶ ἀπαραβίαστος παρὰ τῷ ἀν-

θρώπῳ, καὶ δι' αὐτὸν συμβαίνει, ὥστε παρὰ τοῖς ἐργαζομένοις συνήθως διὰ τοῦ ἐγκεφάλου, ἤτοι τοῖς περὶ ἔργα διανοητικὰ ἀσχολουμένοις, ὅ τε ἐγκέφαλος εὐτραφεῖ καὶ σφριγᾷ καὶ ἡ διάνοια αὐτῶν ἀποβαίνει λεπτὴ καὶ ἰσχυρὰ καὶ πεφωτισμένη· παρὰ τοῖς καλλιτέχναις δὲ ἡ φαντασία, τὸ δημιουργικὸν καὶ τὸ θυμικόν, ἅτινα συνεχῶς καὶ συντόνως τίθενται εἰς ἐνέργειαν πρὸς παραγωγὴν τῶν καλλιτεχνημάτων, σφοδρύνεται καὶ ἵπταται κούφως, μεταρσιουμένη εἰς ὕψη αἰθέρια καὶ ὑπερφυῆ, ὥστε πολλάκις οὗτοι καὶ μέχρι ἐκστάσεως τελείας τῶν φρενῶν καὶ ἐνθουσιασμοῦ παντελῶς τὸν λόγον ἐπισκιάζοντος καθίστανται· παρὰ τοῖς βαναύσοις δὲ καὶ τοῖς ὅλως ὑλικὴν καὶ ἐπίπονον ἐργασίαν ἐκτελοῦσιν ὁ νοῦς ἐλάχιστον λαμβάνει μέρος ἐνεργόν, διότι παρ' αὐτοῖς ἡ ἕξις τῶν ἀπαιτουμένων πρὸς τὴν ἐργασίαν ἀλληλοδιαδόχων κινήσεων ἀντικαθιστᾷ τελείως τὴν προσοχὴν τῆς ψυχῆς, ἐνῷ τοὐναντίον τίθενται εἰς σύντονον καὶ διαρκῆ ἐνέργειαν τὰ ἐκτελοῦντα τὰς κινήσεις ταύτας μέρη τοῦ σώματος, ἅτινα διὰ τοῦτο εὐτραφοῦσιν καὶ εὐρωστοῦσιν ἐπισήμως· ὅθεν συμβαίνει παρὰ τούτοις ῥαστώνη μὲν σωματικὴ μεγάλη, νωθρότης δὲ καὶ παχύτης καὶ ἀδυναμία διανοητική, τοῦ ἀργοῦ ἐγκεφάλου μένοντος εἰς στάσιμον πνευματικὴν κατάστασιν, ἐὰν μάλιστα οἱ τοιοῦτοι ἄνθρωποι μηδόλως φροντίζωσι νὰ παρέχωσιν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τροφήν τινα πνευματικὴν τῇ πειναλέᾳ ἑαυτῶν διανοίᾳ, ἐνθυμούμενοι τὸ ῥητὸν «οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος». Τοῦτο δὲ πολὺ μᾶλλον συμβαίνει παρὰ τοῖς εἰς ἐπιπόνους ἐργασίας καταγινομένοις, οἵτινες διὰ τὴν σύντονον σωματικὴν καταπόνησίν των ἀναγκάζωνται ν' ἀφιερῶσι τὰς ἐκ τῆς ἐργασίας των ἀπολειπομένας ὥρας εἰς ὕπνον καὶ σωματικὴν ἀνάπαυσιν πρὸς ἐπανόρθωσιν τῶν δυνάμεων.

Ἐκ τούτων ἕπεται, ὅτι ὅσῳ τις μᾶλλον ἀσχολεῖται εἰς ἔργα ἀπαιτοῦντα ἐνέργειαν πνευματικήν, τόσῳ μᾶλλον πεφωτισμένην καὶ λεπτὴν καὶ ἰσχυρὰν ἔχει τὴν διάνοιαν, καὶ μαλακὸν τὸ ἦθος, καὶ τοὺς τρόπους γλυκεῖς, καὶ τὰ αἰσθήματα εὐγενῆ, τόσῳ δὲ τοὐναντίον ἀσθενέστερον καὶ εὐπαθὲς τὸ σῶμα, ἐὰν μάλιστα μὴ φροντίζῃ νὰ ἐνδυναμώνῃ καὶ τοῦτο ἀναλόγως διὰ σωματικῆς τινος ἐνεργείας κατ' ἐπαμοιβὴν ἐκτελουμένης, πρὸς διατήρησιν τῆς ἀναγκαίας οὔσης μεταξὺ πνεύματος καὶ σώματος ἰσορροπίας· ὅσῳ τοὐναντίον καταγίνεταί τις μᾶλλον εἰς ἔργα, ἀπαιτοῦντα ἀσήμαντον μὲν πνευματικὴν ἐνέργειαν, ὑπέρμετρον δὲ σωματικήν, τόσῳ μὲν οὗτος ἔχει εὐτραφέστερον καὶ ἐρρωμενέστερον τὸ σῶμα, ἀλλὰ καὶ τόσῳ μᾶλλον παχεῖαν καὶ ἀμβλεῖαν τὴν διάνοιαν, ἐξ οὗ ἀποβαίνει τραχὺς τὰ ἤθη, χυδαῖος τοὺς τρόπους, βάναυσος καὶ ἀπολίτευτος, ἐὰν μάλιστα παντελῶς ἀμελῇ νὰ παρέχῃ τροφήν τινα εἰς τὸν νοῦν του διὰ καταλλήλου τινὸς πνευματικῆς ἐνασχολήσεως. Ἐπειδὴ δὲ διάνοια ἰσχυρὰ καὶ πεφωτισμένη ἀδύνατον εὐδοκίμως νὰ ὑπάρχῃ ἐν σώματι ἀσθενεῖ, διότι εἶνε οἱονεὶ φορτίον βαρὺ ἐπὶ ζῴου ἀσθενοῦς καὶ καχεκτικοῦ, καὶ τοὐναντίον σῶμα ἰσχυρὸν καὶ εὐτραφὲς ἀδύνατον εἶνε νὰ διοικηθῇ καταλλή-

λως ὑπὸ διανοίας ἀσθενοῦς καὶ περιωρισμένης, διότι ὁμοιάζει ἐλέφαντα θηριώδη φέροντα ἀναβάτην νήπιον μωρόν, ἕπεται ὅτι ἡ μεταξὺ τῶν πνευματικῶν καὶ σωματικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου ἰσοῤῥοπία διὰ μεθοδικῆς καὶ διαδοχικῆς αὐτῶν ἐξασκήσεως εἶνε ὅρος ἀπαραίτητος τῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀγωγῆς, καὶ ἄρα τὸν σκοπὸν τοῦτον δέον νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν ὁ θέλων νὰ δώσῃ ἐλευθέριον ἀγωγὴν καὶ ν' ἀποκαταστήσῃ πολίτας χρησίμους καὶ ἀγαθοὺς πατήρ, ἄρχων, νομοθέτης κτλ. Τὸν ὅρον τοῦτον καλῶς ἀντιληφθέντες καὶ ἔχοντες πάντοτε ὑπ' ὄψιν οἱ εὐκλεεῖς ἡμῶν πρόγονοι, ἐστήριξαν ἐπ' αὐτοῦ τὴν ἀγωγήν των καὶ ἀνεδείχθησαν οὕτως ἐν βραχεῖ ἀνώτεροι πνευματικῶς τε καὶ σωματικῶς πάντων τῶν συγχρόνων ἐθνῶν.

Ἐνταῦθα τοῦ λόγου γενόμενοι, δὲν δυνάμεθα νὰ παρέλθωμεν ἐν σιγῇ ζήτημα κοινωνικὸν σπουδαῖον, τὸ ἑξῆς: Εἶνε τάχα ἄξιος χλεύης καὶ περιφρονήσεως ὁ ἀγροῖκος, ὁ χυδαῖος, ὁ βάναυσος ἄνθρωπος, ὁ ἄκων καὶ κατὰ νόμους φυσιολογικοὺς ἀπαρασαλεύτους, ἔχων τὴν διάνοιαν ἀκαλλιέργητον καὶ τοὺς τρόπους ἀξέστους; ἐν ἄλλαις λέξεσιν εἶνε τάχα περιφρονητέα τὰ ἐπίπονα καὶ βάναυσα ἐπαγγέλματα, καὶ προστρίβουσιν ὄνειδος τῷ περὶ ταῦτα ἀσχολουμένῳ; Οὐχί· «Ἔργον δ' οὐδὲν ὄνειδος» εἶπεν ὁ Ἡσίοδος, «ἀεργίη δέ τ' ὄνειδος» καὶ μάλα σοφῶς, διότι κοινωνία δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ, οὐδὲ διανοητικὴ πρόοδος καὶ πολιτισμός, ἂν ἅπαντα τὰ μέλη αὐτῆς καταγίνωνται εἰς ἔργα μόνον πνευματικά· ὁ ἐπιστήμων, ὁ λόγιος, ὁ πολιτικός, θὰ εἶχον ἄρα καιρὸν νὰ καταγείνωσι περὶ τὰς μελέτας καὶ τὰ πνευματικὰ ἔργα των, ἂν ἐστεροῦντο τῆς συνδρομῆς τῶν παντοδαπῶν ὑπηρετῶν, τοῦ ῥάπτου, τοῦ ὑποδηματοποιοῦ, τοῦ ἀρτοποιοῦ, τοῦ μαγείρου, τοῦ γεωργοῦ, τοῦ ποιμένος, τοῦ ἀχθοφόρου καὶ τοσούτων ἄλλων; Ἂς φαντασθῶμεν πρὸς στιγμὴν τὸν ἄνθρωπον φροντίζοντα αὐτὸν περὶ τῆς θεραπείας πασῶν τῶν βιωτικῶν ἀναγκῶν του· ὁλόκληρος ὁ βίος του θὰ κατετρίβετο εἰς ἔργα ἐπίπονα καὶ μακρά, οὐδὲ στιγμὴν θὰ εὕρισκε καθ' ὅλην του τὴν ζωήν, ὅπως ἐπιδοθῇ εἰς ἐλαχίστην τινὰ πνευματικὴν ἐργασίαν. Ὁ κόσμος εἶνε ἐργαστήριον ἀπέραντον, ἐν ᾧ κατεργάζεται συλλήβδην καὶ τελειοποιεῖται ἡ διάνοια, τὸ δὲ ἀνθρώπινον γένος εἶνε συντεχνία ἐργατῶν, συνδεδεμένων διὰ δεσμοῦ ἀλληλεγγύης ἀδιαῤῥήκτου, ἕκαστος τῶν ἐργατῶν ἐκτελεῖ τὸ ἀποτεταγμένον αὐτῷ τεμάχιον, καὶ ἐκ τοῦ συνόλου αὐτοῦ τῶν παντοίων καὶ ποικίλων ἐργασιῶν προκύπτει ἡ τελειοποίησις τῆς διανοίας, ἥτις, ὡς φαίνεται, εἶνε ὁ σκοπὸς τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ὁ γεωργὸς ὁ καθιστῶν διὰ τῶν ἱδρώτων του γόνιμον τὴν γῆν, ὁ μεταλλουργός, ὁ ἀνορύσσων ἀπὸ τῶν ἐγκάτων αὐτῆς τὰς μεταλλικὰς οὐσίας, ὁ ἀχθοφόρος, ὁ ἐπὶ τῶν νώτων αὐτοῦ μετακομίζων τὰ βάρη, τί πράττουσι; τί ἄλλο ἢ ὑπηρετοῦσι τὴν διάνοιαν ἐμμέσως, ἢ συντελοῦσι καὶ αὐτοὶ τὸ καθ' ἑαυτοὺς εἰς τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν πνευματικὴν πρόοδον τοῦ ἀνθρώπου; Ἡ ἐργασία λοιπόν, οἵα δή ποτε κἂν ᾖ τὴν φύσιν, δὲν εἶνε ὄνειδος, οὔτε περιφρονητέα· ὄνειδος εἶνε ἡ ἀργία, ὄνειδος εἶνε ἡ ἀτιμία

ἐνασχόλησις εἰς ἔργα ἀντιστρατευόμενα πρὸς τοὺς ἠθικοὺς καὶ φυσικοὺς νόμους. Τιμῶ μὲν καὶ ὡς ἀδελφὸν στέργω τὸν χειρώνακτα καὶ ἀχθοφόρον, ὅστις ἀνενδότως εἰς τὸ ἐπίπονον ἔργον του καταγινόμενος, ἔντιμον καὶ εἰρηνικὸν πορίζεται ἄρτον τῇ οἰκογενείᾳ του, χωρὶς οὐδένα ν' ἀδικῇ ἢ ἐνοχλῇ· εἶνε ἄγροῖκος καὶ φέρεται πρός με βαναύσως· τὸν οἰκτείρω διὰ τοῦτο, τῷ συγχωρῶ, καὶ προσπαθῶ νὰ διαφωτίσω τὴν διάνοιάν του, νὰ τὸν καταστήσω λογικώτερον καὶ μαλακύνω τὰ ἤθη του, νὰ ἐξευγενίσω τὰ αἰσθήματά του, καθόσον ἐγὼ τοὐλάχιστον δύναμαι· μυσάττομαι δὲ καὶ περιφρονῶ τὸν ὀκνηρὸν καὶ φυγόπονον, ὅστις, τυχὼν ἴσως γενέσεως διαπρεποῦς ἢ ἀγωγῆς ὁπωσοῦν ἐπιμεμελημένης, ὄνειδος θεωρεῖ τὴν ἐργασίαν καὶ ὑπεροπτικῶς φέρεται πρὸς τοὺς ἐντίμους χειρώνακτας, ἀξιῶν αὐτὸς νὰ τρέφηται ἀργός, ὡς ὁ μεταξοσκώληξ, καὶ νὰ παχύνηται ἀμέριμνος, ὡς ὁ χοῖρος διὰ τῶν κόπων καὶ μόχθων τῶν ἄλλων, ὁ δὲ ἀπατεών, ὁ κλέπτης, ὁ πλαστογράφος, ὁ κιβδηλοποιός, ὁ . . . ὅσῳ μᾶλλον πεφωτισμένην ἔχουσι τὴν διάνοιαν, καὶ μαλακὰ τὰ ἤθη, καὶ εὐγενεῖς τοὺς τρόπους, τοσούτῳ μᾶλλον βδελυρότεροι παρίστανται ἐνώπιόν μου, διότι, φεύγοντες τὴν ἔντιμον καὶ ἐπίπονον ἐργασίαν, μεταχειρίζονται τὰ φῶτα καὶ τὴν ἱκανότητά των εἰς ἀσχολίας ἀτίμους καὶ βδελυράς, καὶ τοῦτο μόνον ἐχούσας δι' αὐτοὺς τὸ θέλγητρον, ὅτι ἀπὸ ἐλαχίστων πόνων μεγάλα πορίζονται αὐτοῖς καὶ ταχύτατα κέρδη, δυνάμενα ἐπὶ μακρὸν νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς ἀργῆς γαστρός των.

Ὁ ἄνθρωπος λίαν ἐνωρὶς συναισθανόμενος τὸν πνευματικὸν προορισμόν του, ἐφρόντισε ν' ἀνακουφίσῃ τὸ σαρκίον αὐτοῦ ἐκ τῶν πρὸς συντήρησίν του ἀπαιτουμένων πολλῶν καὶ μεγάλων ἐπιπόνων ἐργασιῶν, ἵν' οὕτω πλείον' ἀφιερώσῃ χρόνον εἰς τὰς πνευματικάς του ἀσχολίας, καὶ βαδίσῃ στεῤῥῷ τῷ ποδὶ τὴν ὁδὸν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν φώτων, τὴν ἄγουσαν εἰς τὸν μυστηριώδη καὶ ἀκατάληπτον τῆς ὑπάρξεώς του σκοπον· παρέλαβε λοιπὸν βοηθοὺς πάσας τὰς φυσικὰς δυνάμεις, κατέστησεν ὑπηρέτας ἑαυτοῦ τὰ ῥεύματα τοῦ ἀέρος καὶ τῶν ὑδάτων, τὴν βαρύτητα καὶ ἀντίστασιν τῶν σωμάτων, τὴν γιγάντειον δύναμιν τοῦ ἀτμοῦ, τὴν ἀστραπιαίαν ταχύτητα τοῦ ἠλεκτρισμοῦ· πλὴν δὲ τῶν ἀψύχων τούτων ἐπικούρων, ἐχρησιμοποίησε καὶ τὰς κινητικὰς δυνάμεις διαφόρων ζῴων, ἅτινα εἵλκυσε πρὸς ἑαυτόν, ἐτιθάσσωσε καὶ ὑπέταξεν εἰς τὴν θέλησίν του. Φαίνεται δὲ ὁ ἄνθρωπος τείνων τρόπον τινὰ εἰς τὸ ἐργάζεσθαι ἀπόνως καὶ ἄνευ καταπονήσεως τῶν ἑαυτοῦ κινητικῶν δυνάμεων, καὶ ἐκτελῶν τὰ πάντα διὰ τῆς διανοίας, διευθυνούσης παντοίας καὶ παντοδαπὰς μηχανάς, ὥστε ἀπηλλαγμένος ὅλως ποτὲ τῶν ἐπιπόνων ἔργων, θέλει ἴσως φθάσει εἰς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεώς του, ὁπότε θὰ ἐκλείψωσι τὰ βάναυσα ἐπαγγέλματα καὶ οἱ χυδαῖοι ἄνθρωποι. Πολλαπλασίασις λοιπὸν τῶν μηχανῶν, αὔξησις καὶ διευκόλυνσις τῆς συγκοινωνίας, διάδοσις τῶν φώτων διὰ παντὸς τρόπου διδασκαλίας, πρέπει νὰ ὦσι, καὶ εἶνε ὄντως, ἡ πρώτη καὶ κυρία μέριμνα πάσης πατρικῆς καὶ ἐχέφρονος κυβερνή-

σεως λαῶν, καὶ ἀδιάλειπτος καὶ συστηματικὴ φροντὶς παντὸς φιλανθρώπου καὶ ἀγαθοποιοῦ λογίου.

Ἐξ ὧν ἄχρι τούτου εἴπομεν σύναγεται ἀριδήλως, ὅτι ἡ ἐργασία εἶνε ἐπιβεβλημένη τῷ ἀνθρώπῳ ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ διὰ νόμων φυσιολογικῶν καὶ ἠθικῶν ἀπαρασαλεύτων· ἐν ἱδρῶτι τοῦ προσώπου σου τὸν ἄρτον ἀποφαγεῖς. Διότι ἡ ἐργασία εἶνε οὐδέν τι ἄλλο ἢ ἐξάσκησις ἐμφύτων τῷ ἀνθρώπῳ δυνάμεων διὰ μέσου ὀργάνων καταλλήλως ἐπὶ τούτῳ προδιατεταγμένων. Εἶνε γνωστὸν δ' ἐκ τῆς φυσιολογίας τοῦ ἀνθρώπου, ὅτι πᾶσα δή ποτε λειτουργία τοῦ ὀργανισμοῦ του δέον νὰ ἐνασκῆται κανονικῶς καὶ ἐπιμόνως ἐπὶ ποινῇ ἀτροφίας μὲν καὶ μαρασμοῦ τοῦ σταθερῶς ἀργοῦντος ὀργάνου, ἀποχαυνώσεως δὲ καὶ ἀποσβέσεως παντελοῦς τῆς λειτουργίας αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τὰ ποικίλα ὀργανικὰ συστήματα τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος εἶνε στενότατα πρὸς ἄλληλα συνδεδεμένα διὰ φυσιολογικῆς τινος ἀλληλεγγύης, ἕπεται ὅτι ὁ μαρασμὸς οἱουδήποτε ὀργανικοῦ συστήματος καὶ ἡ ἀπόσβεσις ἑπομένως τῆς λειτουργίας του, προκαλοῦντα διατάραξιν τῆς ἀναποφεύκτου οὔσης ἰσοῤῥοπίας τῶν διαφόρων λειτουργιῶν, ἐπάγουσι κατὰ συνεφελκυσμὸν τὴν ἀτροφίαν καὶ ἐξασθένωσιν καὶ τῶν ἄλλων ὀργανικῶν συστημάτων καὶ λειτουργιῶν διαδοχικῶς μεχρισοῦ τὸ σῶμα ὅλον, ἑπομένως δὲ καὶ ἡ ἐν αὐτῷ σκηνοῦσα καὶ δι' αὐτοῦ ἐκδηλουμένη διάνοια, νοσοῦσι καὶ φθίνουσι. Παρατηρήσατε τὸν φιλόπονον καὶ ἐργατικόν· ἔχει τὸ σῶμα ὑγιὲς καὶ εὔρωστον, τὴν ὄψιν ἀνθηράν, τὰς λειτουργίας πάσας ὁμαλὰς καὶ ἀθορύβους· τρώγει μετ' ὀρέξεως πάντοτε, κοιμᾶται ἡσύχως, ἐξυπνᾷ ἐνωρὶς ζωηρός, φαιδρὸς καὶ ἕτοιμος πρὸς τὸ ἔργον του· ἔχει τὴν διάνοιαν καθαράν, τὰς ἀντιλήψεις σαφεῖς καὶ εὐχερεῖς, τὰς αἰσθήσεις ὀξείας καὶ ἀπταίστους, τὸν νοῦν ἥσυχον, τὸ ἠθικόν του ἤρεμον· εἶνε πρὸς πάντας ὁμιλητικὸς καὶ εὐπροσήγορος· δὲν βλασφημεῖ, δὲν ἀποδύρεται, δὲν δυσανασχετεῖ ἀλόγως, δὲν ὁμιλεῖ ἀποτόμως καὶ ἀπρεπῶς· *κυττάζει*, ὡς λέγομεν, *τὴν δουλειάν του*, καὶ προσπαθεῖ νὰ μὴ ἐνοχλῇ τὸν πλησίον του. Οἵα δέ τις ἡ εἰκὼν τοῦ ὀκνηροῦ; ζοφερὰ καὶ ἀποτροπαία· ἔχει χαῦνον τὸ σῶμα καὶ τὸν νοῦν, τὴν ὄψιν σκυθρωπήν, τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐξῳδηκότας καὶ νυσταλέους, τὰς αἰσθήσεις ἀμβλείας, τὴν ἀντίληψιν δύσκολον, τὰς λειτουργίας πάσας ταραχώδεις· οὐδέποτ' ἔχει ὄρεξιν, καὶ προσπαθεῖ ν' ἀνεύρῃ τέρψιν τινὰ τεχνητὴν εἰς βρώματα κεκαρυκευμένα καὶ ποτὰ δριμέα· ὁ ὕπνος του εἶνε δύσκολος καὶ τεταραγμένος, πλήρης δ' ὀνείρων παραδόξων καὶ ὀχληρῶν· ἡ ἔξεγερσίς του εἶνε βραδεῖα καὶ δύσκολος· εἶνε λίαν περίεργος καὶ ἀεννάως μεριμνᾷ περὶ τοῦ τί κάμνει οὗτος ἢ ἐκεῖνος· ἐκ τοῦ στόματός του ἐκρέουσι βλασφημίαι καὶ λόγοι ἀπρεπεῖς συνεχῶς, ὕβρεις, παράπονα, γογγυσμοί, ἀνοησίαι καὶ λόγοι ἀνούσιοι. Οἱ τοιοῦτοι ἄνθρωποι εἶνε τὰ δὴ λεγόμενα *ἄχθη ἀρούρης*.

Ἵνα δὲ κατανοήσωμεν τοὺς ἠθικοὺς νόμους, δι' ὧν ἡ ἐργασία εἶνε ἐπιβεβλημένη ἡμῖν, ἀνάγκη, θεωροῦντες τὸν ἄνθρωπον οὐχὶ καθ' ἑαυτὸν καὶ ὡς

ἄτομον ἐνεστός, ἀλλ' ἐν συνόλῳ καὶ ὡς ἀνθρώπινον γένος, ἀπ' αἰώνων καὶ εἰς αἰῶνας ὑφιστάμενον, νὰ ἐξετάσωμεν αὐτὸν ὡς ὂν πνευματικόν, καὶ νὰ προσπαθήσωμεν νὰ ἐμβατεύσωμεν εἰς τὸν σκοπὸν τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ὑπάρξεώς του, εἰς τὸν προορισμὸν δηλ. τοῦ πνευματικοῦ αὐτοῦ ὄντος. Εἶνε λοιπὸν ἀναμφίβολον καὶ ἀνεπίδεκτον συζητήσεως, ὅτι *ἄνθρωπος* δὲν εἶνε τὸ σῶμα τὸ ἀνθρώπινον, τὸ σαρκίον τὸ ὑλικόν, τὸ κατὰ πάντα παρόμοιον ἀνατομικῶς τε καὶ φυσιολογικῶς πρὸς τὸ τῶν ἄλλων ζῴων, ἀλλὰ τὸ ἐν αὐτῷ ἐνοικοῦν καὶ δι' αὐτοῦ ἐκδηλούμενον καὶ ἐνεργοῦν πνεῦμα, ψυχή, νοῦς, διάνοια, ἢ ὅπως ἂν ἄλλως ἀρέσκῃ τοῖς ψυχολογοῦσι ν' ἀποκαλῶσιν αὐτό. Ἕκαστον ἄρα ἄτομον ἀνθρώπου εἶνε οὐδὲν ἄλλο ἢ φορεὺς πνεύματος, σκῆνος νοῦ, ἑπομένως δὲ καὶ τὸ ἀνθρώπινον γένος εἶνε σύνολον συνεχὲς καὶ ἀδιάσπαστον σκηνωμάτων νοῦ. Ὡς δὲ τὸ σύνολον τῶν ἐπὶ τῆς Γῆς ἀνθρώπων συναποτελεῖ τὸ ἀνθρώπινον γένος, οὕτω καὶ τὸ σύνολον τῶν νῶν, τῶν ἐνοικούντων ἐν τοῖς σώμασι τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, συναποτελεῖ τὸν καθόλου ἀνθρώπινον νοῦν, τὴν καθόλου ἀνθρωπίνην διάνοιαν. Συνάγεται δ' ἀριδήλως ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ἡμετέρου πλανήτου, ὅστις εἶνε ὁ φορεὺς καὶ τὸ σκῆνος τῆς καθόλου ἀνθρωπίνης διανοίας, ὅτι ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς δημιουργίας του σκοπὸς τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἡ δι' ἀλλεπαλλήλων καὶ ἀεννάων μεταμορφώσεων καὶ τροποποιήσεων τῆς ὕλης τῇ ἐπενεργείᾳ τοῦ πνεύματος βαθμιαία καὶ ἀκατάπαυστος τελειοποίησις τῆς πλάσεως τῶν ὄντων, καὶ ἡ διὰ τοῦ μέσου τούτου πρόοδος καὶ ἀνύψωσις τῶν πνευματικῶν φαινομένων μέχρι τῆς θαυμασίας ἀνθρωπίνης διανοίας· τῆς Γῆς λοιπὸν ὁ βίος σκοπὸν ἔσχεν ἄχρι τούτου τὴν παραγωγὴν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας. Ἀλλ' ἆρά γε τὸ ἔργον τῆς δημιουργίας ἐτελειώθη ἐν τῷ ἡμετέρῳ πλανήτῃ, καὶ ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια ἔφθασεν ἤδη εἰς τὴν τελείαν καὶ ἐσχάτην αὐτῆς ἀνάπτυξιν; πολλοῦ γε καὶ δεῖ! Ἐφ' ὅσον τὸ *γνῶθι σαυτὸν* διαμένει πρόβλημα ἀνεξιχνίαστον καὶ ἀνεπίλυτον τῷ ἀνθρώπῳ, ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια θὰ εἶνε ἔτι ἀτελής, θὰ ἔχῃ ἔτι πολλὴν ὁδὸν ἵνα διανύσῃ μέχρι τῆς τελειότητος. Ὁ σκοπὸς λοιπὸν τῆς δημιουργίας δὲν ἐπληρώθη ἔτι ἐν τῇ Γῇ, καὶ τὰ ἐπ' αὐτὴν σημερινὰ δημιουργήματα δὲν δύνανται νὰ σταυρώσωσι τὰς χεῖρας, καὶ νὰ εἴπωσιν «ὁ σκοπὸς τῆς ὑπάρξεως ἡμῶν ἐπληρώθη, δὲν ἔχομεν πλέον ἔργον τι νὰ ἐκτελέσωμεν». Ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια, καὶ ἄρα ὁ ἄνθρωπος καθόλου, καὶ πᾶς ἄνθρωπος κατ' ἰδίαν, μακρὰν ἔχουσι νὰ διατρέξωσιν ὁδόν, πολλὴν ἔχουσι νὰ ἐκτελέσωσιν ἔτι ἐργασίαν, ἵνα φθάσωσιν εἰς τὴν ἄκραν πνευματικὴν τελειότητα, ἥτις εἶνε ὁ πρόδηλος προορισμός των. Ἑπομένως ἀντιστρατεύεται φανερὰ εἰς τοὺς αἰωνίους καὶ ἀπαρασαλεύτους ἠθικοὺς νόμους, τοὺς ἀποῤῥέοντας ἐκ τοῦ προδήλου προορισμοῦ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, ὅστις δὲν συντελεῖ τὸ καθ' ἑαυτόν, ἐργαζόμενος εἰς τὴν εὐόδωσιν τοῦ πανσόφου ἔργου τῆς Δημιουργίας.

Ὁ ἄνθρωπος ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον (εἶπέ τις τῶν νεωτέρων κοινωνιο-

λόγων), εὑρίσκει ἕτοιμον τὸ πινάκιόν του ἐν τῇ καθολικῇ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους τραπέζῃ, φέρει δηλ. μεθ' ἑαυτοῦ τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ζήσῃ καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἀπὸ τῶν προϊόντων τῆς Γῆς· ἀλλὰ τὸ δικαίωμα τοῦτο ἐδόθη αὐτῷ ἐπ' ἀνταλλαγῇ καθήκοντος ἀπαραβάτου, τοῦ ἐργάζεσθαι· ἄλλως τὸ πινάκιον μένει κενόν, αὐτὸς δέ, πεινῶν, ἀναγκάζεται ἢ νὰ λιμοκτονηθῇ, ἢ ν' ἁρπάσῃ βίᾳ ἢ δόλῳ τὴν τροφὴν τοῦ ἄλλου· ὁ ἄλλος οὗτος ἀναγκάζεται ν' ἀμυνθῇ κατὰ τοῦ ἅρπαγος, ἢ ν' ἁρπάσῃ καὶ αὐτὸς παρὰ τοῦ πλησίον τὴν τροφὴν καὶ οὕτω καθεξῆς· τότε δὲ συμβίωσις καὶ κοινωνία δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ, τὸ δὲ τῶν ἀνθρώπων γένος ἤθελεν ὁμοιάζει ἀγέλην κτηνῶν ἁρπακτικῶν, σπαρασσομένων ἀμοιβαίως ἐπὶ πάσῃ δι' ἐλάχιστον τεμάχιον ἔριδι. Ὁπόσον ὡραῖα θὰ ἐξεπλήρου τὸν ὑψηλὸν προορισμόν του ὁ ἄνθρωπος οὕτως, ὁπόσον δὲ ταχέως καὶ ἀσφαλῶς ἤθελεν οὕτω διατρέξει τὴν μακροτάτην ἔτι ὑπολειπομένην αὐτῷ ὁδὸν πρὸς τὴν πνευματικὴν τελειότητα!

Σημ. Ἡ μακρὰ ἀνάπτυξις, ἣν ἀκουσίως καὶ ἀνεπαισθήτως ἔδωκα εἰς τὸ ἀρχικὸν σχεδίασμα τῆς παρούσης συμβολῆς κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτῆς ἀναθεώρησιν, ἀναγκάζει με ν' ἀναβάλω εἰς προσεχὲς τεῦχος τὸ δεύτερον αὐτῆς μέρος, πραγματευόμενον τὰ περὶ ἐργασίας ὑπὸ τὴν κοινωνιολογικὴν καὶ ὑγειονομικὴν αὐτῆς ἔποψιν.

Ἐν Καΐρῳ,

Δ. Ι. ΟΙΚΟΝΟΜΟΠΟΥΛΟΣ ἰατρός.

ΠΟΙΚΙΛΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

ΥΠΟ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Σ. ΚΟΝΤΟΥ.

§ 20 *

Ὑπογραφεύς ἐκ τοῦ *ὑπογράφω*.

Ὡς λέγεται *ἀντιγραφεύς* ἐκ τοῦ *ἀντιγράφω* καὶ *μεταγραφεύς* ἐκ τοῦ *μεταγράφω*, οὕτω καὶ *ὑπογραφεύς* ἐκ τοῦ *ὑπογράφω*. Πρβ. καὶ *ἀναγραφεύς*, *ἀπογραφεύς*, *ἐπιγραφεύς*, κτλ.

Σύνηθες ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γλώσσῃ καὶ οὐδενὶ ἄγνωστον εἶνε τὸ ῥῆμα *ὑπαγορεύω*. Παρελαμβάνετο δ' ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐννοίας καὶ ὑπὸ τῶν παλαιῶν πολλάκις· ὅθεν παρὰ μὲν τῷ Ἀριστείδῃ Τόμ. Α', σελ. 465 ἀναγινώσκεται «ἐγὼ δὲ τῶν μὲν ὀνειράτων τὴν ἀπογραφὴν ἐποιούμην, ὁπότε μὴ δυναίμην αὐτοχειρίᾳ, *ὑπαγορεύων*», παρὰ δὲ Δίωνι τῷ Χρυσοστόμῳ Τόμ. Α', σελ. 483

* Ἴδε σελ. 34, 189, 339, 449, 677.

πρῶτον μὲν γὰρ ὁμοιότερος τῷ λέγοντι ὁ *ὑπαγορεύων* τοῦ γράφοντος», παρὰ δὲ τῷ Συνεσίῳ Ἐπιστ. ΙϚ' «κλινοπετὴς *ὑπηγόρευσα* τὴν ἐπιστολήν, ἣν ὑγιαίνουσα κομίσαιο». Πρβ. καὶ Ξενοφ. Οἰκονομ. ΙΕ', 7 «δεῖ γράμματα ἐπίστασθαι τὸν μέλλοντα δυνήσεσθαι τὰ *ὑπαγορευόμενα* γράφειν καὶ τὰ γεγραμμένα ἀναγιγνώσκειν». Παρ' Ἀμμωνίῳ φέρεται σελ. 140 «ὥσπερ ὑφηγητὴν ἀντὶ τοῦ προηγητὴν καὶ ὑπογραμμὸν ἀντὶ τοῦ προγραμμόν, ὥς φησι καὶ Ἀριστοφάνης·

ἐγὼ δὲ ὑπαίρω τὸν ὅρκον.

ἀντὶ τοῦ προαίρω», ὅπερ ὀρθότατα ὁ Βαλκενάριος μετετύπωσεν εἰς τὸ «ὥς φησι καὶ Ἀριστοφάνης.

ἐγὼ δ' *ὑπερῶ* τὸν ὅρκον.

ἀντὶ τοῦ *προερῶ*» ἐν ταῖς εἰς τὸν Ἀμμώνιον Παρατηρήσεσι σελ. 219, ἔνθα ἐπηνώρθωσε καὶ τὸ παρ' Ἡσυχίῳ κείμενον «*Ὑπερορῶ*: ὑπερβάλλω ἀντὶ τοῦ *προορῶ*» μεταγράψας «*Ὑπερῶ*: ὑποβαλῶ ἀντὶ τοῦ *προερῶ*». Εἶνε δὲ τὸ μὲν *ὑπερῶ* μέλλων τοῦ *ὑπαγορεύω*, τὸ δὲ *προερῶ* τοῦ *προαγορεύω*.

Ὁ γράφων τὰ ὑπό τινος ὑπαγορευόμενα λέγεται ἐνίοτε ὅτι *ὑπογράφει*, τουτέστιν ὑπό τινι γράφει ἤτοι ὑπηρετῶν τινι καὶ ὑπ' αὐτῷ ὢν γράφει, ὡς παρὰ Πλουτάρχῳ Καίσ. 17 «ἑνὸς αὐτῷ συγκαθημένου παιδὸς τῶν *ὑπογράφειν* ἅμα διώκοντος εἰθισμένων» καὶ παρ' Ἰουλιανῷ σελ. 382, α' «τρίτης ὥρας νυκτὸς ἀρχομένης, οὐκ ἔχων οὐδὲ τὸν *ὑπογράφοντα* (ὑπογράψοντα) διὰ τὸ πάντας ἀσχόλους εἶναι μόλις ἴσχυσα πρὸς σὲ ταῦτα γράψαι».

Ἐκ τοῦ *ὑπογράφω* τούτου παρήχθη τὸ *ὑπογραφεύς*, ὅπερ πολλῷ συχνότερον τοῦ ῥήματος ἀπαντᾷ.

Πλούτ. Κράσσ. 2 «τοσούτους ἐκέκτητο καὶ τοιούτους, ἀναγνώστας, *ὑπογραφεῖς*, ἀργυρογνώμονας, κτέ.».

Λουκιαν. Ἀλεξ. 23 «ἀλλὰ πολλοὺς ἤδη περὶ αὐτὸν ἔχων συνεργοὺς καὶ ὑπηρέτας καὶ πευθῆνας καὶ χρησμολόγους καὶ χρησμοφύλακας καὶ *ὑπογραφέας* καὶ ἐπισφραγιστὰς καὶ ἐξηγητὰς ἅπασιν ἔνεμεν ἑκάστῳ τὸ κατ' ἀξίαν». Πρβ. καὶ Δημοσθ. Ἐγκ. 44.

Ἀριστείδ. Τόμ. Β', σελ. 428 «πράγματά σοι παρέχειν ἔοικα· οὐ μέντοι πλείω ἢ ἐμαυτῷ καὶ τῷ *ὑπογραφεῖ*· περὶ γὰρ λύχνων ἀφὰς ταῦτα ἐζητεῖτο καὶ ἔδει πρὶν εἰς εὐνὴν ἰέναι τέλος ἔχειν».

Θεμίστ. σελ. 86, β' «ὅτε θεοῖς ἐχθρὸς ἄνθρωπος ἐν *ὑπογραφέως* ἀεὶ μοίρᾳ διαβιοὺς ἐκ τοῦ μέλανος καὶ τῆς καλαμίδος ἐτόλμησεν εἰς νοῦν ἐμβαλέσθαι τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν».

Λογγῖν. Ἀποσπ. Ϛ', 2 «τῶν γὰρ γραψάντων τοσαύτη σπάνις ἐνταῦθα καθέστηκεν, ὥστε νὴ τοὺς θεοὺς πάντα τὸν χρόνον τοῦτον τὰ λειπόμενα τῶν Πλωτίνου κατασκευάζων μόλις αὐτῶν ἐπεκράτησα τὸν *ὑπογραφέα* τῶν μὲν

εἰωθότων ἀπάγων ἔργων, πρὸς ἑνὶ δὲ τούτῳ τάξας γενέσθαι». Περὶ τοῦ *γραψάντων* φέρεται σημείωσις ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Οὐεισκίου σελ. 528 «Num hoc absolute poni potuit pro γραφέων s. ἀντιγραφέων?». Ἀλλ' ἡ ἀληθὴς γραφὴ εἶνε *γραψόντων*. Ἴσως δὲ καὶ τὸ *ἀπάγων* μεταβλητέον εἰς τὸ *ἀπαγαγών*.

Χαρίτ. Α', 1 «Χαρίτων Ἀφροδισιεὺς Ἀθηναγόρου τοῦ ῥήτορος *ὑπογραφεύς*». Ἴδε Δορβίλλιον *Χαρίτ.* σελ. 199 Λειψ.

Φώτ. Βιβλ. σελ. 94, 37 «ἐγκαταστήσας αὐτῷ καὶ *ὑπογραφέας*, ἐπὶ ταχυγράφους καὶ ἑτέρους τοσούτους γράφοντας εἰς κάλλος». σελ. 171, 9 «*ὑπογραφέα* δὲ καὶ ἀναγνώστην ὁ λέμβος Ἡρακλείδης, δι' ὧν αὐτῷ ἐξυπηρετεῖτο, παρέσχε γνωρίζεσθαι».

Ἱστορ. Μικρ. Τόμ. Α', σελ. 318, 26 Δινδ. «καὶ τὰ βασιλεῖ ἀποδοθησόμενα συνέταττε γράμματα, *ὑπογραφέων* αὐτῷ παρόντων κτέ.». Πρβ. καὶ σελ. 73, 28.

Καὶ ἄλλα δὲ παραδείγματα δύναταί τις νὰ καταλέξῃ ἐκ τῶν μεταγενεστέρων, παρ' οἷς μόνοις τὸ προκείμενον ὄνομα ἀπαντᾷ.

Ἐν τῷ Λεξικῷ τοῦ Σουΐδα ἀναγινώσκεται λ. *Αὐξέντιος* «τῶν ὑπογραφέων τούτου γενόμενος, οὓς δὴ νοταρίους οἱ Ῥωμαῖοι καλοῦσι». Ἡ Ῥωμαϊκὴ λέξις *νοτάριος* εὑρίσκεται παρὰ τῷ Ἰουλιανῷ σελ. 378, β' «ἡγεμὼν δὲ τῆς ζητήσεως ἔστω σοι ταύτης ὁ *νοτάριος* Γεωργίου» καὶ παρὰ τῷ Σωζομένῳ Ἱστορ. Ἐκκλ. Δ', 10 «ταχυγράφος βασιλικὸς ἐκ τοῦ τάγματος τῶν καλουμένων *νοταρίων*» καὶ παρὰ τῷ Ἐπιφανίῳ Τόμ. Γ', σελ. 264, 31 καὶ παρ' ἄλλοις (Ἴδε Δινδόρφιον *Κλήμ. Ἀλεξ.* Τόμ. Α', σελ. VI καὶ Εἰνιχένιον *Εὐσεβ.* Τόμ. Γ', σελ. 557 ἐκδ. β'). Ἐν τοῖς Ἐπιμερισμοῖς τοῦ Ψευδηρωδιανοῦ σελ. 93 κεῖται «ἐξ οὗ καὶ *νοτάριος* ὁ γραμματικός». Εἶνε δὲ τὸ *γραμματικός* εἰλημμένον ἀντὶ τοῦ *γραμματεύς*, ὃ καὶ φέρεται παρὰ τῷ Μοσχοπούλῳ π. Σχεδ. σελ. 92. Πρβ. καὶ Οἰκονόμον περὶ τῶν Ο' Τόμ. Α', σελ. 329.

§ 21

Βιβλιογράφος, βιβλιογραφία, βιβλιογραφῶ.

Παλαιότερον καὶ δοκιμώτερον τῶν τε συνθέτων *ἀντιγραφεύς* καὶ *μεταγραφεύς* καὶ τοῦ ἁπλοῦ *γραφεύς* εἶνε τὸ *βιβλιογράφος* ἢ *βιβλιαγράφος*. Ὁ Φρύνιχος ἐν μὲν τῇ Ἐκλογῇ σελ. 85 λέγει «*Βιβλιαγράφος*: οὕτω λέγουσιν ἐν πέντε συλλαβαῖς καὶ διὰ τοῦ Α, οὐχὶ τετρασυλλάβως διὰ τοῦ Ο», ἐν δὲ τῇ Σοφιστικῇ Προπαρασκευῇ σελ. 29, 29 «Βιβλιοπώλης καὶ βιβλιοπώλης καὶ *βιβλογράφος*». Ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπίθανον φαίνεται οὕτω φανερῶς νὰ ἐναντιολογῇ πρὸς ἑαυτὸν ὁ Φρύνιχος, ἀναγνωστέον «Βιβλιοπώλης καὶ (ΒΙΒΛιαγράφος, οὐχὶ) ΒΙΒΛοπώλης καὶ βιβλογράφος». Ὁ Μάγιστρος ἐγκρίνει τὸν διὰ τοῦ Ο τύπον γράφων σελ. 53, 9 «*Βιβλιογράφος*, οὐ *βιβλιαγράφος*. Ἀθηναῖοι

ἐν τῷ περὶ τῆς ἑαυτοῦ τύχης· τρέπει μὲν ἐπὶ τοῦτο τῶν βιβλιογράφων δέκα». Πλημμελῶς ἔχει τὸ παρὰ Ζωναρᾷ σελ. 388 «*Βιβλογράφος*, οὐ βιβλιαγράφος», ἀνθ' οὗ ἐπάναγκες εἶνε νὰ γραφῇ *βιβλιογράφος*. Ἐν τῷ Ὀνομαστικῷ τοῦ Πολυδεύκους βιβλ. Ζ', 211 φέρεται κατὰ τἀντίγραφα «καὶ βιβλιοπώλην μὲν παρὰ Ἀριστομένει εὑρήσεις ἐν Γόησιν, *βιβλιογράφον* δὲ παρὰ Κρατίνῳ ἐν Χείρωσιν, *βιβλιογράφος* δὲ παρὰ Ἀντιφάνει ἐν Σαπφοῖ». Καὶ ὁ μὲν Σαλμάσιος ἠθέλησε νὰ μεταβάλῃ τὸ *βιβλιογράφος* εἰς *βιβλιορράφος*, ἄλλοι δὲ ἢ τὸ *βιβλιογράφος* εἰς *βιβλιαγράφος* ἢ τὸ *βιβλιογράφον* εἰς *βιβλιαγράφον*, ὅπερ τὸ μόνον ὀρθόν (Ἴδε Λοβέκκιον *Φρυν*. σελ. 85 καὶ 655 καὶ Μεινέκιον *Ἀποσπ*. *Κωμ*. Τόμ. Β', σελ. 159).

Πολλὴ τοῦ προκειμένου ὀνόματος χρῆσις διὰ τοῦ Ο ἐκφερομένου γίνεται ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Γαληνοῦ, οἷον

Τόμ. Ζ', σελ. 892 «ἀλλά τις τῶν παλαιῶν *βιβλιογράφων* ἥμαρτεν, ἔπειθ' οὕτως ἔφθασεν ἐκδοθῆναι τὸ βιβλίον ἐφυλάχθη τε εἰκότως μέχρι δεῦρο τοῦτ' αὐτὸ τὸ σφάλμα».

Τόμ. ΙΕ', σελ. 911 «τὰ οὖν ἐν ἀρχῇ τῆς ῥήσεως παραλέλειπται, ἁμαρτόντος τοῦ πρώτου *βιβλιογράφου* καὶ μετὰ ταῦτα μεινάσης τῆς ἁμαρτίας». Πρβ. καὶ σελ. 358, ἔνθα ἀναγνωστέον ἴσως «ἢ αὐτοῦ (ΤΟΥ συγγραφέως) ΤΟΥτον τὸν τρόπον πρῶτΟΥ γράψαντος ἢ τοῦ βιβλιογράφου».

Τόμ. ΙϚ', σελ. 65 «ἴσμεν πόσα σφάλματα οἱ *βιβλιογράφοι* ποιοῦσι καὶ πόσα ἐκαινοτόμησαν οἱ περὶ τὸν Διοσκορίδην καὶ τὸν Ἀρτεμίδωρον». σελ. 202 «φαίνεται τοίνυν προσγραφὲν ὑπό τινος, αὖθις δὲ εἰς τοὔδαφος ὑπὸ τοῦ *βιβλιογράφου* μετατεθεῖσθαι». σελ. 466 «οὐχ ἡγητέον δὲ τὸν Ἱπποκράτην ἔνοχον εἶναι καὶ αἴτιον τῆς παρούσης δυσκολίας — ἀλλὰ τοὺς *βιβλιογράφους*, οἵπερ μὴ συνιέντες τὴν ἔννοιαν τῶν ῥητῶν μηδὲ τῆς τέχνης τρίβωνες (ὄντες) ἄλλα ἀντ' ἄλλων γράφουσι πολλάκις, ἅπερ οὐδὲ συνέχειαν οὐδὲ ἔννοιάν τινα δοκοῦσιν ἔχειν». σελ. 468 «ἔπειτα δὲ σφαλέντος τοῦ πρώτου γράψαντος *βιβλιογράφου*, ἡ τῶν ἐξηγητῶν διαφωνία τε καὶ (ἡ) τῆς ῥήσεως ἀσάφεια παρείπετο».

Τόμ. ΙΖ', α', σελ. 196 «Ἐγχωρεῖ δὲ κατ' ἀρχὴν εὐθὺς ὑπὸ τοῦ *βιβλιογράφου* τὴν λέξιν ἁμαρτηθεῖσαν φυλαχθῆναι, καθάπερ καὶ ἄλλαι πολλαὶ τοῦτο πεπόνθασι, παρά τε τῷ Ἱπποκράτει καὶ ἄλλοις οὐκ ὀλίγοις. Ὃ δὲ λέγω σφάλμα τοῦ *βιβλιογράφου* γενέσθαι τοιόνδε ἐστίν». σελ. 362 «Ἡρακλείδης δὲ οἴεται τοῦτο ἀπίθανον εἶναι· διὸ νομίζει ὅτι θύραι ἦν γεγραμμένον διὰ (τοῦ) Θ, τῆς μέσης γραμμῆς ἐν αὐτῷ [ἢ] τῷ χρόνῳ διαφθαρείσης ἢ τοῦ *βιβλιογράφου* (τοῦ) πρώτου σφαλέντος». σελ. 794 «τάχα, φησί, θύραι μὲν ἦν γεγραμμένον διὰ τοῦ Θ, τῆς μέσης δὲ γραμμῆς ἐν αὐτῷ διαφθαρείσης, ἔδοξεν ὁ *βιβλιογράφος* οὐραὶ γεγράφθαι» (Πρβ. καὶ σελ. 991). Ἐν σελ. 909 ἀναγινώσκεται «φαίνεται μὲν γὰρ ὡς (ἐπ') ἐξηγήσει προσγραφὲν ὑπό τινος, αὖθις δὲ εἰς τοὔδαφος ὑπὸ τοῦ *βιβλιογράφου* μετατεθεῖσθαι», ὡς ἐν Τόμ. ΙϚ',

σελ. 202. Ἀλλὰ κάλλιον θὰ εἶχεν ἡ σύνταξις, ἂν ἀντὶ τῆς μετοχῆς προ-*γραφΕΝ* ἔκειτο τὸ ἀπαρέμφατον *προσγραφΗΝΑΙ*· καὶ ἴσως οὕτως ἦτο κατ' ἀρχὰς γεγραμμένον.

Τόμ. ΙΖ', β', σελ. 240 «τάχα μὲν ἁμαρτηθέντος εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τοῦ πρώτου τῶν ἀντιγράφων ὑπὸ τοῦ πρώτου *βιβλιογράφου*, τάχα δὲ αὐτοῦ τοῦ Ἱπποκράτους παραλιπόντος, ὡς ἂν ἑαυτῷ τινα ὑποτύπωσιν γράφοντος, οὐ πρὸς ἔκδοσιν σύγγραμμα». σελ. 340 «διαμαρτόντος δὲ (τοῦ) πρώτου *βιβλιογράφου*, συνέβη φυλαχθῆναι τὸ ἁμάρτημα». σελ. 732 «καί μοι δοκεῖ τὸ σφάλμα τοῦ πρώτου *βιβλιογράφου* γεγονέναι μᾶλλον ἢ Ἱπποκράτους αὐτοῦ». σελ. 775 «ἤτοι γε αὐτοῦ τοῦ Ἱπποκράτους παριδόντος ὅλου τοῦ λόγου τὸ ἥμισυ μέρος ἢ τοῦ πρώτου *βιβλιογράφου* παραλιπόντος».

Τόμ. ΙΗ', α', σελ. 308 «ἔνιοι δὲ ἐγχωρεῖν φασιν ἡμαρτῆσθαι τὴν λέξιν, οὐκ ὀρθῶς γράψαντος τοῦ πρώτου *βιβλιογράφου*, κἄπειτα μηδενὸς αὐτὴν ἐπανορθῶσαι τολμήσαντος ἄχρι δεῦρο φυλαχθῆναι τὴν ἁμαρτίαν».

Τόμ. ΙΗ', β', σελ. 654 «ἐγχωρεῖ δὲ ταύτην παραλελεῖφθαι φάναι ὑπὸ τοῦ *βιβλιογράφου*, καθάπερ καὶ ἄλλα πολλὰ ἐν πολλοῖς βιβλίοις Ἱπποκράτους τε καὶ ἄλλων εὑρισκόμενα, τὰ μὲν ἡμαρτημένα φανερῶς, τὰ δὲ παραλελειμμένα» (Γρ. «*εὑρίσκομεν* τὰ μὲν ἡμαρτημένα κτέ.»). σελ. 731 «καὶ τοῦτο συμβῆναι, τοῦ μὲν *βιβλιογράφου* παραλιπόντος αὐτά, φυλαχθείσης δὲ ἄχρι δεῦρο τῆς ἁμαρτίας» (Πρβ. καὶ σελ. 864). Ἐν σελ. 778 γίνεται ἀντίθεσις τοῦ *βιβλιογράφου* καὶ τοῦ *συνθέτου* ἤτοι συγγραφέως.

Ὡς δὲ λέγεται *ὁ πρῶτος βιβλιογράφος*, οὕτω καὶ *ὁ πρῶτος γράψας τὸ βιβλίον*. Ἡμαρτημένον εἶνε τὸ ἐν Τόμ. ΙΖ', α', σελ. 973 «τάχα τοῦ *πρῶτΟΝ* γράψαντος τὸ βιβλίον ἁμαρτάνοντος», ὅπερ μετατυπωτέον εἰς τὸ «τοῦ *πρώτΟΥ* γράψαντος τὸ βιβλίον *ἁμαρτόντος*». Πρβ. σελ. 63 «τοῦ γράψαντος αὐτὸ *πρώτου* σφαλέντος, εἶτα φυλαχθείσης τῆς ἁμαρτίας», κτλ. Ἐν βίῳ Ἐπιφανίου Τόμ. Α', σελ. 10, 30 κεῖται «ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ δέκα μοναχούς, οἵτινες *τὰς δέλτους* ἐμπόνως *γράφοντες* τὴν ἑαυτῶν τροφὴν ἐξ αὐτῶν ἐπορίζοντο».

Εὑρίσκεται δὲ καὶ παρὰ τῷ Λουκιανῷ καὶ παρ' ἄλλοις τισὶ συγγραφεῦσιν ἡ λέξις *βιβλιογράφος*, οἷον

Λουκιαν. πρὸς Ἀπαίδ. 24 «Τὸ δ' ὅλον ἀγνοεῖν μοι δοκεῖς ὅτι τὰς ἀγαθὰς ἐλπίδας οὐ παρὰ τῶν βιβλιοκαπήλων δεῖ ζητεῖν ἀλλὰ παρ' αὑτοῦ καὶ τοῦ καθ' ἡμέραν βίου λαμβάνειν. Σὺ δ' οἴει συνήγορον κοινὸν καὶ μάρτυρα ἔσεσθαί σοι τὸν Ἀττικὸν καὶ Καλλῖνον τοὺς *βιβλιογράφους*;» (Πρβ. Γοῦλιον *Χαρικλ.* Τόμ. Β', σελ. 163 Καλβ.).

Εὐσέβ. Ἐκκλ. Ἱστορ. ϛ', κγ', 2 «ταχυγράφοι γὰρ αὐτῷ πλείους ἢ ἑπτὰ τὸν ἀριθμὸν παρῆσαν ὑπαγορεύοντι, χρόνοις τεταγμένοις ἀλλήλους ἀμείβοντες, *βιβλιογράφοι* τε οὐχ ἧττους ἅμα καὶ κόραις ἐπὶ τὸ καλλιγραφεῖν ἠσκημέναις» (Πρβ. Είνιχ·ήνιον *Εὐσεβ.* Τόμ. Γ', σελ. 284 ἐκδ. β').

Ζωναρ. Ἐπιτ. Ἱστορ. ΙΒ', 16 «καὶ ταχυγράφους ἑπτὰ αὐτῷ παρεστήσατο ἀμοιβαδὸν τῇ γραφῇ χρωμένους κατὰ τεταγμένους καιροὺς καὶ *βιβλιογράφους* οὐχ ἧττους κόρας τε καλλιγραφεῖν ἠσκημένας».

Λιβάν. Τόμ. Α', σελ. 78, 6 «τρέπει μὲν ἐπὶ τοῦτο τῶν *βιβλιογράφων* δέκα» (Πρβ. καὶ σελ. 34, 7 καὶ σελ. 103, 13). Ἐπιστ. 266 «οὐ γὰρ ἄξιον ἡμῖν κόπτεσθαι τὴν ἄλλως τοὺς *βιβλιογράφους*» (Πρβ. καὶ 546 καὶ 1159).

Ἐκ τοῦ *βιβλιογράφος* παρήχθη τὸ ὄνομα *βιβλιογραφία* καὶ τὸ ῥῆμα *βιβλιογραφῶ*.

Διογέν. Λαέρτ. Ζ', 36 «οἱ δὲ οἰκέτην ἕνα τῶν εἰς *βιβλιογραφίαν* πεμπομένων αὐτῷ παρ' Ἀντιγόνου». Διοσκορίδ. π. Ὑλ. Ἰατρ. Α', 114 «εἰς *βιβλιογραφίαν* ἐπιτήδειος».

Εὐστάθ. Συγγραμματ. σελ. 91, 44 «πρὸ ὑμῶν οἴδασιν οἱ *βιβλιογραφήσαντες*». σελ. 180, 74 «ἀναγκάζοιτο ἂν *βιβλιογραφεῖν*». σελ. 281, 10 «μὴ καὶ πλατὺ μάλα βιβλιογραφήσειν ἀνάγκην εὑρήσω».

Τοῦ μοχθηροῦ τύπου *βιβλογράφος* ἐποιήσατο χρῆσιν ὁ Τζέτζης ἐν Κραμ. Ἀνεκδ. Ὀξων. Τόμ. Γ', σελ. 375, 9.

§ 22

Ταχυγράφος, ὀξυγράφος.

Τὸ ὄνομα τοῦ ταχυγράφου μηνύει τρανότατα τὸ ἔργον αὐτοῦ. Πᾶς δέ τις αὐτόθεν κατανοεῖ ὅτι τὸ μὲν *γραφεὺς* ἔχει γενικὴν ἔννοιαν σημαῖνον τὸν γράφοντα καθόλου, τὸ δὲ *ταχυγράφος* εἰδικὴν δηλοῦν τὸν ταχέως γράφοντα. Πρβ. καὶ Εὐνάπ. σελ. 83 Βοισσ. «ἀξιῶ, φησί, δοθῆναί μοι *τοὺς ταχέως γράφοντας*» καὶ «τοῦ δὲ παρελθεῖν *τοὺς ἄκρους τῶν γραφέων* ἐπιτρέψαντος, οἱ μὲν ἑκατέρωθεν ἕστησαν εἰς τὴν γραφὴν ἕτοιμοι». Εὑρίσκεται δ' ἡ λέξις *ταχυγράφος* παρ' ὀλίγοις τισὶ συγγραφεῦσι τοῦ μεταγενεστέρου ἑλληνισμοῦ.

Συνέσ. Ἐπιστ. ΞΑ' «Ἀστέριος ὁ *ταχυγράφος* ἰδὼν ᾔτησε παρ' ἡμῶν» καὶ «ὁ τότε τῆς συμμορίας ἄρχων τῶν *ταχυγράφων*». ΞΖ' «καὶ τοῖς *ταχυγράφοις* τὰ ἀντίτυπα δοῦναι τῶν τότε γραφέντων ἐπέταξεν».

Εὐσέβ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Ϛ', λϛ' 1 «τὰς ἐπὶ τοῦ κοινοῦ λεγομένας αὐτῷ διαλέξεις *ταχυγράφοις* μεταλαβεῖν ἐπιτρέψαι». Ζ', κθ', 2 «οὗτός γέ τοι ἐπισημειουμένων *ταχυγράφων* ζήτησιν πρὸς αὐτὸν ἐνστησάμενος κτέ.». Πρβ. καὶ Ϛ', κγ', 2 καὶ Ζωναρ. Ἐπιτ. Ἱστορ. ΙΒ', 16. Ἴδε καὶ Οἰκονόμον *Ἐπικρ.* σελ. 293.

Ἐπιφάν. Τόμ. Γ', σελ. 264, 28 «ἐν οἷς ἐκέλευσαν *ταχυγράφοις* γράφειν». Τόμ. Δ', σελ. 6, 27 «μετὰ καὶ *ταχυγράφων*».

Ἐκ τοῦ *ταχυγράφος* ἐσχηματίσθη τὸ ῥῆμα *ταχυγραφῶ*, ὅθεν παρ' Εὐ-

σταθίῳ σελ. 1607, 10 φέρεται «διὸ καὶ οἱ *ταχυγραφοῦντες* καὶ τὰ μαντικὰ ἔπη μεταλαμβάνοντες κτέ.». Πρβ. καὶ Τζέτζην Ἱστορ. Η', 269.

Συνώνυμον τῷ *ταχυγράφος* ὑπάρχει τὸ *ὀξυγράφος*, ἀπαντᾷ δὲ καὶ τοῦτο ἐν μόνῃ τῇ παρηκμακυίᾳ γλώσσῃ. Περὶ ἀμφοτέρων ἐποιήσατο λόγον ὁ Κόπιος *Παλαιογρ. Κριτ.* Τόμ. Α', σελ. 478 καὶ 483· ἀλλὰ τὰ πρὸς ἐξήγησιν τοῦ *ὀξυγράφος* ὑπ' αὐτοῦ γεγραμμένα φαίνονται ἡμῖν γελοῖα. Κατ' οὐδένα τρόπον δύναται ἡ λέξις νὰ σημαίνῃ τὸν γράφοντα ὀξεῖς καὶ λεπτοὺς χαρακτῆρας ἀλλὰ τὸν γράφοντα ὀξέως ἤτοι ταχέως. Ἡσύχ. «Ὀξέως: ταχέως». Πρβ. *ὀξυμαθής*, *ὀξύρροπος*, κτλ.

Ψαλμ. ΜΔ', 2 «ἡ γλῶσσά μου κάλαμος γραμματέως *ὀξυγράφου*». Πρβ. καὶ Ὠριγέν. Τόμ. ΙΒ', σελ. 325.

Ἐπιφάν. Τόμ. Β', σελ. 588, 29 «τοῦ μὲν Ἀμβροσίου τὰ πρὸς τροφὰς αὐτῷ τε καὶ τοῖς *ὀξυγράφοις* καὶ τοῖς ὑπηρετοῦσιν αὐτῷ ἐπαρκοῦντος».

Φίλων Τόμ. Ε', σελ. 155 «ἆρα ὅπως βίβλον ἀποπληρώσω, καθάπερ οἱ μισθοῦ γράφοντες ἢ οἱ γυμνάζοντες ὀφθαλμούς τε καὶ χεῖρας, τοὺς μὲν εἰς ὀξυωπίαν, τὰς δ' ἵνα ὦσιν *ὀξυγράφοι*;». Πρβ. καὶ Λοβέκκιον *Φρυν.* σελ. 123.

Περὶ τοῦ τόνου τῆς λέξεως *ὀξυγράφος* γίνεται λόγος ἐν τοῖς Κραμ. Ὀξων. Ἀνεκδ. Τόμ. Β', σελ. 397, 31 «Ὀξυγράφος διὰ τί παροξύνεται; Τὰ παρὰ τὸ γράφω ἅπαντα παροξύνονται, οἷον *καλλιγράφος*, *ὀξυγράφος*». Πρβ. καὶ Ἀρκάδ. π. Τόν. σελ. 90, 23 «Τὰ παρὰ τὸ γράφω παροξύνεται· *ἱστοριογράφος*, *βιβλιογράφος*. Τὸ δὲ παράγραφος τὸ σημεῖον τὸ ἐν τοῖς μέτροις τιθέμενον προπαροξύνεται· παρὰ τὸ γραφὴ γάρ» καὶ Ἐτυμ. Μέγ. σελ. 694, 42 «Πτολίπορθος: ἐκ τοῦ πορθῶ. Καὶ διὰ τί μὴ πρὸ μιᾶς εἶχε τὸν τόνον, ὥσπερ καὶ τὸ *καλλιγράφος* ἐκ τοῦ γράφω;». Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον λέγεται καὶ *γεωγράφος*, *δικογράφος*, *γλωσσογράφος*, *λογογράφος*, *πολεμογράφος* καὶ ἄλλα πολλά.

Ἀλλὰ τὰ ἐπὶ πάθους τιθέμενα προπαροξύνονται; οἷον *ἀγιόγραφος*, *θεόγραφος* (θεόγραπτος), *ἰδιόγραφος* (τὸ ἰδιόγραφον), *λεπτόγραφος*, *μεσόγραφος*, *μυριόγραφος*, *νεόγραφος* (νεόγραπτος), *ὁλόγραφος*, *σεπτόγραφος*, *χειρόγραφος* (τὸ χειρόγραφον)[1]. Πρβ. Τζέτζην παρὰ Ναυκίῳ *Προοιμ. Λεξ. Βυζάντ.* σελ. 32:

> βίβλος ἐγὼν σχεδίη *πρωτόγραφος*, αὐτὰρ ὁ Τζέτζης
> φαυλογράφος περ ἐὼν *πρωτογράφος* ἔσχεν ἐμεῖο·
> σύμβολα δ' εἰσοράᾳς πᾶσ' ἀρίγνωτα τάδε.

καὶ ἐν Κραμ. Ἀνεκδ. Ὀξ. Τόμ. Γ', σελ. 370, 20 καὶ σελ. 371, 6. Παρ' Ἐπιφανίῳ Τόμ. Β', σελ. 69, 11 φέρεται «ἔχουσι δὲ εἰκόνας *ἐνζωγράφους* διὰ

1 Παρ' ἡμῖν λέγεται καὶ ὁ σ τ ε ρ ό γ ρ α φ ο ς - ὁ σ τ ε ρ ό γ ρ α φ ο ν, ὁ μ ο ι ό γ ρ α φ ο ς - ὁμοιόγραφον, π α ν ο μ ο ι ό γ ρ α φ ο ν (ἢ π α ν ο μ ο ι ό τ υ π ο ν), κτλ.

χρωμάτων», οὗ ἡ ἑνικὴ ὀνομαστικὴ ἐπάναγκες εἶνε νὰ προενεχθῇ *ἐνζώγραφος*.

Ἐπὶ παθητικῆς ἐννοίας παραλαμβάνονται καὶ οἱ εἰς ΗΣ λήγοντες τύποι, οἷον *ἀρτιγραφής*, *μελαγγραφής*, *ὀστρειογραφής* καὶ *χρυσογραφής*. Ἀλλὰ τὸ *εὐγραφής* εὑρίσκεται καὶ παθητικῶς εἰρημένον καὶ ἐνεργητικῶς (Ἀνθολ. Παλατ. ϛ', 221 καὶ 65. 66). Τὸ παρ' Ἀγαθαγγέλῳ σελ. 137 Διδ. «ὁμοιογράφοι, εἰκονογράφοι, *ἀκριβογραφεῖς*, καλλωπισταί» ἐσχηματίσθη πιθανώτατα ἐξ ἑνικῆς ὀνομαστικῆς *ἀκριβογράφεύς* (Πρβ. καὶ *χρυσογραφεύς*). Ἀλλ' ἐν τοῖς εἰς Εὐριπίδην Σχολίοις Ὀρέστ. 872 ἔγραψεν ὁ Κόβητος «Διονύσιος ὁ *κυκλογράφος*» ἀντὶ τοῦ *κυκλογραφεύς*, ᾧ ὅμοιον τὸ παρὰ Διονυσίῳ τῷ Ἁλικαρνασσεῖ π. Δειν. 11 «ὥστε Δεινάρχῳ *λογογραφεῖ* χρῆσθαι» ὀφεῖλον πάντως νὰ μετατυπωθῇ εἰς τὸ *λογογράφῳ*.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἄτοπον καὶ ἀνελλήνιστον ἐξελέγχεται τὸ κυκλούμενον ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς φωνῇ *τηλέγραφος*, ὅπερ οὐδὲν τοῦ *καλλίγραφος* καὶ *μυθόγραφος* διαφέρον δύνανται μὲν ἀφροντίστως νὰ προφέρωσι καὶ νὰ συνηγορῶσιν αὐτῷ ἐκθύμως οἱ ἐκ τῶν τριόδων σύρφακες ἐπίδειξιν ἀμαθίας καὶ ἀκοσμίας ἐν φιλολογικοῖς ζητήμασιν ἐπιδεικνύμενοι, οὐχὶ δὲ καὶ οἱ ὁπωσδήποτε πεπαιδευμένοι καὶ πρεσβεύοντες τὸ ἀξίωμα «οὐκ ἐφ' ἡμῖν ὁ νόμος τῆς γλώσσης, ἀλλ' ἡμεῖς ἐπὶ τῷ νόμῳ». Τὸ προπαροξύτονον *τηλέγραφος* παθητικὴν ἔχον κατὰ τοὺς κανόνας τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης δύναμιν δηλοῖ τὸν *τῆλε γεγραμμένον*, οὐχὶ τὸν *τῆλε γράφοντα*, ὅστις σημαίνεται δι' ὀνόματος παροξυτόνου *τηλεγράφος*, ὁμοίως ἐσχηματισμένου τῷ *τηλεσκόπος*, οὗ παθητικὸν εἶνε τὸ *τηλέσκοπος*. Πρβ. καὶ *πρωτογράφος* καὶ *πρωτόγραφος*. Περὶ τοῦ *τηλεβόλος* καὶ τοῦ *τηλεμάχος* ἢ *τηλέμαχος* θὰ διαλάβωμεν ἀλλαχοῦ.

Ἀποδοκιμαστέον εἶνε καὶ τὸ ἐπ' ἐνεργείας συνήθως λεγόμενον *ἀνορθόγραφος*. Ὡς τονίζεται *ὀρθογράφος*, οὗ φέρεται χρῆσις παρὰ Σουΐδᾳ λ. *ἀνώγεων*, οὕτως ὀφείλει νὰ τονίζηται καὶ *ἀνορθογράφος*. Πρβ. *δωροδόκος* καὶ *ἀδωροδόκος*, *ἐργολάβος* καὶ *συνεργολάβος*, *κληρονόμος* καὶ *συγκληρονόμος*, *λεπτολόγος* καὶ *ὑπολεπτολόγος*, κτλ. Ἔτι δὲ *κισσοφόρος* καὶ *φιλοκισσοφόρος*, κτλ. Τοὐναντίον λέγεται *κυνηγός* - *φιλοκύνηγος*, κτλ.

Ο ΚΟΙΝΩΝΙΣΜΟΣ ΕΝ ΓΕΡΜΑΝΙΑ

Ἡ διπλῆ ἀπόπειρα δολοφονίας, ἡ ἐσχάτως λαβοῦσα χώραν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας, περισπᾷ ἀναμφιβόλως πρὸς στιγμὴν τὸ διαφέρον καὶ τὴν περιέργειαν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ δημοσίου ἀπὸ τοῦ ἄλλου εὐρωπαϊκοῦ ζητήματος, τὸ ὁποῖον ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον συζητηθὲν καὶ ἀναλυθέν, χάριν τοῦ

ὁποίου τοσοῦτοι ἔρρευσαν κρουνοὶ μελάνης καὶ ποταμοὶ αἵματος, παρίσταται ἤδη εἰς ὁριστικωτέραν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον λύσιν ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας. Παρὰ τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα, τοῦ ὁποίου εὐκταία τις καὶ σύμφωνος πρὸς τὰς ἀξιώσεις τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ λύσις ἀναμένεται ἐκ Βερολίνου, ἕτερον ζήτημα ἐπασχολεῖ τοὺς ἀνωτέρους πολιτικοὺς κύκλους ἐν τῇ παρὰ τὸν Σπρέαν γερμανικῇ πρωτευούσῃ, τὸ ὁποῖον εἰ καὶ μερικὴν μόνον σημασίαν κεκτημένον, εἰ καὶ μὴ ἁπτόμενον ἀπ' εὐθείας ξένων σχέσεων καὶ συμφερόντων, ἐνδιαφέρει ἐν τούτοις τὸ δημόσιον πνεῦμα ἐν Εὐρώπῃ, τὸ ὁποῖον ἐν τῇ ἐπανειλημμένῃ ἀποπείρᾳ δολοφονίας κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος Γουλιέλμου διορᾷ τὰς σκέψεις καὶ τάσεις τολμηροῦ κοινωνικοῦ κόμματος ζητοῦντος διὰ παντὸς μέσου, μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς δολοφονίας, τὴν ἐκδήλωσιν τῶν τολμηρῶν αὐτοῦ σχεδίων, ἐνώπιον οὐδενὸς κωλυομένου προσκόμματος ἀπέναντι τῆς πραγματώσεως τοῦ κοινωνικοῦ αὐτοῦ ἰδεώδους, μέλλοντος ἴσως μετ' ὀλίγον διὰ τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ σιδήρου, διὰ τῆς καταστροφῆς καὶ τῆς ἐρημώσεως ν' ἀποπειραθῇ τὴν ἀνίδρυσιν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ σχεδιαζομένου νέου κοινωνικοῦ καθεστῶτος. Οἱ χρόνοι τοῦ *Τρόμου* καὶ τοῦ *Δήμου* τῶν Παρισίων θέλουσιν ἴσως θᾶττον ἢ βράδιον διαταράξει τὸν βίον τῆς γερμανικῆς ἱστορίας, ὁ δὲ καπνὸς καὶ ἡ ἀστραπή, ἡ ἐξελθοῦσα ἀπὸ τῆς στενῆς ὀπῆς τοῦ πυροβόλου, τοῦ διευθυνθέντος κατὰ τῆς πολιᾶς κεφαλῆς τοῦ νέου τῆς Γερμανίας Βαρβαρόσσα, εἶναι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀπαίσιον προοιώνισμα καὶ προμήνυμα τῆς καταιγίδος, τῆς ἐπαπειλούσης νὰ κλονίσῃ ἐκ θεμελίων τὸ νεοτευχὲς οἰκοδόμημα τῆς γερμανικῆς ἑνότητος. Ὄντως τελεῖταί τι παράδοξον σήμερον ἐν τῷ βίῳ τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους. Ὀλίγοι χρόνοι παρῆλθον μόλις, ἀφ' ὅτου ἐξηγέρθη ἀπὸ τῶν μεταφυσικῶν αὐτῆς ὀνείρων ἡ Γερμανία, ἀνακηρύττουσα καὶ πραγματοῦσα ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ ἱστορίᾳ τὸν λόγον τοῦ μέλλοντος, καθὰ προεφήτευεν ὁ Ἕγελος καὶ καθὰ διισχυρίζετο ἐν τῇ ἐθνικῇ αὐτῆς φιλαυτίᾳ καὶ ὑπεροψίᾳ μετὰ τὸν θρίαμβον τοῦ Σεδὰν καὶ τὴν πτῶσιν τῆς Γαλλίας, εἶναι νωπαὶ εἰσέτι αἱ δάφναι τῶν πολεμικῶν αὐτῆς θριάμβων, καὶ ἰδοὺ εἰσέρχεται καὶ πάλιν εἰς τὸ στάδιον νέων πειρασμῶν καὶ νέας δοκιμασίας. Ὁ ἀκαταγώνιστος ἀθλητὴς τῆς χθὲς παρίσταται σήμερον ἐνώπιον τοῦ ἐκπεπληγμένου εὐρωπαϊκοῦ δημοσίου σκαιός τις μέθυσος, αὐτοκτονῶν ἐν ἀγνοίᾳ, ἀντικείμενον οἴκτου τοῖς φίλοις, καταγέλωτος τοῖς πολεμίοις. Ἐν μέσῳ τῆς φαινομενικῆς δόξης, τῆς περιβαλλούσης τὸ γερμανικὸν πνεῦμα, ἀπαίσιός τις σκιὰ παρενοχλεῖ καὶ ταράττει τὸ ἐτάζον τοῦ ξένου παρατηρητοῦ βλέμμα. Καθ' ἣν στιγμὴν ἡ Γερμανία καλεῖ ἐν τῇ πρωτευούσῃ αὐτῆς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν μεγάλων εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, ὅπως ὑπὸ τὴν αἰγίδα αὐτῆς καὶ τὴν πρωτοβουλίαν συσκεφθῶσι περὶ τοῦ δυσχερεστάτου τῶν εὐρωπαϊκῶν ζητημάτων, καθ' ἣν στιγμὴν ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ ἀρχιγραμματέως αὐτῆς μέλλουσι νὰ τεθῶσι νέαι βάσεις τῆς εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης καὶ ἰσορροπίας, ἡ εἰρωνεία τῆς εἱμαρμένης ἔρχεται ταράττουσα τὴν χα-

ρὰν τῆς γερμανικῆς φυλῆς ἐπὶ τῇ σπουδαιότητι ταύτῃ τῆς κοσμοϊστορικῆς αὐτῆς ἀποστολῆς ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἱστορίᾳ. Ἡ δὲ ἀπαισία χεὶρ ἀγνώστου καὶ ἀμφιβόλου μέλλοντος ἀποτυποῖ ἐπὶ τῆς μετόπης τοῦ νέου γερμανικοῦ οἰκοδομήματος τὸ μοιραῖον ἐκεῖνο *Μανὲ, Θεκὲλ, Φάρες* τοῦ δείπνου τοῦ Βαλτάσσαρ.[1]

Τοιαύτας σκέψεις παρήγαγεν ἀναμφιβόλως τὸ τελευταῖον γεγονὸς εἰς τὸ πνεῦμα παντὸς τὴν ἐσωτερικὴν τῆς Γερμανίας κατάστασιν καλῶς εἰδότος καὶ ἀνεξαρτήτως πάσης συμπαθείας περὶ τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος αὐτῆς κρίνοντος. Ἡ ἀπόπειρα τῆς κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος δολοφονίας δὲν εἶναι μεμονωμένη τις πρᾶξις, ἀνεξάρτητος τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως τῆς χώρας, τῆς ζωηρᾶς ζυμώσεως, ἣν ἀπό τινος χρόνου ἐν τῷ καθόλου αὐτῆς βίῳ ὑφίσταται ἡ Γερμανία· εἶναι παράφρων ἔκφρασις τῶν παθῶν καὶ τῶν αἰσθημάτων, τὰ ὁποῖα συγκινοῦσιν ἀπὸ ἱκανοῦ χρόνου τάξιν τινὰ τῆς γερμανικῆς κοινωνίας, διαδήλωσις καθολικῆς συνωμοσίας, ἀπειλούσης τὰς βάσεις αὐτῆς καὶ τὸ μέλλον· εἶναι τὸ ἀπαίσιον προανάκρουσμα τοῦ ἀρχομένου πολέμου μεταξὺ δύο τάξεων, τῆς τάξεως τῆς ἐκπροσωπούσης τὴν ἐργασίαν καὶ τῆς ἐκπροσωπούσης τὸ κεφάλαιον. Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας ἐν τῇ νέᾳ αὐτοκρατορίᾳ οὐδεμίαν ἐκπροσωπεῖ εἰδικὴν προσωπικὴν ἀρχὴν, οὐδαμῶς τυγχάνει ὁ ἀκρογωνιαῖος λίθος τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ αὐτῆς οἰκοδομήματος, οὗ ἀφαιρουμένου δύναται νὰ καταρρεύσῃ ἀμέσως τὸ οἰκοδόμημα· ἐνώπιον τῆς Γερμανίας δὲν κέκτηται τὴν ἀπόλυτον ἐκείνην αὐθεντίαν, ἣν ἐκέκτηντο ἄλλοτε ἐν Γαλλίᾳ ἐπὶ παραδείγματι ὁ πρῶτος καὶ ὁ τρίτος Ναπολέων, συνεπῶς ἡ ζωὴ αὐτοῦ ἢ ὁ θάνατος ἥκιστα προάγει τὰς ἐλπίδας καὶ τὸ μέλλον τῆς κοινωνικῆς ἐκείνης μερίδος, μέλη τῆς ὁποίας ἐξετέλεσαν ἀμφοτέρας τὰς δολοφόνους ἀποπείρας· τοῦ αὐτοκράτορος θνήσκοντος σήμερον ἢ αὔριον, ἥκιστα ἀλλοιοῦται τὸ κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν οἰκοδόμημα τοῦ νέου γερμανικοῦ κράτους, ἡ αὐτὴ δὲ τάξις καὶ αἱ αὐταὶ κοινωνικαὶ σχέσεις θέλουσι συνεχισθῇ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. Τούτου τεθέντος, τὸ τόλμημα τῆς κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος δολοφονίας ὀφείλει νὰ ἐξετασθῇ οὐχὶ ὡς ἀπόπειρα καθ' ἑνὸς προσώπου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐκπροσωπεῖται ὡρισμένη τις ἄρχουσα πολιτικὴ ἰδέα, ἀλλ' ὡς ἡ δημοσία καὶ διὰ πραγμάτων διακήρυξις τοῦ μίσους καὶ τῆς ἐκδικήσεως, ὑφ' ἧς κατέχεται κοινωνική τις μερὶς ἐν Γερμανίᾳ. Ἡ ἐργατικὴ τάξις διὰ τῆς ἀποπείρας ἐκείνης προαναγγέλλει τὸ μῖσος αὐτῆς, τὸν ἐμπράκτως ἀρχόμενον πόλεμον κατὰ τῆς τάξεως τῆς ἐκπροσωπούσης τὸ κεφάλαιον. Καὶ τίς εἶναι ὁ ἐξοχώτατος, ὁ περιφανέστατος ἀντιπρόσωπος τῆς τάξεως, καθ' ἧς κηρύττει τὸν πόλεμον ἡ ἐργατικὴ τάξις, εἰμὴ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ; Ἡ ἀπαισία λοιπὸν ἀπόπειρα τοῦ Χέδελ καὶ τοῦ Νόβιλιγκ ὀφείλει νὰ θεωρηθῇ ὡς προκαταρκτικὸς

1 Ἐγράφοντο ταῦτα καθ' ἣν ἐποχὴν συνήρχοντο ἐν Βερολίνῳ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν μεγάλων τῆς Εὐρώπης δυνάμεων πρὸς ἐξεύρεσιν μέσων συνδιαλλαγῆς μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Ῥωσίας ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος.

τις ἀκροβολισμὸς τοῦ ὑφισταμένου ἤδη ἀγῶνος μεταξὺ τῶν δύο κοινωνικῶν τάξεων ἐν Γερμανίᾳ, οὐχὶ δὲ οὔτε ὡς τυχαία, οὔτε ὡς λελογισμένη ἰδέα ἡ ἀπόπειρα κατὰ τῆς ζωῆς τοῦ αὐτοκράτορος.

Ὁ *πανθεϊσμός*, ἔγραφέ ποτε ὁ Ἐρρῖκος Χάϊνε, *εἶναι ἡ ἀπόκρυφος θρησκεία, τὸ δημόσιον μυστικὸν τῆς Γερμανίας*· ἀναλόγως δύναταί τις νὰ εἴπῃ σήμερον, ὅτι ὁ κοινωνισμός, ὁ πανθεϊσμὸς οὗτος ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ τῆς ἀνθρωπότητος, εἶναι οὐχὶ ἡ ἀπόκρυφος ἀλλ' ἡ δημοσία κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ πίστις τῆς συγχρόνου Γερμανίας, πράγματι ἐκπροσωπουμένη ἐν ταῖς ποικίλαις, ἐν αὐταῖς ταῖς μᾶλλον ἀντιθέτοις σφαίραις τοῦ βίου καὶ τῆς ἐπιστήμης· Κοινωνισταὶ ἀκαδημαϊκοὶ (Catheder Socialisten), κοινωνισταὶ δημοκρατικοί, κοινωνισταὶ συντηρητικοί, κοινωνισταὶ χριστιανοὶ τείνουσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον, οἱ μὲν ῥιζικώτερον, οἱ δὲ μετριώτερον, ἐπιζητοῦντες διὰ διαφόρων μέσων τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ ὑφισταμένου κοινωνικοῦ καθεστῶτος· ἀπὸ τοῦ περιβοήτου μυστικοσυμβούλου Wagener, τοῦ ἐξ ἀπορρήτων τοῦ Βίσμαρκ, μέχρι τοῦ τελευταίου χειρώνακτος ὁ κοινωνισμὸς κέκτηται ὀπαδοὺς καὶ προσηλύτους ἐν Γερμανίᾳ. Εἶναι ἄρα ἀλήθεια, μήπω ἀποκαλυφθεῖσα εἰσέτι τελεία ἐν τῇ ἱστορίᾳ, μέλλουσα νὰ ἀναδημιουργήσῃ τὴν νεωτέραν κοινωνίαν, ἢ νόσος κατατρύχουσα τὸ νεώτερον πνεῦμα, τερηδὼν τὸν ὀργανισμὸν τῆς καθ' ἡμᾶς ἐποχῆς διαβιβρώσκουσα; Δὲν ἐπιθυμῶ νὰ εἰσέλθω σήμερον καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὴν συζήτησιν τοῦ σκολιοῦ καὶ περιπλόκου τούτου ζητήματος. Τὰ τεκταινόμενα ἀπό τινος χρόνου ἐν Γερμανίᾳ, ἡ ἀβέβαιος αὐτῆς θέσις ἐν τῷ μέλλοντι συνεπείᾳ τῆς κοινωνιστικῆς κινήσεως, ἥτις ταράσσει ἐν τοῖς τελευταίοις χρόνοις τὸν ἐσωτερικὸν αὐτῆς διάκοσμον, ἡ προσοχὴ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ δημοσίου ἐπὶ ὑποθέσεως λαμβανούσης ὁσημέραι εὐρυτέρας διαστάσεις ἐν τῇ νεωτέρᾳ κοινωνίᾳ, δυναμένης ἴσως νὰ ταράξῃ τὰ πνεύματα καὶ ἐν τῷ κατόπιν χρόνῳ, πάντα ταῦτα μὲ παρωθοῦσιν εἰς τὴν διατύπωσιν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τούτου καταστάντος ζητήματος, τὸ ὁποῖον εὐτυχῶς διὰ τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν ἀντικειμενικὴν μόνον κέκτηται σήμερον σημασίαν, ἕνεκα τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ τῆς ἐν γένει ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς αὐτῆς καταστάσεως.

Α'

Ὁ κοινωνισμός, καὶ ὑπὸ τὴν λέξιν ταύτην ἐννοῶ ἀμφοτέρας τὰς κοινωνικὰς αἱρέσεις τὰς ἐπιζητούσας τὴν ἀνατροπὴν τοῦ ἤδη ὑφισταμένου κοινωνικοῦ καθεστῶτος ἐν τῇ ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ, αἵτινες διακρίνονται ἐν τῇ συγχρόνῳ ἐπιστήμῃ διὰ τῶν ὅρων Socialisme καὶ Communisme καὶ αἵτινες εἰ καὶ διαφέρουσαι ἀλλήλων ὑπό τινας ἐπόψεις, ἀλλὰ συναντῶνται καθ' ὅσον τείνουσι πρὸς τὴν πραγμάτωσιν τοῦ αὐτοῦ σκοποῦ καὶ τοῦ αὐτοῦ ἰδεώδους, δὲν εἶναι γέννημα τῆς προτεραίας, οὔτε χρονολογεῖται ἀπὸ τῶν τελευταίων τούτων δεκαετηρίδων, καθ' ἃς παρέστη ὡς αὐτοτελὴς κοινωνικὴ ἰδέα, εὐαγγελισ-

ιένη τὴν προσεχῆ αὐτῆς βασιλείαν ἐν τῷ νέῳ κόσμῳ καὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς ἐπιστήμης διαμφισβητοῦσα τοὺς τίτλους καὶ τὰς περγαμηνὰς τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς αὐθεντείας ἐν τῇ κοινωνίᾳ τοῦ μέχρι τοῦδε ἰσχύοντος κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ καθεστῶτος. Ἀπὸ παλαιτάτου ἤδη χρόνου παρέστη ἐν τῷ βίῳ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ἐν τῇ θεωρίᾳ καὶ ἐν τῇ πράξει ὡς δημιουργικὴ ἀρχὴ τῶν κοινωνιῶν καὶ τῶν ἀτόμων. Παραλείπων τὰς πρωτογενεῖς κοινωνίας, ἐν τῷ κοινωνικῷ τῶν ὁποίων ὀργανισμῷ δύναταί τις νὰ διακρίνῃ πολλὰ κοινωνιστικὰ στοιχεῖα, καὶ αἵτινες τούτου τοῦ λόγου ἕνεκα κατέστησαν ἰδεῶδες καὶ πρότυπον τῶν πλείστων νεωτέρων κοινωνιστικῶν συλλήψεων, παρατηρῶ ὅτι ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἀρχαιότητι κατὰ κοινωνιστικὰς ἀρχὰς ὠργανώθησαν αἱ δωρικαὶ πολιτεῖαι τῆς Κρήτης καὶ τῆς Σπάρτης, ὧν ἡ σύστασις ἀπεδίδετο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων εἰς δύο κοινωνικοὺς μεταρρυθμιστάς, τὸν Μίνωα καὶ τὸν Λυκοῦργον, σύστημά τι κοινοκτησίας καθιεροῦσαι, ἐλαχίστην δὲ εἰς τὸν θεσμὸν τοῦ γάμου, ἕνα τῶν θεμελιωδεστάτων ἀναντιρρήτως θεσμῶν καὶ τῶν ζωτικωτάτων ὅρων πάσης πολιτικῆς κοινωνίας, ἀποδίδουσαι σημασίαν. Κατὰ πόσον ἐν τούτοις αἱ πολιτεῖαι αὗται συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ προαγωγὴν τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, γνωρίζει πᾶς ὁ καὶ ἐπ' ἐλάχιστον τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν μελετήσας.

Ὁ κοινωνισμὸς ὡς ἐπιστημονικὴ ἢ κοινωνικὴ θεωρία, διαμφισβητοῦσα τὸ καθεστώς, ἐπιφαίνεται ἰδίως ἐν χρόνοις κοινωνικῆς ἐκλύσεως καὶ πολιτικῆς τῶν ἐθνῶν πτώσεως· τολμηρὰ θεωρητικὰ πνεύματα, ἀδημονοῦντα ἐπὶ τῇ ἀρχούσῃ καταστάσει, ζητοῦσι τὴν παρηγορίαν καὶ τὴν ἀνάπαυσιν τοῦ πνεύματος αὐτῶν εἰς τὰς χιμαίρας· ἀντὶ τῆς ρωπογραφίας τοῦ παρόντος ὑποδεικνύουσι καὶ προτάττουσι τὴν ἰδεώδη εἰκόνα ἀγνώστου τινὸς κοινωνικοῦ κόσμου, οὗ ἡ πραγμάτωσις μόνη δύναται νὰ σώσῃ καὶ νὰ ἀναζωογονήσῃ τὴν ἤδη καταρρέουσαν κοινωνίαν. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν γεγραμμένην τοιούτων ἰδεῶν καὶ τοιούτων τάσεων ἀπαντῶμεν κατὰ πρῶτον ἐν τῇ πολιτικῇ τῶν λαῶν ἱστορίᾳ τὸ ἀριστούργημα κοινωνιστικῆς συλλήψεως, τὴν *Πολιτείαν* τοῦ Πλάτωνος.

Μετὰ τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία κατέρρεεν, ἕρμαιον τῶν ἐμφυλίων αὐτῆς ἐρίδων καὶ διαιρέσεων. Οἱ ὅροι τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου εἶχον διαμφισβητηθῆ ὑπὸ τῆς σοφιστικῆς διδασκαλίας, ἥτις ἀπὸ τῆς θεωρίας ἀρξαμένη ἐλυμαίνετο ἤδη τὴν τότε κοινωνίαν καὶ ἐν τῇ πράξει. Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει ἠθῶν καὶ πραγμάτων ὁ Πλάτων, τὸ τολμηρότατον καὶ αἰθεριώτατον τῶν πνευμάτων πάντων τῶν αἰώνων ἐφαντάσθη καὶ διετύπωσε τὴν κοινωνιστικὴν αὐτοῦ *Πολιτείαν*. Κατάργησις τοῦ γάμου, τῆς ἰδιοκτησίας, διαίρεσις τῶν πολιτῶν εἰς αὐστηρῶς κεχωρισμένας ἀπ' ἀλλήλων κοινωνικὰς τάξεις, παντοδυναμία τῆς πολιτείας ἐπὶ τοῦ ἀτόμου, ἡ ὑπ' αὐτῆς ἀνατροφὴ καὶ χειραγωγία αὐτοῦ ἀπὸ τῆς γεννήσεως μέχρι τοῦ θανάτου, τοιοῦτον ἐν ὀλίγαις λέξεσι τὸ

ἀντικείμενον καὶ ὁ σκοπὸς τῆς πλατωνικῆς πολιτείας. Κατὰ πόσον ἐν τούτοις καὶ αὐτὸς ὁ ἰδανικὸς τῆς πολιτείας ὀνειροπόλος εἶχε πεποίθησιν εἰς τὴν φιλοσοφικὴν αὐτοῦ ἔμπνευσιν, κατὰ πόσον ὁ νέος Πυγμαλίων ἐπίστευεν εἰς τὴν ζωὴν τοῦ τέκνου τοῦ ἔρωτός του, τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ Γαλατείας, δεικνύουσιν οἱ ἑπόμενοι ἐν τῷ τέλει τῆς Πολιτείας αὐτοῦ στίχοι: «Ἐπὶ γῆς γε οὐδαμῶς οἶμαι αὐτὴν εἶναι· ἀλλ' ἐν οὐρανῷ ἴσως παράδειγμα ἀπόκειται τῷ βουλομένῳ ὁρᾷν, καὶ ὁρῶντι, ἑαυτὸν κατοικίζειν, διαφέρει δὲ οὐδὲν εἴτε που ἐστίν, εἴτε ἔσται· τὰ γὰρ ταύτης μόνης ἂν πράξειεν (ὁ φιλόσοφος), ἄλλης δὲ οὐδεμιᾶς»[1]. Τοιαύτη ἡ Πολιτεία τοῦ Πλάτωνος, ἀφ' ἧς χρονολογεῖται πράγματι ἡ πρώτη τοῦ κοινωνισμοῦ ἀπόπειρα πρὸς κριτικὴν ἀνάλυσιν τῆς μέχρι τῆς σήμερον ὑφισταμένης κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον τάξεως ἐν τῇ κοινωνίᾳ, καὶ ἥτις ἐχρησίμευσεν ἰδίως ὡς πρότυπον καὶ ὡς ὑπόδειγμα πάσης κοινωνιστικῆς χιμαίρας ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις.

Ὁ κοινωνισμὸς ἔσχε παρὰ τῷ Πλάτωνι τὸν ἐξοχώτατον καὶ τὸν τελειότατον ἐν Ἑλλάδι ἀντιπρόσωπον· ἀλλὰ δὲν ἐξῆλθε τῆς θεωρίας, προσθέτων μίαν εἰσέτι ἀρχὴν διαιρέσεως καὶ πάλης κατὰ τοὺς χρόνους τῆς πτώσεως τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας. Ἐκ τῶν Στωϊκῶν καὶ τῶν Ἐπικουρείων, τῶν τελευταίων τούτων ἀπηχήσεων τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης, οἱ μὲν Ἐπικούρειοι παρεμπιπτόντως μόνον ἠσχολήθησαν περὶ κοινωνικὰ ζητήματα, οἱ δὲ Στωϊκοὶ διαφόρως λίαν ἐμελέτησαν αὐτὰ καὶ ἐπραγματεύθησαν. Οὕτως ὁ Ζήνων καὶ ὁ Χρύσιππος ἐν ταῖς ἀπολεσθείσαις αὐτῶν *Πολιτείαις* συνηγόρησαν μὲν ὑπὲρ τῆς κοινογαμίας, ἐνῷ ἐκ τοὐναντίου ὁ δεύτερος κατεπολέμησεν ἀλλαχοῦ τῶν συγγραμμάτων του τὰς ἰδέας τοῦ Πλάτωνος περὶ κοινοκτησίας.

Τῶν Στωϊκῶν ἡ ἐπίδρασις καταφαίνεται καθαρώτερον ἐν Ρώμῃ. Γνωστὸν ὁποῖαι σχέσεις συνέδεον τοὺς ἐξ Ἑλλάδος μεταναστεύσαντας εἰς Ρώμην φιλοσόφους μετὰ τῶν ἐγκρίτων πολιτικῶν ἀνδρῶν αὐτῆς· ἡ δὲ στάσις τῶν Γράκχων, ἡ ἀπόπειρα ἐφαρμογῆς ἰσοκτησίας τινὸς ἐν τῇ ρωμαϊκῇ πολιτείᾳ, καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι προῆλθεν ἐκ πολιτικῆς ἀνάγκης λογικωτέρας τινὸς καὶ δικαιοτέρας ἀναδιοργανώσεως τῆς κοινωνίας, οὐχὶ δὲ ἐξ ἁπλῆς φιλοδόξου δημαγωγίας, δύναται ν' ἀναζητηθῇ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς θεωρίαις, αἵτινες τοσοῦτον εἶχον ἐπιδράσει ἐπὶ τοῦ βίου καὶ τῆς ἐπιστήμης τῶν Ρωμαίων. Ἀλλ' ἡ ἰδέα τῆς ἀτομικότητος καὶ τῶν δικαίων αὐτῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἡ πολιτικὴ τῶν Ρωμαίων ὀρθοφροσύνη κατίσχυσαν πάσης ἀνατρεπτικῆς ἀποπείρας κατὰ τῆς ὑφισταμένης κοινωνικῆς τάξεως.

Ἐν τῇ πτώσει τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἐν τῇ παντελεῖ αὐτοῦ ἐξαντλήσει καὶ διαλύσει ἐπιφαίνεται ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῆς ἱστορίας ὁ Χριστιανισμός. Ποῖον εἶναι τὸ ἀληθὲς αὐτοῦ πνεῦμα, τίς ἡ ἐξάρχουσα σκέψις ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἐπαγγελθείσῃ κοινωνικῇ ἀναγεννήσει; Ὑπάρχουσιν ἀντιφωνίαι περὶ τούτου: ὁ κοινωνισμός, ὁ ἀρχαιότερος ἰδίως, ἀνεζήτησεν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τὴν πηγὴν

1 Πλ. Πολιτ. 592, Α, Β.

τῶν κοινωνικῶν αὐτοῦ μεταρρυθμίσεων, ἀλλ' οὐχ ἧττον καὶ οἱ ἐναντίοι διὰ τοῦ Εὐαγγελίου προσπαθοῦσι νὰ καταπολεμήσωσι τὰς κοινωνιστικὰς θεωρίας. Βέβαιον ἐν τούτοις εἶναι ὅτι, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ χριστιανισμὸς ἀπεκαλύφθη καὶ διεμορφώθη, ἐν χρόνοις καθολικῆς τῶν ἠθῶν πτώσεως καὶ ἐκλύσεως, ὁ μὲν πλοῦτος καὶ ἡ ὑλικὴ εὐζωΐα ἦσαν προνόμιον ἐλαχίστης κοινωνικῆς μερίδος, κακίστην ποιουμένης αὐτῶν χρῆσιν, ἕνεκα δὲ τῶν μακρῶν πολέμων εἶχεν ἐπέλθει παντελὴς οἰκονομικὴ καταστροφὴ τῆς κοινωνίας, αἱ κατώτεραι τάξεις, θύματα τῆς ὑπεροψίας καὶ ἀλαζονείας τῶν πλουσίων, διετέλουν εἰς κατάστασιν ἀπογνώσεως· ἡ ἐργασία εἶχε περιφρονηθῆ, ἡ δὲ ἁρπαγὴ καὶ ὁ δόλος, προχειρότερα μέσα τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν πολλῶν ὑπὸ τῶν ὀλίγων, ἦσαν αἱ ἀποκλειστικαὶ πηγαὶ τοῦ πλούτου, προάγοντος τὴν ὀκνηρίαν, τὴν ἀσυνειδησίαν, μεταποιήσαντος πράγματι τὴν κοινωνίαν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἰς συρφετὸν ὄντων ὑπὸ ταπεινῶν ἐνστίκτων ἐλαυνομένην, οὐδεμίαν δ' ἀνωτέραν ἠθικὴν ἄποψιν τοῦ βίου δυναμένην νὰ συλλάβῃ καὶ νὰ κατανοήσῃ.

Ἡ *ἡδονὴ τῆς γαστρός*, τὸ θεμελιῶδες τοῦτο δόγμα τῆς φιλοσοφίας τῶν Ἐπικουρείων, ἡ ἱκανοποίησις τῶν αἰσθήσεων ἦσαν τὸ ἄκρον ἄωτον, ἡ ὑπερτάτη ἐνασχόλησις τῆς ὀργιαζούσης ἐκείνης κοινωνίας. Πρὸς τὴν ἠθικὴν ταύτην τῆς ἐποχῆς κατάστασιν ὁ χριστιανισμὸς ἦλθεν εἰς προφανῆ ῥῆξιν. Εἶχεν ἀνάγκην προσηλύτων· καὶ τοιούτους ἠδύνατο νὰ στρατολογήσῃ μόνον μεταξὺ τῶν κατωτέρων, τῶν ἀδικουμένων τάξεων· *εὐκοπώτερον γάρ ἐστι κάμηλον διὰ τρυμαλιᾶς ῥαφίδος εἰσελθεῖν, ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσελθεῖν*. Καὶ ἐν τῇ συνειδήσει ταύτῃ κατήρξατο τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐκείνῃ. Ὅπως θριαμβεύσῃ, ὤφειλε νὰ ἔλθῃ εἰς σύγκρουσιν, νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ ἄρχοντος πνεύματος, νὰ ὑποκαταστήσῃ εἰς αὐτὸ ἑτέραν δημιουργικὴν τῆς κοινωνίας ἰδέαν, καὶ οὕτως ἀντέταξεν εἰς τὴν ἀκολασίαν, εἰς τὰς ὑλικὰς ἀπολαύσεις τοῦ βίου, εἰς τὸν πλοῦτον ἕτερα, ὅλως ἀντίθετα ἰδεώδη— τὴν ἀγαμίαν, τὸν ἀσκητισμόν, τὴν πενίαν.

Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν θεωριῶν τούτων οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ εἶχον σχηματίσει κοινωνίας, καθιερούσας τὴν κοινότητα τῶν κτήσεων, τὴν ἐγκράτειαν, τὴν λιτότητα ἐν ταῖς σχέσεσι τοῦ βίου καὶ τῆς οἰκογενείας. Ἀλλ' αἱ ἀπόπειραι αὗται ἦσαν σποραδικὰ μόνον φαινόμενα, μεμονωμένα, οὐδεμίαν σχόντα καθολικὴν ἀνάπτυξιν καὶ σημασίαν· καὶ ἐξηφανίσθησαν ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐρημιῶν τῆς ἀνατολῆς ἀθορύβως, ἄνευ ἀπηχήσεως, χωρὶς οὐδεμίαν νὰ προσθέσωσι σελίδα ἐν τῷ βίῳ τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ ἀσκητισμὸς ἐκεῖνος, οἷος ἀνεπτύχθη καὶ ἐφηρμόσθη ἐν μέρει, δὲν ἦτο ἡ καθαρὰ ἄρνησις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ προσωπικότητος, διδάξας τὴν ἀποκαρτέρησιν, φονεύσας ἅπαντα τὰ ἔνστικτα, τὰ αἰσθήματα καὶ τὰ πάθη τὰ τοσοῦτον ἀναγκαῖα εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ καὶ ἔθηκε τὸν τελευταῖον λίθον ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ὅστις τότε μόνον ἀνεγεννήθη, ὁπότε οἱ ἐκ βορρᾶ βάρβαροι προσῆλθον κομίζοντες νέας ἀρχάς,

νέαν ζωὴν καὶ εὐρωστίαν εἰς τὸ ἐξηντλημένον ἐκεῖνο σῶμα τῆς ἀρχαίας κοινωνίας.

Κατὰ τὸν μεσαίωνα ἐγένοντο πολλαὶ ἀπόπειραι ἐν τῇ δύσει πρὸς ἐφαρμογὴν τῶν θεωριῶν τούτων τοῦ κοινωνισμοῦ· ἐνθουσιασταί, θεόληπτοι, ἐξημμένοι μοναχοὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐφαντάσθησαν ἐν ταῖς μυστικαῖς αὐτῶν ἐξάψεσι νὰ ἀναδιοργανώσωσι τὴν κοινωνίαν κατὰ θεωρίας, ἐν αἷς ἰδίως προεξῆρχεν ἡ περιφρόνησις τοῦ γάμου καὶ ἡ κοινὴ τῶν ἀγαθῶν κτῆσις· ἀλλ' αἱ πλεῖσται τούτων ἐναυάγησαν ἐν τῇ καθολικῇ ἀδιαφορίᾳ, τινὲς δὲ κατεπνίγησαν καὶ ἐν τῷ αἵματι, ὅπως ἡ αἵρεσις τῶν Ἀναβαπτιστῶν καὶ ἡ λεγομένη κοινωνικὴ ἐξέγερσις τῶν χωρικῶν ἐν τῇ μεσημβρινῇ Γερμανίᾳ, πρὸς καταστολὴν τῆς ὁποίας ἐπὶ τοσοῦτον εἶχε συντελέσει ὁ μέγας μεταρρυθμιστὴς τῆς Γερμανίας Μαρτῖνος Λούθηρος.

Ἡ *Ἀναγέννησις* εἶναι ἡ ἐξέγερσις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἱστορίᾳ, ἀνανήφοντος ἀπὸ τοῦ μακροῦ ὕπνου τοῦ μεσαίωνος, εἶναι ἡ αὐτοσυνειδησία αὐτοῦ ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐν τῇ πολιτείᾳ. Ἐν τῇ καθόλου ἀνάψει τῶν ἰδεῶν αὐτῆς ὑπερβάλλει ἡ τάσις πρός τι ἰδεῶδες πτερύγισμα πρός τινα κόσμον ἔξω ὑπάρχοντα τῆς χώρας τῆς πραγματικότητος. Προσθετέον ἐπίσης ὅτι ὁ πλατωνισμὸς καὶ αἱ πλατωνικαὶ θεωρίαι σαγηνεύουσι τὰ ἐξοχώτατα τῶν πνευμάτων, τοὺς εὐγενεστάτους τῶν ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Καθ' ἣν ἐποχὴν τελεῖται νέα ἐξέλιξις ἐν τῷ ἱστορικῷ βίῳ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀνθρωπότητος, οἱ δὲ ἐνθουσιασταὶ τοῦ Μοναστηρίου, οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Münzer, οἱ ἐπαναστάται χωρικοὶ τῆς παραρρηνίου Γερμανίας διαλύονται ἐν μέσῳ τῶν καταστροφῶν καὶ τῶν ἐρημώσεων, ἃς ἐπὶ ματαίῳ προεκάλεσαν πρὸς ἐφαρμογὴν τῶν ἀπραγματοποιήτων αὐτῶν ὀνείρων, ἓν νέον βιβλίον δημοσιεύεται ὑπ' ἀνδρὸς ἀνωτάτην κατέχοντος θέσιν ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ κοινωνίᾳ. Τὸ βιβλίον ἐκαλεῖτο *Οὐτοπία*, συγγραφεὺς δὲ αὐτοῦ ἦτο Θωμᾶς ὁ Μῶρος, ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἀγγλίας ἐπὶ Ἐρρίκου τοῦ ὀγδόου, θανὼν ἐπὶ τοῦ ἰκριώματος τῇ διαταγῇ τοῦ αἱμοχαροῦς βασιλέως, διότι δὲν συγκατένευσε νὰ καταστῇ συνένοχος τῶν ἀνοσίων αὐτοῦ πράξεων καὶ βουλευμάτων. Ἡ Οὐτοπία εἶναι ἀμυδρά τις ἀπήχησις τῆς πλατωνικῆς πολιτείας· ἀλλ' ὁ Μῶρος δὲν εἶναι ἁπλοῦς μιμητὴς τοῦ Ἕλληνος φιλοσόφου, ἐν πολλοῖς εἶναι αὐθυπόστατον καὶ αὐτοτελὲς πνεῦμα· ἂν ἡ *Πολιτεία* εἶναι καθαρᾶς ἑλληνικῆς διανοίας ῥεμβασμός, ἡ *Οὐτοπία* εἶναι γνησία ἔκφρασις νεωτέρου χριστιανικοῦ πνεύματος· ἂν ὁ Πλάτων ταπεινοῖ τὴν γυναῖκα καὶ τὸν προορισμὸν αὐτῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ, τοὐναντίον ὁ Μῶρος, εἰ καὶ θεωρῶν τὴν κοινοκτησίαν ὡς μίαν τῶν βάσεων τῆς πολιτείας του, ἐν τούτοις δὲν ὁρίζει τὴν κοινογαμίαν ὡς θεσμὸν αὐτῆς ἀναπόφευκτον, καθὰ ἔπραξεν ὁ Ἀθηναῖος φιλόσοφος· ἐν τῇ Οὐτοπίᾳ ἡ γυνὴ καταλαμβάνει τὴν προσήκουσαν αὐτῇ θέσιν, ἣν ἐδημιούργησαν αὐτῇ τὰ νεώτερα, καὶ ἰδίως τὰ γερμανικὰ φῦλα. Τῆς Οὐτοπίας ἀντικείμενον εἶναι ἰδίως ἡ ἔμμεσος κριτικὴ ἀνάλυσις τῆς ἀγγλικῆς πολιτείας κατὰ τὴν ἐποχὴν

ἐκείνην, ἡ κριτικὴ τῆς ἰδιοκτησίας, ὡς θεμελιώδους θεσμοῦ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας καὶ εὐρὺ σχέδιον κοινωνικῆς διοργανώσεως βασιζομένης ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς κοινοκτησίας.

Ἡ *Οὐτοπία* ὑπῆρξεν ἡ πρώτη κοινωνιστικὴ σύλληψις τοῦ νεωτέρου πνεύματος, ῥηξικέλευθον ἔργον χάρις εἰς τὴν διαλεκτικὴν εὐγλωττίαν καὶ τὴν ἐπαγωγὸν παράστασιν μεθ' ἧς διετυπώθη· τὸ δὲ ὄνομα αὐτῆς κατέστη συνώνυμον πάσης πολιτικῆς χιμαίρας κατὰ τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους· συντεθειμένη ἐν μυθιστορικῇ ὑφῇ κατώρθωσε νὰ σαγηνεύσῃ, νὰ παράσχῃ δὲ τὸν τύπον αὐτῆς εἰς ἅπαντα σχεδὸν τὰ ἔργα τῆς μετ' αὐτὴν κοινωνιστικῆς φιλολογίας, ἅτινα ἀθρόα ἀπέρρευσαν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς αὐτοσχεδίων κοινωνικῶν μεταρρυθμιστῶν καὶ ἰδεολόγων. Ἐν τοιαύτῃ ἀναλογίᾳ ἐγράφησαν βραδύτερον ἡ *Ἡλιούπολις* (Civitas Solis) τοῦ δομινικανοῦ μοναχοῦ Καμπανέλλα, μεγαλοπρεπὲς φανταστικὸν δημιούργημα, πλῆρες παραδοξολογίας καὶ μεταφυσικοῦ μυστικισμοῦ· ἡ Oceana τοῦ Ἄγγλου Χαρριγκτῶνος, ἡ Nova Atlantis, ἡμιτελὲς ἔργον τοῦ Ἄγγλου φιλοσόφου Βάκωνος· ἡ Salente καὶ Voyage dans l' île des Plaisirs τοῦ *Φενελῶνος*, ὁ Mundus alter τοῦ Χάλλ, Rêve de paix perpetuelle τοῦ Ἀββᾶ Σαμπιέρρου, ἡ Basiliade τοῦ Μορέλλη καὶ πλεῖστα ἄλλα φανταστικὰ εἰδύλλια εὐδαίμονος κοινωνικοῦ κόσμου, προδίδοντα φανταστικὴν μᾶλλον δύναμιν σχολαίων πνευμάτων, ἢ ἐμβριθῆ σοβαρότητα καὶ ὀξυδέρκειαν κοινωνικῶν ὀργανωτῶν καὶ πολιτικῶν μεταρρυθμιστῶν. Ἀληθῶς ἐν τοῖς πλείστοις τούτων διαπνέει γοητευτική τις ἁρμονία, σαγηνεύουσα εἰ μὴ πείθουσα· ἀναγινώσκων τις αὐτά, ἀπόλλυται πρὸς στιγμὴν ἐν μέσῳ τῶν εἰδυλλιακῶν ἐκείνων περιγραφῶν, λησμονεῖ ἑαυτὸν ἐν τῇ μυστικῇ ἀποπλανήσει διὰ κόσμων ψευδῶν, ἀνυπάρκτων, οὓς διετύπωσεν ἡ φαντασία τοῦ ποιητοῦ καὶ οὓς μεγαλοποιεῖ κατ' ἀρέσκειαν ἡ ἰδία τοῦ ἀναγνώστου φαντασία· ἡ ἀπ' αὐτῶν ἐξερχομένη ἐντύπωσις εἶναι ὅπιον ἀποκοιμίζον τὸ πνεῦμα ἐν τῷ πραγματικῷ αὐτοῦ βίῳ, διά τινος θαυματοποιοῦ ἐνεργείας ἀποκαλύπτον εἰς αὐτὸ τὰ μυστήρια ἑτέρου βίου, τὴν εὐδαιμονίαν ἄλλων κόσμων. Ὁποία ἐν τούτοις ἡ ἐξέγερσις, ἡ ψυχρὰ σκέψις! Τὸ μεγαλοπρεπὲς οἰκοδόμημα εἰς τὸ ὁποῖον μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἠτενίζομεν καὶ ἐθαυμάζομεν, ὁ Παρθενὼν οὗτος ἀρχιτεκτονικῆς τελειότητος, εἶναι ἐκτισμένον ἐπὶ τῶν συννέφων... ἐλαχίστη δὲ ἀνέμου πνοὴ δύναται νὰ τὸ καταστρέψῃ· καὶ ἐξαφανίζεται ἀπὸ τῆς πραγματικότητος, ὡς ἐξαφανίζονται ἅπασαι ἐκεῖναι αἱ μυστικαὶ πόλεις, εἰς τὰς ὁποίας ἀτενίζει μακρόθεν τὸ ἐξηντλημένον καὶ κεκοπιακὸς ὄμμα τοῦ ὁδοιπόρου τῶν ἐρήμων, αἵτινες ἐφ' ὅσον πλησιάζει ἐπὶ τοσοῦτον καὶ ἀπομακρύνονται, μέχρις ὅτου ὁ ἥλιος τῆς πρωΐας ἐξαφανίσῃ αὐτὰς παντελῶς ἀπὸ τοῦ βλέμματός του . . .

Ἡ ἐποχή, καθ' ἣν ἤκμασαν καὶ διετυπώθησαν αἱ θεωρίαι αὗται τῆς κοινωνιστικῆς τάσεως, ἦτο ἡ ἐποχὴ μεταβάσεως ἀπὸ τοῦ μεσαιωνικοῦ εἰς τὸν νεώτερον κόσμον. Μετὰ τὴν Ἀναγέννησιν ἐπήρχετο ἡ Μεταρρύθμισις,

μετὰ τὴν Μεταρρύθμισιν ὁ Δέκατος ὄγδοος αἰὼν μετὰ τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας ἐν Γαλλίᾳ, μετὰ τοῦ Διαφωτισμοῦ (Aufklärung) καὶ τοῦ Ὀρθολογισμοῦ ἐν Γερμανίᾳ. Ἡ ἀνθρωπότης, ἧς τὴν ἐκπολιτιστικὴν ἐνέργειαν παρεκώλυε πολλαπλῆ τυραννία, ὁ δεσποτισμὸς τῆς πολιτείας, ἡ μισαλλοδοξία τῆς ἐκκλησίας, ὁ πλημμελὴς κοινωνικὸς ὀργανισμὸς συνεπείᾳ τῆς εἰς τάξεις αὐστηρῶς ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμένας διαιρέσεως τῆς κοινωνίας, ἡ ἀνθρωπότης ἐπόθει, ἀνεζήτει ἐν τῷ πνεύματι αὐτῆς νέαν τινὰ δημιουργικὴν τῆς κοινωνίας ἰδέαν, ἀλλ' οἱ πόθοι αὐτῆς οὗτοι ἦσαν ἀόριστοι, συγκεχυμένοι, ἀπραγματοποίητοι· ὁ ἄνθρωπος, ἡ κοινωνία ἐλήφθησαν καὶ διετυπώθησαν ἐν τῇ ἀπολύτῳ αὐτῶν ἐννοίᾳ καὶ σημασίᾳ, οὐχὶ ἐν τῇ ἱστορικῇ, ἐν τῇ πραγματικῇ αὐτῶν καταστάσει, ὁποῖοι ἔπρεπε νὰ ἦναι καὶ οὐχὶ ὁποῖοι πράγματι εἶναι· ἐντεῦθεν ἡ ἐπιπολαιότης ἁπάντων τούτων τῶν κοινωνικῶν πλασμάτων, προσεγγίζουσα πρὸς τὴν σοφιστείαν, συντελοῦσα μᾶλλον εἰς τὴν παραπλάνησιν τῶν πνευμάτων πάσης ἐποχῆς, ἢ εἰς τὴν πραγματικὴν δημιουργίαν ὀρθῶν ἀπόψεων περὶ τῆς ἀληθοῦς ὀργανώσεως καὶ τοῦ προορισμοῦ τῆς κοινωνίας.

Ἅπαντα τὰ κοινωνικὰ ταῦτα καὶ πολιτικὰ ὀνειροπολήματα, ἀμυδραὶ καὶ συγκεχυμέναι ἐκφράσεις τῆς δυσαρεσκείας τῶν πνευμάτων κατὰ τοῦ καθεστῶτος, ἦσαν τὰ προανακρούσματα τῆς μεγάλης ἐξεγέρσεως, ἥτις ἐκυοφορεῖτο ἤδη ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐν τῷ βίῳ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ἥτις εἶναι γνωστὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὑπὸ τὸ ὄνομα *γαλλικὴ ἐπανάστασις*.

Μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ὁ κοινωνισμὸς φέρει τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰς τάσεις ἰδανικῆς ὀνειροπολίας μᾶλλον ἢ πραγματικῆς πολιτικῆς ἀρχῆς, ἀξιούσης θέσιν καὶ ἐνέργειαν ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ· μεμονωμέναι τινὲς ἀπόπειραι πραγματώσεως αὐτοῦ οὐδὲν ἔσχον σοβαρὸν ἀποτέλεσμα ἐν τῷ βίῳ οἱουδήποτε ἔθνους. Ἀλλ' ἔκτοτε ἄρχεται νέα ἐποχὴ διὰ τὴν σημασίαν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ· ἂν μέχρι τοῦδε ἦτο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀντικείμενον πολιτικῶν μόνον φαντασιοκόπων, ἤδη ἄρχεται ἐμβριθέστερον ἐρευνώμενος καὶ αναλυόμενος ὡς ἐπιστημονικὴ θεωρία, ἧς ἡ λύσις καὶ ἡ πραγμάτωσις παρίσταται κατεπείγουσα ἐν τῇ ἀναγεννήσει τῆς κοινωνίας.

Ἀληθὴς προφήτης καὶ ἱεροφάντης τοῦ νεωτέρου κοινωνισμοῦ εἶναι ὁ ἐκ Γενεύης φιλόσοφος Ρουσσώ· ἡ ἰδέα τῆς ἰσότητος, ὡς θεμελιώδης βάσις τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, συνήντησε παρ' αὐτῷ τὸν πρῶτον ἀλλὰ καὶ τὸν ἐπισημότατον τῶν θεωρητικῶν αὐτῆς. Συγκεφαλαιῶν ἐν ἑαυτῷ ὁλόκληρον τὴν ἐποχήν, καθ' ἣν ἔζη, μεθ' ὅλων τῶν ἀρετῶν αὐτῆς καὶ τῶν ἐλλείψεων, σκεπτικός, ἀμφιβάλλων, ἀλλὰ καὶ ἐνθουσιώδης ἅμα, πλήρης ἀντιθέσεων, ὑπῆρξεν ὁ ἐξοχώτατος τῶν ἀνατροπέων τοῦ κοινωνικοῦ οἰκοδομήματος τοῦ αἰῶνος του· φιλέρημος, μελαγχολικός, ἀνατραφεὶς ὑπὸ τὴν κολοσσαίαν ἐπίδρασιν τῆς φύσεως τῶν Ἄλπεων, ὁ Ρουσσὼ ἐγένετο ὁ ἱεροφάντης καὶ ὁ μυσταγωγὸς νέας κοινωνικῆς θρησκείας, ἐχούσης ναὸν τὴν φύσιν, ἔξω τῆς ὁποίας οὐδὲν ἀνεγνώριζεν ἀληθὲς καὶ τέλειον, ἀλλὰ διαφθορὰν καὶ ἐξαχρείωσιν. Ὁ πρωτογενὴς

ἄνθρωπος l'homme sauvage, ἦτο τὸ ἰδεῶδες τοῦ φιλοσόφου τῆς Γενεύης, ἐλεύθερος, ἀνώτερος τοῦ πεπολιτισμένου, ὄντος δούλου τῶν κοινωνικῶν ἰδεῶν καὶ τῶν προλήψεων· ὁ σκεπτόμενος ἄνθρωπος εἶναι ζῷον διεφθαρμένον. Τοιαύτη ἡ θεμελιώδης σκέψις τοῦ Ρουσσὼ περὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ, ἰδίως ἐν τῇ ὑπὸ τῆς ἀκαδημείας τῆς Dijon στεφθείσῃ αὐτοῦ μελέτῃ: «Si le rétablissement des sciences et des arts a contribué à épurer les moeurs», ἐν ἑτέρῳ αὐτοῦ βιβλίῳ: «Discours sur l' origine et les fondements de l' inégalité parmi les hommes» καὶ ἰδίως ἐν τῷ πολυθρυλήτῳ αὐτοῦ βιβλίῳ «le Contrat social» τῇ θεμελιώδει ταύτῃ βίβλῳ τοῦ νεωτέρου κοινωνισμοῦ, μετὰ θαυμασίας ἀληθῶς διαλεκτικῆς δεινότητος, ἀλλὰ καὶ μετὰ προφανοῦς σοφιστείας, ἀπήγγειλε τὴν κατάραν κατὰ τοῦ κοινωνικοῦ βίου, κατὰ παντὸς κοινωνικοῦ νόμου καὶ καθεστῶτος· κατεδίκασε τὸν θεσμὸν τῆς ἰδιοκτησίας ὡς πολέμιον τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας, ὡς ἀφορμὴν φόνων, κακουργημάτων, πολέμων, πάσης ἀνθρωπίνης ἀθλιότητος· ἐν τῷ ζητήματι τοῦ γάμου πρῶτος ἔδωκε τὸ παράδειγμα τοῦ *ἐλευθέρου ἔρωτος*, κατὰ τὴν νεωτέραν κοινωνιστικὴν θεωρίαν, οὐδέποτε νυμφευθεὶς νομίμως, συζῶν μετὰ παλλακῆς καὶ ἀποστέλλων τὰ ἐξ αὐτῆς γεννώμενα τέκνα εἰς ἐκθετοτροφεῖον. Ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις, οἱ ἄνδρες τοῦ Ὄρους καὶ τῆς Συμβατικῆς, οἱ ἥρωες τοῦ Τρόμου ἀπεθέωσαν τὸν νέον τοῦτον τοῦ κοινωνισμοῦ καὶ τῆς ἐπαναστάσεως προφήτην, τὸ δὲ βιβλίον αὐτοῦ, *ἡ Κοινωνικὴ Συνθήκη*, κατέστη ἄνευ ὑπερβολῆς ἡ ἱερὰ βίβλος τῆς ἐπαναστάσεως.

Β'

Ἀναμφιβόλως εἶναι ὑπερβολικὴ ἡ ἔκφρασις τοῦ πρώτου Ναπολέοντος εἰπόντος, ὅτι ἄνευ τοῦ Ρουσσὼ δὲν ἐτελεῖτο Γαλλικὴ ἐπανάστασις. Πολιτειολόγοι δύνανται νὰ παραγάγωσιν ἐπανάστασιν ὅσον καὶ φυσιοδίφαι καταιγίδα ἢ σεισμόν.[1] Ἡ ἐπανάστασις, ἡ βιαία αὕτη ἀνατροπὴ τοῦ ὑφισταμένου κοινωνικοῦ καθεστῶτος, ἐνήργει ἤδη ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐν τῇ συνειδήσει τῶν νεωτέρων λαῶν, νέαν ἐγκυμονοῦσα σύνθεσιν ἐν τῷ βίῳ τῆς ἀνθρωπότητος. Ὅ,τι ἐν τούτοις οὐδεμιᾶς εἶναι ἐπιδεκτικὸν ἀντιρρήσεως, εἶναι ὅτι τὰ περὶ κοινωνίας καὶ πολιτείας διατυπωθέντα ὑπὸ τοῦ Ρουσσὼ δόγματα ὑπῆρξαν τοσαῦτα ἄρθρα πολιτικῆς πίστεως τῶν κορυφαίων τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Δὲν ὑπάρχει σχεδὸν φράσις τῆς *Κοινωνικῆς Συνθήκης*, ἥτις δὲν παρελήφθη καὶ δὲν ἀνεπτύχθη, ἥτις δὲν διετυπώθη κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἔν τινι προκηρύξει, νόμῳ, συγγράμματι ἢ ἄρθρῳ ἐφημερίδος ἐν τῇ θυελλώδει ἐκείνῃ περιόδῳ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Οἱ θεμελιώδεις θεσμοὶ τοῦ δημοσίου καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου, ὁ γάμος καὶ ἡ ἰδιοκτησία δὲν διέλαθον τὴν προσοχήν, οὐδὲ διεξέφυγον τὴν ἀρνητικὴν κριτικὴν τῶν ὑπερτάτων ποντι-

1 Schmittener's Encyclopädie der Staatswissenschaften 113.

φίκων τῆς ἐπαναστάσεως κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ Μαρὰ, ὁ Saint-Juste, ὁ Ῥοβεσπιέρος προὐκάλεσαν τὴν κατάργησιν τῆς ἰδιοκτησίας, τὴν ἀδιαφορίαν πρὸς τὸν θεσμὸν τοῦ γάμου ἀπὸ τοῦ βήματος τῶν Συνελεύσεων ἢ τῶν Συλλόγων. Καὶ μόνον ἡ ὀρθοφροσύνη τῶν πλείστων μελῶν τῆς Συνελεύσεως κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καθ' ἣν ὁ θεσμὸς τῆς ἰδιοκτησίας ἐτέθη ἐπὶ τοῦ τάπητος τῆς συζητήσεως, ὑποστηριζομένη ὑπὸ τῆς διαπύρου εὐγλωττίας τοῦ Γιρονδίνου Βερνιὼ, ἠδυνήθη νὰ ματαιώσῃ τὰς ἀνατρεπτικὰς τάσεις τῶν ἰδεολόγων τῆς Συνελεύσεως. Ὁ Βερνιὼ ἀπήγγειλεν ἀπὸ τοῦ βήματος, ὀλίγας ἡμέρας πρὶν ἢ ἀνέλθῃ ἐπὶ τῆς λαιμητόμου, τοὺς ἑξῆς εὐγλώττους λόγους, τὸ κύκνειον ᾆσμα τῆς διαλεκτικῆς αὐτοῦ δεινότητος. «Ἡ ὕπαρξις ἰδιοκτησίας εἶναι τὸ πρῶτον ἀντικείμενον τῆς κοινωνικῆς ἑνώσεως· ἂν αὕτη δὲν ἐμπνέῃ τὸν σεβασμὸν, αὐτὴ ἡ ἐλευθερία ἐξαφανίζεται. Ἡ βιομηχανία καθίσταται ὑποτελὴς εἰς τὴν μωρίαν, ἡ ἐνεργητικότης εἰς τὴν ἀργίαν, ἡ οἰκονομία εἰς τὴν σπατάλην· ἡ δὲ τριπλῆ τυραννία τῆς ἀγνοίας, τῆς ὀκνηρίας καὶ τῆς ἀκολασίας, θριαμβεύει κατὰ τῆς φιλοπονίας, τῆς νοημοσύνης καὶ τῆς οἰκονομίας τῶν ἀνθρώπων».

Τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ἔκφρασιν διετύπωσεν ὁ κοινωνισμὸς περὶ τὰ τέλη τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῇ συνωμοσίᾳ τοῦ Γράκχου **Baboeuf** καὶ τῶν *ἴσων*. Ἡ συνωμοσία αὕτη κατεπνίγη ἐγκαίρως ἐν τῷ αἵματι, ἀλλὰ τὸ πρόγραμμα αὐτῆς καὶ ἡ προκήρυξις εἶναι ἡ καθαρωτάτη καὶ ἀκριβεστάτη διατύπωσις τῶν ἀρχῶν τοῦ κοινωνισμοῦ, πολύτιμος συμβολὴ πρὸς κατανόησιν τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ καὶ τῶν τάσεων, ὧν τὴν πραγμάτωσιν φανερῶς ἢ κρύφα ἐπιζητεῖ ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ἰδοὺ ἄρθρα τινὰ πίστεως τοῦ κοινωνικοῦ εὐαγγελίου τῶν *Ἴσων*, οἷα ὑπάρχουσιν ἐν τῇ πρὸς τὸν γαλλικὸν λαὸν προκηρύξει τοῦ νέου Γράκχου καὶ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ: «Ἡ ΙΣΟΤΗΣ πρώτη εὐχὴ τῆς φύσεως, πρώτη ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου καὶ πρώτιστος δεσμὸς πάσης νομίμου κοινωνίας. . . . Ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις εἶναι προανάκρουσμα ἄλλης ἐπαναστάσεως μεγαλητέρας, ἐπισημοτέρας, τῆς τελευταίας. . . . Καταστραφήτωσαν, χρείας τυχούσης, ἅπασαι αἱ τέχναι, ἀρκεῖ νὰ μείνῃ εἰς ἡμᾶς ἡ πραγματικὴ ἰσότης. . . Ὁ περὶ γαιοδαισίας νόμος ἢ ὁ διαμερισμὸς τῶν ἀγροτικῶν κτήσεων ὑπῆρξεν ὁ στιγμιαῖος πόθος στρατιωτῶν τινῶν ἄνευ ἀρχῆς, ἀγρίων τινῶν φυλῶν ἐχουσῶν ἐλατήριον αὐτῶν τὸ ἔνστικτον αὐτῶν μᾶλλον ἢ τὸν λόγον. Ἡμεῖς δὲ τείνομεν πρός τινα σκοπὸν ὑψηλότερον καὶ δικαιότερον: πρὸς τὴν κοινοκτησίαν. Οὐδέποτε πλέον ἀτομικὴ ἰδιοκτησία τοῦ ἐδάφους· *ἡ γῆ δὲν ἀνήκει εἰς κανένα.* Ἀπαιτοῦμεν, ζητοῦμεν τὴν κοινὴν ἀπόλαυσιν τῶν καρπῶν τῆς γῆς: *οἱ καρποὶ ἀνήκουσιν εἰς ὅλον τὸν κόσμον*.... *Ἑνὸς ἀνθρώπου ὑπάρχοντος ἐπὶ τῆς γῆς πλουσιωτέρου, ἰσχυροτέρου τῶν ὁμοίων του, τῶν ἴσων του, ἡ ἰσορροπία κατεστράφη*· τὸ δὲ ἔγκλημα καὶ ἡ δυστυχία θριαμβεύουσιν ἐν τῷ κόσμῳ»[1].

[1] Les Grands Procès politiques; Gracchus Baboeuf, et la conjuration des égaux

Ἦσαν οἱ τελευταῖοι σπαραγμοὶ τῆς ἀφροσύνης τῆς ἐπαναστάσεως. Δὲν παρῆλθε πολὺς χρόνος καὶ ἡ ἀντίδρασις ἐπῆλθεν ἰσχυρά, ἀκαταπόνητος, θέτουσα τέρμα εἰς ἅπαντα ἐκεῖνα τὰ μάταια σχέδια, εἰς ἁπάσας τὰς ἀπραγματοποιήτους ἐκείνας κοινωνικὰς χιμαίρας καὶ ἀποπείρας, ὧν ἕνεκα ἄνευ λόγου παρεκωλύθη ἡ κανονικὴ πορεία τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως.

Μεθ' ὅλας τὰς πλάνας αὐτῆς, μεθ' ὅλα τὰ ἐγκλήματα, ἃ διεπράξατο κατὰ τὸ διάστημα τῆς βασιλείας αὐτῆς ἐν Γαλλίᾳ ἡ μεγάλη αὕτη ἐπανάστασις ὑπῆρξεν ἡ ἰσχυροτάτη ἔκφρασις τῆς αὐτοσυνειδησίας τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, δρῶντος καὶ πραγματοῦντος τὸ ἰδεῶδες αὐτοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἔκτοτε λαμβάνει πραγματικὴν σημασίαν καὶ ὑπόστασιν ἡ ἀπελευθέρωσις τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ κοινωνίᾳ, διασπῶντος τὰ δεσμὰ τῆς πνευματικῆς αὐθεντείας καὶ τῆς πολιτικῆς κηδεμονίας, ὑφ' ὧν μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης περιεβάλλετο. Ἐποχὴ θυέλλης καὶ πάλης, ἧς τὴν ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας ἐνέργειαν αἰσθανόμεθα μέχρι τῆς σήμερον, ὑπέθαλψε τὰς τολμηροτάτας ἐπιστημονικὰς θεωρίας καὶ προήγαγε τὰ παραβολώτατα κοινωνικὰ συστήματα.

Ἡ κοινωνικὴ μεταρρύθμισις ἄρχεται κατὰ πρῶτον ἐν Ἀγγλίᾳ παρισταμένη οὐχὶ ὡς κοινωνικὸν ἰδεῶδες, οὐδ' ὡς εὐσεβὴς εὐχὴ ἐξημμένης φαντασίας, ἀλλ' ὡς σοβαρὰ πραγματικότης. Ὁ Ριχάρδος Ὄβεν διεκδικεῖ τὴν τιμὴν ἀρχηγοῦ νέας ἀναδιοργανώσεως τῆς κοινωνίας. Ὁ Ἰωάννης Ἰάκωβος Ρουσσὼ εἶναι ὁ συγγραφεὺς τοῦ ὁποίου ἡ ἐπίδρασις καταφαίνεται ἐναργεστάτη ἐν τοῖς θεωρητικοῖς συγγράμμασι τοῦ Ὄβεν· ὁλόκληροι σελίδες τῆς *Κοινωνικῆς Συνθήκης* καὶ τῶν λοιπῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν συστημάτων τοῦ ἐκ Γενεύης φιλοσόφου ὑπάρχουσιν ἐγκατεσπαρμένα ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Ἄγγλου μεταρρυθμιστοῦ. Κατὰ τὸν Ὄβεν, ὁ ἄνθρωπος γεννώμενος οὔτε ἀγαθὸς εἶναι οὔτε κακός· εἶναι παίγνιον τῶν περιβαλλουσῶν αὐτὸν περιστάσεων· συνεπῶς καθίσταται κακός, ὅταν αὗται εἶναι κακαί, ἀγαθὸς δὲ ὅταν εἶναι ἀγαθαί. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ψυχολογικοῦ τούτου νόμου κατήρξατο τῆς πραγματώσεως τοῦ ἀναμορφωτικοῦ ἔργου του· ἀντὶ νὰ κατατρίβηται περὶ ματαίας καὶ ἀγόνους θεωρίας καὶ συζητήσεις, ταράττων ἄνευ λόγου τὸν πολιτικὸν τῆς κοινωνίας διάκοσμον, ὡς ἤθελεν ἴσως πράξει Γερμανὸς ἢ Γάλλος ἰδεολόγος, ὁ πρακτικὸς Ἄγγλος συγχρόνως τῇ διατυπώσει τῶν μεταρρυθμιστικῶν αὐτοῦ θεωριῶν, ἀνελάμβανεν ὁ ἴδιος καὶ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν. *Ἅμ' ἔπος, ἅμ' ἔργον.* Ἐν New Lanark, μικρᾷ τῆς Σκωτίας πόλει, ἵδρυσεν ἐργαστήριον, ἐν ᾧ δισχίλιοι περίπου ἐργάται εἰργάζοντο. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἐγκαθιδρύσεως τῆς μικρᾶς ταύτης κοινωνίας ἡ New Lanark κατέστη οἰκογένεια ἀποτελουμένη ἐκ δισχιλίων ψυχῶν, διεπομένη κατὰ τοὺς νόμους τοῦ φυσικοῦ δικαίου καὶ κυβερνωμένη ὑφ' ἑνὸς πατριάρχου. Ὁ πατριάρχης οὗτος ἦτο ὁ Ὄβεν. Κατ' ἀρχὰς ἡ ἐπιχείρησις προέκοψε θαυμασίως, ἐπισύρουσα τὴν προσοχὴν τῶν ἐπισκεπτομένων τὴν μικρὰν ταύτην κοινωνίαν περιέργων· ἡ φιλοτιμία, ἡ ἅμιλλα, καταλλήλως μεταξὺ τῶν ἐργατῶν ὑποθαλ-

πομένη, κατέστησεν αὐτοὺς ἐν βραχεῖ χρόνῳ ἐναρέτους καὶ φιλοπόνους· ἡ μεγίστη ποινὴ δι' αὐτοὺς ἦτο ἡ περιφρόνησις τῶν ὁμοίων των· καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ ταύτῃ συνεκεφαλαιοῦτο ἅπας ὁ ποινικὸς κῶδιξ τῆς New Lanark. Ἀλλ' ἡ νέα αὕτη Οὐτοπία ἔζησεν ἐλάχιστον χρόνον. Μετά τινα χρόνον ἔριδες διηγέρθησαν ἐν τῇ μικροσκοπικῇ πολιτείᾳ. Ὁ μεταρρυθμιστὴς προσέκοψε μεταξὺ δύο ἀντιθέτων σκοπέλων: μεταξὺ τῆς θρησκευτικῆς μισαλλοδοξίας καὶ τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, δύο ἀδιαλλάκτων ἀρχῶν, ἐπικινδύνων εἰς πᾶσαν πολιτείαν. Ἐντεῦθεν ἐπῆλθεν ἡ διάλυσις τοῦ ἔργου τοῦ Ὄβεν, ἀποφασίσαντος νὰ μεταβῇ πρὸς πραγμάτωσιν αὐτοῦ εἰς Ἀμερικήν, θεωροῦντος τὸ παρθενικὸν αὐτῆς ἔδαφος καταλληλότερον πρὸς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν μεταρρυθμιστικῶν σχεδίων του. Ἐν ταῖς Ἡνωμέναις πολιτείαις ἀνίδρυσεν ἀποικίαν ἐπικληθεῖσαν *Νέαν Ἁρμονίαν*. Πληθὺς ξένων προσῆλθε πρὸς συμμετοχὴν εἰς τὴν νέαν ἐπιχείρησιν· ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα προσέκρουσεν εἰς τὰ αὐτὰ προσκόμματα, εἰς ἃ καὶ ἐν Εὐρώπῃ. Οὕτως ἀπελπισθεὶς κατέλιπε τὴν νέαν ἐπιχείρησιν καὶ τὴν νέαν πατρίδα του, ἐπανελθὼν εἰς Ἀγγλίαν, ἔνθα ἱεραπόστολος τῶν μεταρρυθμιστικῶν αὐτοῦ ἰδεῶν περιήρχετο ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν, ἀγορεύων ὑπὲρ τῶν θεωριῶν του. Ἀλλά, μολονότι πολλοὺς προσεκτήσατο ὀπαδούς, δὲν ἔσχε τὴν παρηγορίαν ὁ γενναῖος καὶ εὐγενής, ἀλλὰ φαντασιοκόπος ἀνήρ, νὰ φέρῃ τινὰς τῶν ἐπιχειρήσεών του εἰς πέρας. Καὶ βαθμηδὸν παρητήθη πάσης ἀποπείρας, ἀρχηγὸς ἄνευ ὀπαδῶν, προφήτης ἄνευ ἐκκλησίας, οἰκτείρων τὴν διαφθορὰν τῆς κοινωνίας, ἐφ' ἣν κατελόγιζε τὸ ναυάγιον τῶν ἐπιχειρήσεών του, οὐχὶ δὲ τὸ ἀπραγματοποίητον τῶν θεωριῶν του.

Τοιαύτη ἡ διδασκαλία τοῦ Ὄβεν κατὰ τὸ λεγόμενον *ὀρθολογικὸν* αὐτοῦ σύστημα. Ἂν αὕτη ἔτυχεν ἐλαχίστης ἐπιδοκιμασίας καὶ ἀποδοχῆς ἐν τῇ πολιτικῶς σωφρονούσῃ Ἀγγλίᾳ, τοὐναντίον συνέβη ἐν Γαλλίᾳ διὰ τὰς ἀναλόγους κοινωνιστικὰς θεωρίας, ὧν προεξάρχουσιν αἱ τοῦ Σαὶν-Σίμωνος, τοῦ Φουριέρου, τοῦ Προυδῶνος καὶ τοῦ Λουδοβίκου Βλάγκ, αἵτινες ὑποστηριχθεῖσαι ὑπὸ τῶν πολιτικῶν παθῶν καὶ συμφερόντων τῆς ἡμέρας, καταστᾶσαι ἀσυνειδήτων φατριῶν ἡ σημαία, ἀναβᾶσαι ἐπί τινα στιγμὴν εἰς τὴν ἀρχήν, ἐπὶ τέλους μικροῦ δεῖν συνετέλουν εἰς τὴν διάλυσιν καὶ τὴν ἀνατροπὴν τῆς γαλλικῆς κοινωνίας.

Σπανίως ἐν τῇ ἱστορίᾳ συναντῶμεν παραδοξότερον καὶ τολμηρότερον πνεῦμα τοῦ Γάλλου κόμητος Σαὶν-Σίμωνος. Καταγόμενος ἐξ ἀρχαίας περιφανοῦς οἰκογενείας, τοσαύτην ἀπὸ παιδικῆς ἡλικίας εἶχε πεποίθησιν εἰς τὴν ὑψηλὴν αὐτοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἀποστολήν, ὥστε δεκαεπταέτης ἔτι διέταξε τὸν θαλαμηπόλον αὐτοῦ ν' ἀποτείνῃ καθ' ἑκάστην πρωίαν τὴν ἑξῆς ἐπίκλησιν: «Ἐγέρθητε, κύριε κόμη, μεγάλα πράγματα ἔχετε νὰ κάμητε». Ἐπισκεφθεὶς ποτε ἐν Coppet παρὰ τὴν Γενεύην τὴν γνωστὴν κυρίαν Στάελ, ἀπέτεινεν ἀμέσως αὐτῇ τὴν ἑξῆς αἴτησιν: «Κυρία, ἀμφότεροι εἴμεθα οἱ ἐκτακτότατοι ἄνθρωποι τοῦ κόσμου· συζευγνύμενοι λοιπὸν δυνάμεθα νὰ παραγάγωμεν ἀνα-

φιβόλως τέκνον ἔτι μᾶλλον ἔκτακτον!..» Εἰς τὸν Βασιγκτῶνα ἔγραψέ ποτε: «Σκοπὸς τοῦ βίου μου εἶναι ἡ μελέτη τῆς πορείας τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ ἡ ἐργασία κατόπιν εἰς τὴν τελειοποίησιν τοῦ πολιτισμοῦ». Ὑπὸ τὴν συνείδησιν τοιαύτης ἀποστολῆς μετὰ πολλὰς αὐτοῦ περιπετείας ὁ Σαὶν-Σίμων, ὑπερτεσσαρακονταέτης ἤδη ἤρξατο διατυπῶν τὰς μεταρρυθμιστικὰς αὐτοῦ θεωρίας ἐν Γαλλίᾳ. Ταχέως ἔσχε μαθητὰς καὶ προσηλύτους, ὧν ἐπισημότατοι ὁ φιλόσοφος Αὔγουστος Κόντης, ὁ ἱστορικὸς Αὐγουστῖνος Θιερρύ, ὁ οἰκονομολόγος Μιχαὴλ Σεβαλιὲ καὶ πλεῖστοι τῶν ἐγκριτοτάτων νέων ἀνδρῶν τῆς Γαλλίας· ὁ ὑπὲρ αὐτοῦ ἐνθουσιασμὸς ἦτο μέγας. Μετὰ τὸν Μωϋσῆν καὶ τὸν Χριστὸν ἦτο ὁ τρίτος τῆς ἀνθρωπότητος νομοθέτης, εἰς ὃν ἀπεκάλυψεν ὁ Θεὸς διὰ τῶν βροντῶν καὶ τῶν ἀστραπῶν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως τὸν νέον τῆς ἀνθρωπότητος δεκάλογον, ὡς ἄλλοτε ἀπεκάλυψεν αὐτὸν εἰς τὸν Μωϋσῆν ἐπὶ τοῦ Σινᾶ καὶ εἰς τὸν Ἰησοῦν ἐπὶ τοῦ ὄρους τῶν Ἐλαιῶν· ἦτο προωρισμένος ἄνωθεν νὰ ἐγκαινίσῃ νέαν δημιουργικὴν ἀρχὴν ἐν τῷ πολιτισμῷ τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας. Ἡ διδασκαλία αὐτοῦ ἐν ὀλίγοις ἔχει οὕτω: «Τὸ σύστημα τῆς κοινοκτησίας ὑπονοεῖ τὸν ἴσον μεταξὺ ὅλων τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας καταμερισμὸν εἴτε τῶν παραγωγικῶν κεφαλαίων, εἴτε τοῦ καρποῦ τῆς ἐργασίας ὅλων· ἀποκρούει τὸν ἴσον μερισμὸν τῶν κτήσεων, ἐπίσης ἄδικον, ὅπως εἶναι τοιοῦτος καὶ ὁ ἄνισος μερισμός, ὁ προελθὼν κατὰ πρῶτον διὰ τῆς βίας καὶ τῆς κατακτήσεως, διότι φρονεῖ, ὅτι ἡ φυσικὴ τῶν ἀνθρώπων ἀνισότης, οὖσα αὐτὴ ἡ βάσις τῆς κοινωνίας καὶ ὁ ὅρος τῆς κοινωνικῆς τάξεως, ἐπιφέρει καὶ τὴν ἀνισότητα ταύτην τῶν κτήσεων. Δὲν ἀποδέχεται τὸ σύστημα τῆς κοινοκτησίας, ἥτις ἤθελεν εἶναι προφανὴς παραβίασις πάντων τῶν ἠθικῶν νόμων, ἐπιζητεῖ δὲ ὅπως καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἕκαστος ἔχῃ ἀνάλογον πρὸς τὴν ἱκανότητά του κοινωνικὴν θέσιν καὶ ἀνταμείβηται ἐπαξίως τῶν ἔργων του. Ἐν τούτοις ζητεῖ τὴν κατάργησιν πάντων τῶν προνομίων τῆς γεννήσεως, συνεπῶς τὴν *καταστροφὴν τῆς κληρονομίας*, ἥτις συντελεῖ μὲν εἰς τὴν εὐζωίαν ὀλίγων, καταδικάζει δὲ τοὺς πολλοὺς εἰς τὴν διαφθοράν, τὴν ἄγνοιαν καὶ τὴν ἀθλιότητα. Ὁ Σαινσιμωνισμὸς ἀρνεῖται τὸν θεσμὸν τῆς ἰδιοκτησίας καθ᾽ ὅσον μόνον οὗτος ὑποθάλπει τὸ προνόμιον τῆς ἀργίας παρά τισι ζῶσι διὰ τῆς ἐργασίας ἄλλων. Ὁ χριστιανισμὸς ἀνύψωσε τὴν γυναῖκα ἀπὸ τῆς δουλείας, ἀλλὰ στερεῖ αὐτὴν μέχρι τοῦδε ἐν Εὐρώπῃ πολλῶν θρησκευτικῶν, πολιτικῶν καὶ ἀστικῶν δικαιωμάτων, τοὐναντίον δὲ ὁ Σαινσιμωνισμὸς προκηρύττει τὴν πλήρη αὐτῆς χειραφεσίαν, χωρὶς ν᾽ ἀρνηθῇ ἐν τούτοις καὶ τοῦ γάμου τὴν ἱερότητα...» Τοιαῦτα τὰ κεφαλαιώδη τοῦ Σαινσιμωνισμοῦ καὶ τῆς σχολῆς αὐτοῦ δόγματα, γεγραμμένα κατὰ τὸ προφητικὸν ὕφος τῆς Ἀποκαλύψεως, ἀλλ᾽ ἀφ᾽ ὧν ἂν ἐκλείψωσιν αἱ ποιητικαὶ μεταφοραὶ καὶ εἰκόνες, οὐδὲν ὑπολείπεται ἢ κοιναὶ καὶ τετριμμέναι θεωρίαι, μυριάκις ἐπαναληφθεῖσαι ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος μέχρι τῶν τελευταίων κοινωνιολόγων.

Οὔτε σπουδαιότερος, οὔτε πρωτοτυπότερος εἶναι τοῦ προμνημονευθέντος ὁ ἕτερος Γάλλος μεταρρυθμιστὴς Κάρολος Φουριέ. Ἥκιστα μελετήσας καὶ σκεφθεὶς περὶ τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ἠθέλησεν αὐτοσχεδίως νὰ μεταρρυθμίσῃ αὐτήν, διατυπώσας νέον ὀργανισμὸν αὐτῆς καὶ νέα σχέδια. Εἶναι ἄσκοπον ν' ἀναλυθῇ ὧδε ἡ πλήρης τοῦ συστήματός του ἰδέα, καθ' ὁ ἡ κοινωνία λαμβάνει στρατιωτικόν τινα ὀργανισμόν, κατὰ φάλαγγας διαιρουμένη καὶ λαμβάνουσα τὴν παράδοξον καὶ ἀνύπαρκτον ἑλληνικὴν λέξιν *Φαλαγκτήριον!* (phalanstère). Ὁ Φουριὲ ἐφρόνει ὅτι ἠδύνατο νὰ συνενώσῃ τοὺς ἀνθρώπους πρὸς ἀλλήλους κατὰ *κεφάλαιον, ἐργασίαν καὶ εὐφυΐαν*· τέλος τοῦ συστήματος αὐτοῦ ἦτο νὰ ἐπενέγκῃ τὴν ἁρμονίαν μεταξὺ τῶν τριῶν τούτων στοιχείων τῆς ἠθικῆς καὶ ὑλικῆς προόδου τῆς κοινωνίας· οὕτως ἤθελεν ἀπελευθερωθῇ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τῶν παθῶν, ἤθελε δὲ θριαμβεύσει ἐν τῷ φυσικῷ καὶ τῷ ἠθικῷ κόσμῳ ἡ συμπάθεια κατὰ τῆς διαιρέσεως. Οὐδὲν πλέον κατὰ συνέπειαν ὠνειροπόλει, ἢ τὴν ὁλοσχερῆ ἀνακαίνισιν τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ κόσμου κατὰ τὰς φαντασιώδεις ἀρχὰς τοῦ συστήματός του.

Αἱ παράδοξοι αὗται θεωρίαι δὲν ἔμειναν ἄνευ ἀπηχήσεως ἐν Γαλλίᾳ. Εὗρον τοὺς δυσηρεστημένους ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ὅπως προσεταιρισθῶσιν αὐτοὺς ἐν τῇ νέᾳ αὐτῆς ἀναδιοργανώσει. Καθ' ὃν χρόνον ἡ τρίτη τάξις ἐν Γαλλίᾳ, ἡ ἐκπροσωποῦσα τὸ κεφάλαιον, διηύθυνε τὴν γαλλικὴν πολιτείαν, πολιτικοὶ δημαγωγοὶ καὶ ὀνειροπόλοι ἐπωφελήθησαν τῶν θεωριῶν τούτων, ὅπως μεταχειρισθῶσιν αὐτὰς ὡς σημαίαν νέας ἐπαναστάσεως. Ἀμαθὴς πολιτικὴ κοινωνία ἔτεινεν εὐμενὲς οὖς εἰς τὰ γοητευτικὰ ᾄσματα τῶν κοινωνιστικῶν σειρήνων, ψαλλουσῶν αὐτῇ τὸ ἑωθινὸν προανάκρουσμα νέας κοινωνικῆς δημιουργίας, ἐχειροκρότησε τὸν Proudhon κηρύξαντα μετ' ἀναιδείας τὴν *ἄρνησιν* ὡς λογικὸν καὶ τὴν *ἀναρχίαν* ὡς πολιτικὸν αὐτοῦ ἰδεῶδες, ἀποκαλέσαντα τὴν ἰδιοκτησίαν *κλοπὴν* καὶ τὴν θεότητα τὸ *κακόν*· παρηκολούθησε τὸν Cabet εἰς τὰ Ἰκάρεια αὐτοῦ ταξείδια καὶ τὰ ἔνοχα κοινωνικὰ σχέδια, καὶ ἐπευφήμησεν εἰς τοὺς ἀκαταλήπτους φιλοσοφικοὺς γρίφους τοῦ Πέτρου Leroux, χρησμῳδοῦντος τὰς νέας αὐτοῦ θρησκευτικὰς καὶ κοινωνικὰς ἀποκαλύψεις.

Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοιούτων δυσοιώνων ἐμβατηρίων ἐξηγέρθη ἐν ἔτει 1848 ἡ γαλλικὴ κοινωνία. Λουδοβῖκος Βλὰγκ, εἷς τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς κοινωνικῆς μεταρρυθμίσεως ἀνῆλθεν εἰς τὴν κυβέρνησιν ὅπως πραγματοποιήσῃ τὰς θεωρίας ταύτας καὶ εἰσαγάγῃ ἐν Γαλλίᾳ νέον χρυσοῦν οἰκονομικὸν αἰῶνα. Ἡ πολιτεία ὤφειλε κατὰ τὸν μεταρρυθμιστὴν ὑπουργὸν νὰ πραγματοποιήσῃ μέγα δάνειον, δι' οὗ νὰ ἱδρύσῃ κοινωνικὰ ἐργαστήρια περιλαμβάνοντα ἅπαντας τοὺς κλάδους τῆς ἐθνικῆς βιομηχανίας. Μόνη ἡ πολιτεία ὤφειλε νὰ διανέμῃ τὴν παραγωγὴν καὶ τὴν βιομηχανίαν, ἔχουσα πρὸς τοῦτο ἀπόλυτον ἐξουσίαν. Καὶ οὕτως ἀντὶ τοῦ ἐλευθέρου διαγωνισμοῦ ὤφειλε νὰ καθιερωθῇ τὸ *μονοπώλιον τῆς πολιτείας*. Ἡ ἀπόπειρα ἐγένετο. Ἡ γαλλικὴ κυβέρνη-

σις ἀπεφάσισε τὴν σύστασιν ἐν Παρισίοις δημοσίων ἐργαστηρίων, αὐτὴ ἀναλαμβάνουσα τὴν διεύθυνσιν κατὰ τὰς θεωρίας τοῦ ὑπουργοῦ Λουδοβίκου Βλάγκ· ἀλλ' ἡ πλάνη ταχέως κατεδείχθη. Οἱ ἐργάται ἀντὶ τῆς ὑποσχομένης αὐτοῖς καθολικῆς πανακείας διὰ πάσας αὐτῶν τὰς χρείας, εἶδον τὴν ἔλλειψιν ἐργασίας καὶ κατὰ συνέπειαν τὴν στέρησιν. Φοβερὰ ἐργατικὴ στάσις ἐκραγεῖσα ἐν Παρισίοις, ἐπήνεγκε κοινωνικὸν κλονισμὸν, τὸ δὲ ἔθνος δὲν ἀπηλλάγη τῆς κοινωνιστικῆς ταύτης ἀπειλῆς, ἢ ὅπως πέσῃ εἰς τὰς ἀγκάλας ἀπίστου αὐτοκρατορίας, ἥτις ἐπὶ εἰκοσαετίαν διευθύνασα τὰς τύχας τῆς Γαλλίας, ὡδήγησεν αὐτὴν—ἐκεῖ ὅπου τὴν ὡδήγησεν! . . .

Γ'

Ἡ μεταρρύθμισις τοῦ Λουθήρου, τὰ ἐπακολουθήσαντα αὐτὴν δεινὰ τῶν μακρῶν πολέμων, οἵτινες κατηρήμωσαν τὴν Γερμανίαν, εἶχον ἐπενέγκει μακρὰν πνευματικὴν γαλήνην, συνεχισθεῖσαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον μέχρι τῶν μέσων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Οὐδεμία ἐτάραττεν ἀνησυχία τὴν γαλήνην τοῦ γερμανικοῦ πνεύματος. Αἱ σχολαστικαὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συζητήσεις τῆς πανεπιστημιακῆς καθέδρας ἥκιστα ἦσαν πρόσφοροι πρὸς ἀνακίνησιν ζητημάτων καθολικῆς ἀξίας καὶ σημασίας, δυναμένων ν' ἀναρριπίσωσιν ἐθνικὰ αἰσθήματα καὶ ἰδεώδη. Μυστικὸς ρεμβασμὸς, θεωρητικὴ ἔκστασις, ὑπομιμνήσκουσα τὰς μεταφυσικὰς ἐκείνας ἀποπλανήσεις τοῦ ἰνδικοῦ πνεύματος, τοιαύτη ἦτο ἡ διανοητικὴ ἐργασία τῆς Γερμανίας, καθειρχθείσης ἐντὸς τῆς στενότητος τῶν σχολαστικῶν τύπων καὶ σχημάτων τῆς φιλοσοφίας τοῦ Οὐολφίου, καταστάσης ἀπό τινος χρόνου ἐπισήμου φιλοσοφίας τῶν γερμανικῶν πανεπιστημίων. Ὁ λαὸς ἀνεπαύετο ἀμέριμνος ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς προστατευτικῆς κυβερνήσεως τῶν τιμαριωτικῶν αὐτοῦ ἀρχόντων, ἥκιστα ἐνδιαφερόμενος περὶ κοινωνικὰ ἢ πολιτικὰ ζητήματα, ζῶν, ἐργαζόμενος καὶ διαιτώμενος, ἐγειρόμενος τὴν πρωΐαν καὶ κατακλινόμενος τὴν ἑσπέραν κατὰ τὰς παραδόσεις τῶν σεβαστῶν αὐτοῦ προγόνων, κατὰ τὰς ὁδηγίας καὶ τὰς διατάξεις τῆς ἀστυνομικῆς αὐτοῦ κυβερνήσεως. Ἀληθῶς· ἀποστάτις διάνοια ἀπετόλμα ἐνίοτε νὰ ταράξῃ τὴν σεβασμίαν ταύτην γαλήνην τῆς γερμανικῆς νωχελείας, συζητοῦσα καὶ ἀναλύουσα ὑπερβατικά τινα ζητήματα ἀπὸ τῆς ἀκαδημαϊκῆς ἕδρας μικροσκοπικῆς τινος κωμοπόλεως, ἀλλ' οἱ φιλοσοφικοὶ οὗτοι ρεμβασμοὶ, ὅσον καὶ ἂν ἦσαν ἐπαναστατικοὶ κατὰ τοῦ καθεστῶτος, οὐδενὸς ἄλλου ἢ τοῦ ἀποστάτου μόνον καθηγητοῦ ἐτάραττον τὴν γαλήνην, ἀπασχολοῦντες τὰς μακρὰς τῶν φιλοσοφικῶν αὐτοῦ ἀγρυπνιῶν νύκτας· καὶ διελύοντο τὰ ὄνειρα τῆς μεταφυσικῆς αὐτοῦ συλλήψεως ὡς τὰ νέφη ἐνώπιον τοῦ ἡλίου τῆς πραγματικότητος· ἡ γερμανικὴ κοινωνία μετὰ μείζονος ἡδονῆς συνεζήτει καὶ ἐνδιαφέρετο περὶ τῆς ποιότητος τοῦ ζύθου μᾶλλον ἢ περὶ τῆς οὐσίας οἱουδήποτε προσφερομένου αὐτῇ δυσχωνεύτου προβλήματος.

Ἀλλὰ βαθμηδὸν ἡ γαλήνη αὕτη ἤρξατο ταρασσομένη· ἡ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ἤδη τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος ὁσημέραι αὐξάνουσα πνευματικὴ ζύμωσις ἐν Γαλλίᾳ μετεδόθη καὶ ἐντεῦθεν τοῦ Ῥήνου, νέαι δὲ τάσεις καὶ νέα ἰδεώδη ἄρχονται ἀπασχολοῦντα τὴν ἐνέργειαν τοῦ γερμανικοῦ πνεύματος· ἡ ποίησις, ἡ φιλοσοφία ἐπανίστανται κατὰ τῶν τύπων ὀχληρᾶς παραδόσεως, ὑπὸ τὴν θανατηφόρον τῆς ὁποίας σκιὰν ἀνεπαύετο ἐξηντλημένη ἡ γερμανικὴ διάνοια. Ἐν τῇ ποιήσει ἡ ἐπανάστασις ἄρχεται ὑποδηλουμένη παρὰ τῇ σχολῇ τῆς ἐπικληθείσης *περιόδου τῆς θυέλλης καὶ πάλης* (Sturm und Drangperiod), καταφαίνεται πληρεστέρα παρὰ τῷ Lessing, προκηρύττοντι τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως ἐν τῷ *Νάθαν* αὐτοῦ καὶ τοῖς *Ἑκατὸν παραγγέλμασι πρὸς ἀνατροφὴν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους*, διατυποῦντι τὰ καθήκοντα καὶ τὸν τύπον τῆς ἀστικῆς ἀρετῆς ἀπέναντι τῆς διαφθορᾶς τοῦ ἐκνενευρισμένου τιμαριωτισμοῦ ἐν τῇ Αἰμυλίᾳ Γαλόττῃ καὶ τέλος εὑρίσκει τὸν εὐγενέστατον τύπον, τὴν ὑψίστην αὐτῆς ἔκφρασιν παρὰ τῇ ξυνωρίδι τῶν ἐπιφανεστάτων ἀντιπροσώπων τοῦ ποιητικοῦ πνεύματος τῆς Γερμανίας—τῷ Σχιλλέρῳ καὶ τῷ Γκαίτῃ. Οἱ *Λῃσταί*, ὁ *Γουλιέλμος Τέλλος* καὶ τὸ ἰδεῶδες ἐκεῖνο πρόσωπον τοῦ δὸν Πόζα ἐν τῷ δράματι τοῦ *δὸν Καρόλου* εἶναι εὔγλωττοι ὕμνοι τῆς νέας κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἐπαναστάσεως, ἥτις περὶ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐκρήγνυται ἐν Γαλλίᾳ, ἐνῷ ἐν τῷ *Φαύστῳ* προσωποποιεῖται ἡ τελεία ἀπολύτρωσις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, διασπῶντος τὰ δεσμὰ τῆς παραδόσεως καὶ ἐπιθέτοντος τὸν ἐπιτύμβιον λίθον τοῦ σκεπτισμοῦ του ἐπὶ τοῦ μνήματος τοῦ παρελθόντος.

Ἔτι τολμηροτέρα καὶ καθολικωτέρα διατρανοῦται ἡ ἐπανάστασις ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ· ὁ Ἐμμανουὴλ Κάντιος ἀπὸ τῆς ὑπερβορείου Καινιξβέργης δημοσιεύει τὴν *Κριτικὴν τοῦ ὀρθοῦ τοῦ λόγου*· εἶναι ὁ Ῥοβεσπιέρος τῆς φιλοσοφικῆς ἐπαναστάσεως ἐν Γερμανίᾳ, κατὰ τὴν ἐπιτυχῆ παρομοίωσιν τοῦ Ἐρρίκου Χάινε. Ἡ Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου ἦτο μύδρος διάπυρος, κατενεχθεὶς κατὰ τοῦ κλονιζομένου φιλοσοφικοῦ οἰκοδομήματος, ὅστις ἐν τῷ ἅμα ἐκραγείς, ἐπαρουσίασεν, οἱονεὶ διὰ μαγικῆς μαγγανείας, νέον φιλοσοφικὸν κόσμον. Ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ βιβλίου τούτου χρονολογεῖται νέα ἀφετηρία ἐν τῇ ἱστορικῇ τοῦ πνεύματος σταδιοδρομίᾳ, πράγματι ἐγκαινίζουσα τὴν αὐθεντίαν τοῦ λόγου, ὡς ὑπερτάτου τῶν ὄντων κριτηρίου. Μετὰ τὸν Κάντιον παρίσταται ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὁ Φίχτης, τὴν αὐτὴν ἀκολουθῶν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον πορείαν· ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις καταβιβάζει τὸν φιλόσοφον ἀπὸ τῶν νεφῶν τοῦ ἀπολύτου ἰδανισμοῦ του εἰς τὴν χώραν τῆς πραγματικότητος. Μετὰ διαπύρου εὐγλωττίας, συγγενευούσης ὑπό τινας ἐπόψεις τῇ τοῦ Ρουσσώ, πρῶτος ἐν τῇ πατρίδι του κηρύσσεται ὑπὲρ τῆς νέας μεταβολῆς, ἀπαιτῶν ἐλευθερίαν συνειδήσεως καὶ πολιτικὴν ἐλευθερίαν παρὰ τῶν ἡγεμόνων, ἀπολογούμενος δὲ ἐνώπιον τοῦ γερμανικοῦ δημοσίου ὑπὲρ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως· βραδύτερον, ὅτε ὁ ξένος κατακτητὴς κατέστησε τὴν Γερμανίαν θέα-

τρον τῆς ἐνόχου αὐτοῦ ματαιοδοξίας, οἱ φλογεροὶ τοῦ Φίχτου *Λόγοι εἰς τὸ Γερμανικὸν ἔθνος*, ἦσαν οἱ ἀφυπνίσαντες αὐτὸ ἀπὸ τοῦ πολιτικοῦ ληθάργου, οἱ ἐξαναγκάσαντες αὐτὸ εἰς τὴν ἔνοπλον ὑπεράσπισιν τῶν δικαιωμάτων του κατὰ τοὺς ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνας τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ ἐν ἔτει 1813 καὶ 1814. Μετὰ τὸν Φίχτην ἦλθεν ὁ Σχελίγγιος, νέας τρίβους διαγράφων ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πνεύματος, καὶ ἐπὶ τέλους ὁ Ἕγελος, τὸ καθολικώτατον φιλοσοφικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς ἐποχῆς πνεῦμα, ἐπιθέσας τὸ στέγασμα τοῦ φιλοσοφικοῦ οἰκοδομήματος τῶν νεωτέρων χρόνων, ἐπιλύσας κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον τὰ τελευταῖα προβλήματα ἐν τῇ θρησκείᾳ, τῇ πολιτικῇ ἐπιστήμῃ, τῇ ἱστορίᾳ. Σπανίως φιλόσοφος ἔσχε τοιαύτην ἐπὶ τοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ ἐπίδρασιν, οἵαν ὁ Ἕγελος. Ἡ φιλοσοφία αὐτοῦ παρήγαγε νέας ἐπιστήμας καὶ διεμόρφωσεν ἑτέρας· ἦτο ἡ τελευταία ἔκφρασις τοῦ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος τῶν νεωτέρων χρόνων.

Ἀλλ' ὅσον ἡ πτῆσις τῆς γερμανικῆς φιλοσοφίας ἀπὸ τοῦ Καντίου μέχρι τοῦ Ἑγέλου ὑπῆρξεν ὑψιπετεστέρα, αἰθεριωτέρα, ἐπὶ τοσοῦτον ἡ μετὰ ταῦτα κατάπτωσις αὐτῆς ὑπῆρξε βαθυτέρα, ταπεινοτέρα, παριστῶσα καταπληκτικὴν ὁμοιότητα καὶ ἀναλογίαν πρὸς τὴν πτῶσιν τῶν τελευταίων χρόνων τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, ὑπομιμνήσκουσα τὴν μετὰ τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη περίοδον τῶν Στωϊκῶν, τῶν Σκεπτικῶν καὶ τῶν Ἐπικουρείων. Μετὰ τὸν εὐγενῆ ἰδανισμὸν τοῦ Φίχτου καὶ τοῦ Ἑγέλου τὸ γερμανικὸν πνεῦμα παρεξετράπη ἀπὸ τόλμης εἰς τόλμην, ἀπὸ πλάνης εἰς πλάνην, ὅπως βυθισθῇ ἐπὶ τέλους εἰς τὴν ἰλὺν τοῦ ὑλισμοῦ ἑνὸς Vogt, ἑνὸς Moleschott, ἑνὸς Büchner. Εἰς οὐδένα τῶν μαθητῶν αὐτοῦ εἶχεν ἀποκαλύψει θνήσκων ὁ μέγας τοῦ Βερολίνου φιλόσοφος τῆς διαλεκτικῆς αὐτοῦ τὸ μυστήριον πλῆρες, τέλειον. Οὕτως ἡ σχολὴ αὐτοῦ διεσπάσθη· ἐπῆλθεν ἡ διαίρεσις αὐτῆς εἰς κέντρον, δεξιὰν πτέρυγα καὶ ἀριστεράν· τὰ τολμηρότατα, τὰ ἀνησυχότατα πνεύματα, οἱ ῥιζοσπαστικοί, ἀπομακρύνονται ὁσημέραι ἀπὸ τῆς ὑπὸ τοῦ αἱρεσιάρχου διαχαραχθείσης τρίβου, τρέπονται νέας ὁδοὺς καὶ αὐτοσχεδιάζουσι νέα συστήματα· ὁ Δαυὶδ Στράους καὶ ὁ Βρύνο Μπάουερ δι' αὐστηρᾶς καὶ ἀμειλίκτου κριτικῆς ἐπιτίθενται κατὰ τῶν βάσεων τοῦ χριστιανισμοῦ, διαμφισβητοῦντες τὴν θεότητα αὐτοῦ· ὁ Λουδοβῖκος Φόγερμπαχ ἀποκηρύττων τὸν χριστιανισμόν, ὑποκαθίστησιν εἰς αὐτὸν νέαν θρησκείαν, ἀνακηρύττων ὡς θρησκευτικὸν αὐτῆς Πιστεύω τὸ homo homini Deus· ὁ Ἀρνόλδος Ruge διὰ τῶν *χρονικῶν τῆς Χάλλης καὶ τῆς Γερμανίας* σαλεύων τὰς βάσεις τοῦ ὑφισταμένου κοινωνικοῦ καθεστῶτος, προπαρασκευάζει νέαν ἐπανάστασιν καὶ ἐπὶ τέλους ὁ Μὰξ Στίρνερ, παρ' ᾧ ἐκπροσωπεῖται ἡ τελευταία ἔκφρασις, τὸ μὴ περαιτέρω τῆς τάσεως τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος τοῦ Ἑγέλου, ἐν συγγράμματι τελείας σοφιστικῆς παραδοξολογίας, κάλλιον εἰπεῖν μανίας, ἀρνεῖται πᾶσαν ἀρχὴν θρησκείας, ἰδιοκτησίας, κοινωνίας. Οὐδὲν πλέον ὑφίσταται ἔξω τοῦ ὑποκειμένου· θεότης, ἀνθρώπινον γένος, πατρίς, καθολικὴ ἰδέα, ἀπόλυ-

τος ἀρχὴ, δίκαιον, ἐλευθερία, ἠθικότης, ἔρως, ἀδελφότης, κοινότης συμφερόντων, οὐδὲν ὑφίσταται, οὐδὲν ἔχεται ἀληθείας καὶ πραγματικότητος ἐκτὸς τοῦ ἀτόμου, τὸ ὁποῖον μόνον ἐναπολειφθὲν ἐν μέσῳ τῆς φοβερᾶς ταύτης καταστροφῆς, ἀπαγγέλλει ὡς ἐπικήδειον ᾆσμα ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς πατρίδος του καὶ τῆς ἀνθρωπότητος τὰς ἀπαισίους ταύτας ὠρυγὰς παραληροῦντος πνεύματος :

«Ἀκούσατε! ἐνῷ γράφω ταῦτα, οἱ κώδωνες ἄρχονται σημαίνοντες· αὔριον εἶναι ἡ δεκάτη ἑκατονταετηρὶς τῆς συστάσεως τῆς ἀγαπητῆς ἡμῶν Γερμανίας! Λοιπόν! πλήξατε, πλήξατε τὴν ἐπικήδειον κωδωνοκρουσίαν! Οἱ γερμανικοὶ λαοὶ ἔχουσιν ἤδη ὄπισθεν αὐτῶν χιλιετῆ ἱστορίαν· ὁποῖος μακρὸς βίος! Ὦ λαοί, κοιμήθητε ἐν τῷ τάφῳ, ὅπως μὴ ἐξεγερθῆτε ποτὲ πλέον, ὦσι δὲ ἐλεύθεροι ὅλοι ἐκεῖνοι, τοὺς ὁποίους ἐδεσμεύσατε ἐπὶ τοσοῦτον μακρὸν χρόνον! Ὁ λαὸς ἀπέθανεν, ἐγὼ δὲ ζῶ μόνον! . . . Αὔριον, ὦ Γερμανία, θέλουσι σὲ ὁδηγήσει εἰς τὸν τάφον· θέλουσι σὲ ἀκολουθήσει ἐκεῖ ἡμέραν τινὰ τὰ ἄλλα ἀδελφά σου ἔθνη· ὅταν δὲ ταῦτα ἐνταφιασθῶσιν, ὅταν ἡ ἀνθρωπότης σύμπασα κατέλθῃ εἰς τὸν τάφον, τότε θέλω μόνον καταστῆ ἐλεύθερος, τότε μόνον περιχαρὴς θέλω ἀνακτήσει τὴν κληρονομίαν μου! . . .» [1]

Πῶς ἀπὸ τοῦ ὕψους ἐκείνου τοῦ ἀπολύτου ἰδανισμοῦ ἡ Γερμανία ἐξέπεσεν εἰς τὴν ἄρνησιν καὶ τὴν εἰρωνείαν ταύτην ἀπελπισμοῦ ἄνευ ὁρίων, ὅπως βραδύτερον αὐτοκτονήσῃ ἐν τῷ φιλοσοφικῷ πεσσιμισμῷ, ἐν τῇ ἰνδικῇ ταύτῃ πνευματικῇ συλλήψει τοῦ Σχιοπενχάουερ καὶ τοῦ Χάρτμανν, τῆς τελευταίας ταύτης ἐκφράσεως τῆς γερμανικῆς φιλοσοφίας; Μὴ καταλογίσωμεν καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὴν φιλοσοφίαν τὰς οἰκτρὰς ἀποπλανήσεις τοῦ γερμανικοῦ πνεύματος. Ὑπόλογος τῆς πνευματικῆς ταύτης τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους καταστάσεως εἶναι ἡ πολιτικὴ κατάστασις, εἰς ἣν τοῦτο περιέστη μετὰ τὸν ἐν Βιέννῃ θρίαμβον τῆς ἱερᾶς συμμαχίας. Ἡ πνευματικὴ αὐτοῦ ἐλευθερία εὑρέθη ἄντικρυς ἀντιφάσκουσα πρὸς τὴν κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν αὐτοῦ δουλείαν. Ἐὰν σήμερον ὀφείλομεν νὰ καταλογίσωμεν τὸν θρίαμβον καὶ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ μηδενισμοῦ ἐν Ρωσίᾳ εἰς τὴν ὑπερφίαλον συμπεριφορὰν τῆς ῥωσικῆς κυβερνήσεως, οὔσης καθαρᾶς ἀρνήσεως πάσης πολιτικῆς ἠθικότητος καὶ ἀρετῆς, διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους ὀφείλομεν νὰ ἐπιρρίψωμεν τὴν εὐθύνην τοῦ φιλοσοφικοῦ τούτου ὑλισμοῦ καὶ σκεπτισμοῦ εἰς τὴν πολιτικὴν ἀντίδρασιν κατὰ πάσης κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἐλευθερίας, τὴν θριαμβεύσασαν ἐν τῇ πολιτικῇ τῶν γερμανικῶν κυβερνήσεων μετὰ τὸ 1815.

Μάτην ἐν ἔτει 1789 ἐκηρύχθη ὁ κυρίαρχος λόγος τῆς ἐλευθερίας ἀπὸ τῆς Γαλλίας εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν κοινωνίαν· ὁ γερμανικὸς λαὸς ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἐν Εὐρώπῃ ἐρρόφησε μέχρι τρυγὸς τὸ νέκταρ ἐκεῖνο τῶν ἐπαγγελιῶν νέας κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ζωῆς, τὸ ὁποῖον προσήνεγκεν αὐτῷ ἡ ἐπαγωγὸς χεὶρ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἐν δὲ τῇ γοητευτικῇ ταύτῃ μέθῃ εἶχεν

1 Max Stirner's Der Einzige und sein Eigenthum, 285—286.

αἰσθανθῇ καὶ ὀνειροπολήσει κατὰ πρώτην φορὰν ὅλα τὰ θέλγητρα καὶ ὅλας τὰς ἡδονάς, ἃς προσφέρει εἰς λαόν τινα ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία· ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πλατωνικοῦ τούτου ἐνθουσιασμοῦ εἶχε πολεμήσει κατὰ τῆς ξένης κατακτήσεως ὑπὲρ τῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν κυβερνήσεων αὐτοῦ, φανταζόμενος ὅτι πολεμεῖ ὑπὲρ τῆς γερμανικῆς ἐλευθερίας. Ἡ μετὰ τὸ 1815 ἐπελθοῦσα ἀντίδρασις κατέδειξεν ἐναργῶς τὴν πλάνην καὶ διέψευσε τὰς ἐλπίδας αὐτοῦ καὶ τὰ ὄνειρα περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς γερμανικῆς ἐλευθερίας. Ὅσῳ μᾶλλον ᾐσθάνετο τὴν ὀδύνην τῆς ἀπωλείας, ἣν ὑφίστατο, ἐπὶ τοσοῦτον ὁ ἀπελπισμὸς αὐτοῦ καθίστατο θλιβερώτερος, ἀπαισιώτερος· ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία εἶναι τὸ ἐξοχώτερον σχολεῖον καὶ παιδευτήριον τῆς ἠθικῆς διαμορφώσεως καὶ ἀναπτύξεως τῆς κοινωνίας· κρατύνει τὸ πνεῦμα καὶ ἐξευγενίζει τὴν καρδίαν· παράδειγμα ὁ ἀγγλικὸς καὶ ὁ ἀμερικανικὸς λαός, ὁ νηφάλιος αὐτοῦ κοινωνικὸς βίος, παραβαλλόμενος πρὸς τὸν βίον λαῶν τινων τῆς ἠπειρωτικῆς Εὐρώπης. Ἐντεῦθεν ἐπῆλθεν ἡ πτῶσις, ὁ ἀπελπισμός, σχεδὸν εἰπεῖν ἡ ἀπόπειρα αὐτοκτονίας τοῦ γερμανικοῦ πνεύματος, ἐν τῇ ἀπογνώσει αὐτοῦ ῥιφθέντος εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ ὑλισμοῦ, τοῦ σκεπτισμοῦ, τοῦ πεσσιμισμοῦ, τοῦ κοινωνισμοῦ ἐπὶ τέλους.

Αἱ προηγουμένως ἐκτεθεῖσαι γαλλικαὶ κοινωνιστικαὶ ἰδέαι τοῦ Σαὶν Σίμωνος, τοῦ Φουριέρου, τοῦ Λουδοβίκου Βλὰγκ καὶ τῶν ὁμοίων, ὑποστηριζόμεναι ὑπὸ τῆς ἐπιφυλλίδος καὶ τῆς μυθιστορίας, διεδίδοντο οὐ μόνον παρὰ τῷ γαλλικῷ λαῷ, ἀλλὰ διὰ μεταφράσεων καὶ παρὰ τοῖς ξένοις ἔθνεσι, πρώτιστα δὲ πάντων παρὰ τῷ γερμανικῷ. Ἀνήσυχα καὶ ἀνεξάρτητά τινα πνεύματα ἐν Γερμανίᾳ, ὧν σπουδαιότερα ὁ Boerne, ὁ Ruge, ὁ Marx, ἀποκλίνοντα ἰδίως εἰς τὴν δημοκρατίαν, συνετέλεσαν εἰς τὴν εἰσαγωγὴν ἐν Γερμανίᾳ τῶν τάσεων καὶ τῶν πόθων τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας, ὅταν δὲ αἱ τάσεις αὗται ἀπέληξαν εἰς τὴν κοινωνιστικὴν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον τοῦ 1848 ἐπανάστασιν, ἡ Γερμανία ὑπὲρ πᾶν ἄλλο τῆς Εὐρώπης ἔθνος ᾐσθάνθη τὸν ἀπὸ τῶν ἰδεῶν τούτων κλονισμὸν καὶ τὴν ἐπίδρασιν.

Αἱ κοινωνιστικαὶ θεωρίαι ἐν Γερμανίᾳ δὲν ὑπῆρξαν ἡ ἁπλῆ ἀντιγραφὴ καὶ ἀπομίμησις τῶν ἀγγλικῶν καὶ γαλλικῶν θεωριῶν, τελειότερον συστηματοποιηθεῖσαι καὶ διατυπωθεῖσαι ὑπὸ τοῦ γερμανικοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος· ἰδίως δ' ἀνεπτύχθησαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ὑπὸ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος τῆς τοῦ Ἑγέλου σχολῆς, ἀφ' ἧς ἐξῆλθον ὁ Ἀρνόλδος Ruge, ὁ Κάρολος Marx καὶ ὁ Φερδινάνδος Lassalle.

Πρῶτος ἐν Γερμανίᾳ πραγματευθεὶς τὰς κοινωνιστικὰς θεωρίας ὑπῆρξε ῥάπτης τις, τοὔνομα Weitling, οὐδὲν πλέον πράξας ἢ ἀναλύσας τὸν *Ὀργανισμὸν τῆς ἐργασίας*, τὸ κοινωνιστικὸν τοῦτο τοῦ Λουδοβίκου Βλὰγκ πρόγραμμα. Βραδύτερον ἕτερος ἀνὴρ μεγάλης πολυμαθείας καὶ εὐγενῶν φιλανθρωπικῶν ἀρχῶν, ὁ ψευδώνυμος Karl Marlo ἀνέπτυξεν ἐπιστημονικώτερον τὰς θεωρίας ταύτας. Ἀλλ' ἀμφότεροι οὗτοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐπιδράσωσιν ἐπὶ τοῦ

δημοσίου πνεύματος. Ἀληθεῖς τοῦ κοινωνισμοῦ ἀπόστολοι ἐν Γερμανίᾳ ὑπῆρξαν οἱ Ἰουδαῖοι Κάρολος Marx καὶ Φερδινάνδος Lassalle, οἱ καταβιβάσαντες τὸν κοινωνισμὸν ἀπὸ τῆς σφαίρας τῆς θεωρίας ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς ἐνεργοῦ πολιτικῆς, ἐξ ὧν ἰδίως ὁ τελευταῖος διὰ τῆς σπανίας καὶ ἐκτάκτου αὐτοῦ εὐφυΐας καὶ διαλεκτικῆς δεινότητος ἐδημιούργησε καὶ διωργάνωσε τὴν τοσοῦτον ἐπίφοβον καὶ πολυθρύλητον καταστᾶσαν σήμερον ἐν τῇ νέᾳ γερμανικῇ αὐτοκρατορίᾳ πολιτικὴν μερίδα τῆς κοινωνιστικῆς δημοκρατίας.

(Ἕπεται τὸ τέλος). Ν. ΚΑΖΑΖΗΣ ὑφηγητής.

ΟΜΗΡΙΚΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ ΠΑΡΑ ΡΩΜΑΙΟΙΣ

Β' *

Μετὰ ταῦτα μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Wernsdorf ἔνθ' ἀνωτ. σ. 569 *ὁ Νίννιος Κράσσος*. Ἐν τούτοις διαπορεῖται, ἂν τὸ ὄνομα τοῦτο ἐτέθη πλημμελῶς ἀντὶ τοῦ Ματίου, ἢ ἂν ὑποδηλοῦται ἄλλος τῆς λατινικῆς Ἰλιάδος ποιητής [1]. Παρὰ δὲ τὰς λοιπὰς ὑποτεταγμένας παραπομπὰς ἀναγνωστέα καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Bähr R. L. II σ. 287 Nachträge u. Berschtungen zu Band I ἔχοντα ἐπὶ λέξεως ὧδε «παρὰ τοὺς ἄλλους καὶ τοῦ Νιννίου Κράσσου γίνεται μνήμη ὡς μεταφράστου τῆς Ἰλιάδος. Πλὴν ἀλλ' ὅμως αἱ εἰδήσεις εἶναι διάφοροι καὶ εὐλόγως ἐγείρεται ἡ ἀμφιβολία μὴ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ὄνομα προὔκυψεν ἐκ τοῦ παρεφθαρμένου Matius ἢ Mattius». Τοὐναντίον ὁ Βερνάρδυς καὶ ὁ Χέρτς ὁμογνωμονοῦσιν, ὅτι ὁ Νίννιος Κράσσος, οὗ ὀλίγιστ' ἀποσπάσματα ἐσώθησαν παρὰ Πρισκιανῷ, μεθηρμήνευσε τὴν Ὁμήρου Ἰλιάδα· πρβ. Πρισκ. X σ. 882 ἐν Ἰλιάδ. II:

fecundo penetrat penitus thalamoque potitur

ὃν στίχον ὁ Wernsdorf καταλογίζεται ἐν τοῖς τοῦ ποιητοῦ τῶν Κυπρίων ᾀσμάτων. Ἀντίστοιχον ἄλλον ὁμηρικὸν στίχον δὲν ἐδυνήθημεν νὰ ἐξιχνεύσωμεν. Καὶ ὁ μὲν Νόνιος [2] ἐν λ. *fite* μέμνηται στίχου τοῦ Κράσσου ἐκ τοῦ XVI βιβλίου τῆς Ἰλιάδος (σ. 323 ἐκδ. Gerlach).

Socii nunc fite viri (= ἑταῖροι ἄνδρες τώρα δείχθητε)· ὁ δὲ Struve καὶ ὁ Wernsdorf τὸν στίχον τοῦτον ἀποδιδοῦσι τῷ Ματίῳ· πρβ. Ὁμήρου Ἰλιάδ. Ο, 661 «ὦ φίλοι, ἀνέρες ἔστε καὶ αἰδῶ θέσθ' ἐνὶ θυμῷ» καὶ Πρισκ. IX, σ. 866 ἐκ τῆς XXIII ῥαψῳδίας τῆς Ἰλιάδος τοῦ Κράσσου: Nam non connivi oculos ego, deinde sopore (= διότι δὲν κατέμυσα τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐγώ, μετέπειτα

* Ἴδε σελ. 506.

1 Περὶ τούτου Ϊδ. Osann Animadvers. ad. L. G. Min. Apul. de Orthogr. σ. 30 κἑ. Krehl εἰς Πρισκιανὸν IX, 8 τ. 1 σ. 459 καὶ Bernhardy Gr. der R. L. σ.406.

2 Ἤτοι ὁ γραμματικὸς Νόνιος Μάρκελλος ὁ de differentiis vocabulorum συγγράψας

ἕνεκα τοῦ ὕπνου), ὅπου ὁ Σκαλίγηρος γνωματεύει ἀντικαταςατέον τὸν ἐκ τοῦ XXIV βιβλίου τῆς Ἰλιάδος τοῦ Γναίου Ματίου σ. 637. Ὁ αὐτὸς οὗτος Νίννιος Κράσσος πιθανῶς συνέθεσε καὶ τὴν Κυπρίαν Ἰλιάδα, ἀλλὰ κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Βερνχάρδυος ἔνθ' ἀνωτ. σ. 438 ἡ περὶ τοῦ συντάκτου τῆς Κυπρίας Ἰλιάδος κρίσις (ἣν πρότερον ὑπελάμβανον τοῦ Ναιβίου ἔργον), σπουδαίως κατέστη δυςχερεστέρα ὡς ἐκ τῆς πληθύος τῶν ἐπόψεων καὶ τῶν συλλογῶν. Ἐπειδὴ λοιπὸν τὰ ὀνόματα Ναίβιος, Λαίβιος καὶ Νόβιος συχνότατα ἐναλλάσσονται ἀλλήλοις καὶ περὶ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν πάμπολλα ἐγράφησαν, ὀρθότατα παρ' ἔμοιγε κριτῇ ὁ Lange ἐν τῷ ἑαυτοῦ συγγράμματι Vindiciae tragoediae Romanae σ. 10 καθιέρωσε τὸν δε τὸν κανόνα «ὅπου περὶ ἑξαμέτρων ὁ λόγος, δέον νὰ μὴ τίθηται τοῦ Λιβίου (=Ἀνδρονίκου) τὸ ὄνομα, καὶ ἔνθα πάλιν περὶ τραγικῶν οὔτε τοῦ Νοβίου, οὔτε τοῦ Λαιβίου ἡ ἐπωνυμία, πλὴν ἂν ὑποληφθῇ ὁ συγγραφεὺς αὐτὸς σφαλλόμενος. Ὁ δὲ Ἑϋνιος ἐν Οὐεργιλίου Αἰνειάδ. I excurs. 1 σ. 387 καὶ 391 ἔχεται γνώμης, ὅτι τὸ ποίημα ἐκεῖνο, τουτέστιν ἡ Κυπρία Ἰλιάς, εἶναι τοῦ Ναιβίου, τοῦ συνθέντος τὸν Φοινικὸν πόλεμον, ὑπολαμβάνων, ὅτι αὐτὸ τοῦτο ἀνεγνώσθη τοὐλάχιστον ὑπὸ τοῦ Οὐεργιλίου καὶ εἰκοτολογῶν ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ Σερβίου εἰς Οὐεργιλίου Αἰνειάδος βιβλίον III μνημονευόμενος 10 στίχος:

littora tum patriae lacrimans portusque relinquo
«τὰς ἀκτὰς τότε τῆς πατρίδος καὶ τοὺς λιμένας μετὰ δακρύων ἐγκαταλείπω»

ἔχει τὴν ἀρχὴν ἐξ ἐκείνου. Παρεκτὸς τούτου καὶ ὁ Kordes ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ Eberhardt «Ueber den Zustand der schoenen Wissenschaften bei den Roemern σ. 33» ἀποφαίνεται τὴν Κυπρίαν Ἰλιάδα ποίησιν τοῦ Ναιβίου. Τὴν δὲ τοῦ Wernsdorf ἔποψιν, καθ' ἣν ὁ αὐτὸς οὗτος Ναίβιος, ὁ τὸν Φοινικὸν πόλεμον συνθείς, ἐγένετο συντάκτης καὶ τοῦ ποιήματος ἐκείνου, ἀνεσκεύασαν ἐκ πολλοῦ ἤδη χρόνου ὅ τε Voss καὶ ὁ Scriver, ὧν ὁ μὲν ἐν τῷ πονήματι τοῦ Χαρισίου de Analog. III, 35, τὴν Κυπρίαν Ἰλιάδα νομίζει τοῦ Λαιβίου, ὁ δὲ τοῦ Νιννίου. Ὁ δ' Osann ἐν anal. crit. σ. 37 καὶ 38 ἐκ τεκμηρίων συνάγει, ὅτι ὁ Λαίβιος εἶναι ὁ ποιητὴς τῆς Κυπρίας Ἰλιάδος, ἐπαναλαμβάνων καὶ ἐν animadv. εἰς Ἀπουλήϊον de Orthogr. σ. 45 «ὁ αὐτὸς Λαίβιος κατονομάζεται καὶ τῆς Κυπρίας Ἰλιάδος εἴτε συγγραφεύς, εἴθ' ἑρμηνευτής, τῆς ἐν ἡρωϊκῷ μέτρῳ ἐκπεπονημένης». Τἀποσπάσματα αὐτοῦ συνεκδίδονται ὑπὸ Weichert ἔνθ' ἀνωτ. σ. 85—88, πρβλ. καὶ Βερνχάρδυν R. L. σ. 406, δηλοῦντα μέν, ὅτι εἷς καὶ μόνος στίχος τοῦ ποιηματίου ἐκείνου σώζεται παρὰ Χαρισίῳ σ. 118 ἐκ τοῦ α' βιβλίου τῆς Κυπρίας Ἰλιάδος τοῦ Ναιβίου.

Collum marmoreum torques gemmata coronat
«τράχηλον μαρμάρινον λιθοκόλλητος στρεπτὸς στεφανοῖ»,

τὸν δ' ἀληθῆ συγγραφέα ἐν ἀμφιβόλῳ ἀπολιπόντα, εἰ καὶ ὁ Osann ἐν anal. crit. ἔνθ' ἀνωτ. ἀντικαθίστησιν ἀντὶ τοῦ Ναιβίου τὸν Λαίβιον καὶ παρ' Ἀπουληΐῳ de Orthogr. 15 :

pandilur iulerea domus altitonantis Olympi
«ἀνοίγεται ἐν τῷ μεταξὺ ὁ οἶκος τοῦ Ὑψιβρεμέτου Ὀλύμπου»,

ἐπαναγράφει Λαίβιος ἀντὶ τῆς λέξεως Ναίβιος, συνεπιδοκιμάζοντος καὶ τοῦ Weichert, ὅςτις τὸν προμνημονευθέντα στίχον κρίνει εἰλημμένον ἐκ τῆς Θ ῥαψῳδίας τῆς Ὁμήρου Ἰλιάδος ς. 2 καὶ 3:

Ζεὺς δὲ θεῶν ἀγορὴν ποιήσατο τερπικέραυνος
ἀκροτάτῃ κορυφῇ πολυδειράδος Οὐλύμποιο

καὶ μεταβληθέντα ὑπὸ τοῦ Οὐεργιλίου ἐν Αἰνειάδος βίβλῳ X ς. 1:

pandilur interea domus omnipotentis Olympi,

ἔνθα ὁ Wagner σημειοῦται, ὅτι τὸ *omnipotens* κεῖται καθάπερ παρ' Αἰσχύλου Προμηθ. 397 τὸ *παγκρατὴς* ἐπὶ τοῦ Διὸς «ᾗ τῷ νέα θακοῦντι *παγκρατεῖς ἕδρας*». Πλὴν ἀλλ' ὅμως ὁ Μαδβίγιος ἀποδείκνυσι πλασματώδη τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος Ἀπουλήϊον τὸν γραμματικὸν (ἴδ. Opuscul. Γ, σ. 2-28), πρβ. καὶ Βερνχάρδυν ἐν Grund. der R. L. σ. 770 λέγοντα περὶ τοῦ πράγματος τάδε: «τὸ τέλος τῶν γραμματικῶν συναποτελεῖ ὁ ἐν τῷ ΙΕ' αἰῶνι παρέγγραπτος Ἀπουλήϊος, πιθανῶς συγγραφεὺς περὶ ὀρθογραφίας καὶ ἄλλων μικρῶν προσῳδιακῶν πραγματειῶν, ὧν τὸ ἀμφιλαφὲς εἶναι λίαν ἐπιπόλαιον ὅπως ἐπὶ μακρὸν φενακίζῃ. Κατὰ τὸν Weichert αὐτόθ. σ. 82 καὶ 84, ὁ Λαίβιος συνέθεσε καὶ *Σειρῆνα*, κεχωρισμένον ποίημα, ἴσως Ἐρωτοπαιγνίων μέρος, ἐκθέμενος ἐν αὐτῷ τὸν περὶ Σειρήνων καὶ τὸν περὶ τοῦ Ὀδυσσέως μῦθον. Ἐντεῦθεν ὁ Πρισκιανὸς VII, σ. 739 γνωματεύει, ὅτι ἐλήφθη τὸ «Livius in Sereno»

Cura nunc Laërtie velle para ire Ithacam
«ἐπιμελοῦ νῦν Λαέρτιε, παρασκεύαζε τὰ ἱστία ἵν' ἀπέλθῃς εἰς Ἰθάκην»

τοῦ Γοδοφρείδου Ἑρμάννου ἐν Elem. doctr. metr. III, 9, 11 γράψαντος «Laevius in Sirene».

Circa nunc Laërtie: vela para ire Ithacam,

ὅπερ ὑπαινίσσεται τὸν ἐν Ὀδυσσ. ε, 162 στίχον:

ἀλλ' ἄγε δούρατα μακρὰ ταμὼν ἁρμόζεο χαλκῷ

Ὑπὲρ πάντας δ' οἵτινες τὸν Ὅμηρον οὐ μόνον ἐπανειλημμένως ἀνέγνωσαν καὶ ἐπισταμένως ἐπραγματεύθησαν καὶ οὐ μόνον μετὰ μεγάλου θαυμασμοῦ καὶ ἀγάπης ἐνεκολπώθησαν, ἀλλ' ἢ καὶ καθ' ἑκάστους στίχους, ἢ πλείονα χωρία καὶ ἀνέγνωσαν καὶ μεθηρμήνευσαν εἰς τὴν λατινίδα φωνὴν, ὀνομαστέος κρίνεται ὁ *Κικέρων*, εἰ καὶ τὸ μεμονωμένον ποίημα, τὸ περὶ τὸν τρωϊκὸν πόλεμον καὶ τοὺς ὁμηρικοὺς μύθους στρεφόμενον δὲν συνετέθη ὑπ' αὐτοῦ. Σαφέστατον ἔλεγχον τῶν ὁμηρικῶν μελετῶν τοῦ μεγάλου τῆς Ῥώμης ῥήτερος παρέχονται αὐτὰ τὰ συγγράμματα αὐτοῦ, ὅςτις ἐν πρώτοις τῇ οἰκειότητι καὶ τῇ προςομιλίᾳ τοῦ Ἀρχίου τοῦ ποιητοῦ χρησάμενος τοσοῦτον ἐνεβάθυνεν εἰς τὰ ὁμηρικὰ ἔπη καὶ τοσοῦτον ἐτέρπετο ἐπὶ τῇ ὁμηρικῇ ἀναγνώσει, ὥστε παμπόλλους στίχους τοῦ ποιητοῦ τούτου ἀπεμνημόνευεν. Ὁμηρικοὶ

λοιπὸν στίχοι ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος εἰς τὴν λατινικὴν μετενηνεγμένοι εὑρίσκονται κατ' ἐξοχὴν ἐν τοῖς φιλοσοφικοῖς αὐτοῦ συγγράμμασιν, οἷον ἐν τῇ De Divinat. I, 25 ἐξελατίνισε τὸν ἐκ τῆς I ῥαψῳδίας τῆς Ἰλιάδος ς. 9:

Ἀτρείδης δ' ἄχεϊ μεγάλῳ βεβολημένος ἦτορ

καὶ αὐτόθι 29 καὶ 30 ἄλλο ἐπιφανέστερον χωρίον, ὅπου ἐκ μνημονικοῦ ἁμαρτήματος εἰσάγει τὸν Ἀγαμέμνονα ὁμιλοῦντα, οὐχὶ δὲ τὸν Ὀδυσσέα, ὡς δὴ λέγεται παρ' Ὁμήρῳ Ἰλιαδ. B, 299:

τλῆτε φίλοι καὶ μείνατ' ἐπὶ χρόνον ὄφρα δαῶμεν.

Ἄλλο τοῦ Κικέρωνος μνημονικὸν λάθος σημειοῦται ὁ Γέλλιος N. A. XV 6 ἐν τοῖς ὑφ' ἑαυτοῦ μνημονευομένοις στίχοις, ἅτ' ἐκείνου ἐν τῇ ῥαψῳδίᾳ, ἐν, ᾗ ἀριστεύει ὁ Ἕκτωρ, τὸν Αἴαντα συγχέοντος πρὸς τὸν Ἕκτορα αὐτόν. Οἱ ἐκ τῆς H ῥαψῳδίας ὡραῖοι στίχοι 89 κ. ἑ.

ἀνδρὸς μὲν τόδε σῆμα πάλαι κατατεθνηῶτος,
ὅν ποτ' ἀριστεύοντα κατέκτανε φαίδιμος Ἕκτωρ
ὥς ποτέ τις ἐρέει· τὸ δ' ἐμὸν κλέος οὔ ποτ' ὀλεῖται.

μεθηρμηνεύθησαν ἐπ' ἴσης ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος.

Περὶ δὲ τοῦ Κάλχαντος καὶ τῆς οἰωνομαντείας αὐτοῦ πρβλ. De divinat. I, 33 καὶ II, 39, ὅπου μεταφράζει τοὺς ἐκ τῆς I ῥαψῳδ. ς. 236 κ. ἑ.:

Ζεὺς δέ σφι Κρονίδης ἐνδέξια σήματα φαίνων
ἀστράπτει· Ἕκτωρ δὲ μέγα σθένεϊ βλεμεαίνων
μαίνεται ἐκπάγλως, πίσυνος Διΐ, οὐ δέ τι τίει
ἀνέρας οὐδὲ θεοὺς κτλ.

ἔνθα ἄξιον μάλιστα προσοχῆς τό: οὐδέ τι τίει ἀνέρας οὐδὲ θεοὺς = οὔτε θεούς, οὔτε ἀνθρώπους κατά τι τιμᾷ καὶ προσέχει, νομίζων, ὅτι οὐδεὶς εἶναι ἀνώτερος αὐτοῦ· ἴδ. καὶ La Roche αὐτόθ. Ἄλλους πάλιν ὁμηρικοὺς στίχους μεθερμηνεύει ἐν Tusculanis Disput. III κ. 9 ἐκ τῆς προειρημένης ῥαψῳδίας I, 646:

ἀλλά μοι οἰδάνεται κραδίη χόλῳ, ὁππότ' ἐκείνων
μνήσομαι, ὥς μ' ἀσύφηλον ἐν Ἀργείοισιν ἔρεξεν
Ἀτρείδης

Corque meum penitus turgescit tristibus iris
cum decore atque omni me orbatum laude recordor.

ὅπου οἱ μὲν παλαιοὶ ἑρμηνευταὶ ἐξηγοῦνται τὸ *ἀσύφηλον* διὰ τοῦ ἀμαθῆ, ἀδόκιμον, ἀπαίδευτον, ὁ δὲ προμνημονευθεὶς La Roche διὰ τοῦ ἀτίμητον. Πρβλ. αὐτόθ. III, 26 ἔνθα ὁ Κικέρων ἐκλατινίζει τὸν 201 στίχον τῆς Z ῥαψῳδίας:

ἤτοι ὁ κὰπ πεδίον τὸ Ἀλήϊον οἶος ἀλᾶτο

καὶ 27 τὸν στίχον 226 τῆς T. Ὡσαύτως ἐν τῷ de finib. V, 18 μετέφρασε τοὺς περὶ ᾠδῆς τῶν Σειρήνων στίχους ἐκ τῆς μ ῥαψῳδίας τῆς Ὀδυσσείας 184.

δεῦρ' ἄγ' ἰών, πολύαιν' Ὀδυσεῦ μέγα κῦδος Ἀχαιῶν,
νῆα κατάστησον, ἵνα νωιτέρην ὄπ' ἀκούσῃς,
οὐ γάρ πώ τις τῇδε παρήλασε νηὶ μελαίνῃ
πρίν γ' ἡμέων μελίγηρυν ἀπὸ στομάτων ὄπ' ἀκοῦσαι. 1

κ. ἑ.

Ὁ δ' Αὐγουστῖνος de civit. Dei V, 8 παρατίθεται τοὺς ἐκ τῆς Ὁμήρου Ὀδυσσείας σ, 136 μεθερμηνευθέντας ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος στίχους:

Tales sunt hominum mentes, qualis pater ipse
Jupiter auctiferas lusfravit terras 2

Τοῖος γὰρ νόος ἐστὶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων
οἷον ἐπ' ἦμαρ ἄγῃσι πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε.

Τὸν δὲ περίπυστον ἐκεῖνον πρὸς παραμυθίαν στίχον (Ὀδυσσ. υ, 18):

Τέτλαθι δή, κραδίη· καὶ κύντερον ἄλλο ποτ' ἔτλης

ἀπέδωκε διὰ τῶν δύο τῶνδε

Corde age sis firmo, nec te submitte dolori
Namque aliquid gravius peiusque aliquando tulisti. 3

Πλειόνων δ' ὁμηρικῶν στίχων μέμνηται ἑλληνιστὶ μάλιστα ἐν ταῖς εἰς Ἀττικὸν ἐπιστολαῖς, περὶ ὧν ἔπιθι τὸ Onomasticum Tullianum παρ' Ὀρελλίῳ Μέρ. III.

Παρεκτὸς τούτου καὶ ἄλλοθεν μαρτυρεῖται ἡ ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος ἀνάγνωσις καὶ ἐπιμελεστάτη τοῦ Ὁμήρου μελέτη, ἐκ τῆς συχνῆς δῆλον ὅτι μνείας, ἣν ἐποιεῖτο τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν, οἷον τὸν μὲν Νέστορα ἐγκωμιάζων ἐν τῷ Κάτωνι X, 31 προςεπάγει, ὅτι ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ (ὡς λέγει ὁ Ὅμηρος) ἔρρει ὁ λόγος γλυκύτερος τοῦ μέλιτος: «τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή» Ἰλιάδ. A, 249. Τὸν δὲ Μενέλαον ἐν Βρούτῳ XIII, 50 «Λακεδαιμόνιον δὲ ῥήτορα οὐδένα τέως ἤκουσα γενόμενον, τὸν δὲ Μενέλαον αὐτὸν ἡδὺν μὲν ὀνομάζει ὁ Ὅμηρος, ἀλλ' ὀλίγα ὁμιλοῦντα. Ἡ δὲ βραχυλογία ἐν συμπλοκῇ τῇ εὐγλωττίᾳ κρίνεται ἐπαινετέα». Πρὸς τούτοις τὸν μὲν Ὀδυσσέα ad Famil. X, 13, 2 καλεῖ «πτολίπορθον»· τὸν δὲ τοῦ Ἀχιλλέως παιδαγωγὸν Φοίνικα μνημονεύει ἐν τῷ de Orat. III, 15 «ὡς ὁ Φοῖνιξ ἐκεῖνος

1 O decus Argolicum quin puppin flectis Ulisse
auribus ut nostros possis agnoscere cantus?
Nam nemo haec unquam est transvectus caerula cursu,
quin prius adstiterit vocum dulcedine captus
post variis avido satiatus pectore musis
doctior ad patrias lapsus pervenerit oras,
nos grave certamen belli, clademque tenemus
Graecia quam Trojae divino numine vexit
omnique e latis rerum vestigia terris.

2 Τοιαῦται αἱ τῶν ἀνθρώπων διάνοιαι, οἵας ὁ πατὴρ αὐτὸς Ζεὺς τὰς γαίας καρπίμους τὴν ὄψιν κατηύγασεν ἢ κατέστησεν.

3 Ἔσο εὐσταθοῦς καρδίας, οὐδ' ὑπόβαλλε σεαυτὸν τῷ ἄλγει, διότι ἄλλο βαρύτερον καὶ χειρότερόν ποτε ὑπέμεινας.

παρ' Ὁμήρῳ ὁ λέγων, ὅτι ἐδόθη τῷ Ἀχιλλεῖ νεανίᾳ ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Πηλέως ὡς ὀπαδὸς εἰς τὸν πόλεμον ἵν' ἐκεῖνον ἀναδείξῃ ῥήτορα λόγων καὶ ἐκτελεστὴν ἔργων κατὰ τὰ ἐν Ἰλιάδ. Ι, 438:

> . . . σοὶ δέ μ' ἔπεμπε γέρων ἱππηλάτα Πηλεὺς
> ἤματι τῷ, ὅτε σ' ἐκ Φθίης Ἀγαμέμνονι πέμπε
> μύθων τε ῥητῆρ' ἔμεναι πρηκτῆρά τε ἔργων,

ὅπου ὁ La Roche τὸ *ἔπεμπε* διὰ τοῦ «πομπόν σοι ἔδωκεν» ἑρμηνεύων παρατηρεῖ, ὅτι ἀντ' αὐτοῦ ὁ ποιητὴς μεταχειρίζεται τὸ ὀπάζειν, καὶ ἄλλους ἀλλαχόθι. Καὶ τῆς μὲν τοῦ Ὁμήρου *τεκνίας* μνήμην ποιεῖται ἐν Tuscul. quaest. I, 16, 17, τοῦ δὲ καταλόγου τῶν νεῶν ad Attic. VI, 2, 3. Περὶ τῆς ἡλικίας, τῆς πατρίδος, τοῦ προσώπου καὶ τῆς ποιητικῆς ὑπεροχῆς τοῦ Ὁμήρου πλεονάκις ὁμιλεῖ τιθέμενος αὐτὸν πολλοὺς αἰῶνας πρὸ τοῦ Ἡσιόδου· ἴδε Cat. XV [1]. Ἄλλα πάλιν περὶ χρόνων Ὁμήρου ἴδ. ἐν τῷ Natura Deorum III, 5. 11, Tuscul. quaest. I, 1, 3, Brut. X, 40, de Republica II, 10, 18, καὶ περὶ πατρίδος ἰδίᾳ pro Archia poeta X, 24 τὰ κομψὰ ἐκεῖνα ῥήματα δι' ὧν λέγει, ὅτι ὁ Ὅμηρος ἐγένετο ὁ διαπρύσιος κῆρυξ τῆς ἀνδρείας τοῦ Ἀχιλλέως [2], καθάπερ καὶ ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος τὸν Ὅμηρον ὡςαύτως ἐπονομάζει ἐγκωμιαστὴν τοῦ Ἀχιλλέως· πρβ. Πλουτ. Ἀλεξ. 6' κ. 15 «ὅτι καὶ ζῶν (ὁ Ἀχιλλεὺς) φίλου πιστοῦ (= τοῦ Πατρόκλου) καὶ τελευτήσας μεγάλου κήρυκος ἔτυχεν». Καὶ αὖθις ἐν Tuscul. disputat. V, 39 προςτίθησιν «ὅτι παρεδόθη, ὅτι ὁ Ὅμηρος ὑπῆρξε τυφλός. Ἀλλ' εἰς τὴν γραφὴν (= ζωγραφίαν) αὐτοῦ, οὐχὶ εἰς τὴν ποίησιν ἐνατενίζομεν. Τίς χώρα, τίς ἀκτή, τίς χῶρος τῆς Ἑλλάδος, τί εἶδος καὶ μορφὴ μάχης, τίς παράταξις, τίς εἰρεσία, τίς κίνησις ἀνθρώπων, τίς θηρίων ὑπάρχει, ἃ δὲν ἐζωγράφησεν ἐκεῖνος οὕτως, ὥσθ' ὅσα αὐτὸς δὲν ἔβλεπε κατώρθωσεν ἵνα ἡμεῖς βλέπωμεν». Διὰ παραπλησίων τοῖς εἰρημένοις ἐπαίνων ὁ Κικέρων ἐξαίρει τὸν Ὅμηρον ἀπανταχοῦ, οἷον ἐν Cat. VII, 23 ἀποφαίνεται «τοῦτον ἐν ταῖς ἑαυτοῦ μελέταις δὲν ἐξηνάγκαζε τὸ γῆρας νὰ ὀγκῶται» καὶ ἐν τῷ De Divinat. II, 47, 97 «οὐδεὶς αὐτῷ ὅμοιος» καὶ ἐν Top. XIII, 55 «διὰ τὴν ὑπεροχὴν τὸ ἑαυτοῦ ὄνομα κοινὸν ὄνομα τῶν ποιητῶν ἐξειργάσατο παρὰ τοῖς Ἕλλησι» πρβ. καὶ Βροῦτον X, 40, ἔνθα τὸν Ὅμηρον «κεκαλλιεπημένον καὶ καθόλου ῥήτορα ἐπονομάζει, ἅτε τηλικοῦτον ἔπαινον περὶ τὸ λέγειν τῷ Ὀδυσσεῖ καὶ τῷ Νέστορι προςνειμάμενον, ὧν ὁ μὲν ἐβουλήθη κατέχειν τὴν ῥητορικὴν δεινότητα, ὁ δὲ τὴν

1 «Ἀλλ' ὁ Ὅμηρος, ὅςτις φαίνεταί μοι πολλοὺς αἰῶνας πρότερον γενόμενος εἰςάγει τὸν Λαέρτην ἕνεκα παραμυθίας τοῦ πόθου, ὃν ἔσχεν ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ, καλλιεργοῦντα τὸν ἀγρὸν καὶ κοπρῶντ' αὐτόν» πρβ. καὶ διαφώτισιν Lahmeyer αὐτόθι λέγοντος «ὁ Ὅμηρος ἐν Ὀδυσσ. ω, 226 ἀφηγεῖται λιστρεύοντα (= συσσωρεύοντα τὸ χῶμα περὶ τὴν ῥίζαν διὰ τοῦ λίστρου, ἤγουν πτυαρίου).

2 Ὅθ' ὁ Ἀλέξανδρος παρέστη ἐν Σιγείῳ εἰς τὸν τάφον τοῦ Ἀχιλλέως, ὦ μακάριε, εἶπε, νεανία, ὅςτις τῆς σῆς ἀρετῆς τὸν Ὅμηρον κήρυκα εὗρες (= o fortunate, inquit, adolescens, qui tuae virtutis Homerum praeconem inveneris!)

ἡδύτητα». Καὶ περὶ μὲν τῆς τοῦ Μενελάου εὐφραδείας πρβ. πάλιν Brut. XIII 50, περὶ δὲ τῆς τοῦ Νέστορος Cat. X, 31 καὶ περὶ τοῦ Φοίνικος, ὃν ὁ Πηλεὺς ἔδωκε τῷ Ἀχιλλεῖ νέῳ ἔτι ὄντι ὀπαδὸν ἐν τῷ πολέμῳ De Orat. III, 15, ὡς ἔφθημεν εἰπόντες. Καὶ περὶ τοῦ τρόπου τελευταῖον, καθ' ὃν ὁ Ὅμηρος ἐξήτασε τὰ περὶ θεῶν ἀναγνωστέα ἐκ πλειόνων χωρίων τάδε· de republ. I, 36, 56, Tuscul. I, 26, 65, de Natura deor. II, 28, 70 καὶ de finib. I, 26, 65 ἔνθα λέγει Homerus et humana ad deos transferebat (=ὁ Ὅμηρος καὶ τἀνθρώπεια εἰς τοὺς θεοὺς μετῆγε) πρβ. καὶ Λογγ. π. Ὕψους 9 «Ὅμηρος γάρ μοι δοκεῖ, παραδιδοὺς τραύματα θεῶν, στάσεις, τιμωρίας, δάκρυα, δεσμά, πάθη πάμφυρτα, τοὺς μὲν ἐπὶ τῶν Ἰλιακῶν ἀνθρώπους, ὅσον ἐπὶ τῇ δυνάμει, θεοὺς πεποιηκέναι, τοὺς θεοὺς δ' ἀνθρώπους». Ἰδ. καὶ Αὐγουστίνου Confess. I, XVI, 25 καὶ Λακταντίου de falsa relig. κ. III, 17 καὶ Τερτυλλιανοῦ Apol. 14 κτλ. Ἀλλ' ἱκανὰ νομίζομεν τὰ ῥηθέντα πρὸς ἀπόδειξιν τῶν ὁμηρικῶν μελετῶν τοῦ Κικέρωνος, ὅςτις εἴπερ τις καὶ ἕτερος πιστὸς ἠκολούθησε τῷ περιᾳδομένῳ ἐκείνῳ τοῦ Ὁρατίου παραγγέλματι (De arte poet. στ. 269).

Vos exemplaria graeca
Nocturna versate manu, versate diurna

«ἡμεῖς, ὦ Ῥωμαῖοι,
τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς μελετᾶτε».

Ἐν Ναυπλίῳ κατὰ τὰς σχολικὰς διακοπὰς τοῦ 1878.

Ν. ΠΕΤΡΗΣ γυμνασιάρχης.

ΥΓΙΕΙΝΗ — ΠΕΡΙ ΤΡΟΦΩΝ *

ΕΙΔΙΚΗ ΕΞΕΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΟΤΕΡΩΝ ΠΡΟΣ ΔΙΑΤΡΟΦΗΝ ΟΥΣΙΩΝ

Α' ΤΡΟΦΑΙ ΣΤΕΡΕΑΙ

α' Ἄρτος

Ο ἄρτος ἀποτελῶν ἓν τῶν κυριωτέρων τροφημάτων τοῦ ἀνθρώπου κατασκευάζεται διὰ τῆς συμμίξεως ἀναλόγων ποσῶν ἀλεύρων, ὕδατος, μαγειρικοῦ ἅλατος καὶ προζυμίου, διὰ τῆς κατὰ μέθοδόν τινα κατεργασίας (ζυμώσεως) αὐτῶν, καὶ διὰ τῆς ἑψήσεως τῶν ἐκ τῆς παραχθείσης μάζης σχηματιζομένων ἄρτων ἐν κλιβάνῳ ἢ ἄλλῃ τινὶ ἑστίᾳ θερμότητος ξηρᾶς.

Πρὶν ἢ πραγματευθῶμεν εἰδικώτερον τὰ περὶ ἄρτου, ἀναγκαῖον κρίνομεν νὰ εἴπωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ ἀλεύρων, τοῦ κυριωτάτου συστατικοῦ αὐτῶν. Α-

* Μαθήματα ἑσπερινὰ ἐν τῷ συλλόγῳ παραδιδόμενα ὑπὸ τοῦ ὑφηγητοῦ τῆς Ὑγιεινῆς κ. Ἰωάννου Χ. Βάμβα. — Συνέχεια ἴδ. σελ. 452, 523.

πάντα τὰ σιτηρὰ εἶσι κατάλληλα πρὸς παραγωγὴν ἀλεύρων, τὸ κοινότατον ὅμως καὶ τὸ ὑπὸ θρεπτικὴν ἔποψιν ἀνώτατον, εἶναι ὁ σῖτος, τοῦ ὁποίου διακρίνομεν τρία εἴδη διαφέροντα ἀλλήλων οὐχὶ μόνον κατὰ φυσικὰς ἰδιότητας, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν θρεπτικὴν ἀξίαν. Εἶναι δὲ ταῦτα ὁ *μαλακὸς* σῖτος, ὁ *σκληρὸς* καὶ ὁ *ἡμίσκληρος*. — Ὁ μαλακὸς σῖτος περιέχει 10—12 τοῖς 100 ἀζωτούχους οὐσίας, ἐν ᾧ ὁ σκληρὸς περιέχει 17—20 τοῖς 100.

Ὁ σκληρὸς σῖτος περιέχει ὀλίγα πίτυρα, περιέχει ὅμως πολὺ ποσὸν φυτοκόλλας [1].

Τὰ ἄλευρα κατὰ γενικὸν κανόνα συνίστανται ἐξ ἀμύλου, φυτοκόλλας, κόμμεος, δεξιτερίνης, ζακχάρου, λίπους. λευκώματος καὶ ἀλάτων. Αἱ φυσικαὶ ἰδιότητες καλῶν ἀλεύρων εἶναι αἱ ἑξῆς: χρῶμα λευκὸν ἀποκλῖνον πρὸς τὸ κιτρινωπόν, νὰ ὦσιν ἄοσμα, νὰ ἔχωσι γεῦσιν μὴ ὀξεῖαν, νὰ ὦσιν ἀπηλλαγμένα παντὸς ξένου σώματος, καὶ συμμιγνυόμενα μεθ' ὕδατος νὰ σχηματίζωσιν εὐκόλως μᾶζαν ἐλατήν.

Ἡ κυριωτάτη νόσος εἰς ἣν τὰ ἄλευρα ὑπόκεινται, ἀφ' οὗ παρέλθῃ ἀρκετὸς μετὰ τὴν ἄλεσιν αὐτῶν χρόνος, εἶναι ἡ ἐν αὐτοῖς ἐμφάνισις παρασίτων καὶ ἐκ τοῦ φυτικοῦ καὶ ἐκ τοῦ ζωϊκοῦ βασιλείου. Τὰ παράσιτα ταῦτα ἀνακαλύπτονται συχνάκις καὶ διὰ τοῦ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ· τὸ μικροσκόπιον ὅμως χρησιμεύει πρὸ πάντων ὅπως ἀνακαλυφθῶσιν ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῶν ἀναπτύξει. Ἡ ἀνακάλυψις δὲ τῶν παρασίτων τούτων καὶ ἑπομένως ἡ ἀποφυγὴ τῆς διὰ τοιούτων ἀλεύρων κατασκευῆς ἄρτου εἶναι ἀναγκαιοτάτη, καθ' ὅτι σπουδαιότεραι βλάβαι ἐπέρχονται εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅστις ἤθελε κάμει χρῆσιν αὐτοῦ.

Τὰ ἄλευρα ὑφίστανται καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ ὑφίστανται πολλὰς νοθείας ὧν αἱ σπουδαιόταται εἶναι 1) ἡ ἀνάμιξις αὐτῶν μετὰ ἀλεύρων προερχομένων ἐξ ἄλλων σιτηρῶν ἰδίως τῆς κριθῆς, τοῦ βρόμου, τῆς σικάλεως, τῆς ὀρύζης, τοῦ ἀραβοσίτου καὶ ἄλλων τινῶν· 2) ἡ ἀνάμιξις αὐτῶν μετὰ ἀλεύρων προερχομένων ἐκ γεωμήλων, φασιόλων, πίσων [2], ἐνίοτε καὶ ἐκ φυτῶν τινων

1 Κατά τινας συγγραφεῖς ἡ συνύπαρξις πιτύρων ἐν τοῖς ἀλεύροις ἐπαυξάνει τὴν θρεπτικὴν ἀξίαν τοῦ ἄρτου, ἐν ᾧ κατ' ἄλλους αὕτη οὐδόλως ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῆς καλῆς θρεπτικῆς ποιότητος αὐτοῦ. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι θρεπτικώτερος ἄρτος εἶναι ὁ περιέχων καὶ πίτυρα, ἐν ᾧ πρώτης ποιότητος ἄρτος θεωρεῖται ὁ κατασκευαζόμενος δι' ἀλεύρων ἀπηλλαγμένων ἐντελῶς τοιούτων. Τὰ πίτυρα περιέχουσι 10—15 τοῖς 100 ἀζωτούχους ὕλας, 3—4 τοῖς 100 λιπαρὰς καὶ 5—6 τοῖς 100 ἅλατα· ὥστε κατὰ τὴν χημικὴν ταύτην ἀνάλυσιν τὰ πίτυρα εἶναι οὐχὶ μικρᾶς θρεπτικῆς ἀξίας.

Ἐπίσης βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ δι' ἀλεύρων καθαρωτάτων κατασκευαζόμενος ἄρτος εἶναι λίαν εὔπεπτος. Ὁ δὲ διὰ πιτύρων πολλάκις δυνατὸν νὰ χρησιμεύῃ ὡς φάρμακον ὠφέλιμον κατὰ δυσκοιλιότητος, πιθανῶς ἕνεκα τῶν ἐξ αὐτοῦ ἀφθόνων περιττωμάτων, ἐπενεργούντων ὡς μηχανικὸν ἐρέθισμα πρὸς περισταλτικὰς τῶν ἐντέρων κινήσεις, εἴτε ἕνεκα τῶν ἐν αὐτοῖς ἀφθονωτέρων ἀλάτων.

2 Ἄρτου κατασκευαζομένου ἐξ ἀλεύρων τῶν ἐν τῇ 1ῃ καὶ 2ᾳ κατηγορίᾳ ὑλικῶν γίνεται χρῆσις ἐν ἀνάγκῃ. Παρ' ἡμῖν δὲ γνωστὸν ὅτι εἰς πολλὰ μέρη γίνεται χρῆσις τοῦ κριθίνου

δηλητηριωδῶν.—Τὸ μικροσκόπιον μεγάλην ὠφέλειαν δυνατὸν νὰ παρέξῃ εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τῶν ξένων αὐτῶν οὐσιῶν. — Καὶ 3) ἡ ἀνάμιξις αὐτῶν μετὰ οὐσιῶν προερχομένων ἐκ τοῦ βασιλείου τῶν ὀρυκτῶν, προπάντων μετὰ στυπτηρίας, ἀσβέστου, κιμωλίας γῆς ἢ κόνεως πυριτικοῦ ὀξέος. Αἱ νοθεῖαι αὗται ἀνακαλύπτονται διὰ χημικῶν μέσων.

Καὶ αἱ μὲν πρῶται δύο κατηγορίαι περιέχουσι νοθείας, αἵτινες ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ δὲν συνεπάγονται βλάβας ἄλλας εἰς τὸν ὀργανισμόν, εἰμὴ τὴν ἐκ τῆς χρήσεως αὐτῶν ἐλάσσονα θρεπτικὴν ὠφέλειαν. Τούτων ἐξαιροῦνται αἱ νοθεῖαι μετὰ φυτῶν δηλητηριωδῶν, αἵτινες ἀναλόγως τῆς φύσεως τῆς ἐνυπαρχούσης δηλητηριώδους οὐσίας, βλάπτουσιν οὕτως ἢ ἄλλως τὸν ὀργανισμόν. Ἡ δὲ τρίτη κατηγορία περιέχει τὰς βλαβερὰς καὶ δυστυχῶς παρ' ἡμῖν λίαν συχνῶς ἀπαντωμένας νοθείας, αἵτινες πλειστάκις δυνατὸν νὰ ὑποσκάπτωσι τὴν ὑγείαν χωρὶς νὰ δεικνύωσιν ἀμέσως τὰ ἀποτελέσματά των.

Μετὰ τὰ ὀλίγα ταῦτα περὶ ἀλεύρων προβαίνομεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν καθέκαστα περὶ ἄρτου, ἐρανιζόμενοι τὰ πλεῖστα ἐξ ὅσων σχετικῶν ὁ Proust ἐν τῷ συγγράμματί του ἀναφέρει θεωροῦντες ὅτι ταῦτα εἶναι τὰ διδακτικώτερα.

Ἐν Γαλλίᾳ ὁ στρατιωτικὸς ἄρτος ἄλλοτε κατεσκευάζετο ἐκ σιταλεύρων τῶν ὁποίων διὰ τῆς κοσκινίσεως ἀφῃροῦντο 15 τοῖς 100 πίτυρα. Ἡ κάτω ἐπιφάνεια τοῦ *ξηροῦ* [1] τοῦ ἄρτου ἀποτελεῖται σχεδὸν ἐκ πιτύρων. Τὴν σήμερον, ὁ στρατιωτικὸς ἄρτος εἶναι λευκότερος, συγκρινόμενος πρὸς τὸν ἀγραῖον ἄρτον τῆς δευτέρας ποιότητος. Κατασκευάζεται δὲ δι' ἀλεύρων ἐξ ὧν διὰ τῆς κοσκινίσεως ἀφῃρέθησαν 20 τοῖς 100 πίτυρα. Καὶ παρ' ἡμῖν ὡς πληροφορούμεθα καὶ ὡς ἰδίοις ὄμμασιν ἀντελήφθημεν, ὁ νῦν κατασκευαζόμενος στρατιωτικὸς ἄρτος εἶναι καλλιτέρας ποιότητος ἢ ἄλλοτε, ἐν τούτοις μεθ' ὅλην τὴν καλλιτέρευσιν δὲν δύναται νὰ συγκριθῇ πρὸς οὐδένα ἐκ τῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ πωλουμένων ἄρτων. Δὲν γνωρίζομεν, διότι δὲν ἠδυνήθημεν νὰ πληροφορηθῶμεν ὅπου ἀπετάθημεν, οὔτε ὁποίου εἴδους σῖτος εἶναι ἐν χρήσει, οὔτε πόσον τοῖς ἑκατὸν πίτυρα περιέχουσι τὰ ἄλευρα ἐξ ὧν ὁ ἡμέτερος στρατιωτικὸς ἄρτος παρασκευάζεται· νομίζομεν ὅμως ὅτι ἠδύνατο νὰ δοθῇ μεγαλειτέρα φροντὶς περὶ τὴν ζύμωσιν ἐν γένει καὶ περὶ τὴν ἕψησιν, ὅπως μὴ καταστρέφηται ἡ θρεπτικὴ ἰδιότης τῶν ἀλεύρων, ἐὰν ταῦτα προέρχωνται ἐκ σίτου καλῆς ποιότητος.

Ἡ ἀρτοποιία διαιρεῖται εἰς δύο καιρούς, εἰς τὸν τῆς *ζυμώσεως* [2] καὶ εἰς τὸν τῆς *ἑψήσεως*.

καὶ τοῦ ἐξ ἀραβοσίτου ἄρτου. Πολὺ συμβάλλει ἡ συνήθεια εἰς τὴν ἐκ τοιούτων ἄρτων ὠφέλειαν. Ἀνεφέραμεν ὅμως ἀνωτέρω ὅτι θρεπτικώτατος πάντων εἶναι ὁ ἐκ σιταλεύρων ἄρτος.

1 Δὲν δυνάμεθα καὶ μετὰ συμβουλὴν φίλων φιλολόγων νὰ ὁρίσωμεν δι' ἄλλης ἑλληνικῆς ἢ μὴ σχολαστικῆς λέξεως ἐκεῖνο ὅπερ ἐν μὲν τῇ καθωμιλημένῃ λέγεται τσόκα, κόρα, κύτταλον (ἐν Χίῳ), ἐν δὲ τῇ Γαλλικῇ γλώσσῃ λέγεται Croûte.

2 Ἡ λέξις ζύμωσις εἶναι εἰδικὸς ἐπιστημονικὸς ὅρος σημαίνων χημικὴν ἐπεξεργασίαν

Ἡ ζύμωσις περιλαμβάνει τὴν συμφύρασιν τῶν ὑλικῶν, ὧν ἀρχόμενοι ἐμνήσθημεν [1], τὴν κατεργασίαν αὐτῶν μέχρι παραγωγῆς ἐντελοῦς φυράματος, τὴν διαίρεσιν τούτου εἰς ἄρτους [2], καὶ τὴν τοποθέτησιν αὐτῶν ἐντὸς χώρου θερμοκρασίας 25^0 πρὸς περαίωσιν τῆς χημικῆς ζυμώσεως.

Ἀπαραίτητον συστατικὸν πρὸς ἀρτοποιίαν εἶναι τὸ *προζύμιον*, ὅπερ παρ' ἡμῖν ἐν μὲν τῇ ἰδιωτικῇ παρασκευάζεται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ οὕτω: ἐκ τῆς τελευταίας ζυμώσεως κρατεῖται τεμάχιον φυράματος, ὅπερ ἐντὸς καταλλήλου ἀγγείου τιθέμενον, ὑφίσταται τὴν πρὸς χημικὴν ζύμωσιν ἀλλοίωσιν ἐπί τινας ἡμέρας μέχρι τῆς προτεραίας τῆς ὡρισμένης πρὸς ἀρτοποιίαν ἡμέρας· κατ' αὐτὴν δὲ ἀναμιγνύουσι τὸ φύραμα τοῦτο μετὰ ποσοῦ τινος ἀλεύρων, ἅλατος καὶ χλιαροῦ ὕδατος καὶ κατεργάζουσι μέχρι παραγωγῆς φυράματος ὁμοειδοῦς, ὅπερ ἀφίεται ἐν θερμοκρασίᾳ 20^0—25^0 ἐπί τινας ὥρας ὅπως ὑποστῇ τὴν χημικὴν ζύμωσιν ἐντελῆ. Τὸ προζύμιον δὲ τοῦτο εἶναι τὸ χρησιμεῦον πρὸς χημικὴν ζύμωσιν τῶν ἄρτων. Ἐν τῇ δημοσίᾳ ὅμως ἀρτοποιίᾳ, ἕνεκα τῆς καθ' ἑκάστην κατασκευῆς ἄρτων, τὸ ἐκ τῆς προτεραίας ἐναπολειπόμενον καὶ ἐπί τινας ὥρας τὴν κατάλληλον χημικὴν ζύμωσιν ὑποστάν, χρησιμεύει ὡς προζύμιον εἰς τὴν ἑπομένην. Τοῦτο δὲ γίνεται διὰ τὸν κοινὸν ἑλληνικὸν ἄρτον. Οἱ κατασκευασταὶ δὲ ἄρτων κατ' ἀπομίμησιν τῶν ἐν Γερμανίᾳ ἢ Γαλλίᾳ ἀκολουθοῦσιν ἀναγκαίως τὰς σχετικὰς μεθόδους. Καὶ ἐν μὲν τῇ Γερμανίᾳ τὸ προζύμιον παρασκευάζεται διὰ τῆς συμφυράσεως ποσότητός τινος *ζύμης τοῦ ζύθου* (levure de bière, Bierhefen) [3] μετὰ ἀλεύρων, ἅλατος καὶ χλιαροῦ ὕδατος πρὸς παραγωγὴν φυράματος, ὅπερ μετά τινας ὥρας μιγνυόμενον μετὰ τοῦ πρὸς ἀρτοποιίαν φυράματος, καθίστησι αὐτὸ ἱκανὸν πρὸς κατασκευὴν ἄρτων. Ἐν δὲ τῇ Γαλλίᾳ καὶ ἰδίως εν Παρισίοις ἡ παρασκευὴ τοῦ προζυμίου εἶναι ἐντελεστέρα, γίνεται δὲ οὕτω: Τεμάχιον φυράματος προερχόμενον ἐκ προτέρας ζυμώσεως συμφύρεται μετὰ χλιαροῦ ὕδατος 4 χιλιογράμμων καὶ 4 χιλιογράμμων ἀλεύρων. Τὸ φύραμα τοῦτο ἀφίνουσιν ἐπὶ 10 ὥρας ἐν χώρῳ θερμοκρασίας 30^0 ἢ 35^0· λέγεται δὲ *πρώτιστον προζύμιον*. Μετὰ ταῦτα μιγνύουσιν αὐτὸ μετὰ ἀναλόγου ποσοῦ ὕδατος καὶ ἀλεύρων καὶ παράγουσι τὸ λεγόμενον *πρῶτον προζύμιον*. Ἡ ἐργασία αὕτη ἐπαναλαμβα-

λαμβάνουσαν χώραν καὶ πρὸς παραγωγὴν ἄλλων οὐσιῶν οἴνου π. χ. ζύθου κτλ. ὅπως καὶ πρὸς κατασκευὴν ἄρτων εἶναι ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ ἀρχομένη αὐτομάτως ἀπὸ τοῦ μέσου σχεδὸν τῆς κατεργασίας τοῦ δι' ἄρτους φυράματος μέχρι τῆς στιγμῆς καθ' ἣν οὗτοι εἶναι κατάλληλοι πρὸς ἕψησιν, καὶ ἥτις ἐν τῇ οἰκιακῇ γλώσσῃ δηλοῦται διὰ τῶν ὅρων ἢ τῶν λέξεων ἦ λ θ ε ἢ ἔ γ ε ι ν ε ἢ ἀ ν έ β η τὸ ψωμί. Εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος ἡ ἐργασία αὕτη λέγεται ἅπασα ζ ύ μ ω μ α· ἡμεῖς προτιμῶμεν τὴν χρῆσιν τοῦ θηλυκοῦ γραμματικῶς τοὐλάχιστον ὀρθοτέραν, ὅπως παραστήσωμεν, ἑπόμενοι τῇ καθωμιλημένῃ, τὴν πρὸς παραγωγὴν μέχρι τῆς ἑψήσεως ἐργασίαν, μεταχειριζόμενοι τὴν ἐπεξήγησιν χ η μ ι κ ὴ ν ὅπου τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον.

1 Εἰς τὴν θερμοκρασίαν τοῦ ὕδατος δίδεται μεγάλη προσοχή. Ἀναλόγως τῆς ὥρας τοῦ ἔτους αὕτη πρέπει νὰ ἦνε ἀπὸ 25o—35o.

2 Αἱ ἐργασίαι αὗται πρέπει νὰ τελῶνται ἐν χώρῳ θερμοκρασίας 20o—25o.

3 Ἀφρὸς σχηματιζόμενος ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐν ζυμώσει εὑρισκομένου ζύθου.

νομένη εἰς ὀκτὼ ὥρας μετὰ 8 χιλιογράμμων ἀλεύρων καὶ 4 ὕδατος παράγει τὸ *δεύτερον προζύμιον*, ὅπερ μετὰ τρεῖς ὥρας μιγνύεται μετὰ 50 χιλιογράμμων ἀλεύρων καὶ 25 χλιαροῦ ὕδατος καὶ παράγει τὸ *τέλειον προζύμιον*. Τὸ προζύμιον τοῦτο δυνατὸν νὰ διατηρηθῇ πέντε ἢ ἓξ ἡμέρας καὶ χρησιμεύει πρὸς ἐντελῆ ζύμωσιν καὶ κατασκευὴν ἄρτου ἐκλεκτοῦ ἐν τῇ δημοσίᾳ ἀρτοποιίᾳ.

Τὸ προζύμιον ἑνούμενον μετὰ τοῦ φυράματος ἐπενεργεῖ ἐπὶ τοῦ ἀμύλου καὶ τοῦ ζακχάρου, ἅτινα μεταβάλλονται εἰς ἀνθρακικὸν ὀξὺ τεῖνον νὰ ἐκλυθῇ· ἡ φυτοκόλλα τῶν ἀλεύρων κρατεῖ αὐτό· ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἐξακολουθούσης ἐκλύσεως τὸ φύραμα ἐξογκοῦται σχηματιζομένων μικρῶν φυσαλίδων. Ἡ ἐπενέργεια αὕτη τοῦ προζυμίου καθίσταται ἐν μέρει ἐπιζημία, ἐπιφέρουσα τὴν ἀπώλειαν καὶ καταστροφὴν μέρους τῶν ἀζωτούχων τοῦ ἄρτου οὐσιῶν. Ἕνεκα τούτου λοιπὸν ἐγένετο φροντὶς ὅπως προλαμβάνηται τοῦτο, καὶ ἐσχάτως ἐν Λονδίνῳ εἰσήχθη νέα μέθοδος συνισταμένη ἐν γένει εἰς τὴν κατεργασίαν τοῦ φυράματος δι' ὕδατος κεκορεσμένου δι' ἀνθρακικοῦ ὀξέος, δι' ἧς παράγεται ἄρτος λευκότερος, πωρωδέστερος, καλλίστης γεύσεως καὶ ὑπὸ θρεπτικὴν ἔποψιν ἀσυγκρίτως καλλίτερος. Ἡ μέθοδος αὕτη καλεῖται τοῦ Dauglish καὶ εἶναι ἱκανὴ νὰ παραγάγῃ 150000 χιλιόγραμμα ἄρτου καθ' ἡμέραν. Ἡ κατεργασία τῶν ὑλικῶν πρὸς παραγωγὴν τοῦ φυράματος γίνεται δι' ἐπιτηδείων μηχανημάτων ἐντὸς κεκλεισμένου ἀγγείου, εἰς ὃ διὰ σωλήνων μικρῶν εἰσρέει τὸ ἀεριοῦχον ὕδωρ ἔκ τινος ἄλλου ἀγγείου κειμένου ὑπεράνω αὐτοῦ. Περαιοῦται δὲ ἐντὸς δέκα λεπτῶν τῆς ὥρας, καὶ τὸ φύραμα πιεζόμενον ἐντὸς τοῦ μηχανήματος ὑπὸ τῆς θλίψεως τῶν ἀερίων, ἐξέρχεται ἔκ τινος θυρίδος ἐντὸς δοχείων παρεχόντων τὸ ἑαυτῶν σχῆμα εἰς τοὺς ἄρτους, οἵτινες μεταφέρονται μετὰ ταῦτα εἰς τὸν κλίβανον πρὸς ἔψησιν.

Ὁ καιρὸς τῆς *ἑψήσεως* τῶν ἄρτων πρέπει νὰ ἄρχηται ἀκριβῶς ἀπὸ τῆς στιγμῆς καθ' ἣν οἱ ἄρτοι εὑρίσκονται εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς χημικῆς αὐτῶν ζυμώσεως, ἥτις ἀναστέλλεται ἀμέσως ἅμα τῇ εἰσόδῳ αὐτῶν ἐν τῷ κλιβάνῳ ἐν θερμοκρασίᾳ 260^0 μέχρι 290^0. Ἐκτὸς δὲ τῆς ἀναστολῆς τῆς περαιτέρω χημικῆς ζυμώσεως ἡ θερμοκρασία αὕτη ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐξόγκωσιν τῶν ἄρτων ἐξατμιζομένου ποσοῦ τινος τοῦ ἐν τοῖς ἄρτοις ὕδατος καὶ ἐκλυομένων τῶν ἐν αὐτοῖς ἀερίων [1], καὶ τὴν στερεοποίησιν τῆς ἐπιφανείας αὐτῶν

1 Ἐν ὅσῳ ἐξακολουθεῖ ἡ ἔψησις τοῦ ἄρτου συμβαίνει ἔκλυσις ἀνθρακικοῦ ὀξέος ἐξ αὐτοῦ. Ἐὰν τὰ χρησιμεύσαντα πρὸς κατασκευὴν τοῦ ἄρτου ἄλευρα περιέχωσιν ἀρκετὸν ποσὸν φυτοκόλλας, ἡ ἔκλυσις γίνεται ἐπιφέρουσα τὴν ἐξόγκωσιν αὐτοῦ, περίστασιν ἥτις παρ' ἡμῖν κοινῶς ἀποκαλεῖται διὰ τῆς ἐκφράσεως τὸ ψωμὶ ἐσήκωσεν ἢ ἐφούσκωσε. Τὸ πλέον ἢ ἔλασσον ποσὸν φυτοκόλλας ὁρίζει τὴν θρεπτικὴν ἀξίαν τοῦ ἄρτου ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴδομεν· ἑπομένως ἡ μείζων ἢ ἐλάσσων ἐξόγκωσις αὐτοῦ δυνατὸν νὰ θεωρῆται ὡς πρόχειρον προσὸν τῆς θρεπτικῆς δυνάμεώς του. Τὴν ἰδιότητα τοῦ ἐξογκοῦσθαι κατὰ τὴν ἔψησιν ἔχει μόνον ὁ ἐκ σιταλεύρων κατασκευαζόμενος ἄρτος ἕνεκα τοῦ ἐν αὐτοῖς ὑπερβάλλοντος ποσοῦ φυτοκόλλας· ἐνῷ διὰ τὸν ἀντίστροφον λόγον ὁ ἄρτος ὁ κατασκευαζόμενος δι' ἀλεύρων ἄλλων σιτηρῶν δὲν ἔχει αὐτήν, ἑπομένως καὶ δὲν δύναται νὰ παραβληθῇ ὡς πρὸς τὴν θρεπτικὴν δύναμιν μὲ ἐκεῖνον

εἰς εὔχρουν καὶ νόστιμον ξηρόν. Πρὸς παραγωγὴν ταύτης ἀπαιτεῖται θερμοκρασία περίπου 210⁰, ἐνῷ ἡ ψύχα τοῦ ἄρτου ἀπαιτεῖ μόλις 100⁰. Μέρος τοῦ ἀμύλου τοῦ ξηροῦ μεταβάλλεται εἰς δεξιτερίνην, καὶ περιέχει ὀλιγώτερον ὕδωρ καὶ περισσοτέρας ἀζωτούχους οὐσίας τῆς ψύχας. Ἑπομένως εἰς ποσὸν ἀνάλογον τὸ ξηρὸν εἶναι κατὰ πολὺ θρεπτικώτερον τῆς ψύχας.

Ἀναλόγως τῆς ποιότητος τῶν ἀλεύρων καὶ ἀναλόγως τοῦ ποσοῦ τῶν ἐν αὐτοῖς πιτύρων, ἐπίσης δὲ καὶ ἀναλόγως τοῦ τρόπου ἢ τῆς διαρκείας τῆς κατεργασίας τοῦ φυράματος, τοῦ προζυμίου οὗ ἐγένετο χρῆσις, ἑπομένως καὶ τοῦ χρώματος τῶν ἄρτων, κατατάσσονται οὗτοι εἰς τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην ποιότητα. Ἐν γένει δὲ χαρακτηριστικὰ καλοῦ ἄρτου εἶναι τὰ ἑξῆς: νὰ ἦναι καλῶς ἑψημένος, τὸ ξηρὸν αὐτοῦ νὰ ἦναι σκληρόν, εὔθραυστον, χρώματος κεραμοειδοῦς ἢ ἐρυθροκιτρίνου, εὔχυμον, οὐχὶ κεκαυμένον, μέλαν καὶ πικρόν, νὰ ἦναι στερεῶς μετὰ τῆς ψύχας προσκεκολλημένον, ἥτις ἀπ' ἐναντίας πρέπει νὰ ἦναι μαλακή, ἐλαστικὴ καὶ σπογγοειδής ἄνευ μεγάλων ὀπῶν, ἡ ἕψησις αὐτῆς νὰ ἦναι ἐντελής, καὶ νὰ μὴ περιέχῃ ὠμὰ ἄλευρα ἄμμον ἢ ἄλλα ξένα σώματα. Ἡ ὀσμὴ καὶ γεῦσις τοῦ ἄρτου πρέπει νὰ ἦναι εὐχάριστος, οὐχὶ ὀξεῖα καὶ προξενοῦσα ἀηδίαν· δὲν πρέπει νὰ εὐρωτιᾷ ὡς συμβαίνει εἰς κακῶς ἑψημένον καὶ πολὺ ὕδωρ περιέχοντα ἄρτον, ἰδίως ὁπόταν ὁ σῖτος ἐθερίσθη ἐν καιρῷ βροχερῷ, καὶ ἠλέσθη ὑγρός. Μετὰ τὴν ἐκ τοῦ κλιβάνου ἔξοδον τῶν ἄρτων πρέπει νὰ τίθενται ἐν τόπῳ ξηρῷ ἐφ' ἱκανὸν χρόνον, ὅπως ἐξακολουθήσῃ διὰ τῆς κεκτημένης αὐτῶν θερμότητος ἡ ἐξάτμισις τοῦ ὕδατος [1]. Ἐμποδίζεται δὲ ἡ χρῆσις τοῦ μόλις ἐκ τοῦ κλιβάνου ἐκβληθέντος ἄρτου διότι καθίσταται ἐπιβλαβὴς καὶ δι' ἄλλους λόγους πρὸ πάντων ὅμως διότι εἶναι λίαν δύσπεπτος ἐν τοιαύτῃ ὑγρᾷ καὶ θερμῇ καταστάσει.

Εἴδη ἄρτου. 1) *Σεμιδαλίτης.* Ὁ ἄρτος οὗτος κατασκευάζεται μόνον διὰ σεμιδάλεως, εἶναι δυσκολώτατος περὶ τὴν διὰ τῶν χειρῶν κατεργασίαν· γίνεται λευκότερος τοῦ συνήθους ἄρτου, περιέχει πλειοτέραν φυτοκόλλαν, ὀλιγώτερα φωσφορικὰ ἅλατα, καὶ ὅλως διόλου πίτυρα.

2) *Ἄρτος Βιέννης.* Κατασκευάζεται διὰ τῆς ἀντικαταστάσεως τοῦ πρὸς ζύμωσιν αὐτοῦ ὕδατος δι' ἑνὸς μέρους γάλακτος καὶ 4 ὕδατος.

3) *Ἄρτος γαλακτίτης.* Κατασκευάζεται διὰ καθαροῦ γάλακτος.

4) *Ὁ ἐκ φυτοκόλλας ἄρτος* ἀπολαμβάνεται διὰ τῆς προσθήκης φυτοκόλλας κατὰ τὴν κατεργασίαν τοῦ φυράματος.

5) *Ὁ διπυρίτης.* Οὗτος εἶναι πολλῶν εἰδῶν καὶ ποιοτήτων. Ὁ χρησιμώτερος εἶναι ὁ *ναυτικὸς διπυρίτης*, ὅστις κατασκευάζεται διὰ σιταλεύρων καὶ ἑνὸς δεκάτου ὕδατος· τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ ἄρτου εἶναι εἰς πλακούντια διαπερώμενα δι' ὀπῶν ἀπεχουσῶν ἀπ' ἀλλήλων 5—6 ὑφεκατόμετρα, δι' ὧν ἐκ-

1 Εἶναι κακίστη ἡ συνήθεια ἣν ἐν τῇ οἰκιακῇ ἀρτοποιίᾳ παρ' ἡμῖν ἔχουσι, νὰ καλύπτωσι δηλ. καὶ ἐνίοτε διὰ βαρέων σκεπασμάτων, τοὺς μόλις ἐκ τοῦ κλιβάνου ἐκβληθέντας ἄρτους, διότι οὕτω παρεμποδίζεται σπουδαίως ἡ ἐξάτμισις αὐτῶν, καὶ ἑπομένως μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὁ ἄρτος εὐρωτιᾷ.

λύονται τὰ ἀέρια καὶ ἐξατμίζεται τὸ ὕδωρ κατὰ τὴν ἔψησιν. Ὁ διπυρίτης ἄρτος ὑποβάλλεται εἰς νοθείας, ὧν συνηθέστεραι, καὶ τῶν ὁποίων πεῖραν ἐπ' ἐσχάτων ἔλαβεν ἡ Ἑλλάς, εἶναι ἡ ἐκ τῆς ἀναμίξεως τῶν πρὸς κατασκευὴν ἀλεύρων μετὰ τοιούτων ἐκ γαιωμήλων, μετὰ τιτάνου καὶ κιμωλίας γῆς. Εὔκολος ἡ ἀνακάλυψις τῶν νοθειῶν αὐτῶν διὰ τῆς χημικῆς ὁδοῦ ἰδίως.

Ὑπάρχουσι πολλὰ εἴδη ἄρτων ἐχόντων συστατικὸν αὐτῶν τὰ ὠά, τὸ ζάκχαρον καὶ ἄλλας οὐσίας. Οἱ ἄρτοι οὗτοι καὶ ἐν γένει πᾶσα δι' ἀλεύρων παρασκευαζομένη τροφὴ πρέπει νὰ ἀκολουθῶσι τὸν γενικὸν περὶ ἄρτων κανόνα, ὅπως ἔχωσι θρεπτικήν τινα ἀξίαν.

Ἀλλοιώσεις τοῦ ἄρτου. Ἡ σπουδαιοτάτη ἐξ αὐτῶν εἶναι ἡ τῆς φυτοκόλλας ὑπὸ ποιοτικὴν καὶ ποσοτικὴν ἔποψιν, διότι ἐπιδρᾷ σπουδαίως ἐπὶ τῆς θρεπτικῆς ἀξίας τοῦ ἄρτου.

Ἐνίοτε ἐν τοῖς ἄρτοις ἀναφαίνονται μήκυτες, ὧν ἡ ἐμφάνισις δυνατὸν νὰ ἐμποδισθῇ ἐὰν τὸ ποσὸν τοῦ ὕδατος ἐν τῇ συμφυράσει αὐτῶν ᾖναι ὀλίγον, ἐὰν τὸ βάρος κανονίζηται εἰς ἐλαφρότερον τῶν 5 χιλιογράμμων, ἐὰν ἑψήνωνται καλῶς, ἐὰν ἀποφεύγηται ἡ ἐπισώρευσις καὶ κάλυψις αὐτῶν ἅμα τῇ ἐξόδῳ ἐκ τοῦ κλιβάνου.

Ὁπόταν ὁ ἄρτος παρασκευάζεται κατὰ μεθόδους τινὰς διὰ διττανθρακικῆς π. χ. σόδας καὶ δι' ὑδροχλωρικοῦ ὀξέος, δυνατὸν νὰ ἐμπεριέχῃ ἀρσενικὸν ὁποῖον ἐνίοτε εὑρίσκεται ἐν τῷ ὀξεῖ.

Ἐὰν περιέχῃ ἐρυσιβώδη ὄλλυραν ὁ ἄρτος, παρουσιάζει κηλίδας ἢ χρῶμα ἰοειδὲς καὶ γεῦσιν πράγματος σεσηπότος.

Ἄρτος διὰ τοὺς πάσχοντας διαβήτην. Τοιοῦτος εἶναι ὁ παραγόμενος ἐκ φυτοκόλλας καθαρᾶς ἀπηλλαγμένης διὰ πλύσεων ἐπανειλημμένων τοῦ ἀμύλου καὶ τῶν ἄλλων διαλυτῶν οὐσιῶν τῶν ἀλεύρων. Ἡ φυτοκόλλα αὕτη ἀποξηραίνεται ἐν θερμοκρασίᾳ 100°, ἀποκαθίσταται ἄλευρον, καὶ ζυμοῦται διὰ τῆς προσθήκης ἐλαχίστης ποσότητος ζύμης τοῦ ζύθου. Οἱ ἐκ τοιουτρόπως παραχθέντος φυράματος κατασκευαζόμενοι ἄρτοι ἀφίνονται ἐν καταλλήλῳ χώρῳ πρὸς περαίωσιν τῆς χημικῆς αὐτῶν ζυμώσεως καὶ τίθενται μετὰ ταῦτα ἐν τῷ κλιβάνῳ. Ἡ ἔψησις καὶ ἡ λοιπὴ περιποίησις τῶν τοιούτων ἄρτων εἶναι ὅμοια πρὸς τὰ τῶν συνήθων. Ὁ Pavy προτείνει [1] τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ διὰ φυτοκόλλας ἄρτου, τὸν ὁποῖον πολλοὶ ἄρρωστοι ἀποστρέφονται, διὰ διπύρων ἐκ γλυκέων ἀμυγδάλων παραγομένων ὡς ἑξῆς: Ἐν τοῖς ἐξ ἀμυγδάλων ἀλεύροις ἐπιχύνεται ὕδωρ ζέον ἐλαφρῶς ὀξὺ διὰ προσθήκης τρυγικοῦ ὀξέος· οὕτω κατορθοῦται νὰ ἀφαιρεθῇ τὸ ζάκχαρον χωρὶς νὰ θιχθῶσιν οὔτε ἡ ἀμυγδαλίνη οὔτε τὸ ἔλαιον· μετὰ τοῦ φυράματος τούτου ἀναμιγνύεται ἀρκοῦσα ποσότης ὠῶν, καὶ παράγονται μικροὶ ἄρτοι εὐχυμότατοι.

1 Bulletin thérapeutique τόμ. LXIV σελ. 45.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑΙ ΕΝ ΡΩΜΗ ΑΠΟΚΑΛΥΨΕΙΣ

Γ'*

Αἱ ἐπὶ τοῦ Παλατίνου λόφου γενόμεναι ἐπ' ἐσχάτων ἀποκαλύψεις εἶνε ὄχι ὀλιγώτερον τῶν ἐν τῇ Ἀγορᾷ γενομένων ἀξιόλογοι.

Μεσημβρινοανατολικῶς τοῦ Καπετωλίου κεῖται τὸ Παλατῖνον, οὕτω μὲν κληθὲν ἀπὸ Πάλαντος τοῦ Ἡρακλέους (Διον. Ἁλ. 1, 32), ὀνομαστὸν δὲ καὶ διὰ τὰς πολλὰς αὐτόθι κατὰ τοὺς καλοὺς τῆς Ῥώμης χρόνους ἐπαύλεις τῶν ἀριστέων καὶ δὴ καὶ διὰ τὰ ἀπ' αὐτοῦ κληθέντα *παλάτια* τῶν Καισάρων. «Καλεῖται δέ, λέγει Δίων ὁ Κάσσιος (58, 16), τὰ βασίλεια *παλάτιον*, οὐχ ὅτι καὶ ἔδοξέ ποτε οὕτως αὐτὰ ὀνομάζεσθαι, ἀλλ' ὅτι ἔν τε τῷ Παλατίῳ ὁ Καῖσαρ ᾤκει καὶ ἐκεῖ τὸ στρατήγιον εἶχε καί τινα καὶ πρὸς τὴν τοῦ Ῥωμύλου προενοίκησιν φήμην ἡ οἰκία αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ παντὸς ὄρους ἔλαβε καὶ διὰ τοῦτο κἂν ἄλλοθί που ὁ αὐτοκράτωρ καταλύῃ, τὴν τοῦ *παλατίου* ἐπίκλησιν ἡ καταγωγὴ αὐτοῦ ἴσχει». Καὶ βλέπει μέν τις καὶ νῦν ὑπὲρ τὴν θύραν τῶν Φαρνησίων κήπων ἐπιγεγραμμένον «παλάτιον τῶν Καισάρων», ἀλλ' ὅταν εἰσελθὼν ἴδῃ τὰ πενιχρὰ ὑπερκόμπου μεγαλείου λείψανα, θὰ χρειασθῇ πολὺ νὰ βιάσῃ τὴν ἑαυτοῦ φαντασίαν ἵνα δυνηθῇ πως νὰ ἀναπαραστήσῃ τοῦ παρελθόντος τὴν λαμπρότητα. Ἀλλὰ μήπως τοιαύτη τῆς φαντασίας ἐργασία δὲν εἶνε ἀπολύτως ἀναγκαία παντοῦ τῆς μετὰ μόνας τὰς Ἀθήνας ἴσως ἀρχαιολογικωτάτης τῶν πόλεων, τῆς μεγαλωνύμου Ῥώμης; Ἐκεῖ βλέπει τις τἀρχαῖα χωμένα ἐν μέσῳ νεωτέρων οἰκοδομῶν, ἄλλα μὲν χαμαὶ κείμενα, ἄλλα ὑπὸ μεταγενεστέρας χειρὸς ἀνορθωθέντα, ἐκκλησίας παλαιάς, τῶν πρώτων τοῦ χριστιανισμοῦ χρόνων, πολλάκις ἀνακαινισθείσας καὶ ἀπολεσάσας τὸν ἀρχικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα καὶ τἆλλα ὁμοίως. Εἶνε λοιπὸν χρεία καὶ φαντασίας καὶ γνώσεων πολλῶν ὅπως ἐμποιήσωσιν αἱ ἀρχαιότητες τῆς αἰωνίας πόλεως τὴν δέουσαν εἰς τὸν θεατὴν αἴσθησιν, ὅπερ δὲν συμβαίνει εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ἀλλαχοῦ. Τοῦτο δὲ τὸ ῥηθὲν περὶ τῆς Ῥώμης καθ' ὅλου ἰσχύει καὶ περὶ τοῦ Παλατίνου ἰδίᾳ, διότι τὸ Παλατῖνον εἶνε ὁ ἀρχαιότερον τῶν ἄλλων τῆς Ῥώμης λόφων συνοικισθεὶς καὶ αἱ οἰκοδομαὶ ἦσαν ἐκεῖ μᾶλλον ἢ ἀλλοῦ τῆς πόλεως συσσωρευμέναι. Ἦτο δὲ ἀσπάσιος πάντοτε τόπος τὸ Παλατῖνον καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν βασιλέων καὶ κατὰ τοὺς τῆς δημοκρατίας καὶ ἐπὶ τῶν Καισάρων. Αἱ τελευταῖαι δ' ἐκεῖ σκαφαὶ ἀνέδειξάν μέν τινα τῶν παλαιῶν μνημείων, ἀλλ' ὄχι πολλὰ καὶ τὸ χείριστον ἀναμίξ, μνημεῖα δῆλον ὅτι διαφόρων ἐποχῶν ὁμοῦ. Ἀλλ' εὐτυχῶς ὁ διάφορος τῆς τέχνης τρόπος καὶ ἡ διάφορος ὕλη ἡ οἰκοδομικὴ ἐβοήθησαν εἰς τὸ νὰ χωρισθῶσιν εἰς ἐποχὰς τὰ ἐρεί-

* Ἰδ. Παρνασσοῦ τόμ. Α' σελ. 458 καὶ 688. — Revue des deux mondes τόμ. XXII σελ. 264.

πια. Συνετέλεσαν δ' εἰς τοῦτο καὶ ἄλλα τινὰ τεκμήρια δευτερεύοντος λόγου ἄξια, ὧν ἰδίᾳ μνημονεύομεν τὴν ἐνιαχοῦ ἀνεύρεσιν πηλίνων ἢ μολυβδίνων σωλήνων ὑδραγωγείων, οἵτινες σωλῆνες φέρουσιν ἢ σημεῖον τοῦ ἐργαστηρίου, ὁπόθεν ἐξῆλθον ἢ τὰ ὀνόματα τῶν ὑπάτων, ἐφ' ὧν κατεσκευάσθησαν.

Ἴδωμεν νῦν τὰ λείψανα τοῦ *παλατίου* τῶν Καισάρων καὶ ὅ,τι ἄλλο προήγαγον εἰς φῶς αἱ τελευταῖαι ἀνασκαφαὶ ἐπὶ τοῦ γηραιοῦ Παλατίνου. Θὰ ἀκολουθήσωμεν δὲ περιγράφοντες τάξιν χρονολογικήν, θὰ μνημονεύωμεν δῆλα δὴ τῶν εὑρημάτων κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἑκάστου καὶ ὄχι ὡς ἕκαστον προσπίπτει τοῖς ὀφθαλμοῖς τοῦ περιηγουμένου [1].

Ἡ περιφέρεια τοῦ λόφου εἶνε 1800 μέτρων, τὸ δ' ὕψος αὐτοῦ 35. Κεῖται δ' ὁ λόφος οὗτος ὥςτις νῆσος ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἄλλων, ὧν ἡ συνένωσις ἀπετέλεσε τὴν αἰωνίαν πόλιν. Ἐπειδὴ δὲ πλείστην ἔσχεν ἀνέκαθεν τὴν σημασίαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῇ ῥωμαϊκῇ, ὡς εἴπομεν, πολλάκις ἤδη ἀπὸ τῆς Παλιγγενεσίας τῶν γραμμάτων ἕως τώρα ἀνεσκάφη, ἀλλ' ἐν παλαιοτέροις χρόνοις κατὰ τὸ τόθε ἔθος, τοῦ ἀναζητεῖν δῆλα δὴ διὰ τῶν ἀνασκαφῶν ἔργα τέχνης μόνον, οἷον ἀγάλματα, ἀγγεῖα, μωσαϊκὰ κλ. ἢ νομίσματα καὶ καταχώνειν ἔπειτα πάλιν τὸν ἀνασκαφέντα χῶρον.

Ἐν ἔτει 1861 ὁ τῶν Γάλλων αὐτοκράτωρ Ναπολέων ὁ Γ' ἔνθερμος, ὡς γνωστὸν θαυμαστὴς τῆς ῥωμαϊκῆς ἱστορίας, ἠγόρασε τὸν πρὸς βορρᾶν τοῦ Παλατίνου λόφου χῶρον, τοὺς Φαρνησίους κήπους, ἔνθα ἦσάν ποτε τῶν Καισάρων τὰ παλάτια, παρὰ τοῦ τότε κεκτημένου αὐτὸν βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Φραγκίσκου τοῦ Β'. Ἡ παπικὴ αὐλὴ πολλὰ παρενέβαλε προσκόμματα εἰς τὴν ἀγορὰν ταύτην, ἥτις ἐπὶ τέλους ἤχθη εἰς πέρας αἴσιον ὑπὸ τοῦ συμβουλεύσαντος αὐτὴν τῷ αὐτοκράτορι διασήμου ἐπιγραφολόγου κ. Λέοντος Renier. Ὁ κ. Renier ὑπέδειξεν ἔπειτα τῷ Ναπολέοντι τὸν ἀρχιτέκτονα κ. Πέτρον Ῥόζαν γνωστὸν διὰ τὰς τοπογραφικάς του ἐν τῇ *ῥωμαϊκῇ χώρᾳ* (ager Romanus) μελέτας, ἵνα ἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσιν τῶν ἀνασκαφῶν. Ὁ κ. Ῥόζας ἤρχισε λοιπὸν μετὰ ζήλου πολλοῦ τὰς ἀνασκαφάς, αἵτινες δὲν ἐβράδυναν νὰ στεφθῶσιν ὑπὸ πλήρους ἐπιτυχίας. Μετὰ δὲ τὰ γεγονότα τοῦ 1870 ἡ Ἰταλία ἠγόρασε παρὰ τοῦ Ναπολέοντος αἰχμαλώτου ἔτι ἐν Γερμανίᾳ διατελοῦντος τὸ Παλατῖνον.

Σὺν τοῖς αὐτοκρατορικοῖς μνημείοις αἱ σκαφαὶ ἀνέδειξαν καὶ λείψανα τῆς παμπαλαίας τοῦ Ῥωμύλου πόλεως, ἥτις ἐνομίζετο τέως ἐσαεὶ ἀφανισθεῖσα.

Γνωστὸν εἶνε πῶς, κατὰ τὴν διήγησιν τῶν ἱστορικῶν, συναγαγὼν ὁ Ῥωμύλος περὶ ἑαυτὸν τοὺς κωμήτας περιεχάραξε, κατὰ τὸ ἔθος τὸ τυρρηνικόν, τῆς πόλεως τὸν περίβολον, ζεύξας βοῦν καὶ ἵππον ἐν τῷ ἀρότρῳ, ὅπερ περιή-

1 Ὁ κ. Boissier, ὁ σοφὸς ἀνήρ, ᾧ ἀκολουθοῦμεν εἰς τὰς σημειώσεις ταύτας, συνιστᾷ ὡς ἀξιόλογον ὁδηγὸν διὰ τὸν θέλοντα νὰ ἐπισκεφθῇ τὰ ἐρείπια τοῦ παλατίου τῶν Καισάρων ἢ νὰ μελετήσῃ τὰ κατ' αὐτό, τὸ βιβλίον τῶν κκ Καρόλου Λουδοβίκου καὶ Ῥοδόλφου Lanziani.

γαγε κατὰ μῆκος τῶν πλευρῶν τοῦ λόφου, ὑψώνων αὐτὸ ἐκεῖ, ὅπου ἔμελλον νὰ γείνωσιν αἱ πύλαι τῆς πόλεως, αἵτινες διὰ τοῦτο καὶ portae ἐκλήθησαν, διότι portabatur κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα τὸ ἄροτρον. Ὠνομάσθη δ' ἡ πρώτη καὶ ἀρχαϊκὴ αὕτη Ῥώμη διὰ τὸ σχῆμα *τετραγωνική*, Roma quadrata, διότι τετραγωνικὸν ἦτο καὶ τὸ Παλατῖνον. Τῆς παλαιᾶς λοιπὸν ταύτης πόλεως ὄχι μόνον ἀνεγνωρίσθη ἐδῶ καὶ ἐκεῖ διὰ τῶν γενομένων σκαφῶν ὁ περίβολος ἀλλ' εἰκάζεται ὅτι ἀνευρέθη καὶ ἡ κυριωτάτη αὐτῆς εἴσοδος. Πρὸς τὸ μέρος ἔνθα εἶνε τοῦ Τίτου ἡ θριαμβικὴ ἁψίς, ὁδός τις διακλαδίζεται ἀπὸ τῆς ἱερᾶς ἀγυιᾶς (via sacra) καὶ ἀνάγει εὐθὺ πρὸς τὸν λόφον. Ἡ ὁδὸς αὕτη, ἥτις οὔτε εὐρυτέρα εἶνε οὔτε ὀλιγώτερον ἀνώμαλος τῶν ἄλλων γνωστῶν παλαιῶν ὁδῶν, ἀλλ' ἔχει πλατυτέρας ἢ ἐκεῖναι τὰς ὑπεστρωμένας πλάκας, εἶνε ἡ δι' ἧς ἐγίνετο ἡ ἀνάβασις εἰς τὸ Παλατῖνον (clivus Palatinus). Ἅμα εἰσχωρήσῃ τις εἰς αὐτὴν καὶ βλέπει σωζομένην ἔτι στρῶσιν λίθων μεγάλης ποτὲ πύλης, παρέχει δὲ ὀγκωδεστάτους ἄλλους λίθους ἀπὸ τείχους ἀποσπασθέντας καὶ κυλίσαντας χαμαί. Τὸ τεῖχος τοῦτο εἶνε τὸ ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Ῥωμύλον, ἡ δὲ πύλη ἐκείνη, δι' ἧς εἰσήρχοντο εἰς τὴν Romam quadratum, ὠνομάζετο Vetus porta ἢ Mugonia (Μυκωνίδες πύλαι), διότι ἐκεῖθεν ἐξερχόμενοι καθ' ἑκάστην πρωίαν *ἐμυκῶντο* οἱ βόες πορευόμενοι νὰ βοσκήσωσιν εἰς τὸν τελματώδη χῶρον, ἔνθα ὑστερώτερον ἱδρύθη ἡ ῥωμαϊκὴ ἀγορά. Ὅτε ὁ Αὔγουστος ἔστησεν ἐπὶ τοῦ Παλατίνου τὰ ἀνάκτορά του ᾠκοδόμησεν ἄλλην πύλην πολὺ λαμπροτέραν τῆς παλαιᾶς, ἀλλ' ἐπὶ τῶν θεμελίων ἐκείνης, ἀνευρέθησαν δὲ τὰ ἐξ ἀραιοῦ τιτανώδους λίθου, τοῦ καλουμένου τόφου θεμέλια τῆς portae veteris ὑπὸ τὰ ἐρείπια τῶν αὐτοκρατορικῶν κατασκευασμάτων.

Πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς πύλης ἐκείνης εὑρέθη σωρὸς πάλιν μεγάλων λίθων, δηλῶν ὅτι ἦσαν ἐκεῖ παλαιοῦ ναοῦ θεμέλια. Οὐδεμία δὲ ἀμφιβολία ὅτι ἐκεῖ ἦτο τοῦ Στησίου Διὸς (Jovis Statoris) ὁ ναός, ὃν ἄλλοτε ἀλλοῦ ἐτοποθέτουν εἰκοτολογοῦντες οἱ ἀρχαιολόγοι. Τὰ κατὰ τὴν ἵδρυσιν τοῦ διασήμου τούτου ναοῦ διδάσκει ἡμᾶς ὁ Τ. Λίβιος (10, 36), οὐδ' εἶνε ἀνάγκη νὰ μακρηγορήσωμεν περὶ τούτου ἐνταῦθα. Τεθέντος ὅτι ἔκειτο ἐκεῖ ὁ ναὸς τοῦ Στησίου Διός, εὔκολον εἶνε προσανατολιζόμενοι νὰ ἀνεύρωμεν καὶ ἄλλων μνημείων τὴν θέσιν. Γνωρίζομεν ἐκ τοῦ Λιβίου ὅτι παρὰ τὸν ναὸν ἐκεῖνον κατῴκει ὁ πρεσβύτερος Ταρκύνιος, ὁ δὲ κ. Ῥόζας ἔθηκεν ἐπιγραφὴν δηλοῦσαν τὸ μέρος, ἔνθα αὐτὸς εἰκάζει ὅτι θὰ ἔκειτο τοῦ παλαιοῦ ἐκείνου βασιλέως τὸ ἐνδιαίτημα. Ὀλίγῳ κατωτέρω ἦτο ὁ ναὸς τῆς Ἑστίας, ἔνθα ὑπῆρχε καὶ τὸ ἱερὸν πῦρ. Τοῦ ναοῦ τούτου τὰ θεμέλια ὑποτίθεται ὅτι σώζονται ὑπὸ τὴν σημερινὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν τὴν καλουμένην τῆς *ἁγίας Μαρίας τῆς Ἐλευθερωτρίας*, διότι ἐκεῖ που ἤδη ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ἔχουσιν ἀνευρεθῆ τάφοι ἑστιάδων παρθένων. Ἔτι περαιτέρω, πρὸς τὸ χωρίον τὸ καλούμενον Βήλαυρον (Velâbrum), ἔνθα ἐπωλεῖτο ὁ τυρὸς καὶ τὸ ἔλαιον, ὑπῆρχεν ἡ δευτέρα τοῦ Παλατίνου πύλη ἡ καλουμένη *ῥωμαϊκή*. Ἡ θέσις φαίνεται ἔτι εἰς τὸ ἄκρον

τῆς ὁδοῦ τῆς Νίκης (clivus Victoriae). Ὄπισθεν τοῦ ἁγίου Θεοδώρου πρὸς τὸ προςκλινὲς τοῦ λόφου μέρος τὸ βλέπον πρὸς τὸ forum boarium ἐδεικνύετο μέχρι τῶν ἐσχάτων καισαρικῶν χρόνων τὸ Λύκαιον (Lupercal), ὅπερ ἦτο μικρὸν σπήλαιον ὑπὸ συκῆς σκιαζόμενον. Ἐκεῖ, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἡ Λύκαινα εἶχε θρέψει τοὺς διδύμους κτίστας τῆς αἰωνίας πόλεως, εἰς ἀνάμνησιν δὲ τοῦ συμβάντος εἶχον τοποθετήσει ἔπειτα ἐν τῷ Λυκαίῳ ὀρειχαλκίνην Λύκαιναν ἔργον Τυρρηνοῦ τεχνίτου, ἥτις ἀνευρεθεῖσα περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ιε' αἰῶνος κοσμεῖ τὰ νῦν τὸ μουσεῖον τοῦ Καπετωλίου. Ἀντικρὺ δὲ σχεδὸν τοῦ μεγάλου Κίρκου ἐδεικνύετο μνημεῖον ἔτι τῆς Λυκαίνης σεμνότερον, ἡ οἰκία ἢ μᾶλλον ἡ καλαμόστεγος καλύβη τοῦ Ῥωμύλου, ἣν μετ' εὐλαβείας ἐφρόντιζον νὰ ἀνακαινίζωσιν ἑκάστοτε οἱ Ῥωμαῖοι ἵνα διατηρῆται καὶ διετηρήθη μέχρι τοῦ τέλους τοῦ δ' αἰῶνος. Τὰ μνημεῖα ταῦτα καὶ ἄλλα ἔτι, οἷα ὁ βωμὸς τοῦ Ἡρακλέους (ara maxima), τοῦ Κάκου ἡ κλίμαξ κλ., δὲν ὑπάρχουσι βεβαίως τὰ νῦν, ἀλλ' αἱ σημεριναὶ τοπογραφικαὶ ἔρευναι βοηθοῦσιν ἡμᾶς νὰ προσδιορίσωμεν τὸν τόπον, ὅπου ἐνόμιζον αὐτὰ ὑπάρχοντα οἱ Ῥωμαῖοι, δυνάμεθα δὲ πρὸς τούτοις σχεδὸν μετὰ βεβαιότητος εἴς τινα ἐξ αὐτῶν νὰ ἀποδώσωμεν τοὺς ἀμόρφους τῶν ἐρειπίων σωρούς, οὓς βλέπομεν κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα.

Ἴσως μειδιάσωσί τινες ἀναγινώσκοντες τοιαῦτα ἀρχαιολογικὰ λεπτολογήματα ὑποκειμένου τοῦ λόγου περὶ γεγονότων σχεδὸν μυθικῶν. Οἱ τοιοῦτοι ἂς ἀναλογισθῶσιν ὅτι ὁ Λίβιος, ὁ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς καὶ οἱ ἄλλοι χρονογράφοι οἱ σπουδάσαντες περὶ τὴν διαλεύκανσιν τῶν σκοτεινῶν ἀρχῶν τῆς μεγαλωνύμου πόλεως, δὲν ἠδύναντο βεβαίως νὰ πλάσωσι τὰ πάντα ἀφ' ἑαυτῶν, οὐδ' ἦτο τόσον γόνιμος εἰς τὰ τοιαῦτα καὶ τόσον εὐεπίφορος εἰς τὸ πλάττειν ἡ ῥωμαϊκὴ φαντασία. Εἶχον ἐκεῖνοι βεβαίως ἐνώπιόν των ὅλην παράδοσιν, τὴν σεμνὴν τῶν παρελθουσῶν γενεῶν κληρονομίαν, παράδοσιν, ἥτις μετ' εὐλαβείας διετήρει τὴν ἀνάμνησιν τῶν ἀξιολόγων συμβάντων τῶν ἀναφερομένων εἰς τοὺς πρώτους τῆς ῥωμαϊκῆς ἱστορίας αἰώνων καὶ τῆς πρὸς αὐτὰ σχετιζομένης τοπογραφίας καὶ ἥτις εἶχεν ἀκμαία διατηρηθῆ μέχρι τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἔγραψαν οἱ συγγραφεῖς ἐκεῖνοι.

Τὰ τείχη δι' ὧν εἶχε περιβάλει ὁ Ῥωμύλος τὴν πόλιν του, ἦσαν καθ' ὅσον δύναταί τις νὰ κρίνῃ ἐκ τῶν διασωθέντων ποῦ καί που λειψάνων, ἦσαν παρεμφερῆ πρὸς τἀποδιδόμενα εἰς τὸν βασιλέα Σέρβιον. Ἀμφότερα σύγκεινται ἐξ ὀγκωδῶν λίθων ὑπερτεθειμένων ἄνευ λιθοκόλλας κατὰ τὸν τρόπον τῆς τυρρηνικῆς τειχοδομίας, ὃν οἱ Ῥωμαῖοι ἐτελειοποίησαν κατὰ πολύ.

Αἱ σκαφαὶ αἱ εἰς διάφορα τῆς πόλεως μέρη καὶ μάλιστα παρὰ τὰς θέρμας τοῦ Διοκλητιανοῦ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1870 ἐπιχειρηθεῖσαι ἤγαγον πρὸς ἔρευσιν εἰς φῶς πολλὰ λείψανα τοῦ τείχους τοῦ Σερβίου. Ἐρευνήσας τὰ λείψανα ταῦτα κάλλιον τῶν πρὸ αὐτοῦ ἀρχαιολόγων ὁ πατὴρ Βρούζζας παρετήρησεν ὅτι τινὲς τῶν ὀγκωδῶν λίθων εἶχον γράμματα ἐπικεχαραγμένα, ἀλ-

λον μὲν ἐπιπολαιότερον τινὲς δὲ, οἱ πλείους καὶ βαθύτερον. Τὰ γράμματα ταῦτα δηλοῦσιν ἢ τὰ λατομεῖα, ὅθεν ἀπεκόπησαν οἱ λίθοι ἢ τὴν θέσιν τὴν ἐν τῷ τείχει, δι' ἣν ἦσαν προωρισμένοι. Ἡ ἀπροσδόκητος αὕτη ἀνακάλυψις γραμμάτων διὰ λόγους ἀρχιτεκτονικοὺς ἐγχαραχθέντων ἐπὶ ἀργῶν σχεδὸν λίθων ἀνηκόντων εἰς τεῖχος οἰκοδομηθὲν κατὰ τοὺς χρόνους τῶν βασιλέων εἶνε βεβαίως σπουδαιοτάτη. Μέχρι τοῦδε ἐνομίζετο ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ τοῦ μνήματος τῶν Σκηπιώνων ἦσαν τὰ ἀρχαιότατα τῆς λατινικῆς γλώσσης ἐπιγραφικὰ μνημεῖα, ἀλλὰ νῦν ἔχομεν τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος γράμματα κατὰ τέσσαρας αἰῶνας παλαιότερα τῶν ἐπιγραφῶν ἐκείνων καὶ σχεδὸν σύγχρονα πρὸς αὐτὴν τὴν ἀρχὴν τῆς πόλεως. Ἂς μὴ θαυμάζωμεν λοιπὸν πλέον ἂν οἱ συγγραφεῖς μᾶς ἀναφέρουσι γραπτὰ μνημεῖα τόσων ἀρχαίων χρόνων καὶ ἂς μὴ δυσπιστῶμεν πρὸς τὸν Σουητώνιον λέγοντα ὅτι ὅτε ἐπυρπολήθη ἐπὶ Οὐϊτελλίου τὸ Καπετώλιον ἐγένοντο παρανάλωμα τοῦ πυρὸς καὶ τρισχίλιοι χαλκοῖ πίνακες νόμων, δογμάτων τῆς συγκλήτου καὶ ψηφισμάτων τοῦ δήμου *paene ab exordio urbis*. Λέγει που Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς (ρωμ. ἀρχ. 4, 26) ὅτι μέχρι τῶν ἑαυτοῦ χρόνων διέμεινεν ἡ στήλη τῆς συνθήκης τοῦ βασιλέως Σερβίου μετὰ τῶν λατινικῶν πόλεων *γραμμάτων ἔχουσα χαρακτῆρας ἑλληνικῶν, οἷς τὸ παλαιὸν ἡ Ἑλλὰς ἐχρᾶτο*. Τοιοῦτοι εἶνε καὶ οἱ χαρακτῆρες τῶν γραμμάτων τῶν μικρῶν ἐπιγραφῶν, ἃς ἀνεκάλυψεν ὁ πατὴρ Βρούζζας καὶ κυροῦται οὕτως καὶ πάλιν ἡ ἀπόφανσις τοῦ Διονυσίου καὶ ἡ γνώμη τοῦ Κίρχχοφ καὶ τοῦ Μόμμσεν λεγόντων ὅτι ἡ γραφὴ ἦλθεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἐκ τῆς ἐπιμιξίας αὐτῶν πρὸς τὰς ἑλληνικὰς τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας ἀποικίας καὶ ὅτι εἰς πολὺ ἀρχαίους χρόνους ἐγνώρισαν τὴν γραφήν. Βλέπομεν νῦν ὅτι ὄχι μόνον εἰς πολὺ ἀρχαίους χρόνους ἐγνώρισαν τὴν γραφὴν, ἀλλ' ὅτι καὶ τὴν μετεχειρίζοντο ἔκτοτε ἤδη εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ καθ' ἡμέραν βίου.

Ἀλλὰ δὲν παρῆλθε πολὺς χρόνος καὶ ἡ Ῥώμη ἤρχισε νὰ μὴ χωρῇ πλέον εἰς τὸ Παλατῖνον. Εἶχεν ἀνάγκην ἐκτάσεως, ὁ δὲ λόφος ὁ πρῶτος οἰκισθεὶς παρέμεινεν ὡς ἓν τῆς ὅλης πόλεως μέρος, ἐπίσημον ὅμως διά τε τὰ σεμνὰ ἱερὰ, ἅτινα ἔκειντο αὐτόθι καὶ διότι οὐκ ὀλίγοι τῶν ἀξιολόγων πολιτῶν εἶχον αὐτόθι ἐπίσης τὴν κατοικίαν των, διότι ἤθελον νὰ εἶνε πλησίον εἰς τὴν ἀγοράν. Ἂν, ὡς νομίζουσιν οἱ κ. Βισκόντης καὶ Λαντσιάνης, ἡ μεγάλη ἐκείνη οἰκοδομὴ, ἧς φαίνονται τὰ ἐρείπια παρὰ τὸ Βήλαυρον, ἀνῆκεν εἰς τὴν στοὰν τοῦ Κάτλου, τότε γνωρίζομεν ἀκριβῶς τὴν θέσιν τῆς ἐπισημοτάτης τῶν ἐπὶ τοῦ Παλατίνου λόφου ἰδιωτικῶν οἰκιῶν, τῆς τοῦ Κικέρωνος, διότι γνωστὸν εἶνε ὅτι παρὰ τὴν στοὰν ἐκείνην ἔκειτο ὁ οἶκος τοῦ ῥήτορος, ὅστις ἔχαιρε κατοικῶν in pulcherrimo urbis loco. Ἀλλ' ἐκ πασῶν τῶν οἰκιῶν τῶν οἰκοδομηθεισῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δημοκρατίας, μιᾶς καὶ μόνης σώζονται ἄξια λόγου λείψανα. Τὴν οἰκίαν ταύτην ἀτόπως ὀνομάζουσι *λουτρὸν τῆς Λιβίας*. Σώζονται ἔτι δωμάτιά τινα αὐτῆς ἐν ἱκανῶς καλῇ καταστάσει. Ἡ ὀροφή των εἶνε χαριέντως πεποικιλμένη διὰ παντοίων κοσμημάτων καὶ εἰ-

κονογραφημάτων ἐπὶ χρυσοῦ ἐδάφους. Ἡ διακόσμησις κομψὴ ἅμα οὖσα καὶ αὐστηρὰ εἶνε τεκμήριον μαρτυροῦν τὴν ἀξίαν τῆς κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δημοκρατίας ῥωμαϊκῆς τέχνης.

Ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων τὸ Παλατῖνον, ὡς εἴπομεν, ἐγένετο τῶν Καισάρων ἡ κατοικία καὶ τοῦ κράτους ἡ ἀκρόπολις κατὰ τὸν Τάκιτον, arx imperii. Ὁ Αὔγουστος κατῴκει νέος ὢν παρὰ τὴν ἀγοράν· βραδύτερον ἠγόρασεν ἐπὶ τοῦ Παλατίνου μετρίαν τινὰ οἰκίαν, ἀνήκουσαν ἄλλοτε τῷ ῥήτορι Ὁρτησίῳ. Δὲν εἶχεν οὔτε μάρμαρα οὔτε μωσαϊκὰ ὁ ταπεινὸς ἐκεῖνος οἶκος, λίθινοι κίονες ὑπεβάσταζον μετριωτάτας στοάς. Ἀλλ' ὅσον ηὔξανε καὶ εὐρύνετο ἡ τύχη τοῦ Ὀκταβιανοῦ, ηὔξανε καὶ εὐρύνετο καὶ ὁ οἶκός του. Δύναταί δέ τις μετὰ προσοχῆς παρατηρῶν τὰς μεταβολάς, ἃς βαθμηδὸν ὑφίστατο ὁ οἶκος τοῦ Αὐγούστου, νὰ διίδῃ ἐν αὐταῖς κρατοῦσαν τὴν γνωστοτάτην ἐκείνην πολιτικὴν τοῦ πρώτου αὐτοκράτορος, ἥτις συνίστατο εἰς τὸ μεταρρυθμίζειν σύμφωνα πρὸς τὸ ἴδιον συμφέρον, ἐπὶ τὸ μοναρχικώτερον, πᾶν κοινωνικὸν ἢ πολιτικὸν καθίδρυμα χωρὶς ὅμως νὰ ταράττῃ δι' ἀποτόμου μεταβολῆς τὴν κοινὴν συνείδησιν. Ἦτο ἀνὴρ λίαν μεμετρημένος ὁ Αὔγουστος, δὲν ἔκαμνε τι παραμικρὸν ἄνευ σκοποῦ καὶ ἐν αὐτῷ ἔτι τῷ κύκλῳ τοῦ ἰδιωτικοῦ, τοῦ ἰδιαιτάτου του βίου. Ἐρρήθη περὶ αὐτοῦ ὅτι πρὶν ἢ συνδιαλεχθῇ πρὸς τὴν γυναῖκα του συνείθιζε νὰ γράφῃ ὅ,τι ἔμελλε νὰ τῇ εἴπῃ καὶ νὰ τὸ μελετᾷ φοβούμενος μὴ ἤθελε τῷ ἐκφύγῃ λέξις τις πλειοτέρα τοῦ δέοντος. Καὶ τὸ Παλατῖνον δὲν τὸ ἐξέλεξεν ἀσκόπως ὡς ἕδραν διαμονῆς. Ἐκεῖ εἶχον οἱ παλαιοὶ βασιλεῖς τῆς Ῥώμης τὰς κατοικίας των καὶ μεταξὺ αὐτῶν ἐπεθύμει νὰ συνειθίσῃ τὸν δῆμον νὰ καταλέγῃ καὶ τὸν ἑαυτόν του. Θὰ ἐπωνομάζετο μάλιστα, ὡς λέγουσι, καὶ Ῥωμύλος ἀντὶ Αὐγούστου, ὅτε ἀπεφάσισε νἀποβάλῃ τὸ παλαιόν του ὄνομα Ὀκτάβιος, ὅπερ εἶχον καταστήσει μισητὸν αἱ προγραφαὶ τῆς τριανδρίας, ἂν δὲν ἤθελον ἀποφανθῇ οἱ μάντεις ὅτι ἦτο δυςοιώνιστον τὸ ὄνομα τοῦ κτίστου τῆς πόλεως διὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ τὸν ἀπαίσιον. Περὶ τὸν ἴδιον λοιπὸν οἶκον ἤθελεν ὁ Αὔγουστος Καῖσαρ νὰ συναγάγῃ τὸν πρὸς τοὺς παλαιοὺς βασιλεῖς σεβασμόν. Ὅθεν μετ' εὐλαβείας ἐφρόντισαν οἱ περὶ αὐτὸν νὰ διατηρήσωσιν ἀλώβητα τῆς ἱστορίας τῶν παλαιτάτων χρόνων τὰ λείψανα, ὡς αἱ σκαφαὶ προφανέστατα ἔδειξαν.

Ἀφ' οὗ κατέβαλεν ὁ Αὔγουστος τὸν Σέξτον Πομπήιον καὶ ἀνεγνώρισε τὸ κράτος του ἡ Ἰταλία, ἠγόρασε πολλὰς οἰκίας ἐκ τῶν περὶ τὴν ἰδικήν του καὶ κατηδάφισεν αὐτάς. Σκοπός του ἦτο νὰ εὐρύνῃ τὸν οἶκόν του καὶ νὰ τὸν καταστήσῃ *παλάτιον*, ἀλλ' ἵνα μὴ διεγείρῃ τὸν φθόνον καὶ τὴν ὑπόνοιαν διεκήρυξεν ὅτι σκοπὸν εἶχεν νἀφιερώσῃ μέρος τῶν οἰκοπέδων εἰς κοινὴν ὠφέλειαν καὶ εἰς τὴν τοῦ θείου λατρείαν. Καὶ ἀληθῶς ἔκτισε τότε τὸν περίοπτον ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ ἵδρυσε τὰς δύο βιβλιοθήκας, τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν λατινικήν. Ἡ μεγαλοπρέπεια τοῦ ναοῦ καὶ τῶν βιβλιοθηκῶν ἐπεσκίαζε τὴν λαμπρότητα τοῦ *παλατίου* καὶ δὲν ἐγόγγυζον οἱ cives. Ἀλλὰ μετ' ὀ

ολὺ τὸ *παλάτιον* ἐγένετο παρανάλωμα τοῦ πυρός, ἐπειδὴ δὲ συνήθεια ἦτο αρὰ τοῖς Ῥωμαίοις νἀνακτίζωσιν οἱ φίλοι τοῦ οἰκοδεσπότου διὰ συνεισφορᾶς, περ ἀντεστοίχει πρὸς τὰς σημερινὰς πυρασφαλείας, τὰς πυρπολουμένας οἰίας, θἀνεγεννᾶτο τὸ *παλάτιον* λαμπρότερον ἔτι ἢ πρὶν ἐκ τῆς τέφρας τῇ ῶν φίλων δαπάνῃ, διότι πλεῖστοι ἦσαν οἱ θέλοντες νὰ δείξωσιν ἑαυτοὺς φίους τοῦ Καίσαρος. Ἀλλ' ὁ Αὔγουστος δὲν ἐδέχθη τὴν συνεισφορὰν πλὴν λαχίστου μόνον ποσοῦ, ἀνῳκοδόμησε δὲ ἰδίοις ἀναλώμασι την οἰκίαν του. Η οἰκοδομὴ ἐγένετο ἐπίσης λαμπρά, ἀλλὰ τὸ πλῆθος δὲν εἶχε πάλιν ἀφορμὴν γογγυσμῶν, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἐπαίνων πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τὸν φειδόμενον τοῦ χρήματος τῶν πολυπληθῶν του φίλων. Ὅτε πάλιν ἐγένετο μέγας ιοντίφιξ ἀντὶ νὰ ὑπάγῃ νὰ κατοικήσῃ παρὰ τὸν ναὸν τῆς Ἑστίας ὡς ἦτο συνήθεια, ἔμεινεν εἰς τὰ ἴδια καὶ ἵδρυσεν ἐκεῖ ναὸν τῆς Ἑστίας. Ὁ Ὀβίιος ἐξόριστος τυγχάνων, λίαν χαριέντως ποιεῖ που (Trist. III, 1, 1 κέξ.) πεμπόμενον τὸ βιβλίον του εἰς Ῥώμην ἵνα ἱκετεύσῃ τὸν Αὔγουστον νὰ συγχωρήσῃ τὸν ποιητήν. Τὸ βιβλίον ἔρχεται εἰς τὴν πόλιν, ἣν ἀγνοεῖ διότι ἐγεννήθη ἰς τὰ ξένα καὶ ἐρωτᾷ τοὺς διαβάτας νὰ δείξωσιν αὐτῷ ποῦ κατοικεῖ ὁ Αὔγουστος. Ἡ ὡραία ἐκείνη τοῦ Νάσωνος ἐλεγεία χρησιμεύει καὶ εἰς ἡμᾶς νῦν ὡς ὁδηγὸς εἰς ἀνεύρεσιν τοῦ οἴκου τοῦ Αὐγούστου. Διότι ἀπαντᾷ τοῦ ἐξορίστου τὸ βιβλίον, liber exulis, τὰ fora Caesaris καὶ τὴν viam quae nomen habet a sacris. Ἔπειτα ὁ διαβάτης ὁ ὁδηγῶν αὐτὸ patens dextram, τῷ λέγει·

Porta est . . . . ista Palati
Hic Stator, hoc primum condita Roma loco est.

Ἐπὶ τέλους θαυμάζον τὸ βιβλίον, βλέπει

fulgentibus armis
Conspicuos postes tectaque digna deo κέξ.

καὶ φθάνει εἰς τοῦ Αὐγούστου τὰ παλάτια.

Ἀκριβέστατα περιγράφονται καὶ χαριέστατα τὰ πράγματα ἐν τῇ ἐλεγείᾳ ταύτῃ τοῦ ποιητοῦ.

Αἱ τελευταῖαι σκαφαὶ δὲν ἀνέδειξαν ἀκόμη εἰς τὸ φῶς τὸ παλάτιον τοῦ Αὐγούστου, ἀλλ' ὑπέδειξαν ἀκριβῶς ποῦ ἦτο. Πρέπει νὰ ζητηθῇ ἀναντιρρήτως ὑπὸ τοὺς κήπους τῆς ἐπαύλεως Mills. Τῷ 1775 γενομένων ἀνασκαφῶν ὑπὸ τοῦ τότε ἰδιοκτήτου τοῦ χώρου ἀββᾶ Rancoureil ἀπεκαλύφθη ὑπὸ τὰ πανταχόθεν συσσωρευθέντα ἐρείπια διώροφος οἰκία. Καὶ τὸ μὲν ἄνω πάτωμα εἶχεν, ὡς ἦτο φυσικόν, πολὺ ὑπὸ τοῦ χρόνου πάθει, τὸ κάτω ἦτο σχεδὸν ἀκέραιον. Τινὰ μὲν τῶν δωματίων ἦσαν πλήρη χωμάτων, τινὰ δὲ ὅλως κενὰ καὶ ἠδυνήθησαν εὐκόλως οἱ ἀποκαλύψαντες καὶ νὰ τὰ περιεργασθῶσι, καί, τὸ χείριστον, νὰ τὰ γυμνώσωσιν. Ἔσωζον ἀκόμη καὶ τὰ μαρμαρώματα (stucs) καὶ δάπεδα πολύτιμα καὶ μαρμαροτοιχία μετὰ χαλυβδίνων ὀχέων. Τοιχογραφίαι καλλίτεραι καὶ τεχνικώτεραι τῶν τῆς Πομπηίας ἐκόσμουν τὴν ὀροφήν. Ἐκεῖ εὑρέθησαν καὶ ὁ περιβόητος *Σαυροκτόνος Ἀπόλλων* καὶ ἄλλα

θαυμάσια καὶ σχεδὸν ἄθικτα ἀγάλματα. Καὶ ὅσα μὲν ἦσαν ἔργα τέχνης ἀξιόλογα τὰ ἀπέσπασαν ἐκεῖθεν πρὸς κέρδος, τὸ δὲ ἄλλο ὑλικόν, τοὺς κίονας καὶ τὰ δάπεδα καὶ τὰ τοιαῦτα, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐπιμελείας τὸ συνήγαγον, τὸ ἐφόρτωσαν εἰς ἁμάξια καὶ τὸ ἐπώλησαν εἴς τινα λιθοξόον. Ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ χώρου, ὅςτις καὶ φιλάρχαιος ἦτο καὶ φιλοκερδής, δι' ἀμφοτέρας του ταύτας τὰς ἰδιότητας ἐπιμελέστατα ἐφρόντιζε νἀποκρύπτῃ ἀπὸ παντὸς ἀρχαιολογοῦντος τοὺς ἀποκαλυφθέντας θησαυρούς του, ὁ δὲ πολὺς Πιρανέζης θελήσας νὰ ἴδῃ τὸ εὕρημα, ἠναγκάσθη νὰ εἰσδύσῃ ἐκεῖσε νύκτωρ ὥς τις κλέπτης μὲ κίνδυνον τοῦ νὰ γείνῃ βορὰ τῶν περιυλακτούντων κυνῶν καὶ νὰ σχεδιογραφήσῃ ὑπὸ τὸ φῶς τῆς σελήνης τὰ ἐρείπια. Σώζεται ἔτι τὸ σχεδιογράφημά του ὡς καὶ τὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος Βαρβέρη, ὅστις διηύθυνε τότε τὰς ἀνασκαφὰς ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ Rancoureil [1]. Κατὰ τὸ σχεδιογράφημα τοῦτο ἡ καθ' ὅλου διάταξις τῆς οἰκίας δὲν διέφερεν οὐσιωδῶς τῶν ἐν Ῥώμῃ κοινῶς ἐθιζομένων, διότι εἶνε δὰ γνωστὴ ἡ πολλὴ προσοχὴ τοῦ Αὐγούστου εἰς τὸ νὰ μὴ προσκρούῃ εἰς τὰ κοινῇ παραδεδεγμένα, καὶ αἱ ὑπὲρ τῆς λιτότητος ἐπιδείξεις του. Καὶ ὅμως ἀπ' ἐκείνου εἰσηγησαμένου ἀπέρρευσεν πολὺ μᾶλλον ἔτι ἢ πρὸ τοῦ ἡ πολυτέλεια εἰς τὴν Ἰταλίαν. Αὐτὸς πρῶτος κατέστησε τὴν πόλιν *λιθίνην*. Καὶ ἀληθῶς τὰ μάρμαρα ἄφθονα ἐγένοντο ἔκτοτε ὄχι μόνον ἐν τῷ Παλατίνῳ, ὄχι μόνον ἐν Ῥώμῃ, ἀλλὰ καὶ μέχρι τῶν ταπεινοτάτων τῆς Πομπηίας ἐργαστηρίων. Καὶ ἦσαν ποικίλα καὶ σπάνια καὶ πολύτιμα τὰ μάρμαρα ταῦτα, δι' ὧν ᾠκοδόμουν οἱ κοσμοκράτορες· πολλαχόθεν προσεκομίζοντο καὶ ἦτο ἄπορον μάλιστα μέχρις ἐσχάτων πῶς κατώρθωνον οἱ ἀρχιτέκτονες τῶν Καισαρικῶν παλατίων τόσον εὐκόλως νὰ προμηθεύωνται αὐτὰ τοιαῦτα ὄντα, διότι καὶ πολύτιμα ἦσαν, ὡς εἴπομεν, καὶ παντοδαπά. Ἀλλ' ἀποκάλυψίς τις τῷ 1867 γενομένη ἔλυσε καὶ ταύτην τὴν ἀπορίαν. Παρὰ τὸν παράξενον δῆλα δὴ λόφον τὸν καλούμενον *Testaccio*, τὸν ἀποτελούμενον μὲν ἐκ καμματίων συντετριμμένων κεραμείων ἀγγείων, κείμενον δὲ παρὰ τὸν Τίβεριν, ἀνευρέθη παλαιὸς τῆς Ῥώμης λιμήν. Φαίνονται ἔτι οἱ σιδηροῖ κρῖκοι πρὸς οὓς προσεδένοντο ἐν τῇ λιθίνῃ προκυμαίᾳ διὰ σχοινίου τὰ πλοῖα καὶ αἱ βαθμίδες καθ' ἃς ἐφορτώνοντο καὶ ἐξεφορτώνοντο τὰ ἐμπορεύματα. Περὶ τοῦτον τὸν λιμένα ὑπῆρχον ἀποθῆκαι, ἐν αἷς τὰ ἐμπορεύματα ταῦτα ἀποβιβαζόμενα ἐναπετίθεντο. Ὅτε τῷ 1867 ἀπεκάλυψαν τὰς ἀποθήκας ταύτας, ὑπῆρχον ἔτι ἐν αὐταῖς μεγάλα τεμάχη μαρμάρων. Ὁ πατὴρ Βρούζζας πάλιν παρετήρησεν ἐπιγραφὰς ἐπὶ τῶν ἀξέστων ἐκείνων ὄγκων, τὰς συνήγαγε καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ ὑπομνήματι, Iscrizioni dei marmi grezzi, διελεύκανε τὰ κατ' αὐτάς. Ἐκεῖ ἀναφέρονται περίεργοι λεπτομέρειαι περὶ τοῦ πόθεν προήρχοντο τὰ μάρμαρα καὶ πῶς ἔφθανον εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον. Διὰ πολλῶν κόπων καὶ μόχθων καὶ ἐξόδων περισυνήγοντο καὶ ἐκομίζοντο εἰς τὴν Ῥώμην τὰ πολύτιμα μάρμαρα, ἐπίτηδες δὲ πλοῖα ἦσαν, τὰ ὁποῖα καταφορτωμένα διέσχιζον τὰς θαλάσσας ἀπ...

1 Βλ. τὸν 6' τόμον τῶν Monumenli antichi di Roma τοῦ Guattani.

αχόθεν, ὅπου ἦσαν καλὰ λατομεῖα μέχρι τῆς Ὠστίας καὶ ἐκεῖθεν—ἐπειδὴ ὰ βαρέα ἐκεῖνα πλοῖα δὲν ἠδύναντο νὰ διαπλεύσωσι τὸν Τίβεριν — ἄνδρες πὶ τούτῳ τεταγμένοι παρελάμβανον τοὺς μεγάλους ἐκείνους ὄγκους καὶ δι' ἄλλου μέσου τοὺς ἔπεμπον εἰς τὴν Ῥώμην [1].

Ὁ Τιβέριος δὲν φαίνεται νὰ κατῴκησεν. αὐτοκράτωρ γενόμενος, εἰς τὴν οἰίαν τοῦ Αὐγούστου. Οἱ συγγραφεῖς ἀναφέρουσιν ἰδιαιτέραν domum Tiberinam αὶ οἱ ἄλλοι δ' ἔπειτα αὐτοκράτορες ἴδιον εἶχον ἕκαστος οἶκον. Ὁ τοῦ Τιβερίου οἶκος πρέπει νὰ ἔκειτο εἰς τὰ βόρεια τοῦ Παλατίνου πρὸς τὸ Βήλαυρον, ὡς προφανῶς ἐξάγεται ἐκ τοῦ χωρίου ἐκείνου τοῦ Τακίτου, ἔνθα ὁ λόγος περὶ ῶν κακῶν οἰωνῶν τῶν ἐπιφανέντων τῇ 15 Ἰανουαρίου τοῦ 69 τῷ αὐτοκράτορι Γάλβᾳ θύοντι ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀπόλλωνος. Παρῆν δ' ἐκεῖ ὁ Ὄθων. Ἐλθών τις τότε πρὸς τὸν Ὄθωνα τῶν ἀπελευθέρων καὶ εἰπών τι σύνθημα, τὸν συμπαρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ. Ὁ Ὄθων διέρχεται *τὸν οἶκον τοῦ Τιβερίου*, καταβαίνει ἐκεῖθεν εἰς τὸ Βήλαυρον καὶ κάμπτων δεξιὰ πρὸς τὴν ἀγορὰν, φθάνει παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Ἡφαίστου πλησίον εἰς τὸ χρυσοῦν μιλιάριον, ὁπόθεν ἤρχιζον πᾶσαι τοῦ κράτους αἱ ὁδοί. Τὸ μέρος ἔνθα, κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Τακίτου περιγραφόμενα, θὰ ἔκειτο ὁ οἶκος τοῦ Τιβερίου, δὲν ἀνεσκάφη ἀκόμη ὡς ἔδει. Στενά τινα μόνον δωμάτια ἀνεφάνησαν ἐνδιαιτήματα ἴσως στρατιωτῶν ἢ δούλων.

Σ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ καθηγητής.

Ο ΑΠΕΞΗΡΑΜΕΝΟΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑΡΧΗΣ

ΜΥΘΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΔΜΟΝΔΟΥ ΑΜΠΟΥ

Θ' *

Πολὺς θόρυβος ἐν Φονταινεβλῷ.

Μετ' οὐ πολὺ ἐθρυλήθη ἀνὰ πᾶσαν τὴν πόλιν ὅτι ὁ κ. Μαρτοῦ καὶ οἱ κκ. Ῥενάλτοι ἔμελλον νἀναστήσωσιν ἄνθρωπόν τινα τῇ συνδρομῇ πολλῶν ἐπιστημόνων ἐκ Παρισίων ἐλθόντων. Ὁ ἰατρὸς Μαρτοῦ ἐπέστειλεν ἔκθεσιν λεπτομερῆ πρὸς τὸν διάσημον Κάρολον Νιμπόρ, ὅστις πάραυτά την ὑπέβαλεν εἰς τὴν βιολογικὴν Ἑταιρείαν, ἥτις συνελθοῦσα ἐξελέξατο ἐπιτροπὴν μέλλουσαν

1 Ἡ ἰδιαιτέρα αὕτη ἐπὶ τῶν μαρμάρων ὑπηρεσία (ratio marmorum) θὰ ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τῆς καλουμένης ratio patrimonii. Ἕκαστον λατομεῖον δὲ, καὶ τὰ κάλλιστα λατομεῖα ἀνῆκον εἰς τοὺς αὐτοκράτορας, διηυθύνετο ὑπὸ ἑνὸς εἰδικοῦ ἐφόρου, ὅστις ἐλέγετο procurator Caesaris.

* Ἰδ. σελ. 549, 648, 712.

νὰ συνοδεύσῃ τὸν Νιμπὸρ ἀπερχόμενον εἰς Φονταινεβλῶ. Οἱ ἓξ ἐπίτροποι μετὰ τοῦ εἰσηγητοῦ ἀπεφάσισαν νὰ ἐκκινήσωσιν ἐκ Παρισίων τὴν 15 Αὐγούστου, χαίροντες ὅτι ἀπέφευγον τὸν θόρυβον τῆς κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν τελουμένης ἑορτῆς τοῦ Ναπολέοντος. Ἀνήγγειλαν δὲ τῷ ἰατρῷ Μαρτοῦ νὰ παρασκευάσῃ τὰ τοῦ πειράματος, ὅπερ δὲν ἔμελλε νὰ διαρκέσῃ ὀλιγώτερον τῶν τριῶν ἡμερῶν. Ἐφημερίδες τινὲς τῶν Παρισίων ἀνήγγειλαν τὸ μέγα τοῦτο συμβὰν ἐν τοῖς *διαφόροις* αὐτῶν, ἀλλὰ τὸ κοινὸν ὀλίγην προσοχὴν ἔδωκεν εἰς τὰ διάφορα ταῦτα τῶν ἐφημερίδων, διότι πάντων ἡ προσοχὴ ἦτο ἐστραμμένη εἰς τὴν πανηγυρικὴν ἐπάνοδον τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ ἐκ τῆς Ἰταλίας. Ἔπειτα δὲ καὶ οἱ ἄνθρωποι τώρα πλέον μετρίως πιστεύουσιν εἰς τὰ θαύματα ἅτινα ὑπισχονται αἱ ἐφημερίδες. Ἀλλ' ἐν Φονταινεβλῷ τὸ πρᾶγμα εἶχεν ἄλλως· διότι οὐ μόνον ὁ ἰατρὸς Μαρτοῦ καὶ οἱ Ῥενάλτοι, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀρχιτέκτων Ὠδρέτος καὶ ὁ συμβολαιογράφος Βονιβέτος καὶ δέκα ἕτεροι τῶν προὐχόντων τῆς πόλεως εἶδον καὶ ἔψαυσαν τὴν μομίαν τοῦ συνταγματάρχου. Οὗτοι δὲ ἐλάλησαν περὶ αὐτῆς εἰς τοὺς φίλους των περιγράψαντες αὐτὴν καὶ διηγηθέντες τὴν ἱστορίαν της. Ἀπὸ χειρὸς δ' εἰς χεῖρα ἐπλανῶντο δύο ἢ τρία ἀντίγραφα τῆς διαθήκης τοῦ Μάιζερ, τὸ δὲ ζήτημα τῆς ἀναβιώσεως ἦτο τὸ ὑπὸ συζήτησιν θέμα τῆς ἡμέρας καὶ ἐκεῖ ἔνθα οὐδεὶς ἤλπιζεν ὅτι θὰ εἶνε δυνατὸν νὰ γείνῃ λόγος περὶ τοιούτων ἐπιστημονικῶν ζητημάτων.

Ὀφείλομεν δὲ νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι οἱ ὑπὲρ τῆς ἀναβιώσεως δὲν ἦσαν καὶ οἱ πλειοψηφοῦντες. Καθηγηταί τινες τοῦ γυμνασίου, γνωστοὶ διὰ τὰς παραδόξους αὐτῶν δοξασίας, θιασῶταί τινες τοῦ παραδόξου καὶ θαυμαστοῦ, προκατειλημμένοι καὶ πεπεισμένοι ὅτι εἶδον τραπέζας περιστρεφομένας, τέλος δὲ ἡμίσεια δωδεκὰς τῶν παλαιῶν ἐκείνων λευκομυστάκων στρατιωτικῶν, τῶν νομιζόντων ὅτι τὸ θρυληθὲν ὅτι ἀπέθανε Ναπολέων ὁ Α' εἶνε συκοφαντία κοινολογηθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἄγγλων, οὗτοι πάντες ἀπετέλουν τὸ κύριον σῶμα τοῦ ὑπὲρ τῆς ἀναβιώσεως στρατεύματος. Ὁ ἰατρὸς Μαρτοῦ εἶχεν ἐναντίους οὐ μόνον τοὺς σκεπτικούς, ἀλλὰ καὶ πλῆθος ἀναρίθμητον εὐσεβῶν. Καὶ ἐκεῖνοι μέν τον ἐνέπαιζον, οὗτοι δέ τον ἀνεκήρυττον ἀνατρεπτικόν, κινδυνώδη, πολέμιον τῶν καθεστώτων ἐφ' ὧν θεμελιοῦται ἡ κοινωνία. Ὁ ἐφημέριος ἐκκλησιδίου τινὸς ἐξεφώνησε λόγον ἐμμέσως ἀποδοκιμάσας τοὺς Προμηθεῖς τοὺς διανοηθέντας νὰ σφετερισθῶσι τὰ τοῦ Θεοῦ προνόμια. Ἀλλ' ὁ ἐφημέριος τῆς ἐνορίας, ἀνὴρ ἐξαίρετος καὶ ἀνεξίθρησκος, δὲν ἐδίστασε νὰ εἴπῃ εἰς πέντε ἢ ἓξ οἰκογενείας ὅτι ἡ ἴασις ἀσθενοῦς τοσοῦτον ἀπηλπισμένου ὁποῖος ἦτο ὁ συνταγματάρχης Φουγᾶς, θὰ ἦτο ἴσα ἴσα ἀπόδειξις τῆς παντοδυναμίας καὶ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ.

Ἡ ἐν Φονταινεβλῷ φρουρὰ συνέκειτο τότε ἐκ τεσσάρων ἰλῶν θωρακοφόρων καὶ ἐκ τοῦ 23ου πεζικοῦ συντάγματος τοῦ διακριθέντος ἐν Μαγέντᾳ. Ὅτε δὲ οἱ ἄνδρες τοῦ συντάγματος τούτου ἔμαθον ὅτι ὁ ἀρχαῖος αὐτῶν ἀρχηγὸς ἔμελλε μετ' οὐ πολὺ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ζωὴν κατελήφθησαν ὑπὸ γενικῆς

ιγκινήσεως. Διότι ἕκαστον σύνταγμα γινώσκει τὴν ἱστορίαν του καὶ ἡ τορία τοῦ 23ου συντάγματός συνεταυτίζετο τῇ τοῦ συνταγματάρχου ουγᾶ ἀπὸ τοῦ φεβρουαρίου τοῦ 1811 μέχρι τοῦ νοεμβρίου τοῦ 1813. ἀντες δ' οἱ στρατιῶται εἶχον πολλάκις ἀκούσει ἀναγινωσκομένην ἐν τοῖς ισκηνίοις αὐτῶν τὸ ἀνέκδοτον τόδε.

«Τῇ 27 Αὐγούστου 1813 κατὰ τὴν ἐν Δρέσδῃ μάχην ὁ Αὐτοκράτωρ βλέει γαλλικόν τι σύνταγμα ὑποκάτω ῥωσικοῦ προβόλου καταμυδροβολοῦνος αὐτό. Ἐρωτήσας δὲ καὶ μαθὼν ὅτι εἶνε τὸ 23 σύνταγμα, «Ἀδύναον, ἀναφωνεῖ, διότι ἐὰν ἦτο τὸ 23ον σύνταγμα δὲν θὰ ἔμενεν ἀργόν, ἀλλὰ ὰ ἐφώρμα κατὰ τοῦ πυροβολικοῦ τοῦ κατακεραυνοβολοῦντος αὐτό». Καὶ ντως τὸ 23ον σύνταγμα ἡγουμένου τοῦ συνταγματάρχου Φουγᾶ κατέλαβεν ξ ἐφόδου τὸ ὕψωμα καὶ ἐκάρφωσε τοὺς πυροβολητὰς ἐπὶ τῶν πυροβόλων καὶ γένετο κύριον τοῦ προβόλου».

Λοιπὸν ἀξιωματικοί τε καὶ στρατιῶται δικαίως ἐπαιρόμενοι ἐπὶ τῇ ἀξιονημονεύτῳ ἐκείνῃ ἀνδραγαθίᾳ, τιμῶντες τὸν Φουγᾶν ἐτίμων αὐτὸν ὡς τινα ῶν προγόνων τοῦ συντάγματός των. Καὶ ἐφαίνετο μὲν εἰς αὐτοὺς ἀπίθανον ά τον ἴδωσι μεταξὺ αὐτῶν νεαρὸν καὶ ζῶντα, ἀλλὰ καὶ τὸ νὰ κατέχωσι τὸ ῶμά του δὲν το ἐνόμιζον ἀνάξιον λόγου. Ἀξιωματικοί τε καὶ στρατιῶται πεφάσισαν νά τον θάψωσιν ἰδίοις ἀναλώμασι μετὰ τὰ πειράματα τοῦ ἰαροῦ Μαρτοῦ. Ἵνα δέ τῳ παρασκευάσωσι τάφον ἀντάξιον τῆς δόξης του, καέβαλον ἀπαξάπαντες δύο ἡμερῶν μισθόν. Πᾶς δ' ἔχων ἐπωμίδας παρήλασε ρὸ τοῦ ἐργαστηρίου τοῦ κ. Ῥενάλτου. Ὁ δὲ συνταγματάρχης τῶν θωρακοφόρων ἦλθε πολλάκις, ἐλπίζων ὅτι θὰ συναντήσῃ τὴν Κλημεντίναν· ἀλλ' ἡ ινηστὴ τοῦ Λέοντος οὐδόλως ἐνεφανίζετο.

Ἡ χαριεστάτη ἐκείνη Κλημεντίνα ἦτο εὐδαίμων ὡς οὐδεμία ἐπὶ τῆς γῆς γυνή. Οὐδὲν νέφος ἐσκίαζεν ἤδη τὸ αἴθριον αὐτῆς καὶ εὔμορφον μέτωπον. Ἀμέριμνος ὅλως καὶ τὴν καρδίαν ἔχουσα ἀνεῳγμένην πρὸς τὴν ἐλπίδα, ἐλάτρευε τὸν ἀγαπητόν της Λέοντα καὶ διήρχετο τὰς ἡμέρας λέγουσά το εἰς αὐτόν. Αὐτὴ μάλιστα ἐπέσπευσε τὴν δημοσίευσιν τῆς δηλώσεως τοῦ γάμου.

«Οἱ γάμοι μας, ἔλεγε, θὰ τελεσθῶσι τὴν ἐπιοῦσαν τῆς ἀναστάσεως τοῦ συνταγματάρχου. Περιμένω νά τον παρακαλέσω νὰ γείνῃ παράνυμφος καὶ νά μ' εὐλογήσῃ. Τοῦτο εἶνε τὸ ἐλάχιστον, ὅπερ δύναται νὰ πράξῃ ὑπὲρ ἐμοῦ, μεθ' ὅσα ἐγὼ ἔπραξα ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἀκοῦτ' ἐκεῖ! νά τον στείλετε εἰς τὸ Μουσεῖον! καλὰ καὶ εὑρέθην ἐγὼ καὶ ἐπέμεινα, εἰ δὲ μή. . . . Ἐγώ, κύριε, θά τα μαρτυρήσω εἰς αὐτὸν ὅλα καὶ θά σου κάμῃ καὶ αὐτὸς ὅ τι του ἔκαμες, θά σου *κόψῃ τὸ αὐτί*, ἀγάπη μου.

— Ἀλλά, ἀπεκρίνετο ὁ Λέων, διατί ἐξαρτᾷς τὴν εὐτυχίαν μου ἐκ τῆς ἐπιτυχίας ἁπλοῦ πειράματος! Πᾶσαι αἱ συνήθεις διατυπώσεις ἐξεπληρώθησαν, οὐδεὶς δὲ θὰ ἠδύνατο νά μας ἐμποδίσῃ νὰ στεφανωθῶμεν αὔριον, καὶ σὺ ἔχεις καρδίαν νὰ περιμένῃς μέχρι τῆς 19 τοῦ μηνός! Τί σχέσις ὑπάρχει με-

ταξὺ ἡμῶν καὶ τοῦ ἀπεξηραμένου ἐκείνου κυρίου, ὅστις κοιμᾶται ἐντὸς κιβωτίου, καὶ οὔτε εἰς τὴν οἰκογένειάν σου ἀνήκει οὔτε εἰς τὴν οἰκογένειάν μου; Ἀνεδίφησα πάντα τὰ ἔγγραφα τῆς οἰκογενείας σου μέχρι τῆς ἕκτης γενεᾶς καὶ οὐδένα πρόγονόν σου εὗρον ὀνομαζόμενον Φουγᾶν. Ἀφ' οὗ λοιπὸν δὲν εἶνε συγγενής τίς ἡ χρεία νά τον περιμένωμεν; Εἰξεύρεις δὰ καὶ τὸ ἄλλο; Αἱ κακαὶ γλῶσσαι τοῦ Φονταινεβλῶ διαβεβαιοῦσιν ὅτι αἰσθάνεσαι κλίσιν πρὸς τὴν μομίαν τοῦ 1813, ἀλλ' ἐγὼ ὅστις εἶμαι βέβαιος περὶ τῆς καρδίας σου, λπίζω ὅτι οὐδέποτε θά τον ἀγαπήσῃς ὅσον ἐμέ. Μάθε δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι ἔχομεν καὶ ἐμπαιγμούς, μὲ λέγουσιν ἀντίζηλον τοῦ κοιμωμένου συνταγματάρχου!

— Ἂς λέγωσιν οἱ βλᾶκες, ἀπεκρίνετο ἡ Κλημεντίνα ἀγγελικῶς μειδιῶσα. Δὲν εἶμαι ὑπόχρεως νὰ ἐξηγήσω τὴν πρὸς τὸν ἀτυχῆ Φουγᾶν συμπάθειάν μου, ἀλλ' ὁμολογῶ ὅμως ὅτι τὸν ἀγαπῶ. Τὸν ἀγαπῶ ὡς πατέρα, ὡς ἀδελφόν, ἐὰν θέλῃς, διότι εἶνε νέος περίπου τῆς ἡλικίας μου. Ὅταν δὲ θά τον ἴδωμεν ἀναστάντα, θά τον ἀγαπήσω ὡς υἱόν μου ἴσως, ἀλλὰ σύ, ἀγαπητέ μοι Λέον, τίποτε δὲν θὰ χάσῃς. Σὺ ἔχεις ἐν τῇ καρδίᾳ μου τόπον ἰδιαίτερον, τὸν ἐκλεκτότατον καὶ οὔτε ἄλλος τις θά σέ τον σφετερισθῇ, οὔτ' ἐκεῖνος.

Ἡ ἐρωτικὴ αὕτη ἔρις ἥτις καθ' ἑκάστην ἐπανελαμβάνετο καὶ καθ' ἑκάστην ἔληγε διὰ φιλήματος, διεκόπη ἡμέραν τινὰ ὑπὸ τοῦ ὑπαστυνόμου. Ὁ ἀξιότιμος οὗτος ὑπάλληλος ἐδήλωσεν εὐγενῶς τὸ ὄνομα καὶ τὸ ἀξίωμά του καὶ παρεκάλεσε τὸν κ. Ῥενάλτον νά τῳ εἴπῃ τι κατ' ἰδίαν.

«Κύριε, τῷ εἶπεν ὅτε ἔμειναν μόνοι, εἰξεύρω ὁπόση εὐλάβεια ὀφείλεται εἰς ἄνδρα τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς κοινωνικῆς ὑμῶν τάξεως, ἐλπίζω δὲ ὅτι δὲν θὰ παρεξηγήσητε ὅ τι θά σας εἴπω ὑπὸ τοῦ καθήκοντος καὶ μόνου κινούμενος».

Ὁ Λέων ἀνέτεινε τοὺς ὀφθαλμοὺς μετ' ἀπορίας προσδοκῶν τὴν συνέχειαν τοῦ λόγου.

«Μαντεύετε, κύριε, ἐξηκολούθησεν ὁ ὑπαστυνόμος, ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ *ἐπὶ τῶν κηδειῶν* νόμου. Ὁ νόμος, κύριε, εἶνε ῥητὸς καὶ σαφὴς καὶ οὐδεμίαν συγχωρεῖ ἐξαίρεσιν. Ἡ ἐξουσία ἠδύνατο νὰ κλείσῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀλλὰ τοσοῦτος θόρυβος ἔγεινε, ἔπειτα δὲ καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ μακαρίτου, ἀφίνω πλέον τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα, μᾶς ἀναγκάζει νὰ ἐνεργήσωμεν . . . . ἀπὸ κοινοῦ ἐννοεῖται».

Ὁ Λέων κατὰ μικρὸν ἐνόησε τοὺς λόγους τοῦ ὑπαστυνόμου, ὅστις διὰ τοῦ διοικητικοῦ πάντοτε ὕφους ἐδήλωσε τέλος ὅτι ὤφειλον νὰ μετακομίσωσι τὸν Φουγᾶν εἰς τὸ νεκροταφεῖον.

«Ἀλλά, κύριε, ἀπεκρίθη ὁ μηχανικός, ἐκεῖνοι οἵτινές σας εἶπον περὶ τοῦ συνταγματάρχου Φουγᾶ, ὤφειλον νά σας εἴπωσι καὶ ὅτι ἡμεῖς δὲν τον νομίζομεν νεκρόν.

— Κύριε, ἀπεκρίθη ὁ ὑπαστυνόμος πονηρότατα μειδιῶν, πᾶς ἄνθρωπος

εἶνε ἐλεύθερος νὰ ἔχῃ τὴν γνώμην του.'Αλλ' ὁ νεκροσκόπος ὅστις εὐηρεστήθη νὰ ἴδῃ τὸν τεθνεῶτα συνέταξεν ἔκθεσιν δι' ἧς γνωμοδοτεῖ ὅτι πάραυτα πρέπει νὰ ἐνταφιασθῇ.

— Καὶ ἐγὼ σᾶς λέγω, κύριε, ὅτι ἐὰν ὁ Φουγᾶς εἶνε νεκρὸς ἡμεῖς ἐλπίζομεν ὅτι θά τον ἀναστήσωμεν.

— Τὸ εἰξεύρομεν, μάλιστα. 'Αλλ' ἐγὼ τοὐλάχιστον διστάζω νά το πιστεύσω.

— Όταν θά το ἴδῆτε θὰ πιστεύσετε. Καὶ ἐλπίζω, κύριε, ὅτι ὁσονούπω θὰ κατορθωθῇ.

— Τότε λοιπόν, κύριε, θὰ ἔχετε τὰ πάντα ἐν τάξει.

— Τί πρᾶγμα ;

— Δὲν εἰξεύρω, ἀλλ' ὑποθέτω ὅτι πρὶν ἐπιχειρήσετε τοιοῦτόν τι θὰ ἐφροντίσατε νὰ λάβετε ἄδειαν.

— Παρὰ τίνος ;

— 'Αλλ' ὅπως δή ποτε παραδέχεσθε, κύριε, ὅτι ἡ ἀνάστασις ἀνθρώπου εἶνέ τι ἔκτακτον. 'Εγὼ τοὐλάχιστον πρώτην φορὰν τὸ ἀκούω τώρα. Εἰξεύρετε δὲ ὅτι πᾶσα ἄριστα κατηρτισμένη ἀστυνομία ἔχει καθῆκον νὰ μὴ ἐπιτρέπῃ νὰ γίνωνται ἔκτακτα.

— 'Αλλὰ σᾶς παρακαλῶ. 'Εάν σας ἔλεγον ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶνε νεκρὸς καὶ ἐλπίζομεν μετὰ βεβαιότητος ὅτι θά τον κάμωμεν νὰ καταβῇ τῆς κλίνης μετὰ τρεῖς ἡμέρας, καὶ ὅτι ὁ νεκροσκόπος σας φρονῶν τοὐναντίον ἀπατᾶται ἠθέλετε ἀναλάβει τὴν εὐθύνην νὰ ἐπιβάλετε τὸν ἐνταφιασμὸν τοῦ Φουγᾶ;

— Βεβαίως ὄχι. Μὴ γένοιτο νὰ ἀναλάβω ἐγὼ τοιαύτην εὐθύνην! 'Αλλ' ὅμως, κύριε, διατάσσων ἐγὼ τὸν ἐνταφιασμὸν τοῦ Φουγᾶ εἶμαι πάντοτε ἐντὸς τῆς τάξεως καὶ τοῦ νόμου. Διότι τὸ κάτω κάτω τῆς γραφῆς τί δικαίωμα ἔχετε νὰ θέλετε νὰ ἀναστήσετε ἄνθρωπον ; Ποῦ ἀλλοῦ ὑπάρχει ἡ τοιαύτη συνήθεια ; Ποῖον εἶνε τὸ κείμενον τοῦ νόμου δι' οὗ σᾶς ἐπετράπη ἡ ἀνάστασις ἀνθρώπων ;

— Εἰξεύρετε ὑμεῖς ἄλλον τινὰ νόμον ἀπαγορεύοντα τὴν ἀνάστασιν ; Όθεν πᾶν τὸ μὴ ἀπηγορευμένον ἐπιτρέπεται.

— 'Ενώπιον τῶν δικαστηρίων ἴσως. 'Αλλ' ἡ ἀστυνομία καθῆκον ἔχει νὰ προλαμβάνῃ καὶ νὰ ἀποσοβῇ πᾶσαν ἀταξίαν καὶ ταραχήν. 'Η ἀνάστασις λοιπόν, κύριε, εἶνε πρᾶγμα τόσον ἀνήκουστον, ὥστε βεβαίως θὰ γείνῃ αἰτία ταραχῆς καὶ ταραχῆς μεγάλης.

— 'Αλλὰ θὰ ὁμολογήσετε, κύριε ὑπαστυνόμε, ὅτι ἡ ἀταξία αὕτη εἶνε λίαν εὐάρεστος καὶ αἰσιωτάτη.

— 'Η ἀταξία, κύριε, εἶνε πάντοτε ἀταξία. Ἔπειτα παρατηρήσατε καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ νεκρὸς δὲν εἶνέ τις τῶν τυχαίων. 'Εὰν προέκειτο περὶ ἀλήτου τινὸς ἀνεστίου ἴσως θὰ ἠδύνατό τις νὰ κλείσῃ τοὺς ὀφθαλμούς. 'Αλλ' οὗτος εἶνε στρατιωτικός, ἀξιωματικὸς ἀνώτατος καὶ παρασημοφόρος, ἀνὴρ ἐπίση-

μος ἐν τῷ στρατῷ. Ἐν τῷ στρατῷ, κύριέ μου, ἐννοεῖτε; Ἀ, μὴ ἐγγίζετε τὸν στρατόν;

— Αἴ, κύριε ὑπαστυνόμε, ἐγγίζω τὸν στρατὸν ὡς ὁ χειρουργὸς ὅστις ἀλλάσσει τὰς πληγάς του! Πρόκειται νὰ ἀποδώσωμεν ἕνα συνταγματάρχην εἰς αὐτόν, εἰς τὸν στρατὸν δῆλον ὅτι, ἐννοεῖτε; Καὶ ὑμεῖς θέλετε νά τον στερήσητε μόνον καὶ μόνον χάριν τῆς τηρήσεως τῶν τύπων.

— Σᾶς παρακαλῶ, κύριε, μὴ ἐρεθίζεσθε καὶ μὴ ὁμιλεῖτε τόσον δυνατά, διότι πιθανόν νά μας ἀκούσῃ τις. Πιστεύσατε ὅτι μετὰ χαρᾶς θά σας βοηθήσω εἰς ὅ τι δή ποτε μέλλετε νὰ πράξετε ὑπὲρ τοῦ νικηφόρου καὶ ἐνδόξου στρατοῦ τῆς πατρίδος μου. Ἀλλ' ἐσυλλογίσθητε καὶ τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα

— Ποῖον θρησκευτικὸν ζήτημα;

— Νά σας εἴπω τὴν ἀλήθειαν, κύριε, ἀλλὰ τοῦτο μεταξύ ἡμῶν, ὅσα εἴπομεν ἦσαν ἁπλῶς παρεμπίπτον ζήτημα, ἀλλὰ τὸ ἑξῆς ἴσα ἴσα εἶνε τὸ ἄξιον πάσης προσοχῆς. Ἦλθον εἰς τὸ γραφεῖόν μου ἄνθρωποι καί μ' ὑπέβαλον ὀρθοτάτας σκέψεις προτρέποντές με νὰ προνοήσω περὶ παντὸς ἐνδεχομένου. Ἐπὶ μόνῳ τῷ ἀκούσματι τοῦ σχεδίου σας κατεταράχθησαν πλείστων ἀνθρώπων αἱ συνειδήσεις. Καὶ ὑπάρχει φόβος μὴ τοιαύτη ἐπιχείρησις προσβάλῃ τὴν πίστιν καὶ ἑνὶ λόγῳ σκανδαλίσῃ τὰ ἥσυχα πνεύματα. Διότι τὸ κάτω κάτω τῆς γραφῆς, ἐὰν ὁ Φουγᾶς εἶνε νεκρός, ὁ Θεός το ἠθέλησε. Καὶ δὲν φοβεῖσθε λοιπὸν μή πως ἐπιχειρῶν τὴν ἀνάστασιν νεκροῦ ἀντιστρατεύεσθε κατὰ τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ;

— Ὄχι, κύριε ὑπαστυνόμε, διότι εἶμαι βέβαιος ὅτι δὲν θ' ἀναστήσωμεν τὸν Φουγᾶν ἐὰν ὁ Θεὸς ἀπεφάσισεν ἄλλως. Ὁ Θεὸς ἐπιτρέπει νὰ προσβληθῇ τις ὑπὸ πυρετοῦ, ἀλλὰ ὁ Θεὸς ὡσαύτως ἐπιτρέπει εἰς τὸν ἰατρὸν νὰ θεραπεύσῃ τὸν ἄρρωστον. Ὁ Θεὸς ἐπέτρεψε νὰ συλληφθῇ ἀνδρεῖος στρατιώτης ὑπὸ τεσσάρων Ῥώσων οἰνοφλύγων νὰ καταδικασθῇ ὡς κατάσκοπος, νὰ παγώσῃ ἐντὸς φρουρίου καὶ νἀποξηρανθῇ ὑπὸ γηραιοῦ Γερμανοῦ διὰ τῆς πνευματικῆς ἀντλίας. Ἀλλ' ὁ Θεὸς ὡσαύτως ἐπιτρέπει νὰ εὕρω ἐγὼ τὸν ἀτυχῆ τοῦτον ἐντὸς παλαιοπωλείου, νά τον φέρω εἰς Φονταινεβλῶ, νά τον ἐξετάσω μετά τινων ἐπιστημόνων καὶ νὰ ἐπινοήσωμεν τρόπον, δι' οὗ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα νὰ δυνηθῶμεν νά τον ἀναστήσωμεν. Τοῦτο δὲ τί ἄλλο ἀποδεικνύει εἰ μὴ ὅτι ὁ Θεὸς εἶνε δικαιότερος, ἐπιεικέστερος καὶ μᾶλλον οἰκτίρμων ἐκείνων οἵτινες καταχρώμενοι τοῦ ὀνόματος Αὐτοῦ σᾶς ἐξερεθίζουσι.

— Σᾶς βεβαιῶ, κύριε, ὅτι οὐδείς μ' ἐξηρέθησε καὶ συμφωνῶ πληρέστατα, διότι καὶ οἱ λόγοι σας εἶνε ὀρθοὶ καὶ ὑμεῖς εἴσθε ἐκ τῶν ἐπισήμων ἀνδρῶν τῆς πόλεως. Ἐλπίζω δὲ ὅτι δὲν θ' ἀποδοκιμάσετε τὴν ὑπὸ τοῦ πολλοῦ ζήλου ὑπαγορευθεῖσαν ταύτην πρᾶξίν μου. Ἐγὼ εἶμαι ὑπάλληλος, κύριε. Τί δὲ εἶνε ὁ ὑπάλληλος; Ἄνθρωπος ἔχων μίαν τινὰ θέσιν. Ὑποθέσατε τώρα ὅτι οἱ ὑπάλληλοι ἐκτίθενται εἰς τὸν κίνδυνον νὰ χάσωσι τὴν θέσιν των, τί θ' ἀπομείνῃ; Οὐδέν, κύριε, οὐδέν. Χαίρετε».

Τῇ 15 Αὐγούστου πρωῒ ἦλθεν εἰς τοῦ κ. Ῥενάλτου ὁ ἰατρὸς Κάρολος Νιμ-
όρ μετὰ τοῦ ἰατροῦ Μαρτοῦ καὶ τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς τῆς ἀποσταλείσης
πὸ τῆς ἐν Παρισίοις Ἑταιρείας τῆς Βιολογίας. Ὡς δὲ συμβαίνει συνήθως ἐν
αῖς ἐπαρχίαις, ἡ εἴσοδος τοῦ ἐνδόξου Νιμπὸρ ὑπῆρξεν εἶδός τι ἀπάτης· διότι
κυρία Ῥενάλτου προσεδόκα νὰ ἴδῃ ἂν μὴ μάγον τινὰ ἐνδεδυμένον βελού-
ινον μανδύαν διὰ χρυσῶν ἄστρων κεκοσμημένον, ἀλλὰ τοὐλάχιστον γέροντά
ινα ἀξιοπρεπέστατον καὶ σοβαρότατον. Ἀλλ' ὁ Κάρολος Νιμπὸρ ἦτο ἀνὴρ
ετρίου ἀναστήματος, ξανθότατος καὶ λεπτότατος. Ἴσως δ' εἶνε τεσσαρα-
οντούτης ἀλλὰ μόλις τὸν λέγει τις πέντε ἐτῶν καὶ τριάκοντα. Ἔχει δὲ μύ-
τακας καὶ ὑπογένειον, εἶνε εὔθυμος, λάλος, εὐάρεστος, κοινωνικὸς καὶ καθ'
λα ἄνθρωπος, ὡς λέγομεν τοῦ κόσμου, ὥστε αἱ γυναῖκες εὐηρεστοῦντο συνα-
αστρεφόμεναι αὐτῷ. Ἀλλὰ μόνη ἡ Κλημεντίνα δὲν ἠξιώθη νἀπολαύσῃ τῆς
μιλίας του, διότι ἡ θεία της τὴν εἶχεν ἀπαγάγει εἰς ἐξοχήν τινα, ἵνα την ἀ-
πομακρύνῃ τῆς ἀγωνίας, τοῦ φόβου καὶ τῆς μέθης τῆς νίκης.

Ι'

Χαρᾶς εὐαγγέλια.

Ὁ ἰατρὸς Νιμπὸρ καὶ οἱ σὺν αὐτῷ εὐθὺς μετὰ τὰς συνήθεις φιλοφρονήσεις
ἠθέλησαν νὰ ἴδωσι τὸ ὑποκείμενον, διότι δὲν εἶχον καιρὸν νὰ χρονοτριβῶσι,
τὸ δὲ πείραμα δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διαρκέσῃ ὀλιγώτερον τῶν τριῶν ἡμερῶν.
Ὁ Λέων σπεύσας ὡδήγησεν αὐτοὺς εἰς τὸ ἐργαστήριον καὶ ἀνέῳξε τὰς τρεῖς
θήκας τοῦ συνταγματάρχου. Εὗρον δὲ ὅτι ὁ ἀσθενὴς εἶχε τὸ πρόσωπον ἀρ-
κούντως καλόν. Ὁ κ. Νιμπὸρ τὸν ἐξέδυσε καὶ τὰ ἐνδύματα διελύοντο ὡς ὕσκα,
διότι ἐξηράνθησαν πέρα τοῦ δέοντος ἐν τῷ κλιβάνῳ τοῦ ἰατροῦ Μάιζερ. Τὸ
δὲ σῶμα ἀπογυμνωθὲν ἐξητάσθη καὶ ἐκρίθη ἀναλλοίωτον καὶ ἄριστα ἔχον.
Καὶ ναὶ μὲν οὐδεὶς ἔτι ἐτόλμα νὰ ἐγγυηθῇ περὶ τῆς ἐπιτυχίας, ἀλλὰ πάν-
τες ὅμως ἤλπιζον.

Μετὰ τὴν πρώτην ταύτην ἐξέτασιν ὁ κ. Ῥενάλτος παρεχώρησε τὸ ἐργα-
στήριόν του εἰς τοὺς σοφοὺς αὐτοῦ ξένους, χορηγήσας πᾶν ὅ τι εἶχε μετὰ
ἐλευθεριότητος μετεχούσης πως καὶ κενοδοξίας. Εἶχε δὲ καὶ ἰσχυρὰν συ-
στοιχίαν λουγδουνικῶν λαγήνων καὶ τεσσαράκοντα στοιχεῖα τοῦ Βοῦνσεν
νεώτατα. Ὁ κ. Νιμπὸρ ἰδὼν ταῦτα πάντα καὶ τὴν προθυμίαν τοῦ κ. Ῥε-
νάλτου τῷ εἶπε μειδιῶν:

«Φυλάξατε τὰ πλούτη σας, διότι τὰ μόνα ὧν ἔχομεν χρείαν εἶνε δύο
τινά, λουτὴρ καὶ λέβης πλήρης βραστοῦ ὕδατος. Ὁ συνταγματάρχης οὐδενὸς
ἄλλου στερεῖται εἰ μὴ ὑγρασίας. Πρόκειται λοιπόν, νά τῳ ἀποδώσωμεν τὴν
ποσότητα τοῦ ἀναγκαιοῦντος εἰς τὴν κίνησιν τῶν ὀργάνων. Ἐὰν ἔχετε δω-
μάτιον εἰς ὃ νὰ δυνηθῶμεν νὰ εἰσαγάγωμεν ἀτμὸν θὰ ὑπερευχαριστηθῶμεν».

Ἀκριβῶς δὲ ὁ ἀρχιτέκτων Ὠδρέτος εἶχε κατασκευάσει παρὰ τὸ ἐγγιστήριον μικρὸν λουτρὸν περιέχον πᾶσαν εὐκολίαν καὶ φωτεινόν. Ἡ διάστημ ἀτμομηχανὴ δὲν ἦτο μακρὰν καὶ ὁ λέβης αὐτῆς τέως εἶχε χρησιμεύσει εἰς τὸ νὰ θερμαίνῃ τὰ λουτρὰ τοῦ κυρίου Ῥενάλτου καὶ τῆς γυναικός του. Ὁ συνταγματάρχης ἐκομίσθη εἰς τὸ δωμάτιον τοῦτο μετὰ μεγίστης προσοχῆς οἵαν ἀπῄτει τὸ εὔθραστον αὐτοῦ. Νὰ δὰ ἡ ὥρα νά τῳ θραύσωσι καὶ τὸ ἕτερον αὐτοῦ οὖς σπεύδοντες νά τον μετακομίσωσιν! Ὁ Λέων σπεύσας ἤναψε τὸ πῦρ τοῦ λέβητος, ὁ δὲ ἰατρὸς Νιμπὸρ τὸν διώρισε θερμαστὴν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης.

Μετ' οὐ πολὺ κρουνὸς ἀτμοῦ χλιαροῦ εἰσέδυσεν εἰς τὸ λουτρὸν παράγων πέριξ τοῦ συνταγματάρχου ἀτμόσφαιραν ὑγρὰν ὑψουμένην βαθμηδὸν καὶ ἄνευ τινὸς βιαίας κινήσεως μέχρι τῆς θερμοκρασίας τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Τέσσαρας καὶ εἴκοσιν ὅλας ὥρας συνετηρήθη μετ' ἄκρας προσοχῆς καὶ εὐλαβείας ἡ θερμότης αὕτη καὶ ἡ ὑγρασία, οὐδενὸς τῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ κοιμηθέντος. Καὶ ἡ μὲν ἐπιτροπὴ τῶν ἐκ Παρισίων ἐπιστημόνων κατεσκήνου ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ. Ὁ Λέων συνετήρει τὸ πῦρ, οἱ κκ. Νιμπόρ, Ῥενάλτος καὶ Μαρτοῦ ἐξ ὑπαμοιβῆς ἐγειρόμενοι παρετήρουν τὸ θερμόμετρον, ἡ κυρία Ῥενάλτου παρεσκεύαζε τέϊον, καφέ, πούνσιον, ἡ δὲ γηραιὰ Γοθὼ ἥτις εἶχε κοινωνήσει τὸ πρωῒ ἐδέετο τοῦ Θεοῦ ἔν τινι γωνίᾳ τοῦ μαγειρείου της νὰ μὴ ἐπιτύχῃ τὸ ἀσεβὲς θαῦμα. Κατὰ δὲ τὴν πόλιν ἐπεκράτει ἐλαφρά τις ταραχή, ἀλλ' οὐκ οἶδ' ὁποῖόν τι ἦτο τὸ αἴτιον αὐτῆς ἡ ἑορτὴ τῆς 15 Αὐγούστου ἢ ἡ ἐξάκουστος ἐπιχείρησις τῶν ἑπτὰ σοφῶν τῶν Παρισίων.

Τῇ 16 περὶ τὴν δευτέραν ὥραν τἀποτελέσματα ἦσάν πως ἐνθαρρυντικά. Τὸ δέρμα καὶ οἱ μῦς ἀνέλαβον πᾶσαν αὐτῶν τὴν εὐκαμψίαν, ἀλλ' αἱ ἀρθρώσεις ἦσαν δύσκαμπτοι. Ἡ συνίζησις τῶν τοίχων τῆς κοιλίας καὶ τῶν μεταξὺ τῶν πλευρῶν ἐδείκνυε τέλος ὅτι τὰ σπλάγχνα οὐδόλως εἶχον ἀναλάβει τὴν ποσότητα τοῦ ὕδατος, ἣν εἶχον ἀπολέσει ἄλλοτε παρὰ τῷ Μάιζερ. Παρεσκευάσθη δὲ λουτρὸν θερμοκρασίας 37 $^{1}/_{2}$ βαθμῶν, ἐν ᾧ ἐνέθηκαν τὸν συνταγματάρχην δύο ὅλας ὥρας, φροντίζοντες νὰ σπογγίζωσιν ἐκ διαλειμμάτων τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ διὰ σπόγγου βεβρεγμένου. Ἐξήγαγε δὲ ὁ Νιμπὸρ τὸν συνταγματάρχην ἐκ τοῦ λουτροῦ ὅτε τὸ δέρμα ἐξογκωθὲν ταχύτερον τῶν ἄλλων ἱστῶν ἤρξατο ὑπολευκαινόμενον καὶ ἐλαφρῶς ῥυτιδούμενον. Ἀφῆκαν δ' αὐτὸν ἐν τῇ ὑγρᾷ αἰθούσῃ μέχρι τῆς ἑσπέρας τῆς 16, παρασκευάσαντες συσκευήν τινα ῥίπτουσαν ἐκ διαλειμμάτων βροχὴν λεπτοτάτην 37 $^{1}/_{2}$ βαθμῶν. Τὴν δ' ἑσπέραν ἐνετέθη τὸ σῶμα εἰς δεύτερον λουτρὸν καὶ τὴν νύκτα ὅλην διέμεινεν ἐν τῇ αὐτῇ ἀτμώδει ἀτμοσφαίρᾳ περικεκαλυμμένον διὰ φλανέλλας.

Τῇ 17 πρωῒ μετὰ τρίτον λουτρὸν μιᾶς καὶ ἡμισείας ὥρας οἱ χαρακτῆρες τοῦ προσώπου καὶ τὸ σχῆμα τοῦ σώματος ἀνέλαβον τὴν φυσικὴν αὐτῶν ὄψιν καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐφαίνετο κοιμώμενος. Εἰσήχθησαν δὲ πένθ' ἓξ περίεργοι νά τον ἴδωσι μεταξὺ δ' αὐτῶν καὶ ὁ συνταγματάρχης τοῦ 23ου συντάγματος

Ἐνώπιον δὲ τῶν μαρτύρων τούτων ὁ ἰατρὸς Νιμπὸρ ἐκίνησεν ἐπανειλημμένως πάσας τὰς ἀρθρώσεις ἀποδείξας ὅτι ἀνέλαβον τὴν προτέραν αὐτῶν εὐκαμψίαν. Ἀνέτριψε δ' ἐλαφρῶς τὰ μέλη, τὸν κορμὸν καὶ τὸ ὑπογάστριον. Διανοίξας δὲ τὰ χείλη ἀπεχώρισε τὰς σιαγόνας αἵτινες ἦσαν συνεσφιγμέναι καὶ ἐφάνη ἡ γλῶσσα ἔχουσα καὶ τὸν ὄγκον καὶ τὴν σύστασιν αὐτῆς τὴν συνήθη. Διανοιχθέντων δὲ καὶ τῶν βλεφάρων διέλαμψαν ζωηροὶ καὶ ἀναλλοίωτοι οἱ ὀφθαλμοί.

«Ἰδού, κύριοι, εἶπεν ὁ σοφὸς ἀνήρ, εἰς τοὺς περιεστῶτας ἰδοὺ σημεῖα σαφῆ καὶ βεβαιότατα. Ἐγγυῶμαι τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ πειράματος. Μετά τινας ὥρας θὰ παρατηρήσητε τὰς πρώτας τῆς ζωῆς ἐκδηλώσεις.

— Ἀλλά, ὑπέλαβέ τις, διατί οὐχὶ πάραυτα.

— Διότι οἱ ἐπιπεφυκότες εἶνε ὠχρότεροι τοῦ δέοντος. Ἀλλ' αἱ λεπταὶ αὗται φλέβες αἱ διακλαδούμεναι εἰς τὸ λευκὸν τοῦ ὀφθαλμοῦ ἔλαβον σχῆμα καὶ ὄψιν λίαν ἐνθαρρυντικήν, ὥστε τὸ αἷμα καλῶς ἀνεσχηματίσθη. Τί δ' ἐστι αἷμα; Ἐρυθρὰ αἱμοκύτταρα πλέοντα ἐν τῷ ὀρρῷ. Ὁ ὀρρὸς τοῦ ἀτυχοῦς Φουγᾶ ἦτο ἀπεξηραμμένος ἐντὸς τῶν φλεβῶν, τὸ δὲ ὕδωρ ὅπερ κατὰ μικρὸν εἰσηγάγομεν διὰ βραδείας ἐνδοσμώσεως ἐξώγκωσε τὸ λεύκωμα καὶ τὴν ἰνίνην τοῦ ὀρροῦ ῥευστοποιηθέντος. Τὰ ἐρυθρὰ αἱμοκύτταρα τὰ ἕνεκα τῆς ἀποξηράνσεως συγκολληθέντα, διέμενον ἀκίνητα ὡς πλοῖα ἐξοκείλαντα μετὰ τὴν ἄμπωτιν. Νῦν δὲ ἰδοὺ ἕτοιμα πρὸς ἔκπλουν, ἀδρύνονται, ἐξογκοῦνται, τὰ ἄκρα των στρογγυλοῦνται, ἀποσπῶνται ἀπ' ἀλλήλων καὶ θὰ κινηθῶσιν ἐντὸς τῶν ἀγγείων αὐτῶν εὐθὺς ὡς ὠθήσωσιν αὐτὰ αἱ συστολαὶ τῆς καρδίας.

— Ὑπολείπεται δὲ νὰ μάθωμεν, ὑπέλαβεν ὁ κ. Ῥενάλτος, ἐὰν ἡ καρδία θὰ θελήσῃ νὰ κινηθῇ. Τοῦ ἀνθρώπου ζῶντος ἡ καρδία κινεῖται ὠθουμένη ὑπὸ τοῦ ἐγκεφάλου, τῆς ὠθήσεως ταύτης διαβιβαζομένης διὰ τῶν νεύρων, ὁ δ' ἐγκέφαλος ἐνεργεῖ ὠθούμενος ὑπὸ τῆς καρδίας διαβιβαζούσης τὴν ὤθησιν ταύτην διὰ τῶν ἀρτηριῶν. Οὕτω δ' ἀποτελεῖται κύκλος τελειότατος οὗ ἄνευ οὐκ ἔστι σωτηρία. Ὅτε δὲ οὔτε ὁ ἐγκέφαλος ἐργάζεται οὔτε ἡ καρδία ὡς νῦν ἐν τῷ συνταγματάρχῃ τούτῳ, δὲν βλέπω ποῖον ἐκ τῶν δύο θὰ ὠθήσῃ πρῶτον τὸ ἕτερον. Ἐνθυμεῖσθε τὴν σκηνὴν ἐκείνην τοῦ *Σχολείου τῶν γυναικῶν* καθ' ἣν ὁ Ἀρνοῦλφος κρούει τὴν θύραν τῆς οἰκίας του· εἶνε δὲ ἐν τῇ οἰκίᾳ καὶ ὁ θεράπων καὶ ἡ θεράπαινα ὁ Ἀλαὶν καὶ ἡ Γεωργοῦλα· «Γεωργοῦλα! ἀναφωνεῖ ὁ Ἀλαίν.— Τί εἶνε; ἀποκρίνεται ἡ Γεωργοῦλα·—Ἄνοιξε κάτω! — Ἄνοιξε σύ! — Ἄνοιξε σύ! —Ἀμ' δὲν θἀνοίξω! —Ἀμ' δὲν θἀνοίξω κ' ἐγώ! — Θἀνοίξῃς; — Θἀνοίξῃς;» Ἀμφότεροι παροτρύνουσιν, ὡς βλέπετε, οὐδεὶς δ' ἀνοίγει. Φοβοῦμαι λοιπόν, κύριοί μου, μήπως γείνωμεν θεαταὶ τῆς παραστάσεως τῆς κωμῳδίας ταύτης. Ἡ οἰκία εἶνε τὸ σῶμα τοῦ συνταγματάρχου, ὁ Ἀρνοῦλφος ὁ θέλων νὰ εἰσέλθῃ εἶνε ἡ ζωτικὴ ἀρχή, ὁ ἐγκέφαλος εἶνε ὁ Ἀλαίν, καὶ ἡ καρδία εἶνε ἡ Γεωργοῦλα. «Ἄνοιξε! λέγει

ἐκεῖνος,—Ἄνοιξε σύ! ἀποκρίνεται αὕτη, καὶ ἡ ζωτικὴ ἀρχὴ περιμένει ἔξω τῆς θύρας.

— Ἀλλά, κύριε, Ῥενάλτε, ὑπέλαβε μειδιῶν ὁ Νιμπόρ, λησμονεῖτε καὶ τὸ τέλος τῆς σκηνῆς. Ὁ Ἀρνοῦλφος ἀγανακτήσας ἀπειλεῖ αὐτούς, οἵτινες φοβηθέντες σπεύδουσιν ἀμφότεροι καὶ ἀνοίγουσι τὴν θύραν. Σημειωτέον δ' ὅτι λαλῶ οὕτω πως, διότι θέλω ἁπλῶς νὰ συνεχίσω τὸν συλλογισμόν σας· λέγω δὲ τοῦτο διότι ἡ ἔκφρασις ζωτικὴ ἀρχὴ ἀντιφάσκει πρὸς τὴν σημερινὴν κατάστασιν τῆς ἐπιστήμης. Ἡ ζωὴ θὰ ἐμφανισθῇ εὐθὺς ὡς ἀναλάβῃ τὴν δέουσαν ποσότητα τοῦ ὕδατος εἴτε ὁ ἐγκέφαλος εἴτε ἡ καρδία εἴτε τι τῶν ἄλλων τοῦ σώματος μερῶν τῶν δυναμένων νὰ κινῶνται αὐτομάτως. Ἡ ἐνόργανος οὐσία ἔχει ἰδιότητας συμφυεῖς αὐτῇ καὶ ἀφ' ἑαυτῶν ἐκδηλουμένας ἄνευ τῆς ὠθήσεως ἀλλοτρίου τινὸς στοιχείου, ἂν μόνον ὑπάρχωσιν ὅροι τινὲς συντελοῦντες εἰς τοῦτο. Διατί οἱ μῦς τοῦ συνταγματάρχου δὲν συστέλλονται εἰσέτι; Διατί ὁ ἐγκέφαλος διαμένει ἀργός; Διότι δὲν ἔχουσιν ἔτι τὴν δέουσαν ποσότητα τῆς ὑγρασίας. Ἴσως λείπει ἡμίσεια λίτρα ὕδατος ἐκ τοῦ ποτηρίου τῆς ζωῆς. Ἀλλὰ δὲν θὰ σπεύσω νά το γεμίσω φοβούμενος μή το συντρίψω. Πρὶν ἢ δὲ δώσωμεν τὸ τελευταῖον λουτρὸν εἰς τὸν ἀνδρεῖόν μας συνταγματάρχην πρέπει νὰ ἀνατρίψωμεν πάντα αὐτοῦ τὰ ὄργανα, πιέζοντες τὸ ὑπογάστριον αὐτοῦ μεθοδικῶς, ἵνα αἱ συγκεκολλημέναι ὀρρώδεις μεμβράναι τῆς κοιλίας, τοῦ στήθους καὶ τῆς καρδίας τελείως ἀποχωρισθῶσιν, ὥστε νὰ δύνωνται νὰ ὀλισθαίνωσιν ἐπ' ἀλλήλας Ἐννοεῖτε δὲ ὅτι καὶ τὸ ἐλάχιστον τούτων ῥῆγμα ἀρκεῖ ἵνα θανατώσῃ τὸν ἡμέτερον φίλον ἐν τῇ στιγμῇ τῆς ἀναστάσεώς του.

Καὶ ταῦτα λέγων ὁ Νιμπὸρ ἐποίει ὅ τι ἔλεγε, πιέζων τὸ σῶμα τοῦ συνταγματάρχου. Ἐπειδὴ δὲ τὸ δωμάτιον τοῦ λουτροῦ ἦτο κατάμεστον θεατῶν καὶ ἦτο ἀδύνατον νὰ κινηθῇ τις ἐν αὐτῷ, ὁ ἰατρὸς Νιμπὸρ παρεκάλεσεν αὐτοὺς νὰ μεταβῶσιν εἰς τὸ ἐργαστήριον. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἐργαστήριον εὑρέθη τοσοῦτον πλῆρες, ὥστε ἐκρίθη ἐπάναγκες νὰ κενώσωσι καὶ αὐτὸ πρὸς ὄφελος τῆς αἰθούσης ἥτις καὶ αὐτὴ οὐχ ἧττον ὑπερεπληρώθη. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Ἑταιρείας τῆς Βιολογίας μόλις εἶχον θέσιν παρὰ τῇ γωνίᾳ τραπέζης τινός, ἵνα συντάξωσι τὸ πρακτικὸν τῆς ἀναστάσεως. Ἤδη δὲ ἦτο κατάμεστος καὶ ἡ αἴθουσα καὶ τὸ ἑστιατόριον, τέλος δὲ καὶ ἡ αὐλὴ ὅλη. Φίλοι, ξένοι, ἄγνωστοι πάντες συνωθοῦντο διαγκωνιζόμενοι καὶ ἀναμένοντες ἐν σιωπῇ. Ἀλλ' ἡ σιωπὴ τοῦ πλήθους δὲν εἶνε ἧττον θορυβώδης τῆς μυκωμένης θαλάσσης. Ὁ πολύσαρκος ἰατρὸς Μαρτοῦ ἐκτάκτως ἀπησχολημένος, ἀνεφαίνετο ἐκ διαλειμμάτων διασχίζων τὰ πυκνὰ τῶν περιέργων κύματα ὡς ταχύπλουν ἀγγελιαφόρον. Πᾶς δὲ λόγος αὐτοῦ ἐκυκλοῦτο ἀπὸ στόματος εἰς στόμα διαδιδόμενος μέχρι τῆς ὁδοῦ, ἔνθα τριάκοντα ὅμιλοι στρατιωτικῶν καὶ πολιτῶν ἐκινοῦντο πανταχόθεν. Οὐδέποτε δὲ ἡ μικρὰ αὕτη ὁδὸς εἶχεν ἰδεῖ τοιοῦτον ὄχλον καὶ θόρυβον. Διαβάτης ἰδὼν τὸ πλῆθος ἵσταται καὶ ἐρωτᾷ ἔκθαμβος.

— Τί εἶνε; Κηδεία;

— Τοὐναντίον, κύριε.

— Γέννησις;

— Ἀναγέννησις.

Γέρων δέ τις δικαστὴς λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ τοῦ πειράματος προσεπάθει νὰ ἐξηγήσῃ δι' αὐτοῦ τὸ περὶ τοῦ γηραιοῦ Αἴσωνος μυθολογούμενον, ὃν ἡ κόρη του Μήδεια ἔβρασεν ἐν λέβητι.

«Τὸ αὐτὸ σχεδὸν πείραμα εἶνε, ἔλεγε, καὶ πιστεύω ὅτι οἱ ποιηταὶ ἐσυκοφάντησαν τὴν κολχίδα μάγισσαν. Ἰδοὺ λαμπροτάτη ὑπόθεσις νὰ γράψῃ τις καλοὺς στίχους εἰς τὸ ἀρχαῖον, ἀλλὰ ποῦ τώρα πλέον δὲν ἔχω τὴν εὐχέρειαν ἣν ἄλλοτε εἶχον.

Τὴν μεσημβρίαν ὁ ὑπαστυνόμος καὶ ὁ ὑπομοίραρχος ἐλθόντες διέσχισαν τὸ πλῆθος καὶ εἰσέδυσαν εἰς τὴν οἰκίαν. Οἱ κύριοι οὗτοι ἐδήλωσαν εἰς τὸν κ. Ῥενάλτον ὅτι ἡ ἐπίσκεψίς των οὐδὲν εἶχε τὸ ἐπίσημον, ἀλλ' ὅτι ἦλθον ὡς ἁπλοῖ θεαταὶ ἐκ περιεργίας. Εὗρον δὲ ἐν τῷ διαδρόμῳ τὸν ἔπαρχον, τὸν δήμαρχον καὶ τὴν γηραιὰν Γοθώ, ἥτις γεγωνυίᾳ τῇ φωνῇ διεμαρτύρετο βλέπουσα καὶ τὴν ἐξουσίαν αὐτὴν συμπράττουσαν εἰς τοιαύτας μαγείας.

Περὶ τὴν πρώτην μετὰ μεσημβρίαν ὁ Νιμπὸρ ὑπέβαλεν αὖθις τὸν συνταγματάρχην εἰς λουτρὸν ἐπὶ πολλὴν ὥραν μετὰ δὲ τὴν ἀπὸ τοῦ λουτροῦ ἔξοδον τὸ σῶμα ἀνετρίβη ἰσχυρότερον καὶ τελειότερον ἢ πρότερον.

«Νῦν δυνάμεθα, εἶπεν ὁ ἰατρός, νὰ μετακομίσωμεν τὸν κ. Φουγᾶν εἰς τὸ ἐργαστήριον, ἵνα ἡ ἀνάστασις γείνῃ ὅσον οἷόν τε δημοσία. Ἀλλὰ πρέπει νά τον ἐνδύσωμεν ἡ δὲ στολή του εἶνε ῥάκη.

— Πιστεύω, ὑπέλαβεν ὁ καλὸς κἀγαθὸς κ. Ῥενάλτος, ὅτι ὁ συνταγματάρχης ἔχει σχεδὸν τὸ ἀνάστημά μου. Δύναμαι νά τω δανείσω ἐγὼ φορέματα καὶ εἴθε νά τα καταλύσῃ! ἀλλά, καὶ τὸ λέγω μεταξὺ ἡμῶν, δὲν ἐλπίζω».

Ἡ Γοθὼ ἐκόμισε γογγύζουσα πᾶν ὅ τι ἀπαιτεῖται ἵνα ἐνδυθῇ ἄνθρωπος ὅλος γυμνός. Ἀλλ' ἡ ἀγανάκτησίς τις δὲν ἠδυνήθη νὰ μὴ ἀμβλυνθῇ πρὸ τῆς καλλονῆς τοῦ συνταγματάρχου.

«Ὁ ἄμοιρος! ἀνεφώνησε στενάζουσα. Καὶ εἶνε νέος 'σὰν τὸ κρύο τὸ νερὸ καὶ ἄσπρος ἄσπρος σὰν τὸν ἥλιο. Κρίμα εἶνε νὰ μὴν ἀναστηθῇ!»

Τεσσαράκοντα περίπου ψυχαὶ συνωθοῦντο ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ ὅτε ἐκομίσθη ὁ Φουγᾶς. Ὁ ἰατρὸς Νιμπὸρ βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ Μαρτοῦ ἐκάθισε τὸν συνταγματάρχην ἐπὶ ἀνακλίντρου καὶ παρεκάλεσε τοὺς παρόντας νὰ σιωπήσωσιν. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ κυρία Ῥενάλτου ᾔτησε τὴν ἄδειαν νὰ εἰσέλθῃ καὶ αὐτὴ καὶ ἡ αἴτησις αὐτῆς ἐδέχθη.

«Κυρία καὶ κύριοι, εἶπεν ὁ ἰατρὸς Νιμπόρ, μετ' ὀλίγας στιγμὰς θὰ φανερωθῇ ἡ ζωή. Πιθανὸν δὲ πρῶτοι νὰ κινηθῶσιν οἱ μῦς, καὶ ἐπειδὴ ἡ κίνησις τῶν μυῶν δὲν ἐκανονίσθη ἔτι διὰ τῆς ἐπενεργείας τοῦ νευρικοῦ συστήματος,

πιθανὸν νὰ εἶνε σπασμωδική. Σᾶς προλέγω δὲ τοῦτο ἵνα μὴ τυχὸν φοβηθῆτε. Ἡ κυρία καθ' ὃ μήτηρ θὰ ἐκπλαγῇ πολὺ ὀλιγώτερον ὑμῶν τῶν ἄλλων· διότι τὸν τέταρτον μῆνα τῆς ἐγκυμοσύνης θὰ ᾐσθάνθη τὰς ἀτάκτους ταύτας κινήσεις, αἵτινες ἴσως θὰ ἐκδηλωθῶσι μετ' οὐ πολὺ ἐν μεγάλῳ. Ἀλλ' ἐλπίζω ὅτι αἱ πρῶται αὐτόματοι συστολαὶ θὰ γείνωσι κατὰ τὰς ἴνας τῆς καρδίας. Καὶ τοῦτο συμβαίνει εἰς τὸ ἔμβρυον, αἱ ἔρρυθμοι κινήσεις τῆς καρδίας προηγοῦνται τῶν ἐνεργειῶν τῶν νεύρων».

Καὶ ἤρξατο πιέζων τὰ κάτω τοῦ στήθους, διεγείρων τὸ δέρμα τῶν χειρῶν, διανοίγων τὰ βλέφαρα, ἐξετάζων τὸν σφυγμὸν καὶ ἀκροώμενος τὴν καρδιακὴν χώραν.

Ἀλλ' αἴφνης ἡ προσοχὴ τῶν θεατῶν περιεσπάσθη ὀλίγον ἕνεκα θορύβου τινὸς γινομένου ἔξω. Τάγμα τοῦ 23ου συντάγματος διήρχετο πρὸ τῆς οἰκίας ἡγουμένης τῆς μουσικῆς. Ἐν ᾧ δὲ οἱ ἦχοι τῶν χαλκίνων ὀργάνων καὶ τῶν τυμπάνων διέσειον τὰ παράθυρα τῆς οἰκίας, ἐλαφρὸν ἐρύθημα ἐχρωμάτισε τὰς παρειὰς τοῦ συνταγματάρχου. Οἱ ὀφθαλμοί του οἵτινες ἀνέκαθεν ἦσαν ἡμίκλειστοι ἔλαμψαν ὑπὸ ζωηροτέρας λάμψεως. Τὴν αὐτὴν δὲ στιγμὴν ὁ στηθοσκοπῶν τὸν ταγματάρχην ἰατρὸς Νιμπὸρ ἀνεφώνησε:

«Ἀκούω τοὺς παλμοὺς τῆς καρδίας».

Μόλις δὲ εἶπε τὰς λέξεις ταύτας καὶ τὸ στῆθος διεστάλη ὑπὸ βιαίας ἀναπνοῆς, τὰ μέλη συνεστάλησαν, τὸ σῶμα ἀνωρθώθη καὶ ἠκούσθη κραυγὴ δυνατή:

«Ζήτω ὁ αὐτοκράτωρ!»

Ἀλλ' ὡς ἐὰν ἡ τοιαύτη προσπάθεια ἐξήντλησε τὰς δυνάμεις του, ὁ συνταγματάρχης Φουγᾶς ἀνέπεσεν ἐπὶ τοῦ ἀνακλίντρου ψιθυρίζων διὰ φωνῆς ἡμισβέστου:

«Ποῦ εἶμαι; Παιδί! τὸ ἡμερολόγιον!»

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Τὸν λήξαντα μῆνα δύο συνεκροτήθησαν τακτικαὶ συνεδρεῖαι. Τὴν 27 δὲ τοῦ μηνὸς ἤρξαντο καὶ τὰ ἑσπερινὰ ἀναγνώσματα, τοῦ κ. Δ. Πανταζῆ ἀναγνῶντος πραγματείαν *Κυκεὼν* ἐπιγραφομένην.

Τὰ δημόσια μαθήματα ἄρχονται τῇ 2 Νοεμβρίου.

Ἐδημοσιεύθη τὸ πρόγραμμα τῶν ἑσπερινῶν ἀναγνωσμάτων καὶ τῶν δημοσίων μαθημάτων μέχρι τοῦ μηνὸς Φεβρουαρίου.

Ὡρίσθη τίμημα εἰσόδου εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς ἑσπερίδας δρ. ν. 2, ἐφ' ὅλην δὲ τὴν σειρὰν τῶν ἑσπερίδων τῆς χημείας ἐκ 12 μαθημάτων δρ. ν. 20 καὶ διὰ τὰ τακτικὰ ἐνεργὰ μέλη δρ. ν. 12.

Ἀνεγνώσθησαν αἱ ἐκθέσεις τῶν ἐξελεγκτικῶν ἐπιτροπῶν τῶν Σχολῶν τῶν ἀπόρων παίδων ἐν Ζακύνθῳ καὶ Πάτραις, ἀποφαινομένων ὅτι ἡ διαχείρισις τῶν κοσμητειῶν τούτων εἶνε κατὰ πάντα ἀρίστη.

Ἐν τῇ διεθνεῖ ἐκθέσει τῶν Παρισίων ὁ Σύλλογος ἠξιώθη διπλώματος ἰσοδυναμοῦντος πρὸς ἀργυροῦν μετάλλιον διὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν *Νεοελληνικῶν Ἀναλέκτων* καὶ τοῦ ἀνὰ χεῖρας περιοδικοῦ *Παρνασσοῦ* καὶ διὰ τὴν σύστασιν τῶν Σχολῶν τῶν ἀπόρων παίδων.

— Ἀπεβίωσαν δύο τῶν ἐπιτίμων μελῶν τοῦ Συλλόγου ἐνταῦθα μὲν ὁ *Εὐστάθιος Α. Σῖμος*, ἐν Κερκύρᾳ δὲ ὁ *Γεώργιος Μαρκορᾶς*. Βιογραφικάς τινας περὶ τῶν ἀνδρῶν τούτων σημειώσεις καταχωρίζομεν κατωτέρω.

Ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ ὡς Πατριάρχου οἰκουμενικοῦ τοῦ τέως μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κ. Ἰωακεὶμ ἐπιτίμου μέλους, ὁ Σύλλογος ἐψήφισε νὰ ἀποσταλῶσι τὰ συγχαρητήρια αὐτοῦ.

Τὴν 20 ὀκτωβρίου ἐγένετο ἡ ἐπίσημος ἐγκατάστασις τῶν νέων ἀρχῶν τοῦ Συλλόγου καὶ ἡ λογοδοσία τοῦ τέως προέδρου κ. Θρ. Ἀγγελοπούλου Ἀθανάτου. Ταύτην θὰ καταχωρίσωμεν εἰς τὸ ἐπιφερόμενον τεῦχος.

Συνήφθησαν σχέσεις πρὸς τὸ ἐν Λεμησσῷ τῆς Κύπρου ἀναγνωστήριον ἡ *Ἰσότης* τῇ αἰτήσει τῆς διοικούσης αὐτὸ ἐπιτροπῆς.

Ἐξελέχθησαν ἐπίτιμα τοῦ Συλλόγου μέλη οἱ ἐν Μονάχῳ καθηγηταὶ κκ. Bursian καὶ Löher καὶ τακτικὸν πάρεδρον ὁ κ. Ξενοφῶν Ζύγουρας.

ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ Α. ΣΙΜΟΣ

Ὁ Εὐστάθιος Α. Σῖμος γεννηθεὶς ἐν Ἰωαννίνοις τῷ 1804 ἀπεβίωσεν ἐν Ἀθήναις τῇ 29 Ὀκτωβρίου 1878. Διετέλει δὲ μέλος ἐπίτιμον τοῦ Συλλόγου ἀπὸ τοῦ 1872.

Μαθητὴς γενόμενος τοῦ Ἀθανασίου Ψαλίδα μετέβη μετὰ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ εἰς Κέρκυραν καταστραφείσης τῆς πατρίδος του καὶ μετ' ὀλίγον εἰς Ἰταλίαν περὶ τὰ μαθηματικὰ ἰδίως τελειοποιηθείς. Ἐπανελθὼν δ' εἰς Ἑλλάδα τῷ 1828 μετέβη εἰς Ἠλείαν ὅπου ἔμεινε διδάσκων μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ὄθωνος, ὅτε καὶ διωρίσθη ἐν τῷ ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν ὑπουργείῳ γραμματεὺς Α' τάξεως, προβιβασθεὶς ἔπειτα εἰς σύμβουλον τῆς ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Γραμματείας καὶ εἰς εἰσηγητὴν τοῦ κλάδου τούτου πρὸς τὸ συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας. Τὴν 3 Σεπτεμβρίου συνέταξε τὴν πρὸς τὸν στρατὸν προκήρυξιν καὶ ἐξελέγη πληρεξούσιος τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τοῦ 1843. Πεσόντος ἔπειτα τοῦ Ὑπουργείου Μαυροκορδάτου ἐπαύθη καὶ ὁ Σῖμος ὡς φίλος αὐτοῦ καὶ ἀπὸ τοῦ 1844 μέχρι τοῦ 1859 ἔμενεν ἰδιωτεύων καὶ περὶ ἔργα φιλολογικὰ καταγινόμενος. Κατὰ τὸ χρονικὸν δὲ τοῦτο διάστημα μετέφρασε τὴν ἱστορίαν τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Μινιὲ καὶ τὴν *Κό-*

ριννατ τῆς κυρίας Στάελ, καὶ μετὰ τῶν κκ. Ῥενιέρη καὶ Χαλκιοπούλου τοὺς *Μελλονύμφους* τοῦ Μαντζόνη· τῷ δὲ 1854 ἐξέδιδεν ἐφημερίδα τὸ *Πανελλήνιον*. Τῷ 1859 προσελήφθη εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Μιαούλη τὸ τελευταῖον τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος. Ἐπὶ δὲ τῆς βασιλείας Γεωργίου προσελήφθη ὑπὸ τοῦ Δ. Βούλγαρη ὡς ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν τῷ 1867 ὅτε ἐξελέγη καὶ βουλευτὴς Ἀττικῆς. Τῷ 1872 διωρίσθη πρέσβυς τῆς Ἑλλάδος ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν κρισιμωτάταις τοῦ Ἑλληνισμοῦ περιστάσεσι προσενεχθεὶς ἐν πᾶσιν ἑλληνοπρεπέστατα μέχρι τοῦ 1875, ὅτε ἀπολυθεὶς ἀπεχώρησεν αὖθις εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον συνεχίζων τὰς ὑπὸ τῆς πολιτικῆς διακοπείσας πνευματικὰς αὐτοῦ ἀσχολίας, ὧν δείγματα ἔστωσαν οἱ τρεῖς ἐν τῷ περιοδικῷ τούτῳ συγγράμματι καταχωρισθέντες διάλογοι,[1] ἐν οἷς μετὰ πολλῆς γνώσεως τοῦ πράγματος καὶ τέχνης καὶ γλαφυρότητος πραγματεύεται *περὶ Δικαιοσύνης ἐν τῇ Πολιτείᾳ, περὶ Κυβερνήσεως καὶ Ἐξουσίας*, καὶ *περὶ Πίστεως καὶ Θρησκείας* ζητημάτων σπουδαιοτάτων καὶ ἀξίων πλείστης μελέτης ὑπὸ τῶν τὰ ἡμέτερα διευθυνόντων.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΑΡΚΟΡΑΣ

Ὁ Γεώργιος Μαρκορᾶς ἐγεννήθη τῷ 1793 ἐν Κερκύρᾳ ἔνθα καὶ ἀπέθανε τῇ 24 Σεπτεβρίου 1878. Διετέλει δὲ μέλος ἐπίτιμον τοῦ Συλλόγου ἀπὸ τοῦ 1872.

Σπουδάσας ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ τὴν νομικὴν ἰδίως ἐπιστήμην εἰκοσαέτης μόλις εἰσῆλθεν εἰς τὴν δημοσίαν ὑπηρεσίαν κατὰ μικρὸν ἀνελθὼν εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς γαλλικῆς προστασίας τῷ 1807 διετέλεσε γραμματεὺς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἐπιτρόπου διασήμου νῦν Λεσσέψ, καὶ ἔπειτα ἀρχιγραμματεὺς τῆς Γερουσίας. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀγγλικῆς προστασίας ἐξελέχθη αὖθις γραμματεὺς τῆς Γερουσίας, ἔπαρχος καὶ βουλευτὴς Κερκύρας δὶς ἐργασθεὶς εἰς τὴν σύνταξιν τῶν κωδίκων καὶ μέλος τοῦ ἀνωτάτου συμβουλίου τῆς Δικαιοσύνης ἐπὶ εἰκοσαετίαν. Μετὰ δὲ τὴν Ἕνωσιν ἐξελέχθη βουλευτὴς Κερκύρας καὶ ἀντιπρόεδρος τῆς Βουλῆς τῷ 1865. Ἐγένετο δὲ ὁ Μαρκορᾶς γνωστὸς καὶ διὰ τῆς δημοσιεύσεως πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν πονημάτων αὐτοῦ καὶ ἐξαιρέτων ἰταλικῶν ποιήσεων, ἐν αἷς διακρίνονται τὰ ἀστεῖα ποιήματα La Bocca καὶ La Moda, ἐποίησε δὲ καὶ ᾠδὴν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Κωλέττη. Τῷ δὲ 1848 διὰ δύο διατριβῶν ἀνεσκεύασε τὴν πρὸς τοὺς ἁπανταχοῦ Ὀρθοδόξους πολυθρύλητον ἐγκύκλιον δι' ἧς Πίος ὁ Θ', πάπας γενόμενος, προσεκάλει τοὺς ὀρθοδόξους νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν μάνδραν τοῦ καλοῦ ποιμένος. Τῶν διατριβῶν δὲ τούτων τὴν δευτέραν ἐξελληνίσας ἐξέδωκε μετὰ τοῦ ἰταλικοῦ πρωτοτύπου ὁ Φιλητᾶς, ὅστις

1 Ἴδε Παρνασσοῦ τόμ. Α', 578 καὶ Β', 81 καὶ 409.

τῷ 1854 μετέφρασε καὶ τὰς τοῦ Μαρκορᾶ «παρατηρήσεις ἐπί τινων χωρίων τῆς ὑπὸ Πίου τοῦ Θ' ἐν τῷ μυστικῷ συνεδρίῳ γενομένης τῇ 19 Δεκεμβρίου προσλαλιᾶς». Μετέφρασε δὲ εἰς τὴν ἰταλικὴν ὁ Μαρκορᾶς τὴν τῷ 1848 ἐκδοθεῖσαν «Ἐγκύκλιον ἐπιστολὴν τῆς μιᾶς, ἁγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας πρὸς τοὺς ἁπανταχοῦ ὀρθοδόξους» ἐκδοὺς αὐτὴν μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου πρὸς ἔλεγχον τῶν ἀλλοδόξων, ὡς ἀνανταγώνιστον ὑπεράσπισιν τῶν τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας ἀρχαίων δογμάτων καὶ ἐθίμων. Τελευταῖον δὲ ἔργον αὐτοῦ κατέλιπε γαλλιστὶ γεγραμμένον, δι' οὗ ἱστορικῶς καταδεικνύει πῶς ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία διέσωσε τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς ἀπὸ τῆς κοσμικῆς τῶν αὐτοκρατόρων ἐξουσίας οὐδέποτε ὑποκύψασα εἰς αὐτὴν ὡς ἀδίκως καὶ ἀναλήθως κατηγορήθη.

ΣΥΜΜΙΚΤΑ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΚΤΗΝΩΝ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ.— Κατὰ τὰς σημειώσεις τοῦ ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν ὁ ἀριθμὸς τῶν διαφόρων κτηνῶν ἐν Ἑλλάδι πλὴν τῶν Ἰονίων νήσων κατὰ τὸ 1877 εἶχεν ὡς ἑξῆς·

Πρόβατα	2,104,149
Αἶγες	1,965,894
Βόες	5,886
Ἀγελάδες	48,529
Βούβαλοι	346
Ἵπποι	57,101
Ἡμίονοι	27,851
Ὄνοι	54,418
Χοῖροι	42,862
Κάμηλοι	69

Ἡ Πελοπόννησος εἶνε ἡ πλουσιωτάτη εἰς πρόβατα διατρέφουσα τοιαῦτα 1,023,737, ἐνῷ ἡ Στερεὰ διατρέφει 879,686 ἡ Εὔβοια μετὰ τῶν Σποράδων 140,376 καὶ αἱ Κυκλάδες 60,350. Ἡ Στερεὰ Ἑλλὰς εἶνε πλουσιωτέρα εἰς ἀγελάδας καὶ βόας διατρέφουσα ἀγελάδας μὲν 26,562 καὶ βόας 2,927, ἐνῷ ἡ Πελοπόννησος 11,725 ἀγελάδας καὶ 1656 βόας. Κατ' ἐπαρχίας ἡ πλουσιωτάτη εἰς πρόβατα εἶνε ἡ Φθιῶτις διατρέφουσα 125,680, ἡ Λοκρὶς 101,409, ἡ Ἦλις 132,374 καὶ ἡ τῶν Πατρῶν 108,029. Τὰς πλείστας αἶγας διατρέφει ἡ Καρυστία 102,926 καὶ ἡ Εὐρυτανία 102,752. Εἰς βόας καὶ ἀγελάδας πλουσιώτεραι εἶνε ἡ ἐπαρχία Βονίτσης (4196) Ἀτ-

νὰ συνοδεύσῃ τὸν Νιμπὸρ ἀπερχόμενον εἰς Φονταινεβλῶ. Οἱ ἓξ ἐπίτροποι μετὰ τοῦ εἰσηγητοῦ ἀπεφάσισαν νὰ ἐκκινήσωσιν ἐκ Παρισίων τὴν 15 Αὐγούστου, χαίροντες ὅτι ἀπέφευγον τὸν θόρυβον τῆς κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν τελουμένης ἑορτῆς τοῦ Ναπολέοντος.'Ανήγγειλαν δὲ τῷ ἰατρῷ Μαρτοῦ νὰ παρασκευάσῃ τὰ τοῦ πειράματος, ὅπερ δὲν ἔμελλε νὰ διαρκέσῃ ὀλιγώτερον τῶν τριῶν ἡμερῶν. 'Εφημερίδες τινὲς τῶν Παρισίων ἀνήγγειλαν τὸ μέγα τοῦτο συμβὰν ἐν τοῖς *διαφόροις* αὐτῶν, ἀλλὰ τὸ κοινὸν ὀλίγην προσοχὴν ἔδωκεν εἰς τὰ διάφορα ταῦτα τῶν ἐφημερίδων, διότι πάντων ἡ προσοχὴ ἦτο ἐστραμμένη εἰς τὴν πανηγυρικὴν ἐπάνοδον τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ ἐκ τῆς 'Ιταλίας. Ἔπειτα δὲ καὶ οἱ ἄνθρωποι τώρα πλέον μετρίως πιστεύουσιν εἰς τὰ θαύματα ἅτινα ὑπόσχονται αἱ ἐφημερίδες. 'Αλλ' ἐν Φονταινεβλῷ τὸ πρᾶγμα εἶχεν ἄλλως· διότι οὐ μόνον ὁ ἰατρὸς Μαρτοῦ καὶ οἱ 'Ρενάλτοι, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀρχιτέκτων 'Ωβρέτος καὶ ὁ συμβολαιογράφος Βονιβέτος καὶ δέκα ἕτεροι τῶν προὐχόντων τῆς πόλεως εἶδον καὶ ἔψαυσαν τὴν μομίαν τοῦ συνταγματάρχου. Οὗτοι δὲ ἐλάλησαν περὶ αὐτῆς εἰς τοὺς φίλους των περιγράψαντες αὐτὴν καὶ διηγηθέντες τὴν ἱστορίαν της. 'Απὸ χειρὸς δ' εἰς χεῖρα ἐπλανῶντο δύο ἢ τρία ἀντίγραφα τῆς διαθήκης τοῦ Μάιζερ, τὸ δὲ ζήτημα τῆς ἀναβιώσεως ἦτο τὸ ὑπὸ συζήτησιν θέμα τῆς ἡμέρας καὶ ἐκεῖ ἔνθα οὐδεὶς ἤλπιζεν ὅτι θὰ εἶνε δυνατὸν νὰ γείνῃ λόγος περὶ τοιούτων ἐπιστημονικῶν ζητημάτων.

'Οφείλομεν δὲ νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι οἱ ὑπὲρ τῆς ἀναβιώσεως δὲν ἦσαν καὶ οἱ πλειοψηφοῦντες. Καθηγηταί τινες τοῦ γυμνασίου, γνωστοὶ διὰ τὰς παραδόξους αὐτῶν δοξασίας, θιασῶταί τινες τοῦ παραδόξου καὶ θαυμαστοῦ, προκατειλημμένοι καὶ πεπεισμένοι ὅτι εἶδον τραπέζας περιστρεφομένας, τέλος δὲ ἡμίσεια δωδεκὰς τῶν παλαιῶν ἐκείνων λευκομυστάκων στρατιωτικῶν, τῶν νομιζόντων ὅτι τὸ θρυληθὲν ὅτι ἀπέθανε Ναπολέων ὁ Α' εἶνε συκοφαντία κοινολογηθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἄγγλων, οὗτοι πάντες ἀπετέλουν τὸ κύριον σῶμα τοῦ ὑπὲρ τῆς ἀναβιώσεως στρατεύματος. 'Ο ἰατρὸς Μαρτοῦ εἶχεν ἐναντίους οὐ μόνον τοὺς σκεπτικούς, ἀλλὰ καὶ πλῆθος ἀναρίθμητον εὐσεβῶν. Καὶ ἐκεῖνοι μέν τον ἐνέπαιζον, οὗτοι δέ τον ἀνεκήρυττον ἀνατρεπτικόν, κινδυνώδη, πολέμιον τῶν καθεστώτων ἐφ' ὧν θεμελιοῦται ἡ κοινωνία. 'Ο ἐφημέριος ἐκκλησιδίου τινὸς ἐξεφώνησε λόγον ἐμμέσως ἀποδοκιμάσας τοὺς Προμηθεῖς τοὺς διανοηθέντας νὰ σφετερισθῶσι τὰ τοῦ Θεοῦ προνόμια. 'Αλλ' ὁ ἐφημέριος τῆς ἐνορίας, ἀνὴρ ἐξαίρετος καὶ ἀνεξίθρησκος, δὲν ἐδίστασε νὰ εἴπῃ εἰς πέντε ἢ ἓξ οἰκογενείας ὅτι ἡ ἴασις ἀσθενοῦς τοσοῦτον ἀπηλπισμένου ὁποῖος ἦτο ὁ συνταγματάρχης Φουγᾶς, θὰ ἦτο ἴσα ἴσα ἀπόδειξις τῆς παντοδυναμίας καὶ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ.

'Η ἐν Φονταινεβλῷ φρουρὰ συνέκειτο τότε ἐκ τεσσάρων ἰλῶν θωρακοφόρων καὶ ἐκ τοῦ 23ου πεζικοῦ συντάγματος τοῦ διακριθέντος ἐν Μαγέντᾳ.'Ότε δὲ οἱ ἄνδρες τοῦ συντάγματος τούτου ἔμαθον ὅτι ὁ ἀρχαῖος αὐτῶν ἀρχηγὸς ἔμελλε μετ' οὐ πολὺ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ζωὴν κατελήφθησαν ὑπὸ γενικῆς

ιυγκινήσεως. Διότι έκαστον σύνταγμα γινώσκει την ιστορίαν του και ή στορία του 23ου συντάγματος συνεταυτίζετο τῇ του συνταγματάρχου Φουγᾶ από του φεβρουαρίου του 1811 μέχρι του νοεμβρίου του 1813. Ιάντες δ' οἱ στρατιῶται εἶχον πολλάκις ἀκούσει ἀναγινωσκομένην ἐν τοῖς ιυσκηνίοις αὐτῶν τὸ ἀνέκδοτον τόδε.

«Τῇ 27 Αὐγούστου 1813 κατὰ τὴν ἐν Δρέσδῃ μάχην ὁ Αὐτοκράτωρ βλέπει γαλλικόν τι σύνταγμα ὑποκάτω ῥωσικοῦ προβόλου καταμυδροβολοῦντος αὐτό. Ἐρωτήσας δὲ καὶ μαθὼν ὅτι εἶνε τὸ 23 σύνταγμα, «Ἀδύνατον, ἀναφωνεῖ, διότι ἐὰν ἦτο τὸ 23ον σύνταγμα δὲν θὰ ἔμενεν ἀργόν, ἀλλὰ θὰ ἐφώρμα κατὰ τοῦ πυροβολικοῦ τοῦ κατακεραυνοβολοῦντος αὐτό». Καὶ ὄντως τὸ 23ον σύνταγμα ἡγουμένου τοῦ συνταγματάρχου Φουγᾶ κατέλαβεν ἐξ ἐφόδου τὸ ὕψωμα καὶ ἐκάρφωσε τοὺς πυροβολητὰς ἐπὶ τῶν πυροβόλων καὶ ἐγένετο κύριον τοῦ προβόλου».

Λοιπὸν ἀξιωματικοί τε καὶ στρατιῶται δικαίως ἐπαιρόμενοι ἐπὶ τῇ ἀξιομνημονεύτῳ ἐκείνῃ ἀνδραγαθίᾳ, τιμῶντες τὸν Φουγᾶν ἐτίμων αὐτὸν ὥς τινα τῶν προγόνων τοῦ συντάγματός των. Καὶ ἐφαίνετο μὲν εἰς αὐτοὺς ἀπίθανον νά τον ἴδωσι μεταξὺ αὐτῶν νεαρὸν καὶ ζῶντα, ἀλλὰ καὶ τὸ νὰ κατέχωσι τὸ σῶμά του δέν το ἐνόμιζον ἀνάξιον λόγου. Ἀξιωματικοί τε καὶ στρατιῶται ἀπεφάσισαν νά τον θάψωσιν ἰδίοις ἀναλώμασι μετὰ τὰ πειράματα τοῦ ἰατροῦ Μαρτοῦ. Ἵνα δέ τῳ παρασκευάσωσι τάφον ἀντάξιον τῆς δόξης του, κατέβαλον ἀπαξάπαντες δύο ἡμερῶν μισθόν. Πᾶς δ' ἔχων ἐπωμίδας παρήλασε πρὸ τοῦ ἐργαστηρίου τοῦ κ. Ῥενάλτου. Ὁ δὲ συνταγματάρχης τῶν θωρακοφόρων ἦλθε πολλάκις, ἐλπίζων ὅτι θὰ συναντήσῃ τὴν Κλημεντίναν· ἀλλ' ἡ μνηστὴ τοῦ Λέοντος οὐδόλως ἐνεφανίζετο.

Ἡ χαριεστάτη ἐκείνη Κλημεντίνα ἦτο εὐδαίμων ὡς οὐδεμία ἐπὶ τῆς γῆς γυνή. Οὐδὲν νέφος ἐσκίαζεν ἤδη τὸ αἴθριον αὐτῆς καὶ εὔμορφον μέτωπον. Ἀμέριμνος ὅλως καὶ τὴν καρδίαν ἔχουσα ἀνεῳγμένην πρὸς τὴν ἐλπίδα, ἐλάτρευε τὸν ἀγαπητόν της Λέοντα καὶ διήρχετο τὰς ἡμέρας λέγουσά το εἰς αὐτόν. Αὐτὴ μάλιστα ἐπέσπευσε τὴν δημοσίευσιν τῆς δηλώσεως τοῦ γάμου.

«Οἱ γάμοι μας, ἔλεγε, θὰ τελεσθῶσι τὴν ἐπιοῦσαν τῆς ἀναστάσεως τοῦ συνταγματάρχου. Περιμένω νά τον παρακαλέσω νὰ γείνῃ παράνυμφος καὶ νά μ' εὐλογήσῃ. Τοῦτο εἶνε τὸ ἐλάχιστον, ὅπερ δύναται νὰ πράξῃ ὑπὲρ ἐμοῦ, μεθ' ὅσα ἐγὼ ἔπραξα ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἀκοῦτ' ἐκεῖ! νά τον στείλετε εἰς τὸ Μουσεῖον! καλὰ καὶ εὑρέθην ἐγὼ καὶ ἐπέμεινα, εἰ δὲ μή. . . . Ἐγώ, κύριε, θά τα μαρτυρήσω εἰς αὐτὸν ὅλα καὶ θά σου κάμῃ καὶ αὐτὸς ὅ τι του ἔκαμες, θά σου *κόψῃ τὸ αὐτί*, ἀγάπη μου.

— Ἀλλά, ἀπεκρίνετο ὁ Λέων, διατί ἐξαρτᾷς τὴν εὐτυχίαν μου ἐκ τῆς ἐπιτυχίας ἁπλοῦ πειράματος! Πᾶσαι αἱ συνήθεις διατυπώσεις ἐξεπληρώθησαν, οὐδεὶς δὲ θὰ ἠδύνατο νά μας ἐμποδίσῃ νὰ στεφανωθῶμεν αὔριον, καὶ σὺ ἔχεις καρδίαν νὰ περιμένῃς μέχρι τῆς 19 τοῦ μηνός! Τί σχέσις ὑπάρχει με-

ταξὺ ἡμῶν καὶ τοῦ ἀπεξηραμένου ἐκείνου κυρίου, ὅστις κοιμᾶται ἐντὸς κιβωτίου, καὶ οὔτε εἰς τὴν οἰκογένειάν σου ἀνήκει οὔτε εἰς τὴν οἰκογένειάν μου; Ἀνεδίφησα πάντα τὰ ἔγγραφα τῆς οἰκογενείας σου μέχρι τῆς ἕκτης γενεᾶς καὶ οὐδένα πρόγονόν σου εὗρον ὀνομαζόμενον Φουγᾶν. Ἀφ' οὗ λοιπὸν δὲν εἶνε συγγενής τίς ἡ χρεία νά τον περιμένωμεν; Εἰξεύρεις δὰ καὶ τὸ ἄλλο; Αἱ κακαὶ γλῶσσαι τοῦ Φονταινεβλῶ διαβεβαιοῦσιν ὅτι αἰσθάνεσαι κλίσιν πρὸς τὴν μομίαν τοῦ 1813, ἀλλ' ἐγὼ ὅστις εἶμαι βέβαιος περὶ τῆς καρδίας σου, λπίζω ὅτι οὐδέποτε θά τον ἀγαπήσῃς ὅσον ἐμέ. Μάθε δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι ἔχομεν καὶ ἐμπαιγμούς, μὲ λέγουσιν ἀντίζηλον τοῦ κοιμωμένου συνταγματάρχου!

— Ἂς λέγωσιν οἱ βλᾶκες, ἀπεκρίνετο ἡ Κλημεντίνα ἀγγελικῶς μειδιῶσα. Δὲν εἶμαι ὑπόχρεως νὰ ἐξηγήσω τὴν πρὸς τὸν ἀτυχῆ Φουγᾶν συμπάθειάν μου, ἀλλ' ὁμολογῶ ὅμως ὅτι τὸν ἀγαπῶ. Τὸν ἀγαπῶ ὡς πατέρα, ὡς ἀδελφόν, ἐὰν θέλῃς, διότι εἶνε νέος περίπου τῆς ἡλικίας μου. Ὅταν δὲ θά τον ἴδωμεν ἀναστάντα, θά τον ἀγαπήσω ὡς υἱόν μου ἴσως, ἀλλὰ σύ, ἀγαπητέ μοι Λέον, τίποτε δὲν θὰ χάσῃς. Σὺ ἔχεις ἐν τῇ καρδίᾳ μου τόπον ἰδιαίτερον, τὸν ἐκλεκτότατον καὶ οὔτε ἄλλος τις θά σέ τον σφετερισθῇ, οὔτ' ἐκεῖνος.

Ἡ ἐρωτικὴ αὐτὴ ἔρις ἥτις καθ' ἑκάστην ἐπανελαμβάνετο καὶ καθ' ἑκάστην ἔληγε διὰ φιλήματος, διεκόπη ἡμέραν τινὰ ὑπὸ τοῦ ὑπαστυνόμου. Ὁ ἀξιότιμος οὗτος ὑπάλληλος ἐδήλωσεν εὐγενῶς τὸ ὄνομα καὶ τὸ ἀξίωμά του καὶ παρεκάλεσε τὸν κ. Ρενάλτον νά τῳ εἴπῃ τι κατ' ἰδίαν.

«Κύριε, τῷ εἶπεν ὅτε ἔμειναν μόνοι, εἰξεύρω ὁπόση εὐλάβεια ὀφείλεται εἰς ἄνδρα τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς κοινωνικῆς ὑμῶν τάξεως, ἐλπίζω δὲ ὅτι δὲν θὰ παρεξηγήσητε ὅ τι θά σας εἴπω ὑπὸ τοῦ καθήκοντος καὶ μόνου κινούμενος».

Ὁ Λέων ἀνέτεινε τοὺς ὀφθαλμοὺς μετ' ἀπορίας προσδοκῶν τὴν συνέχειαν τοῦ λόγου.

«Μαντεύετε, κύριε, ἐξηκολούθησεν ὁ ὑπαστυνόμος, ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ *ἐπὶ τῶν κηδειῶν* νόμου. Ὁ νόμος, κύριε, εἶνε ῥητὸς καὶ σαφὴς καὶ οὐδεμίαν συγχωρεῖ ἐξαίρεσιν. Ἡ ἐξουσία ἠδύνατο νὰ κλείσῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀλλὰ τοσοῦτος θόρυβος ἔγεινε, ἔπειτα δὲ καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ μακαρίτου, ἀφίνω πλέον τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα, μᾶς ἀναγκάζει νὰ ἐνεργήσωμεν . . . . ἀπὸ κοινοῦ ἐννοεῖται».

Ὁ Λέων κατὰ μικρὸν ἐνόησε τοὺς λόγους τοῦ ὑπαστυνόμου, ὅστις διὰ τοῦ διοικητικοῦ πάντοτε ὕφους ἐδήλωσε τέλος ὅτι ὤφειλον νὰ μετακομίσωσι τὸν Φουγᾶν εἰς τὸ νεκροταφεῖον.

«Ἀλλά, κύριε, ἀπεκρίθη ὁ μηχανικός, ἐκεῖνοι οἵτινές σας εἶπον περὶ τοῦ συνταγματάρχου Φουγᾶ, ὤφειλον νά σας εἴπωσι καὶ ὅτι ἡμεῖς δέν τον νομίζομεν νεκρόν.

— Κύριε, ἀπεκρίθη ὁ ὑπαστυνόμος πονηρότατα μειδιῶν, πᾶς ἄνθρωπος

εἶνε ἐλεύθερος νὰ ἔχῃ τὴν γνώμην του. Ἀλλ' ὁ νεκροσκόπος ὅστις εὐηρεστήθη νὰ ἴδῃ τὸν τεθνεῶτα συνέταξεν ἔκθεσιν δι' ἧς γνωμοδοτεῖ ὅτι πάραυτα πρέπει νὰ ἐνταφιασθῇ.

— Καὶ ἐγὼ σᾶς λέγω, κύριε, ὅτι ἐὰν ὁ Φουγᾶς εἶνε νεκρὸς ἡμεῖς ἐλπίζομεν ὅτι θά τον ἀναστήσωμεν.

— Τὸ εἰξεύρομεν, μάλιστα. Ἀλλ' ἐγὼ τοὐλάχιστον διστάζω νά το πιστεύσω.

— Ὅταν θά το ἴδῆτε θὰ πιστεύσετε. Καὶ ἐλπίζω, κύριε, ὅτι ὁσονούπω θὰ κατορθωθῇ.

— Τότε λοιπόν, κύριε, θὰ ἔχετε τὰ πάντα ἐν τάξει.

— Τί πρᾶγμα;

— Δὲν εἰξεύρω, ἀλλ' ὑποθέτω ὅτι πρὶν ἐπιχειρήσετε τοιοῦτόν τι θὰ ἐφροντίσατε νὰ λάβετε ἄδειαν.

— Παρὰ τίνος;

— Ἀλλ' ὅπως δή ποτε παραδέχεσθε, κύριε, ὅτι ἡ ἀνάστασις ἀνθρώπου εἰνέ τι ἔκτακτον. Ἐγὼ τοὐλάχιστον πρώτην φορὰν τὸ ἀκούω τώρα. Εἰξεύρετε δὲ ὅτι πᾶσα ἄριστα κατηρτισμένη ἀστυνομία ἔχει καθῆκον νὰ μὴ ἐπιτρέπῃ νὰ γίνωνται ἔκτακτα.

— Ἀλλὰ σᾶς παρακαλῶ. Ἐάν σας ἔλεγον ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶνε νεκρὸς καὶ ἐλπίζομεν μετὰ βεβαιότητος ὅτι θά τον κάμωμεν νὰ καταβῇ τῆς κλίνης μετὰ τρεῖς ἡμέρας, καὶ ὅτι ὁ νεκροσκόπος σας φρονῶν τοὐναντίον ἀπατᾶται ἠθέλετε ἀναλάβει τὴν εὐθύνην νὰ ἐπιβάλετε τὸν ἐνταφιασμὸν τοῦ Φουγᾶ;

— Βεβαίως ὄχι. Μὴ γένοιτο νὰ ἀναλάβω ἐγὼ τοιαύτην εὐθύνην! Ἀλλ' ὅμως, κύριε, διατάσσων ἐγὼ τὸν ἐνταφιασμὸν τοῦ Φουγᾶ εἶμαι πάντοτε ἐντὸς τῆς τάξεως καὶ τοῦ νόμου. Διότι τὸ κάτω κάτω τῆς γραφῆς τί δικαίωμα ἔχετε νὰ θέλετε νὰ ἀναστήσετε ἄνθρωπον; Ποῦ ἀλλοῦ ὑπάρχει ἡ τοιαύτη συνήθεια; Ποῖον εἶνε τὸ κείμενον τοῦ νόμου δι' οὗ σᾶς ἐπετράπη ἡ ἀνάστασις ἀνθρώπων;

— Εἰξεύρετε ὑμεῖς ἄλλον τινὰ νόμον ἀπαγορεύοντα τὴν ἀνάστασιν; Ὅθεν πᾶν τὸ μὴ ἀπηγορευμένον ἐπιτρέπεται.

— Ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων ἴσως. Ἀλλ' ἡ ἀστυνομία καθῆκον ἔχει νὰ προλαμβάνῃ καὶ νὰ ἀποσοβῇ πᾶσαν ἀταξίαν καὶ ταραχήν. Ἡ ἀνάστασις λοιπόν, κύριε, εἶνε πρᾶγμα τόσον ἀνήκουστον, ὥστε βεβαίως θὰ γείνῃ αἰτία ταραχῆς καὶ ταραχῆς μεγάλης.

— Ἀλλὰ θὰ ὁμολογήσετε, κύριε ὑπαστυνόμε, ὅτι ἡ ἀταξία αὕτη εἶνε λίαν εὐάρεστος καὶ αἰσιωτάτη.

— Ἡ ἀταξία, κύριε, εἶνε πάντοτε ἀταξία. Ἔπειτα παρατηρήσατε καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ νεκρὸς δὲν εἰνέ τις τῶν τυχαίων. Ἐὰν προέκειτο περὶ ἀλήτου τινὸς ἀνεστίου ἴσως θὰ ἠδύνατό τις νὰ κλείσῃ τοὺς ὀφθαλμούς. Ἀλλ' οὗτος εἶνε στρατιωτικός, ἀξιωματικὸς ἀνώτατος καὶ παρασημοφόρος, ἀνὴρ ἐπίση-

μος ἐν τῷ στρατῷ. Ἐν τῷ στρατῷ, κύριέ μου, ἐννοεῖτε; Ἆ, μὴ ἐγγίζετε τὸν στρατόν;

— Αἴ, κύριε ὑπαστυνόμε, ἐγγίζω τὸν στρατὸν ὡς ὁ χειρουργὸς ὅστις ἀλλάσσει τὰς πληγάς του! Πρόκειται νὰ ἀποδώσωμεν ἕνα συνταγματάρχην εἰς αὐτόν, εἰς τὸν στρατὸν δῆλον ὅτι, ἐννοεῖτε; Καὶ ὑμεῖς θέλετε νά τον στερήσητε μόνον καὶ μόνον χάριν τῆς τηρήσεως τῶν τύπων.

— Σᾶς παρακαλῶ, κύριε, μὴ ἐρεθίζεσθε καὶ μὴ ὁμιλεῖτε τόσον δυνατά, διότι πιθανὸν νά μας ἀκούσῃ τις. Πιστεύσατε ὅτι μετὰ χαρᾶς θά σας βοηθήσω εἰς ὅ τι δή ποτε μέλλετε νὰ πράξετε ὑπὲρ τοῦ νικηφόρου καὶ ἐνδόξου στρατοῦ τῆς πατρίδος μου.'Αλλ' ἐσυλλογίσθητε καὶ τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα:

— Ποῖον θρησκευτικὸν ζήτημα;

— Νά σας εἴπω τὴν ἀλήθειαν, κύριε, ἀλλὰ τοῦτο μεταξὺ ἡμῶν, ὅσα εἴπομεν ἦσαν ἁπλῶς παρεμπίπτον ζήτημα,ἀλλὰ τὸ ἑξῆς ἴσα ἴσα εἶνε τὸ ἄξιον πάσης προσοχῆς. Ἦλθον εἰς τὸ γραφεῖόν μου ἄνθρωποι καί μ' ὑπέβαλον ὀρθοτάτας σκέψεις προτρέποντές με νὰ προνοήσω περὶ παντὸς ἐνδεχομένου. Ἐπὶ μόνῳ τῷ ἀκούσματι τοῦ σχεδίου σας κατεταράχθησαν πλείστων ἀνθρώπων αἱ συνειδήσεις. Καὶ ὑπάρχει φόβος μὴ τοιαύτη ἐπιχείρησις προσβάλῃ τὴν πίστιν καὶ ἑνὶ λόγῳ σκανδαλίσῃ τὰ ἥσυχα πνεύματα. Διότι τὸ κάτω κάτω τῆς γραφῆς, ἐὰν ὁ Φουγᾶς εἶνε νεκρός, ὁ Θεός το ἠθέλησε. Καὶ δὲν φοβεῖσθε λοιπὸν μή πως ἐπιχειρῶν τὴν ἀνάστασιν νεκροῦ ἀντιστρατεύεσθε κατὰ τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ;

— Ὄχι, κύριε ὑπαστυνόμε, διότι εἶμαι βέβαιος ὅτι δὲν θἀναστήσωμεν τὸν Φουγᾶν ἐὰν ὁ Θεὸς ἀπεφάσισεν ἄλλως. Ὁ Θεὸς ἐπιτρέπει νὰ προσβληθῇ τις ὑπὸ πυρετοῦ, ἀλλὰ ὁ Θεὸς ὡσαύτως ἐπιτρέπει εἰς τὸν ἰατρὸν νὰ θεραπεύσῃ τὸν ἄρρωστον. Ὁ Θεὸς ἐπέτρεψε νὰ συλληφθῇ ἀνδρεῖος στρατιώτης ὑπὸ τεσσάρων Ῥώσων οἰνοφλύγων νὰ καταδικασθῇ ὡς κατάσκοπος, νὰ παγώσῃ ἐντὸς φρουρίου καὶ νἀποξηρανθῇ ὑπὸ γηραιοῦ Γερμανοῦ διὰ τῆς πνευματικῆς ἀντλίας. 'Αλλ' ὁ Θεὸς ὡσαύτως ἐπιτρέπει νὰ εὕρω ἐγὼ τὸν ἀτυχῆ τοῦτον ἐντὸς παλαιοπωλείου, νά τον φέρω εἰς Φονταινεβλῶ, νά τον ἐξετάσω μετά τινων ἐπιστημόνων καὶ νὰ ἐπινοήσωμεν τρόπον, δι' οὗ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα νὰ δυνηθῶμεν νά τον ἀναστήσωμεν. Τοῦτο δὲ τί ἄλλο ἀποδεικνύει εἰ μὴ ὅτι ὁ Θεὸς εἶνε δικαιότερος, ἐπιεικέστερος καὶ μᾶλλον οἰκτίρμων ἐκείνων οἵτινες καταχρώμενοι τοῦ ὀνόματος Αὐτοῦ σᾶς ἐξερεθίζουσι.

— Σᾶς βεβαιῶ, κύριε, ὅτι οὐδείς μ' ἐξηρέθησε καὶ συμφωνῶ πληρέστατα, διότι καὶ οἱ λόγοι σας εἶνε ὀρθοὶ καὶ ὑμεῖς εἶσθε ἐκ τῶν ἐπισήμων ἀνδρῶν τῆς πόλεως.'Ελπίζω δὲ ὅτι δὲν θἀποδοκιμάσετε τὴν ὑπὸ τοῦ πολλοῦ ζήλου ὑπαγορευθεῖσαν ταύτην πρᾶξίν μου.'Εγὼ εἶμαι ὑπάλληλος,κύριε. Τί δὲ εἶνε ὁ ὑπάλληλος; Ἄνθρωπος ἔχων μίαν τινὰ θέσιν. Ὑποθέσατε τώρα ὅτι οἱ ὑπάλληλοι ἐκτίθενται εἰς τὸν κίνδυνον νὰ χάσωσι τὴν θέσιν των, τί θἀπομείνῃ; Οὐδέν, κύριε, οὐδέν. Χαίρετε».

Τῇ 15 Αὐγούστου πρωῒ ἦλθεν εἰς τοῦ κ. Ῥενάλτου ὁ ἰατρὸς Κάρολος Νιμπὸρ μετὰ τοῦ ἰατροῦ Μαρτοῦ καὶ τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς τῆς ἀποσταλείσης ὑπὸ τῆς ἐν Παρισίοις Ἑταιρείας τῆς Βιολογίας. Ὡς δὲ συμβαίνει συνήθως ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, ἡ εἴσοδος τοῦ ἐνδόξου Νιμπὸρ ὑπῆρξεν εἶδός τι ἀπάτης· διότι ἡ κυρία Ῥενάλτου προσεδόκα νὰ ἴδῃ ἂν μὴ μάγον τινὰ ἐνδεδυμένον βελούδινον μανδύαν διὰ χρυσῶν ἄστρων κεκοσμημένον, ἀλλὰ τοὐλάχιστον γέροντά τινα ἀξιοπρεπέστατον καὶ σοβαρότατον. Ἀλλ' ὁ Κάρολος Νιμπὸρ ἦτο ἀνὴρ μετρίου ἀναστήματος, ξανθότατος καὶ λεπτότατος. Ἴσως δ' εἶνε τεσσαρακοντούτης ἀλλὰ μόλις τὸν λέγει τις πέντε ἐτῶν καὶ τριάκοντα. Ἔχει δὲ μύστακας καὶ ὑπογένειον, εἶνε εὔθυμος, λάλος, εὐάρεστος, κοινωνικὸς καὶ καθ' ὅλα ἄνθρωπος, ὡς λέγομεν τοῦ κόσμου, ὥστε αἱ γυναῖκες εὐηρεστοῦντο συναναστρεφόμεναι αὐτῷ. Ἀλλὰ μόνη ἡ Κλημεντίνα δὲν ἠξιώθη νἀπολαύσῃ τῆς ὁμιλίας του, διότι ἡ θεία της τὴν εἶχεν ἀπαγάγει εἰς ἐξοχήν τινα, ἵνα την ἀπομακρύνῃ τῆς ἀγωνίας, τοῦ φόβου καὶ τῆς μέθης τῆς νίκης.

Ι'

Χαρᾶς εὐαγγέλια.

Ὁ ἰατρὸς Νιμπὸρ καὶ οἱ σὺν αὐτῷ εὐθὺς μετὰ τὰς συνήθεις φιλοφρονήσεις ἠθέλησαν νὰ ἴδωσι τὸ ὑποκείμενον, διότι δὲν εἶχον καιρὸν νὰ χρονοτριβῶσι, τὸ δὲ πείραμα δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διαρκέσῃ ὀλιγώτερον τῶν τριῶν ἡμερῶν. Ὁ Λέων σπεύσας ὡδήγησεν αὐτοὺς εἰς τὸ ἐργαστήριον καὶ ἀνέῳξε τὰς τρεῖς θήκας τοῦ συνταγματάρχου. Εὗρον δὲ ὅτι ὁ ἀσθενὴς εἶχε τὸ πρόσωπον ἀρκούντως καλόν. Ὁ κ. Νιμπὸρ τὸν ἐξέδυσε καὶ τὰ ἐνδύματα διελύοντο ὡς ὕσκα, διότι ἐξηράνθησαν πέρα τοῦ δέοντος ἐν τῷ κλιβάνῳ τοῦ ἰατροῦ Μάιζερ. Τὸ δὲ σῶμα ἀπογυμνωθὲν ἐξητάσθη καὶ ἐκρίθη ἀναλλοίωτον καὶ ἄριστα ἔχον. Καὶ ναὶ μὲν οὐδεὶς ἔτι ἐτόλμα νὰ ἐγγυηθῇ περὶ τῆς ἐπιτυχίας, ἀλλὰ πάντες ὅμως ἤλπιζον.

Μετὰ τὴν πρώτην ταύτην ἐξέτασιν ὁ κ. Ῥενάλτος παρεχώρησε τὸ ἐργαστήριόν του εἰς τοὺς σοφοὺς αὐτοῦ ξένους, χορηγήσας πᾶν ὅ τι εἶχε μετὰ ἐλευθεριότητος μετεχούσης πως καὶ κενοδοξίας. Εἶχε δὲ καὶ ἰσχυρὰν συστοιχίαν λουγδουνικῶν λαγήνων καὶ τεσσαράκοντα στοιχεῖα τοῦ Βούνσεν νεώτατα. Ὁ κ. Νιμπὸρ ἰδὼν ταῦτα πάντα καὶ τὴν προθυμίαν τοῦ κ. Ῥενάλτου τῷ εἶπε μειδιῶν:

«Φυλάξατε τὰ πλούτη σας, διότι τὰ μόνα ὧν ἔχομεν χρείαν εἶνε δύο τινά, λουτὴρ καὶ λέβης πλήρης βραστοῦ ὕδατος. Ὁ συνταγματάρχης οὐδενὸς ἄλλου στερεῖται εἰ μὴ ὑγρασίας. Πρόκειται λοιπόν, νά τῳ ἀποδώσωμεν τὴν ποσότητα τοῦ ἀναγκαιοῦντος εἰς τὴν κίνησιν τῶν ὀργάνων. Ἐὰν ἔχετε δωμάτιον εἰς ὃ νὰ δυνηθῶμεν νὰ εἰσαγάγωμεν ἀτμὸν θὰ ὑπερευχαριστηθῶμεν».

Ἀκριβῶς δὲ ὁ ἀρχιτέκτων Ὠδρέτος εἶχε κατασκευάσει παρὰ τὸ ἐργαστήριον μικρὸν λουτρὸν περιέχον πᾶσαν εὐκολίαν καὶ φωτεινόν. Ἡ διάστημες ἀτμομηχανὴ δὲν ἦτο μακρὰν καὶ ὁ λέβης αὐτῆς τέως εἶχε χρησιμεύσει εἰς τὸ νὰ θερμαίνῃ τὰ λουτρὰ τοῦ κυρίου Ῥενάλτου καὶ τῆς γυναικός του. Ὁ συνταγματάρχης ἐκομίσθη εἰς τὸ δωμάτιον τοῦτο μετὰ μεγίστης προσοχῆς, οἵαν ἀπῄτει τὸ εὔθραστον αὐτοῦ. Νὰ δὰ ἡ ὥρα νά τῳ θραύσωσι καὶ τὸ ἕτερον αὐτοῦ οὓς σπεύδοντες νά τον μετακομίσωσιν! Ὁ Λέων σπεύσας ἥναψε τὸ πῦρ τοῦ λέβητος, ὁ δὲ ἰατρὸς Νιμπὸρ τὸν διώρισε θερμαστὴν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης.

Μετ' οὐ πολὺ κρουνὸς ἀτμοῦ χλιαροῦ εἰσέδυσεν εἰς τὸ λουτρὸν παράγων πέριξ τοῦ συνταγματάρχου ἀτμόσφαιραν ὑγρὰν ὑψουμένην βαθμηδὸν καὶ ἄνευ τινὸς βιαίας κινήσεως μέχρι τῆς θερμοκρασίας τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Τέσσαρας καὶ εἴκοσιν ὅλας ὥρας συνετηρήθη μετ' ἄκρας προσοχῆς καὶ εὐλαβείας ἡ θερμότης αὕτη καὶ ἡ ὑγρασία, οὐδενὸς τῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ κοιμηθέντος. Καὶ ἡ μὲν ἐπιτροπὴ τῶν ἐκ Παρισίων ἐπιστημόνων κατεσκήνου ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ. Ὁ Λέων συνετήρει τὸ πῦρ, οἱ κκ. Νιμπόρ, Ῥενάλτος καὶ Μαρτοῦ ἐξ ὑπαμοιβῆς ἐγειρόμενοι παρετήρουν τὸ θερμόμετρον, ἡ κυρία Ῥενάλτου παρεσκεύαζε τέιον, καφέ, πούνσιον, ἡ δὲ γηραιὰ Γοθὼ ἥτις εἶχε κοινωνήσει τὸ πρωῒ ἐδέετο τοῦ Θεοῦ ἔν τινι γωνίᾳ τοῦ μαγειρείου της νὰ μὴ ἐπιτύχῃ τὸ ἀσεβὲς θαῦμα. Κατὰ δὲ τὴν πόλιν ἐπεκράτει ἐλαφρά τις ταραχή, ἀλλ' οὐκ οἶδ' ὁποῖόν τι ἦτο τὸ αἴτιον αὐτῆς ἡ ἑορτὴ τῆς 15 Αὐγούστου ἢ ἡ ἐξάκουστος ἐπιχείρησις τῶν ἑπτὰ σοφῶν τῶν Παρισίων.

Τῇ 16 περὶ τὴν δευτέραν ὥραν τἀποτελέσματα ἦσάν πως ἐνθαρρυντικά. Τὸ δέρμα καὶ οἱ μῦς ἀνέλαβον πᾶσαν αὐτῶν τὴν εὐκαμψίαν, ἀλλ' αἱ ἀρθρώσεις ἦσαν δύσκαμπτοι. Ἡ συνίζησις τῶν τοίχων τῆς κοιλίας καὶ τῶν μεταξὺ τῶν πλευρῶν ἐδείκνυε τέλος ὅτι τὰ σπλάγχνα οὐδόλως εἶχον ἀναλάβει τὴν ποσότητα τοῦ ὕδατος, ἣν εἶχον ἀπολέσει ἄλλοτε παρὰ τῷ Μάιζερ. Παρεσκευάσθη δὲ λουτρὸν θερμοκρασίας 37 $^1/_2$ βαθμῶν, ἐν ᾧ ἐνέθηκαν τὸν συνταγματάρχην δύο ὅλας ὥρας, φροντίζοντες νὰ σπογγίζωσιν ἐκ διαλειμμάτων τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ διὰ σπόγγου βεβρεγμένου. Ἐξήγαγε δὲ ὁ Νιμπὸρ τὸν συνταγματάρχην ἐκ τοῦ λουτροῦ ὅτε τὸ δέρμα ἐξογκωθὲν ταχύτερον τῶν ἄλλων ἱστῶν ἤρξατο ὑπολευκαινόμενον καὶ ἐλαφρῶς ῥυτιδούμενον. Ἀφῆκαν δ' αὐτὸν ἐν τῇ ὑγρᾷ αἰθούσῃ μέχρι τῆς ἑσπέρας τῆς 16, παρασκευάσαντες συσκευήν τινα ῥίπτουσαν ἐκ διαλειμμάτων βροχὴν λεπτοτάτην 37 $^1/_2$ βαθμῶν. Τὴν δ' ἑσπέραν ἐνετέθη τὸ σῶμα εἰς δεύτερον λουτρὸν καὶ τὴν νύκτα ὅλην διέμεινεν ἐν τῇ αὐτῇ ἀτμώδει ἀτμοσφαίρᾳ περικεκαλυμμένον διὰ φλανέλλας.

Τῇ 17 πρωῒ μετὰ τρίτον λουτρὸν μιᾶς καὶ ἡμισείας ὥρας οἱ χαρακτῆρες τοῦ προσώπου καὶ τὸ σχῆμα τοῦ σώματος ἀνέλαβον τὴν φυσικὴν αὐτῶν ὄψιν καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐφαίνετο κοιμώμενος. Εἰσήχθησαν δὲ πένθ' ἓξ περίεργοι νά τον ἴδωσι μεταξὺ δ' αὐτῶν καὶ ὁ συνταγματάρχης τοῦ 23ου συντάγματος·

Ἐνώπιον δὲ τῶν μαρτύρων τούτων ὁ ἰατρὸς Νιμπὸρ ἐκίνησεν ἐπανειλημμένως πάσας τὰς ἀρθρώσεις ἀποδείξας ὅτι ἀνέλαβον τὴν προτέραν αὐτῶν εὐκαμψίαν. Ἀνέτριψε δ' ἐλαφρῶς τὰ μέλη, τὸν κορμὸν καὶ τὸ ὑπογάστριον. Διανοίξας δὲ τὰ χείλη ἀπεχώρισε τὰς σιαγόνας αἵτινες ἦσαν συνεσφιγμέναι καὶ ἐφάνη ἡ γλῶσσα ἔχουσα καὶ τὸν ὄγκον καὶ τὴν σύστασιν αὐτῆς τὴν συνήθη. Διανοιχθέντων δὲ καὶ τῶν βλεφάρων διέλαμψαν ζωηροὶ καὶ ἀναλλοίωτοι οἱ ὀφθαλμοί.

«Ἰδού, κύριοι, εἶπεν ὁ σοφὸς ἀνήρ, εἰς τοὺς περιεστῶτας ἰδοὺ σημεῖα σαφῆ καὶ βεβαιότατα. Ἐγγυῶμαι τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ πειράματος. Μετά τινας ὥρας θὰ παρατηρήσητε τὰς πρώτας τῆς ζωῆς ἐκδηλώσεις.

— Ἀλλά, ὑπέλαβέ τις, διατί οὐχὶ παραυτα.

— Διότι οἱ ἐπιπεφυκότες εἶνε ὠχρότεροι τοῦ δέοντος. Ἀλλ' αἱ λεπταὶ αὗται φλέβες αἱ διακλαδούμεναι εἰς τὸ λευκὸν τοῦ ὀφθαλμοῦ ἔλαβον σχῆμα καὶ ὄψιν λίαν ἐνθαρρυντικήν, ὥστε τὸ αἷμα καλῶς ἀνεσχηματίσθη. Τί δ' ἐστι αἷμα; Ἐρυθρὰ αἱμοκύτταρα πλέοντα ἐν τῷ ὀρρῷ. Ὁ ὀρρὸς τοῦ ἀτυχοῦς Φουγᾶ ἦτο ἀπεξηραμμένος ἐντὸς τῶν φλεβῶν, τὸ δὲ ὕδωρ ὅπερ κατὰ μικρὸν εἰσηγάγομεν διὰ βραδείας ἐνδοσμώσεως ἐξώγκωσε τὸ λεύκωμα καὶ τὴν ἰνίνην τοῦ ὀρροῦ ῥευστοποιηθέντος. Τὰ ἐρυθρὰ αἱμοκύτταρα τὰ ἕνεκα τῆς ἀποξηράνσεως συγκολληθέντα, διέμενον ἀκίνητα ὡς πλοῖα ἐξοκείλαντα μετὰ τὴν ἄμπωτιν. Νῦν δὲ ἰδοὺ ἕτοιμα πρὸς ἔκπλουν, ἁδρύνονται, ἐξογκοῦνται, τὰ ἄκρα των στρογγυλοῦνται, ἀποσπῶνται ἀπ' ἀλλήλων καὶ θὰ κινηθῶσιν ἐντὸς τῶν ἀγγείων αὐτῶν εὐθὺς ὡς ὠθήσωσιν αὐτὰ αἱ συστολαὶ τῆς καρδίας.

— Ὑπολείπεται δὲ νὰ μάθωμεν, ὑπέλαβεν ὁ κ. Ῥενάλτος, ἐὰν ἡ καρδία θὰ θελήσῃ νὰ κινηθῇ. Τοῦ ἀνθρώπου ζῶντος ἡ καρδία κινεῖται ὠθουμένη ὑπὸ τοῦ ἐγκεφάλου, τῆς ὠθήσεως ταύτης διαβιβαζομένης διὰ τῶν νεύρων, ὁ δ' ἐγκέφαλος ἐνεργεῖ ὠθούμενος ὑπὸ τῆς καρδίας διαβιβαζούσης τὴν ὤθησιν ταύτην διὰ τῶν ἀρτηριῶν. Οὕτω δ' ἀποτελεῖται κύκλος τελειότατος οὗ ἄνευ οὐκ ἔστι σωτηρία. Ὅτε δὲ οὔτε ὁ ἐγκέφαλος ἐργάζεται οὔτε ἡ καρδία ὡς νῦν ἐν τῷ συνταγματάρχῃ τούτῳ, δὲν βλέπω ποῖον ἐκ τῶν δύο θὰ ὠθήσῃ πρῶτον τὸ ἕτερον. Ἐνθυμεῖσθε τὴν σκηνὴν ἐκείνην τοῦ *Σχολείου τῶν γυναικῶν* καθ' ἣν ὁ Ἀρνοῦλφος κρούει τὴν θύραν τῆς οἰκίας του· εἶνε δὲ ἐν τῇ οἰκίᾳ καὶ ὁ θεράπων καὶ ἡ θεράπαινα ὁ Ἀλαὶν καὶ ἡ Γεωργοῦλα· «Γεωργοῦλα! ἀναφωνεῖ ὁ Ἀλαίν.— Τί εἶνε; ἀποκρίνεται ἡ Γεωργοῦλα·—Ἄνοιξε κάτω! — Ἄνοιξε σύ! — Ἄνοιξε σύ! —Ἀμ' δὲν θἀνοίξω! —Ἀμ' δὲν θἀνοίξω κ' ἐγώ! — Θἀνοίξῃς; — Θἀνοίξῃς;» Ἀμφότεροι παροτρύνουσιν, ὡς βλέπετε, οὐδεὶς δ' ἀνοίγει. Φοβοῦμαι λοιπόν, κύριοί μου, μήπως γείνωμεν θεαταὶ τῆς παραστάσεως τῆς κωμῳδίας ταύτης. Ἡ οἰκία εἶνε τὸ σῶμα τοῦ συνταγματάρχου, ὁ Ἀρνοῦλφος ὁ θέλων νὰ εἰσέλθῃ εἶνε ἡ ζωτικὴ ἀρχή, ὁ ἐγκέφαλος εἶνε ὁ Ἀλαίν, καὶ ἡ καρδία εἶνε ἡ Γεωργοῦλα. «Ἄνοιξε! λέγει

ἐκεῖνος,—Ἄνοιξε σύ! ἀποκρίνεται αὕτη, καὶ ἡ ζωτικὴ ἀρχὴ περιμένει ἔξω τῆς θύρας.

— Ἀλλά, κύριε, Ῥενάλτε, ὑπέλαβε μειδιῶν ὁ Νιμπόρ, λησμονεῖτε καὶ τὸ τέλος τῆς σκηνῆς. Ὁ Ἀρνοῦλφος ἀγανακτήσας ἀπειλεῖ αὐτούς, οἵτινες φοβηθέντες σπεύδουσιν ἀμφότεροι καὶ ἀνοίγουσι τὴν θύραν. Σημειωτέον δ' ὅτι λαλῶ οὕτω πως, διότι θέλω ἁπλῶς νὰ συνεχίσω τὸν συλλογισμόν σας· λέγω δὲ τοῦτο διότι ἡ ἔκφρασις ζωτικὴ ἀρχὴ ἀντιφάσκει πρὸς τὴν σημερινὴν κατάστασιν τῆς ἐπιστήμης. Ἡ ζωὴ θὰ ἐμφανισθῇ εὐθὺς ὡς ἀναλάβῃ τὴν δέουσαν ποσότητα τοῦ ὕδατος εἴτε ὁ ἐγκέφαλος εἴτε ἡ καρδία εἴτε τι τῶν ἄλλων τοῦ σώματος μερῶν τῶν δυναμένων νὰ κινῶνται αὐτομάτως. Ἡ ἐνόργανος οὐσία ἔχει ἰδιότητας συμφυεῖς αὐτῇ καὶ ἀφ' ἑαυτῶν ἐκδηλουμένας ἄνευ τῆς ὠθήσεως ἀλλοτρίου τινὸς στοιχείου, ἂν μόνον ὑπάρχωσιν ὅροι τινὲς συντελοῦντες εἰς τοῦτο. Διατί οἱ μῦς τοῦ συνταγματάρχου δὲν συστέλλονται εἰσέτι; Διατί ὁ ἐγκέφαλος διαμένει ἀργός; Διότι δὲν ἔχουσιν ἔτι τὴν δέουσαν ποσότητα τῆς ὑγρασίας. Ἴσως λείπει ἡμίσεια λίτρα ὕδατος ἐκ τοῦ ποτηρίου τῆς ζωῆς. Ἀλλὰ δὲν θὰ σπεύσω νά το γεμίσω φοβούμενος μή το συντρίψω. Πρὶν ἢ δὲ δώσωμεν τὸ τελευταῖον λουτρὸν εἰς τὸν ἀνδρεῖόν μας συνταγματάρχην πρέπει νὰ ἀνατρίψωμεν πάντα αὐτοῦ τὰ ὄργανα, πιέζοντες τὸ ὑπογάστριον αὐτοῦ μεθοδικῶς, ἵνα αἱ συγκεκολλημέναι ὀρρώδεις μεμβράναι τῆς κοιλίας, τοῦ στήθους καὶ τῆς καρδίας τελείως ἀποχωρισθῶσιν, ὥστε νὰ δύνωνται νὰ ὀλισθαίνωσιν ἐπ' ἀλλήλας. Ἐννοεῖτε δὲ ὅτι καὶ τὸ ἐλάχιστον τούτων ῥῆγμα ἀρκεῖ ἵνα θανατώσῃ τὸν ἡμέτερον φίλον ἐν τῇ στιγμῇ τῆς ἀναστάσεώς του.

Καὶ ταῦτα λέγων ὁ Νιμπὸρ ἐποίει ὅ τι ἔλεγε, πιέζων τὸ σῶμα τοῦ συνταγματάρχου. Ἐπειδὴ δὲ τὸ δωμάτιον τοῦ λουτροῦ ἦτο κατάμεστον θεατῶν καὶ ἦτο ἀδύνατον νὰ κινηθῇ τις ἐν αὐτῷ, ὁ ἰατρὸς Νιμπὸρ παρεκάλεσεν αὐτοὺς νὰ μεταβῶσιν εἰς τὸ ἐργαστήριον. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἐργαστήριον εὑρέθη τοσοῦτον πλῆρες, ὥστε ἐκρίθη ἐπάναγκες νὰ κενώσωσι καὶ αὐτὸ πρὸς ὄφελος τῆς αἰθούσης ἥτις καὶ αὐτὴ οὐχ ἧττον ὑπερεπληρώθη. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Ἑταιρείας τῆς Βιολογίας μόλις εἶχον θέσιν παρὰ τῇ γωνίᾳ τραπέζης τινός, ἵνα συντάξωσι τὸ πρακτικὸν τῆς ἀναστάσεως. Ἤδη δὲ ἦτο κατάμεστος καὶ ἡ αἴθουσα καὶ τὸ ἑστιατόριον, τέλος δὲ καὶ ἡ αὐλὴ ὅλη. Φίλοι, ξένοι, ἄγνωστοι πάντες συνωθοῦντο διαγκωνιζόμενοι καὶ ἀναμένοντες ἐν σιωπῇ. Ἀλλ' ἡ σιωπὴ τοῦ πλήθους δὲν εἶνε ἧττον θορυβώδης τῆς μυκωμένης θαλάσσης. Ὁ πολύσαρκος ἰατρὸς Μαρτοῦ ἐκτάκτως ἀπησχολημένος, ἀνεφαίνετο ἐκ διαλειμμάτων διασχίζων τὰ πυκνὰ τῶν περιέργων κύματα ὡς ταχύπλουν ἀγγελιαφόρον. Πᾶς δὲ λόγος αὐτοῦ ἐκυκλοῦτο ἀπὸ στόματος εἰς στόμα διαδιδόμενος μέχρι τῆς ὁδοῦ, ἔνθα τριάκοντα ὅμιλοι στρατιωτικῶν καὶ πολιτῶν ἐκινοῦντο πανταχόθεν. Οὐδέποτε δὲ ἡ μικρὰ αὕτη ὁδὸς εἶχεν ἰδεῖ τοιοῦτον ὄχλον καὶ θόρυβον. Διαβάτης ἰδὼν τὸ πλῆθος ἵσταται καὶ ἐρωτᾷ ἔκθαμβος.

— Τί εἶνε; Κηδεία;

— Τοὐναντίον, κύριε.

— Γέννησις;

— Ἀναγέννησις.

Γέρων δέ τις δικαστὴς λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ τοῦ πειράματος προσεπάθει νὰ ἐξηγήσῃ δι' αὐτοῦ τὸ περὶ τοῦ γηραιοῦ Αἴσωνος μυθολογούμενον, ὃν ἡ κόρη του Μήδεια ἔβρασεν ἐν λέβητι.

«Τὸ αὐτὸ σχεδὸν πείραμα εἶνε, ἔλεγε, καὶ πιστεύω ὅτι οἱ ποιηταὶ ἐσυκοφάντησαν τὴν κολχίδα μάγισσαν. Ἰδοὺ λαμπροτάτη ὑπόθεσις νὰ γράψῃ τις καλοὺς στίχους εἰς τὸ ἀρχαῖον, ἀλλὰ ποῦ τώρα πλέον δὲν ἔχω τὴν εὐχέρειαν ἣν ἄλλοτε εἶχον.

Τὴν μεσημβρίαν ὁ ὑπαστυνόμος καὶ ὁ ὑπομοίραρχος ἐλθόντες διέσχισαν τὸ πλῆθος καὶ εἰσέδυσαν εἰς τὴν οἰκίαν. Οἱ κύριοι οὗτοι ἐδήλωσαν εἰς τὸν κ. Ῥενάλτον ὅτι ἡ ἐπίσκεψίς των οὐδὲν εἶχε τὸ ἐπίσημον, ἀλλ' ὅτι ἦλθον ὡς ἁπλοῖ θεαταὶ ἐκ περιεργίας. Εὗρον δὲ ἐν τῷ διαδρόμῳ τὸν ἔπαρχον, τὸν δήμαρχον καὶ τὴν γηραιὰν Γοθώ, ἥτις γεγωνυίᾳ τῇ φωνῇ διεμαρτύρετο βλέπουσα καὶ τὴν ἐξουσίαν αὐτὴν συμπράττουσαν εἰς τοιαύτας μαγείας.

Περὶ τὴν πρώτην μετὰ μεσημβρίαν ὁ Νιμπὸρ ὑπέβαλεν αὖθις τὸν συνταγματάρχην εἰς λουτρὸν ἐπὶ πολλὴν ὥραν μετὰ δὲ τὴν ἀπὸ τοῦ λουτροῦ ἔξοδον τὸ σῶμα ἀνετρίβη ἰσχυρότερον καὶ τελειότερον ἢ πρότερον.

«Νῦν δυνάμεθα, εἶπεν ὁ ἰατρός, νὰ μετακομίσωμεν τὸν κ. Φουγᾶν εἰς τὸ ἐργαστήριον, ἵνα ἡ ἀνάστασις γείνῃ ὅσον οἷόν τε δημοσία. Ἀλλὰ πρέπει νά τον ἐνδύσωμεν ἡ δὲ στολή του εἶνε ῥάκη.

— Πιστεύω, ὑπέλαβεν ὁ καλὸς κἀγαθὸς κ. Ῥενάλτος, ὅτι ὁ συνταγματάρχης ἔχει σχεδὸν τὸ ἀνάστημά μου. Δύναμαι νά τῳ δανείσω ἐγὼ φορέματα καὶ εἴθε νά τα καταλύσῃ! ἀλλά, καὶ τὸ λέγω μεταξὺ ἡμῶν, δὲν ἐλπίζω».

Ἡ Γοθὼ ἐκόμισε γογγύζουσα πᾶν ὅ τι ἀπαιτεῖται ἵνα ἐνδυθῇ ἄνθρωπος ὅλος γυμνός. Ἀλλ' ἡ ἀγανάκτησίς τις δὲν ἠδυνήθη νὰ μὴ ἀμβλυνθῇ πρὸ τῆς καλλονῆς τοῦ συνταγματάρχου.

«Ὁ ἄμοιρος! ἀνεφώνησε στενάζουσα. Καὶ εἶνε νέος 'σὰν τὸ κρύο τὸ νερὸ καὶ ἄσπρος ἄσπρος σὰν τὸν ἥλιο. Κρίμα εἶνε νὰ μὴν ἀναστηθῇ!»

Τεσσαράκοντα περίπου ψυχαὶ συνωθοῦντο ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ ὅτε ἐκομίσθη ὁ Φουγᾶς. Ὁ ἰατρὸς Νιμπὸρ βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ Μαρτοῦ ἐκάθισε τὸν συνταγματάρχην ἐπὶ ἀνακλίντρου καὶ παρεκάλεσε τοὺς παρόντας νὰ σιωπήσωσιν. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ κυρία Ῥενάλτου ᾔτησε τὴν ἄδειαν νὰ εἰσέλθῃ καὶ αὐτὴ καὶ ἡ αἴτησις αὐτῆς ἐδέχθη.

«Κυρία καὶ κύριοι, εἶπεν ὁ ἰατρὸς Νιμπόρ, μετ' ὀλίγας στιγμὰς θὰ φανερωθῇ ἡ ζωή. Πιθανὸν δὲ πρῶτοι νὰ κινηθῶσιν οἱ μῦς, καὶ ἐπειδὴ ἡ κίνησις τῶν μυῶν δὲν ἐκανονίσθη ἔτι διὰ τῆς ἐπενεργείας τοῦ νευρικοῦ συστήματος,

πιθανὸν νὰ εἶνε σπασμωδική. Σᾶς προλέγω δὲ τοῦτο ἵνα μὴ τυχὸν φοβηθῆτε. Ἡ κυρία καθ' ὃ μήτηρ θὰ ἐκπλαγῇ πολὺ ὀλιγώτερον ὑμῶν τῶν ἄλλων· διότι τὸν τέταρτον μῆνα τῆς ἐγκυμοσύνης θὰ ᾐσθάνθη τὰς ἀτάκτους ταύτας κινήσεις, αἵτινες ἴσως θὰ ἐκδηλωθῶσι μετ' οὐ πολὺ ἐν μεγάλῳ. Ἀλλ' ἐλπίζω ὅτι αἱ πρῶται αὐτόματοι συστολαὶ θὰ γείνωσι κατὰ τὰς ἶνας τῆς καρδίας. Καὶ τοῦτο συμβαίνει εἰς τὸ ἔμβρυον, αἱ ἔρρυθμοι κινήσεις τῆς καρδίας προηγοῦνται τῶν ἐνεργειῶν τῶν νεύρων».

Καὶ ἤρξατο πιέζων τὰ κάτω τοῦ στήθους, διεγείρων τὸ δέρμα τῶν χειρῶν, διανοίγων τὰ βλέφαρα, ἐξετάζων τὸν σφυγμὸν καὶ ἀκροώμενος τὴν καρδιακὴν χώραν.

Ἀλλ' αἴφνης ἡ προσοχὴ τῶν θεατῶν περιεσπάσθη ὀλίγον ἕνεκα θορύβου τινὸς γινομένου ἔξω. Τάγμα τοῦ 23ου συντάγματος διήρχετο πρὸ τῆς οἰκίας, ἡγουμένης τῆς μουσικῆς. Ἐν ᾧ δὲ οἱ ἦχοι τῶν χαλκίνων ὀργάνων καὶ τῶν τυμπάνων διέσειον τὰ παράθυρα τῆς οἰκίας, ἐλαφρὸν ἐρύθημα ἐχρωμάτισε τὰς παρειὰς τοῦ συνταγματάρχου. Οἱ ὀφθαλμοί του οἵτινες ἀνέκαθεν ἦσαν ἡμίκλειστοι ἔλαμψαν ὑπὸ ζωηροτέρας λάμψεως. Τὴν αὐτὴν δὲ στιγμὴν ὁ στηθοσκοπῶν τὸν ταγματάρχην ἰατρὸς Νιμπὸρ ἀνεφώνησε:

«Ἀκούω τοὺς παλμοὺς τῆς καρδίας».

Μόλις δὲ εἶπε τὰς λέξεις ταύτας καὶ τὸ στῆθος διεστάλη ὑπὸ βιαίας ἀναπνοῆς, τὰ μέλη συνεστάλησαν, τὸ σῶμα ἀνωρθώθη καὶ ἠκούσθη κραυγὴ δυνατή:

«Ζήτω ὁ αὐτοκράτωρ!»

Ἀλλ' ὡς ἐὰν ἡ τοιαύτη προσπάθεια ἐξήντλησε τὰς δυνάμεις του, ὁ συνταγματάρχης Φουγᾶς ἀνέπεσεν ἐπὶ τοῦ ἀνακλίντρου ψιθυρίζων διὰ φωνῆς ἡμισβέστου:

«Ποῦ εἶμαι; Παιδί! τὸ ἡμερολόγιον!»

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Τὸν λήξαντα μῆνα δύο συνεκροτήθησαν τακτικαὶ συνεδρεῖαι. Τὴν 27 δὲ τοῦ μηνὸς ἤρξαντο καὶ τὰ ἑσπερινὰ ἀναγνώσματα, τοῦ κ. Δ. Πανταζῆ ἀναγνῶντος πραγματείαν *Κυκεὼν* ἐπιγραφομένην.

Τὰ δημόσια μαθήματα ἄρχονται τῇ 2 Νοεμβρίου.

Ἐδημοσιεύθη τὸ πρόγραμμα τῶν ἑσπερινῶν ἀναγνωσμάτων καὶ τῶν δημοσίων μαθημάτων μέχρι τοῦ μηνὸς Φεβρουαρίου.

Ὡρίσθη τίμημα εἰσόδου εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς ἑσπερίδας δρ. ν. 2, ἐφ' ὅλην δὲ τὴν σειρὰν τῶν ἑσπερίδων τῆς χημείας ἐκ 12 μαθημάτων δρ. ν. 20 καὶ διὰ τὰ τακτικὰ ἐνεργὰ μέλη δρ. ν. 12.

Ἀνεγνώσθησαν αἱ ἐκθέσεις τῶν ἐξελεγκτικῶν ἐπιτροπῶν τῶν Σχολῶν τῶν ἀπόρων παίδων ἐν Ζακύνθῳ καὶ Πάτραις, ἀποφαινομένων ὅτι ἡ διαχείρισις τῶν κοσμητειῶν τούτων εἶνε κατὰ πάντα ἀρίστη.

Ἐν τῇ διεθνεῖ ἐκθέσει τῶν Παρισίων ὁ Σύλλογος ἠξιώθη διπλώματος ἰσοδυναμοῦντος πρὸς ἀργυροῦν μετάλλιον διὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν *Νεοελληνικῶν Ἀναλέκτων* καὶ τοῦ ἀνὰ χεῖρας περιοδικοῦ *Παρνασσοῦ* καὶ διὰ τὴν σύστασιν τῶν Σχολῶν τῶν ἀπόρων παίδων.

— Ἀπεβίωσαν δύο τῶν ἐπιτίμων μελῶν τοῦ Συλλόγου ἐνταῦθα μὲν ὁ *Εὐστάθιος Α. Σῖμος*, ἐν Κερκύρᾳ δὲ ὁ *Γεώργιος Μαρκοράς*. Βιογραφικάς τινας περὶ τῶν ἀνδρῶν τούτων σημειώσεις καταχωρίζομεν κατωτέρω.

Ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ ὡς Πατριάρχου οἰκουμενικοῦ τοῦ τέως μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κ. Ἰωακεὶμ ἐπιτίμου μέλους, ὁ Σύλλογος ἐψήφισε νὰ ἀποσταλῶσι τὰ συγχαρητήρια αὐτοῦ.

Τὴν 20 ὀκτωβρίου ἐγένετο ἡ ἐπίσημος ἐγκατάστασις τῶν νέων ἀρχῶν τοῦ Συλλόγου καὶ ἡ λογοδοσία τοῦ τέως προέδρου κ. Θρ. Ἀγγελοπούλου Ἀθανάτου. Ταύτην θὰ καταχωρίσωμεν εἰς τὸ ἐπιφερόμενον τεῦχος.

Συνήφθησαν σχέσεις πρὸς τὸ ἐν Λεμησσῷ τῆς Κύπρου ἀναγνωστήριον *ἡ Ἰσότης* τῇ αἰτήσει τῆς διοικούσης αὐτὸ ἐπιτροπῆς.

Ἐξελέχθησαν ἐπίτιμα τοῦ Συλλόγου μέλη οἱ ἐν Μονάχῳ καθηγηταὶ κκ. Bursian καὶ Löher καὶ τακτικὸν πάρεδρον ὁ κ. Ξενοφῶν Ζύγουρας.

ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ Α. ΣΙΜΟΣ

Ὁ Εὐστάθιος Α. Σῖμος γεννηθεὶς ἐν Ἰωαννίνοις τῷ 1804 ἀπεβίωσεν ἐν Ἀθήναις τῇ 29 Ὀκτωβρίου 1878. Διετέλει δὲ μέλος ἐπίτιμον τοῦ Συλλόγου ἀπὸ τοῦ 1872.

Μαθητὴς γενόμενος τοῦ Ἀθανασίου Ψαλίδα μετέβη μετὰ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ εἰς Κέρκυραν καταστραφείσης τῆς πατρίδος του καὶ μετ' ὀλίγον εἰς Ἰταλίαν περὶ τὰ μαθηματικὰ ἰδίως τελειοποιηθείς. Ἐπανελθὼν δ' εἰς Ἑλλάδα τῷ 1828 μετέβη εἰς Ἠλείαν ὅπου ἔμεινε διδάσκων μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ὄθωνος, ὅτε καὶ διωρίσθη ἐν τῷ ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν ὑπουργείῳ γραμματεὺς Α' τάξεως, προβιβασθεὶς ἔπειτα εἰς σύμβουλον τῆς ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Γραμματείας καὶ εἰς εἰσηγητὴν τοῦ κλάδου τούτου πρὸς τὸ συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας. Τὴν 3 Σεπτεμβρίου συνέταξε τὴν πρὸς τὸν στρατὸν προκήρυξιν καὶ ἐξελέγη πληρεξούσιος τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τοῦ 1843. Πεσόντος ἔπειτα τοῦ Ὑπουργείου Μαυροκορδάτου ἐπαύθη καὶ ὁ Σῖμος ὡς φίλος αὐτοῦ καὶ ἀπὸ τοῦ 1844 μέχρι τοῦ 1859 ἔμενεν ἰδιωτεύων καὶ περὶ ἔργα φιλολογικὰ καταγινόμενος. Κατὰ τὸ χρονικὸν δὲ τοῦτο διάστημα μετέφρασε τὴν ἱστορίαν τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Μινιὲ καὶ τὴν *Κό-*

ριννατ τῆς κυρίας Στάελ, καὶ μετὰ τῶν κκ. Ῥενιέρη καὶ Χαλκιοπούλου τοὺς *Μελλονύμφους* τοῦ Μαντζόνη· τῷ δὲ 1854 ἐξέδιδεν ἐφημερίδα τὸ *Πανελλήνιον*. Τῷ 1859 προσελήφθη εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Μιαούλη τὸ τελευταῖον τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος. Ἐπὶ δὲ τῆς βασιλείας Γεωργίου προσελήφθη ὑπὸ τοῦ Δ. Βούλγαρη ὡς ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν τῷ 1867 ὅτε ἐξελέγη καὶ βουλευτὴς Ἀττικῆς. Τῷ 1872 διωρίσθη πρέσβυς τῆς Ἑλλάδος ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν κρισιμωτάταις τοῦ Ἑλληνισμοῦ περιστάσεσι προσενεχθεὶς ἐν πᾶσιν ἑλληνοπρεπέστατα μέχρι τοῦ 1875, ὅτε ἀπολυθεὶς ἀπεχώρησεν αὖθις εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον συνεχίζων τὰς ὑπὸ τῆς πολιτικῆς διακοπείσας πνευματικὰς αὐτοῦ ἀσχολίας, ὧν δείγματα ἔστωσαν οἱ τρεῖς ἐν τῷ περιοδικῷ τούτῳ συγγράμματι καταχωρισθέντες διάλογοι,[1] ἐν οἷς μετὰ πολλῆς γνώσεως τοῦ πράγματος καὶ τέχνης καὶ γλαφυρότητος πραγματεύεται *περὶ Δικαιοσύνης ἐν τῇ Πολιτείᾳ, περὶ Κυβερνήσεως καὶ Ἐξουσίας*, καὶ *περὶ Πίστεως καὶ Θρησκείας* ζητημάτων σπουδαιοτάτων καὶ ἀξίων πλείστης μελέτης ὑπὸ τῶν τὰ ἡμέτερα διευθυνόντων.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΑΡΚΟΡΑΣ

Ὁ Γεώργιος Μαρκορᾶς ἐγεννήθη τῷ 1793 ἐν Κερκύρᾳ ἔνθα καὶ ἀπέθανε τῇ 24 Σεπτεβρίου 1878. Διετέλει δὲ μέλος ἐπίτιμον τοῦ Συλλόγου ἀπὸ τοῦ 1872.

Σπουδάσας ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ τὴν νομικὴν ἰδίως ἐπιστήμην εἰκοσαέτης μόλις εἰσῆλθεν εἰς τὴν δημοσίαν ὑπηρεσίαν κατὰ μικρὸν ἀνελθὼν εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς γαλλικῆς προστασίας τῷ 1807 διετέλεσε γραμματεὺς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἐπιτρόπου διασήμου νῦν Λεσσέψ, καὶ ἔπειτα ἀρχιγραμματεὺς τῆς Γερουσίας. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀγγλικῆς προστασίας ἐξελέχθη αὖθις γραμματεὺς τῆς Γερουσίας, ἔπαρχος καὶ βουλευτὴς Κερκύρας δὶς ἐργασθεὶς εἰς τὴν σύνταξιν τῶν κωδίκων καὶ μέλος τοῦ ἀνωτάτου συμβουλίου τῆς Δικαιοσύνης ἐπὶ εἰκοσαετίαν. Μετὰ δὲ τὴν Ἕνωσιν ἐξελέχθη βουλευτὴς Κερκύρας καὶ ἀντιπρόεδρος τῆς Βουλῆς τῷ 1865. Ἐγένετο δὲ ὁ Μαρκορᾶς γνωστὸς καὶ διὰ τῆς δημοσιεύσεως πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν πονημάτων αὐτοῦ καὶ ἐξαιρέτων ἰταλικῶν ποιήσεων, ἐν αἷς διακρίνονται τὰ ἀστεῖα ποιήματα La Bocca καὶ La Moda, ἐποίησε δὲ καὶ ᾠδὴν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Κωλέττη. Τῷ δὲ 1848 διὰ δύο διατριβῶν ἀνεσκεύασε τὴν πρὸς τοὺς ἁπανταχοῦ Ὀρθοδόξους πολυθρύλητον ἐγκύκλιον δι' ἧς Πίος ὁ Θ', πάπας γενόμενος, προσεκάλει τοὺς ὀρθοδόξους νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν μάνδραν τοῦ καλοῦ ποιμένος. Τῶν διατριβῶν δὲ τούτων τὴν δευτέραν ἐξελληνίσας ἐξέδωκε μετὰ τοῦ ἰταλικοῦ πρωτοτύπου ὁ Φιλητᾶς, ὅστις

1 Ἴδε Παρνασσοῦ τόμ. Α', 578 καὶ Β', 81 καὶ 409.

τῷ 1854 μετέφρασε καὶ τὰς τοῦ Μαρκορᾶ απαρατηρήσεις ἐπί τινων χωρίων τῆς ὑπὸ Πίου τοῦ Θ' ἐν τῷ μυστικῷ συνεδρίῳ γενομένης τῇ 19 Δεκεμβρίου προσλαλιᾶς». Μετέφρασε δὲ εἰς τὴν ἰταλικὴν ὁ Μαρκορᾶς τὴν τῷ 1848 ἐκδοθεῖσαν α'Εγκύκλιον ἐπιστολὴν τῆς μιᾶς, ἁγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας πρὸς τοὺς ἁπανταχοῦ ὀρθοδόξους» ἐκδοὺς αὐτὴν μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου πρὸς ἔλεγχον τῶν ἀλλοδόξων, ὡς ἀνανταγώνιστον ὑπεράσπισιν τῶν τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας ἀρχαίων δογμάτων καὶ ἐθίμων. Τελευταῖον δὲ ἔργον αὐτοῦ κατέλιπε γαλλιστὶ γεγραμμένον, δι' οὗ ἱστορικῶς καταδεικνύει πῶς ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία διέσωσε τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς ἀπὸ τῆς κοσμικῆς τῶν αὐτοκρατόρων ἐξουσίας οὐδέποτε ὑποκύψασα εἰς αὐτὴν ὡς ἀδίκως καὶ ἀναλήθως κατηγορήθη.

ΣΥΜΜΙΚΤΑ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΚΤΗΝΩΝ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ.— Κατὰ τὰς σημειώσεις τοῦ ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν ὁ ἀριθμὸς τῶν διαφόρων κτηνῶν ἐν Ἑλλάδι πλὴν τῶν Ἰονίων νήσων κατὰ τὸ 1877 εἶχεν ὡς ἑξῆς·

Πρόβατα	2,104,149
Αἶγες	1,965,894
Βόες	5,886
Ἀγελάδες	48,529
Βούβαλοι	346
Ἵπποι	57,101
Ἡμίονοι	27,851
Ὄνοι	54,418
Χοῖροι	42,862
Κάμηλοι	69

Ἡ Πελοπόννησος εἶνε ἡ πλουσιωτάτη εἰς πρόβατα διατρέφουσα τοιαῦτα 1,023,737, ἐνῷ ἡ Στερεὰ διατρέφει 879,686 ἡ Εὔβοια μετὰ τῶν Σποράδων 140,376 καὶ αἱ Κυκλάδες 60,350. Ἡ Στερεὰ Ἑλλὰς εἶνε πλουσιωτέρα εἰς ἀγελάδας καὶ βόας διατρέφουσα ἀγελάδας μὲν 26,562 καὶ βόας 2,927, ἐνῷ ἡ Πελοπόννησος 11,725 ἀγελάδας καὶ 1656 βόας. Κατ' ἐπαρχίας ἡ πλουσιωτάτη εἰς πρόβατα εἶνε ἡ Φθιῶτις διατρέφουσα 125,680, ἡ Λοκρὶς 101,409, ἡ Ἦλις 132,374 καὶ ἡ τῶν Πατρῶν 108,029. Τὰς πλείστας αἶγας διατρέφει ἡ Καρυστία 102,926 καὶ ἡ Εὐρυτανία 102,752. Εἰς βόας καὶ ἀγελάδας πλουσιώτεραι εἶνε ἡ ἐπαρχία Βονίτσης (4196) Ἀτ-

τικῆς (3850), Φθιώτιδος (3633) καὶ αἱ τῶν Θηβῶν, Εὐρυτανίας καὶ Μεσολογγίου περιέχουσαι ἑκάστη περὶ τὰς 3000. Ἵππους δὲ ἡ Στερεὰ ἔχει τοὺς πλείονας, ἰδίως δ' αἱ ἐπαρχίαι Φθιώτιδος (4793), Λοκρίδος (4373) καὶ Ἀττικῆς (3539). Ὄνους δὲ διατρέφει πλείονας ἡ Κορινθία (4699), ἡ Ἀττικ(ὴ) (3312) καὶ ἡ Καρυστία (3024). Χοίρους τέλος ἔχει πλείονας ἡ ἐπαρχί(α) Βονίτσης (6728).

* *
*

Η ΑΛΙΕΙΑ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ. — Ἐν τῷ βιβλίῳ la faune de Grèce ὁ κ. Χελδράιχ περιγράφει ὡς ἑξῆς τὰ τῆς ἁλιείας ἐν Ἑλλάδι. Τὰ ἐργαλεῖα καὶ οἱ διάφοροι τρόποι τῆς ἁλιείας εἶνε οἱ αὐτοὶ σχεδὸν καὶ οἱ τῶν λοιπῶν ἐθνῶ(ν). Ἐκ τῶν τρόπων τῆς ἁλιείας συνηθέστερος εἶνε ὁ διὰ τῆς *τράτας*. Κατὰ τὴ(ν) ἐποχὴν καὶ τὸ εἶδος τῶν ἰχθύων οὓς πρόκειται νὰ ἁλιεύσωσι, μεταχειρίζονται διάφορα εἴδη δικτύων, ἅτινα διακρίνουσι διὰ τῶν ὀνομάτων *γρῖπος*, *πεζόβολον*, *παραγάδι*, *σαγήνη*· μεταχειρίζονται δὲ καὶ τὸν κάμακα ἢ καὶ τ(ὸ) ἄγκυστρον. Διὰ τοῦ κάμακος ἡ ἁλιεία ἐκτελεῖται ἐν καιρῷ νυκτός, ἀφοῦ ἐπὶ τῆς πρώρας τοῦ πλοίου ἀναφθῇ πυρὰ *περιφάνι* ἢ *πυροφάνι* καλουμένη, καὶ ἡ λάμψις προσελκύει τοὺς ἰχθύας. Κατὰ τὰ ἀβαθῆ ὕδατα, τὰς λιμνοθαλάσσας καὶ τοὺς ποταμοὺς ἱδρύουσι τὰ *καλαμωτὰ* λεγόμενα, ἅτινα ἀφίνουσι μὲν τοὺς ἰχθῦς νὰ εἰσέρχωνται, ἀποτρέπουσι δ' αὐτῶν τὴν ἔξοδον· αἱ δὲ λιμνοθάλασσαι ἐν αἷς γίνεται ἡ ἁλιεία αὕτη καλοῦνται *βιβάρια*. Οἱ ἁλιεῖς ἐνίοτε καταχρώμενοι ῥίπτουσιν ἐν τῷ ὕδατι πρὸς ἁλιείαν φυτὰ ναρκωτικὰ ὅπως ζαλίσωσι τοὺς ἰχθῦς, μεταχειριζόμενοι πρὸς τοῦτο εἶδος εὐφορβίου κοινοῦ ἐπὶ τῶν βράχων τῶν ἀκτῶν ὅπερ καλοῦσι *φλόμον* ἢ *ψαροβότανον*. Οἱ οὕτως ἁλιευθέντες ἰχθῦς εἶνε ἐπικίνδυνοι εἰς τὴν ὑγείαν καὶ διὰ τοῦτο αὐστηρῶς ἀπαγορεύεται ἡ τοιαύτη ἁλιεία ὡς καὶ ἡ διὰ δυναμίτιδος, ἥτις ἐπὶ βλάβῃ μεγάλῃ καὶ τῶν ἰχθύων καὶ τῶν ἁλιέων εἰσήχθη τὰ τελευταῖα ἔτη.

Ἡ ἁλιεία εἶνε πολὺ διαδεδομένη ἐν Ἑλλάδι, ἀναλόγως ὅμως τῆς ἐκτάσεως τῶν ἀκτῶν καὶ τῆς ἀφθονίας τῶν ἰχθύων ἔν τε τῇ θαλάσσῃ καὶ ταῖς λίμναις δὲν παράγεται ὠφέλεια ὅση προσεδοκᾶτο, τῶν περὶ ταύτην καταγινομένων μὴ γινωσκόντων νὰ χρησιμοποιήσωσιν αὐτήν. Παστοὶ ἰχθῦς παρασκευάζονται ἔν τισιν ἐπαρχίαις, ἐν Ἀκαρνανίᾳ, Αἰτωλίᾳ, Εὐβοίᾳ κλ. ὡς ἐγχέλυς, κέφαλοι, σαρδέλλαι, σκόμβροι, ῥέγκαι καὶ ἄλλα τινὰ ἀλλ' ἡ τούτων παρασκευὴ εἶνε τόσον μικρὰ ὥστε δὲν ἀρκεῖ εἰς τὴν κατανάλωσιν τοῦ τόπου καὶ μεγάλη οὕτω γίνεται εἰσαγωγὴ ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ· ἡ συστηματικὴ κατασκευὴ τῶν παστῶν τούτων ἰχθύων θὰ ἦτο μεγάλης ὠφελείας πάροχος. Ἐν Μεσολογγίῳ καὶ Κερκύρᾳ παρασκευάζουσιν αὐγοτάραχον ἐκ τῶν ᾠῶν τῶν κεφάλων ἰδίᾳ, ἀλλὰ καὶ τούτου ἡ παραγωγὴ εἶνε πολὺ μικρά.

* *
*

ΦΑΡΜΑΚΟΝ ΛΥΣΣΗΣ. — Ἀναγράφομεν ἐνταῦθα ἐπίσης ἐκ τοῦ αὐτοῦ βιβλίου τοῦ κ. Χελδράιχ, χάριν περιεργίας ὅτι οἱ μοναχοὶ τῆς *μονῆς Φανε-*

ωμένης ἐν τῇ νήσῳ Σαλαμῖνι μεταχειρίζονται κατὰ τῆς λύσσης φάρμακον ὅπερ θεωροῦσιν ἀλάνθαστον. Τὸ παρέχουσιν ἐσωτερικῶς εἰς τοὺς δηχθέντας ὑπὸ λυσσῶντος κυνὸς ἀφοῦ ἐννοεῖται καυτηριάσωσι τὴν πληγήν. Τὸ φάρμακον τοῦτο εἰς κόνιν διδόμενον σύγκειται ἐκ τοῦ φλοιοῦ τῆς ῥίζης φυτοῦ τινος τῆς τάξεως τῶν Ἀσκληπιαδῶν, κοινοῦ ἐν Ἀττικῇ, καὶ ἐκ τῶν ἀπεξηραμένων σωμάτων εἴδους κανθαρίδων συγγενῶν πρὸς τὰς κανθαρίδας τῶν ἐκδορίων.

* *
*

Η ΕΝ ΜΙΣΘΡΑ ΠΑΝΗΓΥΡΙΣ.— Μεταξὺ τῶν 16 πανηγύρεων τῶν τελουμένων καθ' ὅλον τὸ κράτος κατὰ τὸν μῆνα Αὔγουστον, βεβαίως ἐπιφανῆ θέσιν κατέχει ἡ ἐν Μισθρᾷ, ἀπὸ τῆς 22 ἀρχομένη καὶ μέχρι τέλους Αὐγούστου παρατεινομένη, διά τε τὴν διάρκειαν, τὸ πλῆθος τῶν πανηγυριζομένων καὶ ἐμπορευομένων, καὶ τῶν ἐμπορευμάτων τὸ πολυποίκιλον.

Ἡ πανήγυρις αὕτη ἀνάγουσα τὴν ἀρχὴν εἰς τοὺς πρὸ τῆς παλιγγενεσίας τοῦ ἔθνους χρόνους, καὶ παρὰ τῷ τότε μὲν ἀκμάζοντι καὶ μεγάλως ὑπὸ τῶν Τούρκων τιμωμένῳ, νῦν δὲ κατερηριμμένῳ Μισθρᾷ γιγνομένη, ἐτελέσθη καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο μεθ' ἱκανῆς ζωηρότητος, ὡς διηγεῖται ἡ ἐν Σπάρτῃ ἐκδιδομένη ἐφημερὶς *Πελοποννησιακὸς Ἀστήρ*, καί τοι τὸ νόμισμα σχετικῶς εἶχε φυγαδευθῆ τῶν χειρῶν τοῦ λαοῦ.

Τὴν πανήγυριν ταύτην ἐπεσκέψαντο περὶ τὰς 35000 ἀνθρώπων ἑκατέρου τῶν γενῶν· 10,000 ἐκ τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν καὶ 25,000 Λακεδαιμονίων· τούτων οἱ πολλοὶ προσῆλθον χάριν πωλήσεως ἢ ἀγορᾶς παντοειδῶν πραγμάτων ἢ ζώων· τινὲς θέας χάριν, καί τινες ὡς ἐκ τῆς συνηθείας. Τὰ ἐμπορεύματα τῆς πανηγύρεως ἦσαν ποικίλα ἐμπορικὰ εἴδη, κυρίως ὅμως ζωηρὰν καθίστα τὴν πανήγυριν ἡ ἀγορὰ καὶ ἡ πώλησις τῶν ζώων, ἵππων, βοῶν, ὄνων καὶ ἡμιόνων.

Τὸ ὅλον ποσὸν τοῦ κυκλοφορήσαντος νομίσματος ἀνῆλθεν εἰς 456,000 δραχμῶν κατὰ τὸν ἑξῆς πίνακα· 10,000 δραχ. εἰς χαλκᾶ, 11,000 εἰς χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ κοσμήματα καὶ σκεύη, 80,000 εἰς τὰ κυρίως ἐμπορικὰ εἴδη, 30,000 εἰς οἶνον καὶ ἐδώδιμα, 25,000 εἰς ὅλα τὰ λοιπὰ εἴδη τὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα καὶ 300,000 εἰς ἀγορὰν ζώων ὧν ὁ ἀριθμὸς ἀνέρχεται εἰς 1500, ἐξ ὧν 1300 ἐπωλήθησαν δημοσίᾳ καὶ 200 λάθρα, ὅπως μὴ ἀποτίσωσιν οἱ κτήτορες αὐτῶν τὸν κεκανονισμένον δημοτικὸν φόρον.

Ὁ δῆμος Σπάρτης εἰσέπραξεν ἐκ παντοειδῶν φόρων, οὓς ἔχει ἐπιβάλει εἰς τοὺς ἐμπορευομένους δραχ. 4546· ἤτοι 2000 ἐκ φόρου τῶν ζώων, 1346 ἐξ ἐνοικιάσεως τῶν παραπηγμάτων τῶν τε ᾠκοδομημένων (μπεζεστένι) καὶ τῶν ξυλίνων καὶ 1200 ἐκ τῶν φορολογηθέντων ἐμπορευμάτων.

* *
*

ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΣΛΑΥΟΙ ΕΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ. — Ἐν τῷ γερμανικῷ γεωγραφικῷ περιοδικῷ τοῦ ἀοιδίμου Πετερμάννου Mittheilungen δημοσιεύεται διατριβὴ μετὰ στατιστικῶν πινάκων ἀναφερομένων εἰς τοὺς κατοίκους

τοῦ σαντζακίου Σερρῶν, ἥτις ἀποτελεῖ μέρος στατιστικοῦ συγγράμματος περὶ Μακεδονίας, περὶ ὃ κατέγεινε δεκαπέντε ὅλα ἔτη ὁ γνωστὸς *ἀπόστολος τοῦ σλαβισμοῦ* Βέρκοβιτς. Κατὰ τοῦτον μόνα τὰ Μαδεμοχώρια, ἤτοι ἡ ἀρχαία Χαλκιδική, εἶνε ἑλληνικὰ ἀμιγῆ· ἐν τῷ διαμερίσματι Ζίχνης οἱ Ἕλληνες εἶνε ἡ ἐπικρατοῦσα φυλή, ἐν δὲ Σέρραις καὶ Δράμᾳ οἱ Βούλγαροι· ἐν τῷ παραλίῳ διαμερίσματι Πράβιστα οἱ Ἕλληνες εἶνε ὀλιγώτεροι, ἐν δὲ τῷ ἐσωτερικῷ ἐκλείπουσι τελέως. Οἱ Τοῦρκοι εἶνε πανταχοῦ οἱ ἐλάχιστοι, ἐν δὲ τοῖς διαμερίσμασι Νευροκόπης καὶ Ῥασλὸγ ὑπάρχουσι σχεδὸν μόνον Βούλγαροι. Κατὰ τὴν ἀγγλικὴν *Ἀκαδήμειαν* βεβαίως δὲν δύναται νὰ νομισθῇ ὅτι οἱ ἀριθμοὶ τῶν Ἑλλήνων εἶνε ὑπερβολικοί, ἀπ' ἐναντίας εἶνε καταφανὴς ἡ ὑπὲρ τῶν Βουλγάρων μεροληψία ἐν τοῖς πίναξι τούτοις.[1]

* *
*

ΙΑΤΡΟΙ ΚΑΙ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ ΕΝ ΡΩΣΙΑ.—Πολλοὶ ἐκ τῶν ὁμογενῶν ἡμῶν ἀγνοοῦσι πιθανὸν τὴν μεγίστην πρόοδον ἣν ἔσχον κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσαετηρίδα αἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ ἐν Ῥωσίᾳ εὐμόρφου φύλου ἐν τῇ ἀνωτάτῃ παιδείᾳ. Τὸ πανεπιστήμιον τῆς Ῥωσίας κυρίως, τῆς Γερμανίας δὲ καὶ Ἑλβετίας ἐν μέρει γέμουσι νεανίδων ῥωσίδων ἐκπαιδευομένων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν τῇ ἰατρικῇ σχολῇ· πολλὰς δὲ ἤδη *ἀσκληπιίδας* ἔχει ἡ χώρα τῶν Μοσχοβιτῶν αἵτινες ἐξάσκοῦσι τὸ ἐπάγγελμά των κυρίως ἐν ταῖς μικραῖς πόλεσι καὶ κωμοπόλεσι· μεγίστην δὲ ὑπηρεσίαν προσήνεγκον κατὰ τὸν σύγχρονον ἀγῶνα διότι πολλαὶ αὐτῶν μετὰ τῆς ἰδιαζούσης τῷ εὐμόρφῳ φύλῳ στοργῆς περιέθαλπον τοὺς ἐν τῷ στρατῷ ἀρρώστους. Καὶ ὅμως ἐκδίδεται αἴφνης κατ' αὐτὰς δρακόντειος νόμος δι' οὗ ἀπαγορεύεται τοῦ λοιποῦ ταῖς γυναιξὶν ἡ ἐξάσκησις τοῦ ἐπαγγέλματος τῶν παίδων τοῦ Ἱπποκράτους. Δύναταί τις νὰ φαντασθῇ τὴν θέσιν τῶν δυστήνων τούτων γυναικῶν καὶ τὴν ἀθυμίαν ἐκείνων αἵτινες προὐτίθεντο κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο νὰ ἐπιληφθῶσι τῆς ἐκμαθήσεως τῆς ἰατρικῆς, αἱ πλεῖσται τούτων ὡς ἀγγέλλει ὁ τύπος τῆς ῥωσικῆς πρωτευούσης μένουσι κατὰ τὸ παρὸν ἄνευ πόρου ζωῆς ἐστερημέναι δὲ καὶ τῆς ἐλπίδος αἰσιωτέρου μέλλοντος. Ταῦτα ὡς ᾄδεται σχέσιν ἔχουσι πρὸς τὰ κατὰ τοῦ σοσιαλισμοῦ λαμβανόμενα μέτρα καθ' ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς ἔχει πολλοὺς ὀπαδοὺς ἐν τῇ χορείᾳ τῶν θηλέων Ἀσκληπιαδῶν ἐν Ῥωσίᾳ. Ὁπωσδήποτε τὸ μέτρον τοῦτο ἐνεποίησεν αἴσθησιν, κατεκρίθη δὲ ὑφ' ἁπάσης τῆς ἐγχωρίου ῥωσικῆς δημοσιογραφίας. Οἱ σοσιαλισταὶ ἐν τούτοις δὲν παύονται δεικνύοντες σημεῖα ὑπάρξεως, ὁτὲ μὲν ποιοῦντες ταραχὰς ἐν τοῖς δεσμωτηρίοις ἔνθα κατακρατοῦνται, ὡς συνέβη τοῦτο ἐσχάτως ἐν τῷ ἐν Ὀδησσῷ δεσμωτηρίῳ ἔνθα αἱ ἐν αὐτῷ γυναῖκες ἐπὶ πολιτικοῖς ἐγκλήμασι κατηγορούμεναι (πολιτίζε-

[1] Ἀκριβεστάτας εἰδήσεις περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ Ἑλλήνων, Βουλγάρων καὶ Τούρκων περιέχουσι τὰ Μακεδονικὰ ἤτοι περιήγησις τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἐπαρχιῶν Δράμας, Ζίχνης καὶ Ἐλευθερουπόλεως ὑπὸ Ν. Γ. Φιλιππίδου μακεδόνος, καταχωρισθέντα ἐν τῷ Παρνασσῷ τόμ. Α', σελ. 123 καὶ 286. Πρβλ. καὶ τόμ. Β', σελ. 405

ιιγλη πρεστούπνιτση), ἔθραυσαν τὰς ὑάλους τῶν παραθύρων των, διότι ἐτιωρήθη μία ἐκ τῶν συνενόχων αὐτῶν. Ἀφ' ἑτέρου τὸ πρῶτον ἤδη ἀναφαίνονται στάσεις ἐργατῶν, ἐν αἷς πασίδηλος εἶνε ὁ δάκτυλος τῶν σοσιαλιστῶν. Ἔν τινι σιδηρουργικῷ ἐργοστασίῳ ἐκ τῶν μεγίστων ἐν Ῥωσίᾳ, κατ' ὄτας 3,000 περίπου ἐργάται ἐστασίασαν καταπαύσαντες τὴν ἐργασίαν καὶ παιτοῦντες δι' ἀπειλῶν αὔξησιν τοῦ μισθοῦ. Μόλις δὲ ὁ στρατὸς καὶ αἱ ἀρχαὶ προσκληθεῖσαι ὑπὸ τῆς διευθύσεως τοῦ ἐργαστηρίου ἠδυνήθησαν μετὰ ολλῶν μόχθων καὶ κόπων νὰ καθησυχάσωσι τοὺς στασιάσαντας ἀφοῦ προηουμένως συνελήφθησαν πολλοὶ ἐξ αὐτῶν. Κ. Α. Π.

* *
*

ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΤΟ ΕΝ ΜΟΣΧΑ ΠΡΩΤΟΝ ΚΑΦΕΝΕΙΟΝ. — Ἐν ταῖς ἐν Μόχᾳ ἐκδιδομέναις *Εἰδήσεσι τοῦ ἐν Μόσχᾳ δημαρχείου* (Ἰσβέστιγια Μοσκόβκοϊ Γοροτσκόϊ Ντούμη), ὁ ῥῶσος ἀρχαιολόγος Α. Μαρτίνοβ κατεχώρισε λίαν εριέργους ἀρχαιολογικὰς ἐκθέσεις περὶ τῶν ὁδῶν τῆς ἀρχαιοτάτης ταύτης οιτίδος τῶν Μοσχοβιτῶν. Μεταξὺ ἄλλων περιέργων ἀναφέρεται ὅτι μία τῶν δῶν τῆς Μόσχας μέχρι τοῦδε ὀνομάζεται *Ἰστερίησκαϊη, περεούλοκ*. Τίς δύνατο νὰ φαντασθῇ ὅτι τὸ ὄνομα τῆς Ἰστερίνσκαγια ταύτης ὁδοῦ εἶνε Ἑλληνικῆς καταγωγῆς. Ἰδοὺ τίνι τρόπῳ ἐξηγεῖ τοῦτο ὁ κ. Μαρτίνοβ. Ἐν τῇ έσει ταύτῃ κειμένῃ παρὰ τῇ Ἑλληνικῇ μονῇ ἀριστερόθεν πρὸς τὸ Κρεμλῖνον, ἐν σκολιᾷ ὁδῷ ὑπῆρξεν τὸ πρῶτον ἐν Μόσχᾳ ἱδρυθὲν καφενεῖον, ἔνθα ατὰ τὰς ἑορτασίμους ἡμέρας συνηθροίζοιντο οἱ ἐκεῖ παρεπιδημοῦντες Ἕλληνες, συζητοῦντες περὶ τῶν ἐμπορικῶν αὐτῶν ὑποθέσεων, ἔτρωγον διάφορα αγητά, ἔπινον οἶνον θερμόν, καφὲ καὶ ἐκάπνιζον. Τὴν συνέλευσιν ταύτην πεκάλουν οἱ Ἕλληνες *Ἑστιατόριον*· ἀλλ' οἱ Ῥῶσοι ταχέως παρεμόρφωσαν ὴν ξένην λέξιν καὶ ἤρξαντο ἀποκαλοῦντες ὅπως τὸ καφενεῖον τοῦτο οὕτω αὶ τὰ λοιπὰ ὅμοια αὐτῷ ξενοδοχεῖα καὶ πανδοχεῖα *ἰστέριγια* καὶ μεταγενέστερον *ἀβστέριγια*. Κατὰ τῷ 1773 ἐν τῇ θέσει ταύτῃ ὑπῆρχεν ἤδη οἰνοπνευματοπωλεῖον (καμπὰκ) ὀνομαζόμενον *Ἀβστέριγια Βέτοσναγια*· ὥστε ὴν ἐν τῇ *μάτουσκα Μοσκβὰ* εἰσαγωγὴν τῶν πανδοχείων, καφενείων καὶ τῶν ούτοις ὁμοίων, οἱ Ῥῶσοι ὀφείλουσι τῷ Ἑλληνισμῷ. Κ. Α. Π.

* *
*

ΚΑΠΝΟΣ ΕΝ ΡΩΣΙΑ.— Κατ' ἐπισήμους στατιστικὰς τὸ ποσὸν τοῦ καπνοῦ ἐσχάτως ἐξάγει ἡ Ῥωσία πρὸς μεγίστην ζημίαν τῶν ἐν Ἀνατολῇ καπνοπωλείων καὶ καπνεμπόρων, οἵτινες ὡς γνωστὸν οἱ πλεῖστοι τυγχάνουσιν ὄντες Ἕλληνες, ἔχει ὡς ἑξῆς· σημειωτέον δ' ὅτι ἤδη ὁ τῆς Βεσσαραβίας καὶ τοῦ Ῥωικοῦ Καυκάσου οὐδόλως εἶνε ὑποδεέστερος τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ. Ἡ ἐπαρχία τοῦ *Τζερνίγοβ* παράγει κατ' ἔτος 916,000 πούτια, ἡ *Πολτάβσκαγια* 559,000, ἡ *Βεσσαράμπσκαγια* 500,000, ἡ *Σαμόρσκαγια* 120,000, ἡ *Βορονέζσκαγια* 49,000, ἡ *Χάρκοβσκαγια* 46,000, ἡ *Ταβρίζεσκαγια* 37,000, ἡ *Τομπόβσκαγια* 36,000, ἡ *Βολένσκαγια* 30,000, ἡ *Σαράτοβσκαγια*

20,000, ἡ *Ποδόλσκαγία* 18,000 καὶ ἡ *Τούλσκαγία* 15,000. Μετὰ τοῦ Καυκάσου ἡ Ῥωσία παράγει κατ' ἔτος ἤδη 3,102,000 πουτίων καπνοῦ διαφόρων ποιοτήτων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅμως τῆς ἐσχάτης ποιότητος. Κ. Δ. Π.

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ.—Ἐν Ἰταλίᾳ ἀπεφασίσθη ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου τῆς παιδείας ἡ ἵδρυσις δύο γυναικείων πανεπιστημίων, τοῦ μὲν ἐν Ῥώμῃ τοῦ δὲ ἐν Φλωρεντίᾳ. Ἡ διάρκεια τῶν σπουδῶν ἔσται τετραέτις, τὸ δὲ πρόγραμμα θὰ περιλάβῃ τὰ καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς πανεπιστημίοις διδασκόμενα μαθήματα. Αἱ ἀποπερατοῦσαι τὰ μαθήματα θὰ ὑποβάλλωνται εἰς ἐξετάσεις καὶ θὰ λαμβάνωσι πτύχιον διδάκτορος.

— Ἐν τῇ νέᾳ ἐκδόσει τοῦ γαλλικοῦ *Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημείας* ὑπάρχουσι 2200 λέξεις νῦν τὸ πρῶτον εἰσαγόμεναι εἰς τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν· καταργοῦνται δὲ 300.

— Ὁ ἐν τῷ College de France καθηγητὴς τῆς Περσικῆς Chodzko ἠγόρασεν ἐν Τεχεράνῃ περσικὸν χειρόγραφον περιέχον 33 ἀρχαῖα ἱστορικὰ δράματα ἅτινα ἐδωρήσατο τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων. Ἐκ τούτων μεταφράσας εἰς τὸ γαλλικὸν ἐξέδωκε πέντε ἐπιγράψας αὐτὰ *Θέατρον περσικόν, ἐκλογὴ τεαζιὲ ἢ δραμάτων.*

* * *

ΑΠΟΓΡΑΦΙΚΑ. — Ἐν τῇ μεγάλῃ Βρεττανίᾳ ἐκδίδονται σήμερον 1885 ἐφημερίδες καὶ 818 περιοδικὰ ἤτοι ἐν συνόλῳ 2703, ὧν 486 ἐφημερίδες καὶ 598 περιοδικὰ ἐν Λονδίνῳ. Τῶν ἐφημερίδων 542 εἶνε φιλελεύθεραι, 331 συντηρητικαί, 71 συντηρητικαὶ φιλελεύθεραι καὶ 941 οὐδέτεραι. Τῶν δὲ περιοδικῶν 398 καταγίνονται περὶ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα. Εἰκονογραφημέναι ἐφημερίδες καὶ περιοδικὰ ἐκδίδονται 827, ὧν 33 μετὰ χρωματιστῶν εἰκόνων.

— Κατὰ τὴν République Française, τεραστία εἶνε ἡ διάδοσις τῶν ἐργασιῶν τοῦ γνωστοῦ οἴκου τῶν ἐκδοτῶν Hachette καὶ συντροφίας. Ὁ οἶκος οὗτος λέγεται ὢν ὁ τὰς εὐρυτάτας ἔχων ἐν τῷ κόσμῳ βιβλιοπωλικὰς σχέσεις· ἔχει γῦρον 15,000,000 φράγκων, δημοσιεύει ἓν βιβλίον καθ' ἑκάστην, ἔχει 5000 ἐργάτας καὶ ὑπαλλήλους καὶ ἐξάγει 200,000 δέματα βιβλίων ἐτησίως.

Σελ. 453 στ. 17 γρ. ἐλαστικός.— 458 σημ. 1 φυΤικῶν.—565, 5 κάτ. 81, 9.— 569, 31 ἁπλοῖ στιχουργοί.— 571, 9 ἀντικαταστάσει,— 30 ποικιλίαν σπονδείων —34 (ἴαμβοΝ καὶ τροχαῖοΝ). — 575, 4 προσᾴδωνται. — 576, 13 τεμνόμενοι, — 578, 5 ἀγνοίᾳ των, — 14 αἴσθημα, ἕνα ῥυθμὸν ἀσπαζόμενον, δυσαρεστεῖται. — 579, 39 λόγον τάς. — 580, 5 ἄλλΟν, — 8 ἐξαλειπτ. τὸ ὡς, — 30 οἱ πρός, — 31 ἑαυτῶν, ἀντὶ, — 35 ἐξαλ. τὸ των. — 581, 13 ποιοῦνται. — 643 καὶ 712 ἐν ὑποσημ. ἀντὶ 562 γραπτ. 549. — 723, 40 ἠνΩ/λει. — 726. μελλούσας. — 730, 34 γρ. δέκα ἄρχοντες οἱ τὴν ἐπιστασίαν τῶν ἱερείων καὶ ὡρισμένων τινῶν θυσιῶν ἔχοντες, φροντίζοντες δὲ κτλ. — 751, 10 διὰ ταύτης τῆς ἐπιγραφῆς, ἀλλὰ μᾶλλον εἰκὼν τις ἢ τρίπους κτλ.

ΘΡ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ ΑΘΑΝΑΤΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΩ ΣΥΛΛΟΓΩ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΟΕΔΡΕΙΑΝ ΑΥΤΟΥ ΓΕΝΟΜΕΝΩΝ

(ΕΤΟΣ ΙΒ' ΚΑΙ ΙΓ')

Μέλλω νὰ δώσω λόγον ἐπὶ τῶν πρὸ διετίας πεπραγμένων ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου, καθ' ἣν εἶχον τὴν τιμὴν νὰ προΐσταμαι αὐτοῦ. Ἔχω δὲ ἀπόλυτον ἀνάγκην τῆς εὐμενείας τῶν ἀκροατῶν μου, καθ' ὅσον τὸ ἀντικείμενον ἐφ' οὗ μέλλω νὰ ὁμιλήσω ὡς ἐκ τῆς φύσεώς του εἶναι λίαν ξηρὸν καὶ τῇ ἀληθείᾳ.ἡ σημερινὴ συνεδρίασις θὰ ἦτο πολὺ ἄχαρις, ἂν δὲν ἔμελλε νὰ διαποικιλθῇ ἐκ τοῦ μετ' ἐμὲ λόγου τοῦ ἀξιοτίμου διαδόχου μου.

Ἐν γένει εἰπεῖν, δύναμαι νὰ παρατηρήσω ὅτι ὁ ἡμέτερος Σύλλογος ἐβάδισε σταθερῶς τὴν ὁδὸν ἐν ᾗ διεκρίθη καὶ ἠγαπήθη παρὰ τῆς κοινωνίας· ὁ νεώτερος κανονισμὸς ὅστις ἤρχισεν ἐφαρμοζόμενος ἀπὸ τοῦ προπαρελθόντος ἔτους ἐλειτούργησε τακτικῶς, ἐκτὸς εὐαρίθμων αὐτοῦ διατάξεων, αἵτινες ἔμειναν ἀνενέργητοι, ἕνεκα τοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἀνεφαρμόστου αὐτῶν. Τοιαῦται ἦσαν αἱ ἐπὶ θεμάτων συζητήσεις καὶ ὁ θεσμὸς τῶν ἐκτάκτων μελῶν. Μακρὰ πεῖρα οὐ μόνον τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου ἀλλὰ καὶ ἄλλων πολλῶν, ἀπέδειξεν ὅτι συζητήσεις ἐπὶ θεμάτων εἶναι ἀδύνατοι τοὐλάχιστον ἐπὶ τοῦ παρόντος. Δὲν θέλω νὰ ἐξετάσω τοὺς λόγους τούτου, ἀναφέρω μόνον τὸ γεγονός, καθ' οὗ οὐδὲν ἴσχυσαν ἐπανειλημμέναι πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν συζητήσεων ἐπὶ θεμάτων ἀπόπειραι. Οὐχ ἧττον ἐναυάγησε καθ' ὁλοκληρίαν ὁ θεσμὸς τῶν ἐκτάκτων μελῶν, διότι ὅπως οὗτος εἶχε καθιερωθῇ ἐν τῷ κανονισμῷ ἦτο ἀδύνατον νὰ ζήσῃ. Τὰ ἔκτακτα ταῦτα μέλη, ἀνήκοντα, ὡς καὶ ἄλλοτε εἶπον, εἰς τὴν τάξιν τῶν ἐμπόρων, κτηματιῶν καὶ βιομηχάνων,ἐκ τῆς ἐμπειρίας τῶν ὁποίων πολλὰ ἠδύνατο νὰ καρπωθῇ ὁ σύλλογος εἶχον ἓν μόνον δικαίωμα καὶ μίαν ὑποχρέωσιν· ἀμφότερα δὲ ταῦτα ἀνελύοντο ἁπλούστατα εἰς τὴν πληρωμὴν τῆς ἐτησίας ἐκ 12 δραχμῶν συνδρομῆς των καὶ πλέον οὔ. Τοιουτοτρόπως τὰ ἀθρόως κατ' ἀρχὰς καταταχθέντα μέλη ταῦτα, ἅτινα κατὰ παραδρομὴν ὠνομάζοντο μέλη ἀντὶ νὰ ὀνομάζωνται πόροι τοῦ Συλλόγου, ἢ ἀμέσως κατόπιν παρῃτήθησαν ἢ οὐδὲν συνεισέφερον τῷ Συλλόγῳ.

Κατὰ τὴν ἄρτι λήξασαν διετίαν ἐγένοντο διάφοροι μεταβολαὶ ἐν τῷ μητρώῳ τοῦ Συλλόγου.

Προσετέθησαν ἐν ὅλῳ μέλη 112 ἤτοι 42 ὀλιγώτερα τῶν ἐπὶ ἓν ἔτος μόνον ἀπὸ τοῦ 1875—1876 προστεθέντων· τοῦτο δὲ διότι κατὰ τὸ ἔτος

1 Ἀνεγνώσθη τῇ 20 8βρίου 1878.

ἐκεῖνο ὅπερ ἦτο τὸ πρῶτον, καθ' ὃ ἐτίθετο εἰς ἐνέργειαν ὁ νέος κανονισμὸς τοῦ Συλλόγου, εἶχε προστεθῆ ἡ πολυάριθμος καὶ τέως ἄγνωστος τάξις τῶν ἐκτάκτων μελῶν, ὧν ἡ κατάταξις ἐγίνετο διὰ τὸ πρωτοφανὲς ἀθροωτέρα.

Ἐκ τῶν 112 προστεθέντων τούτων μελῶν, 42 ἀνήκουσιν εἰς τὴν τάξιν τῶν τακτικῶν ἐξ ὧν 21 ἐνεργὰ καὶ 15 πάρεδρα, 24 εἰς τὴν τῶν ἀντεπιστελλόντων, 38 εἰς τὴν τῶν ἐπιτίμων καὶ 8 εἰς τὴν τῶν ἐκτάκτων.

Ἐπίσης καὶ ἄλλαι μεταβολαὶ καὶ μεταθέσεις ἀπὸ τάξεως εἰς τάξιν καὶ διαγραφαὶ γενναῖαι ἐγένοντο διαφόρων μελῶν μὴ ἐκπληρωσάντων τὰς πρὸς τὸν Σύλλογον καὶ ἰδίως τὰς πρὸς τὸ ταμεῖον αὐτοῦ ὑποχρεώσεις των.

Κατὰ τὴν παρελθοῦσαν διετίαν ὡς ἀπὸ συμπτώσεως, ἠδύνατό τις εἰπεῖν, ἐπανῆλθον εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Συλλόγου καὶ ἐνίσχυσαν τὰς δυνάμεις του πλεῖστα μέλη αὐτοῦ ἀπελθόντα κατὰ καιροὺς εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ Γερμανίαν πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἐπιστημονικῶν αὐτῶν σπουδῶν.

Περὶ πασῶν τῶν μεταβολῶν τούτων, ὧν ἡ ἀφήγησις θὰ εἶναι μακρὰ, θέλετε μοὶ ἐπιτρέψει καὶ οὐχὶ μετὰ πολλῆς δυσαρεσκείας ἐλπίζω νὰ παραπέμψω ὑμᾶς εἰς τὴν προσεχῶς ἐκτυπωθησομένην λογοδοσίαν ταύτην, ἐν ᾗ θὰ καταχωρισθῶσι μακροὶ περὶ τούτου πίνακες.[1]

Δὲν δύναμαι ὅμως νὰ μὴ ἀναφέρω κατ' ὄνομα τὰς μεταβολὰς τὰς ὁποίας ὁ ἀμείλικτος θάνατος ἐπέφερεν ἐν τῷ μητρώῳ τοῦ Συλλόγου, αἵτινες εἰσὶ τοσούτῳ πλειότεραι ὅσῳ καὶ τὸ διάστημα εἰς ὃ ἀναφέρεται ἡ παροῦσα λογοδοσία εἶναι διετές. Τοιουτοτρόπως ἀπωλέσαμεν τὰ ἐπίτιμα μέλη Σοφοκλῆν Οἰκονόμου τὸν ἐξ Οἰκονόμων, τὸν Κωνσταντῖνον Πὼπ, τὸν Γεώργιον Σκαβολίδην, τὸν Ἰωάννην Καλλέργην καὶ τὸν Δημήτριον Θωμαΐδην· ἐπίσης δὲ καὶ τὸ τακτικὸν καὶ ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων μελῶν τοῦ Συλλόγου Κωνσταντῖνον Μεϊμάρην, ἀφαρπαγέντα ἐκ τῆς ζωῆς περὶ τὸ τέλος τῶν σπουδῶν του ἐν ξένῃ γῇ μακρὰν τῆς πατρίδος καὶ τῶν οἰκείων.

Ἐν συνόλῳ ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν ἀνέρχεται εἰς 599 αὐξηθεὶς κατὰ 64 μέλη. Ἐκ τούτων τακτικὰ εἰσὶν 140 (ἐξ ὧν πάλιν ἐνεργὰ 85 καὶ πάρεδρα 55), ἐπίτιμα 173, ἀντεπιστέλλοντα 235 καὶ ἔκτακτα 51. Κατοικοῦσι δὲ ἐν Ἀθήναις 311, ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις καὶ τῷ ἐξωτερικῷ 288.

Κατὰ τὴν λήξασαν διετίαν ὁ Σύλλογος συνῆλθεν εἰς 83 συνεδριάσεις ἤτοι 44 μὲν τὸ ιβ' καὶ 39 τὸ ιγ' ἔτος· ἐκ τούτων 35 ἦσαν τακτικαὶ ἀφορῶσαι τὰς τακτικὰς ἐργασίας τοῦ Συλλόγου καὶ 48 ἔκτακτοι. Ὁ μικρότερος ἀριθμὸς τῶν κατὰ τὸ ιγ' ἔτος συνεδριάσεων ὀφείλεται εἰς τὴν ἐπελθοῦσαν προσωρινὴν παῦσιν τῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ ὡς ἐκ τῶν ἰδιαιτέρων περιστάσεων, ἐν αἷς εὑρέθη ἡ Πατρὶς κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, δι' ἃς καθυστέρησε καὶ ἡ διὰ τὸ προπαρελθὸν ἔτος λογοδοσία.

Πρὶν ἢ προβῶ εἰς συντομωτάτην ἀφήγησιν τῶν κατὰ τὰς συνεδριάσεις

1 Οἱ πίνακες οὗτοι καὶ τὰ ὀνόματα τῶν προστεθέντων μελῶν ὡς καὶ ἄλλαι πληροφορίαι θέλουσι δημοσιευθῆ εἰς τὸ χωριστὰ ἐκτυπωθησόμενον τεῦχος τῆς λογοδοσίας.

ταύτας πεπραγμένων, κατὰ καθῆκον ἐκφράζω τὰς εὐχαριστίας μου πρὸς πάντα τὰ μέλη τοῦ Συλλόγου διὰ τὴν προθυμίαν μεθ' ἧς παρέσχον πάντοτε τὰς δυνάμεις αὐτῶν εἰς προβιβασμὸν τῶν καθ' ὅλου ἐργασιῶν τοῦ Συλλόγου.

Πάντα τὰ τῆς ἐσωτερικῆς ὑπηρεσίας τοῦ Συλλόγου ἐγένοντο τακτικῶς κατὰ τὴν λήξασαν διετίαν· ἰδίως ἐγκαίρως ἐψηφίσθησαν οἱ προϋπολογισμοί, ὧν ὁ μὲν τοῦ ιβ' ἔτους ἀνῆλθεν εἰς ἔσοδα μὲν 15,387.63 καὶ εἰς ἔξοδα 12,893.63, ὁ δὲ τοῦ ιγ' ἔτους εἰς ἔσοδα δρ. 12,292 καὶ εἰς ἔξοδα 11,520. Κατωτέρω δὲ θέλω κάμει λόγον περὶ τῶν ἐπελθουσῶν κατ' ἀνάγκην μεταβολῶν ἐν αὐτοῖς.

Ἐπίσης κατὰ τὰς ὑπὸ τοῦ κανονισμοῦ ὡρισμένας συνεδριάσεις ἀνεγνώσθησαν αἱ ἐκθέσεις τῶν ἐξελεγκτικῶν ἐπιτροπῶν οὐ μόνον τῆς ἐφορείας τοῦ Συλλόγου καὶ τῆς κοσμητείας τῆς ἐνταῦθα σχολῆς τῶν Ἀπόρων παίδων, ἀλλὰ καὶ τῶν σχετικῶν κοσμητειῶν τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τοιούτων σχολῶν. Ἐκ τῶν ἐκθέσεων τούτων, ἀναγνωσθεισῶν ὑπὸ τοῦ εἰσηγητοῦ κ. Γρηγορίου Μάνου διὰ τὸ ια' ἔτος καὶ τοῦ κ. Ἰωάννου Εὐκλείδου διὰ τὸ ιβ', καὶ ἃς ἐπεκύρωσεν ὁ Σύλλογος κατεδείχθη δ' ὅτι αἵ τε δύω ἐφορεῖαι τῶν δύω τούτων ἐτῶν, ὧν εἶχον τὴν τιμὴν νὰ προΐσταμαι, καὶ αἱ κοσμητεῖαι τῶν σχολῶν ἐξεπλήρωσαν τὸ καθῆκόν των.

Ἐν μιᾷ τῶν συνεδριάσεων τοῦ ιβ' ἔτους, ἀπεφασίσθη ἡ ἀναβληθεῖσα ἔκδοσις τοῦ περιοδικοῦ τοῦ Συλλόγου. Τῷ ὄντι ὁ Σύλλογος, ὡς ἐν τῇ τοῦ προπαρελθόντος ἔτους λογοδοσίᾳ εἶχον ἀναφέρει, μὴ διαθέτων ἀρκοῦντα χρηματικὰ μέσα, εἶχεν ἀναβάλει τὴν ἔκδοσίν του· κατὰ τὸ α' ὅμως τῶν ἐξελεγχομένων δύω ἐτῶν, ἀνέθεσεν ὑπὸ ὅρους ψηφισθέντας ὑπ' αὐτοῦ τούτου τὴν ἔκδοσιν αὐτοῦ εἰς τὸν φιλόκαλον τυπογράφον κ. Σαράντην Οἰκονόμου. Κατὰ τοὺς ὅρους τούτους ὑπεχρεώθη ὁ Σύλλογος νὰ ἐκδίδῃ ἐπὶ τετραετίαν πρὸς ὄφελος τοῦ ἐκδότου τὸ περιοδικόν του, παρέχων ἐτησίαν ὑπὸ τὴν ἔγκρισιν τῆς ἐπὶ τοῦ περιοδικοῦ ἐπιτροπῆς πεντακοσιόδραχμον ἀμοιβὴν διὰ τὰ δύω πρῶτα ἔτη.

Χαίρω πολὺ διότι δύναμαι ν' ἀναγγείλω ὅτι παρὰ τοὺς ὑπό τινων μελῶν κατ' ἀρχὰς ἐκφρασθέντας φόβους, τὸ περιοδικὸν ἐκδίδοται τακτικώτατα, τυγχάνον πολλῆς τῆς ὑποδοχῆς παρὰ τῷ κόσμῳ τῶν γραμμάτων· ὁ ἐγχώριος καὶ ὁ εὐρωπαϊκὸς τύπος πολλοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ γράφουσιν ἐπαίνους, περιοδικὰ δέ τινα, καὶ ἰδίως ἡ Revue Archéologique τῶν Παρισίων, δημοσιεύουσι τακτικῶς ἀνάλυσιν αὐτοῦ.

Ἐπίσης καθ' ἑτέραν συνεδρίασιν ὁ Σύλλογος τῇ προτάσει τοῦ τακτικοῦ αὐτοῦ μέλους κ. Κωνσταντίνου Βάμβα, ἐνόμισεν ἀναγκαῖον διὰ συστάσεως εἰδικῆς ἐπιτροπῆς συγκειμένης ἐκ τῶν κκ. Κ. Βάμβα, Γ. Μάνου, Ε. Δραγούμη, Ν. Λεβίδου καὶ ἐμοῦ, νὰ προσέλθῃ ἀρωγὸς τῶν δυστυχῶν ἐν Ἠλείᾳ ἐξ Ἰταλίας μεταναστῶν, οἵτινες γνωστοὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἑλληνοαλβανοί, ἀφήσαντες τὴν ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη ξενίσασαν αὐτοὺς Ἰταλίαν, εἶχον ἐπανέλθει εἰς τὴν κοινὴν πατρίδα ἵνα ταλαιπωρηθῶσιν ἐπὶ τοσοῦτον μονονουχὶ ὡς ἄγριοι

ἀποδιωκόμενοι ἐκ τῶν παραχωρηθεισῶν αὐτοῖς γαιῶν. Εἶναι τῇ ἀληθείᾳ λυπηρόταται αἱ πληροφορίαι, αἵτινες κατὰ τὸ διάστημα τῶν ἐκεῖ ταλαιπωριῶν ἐστέλλοντο ἡμῖν. Ἡ συσταθεῖσα ἐπιτροπή, ἧς κύριον μέλος ἦν ὁ τοσαύτας πολυτίμους πληροφορίας διὰ δύω ὁμιλιῶν του, δοὺς ἡμῖν περὶ τῶν Ἑλληνοαλβανῶν κ. Κωνσταντῖνος Βάμβας, προέβη εἰς διαφόρους ἐνεργείας, μετέβη πολλάκις παρὰ τῷ κ. ὑπουργῷ τῶν ἐσωτερικῶν, ἐξέδωκε ψήφισμα πρὸς τοὺς κατοίκους τῶν γειτονικῶν εἰς τὰς παραχωρηθείσας πρὸς αὐτοὺς γαίας χωρίων, διαφωτίζον τὴν καταγωγὴν τῶν μεταναστῶν, καὶ ἐπικαλούμενον τὰς ὑπὲρ αὐτῶν προσπαθείας πάντων τῶν ἐκεῖσε μελῶν τοῦ Συλλόγου καὶ ἰδίως τῆς κοσμητείας τῆς ἐν Πάτραις σχολῆς τῶν Ἀπόρων παίδων. Αἱ ἐνέργειαι αὗται τῆς ἐπιτροπῆς ἂν καὶ δὲν δύναμαι νὰ εἴπω ὅτι ἐξωμάλυναν τὴν ὑπόθεσιν τῶν δυστυχῶν μεταναστῶν, οὐχ ἧττον πολὺ διηυκόλυναν αὐτήν. Θὰ παρέλειπον δὲ καθῆκον, ἐὰν ἐπὶ τῇ περιστάσει ταύτῃ δὲν ἀνέφερον ἰδιαιτέρως τὸ ὄνομα τοῦ ἐφόρου τῆς ἐν Πάτραις σχολῆς τῶν Ἀπόρων παίδων κ. Ν. Πάνου, ὅστις ἀληθῶς ὑπῆρξεν ἐκ τῶν ὀλίγων εὐεργετῶν τῶν δυστυχῶν τούτων.

Ἐκτὸς τῶν πρὸς ἐγκαθίδρυσιν τῶν μεταναστῶν τούτων ἐνεργειῶν του, ὁ Σύλλογος πιστὸς εἰς τὸ πρόγραμμα αὐτοῦ ἐφρόντισεν ἀμέσως καὶ περὶ τῆς πρώτης πνευματικῆς αὐτῶν τροφῆς, συστήσας σχολὴν παρ' αὐτοῖς καὶ διορίσας ἐν αὐτῇ διδάσκαλον τὸν ἱερομόναχον Γρηγόριον Βισκόντην, ὅστις ὡς γινώσκων τὴν Ἰταλικὴν ἐγένετο καὶ ἐφημέριός των.

Κατὰ τὴν λήξασαν διετίαν ὁ Σύλλογος ἕνα μόνον δραματικὸν διαγωνισμὸν ἐτέλεσε κατὰ τὸ ἔτος 1876 πρὸς τὸ 1877, οὐχὶ δὲ καὶ κατὰ τὸ β' τῶν ἐξελεγχομένων ἐτῶν, οὐδενὸς παρουσιασθέντος ἔργου κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην περίοδον. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος τελεσθέντι τοιούτῳ, οὐδὲν τῶν ὑποβληθέντων ἔργων ἠξιώθη κἂν μνείας ὑπὸ τοῦ εἰσηγητοῦ κ. Ῥοΐδου, οὗ ἡ ἐπὶ τούτου ἔκθεσις μᾶς ἐκληροδότησεν φιλολογικὸν ἀγῶνα, ὃν μετὰ πολλῆς προσοχῆς ἠκολούθησεν ἡ Ἀθηναϊκὴ κοινωνία.

Ἐν μιᾷ τῶν κατὰ τὴν παρελθοῦσαν διετίαν συνεδριάσεων τοῦ Συλλόγου ἀνεγνώσθη ἔγγραφον ἀνωνύμου προσφέροντος 500 δραχμὰς κατὰ διετίαν πρὸς σύστασιν διαγωνισμοῦ ἐκδόσεως βιβλίων χρησίμων ταῖς ὑπὸ τοῦ Συλλόγου διατηρουμέναις σχολαῖς. Ἡ ἐφορεία τοῦ Συλλόγου εὐγνωμόνως δεξαμένη τὴν δωρεὰν τοῦ γενναίου δωρητοῦ προέτεινεν εἰς τὸν Σύλλογον, ὅπως καὶ αὐτὸς προσφέρῃ κατὰ διετίαν 500 δραχ. καὶ οὕτως ὁ διαγωνισμὸς γείνῃ ἐτήσιος· ὁ Σύλλογος ἐδέχθη τοῦτο καὶ κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος πρόκειται νὰ γείνῃ ἡ ἔναρξις τοῦ διαγωνισμοῦ τούτου.

Ὁ Σύλλογος τιμῶν τὴν μνήμην τοῦ πρὸ διετίας ἀποπτάντος εἰς τοὺς οὐρανοὺς Θεοδώρου Καρούσου τοῦ τοσοῦτον ἀγαπήσαντος αὐτὸν ἐτέλεσε τὸ πολιτικὸν αὐτοῦ μνημόσυνον, καθ' ὃ τὸ τακτικὸν μέλος τοῦ συλλόγου κ. Σπυρίδων Παπαγεωργίου ἀνέγνωσε τὴν βιογραφίαν αὐτοῦ, μεθ' ὃ ὁ Σύλλογος ὁμοθυμαδὸν

ἐψηφίσατο τὴν ἐν τῇ αἰθούσῃ τῶν συνεδριάσεων ἀνάρτησιν τῆς εἰκόνος τοῦ ἀοιδίμου εὐεργέτου του.

Ὁ Σύλλογος ἐπίσης σύσσωμος ἠκολούθησε τὴν κηδείαν τῶν ὀστῶν τοῦ πρωτοστάτου τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἔθνους τοῦ ἀοιδίμου Κοραῆ, μετενεχθέντων ἐνταῦθα ὑπὸ τῶν τέκνων τῆς εὐγνωμονούσης πατρίδος. Ἐπὶ τῇ περιστάσει ταύτῃ ὁ Σύλλογος εἴπερ τις καὶ ἄλλος συμμεριζόμενος τὴν ἁγίαν συγκίνησιν, ἥτις κατεῖχε τὰς καρδίας πάντων, ἐξέδωκε ψήφισμα ἀνάλογον πρὸς τὴν μνήμην τοῦ Κοραῆ, τὰ δὲ ἔκτακτα αὐτοῦ μέλη αὐθορμήτως ὑπείκοντα εἰς αὐτὸ ἔκλεισαν τὰ καταστήματά των καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς κηδείας.

Ὀλίγον μετὰ τοῦτο χρόνον πᾶσα ἡ Ἑλλὰς ἐξύπνησε μίαν πρωΐαν μαυροφορεμένη. Εἶχεν ἀποθάνει ὁ Κανάρης. Πρῶτος ὁ Σύλλογος ἐναπέθεσε παρὰ τὸ φέρετρον τοῦ πυρπολητοῦ στέφανον ἐκ δάφνης· ἐν σώματι συνώδευσε μέχρι τοῦ τάφου ἐκεῖνον, οὗ τὴν γῆν τὴν καλύψασαν αὐτὸν ἦτο μετὰ ταῦτα πεπρωμένον νὰ ῥυπάνῃ ὁ ποῦς ἑνὸς ἀγγλοτούρκου ναυάρχου. Ναὶ τὴν ἡμέραν ἐκείνην δὲν ἐκηδεύομεν μόνον τὸν Κανάρην, ἐκηδεύομεν ὁλόκληρον τὸ 1821.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὁ Σύλλογος πενθηφορῶν καὶ ἐξωτερικῶς καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἐτέλεσε τὸ πολιτικὸν τοῦ Κανάρη μνημόσυνον κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ ἐθνικὸς ποιητὴς κ. Ἀχιλλεὺς Παράσχος δι' ἐλεγείου ἀνυψωθέντος, δύναμαι εἰπεῖν, μέχρι τοῦ ὕψους τοῦ ἐξυμνηθέντος θέματος, ἀνεβίβασε τὰς ταπεινὰς ψυχάς μας ἀπὸ τοῦ μαρασμοῦ τοῦ κατατρώγοντος τὴν πατρίδα μας, ἀλλὰ δυστυχῶς μόνον διὰ τὴν ἑσπέραν ἐκείνην.

Ὀλίγισται ἡμέραι παρῆλθον καὶ ὁ Σύλλογος ἐν τῇ προσωρινῶς καταλαβούσῃ τὸ Ἔθνος συγκινήσει ἐπὶ τοῖς παθήμασι τῶν δούλων αὐτοῦ ἀδελφῶν, συγκινήσει ἧς ἡ μικρὰ διάρκεια ἀπόδειξε πόσον ἀπολειπόμεθα τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τοῦ 1821 καὶ ὅτι πραγματικῶς μετ' αὐτῶν συνεκηδεύσαμεν τοὺς ἐθνικοὺς πόθους καὶ τὰς ἐθνικὰς ἐλπίδας, ἀνέστειλε τὰς ἐργασίας αὐτοῦ ἐπὶ διαστήματι πλέον τοῦ μηνός, ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου δὲν ἔπαυσε νὰ ἐπιλαμβάνηται πάσης περιστάσεως ἵνα ἀναζωπυρῇ τὸν ἱερὸν ἐκεῖνον ἐνθουσιασμὸν δι' οὗ καὶ μόνον μεγαλουργοῦσι τὰ ἔθνη. Οὕτω ἐτέλεσε δημοτελέστατον μνημόσυνον ἐν τῷ Ναῷ τῆς ἁγίας Εἰρήνης ὑπὲρ τῶν ἐν Μακρυνίτζᾳ πεσόντων, κατὰ τὸ ὁποῖον τῇ ἐντολῇ αὐτοῦ ὁ κ. Ἰγνάτιος Μοσχάκης τακτικὸν μέλος ἐξεφώνησε κατάλληλον λόγον· ἠκολούθησε παρασχὼν ὡς κοσμήτορα τὸν πρόεδρον αὐτοῦ τὴν κηδείαν τοῦ Καρόλου Ὄγγλ, τοῦ τὴν ἰδίαν ζωὴν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μας θυσιάσαντος, καὶ ἐκ τῶν πρώτων ἔσπευσε νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἐθνικὴν εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν μεγάτιμον τῆς Γαλλίας πολίτην τὸν Λέοντα Γαμβέταν, ἐπὶ τοῖς φιλελληνικοῖς αἰσθήμασιν ἃ διετράνωσε καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ, ὅτε ἡ Πατρὶς ἐγκατελείπετο παρημελημένη καὶ παρὰ τῶν τέκνων της καὶ παρ' ἐκείνων οἵτινες λησμονοῦντες τὰ ὑποσχεθέντα, θέλουν νὰ πείσωσι σήμερον τὴν Εὐρώπην ὅτι οἱ δοῦλοι ἀδελφοί μας ἐλησμόνησαν τῶν ἐθνισμόν των.

Ὑπὸ τῶν αὐτῶν αἰσθημάτων ὠθούμενος ὁ Σύλλογος ἐτέλεσε μεγαλοπρεπέστατα κατὰ τὴν διετίαν ταύτην τὴν τελετὴν τῆς 25 Μαρτίου ἐν ταῖς αἰθούσαις τοῦ Δημαρχείου Ἀθηνῶν. Καὶ κατὰ μὲν τὸ α' ἔτος ἐξεφώνησε πεζὸν λόγον ὁ κ. Ἀριστείδης Οἰκονόμος, κατὰ δὲ τὸ β' ὁ κ. Τιμολέων Φιλήμων, ποίημα δὲ κατ' ἀμφότερα ὁ δημοφιλὴς Ἀχ. Παράσχος.

Αἱ μετὰ τῶν λοιπῶν ἑλληνικῶν συλλόγων σχέσεις ἡμῶν οὐ μόνον δὲν παρημελήθησαν, ἀλλὰ καὶ ἐπολλαπλασιάσθησαν. Οὕτω συνήψαμεν σχέσεις μετὰ τῶν ἑξῆς σωματείων· 1) μετὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων γνώσεων εταιρείας ὁ *Μουσηγέτης*· 2) μετὰ τῆς ἐφορείας τῆς ἐν Πέρα σχολῆς τῶν Ἀπόρων κορασίων· 3) μετὰ τῆς ἐφορείας τῆς ἐν Μικρασίᾳ κοινότητος τῶν νέων Φωκῶν· 4) μετὰ τοῦ ἐν Μεσολογγίῳ συλλόγου τὸ *Παναιτώλιον*· 5) μετὰ τοῦ ἐν Πάτραις *Ἀχαϊκοῦ Συνδέσμου*· 6) μετὰ τοῦ ἐν Κορθίῳ τῆς Ἄνδρου ὁ *Σύνδεσμος*· 7) μετὰ τοῦ ἐν Ἀνδριανουπόλει *Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου*· 8) μετὰ τῶν ἐν Κεφαλληνίᾳ φιλοπροόδων συλλόγων *Ἠὼς* καὶ *Ἐλπίς*· 9) μετὰ τοῦ ἐν Τραπεζοῦντι συλλόγου τῶν φιλομαθῶν ὁ *Ξενοφῶν*· 10) μετὰ τοῦ ἐνταῦθα συλλόγου ἡ *Ἑστία*· 11) μετὰ τοῦ Μουσείου Σμύρνης· 12) μετὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει συλλόγου *Παρθενῶνος*.

Καὶ αἱ μετὰ τῶν ξένων ἐπιστημονικῶν σωματείων σχέσεις ἡμῶν ἐξηκολούθησαν κρατυνόμεναι. Οὕτως ὁ μὲν Σύλλογος πρὸς ἐνθάῤῥυνσιν τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν ἐν Γαλλίᾳ κατέστησεν ἡμᾶς ἀντιπροσώπους του ἐνταῦθα, ἡ δὲ αὐτοκρατορικὴ ῥωσικὴ ἀρχαιολογικὴ ἑταιρεία, ἡ ἐν Βιέννῃ Ἀκαδήμεια τῶν ἐπιστημῶν, τὸ Σμιθσώνειον πανεπιστήμιον καὶ ἡ Ἀκαδήμεια Χάβαρδ ἐν Ἀμερικῇ ἀπέστειλαν ἡμῖν τὰς δημοσιεύσεις των, τὸ δὲ Πανεπιστήμιον τοῦ Ὁλλανδικοῦ Λουγδούνου ἀπέστειλε διὰ τοῦ ἐν Πειραιεῖ προξενείου τῶν Κάτω Χωρῶν τῷ ἡμετέρῳ Συλλόγῳ τὸ ἐπὶ τῇ τριακοσιαετηρίδι αὐτοῦ κοπὲν μετάλλιον.

Ἡ ἐφορεία τοῦ Συλλόγου συνῆλθε κατὰ τὴν λήξασαν διετίαν εἰς τὰς κεκανονισμένας καὶ πλείονας τούτων συνεδριάσεις πρὸς σύσκεψιν ἐπὶ διαφόρων ἀντικειμένων ἀφορώντων τὰ συμφέροντα τοῦ Συλλόγου· συνέκειτο δ' ἐξ ἐμοῦ ὡς προέδρου, τῶν ἀντιπροέδρων κκ. Ν. Σολομοῦ καὶ Ν. Χατζίσκου διὰ τὸ α' καὶ Ι. Βάμβα διὰ τὸ β' ἔτος, τοῦ γενικοῦ γραμματέως κ. Μ. Π. Λάμπρου, τοῦ α' εἰδικοῦ κ. Α. Σουλτάνη, τοῦ β' εἰδικοῦ κ. Ἀλεξ. Α. Ῥαγκαβῆ διὰ τὸ α' καὶ Α. Τομπάζη διὰ τὸ β' ἔτος, τοῦ ταμίου κ. Σ. Κωνοφάου, τοῦ ἐπιμελητοῦ τῆς βιβλιοθήκης κ. Π. Ι. Φέρμπου καὶ τοῦ διευθυντοῦ τοῦ ἀναγνωστηρίου κ. Α. Μάνου.

Ἐνταῦθα δὲ ὄντος τοῦ λόγου, ἐκφράζω τὰς εὐχαριστίας μου πρὸς τὰ ἀξιότιμα μέλη τῆς Ἐφορείας διὰ τὴν μετ' ἀφοσιώσεως ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων των, ἰδίως δὲ τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ Συλλόγου πρὸς τὸν ἀκάματον ἐπίτιμον πρόεδρον ἡμῶν κ. Κωνσταντῖνον Παπαρρηγόπουλον, τὸν προθυμότατον ἀρωγὸν τῶν ἐργασιῶν μας.

Ἐκτὸς τῶν τακτικῶν ἀναγνωσμάτων ἐλειτούργησε κατὰ τὸ παρελθὸν

ἔτος ὁ θεσμὸς τῶν δημοσίων μαθημάτων, διδαξάντων τῶν κκ. Ι. Μοσχάκη ἑρμηνείαν τῶν ἱερῶν γραφῶν, Θ. Φλογαΐτου συνταγματικὸν δίκαιον, Τ. Ἀργυροπούλου ἀρχὰς φυσικῶν ἐπιστημῶν, Α. Στούπη φυσικὸν δίκαιον, Ι. Βάμβα ὑγιεινὴν, Σπ. Π. Λάμπρου ἱστορίαν καὶ Α. Ῥαγκαβῆ γεωγραφίαν. Δυστυχῶς δὲν δύναμαι νὰ ὁμιλήσω καὶ περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῶν, διότι ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν ἔναρξιν αὐτῶν ἐπῆλθον αἱ ἔκτακτοι τῆς πατρίδος περιστάσεις ἕνεκεν τῶν ὁποίων διεκόπησαν, οὐχ ἧττον δύναμαι ν' ἀναγγείλω εὐχαρίστως ὅτι καὶ κατὰ τὴν μικρὰν αὐτὴν διάρκειαν παρετηρήθη μεγάλη προθυμία ἐκ μέρους τῶν κυρίων ἀκροατῶν.

Κατὰ τὴν λήξασαν διετίαν ἀνεγνώσθησαν διατριβαὶ μελῶν 44 αἱ ἑξῆς:

α' *Ἐπιτίμων*

Τοῦ κ. Ἀλεξάνδρου Ρ. Ῥαγκαβῆ *περὶ ἐθνικοῦ θεάτρου.*

Τοῦ κ. Κ. Νέγρη, *ἄνθρωπος πεπαιδευμένος δύναται νὰ εἶναι ἄθεος ἢ ἄθρησκος;*

Τοῦ κ. Ἀριστ. Οἰκονόμου, *περὶ τοῦ προσωπικοῦ ἐν τῇ πολιτείᾳ συνδέσμου τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ στρατιωτικῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἰδιοφυΐας.*

Τοῦ κ. Ἰουλίου Τυπάλδου, μετάφρασις τοῦ γ' ᾄσματος *τῆς Ἐλευθερωμένης Ἱερουσαλὴμ τοῦ Τάσσου.*

Τοῦ κ. Σπυρ. Ζαμπελίου, *γλωττικὴ ἐπίκρισις τοῦ ῥήματος Θουράω.*

Τοῦ κ. Α. Λασκαράτου, *Δοκίμιον ποιητικῆς.*

Τοῦ κ. Α. Ρ. Ῥαγκαβῆ, *περὶ Ἑλληνικῆς ποιήσεως.*

Τοῦ κ. Κ. Παπαρρηγοπούλου, *περὶ τῆς νέας ἱστοριογραφίας καὶ ἰδίως περὶ Μακώλαιϋ.*

Τοῦ κ. Γ. Σουρία, *περὶ Μιθριδάτου.*

Τοῦ κ. Α. Ρ. Ῥαγκαβῆ, *περὶ τῆς παρ' ἡμῖν στιχουργίας.*

Τοῦ κ. Δ. Πανταζῆ, *περὶ Ζηνοβίας βασιλίσσης τῆς Ἀνατολῆς.*

β' *Τακτικῶν*

Τοῦ κ. Θ. Μπαλτῆ, *ἡ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος.*

Τοῦ κ. Κ. Βάμβα, *περὶ τῶν ἐξ Ἰταλίας μεταναστευσάντων Ἑλληνοαλβανῶν.*

Τοῦ κ. Ε. Ζαλοκώστα, *ὁ κώδων τῆς Ἀναστάσεως, ἀγροτικὴ πρόληψις.*

Τοῦ κ. Ι. Ἰσιδωρίδου Σκυλίσση, *περὶ Ἠλία Ταντάλίδη.*

Τοῦ κ. Χαρ. Ἀγγελάκη, *περὶ τῶν δικαιωμάτων καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀντιπροσωπείας τῶν μειοψηφιῶν.*

Τοῦ κ. Κ. Ξένου, *περὶ Γερασίμου Λιβαδᾶ.*

Τοῦ κ. Δ. Κοκκίδου, *περὶ κινήσεως τοῦ ἡλίου ἐν τῷ χώρῳ.*

Τοῦ κ. Α. Μανούσου, *Μετάφρασις τοῦ Α' τῆς Ἰλιάδος εἰς τὴν καθωμιλημένην.*

Τοῦ κ. Α. Βλάχου, *περὶ νεωτέρας ἑλληνικῆς ποιήσεως καὶ ἰδίως περὶ Γ. Ζαλοκώστα.*

Τοῦ κ. Α. Παρέσχου, *δύο ᾄσματα τοῦ Ἀλφρέδου.*

Τοῦ κ. Α. Βερναρδάκη, *περὶ φόρων.*

Τοῦ κ. Κ. Βάμβα, *περὶ Ἀλβανίας καὶ Ἀλβανῶν.*

Τοῦ κ. Τ. Ἀργυροπούλου, *περὶ λαλοῦντος τηλεγράφου ἢ τηλεφώνου.*

Τοῦ κ. Ἐμμ. Ῥοΐδου, *περὶ συγχρόνου κριτικῆς.*

Τοῦ αὐτοῦ, *περὶ συγχρόνου ἑλληνικῆς ποιήσεως.*

Τοῦ κ. Ἰγν. Μοσχάκη, *περὶ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου καὶ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ.*

Τοῦ κ. Θ. Φλογαΐτου, *περὶ ὑποβασίας καὶ ὑπολογίας.*

Τοῦ κ. Σπ. Π. Λάμπρου, *περὶ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου καὶ τῆς ἁλώσεως τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τῶν Φράγκων.*

Τοῦ κ. Α. Βλάχου, *περὶ νέας μεθόδου κριτικῆς.*

Τοῦ κ. Α. Φραβασίλη, *περὶ Σατύρας ἐν τῇ νέᾳ Ῥώμῃ.*

Τοῦ κ. Α. Διομ. Κυριακοῦ, *περὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ παραβάτου.*

Τοῦ κ. Α. Σπαθάκη, *περὶ τῶν παιδαγωγικῶν θεωριῶν τοῦ Πεσταλότση.*

Τοῦ κ. Τιμ. Ἀργυροπούλου, *περὶ φωνογράφου.*

γ' Ἀντεπιστελλόντων

Τοῦ κ. Σπ. Κ. Παππαγεωργίου, *περὶ Θύϊκλεφ, Οὔσσου καὶ Ἱερωνύμου τῶν προδρόμων τῆς μεταρρυθμίσεως.*

Τοῦ κ. Π. Συνοδινοῦ, *ὁ βασιλεὺς τοῦ ἑλλ. γένους καὶ ἡ Δύσις.*

Τοῦ κ. Στεφάνου Καρτούλη, *περὶ ἐντομοβόρων φυτῶν.*

Τοῦ κ. Γ. Νέγκα, *περὶ τῆς προρρήσεως περὶ καταστροφῆς τοῦ πλανήτου μας.*

Τοῦ κ. Στ. Βλαστοῦ, *περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἐξεγέρσεως καὶ τῆς ἐπ' αὐτῆς ἐπιδράσεως τῆς ἐμπορείας.*

Τοῦ κ. Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως, *περὶ τινων ἰδιωτισμῶν τῆς Ἰωνικῆς διαλέκτου καὶ περὶ τῆς τοπογραφίας καὶ τῆς ἀρχαίας ἱστορίας τῆς Φωκαίας.*

Τοῦ κ. Ἰω. Σταματέλου, *Αἱ ἐν Πελοποννήσῳ σκευωρίαι κατὰ τῶν ὀρθοδόξων Ἑλλήνων τῷ 1789 κατ' ἀνέκδοτον χειρόγραφον* καὶ *ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ λογίων τοῦ ις' αἰῶνος.*

Τοῦ κ. Ἀνδρέου Δελλαπόρτα, *περὶ τῶν αἰσθημάτων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὑπὸ ἔποψιν καλολογικήν.*

Εἰς τὰ ἀναγνώσματα ταῦτα συνέρρεε πυκνὸν πλῆθος στενοχωρούμενον ἐν τῇ στενῇ αἰθούσῃ τοῦ παλαιοῦ ἡμῶν καταστήματος· εὐτυχῶς ἤδη ὁ Σύλλογος εὑρίσκεται ἐν ἀξιοπρεπεστάτῳ καταστήματι, περὶ οὗ ἤδη ὁ λόγος.

Ἐκ τῆς κατὰ τὴν 2 Ἰανουαρίου 1877 γενομένης ἐκκυβεύσεως τοῦ πρὸς ἀνέγερσιν σχολῆς ἀπόρων παίδων λαχείου εἰσεπράχθη μετ' ἀπείρους κόπους τὸ ποσὸν τῶν δραχμῶν 24,000, ὅπερ διατεθὲν εἰς ἔντοκα γραμμάτια τοῦ δημοσίου ἀνῆλθε κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἀγορᾶς τῆς παρούσης οἰκίας εἰς δρ. 24,500 περίπου. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἡ κοσμητεία τῆς σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων ἠσχολεῖτο εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ καταλληλοτέρου πρὸς ἀγορὰν οἰκήματος, ἀπορριφθείσης εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τῆς ἰδέας τοῦ ν' ἀναλάβῃ ἡ σχολὴ αὐτὴ τὴν ἀνέγερσιν τοιούτου. Ἡ κοσμητεία ἀναλαβοῦσα μετὰ τῆς διακρινάσης αὐτὴν προθυμίας τὸ ἔργον ἐξήτασε πλέον τῶν 70 οἰκιῶν, ἃς πάσας εὗρεν ἀκαταλλήλους, ἐγνωμοδότησε δὲ τέλος ὑπὲρ τῆς ἀγορᾶς τῆς παρούσης. Μετὰ γνωμοδότησιν ἐπιτροπῆς ἐκλεχθείσης ὑπὸ τοῦ Συλλόγου ἥτις ἐξήτασε καὶ ἐξετίμησεν αὐτήν, προέβη ὁ Σύλλογος ὡς ἐκπροσωπῶν τὴν σχολὴν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος ἔτους εἰς τὴν ἀγοράν της ἀντὶ 62,000 δρ.· ἐξ ὧν τὰς 500 ἐδωρήσατο ὑπὲρ τῆς Σχολῆς ὁ πωλητὴς κ. Δ. Καψάλης. Ἐκ τοῦ ποσοῦ τούτου κατεβλήθησαν δραχ. 31000, τὸ δὲ ὑπόλοιπον ἀνέλαβεν ὁ Σύλλογος ὡς ἐκπροσωπῶν τὴν Σχολήν, νὰ πληρώσῃ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ ἀπέναντι τοῦ πρὸς αὐτὴν ἐνυποθήκου ἐπὶ τῆς οἰκίας ταύτης χρέους αὐτοῦ.

Ἡ πρακτικωτέρα βεβαίως ἔποψις τῶν ἐργασιῶν τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου εἶναι ἡ ἀφορῶσα τὴν σύστασιν καὶ διατήρησιν σχολῶν καὶ ἰδίως σχολῶν ἀπόρων παίδων. Ἐρειδόμενος ἐπὶ τῶν ὑπὸ τῆς Βουλῆς κατ' ἔτος διδομένων αὐτῷ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον 5000 δραχμῶν, εἰργάσθη καὶ κατὰ τὴν διετίαν ταύτην εἰς τὴν ἑδραίωσιν ἰδίως τῶν ὑπαρχουσῶν, αἵτινες μεθ' ὅλην τὴν ἐκ τοῦ Συλλόγου πρόθυμον ἀρωγήν, ἀναλόγως τῶν γλίσχρων αὐτοῦ μέσων καὶ τὴν κοινωνικὴν συνδρομήν, ὁμολογητέον ὅτι ἵστανται πάντοτε ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς, μάλιστα δὲ κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος, καθ' ὃ τοσαῦται ἐθνικαὶ ἀνάγκαι ἀπερρόφων οὐ μόνον τὰ περισσεύματα, ἐξ ὧν ἠδύνατο νὰ ἐλπίζωσιν αὗται, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα.

Μ' ὅλον τοῦτο, καίπερ ἐπειγόμενος ὑπὸ τῶν ἀναγκῶν ἃς ἐξέθεσα, συνέστησε σχολὴν ἐν Πύργῳ καὶ ἀνέλαβε ὑπὸ τὴν προστασίαν του τὴν ἐν Ἄνδρῳ ὑπὸ τοῦ ἐκεῖσε συλλόγου *ὁ Σύνδεσμος* συσταθεῖσαν.

Ἐν τῇ σχολῇ τῶν Ἀθηνῶν διευθυνομένῃ κατὰ τὰ δύο ἔτη τῆς ἐξελεγχομένης διετίας ὑπὸ τοῦ ἐφόρου αὐτῆς κ. Στεφάνου Δραγούμη καὶ τῶν κοσμητόρων κκ. Μ. Κατσίμπαλη, Στ. Ἰωαννίδου, Κ. Λαμπαδαρίου, Μ. Ναύτη, Ε. Δραγούμη καὶ ἀντὶ τούτου παραιτηθέντος τὸ β' ἔτος ὑπὸ τοῦ κ. Ν. Δεικτάκη, κατετάχθησαν κατὰ τὸ α' ἔτος ἐν ὅλῳ μαθηταὶ 330, κατὰ δὲ τὸ β' 359· ἐφοίτησαν δὲ τακτικῶς 223 τὸ α' καὶ 265 τὸ β'. Ἐκ τούτων εἰς τὸ Α' τμῆμα ἀνήκουσιν 120 τὸ α' ἔτος καὶ 162 τὸ β', εἰς τὸ Β' 59 τὸ α' ἔτος καὶ 64 τὸ β' καὶ εἰς τὸ Γ' 44 τὸ α' καὶ 39 τὸ β'. Ἐδιδάχθησαν δὲ ἐν τῷ Γ' Τμήματι ὑπὸ τοῦ διδασκάλου αὐτῶν κ. Δημητρίου Κυβερνίδου, ἀντικα-

ταστήσαντος τὸν ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους μεταβάντα εἰς Γερμανίαν κ. Κωνσταντῖνον Τσούλκαν ἀνάγνωσιν μετὰ τεχνολογικῶν παρατηρήσεων καὶ ἑρμηνείας τοῦ κειμένου, γραμματικήν, ἀριθμητικήν, ἑλληνικὴν ἱστορίαν μετὰ γεωγραφικῶν παρατηρήσεων· ἐν τῷ Β' ὑπὸ τοῦ κ. Σ. Οἰκονόμου ἀνάγνωσιν μεθ' ἑρμηνείας γραφὴν ἀριθμητικὴν καὶ ἱερὰν ἱστορίαν, τέλος ἐν τῷ Α', ὅπερ ἦν διῃρημένον ἕνεκα τῆς πληθύος τῶν μαθητῶν εἰς δύο τάξεις, ἀνάγνωσιν, γραφὴν καὶ ἀρίθμησιν ὑπὸ τῶν κ. Μ. Παυλίδου καὶ Ἰωάννου Βάμβα.

Περὶ τὸ τέλος τοῦ λήγοντος ἔτους ὁ γνωστὸς μουσικοδιδάσκαλος κ. Ἰούλιος Ἔνιγγ ἐδίδαξεν ἀφιλοκερδέστατα καὶ μετὰ πολλῆς προθυμίας φωνητικὴν μουσικήν, εἰς ἣν πολὺ ἐπέδωκαν τὰ πτωχὰ καὶ ἐγκαταλελειμμένα πλάσματα. Εἰς τὸν κ. Ἔνιγγ, τὸν τοσοῦτον ἀφιλοκερδῶς προσενεγκόντα τὰς ὑπηρεσίας του, ὡς καὶ πρὸς ὅλους τοὺς διδασκάλους τῆς Σχολῆς, οἵτινες μετὰ πάσης εὐλαβείας ἐξεπλήρωσαν τὸ καθῆκόν των, ἐκφράζω δημοσίᾳ τὰς εὐχαριστίας τοῦ Συλλόγου.

Περὶ τὸ τέλος τῶν σχολικῶν ἐτῶν ὑπεβλήθησαν οἱ μαθηταὶ εἰς δημοσίας ἐξετάσεις, ἃς ἐτίμησε τὸ λῆξαν ἔτος ἡ παρουσία τοῦ Σ. Μητροπολίτου Ἀθηνῶν τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ Νομάρχου, τοῦ διευθυντοῦ τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ πολλῶν ἄλλων φίλων τῆς σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν.

Εἰς τὰς ἐξετάσεις ταύτας γενομένας ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τῆς ἐξεταστικῆς ἐπιτροπῆς, συνισταμένης διὰ μὲν τὸ α' ἔτος ἐκ τῶν κκ. Α. Σπαθάκη, Π. Φέρμπου καὶ Στ. Ἰωαννίδου, διὰ δὲ τὸ β' ἐκ τῶν κκ. Ἀναστ. Διομ. Κυριακοῦ, Α. Μαστοράκη καὶ Σ. Π. Λάμπρου προσῆλθον ἐκ μὲν τοῦ κατωτάτου τμήματος 20 διὰ τὸ α' ἔτος ἐξ ὧν ἐπροβιβάσθησαν 17, καὶ διὰ τὸ β' 23 ἐξ ὧν ἐπροβιβάσθησαν 19, ἐκ δὲ τοῦ Β' 48 καὶ διὰ τὰ δύο ἔτη ἐξ ὧν ἐπροβιβάσθησαν 32 τὸ α' ἔτος καὶ 38 τὸ β'.

Ἡ ὑγιεινὴ κατάστασις τῶν παίδων ὑπῆρξε σχετικῶς καλλιτέρα τῆς τῶν προηγουμένων ἐτῶν. Οὐχ ἧττον ἐξηκολούθησαν τὰ ἐκ τῆς κακῆς διαίτης προερχόμενα μᾶλλον νοσήματα καὶ ἰδίως τὰ τῶν ὀφθαλμῶν. Κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐμβολιάσθησαν ὑπὸ τοῦ ἰατροῦ κ. Ἰωάννου Βάμβα ὅλοι οἱ ἔχοντες ἀνάγκην ἐμβολιασμοῦ μαθηταί, προθύμως παρασχόντος τὴν αἰτηθεῖσαν δαμαλίδα τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐσωτερικῶν. Κατὰ τὴν διετίαν ταύτην παρέσχε προθυμότατα τὴν συνδρομήν του ὁ ἀπ' ἀρχῆς τῆς συστάσεως τῆς σχολῆς ἰατρὸς κ. Ἀναστ. Ζίννης, ὡς ἐπίσης οἱ κατὰ τὴν διετίαν ταύτην ἐπανακάμψαντες ἐκ τῆς Ἑσπερίας ἰατροὶ κκ. Ι. Βάμβας καὶ Τ. Λούης, οἵτινες σχεδὸν κατὰ πᾶσαν ἑσπέραν προσήρχοντο εἰς τὴν Σχολήν, παρέχοντες ἑαυτοὺς ἀρωγοὺς προθυμωτάτους εἰς πᾶσαν ἀσθένειαν τῶν μικρῶν πλασμάτων. Εἰς τὴν ἐνδελεχῆ ταύτην πρόνοιαν ὀφείλεται ἰδίως ἡ πρόληψις ἀσθενειῶν δυναμένων νὰ ἔχωσι ὀλέθρια ἀποτελέσματα. Ἐπίσης κατὰ τὴν διετίαν ταύτην ὁ μέγας εὐεργέτης τῆς Σχολῆς φαρμακοποιὸς κ. Δ. Βασιλείου, ἐξηκολούθησε παρέχων δωρεὰν ὅλα τὰ ἀπαιτηθέντα φάρμακα, ὧν ἡ ἀξία ἀν-

βαίνει εἰς ὑπέρογκον ποσὸν κατ' ἔτος. Κατὰ καθῆκον ἐκφράζω δημοσίᾳ τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ Συλλόγου εἰς πάντας τοὺς εἰς τὴν νοσολογικὴν κατάστασιν τῆς Σχολῆς παρασχόντας τὰς ὑπηρεσίας αὐτῶν καὶ τὰς ὑλικὰς θυσίας.

Ἕνεκα τοῦ ἀκαταλλήλου τοῦ χώρου κατηργήθη τὸ ἐν τῷ καταστήματι τῆς σχολῆς ἰδιαίτερον νοσοκομεῖον, τῇ συνεννοήσει δὲ μετὰ τοῦ ἀδελφάτου τοῦ δημοτικοῦ νοσοκομείου ἡ *Ἐλπίς*, συνέστη ἐν τούτῳ ἰδιαίτερον τμῆμα διὰ τοὺς μαθητὰς τῆς Σχολῆς περιέχον τέσσαρας κλίνας. Ἐν τῷ τμήματι τούτῳ ἀπέθανεν εἷς παῖς ἐκ τῶν νοσηλευθέντων ἐκ τυφοειδοῦς πυρετοῦ.

Τὰ ἔσοδα τῆς Σχολῆς κατὰ τὸ ἔτος 1876 — 1877 ἀνῆλθον εἰς δραχ. 9,395.55, τὰ δὲ ἔξοδα εἰς δραχ. 8,390.45, μείναντος περισσεύματος δρ. 1005.10· κατὰ τὸ ἔτος 1877—78 τὰ μὲν ἔσοδα μετὰ τοῦ λαχείου ἀνῆλθον εἰς 39,936 $^{25}/_{00}$, τὰ δὲ ἔξοδα εἰς 39517 $^{30}/_{00}$, ὥστε ἔμεινε περίσσευμα δρ. 418 $^{50}/_{00}$.

Τὰ ἔσοδα ταῦτα καθ' ὅλην τὴν διετίαν προῆλθον ἐκ συνδρομῶν, ὧν σπουδαιότεραι ἡ τῆς κ. Κασσαβέτη ἐκ δρ. 336, ἡ τοῦ κ. Καραβία ἐκ δρ. 260. Τὸ κληροδότημα τοῦ Τσουκάτου ἐκ δρ. 1000, ἡ τοῦ Δήμου Ἀθηνῶν ἐκ δρ. 200, ἡ τῆς κ. Γεραλοπούλου ἐκ δρ. 560, ἡ τοῦ κ. Μαρίνου ἐκ τοῦ λαχείου τοῦ παρ' αὐτοῦ δωρηθέντος τῇ σχολῇ μουσικοῦ ὀργάνου δρ. 625, ἡ τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ ἐκ δρ. 149.45, ἡ ἐκ τῶν καθημερινῶν εἰσπράξεων ἐκ τῶν ναῶν τῆς ἁγίας Εἰρήνης καὶ τῶν ἁγίων Θεοδώρων ἐκ δρ. 700.40, ἡ τοῦ κ. Θ. Ῥοδοκανάκη ἐκ δρ. 250, ἡ τοῦ κ. Ῥοδοστάμου ἐκ δρ. 112, ἡ τοῦ κ. Ῥοδοκανάκη ἐκ δρ. 112, ἡ ἐτησία τοῦ κ. Κ. Νέγρη ἐκ δρ. 100· β') ἐκ μερισμάτων τῆς ἀνηκούσης αὐτῇ μετοχῆς τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης καὶ τῶν εἰσπραχθέντων ἐνοικίων τῆς παρούσης οἰκίας.

Μεταξὺ τῶν διαφόρων πρὸς τὴν σχολὴν συνδρομῶν, ἔξοχον κατέχει θέσιν ἡ προσφορὰ τῆς ἑταιρείας τοῦ ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Πειραιᾶ σιδηροδρόμου προσενεγκούσης κατὰ τὴν παρελθοῦσαν διετίαν δὶς τὸ ἥμισυ τῶν εἰσπράξεων αὐτῆς ἐπὶ ταῖς ἐν τῷ Φαλήρῳ ὑπὸ τοῦ Συλλόγου ὀργανισθείσαις μουσικαῖς συναυλίαις, ἐν αἷς πάνυ ἀφιλοκερδῶς ἔλαβε μέρος ὁ μουσικὸς θίασος τοῦ Ὀρφανοτροφείου Χατζῆ Κώστα· αἱ δύω αὗται εἰσπράξεις ἀνέβησαν διὰ μὲν τὸ ἔτος 1876 — 77 εἰς δρ. 827.70, διὰ δὲ τὸ ἔτος 1877 — 78 εἰς δρ. 879.92.

Πρὸς τοὺς γενναίους τούτους εὐεργέτας καὶ πρὸς πάντα ἕτερον ὅ τι δήποτε παρασχόντα ὑπὲρ τῆς σχολῆς ἐκφράζω δημοσίᾳ τὴν βαθυτάτην εὐγνωμοσύνην τοῦ Συλλόγου.

Πᾶσαι αἱ ὑπὸ τοῦ Συλλόγου ἐν ταῖς ἐπαρχίαις συσταθεῖσαι σχολαί, βαίνουσι προκόπτουσαι ὁλονέν, τῇ φροντίδι τῶν οἰκείων κοσμητειῶν, ὧν αἱ ἐκθέσεις ὡς καὶ τῶν σχετικῶν ἐξελεγκτικῶν ἐπιτροπῶν θέλουσι τυπωθῇ ἐν τῷ προσεχῶς ἐκδοθησομένῳ φυλλαδίῳ, διὸ καὶ παρατρέχω αὐτὰς ἵνα μὴ βαρύνω ὑμᾶς διὰ τῆς ὑπὲρ τὸ δέον παραταθείσης λογοδοσίας ταύτης.

Κατὰ τὸ ἔτος 1876 — 77, τὰ μὲν ἔσοδα τοῦ Συλλόγου ἀνῆλθον εἰς 13922.45, τὰ δὲ ἔξοδα εἰς δρ. 13087.87, ὥστε ἔμεινε περίσσευμα δραχ. 834.58. Κατὰ τὸ ἔτος 1877—78, τὰ μὲν ἔσοδα ἀνῆλθον εἰς δρ. 10333.98, τὰ δὲ ἔξοδα εἰς δρ. 9963, ἤτοι περίσσευμα δρ. 370.68. Τὰ εὐάρεστα ταῦτα ἀποτελέσματα ὀφείλονται εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ ταμίου τοῦ Συλλόγου κ. Σ. Κονοφάου, πρὸς ὃν ἐκφράζω τὴν εὐαρέσκειαν τοῦ Συλλόγου.

Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Συλλόγου, ἧς ὁ ἐπιμελητὴς κ. Π. Ι. Φέρμπος οὐδενὸς κόπου φείδεται πρὸς τακτοποίησιν αὐτῆς, ἐδωρήθησαν κατὰ τὴν λήξασαν διετίαν 1650 τόμοι, φιλοτίμως προσενεγκόντων καὶ τῶν μελῶν καὶ πολλῶν ἐκ τῶν ἐκτὸς τοῦ Συλλόγου φιλομούσων. Ἰδιαιτέρας μνείας ἀξία εἶναι ἡ τοῦ συναδέλφου κ. Ἀριστείδου Α. Ῥαγκαβῆ, ἀποστείλαντος συλλογὴν καὶ ἄλλης μὲν παντοίας ὕλης, μάλιστα δὲ ἀρχαιολογικῶν συγγραμμάτων περιλαμβάνουσαν περὶ τοὺς 1000 τόμους καὶ φυλλάδια. Τὸν κ. Ῥαγκαβῆν ὁ Σύλλογος ἀνέγραψεν εὐεργέτην αὐτοῦ ὡς ὑπερβαινούσης τῆς δωρεᾶς αὐτοῦ τὸ ποσὸν τῶν χιλίων δραχμῶν.

Παραλλήλως τῇ βιβλιοθήκῃ βαδίζει τὸ ὑπὸ τοῦ Συλλόγου διατηρούμενον ἀναγνωστήριον, ὅπερ δύναται νὰ καυχηθῇ ὅτι εἶναι τὸ πλουσιώτατον τῶν ἐν Ἑλλάδι τοιούτων· τὸ ἀναγνωστήριον κέκτηται 60 ἐφημερίδας καὶ 38 περιοδικὰ πασῶν σχεδὸν τῶν κοινῶν λαλουμένων γλωσσῶν· διακρίνεται ἐπὶ μεγάλῃ εὐπρεπείᾳ καὶ τάξει ὑπὸ τὴν ἐπιμελεστάτην ἐπιτήρησιν τοῦ ἐπιμελητοῦ αὐτοῦ κ. Α. Μάνου, πρὸς ὃν ἐκφράζω τὰς εὐχαριστίας τοῦ Συλλόγου.

Περὶ τὸ τέλος τοῦ λήξαντος ἔτους γενομένων τῶν ἀρχαιρεσιῶν τοῦ Συλλόγου ἐξελέχθησαν ἐπίτιμος μὲν πρόεδρος ὁ κ. Κ. Παπαρρηγόπουλος, τακτικὸς δ' ὁ κ. Ε. Δραγούμης, ἀντιπρόεδροι οἱ κκ. Α. Σουλτάνης καὶ Ι. Βάμβας, γενικὸς γραμματεὺς ὁ κ. Μ. Π. Λάμπρος, εἰδικοὶ γραμματεῖς οἱ κκ. Α. Τομπάζης καὶ Α. Φραβασίλης, ταμίας ὁ κ. Σ. Κωνοφάος, ἐπιμελητὴς τῆς βιβλιοθήκης ὁ κ. Π. Ι. Φέρμπος καὶ ἔφορος τοῦ ἀναγνωστηρίου ὁ κ. Ἀλ. Μάνος. Τῆς Σχολῆς δὲ τῶν Ἀπόρων παίδων Ἀθηνῶν ἔφορος μὲν ὁ κ. Α. Διομήδης Κυριακός, κοσμήτορες δ' οἱ κκ. Στ. Ἰωαννίδης, Μ. Ναύτης, Κ. Λαμπαδάριος, Αρ. Ῥαγκαβῆς καὶ Ν. Δεικτάκης, τῶν δ' ἐπαρχιακῶν σχολῶν οἱ αὐτοί.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ παρελθοῦσα διετία καθ' ἣν εἶχον τὴν τιμὴν νὰ διευθύνω τὰς ἐργασίας τοῦ Συλλόγου τὰς ὁποίας διέκρινεν ἡ σύμπνοια τῶν μελῶν καὶ ὁ εὐγενὴς πόθος τοῦ προβιβασμοῦ αὐτοῦ. Αἰσθάνομαι τῷ ὄντι εὐτυχῆ ἐμαυτὸν διότι κατὰ τὸ διετὲς τοῦτο διάστημα καὶ τὸ πρὸ αὐτοῦ μονοετὲς ἀπήλαυσα τῆς ἐμπιστοσύνης αὐτοῦ, ἄνευ τῆς ὁποίας ἦτο ἀδύνατος ἡ ἐπιτέλεσις τῶν ἀνατεθειμένων μοι καθηκόντων. Παραδίδων δὲ ἤδη τὴν προεδρείαν τοῦ Συλλόγου πρὸς τὸν κ. Ἐμμ. Δραγούμην εὔχομαι ἀπὸ καρδίας, ὅπως τὸ ἐπιὸν ἔτος ἀναγγείλῃ οὗτος ἐρρωμενέστερα τὰ ἔργα αὐτοῦ.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΩΝ

ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

ΕΝ ΤΟΙΣ ΚΑΘ ΗΜΑΣ ΧΡΟΝΟΙΣ

Δύο εἰσιτήριοι Λόγοι, ἀπαγγελθέντες ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Κ. Παπαῤῥηγοπούλου, κατὰ ὀκτώβριον τοῦ 1878.

Α'

Πρὸ ὀλίγων ἔτι δεκαετηρίδων ἐλάχιστα ἐσπούδαζον παρ' ἡμῖν περὶ τὸν μεσαιωνικὸν ἑλληνισμόν. Οἱ λογιώτεροι τῶν ἀνδρῶν ὠλιγώρουν περὶ τῶν πολλῶν αἰώνων τῶν διελθόντων ἀπὸ Φωκίωνος καὶ Φιλοποίμενος μέχρι Μιαούλη καὶ Κολοκοτρώνη· ἐν οὐδενὶ δὲ τῶν παιδευτηρίων τοῦ κράτους ἐδιδάσκετο ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους συνεχὴς ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων μέχρι τῶν νεωτέρων.

Ἡ τύχη τοῦ πατρίου ἡμῶν παρελθόντος ἥτις, δὲν ἐμελετᾶτο ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ τῆς δουλείας, διὰ λόγους εὐεξηγήτους, τί παρέμεινε καὶ μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς ἀνεξαρτησίας, καὶ μετὰ τὴν ἵδρυσιν τοῦ ἐν Ἀθήναις πανεπιστημίου, δουλεύουσα τῇ ξένῃ ἐπιστήμῃ καὶ εἰς τὴν διάκρισιν αὐτῆς παραδεδομένη. Ἐντεῦθεν δὲ ποικίλα προέκυψαν ἄτοπα. Ἐὰν δύςκολον πολλάκις ἦναι τὸ περὶ τῆς ἰδίας πατρίδος ὁμιλεῖν, ἔτι ἐπισφαλέστερον ἀποβαίνει τὸ πραγματεύεσθαι περὶ ἔθνους ἑτεροφύλου, ἑτεροδόξου, ἑτεροτρόπου. Ὁ ὁμογενὴς ἱστοριογράφος ὁμοιάζει τὸν πατέρα ὅςτις εἰμπορεῖ μὲν καθ' ἑαυτὸν νὰ κρίνῃ ἐν δικαιοσύνῃ περὶ τῶν ἰδίων τέκνων, δημοσίᾳ ὅμως ῥέπει εἰς τὸ νὰ συγκαλύπτῃ ἢ νὰ μετριάζῃ τὰ ἐλαττώματα αὐτῶν. Ἀλλ' οἱοιδήποτε καὶ ἂν ὦσιν οἱ σκόπελοι εἰς οὓς κινδυνεύει νὰ προςκρούσῃ ἡ ἐθνικὴ περιφιλαυτία, ἀναμφισβήτητον ὑπάρχει ὅτι ἔγκειται εἰς τὰς παραδόσεις καὶ εἰς τὰ αἰσθήματα παντὸς λαοῦ γνησία τις ἀλήθεια, ἣν τὰ κράτιστα τῶν πνευμάτων, τὰ ἐν τῷ μέσῳ κόσμου ἑτεροφυοῦς ἀνατρεφόμενα καὶ ἀναστρεφόμενα, ἀδυνατοῦσι πολλάκις νὰ διακρίνωσιν ἢ νὰ ἐκτιμήσωσι προςηκόντως.

Οὐδεὶς ἠρνήθη τὸ κάλλος τῆς πρώτης τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἡλικίας· ἀλλ' ὅσῳ μᾶλλον ἐθαυμάζετο ἡ λαμπρὰ αὐτοῦ νεότης, τόσῳ μᾶλλον κατεφρονήθησαν οἱ μετέπειτα χρόνοι. Κατὰ τοὺς μετέπειτα τούτους χρόνους ὁ βίος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ὑπέστη τοσοῦτον ἀπροςδοκήτους τροπὰς καὶ τοσοῦτον διαφόρους τῆς προτέρας χάριτος καὶ φαιδρότητος, ὥςτε ἐνομίσθη ὡς βίος ἔθνους ἐκφυλισθέντος καὶ ἀναξίου ἀκριβεστέρας μελέτης. Τοὺς Μακεδόνας ἡ ἐθνικὴ

συνείδησις ὑπέλαβεν ἀείποτε ὡς ὁμοφύλους, τὰ δὲ κατορθώματα τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, ἐθεώρησεν ἀνέκαθεν ὡς μίαν τῶν καλλίστων ἐποχῶν τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας. Οἱ ἀλλοδαποὶ ἀπεναντίας ἐχαρακτήρισαν τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν ὡς δορυκτησίαν, ἀποτερματίσασαν τὸ ἱστορικὸν τοῦ ἑλληνισμοῦ στάδιον. Ἕτερον ἐπιστημονικὸν θῦμα τῶν τοιούτων παρεξηγήσεων ἐγένετο ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μεσαιωνικὴ μοναρχία. Ἡ μοναρχία αὕτη, ἧς τὴν πτῶσιν τὰ δημώδη ἡμῶν ᾄσματα ἐθρήνησαν ὡς ἐθνικὴν συμφοράν, παρεστάθη ὡς δυναστεία ξενική, ἄρχουσα κράτους τὸ ὁποῖον ἢ οὐδόλως ἢ διὰ δεσμοῦ χαλαροῦ συνηρμολογεῖτο πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἑλληνισμόν.

Ἡ δὲ ἀλλοτριότης τῆς κοινωνικῆς, τῆς διανοητικῆς, τῆς ἠθικῆς ἀγωγῆς καὶ διαίτης τῶν ἑσπερίων ἱστορικῶν, δὲν συνετέλεσε μόνον εἰς τὴν διαστροφὴν τοῦ χαρακτῆρος τῶν διαφόρων φάσεων τοῦ παρελθόντος ἡμῶν βίου, ἀλλὰ πολλάκις παρέσυρεν αὐτοὺς εἰς ἐμπαιγμὸν καὶ χλεύην. Ὁ Γίββων, ὁ διατελέσας εἷς τῶν πρωτοστατῶν τῆς φιλοσοφίας τοῦ ὀκτωκαιδεκάτου αἰῶνος, δὲν ἠδύνατο νὰ σεβασθῇ τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα λαοῦ, ὅστις ἠξίου καὶ μέχρι τινὸς κατώρθωσε νὰ ἀναπληρώσῃ διὰ τῆς ποικίλης πλάσεως καὶ ἐκδηλώσεως τοῦ αἰσθήματος τούτου, τὴν φιλοπατρίαν καὶ τὰ ἄλλα ἠθικὰ ἐλατήρια πολλῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων πολιτειῶν. Πλὴν τούτου τὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους εἰς ὃ ἀνήκει ὁ ἱστορικός, δὲν συμβιβάζονται πάντοτε πρὸς τὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους οὗ ἀφηγεῖται τὰς τύχας. Κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἡ ἑσπερία Εὐρώπη ἐπεχείρησε νὰ ἐπιβάλῃ τὸ κράτος αὐτῆς, δι' ἐκκλησιαστικῆς τινος δεσποτείας, εἰς τὸ ἐν τῇ ἀνατολῇ τότε δημιουργηθὲν μέγα πολιτικὸν κατασκεύασμα. Φυσικῷ τῷ λόγῳ ὁ Ἑλληνισμὸς ἀπέκρουσε τὸ νέον τοῦτο τῆς δουλοσύνης εἶδος· ἐντεῦθεν δὲ προέκυψαν διενέξεις ἀπολήξασαι εἰς τὰς καλουμένας Σταυροφορίας, αἵτινες δὲν ἦσαν πόλεμος τῆς χριστιανοσύνης κατὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον μακρὸς καὶ ὀλέθριος μεταξὺ τῆς χριστιανικῆς Δύσεως καὶ τῆς χριστιανικῆς Ἀνατολῆς ἀγών. Ἐννοεῖται ὅτι οἱ καθολικοὶ ἦτο δύσκολον νὰ πραγματευθῶσιν ἀπαθῶς καὶ ἐπιεικῶς τὸ μέρος τοῦτο τῆς ἡμετέρας ἱστορίας. Προσθέσατε εἰς ταῦτα τὴν κατάχρησιν τῆς δυνάμεως εἰς ἣν ἐκτρέπεται ὁ ἰσχυρὸς πρὸς τὸν ἀσθενῆ, οὐ μόνον ἐν τοῖς ἔργοις ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς λόγοις, καὶ θέλετε ἔχει πλήρη τὴν εἰκόνα τῶν ποικίλων πληγῶν ἃς κατήνεγκεν ἡ ξένη ἱστοριογραφία κατὰ τοῦ ἀναπολογήτου ἡμῶν ἔθνους. Τινὲς κατήντησαν νὰ ἰσχυρισθῶσιν ὅτι ἔθνος ἑλληνικὸν πρὸ πολλῶν ἤδη αἰώνων δὲν ὑπῆρχεν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ καὶ ὅτι ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821 διεξήχθη ὑπὸ ἀσυναρτήτου τινὸς κράματος Σλαύων, Ἀλβανῶν καὶ Βλάχων, τὸ ὁποῖον ἐπέθηκεν ἰδιογνωμόνως ἐπὶ τῆς αἰολοφύλου αὐτοῦ κεφαλῆς τὸ ἀγλαὸν τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος στέμμα.

Ἀλλ' ἡ παρ' ἡμῖν ἐπικρατήσασα ἐπὶ μακρὸν χρόνον ὀλιγωρία περὶ τοῦ πατρίου παρελθόντος, ἐπήγαγε καὶ ἕτερον δεινόν, ἴσως τὸ πάντων ἐλεεινότε-

ον. Ὁ Ἄγγλος Φινλαίϋ, ἐν τῷ προλόγῳ τῆς δευτέρας ἐκδόσεως τοῦ πρώτου αὐτοῦ τόμου τοῦ ἐπιγεγραμμένου *τὰ κατὰ τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους*, ἐβεβαίου ὅτι «οἱ καθ' ἡμᾶς Ἕλληνες βδελύσσονται τὴν σπουδὴν τῆς ἰδίας αὐτῶν ἱστορίας». Τὸ παροίνημα τοῦτο ἦτο ἓν τῶν πολλῶν ὅσα καθ' ἡμῶν ἐξηκόντισεν ὁ ἀλλόκοτος οὗτος φιλέλλην, ὅςτις ἠγάπησε τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸ γραφικὸν παράγγελμα· «ὃν ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει». Ἐν ἔτει 1856, ὅτε ἔγραφε ταῦτα ὁ Φινλαίϋ, οὐκ ὀλίγαι καὶ γενναῖαι εἶχον ἀρχίσει νὰ γίνωνται παρ' ἡμῖν ἱστορικαὶ ἔρευναι, ἐξ ὧν ἀρκοῦμαι νὰ μνημονεύσω ἐνταῦθα τὰς ἀποθησαυρισθείσας ἐν τῷ *Ἑλληνομνήμονι* τοῦ ἐπιφανοῦς Ἀνδρέου Μουστοξύδου. Ἀλλ' ὁμολογητέον ὅτι ἡ παραδοξολογία ἐκείνη εἶχε μικράν τινα ἀληθείας ὑπόστασιν. Ἀπὸ τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος, οἱ σοφώτεροι τῶν ἡμετέρων, παιδευθέντες ὑπὸ συγγραφῶν ὀθνείων, παρελάμβανον ἀνεξελέγκτως τὰς ἑκουσίας ἢ ἀκουσίας αὐτῶν πλάνας· ἰδίως δὲ σαγηνευθέντες ὑπὸ τῆς εὐφυΐας τῶν ἀφηγήσεων τοῦ Γίββωνος, τοῦ Λουκιανοῦ ἐκείνου τῆς ἱστορίας, περιεφρόνουν καὶ ἐμυκτήριζον τὴν μεσαιωνικὴν ἡμῶν μοναρχίαν, λησμονοῦντες ὅτι εἰς τὴν μοναρχίαν ταύτην ὤφειλον τὴν γλῶσσαν δι' ἧς ἐξεφαύλιζον αὐτήν, καὶ τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα ἐφ' ᾧ ἐκαυχῶντο· διότι ἡ βασιλεία ἐκείνη ἔσωσεν ἡμᾶς ἀπὸ Σλαύων, Βουλγάρων, Ἀράβων, Φράγκων, καὶ ἡ βασιλεία ἐκείνη ἀπεκάλεσε τὴν πρωτεύουσαν αὐτῆς «ἐλπίδα καὶ χαρὰν πάντων τῶν Ἑλλήνων».

Οὕτως εἶχον τὰ κατὰ τὴν πάτριον ἡμῶν ἱστορίαν, ὅτε αὕτη ἐδιδάχθη κατὰ πρῶτον ἐν τῷ πανεπιστημίῳ, πεντεκαίδεκα ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τούτου ἔτη. Ἡ φωνὴ τοῦ ἀνωτάτου ἐκπαιδευτηρίου ἀντήχησεν εἰς ὅλα τὰ πνεύματα καὶ εἰς ὅλας τὰς καρδίας τοῦ Ἔθνους· ἡ αἴθουσα αὕτη ἔβριθεν ἀκροατῶν, τῶν ὁποίων ἡ πρόθυμος συῤῥοὴ ἀνεπτέρου τὴν πρόθυμον τοῦ καθηγητοῦ διδασκαλίαν. Μετὰ πολὺν δὲ χρόνον, καθ' ὃν ἡ καθέδρα τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐπὶ μιᾶς ἐσάλευεν ἀγκύρας, προσῆλθεν ἐπίκουρος εἰς αὐτὴν νεκρὸς τῆς ἐπιστήμης λευΐτης, ἐπὶ χρησταῖς ταῖς ἐλπίσι. Συγχρόνως ἐπολλαπλασιάσθησαν αἱ ἐκτὸς τοῦ πανεπιστημίου μελέται, ὧν αἱ μὲν ἀνεζήτουν νέαν ὕλην, αἱ δὲ ἐπεξειργάζοντο τὴν προϋπάρχουσαν. Πάντες ὅσοι ἀσχολοῦνται καὶ ὅσοι μέλλουσι ν' ἀσχοληθῶσιν εἰς τὴν σπουδὴν ταύτην, θέλουσιν ὠφελίμως συμβουλευθῆ τὰς συλλογὰς καὶ τὰς πραγματείας τοῦ Δημητρίου Μαυροφρείδου, τοῦ Σπυρίδωνος Ζαμπελίου, τοῦ Ἑρμάννου Λούντζη, τοῦ Παύλου Λάμπρου, τοῦ Κωνσταντίνου Σάθα. Τινὰ δὲ τῶν ἔργων τούτων συγκαταλέγονται ἐν τοῖς καλλίστοις βοηθήμασι τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας.

Ἀλλ' οὔτε ἡ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ διδασκαλία, οὔτε αἱ ἐκτὸς αὐτοῦ γινόμεναι ἐργασίαι, ἠδύναντο νὰ ἀναπληρώσωσι τὴν ὁσημέραι ἐπαισθητοτέραν ἀποβαίνουσαν ἀνάγκην τῆς ἀνεγέρσεως ἀκεραίου τοῦ οἰκοδομήματος τῶν μακρῶν καὶ ποικίλων περιπετειῶν τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου. Οἱ ἀκροαταὶ τῆς διδασκαλίας, ὅσοι καὶ ἂν ἦσαν, ἀπετέλουν ἐλαχίστην τινὰ μειονοψηφίαν σύμ-

παντος τοῦ ἑλληνικοῦ· αἱ δὲ εἰδικαὶ μελέται δὲν διεφώτιζον εἰμὴ μικρά τινα σημεῖα τοῦ ἀχανοῦς ἐκείνου παρελθόντος, καταλείπουσαι τὸ λοιπὸν ἐν σκότῳ βαθεῖ. Ἦτο ἆρά γε ἐφικτὴ ἡ κατασκευὴ τοῦ μεγάλου μνημείου; Τὸ ἀναγκαῖον ὑλικόν, τὸ ὁποῖον δὲν ἔπαυσε συμφορούμενον ἀπὸ τῆς ἐκκαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ἀπέβη ἄφθονον καὶ πολύτιμον, ἰδίως κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας, διὰ τῶν προμηθειῶν ἃς συνεισήνεγκον πολλοὶ καὶ δόκιμοι διφήτορες. Βεβαίως τὸ κεφάλαιον τοῦτο, ὅσῳ πλούσιον καὶ ἂν ἦναι, θέλει ἔτι αὐξήσει. Ἀλλὰ τὸ καθ' ἡμᾶς εὐχόμεθα μᾶλλον ἢ ἐλπίζομεν νὰ προκύψωσι τοῦ λοιποῦ εἰς φῶς πολλαὶ εἰδήσεις ἐξ ἐκείνων αἵτινες ἤτοι ἀποκαλύπτουσιν ἐποχὰς σχεδὸν ἀγνώστους, οἷα λ. χ. τὰ ὑπὸ Buchon καὶ Χόπφ ἐκδοθέντα χειρόγραφα καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου Παύλου Λάμπρου ἀπαρτισθὲν ταμεῖον τῶν Φραγκικῶν τῆς Ἀνατολῆς νομισμάτων, ἤτοι διορθοῦσι τὸν πρότερον ἠλλοιωμένον χαρακτῆρα ἑτέρων ἐποχῶν, οἷα ἡ *Ἐκλογὴ* τῶν νόμων μεθ' ἧς συνέδεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ ὁ περιφανὴς Ἐδουάρδος Ζαχαρίας. Ὁπωσδήποτε ἦτο ἤδη δυνατὸν νὰ ἐπιληφθῶμεν τοῦ ἔργου· κατέστη δὲ καὶ ἀπαραίτητον, παρεκτὸς τῶν ἄλλων, διὰ τὸν ἑξῆς λόγον. Μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος ἐγράφοντο ἱστορίαι τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ τῆς Μακεδονίας, ὡς πρὸς δὲ τοὺς μετέπειτα χρόνους Ἑλλὰς καὶ Ἕλληνες δὲν ἐμνημονεύοντο εἰμὴ ἐν παρόδῳ καὶ ὡς ἀσυνάρτητά τινα κλάσματα, εἰς τὰς περὶ τοῦ ῥωμαϊκοῦ, τοῦ ἐνετικοῦ, τοῦ ὀσμανικοῦ κράτους ἀφηγήσεις. Ἡ ἱστορικὴ ἑνότης τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους δὲν εἶχεν ἔτι τότε ἀνομολογηθῆ ὑπὸ τῆς ξένης ἐπιστήμης. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 1830 ἤρχισαν δημοσιευόμεναι ἐν τῇ ἑσπερίᾳ ἱστορίαι τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων μέχρι τῶν νεωτέρων, ἐπὶ τῇ βάσει μὲν ἑνότητός τινος, ἑνότητος ὅμως ἀτελοῦς καὶ κεκολοβωμένης. Εἰς τὰς κατὰ μέρος λοιπὸν ἀδικίας τῶν προτέρων χρόνων, προσετέθη ἤδη ἡ μεγίστη τῶν ἀδικιῶν, ἡ διαστροφὴ αὐτοῦ τοῦ θεμελιώδους νόμου τῆς ἱστορικῆς ἡμῶν συνεχείας· ὥστε δὲν ἦτο πλέον ἐπιτετραμμένον νὰ μὴν ἀκουσθῇ τελευταῖον καὶ ἡ τῆς Ἑλλάδος φωνή, ἐν τῇ περὶ τῶν ὅλων ταύτῃ δίκῃ καθ' ἣν ἐρήμην ἐκρινόμεθα καὶ κατεκρινόμεθα.

Ἡ ἔννοια τῆς ἑνότητος τοῦ σημερινοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ μετὰ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν κράτους καὶ τῶν ἀρχαιοτέρων προγόνων, οὐδέποτε ἐξέλιπεν ἐκ τῆς συνειδήσεως τοῦ λαοῦ τούτου, ἀλλ' ἐπισήμως ἀνεκηρύχθη κατὰ πρῶτον ὑπὸ τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως. Τὸ ἄρθρον 98 τοῦ ὑπὸ τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ ἐθνικῆς Συνελεύσεως ψηφισθέντος πολιτεύματος, διαλαμβάνει ὅτι, μέχρι τῆς δημοσιεύσεως νέων κωδίκων αἱ πολιτικαὶ καὶ ἐγκληματικαὶ διαδικασίαι βάσιν ἔχουσι τοὺς νόμους τῶν ἀειμνήστων χριστιανῶν ἡμῶν αὐτοκρατόρων· ἡ δὲ διακήρυξις ἣν ἡ Συνέλευσις ἐξέδοτο μετὰ τὸ πέρας τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς, ἐπροιμίαζε διὰ τῶν λέξεων «ἀπόγονοι τοῦ σοφοῦ καὶ φιλανθρώπου ἔθνους τῶν Ἑλλήνων». Ἀλλ' ἐὰν τὸ δόγμα τῆς ἱστορικῆς ἡμῶν ἑνότητος ἀνεκηρύχθη τὸ πρῶτον ἐν Ἑλλάδι, ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ ἤρξατο ἐπιστημονικῶς διασκευαζόμενον.

Κατὰ τὴν τελευταίαν πεντηκονταετίαν, ἐδημοσιεύθησαν ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἐν Γαλλίᾳ ἓξ ἑλληνικαὶ ἱστορίαι, ὧν αἱ πέντε ἀπὸ τῆς ῥωμαϊκῆς κατακτήσεως μέχρι τοῦ παρόντος αἰῶνος, μία δὲ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν νῦν. Ἐκ τῶν ἔργων τούτων τὰ δύο πρῶτα, τὸ τοῦ Ἔμερσων (1830) καὶ τὸ τοῦ Ζιγκάιζεν (1832), ὡς καὶ τὸ πάντων νεώτατον, τοῦ Herzberg (1866—1878), δὲν προςέθηκάν τι εἰς τὰς πηγὰς αἵτινες ὑπῆρχον καθ' ἣν ἕκαστον ἐξεδίδετο ἐποχὴν, ἐπεξειργάσθησαν δὲ μόνον αὐτὰς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον. Εἶναι ὅμως καὶ τὰ τρία ἄξια εὐφήμου μνείας. Ὅσον ὀλίγον χρήσιμος καὶ ἂν ἀπέβη νῦν ἡ τοῦ Ἔμερσων συγγραφὴ, μὴ λησμονήσωμεν ὅτι πρώτη ἔδωκε τὸ σύνθημα γενικῆς τῆς πατρίδος ἡμῶν ἱστορίας. Ὁ δὲ Ζιγκάιζεν, ὁ μόνος ἐκ τῶν παλαιτάτων χρόνων προοιμιάσας, διέκοψε μὲν τὴν ἀφήγησιν αὐτοῦ ἐν τῇ 12 ἑκατονταετηρίδι καὶ οὐδέποτε συνεπλήρωσεν αὐτήν· ἀλλ' ὅμως πρῶτος κατεπολέμησεν ἐπιτυχῶς τὴν περὶ τῆς ἐξοντώσεως τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς αἵρεσιν τοῦ Φαλλμεράυερ. Ὁ δὲ Herzberg ἐν μὲν τοῖς τρισὶ πρώτοις τόμοις, δι' οἰκείας ἐρεύνης ἤθροισε καὶ ἡρμήνευσε πάσας τὰς περὶ τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, ἰδίως ὡς πρὸς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα, σποράδην εὑρισκομένας εἰδήσεις, ἐν δὲ τοῖς τελευταίοις τρισὶν, ἐν οἷς ἐπραγματεύθη τὰ ἀπὸ τοῦ βασιλέως Ἀρκαδίου μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως, ἐσυνόψισεν εὐκρινῶς τὰ ἐν τῷ μεταξὺ ὑπ' ἄλλων ἀποκαλυφθέντα πολυάριθμα τμήματα τῆς ἱστορικῆς ἡμῶν Πομπηΐας.

Ὁ πάντων πλειότερον ἐργασθεὶς εἰς τὰς διανοητικὰς ταύτας ἀνασκαφὰς εἶναι ὁ Χόπφ, ὁ ἐκδοὺς τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ τῷ 1867 καὶ 1868. Ἀκαταμέτρητον εἶναι τὸ πλῆθος καὶ ἀνυπολόγιστος ἡ σπουδαιότης τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀνευρεθέντων νέων περὶ τῆς φραγκικῆς ἐποχῆς γεγονότων, ἀΐδιος δὲ ὀφείλεται τῷ ἀνδρὶ ἐπὶ τούτῳ εὐγνωμοσύνη. Ἀλλ' οὐδέποτε ἴσως ἀπεδείχθη καταφανέστερον ὅτι ἄλλο εὕρεσις ἱστορικῶν εἰδήσεων· καὶ ἄλλο ἐπιστημονικὴ καὶ τεχνικὴ αὐτῶν διασκευή. Πρὸ μιᾶς ἑκατονταετηρίδος, ὁ Γίββων ἐκ μόνου τοῦ τότε ὑπάρχοντος ὑλικοῦ ἤγειρε μνημεῖον ἐς ἀεὶ, τὸ ὁποῖον θέλει θαυμάζεται ἐνόσῳ θαυμάζεται ἡ μεγαλοφυΐα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Ὁ δὲ Χόπφ, ὁ τοσούτους ἀνακαλύψας θησαυρούς, κατεσκεύασεν ἐξ αὐτῶν ἔργον ἄμουσον, τὸ ὁποῖον ἐλησμονήθη ἅμα παραχθὲν εἰς τὸ εἶναι. Ἀναμίξας μετὰ τῶν κυρίως ἱστορικῶν πραγμάτων πλείστας γενεαλογίας καὶ μικρολογίας, ἐφιλοτιμήθη οὕτως εἰπεῖν νὰ δικαιώσῃ τὸ τοῦ Οὐολταίρου ἀπόφθεγμα: δεινὸν αἱ λεπτομέρειαι, ὡς σκώληκες καταβιβρώσκουσι τὰ μέγιστα τῶν βιβλίων. Καὶ ἔπειτα ὁ ἀνὴρ δὲν ἔχει τὴν προςήκουσαν τῷ ἀφηγηματικῷ λόγῳ τέχνην, καὶ οὐδέποτε μετεωρίζεται μέχρι τῶν ὑψηλῶν ἐκείνων θεωρημάτων, τὰ ὁποῖα εἶναι τὸ κάλλιστον τῆς ἐπιστήμης τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Μακώλαιυ κόσμημά τε καὶ δίδαγμα· ὥςτε τὸ ἔργον αὐτοῦ δὲν εἶναι ἱστορία, εἶναι μᾶλλον συλλογὴ ἱστορικῶν μνημείων ἀνεκτιμήτων τῇ ἀληθείᾳ, ἅτινα ὅμως ὀφείλουσι μὲν νὰ με-

λετῶσιν οἱ ἐπιστήμονες, ἀδυνατοῦσι δὲ νὰ διεξέλθωσιν οἱ πολλοὶ τῶν ἀπαγνωστῶν, χάριν τῶν ὁποίων γράφεται ἡ κυρίως ἱστορία.

Ἀντίθετον ὅλως χαρακτῆρα ἔχουσιν οἱ ἑπτὰ τόμοι τοῦ Φινλαίυ, ὧν ἡ ἔκδοσις ἀρξαμένη τῷ 1844 συνεπληρώθη τῷ 1861. Ὁ συγγραφεὺς διακρίνεται ἐπὶ εὐεπείᾳ καὶ εὐφυΐᾳ καὶ ἐπὶ ποικίλαις πολιτικαῖς καὶ φιλοσοφικαῖς σκέψεσιν· ἀλλὰ τὰς σκέψεις ταύτας δὲν στηρίζει πάντοτε ἐπὶ μεμαρτυρημένων πραγμάτων, μάλιστα ἐν τῷ περὶ ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας βιβλίῳ, ἐνῷ τἀνάπαλιν ἐκ πολλῶν μεμαρτυρημένων πραγμάτων δὲν ἐξάγει πάντοτε ὅσα περιέχουσι διδάγματα, ὅπως ἰδίως συμβαίνει εἰς τὸ περὶ τῶν καλουμένων εἰκονομάχων βασιλέων μέρος, καὶ εἰς τὴν Φραγκοκρατίαν, καὶ εἰς τὴν Τουρκοκρατίαν. Ἐκ τῶν ὀλίγων αὐτοῦ εὑρημάτων τὸ μᾶλλον λόγου ἄξιον εἶναι τὸ Ἡμερολόγιον τῆς ἐν ἔτει 1715 ἐπὶ τὴν Πελοπόννησον στρατείας τοῦ Ἀλῆ Κουμουρτζῆ. Τὸ δ' ἔργον τοῦ καλοῦ κἀγαθοῦ Γάλλου **Brunet de Presle**, τὸ ἐν ἔτει 1860 ἐκδοθέν, ἐπιμελῶς πάνυ ἐξειργάσθη τὴν μεσαιωνικὴν ἡμῶν γραμματολογίαν, καὶ πληρέστερον καὶ ἐπιεικέστερον πάντων ἐπραγματεύθη τὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα, ὧν ἄνευ ἀδύνατον νὰ κατανοηθῇ καὶ ἐκτιμηθῇ προσηκόντως ὁ μεσαιωνικὸς ἡμῶν βίος. Παρεκτὸς μικρῶν τινων ἄλλων ἀνεκδότων εἰδήσεων, ὑπάρχουσιν ἐν τῇ βίβλῳ ταύτῃ 40 εἰκονογραφίαι διδακτικαί, ληφθεῖσαι αἱ πλεῖσται ἐκ μνημείων ἀρχαίων, καί τινες ἐκ χειρογράφων τῆς Θ', ΙΑ' καὶ ΙΒ' ἑκατονταετηρίδος. Ἔχει δὲ ἡ συγγραφὴ αὕτη τοῦτο τὸ κοινὸν πρὸς τὴν προηγουμένην, ὅτι ἀμφότεραι ἐπλάτυναν κατά τι τὴν ἔννοιαν τῆς ἱστορικῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἑνότητος.

Διότι ὑπάρχει ἑνότης καὶ ἑνότης. Οὐδεὶς πιστεύει σήμερον ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἐξηλείφθη ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς. Ἀλλ' ὁ τρόπος καθ' ὃν ἀπεδείχθη ἡ σωτηρία καὶ ἐγράφη ἡ ἱστορία αὐτοῦ δὲν ἀνταποκρίνεται καθ' ὁλοκληρίαν οὔτε εἰς τὰς πεποιθήσεις τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, οὔτε εἰς τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν. Ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ πρώτου βιβλίου τοῦ μέρους δευτέρου τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ, ὁ **Herzberg**, συνοψίζων τὰς πρὸς ἀνασκευὴν τοῦ Φαλλμεράυερ γενομένας ἐργασίας, συμπεραίνει, ὅτι αἱ ἐπιδρομαὶ καὶ αἱ ἐποικήσεις τῶν Σλαύων καὶ τῶν Ἀλβανῶν, δὲν ἀπέβησαν τοσοῦτον καταστρεπτικαὶ ὅσον ἐπί τινα χρόνον ἐπρεσβεύθη· ὅτι ἡ γλῶσσα περιεσώθη μετὰ πολλῶν αὐτῆς ἀρχαίων διαλεκτικῶν τροπολογιῶν· ὅτι ἐπὶ πᾶσι πολλὰ διετηρήθησαν ἤθη καὶ ἔθιμα τοῦ πάλαι βίου. Ἀλλ' ἐντὸς τοιούτων ὅρων, ἴσως δ' ἔτι ὁλοσχερέστερον, καὶ ἄλλα ἔθνη, ἄλλοτε ἀκμάσαντα, ἐπέπλευσαν εἰς πολλὰς τρικυμίας, ἰδίως οἱ Ἄραβες καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, οἵτινες ὅμως ἔκτοτε διήγαγον βίον ἰδιώτην, οὐχὶ δημόσιον, οὐχὶ πολιτικόν· βίον φυτικόν, οὐχὶ ἱστορικὸν καὶ μεγαλουργόν. Ἆρά γε τοιαύτη τις ἐγένετο καὶ ἡ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους σωτηρία; Ὁ ῥυθμὸς καθ' ὃν ἠρχιτεκτονήθη ἐν τῇ Δύσει ἡ ἱστορία αὐτοῦ ἦτο ἐπιτήδειος νὰ παραγάγῃ τὴν πλάνην ὅτι, ἐπὶ δισχίλια ἔτη, ἤτοι μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως, διετέλεσε πολιτικῶς τοὐλάχιστον ἄπραγμον καὶ

οἱονεὶ νεκρόν. Δὲν θέλομεν ἐνδιατρίψει ἐνταῦθα περὶ τὸ ἀτελὲς δοκίμιον τοῦ Ἔμερσων· ἀλλ' ὁ Ζιγκάιζεν οὐδόλως παρακολουθεῖ τὰς τύχας τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐπὶ τῶν μακεδονικῶν χρόνων. Βραδύτερον θίγει μὲν ἐκ διαλειμμάτων τὰ κατὰ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίαν, ἱστορίαν ὅμως τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους νομίζει πάντοτε τὴν ἱστορίαν τῶν χωρῶν ὅπου ἤκμασεν ἐν τῇ ἀρχαιότητι. Ὅμοια δὲ πάσχουσιν ὅ τε Χὸπφ καὶ ὁ Herzberg, παρεκτὸς ὅτι ἀμφότεροι ἅπτονται πλειότερον ὁπωςοῦν τῶν πραγμάτων τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν κυβερνήσεως. Μάλιστα ἀξιοσημείωτος ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι ἡ ψυχολογικὴ κατάστασις τοῦ Herzberg. Ὁμολογεῖ ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο τότε «ἡ πολιτικὴ πρωτεύουσα τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου». Δὲν τολμᾷ ἐν τούτοις νὰ καλέσῃ *ἑλληνικὴν* τὴν αὐτόθι μοναρχίαν. Συναισθανόμενος δὲ ἀφ' ἑτέρου ὅτι ἤθελεν εἶναι ἄτοπον νὰ τὴν ὀνομάσῃ *ρωμαϊκήν*, ἐπινοεῖ τρίτον ὄνομα τοὺς Romäern, τοὺς ὁποίους διὰ μὲν τοῦ νέου τούτου τύπου θέλει νὰ διακρίνῃ ἀπὸ τοὺς Römern, προςτίθησι δὲ ὅτι δὲν ταὐτίζει μετὰ τῶν Ἑλλήνων. Καὶ οὕτω λύσας τὸ ζήτημα, ἐπιμένει, ὡς καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ γράψαντες, ἀναζητῶν τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν ταῖς ἀρχεγόνοις αὐτοῦ χώραις. Ἦτο δὲ φυσικώτατον νὰ μὴ εὕρωσιν οὔτε τὴν καρδίαν, οὔτε τὸν νοῦν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὅπου δὲν ὑπῆρχον, διότι ἀπὸ τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ δύναμις μετέστη εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Συρίαν, τὴν Αἴγυπτον, ἀπὸ δὲ τῆς ἱδρύσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, συνεπυκνώθη εἰς τὴν νέαν ταύτην αὐτοῦ πρωτεύουσαν, καὶ μόλις ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἐπαλινόστησεν αὖθις εἰς τὴν ἀρχαίαν κοιτίδα. Τὸ τριςχιλιετὲς ἡμῶν δρᾶμα δὲν ἐτήρησε τὴν κλασικὴν ἑνότητα τῆς πράξεως καὶ τοῦ τόπου, ἀλλὰ διὰ τῆς ποικιλίας τῶν τόπων καὶ τῶν πράξεων συνετέλεσε τὴν πνευματικήν, τὴν ἠθικήν, τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἑνότητα.

Τὴν ἰδιότητα ταύτην τῆς τοῦ ἡμετέρου ἔθνους ἱστορίας ὑπενόησαν ἐν μέρει ὁ Φινλαίυ καὶ ὁ Brunet de Presle, ἀλλὰ ἐν μέρει μόνον καὶ ἀμυδρῶς πως. Οὐδέτερος αὐτῶν ἐπραγματεύθη τὰ κατὰ τοὺς μακεδονικοὺς χρόνους. Ὁ Φινλαίυ προέταξε μὲν τοῦ πρώτου αὐτοῦ κεφαλαίου ὀλιγοσέλιδον εἰςαγωγὴν *περὶ τῶν μεταβολῶν ἃς ἐπήγαγον αἱ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου κατακτήσεις εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους*· ἐν τῇ σκιαγραφήσει ὅμως ταύτῃ δὲν παρέστησε τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ συμβᾶσαν μεγάλην ἐκείνην μεταβολήν, ὡς ἀνακαίνισιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὡς νέαν τινὰ αὐτοῦ φάσιν, αὐτοτελῆ καὶ μεγαλοπράγμονα, ἧς ἁπλοῦς ἀκόλουθος ἀποβαίνει ἔκτοτε ἡ κυρίως Ἑλλάς. Ἀπεναντίας, καθάπερ ἐκ τῶν ἑπομένων τμημάτων τοῦ κεφαλαίου πρώτου δηλοῦται, ἐξακολουθεῖ ὑπολαμβάνων τὸν ἐνταῦθα ἐπικρατήσαντα μαρασμὸν ὡς τὸν ἰδιάζοντα χαρακτῆρα τοῦ κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἱστορικοῦ ἡμῶν βίου. Μόνος ὁ Δρόυζεν ἐπεχείρησε τῷ 1836 νὰ γράψῃ τὴν ἱστορίαν τῆς προκειμένης περιόδου κατὰ τὴν ἀληθῆ αὐτῆς ἔννοιαν καὶ ἀπέδωκε τὸ ὄνομα τοῦ *Ἑλληνισμοῦ* εἰς πάντα τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ γενόμενα

λετῶσιν οἱ ἐπιστήμονες, ἀδυνατοῦσι δὲ νὰ διεξέλθωσιν οἱ πολλοὶ τῶν ἀνε-γνωστῶν, χάριν τῶν ὁποίων γράφεται ἡ κυρίως ἱστορία.

Ἀντίθετον ὅλως χαρακτῆρα ἔχουσιν οἱ ἑπτὰ τόμοι τοῦ Φινλαίυ, ὧν ἡ ἔκ-δοσις ἀρξαμένη τῷ 1844 συνεπληρώθη τῷ 1861. Ὁ συγγραφεὺς διακρίνε-ται ἐπὶ εὐεπείᾳ καὶ εὐφυΐᾳ καὶ ἐπὶ ποικίλαις πολιτικαῖς καὶ φιλοσοφικαῖς σκέψεσιν· ἀλλὰ τὰς σκέψεις ταύτας δὲν στηρίζει πάντοτε ἐπὶ μεμαρτυρημέ-νων πραγμάτων, μάλιστα ἐν τῷ περὶ ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας βιβλίῳ, ἐνῷ τἀ-νάπαλιν ἐκ πολλῶν μεμαρτυρημένων πραγμάτων δὲν ἐξάγει πάντοτε ὅσα περιέχουσι διδάγματα, ὅπως ἰδίως συμβαίνει εἰς τὸ περὶ τῶν καλουμένων εἰ-κονομάχων βασιλέων μέρος, καὶ εἰς τὴν Φραγκοκρατίαν, καὶ εἰς τὴν Τουρκο-κρατίαν. Ἐκ τῶν ὀλίγων αὐτοῦ εὑρημάτων τὸ μᾶλλον λόγου ἄξιον εἶναι τὸ Ἡμερολόγιον τῆς ἐν ἔτει 1715 ἐπὶ τὴν Πελοπόννησον στρατείας τοῦ Ἀλῆ Κουμουρτζῆ. Τὸ δ' ἔργον τοῦ καλοῦ κἀγαθοῦ Γάλλου **Brunet de Presle**, τὸ ἐν ἔτει 1860 ἐκδοθέν, ἐπιμελῶς πάνυ ἐξειργάσθη τὴν μεσαιωνικὴν ἡμῶν γραμματολογίαν, καὶ πληρέστερον καὶ ἐπιεικέστερον πάντων ἐπραγματεύθη τὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα, ὧν ἄνευ ἀδύνατον νὰ κατανοηθῇ καὶ ἐκτιμηθῇ προσηκόντως ὁ μεσαιωνικὸς ἡμῶν βίος. Παρεκτὸς μικρῶν τινων ἄλλων ἀνεκ-δότων εἰδήσεων, ὑπάρχουσιν ἐν τῇ βίβλῳ ταύτῃ 40 εἰκονογραφίαι διδακτι-καί, ληφθεῖσαι αἱ πλεῖσται ἐκ μνημείων ἀρχαίων, καί τινες ἐκ χειρογρά-φων τῆς Θ', ΙΑ' καὶ ΙΒ' ἑκατονταετηρίδος. Ἔχει δὲ ἡ συγγραφὴ αὕτη τοῦτο τὸ κοινὸν πρὸς τὴν προηγουμένην, ὅτι ἀμφότεραι ἐπλάτυναν κατά τι τὴν ἔν-νοιαν τῆς ἱστορικῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἑνότητος.

Διότι ὑπάρχει ἑνότης καὶ ἑνότης. Οὐδεὶς πιστεύει σήμερον ὅτι τὸ Ἑλληνι-κὸν ἔθνος ἐξηλείφθη ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς. Ἀλλ' ὁ τρόπος καθ' ὃν ἀπε-δείχθη ἡ σωτηρία καὶ ἐγράφη ἡ ἱστορία αὐτοῦ δὲν ἀνταποκρίνεται καθ' ὁ-λοκληρίαν οὔτε εἰς τὰς πεποιθήσεις τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, οὔτε εἰς τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν. Ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ πρώτου βιβλίου τοῦ μέ-ρους δευτέρου τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ, ὁ **Herzberg**, συνοψίζων τὰς πρὸς ἀνα-σκευὴν τοῦ Φαλλμεράυερ γενομένας ἐργασίας, συμπεραίνει, ὅτι αἱ ἐπιδρομαὶ καὶ αἱ ἐποικήσεις τῶν Σλαύων καὶ τῶν Ἀλβανῶν, δὲν ἀπέβησαν τοσοῦτον καταστρεπτικαὶ ὅσον ἐπί τινα χρόνον ἐπρεσβεύθη· ὅτι ἡ γλῶσσα περιεσώθη μετὰ πολλῶν αὐτῆς ἀρχαίων διαλεκτικῶν τροπολογιῶν· ὅτι ἐπὶ πᾶσι πολλὰ διετηρήθησαν ἤθη καὶ ἔθιμα τοῦ πάλαι βίου. Ἀλλ' ἐντὸς τοιούτων ὅρων, ἴσως δ' ἔτι ὁλοσχερέστερον, καὶ ἄλλα ἔθνη, ἄλλοτε ἀκμάσαντα, ἐπέπλευ-σαν εἰς πολλὰς τρικυμίας, ἰδίως οἱ Ἄραβες καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, οἵτινες ὅμως ἔκτοτε διήγαγον βίον ἰδιώτην, οὐχὶ δημόσιον, οὐχὶ πολιτικόν· βίον φυτικόν, οὐχὶ ἱστορικὸν καὶ μεγαλουργόν. Ἆρά γε τοιαύτη τις ἐγένετο καὶ ἡ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους σωτηρία; Ὁ ῥυθμὸς καθ' ὃν ἠρχιτεκτονήθη ἐν τῇ Δύσει ἡ ἱστορία αὐτοῦ ἦτο ἐπιτήδειος νὰ παραγάγῃ τὴν πλάνην ὅτι, ἐπὶ δισχίλια ἔτη, ἤτοι μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως, διετέλεσε πολιτικῶς τοὐλάχιστον ἄπραγμον κα

οἱονεὶ νεκρόν. Δὲν θέλομεν ἐνδιατρίψει ἐνταῦθα περὶ τὸ ἀτελὲς δοκίμιον τοῦ Ἔμερσων· ἀλλ' ὁ Ζιγκάιζεν οὐδόλως παρακολουθεῖ τὰς τύχας τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐπὶ τῶν μακεδονικῶν χρόνων. Βραδύτερον θίγει μὲν ἐκ διαλειμμάτων τὰ κατὰ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίαν, ἱστορίαν ὅμως τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους νομίζει πάντοτε τὴν ἱστορίαν τῶν χωρῶν ὅπου ἤκμασεν ἐν τῇ ἀρχαιότητι. Ὅμοια δὲ πάσχουσιν ὅ τε Χὸπφ καὶ ὁ Herzberg, παρεκτὸς ὅτι ἀμφότεροι ἅπτονται πλειότερον ὁπωσοῦν τῶν πραγμάτων τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν κυβερνήσεως. Μάλιστα ἀξιοσημείωτος ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι ἡ ψυχολογικὴ κατάστασις τοῦ Herzberg. Ὁμολογεῖ ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο τότε «ἡ πολιτικὴ πρωτεύουσα τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου». Δὲν τολμᾷ ἐν τούτοις νὰ καλέσῃ *ἑλληνικὴν* τὴν αὐτόθι μοναρχίαν. Συναισθανόμενος δὲ ἀφ' ἑτέρου ὅτι ἤθελεν εἶναι ἄτοπον νὰ τὴν ὀνομάσῃ *ῥωμαϊκήν*, ἐπινοεῖ τρίτον ὄνομα τοὺς Romäern, τοὺς ὁποίους διὰ μὲν τοῦ νέου τούτου τύπου θέλει νὰ διακρίνῃ ἀπὸ τοὺς Römern, προςτίθησι δὲ ὅτι δὲν ταὐτίζει μετὰ τῶν Ἑλλήνων. Καὶ οὕτω λύσας τὸ ζήτημα, ἐπιμένει, ὡς καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ γράψαντες, ἀναζητῶν τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν ταῖς ἀρχεγόνοις αὐτοῦ χώραις. Ἦτο δὲ φυσικώτατον νὰ μὴ εὕρωσιν οὔτε τὴν καρδίαν, οὔτε τὸν νοῦν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὅπου δὲν ὑπῆρχον, διότι ἀπὸ τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ δύναμις μετέστη εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Συρίαν, τὴν Αἴγυπτον, ἀπὸ δὲ τῆς ἱδρύσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, συνεπυκνώθη εἰς τὴν νέαν ταύτην αὐτοῦ πρωτεύουσαν, καὶ μόλις ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἐπαλινόστησεν αὖθις εἰς τὴν ἀρχαίαν κοιτίδα. Τὸ τριςχιλιετὲς ἡμῶν δρᾶμα δὲν ἐτήρησε τὴν κλασικὴν ἑνότητα τῆς πράξεως καὶ τοῦ τόπου, ἀλλὰ διὰ τῆς ποικιλίας τῶν τόπων καὶ τῶν πράξεων συνετέλεσε τὴν πνευματικήν, τὴν ἠθικήν, τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἑνότητα.

Τὴν ἰδιότητα ταύτην τῆς τοῦ ἡμετέρου ἔθνους ἱστορίας ὑπενόησαν ἐν μέρει ὁ Φινλαίυ καὶ ὁ Brunet de Presle, ἀλλὰ ἐν μέρει μόνον καὶ ἀμυδρῶς πως. Οὐδέτερος αὐτῶν ἐπραγματεύθη τὰ κατὰ τοὺς μακεδονικοὺς χρόνους. Ὁ Φινλαίυ προέταξε μὲν τοῦ πρώτου αὐτοῦ κεφαλαίου ὀλιγοσέλιδον εἰςαγωγὴν *περὶ τῶν μεταβολῶν ἃς ἐπήγαγον αἱ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου κατακτήσεις εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους*· ἐν τῇ σκιαγραφήσει ὅμως ταύτῃ δὲν παρέστησε τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ συμβᾶσαν μεγάλην ἐκείνην μεταβολήν, ὡς ἀνακαίνισιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὡς νέαν τινὰ αὐτοῦ φάσιν, αὐτοτελῆ καὶ μεγαλοπράγμονα, ἧς ἁπλοῦς ἀκόλουθος ἀποβαίνει ἔκτοτε ἡ κυρίως Ἑλλάς. Ἀπεναντίας, καθάπερ ἐκ τῶν ἑπομένων τμημάτων τοῦ κεφαλαίου πρώτου δηλοῦται, ἐξακολουθεῖ ὑπολαμβάνων τὸν ἐνταῦθα ἐπικρατήσαντα μαρασμὸν ὡς τὸν ἰδιάζοντα χαρακτῆρα τοῦ κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἱστορικοῦ ἡμῶν βίου. Μόνος ὁ Δρόυζεν ἐπεχείρησε τῷ 1836 νὰ γράψῃ τὴν ἱστορίαν τῆς προκειμένης περιόδου κατὰ τὴν ἀληθῆ αὐτῆς ἔννοιαν καὶ ἀπέδωκε τὸ ὄνομα τοῦ *Ἑλληνισμοῦ* εἰς πάντα τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ γενόμενα

ἀπὸ Ἀλεξάνδρου μέχρι τοῦ ὁριστικοῦ θριάμβου τοῦ μωαμεθανισμοῦ. Δυστυχῶς ἐκ τῶν πολλῶν ἑκατονταετηρίδων ἃς ἐπεβάλετο νὰ περιλάβῃ τὸ κολοσσιαῖον τοῦτο ἔργον, μίαν καὶ μόνην ηὐκαίρησε νὰ πραγματευθῇ ὁ συγγραφεύς· καὶ οὐδ' ἡ δευτέρα ἔκδοσις ἡ πρὸ ὀλίγων μηνῶν ὑπ' αὐτοῦ δημοσιευθεῖσα, προῆλθεν ἐπέκεινα τοῦ προτέρου ὅρου, ἤτοι τοῦ ἔτους 221 πρὸ Χριστοῦ. Ἐπελθὼν δ' ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Γρότε ἀπεφήνατο καὶ ἰσχυρίσθη αὖθις, ὅτι ἡ Ἑλλὰς μετὰ Ἀλέξανδρον οὐδόλως οὐδαμῶς ἐπενήργησε πλέον εἰς τὴν τύχην τοῦ κόσμου.

Οὐδέτερον λοιπὸν τῶν δύο βέλτιον τῶν ἄλλων σχεδιασθέντων ἔργων τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, ἀπέβη ἄρτιον, διότι ἐξ ἀμφοτέρων λείπει ὁλόκληρος ἡ μία τοῦ οἰκοδομήματος πτέρυξ. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἑτέρα ἐξωτερικῶς τε καὶ ἐσωτερικῶς πολὺ ἀπέχει τοῦ νὰ εἰκονίζῃ παρ' αὐτοῖς τὴν τῶν πραγμάτων ἀλήθειαν. Ὁ Φινλαίυ παρατείνει τὴν περίοδον τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας (Greece under the Romans) μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος, ἤτοι μέχρι τοῦ Λέοντος Γ'. Δὲν θέλομεν ἀρνηθῇ ὅτι ἀπὸ Λέοντος Γ' καὶ ἐφεξῆς συνεπληρώθη ἡ νέα κυβερνητικὴ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους διαῤῥύθμισις. Τὸ κράτος τοῦτο ὅμως εἶχεν ἐξελληνισθῇ πολὺ πρότερον. Τὰ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς ἑβδόμης ἑκατονταετηρίδος ὀργανωθέντα διοικητικὰ καὶ στρατιωτικὰ *θέματα*, οὐδὲν κοινὸν εἶχον πρὸς τοὺς ρωμαϊκοὺς *λεγεῶνας* καὶ τὰς ρωμαϊκὰς *ἐπαρχίας*. Ἡ κοινὴ τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων συνείδησις, ἔν τε τῇ Ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ Δύσει, ἀπεκάλεσε πρώτους *Ἕλληνας* βασιλεῖς, διὰ μὲν τοῦ Ἀβουλφαραγίου, τὸν Τιβέριον, διὰ δὲ τοῦ Παύλου τοῦ Διακόνου, τὸν Μαυρίκιον, ἀμφοτέρους περὶ τὰ τέλη τῆς ἕκτης ἑκατονταετηρίδος ἄρξαντας. Τότε τῷόντι πάντες οἱ νόμοι, πάντα τὰ αὐτοκρατορικὰ διατάγματα καὶ τὰ ἄλλα δημόσια ἔγγραφα συνετάσσοντο ἤδη ἑλληνιστί. Ἔτι δὲ ἀπὸ τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος, οἱ αὐτοκράτορες, ἡ αὐλή, ἡ κοινωνία, τὰ δικαστήρια, τὴν γλῶσσαν ταύτην ἐλάλουν καὶ ἔγραφον· καὶ κατὰ τὴν πέμπτην, τῷ 476, καταλυθέντος τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ἐκόπη ἀναγκαίως πᾶς πολιτικὸς δεσμὸς τῆς Ἀνατολῆς πρὸς τὸ μὴ ὑπάρχον ἐκεῖνο κράτος. Ἔκτοτε ἄρα, ἀληθεύει μὲν ὅτι ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἐξηκολούθησεν ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον σώζουσα χροιάν τινα τοῦ προτέρου ρωμαϊκοῦ χαρακτῆρος, δὲν ἐπιτρέπεται ὅμως νὰ εἴπῃ τις σπουδαίως ὅτι διετέλει ὑπὸ τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν.

Μεταβαίνων δὲ εἰς τοὺς χρόνους τοὺς διήκοντας ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς τρισκαιδεκάτης, ἤτοι μέχρι τῆς φραγκικῆς κατακτήσεως, ὁ Φινλαίυ γράφει τὰ κατὰ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίαν οὐχὶ ἐν παρόδῳ, ὅπως ὁ Χὸπφ καὶ ὁ Herzberg, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ἄγγλος κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐν τοῖς προηγουμένοις, ἀλλὰ εἰδικώτατα, καὶ ἀφαιρεῖ ἤδη ἐκ μέσου τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν. «Τὰ κατὰ τοὺς Ἕλληνας ἐπὶ τῆς περιόδου ταύτης, λέγει, τοσοῦτον στενῶς συνυφαίνονται μετὰ τῶν χρονικῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς κυβερνήσεως, ὥστε ἡ ἱστορία τῆς

κυβερνήσεως ταύτης ἀποτελεῖ ὁλοκληρωτικὸν μέρος τῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἱστορίας». Ἐνταῦθα ἠδυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι τὰ ὅρια τῆς προκειμένης ἐποχῆς ἐτέθησαν αὐτογνωμόνως. Ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων πολλοὶ ῥωμαϊκοὶ θεσμοί, καὶ ἰδίως οἱ ἀστικοὶ καὶ οἱ ποινικοὶ νόμοι, δὲν ἔπαυσαν ἰσχύοντες, ἐξαιρέσει τῆς ἑκατονταετηρίδος τῶν εἰκονομάχων βασιλέων· οἱ δ' αὐτοκράτορες ὠνόμαζον ἑαυτούς, ὅπως καὶ πρότερον καὶ μετέπειτα, *Ῥωμαίων* αὐτοκράτορας. Ἀφ' ἑτέρου ἡ ἱστορία τῶν Ἑλλήνων πολὺ πρὸ τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος στενώτατα συνυφάνθη μετὰ τῆς ἱστορίας τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλέων. Ἀλλὰ πρὸς τί νὰ ἐνδιατρίψωμεν περὶ τὰ δευτερεύοντα ταῦτα ζητήματα, ἀφοῦ ὁ συγγραφεύς, ἐπὶ τοῦ οὐσιωδεστάτου, μόλις ἰδὼν τὴν ἀλήθειαν ὑποφώσκουσαν, ἀμέσως ἔκλεισε πάλιν τοὺς ὀφθαλμούς· χαρακτηρίζει τὴν περίοδον ταύτην, ὅπως πάσας τὰς λοιπάς, ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως, ὡς περίοδον δουλείας καὶ ἀποκαλεῖ αὐτὴν *Βυζαντιακὴν* (History of the Byzantine Empire, A. D. 716 to 1204). Τὸ δὲ παραδοξότερον, ὀνομάζει τελευταῖον *Ἑλληνικὴν* τὴν ἱστορίαν τῶν ἀπὸ τοῦ 1204 μέχρι τοῦ 1453 χρόνων (History of the Greek Empire of Nicaea and Constantinople. A. D. 1204 to 1453), ὅπερ δὲν ἐμποδίζει αὐτὸν τοῦ νὰ συγκαταλέγῃ καὶ τοῦτο τὸ μέρος εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ πρεσβευομένην δισχιλιετῆ δουλείαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἀλλὰ πλὴν τούτου, κατὰ τί ἡ ἐν Νικαίᾳ καὶ ἡ δευτέρα ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία, ἦτο μᾶλλον ἑλληνικὴ τῆς προτέρας ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας, ἢ κατὰ τί ἡ προτέρα αὕτη μοναρχία ἦτο μᾶλλον βυζαντιακὴ τῆς ἐποχῆς τοῦ Λασκάρεως, τοῦ Βατάτση καὶ τῶν Παλαιολόγων. Ὁ συγγραφεὺς ἀποκρίνεται εἰλικρινέστατα εἰς τὴν ἀπορίαν ταύτην. «Τὸ κράτος τοῦτο, λέγει, ἀπέβη εἰκὼν παραμεμορφωμένη τοῦ βυζαντιακοῦ, καὶ τούτου ἕνεκα ἄριστα προσήκει αὐτῷ ἡ ἐπωνυμία τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους». Ἐνόσῳ λοιπὸν ἡ μεσαιωνικὴ ἡμῶν μοναρχία ἦτο ἰσχυρὰ καὶ ἔνδοξος, δὲν ἦτο πρέπον νὰ κληθῇ ἑλληνική· εὐθὺς ὅμως ὡς ἐξησθένησε καὶ ἐταπεινώθη, τότε προσφορώτατον ἀπέβη νὰ προστριβῇ οὕτως εἰπεῖν εἰς αὐτὴν ἡ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους προσηγορία. Ταῦτα ἀναγινώσκοντες παρὰ τῷ Φινλαίῳ, πολλάκις ἠρωτήσαμεν ἡμᾶς αὐτούς, τί ἄρα ἐβίασε τὸν ἄνθρωπον νὰ συμβιώσῃ πολλὰς δεκαετηρίδας μετὰ ἱστορικοῦ ὑποκειμένου πρὸς ὃ τοσοῦτον ὀλίγην ᾐσθάνετο συμπάθειαν;

Ὁ Brunet de Presle ἀπεναντίας ἐλάλησε καὶ ἔγραψε περὶ Ἑλλάδος μετὰ πολλῆς πάντοτε καὶ εἰλικρινοῦς ἀγάπης· οὐδὲν ἧττον περὶ τὴν καθόλου ἀντίληψιν τῶν μεσαιωνικῶν ἡμῶν χρόνων, ὀλίγον διαφέρει τοῦ Φινλαίου. Ὁμολογεῖ ὅτι ἡ γλῶσσα, ἡ φιλολογία, ἡ τοῦ πνεύματος λεπτότης ἐμαρτύρουν τὴν τοῦ ἔθνους καταγωγήν· ὁμολογεῖ ὅτι ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει κατίσχυσεν ἐπὶ τέλους τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον, καὶ τούτου ἕνεκα γράφει τὴν ἱστορίαν τοῦ κράτους τούτου, ὡς ἀναγκαῖον σύνδεσμον μεταξὺ τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων· παραδέχεται μὲν ὅτι ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρ-

χία δὲν δύναται νὰ ὀνομασθῇ *ῥωμαϊκή*, δὲν πείθεται ὅμως νὰ καλέσῃ αὐτὴν *ἑλληνικὴν* καὶ νομίζει εὔλογον τὴν ἐπικρατήσασαν *βυζαντιακὴν* αὐτῇς προςηγορίαν. Τοῦτο δὲ διότι, λέγει, πᾶσα ἡ ζωὴ τοῦ κράτους τούτου συνεπυκνώθη ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου, τοῦ ὁποίου οἱ κάτοικοι μικρὸν ἐκήδοντο περὶ τῆς τύχης τῶν ἐπαρχιῶν καὶ ἰδίως τῶν χωρῶν ἐν αἷς τὸ πάλαι ἤκμασεν ὁ Ἑλληνισμός. Ἐὰν τὸ ἱστορικὸν τοῦτο σύστημα κατισχύσῃ, τὸ συμπέρασμα ἤθελεν εἶναι ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος διακόψαν ἐπὶ διςχίλια ἔτη τὸν δημόσιον αὐτοῦ βίον, οὐδαμῶς ἐπρωταγωνίστησε τῶν κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο τελεσθέντων ἐν τῇ Ἀνατολῇ ποικίλων καὶ μεγάλων γεγονότων· ὅπερ οὐ μόνον προςβάλλει τὸ ἱστορικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα, ἀλλὰ ἤθελεν ἄντικρυς ἀντιβαίνει εἰς τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων.

Κυρία τῆς πλάνης ταύτης ἀφορμὴ ὑπῆρξεν ὅτι οἱ ἑσπέριοι ἱστορικοὶ δὲν ἐμελέτησαν καὶ δὲν ἐξετίμησαν ἀποχρώντως τὴν μεσαιωνικὴν ἡμῶν ἱστορίαν. Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ λέγωσιν ὅτι ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία μικρὸν ἐκήδετο περὶ τῆς τύχης τῶν ἐπαρχιῶν, ἀφοῦ εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι ἐπὶ πεντακόσια ὅλα ἔτη ἀγωνισαμένη διέσωσεν ἐν τῇ δεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι, ἀπὸ μὲν τῆς σλαυικῆς καὶ τῆς βουλγαρικῆς κατακτήσεως ἁπάσας τὰς μέχρι τοῦ Ἴστρου χώρας, ἀπὸ δὲ τῆς ἀραβικῆς τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὰς νήσους; Πῶς κατακρίνουσι τὴν μοναρχίαν ἐκείνην ὡς ὀλιγωρήσασαν τῶν χωρῶν ἐν αἷς ἤκμασε τὸ πάλαι ὁ Ἑλληνισμός, ἐνῷ, ἵνα εἰς ὀλίγα ἐκ τῶν πολλῶν ἐνταῦθα περιορισθῶμεν, εἶναι βέβαιον ὅτι μόνον ἀπὸ τῆς τετάρτης μέχρι τῆς δεκάτης ἑκατονταετηρίδος, τέσσαρες ἐκ τῶν χωρῶν τούτων καταγόμεναι δέσποιναι ἀνεβιβάσθησαν εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως· ὅτι αἱ χῶραι αὗται πολλάκις, πρὸς ἀνακούφισιν αὐτῶν, ἀπηλλάττοντο τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας· ὅτι ὁ Βασίλειος Β', μετὰ τὸν τεσσαρακονταετῆ ἀγῶνα, δι' οὗ ἐξέβαλε μὲν τοὺς Βουλγάρους ἐκ Πελοποννήσου, καὶ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, καὶ τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἠπείρου, κατέστησε δὲ τὸ κράτος αὐτῶν εἰς τὰς βορειοτέρας χώρας, ἐνόμισε καθῆκον αὐτοῦ, πρὶν ἔτι τελέσῃ τὸν νενομισμένον ἐν Κωνσταντινουπόλει θρίαμβον, νὰ διανύσῃ ὁδὸν μακρὰν μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ, ἵνα θύσῃ τὰ πρῶτα εὐχαριστήρια ἐν τῷ Παρθενῶνι; Μήπως ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἔλαβε παρὰ τῆς μοναρχίας ἐκείνης διοικητικὰ καὶ δικαστικὰ προνόμια ὑπερβαίνοντα τὰ προνόμια πάσης ἄλλης πόλεως; μήπως χάρις εἰς τὴν ἰδιάζουσαν προστασίαν τῆς μοναρχίας ἐκείνης αἱ Θῆβαι, ἡ Κόρινθος, αἱ Πάτραι, ἡ Θεσσαλονίκη καὶ πλεῖσται ἄλλαι πόλεις, δὲν ηὐδοκίμησαν εἴπερ ποτὲ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους; Πῶς δὲ ἀξιοῦσιν ὅτι πᾶσα ἡ ζωὴ τοῦ κράτους ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου περιωρίσθη, ἐνῷ τὴν σήμερον εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ μεγάλη ἐκκλησιαστικὴ καὶ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ μεταρρύθμισις τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος, ὑπὸ τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἐπεβλήθη εἰς τὸ Βυζάντιον;

Δύο ὑπῆρξαν τὰ κυριώτατα χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ· ἐν

μὲν τῷ πνευματικῷ βίῳ, τὸ ὕψος καὶ ἡ ἐλευθερία τῆς διανοίας· ἐν δὲ τῷ πολιτικῷ, ἡ ἀνεξάντλητος ἐκπολιτιστικὴ ἐνέργεια. Κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, οὐδὲν βεβαίως παρήχθη παρ' ἡμῖν τὸ δυνάμενον ν' ἀντιπαραβληθῇ πρὸς τὸ ὕψος τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνος, τῆς τέχνης τοῦ Φειδίου, τῆς ἱστορίας τοῦ Θουκυδίδου, τοῦ δράματος τοῦ Αἰσχύλου· ἀλλ' ἡ ἐλευθερία τῆς διανοίας ἡ περισταλεῖσα ἐπὶ μακρὸν χρόνον, ἐξερράγη αἴφνης ἐν τῇ *Ἐκλογῇ* τοῦ Λέοντος Γ', ἐν ταῖς συζητήσεσι τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀναμορφώσεως, ἐν τῇ *μεταστοιχειώσει τῶν ἀπάντων* ἐπὶ Λέοντος Ε', ἐν τοῖς ποιήμασι δι' ὧν ἐνεπαίζετο ἡ τῶν ἁγίων λειψάνων κατάχρησις, ἐν τοῖς λόγοις τοῦ Φωτίου, ἐν τοῖς νομοθετήμασι τῶν βασιλέων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἐν τῇ φιλολογίᾳ ἧς προϊόντα τινὰ ἠξιώθησαν τῆς τιμῆς τοῦ ν' ἀποδοθῶσιν εἰς τὸν Λουκιανόν. Καὶ ἡ ἐλευθερία ἐκείνη τῆς διανοίας παρέμεινεν ἔκτοτε μέχρι τῆς σήμερον, ὡς ἓν τῶν καλλίστων προτερημάτων τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ἡ δ' ἐκπολιτιστικὴ ἐνέργεια, ἥτις τὸ πάλαι κατεκάλυψε δι' ἑλληνικῶν θεσμῶν καὶ ἀριστοτεχνημάτων ἅπασαν τὴν παραλίαν τῆς Μεσογείου καὶ τοῦ Αἰγαίου, ἥτις ἐπὶ τῶν μακεδονικῶν χρόνων ἐξελλήνισεν Ἀσίαν καὶ Αἴγυπτον, ἥτις ἐπὶ αὐτῆς τῆς Τουρκοκρατίας ἐξέτεινε τοὺς πλοκάμους αὐτῆς εἰς Βλαχίαν καὶ Μολδαυίαν καὶ ἥτις νῦν ἔτι ἀποτελεῖ τὸ κράτιστον τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὅπλον, καὶ τὸ μᾶλλον ἀναμφισβήτητον ἐκ τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ εἰς τὸ ἐν τῇ Ἀνατολῇ πρωτεῖον, οὐδέποτε ἴσως ἀπέβη δραστηριωτέρα ἢ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, ὅτε δυςαρίθμητοι φυλαὶ καὶ χῶραι ὑπ' αὐτῆς εὐηργετήθησαν· Βουλγαρία, Ῥωσία, Σερβία, Κροατία, Οὑγγαρία, αἵτινες οὐ μόνον ἀπὸ τῆς ἐρημώσεως ὑπὸ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ διεσώθησαν, ἀλλὰ παρ' αὐτοῦ ἐδέξαντο καὶ τὰ πρῶτα τῆς ἡμερώσεως σπέρματα· οἱ Ἄραβες, οἵτινες εἰς αὐτὸν ὤφειλον τὴν διανοητικὴν λαμπρότητα τοῦ Βαγδατίου, τῆς Σαλέρνης καὶ τῆς Κορδύβης· ὁ γερμανικὸς καὶ ὁ δυτικὸς κόσμος, ὅςτις οὐ μόνον ἀπὸ τῆς ΙΔ' καὶ τῆς ΙΕ' ἑκατονταετηρίδος, ὡς συνήθως πρεσβεύεται, ἀλλὰ δι' ὅλων τῶν μέσων αἰώνων ὑπ' αὐτοῦ ἐξεπαιδεύετο. Τὴν μεγάλην ταύτην ἀλήθειαν μόνος ἐκ τῶν ἑσπερίων οὕτως εὐκρινῆ καὶ ὁλοσχερῆ διετράνωσεν ὁ Γάλλος Alfred Rambaud. Ἀλλ' ὁ Alfred Rambaud δὲν ἔγραψεν εἰμὴ *τὰ κατὰ τὸ Ἑλληνικὸν κράτος ἐν τῇ δεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι* (L' empire Grec au dixième siècle), καὶ ἰδίως τὰ περὶ *Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου*· οἱ δ' ἐπιχειρήσαντες ν' ἀπομνημονεύσωσιν ἁπάσας τοῦ ἡμετέρου ἔθνους τὰς τύχας· ἀπὸ τῆς ῥωμαϊκῆς κατακτήσεως μέχρι τοῦ νῦν, πρὸς μὲν τοὺς ἀγῶνας ἐκείνους, δι' ὧν πρόδηλος καταφαίνεται ἡ ἀΐδιος ταὐτότης τῆς πολιτικῆς τοῦ ἔθνους ἐνεργείας, ἀμβλυωπήσαντες, τὸ δὲ δαιμόνιον πνεῦμα τῆς μεταρρυθμίσεως οὐδ' ὑπονοήσαντες, πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως ἐκολόβωσαν τὸ τοῦ λόγου αὐτῶν ὑποκείμενον.

Πολλάκις βεβαίως ἐξερχόμενοι τοῦ Πανεπιστημίου καὶ διερχόμενοι ἐνώπιον τοῦ τεμένους τῶν Μουσῶν, ὅπερ ἤγειρεν ἡ μεγαλοδωρία νέου Ἡρώδου Ἀτ-

τικοῦ καὶ ἡ τέχνη νέου Ἰκτίνου, ἐστάθητε ἀποθαυμάζοντες τὴν ἁρμονίαν, τὴν καλλονὴν, τὴν χάριν τοῦ τριμεροῦς ἐκείνου ἀριστουργήματος. Αὕτη εἶναι ἡ ἀληθὴς εἰκὼν τῆς τριλογίας τοῦ ἀρχαίου, τοῦ μακεδονικοῦ, τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Κλείσατε ὅμως ἐπὶ στιγμὴν τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ φαντάσθητι σῶον μὲν τὸν ἐν τῷ μέσῳ αἰωρούμενον ἑξάστυλον δόμον μετὰ τοῦ συμβολικοῦ αὐτοῦ ἀετώματος καὶ τῶν δύο θεῶν ἐφόρων τῶν ἔνθεν καὶ ἔνθεν ἐπὶ γιγαντίων σκοπιῶν παρισταμένων· ἀλλὰ τὴν μὲν μίαν πτέρυγα ἀφανισθεῖσαν, τὴν δὲ ἄλλην ἠκρωτηριασμένην· αὕτη ἤθελεν εἶναι ἡ εἰκὼν τῆς ἀλλοιώσεως ἣν εἰςήγαγεν ἡ ξένη ἐπιστήμη εἰς τὴν πάτριον ἡμῶν ἱστορίαν.

Ἐν τῇ προςεχεῖ ἀκροάσει θέλομεν εἴπει τί ἐγένετο ἐν Ἑλλάδι πρὸς ἐπανόρθωσιν τοῦ ἀδικήματος τούτου, τίνα ἐντύπωσιν προὐξένησαν ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ αἱ ἑλληνικαὶ δοξασίαι, τίνα θέματα ἐκερδήσαμεν ὁριστικῶς καὶ περὶ τίνων δέον νὰ ἐξακολουθήσωμεν τὸν ἀγῶνα.

Ο ΚΟΙΝΩΝΙΣΜΟΣ ΕΝ ΓΕΡΜΑΝΙΑ

Δ'*

Κάρολος Μὰρξ ὑπῆρξεν ὁ ἐπιστημονικώτερον πάντων διατυπώσας τὰς θεωρίας τοῦ κοινωνισμοῦ ἐν Γερμανίᾳ. Τὸ βιβλίον αὐτοῦ (das Capital, Kritik der politischen Oeconomie), ἐν ᾧ συνεκεφαλαιώθη ἅπασα σχεδὸν ἡ νεωτέρα κοινωνιστικὴ διδασκαλία, ὑπῆρξεν ἡ ἀκένωτος πηγὴ, ἀφ' ἧς ἀντλοῦσι μέχρι τῆς σήμερον τὰ κατὰ τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος ἐπιχειρήματά των οἱ προεξάρχοντες τῆς κοινωνιστικῆς αἱρέσεως ἐν Γερμανίᾳ. Ὡς ἓν τῶν πρωτευόντων μελῶν τῆς *Διεθνοῦς* ὑπῆρξε μετὰ τοῦ Ῥώσου κοινωνιστοῦ Bacunine εἷς τῶν διοργανωτῶν καὶ ἀποστόλων τοῦ ἐρυθροῦ τούτου ἰησουϊτισμοῦ ἐν Εὐρώπῃ. Εἰ καὶ ἐν νεαρᾷ ἔτι ἡλικίᾳ διεκρίθη ὡς ὑφηγητὴς τοῦ ἐν Βόννῃ πανεπιστημίου καὶ ὡς ὑπάλληλος τῆς πρωσσικῆς κυβερνήσεως, προὐτίμησεν ἐν τούτοις πάσης δημοσίας ὑπηρεσίας ν' ἀφιερώσῃ τὸν βίον αὐτοῦ εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἐξάπλωσιν τῶν κοινωνιστικῶν δογμάτων, εἰς ἣν οὐκ ὀλίγον συνετέλεσε, χάρις εἰς τὴν αὐστηρὰν αὐτοῦ κριτικὴν καὶ τὴν ἀναλυτικὴν δύναμιν τῶν ἐπιχειρημάτων του. Ἰδεῶδες καὶ τάσις τοῦ κοινωνιστικοῦ αὐτοῦ συστήματος, τῆς μακρᾶς αὐτοῦ πολιτικῆς ἐνεργείας, ὑπῆρξεν ὁ πόλεμος κατὰ τοῦ κεφαλαίου, τοῦ ὁποίου ἀποινεὶ κατ' αὐτὸν ἐπὶ τοσοῦτον ἤδη χρόνον τελοῦνται τὰ ὄργια ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ἱστορίᾳ. Τὸ κεφάλαιον μέχρι τῆς σήμερον, ἕνεκα τῆς ἀποκλειστικῆς αὐτοῦ ὑπεροχῆς ἐπὶ τῆς ἐργασίας, ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν, ἀφ' ὅλων αὐτοῦ τῶν πόρων ἀποστάζει αἵματος καὶ ἰλύος, κωλύον τὸν ἐργάτην νὰ καταστῇ *ἐλευθέρα ἐργαζομένη χείρ*· οἱ δοῦλοι τῆς ἀρχαιότητος, οἱ δουλοπάροικοι

* Ἴδε σελ. 755.

τοῦ μεσαίωνος κατ' οὐδὲν ἢ κατὰ τύπους μόνον διαφέρουσι τῶν σημερινῶν ἐπὶ μισθῷ ἐργατῶν, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν καὶ οὗτοι καὶ ἐκεῖνοι εἶναι ὄργανα ἀπολύτου ἐκμεταλλεύσεως τῆς προσωπικῆς ἐργασίας ὑπὸ τοῦ κεφαλαίου. Πρὸς πλείονα ἐκτίμησιν τῶν θεωριῶν τούτων τοῦ Μὰρξ, παραθέτω ὧδε περίληψίν τινα ἔκ τινος κεφαλαίου τοῦ συγγράμματός του, ἐν ᾧ ἐκτίθεται ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἡ ἄποψις αὐτοῦ περὶ τῆς ἱστορικῆς γενέσεως καὶ ἀναπτύξεως τοῦ κεφαλαίου.

«Πόθεν πηγάζει ἡ ἱστορικὴ γένεσις τοῦ κεφαλαίου; Ἐφ' ὅσον αὕτη δὲν εἶναι ἄμεσος μεταβολὴ δούλων καὶ δουλοπαροίκων εἰς μισθωτοὺς ἐργάτας, τουτέστι τυπικὴ μόνον μεταλλαγή, σημαίνει τὴν ἀφαίρεσιν τῆς ἰδιοκτησίας ἀπὸ τῶν ἀμέσων παραγόντων, τουτέστι τὴν διάλυσιν τῆς ἐπὶ τῆς ἰδίας ἐργασίας στηριζομένης ἰδιωτικῆς κτήσεως. Ἡ ἰδιωτικὴ κτῆσις τοῦ ἐργάτου διὰ τῶν παραγωγικῶν αὐτοῦ μέσων εἶναι ἡ βάσις τῆς μικρᾶς ἐπιχειρήσεως, αὕτη δὲ εἶναι ἀναγκαῖος ὅρος εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς καὶ αὐτῆς τῆς ἐλευθέρας τοῦ ἐργάτου ἀτομικότητος. Ἀναμφιβόλως ὁ τρόπος οὗτος τῆς παραγωγῆς ὑφίσταται καὶ ἐντὸς τῆς δουλείας, τῆς δουλοπαροικίας καὶ τῶν λοιπῶν τῆς ὑποτελείας τοῦ ἐργάτου σχέσεων. Ἀλλ' ἀκμάζει μόνον, ἀλλ' ἐπιταχύνει μόνον πᾶσαν αὐτῆς τὴν ἐνέργειαν, κατακτᾷ μόνον τὴν προσήκουσαν αὐτῇ μορφήν, ὁπότε ὁ ἐργάτης εἶναι ἐλεύθερος ἰδιοκτήτης πάντων τῶν ὅρων τῆς ἐργασίας του, ὁ μὲν χωρικὸς τοῦ ἀγροῦ του, ὁ δὲ χειρῶναξ τῶν ἐργαλείων του. Ὁ παραγωγικὸς οὗτος τρόπος ὑφίσαται τὴν διαίρεσιν τοῦ ἐδάφους καὶ τῶν λοιπῶν παραγωγικῶν μέσων· συγκεντρουμένων τῶν τελευταίων, ἀποκλείει τὴν συνεργασίαν, τὴν διανομὴν τῆς ἐργασίας ἐντὸς τῶν αὐτῶν ὅρων τῆς παραγωγῆς, τὴν ὑπὸ τῆς κοινωνίας κατίσχυσιν καὶ ὀργάνωσιν τῆς φύσεως καὶ τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς κοινωνίας. Ἔκτοτε τὰ πάθη ἐξεγείρονται ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ὀφειλούσῃ νὰ ἐκμηδενισθῇ καὶ ἐκμηδενιζομένῃ. Ἡ ἐκμηδένισις αὐτῆς, ἡ μεταλλαγὴ τουτέστι τῶν ἀτομικῶν καὶ διεσπασμένων παραγωγικῶν μέσων εἰς συγκεντρωμένα κοινωνικά, μεταβάλλει τὴν μικροσκοπικὴν περιουσίαν πολλῶν εἰς κολοσσαίαν περιουσίαν ὀλίγων. Ἡ ἀφαίρεσις τῆς περιουσίας τῶν ἀμέσων παραγωγῶν τελεῖται μετ' ἀπηνοῦς βανδαλισμοῦ καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀτιμωτάτης, ῥυπαροτάτης καὶ μισητοτάτης ἀμαθείας. Ἡ ἀφ' ἑαυτῆς ἀναπτυχθεῖσα, ἡ ἀπὸ τῆς ἰδίας καὶ ἀνεξαρτήτου τοῦ ἀτόμου ἐργασίας παραχθεῖσα ἰδιωτικὴ κτῆσις ὑποσκελίζεται ὑπὸ τῆς κτήσεως τοῦ κεφαλαίου, στηριζομένου ἐν τῇ ἐκμεταλλεύσει ξένης, κατὰ τύπους μόνον ἐλευθέρας ἐργασίας. Καθ' ὅσον δὲ ἡ ἀλλοίωσις αὕτη ἀρκούντως διέσπασε τὴν ἀρχαίαν κοινωνίαν κατὰ βάθος καὶ κατὰ πλάτος, καὶ ὁ μὲν ἐργάτης εἰς θύτην ἡ δὲ ἐργασία εἰς κεφάλαιον μετεβλήθη, ἐπέρχεται ἡ περαιτέρω στέρησις τῶν ἰδιωτικῶν κτήσεων. Ἤδη στερεῖται τῆς ἰδιοκτησίας αὐτοῦ οὐχὶ ὁ ἐργάτης, ἀλλ' ὁ πολλοὺς ἐργάτας ἐκμεταλλευόμενος κεφαλαιοῦχος· καὶ τοῦτο τελεῖται διὰ τῆς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συγ-

κεντρώσεως πολλῶν κεφαλαίων. Μετὰ τοῦ ἀκαταπαύστως ἐλαττουμένου ἀριθμοῦ τῶν μεγάλων κεφαλαιούχων, καταχρωμένων πάντα τὰ συμπαρομαρτοῦντα τῇ μεταβολῇ ταύτῃ προνόμια καὶ ἐπωφελουμένων τὸ μονοπώλιον αὐτῶν, αὔξει ἡ ἀθλιότης, ἡ κατάθλιψις, ἡ δουλεία, ἡ διαφθορά, ἡ ἐκμετάλλευσις, ἀλλ' ἐπίσης καὶ ἡ ἐξέγερσις τῆς ἐργατικῆς τάξεως. Τὸ μονοπώλιον τοῦ κεφαλαίου δεσμεύει τὰ μέσα τῆς παραγωγῆς, μεθ' ὧν ἀνεπτύχθη· ἡ δὲ συγκέντρωσις τῶν παραγωγικῶν μέσων καὶ ἡ ἐργασία ἔρχονται εἰς διάστασιν. Ἀλλ' ἡ ὑπερτάτη στιγμὴ τῆς ἰδιοκτησίας τοῦ κεφαλαίου ἐγγίζει. Οἱ δὲ ἅρπαγες ὀφείλουσι νὰ στερηθῶσιν αὐτῆς πάλιν. . . . Ἡ μεταβολὴ τῆς ἀτομικῆς κτήσεως, τῆς ἀπορρεούσης ἀπὸ τῆς ἰδίας ἐργασίας εἰς συγκεντρωμένον κεφάλαιον εἶναι δυσχερεστέρα, τραχυτέρα καὶ μακροτέρα, ἢ ἡ μεταβολὴ τῆς ὑφισταμένης ἤδη τοῦ κεφαλαίου ἰδιοκτησίας εἰς κοινωνικὴν κτῆσιν. Σκοπὸς τῆς πρώτης μεταβολῆς ἦτο ἡ ἀφαίρεσις τῆς ἰδιοκτησίας τοῦ πολλοῦ πλήθους ὑπ' ὀλίγων ἁρπάγων, ἤδη δὲ πρόκειται περὶ τῆς ἀφαιρέσεως τῆς ἰδιοκτησίας τῶν ὀλίγων ἁρπάγων ὑπὸ τοῦ πολλοῦ πλήθους».[1]

Τοιαύτη κατὰ τὸν Μὰρξ ἡ ἱστορία τοῦ κεφαλαίου, οἱ θρίαμβοι αὐτοῦ κατὰ τῆς ἐργατικῆς τάξεως καὶ τὰ ὄργια ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἐν ᾗ ἐξασκεῖ δεσποτικωτέραν αὐθεντίαν ὑπὲρ πάντα μέχρι τοῦδε δεσπότην τῆς ἱστορίας. Ἡ καταστροφὴ λοιπὸν αὐτοῦ, ἡ *ἀποκέντρωσις*, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ θεωρητικοῦ, καὶ ἡ *συγκέντρωσις* τῆς ἐργασίας ὀφείλει νὰ ἦναι τὸ ἀντικείμενον τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, ἰδίᾳ δὲ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, ἧς ἀποστολὴ εἶναι ἐν τῇ νεωτέρᾳ κοινωνίᾳ ἡ συνδιαλλαγὴ τῶν δύο πολεμίων στοιχείων τῆς οἰκονομικῆς τῶν λαῶν ἀναπτύξεως, τοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς ἐργασίας. Ἀλλ' ἀφοῦ τὸ κεφάλαιον ἀρνεῖται νὰ ἔλθῃ εἰς συνεννόησιν μετὰ τῆς ἐργασίας, αὕτη ὀφείλει ν' ἀναλάβῃ τὴν ἐκτέλεσιν ταύτην, ἔστω καὶ διὰ βιαίων μέσων. Ὅ,τι ἐμμέσως, ὑπούλως ἔπραττε μέχρι τοῦδε τὸ κεφάλαιον, τοῦτο ἀμέσως, διὰ τῆς ἐπαναστάσεως ὀφείλει νὰ πράξῃ ἤδη ἡ ἐργασία. Τοιαύτη ἡ λογικὴ καὶ αἱ τάσεις τοῦ κοινωνιστικοῦ προσηλυτισμοῦ, τοῦ ὁποίου Κάρολος ὁ Μὰρξ εἶναι ὁ τολμηρότατος καὶ ἐπιφανέστατος προφήτης. Ἐκ τινος ἐγγράφου αὐτοῦ, ἐπιγραφομένου *προκήρυξις τῆς κοινωνιστικῆς μερίδος* καὶ χρονολογουμένου ἐν ἔτει 1847 ἐκ Λονδίνου, ἀντιγράφω τὴν ἀκόλουθον πρὸς τὴν τάξιν τῶν θυτῶν προσφώνησιν: «Ἡ πρόοδος τῆς βιομηχανίας, ἧς ἀκούσιος καὶ ἀναντίρρητος παράγων εἶναι ἡ μέση τάξις, τίθησιν ἀντὶ τῆς διὰ τοῦ συναγωνισμοῦ ἀπομονώσεως τῶν ἐργατῶν τὴν διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ ἐπαναστατικὴν αὐτῶν συνέργειαν. Ἀναπτυσσομένης τῆς μεγάλης βιομηχανίας, συντρίβεται ὑπὸ τοὺς πόδας τῆς τρίτης τάξεως αὐτὴ ἡ βάσις, ἀφ' ἧς αὕτη παράγει, ἰδιοποιουμένη πάντα τὰ παραγόμενα. Ἀλλὰ πρὸ παντὸς αὕτη παράγει τοὺς ἰδίους αὐτῆς νεκροθάπτας. Ἡ δὲ πτῶσις αὐτῆς καὶ ἡ νίκη τῶν θυτῶν εἶναι ἐξίσου ἀναπό-

1 Marx, das Capital, 791—793.

ρευκτος. . . . Ὑπὲρ πάσας τὰς τάξεις, αἵτινες σήμερον ἵστανται ἀντιμέτωποι κατὰ τῆς τρίτης τάξεως, μόνοι οἱ θῦται εἶναι πράγματι ἐπαναστατικὴ τάξις· αἱ δὲ λοιπαὶ τάξεις διαφθείρονται καὶ καταρρέουσι μετὰ τῆς μεγάλης βιομηχανίας, μόνοι δὲ οἱ θῦται τυγχάνουσιν ὁ ἰδιαίτατος αὐτῆς καρπός.... Αἱ κατώτεραι τάξεις, ὁ μικροβιομήχανος, ὁ μικρέμπορος, ὁ χειρώναξ, ὁ χωρικός, ἅπαντες οὗτοι πολεμοῦσι τὴν μέσην τάξιν, ὅπως ἐξασφαλίσωσι τὴν ὕπαρξιν αὐτῶν ὡς κατωτέρων τάξεων ἀπὸ τῆς καταστροφῆς . . . εἶναι ἀντιδραστικαί, διότι ζητοῦσι νὰ ἀναστρέψωσι τὸν τροχὸν τῆς ἱστορίας. . . .»

Ἐν ὀλίγοις τοιοῦτον τὸ κοινωνιστικὸν σύστημα τοῦ Καρόλου Μὰρξ, αἱ πολιτικαὶ αὐτοῦ τάσεις καὶ αἱ θεωρίαι. Δὲν τολμῶμεν ν' ἀποφανθῶμεν, ἂν ὁ ἄνθρωπος οὗτος, ὁ ὁρκισθεὶς τὴν καταστροφὴν τοῦ ὑφισταμένου κοινωνικοῦ καθεστῶτος, χωρὶς νὰ δυνηθῇ νὰ προτείνῃ ἄλλο τι τελειότερον καὶ λογικώτερον, σύμφωνον πρὸς τὴν φύσιν, τὴν λογικὴν καὶ τὴν ἱστορικὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀνάπτυξιν, εἶναι ματαιός τις φιλόδοξος, ἢ περιεσκεμμένος δημαγωγός, Ἡρόστρατος ἢ Κατιλίνας. Οἱ ἐκ τοῦ πλησίον γνωρίσαντες αὐτόν, οἱ συνεργασθέντες μετ' αὐτοῦ, ὁμολογοῦσιν ὅτι ὁ Κάρολος Μὰρξ εἶναι πεπροικισμένος μὲν ὑπὸ πολλῆς εὐφυΐας καὶ βαθείας κρίσεως ἀλλὰ στερεῖται πάντῃ καρδίας. Ζῶν ἄνετον, λουκούλλειον σχεδὸν εἰπεῖν βίον ἐν Λονδίνῳ, ὅπου ἀπὸ πολλοῦ χρόνου διατελεῖ προγεγραμμένος ἀπὸ τῆς πατρίδος του, δύναται νὰ συντάσσῃ ἐπαναστατικὰ πρὸς τοὺς ἐργάτας προγράμματα, σπείρων τὴν διχόνοιαν μεταξὺ τῶν διαφόρων κοινωνικῶν τάξεων, ὑποδαυλίζων τὰ πάθη, ῥίπτων ἔλαιον ἐπὶ τῆς πυρᾶς τῆς κοινωνικῆς δυστυχίας. Τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτοῦ εὐφυΐαν, τὴν διαλεκτικὴν αὐτοῦ δεινότητα κατέστησεν ὄργανον ἐνόχου ματαιοδοξίας, προκηρύττων τὴν ἐπανάστασιν, τὴν καταστροφήν, ὡς τοὺς μόνους ὅρους τῆς λύσεως τῶν ὑφισταμένων κοινωνικῶν προβλημάτων. Καὶ μεθ' ὅλα ταῦτα ἡ ἰσχυρὰ αὐτοῦ ἐπιστημονικὴ δύναμις, ἐκπεφρασμένη διὰ τῶν τύπων τῆς διαλεκτικῆς τοῦ Ἑγέλου, ἕνεκα τῆς δυσχερείας περὶ τὴν κατανόησιν αὐτῆς ἀνὰ τὰ εὐρύτερα στρώματα τῆς κοινωνίας, ἥκιστα ἦτο προωρισμένη νὰ ἐπιδράσῃ εἰς τὸν σχηματισμὸν πολιτικῆς μερίδος ἐν τῇ γερμανικῇ κοινωνίᾳ, ἀναγνωριζούσης αὐτὸν ἀρχηγὸν καὶ σημαιοφόρον, ὁ δὲ Κάρολος Μὰρξ, ὡς τόσοι ἄλλοι θεωρητικοὶ τῶν νεωτέρων χρόνων, ἤθελε μείνει μὲ τὴν δόξαν τοῦ κοινωνικοῦ ἀποστόλου, μάτην διδάσκοντος καὶ ἐπιφωνοῦντος εἰς ὦτα μὴ ἀκουόντων τῶν θεωριῶν αὐτοῦ, εἰ ἕτερος ἀνήρ, κατώτερος μὲν αὐτοῦ περὶ τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα, ἀλλ' ἀπείρως ὑπέρτερος κατὰ τὴν εὐφυΐαν τοῦ πνεύματος καὶ τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἐνεργείας, δὲν μετεβίβαζε καθ' ὁλοκληρίαν τὴν συζήτησιν τῶν οἰκονομικῶν ζητημάτων, ὅπως ὑπὸ τοῦ Μὰρξ ἀνελύθησαν καὶ διετυπώθησαν, ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς καθ' ἡμέραν πολιτικῆς. Ἀπὸ τοῦ Φερδινάνδου Lassalle χρονολογεῖται ὁ σχηματισμὸς καὶ ἡ ἐνέργεια τῆς νέας πολιτικῆς μερίδος τῶν κοινωνιστῶν ἐν Γερμανίᾳ. Ἐν αὐτῷ λοιπὸν θέλομεν ἀναζητήσει τὸν ἀληθέστερον τύπον καὶ τὴν ἐναργεστέραν ἔκφρασιν τοῦ κοινωνιστικοῦ δημαγω-

γοῦ, οἷος ἐν τῷ βραχεῖ τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ δράσεως διαστήματι πρωταγω-νίστησεν ἐν Γερμανίᾳ.

Ὁ Φερδινάνδος Lassalle εἶναι μία τῶν μᾶλλον παραδόξων καὶ τῶν μᾶλλον ἐκτάκτων φυσιογνωμιῶν τοῦ αἰῶνος τούτου. Ἰουδαῖος τὴν καταγωγὴν, προωρισμένος ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ εἰς τὸ ἐμπορικὸν στάδιον, κατώρθωσε κρυφίως, ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτοῦ ὑποστηριζόμενος, νὰ ἐξακολουθήσῃ τὰς ἐπιστημονικὰς αὐτοῦ μελέτας ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τοῦ Βερολίνου, ἔνθα διεκρίθη ἐπὶ ἐκτάκτῳ εὐφυΐᾳ καὶ πρωϊμότητι πνεύματος, καταθέλξας πάντας τοὺς ἐκ τοῦ πλησίον γνωρίσαντας αὐτὸν, μεταξὺ δ' ἄλλων καὶ τὸν πολὺν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην Ἀλέξανδρον τὸν Οὐμβόλδον. Ὁ Ἐρρῖκος Χάινε ἀπεθαύμαζεν αὐτὸν, ἀποκαλῶν τὸν Μεσσίαν τοῦ δεκάτου ἐννάτου αἰῶνος. Τὸ πρῶτον ἔργον τοῦ Lassalle ἦτο φιλοσοφικόν τι σύγγραμμα ἐν ἔτει 1858 δημοσιευθὲν περὶ τοῦ ἐξ Ἐφέσου φιλοσόφου Ἡρακλείτου, τοῦ *σκοτεινοῦ* ἐπικληθέντος [1], μελέτη μεγάλην σχοῦσα ἐπιτυχίαν παρὰ τῷ ἐπιστημονικῷ κόσμῳ τῆς Γερμανίας, βραδύτερον δὲ ἐν ἔτει 1861 ἕτερον φιλοσοφικὸν σύγγραμμα, ἐν ᾧ ἀποπειρᾶται τὴν συμφιλίωσιν τοῦ φιλοσοφικοῦ μετὰ τοῦ θετικοῦ δικαίου [2], βιβλίον, τὸ ὁποῖον μεθ' ὅλην τὴν εὐφυΐαν καὶ πολυμάθειαν μεθ' ὧν εἶναι γεγραμμένον, δὲν ἔσχε μεγάλην ἐπιτυχίαν.

Αἰφνιδίως καταλείπει τὴν ἤρεμον γαλήνην τῶν φιλοσοφικῶν αὐτοῦ μελετῶν καὶ ἐργασιῶν, ὅπως μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἐμπαθοῦς στραφῇ πρὸς τὸ τότε ἀρξάμενον ν' ἀναφαίνηται ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς ἐν Γερμανίᾳ κοινωνικὸν τῶν ἐργατῶν ζήτημα. Τίς ἡ ἀφορμὴ τοῦ προσηλυτισμοῦ τοῦ νέου τούτου Παύλου τοῦ κοινωνισμοῦ; ἡ ἀνατροφὴ αὐτοῦ, ἡ συμπεριφορὰ, αἱ τάσεις ἥκιστα συνεφώνουν πρὸς τὴν ἀποστολὴν ἀρχηγοῦ τῆς τετάρτης τάξεως· δὲν ἦτο σκοτεινός τις ἀνὴρ, ἀδυνατῶν ν' ἀνέλθῃ ἄλλως ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἢ διὰ μόνης τῆς δημαγωγίας· ἡ πνευματικὴ αὐτοῦ εὐφυΐα καὶ τὰ χρηματικὰ μέσα, ἃ διέθετε, ταχέως ἠδύναντο ν' ἀναδείξωσιν αὐτὸν ἐν τῇ πατρίδι του. Ἦτο τύπος εὐπατρίδου κατὰ τὴν αὐστηροτάτην αὐτοῦ ἔννοιαν· ἐκέκτητο πενταχισχιλίων ταλλήρων ἐτήσιον εἰσόδημα, δυνάμενος δι' αὐτοῦ νὰ ἐκτελῇ τὰς ματαιοτάτας τῶν ἐπιθυμιῶν του.

Ὁ εἰς τὴν κοινωνικὴν δημοκρατίαν προσηλυτισμὸς αὐτοῦ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα προήρχετο οὐχὶ ἀπὸ ἐσωτερικῆς πεποιθήσεως, ἀλλ' ἀπὸ ἁπλῆς ματαιοδοξίας, ὅπως καταστῇ κεφαλὴ καὶ δύναμις κοινωνικῆς μερίδος· ἦτο ὁ Ροβεσπιέρος τοῦ κοινωνισμοῦ, ἀρχηγὸς τῆς ἐργατικῆς τάξεως, ἥρως τῶν χυδαιοτάτων συναθροίσεων μὲ κομψὸν εὐπατρίδου ἐπενδύτην. Ὁ ἠθικὸς αὐτοῦ βίος ἦτο πλήρης ἰλύος· αἱ μεταξὺ τῆς κομήσσης Hatzfeld σχέσεις αὐτοῦ, τὰ ἐπεισόδεια καὶ αἱ δίκαι, μεθ' ὧν συνεδέθη ἡ σχέσις αὐτη, προὐξένησαν καθολικὴν κατ' αὐτοῦ ἀηδίαν ἐν Γερμανίᾳ· ἦτο κατὰ τὸν κ. von Treitschke [3]

1 Die Philosophie Herakleitos des dunkeln von Ephesos (1858).
2 Das System der erworbenen Rechte (1861)
3 Der Socialismus und seine Gönner (1874).

ὁ ἀκαθαρτότατον πνεῦμα τοῦ αἰῶνος, ἀνὴρ οὐδέποτε κατορθώσας νὰ ἐρυθριάσῃ. Προσηλυτισθεὶς εἰς τὰ δόγματα τοῦ κοινωνισμοῦ ἐν Γερμανίᾳ, καταστὰς ὁ ἀρχηγὸς αὐτοῦ καὶ διοργανωτής, ἤρξατο μετ' ἀκαταδαμάστου δυνάμεως, μετ' ἀπαραμίλλου εὐφυΐας σπείρων τὴν διαίρεσιν μεταξὺ τῶν κοινωνικῶν τάξεων, σύρων ὄπισθεν αὐτοῦ μυριάδας ἐργατῶν, ὧν ἦτο ὁ προφήτης καὶ ἀπόστολος. Ἐπετέθη ἀδίκως καὶ μετ' ἐμπαθείας κατὰ τοῦ γνωστοῦ οἰκονομολόγου Schulze Delitzsch,[1] τοῦ ἱδρυτοῦ καὶ ὀργανωτοῦ τῶν ἐπὶ τῆς αὐτοβοηθείας στηριζομένων τραπεζῶν τοῦ λαοῦ, καὶ συνέθεσεν ἐπὶ διαφόροις εὐκαιρίαις χάριν τῆς προαγωγῆς τῶν συμφερόντων τῆς τάξεως τῶν ἐργατῶν διαφόρους λόγους καὶ προγράμματα, ἐν οἷς ἐμπεριλαμβάνεται ἅπασα αὐτοῦ ἡ κοινωνιστικὴ καὶ δημαγωγικὴ διδασκαλία, καὶ ἐν οἷς ἐπιζητεῖ ἐκτὸς ἄλλων τὴν κατάργησιν τῶν ἀμέσων φόρων καὶ τὴν ὕψωσιν τῶν ἐπὶ τῆς κληρονομίας φόρων. Ἀλλ' ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ ἐνέργεια δὲν διήρκεσεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον. Ἕνεκα ἐρωτικῶν σχέσεων καὶ μετὰ ταῦτα ῥήξεως καὶ προσβολῆς κατὰ γυναικὸς οὐχὶ ὑπερτέρας αὐτοῦ κατὰ τὴν ἠθικότητα, προεκλήθη εἰς μονομαχίαν ὑπὸ τοῦ μετὰ ταῦτα ἐραστοῦ αὐτῆς καὶ συζύγου, τοῦ Ρωμούνου Βογιάρου-Ρακοβίτσα, ὑφ' οὗ καὶ ἐφονεύθη ἔν τινι μονομαχίᾳ παρὰ τὴν Γενεύην.

Μελετήσωμεν ἤδη τὸ κοινωνιστικὸν τοῦ Lassalle σύστημα καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ ἐν Γερμανίᾳ.

Τὰ πάντα ῥεῖ τοῦ Ἡρακλείτου, ἡ μελέτη τοῦ ὁποίου ὑπῆρξε τὸ πρῶτον ἀντικείμενον τοῦ πνεύματος τοῦ Lassalle, ἡ αἰωνία κίνησις καὶ μεταβολὴ τῶν ὄντων ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ, τοιαύτη ἡ ἰδέα ἡ διήκουσα δι' ὅλου αὐτοῦ τοῦ κοινωνιστικοῦ συστήματος. Οὐδὲν ὑφίσταται σταθερὸν καὶ ἀσφαλὲς ἐν τῷ μεταβαλλομένῳ βίῳ τῆς ἀνθρωπότητος, ἅπαντα φέρουσι τὸν τύπον καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς ἱστορικῆς μεταβολῆς, δυνάμενα νὰ τροποποιηθῶσιν αὐθαιρέτως καὶ κατὰ βούλησιν τῆς κοινωνίας. Ἅπαντες οἱ μεγάλοι θεσμοὶ τῆς κοινωνίας, ἐφ' ὧν ἀπ' αἰώνων ἀναπαύεται ἡ ἀνθρωπότης, εἶναι *ἱστορικαὶ* οὐχὶ *λογικαὶ κατηγορίαι*, δυνάμεναι νὰ μεταβληθῶσι κατὰ τὰς προεξαρχούσας ἰδέας ἐν τῇ ἑκάστοτε κοινωνίᾳ. Ἡ κριτικὴ αὕτη παντὸς θεσμοῦ ἄποψις, ἄγουσα μοιραίως εἰς τὴν ἄρνησιν, οὐδὲν ἀναγνωρίζουσα ὡς *ἀπολύτως* ὑφιστάμενον, αἰώνιον ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, ἀλλὰ τὰ πάντα καθιστῶσα παίγνια τῆς αὐθαιρεσίας καὶ τῶν συμφερόντων τῆς ἡμέρας, ἀνοίγει τὴν θύραν εἰς τὴν αἰωνίαν μεταβολὴν παντὸς κοινωνικοῦ θεσμοῦ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ἱστορίᾳ, εἰς τὴν ἐπανάστασιν. Ἐλαχίστη ἐν τούτοις μελέτη τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, καὶ ἡ ἀτελεστάτη ψυχολογικὴ ἔρευνα περὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ ἐν τῇ κοινωνίᾳ μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ ἠθικὸς ἡμῶν βίος δὲν εἶναι αὐθαίρετον παίγνιον τυχαίων τινῶν περιστάσεων, ὅτι ὑπάρχουσιν αἰώνιοι νό-

[1] Herr Bastiat-Schultze von Delitzsch, der ökonomische Julian, oder Capital und Arbeit (1864).

μοι, διέποντες τὴν ἱστορικὴν ἡμῶν ἀνάπτυξιν, ἡ καταπάτησις τῶν ὁποίων δὲν τελεῖται ἀποινεὶ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ. Ἅπασαι αἱ ἠθικαὶ ἰδέαι, αἱ ἀπορρέουσαι ἀπὸ τῆς ἐνδοτάτης ἡμῶν φύσεως καὶ οὐσίας εἶναι ἀπόλυτα, μόνον κατὰ τύπους, κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῶν ὑπόστασιν ἀλλοιοῦνται, συνῳδὰ καὶ κατ' ἀναλογίαν τῆς καθ' ὅλου τοῦ βίου ἡμῶν προόδου καὶ ἀναπτύξεως, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν διατελοῦσιν ἀείποτε αἱ αὐταί, αἰώνιοι, ἀμετάβληται ἐν τῇ αἰωνίᾳ μεταβολῇ τῶν ὄντων.

Ὁ γάμος, ἡ ἰδιοκτησία, ἡ εἰς τάξεις διαίρεσις καὶ διοργάνωσις τῆς κοινωνίας δὲν εἶναι αὐθαίρετα δημιουργήματα ἱστορικῆς τινος ἐποχῆς, ἀτελοῦς τινος καταστάσεως τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ὡς διισχυρίζεται ὁ κοινωνισμὸς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον, ζητῶν νὰ καθυποβάλῃ αὐτὰ εἰς τὴν κριτικὴν αὐτοῦ βάσανον, ὅπως δι' αὐτῆς ἐξαγάγῃ ἀρνητικὰ συμπεράσματα, θεσμούς, ὧν ἄνευ δὲν δύναται νὰ ζήσῃ ἠθικῶς, τὴν ἐκπολιτιστικὴν αὐτῆς ἀποστολὴν ἐκτελοῦσα ἡ ἀνθρωπότης. Κατ' οὐσίαν οἱ ἠθικοὶ οὗτοι ὅροι τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, αἱ λογικαὶ αὗται κατηγορίαι εἶναι καὶ ὀφείλουσι νὰ διατελῶσιν ἀναλλοίωτοι, μόνον δὲ κατὰ τύπους, κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῶν μορφὴν δύνανται νὰ ὑφίστανται ἐλαφρὰς τινας ἀλλοιώσεις, τοιαύτας, αἵτινες οὐδέποτε δύνανται νὰ παραβλάψωσι τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν ὑπόστασιν. Οὐδεμία ἀληθῶς πεπολιτισμένη κοινωνία ἐν τῇ ἱστορίᾳ δὲν ἀνεγνώρισε τὴν ἰδιοκτησίαν ὡς ἕνα τῶν ὅρων τῆς κοινωνικῆς ὑπάρξεως καὶ προόδου· σπάνιά τινα φαινόμενα, τὰ ὁποῖα ἀρέσκεται νὰ ἐπικαλῆται ὁ κοινωνισμός, εἶναι ἔκτακτα φαινόμενα παρὰ λαοῖς βαρβάροις, οὐδέποτε ἀνελθοῦσιν εἰς ἀνωτέραν τινὰ βαθμίδα πολιτισμοῦ τερατώδεις ἐκφύσεις ἐν τῷ ἠθικῷ βίῳ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἐξαιρέσεις οὐδέποτε δυνάμεναι νὰ διεκδικήσωσι τὴν τιμήν, ὅπως ἀποτελέσωσι κανόνα· ἡ μονογαμία ἐν τῷ γάμῳ εἶναι ἡ ἐκφράζουσα τὸ ὑπέρτατον ἰδεῶδες τοῦ φίλτρου, τοῦ ἔρωτος ἐν τῇ οἰκογενείᾳ, ἡ κρατύνουσα τὴν ἰδέαν τῆς οἰκογενείας ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἡ συμβάλλουσα εἰς τὸν ἠθικὸν βίον τῆς κοινωνίας. Λαοί, παρ' οἷς ὁ ἠθικὸς ὅρος τῆς οἰκογενείας οὐδέποτε ἐξετιμήθη, διετέλεσαν ἀείποτε ἐν ταπεινῇ πολιτισμοῦ βαθμίδι, ταχέως τοῦ συνδέοντος αὐτοὺς κοινωνικοῦ δεσμοῦ διαλυθέντος καὶ καταστραφέντος. Ὁ *ἐλεύθερος ἔρως*, τὸν ὁποῖον ὀνειροπολεῖ ἐν τοῖς φανταστικοῖς αὐτοῦ λήροις ὁ κοινωνισμός, εἶναί τι χεῖρον τῆς πολυγαμίας τῶν ἀνατολικῶν λαῶν, εἶναι ἡ κατάπτωσις τοῦ ἡμίσεος ἀνθρωπίνου γένους, καθισταμένου ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ, ἐκ τῆς κράσεως του ὀργάνου τῶν ἐπιθυμιῶν τοῦ ἑτέρου ἰσχυροῦ ἡμίσεος. Ἀγνοῶ ἂν καθ' ὅλην τὴν μέχρι τοῦδε ἱστορικὴν περίοδον τῆς ἀνθρωπότητος ἐξῆλθε, διετυπώθη καὶ ἀνυψώθη εἰς ἠθικὸν δόγμα βδελυρωτέρα καὶ ἀσεβεστέρα ἰδέα τῆς τοῦ λεγομένου τούτου *ἐλευθέρου ἔρωτος*. Οὐδέποτε ὁ ὑλισμὸς κατήγαγεν ἐνδοξότερον θρίαμβον· ἀρνηθεὶς τὴν πνευματικότητα τοῦ ἀνθρώπου, ἀνακηρύξας αὐτὸν αἰσθητικὸν ὄν, ἔνστικτα μόνον ἔχοντα νὰ ἐκτελέσῃ, οὐχὶ δὲ ἀνωτέρας ἰδέας νὰ πραγματοποιήσῃ, κατεβίβασε τὸ ἀνθρώπινον γένος ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ

ἐκείνου σημείου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου συναντῶμεν αὐτὸ ἐν τῇ πρώτῃ στιγμῇ τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ ἐμφανίσεως. Ὑπὸ τοιαύτην ἔποψιν ὁ ἔρως δὲν εἶναι πλέον ἡ σεμνὴ Ἑστιάς, ἡ κρατοῦσα τὸ ἄσβεστον πῦρ τοῦ οἰκογενειακοῦ δεσμοῦ, τῆς κοινωνικῆς ἠθικότητος, ἀλλ' ἡ ἱερόδουλος τῆς Φρυγίας, ἡ ἀσελγὴς Ἀστάρτη τῆς Ἀνατολῆς, τείνουσα τὴν παρειὰν εἰς τὸν πρῶτον προσελθόντα... Δὲν ἦτο βεβαίως νήφουσα διάνοια, μελετήσασα τὸν ἄνθρωπον ἐν τοῖς ἀθανάτοις νόμοις τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ καλοῦ, ἡ διατυπώσασα τὴν ἀσεβῆ ταύτην ἀρχὴν τοῦ ἐλευθέρου ἔρωτος, ἦτο παραληροῦσα φαντασία, ἐμπνευσθεῖσα ὑπὸ τῶν ὀργίων χαμαιτυπείου καὶ ἐκβαλοῦσα τὴν ἀπαίσιον ταύτην ὠρυγὴν ἐν στιγμαῖς ὑπερτάτης ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἐξαντλήσεως καὶ σκοτοδίνης. . . . .

Ἡ κοινωνία δὲν δημιουργεῖται αὐθαιρέτως, τῇ βοηθείᾳ τυχαίων τινῶν κανόνων καὶ ἀξιωμάτων. Ὑπάρχει ἀνωτέρα τις ἀρχή, διέπουσα τὸν ἠθικὸν κόσμον, ἐν ᾧ ζῇ καὶ δρᾷ ἡ ἀνθρωπότης· ἡ δὲ κριτικὴ ὀφείλει ν' ἀναγνωρίσῃ αὐτὴν ἐν τῇ ἐξαγωγῇ τῶν συμπερασμάτων της· ἄλλως ὑποπίπτει εἰς πλάνην, ἥτις δὲν δύναται ἢ νὰ ὁδηγήσῃ αὐτὴν εἰς τὰ τολμηρότατα καὶ ἐπισφαλέστατα δόγματα.

Μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων — μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1848 — τῆς ἱστορίας ὁ ἱστὸς ὑφαίνεται μονομερῶς, ἀποκλειστικῶς μόνον ἔκ τινος τάξεως τῆς κοινωνίας — ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τῆς εὐαριθμοτέρας. Ἡ ἀνθρωπίνη ἱστορία κατὰ τὸν Lassalle εἶναι ἱστορία μιᾶς μόνον τάξεως, δρώσης μέχρι τῆς σήμερον ὡς ἀποκλειστικοῦ παράγοντος ἐν τῇ ἐκπολιτιστικῇ τῶν ἐθνῶν σταδιοδρομίᾳ. Ἦσαν οἱ ἱερεῖς, οἱ εὐγενεῖς, μετὰ δὲ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1793 ἡ τρίτη τάξις οἱ ἐκπροσωποῦντες τὴν ἱστορίαν παράγοντες. Ἀλλ' ἤδη ἀπὸ τοῦ 1848 ἄρχεται ἐπιφαινομένη ἐπὶ τοῦ θεάτρου τοῦ κόσμου ἑτέρα τάξις ἰσχυροτέρα, πολυαριθμοτέρα, δικαιοτέρας διατυποῦσα ἀξιώσεις. Εἶναι ἡ τετάρτη τάξις, ἡ τάξις τῶν ἐργατῶν, ἡ ἀξιοῦσα ἤδη νὰ διευθύνῃ τὸ ἅρμα τῆς ἱστορίας. Ἡ κοινωνικὴ ἐπανάστασις, ἧς τὰ προανακρούσματα ἠκούσθησαν κατὰ πρῶτον ἐν τῇ ἐπαναστάσει τοῦ 1848, ἀπαιτεῖ νέον στοιχεῖον· τοῦτο δὲ τὸ στοιχεῖον εἶναι ἡ τετάρτη τάξις, ὁ τέως Παρίας οὗτος τῆς ἱστορίας, ἀνακράζων ἤδη μετὰ τοῦ Φερδινάνδου Lassalle, τοῦ Μεσσίου αὐτῆς, τὸ πολυθρύλλητον ἐκεῖνο l'état c'est moi Λουδοβίκου τοῦ δεκάτου τετάρτου. Ἔν τινι φυλλαδίῳ αὐτοῦ, τῷ *προγράμματα τῶν ἐργατῶν* (Arbeiterprogramm) οὑτωσὶ διατυποῖ ὁ θεωρητικὸς τῆς τετάρτης τάξεως τὴν ἀρχομένην ταύτην νέαν ἱστορικὴν ἐπανάστασιν.

»Μέχρι τοῦδε ἐγένοντο δύο ἱστορικαὶ περίοδοι, ἑκάστη τῶν ὁποίων ἵσταται ὑπὸ τὴν ἐξάρχουσαν ἰδέαν ὡρισμένης τινὸς κοινωνικῆς τάξεως, ἀποτυπούσης τῆς ἀρχὴν αὐτῆς ἐφ' ὅλων τῶν θεσμῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης.

»Κατὰ πρῶτον ἡ ἰδέα τῆς εὐγενείας, τουτέστιν ἡ *ἔγγειος ἰδιοκτησία*, ἡ ἀποτελοῦσα τὴν θεμελιώδη ἀρχὴν τοῦ μεσαίωνος καὶ ὅλους τοὺς θεσμοὺς αὐτοῦ διαπνέουσα.

»Ἡ περίοδος αὕτη παρῆλθε μετὰ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, μολονότι ἐν Γερμανίᾳ, ὅπου ἡ μεταβολὴ αὕτη ἐτελέσθη οὐχὶ διὰ τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ διὰ τῶν κυβερνήσεων αὐτοῦ διὰ λίαν μακρῶν καὶ ἀτελῶν μεταρρυθμίσεων, ὑφίστανται ἀκόμη πολυαριθμότατα καὶ σπουδαιότατα λείψανα τῆς πρώτης ἐκείνης ἱστορικῆς περιόδου κατὰ μέγα μέρος κωλύοντα ἀνὰ πᾶν βῆμα τὴν τάξιν τῶν ἀστῶν μέχρι τῆς σήμερον.

»Ἡ δευτέρα ἱστορικὴ περίοδος, ἡ ἀρχομένη ἀπὸ τῆς περὶ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ἔχουσα ὡς ἀρχὴν αὐτῆς τὴν *μεγάλην ἀστικὴν κτῆσιν*, τουτέστι τὸ κεφάλαιον, εἰς προνόμιον δ' αὐτὴν μεταβαλοῦσα, διαπνέει πάντας τοὺς κοινωνικοὺς θεσμοὺς καὶ ὁρίζει τὴν συμμετοχὴν αὐτοῦ εἰς τὴν ἔκφρασιν τῆς βουλήσεως καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς πολιτείας.

»Ἀλλὰ καὶ ἡ δευτέρα αὕτη περίοδος, καθ' ὅσον ἐξωτερικῶς καταφαίνεται, ἐσωτερικῶς ἤδη παρῆλθεν.

»Τῇ 24 Φεβρουαρίου 1848 ἀνέτειλε τὸ πρῶτον λυκαυγὲς νέας ἱστορικῆς περιόδου.

»Κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐν Γαλλίᾳ, ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, εἰς τοὺς ἰσχυροὺς τῆς ὁποίας ἐσωτερικοὺς ἀγῶνας αἱ νίκαι ὅπως καὶ αἱ ἧτται τῆς ἐλευθερίας ἔχουσι καθολικὴν διὰ τὴν ἀνθρωπότητα σημασίαν, ἐξερράγη ἐπανάστασις, καλέσασα ἕνα ἐργάτην ἐν τῇ προσωρινῇ κυβερνήσει, ἐκφράσασα ὡς τὸν σκοπὸν τῆς πολιτείας τὴν βελτίωσιν τοῦ κλήρου τῶν ἐργατικῶν τάξεων, προκηρύξασα τὴν ἄμεσον καθολικὴν ψηφοφορίαν, δι' ἧς ἕκαστος πολίτης, φθάσας τὸ εἰκοστὸν πρῶτον ἔτος τῆς ἡλικίας του, μηδαμῶς λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν κτηματικῶν αὐτοῦ σχέσεων, λαμβάνει ἀνάλογον κυριαρχικὸν μέρος ἐν τῇ πολιτείᾳ, ὁρίζων τὸν σκοπὸν αὐτῆς καὶ τὴν βούλησιν.

»Ἂν ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1789 εἶναι ἡ ἐπανάστασις τῆς τρίτης τάξεως, ἤδη ἡ τετάρτη τάξις, ἥτις ἐν ἔτει 1789 ἦτο κεκρυμμένη ἐν ταῖς πτυχαῖς τῆς τρίτης τάξεως καὶ ἐφάνη μετ' αὐτῆς συμπίπτουσα, ἀνακηρύττει τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ὡς κυριαρχικὴν ἀρχὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ζητοῦσα τὴν ὑπ' αὐτῆς διαπνοὴν παντὸς κοινωνικοῦ καθεστῶτος.

»Ἀλλ' ἤδη, ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς τετάρτης τάξεως, λαμβάνει ἀμέσως χώραν ἡ ἄπειρος διαφορά, καθ' ἣν ἡ τετάρτη τάξις, ἡ ὑστάτη καὶ ἀκροτάτη, ἡ ἀπόκληρος τάξις τῆς κοινωνίας, οὐδένα ἀνακηρύττει οὔτε δύναται ν' ἀνακηρύξῃ ἀποκλειστικὸν ὅρον εἴτε ἐκ τοῦ δικαίου εἴτε ἐκ τῶν πραγμάτων ἀπορρέοντα, εἴτε ἐκ τῆς ἐγγείου κτήσεως, εἴτε ἐκ τοῦ κεφαλαίου τὸν ὁποῖον νὰ διατυποῖ ὡς νέον τι *προνόμιον*, δι' οὗ νὰ δύναται νὰ διαπνέῃ τοὺς θεσμοὺς τῆς κοινωνίας.

»*Ἅπαντες* εἴμεθα *ἐργάται*, ἐνόσῳ ἔχομεν τὴν *βούλησιν* μόνον νὰ καθιστάμεθα καθ' οἱονδήποτε τρόπον ὠφέλιμοι εἰς τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν.

»Ἡ *τετάρτη* αὕτη τάξις, ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς ὁποίας οὐδεὶς βλαστὸς ἐνυπ-

ιανθάνει νέας τινὸς προνομίας, εἶναι τούτου ἕνεκα ταὐτόσημος τῷ *ὅλῳ ἀνθρωπίνῳ γένει*. Κατὰ συνέπειαν τὸ *ζήτημα αὐτῆς* εἶναι πράγματι ζήτημα τῆς *ὅλης ἀνθρωπότητος*, ἡ ἐλευθερία *αὐτῆς* εἶναι ἡ ἐλευθερία *αὐτῆς τῆς ἀνθρωπότητος*, ἡ κυριαρχία αὐτῆς εἶναι ἡ κυριαρχία ἁπάντων.

»Ὁ ἐπικαλούμενος λοιπὸν τὴν ἰδέαν τῆς ἐργατικῆς τάξεως ὡς τὴν θεμελιώδη ἀρχὴν τῆς κοινωνίας, ἐν τῇ ὑπ' ἐμοῦ ἀναπτυχθείσῃ ἐννοίᾳ, οὐδεμίαν ἐκβάλλει κραυγὴν διασπάσεως καὶ διαιρέσεως μεταξὺ τῶν κοινωνικῶν τάξεων· ἐκβάλλει μᾶλλον κραυγὴν *συνδιαλλαγῆς*, κραυγὴν περιλαμβάνουσαν ἅπασαν τὴν κοινωνίαν, κραυγὴν ἐξισώσεως ὅλων τῶν ἀντιθέσεων ἐν τοῖς κοινωνικοῖς κύκλοις, κραυγὴν *συνενώσεως*, ἐν ᾗ ὅλοι ὤφειλον νὰ συμφωνῶσιν οἱ ἀποδοκιμάζοντες τὰς προνομίας καὶ τὴν καταπίεσιν τοῦ λαοῦ διὰ τῶν προνομιούχων τάξεων, κραυγὴν *ἀγάπης*, ἥτις ἀφοῦ κατὰ πρώτην φορὰν ἐξῆλθεν ἀπὸ τῆς καρδίας τοῦ λαοῦ, θέλει *διατελεῖ ἀείποτε ἡ ἀληθὴς κραυγὴ τοῦ λαοῦ*, ἕνεκα δὲ τῆς ὕλης αὐτῆς θέλει εἶναι πάντοτε *κραυγὴ ἀγάπης*, τονιζομένη ὡς πολεμικὸν τοῦ λαοῦ ἐμβατήριον.

»Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐργατικῆς τάξεως καὶ ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ τῆς κοινωνίας ὑπὸ τριπλῆν ἀκόμη ἄποψιν ὀφείλει νὰ ἐξετασθῇ ὑφ' ἡμῶν:

1) ὑπὸ τὴν ἄποψιν τῶν τυπικῶν τῆς πραγματοποιήσεως αὐτῆς μέσων.

2) ὑπὸ τὴν ἄποψιν τῆς ἠθικῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ

3) ὑπὸ τὴν ἄποψιν τῆς ἐν αὐτῇ ὑπαρχούσης συλλήψεως τοῦ σκοποῦ τῆς πολιτείας.

»Τὸ τυπικὸν μέσον τῆς πραγματοποιήσεως τῆς ἀρχῆς ταύτης εἶναι ἡ καθολικὴ καὶ ἄμεσος ψηφοφορία, οὐχὶ ἡ ἔμμεσος, οἵαν ἔσχομεν αὐτὴν ἐν ἔτει 1848. Ἡ εἰσαγωγὴ δύο βαθμῶν παρὰ τῇ ἐκλογῇ, πρώτων καὶ δευτέρων ἐκλογέων, εἶναι τεχνικόν τι μόνον μέσον, ἐπὶ σκοπῷ εἰσαχθὲν πρὸς τὴν ὅσον ἔνεστι νόθευσιν τῆς βουλήσεως τοῦ λαοῦ παρὰ τῇ ἐκλογικῇ πράξει. . . .

»Ἡ τετάρτη τάξις οὐ μόνον πρεσβεύει ἑτέραν πολιτικὴν ἀρχήν, διάφορον τῇ ἀρχῇ τῆς τρίτης τάξεως, τουτέστι τὴν ἄμεσον καθολικὴν ψηφοφορίαν, ἀλλὰ συλλαμβάνει πάνυ διαφόρως καὶ τὸν ἠθικὸν *σκοπὸν τῆς πολιτείας*.

»Κατὰ τὴν ἠθικὴν ἰδέαν τῆς τρίτης τάξεως τὸ ἄτομον ἀποκλειστικῶς καὶ ἀπολύτως ὀφείλει νὰ ἐξασκῇ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Καὶ ἂν μὲν ἅπαντες ἤμεθα ἐξίσου ἰσχυροί, ἐξίσου ἱκανοί, ἐξίσου ἀνεπτυγμένοι καὶ πλούσιοι, τότε ἡ ἰδέα αὕτη ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ἠθικὴ καὶ ἐπαρκής. Ἀλλ' ἐπειδὴ *δὲν εἴμεθα* τοιοῦτοι, οὔτε *δυνάμεθα* νὰ εἴμεθα, ἡ σκέψις αὕτη δὲν εἶναι ἐπαρκής, κατ' ἀνάγκην δὲ ἐν ταῖς συνεπείαις αὐτῆς ἄγει πρὸς βαθεῖαν ἀνηθικότητα. Ἐκ τούτου προέρχεται ὅτι ὁ ἰσχυρότερος, ὁ ἱκανώτερος καὶ ὁ πλουσιώτερος ἐκμεταλλεύονται τὸν ἀσθενέστερον.

»Τοὐναντίον ἡ ἠθικὴ ἰδέα τῆς ἐργατικῆς τάξεως εἶναι οὐχὶ ἡ ἀκώλυτος καὶ ἐλευθέρα ἐξάσκησις τῶν ἀτομικῶν δυνάμεων διὰ τοῦ ἀτόμου, ἀλλὰ ἡ διὰ τῆς κοινότητος ἠθικὴ αὐτῶν ὀργάνωσις: τουτέστιν ἡ κοινότης καὶ ἀμοιβαιό-

της αὐτῶν ἐν τῇ ἀναπτύξει. . . . Σκοπὸς τῆς πολιτείας λοιπὸν δὲν εἶναι ἡ *ἐξασφάλισις* τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰδιοκτησίας τοῦ ἀτόμου καθὰ φρονεῖ ἡ τρίτη τάξις, ἀλλ' ὅπως διὰ τῆς κοινωνικῆς ἑνώσεως ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς πολιτείας τὸ ἄτομον ἐπιτύχῃ *τοιαύτην τινὰ βαθμίδα ὑπάρξεως* ἣν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιτύχῃ ὡς ἄτομον μόνον. . . .»[1]

Ἐν τοῖς ὀλίγοις τούτοις συγκεφαλαιοῦται τὸ πρόγραμμα τῆς ἐργατικῆς τάξεως, ἡ ἀρχὴ τοῦ κοινωνισμοῦ, αἱ ἀξιώσεις αὐτοῦ ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Σπάνιως δημαγωγὸς ἐν οὑτωσὶ βραχεῖ χρόνου διαστήματι κατώρθωσε νὰ προσεταιρισθῇ ὁλόκληρον μερίδα κοινωνικήν, νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὸ πνεῦμα αὐτῆς καὶ εἰς τὰ ἔνστικτα, νὰ μαντεύσῃ καὶ νὰ διατυπώσῃ τοὺς ἀποκρύφους αὐτῆς πόθους, νὰ κηρυχθῇ ὁ προφήτης αὐτῆς καὶ ὁ ἀπόστολος. Ὁ Φερδινάνδος Lassalle εἶχε κτητο πάντα ταῦτα τὰ προσόντα εἰς βαθμὸν ἔξοχον. Ἀπὸ τῆς 12 Ἀπριλίου τοῦ 1862, ὁπότε ἐξεφωνήθη ἐνώπιον σωματείου τινὸς ἐργατῶν ἐν Βερολίνῳ ὁ λόγος, οὗ τεμάχια ἀνωτέρω κατεχωρίσθησαν, μέχρι τῆς 31 Αὐγούστου τοῦ 1864, καθ' ἣν ἔπεσεν ἐν μονομαχίᾳ, ὁ βίος αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἀκατάπαυστος ἀγὼν ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τοῦ ἐργατικοῦ εὐαγγελίου, τῆς νέας ταύτης κοινωνικῆς θρησκείας, τῆς μελλούσης ν' ἀνακαινίσῃ τὴν φθίνουσαν ἀρχαίαν κοινωνίαν. Αἱ καταδιώξεις τῆς ἐξουσίας δίδουσιν αὐτῷ νέας δυνάμεις, νέαν εὐκαιρίαν ἐπὶ τῇ ἀναπτύξει τῶν θεωριῶν αὐτοῦ ἐνώπιον τῶν ποινικῶν δικαστηρίων. Ἡ ἰδέα τῆς τετάρτης τάξεως, ὡς κοινωνικοῦ καὶ ἠθικοῦ ἐν τῇ πολιτείᾳ παράγοντος, λαμβάνει βαθμηδὸν σάρκα καὶ ὑπόστασιν. Ἐν ἔτει 1863 προκηρύττει τὸν σχηματισμὸν γενικοῦ γερμανικοῦ τῶν ἐργατῶν συνεδρίου πρὸς διάσκεψιν περὶ τῶν συμφερόντων, τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν ἐργατικὴν τάξιν. Κύριος σκοπὸς τοῦ ἐγγράφου ἐκείνου εἶναι νὰ καταπολεμήσῃ τὴν ὑπὸ τῆς προοδευτικῆς μερίδος υἱοθετηθεῖσαν, ὑφ' ἑνὸς δὲ τῶν ἐπιφανεστάτων αὐτῆς μελῶν, τοῦ Schultze Delitsch, διατυπωθεῖσαν ἀρχὴν τῆς αὐτοβοηθείας τῶν ἐργατικῶν τάξεων διὰ τῶν διαφόρων τραπεζῶν τοῦ λαοῦ, αἱ πρὸς πραγμάτωσιν τῶν ὁποίων ἀπόπειραι εἶχον ἐπενέγκει ἀγλαοὺς καρπούς. Ὁ Lassalle προσβάλλει τὸν τρόπον τοῦτον τῆς ἀνυψώσεως τῆς ἐργατικῆς τάξεως διὰ τῆς φειδοῦς καὶ τῆς ἐγκρατείας, ἀξιῶν ὅτι οὐδὲν δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ διὰ τῆς οἰκονομίας μόνον τῶν ἐργατῶν, ἀλλ' ὅτι πρέπει νὰ προσέλθῃ ἐπίκουρος αὐτῶν ἡ πολιτεία, καὶ τοῦτο δύναται νὰ κατορθωθῇ μόνον διὰ τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας, δυνάμει τῆς ὁποίας ὁ ἐργάτης λαμβάνων μέρος εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς πολιτείας, θέλει φροντίσει περὶ τῶν συμφερόντων τῆς ἰδίας αὐτοῦ τάξεως. Ὁ ἐλεύθερος συνεταιρισμὸς τῶν ἀτόμων οὐδὲν δύναται νὰ κατορθώσῃ ἐπαρκὲς καὶ γενναῖον, ἐξασφαλίζον αὐτόν, ὀφείλει νὰ προσέλθῃ ἡ πολιτεία, δυναμένη ὡς ἐκ τῶν μέσων αὐτῆς νὰ διαπράξῃ ὅ,τι ἀδυνατεῖ ἡ μεμονωμένη συμβολὴ τοῦ ἐργάτου. Ὑπὸ τὴν σημαίαν ταύτην τοῦ Lassalle προσῆλθεν ἅπασα ἡ ἐργατικὴ τάξις, συνελεύσεις δὲ καὶ σύλλογοι συνεκροτήθη-

1 Lassalle's Arbeiter programm. 29—31.

αν πρὸς διάδοσιν τῶν ἰδεῶν τούτων, ὁσημέραι ἰσχυρότεραι καθιστάμεναι ἐν τῇ γερμανικῇ κοινωνίᾳ. Ὑπὸ τοιούτους οἰωνοὺς, ἐν διαστήματι μιᾶς τριετίας σχηματίσθη καὶ ἀνεπτύχθη εἰς κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν μερίδα ἡ τάξις τῶν ργατῶν, ἐπιζητοῦσα νὰ διατυπώσῃ τὴν νέαν αὐτῆς ἀρχὴν ἐν τῇ πολιτείᾳ.

Ὁ Lassalle ἀπέθανεν αἰφνιδίως ἐν μέσῳ τοῦ τοσοῦτον δεξιῶς ὑπ' αὐτοῦ διεξαγομένου ἀγῶνος· ἀλλ' ἡ ἰδέα δὲν ἀπέθανε μετ' αὐτοῦ. Οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἠκολούθησαν τὰ ἴχνη τοῦ διδασκάλου, διὰ θαυμασίας ἐσωτερικῆς διοργανώσεως ἐνισχύσαντες τὴν μερίδα, καταστήσαντες αὐτὴν ἐπίφοβον καὶ ἐπικίνδυνον ἐν τῇ πολιτείᾳ. Ἀλλὰ καὶ μεθ' ὅλα ταῦτα ἡ ἐργατικὴ μερὶς, στερουμένη πάσης ἰσχύος ἐν τῇ πολιτείᾳ, διὰ καταλλήλων μέσων πολεμουμένη, ἤθελεν ἀπολέσει πᾶσαν σημασίαν καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ, εἰ μὴ παρίστατο αἴφνης ἀκούσιός τις ἐπίκουρος αὐτῆς ἐν τῇ γερμανικῇ πολιτικῇ. Ἦτο ὁ Βίσμαρκ, ὁ ἀρχιγραμματεὺς τῆς Βορείου Γερμανικῆς Ὁμοσπονδίας, ὁ δοὺς πολιτικὴν ζωὴν εἰς τὴν ἐργατικὴν τάξιν ἐν Γερμανίᾳ, προκηρύξας τὴν *ἄμεσον καθολικὴν ψηφοφορίαν*, τὸ ἰδεῶδες τοῦτο τοῦ Lassalle, κατὰ τὰς ἐκλογὰς τοῦ βορείου γερμανικοῦ κοινοβουλίου· ἐζήτησε νὰ πολεμήσῃ τὴν τρίτην τάξιν, τοὺς φιλελευθέρους, ἐπισείων κατ' αὐτῶν τὸ φάσμα τῆς τετάρτης τάξεως, τῶν ἐργατῶν.

Τὸ πολιτικὸν μηχάνημα ἐθριάμβευσεν ἐπί τινα χρόνον· ἀλλ' ἤδη . . . ὁ ἀρχιγραμματεὺς τῆς αὐτοκρατορίας, ὁ Μεφιστοφελὴς τῆς γερμανικῆς πολιτικῆς ἐν τῷ νέῳ ἀγῶνι, ὃν διεξάγει κατὰ τῆς κοινωνικῆς μερίδος, ἣν αὐτὸς προήγαγεν εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν, δύναται ν' ἀναμνησθῇ ἀρχαίαν τινὰ γερμανικὴν παροιμίαν.

Ὁ σπείρων ἄνεμον θερίζει τρικυμίας! . . .

Ε'

Ἡ ἀποτυχία τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1848 ἐπήνεγκε τὸν θρίαμβον τῆς πολιτικῆς ἀντιδράσεως καὶ ἐν Γερμανίᾳ, ὡς ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ. Τὸ φιλελεύθερον κόμμα, μάτην ἀγωνισθὲν νὰ καθιερώσῃ τὰ δόγματα αὐτοῦ καὶ τὰς θεωρίας ἐν τῇ κυβερνήσει τῆς πολιτείας, κατατροπωθὲν ὑπὸ τοῦ θριαμβεύσαντος ὀπισθοδρομικοῦ κόμματος, εὑρέθη εἰς τὴν δυσχερῆ ἀνάγκην νὰ ἐξακολουθήσῃ μετὰ μείζονος πείσματος, μετὰ ζωηροτέρας εὐσταθείας τὴν πάλην ὑπὲρ τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν, ὑπὲρ τῆς εἰσαγωγῆς πραγματικοῦ ἀντιπροσωπικοῦ πολιτεύματος ἰδίως ἐν Πρωσσίᾳ, ἥτις καθὸ ἡ μεγίστη τῶν γερμανικῶν πολιτειῶν, ἔδιδε τὸν τόνον καὶ τὴν ὤθησιν εἰς τὸν πολιτικὸν βίον τῶν ἄλλων χωρῶν τῆς Γερμανίας. Ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἡ πολιτικὴ πάλη ὑπῆρξε ζωηρὰ, ἀμείλικτος μεταξὺ τῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ φιλελευθέρου κόμματος ἐν Πρωσσίᾳ. Ἡ μὲν ἐξεπροσώπει τὸ ἀρχαῖον καθεστὼς, τὴν τιμαριωτικὴν εὐγένειαν ἐν τῇ πεισμονῇ αὐτῆς περὶ τὴν τήρησιν πάσης κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς παραδόσεως. Ἦτο ἡ σχολὴ τοῦ Stahl, ἡ σχολὴ τοῦ

Manteuffel ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ ἀγερωχίᾳ, ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ ἀποστροφῇ κατὰ πάσης πολιτικῆς προόδου, κατὰ πάσης ἀποπείρας πρὸς πολιτογράφησιν τῆς ἐλευθερίας ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ τῆς πρωσσικῆς μοναρχίας. Ἡ ἀντιπολίτευσις ἀπετελεῖτο ἐκ τῶν προοδευτικῶν καὶ πεφωτισμένων στοιχείων τοῦ ἔθνους, ὑπεστηρίζετο δὲ ὑπὸ τῆς γραφίδος τῶν ἐξοχωτάτων δημοσιογράφων τῆς Γερμανίας. Ὑπὸ τοιούτους οἰωνοὺς καὶ μεταξὺ τοιούτων ἀντιπάλων ἐτελεῖτο ἐν Πρωσσίᾳ ἡ πάλη περὶ τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας. Ἡ ἀνάβασις τοῦ ἤδη αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας εἰς τὸν βασιλικὸν θρόνον τῆς Πρωσσίας ἐφάνη ἀληθῶς ἐγκαινίζουσα νέαν ἐλευθερίας περίοδον ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ τῆς Πρωσσίας· φιλελευθερώτατα στοιχεῖα, ἐν οἷς ὁ πρίγκιψ Βίσμαρκ, ἐκλήθησαν εἰς τὴν κυβέρνησιν, ἀλλ' αἱ παραχωρήσεις αὗται τῆς βασιλικῆς γενναιοδωρίας τοῦ Γουλιέλμου ἦσαν ἐλάχισται, ὅπως εὐχαριστήσωσι τὰς ἀξιώσεις τοῦ φιλελευθέρου κόμματος, ἐντεῦθεν ἡ πάλη συνεχίσθη καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Γουλιέλμου μεταξὺ τῆς κυβερνήσεως καὶ τῆς ἐθνικῆς ἀντιπροσωπείας, ἀποτέλεσμα ἔχουσα τὰς ἀλλεπαλλήλους διαλύσεις τοῦ νομοθετικοῦ σώματος, δυστροποῦντος νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὰς αὐταρχικὰς τάσεις τῆς πρωσσικῆς κυβερνήσεως.

Ἀλλ' οἱ κατὰ τῆς Δανίας καὶ τῆς Αὐστρίας ἐπιτυχεῖς θρίαμβοι τῆς κυβερνήσεως ἐπήνεγκον συνδιαλλαγήν τινα μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς ἐθνικῆς ἀντιπροσωπείας. Ἡ φιλελευθέρα μερίς, ὑπείκουσα εἰς τὰς ὁρμὰς τοῦ ἔθνους, ἀπεδέχθη καὶ ὑπεστήριξε τὴν πολιτικὴν τῆς κυβερνήσεως. Ὁ δὲ Βίσμαρκ, ἡ ψυχὴ καὶ ὁ νοῦς τῆς κυβερνήσεως, οἱονεὶ ἀνταμείβων τὴν εἰς αὐτὸν ἀφοσίωσιν τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους, ἐθέσπισε τὴν εἰσαγωγὴν τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας διὰ τὰς ἐκλογὰς τοῦ νέου κοινοβουλίου τῆς μετὰ τὸν κατὰ τῆς Αὐστρίας θρίαμβον ἐν ἔτει 1866 σχηματισθείσης *Βορείου γερμανικῆς Ὁμοσπονδίας*.

Ἡ παραχώρησις τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας εἰς τὸν λαὸν τῆς βορείου Γερμανίας δὲν ἦτο ἡ ἀποδοχὴ τῶν φιλελευθέρων ἰδεῶν ἐν τῇ πολιτικῇ τῆς πρωσσικῆς κυβερνήσεως. Ἦτο καταχθόνιον πολιτικὸν μηχάνημα, σκοποῦν νὰ εὐρύνῃ ἐπὶ μᾶλλον τὴν διάστασιν, ἥτις ἤρξατο ὑποφαινομένη ζῶντος ἤδη τοῦ Lassalle μεταξὺ τῶν φιλελευθέρων καὶ τῶν ἐργατῶν, τῆς τρίτης καὶ τῆς τετάρτης τάξεως, κατὰ τὴν νέαν πολιτικὴν φρασεολογίαν. Ὁ Βίσμαρκ κατενόει ὅτι διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ νέου τούτου συστήματος ἔμελλε νὰ παραγάγῃ τὸ χάος, τὴν σύγχυσιν μεταξὺ τῶν διαφόρων τοῦ λαοῦ τάξεων, ᾐσθάνθη ἤδη ὅτι τὸ ὑπολανθάνον μῖσος μεταξὺ κεφαλαίου καὶ ἐργασίας, τὸ ὑποδαυλισθὲν τοσοῦτον ἐπιτυχῶς ὑπὸ τῆς τελευταίας τοῦ Lassalle δημαγωγίας, ἔμελλε θᾶττον ἢ βράδιον νὰ ἐπενέγκῃ τὰ προσδοκώμενα αὐτοῦ ἀποτελέσματα ἐν τοῖς κόλποις τῶν δυσηρεστημένων κατὰ τῆς κυβερνήσεως φιλελευθέρων τάξεων. Ἡ καθολικὴ ψηφοφορία ἔμελλε νὰ προαγάγῃ εἰς τὴν ζωὴν ἑτέραν πολιτικὴν μερίδα, ἔχουσαν ἀντίθετα συμφέροντα καὶ ἀντίθετα ἰδεώδη τῆς πολιτικῆς ἐκείνης μερίδος, ἥτις μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης στηριζομένη ἐπὶ τῆς πεφωτισμένης τάξεως τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους, διεξεδίκει διὰ τῆς συν-

γματικῆς ὁδοῦ τὴν διεύθυνσιν τῆς πολιτείας κατὰ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ ἀξιώματα τῆς νέας πολιτικῆς ἐλευθερίας. Τὰ τελεσθέντα πολιτικὰ χρόνια ἐν Γαλλίᾳ μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1848 διὰ τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας, ὁ ἐξ αὐτῆς ἀπορρεύσας θρίαμβος τοῦ πολιτικοῦ τολμήματος τοῦ Ναπολέοντος ἦσαν ἀρκοῦντα καὶ ἐποικοδομητικὰ διδάγματα διὰ τὸν ἀρχιγραμματέα τῆς Βορείου γερμανικῆς Ὁμοσπονδίας. Ἐν τῷ νέῳ ἐκλογικῷ συστήματι παρὰ λαῷ ἐστερημένῳ πάσης πολιτικῆς ἀνατροφῆς, μέχρι τῆς χθὲς διαβιοῦντι ὑπὸ τὴν ἀπολυτωτάτην αὐθεντίαν τῆς κυβερνήσεως, ἔμελλε νὰ θριαμβεύσῃ καὶ νὰ κατισχύσῃ ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους οὐχὶ ἡ σώφρων πολιτικὴ συνείδησις, ἀλλὰ τὰ ἔνστικτα καὶ τὰ πάθη τῆς κλάσεως. Ἐν τῷ συστήματι τούτῳ ὁ ἄνθρωπος ἀπόλλυται ἐν τῷ πολίτῃ, λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν τὸ ποσὸν καὶ οὐχὶ τὸ ποιόν· ἀναντιρρήτως θριαμβεύει οὐχὶ ἡ διάνοια καὶ ἡ πεφωτισμένη γνώμη τῶν ὀλίγων, ἀλλὰ τὰ χυδαῖα πάθη καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ πλήθους, τὸ ὁποῖον ἀγόμενον ὑπὸ τῶν δημαγωγῶν, πράττει αὐθαιρέτως καὶ δεσπόζει μὲν κατ' ἐπιφάνειαν, ἀλλὰ πράγματι δεσπόζεται.

Ὅτι ταῦτα δὲν εἶναι αὐθαίρετος καὶ ἁπλῆ εἰκασία, ἀρκοῦσιν ὀλίγα παραδείγματα ἐκ τῆς συγχρόνου πολιτικῆς ἱστορίας ἐν Γερμανίᾳ. Ζῶντος ἤδη τοῦ **Lassalle** ἡ συντηρητικὴ μερὶς τῆς κυβερνήσεως ἦλθε μετ' αὐτοῦ εἰς μυστικὰς σχέσεις καὶ συνεννοήσεις, κατόπιν τῆς γνωστῆς ῥήξεως αὐτοῦ μεθ' ἑνὸς τῶν ἡγετῶν τῆς προοδευτικῆς μερίδος, τοῦ **Schultze Delitsch**, σκοποῦσα ἀναμφιβόλως διὰ τοῦ γνωστοῦ ἀξιώματος *διαίρει καὶ βασίλευε* νὰ ἐπενέγκῃ παντελῆ ῥῆξιν μεταξὺ τῶν ἀντιπάλων της, ὅπως ἐκμεταλλευθῇ αὐτὴν πρὸς ἴδιον θρίαμβον. Ὁ διαδεχθεὶς τὸν **Lassalle** ἐν τῇ ἀρχηγίᾳ τῆς κοινωνιστικῆς μερίδος, ἀποθανὼν δὲ πρό τινος χρόνου δραματικὸς συγγραφεὺς von Schweitzer, κατηγορήθη ἐπίσης καὶ ὑπὸ πολλῶν τῶν ὁμοφρόνων του, ὡς διατελέσας εἰς μυστικὰς συνεννοήσεις μετὰ τῆς μερίδος τῶν ὀπισθοδρομικῶν πρὸς καταπολέμησιν τῶν φιλελευθέρων. Πόσης ἐν γένει ὑποστηρίξεως τυγχάνει ὑπὸ τῆς μερίδος τῶν ὀπισθοδρομικῶν ὁ κοινωνισμός, ὅπως καταπολεμηθῇ ὁ κοινὸς ἀμφοτέρων ἐχθρός, ἡ μερὶς τῶν προοδευτικῶν (**Fortschritts partei**) καὶ ἡ μερὶς τῶν φιλελευθέρων ἐθνικῶν (**Nationalliberalismus**) εἶναι πασίγνωστον ἐν Γερμανίᾳ. Μετὰ πείσματος ἀκατονομάστου ὁ συντηρητικὸς τύπος, ὁ ἐκπροσωπῶν τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ συμφέροντα τῆς κυβερνήσεως ἐν Σαξωνίᾳ, τῇ φωλεᾷ ταύτῃ σήμερον τῆς κοινωνιστικῆς δημοκρατίας ἐν Γερμανίᾳ, πολεμῶν κατὰ τὰς δύο τελευταίας βουλευτικὰς ἐκλογὰς τοῦ γερμανικοῦ κοινοβουλίου τοὺς ὑποψηφίους τῶν δύο φιλελευθέρων πολιτικῶν μερίδων, ἐν ἀποτυχίᾳ τῶν συντηρητικῶν ὑποψηφίων συνηγόρει ὑπὲρ τῶν κοινωνιστῶν, προκρίνων τὸν θρίαμβον τούτων τοῦ τῶν φιλελευθέρων καὶ προοδευτικῶν. Μετὰ βεβαιότητος διεδίδετο πρὸ ἔτους κατὰ τὰς βουλευτικὰς ἐκλογὰς ἐν Δρέσδῃ, ὅτι κατὰ τὴν μεταξὺ τοῦ προοδευτικοῦ **Crause** καὶ τοῦ κοινωνιστοῦ **Bebel** ἐκλογικὴν πάλην ἡ βασιλικὴ αὐλή, καὶ ὀνομαστὶ ὁ αὐλάρχης, ἐψήφισεν ὑπὲρ τοῦ **Bebel**, γεγα-

νὸς τὸ ὁποῖον δὲν ἐδίστασε νὰ ὑπαινιχθῇ ἀπὸ τοῦ βήματος τοῦ γερμανικοῦ κοινοβουλίου ὁ γνωστὸς ῥήτωρ Lasker ἐν τῇ συζητήσει τοῦ κατὰ τῶν κοινωνιστῶν νομοσχεδίου τῆς κυβερνήσεως. Ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ πρίγκιπος Βίσμαρκ ὁ ἐμπεπιστευμένος αὐτῷ μυστικοσύμβουλος Wagener, τοῦ ὁποίου ἡ ἀμφίβολος πολιτικὴ χρηστότης μετὰ μεγίστης ζωηρότητος ἐστιγματίσθη ἄλλοτε ἀπὸ τοῦ βήματος τοῦ κοινοβουλίου, εἰργάζετο πρό τινος χρόνου πρὸς σχηματισμὸν νέας πολιτικῆς μερίδος, μὴ ἀποκλειούσης ἀπὸ τοῦ προγράμματος αὐτῆς τὸ πρόγραμμα τοῦ κοινωνισμοῦ. Οὕτως ἅπασαι αἱ ὀπισθοδρομικαὶ τάξεις ἐν Γερμανίᾳ, ὑπὸ παραδόξου καταληφθεῖσαι φόβου καὶ ἀντιπαθείας κατὰ τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν τάσεων τῶν φιλελευθέρων μερίδων, ὑπεστήριξαν τὴν πολιτικὴν πρόοδον τῆς τετάρτης τάξεως, ὅπως ὑποδαυλίσωσιν εἰς μῖσος ἐλαφρὰν τινα αὐτῆς ἀντιπάθειαν κατὰ τῶν φιλελευθέρων, ὧν ὁ θρίαμβος παρὰ τῷ λαῷ ἤθελε θέσει τοὺς ὀπισθοδρομικοὺς εἰς ἐντελῆ ἀπομαχίαν ἐν τῇ πολιτείᾳ.

Οἱ ἀκόλουθοι καταστατικοὶ ἀριθμοὶ δεικνύουσι τὰς καταπληκτικὰς προόδους τῆς κοινωνιστικῆς μερίδος ἐν Γερμανίᾳ κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν, μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας διὰ τὰς ἐκλογὰς τοῦ πρώτου κοινοβουλίου τῆς βορείου γερμανικῆς ὁμοσπονδίας. Ἐν μὲν τῷ πρώτῳ βορειογερμανικῷ κοινοβουλίῳ ἐν ἔτει 1867 ἦσαν ἀπεσταλμένοι δύο ἀντιπρόσωποι τῆς κοινωνιστικῆς μερίδος· ἔκτοτε δὲ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν αὐξάνει κατὰ πᾶσαν νέαν ἐκλογήν· ἐν τῷ δευτέρῳ κοινοβουλίῳ τοῦ ἔτους 1868 συνεδριάζουσι πέντε κοινωνισταὶ ἀντιπρόσωποι· ἐν τῷ πρώτῳ παγγερμανικῷ κοινοβουλίῳ ἐν ἔτει 1871, τῷ συγκληθέντι μετὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς νέας γερμανικῆς ὁμοσπονδίας, ἐξελέγησαν δύο ἀντιπρόσωποι τοῦ κοινωνισμοῦ, ἐν τῷ δευτέρῳ τοῦ ἔτους 1874 ἐννέα, ἐν δὲ τῷ τρίτῳ, τοῦ 1877, τῷ ἐσχάτως διαλυθέντι, δώδεκα.

Καὶ δὲν αὐξάνει σπουδαίως μόνον ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀντιπροσώπων, τερα στιωτέραν δεικνύει αὔξησιν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκλογέων. Οὕτως ἐν ἔτει 1874 ἐδόθησαν ὑπὲρ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς κοινωνιστικῆς δημοκρατίας 350,000 ψῆφοι, ἐν ἔτει δὲ 1877 ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ηὐξήθη εἰς 485,000. Συγγραφεῖς, μελετήσαντες κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη τὸ φαινόμενον τῆς καθ' ἑκάστην ἀναπτύξεως τοῦ κοινωνισμοῦ ἐν Γερμανίᾳ, παρέχουσι καταπληκτικὰς λεπτομερείας περὶ τοῦ κοινωνιστικοῦ προσηλυτισμοῦ τῶν κατωτέρων τάξεων, περὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς μερίδος ταύτης ὀργανισμοῦ, περὶ τῆς πειθαρχίας τῆς ὑφισταμένης παρὰ τοῖς διαφόροις κοινωνιστικοῖς συλλόγοις. Ἡ ἀκόλουθος δηλοποίησις ἐκλογικοῦ τινος συλλόγου, δημοσιευθεῖσα διὰ τῆς ἐπισήμου κοινωνιστικῆς ἐφημερίδος, δεικνύει τὴν αὐστηρὰν πειθαρχίαν, τὴν συνέχουσαν τοὺς ὀπαδοὺς τῆς μερίδος ταύτης:

α'Ἐπειδὴ ἐν τῇ συνελεύσει ἀπέστησαν ἀσυγγνώστως καὶ πάλιν τινὲς τῶν ἑταίρων, ἀπεφασίσθη ὅπως *ἀποκλεισθῶσιν* ἐν γένει τὰ μέλη ἐκεῖνα τοῦ συλλόγου, τὰ ὁποῖα δὲν ζητήσωσι παρὰ τοῦ προεδρεύοντος ἔγγραφον ἢ προ-

φορικὴν ἄδειαν ἀπουσίας». Βεβαίως τοιαύτη πειθαρχία, ἀποκλείουσα πάσης συμμετοχῆς τὰ ῥαθυμοῦντα εἰς τὰ καθήκοντα αὐτῶν μέλη, δεικνύει τὴν μεγάλην ἐνέργειαν τοῦ προσηλυτισμοῦ καὶ τὴν ζωηρὰν πίστιν τῶν μελῶν εἰς τὰς ἀρχάς, τὰς ὁποίας ἀντιπροσωπεύουσιν οἱ σύλλογοι.

Ἐν Σαξωνίᾳ ἰδίως, τῇ βιομηχανικωτάτῃ χώρᾳ τῆς Γερμανίας, ὁ κοινωνισμὸς κατήγαγε τοὺς μεγίστους τῶν θριάμβων του. Οἱ ἀκόλουθοι καταστατικοὶ ἀριθμοὶ δεικνύουσι τοὺς ἐπικειμένους ἐξ αὐτοῦ λίαν προσεχῶς κινδύνους.

Ἐν ταῖς διὰ τὸ γερμανικὸν κοινοβούλιον ἐκλογαῖς τοῦ 1874 ἐδόθησαν αἱ ἀκόλουθοι ψῆφοι εἰς τοὺς ὑποψηφίους τῶν διαφόρων πολιτικῶν κομμάτων ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς Σαξωνίας:

20,000 ψῆφοι ὑπὲρ τῆς συντηρητικῆς μερίδος, 39,000 ὑπὲρ τῆς γερμανικῆς, 43,000 ὑπὲρ τῆς προοδευτικῆς, 62,000 ὑπὲρ τῆς φιλελευθέρας ἐθνικῆς, 96,000 ὑπὲρ τῆς κοινωνιστικῆς.

Κολοσσαίαν λαμβάνει ὡσαύτως ἐπίτασιν ὁ κοινωνιστικὸς τύπος. Τῇ 29 Σεπτεμβρίου 1876 ἐξεδίδοντο ἐν Γερμανίᾳ 28 γερμανικαὶ κοινωνιστικαὶ ἐφημερίδες, 1 ἑβδομαδιαία εἰκονογραφημένη, 3 σατυρικὰ φύλλα, 13 διαφόρου ὕλης κοινωνιστικὰ ὄργανα, 14 κοινωνιστικὰ ὄργανα, ἐκδιδόμενα γερμανιστὶ ἐκτὸς τοῦ γερμανικοῦ κράτους.

Παραβαλλόμενος ὁ ἀριθμὸς οὗτος πρὸς τὸν ἐν ἔτει 1876 τῶν διαφόρων κοινωνιστικῶν ὀργάνων, τῶν ἐκδιδομένων παρ' ἄλλοις λαοῖς, τουτέστιν 11 γαλλικῶν ἐφημερίδων, 2 ἀγγλικῶν, 3 ὁλλανδικῶν, 4 δανικῶν, 6 ἰταλικῶν, 3 σερβικῶν, 3 ῥωσικῶν, 2 τσεχικῶν, 1 ἰσπανικῆς, πορτογαλλικῆς, ἑλληνικῆς καὶ οὐγγρικῆς ἐφημερίδος, παράγει τὸ ἐνδεικτικὸν ἀποτέλεσμα, ὅτι 55 ἐφημερίδες δημοσιεύονται ἐν γερμανικῇ γλώσσῃ, 36 δὲ ἐν ἁπάσαις ταῖς ξέναις γλώσσαις τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου. Καὶ ἐν τούτοις τὸ πρῶτον κοινωνιστικὸν φύλλον ἐδημοσιεύθη ἐν Γερμανίᾳ ἐν ἔτει 1865. Πολυάριθμα ὡσαύτως κοινωνιστικὰ φυλλάδια, λόγοι ἐκφωνούμενοι ἐν δημοσίαις συνελεύσεσι, πραγματεῖαι ἐπιστημονικαί, ἡμερολόγια, δράματα καὶ κωμῳδίαι συντελοῦσι καθ' ἑκάστην εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τῶν κοινωνιστικῶν ἰδεῶν μεταξὺ τῶν ἐργατικῶν τάξεων.

Καὶ ταῦτα ἐν μιᾷ μόνῃ δεκαετίᾳ!

Δὲν εἶναι ἠθικὴ ἰδέα, ἀπόλυτός τις ἀρχή, ἐφ' ἧς μέχρι τοῦδε ἐβασίζετο τὸ κοινωνικὸν καθεστώς, ἥτις νὰ μὴ συζητῆται, νὰ μὴ ἀναλύηται, νὰ μὴ προγράφηται μετὰ φανατισμοῦ καὶ μετ' ἐμπαθείας ὑπὸ τοῦ κοινωνιστικοῦ τούτου τύπου. Μῖσος κατὰ τῆς θρησκείας, πόλεμος κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, προγραφὴ τῆς θεότητος, τοιαύτη ἡ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ τροφή, ἣν ἡ κοινωνιστικὴ δημοσιογραφία προσφέρει καθ' ἑκάστην εἰς τοὺς ἀναγνώστας της. Ὁ ὑλισμὸς καὶ αἱ θεωρίαι αὐτοῦ καταφαίνονται κατὰ πᾶσαν γραμμήν, κατὰ πᾶσαν περίοδον οἱασδήποτε κοινωνιστικῆς δημοσιεύσεως: «Ὁ ἀφαιρῶν ἀπὸ τοῦ λαοῦ τὸν οὐρανόν, λέγει κοινωνιστικόν τι φύλλον, ὀφείλει νὰ δώσῃ αὐτῷ

τὴν γῆν τοὐλάχιστον. Ὁπότε κατὰ τοὺς τιμαριωτικοὺς χρόνους ὁ δεσποτισμὸς τοῦ κλήρου ἐπεβάρυνε τὴν ἀνθρωπότητα, παρεῖχε τοὐλάχιστον εἰς τὸ πάσχον τέκνον τοῦ κόσμου τούτου τὴν γλυκερὰν ἐλπίδα ἑτέρου κόσμου κρείττονος. Ἀλλ' οἱ προνομιοῦχοι τῆς συγχρόνου ἀνθρωπίνης κοινωνίας τί δύνανται νὰ παράσχωσιν εἰς τὰ ἑκατομμύρια ἐκεῖνα, διὰ τῆς ἐργασίας καὶ τῶν πόνων τῶν ὁποίων ἀπολαμβάνουσιν οὗτοι τὰς εὐτυχίας τοῦ κόσμου τούτου; Σεῖς, ἐλεεινοὶ Φαρισαῖοι, οἱ ἀποσπάσαντες τὸν λαὸν ἀπὸ τῆς παραμυθίας τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς πίστεως, ποῦ ἔχετε τὴν λογικήν σας; Ἀλλ' ἡ λογικὴ τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας εἶναι αὐστηροτέρα τῆς ἰδικῆς σας. Λοιπόν! ἀφοῦ ὁ οὐρανὸς δὲν ὑπάρχει πλέον, δικαιοῦται ὁ λαὸς ν' ἀπαιτήσῃ τὴν γῆν παρ' ὑμῶν» ! ! ! Καὶ ἄλλοτε πάλιν τὸ πρῴην ἐπίσημον τοῦ κοινωνισμοῦ ὄργανον, ἡ ἐν Λειψίᾳ ἐκδιδομένη ἐφημερὶς *Volksstaat*, ἀνέγραφεν ὡς ἄρθρον πίστεως τῆς κοινωνιστικῆς διδασκαλίας τὴν ἀκόλουθον περίοδον: Ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει πλέον ἀληθὴς θεός, δυνάμεθα νὰ μεταβάλωμεν κατ' ἀρέσκειαν ἡμῶν τὸν ἤδη ὑπάρχοντα! . . .

Καὶ τίνες οἱ ὑπόλογοι ἐπὶ τῇ πνευματικῇ ταύτῃ ἐξαγριώσει τῆς Γερμανίας, τίνες οἱ προαγαγόντες τὴν βαθεῖαν ταύτην ἀνηθικότητα τῶν κατωτέρων τάξεων; Μόνοι ἄρα οἱ δημαγωγοὶ τοῦ κοινωνισμοῦ, οἱ σπεύδοντες νὰ δρέψωσι τὰς δάφνας τῆς ἐργασίας αὐτῶν ἐν ἐνδεχομένῃ τινὶ μεταβολῇ τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος; Οἱ σοφισταί, οἱ ἀπὸ τῆς ἕδρας τῶν πανεπιστημίων, οἱ διὰ τῶν συγγραφῶν αὐτῶν ἀνακράζοντες καθ' ἑκάστην *Πᾶν ὁ μέγας τέθνηκεν* καὶ δημιουργοῦντες αὐθαιρέτως νέους κόσμους, ὑφισταμένους ἐν τῇ φαντασίᾳ αὐτῶν μόνον, οἱ διεκδικοῦντες τὸ προνόμιον τῆς πρωτοτυπίας διὰ πᾶσαν παράδοξον ἰδέαν καὶ θεωρίαν, δυναμένην νὰ πλανήσῃ τοὺς ἁπλουστέρους, οἱ αὐτοκαλούμενοι *ῥηξικέλευθα* πνεύματα διὰ πᾶσαν αὐτῶν ἐπιστημονικὴν ἄρνησιν, οὗτοι εἶναι οἱ ἀληθεῖς ὑπόλογοι ἐπὶ τῇ καταστάσει ταύτῃ ἐνώπιον τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως, ἐνώπιον τῆς ἱστορίας. *Ὁ κοινωνισμὸς εἶναι ὁ ὑλισμὸς ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ*, ὁ ἀρνούμενος τὴν πνευματικότητα τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ἀγνοῶν ὑφιστάμενόν τι πέραν τῶν αἰσθήσεων. Εἰς τὸν ὑλισμὸν λοιπὸν καὶ τὰς θεωρίας αὐτοῦ ὀφείλει νὰ καταλογισθῇ τὸ χάος καὶ ἡ σύγχυσις, ἡ ταράττουσα σήμερον τὸν πνευματικὸν καὶ ἠθικὸν βίον τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους. Ὁ Bebel, ὁ Most, ὁ Hasencklever καὶ οἱ λοιποὶ τοῦ κοινωνισμοῦ ἀπόστολοι οὐδὲν πράττουσιν, ἢ νὰ ζητῶσι τὴν ἐφαρμογὴν ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ τῶν θεωριῶν τοῦ Haeckel, τοῦ Vogt, τοῦ Moleschott, τοῦ Bûchner. Τὸ φαινόμενον τοῦτο δὲν παρίσταται κατὰ πρώτην φορὰν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ἡ ταπεινὴ ἐκείνη πτῶσις τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, ἀποτέλεσμα ἰδίως ὑπερμέτρου αἰσθητικότητος, καταφρονήσεως πάσης πνευματικῆς ἀρχῆς, παντὸς ἠθικοῦ ἰδεώδους ἐν τῷ βίῳ τῆς κοινωνίας εἶναι ἡ ἀληθεστάτη εἰκών, πρὸ τῶν σκιῶν τῆς ὁποίας ἡ νεωτέρα κοινωνία ὀφείλει νὰ μελετήσῃ καὶ νὰ σωφρονισθῇ. Καὶ τότε, ὅπως καὶ σήμερον, ἀνεζη-

τοῦντο καθ' ἑκάστην νέοι θεοὶ καὶ ἀνεστηλοῦντο νέα εἴδωλα, σκόπιμος δὲ ἄρνησις παντὸς ὑφισταμένου ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἀποτελοῦντος τὸν ἠθικὸν τοῦ ἀνθρώπου διάκοσμον, ἀνεκηρύττετο ὡς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς ἀνθρωπίνης τάσεως ὑπὸ τῶν διαφόρων σχολῶν καὶ αἱρέσεων. Ἀπὸ τῆς θεωρίας ἡ ἄρνησις καὶ ἡ εἰρωνεία κατῆλθεν εἰς τὴν πραγματικότητα. Ὁ ἄνθρωπος ἀρνηθεὶς πᾶσαν ἀνωτέραν ἠθικὴν ἰδέαν διέπουσαν τὸν βίον αὐτοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἀπεκαρτέρησεν ἐπὶ τέλους.

Ὁ ἠθικὸς αὐτοῦ κόσμος, περιορισθεὶς ἐντὸς τῶν ὁρίων παχυλῆς αἰσθητικότητος, ἀπώλεσεν ἐπὶ τέλους τοὺς πνευματικοὺς ἐκείνους ὁρίζοντας, τὰ ὑπέρτατα ἐκεῖνα ἐν τῷ βίῳ ἰδεώδη, ὧν ἡ ἐπιδίωξις εἶναι ἡ ὑψίστη τοῦ ἀνθρώπου ἀποστολὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Καὶ μετὰ ταῦτα τί ἐπῆλθεν; Ἡ ἀμφισβήτησις τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος καὶ ἀξιοπρεπείας ἐπήνεγκεν ἀναγκαίως τὴν ἠθικὴν σύγχυσιν ἐν τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ, ἐπὶ τέλους τὴν ἠθικὴν αὐτοκτονίαν. Ἐντεῦθεν τὰ ὄργια ἐκεῖνα, τὰ τελεσθέντα κατὰ τὴν πτῶσιν τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, τὰ ἀποτελοῦντα μίαν τῶν λυπηροτάτων σελίδων τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας. *Φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν*..... Κοινωνία, ἀναγορεύσασα ὡς ἠθικὸν αὐτῆς δόγμα τῆς κραυγὴν ταύτην τῆς Μαινάδος τοῦ ὑλισμοῦ, ἀναντιρρήτως πνέει τὰ λοίσθια ἐν τῷ ἱστορικῷ αὐτῆς βίῳ. Τοιαύτη δὲ ἦτο ἡ κοινωνία ἐκείνη τῆς πτώσεως τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, ἧς ὑψίστη Ἱερουσαλὴμ ἦτο ἡ Ῥώμη, ἡ Ῥώμη ἐκείνη τῶν αὐστηρῶν ἠθῶν ἄλλοτε, μεταπεσοῦσα βραδύτερον εἰς τελειοτάτην ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν νάρκην ἐν τῇ ἀπορροφήσει τοῦ δηλητηρίου τῆς φιλοσοφίας τῶν Ἐπικουρείων. Δὲν ἐπεκτείνομαι· ἡ Ῥώμη ἐκείνη, κατ' ἐπιφάνειαν μὲν ἡ πατρὶς τοῦ ἐλευθέρου Ῥωμαίου πολίτου, ἀλλ' ὄπισθεν τοῦ ὁποίου ἐκρύπτοντο αἱ ἀπαίσιοι φυσιογνωμίαι τοῦ Τιβερίου καὶ τοῦ Καλιγούλα, τοῦ Νέρωνος καὶ τοῦ Βιτελλίου, ὀρχούμεναι μετὰ τῶν Πραιτωριανῶν τὸν ἀπαίσιον κόρδακα τῆς πνευματικῆς αὐτοκτονίας, εἶναι τὸ κάλλιστον ὑπόδειγμα, τὸ δυνάμενον νὰ τεθῇ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν νεωτέρων ἀποστόλων τῆς ὑλιστικῆς καὶ κοινωνιστικῆς θρησκείας, ὧν τὰ ἀξιώματα πραγματούμενα σήμερον ἐν τῇ συγχρόνῳ κοινωνίᾳ, θέλουσιν ἐπενέγκει τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα. Λαός, πιστεύων εἰς τοιαῦτα δόγματα, ἀπόλλυσι πᾶσαν ὑψηλοτέραν ἀρχὴν περὶ τῆς ἱστορικῆς ἀποστολῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ κοινωνίᾳ, προσπαθῶν διὰ τῆς φαινομενικῆς αὐτοῦ κυριαρχίας νὰ κορέσῃ ταπεινὰ πάθη, ἀδιαφορῶν δὲ πρὸς πᾶν ὑψηλὸν καὶ γενναῖον, μὴ θεραπεῦον τὰ ἔνστικα τοῦ αἰσθητισμοῦ του. Καὶ διατί ὄχι, ἀφοῦ ἡ ὕπαρξις τῆς ἀνθρωπίνης εἶναι μοιραῖόν τι γεγονός, ἄνευ πραγματικοῦ σκοποῦ καὶ τέλους, ἀπαίσιον ὄνειρον παραληροῦντος πνεύματος καὶ σατανικὴ εἰρωνεία καταχθονίων δυνάμεων;

Τοιαῦτα τὰ ἀποτελέσματα τῆς προώρου, τῆς ἀποτόμου χειραφεσίας τοῦ πλήθους, τῆς αἰφνιδίου αὐτοῦ μεταβάσεως ἀπὸ τῆς ὑποταγῆς εἰς τὴν ἄκραν ἐλευθερίαν. Ὅ,τι ζητεῖ, ὅ,τι δογματίζει σήμερον ὁ κοινωνισμός, εἶναι συνεπὲς

πρὸς τὰς ἀρχάς, ἃς ἐδιδάχθη νὰ πρεσβεύῃ ὡς ἄρθρα πίστεως παρά τινων ἱεροφαντῶν τῆς συγχρόνου γερμανικῆς ἐπιστήμης. Τίνος λόγου ἕνεκα νὰ μὴ ζητῇ τὴν κατάργησιν πάσης κοινωνικῆς διακρίσεως, πάσης πολιτικῆς ὑπεροχῆς, νὰ μὴ ἀνατρέψῃ ἐν μιᾷ στιγμῇ ἐκ θεμελίων τὸ ὑφιστάμενον κοινωνικὸν οἰκοδόμημα, ἀφοῦ αὐτοδικαίως κέκτηται πλῆρες τὸ πρὸς τοῦτο δικαίωμα; Τίνος λόγου ἕνεκα νὰ μὴ διεκδικῇ τὴν μεταβολὴν τῆς πολιτείας κατὰ τὰς ἰδίας ἀξιώσεις, ἀφοῦ ἀποτελεῖ τὴν μεγίστην τῶν κοινωνικῶν μερίδων; Ἡ ἄμεσος καθολικὴ ψηφοφορία, τὸ ἄδωρον τοῦτο δῶρον τοῦ Βίσμαρκ εἰς τὸν γερμανικὸν λαόν, ἡ ἀνακηρύττουσα τὴν ἀρχὴν τῆς ἀπολύτου ἰσότητος ἐν τῇ συμμετοχῇ τῶν πάντων εἰς τὰ τῆς πολιτείας, τοῦ εὐφυεστάτου τῶν ἀνδρῶν μέχρι τοῦ τελευταίου τῶν ἠλιθίων, εἶναι ἡ ἐξεγείρουσα παρὰ τῷ λαῷ, ἅπαντα τὰ ἔνστικτα ἐκεῖνα, τὰ παρορμῶντα αὐτὸν εἰς τὰς τολμηροτάτας καὶ παραβολωτάτας σκέψεις καὶ ἀποπείρας, ὧν καθ' ἑκάστην ἐκφαίνονται τὰ ἀποτελέσματα ἐν τῇ γερμανικῇ κοινωνίᾳ: «Ἡ καθολικὴ ψηφοφορία, λέγει ὁ κ. von Treitschke, συγγραφεὺς ἐργασθεὶς ὑπὲρ πάντα ἄλλον διὰ τὴν παγίωσιν τῆς γερμανικῆς ἐλευθερίας καὶ ἑνότητος, ὑπὲρ πάντα δ' ἄλλον ἀγωνισθεὶς διὰ τοῦ καλάμου καὶ διὰ τοῦ λόγου κατὰ τῶν κοινωνιστικῶν δογμάτων, ἡ καθολικὴ ψηφοφορία ἔχει ἔμμεσον ἀποτέλεσμα τὴν πολιτικὴν τοῦ πλήθους ἀνηθικότητα . . . Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία· ἡ καθολικὴ ψηφοφορία προήγαγεν ἀπεριγράπτως παρὰ τῷ πλήθει τὴν φανταστικὴν ὑπερτίμησιν τῆς ἰδίας δυνάμεως καὶ τῆς ἰδίας ἀξίας . . . . . *Ἡ καθολικὴ ψηφοφορία κατέστη ἐν τῇ πολιτείᾳ τῆς εὐγενοῦς παιδεύσεως ἡ ὠργανωμένη ἀκολασία, ἡ ἀνεγνωρισμένη ἔπαρσις τῆς κυριαρχικῆς ἀφροσύνης, ἡ ἐξέγερσις τοῦ στρατιώτου κατὰ τοῦ ἀξιωματικοῦ, τοῦ μαθητοῦ κατὰ τοῦ διδασκάλου, τοῦ ἐργάτου κατὰ τοῦ ἐργολάβου*» . . . [1]

Πόσοι λαοί, ἥττονα κεκτημένοι πνευματικὴν μόρφωσιν, δύνανται ν' ἀτενίσωσι τὴν ἰδίαν μορφὴν ἐν τῇ αὐστηρᾷ ταύτῃ εἰκόνι τοῦ ἐπιφανοῦς πολιτειολόγου!..

Τούτων τῶν λόγων ἕνεκα κατέστη σήμερον ἡ Γερμανία ἡ κλασικὴ πατρὶς τοῦ κοινωνισμοῦ, ἀφ' ἧς ἐξέρχονται ἅπασαι αἱ ἀνατρεπτικαὶ ἰδέαι καὶ θεωρίαι, αἱ ἀξιοῦσαι ν' ἀνακαινίσωσι τὴν εὐρωπαϊκὴν κοινωνίαν. Ἐν Γαλλίᾳ τοὐναντίον μετὰ τὴν δυστυχῆ ἀπόπειραν καὶ τὰς καταστροφὰς τοῦ Δήμου τῶν Παρισίων, ὁ κοινωνισμὸς ἀπώλεσε πᾶν κῦρος μεταξὺ τῶν ἐργατικῶν τάξεων· οὕτως ἀναγινώσκομεν ἔν τινι ἐναρκτηρίῳ λόγῳ τοῦ προέδρου ἐργατικῆς τινος ἐν Λυῶνι συνελεύσεως: «Ἡ συνέλευσις θέλει ἀποδείξει διὰ τῆς συμπεριφορᾶς αὐτῆς, ὅτι οὐδὲν ἐμπνέει αὐτὴν μῖσος κατὰ τῆς ἰδιοκτησίας, ἥκιστα δὲ σκέπτεται περὶ αἰφνιδίας μεταβολῆς τῶν κοινωνικῶν σχέσεων». Ἀλλὰ διὰ τὸν Γερμανὸν κοινωνιστὴν ἡ βιαία μεταβολὴ τοῦ ὑφισταμένου κοινωνικοῦ καθεστῶτος εἶναι τὸ α καὶ τὸ ω τῆς πίστεως αὐτοῦ, αἱ δὲ κοσμοπολιτικαὶ αὐτοῦ τάσεις συντελοῦσιν εἰς τὴν διάδοσιν τῶν θεωριῶν τούτων καὶ

1 H. von Treitschke's, der Socialismus und seine Göner.

πέραν τῶν ὁρίων τῆς γερμανικῆς πατρίδος. Βλέπομεν διὰ τὸν λόγον τοῦτον Γερμανοὺς πρωταγωνιστοῦντας ἐν ἅπασι τοῖς διεθνέσι κοινωνιστικοῖς συνεδρίοις καὶ ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀμερικῇ, μετὰ σφοδροτάτης ἐμπαθείας ἀγορεύοντας ὑπὲρ τῶν ἰδεῶν τοῦ κοινωνισμοῦ, ὑπὲρ τῆς καταστροφῆς τῆς παλαιᾶς Εὐρώπης! Γερμανὸς ἀνὴρ, Κάρολος ὁ Μάρξ, ὑπῆρξεν ὁ μέγας τῆς Διεθνοῦς Δαλαϊλάμας, ὁ δὲ συμπολίτης αὐτοῦ Φρειδερῖκος Ἔγγελς εἶναι ὁ ἐξ ἀπορρήτων, τὸ alter ego τοῦ μεγάλου αἱρεσιάρχου· ἅπαντα τὰ προγράμματα καὶ τὰ καταστατικὰ τῆς Διεθνοῦς εἶναι ἀποκλειστικὸν τοῦ Μὰρξ ἔργον· αἱ καταστροφαὶ καὶ τὰ κακουργήματα τοῦ Δήμου τῶν Παρισίων διεπράχθησαν ἰδίως ὑπὸ τῶν ἐπιφανεστάτων μελῶν τῆς Διεθνοῦς, οὐδαμοῦ δ' ἄλλοθι ἢ ἐν Γερμανίᾳ μόνον τελεῖται κατ' ἔτος ἑορτὴ εἰς τὴν μνήμην τοῦ Δήμου τῶν Παρισίων! Συγγραφεὺς πραγματευθεὶς τελευταίως τὰ κατὰ τὸν ἐν Γερμανίᾳ κοινωνισμὸν, συμπεραίνει τὰ ἀκόλουθα περὶ τῆς διαδόσεως τοῦ κοινωνισμοῦ ἐν Εὐρώπῃ καὶ Ἀμερικῇ ἐκ Γερμανίας:

«Ἡ Γερμανία εἶναι τὸ φυτώριον τῆς ἐξαπλώσεως καὶ τῆς ἀντιπροσωπείας τῶν διδασκαλιῶν τούτων εἰς τὸν λοιπὸν κόσμον, εἶναι ἡ ἀποστολικὴ ἕδρα τῆς νέας πίστεως, ἀφ' ἧς πέμπονται ἱεραπόστολοι καθ' ἁπάσας τὰς χώρας, ἐν ἁπάσαις ταῖς γλώσσαις λαλοῦντες. Πανταχοῦ ἐν Εὐρώπῃ ἢ ἐν Ἀμερικῇ, ἔνθα συνέρχεται κοινωνιστικόν τι συνέδριον ἢ ἐπίκειται ἐπανάστασις, εὑρίσκονται Γερμανοὶ ἐπὶ κεφαλῆς, ἢ ἐξασκοῦσι τὴν μείζονα ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς διευθύνσεως. Παρ' ἅπασι τοῖς μεγάλοις διεθνέσι συνεδρίοις, ἅτινα ἀπὸ τοῦ 1866 ἔλαβον χώραν ἐν Γενεύῃ, Ἄγῃ, Βρυξέλλαις, προεξάρχουσιν ἀείποτε οἱ Γερμανοί. Οἱ Ἄγγλοι κοινωνισταὶ ἀντεπροσωπεύοντο ἐν Γενεύῃ κατὰ τὸ 1873 ὑπὸ τοῦ γερμανοῦ ῥάπτου Eccarius· παρὰ τοῦτον δὲ προεξῆρχον ἰδίως ἐν Γενεύῃ ἕτεροι Γερμανοί, ὁ Becker καὶ ὁ Gögg. Τοῦ ἐν Ἄγῃ συνεδρίου (1872) προήδρευεν αὐτὸς ὁ Μάρξ. Παρόμοια συμβαίνουσι καὶ ἐν Ἀμερικῇ: Ἡ ἰσχυρὰ στάσις τῶν ἐργατῶν τοῦ σιδηροδρόμου, ἡ ἐπισκεφθεῖσα κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1877 πολλὰς πόλεις τῆς Συμπολιτείας, ἔσχεν ἐν ἔτει 1873 ἕτερον προανάκρουσμα, ἀπαρατήρητον διελθόν. Εἶχον λάβει χώραν καὶ τότε κοινωνιστικαὶ τῶν ἐργατῶν συνελεύσεις, ὁ πρόεδρος τῶν ὁποίων ἐλάλησεν ἀγγλιστὶ κατὰ πρῶτον μετὰ ταῦτα δὲ γερμανιστί. . . Ἅπασαι δὲ αἱ ἐν Ἀμερικῇ κοινωνιστικαὶ τῶν ἐργατῶν συναθροίσεις ἔχουσι τὴν ἀρχὴν ἐκ Γερμανίας.

»Ἡ «Διεθνὴς ἐργατικὴ Ὁμοσπονδία» ἱδρύθη ὑπό τινος Γερμανοῦ, ἀποστόλου τοῦ Μάρξ· τὸ Χικάγον, γερμανικὴ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον πόλις, κατέστη κατὰ προτίμησιν τὸ γενικὸν συνεντευκτήριον τῶν ἐκ Γερμανίας κοινωνιστῶν. Ἐν τῇ μεγάλῃ καταστροφῇ τοῦ Ἰουλίου 1877 διαπρέπουσι καὶ πάλιν γερμανικὰ ὀνόματα· ἐν δὲ τῷ μεγάλῳ συλλαλητηρίῳ, τὸ ὁποῖον προσεκάλεσεν ἡ Διεθνὴς τὴν 25 Ἰουλίου 1877 ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ ἀνηγέρθησαν δύο βήματα, ἓν διὰ τοὺς Ἄγγλους καὶ ἕτερον διὰ τοὺς Γερμανοὺς ῥήτορας. . . .

»Ἐν Ἑλβετίᾳ τὸ διεθνὲς στοιχεῖον εἶναι ἰσχυρότατον ἐκεῖ ὅπου ἐξέχει ἡ γερ-

μανικὴ ἐπίδρασις, ἐπὶ παραδείγματι ἐν τῷ διαμερίσματι τῆς Ζυρίχης. Ἐν ὅλοις δὲ ἐν γένει τοῖς συνεδρίοις τῆς Διεθνοῦς προεξάρχουσιν οἱ Γερμανοί, ἀντιπροσωπεύοντες πολλάκις καὶ ξένας ἐθνικότητας. Οὕτω·μεταξὺ τῶν 65 μελῶν τοῦ ἐν Ἅγῃ διεθνοῦς συνεδρίου συναντῶμεν 25 Γερμανούς· ἡ δὲ Νέα Ὑόρκη καὶ ἡ Ζυρίχη ἐξεπροσωποῦντο ἐν αὐτῷ διὰ Γερμανῶν.[1]

Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν κοινωνιστικῶν δογμάτων ἀνὰ τὰς πόλεις καὶ τὰς κώμας τῆς Γερμανίας δὲν συντελεῖ μόνον ἡ διδασκαλία, ἡ ἀπορρέουσα ἐκ τῶν θεωριῶν τοῦ Μὰρξ καὶ τοῦ Lassalle, ἢ τῶν ἀρχαιοτέρων Γάλλων κοινωνιστῶν, τοῦ Σαὶν Σίμωνος καὶ τοῦ Φουριέρου, τοῦ Λουδοβίκου Βλὰγκ καὶ τοῦ Προυδῶνος. Νεωτέρα σχολὴ οἰκονομολόγων, τῶν καλουμένων ἀκαδημαϊκῶν κοινωνιστῶν (Catheder Socialisten), παρέχει οὐκ ὀλίγην τροφὴν εἰς τὰς τάσεις ταύτας τῆς κοινωνιστικῆς δημαγωγίας. Ἀναμφιβόλως ἡ πανεπιστημιακὴ διδασκαλία καθηγητῶν τινων τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, οἷοι ὁ Schäfle καὶ ὁ Lorenz von Stein, ὁHildebrandt καὶ ὁ Schmoller ἥκιστα σκοπεῖ εἰς τὴν ἐξαψιν τῶν κοινωνικῶν παθῶν τῆς ἡμέρας, ἀπὸ κακῆς πίστεως ρίπτουσα ἔλαιον εἰς τῆς πυρᾶς, ἀλλ' ἀκουσίως συντελεῖ ἐν τούτοις διὰ τῆς αὐθεντίας αὐτῆς εἰς τὴν δικαιολογίαν τῶν παραβόλων τάσεων τοῦ κοινωνισμοῦ. Εὐσυνείδητος ἐπιστήμη δὲν δύναται βεβαίως νὰ τυφλώττῃ ἐνώπιον πασιφανῶν φαινομένων, ἔχουσα κρατοῦσα σιγὴν, ὅπως μὴ ταράξῃ κατ' ἐλάχιστον τὸν ὑφιστάμενον κοινωνικὸν διάκοσμον· ἀλλ' ἡ φωνὴ αὐτῆς, ἐπικρινούσης τὰς ὑφισταμένας ἐλλείψεις, δικαιολογούσης ἀληθείας τινὰς ἐν ταῖς ἀξιώσεσι τοῦ κοινωνισμοῦ, ἀπόλλυται ἐν μέσῳ τῶν ἀγρίων παθῶν, τῶν δεσποζόντων τὰ πολέμια στρατόπεδα, τὰ διεκδικοῦντα τὸν θρίαμβον καὶ τὴν κατίσχυσιν τῶν τάσεων αὐτῶν ἐν τῇ νεωτέρᾳ κοινωνίᾳ, καθίσταται δὲ ἀσθενὴς, ἀνίκανος νὰ συμβιβάσῃ καὶ νὰ συνδιαλλάξῃ τὰς ἀντιθέσεις· σήμερον παρέχουσα τροφὴν εἰς τὴν κοινωνιστικὴν δημαγωγίαν, κέκληται ἴσως ἐν τῷ μέλλοντι, ὑπὸ αἰσιωτέρους οἰωνούς, νὰ λύσῃ καὶ νὰ διεξαγάγῃ εὐτυχέστερον προβλήματά τινα τῆς νεωτέρας κοινωνίας, κατελθόντα προώρως ἀπὸ τῆς σφαίρας τῆς ἐπιστήμης καὶ καταστάντα ἀντικείμενον τῶν ἐμπαθῶν παθῶν καὶ τῶν συμφερόντων τῆς ἡμέρας. . .

Ζ'

Ὁ κοινωνισμὸς, οἷος ἐπιφαίνεται σήμερον ἐν ταῖς ἀξιώσεσι καὶ ταῖς θεωρίαις τῆς ἐργατικῆς τάξεως οὐ μόνον ἐν Γερμανίᾳ, ἀλλὰ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ καὶ τῇ Ἀμερικῇ, εἶναι ἓν τῶν πολλῶν συμπτωμάτων τῆς μεταβατικῆς καταστάσεως τοῦ ἡμετέρου αἰῶνος. Ἡ μεγάλη ἐπανάστασις, ἡ ἀνατρέψασα τὸ ἀρχαῖον καθεστὼς, ἡ λαβοῦσα κατὰ πρῶτον χώραν ἐν Γαλλίᾳ περὶ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἔκτοτε δὲ ἐξακολουθοῦσα ἀκαταπαύστως ἐν τῇ ἠθικῇ συνειδήσει τῆς νεωτέρας κοινω-

[1] L. Bamberger's. Dentschland und der Socialismus ἐν τῷ γερμανικῷ περιοδικῷ συγγράμματι: Dentsche Rundschan.

:ς, ἡ καταστρέψασα τὸ οἰκοδόμημα τοῦ παρελθόντος, γρηγορεῖ ἀείποτε τὴν ἀπεργασίαν νέου, τελειοτέρου κόσμου.

Ἀλλ' ἡ κοινωνικὴ δημιουργία δὲν τελεῖται εὐχερῶς, ἄνευ προσκομμάτων τῇ ἱστορίᾳ. Ὅσῳ μεῖζον τὸ οἰκοδόμημα, ἐπὶ τοσοῦτον καὶ ἡ ἐργασία ἐπίνος· καὶ ἐντεῦθεν τὸ χάος, ἡ σύγχυσις, ἡ ταράττουσα καὶ παρακωλύουσα ιν ἐργασίαν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἐν τῇ ἐκπολιτιστικῇ αὐτοῦ σταδιοομίᾳ. Ὁ ἰσχυρότατος τῶν ἀνδρῶν τῆς ἀρχαιότητος, ὁ Ἡρακλῆς, ἐγεννήθη τὰ τριήμερον ἐγκυμοσύνην· ἓν δὲ κοινωνικὸν οἰκοδόμημα, ὀφεῖλον νὰ περι:δῃ ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα ὑπὸ τὴν αἰγίδα αὐτοῦ, δύναται νὰ δημιουργηθῇ :ὶ νὰ συντελεσθῇ ἐν βραχεῖ μόνον διαστήματι χρόνου; Καὶ τί εἶναι μία ἢ ιο γενεαί, ἢ εἷς αἰὼν ἐν τῷ αἰωνίῳ βίῳ τῆς ἀνθρωπότητος; . . .

Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1789 προεκήρυξε καὶ καθιέρωσε τὰ δικαιώματα τοῦ τόμου ἐπισήμως ἐν τῇ κοινωνίᾳ· ἀνέγραψεν ἐπὶ τῆς σημαίας αὐτῆς τὴν ιευθερίαν καὶ τὴν ἰσότητα τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐν τῇ πολιεἰᾳ· ἀλλ' ἡ ἀτομικότης, ἀναλαβοῦσα τὰ ἐν τῇ φορᾷ τῶν αἰώνων ἀπολεθέντα αὐτῆς δίκαια, δὲν ἠδυνήθη νὰ ποιήσῃ ἐξ ὁλοκλήρου λογικήν, ἐναρόνιον αὐτῶν χρῆσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ὁ ἄνθρωπος κακῶς κατενόησε καὶ καῶς ζητεῖ νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν πολυθρύλητον ἰσότητα, τὸ ἰδεῶδες τοῦτο τοῦ 'ουσσὼ καὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐμπνευσθείσης γαλικῆς ἐπαναστάσεως. Οἱ ἄνθρωποι εἶναι μὲν *ἴσοι* πρὸς ἀλλήλους ἐν τῇ ἀνρωπίνῃ αὐτῶν ἰδέᾳ, ἀλλ' εἶναι *ἄνισοι* ὡς ἄτομα, ὡς ἐνεργὰ μέλη πολιτιῆς κοινωνίας· αὕτη δὲ ἡ ἀνισότης ἀναπτύσσεται ἐπὶ μᾶλλον διὰ τῆς προόου τοῦ πολιτισμοῦ, καθισταμένη ἐκφανεστέρα, ἢ ἐν τῇ φυσικῇ τῶν ἀνθρώπων καταστάσει, ὁπότε αἱ ἠθικαὶ καὶ φυσικαὶ τῶν ἀνθρώπων ἰδιότητες παίστανται ὁμοιότεραι, ἐνῷ τοῦ πολιτισμοῦ προβαίνοντος, τῶν διαφόρων ἠθιῶν τοῦ ἀνθρώπου ἰδιοτήτων ἀναπτυσσομένων, ἐπέρχεται ἠθική τις μεταξὺ αὐτῶν ἀνισότης, ἀναγκαία ἄλλως τε πρὸς τὴν προαγωγὴν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ. Χαρακτὴρ οὐσιώδης τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ κοινωνικῷ αὐτοῦ βίῳ εἶναι ἡ *ἀτομικότης*. Αὕτη εἶναι ἡ πηγή, ἀφ' ἧς ἀπορρέουσιν ἅπασαι αὐτοῦ αἱ ἠθικαὶ πράξεις, ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς κοινωνικῆς αὐτοῦ ἐνεργείας, ἐν γένει ἡ ἰδιοφυΐα, εἰς τὴν ὕπαρξιν τῆς ὁποίας ὀφείλομεν τὰ κάλλιστα τῶν προϊόντων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ἐὰν ἀπὸ τῆς ἀτομικότητος ἀπορρέει ἡ ἀνθρωπίνη ἐλευθερία, ἀπὸ ταύτης ὡσαύτως ἀναπτύσσεται καὶ ἡ ἀνισότης. Ὁ ἄνθρωπος, ὡς ὅλον καὶ ὡς μέρος, ὡς ἀνθρωπότης καὶ ὡς ἄτομον, ἔχει ποικίλας, ἀνομοίους ἰδιότητας, αἵτινες διαφόρως ἐκπληροῦνται ἐν τῇ ἠθικῇ καὶ πνευματικῇ αὐτοῦ ἐργασίᾳ· ἐκ τῆς διαφορᾶς δὲ ταύτης ἀπορρέει καὶ ἡ ἀνισότης. Καθολικὴ ἰσότης, ἀπολύτως πραγματοποιουμένη ἐν τῇ κοινωνίᾳ, οὐδὲν ἕτερον εἶναι ἢ ὁ θρίαμβος τῆς ἠθικῆς ἰσοπεδώσεως, ἡ βαθμιαία καταστροφὴ τῆς ἀτομικότητος, ἧς ἐκλειπούσης, ἐξαντλοῦνται τὰ ζωηρότατα καὶ τὰ ἰσχυρότατα στοιχεῖα ἑκάστου πολιτισμοῦ, ὅστις εἶναι ἰδίως τὸ παρα-

γόμενον τῆς ἐλευθέρας ἀτομικότητος, ἐλευθέρως δρώσης ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἀπόλυτος ἰσότης ἄνευ ὅρων, ἕξει ἀποτέλεσμα τὴν *ἀδιαφορίαν*, τὴν αὐτοκτονίαν ταύτην τῆς παραγνωρισθείσης ἀτομικότητος. Ἕκαστος ἄνθρωπος εἶναι διαφόρως ὑπὸ τῆς φύσεως πεπροικισμένος, ἡ δὲ πνευματικὴ αὕτη ἀνισότης ἀποτελεῖ τὴν ἁρμονίαν ἐν τῷ ἠθικῷ αὐτοῦ βίῳ· ἡ δὲ ἀνισότης αὕτη δὲν εἶναι προνομιοῦχος, δὲν εἶναι παραγόμενον τῆς ἱστορικῆς παραδόσεως, εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ποικίλης αὐτοῦ εὐφυΐας καὶ ἀναπτύξεως, ἥτις ὑπ' αὐτοῦ ἐκπροσωπεῖται ἐν τῷ κοινωνικῷ διακόσμῳ.

Ἀπατῶνται οἱ φρονοῦντες, ὅτι τὸ ἰδεῶδες τῆς νεωτέρας κοινωνίας ἐστὶ τελεία, ἄνευ ὅρων κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ἰσότης. Ἐν ὅσῳ οἱ ἄνθρωποι γεννῶνται τοιοῦτοι, οἷοι ὑπάρχουσι σήμερον φυσικῶς καὶ ψυχικῶς, ἡ αὐτὴ ἀνισότης θέλει διέπει τὴν κοινωνίαν. *Ἕκαστον τὰ αὐτοῦ πράττειν*· ἕκαστος ἀναλόγως τῆς φυσικῆς καὶ ψυχικῆς αὐτοῦ ἰδιοφυΐας νὰ ἐκτελῇ τὴν λειτουργίαν αὐτοῦ ἐν τῇ κοινωνίᾳ, τοῦτο τὸ ἀξίωμα θέλει εἶναι ἀείποτε τὸ ἰσχύον δόγμα παντὸς κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ. Ὁ Πλάτων δὲν ἠπατᾶτο, ὅτε εἶχε θεμελιώσει τὴν Πολιτείαν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρω δόγματος· μόνον ἐπηρεασθεὶς ὑπὸ ἀρχουσῶν τινων θεωριῶν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, ἐξήγαγε ψευδῆ ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ δόγματος τούτου συμπεράσματα. Ἡ κοινωνία ἐν πάσῃ ἐποχῇ θέλει ἐπικυροῖ τὴν μεγάλην ταύτην ἀλήθειαν· ὁ ὀργανισμὸς αὐτῆς θέλει εἶναι συγκείμενος ἐκ διαφόρων τάξεων, ὡς διῄρει αὐτὰς ὁ Πλάτων, ἕνεκα τῆς κατισχύσεως παρά τισιν ἀνθρώποις μιᾶς τῶν κυριωτέρων ἰδιοτήτων ἢ ἀρετῶν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ὀνομάσατε τὰς τάξεις ταύτας, ὅπως ἀρέσκεσθε, ἡ ἐν τῇ κοινωνίᾳ σημασία αὐτῶν θέλει εἶναι ἀείποτε ἡ αὐτή· μόνον αὗται ἀναπαράγονται καὶ νέον λαμβάνουσι τύπον, σύμφωνον πρὸς τὴν ἑκάστοτε πρόοδον τῆς κοινωνίας. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἀρχή, ἡ δεσπόζουσα σήμερον, εἶναι ἡ ἐλευθερία, ἡ ἀνισότης διαπνέεται ἐπίσης ὑπὸ τῆς ἐλευθερίας· ἕκαστος λαμβάνει τὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ θέσιν του, καθίσταται μέλος ἰδιαιτέρας τινὸς τάξεως, συνῳδὰ τῇ ἀτομικότητί του, ἐλευθέρως σχηματιζομένῃ καὶ ἀναπτυσσομένῃ· καὶ ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ ἔγκειται ἡ ὑπεροχὴ τῆς νεωτέρας κοινωνίας. Παραβάλετε τὰς σημερινὰς τάξεις πρὸς τὰς προηγηθείσας ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος: *Βραχμᾶνες, Ξατρύαι* καὶ *Σούδραι* ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἰνδικῇ· Ἱερεῖς, πολεμισταὶ καὶ γεωργοὶ ἐν Αἰγύπτῳ. Ἐλεύθεροι καὶ δοῦλοι ἐν Ἑλλάδι καὶ Ῥώμῃ· ἱερατεῖον, εὐγενεῖς καὶ τρίτη τάξις ἐν τῷ μεσαίωνι· ἡ οὐσία εἶναι ἡ αὐτή: ἡ ἀνομοιότης καὶ ἡ ἀνισότης τῶν ἠθικῶν καὶ πνευματικῶν δυνάμεων τῆς ἀνθρωπότητος· μόνον οἱ τύποι μεταβάλλονται ἀναλόγως τῆς ἠθικῆς αὐτῆς προόδου. Ποία δὲ αὕτη ἡ πρόοδος; Ἄλλοτε αἱ τάξεις αὗται ἦσαν κοινωνικαὶ κλάσεις, αὐστηρῶς ἀλλήλων διακεχωρισμέναι· οὐδείς, ἐπὶ ποινῇ θανάτου πολλάκις, ἠδύνατο νὰ μεταβῇ ἀπὸ μιᾶς τάξεως εἰς ἄλλην· μόνον δὲ ἡ θεότης, ἢ ὁ κυριάρχης ἠδύναντο νὰ συντελέσωσι καὶ νὰ ἐπιτρέψωσι τὴν μετάβασιν ταύτην· σήμερον ἐν τούτοις ἡ διαφορὰ τῶν τάξεων

εἶναι διαφορὰ λειτουργίας, ἣν ἕκαστος δικαιοῦται νὰ προσφέρῃ διὰ τὴν ἐργασίαν τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ. Ὅρια διαχωρίζοντα τὰς διαφόρους τάξεις δὲν ὑφίστανται πλέον σήμερον· ἕκαστος δὲ ἀναλόγως τῶν ἠθικῶν καὶ πνευματικῶν αὐτοῦ δυνάμεων δύναται αὐτοδικαίως νὰ καταλάβῃ θέσιν ἐν οἱαδήποτε κοινωνικῇ τάξει· ἐνταῦθα ἔγκειται ἡ πρόοδος τῆς νεωτέρας κοινωνίας.

Ἀπόλυτος ἰσότης, ὅπως ἐννοοῦσιν αὐτὴν οἱ νεώτεροι κοινωνισταί, εἶναι προφανὲς σημεῖον ἠθικῆς πτώσεως τῆς κοινωνίας, ἀναμφίβολον προανάκρουσμα ἐρχομένης δουλείας. Μόνοι οἱ δοῦλοι λαοὶ ἀπολαμβάνουσι πλήρους ἰσότητος. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὅπου οἱ πάντες εἶναι δοῦλοι, ἐκεῖ ὑπάρχει πραγματικὴ ἰσότης, ἁπάντων ὄντων ἴσων πρὸ τοῦ κυρίου των δούλων. Ὑπάρχουσιν ἐπίσης λαοί, οἵτινες ἐν τῷ δημοκρατικῷ αὐτῶν ζήλῳ προκρίνουσι τὴν ἰσότητα τῆς ἐλευθερίας. Τοιοῦτοι δὲ εἶναι οἱ Γάλλοι, παρ' οἷς τὸ αἴσθημα τῆς ἀπολύτου δημοκρατικῆς ἰσότητος ὑπερβάλλει τοῦ τῆς ἐλευθερίας· ἀλλὰ τίνα τὰ ἀποτελέσματα τῆς τάσεως ταύτης, δεικνύει ἐπαρκῶς ἡ κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας πολιτικὴ αὐτῶν ἱστορία....

Ἀπατᾶται ὁ κοινωνισμὸς φρονῶν, ὅτι ἀνακηρύττων ὡς ἀπόλυτον αὐτοῦ δόγμα τὴν κοινωνικὴν ἰσότητα, προτιμῶν αὐτὴν τῆς ἐλευθερίας, ὡς ἔπραξεν ἤδη ὁ Λουδοβῖκος Βλὰγκ καὶ ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1848 ἐν Γαλλίᾳ, ἐξάγων δὲ ἀναμφίβολον αὐτῆς συμπέρασμα ἐν τῇ πολιτείᾳ τὴν καθολικὴν ψηφοφορίαν, θέλει βελτιώσει τὰ κακῶς ἐν τῇ κοινωνίᾳ κείμενα οὐχὶ διὰ τῆς ψυχρᾶς καὶ ἀμερολήπτου σκέψεως, οὐχὶ διὰ τῆς ἱστορικῆς προόδου καὶ ἀναπτύξεως τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλ' ἁπλῶς διὰ τῆς στιγμιαίας ἀποφάσεως τῆς ἀπολύτου τῶν πολλῶν βουλήσεως ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἐφημέρων παθῶν καὶ συμφερόντων διατυπουμένης διὰ τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας. Τὰ θεμελιώδη ἠθικὰ καὶ κοινωνικὰ ζητήματα δὲν λύονται καὶ δὲν διατυποῦνται αὐθαιρέτως ἐντὸς τοῦ βουλευτηρίου ἢ ἐπὶ τῶν δημοσίων ἀγορῶν καὶ τῶν πλατειῶν τῆς πόλεως ὑπὸ τὸν στιγμιαῖον ἐνθουσιασμόν, ὑπὸ τὰς ἐπευφημίας μικρᾶς ἢ μεγάλης πλειονοψηφίας. Ὁ κοινωνισμὸς ἀπαιτῶν διὰ τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας, διὰ τῆς συνημμένης τῶν πολλῶν βουλήσεως νὰ διοργανώσῃ ἐκ νέου κατὰ τὰς ἰδίας ἀρχὰς καὶ τὰ ἀξιώματα τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, θέλει ἀναγορεύσει νέαν ἀρχὴν ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ τῆς κοινωνίας, τὴν ἐπανάστασιν, ὑποκύπτουσαν ἀείποτε εἰς τὰς κυμαινομένας, εἰς τὰς ἀμφιβόλους τάσεις πάσης ἑκάστοτε πλειονοψηφίας, μεταβαλλομένης κατὰ τὰς περιστάσεις καὶ τὰ συμφέροντα τῆς ἡμέρας. Γνωρίζομεν τὰ ἀποτελέσματα τῶν τοιούτων μεταβολῶν· ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις παρέχει τὰ διδακτικώτατα παραδείγματα τῆς αὐθαιρέτου, ἐξ ὑποκειμένου καθ' ὁλοκληρίαν, δημιουργίας τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος.

Ὁ λαὸς ἐκεῖνος, τῇ ἐπινεύσει καὶ ὑπὸ τὰ χειροκροτήματα τοῦ ὁποίου δι' ἑνὸς λόγου αὐτοῦ ὁ Ροβεσπιέρρος κατήργει τὸν ὑπάρχοντα θεὸν τοῦ καθολι-

κισμοῦ, ὅπως ἀνακηρύξῃ ἀντ' αὐτοῦ τὸν *Λόγον*, τῇ ὑποστηρίξει τοῦ ὁποίου οἱ θεωρητικοὶ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως κατέστρεφον πᾶν τὸ ὑφιστάμενον ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἀποπειρώμενοι τὴν δημιουργίαν νέου κόσμου, συνῳδὰ πρὸς τὴν φιλοδοξίαν αὐτῶν καὶ τὰ συμφέροντα, ὁ λαὸς ἐκεῖνος, ὁ βάψας τὰς χεῖρας αὐτοῦ εἰς τὸ αἷμα τοῦ Τρόμου, ἦτο ἐπίσης ὁ συντελέσας εἰς τὰ πολιτικὰ τολμήματα τοῦ Ναπολέοντος, ὁ προσκυνήσας αὐτὸν ὡς δεσπότην, βραδύτερον δὲ ἀποδεχθεὶς καὶ πάλιν τὸν θρίαμβον τῆς Παλινορθώσεως. Τοιοῦτος ἀποκλειστικὸς κοινωνικὸς παράγων, δίκην Πρωτέως ἑκάστοτε μεταβαλλόμενος, οὐδὲν δύναται νὰ δημιουργήσῃ σταθερὸν καὶ διαρκές, συντελῶν μᾶλλον εἰς τὴν στασιμότητα, ἢ εἰς τὴν πρόοδον τῆς ἀνθρωπότητος. Τὸ εἴδομεν πολλάκις ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Μία δὲ ἐπανάληψις καὶ πάλιν τῆς ἀποπείρας ταύτης ἐν Γερμανίᾳ οὐδέν τι νέον θέλει προσθέσει ἐν τῷ ἱστορικῷ ἡμῶν βίῳ, θέλει συντελέσει μόνον εἰς νέαν ἐκ τῶν παθημάτων διδασκαλίαν, αὐξάνουσα τὰ διδάγματα τῆς πείρας, ἀλλ' οὐχὶ ἴσως καὶ τὴν φρόνησιν τῶν ἀνθρώπων!

Η'

Ἡ κοινωνικὴ κίνησις ἂν δὲν μελετηθῇ ἀπαθῶς παρ' ἁπασῶν τῶν κοινωνικῶν μερίδων, οὐ μόνον ἐν Γερμανίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ, θέλει ἀπολήξει θᾶττον ἢ βράδιον εἰς κοινωνικὴν ἐπανάστασιν, ἧς αἱ καταστροφαὶ ἔσονται ἀνυπολόγιστοι. Ἡ ἐπανάστασις τοῦ δήμου τῶν Παρισίων ἐν Γαλλίᾳ κατέδειξεν εἰς ποῖον σημεῖον δύναται νὰ φθάσῃ κοινωνικὴ τάξις, ὑπ' οὐδενὸς ἀγομένη αἰσθήματος, ἢ ὑπὸ θηριώδους μόνον ἐνστίκτου γαλβανιζομένη· ἡ Ἐπανάστασις ἐκείνη θέλει μείνει ἐν τῇ ἱστορίᾳ περιφανὲς μνημεῖον θηριώδους ἐκδικήσεως καὶ παραφροσύνης, ἀνικάνου νὰ συλλάβῃ εὐγενῆ τινα ἰδέαν, ἐναμίλλου ἐν τῇ ἱστορίᾳ πρὸς τὴν πυρπόλησιν τῆς Ρώμης ὑπὸ τοῦ Νέρωνος. Ἐπὶ τὰ ἴχνη τοῦ παρισινοῦ Δήμου ἐβάδισεν ὡσαύτως ἡ ἐπανάστασις τῆς Καρθαγένης ἐν Ἱσπανίᾳ. Ἐν Ὁλλανδίᾳ, Βελγικῇ, Δανίᾳ, Σουηδίᾳ, Νορβηγίᾳ, ἐν μέρει δὲ καὶ ἐν Ὁλλανδίᾳ, ὁ κοινωνισμὸς κατέστη σήμερον ζήτημα ἡμερησίας διατάξεως ἐν τῷ πολιτικῷ κόσμῳ. Δεινὸς καὶ ἄρρηκτος τελεῖται ἀγὼν μεταξὺ τῶν δύο πολυαριθμοτέρων τῆς κοινωνίας τάξεων· ἔνθεν μὲν παρίσταται τὸ *κεφάλαιον*, ἐκπροσωπούμενον ὑπὸ τῆς τρίτης τάξεως, ἐκεῖθεν δὲ ἡ *ἐργασία* τῆς μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1848 δημιουργηθείσης τετάρτης. Ἡ συμφιλίωσις οὐδαμοῦ ἐπιφαίνεται, ὡσεὶ ἦτο πεπρωμένον ἡ ἀνθρωπότης νὰ λύῃ τὰ διαφέροντα αὐτὴν ζητήματα οὐχὶ ἐν πεφωτισμένῃ συνειδήσει καὶ γαλήνῃ, ἀλλ' ὑπὸ τὸν κρότον τοῦ πυροβόλου, καὶ ἐν τῇ πάλῃ τοῦ θανάτου καὶ τῆς καταστροφῆς νὰ κατακτᾷ πάντα νέον σταθμὸν ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῆς σταδιοδρομίᾳ.

Ἐν τοιαύτῃ ἀγωνίᾳ διατελεῖ τὸ νεώτερον κοινωνικὸν πνεῦμα. Πάλη πανταχόθεν ἰδεῶν, συστημάτων, ἀντιθέτων τάσεων καὶ συμφερόντων. Ἀλλὰ τί

ἐγκυμονεῖ ἡ ἰσχυρὰ αὕτη ἠθικὴ ἀγωνία καὶ ζύμωσις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος; Ὁποία νέα ἰδέα, ἔνοπλος Ἀθηνᾶ, θέλει ἐκπηδήσει ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τοῦ νέου τούτου Διός, τοῦ καλουμένου ἀνθρωπότης;

Ὑπάρχει αἰώνιος, ἀναντίρρητος νόμος, εἰς οὐδεμίαν ὑποκείμενος ἀμφιβολίαν ἐν τῷ ἱστορικῷ βίῳ τῆς ἀνθρωπότητος. Πᾶσα νέα ἰδέα, ὑπισχνουμένη ἀλλοίωσίν τινα τοῦ ὑφισταμένου ἠθικοῦ κόσμου, ὀφείλει νὰ διέλθῃ διὰ μυρίων δοκιμασιῶν, πρὶν ἢ καταστῇ καθολικὴ ἰδέα τῆς ἀνθρωπότητος· πᾶσα νέα κατάκτησις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἐν τῷ ἠθικῷ αὐτοῦ βίῳ δὲν τελεῖται ἄνευ ὀδύνης, ἄνευ πάλης καὶ καταστροφῶν· εὐκταῖον ἂν εἰς τὸ μέλλον πᾶσα νέα ἰδέα, ἀξιοῦσα τὴν ἀρχὴν ἐν τῷ ἠθικῷ κόσμῳ, δοκιμάζεται καὶ ἐπικυροῦται διὰ λογικῆς καὶ εὐσυνειδήτου συζητήσεως, οὐχὶ δὲ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν παθῶν καὶ τῶν συμφερόντων τῆς ἡμέρας. Ἐνταῦθα ἔγκειται οὐχὶ τὸ μυστήριον, ἀλλ' ἡ μεγάλη ἀλήθεια τῆς ἀνθρωπίνης προόδου. Ἐὰν εἶναι ἀληθὴς καθ' ὁλοκληρίαν ἡ σκέψις αὕτη τοῦ Φαύστου:

»Wir sind gewohnt, dass die Menschen verhöhnen,
Was sie nicht verstehn,
dass sie vor dem Guten und Schönen,
das ihnen oft beschwerlich ist, murren«. 1

εἶναι ἐπίσης ἀληθές, ὅτι πᾶσα νέα ἰδέα δὲν δύναται νὰ κυρωθῇ καὶ καταστῇ ἀποδεκτὴ *ἀμέσως*, πρὶν ἢ μελετηθῇ ὑφ' ὅλας αὐτῆς τὰς ἀπόψεις καὶ σχέσεις, ὑφ' ἃς παρουσιάζεται ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ. Ὁ ἄριστος ἄρα τρόπος εἶναι ὁ μέσος· καὶ τοῦτο ἀπέδειξεν ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

Καθολική, δημιουργικὴ ἰδέα πάσης κοινωνίας εἶναι ἡ ἐλευθερία· ταύτης ἡ πραγμάτωσις εἶναι ἡ πραγμάτωσις τῆς ἠθικότητος ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ἱστορίᾳ· ὑπὲρ πᾶσαν δ' ἄλλην ἐποχὴν ἡ πραγμάτωσις τῆς ἐλευθερίας εἶναι σήμερον τὸ ζήτημα, τὸ μᾶλλον ἐνδιαφέρον τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτοῦ ἀναπτύξει· ἀντίθετοι περὶ αὐτῆς ἀπόψεις καὶ θεωρίαι παράγουσι καταστροφάς, πληροῦσαι τὴν ἀνθρωπίνην συνείδησιν δισταγμοῦ καὶ συγχύσεως καὶ σπείρουσαι ἐν τῷ κοινωνικῷ ἡμῶν βίῳ ἐρείπια.

Ὁ Μακώλαιυ διατυποῖ κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον τὴν εἰκόνα τῆς ἐλευθερίας:

»Διηγεῖται ὁ Ἀριόστος τὴν ἱστορίαν ὡραίας νύμφης, καταδικασθείσης νὰ ἐπιφαίνηται κατά τινας ἐποχὰς ὑπὸ τὴν μορφὴν δηλητηριώδους καὶ ἀπεχθοῦς ὄφεως. Οἱ βλάψαντες αὐτὴν κατὰ τὸν χρόνον τῆς μεταμορφώσεώς της, ἀπεκληροῦντο ἐς ἀεὶ πάσης συμμετοχῆς τῶν ὑπ' αὐτῆς διατιθεμένων ἀγαθῶν. Ἀλλ' αὕτη ἀπεκαλύπτετο ὑπὸ τὴν φυσικὴν αὐτῆς εὐγενῆ καὶ θείαν μορφὴν εἰς τοὺς ἐλεήσαντας καὶ προστατεύσαντας αὐτήν, μεθ' ὅλην τὴν ἀπεχθῆ αὐτῆς

1 «Εἴμεθα συνειθισμένοι νὰ βλέπωμεν τοὺς ἀνθρώπους νὰ χλευάζωσι πᾶν ὅ,τι δὲν ἐννοοῦσι, νὰ γογγύζωσι πρὸ τοῦ ἐπαχθοῦς εἰς αὐτοὺς φαινομένου ἀγαθοῦ καὶ καλοῦ». Göthe's Faust.

θέαν· παρηκολούθει τὰ διαβήματά των, ἐπλήρου πάντας τοὺς πόθους των, ἐπλούτιζε τὰς κατοικίας αὐτῶν, καθιστῶσα αὐτοὺς εὐτυχεῖς ἐν τῷ ἔρωτι καὶ ἐνδόξους ἐν τῇ νίκῃ. Ἡ ἐλευθερία εἶναι παρόμοιόν τι πνεῦμα· λαμβάνει ἐνίοτε τὴν μορφὴν ειδεχθοῦς ἑρπετοῦ. Ἕρπει, συρίζει, δάκνει. Ἀλλὰ δυστυχεῖς οἱ τολμήσαντες νὰ συντρίψωσιν αὐτὴν ἐξ ἀηδίας! Εὐτυχεῖς δὲ οἱ ἀποδεχθέντες αὐτὴν ὑπὸ τὴν ειδεχθῆ καὶ ἀθλίαν αὐτῆς μορφὴν, διότι αὕτη θέλει τοὺς ἀνταμείψει ἐπὶ τέλους ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς ὡραιότητος αὐτῆς καὶ τῆς δόξης!

«Ἓν μόνον ὑπάρχει ἀντιφάρμακον τῶν δεινῶν τῶν παρεπομένων τῇ ἐλευθερίᾳ, τὸ δὲ ἀντιφάρμακον τοῦτο εἶναι ἡ ἐλευθερία. Ὁπόταν ὁ δεσμώτης ἐγκαταλείπει κατὰ πρώτην φορὰν τὴν εἱρκτὴν αὐτοῦ, δὲν δύναται νὰ ὑπομείνῃ τὸ φῶς τῆς ἡμέρας, δὲν δύναται νὰ διακρίνῃ τὰ χρώματα, ἢ ν' ἀναγνωρίσῃ τὰ σχήματα. Ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀντιφάρμακον νὰ ἐπαναστάλῃ εἰς τὸ κελλίον αὐτοῦ, πρέπει νὰ συνειθίσῃ μὲ τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου. Ἡ λαμπηδὼν τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἐλευθερίας δύναται νὰ ἐκθαμβώσῃ καὶ νὰ ταράξῃ κατὰ πρῶτον τὰ ἔθνη, τὰ καταστάντα ἐξ ἡμισείας τυφλὰ ἐν τῷ οἴκῳ τῆς δουλείας. Ἀλλ' ἐξακολουθοῦντα ν' ἀτενίζωσιν αὐτὴν κατὰ πρόσωπον, θέλουσιν ἔλθει ταχέως εἰς κατάστασιν νὰ ὑπομένωσιν αὐτήν. Ἐν διαστήματι ὀλίγου χρόνου οἱ ἄνθρωποι διδάσκονται τὴν λογικήν. Ἡ ἄκρα περὶ τὰς γνώμας βιαιότης καταπραΰνεται. Αἱ ἀντίθετοι θεωρίαι διορθοῦνται ἀμοιβαίως· τὰ διεσπαρμένα τῆς ἀληθείας στοιχεῖα παύουσι παλαίοντα καὶ ἄρχονται συντιθέμενα· ἐκ δὲ τοῦ χάους τούτου ἐξέρχεται ἐπὶ τέλους σύστημα τάξεως καὶ δικαιοσύνης» [1].

Ὑπὸ τὴν ἀπαισίαν ταύτην μορφὴν τῆς νύμφης τοῦ Ἀριόστου παρίσταται σήμερον ἐν Γερμανίᾳ ἡ ἐλευθερία. Ὁ Γερμανικὸς λαὸς, μόλις ἐξεγερθεὶς ἀπὸ τοῦ ὕπνου τῆς δουλείας, παρίσταται σήμερον ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ δράσεως ἐννεὸς, ἐμβρόντητος, παραπαίων, οὐδεμίαν κεκτημένος συνείδησιν τῆς θέσεως αὐτοῦ, τῶν καθηκόντων ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐν τῇ πολιτείᾳ. Ἐν ἁπάσαις ταῖς κοινωνικαῖς ἀποχρώσεσι τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους ὑποβόσκει ἀκράτητος κρατὴρ μίσους, ἀντιπαθείας· ἡ δὲ συμφιλίωσις οὐδαμοῦ ἐπιφαίνεται ἐπὶ τοῦ ὁρίζοντος· οὐδεμία κοινωνικὴ μερὶς ἐννοεῖ νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν ἑτέραν· ἅπασαι προσφέρονται ἀπειλητικαὶ πρὸς ἀλλήλας, μετὰ δὲ τὰς ἐσχάτως, συνεπείᾳ τῆς δολοφόνου κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἀποπείρας, γενομένας νέας ἐκλογὰς διὰ τὸ γερμανικὸν κοινοβούλιον, ἡ πάλη ἄρχεται βιαιοτέρα καὶ πεισματωδεστέρα. Ἄδηλον ἐπὶ τίνα θέλει κλίνει ἡ νίκη· τὸ ἀληθὲς μόνον εἶναι, ὅτι οἱανδήποτε τῶν κοινωνικῶν μερίδων εὐνοήσῃ ἡ πολιτικὴ ἐπιτυχία ἐπὶ τέλους, ἡ ἐπὶ ταύτῃ νίκη ἔσται Καδμεία διὰ τὴν Γερμανίαν, ἑνόσῳ ἡ λογικὴ ἠρεμία, ἡ ψυχρὰ συζήτησις δὲν κατισχύσῃ τῶν κοινωνικῶν παθῶν καὶ συμφερόντων.

Ὅσον ὁ κοινωνισμὸς ἀπατᾶται φρονῶν, ὅτι διὰ τῆς πανακείας τῶν θεω-

1 Macaulay's Essais sur l' histoire d' Angleterre traduction Guizot.

ριῶν του θέλει θεραπεύσει καὶ ζωογονήσει τὴν πάσχουσαν γερμανικὴν κοινωνίαν, ἐπὶ τοσοῦτον καὶ ἡ κυβέρνησις ἀπατᾶται νομίζουσα, ὅτι διὰ τῆς βιαίας καυτηριάσεως τοῦ ἕλκους τοῦ κοινωνισμοῦ θέλει σώσει τὴν Γερμανίαν, ἀποδίδουσα εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν καὶ τὴν εὐημερίαν. Μεταξὺ τῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ κοινωνισμοῦ, τῆς μὲν ἐκπροσωπούσης τὴν μοναρχικὴν, τοῦ δὲ τὴν ἀναρχικὴν ἰδέαν, ὑπάρχουσιν ἄλλαι πολιτικαὶ μερίδες, λογικώταται καὶ ζωτικώταται· μόνον τῇ ἐπικουρίᾳ καὶ τῇ ἀρρωγῇ τούτων δύναται νὰ σωθῇ τὸ γερμανικὸν ἔθνος ἀπὸ τοῦ ἐπαπειλοῦντος αὐτὸ κινδύνου τοῦ δεσποτισμοῦ ἢ τῆς ἀναρχίας. Ὁ θρίαμβος τῆς ἐλευθερίας θέλει θέσει τέρμα εἰς τὰς τάσεις τῶν ἀντιθέτων κομμάτων, ἡ δὲ ἐλευθερία αὕτη ἐκπροσωπεῖται σήμερον ἐν τῇ γερμανικῇ πολιτείᾳ ὑπὸ τῶν *φιλελευθέρων ἐθνικῶν* καὶ *τῶν προοδευτικῶν*.

Ὁ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον δημιουργὸς τῆς γερμανικῆς ἑνότητος, ὁ ἀρχιγραμματεὺς τῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας, τότε μόνον δύναται νὰ σώσῃ τὴν πατρίδα του ἀπὸ τῆς κοινωνικῆς ἀποσυνθέσεως, καταλείπων τὸ στάδιον τῆς περὶ τὴν διεύθυνσιν τῆς πολιτείας διαπάλης εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς πολιτικῆς ἐνεργείας τοῦ ἔθνους, ἥτις μόνη δύναται νὰ προφυλάξῃ αὐτὸ ἀπὸ τῶν κινδύνων τοῦ κοινωνισμοῦ. Καθολικὴ ψηφοφορία μόνη, διδομένη εἰς λαὸν πολιτικῶς ἄνηβον, δεσποτικῶς ἔτι διευθυνόμενον, εἶναι παιδιὰ ἐπικίνδυνος, δυναμένη ἴσως νὰ παραπλανήσῃ τοὺς Φιλισταίους τῶν ζυθοπωλείων ἐπί τινα χρόνον, ἀλλ' ἄμεσον ἔχουσα ἀποτέλεσμα τὴν κοινωνικὴν ἀποσύνθεσιν, τὸ ἠθικὸν χάος, τὸ ὁποῖον τοσοῦτον φαίνεται σήμερον διακυβεῦον τὸ πολιτικὸν μέλλον, εἰμὴ τὴν ἐθνικὴν ὕπαρξιν τῆς Γερμανίας.

Καιρὸς ὅπως ἡ γερμανικὴ ἐπιστήμη καὶ ἡ γερμανικὴ φιλοπατρία ἀνανήψωσι τῆς πλάνης καὶ ἐξεγερθῶσι τοῦ ληθάργου, ἐν ᾧ ἀπό τινος χρόνου διατελοῦσιν. Ἡ γερμανικὴ ἐπιστήμη, ἓν τῶν περιφανεστάτων προϊόντων τοῦ νεωτέρου πνεύματος, ἀφ' ἧς τοσαῦτα ἔλαβε διδάγματα ἡ σύγχρονος εὐρωπαϊκὴ κοινωνία, καιρὸς ὅπως παραιτηθῇ τῆς σοφιστικῆς καὶ σκολιᾶς τρίβου, ἐν ᾗ ἀπό τινος χρόνου περιεπλανήθη. Καιρὸς ὅπως μελετήσῃ ἀπαθῶς καὶ ἐλευθέρως τὰ θεμελιώδη ἐκεῖνα ζητήματα, τὰ ἐφαπτόμενα τοῦ βίου τῆς κοινωνίας, ἀναλύσῃ δ' αὐτὰ καὶ διατυπώσῃ ἄνευ τῆς ἐλαχίστης προκαταλήψεως, sine ira et studio. Παρὰ τὴν ἐπιστήμην ὀφείλει νὰ συμβαδίσῃ παραλλήλως καὶ ἡ γερμανικὴ φιλοπατρία. Τὸ ἀπασχολοῦν σήμερον τὸ γερμανικὸν ἔθνος κοινωνικὸν ζήτημα, δὲν εἶναι ἁπλῶς ζήτημα θεωρίας, σχολῆς, αἱρέσεως· εἶναι ζήτημα θετικόν, ζήτημα δημοσίας τάξεως, ἀφορῶν τὴν τιμὴν καὶ τὴν ἠθικότητα τῆς κοινωνίας. Περιεσκεμμένη καὶ προσήκουσα, ἄνευ ἐμπαθείας καὶ συμφέροντος λύσις αὐτοῦ, ἀναλαμβανούσης τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἀρχούσης σήμερον τάξεως, δύναται νὰ ἐπαναγάγῃ τὴν ἀπολεσθεῖσαν ἁρμονίαν μεταξὺ τῶν διαφόρων ἀποχρώσεων, ἐφ' ὧν στηρίζεται ἡ κοινωνία καὶ ἄνευ τῶν ὁποίων δὲν δύναται οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν νὰ ὑπάρξῃ.

Ἀπεπειράθην διὰ τῆς μελέτης ταύτης νὰ δώσω ἀμυδράν τινα νύξιν τοῦ

πολυθρυλήτου ζητήματος, τοῦ σαλεύοντος σήμερον τὰς βάσεις τῆς γερμανικῆς κοινωνίας, τοῦ ἀπασχολοῦντος κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον τὸν εὐρωπαϊκὸν τύπον ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ τῶν μεγάλων ζητημάτων, τῶν κατεπειγουσῶν λύσεων. . . . Ἐζήτησα νὰ διατυπώσω τὸ ζήτημα ὑπὸ τὴν ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν αὐτοῦ σημασίαν ἐν τῇ γερμανικῇ κοινωνίᾳ, ἀπέχων ἐκ συστήματος νὰ συζητήσω τὰ διάφορα οἰκονομικὰ ζητήματα, τὰ συνδεόμενα μετὰ τοῦ κοινωνισμοῦ, τὰς διαφόρους αὐτῶν λύσεις, φρονῶν ὅτι ἥκιστα ἐνδιαφέρουσι κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην τὸ ἑλληνικὸν δημόσιον ξένα αὐτῷ ζητήματα, ἐν ἄλλῃ κοινωνίᾳ ὑπὸ διαφόρους περιστάσεις ἀναπτυχθέντα, περὶ ὧν εὐτυχῶς οὐδένα ἔχει λόγον νὰ μεριμνήσῃ ὁ κοινωνικὸς καὶ πολιτικὸς ἡμῶν βίος.

Ἡ ζωηρὰ ζύμωσις, ἡ τελουμένη ἀπό τινος χρόνου ἐν τῷ ἠθικῷ καὶ τῷ πνευματικῷ βίῳ τῆς Γερμανίας, ἡ ἀμείλικτος πάλη τῶν διαφόρων μερίδων τοῦ Γερμανικοῦ ἔθνους, τὸ ὁσημέραι εὐρύτερον καθιστάμενον χάσμα μεταξὺ κυβερνήσεως καὶ λαοῦ, εἶναι τοσαῦτα δυσοίωνα σημεῖα ἐν τῷ ὁρίζοντι τοῦ μέλλοντος τῆς γερμανικῆς ἱστορίας. Ἡ συμπεριφορὰ τῆς κυβερνήσεως κατὰ τὰς ἐκλογὰς τοῦ γερμανικοῦ κοινοβουλίου, ὁ ὑπὸ τούτου ψηφισθεὶς δρακόντειος νόμος κατὰ τῆς κοινωνιστικῆς μερίδος, αἱ αὐθαιρεσίαι, αἱ ὑπὸ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας τελούμεναι σήμερον κατὰ τῶν πρωταγωνιστούντων ἐν τῇ κοινωνιστικῇ κινήσει, ὑποδηλοῦσιν ὅτι τὰ μέχρι τοῦδε λαβόντα χώραν ἐν Γερμανίᾳ ἦσαν ἀμυδρὰ μόνον προανακρούσματα τῆς ζωηρᾶς πάλης, ἥτις κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἄρχεται ἀπὸ τοῦδε ἐν τῷ ἱστορικῷ βίῳ τῆς Γερμανίας.

Δὲν ἐπεκτείνομαι ἐπὶ πλέον· μεθ' ὅλα τὰ δυσοίωνα προμηνύματα προσεχοῦς καταστροφῆς, ἀρέσκομαι εἰσέτι νὰ πιστεύω εἰς τὴν σώφρονα καὶ γενναίαν φύσιν τοῦ γερμανικοῦ πνεύματος, εἰς τὴν εὐγενῆ αὐτοῦ ἰδανικότητα, εἰς τὰς ὑψηλὰς αὐτοῦ ὁρμὰς καὶ τάσεις, αἵτινες πολλάκις διετρανώθησαν ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ἱστορίᾳ. Τούτους τοὺς ἐφεστίους αὐτῆς δαίμονας ἐπικαλουμένη ἡ Γερμανία, ὀφείλει νὰ ἐξακολουθήσῃ, βαδίζουσα πρὸς τὰ πρόσω καὶ συνεχίζουσα τὴν ἐκπολιτευτικὴν αὐτῆς ἀποστολήν, τιθεμένη ἐκποδὼν τὰ κακῶς κείμενα ἐν τῇ κοινωνικῇ τάξει καὶ ρίπτουσα ἀσφαλῆ τὰ θεμέλια τοῦ μέλλοντος αὐτῆς βίου ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ κοινωνίᾳ, ἧς ἀποτελεῖ ἓν τῶν ἰσχυροτάτων στοιχείων. Ἡ φιλελευθέρα Γερμανία, ἡ Γερμανία τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς προόδου, ὀφείλει νὰ σκεφθῇ ἤδη, ἂν θέλει ἐξακολουθεῖ διατελοῦσα καὶ ἐν τῷ μέλλοντι τὸ στάδιον τῆς ἐνόχου φιλοδοξίας φατριῶν ἀντεθνικῶν καὶ ἀπαισίων, ὀφείλει ν' ἀποδείξῃ ἂν θέλει νὰ παραδοθῇ ἐν τῷ μέλλοντι εἰς τὰς πλεκτάνας τοῦ κοινωνισμοῦ, τοῦ ἰησουιτισμοῦ, τοῦ τιμαριωτισμοῦ, τῶν τριῶν τούτων παραγόντων τῆς διαλύσεώς της, ἢ ζωηρὰ καὶ περίφρων θέλει ἀντλήσει νέαν ζωτικότητα, νέον σφρῖγος ἀπὸ τῆς αὔρας τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας. Αἱ πολεμικαὶ δάφναι, ἐφ' αἷς τοσοῦτον ἐναβρύνεται σήμερον, μαραίνονται, ἐκλείπουσιν ἀπὸ τοῦ ὁρίζοντος ὡς ὁ καπνὸς τῶν πυροβόλων, ὑπὸ τῶν κρότων τῶν ὁποίων αὗται ἐβλάστησαν, ἐνώπιον τῆς αὐστηρᾶς ἐτυμηγορίας τῆς ἀνθρωπί-

νης συνειδήσεως, ἐνώπιον τῆς ἀδιαφορίας τῆς ἱστορίας· ἀλλ' αἱ δάφναι τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἐλευθερίας εἶναι ἀμάραντοι· ῥιζοβολοῦσι διὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ κρατύνονται διὰ τῆς ἐργασίας. Τὸν θρίαμβον τῆς πολεμικῆς δόξης ἐνόησεν ἤδη ἡ Γερμανία, τὴν πικρίαν τῶν δαφνῶν αὐτῆς μόνον ἀπορροφήσασα, ἥκιστα δὲ ἀπολαύσασα τὴν ἐκ τῆς νίκης ἡδονήν· αἰσθάνεται ἴσως τὴν συνείδησιν αὐτῆς πιεζομένην ὑπὸ τοῦ βάρους τελεσθείσης ἀδικίας. . . Ἐν τούτοις σώφρων καὶ ἐλευθέρα δύναται νὰ ἐπανορθώσῃ τὰ διαπραχθέντα ἀδικήματα τότε μόνον, ὁπόταν αὐτὴ ἡ δοῦσα εἰς τὸν νεώτερον εὐρωπαϊκὸν κόσμον τοσαῦτα μεγάλα ὀνόματα, ἀπὸ τοῦ Λουθήρου μέχρι τοῦ Ἑγέλου, ἡ διατυπώσασα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος τοσαύτας μεγάλας σκέψεις, τοσαῦτα ἔξοχα ἰδεώδη, ἀποσείουσα τὸν πιέζοντα αὐτὴν Ἐφιάλτην τῶν ἀπαισίων ὀνείρων καὶ πόθων, ὑφ' ὧν σήμερον περιβάλλεται, παράσχῃ εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν κοινωνίαν ἀληθὲς κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ ὑπόδειγμα κατὰ τὰ συμπεράσματα τῆς αὐστηρᾶς γερμανικῆς ἐπιστήμης, σύμφωνον πρὸς τοὺς πόθους καὶ τὰ ἰδεώδη, πρὸς τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς *ἀνθρωπίνης* ἠθικότητος καὶ ἐλευθερίας!

Ν. ΚΑΖΑΖΗΣ ὑφηγητής.

ΠΟΙΚΙΛΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

ΥΠΟ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Σ. ΚΟΝΤΟΥ.

§ 23 *

Σημειογράφος, σημειογραφεῖον, σημειογραφικὴ τέχνη.

Σημειογράφος εἶνε ὁ σημείοις γράφων ἤτοι ὁ σημείων ἐν τῇ γραφῇ ποιούμενος χρῆσιν, ἵνα συντομώτερον τὸ ἔργον γίνηται καὶ ταχύτερον ἐπιτελῆται.

Πλούτ. Κάτ. Νεωτ. ΚΓ' «Τοῦτον μόνον ὧν εἶπε διασώζεσθαί φασι τὸν λόγον, Κικέρωνος τοῦ ὑπάτου τοὺς διαφέροντας ὀξύτητι τῶν γραφέων σημεῖα προδιδάξαντος ἐν μικροῖς καὶ βραχέσι τύποις πολλῶν γραμμάτων ἔχοντα δύναμιν, εἶτα ἄλλον ἀλλαχόσε τοῦ βουλευτηρίου σποράδην ἐμβαλόντος· οὔπω γὰρ ἤσκουν οὐδ' ἐκέκτηντο τοὺς καλουμένους *σημειογράφους* ἀλλὰ τότε πρῶτον εἰς ἴχνος τι καταστῆναι λέγουσιν».

Ἐπιγρ. 3902, δ' «*σημειογράφος* φυλῆς Ἀθηναΐδος».

Μόσχ. Λειμων. κ. 197 «παρὰ τοῦ *σημειογράφου* τελείως καὶ παρὰ τοῦ γραμματικοῦ αὐτάρκως Ἀθανάσιος ἐπαιδεύθη».

Ὁ Φιλόστρατος εἶπε *σημείων γραφέας* ἀντὶ τοῦ *σημειογράφους* σελ. 574.

* Ἴδ. σελ. 34, 189, 339, 449, 677, 748.

Μνημονεύεται δ' ἡ διὰ σημείων γραφὴ καὶ ὑπὸ τοῦ Γαληνοῦ Τόμ. ΙΘ', σελ. 14 «ἐδεήθη μού τις φίλος ἐπαχθῶς ἔχων πρὸς αὐτὸν ὑπαγορεῦσαι τὰ ῥηθέντα τῷ πεμφθησομένῳ παρ' αὐτοῦ πρός με διὰ σημείων εἰς τάχος ἠσκημένῳ γράφειν» καὶ ὑπὸ Δίωνος τοῦ Κασσίου ΝΕ', ζ', 6 «καὶ πρῶτος (ὁ Μαικήνας) σημεῖά τινα γραμμάτων πρὸς τάχος ἐξεῦρε καὶ αὐτὰ διὰ 'Ακύλου ἀπελευθέρου συχνοὺς ἐξεδίδαξε». 'Εν τοῖς 'Ηθικοῖς τοῦ Πλουτάρχου σελ. 1011, δ' ἀναγινώσκεται «ὥσπερ γραμμάτων σπαράγμασι καὶ κεραίαις οἱ σπεύδοντες γράφουσι». Ἴδε 'Ρείμαρον *Δι. Κασσ.* σελ. 778. Πρβ. καὶ Βοισσονάδην *Εὐναπ.* Τόμ. Α', σελ. 369 καὶ Βυττεμβάχιον Τόμ. Β', σελ. 306 καὶ Σμίτζιον *Beitr. zur Latein etc.* σελ. 209 κἑξ. καὶ Κόβητον *Miscell. Crit.* σελ. 159.

'Εκ τοῦ *σημειογράφος* ἐσχηματίσθη τὸ *σημειογραφεῖον*, οὗ ἡ σημασία πρόδηλος. Λέγεται δὲ καὶ ἡ *σημειογραφικὴ τέχνη*.

'Αναστάσ. 'Οδηγ. σελ. 203 «συγκαθεζομένων ὑμῶν ἐν τῷ *σημειογραφείῳ* Καισαρίου».

Ψευδοβασίλ. Τόμ. Γ', σελ. 618, α' «ὁ τὴν *σημειογραφικὴν τέχνην* μαθὼν πάντων τῶν σημείων τὰ σχήματα καὶ τὰ ὀνόματα ἀλλὰ καὶ τοὺς τύπους τῶν ὀκτάδων φέρει καὶ τετράδων ἐν τῇ ψυχῇ τυπωσάμενος καὶ πρὸς τὴν χρείαν τῶν ὑπαγορευομένων διὰ τῆς χειρὸς τὰ ἐν ταῖς μνήμαις ἐγγεγραμμένα ἐπὶ τῆς δέλτου δεικνύει καὶ ἃ μὲν ἔδειξε σημεῖα τῷ γραφείῳ χαράξας, ἃ δὲ μηδέπω διὰ χειρὸς δειχθέντα ἐν τῇ ψυχῇ ὅμως ἀπογεγραμμένα ἀπόκειται».

'Εν τῇ Κριτικῇ Παλαιογραφίᾳ τοῦ Κοππίου Τόμ. Α', σελ. 18 ἀναγινώσκεται «Graecorum ταχύγραφοι et ὀξύγραφοι, notissimi sunt (§ 498), eorumque vestigia exstant in vita Xenophontis, in qua Diogenes Laërtius (L. II. Segm. 48) anno circiter CXL post Christum natum καὶ πρῶτος inquit ὑποσημειωσάμενος τὰ λεγόμενα, εἰς ἀνθρώπους ἤγαγεν, i. e. *et primus notis excipiens dicta* (Socratis) *in lucen hominesque protulit*». Περὶ τοῦ τονισμοῦ *ταχύγραφοι* καὶ *ὀξύγραφοι* οὐδὲν λέγομεν. Παρατηροῦμεν δὲ μόνον ὅτι κακὴ ἐκδοχὴ ἐγένετο τῆς λέξεως *ὑποσημειωσάμενος*, ἥτις κατ' οὐδένα τρόπον σημαίνει *διὰ σημείων παραλαβών*. 'Ως ἐν τῷ προκειμένῳ χωρίῳ εἶπεν ὁ Λαέρτιος «Καὶ πρῶτος *ὑποσημειωσάμενος* τὰ λεγόμενα εἰς ἀνθρώπους ἤγαγεν 'Απομνημονεύματα ἐπιγράψας», οὕτως ἐν βιβ. Β', 122 «Σίμων 'Αθηναῖος σκυτοτόμος. Οὗτος, ἐρχομένου Σωκράτους ἐπὶ τὸ ἐργαστήριον καὶ διαλεγομένου τινά, ὧν ἐμνημόνευεν *ὑποσημειώσεις* ἐποιεῖτο· ὅθεν σκυτικοὺς αὐτοῦ τοὺς διαλόγους καλοῦσιν». Νομίζομεν δ' ὅτι οὐχὶ ἀπεικότως δύναται νὰ ἐκληφθῇ τὸ *ὑποσημειωσάμενος* ἀντὶ τοῦ *ὑποτυπωσάμενος* καὶ τὸ *ὑποσημειώσεις* ἀντὶ τοῦ *ὑποτυπώσεις*.

Περὶ συμβολικῆς τινος χρήσεως τῶν γραμμάτων ἢ χαρακτήρων πρὸς δήλωσιν λέξεων πολλὰ τοῖς ἐξηγηταῖς πράγματα παρασχούσης ἐποιήσατο μα-

κρὸν λόγον ὁ Γαληνὸς ἐν Τόμ. ΙΖ', α', σελ. 600 κἑξ. Πρβ. καὶ σελ. 525. σελ. 559. σελ. 730. σελ. 765. Ἔτι δὲ Τόμ. ΙΘ', σελ. 749.

Περὶ τῆς καλουμένης *μονοκονδυλιᾶς* ἔγραψεν ὁ Κοραῆς ἐν Ἀτάκτ. Τόμ. Β', σελ. 252 κἑξ.

§ 24

Καλλιγράφος, *καλλιγραφία*, κτλ.

Ὡς ὁ ταχέως γράφων καλεῖται *ταχυγράφος*, οὕτως ὁ καλῶς ἢ εἰς κάλλος γράφων ὀνομάζεται *καλλιγράφος*.

Θεοφύλ. Ἱστορ. σελ. 215, γ' «ἄνδρα τινὰ τῶν εἰς κάλλος γραφόντων, ὃν ἐν συνθέσει φωνῆς *καλλιγράφον* ὀνομάζει τὰ πλήθη».

Εὐσέβ. Κωνστ. Δ', λς', 2 «εὐανάγνωστά τε καὶ πρὸς τὴν χρῆσιν εὐμετακόμιστα ὑπὸ τεχνιτῶν *καλλιγράφων* καὶ ἀκριβῶς τὴν τέχνην ἐπισταμένων γραφῆναι».

Ἐπιφάν. Τόμ. Γ',σελ. 125 «ἕως τῆς ἡμέρας ἧς ἐτελεύτα ἐκαλλιγράφει· *καλλιγράφος* γὰρ ἦν». Πρβ. καὶ Τόμ. Α', σελ. 7, 20. σελ. 60, 23. σελ. 61, 11.

Κεδρην. Τόμ. Α', σελ. 444 «ὃν ὁ προλεχθεὶς Ἀμβρόσιος ἱκετεύσας πολλὰ καὶ παραβιασάμενος ἐν Καισαρείᾳ καὶ ταχυγράφους μὲν αὐτῷ παραστήσας ἑπτά, πλείους δὲ *καλλιγράφους* ἑρμηνεῦσαι τὰς θείας γραφὰς αὐτὸν πεποίηκε· καὶ ὁ μὲν τὴν δέουσαν χρείαν αὐτῷ παρεῖχεν, ὁ δὲ ἐπὶ σχολῆς γενόμενος ὑπηγόρευε τοῖς ταχυγράφοις, καὶ οἱ βιβλιογράφοι σὺν γυναιξὶν ἔγραφον καλλιγραφεῖν ἐξησκημέναις».

Φώτ. Βιβλ. σελ. 287, 43 «ὃν καὶ δυσχεραίνων καὶ διαπληκτιζόμενος ὁ δυσσεβὴς *καλλιγράφον* ὁ κακογράφος οἷα δὴ ἐνυβρίζων ὠνόμαζεν».

Τζέτζ. Σχολ. Θουκυδ. Γ', 2:

τρισεξάδελφε, χρυσέ μου *καλλιγράφε*,
ἀντίστροφον ποίησον εἰς γραφῆς τύπον.

Κραμ. Ἀν. Ὀξ. Τόμ. Γ', σελ. 365, 14:

τοῦ χοιριῶντος τούτου καὶ κοπρογράφου·
οὕτω χρεὼν καλεῖν γὰρ ἢ *καλλιγράφον*.

Ὁ Τζέτζης σφόδρ' ὀργιζόμενος καὶ χαλεπαίνων τῷ βιβλιογράφῳ τῷ κακῶς μεταγράψαντι καὶ πολλαχῶς παραφθείραντι τὴν βίβλον αὐτοῦ ἐξοκέλλει εἰς ὕβρεις ἀγεννεστάτας καὶ ἀπρεπεστάτας, οἷον «ὦ μιαρὲ παμμίαρε καὶ κοπρωτὰ βιβλίωνα (σελ. 370, 16) καὶ «τὸ βουβάλιον τὴν βίβλον ἀχρειοῖ μου» (σελ. 371, 10) καὶ «κούρβας υἱέ» (σελ. 371, 21) καὶ «κερατᾶ μιαροῦ υἱέ» καὶ «τοῦ τράγου ὁ υἱὸς οὐδὲν ἀνόθευτον ἐᾷ» (σελ. 372, 16 καὶ 24) καὶ «μίαν σελίδα ἄπταιστον κἄν, τέκνον τράγου, πάρες» (σελ. 373, 26), κτλ.

Λέγεται καὶ *πρωτοκαλλιγράφος* παρὰ Θεοδώρῳ τῷ Στουδίτῃ ἐν Ἑλλην. Πατρολ. Τόμ. ϞΘ', σελ. 1740, δ'. Πλημμελῶς ἐν τοῖς εἰς Ἱπποκράτη καὶ

Γαληνὸν Σχολίοις Τόμ. Β', σελ. 102 ἀναγινώσκεται «Καί, φησίν, ὁ πρῶτος καλλιγράφος ἠπατήθη· οἱ γὰρ Ἰταλοὶ (Γρ. *παλαιοί*) τὸ Ε Ο γράφουσι καὶ Ε καὶ τὸ Η δῆλον (Γρ. «τὸ Ω Ο γράφουσι καὶ τὸ Ε καὶ τὸ Η *δηλοῖ*»)· ἀλλ' εἰ μὲν οὕτως ἁπλῶς γράφοι (Γρ. *γράφεται*), τὸ Ε δηλοῖ, εἰ δὲ καὶ γραμμὴν (ἔχει) ἐπικειμένην, τὸ Η. Ὁμοίως καὶ τὸ Ο ἁπλῶς μὲν οὕτω κείμενον (τὸ Ο) δηλοῖ, ἔχον δὲ ἄνω γραμμὴν τὸ Ω. Εὑρὼν οὖν ὁ *πρωτοκαλλιγράφος* τὸ Ε καὶ νομίσας κτέ.». Ἡ ὀρθὴ γραφὴ εἶνε ὁ *πρῶτος καλλιγράφος*.

Ἐκ τοῦ *καλλιγράφος* ἐσχηματίσθη τὸ ὄνομα *καλλιγραφία* καὶ τὸ ῥῆμα *καλλιγραφῶ*. Λέγεται δὲ καὶ *καλλιγραφικὸν ἐργαλεῖον* καὶ *καλλιγραφικὸν σφάλμα*.

Πλούτ. Ἠθικ. σελ. 397, γ' «καὶ γὰρ εἰ γράφειν ἔδει, μὴ λέγειν τοὺς χρησμούς, οὐκ ἄν, οἶμαι, τοῦ θεοῦ τὰ γράμματα νομίζοντες ἐψέγομεν ὅτι λείπεται *καλλιγραφίᾳ* τῶν βασιλικῶν».

Βασίλ. Τόμ. Β', σελ. 1116 «οὔτε τῶν *καλλιγραφούντων* οὔτε τῶν ταχυγράφων». Πρβ. Εὐσέβ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Ϛ', κγ', 2, κτλ.

Πολύβ. Βί. Ἐπιφαν. Τόμ. Α', σελ. 61, 1 «ἄπελθε, τέκνον, *καλλιγράφει* καὶ μνήμην ἔχων τῶν θείων γραφῶν γίνου τέλειος περὶ τὴν δίκην».

Σουΐδ. «Κανονίς: ἐργαλεῖον *καλλιγραφικόν*».

Οἰκουμέν. παρὰ Κοραῇ Συνεκδ. σελ. 141 «οὐκ ἔστι σφάλμα *καλλιγραφικὸν* τὸ ἀπέχεσθαι βρωμάτων».

Παρατηρητέον δ' ὅτι τὸ ὄνομα *καλλιγραφία* ἀναφέρεται οὐ μόνον εἰς τὴν εὐμορφίαν τῆς γραφῆς διὰ κομψῶν χαρακτήρων γινομένης ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν τῆς λέξεως ἤτοι τῆς ἑρμηνείας, ὅπερ καὶ συχνότερον. Ὡς λέγεται *καλλιλογία* καὶ *καλλιρρημοσύνη* καὶ *καλλιέπεια* (καὶ *εὐέπεια* καὶ *εὐστομία*), οὕτω καὶ *καλλιγραφία*, **pulchritudo ἢ elegantia stili et sermonis**. Πλούτ. Ἠθικ. σελ. 145, ϛ' «εἰ γὰρ ἡ Σαπφὼ διὰ τὴν ἐν τοῖς μέλεσι *καλλιγραφίαν* ἐφρόνει τηλικοῦτον» (Πρβ. καὶ σελ. 464, ϛ'). σελ. 683, δ' «καὶ μάλιστα τοῦ ἀνδρὸς οὐ *καλλιγραφίας* ἕνεκα τοῖς εὐπροσωποτάτοις τῶν ἐπιθέτων, ὥσπερ ἀνθηροῖς χρώμασι, τὰ πράγματα γανοῦν εἰωθότος, ἀλλ' ἕκαστον οὐσίας τινὸς ἢ δυνάμεως δήλωμα ποιοῦντος». Διογέν. Λαέρτ. Γ', 66 «πρὸς τὰς ἐκλογὰς καὶ *καλλιγραφίας*». Καὶ τὸ ῥῆμα δ' εὑρίσκεται ἐπὶ τοιαύτης ἐννοίας κείμενον, οἷον Ἰώσηπ. κ. Ἀπίων. Β',31 «ἀλλὰ τὰ μὲν Πλάτωνος λόγους τινὰς εἶναι κενοὺς νομίζουσι κατὰ πολλὴν ἐξουσίαν *κεκαλλιγραφημένους*». Λογγῖν. π. Ὕψ. ΛΓ', 5 «ἐπειδὴ οἱ μὲν ἀδιάπτωτοι καὶ ἐν τῷ γλαφυρῷ πάντη *κεκαλλιγραφημένοι*». Διογέν. Λαέρτ. Ζ', 18 «καθέλκειν μέντοι πολλάκις τὰς κε*καλλιγραφημένας* λέξεις». Πρβ. Πλάτ.'Ἀπολ. σελ. 17, 6' «οὐ μέντοι μὰ Δί', ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, *κεκαλλιεπημένους* γε λόγους — ῥήμασί τε καὶ ὀνόμασιν οὐδὲ κεκοσμημένους, ἀλλ' ἀκούσεσθε εἰκῇ λεγόμενα τοῖς ἐπιτυχοῦσιν ὀνόμασι»

Παρὰ Πολυδεύκει ἀναγινώσκεται βιβλ. Ε', 102 «τὸ πρόσωπον περιχαρίεν

εντρίβει, *καλλιγραφεῖ*, φύκει πυρσαίνει», ἐν δὲ τῇ πλαστῇ ἐπιστολῇ τῇ οτεταγμένῃ τῆς πρὸς Ἀλέξανδρον Ῥητορικῆς τοῦ Ψευδαριστοτέλους κεῖται ια τὴν — ἀπομίμησιν — τοῖς τῆς ἀρετῆς στοιχείοις *καλλιγραφούμενοι* ι πρὸς τὰ φαῦλα σφᾶς αὐτοὺς ἄγωσιν», ὅπερ μεθερμηνεύεται ῥωμαϊστί: mitationem virtutis exemplis ***pulchre exornantes***».

Παρὰ τοῖς ἐνδόξοις οὔτε τοῦ *καλλιγραφῶ* γίνεται χρῆσις οὔτε τοῦ *καλλι-ράφος*. Τοῦτο παρετηρήθη καὶ ὑπὸ παλαιῶν γραμματικῶν ἀποφηναμένων :ι κατὰ τὴν δόκιμον συνήθειαν λέγεται *εἰς κάλλος γράφω*.

Φρύνιχ. Ἐκλ. σελ. 122 «*Καλλιγραφεῖν*: διαλελυμένως λέγουσιν ἐκεῖνοι 'ς *κάλλος γράφειν*». Πρβ. καὶ Σοφιστ. Προπαρ. σελ. 48, 3 «Καλλιγραφῆ-κι: *εἰς κάλλος γράψαι*».

Θωμ. Μάγιστρ. σελ. 136, 17 «*Εἰς τάχος γράφει* λέγε καὶ *εἰς κάλλος ράφει*, μὴ *ταχυγράφος ἐστί* μηδὲ *καλλιγράφος*».

Σουΐδ. «*Ἐς τάχος γράφει*: Οὕτω λέγεται Ἀττικῶς· καὶ *ἐς κάλλος γρά-φει* καὶ *ἐς τάχος παίει*, ἀλλ' οὐ *καλλιγραφεῖ*». Πρβ. καὶ Ζωναρ. σελ. 881 ιαὶ Ψευδηρωδ. Πειρσ. σελ. 477.

Φέρεται δὲ καὶ παρ' Ἡσυχίῳ «*Ἐς κάλλος γράφειν*: καλλιγραφεῖν». Πρβ. καὶ «Εἰς κάλλος: τὸ καλλιγραφεῖν».

Τὸ *εἰς τάχος* καὶ τὸ *εἰς κάλλος* κατ' ἐπιρρηματικὴν ἔννοιαν παραλαμβα-νόμενα ἰσοδυναμοῦσι τῷ *ταχέως* καὶ τῷ *καλῶς*, ὡς τὸ *εἰς εὐτέλειαν* τῷ *εὐ-τελῶς*. Ὅθεν λέγεται *εἰς τάχος γράφω*, *εἰς τάχος παίω*, κτλ. καὶ *εἰς κάλλος γράφω*, *εἰς κάλλος ζῶ*, κτλ.

Σουΐδ. «*Γράφειν ἐς τάχος*: Οὕτω λέγεται κατὰ διαστολήν. Προκόπιος. τὴν ἐς τάχος γράφουσαν μοῖραν».

Σχολ. Ἀριστοφ. Ἀχαρν. 686 «*Ἐς τάχος παίει*: — Τὸ δὲ *ἐς τάχος* ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν ἐν τοῖς διδασκαλείοις παίδων, ἐφ' ὧν οὕτως ἐλέγετο· *ἐς τά-χος γράφει, ἐς κάλλος*».

Φιλόστρατ. σελ. 23 «ταῦτα εἰπὼν ἐξελαύνει τῆς Ἀντιοχείας μετὰ δυοῖν θεραπόντοιν, ὥπερ αὐτῷ πατρικὼ ἤστην, ὁ μὲν *ἐς τάχος γράφων*, ὁ δὲ *ἐς κάλλος*». Πρβ. Εὐνάπ. σελ. 83 Βοισσ. «ἀξιῶ δοθῆναί μοι *τοὺς ταχέως γρά-φοντας*». Ἴδε καὶ Λοβέκκιον *Φρυν.* σελ. 123.

Λουκιαν. πρὸς Ἀπαίδ. 2 «ἵνα δέ σοι δῶ αὐτὰ ἐκεῖνα κεκρικέναι, ὅσα ὁ Καλλῖνος *ἐς κάλλος* ἢ ὁ ἀοίδιμος Ἀττικὸς σὺν ἐπιμελείᾳ τῇ πάσῃ *γρά-ψαιεν*».

§ 25

Χρυσογράφος, χρυσογραφία.

Χρυσογράφος εἶνε ὁ χρυσοῖς γράμμασι γράφων ἢ ὁ χρυσοῦς χαρακτῆρας τυπῶν. Πρβ. *χρυσογράμματος*.

Κεδρην. Τόμ. Α', σελ. 787, 22 «οὗτος ἦν καὶ *χρυσογράφος*». Ἰω. ... σελ. 169 Τεῦβν. «σχόλιον ἀπὸ φωνῆς Συμεὼν μοναχοῦ τοῦ *χρυσογρ*... εἰς τὰ προκείμενα δύο κανόνια περὶ σεισμῶν». Λέγεται δὲ καὶ κατὰ τὴν ... ριττοσύλλαβον κλίσιν «τοῦτόν φασιν οἱ ἱστοριογράφοι καὶ *χρυσογραφέα* εἶ...

Τοῦ *χρυσογραφία* παρέχει ἡμῖν παράδειγμα ὁ Ἀριστέας ἢ Ψευδαριστ... λέγων ΚΘ', σελ. 286 «ἐν αἷς (διφθέραις) ἡ νομοθεσία γεγραμμένη *χρ*... *γραφίᾳ* τοῖς Ἰουδαϊκοῖς γράμμασι θαυμασίως εἰργασμένου τοῦ ὑμένος κα... πρὸς ἄλληλα συμβολῆς ἀνεπαισθήτου κατεσκευασμένης». Πρβ. καὶ Ἐπ... Τόμ. Δ', α', σελ. 14, 18. Ἴδε Οἰκονόμον περὶ τῶν Ο' Τόμ. Α', σελ. 62...

Τὸ εἰς ΗΣ περατούμενον ἐπίθετον *χρυσογραφής* ἔχει, ὡς εἴπομεν ἐν ... σελ. 755, παθητικὴν ἔννοιαν, ἰσοδυναμεῖ δὲ τῷ *χρυσῷ γεγραμμένος* ἢ ... *ποικιλμένος*, οἷον Καλλίξ. παρ' Ἀθην. σελ. 200, δ' «ὑπεδέδετο δ' ἐμβ... *χρυσογραφεῖς*». Εὑρίσκεται δὲ καὶ ῥῆμα *χρυσογραφῶ* σημαῖνον *χρυσῷ γρ*... ἢ *ποικίλλω*, οἷον Ἰω. Χρυσόστ. παρὰ Φωτ. Βιβλ. σελ. 522, 33 «ἐὰν ἰατ... εἰς οἰκίαν τοῦ ἀρρωστοῦντος εἰσέλθῃ, καὶ τοῦ μὲν οὐδεμίαν πρόνοιαν λ... λευκαίνῃ δὲ τοὺς τοίχους καὶ *χρυσογραφῇ* τὸν ὄροφον».

Τῆς λέξεως *χρυσογραφία* ἐποιήσατο καὶ ὁ Εὐστάθιος χρῆσιν ἐν ταῖς ... Διονύσιον Παρεκβολαῖς στίχ. 689 «καίτοι ὁ Χάραξ τὸ χρυσοῦν δέρμα μ... δον εἶναι λέγει *χρυσογραφίας* μεμβράναις ἐμπεριειλημμένην, δι' ἣν ὡς λόγ... ἀξίαν καταρτισθῆναι στόλον φησί». Πρβ. καὶ Σουΐδ. λ. *δέρας* «Τοῦτο δὲ ... οὐχ ὡς ποιητικῶς φέρεται, ἀλλὰ βιβλίον ἦν ἐν δέρμασι γεγραμμένον πε... χον ὅπως δεῖ γίνεσθαι διὰ χημείας χρυσόν. Εἰκότως οὖν οἱ τότε χρυσοῦν ὠν... μαζον αὐτὸ δέρας διὰ τὴν ἐνέργειαν τὴν ἐξ αὐτοῦ».

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝ ΕΦΕΣΩ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ

Α'

Ἡ σπουδαιότης τῆς Ἐφέσου ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας εἶ... μεγίστη. Ἐνταῦθα οἱ λόγοι τῶν πιστῶν ἔθετον τὸ σπήλαιον τῶν ἑπτὰ παί... δων, τὴν φυλακὴν τοῦ Παύλου, τὸν τάφον τοῦ Λουκᾶ καὶ Ἰωάννου, τὸ μαρ... *τύριον* τοῦ Τιμοθέου. Ἡ Ἔφεσος ἦτο ἡ μητρόπολις τῶν ἀσιατικῶν ἐκκλη... σιῶν καὶ ἐνταῦθα συνῆλθον οἱ πατέρες εἰς τὴν γνωστὴν σύνοδον τοῦ 431. Ἀλλ' ἰδίως ἐκαυχῶντο οἱ φιλόχριστοι Ἐφέσιοι ἐπὶ ταῖς τιμαῖς ὧν εἶχεν ἀ... ξιώσει τὴν πόλιν αὐτῶν ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος. Εἰς ἀνάμνησιν δὲ τ... ἐκεῖ διαβιώσεως, τῶν θρυλουμένων θαυμάτων καὶ τῆς λεγομένης μεταστά... σεως τοῦ ἠγαπημένου τῷ Χριστῷ μαθητῇ, εἶχεν οἰκοδομηθῇ ἐν Ἐφέσῳ ἐ...

η παλαιοῖς χρόνοις ἐκκλησία οὐχ ὅλως ἀναξία λόγου. Ἔκειτο δ' αὕτη ἐν ιρῳ τινὶ πρὸ τῆς πόλεως ἐπὶ λόφου πετρώδους καὶ δυσπροσίτου, ὃν ὁ Προπιος [1] ἀποκαλεῖ *οὐ γήλοφον οὐδὲ δυνατὸν ἀφεῖναι καρποὺς, εἴ τις πειϊτο, ἀλλὰ σκληρόν τε καὶ τραχὺν ὅλως*· τὰ δὲ συναξάρια ὀνομάζουσι τὸν πον *ἤλιβατον*.

Ἀλλ' ὁ ναὸς οὗτος ἦτο ὁπωςδήποτε μικρὸς, σὺν τῷ χρόνῳ δὲ προϊόντι καιπονήθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ βασιλεὺς Ἰουστινιανὸς, ὁ γνωστὸς διὰ τὴν περὶ ὰ κτίσματα αὐτοῦ λαμπρότητα, κατεδαφίσας αὐτὸν ἀνήγειρε νέον ἀντ' ὐτοῦ μέγιστον καὶ κάλλιστον, ἐνάμιλλον τῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει περιανεῖ ἐκκλησίᾳ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων [2]. Ἀλλὰ περὶ τῆς κτίσεως ταύτης ῆς ἐκκλησίας δὲν διδάσκει ἡμᾶς ὁ Προκόπιος ἀκριβέστερά τινα, ὁποῖον δῆλα ἡ ὑπῆρξε τὸ μνημονευόμενον αὐτῆς *μέγεθος* καὶ *κάλλος*. Στερούμεθα δὲ ερὶ αὐτῆς τῶν ἀκριβῶν ἐκείνων σοφιστικῶν περιγραφῶν τῶν ὀνομαζομένων *κφράσεων*, αἵτινες εἶνε μία τῶν κυριωτάτων πηγῶν πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς υζαντιακῆς τέχνης. Ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ πλουτισμοῦ καὶ τῶν κτήσεων τῆς ἐκκλησίας ταύτης δὲν μανθάνομέν τι, μὴ διασωθέντων, ὅσον μοι γνωστὸν, αὐτοκρατορικῶν χρυσοβούλλων ἀναφερομένων εἰς αὐτὴν, δι' ὧν συνήθως παραχωροῦνται καὶ ἐπικυροῦνται κτήσεις καὶ δωρεαί. Ἀπέβη δὲ ὅμως ὁπωςδήποτε ἡ ἐκκλησία αὕτη κέντρον συνεντεύξεων θρησκευτικῶν τε καὶ ἐμπορικῶν, ὡς εἰκὸς ἐν πόλει τῶν ἐμπορικωτάτων κατὰ τὴν Ἀνατολήν. Καὶ δὴ ἐτελεῖτο *πανηγύριον*, πιθανῶς τῇ 26 Σεπτεμβρίου, ὅτε ἑορτάζεται ἡ μετάστασις τοῦ Θεολόγου, ἡ κυριωτάτη τῶν αὐτοῦ ἑορτῶν. Εἰς δὲ τὸ πανηγύριον τοῦτο πιθανώτατα συνήρχοντο πλήθη ἐκ πασῶν τῶν περικειμένων χωρῶν. Τοιαύτη δὲ ἦτο ἡ συρροὴ τῶν προσερχομένων ἐμπόρων, ὥστε τελευτῶντος τοῦ ὀγδόου αἰῶνος τὸ *κομμέρκιον τοῦ πανηγυρίου*, ἤτοι τὰ τέλη τῶν διὰ τὸ πανηγύριον τοῦ Θεολόγου εἰσαγομένων εἰς Ἔφεσον ἐμπορευμάτων, ἀνήρχετο ἐτησίως εἰς ἑκατὸν λίτρας χρυσίου [3], αἵτινες ἀντιστοιχοῦσι κατὰ τὴν τότε ἀξίαν τοῦ νομίσματος πρὸς 111,500 φράγκων, τοῦ δὲ χρυσοῦ ἔχοντος τότε τετραπλασίαν περίπου ἀξίαν τῆς σημερινῆς ὑπολογιστέον τὰ τέλη ταῦτα εἰς 450,000 φράγκων. Ἀλλ' ὁ φόρος οὗτος φαίνεται ὅτι ἦτο βαρὺς, καὶ δὴ ὅτε Κωνσταντῖνος ὁ Ϛ', νικήσας τοὺς Ἄραβας ἐν Ἀνουσὰν τῇ ὀγδόῃ Μαΐου τοῦ 795, ἀπῆλθεν εἰς Ἔφεσον ἵνα εὐχηθῇ εἰς τὸν Θεολόγον, ἠλάττωσε τὰ τέλη τοῦ πανηγυρίου, ἀνακουφίζων οὕτω τὴν ἐκκλησίαν [4]. Ἐποίησε δὲ τοῦτο προφανῶς εὐχαριστῶν τῷ ἁγίῳ ἐπὶ τῇ κατὰ τῶν Ἀράβων νίκῃ, ἥτις ἐπετελέσθη τὴν αὐτὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία πανηγυρίζει τὴν σύναξιν τῆς κόνεως τοῦ Θεολόγου. Ἀλλὰ, ὡς φαίνεται, καὶ μετὰ τὴν σεισάχθειαν

1 Περὶ τῶν τοῦ δεσπότου Ἰουστινιανοῦ κτισμάτων V, 1.
2 Προκόπιος ἔνθ' ἀν.
3 Θεοφάνους συνέχ. I, 727.
4 Θεοφάνους συνέχ. ἔνθ' ἀν.

ταύτην τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου τὰ βάρη δὲν ἐγένοντο ὀλιγώτερα. Τοῦτο δὲ πιστεύω ὅτι ἐξάγεται ἐκ τοῦ ἑξῆς χωρίου τοῦ Κεδρηνοῦ, ἐκτὸς ἂν αἱ λέξεις *ἐν τῷ διιέναι* θεωρηθῶσι δηλοῦσαι τὰς κακώσεις τῶν χωρῶν μεταξὺ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἐφέσου. «Μαΐῳ δὲ μηνὶ τοῦ ςφμη' ἔτους ἰνδικτιῶ»νος η' ἡ ἀδελφὴ τοῦ βασιλέως Μαρία, μήτηρ δὲ τοῦ Καίσαρος, ἄπει»σιν ἐν Ἐφέσῳ εἰς προσκύνησιν τοῦ Ἠγαπημένου. Καὶ ἐν τῷ διιέναι πολ»λὰ τῶν παραλόγως πραττομένων μαθοῦσα, ὑποστρέψασα εἰς τὸ Βυζάν»τιον ἀπήγγειλε πάντα τῷ ἀδελφῷ Ἰωάννῃ καὶ παρεκάλει ἀναστολήν τινα »γενέσθαι τῆς πονηρίας· ὁ δὲ μετὰ γέλωτος αὐτὴν ἀπεπέμψατο, γυναικεῖα »φρονεῖν εἰπὼν καὶ ἀγνοεῖν ὅσων ἡ πολιτεία δεῖται Ῥωμαίων [1]». Λέγονται δὲ ταῦτα περὶ Μαρίας, τῆς ἀδελφῆς Μιχαὴλ Δ' τοῦ Παφλαγόνος, ἐπισκεφθείσης τὴν Ἔφεσον τῷ 1039.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου ἐγένετο περίπυστος οὐ μόνον παρὰ τοῖς Βυζαντίνοις, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς Φράγκοις, πολλοὶ δὲ τῶν τε βυζαντίνων ἀρχόντων καὶ μεγιστάνων καὶ τῶν ἐκ τῆς Ἑσπερίας ἐπὶ προσκυνήσει τοῦ Παναγίου Τάφου ὁδοιπορούντων ἤρχοντο εἰς Ἔφεσον ἵνα προσκυνήσωσι τὸν Θεολόγον. Ἐπειδὴ δ' ἐλατρεύετο ὡς ὁ ἠγαπημένος τῷ Χριστῷ μαθητής, ἔμεινε καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὸ ὄνομα τοῦ *Ἠγαπημένου* καὶ πολλάκις εὑρίσκομεν αὐτὴν διὰ μόνης ταύτης τῆς κλήσεως ὀνομαζομένην παρὰ τοῖς Βυζαντίνοις, οἵτινες συνεχῶς ποιοῦνται μνείαν τῆς ἐκκλησίας ταύτης [2]. Ἀλλὰ καὶ τῶν ἐξ Ἑσπερίας περιηγητῶν πολλοὶ ἀναφέρουσιν αὐτήν, τινὲς ποιούμενοι μνείαν καὶ τοῦ θαύματος τῆς κόνεως τοῦ Θεολόγου. Οὕτω δὴ ποιοῦνται λόγον περὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης ὁ ἅγιος Βιλλιβάλδος (Willibald) ἐν τῷ αὐτοῦ *Ὁδοιπορικῷ*, ὅστις ἐπεσκέφθη τὴν Ἔφεσον τῷ 722, ἀνώνυμός τις περιηγητὴς τοῦ ὀγδόου αἰῶνος, ὁ Ἰσλανδὸς προσκυνητὴς Saewulf τῷ 1102, ὁ Ἄγγλος John Maundeville τῷ 1322 καὶ ἄλλοι.[3]

Ἀλλ' ἡ ἀκμὴ τοῦ ναοῦ τούτου δὲν διήρκεσε μέχρι τέλους τῆς βυζαντιακῆς ἀρχῆς. Ἡ ἐκκλησία κατ' ὀλίγον ἠμελήθη, ἴσως ἕνεκα τῶν ὑπερμέτρων τελῶν τοῦ πανηγυρίου. Ἤδη κατὰ τὰ τέλη τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος ἀκούομεν σφοδρὰ παράπονα περὶ τῆς κακῆς καταστάσεως τοῦ ναοῦ· μανθάνομεν δὲ ταῦτα ἐκ τῶν ἀνεκδότων ἐπιστολῶν τοῦ μέχρι τοῦ νῦν ἀγνώστου μητροπολίτου Ἐφέσου Γεωργίου τοῦ Τορνίκη. Τὰς ἐπιστολὰς ταύτας εὗρον ἐν τινι κώδικι τῆς βιενναίας αὐτοκρατορικῆς βιβλιοθήκης, ὅστις ἀτελέστατα περιγράφεται ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Nessel, τῷ ὑπ' ἀρ. Gr. Philol. CCCXXI, ἀπὸ τοῦ φ. 9,β ἕως τοῦ 19,β. Ἀπευθύνονται δὲ πρὸς διαφόρους τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει μεγιστάνων καὶ τὸν μητροπολίτην Ἀθηνῶν Μιχαὴλ τὸν

1 Κεδρην. II, 526.

2 Κεδρην. ἔνθ' ἀν. — Παχυμέρης II, 589 « . . . σκεύη μὲν ἐκεῖνα τῷ ναῷ ἀφιερωμένα τοῦ ἠγαπημένου τῷ Χριστῷ καὶ παρθένου».

3 Τὰ ὀνόματα τῶν δυτικῶν τούτων συγγραφέων παραλαμβάνω ἐκ τῆς διατριβῆς τοῦ Richter ἐν τῇ Academy περὶ ἧς ὁ λόγος κατωτέρω.

Ἀκομινάτον, πολλάκις δὲ δεικνύεται ἐν αὐταῖς μεμψιμοιρῶν ὁ Τορνίκης ἐπὶ τῇ κακῇ καταστάσει τοῦ πνευματικοῦ αὐτοῦ ποιμνίου καὶ τῇ καταπτώσει τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου. Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν δὲ τούτων, περὶ ὧν ἄλλοτε θὰ γράψω διὰ μακροτέρων, ἀποσπῶ ἐνταῦθα ἐκεῖνα τὰ χωρία, ἐν οἷς γίνεται λόγος περὶ τοῦ *περιπύστου ναοῦ*.

1. «Τί ἂν σοι γράφοιμεν τὰ τοῦ περιπύστου ναοῦ; [1] Ὡς τερέβινθος ἕστηκεν· ἀποβεβλημένα τὰ φύλλα αὐτῆς. Ἀναμνήσθητι τῶν περὶ »τῆς τερεβίνθου, ὁποῖον ἀναγράφει τοῦτο τὸ δένδρον ὁ πολὺς τὰ θεῖα Βα»σίλειος ὡς ἔστι πολυστέλεχόν τε καὶ μακροστέλεχον, τοσοῦτον ἀκαλ»λὲς τὴν κόμην ἀποβαλὸν ὁπόσον ὡραῖον ὁπότε κομᾷ. Μᾶλλον δὲ, ἵνα »τὴν εἰκόνα ἐναργέστερόν σοι διατυπώσαιμι, ἀναλόγισαί μοι ζῷον [2] τῶν »ἡμῖν γνωρίμων εὐμέγεθες, πᾶσι μέλεσιν ἀναλόγως ἁρμοζόμενον, ὅθεν ἡ »ὥρα καὶ τὸ κάλλος τοῖς ζῴοις ἐμπρέπειν [3] πέφυκεν· εἶτα, λιμῷ συντακὲν »καί οἱ τὰ μέλη ἃ μὲν ἐξεστηκότα ὅσα ὀστώδη κατὰ τὰ ἄρθρα, ἃ δὲ συγ»κοιλανθέντα ὅσα σαρκώδη κατὰ τὰς λαγόνας καὶ τὰ τῶν ἐγκάτων κοι»λώματα, τόσην φέρει τὴν ἀμορφίαν ὅσην τὸ πρότερον εὐμορφίαν. Γράφω »σοι καὶ ἑτέραν εἰκόνα ἐκδηλοτέραν, ἀλλὰ δέδοικα μή σου τῶν ὀφθαλμῶν »ἀνακινήσω τὸ δάκρυον. Ἔμβλεψον εἰς πρόσωπον μείρακος εὔχρουν, εὐτρα»φὲς, ἀστεῖον, μετὰ λευκότητος συμμέτρως ἐρυθραινόμενον, εἶτα δὴ τραύμασι »κατεστιγμένον καὶ τὰς παρειὰς ἰχῶρσι περιρραινόμενον καὶ τοὺς καλοὺς »ὀφθαλμοὺς ἐξῳδηκὸς [4], ἔστι δ᾽οὗ καὶ ἐρυθήματι λάμπον ἵνα καὶ τὸ πρώην »κάλλος ἐμφαίνοιτο. Τίς οὐκ ἂν ἐπὶ τοιούτῳ προσώπῳ, κἂν ἀτεγκτότερος »εἴη λίθου, δακρύσειε, τὴν μὲν παροῦσαν ὁρῶν ἀμορφίαν, τὸ δὲ πρώην κάλ»λος ἐκ τοῦ λειψάνου συλλογιζόμενος; Τοιαῦτα τὰ τοῦ ἡμετέρου περιπύστου »ναοῦ. Τούτοις ἔνδον ἐγκλειόμενοι σκυθρωπάζομεν. Ἂν δὲ βαδίσαι δεήσειεν, »ἵνα λαθηκηδὲς [5] ἡμῖν ἡ πορεία γένηται φάρμακον ὁποία τε ταῖς ψυχαῖς »διάχυσις ἐκ τῶν τῆς γῆς χαρίτων ἐμφύεται, ἀνθοβαφοῦς ὁρωμένης καὶ ὄψιν »ἡδυνούσης καὶ ὄσφρησιν, ἐνταῦθα ἡμῖν ὁ Πανόπτης ἐπιζητεῖται καὶ ὁ Λυγ»γεὺς καὶ τὰς αἰωνίους ἀνακαλούμεθα δυνάμεις, τὰ Πολυόμματα, ἵν᾽ ἡμῖν »ὀξυδερκοῖεν [6] καὶ τὰ μετάφρενα. Καὶ ἵππου γὰρ φριμαγμὸς ἐπίτρομος καὶ »τοῖς δειλοτέροις καὶ σκιὰ δένδρου τρόμον ἐντίθησιν. Οὕτως ἡμῖν καὶ τὰ ἔν»δον σκυθρωπὰ καὶ τὰ ἐκτὸς φοβερά. Μία μόνη παραψυχὴ, ὁ τοῦ ζῶντος τά»φος, ἡ τοῦ μὴ λυθέντος κόνις, τὸ τοῦ ἠγαπημένου Θεολόγου, ἵν᾽ οὕτως εἴπω, »κενήριον. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο φοβερὸν ἡμῖν· δεδοίκαμεν γὰρ καὶ ψαῦσαι τοῦ »καθαροῦ οἱ ἀκάθαρτοι. Ἐν τούτοις τὰ ἡμέτερα κτλ.» [7]

1 Κώδ. γράφωμεν τὰ περιπύστου.
2 Κώδ. ἀναλογίσαίμι ζωήν.
3 Κώδ. ἐκπρέπειν.
4 Κώδ. ἐξωδικός.
5 Κώδ. λαθικιδές.
6 Κώδ. ὀξυδερκεῖεν.
7 Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τῆς γραφείσης τῷ μητροπολίτῃ Ἀθηνῶν ἐν κώδ. φ. 9,6.

Β. «Τὰ περὶ τὸν θεῖον ναὸν τί ἂν εἰδότι σοι γράφοιμι; Ἀναλόγισαι τ[...]
»χρόνων ὅσων ἑωράκεις αὐτόν, ὅπως ἑώρακας ἔχοντα καὶ συλλόγισαί μοι τ[...]
»ἄρτι τούτου κατάστασιν. Οὐκ ἔστιν γὰρ ἡμέρα μία [1] καθ' ἣν ἐκ τῶν α[...]
»τοῦ [2] σφαιρωμάτων, ὥςπερ ἐξ οὐρανοῦ πάλαι Ῥοδίοις, [οὐ] χρυσοῦ κατα[...]
»ρέει ψήγματα, οὐκ εἰς εὐπραγίαν, ἀλλ' εἰς δυσπραγίαν τῶν ἐν αὐτῷ. Δε[...]
»δοικότες γοῦν τὴν θείαν ἐμπεριπατοῦμεν αὐλήν, ἵνα μὴ θλασθῶμεν τ[...]
»κεφαλὴν τῷ [3] μετὰ τῶν ψηφίδων καταφερομένῳ [4] τιτάνῳ, οὐ τὰ τῶ[...]
»καρήνων ἀμενηνὰ καταθραῦσαι δεδυνημένῳ, ἀλλὰ δὴ καὶ τὰ ἰσχυρά. Τα[...]
»αῦτα τὰ ἔνδον ἃ καὶ συνθρύπτει μου τὴν ψυχὴν καὶ οὐδὲ ὁρᾷν ἡδέως ἐᾷ τ[...]
»ἥλιον. Ὁποῖα δὲ τὰ ἐκτὸς κτλ. [5]».

Ɛ. «Τὰ τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησίας Ἱερεμίας μόνος προσηκόντως ἂν ἐπα[...]
»γῴδησε. Μόνον γὰρ οὐχ, ὅ φασιν Ἠσαΐας, ἐμπεπύρισται πυρὶ καὶ ἀνέσκα[...]
»πται, τὰ δ' ἄλλα μικροῦ τὰ τῆς Βαβυλῶνος πέπονθε. Νοσοποιοῦσι γὰρ ἐχ[...]
»νοι καὶ σειρῆνες ἐν αὐτῇ ἀναπαύονται, οἱ δὲ ποιμένες ἐν αὐτῇ οὐ μὴ ἀνα[...]
»παύσονται. Τὰ ὡραῖα τῆς ἐκκλησίας γέγονεν εἰδεχθῆ ὄνθοις ὀρνίθων κατά[...]
»στικτα καὶ τὰ ἐκ δωμάτων, κατὰ τὴν παροιμίαν, φυόμενα ἐν ἄλλοις οὐπ[...]
»πληροῦν τὴν χεῖρα τοῦ τέμνοντος ἔχουσι [6] τάχιον αὐαινόμενα [7], ἐν ἡμῖ[...]
»δὲ καὶ θάλλουσιν ἀεὶ καὶ θέρος ἂν συστήσαιεν πολυάνθρωπον. Τὰ ὑπερῷα
»γὰρ τῆς ἐκκλησίας ὡς ἕλος γέγονε. Ταῦτα ἐμερίσατό με, κατέφαγέ με
»κατέλαβέ με σκότος ληπτόν(;) [8], ὅτι ἐγένετο εἰς συριγμὸν ὁ οἶκος θεοῦ κα[...]
»ἤχου τῶν σειρήνων ἐμπέπλησται. Τὰ μὲν οὖν ἔνδον οὕτω μετατίθησιν ἔν-
»δον μένοντα, τὰ δ' ἐκτός, ἐπὰν ἀνοίξω τὰς θύρας, ἀφόρητα κτλ. [9]».

Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τούτων μανθάνομεν τὴν κακὴν κατάστασιν τοῦ ναοῦ περὶ τὰ τέλη τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος καὶ τὴν κατάπτωσιν ἐκ τοῦ ὀρόφου τῶν ψηφίδων, βεβαίως ἐκείνων δὴ ἐξ ὧν συνέκειντο αἱ ψηφιδωταὶ εἰκόνες τοῦ Σωτῆρος καὶ τῶν ἁγίων. Τὰ δὲ λεγόμενα παρὰ τοῦ Τορνίκη, ὅτι κατῴκει ἐν τῷ ναῷ πρέπει νὰ ἐκληφθῶσιν οὕτως, ὅτι δῆλα δὴ ἡ κατοικία τοῦ μητροπολίτου ὑπῆρχε παρὰ τὴν ἐκκλησίαν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ λόφου. Ἴσως δὲ συγκατῴκουν καὶ τῶν λειτουργῶν τῆς ἐκκλησίας οἱ προὔχοντες, εἰ μὴ καὶ πάντες, ἐν οἰκήμασιν ἐκτισμένοις ἴσως ἐν τῇ αὐλῇ τῆς μεγάλης ταύτης ἐκκλησίας.

1 Κῶδ. μή.
2 Κῶδ. αὐτῶν.
3 Κῶδ. περιπατοῦμεν αὐλὴν ἵνα μὴ θλασθῶμεν τὰς κεφαλὰς τῶν.
4 Κῶδ. καταφερομένων.
5 Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τῆς γραφείσης τῷ ἐπὶ τῶν οἰκειακῶν καὶ νομοφύλακι κυρῷ Θεοδώρῳ τῷ Παντεχνῇ ἐν κώδ. φ, 11,α.
6 Ἡ λέξις αὕτη εἶνε πάντως διεφθαρμένη ταράττουσα τὸν νοῦν τοῦ χωρίου. Ἴσως γραπτέον ἀρκοῦσι.
7 Κῶδ. ἀναινόμενα.
8 Κῶδ. λεπτῶς.
9 Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τῆς γραφείσης τῇ θυγατρὶ τῆς πορφυρογεννήτου καὶ καισαρίσσης κυρᾶς Ἄννας κυρᾷ Εἰρήνῃ ἐν κώδ. φ. 11,6—12,α.

Ἂν οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει μεγάλοι εἰσήκουσαν τῶν δεήσεων τοῦ Τορνίκη περὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἔσωσαν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ ἐπαπειλουμένου κινδύνου, μένει ἄγνωστον ἡμῖν. Ἴσως μὲν ἐπῆλθεν ἀρωγή τις, δυνατὸν δὲ ὅμως καὶ νὰ μὴ ἐπῆλθε μηδεμία καὶ νὰ ἐξηκολούθησεν ὁ ναός, ὡς πολλὰ τῶν βυζαντιακῶν πραγμάτων, ἐν παρακμῇ καὶ ἐπιεικῶς ὑφιστάμενος μέχρι τοῦ μοιραίου τέλους. Τῷ δὲ 1308, ὅτε οἱ Τοῦρκοι ὑπὸ τὸν Σασᾶν κατέλαβον τὴν Ἔφεσον καὶ ἐδήωσαν τὴν πόλιν, ἐνσπείροντες τὸν φόβον ἁπανταχοῦ, ἐλαφυραγώγησαν καὶ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεολόγου. «Σκεύη μὲν ἐκεῖνα, λέγει ὁ Παχυμέρης,[1] τὰ τῷ ναῷ ἀφιερωμένα τοῦ Ἠγαπημένου τῷ Χριστῷ καὶ παρθένου χρημάτων τε ἄπιστον πλῆθος διεφορεῖτο». Ἐκ τῶν λέξεων δὲ τούτων τοῦ βυζαντίνου ἱστοριογράφου δὲν γίνεται δῆλον ἂν μόνα τὰ ἁρπαγέντα σκεύη ἀνῆκον εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεολόγου, τὰ δὲ χρήματα ἦσαν τῶν πολιτῶν τῆς Ἐφέσου· φαίνεται δὲ μᾶλλον ὅτι καὶ ταῦτα τὰ πλούτη ἐκεῖθεν προήρχοντο.

Εἶνε δ' αὕτη ἡ τελευταία παρὰ Βυζαντίνοις γινομένη μνεία τοῦ περιπύστου ναοῦ. Πότε δ' οὗτος τελέως ἠφανίσθη καταπεσὼν ἢ κατεδαφισθείς, ἀγνοοῦμεν. Ἴσως δὲ κατερρίφθη ὑπὸ τοῦ Ὀμοῦρ, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀτήν, ὅτε οὗτος μετὰ τοῦ θείου αὐτοῦ Μανταχία Ἐλιέζπεγη, ἄγων ἑξακισχιλίους ἄνδρας, ἐπῆλθε κατὰ τῆς Ἐφέσου τῷ 1404. Ἐπειδὴ δ' οἱ Ἐφέσιοι ἀντέτειναν νὰ ὑποκύψωσι καὶ ὑφίσταντο καρτερικῶς τὴν πολιορκίαν, οἱ πολέμιοι ἐξέπεμψαν πῦρ κατὰ τῆς πόλεως, ἀνάψαντες αὐτὴν ἐκ τῶν τεσσάρων αὐτῆς μερῶν. *Καὶ ἦν ἡ πᾶσα πόλις τέφρα καὶ κόνις ἐν δυσὶν ἡμέραις.* Οὕτω δὲ μόνον ἠναγκάσθησαν οἱ Ἐφέσιοι εἰς ὑποταγὴν [2]. Τότε λοιπὸν ἴσως ἐπυρπολήθη ἢ κατηδαφίσθη καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ Θεολόγου. Ἀνακριβὴς δ' εἶνε ἡ εἰκασία τοῦ Richter, καθ' ἣν ὁ ναὸς κατεστράφη τῷ 1402 ὑπὸ τοῦ Ταμερλάνου [3], διότι ὁ κατακτητὴς οὗτος μόνον ἐδήωσε τὴν πόλιν διερχόμενος ἐξ αὐτῆς [4], εἰ δέ τις ὑπὸ τῶν περὶ αὐτὸν ἐγένετο πυρπόλησις [5], ὑπῆρξε πάντως ἀναξία λόγου.

Β'

Τοιαύτη ἡ ἱστορία τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ὅσον δυνάμεθα ἐκ τῶν σωζομένων ὀλίγων εἰδήσεων νἀποκαταστήσωμεν αὐτήν. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ ἐκκλησία ἐπυρπολήθη καὶ κατηδαφίσθη, ὑπῆρξεν ἄρα ἡ καταστροφὴ οὕτω τελεία, ὥστε νὰ μὴ δυνάμεθα οὐδὲ κἂν νὰ ὁρίσωμεν τὸν τόπον ἔνθα ἄλλοτε ὑψοῦτο μεγαλοπρεπὴς καὶ πλουσία;

1 Παχυμέρης II, 589.
2 Δούκας, 81.
3 Ἐν τῇ Academy τῆς 27 Ἰουλίου 1878 σ. 98.
4 Δούκας, 78.
5 Δούκας, 81.

Εἶνε γνωσταὶ αἱ μακραὶ καὶ μετ' ἐκτάκτου ἐπιμονῆς ἐπὶ δεκαετίαν ὅλην ἀπὸ τοῦ 1864 ἕως τοῦ 1874 ἐπιχειρηθεῖσαι ἐν Ἐφέσῳ ἀνασκαφαὶ ὑπὸ τοῦ Ἄγγλου J. T. Wood, μέλους τῆς βασιλικῆς ἀκαδημείας τῶν ἄγγλων ἀρχιτεκτόνων. Τἀποτελέσματα αὐτῶν ὑπῆρξαν σπουδαιότατα. Ἐν τῷ μεγάλῳ ἕλει τῷ ἐκτεινομένῳ ἐγγὺς τοῦ Ἁγιασουλούκ, ὅπερ τέως ἦτο ἔρημον καὶ ἐχρησίμευε μόνον ὡς τόπος ἄγρας καὶ κυνηγεσίων τῶν ἐκ Σμύρνης θηρευτῶν ἀπεκαλύφθησαν τὰ ἐρείπια τοῦ Ὠδείου, τοῦ Πρυτανείου, τοῦ Θεάτρου τῆς Ἐφέσου· ἵνα δὲ παραλίπωμεν τὴν ἄλλην πληθὺν τῶν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος λειψάνων, τῶν γεγλυμμένων ἔργων καὶ τῶν ἐπιγραφῶν, κυριώτατον ἀποτέλεσμα τῶν ἀνασκαφῶν τούτων ὑπῆρξεν ἡ ἀποκάλυψις τῶν ἐρειπίων τοῦ θαυμασίου ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος μετὰ τῶν ὡραίων ἐκείνων columnae caelatae, ὧν ποιεῖται μνείαν ὁ Πλίνιος. Ὁ Wood, καίπερ ἐκπεπληγμένος ὑπὸ τοῦ μεγαλείου τῆς ἀρχαίας τέχνης, ἧς ἐξέσκαπτε θησαυροὺς ζηλωτούς, δὲν ἠμέλησεν ὅμως τελέως καὶ τῶν χριστιανικῶν ἀρχαιοτήτων· καὶ δὴ πλὴν ἄλλων ἀπεκάλυψε τὸ ὡραῖον ἐκεῖνο οἰκοδόμημα, ὅπερ ἐθεώρησεν ὡς τὸν τάφον τοῦ ἀποστόλου Λουκᾶ καὶ περὶ οὗ ἀμφισβητήσεις ἐγεννήθησαν καὶ σπουδαία συζήτησις προεκλήθη ἐπ' ἐσχάτων ἐν Ἀγγλίᾳ [1]. Εἰς ταύτας δὲ τὰς χριστιανικὰς ἀρχαιότητας συγκαταριθμητέοι καὶ οἱ βυζαντιακοὶ τάφοι οὓς εὗρεν ὁ Wood κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῶν ἀνασκαφῶν ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Ἁγιασουλούκ, ὧν εἷς ἐνεπίγραφος. Εὗρε δ' ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ λόφου, κατὰ τὴν ἀνατολικὴν αὐτοῦ κλιτύν, παρὰ τοὺς τάφους, καὶ λείψανα ἀτέχνων, ἀλλ' ἐξόχως λείων ψηφίδων μετὰ κονιάματος τοίχου ἀνερχομένου πιθανῶς εἰς τὸν πέμπτον αἰῶνα. Αἱ ἀνασκαφαὶ προεμήνυον ἤδη καὶ ἐνταῦθα αἴσια ἀποτελέσματα, ἀλλ' ὁ ἀκάματος ἀρχαιοδίφης ἠναγκάσθη νὰ διακόψῃ αὐτάς, ἐμποδισθεὶς ὑπὸ τῶν γαιοκτημόνων, οἵτινες ἀπῄτουν νἀγορασθῶσιν ὑπ' αὐτοῦ τὰ γήπεδα αὐτῶν [2]. Ἀλλὰ καὶ εἰς ταῦτα μόνα περιορισθεῖσα ἡ ἀνασκαφὴ ἐπὶ τοῦ λόφου, ἀποβαίνει οὐχ ἧττον σπουδαία διὰ τοὺς διατρίβοντας περὶ τὴν χριστιανικὴν ἀρχαιολογίαν, ἐπειδὴ ἡ αὐτόθι εὑρεθεῖσα ἐνεπίγραφος πλάξ, συνδεομένη μετὰ τῶν ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τῆς παρούσης πραγματείας ἐκτεθεισῶν μαρτυριῶν, ἄγει εἰς τὴν βεβαίαν, νομίζω, εἰκασίαν, ὅτι ἐπὶ τοῦ λόφου ἐκείνου ἔκειτο ἡ περιώνυμος ἐκκλησία τοῦ Θεολόγου, ἐξ ἧς παρὰ μὲν τοῖς φράγκοις ὠνομάσθη κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἡ Ἔφεσος κατὰ παραφθορὰν *Alto Luogo*, παρὰ δὲ τοῖς Τούρκοις *Ἁγιασουλούκ*.

Τῆς ἐνεπιγράφου ταύτης πλακὸς ἐδημοσίευσεν ὁ Wood ἐν τῇ 36 σελίδι τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ τὴν εἰκόνα, ἣν ἐκεῖθεν παραλαβόντες ἀναδημοσιεύομεν καὶ ἡμεῖς ἐνταῦθα. Ἀλλὰ περιορισθεὶς εἰς μόνην τὴν δημοσίευσιν ταύτην δὲν ἀπεπειράθη τὴν ἑρμηνείαν τῆς ἐπιγραφῆς· ἐγχειρήσας δ' εἰς τοῦτο ἐγώ

1 Ἴδ. Academy τῆς 27 Ἰουλίου σ. 97, τῆς 3 Αὐγούστου σ. 117, τῆς 10 Αὐγούστου σ. 143 κ. ἑ.

2 J. T. Wood, Discoveries at Ephesos. London. 1877. σ. 33.

πέβαλον, ἐκ τῆς ἀναγνώσεως αὐτῆς ὁρμώμενος, τὰς ἀνωτέρω ἐκτεθείσας εἰκασίας καὶ σκέψεις εἰς τὴν ἐνταῦθα γερμανικὴν σχολὴν κατὰ τὴν συνεδρίαιν τῆς 23 Ἀπριλίου τοῦ παρόντος ἔτους. Κατὰ παράδοξον δὲ σύμπτωσιν ιετά τινας μῆνας, τῇ 15/27 Ἰουλίου, ἐδημοσίευσεν ὁ Γερμανὸς Jean Paul Richter ἐν τῇ λονδινείᾳ Ἀκαδημείᾳ (Academy) διατριβὴν περὶ τοῦ αὐτοῦ έματος, ὁρμώμενος ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπιγραφῆς καὶ συνδυάζων αὐτὴν τὸ μὲν ιετὰ τῶν μαρτυριῶν τῶν ἐκ τοῦ Βορρᾶ καὶ τῆς Ἑσπερίας κατὰ τοὺς μέσους ιἰῶνας προσκυνητῶν, τὸ δὲ μετὰ τῶν ἐκ τῆς αὐτοψίας ἐντυπώσεων. Διότι ι Γερμανὸς οὗτος λόγιος, ἀποσταλεὶς εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὑπὸ τῆς σαξονικῆς ιυβερνήσεως πρὸς μελέτην τῶν χριστιανικῶν ἀρχαιοτήτων, ηὐτύχησε νὰ ἴδῃ ιαὶ ἰδίοις ὄμμασι τὴν Ἔφεσον καὶ τὰ αὐτόθι ἀνασκαφέντα. Ἀνέγνωσε δὲ τὴν προκειμένην ἐπιγραφὴν ὡς ἑξῆς «*†ἐκοιμήθη ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ Θεόδωρος*

δεσποτικὸς τῶν . . . . τοῦ ἠγαπημένου Θεολόγου † ἔτει ϛχλ′ . . . .» Ἀλλ' ἡ ἀνάγνωσις αὕτη εἶνε ἐλλιπής τε καὶ ἀνεπαρκής. Ἔχουσι δὲ μᾶλλον τὰ γράμματα, ἀρχόμενα ἄνωθεν ἐξ ἀριστερῶν καὶ χωροῦντα πρὸς τὰ δεξιά, περιλαμβάνοντα δὲ καὶ τὴν δεξιόθεν στενὴν στήλην, ὡς ἑξῆς· «†*Ἐκοιμήθη ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ Θεόδωρος δομέστικος τῶν ψαλτῶν τοῦ ἠγαπημένου Θεολόγου*†». Τῆς δὲ ἀριστερόθεν στήλης τὰ γράμματα εἶνε κακῶς ἐσχεδιασμένα, ὥστε εἶνέ πως καὶ ἀδιάγνωστα· ἀναγνωρίζεται δὲ βεβαίως μὲν ἡ σημείωσις τοῦ ἔτους *ἔτει ,ϛχλ′*, εἶτα δὲ τὰ ἐν τέλει βραχυγραφικῶς δεδηλωμένα *μηνὸς Σεπτεμβρίου ζ′* (;), τὰ δ' ἐν μέσῳ κείμενα καταλαμβάνουσι τὴν θέσιν ἔνθα συνήθως τίθεται τὸ ὄνομα καὶ ὁ ἀριθμὸς τῆς *ἰνδικτιῶνος*, ἧς προφανῶς παρεγνώρισεν ὁ σχεδιογράφος τοῦ κ. Wood τὴν ἰδιάζουσαν σημειογραφίαν.

Κατὰ ταῦτα ἡ πλὰξ ἐπέκειτο ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ δομεστίκου τῶν ψ... τοῦ Θεολόγου, ὀνομαζομένου Θεοδώρου, θανόντος δὲ ἡμέραν τινὰ τοῦ ...πτεμβρίου τοῦ ἔτους 6630 ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἤτοι τοῦ 1022 [1]. Ὠν... ζετο δὲ παρὰ τοῖς βυζαντίνοις *δομέστικος τῶν ψαλτῶν* ὁ παρὰ τοῖς ... Ἕλλησι καὶ σήμερον καλούμενος πρωτοψάλτης, ἀλλὰ μετὰ τῆς ὑπο... ταύτης συνεδέετο παρ' ἐκείνοις μέγα ἀξίωμα καὶ τιμὴ μείζων ἢ καθ' ... Ἄξιον δὲ σημειώσεως ἐν ταύτῃ τῇ ἐπιγραφῇ εἶνε καὶ τὸ σχῆμα τοῦ κε... λαιώδους Δ, ὁμοιάζον πρὸς τὸ σύνηθες Α μὲ μόνην τὴν διαφοράν, ὅτι ... κεραία διὰ μέσου γραμμὴ προβαίνει ἔξω τῶν συμπιπτόντων ἐπικλινῶν ... λῶν. Εἶνε δὲ τὸ Α τοῦτο οὐκ ἀσύνηθες ἐν τῇ παρακμαζούσῃ τῶν Βυζαντ... μεγαλογραμμάτῳ γραφῇ, ἀπὸ τοῦ η' περίπου αἰῶνος, περιῆλθε δ' ἐπ... κατὰ μίμησιν καὶ εἰς νεωτέρας τινὰς ἐπιγραφὰς τῶν παρελθόντων αἰώ... Τοιοῦτον Α εὑρίσκομεν ἐν τῇ παρὰ Γρηγορίῳ τῷ Πλακεντινίῳ ἐπιγραφῇ ... Κρυπτοφερᾶς ἐκ τοῦ ἔτους 1132 [3]. Τοιοῦτον τὸ Α ἐν τῇ ὑπ' ἀρ. 200 ... ζαντιακῇ ἐπιγραφῇ τοῦ Λούβρου, τοῦ ἔτους 1301, τῇ διὰ μικρῶν γραμ...των ἐκδεδομένῃ ὑπὸ τοῦ Fröhner, ὡς ἐσημείωσα αὐτὸς ἰδών [4]. Τοιοῦτον ... λος ἔχει σχῆμα τὸ Α ἐπί τινων βυζαντιακῶν μολυβδοβούλλων καὶ ἐν ... τῶν ἐπιγραφῶν τῆς ἁγιογραφίας [5].

Τοιαῦτα διὰ βραχέων τὰ κατὰ τὴν ἀξιολογωτάτην ταύτην ἐπιγραφ... ἥτις ἔδωκε τὴν πρώτην ἀφορμὴν εἰς τὴν προκειμένην μελέτην.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ Π. ΛΑΜΠΡΟΣ.

ΕΘΙΜΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

ΕΝ ΜΕΓΙΣΤΗι (ΚΑΣΤΕΛΛΟΡΡΙΖΩι)

Περιγράφοντες τὸν παρὰ Καστελλορριζίοις γάμον παραλείπομεν πάντα τὰ ὅμοια πρὸς πολλὰς τοιαύτας περιγραφὰς γάμων διαφόρων μερῶν, καταχωρίζοντες τὰ οὐσιώδη καὶ ἰδιάζοντα παρὰ τοῖς Καστελλορριζίοις, οὐδένα πε... τῆς προμνηστείας λόγον ποιούμενοι.

Ὁ χρόνος καθ' ὃν τελοῦνται οἱ γάμοι ἐν Καστελλορρίζῳ εἶνε ὡρισμένος· θεωρεῖται δὲ κανὼν ἀπαράβατος ὅπως τελῶνται τὸν χειμῶνα, κατὰ μῆνα...

1 Ὁ Richter γράφει ἀνακριβῶς 1021.

2 Du Cange, glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis σελ. 321-322.

3 Epitome graecae palaeographiae . . . auctore r. p. D. Gregorio Placentinio. Romae. MDCCXXV. σελ. 33.

4 Musée national du Louvre. Inscriptions grecques interprétées. Paris 1873 σ. 321 κ.ε.

5 ΣΥΝΟΔΟΝ ΠΑΡΕΔΩΚΕΝ=ΣΥΝΟΔΟΝ ΠΑΡΕΔΩΚΕΝ ἀναγινώσκομεν ἐκτὸς ἄλλων ἐκ τινος παλαιᾶς ἁγιογραφίας παριστώσης τὰ θαύματα τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος καὶ ἀποκειμένης ἐν τῷ πλουσίῳ γραμματείῳ τῆς ἐν Βενετίᾳ ὀρθοδόξου ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Γεωργίου.

πάντων Ἰανουάριον, ὡς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι κατὰ τὸν Γαμηλιῶνα. Τελεῖται δὲ τὸ μυστήριον τοῦ γάμου πάντοτε ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου καὶ οὐδέποτε ἐν τῷ οἴκῳ, πλὴν τῶν ἐρχομένων εἰς δεύτερον γάμον, πάντοτε δὲ Κυριακήν.

Ἀπὸ τῆς Παρασκευῆς ἄρχονται αἱ εἰς τὸν γάμον ἐπισκέψεις τῶν συγγενῶν καὶ φίλων, ὅτε ἐκθέτουσι τὴν προῖκα τοῦ γαμβροῦ καὶ τῆς νύμφης, ὅπως ἴδωσιν αὐτὴν οἱ ἐπισκεπτόμενοι. Τὸ Σάββατον ἀπὸ πρωίας παῖδες πορεύονται εἰς τοὺς βουνοὺς καὶ συνάζουσιν εὐώδη βότανα, τινὰ τῶν ὁποίων χρησιμεύουσιν εἰς τὸ λουτρὸν τοῦ γαμβροῦ καὶ τῆς νύμφης, τινὰ δὲ ῥαίνουσιν εἰς τὸν οἶκον περὶ τὸ μεσονύκτιον, μεθ' ὃ θυμιῶσι τὴν στολὴν τοῦ γαμβροῦ καὶ τῆς νύμφης διὰ διαφόρων ἀρωματικῶν καὶ διὰ βαΐων διὰ τὴν βασκανίαν. Μετὰ ταῦτα στρώννουσι τράπεζαν ἐν ᾗ κάθηνται ὑπὲρ τοὺς τριάκοντα καὶ τρώγουσι καὶ πίνουσι μέχρι τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, ὅτε οἱ φίλοι στολίζουσι τὸν γαμβρόν.

Ἀφοῦ ὁ γαμβρὸς στολισθῇ καὶ ἔλθῃ ὁ καιρὸς τῆς εἰς τὸν ναὸν πομπῆς, στέλλει τὰς πλησιεστάτας αὐτοῦ συγγενεῖς εἰς τὸν οἶκον τῆς νύμφης μετὰ τετραχόρδου ἵνα στολίσωσιν αὐτήν, ἐνῷ αὐτὸς πορεύεται ἀργῷ βήματι εἰς τὸν ναόν. Τὴν ἐκ τῆς οἰκίας ἔξοδον τοῦ γαμβροῦ μηνύουσι πλεῖστοι πυροβολισμοί. Ἀφοῦ δὲ αἱ συγγενεῖς τοῦ γαμβροῦ φθάσωσιν εἰς τὸν οἶκον τῆς νύμφης, μετὰ τὰς εὐχὰς καὶ περιποιήσεις ἄρχονται τοῦ χοροῦ, ᾄδουσαι ἑκάστη ἀνὰ ἓν δίστιχον κατ' ἐρωτήσεις καὶ ἀποκρίσεις ἐκ μέρους τοῦ γαμβροῦ καὶ τῆς νύμφης ὡς ἀκολούθως·

Ὥρα καλή σας, ἄρχοντες, ἂν εἶνε ὁρισμός σας
νὰ 'πάρουμεν τὴν κόρην σας ἀποὺ τ' ἀρχοντικό σας.

—Καλῶς της συμπεθέραις μας 'σὰν τὸν καλὸν τὸ χρόνο
'σὰν τὴν μεάλην Πασχαλιὰ, 'σὰν τὸ Χριστὸς ἀνέστη.

Ἦρθεν ἡ ὥρα ἡ καλὴ κ' ἡ 'περευλο(γ)ημένη
νὰ βάλουσιν τὴν κόρη μας ὁλόχρυσο στεφάνι.

Τὴν κόρη μας τὴν κανελλοῦ τὴν κανελλοθρεμένη
καλὰ νά την ἠγλέπετε ὡς ἦτα μαθημένη.

Ἡ κόρη 'ποῦ σᾶς δίουμεν δὲν εἶνεν ἀφ' τὴ στράτα
μόν' εἶνεν ἀπ' τ' ἀγάδικα κι' ἀποὺ τὰ κουσουλᾶτα.

—Τὴν κόρην 'ποῦ μᾶς δίετε ἀποὺ τὰ κουσουλᾶτα
ἐμεῖς θὲ νά τη βάλουμε μέσα 'ς τὰ πριντσιπᾶτα.

Μαργαριτάρι στρογγυλὸ με[γ]άλο 'σὰν τὸ βρύθι
χαρὰ 'ς τὰ 'μμάτια τοῦ γαμπροῦ ποῦ διάλεξε τὴ νύφη.

Αὐτὰ τὰ σπίτια τὰ 'ψηλὰ 'ποῦ φαίνεται τὸ κάστρο
ἐμεῖς γαμπρὸς π' ἀπάρουμεν τῆς Τραμουντάνας τἄστρο.

Ἀνοίξετε της Ἐκκλησιαῖς κι' ἄφετε της λαμπάδες
'ποῦ θάνηβῇ[ν] ἡ νύφη μας μὲ δυὸ χρουσαῖς κουμπάραις.

Καὶ ἄλλα πολλὰ μεθ' ὃ διαλύσασαι τὸν χορὸν ἄλλαι μὲν στολίζουσι τὴν νύμφην, ἄλλαι δὲ γύρω αὐτῆς κροτοῦσαι τὰς χεῖρας ᾄδουσι τὰ ἑξῆς·

Ἔλα εὐχὴ τῆς μάνας σου, ἔλα καὶ τοῦ τσουροῦ 1 σου,
Ἔλα καὶ τοῦ προππάπου σου ἔλα καὶ τοῦ ταττᾶ 2 σου.

Ὄντα σ' ἐγέννα ἡ μάνα σου βοῦλα 3 τὰ δέντρ' ἀθθοῦσαν
καὶ τὰ πουλάκια τ' οὐρανοῦ κι' ἐκεῖνα κελαλοῦσαν.

Ἐντά τρω[γ]εν ἡ μάνα σου 'σὰν ἦταν γκαστρωμένη
κ' ἐγέννησεν τὸν ἥλιον καὶ τὴν κερὰ Σελένη. 4

Ποιᾶς μάνας γέννημάν εἶσαι τούνους 5 τσουροῦ κλωνάρι
καὶ ποιὸς ταττᾶς σ' ἐδάφτισεν κ' ἔδωκέ σε τὴ χάρι.

Ἀφοῦ στολίσωσι τὴν νύμφην δι' ἀλλοκότων καὶ ὅλως ἰδίων παρ' αὐτοῖς ἐνδυμάτων, περὶ ὧν ἄλλοτε, σύρουσι καὶ αὐτὴν εἰς τὸν χορὸν καὶ ᾄδουσι τὸ ἑπόμενον ᾆσμα·

Ἀρχοντοποῦλλά μου χρουσῆ
ἅψε καὶ σβύσε μουναχὴ
— Πῶς ν' ἅψω σβύσω μουναχὴ
ποῦ μ' ἔχει μάνα μ' ἀκριβὴ
καὶ κύρις μου καλιούτερη,
κι' ἀφ' τὴν ἀκριβωσύνη μου
χρουσὸν κλουβὶ μ' ἐκάμασι
'ς τὴ Βενετιά μ' ἐστείλασι
. . . .

Μετὰ ταῦτα φέρουσιν αὐτὴν εἰς τὸν ναὸν, τῶν νέων ᾀδόντων καθ' ὁδὸν τὸ ἑπόμενον ᾆσμα μεγαλοφώνως καὶ δι' ἰδίου μέλους·

Φό[γ]' ἀποὺ 'μπρός μου βρὲ παλληκάρι
ἀποὺ τὴ στράταν ποῦ θὰ διαβῶ
κι' ἅμε ν' αὕρῃς νὰ μπαλλάρῃς
πλούσιαν κόρην νὰ πᾷ ναὕρῃς νὰ πάρῃς·
ἐδῶ θὰ σὲ τὸν κάμω
τὸν ἐδικό σου γάμο,
τώρα ποὖδραμεν τὸν καιρό.

Ξαναστρέφομαι καὶ θωρῶ τη
'πάω κοντά της καὶ τῆς 'μιλῶ
καὶ τῆς λέγω σούκου 'πάνω
μή με κάμῃς τὸν ξένον ν' ἀπαιθάνω
σκλάβος σου καμμένος
βρίσκομαι γραμμένος
ἀποὺ τὴν τόση σου ὠμορφιά.

Πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ὑπῆρχε συνήθεια νὰ φέρωσι τὴν νύμφην εἰς τὸν ναὸν ἐσκεπασμένην διὰ χρυσοῦφάντου σκέπης ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν· ἀλλ' ἤδη

1 ὁ κύρις, γεν. τοῦ τσουροῦ = ὁ κύριος = ὁ πατήρ.
2 ταττᾶς ὁ ἀνάδοχος,
3 βοῦλα = οὖλα = ὅλα.
4 κερὰ Σελένη, ἡ Ἶρις, τὸ οὐράνιον τόξον.
5 τούνους = τίνος.

τῶν ἐθίμων τούτων τὰ πλεῖστα ἀντικαθίστανται ὑπὸ τοῦ εἰσρέοντος μονοτόνου πολιτισμοῦ. Τὴν εἰς τὸν ναὸν εἴσοδον καὶ ἔξοδον τῶν μελλονύμφων μηνύουσι πυροβολισμοί.

Μετὰ τὸ πέρας τοῦ μυστηρίου φέρει ὁ γαμβρὸς μετὰ τῶν συγγενῶν καὶ φίλων του τὴν νύμφην εἰς τὸν οἶκόν του, πρὶν δὲ εἰσέλθῃ κλείουσι τὰς θύρας λέγοντες αὐτῇ *τάξε*, ἐκείνη δὲ *τάζει*, ἤτοι ὑπόσχεται διάφορα γλυκίσματα ἢ ἐδέσματα καὶ λοιπά. Εἰσελθοῦσαν δὲ τοποθετοῦσιν εἰς τὴν γωνίαν τοῦ οἴκου (εἰς τὸ *καντοῦνι* ἐξ οὗ καὶ παροιμία ἀντρέπεται 'σὰ νύφη 'ς τὸ καντοῦνι), ἔνθα διανέμει τεμάχια σακχάρου. Οἱ γονεῖς καὶ φίλοι αὐτῆς δὲν ἔρχονται μετ' αὐτῆς εἰς τὸν οἶκον τοῦ γαμβροῦ, ἀλλὰ εἰς τὸν οἶκον, ἔνθα ἔγεινεν ὁ γάμος τῆς νύμφης καὶ χορεύοντες ᾄδουσι τὰ ἑπόμενα δίστιχα·

'Επῆρά μας τὴν κόρη μας κι' ἐκάβην ἡ καρδιά μας
κι' ἀπόμεινεν τὸ χαρανὶ πάνω 'ς τὴν πυροστιά μας.
'Επῆρά μας τὸν ἥλιον καὶ τὴν κερὰ Σελένη
κ' ἐπόμεινεν τὸ σπῆτί μας σὰ χώρα κουρσεμένη

καὶ ἄλλα διάφορα, δι' ὧν παριστῶσι τὴν λύπην των διότι ἔφυγεν ἡ κόρη των. 'Εν τῷ οἴκῳ τοῦ γαμβροῦ χορεύοντες ᾄδουσι τὰ ἑξῆς·

'Ελᾶτε νὰ χορέψουμε 'ς τοῦ γάμου μας τὸ σπῆτι
ὁπ' ὄχει τὸν Αὐγερινὸν καὶ τὸν 'Αποσπερίτη.

ὅτε χορεύει ὁ γαμβρὸς καὶ ἡ νύμφη·

Τί 'μόρφα ποῦ 'ταιργιάζετε τὰ δυό σας ἕνα μπόϊ
'σαν τὰ τσυπαρισσόμηλα μέσα 'ς τὸ περιβόλι.
Τ' ἀντρόγυνο ποῦ 'γείνηκε 'ς τὸν ἅγιον Κωνσταντῖνο
νά το βλοήσῃ ὁ Χριστὸς κ' ἡ Παναγιὰ τῆς Τῆνο.

ὅτε σύρει τὸν χορὸν ἄγαμος λέγουσιν·

Αὐτὸς ποῦ σύρνει τὸ χορὸ μὲ 'γειά του μὲ χαρά του
καὶ γάμος καλορρίζικος νᾶνεν κι' ἀφ' τὰ 'δικά του.

Καὶ ἄλλα πολλά, ἅτινα θὰ δημοσιεύσωμεν ἄλλοτε μετὰ ἐκλογῆς δημωδῶν ᾀσμάτων. Οἱ χοροὶ καὶ τὰ ᾄσματα διαρκοῦσι μέχρι τῆς ἑσπέρας, ὁπότε λέγοντες τὸ ἑξῆς·

Χατέστε νὰ πηαίνουμε γιατί γαμπρὸς νυστάζει,
καὶ νύφ' ἀφ' τὸ καντοῦνίν της κλαίει κι' ἀναστενάζει.

ἀποχωροῦσιν ἀφίνοντες τοῦτον μὲν νυστάζοντα, ἐκείνην δὲ στενάζουσαν κατὰ τὸ δίστιχον. Πρὸ πολλῶν ἐτῶν ὁ γαμβρὸς ἐμήνυε διὰ πυροβολισμοῦ τὴν ἁγνότητα τῆς νύμφης· ἤδη τὸ ἔθιμον τοῦτο ἐπαύθη, ἀντὶ δὲ τούτου ἐπεκράτησε τὸ καὶ πολλαχοῦ τῆς ἄλλης 'Ελλάδος ἐπικρατοῦν πρὸς ἀπόδειξιν τῆς παρθενίας γνωστὸν ἔθιμον. Τὴν δ' ἐπομένην ἡμέραν Δευτέραν οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι τῶν

στεφθέντων ὑπάγουσι καὶ *ρίπτουσι χάρισμα* εἰς τὴν νύμφην. Εἶνε δὲ τοῦτο πάντοτε χρυσοῦν νόμισμα διαφόρων εἰδῶν, τὸ ὁποῖον ρίπτουσιν εἰς τὸ ποτήριον δι' οὗ κερνᾷ αὐτοὺς ἡ νύμφη. Τὰ χαρίσματα ταῦτα γράφονται, διότι ὁ γαμβρὸς εἶνε ὑπόχρεως νὰ τὰ ἀποδώσῃ εἰς τοὺς ρίψαντας ὅταν στεφθῶσιν ἂν εἶνε ἄγαμοι, ἄλλως εἰς τὸν γάμον τῶν τέκνων των.

Τὴν τετάρτην φέρουσι τὴν προῖκα τῆς νύμφης εἰς τὸν οἶκον τοῦ γαμβροῦ καὶ οὕτω λαμβάνει πέρας ἡ τελετὴ τῶν γάμων διαρκοῦσα πολλάκις μέχρι τῆς ἐπομένης Κυριακῆς.

Α. ΣΠΥΡΙΔΗΣ.

Ο ΑΠΕΞΗΡΑΜΕΝΟΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑΡΧΗΣ

ΜΥΘΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΔΜΟΝΔΟΥ ΑΜΠΟΥ

ΙΑ' *

Ὁ συνταγματάρχης Φουγᾶς μανθάνει εἰδήσεις τινάς, αἵτινες θὰ φανῶσι παλαιαὶ εἰς τοὺς ἀναγνώστας μου.

Μεταξὺ τῶν παρόντων κατὰ τὴν σκηνὴν τῆς ἀναστάσεως τοῦ συνταγματάρχου, οὐδὲ εἷς ὑπῆρχεν ἰδών ποτε ἀνάστασιν νεκροῦ. Ὅθεν εὐνόητος εἶνε ἥ τε ἔκπληξις καὶ ἡ χαρὰ ἡ ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ ἐκδηλωθεῖσα. Τρὶς ἐπευφήμησαν κροτοῦντες τὰς χεῖρας καὶ πανηγυρίζοντες τὸν θρίαμβον τοῦ δόκτορος Νιμπόρ. Ἐκ τοῦ θορύβου δὲ τούτου πάντες οἱ ἐν τῇ αἰθούσῃ, ἐν τοῖς διαδρόμοις, ἐν τῇ αὐλῇ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ὁδῷ συνωθούμενοι κατενόησαν ὅτι τὸ θαῦμα ἐξετελέσθη. Παρευθὺς δὲ ἀκράτητον εἰσώρμησε τὸ πλῆθος διαρρῆξαν τὰς θύρας, καταβαλὸν πᾶν κώλυμα καὶ ἀνατρέψαν τοὺς ἐπιστήμονας πάντας, μάτην πειρωμένους νά το ἀναχαιτίσωσι.

«Μά, Κύριοι! ἀνεκραύγαζεν ὁ ἰατρὸς Νιμπόρ, θέλετε λοιπὸν νά τον θανατώσετε;»

Ἀλλὰ τίς τον ἤκουε; Τὸ ἀγριώτατον πάντων τῶν παθῶν, ἡ περιεργία παρώξυνε τὸ πλῆθος καὶ ἕκαστος ἤθελε νὰ ἴδῃ καὶ καταπατῶν τοὺς ἄλλους. Καὶ ὁ μὲν Νιμπὸρ κατέπεσε κατὰ γῆς, ὁ δὲ κ. Ῥενάλτος καὶ ὁ υἱός του σπεύσαντες εἰς βοήθειαν τοῦ ἰατροῦ ἀνετράπησαν πεσόντες ἐπ' αὐτοῦ, ἡ δὲ κυρία Ῥενάλτου ἀνατραπεῖσα καὶ αὐτὴ κατέπεσεν ἐπὶ τῶν γονάτων τοῦ συνταγματάρχου, δεινὸν βοῶσα.

«Αἴ, αἴ! ἀνεφώνησεν ἀγρίως ὁ συνταγματάρχης, ἀνορθωθεὶς αἴφνης ὡς

* Ἰδ. σελ. 549, 643, 742, 797.

ὑπὸ ἐλατηρίου, θά μας πνίξουν αὐτοὶ οἱ ἀχρεῖοι ἂν δέν τους πετάξωμεν ἀπ' ἐδῶ μέσα!»

Ἡ στάσις τοῦ Φουγᾶ, ἡ λάμψις τῶν ὀφθαλμῶν καὶ μάλιστα τὸ θαυμαστὸν τῆς ἀναστάσεώς του, ἐποίησαν περὶ αὐτὸν κύκλον κενόν, ὡς ἐὰν οἱ τοῖχοι ὑπεχώρησαν ἢ οἱ περιεστῶτες εἰσῆλθον εἰς τὰ σώματα ἀλλήλων.

«Ἔξ' ἀπ' ἐδῶ ὅλοι σας!» ἀνεφώνησε διὰ φωνῆς λαμπρᾶς, ὡς ἐὰν ἀπήγγελλε στρατιωτικὸν πρόσταγμα.

Ὡς ἀπόκρισις δὲ ἀντήχησε περὶ αὐτὸν βοὴ κραυγῶν, ἐξηγήσεων, δικαιολογιῶν· ἐνόμισε δὲ ὁ συνταγματάρχης ὅτι ἤκουσε καὶ ἀπειλάς τινας. Ἁρπάξας δὲ παρευθὺς ἕδραν τινὰ ἐκεῖ πλησίον κειμένην, κραδαίνει αὐτὴν ὡς ὅπλον, ἀπωθῶν, πλήττων, ἀνατρέπων πολίτας, στρατιωτικούς, ὑπαλλήλους, ἐπιστήμονας, φίλους, περιέργους, τὸν ὑπαστυνόμον, καὶ τὸν ἀνθρώπινον τοῦτον χείμαρρον καταχέει ὅλον εἰς τὴν ὁδὸν μετὰ φοβεροῦ πατάγου. Τούτου δὲ γενομένου κλείει διὰ τοῦ μοχλοῦ τὴν θύραν καὶ ἐπανελθὼν εἰς τὸ ἐργαστήριον βλέπει τρεῖς ἄνδρας ἱσταμένους παρὰ τῇ κυρίᾳ Ῥενάλτου. Πραΰνας δὲ τὴν φωνήν του ἐρωτᾷ αὐτήν:

«Τί λέγεις, κυρά, νά τους πετάξωμεν καὶ τούτους τοὺς τρεῖς;

— Θεὸς φυλάξοι! τὸν ἄνδρα μου, τὸν υἱόν μου καὶ τὸν κ. Νιμπὸρ τὸν ἰατρόν, ὅστις σ' ἀνέστησε;

— Τότε λοιπόν, κυρά, ἄς ἔχουν χάριν! Ὁ Φουγᾶς οὐδέποτε παρεβίασε τοὺς νόμους τῆς εὐγνωμοσύνης καὶ τῆς ξενίας. Καὶ σύ, Ἀσκληπιέ μου, δός μοι τὴν χεῖρά σου».

Ἐν τούτῳ δὲ δέκα ἢ δώδεκα περίεργοι εἶχον ἀναρριχηθῆ ἀπὸ τοῦ πεζοδρομίου τῆς ὁδοῦ μέχρι τοῦ παραθύρου τοῦ ἐργαστηρίου. Ἰδὼν τούτους ὁ Φουγᾶς ἔσπευσε πρὸς τὸ παράθυρον καὶ ἀνοίξας αὐτὸ μεθ' ὁρμῆς, ἠνάγκασε τοὺς περιέργους νὰ πηδήσωσι μεταξὺ τοῦ ἔξω τῆς οἰκίας συνωθουμένου λαοῦ.

«Λαέ! ἀνεφώνησεν ἔπειτα, αἱματοκύλισα μίαν ἑκατοστῦν βασιβοζούκων οἱ ὁποῖοι οὔτε τὴν γυναῖκα ἐσεβάσθησαν οὔτε τὴν ἀνθρωπίνην ἀδυναμίαν. Καὶ ἂν δέν σας ἀρέσω, μὲ λέγουν συνταγματάρχην Φουγᾶν τοῦ εἰκοστοῦ τρίτου συντάγματος, καὶ ζήτω ὁ Αὐτοκράτωρ».

Μετὰ τὴν παράξενον ταύτην προσλαλιὰν ἀντήχησαν ὡς ἀπόκρισις κραυγαί, ἐπευφημίαι, γέλωτες καὶ λοιδορίαι. Ὁ δὲ Λέων σπεύσας ἐξῆλθεν εἰς τὸν λαὸν αἰτῶν συγγνώμην παρὰ τῶν ἀξίων τοιαύτης. Προσεκάλεσε δὲ φίλους τινὰς νὰ συνδειπνήσωσι τὴν ἑσπέραν μετὰ τοῦ ἀλλοκότου συνταγματάρχου, μάλιστα δὲ δὲν ἐλησμόνησε νἀποστείλῃ εἰς τὴν ἐξοχὴν ἐπίτηδες ἄνθρωπον νὰ καλέσῃ τὴν Κλημεντίναν.

Ὁ δὲ Φουγᾶς μετὰ τὴν προσλαλιάν του ἐπανῆλθε πρὸς τοὺς ξένους του ἁβρὰ βαίνων καὶ ἀλαζονευόμενος καὶ ἱππεύσας τὴν ἕδραν ἣν πρὸ μικροῦ εἶχε μεταχειρισθῆ, ἀνήγειρε τὰς ἀγκιστρώδεις ἄκρας τοῦ μύστακός του καὶ εἶπε:

«Δὲν λέγομεν καὶ τίποτε; Λοιπὸν ἤμην ἄρρωστος;

— Καὶ πολύ.

— Παραμύθια. Ἐγὼ αἰσθάνομαι τὸν ἑαυτόν μου ἀξιόλογα, καὶ πεινῶ, μάλιστα ἕως νὰ στρωθῇ ἡ τράπεζα μετὰ χαρᾶς θὰ ἔπινα ἓν ὀρεκτικόν».

Ἡ κυρία Ῥενάλτου ἐξελθοῦσα καὶ παραγγείλασά τι ἐπανῆλθε παρευθύς.

«Ἀλλ' εἴπατέ μοι λοιπὸν ποῦ εἶμαι! εἶπεν ὁ συνταγματάρχης. Ἐκ τοῦ ἐργαστηρίου τούτου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ὀργάνων ἀναγνωρίζω ὅτι ὀπαδὸς τῆς Μούσης Οὐρανίας κατοικεῖ ἐνταῦθα, ἴσως δὲ καὶ φίλος τοῦ Μέγγη καὶ Βερθολλέτου. Ἀλλ' ὅμως ἡ εἰλικρίνεια ἡ ἐπὶ τοῦ προσώπου σας ἐντετυπωμένη ἀποδεικνύει ὅτι δὲν εἶσθε γέννημα τοῦ λαχανοτόπου τούτου. Ναί, πιστεύω εἰς τοὺς παλμοὺς τῆς καρδίας μου. Φίλοι, τὴν αὐτὴν ἔχομεν πατρίδα. Καὶ μόνη ἡ συμπαθὴς ὑποδοχή σας, ἐν ἐλλείψει ἄλλων ἀποδείξεων, θά μ' ἔπειθεν ὅτι εἶσθε συμπολῖταί μου. Ποία τύχη σᾶς ἔφερεν ἐδῶ τόσον μακρὰν τοῦ πατρίου ἐδάφους; Τέκνα τῆς πατρίδος μου, ποία τρικυμία σᾶς ἔρριψεν εἰς τὴν ἄξενον ταύτην ἀκτήν;

— Ἀγαπητέ μοι συνταγματάρχα, ἀπεκρίθη ὁ Νιμπόρ, ἐὰν θέλῃς νὰ εἶσαι φρόνιμος, μὴ ἐρωτᾷς συγχρόνως πολλὰ πράγματα. Ἄφες εἰς ἡμᾶς τὴν εὐχαρίστησιν νά σε διδάξωμεν βαθμηδὸν καὶ κατὰ τάξιν, διότι πολλὰ ὑπολείπονται νὰ μάθῃς».

Ὁ συνταγματάρχης ἐκοκκίνησεν ὑπ' ὀργῆς καὶ ἀπεκρίθη μετ' ὀξύτητος.

«Ἂς λείπουν, παρακαλῶ, αἱ παρατηρήσεις καὶ δὲν περιμένω ἀπὸ σὲ νά...»

Ἀλλὰ σταγὼν αἵματος πεσοῦσα ἐπὶ τῆς χειρός του ἀνέκοψε τὸν ῥοῦν τῶν σκέψεών του.

«Τί εἶνε τοῦτο πάλιν; εἶπεν, αἷμα;

— Τίποτε, τίποτε, ἔγεινεν ἡ κυκλοφορία τοῦ αἵματος καὶ τὸ κομμένον σας ὠτίον . . .

— Ἀλήθεια, εἶπε φέρων τὴν χεῖρα εἰς τὸ οὖς. Ἀλλὰ ἀνάθεμά με ἂν ἐνθυμοῦμαι πότε το ἔπαθα.

— Τώρα ἐγὼ θά το δέσω ὀλίγον καὶ μετὰ δύο ἡμέρας δὲν θὰ διακρίνεται.

— Μὴ λάβῃς τὸν κόπον, ἀγαπητὲ Ἱπποκράτα, ὀλίγη πυρῖτις εἶνε *ἕνα κ' ἕνα*.

Ἀλλ' ὁ ἰατρὸς ἤρξατο ἐπιδένων τὴν πληγὴν τοῦ συνταγματάρχου διὰ τρόπου ἧττον στρατιωτικοῦ. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ εἰσῆλθεν ὁ Λέων καὶ ἰδὼν τὸν ἰατρὸν εἶπεν:

«Ἆ, ἄ, διορθόνετε τὴν ζημίαν τὴν ὁποίαν ἔκαμα.

— Στάσου νὰ ἰδῇς! ἀνεφώνησεν ὁ Φουγᾶς ἀποσπώμενος τῶν χειρῶν τοῦ ἰατροῦ καὶ δράττων τὸν Λέοντα ἀπὸ τοῦ τραχήλου. Σύ, κουζουλοχέρη, μοῦ ἔκοψες τὸ αὐτί μου;»

Ὁ Λέων ἦτο μὲν πρᾳότατος, ἀλλὰ ἔχασεν, ὡς λέγομεν, τὴν ὑπομονήν του καὶ ἀπωθήσας βιαίως τὸν συνταγματάρχην εἶπε·

«Μάλιστα, κύριε, ἐγὼ σοῦ ἔκοψα τὸ αὐτὶ καὶ ἄνευ τοῦ ἀσημάντου τού-

του δυστυχήματος σήμερον θὰ ἦσο ἓξ πόδας ὑπὸ τὴν γῆν. Ἐγώ σ' ἔσωσα τὴν ζωὴν καί σε ἠγόρασα διὰ τῶν χρημάτων μου, ἐν ᾧ δὲν ἤξιζες οὐδὲ εἰκοσιπέντε λουδοβίκεια. Ἐγὼ ἐκοπίασα τρεῖς ἡμέρας καὶ δύο νύκτας ρίπτων ἄνθρακας ὑπὸ τὸν λέβητά σου. Ὁ πατήρ μου σ' ἔδωκε τὰ ἐνδύματα τὰ ὁποῖα τώρα φορεῖς, εἶσαι ἐν τῇ οἰκίᾳ μας, πίνεις τὸ ὀρεκτικὸν τὸ ὁποῖον σοῦ φέρει ἡ Γοθώ. Ἀλλά, πρὸς Θεοῦ σὲ παρακαλῶ, μή με λέγεις κουζουλοχέρην μὴ λέγεις *κυρὰ* τὴν μητέρα μου καὶ μὴ ρίπτεις τοὺς φίλους μας εἰς τὴν ὁδὸν ὡς ἐὰν ἦσαν ἄνθρωποι τοῦ δρόμου!»

Ὁ συνταγματάρχης κατῃσχυμένος ἔτεινε τὴν χεῖρα πρὸς τὸν Λέοντα, τὸν κ. Ῥενάλτον καὶ τὸν ἰατρόν, ἐφίλησεν εὐγενῶς τὴν χεῖρα τῆς κυρίας Ῥενάλτου, κατέπιε ποτήριον οἴνου πλῆρες ρακῆς καὶ εἶπε μετὰ φωνῆς συγκεκινημένης.

«Ἐνάρετοι κάτοικοι, λησμονήσατε τὰς παρεκτροπὰς ζωηρᾶς μὲν ἀλλὰ γενναίας ψυχῆς. Μόνη μου μέριμνα θὰ εἶνε τοῦ λοιποῦ τὸ νὰ δαμάζω τὰ πάθη μου. Ὁ νικήσας σύμπαντας τοὺς λαοὺς τῆς γῆς καλὸν εἶνε νὰ νικᾷ καὶ αὐτὸς ἑαυτόν».

Καὶ ταῦτα λέγων παρέδωκε τὸ οὖς αὐτοῦ εἰς τὸν ἰατρόν, ὅστις τὸ ἔδεσε.

«Ἀλλ' ὅμως, εἶπε, προσπαθῶν νὰ ἐνθυμηθῇ, δέν μ' ἐτουφέκισαν;

— Ὄχι.

— Καὶ δὲν ἐπάγωσα ἐν τῷ πύργῳ;

— Οὐχὶ ἐντελῶς.

— Διατί μ' ἐπῆραν τὴν στολήν μου; Ἄ, τὸ μαντεύω! εἶμαι αἰχμάλωτος

— Εἶσαι ἐλεύθερος.

— Ἐλεύθερος! ζήτω λοιπὸν ὁ αὐτοκράτωρ. Ἀλλ' ἂς μὴ χάνωμεν λοιπὸν καιρόν! Πόσον ἀπέχει ἡ Δανσίκη;

— Εἶνε πολὺ μακρὰν ἀπ' ἐδῶ.

— Καὶ πῶς το λέγετε τοῦτο ἐδῶ τὸ χάλασμα;

— Φονταινεβλώ.

— Φονταινεβλώ; Γαλλία;

— Βέβαια. Ἐν ᾧ ἐμέλλομεν νά σου παρουσιάσωμεν τὸν ἔπαρχόν μας σὺ τὸν ἔρριψες εἰς τὴν ὁδόν.

— Ἄ, ναί, εἶδες σπουδαῖον ὑποκείμενον! Τί ἔπαρχον καὶ ξέπαρχον; Ἐγὼ ἔχω ἐντολὴν τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς τὸν στρατηγὸν Ῥὰπ καὶ πρέπει σήμερον εὐθὺς νἀπέλθω εἰς Δανσίκην. Κύριος οἶδεν ἂν θὰ προφθάσω ἐν καιρῷ!

— Συνταγματάρχα μου, θὰ φθάσῃς πάρα πολὺ ἀργά, διότι ἡ Δανσίκη παρεδόθη.

— Ἀδύνατον. Καὶ πότε;

— Πρὸ ἓξ καὶ τεσσαράκοντα ἐτῶν.

— Ὕπαγε ὀπίσω μου Σατανᾶ! Ἂς λείπουν, παρακαλῶ, τὰ σκώμματα διότι...»

Ὁ κ. Νιμπὸρ ἔδωκεν αὐτῷ ἡμερολόγιόν τι λέγων :

«Ἰδὲ καὶ μόνος σου! Σήμερον εἶνε 17 Αὐγούστου 1859, ἐκοιμήθη τῷ πύργῳ Λίμπενφελδ τὴν 11 Νοεμβρίου 1813, ὥστε ὁ κόσμος ; ἄνευ σοῦ ἕξ καὶ τεσσαράκοντα ἔτη.

— Εἰκοσιτέσσαρα καὶ τεσσαράκοντα ἕξ, ἀλλὰ τότε λοιπὸν πρέπει τὸ λέγειν σας, νὰ εἶμαι ἑβδομηκοντούτης.

— Ἀλλ' ἡ ζωηρότης σου ἀποδεικνύει ὅτι ἐξακολουθεῖς ... ῶν εἰκοσι... ρων ἐτῶν».

Ὑψώσας δὲ τοὺς ὤμους ἔσχισε τὸ ἡμερολόγιον καὶ πλήττων διὰ το... δὸς τὸ ἔδαφος εἶπε :

«Τὸ ἡμερολόγιόν σας, κύριοί μου, εἶνε πλαστογραφημένον».

Ὁ κ. Ῥενάλτος δραμὼν εἰς τὴν βιβλιοθήκην του ἐπανῆλθε φέρων σειαν δωδεκάδα τόμων καὶ ἔδειξεν εἰς τὸν συνταγματάρχην τὰ ἔτη τῆ... δόσεώς των 1826, 1833, 1847, 1858.

«Συγγνώμην, εἶπεν ὁ Φουγᾶς κρύπτων τὸ πρόσωπον διὰ τῶν χειρῶν. Π... τοφανὲς καὶ τοῦτο πάλιν! Δὲν πιστεύω νὰ ἐδοκίμασεν ἄνθρωπος τὴν ... ρινήν μου ἀγωνίαν. Εἶμαι ἑβδομηκοντούτης !»

Ἡ κ. Ῥενάλτου ἐξελθοῦσα ἐκόμισεν ἐκ τοῦ λουτροῦ κάτοπτρον κα... ἔδωκεν εἰς τὸν συνταγματάρχην λέγουσα :

«Κυττάξατε τὸ πρόσωπόν σας».

Ἐν ᾧ δὲ εἶχεν ἀνὰ χεῖρας τὸ κάτοπτρον καὶ προσεπάθει νὰ ἀνα... αὐτὸς ἑαυτόν, εἰσῆλθεν εἰς τὴν αὐλὴν τῆς οἰκίας παῖς ἔχων ὄργανον κα... ζων τὸ ᾆσμα τῆς εἰς Συρίαν ἐκστρατείας τῶν γάλλων.

Ὁ Φουγᾶς παρευθὺς ἔρριψε κατὰ γῆς τὸ κάτοπτρον ἀνακράξας :

«Τί κάθεσθε καί με λέγετε τόσην ὥραν! Ἐγὼ ἀκούω τὸ ᾆσμα τ... σιλίσσης Ὀρτησίας ! »

Ἀλλ' ὁ κ. Ῥενάλτος τῷ ἐξήγησε μεθ' ὑπομονῆς συλλέγων ἅμα ... συντρίμματα τοῦ κατόπτρου, ὅτι τὸ ᾆσμα τῆς βασιλίσσης Ὀρτησίας ... ἐθνικὸν ᾆσμα καὶ ἐπίσημον μάλιστα, ὅτι αἱ μουσικαὶ τῶν συντ... ἐπαιάνιζον τὴν γλυκεῖαν ταύτην μελῳδίαν ἀντὶ τῆς ἀγρίας Μασσαλ... καὶ ὅτι οἱ ἡμέτεροι στρατιῶται πρᾶγμα παράδοξον! δὲν ἐμάχοντο ... τούτου χειρότερον. Ἀλλ' ὁ συνταγματάρχης ἀνοίξας ἤδη τὸ παράθ... νει πρὸς τὸν ἐκ Σαβοΐας μικρὸν μουσουργόν :

«Αἴ, καλὸ παιδί ! Ἐν ναπολεόνι, ἄν μ' εἴπῃς τί ἔτος ἀναπνέω

Ὁ μικρὸς μουσουργὸς ἤρξατο χορεύων ἐλαφρότατα καὶ περιστρ... μουσικὸν μῦλον του.

...[illegible]... ἀριθμὸν ...τῷ συνταγματ...

— Βρὲ τί κάθεσαι καί μου ψάλλεις; τί πεντάρα, ἓν ναπολεόνι θά σου ισω ἂν μ' εἰπῇς τί ἔτος ἔχομεν.

Ὁ παῖς ἐξηκολούθει γελῶν.

«Ἀκούεις; καὶ ἂν δέν μού το εἰπῇς γρήγορα θά σου κόψω ταὐτιά».

Ὁ παῖς *τὰ ἐχρειάσθη* κατὰ τὸ δὴ λεγόμενον καὶ ἀπῆλθε δρομαίως, ἀλλ' τῷ τρέχειν ἐνθυμηθείς, φαίνεται, ὅτι οὐδὲν ἀποκτᾶται ἄνευ κόπων καὶ νδύνων ἐπανῆλθε καὶ διὰ φωνῆς γλυκυτάτης καὶ αἱμύλης:

«Κύριε, ἀνεφώνησεν, ἔχομεν χίλια ὀκτακόσια πενῆντα ἐννέα.

— Καλά, εἶπεν ὁ Φουγᾶς, ἀναζητῶν ἐν τοῖς θυλακίοις του τὸ εἰς τὸν ιδα ὑποσχεθὲν ναπολεόνιον. Ἀλλὰ τὰ θυλάκια ἦσαν κενά. Τὴν ἀμηχανν τοῦ συνταγματάρχου ἰδὼν ὁ Λέων ἔρριψεν εἰς τὴν αὐλὴν εἴκοσι φράγκα. ρὶν ἢ δὲ κλείσῃ τὸ παράθυρον, ἔδειξε διὰ τοῦ δακτύλου τὴν ἀντικρὺ κομιτάτην οἰκίαν πρὸ μικροῦ ᾠκοδομημένην, ἐφ' ἧς ὑπῆρχεν ἐπιγραφὴ μεγάλοις ιάμμασιν:

ΩΔΡΕΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ
ΑΩΝΘ'

ιφέστατα δηλοῦσα τὸ ἔτος καὶ ἄνευ δαπάνης εἴκοσι φράγκων.

Ὁ Φουγᾶς ἀναγνοὺς τὴν ἐπιγραφὴν ἔσφιγξε τὴν χεῖρα τοῦ Λέοντος τρόον τινὰ αἰσχυνόμενος καὶ εἶπε:

«Φίλε, οὐδέποτε θὰ λησμονήσω ὅτι ἡ ἐμπιστοσύνη εἶνε τὸ πρώτιστον ιθῆκον τῆς πρὸς τὴν εὐεργεσίαν εὐγνωμοσύνης. Ἀλλ' εἰπέ μοι περὶ τῆς παιδος! Πατῶ τὸ ἱερὸν ἔδαφος αὐτῆς καὶ ὅμως δὲν εἰξεύρω τὰ κατ' αὐτήν. Γαλλία εἶνε πάντοτε ἡ βασίλισσα τοῦ κόσμου, δὲν εἶν' ἀλήθεια;

— Βεβαίως, ἀπεκρίθη ὁ Λέων.

— Πῶς ἔχει ὁ αὐτοκράτωρ;

— Πολὺ καλά.

— Καὶ ἡ αὐτοκράτειρα;

— Κάλλιστα.

— Καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Ῥώμης;

— Ὁ διάδοχος; εἶνε παιδίον εὐμορφότατον.

— Πῶς! παιδίον! Καὶ ἔπειτα ἔχεις πρόσωπον καί μοι λέγεις ὅτι ἔχομεν 859!»

Ὁ ἰατρὸς Νιμπὸρ ὑπολαβὼν ἐξήγησε διὰ βραχέων ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ τῆς αλλίας ἦτο οὐχὶ Ναπολέων ὁ Α', ἀλλὰ Ναπολέων ὁ Γ'.

«Ἀλλὰ τότε λοιπόν, ἀνεφώνησεν ὁ Φουγᾶς, ὁ αὐτοκράτωρ μου ἀπέθανε!

— Μάλιστα.

— Τῶν ἀδυνάτων! Ὅ τι ἄλλο θέλετε λέγετέ μου, τοῦτο μόνον μή μου έγετε! Ὁ αὐτοκράτωρ μου εἶνε ἀθάνατος».

Ὁ ἰατρὸς καὶ οἱ Ῥενάλτοι καί τοι δὲν ἦσαν ἱστορικοὶ ἐξ ἐπαγγέλματος ναγκάσθησαν ὅμως νά τῳ διηγηθῶσιν ἐν συνόψει τὴν ἱστορίαν τοῦ καθ' ἡμᾶς

Ὁ κ. Νιμπὸρ ἔδωκεν αὐτῷ ἡμερολόγιόν τι λέγων :

«Ἰδὲ καὶ μόνος σου ! Σήμερον εἶνε 17 Αὐγούστου 1859, ἐκοιμήθης δὲ ἐν τῷ πύργῳ Λίμπενφελδ τὴν 11 Νοεμβρίου 1813, ὥστε ὁ κόσμος βαδίζει ἄνευ σοῦ ἕξ καὶ τεσσαράκοντα ἔτη.

— Εἰκοσιτέσσαρα καὶ τεσσαράκοντα ἕξ, ἀλλὰ τότε λοιπὸν πρέπει, κατὰ τὸ λέγειν σας, νὰ εἶμαι ἑβδομηκοντούτης.

— Ἀλλ' ἡ ζωηρότης σου ἀποδεικνύει ὅτι ἐξακολουθεῖς ὢν εἰκοσιτεσσάρων ἐτῶν».

Ὑψώσας δὲ τοὺς ὤμους ἔσχισε τὸ ἡμερολόγιον καὶ πλήττων διὰ τοῦ ποδὸς τὸ ἔδαφος εἶπε :

«Τὸ ἡμερολόγιόν σας, κύριοί μου, εἶνε πλαστογραφημένον».

Ὁ κ. Ῥενάλτος δραμὼν εἰς τὴν βιβλιοθήκην του ἐπανῆλθε φέρων ἡμίσειαν δωδεκάδα τόμων καὶ ἔδειξεν εἰς τὸν συνταγματάρχην τὰ ἔτη τῆς ἐκδόσεώς των 1826, 1838, 1847, 1858.

«Συγγνώμην, εἶπεν ὁ Φουγᾶς κρύπτων τὸ πρόσωπον διὰ τῶν χειρῶν. Πρωτοφανὲς καὶ τοῦτο πάλιν ! Δὲν πιστεύω νὰ ἐδοκίμασεν ἄνθρωπος τὴν σημερινήν μου ἀγωνίαν. Εἶμαι ἑβδομηκοντούτης !»

Ἡ κ. Ῥενάλτου ἐξελθοῦσα ἐκόμισεν ἐκ τοῦ λουτροῦ κάτοπτρον καί το ἔδωκεν εἰς τὸν συνταγματάρχην λέγουσα :

«Κυττάξατε τὸ πρόσωπόν σας».

Ἐν ᾧ δὲ εἶχεν ἀνὰ χεῖρας τὸ κάτοπτρον καὶ προσεπάθει νὰ ἀναγνωρίσῃ αὐτὸς ἑαυτόν, εἰσῆλθεν εἰς τὴν αὐλὴν τῆς οἰκίας παῖς ἔχων ὄργανον καὶ παίζων τὸ ᾆσμα τῆς εἰς Συρίαν ἐκστρατείας τῶν γάλλων.

Ὁ Φουγᾶς παρευθὺς ἔρριψε κατὰ γῆς τὸ κάτοπτρον ἀνακράξας :

«Τί κάθεσθε καί με λέγετε τόσην ὥραν ! Ἐγὼ ἀκούω τὸ ᾆσμα τῆς βασιλίσσης Ὀρτησίας ! »

Ἀλλ' ὁ κ. Ῥενάλτος τῷ ἐξήγησε μεθ' ὑπομονῆς συλλέγων ἅμα καὶ τὰ συντρίμματα τοῦ κατόπτρου, ὅτι τὸ ᾆσμα τῆς βασιλίσσης Ὀρτησίας ἐγένετο ἐθνικὸν ᾆσμα καὶ ἐπίσημον μάλιστα, ὅτι αἱ μουσικαὶ τῶν συνταγμάτων ἐπαιάνιζον τὴν γλυκεῖαν ταύτην μελῳδίαν ἀντὶ τῆς ἀγρίας Μασσαλιώτιδος, καὶ ὅτι οἱ ἡμέτεροι στρατιῶται πρᾶγμα παράδοξον ! δὲν ἐμάχοντο ἕνεκα τούτου χειρότερον. Ἀλλ' ὁ συνταγματάρχης ἀνοίξας ἤδη τὸ παράθυρον ἐφώνει πρὸς τὸν ἐκ Σαβοΐας μικρὸν μουσουργόν :

«Αἴ, καλὸ παιδί ! Ἕν ναπολεόνι, ἂν μ' εἰπῇς τί ἔτος ἀναπνέω !»

Ὁ μικρὸς μουσουργὸς ἤρξατο χορεύων ἐλαφρότατα καὶ περιστρέφων τὸν μουσικὸν μῦλόν του.

«Κύτταξέ τον ἐκεῖ 'ποὺ δὲν ἀκούει !»

Ὁ παῖς ἐφαίνετο ὡς μὴ ἐννοῶν τὴν ἐρώτησιν τοῦ συνταγματάρχου καὶ ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ πεντάλεπτον.

«Μίαν πεντάραν !»

— Βρὲ τί κάθεσαι καί μου ψάλλεις; τί πεντάρα, ἓν ναπολεόνι θά σου δώσω ἂν μ' εἰπῇς τί ἔτος ἔχομεν.

Ὁ παῖς ἐξηκολούθει γελῶν.

«Ἀκούεις; καὶ ἂν δέν μού το εἰπῇς γρήγορα θά σου κόψω ταὐτία».

Ὁ παῖς *τὰ ἐχρειάσθη* κατὰ τὸ δὴ λεγόμενον καὶ ἀπῆλθε δρομαίως, ἀλλ' ἐν τῷ τρέχειν ἐνθυμηθείς, φαίνεται, ὅτι οὐδὲν ἀποκτᾶται ἄνευ κόπων καὶ κινδύνων ἐπανῆλθε καὶ διὰ φωνῆς γλυκυτάτης καὶ αἱμύλης:

«Κύριε, ἀνεφώνησεν, ἔχομεν χίλια ὀκτακόσια πενῆντα ἐννέα.

— Καλά, εἶπεν ὁ Φουγᾶς, ἀναζητῶν ἐν τοῖς θυλακίοις του τὸ εἰς τὸν παῖδα ὑποσχεθὲν ναπολεόνιον. Ἀλλὰ τὰ θυλάκια ἦσαν κενά. Τὴν ἀμηχανίαν τοῦ συνταγματάρχου ἰδὼν ὁ Λέων ἔρριψεν εἰς τὴν αὐλὴν εἴκοσι φράγκα. Πρὶν ἢ δὲ κλείσῃ τὸ παράθυρον, ἔδειξε διὰ τοῦ δακτύλου τὴν ἀντικρὺ κομψοτάτην οἰκίαν πρὸ μικροῦ ᾠκοδομημένην, ἐφ' ἧς ὑπῆρχεν ἐπιγραφὴ μεγάλοις γράμμασιν:

ΩΔΡΕΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ
ΑΩΝΘ'

σαφέστατα δηλοῦσα τὸ ἔτος καὶ ἄνευ δαπάνης εἴκοσι φράγκων.

Ὁ Φουγᾶς ἀναγνοὺς τὴν ἐπιγραφὴν ἔσφιγξε τὴν χεῖρα τοῦ Λέοντος τρόπον τινὰ αἰσχυνόμενος καὶ εἶπε:

«Φίλε, οὐδέποτε θὰ λησμονήσω ὅτι ἡ ἐμπιστοσύνη εἶνε τὸ πρώτιστον καθῆκον τῆς πρὸς τὴν εὐεργεσίαν εὐγνωμοσύνης. Ἀλλ' εἰπέ μοι περὶ τῆς πατρίδος! Πατῶ τὸ ἱερὸν ἔδαφος αὐτῆς καὶ ὅμως δὲν εἰξεύρω τὰ κατ' αὐτήν. Ἡ Γαλλία εἶνε πάντοτε ἡ βασίλισσα τοῦ κόσμου, δὲν εἶν' ἀλήθεια;

— Βεβαίως, ἀπεκρίθη ὁ Λέων.

— Πῶς ἔχει ὁ αὐτοκράτωρ;

— Πολὺ καλά.

— Καὶ ἡ αὐτοκράτειρα;

— Κάλλιστα.

— Καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Ῥώμης;

— Ὁ διάδοχος; εἶνε παιδίον εὐμορφότατον.

— Πῶς! παιδίον! Καὶ ἔπειτα ἔχεις πρόσωπον καί μοι λέγεις ὅτι ἔχομεν 1859!»

Ὁ ἰατρὸς Νιμπὸρ ὑπολαβὼν ἐξήγησε διὰ βραχέων ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γαλλίας ἦτο οὐχὶ Ναπολέων ὁ Α', ἀλλὰ Ναπολέων ὁ Γ'.

«Ἀλλὰ τότε λοιπόν, ἀνεφώνησεν ὁ Φουγᾶς, ὁ αὐτοκράτωρ μου ἀπέθανε!

— Μάλιστα.

— Τῶν ἀδυνάτων! Ὅ τι ἄλλο θέλετε λέγετέ μου, τοῦτο μόνον μή μου λέγετε! Ὁ αὐτοκράτωρ μου εἶνε ἀθάνατος».

Ὁ ἰατρὸς καὶ οἱ Ῥενάλτοι καί τοι δὲν ἦσαν ἱστορικοὶ ἐξ ἐπαγγέλματος ἠναγκάσθησαν ὅμως νά τῳ διηγηθῶσιν ἐν συνόψει τὴν ἱστορίαν τοῦ καθ' ἡμᾶς

αἰῶνος. Ἔδειξαν εἰς αὐτὸν μέγα βιβλίον γεγραμμένον ὑπὸ Δενορβένου καὶ κεκοσμημένον διὰ λαμπρῶν εἰκόνων ὑπὸ Ῥαφφέτου. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐδίσταζεν ὁ συνταγματάρχης καὶ δὲν ἤθελε νὰ πιστεύσῃ. Κατὰ πᾶσαν δὲ σελίδα ἀνεφώνει: «Ἀδύνατον! Δὲν εἶνε ἱστορία τὸ βιβλίον τοῦτο, εἶνε μυθιστορία καὶ τὴν ἔγραψαν ἐπίτηδες διὰ νὰ κάμνουν τοὺς στρατιώτας νὰ κλαίουν!»

Ἔπρεπεν ὄντως ὁ νέος οὗτος νὰ εἶνε φύσεως γενναίας καὶ ἰσχυρᾶς, διότι ἐν διαστήματι τεσσαράκοντα λεπτῶν τῆς ὥρας ἔμαθεν ἁπάσας τὰς συμφοράς, ἃς ἡ τύχη διεσκόρπισεν εἰς δεκαοκταετίαν ὅλην ἀπὸ τῆς πρώτης παραιτήσεως τοῦ Βοναπάρτου μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως τῆς Ῥώμης. Ἦτον εὐτυχὴς τῶν παλαιῶν συστρατιωτῶν του, ἀλλεπαλλήλους ἐλάμβανε τὰς πληγὰς ταύτας, αἵτινες τὸ αὐτὸ μέρος τῆς καρδίας του πᾶσαι ἔπληττον. Ὑπῆρχε δὲ φόβος μὴ ὁ τάλας Φουγᾶς ἀποθάνῃ ὑπὸ τῆς συγκινήσεως ἐν τῇ πρώτῃ ὥρᾳ τῆς ζωῆς του. Ἀλλ' ὁ διαβολάνθρωπος οὗτος ἐκάμπτετο καὶ ἀνεπήδα ὡς ἐλατήριον. Ἀνεφώνησεν ὑπὸ θαυμασμοῦ ἀκούων τὰς ἐνδόξους μάχας τῆς Γαλλίας, ἐβρυχήθη ὑπὸ λύπης παρασταθεὶς κατὰ τὸν ἐν Φονταινεβλῷ ἀποχαιρετισμὸν τοῦ Ναπολέοντος καὶ τῆς γηραιᾶς αὐτοῦ φρουρᾶς. Ἡ ἐκ τῆς Ἔλβας ἐπάνοδος τοῦ Ναπολέοντος ἐφώτισε τὸ εὔμορφον καὶ εὐγενὲς πρόσωπόν του, ἡ καρδία του ἔδραμεν εἰς Οὐατερλῶ μετὰ τοῦ τελευταίου στρατοῦ τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ συνετρίβη ἐκεῖ. Ἔπειτα δὲ συστέλλων τὰς πυγμὰς ἔγρυζεν: «Ἐὰν ἐγὼ ἤμην ἐκεῖ ὁδηγῶν τὸ εἰκοστὸν τρίτον, θὰ ἔβλεπεν ὁ Βλύχερ καὶ ὁ Οὐέλιγκτων». Ἡ εἰσβολή, ἡ λευκὴ σημαία, τὸ ἐν Ἁγίᾳ Ἑλένῃ μαρτύριον, ἡ τοῦ 1815 ἐν Εὐρώπῃ τρομοκρατία, ὁ φόνος τοῦ Μυράτου, ἐκείνου τοῦ θεοῦ τοῦ ἱππικοῦ, ὁ θάνατος τοῦ Νέυ καὶ ἑτέρων γενναιοψύχων ἀνδρῶν, οὓς πάντας εἶχε γνωρίσει, θαυμάσει καὶ ἀγαπήσει, ταῦτα πάντα ἀκούων κατελήφθη μὲν ὑπὸ λυσσώδους ὀργῆς, ἀλλὰ δὲν κατεβλήθη. Ἀκούων δὲ τὰ κατὰ τὸν θάνατον τοῦ Ναπολέοντος, ὤμνυεν ὅτι θὰ φάγῃ τὴν καρδίαν τῆς Ἀγγλίας· ἡ δὲ βραδεῖα ἀγωνία τοῦ ὠχροῦ καὶ θελκτικοῦ διαδόχου τὸν ἐξηρέθισε τοσοῦτον, ὥστε τῷ ἦλθεν ὄρεξις νὰ χύσῃ τὰ ἔντερα τῆς Αὐστρίας. Λήξαντος δὲ τοῦ δράματος καὶ τῆς αὐλαίας καταπετασθείσης ἐπὶ τῆς ἐν Αὐστρίᾳ Καλλιρρόης (Schönbrunn), ἐσπόγγισε τὰ δάκρυά του καὶ εἶπε: «Καλά, μίαν στιγμὴν ἔζησα ὁλόκληρον ζωήν. Τώρα δείξατέ μοι τὸν χάρτην τῆς Γαλλίας!»

Ὁ Λέων ἤρξατο φυλλολογῶν ἄτλαντά τινα, ἐν ᾧ ὁ κ. Ῥενάλτος προσεπάθει νὰ διηγηθῇ ἐν συνόψει τὴν ἱστορίαν τῆς Παλινορθώσεως καὶ τῆς μοναρχίας τοῦ 1830. Ἀλλ' ὁ νοῦς τοῦ Φουγᾶ ἐπλανᾶτο ἀλλοῦ.

Ὅτε δὲ ἔθηκαν ὑπ' ὄψιν του τὸν χάρτην, πρῶτον μὲν ἀνεφώνησε μετ' ἀρρήτου περιφρονήσεως: «Αὐτὴ εἶν' ἡ Γαλλία!», ἀλλὰ παρευθὺς δύο δάκρυα ἀγάπης διαφυγόντα τοὺς ὀφθαλμούς του καθύγραναν τὴν Ἀρδέχην καὶ τὴν Γιρόνδην. Ἐφίλησε τὸν χάρτην καὶ μετὰ συγκινήσεως ἥτις μετεδόθη καὶ εἰς πάντας τοὺς παρόντας, εἶπε·

«Ἥμαρτον, ἀγαπητή μου γραῖα, ὑβρίσας εἰς τὴν συμφοράν σου. Οἱ ἄθλιοι κεῖνοι τοὺς ὁποίους παντοῦ κατετροπώσαμεν, ὠφελήθησαν ἐκ τοῦ ὕπνου μου αἰ κατέφαγαν τὰ ὁριά σου. Ἀλλὰ εἴτε μικρὰ εἴτε μεγάλη, εἴτε πτωχὴ ἴτε πλουσία, σὺ εἶσαι ἡ μήτηρ μου, καὶ σὲ ἀγαπῶ ὡς φιλόστοργος υἱός. Ἰδοὺ Κορσικὴ ἡ γεννήσασα τὸν γίγαντα τοῦ αἰῶνος, ἰδοὺ ἡ Θόλωσα ὅπου ἐγεννήθην, ἰδοὺ ἡ Νανσὴ ὅπου πρῶτον ᾐσθάνθην πάλλουσαν τὴν καρδίαν μου καὶ που ἐκείνη τὴν ὁποίαν ὠνόμαζον Αἴγλην μου μὲ περιμένει ἴσως. Πατρίς μου! χεις ναὸν ἐν τῇ καρδίᾳ μου! Ὁ βραχίων οὗτος ἀνήκει εἰς σέ. Πάντοτε θά ι' εὕρῃς ἕτοιμον νὰ χύσω μέχρι τελευταίας ῥανίδος τὸ αἷμά μου πρὸς ὑπεράσπισίν σου καὶ ἐκδίκησιν!»

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Τὸν λήξαντα μῆνα ἐγένοντο δύο τακτικαὶ συνεδρίαι καὶ πέντε ἀναγνώσματα τὰ ἑξῆς·

Π. Βεργωτῆς ἀντεπιστέλλον μέλος, παρεπιδημῶν ἐνταῦθα, ἀνέγνω διατριβὴν ἐπιγραφομένην *ὁ κόσμος τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης*,

Ἰγνάτιος Μοσχάκης τακτικὸν μέλος, *περὶ ὑλισμοῦ*.

Ἀχιλλεὺς Παράσχος τακτ. μέλος ᾄσματα τοῦ ἀνεκδότου αὐτοῦ ποιήματος *ἡ ἐπιορκία*.

Νεοκλῆς Καζάζης τακτ. μέλος, *σκέψεις περὶ τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Μακιαβέλλη*.

Κωνσταντῖνος Βάμβας τακτ. μέλος, *περὶ τῆς Ἀλβανικῆς γλώσσης*.

Τὴν 8 Νοεμβρίου ἤρξαντο τακτικῶς τὰ ἑσπερινὰ δημόσια μαθήματα συμφώνως πρὸς τὸ ἐκδοθὲν πρόγραμμα, τὴν δὲ 16 αἱ *ἐπιστημονικαὶ ἑσπερίδες* ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀ. Χρηστομάνου.

Τῶν φοιτώντων εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς ἑσπερίδας δηλωσάντων ὅτι ἐπιθυμοῦσιν ὅπως αὗται γείνωσιν ἑβδομαδιαῖαι, ὁ Σύλλογος παρεδέξατο τὴν αἴτησιν, ἀποφασίσας ταὐτοχρόνως ἵνα αἱ τακτικαὶ αὐτοῦ συνεδρίαι γίνωνται τοῦ λοιποῦ τὴν Τετάρτην κατὰ δεκαπενθημερίαν.

Ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς εὐηρεστήθη νὰ ἀναλάβῃ εἰς βάρος τοῦ ἀνακτορικοῦ ταμείου τὴν χορηγίαν φαρμάκων εἰς τοὺς ἀσθενοῦντας μαθητὰς τῆς ἐν Ἀθήναις Σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων.

Ἀνεγνώσθη ἡ ἔκθεσις τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς τῆς σχολῆς Καλαμῶν, καθ' ἣν τὰ τῆς αὐτόθι σχολῆς διατελοῦσιν ἐν τάξει καὶ ἀκριβείᾳ, ἐφ' ᾧ ὁ Σύλλογος ἐξέφρασε τὰς εὐχαριστίας αὐτοῦ.

Ὁ Σύλλογος ἐνέκρινε τὴν αἴτησιν τῆς ἐν Σύρῳ κοσμητείας τῆς Σχολῆς τῶν

— Κατ' αὐτὰς ἐν Πετρουπόλει ἤρξατο ἡ ἔκδοσις Ἀφγανιστανορρωσικοῦ λεξικοῦ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Σταρτζέβσκιν. Αἱ ἀφγανιστατικαὶ λέξεις εἶνε γεγραμμέναι διὰ στοιχείων ῥωσικῶν. Τὸ ὅλον σύγγραμμα θὰ σύγκηται ἐξ εἴκοσι τυπογραφικῶν φύλλων περιέχον καὶ γραμματικὴν τῆς ἀφγανιστανικῆς γλώσσης.

— Ἐν Ὀδησσῷ ἡ ῥωσικὴ κυβέρνησις προτίθεται νὰ ἱδρύσῃ δύο διαγωνισμοὺς κατ' ἔτος ὁρίζουσα γέρας 500 ῥουβλίων εἰς ἐκείνους ἀποκλειστικῶς τοὺς διδασκάλους τῶν γυμνασίων οἵτινες θέλουσιν ὑποβάλει τὸ καλλίτερον σύγγραμμα συνιστάμενον α') ἐκ σημειώσεων εἰς τὰ συγγράμματα τῶν ἐγκριτοτέρων ἀρχαίων κλασσικῶν συγγραφέων, πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τῶν γυμνασίων ἢ β') ἐκ μεταφράσεων τῶν καλλιτέρων ῥώσων συγγραφέων εἰς τὴν λατινικὴν καὶ ἀρχαίαν ἑλληνικήν. Κ. Δ. Π.

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

1878 ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ (Ε. Ν.)

Βαρόμετρον			*Θερμόμετρον ἑκ.*		
Μέση θλῖψις	749,05 χμ.		Μέση θερμοκρασία	28,53	
Μεγίστη »	752,96	(τὴν 29ην)	Μεγίστη »	36,9	(τὴν 31ην)
Ἐλαχίστη »	738,68	(τὴν 1ην)	Ἐλαχίστη »	19,4	(τὴν 3ην)

Ἡμέραι βροχῆς 2 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 4,32 χμ.), ἀστραπῶν 2, βροντῶν 2. Ἄνεμοι ἔπνευσαν κατὰ 18 ἡμέρας ΝΔ, 1Δ, 10ΒΑ, 1ΝΑ, 1Ν.

1878 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ (Ε. Ν.)

Βαρόμετρον			*Θερμόμετρον ἑκ.*		
Μέση θλῖψις	750,48 χμ.		Μέση θερμοκρασία	25,54	
Μεγίστη »	755,14	(τὴν 30ην)	Μεγίστη »	37,2	(τὴν 1ην)
Ἐλαχίστη »	744,93	(τὴν 3ην)	Ἐλαχίστη »	14,6	(τὴν 19ην)

Ἡμέραι βροχῆς 4 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 19,50 χμ.), ἀστραπῶν 4, βροντῶν 1. Ἄνεμοι ἔπνευσαν κατὰ 12 ἡμέρας ΝΔ, 17ΒΑ, 1Α.

1878 ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ (Ε. Ν.)

Βαρόμετρον			*Θερμόμετρον ἑκ.*		
Μέση θλῖψις	754,60 χμ.		Μέση θερμοκρασία	21,02	
Μεγίστη »	758,58	(τὴν 14ην)	Μεγίστη »	27,4	(τὴν 21ην)
Ἐλαχίστη »	750,63	(τὴν 23ην)	Ἐλαχίστη »	12,0	(τὴν 14ην)

Ἡμέραι βροχῆς 2 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατης 1,54 χμ.), ὁμίχλης 1 (ποσὸν τοῦ ὕδατος 0,30 χμ.), ἀστραπῶν 1, βροντῶν 1. Ἄνεμοι ἔπνευσαν κατὰ 20 ἡμέρας ΝΔ, 9Β, 2Ν.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΩΝ

ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

ΕΝ ΤΟΙΣ ΚΑΘ ΗΜΑΣ ΧΡΟΝΟΙΣ

Δύο εἰσιτήριοι Λόγοι, ἀπαγγελθέντες ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Κ. Παπαῤῥηγοπούλου, κατὰ ὀκτώβριον τοῦ 1878.

Β' *

Ἐξ ὅσων εἴπομεν ἐν τῇ προηγουμένῃ ἀκροάσει συνάγεται, ὅτι, κατὰ τὴν ξένην ἐπιστήμην, τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος διετέλεσεν, ἐν διαστήματι ἐτῶν δισχιλίων, ἁπλοῦς δορυφόρος ἑτέρων πλανητῶν, κατὰ δὲ τὴν ἐν Ἑλλάδι πεποίθησιν, πολλάκις μὲν ἐπρωταγωνίστησεν ἐν τοῖς πράγμασι τῆς Ἀνατολῆς, ἀείποτε δὲ προέχουσάν τινα ἐπέσχεν ἐν αὐτοῖς τάξιν. Πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας ταύτης, ἐδέησε ν' ἀνοικοδομηθῇ ἐκ βάθρων τὸ οἰκοδόμημα τῆς πατρίου ἡμῶν ἱστορίας. Τίνα ἆρά γε ἐντύπωσιν ἐπροξένησεν ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ ἡ νέα αὕτη τοῦ παρελθόντος ἡμῶν παράστασις; Ἠξεύρετε ὅτι, ἵνα εὐκολυνθῇ ἡ αὐτόθι διάδοσις τῶν ἑλληνικῶν δοξασιῶν, ἐξεδόθη, περὶ φεβρουάριον τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους, γαλλιστὶ ὁ *ἐπίλογος τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους*, μετονομασθεὶς Histoire de la civilisation hellénique, depuis ses origines jusqu' à nos jours. Ἐδημοσιεύθησαν δὲ ἔκτοτε πεντήκοντα περίπου βιβλιογραφίαι, ποικίλης ἐπιστημονικῆς ἀξίας καὶ πολιτικῆς ἀποχρώσεως, αἱ πλεῖσται ὑπὸ γαλλικῶν περιοδικῶν καὶ ἐφημερίδων. Ἡ κεφαλαιώδης ἀνάλυσις τῶν κυριωτέρων ἐκ τῶν κρίσεων τούτων εἶναι οὐ μόνον περίεργος, ἀλλὰ καὶ διδακτική.

Ἐννοεῖτε ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνασπάσωμεν διὰ μιᾶς ἅπαντα τὰ φρονήματα, ὅσα, ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας καλλιεργούμενα διὰ τῆς φιλολογίας καὶ τῆς ἀνατροφῆς τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, ἔῤῥιψαν ῥίζας βαθείας εἰς τὴν διάνοιαν αὐτοῦ καὶ τὴν καρδίαν. Ὅθεν ἄπορον δὲν εἶναι ὅτι ἐπέμεινάν τινες ἀντιδοξοῦντες. Ἰδίως ἡ μερὶς τῶν κληρικῶν, ἤτοι ἡ πολιτικοθρησκευτικὴ μερὶς ἡ ἐκπροσωποῦσα τὰ συμφέροντα καὶ τὰ πάθη τῆς κληροκρατίας, ἐπανέλαβε τὰς προλήψεις καὶ προκαταλήψεις ὅσας ἐπὶ αἰῶνας δὲν ἔπαυσε διασπείρουσα κατὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὡς ἀρχαιοτάτου ἀντιπάλου τῆς παπικῆς κυριαρχίας. Διεμαρτυρήθη κατὰ τῆς γνώμης ὅτι ἡ διατύπωσις τῶν δογμάτων τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἡ ἑρμηνεία αὐτοῦ καὶ ὁ πρῶτος ἐξωτερικὸς ὀργανισμὸς τοῦ νέου θρησκεύματος, ὑπῆρξαν ἔργα τῆς ἑλληνικῆς διανοίας, εὐγλωττίας, πολιτείας. Διεμαρτυρήθη κατὰ τῆς δοξασίας ὅτι τὴν κατάλυσιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἐπήγαγον αἱ σταυροφορίαι μᾶλλον ἢ οἱ Μου-

* Ἴδε σελ. 829.

σουλμάνοι. Ὡμίλησε μετὰ τῆς ἐσχάτης περιφρονήσεως περὶ τοῦ κράτους τούτου. Ἠμφισβήτησε τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν ἰσχὺν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἠξίωσεν ὅτι ἔχομεν ὄπισθεν ἡμῶν δισχίλια ἐκφαυλισμοῦ ἔτη καὶ ὅτι ὁ ἐνεστὼς ἡμῶν βίος ὁπωςδήποτε ἐξεταζόμενος, εἶναι βίος φυλῆς πεπτωκυίας. Ἐπὶ πᾶσιν ἤγαγε πάλιν εἰς μέσον τὸ ζήτημα, ἐὰν οἱ κατέχοντες τὰ νῦν τὸν χῶρον τοῦ ἀρχαίου τῶν Ἑλλήνων πολιτισμοῦ, ἦναι τῳόντι Ἕλληνες. Τοιαῦτα παρητόνησαν καὶ ἄλλοι μέν τινες, μάλιστα δὲ ὁ Français καὶ ἡ Revue de France, δριμύτερον ὁ πρῶτος, ἐπιεικέστερον ἡ δευτέρα.

Ἀλλὰ τῶν εὐαρίθμων τούτων κακοφωνιῶν κατίσχυσεν ὁ χορὸς τῆς ἐπευφημίας, οὗ προῆρξε τὸ κράτιστον τῶν ἐν Γαλλίᾳ περιοδικῶν, ἡ Revue des deux Mondes. Ἐν αὐτῷ ἐδημοσιεύθη ἡ ἐκτενεστάτη καὶ ἐμβριθεστάτη τῶν περὶ τοῦ προκειμένου πραγματειῶν, ἡ γραφεῖσα ὑπὸ τοῦ Emile Burnouf, ἄλλοτε ἐπὶ πολλὰ ἔτη διατελέσαντος διευθυντοῦ τῆς ἐν Ἀθήναις γαλλικῆς σχολῆς. Ὁ Burnouf παραδέχεται πρὸ πάντων τὴν θεμελιώδη ἀρχὴν τοῦ *Ἐπιλόγου*, ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς μετέβαλε πολλάκις ὁρμητήριον, πρωταγωνιστήσας ὁτὲ μὲν ἐν Εὐρώπῃ, ὁτὲ δὲ ἐν Ἀσίᾳ, ἄλλοτε βορειότερον, καὶ ἄλλοτε νοτιώτερον. Ὠνομάσαμεν τὴν ἀρχὴν ταύτην θεμελιώδη, διότι αὐτῆς ἄνευ ἀδύνατον εἶναι νὰ ἐξηγηθῇ πῶς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, μόνον ἐξ ὅλων τῶν ἄλλων ἐθνῶν, διετήρησε τὴν ζωτικότητα αὐτοῦ ἐπὶ εἴκοσιν αἰῶνας. Διετήρησε δὲ τὴν ζωτικότητα ταύτην, διότι ἐκ διαλειμμάτων ἀνενέου τὰ ὑλικὰ καὶ ἐν μέρει αὐτὰ τὰ ἠθικὰ αὐτοῦ συστατικά, μεταβάλλον ἐκ διαλειμμάτων τόπον, τρόπον καὶ σκοπὸν ἐνεργείας. «Ἐάν, λέγει ὁ Burnouf, ὁ ἑλληνισμὸς περιωρίζετο εἰς τὴν ἑλληνικὴν χερσόνησον καὶ τὰς παρακειμένας νήσους, ἤθελεν ἀναλωθῇ, ὅπως ἐξηντλήθησαν ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθῆναι. Ἀποδημήσας δὲ εἰς Ἀσίαν μετὰ Ἀλεξάνδρου, διῄρεσε μὲν τὰς δυνάμεις αὐτοῦ, ἀλλ' ἐλησμόνησε τὰς ἀρχαίας ἔριδας. Ἐὰν ἔμενεν ἐν ταῖς πρώταις αὐτοῦ ἑστίαις, δὲν ἤθελεν ἀποβῇ ὁ τοῦ Χριστιανισμοῦ πρωτοστάτης, καὶ ἴσως οὐδ' ὁ χριστιανισμὸς αὐτὸς ἤθελε κατισχύσει. Χοροστατήσας δὲ τοῦ Χριστιανισμοῦ καθ' ἅπασαν τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον, ἠδυνήθη νὰ ἀθροίσῃ τὰ διεστῶτα αὐτοῦ μέλη καὶ νὰ τρέψῃ εἰς ἴδιον ὄφελος τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὀργανωθεῖσαν ὑπὸ τῆς Ῥώμης ἑνότητα. Ἐντεῦθεν μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, προέστη, ὡς ἐκ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ πολιτισμοῦ, ὅλων τῶν χριστιανικῶν ἐπικρατειῶν, συνεπυκνώθη περὶ τὴν νέαν μεγάλην πρωτεύουσαν, ἐξεπολίτισε τοὺς γείτονας βαρβάρους, καὶ ἀντέσχεν εἴς τε τὸν ἀραβικὸν μωαμεθανισμόν, εἴς τε τὴν ἀδιάλειπτον ἐπιδρομὴν τῶν λαῶν τῆς Ἄρκτου».

Ὁ Burnouf, συνοψίσας τὸν ἐν τῇ ἀρχαιότητι δημιουργηθέντα ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους πολιτικὸν καὶ διανοητικὸν βίον, τὸν μετὰ Ἀλέξανδρον διαπραχθέντα ἐξελληνισμὸν τῆς Ἀνατολῆς, τὸν θετικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν χαρακτῆρα ὃν προςεκτήσατο ὁ Ἑλληνισμὸς ἐπὶ τῆς περιόδου ταύτης, τὸν τρόπον δι' οὗ ἰδιοποιήθη τὸν Χριστιανισμόν, τὴν φορὰν τῶν πραγμάτων ἥτις ἐ-

νεβίβασεν αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τοὺς ἐσχάτους κινδύνους οὓς ὑπέστη ἐπὶ χρόνον ἱκανὸν ἕνεκα τῶν ἐν τῷ μεταξὺ ἐπιγενομένων ἀλλοιώσεων τοῦ νέου θρησκεύματος καὶ τοῦ νέου πολιτεύματος, ἐπιφέρει. «Τὸ κεφάλαιον Δ' τοῦ *Ἐπιλόγου* εἶναι ἓν τῶν ἀξιολογωτάτων ὅσα ἐγράφησαν ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν. Τὸ ἔργον τοῦ Λέοντος Γ' καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ δὲν περιωρίσθη εἰς τὴν τῶν εἰκόνων καθαίρεσιν, ἀλλ' ἀπέβη ἀληθὴς ἀναμόρφωσις θρησκευτικὴ ἅμα καὶ πολιτικὴ καὶ κοινωνική. Ἡ θρησκευτικὴ μεταῤῥύθμισις δὲν ἔθιξε τὰ δόγματα· ἔθετο μόνον ἐκ μέσου τὰς εἰκόνας, ἀπηγόρευσε τὴν κατάχρησιν τῶν ἁγίων λειψάνων καὶ ἠλάττωσε τὸν ἀριθμὸν τῶν μοναστηρίων. Ἡ δὲ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ μεταβολὴ ἀφήρεσεν ἀπὸ τὸν κλῆρον τὴν δημοσίαν παίδευσιν, κατήργησε τὴν δουλοπαροικίαν, καθιέρωσεν, ἐφόσον τοῦτο ἦτο κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους δυνατόν, τὴν ἀνεξιθρησκείαν, καθυπέβαλεν εἰς τὸν κοινὸν φόρον τὰ τῆς ἐκκλησίας κτήματα, καὶ ἠγωνίσθη οὕτω παντὶ σθένει νὰ συγκροτήσῃ κοινωνίαν ἀῤῥενωπόν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀθανάτων ἐκείνων ἀρχῶν, αἵτινες δὲν ἔμελλον νὰ θριαμβεύσωσιν ὁριστικῶς ἐν τῷ κόσμῳ εἰμὴ μετὰ χίλια περίπου ἔτη». Κατωτέρω δὲ συμπεραίνει ὅτι ταῦτα πάντα ἐπενήργησαν εἰς τὴν ἐν τῇ ἑκκαιδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι προκύψασαν προτεσταντικὴν μεταῤῥύθμισιν.

Τὸ ἀναμορφωτικὸν ἔργον τοῦ Λέοντος Γ' καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ δὲν εὐωδώθη ἐν τῇ Ἀνατολῇ· ἀλλὰ ὁ Burnouf συνομολογεῖ ὅτι τὸ πνεῦμα τῶν θεσμῶν αὐτοῦ ἐπέζησεν. «Αἱ εἰκόνες, λέγει, ἀνεστηλώθησαν, ἡ λατρεία ὅμως αὐτῶν ἀπηγορεύθη. Τὰ καταργηθέντα μοναστήρια ἀνιδρύθησαν, ὁ μοναχικὸς ὅμως βίος περιεστάλη διὰ πολλῶν περιορισμῶν. Γεγονὸς δὲ ἀξιοσημείωτον ὅταν ἀναλογισθῶμεν τοὺς ἀρχαίους χρόνους καθ' οὓς συνέβη καὶ τὸ ὁποῖον παρέμεινεν ὡς εἷς τῶν μᾶλλον ἀναλλοιώτων χαρακτήρων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, οὐδέποτε ἡ δημοσία παίδευσις περιῆλθεν ἔκτοτε εἰς χεῖρας τοῦ κλήρου καὶ τῶν μοναχῶν. Ἡ τύχη τῶν ἀγροτικῶν τάξεων, ὑπὲρ ὧν ἔπραξε πολλὰ ἡ ἀναμόρφωσις, ἠσφαλίσθη, οἱ δὲ μικροὶ γεωκτῆται δὲν ἔπαυσαν προστατευόμενοι ὑπὸ τῆς βασιλείας κατὰ τῶν καταπιέσεων καὶ τῆς πλεονεξίας τῶν πλουσίων. Κατὰ τὴν νέαν, τὴν ἐκλαϊκευθεῖσαν δημοσίαν παίδευσιν, αἱ σχολαὶ ἱδρύοντο καὶ συνετηροῦντο ὑπὸ τῆς πολιτείας, ἡ ἐν αὐταῖς διδασκαλία παρείχετο δωρεάν, οἱ καθηγηταὶ ἠμείβοντο ἀδρῶς. Ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἀνεδείχθησαν ἄνδρες διαπρεπεῖς καὶ συγγραφεῖς ἐξαίρετοι, ὡς μαρτυροῦσι τὰ δυστυχῶς ἐν μέρει μόνον περισωθέντα ἔργα αὐτῶν. Μέχρι δὲ τῶν χρόνων ἐκείνων ἀνατρέχουσι τὰ ἐσχάτως ἀνευρεθέντα δημώδη ᾄσματα, δι' ὧν ἐξυμνοῦντο οἱ κατὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ ἆθλοι τῶν ἡρώων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ᾄσματα τὰ ὁποῖα ἀντιπαραβαλλόμενα πρὸς τὰ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἐντεῦθεν τοῦ Αἰγαίου ἀντηχήσαντα, νέαν παρέχουσιν ἀπόδειξιν τῆς ἀδιαλείπτου συνεχείας τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ φρονήματος».

«Τότε (καὶ ἀναγκάζομαι ἐνταῦθα νὰ παραθέσω ἐν περιλήψει μόνον τὰ ἐν

2. «Τὰ περὶ τὸν θεῖον ναὸν τί ἂν εἰδότι σοι γράφοιμι; Ἀναλόγισαι πρὸ »χρόνων ὅσων ἑωράκεις αὐτόν, ὅπως ἑώρακας ἔχοντα καὶ συλλόγισαί μοι τὴν »ἄρτι τούτου κατάστασιν. Οὐκ ἔστιν γὰρ ἡμέρα μία [1] καθ' ἣν ἐκ τῶν αὐ»τοῦ [2] σφαιρωμάτων, ὥςπερ ἐξ οὐρανοῦ πάλαι Ῥοδίοις, [οὐ] χρυσοῦ καταῤ»ρέει ψήγματα, οὐκ εἰς εὐπραγίαν, ἀλλ' εἰς δυσπραγίαν τῶν ἐν αὐτῷ. Δε»δοικότες γοῦν τὴν θείαν ἐμπεριπατοῦμεν αὐλήν, ἵνα μὴ θλασθῶμεν τὴν »κεφαλὴν τῷ [3] μετὰ τῶν ψηφίδων καταφερομένῳ [4] τιτάνῳ, οὐ τὰ τῶν »καρήνων ἀμενηνὰ καταθραῦσαι δεδυνημένῳ, ἀλλὰ δὴ καὶ τὰ ἰσχυρά. Τοι»αῦτα τὰ ἔνδον ἃ καὶ συνθρύπτει μου τὴν ψυχὴν καὶ οὐδὲ ὁρᾷν ἡδέως ἐᾷ τὸν »ἥλιον. Ὁποῖα δὲ τὰ ἐκτὸς κτλ. [5]».

3. «Τὰ τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησίας Ἱερεμίας μόνος προσηκόντως ἂν ἐτρα»γῴδησε. Μόνον γὰρ οὐχ, ὅ φασιν Ἡσαΐας, ἐμπεπύρισται πυρὶ καὶ ἀνέσκα»πται, τὰ δ' ἄλλα μικροῦ τὰ τῆς Βαβυλῶνος πέπονθε. Νοσοποιοῦσι γὰρ ἐχῖ»νοι καὶ σειρῆνες ἐν αὐτῇ ἀναπαύονται, οἱ δὲ ποιμένες ἐν αὐτῇ οὐ μὴ ἀνα»παύσονται. Τὰ ὡραῖα τῆς ἐκκλησίας γέγονεν εἰδεχθῆ ὄνθοις ὀρνίθων κατά»στικτα καὶ τὰ ἐκ δωμάτων, κατὰ τὴν παροιμίαν, φυόμενα ἐν ἄλλοις οὔτε »πληροῦν τὴν χεῖρα τοῦ τέμνοντος ἔχουσι [6] τάχιον αὐαινόμενα [7], ἐν ἡμῖν »δὲ καὶ θάλλουσιν ἀεὶ καὶ θέρος ἂν συστήσαιεν πολυάνθρωπον. Τὰ ὑπερῷα »γὰρ τῆς ἐκκλησίας ὡς ἕλος γέγονε. Ταῦτα ἐμερίσατό με, κατέφαγέ με' »κατέλαβέ με σκότος ληπτόν(;) [8], ὅτι ἐγένετο εἰς συριγμὸν ὁ οἶκος θεοῦ καὶ »ἤχου τῶν σειρήνων ἐμπέπλησται. Τὰ μὲν οὖν ἔνδον οὕτω μετατίθησιν ἔν»δον μένοντα, τὰ δ' ἐκτός, ἐπὰν ἀνοίξω τὰς θύρας, ἀφόρητα κτλ. [9]».

Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τούτων μανθάνομεν τὴν κακὴν κατάστασιν τοῦ ναοῦ περὶ τὰ τέλη τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος καὶ τὴν κατάπτωσιν ἐκ τοῦ ὀρόφου τῶν ψηφίδων, βεβαίως ἐκείνων δὴ ἐξ ὧν συνέκειντο αἱ ψηφιδωταὶ εἰκόνες τοῦ Σωτῆρος καὶ τῶν ἁγίων. Τὰ δὲ λεγόμενα παρὰ τοῦ Τορνίκη, ὅτι κατῴκει ἐν τῷ ναῷ πρέπει νὰ ἐκληφθῶσιν οὕτως, ὅτι δῆλα δὴ ἡ κατοικία τοῦ μητροπολίτου ὑπῆρχε παρὰ τὴν ἐκκλησίαν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ λόφου. Ἴσως δὲ συγκατῴκουν καὶ τῶν λειτουργῶν τῆς ἐκκλησίας οἱ προὔχοντες, εἰ μὴ καὶ πάντες, ἐν οἰκήμασιν ἐκτισμένοις ἴσως ἐν τῇ αὐλῇ τῆς μεγάλης ταύτης ἐκκλησίας.

1 Κῶδ. μή.
2 Κῶδ. αὐτῶν.
3 Κῶδ. περιπατοῦμεν αὐλὴν ἵνα μὴ θλασθῶμεν τὰς κεφαλὰς τῶν.
4 Κῶδ. καταφερομένων.
5 Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τῆς γραφείσης τῷ ἐπὶ τῶν οἰκειακῶν καὶ νομοφύλακι κυρῷ Θεοδώρῳ τῷ Παντεχνῇ ἐν κώδ. φ. 11,α.
6 Ἡ λέξις αὕτη εἶνε πάντως διεφθαρμένη ταράττουσα τὸν νοῦν τοῦ χωρίου. Ἴσως γραπτέον ἀρκοῦσι.
7 Κῶδ. ἀναινόμενα.
8 Κῶδ. λεπτῶς.
9 Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τῆς γραφείσης τῇ θυγατρὶ τῆς πορφυρογεννήτου καὶ καισαρίσσης κυρᾶς Ἄννας κυρᾷ Εἰρήνῃ ἐν κώδ. φ. 11,β—12,α.

Ἂν οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει μεγάλοι εἰσήκουσαν τῶν δεήσεων τοῦ Τορνίκη περὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἔσωσαν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ ἐπαπειλουμένου κινδύνου, μένει ἄγνωστον ἡμῖν. Ἴσως μὲν ἐπῆλθεν ἀρωγή τις, δυνατὸν δὲ ὅμως καὶ νὰ μὴ ἐπῆλθε μηδεμία καὶ νὰ ἐξηκολούθησεν ὁ ναός, ὡς πολλὰ τῶν βυζαντιακῶν πραγμάτων, ἐν παρακμῇ καὶ ἐπιεικῶς ὑφιστάμενος μέχρι τοῦ μοιραίου τέλους. Τῷ δὲ 1308, ὅτε οἱ Τοῦρκοι ὑπὸ τὸν Σασᾶν κατέλαβον τὴν Ἔφεσον καὶ ἐδήωσαν τὴν πόλιν, ἐνσπείροντες τὸν φόβον ἀπανταχοῦ, ἐλαφυραγώγησαν καὶ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεολόγου. «Σκεύη μὲν ἐκεῖνα, λέγει ὁ Παχυμέρης,[1] τὰ τῷ ναῷ ἀφιερωμένα τοῦ Ἠγαπημένου τῷ Χριστῷ καὶ παρθένου χρημάτων τε ἄπιστον πλῆθος διεφορεῖτο». Ἐκ τῶν λέξεων δὲ τούτων τοῦ βυζαντίνου ἱστοριογράφου δὲν γίνεται δῆλον ἂν μόνα τὰ ἁρπαγέντα σκεύη ἀνῆκον εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεολόγου, τὰ δὲ χρήματα ἦσαν τῶν πολιτῶν τῆς Ἐφέσου· φαίνεται δὲ μᾶλλον ὅτι καὶ ταῦτα τὰ πλούτη ἐκεῖθεν προήρχοντο.

Εἶνε δ' αὕτη ἡ τελευταία παρὰ Βυζαντίνοις γινομένη μνεία τοῦ περιπύστου ναοῦ. Πότε δ' οὗτος τελέως ἠφανίσθη καταπεσὼν ἢ κατεδαφισθείς, ἀγνοοῦμεν. Ἴσως δὲ κατερρίφθη ὑπὸ τοῦ Ὁμοῦρ, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀτήν, ὅτε οὗτος μετὰ τοῦ θείου αὐτοῦ Μανταχίχ Ἐλιέζπεγη, ἄγων ἑξακισχιλίους ἄνδρας, ἐπῆλθε κατὰ τῆς Ἐφέσου τῷ 1404. Ἐπειδὴ δ' οἱ Ἐφέσιοι ἀντέτειναν νὰ ὑποκύψωσι καὶ ὑφίσταντο καρτερικῶς τὴν πολιορκίαν, οἱ πολέμιοι ἐξέπεμψαν πῦρ κατὰ τῆς πόλεως, ἀνάψαντες αὐτὴν ἐκ τῶν τεσσάρων αὐτῆς μερῶν. *Καὶ ἦν ἡ πᾶσα πόλις τέφρα καὶ κόνις ἐν δυσὶν ἡμέραις.* Οὕτω δὲ μόνον ἠναγκάσθησαν οἱ Ἐφέσιοι εἰς ὑποταγήν [2]. Τότε λοιπὸν ἴσως ἐπυρπολήθη ἢ κατηδαφίσθη καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ Θεολόγου. Ἀνακριβὴς δ' εἶνε ἡ εἰκασία τοῦ Richter, καθ' ἣν ὁ ναὸς κατεστράφη τῷ 1402 ὑπὸ τοῦ Ταμερλάνου [3], διότι ὁ κατακτητὴς οὗτος μόνον ἐδήωσε τὴν πόλιν διερχόμενος ἐξ αὐτῆς [4], εἰ δέ τις ὑπὸ τῶν περὶ αὐτὸν ἐγένετο πυρπόλησις [5], ὑπῆρξε πάντως ἀναξία λόγου.

Β′

Τοιαύτη ἡ ἱστορία τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ὅσον δυνάμεθα ἐκ τῶν σωζομένων ὀλίγων εἰδήσεων νἀποκαταστήσωμεν αὐτήν. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ ἐκκλησία ἐπυρπολήθη καὶ κατηδαφίσθη, ὑπῆρξεν ἄρα ἡ καταστροφὴ οὕτω τελεία, ὥστε νὰ μὴ δυνάμεθα οὐδὲ κἂν νὰ ὁρίσωμεν τὸν τόπον ἔνθα ἄλλοτε ὑψοῦτο μεγαλοπρεπὴς καὶ πλουσία;

1 Παχυμέρης II, 589.
2 Δούκας, 81.
3 Ἐν τῇ Academy τῆς 27 Ἰουλίου 1878 σ. 98.
4 Δούκας, 78.
5 Δούκας, 81.

Εἶνε γνωσταὶ αἱ μακραὶ καὶ μετ' ἐκτάκτου ἐπιμονῆς ἐπὶ δεκαετίαν ὅλην ἀπὸ τοῦ 1864 ἕως τοῦ 1874 ἐπιχειρηθεῖσαι ἐν Ἐφέσῳ ἀνασκαφαὶ ὑπὸ τοῦ Ἄγγλου J. T. Wood, μέλους τῆς βασιλικῆς ἀκαδημείας τῶν ἄγγλων ἀρχιτεκτόνων. Τἀποτελέσματα αὐτῶν ὑπῆρξαν σπουδαιότατα. Ἐν τῷ μεγάλῳ ἕλει τῷ ἐκτεινομένῳ ἐγγὺς τοῦ Ἁγιασουλούκ, ὅπερ τέως ἦτο ἔρημον καὶ ἐχρησίμευε μόνον ὡς τόπος ἄγρας καὶ κυνηγεσίων τῶν ἐκ Σμύρνης θηρευτῶν, ἀπεκαλύφθησαν τὰ ἐρείπια τοῦ Ὠδείου, τοῦ Πρυτανείου, τοῦ Θεάτρου τῆς Ἐφέσου· ἵνα δὲ παραλίπωμεν τὴν ἄλλην πληθὺν τῶν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος λειψάνων, τῶν γεγλυμμένων ἔργων καὶ τῶν ἐπιγραφῶν, κυριώτατον ἀποτέλεσμα τῶν ἀνασκαφῶν τούτων ὑπῆρξεν ἡ ἀποκάλυψις τῶν ἐρειπίων τοῦ θαυμασίου ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος μετὰ τῶν ὡραίων ἐκείνων columnae caelatae, ὧν ποιεῖται μνείαν ὁ Πλίνιος. Ὁ Wood, καίπερ ἐκπεπληγμένος ὑπὸ τοῦ μεγαλείου τῆς ἀρχαίας τέχνης, ἧς ἐξέσκαπτε θησαυροὺς ζηλωτούς, δὲν ἠμέλησεν ὅμως τελέως καὶ τῶν χριστιανικῶν ἀρχαιοτήτων· καὶ δὴ πλὴν ἄλλων ἀπεκάλυψε τὸ ὡραῖον ἐκεῖνο οἰκοδόμημα, ὅπερ ἐθεώρησεν ὡς τὸν τάφον τοῦ ἀποστόλου Λουκᾶ καὶ περὶ οὗ ἀμφισβητήσεις ἐγεννήθησαν καὶ σπουδαία συζήτησις προεκλήθη ἐπ' ἐσχάτων ἐν Ἀγγλίᾳ [1]. Εἰς ταύτας δὲ τὰς χριστιανικὰς ἀρχαιότητας συγκαταριθμητέοι καὶ οἱ βυζαντιακοὶ τάφοι οὓς εὗρεν ὁ Wood κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῶν ἀνασκαφῶν ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Ἁγιασουλούκ, ὧν εἷς ἐνεπίγραφος. Εὗρε δ' ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ λόφου, κατὰ τὴν ἀνατολικὴν αὐτοῦ κλιτύν, παρὰ τοὺς τάφους, καὶ λείψανα ἀτέχνων, ἀλλ' ἐξόχως λείων ψηφίδων μετὰ κονιάματος τοίχου ἀνερχομένου πιθανῶς εἰς τὸν πέμπτον αἰῶνα. Αἱ ἀνασκαφαὶ προεμήνυον ἤδη καὶ ἐνταῦθα αἴσια ἀποτελέσματα, ἀλλ' ὁ ἀκάματος ἀρχαιοδίφης ἠναγκάσθη νὰ διακόψῃ αὐτάς, ἐμποδισθεὶς ὑπὸ τῶν γαιοκτημόνων, οἵτινες ἀπῄτουν νἀγορασθῶσιν ὑπ' αὐτοῦ τὰ γήπεδα αὐτῶν [2]. Ἀλλὰ καὶ εἰς ταῦτα μόνα περιορισθεῖσα ἡ ἀνασκαφὴ ἐπὶ τοῦ λόφου, ἀποβαίνει οὐχ ἧττον σπουδαία διὰ τοὺς διατρίβοντας περὶ τὴν χριστιανικὴν ἀρχαιολογίαν, ἐπειδὴ ἡ αὐτόθι εὑρεθεῖσα ἐνεπίγραφος πλάξ, συνδεομένη μετὰ τῶν ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τῆς παρούσης πραγματείας ἐκτεθεισῶν μαρτυριῶν, ἄγει εἰς τὴν βεβαίαν, νομίζω, εἰκασίαν, ὅτι ἐπὶ τοῦ λόφου ἐκείνου ἔκειτο ἡ περιώνυμος ἐκκλησία τοῦ Θεολόγου, ἐξ ἧς παρὰ μὲν τοῖς φράγκοις ὠνομάσθη κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἡ Ἔφεσος κατὰ παραφθορὰν *Alto Luogo*, παρὰ δὲ τοῖς Τούρκοις *Ἁγιασουλούκ*.

Τῆς ἐνεπιγράφου ταύτης πλακὸς ἐδημοσίευσεν ὁ Wood ἐν τῇ 36 σελίδι τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ τὴν εἰκόνα, ἣν ἐκεῖθεν παραλαβόντες ἀναδημοσιεύομεν καὶ ἡμεῖς ἐνταῦθα. Ἀλλὰ περιορισθεὶς εἰς μόνην τὴν δημοσίευσιν ταύτην, δὲν ἀπεπειράθη τὴν ἑρμηνείαν τῆς ἐπιγραφῆς· ἐγχειρήσας δ' εἰς τοῦτο ἐγώ,

1 Ἴδ. Academy τῆς 27 Ἰουλίου σ. 97, τῆς 3 Αὐγούστου σ. 117, τῆς 10 Αὐγούστου σ. 143 κ. ἑ.

2 J. T. Wood, Discoveries at Ephesos. London. 1877. σ. 33.

ὑπέβαλον, ἐκ τῆς ἀναγνώσεως αὐτῆς ὁρμώμενος, τὰς ἀνωτέρω ἐκτεθείσας εἰκασίας καὶ σκέψεις εἰς τὴν ἐνταῦθα γερμανικὴν σχολὴν κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 23 Ἀπριλίου τοῦ παρόντος ἔτους. Κατὰ παράδοξον δὲ σύμπτωσιν μετά τινας μῆνας, τῇ 15/27 Ἰουλίου, ἐδημοσίευσεν ὁ Γερμανὸς Jean Paul Richter ἐν τῇ λονδινείᾳ Ἀκαδημείᾳ (Academy) διατριβὴν περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος, ὁρμώμενος ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπιγραφῆς καὶ συνδυάζων αὐτὴν τὸ μὲν μετὰ τῶν μαρτυριῶν τῶν ἐκ τοῦ Βορρᾶ καὶ τῆς Ἑσπερίας κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας προσκυνητῶν, τὸ δὲ μετὰ τῶν ἐκ τῆς αὐτοψίας ἐντυπώσεων. Διότι ὁ Γερμανὸς οὗτος λόγιος, ἀποσταλεὶς εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὑπὸ τῆς σαξονικῆς κυβερνήσεως πρὸς μελέτην τῶν χριστιανικῶν ἀρχαιοτήτων, ηὐτύχησε νὰ ἴδῃ καὶ ἰδίοις ὄμμασι τὴν Ἔφεσον καὶ τὰ αὐτόθι ἀνασκαφέντα. Ἀνέγνωσε δὲ τὴν προκειμένην ἐπιγραφὴν ὡς ἑξῆς «†*ἐκοιμήθη ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ Θεόδωρος*

δεσποτικὸς τῶν . . . . *τοῦ ἠγαπημένου Θεολόγου* † *ἔτει ςχλ'* . . . .» Ἀλλ' ἡ ἀνάγνωσις αὕτη εἶνε ἐλλιπής τε καὶ ἀνεπαρκής. Ἔχουσι δὲ μᾶλλον τὰ γράμματα, ἀρχόμενα ἄνωθεν ἐξ ἀριστερῶν καὶ χωροῦντα πρὸς τὰ δεξιά, περιλαμβάνοντα δὲ καὶ τὴν δεξιόθεν στενὴν στήλην, ὡς ἑξῆς· « †*Ἐκοιμήθη ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ Θεόδωρος δομέστικος τῶν ψαλτῶν τοῦ ἠγαπημένου Θεολόγου* †». Τῆς δὲ ἀριστερόθεν στήλης τὰ γράμματα εἶνε κακῶς ἐσχεδιασμένα, ὥστε εἶνέ πως καὶ ἀδιάγνωστα· ἀναγνωρίζεται δὲ βεβαίως μὲν ἡ σημείωσις τοῦ ἔτους *ἔτει ,ςχλ'*, εἶτα δὲ τὰ ἐν τέλει βραχυγραφικῶς δεδηλωμένα *μηνὸς Σεπτεμβρίου ζ'* (;), τὰ δ' ἐν μέσῳ κείμενα καταλαμβάνουσι τὴν θέσιν ἔνθα συνήθως τίθεται τὸ ὄνομα καὶ ὁ ἀριθμὸς τῆς *ἰνδικτιῶνος*, ἧς προφανῶς παρεγνώρισεν ὁ σχεδιογράφος τοῦ κ. Wood τὴν ἰδιάζουσαν σημειογραφίαν.

Μνημονεύεται δ' ἡ διὰ σημείων γραφὴ καὶ ὑπὸ τοῦ Γαληνοῦ Τόμ. ΙΘ', σελ. 14 «ἐδεήθη μού τις φίλος ἐπαχθῶς ἔχων πρὸς αὐτὸν ὑπαγορεῦσαι τὰ ῥηθέντα τῷ πεμφθησομένῳ παρ' αὐτοῦ πρός με διὰ σημείων εἰς τάχος ἠσκημένῳ γράφειν» καὶ ὑπὸ Δίωνος τοῦ Κασσίου ΝΕ', ζ', 6 «καὶ πρῶτος (ὁ Μαικήνας) σημεῖά τινα γραμμάτων πρὸς τάχος ἐξεῦρε καὶ αὐτὰ διὰ 'Ακύλου ἀπελευθέρου συχνοὺς ἐξεδίδαξε». 'Εν τοῖς 'Ηθικοῖς τοῦ Πλουτάρχου σελ. 1011, δ' ἀναγινώσκεται «ὥσπερ γραμμάτων σπαράγμασι καὶ κεραίαις οἱ σπεύδοντες γράφουσι». Ἴδε 'Ρείμαρον *Δi. Κασσ.* σελ. 778. Πρβ. καὶ Βοισσονάδην *Eunap.* Τόμ. Α', σελ. 369 καὶ Βυττεμβάχιον Τόμ. Β', σελ. 306 καὶ Σμίτζιον *Beitr. zur Latein etc.* σελ. 209 κέξ. καὶ Κόβητον *Miscell. Crit.* σελ. 159.

'Εκ τοῦ *σημειογράφος* ἐσχηματίσθη τὸ *σημειογραφεῖον*, οὗ ἡ σημασία πρόδηλος. Λέγεται δὲ καὶ ἡ *σημειογραφικὴ τέχνη*.

'Αναστάσ. 'Οδηγ. σελ. 203 «συγκαθεζομένων ὑμῶν ἐν τῷ *σημειογραφείῳ* Καισαρίου».

Ψευδοβασίλ. Τόμ. Γ', σελ. 618, α' «ὁ τὴν *σημειογραφικὴν τέχνην* μαθὼν πάντων τῶν σημείων τὰ σχήματα καὶ τὰ ὀνόματα ἀλλὰ καὶ τοὺς τύπους τῶν ὀκτάδων φέρει καὶ τετράδων ἐν τῇ ψυχῇ τυπωσάμενος καὶ πρὸς τὴν χρείαν τῶν ὑπαγορευομένων διὰ τῆς χειρὸς τὰ ἐν ταῖς μνήμαις ἐγγεγραμμένα ἐπὶ τῆς δέλτου δεικνύει καὶ ἃ μὲν ἔδειξε σημεῖα τῷ γραφείῳ χαράξας, ἃ δὲ μηδέπω διὰ χειρὸς δειχθέντα ἐν τῇ ψυχῇ ὅμως ἀπογεγραμμένα ἀπόκειται».

'Εν τῇ Κριτικῇ Παλαιογραφίᾳ τοῦ Κοππίου Τόμ. Α', σελ. 18 ἀναγινώσκεται «Graecorum ταχύγραφοι et ὀξύγραφοι, notissimi sunt (§ 498), eorumque vestigia exstant in vita Xenophontis, in qua Diogenes Laërtius (L. II. Segm. 48) anno circiter CXL post Christum natum καὶ πρῶτος inquit ὑποσημειωσάμενος τὰ λεγόμενα, εἰς ἀνθρώπους ἤγαγεν, i. e. *et primus notis excipiens dicta* (Socratis) *in lucen hominesque protulit*». Περὶ τοῦ τονισμοῦ *ταχύγραφοι* καὶ *ὀξύγραφοι* οὐδὲν λέγομεν. Παρατηροῦμεν δὲ μόνον ὅτι κακὴ ἐκδοχὴ ἐγένετο τῆς λέξεως *ὑποσημειωσάμενος*, ἥτις κατ' οὐδένα τρόπον σημαίνει *διὰ σημείων παραλαβών*. 'Ως ἐν τῷ προκειμένῳ χωρίῳ εἶπεν ὁ Λαέρτιος «Καὶ πρῶτος *ὑποσημειωσάμενος* τὰ λεγόμενα εἰς ἀνθρώπους ἤγαγεν 'Απομνημονεύματα ἐπιγράψας», οὕτως ἐν βιβ. Β', 122 «Σίμων 'Αθηναῖος σκυτοτόμος. Οὗτος, ἐρχομένου Σωκράτους ἐπὶ τὸ ἐργαστήριον καὶ διαλεγομένου τινά, ὧν ἐμνημόνευεν *ὑποσημειώσεις* ἐποιεῖτο· ὅθεν σκυτικοὺς αὐτοῦ τοὺς διαλόγους καλοῦσιν». Νομίζομεν δ' ὅτι οὐχὶ ἀπεικότως δύναται νὰ ἐκληφθῇ τὸ *ὑποσημειωσάμενος* ἀντὶ τοῦ *ὑποτυπωσάμενος* καὶ τὸ *ὑποσημειώσεις* ἀντὶ τοῦ *ὑποτυπώσεις*.

Περὶ συμβολικῆς τινος χρήσεως τῶν γραμμάτων ἢ χαρακτήρων πρὸς δήλωσιν λέξεων πολλὰ τοῖς ἐξηγηταῖς πράγματα παρασχούσης ἐποιήσατο μα-

κρὸν λόγον ὁ Γαληνὸς ἐν Τόμ. ΙΖ', α', σελ. 600 κέξ. Πρβ. καὶ σελ. 525. σελ. 559. σελ. 730. σελ. 765. Ἔτι δὲ Τόμ. ΙΘ', σελ. 749.

Περὶ τῆς καλουμένης *μονοκονδυλιᾶς* ἔγραψεν ὁ Κοραῆς ἐν Ἀτάκτ. Τόμ. Β', σελ. 252 κέξ.

§ 24

Καλλιγράφος, καλλιγραφία, κτλ.

Ὡς ὁ ταχέως γράφων καλεῖται *ταχυγράφος*, οὕτως ὁ καλῶς ἢ εἰς κάλλος γράφων ὀνομάζεται *καλλιγράφος*.

Θεοφύλ. Ἱστορ. σελ. 215, γ' «ἄνδρα τινὰ τῶν εἰς κάλλος γραφόντων, ὃν ἐν συνθέσει φωνῆς *καλλιγράφον* ὀνομάζει τὰ πλήθη».

Εὐσέβ. Κωνστ. Δ', λϛ', 2 «εὐανάγνωστά τε καὶ πρὸς τὴν χρῆσιν εὐμετακόμιστα ὑπὸ τεχνιτῶν *καλλιγράφων* καὶ ἀκριβῶς τὴν τέχνην ἐπισταμένων γραφῆναι».

Ἐπιφάν. Τόμ. Γ', σελ. 125 «ἕως τῆς ἡμέρας ἧς ἐτελεύτα ἐκαλλιγράφει· *καλλιγράφος* γὰρ ἦν». Πρβ. καὶ Τόμ. Α', σελ. 7, 20. σελ. 60, 23. σελ. 61, 11.

Κεδρην. Τόμ. Α', σελ. 444 «ὃν ὁ προλεχθεὶς Ἀμβρόσιος ἱκετεύσας πολλὰ καὶ παραβιασάμενος ἐν Καισαρείᾳ καὶ ταχυγράφους μὲν αὐτῷ παραστήσας ἑπτά, πλείους δὲ *καλλιγράφους* ἑρμηνεῦσαι τὰς θείας γραφὰς αὐτὸν πεποίηκε· καὶ ὁ μὲν τὴν δέουσαν χρείαν αὐτῷ παρεῖχεν, ὁ δὲ ἐπὶ σχολῆς γενόμενος ὑπηγόρευε τοῖς ταχυγράφοις, καὶ οἱ βιβλιογράφοι σὺν γυναιξὶν ἔγραφον καλλιγραφεῖν ἐξησκημέναις».

Φώτ. Βιβλ. σελ. 287, 43 «ὃν καὶ δυσχεραίνων καὶ διαπληκτιζόμενος ὁ δυσσεβὴς *καλλιγράφον* ὁ κακογράφος οἷα δὴ ἐνυβρίζων ὠνόμαζεν».

Τζέτζ. Σχολ. Θουκυδ. Γ', 2:

τρισεξάδελφε, χρυσέ μου *καλλιγράφε*,
ἀντίστροφον ποίησον εἰς γραφῆς τύπον.

Κραμ. Ἀν. Ὀξ. Τόμ. Γ', σελ. 365, 14:

τοῦ χοιριῶντος τούτου καὶ κοπρογράφου·
οὕτω χρεὼν καλεῖν γὰρ ἢ *καλλιγράφον*.

Ὁ Τζέτζης σφόδρ' ὀργιζόμενος καὶ χαλεπαίνων τῷ βιβλιογράφῳ τῷ κακῶς μεταγράψαντι καὶ πολλαχῶς παραφθείραντι τὴν βίβλον αὐτοῦ ἐξοκέλλει εἰς ὕβρεις ἀγεννεστάτας καὶ ἀπρεπεστάτας, οἷον «ὦ μιαρὲ παμμίαρε καὶ κοπρωτὰ βιβλίωνα (σελ. 370, 16) καὶ «τὸ βουβάλιον τὴν βίβλον ἀχρειοῖ μου» (σελ. 371, 10) καὶ «κούρβας υἱέ» (σελ. 371, 21) καὶ «κερατᾶ μιαροῦ υἱέ» καὶ «τοῦ τράγου ὁ υἱὸς οὐδὲν ἀνόθευτον ἐᾷ» (σελ. 372, 16 καὶ 24) καὶ «μίαν σελίδα ἄπταιστον κἄν, τέκνον τράγου, πάρες» (σελ. 373, 26), κτλ.

Λέγεται καὶ *πρωτοκαλλιγράφος* παρὰ Θεοδώρῳ τῷ Στουδίτῃ ἐν Ἑλλην. Πατρολ. Τόμ. ϞΘ', σελ. 1740, δ'. Πλημμελῶς ἐν τοῖς εἰς Ἱπποκράτη καὶ

Γαληνὸν Σχολίοις Τόμ. Β', σελ. 102 ἀναγινώσκεται «Καί, φησίν, ὁ πρῶτος καλλιγράφος ἠπατήθη· οἱ γὰρ Ἰταλοὶ (Γρ. *παλαιοί*) τὸ Ε Ο γράφουσι καὶ τὸ Ε καὶ τὸ Η δῆλον (Γρ. «τὸ *Ω* Ο γράφουσι καὶ τὸ Ε καὶ τὸ Η *δηλοῖ*»)· ἀλλ' εἰ μὲν οὕτως ἁπλῶς γράφοι (Γρ. *γράφεται*), τὸ Ε δηλοῖ, εἰ δὲ καὶ γραμμὴν (ἔχει) ἐπικειμένην, τὸ Η. Ὁμοίως καὶ τὸ Ο ἁπλῶς μὲν οὕτω κείμενον (τὸ) Ο δηλοῖ, ἔχον δὲ ἄνω γραμμὴν τὸ Ω. Εὑρὼν οὖν ὁ *πρωτοκαλλιγράφος* τὸ Ε καὶ νομίσας κτέ.». Ἡ ὀρθὴ γραφὴ εἶνε *ὁ πρῶτος καλλιγράφος*.

Ἐκ τοῦ *καλλιγράφος* ἐσχηματίσθη τὸ ὄνομα *καλλιγραφία* καὶ τὸ ῥῆμα *καλλιγραφῶ*. Λέγεται δὲ καὶ *καλλιγραφικὸν ἐργαλεῖον* καὶ *καλλιγραφικὸν σφάλμα*.

Πλούτ. Ἠθικ. σελ. 397, γ' «καὶ γὰρ εἰ γράφειν ἔδει, μὴ λέγειν τοὺς χρησμούς, οὐκ ἄν, οἶμαι, τοῦ θεοῦ τὰ γράμματα νομίζοντες ἐψέγομεν ὅτι λείπεται *καλλιγραφίᾳ* τῶν βασιλικῶν».

Βασίλ. Τόμ. Β', σελ. 1116 «οὔτε τῶν *καλλιγραφούντων* οὔτε τῶν ταχυγράφων». Πρβ. Εὐσέβ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Ϛ', κγ', 2, κτλ.

Πολύβ. Βί. Ἐπιφαν. Τόμ. Α', σελ. 61, 1 «ἄπελθε, τέκνον, *καλλιγράφει* καὶ μνήμην ἔχων τῶν θείων γραφῶν γίνου τέλειος περὶ τὴν δίκην».

Σουΐδ. «Κανονίς: ἐργαλεῖον *καλλιγραφικόν*».

Οἰκουμέν. παρὰ Κοραῇ Συνεκδ. σελ. 141 «οὐκ ἔστι σφάλμα *καλλιγραφικὸν* τὸ ἀπέχεσθαι βρωμάτων».

Παρατηρητέον δ' ὅτι τὸ ὄνομα *καλλιγραφία* ἀναφέρεται οὐ μόνον εἰς τὴν εὐμορφίαν τῆς γραφῆς διὰ κομψῶν χαρακτήρων γινομένης ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν τῆς λέξεως ἤτοι τῆς ἑρμηνείας, ὅπερ καὶ συχνότερον. Ὡς λέγεται *καλλιλογία* καὶ *καλλιρρημοσύνη* καὶ *καλλιέπεια* (καὶ *εὐέπεια* καὶ *εὐστομία*), οὕτω καὶ *καλλιγραφία*, *pulchritudo* ἢ *elegantia stili et sermonis*. Πλούτ. Ἠθικ. σελ. 145, ϛ' «εἰ γὰρ ἡ Σαπφὼ διὰ τὴν ἐν τοῖς μέλεσι *καλλιγραφίαν* ἐφρόνει τηλικοῦτον» (Πρβ. καὶ σελ. 464, ϛ'). σελ. 683, δ' «καὶ μάλιστα τοῦ ἀνδρὸς οὐ *καλλιγραφίας* ἕνεκα τοῖς εὐπροσωποτάτοις τῶν ἐπιθέτων, ὥσπερ ἀνθηροῖς χρώμασι, τὰ πράγματα γανοῦν εἰωθότος, ἀλλ' ἕκαστον οὐσίας τινὸς ἢ δυνάμεως δήλωμα ποιοῦντος». Διογέν. Λαέρτ. Γ', 66 «πρὸς τὰς ἐκλογὰς καὶ *καλλιγραφίας*». Καὶ τὸ ῥῆμα δ' εὑρίσκεται ἐπὶ τοιαύτης ἐννοίας κείμενον, οἷον Ἰώσηπ. κ. Ἀπίων. Β',31 «ἀλλὰ τὰ μὲν Πλάτωνος λόγους τινὰς εἶναι κενοὺς νομίζουσι κατὰ πολλὴν ἐξουσίαν *κεκαλλιγραφημένους*». Λογγῖν. π. Ὕψ. ΛΓ', 5 «ἐπειδὴ οἱ μὲν ἀδιάπτωτοι καὶ ἐν τῷ γλαφυρῷ πάντῃ *κεκαλλιγραφημένοι*». Διογέν. Λαέρτ. Ζ', 18 «καθέλκειν μέντοι πολλάκις τὰς κε*καλλιγραφημένας* λέξεις». Πρβ. Πλάτ.'Απολ. σελ. 17, β' «οὐ μέντοι μὰ Δί', ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, *κεκαλλιεπημένους* γε λόγους — ῥήμασί τε καὶ ὀνόμασιν οὐδὲ κεκοσμημένους, ἀλλ' ἀκούσεσθε εἰκῇ λεγόμενα τοῖς ἐπιτυχοῦσιν ὀνόμασι»

Παρὰ Πολυδεύκει ἀναγινώσκεται βιβλ. Ε', 102 «τὸ πρόσωπον περιγράφει

ἐπεντρίβει, *καλλιγραφεῖ*, φύκει πυρσαίνει», ἐν δὲ τῇ πλαστῇ ἐπιστολῇ τῇ προτεταγμένῃ τῆς πρὸς Ἀλέξανδρον Ῥητορικῆς τοῦ Ψευδαριστοτέλους κεῖται αἶνα τὴν — ἀπομίμησιν — τοῖς τῆς ἀρετῆς στοιχείοις *καλλιγραφούμενοι* μὴ πρὸς τὰ φαῦλα σφᾶς αὐτοὺς ἄγωσιν», ὅπερ μεθερμηνεύεται ῥωμαϊστί: «imitationem virtutis exemplis ***pulchre exornantes***».

Παρὰ τοῖς ἐνδόξοις οὔτε τοῦ *καλλιγραφῶ* γίνεται χρῆσις οὔτε τοῦ *καλλιγράφος*. Τοῦτο παρετηρήθη καὶ ὑπὸ παλαιῶν γραμματικῶν ἀποφηναμένων ὅτι κατὰ τὴν δόκιμον συνήθειαν λέγεται *εἰς κάλλος γράφω*.

Φρύνιχ. Ἐκλ. σελ. 122 «*Καλλιγραφεῖν*: διαλελυμένως λέγουσιν ἐκεῖνοι *εἰς κάλλος γράφειν*». Πρβ. καὶ Σοφιστ. Προπαρ. σελ. 48, 3 «Καλλιγραφῆσαι: *εἰς κάλλος γράψαι*».

Θωμ. Μάγιστρ. σελ. 136, 17 «*Εἰς τάχος γράφει* λέγε καὶ *εἰς κάλλος γράφει*, μὴ *ταχυγράφος ἐστί* μηδὲ *καλλιγράφος*».

Σουΐδ. «*Ἐς τάχος γράφει*: Οὕτω λέγεται Ἀττικῶς· καὶ *ἐς κάλλος γράφει* καὶ *ἐς τάχος παίει*, ἀλλ' οὐ *καλλιγραφεῖ*». Πρβ. καὶ Ζωναρ. σελ. 881 καὶ Ψευδηρῳδ. Πειρσ. σελ. 477.

Φέρεται δὲ καὶ παρ' Ἡσυχίῳ «*Ἐς κάλλος γράφειν*: καλλιγραφεῖν». Πρβ. καὶ «Εἰς κάλλος: τὸ καλλιγραφεῖν».

Τὸ *εἰς τάχος* καὶ τὸ *εἰς κάλλος* κατ' ἐπιρρηματικὴν ἔννοιαν παραλαμβανόμενα ἰσοδυναμοῦσι τῷ *ταχέως* καὶ τῷ *καλῶς*, ὡς τὸ *εἰς εὐτέλειαν* τῷ *εὐτελῶς*. Ὅθεν λέγεται *εἰς τάχος γράφω*, *εἰς τάχος παίω*, κτλ. καὶ *εἰς κάλλος γράφω*, *εἰς κάλλος ζῶ*, κτλ.

Σουΐδ. «*Γράφειν ἐς τάχος*: Οὕτω λέγεται κατὰ διαστολήν. Προκόπιος. τὴν ἐς τάχος γράφουσαν μοῖραν».

Σχολ. Ἀριστοφ. Ἀχαρν. 686 «*Ἐς τάχος παίει*: — Τὸ δὲ *ἐς τάχος* ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν ἐν τοῖς διδασκαλείοις παίδων, ἐφ' ὧν οὕτως ἐλέγετο· *ἐς τάχος γράφει*, *ἐς κάλλος*».

Φιλόστρατ. σελ. 23 «ταῦτα εἰπὼν ἐξελαύνει τῆς Ἀντιοχείας μετὰ δυοῖν θεραπόντοιν, ὥπερ αὐτῷ πατρικὼ ἤστην, ὁ μὲν *ἐς τάχος γράφων*, ὁ δὲ *ἐς κάλλος*». Πρβ. Εὐνάπ. σελ. 83 Βοισσ. «ἀξιῶ δοθῆναί μοι *τοὺς ταχέως γράφοντας*». Ἴδε καὶ Λοβέκκιον *Φρυν*. σελ. 123.

Λουκιαν. πρὸς Ἀπαίδ. 2 «ἵνα δέ σοι δῶ αὐτὰ ἐκεῖνα κεκρικέναι, ὅσα ὁ Καλλῖνος *ἐς κάλλος* ἢ ὁ ἀοίδιμος Ἀττικὸς σὺν ἐπιμελείᾳ τῇ πάσῃ *γράψαιεν*».

§ 25

Χρυσογράφος, *χρυσογραφία*.

Χρυσογράφος εἶνε ὁ χρυσοῖς γράμμασι γράφων ἢ ὁ χρυσοῦς χαρακτῆρας τυπῶν. Πρβ. *χρυσογράμματος*.

Κεδρην. Τόμ. Α', σελ. 787, 22 «οὗτος ἦν καὶ *χρυσογράφος*». 'Ιω. Λυδ. σελ. 169 Τεῦβν. «σχόλιον ἀπὸ φωνῆς Συμεὼν μοναχοῦ τοῦ *χρυσογράφου* εἰς τὰ προκείμενα δύο κανόνια περὶ σεισμῶν». Λέγεται δὲ καὶ κατὰ τὴν περιττοσύλλαβον κλίσιν «τοῦτόν φασιν οἱ ἱστοριογράφοι καὶ *χρυσογραφέα* εἶναι».

Τοῦ *χρυσογραφία* παρέχει ἡμῖν παράδειγμα ὁ 'Αριστέας ἢ Ψευδαριστέας λέγων ΚΘ', σελ. 286 «ἐν αἷς (διφθέραις) ἡ νομοθεσία γεγραμμένη *χρυσογραφίᾳ* τοῖς 'Ιουδαϊκοῖς γράμμασι θαυμασίως εἰργασμένου τοῦ ὑμένος καὶ τῆς πρὸς ἄλληλα συμβολῆς ἀνεπαισθήτου κατεσκευασμένης». Πρβ. καὶ 'Επιφάν. Τόμ. Δ', α', σελ. 14, 18. Ἴδε Οἰκονόμον περὶ τῶν Ο' Τόμ. Α', σελ. 629.

Τὸ εἰς ΗΣ περατούμενον ἐπίθετον *χρυσογραφής* ἔχει, ὡς εἴπομεν ἐν § 22 σελ. 755, παθητικὴν ἔννοιαν, ἰσοδυναμεῖ δὲ τῷ *χρυσῷ γεγραμμένος* ἢ *πεποικιλμένος*, οἷον Καλλίξ. παρ' 'Αθην. σελ. 200, δ' «ὑπεδέδετο δ' ἐμβάδας *χρυσογραφεῖς*». Εὑρίσκεται δὲ καὶ ῥῆμα *χρυσογραφῶ* σημαῖνον *χρυσῷ γράφω* ἢ *ποικίλλω*, οἷον 'Ιω. Χρυσόστ. παρὰ Φωτ. Βιβλ. σελ. 522, 33 «ἐὰν ἰατρὸς εἰς οἰκίαν τοῦ ἀρρωστοῦντος εἰσέλθῃ, καὶ τοῦ μὲν οὐδεμίαν πρόνοιαν λάβῃ, λευκαίνῃ δὲ τοὺς τοίχους καὶ *χρυσογραφῇ* τὸν ὄροφον».

Τῆς λέξεως *χρυσογραφία* ἐποιήσατο καὶ ὁ Εὐστάθιος χρῆσιν ἐν ταῖς εἰς Διονύσιον Παρεκβολαῖς στίχ. 689 «καίτοι ὁ Χάραξ τὸ χρυσοῦν δέρμα μέθοδον εἶναι λέγει *χρυσογραφίας* μεμβράναις ἐμπεριειλημμένην, δι' ἣν ὡς λόγου ἀξίαν καταρτισθῆναι στόλον φησί». Πρβ. καὶ Σουΐδ. λ. *δέρας* «Τοῦτο δὲ ἦν οὐχ ὡς ποιητικῶς φέρεται, ἀλλὰ βιβλίον ἦν ἐν δέρμασι γεγραμμένον περιέχον ὅπως δεῖ γίνεσθαι διὰ χημείας χρυσόν. Εἰκότως οὖν οἱ τότε χρυσοῦν ὠνόμαζον αὐτὸ δέρας διὰ τὴν ἐνέργειαν τὴν ἐξ αὐτοῦ».

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝ ΕΦΕΣΩ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ

Α'

'Η σπουδαιότης τῆς 'Εφέσου ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας εἶναι μεγίστη. 'Ενταῦθα οἱ λόγοι τῶν πιστῶν ἔθετον τὸ σπήλαιον τῶν ἑπτὰ παίδων, τὴν φυλακὴν τοῦ Παύλου, τὸν τάφον τοῦ Λουκᾶ καὶ 'Ιωάννου, τὸ *μαρτύριον* τοῦ Τιμοθέου. 'Η Ἔφεσος ἦτο ἡ μητρόπολις τῶν ἀσιατικῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἐνταῦθα συνῆλθον οἱ πατέρες εἰς τὴν γνωστὴν σύνοδον τοῦ 431. 'Αλλ' ἰδίως ἐκαυχῶντο οἱ φιλόχριστοι 'Εφέσιοι ἐπὶ ταῖς τιμαῖς ὧν εἶχεν ἀξιώσει τὴν πόλιν αὐτῶν ὁ ἅγιος 'Ιωάννης ὁ Θεολόγος. Εἰς ἀνάμνησιν δὲ τῆς ἐκεῖ διαβιώσεως, τῶν θρυλουμένων θαυμάτων καὶ τῆς λεγομένης μεταστάσεως τοῦ ἠγαπημένου τῷ Χριστῷ μαθητῇ, εἶχεν οἰκοδομηθῇ ἐν 'Εφέσῳ ἐν

ἤδη παλαιοῖς χρόνοις ἐκκλησία οὐχ ὅλως ἀναξία λόγου. Ἔκειτο δ' αὕτη ἐν χώρῳ τινὶ πρὸ τῆς πόλεως ἐπὶ λόφου πετρώδους καὶ δυσπροσίτου, ὃν ὁ Προκόπιος [1] ἀποκαλεῖ *οὐ γήλοφον οὐδὲ δυνατὸν ἀφεῖναι καρποὺς, εἴ τις πειρῷτο, ἀλλὰ σκληρόν τε καὶ τραχὺν ὅλως*· τὰ δὲ συναξάρια ὀνομάζουσι τὸν τόπον *ἤλιβατον*.

Ἀλλ' ὁ ναὸς οὗτος ἦτο ὁπωςδήποτε μικρὸς, σὺν τῷ χρόνῳ δὲ προϊόντι κατεπονήθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ βασιλεὺς Ἰουστινιανὸς, ὁ γνωστὸς διὰ τὴν περὶ τὰ κτίσματα αὐτοῦ λαμπρότητα, κατεδαφίσας αὐτὸν ἀνήγειρε νέον ἀντ' αὐτοῦ μέγιστον καὶ κάλλιστον, ἐνάμιλλον τῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει περιφανεῖ ἐκκλησίᾳ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων [2]. Ἀλλὰ περὶ τῆς κτίσεως ταύτης τῆς ἐκκλησίας δὲν διδάσκει ἡμᾶς ὁ Προκόπιος ἀκριβέστερά τινα, ὁποῖον δῆλα δὴ ὑπῆρξε τὸ μνημονευόμενον αὐτῆς *μέγεθος* καὶ *κάλλος*. Στερούμεθα δὲ περὶ αὐτῆς τῶν ἀκριβῶν ἐκείνων σοφιστικῶν περιγραφῶν τῶν ὀνομαζομένων *ἐκφράσεων*, αἵτινες εἶνε μία τῶν κυριωτάτων πηγῶν πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς βυζαντιακῆς τέχνης. Ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ πλουτισμοῦ καὶ τῶν κτήσεων τῆς ἐκκλησίας ταύτης δὲν μανθάνομέν τι, μὴ διασωθέντων, ὅσον μοι γνωστὸν, αὐτοκρατορικῶν χρυσοβούλλων ἀναφερομένων εἰς αὐτὴν, δι' ὧν συνήθως παραχωροῦνται καὶ ἐπικυροῦνται κτήσεις καὶ δωρεαί. Ἀπέβη δὲ ὅμως ὁπωςδήποτε ἡ ἐκκλησία αὕτη κέντρον συνεντεύξεων θρησκευτικῶν τε καὶ ἐμπορικῶν, ὡς εἰκὸς ἐν πόλει τῶν ἐμπορικωτάτων κατὰ τὴν Ἀνατολήν. Καὶ δὴ ἐτελεῖτο *πανηγύριον*, πιθανῶς τῇ 26 Σεπτεμβρίου, ὅτε ἑορτάζεται ἡ μετάστασις τοῦ Θεολόγου, ἡ κυριωτάτη τῶν αὐτοῦ ἑορτῶν. Εἰς δὲ τὸ πανηγύριον τοῦτο πιθανώτατα συνήρχοντο πλήθη ἐκ πασῶν τῶν περικειμένων χωρῶν. Τοιαύτη δὲ ἦτο ἡ συρροὴ τῶν προσερχομένων ἐμπόρων, ὥστε τελευτῶντος τοῦ ὀγδόου αἰῶνος τὸ *κομμέρκιον τοῦ πανηγυρίου*, ἤτοι τὰ τέλη τῶν διὰ τὸ πανηγύριον τοῦ Θεολόγου εἰσαγομένων εἰς Ἔφεσον ἐμπορευμάτων, ἀνήρχετο ἐτησίως εἰς ἑκατὸν λίτρας χρυσίου [3], αἵτινες ἀντιστοιχοῦσι κατὰ τὴν τότε ἀξίαν τοῦ νομίσματος πρὸς 111,500 φράγκων, τοῦ δὲ χρυσοῦ ἔχοντος τότε τετραπλασίαν περίπου ἀξίαν τῆς σημερινῆς ὑπολογιστέον τὰ τέλη ταῦτα εἰς 450,000 φράγκων. Ἀλλ' ὁ φόρος οὗτος φαίνεται ὅτι ἦτο βαρὺς, καὶ δὴ ὅτε Κωνσταντῖνος ὁ Ϛ', νικήσας τοὺς Ἄραβας ἐν Ἀνουσὰν τῇ ὀγδόῃ Μαΐου τοῦ 795, ἀπῆλθεν εἰς Ἔφεσον ἵνα εὐχηθῇ εἰς τὸν Θεολόγον, ἠλάττωσε τὰ τέλη τοῦ πανηγυρίου, ἀνακουφίζων οὕτω τὴν ἐκκλησίαν [4]. Ἐποίησε δὲ τοῦτο προφανῶς εὐχαριστῶν τῷ ἁγίῳ ἐπὶ τῇ κατὰ τῶν Ἀράβων νίκῃ, ἥτις ἐπετελέσθη τὴν αὐτὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία πανηγυρίζει τὴν σύναξιν τῆς κόνεως τοῦ Θεολόγου. Ἀλλὰ, ὡς φαίνεται, καὶ μετὰ τὴν σεισάχθειαν

1 Περὶ τῶν τοῦ δεσπότου Ἰουστινιανοῦ κτισμάτων V, 1.
2 Προκόπιος ἔνθ' ἀν.
3 Θεοφάνους συνέχ. I, 727.
4 Θεοφάνους συνέχ. ἔνθ' ἀν.

ταύτην τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου τὰ βάρη δὲν ἐγένοντο ὀλιγώτερα. Τοῦτο δὲ πιστεύω ὅτι ἐξάγεται ἐκ τοῦ ἑξῆς χωρίου τοῦ Κεδρηνοῦ, ἐκτὸς ἂν αἱ λέξεις *ἐν τῷ διιέναι* θεωρηθῶσι δηλοῦσαι τὰς κακώσεις τῶν χωρῶν μεταξὺ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἐφέσου. «Μαΐῳ δὲ μηνὶ τοῦ ςφμη´ ἔτους ἰνδικτιῶ-»νος η´ ἡ ἀδελφὴ τοῦ βασιλέως Μαρία, μήτηρ δὲ τοῦ Καίσαρος, ἄπει-»σιν ἐν Ἐφέσῳ εἰς προσκύνησιν τοῦ Ἠγαπημένου. Καὶ ἐν τῷ διιέναι πολ-»λὰ τῶν παραλόγως πραττομένων μαθοῦσα, ὑποστρέψασα εἰς τὸ Βυζάν-»τιον ἀπήγγειλε πάντα τῷ ἀδελφῷ Ἰωάννῃ καὶ παρεκάλει ἀναστολήν τινα »γενέσθαι τῆς πονηρίας· ὁ δὲ μετὰ γέλωτος αὐτὴν ἀπεπέμψατο, γυναικεῖα »φρονεῖν εἰπὼν καὶ ἀγνοεῖν ὅσων ἡ πολιτεία δεῖται Ῥωμαίων [1]». Λέγονται δὲ ταῦτα περὶ Μαρίας, τῆς ἀδελφῆς Μιχαὴλ Δ´ τοῦ Παφλαγόνος, ἐπισκεφθείσης τὴν Ἔφεσον τῷ 1039.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου ἐγένετο περίπυστος οὐ μόνον παρὰ τοῖς Βυζαντίνοις, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς Φράγκοις, πολλοὶ δὲ τῶν τε βυζαντίνων ἀρχόντων καὶ μεγιστάνων καὶ τῶν ἐκ τῆς Ἑσπερίας ἐπὶ προσκυνήσει τοῦ Παναγίου Τάφου ὁδοιπορούντων ἤρχοντο εἰς Ἔφεσον ἵνα προσκυνήσωσι τὸν Θεολόγον. Ἐπειδὴ δ᾽ ἐλατρεύετο ὡς ὁ ἠγαπημένος τῷ Χριστῷ μαθητής, ἔμεινε καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὸ ὄνομα τοῦ *Ἠγαπημένου* καὶ πολλάκις εὑρίσκομεν αὐτὴν διὰ μόνης ταύτης τῆς κλήσεως ὀνομαζομένην παρὰ τοῖς Βυζαντίνοις, οἵτινες συνεχῶς ποιοῦνται μνείαν τῆς ἐκκλησίας ταύτης [2]. Ἀλλὰ καὶ τῶν ἐξ Ἑσπερίας περιηγητῶν πολλοὶ ἀναφέρουσιν αὐτήν, τινὲς ποιούμενοι μνείαν καὶ τοῦ θαύματος τῆς κόνεως τοῦ Θεολόγου. Οὕτω δὴ ποιοῦνται λόγον περὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης ὁ ἅγιος Βιλλιβάλδος (Willibald) ἐν τῷ αὐτοῦ *Ὁδοιπορικῷ*, ὅςτις ἐπεσκέφθη τὴν Ἔφεσον τῷ 722, ἀνώνυμός τις περιηγητὴς τοῦ ὀγδόου αἰῶνος, ὁ Ἰσλανδὸς προσκυνητὴς Saewulf τῷ 1102, ὁ Ἄγγλος John Maundeville τῷ 1322 καὶ ἄλλοι.[3]

Ἀλλ᾽ ἡ ἀκμὴ τοῦ ναοῦ τούτου δὲν διήρκεσε μέχρι τέλους τῆς βυζαντιακῆς ἀρχῆς. Ἡ ἐκκλησία κατ᾽ ὀλίγον ἠμελήθη, ἴσως ἕνεκα τῶν ὑπερμέτρων τελῶν τοῦ πανηγυρίου. Ἤδη κατὰ τὰ τέλη τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος ἀκούομεν σφοδρὰ παράπονα περὶ τῆς κακῆς καταστάσεως τοῦ ναοῦ· μανθάνομεν δὲ ταῦτα ἐκ τῶν ἀνεκδότων ἐπιστολῶν τοῦ μέχρι τοῦ νῦν ἀγνώστου μητροπολίτου Ἐφέσου Γεωργίου τοῦ Τορνίκη. Τὰς ἐπιστολὰς ταύτας εὗρον ἐν τῷ κώδικι τῆς βιενναίας αὐτοκρατορικῆς βιβλιοθήκης, ὅςτις ἀτελέστατα περιγράφεται ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Nessel, τῷ ὑπ᾽ ἀρ. Gr. Philol. CCCXXI, ἀπὸ τοῦ φ. 9,β ἕως τοῦ 19,β. Ἀπευθύνονται δὲ πρὸς διαφόρους τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει μεγιστάνων καὶ τὸν μητροπολίτην Ἀθηνῶν Μιχαὴλ τὸν

1 Κεδρην. II, 526.

2 Κεδρην. ἔνθ᾽ ἀν. — Παχυμέρης II, 589 « . . . σκεύη μὲν ἐκεῖνα τῷ ναῷ ἀφιερωμένα τοῦ ἠγαπημένου τῷ Χριστῷ καὶ παρθένου».

3 Τὰ ὀνόματα τῶν δυτικῶν τούτων συγγραφέων παραλαμβάνω ἐκ τῆς διατριβῆς τοῦ Richter ἐν τῇ Academy περὶ ἧς ὁ λόγος κατωτέρω.

Ἀκομινάτον, πολλάκις δὲ δεικνύεται ἐν αὐταῖς μεμψιμοιρῶν ὁ Τορνίκης ἐπὶ
τῇ κακῇ καταστάσει τοῦ πνευματικοῦ αὐτοῦ ποιμνίου καὶ τῇ καταπτώσει
τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου. Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν δὲ τούτων, περὶ ὧν ἄλλοτε θὰ
γράψω διὰ μακροτέρων, ἀποσπῶ ἐνταῦθα ἐκεῖνα τὰ χωρία, ἐν οἷς γίνεται
λόγος περὶ τοῦ *περιπύστου ναοῦ*.

1. «Τί ἂν σοι γράφοιμεν τὰ τοῦ περιπύστου ναοῦ; [1] Ὡς τερέβιν-
»θος ἕστηκεν ἀποβεβλημένα τὰ φύλλα αὐτῆς. Ἀναμνήσθητι τῶν περὶ
»τῆς τερεβίνθου, ὁποῖον ἀναγράφει τοῦτο τὸ δένδρον ὁ πολὺς τὰ θεῖα Βα-
»σίλειος ὡς ἔστι πολυστέλεχόν τε καὶ μακροστέλεχον, τοσοῦτον ἀκαλ-
»λὲς τὴν κόμην ἀποβαλὸν ὁπόσον ὡραῖον ὁπότε κομᾷ. Μᾶλλον δέ, ἵνα
»τὴν εἰκόνα ἐναργέστερόν σοι διατυπώσαιμι, ἀναλόγισαί μοι ζῷον [2] τῶν
»ἡμῖν γνωρίμων εὐμέγεθες, πᾶσι μέλεσιν ἀναλόγως ἁρμοζόμενον, ὅθεν ἡ
»ὥρα καὶ τὸ κάλλος τοῖς ζώοις ἐμπρέπειν [3] πέφυκεν· εἶτα, λιμῷ συντακὲν
»καί οἱ τὰ μέλη ἃ μὲν ἐξεστηκότα ὅσα ὀστώδη κατὰ τὰ ἄρθρα, ἃ δὲ συγ-
»κοιλανθέντα ὅσα σαρκώδη κατὰ τὰς λαγόνας καὶ τὰ τῶν ἐγκάτων κοι-
»λώματα, τόσην φέρει τὴν ἀμορφίαν ὅσην τὸ πρότερον εὐμορφίαν. Γράφω
»σοι καὶ ἑτέραν εἰκόνα ἐκδηλοτέραν, ἀλλὰ δέδοικα μή σου τῶν ὀφθαλμῶν
»ἀνακινήσω τὸ δάκρυον. Ἔμβλεψον εἰς πρόσωπον μείρακος εὔχρουν, εὐτρα-
»φές, ἀστεῖον, μετὰ λευκότητος συμμέτρως ἐρυθραινόμενον, εἶτα δὴ τραύμασι
»κατεστιγμένον καὶ τὰς παρειὰς ἰχῶρσι περιρραινόμενον καὶ τοὺς καλοὺς
»ὀφθαλμοὺς ἐξῳδηκὸς [4], ἔστι δ'οὗ καὶ ἐρυθήματι λάμπον ἵνα καὶ τὸ πρώην
»κάλλος ἐμφαίνοιτο. Τίς οὐκ ἂν ἐπὶ τοιούτῳ προσώπῳ, κἂν ἀτεγκτότερος
»εἴη λίθου, δακρύσειε, τὴν μὲν παροῦσαν ὁρῶν ἀμορφίαν, τὸ δὲ πρώην κάλ-
»λος ἐκ τοῦ λειψάνου συλλογιζόμενος; Τοιαῦτα τὰ τοῦ ἡμετέρου περιπύστου
»ναοῦ. Τούτοις ἔνδον ἐγκλειόμενοι σκυθρωπάζομεν. Ἂν δὲ βαδίσαι δεήσειεν,
»ἵνα λαθηκηδὲς [5] ἡμῖν ἡ πορεία γένηται φάρμακον ὁποία τε ταῖς ψυχαῖς
»διάχυσις ἐκ τῶν τῆς γῆς χαρίτων ἐμφύεται, ἀνθοβαφοῦς ὁρωμένης καὶ ὄψιν
»ἡδυνούσης καὶ ὄσφρησιν, ἐνταῦθα ἡμῖν ὁ Πανόπτης ἐπιζητεῖται καὶ ὁ Λυγ-
»γεὺς καὶ τὰς αἰωνίους ἀνακαλούμεθα δυνάμεις, τὰ Πολυόμματα, ἵν' ἡμῖν
»ὀξυδερκοῖεν [6] καὶ τὰ μετάφρενα. Καὶ ἵππου γὰρ φριμαγμὸς ἐπίτρομος καὶ
»τοῖς δειλοτέροις καὶ σκιὰ δένδρου τρόμον ἐντίθησιν. Οὕτως ἡμῖν καὶ τὰ ἔν-
»δον σκυθρωπὰ καὶ τὰ ἐκτὸς φοβερά. Μία μόνη παραψυχή, ὁ τοῦ ζῶντος τά-
»φος, ἡ τοῦ μὴ λυθέντος κόνις, τὸ τοῦ ἠγαπημένου Θεολόγου, ἵν' οὕτως εἴπω,
»κενήριον. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο φοβερὸν ἡμῖν· δεδοίκαμεν γὰρ καὶ ψαῦσαι τοῦ
»καθαροῦ οἱ ἀκάθαρτοι. Ἐν τούτοις τὰ ἡμέτερα κτλ.» [7]

1 Κῶδ. γράφωμεν τὰ περιπύστου.
2 Κῶδ. ἀναλογίσαίμι ζωήν.
3 Κῶδ. ἐκπρέπειν.
4 Κῶδ. ἐξωδικός.
5 Κῶδ. λαθικιδές.
6 Κῶδ. ὀξυδερκεῖεν.
7 Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τῆς γραφείσης τῷ μητροπολίτῃ Ἀθηνῶν ἐν κώδ. φ. 9,6.

2. «Τὰ περὶ τὸν θεῖον ναὸν τί ἂν εἰδότι σοι γράφοιμι; Ἀναλόγισαι τῶν
»χρόνων ὅσων ἑωράκεις αὐτόν, ὅπως ἑώρακας ἔχοντα καὶ συλλόγισαί μοι τὴν
»ἄρτι τούτου κατάστασιν. Οὐκ ἔστιν γὰρ ἡμέρα μία [1] καθ' ἣν ἐκ τῶν αὐ-
»τοῦ [2] σφαιρωμάτων, ὥςπερ ἐξ οὐρανοῦ πάλαι Ῥοδίοις, [οὐ] χρυσοῦ κατα-
»ρρέει ψήγματα, οὐκ εἰς εὐπραγίαν, ἀλλ' εἰς δυσπραγίαν τῶν ἐν αὐτῷ. Δε-
»δοικότες γοῦν τὴν θείαν ἐμπεριπατοῦμεν αὐλήν, ἵνα μὴ θλασθῶμεν τὴν
»κεφαλὴν τῷ [3] μετὰ τῶν ψηφίδων καταφερομένῳ [4] τιτάνῳ, οὐ τὰ τῶν
»καρήνων ἀμενηνὰ καταθραῦσαι δεδυνημένῳ, ἀλλὰ δὴ καὶ τὰ ἰσχυρά. Τοι-
»αῦτα τὰ ἔνδον ἃ καὶ συνθρύπτει μου τὴν ψυχὴν καὶ οὐδὲ ὁρᾶν ἡδέως ἐᾷ τὸν
»ἥλιον. Ὁποῖα δὲ τὰ ἐκτὸς κτλ. [5]».

3. «Τὰ τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησίας Ἱερεμίας μόνος προσηκόντως ἂν ἐτρα-
»γῴδησε. Μόνον γὰρ οὐχ, ὅ φασιν Ἡσαΐας, ἐμπεπύρισται πυρὶ καὶ ἀνέσκα-
»πται, τὰ δ' ἄλλα μικροῦ τὰ τῆς Βαβυλῶνος πέπονθε. Νοσοποιοῦσι γὰρ ἐχῖ-
»νοι καὶ σειρῆνες ἐν αὐτῇ ἀναπαύονται, οἱ δὲ ποιμένες ἐν αὐτῇ οὐ μὴ ἀνα-
»παύσονται. Τὰ ὡραῖα τῆς ἐκκλησίας γέγονεν εἰδεχθῆ ὄνθοις ὀρνίθων κατά-
»στικτα καὶ τὰ ἐκ δωμάτων, κατὰ τὴν παροιμίαν, φυόμενα ἐν ἄλλοις οὔτε
»πληροῦν τὴν χεῖρα τοῦ τέμνοντος ἔχουσι [6] τάχιον αὐαινόμενα [7], ἐν ἡμῖν
»δὲ καὶ θάλλουσιν ἀεὶ καὶ θέρος ἂν συστήσαιεν πολυάνθρωπον. Τὰ ὑπερῷα
»γὰρ τῆς ἐκκλησίας ὡς ἕλος γέγονε. Ταῦτα ἐμερίσατό με, κατέφαγέ με,
»κατέλαβέ με σκότος ληπτόν(;) [8], ὅτι ἐγένετο εἰς συριγμὸν ὁ οἶκος θεοῦ καὶ
»ἤχου τῶν σειρήνων ἐμπέπλησται. Τὰ μὲν οὖν ἔνδον οὕτω μετατίθησιν ἔν-
»δον μένοντα, τὰ δ' ἐκτός, ἐπὰν ἀνοίξω τὰς θύρας, ἀφόρητα κτλ. [9]».

Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τούτων μανθάνομεν τὴν κακὴν κατάστασιν τοῦ ναοῦ περὶ τὰ τέλη τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος καὶ τὴν κατάπτωσιν ἐκ τοῦ ὀρόφου τῶν ψηφίδων, βεβαίως ἐκείνων δὴ ἐξ ὧν συνέκειντο αἱ ψηφιδωταὶ εἰκόνες τοῦ Σωτῆρος καὶ τῶν ἁγίων. Τὰ δὲ λεγόμενα παρὰ τοῦ Τορνίκη, ὅτι κατῴκει ἐν τῷ ναῷ πρέπει νὰ ἐκληφθῶσιν οὕτως, ὅτι δῆλα δὴ ἡ κατοικία τοῦ μητροπολίτου ὑπῆρχε παρὰ τὴν ἐκκλησίαν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ λόφου. Ἴσως δὲ συγκατῴκουν καὶ τῶν λειτουργῶν τῆς ἐκκλησίας οἱ προὔχοντες, εἰ μὴ καὶ πάντες, ἐν οἰκήμασιν ἐκτισμένοις ἴσως ἐν τῇ αὐλῇ τῆς μεγάλης ταύτης ἐκκλησίας.

1 Κῶδ. μή.
2 Κῶδ. αὐτῶν.
3 Κῶδ. περιπατοῦμεν αὐλὴν ἵνα μὴ θλασθῶμεν τὰς κεφαλὰς τῶν.
4 Κῶδ. καταφερομένων.
5 Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τῆς γραφείσης τῷ ἐπὶ τῶν οἰκειακῶν καὶ νομοφύλακι κυρῷ Θεοδώρῳ τῷ Παντεχνῇ ἐν κώδ. φ. 11,α.
6 Ἡ λέξις αὕτη εἶνε πάντως διεφθαρμένη ταράττουσα τὸν νοῦν τοῦ χωρίου. Ἴσως γραπτέον ἀρκοῦσι.
7 Κῶδ. ἀναινόμενα.
8 Κῶδ. λεπτῶς.
9 Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τῆς γραφείσης τῇ θυγατρὶ τῆς πορφυρογεννήτου καὶ καισαρίσσης κυρᾶς Ἄννας κυρᾷ Εἰρήνῃ ἐν κώδ. φ. 11,β—12,α.

Ἂν οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει μεγάλοι εἰσήκουσαν τῶν δεήσεων τοῦ Τορνίκη περὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἔσωσαν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ ἐπαπειλουμένου κινδύνου, μένει ἄγνωστον ἡμῖν. Ἴσως μὲν ἐπῆλθεν ἀρωγή τις, δυνατὸν δὲ ὅμως καὶ νὰ μὴ ἐπῆλθε μηδεμία καὶ νὰ ἐξηκολούθησεν ὁ ναός, ὡς πολλὰ τῶν βυζαντιακῶν πραγμάτων, ἐν παρακμῇ καὶ ἐπιεικῶς ὑφιστάμενος μέχρι τοῦ μοιραίου τέλους. Τῷ δὲ 1308, ὅτε οἱ Τοῦρκοι ὑπὸ τὸν Σασᾶν κατέλαβον τὴν Ἔφεσον καὶ ἐδῄωσαν τὴν πόλιν, ἐνσπείροντες τὸν φόβον ἁπανταχοῦ, ἐλαφυραγώγησαν καὶ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεολόγου. «Σκεύη μὲν ἐκεῖνα, λέγει ὁ Παχυμέρης,[1] τὰ τῷ ναῷ ἀφιερωμένα τοῦ Ἠγαπημένου τῷ Χριστῷ καὶ παρθένου χρημάτων τε ἄπιστον πλῆθος διεφορεῖτο». Ἐκ τῶν λέξεων δὲ τούτων τοῦ βυζαντίνου ἱστοριογράφου δὲν γίνεται δῆλον ἂν μόνα τὰ ἁρπαγέντα σκεύη ἀνῆκον εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεολόγου, τὰ δὲ χρήματα ἦσαν τῶν πολιτῶν τῆς Ἐφέσου· φαίνεται δὲ μᾶλλον ὅτι καὶ ταῦτα τὰ πλούτη ἐκεῖθεν προήρχοντο.

Εἶνε δ' αὕτη ἡ τελευταία παρὰ Βυζαντίνοις γινομένη μνεία τοῦ περιπύστου ναοῦ. Πότε δ' οὗτος τελέως ἠφανίσθη καταπεσὼν ἢ κατεδαφισθείς, ἀγνοοῦμεν. Ἴσως δὲ κατερρίφθη ὑπὸ τοῦ Ὁμοῦρ, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀτήν, ὅτε οὗτος μετὰ τοῦ θείου αὐτοῦ Μανταχίχ Ἐλιέζπεγη, ἄγων ἑξακισχιλίους ἄνδρας, ἐπῆλθε κατὰ τῆς Ἐφέσου τῷ 1404. Ἐπειδὴ δ' οἱ Ἐφέσιοι ἀντέτειναν νὰ ὑποκύψωσι καὶ ὑφίσταντο καρτερικῶς τὴν πολιορκίαν, οἱ πολέμιοι ἐξέπεμψαν πῦρ κατὰ τῆς πόλεως, ἀνάψαντες αὐτὴν ἐκ τῶν τεσσάρων αὐτῆς μερῶν. *Καὶ ἦν ἡ πᾶσα πόλις τέφρα καὶ κόνις ἐν δυσὶν ἡμέραις*. Οὕτω δὲ μόνον ἠναγκάσθησαν οἱ Ἐφέσιοι εἰς ὑποταγήν [2]. Τότε λοιπὸν ἴσως ἐπυρπολήθη ἢ κατηδαφίσθη καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ Θεολόγου. Ἀνακριβὴς δ' εἶνε ἡ εἰκασία τοῦ Richter, καθ' ἣν ὁ ναὸς κατεστράφη τῷ 1402 ὑπὸ τοῦ Ταμερλάνου [3], διότι ὁ κατακτητὴς οὗτος μόνον ἐδῄωσε τὴν πόλιν διερχόμενος ἐξ αὐτῆς [4], εἰ δέ τις ὑπὸ τῶν περὶ αὐτὸν ἐγένετο πυρπόλησις [5], ὑπῆρξε πάντως ἀναξία λόγου.

Β'

Τοιαύτη ἡ ἱστορία τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ὅσον δυνάμεθα ἐκ τῶν σωζομένων ὀλίγων εἰδήσεων νἀποκαταστήσωμεν αὐτήν. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ ἐκκλησία ἐπυρπολήθη καὶ κατηδαφίσθη, ὑπῆρξεν ἄρα ἡ καταστροφὴ οὕτω τελεία, ὥστε νὰ μὴ δυνάμεθα οὐδὲ κἂν νὰ ὁρίσωμεν τὸν τόπον ἔνθα ἄλλοτε ὑψοῦτο μεγαλοπρεπὴς καὶ πλουσία;

1 Παχυμέρης II, 589.
2 Δούκας, 81.
3 Ἐν τῇ Academy τῆς 27 Ἰουλίου 1878 σ. 98.
4 Δούκας, 78.
5 Δούκας, 81.

Εἶνε γνωσταὶ αἱ μακραὶ καὶ μετ' ἐκτάκτου ἐπιμονῆς ἐπὶ δεκαετίαν ὅλην ἀπὸ τοῦ 1864 ἕως τοῦ 1874 ἐπιχειρηθεῖσαι ἐν Ἐφέσῳ ἀνασκαφαὶ ὑπὸ τοῦ Ἄγγλου J. T. Wood, μέλους τῆς βασιλικῆς ἀκαδημείας τῶν ἄγγλων ἀρχιτεκτόνων. Τἀποτελέσματα αὐτῶν ὑπῆρξαν σπουδαιότατα. Ἐν τῷ μεγάλῳ ἕλει τῷ ἐκτεινομένῳ ἐγγὺς τοῦ Ἁγιασουλούκ, ὅπερ τέως ἦτο ἔρημον καὶ ἐχρησίμευε μόνον ὡς τόπος ἄγρας καὶ κυνηγεσίων τῶν ἐκ Σμύρνης θηρευτῶν, ἀπεκαλύφθησαν τὰ ἐρείπια τοῦ Ὠδείου, τοῦ Πρυτανείου, τοῦ Θεάτρου τῆς Ἐφέσου· ἵνα δὲ παραλίπωμεν τὴν ἄλλην πληθὺν τῶν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος λειψάνων, τῶν γεγλυμμένων ἔργων καὶ τῶν ἐπιγραφῶν, κυριώτατον ἀποτέλεσμα τῶν ἀνασκαφῶν τούτων ὑπῆρξεν ἡ ἀποκάλυψις τῶν ἐρειπίων τοῦ θαυμασίου ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος μετὰ τῶν ὡραίων ἐκείνων columnae caelatae, ὧν ποιεῖται μνείαν ὁ Πλίνιος. Ὁ Wood, καίπερ ἐκπεπληγμένος ὑπὸ τοῦ μεγαλείου τῆς ἀρχαίας τέχνης, ἧς ἐξέσκαπτε θησαυροὺς ζηλωτούς, δὲν ἠμέλησεν ὅμως τελέως καὶ τῶν χριστιανικῶν ἀρχαιοτήτων· καὶ δὴ πλὴν ἄλλων ἀπεκάλυψε τὸ ὡραῖον ἐκεῖνο οἰκοδόμημα, ὅπερ ἐθεώρησεν ὡς τὸν τάφον τοῦ ἀποστόλου Λουκᾶ καὶ περὶ οὗ ἀμφισβητήσεις ἐγεννήθησαν καὶ σπουδαία συζήτησις προεκλήθη ἐπ' ἐσχάτων ἐν Ἀγγλίᾳ [1]. Εἰς ταύτας δὲ τὰς χριστιανικὰς ἀρχαιότητας συγκαταριθμητέοι καὶ οἱ βυζαντιακοὶ τάφοι οὓς εὗρεν ὁ Wood κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῶν ἀνασκαφῶν ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Ἁγιασουλούκ, ὧν εἷς ἐνεπίγραφος. Εὗρε δ' ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ λόφου, κατὰ τὴν ἀνατολικὴν αὐτοῦ κλιτύν, παρὰ τοὺς τάφους, καὶ λείψανα ἀτέχνων, ἀλλ' ἐξόχως λείων ψηφίδων μετὰ κονιάματος τοίχου ἀνερχομένου πιθανῶς εἰς τὸν πέμπτον αἰῶνα. Αἱ ἀνασκαφαὶ προεμήνυον ἤδη καὶ ἐνταῦθα αἴσια ἀποτελέσματα, ἀλλ' ὁ ἀκάματος ἀρχαιοδίφης ἠναγκάσθη νὰ διακόψῃ αὐτάς, ἐμποδισθεὶς ὑπὸ τῶν γαιοκτημόνων, οἵτινες ἀπῄτουν νἀγορασθῶσιν ὑπ' αὐτοῦ τὰ γήπεδα αὐτῶν [2]. Ἀλλὰ καὶ εἰς ταῦτα μόνα περιορισθεῖσα ἡ ἀνασκαφὴ ἐπὶ τοῦ λόφου, ἀποβαίνει οὐχ ἧττον σπουδαία διὰ τοὺς διατρίβοντας περὶ τὴν χριστιανικὴν ἀρχαιολογίαν, ἐπειδὴ ἡ αὐτόθι εὑρεθεῖσα ἐνεπίγραφος πλάξ, συνδεομένη μετὰ τῶν ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τῆς παρούσης πραγματείας ἐκτεθεισῶν μαρτυριῶν, ἄγει εἰς τὴν βεβαίαν, νομίζω, εἰκασίαν, ὅτι ἐπὶ τοῦ λόφου ἐκείνου ἔκειτο ἡ περιώνυμος ἐκκλησία τοῦ Θεολόγου, ἐξ ἧς παρὰ μὲν τοῖς φράγκοις ὠνομάσθη κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἡ Ἔφεσος κατὰ παραφθορὰν *Alto Luogo*, παρὰ δὲ τοῖς Τούρκοις *Ἁγιασουλούκ*.

Τῆς ἐνεπιγράφου ταύτης πλακὸς ἐδημοσίευσεν ὁ Wood ἐν τῇ 36 σελίδι τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ τὴν εἰκόνα, ἣν ἐκεῖθεν παραλαβόντες ἀναδημοσιεύομεν καὶ ἡμεῖς ἐνταῦθα. Ἀλλὰ περιορισθεὶς εἰς μόνην τὴν δημοσίευσιν ταύτην, δὲν ἀπεπειράθη τὴν ἑρμηνείαν τῆς ἐπιγραφῆς· ἐγχειρήσας δ' εἰς τοῦτο ἐγώ,

1 Ἴδ. Academy τῆς 27 Ἰουλίου σ. 97, τῆς 3 Αὐγούστου σ. 117, τῆς 10 Αὐγούστου σ. 143 κ. ἑ.

2 J. T. Wood, Discoveries at Ephesos. London. 1877. σ. 33.

ὑπέβαλον, ἐκ τῆς ἀναγνώσεως αὐτῆς ὁρμώμενος, τὰς ἀνωτέρω ἐκτεθείσας εἰκασίας καὶ σκέψεις εἰς τὴν ἐνταῦθα γερμανικὴν σχολὴν κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 23 Ἀπριλίου τοῦ παρόντος ἔτους. Κατὰ παράδοξον δὲ σύμπτωσιν μετά τινας μῆνας, τῇ 15/27 Ἰουλίου, ἐδημοσίευσεν ὁ Γερμανὸς Jean Paul Richter ἐν τῇ λονδινείᾳ Ἀκαδημείᾳ (Academy) διατριβὴν περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος, ὁρμώμενος ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπιγραφῆς καὶ συνδυάζων αὐτὴν τὸ μὲν μετὰ τῶν μαρτυριῶν τῶν ἐκ τοῦ Βορρᾶ καὶ τῆς Ἑσπερίας κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας προσκυνητῶν, τὸ δὲ μετὰ τῶν ἐκ τῆς αὐτοψίας ἐντυπώσεων. Διότι ὁ Γερμανὸς οὗτος λόγιος, ἀποσταλεὶς εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὑπὸ τῆς σαξονικῆς κυβερνήσεως πρὸς μελέτην τῶν χριστιανικῶν ἀρχαιοτήτων, ηὐτύχησε νὰ ἴδῃ καὶ ἰδίοις ὄμμασι τὴν Ἔφεσον καὶ τὰ αὐτόθι ἀνασκαφέντα. Ἀνέγνωσε δὲ τὴν προκειμένην ἐπιγραφὴν ὡς ἑξῆς «†*ἐκοιμήθη ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ Θεόδωρος*

δεσποτικὸς τῶν . . . . τοῦ ἠγαπημένου Θεολόγου † *ἔτει δχλ'* . . . .» Ἀλλ' ἡ ἀνάγνωσις αὕτη εἶνε ἐλλιπής τε καὶ ἀνεπαρκής. Ἔχουσι δὲ μᾶλλον τὰ γράμματα, ἀρχόμενα ἄνωθεν ἐξ ἀριστερῶν καὶ χωροῦντα πρὸς τὰ δεξιά, περιλαμβάνοντα δὲ καὶ τὴν δεξιόθεν στενὴν στήλην, ὡς ἑξῆς· « †*Ἐκοιμήθη ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ Θεόδωρος δομέστικος τῶν ψαλτῶν τοῦ ἠγαπημένου Θεολόγου* †». Τῆς δὲ ἀριστερόθεν στήλης τὰ γράμματα εἶνε κακῶς ἐσχεδιασμένα, ὥστε εἶνέ πως καὶ ἀδιάγνωστα· ἀναγνωρίζεται δὲ βεβαίως μὲν ἡ σημείωσις τοῦ ἔτους *ἔτει* ,*ςχλ'*, εἶτα δὲ τὰ ἐν τέλει βραχυγραφικῶς δεδηλωμένα *μηνὸς Σεπτεμβρίου ζ'* (;), τὰ δ' ἐν μέσῳ κείμενα καταλαμβάνουσι τὴν θέσιν ἔνθα συνήθως τίθεται τὸ ὄνομα καὶ ὁ ἀριθμὸς τῆς *ἰνδικτιῶνος*, ἧς προφανῶς παρεγνώρισεν ὁ σχεδιογράφος τοῦ κ. Wood τὴν ἰδιάζουσαν σημειογραφίαν.

Κατὰ ταῦτα ἡ πλὰξ ἐπέκειτο ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ δομεστίκου τῶν ψαλτῶν τοῦ Θεολόγου, ὀνομαζομένου Θεοδώρου, θανόντος δὲ ἡμέραν τινὰ τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους 6630 ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἤτοι τοῦ 1022 [1]. Ὠνομάζετο δὲ παρὰ τοῖς βυζαντίνοις *δομέστικος τῶν ψαλτῶν* ὁ παρὰ τοῖς ἔπειτα Ἕλλησι καὶ σήμερον καλούμενος πρωτοψάλτης, ἀλλὰ μετὰ τῆς ὑπουργίας ταύτης συνεδέετο παρ' ἐκείνοις μέγα ἀξίωμα καὶ τιμὴ μείζων ἢ καθ' ἡμᾶς[2]. Ἄξιον δὲ σημειώσεως ἐν ταύτῃ τῇ ἐπιγραφῇ εἶνε καὶ τὸ σχῆμα τοῦ κεφαλαιώδους Δ, ὁμοιάζον πρὸς τὸ σύνηθες Α μὲ μόνην τὴν διαφοράν, ὅτι ἡ ἐγκαρσία διὰ μέσου γραμμὴ προβαίνει ἔξω τῶν συμπιπτόντων ἐπικλινῶν σκελῶν. Εἶνε δὲ τὸ Ⱥ τοῦτο οὐκ ἀσύνηθες ἐν τῇ παρακμαζούσῃ τῶν Βυζαντίνων μεγαλογραμμάτῳ γραφῇ, ἀπὸ τοῦ η' περίπου αἰῶνος, περιῆλθε δ' ἔπειτα κατὰ μίμησιν καὶ εἰς νεωτέρας τινὰς ἐπιγραφὰς τῶν παρελθόντων αἰώνων. Τοιοῦτον Ⱥ εὑρίσκομεν ἐν τῇ παρὰ Γρηγορίῳ τῷ Πλακεντινίῳ ἐπιγραφῇ τῆς Κρυπτοφερᾶς ἐκ τοῦ ἔτους 1132 [3]. Τοιοῦτον τὸ Ⱥ ἐν τῇ ὑπ' ἀρ. 200 βυζαντιακῇ ἐπιγραφῇ τοῦ Λούβρου, τοῦ ἔτους 1301, τῇ διὰ μικρῶν γραμμάτων ἐκδεδομένῃ ὑπὸ τοῦ Fröhner, ὡς ἐσημείωσα αὐτὸς ἰδών [4]. Τοιοῦτον τέλος ἔχει σχῆμα τὸ Ⱥ ἐπί τινων βυζαντιακῶν μολυβδοβούλλων καὶ ἔν τισι τῶν ἐπιγραφῶν τῆς ἁγιογραφίας [5].

Τοιαῦτα διὰ βραχέων τὰ κατὰ τὴν ἀξιολογωτάτην ταύτην ἐπιγραφήν, ἥτις ἔδωκε τὴν πρώτην ἀφορμὴν εἰς τὴν προκειμένην μελέτην.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ Π. ΛΑΜΠΡΟΣ.

ΕΘΙΜΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

ΕΝ ΜΕΓΙΣΤΗ (ΚΑΣΤΕΛΛΟΡΡΙΖΩ)

Περιγράφοντες τὸν παρὰ Καστελλορριζίοις γάμον παραλείπομεν πάντα τὰ ὅμοια πρὸς πολλὰς τοιαύτας περιγραφὰς γάμων διαφόρων μερῶν, καταχωρίζοντες τὰ οὐσιώδη καὶ ἰδιάζοντα παρὰ τοῖς Καστελλορριζίοις, οὐδένα περὶ τῆς προμνηστείας λόγον ποιούμενοι.

Ὁ χρόνος καθ' ὃν τελοῦνται οἱ γάμοι ἐν Καστελλορρίζῳ εἶνε ὡρισμένος· θεωρεῖται δὲ κανὼν ἀπαράβατος ὅπως τελῶνται τὸν χειμῶνα, κατὰ μῆνα

1 Ὁ Richter γράφει ἀνακριβῶς 1021.

2 Du Cange, glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis σελ. 321-322.

3 Epitome graecae palaeographiae . . . auctore r. p. D. Gregorio Placentinio. Romae. MDCCXXV. σελ. 33.

4 Musée national du Louvre. Inscriptions grecques interprétées. Paris 1873 σ. 321 κ. ε.

5 ΣΥΝΟȺΟΝ ΠΑΡΕȺΩΚΕΝ=ΣΥΝΟΔΟΝ ΠΑΡΕΔΩΚΕΝ ἀναγινώσκομεν ἐκτὸς ἄλλων ἔν τινος παλαιᾶς ἁγιογραφίας παριστώσης τὰ θαύματα τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος καὶ ἀποκειμένης ἐν τῷ πλουσίῳ γραμματείῳ τῆς ἐν Βενετίᾳ ὀρθοδόξου ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Γεωργίου.

πρὸ πάντων Ἰανουάριον, ὡς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι κατὰ τὸν Γαμηλιῶνα. Τελεῖται δὲ τὸ μυστήριον τοῦ γάμου πάντοτε ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου καὶ οὐδέποτε ἐν τῷ οἴκῳ, πλὴν τῶν ἐρχομένων εἰς δεύτερον γάμον, πάντοτε δὲ Κυριακήν.

Ἀπὸ τῆς Παρασκευῆς ἄρχονται αἱ εἰς τὸν γάμον ἐπισκέψεις τῶν συγγενῶν καὶ φίλων, ὅτε ἐκθέτουσι τὴν προῖκα τοῦ γαμβροῦ καὶ τῆς νύμφης, ὅπως βλέπωσιν αὐτὴν οἱ ἐπισκεπτόμενοι. Τὸ Σάββατον ἀπὸ πρωίας παῖδες πορεύονται εἰς τοὺς βουνοὺς καὶ συνάζουσιν εὐώδη βότανα, τινὰ τῶν ὁποίων χρησιμεύουσιν εἰς τὸ λουτρὸν τοῦ γαμβροῦ καὶ τῆς νύμφης, τινὰ δὲ ῥαίνουσιν εἰς τὸν οἶκον περὶ τὸ μεσονύκτιον, μεθ' ὃ θυμιῶσι τὴν στολὴν τοῦ γαμβροῦ καὶ τῆς νύμφης διὰ διαφόρων ἀρωματικῶν καὶ διὰ βαΐων διὰ τὴν βασκανίαν. Μετὰ ταῦτα στρώννουσι τράπεζαν ἐν ᾗ κάθηνται ὑπὲρ τοὺς τριάκοντα καὶ τρώγουσι καὶ πίνουσι μέχρι τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, ὅτε οἱ φίλοι στολίζουσι τὸν γαμβρόν.

Ἀφοῦ ὁ γαμβρὸς στολισθῇ καὶ ἔλθῃ ὁ καιρὸς τῆς εἰς τὸν ναὸν πομπῆς, στέλλει τὰς πλησιεστάτας αὐτοῦ συγγενεῖς εἰς τὸν οἶκον τῆς νύμφης μετὰ τετραχόρδου ἵνα στολίσωσιν αὐτήν, ἐνῷ αὐτὸς πορεύεται ἀργῷ βήματι εἰς τὸν ναόν. Τὴν ἐκ τῆς οἰκίας ἔξοδον τοῦ γαμβροῦ μηνύουσι πλεῖστοι πυροβολισμοί. Ἀφοῦ δὲ αἱ συγγενεῖς τοῦ γαμβροῦ φθάσωσιν εἰς τὸν οἶκον τῆς νύμφης, μετὰ τὰς εὐχὰς καὶ περιποιήσεις ἄρχονται τοῦ χοροῦ, ᾄδουσαι ἑκάστη ἀνὰ ἓν δίστιχον κατ' ἐρωτήσεις καὶ ἀποκρίσεις ἐκ μέρους τοῦ γαμβροῦ καὶ τῆς νύμφης ὡς ἀκολούθως·

Ὥρα καλή σας, ἄρχοντες, ἂν εἶνε ὁρισμός σας
νὰ 'πάρουμεν τὴν κόρην σας ἀποὺ τ' ἀρκοντικό σας.

—Καλῶς τὴς συμπεθέραις μας 'σὰν τὸν καλὸν τὸ χρόνο
'σὰν τὴν μεάλην Πασκαλιὰ, 'σὰν τὸ Χριστὸς ἀνέστη.

Ἦρθεν ἡ ὥρα ἡ καλὴ κ' ἡ 'περευλο(γ)ημένη
νὰ βάλουσιν τὴν κόρη μας ὁλόχρυσο στεφάνι.

Τὴν κόρη μας τὴν κανελλοῦ τὴν κανελλοθρεμένη
καλὰ νά την ἠγλέπετε ὡς ἦτα μαθημένη.

Ἡ κόρη 'ποῦ σᾶς δίουμεν δὲν εἶνεν ἀφ' τὴ στρᾶτα
μόν' εἶνεν ἀπ' τ' ἀγάδικα κι' ἀποὺ τὰ κουσουλᾶτα.

— Τὴν κόρην 'ποῦ μᾶς δίετε ἀποὺ τὰ κουσουλᾶτα
ἐμεῖς θὲ νά τη βάλουμε μέσα 'ς τὰ πριντσιπᾶτα.

Μαργαριτάρι στρογγυλὸ με[γ]άλο 'σὰν τὸ βρύθι
χαρὰ 'ς τὰ 'μμάτια τοῦ γαμπροῦ ποῦ διάλεξε τὴ νύφη.

Αὐτὰ τὰ σπίτια τὰ 'ψηλὰ 'ποῦ φαίνεται τὸ κάστρο
ἐμεῖς γαμπρὸς π' ἀπάρουμεν τῆς Τραμουντάνας τἄστρο.

Ἀνοίξετε τὴς Ἐκκλησιαῖς κι' ἄψετε τὴς λαμπάδες
'ποῦ θάνηβῇ[ν] ἡ νύφη μας μὲ δυὸ χρουσαῖς κουμπάραις.

Καὶ ἄλλα πολλὰ μεθ' ὃ διαλύσασαι τὸν χορὸν ἄλλαι μὲν στολίζουσι τὴν νύμφην, ἄλλαι δὲ γύρω αὐτῆς κροτοῦσαι τὰς χεῖρας ᾄδουσι τὰ ἑξῆς·

Ἔλα εὐχὴ τῆς μάνας σου, ἔλα καὶ τοῦ τσουροῦ 1 σου,
Ἔλα καὶ τοῦ προππάπου σου ἔλα καὶ τοῦ τατττᾶ 2 σου.

Ὄντα σ' ἐγέννα ἡ μάνα σου βοῦλα 3 τὰ δέντρ' ἀθθοῦσαν
καὶ τὰ πουλάκια τ' οὐρανοῦ κι' ἐκεῖνα κελαλοῦσαν.

Ἐντά τρω[γ]εν ἡ μάνα σου 'σὰν ἦταν γκαστρωμένη
κ' ἐγέννησεν τὸν ἥλιον καὶ τὴν κερὰ Σελένη. 4

Ποιᾶς μάνας γέννημάν εἶσαι τούνους 5 τσιυροῦ κλωνάρι
καὶ ποιὸς ταττᾶς σ' ἐδάφτισεν κ' ἔδωκέ σε τὴ χάρι.

Ἀφοῦ στολίσωσι τὴν νύμφην δι' ἀλλοκότων καὶ ὅλως ἰδίων παρ' αὐτοῖς ἐνδυμάτων, περὶ ὧν ἄλλοτε, σύρουσι καὶ αὐτὴν εἰς τὸν χορὸν καὶ ᾄδουσι τὸ ἑπόμενον ᾆσμα·

Ἀρχοντοποῦλλά μου χρουσῆ
ἅψε καὶ σβύσε μουναχὴ
— Πῶς ν' ἅψω σβύσω μουναχὴ
ποῦ μ' ἔχει μάνα μ' ἀκριβὴ
καὶ κύρις μου καλιούτερη,
κι' ἀφ' τὴν ἀκριβωσύνη μου
χρουσὸν κλουβὶ μ' ἐκάμασι
'ς τὴ Βενετιά μ' ἐστείλασι
. . . .

Μετὰ ταῦτα φέρουσιν αὐτὴν εἰς τὸν ναὸν, τῶν νέων ᾀδόντων καθ' ὁδὸν τὸ ἑπόμενον ᾆσμα μεγαλοφώνως καὶ δι' ἰδίου μέλους·

Φύ[γ]' ἀπού 'μπρός μου βρὲ παλληκάρι
ἀπού τὴ στράταν ποῦ θὰ διαβῶ
κι' ἄμε ν' αὔρῃς νὰ μπαλλάρῃς
πλούσιαν κόρην νὰ πᾶ ναὔρῃς νὰ πάρῃς·
ἐδῶ θὰ σὲ τὸν κάμω
τὸν ἐδικό σου γάμο,
τώρα ποὔβραμεν τὸν καιρό.

Ξαναστρέφομαι καὶ θωρῶ τη
'πάω κοντά της καὶ τῆς 'μιλῶ
καὶ τῆς λέγω σούκου 'πάνω
μή με κάμῃς τὸν ξένον ν' ἀπαιθάνω
σκλάβος σου καμμένος
βρίσκομαι γραμμένος
ἀπού τὴν τόση σου ὠμορφιά.

Πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ὑπῆρχε συνήθεια νὰ φέρωσι τὴν νύμφην εἰς τὸν ναὸν ἐσκεπασμένην διὰ χρυσοϋφάντου σκέπης ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν· ἀλλ' ἤδη

1 ὁ κύρις, γεν. τοῦ τσουροῦ = ὁ κύριος = ὁ πατήρ.
2 ταττᾶς ὁ ἀνάδοχος,
3 βοῦλα = οὖλα = ὅλα.
4 κερὰ Σελένη, ἡ Ἶρις, τὸ οὐράνιον τόξον.
5 τούνους = τίνος.

τῶν ἐθίμων τούτων τὰ πλεῖστα ἀντικαθίστανται ὑπὸ τοῦ εἰσρέοντος μονοτόνου πολιτισμοῦ. Τὴν εἰς τὸν ναὸν εἴσοδον καὶ ἔξοδον τῶν μελλονύμφων μηνύουσι πυροβολισμοί.

Μετὰ τὸ πέρας τοῦ μυστηρίου φέρει ὁ γαμβρὸς μετὰ τῶν συγγενῶν καὶ φίλων του τὴν νύμφην εἰς τὸν οἶκόν του, πρὶν δὲ εἰσέλθῃ κλείουσι τὰς θύρας λέγοντες αὐτῇ *τάξε*, ἐκείνη δὲ *τάζει*, ἤτοι ὑπόσχεται διάφορα γλυκίσματα ἢ ἐδέσματα καὶ λοιπά. Εἰσελθοῦσαν δὲ τοποθετοῦσιν εἰς τὴν γωνίαν τοῦ οἴκου (εἰς τὸ *καντοῦνι* ἐξ οὗ καὶ παροιμία αντρέπεται 'σὰ νύφη 'ς τὸ καντοῦνι), ἔνθα διανέμει τεμάχια σακχάρου. Οἱ γονεῖς καὶ φίλοι αὐτῆς δὲν ἔρχονται μετ' αὐτῆς εἰς τὸν οἶκον τοῦ γαμβροῦ, ἀλλὰ εἰς τὸν οἶκον, ἔνθα ἔγεινεν ὁ γάμος τῆς νύμφης καὶ χορεύοντες ᾄδουσι τὰ ἑπόμενα δίστιχα·

'Επῆρά μας τὴν κόρη μας κι' ἐκάβην ἡ καρδιά μας
κι' ἀπόμεινεν τὸ χαρανὶ πάνω 'ς τὴν πυροστιά μας.
'Επῆρά μας τὸν ἥλιον καὶ τὴν κερὰ Σελένη
κ' ἐπόμεινεν τὸ σπῆτί μας σὰ χώρα κουρσεμένη

καὶ ἄλλα διάφορα, δι' ὧν παριστῶσι τὴν λύπην των διότι ἔφυγεν ἡ κόρη των. 'Εν τῷ οἴκῳ τοῦ γαμβροῦ χορεύοντες ᾄδουσι τὰ ἑξῆς·

'Ελᾶτε νὰ χορέψουμε 'ς τοῦ γάμου μας τὸ σπῆτι
ὁπ' ὄχει τὸν Αὐγερινὸν καὶ τὸν 'Αποσπερίτη.

ὅτε χορεύει ὁ γαμβρὸς καὶ ἡ νύμφη·

Τί 'μόρφα ποῦ 'ταιργιάζετε τὰ δυό σας ἕνα μπόϊ
'σαν τὰ τσυπαρισσόμηλα μέσα 'ς τὸ περιβόλι.
Τ' ἀντρόγυνο ποῦ 'γείνηκε 'ς τὸν ἅγιον Κωνσταντῖνο
νά το βλοήσῃ ὁ Χριστὸς κ' ἑ Παναγιὰ τῆς Τῆνο.

ὅτε σύρει τὸν χορὸν ἄγαμος λέγουσιν·

Αὐτὸς ποῦ σύρνει τὸ χορὸ μὲ 'γειά του μὲ χαρά του
καὶ γάμος καλορρίζικος νἆνεν κι' ἀφ' τὰ 'δικά του.

Καὶ ἄλλα πολλά, ἅτινα θὰ δημοσιεύσωμεν ἄλλοτε μετὰ ἐκλογῆς δημωδῶν ᾀσμάτων. Οἱ χοροὶ καὶ τὰ ᾄσματα διαρκοῦσι μέχρι τῆς ἑσπέρας, ὁπότε λέγοντες τὸ ἑξῆς·

Χατέστε νὰ πηαίνουμε γιατί γαμπρὸς νυστάζει,
καὶ νύφ' ἀφ' τὸ καντοῦνίν της κλαίει κι' ἀναστενάζει.

ἀποχωροῦσιν ἀφίνοντες τοῦτον μὲν νυστάζοντα, ἐκείνην δὲ στενάζουσαν κατὰ τὸ δίστιχον. Πρὸ πολλῶν ἐτῶν ὁ γαμβρὸς ἐμήνυε διὰ πυροβολισμοῦ τὴν ἁγνότητα τῆς νύμφης· ἤδη τὸ ἔθιμον τοῦτο ἐπαύθη, ἀντὶ δὲ τούτου ἐπεκράτησε τὸ καὶ πολλαχοῦ τῆς ἄλλης 'Ελλάδος ἐπικρατοῦν πρὸς ἀπόδειξιν τῆς παρθενίας γνωστὸν ἔθιμον. Τὴν δ' ἐπομένην ἡμέραν Δευτέραν οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι τῶν

στεφθέντων ὑπάγουσι καὶ *ρίπτουσι χάρισμα* εἰς τὴν νύμφην. Εἶνε δὲ τοῦτο πάντοτε χρυσοῦν νόμισμα διαφόρων εἰδῶν, τὸ ὁποῖον ρίπτουσιν εἰς τὸ ποτήριον δι' οὗ κερνᾷ αὐτοὺς ἡ νύμφη. Τὰ χαρίσματα ταῦτα γράφονται, διότι ὁ γαμβρὸς εἶνε ὑπόχρεως νὰ τὰ ἀποδώσῃ εἰς τοὺς ρίψαντας ὅταν στεφθῶσιν ἂν εἶνε ἄγαμοι, ἄλλως εἰς τὸν γάμον τῶν τέκνων των.

Τὴν τετάρτην φέρουσι τὴν προῖκα τῆς νύμφης εἰς τὸν οἶκον τοῦ γαμβροῦ καὶ οὕτω λαμβάνει πέρας ἡ τελετὴ τῶν γάμων διαρκοῦσα πολλάκις μέχρι τῆς ἐπομένης Κυριακῆς.

Δ. ΣΠΥΡΙΔΗΣ.

Ο ΑΠΕΞΗΡΑΜΕΝΟΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑΡΧΗΣ

ΜΥΘΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΔΜΟΝΔΟΥ ΑΜΠΟΥ

ΙΑ' *

Ὁ συνταγματάρχης Φουγᾶς μανθάνει εἰδήσεις τινάς, αἵτινες θὰ φανῶσι παλαιαὶ εἰς τοὺς ἀναγνώστας μου.

Μεταξὺ τῶν παρόντων κατὰ τὴν σκηνὴν τῆς ἀναστάσεως τοῦ συνταγματάρχου, οὐδὲ εἷς ὑπῆρχεν ἰδὼν ποτε ἀνάστασιν νεκροῦ. Ὅθεν εὐνόητος εἶνε ἥ τε ἔκπληξις καὶ ἡ χαρὰ ἡ ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ ἐκδηλωθεῖσα. Τρὶς ἐπευφήμησαν κροτοῦντες τὰς χεῖρας καὶ πανηγυρίζοντες τὸν θρίαμβον τοῦ δόκτορος Νιμπόρ. Ἐκ τοῦ θορύβου δὲ τούτου πάντες οἱ ἐν τῇ αἰθούσῃ, ἐν τοῖς διαδρόμοις, ἐν τῇ αὐλῇ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ὁδῷ συνωθούμενοι κατενόησαν ὅτι τὸ θαῦμα ἐξετελέσθη. Παρευθὺς δὲ ἀκράτητον εἰσώρμησε τὸ πλῆθος διαρρῆξαν τὰς θύρας, καταβαλὸν πᾶν κώλυμα καὶ ἀνατρέψαν τοὺς ἐπιστήμονας πάντας, μάτην πειρωμένους νά το ἀναχαιτίσωσι.

«Μά, Κύριοι! ἀνεκραύγαζεν ὁ ἰατρὸς Νιμπόρ, θέλετε λοιπὸν νά τον θανατώσετε;»

Ἀλλὰ τίς τον ἤκουε; Τὸ ἀγριώτατον πάντων τῶν παθῶν, ἡ περιέργεια παρώξυνε τὸ πλῆθος καὶ ἕκαστος ἤθελε νὰ ἴδῃ καὶ καταπατῶν τοὺς ἄλλους. Καὶ ὁ μὲν Νιμπὸρ κατέπεσε κατὰ γῆς, ὁ δὲ κ. Ῥενάλτος καὶ ὁ υἱός του σπεύσαντες εἰς βοήθειαν τοῦ ἰατροῦ ἀνετράπησαν πεσόντες ἐπ' αὐτοῦ, ἡ δὲ κυρία Ῥενάλτου ἀνατραπεῖσα καὶ αὐτὴ κατέπεσεν ἐπὶ τῶν γονάτων τοῦ συνταγματάρχου, δεινὸν βοῶσα.

«Αἴ, αἴ! ἀνεφώνησεν ἀγρίως ὁ συνταγματάρχης, ἀνορθωθεὶς αἴφνης ὡς

* Ἰδ. σελ. 549, 643, 742, 797.

ὑπὸ ἐλατηρίου, θὰ μας πνίξουν αὐτοὶ οἱ ἀχρεῖοι ἂν δέν τους πετάξωμεν ἀπ' ἐδῶ μέσα!»

Ἡ στάσις τοῦ Φουγᾶ, ἡ λάμψις τῶν ὀφθαλμῶν καὶ μάλιστα τὸ θαυμαστὸν τῆς ἀναστάσεώς του, ἐποίησαν περὶ αὐτὸν κύκλον κενόν, ὡς ἐὰν οἱ τοῖχοι ὑπεχώρησαν ἢ οἱ περιεστῶτες εἰσῆλθον εἰς τὰ σώματα ἀλλήλων.

«Ἔξ' ἀπ' ἐδῶ ὅλοι σας!» ἀνεφώνησε διὰ φωνῆς λαμπρᾶς, ὡς ἐὰν ἀπήγγελλε στρατιωτικὸν πρόσταγμα.

Ὡς ἀπόκρισις δὲ ἀντήχησε περὶ αὐτὸν βοὴ κραυγῶν, ἐξηγήσεων, δικαιολογιῶν· ἐνόμισε δὲ ὁ συνταγματάρχης ὅτι ἤκουσε καὶ ἀπειλάς τινας. Ἁρπάξας δὲ παρευθὺς ἕδραν τινὰ ἐκεῖ πλησίον κειμένην, κραδαίνει αὐτὴν ὡς ὅπλον, ἀπωθῶν, πλήττων, ἀνατρέπων πολίτας, στρατιωτικούς, ὑπαλλήλους, ἐπιστήμονας, φίλους, περιέργους, τὸν ὑπαστυνόμον, καὶ τὸν ἀνθρώπινον τοῦτον χείμαρρον καταχέει ὅλον εἰς τὴν ὁδὸν μετὰ φοβεροῦ πατάγου. Τούτου δὲ γενομένου κλείει διὰ τοῦ μοχλοῦ τὴν θύραν καὶ ἐπανελθὼν εἰς τὸ ἐργαστήριον βλέπει τρεῖς ἄνδρας ἱσταμένους παρὰ τῇ κυρίᾳ Ῥενάλτου. Πραΰνας δὲ τὴν φωνήν του ἐρωτᾷ αὐτήν:

«Τί λέγεις, κυρά, νὰ τους πετάξωμεν καὶ τούτους τοὺς τρεῖς;

— Θεὸς φυλάξοι! τὸν ἄνδρα μου, τὸν υἱόν μου καὶ τὸν κ. Νιμπὸρ τὸν ἰατρόν, ὅστις σ' ἀνέστησε;

— Τότε λοιπόν, κυρά, ἄς ἔχουν χάριν! Ὁ Φουγᾶς οὐδέποτε παρεβίασε τοὺς νόμους τῆς εὐγνωμοσύνης καὶ τῆς ξενίας. Καὶ σύ, Ἀσκληπιέ μου, δός μοι τὴν χεῖρά σου».

Ἐν τούτῳ δὲ δέκα ἢ δώδεκα περίεργοι εἶχον ἀναρριχηθῆ ἀπὸ τοῦ πεζοδρομίου τῆς ὁδοῦ μέχρι τοῦ παραθύρου τοῦ ἐργαστηρίου. Ἰδὼν τούτους ὁ Φουγᾶς ἔσπευσε πρὸς τὸ παράθυρον καὶ ἀνοίξας αὐτὸ μεθ' ὁρμῆς, ἠνάγκασε τοὺς περιέργους νὰ πηδήσωσι μεταξὺ τοῦ ἔξω τῆς οἰκίας συνωθουμένου λαοῦ.

«Λαέ! ἀνεφώνησεν ἔπειτα, αἱματοκύλισα μίαν ἑκατοστὺν βασιβοζούκων οἱ ὁποῖοι οὔτε τὴν γυναῖκα ἐσεβάσθησαν οὔτε τὴν ἀνθρωπίνην ἀδυναμίαν. Καὶ ἂν δέν σας ἀρέσω, μὲ λέγουν συνταγματάρχην Φουγᾶν τοῦ εἰκοστοῦ τρίτου συντάγματος, καὶ ζήτω ὁ Αὐτοκράτωρ».

Μετὰ τὴν παράξενον ταύτην προσλαλιὰν ἀντήχησαν ὡς ἀπόκρισις κραυγαί, ἐπευφημίαι, γέλωτες καὶ λοιδορίαι. Ὁ δὲ Λέων σπεύσας ἐξῆλθεν εἰς τὸν λαὸν αἰτῶν συγγνώμην παρὰ τῶν ἀξίων τοιαύτης. Προσεκάλεσε δὲ φίλους τινὰς νὰ συνδειπνήσωσι τὴν ἑσπέραν μετὰ τοῦ ἀλλοκότου συνταγματάρχου, μάλιστα δὲ δὲν ἐλησμόνησε νἀποστείλῃ εἰς τὴν ἐξοχὴν ἐπίτηδες ἄνθρωπον νὰ καλέσῃ τὴν Κλημεντίναν.

Ὁ δὲ Φουγᾶς μετὰ τὴν προσλαλιάν του ἐπανῆλθε πρὸς τοὺς ξένους του ἁβρὰ βαίνων καὶ ἀλαζονευόμενος καὶ ἱππεύσας τὴν ἕδραν ἣν πρὸ μικροῦ εἶχε μεταχειρισθῆ, ἀνήγειρε τὰς ἀγκιστρώδεις ἄκρας τοῦ μύστακός του καὶ εἶπε:

«Δὲν λέγομεν καὶ τίποτε; Λοιπὸν ἤμην ἄρρωστος;

— Καὶ πολύ.

— Παραμύθια. Ἐγὼ αἰσθάνομαι τὸν ἑαυτόν μου ἀξιόλογα, καὶ πεινῶ, μάλιστα ἕως νὰ στρωθῇ ἡ τράπεζα μετὰ χαρᾶς θὰ ἔπινα ἓν ὀρεκτικόν».

Ἡ κυρία Ῥενάλτου ἐξελθοῦσα καὶ παραγγείλασά τι ἐπανῆλθε παρευθύς.

«Ἀλλ' εἴπατέ μοι λοιπὸν ποῦ εἶμαι! εἶπεν ὁ συνταγματάρχης. Ἐκ τοῦ ἐργαστηρίου τούτου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ὀργάνων ἀναγνωρίζω ὅτι ὀπαδὸς τῆς Μούσης Οὐρανίας κατοικεῖ ἐνταῦθα, ἴσως δὲ καὶ φίλος τοῦ Μέγγη καὶ Βερθολλέτου. Ἀλλ' ὅμως ἡ εἰλικρίνεια ἡ ἐπὶ τοῦ προσώπου σας ἐντετυπωμένη ἀποδεικνύει ὅτι δὲν εἶσθε γέννημα τοῦ λαχανοτόπου τούτου. Ναί, πιστεύω εἰς τοὺς παλμοὺς τῆς καρδίας μου. Φίλοι, τὴν αὐτὴν ἔχομεν πατρίδα. Καὶ μόνη ἡ συμπαθὴς ὑποδοχή σας, ἐν ἐλλείψει ἄλλων ἀποδείξεων, θά μ' ἔπειθεν ὅτι εἶσθε συμπολῖταί μου. Ποία τύχη σᾶς ἔφερεν ἐδῶ τόσον μακρὰν τοῦ πατρίου ἐδάφους; Τέκνα τῆς πατρίδος μου, ποία τρικυμία σᾶς ἔρριψεν εἰς τὴν ἄξενον ταύτην ἀκτήν;

— Ἀγαπητέ μοι συνταγματάρχα, ἀπεκρίθη ὁ Νιμπόρ, ἐὰν θέλῃς νὰ εἶσαι φρόνιμος, μὴ ἐρωτᾷς συγχρόνως πολλὰ πράγματα. Ἄφες εἰς ἡμᾶς τὴν εὐχαρίστησιν νά σε διδάξωμεν βαθμηδὸν καὶ κατὰ τάξιν, διότι πολλὰ ὑπολείπονται νὰ μάθῃς».

Ὁ συνταγματάρχης ἐκοκκίνησεν ὑπ' ὀργῆς καὶ ἀπεκρίθη μετ' ὀξύτητος.

«Ἂς λείπουν, παρακαλῶ, αἱ παρατηρήσεις καὶ δὲν περιμένω ἀπὸ σὲ νὰ...»

Ἀλλὰ σταγὼν αἵματος πεσοῦσα ἐπὶ τῆς χειρός του ἀνέκοψε τὸν ῥοῦν τῶν σκέψεών του.

«Τί εἶνε τοῦτο πάλιν; εἶπεν, αἷμα;

— Τίποτε, τίποτε, ἔγεινεν ἡ κυκλοφορία τοῦ αἵματος καὶ τὸ κομμένον σας ὠτίον . . .

— Ἀλήθεια, εἶπε φέρων τὴν χεῖρα εἰς τὸ οὖς. Ἀλλὰ ἀνάθεμά με ἂν ἐνθυμοῦμαι πότε το ἔπαθα.

— Τώρα ἐγὼ θά το δέσω ὀλίγον καὶ μετὰ δύο ἡμέρας δὲν θὰ διακρίνεται.

— Μὴ λάβῃς τὸν κόπον, ἀγαπητὲ Ἱπποκράτα, ὀλίγη πυρῖτις εἶνε *ἕνα κ' ἕνα.*

Ἀλλ' ὁ ἰατρὸς ἤρξατο ἐπιδένων τὴν πληγὴν τοῦ συνταγματάρχου διὰ τρόπου ἧττον στρατιωτικοῦ. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ εἰσῆλθεν ὁ Λέων καὶ ἰδὼν τὸν ἰατρὸν εἶπεν:

«Ἄ, ἄ, διορθόνετε τὴν ζημίαν τὴν ὁποίαν ἔκαμα.

— Στάσου νὰ ἰδῇς! ἀνεφώνησεν ὁ Φουγᾶς ἀποσπώμενος τῶν χειρῶν τοῦ ἰατροῦ καὶ δράττων τὸν Λέοντα ἀπὸ τοῦ τραχήλου. Σύ, κουζουλοχέρη, μοῦ ἔκοψες τὸ αὐτί μου;»

Ὁ Λέων ἦτο μὲν πρᾳότατος, ἀλλὰ ἔχασεν, ὡς λέγομεν, τὴν ὑπομονήν του καὶ ἀπωθήσας βιαίως τὸν συνταγματάρχην εἶπε·

«Μάλιστα, κύριε, ἐγὼ σοῦ ἔκοψα τὸ αὐτὶ καὶ ἄνευ τοῦ ἀσημάντου τού-

του δυστυχήματος σήμερον θὰ ἦσο ἓξ πόδας ὑπὸ τὴν γῆν. Ἐγώ σ' ἔσωσα τὴν ζωὴν καί σε ἠγόρασα διὰ τῶν χρημάτων μου, ἐν ᾧ δὲν ἤξιζες οὐδὲ εἰκοσιπέντε λουδοβίκεια. Ἐγὼ ἐκοπίασα τρεῖς ἡμέρας καὶ δύο νύκτας ῥίπτων ἄνθρακας ὑπὸ τὸν λέβητά σου. Ὁ πατήρ μου σ' ἔδωκε τὰ ἐνδύματα τὰ ὁποῖα τώρα φορεῖς, εἶσαι ἐν τῇ οἰκίᾳ μας, πίνεις τὸ ὀρεκτικὸν τὸ ὁποῖον σοῦ φέρει ἡ Γοθώ. Ἀλλά, πρὸς Θεοῦ σὲ παρακαλῶ, μή με λέγεις κουζουλοχέρην μὴ λέγεις κυρὰ τὴν μητέρα μου καὶ μὴ ῥίπτεις τοὺς φίλους μας εἰς τὴν ὁδὸν ὡς ἐὰν ἦσαν ἄνθρωποι τοῦ δρόμου!»

Ὁ συνταγματάρχης κατῃσχυμένος ἔτεινε τὴν χεῖρα πρὸς τὸν Λέοντα, τὸν κ. Ῥενάλτον καὶ τὸν ἰατρόν, ἐφίλησεν εὐγενῶς τὴν χεῖρα τῆς κυρίας Ῥενάλτου, κατέπιε ποτήριον οἴνου πλῆρες ῥακῆς καὶ εἶπε μετὰ φωνῆς συγκεκινημένης.

«Ἐνάρετοι κάτοικοι, λησμονήσατε τὰς παρεκτροπὰς ζωηρᾶς μὲν ἀλλὰ γενναίας ψυχῆς. Μόνη μου μέριμνα θὰ εἶνε τοῦ λοιποῦ τὸ νὰ δαμάζω τὰ πάθη μου. Ὁ νικήσας σύμπαντας τοὺς λαοὺς τῆς γῆς καλὸν εἶνε νὰ νικᾷ καὶ αὐτὸς ἑαυτόν».

Καὶ ταῦτα λέγων παρέδωκε τὸ οὖς αὐτοῦ εἰς τὸν ἰατρόν, ὅστις τὸ ἔδεσε.

«Ἀλλ' ὅμως, εἶπε, προσπαθῶν νὰ ἐνθυμηθῇ, δέν μ' ἐτουφέκισαν;

— Ὄχι.

— Καὶ δὲν ἐπάγωσα ἐν τῷ πύργῳ;

— Οὐχὶ ἐντελῶς.

— Διατί μ' ἐπῆραν τὴν στολήν μου; Ἄ, τὸ μαντεύω! εἶμαι αἰχμάλωτος

— Εἶσαι ἐλεύθερος.

— Ἐλεύθερος! ζήτω λοιπὸν ὁ αὐτοκράτωρ. Ἀλλ' ἂς μὴ χάνωμεν λοιπὸν καιρόν! Πόσον ἀπέχει ἡ Δανσίκη;

— Εἶνε πολὺ μακρὰν ἀπ' ἐδῶ.

— Καὶ πῶς το λέγετε τοῦτο ἐδῶ τὸ χάλασμα;

— Φονταινεβλώ.

— Φονταινεβλώ; Γαλλία;

— Βέβαια. Ἐν ᾧ ἐμέλλομεν νά σου παρουσιάσωμεν τὸν ἔπαρχόν μας σὺ τὸν ἔρριψες εἰς τὴν ὁδόν.

— Ἄ, ναί, εἶδες σπουδαῖον ὑποκείμενον! Τί ἔπαρχον καὶ ξέπαρχον; Ἐγὼ ἔχω ἐντολὴν τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς τὸν στρατηγὸν Ῥὰπ καὶ πρέπει σήμερον εὐθὺς νἀπέλθω εἰς Δανσίκην. Κύριος οἶδεν ἂν θὰ προφθάσω ἐν καιρῷ!

— Συνταγματάρχα μου, θὰ φθάσῃς πάρα πολὺ ἀργά, διότι ἡ Δανσίκη παρεδόθη.

— Ἀδύνατον. Καὶ πότε;

— Πρὸ ἓξ καὶ τεσσαράκοντα ἐτῶν.

— Ὕπαγε ὀπίσω μου Σατανᾶ! Ἂς λείπουν, παρακαλῶ, τὰ σκώμματα διότι . . .»

Ὁ κ. Νιμπὸρ ἔδωκεν αὐτῷ ἡμερολόγιόν τι λέγων :

«Ἰδὲ καὶ μόνος σου! Σήμερον εἶνε 17 Αὐγούστου 1859, ἐκοιμήθης δὲ ἐν τῷ πύργῳ Λίμπενφελδ τὴν 11 Νοεμβρίου 1813, ὥστε ὁ κόσμος βαδίζει ἄνευ σοῦ ἓξ καὶ τεσσαράκοντα ἔτη.

— Εἰκοσιτέσσαρα καὶ τεσσαράκοντα ἕξ, ἀλλὰ τότε λοιπὸν πρέπει, κατὰ τὸ λέγειν σας, νὰ εἶμαι ἑβδομηκοντούτης.

— Ἀλλ' ἡ ζωηρότης σου ἀποδεικνύει ὅτι ἐξακολουθεῖς ὢν εἰκοσιτεσσάρων ἐτῶν».

Ὑψώσας δὲ τοὺς ὤμους ἔσχισε τὸ ἡμερολόγιον καὶ πλήττων διὰ τοῦ ποδὸς τὸ ἔδαφος εἶπε :

«Τὸ ἡμερολόγιόν σας, κύριοί μου, εἶνε πλαστογραφημένον».

Ὁ κ. Ῥενάλτος δραμὼν εἰς τὴν βιβλιοθήκην του ἐπανῆλθε φέρων ἡμίσειαν δωδεκάδα τόμων καὶ ἔδειξεν εἰς τὸν συνταγματάρχην τὰ ἔτη τῆς ἐκδόσεώς των 1826, 1838, 1847, 1858.

«Συγγνώμην, εἶπεν ὁ Φουγᾶς κρύπτων τὸ πρόσωπον διὰ τῶν χειρῶν. Πρωτοφανὲς καὶ τοῦτο πάλιν! Δὲν πιστεύω νὰ ἐδοκίμασεν ἄνθρωπος τὴν σημερινήν μου ἀγωνίαν. Εἶμαι ἑβδομηκοντούτης!»

Ἡ κ. Ῥενάλτου ἐξελθοῦσα ἐκόμισεν ἐκ τοῦ λουτροῦ κάτοπτρον καί τὸ ἔδωκεν εἰς τὸν συνταγματάρχην λέγουσα :

«Κυττάξατε τὸ πρόσωπόν σας».

Ἐν ᾧ δὲ εἶχεν ἀνὰ χεῖρας τὸ κάτοπτρον καὶ προσεπάθει νὰ ἀναγνωρίσῃ αὐτὸς ἑαυτόν, εἰσῆλθεν εἰς τὴν αὐλὴν τῆς οἰκίας παῖς ἔχων ὄργανον καὶ παίζων τὸ ᾆσμα τῆς εἰς Συρίαν ἐκστρατείας τῶν γάλλων.

Ὁ Φουγᾶς παρευθὺς ἔρριψε κατὰ γῆς τὸ κάτοπτρον ἀνακράξας :

«Τί κάθεσθε καί με λέγετε τόσην ὥραν! Ἐγὼ ἀκούω τὸ ᾆσμα τῆς βασιλίσσης Ὀρτησίας!»

Ἀλλ' ὁ κ. Ῥενάλτος τῷ ἐξήγησε μεθ' ὑπομονῆς συλλέγων ἅμα καὶ τὰ συντρίμματα τοῦ κατόπτρου, ὅτι τὸ ᾆσμα τῆς βασιλίσσης Ὀρτησίας ἐγένετο ἐθνικὸν ᾆσμα καὶ ἐπίσημον μάλιστα, ὅτι αἱ μουσικαὶ τῶν συνταγμάτων ἐπαιάνιζον τὴν γλυκεῖαν ταύτην μελῳδίαν ἀντὶ τῆς ἀγρίας Μασσαλιώτιδος, καὶ ὅτι οἱ ἡμέτεροι στρατιῶται πρᾶγμα παράδοξον! δὲν ἐμάχοντο ἕνεκα τούτου χειρότερον. Ἀλλ' ὁ συνταγματάρχης ἀνοίξας ἤδη τὸ παράθυρον ἐφώνει πρὸς τὸν ἐκ Σαβοΐας μικρὸν μουσουργόν :

«Αἴ, καλὸ παιδί! Ἓν ναπολεόνι, ἂν μ' εἴπῃς τί ἔτος ἀναπνέω!»

Ὁ μικρὸς μουσουργὸς ἤρξατο χορεύων ἐλαφρότατα καὶ περιστρέφων τὸν μουσικὸν μῦλόν του.

«Κύτταξέ τον ἐκεῖ 'ποῦ δὲν ἀκούει!»

Ὁ παῖς ἐφαίνετο ὡς μὴ ἐννοῶν τὴν ἐρώτησιν τοῦ συνταγματάρχου καὶ ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ πεντάλεπτον.

«Μίαν πεντάραν!»

— Βρὲ τί κάθεσαι καί μου ψάλλεις; τί πεντάρα, ἓν ναπολεόνι θά σου ὤσω ἂν μ' εἰπῇς τί ἔτος ἔχομεν.

Ὁ παῖς ἐξηκολούθει γελῶν.

«Ἀκούεις; καὶ ἂν δέν μού το εἰπῇς γρήγορα θά σου κόψω ταὐτιά».

Ὁ παῖς *τὰ ἐχρειάσθη* κατὰ τὸ δὴ λεγόμενον καὶ ἀπῆλθε δρομαίως, ἀλλ' ἐν τῷ τρέχειν ἐνθυμηθείς, φαίνεται, ὅτι οὐδὲν ἀποκτᾶται ἄνευ κόπων καὶ κινδύνων ἐπανῆλθε καὶ διὰ φωνῆς γλυκυτάτης καὶ αἱμύλης:

«Κύριε, ἀνεφώνησεν, ἔχομεν χίλια ὀκτακόσια πενῆντα ἐννέα.

— Καλά, εἶπεν ὁ Φουγᾶς, ἀναζητῶν ἐν τοῖς θυλακίοις του τὸ εἰς τὸν παῖδα ὑποσχεθὲν ναπολεόνιον. Ἀλλὰ τὰ θυλάκια ἦσαν κενά. Τὴν ἀμηχανίαν τοῦ συνταγματάρχου ἰδὼν ὁ Λέων ἔρριψεν εἰς τὴν αὐλὴν εἴκοσι φράγκα. Πρὶν ἢ δὲ κλείσῃ τὸ παράθυρον, ἔδειξε διὰ τοῦ δακτύλου τὴν ἀντικρὺ κομψοτάτην οἰκίαν πρὸ μικροῦ ᾠκοδομημένην, ἐφ' ἧς ὑπῆρχεν ἐπιγραφὴ μεγάλοις γράμμασιν:

ΩΔΡΕΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ

ΑΩΝΘ'

σαφέστατα δηλοῦσα τὸ ἔτος καὶ ἄνευ δαπάνης εἴκοσι φράγκων.

Ὁ Φουγᾶς ἀναγνοὺς τὴν ἐπιγραφὴν ἔσφιγξε τὴν χεῖρα τοῦ Λέοντος τρόπον τινὰ αἰσχυνόμενος καὶ εἶπε:

«Φίλε, οὐδέποτε θὰ λησμονήσω ὅτι ἡ ἐμπιστοσύνη εἶνε τὸ πρώτιστον καθῆκον τῆς πρὸς τὴν εὐεργεσίαν εὐγνωμοσύνης. Ἀλλ' εἰπέ μοι περὶ τῆς πατρίδος! Πατῶ τὸ ἱερὸν ἔδαφος αὐτῆς καὶ ὅμως δὲν εἰξεύρω τὰ κατ' αὐτήν. Ἡ Γαλλία εἶνε πάντοτε ἡ βασίλισσα τοῦ κόσμου, δὲν εἶν' ἀλήθεια;

— Βεβαίως, ἀπεκρίθη ὁ Λέων.

— Πῶς ἔχει ὁ αὐτοκράτωρ;

— Πολὺ καλά.

— Καὶ ἡ αὐτοκράτειρα;

— Κάλλιστα.

— Καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Ῥώμης;

— Ὁ διάδοχος; εἶνε παιδίον εὐμορφότατον.

— Πῶς! παιδίον! Καὶ ἔπειτα ἔχεις πρόσωπον καί μοι λέγεις ὅτι ἔχομεν 1859!»

Ὁ ἰατρὸς Νιμπὸρ ὑπολαβὼν ἐξήγησε διὰ βραχέων ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γαλλίας ἦτο οὐχὶ Ναπολέων ὁ Α', ἀλλὰ Ναπολέων ὁ Γ'.

«Ἀλλὰ τότε λοιπόν, ἀνεφώνησεν ὁ Φουγᾶς, ὁ αὐτοκράτωρ μου ἀπέθανε!

— Μάλιστα.

— Τῶν ἀδυνάτων! Ὅ τι ἄλλο θέλετε λέγετέ μου, τοῦτο μόνον μή μου λέγετε! Ὁ αὐτοκράτωρ μου εἶνε ἀθάνατος».

Ὁ ἰατρὸς καὶ οἱ Ῥενάλτοι καί τοι δὲν ἦσαν ἱστορικοὶ ἐξ ἐπαγγέλματος ἠναγκάσθησαν ὅμως νά τῳ διηγηθῶσιν ἐν συνόψει τὴν ἱστορίαν τοῦ καθ' ἡμᾶς

αἰῶνος. Ἔδειξαν εἰς αὐτὸν μέγα βιβλίον γεγραμμένον ὑπὸ Δενορβένου καὶ κοσμημένον διὰ λαμπρῶν εἰκόνων ὑπὸ Ῥαφφέτου. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐδίσταζεν ὁ συνταγματάρχης καὶ δὲν ἤθελε νὰ πιστεύσῃ. Κατὰ πᾶσαν δὲ στιγμὴν ἀνεφώνει: «Ἀδύνατον! Δὲν εἶνε ἱστορία τὸ βιβλίον τοῦτο, εἶνε μυθιστόρημα καί την ἔγραψαν ἐπίτηδες διὰ νὰ κάμνουν τοὺς στρατιώτας νὰ κλαίουν!»

Ἔπρεπεν ὄντως ὁ νέος οὗτος νὰ εἶνε φύσεως γενναίας καὶ ἰσχυρᾶς, διότι ἐν διαστήματι τεσσαράκοντα λεπτῶν τῆς ὥρας ἔμαθεν ἁπάσας τὰς συμφοράς, ἃς ἡ τύχη διεσκόρπισεν εἰς δεκαοκταετίαν ὅλην ἀπὸ τῆς πρώτης παραιτήσεως τοῦ Βοναπάρτου μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως τῆς Ῥώμης. Ἦτον εὐτυχὴς τῶν παλαιῶν συστρατιωτῶν του, ἀλλεπαλλήλους ἐλάμβανε τὰς πληγὰς ταύτας, αἵτινες τὸ αὐτὸ μέρος τῆς καρδίας του πᾶσαι ἔπληττον. Ὑπῆρχε δὲ φόβος μὴ ὁ τάλας Φουγᾶς ἀποθάνῃ ὑπὸ τῆς συγκινήσεως ἐν τῇ πρώτῃ ὥρᾳ τῆς ζωῆς του. Ἀλλ' ὁ διαβολάνθρωπος οὗτος ἐκάμπτετο καὶ ἀνεπήδα ὡς ἐλατήριον. Ἀνεφώνησεν ὑπὸ θαυμασμοῦ ἀκούων τὰς ἐνδόξους μάχας τῆς Γαλλίας, ἐβρυχήθη ὑπὸ λύπης παρασταθεὶς κατὰ τὸν ἐν Φονταινεβλῷ ἀποχαιρετισμὸν τοῦ Ναπολέοντος καὶ τῆς γηραιᾶς αὐτοῦ φρουρᾶς. Ἡ ἐκ τῆς Ἔλβας ἐπάνοδος τοῦ Ναπολέοντος ἐφώτισε τὸ εὔμορφον καὶ εὐγενὲς πρόσωπόν του, ἡ καρδία του ἔδραμεν εἰς Οὐατερλῶ μετὰ τοῦ τελευταίου στρατοῦ τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ συνετρίβη ἐκεῖ. Ἔπειτα δὲ συστέλλων τὰς πυγμὰς ἐγόγγυζεν: «Ἐὰν ἐγὼ ἤμην ἐκεῖ ὁδηγῶν τὸ εἰκοστὸν τρίτον, θὰ ἔβλεπεν ὁ Βλύχερ καὶ ὁ Οὐέλιγκτων». Ἡ εἰσβολή, ἡ λευκὴ σημαία, τὸ ἐν Ἁγίᾳ Ἑλένῃ μαρτύριον, ἡ τοῦ 1815 ἐν Εὐρώπῃ τρομοκρατία, ὁ φόνος τοῦ Μυράτου, ἐκείνου τοῦ θεοῦ τοῦ ἱππικοῦ, ὁ θάνατος τοῦ Νέυ καὶ ἑτέρων γενναιοψύχων ἀνδρῶν, οὓς πάντας εἶχε γνωρίσει, θαυμάσει καὶ ἀγαπήσει, ταῦτα πάντα ἀκούων κατελήφθη μὲν ὑπὸ λυσσώδους ὀργῆς, ἀλλὰ δὲν κατεβλήθη. Ἀκούων δὲ τὰ κατὰ τὸν θάνατον τοῦ Ναπολέοντος, ὤμνυεν ὅτι θὰ φάγῃ τὴν καρδίαν τῆς Ἀγγλίας· ἡ δὲ βραδεῖα ἀγωνία τοῦ ὠχροῦ καὶ θελκτικοῦ διαδόχου τὸν ἠρέθισε τοσοῦτον, ὥστε τῷ ἦλθεν ὄρεξις νὰ χύσῃ τὰ ἔντερα τῆς Αὐστρίας. Λήξαντος δὲ τοῦ δράματος καὶ τῆς αὐλαίας καταπετασθείσης ἐπὶ τῆς ἐν Αὐστρίᾳ Καλλιρρόης (Schönbrunn), ἐσπόγγισε τὰ δάκρυά του καὶ εἶπε: «Καλά, μίαν στιγμὴν ἔζησα ὁλόκληρον ζωήν. Τώρα δείξατέ μοι τὸν χάρτην τῆς Γαλλίας!»

Ὁ Λέων ἤρξατο φυλλολογῶν ἄτλαντά τινα, ἐν ᾧ ὁ κ. Ῥενάλτος προσεπάθει νὰ διηγηθῇ ἐν συνόψει τὴν ἱστορίαν τῆς Παλινορθώσεως καὶ τῆς μοναρχίας τοῦ 1830. Ἀλλ' ὁ νοῦς τοῦ Φουγᾶ ἐπλανᾶτο ἀλλοῦ.

Ὅτε δὲ ἔθηκαν ὑπ' ὄψιν του τὸν χάρτην, πρῶτον μὲν ἀνεφώνησε μετ' ἀρρήτου περιφρονήσεως: «Αὐτὴ εἶν' ἡ Γαλλία!», ἀλλὰ παρευθὺς δύο δάκρυα ἀγάπης διαφυγόντα τοὺς ὀφθαλμούς του καθύγραναν τὴν Ἀρδέχην καὶ τὴν Γιρόνδην. Ἐφίλησε τὸν χάρτην καὶ μετὰ συγκινήσεως ἥτις μετεδόθη καὶ εἰς πάντας τοὺς παρόντας, εἶπε;

α«Ἥμαρτον, ἀγαπητή μου γραῖα, ὑβρίσας εἰς τὴν συμφοράν σου. Οἱ ἄθλιοι ἶνοι τοὺς ὁποίους πανταχοῦ κατετροπώσαμεν, ὠφελήθησαν ἐκ τοῦ ὕπνου μου ι κατέφαγαν τὰ ὅριά σου. Ἀλλὰ εἴτε μικρὰ εἴτε μεγάλη, εἴτε πτωχὴ ε πλουσία, σὺ εἶσαι ἡ μήτηρ μου,καὶ σὲ ἀγαπῶ ὡς φιλόστοργος υἱός. Ἰδοὺ Κορσικὴ ἡ γεννήσασα τὸν γίγαντα τοῦ αἰῶνος, ἰδοὺ ἡ Θόλωσα ὅπου ἐγεν-θην, ἰδοὺ ἡ Νανσὴ ὅπου πρῶτον ᾐσθάνθην πάλλουσαν τὴν καρδίαν μου καὶ ου ἐκείνη τὴν ὁποίαν ὠνόμαζον Αἴγλην μου μὲ περιμένει ἴσως. Πατρίς μου! εις ναὸν ἐν τῇ καρδίᾳ μου! Ὁ βραχίων οὗτος ἀνήκει εἰς σέ. Πάντοτε θὰ εὕρῃς ἕτοιμον νὰ χύσω μέχρι τελευταίας ῥανίδος τὸ αἷμά μου πρὸς ὑπεράσπισίν σου καὶ ἐκδίκησιν!»

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Τὸν λήξαντα μῆνα ἐγένοντο δύο τακτικαὶ συνεδρίαι καὶ πέντε ἀναγνώσματα τὰ ἑξῆς·

Π. Βεργωτῆς ἀντεπιστέλλον μέλος, παρεπιδημῶν ἐνταῦθα, ἀνέγνω διατριβὴν ἐπιγραφομένην *ὁ κόσμος τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης*,

Ἰγνάτιος Μοσχάκης τακτικὸν μέλος, *περὶ ὑλισμοῦ*.

Ἀχιλλεὺς Παράσχος τακτ. μέλος ᾄσματα τοῦ ἀνεκδότου αὐτοῦ ποιήματος *ἐπιορκία*.

Νεοκλῆς Καζάζης τακτ. μέλος, *σκέψεις περὶ τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Μακιαβέλη*.

Κωνσταντῖνος Βάμβας τακτ. μέλος, *περὶ τῆς Ἀλβανικῆς γλώσσης*.

Τὴν 8 Νοεμβρίου ἤρξαντο τακτικῶς τὰ ἑσπερινὰ δημόσια μαθήματα συμφώνως πρὸς τὸ ἐκδοθὲν πρόγραμμα, τὴν δὲ 16 αἱ *ἐπιστημονικαὶ ἑσπερίδες* ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀ. Χρηστομάνου.

Τῶν φοιτώντων εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς ἑσπερίδας δηλωσάντων ὅτι ἐπιθυμοῦσιν ὅπως αὗται γείνωσιν ἑβδομαδιαῖαι, ὁ Σύλλογος παρεδέξατο τὴν αἴτησιν, ἀποφασίσας ταὐτοχρόνως ἵνα αἱ τακτικαὶ αὐτοῦ συνεδρίαι γίνωνται τοῦ λοιποῦ τὴν Τετάρτην κατὰ δεκαπενθημερίαν.

Ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς εὐηρεστήθη νὰ ἀναλάβῃ εἰς βάρος τοῦ ἀνακτορικοῦ ταμείου τὴν χορηγίαν φαρμάκων εἰς τοὺς ἀσθενοῦντας μαθητὰς τῆς ἐν Ἀθήναις Σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων.

Ἀνεγνώσθη ἡ ἔκθεσις τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς τῆς σχολῆς Καλαμῶν, καθ' ἣν τὰ τῆς αὐτόθι σχολῆς διατελοῦσιν ἐν τάξει καὶ ἀκριβείᾳ, ἐφ' ᾧ ὁ Σύλλογος ἐξέφρασε τὰς εὐχαριστίας αὐτοῦ.

Ὁ Σύλλογος ἐνέκρινε τὴν αἴτησιν τῆς ἐν Σύρῳ κοσμητείας τῆς Σχολῆς τῶν

ἀπόρων παίδων ὅπως ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτῆς συγκροτηθῇ θίασος ὀργανικῆς μουσικῆς.

Βαρὺ δυστύχημα ἔπληξε τὸν Σύλλογον ἀποθανόντος τοῦ Ἀριστείδου Α. Ρ. Ῥαγκαβῆ μέλους τακτικοῦ καὶ ταμίου τῆς ἐν Ἀθήναις Σχολῆς. Τὴν κηδείαν του παρηκολούθησαν πενθοῦντα τὰ μέλη τοῦ Συλλόγου καὶ οἱ μαθηταὶ τῆς Σχολῆς, οἵτινες καὶ κατέθηκαν στέφανον ἐπὶ τοῦ φερέτρου, ἐντολῇ δὲ τῆς κοσμητείας τῆς Σχολῆς ὁ ἔφορος αὐτῆς κ. Ἀ. Διομήδης Κυριακὸς προσεφώνησε τὸν νεκρὸν κατατιθέμενον ἐν τῷ τάφῳ. Ὁ Σύλλογος καὶ ἡ Σχολὴ ἀπέστειλαν συλλυπητήρια πρὸς τὴν ἀτυχῆ χήραν ψηφισάμενοι ὅπως ἡ εἰκὼν τοῦ συναδέλφου ἀναρτηθῇ ἐν ταῖς αἰθούσαις τῶν συνεδριῶν καὶ τῶν μαθημάτων.

Ἐξελέχθη ταμίας τῆς Σχολῆς ἀντὶ τοῦ ἀποβιώσαντοι συναδέλφου ὁ κ. Γεώργιος Δουρούτης, κοσμήτωρ δ' ὁ κ. Κωνσταντῖνος Βάμβας.

Ἐξελέχθησαν μέλη τακτικὰ ἐνεργὰ οἱ κκ. Φρειδερῖκος Φράγκ, Γεώργιος Βικέλας, Θεμιστοκλῆς Μιχαλόπουλος, Κυριακούλης Μαυρομιχάλης, Ε. Ὀδεὺς Johnstone Cownie. Τακτικὰ πάρεδρα οἱ κκ. Δημήτριος Σκυλίτσης καὶ Ξενοφῶν Κυριαζῆς. Ἐπίτιμον ὁ κ. Τερέντιος Μαμιάνης ἐν Ῥώμῃ. Ἀντεπιστέλλοντα οἱ κκ. Ἀλέξανδρος Φωκᾶς καὶ Κωνσταντῖνος Ἀποστολίδης ἐν Σέρραις, Κωνσταντῖνος Ἀποστολίδης καὶ Βασίλειος Παπαϊωαννίδης ἐν Μηλοβίστα τῆς Μακεδονίας καὶ Νικόλαος Καραπάντσιος ἐν Ῥέσνῃ ὡσαύτως.

ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ Α. Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗΣ

Ὁ Ἀριστείδης Ῥαγκαβῆς υἱὸς τοῦ ἐν Βερολίνῳ πρεσβευτοῦ τῆς Ἑλλάδος κ. Ἀλ. Ῥ. Ῥαγκαβῆ ἐγεννήθη τῷ 1847 ἐν Ἀθήναις ἔνθα καὶ ἀπέθανε τῇ α' Νοεμβρίου 1878. Διατελῶν μέλος τοῦ Συλλόγου ἀπὸ τοῦ 1875, ἐγένετο καὶ ἀντιπρόεδρος αὐτοῦ καὶ ταμίας τῆς ἐν Ἀθήναις Σχολῆς τῶν Ἀπόρων Παίδων.

Μέχρι τοῦ δεκάτου τετάρτου ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτοῦ διέμενεν ἐν Ἀθήναις σπουδάζων, μετὰ δὲ ταῦτα ἀπελθὼν εἰς Γερμανίαν καὶ καταταχθεὶς εἰς τὴν στρατιωτικὴν τοῦ Βερολίνου σχολὴν ἀπεφοίτησε τῷ 1866 τυχὼν κατὰ τὰς ἐξετάσεις τοῦ βαθμοῦ ἄριστα. Τότε ἀκριβῶς ἐξερράγη ὁ μεταξὺ Πρωσσίας καὶ Αὐστρίας πόλεμος, καὶ ὁ Ἀριστείδης ἀνθυπασπιστὴς τοῦ μηχανικοῦ, ἐτίμησε τὸ Ἑλληνικὸν ὄνομα ἐν τοῖς πολεμικοῖς πεδίοις προβιβασθεὶς εἰς ἀνθυπολοχαγόν. Κατὰ τὴν ἀξιομνημόνευτον ἐν Σαδόβᾳ μάχην τὸ σύνταγμα ἐν ᾧ ὑπηρέτει ὁ Ἀριστείδης προσετάχθη νὰ καταλάβῃ διὰ πάσης θυσίας θέσιν τινὰ ὀχυράν. Τὸ σύνταγμα ἐξελθὸν ἔκ τινος δάσους ἐφώρμησε κατὰ τῆς θέσεως, ἀλλὰ τὸ αὐστριακὸν πυροβολικὸν κατεκερμάτισεν αὐτὸ τοσοῦτον, ὥστε πάντες οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ συντάγματος ἐφονεύθησαν σωθέντων τριῶν μό-

κων, τοῦ Ἀριστείδου, τοῦ λοχαγοῦ αὐτοῦ καὶ ἑτέρου τινός. Ὁ Ἀριστείδης παραλαβὼν τὸν λοχαγὸν αὐτοῦ τετραυματισμένον ὄντα ἔσωσεν αὐτόν. Μετὰ τετραετίαν ἐκραγέντος τοῦ μεταξὺ Γερμανίας καὶ Γαλλίας πολέμου συνεπολέμησε μετὰ τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ διακριθεὶς ἐν τῇ πολιορκίᾳ τοῦ Μὲτς καὶ τῇ τῶν Παρισίων καὶ προβιβασθεὶς εἰς ὑπολοχαγόν. Ἀλλ' ἕνεκα τῶν κακουχιῶν τοῦ πολέμου παθὼν τὴν ὑγίειαν παρῃτήθη τοῦ βαθμοῦ του καὶ ἐλθὼν εἰς Ἑλλάδα κατετάχθη εἰς τὸν Ἑλληνικὸν στρατὸν κατὰ τὸν νόμον ὡς ἀνθυπολοχαγός, εἰς τὸ σῶμα τῶν Σκαπανέων, ἀλλὰ καὶ αὖθις ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ δεινωθείσης τῆς ὑγιείας αὐτοῦ. Κατὰ τὸν χρόνον δὲ τοῦτον ὁ Ἀριστείδης συνειργάσθη μετὰ τῆς ἐνταῦθα Γερμανικῆς Σχολῆς εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ χάρτου τῆς Ἀττικῆς κατὰ σύστασιν τοῦ Γερμανικοῦ ἐπιτελείου, διὸ ἡ Γερμανικὴ Κυβέρνησις ἐτίμησεν αὐτὸν διὰ τοῦ παρασήμου τοῦ σιδηροῦ Σταυροῦ. Ἐξέδοτο δὲ καὶ φυλλάδιον περὶ ὀργανισμοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ κατὰ τὸ πρωσσικὸν σύστημα μετά τινων ἀναγκαίων μεταρρυθμίσεων. Ἀδιαλείπτως δὲ μέχρι τῆς ὑστάτης αὐτοῦ πνοῆς κατεγίνετο σπουδάζων περὶ στρατιωτικὰ ζητήματα καὶ ἐργαζόμενος ὑπὲρ τοῦ Συλλόγου ὑφ' οὗ καὶ ἀντιπρόεδρος αὐτοῦ, ὡς προερρήθη, ἐξελέχθη καὶ ταμίας τῆς Σχολῆς τῶν Ἀπόρων Παίδων. Ὁ Ἀριστείδης Ῥαγκαβῆς κατέλιπεν ἀτυχῆ χήραν τὸ γένος Σπ. Βαλτατζῆ καὶ δύο θυγάτρια.

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ.— Αἱ ἐν τῷ Ῥωσικῷ Καυκάσῳ ἐκδιδόμεναι Ἀρμενικαὶ ἐφημερίδες ἀγγέλλουσιν ὅτι οἱ Ἀρμένιοι συνέλλεξαν 70,000 ῥουβλ. ὅπως ἱδρύσωσιν ἔν τινι τῶν Ἀρμενικῶν ἐπαρχιῶν τῆς Τουρκίας *Ἀκαδήμειαν*· ὡσαύτως ἀθροίζουσι κεφάλαιον πρὸς ἔκδοσιν ἀρμενικῶν βιβλίων.

— Κατά τινα τῶν τελευταίων συνεδριάσεων τῆς ἐν Πετρουπόλει ἑδρευούσης *φιλολογικῆς ἑταιρείας* ("Ομπσεστβο λιουμπίτελεϊ πήσμενοστι) ἐγένετο γνωστὸν ὅτι τὸ ἱστορικὸν τμῆμα τῆς ἑταιρείας ταύτης ἐπελάβετο τῆς ἐκδόσεως χειρογράφου ἐπιγραφομένου *Χρονογράφος Γεωργίου τοῦ Ἁμαρτωλοῦ* τῆς ΙΔ' ἑκατονταετηρίδος γεγραμμένου σερβιστί. Ἐν τῷ χειρογράφῳ τούτῳ εὑρισκομένῳ ἐν τῇ ἐν Μόσχᾳ Συνοδικῇ Βιβλιοθήκῃ περιέχεται ἡ σλαβικὴ μετάφρασις τῆς χρονογραφίας τοῦ Ἁμαρτωλοῦ ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ χειρογράφου ἐπὶ περγαμηνῆς τῆς ΙΒ' ἑκατονταετηρίδος. Ἡ γλῶσσα τῆς μεταφράσεως εἶνε ἀρχαιοτάτη· μετὰ τὸ τέλος τοῦ χρονογράφου ἕπεται ἡ ἀφήγησις τοῦ μοναχοῦ Γεωργίου (Georgii monachi vitae imperatorum recentiorum), ἡ ἐκτυπωθεῖσα ἐν Παρισίοις καὶ ἀναδημοσιευθεῖσα ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν Βυζαντίνων τῆς Βόννης.

— Κατ' αὐτὰς ἐν Πετρουπόλει ἤρξατο ἡ ἔκδοσις Ἀφγανιστανορρωσικοῦ λεξικοῦ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Σταρτζέβσκιν. Αἱ ἀφγανιστατικαὶ λέξεις εἶνε γεγραμμέναι διὰ στοιχείων ῥωσικῶν. Τὸ ὅλον σύγγραμμα θὰ σύγκηται ἐξ εἴκοσι τυπογραφικῶν φύλλων περιέχον καὶ γραμματικὴν τῆς ἀφγανιστανικῆς γλώσσης.

— Ἐν Ὀδησσῷ ἡ ῥωσικὴ κυβέρνησις προτίθεται νὰ ἱδρύσῃ δύο διαγωνισμοὺς κατ' ἔτος ὁρίζουσα γέρας 500 ῥουβλίων εἰς ἐκείνους ἀποκλειστικῶς τοὺς διδασκάλους τῶν γυμνασίων οἵτινες θέλουσιν ὑποβάλει τὸ καλλίτερον σύγγραμμα συνιστάμενον α') ἐκ σημειώσεων εἰς τὰ συγγράμματα τῶν ἐγκριτοτέρων ἀρχαίων κλασσικῶν συγγραφέων, πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τῶν γυμνασίων ἢ β') ἐκ μεταφράσεων τῶν καλλιτέρων ῥώσων συγγραφέων εἰς τὴν λατινικὴν καὶ ἀρχαίαν ἑλληνικήν. Κ. Α. Π.

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

1878 ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ (Ε. Ν.)

Βαρόμετρον			*Θερμόμετρον έκ.*		
Μέση	θλῖψις 749,05 χμ.		Μέση θερμοκρασία	28,53	
Μεγίστη	» 752,96	(τὴν 29ην)	Μεγίστη »	36,9	(τὴν 31ην)
Ἐλαχίστη	» 738,68	(τὴν 1ην)	Ἐλαχίστη »	19,4	(τὴν 3ην)

Ἡμέραι βροχῆς 2 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 4,32 χμ.), ἀστραπῶν 2, βροντῶν 2. Ἄνεμοι ἔπνευσαν κατὰ 18 ἡμέρας ΝΔ, 1Δ, 10ΒΑ, 1ΝΑ, 1Ν.

1878 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ (Ε. Ν.)

Βαρόμετρον			*Θερμόμετρον έκ.*		
Μέση	θλῖψις 750,48 χμ.		Μέση θερμοκρασία	25,54	
Μεγίστη	» 755,14	(τὴν 30ην)	Μεγίστη »	37,2	(τὴν 1ην)
Ἐλαχίστη	» 744,93	(τὴν 3ην)	Ἐλαχίστη »	14,6	(τὴν 19ην)

Ἡμέραι βροχῆς 4 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 19,50 χμ.), ἀστραπῶν 4, βροντῶν 1. Ἄνεμοι ἔπνευσαν κατὰ 12 ἡμέρας ΝΔ, 17ΒΑ, 1Α.

1878 ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ (Ε. Ν.)

Βαρόμετρον			*Θερμόμετρον έκ.*		
Μέση	θλῖψις 754,60 χμ.		Μέση θερμοκρασία	21,02	
Μεγίστη	» 758,58	(τὴν 14ην)	Μεγίστη »	27,4	(τὴν 21ην)
Ἐλαχίστη	» 750,63	(τὴν 23ην)	Ἐλαχίστη »	12,0	(τὴν 14ην)

Ἡμέραι βροχῆς 2 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατης 1,54 χμ.), ὁμίχλης 1 (ποσὸν τοῦ ὕδατος 0,30 χμ.), ἀστραπῶν 1, βροντῶν 1. Ἄνεμοι ἔπνευσαν κατὰ 20 ἡμέρας ΝΔ, 9Β, 2Ν.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΩΝ

ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

ΕΝ ΤΟΙΣ ΚΑΘ ΗΜΑΣ ΧΡΟΝΟΙΣ

Δύο εἰσιτήριοι Λόγοι, ἀπαγγελθέντες ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Κ. Παπαῤῥηγοπούλου, κατὰ ὀκτώβριον τοῦ 1878.

Β' *

Ἐξ ὅσων εἴπομεν ἐν τῇ προηγουμένῃ ἀκροάσει συνάγεται, ὅτι, κατὰ τὴν ξένην ἐπιστήμην, τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος διετέλεσεν, ἐν διαστήματι ἐτῶν δισχιλίων, ἁπλοῦς δορυφόρος ἑτέρων πλανητῶν, κατὰ δὲ τὴν ἐν Ἑλλάδι πεποίθησιν, πολλάκις μὲν ἐπρωταγωνίστησεν ἐν τοῖς πράγμασι τῆς Ἀνατολῆς, ἀείποτε δὲ προέχουσάν τινα ἐπέσχεν ἐν αὐτοῖς τάξιν. Πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας ταύτης, ἐδέησε ν' ἀνοικοδομηθῇ ἐκ βάθρων τὸ οἰκοδόμημα τῆς πατρίου ἡμῶν ἱστορίας. Τίνα ἄρά γε ἐντύπωσιν ἐπροξένησεν ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ ἡ νέα αὕτη τοῦ παρελθόντος ἡμῶν παράστασις; Ἠξεύρετε ὅτι, ἵνα εὐκολυνθῇ ἡ αὐτόθι διάδοσις τῶν ἑλληνικῶν δοξασιῶν, ἐξεδόθη, περὶ φεβρουάριον τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους, γαλλιστὶ ὁ *ἐπίλογος τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους*, μετονομασθεὶς Histoire de la civilisation hellénique, depuis ses origines jusqu' à nos jours. Ἐδημοσιεύθησαν δὲ ἔκτοτε πεντήκοντα περίπου βιβλιογραφίαι, ποικίλης ἐπιστημονικῆς ἀξίας καὶ πολιτικῆς ἀποχρώσεως, αἱ πλεῖσται ὑπὸ γαλλικῶν περιοδικῶν καὶ ἐφημερίδων. Ἡ κεφαλαιώδης ἀνάλυσις τῶν κυριωτέρων ἐκ τῶν κρίσεων τούτων εἶναι οὐ μόνον περίεργος, ἀλλὰ καὶ διδακτική.

Ἐννοεῖτε ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνασπάσωμεν διὰ μιᾶς ἅπαντα τὰ φρονήματα, ὅσα, ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας καλλιεργούμενα διὰ τῆς φιλολογίας καὶ τῆς ἀνατροφῆς τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, ἔῤῥιψαν ῥίζας βαθείας εἰς τὴν διάνοιαν αὐτοῦ καὶ τὴν καρδίαν. Ὅθεν ἄπορον δὲν εἶναι ὅτι ἐπέμεινάν τινες ἀντιδοξοῦντες. Ἰδίως ἡ μερὶς τῶν κληρικῶν, ἤτοι ἡ πολιτικοθρησκευτικὴ μερὶς ἡ ἐκπροσωποῦσα τὰ συμφέροντα καὶ τὰ πάθη τῆς κληροκρατίας, ἐπανέλαβε τὰς προλήψεις καὶ προκαταλήψεις ὅσας ἐπὶ αἰῶνας δὲν ἔπαυσε διασπείρουσα κατὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὡς ἀρχαιοτάτου ἀντιπάλου τῆς παπικῆς κυριαρχίας. Διεμαρτυρήθη κατὰ τῆς γνώμης ὅτι ἡ διατύπωσις τῶν δογμάτων τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἡ ἑρμηνεία αὐτοῦ καὶ ὁ πρῶτος ἐξωτερικὸς ὀργανισμὸς τοῦ νέου θρησκεύματος, ὑπῆρξαν ἔργα τῆς ἑλληνικῆς διανοίας, εὐγλωττίας, πολιτείας. Διεμαρτυρήθη κατὰ τῆς δοξασίας ὅτι τὴν κατάλυσιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἐπήγαγον αἱ σταυροφορίαι μᾶλλον ἢ οἱ Μου-

* Ἴδε σελ. 829.

σουλμάνοι. Ὡμίλησε μετὰ τῆς ἐσχάτης περιφρονήσεως περὶ τοῦ κράτους τούτου. Ἠμφισβήτησε τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν ἰσχὺν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἠξίωσεν ὅτι ἔχομεν ὄπισθεν ἡμῶν δισχίλια ἐκφαυλισμοῦ ἔτη καὶ ὅτι ὁ ἐνεστὼς ἡμῶν βίος ὁπωςδήποτε ἐξεταζόμενος, εἶναι βίος φυλῆς πεπτωκυίας. Ἐπὶ πᾶσιν ἤγαγε πάλιν εἰς μέσον τὸ ζήτημα, ἐὰν οἱ κατέχοντες τὰ νῦν τὸν χῶρον τοῦ ἀρχαίου τῶν Ἑλλήνων πολιτισμοῦ, ἦναι τῷόντι Ἕλληνες. Τοιαῦτα πκρητόνησαν καὶ ἄλλοι μέν τινες, μάλιστα δὲ ὁ Français καὶ ἡ Revue de France, δριμύτερον ὁ πρῶτος, ἐπιεικέστερον ἡ δευτέρα.

Ἀλλὰ τῶν εὐαρίθμων τούτων κακοφωνιῶν κατίσχυσεν ὁ χορὸς τῆς ἐπευφημίας, οὗ προῆρξε τὸ κράτιστον τῶν ἐν Γαλλίᾳ περιοδικῶν, ἡ Revue des deux Mondes. Ἐν αὐτῷ ἐδημοσιεύθη ἡ ἐκτενεστάτη καὶ ἐμβριθεστάτη τῶν περὶ τοῦ προκειμένου πραγματειῶν, ἡ γραφεῖσα ὑπὸ τοῦ Emile Burnouf, ἄλλοτε ἐπὶ πολλὰ ἔτη διατελέσαντος διευθυντοῦ τῆς ἐν Ἀθήναις γαλλικῆς σχολῆς. Ὁ Burnouf παραδέχεται πρὸ πάντων τὴν θεμελιώδη ἀρχὴν τοῦ *Ἐπιλόγου*, ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς μετέβαλε πολλάκις ὁρμητήριον, πρωταγωνιστήσας ὁτὲ μὲν ἐν Εὐρώπῃ, ὁτὲ δὲ ἐν Ἀσίᾳ, ἄλλοτε βορειότερον, καὶ ἄλλοτε νοτιώτερον. Ὠνομάσαμεν τὴν ἀρχὴν ταύτην θεμελιώδη, διότι αὐτῆς ἄνευ ἀδύνατον εἶναι νὰ ἐξηγηθῇ πῶς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, μόνον ἐξ ὅλων τῶν ἄλλων ἐθνῶν, διετήρησε τὴν ζωτικότητα αὐτοῦ ἐπὶ εἴκοσιν αἰῶνας. Διετήρησε δὲ τὴν ζωτικότητα ταύτην, διότι ἐκ διαλειμμάτων ἀνενέου τὰ ὑλικὰ καὶ ἐν μέρει αὐτὰ τὰ ἠθικὰ αὐτοῦ συστατικά, μεταβάλλον ἐκ διαλειμμάτων τόπον, τρόπον καὶ σκοπὸν ἐνεργείας. «Ἐάν, λέγει ὁ Burnouf, ὁ ἑλληνισμὸς περιωρίζετο εἰς τὴν ἑλληνικὴν χερσόνησον καὶ τὰς παρακειμένας νήσους, ἤθελεν ἀναλωθῇ, ὅπως ἐξηντλήθησαν ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθῆναι. Ἀποδημήσας δὲ εἰς Ἀσίαν μετὰ Ἀλεξάνδρου, διήρεσε μὲν τὰς δυνάμεις αὐτοῦ, ἀλλ' ἐλησμόνησε τὰς ἀρχαίας ἔριδας. Ἐὰν ἔμενεν ἐν ταῖς πρώταις αὐτοῦ ἑστίαις, δὲν ἤθελεν ἀποβῇ ὁ τοῦ Χριστιανισμοῦ πρωτοστάτης, καὶ ἴσως οὐδ' ὁ χριστιανισμὸς αὐτὸς ἤθελε κατισχύσει. Χοροστατήσας δὲ τοῦ Χριστιανισμοῦ καθ' ἅπασαν τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον, ἠδυνήθη νὰ ἀθροίσῃ τὰ διεστῶτα αὐτοῦ μέλη καὶ νὰ τρέψῃ εἰς ἴδιον ὄφελος τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὀργανωθεῖσαν ὑπὸ τῆς Ῥώμης ἑνότητα. Ἐντεῦθεν μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, προέστη, ὡς ἐκ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ πολιτισμοῦ, ὅλων τῶν χριστιανικῶν ἐπικρατειῶν, συνεπυκνώθη περὶ τὴν νέαν μεγάλην πρωτεύουσαν, ἐξεπολίτισε τοὺς γείτονας βαρβάρους, καὶ ἀντέσχεν εἴς τε τὸν ἀραβικὸν μωαμεθανισμόν, εἴς τε τὴν ἀδιάλειπτον ἐπιδρομὴν τῶν λαῶν τῆς Ἄρκτου».

Ὁ Burnouf, συνοψίσας τὸν ἐν τῇ ἀρχαιότητι δημιουργηθέντα ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους πολιτικὸν καὶ διανοητικὸν βίον, τὸν μετὰ Ἀλέξανδρον διαπραχθέντα ἐξελληνισμὸν τῆς Ἀνατολῆς, τὸν θετικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν χαρακτῆρα ὃν προσεκτήσατο ὁ Ἑλληνισμὸς ἐπὶ τῆς περιόδου ταύτης, τὸν τρόπον δι' οὗ ἰδιοποιήθη τὸν Χριστιανισμόν, τὴν φορὰν τῶν πραγμάτων ἥτις ἐ-

νεδίδασεν αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τοὺς ἐσχάτους κινδύνους οὓς ὑπέστη ἐπὶ χρόνον ἱκανὸν ἕνεκα τῶν ἐν τῷ μεταξὺ ἐπιγενομένων ἀλλοιώσεων τοῦ νέου θρησκεύματος καὶ τοῦ νέου πολιτεύματος, ἐπιφέρει. «Τὸ κεφάλαιον Δ' τοῦ *Ἐπιλόγου* εἶναι ἓν τῶν ἀξιολογωτάτων ὅσα ἐγράφησαν ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν. Τὸ ἔργον τοῦ Λέοντος Γ' καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ δὲν περιωρίσθη εἰς τὴν τῶν εἰκόνων καθαίρεσιν, ἀλλ' ἀπέβη ἀληθὴς ἀναμόρφωσις θρησκευτικὴ ἅμα καὶ πολιτικὴ καὶ κοινωνική. Ἡ θρησκευτικὴ μεταῤῥύθμισις δὲν ἔθιξε τὰ δόγματα· ἔθετο μόνον ἐκ μέσου τὰς εἰκόνας, ἀπηγόρευσε τὴν κατάχρησιν τῶν ἁγίων λειψάνων καὶ ἠλάττωσε τὸν ἀριθμὸν τῶν μοναστηρίων. Ἡ δὲ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ μεταβολὴ ἀφήρεσεν ἀπὸ τὸν κλῆρον τὴν δημοσίαν παίδευσιν, κατήργησε τὴν δουλοπαροικίαν, καθιέρωσεν, ἐφόσον τοῦτο ἦτο κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους δυνατόν, τὴν ἀνεξιθρησκείαν, καθυπέβαλεν εἰς τὸν κοινὸν φόρον τὰ τῆς ἐκκλησίας κτήματα, καὶ ἠγωνίσθη οὕτω παντὶ σθένει νὰ συγκροτήσῃ κοινωνίαν ἀῤῥενωπόν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀθανάτων ἐκείνων ἀρχῶν, αἵτινες δὲν ἔμελλον νὰ θριαμβεύσωσιν ὁριστικῶς ἐν τῷ κόσμῳ εἰμὴ μετὰ χίλια περίπου ἔτη». Κατωτέρω δὲ συμπεραίνει ὅτι ταῦτα πάντα ἐπενήργησαν εἰς τὴν ἐν τῇ ἑκκαιδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι προκύψασαν προτεσταντικὴν μεταῤῥύθμισιν.

Τὸ ἀναμορφωτικὸν ἔργον τοῦ Λέοντος Γ' καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ δὲν εὐωδώθη ἐν τῇ Ἀνατολῇ· ἀλλὰ ὁ Burnouf συνομολογεῖ ὅτι τὸ πνεῦμα τῶν θεσμῶν αὐτοῦ ἐπέζησεν. «Αἱ εἰκόνες, λέγει, ἀνεστηλώθησαν, ἡ λατρεία ὅμως αὐτῶν ἀπηγορεύθη. Τὰ καταργηθέντα μοναστήρια ἀνιδρύθησαν, ὁ μοναχικὸς ὅμως βίος περιεστάλη διὰ πολλῶν περιορισμῶν. Γεγονὸς δὲ ἀξιοσημείωτον ὅταν ἀναλογισθῶμεν τοὺς ἀρχαίους χρόνους καθ' οὓς συνέβη καὶ τὸ ὁποῖον παρέμεινεν ὡς εἷς τῶν μᾶλλον ἀναλλοιώτων χαρακτήρων τοῦ Ἑλληνίσμοῦ, οὐδέποτε ἡ δημοσία παίδευσις περιῆλθεν ἔκτοτε εἰς χεῖρας τοῦ κλήρου καὶ τῶν μοναχῶν. Ἡ τύχη τῶν ἀγροτικῶν τάξεων, ὑπὲρ ὧν ἔπραξε πολλὰ ἡ ἀναμόρφωσις, ἠσφαλίσθη, οἱ δὲ μικροὶ γεωκτῆται δὲν ἔπαυσαν προστατευόμενοι ὑπὸ τῆς βασιλείας κατὰ τῶν καταπιέσεων καὶ τῆς πλεονεξίας τῶν πλουσίων. Κατὰ τὴν νέαν, τὴν ἐκλαϊκευθεῖσαν δημοσίαν παίδευσιν, αἱ σχολαὶ ἱδρύοντο καὶ συνετηροῦντο ὑπὸ τῆς πολιτείας, ἡ ἐν αὐταῖς διδασκαλία παρείχετο δωρεάν, οἱ καθηγηταὶ ἠμείβοντο ἀδρῶς. Ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἀνεδείχθησαν ἄνδρες διαπρεπεῖς καὶ συγγραφεῖς ἐξαίρετοι, ὡς μαρτυροῦσι τὰ δυστυχῶς ἐν μέρει μόνον περισωθέντα ἔργα αὐτῶν. Μέχρι δὲ τῶν χρόνων ἐκείνων ἀνατρέχουσι τὰ ἐσχάτως ἀνευρεθέντα δημώδη ᾄσματα, δι' ὧν ἐξυμνοῦντο οἱ κατὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ ἆθλοι τῶν ἡρώων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ᾄσματα τὰ ὁποῖα ἀντιπαραβαλλόμενα πρὸς τὰ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἐντεῦθεν τοῦ Αἰγαίου ἀντηχήσαντα, νέαν παρέχουσιν ἀπόδειξιν τῆς ἀδιαλείπτου συνεχείας τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ φρονήματος».

«Τότε (καὶ ἀναγκάζομαι ἐνταῦθα νὰ παραθέσω ἐν περιλήψει μόνον τὰ ἐν

τῷ γαλλικῷ κειμένῳ λεγόμενα), τότε ἀνεκτήθησαν ἀπὸ τῶν Ἀράβων ἡ Κρήτη, ἡ Κύπρος, ἡ Κιλικία καὶ μέρος τῆς Συρίας καὶ τῆς Μεσοποταμίας, καθυπετάχθησαν δὲ μέχρι τοῦ Ἴστρου οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Σλαῦοι. Τότε ἐπεδιώχθη διὰ πλείστης ὅσης τέχνης καὶ δραστηριότητος ὁ ἐξελληνισμὸς ὅλων τῶν χωρῶν ἐκείνων· καὶ ἂν τὰ ἐπέκεινα τοῦ Αἵμου καὶ τοῦ Σκάρδου παρέμειναν ἐπὶ τέλους σλαυϊκά, τὰ πρὸς νότον τῶν ὀρέων τούτων διέσωσαν ἄχρι τοῦδε τὸν ἑλληνικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα, χάρις εἰς τοὺς πολεμικοὺς καὶ τοὺς ἐκπολιτιστικοὺς ἀγῶνας τῆς μακεδονικῆς δυναστείας».

«Ἡ ἐτησία τοῦ κράτους πρόσοδος, διὰ τὴν ἐξαίρετον αὐτοῦ βιομηχανίαν καὶ ἐμπορίαν, συνεποσώθη εἰς 650 περίπου ἑκατομμύρια φράγκων, ἰσοδυναμοῦντα σήμερον πρὸς τρισχίλια ἑκατομμύρια. Μόνη ἡ βασιλεύουσα κατέβαλλε τὸ ἕκτον τοῦ ὁλικοῦ τούτου ποσοῦ. Διὰ τηλικούτων πόρων κατεσκευάζοντο μεγάλα δημόσια ἔργα, συνετηρεῖτο στρατὸς κράτιστος πεζικὸς ἅμα καὶ ναυτικός, διοίκησις ἄριστα ὠργανωμένη, δημοσία παίδευσις δωρεὰν παρεχομένη. Ἑνὶ λόγῳ τὸ Ἑλληνικὸν κράτος ἀπέβη κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου τὸ πλουσιώτερον, τὸ βιομηχανικώτερον, τὸ ἐμπορικώτερον τῶν ἐπὶ γῆς, Ἄραβες δέ, καὶ Ἀρμένιοι, καὶ Σλαῦοι, καὶ Ἑνετοί, καὶ πάπαι ἀνωμολόγουν τὸ πρωτεῦον αὐτοῦ ἀξίωμα».

«Πῶς, ἐρωτᾷ ἤδη ὁ Burnouf, ἀφοῦ προήχθη εἰς τοσοῦτον δυνάμεως, εὐδαιμονίας καὶ ἀληθοῦς πολιτισμοῦ, κατέρρευσεν αἴφνης ἀπὸ τοῦ ὕψους τούτου;» Ἀπαντᾷ δὲ ἀδιστάκτως, συνῳδὰ τῇ ἑλληνικῇ συνειδήσει, ὅτι «ἡ λατινικὴ Εὐρώπη ἠγωνίσθη ἐπὶ δύο ἑκατονταετηρίδας, νὰ καταλύσῃ ἰδίαις χερσὶν τὸν προμαχῶνα αὐτῆς ἐκεῖνον κατὰ τῆς μουσουλμανικῆς ἐπιδρομῆς.» Καὶ ἱστορήσας διὰ βραχέων μέν, ἀλλὰ διὰ χρωμάτων ζωηροτάτων τὰ κατὰ τὰς σταυροφορίας, τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων, τὴν ἀνικανότητα ἣν ἔδειξαν εἰς τὸ νὰ ἀνοικοδομήσωσι νέαν τινὰ ὁπωσοῦν ἰσχυρὰν πραγμάτων τάξιν ἀντὶ τῆς καταστραφείσης, τὴν ἐντεῦθεν ἐπελθοῦσαν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Μωχαμὲτ τοῦ Β' καὶ ἐπὶ πᾶσι τὰ κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν, συγκεφαλαιοῖ τὸ μέρος τοῦτο τῆς κρίσεως αὐτοῦ διὰ τῶν ἑξῆς λόγων, ἐν οἷς ἐμπεριέχεται ὁ βίος ἅμα καὶ ἡ διαθήκη τῶν πατέρων ἡμῶν. «Ἐν τῷ Ὀσμανικῷ κράτει ὑπάρχουσι λαοὶ δύο, παρεστῶτες μὲν ἀλλὰ διεστῶτες, ὑλικῶς ἀνάμικτοι, ἠθικῶς κεχωρισμένοι, ὁ λαὸς τοῦ Κορανίου καὶ ὁ λαὸς τοῦ Εὐαγγελίου. Τὰ δύο στοιχεῖα εἶναι ἀδιάλλακτα καὶ διὰ τοῦτο ὁ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων ἀγὼν δὲν ἔπαυσεν ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας, οὐδὲ θέλει παύσει ποτέ».

Πρὶν μεταβῶ εἰς ἑτέρας γνώμας μὴ λησμονήσω ὅτι καὶ ὁ Albert Dumont, ὁ τοῦ Emile Burnouf διάδοχος ἐν τῇ διευθύνσει τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλικῆς σχολῆς, ἔγραψεν ἐν τῷ Bulletin de correspondance hellénique, ὀλίγα μέν τινα περὶ τοῦ *Ἐπιλόγου*, ἀλλὰ πολυσήμαντα καὶ οὐδὲν ἧττον εὐμενῆ Ἰδιάζουσαν δὲ ἔχουσιν ἀξίαν αἱ δύο αὗται ἐπιδοκιμασίαι κατὰ τοῦτο ὅτι ἀμφότεραι

οἱ ἄνδρες ὡμίλησαν περὶ ἔθνους, τὸ ὁποῖον ἐγνώρισαν καὶ ἐξετίμησαν διὰ μακρᾶς ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ διατριβῆς.

Ἐκ δὲ τῶν ἄλλων κρίσεων ὅσαι ἐγράφησαν ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι τῆς πλήρους ἢ σχεδὸν πλήρους κυρώσεως τῶν Ἑλληνικῶν δοξασιῶν, μάλιστα ἀξιοσημείωτος διὰ τὴν ἀκριβῆ τῶν πραγμάτων γνῶσιν, εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ **Henry Houssaye** δημοσιευθεῖσα ἐν τῇ *Ἐφημερίδι τῶν Συζητήσεων*. Εἴδομεν πρὸ ὀλίγου πῶς διατυποῖ τὸ πρόσφατον ἡμῶν παρελθὸν καὶ τὸ ἐνεστὼς ὁ **Burnouf**· ἰδοὺ τί τεκμαίρεται περὶ τοῦ προσεχοῦς μέλλοντος ὁ **Houssaye**. «Ὁ Ἑλληνισμός, λέγει, διατελεῖ ἴσως ἐν ταῖς παραμοναῖς νέας τῆς τύχης αὐτοῦ τροπῆς. Ἡ μακραίων μεταξὺ Ὀσμανιδῶν καὶ Ἑλλήνων μονομαχία εἰμπορεῖ νὰ λήξῃ ἄνευ τῆς τῶν τελευταίων τούτων συμμετοχῆς εἰς τὴν ἐσχάτην τοῦ προκειμένου ἀγῶνος φάσιν. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες δὲν ἔχουσιν εἰμὴ νὰ κερδήσωσιν, οἱ δὲ Τοῦρκοι δὲν ἔχουσιν εἰμὴ νὰ ζημιωθῶσιν ἐκ τῶν νῦν παρασκευαζομένων γεγονότων. Ναὶ μὲν ἐὰν τὸ ὀθωμανικὸν στοιχεῖον ἐκλίπῃ ὁριστικῶς ἐξ Εὐρώπης, ἀντιμέτωποι θέλουσιν εὑρεθῆ πανσλαυϊσμὸς καὶ Ἑλληνισμός. Παρεκτὸς δὲ ἐὰν ἡ Ἑλλὰς λάβῃ συνδρομήν τινα ἣν εἰμπορεῖ νὰ ἐλπίσῃ, ἀδύνατον νὰ προΐδῃ τις τὴν ἔκβασιν πάλης ἐνόπλου μεταξὺ 6 ἑκατομμυρίων Ἑλλήνων ἐγκαταλελειμμένων εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις καὶ τῶν ὑπὸ τῆς Ῥωσίας ὑποστηριζομένων Σλαυοβουλγάρων, διότι παρῆλθον οἱ καιροὶ ἐκεῖνοι καθ' οὓς ὁ ἡγεμὼν τῶν Ῥώσων Σβιατοσλαῦος ἐζήτει ταπεινῶς εἰρήνην παρὰ τοῦ νικητοῦ αὐτοῦ, τοῦ βασιλέως Ἰωάννου. Οὐδὲν ἧττον οἱ Σλαῦοι δυσχερῶς θέλουσι κατισχύσει τοῦ ῥωμαλέου, τοῦ ζωτικοῦ, τοῦ μεταδοτικοῦ πνεύματος τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς. Καίτοι ἀντίθετοι πρὸς ταύτην κατά τε τὴν καταγωγὴν καὶ τὰ αἰσθήματα, ὀλιγώτερον τῶν Τούρκων θέλουσι δυστροπήσει πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἐπίδρασιν. Τοῦτο μαρτυρεῖται ὑπὸ τῆς ἱστορίας τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους ὅπερ εὐχερέστερον ἰδιοποιεῖτο τοὺς Σλαύους ἢ τοὺς Τούρκους. Εἰ μὲν λοιπὸν ἡ Κωνσταντινούπολις γείνῃ πόλις ἐλευθέρα, ἡ Κωνσταντινούπολις θέλει μετ' οὐ πολὺ ἀποβῆ πόλις σχεδὸν ἑλληνίς. Εἰ δὲ καὶ συγκροτηθῆ κράτος σλαυοελληνικόν, ὁ Ἑλληνισμὸς θέλει ἐπαναλάβει τὸ ἔργον ὅπερ διεξήγαγεν ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Κωνσταντίνου, τὸν ἐξελληνισμὸν τοῦ νέου κράτους».

Παρατιθέμενοι τὰ τεκμήρια ταῦτα, ἀναγκαῖον νομίζομεν νὰ ὑπομνηματίσωμεν αὐτὰ δι' ὀλίγων τινῶν λέξεων ἵνα μὴ παρεξηγηθῶσιν. Ὁ συγγραφεὺς δὲν ἐννοεῖ βεβαίως ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς δύναται νὰ κατισχύσῃ διὰ μόνου τοῦ μεταδοτικοῦ αὐτοῦ πνεύματος. Τοῦτο συνέβη μὲν ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτάτων ἡμῶν ἀποικιῶν καὶ ἐπὶ τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας, ἀλλὰ εἰς περιστάσεις αἵτινες οὐδεμίαν ἔχουσιν ἀναλογίαν πρὸς τὰς παρούσας. Αἱ ἀρχαιόταται ἐκεῖναι ἀποικίαι πρὸς οὐδένα προσέκρουσαν ἰσχυρὸν ἀντίπαλον, πρὶν δὲ ἰδιοποιηθῆ τὴν νέαν τοῦ Κωνσταντίνου βασιλεύουσαν, ὁ Ἑλληνισμὸς ἦτο πρὸ καιροῦ κύριος ὅλων τῶν περὶ αὐτὴν χωρῶν. Ὁσάκις ὅμως ἀ-

πήντησε στρατὸν ὠργανωμένον, ἐδέησε ν' ἀντιπαρατάξῃ καὶ αὐτὸς εὐάριθμον μέν, ἄριστα δὲ ὠργανωμένον στρατόν. Καλὴ εἶναι ἡ ἠθικὴ δύναμις διότι πολλαπλασιάζει τὴν ὑλικήν, ἐξαιρέσει ὅμως σπανιωτάτων περιστάσεων, ἀπαιτεῖται νὰ ἔχῃ τί νὰ πολλαπλασιάσῃ. Ἵνα ἐλευθερώσωσι τοὺς ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἀδελφούς, οἱ ἀρχαῖοι ἡμῶν προπάτορες ἐνίκησαν ἐν Πλαταιαῖς τριακοντάκις μυρίους ἐχθροὺς διὰ δεκακιςμυρίων μαχητῶν· εἶχον ὅμως μαχητὰς δεκακιςμυρίους. Ἵνα ἔπειτα ἄρξωσι τῆς Ἀνατολῆς, κατέβαλον ἐν Γαυγαμήλοις διὰ μόνων 50,000 ἀνδρῶν εἰκοσαπλασίους ἀσιανούς· εἶχον ὅμως πεντακιςμυρίους λογάδας ἄνδρας. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰωάννης, οὗ μνημονεύει ὁ Henri Houssaye, ἐξέβαλε τῆς Βουλγαρίας διὰ 30,000 συναγωνιστῶν διπλασίους Ῥώσους, ἡγεῖτο ὅμως 30,000 καθυπερτέρων κατά τε τὴν ἄσκησιν καὶ τὴν διοίκησιν καὶ τὸν ὁπλισμόν. Ἀλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὰς περὶ τοῦ *Επιλόγου* κρίσεις.

Ἀνεφέρομεν ἄχρι τοῦδε πρῶτον τοὺς ὁλοσχερῶς ἀποκρούσαντας τὰς ἑλληνικὰς δοξασίας καὶ δεύτερον τοὺς εἰς ταύτας ἐπικροτήσαντας, ἐν οἷς ἐξαίρετον ἐπέχει τάξιν καὶ ὁ ἀκαδημαϊκὸς George Perrot, διαλαβὼν ἐν τῇ Revue archéologique, περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου βραχέα μέν τινα, ἀλλὰ δόκιμα, ὡς πᾶν τὸ ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς γραφόμενον. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ τῶν δύο τούτων ἄκρων παρέστησαν ποικίλαι μέσαι γνῶμαι. Εἰς τὸ περιοδικόν, τὸ καλούμενον Journal des Savants ἐδημοσίευσεν ὁ ἀκαδημαϊκὸς E. Miller ἀνάλυσιν μακρὰν καὶ εὐμενεστάτην, παρενείρων ὅμως ὅτι ὑπολαμβάνει τινὰ ἀμφισβητήσιμα, ἂν καὶ μὴ λέγων ῥητῶς τίνα καὶ ἔτι ὀλιγώτερον ἐπιχειρῶν περὶ αὐτῶν συζήτησιν. Τοιαῦτα δὲ περίπου εἶπεν ἐν τῇ Revue scientifique, ἀνώνυμος καὶ ἐν τῇ Revue bibliographique universelle ὁ Armand Gasky.

Ἕτεροι διετύπωσαν τὰς ἐνστάσεις αὐτῶν ἀποφαντικώτερον. Ἡ Revue historique, διὰ συντόμου βιβλιοκρισίας ἀπεδέξατο μὲν τὰ περὶ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ ἱστορηθέντα, καὶ τὰ περὶ τῆς μεταδοτικῆς ἰσχύος ἣν οὗτος παρέσχεν εἰς τὸν χριστιανισμόν, ἀξιοῖ ὅμως ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐντελῶς παρήκμασεν ἐπὶ τῶν μέσων αἰώνων. «Ἀπόδειξις τῆς παρακμῆς ταύτης, λέγει, εἶναι ἡ ἐπικράτησις τῆς θεολογίας ἐν τῷ διανοητικῷ βίῳ καὶ ἡ στείρωσις τῶν ὑψηλοτέρων κλάδων τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος, τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης, τῆς φιλολογίας, τῆς πολιτικῆς». Δὲν στιγματίζει ἐντούτοις ὅπως οἱ κληρικοί, τὸ μεσαιωνικὸν ἡμῶν κράτος, πολλοῦ γε δεῖ, καὶ διαῤῥήδην καταδικάζει τὰς σταυροφορίας ὡς ἐπαγαγούσας τὴν κατάλυσιν αὐτοῦ. Διότι ἰδοὺ τί ἐπιφέρει. «Ἡ μεγίστη ὑπηρεσία ἣν τὸ κράτος ἐκεῖνο προςήνεγκε τῇ ἀνθρωπότητι, εἶναι ὅτι διέσωσε τὴν παρακαταθήκην τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ καὶ ἀνεχαίτισε σλαύους καὶ μουσουλμάνους μέχρι τῆς ἡμέρας καθ' ἣν οἱ σταυροφόροι ἐπελθόντες, κατησώτευσαν τὸν θησαυρὸν ἐκεῖνον, καί, διαμελίσαντες τὸ κράτος, ἀφῆκαν ἐλεύθερον τὸ στάδιον εἰς τοὺς Ὀσμανίδας».

Όμοια ἐπρέσδευσεν ὁ André Lefèvre εἰς τὴν République française, ἐκτενέστερον πραγματευσάμενος τὰ θέματα καὶ ἐν πολλοῖς κομψότατα. Τὰ περὶ τῆς ἀκμῆς τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν συγκεφαλαιοῖ δι' εἰκόνος χαριέσσης. «Ἡ θαλασσοκράτωρ αὕτη πόλις ἔλαμψε, λέγει, ἐπὶ δύο ἑκατονταετηρίδας, δι' αἴγλης ἀπαραμίλλου, φεγγοδολούσης ἄχρι τοῦδε ἐπὶ τῆς ἀνθρωπότητος, ὅπως τὸ φῶς τῶν ἐκλιπόντων ἐκείνων ἀστέρων, τὸ ὁποῖον, ἐπιζῶν καὶ ἀφοῦ ἐσδέσθη ἡ ἑστία αὐτοῦ, θέλει περιαυγάζει τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν εἰς χιλιάδας ἐνιαυτῶν». Μεταδαίνων ἔπειτα εἰς τὸν ἀνατολικὸν Ἑλληνισμόν, κρίνει οὕτω πως. «Τὸ ἔργον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου δὲν συναπέθανε μετ' αὐτοῦ, ὡς πολλάκις ἐπαναλαμβάνεται. Καίτοι ἀγῶνες ἐμφύλιοι ἐξήντλησαν τὰς δυνάμεις τῶν διαδόχων, καίτοι αἱ ὑπ' αὐτοῦ κατακτηθεῖσαι χῶραι ὑπέκυψαν εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν, ἡ μικρὰ Ἀσία, ἡ Συρία καὶ ἡ Αἴγυπτος παρέμειναν κτῆμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ γλῶσσα καὶ ὁ πολιτισμὸς αὐτοῦ ἐγκαθιδρύθησαν αὐτόθι ἐπὶ ἔτη χίλια. Μάλιστα δὲ πλήρης ἀπέδη ἡ ἀφομοίωσις τῶν ἰθαγενῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ· αἱ πόλεις καὶ αἱ κῶμαι τῆς Κιλικίας, τῆς Παφλαγονίας, τοῦ Πόντου, τῆς Καππαδοκίας, ὠργανώθησαν ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον, προςκτησάμεναι τὰ ἤθη, τοὺς θεσμούς, τὰς σχολάς, τὴν φιλολογίαν τοῦ ἔθνους τούτου. Οἱ θεοὶ αὐτῶν ἐξωμοιώθησαν πρὸς τοὺς θεοὺς τοῦ ἑλληνικοῦ Πανθέου. Ἐν Αἰγύπτῳ δὲ ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων, καὶ ἐν Ἀσίᾳ ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, ὁ ἀνατολικὸς Ἑλληνισμὸς συνεπλήρωσε λαμπρῶς τὸν προηγούμενον διανοητικὸν αὐτοῦ κόσμον, καλλιεργήσας ἰδίως τὰς θετικὰς καὶ πρακτικὰς ἐπιστήμας, τὴν μαθηματικήν, τὴν ἀστρονομίαν, τὴν γεωγραφίαν, τὴν μηχανικήν, τὴν φυσικὴν ἱστορίαν, τὴν ἰατρικήν».

Ὁ γράψας ἐν τῇ Republique française συνομολογεῖ προσέτι ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἐθριάμβευσεν εἰμὴ χάρις εἰς τὴν ἑλληνικὴν διάνοιαν καὶ γλῶσσαν, πρεσδεύει ὅμως συνῳδὰ τῇ Revue historique ὅτι τὸ μετ' ὀλίγον ἱδρυθὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει κράτος, ἔπαθε νόσημα πνευματικόν, ἠθικὸν καὶ πολιτικόν, τοῦ ὁποίου δὲν ἠδυνήθησαν νὰ κατισχύσωσιν οὐδ' οἱ μεταῤῥυθμιστικοὶ θεσμοὶ τῶν εἰκονομάχων βασιλέων. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους κολάζει τὴν τοιαύτην κρίσιν, ἀποφαινόμενος ὅτι ἡ ἀναμόρφωσις δὲν ἀπέδη ἐντελῶς ἄγονος καὶ ὅτι ἡ μακεδονικὴ δυναστεία ὠφελήθη ἐπιτηδειότατα ἐκ τῆς ἐθνικῆς ἀνανήψεως ἣν παρήγαγον μέχρι τινὸς οἱ θεσμοὶ ἐκεῖνοι.

Ἐπιλέγει δὲ ὡς ἑξῆς. «Τὴν κρίσιμον κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους πληγὴν κατέφερεν ἡ Ἑσπερία Εὐρώπη, ἡ λατινικὴ χριστιανωσύνη. Οἱ σταυροφόροι, ἀφοῦ ἐματαιοπόνησαν ἐν Συρίᾳ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ, κυριεύσαντες τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἵδρυσαν ἐν αὐτῇ γελοῖον λατινικὸν κράτος, ἐγκαθίδρυσαν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ, ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι, καὶ ἐν Πελοποννήσῳ φεουδαρχίαν, οὐδὲν ἧττον παρατράγωδον, καὶ δὲν ᾐσχύνθησαν νὰ συμμαχήσωσι μετὰ τῶν Τούρκων, μετὰ τῶν μουσουλμάνων, ἵνα πολεμήσωσι τοὺς χριστιανοὺς Παλαιολόγους καὶ Κομνηνοὺς τῆς Ἄρτης, τῆς Νικαίας, τῆς Τραπεζοῦντος.

Τὸ λατινικὸν κράτος διήρκεσεν ἔτη πεντήκοντα καὶ ἕξ, ὁ δ' ἔνοχος οὗτος ἀναχρονισμὸς παρέλυσε τὰ πάντα. Μαρκίωνες καὶ δοῦκες ἔζησαν πολλαχοῦ τῶν χωρῶν ἐκείνων ἐπὶ ἕνα ἢ δύο αἰῶνας. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Παλαιολόγοι, ἀνακτήσαντες τὴν Κωνσταντινούπολιν, κατέβαλον μὲν τοὺς Σέρβους, ἀπέβαλον δὲ τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Ἀλλὰ βῆμα πρὸς βῆμα ὑπεχώρησαν μέχρι τῆς βασιλευούσης, ὅπου ὁ ἔσχατος τῶν Κωνσταντίνων, πολιορκηθεὶς ὑπὸ στρατοῦ πολυαρίθμου καὶ ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τῆς Εὐρώπης, ἔπεσε γενναίως, μετὰ δίμηνον ἀντίστασιν, ἐν τῷ χώρῳ τῆς τιμῆς ἐφ' οὗ ἔστη ἐπὶ πεντήκοντα καὶ τέσσαρας ἡμέρας, κατέναντι τοῦ στρατηγίου τοῦ Μωχαμέτ, τῶν μυρίων καὶ πεντακισχιλίων αὐτοῦ γενιτσάρων καὶ τῶν μεγίστων πυροβόλων ὅσα ὑπῆρχον τότε ἐν τῷ κόσμῳ».

Μετὰ τὰς κυριωτάτας ταύτας κρίσεις, νομίζω ἀναγκαῖον νὰ μνημονεύσω ἔτι δύο ἄλλων, διὰ τὸν ὅλως ἰδιάζοντα αὐτῶν χαρακτῆρα. Ἡ ἐφημερὶς le Monde, ἔγραψε τετράκις περὶ τοῦ *Ἐπιλόγου*. Ἀλλὰ, καίτοι πρεσβεύει τὰ τῶν κληρικῶν, δὲν ἔρριψε καθ' ἡμῶν τὴν παμμέλαιναν τῆς ὁμοδόξου αὐτῇ δημοσιογραφίας ψῆφον. Ὁμολογεῖ τὴν ἐξαίρετον ἀξίαν τῆς ἀρχαίας φιλολογίας καὶ τέχνης, οὐδ' ἀρνεῖται τὴν λαμπρότητα τοῦ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἑλληνικοῦ πνεύματος, τὰς ὑπηρεσίας τοῦ τότε ἱδρυθέντος ἑλληνικοῦ κράτους, τὴν μακρὰν αὐτοῦ διάρκειαν. Ἀλλὰ, λέγει, οἱ Ἕλληνες ἐμφοροῦνται διχονοίας, πειθαρχίας δὲ παντάπασι στεροῦνται. Καὶ σήμερον ἔτι ἐὰν δὲν παραλογίζονται ἐν τῇ πολιτικῇ, ὅσον ἐπὶ Περικλέους καὶ Δημοσθένους, δὲν φαίνονται κατανοοῦντες ἀποχρώντως τὴν κυβερνητικὴν μονιμότητα. Συμφέρει δὲ αὐτοῖς νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς πνεῦμα συνέσεως καὶ εἰς θεσμοὺς μᾶλλον συντηρητικούς». Ταῦτα πάντα, πολλάκις ῥηθέντα καὶ παρατηρηθέντα, εἰμποροῦν νὰ ἦναι μέχρι τινὸς ἀσπαστὰ καὶ παρὰ πολλοῖς τῶν ἡμετέρων. Τὸ ὅλως ἀπροςδόκητον ὅμως εἶναι ὅτι ὁ *Κόσμος*, δηλαδὴ ἡ ἐφημερὶς ἡ φέρουσα τὸ ὄνομα τοῦτο, ἀνακαλύπτει ὅτι πειθαρχία δὲν ὑπῆρχε παρ' ἡμῖν οὐδὲ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, καθ' οὓς συνήθως ἐλεγχόμεθα ἀπεναντίας ὡς ἐπιτείναντες τὴν πειθαρχίαν μέχρι δουλοφροσύνης. Ὑπάρχει λοιπὸν μυστήριόν τι ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ δοξασίᾳ· καὶ τὸ μυστήριον εἰς τοῦτο συνίσταται, ὅτι τὴν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἔλλειψιν πειθαρχίας, ὁ *Κόσμος* δὲν ἀναζητεῖ ἐν τῇ πολιτείᾳ, ἀλλὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Ὁ Ἑλληνισμὸς οὐδέποτε ἐπείσθη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Πάπα· ἄρα εἶναι ἀναρχικὸς, εἶναι διαμαρτυρόμενος, καὶ ὁ ἀρχαιότατος τῶν προτεσταντῶν. Ἐνῷ ἂν ἐγίνετο καθολικὸς ἤθελεν οὐ μόνον σωθῇ ἀπὸ τῆς τουρκικῆς δυναστείας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἐπικρεμαμένης εἰς τὸν σλαυϊσμὸν δουλώσεως. Βλέπετε ὁπόσον δυςθεράπευτοι εἶναι αἱ ἱστορικαὶ καὶ πολιτικαὶ πλάναι καθ' ὧν ἀγωνιζόμεθα, ἀφοῦ τοιαῦτα γράφουσι καὶ πρεσβεύουσιν ἄνθρωποι οἵτινες ἀνήκουσιν εἰς μεγάλην πολιτικὴν μερίδα, καὶ οἵτινες ἐν τούτοις ἀπονέμουσιν εἰς τὸν Ἑλληνισμὸν ἐν πολλοῖς ἄλλοις τὴν προςήκουσαν δικαιοσύνην.

Ὁ *Κόσμος* θίγει καὶ ἕτερον περίεργον ζήτημα. «Ἴσως, λέγει, ἀντὶ νὰ ἐπαναστήσωσι χιλιάκις κατὰ τοῦ Ὀσμανικοῦ ζυγοῦ, ἀπὸ τοῦ 1453 μέχρι χθὲς, οἱ Ἕλληνες ἤθελον πράξει κάλλιον νὰ μείνωσιν ἥσυχοι. Ἐπειδὴ ηὐτονομοῦντο καὶ παρεῖχον εἰς τὸ τουρκικὸν κράτος διοικητικοὺς, οἰκονομικοὺς, διπλωματικοὺς ὑπαλλήλους, ἤθελον γίνει μετ' ὀλίγον κύριοι ὅλων αὐτοῦ τῶν πόρων. Οἱ Τοῦρκοι δὲν διηγωνίζοντο, δὲν ἠδύναντο νὰ διαγωνισθῶσι κατὰ τοῦτο πρὸς αὐτοὺς, ἀρκούμενοι εἰς τὸ ἀξίωμα τῆς κυριαρχίας καὶ εἰς τὴν στρατιωτικὴν ἐξουσίαν. Οἱ Ἕλληνες λοιπὸν μὴ δεκατευόμενοι καὶ μὴ καταστρεφόμενοι δι' ἀδιακόπων ἐπαναστάσεων, ἤθελον αὐξήσει τὸν πληθυσμὸν αὐτῶν καὶ ἤθελον ἁπλωθῆ εἰς ἁπάσας τὰς ἐπαρχίας, ὡς ἡ νοημονεστέρα τοῦ Κράτους φυλὴ, καὶ ἡ μόνη ἐπιτηδεία νὰ κινῇ τὴν διοικητικὴν μηχανήν. Ἀντὶ δὲ τοῦ μικροῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, ὅπου ἀποθνήσκουσι τῆς πείνης, ἤθελον νέμονται τὴν σήμερον ὁλόκληρον τὸ ὀθωμανικὸν κράτος καὶ εὑρεθῶσιν ἕτοιμοι ν' ἀντικατασταθῶσιν ἀντ' αὐτοῦ».

Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος δὲν μετανοεῖ οὔτε διότι ἐτήρησεν ἀκριβῶς τὰ δόγματα τῶν πατέρων αὐτοῦ, οὔτε διότι τοσάκις ἐπανέστη, οἱαιδήποτε καὶ ἂν ὑπῆρξαν αἱ ἐκβάσεις καὶ αἱ συμφοραὶ τῶν ἐπαναστάσεων τούτων. Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος κάλλιστα γινώσκει ὅτι ἡ γνησία πολιτικὴ ἀναβίωσις δὲν παρασκευάζεται δι' ἀλλαξοπιστιῶν, καὶ δὲν ὑπεξαιρεῖται διὰ δουλικῶν πρὸς τοὺς κρατοῦντας συμβάσεων. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ *Κόσμος*, ἀφοῦ ἐν τρισὶ φύλλοις ἀνέμιξε τοιαῦτά τινα ἀλλόκοτα εἰς τὰς προδήλως εὐμενεῖς πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν διαθέσεις αὐτοῦ, ἔπειτα ἐν τῷ τετάρτῳ, ἀφίνων κατὰ μέρος τὰς περὶ τοῦ παρελθόντος ἡμῶν αἰτιάσεις καὶ ἐνστάσεις, παντὸς ἄλλου γενναιότερον συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ἐνισχύσεως τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος. «Εἶναι πρόδηλον, λέγει, ὅτι οὐδεὶς πλέον πιστεύει εἰς τὴν παράτασιν τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας ἐν Εὐρώπῃ. Οἱ Σέρβοι, οἱ Βόσνιοι, οἱ Βούλγαροι, οἱ Ῥουμοῦνοι, ἀπηλλάγησαν ἤδη τοῦ Ὀσμανικοῦ ζυγοῦ. Τί θέλουσιν ἀπογίνει ἡ Ἀλβανία, ἡ Ἤπειρος, ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ Μακεδονία; Οὐδεμία τῶν μεγάλων δυνάμεων φαίνεται διατεθειμένη νὰ κυριεύσῃ τὰς χώρας ταύτας, αἵτινες ἀφ' ἑτέρου δὲν δύνανται οὔτε νὰ μείνωσι τουρκικαὶ, οὔτε νὰ ἀποτελέσωσιν ἢ ὅλαι ὁμοῦ ἓν κράτος ἢ ἑκάστη ἴδιον. Δὲν ὑπολείπεται ἄρα ἢ νὰ προσαρτηθῶσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἑσπερία Εὐρώπη ἡ ἀπροσδοκήτως ὑπὸ τῶν πραγμάτων καταληφθεῖσα, οὐδένα ἄλλον τρόπον ἔχει τοῦ νὰ πορισθῇ ἀποζημίωσίν τινα ἐξ αὐτῶν».

Ἡ τελευταία πραγματεία, περὶ ἧς ὀφείλομεν νὰ ὁμιλήσωμεν ἐνταῦθα, εἶναι ἡ μία τῶν δύο ὅσαι κατεχωρίσθησαν εἰς τὴν βοναπαρτικὴν ἐφημερίδα le Pays. Κατ' ἀρχὰς ἡ ἐφημερὶς αὕτη ἐδημοσίευσε βραχεῖάν τινα, ἀλλ' εὐμενεστάτην περὶ τῆς *Ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ* λογοδοσίαν τοῦ H. Pellerin. Ἔπειτα ὅμως ἐπραγματεύθη μακρότερον καὶ ἐνδοιαστικώτερον τὰ περὶ τούτου διὰ τοῦ πολιτικωτέρου τῶν συντακτῶν αὐτῆς, τοῦ A. Granier de Cassagnac. Ὡς πρὸς τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνισμὸν ὁ συγγραφεὺς ἐπα-

ναλαμβάνει τὸ μυριάκις πρεσβευθὲν, ὅτι ηὐδοκίμησε πολὺ μᾶλλον περὶ τὸν λόγον, τὴν ποίησιν, τὴν τέχνην καὶ τὴν ἐπιστήμην ἢ περὶ τὴν κυβερνητικὴν ἐμπειρίαν καὶ δεξιότητα. Κοσμεῖ δὲ τὸ ὁπωςοῦν τετριμμένον τοῦτο θέμα διὰ κομψῆς τινος παραστάσεως. «Τὰ φῶτα, λέγει, τὸ δαιμόνιον πνεῦμα, ἡ εὐγλωττία, οἱ ὡραῖοι λόγοι, οἱ ὡραῖοι ἀνδριάντες, αἱ ὡραῖαι εἰκόνες, αἱ ὡραῖαι κιονοστοιχίαι, θαυμάζονται δικαίως ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων· διότι συντελοῦσιν εἰς τὸ νὰ εὐρύνωσι τὴν διάνοιαν καὶ εἰς τὸ νὰ ἐξευγενίζωσι τὸν χαρακτῆρα αὐτῶν. Ἀλλὰ, καθὼς ἡ εὐφυΐα καὶ τὰ λογοπαίγνια τοῦ κατ' ἰδίαν ἀνθρώπου, δὲν εἶναι ἀποχρῶσα ἐγγύησις τῆς περὶ τὸν βίον συνέσεως αὐτοῦ, οὕτω τὰ ὑπὸ ἔθνους ὅλου παραγόμενα ἀριστουργήματα δὲν ἀρκοῦσιν εἰς τὸ νὰ ἀποδείξωσιν ὅτι εἶναι ἐπιτήδειον νὰ κυβερνᾷ ἑαυτὸ καὶ ἔτι ὀλιγώτερον νὰ κυβερνήσῃ ἄλλους». Ταῦτα πάντα εἶναι μέχρι τινὸς ἀληθῆ· περὶ τούτου μόνον διστάζομεν, ἐὰν, ὡς ὀπαδὸς τοῦ ναπολεοντείου πολιτεύματος, δὲν ἐβίασεν ὀλίγον τὴν παραβολὴν, προαιρούμενος νὰ ἀπευθύνῃ αὐτὴν εἰς τοὺς ἰδίους μᾶλλον ὁμογενεῖς ἢ εἰς τοὺς ἡμετέρους.

Τὸ δὲ σπουδαιότερον μέρος τῆς κρίσεως ταύτης εἶναι τὸ περὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν βίου πραγματευόμενον. «Καί τοι, λέγει, πολλαὶ διὰ τῆς κλασικῆς διδασκαλίας ἐπεκράτησαν παρ' ἡμῖν προλήψεις κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ὡς ἐκ τῶν δυςκαταγωνίστων ὅμως δυσχερειῶν ἃς ἐδέησε πάντοτε νὰ νικήσῃ, ἡ κυβέρνησις αὐτοῦ δικαιοῦται νὰ ὀνομασθῇ μεγάλη, ἡ δὲ ἱστορία κυροῖ τὴν δοξασίαν ὅτι ἐὰν οἱ σταυροφόροι, παρεκτρεπόμενοι τῆς γενναίας ἐντολῆς πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ὁποίας ἐστράτευσαν, δὲν κατέστρεφον τὰς οἰκονομικὰς, διοικητικὰς καὶ στρατιωτικὰς αὐτοῦ δυνάμεις διὰ τῆς λεηλασίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης, οὐδέποτε ὁ Μωχαμὲτ Β' ἤθελεν εἰςέλθει εἰς τὴν βασιλεύουσαν ἐκείνην. Ἀλλὰ, ἐπιφέρει ἀμέσως, ἡ κυβέρνησις τοῦ κράτους τούτου, ὡς ἐκ τῶν θεσμῶν αὐτῆς, καὶ τῶν ἀστικῶν νόμων, καὶ τῶν παραδόσεων, ἦτο κυβέρνησις ῥωμαϊκὴ, οὐχὶ ἑλληνικὴ κυβέρνησις. Τὰ οὐσιωδέστατα ταῦτα στοιχεῖα αὐτῆς ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ ῥωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ, οὐχὶ ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ. Οἱ Ἕλληνες ὑπεστήριξαν τὸ ἀνατολικὸν κράτος διὰ τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτῶν, καὶ ἐκλέϊσαν αὐτὸ διὰ τῶν προτερημάτων αὐτῶν, ἀνάγκη ὅμως νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς παραδόσεσιν ὀλίγας εὑρίσκομεν τὰς ἀρχὰς ἐκείνας τῆς σταθερότητος καὶ τῆς ἀταραξίας, τῆς περὶ τὴν πολιτείαν ὁμαλῆς συνεχείας καὶ τῆς μετριοπαθείας, δι' ὧν καὶ μόνον διαρκοῦσιν αἱ κυβερνήσεις».

Τοιαῦται εἶναι αἱ κρίσεις αἵτινες νομίζομεν ὅτι ἐκπροσωποῦσιν ὅλας τὰς φάσεις τῶν δοξασιῶν ὅσας προεκάλεσεν ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ ἡ ἐν Ἑλλάδι γενομενη νέα τοῦ παρελθόντος ἡμῶν παράστασις. Ἐὰν ἀφήσωμεν κατὰ μέρος τὴν κληρικὴν μερίδα, ἧς οἱ πλεῖστοι ὀπαδοὶ ἀδύνατον φαίνεται νὰ μεταπεισθῶσι, καὶ πρὸς ἥν, τούτου ἕνεκα, ματαία ἀποβαίνει πᾶσα συζήτησις, δυνάμεθα, νομίζω, νὰ συμπεράνωμεν ὅτι περὶ τέσσαρα κεφαλαιώδη ζητή-

ατε τοῦ παρελθόντος ἡμῶν, ἐτύχομεν τῆς ἐπιδοκιμασίας τῶν Ἑσπερίων. Ἃ τέσσαρα ταῦτα ζητήματα εἶναι·

1) Ὅτι πάντα τὰ γενόμενα ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἐν τῇ Συρίᾳ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ, ἀπὸ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου μέχρι τοῦ ὁριστικοῦ ἐν ταῖς χώραις αὐταῖς θριάμβου τοῦ μωαμεθανισμοῦ, ὑπῆρξαν ἔργα ἑλληνικὰ καὶ ἀποτελοῦσι μέρος ἀναπόσπαστον τοῦ ἱστορικοῦ ἡμῶν βίου.

2) Ὅτι τὸ χριστιανικὸν θρήσκευμα προέκυψεν εἰς μέσον, διετυπώθη δογματικῶς, ἡρμηνεύθη καὶ ἐστερεώθη ἐν τῷ κόσμῳ πρὸ πάντων διὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

3) Ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς ἐπεχείρησεν ἐν τῇ 8ῃ ἑκατονταετηρίδι ἀξιομνημόνευτον θρησκευτικήν, κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν μεταρρύθμισιν, καὶ

4) Ὅτι τὸ ἀνατολικὸν κράτος κατελύθη ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων καὶ οὐχὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων.[1]

Ἐπιμένουσιν ὅμως οἱ εἰλικρινέστεροι τῶν ἀντιδοξούντων εἰς δύο ἐνστάσεις, ἀλλ' ἀντιφατικάς, διότι ἀξιοῦσιν οἱ μὲν ὅτι ἡ μεταρρύθμισις τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος, ἢ οὐδόλως ἢ ἐλάχιστον κατίσχυσε τῆς πνευματικῆς, τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς ἐκλύσεως, ἥτις ἐπεκράτησαν ἐν ἀρχῇ τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων· οἱ δὲ ὅτι τὸ ἀνατολικὸν κράτος ἀπέβη μὲν μέγα καὶ εὐκλεές, ὑπῆρξεν ὅμως, ὡς ἐκ τῶν θεσμῶν αὐτοῦ, τῶν ἀστικῶν νόμων καὶ τῶν παραδόσεων, κράτος ῥωμαϊκόν, οὐχὶ ἑλληνικόν.

Περὶ τὴν ἀκριβεστέραν λοιπὸν ἐξέτασιν τῶν δύο τούτων θεμάτων, θέλομεν ἀσχοληθῇ κατὰ τὸ παρὸν ἀκαδημαϊκὸν ἔτος. Πέποιθα δὲ ὅτι θέλετε παρακολουθήσει μετὰ τῆς προσηκούσης προσοχῆς καὶ ἐπιμελείας τὴν μελέτην ταύτην. Καθ' ἃ πολλάκις εἶπον πρὸς ὑμᾶς, ἄχρι τοῦδε δὲν ὡρίσθη ἂν καὶ πῶς ἡ ἱστορία δύναται νὰ ποδηγετήσῃ τὰ ἔθνη καὶ τοὺς πολιτικοὺς αὐτῶν ἄνδρας εἰς τὸ περὶ τὰ καθ' ἕκαστα πρακτέον. Πολλοὶ μάλιστα, δι' οὓς λόγους ἄλλοτε ἐξέθηκα, φρονοῦσιν ὅτι ἡ ἱστορία οὐδόλως εἶναι περὶ τοῦτο ὁδηγὸς ἀσφαλής. Τὸ βέβαιον ὅμως, τὸ ἀναμφισβήτητον, τὸ παρὰ πάντων ὁμολογούμενον εἶναι, ὅτι τὸ τοιοῦτον ἢ τοιοῦτον ἐν τῷ παρελθόντι ἀξίωμα παντὸς ἔθνους ἐπιδρᾷ οὐσιωδῶς εἰς τὰ ἐνεστῶτα καὶ τὰ μέλλοντα αὐτοῦ συμφέροντα, μάλιστα ὅταν τὸ ἔθνος τοῦτο περιπέσῃ εἰς δυσχερείας ἐν αἷς πολλοὺς ἔχει τοὺς ἀντιπάλους, οὐ μόνον ἐν τῷ πολιτικῷ ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ἠθικῷ κόσμῳ. Καθῆκον ἄρα ἁπάντων ἡμῶν νομίζω νὰ ἀγωνισθῶμεν παντὶ σθένει εἰς τὸ νὰ ἀνορθώσωμεν τὸ ἱστορικὸν τῆς πατρίδος ἀξίωμα, ὁσάκις βλέπομεν αὐτὸ ἀδίκως ταπεινούμενον καὶ ἐξευτελιζόμενον.

1 Ἡ Saturday Review τῆς 9 νοεμβρίου πραγματευομένη περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ Φινλαίυ, συγκεφαλαιοῖ οὕτω πως τὰς ἐντυπώσεις αὐτῆς περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι γενομένων ἱστορικῶν ἐργασιῶν. The day seems at hand when, aided by the rapidly accumulating researches of modern historical and literary science, and stimulated by the generous patriotism of such national historians as Paparrigopoulo, whose views have recently found a most able popular exponent in M. Démétrius Bikélas, the literary world of the West will begin to reconsider its accepted view of the «Byzantine» Empire as an empire of degeneracy and decay.

ΠΟΙΚΙΛΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

ΥΠΟ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Σ. ΚΟΝΤΟΥ.

§ 26 *

Αὐτόγραφον, ἰδιόγραφον, ἀντίγραφον.

Πᾶν ὅ τι ΑΥΤΟΣ τις, τουτέστι ταῖς αὐτοῦ ἢ ταῖς ἰδίαις χερσίν, ἔγραψεν ὀνομάζεται *αὐτόγραφον*. Λέγεται δὲ καὶ κατ' ἀρσενικὸν καὶ θηλυκὸν γένος *αὐτόγραφος*, οἷον *αὐτόγραφος ἔλεγχος*, *αὐτόγραφος ἐπιστολή*, κτλ. Καὶ πρόδηλον μὲν ὑπάρχει ὅτι ἐπίθετον κυρίως εἶνε τὸ *αὐτόγραφον*, οἷον *αὐτόγραφον ψήφισμα*, ἀλλ' ὡς πᾶν οὐδέτερον ἐπίθετον καθολικῶς νοούμενον ἀποβαίνει ὄνομα, οὕτω καὶ τὸ προκείμενον· οὐδαμῶς δ' ἐπάναγκες φαίνεται νὰ ἐκλαμβάνηται ὡς ἐλλιπῶς προενηνεγμένον ἀντὶ τοῦ *αὐτόγραφον βιβλίον* ἢ *σύγγραμμα*.

Πλούταρχ. Ἠθικ. σελ. 1115, γ' «καὶ πεπεισμένον ἐλέγχειν ἑτέρους *αὐτόγραφον* ἐξενεγκεῖν ἀμαθίας *ἔλεγχον* καθ' αὑτοῦ καὶ θρασύτητος». Σερτωρ. 27 «ἀλλὰ τῶν Σερτωρίου γραμμάτων κύριος γεγονὼς ὑπισχνεῖτο Πομπηΐῳ δείξειν ὑπατικῶν ἀνδρῶν καὶ μέγιστον ἐν Ῥώμῃ δυναμένων *αὐτογράφους ἐπιστολὰς* καλούντων Σερτώριον εἰς Ἰταλίαν».

Διονύσ. Ἁλικ. Ῥωμ. Ἀρχ. σελ. 857 «ὥσθ' ὑπέμειναν *ἐπιστολὰς* γράψαι πρὸς τὸν τύραννον *αὐτογράφους* δηλοῦντες αὐτῷ κτέ.» καὶ σελ. 858 «καὶ τὰ δόξαντα εἰς *ἐπιστολὰς* κατεχώριζον *αὐτογράφους*».

Εὐσέβ. Κωνστ. Β', μζ', 2 «καὶ ταύτην δὲ τὴν *γραφὴν αὐτόγραφον* οὖσαν αὐτοῦ ἐκ τῆς Ῥωμαίων φωνῆς ἀπολαβεῖν ἀναγκαῖον τῷ παρόντι λόγῳ».

Ποσειδών. παρ' Ἀθην. σελ. 214, ε' «τά τε ἐκ τοῦ Μητρῴου τῶν παλαιῶν *αὐτόγραφα ψηφίσματα* ὑφαιρούμενος ἐκτᾶτο καὶ ἐκ τῶν ἄλλων πόλεων εἴ τι παλαιὸν εἴη καὶ ἀπόθετον».

Πορφύρ. περὶ Πλωτ. βίου 20 «ἐδόκει δὲ ἃ ἐκτήσατο ἐκ τῶν Ἀμελίου λαβὼν ἡμαρτῆσθαι διὰ τὸ μὴ νοεῖν τοῦ ἀνδρὸς τὴν συνήθη ἑρμηνείαν· εἰ γάρ τινα καὶ ἄλλα καὶ τὰ παρ' Ἀμελίῳ διώρθωτο ὡς ἂν ἐκ τῶν *αὐτογράφων* μετειλημμένα».

Συνώνυμον τῷ *αὐτόγραφος* καὶ *αὐτόγραφον* ἀλλὰ νεώτερον αὐτοῦ εἶνε τὸ *ἰδιόγραφος* καὶ *ἰδιόγραφον*, οἷον Ζωναρ. Ἐπιτ. Ἱστορ. ΙΗ', 15 «κομίζεται δὲ καὶ *ἰδιόγραφος* ἐκείνου *ἐπιστολή*», κτλ. (Πρβ. καὶ Αὖλ. Γέλλ. ΙΧ, 14). Εὑρίσκεται δ' ἐν τῷ Βυζαντιακῷ ἑλληνισμῷ καὶ *ἰδιόχειρος* καὶ *ἰδιόχειρον*, ἰ-

* Ἴδ. σελ. 34, 189, 339, 449, 677, 748, 869.

γραφον *ιδιόχειρον* (Ζωναρ. Ἐπιτ. Ἱστ. ΙΔ', 3), κτλ., ᾧ ἰσοδυναμεῖ.τὸ *οἰκειόχειρος* καὶ *οἰκειόχειρον*, *οἰκειόχειρος γραφή*, *οἰκειόχειρον γράμμα*, κτλ. Πρβ. Λοβέκκιον *Φρυν.* σελ. 121). Λέγεται δὲ καὶ ἐπιρρηματικῶς *ἰδιοχείρως* καὶ *οἰκειοχείρως*, οἷον Ἀρμενόπουλ. Β', β', 1 «ὅταν τις γράψας *οἰκειοχείρως* καὶ ὁμολογήσας λαβεῖν κτέ.», κτλ.

Καὶ τὸ *ἀντίγραφον* εἶνε κυρίως ἐπίθετον, ὡς σαφῶς μηνύεται ἐκ τῆς τοῦ θηλυκοῦ χρήσεως ἐν τῷ *διαθῆκαι ἀντίγραφοι* καὶ ἐν ἄλλοις. Ἀλλ' ἐπεκράτησεν ἡ ἀντ' ὀνόματος χρῆσις αὐτοῦ παραλαμβανομένου πρὸς δήλωσιν παντὸς ἐντιγεγραμμένου ἢ μετειλημμένου ἔκ τινος, οἷον *ἀντίγραφον διαθήκης* ἢ *τὸ ἀντίγραφον τῆς διαθήκης*, κτλ. καὶ καθόλου *ἀντίγραφον* ἢ *τὸ ἀντίγραφον* (βιβλίου ἢ συγγράμματος), λατιν. ***exemplar***, γαλλ. ***exemplaire*** ἢ ***copie***.

Δημοσθέν. σελ. 468, 36 «τούτων δ' ἁπάντων *στήλας ἀντιγράφους* ἐστήσαθ' ὑμεῖς κἀκεῖνος». σελ. 1104, 10 «εἶναι δὲ ἃς αὐτοὶ μεμαρτυρήκασι *διαθήκας ἀντιγράφους* ἐκείνων».

Διονύσ. Ἁλικ. Ῥωμ. Ἀρχ. σελ. 1674 «αὗται δ' ἦσαν (αἱ *ὁμολογίαι*) *ἀντίγραφοι* τῶν πρὸς Λατίνους γενομένων». Ἴσως δὲ καὶ τὸ παρὰ Διογένει τῷ Λαερτίῳ Ε', 57 «αἱ διαθῆκαι κεῖνται *ἀντίγραφα* τῷ Θεοφράστου δακτυλίῳ σεσημασμέναι» μεταγραπτέον *ἀντίγραφΟΙ*.

Ἀνδοκίδ. π. Μυστηρ. 76 «ἐψηφίσασθε ἐξαλεῖψαι πάντα τὰ ψηφίσματα, καὶ αὐτὰ καὶ εἴ πού τι *ἀντίγραφον* ἦν» (Πρβ. καὶ 79).

Λυσ. κ. Διογείτ. 7 «ταῦτα δὲ πράξας καὶ οἴκοι *ἀντίγραφα* καταλιπὼν ᾤχετο στρατευσόμενος μετὰ Θρασύλλου».

Δημοσθέν. σελ. 1034, 21 «ἀμφότεροι παρόντες ἀνοίξαντες *ἀντιγραφά* τ' ἐλάβομεν κἀκεῖνα πάλιν κατασημηνάμενοι παρ' Ἀριστογένει κατεθέμεθα». σελ. 1136, 25 «ὡς *ἀντίγραφά* ἐστι *τῆς διαθήκης* τῆς Πασίωνος». σελ. 1137, 28 «ἄξιον τοίνυν — καὶ τόδε ἐνθυμηθῆναι, ὅτι *διαθηκῶν* οὐδεὶς πώποτε *ἀντίγραφα* ἐποιήσατο — πῶς οὖν ὑμεῖς ἴστε ὅτι *ἀντίγραφά* ἐστι τῶν *διαθηκῶν* τῶν Πασίωνος τὰ ἐν τῷ γραμματείῳ γεγραμμένα ; ». Πρβ. καὶ σελ. 784, 47 καὶ σελ. 1104, 8.

Δελφ. Ἐπιγρ. σελ. 88, 99 Οὐεσχ. καὶ Φουκ. «τὸ *ἀντίγραφον* φυλάσσει Καλλίερος» καὶ σελ. 203, 291 «τὸ *ἀντίγραφον* τᾶς *ὠνᾶς* φυλάσσει Μένης».

Φιλήμ. παρὰ Πορφυρ. Ζητήμ. Ὁμηρ. Η' «καὶ γέγραπται ἤδη κατὰ πάντα ἁπλῶς τὰ *ἀντίγραφα* τὸ ΤΗΣ ἄρθρον σὺν τῷ ἰῶτα» καὶ «διερευνώμενος τὰς ἐν τοῖς *ἀντιγράφοις* ἐμμεμενηκυίας ἡμαρτημένας γραφάς».

Πλούτ. Σύλλ. 26 «τὸν Ῥόδιον Ἀνδρόνικον εὐπορήσαντα τῶν *ἀντιγράφων* εἰς μέσον θεῖναι καὶ ἀναγράψαι τοὺς νῦν φερομένους πίνακας». Κίμ. 13 «ἐν δὲ τοῖς ψηφίσμασιν ἃ συνήγαγε Κρατερὸς *ἀντίγραφα συνθηκῶν* ὡς γενομένων κατατέτακται». Πρβ. καὶ Εὐμέν. 2 καὶ Ἀλέξ. 7.

Στράβ. σελ. 374 «παρὰ Θουκυδίδῃ δὲ ἔν τισιν *ἀντιγράφοις* Μεθώνη φέρεται». σελ. 609 «διὸ καὶ ζητῶν ἐπανόρθωσιν τῶν διαβρωμάτων εἰς ἀντίγραφα καινὰ μετήνεγκε τὴν γραφήν».

Ἰώσηπ. Ἀρχαιολ. Ε', ϐ', 8 «διαμένει δ' ἄχρι τῆς σήμερον τὰ τῶν *ἐπιστολῶν* τούτων *ἀντίγραφα* οὐκ ἐν τοῖς ἡμετέροις μόνον σωζόμενα βιβλίοις ἀλλὰ καὶ παρὰ Τυρίοις». κατ' Ἀπίων. Α', ιδ', 10 «ἐν δ' ἄλλῳ ἀντιγράφῳ οὐ βασιλεῖς σημαίνεσθαι κτέ.» (Ἴδε Κ. Μυλλῆρον *Ἀποσπ. Ἱστορ. Ἑλλ.* Τόμ. Β', σελ. 514. Σφάλλεται ὁ Ἰ. Μυλλῆρος *Ἰωσ. κατ' Ἀπίων.* σελ. 123

Ὠριγέν. Τόμ. ΙΘ', σελ. 258 «κατὰ μὲν τὰ κοινὰ τῶν *ἀντιγράφων* — κατὰ δὲ τὸ Ἑβραϊκὸν αὐτό». Πρβ. καὶ Τόμ. Α', σελ. 238 «τὸ μέντοι γε ἡμαρτῆσθαι ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς *ἀντιγράφοις* τὰ περὶ τῶν ὀνομάτων πολλαχοῦ καὶ ἀπὸ τούτων ἄν τις πεισθείη» καὶ σελ. 240 «τὸ δ' ὅμοιον περὶ τὰ ὀνόματα σφάλμα πολλαχοῦ τοῦ Νόμου καὶ τῶν Προφητῶν ἔστιν ἰδεῖν, ὡς ἠκριβώσαμεν ἀπὸ Ἑβραίων μαθόντες καὶ τοῖς *ἀντιγράφοις* αὐτῶν τὰ ἡμέτερα συγκρίναντες».

Εὐσέβ. Προπ. Εὐαγγ. Η', ϐ', 5 «τῆς δὲ *ἐκδόσεώς* ἐστιν *ἀντίγραφον* τόδε». Η', γ', 5 «ὡς ἂν τὰ τῶν *ἐπιστολῶν ἀντίγραφα* διέλθωμεν». Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ', η', 7 «ὑπετάξαμεν καὶ τῆς *ἐπιστολῆς* Ἀδριανοῦ τὸ *ἀντίγραφον*».

Σωκράτ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Ζ', 32 «αὐτίκα γοῦν ἠγνόησεν (ὁ Νεστόριος) ὅτι ἐν τῇ καθολικῇ Ἰωάννου γέγραπτο ἐν τοῖς παλαιοῖς *ἀντιγράφοις*».

Ἡρῳδιαν. περὶ Μον. Λέξ. σελ. 37, 1 «οὕτως ἐν τοῖς *ἀντιγράφοις* εὕρηται».

Σχολ. Ἰλ. Β, 497 «ἣν ἐν τοῖς *ἀντιγράφοις* τιθέναι οὐκ ἐπείγει». Ο, 645 «κατ' ἔνια τῶν *ἀντιγράφων* χωρὶς τοῦ Π ἆλτο». Ψ, 111 «κατὰ δὲ πολλὰ τῶν *ἀντιγράφων* οὐρῆας ὤτρυνεν ἔξω τοῦ ΤΕ», κτλ.

Φώτ. Βιβλ. σελ. 282, 14 «πλὴν καὶ τὸ παρ' ἡμῖν *ἀντίγραφον* οὐχ ὡς τὸ ἀποσταλὲν παρὰ σοῦ περιέχει».

Μυριάκις ἀπαντᾷ τὸ ὄνομα *ἀντίγραφον* κατὰ τὸν πληθυντικὸν μάλιστ' ἀριθμὸν ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Γαληνοῦ, οἷον *ἐν ἑτέρῳ ἀντιγράφῳ, ἐν ἄλλῳ ἀντιγράφῳ, ἐν ἅπασι τοῖς ἀντιγράφοις, ἔν τισιν ἀντιγράφοις* ἢ *ἔν τισι τῶν ἀντιγράφων, ἐν ἐνίοις ἀντιγράφοις* ἢ *ἐν ἐνίοις τῶν ἀντιγράφων, κατά τινα τῶν ἀντιγράφων, ἐν πολλοῖς τῶν ἀντιγράφων, ἐν τοῖς πλείστοις τῶν ἀντιγράφων, κατὰ τὰ πλεῖστα τῶν ἀντιγράφων*, κτλ. Λέγεται δ' ὑπ' αὐτοῦ καὶ «ἐν μὲν τοῖς ΚΑΤΑ Διοσκορίδην *ἀντιγράφοις* οὐ μόνον οὕτως ἁπλῶς γέγραπται κατάστασις» καὶ «γέγραπται μὲν οὖν τοῦτο κατὰ πολλὰ τῶν *ἀντιγράφων*, ὀρθῶς δὲ ἐν τοῖς ΚΑΤΑ Διοσκορίδην οὐ γέγραπται» (Τόμ. ΙΖ', β', σελ. 648 καὶ 909) καὶ «αὕτη μὲν ἡ γραφὴ τῆς ῥήσεως ἐν ἄλλοις τέ τισιν ἐστι καὶ τοῖς ΚΑΤΑ τὸν Ἀρτεμίδωρόν τε καὶ Διοσκορίδην *ἀντιγράφοις*» (Τόμ. ΙΗ', ϐ', σελ. 227). Πρβ. καὶ *ἡ κατὰ Διοσκορίδην ἔκδοσις* (Τόμ. ΙΖ', α', σελ. 559. Ἴδε καὶ σελ. 732 καὶ Ἀθήν. σελ. 12, ε').

Συχνὸν εἶνε τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ὄνομα καὶ ἐν ταῖς εἰς Ὅμηρον Παρεκβ-

λαῖς τοῦ Εὐσταθίου, οἷον *πολλὰ τῶν ἀντιγράφων*, *τὰ πλείω τῶν ἀντιγράφων* (σελ. 488, 38), *τινὰ ἀντίγραφα* (σελ. 341, 49), *σπάνιά τινα τῶν ἀντιγράφων* (σελ. 331, 16), κτλ. (Ἴδε Λαρώχην *Hom. Textkr.* σελ. 157 καὶ *Hom. Unters.* σελ. 303). Ἀξίαν δὲ παρατηρήσεως νομίζομεν τὴν χρῆσιν ἣν πολλάκις ὁ Εὐστάθιος ἐν ταῖς Παρεκβολαῖς ταύταις ποιεῖται λέγων *πολλὰ τῶν ἀντιγράφων ΓΡΑΦΟΥΣΙ*, *τινὰ τῶν ἀντιγράφων ΓΡΑΦΟΥΣΙ*, κτλ., οἷον σελ. 33, 44 «πολλὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων τὸ Κίλλας Κίλλος *γράφουσιν*», σελ. 122, 30 «τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων ἀντὶ τοῦ καὶ Παλλὰς Ἀθήνη *γράφουσι* καὶ Φοῖβος Ἀπόλλων». σελ. 156, 33 «δηλοῦσί καὶ παρὰ Σοφοκλεῖ — πολλὰ τῶν ἀντιγράφων ὀδὸν δίχα τοῦ Υ *γράφοντα* τὸν οὐδόν». σελ. 172, 12 «τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων βουλὴ *γράφουσι* δίχα τοῦ Ν». σελ. 287, 12 «τινὰ τῶν παλαιῶν ἀντιγράφων Τροίζηνα προπαροξυτόνως *ἔγραψαν*». σελ. 294, 21 «τὰ πλείω τῶν ἀντιγράφων διὰ τοῦ Η *γράφουσι*». σελ. 337, 17 «κἂν ἀντὶ τοῦ Ἄτρακας λύκους — ἅρπαγας λύκους *γράφωσι* τὰ τῶν ἀντιγράφων κοινότερα». σελ. 577, 6 «τὰ πλείω τῶν ἀντιγράφων οὐκ ἀγεῖραι *γράφουσιν*». σελ. 629, 37 «τὸ δὲ Διόνυσος ἐνταῦθα πολλὰ τῶν ἀντιγράφων διὰ μεγάλου τοῦ Ω *γράφουσι*» (Πρβ. καὶ σελ. 653, 42. σελ. 974, 39. σελ. 1039, 11). σελ. 727, 57 «σπάνια τῶν ἀντιγράφων *γράφουσι* πρωῒ δ' ὑπ' ἠοῖ». σελ. 1357, 21 «τινὰ δέ γε τῶν ἀντιγράφων *ἐτόλμησαν γράψαι* διδοῦναι». Πρβ. καὶ σελ. 1846, 6 «αἱ κοιναὶ ἤγουν πλείους *ἐκδόσεις γράφουσιν*». Εὑρίσκεται δὲ καὶ χρῆσις τοῦ *ἀντίγραφα ΠΡΟΣΦΕΡΟΥΣΙ* καὶ *ΦΑΣΙ*, οἷον σελ. 1719, 16 «τὸ δὲ μεῖζον ἔπι κακόν τινὰ μὲν *ἀντίγραφα* κατὰ ῥῆμα *προσφέρουσι*» καὶ σελ. 1316, 41 «τὰ δὲ πλείω καὶ ἀκριβέστερα τῶν *ἀντιγράφων αἵ δ'* ἔγε *φασίν*». Καὶ ἐν ταῖς εἰς Διονύσιον Παρεκβολαῖς τοῦ Εὐσταθίου παραλαμβάνεται οὐ μόνον τὸ *ἔχουσι* σελ. 346, 12 Διό. «οὕτω γὰρ πολλὰ τῶν ἀντιγράφων *ἔχουσι*» καὶ σελ. 398, 44 «ὡς πολλὰ τῶν ἀντιγράφων *ἔχουσι*» ἀλλὰ καὶ τὸ *γράφουσι* σελ. 288, 41 «τὸ δὲ Ὑλλήων — πολλὰ τῶν ἀντιγράφων διὰ διφθόγγου *γράφουσι*» καὶ σελ. 291, 48 «διὸ καὶ *γράφουσι* τὰ τῶν ἀντιγράφων ὀρθότερα». Πρβ. καὶ Ὠριγέν. Τόμ. ΙΕ', σελ. 95 «ἀντὶ δὲ τοῦ ἐπάλξεις ἐντολὰς *ἐκδέδωκεν ἡ πέμπτη ἔκδοσις*». Ὡς δ' ἐν ταῖς εἰς Ὅμηρον Παρεκβολαῖς εἶπεν ὁ Εὐστάθιος *τινὰ δέ γε τῶν ἀντιγράφων ἘΤΟΛΜΗΣΑΝ γράψαι*, οὕτως ἐν ταῖς εἰς Διονύσιον σελ. 381, 42 «τυχὸν δὲ *ἀντιγράφων ΑΥΘΑΔΕΙΑ* τὴν τοῦ Ρ διπλόην ἐξ αὐτονομίας *παρεισήνεγκεν*».

Ἐν τῇ Ἐκλογῇ Θωμᾶ τοῦ Μαγίστρου σελ. 10, 3 ἀναγινώσκεται «*Ἀντίγραφα* κάλλιον ἢ *ἀντίγραφον*. Λιβάνιος, ἐν ἐπιστολῇ· ἐμοὶ μὲν οὖν συνεφοῦντα ἧκοι τὰ τῆς ἐπιστολῆς ἀντίγραφα». Ὅμοια τῇ Μαγίστρῳ διδάσκει καὶ ὁ Μοῖρις λέγων σελ. 7 «*Ἀντίγραφα* πληθυντικῶς Ἀττικῶς, *ἀντίγραφον* ἑνικῶς Ἑλληνικῶς». Πρβ. καὶ Πολυδεύκ. Η', 27 «τῶν δὲ δικαστικῶν ὀνομάτων γραμματεῖα, διαμαρτυρίαι, διαθῆκαι, *ἀντίγραφα*, κατάσεσημασμένα».

Στράβ. σελ. 374 «παρὰ Θουκυδίδῃ δὲ ἔν τισιν *ἀντιγράφοις* Μεθώνη φέρεται». σελ. 609 «διὸ καὶ ζητῶν ἐπανόρθωσιν τῶν διαβρωμάτων εἰς ἀντίγραφα καινὰ μετήνεγκε τὴν γραφήν».

Ἰώσηπ. Ἀρχαιολ. Η', 6', 8 «διαμένει δ' ἄχρι τῆς σήμερον τὰ τῶν *ἐπιστολῶν* τούτων *ἀντίγραφα* οὐκ ἐν τοῖς ἡμετέροις μόνον σωζόμενα βιβλίοις ἀλλὰ καὶ παρὰ Τυρίοις». κατ' Ἀπίων. Α', ιδ', 10 «ἐν δ' ἄλλῳ ἀντιγράφῳ οὐ βασιλεῖς σημαίνεσθαι κτέ.» (Ἴδε Κ. Μυλλῆρον *Ἀποσπ. Ἱστορ. Ἑλλ.* Τόμ. Β', σελ. 514. Σφάλλεται ὁ Ἰ. Μυλλῆρος *Ἰωσ. κατ' Ἀπίων.* σελ. 123

Ὠριγέν. Τόμ. ΙΘ', σελ. 258 «κατὰ μὲν τὰ κοινὰ τῶν *ἀντιγράφων* — κατὰ δὲ τὸ Ἑβραϊκὸν αὐτό». Πρβ. καὶ Τόμ. Α', σελ. 238 «τὸ μέντοι γε ἡμαρτῆσθαι ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς *ἀντιγράφοις* τὰ περὶ τῶν ὀνομάτων πολλαχοῦ καὶ ἀπὸ τούτων ἄν τις πεισθείη» καὶ σελ. 240 «τὸ δ' ὅμοιον περὶ τὰ ὀνόματα σφάλμα πολλαχοῦ τοῦ Νόμου καὶ τῶν Προφητῶν ἔστιν ἰδεῖν, ὡς ἠκριβώσαμεν ἀπὸ Ἑβραίων μαθόντες καὶ τοῖς *ἀντιγράφοις* αὐτῶν τὰ ἡμέτερα συγκρίναντες».

Εὐσέβ. Προπ. Εὐαγγ. Η', 6', 5 «τῆς δὲ *ἐκδόσεώς* ἐστιν *ἀντίγραφον* τόδε». Η', γ', 5 «ὡς ἂν τὰ τῶν *ἐπιστολῶν ἀντίγραφα* διέλθωμεν». Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ', η', 7 «ὑπετάξαμεν καὶ τῆς *ἐπιστολῆς* Ἀδριανοῦ τὸ *ἀντίγραφον*».

Σωκράτ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Ζ', 32 «αὐτίκα γοῦν ἠγνόησεν (ὁ Νεστόριος) ὅτι ἐν τῇ καθολικῇ Ἰωάννου γέγραπτο ἐν τοῖς παλαιοῖς *ἀντιγράφοις*».

Ἡρῳδιαν. περὶ Μον. Λέξ. σελ. 37,1 «οὕτως ἐν τοῖς *ἀντιγράφοις* εὕρηται».

Σχολ. Ἰλ. Β, 497 «ἣν ἐν τοῖς *ἀντιγράφοις* τιθέναι οὐκ ἐπείγει». Ο, 645 «κατ' ἔνια τῶν *ἀντιγράφων* χωρὶς τοῦ Π ἄλτο». Ψ, 111 «κατὰ δὲ πολλὰ τῶν *ἀντιγράφων* οὐρῆας ὄτρυνεν ἔξω τοῦ ΤΕ», κτλ.

Φώτ. Βιβλ. σελ. 282, 14 «πλὴν καὶ τὸ παρ' ἡμῖν *ἀντίγραφον* οὐχ ὡς τὸ ἀποσταλὲν παρὰ σοῦ περιέχει».

Μυριάκις ἀπαντᾷ τὸ ὄνομα *ἀντίγραφον* κατὰ τὸν πληθυντικὸν μάλιστ' ἀριθμὸν ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Γαληνοῦ, οἷον *ἐν ἑτέρῳ ἀντιγράφῳ*, *ἐν ἄλλῳ ἀντιγράφῳ*, *ἐν ἅπασι τοῖς ἀντιγράφοις*, *ἔν τισιν ἀντιγράφοις* ἢ *ἔν τισι τῶν ἀντιγράφων*, *ἐν ἐνίοις ἀντιγράφοις* ἢ *ἐν ἐνίοις τῶν ἀντιγράφων*, *κατά τινα τῶν ἀντιγράφων*, *ἐν πολλοῖς τῶν ἀντιγράφων*, *ἐν τοῖς πλείστοις τῶν ἀντιγράφων*, *κατὰ τὰ πλεῖστα τῶν ἀντιγράφων*, κτλ. Λέγεται δ' ὑπ' αὐτοῦ καὶ «ἐν μὲν τοῖς ΚΑΤΑ Διοσκορίδην *ἀντιγράφοις* οὐ μόνον οὕτως ἁπλῶς γέγραπται κατάστασις» καὶ «γέγραπται μὲν οὖν τοῦτο κατὰ πολλὰ τῶν *ἀντιγράφων*, ὀρθῶς δὲ ἐν τοῖς ΚΑΤΑ Διοσκορίδην οὐ γέγραπται» (Τόμ. ΙΖ', 6', σελ. 648 καὶ 909) καὶ «αὕτη μὲν ἡ γραφὴ τῆς ῥήσεως ἐν ἄλλοις τέ τισί ἐστι καὶ τοῖς ΚΑΤΑ τὸν Ἀρτεμίδωρόν τε καὶ Διοσκορίδην *ἀντιγράφοις*» (Τόμ. ΙΗ', 6', σελ. 227). Πρβ. καὶ *ἡ κατὰ Διοσκορίδην ἔκδοσις* (Τόμ. ΙΖ', α', σελ. 559. Ἴδε καὶ σελ. 732 καὶ Ἀθήν. σελ. 12, ε').

Συχνὸν εἶνε τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ὄνομα καὶ ἐν ταῖς εἰς Ὅμηρον Παρεκβο-

αῖς τοῦ Εὐσταθίου, οἷον *πολλὰ τῶν ἀντιγράφων*, *τὰ πλείω τῶν ἀντιγράφων* (σελ. 488, 38), *τινὰ ἀντίγραφα* (σελ. 341, 49), *σπάνιά τινα τῶν ἀντιγράφων* (σελ. 333, 16), κτλ. (Ἴδε Λαρώχην *Hom. Textkr.* σελ. 157 αὶ *Hom. Unters.* σελ. 303). Ἀξίαν δὲ παρατηρήσεως νομίζομεν τὴν χρῆσιν ιν πολλάκις ὁ Εὐστάθιος ἐν ταῖς Παρεκβολαῖς ταύταις ποιεῖται λέγων *πολλὰ ῶν ἀντιγράφων ΓΡΑΦΟΥΣΙ*, *τινὰ τῶν ἀντιγράφων ΓΡΑΦΟΥΣΙ*, κτλ., ἷον σελ. 33, 44 «πολλὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων τὸ Κίλλας Κίλλος *γράφουσιν*». ελ. 122, 30 «τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων ἀντὶ τοῦ καὶ Παλλὰς Ἀθήνη γράουσι καὶ Φοῖβος Ἀπόλλων». σελ. 156, 33 «δηλοῦσί καὶ παρὰ Σοφοκλεῖ — πολλὰ τῶν ἀντιγράφων ὀδὸν δίχα τοῦ Υ *γράφοντα* τὸν οὐδόν». σελ. 72,12 «τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων βουλή *γράφουσι* δίχα τοῦ Ν». σελ. 287, 2 «τινὰ τῶν παλαιῶν ἀντιγράφων Τροίζηνα προπαροξυτόνως *ἔγραψαν*». ελ. 294, 21 «τὰ πλείω τῶν ἀντιγράφων διὰ τοῦ Η *γράφουσι*». σελ. 337, 17 «κἂν ἀντὶ τοῦ Ἄτρακας λύκους — ἅρπαγας λύκους *γράφωσι* τὰ τῶν ἀντιγράφων κοινότερα». σελ. 577, 6 «τὰ πλείω τῶν ἀντιγράφων οὐκ ἀγεῖραι *γράφουσιν*». σελ. 629, 37 «τὸ δὲ Διόνυσος ἐνταῦθα πολλὰ τῶν ἀντιγράφων διὰ μεγάλου τοῦ Ω *γράφουσι*» (Πρβ. καὶ σελ. 653,42. σελ. 974,39. σελ. 1039, 11). σελ. 727, 57 «σπάνια τῶν ἀντιγράφων *γράφουσι* πρωὶ δ' ὑπ' ἠοῖ». σελ. 1357, 21 «τινὰ δέ γε τῶν ἀντιγράφων *ἐτόλμησαν γράψαι* διδοῦναι». Πρβ. καὶ σελ. 1346,6 «αἱ κοιναὶ ἤγουν πλείους *ἐκδόσεις γράφουσιν*». Εὑρίσκεται δὲ καὶ χρῆσις τοῦ *ἀντίγραφα ΠΡΟΣΦΕΡΟΥΣΙ* καὶ *ΦΑΣΙ*, οἷον σελ. 1719, 16 «τὸ δὲ μεῖζον ἔπι κακόν τινὰ μὲν *ἀντίγραφα* κατὰ ῥῆμα *προσφέρουσι*» καὶ σελ. 1316, 41 «τὰ δὲ πλείω καὶ ἀκριβέστερα τῶν *ἀντιγράφων* αἱ δ' ἔγε *φασίν*». Καὶ ἐν ταῖς εἰς Διονύσιον Παρεκβολαῖς τοῦ Εὐσταθίου παραλαμβάνεται οὐ μόνον τὸ *ἔχουσι* σελ. 346, 12 Διδ. «οὕτω γὰρ πολλὰ τῶν ἀντιγράφων *ἔχουσι*» καὶ σελ. 398, 44 «ὡς πολλὰ τῶν ἀντιγράφων *ἔχουσι*» ἀλλὰ καὶ τὸ *γράφουσι* σελ. 288, 41 «τὸ δὲ Ὑλλήων — πολλὰ τῶν ἀντιγράφων διὰ διφθόγγου *γράφουσι*» καὶ σελ. 291, 48 «διὸ καὶ *γράφουσι* τὰ τῶν ἀντιγράφων ὀρθότερα». Πρβ. καὶ Ὠριγέν. Τόμ. ΙΕ', σελ. 95 «ἀντὶ δὲ τοῦ ἐπάλξεις ἐντολὰς *ἐκδέδωκεν* ἡ πέμπτη *ἔκδοσις*». Ὡς δ' ἐν ταῖς εἰς Ὅμηρον Παρεκβολαῖς εἶπεν ὁ Εὐστάθιος *τινὰ δέ γε τῶν ἀντιγράφων ἘΤΟΛΜΗΣΑΝ γράψαι*, οὕτως ἐν ταῖς εἰς Διονύσιον σελ. 381, 42 «τυχὸν δὲ ἀντιγράφων *ΑΥΘΑΔΕΙΑ* τὴν τοῦ Ρ διπλόην ἐξ αὐτονομίας *παρεισήνεγκεν*».

Ἐν τῇ Ἐκλογῇ Θωμᾶ τοῦ Μαγίστρου σελ. 10, 3 ἀναγινώσκεται «*Ἀντίγραφα* κάλλιον ἢ *ἀντίγραφον*. Λιβάνιος ἐν ἐπιστολῇ· ἐμοὶ μὲν οὖν συνεροῦντα ἥκοι τὰ τῆς ἐπιστολῆς ἀντίγραφα». Ὅμοια τῇ Μαγίστρῳ διδάσκει καὶ ὁ Μοῖρις λέγων σελ. 7 «*Ἀντίγραφα* πληθυντικῶς Ἀττικῶς, *ἀντίγραφον* ενικῶς Ἑλληνικῶς». Πρβ. καὶ Πολυδεύκ. Η', 27 «τῶν δὲ δικαστικῶν ὀνομάτων γραμματεῖα, διαμαρτυρίαι, διαθῆκαι, *ἀντίγραφα*, κατασεσημασμένα».

σουλμάνοι. Ὡμίλησε μετὰ τῆς ἐσχάτης περιφρονήσεως περὶ τοῦ κράτους τούτου. Ἠμφισβήτησε τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν ἰσχὺν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἠξίωσεν ὅτι ἔχομεν ὄπισθεν ἡμῶν δισχίλια ἐκφαυλισμοῦ ἔτη καὶ ὅτι ὁ ἐνεστὼς ἡμῶν βίος ὁπωςδήποτε ἐξεταζόμενος, εἶναι βίος φυλῆς πεπτωκυίας. Ἐπὶ πᾶσιν ἤγαγε πάλιν εἰς μέσον τὸ ζήτημα, ἐὰν οἱ κατέχοντες τὰ νῦν τὸν χῶρον τοῦ ἀρχαίου τῶν Ἑλλήνων πολιτισμοῦ, ἦναι τῳόντι Ἕλληνες. Τοιαῦτα παρητόνησαν καὶ ἄλλοι μέν τινες, μάλιστα δὲ ὁ Français καὶ ἡ Revue de France, δριμύτερον ὁ πρῶτος, ἐπιεικέστερον ἡ δευτέρα.

Ἀλλὰ τῶν εὐαρίθμων τούτων κακοφωνιῶν κατίσχυσεν ὁ χορὸς τῆς ἐπευφημίας, οὗ προῆρξε τὸ κράτιστον τῶν ἐν Γαλλίᾳ περιοδικῶν, ἡ Revue des deux Mondes. Ἐν αὐτῷ ἐδημοσιεύθη ἡ ἐκτενεστάτη καὶ ἐμβριθεστάτη τῶν περὶ τοῦ προκειμένου πραγματειῶν, ἡ γραφεῖσα ὑπὸ τοῦ Emile Burnouf, ἄλλοτε ἐπὶ πολλὰ ἔτη διατελέσαντος διευθυντοῦ τῆς ἐν Ἀθήναις γαλλικῆς σχολῆς. Ὁ Burnouf παραδέχεται πρὸ πάντων τὴν θεμελιώδη ἀρχὴν τοῦ *Ἐπιλόγου*, ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς μετέβαλε πολλάκις ὁρμητήριον, πρωταγωνιστήσας ὁτὲ μὲν ἐν Εὐρώπῃ, ὁτὲ δὲ ἐν Ἀσίᾳ, ἄλλοτε βορειότερον, καὶ ἄλλοτε νοτιώτερον. Ὠνομάσαμεν τὴν ἀρχὴν ταύτην θεμελιώδη, διότι αὐτῆς ἄνευ ἀδύνατον εἶναι νὰ ἐξηγηθῇ πῶς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, μόνον ἐξ ὅλων τῶν ἄλλων ἐθνῶν, διετήρησε τὴν ζωτικότητα αὐτοῦ ἐπὶ εἴκοσιν αἰῶνας. Διετήρησε δὲ τὴν ζωτικότητα ταύτην, διότι ἐκ διαλειμμάτων ἀνενέου τὰ ὑλικὰ καὶ ἐν μέρει αὐτὰ τὰ ἠθικὰ αὐτοῦ συστατικά, μεταβάλλον ἐκ διαλειμμάτων τόπον, τρόπον καὶ σκοπὸν ἐνεργείας. «Ἐάν, λέγει ὁ Burnouf, ὁ ἑλληνισμὸς περιωρίζετο εἰς τὴν ἑλληνικὴν χερσόνησον καὶ τὰς παρακειμένας νήσους, ἤθελεν ἀναλωθῇ, ὅπως ἐξηντλήθησαν ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθῆναι. Ἀποδημήσας δὲ εἰς Ἀσίαν μετὰ Ἀλεξάνδρου, διῄρεσε μὲν τὰς δυνάμεις αὐτοῦ, ἀλλ' ἐλησμόνησε τὰς ἀρχαίας ἔριδας. Ἐὰν ἔμενεν ἐν ταῖς πρώταις αὐτοῦ ἑστίαις, δὲν ἤθελεν ἀποβῇ ὁ τοῦ Χριστιανισμοῦ πρωτοστάτης, καὶ ἴσως οὐδ' ὁ χριστιανισμὸς αὐτὸς ἤθελε κατισχύσει. Χοροστατήσας δὲ τοῦ Χριστιανισμοῦ καθ' ἅπασαν τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον, ἠδυνήθη νὰ ἀθροίσῃ τὰ διεστῶτα αὐτοῦ μέλη καὶ νὰ τρέψῃ εἰς ἴδιον ὄφελος τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὀργανωθεῖσαν ὑπὸ τῆς Ῥώμης ἑνότητα. Ἐντεῦθεν μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, προέστη, ὡς ἐκ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ πολιτισμοῦ, ὅλων τῶν χριστιανικῶν ἐπικρατειῶν, συνεπυκνώθη περὶ τὴν νέαν μεγάλην πρωτεύουσαν, ἐξεπολίτισε τοὺς γείτονας βαρβάρους, καὶ ἀντέσχεν εἴς τε τὸν ἀραβικὸν μωαμεθανισμόν, εἴς τε τὴν ἀδιάλειπτον ἐπιδρομὴν τῶν λαῶν τῆς Ἄρκτου».

Ὁ Burnouf, συνοψίσας τὸν ἐν τῇ ἀρχαιότητι δημιουργηθέντα ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους πολιτικὸν καὶ διανοητικὸν βίον, τὸν μετὰ Ἀλέξανδρον διαπραχθέντα ἐξελληνισμὸν τῆς Ἀνατολῆς, τὸν θετικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν χαρακτῆρα ὃν προσεκτήσατο ὁ Ἑλληνισμὸς ἐπὶ τῆς περιόδου ταύτης, τὸν τρόπον δι' οὗ ἰδιοποιήθη τὸν Χριστιανισμόν, τὴν φορὰν τῶν πραγμάτων ἥτις ἐ-

νεβίβασεν αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τοὺς ἐσχάτους κινδύνους οὓς ὑπέστη ἐπὶ χρόνον ἱκανὸν ἕνεκα τῶν ἐν τῷ μεταξὺ ἐπιγενομένων ἀλλοιώσεων τοῦ νέου θρησκεύματος καὶ τοῦ νέου πολιτεύματος, ἐπιφέρει. «Τὸ κεφάλαιον Δ' τοῦ *Ἐπιλόγου* εἶναι ἓν τῶν ἀξιολογωτάτων ὅσα ἐγράφησαν ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν. Τὸ ἔργον τοῦ Λέοντος Γ' καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ δὲν περιωρίσθη εἰς τὴν τῶν εἰκόνων καθαίρεσιν, ἀλλ' ἀπέβη ἀληθὴς ἀναμόρφωσις θρησκευτικὴ ἅμα καὶ πολιτικὴ καὶ κοινωνική. Ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις δὲν ἔθιξε τὰ δόγματα· ἔθετο μόνον ἐκ μέσου τὰς εἰκόνας, ἀπηγόρευσε τὴν κατάχρησιν τῶν ἁγίων λειψάνων καὶ ἠλάττωσε τὸν ἀριθμὸν τῶν μοναστηρίων. Ἡ δὲ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ μεταβολὴ ἀφήρεσεν ἀπὸ τὸν κλῆρον τὴν δημοσίαν παίδευσιν, κατήργησε τὴν δουλοπαροικίαν, καθιέρωσεν, ἐφόσον τοῦτο ἦτο κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους δυνατόν, τὴν ἀνεξιθρησκείαν, καθυπέβαλεν εἰς τὸν κοινὸν φόρον τὰ τῆς ἐκκλησίας κτήματα, καὶ ἠγωνίσθη οὕτω παντὶ σθένει νὰ συγκροτήσῃ κοινωνίαν ἀρρενωπόν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀθανάτων ἐκείνων ἀρχῶν, αἵτινες δὲν ἔμελλον νὰ θριαμβεύσωσιν ὁριστικῶς ἐν τῷ κόσμῳ εἰμὴ μετὰ χίλια περίπου ἔτη». Κατωτέρω δὲ συμπεραίνει ὅτι ταῦτα πάντα ἐπενήργησαν εἰς τὴν ἐν τῇ ἑκκαιδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι προκύψασαν προτεσταντικὴν μεταρρύθμισιν.

Τὸ ἀναμορφωτικὸν ἔργον τοῦ Λέοντος Γ' καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ δὲν εὐωδώθη ἐν τῇ Ἀνατολῇ· ἀλλὰ ὁ Burnouf συνομολογεῖ ὅτι τὸ πνεῦμα τῶν θεσμῶν αὐτοῦ ἐπέζησεν. «Αἱ εἰκόνες, λέγει, ἀνεστηλώθησαν, ἡ λατρεία ὅμως αὐτῶν ἀπηγορεύθη. Τὰ καταργηθέντα μοναστήρια ἀνιδρύθησαν, ὁ μοναχικὸς ὅμως βίος περιεστάλη διὰ πολλῶν περιορισμῶν. Γεγονὸς δὲ ἀξιοσημείωτον ὅταν ἀναλογισθῶμεν τοὺς ἀρχαίους χρόνους καθ' οὓς συνέβη καὶ τὸ ὁποῖον παρέμεινεν ὡς εἷς τῶν μᾶλλον ἀναλλοιώτων χαρακτήρων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, οὐδέποτε ἡ δημοσία παίδευσις περιῆλθεν ἔκτοτε εἰς χεῖρας τοῦ κλήρου καὶ τῶν μοναχῶν. Ἡ τύχη τῶν ἀγροτικῶν τάξεων, ὑπὲρ ὧν ἔπραξε πολλὰ ἡ ἀναμόρφωσις, ἠσφαλίσθη, οἱ δὲ μικροὶ γεωκτῆται δὲν ἔπαυσαν προστατευόμενοι ὑπὸ τῆς βασιλείας κατὰ τῶν καταπιέσεων καὶ τῆς πλεονεξίας τῶν πλουσίων. Κατὰ τὴν νέαν, τὴν ἐκλαϊκευθεῖσαν δημοσίαν παίδευσιν, αἱ σχολαὶ ἱδρύοντο καὶ συνετηροῦντο ὑπὸ τῆς πολιτείας, ἡ ἐν αὐταῖς διδασκαλία παρείχετο δωρεάν, οἱ καθηγηταὶ ἠμείβοντο ἀδρῶς. Ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἀνεδείχθησαν ἄνδρες διαπρεπεῖς καὶ συγγραφεῖς ἐξαίρετοι, ὡς μαρτυροῦσι τὰ δυστυχῶς ἐν μέρει μόνον περισωθέντα ἔργα αὐτῶν. Μέχρι δὲ τῶν χρόνων ἐκείνων ἀνατρέχουσι τὰ ἐσχάτως ἀνευρεθέντα δημώδη ᾄσματα, δι' ὧν ἐξυμνοῦντο οἱ κατὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ ἆθλοι τῶν ἡρώων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ᾄσματα τὰ ὁποῖα ἀντιπαραβαλλόμενα πρὸς τὰ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἐντεῦθεν τοῦ Αἰγαίου ἀντηχήσαντα, νέαν παρέχουσιν ἀπόδειξιν τῆς ἀδιαλείπτου συνεχείας τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ φρονήματος».

«Τότε (καὶ ἀναγκάζομαι ἐνταῦθα νὰ παραθέσω ἐν περιλήψει μόνον τὰ ἐν

τῷ γαλλικῷ κειμένῳ λεγόμενα), τότε ἀνεκτήθησαν ἀπὸ τῶν Ἀράβων ἡ Κρήτη, ἡ Κύπρος, ἡ Κιλικία καὶ μέρος τῆς Συρίας καὶ τῆς Μεσοποταμίας, καθυπετάχθησαν δὲ μέχρι τοῦ Ἴστρου οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Σλαῦοι. Τότε ἐπεδιώχθη διὰ πλείστης δόξης τέχνης καὶ δραστηριότητος ὁ ἐξελληνισμὸς ὅλων τῶν χωρῶν ἐκείνων· καὶ ἂν τὰ ἐπέκεινα τοῦ Αἵμου καὶ τοῦ Σκάρδου παρέμειναν ἐπὶ τέλους σλαυϊκά, τὰ πρὸς νότον τῶν ὀρέων τούτων διέσωσαν ἄχρι τοῦδε τὸν ἑλληνικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα, χάρις εἰς τοὺς πολεμικοὺς καὶ τοὺς ἐκπολιτιστικοὺς ἀγῶνας τῆς μακεδονικῆς δυναστείας».

«Ἡ ἐτησία τοῦ κράτους πρόσοδος, διὰ τὴν ἐξαίρετον αὐτοῦ βιομηχανίαν καὶ ἐμπορίαν, συνεποσώθη εἰς 650 περίπου ἑκατομμύρια φράγκων, ἰσοδυναμοῦντα σήμερον πρὸς τρισχίλια ἑκατομμύρια. Μόνη ἡ βασιλεύουσα κατέβαλλε τὸ ἕκτον τοῦ ὁλικοῦ τούτου ποσοῦ. Διὰ τηλικούτων πόρων κατεσκευάζοντο μεγάλα δημόσια ἔργα, συνετηρεῖτο στρατὸς κράτιστος πεζικὸς ἅμα καὶ ναυτικός, διοίκησις ἄριστα ὠργανωμένη, δημοσία παίδευσις δωρεὰν παρεχομένη. Ἑνὶ λόγῳ τὸ Ἑλληνικὸν κράτος ἀπέβη κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου τὸ πλουσιώτερον, τὸ βιομηχανικώτερον, τὸ ἐμπορικώτερον τῶν ἐπὶ γῆς, Ἄραβες δέ, καὶ Ἀρμένιοι, καὶ Σλαῦοι, καὶ Ἑνετοί, καὶ πάπαι ἀνωμολόγουν τὸ πρωτεῦον αὐτοῦ ἀξίωμα».

«Πῶς, ἐρωτᾷ ἤδη ὁ Burnouf, ἀφοῦ προήχθη εἰς τοσοῦτον δυνάμεως, εὐδαιμονίας καὶ ἀληθοῦς πολιτισμοῦ, κατέρρευσεν αἴφνης ἀπὸ τοῦ ὕψους τούτου;» Ἀπαντᾷ δὲ ἀδιστάκτως, συνῳδὰ τῇ ἑλληνικῇ συνειδήσει, ὅτι ἡ λατινικὴ Εὐρώπη ἠγωνίσθη ἐπὶ δύο ἑκατονταετηρίδας, νὰ καταλύσῃ ἰδίαις χερσὶν τὸν προμαχῶνα αὐτῆς ἐκεῖνον κατὰ τῆς μουσουλμανικῆς ἐπιδρομῆς» Καὶ ἱστορήσας διὰ βραχέων μέν, ἀλλὰ διὰ χρωμάτων ζωηροτάτων τὰ κατὰ τὰς σταυροφορίας, τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων, τὴν ἀνικανότητα ἣν ἔδειξαν εἰς τὸ νὰ ἀνοικοδομήσωσι νέαν τινὰ ὁπωσοῦν ἰσχυρὰν πραγμάτων τάξιν ἀντὶ τῆς καταστραφείσης, τὴν ἐντεῦθεν ἐπελθοῦσαν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Μωχαμὲτ τοῦ Β' καὶ ἐπὶ πᾶσι τὰ κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν, συγκεφαλαιοῖ τὸ μέρος τοῦτο τῆς κρίσεως αὐτοῦ διὰ τῶν ἑξῆς λόγων, ἐν οἷς ἐμπεριέχεται ὁ βίος ἅμα καὶ ἡ διαθήκη τῶν πατέρων ἡμῶν. «Ἐν τῷ Ὀσμανικῷ κράτει ὑπάρχουσι λαοὶ δύο, παρεστῶτες μὲν ἀλλὰ διεστῶτες, ὑλικῶς ἀνάμικτοι, ἠθικῶς κεχωρισμένοι, ὁ λαὸς τοῦ Κορανίου καὶ ὁ λαὸς τοῦ Εὐαγγελίου. Τὰ δύο στοιχεῖα εἶναι ἀδιάλλακτα καὶ διὰ τοῦτο ὁ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων ἀγὼν δὲν ἔπαυσεν ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας, οὐδὲ θέλει παύσει ποτέ».

Πρὶν μεταβῶ εἰς ἑτέρας γνώμας μὴ λησμονήσω ὅτι καὶ ὁ **Albert Dumont**, ὁ τοῦ Emile Burnouf διάδοχος ἐν τῇ διευθύνσει τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλικῆς σχολῆς, ἔγραψεν ἐν τῷ Bulletin de correspondance hellénique, ὀλίγα μέν τινα περὶ τοῦ *Ἐπιλόγου*, ἀλλὰ πολυσήμαντα καὶ οὐδὲν ἧττον εὐμενῆ. Ἰδιάζουσαν δὲ ἔχουσιν ἀξίαν αἱ δύο αὗται ἐπιδοκιμασίαι κατὰ τοῦτο ὅτι ἀμφότεροι

οἱ ἄνδρες ὡμίλησαν περὶ ἔθνους, τὸ ὁποῖον ἐγνώρισαν καὶ ἐξετίμησαν διὰ μακρᾶς ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ διατριβῆς.

Ἐκ δὲ τῶν ἄλλων κρίσεων ὅσαι ἐγράφησαν ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι τῆς πλήρους ἢ σχεδὸν πλήρους κυρώσεως τῶν Ἑλληνικῶν δοξασιῶν, μάλιστα ἀξιοσημείωτος διὰ τὴν ἀκριβῆ τῶν πραγμάτων γνῶσιν, εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Henry Houssaye δημοσιευθεῖσα ἐν τῇ *Ἐφημερίδι τῶν Συζητήσεων*. Εἴδομεν πρὸ ὀλίγου πῶς διατυποῖ τὸ πρόςφατον ἡμῶν παρελθὸν καὶ τὸ ἐνεστὼς ὁ Burnouf· ἰδοὺ τί τεκμαίρεται περὶ τοῦ προςεχοῦς μέλλοντος ὁ Houssaye. «Ὁ Ἑλληνισμός, λέγει, διατελεῖ ἴσως ἐν ταῖς παραμοναῖς νέας τῆς τύχης αὐτοῦ τροπῆς. Ἡ μακραίων μεταξὺ Ὀσμανιδῶν καὶ Ἑλλήνων μονομαχία εἰμπορεῖ νὰ λήξῃ ἄνευ τῆς τῶν τελευταίων τούτων συμμετοχῆς εἰς τὴν ἐσχάτην τοῦ προκειμένου ἀγῶνος φάσιν. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες δὲν ἔχουσιν εἰμὴ νὰ κερδήσωσιν, οἱ δὲ Τοῦρκοι δὲν ἔχουσιν εἰμὴ νὰ ζημιωθῶσιν ἐκ τῶν νῦν παρασκευαζομένων γεγονότων. Ναὶ μὲν ἐὰν τὸ ὀθωμανικὸν στοιχεῖον ἐκλίπῃ ὁριστικῶς ἐξ Εὐρώπης, ἀντιμέτωποι θέλουσιν εὑρεθῆ πανσλαυϊσμὸς καὶ Ἑλληνισμός. Παρεκτὸς δὲ ἐὰν ἡ Ἑλλὰς λάβῃ συνδρομήν τινα ἣν εἰμπορεῖ νὰ ἐλπίσῃ, ἀδύνατον νὰ προΐδῃ τις τὴν ἔκβασιν πάλης ἐνόπλου μεταξὺ 6 ἑκατομμυρίων Ἑλλήνων ἐγκαταλελειμμένων εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις καὶ τῶν ὑπὸ τῆς Ῥωσίας ὑποστηριζομένων Σλαυοβουλγάρων, διότι παρῆλθον οἱ καιροὶ ἐκεῖνοι καθ' οὓς ὁ ἡγεμὼν τῶν Ῥώσων Σβιατοσλαῦος ἐζήτει ταπεινῶς εἰρήνην παρὰ τοῦ νικητοῦ αὐτοῦ, τοῦ βασιλέως Ἰωάννου. Οὐδὲν ἧττον οἱ Σλαῦοι δυςχερῶς θέλουσι κατισχύσει τοῦ ῥωμαλέου, τοῦ ζωτικοῦ, τοῦ μεταδοτικοῦ πνεύματος τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς. Καίτοι ἀντίθετοι πρὸς ταύτην κατά τε τὴν καταγωγὴν καὶ τὰ αἰσθήματα, ὀλιγώτερον τῶν Τούρκων θέλουσι δυςτροπήσει πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἐπίδρασιν. Τοῦτο μαρτυρεῖται ὑπὸ τῆς ἱστορίας τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους ὅπερ εὐχερέστερον ἰδιοποιεῖτο τοὺς Σλαύους ἢ τοὺς Τούρκους. Εἰ μὲν λοιπὸν ἡ Κωνσταντινούπολις γείνῃ πόλις ἐλευθέρα, ἡ Κωνσταντινούπολις θέλει μετ' οὐ πολὺ ἀποβῆ πόλις σχεδὸν ἑλληνίς. Εἰ δὲ καὶ συγκροτηθῆ κράτος σλαυοελληνικόν, ὁ Ἑλληνισμὸς θέλει ἐπαναλάβει τὸ ἔργον ὅπερ διεξήγαγεν ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Κωνσταντίνου, τὸν ἐξελληνισμὸν τοῦ νέου κράτους».

Παρατιθέμενοι τὰ τεκμήρια ταῦτα, ἀναγκαῖον νομίζομεν νὰ ὑπομνηματίσωμεν αὐτὰ δι' ὀλίγων τινῶν λέξεων ἵνα μὴ παρεξηγηθῶσιν. Ὁ συγγραφεὺς δὲν ἐννοεῖ βεβαίως ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς δύναται νὰ κατισχύσῃ διὰ μόνου τοῦ μεταδοτικοῦ αὐτοῦ πνεύματος. Τοῦτο συνέβη μὲν ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτάτων ἡμῶν ἀποικιῶν καὶ ἐπὶ τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας, ἀλλὰ εἰς περιστάσεις αἵτινες οὐδεμίαν ἔχουσιν ἀναλογίαν πρὸς τὰς παρούσας. Αἱ ἀρχαιόταται ἐκεῖναι ἀποικίαι πρὸς οὐδένα προςέκρουσαν ἰσχυρὸν ἀντίπαλον, πρὶν δὲ ἰδιοποιηθῆ τὴν νέαν τοῦ Κωνσταντίνου βασιλεύουσαν, ὁ Ἑλληνισμὸς ἦτο πρὸ καιροῦ κύριος ὅλων τῶν περὶ αὐτὴν χωρῶν. Ὁσάκις ὅμως ἀ-

πήντησε στρατὸν ὠργανωμένον, ἐδέησε ν' ἀντιπαρατάξῃ καὶ αὐτὸς εὐάριθμον μέν, ἄριστα δὲ ὠργανωμένον στρατόν. Καλὴ εἶναι ἡ ἠθικὴ δύναμις διότι πολλαπλασιάζει τὴν ὑλικήν, ἐξαιρέσει ὅμως σπανιωτάτων περιστάσεων, ἀπαιτεῖται νὰ ἔχῃ τί νὰ πολλαπλασιάσῃ. Ἵνα ἐλευθερώσωσι τοὺς ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἀδελφούς, οἱ ἀρχαῖοι ἡμῶν προπάτορες ἐνίκησαν ἐν Πλαταιαῖς τριακοντάκις μυρίους ἐχθροὺς διὰ δεκακισμυρίων μαχητῶν· εἶχον ὅμως μαχητὰς δεκακισμυρίους. Ἵνα ἔπειτα ἄρξωσι τῆς Ἀνατολῆς, κατέβαλον ἐν Γαυγαμήλοις διὰ μόνων 50,000 ἀνδρῶν εἰκοσαπλασίους ἀσιανούς· εἶχον ὅμως πεντακισμυρίους λογάδας ἄνδρας. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰωάννης, οὗ μνημονεύει ὁ Henri Houssaye, ἐξέβαλε τῆς Βουλγαρίας διὰ 30,000 συναγωνιστῶν διπλασίους Ῥώσους, ἡγεῖτο ὅμως 30,000 καθυπερτέρων κατά τε τὴν ἄσκησιν καὶ τὴν διοίκησιν καὶ τὸν ὁπλισμόν. Ἀλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὰς περὶ τοῦ *Επιλόγου* κρίσεις.

Ἀνεφέρομεν ἄχρι τοῦδε πρῶτον τοὺς ὁλοσχερῶς ἀποκρούσαντας τὰς ἑλληνικὰς δοξασίας καὶ δεύτερον τοὺς εἰς ταύτας ἐπικροτήσαντας, ἐν οἷς ἐξαίρετον ἐπέχει τάξιν καὶ ὁ ἀκαδημαϊκὸς George Perrot, διαλαβὼν ἐν τῇ Revue archéologique, περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου βραχέα μέν τινα, ἀλλὰ δόκιμα, ὡς πᾶν τὸ ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς γραφόμενον. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ τῶν δύο τούτων ἄκρων παρέστησαν ποικίλαι μέσαι γνῶμαι. Εἰς τὸ περιοδικόν, τὸ καλούμενον Journal des Savants ἐδημοσίευσεν ὁ ἀκαδημαϊκὸς E. Miller ἀνάλυσιν μακρὰν καὶ εὐμενεστάτην, παρενείρων ὅμως ὅτι ὑπολαμβάνει τινὰ ἀμφισβητήσιμα, ἂν καὶ μὴ λέγων ῥητῶς τίνα καὶ ἔτι ὀλιγώτερον ἐπιχειρῶν περὶ αὐτῶν συζήτησιν. Τοιαῦτα δὲ περίπου εἶπεν ἐν τῇ Revue scientifique, ἀνώνυμος καὶ ἐν τῇ Revue bibliographique universelle ὁ Armand Gasky.

Ἕτεροι διετύπωσαν τὰς ἐνστάσεις αὐτῶν ἀποφαντικώτερον. Ἡ Revue historique, διὰ συντόμου βιβλιοκρισίας ἀπεδέξατο μὲν τὰ περὶ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ ἱστορηθέντα, καὶ τὰ περὶ τῆς μεταδοτικῆς ἰσχύος ἣν οὗτος παρέσχεν εἰς τὸν χριστιανισμόν, ἀξιοῖ ὅμως ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐντελῶς παρήκμασεν ἐπὶ τῶν μέσων αἰώνων. «Ἀπόδειξις τῆς παρακμῆς ταύτης, λέγει, εἶναι ἡ ἐπικράτησις τῆς θεολογίας ἐν τῷ διανοητικῷ βίῳ καὶ ἡ στείρωσις τῶν ὑψηλοτέρων κλάδων τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος, τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης, τῆς φιλολογίας, τῆς πολιτικῆς». Δὲν στιγματίζει ἐντούτοις ὅπως οἱ κληρικοί, τὸ μεσαιωνικὸν ἡμῶν κράτος, πολλοῦ γε δεῖ, καὶ διαῤῥήδην καταδικάζει τὰς σταυροφορίας ὡς ἐπαγαγούσας τὴν κατάλυσιν αὐτοῦ. Διότι ἰδοὺ τί ἐπιφέρει. «Ἡ μεγίστη ὑπηρεσία ἣν τὸ κράτος ἐκεῖνο προσήνεγκε τῇ ἀνθρωπότητι, εἶναι ὅτι διέσωσε τὴν παρακαταθήκην τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ καὶ ἀνεχαίτισε σλαύους καὶ μουσουλμάνους μέχρι τῆς ἡμέρας καθ' ἣν οἱ σταυροφόροι ἐπελθόντες, κατησώτευσαν τὸν θησαυρὸν ἐκεῖνον, καί, διαμελίσαντες τὸ κράτος, ἀφῆκαν ἐλεύθερον τὸ στάδιον εἰς τοὺς Ὀσμανίδας».

Ὅμοια ἐπρέσβευσεν ὁ André Lefèvre εἰς τὴν République française, ἐκτενέστερον πραγματευσάμενος τὰ θέματα καὶ ἐν πολλοῖς κομψότατα. Τὰ περὶ τῆς ἀκμῆς τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν συγκεφαλαιοῖ δι' εἰκόνος χαριέσσης. «Ἡ θαλασσοκράτωρ αὕτη πόλις ἔλαμψε, λέγει, ἐπὶ δύο ἑκατονταετηρίδας, δι' αἴγλης ἀπαραμίλλου, φεγγοβολούσης ἄχρι τοῦδε ἐπὶ τῆς ἀνθρωπότητος, ὅπως τὸ φῶς τῶν ἐκλιπόντων ἐκείνων ἀστέρων, τὸ ὁποῖον, ἐπιζῶν καὶ ἀφοῦ ἐσβέσθη ἡ ἑστία αὐτοῦ, θέλει περιαυγάζει τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν εἰς χιλιάδας ἐνιαυτῶν». Μεταβαίνων ἔπειτα εἰς τὸν ἀνατολικὸν Ἑλληνισμόν, κρίνει οὕτω πως. «Τὸ ἔργον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου δὲν συναπέθανε μετ' αὐτοῦ, ὡς πολλάκις ἐπαναλαμβάνεται. Καίτοι ἀγῶνες ἐμφύλιοι ἐξήντλησαν τὰς δυνάμεις τῶν διαδόχων, καίτοι αἱ ὑπ' αὐτοῦ κατακτηθεῖσαι χῶραι ὑπέκυψαν εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν, ἡ μικρὰ Ἀσία, ἡ Συρία καὶ ἡ Αἴγυπτος παρέμειναν κτῆμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ γλῶσσα καὶ ὁ πολιτισμὸς αὐτοῦ ἐγκαθιδρύθησαν αὐτόθι ἐπὶ ἔτη χίλια. Μάλιστα δὲ πλήρης ἀπέβη ἡ ἀφομοίωσις τῶν ἰθαγενῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ· αἱ πόλεις καὶ αἱ κῶμαι τῆς Κιλικίας, τῆς Παφλαγονίας, τοῦ Πόντου, τῆς Καππαδοκίας, ὠργανώθησαν ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον, προςκτησάμεναι τὰ ἤθη, τοὺς θεσμούς, τὰς σχολάς, τὴν φιλολογίαν τοῦ ἔθνους τούτου. Οἱ θεοὶ αὐτῶν ἐξωμοιώθησαν πρὸς τοὺς θεοὺς τοῦ ἑλληνικοῦ Πανθέου. Ἐν Αἰγύπτῳ δὲ ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων, καὶ ἐν Ἀσίᾳ ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, ὁ ἀνατολικὸς Ἑλληνισμὸς συνεπλήρωσε λαμπρῶς τὸν προηγούμενον διανοητικὸν αὐτοῦ κόσμον, καλλιεργήσας ἰδίως τὰς θετικὰς καὶ πρακτικὰς ἐπιστήμας, τὴν μαθηματικήν, τὴν ἀστρονομίαν, τὴν γεωγραφίαν, τὴν μηχανικήν, τὴν φυσικὴν ἱστορίαν, τὴν ἰατρικήν».

Ὁ γράψας ἐν τῇ Republique française συνομολογεῖ προςέτι ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἐθριάμβευσεν εἰμὴ χάρις εἰς τὴν ἑλληνικὴν διάνοιαν καὶ γλῶσσαν, πρεσβεύει ὅμως συνῳδὰ τῇ Revue historique ὅτι τὸ μετ' ὀλίγον ἱδρυθὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει κράτος, ἔπαθε νόσημα πνευματικόν, ἠθικὸν καὶ πολιτικόν, τοῦ ὁποίου δὲν ἠδυνήθησαν νὰ κατισχύσωσιν οὐδ' οἱ μεταῤῥυθμιστικοὶ θεσμοὶ τῶν εἰκονομάχων βασιλέων. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους κολάζει τὴν τοιαύτην κρίσιν, ἀποφαινόμενος ὅτι ἡ ἀναμόρφωσις δὲν ἀπέβη ἐντελῶς ἄγονος καὶ ὅτι ἡ μακεδονικὴ δυναστεία ὠφελήθη ἐπιτηδειότατα ἐκ τῆς ἐθνικῆς ἀνανήψεως ἣν παρήγαγον μέχρι τινὸς οἱ θεσμοὶ ἐκεῖνοι.

Ἐπιλέγει δὲ ὡς ἑξῆς. «Τὴν κρίσιμον κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους πληγὴν κατέφερεν ἡ Ἑσπερία Εὐρώπη, ἡ λατινικὴ χριστιανωσύνη. Οἱ σταυροφόροι, ἀφοῦ ἐματαιοπόνησαν ἐν Συρίᾳ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ, κυριεύσαντες τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἵδρυσαν ἐν αὐτῇ γελοῖον λατινικὸν κράτος, ἐγκαθίδρυσαν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ, ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι, καὶ ἐν Πελοποννήσῳ φεουδαρχίαν, οὐδὲν ἧττον παρατράγωδον, καὶ δὲν ᾐσχύνθησαν νὰ συμμαχήσωσι μετὰ τῶν Τούρκων, μετὰ τῶν μουσουλμάνων, ἵνα πολεμήσωσι τοὺς χριστιανοὺς Παλαιολόγους καὶ Κομνηνοὺς τῆς Ἄρτης, τῆς Νικαίας, τῆς Τραπεζοῦντος.

Τὸ λατινικὸν κράτος διήρκεσεν ἔτη πεντήκοντα καὶ ἕξ, ὁ δ' ἔνοχος οὗτος ἀναχρονισμὸς παρέλυσε τὰ πάντα. Μαρκίωνες καὶ δοῦκες ἔζησαν πολλαχοῦ τῶν χωρῶν ἐκείνων ἐπὶ ἕνα ἢ δύο αἰῶνας. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Παλαιολόγοι, ἀνακτήσαντες τὴν Κωνσταντινούπολιν, κατέβαλον μὲν τοὺς Σέρβους, ἀπέβαλον δὲ τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Ἀλλὰ βῆμα πρὸς βῆμα ὑπεχώρησαν μέχρι τῆς βασιλευούσης, ὅπου ὁ ἔσχατος τῶν Κωνσταντίνων, πολιορκηθεὶς ὑπὸ στρατοῦ πολυαρίθμου καὶ ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τῆς Εὐρώπης, ἔπεσε γενναίως, μετὰ δίμηνον ἀντίστασιν, ἐν τῷ χώρῳ τῆς τιμῆς ἐφ' οὗ ἔστη ἐπὶ πεντήκοντα καὶ τέσσαρας ἡμέρας, κατέναντι τοῦ στρατηγίου τοῦ Μωχαμέτ, τῶν μυρίων καὶ πεντακισχιλίων αὐτοῦ γενιτσάρων καὶ τῶν μεγίστων πυροβόλων ὅσα ὑπῆρχον τότε ἐν τῷ κόσμῳ».

Μετὰ τὰς κυριωτάτας ταύτας κρίσεις, νομίζω ἀναγκαῖον νὰ μνημονεύσω ἔτι δύο ἄλλων, διὰ τὸν ὅλως ἰδιάζοντα αὐτῶν χαρακτῆρα. Ἡ ἐφημερὶς le Monde, ἔγραψε τετράκις περὶ τοῦ *Ἐπιλόγου*. Ἀλλά, καίτοι πρεσβεύει τὰ τῶν κληρικῶν, δὲν ἔρριψε καθ' ἡμῶν τὴν παμμέλαιναν τῆς ὁμοδόξου αὐτῇ δημοσιογραφίας ψῆφον. Ὁμολογεῖ τὴν ἐξαίρετον ἀξίαν τῆς ἀρχαίας φιλολογίας καὶ τέχνης, οὐδ' ἀρνεῖται τὴν λαμπρότητα τοῦ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἑλληνικοῦ πνεύματος, τὰς ὑπηρεσίας τοῦ τότε ἱδρυθέντος ἑλληνικοῦ κράτους, τὴν μακρὰν αὐτοῦ διάρκειαν. Ἀλλά, λέγει, οἱ Ἕλληνες ἐμφοροῦνται διχονοίας, πειθαρχίας δὲ παντάπασι στεροῦνται. Καὶ σήμερον ἔτι ἐὰν δὲν παραλογίζονται ἐν τῇ πολιτικῇ, ὅσον ἐπὶ Περικλέους καὶ Δημοσθένους, δὲν φαίνονται κατανοοῦντες ἀπογρώντως τὴν κυβερνητικὴν μονιμότητα. Συμφέρει δὲ αὐτοῖς νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς πνεῦμα συνέσεως καὶ εἰς θεσμοὺς μᾶλλον συντηρητικούς». Ταῦτα πάντα, πολλάκις ῥηθέντα καὶ παρατηρηθέντα, εὔπορον νὰ ἦναι μέχρι τινὸς ἀσπαστὰ καὶ παρὰ πολλοῖς τῶν ἡμετέρων. Τὸ ὅλως ἀπροσδόκητον ὅμως εἶναι ὅτι ὁ *Κόσμος*, δηλαδὴ ἡ ἐφημερὶς ἡ φέρουσα τὸ ὄνομα τοῦτο, ἀνακαλύπτει ὅτι πειθαρχία δὲν ὑπῆρχε παρ' ἡμῖν οὐδὲ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, καθ' οὓς συνήθως ἐλεγχόμεθα ἀπεναντίας ὡς ἐπιτείναντες τὴν πειθαρχίαν μέχρι δουλοφροσύνης. Ὑπάρχει λοιπὸν μυστήριόν τι ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ δοξασίᾳ· καὶ τὸ μυστήριον εἰς τοῦτο συνίσταται, ὅτι τὴν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἔλλειψιν πειθαρχίας, ὁ *Κόσμος* δὲν ἀναζητεῖ ἐν τῇ πολιτείᾳ, ἀλλὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Ὁ Ἑλληνισμὸς οὐδέποτε ἐπείσθη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Πάπα· ἄρα εἶναι ἀναρχικός, εἶναι διαμαρτυρόμενος, καὶ ὁ ἀρχαιότατος τῶν προτεσταντῶν. Ἐνῷ ἂν ἐγίνετο καθολικός, ἤθελεν οὐ μόνον σωθῇ ἀπὸ τῆς τουρκικῆς δυναστείας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἐπικρεμαμένης εἰς τὸν σλαυϊσμὸν δουλώσεως. Βλέπετε ὁπόσον δυσθεράπευτοι εἶναι αἱ ἱστορικαὶ καὶ πολιτικαὶ πλάναι καθ' ὧν ἀγωνιζόμεθα, ἀφοῦ τοιαῦτα γράφουσι καὶ πρεσβεύουσιν ἄνθρωποι οἵτινες ἀνήκουσιν εἰς μεγάλην πολιτικὴν μερίδα, καὶ οἵτινες ἐν τούτοις ἀπονέμουσιν εἰς τὸν Ἑλληνισμὸν ἐν πολλοῖς ἄλλοις τὴν προσήκουσαν δικαιοσύνην.

Ὁ *Κόσμος* θίγει καὶ ἕτερον περίεργον ζήτημα. «Ἴσως, λέγει, ἀντὶ νὰ ἐπαναστήσωσι χιλιάκις κατὰ τοῦ Ὀσμανικοῦ ζυγοῦ, ἀπὸ τοῦ 1453 μέχρι χθὲς, οἱ Ἕλληνες ἤθελον πράξει κάλλιον νὰ μείνωσιν ἥσυχοι. Ἐπειδὴ ηὐτονομοῦντο καὶ παρεῖχον εἰς τὸ τουρκικὸν κράτος διοικητικοὺς, οἰκονομικοὺς, διπλωματικοὺς ὑπαλλήλους, ἤθελον γίνει μετ' ὀλίγον κύριοι ὅλων αὐτοῦ τῶν πόρων. Οἱ Τοῦρκοι δὲν διηγωνίζοντο, δὲν ἠδύναντο νὰ διαγωνισθῶσι κατὰ τοῦτο πρὸς αὐτοὺς, ἀρκούμενοι εἰς τὸ ἀξίωμα τῆς κυριαρχίας καὶ εἰς τὴν στρατιωτικὴν ἐξουσίαν. Οἱ Ἕλληνες λοιπὸν μὴ δεκατευόμενοι καὶ μὴ καταστρεφόμενοι δι' ἀδιακόπων ἐπαναστάσεων, ἤθελον αὐξήσει τὸν πληθυσμὸν αὐτῶν καὶ ἤθελον ἁπλωθῆ εἰς ἁπάσας τὰς ἐπαρχίας, ὡς ἡ νοημονεστέρα τοῦ Κράτους φυλὴ, καὶ ἡ μόνη ἐπιτηδεία νὰ κινῇ τὴν διοικητικὴν μηχανήν. Ἀντὶ δὲ τοῦ μικροῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, ὅπου ἀποθνήσκουσι τῆς πείνης, ἤθελον νέμονται τὴν σήμερον ὁλόκληρον τὸ ὀθωμανικὸν κράτος καὶ εὑρεθῶσιν ἕτοιμοι ν' ἀντικατασταθῶσιν ἀντ' αὐτοῦ».

Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος δὲν μετανοεῖ οὔτε διότι ἐτήρησεν ἀκριβῶς τὰ δόγματα τῶν πατέρων αὐτοῦ, οὔτε διότι τοσάκις ἐπανέστη, οἱαιδήποτε καὶ ἂν ὑπῆρξαν αἱ ἐκβάσεις καὶ αἱ συμφοραὶ τῶν ἐπαναστάσεων τούτων. Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος κάλλιστα γινώσκει ὅτι ἡ γνησία πολιτικὴ ἀναβίωσις δὲν παρασκευάζεται δι' ἀλλαξοπιστιῶν, καὶ δὲν ὑπεξαιρεῖται διὰ δουλικῶν πρὸς τοὺς κρατοῦντας συμβάσεων. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ *Κόσμος*, ἀφοῦ ἐν τρισὶ φύλλοις ἀνέμιξε τοιαῦτά τινα ἀλλόκοτα εἰς τὰς προδήλως εὐμενεῖς πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν διαθέσεις αὐτοῦ, ἔπειτα ἐν τῷ τετάρτῳ, ἀφίνων κατὰ μέρος τὰς περὶ τοῦ παρελθόντος ἡμῶν αἰτιάσεις καὶ ἐνστάσεις, παντὸς ἄλλου γενναιότερον συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ἐνισχύσεως τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος. «Εἶναι πρόδηλον, λέγει, ὅτι οὐδεὶς πλέον πιστεύει εἰς τὴν παράτασιν τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας ἐν Εὐρώπῃ. Οἱ Σέρβοι, οἱ Βόσνιοι, οἱ Βούλγαροι, οἱ Ῥουμοῦνοι, ἀπηλλάγησαν ἤδη τοῦ Ὀσμανικοῦ ζυγοῦ. Τί θέλουσιν ἀπογίνει ἡ Ἀλβανία, ἡ Ἤπειρος, ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ Μακεδονία; Οὐδεμία τῶν μεγάλων δυνάμεων φαίνεται διατεθειμένη νὰ κυριεύσῃ τὰς χώρας ταύτας, αἵτινες ἀφ' ἑτέρου δὲν δύνανται οὔτε νὰ μείνωσι τουρκικαὶ, οὔτε νὰ ἀποτελέσωσιν ἢ ὅλαι ὁμοῦ ἓν κράτος ἢ ἑκάστη ἴδιον. Δὲν ὑπολείπεται ἄρα ἢ νὰ προσαρτηθῶσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἑσπερία Εὐρώπη ἡ ἀπροσδοκήτως ὑπὸ τῶν πραγμάτων καταληφθεῖσα, οὐδένα ἄλλον τρόπον ἔχει τοῦ νὰ πορισθῇ ἀποζημίωσίν τινα ἐξ αὐτῶν».

Ἡ τελευταία πραγματεία, περὶ ἧς ὀφείλομεν νὰ ὁμιλήσωμεν ἐνταῦθα, εἶναι ἡ μία τῶν δύο ὅσαι κατεχωρίσθησαν εἰς τὴν βοναπαρτικὴν ἐφημερίδα le Pays. Κατ' ἀρχὰς ἡ ἐφημερὶς αὕτη ἐδημοσίευσε βραχεῖάν τινα, ἀλλ' εὐμενεστάτην περὶ τῆς *Ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ* λογοδοσίαν τοῦ H. Pellerin. Ἔπειτα ὅμως ἐπραγματεύθη μακρότερον καὶ ἐνδοιαστικώτερον τὰ περὶ τούτου διὰ τοῦ πολιτικωτέρου τῶν συντακτῶν αὐτῆς, τοῦ A. Granier de Cassagnac. Ὡς πρὸς τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνισμὸν ὁ συγγραφεὺς ἐπα-

ναλαμβάνει τὸ μυριάκις πρεσβευθὲν, ὅτι ηὐδοκίμησε πολὺ μᾶλλον περὶ τὸν λόγον, τὴν ποίησιν, τὴν τέχνην καὶ τὴν ἐπιστήμην ἢ περὶ τὴν κυβερνητικὴν ἐμπειρίαν καὶ δεξιότητα. Κοσμεῖ δὲ τὸ ὁπωςοῦν τετριμμένον τοῦτο θέμα διὰ κομψῆς τινος παραστάσεως. «Τὰ φῶτα, λέγει, τὸ δαιμόνιον πνεῦμα, ἡ εὐγλωττία, οἱ ὡραῖοι λόγοι, οἱ ὡραῖοι ἀνδριάντες, αἱ ὡραῖαι εἰκόνες, αἱ ὡραῖαι κιονοστοιχίαι, θαυμάζονται δικαίως ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων· διότι συντελοῦσιν εἰς τὸ νὰ εὐρύνωσι τὴν διάνοιαν καὶ εἰς τὸ νὰ ἐξευγενίζωσι τὸν χαρακτῆρα αὐτῶν. Ἀλλὰ, καθὼς ἡ εὐφυΐα καὶ τὰ λογοπαίγνια τοῦ κατ' ἰδίαν ἀνθρώπου, δὲν εἶναι ἀποχρῶσα ἐγγύησις τῆς περὶ τὸν βίον συνέσεως αὐτοῦ, οὕτω τὰ ὑπὸ ἔθνους ὅλου παραγόμενα ἀριστουργήματα δὲν ἀρκοῦσιν εἰς τὸ νὰ ἀποδείξωσιν ὅτι εἶναι ἐπιτήδειον νὰ κυβερνᾷ ἑαυτὸ καὶ ἔτι ὀλιγώτερον νὰ κυβερνήσῃ ἄλλους». Ταῦτα πάντα εἶναι μέχρι τινὸς ἀληθῆ· περὶ τούτου μόνον διστάζομεν, ἐὰν, ὡς ὀπαδὸς τοῦ ναπολεοντείου πολιτεύματος, δὲν ἐβίασεν ὀλίγον τὴν παραβολὴν, προαιρούμενος νὰ ἀπευθύνῃ αὐτὴν εἰς τοὺς ἰδίους μᾶλλον ὁμογενεῖς ἢ εἰς τοὺς ἡμετέρους.

Τὸ δὲ σπουδαιότερον μέρος τῆς κρίσεως ταύτης εἶναι τὸ περὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν βίου πραγματευόμενον. «Καί τοι, λέγει, πολλαὶ διὰ τῆς κλασικῆς διδασκαλίας ἐπεκράτησαν παρ' ἡμῖν προλήψεις κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ὡς ἐκ τῶν δυςκαταγωνίστων ὅμως δυσχερειῶν ἃς ἐδέησε πάντοτε νὰ νικήσῃ, ἡ κυβέρνησις αὐτοῦ δικαιοῦται νὰ ὀνομασθῇ μεγάλη, ἡ δὲ ἱστορία κυροῖ τὴν δοξασίαν ὅτι ἐὰν οἱ σταυροφόροι, παρεκτρεπόμενοι τῆς γενναίας ἐντολῆς πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ὁποίας ἐστράτευσαν, δὲν κατέστρεφον τὰς οἰκονομικὰς, διοικητικὰς καὶ στρατιωτικὰς αὐτοῦ δυνάμεις διὰ τῆς λεηλασίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης, οὐδέποτε ὁ Μωχαμὲτ Β' ἤθελεν εἰςέλθει εἰς τὴν βασιλεύουσαν ἐκείνην. Ἀλλὰ, ἐπιφέρει ἀμέσως, ἡ κυβέρνησις τοῦ κράτους τούτου, ὡς ἐκ τῶν θεσμῶν αὐτῆς, καὶ τῶν ἀστικῶν νόμων, καὶ τῶν παραδόσεων, ἦτο κυβέρνησις ῥωμαϊκὴ, οὐχὶ ἑλληνικὴ κυβέρνησις. Τὰ οὐσιωδέστατα ταῦτα στοιχεῖα αὐτῆς ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ ῥωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ, οὐχὶ ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ. Οἱ Ἕλληνες ὑπεστήριξαν τὸ ἀνατολικὸν κράτος διὰ τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτῶν, καὶ ἐκλέϊσαν αὐτὸ διὰ τῶν προτερημάτων αὐτῶν, ἀνάγκη ὅμως νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς παραδόσεσιν ὀλίγας εὑρίσκομεν τὰς ἀρχὰς ἐκείνας τῆς σταθερότητος καὶ τῆς ἀταραξίας, τῆς περὶ τὴν πολιτείαν ὁμαλῆς συνεχείας καὶ τῆς μετριοπαθείας, δι' ὧν καὶ μόνον διαρκοῦσιν αἱ κυβερνήσεις».

Τοιαῦται εἶναι αἱ κρίσεις αἵτινες νομίζομεν ὅτι ἐκπροςωποῦσιν ὅλας τὰς φάσεις τῶν δοξασιῶν ὅσας προεκάλεσεν ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ ἡ ἐν Ἑλλάδι γενομενη νέα τοῦ παρελθόντος ἡμῶν παράστασις. Ἐὰν ἀφήσωμεν κατὰ μέρος τὴν κληρικὴν μερίδα, ἧς οἱ πλεῖστοι ὀπαδοὶ ἀδύνατον φαίνεται νὰ μεταπεισθῶσι, καὶ πρὸς ἥν, τούτου ἕνεκα, ματαία ἀποβαίνει πᾶσα συζήτησις, δυνάμεθα, νομίζω, νὰ συμπεράνωμεν ὅτι περὶ τέσσαρα κεφαλαιώδη ζητή-

ματα τοῦ παρελθόντος ἡμῶν, ἐτύχομεν τῆς ἐπιδοκιμασίας τῶν Ἑσπερίων. Τὰ τέσσαρα ταῦτα ζητήματα εἶναι·

1) Ὅτι πάντα τὰ γενόμενα ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἐν τῇ Συρίᾳ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ, ἀπὸ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου μέχρι τοῦ ὁριστικοῦ ἐν ταῖς χώραις ταύταις θριάμβου τοῦ μωαμεθανισμοῦ, ὑπῆρξαν ἔργα ἑλληνικὰ καὶ ἀποτελοῦσι μέρος ἀναπόσπαστον τοῦ ἱστορικοῦ ἡμῶν βίου.

2) Ὅτι τὸ χριστιανικὸν θρήσκευμα προέκυψεν εἰς μέσον, διετυπώθη δογματικῶς, ἡρμηνεύθη καὶ ἐστερεώθη ἐν τῷ κόσμῳ πρὸ πάντων διὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

3) Ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς ἐπεχείρησεν ἐν τῇ 8ῃ ἑκατονταετηρίδι ἀξιομνημόνευτον θρησκευτικήν, κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν μεταρρύθμισιν, καὶ

4) Ὅτι τὸ ἀνατολικὸν κράτος κατελύθη ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων καὶ οὐχὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων.[1]

Ἐπιμένουσιν ὅμως οἱ εἰλικρινέστεροι τῶν ἀντιδοξούντων εἰς δύο ἐνστάσεις, ἀλλ' ἀντιφατικάς, διότι ἀξιοῦσιν οἱ μὲν ὅτι ἡ μεταρρύθμισις τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος, ἢ οὐδόλως ἢ ἐλάχιστον κατίσχυσε τῆς πνευματικῆς, τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς ἐκλύσεως, ἥτις ἐπεκράτησαν ἐν ἀρχῇ τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων· οἱ δὲ ὅτι τὸ ἀνατολικὸν κράτος ἀπέβη μὲν μέγα καὶ εὐκλεές, ὑπῆρξεν ὅμως, ὡς ἐκ τῶν θεσμῶν αὐτοῦ, τῶν ἀστικῶν νόμων καὶ τῶν παραδόσεων, κράτος ῥωμαϊκόν, οὐχὶ ἑλληνικόν.

Περὶ τὴν ἀκριβεστέραν λοιπὸν ἐξέτασιν τῶν δύο τούτων θεμάτων, θέλολομεν ἀσχοληθῇ κατὰ τὸ παρὸν ἀκαδημαϊκὸν ἔτος. Πέποιθα δὲ ὅτι θέλετε παρακολουθήσει μετὰ τῆς προσηκούσης προσοχῆς καὶ ἐπιμελείας τὴν μελέτην ταύτην. Καθ' ἃ πολλάκις εἶπον πρὸς ὑμᾶς, ἄχρι τοῦδε δὲν ὡρίσθη ἂν καὶ πῶς ἡ ἱστορία δύναται νὰ ποδηγετήσῃ τὰ ἔθνη καὶ τοὺς πολιτικοὺς αὐτῶν ἄνδρας εἰς τὸ περὶ τὰ καθ' ἕκαστα πρακτέον. Πολλοὶ μάλιστα, δι' οὓς λόγους ἄλλοτε ἐξέθηκα, φρονοῦσιν ὅτι ἡ ἱστορία οὐδόλως εἶναι περὶ τοῦτο ὁδηγὸς ἀσφαλής. Τὸ βέβαιον ὅμως, τὸ ἀναμφισβήτητον, τὸ παρὰ πάντων ὁμολογούμενον εἶναι, ὅτι τὸ τοιοῦτον ἢ τοιοῦτον ἐν τῷ παρελθόντι ἀξίωμα παντὸς ἔθνους ἐπιδρᾷ οὐσιωδῶς εἰς τὰ ἐνεστῶτα καὶ τὰ μέλλοντα αὐτοῦ συμφέροντα, μάλιστα ὅταν τὸ ἔθνος τοῦτο περιπέσῃ εἰς δυσχερείας ἐν αἷς πολλοὺς ἔχει τοὺς ἀντιπάλους, οὐ μόνον ἐν τῷ πολιτικῷ ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ἠθικῷ κόσμῳ. Καθῆκον ἄρα ἁπάντων ἡμῶν νομίζω νὰ ἀγωνισθῶμεν παντὶ σθένει εἰς τὸ νὰ ἀνορθώσωμεν τὸ ἱστορικὸν τῆς πατρίδος ἀξίωμα, ὁσάκις βλέπομεν αὐτὸ ἀδίκως ταπεινούμενον καὶ ἐξευτελιζόμενον.

1 Ἡ Saturday Review τῆς 9 νοεμβρίου πραγματευομένη περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ Φινλαίυ, συγκεφαλαιοῖ οὕτω πως τὰς ἐντυπώσεις αὐτῆς περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι γενομένων ἱστορικῶν ἐργασιῶν. The day seems at hand when, aided by the rapidly accumulating researches of modern historical and literary science, and stimulated by the generous patriotism of such national historians as Paparrigopoulo, whose views have recently found a most able popular exponent in M. Démétrius Bikélas, the literary world of the West will begin to reconsider its accepted view of the «Byzantine» Empire as an empire of degeneracy and decay.

ΠΟΙΚΙΛΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

ΥΠΟ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Σ. ΚΟΝΤΟΥ.

§ 26 *

Αὐτόγραφον, ἰδιόγραφον, ἀντίγραφον.

Πᾶν ὅ τι ΑΥΤΟΣ τις, τουτέστι ταῖς αὑτοῦ ἢ ταῖς ἰδίαις χερσίν, ἔγραψεν ὀνομάζεται *αὐτόγραφον*. Λέγεται δὲ καὶ κατ' ἀρσενικὸν καὶ θηλυκὸν γένος *αὐτόγραφος*, οἷον *αὐτόγραφος ἔλεγχος*, *αὐτόγραφος ἐπιστολή*, κτλ. Καὶ πρόδηλον μὲν ὑπάρχει ὅτι ἐπίθετον κυρίως εἶνε τὸ *αὐτόγραφον*, οἷον *αὐτόγραφον ψήφισμα*, ἀλλ' ὡς πᾶν οὐδέτερον ἐπίθετον καθολικῶς νοούμενον ἀποβαίνει ὄνομα, οὕτω καὶ τὸ προκείμενον· οὐδαμῶς δ' ἐπάναγκες φαίνεται νὰ ἐκλαμβάνηται ὡς ἐλλιπῶς προενηνεγμένον ἀντὶ τοῦ *αὐτόγραφον βιβλίον* ἢ *σύγγραμμα*.

Πλούταρχ. Ἠθικ. σελ. 1115, γ' «καὶ πεπεισμένον ἐλέγχειν ἑτέρους *αὐτόγραφον* ἐξενεγκεῖν ἀμαθίας *ἔλεγχον* καθ' αὑτοῦ καὶ θρασύτητος». Σερτωρ. 27 «ἀλλὰ τῶν Σερτωρίου γραμμάτων κύριος γεγονὼς ὑπισχνεῖτο Πομπηΐῳ δείξειν ὑπατικῶν ἀνδρῶν καὶ μέγιστον ἐν Ῥώμῃ δυναμένων *αὐτογράφους ἐπιστολὰς* καλούντων Σερτώριον εἰς Ἰταλίαν».

Διονύσ. Ἀλικ. Ῥωμ. Ἀρχ. σελ. 857 «ὥσθ' ὑπέμειναν *ἐπιστολὰς* γράψαι πρὸς τὸν τύραννον *αὐτογράφους* δηλοῦντες αὐτῷ κτέ.» καὶ σελ. 858 «καὶ τὰ δόξαντα εἰς *ἐπιστολὰς* κατεχώριζον *αὐτογράφους*».

Εὐσέβ. Κωνστ. Β', μζ', 2 «καὶ ταύτην δὲ τὴν *γραφὴν αὐτόγραφον* οὖσαν αὐτοῦ ἐκ τῆς Ῥωμαίων φωνῆς ἀπολαβεῖν ἀναγκαῖον τῷ παρόντι λόγῳ».

Ποσειδών. παρ' Ἀθην. σελ. 214, ε' «τά τε ἐκ τοῦ Μητρῴου τῶν παλαιῶν *αὐτόγραφα ψηφίσματα* ὑφαιρούμενος ἐκτᾶτο καὶ ἐκ τῶν ἄλλων πόλεων εἴ τι παλαιὸν εἴη καὶ ἀπόθετον».

Πορφύρ. περὶ Πλωτ. βίου 20 «ἐδόκει δὲ ἃ ἐκτήσατο ἐκ τῶν Ἀμελίου λαβὼν ἡμαρτῆσθαι διὰ τὸ μὴ νοεῖν τοῦ ἀνδρὸς τὴν συνήθη ἑρμηνείαν· εἰ γὰρ τινα καὶ ἄλλα καὶ τὰ παρ' Ἀμελίῳ διώρθωτο ὡς ἂν ἐκ τῶν *αὐτογράφων* μετειλημμένα».

Συνώνυμον τῷ *αὐτόγραφος* καὶ *αὐτόγραφον* ἀλλὰ νεώτερον αὐτοῦ εἶνε τὸ *ἰδιόγραφος* καὶ *ἰδιόγραφον*, οἷον Ζωναρ. Ἐπιτ. Ἱστορ. ΙΗ', 15 «κομίζεται δὲ καὶ *ἰδιόγραφος* ἐκείνου *ἐπιστολή*», κτλ. (Πρβ. καὶ Αὐλ. Γέλλ. ΙΧ, 14). Εὑρίσκεται δ' ἐν τῷ Βυζαντιακῷ ἑλληνισμῷ καὶ *ἰδιόχειρος* καὶ *ἰδιόχειρον*, ἐγ-

* Ἰδ. σελ. 34, 189, 339, 449, 677, 748, 869.

γραφον ἰδιόχειρον (Ζωναρ. 'Επιτ. 'Ιστ. ΙΔ', 3), κτλ., ᾧ ἰσοδυναμεῖ.τὸ *οἰκειόχειρος* καὶ *οἰκειόχειρον*, *οἰκειόχειρος γραφή*, *οἰκειόχειρον γράμμα*, κτλ. (Πρβ. Λοβέκκιον *Φρυν.* σελ. 121). Λέγεται δὲ καὶ ἐπιρρηματικῶς *ἰδιοχείρως* καὶ *οἰκειοχείρως*, οἷον 'Αρμενόπουλ. Β', 6', 1 «ὅταν τις γράψας *οἰκειοχείρως* καὶ ὁμολογήσας λαβεῖν κτέ.», κτλ.

Καὶ τὸ *ἀντίγραφον* εἶνε κυρίως ἐπίθετον, ὡς σαφῶς μηνύεται ἐκ τῆς τοῦ θηλυκοῦ χρήσεως ἐν τῷ *διαθῆκαι ἀντίγραφοι* καὶ ἐν ἄλλοις. 'Αλλ' ἐπεκράτησεν ἡ ἀντ' ὀνόματος χρῆσις αὐτοῦ παραλαμβανομένου πρὸς δήλωσιν παντὸς ἀντιγεγραμμένου ἢ μετειλημμένου ἔκ τινος, οἷον *ἀντίγραφον διαθήκης* ἢ *τὸ ἀντίγραφον τῆς διαθήκης*, κτλ. καὶ καθόλου *ἀντίγραφον* ἢ *τὸ ἀντίγραφον* (βιβλίου ἢ συγγράμματος), λατιν. **exemplar**, γαλλ. **exemplaire** ἢ **copie**.

Δημοσθέν. σελ. 468, 36 «τούτων δ' ἁπάντων *στήλας ἀντιγράφους* ἐστήσαθ' ὑμεῖς κἀκεῖνος». σελ. 1104, 10 «εἶναι δὲ ἃς αὐτοὶ μεμαρτυρήκασι *διαθήκας ἀντιγράφους* ἐκείνων».

Διονύσ. 'Αλικ. 'Ρωμ. 'Αρχ. σελ. 1674 «αὗται δ' ἦσαν (αἱ *ὁμολογίαι*) *ἀντίγραφοι* τῶν πρὸς Λατίνους γενομένων». Ἴσως δὲ καὶ τὸ παρὰ Διογένει τῷ Λαερτίῳ Ε', 57 «αἱ διαθῆκαι κεῖνται *ἀντίγραφα* τῷ Θεοφράστου δακτυλίῳ σεσημασμέναι» μεταγραπτέον *ἀντίγραφΟΙ*.

'Ανδοκίδ. π. Μυστηρ. 76 «ἐψηφίσασθε ἐξαλεῖψαι πάντα τὰ ψηφίσματα, καὶ αὐτὰ καὶ εἴ πού τι *ἀντίγραφον* ἦν» (Πρβ. καὶ 79).

Λυσ. κ. Διογείτ. 7 «ταῦτα δὲ πράξας καὶ οἴκοι *ἀντίγραφα* καταλιπὼν ᾤχετο στρατευσόμενος μετὰ Θρασύλλου».

Δημοσθέν. σελ. 1034, 21 «ἀμφότεροι παρόντες ἀνοίξαντες *ἀντιγραφά* τ' ἐλάβομεν κἀκεῖνα πάλιν κατασημηνάμενοι παρ' 'Αριστογένει κατεθέμεθα». σελ. 1136, 25 «ὡς *ἀντίγραφά* ἐστι *τῆς διαθήκης* τῆς Πασίωνος». σελ. 1137, 28 «ἄξιον τοίνυν — καὶ τόδε ἐνθυμηθῆναι, ὅτι *διαθηκῶν* οὐδεὶς πώποτε *ἀντίγραφα* ἐποιήσατο — πῶς οὖν ὑμεῖς ἴστε ὅτι *ἀντίγραφά* ἐστι τῶν *διαθηκῶν* τῶν Πασίωνος τὰ ἐν τῷ γραμματείῳ γεγραμμένα; ». Πρβ. καὶ σελ. 784, 47 καὶ σελ. 1104, 8.

Δελφ. 'Επιγρ. σελ. 88, 99 Οὐεσχ. καὶ Φουκ. «τὸ *ἀντίγραφον* φυλάσσει Καλλίερος» καὶ σελ. 203, 291 «τὸ *ἀντίγραφον* τᾶς *ὠνᾶς* φυλάσσει Μένης».

Φιλήμ. παρὰ Πορφυρ. Ζητήμ. 'Ομηρ. Η' «καὶ γέγραπται ἤδη κατὰ πάντα ἁπλῶς τὰ *ἀντίγραφα* τὸ ΤΗΣ ἄρθρον σὺν τῷ ἰῶτα» καὶ «διερευνώμενος τὰς ἐν τοῖς *ἀντιγράφοις* ἐμμεμενηκυίας ἡμαρτημένας γραφάς».

Πλούτ. Σύλλ. 26 «τὸν 'Ρόδιον 'Ανδρόνικον εὐπορήσαντα τῶν *ἀντιγράφων* εἰς μέσον θεῖναι καὶ ἀναγράψαι τοὺς νῦν φερομένους πίνακας». Κίμ. 13 «ἐν δὲ τοῖς ψηφίσμασιν ἃ συνήγαγε Κρατερὸς *ἀντίγραφα συνθηκῶν* ὡς γενομένων κατατέτακται». Πρβ. καὶ Εὐμέν. 2 καὶ 'Αλέξ. 7.

Στράβ. σελ. 374 «παρὰ Θουκυδίδῃ δὲ ἔν τισιν *ἀντιγράφοις* Μεθώνη φέρεται». σελ. 609 «διὸ καὶ ζητῶν ἐπανόρθωσιν τῶν διαβρωμάτων εἰς *ἀντίγραφα* καινὰ μετήνεγκε τὴν γραφήν».

Ἰώσηπ. Ἀρχαιολ. Η', ϐ', 8 «διαμένει δ' ἄχρι τῆς σήμερον τὰ τῶν *ἐπιστολῶν* τούτων *ἀντίγραφα* οὐκ ἐν τοῖς ἡμετέροις μόνον σωζόμενα βιβλίοις ἀλλὰ καὶ παρὰ Τυρίοις». κατ' Ἀπίων. Α', ιδ', 10 «ἐν δ' ἄλλῳ *ἀντιγράφῳ* οὐ βασιλεῖς σημαίνεσθαι κτέ.» (Ἴδε Κ. Μυλλῆρον *Ἀποσπ. Ἱστορ. Ἑλλ.* Τόμ. Β', σελ. 514. Σφάλλεται ὁ Ἰ. Μυλλῆρος *Ἰωσ. κατ' Ἀπίων.* σελ. 123.

Ὠριγέν. Τόμ. ΙΘ', σελ. 258 «κατὰ μὲν τὰ κοινὰ τῶν *ἀντιγράφων* — κατὰ δὲ τὸ Ἑβραϊκὸν αὐτό». Πρβ. καὶ Τόμ. Α', σελ. 238 «τὸ μέντοι γε ἡμαρτῆσθαι ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς *ἀντιγράφοις* τὰ περὶ τῶν ὀνομάτων πολλαχοῦ καὶ ἀπὸ τούτων ἄν τις πεισθείη» καὶ σελ. 240 «τὸ δ' ὅμοιον περὶ τὰ ὀνόματα σφάλμα πολλαχοῦ τοῦ Νόμου καὶ τῶν Προφητῶν ἔστιν ἰδεῖν, ὡς ἠκριβώσαμεν ἀπὸ Ἑβραίων μαθόντες καὶ τοῖς *ἀντιγράφοις* αὐτῶν τὰ ἡμέτερα συγκρίναντες».

Εὐσέβ. Προπ. Εὐαγγ. Η', ϐ', 5 «τῆς δὲ *ἐκδόσεώς* ἐστιν *ἀντίγραφον* τόδε». Η', γ', 5 «ὡς ἂν τὰ τῶν *ἐπιστολῶν ἀντίγραφα* διέλθωμεν». Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ', η', 7 «ὑπετάξαμεν καὶ τῆς *ἐπιστολῆς* Ἀδριανοῦ τὸ *ἀντίγραφον*».

Σωκράτ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Ζ', 32 «αὐτίκα γοῦν ἠγνόησεν (ὁ Νεστόριος) ὅτι ἐν τῇ καθολικῇ Ἰωάννου γέγραπτο ἐν τοῖς παλαιοῖς *ἀντιγράφοις*».

Ἡρῳδιαν. περὶ Μον. Λέξ. σελ. 37,1 «οὕτως ἐν τοῖς *ἀντιγράφοις* εὕρηται».

Σχολ. Ἰλ. Β, 497 «ἣν ἐν τοῖς *ἀντιγράφοις* τιθέναι οὐκ ἐπείγει». Ο, 645 «κατ' ἔνια τῶν *ἀντιγράφων* χωρὶς τοῦ Π ἄλτο». Ψ, 111 «κατὰ δὲ πολλὰ τῶν *ἀντιγράφων* οὐρῆας ὤτρυνεν ἔξω τοῦ ΤΕ», κτλ.

Φώτ. Βιβλ. σελ. 282, 14 «πλὴν καὶ τὸ παρ' ἡμῖν *ἀντίγραφον* οὐχ ὡς τὸ ἀποσταλὲν παρὰ σοῦ περιέχει».

Μυριάκις ἀπαντᾷ τὸ ὄνομα *ἀντίγραφον* κατὰ τὸν πληθυντικὸν μάλιστ' ἀριθμὸν ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Γαληνοῦ, οἷον *ἐν ἑτέρῳ ἀντιγράφῳ, ἐν ἄλλῳ ἀντιγράφῳ, ἐν ἅπασι τοῖς ἀντιγράφοις, ἔν τισιν ἀντιγράφοις* ἢ *ἔν τισι τῶν ἀντιγράφων, ἐν ἐνίοις ἀντιγράφοις* ἢ *ἐν ἐνίοις τῶν ἀντιγράφων, κατά τινα τῶν ἀντιγράφων, ἐν πολλοῖς τῶν ἀντιγράφων, ἐν τοῖς πλείσταις τῶν ἀντιγράφων, κατὰ τὰ πλεῖστα τῶν ἀντιγράφων*, κτλ. Λέγεται δ' ὑπ' αὐτοῦ καὶ «ἐν μὲν τοῖς ΚΑΤΑ Διοσκορίδην *ἀντιγράφοις* οὐ μόνον οὕτως ἁπλῶς γέγραπται κατάστασις» καὶ «γέγραπται μὲν οὖν τοῦτο κατὰ πολλὰ τῶν *ἀντιγράφων*, ὀρθῶς δὲ ἐν τοῖς ΚΑΤΑ Διοσκορίδην οὐ γέγραπται» (Τόμ. ΙΖ', ϐ', σελ. 648 καὶ 909) καὶ «αὕτη μὲν ἡ γραφὴ τῆς ῥήσεως ἐν ἄλλοις τέ τισίν ἐστι καὶ τοῖς ΚΑΤΑ τὸν Ἀρτεμίδωρόν τε καὶ Διοσκορίδην *ἀντιγράφοις*» (Τόμ. ΙΗ', ϐ', σελ. 227). Πρβ. καὶ ἡ *κατὰ Διοσκορίδην ἔκδοσις* (Τόμ. ΙΖ', α', σελ. 559. Ἴδε καὶ σελ. 732 καὶ Ἀθήν. σελ. 12, ε').

Συχνὸν εἶνε τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ὄνομα καὶ ἐν ταῖς εἰς Ὅμηρον Παρεκβο-

λαῖς τοῦ Εὐσταθίου, οἷον *πολλὰ τῶν ἀντιγράφων*, *τὰ πλείω τῶν ἀντιγράφων* (σελ. 488, 38), *τινὰ ἀντίγραφα* (σελ. 341, 49), *σπάνιά τινα τῶν ἀντιγράφων* (σελ. 333, 16), κτλ. (Ἴδε Λαρώχην *Hom. Textkr.* σελ. 157 καὶ *Hom. Unters.* σελ. 303). Ἀξίαν δὲ παρατηρήσεως νομίζομεν τὴν χρῆσιν ἣν πολλάκις ὁ Εὐστάθιος ἐν ταῖς Παρεκβολαῖς ταύταις ποιεῖται λέγων *πολλὰ τῶν ἀντιγράφων ΓΡΑΦΟΥΣΙ*, *τινὰ τῶν ἀντιγράφων ΓΡΑΦΟΥΣΙ*, κτλ., οἷον σελ. 33, 44 «πολλὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων τὸ Κίλλας Κίλλος *γράφουσιν*». σελ. 122, 30 «τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων ἀντὶ τοῦ καὶ Παλλὰς Ἀθήνη *γράφουσι* καὶ Φοῖβος Ἀπόλλων». σελ. 156, 33 «δηλοῦσι καὶ παρὰ Σοφοκλεῖ — πολλὰ τῶν ἀντιγράφων ὀδὸν δίχα τοῦ Υ *γράφοντα* τὸν οὐδόν». σελ. 172, 12 «τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων βουλὴ *γράφουσι* δίχα τοῦ Ν». σελ. 287, 12 «τινὰ τῶν παλαιῶν ἀντιγράφων Τροίζηνα προπαροξυτόνως *ἔγραψαν*». σελ. 294, 21 «τὰ πλείω τῶν ἀντιγράφων διὰ τοῦ Η *γράφουσι*». σελ. 337, 17 «κἂν ἀντὶ τοῦ Ἄτρακας λύκους — ἅρπαγας λύκους *γράφωσι* τὰ τῶν ἀντιγράφων κοινότερα». σελ. 577, 6 «τὰ πλείω τῶν ἀντιγράφων οὐκ ἀγεῖραι *γράφουσιν*». σελ. 629, 37 «τὸ δὲ Διόνυσος ἐνταῦθα πολλὰ τῶν ἀντιγράφων διὰ μεγάλου τοῦ Ω *γράφουσι*» (Πρβ. καὶ σελ. 653, 42. σελ. 974, 39. σελ. 1039, 11). σελ. 727, 57 «σπάνια τῶν ἀντιγράφων *γράφουσι* πρωῒ δ' ὑπ' ἠοῖ». σελ. 1357, 21 «τινὰ δέ γε τῶν ἀντιγράφων *ἐτόλμησαν γράψαι* διδοῦναι». Πρβ. καὶ σελ. 1346, 6 «αἱ κοιναὶ ἤγουν πλείους *ἐκδόσεις γράφουσιν*». Εὑρίσκεται δὲ καὶ χρῆσις τοῦ *ἀντίγραφα ΠΡΟΣΦΕΡΟΥΣΙ* καὶ *ΦΑΣΙ*, οἷον σελ. 1719, 16 «τὸ δὲ μεῖζον ἔπι κακόν τινὰ μὲν *ἀντίγραφα* κατὰ ῥῆμα *προσφέρουσι*» καὶ σελ. 1316, 41 «τὰ δὲ πλείω καὶ ἀκριβέστερα τῶν *ἀντιγράφων αἱ δ' ἔγε φασίν*». Καὶ ἐν ταῖς εἰς Διονύσιον Παρεκβολαῖς τοῦ Εὐσταθίου παραλαμβάνεται οὐ μόνον τὸ *ἔχουσι* σελ. 346, 12 Διδ. «οὕτω γὰρ πολλὰ τῶν ἀντιγράφων *ἔχουσι*» καὶ σελ. 398, 44 «ὡς πολλὰ τῶν ἀντιγράφων *ἔχουσι*» ἀλλὰ καὶ τὸ *γράφουσι* σελ. 288, 41 «τὸ δὲ Ὑλλήων — πολλὰ τῶν ἀντιγράφων διὰ διφθόγγου *γράφουσι*» καὶ σελ. 291, 48 «διὸ καὶ *γράφουσι* τὰ τῶν ἀντιγράφων ὀρθότερα». Πρβ. καὶ Ὠριγέν. Τόμ. ΙΕ', σελ. 95 «ἀντὶ δὲ τοῦ ἐπάλξεις ἐντολὰς *ἐκδέδωκεν ἡ* πέμπτη *ἔκδοσις*». Ὡς δ' ἐν ταῖς εἰς Ὅμηρον Παρεκβολαῖς εἶπεν ὁ Εὐστάθιος *τινὰ δέ γε τῶν ἀντιγράφων ἘΤΟΛΜΗΣΑΝ γράψαι*, οὕτως ἐν ταῖς εἰς Διονύσιον σελ. 381, 42 «τυχὸν δὲ *ἀντιγράφων ΑΥΘΑΔΕΙΑ* τὴν τοῦ Ρ διπλόην ἐξ αὐτονομίας *παρεισήνεγκεν*».

Ἐν τῇ Ἐκλογῇ Θωμᾶ τοῦ Μαγίστρου σελ. 10, 3 ἀναγινώσκεται «*Ἀντίγραφα* κάλλιον ἢ *ἀντίγραφον*. Λιβάνιος ἐν ἐπιστολῇ· ἐμοὶ μὲν οὖν συνεφοῦντα ἧκοι τὰ τῆς ἐπιστολῆς ἀντίγραφα». Ὅμοια τῷ Μαγίστρῳ διδάσκει καὶ ὁ Μοῖρις λέγων σελ. 7 «*Ἀντίγραφα* πληθυντικῶς Ἀττικῶς, *ἀντίγραφον* ἑνικῶς Ἑλληνικῶς». Πρβ. καὶ Πολυδεύκ. Η', 27 «τῶν δὲ δικαστικῶν ὀνομάτων γραμματεῖα, διαμαρτυρίαι, διαθῆκαι, *ἀντίγραφα*, κατασεσημασμένα».

Ἀλλ' ὅμως οὐ μόνον παρ' Ἀνδοκίδῃ ἀπαντᾷ τὸ ἑνικὸν ἐν τῷ προμνημονευθέντι χωρίῳ ἀλλὰ καὶ παρὰ Δημοσθένει σελ. 946, 7 «λαβὲ τῆς διαθήκης τὸ *ἀντίγραφον*» καὶ σελ. 978, 42 «οὐδὲν οὔτ' *ἀντίγραφον* οὔτ' ἄλλο οὐδὲν ἐποιησάμην τοιοῦτον» (Πρβ. καὶ Πειρσῶνα *Μοίρ.* σελ. 7 κἑξ.).

§ 27

Ἀπόγραφον, ἀρχέτυπον, πρωτότυπον, ἀντίτυπον.

Συνώνυμον τῷ *ἀντίγραφον* εἶνε τὸ *ἀπόγραφον* οὐδέτερον τοῦ ἐπιθέτου *ἀπόγραφος*, οὗ γίνεται χρῆσις καὶ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ *ἀρχέτυπος*. Καλεῖται δ' *ἀρχέτυπος* ὁ ἐν ἀρχῇ τετυπωμένος ἢ πρῶτος κατεσκευασμένος (Πρβ. *ἀρχέγονος*).

Διογ. Λαέρτ. Ϛ', 84 «καὶ τῇ ἑρμηνείᾳ δὲ παραπλήσιος, πλὴν ὅτι ὡς *ἀπόγραφος* ἐξ *ἀρχετύπου* δευτερεύει».

Διον. Ἁλικαρν. περὶ Ἰσαί. 11 «τίς ἂν οὐκ ἂν ὁμολογήσειε τὸν μὲν Λυσίου νέον καὶ ἰδιώτην καὶ ἀπράγμονα *ἀρχέτυπόν* τινα εἶναι τῆς ἀληθείας διαφέροντα ἐκείνης οὐδ' ὁτιοῦν, τὸν ἕτερον δὲ *ἀπόγραφόν* τινα καὶ οὐ λανθάνοντα ὅτι πέπλασται ῥητορικῇ τέχνῃ;». Πρβ. καὶ 20 «τούτων δή φημι τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν παραπλησίων τούτοις διαφέρειν οἰόμενος Λυσίαν καὶ ὥσπερ *ἀρχέτυπον ὑπογράφων* (Γρ. *ἈΠΟγράφων*) ὑπερέχειν ἐκείνων τὸν ἄνδρα, κτλ. καὶ περὶ Δεινάρχ. 7 «πᾶσι μὲν τοῖς *ἀρχετύποις* αὐτοφυής τις ἐπιπρέπει χάρις καὶ ὥρα, τοῖς δ' ἀπὸ τούτων κατεσκευασμένοις, κἂν ἐπ' ἄκρον μιμήσεως ἔλθωσι, πρόσεστιν ὅμως τὸ ἐπιτετηδευμένον καὶ οὐκ ἐκ φύσεως ὑπάρχον».

Κικέρ. πρὸς Ἀττ. XII, 52, 3 «*ἀπόγραφα* sunt, minore labore fiunt».

Τοῦ ἐπιθέτου *ἀρχέτυπος* καὶ κατ' οὐδέτερον γένος *ἀρχέτυπον* καὶ μετὰ τοῦ ἄρθρου *τὸ ἀρχέτυπον* καταλέγομεν καὶ ἄλλα παραδείγματα, ἵν' ἀκριβέστερον τὰ κατὰ τὴν χρῆσιν αὐτοῦ γνωσθῶσιν.

Ἀνθολ. Παλ. ΙϚ', 151 «*ἀρχέτυπον* Διδοῦς ἐρικυδέος, ὦ ξένε, λεύσσεις εἰκόνα θεσπεσίῳ κάλλει λαμπομένην». Πρβ. καὶ 204.

Διονύσ. Ἁλικ. Ῥωμ. Ἀρχ. σελ. 175 «εἰκόνα δ' ἐκείνου κατεσκευασμένην ὡς μηδὲν τῆς *ἀρχετύπου* διαφέρειν».

Λουκιαν. Προμ. 3 «ἀλλὰ τὸ καινουργὸν τοῦτο ἐπαινῶν καὶ μὴ πρός τι ἄλλο *ἀρχέτυπον* μεμιμημένον». Ἀλεξ. 21 «ἐπιθεὶς τὸν κηρὸν ἀπετύπου ὥσπερ ἐκ λίθου τὴν αὐτὴν σφραγῖδα εὖ μάλα τῷ *ἀρχετύπῳ* ἐοικυῖαν». περὶ τοῦ Οἴκ. 23 «ἑξῆς δὲ μετὰ τήνδε τὴν εἰκόνα ἕτερον δρᾶμα γέγραπται δικαιότατον, ὡ τὸ *ἀρχέτυπον* ὁ γραφεὺς παρ' Εὐριπίδου ἢ Σοφοκλέους δοκεῖ μοι λαβεῖν». Πρβ. καὶ Ζεῦξ. 3. πῶς δεῖ ἱστορ. συγγρ. 15. Εἰκόν. 3 καὶ 15. ὑπὲρ τῶν Εἰκόν. 10.

Πλούτ. Ἠθικ. σελ. 890, Ϭ' «Ἐμπεδοκλῆς δύο ἡλίους, τὸν μὲν *ἀρχέτυπον*,

κτέ.». σελ. 966, 6′ «τὰ δ' ἀράχνης ἔργα κοινὸν ἱστῶν γυναιξὶ καὶ θήρας σαγηνευταῖς *ἀρχέτυπον*».

Φίλων Τόμ. Α′, σελ. 9 «δῆλον δὲ ὅτι καὶ ἡ *ἀρχέτυπος* σφραγίς, ὅν φαμεν εἶναι κόσμον νοητόν, αὐτὸς ἂν εἴη τὸ *ἀρχέτυπον* παράδειγμα, ἰδέα τῶν ἰδεῶν, ὁ θεοῦ λόγος».

Ἐν ταῖς εἰς Ὅμηρον Παρεκβολαῖς τοῦ Εὐσταθίου σελ. 931, 22 κεῖται «ὁ δὲ πλατυσμὸς αὐτοῦ ἐν στίχοις ἑκκαίδεκα διείληπται, διασκευάσαντος τοῦ ποιητοῦ *ἀρχετυπικῶς* ὡς ἐν τύπῳ χαρακτῆρος, ὁποίους δή τινας ὕστερον καὶ Θεόφραστος ἐξετυπώσατο».

Φανερὸν ἐξ ὧν παρεθέμεθα μαρτυρίων γίνεται ὅτι τὸ *ἀρχέτυπον* σημαῖνον ἐτύμως τὸ ἐν ἀρχῇ τετυπωμένον ἢ πρῶτον πεπλασμένον παραλαμβάνεται προσφυέστατα ἀντὶ τοῦ προκειμένου πρὸς μίμησιν *παραδείγματος* ἢ *ὑποδείγματος* (ἢ *προκεντήματος*). Παρατηρητέον δ' ὅτι ἄγνωστον τοῖς δοκίμοις ἦτο τὸ προκείμενον ὄνομα. Ἑλλάδ. παρὰ Φωτ. Βιβλ. σελ. 532, 22 «ὅτι τὸ *ἀρχέτυπον*, φασίν, οὐδενὶ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων οὐδὲ ῥητόρων οὐδὲ τῶν Μούσαις κατόχων εἴρηται, ὡς Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς ἱστορεῖ».

Ἐμφεροῦς τῷ ἐπιθέτῳ *ἀρχέτυπος* ἐννοίας ἔχεται τὸ *πρωτότυπος*, οἷον *πρωτότυπος γραφή*, κτλ. Ὑπάρχει δὲ καὶ *πρότυπος*. Ὡς δ' ὁ πρῶτος τετυπωμένος καλεῖται *πρωτότυπος*, οὕτως ὁ ἔκ τινος ἢ ἀπό τινος τετυπωμένος ὀνομάζεται *ἔκτυπος (ἔκτυπον, ἐκτύπωμα)* ἢ *ἀπότυπος*. Οὐδενὶ δ' ἄγνωστος ὑπάρχει ἡ συνήθης τοῖς γραμματικοῖς χρῆσις, καθ' ἣν ἀντιτίθενται ἀλλήλοις τὸ *πρωτότυπος* καὶ *παράγωγος* ἢ *παρηγμένος*.

Πολυδεύκ. Ε′, 102 «εἰκὼν ἀντὶ *πρωτοτύπου* γίνεται».

Εὐσέβ. Ἐκκλ. Ἱστ. Ϛ′, ιϛ′, 1 «τάς τε παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις φερομένας *πρωτοτύπους* αὐτοῖς Ἑβραίων στοιχείοις γραφάς».

Λογγῖν. Ἀποσπ. Γ′, 11 «διαφέρει δὲ εἶδος καὶ γένος, ᾗ γένος μέν ἐστι τὸ *πρωτότυπον* εἰς εἴδη διαιρεθῆναι δυνάμενον, εἶδος δὲ τὸ ἀπὸ τοῦ γένους διῃρημένον».

Γαλην. Τόμ. ΙΗ′, 6′, σελ. 167 «ὡς γνωρίζεσθαι τό τε *πρωτότυπον* ὑπὸ γραμματικῶν ὀνομαζόμενον καὶ τὸ *παρηγμένον* ἀπ' αὐτοῦ». Ἀπολλών. π. Συντάξ. σελ. 109, 24 «ἀπὸ παντὸς ἀρσενικοῦ *πρωτοτύπου* ἢ *παραγώγου* τοῦ εἰς ΟΣ λήγοντος κτέ.». σελ. 231, 26 «εἴ γε καὶ τὰ *πρωτότυπα* τῶν λέξεων ἐν ἐλάττονι καταγίνεται ὕλῃ τῶν *παραγώγων*», κτλ. Λέγεται δὲ καὶ *πρωτότυπος*-*κτητικός*, οἷον Ἀπολλών. π. Ἀντων. σελ. 128, 6′ «ἑχομένως καὶ ὑπὲρ τῶν *κτητικῶν* ῥητέον, ὧν καὶ διαφορὰς ἐξεθέμεθα ὡς πρὸς τὰς *πρωτοτύπους* ἐν τοῖς κατ' ἀρχήν». π. Συντ. σελ. 62, 15 «καὶ φαίνεται ὅτι αἱ μὲν *πρωτότυποι* οὐ κλίνονται εἰς τὰς πτώσεις, αἱ δὲ *κτητικαὶ* οὐκ εἰς ἄλλο τι ἢ εἰς πτώσεις, εἰς γένη καὶ εἰς ἀριθμούς». Πρβ. καὶ Ἐτυμ. Μέγ. σελ. 29, 52, κτλ. Ἀλλὰ πᾶς τις γινώσκει ὅτι τὰ *κτητικὰ* εἶ-

δος τῶν *παραγώγων* εἶνε. Παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις τὰ μὲν πρωτότυπα καλοῦνται *primitiva* ἢ *principalia*, τὰ δὲ παράγωγα *derivata* ἢ *derivativa*. (Ἴδε Φισχῆρον *Παρατηρ. εἰς Οὐέλλ. Γραμμ.* Τόμ. Β', σελ. 1).

Διοσκορίδ. Τόμ. Α', σελ. 42 «καὶ παρὰ τὰς γωνίας ἐξοχάς τινας παρατεταγμένας εἰς φύλλων *πρότυπα*». Πρβ. καὶ *προτύπωμα* ἐκ τοῦ *προτυποῦσθαι*. Σιμπλίκ. Ἐξηγ. εἰς τὸ Ἐπικτ. Ἐγχειρ. ΛΓ', 12 «*προτύπωμα* μὲν ἑαυτῷ χρὴ προτιθέναι Σωκράτην καὶ Ζήνωνα», κτλ.

Ἐπιφάν. Τόμ. Γ', σελ. 275, 2 «θεὶς οὖν ταῦτα καὶ δυσχεραίνων πρὸς τὴν εἰκόνα τὴν ἀπαράλλακτον, τουτέστι τὸ *ἔκτυπον* καὶ τρανὲς ἐκμαγεῖον τοῦ θεοῦ τῆς οὐσίας, κτέ.». Πρβ. καὶ *ἐκτύπωμα* ἐκ τοῦ *ἐκτυποῦσθαι*. Πολυδεύκ. Θ', 130 «ἀλλὰ μὴν καὶ εἰκόνα ἄν τις εἴποι καὶ σφραγῖδα καὶ τύπον καὶ μίμημα καὶ *ἐκτύπωμα* καὶ τύπωμα καὶ ἐκμαγεῖον καὶ ἐκμεμαγμένον». Ἡσύχ. «*Ἐκτύπωμα*: ὁμοίωμα» καὶ «Ἐκμαγεῖον: *ἐκτύπωμα*, ὑπογραμμός, σφραγίς» (Ἴδε Ἐμστερρούσιον *Πολυδ.* Τόμ. Ε', σελ. 1212 Διν δ.). Λέγεται καὶ *ἔκτυπος - πρόστυπος* (Διόδ. Σικελ. ΙΗ', κς', 5. Ἀθήν. σελ. 185, α' καὶ σελ. 199, ε', κτλ.). Πρβ. καὶ *τύπωσις κατ' ἐξοχὴν - τύπωσις κατ' εἰσοχὴν* (Σέξτ. Ἐμπειρ. σελ. 72, 29. σελ. 240, 29. σελ. 271, 7. σελ. 374, 27. σελ. 375, 2). Περὶ τοῦ *προστυπῆς* ἴδε Ἑρμερίνσιον *Σωραν* σελ. CVI.

Ἰώσηπ. Ἀρχαιολ. Κ', θ', 4 «καὶ τὴν πᾶσαν δὲ πόλιν ἀνδριάντων ἀναθέσεσι καὶ ταῖς τῶν ἀρχαίων *ἀποτύποις* εἰκόσιν ἐκόσμει». Πρβ. καὶ *ἀποτύπωμα* ἐκ τοῦ *ἀποτυποῦσθαι*, ὅπερ ἐκφέρεται καὶ μετὰ τῆς ΕΝ προθέσεως, οἷον *ἐναποτυποῦσθαι*.

Παρατηρητέον δ' ὅτι λέγεται ἐνίοτε καὶ *ἀντίτυπον* καὶ *ἰσότυπον*, οἷον Συνέσ. Ἐπιστ. ΞΖ', σελ. 217, α' «καὶ τοῖς ταχυγράφοις τὰ *ἀντίτυπα* δοῦναι τῶν τότε γραφέντων ἐπέταξεν, ἵνα, εἰ μὴ τυγχάνεις δεξάμενος τὴν ἐπιστολήν, ἔχοις παραναγνοὺς διαιτῆσαί τε καὶ πρὸς ἐμὲ διαπέμψασθαι τἀμοιβαῖα». Ἐπιφάν. Τόμ. Γ', σελ. 273, 12 «καὶ ἀξιῶ τὸ *ἀντίτυπον* σε τούτου τῇ πρὸς τοὺς ἐπισκόπους ἐπιστολῇ ἐγγράψαι». σελ. 285, 26 «ὧν τὰ *ἀντίτυπα* ὑπετάξαμεν». Τόμ. Δ', α', σελ. 9, 5 «καὶ τριάκοντα ἓξ ἀναγνῶσται ἔχοντες ἑκάστης βίβλου τὰ τριάκοντα ἓξ *ἰσότυπα*». Πρβ. καὶ Τόμ. Β', σελ. 248, 21 «*ἰσοτύπως* ταῖς προειρημέναις». Καὶ παρ' ἄλλοις δ' ἀπαντᾷ τὸ ὄνομα *ἀντίτυπον* καὶ τὸ *ἰσότυπον*, ἅτινα κυρίως οὐδέτερα τῶν ἐπιθέτων *ἀντίτυπος* καὶ *ἰσότυπος* εἶνε.

Ἄξια παραθέσεως ἡμῖν φαίνονται τὰ ὑπὸ τοῦ Βυττεμβαχίου ἐν ταῖς εἰς Εὐνάπιον σημειώσεσι παρατετηρημένα περὶ τοῦ *αὐτόγραφον* καὶ *ἀρχέτυπον* καὶ τοῦ *ἀντίγραφον* καὶ *ἀπόγραφον* ἔχοντα οὕτω (Τόμ. Β', σελ. 142: «Graeci commodius, ut locupletiore lingua utentes, id quod hodie vulgo dici-

mus *originale* et *copiam*, dixerunt illud αὐτόγραφον, ἀρχέτυπον, hoc ἀντίγραφον et ἀπόγραφον: Latini illud *exemplum*, hoc *descriptum*, *imaginem*, saepius etiam *exemplum*. Conferatur Brissonius De Verborum Significatione p. 306, a: Ruhnkenius ad Rutilium Lupum p. 108, ab eoque laudata Gesneri expositio, prodita in Thesauro L. L. Voce *Exemplum*».

Τούτοις προστίθεμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Κοραῆ γεγραμμένα ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν Παραλλήλων Βίων τοῦ Πλουτάρχου (Μέρ. Γ', σελ. 364): «*Ἀνδριὰς εἰκονικὸς* λέγεται ὁ πανόμοιος τῷ εἰκονιζομένῳ, ὁ καὶ τὸ ποιὸν καὶ τὸ ποσὸν ἑκάστου τῶν μελῶν τοῦ σώματος ἀκριβῶς παριστάς· ᾧ ῥήματι καὶ Ῥωμαῖοι ἐχρῶντο Iconicas statuas (Πλίν. λδ', 4) τοὺς τοιούτους ἀνδριάντας καλοῦντες. Ἐντεῦθεν καί, *Εἰκονικὸν ἀντίγραφον* φαίη τις ἂν τὸ τοῖς Γάλλοις καλούμενον copie figurée, τουτέστιν ἐν ᾧ ἡ τοῦ πρωτοτύπου μίμησις τοιαύτη ἐστίν, ὥστε καὶ τὰ διαγεγραμμένα, εἴ τι που ἐν ἐκείνῳ, διὰ τὸ μὴ ὀρθῶς γεγράφθαι, διαγέγραπται, εἰκονίζειν». Πρβ. καὶ Καλλίξ. παρ' Ἀθην. σελ. 205, ς' «*ἀγάλματα εἰκονικὰ* λίθου λυχνέως».

Σελ. 751,18 γραπτέον «ἡ αὐτοῦ (ΤΟΥ Ἱπποκράτους)».

Ο ΑΙΩΝ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ

Μάθημα ἐναρκτήριον διδαχθὲν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῇ 24 Νοεμβρίου 1878 ὑπὸ τοῦ ὑφηγητοῦ

ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ Δ. Φ.

Προὐκήρυξα ὅτι θὰ διδάξω τὴν ἱστορίαν τοῦ αἰῶνος τοῦ Περικλέους, διότι φρονῶ ὅτι ἡ τμηματικὴ καὶ οὕτως εἰπεῖν μονογραφικὴ παράστασις τῆς ἱστορίας εἶνε ἡ μόνη ἁρμόζουσα εἰς τὴν πανεπιστημιακὴν διδασκαλίαν. Καὶ περὶ μὲν τῆς γενικῆς ἱστορίας δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὅτι πρέπει νὰ διδάσκηται παρ' ἡμῖν ὁλόκληρος συστηματικῶς, καθ' ὅσον εἶνέ ποτε τοῦτο δυνατόν, ἕνεκα τῆς ἀτελείας τῶν γυμνασίων, ἀλλὰ περὶ τῆς πατρίου ἱστορίας ὑποτίθεται ἢ τοὐλάχιστον πρέπει νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ἐκ τοῦ γυμνασίου καὶ ἐξ ἰδίων ἀναγνώσεων ἀποκομίζουσιν οἱ εἰς τὸ πανεπιστήμιον φοιτῶντες τὴν εἰκόνα τῶν κυριωτάτων τυχῶν τοῦ ἔθνους κατὰ τοὺς μακροὺς αἰῶνας. Οὕτω δὲ καθίσταται δυνατὸς ὁ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ περιορισμὸς τῆς διδασκαλίας τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας εἰς ἐκλεκτάς τινας καὶ ἀξίας λόγου περιόδους. Λέγων δὲ ἐκλεκτὰς καὶ ἀξίας λόγου δὲν ἐννοῶ μόνας τὰς περιόδους τῆς λαμπροτάτης ἀκμῆς καὶ τῆς μεγίστης δόξης τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀλλὰ καὶ ἄλλας τινάς, ἧττον μὲν εὐκλεεῖς, ἀλλὰ περὶ τὴν μελέτην τῶν ὁποίων ἐνδιατρίβοντες καὶ τύχας περιέργους τοῦ ἔθνους θὰ μάθωμεν καὶ γεγονότα ἄξια γνώσεως θ' ἀνακαλύψωμεν καὶ ἰδιότητας διακριτικὰς τοῦ Ἑλληνισμοῦ θὰ διίδωμεν. Καὶ εἶνε

μὲν ἀληθὲς ὅτι κατὰ τμήματα τοιαῦτα διδασκομένη ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ παράσχῃ εἰκόνα τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἑνιαίαν καὶ νὰ ἐξετάσῃ φιλοσοφικῶς τὰς τύχας αὐτοῦ, τὰ αἴτια τῆς ἀκμῆς καὶ τοὺς τρόπους τῆς παρακμῆς, τὸν ὅλον προορισμόν, τὴν ἰδέαν ἣν ὑπεδύθη. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου, ὅτι δύναται νὰμφισβητηθῇ ἂν καὶ μέχρι τίνος βαθμοῦ ἡ ἀκραιφνὴς ἱστορία δύναται νὰ περιλάβῃ ἐν τῇ παραστάσει αὐτῆς τὴν θεωρητικὴν ταύτην ἔρευναν, ἡ μελέτη αὕτη γίνεται οὐ μόνον ἐν τῷ μαθήματι τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας, ἀλλὰ διεξάγεται καὶ ἐν τοῖς μαθήμασι τοῦ σεβαστοῦ καθηγητοῦ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας. Ὥστε δὲν εἶνε ἄκαιρον καὶ ἀδικαιολόγητον νὰ περιορισθῶμεν ἡμεῖς εἰς τὴν μονογραφικὴν ἔρευναν ἥτις ἔχει ἀπέναντι τῆς μνημονευθείσης ἐλλείψεως δύο σπουδαίας ἀρετάς. Καὶ πρῶτον μὲν περιορίζοντες τὴν ἔρευναν εἰς μίαν μόνην περίοδον τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας θὰ δυνηθῶμεν νὰ μελετήσωμεν αὐτὴν ἐπ' ἀκριβείᾳ καὶ κατὰ πάντα αὐτῆς τὰ σημεῖα. Τὸ δὲ κυριώτατον, θὰ ἐπιτευχθῇ ἡ μελέτη τῆς ἱστορικῆς ταύτης περιόδου κατὰ τὰς πηγάς· δὲν θὰ περιλάβωμεν δῆλα δὴ τὰ τελευταῖα μόνον πορίσματα τῆς ἐρεύνης οἷα ἐγένετο ὑφ' ἡμῶν ἢ ἄλλων κατὰ μόνας ἐν τῷ γραφείῳ, ἀλλὰ θἀποβῇ οἱονεὶ μελετητήριον ἡ ἕδρα αὕτη καὶ θὰ ἐκτυλιχθῇ ἡ ἔρευνα ἐνώπιον ὑμῶν. Δὲν θἀρκεσθῶμεν νὰ μάθωμεν τί ἔγεινε, ἀλλὰ θὰ ἐργασθῶμεν οὕτως εἰπεῖν ἐν φανερῷ διὰ νὰ εὕρωμεν τὸ πῶς μανθάνομεν τί ἔγεινε, θὰ ἀναπλάσωμεν τὴν εἰκόνα τοῦ παρελθόντος ἐκ τῶν μέχρις ἡμῶν σωζομένων αὐτοῦ λειψάνων, ἀνερχόμενοι εἰς ἐκεῖνο.

Τὸ ἱστορικὸν πόρισμα περιέχει ἐν ἑαυτῷ δύο τινά, τὰ ἐν τῷ παρόντι σωζόμενα λείψανα τοῦ παρελθόντος, τὰ μνημεῖα, τὰς πηγάς, ἀφ' ὧν ἀφορμώμεθα εἰς τὴν παράστασιν τὴν ἱστορικήν, καὶ τὴν συλλογιστικὴν ἐργασίαν ἡμῶν αὐτῶν δι' ἧς ποικίλως ἐρευνῶντες, συναρμολογοῦντες, συμπληροῦντες τὰς πηγὰς ἀναπλάσσομεν τὴν εἰκόνα τοῦ παρελθόντος. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων στοιχείων τῆς ἱστορικῆς γνώσεως ὑπάρχει σχέσις συγγενείας· διότι καὶ ἡ σκέψις ἡμῶν εἶνε σκέψις κατ' ἄνθρωπον καὶ αἱ πηγαὶ ἐκεῖναι, τὸ ἐν ἐρειπίοις ἐκεῖνο σωζόμενον παρελθόν, σύγκεινται ἢ ἐξ ἔργων πνευματικῶν ἀνθρώπων οἷοι ἡμεῖς ἢ ἐξ ἔργων χειρῶν ἀνθρωπίνων· διὰ τοῦτο δὲ εἶνε νοηταὶ εἰς τὴν ἡμετέραν σκέψιν. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα τῆς γνώσεως τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος οἷα σῴζονται δὲν εἶνε αὐτὰ τὰ παρελθόντα γεγονότα, δὲν εἶνε αὐτὴ ἡ ἱστορία. Εἶνε μόνον στοιχεῖα, ἡ δὲ ἱστορία εἶνε κατὰ τὸ μέγιστον μέρος γέννημα τοῦ ἰδίου ἡμῶν νοῦ, συλλέγοντος ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα, ἐννοοῦντος καὶ ἑρμηνεύοντος αὐτά, συναρμολογοῦντος. Ἐντεῦθεν ἡ σπουδαιότης τῆς ψυχολογίας καὶ τῆς ἀναλογίας ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐρεύνῃ, διότι πρόκειται διὰ τῶν μέσων τούτων, ἅτινα εἶνε χρησιμώτατα πρὸς ἐξέτασιν τῶν κατ' ἄνθρωπον, νὰ ἑρμηνεύσωμεν διανοήματα καὶ πράξεις ἀνθρωπίνας ἐν τῷ παρελθόντι, ἔχοντες ἐν τῷ παρόντι ἀτελῆ τινα μόνον αὐτῶν διδόμενα. Κατὰ ταῦτα τὸ ἱστορικὸν πόρισμα θὰ εἶνε ἀλλοῖον ἂν ἀλλοῖαι εἶνε αἱ πηγαὶ ἃς ἔχει τις ἱστορικὰς

ὑπ' ὄψιν, διαφερούσας τῶν ἃς ἄλλος τις ἐξήτασε, θὰ εἶνε δὲ ἀλλοῖον καὶ ἂν αἱ μὲν πηγαὶ εἶνε αἱ αὐταί, διαφέρει ὅμως ὁ τρόπος τῆς ἐξερευνήσεως αὐτῶν, ἡ συλλογιστικὴ ἐνέργεια τοῦ ἱστοροῦντος. Πολλάκις δύναται νὰ ἐπενέγκῃ ὅλως διάφορον ἢ παρὰ τοῖς προγενεστέροις παράστασιν ἐποχῆς τινος παρελθούσης ἡ εὕρεσις νέας τινὸς πηγῆς, νέου μνημείου ἢ ἐπιγραφῆς ἢ διπλώματος ἢ ἐξιστορήσεως ἀρχαίου ἱστοριογράφου. Πολλάκις δ' ἐπιφέρει τὸ ἀλλοῖον τοῦτο πόρισμα, τῶν αὐτῶν καὶ τέως ὑπαρχουσῶν πηγῶν, ἀλλοία ψυχικὴ διάθεσις, ἀλλοῖος χαρακτήρ, ἀλλοῖος τρόπος ἐρεύνης τοῦ ἱστοριογράφου. Ἐν τοιαύτῃ δὲ ποικιλίᾳ νοητικῆς δυνάμεως καὶ ψυχικῶν διαθέσεων εἶνε ἐπαγωγός τε καὶ ἀναγκαία ἡ γνῶσις οὐ μόνον τῶν ἱστορικῶν πορισμάτων, ἀλλὰ καὶ τῶν πηγῶν, ἀφ' ὧν ἀφωρμήθη ὁ ἱστοριογράφος, καὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐμελέτησεν αὐτὰς καὶ ἐπεξειργάσθη. Εἶνε δὲ τοῦτο πολλῷ μᾶλλον ἀναγκαῖον ἔνθα δὲν πρόκειται περὶ τῆς ἀλλοιώσεως ἑνὸς μόνου τῶν ὅρων ἐξ ὧν προῆλθε τὸ ἱστορικὸν πόρισμα, τῆς ἀλλοίας δῆλα δὴ νοητικῆς ἐργασίας τοῦ ἱστοριογράφου, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ἀλλαγῆς τοῦ πρώτου ὅρου, περὶ μεταβολῆς δῆλα δὴ τῶν πηγῶν, μάλιστα τῆς ἐπελθούσης δι' αὐξήσεως τῆς ὑπαρχούσης ὕλης, τοῦθ' ὅπερ συμβαίνει, ὡς θὰ ἴδωμεν, καὶ περὶ τὸν αἰῶνα τοῦ Περικλέους.

Ἡ ἐποχὴ περὶ ἧς θὰ λαλήσω οὐδέποτε ὠνομάσθη παρὰ τῶν ἀρχαίων *αἰὼν τοῦ Περικλέους*. Ὁ Θουκυδίδης, ὅστις ἔγραψε περὶ ταύτης τῆς περιόδου ὀλίγα τινὰ ἐπεισοδιακῶς ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ, λέγει (I, 118) ὅτι «*ταῦτα ξύμπαντα ὅσα ἔπραξαν οἱ Ἕλληνες πρός τε ἀλλήλους καὶ τὸν βάρβαρον ἐγένετο ἐν ἔτεσι πεντήκοντα μάλιστα μεταξὺ τῆς Ξέρξου ἀναχωρήσεως καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦδε τοῦ πολέμου, ἐν οἷς Ἀθηναῖοι τήν τε ἀρχὴν ἐγκρατεστέραν κατεστήσαντο καὶ αὐτοὶ ἐπὶ μέγα ἐχώρησαν δυνάμεως*. Ἐκ δὲ τοῦ χρονικοῦ τούτου προσδιορισμοῦ ἀφορμώμενοι οἱ σχολιασταὶ τοῦ Θουκυδίδου ὠνόμασαν τὴν περίοδον ταύτην *πεντηκονταετίαν* ἢ *πεντηκονταετηρίδα*.

Περιλαμβάνει δὲ ἡ περίοδος αὕτη τοὺς χρόνους μεταξὺ τῶν μαχῶν τῶν ἐν Πλαταιαῖς καὶ Μυκάλῃ μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Εἶνε ἐποχὴ βραχεῖα, μόλις που μιᾶς γενεᾶς βίος. Τί εἶνε πεντήκοντα ἔτη διὰ τὴν ζωὴν τῶν βραχυβίων ἀνθρώπων; Διὰ μυριάδας μυριάδων ἀνθρώπων πέντε ἐτῶν δεκάδες εἶνε χρόνος μόλις ἐπαρκῶν ἵνα λευκάνῃ τὸν κόσμον τῶν τριχῶν, ἀλλὰ μὴ ἐπαρκῶν νὰ συνετίσῃ τοὺς ἀσυνέτους, νὰ ἐμβάλῃ φρόνημα εἰς τὴν ψυχήν, νὰ γεννήσῃ τὸ αἴσθημα τῆς τιμῆς, πολλῷ δὲ ἧττον νὰ ἐμποιήσῃ τὴν δύναμιν τῆς δημιουργικῆς μεγαλοφυΐας. Ἂν δὲ ἥμισυς αἰὼν παρέρχεται μονονοὺ ἀνόνητος διὰ τοὺς πλείστους τῶν ἀνθρώπων, τί εἶνε πεντήκοντα ἐτῶν ἡμέραι διὰ τὸν βίον τῶν λαῶν; Τί εἶνε οὐχὶ πεντήκοντα, ἀλλὰ πεντακόσια ὅλα ἔτη διὰ τὰς κατὰ φύσιν ζώσας παμπληθεῖς ἐκείνας ἀγρίας φυλὰς αἵτινες ζῶσιν ἀμνήμονες μὲν τῆς χθές, ἀφρόντιδες δὲ περὶ τῆς αὔριον καὶ μόλις που περὶ ἐφημέρου

τινὸς παρόντος ἐπιεικῶς μεριμνῶσαι; Ἀλλ' ἀφέντες τὰ ἀνώνυμα ταῦτα διὰ τὴν ἱστορίαν τέκνα τῶν δασῶν καὶ τῶν ἐρήμων, μετάστητε διὰ τῆς φαντασίας εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Νείλου καὶ τοῦ Εὐφράτου, εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Συρίας καὶ τοῦ περσικοῦ κόλπου καὶ ἀναμετρήσατε πόσοι αἰῶνες, πόσαι χιλιάδες ἐτῶν ἐχρειάσθη νὰ παρέλθωσιν ἵνα καθέξωσι θέσιν τινὰ οἱανδήποτε ἐν τῇ ἱστορίᾳ οἱ Αἰγύπτιοι καὶ οἱ Βαβυλώνιοι, οἱ Φοίνικες καὶ οἱ Πέρσαι. Ἀλλὰ μὴ ἡ αὔξησις καὶ μεγαλοποίησις τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχῆς δὲν εἶνε ἐπ' ἴσης ἔργον γενεῶν ὁλοκλήρων; Μελετῶν δέ τις τὴν ἱστορίαν τῶν κατὰ τὴν Εὐρώπην νεωτέρων ἐθνῶν, δὲν εὑρίσκει τὴν δύναμιν αὐτῶν καὶ δόξαν οἱονεὶ κατατετμημένην καὶ διεσκορπισμένην διὰ τῶν αἰώνων ὅταν θελήσῃ νὰ παραβάλῃ αὐτὴν πρὸς τὴν ταχεῖαν ἐπίδοσιν, τὴν συμπαγῆ δόξαν, τὴν ἑνιαίαν ἀναλαμπὴν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ Περικλέους; Καὶ ὅμως τῶν νεωτέρων τούτων πολιτισμῶν εἶχε προηγηθῆ ὁ πολιτισμὸς ὁ ἑλληνικός, ἡ ποίησις ἡ πάντοτε νεαρά, τὸ δρᾶμα τὸ ἐς ἀεὶ περικαλλές, ἡ φιλολογία ἡ διὰ παντὸς πρὸς διάκρισιν ὀνομαζομένη κλασικὴ καὶ ἔκκριτος, ἡ τέχνη ἐκείνων ἡ οὐδεπώποτε ὑπερευδοκιμηθεῖσα. Εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ προηγήθησαν ἄλλοι κόσμοι, ὧν τινες τὰ μέγιστα ἐπέδρασαν ἐπ' αὐτόν, ἰδίως ἡ Βαβυλών, ἡ Αἴγυπτος, ἡ Φοινίκη. Παρὰ τῶν προδρόμων αὐτοῦ τούτων ὁ Ἕλλην παρέλαβε πολλὰς ἰδέας, πολλὰς ἐφευρέσεις, πολλὰ τῶν κατὰ τὸν βίον χρειωδῶν, πολλὰς τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν ὅσαι παρέχουσιν εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀξίαν, εἰς δὲ τὸν βίον χαρμονὰς καὶ αἵτινες ἐξαίρουσιν ἅμα καὶ διακοσμοῦσι τὴν βραχεῖαν ἐπὶ τῆς γῆς πορείαν. Ἀλλὰ διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ τοῦ ζωογόνου ὁ Ἕλλην ἐξευγένισεν, ἐξύψωσε τὰ δανεισθέντα, ἔδωκε πνεῦμα εἰς τὰ γράμματα, ἐπέθηκε σφραγῖδα, σύμβολον τῆς πίστεως τῆς πόλεως, εἰς τοὺς μεταλλίνους ὀβελούς, ἐνεφύσησε ζωὴν εἰς τοὺς μύθους, ἐπέγλυψεν ἐλευθερίαν εἰς τἀκινητοῦντα μέλη τῶν ἀγαλμάτων, εἰς τοὺς θεοὺς τῆς Ἀσίας προσέθηκε τὴν Θέμιν καὶ τὴν Ἐλευθερίαν, ἐνεποίησε κόσμον εἰς τὰ ἔργα τοῦ νοῦ καὶ ἐνέσπειρε κάλλος εἰς τὰ δημιουργήματα τῆς χειρὸς καὶ τὰ πλάσματα τῆς φαντασίας. Θέλουσί τινες τὸν δώριον ρυθμὸν ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἀρχιτεκτονικῇ προελθόντα ἐξ Αἰγύπτου, ἀλλ' οὐδεὶς ἐτόλμησε νὰ εἴπῃ ὅτι εἷς τῶν στύλων τοῦ μεγάρου ἐν Καρνὰκ δύναται νἀντικαταστήσῃ ἕνα κίονα τοῦ Παρθενῶνος. Σιδώνιος δέ τις λάτρης τῆς Ἀστάρτης θὰ ἐδυσχέραινε νὰ καύσῃ λιβανωτὸν πρὸ τῆς φιλομειδοῦς Ἀφροδίτης τῆς Πάφου ἢ τῆς Κυθερείας. Ὁπόσον δὲ κατ' ὀλίγον ἀπέβη διάφορος ὁ βίος τῶν Ἑλλήνων τοῦ τῶν λαῶν τῆς Ἀσίας δεικνύουσιν οἱ λόγοι τοῦ Ξέρξου ὅτε ἠρώτησε ποῖον εἶνε τὸ κατὰ τὰ Ὀλύμπια ἆθλον περὶ οὗ ἀγωνίζονται οἱ Ἕλληνες, *οἱ δ' εἶπον τῆς ἐλαίας τὸν διδόμενον στέφανον*. Δὲν ἠνέσχετο τότε ὁ μέγας βασιλεὺς σιγῶν, *εἶπέ τε εἰς πάντας τάδε· «παπαί, Μαρδόνιε, κοίους ἐπ' ἄνδρας ἤγαγες μαχεσομένους ἡμέας, οἳ οὐ περὶ χρημάτων τὸν ἀγῶνα ποιεῦνται, ἀλλὰ περὶ ἀρετῆς»*. Ἐνῷ δὲ οἱ Ἀσιᾶται ἔπιπτον ἀγεληδὸν δίκην κτηνῶν ὑπὲρ τοῦ δεσπό

του, οἱ Ἕλληνες ἐκτενίζοντο τὰς κόμας, μέλλοντες νὰ κινδυνεύσωσιν ὑπὲρ πατρίδος. Ἡ Ἑλλὰς δὲν ἦτο Ἀσία, ἤδη ἐνωρὶς δὲν ἠδύνατο νὰ εἶνε πλέον Ἀσία. Ἐντεῦθεν ἐπῆλθε δεινὴ ἡ σύγκρουσις ἡ πεπρωμένη.

Εἶνε γνωστὰ εἰς ὑμᾶς τὰ κατὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους. Τὰ πεδία τῶν νικῶν εἶνε οὕτω περιλάλητα, ὥςτε περιττὸν νὰ ὑπομνήσω τὰ ὀνόματα αὐτῶν εἰς ἀκροατὰς Ἕλληνας. Ἀλλὰ μὴ τὰ πεδία τῆς ἥττης εἶνε ἧττον γνωστά; Καὶ εἶνε ἧττον ἔνδοξος ἡ ἧττα τῶν Θερμοπυλῶν καὶ ἡ ναυμαχία ἡ ἐπ' Ἀρτεμισίῳ; Ἡ Ἑλλὰς ἐσώθη διὰ θαυμάτων ἀνδρείας καὶ ἀρετῆς ἀπὸ τῆς κατακτήσεως τῶν βαρβάρων, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι,οἱονεὶ δεικνύοντες εἰς τοὺς ὑπερφιάλους Μήδους ὅτι ὑπάρχει Νέμεσις, ἐξ αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ παρίου λίθου ὃν ἤγαγον οἱ βάρβαροι εἰς τὸν Μαραθῶνα εἰς τροπαίου ποίησιν κατεσκευάσαντο, ὡς λέγεται, τὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς τῆς ἐν Ῥαμνοῦντι. [1]

Ὁ βάρβαρος ἡττήθη. Ἡ θεία Σαλαμὶς *ἀπώλεσε τέκνα γυναικῶν* κατὰ τὸν χρησμόν, ἀλλ' ἦσαν τέκνα γυναικῶν Περσίδων, καὶ τὸ γένος τῶν Περσῶν ἐξηλέγχθη *δυςπόλεμον*, κατὰ τὴν ὡραίαν ἔκφρασιν τοῦ Αἰσχύλου.[2] Ὁποία δόξα διὰ τοὺς νικητάς, ἀλλ' ὁποῖον αἶσχος διὰ τοὺς μὴ μετασχόντας τῶν ἀγώνων. Ἐπὶ τοῦ τρίποδος τοῦ ἐν Δελφοῖς, ὃν ἀνέθεσαν οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τῶν Μήδων ἀκροθίνιον, καὶ ἐφ' οὗ ἐπεγράφησαν ὀνομαστὶ αἱ πόλεις ὅσαι ξυγκαθελοῦσαι τὸν βάρβαρον ἔστησαν τὸ ἀνάθημα, μετ' ἄλγους ἔβλεπεν ὁ Ἕλλην ὅτι τὰ ὀνόματα ταῦτα ἦσαν μόνον τριάκοντα καὶ ἕν. Ποῦ εἶνε αἱ πολλαὶ ἄλλαι πόλεις αἵτινες ἐφιλοτιμοῦντο νὰ ἔχωσιν ἑκάστη ἴδιον ἄρχοντα καὶ νὰ κόπτωσιν ἴδιον νόμισμα καὶ νὰ ἐρίζωσι περὶ γῆς πρὸς τοὺς γείτονας; Τί ἔγεινεν ἡ Ἑλλὰς ἡ ἄλλη ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου μέχρι τοῦ Ταϋγέτου, ἀπὸ τῆς Ἐπιδάμνου μέχρι τῆς Αἰολίδος; Πῶς δὲν ξυγκαθεῖλον τὸν βάρβαρον οἱ λοιποὶ ὅμαιμοι καὶ ὁμόγλωσσοι, οἱ κατοικοῦντες τὰς πόλεις ὅσαι ἐξεφύοντο ὡς τὰ δένδρα ἐντὸς δάσους ὑλομανοῦντος πανταχοῦ τῆς ἑλληνικῆς γῆς ἔνθα ἀκτή, ἔνθα πεδιάς, ἔνθα κοιλάς, ἔνθα ἀκρώρεια; Τινὲς μὲν συνηγωνίζοντο μετὰ τῶν βαρβάρων, τινὲς δὲ δειλῶς μηδίσαντες εἶχον δώσει γῆν καὶ ὕδωρ, τινὲς δέ, ἀδιαφόρως ἔχοντες πρὸς τὸν ἀγῶνα τὸν κοινόν, μωρῶς ἐκλείοντο ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως αὐτῶν φιλοψυχοῦντες. Καὶ δὲν εἶχε λοιπὸν ἄδικον ὁ Πλάτων λέγων ὅτι θὰ ἠδύνατό τις νὰ κατηγορήσῃ τῆς Ἑλλάδος πολλὰς ἀσχημοσύνας περὶ ἐκεῖνον τὸν πόλεμον, καὶ ὅτι «εἰ μὴ τό τε Ἀθηναίων καὶ τὸ »Λακεδαιμονίων κοινῇ διανόημα ἤμυνε τὴν ἐπιοῦσαν δουλείαν, σχεδὸν ἂν »ἤδη πάντ' ἦν μεμιγμένα τὰ τῶν Ἑλλήνων γένη ἐν ἀλλήλοις καὶ βάρβαρα »ἐν Ἕλλησι καὶ ἑλληνικὰ ἐν βαρβάροις, καθάπερ ὧν Πέρσαι τυραννοῦσι τὰ »νῦν, διαπεφορημένα καὶ ξυμπεφορημένα κακῶς ἐσπαρμένα κατοικεῖται» [3]. Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτοῖς ἔτι τοῖς Πελοποννησίοις καὶ Ἀθηναίοις ὁποία ἔρις, ὁποῖαι δυσχέρειαι πρὸς ἐπιτέλεσιν τῶν κοινῇ δεδογμένων. Οἱ μὲν Σπαρτιᾶται δὲν μετέσχον τῆς ἐν Μαραθῶνι δόξης, ἐπὶ δὲ τῷ Ἀρτεμισίῳ κατέμειναν οἱ Ἑλ-

1 Παυσ. I, 33, 2. — 2 Ἐν Πέρσαις 1013. — 3 Πλάτων ἐν Νόμοις III, 693.

ληνες πληγέντες ὑπὸ τῶν δώρων τῶν Εὐβοέων, ἐν δὲ Σαλαμῖνι ἠνάγκασε τοὺς Πελοποννησίους νὰ ναυμαχήσωσι τὸ στρατήγημα τοῦ Θεμιστοκλέους. Ἄνευ ὑπερβολῆς δύναται νὰ ῥηθῇ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἔσωσαν τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τῶν Περσῶν. Καὶ δικαίως λοιπὸν ἔψαλλεν ὁ Πίνδαρος ὅτι *παῖδες Ἀθηναίων ἐβάλοντο φαεννὰν κρηπῖδ' ἐλευθερίας* ἐν Ἀρτεμισίῳ· καὶ δικαίως εἶπεν ὁ Ἡρόδοτος ὅτι *νῦν δὲ Ἀθηναίους ἄν τις λέγων σωτῆρας γενέσθαι τῆς Ἑλλάδος οὐκ ἂν ἁμαρτάνοι τἀληθέος.*[1] Καὶ ὀρθῶς ἀπεκρίθησαν οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς τοὺς πρέσβεις τῶν Λακεδαιμονίων ὅτι *οὔτε χρυσός ἐστι γῆς οὐδαμόθι τοσοῦτος οὔτε χώρη κάλλεϊ καὶ ἀρετῇ μέγα ὑπερφέρουσα, τὰ ἡμεῖς δεξάμενοι ἐθέλοιμεν ἂν μηδίσαντες καταδουλῶσαι τὴν Ἑλλάδα.* Θὰ ἦτο ἄτιμον διὰ τοὺς Ἀθηναίους νὰ προδώσωσι *τὸ ἑλληνικὸν ἐὸν ὅμαιμόν τε καὶ ὁμόγλωσσον καὶ θεῶν ἱδρύματά τε κοινὰ καὶ θυσίας ἤθεά τε ὁμότροπα.* Καὶ προσέθηκαν μετὰ φρονήματος μακαριστοῦ οἱ Ἀθηναῖοι· «*ἐπίστασθέ τε οὕτω, εἰ μὴ πρότερον ἐτυγχάνετε ἐπιστάμενοι, ἐςτ' ἂν καὶ εἷς περιῇ Ἀθηναίων, μηδαμὰ ὁμολογήσοντας ἡμέας Ξέρξῃ.*[2]»

Οἱ Ἀθηναῖοι ἔσωσαν κατὰ τὰ Περσικὰ τὴν Ἑλλάδα. Ὅτε δ' ὁ ἐπικείμενος κίνδυνος παρῆλθε καὶ οἱ ἑταῖροι τῆς ἑλληνικῆς ὁμαιχμίας ἀπενόστησαν εἰς τὰς ἰδίας ἕκαστος πόλεις, οἱ Ἀθηναῖοι κατῆλθον εἰς τὰ πάτρια ἐδάφη οὐχὶ ἐστεμμένοι διὰ τῶν πρώτων στεφάνων, οὓς εἶχον εὐγενῶς παραχωρήσει εἰς ἄλλους φιλοπρώτους συναγωνιστάς, οὐδὲ θριαμβικῶς, ἀλλὰ πτωχοὶ καὶ δίκην ναυαγῶν, διακομιζόμενοι τὰ ὑπολειφθέντα σκεύη καὶ εὑρίσκοντες κεκαυμένα τὰ ἕδη τῶν θεῶν, ἀποτετεφρωμένον τὸν Ἑκατόμπεδον, κατεσκαμμένους τοὺς οἴκους, πλὴν τῶν ὀλίγων *ἐν οἷς ἐσκήνησαν οἱ δυνατοὶ τῶν Περσῶν*, καὶ ἁπανταχοῦ τῆς πατρίου γῆς τὴν ἐρημίαν καὶ τὰ ἴχνη τῆς προσφάτου πυρκαϊᾶς. Ἀλλ' οἱ πένητες ἐκεῖνοι καὶ οἰκοφθορημένοι νικηταὶ εἶχον πλοῦτον ἐπαρκῆ τὰ πυρπόλητα ἀργυρεῖα τοῦ Λαυρίου καὶ μᾶλλον ἐκείνων τῆς ἀρετῆς αὐτῶν τοὺς θησαυροὺς καὶ τρεῖς ἄνδρας, οἵτινες ἐκαλοῦντο *Θεμιστοκλῆς*, *Ἀριστείδης*, *Κίμων*· εἰς τούτους δὲ προσετέθη μετά τινα χρόνον καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ξανθίππου. Διὰ δὲ τοῦ φρονήματος τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς ἀοιδίμου φιλοπατρίας τούτων τῶν ἀνδρῶν αἱ Ἀθῆναι οὐ μόνον ἐπανῆλθον εἰς ἣν θέσιν εὑρίσκοντο πρὸ τοῦ πολέμου, ἀλλὰ καὶ ὑπερακοντίσασαι ταύτην οἱονεὶ δι' ἁλμάτων ἔφθασαν εἰς τοσοῦτον ἀκμῆς καὶ δυνάμεως, ὥστε νὰ καταστῇ περιώνυμος ὁ κληθεὶς αἰὼν τοῦ Περικλέους, θεωρούμενος ὡς ἡ ὑψίστη ἀκμὴ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ ὁ κολοφὼν τῆς ἑλληνίδος δόξης.

Ὅτε κατῆλθον εἰς τὰς Ἀθήνας οἱ καθελόντες τὸν Μῆδον, ἡ πόλις ἦτο ἀνίσχυρος καὶ ἀνυπεράσπιστος. Πῶς νὰ ἔχῃ τείχη ἡ πόλις ἥτις δὲν εἶχεν οἰκίας; Τῆς πόλεως δὲ ταύτης ἧς τὰ τείχη ἔπρεπε νἀνεγείρωσιν ὀχυρὰ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες συναπαξάπαντες, ἕκαστος συνεισκομίζων ἕνα λίθον ἰδίᾳ χειρί, τῆς γεραρᾶς ταύτης πόλεως οἱ κάτοικοι ἠναγκάσθησαν διὰ τὸν φθόνον τῶν

1 VII, 139. — 2 Ἡρόδ. VIII, 144.

συμμάχων τῆς χθὲς καὶ ἀντιπάλων τῆς αὔριον νὰ οἰκοδομήσωσι τὰ τείχη αὐτῶν ἐν σπουδῇ δίκην ἐνόχων, πανδημεὶ πάντες καὶ αὐτοὶ καὶ αἱ γυναῖκες καὶ οἱ παῖδες, ἀφειδοῦντες τῶν τε νεοδμήτων αὐτῶν οἴκων καὶ τῶν μνημάτων τῶν ἰδίων πατέρων.

Τὴν τείχισιν δὲ ταύτην ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν χρεωστεῖ εἰς τὴν πανουργίαν τοῦ Θεμιστοκλέους, ὀφείλει εἰς τὸν αὐτὸν ἐκεῖνον ἄνδρα, ὅςτις τοσαῦτα ἤδη εἶχε διαπράξει ὑπὲρ τῆς πόλεως. Εἶνε γνωσταὶ αἱ κατὰ τὰ περσικὰ ὑπηρεσίαι αὐτοῦ πρὸς τὴν πατρίδα, ἀλλὰ τὸ κυριώτατον αὐτοῦ κατόρθωμα καὶ τὸ ὕψιστον ἔργον ὑπῆρξεν ἡ ἀναγνώρισις τοῦ προορισμοῦ τῆς πόλεως. Εἰς τὸν Θεμιστοκλέα πρῶτον ὀφείλουσιν αἱ Ἀθῆναι τὸν ναυτικὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν κατὰ θάλασσαν δύναμιν, εἰς αὐτοῦ τὸ προορατικὸν βλέμμα ὀφείλει ἡ πόλις τοὺς λαμπροὺς λιμένας τοῦ Πειραιῶς καὶ τὴν οἰκοδομὴν καὶ ὀχύρωσιν τοῦ ἐπινείου ἐκείνου. Ἐκεῖνος εἶνε τέλος ὅςτις *κατὰ μικρὸν ὑπάγων καὶ καταβιβάζων τὴν πόλιν πρὸς τὴν θάλασσαν ἀντὶ μονίμων ὁπλιτῶν ναυβάτας καὶ θαλασσίους ἐποίησεν.*[1] Ἡ δὲ μέλλουσα δόξα τῶν Ἀθηναίων θὰ ἦτο ἴσως ἀδύνατος ἄνευ τῆς τροπῆς ταύτης, ἄνευ τῆς διευθύνσεως ταύτης πρὸς τὴν θάλασσαν, ἥτις χρεωστεῖται εἰς τὸν Θεμιστοκλέα. Καὶ ἀπέθανε μὲν ἐν Ἀσίᾳ ὁ Θεμιστοκλῆς μακρὰν τῆς πατρίου γῆς, ζητῶν νὰ ἀποφύγῃ τὴν ἀδοξίαν ἐκστρατείας κατὰ τῶν ἑαυτοῦ συμπολιτῶν, ἀλλὰ τὰ ὀστᾶ αὐτοῦ φαίνεται ὅτι οἱ οἰκεῖοι κατέθηκαν κρύφα ἐν τῇ Ἀττικῇ κατὰ τὸ κέλευσμα ἐκείνου. Καὶ δὴ ἐδεικνύετο ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Πλουτάρχου, καὶ δεικνύεται ἔτι καὶ νῦν, περὶ τὸν μέγαν λιμένα τοῦ Πειραιῶς, κατὰ τὴν εἴσοδον, βωμοειδὴς τάφος ὅςτις λέγεται ὢν ὁ τοῦ Θεμιστοκλέους. Τὸ ἀπὸ τῆς Σαλαμῖνος εἰσρέον γνώριμον κῦμα τὸ περιβρέχον τὴν χθαμαλὴν ἐκείνην ἀκτὴν θὰ γνωρίζῃ κάλλιον ἡμῶν ἂν ἡ κρηπὶς ἐκείνη καλύπτει ἀληθῶς τὰ ἱερὰ ὀστᾶ τοῦ μεγάλου ναυμάχου.

Αἱ Ἀθῆναι ἔγειναν ἰσχυραί, γενόμεναι δύναμις ναυτική. *Μέγα γὰρ τὸ τῆς θαλάσσης κράτος*, ἔλεγεν ὁ Περικλῆς πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου, ἔχων σαφῆ ἰδέαν τῶν δυνάμεων τῆς πόλεως. Ὅτι δὲ ὁ Θεμιστοκλῆς, τρέπων τοὺς Ἀθηναίους ἐπὶ τὴν θάλασσαν, ἐξηλέγχθη *τῶν μελλόντων τοῦ γενησομένου ἄριστος εἰκαστής*, ἀποδεικνύουσιν αἵ τε νῖκαι κατὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους καὶ ἡ ἔπειτα ἡγεμονία τῆς πόλεως.

Ὁ Θεμιστοκλῆς ἀπέθανε μακρὰν τῆς πατρίδος, ἀλλὰ τἀποτελέσματα τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ περινοίας εἶχον ἤδη φανῆ. Ὁ Πειραιεὺς ἐκεῖνος ὃν εἶχε κτίσει καὶ ὀχυρώσει κατέστη ἐντὸς βραχέος χρόνου σπουδαῖον ἐμπορικὸν κέντρον, ἑστία τῶν μετοίκων ἐκείνων εἰς οὓς οὐχ ἧττον τῶν πολιτῶν ὤφειλον αἱ Ἀθῆναι τὴν ἀκμὴν αὐτῶν. Αἱ δὲ νῖκαι τῆς Σαλαμῖνος καὶ τῆς Μυκάλης καὶ οἱ θριαμβευτικοὶ ἀνὰ τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας πλόες τῶν Ἀθηναίων εἶχον ἐμποιήσει εἰς τὸν ναυτικὸν ὄχλον φρόνημα καὶ ἔξαρσιν. Οἱ ἐπιβάται τῶν τριήρων οἵτινες ἐπολιόρκησαν τὴν Σηστόν, οἱ θρανῖται τῶν νηῶν αἵτινες ἐναυλό-

1 Πλουτ. Θεμιστ. 4.

χησαν πρὸ τοῦ Βυζαντίου εἶχον ἤδη πολλάκις ὑποστῇ γενναίως τὸν βορρᾶν καὶ τὸ κῦμα, ὥστε νὰ μὴ δεχθῶσιν, ἐπιστρέφοντες εἰς τὰς Ἀθήνας μετὰ τὴν πάροδον τοῦ κινδύνου, νὰ ταχθῶσι κατώτεροι τοῦ εὐπατρίδου, ὅςτις εἶχεν ἐτησίαν πρόσοδον πεντακοσίων ἢ τριακοσίων μεδίμνων, ἢ τοῦ ἱππέως τοῦ διακοσιομεδίμνου. Τίς λόγος ὑπῆρχε τὸ ἑξῆς ἵνα μετέχωσι τῶν κοινῶν κατὰ τοὺς τέως ὑφισταμένους νόμους μόνον ἐκεῖνοι; διὰ τί νὰ μὴ ἔχωσι πρόσοδον εἰς τὰς ἀρχὰς καὶ οἱ θῆτες, ἐξ ἧς τάξεως μάλιστα ἦσαν οἱ ὑπηρετοῦντες ἐν τῷ εὐδοκιμήσαντι στόλῳ; Διὰ τίνα λόγον νὰ μὴ ὑπάρχῃ τελεία ἰσονομία μεταξὺ τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν, ὅτε τῶν μὲν πολυμεδίμνων καὶ τῆς ἱππάδος τάξεως τὴν ἀκίνητον οὐσίαν εἶχε παραβλάψει καὶ ἐλλατώσει ἡ δήωσις τῆς ἀττικῆς γῆς ὑπὸ τοῦ Πέρσου, τοῦ δὲ θητικοῦ τὴν θέσιν εἶχον ὑψώσει αἱ κατὰ θάλασσαν ἧτται τῶν βαρβάρων καὶ τὸ κράτος τὸ ἐκ τῆς θαλάσσης; Διεσώθη διήγημα τὰ μάλιστα χαρακτηριστικὸν τῆς νέας τροπῆς τῶν ἀθηναϊκῶν πραγμάτων, τοῦ νέου πνεύματος ὅπερ εἶχεν ἀρχίσει ἐπικρατοῦν ἐν τῇ πολιτείᾳ. Λέγεται ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Μιλτιάδου, ὅτε ὁ Θεμιστοκλῆς ἔπειθε τοὺς Ἀθηναίους νὰ κατέλθωσιν εἰς τὴν θάλασσαν, ἀνελθὼν διὰ τοῦ Κεραμεικοῦ φαιδρὸς εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἀνέθηκεν ἐπιδεικτικῶς εἰς τὴν θεὰν ἵππου τινὰ χαλινὸν ὡς *οὐδὲν ἱππικῆς ἀλκῆς, ἀλλὰ ναυμάχων ἀνδρῶν τῆς πόλεως δεομένης*.[1] Ὁ τελῶν εἰς τοὺς γεωμόρους ἀνέθηκε τὸν χαλινὸν τοῦ ἵππου εἰς τὴν θεάν· τὸ ὑπηρέσιον καὶ ἡ κώπη ἐνίκησε τὸ δόρυ καὶ τὴν ἀσπίδα· ὁ θὴς ἀνυψώθη μέχρι τοῦ πεντακοσιομεδίμνου· ἡ τετάρτη τάξις τῶν ἐλευθέρων κατέστη ἰσότιμος τῶν τριῶν πρώτων. Τὸ γεγονὸς ἐτελέσθη, τὸ γεγονὸς ἦτο φυσικὸν νὰ τελεσθῇ μετὰ τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ὁ Θεμιστοκλῆς, κατανοῶν ὀρθῶς τὰ θέσφατα τῆς Πυθίας, κατεβίβασε τὴν πόλιν πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ ἠνέῳξε τὰ ὑγρὰ κέλευθα εἰς τὴν δόξαν τῶν Ἀθηνῶν.

Ὅταν ἰδέα τις ὡριμάσῃ ἀληθῶς, ὅταν παραστῇ προφανὴς ἡ ἀνάγκη τῆς ἐκτελέσεως αὐτῆς, δὲν εἶνε πλέον δυσχερὲς νὰ εὑρεθῇ ὁ ἀνὴρ ὅςτις μέλλει νὰ ἐπιτελέσῃ αὐτήν. Ὁ δὲ ἀνὴρ ὅστις ἀνέλαβε ταύτην τὴν ἀναμόρφωσιν τοῦ ἀθηναϊκοῦ πολιτεύματος ὑπῆρξεν ὁ Ἀριστείδης. Εἶνε δὲ ἄξιον σημειώσεως ὅτι ὁ υἱὸς οὗτος τοῦ Λυσιμάχου, ὅςτις ἐκ παίδων ἤδη ἀντεπολιτεύετο, *κατεστασίαζε*, κατὰ τὴν ἀθηναϊκὴν φράσιν, τὸν Θεμιστοκλέα, ὑπῆρξεν αὐτὸς ἐκεῖνος ὅςτις ἐδέησε νὰ γείνῃ ὁ εἰσηγητὴς ἀναμορφώσεως ἥτις εἶνε τὸ φυσικὸν προϊὸν τῆς ἐπὶ τὴν θάλασσαν τροπῆς τῶν Ἀθηναίων, ἥτις χρεωστεῖται εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Νεοκλέους.

Ὁ Ἀριστείδης δὲν εἶχε τὴν *εὐχερῆ καὶ παράβολον καὶ πανοῦργον καὶ μετ' ὀξύτητος ἐπὶ πάντα ῥᾳδίως φερομένην* φύσιν τοῦ Θεμιστοκλέους, οὐδὲ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν γενναιοδωρίαν τοῦ Κίμωνος. Ὁ Ἀριστείδης γεννηθεὶς ἐκ πατρὸς τῶν μετρίων διεβίωσεν ἐν συντόνῳ πενίᾳ καὶ ἀπέθανε πένης. Ἦτο τέ-

1 Πλουτ. Κίμων 5.

κνον ἀληθὲς τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ καὶ ἐγένετο μέγας διὰ τὸ σταθερὸν αὐτοῦ ἦθος καὶ τὸν πρὸς τὸ δίκαιον ἀτενῆ χαρακτῆρα.

Ὁ Ἀριστείδης εἶχε ψυχὴν ἁρμονικήν, οὐδ' ἐπαθαίνετο εὐχερῶς· ἀλλ' ἡ πρὸς τὸ δίκαιον ἀγάπη αὐτοῦ προέβαινε μέχρι πάθους. Εἰς σπανίας δέ ποτε μόνον περιστάσεις κατέπνιξεν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ τὴν φωνὴν τοῦ δικαίου, προτιμήσας τὸ συμφέρον τῇ πατρίδι. Στοργὴ πρὸς τὴν πατρίδα καὶ ἀγάπη πρὸς τὸ δίκαιον εἶνε τὰ δύο φίλτρα τὰ ἐξαίροντα καὶ μεγαλοποιοῦντα τὴν ψυχὴν τοῦ Ἀριστείδου. Εἰς τὰς δύο δὲ ταύτας ἀρετὰς χρεωστοῦσιν αἱ Ἀθῆναι πλείστας αὐτοῦ ὑπηρεσίας καὶ πρὸ τῶν περσικῶν καὶ κατὰ τὰς μάχας τῆς Σαλαμῖνος καὶ τῶν Πλαταιῶν καὶ μετὰ ταῦτα. Αἱ ὑπηρεσίαι δὲ αὐτοῦ εἶνε στρατιωτικαί τε καὶ πολιτικαί, διότι ἐν τῇ πολιτείᾳ τῶν ἀρχαίων, ὡς ἐν τῇ γραμματολογίᾳ αὐτῶν καὶ καθ' ὅλον αὐτῶν τὸν βίον, δὲν ὑπάρχει ὁ μέγας ἐκεῖνος καταμερισμὸς τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς σκέψεως, ὅστις τὴν σήμερον πολλὰ μὲν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων προοδοποιεῖ, ἀλλὰ καὶ πολλὰ κολούει καὶ παραβλάπτει.

Τοιοῦτος ὢν ὁ Ἀριστείδης ὑπῆρξεν εἷς τῶν χρησιμωτάτων εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν πολιτείαν ἀνδρῶν, ἀγαπηθεὶς οὐ μόνον ὑπὸ τῶν ἑαυτοῦ πολιτῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ἑλκύσας τὴν ἀγάπην. Ἦτο ἀνὴρ τοῦ καθήκοντος, ὡς λέγομεν σήμερον, ὅτε ἀποβαλόντες τὰ πράγματα εὑρίσκομεν προχείρως τὰς λέξεις. Ἀλλὰ μεγαλότολμος ἀνήρ, δημιουργὸς πολιτικὴ διάνοια δὲν ὑπῆρξεν ὁ Ἀριστείδης, τὰ δὲ δύο μέγιστα τῶν ἔργων αὐτοῦ, ἡ παροχὴ τῆς ἰσοπολιτείας εἰς τοὺς θῆτας καὶ ἡ ἵδρυσις τῆς ἀθηναϊκῆς ἡγεμονίας, εἶνε φυσικαὶ συνέπειαι τῆς πολιτικῆς τοῦ Θεμιστοκλέους. Ἡ ἐκ τῆς θαλάσσης δύναμις ἀνύψωσε τὸ θητικόν, ἡ ἐκ τῆς θαλάσσης δύναμις ἔδωκεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἀθηναίων τὴν ἡγεμονίαν, ὅτε ὁ Παυσανίας παραπαίων καὶ λησμονῶν καὶ Σπάρτην καὶ Πλαταιὰς ἐμολύνετο ἐν Βυζαντίῳ ὑπὸ τῆς τρυφηλῆς αὔρας ἥτις διεπεραιοῦτο ἐκ τῶν ἀκτῶν τῆς βαρβαρικῆς Ἀσίας. Ἀλλὰ βεβαίως συνέτεινε νὰ κερδήσῃ τὴν ὑπὲρ τῶν Ἀθηνῶν εὔνοιαν τῶν Ἰώνων, βεβαρημένων ὑπὸ τῆς ἀλαζονείας τοῦ Παυσανίου, ὁ ἀπέριττος υἱὸς τοῦ Λυσιμάχου, ἀνὴρ ὅςτις ὢν *πένης καὶ δημοτικὸς ἐκτήσατο τὴν βασιλικωτάτην καὶ θειοτάτην προσηγορίαν ΤΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ· ὃ τῶν βασιλέων καὶ τυράννων οὐδεὶς ἐζήλωσεν, ἀλλὰ Πολιορκηταὶ καὶ Κεραυνοὶ καὶ Νικάτορες, ἔνιοι δ' Ἀετοὶ καὶ Ἱέρακες ἔχαιρον προσαγορευόμενοι, τὴν ἀπὸ τῆς βίας καὶ τῆς δυνάμεως, ὡς ἔοικε, μᾶλλον ἢ τὴν ἀπὸ τῆς ἀρετῆς δόξαν ἀγαπῶντες*, ὡς λέγει περὶ τοῦ Ἀριστείδου ἀνὴρ συγγενεῖς ἔχων τὰς ψυχικὰς διαθέσεις, ὁ ἠθικὸς φιλόσοφος Πλούταρχος ὁ Χαιρωνεύς.[1]

Εἰς τὸ πλευρὸν τοῦ *Δικαίου* εὑρίσκετο ἐπὶ τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου ἀνὴρ ἤδη πρότερον γνωστὸς εἰς τοὺς Ἀθηναίους διά τε τὴν πατραγαθίαν καὶ ἐξ ἀνδραγαθίας. Εἶνε ὁ ἀφιερώσας εἰς τὴν θεὰν τὸν χαλινὸν τοῦ ἵππου καὶ ἐπιβὰς

1 Πλουτ. Ἀριστ. 6.

ἄνευ δισταγμοῦ τῆς τριήρεος ἣν ὥριζεν αὐτῷ ἡ πόλις. Ὁ Κίμων, καίτοι ἀνήκων εἰς οἶκον διαπρεπῆ, ἦτο προσηνὴς καὶ φιλόδωρος, θεραπεύων τὸν δῆμον· μὴ λησμονῶν δὲ τὰς οἰκογενειακὰς αὐτοῦ παραδόσεις ἐζήτει νὰ ἀποτελειώσῃ τὸ ἔργον τῶν καθελόντων τὸν βάρβαρον. Ἀλλ' εἰς ταύτας αὐτοῦ τὰς κατὰ τῶν Περσῶν διαθέσεις προσετίθετο μεγάλη ἀγάπη πρὸς τὴν Σπάρτην, ὥστε δύναται οὐκ ἀδίκως νὰ ῥηθῇ περὶ αὐτοῦ ὅτι ἦτο μᾶλλον φιλέλλην καὶ φιλολάκων ἢ φιλαθήναιος. Ὁ δὲ φιλολακωνισμὸς αὐτοῦ οὗτος καὶ ἡ ἀντίστασις πρὸς τὴν τελείαν ἐπικράτησιν τοῦ δήμου ἐπήνεγκον τὴν διαφορὰν αὐτοῦ πρὸς Περικλέα τὸν υἱὸν τοῦ Ξανθίππου. Ἡ ἑταιρεία τῶν φιλοδήμων καὶ φιλαθηναίων ἐνίκησε καὶ ὁ Κίμων ἐξωστρακίσθη, ἀλλ' ἡ φιλόπολις διαγωγὴ αὐτοῦ καὶ τῶν περὶ αὐτὸν κατὰ τὴν μάχην τὴν ἐν Τανάγρᾳ ἐπήνεγκε τὴν κάθοδον τοῦ χρηστοῦ Κίμωνος. Καὶ δὴ ὁ Περικλῆς τὸ ψήφισμα γράψας αὐτός, ἐκάλει τὸν ἄνδρα. Τότε δ' ἐπῆλθε συνεννόησις καθ' ἣν ὁ μὲν Κίμων, λαβὼν τὰς ναῦς, ἀνελάμβανε τὴν ἔξω στρατηγίαν καὶ τὴν καταπολέμησιν τῶν βαρβάρων, εἰς δὲ τὸν Περικλέα ἔμενεν ἡ δύναμις ἡ ἐν τῷ ἄστει. Νέον στάδιον δόξης ἠνοίγετο τότε εἰς τὸν νικητὴν τῆς Σκύρου καὶ τῆς Ἠϊόνος καὶ τῶν μαχῶν τῶν ἐπ' Εὐρυμέδοντι, ἀλλὰ πρόωρος ἐπῆλθεν ὁ θάνατος, ἁρπάζων τὸν ἄνδρα πρὸ τοῦ Κιτίου τῆς Κύπρου.

Καὶ ἔμεινεν ὁ Περικλῆς τὸ ἑξῆς οὐχὶ μὲν ἄνευ ἀντιπάλων, ἀλλ' ἔχων ἀνταγωνιστὰς οἵτινες δὲν εἶχον οὔτε τὸ μεγαλεῖον τοῦ Κίμωνος οὔτε τὴν δόξαν. Τεσσαράκοντα ὅλα ἔτη προέστη τῆς πόλεως ὁ υἱὸς τοῦ Ξανθίππου, στηρίζων τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰς τὰ αὐτὰ δικαιώματα καὶ τὰ αὐτὰ ἀξιώματα ὧν ἠδύνατο πᾶς εὐφυὴς Ἀθηναῖος νὰ μετάσχῃ, κατώρθωσε δὲ διὰ τῆς ἐκτάκτου δυνάμεως τοῦ λόγου καὶ τοῦ μεγίστου ἠθικοῦ κράτους νὰ φθάσῃ εἰς τοσοῦτον ἰσχύος, ὥστε νὰ ῥηθῇ δικαίως ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου ὅτι ἡ ἀθηναϊκὴ πολιτεία κατὰ τοὺς ἐκείνου χρόνους ἦτο λόγῳ μὲν δημοκρατία, ἔργῳ δ' ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχή. Ἀλλὰ δὲν ἦτο ἀρχὴ μόνον τοῦ πρώτου, ἀλλ' ἅμα καὶ τοῦ ἀρίστου, ἀνδρὸς ἐξ οὗ δικαίως ὠνομάσθη παρὰ τοῖς νεωτέροις ὅλος ὁ αἰών. Εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι ὁ Περικλῆς παρέλαβε τὴν πόλιν ὀχυρὰν καὶ γενναίαν οἵαν ἀπετέλεσεν αὐτὴν ὁ Θεμιστοκλῆς, ἀλλ' αὐτὸς εἶνε ὁ συμπληρώσας τὸ ὀχυρὸν αὐτῆς καὶ φρονηματίσας ἔτι μᾶλλον τοὺς Ἀθηναίους. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι παρέλαβε παρὰ τοῦ Ἀριστείδου ἡγεμονεύουσαν τὴν πόλιν, ἀλλ' αὐτὸς εἶνε ὁ ἄριστα διευθύνας καὶ συμπληρώσας καὶ κρατύνας τὴν ἡγεμονίαν ταύτην. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ὁ Ἀριστείδης κατέστησεν ἰσονόμους τοὺς πολίτας· ἀλλ' ὁ Περικλῆς εἶνε ὁ ἐπεκτείνας τὰ δίκαια τοῦ δήμου καὶ ἐπιθέσας τὸν κολοφῶνα τῆς δημοκρατίας. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ὁ Κίμων ἐδίωξε τοὺς βαρβάρους πέραν τῶν Κυανέων καὶ πέραν τῶν Χελιδονίων, ἀλλ' ὁ Περικλῆς εἶνε ὁ συνεργήσας εἰς τοῦτο, καὶ ὁ Περικλῆς εἶνε ὁ θελήσας νὰ μεταχειρισθῇ τὴν καταπολέμησιν τῶν βαρβάρων οὐχὶ ὡς τέλος, ἀλλ' ὡς μέσον ἵνα ἀδεῶς καὶ ἑνιαία ἡ Ἑλλὰς συνέλθῃ Ἀθήναζε εἰς σύλλογον βουλευσόμενον κοινῇ περὶ

τῶν πραγμάτων μιᾶς Ἑλλάδος. Ἂν δὲ ὁ υἱὸς τοῦ Μιλτιάδου ἐκόσμησε πρὸ τοῦ Περικλέους τὰς Ἀθήνας μὲ στοὰς καὶ οἰκοδομάς, ἀλλ' ὁ Περικλῆς εἶνε ἐκεῖνος ὅςτις ἀφ' οὗ κατεσκεύασε τὴν πόλιν ἱκανῶς τοῖς ἀναγκαίοις πρὸς τὸν πόλεμον, «ἔτρεψε τὴν εὐπορίαν αὐτῆς εἰς ταῦτα, ἀφ' ὧν δόξα μὲν γενομέ»νων ἀΐδιος, εὐπορία δὲ γινομένων ἑτοίμη παρέσται, παντοδαπῆς ἐργασίας »φανείσης καὶ ποικίλων χρειῶν, αἳ πᾶσαν μὲν τέχνην ἐγείρουσαι, πᾶσαν δὲ »χεῖρα κινοῦσαι, σχεδὸν ὅλην ποιοῦσιν ἔμμισθον τὴν πόλιν, ἐξ αὐτῆς ἅμα »κοσμουμένην καὶ τρεφομένην». Καὶ ἐγεννήθησαν τότε τὰ λαμπρότατα ἐκεῖνα ἔργα τῆς τέχνης, ὧν ἕκαστος λίθος εἶνε οἱονεὶ εὐκλεὲς τροπαῖον τῆς ἀττικῆς μεγαλοφυΐας. Μάτην παρῆλθεν ἐπ' αὐτῶν ὁ χρόνος ἐπιφέρων τὰς εἱμαρμένας ῥυτίδας. Τὰ ἔργα ἐκεῖνα μένουσιν ἐςαεὶ ἀγήρω, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Πλουτάρχου, ἢ μᾶλλον ὁμοιάζουσι πρὸς τὰς ποτνίας ἐκείνας πρεσβύτιδας, αἵτινες διασώζουσι προφανῆ τὰ ἴχνη τῆς πάλαι καλλονῆς, μόνον δὲ προσεπιγεννῶσιν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ θεωμένου καὶ τὸν ἐκ τοῦ γήρως σεβασμόν. Ἐνῷ δὲ ᾠκοδομοῦντο τὰ περιφανῆ ἐκεῖνα κτίρια, μουσεῖα ὁλόκληρα εὐγενοῦς τέχνης, εἰς τοὺς πρόποδας τῆς αὐτῆς Ἀκροπόλεως ἔνθα εἰργάζετο ὁ Φειδίας καὶ ὁ Καλλικράτης καὶ ὁ Ἰκτῖνος, ἐκεῖ ἐν τῷ θεάτρῳ τοῦ Διονύσου ἐστεφανοῦτο ὁ Σοφοκλῆς. Καὶ ἐν ᾧ ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐφιλοσόφει ὁ Σωκράτης, ἐδίδασκεν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Περικλέους ὁ Ἀναξαγόρας καὶ γλαφυρὰ συνωμίλει ἡ Ἀσπασία, καὶ ὁ Μέτων ἐξήταζε τὸν οὐρανὸν τῶν διαστέρων τῆς Ἀττικῆς νυκτῶν, ἐν ᾧ ὁ Θουκυδίδης, ὁ σοβαρὸς ἐταστής, ἐμελέτα τὴν ἱστορίαν τοῦ παρελθόντος καὶ παρεσκευάζετο νὰ γράψῃ τὴν ἱστορίαν ἐπαπειλουμένου δεινοῦ πολέμου. Ἀλλ' ὁ Θουκυδίδης ἦτο σοφὸς μελετητὴς καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἐζήτησε νὰ ἐπιρρίψῃ τὴν ἐνοχὴν τοῦ πολέμου, πολέμου ἀναγκαίου τὸ ἐξῆς καὶ ἀναποφεύκτου, εἰς τὸν Περικλέα, ὡς ἐποίησε σχεδὸν πᾶσα ἡ ἀρχαιότης, ἱστοριογράφοι καὶ κωμῳδοί, ζητήσαντες νὰ μειώσωσι παντοδαπῶς καὶ πολυτρόπως τὴν δόξαν τοῦ μεγάλου Ἀθηναίου. Ἀλλ' ἡμεῖς θὰ ὦμεν δικαιότεροι, χωρὶς διὰ τοῦτο νὰ θελήσωμεν νὰ δικαιώσωμεν τὰ κακῶς πεπραγμένα. Θὰ ὦμεν δικαιότεροι ἔχοντες ἀπέναντι τοῦ Κρατίνου καὶ τοῦ Δούριδος καὶ τοῦ Πλουτάρχου τὸν Παρθενῶνα καὶ τὸν Θουκυδίδην. Θαυμάζοντες δὲ τἄξια θαυμασμοῦ θὰ μεταχειρισθῶμεν ἐνίοτε ἐπὶ δόξῃ ταὐτὰ ἐπίθετα ὅσων ἡ ἀρχαία κωμῳδία ἐποιήσατο χρῆσιν ἐπὶ σαρκασμῷ.

Ὁ Ὀλύμπιος, ναὶ ὁ Ὀλύμπιος ἀπέθανε πρὶν ἢ τελειώσῃ ὁ πόλεμος ὁ ἀναγκαίως ἐπελθὼν καὶ ὃν μάτην ἐζήτησε νἀναβάλῃ. Δὲν ἐξεύρομεν ὁποῖον θὰ ἦτο τὸ τέλος τοῦ πολέμου, ὁποῖαι θὰ ἦσαν αἱ τύχαι τῆς Ἑλλάδος, ἂν ἐπέζη. Τοῦτο μόνον δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ συμφορὰ ὑπῆρξε βαρεῖα διὰ τὰς Ἀθήνας. Δὲν εἴμεθα ἐξ ἐκείνων οἵτινες ἀναζητοῦσιν ἁπανταχοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸν δάκτυλον θείας προνοίας· ἂν δὲ πρόκειται πάντως νὰ εὕρωμεν θείαν ἐνέργειαν ἐν τῷ θανάτῳ τοῦ Περικλέους, ἀποροῦμεν ποῦ νὰ ζητήσωμεν αὐτήν. Ἴσως ἦτο ἔργον τοῦ Ἰεχωβᾶ, ἴσως ἐπενήργησεν ὁ Ζεὺς Λακεδαίμων· ἀλλὰ τοῦ Ἑλλανίου Διὸς

ἔργον δὲν ἦτο ὁ θάνατος οὗτος, ὅςτις θὰ εἶνε τὸ τέρμα τοῦ ἡμετέρου μαθήματος.

Θὰ περιλάβῃ λοιπὸν τὸ ἡμέτερον μάθημα τὴν βραχεῖαν, ἀλλ' ἔνδοξον πεντηκονταετίαν ἀπὸ τῆς μάχης τῆς ἐν Πλαταιαῖς μέχρι τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν τοῦ Περικλέους *πρὸς τῷ τελευτᾶν ὄντος, περικαθήμενοι τῶν πολιτῶν οἱ βέλτιστοι καὶ τῶν φίλων οἱ περιόντες, λόγον ἐποιοῦντο τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς δυνάμεως, ὅση γένοιτο, καὶ τὰς πράξεις ἀνεμετροῦντο καὶ τῶν τροπαίων τὸ πλῆθος· ἐννέα γὰρ ἦν ἃ στρατηγῶν καὶ νικῶν ἔστησεν ὑπὲρ τῆς πόλεως»* [1]. Ὡς εἰκὸς ἡ ἱστορία τῆς πεντηκονταετίας ταύτης περιστρέφεται μάλιστα ἢ σχεδὸν μόνον περὶ τὰς Ἀθήνας. Θὰ παραλάβωμεν τὴν πόλιν τέφραν καὶ κόνιν ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ Πέρσου καὶ θὰ παραδώσωμεν αὐτὴν ὡραίαν ὡς νύμφην καὶ ἰσχυρὰν ὡς ἡρωΐνην εἰς τὸν Κλέωνα καὶ τὸν Νικίαν καὶ τὸν Ἀλκιβιάδην. Ἡ πόλις θὰ πέσῃ διὰ νὰ ἐγερθῇ καὶ πάλιν, ἀλλὰ εἰς τὴν ἔγερσιν ἐκείνην θὰ ἐπακολουθήσῃ δεινοτέρα πτῶσις, καὶ εἰς ταύτην πάλιν ἄλλη δεινοτάτη μετὰ καὶ πάσης τῆς ἄλλης Ἑλλάδος. Ὅταν δ' ἐπέλθῃ διὰ τὴν Ἑλλάδα τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, θὰ συντείνῃ οὐκ ὀλίγον εἰς τὸ νὰ ἀναστῶσιν αἱ Ἀθῆναι ὡς μητρόπολις τῆς νέας Ἑλλάδος ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς γεραρᾶς Ἀκροπόλεως ἡ ἐκ τῶν χρόνων τοῦ Περικλέους μεγάλη δόξα.

ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙ ΥΛΙΣΜΟΥ *

Δὲν διαφιλονεικοῦνται τὸ πρῶτον ἤδη αἱ θεμελιώδεις ἀλήθειαι περὶ Θεοῦ, περὶ ψυχῆς καὶ περὶ μελλούσης ζωῆς. Ἀλλ' οὐδέποτε αἱ ἀλήθειαι αὗται κατεπολεμήθησαν τοσοῦτον λυσσωδῶς, ὅσον σήμερον. Οὐδέποτε οἱ πολέμιοι τῶν ἀληθειῶν τούτων μετῆλθον γλῶσσαν τοσοῦτον τραχεῖαν, ὕφος τοσοῦτον βάναυσον καὶ χυδαῖον, ὅσον ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις. Δριμύτεροι, εἴπερ ποτέ, ἐξεγείρονται οἱ ὑλισταὶ σήμερον, ἰσχυριζόμενοι ὅτι δὲν ἔχομεν χρείαν Θεοῦ εἰς ἐξήγησιν τοῦ κόσμου. Ἀναφανδόν, μετ' ἐγκαυχήσεως μάλιστα ἀνακηρύττουσιν ὅτι δὲν ὑπάρχει Θεός, δὲν ὑπάρχει πνεῦμα, δὲν ὑπάρχει ὀργανικὴ ζωή. Ὕλη, ὕλη μόνον καὶ οὐδὲν πλέον ὑπάρχει. Μόνη ἡ ὕλη εἶναι αἰωνία. Μόνη ἡ ὕλη παρήγαγε πάντα τὰ ὄντα. Ἐν τῇ ὕλῃ μόνον καὶ διὰ τῆς ὕλης ὑπάρχουσι πάντα. Πᾶν τὸ ὑπάρχον σύγκειται κατὰ τοὺς νεωτέρους τοῦ ὑλισμοῦ ἀντιπροσώπους ἐξ ἀπείρων μερῶν καὶ ἐκ τῶν μερῶν τούτων, ἀτόμων καλουμένων, προέρχονται πάντα. Οὕτως ἢ ἄλλως συντιθέμενα τὰ ἄτομα παράγουσι τὰ φυτά, τὰ ζῶα, τὸν ἄνθρωπον. Ἀποσυντιθέμενα αὖθις μεταποιοῦνται αἰωνίως καὶ μετασχηματίζονται εἰς νέας μορφὰς ζωῆς. Μόνα τὰ ἄτομα

1 Πλουτ. Περ. 38.

* Ἀπηγγέλθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τῇ 3 Νοεμβρίου.

ταῦτα εἶναι ἄφθαρτα καὶ αἰώνια. Πάντα τὰ λοιπὰ ἐπὶ γῆς ἀπὸ τῶν ἁπλουστάτων καὶ ἀτελεστάτων μέχρι τῶν συνθετωτάτων καὶ τελειοτάτων εἶναι ἁπλοῦν φαινόμενον, τυφλὴ παιδιὰ τύχης, ἥτις τὰ ἄτομα ὁτὲ μὲν οὕτως, ὁτὲ δ' ἄλλως μετασχηματίζει.

Ὁποία φρικώδης διδασκαλία, ἧς οἱ ἀντιπρόσωποι τείνουσιν οὐχὶ νὰ καταπολεμήσωσι ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν πρόληψιν καὶ δεισιδαιμονίαν, οὐχὶ νὰ μεταποιήσωσι ταύτας ἢ ἐκείνας τὰς παχυλὰς θρησκευτικὰς ἰδέας, οὐχὶ ν' ἀρνηθῶσι τὸ κῦρος τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν, ἀλλὰ ν' ἀπαλείψωσι ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὰς εὐγενεστάτας καὶ θετικωτάτας ἰδέας, τὴν ἰδέαν περὶ Θεοῦ καὶ τὴν ἰδέαν περὶ ἀθανασίας ψυχῆς, ἤτοι ν' ἀπογυμνώσωσι τὸν ἄνθρωπον παντὸς ὑψηλοῦ καὶ γενναίου αἰσθήματος, ν' ἀποκόψωσι ριζηδὸν τὰς πτέρυγας τῆς φαντασίας, νὰ ὑποβιβάσωσι τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀλόγων ζῴων καὶ νὰ ἐπενέγκωσι τελείαν ἀποσύνθεσιν καὶ νάρκην εἴς τε τὸν πνευματικόν, ἠθικὸν καὶ κοινωνικὸν κόσμον.

Ἡ φοβερωτάτη τῆς καθ' ἡμᾶς ἐποχῆς νόσος εἶναι ὁ ὑλισμός. Ἐν τῷ βίῳ αὐτῶν χιλιάδες καὶ μυριάδες ἐφαρμόζουσι τὸν ὑλισμόν, διὸ εὐκόλως ἀσπάζονται τὰς θεωρίας τοῦ τερατώδους τούτου συστήματος. Ἡ καθ' ἡμᾶς ἐποχὴ εἶναι ἐποχὴ τῆς ὕλης. Ἅπας αὐτῆς ὁ βίος καταναλίσκεται ἐν τῇ ὕλῃ. Χρῆμα καὶ ἀπόλαυσις, ἰδοὺ ὁ μόνος τοῦ ἀνθρώπου σκοπός! Οὐδὲν ἄρα θαῦμα ὅτι αἱ ὑλιστικαὶ θεωρίαι διαδίδονται τοσοῦτον ταχέως. Ὅ,τι ὁ ἄνθρωπος εὔχεται καὶ ποθεῖ, τοῦτο καὶ πιστεύει ἀσμένως. Ὅ,τι ἡ καρδία ἀγαπᾷ, περὶ τούτου ὁ νοῦς πείθεται εὐκόλως. Ἄπειρα δημώδη συγγράμματα μεταδίδουσι τὰς ἰδέας ταύτας, ἃς ἡ ὑλιστικῶς φρονοῦσα ἐποχὴ ἀσπάζεται πρὸς ἀκαταλόγιστον αὐτῆς ἠθικὴν βλάβην.

Δὲν ἔλειψαν, δὲν λείπουσι μοίρᾳ κακῇ οἱ παντοιοτρόπως ζητοῦντες νὰ εἰσαγάγωσι καὶ παρ' ἡμῖν, ἐν τῇ ἀρτισυστάτῳ καὶ στερεᾶς τροφῆς χρείαν ἐχούσῃ κοινωνίᾳ ἡμῶν, τὰς ὑλιστικὰς ταύτας ἰδέας, αἵτινες ἄρδην ἀνέτρεψαν ἢ ἀπειλοῦσι ν' ἀνατρέψωσιν ἔθνη πρὸ αἰώνων καταβαλόντα θεμέλια ἀκλόνητα τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς αὐτῶν ὑπάρξεως. Ἐνταῦθα ἔγκειται ἡ αἰτία ἡ παρορμήσασά με ν' ἀναπτύξω σήμερον ἐνώπιον ὑμῶν τὰ κατὰ τὸν ὑλισμόν. Περιττὸν νὰ προσθέσω ὅτι καὶ τὸ δυσχερὲς τοῦ θέματος καὶ τὰ στενὰ ὅρια μιᾶς ὁμιλίας δὲν μοὶ ἐπέτρεψαν νὰ παραθέσω πρὸ ὑμῶν σκιαγράφημά τι τέλειον κατὰ τὸ ἐφικτὸν καὶ εἰς τὸν ὑψηλὸν τοῦ θέματος σκοπὸν ὁπωσδήποτε ἀνταποκρινόμενον. Ἐπειράθην ἐν τούτοις νὰ πραγματευθῶ τὸ θέμα ὡς οἷόν τε πληρέστερον καὶ εὐληπτότερον· διὸ ἐλπίζω ὅτι μετὰ τῆς συντόνου προσοχῆς θὰ τύχω καὶ τῆς ἐπιεικοῦς ἡμῶν κρίσεως καὶ ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ταύτῃ μεταβαίνω εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θέματός μου.

Κατὰ τοὺς ὑλιστὰς λοιπὸν δὲν ὑπάρχει Θεός, δὲν ὑπάρχει πνεῦμα ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, δὲν ὑπάρχει ὀργανικὴ ζωὴ ἐν τῇ φύσει· ὕλη μόνον ὑπάρχει καὶ

οὐδὲν πλέον. Ὑπάρχει μόνον πληθὺς ἀτόμων, ἅτινα ἀπ' αἰώνων ὑφιστάμενα, ποικιλοτρόπως δὲ συντιθέμενα παράγουσι πάντα τὰ ὄντα. Τὰ ἄτομα ταῦτα εἶναι ἄφθαρτα, ἀδιαίρετα, ἀναλλοίωτα, ἄποια καὶ ἀδιαχώρητα.

Ἐν πρώτοις ἐρωτῶμεν, πόθεν οἶδεν ὁ ὑλισμὸς ὅτι ὑπάρχουσιν ἄτομα; Αὐτοὶ οἱ ὑλισταὶ ἰσχυρίζονται ὅτι τὰ ἄτομα ταῦτα δὲν ὑποπίπτουσιν εἰς τὰς αἰσθήσεις, ὅτι εἶναι ἀόρατα! Ἂν τῷ ὄντι ὑπῆρχον ὄντα τοιαῦτα, μόνον διὰ τοῦ νοῦ, μόνον διὰ συλλογισμῶν θὰ εἴχομεν γνῶσιν αὐτῶν. Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἀδύνατον κατὰ τοὺς ὑλιστάς, καθ' οὓς νοῦς, πνεῦμα καὶ τὰ παρόμοια εἶναι φληναφήματα. Μόνη ἡ αἰσθητὴ παρατήρησις, μόνον ὅ,τι διὰ τῶν ὀφθαλμῶν δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν καὶ διὰ τῶν χειρῶν νὰ ψηλαφήσωμεν εἶναι, κατὰ τοὺς ὑλιστάς, πραγματικὸν καὶ μόνιμον. Πῶς λοιπὸν λαλοῦσι περὶ ἀτόμων, ἅτινα δὲν βλέπουσιν, ἅτινα ὅμως ὑφίστανται πράγματι καὶ παράγουσι τὸ σύμπαν; Πῶς λαλοῦσι περὶ ἀρχῆς τῶν ὄντων μὴ ὑποπιπτούσης εἰς τὰς αἰσθήσεις; Αὐτὸς ὁ Virchow λέγει· «Καὶ ταῦτα τὰ φυσικὰ φαινόμενα ἄγουσιν ἐν τέλει εἰς γενικάς τινας ἀρχάς, αἵτινες ἐν μέρει μόνον ἀποδείκνυνται θετικῶς, ἀλλὰ κατὰ μέγα μέρος εἶναι τόσον ὑποθετικαί, ὥστε ἀμφίβολον, ἂν δύνανται αὗται νὰ ὑφίστανται ἐπὶ μακρόν. Οὕτως ἔχει ὡς πρὸς τὴν περὶ ἀτόμων διδασκαλίαν . . . περὶ ὧν οὐδεὶς ἀπέδειξεν ὅτι ἀποτελοῦσιν ἀποχρῶσαν βάσιν θεωρίας τῶν ὄντων» (Archiv für pathol. Anatomie. Bd. IX. I. s. 12).

Ἐν τούτοις, λέγουσιν οἱ ὑλισταί, ἂν δὲν ἀποδεχθῶμεν τὰ ἄτομα ταῦτα, δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν τὸν κόσμον. Ἀλλὰ τίς δύναται ν' ἀποδεχθῇ διδασκαλίαν οὕτως αὐθαίρετον καὶ ἀναπόδεικτον;

Ἔπειτα ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος ἐγγύτερον ἐξεταζόμενος δὲν δύναται νὰ σταθῇ. Ἂν σπουδαίως μελετήσωμεν αὐτόν, θ' ἀνακαλύψωμεν πληθὺν ἀντιφάσεων.

Οἱ ὑλισταὶ ἀποδέχονται ἄπειρον ἀτόμων πληθύν· ἀλλ' ἄπειρος πληθὺς εἶναί τι ἀδύνατον· διότι ἕκαστος ἀριθμὸς ὡς τοιοῦτος δύναται ν' αὐξηθῇ, εἰς ἕκαστον ποσὸν δύναται νὰ προστεθῇ νέον ποσόν· ἀλλ' ὅ,τι δύναται ν' αὐξηθῇ δὲν εἶναι ἄπειρον. Τὰ ἄτομα δυνάμεθα διὰ τοῦτο ν' ἀποδεχθῶμεν τὸ πολὺ ὡς πολλότητα, πολλότητα ἀναγκαίων, ἀπολύτων, αἰωνίων ὄντων. Ἀλλὰ καὶ λογικῶς εἶναι τοῦτο ἀπαράδεκτον, διότι ὁ νοῦς πρὸς ἐξήγησιν τοῦ παντὸς φθάνει εἰς ἓν ἀναγκαῖον ὄν, εἰς πρώτην τινὰ ἀρχήν, οὐχὶ δὲ εἰς πολλότητα πρώτων ἀρχῶν. Διότι ἡ πολλότης αὕτη θὰ ὑπῆρχε μόνον ἐν ὡρισμένῳ τινὶ ἀριθμῷ· πῶς ὅμως θὰ ἠτιολογεῖτο ἡ ἀποδοχὴ ὡρισμένου τινὸς ἀριθμοῦ ἀτόμων; Διατί ἀκριβῶς τόσα, διατί οὐχὶ περισσότερα ἢ ὀλιγώτερα; Αὐτὴ ἡ πολλότης, ἐκφαινομένη διὰ τοῦ ἀριθμοῦ, ἀποδεικνύει ὅτι τὰ ἄτομα ἔλαβον ἀρχήν.

Ἔπειτα, ἂν ἦναι ἀληθὲς ὅτι οὐδὲν ἕτερον ὑπάρχει ἢ ἡ ἄπειρος αὕτη τῶν ἀτόμων πληθὺς καὶ ὅτι ταῦτα πολυειδῶς συγκροτούμενα ἀποτελοῦσι τὸ σύμπαν, πόθεν τὰ ἄτομα ταῦτα; Τίς παρήγαγεν αὐτὰ ἐν τῇ ἀπειρίᾳ αὐτῶν Τίς ἔθηκε τὰς ἰδιότητας εἰς τὰ ἀμετάβλητα ταῦτα καὶ ἀδιάφθορα ὄντα;

Τίς συντίθησιν αὐτὰ οὕτως, ὥστε σήμερον νὰ σχηματίζωσι δένδρον, αὔριον λίθον καὶ ἔπειτα ἄνθρωπον; Τίς συγκρατεῖ αὐτὰ ἐν τάξει πρὸς ἄλληλα, ὥστε νὰ μὴ ἀποσυντίθενται πάλιν μετά τινα χρόνον; Οὐδεμία εἰς ταῦτα ἀπόκρισις.

Οὕτω, λέγουσιν οἱ ὑλισταί, φανταζόμεθα τὸν κόσμον παραχθέντα καὶ οὕτω πρέπει νὰ ἦναι. Ἤ, λέγουσι, τὰ ἄτομα ταῦτα εἶναι αἰώνια καὶ κατὰ τοὺς ἐν αὐτοῖς ὑπάρχοντας νόμους συντίθενται καὶ ἀποσυντίθενται. Πῶς τοῦτο συμβαίνει εἶναι ἀκατάληπτον. Καὶ ἀναγκαζόμεθα μὲν νὰ πιστεύωμεν ἔστιν ὅτε τὰ ἀκατάληπτα, ἀλλὰ τὰς ἀντιφάσεις, τὰ ἀδύνατα δὲν δυνάμεθα νὰ πιστεύωμεν. Καὶ ἀντιφάσεις, ἀδύνατα προβάλλουσιν ἡμῖν οἱ ὑλισταὶ λέγοντες ὅτι δὲν ὑπάρχει Θεός, πνεῦμα, ὀργανικὴ ζωή, ἀλλ' ἄτομα μόνον αἰώνια, τοῦθ' ὅπερ πρέπει ν' ἀποδεχθῶμεν, διότι ὑπῆρξαν καὶ ὑπάρχουσιν οἱ τοῦτο ἰσχυριζόμενοι.

Ἂν τὰ ἄτομα δὲν ἐπλάσθησαν, ἀλλ' εἶναι αἰώνια, τότε εἶναι αὐτὴ ἡ ἄπειρος οὐσία καὶ πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ ἔχωσι τὰς ἰδιότητας τῆς αἰωνίου καὶ ἀτελευτήτου οὐσίας. Ἀλλ' εἶναι τοῦτο δυνατόν;

Ἡ ἀπόλυτος οὐσία εἶναι *μία*. Δύο ἢ πλειότεραι ἀπόλυτοι οὐσίαι θὰ ἀπέκλειον ἀλλήλας. Καὶ ὅμως κατὰ τοὺς ὑλιστὰς δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ἄπειρον πληθὺν οὐσιῶν ἀπολύτων!

Ἡ ἄπειρος οὐσία εἶναι κατ' ἀνάγκην ἀμετάβλητος. Πᾶσα μεταβολὴ ἀποκλείεται ἀπ' αὐτῆς· διότι οὐδὲν οὔτε ν' ἀφαιρεθῇ οὔτε νὰ προστεθῇ εἰς αὐτὴν δύναται. Ἀλλ' ἐνταῦθα βλέπομεν ἀκατάπαυστον μεταβολήν, νέα πάντοτε συμπλέγματα καὶ μορφὰς ἀτόμων, ἅτινα συγκροτοῦνται, διαλυομένων τῶν παλαιῶν. Ἡ οὐσιώδης ἰδιότης πάντων τῶν σωμάτων τῶν ἐκ τῶν ἀτόμων τούτων παραγομένων εἶναι τὸ *μεταβλητόν*.

Ἡ ἀπόλυτος οὐσία ὑφίσταται καθ' ἑαυτήν, εἶναι ἀνεξάρτητος· διότι ἄλλως δὲν θὰ ἦτο ἀπόλυτος. Ἀλλ' ἐνταῦθα τὸ ἓν ἄτομον ὁρίζει τὸ ἕτερον, ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ ἑτέρου, ἔχει ἀναφορὰν πρὸς τὸ ἕτερον.

Ἡ ἀπόλυτος οὐσία εἶναι ἐν τέλει ἁπλῆ καὶ ἀδιαίρετος· ἄλλως δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ὑπάρχῃ ἀπ' αἰώνων· δὲν ἐπιτρέπεται δὲ σύνθεσίς τις μετ' ἄλλων ὄντων. Ἐνταῦθα ὅμως τὰ ἄτομα συντίθενται πρὸς ἄλληλα καὶ ἀποτελοῦσι σύνθετον καὶ διαιρετὴν οὐσίαν.

Ἐξετάσωμεν τὸν ὑλισμὸν καὶ ἄλλως, ἵνα νέας ἀνακαλύψωμεν ἀντιφάσεις. Τὰ ἄτομα, λέγουσιν οἱ ὑλισταί, τὰ αἰώνια ταῦτα ἄτομα εἶναι ἄποια, δὲν ἔχουσιν ὡρισμένας ἰδιότητας καὶ ὅμως διαφέρουσιν ἀλλήλων καὶ ὅμως ἐξ αὐτῶν ἀπέρρευσεν ἡ ποικιλία τῶν ὄντων. Χαρακτηρίζονται τὰ ἄτομα ὡς ἀσυνείδητα, ὡς σωματικὰ ὄντα, καὶ ὅμως ἐξ αὐτῶν παρήχθη ἡ συνείδησις. Χαρακτηρίζονται ὡς νεκρὰ καὶ ἄψυχα, ὡς μὴ ἐλεύθερα, καὶ ὅμως ἐκ τῆς συνθέσεως αὐτῶν παρήχθη ἡ ζωή, τὸ πνεῦμα, ἡ ἐλευθέρα κίνησις. Συνέρχονται καὶ συντίθενται ἐν ὡρισμένῃ τάξει καὶ ὅμως οὐδεὶς οὔτε ἐν αὐτοῖς οὔτε

ἐκτὸς αὐτῶν ὑπάρχει νόμος, καθ' ὃν ταῦτα συντίθενται καὶ ἀποσυντίθενται. «Δυσκόλως, λέγει ὁ Hoffmann, δυσκόλως ὑπόθεσίς τις εἰς ἐξήγησιν τῶν ὄντων περιέχει τοσαύτας ἀντιφάσεις, ὅσας ἡ ὑλιστική. Ἐκ τοῦ ἀμεταβλήτου παράγεται ἡ μεταβολή, ἐκ τοῦ ἀφθάρτου τὸ φθαρτόν, ἐκ τῆς ἀπολύτου ἠρεμίας ἡ κίνησις, ἐκ τοῦ θανάτου ἡ ζωή, ἐκ τοῦ ἀναισθήτου τὸ αἰσθητόν, ἐκ τῆς τυφλῶς ἐνεργούσης αἰτίας ὁ σκοπός, ἐκ τοῦ ἀλόγου τὸ λογικόν, ἐκ τοῦ σωματικοῦ τὸ πνευματικόν» (Hoffmann, Zûr Wideďlegung der absoluten u. bedingten Atomistik. s. 22).

Ὁ ὑλισμὸς οὐ μόνον δὲν δύναται ν' ἀποδείξῃ τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀδυνατεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὸν κόσμον ἐν ταῖς ἐκφάνσεσιν αὐτοῦ.

Δὲν ἐξετάζομεν τὰ ἀνόργανα ὄντα, τὸ καλούμενον ἀνόργανον τῆς φύσεως βασίλειον, εἰ καὶ ἡ κίνησις καὶ ἡ ζωή, ἅπερ ἐν αὐτῷ παρατηροῦμεν, δὲν δύνανται νὰ ἐξηγηθῶσιν ἐκ τῆς ὕλης. Βλέπομεν πάντα τῆς φύσεως τὰ συστατικὰ ἀπὸ τῶν ἀστέρων μέχρι τῶν ἐν τοῖς κόλποις τῆς γῆς μετάλλων διηνεκῶς κινούμενα, καίτοι δὲ ἡ ζωὴ ἔν τισι τῶν ὄντων τούτων ἐκφαίνεται ἀσθενὴς λίαν, ἀνάγκη ἐν τούτοις νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἔλαβόν ποτε ἀρχήν τινα καὶ ἡ ἀρχὴ αὕτη δὲν δύναται νὰ προέρχηται ἐκ τῆς ὕλης, ἥτις καθ' ἑαυτὴν εἶναι νεκρὰ καὶ ἀκίνητος. Μεταβαίνομεν εἰς τὴν ὀργανικὴν ζωήν, ἣν βλέπομεν ἐν τοῖς φυτοῖς καὶ τοῖς ζῴοις, ὡς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ.

Ἐνταῦθα βλέπομέν τι πλέον ἢ ἁπλῆν σύνθεσιν ἀτόμων διαφόρων. Παρατηροῦμεν ζωήν, ἥτις κατὰ νόμον ἐσωτερικὸν καὶ μορφὴν ὡρισμένην ἀναπτύσσεται βαθμηδὸν καὶ αὔξει. Ἐν τῷ φυτῷ ἕκαστον σπέρμα ἀναπτύσσεται εἰς ὡρισμένην μορφὴν καὶ χρῶμα ἀφ' ἑαυτοῦ. Τὸ ῥόδον γίνεται ῥόδον καὶ δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν πῶς τὸ ἄνθος τοῦτο βραδέως, ἀλλ' ἀσφαλῶς αὔξει ἀφ' ἑαυτοῦ. Τοῦτ' αὐτὸ παρατηροῦμεν εἰς τὰ σώματα τῶν τε ζῴων καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Οὐδὲν προστίθεται ἔξωθεν εἰς πάντα ταῦτα τὰ ὀργανικὰ πλάσματα, ἀλλὰ πάντα ἀναπτύσσονται ἔσωθεν. Πῶς ἐξηγεῖται ἡ ζωὴ αὕτη κατὰ τοὺς ὑλιστάς; Ἂν ἡ δημιουργία εἶναι ἁπλῆ συνέλευσις ἀτόμων, τυχαίως συντιθεμένων καὶ ἀποσυντιθεμένων, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ εἴς τινα ὄντα ζωή, ἀφ' ἑαυτῆς ἀναπτυσσομένη κατ' ἴδιον νόμον; Ἂν κατὰ τοὺς ὑλιστὰς ὁ κόσμος ἦτο εἶδος ψαμμιοθήκης, ἔνθα ἄπειρα ἄτομα ὑπὸ τῆς τύχης τῇδε κἀκεῖσε ἀνατινάσσονται, ἠδύναντο ἴσως τινὰ ἐξ αὐτῶν νὰ μένωσι μετ' ἀλλήλων προσηρτημένα, ἀλλ' ἀδύνατον ν' ἀναφανῇ ἐν αὐτοῖς ζωή.

Παρατηροῦμεν ἔπειτα, μετὰ πόσης σκοπιμότητος εἶναι διατεθειμένα πάντα τὰ ὀργανικὰ σώματα, ἀπὸ τῆς ἐλαχίστης καλάμης μέχρι τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Πάντα ἁρμόζουσι πρὸς ἄλληλα. Οὔτε παρὰ τοῖς φυτοῖς οὔτε παρὰ ζῴοις οὔτε ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ σώματι βλέπομεν μέλος τι πλειότερον ἢ ὀλιγώτερον. Ἕκαστον μέλος προσαρμόζεται ἐντελῶς πρὸς τὸ ὅλον καὶ οὐδὲν δυνάμεθα ν' ἀφαιρέσωμεν ἢ ν' ἀνταλλάξωμεν χωρὶς νὰ προκύψῃ ἐντεῦθεν ἔκτρωμά τι. Πολλῷ ἧττον δυνάμεθα μέρη ὄντος τινὸς νὰ προσθέσωμεν εἴς τι ἄλλο

χωρὶς νὰ συλήσωμεν ἐκεῖνο καὶ νὰ παραμορφώσωμεν τοῦτο. Ἕκαστον ὀργανικὸν σῶμα παράγει ἐξ ἑαυτοῦ πάντα αὐτοῦ τὰ μέλη καὶ παράγει αὐτὰ προσφορώτατα. Τὸ ὀργανικὸν σῶμα καταστρέφεται μᾶλλον ἢ προσλαμβάνει ξένα στοιχεῖα. Πῶς ἐξηγοῦνται ταῦτα πάντα, ἂν πάντα τὰ ὄντα προέρχωνται ἐξ ἁπλῆς συνελεύσεως ἀτόμων; Ἂν ὁ ὀργανισμὸς ἦτο τὸ προϊὸν ὑλικῶν δυνάμεων, θὰ ἠδύνατό τις νὰ παράγῃ ζῶν σῶμα διὰ τῆς καταλλήλου αὐτῶν ἑνότητος. Ἀλλὰ καὶ μεθ' ὅλας τὰς προόδους τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν οὐδεὶς οὐδ' ἐφαντάσθη νὰ παραγάγῃ ζῶν τι σῶμα, ἀλλ' οὐδὲ ἁπλοῦν φυτόν, ἀλλ' οὐδὲ ἁπλοῦν φύλλον φυτοῦ. Τὰ στοιχεῖα, τὰ χημικὰ συστατικὰ τοῦ ζωϊκοῦ σώματος εἶναι γνωστὰ καὶ αἱ σχέσεις αὐτῶν σαφέσταται, καὶ ὅμως οὐδέποτε κατώρθωσεν ἡ ἐπιστήμη νὰ παραγάγῃ ὀργανισμόν τινα. Ἡ αἰτία τοῦ φαινομένου τούτου εἶναι πρόδηλος. Ἐλλείπει ἡ ἀρχή, ἥτις δὲν ἐδόθη τῇ ἐπιστήμῃ, ἐλλείπει ἡ ζωτικὴ ἀρχή, ἡ ψυχή, ἣν ὁ δημιουργὸς ἐνεφύτευσεν εἰς τὰ ὄντα, ἐνῷ ἡ ἐπιστήμη ἀσχολεῖται μόνον περὶ τὰς φυσικὰς καὶ χημικὰς ἰδιότητας τῆς ὀργανικῆς καὶ ἀνοργάνου φύσεως.

Σαφεστέρα δείκνυται ἡ ἀσθένεια τοῦ ὑλισμοῦ εἰς ἐξήγησιν τῶν φαινομένων, ἂν ἐξετάσωμεν τὰ εἴδη καὶ γένη τῶν ὀργανικῶν ὄντων. Κοινὴ ἀρχικὴ μορφή, τύπος ὁ αὐτὸς ἀεὶ παραμένων εἶναι ἐγκεχαραγμένος εἰς πάντα τὰ φυτά, τὰ ζῷα καὶ τὸν ἄνθρωπον. Ἐν παντὶ γένει καὶ εἴδει ἐκφαίνεται ὡρισμένη τις ἰδέα. Τὰ εἴδη ταῦτα καὶ γένη παρέμειναν τὰ αὐτὰ δι' ὅλων τῶν αἰώνων. Τὸ βασίλειον τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων εἶναι τὸ αὐτό, ἀφ' ὅτου ὑπῆρξεν ἄνθρωπος. Ἠφανίσθησαν ἴσως εἴδη τινὰ καὶ γένη, ἀλλ' οὐδὲν μετεβλήθη ἀπ' αἰώνων τοσοῦτον, ὥστε νὰ μετατραπῇ εἰς ἕτερόν τι. Οὐδεὶς ἄνθρωπος, οὐδὲν ζῷον προσέλαβε νέον ὄργανον ἢ νέον μέλος. Πόθεν ἡ διαρκὴς αὕτη τάξις καὶ κανονικότης, ἂν πᾶν ἐν τῷ κόσμῳ ἦτο παιδιὰ ἀτόμων, ἅτινα σήμερον οὕτως καὶ αὔριον ἄλλως ἀνατινάσσονται; Πῶς δύναται νὰ ἐξηγηθῇ τὸ φαινόμενον τοῦτο ἄνευ τῆς διατακτικῆς τοῦ Ὑψίστου δεξιᾶς;

Ἔτι πλέον. Πᾶν εἶδος καὶ γένος τῶν ὀργανικῶν ὄντων ἀποτελεῖ τι καθ' ἑαυτὸ ὑπάρχον, τὸ αὐτὸ ἀεὶ παραμένον, πάντοτε ἑαυτὸ μόνον γεννῶν, συντηροῦν καὶ διαιωνίζον. Ἕκαστος ὀργανισμὸς παράγει ὅμοιον ὀργανισμόν. Πάντα γεννῶνται ἐξ ἑνὸς σπέρματος, ὅπερ δὲν ἀποβαίνει ἄλλο τι ἢ ἐκεῖνο, ἐξ οὗ παρήχθη. Ἐπὶ τοῦ ῥόδου οὐδέποτε βλαστάνει κρόμμυον. Ἐπὶ τοῦ κρομμύου οὐδέποτε φύεται ἄνθος. Ζῷόν τι δὲν γεννᾶται τοιοῦτον ἐξ ἀνομοίου γένους ἢ εἴδους. Πᾶν τὸ ὑφιστάμενον προέρχεται ἐκ σπέρματος ὁμοιάζοντος ἐντελῶς πρὸς τὸ ὄν, ἐξ οὗ ἐλήφθη. Ἰσχυρίσθησαν πολλοί, ὅτι ὀργανισμοί τινες δύνανται νὰ προέλθωσιν ἐξ ὀργανισμῶν ἀνομοίων ἢ καὶ ἄνευ σπέρματος· ἀλλ' ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος ἀπεδείχθη ἀβάσιμος ὑπὸ τῶν ἐρευνῶν διασήμων φυσιοδιφῶν. Ἂν λοιπὸν πάντα τὰ ὄντα ἦσαν ἁπλῆ ἀτόμων συνέλευσις, πόθεν αἱ μυριάδες τῶν ὀργανικῶν σωμάτων, ἅτινα οὐδέποτε γεννῶσιν ἐξ ἑαυτῶν ἀλλοῖόν τινα ὀργανισμόν; Πῶς τὰ τυχαίως συνελθόντα ἄτομα ἐτήρησαν τὴν

αὐτὴν πάντοτε τάξιν; Ποῖος δάκτυλος ἠνάγκασεν αὐτὰ πρὸς τοῦτο; Διατί δὲν παράγουσι πάντοτε νέα ὄντα, νέα εἴδη καὶ γένη;

Ἀλλὰ τοῦ ὑλισμοῦ ἡ γυμνότης καταδείκνυται πασιφανέστατα, ὅταν πρόκηται νὰ ἐξηγηθῇ ἡ ὕπαρξις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Καὶ λέγουσι μὲν οἱ ὑλισταί, ὅτι δὲν ἔχομεν ψυχήν, ἀλλὰ τὸ λεγόμενον δὲν εἶναι εὔκολον ν' ἀποδειχθῇ. Ἔχομεν αὐτοσυνειδησίαν, ἤτοι νοοῦμεν ἡμᾶς αὐτοὺς ὡς ἀδιαίρετον ἑνότητα, ὡς τὸ κέντρον τῆς ἰδίας ἡμῶν ἐνεργείας, ὡς αὐθύπαρκτον προσωπικὸν ὂν ἀπέναντι τῶν λοιπῶν ὄντων· καὶ τὴν αὐτοσυνειδησίαν ταύτην οὐδὲν ζῷον οὐδ' ἕτερόν τι ἐπὶ γῆς δημιούργημα φέρει ἐν ἑαυτῷ. Σκεπτόμεθα, ἤτοι ἐπιγινώσκομεν ἀληθείας, αἵτινες εἶναι ἀναγκαῖαι καὶ καθολικαί, αἵτινες δὲν ἐκφαίνονται ἐν τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ ὡς τοιαῦται. Λαλοῦμεν καὶ ἡ γλῶσσα εἶναι ἡ ἔκφανσις τῆς διανοίας. Εἴμεθα ἐλεύθεροι καὶ τῆς ἐλευθερίας ἡμῶν συνείδησιν ἔχομεν ἐν πάσῃ ἡμῶν πράξει. Ταῦτα πάντα δὲν εἶναι ἀπάτη· πᾶς ἄνθρωπος αἰσθάνεται τοῦτο, καὶ ἄνευ τῆς παραδοχῆς οὐσίας τινὸς διαφόρου τοῦ σώματος, οὐσίας αὐθυπάρκτου, πάντα ταῦτα τὰ φαινόμενα δὲν δύνανται νὰ ἐξηγηθῶσιν.

Ἢ ἀποκρίνονται οἱ ὑλισταί· ὅ,τι ἡμεῖς ἐνέργειαν τῆς ψυχῆς ὀνομάζομεν, εἶναι ἁπλοῦν τοῦ ἐγκεφάλου προϊόν. Ἡ αὐτή, λέγουσι, δύναμις ἡ πέπτουσα διὰ τοῦ στομάχου, σκέπτεται διὰ τοῦ ἐγκεφάλου· ἡ οὑτωσὶ καλουμένη τῆς ψυχῆς ἐνέργεια εἶναι ἁπλῶς τὸ προϊὸν τῆς ἐγκεφαλικῆς οὐσίας. Πρὸς τοῦτο ἰσχυρίζονται τὰ ἑξῆς· «ὅπου ἐγκέφαλος, ἐκεῖ καὶ διάνοια, ἐκεῖ καὶ νόησις· ὅπου δὲν ὑπάρχει ἐγκέφαλος, ἐκεῖ οὐδὲ διάνοια οὐδὲ νόησις ὑπάρχει. Ἐκ τῆς κατασκευῆς καὶ τῆς τελειότητος τοῦ ἐγκεφάλου ἐξήρτηται τὸ πνεῦμα, ἡ εὐφυΐα, ἡ δεξιότης τῆς φυλῆς, τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ ἀτόμου. Ἡ ἡλικία, τὸ γένος καὶ αἱ διάφοροι ἀσθένειαι ἐπιδρῶσιν ἐξίσου ἐπὶ τὸν ἐγκέφαλον καὶ τὴν νόησιν. Τὸ μέγεθος τοῦ ἐγκεφάλου, ἡ τελειότης τοῦ εἴδους καὶ τῆς μορφῆς, τὸ εἶδος τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ διατελοῦσιν ἐν ἀμέσῳ συναφείᾳ πρὸς τὴν διανοητικὴν ἐνέργειαν. Μετὰ τοῦ ἐγκεφάλου αὔξει ἡ ψυχὴ τοῦ παιδός· φθίνοντος καὶ μαραινομένου τοῦ ἐγκεφάλου συμφθίνει καὶ συμμαραίνεται παρὰ τῷ γέροντι ἡ πνευματικὴ δύναμις καὶ ἐνέργεια. Αἱ γυναῖκες ἔχουσι σχετικῶς μικρότερον ἢ οἱ ἄνδρες ἐγκέφαλον, ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἡ μικροτέρα αὐτῶν κρίσις καὶ εὐφυΐα. Ὀξυδερκῆ πνεύματα, διάσημοι λόγιοι ἔχουσι μέγαν καὶ εὐσχημάτιστον ἐγκέφαλον, μικρόνοες ἔχουσι μικρὸν καὶ ἀτελῆ, ἀμβλεῖς δὲ καὶ φρενόληπτοι ἔχουσι νοσώδη καὶ παραμεμορφωμένον. Ναρκωτικαὶ ὕλαι ἐπιδρῶσιν ἐξίσου ἐπί τε τὸν ἐγκέφαλον καὶ τὴν ψυχήν. Ἡ ψυχὴ συμμετέχει ἰσοτελῶς καὶ κατ' ἀνάγκην τῶν διαφόρων τοῦ σώματος καταστάσεων κτλ.» (*Μελέται κατὰ τοῦ ὑλισμοῦ* ὑπὸ Κ. Σχαϊδεμάχερ ἐξελληνισθεῖσαι ὑφ' ἡμῶν σ. 1.)

Ἀλλ' ἐξηγεῖται ἆρά γε οὕτω, πῶς ὁ ἐγκέφαλος δύναται νὰ παραγάγῃ ἰδέας; Ἐδείχθη ἆρά γε οὕτω, ὅτι δὲν ἔχομεν ψυχήν, καὶ ὅτι αὕτη εἶναι ἁπλοῦν προϊὸν τῶν διαφόρων τοῦ ἐγκεφάλου μερῶν; Καὶ πῶς δύναται ὁ ἐγκέ-

φαλος νὰ παραγάγῃ ἰδέαν; Ποία εἶναι ἡ ἐνέργεια τοῦ ἐγκεφάλου; Δὲν δύναται νὰ ἦναι ἄλλη ἢ ἐκείνη, ἣν τὰ διάφορα τοῦ ἐγκεφάλου μέρη παράγουσι κινοῦντα ἑαυτὰ καὶ ἀμοιβαίως ἐπ' ἄλληλα ἐπενεργοῦντα. Καὶ ἡ ἐνέργεια αὕτη θὰ παραγάγῃ ἔννοιαν; Ἂν τὰ διάφορα μέρη τῆς ἐγκεφαλικῆς ὕλης προστρίβωνται πρὸς ἄλληλα, δύνανται νὰ προέλθωσιν ἐντεῦθεν ρευστὰ ἢ αέρια, ἀλλ' ὅτι ἐκ τῆς κινήσεως ταύτης τοῦ ἐγκεφάλου παράγεται ἰδέα, πνευματικόν τι, ψυχὴ αὐτοσυνείδητος, τοῦτο εἶναι ἀδύνατον. Ἐκ τοῦ σωματικοῦ ἀδύνατον νὰ παραχθῇ τὸ πνευματικόν.

Ἂν ἅπας ὁ ψυχικὸς ἡμῶν βίος εἶναι ἁπλοῦν χημικὸν προϊόν, ἁπλῆ φυσικὴ ἐν ἡμῖν ἐνέργεια, πόθεν προέρχεται, ὅτι παράγω ἐν ἐμαυτῷ κατ' ἀρέσκειαν ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν ἔννοιαν; Πόθεν προέρχεται, ὅτι ὁ πνευματικὸς βίος μου καὶ ἰδίως ἡ αὐτοσυνειδησία μου μένει ἡ αὐτὴ ἐν ἁπάσαις ταῖς μεταβολαῖς τοῦ σωματικοῦ μου βίου; Πόθεν προέρχεται, ὅτι ἃς ἅπαξ προσεκτησάμην ἰδέας παραμένουσιν ἐν ἐμοὶ καὶ διατηροῦνται; Ἂν ἡ ψυχὴ καὶ ὁ νοῦς ἦσαν ἐνέργεια τοῦ ἐγκεφάλου, τότε ἔπρεπεν ἀναγκαίως νὰ ἐπαναλαμβάνηται ἐν ἡμῖν πλὴν ὀλιγίστων παραλλαγῶν ἅπας ὁ ψυχικὸς βίος ἀνὰ πᾶσαν ἡμέραν, ἀνὰ πᾶσαν ὥραν, καθ' ὃν τρόπον τὰ αὐτὰ ἀέρια καὶ ρευστὰ ἐκκρίνονται πάντοτε ἐκ τοῦ ἐγκεφάλου, δὲν θὰ εἶχον δὲ τὴν δύναμιν νὰ σκεφθῶ ὅ,τι ἤθελον, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ σκέπτωμαι καθ' ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν τρόπον. Δὲν θὰ ἠδυνάμην νὰ μεταβῶ ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην ἔννοιαν. Δὲν θὰ ἠδυνάμην ν' ἀναπαραστήσω ἐν ἐμοὶ προτέρας ἐννοίας, ἂν ἡ ἐγκεφαλικὴ ὕλη δὲν συνετίθετο κατὰ τὸν πρότερον τρόπον. Δὲν θὰ ἠδυνάμην νὰ συνδέσω προτέραν μὲ παροῦσαν ἔννοιαν. Ὁ ὑλισμὸς ναυαγεῖ ἀδυνατῶν ν' ἀποδείξῃ ὅτι πνευματικόν τι δύναται νὰ παραχθῇ ἐκ τοῦ ὑλικοῦ καὶ μὴ δυνάμενος νὰ διαφιλονεικήσῃ τὸ ἀκαταμάχητον γεγονὸς τῆς ἐσωτερικῆς ἡμῶν ἐλευθέρας ζωῆς.

Καὶ εἶναι μὲν ὁ πνευματικὸς ἡμῶν βίος προσδεδεμένος εἰς τὸν σωματικόν. Καὶ ὁ ἐγκέφαλος καὶ ὁ σωματικὸς βίος ἀσκοῦσιν ἐπιρροὴν ἐπὶ τὴν ψυχήν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ ἐξαρτᾶται ἐν τῇ ἐνεργείᾳ αὐτῆς ἐκ τοῦ ἐγκεφάλου, δὲν ἕπεται ἐντεῦθεν ὅτι ἐγκέφαλος καὶ ψυχὴ εἶναι ταυτόσημα. Δύο ἀπ' ἀλλήλων ἐξαρτώμενα ἀντικείμενα δὲν εἶναι ἀναγκαίως ταυτόσημα. Ἂν ἐκ τῆς ἐξαρτήσεως τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ ἐγκεφάλου θελήσωμεν νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἐγκέφαλος καὶ ψυχὴ εἶναι ταυτόσημα, τότε μετὰ τοῦ αὐτοῦ λόγου καὶ κατ' ἀνάγκην τὸ παίζειν μουσικοῦ τινος ἐπὶ τοῦ ὀργάνου δέον νὰ ἐκληφθῇ ἁπλῆ τοῦ ὀργάνου ἐνέργεια καί, φρικτὸν εἰπεῖν, τὸ ὄργανον νὰ ταυτισθῇ μετὰ τοῦ μουσικοῦ.

«Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, λέγει ὁ Σχαϊδεμάχερ, ἐξαρτᾶται πολλαχῶς ἐν ταῖς ἐνεργείαις αὐτοῦ ἐκ τοῦ σωματικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ ἰδίως τοῦ ἐγκεφάλου, καθόσον τὰ σωματικὰ ὄργανα καὶ τὸ ὅλον νευρικὸν σύστημα προωρίσθησαν νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς μέσα εἰς τὴν ἐκτέλεσιν πολλῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν. Καὶ ἅπας δὲ ὁ ὀργανισμὸς τοῦ σώματος ἡμῶν εἰς οὐδὲν ἄλλο χρησιμεύει ἢ

εἰς μέσα, δι' ὧν αἵ τε ἐντυπώσεις τῶν ἐκτὸς συγκεντροῦνται ἐν τῇ ψυχῇ καὶ αἱ ψυχικαὶ ἐνέργειαι εἰς τὰ ἐκτὸς ἐκφαίνονται καὶ ἐκτελοῦνται. Ἐὰν λοιπὸν τὰ σωματικὰ ὄργανα ἀναπτυχθῶσι καὶ ἐνεργῶσι κανονικῶς, κανονικῶς τελοῦνται καὶ αἱ ψυχικαὶ ἐνέργειαι· ἐὰν τοὐναντίον ὁ σωματικὸς ὀργανισμὸς πάσχῃ, χωλαίνουσι καθόλου καὶ αἱ ψυχικαὶ λειτουργίαι. Καθὼς εἷς Μότσαρτ δὲν δύναται νὰ παίξῃ κανονικῶς ἐπὶ παραχόρδου κλειδοκυμβάλου, καθὼς εἷς Παγανίνη, χαλασθείσης χορδῆς τινος, δὲν δύναται νὰ παίξῃ ἐπὶ τοῦ τετραχόρδου καὶ εἷς Ἀρίων δὲν δύναται νὰ ἦναι ἐπὶ τοῦ βαρβίτου *κύριος τῶν τόνων*, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ δὲν δύναται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ νὰ τελέσῃ τὸ ἔργον αὐτῆς ἐν διεφθαρμένῳ ὀργάνῳ, οὕτω καὶ αἱ διαταράξεις τοῦ ὀργανισμοῦ συνεπάγονται συχνότατα διατάραξιν τῆς ἁρμονικῆς ἀλληλεπιδράσεως σώματος καὶ ψυχῆς» (Μελέται κατὰ τοῦ Ὑλισμοῦ. σ. 42).

Ἀλλ' ἵνα πασιφανέστατα καταδειχθῇ τὸ ἀνυπόστατον τῆς ὑλιστικῆς θεωρίας, ἐξετάσωμεν ἐν τέλει τὰς συνεπείας αὐτῆς διὰ τὸν βίον. Εἶναι τῷ ὄντι φοβεραί, εἶναι ἀποτρόπαιοι αἱ συνέπειαι τοῦ ὑλισμοῦ διὰ τὸν βίον.

Ὁ ὑλισμός, ἀρνούμενος Θεὸν καὶ ψυχήν, ἀρνούμενος πᾶν πνευματικὸν καὶ ὑπερφυσικόν, εἶναι ἡ φιλοσοφία ἀλόγων καὶ οὐχὶ λογικῶν ὄντων. Πᾶν ὅ,τι ἔχει ὁ ἄνθρωπος εὐγενὲς καὶ ἱερὸν πίπτει μετὰ τοῦ ὑλισμοῦ· πᾶν ὅ,τι ὑψοῖ καὶ ἐξωραΐζει τὸν ἐπὶ γῆς βίον ἀπόλλυται ὑπὸ τοῦ ὑλισμοῦ καὶ ἐξαφανίζεται.

Ἂν ὁ ὑλισμὸς ἦναι ἀληθής, τότε ὁ ἄνθρωπος οὐδένα ἔχει προορισμόν. Εἶναι κονιορτός, οὐδὲν πλέον ἢ κονιορτὸς πρὸς στιγμὴν ἐξεγειρόμενος καὶ μεταπλαττόμενος εἰς ἀνθρωπίνην εἰκόνα, ἥτις ταχέως καὶ πάλιν ἀποσυντίθεται καὶ διασκεδάζεται εἰς τὸν ἀέρα. Ἔχει τὴν αὐτὴν ἀρχήν, ἔχει τὸ αὐτὸ τέλος καὶ τὸ ζῷον. Δὲν ὑπάρχει δι' αὐτὸν ἀνώτερος καὶ εὐγενέστερος σκοπός. Πλῆθος ἀτόμων συνελθοῦσά ποτε ἔπλασεν ἡμᾶς, θ' ἀποσυντεθῶσί ποτε τὰ ἄτομα ταῦτα καὶ ἡμεῖς μετ' αὐτῶν. Ὁ ἄνθρωπος ἐξ ὕλης γεννώμενος ζῇ ἐν τῇ ὕλῃ καὶ ἐπανέρχεται εἰς τὴν ὕλην. «Κατὰ τοῦτο μόνον, λέγει ὁ Feuerbach, διακρίνεται ὁ ἄνθρωπος τοῦ ζῴου, ὅτι εἶναι τὸ ζῶν ὑπερθετικὸν τοῦ αἰσθητισμοῦ, τὸ ὂν τὸ μᾶλλον εὐαίσθητον ἐν τῷ κόσμῳ. Θέλετε νὰ καταστήσητε τὸν ἄνθρωπον εὐτυχῆ, ἀνατρέξατε εἰς τὴν πηγὴν τῆς εὐτυχίας, εἰς τὴν πηγὴν πάσης χαρᾶς, εἰς τὰς αἰσθήσεις». (Saemtl. Werke. II 371). Ἀλλ' ἂν αἱ αἰσθήσεις, ἂν ἡ ἡδονὴ ἦναι ὁ ὕψιστος καὶ μόνος τοῦ ἀνθρώπου σκοπός, τότε πᾶσα ἀρετὴ καταρρέει ἀφ' ἑαυτῆς. Ἡ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπη, ἡ μέλλουσα ζωή, αἱ ἰδέαι αὗται, ἐφ' ὧν ἑδράζεται καὶ δι' ὧν ἐκτελεῖται πᾶν ἐν τῷ κόσμῳ ἀγαθόν, εἶναι ἁπλᾶ ὄνειρα. Ἀκράτητος ἡδυπάθεια καὶ ἀμέτρητος ἐγωϊσμὸς εἶναι ἡ μόνη τῆς ζωῆς σοφία. Δίκαιον ἔχει μόνον ὁ λέγων· *φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν*. Ὁ βίος τότε δὲν γίνεται ἄλλως ἀνεκτὸς ἢ ἂν ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν καὶ ὥραν νέας προσπορίζώμεθα ἡδονάς. Ὁ μὴ ποιῶν τοῦτο εἶναι μωρός· καὶ ὁ μὴ δυνάμενος εἶναι ἀξιοθρήνητος.

Ἂν ἤμεθα ἁπλῆ ὕλη, ἁπλῆ ἀτόμων συνέλευσις, ὧν ὁ σκοπὸς ἔγκειται ἐν τῇ αἰσθητῇ ἀπολαύσει, τότε ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ, ἡ ὑψίστη αὕτη καὶ εὐγενεστάτη τῶν ἀνθρωπίνων ἰδεῶν, καταντᾷ *λέξις κενή*, ἡ δὲ θρησκεία, τὸ ἐξαίρετον τοῦτο καὶ ἰδιάζον τοῦ ἀνθρώπου πλεονέκτημα, ἐλέγχεται *ἀπατηλὴ δόξα* ἐπὶ χιλιετηρίδας ὅλας ζυγοῦ δίκην ἐπιβαρύνασα καὶ εἰσέτι ἐπιβαρύνουσα τὸν ἀνθρώπινον τράχηλον. Τότε μωρὸς εἶναι ὁ πιστεύων εἰς Θεόν, ὁ ἀκολουθῶν θρησκευτικά τινα παραγγέλματα. Ἡ ἀληθὴς καὶ μόνη θρησκεία εἶναι διαρκὴς ἡδονῶν ἀπόλαυσις. Καὶ αὐτὸς ὁ ζῶν κατά τινα τοῦ λογικοῦ ἀξιώματα εἶναι μωρός, ἀφοῦ πᾶν ὅ,τι λέγομεν περὶ Θεοῦ καὶ περὶ λογικοῦ εἶναι ἁπλῆ δόξα καὶ οὐδὲν πλέον. «Ὕπαρξις Θεοῦ, λέγει ὁ Vogt, εἶναι μωρία· ἠθικὸς καταλογισμὸς τῶν πράξεων ἡμῶν εἶναι μωρία· ἀθανασία ψυχῆς εἶναι μωρία». (Bilder aus dem Thierleben. s. 366). «Δὲν θέλομεν αὐταπάρνησιν, λέγει ἕτερός τις, ἀπολαύσεις θέλομεν, νυμφῶν χορούς, νέκταρ καὶ ἀμβροσίαν θέλομεν. Ὦ! ἂν ὁ κόσμος οὐδέποτε ἐπίστευεν εἰς Θεόν, πόσον θὰ ἦτο εὐτυχέστερος» (H. Heine). Μετὰ τῆς θρησκείας καὶ ἀρετῆς ἐξαφανίζεται πᾶν ὅ,τι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐπενόησέ ποτε μέγα καὶ ὡραῖον καὶ ἐξετέλεσε. Οὐδεμία πλέον τάσις εἰς εὐγενέστερόν τι, ὑψηλότερον καὶ ἰδανικώτερον. Ἡ ἡδονὴ ἐναπολείπεται ἡ μόνη ἀξία τοῦ ἀνθρώπου ἐπασχόλησις. Ὁ ἄλλο τι ἢ ἡδονὴν ἐπιδιώκων εἶναι ἢ φαντασιόπληκτος ἢ μωρός.

Ἂν ὁ ὑλισμὸς ἦναι ἀληθής, τότε πᾶν φαινόμενον ἔν τε τῷ φυσικῷ καὶ πνευματικῷ κόσμῳ πρέπει νὰ καθυπαχθῇ ὑπὸ τὸν ἀμετάτρεπτον καὶ ἀπαραίτητον τῆς ἀνάγκης νόμον. Τότε πρέπει πάντες νὰ δοξάζωμεν μετὰ τοῦ Vogt, ὅτι «ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐπίσης ὡς τὸ ζῷον ἁπλῆ μηχανή, τὸ λογικὸν αὐτοῦ εἶναι τὸ προϊὸν ὡρισμένου τινὸς ὀργανισμοῦ καὶ ἡ ἐλευθέρα βούλησις ἑπομένως ἀναιρεῖται. . . . Ἡ ἐλευθέρα βούλησις δὲν ὑπάρχει, μετ' αὐτῆς δ' αἴρεται καὶ τὸ ὑπεύθυνον καὶ ὁ ἠθικὸς καταλογισμὸς» (Bilder aus dem Thierleben). Τότε πρέπει νὰ δικαιώσωμεν τὸν Moleschott εἰπόντα· «Ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ ἄθροισμα γονέων καὶ τροφοῦ, χώρου καὶ χρόνου, ἀέρος καὶ ἀνέμου, ἤχου καὶ φωτός, τροφῆς καὶ ἐνδυμασίας. Ἡ βούλησις αὐτοῦ εἶναι ἡ ἀναγκαία συνέπεια τῶν αἰτίων τούτων δεδεσμευμένη εἰς φυσικόν τινα νόμον, ὡς ὁ πλανήτης εἰς τὴν τροχιὰν αὐτοῦ, ὡς τὸ φυτὸν εἰς τὸ ἔδαφος» (Kreisl. d. Leb. 64). Τότε πρέπει νὰ ἐπικροτήσωμεν εἰς τοὺς λόγους τοῦ Buechner· «Ἡ αὐτὴ δύναμις ἡ διὰ τοῦ στομάχου πέπτουσα σκέπτεται διὰ τοῦ ἐγκεφάλου. Πάντα τὰ φλυαρήματα περὶ τοῦ ἀνθυποστάτου τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος εἶναι ἐστερημένα πάσης ἀξίας» (Kraft. u. Stoff. 122).

Ἀλλὰ μετὰ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως ἀνάγκη ν' ἀρνηθῶμεν καὶ τὴν ἠθικήν· διότι ἐλευθερία βουλήσεως καὶ ἠθικὴ εἶναι ἰδέαι ἀχώριστοι, εἶναι ἰδέαι θέτουσαι καὶ ἀναιροῦσαι ἀλλήλας. Ὅπου δὲν ὑπάρχει ἐλευθερία βουλήσεως, ἐκεῖ ἐκλείπει καὶ ἡ ἠθική, *μετὰ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως αἴρεται καὶ τὸ ὑπεύθυνον καὶ ὁ ἠθικὸς καταλογισμός*. Τίς πταίει, ἂν ἔν τινι

στιγμῇ τὰ ἄτομα εἶναι οὕτω πως διατεθειμένα ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ὥστε παράγουσι κλοπὴν ἢ φόνον. Ἡ φωνὴ τῆς συνειδήσεως ἀποδείκνυται ἀπατηλή. Ὁ κακὸς δὲν εἶναι ἄξιος ἐλέγχων διὰ τὰς κακὰς αὐτοῦ πράξεις· αἱ περιστάσεις, ἡ διάφορος τῶν ἀτόμων θέσις παράγουσι ταύτας. Ὁ ἀγαθὸς καὶ ὁ δίκαιος πρέπει νὰ παύσωσι χαίροντες ἐπὶ ἀγαθῇ τινι πράξει. Τὰ ἄτομα διετέθησαν ἐν αὐτῷ οὕτως, ὥστε δὲν ἠδύναντο νὰ πράξωσιν ἄλλως.

Κατὰ τὰς ὑλιστικὰς λοιπὸν ἀρχάς, οὐδεὶς πλέον πρέπει νὰ γίνηται λόγος περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας, οὐδεὶς δύναται νὰ ἐπαινῇ ἢ ψέγῃ, πολλῷ δ' ἧττον ν' ἀνταμείβῃ ἢ νὰ τιμωρῇ πρᾶξίν τινα. Τὰ φοβερώτατα λοιπὸν τῶν κακουργημάτων καὶ αἱ γενναιόταται τῶν ἀρετῶν ἀνάγκη κατὰ τὰς ὑλιστικὰς ἀρχὰς νὰ συνταυτισθῶσι καὶ διὰ τοῦ αὐτοῦ μετρηθῶσι πήχεως, ὁ κακοῦργος νὰ θεωρῆται ὡς *ἀτυχής τις*, οἴκτου μᾶλλον ἢ τιμωρίας ἄξιος, ὁ ἐγωϊσμὸς δὲ καὶ ἡ σωματικὴ ἀπόλαυσις νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς τὰ μόνα νόμιμα καὶ φυσικὰ πάσης πράξεως ἐλατήρια, ὡς ὁ μόνος τοῦ ἀνθρωπίνου βίου προορισμός. Ἡ ὕπαρξις λοιπὸν τοῦ Θεοῦ, ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς, ὁ ἀπαράγραπτος ἠθικὸς νόμος, πᾶσα καθόλου εὐγενὴς καὶ ὑψηλὴ ἰδέα ἀνάγκη κατὰ τὰς ὑλιστικὰς ἀρχὰς ν' ἀπαλειφθῶσιν ἐκ τῆς βίβλου τῆς ζωῆς, ὁ δὲ ἄνθρωπος, ἡ κορωνὶς αὕτη τῆς δημιουργίας, νὰ ὑποβιβασθῇ εἰς βαθμίδα κατωτέραν τῆς τοῦ ζώου, παντὸς γενναίου αἰσθήματος ἀποστερηθείς, πάσης παρηγόρου ἐλπίδος ἀπορφανισθεὶς καὶ ἕρμαιον γενόμενος ἀκαθέκτων παθῶν καὶ ὀρέξεων. Τὰ ὕψιστα τῆς ἀνθρωπότητος ἰδεώδη, ἅτινα μέχρι τοῦδε δίκην ἀσβέστων καὶ φωτεινῶν ἀστέρων διέχεον φῶς καὶ θερμότητα εἰς τὴν καρδίαν ἡμῶν καὶ ἐχρησίμευον ὡς ἀριάδνειος μίτος ἐν τῷ ἀδιεξόδῳ τοῦ βίου λαβυρίνθῳ ἀνάγκη κατὰ τὰς ἀρχὰς ταύτας νὰ σβεσθῶσι διὰ παντός. Ὅ,τι μέχρι τοῦδε ἐναπέκειτο ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὑψηλόν, μέγα καὶ μιμήσεως ἄξιον, προσφορὰ τῆς ἰδίας ζωῆς ὑπὲρ τοῦ πλησίον, ἔρως καὶ πίστις πρὸς τὴν πατρίδα, αὐταπάρνησις καὶ εἴ τι ἕτερον, ἀνάγκη νὰ καταχλευασθῇ ὡς προϊὸν μωρᾶς θρησκομανίας καὶ πυρεσσούσης κεφαλῆς. Χριστὸς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ εἶναι, κατὰ τὰς ὑλιστικὰς ἀρχάς, οὐδὲν ὀλιγώτερον ἢ φαντασιόπληκτος! Σωκράτης πίνων τὸ κώνειον οὐδὲν ὀλιγώτερον ἢ μωρός! Ἡ τέχνη, τὸ ἐξαίσιον τοῦτο τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος δημιούργημα, ἀνάγκη νὰ μετατραπῇ εἰς γαργάλισμά τι τοῦ οὐρανίσκου, εἰς τραχὺν τῶν αἰσθήσεων ἐρεθισμόν, καὶ τὴν θέσιν τῶν θείων Μουσῶν νὰ καταλάβωσιν αἱ προσηνεῖς καὶ εὐπρόσοδοι τῆς φύσεως θυγατέρες. Θὰ παρελύοντο ἐντελῶς καὶ ἀποσυνετίθεντο οἱ δεσμοὶ παντὸς ἱεροῦ καὶ ὑψηλοῦ αἰσθήματος. Ὁ κερδῷος μόνος καὶ δισήμαντος Ἑρμῆς θὰ ὑπελείπετο ἐκ τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων θεῶν. Ἕκαστος θὰ ἔσπευδε νὰ κοπιᾷ μὲν ὡς οἷόν τε ὀλιγώτερον, ν' ἀπολαύῃ δὲ ὡς οἷόν τε ἀφθονώτερον, ἔστω καὶ ἐπὶ βλάβῃ τῶν λοιπῶν πάντων. Τὸ σύμπαν, συντόμως εἰπεῖν, θὰ ὡμοίαζε πρὸς λιθίνην αἰγυπτίαν σφίγγα ἐπὶ τῆς ψάμμου ἐκτάδην κειμένην, θὰ παρίστα πελώριον πτῶμα τὴν γενικὴν κατήφειαν καὶ τὸν μαρασμὸν ἐξεγεῖρον. Πανταχοῦ θὰ ἐξηπλοῦτο πνεύ-

ματικὴ νάρκη καὶ ψυχρότης φρικαλέα· πανταχοῦ θὰ ἐξηπλοῦτο ἡ φρίκη τοῦ Ἅδου ἐν τῇ μορφῇ *ἀγῶνος περὶ τὴν ὕπαρξιν*. Ἡ ἱστορία τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἡ ἱστορία τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἡ ἱστορία καθόλου πρόκειται τρανὴ τῶν λεγομένων μαρτυρία. Εἶχες λοιπὸν δίκαιον, εἶχες πληρέστατον δίκαιον, σοφὲ τῆς Γενεύης πολῖτα, νὰ εἴπῃς· «Φεῦγε τοὺς ὑλιστάς, αἵτινες ὑπὸ τὸ πρόσχημα, ὅτι θέλουσι νὰ ἐξηγήσωσι τὴν φύσιν, διαδίδουσιν ἀπελπιστικὰς διδασκαλίας . . . οἵτινες ἀνατρέπουσιν, ἀναστατοῦσι καὶ καταλακτίζουσι πᾶν ὅ,τι ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἱερόν, οἵτινες ἀφαρπάζουσιν ἀπὸ τοῦ δυστυχοῦς τὴν τελευταίαν παραμυθίαν ἐν τῇ θλίψει αὐτοῦ, ἀπὸ τῶν πλουσίων καὶ δυνατῶν τὸν μόνον χαλινὸν τῶν παθῶν αὐτῶν, οἵτινες καταπνίγουσιν ἐν τῇ καρδίᾳ τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀρετῆς καταστρέφουσι καὶ καυχῶνται ἐν τούτοις, ὅτι εἶναι οἱ εὐεργέται τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ ἀλήθεια, λέγουσιν, οὐδέποτε εἶναι ἐπιβλαβὴς τῷ ἀνθρώπῳ· ἀλλ' αὐτὸ δὴ τοῦτο ἀποδεικνύει κατ' ἐμέ, ὅτι *ἡ διδασκαλία τῶν ὑλιστῶν δὲν εἶναι ἀληθής*» (J.— J. Rousseau. Emile, Γ').

Ι. ΜΟΣΧΑΚΗΣ ὑφηγητής.

ΟΜΗΡΙΚΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ ΠΑΡΑ ΡΩΜΑΙΟΙΣ *

Τῶν δὲ λοιπῶν ἐπικῶν ποιητῶν, τῶν ἐπὶ Κικέρωνος ἀκμασάντων μνημονευτέος ὁ *Γάιος Ἕλβιος Κίννας*, ὅστις κατὰ τὸν Fuhrmann : Anleitung zur Geschichte der Klassischen Literatur B. II σ. 117» συνέθεσε ποιήματα περὶ Ἀχιλλέως, Τηλέφου καὶ Ξέρξου. Ὁ Weichert ὅμως ἐξηγεῖται τί τὸ ὁριστέον περὶ ταύτης τῆς γνώμης τοῦ Fuhrmann ἀποφαινόμενος «περὶ τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τοῦ Ξέρξου, τῶν ἐπικῶν δηλ. τοῦ Κίννα ποιημάτων, ὁπόθεν ἠρύσατο τὰ ἑαυτοῦ ὁ Fuhrmann με διαφεύγει· περὶ δὲ τοῦ ἔπους, οὗ ἡ ἐπιγραφὴ *Τήλεφος*, ἀρκείτω μοι εἰπεῖν, ὅτι τὸ ἄθλιον αὐτὸ ποιημάτιον ἐγράφη ἐν ἐλεγείοις».

Καὶ τοῦ *Κατούλλου* ἐπὶ πᾶσι τὸ ἐπιθαλάμιον Πηλέως καὶ Θέτιδος [1] ἐνθάδε κρίνεται ἀνενεκτέον. Καίτοι ὁ Κάτουλλος ἐν τῇ συνθέσει τοῦ ᾄσματος τούτου ἔσχε πρὸ ὀμμάτων κατ' ἐξοχὴν Ἀλεξανδρίνους ποιητάς, οὐδὲν ἧττον καὶ τὸν Ὅμηρον αὐτὸν πολλαχοῦ ἐζήλωσεν. Οὐδ' ὀλιγώτερον τὰ λοιπὰ τοῦ Κατούλλου ποιήματα ἐμφαίνουσι τὰ ἴχνη τῆς ὁμηρικῆς ἀναγνώσεως, ὥσπερ ὁ Haupt κατέδειξεν ἐν τοῖς ἀκαδημαϊκοῖς προγράμμασιν, ἐν οἷς ἐπραγματεύθη τὰς τοῦ Κατούλλου ποιήσεις. Οὐδὲ τοῦ Haupt ὀλιγώτερον ὁ Δοιρίγκιος

* Συνέχεια καὶ τέλος. Ἴδε σελ. 506 καὶ 776.

1 Ὅπερ ἐν δοκιμωτάτῃ ἐμμέτρῳ ἑλληνικῇ μεθερμηνείᾳ ὑπὸ τοῦ πρυτάνεως τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων κ. Φιλίππου Ἰωάννου, συνεξετυπώθη ἐν τοῖς Φιλολογικοῖς αὐτοῦ Παρέργοις ἐκδ. 6' ἀπὸ σ. 158—183.

ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐκδόσει τοῦ προκειμένου Ἐπιθαλαμίου ὑποσημαίνει πλείονας στίχους, ἐξ ὧν πιστοῦται ἡ ὁμηρικὴ μίμησις, οἷον ὁ μὲν 164 στίχος (κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Λαχμάννου).

Purpureave tuum consternens veste cubile

ἀντιστοιχεῖ πως πρὸς τὸν τῆς Ὀδυσσείας γ, 403:

τῷ δ' ἄλοχος δέσποινα λέχος πόρσυνε καὶ εὐνὴν

καὶ πρὸς τὸν ἐν θ, 337:

πορφύρε' ἐμβαλέειν, στορέσαι τ' ἐφύπερθε τάπητας·

οἱ δὲ στ. 204—206:

Annuit invicto caelestum numine rector,
Quo tunc et tellus atque horrida contremuerunt
Aequora concussitque micantia sidera mundus

(=Ἐπένευσε διὰ τοῦ ἀηττήτου νεύματος ὁ τῶν οὐρανίων κυβερνήτης, ἐξ οὗ τότε καὶ ἡ γῆ καὶ τὰ φρικάζοντα πελάγη περίτρομα ἐγένοντο καὶ τοὺς στίλβοντας ἀστέρας διέσεισεν ὁ οὐρανός).

εἰσὶν οἱ γνωστότατοι ἐκεῖνοι τῆς Ὁμήρου Ἰλιάδος Α, 528—530:

ἦ, καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων·
ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο· μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὄλυμπον.

Ὁ στίχος 224:

canitiem terra atque infuso pulvere curas

παρεμφερὴς πρὸς τὸν τῆς Ἰλιάδ. Σ, 23 κ. ἑ.

ἀμφοτέρῃσι δὲ χερσὶν ἑλὼν κόνιν αἰθαλόεσσαν
χεύατο κὰκ κεφαλῆς, χαρίεν δ' ᾔσχυνε πρόσωπον.

Ὁ στίχος 250:

Multiplices animo volvebat saucia curas

πρὸς τὸν ἐν Ὀδυσσ. υ, 10:

πολλὰ δὲ μερμήριζε κατὰ φρένα καὶ κατὰ θυμόν.

καὶ οἱ στίχοι 269—275:

Hic qualis flatu placidum mare matutino
Horrificans Zephyrus proclivas incitat undas
Aurora exoriente vagi sub lumina Solis,
Quae tarde primum clementi flamine pulsae
Procedunt (leni resonant plangore cachinni)
Post vento crescente magis magis increbescunt
Purpureaeque procul nantes a luce refulgent. [1]

---

[1] Ἐνθάδε παραθέτομεν τὴν ἔμμετρον μεθερμήνευσιν τοῦ κ. Φιλίππου Ἰωάννου ἔνθ' ἀνωτ. σ. 175.

Ὡς δὲ γαληναίῃ ἐπιχεύων φρῖκα θαλάσσῃ
ὀρθρινῇ ζέφυρος πνοιῇ θοὰ κύματ' ἐγείρει
ἠοῖ φαινομένηφιν ὑπ' ἠελίοιο θύρῃσι,
τὰ πνοιῇ πρῶτον λιαρῇ προκυλίνδεται ἦκα
πρός τ' ἀκτῇ μαλακῷ καχλάζει ἠρέμα φλοίσβῳ
εἶτα δὲ πυκνοῦται σφοδρυνομένου ἀνέμοιο
τηλέ τε πορφυρέη ἀντηύγασεν ἡλίου αἴγλη,

καὶ τὴν εἰς τὴν καθωμιλημένην μετάφρασιν τῶν λατινικῶν τούτων στίχων «Ὡς δ' ὑπὸ τῆς

οὓς ὁ Haupt ἐν ἀκαδημ. προγράμμασι μνημονεύων καὶ ὑπολαμβάνων παραπλησίους πρὸς τοὺς ἐν Ἰλιάδι Δ, 422 κ. ἑ.

Ὡς δ' ὅτ' ἐν αἰγιαλῷ πολυηχέϊ κῦμα θαλάσσης
ὄρνυτ' ἐπασσύτερον Ζεφύρου ὕπο κινήσαντος·
πόντῳ μέν τε πρῶτα κορύσσεται, αὐτὰρ ἔπειτα
χέρσῳ ῥηγνύμενον μεγάλα βρέμει, ἀμφὶ δέ τ' ἄκρας
κυρτὸν ἰὸν κορυφοῦται, ἀποπτύει δ' ἁλὸς ἄχνην κτλ.

ἀναγράφει τάδε «εἶναι μὲν ἡ εἰκὼν καθ' ἑαυτὴν ἐξεταζομένη φυσική, ἀλλ' ὅπου περὶ ὁμηρικῶν ὁ λόγος ὑπόκειται, ἡ πιθανότης εἶναι πολὺ μεγάλη, ὅτι ὁ Ὅμηρος ἐγένετο τὸ πρότυπον»· πρβ. καὶ Mitscherlich: Lectiones in Catullum καὶ Propertium σ. 116 στ. 339 κ. ἑ. Παρεκτὸς τούτου καὶ ἐν ἄλλαις τῶν Κατούλλου ᾠδαῖς οὐχὶ σπανίως ἀπαντῶσι χωρία, τεκμηριοῦντα τὴν ὁμηρικὴν ζήλωσιν, ὡς τὰ ἐν XXX ᾠδῇ στ. 11:

Nec facta impia fallacum hominum coelicolis placent
(= οὐδ' ἀρέσκουσι τοῖς οὐρανίοις τἀσεβῆ ἔργα τῶν δολερῶν ἀνθρώπων).

πρβ. Ὀδυσσ. ω, 83 καὶ Κατούλλ. ᾠδ. LXII στίχ. 24, παραβλητέον πρὸς τὸν Ὁμήρου Ἰλιάδ. X, 318 καὶ αὖθις τὸν στ. 16 τῆς LXIII ᾠδῆς πρὸς τὸν 267 Ἰλιάδ. Ω κτλ., ἴδε καὶ ᾠδὴν LXVIII, 73 περὶ Πρωτεσιλάου, ὅπου ὁ Σαντήνιος γνωματεύει, ὅτι ἐν τῇ συγκρίσει ταύτῃ ἡγήθη ὁ Ὅμηρος ἐν Ἰλιάδ. H, στ. 4—7:

Ὡς δὲ θεὸς ναύτῃσιν ἐελδομένοισιν ἔδωκεν
οὖρον, ἐπεί κε κάμωσιν ἐϋξέστῃς ἐλάτῃσιν
πόντον ἐλαύνοντες, καμάτῳ δ' ὑπὸ γυῖα λέλυνται
ὣς ἄρα τὼ Τρώεσσιν ἐελδομένοισι φανήτην.

Καὶ ταῦτα μὲν ἐκ τοῦ Κατούλλου (ἵνα μὴ παρὰ τὸ πρέπον μηκύνωμεν τὸν λόγον) προςεπιβεβαιοῦσιν, ὅτι ὁ ποιητὴς οὗτος ἐζήλωσε μάλιστα τὸν Ὅμηρον. Νῦν δὲ ῥητέον καὶ περὶ τῶν ποιητῶν τῶν σατυρῶν ἢ σατυρογράφων, ὧν ἡγεῖται ὁ Λουκίλιος ὁ κατὰ τὸν Ὁράτιον sat. I, 10, 66:

Graecis intacti carminis auctor. 1

ἐξ οὗ τῶν περισωζομένων ἀποσπασμάτων δαψιλῶς καταδείκνυται, ὅτι καὶ

ἑωθινῆς πνοῆς τὴν γαληνιαίαν θάλασσαν ταράσσων ὁ Ζέφυρος ἐγείρει τὰ ἐπίφορα κύματα τῆς περιφερομένης ἠοῦς ἀνατελλούσης ὑπὸ τὰς θύρας τοῦ Ἡλίου, ἅτινα βραδέως τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ ἠρέμου πνεύματος ἐξωθούμενα προχωροῦσιν (ὑπὸ τοῦ βραδέως φλοίσβου ἀντηχοῦσιν οἱ καχλασμοί), μετὰ ταῦτα τοῦ ἀνέμου σφοδρυνομένου μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐπιπολάζουσι καὶ πορφυρᾶ πόρρωθεν νηχόμενα ὑπὸ τοῦ φωτὸς ἀναλάμπουσιν, οὕτω τότ' ἀφήσαντες τὸν πρόδομον . . . διεσκορπίζοντο».

1 Τουτέστι: «δημιουργὸς ᾄσματος, ὅπερ δὲν ἐπραγματεύθησαν οἱ Ἕλληνες». Σύμφημι λέγει ὁ Ὁράτιος, ὅτι ὁ Λουκίλιος μᾶλλον ἐξωνυχισμένος ἐγένετο, ἢ ὅσον ἐδύνατό τις νὰ περιμένῃ παρ' ἀνθρώπου, ὅστις ἄξεστον τέως ποιητικὸν εἶδος καὶ παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἀνεξέταστον, πρῶτος ἐτόλμησε νὰ πραγματευθῇ. Οἱ δὲ μὴ ἀνεχόμενοι τὸν Λουκίλιον ποιητὴν εἴδους, οὗ οὐκ ἔψαυσαν οἱ Ἕλληνες, προτιμῶσι νὰ ὑπολαμβάνωσιν ἤτοι τὸν Ἔννιον, ὡςεὶ πρῶτον ποιητὴν σατυρῶν, ἢ αὐτὸν ἐκεῖνον, τὸν τῷ Ὁρατίῳ καὶ ἡμῖν ἄγνωστον ἄνθρωπον, ὅςτις πρῶτος ἐτόλμησε νὰ γράψῃ σατύρας. Τῷ ἀποφαινομένῳ τάδε περὶ Λουκιλίου, διαπρεπεῖ ἐκδότῃ τοῦ Ὁρατίου Dillenburger, προςέθετο καὶ ὁ Berhnardy: Grund der R. L. II Abth. σ. 551 μνημονεύων τὸ ὅλον χωρίον τοῦ Ὁρατίου αὐτόθι: . . . fuerit limatior idem (= Lucilius) quam rudis et Graecis intacti carminis auctor, ἔνθα ἐξηγεῖται «αἱ λέξεις αὗται ἐπιτρέπουσι διπλῆν ἑρμηνείαν, ἢ ὑποσημαίνουσι τὸν Ἔννιον ὡς τὸν εἰςηγησάμενον διὰ τοῦ ἑαυτοῦ ὑποδείγματος τὴν σάτυραν εἰς τὴν Γραμματολογίαν, ἢ ἀφῃρημένως ὑποδηλοῦσι πάντ' ἀρχη-

αὐτὸς παρὰ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας συγγραφεῖς οὐ μόνον τὸν Ὅμηρον ἀνέγνω καὶ περὶ πολλοῦ ἐποιεῖτο, ἀλλὰ καὶ σημειώσεις ἀνέγραψεν, εἰς ἃς πάντως ἀνάγεται καὶ τὸ χωρίον de Homeri enthymematis. Ἄλλα δὲ χωρία, ἐν οἷς ὁ Λουκίλιος ἤτοι μνημονεύει τὸν Ὅμηρον, ἢ στίχους αὐτοῦ ὑπαινίσσεται, εἶναι τὰ ἑξῆς· ἐκ μὲν τοῦ I, βιβλ. στ. 15:

ut contendere possem
Thestiados Ledae atque Ἰξιονίης ἀλόχοιο

ἅπερ κατὰ τὴν τοῦ Μέρκερ εἰκασίαν προςπελάζουσι πρὸς τὰ ἐν Ἰλιάδος Ω, 317. 327 συμπληρούμενα ἐκ διορθώσεως τοῦ Γέρλαχ διὰ τοῦ coitum, ἢ ἄλλου τούτῳ παραπλησίου.

Ἐκ δὲ τοῦ IX, 2:

A primum longa brevi' syllaba : nos deinde tamen unum
Hoc faciemus, et uno eodem, ut dicimu', pacto
Scribemus, PACEM, PLACIDE, JANUM, ARIDUM, ACETUM,
Ἄρες, Ἄρες, Graeci ut faciunt

ἐκ τοῦ αὐτοῦ στίχος 25:

Ut discrepat hac quem rapuit Apollo fiat ergo.

ἐκ τοῦ XV, 1:

Multa homines portenta in Homero versificata Monstra putant.

Τὸ δ' ἐν βιβλ. XVII ἀριθ. 4 ἀπόσπασμα φανερῶς ἀφορᾷ πρὸς τὴν Πηνελόπην καὶ τὸ ἐν XIV ἀριθ. 5 παραβλητέον πρὸς τὸν τῆς Ὁμήρου Ὀδυσσείας λ, 491:

ἢ πᾶσιν νεκύεσσι καταφθιμένοισιν ἀνάσσειν

Καὶ τὸ ἐξ ἀβεβαίων βιβλίων ἀριθ. 155 ἀπόσπασμα «Ponere» ἐξετάζων ὁ Σέρβιος εἰς Οὐεργιλίου Αἰνειάδος X, 623, λέγει, ὅτι ὀρθῶς τὸ *ponere* κεῖται ἀντὶ τοῦ facere, καθάπερ μετεχειρίσθη αὐτὸ ὁ Λουκίλιος τῷ Ὁμήρῳ ἑπόμενος λέγοντι «ἄλγε' ἔθηκεν» = ἐποίησεν (*fecit*), πρβ. καὶ ἀριθ. 165 «Homerus alter» ὅπερ διαλευκαίνει ὁ Ἱερώνυμος Comment. in Micham k. 7 Vol. V σ. 167 «ἀλλὰ καὶ ὁ ποιητὴς (τουτέστιν ὁ Οὐεργίλιος) εἶναι ὑπέροχος, οὐχὶ Homerus alter, ἄλλος δηλ. Ὅμηρος, ὥςπερ ὁ Λουκίλιος ὑποπτεύει περὶ τοῦ Ἐννίου». Ἀσφαλῶς δὲ τόδε τὸ χωρίον ἐμφαίνει, ὅτι ὁ Λουκίλιος οὐ μόνον περὶ τοῦ Ἐννίου, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ Ὁμήρου ἐξαίρετον ἔσχε γνώμην, ἅτε δὴ ἑκατέρους ἀντιπαρατιθείς.

Ὁ *Μάρκος Τερέντιος Οὐάρων* [1] μετὰ ταῦτα καὶ ἐν τοῖς τῶν Μενιππείων

γὸν εἴδους τινὸς κτλ. Περὶ δὲ τοῦ Λουκιλίου τούτου, (ὅστις ἐγεννήθη μὲν ἐν Συέσσῃ πόλει τῆς Καμπανίας τῷ 134, ἐξ ἐπιφανοῦς καὶ πλουσίου οἴκου ὁρμώμενος, ἐτελεύτησε δ' ἐν Νεαπόλει ἔτει 103 π. Χ.), καὶ μάλιστα περὶ τῆς σατύρας αὐτοῦ πολλὰ καὶ σπουδαῖα ἀνέγνωμεν καὶ ἐν τῷ περισπουδάστῳ «Ἀθηναίῳ» φιλοπονηθέντα ὑπὸ τοῦ σοφοῦ ἡμῶν καθηγητοῦ κ. Εὐθ. Καστόρχου.

1 Ὁ ἐν Ῥεατίῳ πόλει τῆς Σαβίνης χώρας (τανῦν Ῥιέτι) ἔτει 116 π. Χ. γεννηθείς, οὐ διαφερόντως ἐθαυμάζετο τὸ πολυμαθές, καθάπερ τεκμηριοῖ μάλιστα τὸ διεξοδικώτατον καὶ ἐπιφανέστατον τῶν φιλοπονημάτων αὐτοῦ antiquitates rerum humanarum et divinarum, περιέχον 41 βιβλία, ὅπερ κατέστη ἡ κρηπὶς πάσης ἱστορικῆς πολυμαθίας ὡς πρὸς τὴν ῥωμαϊκὴν ἀρχαιογνωσίαν.

Σατυρῶν ὑπολείμμασι καὶ ἐν ἄλλων ἔργων ἀποσπάσμασιν ἐνδείκνυται τὰ μάλιστα περὶ Ὁμήρου ἐπαΐων. Ἐκ τῶν λειψάνων λοιπὸν τῶν Μενιππείων Σατυρῶν, τῶν ὑπὸ τοῦ Fr. Oehler ἐκδεδομένων XI, 40 λαμβάνομεν τὰ «Ebrius es Marce! Odysseam enim Homeri ruminari incipis, cum περὶ τρόπων scripturum te scio, reperis», ὅπου ἀξία προσοχῆς καὶ ἡ παρὰ Νόνῳ σ. 480 ἑρμηνεία τῆς λ. Ruminatur διὰ τῶν recipere, promittere, polliceri. Πρβ. καὶ LXXXI (Sesquiulixes) καὶ τὴν αὐτόθι διαλεύκανσιν τοῦ Oehler· καὶ ἐν τοῖς ἀποσπάσμασιν 11 καὶ 15 τῆς αὐτῆς σατύρας παρατηρεῖται ἡ ὁμοιότης πρὸς τὰ ἐν Ὀδυσσείας ι, 346 περὶ Πολυφήμου κτλ. Καὶ ἐκ τῶν de re rustica I, 1 4 καὶ II, 7 ἀποσπῶμεν τὰ An Phrygia magis vitibus cooperta quam Homerus appellat *ἀμπελόεσσαν* Ἰλιάδ. Γ, 184 quam haec? aut Argos, quod idem poeta [1] πολύπυρον Ἰλιάδ. Ο, 372 «Ζεῦ πάτερ, εἴ ποτέ τις τοι ἐν Ἄργεΐ περ *πολυπύρῳ*?» Ἐκ τῶν ἀρχαίων ἐνδοξότατος ἦτο ἕκαστος τῶν ποιμένων, ὡς πιστοῦται ἔκ τε τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς γλώσσης καὶ ἐκ τῶν παλαιῶν ποιητῶν, οἵτινες ἄλλους μὲν καλοῦσι *πολύαρνας* [2], ἄλλους δὲ *πολυμήλους* [3] καὶ ἄλλους *πουλυβότας* [4] κ. ἑ.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως De lingua latina (ἔκδ. Ot. Mueller) VII, § 74 ἀρυόμεθα τὰ ἑξῆς . . . has stellas Graeci, ut Homerus, vocant *ἅμαξαν*· πρβ. Ἰλιάδ. Σ, 487:

ἄρκτον θ', ἣν καὶ ἅμαξαν ἐπίκλησιν καλέουσιν

καὶ Ὀδυσσ. ε, 273 (ὅπου αὐταῖς λέξεσι κεῖται ὁ ἐν Ἰλιάδι προειρημένος στίχος) καὶ τὸ πλησίον σημεῖον Βοώτην Ὀδυσσ. ἔνθ' ἀνωτ. 272:

Πληϊάδας τ' ἐσορῶντι καὶ ὀψὲ δύοντα Βοώτην

ἀνθ' ὧν παρὰ Οὐάρρωνι VII § 85 λέγονται Numina· ἐν δὲ τοῖς Antiquit. rerum humanar. βιβλ. XXV σ. 201, ἀναγινώσκομεν τὸν Ὁμήρου Ἰλιάδ. Β, 135:

καὶ δὴ δοῦρα σέσηπε νεῶν καὶ σπάρτα λέλυνται.

Ἐν τῷ de gente populi Romani τοῦ αὐτοῦ III σ. 235, μνημονεύει τὸν τῆς

1 Ἢ ἡ Φρυγία εἶναι μᾶλλον συγκεκαλυμμένη ὑπ' ἀμπέλων, ἢ ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου ἀμπελόεσσα προςωνυμουμένη, ἢ αὕτη, ἢ τὸ Ἄργος, ὅπερ ὁ αὐτὸς ποιητὴς ἐπονομάζει πολύπυρον (πλούσιον τὰ σιτηρὰ καὶ καθόλου κάρπιμον).

2 Ἰλιάδ. Β, 106:

Ἀτρεὺς δὲ θνήσκων ἔλιπεν πολύαρνι Θυέστῃ

(= ἀπέλιπε δηλ. τὸ σκῆπτρον).

3 Αὐτόθ. 605:

οἳ Φένεόν τ' ἐνέμοντο καὶ Ὀρχομενὸν πολύμηλον

(= πολυθρέμμονα) ἔνθα καλῶς σημειοῦται ὁ La Roche, ὅτι ἡ νοτιοδυτικῶς τῆς Κυλλήνης κειμένη πόλις Φενεὸς οὐδ' ἐπὶ Στράβωνος ὑπῆρχεν, ὡς καὶ αἱ Ὀρχομενός, Μαντίνεια καὶ Στύμφαλος.

4 Αὐτόθ. Ι, 154:

ἐν δ' ἄνδρες ναίουσι πολύρρηνες πουλυβόται

(= πολυθρέμμονες).

Ἀφροδίτης ἀστέρα . . ., ὃν ὁ Ὅμηρος *Ἕσπερον* ἀποκαλεῖ Ἰλιάδ. X, 318:

Ἕσπερος, ὃς κάλλιστος ἐν οὐρανῷ ἵσταται ἀστήρ.

Ἐν τῷ Hebdomadum συγγράμματι βιβλ. I, σ. 258 πραγματεύεται τὸ περὶ χρόνου ζήτημα, ἂν δηλ. ὁ Ἡσίοδος, ἢ ὁ Ὅμηρος εἶναι πρεσβυγενέστερος. Τελευταῖον ὁ αὐτὸς οὗτος Οὐάρρων συνέγραψε καὶ ἰδιαιτέραν βίβλον «de familiis Trojanis» (= περὶ τῶν τρωϊκῶν οἴκων) περὶ ὧν πρβ. καὶ Σέρβιον εἰς Οὐεργιλ. V, 704, ὡς μετὰ ταῦτα πάλιν ὁ Ὑγῖνος, πρβ. τὸν αὐτὸν Σέρβιον αὐτόθι στ. 389, καὶ περὶ τοῦ Κατωνείου πονηματίου ἀξιοσπούδαστος ἡ τοῦ Ῥιτσχελίου πραγματεία «Die Schriftstellerei des M. Terentius Varro ἐν τῷ Rhein. Mus. N. F b, 1848.

Λείπεται ἡμῖν ὁ *Οὐαλέριος Κάτων* (Γαλάτης τὴν πατρίδα), περὶ οὗ σώζεται τὸ ἑξῆς ἐπίγραμμα [1] παρὰ Συετωνίῳ de illustr. gr. XI.

Cato grammaticus, Latina Siren
Qui solus legit ac facit poetas 2.

Τούτου ποιήματα εἶναι αἱ Dirae (= Ἀραί, Ἐρινύες) καὶ ἡ *Λύδια*, περὶ ὧν παρὰ τὸν Βερνχάρδυν,(ἔνθ' ἀνωτ. σ. 496 καὶ 500),ἴδε καὶ Putsch (ἔκδ. Ἰένης) καὶ Schopen (ἔκδ. Βόννης 1847). Πρῶτος δ' ὁ Σκαλίγηρος διεῖδεν, ὅτι ὁ 65 στίχος τοῦ εἰδυλλίου Λυδίας ἀναφέρεται εἰς τὸν 295 τῆς Ὁμήρου Ἰλιάδος Ω.

Τῷ πίσυνος ἐπὶ νῆας ἴῃς Δαναῶν ταχυπώλων

καὶ οἱ στίχοι ἐπίσης 66 καὶ 67 σχέσιν ἔχουσι πρὸς τοὺς τῆς Ἰλιάδος ἐν τῇ αὐτῇ ῥαψῳδίᾳ 347 κ. ἑ.

βῆ δ' ἰέναι κούρῳ αἰσυμνητῆρι ἐοικώς,
πρῶτον ὑπηνήτῃ, τοῦ περ χαριεστάτη ἥβη. 3

Τοσαῦτα μὲν τό γε νῦν περὶ τῶν παρὰ Ῥωμαίοις Ὁμηρικῶν μελετῶν, ἐς ἄλλοτε δὲ πλείονα.

Ἐν Ζακύνθῳ κατὰ Δεκέμβριον λήγοντα 1878.

Ν. ΠΕΤΡΗΣ γυμνασιάρχης.

1 Οὗ συντάκτην ὁ μὲν Βερνχάρδυς R. L. σ. 214 καὶ ὁ Burmann ἐν Ἀνθολ. Λατ. II, 240 θέλουσι τὸν Φούριον Βιβάκουλον, ὁ δὲ Weichert ἐν Poet. lat σ. 359 καὶ Meyer ἐν Ἀνθολ. Ἐπικῇ ἐπέχουσι γνώμην ἀποφήνασθαι.

2 Τουτέστιν : ὁ Κάτων ὁ γραμματικὸς ἡ Λατίνη Σειρήν, ὅςτις μόνος ἀναγινώσκει καὶ δημιουργεῖ ποιητάς.

3 Ἐκίνησε δὲ νὰ ὑπάγῃ ὅμοιος πρὸς αἰσυμνητῆρα, ἤτοι νεώτερον ἄρχοντα (κατὰ τὸν Παραφραστὴν), πρὸς πρίγκιπα δηλ. ἄρτι γενειάσκοντα, οὗ τινος ἡ νεότης ἀναμφιβόλως εἶναι χαριεστάτη.

ΥΓΙΕΙΝΗ — ΠΕΡΙ ΤΡΟΦΩΝ *

ΕΙΔΙΚΗ ΕΞΕΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΟΤΕΡΩΝ ΠΡΟΣ ΔΙΑΤΡΟΦΗΝ ΟΥΣΙΩΝ

Α' ΤΡΟΦΑΙ ΣΤΕΡΕΑΙ

β' Κρέας

Τὸ τρόφημα τοῦτο κατέχει τὴν πρώτην θέσιν ἐν τῇ θρεπτικῇ σειρᾷ τῶν τροφῶν, εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν ἀζωτοῦχος οὐσία, εἶναι ἐκεῖνο δι' οὗ ἀντικαθίστανται πολλὰ τῶν καταστρεφομένων ὑλικῶν τῆς ἀνθρωπίνης οἰκονομίας, καὶ ἐκεῖνο ὅπερ διατηρεῖ καὶ ἐπαυξάνει τὴν μυϊκὴν ἰσχὺν τοῦ ἀνθρώπου διασῶζον τὴν ὑγείαν καὶ προφυλάττον τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐκ τῆς ἐπηρείας τῶν παραλλαγῶν τοῦ περιβάλλοντος κόσμου. Τὸ κρέας προέρχεται ἐκ πολλῶν τῆς ζῳολογικῆς κλίμακος εἰδῶν· τὰ *φυτοφάγα* ὅμως ἐξ αὐτῶν εἶναι τὰ παρέχοντα ἑαυτὰ πρὸς ὠφέλειαν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ προτιμώμενα ὑπ' αὐτοῦ, πρῶτον μὲν διότι τὸ κρέας αὐτῶν εἶναι εὐχρεστότερον εἰς τὴν γεῦσιν, ὀσμὴν καὶ ὅρασιν, καὶ δεύτερον διότι ἐξ ἐμφύτου, δυνατὸν νὰ εἴπῃ τις, ὁ ἄνθρωπος ὁ πολιτιζόμενος ἀποστρέφεται τὸ τῶν κρεωφάγων ζῴων διὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ διάθρεψιν. Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν λόγων τούτων, τὸ κρέας τῶν ποηφάγων ζῴων τρεφομένων δι' οὐσιῶν εὐχύμων, θρεπτικῶν καὶ πλουσίων εἰς ὀργανικὰ συστατικά, εἶναι καὶ τὸ θρεπτικώτατον καὶ εὐπεπτότατον ὅλων τῶν λοιπῶν. Ἅπαντες οἱ ἄνθρωποι οἱουδήποτε κλίματος καὶ οἱασδήποτε κοινωνικῆς τάξεως μεταχειρίζονται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον πρὸς τροφὴν αὐτῶν κρέας. Ἀναλόγως δὲ τοῦ βαθμοῦ τοῦ πολιτισμοῦ ἐν ᾧ εὑρίσκονται, καταφεύγουσιν ὁτὲ μὲν ἐξ ἀνάγκης ὁτὲ δὲ ἐθελουσίως εἰς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ εἶδος τῶν ζῴων. Ἐν τοῖς εὐκράτοις κλίμασι προτιμᾶται διὰ τὴν συνήθη χρῆσιν, τὸ κρέας τῶν μηρυκαστικῶν, τῶν παχυδέρμων καὶ τῶν κατοικιδίων ἐν γένει ζῴων. Εἰδικώτερον δὲ, εἶναι γνωστόν, πόσον ἡ χρῆσις τοῦ κρέατος τοῦ βοὸς, τοῦ προβάτου, τοῦ χοίρου καὶ τῆς αἰγὸς εἶναι ἡ κοινοτέρα.

Ἐπίσης δὲ εἶναι γνωστὸν ὅτι εἴς τινας κοινωνίας εἰσήχθησαν ἐν χρήσει καὶ τὰ κρέατα τοῦ ἵππου καὶ ὄνου. Τὰ ζῷα ταῦτα νεαρὰ ὄντα παρέχουσι κρέας ἐπίσης καλὸν καὶ θρεπτικὸν καὶ τῆς αὐτῆς γεύσεως, σχεδὸν δὲ τῶν αὐτῶν συστατικῶν τῶν λοιπῶν ἐν τοῖς κρεωπωλείοις κρεάτων.

Τὸ κρέας τοῦ χοίρου, ἕνεκα τῆς ὑπερβαλούσης ποσότητος τοῦ λίπους πρὸ πάντων, εἶναι ἀνάγκη νὰ λαμβάνηται ὑπ' ὄψιν, προκειμένης τῆς χρήσεως αὐτοῦ ὑπ' ἀτόμων, ἅτινα ἔχουσιν εὐπαθῆ τὰ πεπτικὰ αὐτῶν ὄργανα.

Τὸ ἐκ τῶν μυῶν τῶν διαφόρων ζῴων κρέας ὑπὸ ἔποψιν χημικὴν περιέχει τὰ ἑξῆς συστατικά: 1ον ὡς πρωτεύοντα τὴν μυΐνην καὶ τὴν κρεατίνην κατ'

* Μαθήματα ἑσπερινὰ ἐν τῷ Συλλόγῳ παραδιδόμενα ὑπὸ τοῦ ὑφηγητοῦ τῆς Ὑγιεινῆς κ. Ἰωάννου Χ. Βάμβα. — Συνέχεια ἴδ. σελ. 452, 523, 782.

ἐξοχὴν ἀζωτούχους οὐσίας· 2ον τὸ λεύκωμα καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ παραγόμενα· 3ον τὸ λῖπος καὶ 4ον τὰ διάφορα ἅλατα, ὧν ἀφθονώτερα εἶναι τὸ ἐγχλώριον νάτριον, ἡ φωσφορικὴ καὶ ἡ ἀνθρακικὴ πότασσα, καὶ τὸ χλωροῦχον κάλι. Ἡ μυΐνη ἢ κατ' ἄλλους συντονίνη εἶναι οὐσία εὐκόλως διαλυομένη ἐν τῷ χλωρυδρικῷ ὀξεῖ: τοῦτο δὲ δεικνύει διὰ ποῖον λόγον αὕτη πέπτεται ἐν τῷ στομάχῳ εὐκόλως [1], καὶ ἐκ τούτου κατανοεῖται ἐν ὁποίᾳ ἀπάτῃ εὑρίσκονται οἱ νομίζοντες ὅτι ἐν τῷ ζωμῷ τῷ διὰ κρέατος, ἢ ἐν τῷ χυμῷ αὐτοῦ ἐμπεριέχονται αἱ θρεπτικώτεραι οὐσίαι τοῦ κρέατος, ἐν ᾧ αὗται ἀδιάλυτοι οὖσαι ἐν τῷ ὕδατι μένουσι καὶ ὑπάρχουσι μετὰ τοῦ στερεοῦ μέρους μετὰ τοῦ κυρίως κρέατος.

Πρὸς ἐπιβεβαίωσιν τῶν καλῶν καὶ ἀπαραιτήτων θρεπτικῶν ἰδιοτήτων τοῦ κρέατος, ἀνάγκη νὰ ἐξετασθῶσι 1ον τὰ κτήνη (σφακτὰ) καὶ 2ον τὸ κρέας αὐτῶν ἐν τῷ κρεωπωλείῳ.[2]

1ον Ἡ ἐξέτασις τῶν κτηνῶν πρέπει νὰ γίνηται ἐν μὲν τοῖς εὐκράτοις κλίμασι 24 ὥρας πρὸ τῆς σφαγῆς αὐτῶν, ἐν δὲ τοῖς θερμοῖς ὀλίγας μόνον ὥρας. Ἐν ὥρᾳ ἐπιζῳοτιῶν ὅμως ἐν οἱῳδήποτε τόπῳ ἡ ἐξέτασις τοῦ ζῴου πρέπει νὰ γίνηται ἐλάχιστον πρὸ τῆς σφαγῆς· τοῦτο δὲ πρὸ πάντων ὅπως ἐφησυχάζηται ἡ συνείδησις τῶν καταναλωτῶν τοῦ κρέατος.

Τὸ ζῷον ὅπως παρέχῃ καλὸν κρέας πρέπει νὰ ἦνε ηὐξημένον εἰς ἡλικίαν ὥριμον· τὸ κρέας τῶν νεκρῶν ζῴων περιέχει ἐλάχιστον ποσὸν λίπους, ἁλάτων καὶ συντονίνης, διὰ τῆς βράσεως δὲ τὸ βάρος αὐτοῦ ἐλαττοῦται ἐπαισθητῶς, ἀπὸ 40—70 τοῖς 100· ἕνεκα τούτου λοιπὸν ὑπὸ ἔποψιν θρεπτικὴν εὑρίσκεται πολὺ κατωτέρω τοῦ κρέατος τῶν ὡρίμων ζῴων. — Εἰς τὸ βάρος τοῦ ζῴου πρέπει νὰ δίδηται μεγάλη προσοχή. Ἐν Γαλλίᾳ ὁ βοῦς πρέπει νὰ ἔχῃ ὡς ἐλάχιστον βάρος 250 χιλιόγραμμα· τὸ μέσον βάρος πρέπει νὰ ἦνε 350 χιλιόγραμμα. Ἡ ἀγελὰς παρέχει μέσον βάρος 250 χιλιόγραμμα, τὸ δὲ ἐλάχιστον διὰ τῶν διατάξεων ὡρίσθη εἰς 150 χιλιόγραμμα. Ὁ μέσος ὅρος τοῦ βάρους διὰ μὲν τὸ πρόβατον ὡρίσθη εἰς 30—40 χιλιόγραμμα, διὰ δὲ τὸν χοῖρον 50—100. Ὁ βοῦς καὶ τὸ πρόβατον παρέχουσιν 60 τοῖς 100 κρέατος, ὁ δὲ χοῖρος 70—80 τοῖς 100.

Πρέπει νὰ ἀπαγορεύηται ἡ χρῆσις τῶν ζῴων, ἅτινα ἔχουσι τὰς τρίχας

1 Σπουδαῖον συστατικὸν τοῦ γαστρικοῦ χυμοῦ, δι' οὗ λαμβάνει χώραν ἡ πέψις τῶν τροφῶν, εἶναι καὶ τὸ χλωρυδρικὸν ὀξύ, ὅπερ μετὰ τῆς πεψίνης ὑπὸ τῶν πλειοτέρων φυσιολόγων θεωρεῖται τὸ σπουδαιότατον καὶ τὸ μάλιστα συντεῖνον πρὸς τὴν πέψιν· κατὰ τοὺς αὐτοὺς τὸ γαλακτικὸν ὀξὺ εἶναι ἐνεργείας μετριωτέρας, ἐνῷ κατά τινας τῶν παλαιοτέρων φυσιολόγων τοῦτο εἶναι τὸ πρωτεῦον ἐν τῇ πέψει ἰδίως τῶν λευκωματούχων οὐσιῶν.

2 Παρ' ἡμῖν ἐν ταῖς πλείσταις πόλεσι τῆς Ἑλλάδος οὔτε περὶ τοῦ ἑνὸς οὔτε περὶ τοῦ ἄλλου λαμβάνεται φροντίς. Ἐν Ἀθήναις μόνον κατὰ περιόδους νοσημάτων ἐπιδημικῶν τῶν ζῴων λαμβάνεται φροντὶς ὅπως πρὶν σφαγῶσι τὰ ζῷα προηγηθῇ ἐξέτασις αὐτῶν ὑπὸ τοῦ κτηνιάτρου. Ὁ κρεωπώλης ὅμως καὶ ἐν Ἀθήναις ἀφίεται ἐλεύθερος νὰ πράττῃ ὅσας ἀσχημίας καθ' ἑκάστην βλέπομεν, περιοριζομένων τῶν ἁρμοδίων εἰς ἐπιπολαίαν παρέλασιν τῶν κρεωπωλείων κατὰ περιόδους ἐξαρτωμένας ἐκ τῆς καλῆς αὐτῶν θελήσεως.

ἀνωρθωμένας καὶ σκληράς, τοὺς ὀφθαλμοὺς θολερούς, τοὺς μυκτῆρας ξηροὺς ἢ κεκαλυμμένους ὑπὸ ἀφρῶν, τὰ ὁποῖα ἀναπνέουσι μετὰ κόπου, κινοῦνται δυσκόλως καὶ χαύνως, καὶ πάσχουσιν ὑπὸ διαρροίας ἢ αἱματουρίας. Ὁπόταν δὲ ἡ γλῶσσα κρέμαται ἔξω τῶν χειλέων, εἶναι κάκιστον σημεῖον τῆς ὑγείας τοῦ ζώου.

2ον *Χαρακτηριστικὰ ὑγιοῦς κρέατος.* Ὁ Mauchère περιγράφει ταῦτα ὡς ἑξῆς: «Τὸ κρέας γενικῶς πρέπει νὰ ἔχῃ ζωηρὸν ἐρυθρὸν χρῶμα· διὰ τῆς ἁπλῆς ψαύσεως αὐτοῦ νὰ αἰσθάνηταί τις στερεότητα ἡνωμένην μετὰ μαλακότητος ἢ μᾶλλον ἐλαστικότητος· πιέζων τις αὐτὸ διὰ τοῦ δακτύλου νὰ ἀπαντᾷ πυκνότητα καὶ ἀντίστασιν συνελκομένην, νὰ μὴ παρέχῃ τόπον εἰς ἀποῤῥοὴν ὑγροῦ τινος ἐκ τῶν μυῶν, καὶ νὰ μὴ αἰσθάνηται ἐξ αὐτοῦ ψυχρότητα, λιπαρότητα καὶ ὑγρασίαν..... Ἡ ὑγρότης καὶ τὸ ἰξῶδες τοῦ λίπους εἰσὶ σημεῖα δι' ὧν τὸ κρέας δυνατὸν νὰ θεωρῆται κακῆς ποιότητος».

Κατὰ τὸν Letheby κρέας ὑγιεινὸν τιθέμενον ἐν θερμοκρασίᾳ 104⁰ ἀποβάλλει 69—74 τοῖς 100 ὕδατος, ἐν ᾧ τὸ κακῆς ποιότητος ἀποβάλλει 75—80 τοῖς 100.

Νόσοι τῶν ζώων καὶ ἐπιζωοτίαι.

Τοιαῦται εἶναι ἡ ἐπιδημικὴ πλευροπνευμονία, ἡ ἀφθώδης νόσος ἢ στοματῖτις, ὁ λιμὸς τῶν βοῶν, ὁ τῦφος αὐτῶν, ὁ ἄνθραξ, ἡ κακοήθης φλύκταινα·[1] ἡ ἁπλῆ βρογχῖτις καὶ πνευμονία, ἡ φθίσις· τὰ νοσήματα τῆς καρδίας καὶ τῶν νεφρῶν, παράγοντα τὸν ὕδρωπα· ἡ εὐφλογία τῶν προβάτων, καὶ τέλος τὰ ἐκ παρασίτων, τῶν ὁποίων συνηθέστερα εἶναι ἡ ταινία, ἡ κυστίκερκος τοῦ βοὸς καὶ τοῦ χοίρου, αἱ ὑδατίδες τοῦ ἐγκεφάλου ἀπαντῶσαι κυρίως παρὰ τοῖς προβάτοις, ἡ λεγομένη strongylus filaria ἡ ἐπιφέρουσα εἰδικήν τινα φθίσιν τῶν κτηνῶν, καὶ ἐπὶ τέλους αἱ τριχῖνες.

Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Proust εἶναι κινδυνώδης ἡ χρῆσις τοῦ κρέατος ζώων προσβεβλημένων ὑπὸ παρασίτων. Πολλοὶ ἰδίως τῶν Γερμανῶν ὑγιεινολόγων ἀποφαίνονται τὸ ἐναντίον ὑποστηρίζοντες ὅτι τὰ παράσιτα ταῦτα ἢ τὰ ὠάρια αὐτῶν καταστρέφονται καὶ ἀποβάλλουσι πᾶσαν ζωϊκὴν δύναμιν, ὁπόταν τὸ κρέας τεθῇ ἐν θερμοκρασίᾳ ὑψηλῇ καὶ παρατεταμένῃ, ἑπομένως ἡ χρῆσις αὐτοῦ καθίσταται καὶ πάντῃ ἀκίνδυνος εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ὁ Proust ὑποστηρίζει τὴν ἀνωτέρω γνώμην του ἐκ πειραμάτων καθ' ἃ κρέα-

1 Παραδεχόμεθα πληρέστατα τὴν ὑπὸ τοῦ Proust ἐκφερομένην γνώμην, ὅτι ἡ φρόνησις ὑπαγορεύει νὰ ἀπέχωμεν τῆς χρήσεως κρέατος ζώων πασχόντων τοιαῦτα νοσήματα. Ἡ γνώμη αὕτη ἐπεβεβαιώθη ἐσχάτως ὑπὸ πολλῶν παρατηρητῶν, ἐναντίον τῆς ἰδέας ἣν ὀλίγιστοι ἄλλοι ἐκφέρουσιν ὑποστηρίζοντες ὅτι οὐδεμία βλάβη δυνατὸν νὰ ἐπέλθῃ ἐκ τῆς χρήσεως. Ἐσχάτως δὲ τὸ ἐν Παρισίοις συνελθὸν διεθνὲς τῆς Ὑγιεινῆς Συνέδριον ἀπεφάσισε νὰ συστήσῃ εἰς τὰς διαφόρους κυβερνήσεις ὅπως λάβωσιν αὗται τὰ κατάλληλα μέτρα νὰ παρεμποδίζηται ἡ χρῆσις κρέατος ζώου, παθόντος οἱανδήποτε τῶν μνημονευομένων νόσων. Ἐκ τῶν σοφῶν δὲ συζητήσεων αἵτινες ἔλαβον χώραν, ἐγένετο κατάδηλος ἡ ἀλήθεια τῆς ἄνω τεθειμένης ἀρχῆς, πρὸ πάντων ὅσον ἀναφέρεται εἰς ζῶα παθόντα ἐπιζωοτίαν τινά.

τος προσβεβλημένου ὑπὸ τριχίνων καὶ ἄλλων παρασίτων ἑψηθέντος ἐν θερμοκρασίᾳ 100⁰ μέχρις 120⁰ καὶ 130⁰, μόνον κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν κατεστράφησαν τὰ παράσιτα, ἐν ᾧ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ὅπου ἡ θερμοκρασία ἔφθασεν 60⁰ αἱ τριχῖνες δὲν κατεστράφησαν· ἄλλα δὲ παράσιτα ὑποστάντα θερμοκρασίαν 75⁰ διετηρήθησαν ἐν ζωῇ.

Μαγειρία τοῦ κρέατος. Ἅπαντες οἱ ἄνθρωποι μεταχειρίζονται τὸ κρέας ὡς τροφὴν ἀφ' οὗ τοῦτο ὑποστῇ προπαρασκευήν τινα. Ὀλίγιστοι δὲ λαοὶ εὑρισκόμενοι εἰς ἀγρίαν σχεδὸν κατάστασιν μεταχειρίζονται αὐτὸ καὶ ὠμόν.[1] Ἡ μαγειρία τοῦ κρέατος συντείνει εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ αὐτὸ εὐαρεστότερον εἰς τὴν γεῦσιν καὶ εὐκολώτερον εἰς τὴν μάσσησιν τοσοῦτον ἀναγκαίαν πρὸς καλὴν καὶ σκόπιμον πέψιν. Τὸ κρέας μαγειρεύεται εἴτε ἑψηνόμενον ἐνώπιον ἑστίας τινὸς πυρὸς (*ἑψητὸν* ἢ μᾶλλον *ὀπτόν*), εἴτε ἐν ὕδατι (*βραστόν*), εἴτε δι' ἀτμοῦ, εἴτε διὰ λιπαρῶν οὐσιῶν (βουτύρου, ἐλαίου) μετὰ τροφῶν ἄλλων ἀναμιγνυόμενον ἰδίως προερχομένων ἐκ τοῦ φυτικοῦ βασιλείου. Ἕκαστος λαὸς καὶ ἕκαστον ἔθνος ἔχει καὶ ἴδιον τρόπον τοῦ παρασκευάζειν τὰς πρὸς βρῶσιν τροφὰς αὐτοῦ· βέβαιον δὲ εἶναι ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ παρεδέχθη ὁρμεμφύτως ὡς συνήθη μαγειρίαν τῶν τροφῶν αὐτοῦ ἐκείνην τὴν ὁποίαν ἐπιτρέπει αὐτῷ τὸ κλῖμα καὶ ὁ τόπος ἐν οἷς κατοικεῖ. Ὁ γενικὸς οὗτος κανὼν φαίνεται ἰδίως ἐν ταῖς μεγαλοπόλεσι τῆς Εὐρώπης παραβαινόμενος ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τροφῶν μαγειρευμένων κατὰ τρόπον μὴ κοινὸν ἐν αὐταῖς παρὰ τῷ λαῷ, τοῦτο ὅμως δὲν δύναται νὰ παραλλάξῃ τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ ἐφαρμογήν.

Τὸ *ἑψητὸν* κρέας παρασκευάζεται πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως. Δὲν θεωροῦμεν ἐνταῦθα ἀναγκαίαν τὴν ἐξέτασιν τούτου, ἀφίνοντες εἰς τὴν μαγειρικὴν τέχνην τὴν καλὴν καὶ κατὰ τοὺς κατωτέρω κανόνας ἕψησιν. Γενικῶς δὲ λέγομεν ὅτι κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἑψηνομένου κρέατος ἐκτεθειμένην ἀμέσως εἰς τὴν ἐπήρειαν ὑψηλῆς θερμοκρασίας· αἱ μὲν λευκωματώδεις οὐσίαι πήγνυνται, αὐτὴ δὲ καθ' ἑαυτὴν σκληρύνεται. Ἐν τοιούτῳ δὲ σάκκῳ τρόπον τινὰ ἐγκεκλεισμέναι αἱ ἐσωτερικαὶ σάρκες ἐν θερμοκρασίᾳ περίπου 60⁰ ἑψήνονται διατηροῦσαι ὅλα τὰ θρεπτικὰ αὐτῶν στοιχεῖα. Σπουδαίως πρέπει νὰ ἐφιστᾶται ἡ προσοχὴ ὅπως ἡ ἕψησις μὴ προχωρήσῃ πρὸς τὴν καῦσιν τοῦ κρέατος, διότι ἐν τοιαύτῃ καταστάσει οὐχὶ μόνον ἀνεπαρκὴς καὶ ἀτελεστάτη τροφὴ καθίσταται, ἀλλὰ εἰς πολλὰς περιστάσεις καὶ βλαβερά. Τὸ ἑψητὸν κρέας εἶναι τροφὴ ὑγιεινοτάτη, εὐάρεστος καὶ λίαν θρεπτική, ὅπως

1 Ὠμοῦ κρέατος γίνεται χρῆσις καὶ παρὰ τοῖς πεπολιτισμένοις εἰς περιστάσεις τινὰς καθ' ἃς ὁ ὀργανισμὸς ἔχει ἀνάγκην νὰ ἐπωφεληθῇ ὅλης τῆς θρεπτικῆς δυνάμεως αὐτοῦ, καὶ εἰς περιστάσεις καθ' ἃς τὰ πεπτικὰ ὄργανα εὑρίσκονται εἰς τοιαύτην ἰδιότροπον κατάστασιν ὥστε δὲν ἀνέχονται οὐδεμίαν ἄλλην τροφήν. Παρασκευάζεται δὲ καὶ παρατίθεται πρὸς βρῶσιν ἐν λειοτριβημένῃ καταστάσει ἀναμεμιγμένον μετὰ διαφόρων ἡδυσμάτων.

ἐξηγεῖται ἐξ ἀναλύσεων ἃς ἔκαμεν ὁ Playfair συγκριτικῶς πρὸς ὠμὸν κρέας· οὗτος εὗρεν·

	Ἐν ὠμῷ κρέατι.	Ἐν ἑψητῷ κρέατι.
Ἄνθρακα	51,83	52,59
Ὑδρογόνον	7,57	7,89
Ἄζωτον	15,00	15,21
Ὀξυγόνον καὶ ἅλατα	25,60	24,31

Αἱ δὲ ἐμπυρευματικαὶ οὐσίαι αἱ ἀναπτυσσόμεναι ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας δίδουσιν εἰς αὐτὸ γεῦσιν καὶ ὀσμὴν εὐάρεστον καὶ λίαν ὀρεκτικήν.

Τὸ ἐν κλιβάνῳ παρασκευαζόμενον ἑψητὸν κρέας εὑρίσκεται εἰς κατωτέραν θρεπτικὴν μοῖραν τοῦ δι' ἐσχάρας καὶ δι' ὀβελοῦ, διότι ἡ ξηρὰ θερμότης ἐπηρεάζει εὐκολώτερον τὰ ἐσωτερικὰ τῶν σαρκῶν καὶ ἐπομένως εὐκολώτερον ἀλλοιοῖ τὴν ποιοτικὴν αὐτῶν σύστασιν.

Τὸ *βραστὸν* κρέας θρεπτικῶς εἶναι κατώτερον τοῦ ἑψητοῦ. Τὸ θερμότατον ὕδωρ ἐπὶ μακρὸν μετὰ τοῦ κρέατος εὑρισκόμενον ἀλλοιοῖ αὐτὸ βαθύτατα διαλῦον ὅλας τὰς εὐδιαλύτους αὐτοῦ οὐσίας, καὶ πηγνῦον τὸ λεύκωμα. Τὸ βραστὸν ἐν ὕδατι κρέας εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἀηδὲς καὶ τραχὺ, περιέχει ὅμως τὸ πλεῖστον μέρος τῆς μυΐνης, τοῦ θρεπτικωτάτου δηλ. τῶν συστατικῶν.

Ὁ κάλλιστος τρόπος τοῦ παρασκευάζειν καλῆς θρεπτικῆς ἀξίας βραστὸν κρέας εἶναι ὁ ἑξῆς: ἐντὸς κοχλάζοντος ὕδατος ἐρρίπτεται αἰφνιδίως τὸ κρέας τοῦ ὁποίου τὸ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας λεύκωμα πήγνυται ὡς ἐκ τῆς ὑψηλῆς θερμοκρασίας ἣν τὸ ὕδωρ ἔχει. Ἡ ἐπιφάνεια αὕτη καθίσταται οὕτω ἀδιαχώρητος εἰς τὸ ὕδωρ καὶ τὸ κρέας διατηρεῖ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ ἁπάσας τὰς οὐσίας τὰς θρεπτικὰς νοστίμους. Ἡ μέθοδος αὕτη λέγεται τῆς Ὁλλανδικῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας (ménages hollandais.)

Ἓν ἐπίσης καλὸν μέσον ὅπως καθίσταται τὸ βραστὸν κρέας εὔπεπτον καὶ θρεπτικὸν εἶναι τὸ ἑξῆς: ἐντὸς καταλλήλως κεκλεισμένου ἀγγείου τίθεται τὸ κρέας μετ' ὀλίγου ὕδατος· ἡ ἐνεργοῦσα θερμότης εἶναι συνήθης, ἡ ἕψησις γίνεται βραδεῖα ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν ἀτμοῦ πιέσεως ὀλίγον ἀνωτέρας τῆς μιᾶς ἀτμοσφαίρας.

Ἡ ἀπώλεια οὐσίας ἐκ τοῦ βραστοῦ κρέατος εἶναι μεταξὺ 20 καὶ 40 τοῖς 100. Ἡ διαφορὰ δ' αὕτη ἐξηγεῖται ἐκ τῆς μείζονος ἢ ἐλάσσονος προσοχῆς περὶ τὴν παρασκευὴν καλοῦ ζωμοῦ. Εἶναι λοιπὸν ἀδύνατον νὰ ἔχωμεν ταὐτοχρόνως καλὸν καὶ θρεπτικὸν βραστὸν κρέας καὶ καλὸν καὶ θρεπτικὸν ζωμόν. Πρέπει νὰ θυσιάσωμεν τὸ ἓν ἀντὶ τοῦ ἑτέρου.

Ἡ δι' ἀτμῶν θερμοκρασίας 100^0 μαγειρία ἢ ἕψησις τοῦ κρέατος εἶναι ἡ καλλίστη, διότι δὲν ἀπόλλυται οὐδὲν τῶν συστατικῶν αὐτοῦ. Εἶναι ὅμως δυσεφάρμοστος καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἐτέθη εἰς χρῆσιν οὐδ' εἰς σπανίας περιστάσεις.

Κατὰ τὴν μετὰ οὐσιῶν ἐκ τοῦ βασιλείου τῶν φυτῶν παρασκευὴν τοῦ κρέατος ἀνάγκη νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν οἱ ἄνω ἐκτεθέντες κανόνες, ἰδίως πρέπει νὰ ἀποφεύγηται ὁ παρ' ἡμῖν ἐν χρήσει μακρὸς τοῦ κρέατος τηγανισμὸς (*τὸ τσιγάρισμα*), διότι δι' αὐτοῦ οὐχὶ μόνον ὁλόκληρον τὸ λεύκωμα τοῦ κρέατος πήγνυται, ἀλλὰ καὶ τὰ πλεῖστα τῶν λοιπῶν συστατικῶν ἀλλοιοῦνται ἢ καταστρέφονται.

Ζωμός. Ἡ ἐκ τῆς βράσεως τοῦ κρέατος μεθ' ὕδατος καὶ ἄλλων οὐσιῶν[1] ἀπολειπομένη ὑδαρὴς οὐσία λέγεται ζωμός. Περιέχει δὲ κυρίως διαφόρους ἐκχυλισματικὰς οὐσίας τοῦ κρέατος, ὧν σπουδαιοτέρα εἶναι ἡ κρεατίνη, διάφορα ὀργανικὰ ὀξέα ὡς τὸ γαλακτικὸν καὶ βουτυρικὸν ὀξύ, περιέχει ζωϊκὴν κόλλαν (gélatine), διάφορα ἅλατα ὧν τὰ σπουδαιότερα εἶναι τὸ ἐγχλώριον νάτριον ἢ τὸ μαγειρικὸν ἅλας καὶ διάφορα φωσφορικά· κατά τινας δὲ ἀναλύσεις περιέχει καὶ μόρια σιδήρου· αἱ λευκωματοῦχοι οὐσίαι μεταβεβλημέναι ἀποτελοῦσιν ἀσήμαντον μέρος τῶν συστατικῶν τοῦ ζωμοῦ, ἐνῷ αἱ λιπαραὶ εἰσέρχονται ἐν αὐτῷ εἰς ἀρκετὸν ποσόν.

Τὰς πρώτας ἀναλύσεις τοῦ ζωμοῦ ἔκαμεν ὁ Chevreul.[2] Οὗτος ἔθεσε πρὸς βρᾶσιν 1000 γραμμάρια κρέατος, 300 γραμμάρια ὀστῶν, 28,3 μαγειρικοῦ ἅλατος καὶ 230 γραμμάρια χορτηρικῶν ἐν 3490 γραμ. ὕδατος. Μετὰ τὴν βρᾶσιν ὅλων τούτων τῶν οὐσιῶν ἐναπέμεινε ζωμὸς 2792 γραμ., πυκνότητος 1,013, συνιστάμενος ἐξ 985,6 γραμ. ὕδατος 16,91 ὀργανικῶν εὐδιαλύτων οὐσιῶν, ἐκ 10,72 διαλυτῶν ἁλάτων καὶ 0,54 ἀδιαλύτων.

Τὰς διαλυτὰς ὀργανικὰς οὐσίας ἐκτὸς τῆς ζωϊκῆς κόλλας θὰ ἐπανεύρωμεν κατωτέρω εἰς τὰ περὶ ἐκχυλίσματος τοῦ κρέατος, ἐν ᾧ ὑπάρχουσιν εἰς τὰς αὐτὰς σχετικὰς ποσότητας. Μεταξὺ αὐτῶν οὐδεμία ἀνάγεται μεταξὺ τῶν κατ' ἐξοχὴν θρεπτικῶν πρωτεϊνούχων οὐσιῶν. Ἐκτὸς δὲ τούτου εἶναι γνωστὸν τὴν σήμερον ὅτι αἱ λοιπαὶ ἀζωτοῦχοι οὐσίαι τοῦ ζωμοῦ δὲν ἀνάγονται μεταξὺ τῶν πλαστικῶν. Ἡ κρεατίνη καὶ ἡ κρεατινίνη τείνουσι μᾶλλον εἰς τὴν διατήρησιν τῶν ἰδιοτήτων τῶν μυῶν καὶ οὐχὶ εἰς τὴν πλαστικότητα αὐτῶν. Ἔτι ὀλιγώτερον δὲ συντείνει πρὸς τοῦτο ἡ σειρὰ τῶν λοιπῶν ἀζωτούχων οὐσιῶν ὅσαι εἰς ἐλάχιστα ποσὰ περιέχονται εἰς τὸν ζωμὸν καὶ περὶ ὧν εἰδικώτερον καταγίνεται ἡ ὀργανικὴ χημεία.

Ἕνεκα λοιπὸν τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων λόγων ὁ ζωμὸς οὐδεμίαν ἢ ἐλαχίστην πλαστικὴν ἰδιότητα ἔχει ὑπὸ ἔποψιν θρεπτικήν, οὐδέποτε κατὰ τὸν Bouchardat, εἶναι ὠφέλιμος εἰμὴ ὁπόταν εἶναι εὐχαρεστότατος τὴν γεῦσιν. Εἶναι ἐξαίρετον ἐρεθιστικὸν τῆς ὀρέξεως καὶ τῆς πέψεως προκαλοῦν ἐν μὲν τῷ στομάχῳ τὴν ἔκκρισιν τῆς πεψίνης, ἐκ δὲ τοῦ παγκρέατος τὴν παγκρεατίνην, δι' ὧν προπαρασκευάζει τὴν ἀφομοίωσιν τῶν τροφῶν. Ἔχει δὲ συ-

1 Τοιαῦται δὲ εἶναι ὡς γνωστόν, τὸ μαγειρικὸν ἅλας, ἐνίοτε τὸ πέπερι, διάφοροι φυτικαὶ οὐσίαι, καὶ ἰδίως χορταρικὰ ὧν κοινότερα εἶναι ἡ δαῦκος καὶ τὸ σέλινον.

1 Journal de Pharmacie, Τομ. XXI, 1835.

νᾶμα ἀναληπτικὰς ἰδιότητας προκειμένου περὶ ἀρρώστων ἐξησθενωμένων ἢ ἀτόμων λίαν λεπτῆς ἰδιοσυγκρασίας, ἐνεργῶν οὕτω διὰ τοῦ ἐν αὐτῷ ἰδιάζοντος ἀρώματος καὶ τῶν ἁλάτων, δι' ὧν πρὸ πάντων ἔχει θρεπτικήν τινα ἀξίαν εἰς τὴν δίαιταν ἀρρώστων ὑποστάντων ἀφθόνους ἐκκρίσεις ἀνοργάνων οὐσιῶν τοσοῦτον σπουδαίων εἰς τὴν σύστασιν τῶν ἱστῶν.

Ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι μέθοδοι παρασκευῆς ζωμοῦ καί τινες συστηθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Liebig· ἀλλὰ κατὰ ἀναλύσεις ἃς περιγράφει ὁ Ritter[1] καὶ ὁ διὰ τούτων ζωμὸς μηδαμινὴν σχεδὸν πλαστικὴν ἰδιότητα ἐν τῷ ὀργανισμῷ ἔχει. Τὸν ζωμὸν τὸν διά τινων τῶν μεθόδων τούτων παρασκευασθέντα ὠνόμασαν *τέϊον τοῦ βοὸς* κατ' ἀπομίμησιν τῆς παρασκευῆς τούτου. Κατὰ τὸν Parkes ὁ διὰ κρέατος προβάτου ζωμὸς περιέχει θρεπτικώτερα στοιχεῖα ἢ ὁ διὰ κρέατος βοός. Ὁ δὲ ζωμὸς τῆς ὄρνιθος κατὰ τὸν ἴδιον δυνατὸν νὰ ἦνε ὁ θρεπτικώτατος πάντων.

Ἐν γένει λοιπὸν περὶ τοῦ ζωμοῦ δυνατὸν νὰ συμπεράνῃ τις τὰ ἑξῆς, ὅτι συντείνει μὲν πρὸς θρέψιν τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ πρὸς ἀναπλήρωσιν ἀπωλειῶν αὐτοῦ, οὐχὶ ὅμως διὰ τῶν ἐν αὐτῷ ἀζωτούχων οὐσιῶν, διότι αὗται ἐμπεριέχονται ἐν εἴδει ἐκκρισίμων ἐκχυλισματικῶν ὑλῶν, ἀλλὰ πρὸ πάντων διὰ τῶν ἐν αὐτῷ ἁλάτων. Ταὐτοχρόνως ὅμως ἐπιρρωνύει τὰ φαινόμενα τῆς πέψεως διὰ τῆς συνεργείας αὐτοῦ πρὸς ἔκκρισιν τοῦ γαστρικοῦ καὶ παγκρεατικοῦ χυμοῦ.

Ἐκχυλίσματα τοῦ κρέατος. Ἐν γένει ταῦτα εἰσὶν οὐδὲν ἄλλο εἰμὴ συγκεντρωμένος ζωμὸς ἐστερημένος ζωϊκῆς κόλλας καὶ λιπαρῶν οὐσιῶν ἕνεκα τῆς ἀλλοιωτικῆς αὐτῶν ἰδιότητος. Ἀπό τινων ἐτῶν, ἀφ' ὅτου δηλαδὴ ἀναλύσεις μετὰ προσοχῆς γενόμεναι ἀπέδειξαν τὴν γυμνότητα τῶν ἐκχυλισμάτων ἐκ πάσης θρεπτικῆς οὐσίας, ἔπαυσε νὰ ὑπάρχῃ καὶ νὰ ἀποδίδηται ἡ ἄλλοτε εἰς αὐτὰ ἀποδιδομένη σπουδαία θρεπτικὴ ἰδιότης. Τὴν ἐμπιστοσύνην πρὸς τὴν θρεπτικὴν ἀξίαν τῆς οὐσίας ταύτης ἀπέκτησαν οἱ ἄνθρωποι, ἐπειδὴ αὕτη ἐπεκυρώθη διὰ τῆς ὑπογραφῆς τοῦ μεγάλου Liebig, ὅστις βεβαίως καλῇ τῇ πίστει ἐπὶ τῆς θρεπτικῆς ἀξίας αὐτοῦ τοῦ κρέατος πεποιθώς, ἔδωκε τὴν ἄδειαν νὰ παρασυρθῇ τὸ σεβαστὸν αὐτοῦ ὄνομα εἰς κερδισμόν, ὅστις τὴν σήμερον τοὐλάχιστον, ὅπως ἔχωσι τὰ διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ περιβαλλόμενα ἄτεχνα καὶ ἄνοστα εἴδεχθῆ δὲ κατασκευάσματα, πλησιάζει πρὸς τὸν οὐχὶ καλῇ τῇ πίστει. Εἶναι δὲ ἀνάγκη νὰ μάθωσιν οἱ κάτοικοι καὶ διὰ τῆς ἐπισήμου ὁδοῦ ὅτι τὰ πινάκια ἐκεῖνα οὐχὶ μόνον οὐδεμίαν τροφὴν περιέχουσι, ἀλλὰ δυνατὸν ἐνίοτε νὰ κατασταθῶσι καὶ αἴτια δηλητηριασμοῦ λαμβανόμενα εἰς μεγάλας δόσεις[2]. Τοῦτο ἀπεδείχθη δὲ καὶ διὰ πειραμάτων ἐπὶ ζώων, ἁ-

1 Manuel de chimie pratique, Paris, 1874.

1 Τὴν σύστασιν ταύτην κάμνομεν ἰδιαιτέρως πρὸς τὰ καταστήματα ἐκεῖνα ἐν Ἀθήναις καὶ τὰς φιλανθρώπους καὶ φιλοπτώχους ἑταιρείας, αἵτινες ἐν ἀγνοίᾳ ἴσως θέλουσι γείνει ποτὲ αἰτία δηλητηριασμοῦ ἀνθρώπου, οὗ τὴν ζωὴν πᾶσαν μέριμναν καταβάλλουσι νὰ σώσωσι.

τινα λαμβάνοντα 20 γραμμάρια ἐκχυλίσματος τοῦ Liebig μετὰ ἄλλων τροφῶν ἀπέθνησκον τὴν 9ην ἡμέραν τῆς χρήσεως· τρεφόμενα δὲ ἀποκλειστικῶς δι' ἐκχυλίσματος ἀπέθνησκον πολὺ ἐνωρίτερον.

Τὰ ἀποτελέσματα ταῦτα ὀφείλονται εἰς τὸ ἄφθονον ποσὸν τοῦ χλωρούχου καλίου ὅπερ περιέχει τὸ ἐκχύλισμα τοῦ Liebig. Εἶναι δὲ γνωστὸν κατὰ τὰ πειράματα τοῦ Bouchardat καὶ Stuart Cooper καὶ ἄλλων πειραματιστῶν ὅτι τὸ χλωροῦχον κάλιον ἐγχυνόμενον εἰς τὰς φλέβας εἶναι δηλητηριῶδες εἰς ποσὸν 1 γραμμαρίου.

Ἐκ τούτων κατανοεῖ τις εὐκόλως ὅτι τὰ ἐκχυλίσματα τοῦ κρέατος ἰδίως τὸ λεγόμενον τοῦ Liebig οὐχὶ μόνον δὲν ἔχουσι θρεπτικὴν ἀξίαν οὔτε ὡς ἥδυσμα ἀκόμη, ἀλλὰ καὶ δυνατὸν νὰ καθίστανται ἐπιβλαβῆ διὰ τῶν ἐν αὐτοῖς ἐν ἀφθονίᾳ εὑρισκομένων οὐσιῶν.

Ἀλλοιώσεις τοῦ κρέατος. Τὸ κρέας τῶν μαστοφόρων, τῶν πτηνῶν καὶ ἰχθύων μετὰ ὥρας τινὰς μάλιστα ἐν ὥρᾳ θερμῇ τοῦ ἔτους, καθίσταται τρυφερώτερον, ὅπερ εἶναι πρόδρομον σημεῖον τῆς σήψεως αὐτοῦ. Ὁ Pasteur παραδέχεται ὅτι τοῦτο ὀφείλεται εἰς ζύμην τινὰ τοῦ ὀρροῦ τοῦ κρέατος διαλυτὴν καὶ εἰς ἀμοιβαίαν τινὰ χημικὴν ἀντίδρασιν τῶν ὑγρῶν καὶ στερεῶν συστατικῶν αὐτοῦ.

Τὸ σεσηπὸς κρέας εἶναι ἐπιβλαβὲς καὶ ὁπόταν ἦνε καλῶς ἑψημένον. Ὁ Davaine ἀπέδειξεν ὅτι ἡ ἕψησις καὶ ἐν θερμοκρασίᾳ 100^0 δὲν ἐμποδίζει τὴν καταστροφὴν τῶν συστατικῶν αὐτοῦ καὶ τὴν παραγωγὴν αἰφνιδίας σήψεως τῶν πρωτεϊνούχων οὐσιῶν.

Τὰ ἠλλοιωμένα κρέατα κακῶς ἑψημένα ἢ ὠμὰ προκαλοῦσιν ἔμετον, κεφαλαλγίαν, διαταράξεις τῶν ἐντέρων, συνάμα δὲ καὶ τυφώδεις ἐπεξεργασίας λίαν βαρείας. Ὀφείλουσι τὴν ἐπιβλαβῆ ἐνέργειάν των εἴτε εἰς εἰδικήν τινα οὐσίαν ἣν ἐξεμεῖ ἐπ' αὐτῶν ἡ μυῖα τοῦ κρέατος, εἴτε εἰς ἀνάπτυξιν κατωτέρων ὀργανισμῶν (δονακίων, βακτηριδίων) τοὺς ὁποίους γεννῶσιν ἀφθόνως τὰ ἐν σήψει εὑρισκόμενα κρέατα, καὶ τῶν ὁποίων τινὲς εἰσὶν ἐπιβλαβέστατοι.

Περὶ τῶν ἐκ παρασίτων προερχομένων ἀλλοιώσεων τοῦ κρέατος ἀνεφέρομεν ὀλίγα τινὰ ἀνωτέρω εἰς τὰ περὶ νόσων καὶ ἐπιζῳωτιῶν τῶν κτηνῶν.

γ' Ὠά.

Μόνον τὰ ὠὰ τῆς ὄρνιθος εἶναι πρὸ πάντων ἐν χρήσει ὡς τροφὴ κοινή. Ἁπάντων δὲ τῶν πτηνῶν τὰ ὠὰ ἔχουσιν ἀναλόγως τὴν αὐτὴν σύνθεσιν.

Ἐκ τοῦ ὠοῦ μέρη χρησιμεύοντα πρὸς τροφὴν εἶναι τὸ λευκὸν ὅπερ καὶ λεύκωμα ἀποκαλεῖται, καὶ τὸ κίτρινον ὅπερ ἄλλως λέκιθος ὀνομάζεται.

Τὸ λευκὸν τοῦ ὠοῦ περιέχει ἐν 100 μέρεσι πλέον τῶν $^3/_4$ ὕδωρ, τὰ λοιπὰ ἀποτελοῦνται κατὰ τὸ πλεῖστον μὲν ἐκ λευκώματος, περιέχει δὲ καὶ ὀλίγιστον λίπος καὶ ἄλλας ὀργανικὰς καὶ ἀνοργάνους οὐσίας, ὧν κυριώτερα εἶναι

τὰ ἅλατα (φωσφορικά). Ἡ λέκιθος κατὰ τὸν Gobley περιέχει ἐν 100 μέρεσι τὸ ἥμισυ σχεδὸν ὕδωρ, ὀλιγώτερον τοῦ $^1/_4$ λεκιθίνην (οὐσιωδεστάτην ἀζωτοῦχον οὐσίαν), καὶ τὰ λοιπὰ μέρη κατὰ τὸ πλεῖστον μὲν λιπαρὰς ἰδίως καὶ ἄλλας ὀργανικὰς οὐσίας, περὶ τὰ $^2/_{100}$ δὲ ἅλατα, ὧν σπουδαιότερα εἶναι τὰ φωσφορικά, χλωροῦχα καὶ θειοῦχα. Κατὰ δὲ τὸν Dareste ἐν τῇ λεκίθῳ τοῦ ᾠοῦ ὑπάρχουσι καὶ ψεκάδες τινὲς ἔχουσαι τὰς ἰδιότητας καὶ τὴν κατασκευὴν τῶν τοῦ ἀμύλου.

Κατὰ τὰς ἀναλύσεις ταύτας λοιπὸν τὸ ᾠὸν εἶναι θρεπτικωτάτη καὶ λίαν πλαστικὴ τροφή, πρὸς πέψιν δὲ δὲν παρέχει οὐδεμίαν δυσκολίαν ὁπόταν περὶ τὴν παρασκευὴν δίδεται ἡ ἀπαιτουμένη προσοχή. Πρέπει δηλαδὴ νὰ ἑψήνεται ὀλίγον οὕτως ὥστε νὰ μὴ πηγνύηται τὸ λεύκωμα καθιστάμενον δυσδιάλυτον εἰς τὸν γαστρικὸν χυμόν. Τὸ ᾠὸν καλῶς παρεσκευασμένον εἶναι εὐπεπτοτέρα τροφὴ τοῦ κρέατος, διότι τὸ λεύκωμα αὐτοῦ διαλύεται εὐκολώτερον διὰ τοῦ γαστρικοῦ χυμοῦ ἢ ἡ ἰνικὴ τοῦ κρέατος.

Αἱ διάφοραι παρασκευαὶ τῶν ᾠῶν μεταβάλλουσι τὴν εὐπεψίαν αὐτῶν. Εὐπεπτότεραι παρασκευαὶ εἶναι τὰ ὠμὰ ᾠά, τὰ ταρακτὰ μετὰ ζακχάρου καὶ ὕδατος ψυχροῦ, τὰ ταρακτὰ μετὰ ζακχάρου καὶ ἐγχύματος καφφὲ ἢ τεΐου ἢ ἄλλου τινὸς ἀρωματικοῦ φυτοῦ, ἢ γάλακτος, τὰ βραστὰ ᾠά[1], τὰ ἑψημένα ἐπὶ πινακίου καὶ τὰ καλούμενα ἐν τῇ κοινῇ μαγειρικῇ παρ' ἡμῖν σφογγάτα. Δύσπεπτοι παρασκευαὶ τῶν ᾠῶν εἶναι τὰ πηκτὰ ἐν γένει ᾠὰ καὶ τὰ ἑψημένα ἐπὶ πολλὴν ὥραν μετὰ λιπαρῶν οὐσιῶν.

Τὸ ᾠὸν στερεῖται ὑδρανθρακούχων οὐσιῶν· ὅταν λοιπὸν προστεθῇ ἐν τῇ διατροφῇ καὶ ἄρτος, ἀποτελεῖται τροφὴ πλήρης καὶ ἀθώα.

Τὰ ᾠὰ ὅπως ἦναι ὑγιεινὴ τροφὴ πρέπει νὰ ἦναι πρόσφατα. Μέσον πρὸς ἀνακάλυψιν τῆς νωπότητος αὐτῶν εἶναι τὸ ἑξῆς: Ἐντὸς ὕδατος περιέχοντος ἐν διαλύσει 10 τοῖς 100 ἅλατος ἐμβυθίζεται τὸ ᾠόν. Ἐπειδὴ ἡ πυκνότης τοῦ ᾠοῦ εἶναι σχεδὸν ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν τοῦ ὑγροῦ τούτου, ἐὰν μὲν τὸ ᾠὸν εἶναι τῆς αὐτῆς ἡμέρας θὰ κατέλθῃ εἰς τὸν βυθὸν τοῦ ἀγγείου, ἐὰν ἦναι δύο ἡμερῶν μέχρι τοῦ μέσου, καὶ ἐὰν τριῶν θὰ ἀρχίσῃ νὰ ἐπιπλέῃ, ἀπὸ πέντε ἡμερῶν δὲ καὶ ἐπέκεινα μένει ἐν τῇ ἐπιφανείᾳ τοῦ ὑγροῦ. Ἡ αἰτία τοῦ φαινομένου τούτου ἔγκειται εἰς τὴν ἀπώλειαν τοῦ ὕδατος ἣν ὑφίσταται τὸ ᾠὸν καθ' ἑκάστην καὶ ἥτις ὑπελογίσθη εἰς 3—4 ἑκατοστὰ τοῦ γραμμαρίου. Ταὐτοχρόνως ὅμως ἐν τῷ ᾠῷ λαμβάνει χώραν ἀνάπτυξις κατωτέρων ὀργανισμῶν οἵτινες γίνονται αἴτιοι τῆς ἀλλοιώσεως αὐτοῦ.

Ἕτερον μέσον πρὸς ἀναγνώρισιν τῆς ἀλλοιώσεως τοῦ ᾠοῦ προχειρότερον εἶναι τὸ ἐν χρήσει, καθ' ὃ τὸ ᾠὸν τίθεται πρὸ τοῦ φωτός, ὅσον δὲ διαφανέστερον καὶ πεπληρωμένον εἶναι τοσοῦτον καὶ νωπότερον.

Ὅπως προλαμβάνηται ἡ ἀλλοίωσις αὕτη καὶ διατηρῆται τὸ ᾠὸν ἐπι-

1 Ἡ ἐν βράζοντι ὕδατι ἐμβύθισις τοῦ ᾠοῦ δὲν πρέπει νὰ διαρκεῖ πλέον τῶν τριῶν πρώτων λεπτῶν τῆς ὥρας.

χρίεται δι' οὐσίας ἀδιαχωρήτου. Ἐπροτάθησαν πολλαὶ μέθοδοι, ἡ ἁπλουστάτη ὅμως καὶ εὐθηνοτάτη καὶ ἐν χρήσει ἤδη καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην εἶναι ἡ ἐμβάπτισις τοῦ ὠοῦ ἐντὸς πυκνῆς διαλύσεως τιτάνου· διὰ τῆς μεθόδου ταύτης, κατὰ τὸν Parkes, τὸ λεύκωμα καθίσταται ὑδαρέστερον. Μόνον κακὸν αὐτῆς εἶναι ἡ ἰδιάζουσα τῷ τιτάνῳ ὀσμή, ἣν παρέχει τὸ διὰ ταύτης διατηρηθὲν ὠόν· πρὸς τοῦτο ὅμως ἀρωγὸς ἔρχεται ἡ τὰ πάντα καταβάλλουσα συνήθεια.

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ *

Ἡ Μήτηρ καὶ τὸ δωμάτιον τῶν παίδων

Τιμῆς ἄξιος εἶνε ὁ ἐπιστήμων, ὁ ἐξευρὼν τοὺς νόμους τῆς φύσεως, ὁ ἐξετάσας τὴν ζωὴν τῶν ζώων καὶ τὴν αὔξησιν τῶν φυτῶν, ὁ ἐξερευνήσας τὰς πορείας τῶν κόσμων καὶ προαναγγείλας τὴν ἐπάνοδον ἀφανισθέντων ἐκ τῆς ἡμετέρας ὄψεως ἀστέρων. Βραβείου δὲ ἄξιος ὁ τεχνίτης,ὅστις σμίλην καὶ γραφίδα φέρει καὶ ἀπὸ τῶν εἰκόνων αὐτοῦ χαίρουσι χιλιάδες ἀνθρώπων, ὅστις διὰ τῆς δυνάμεως τῶν τόνων τέρπει τὰς ψυχάς, ἢ διὰ τῶν λέξεων ἀνυψοῖ καὶ ἐνθουσιᾷ. Ἀλλὰ τοῦ πολυτίμου καὶ λαμπροῦ στεφάνου ἄξιοι εἶνε μόνον οἱ ἥρωες τῆς ἀνθρωπότητος, οἵτινες ἀνύψωσαν καὶ ἐβελτίωσαν τοὺς ἀδελφούς των, ἄνδρες οἷος ὁ Πυθαγόρας καὶ Σωκράτης, καὶ προφῆται οἷος ὁ βαπτιστὴς Ἰωάννης, οἱ ἱερεῖς τῆς ἀρετῆς.

Ὅταν δὲ ὁμιλῶμεν περὶ τῶν εὐεργετῶν τῆς ἀνθρωπότητος, ἂς μὴ λησμονῶμεν τὴν μητέρα, ἥτις ἄνευ ἀξιώσεων καὶ μετὰ μετριότητος διατρίβει ἐν τῷ κύκλῳ τῶν παίδων της καὶ θέτει τὰ θεμέλια παντὸς ἀγαθοῦ καὶ ὡραίου, παντὸς μέλλοντος σπουδαίου ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν ἀγαπητῶν της. Καὶ ταύτῃ πρὸς τούτοις ἂς ἀποδοθῇ ὁ στέφανος προθύμως καὶ εὐχαρίστως, διότι ὄντως εἶνε ἀξία αὐτοῦ.

Ἡ γυνὴ παρὰ τὸν ἑαυτῆς ἄνδρα, ἂν ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν ἀμφοτέρων ἐκλάμπει ἡ εὐτυχία, εἶνε ὡραιοτάτη εἰκών· εἶνε τερπνὸν καὶ παραμυθητικὸν τὸ νὰ βλέπῃ τις τὴν ἐργαζομένην οἰκοδέσποιναν πῶς διοικεῖ τὰ εἰς τὴν φύλαξίν της ἐμπιστευθέντα, ἵνα τὰ πάντα εὐαρέστως καὶ καλῶς ἔχωσιν· ἀλλὰ ἡ ἀγαπῶσα μήτηρ περιβεβλημένη ὑπὸ τῶν τέκνων της, παίζουσα καὶ εὐφραίνουσα, διδάσκουσα καὶ παραινοῦσα, εὐδαιμονοῦσα καὶ εὐδαιμονίζουσα, εἶνέ τι ἀξιοσέβαστον, εἶνε τὸ ὡραιότατον ὅ,τι ὁ ἀνθρώπινος ὀφθαλμὸς δύναται νὰ ἴδῃ.

Πολυειδεῖς εἶνε αἱ σχέσεις, ἐν αἷς ἡ γυνὴ εὑρίσκεται ἐν τῷ βίῳ· εἶνε θυγάτηρ καὶ ἀδελφή, ἔχει νὰ ἐκτελέσῃ καθήκοντα τέκνου καὶ δὲν δύναται νὰ

* Ἐκ τοῦ Βιβλίου τῶν γονέων τοῦ διδάκτορος Karl Oppel ὅπερ μεταφράσας ἐκδίδωσι κατ' αὐτὰς ὁ κ. Χαρίσης Πούλιος καθηγητὴς τοῦ Α' γυμνασίου.

λησμονήση ὅ,τι ἀπαιτεῖ ἡ ἀδελφικὴ ἀγάπη· εἶνε συγγενής, φίλη, γείτων, ὀφείλει λόγῳ καὶ ἔργῳ νὰ βοηθῇ ἄλλους, ἐνταῦθα νὰ παρηγορῇ, ἐκεῖ νὰ βοηθῇ, περαιτέρω νὰ συμμετέχῃ τῆς χαρᾶς· ὀφείλει πιστὴ νὰ παρίσταται τῷ ἀνδρί, αὐτῷ — ὅστις ἐν τῷ τραχεῖ βίῳ ἀγωνίζεται, παλαίει πρὸς τὰς τῶν ὑποθέσεων δυσχερείας, ἵνα προσφέρῃ εἰς τοὺς ἐν τῇ οἰκίᾳ του ὅ,τι τὴν ὕπαρξιν καθιστᾷ εὐχολωτέραν καὶ ὡραιοτέραν, ὅστις ἀναγκάζεται νὰ ἀντιτάσσηται εἰς τὰς καταιγίδας, καὶ νὰ παρέχῃ τὸ μέτωπον εἰς τὰς θυέλλας— νὰ παρέχῃ τὴν οἰκίαν φιλικὴν καὶ ἀγαπητήν, νὰ ἀνακουφίζῃ τὰς φροντίδας, νὰ καθιστᾷ αὖθις εὐφρόσυνον τὴν καρδίαν. Οἱ διδάσκαλοι πολλάκις ὀνομάζονται «οἱ μορφωταὶ τῆς ἐπερχομένης γενεᾶς», καὶ ὅστις αὐτῶν ἀποβλέπει πρὸς τὸ ἰδεῶδες τοῦ ἀξιώματός του καὶ δὲν δαπανᾷ μόνον τὰς ὡρισμένας ὥρας ὅπως ὁ μισθοφόρος, εἶνε ἄξιος βεβαίως μεγίστου σεβασμοῦ καὶ πλείονος τῆς συνήθους ἀνταμοιβῆς. Ἀλλὰ τὸν θεμέλιον λίθον παντὸς ὡραίου, ἀγαθοῦ καὶ εὐγενοῦς θέτει ἡ μήτηρ ἐν τῇ τῶν παίδων καρδίᾳ· καὶ ἡ μήτηρ ὀφείλει νὰ θέτῃ. Αὕτη ὀφείλει νὰ διαφωτίζῃ τὴν αἴσθησιν τοῦ παιδός, νὰ διδάσκῃ τὸ παιδίον νὰ βλέπῃ, νὰ ἀκούῃ καὶ νὰ ὁμιλῇ, πρέπει νὰ διαπλάσσῃ τὴν καρδίαν του πραεῖαν καὶ μαλακήν, νὰ ἐθίζῃ τὸν μικρὸν τῆς γῆς τοῦτον πολίτην εἰς ὠφέλιμον δραστηριότητα, νὰ ὁδηγῇ εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ δικαίου· αὕτη ὀφείλει νὰ διευθύνῃ τὸ τέκνον εἰς τὴν νέαν ζωήν.

Ἀναμφιβόλως τοῦτο εἶνε ὑψηλόν, σπουδαία κλῆσις, καὶ διὰ φωνῆς σάλπιγγος ἐπεθύμουν νὰ ἐξεγείρω τοὺς μήπω ταύτην ἀναγνωρίσαντας, καὶ διὰ γλώσσης ἀγγέλου νὰ ὁμιλήσω εἰς τὴν καρδίαν των «Ὑμεῖς ἐστε, οἵτινες δύνασθε νὰ κατορθώσητε τὴν βελτίωσιν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς! ἐξ ὑμῶν ἐξαρτᾶται κυρίως ἡ εὐδαιμονία καὶ ἡ δυστυχία, ἡ τύχη καὶ σωτηρία, ἡ ἠθικὴ καὶ ἀρετὴ τῶν ἐπομένων γενεῶν. Πρὸ πάντων ἐν ἡμῖν κεῖται τὸ νὰ κατορθώσητε, ὥστε ἡ γῆ νὰ γείνῃ οὐρανός.

Ποίαν δὲ ὄντως ὄψιν παρέχει ἡ ἐκπλήρωσις τῆς ὑψηλῆς ταύτης κλήσεως τῆς μητρός;

Ὑπάρχουσι κατὰ πρῶτον γυναῖκες, αἵτινες πορίζονται τὸν ἄρτον μετὰ ἐπιπόνου ἐργασίας ἐκτὸς τοῦ οἴκου· αἱ τοιαῦται δὲν δύνανται νὰ ἀναθρέψωσι τὰ τέκνα των, διότι εἶνε ἠναγκασμέναι νὰ δαπανῶσι τὸν χρόνον καὶ τὰς δυνάμεις των εἰς τὴν διατήρησιν τῆς φυσικῆς ὑπάρξεως. Ἐνταῦθα πᾶσα μομφὴ θὰ ἦτο ἄδικος, πᾶσα συμβουλὴ περιττή, πᾶσα παρόντρυνσις γελοία· ἡ χήρα, ἀναγκάζεται νὰ κερδήσῃ τὸν ἄρτον της διὰ πλύσεως, καθαρίσεως καὶ τῶν τοιούτων, δὲν δύναται νὰ εἴπῃ «θὰ μένω ἐν τῇ οἰκίᾳ μου ἵνα ἀναθρέψω τὸ παιδίον μου καλῶς», διότι σπουδαιότερον καὶ ἀναγκαιότερον τῆς ἀνατροφῆς εἶνε τὸ νὰ ἔχῃ τὸ παιδίον νὰ φάγῃ καὶ τὸν χειμῶνα θερμὸν δωμάτιον καὶ ἔνδυμα. Ἐνταῦθα ἀνάγκη οἱ πλούσιοι, αἱ εὐτυχέστεραι ἀδελφαὶ νὰ προσέλθωσιν ἀρωγοί, νὰ κατασκευάσωσι νηπιαγωγεῖα καὶ ἄλλα ὅμοια εὐεργετικὰ καταστήματα, ὅπως ἀφαιρέσωσιν ἀπὸ τῆς δυστυχοῦς μητρὸς τὴν περὶ τῶν

ἐπιτηδείων τοῖς τέκνοις των φροντίδα. Καὶ ἂν ἡ ἐπικουρία αὕτη πολὺ ἀ-μακρύνηται τοῦ τελείου, εἶνε ὅμως πολλῷ καλλιτέρα ἢ ὅσον θὰ ἦτ: τύχη τῆς μητρὸς καὶ τοῦ παιδὸς ἄνευ ταύτης.

Δὲν δύναται ἱκανῶς νὰ παρασταθῇ αὕτις ἀδυνατεῖ νὰ ἐπιτύχῃ τὸ ἄ-στον, ἂς εὐχαριστῆται μὲ τὸ καλόν, καὶ ὅστις ὑπολείπεται καὶ τούτου, ἐπιδιώξῃ τὸ μέτριον!» Ἐν τῇ ἀνατροφῇ εἶνε ἐν ἰδιαιτέραις περιστάσ ἀδύνατον τὸ πολύ, ὅπερ κυρίως εἶνε τὸ ἀναγκαῖον· δὲν δύναταί τις νὰ παιτήσῃ ἵνα ἀναβῶσι πάντες τὴν ὑψίστην βαθμῖδα τῆς κλίμακος, διότι εἶνε δυνατόν· ἀλλὰ ἐκεῖνο εἶνε δυνατόν, καὶ τοῦτο πρέπει τις νὰ ἀπαιτῇ, νὰ μὴ ἵσταταί τις ἐπὶ τῆς δευτέρας βαθμῖδος, ὅταν δύναται νὰ φθάσῃ εἰς τ ἀνωτέραν, ἀλλὰ καὶ ἀφ' ἑτέρου νὰ μὴ μεμφώμεθα ἐκεῖνον αἱ σχέσεις τ ὁποίου δὲν τῷ ἐπιτρέπουσι νὰ ἀνέλθῃ τοσοῦτον ὑψηλά.

Καλλιτέρα εἶνε ἡ κατάστασις τῶν πολλῶν γυναικῶν, αἵτινες δὲν ἐργάζ-ται ἀπ' εὐθείας χάριν τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου, ἀλλ' αἵτινες εἶνε ἠναγκασμέ ἄνευ βοηθείας καὶ ἐπικουρίας νὰ φροντίζωσι περὶ τῶν τῆς οἰκίας. Καὶ ε ταύτας ὀλίγος μόνον μένει χρόνος ἵνα ζῶσι μετὰ τῶν παίδων των· δύνανται ὅμως τοὐλάχιστον νὰ χαίρωσι βλέπουσαι τὴν ὄψιν τῶν παιδίων των, δύναν-ται νὰ ἔχωσιν αὐτὰ πλησίον των, νὰ συνοδεύωνται ὑπ' αὐτῶν εἰς τὸ μαγει-ρεῖον, εἰς τὴν ἀποθήκην, νὰ λέγωσι πρὸς αὐτὰ ἱκανὰς φιλικὰς καὶ ἀγαπητὰ λέξεις καὶ ἔκ τινος σχολῆς ὥρας καὶ τρυφερώτερον μετ' αὐτῶν νὰ ἀναστρέ-φωνται. Ἀλλ' ὅμως ἂν καὶ ταῦτα οὕτως ἔχωσι, δὲν πρέπει νὰ περιμένῃ τ πολὺ οὐδ' ἐντεῦθεν. Ὅταν ἡ μήτηρ ἔχει ἀπείρους ἐργασίας, τὸ παιδίον εἶνε εἰς αὐτὴν ἐμπόδιον, αἱ ἐρωτήσεις καὶ ἀπαιτήσεις του εἶνε ἐνόχλησις καὶ βά-ρος· εἰς τὸ ὑπόγειον, εἰς τὴν ἀποθήκην δὲν δύναται νὰ λαμβάνῃ μεθ' ἑαυτῆς τὸ μικρὸν καὶ ἂν ἀκόμη ὑποθέσω μεγίστην τὴν φυσικὴν φιλοστοργίαν, — πολὺ καλὴ ἐνταῦθα ἀνατροφὴ δὲν ἐπιτυγχάνεται, ἡ μήτηρ ἐνίοτε γίνεται ἀ-νυπόμονος, ὅταν τὸ βάρος γείνῃ μέγιστον, — τὸ ἀνατρέφειν ἀπαιτεῖ χρόνον καὶ ἐλευθέραν καὶ εὔθυμον διάθεσιν.

Περὶ ἀνατροφῆς μόνον ἐκεῖ δύναται νὰ γείνῃ λόγος, ὅπου ἡ μήτηρ ἢ ἄλλο ἀντ' αὐτῆς πρὸς τοῦτο ὁρισθὲν πρόσωπον ἔχει καιρὸν νὰ ἀσχολῆται μετὰ τῶν παίδων· ἐν τῇ μεσαίᾳ τάξει μέγα μέρος τῆς οἰκιακῆς ἐργασίας ἀναλαμ-βάνουσιν ὑπηρέται· οἱ δὲ πλούσιοι δύνανται πάσας τὰς ἐργασίας νὰ ἐκτε-λῶσι δι' ὑπηρετῶν καὶ τοιουτοτρόπως νὰ κερδίζωσι χρόνον πρὸς εὐγενέστερα καὶ καλλίτερα.

Παρ' αὐτοῖς λοιπὸν μέρος τῆς τῶν παίδων ἐπιμελείας καὶ ἀνατροφῆς ἐκ-τελεῖται ὑπὸ ἐμμίσθων, ἴσως εἰδικῶς πρὸς τοῦτο εἰλημμένων προσώπων, καὶ περὶ τούτων θέλω νὰ προσθέσω ἐνταῦθα λέξεις τινάς.

α') Καθόλου δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι εἰς τοὺς ὑπηρέτας πρέπει τὰ παιδία νὰ ἐμπιστεύωνται ὅσον τὸ δυνατὸν ἐλάχιστον· διότι πολλάκις οὗτοι οὐδαμῶς περὶ τῶν παιδίων φροντίζουσι, τὸ παιδίον ἐρωτᾷ τρίς, τετράκις, πεντάκις

ἢ οὐδεμίαν λαμβάνει ἀπόκρισιν, τέλος ἐπιπλήττουσιν αὐτὸ βαρβάρως καὶ ξοκρούουσι σφοδρῶς. Ἂν ἐξ ἀγνοίας περιπέσῃ εἰς σφάλμα τι δὲν συμβουλεύουσιν αὐτὸ φιλικῶς, ἀλλ' ἐπιπλήττουσι δεινῶς, θέλει νὰ ἐξηγηθῇ τι καὶ καταγελῶσι «τὴν ἀνοησίαν αὐτοῦ»· πίπτει, κτυπᾷ καὶ ἡ πρώτη λέξις — ἄνευ λόγου καὶ σκέψεως εἶνε «καλὰ ἔπαθες».

Ἄλλοτε πάλιν αἱ διὰ τὰ μικρὰ παιδία ὑπηρέτριαι λέγουσι μωρὰς καὶ ἀνοήτους φλυαρίας πρὸς τὰ μικρά, ἀκαίρους ἀστεϊσμούς, ἐνίοτε μάλιστα διδάσκουσι τὰ παιδία ἐπίτηδες ἄτοπά τινα καὶ νομίζουσι θαῦμα ὅτι κατώρθωσαν μίαν τοιαύτην εὐφυΐαν. Παρὰ γηραιᾶς τινος τοιαύτης τροφοῦ ἤκουσα τὰ ἑπόμενα: «Ματθίλδη, εἰπὲ εἰς τὸν κύριον ἰατρὸν πόσα σκέλη ἔχεις! — Πόσα σκέλη ἔχεις;» Τὸ δὲ παιδίον ὅπερ ἦτο μόνον ἑνὸς ἔτους καὶ ἐφέρετο ἐπὶ τῶν βραχιόνων καὶ τότε μόλις ἤρχιζε νὰ ἀρθρώνῃ συλλαβάς τινας, καὶ δὲν ἐγνώριζε οὔτε τί εἶνε ἰατρὸς οὔτε τί εἶνε σκέλος, ἀπήντησε «τρία», καὶ ἡ τροφὸς ἐκάγχασε, διότι ὑπῆρξε τοσοῦτον εὐφυὴς νὰ ὑπαγορεύσῃ καὶ ἐντυπώσῃ εἰς τὸ παιδίον λάθος τι.

Τῆς δὲ Ματθίλδης ἡ μεγαλητέρα θεία, ἥτις καὶ αὐτὴ ἦτο μικρά, ἔμαθε παρὰ τῆς τροφοῦ της καί τι ἄλλο «Ἑλενάκι, εἰπὲ τῷ κυρίῳ Καρόλῳ τὴν ὡραίαν σου φράσιν' «Ἀ,-τί-», καὶ τὸ παιδίον εἶπεν «ἆ, τί φλυαρῶ ἐν τούτοις διὰ πέταλον;» καὶ φυσικὰ οὐδὲν ἐνόει ἐξ ὧν ἔλεγεν, ἀλλ' ἡ τροφὸς ὑπερηφανεύθη πολὺ διὰ τὴν εὐφυΐαν της ταύτην.

β') Ἐπειδὴ ὅμως δὲν δύναταί τις νὰ ἐκτελῇ ἰδιοχείρως πάντα, πρέπει νὰ ἐπιτρέπῃ τὴν ἐπιμέλειαν ἄλλων πραγμάτων εἰς τοὺς μισθωτούς, αὐτὸς δὲ νὰ μένῃ πλησίον τῶν τέκνων του.

Μήτηρ τις ἔλεγεν «Δὲν θὰ ἀφήσω εἰς ἄλλον τὴν κλίνην τοῦ παιδίου μου· στρώνω ἡ ἰδία, οὕτως ἐποίουν μέχρι σήμερον καὶ οὕτω θέλω ἐξακολουθήσει καὶ τοῦ λοιποῦ. Ἀφοῦ τὸ παιδίον ἐγεννήθη, οὐδεὶς ξένος ἥψατο τῆς κλίνης».

«Κάλλιστα σκέπτεσθε, ἀγαπητὴ μήτηρ, ἀλλ' οὐχὶ καὶ φρονίμως· ἀκριβῶς τοὐναντίον θὰ ἦτο τὸ ὀρθόν· ἂς στρώνῃ ἡ ὑπηρέτρια τὴν κλίνην τοῦ παιδίου καὶ σὺ παῖζε μετ' αὐτοῦ. Μὴ πλῦνε τὰς περικνημῖδας καὶ μὴ σιδέρωνε τὰ ἐνδύματα αὐτοῦ, ἐν ᾧ χρόνῳ ἡ ὑπηρέτρια παίζει ἐν τῷ κήπῳ μετὰ τοῦ κορασίου σου· μᾶλλον δὲ ἂς κάμνῃ ἐκείνη τὰς οἰκιακὰς ἐργασίας, καὶ σὺ μετὰ τῆς κόρης σου χόρευε, τρέχε, πήδα, ψάλλε, κόπτε δι' αὐτὴν ἄνθη, πλέκε δι' αὐτὴν στέφανον ἐκ τούτων.

Πᾶσαν ἄλλην ἐργασίαν προτιμότερον νὰ ἐγκαταλείπῃς ἢ τὴν τῶν παίδων ἀνατροφήν.

γ') Ἀλλ' ἓν ὅμως κατ' ἐξοχὴν ἐπεθύμουν νὰ παρατηρήσω· ἡ κυρία, ἡ μήτηρ ἔχει (συνήθως) καὶ ἄλλας ἐργασίας καὶ ὄχι μόνον τὴν ἀνατροφὴν παίδων, καὶ τὰς ἄλλας ταύτας ἐργασίας δὲν πρέπει νὰ παραμελῇ. Εὐκόλως λέγεται, «ἡ μήτηρ δὲν δύναται νὰ ἀφίνῃ τὰ παιδία της μακρὰν αὐτῆς» φαίνεται δὲ ὀρθότατον· τοῦτο «ὁ προορισμὸς τῆς μητρὸς εἶνε νὰ ἀφοσιωθῇ εἰς τὰ παιδία

της, νὰ θυσιάσῃ ἑαυτὴν χάριν αὐτῶν», ἀλλὰ δὲν εἶνε καὶ σοφόν. Τοῦτο δὲ ἦτο παράδοξός τις προορισμός! Ἡ μήτηρ θυσιάζεται χάριν τῶν παίδων της, ταῦτα χάριν τῶν ἐγγόνων, καὶ οὗτοι χάριν τῶν ἔπειτα ἐγγόνων, καὶ οὕτω θὰ ἦτο ὁ βίος τῆς ἀνθρωπότητος ἄλυσος θυσιῶν· ἡ δὲ ἀνθρώπινος ὕπαρξις θὰ ἦτο οὐχὶ πλέον χαρά, ἀπόλαυσις, εὐτυχία ἀλλὰ συνεχὴς θυσία.

Οἱ πλούσιοι, δυνάμενοι νὰ κανονίσωσι τὸν βίον των κατὰ βούλησιν πράττουσι κάλλιστα παραλαμβάνοντες παρ' ἑαυτοῖς μεμορφωμένην τροφόν, ἥτις ἀναλαμβάνει μέρος τῆς ἐπιμελείας,—προβεβηκυῖάν τινα ἢ καὶ χήραν νέαν, ἥτις εἶνε πραέος καὶ ἱλαροῦ χαρακτῆρος, συνδέει ἁπλότητα καὶ καθαρὸν βλέμμα, καὶ ἐν τοῖς ἑαυτῆς τρόποις ἔχει τι ἥσυχον καὶ καθεστηκός. Ποτὲ ὅμως δὲν πρέπει νὰ μεταχειρίζηταί τις πρὸς τοῦτο νέα κοράσια, ὧν ἡ ἀνατροφὴ δὲν συνεπληρώθη. Ὅταν εὕρῃς τοιαύτην καλὴν τροφόν, παραχώρει εἰς αὐτὴν σεβαστὴν θέσιν ἐν τῇ οἰκογενείᾳ (ἐνιαχοῦ μεταχειρίζονται αὐτὴν ὡς *θείαν*) καὶ ἀντάμειβε πλουσίως, διότι αὕτη ἀνέλαβε μέρος τῆς σπουδαιοτάτης ἐργασίας σου.

Ἕκαστος ἄνθρωπος τελικὸν σκοπὸν ἔχει τὸ ἴδιόν του ἄτομον, ἕκαστος ἐπλάσθη ὅπως ἀπολαύσῃ τοῦ βίου ἀνέτως καὶ εὐθύμως· τῆς δ' ἀπολαύσεως ταύτης δὲν πρέπει οὐδ' ἡ μήτηρ νὰ στερηθῇ. Ἂν περὶ τῶν παιδίων της φροντίζῃ τροφός, δύναται δι' ἀναγνώσεων νὰ μορφώνῃ τὸ πνεῦμά της καὶ νὰ θερμαίνῃ τὴν καρδίαν της, νὰ ὑψοῦται διὰ τῆς μουσικῆς, μετὰ τοῦ ἀνδρὸς ἐν τῷ κύκλῳ τῶν φίλων καὶ συγγενῶν νὰ ἔχῃ εὐγενῆ συναναστροφήν, νὰ ἐπιθεωρῇ τὰ τῆς οἰκίας, καὶ ὑπολείπεται αὐτῇ ἀκόμη ἀρκετὸς χρόνος ἵνα ἐξέρχηται εἰς περίπατον μετὰ τῶν παίδων της, παίζει μετ' αὐτῶν, διηγῆται πρὸς αὐτά, ἀποκρίνεται εἰς τὰς ἐρωτήσεις των, καὶ ἐν ἑνὶ λόγῳ ζῇ προσφιλέστατα μετ' αὐτῶν, ἐνεργεῖ ἐπὶ τῆς καρδίας των πρὸς ἐξευγένισιν αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τοῦ πνεύματος πρὸς διδασκαλίαν καὶ μόρφωσίν των.

Λέγουσι πρὸς τούτοις: «Τὸ δωμάτιον τῶν παίδων πρέπει νὰ εἶνε ἡ διηνεκὴς διαμονὴ τῆς μητρός, τὸ ἴδιον αὐτῆς δωμάτιον.» Μάλιστα, ἐκεῖ αὕτη ὀφείλει νὰ αἰσθάνεται ἑαυτὴν εὐτυχῆ, ἐκεῖ νὰ διάγῃ τὰς εὐδαιμονεστάτας ὥρας της, ἐκεῖ νὰ τελῇ τὸ τρισόλβιον αὐτῆς ἔργον. Ἐν τοῖς τέκνοις αὐτῆς θὰ ἐξακολουθήσῃ ζῶσα ἐπὶ τῆς γῆς. Πᾶν ἀγαθόν, πᾶν εὐγενές, ὅπερ ταῦτα παρ' αὐτῆς μανθάνουσι, θὰ μεταφυτεύσωσιν αὐτὸ ἐπὶ τοὺς ἀπογόνους των, τὸ δωμάτιον τῶν παίδων εἶνε ὁ κάλλιστος τῆς ἐργασίας τῆς μητρὸς ἀγρός, ἀλλὰ— ἡ ἰδία αὐτῆς διαμονή; — οὐχὶ δὲν πρέπει νὰ εἶνε τὸ τῶν παίδων δωμάτιον! Ἡ παρουσία τῶν μικρῶν παίδων, ὅταν οἱ γονεῖς ἔχωσιν ἐπίσκεψιν, ἔχει πολλὰ τὰ ἄτοπα. Οἱ ξένοι ἐνοχλοῦνται διὰ τῶν ἐρωτήσεων καὶ παιγνίων τῶν μικρῶν, συστέλλονται πολλάκις νὰ ἐκφράσωσι τοῦτο ἢ ἐκεῖνο, δυσαρεστοῦνται ἐκ τῆς ἀνησυχίας καὶ διατίθενται ἀηδῶς. Ἐξαιρῶ βεβαίως ἐκείνους, οἵτινες θεωροῦσιν ἀπρεπὲς τὸ νὰ μὴ ἀφιερώσῃ τις χάριν αὐτῶν ἡμίσειαν τοὐλάχιστον ὥραν. Προσέτι ἂς μὴ ἀπατώμεθα, ὅταν οἱ ἐπισκεπτόμε-

νοι λέγωσιν αἴ, ἄφετε ἥσυχον τὸ προσφιλὲς παιδίον! μὴ θέλετε νὰ ἀπομακρύνητε αὐτὸ ἐντεῦθεν! Ἀρεσκόμεθα πολὺ εἰς τὸν μικρὸν τῶν παίδων θόρυβον». Ταῦτα εἶνε ὡραῖαι ἐκφράσεις, ἀλλ' οὐδεὶς ἐν τῇ συνδιαλέξει ταράσσεται εὐχαρίστως.

Καὶ ἡ μήτηρ εὑρίσκεται εἰς λίαν δυσάρεστον θέσιν. Συνεχῶς ἡ προσοχή της εἶνε διῃρημένη, καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ μὲν εἶναι ἐστραμμένη πρὸς τὰ παιδία, κατὰ δὲ τὸ ἄλλο ἥμισυ πρὸς τοὺς ξένους· ἐκεῖνα πρέπει νὰ καθησυχάζῃ, νὰ προφυλάττῃ πᾶσαν μεγαλόφωνον ἔκφρασιν, νὰ ἀποκρίνηται εἰς ἐρωτήσεις, ἐνδεχομένας ἔριδας καὶ φιλονεικίας αὐτῶν νὰ προλαμβάνῃ ἐν τῇ γενέσει των καὶ ὅμως νὰ στρέφῃ καὶ τὴν προσοχήν της πρὸς τοὺς ξένους, τὴν ὁποίαν οὗτοι βεβαίως δικαιοῦνται νὰ ἀπαιτῶσι. Πῶς λοιπὸν ἡ μήτηρ θὰ δυνηθῇ νὰ συμβιβάσῃ τὰς ἀπαιτήσεις τῶν παιδίων της πρὸς τὸ καθῆκον τοῦ εὐπρεποῦς; Τέλος τὰ παιδία,— καὶ αὐτὰ —δυσχεραίνουσιν ἐπὶ τούτῳ. Εἰς τὰς ἐρωτήσεις των ἀπαντᾷ ἡ μήτηρ μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ· νὰ γελῶσι, νὰ πηδῶσι, νὰ φωνάζωσι δὲν ἐπιτρέπεται εἰς αὐτά, ὀφείλουσι νὰ εἶνε απολύτως ἥσυχα καὶ νὰ διάγωσι κοσμίως· καὶ ὅμως παραβλέπονται τότε ἄρχεται ἀταξίαι αὐτῶν, ἃς ἡ μήτηρ ἐπ' οὐδενὶ ὅρῳ μέχρι τοῦδε ἐπέτρεψεν, καὶ τοῦτο ἀναγκάζεται ἤδη νὰ πράττῃ, ἵνα μένωσιν ἥσυχα, ἵνα μὴ μεγάλαι κραυγαὶ ἐγερθῶσι. Καὶ ὅταν μεγαλώσωσι καὶ ἤδη ἄρχωνται νὰ ἐννοῶσί τινα τῶν λεγομένων, καὶ τοῦτο δὲν τὰ ὠφελεῖ. Τίς δύναται νὰ ἀποδείξῃ πόσων ἐσφαλμένων παραστάσεων καὶ βλαβερῶν γνωμῶν ἡ πηγὴ εἶνε ἡ ἀκρόασις κακῶς ἐννοηθέντων διαλόγων; Ἄφινε λοιπὸν τὰ παιδία εὔθυμα καὶ περιχαρῆ νὰ παίζωσιν ἐν τῷ δωματίῳ αὐτῶν καὶ πορεύθητι μετὰ τῶν ἐπισκεπτομένων εἰς τὴν αἴθουσαν· ἐν τούτοις ἀμφότερα τὰ μέρη θὰ εὐχαριστηθῶσι περισσότερον.

δ') Τὸ ἀνατρέφειν δὲν εἶνε εὔκολον, ἀπαιτεῖ ἔντασιν τῶν δυνάμεων, καταπονεῖ αὐτάς, διὰ τοῦτο ἀνάγκη καὶ ἡ μήτηρ νὰ ἔχῃ τὰς ὥρας τῆς ἡσυχίας καὶ ἀνέσεώς της· δὲν πρέπει νὰ καταναλώσῃ τάχιστα τὰς δυνάμεις της, ἀλλὰ νὰ προφυλάττῃ αὐτὰς διὰ τὰ μέλλοντα καὶ τὰς ἡμέρας καὶ τὰς νύκτας, ὅτε θὰ εἶνε ἀναγκαιότεραι καὶ μείζονος ὠφελείας ἢ ἐν τῷ καθ' ἡμέραν βίῳ. Ἂν καταναλώσῃ τὰς δυνάμεις της, ὅτε τὰ παιδία ὑγιαίνουσιν, τί θὰ κάμνῃ, ὅταν ἀσθενήσωσι; ὅταν θὰ ὀφείλῃ νὰ ἀγρυπνῇ παρὰ τὴν κλίνην αὐτῶν; Ἂν καταστῇ τοσοῦτον εὐερέθιστος τὰ νεῦρα, ὥστε νὰ προσβάλληται διὰ τοῦ ἐλαχίστου, στενοχωρῆται, ἐρεθίζηται, τί ἐκ τούτων θὰ ὠφεληθῶσι τὰ παιδία; τίς θὰ ἐπιμεληθῇ ἀπὸ τοῦδε αὐτῶν, ἂν ἡ μήτηρ δὲν δύναται οὐδαμῶς πλέον νὰ εἶνε πέριξ τῶν ἀγαπητῶν της; Λοιπὸν φειδώ! Οὐ μόνον ἐν τῷ συμφέροντι τῶν παίδων, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ τοῦ ἀνδρός, τῶν συγγενῶν, τῶν φίλων καὶ ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτῆς κεῖται τοῦτο! Καὶ ἡ μήτηρ ζῇ χάριν ἑαυτῆς ἐν τῷ κόσμῳ.

ε') Γενικὴ ἀρχὴ ἔστω: ὀφείλει νὰ ἀνατρέφῃ, ὅστις κάλλιστα ἐννοεῖ τοῦτο.

Ἂν ἡ μήτηρ ἐννοῇ ὅτι εἶνε λίαν ἐξησθενημένη (ἢ ἔντιμος φίλος δηλοῖ αὐτῇ τοῦτο), ὅτι δὲν δύναται νὰ ἐκτελέσῃ τὰ καθήκοντα αὐτῆς, νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὰς παρακλητικάς, ἢ στενοχωρούσας ἢ κολακευτικὰς πιέσεις τῶν τέκνων της, ἢ ἂν δὲν δύναται νὰ ὑποφέρῃ τὸν ζωηρὸν τῶν παίδων βίον, ἂν εἶνε νευρική, πάσχει κεφαλαλγίαν, καρδιακὸν νόσημα, τότε ἂς ἀφήσῃ τὸ ἔργον τῆς ἀνατροφῆς εἰς ἄλλας χεῖρας. Ἐν τοιαύταις περιστάσεσι πρέπει ἡ μήτηρ νὰ εὐχαριστῆται ἔχουσα παρ' ἑαυτῇ τὰ παιδία εἰς τὸ πρόγευμα, τὸ ἄριστον καὶ τὸ δεῖπνον (ὁπότε ταῦτα εἶνε ὅλως ἀπησχολημένα περὶ τὸ ἐσθίειν), νὰ πηγαίνῃ ἐνίοτε μετ' αὐτῶν εἰς περίπατον, νὰ ὁμιλῇ πρὸς αὐτά, νὰ παίζῃ μετ' αὐτῶν, καὶ νὰ παρέχῃ αὐτοῖς ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν ἡδονήν· ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ μένῃ πλησίον τῶν παίδων ἐπὶ τοσοῦτον, ἕως οὗ ταῦτα ἀποβῶσιν εἰς αὐτὴν ὀχληρά, καὶ τὴν κυρίως ἀνατροφὴν ἀνάγκη νὰ ἀναλάβῃ ἕτερός τις.

Γνωρίζω κυρίαν τινά, ἥτις ὅταν τὸ κοράσιόν της ἐγέλα μεγάλως, ἢ (παῖζον μὲ τὴν κούκλαν του) ἐφώναζε πολύ, ἔκλειεν αὐτὸ εἰς ἀποκεχωρισμένον, στενὸν γραφεῖον, ὅπου ἄλλως οὐδεὶς διέμενε πλειότερον τοῦ ἀπολύτως ἀναγκαίου χρόνου· ἐποίει δὲ τοῦτο ἡ κυρία, διότι δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποφέρῃ θόρυβον, καὶ δὲν ἤξευρε διὰ τίνος ἄλλου μέσου ἠδύνατο ν' ἀπαλλαγῇ. Τοῦτο ὅμως ἦτο σκληρόν, καὶ ἔβλαψε πολὺ τὸ δυστυχὲς παιδίον. Ὅστις δὲν δύναται νὰ ἀναλάβῃ καὶ ἐκτελῇ τὴν ἀνατροφὴν τῶν παίδων του μετὰ χαρᾶς καὶ ἡδονῆς καὶ μόνον πιεζόμενος ἀνέχηται περὶ ἑαυτὸν παιδία, δὲν πρέπει νὰ περιμένῃ οὐδέποτε χρυσοῦς καρπούς. Ἀλλ' ἂν ἡ μήτηρ εὔθυμον καὶ παιδικὴν φύσιν ἔχῃ, δὲν ἐνοχλεῖται δὲ οὔτε ὑπὸ κεφαλαλγίας, οὔτε καρδιακοῦ νοσήματος, καὶ ἂν εἶνε ὑγιής, τότε πρέπει νὰ εἰσέρχηται εἰς τὸ τῶν παίδων δωμάτιον, εἰς τὸ βασίλειόν της, εἰς τὸν τῆς καλλιεργείας ἀγρόν της, εἰς τὸν οὐρανόν της.

Ο ΑΠΕΞΗΡΑΜΕΝΟΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑΡΧΗΣ

ΜΥΘΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΔΜΟΝΔΟΥ ΑΜΠΟΥ

ΙΒ' *

Τὸ πρῶτον δεῖπνον τοῦ ἀναστάντος.

Ὁ ἄγγελος ὃν ὁ Λέων ἐξαπέστειλεν εἰς τὴν ἐξοχὴν ἵνα καλέσῃ τὴν Κλημεντίναν καὶ τὴν θείαν της, δὲν ἠδύνατο νὰ φθάσῃ πρὸ τῆς ἑβδόμης ὥρας. Ἐὰν δ' ὑποθέσωμεν ὅτι εὗρεν αὐτὰς περὶ τὴν τράπεζαν, καὶ ὅτι ἐπετάχυναν

* Ἴδ. σελ. 549, 643, 712, 97, 886.

τὸ δεῖπνον ἅμα μαθοῦσαι τὴν χαρμόσυνον τῆς ἀναστάσεως τοῦ Φουγᾶ εἴδησιν, καὶ ὅτι κατώρθωσαν νὰ εὕρωσιν εὐθὺς ἅμαξαν, θὰ ἀφικνοῦντο εἰς Φονταινεβλῶ πιθανώτατα μεταξὺ τῆς δεκάτης καὶ τῆς ἑνδεκάτης. Ὁ υἱὸς τοῦ κ. Ῥενάλτου ἐφαντάζετο μετ' εὐφροσύνης τὴν χαρὰν ἣν ἔμελλε νὰ αἰσθανθῇ ἡ μνηστή του τὴν στιγμὴν καθ' ἣν θὰ ἐπαρουσίαζεν εἰς αὐτὴν τὸν θαυμαστὸν ἄνδρα, ὃν ἐκείνη μὲν ἔσωσε τοῦ φρικαλέου τάφου, οὗτος δὲ ἀνέστησε κατὰ παράκλησίν της.

Ἐν τούτῳ δὲ ἡ γηραιὰ Γοθὼ ἡ πρὶν μὲν ἀνησυχοῦσα καὶ σκανδαλιζομένη, ἤδη δὲ πλήρης μακαριότητος καὶ γαυριῶσα, παρέτασσεν ἐπὶ τῆς τραπέζης δωδεκάδα πινακίων, βοηθουμένη ὑπὸ τοῦ συνδούλου αὐτῆς νέου ὀκτωκαιδεκαετοῦς, ὅστις διεσκέδαζεν αὐτὴν διὰ τῶν λόγων του.

«Καλὲ εἶδες ἐκεῖ, ἅμια Γοθώ, ἔλεγεν ἀποθέτων ἐπὶ τῆς τραπέζης στήλην βαθέων πινακίων, εἶδες πῶς πετάχτηκε 'ς ἂν τὸν πειρασμὸ κ' ἐξεκούμπησε καὶ ἀστρονόμο καὶ ἔπραχο;

— Λίγα τὰ λόγια σου, ὅταν 'μιλῇς γιὰ τἀφεντικά!

— Νὰ δὰ ἡ ὥρα νά μας γείνῃ καὶ ἀφεντικὸ ἡ ἀφεντιά του. Δὶς τὴν ὥρα μᾶς ξεφυτρόνουν καὶ καινούργια ἀφεντικά. Νά σου 'πῶ κάλλια τὧχω νἄρχούντανε δοῦλοι νά μας μεταπιάνουν· μᾶς φτάνουν πιὰ τἀφεντικά.

— Περίδρομος! Ὅταν δίνουν χαρίσματα εἶνε καλὰ τἀφεντικά. Αἴ;

— Κι' ἀμμέ! πενῆντα κάπου κουβάδες ἀνέσερνα τόσαις ὥραις γιὰ νά τον σιγοβράσωμε τὸ συνταγματάρχη, κι' ἀνάθεμα 'ς τὸ τσακισμένο ποὺ θὰ 'δῶ ἀφ' τὸ χέρι του. Ἀγκαλὰ καὶ ποῦ νὰ ταὕρῃ ὁ κακορρίζικος; Ἐγὼ λέω πῶς θἄρχεται ἀφ' τῆς ἀναπαραδιᾶς τὸν τόπο. Τί λές, ἅμια Γοθώ;

— Δὲν εἰξέρεις τί λές. Αὐτὸς θὰ κληρονομήσῃ δὲν εἰξέρω πόσα, ἀπὸ 'να συγγενῆ του πού τον ἠδίκησε καὶ τοὔφαγε τὸ ἔχειν του.

— Νἄχομαι καλὸ 'ρώτημα, ἅμια Γοθώ, σὺ ποὺ ἔχεις τὴ Σύναψι δὶς τὴν ὥρα 'ς τὸ χέρι σου, δέν μου λὲς ποῦ νἄταν ἄρά ες ἡ ψυχὴ τοῦ συνταγματάρχη τόσους χρόνους ποὔλειπεν ἀφ' τὸ κορμί του;

— Ποῦ ἀλλοῦ, παρὰ 'ς τὸν Οὐρανό.

— Καὶ δέν τον ἀρωτᾷς μὴν εἶδε τὸν Μπατίστα σου, τὸ σκορδόπιστο ποὔχες 'ς τὰ τριανταεφτά, ποὺ 'γκρεμνοβολίστηκεν ἀπάν' ἀφ' τὸ δῶμα; Δὲν εἶνε τρόπος νὰ μὴν ἀνταμωθῆκαν' ἐκεῖ ἀπάνω.

— Μπρὲ καλὰ λὲς καμμένε μου! Θἀνήβω ἀπόψε 'ς τὴν κάμερή του νά τον ἀρωτήξω τὸ συνταγματάρχη, καὶ ἂν εἰξέρῃ θά μου 'πῇ, γιατὶ εἶν' ἄνθρωπος ἀπερηφάνευτος. Μὰ δὲ φοβᾶσαι τὸ Θεό; τί τρίψιμο ἔκαμες τῶν ἀσημένιω μαχαιριῶ; Κακορριζικιά!»

Ἐν ᾧ δ' ἐλέγοντο ταῦτα ἐν τῷ ἑστιατορίῳ, οἱ προσκεκλημένοι ἤρχοντο εἰς τὴν αἴθουσαν, ἔνθα ἐκάθηντο ἡ οἰκογένεια Ῥενάλτου, μετὰ τοῦ ἰατροῦ Νιμπὸρ καὶ τοῦ συνταγματάρχου. Παρέστησαν δ' ἐκ διαδοχῆς εἰς τὸν Φουγᾶν ὁ δήμαρχος, ὁ ἰατρὸς Μαρτοῦ, ὁ συμβολαιογράφος Βοννιβέτος, ὁ ἀρχι-

τέκτων Ὠδρέτης καὶ τρία μόνον τῶν μελῶν τῆς ἐκ Παρισίων ἐλθούσης ἐπιτροπῆς, τῶν τριῶν ἑτέρων ἀναγκασθέντων νὰ ἀπέλθωσιν εἰς Παρισίους πρὸ τοῦ δείπνου. Πάντες δ' οἱ συνδαιτυμόνες ἦσάν πως συνεσταλμένοι, διότι αἱ πλευραί των αἱ ὑπὸ τῶν πρώτων κινήσεων τοῦ Φουγᾶ καταμεμωλωπισμέναι, μονονουχὶ ἔλεγον εἰς αὐτοὺς ὅτι ἔμελλον νὰ συμφάγωσι μετὰ παραφρονος ἴσως ἀνθρώπου. Ἀλλ' ἡ περιεργία ὑπερίσχυσε τοῦ φόβου· ὁ δὲ συνταγματάρχης μετ' οὐ πολὺ ἐνεθάρρυνεν αὐτοὺς φιλοφρόνως δεξιούμενος τοὺς πάντας καὶ αἰτῶν συγγνώμην διότι προσηνέχθη τὴν πρωΐαν ὡς ἄνθρωπος ἀκατάληπτος. Ἐλάλησε πολύ, πέρα ἴσως τοῦ δέοντος, ἀλλὰ μετὰ τοσαύτης εὐφροσύνης πάντες ἠκροῶντο, καὶ οἱ λόγοι του τοσαύτην εἶχον ἀξίαν ἕνεκα τοῦ παραδόξου τῶν περιπετειῶν τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ὥστε ὁ συνταγματάρχης ηὐδοκίμησε τὰ μάλιστα. Τῷ εἶπον δὲ ὅτι ἐκ τῶν πρωτίστων ὀργάνων καὶ αἰτίων τῆς ἀναστάσεώς του ἦτο ὁ ἰατρὸς Μαρτοῦ καὶ ἄλλος τις, ὃν ὑπεσχέθησαν ὅτι θά τῳ συστήσωσι βραδύτερον. Εὐχαριστήσας δὲ τῷ Μαρτοῦ ἠρώτησε πότε θὰ δυνηθῇ νὰ ἐκδηλώσῃ τὴν εὐγνωμοσύνην του καὶ πρὸς τὸν ἕτερον, ὁ δὲ Λέων ἀπεκρίνατο «Ἐλπίζω ὅτι θὰ τον ἴδητε ἀπόψε».

Εἷς μόνος ἀνεμένετο πλέον, ὁ συνταγματάρχης τοῦ 23ου συντάγματος τοῦ πεζικοῦ, ὁ κ. Ῥολλών. Ἦλθε δὲ οὐχὶ ἄνευ πολλῆς δυσχερείας διασχίζων τὰ κύματα τοῦ λαοῦ τοῦ συνωθουμένου ἔξω κατὰ τὴν ὁδόν. Ἦτο δὲ ἀνὴρ πεντεκαιτεσσαρακοντούτης, βραχυλόγος, εἰλικρινὲς ἔχων τὸ πρόσωπον, τὴν κόμην ὀλίγον τι πολιάν, ἀλλὰ τὸν μύστακα καστανόχρουν καὶ πυκνὸν καὶ ἀνεστραμμένον καὶ εὖ ἔχοντα. Ἐλάλει ὀλίγα μὲν ἀλλ' ὀρθά, ἐγίνωσκε πολλὰ ἀλλὰ δὲν ἐμεγαλαύχει· συντόμως εἰπεῖν ἦτο λαμπρὸν παράδειγμα καὶ πρότυπον συνταγματάρχου. Ἐλθὼν κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὸν Φουγᾶν ἔτεινε τὴν δεξιὰν ὡς πρὸς ἀρχαῖον φίλον καὶ εἶπεν· «Ἀγαπητέ μοι συνάδελφε, ἡ ἀνάστασίς σου πολὺ συνεκίνησε καὶ ἐμὲ καὶ τὸ σύνταγμά μου. Τὸ εἰκοστὸν τρίτον σύνταγμα, οὗ σεμνύνομαι ὢν ἀρχηγός, χθὲς μὲν σὲ ἐσέβετο ὥς τινα τῶν προγόνων του, ἀπὸ τῆς σήμερον δὲ θὰ σὲ ἀγαπᾷ ὡς ἐπιστήθιον φίλον». Οὐδὲν εἶπεν, ὡς βλέπετε, ὁ συνταγματάρχης Ῥολλὼν περὶ τῆς πρωϊνῆς σκηνῆς, καθ' ἣν κατεπατήθη καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν ἄλλων.

Ὁ δὲ Φουγᾶς ἀπεκρίθη πρεπόντως μὲν ἀλλὰ μετά τινος ψυχρότητος· «Ἀγαπητέ μοι συνάδελφε, εἶπε, σ' εὐχαριστῶ διὰ τἀγαθά σου αἰσθήματα. Εἶνε πολὺ παράξενον ὅτι ἡ εἱμαρμένη μὲ φέρει καταντικρὺ τοῦ διαδόχου μου ἴσα ἴσα τὴν πρώτην στιγμήν, καθ' ἣν ἀνοίγω τοὺς ὀφθαλμούς μου καὶ βλέπω τὸ φῶς τῆς ἡμέρας. Διότι τέλος πάντων οὔτε ἀπέθανα, οὔτε στρατηγὸς ἔγεινα, οὔτε μετετέθην, οὔτε ἀπόστρατος εἶμαι, καὶ ὅμως βλέπω ἄλλον ἀξιωματικόν, ἀξιώτερόν μου ἀναμφιβόλως, ἀρχηγὸν τοῦ λαμπροῦ μου εἰκοστοῦ τρίτου συντάγματος. Ἀλλ' ἐάν, ὡς πέποιθα, τὸ σύνθημά σου εἶνε «Τιμὴ καὶ ἀνδρεία» οὐδὲν δικαίωμα ἔχω νὰ παραπονοῦμαι, καὶ τὸ σύνταγμα εἶνε εἰς καλὰς χεῖρας».

Παρετέθη ἡ τράπεζα καὶ ἡ κυρία Ῥενάλτου λαβοῦσα τὸν βραχίονα τοῦ Φουγᾶ μετέβη εἰς τὸ ἑστιατόριον παρακολουθούντων πάντων τῶν προσκεκλημένων· καὶ τὸν μὲν συνταγματάρχην ἐκάθισε δεξιά της, τὸν δὲ ἰατρὸν Νιμπὸρ ἀριστερά, ἑκατέρωθεν δὲ τοῦ κ. Ῥενάλτου ἐκαθέσθησαν ὁ συνταγματάρχης Ῥολλὼν καὶ ὁ δήμαρχος, οἱ δὲ ἄλλοι συνδαιτυμόνες ὅπου ἔτυχεν ἕκαστος καὶ ἄνευ πολλῶν φιλοφρονήσεων.

Ὁ Φουγᾶς κατεβρόχθιζε τὰ πάντα μετ' ἀνηκούστου ὀρέξεως, ἔπινε δὲ ἀναλόγως. «Ἀξιότιμε κύριε Ῥενάλτε, ἔλεγε, μὴ τρομάζῃς βλέπων με ἐπιπίπτοντα κατὰ τῶν φαγητῶν. Ἀπαράλλακτα πάντοτε ἔτρωγον· ἐκτὸς μόνον κατὰ τὴν ἀναχώρησιν ἐκ τῆς Ῥωσίας. Ἀλλὰ πρέπει καὶ νὰ σκεφθῆτε ὅτι χθὲς ἐκοιμήθην νῆστις ἐν Λίμπεμφελδ».

Παρεκάλεσε δὲ τὸν ἰατρὸν Νιμπὸρ νά τῳ διηγηθῇ διὰ τίνων περιπετειῶν κατήντησε νὰ ἔλθῃ ἀπὸ Λίμπεμφελδ εἰς Φονταινεβλῶ.

«Ἐνθυμεῖσαι, εἶπεν ὁ ἰατρός, γέροντά τινα Γερμανὸν ὅστις ἐχρησίμευσεν ὡς διερμηνεύς σου ἐν τῷ πολεμικῷ συμβουλίῳ ὅπερ σ' ἐδίκασε;

— Τὸν ἐνθυμοῦμαι πολὺ καλά. Λαμπρὸς γέρων! εἶχε καὶ φενάκην χρώματος μελιτζάνας. Καὶ δὲν θά τον λησμονήσω ποτέ μου, διότι δὲν ὑπάρχουν δύο ὅμοιαι φενάκαι τοῦ χρώματος τῆς ἰδικῆς του.

— Λοιπὸν ὁ γέρων ἐκεῖνος μὲ τήν, πῶς την εἶπες, μελιτζανόχρουν φενάκην, ἢ ἄλλαις λέξεσιν ὁ διάσημος ἰατρὸς Μάιζερ αὐτός σε διετήρησε.

— Καὶ ποῦ εἶνε; Θέλω νά τον ἴδω νὰ ριφθῶ εἰς τὰς ἀγκάλας του, νά τῳ εἴπω. . . .

— Εἶχεν ὑπερβῆ τὸ ἑξηκοστὸν ὄγδοον ἔτος τῆς ἡλικίας του ὅτε σ' ἔκαμε τὴν μικρὰν ταύτην ἐκδούλευσιν. Θὰ ἦτο σήμερον ἑκατὸν δεκαπέντε ἐτῶν, ἐὰν ἤθελε νὰ περιμένῃ τὰς εὐχαριστίας σου.

— Ὥστε δὲν ὑπάρχει πλέον! Ὁ θάνατος μοῦ τον ἔκλεψε.

— Δὲν ἔμαθες ἀκόμη ὅ τι τῳ ὀφείλεις. Ἐκληροδότησεν εἰς σὲ τῷ 1824 τριακοσίας ἑβδομήκοντα πέντε χιλιάδας φράγκων, ὧν εἶσαι νόμιμος κτήτωρ. Ἐπειδὴ δὲ κεφάλαιον τοκιζόμενον πρὸς πέντε τοῖς ἑκατὸν διπλασιάζεται μετὰ δεκατέσσαρα ἔτη τῇ βοηθείᾳ τοῦ ἀνατοκισμοῦ, εἶχες τῷ 1838 τὸ εὐτελέστατον ποσὸν ἑπτακοσίων πεντήκοντα χιλιάδων φράγκων, τῷ δὲ 1852 ἓν ἑκατομμύριον καὶ ἥμισυ. Τέλος ἐὰν ἔχῃς διάθεσιν νἀφήσῃς τὰ κεφάλαιά σου εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ ἐκ Δανσίκης Νικολάου Μάιζερ, ὁ ἔντιμος οὗτος κύριος θά σοι ὀφείλῃ τρία ἑκατομμύρια ἀρχομένου τοῦ 1866 τουτέστι μετὰ ἑπταετίαν. Ἀπόψε θά σοι δώσωμεν ἀντίγραφον τῆς διαθήκης τοῦ εὐεργέτου σου, ἥτις εἶνε ἔγγραφον διδακτικώτατον, ὅπερ δύνασαι νὰ μελετήσῃς ἀφ' οὗ κατακλιθῇς.

— Μετὰ χαρᾶς θά το ἀναγνώσω ἀπεκρίθη ὁ Φουγᾶς. Ἀλλὰ τὸ χρῆμα δέν μου θαμβόνει τοὺς ὀφθαλμούς, διότι ὁ πλοῦτος εἶνε πατὴρ τῆς μαλθακότητος. Ἐγώ! νὰ σήπωμαι ἐν τῇ χαυνότητι καὶ τῇ ἀργίᾳ ὡς Συβαρίτης!

Νὰ ἐκθηλύνω τὰς αἰσθήσεις μου κατακείμενος ἐπὶ στρώματος ῥόδων, ποτέ! Ἡ ὀσμὴ τῆς πυρίτιδος μοὶ εἶνε προσφιλεστέρα πάντων τῶν ἀρωμάτων τῆς Ἀραβίας. Ἡ ζωὴ θὰ μ' εἶνε ἄχαρις καὶ ἀνούσιος, ἐὰν παραιτήσω τὸν μεθυστικὸν θόρυβον τῶν ὅπλων. Καὶ τὴν ἡμέραν καθ' ἣν θὰ σας εἴπωσιν ὅτι ὁ Φουγᾶς δὲν βαδίζει πλέον εἰς τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ, δύνασθε νὰ ἀποκριθῆτε μετὰ θάρρους ὅτι: «Ὁ Φουγᾶς δὲν ὑπάρχει πλέον!»

Καὶ στραφεὶς πρὸς τὸν συνταγματάρχην τοῦ εἰκοστοῦ τρίτου συντάγματος κ. Ῥολλὼν τῷ εἶπε:

«Ὦ σύ, προσφιλέστατέ μοι συνάδελφε, εἰπὲ εἰς αὐτοὺς ὅτι ὁ αὐθάδης τῦφος τοῦ πλούτου εἶνε μυριάκις ὀλιγώτερον γλυκὺς τῆς αὐστηρᾶς ἁπλότητος τοῦ στρατιώτου! τοῦ συνταγματάρχου μάλιστα! Οἱ συνταγματάρχαι εἶνε βασιλεῖς τοῦ στρατοῦ. Καὶ ὁ συνταγματάρχης εἶνε μὲν κατώτερος τοῦ στρατηγοῦ, ἀλλ' ὅμως ἔχει τι ἀνώτερον καὶ ὑψηλότερον. Διότι συζῇ πλειότερον χρόνον μετὰ τοῦ στρατιώτου καὶ οἰκειότερον· εἶνε πατήρ, κριτής, φίλος τοῦ συντάγματός του. Τὸ μέλλον ἑκάστου τῶν ἀνδρῶν του κεῖται εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ, ἡ σημαία φυλάσσεται ἐν τῇ σκηνῇ του ἢ ἐν τῷ δωματίῳ του, οὕτως ὥστε συνταγματάρχης καὶ σημαία εἶνε συνηνωμένα, καὶ ἐκεῖνος μὲν εἶνε τὸ σῶμα, αὐτὴ δὲ εἶνε ἡ ψυχή!»

Παρεκάλεσε δὲ τὸν συνταγματάρχην Ῥολλὼν νά τῳ συγχωρήσῃ νὰ ὑπάγῃ νὰ ἐπανίδῃ καὶ ἀσπασθῇ τὴν σημαίαν τοῦ εἰκοστοῦ τρίτου συντάγματος.

«Θὰ τὴν ἴδῃς αὔριον τὸ πρωΐ, ἀπεκρίθη ὁ Ῥολλών, ἐὰν τύχω τῆς τιμῆς νὰ δεχθῇς τὴν πρόσκλησίν μου νὰ συγγευματίσωμεν ἐν τῇ κατοικίᾳ μου μετά τινων τῶν ἀξιωματικῶν μου».

Τὴν πρότασιν τοῦ Ῥολλὼν ἀπεδέξατο ὁ Φουγᾶς ἐνθουσιῶν, μυρίας δ' ἀπέτεινεν ἐρωτήσεις περὶ πάντων τῶν εἰς τὰ στρατιωτικὰ ἀναφερομένων ζητημάτων καὶ ἐφευρέσεων· καί τινας μὲν αὐτῶν κατενόησεν εὐκόλως, ἀλλὰ μάτην προσεπάθησαν νά τῳ ἐξηγήσωσι τὸ ῥαβδωτὸν τηλεβόλον, διότι δὲν ἦτο δεινὸς περὶ τὰ τοῦ πυροβολικοῦ· ἀλλ' ὅμως ὡμολόγει ὅτι ὁ Ναπολέων πλείστας τῶν νικῶν του ὤφειλεν εἰς τὸ λαμπρὸν αὐτοῦ πυροβολικόν.

Ἐν ᾧ δὲ τὰ ἀπειράριθμα ὀπτὰ κρέατα τῆς κυρίας Ῥενάλτου διεδέχοντο ἄλληλα ἐπὶ τῆς τραπέζης, ὁ Φουγᾶς ἠρώτησε, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ παύσῃ οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἡ συνεχὴς τῶν ὀδόντων του ἐργασία, τίνες ἦσαν οἱ ἄξιοι λόγου τοῦ ἔτους ἐκείνου πόλεμοι, πόσα ἔθνη εἶχεν ἡ Γαλλία ὑποχείρια καὶ ἐὰν τέλος ἐσκέπτετο νὰ ἐπαναλάβῃ τοὺς πρὸς καθυπόταξιν τῆς οἰκουμένης διακοπέντας πολέμους. Αἱ περὶ πάντων τούτων πληροφορίαι δὲν ἦσαν μὲν πολὺ εὐάρεστοι, ἀλλὰ δὲν ἀπήλπισαν ὅμως τὸν Φουγᾶν.

«Καλὰ ἔκαμα καὶ ἦλθα, ἀνεφώνησε, διότι ὑπάρχει ὡς βλέπω ἐργασία».

Οἱ κατὰ τὴν Ἀφρικὴν πόλεμοι οὐδόλως τὸν ἐψυχαγώγησαν, καί τοι τὸ εἰκοστὸν τρίτον σύνταγμα ἔδρεψεν ἐκεῖ κάτω δάφνας καὶ δόξαν οὐκ ὀλίγην.

«Ὡς σχολεῖον εἶνε καλὴ ἡ Ἀφρική, ὑπέλαβεν ὁ Φουγᾶς. Διότι ἐκεῖ ἄλλως

πως μορφοῦται ὁ στρατιώτης ἢ ἐν τοῖς κήποις τοῦ Τίβολι ὄπισθεν τῶν μεσοφορίων τῶν ὑπηρετριῶν. Ἀλλὰ τί διάβολον περιμένουν καὶ δὲν ἀπολύουν ἑκατὸ χιλιάδας στρατιωτῶν εἰς τὰ νῶτα τῆς Ἀγγλίας; Ἡ Ἀγγλία εἶνε ἡ ψυχὴ τῆς συμμαχίας, τῶν φρονίμων ὀλίγα!»

Πόσας δὲ δικαιολογίας ἠναγκάσθησαν νά τῳ εἴπωσιν ἵνα ἐννοήσῃ τὰ κατὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον, καθ' ὃν Ἄγγλοι καὶ Γάλλοι συμμαχήσαντες συνεπολέμησαν κατὰ τῶν Ῥώσων.

«Ἐννοῶ, ἔλεγε, νὰ κτυπήσωμεν τοὺς Ῥώσους, διότι μ' ἔκαμαν νὰ φάγω τὸν λαμπρότατόν μου ἵππον. Ἀλλὰ οἱ Ἄγγλοι εἶνε μυριάκις χειρότεροι, καὶ ἂν ὁ νέος ἐκεῖνος (Ναπολέων ὁ Γ') δέν το εἰξεύρῃ, ἐγὼ νά του το εἰπῶ. Μὲ τοὺς Ἄγγλους δὲν εἰμποροῦμεν πλέον ἡμεῖς νὰ *κάμωμεν χωριὸ* μεθ' ὅσα ἔπραξαν εἰς τὴν Ἁγίαν Ἑλένην! Ἐὰν ἐγὼ ἤμην ἐν Κριμαίᾳ ἀρχιστράτηγος, θὰ κατασυνέτριβον βεβαίως τοὺς Ῥώσους, ἀλλ' ἔπειτα ὅμως θὰ ἐστρεφόμην κατὰ τῶν Ἄγγλων καὶ θά τους κατεπόντιζα εἰς τὴν θάλασσαν, ἥτις εἶνε καὶ τὸ στοιχεῖόν των».

Τῷ διηγήθησαν λεπτομερείας τινὰς περὶ τῆς ἰταλικῆς ἐκστρατείας καὶ μετ' ἀγαλλιάσεως ἔμαθεν ὅτι τὸ εἰκοστὸν τρίτον σύνταγμα ἐγένετο κύριον προβόλου τινός, παρόντος καὶ τοῦ στρατάρχου δουκὸς τοῦ Σολφερίνου.

«Τοιοῦτο πάντοτε ἀνεδείχθη, εἶπε κλαίων καὶ καλύπτων τὸ πρόσωπον διὰ τοῦ χειρομάκτρου, τὸ ἀρειμάνιόν μου εἰκοστὸν τρίτον σύνταγμα! Ἡ θεὰ Νίκη τὸ ἐσκίασε διὰ τῶν πτερύγων της».

Ἀλλὰ τὸ μάλιστα ἐκπλῆξαν τὸν Φουγᾶν, ἦτο ὅτι τοσοῦτον σπουδαῖος πόλεμος ἔληξεν ἐν τοσούτῳ βραχεῖ διαστήματι. Ἐδέησε δὲ νά τον διδάξωσιν ὅτι πρό τινων ἐτῶν ἐφευρέθη τὸ μυστήριον τοῦ νὰ μεταφέρῃ τις ἑκατοντακισχιλίους ἄνδρας ἐντὸς τεσσάρων ἡμερῶν ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἄκρου τῆς Εὐρώπης εἰς τὸ ἕτερον.

«Καλά, ἔλεγε, τὸ παραδέχομαι. Ἀλλὰ ἀπορῶ πῶς ὁ αὐτοκράτωρ δέν το ἐπενόησε τῷ 1810, διότι ἐκεῖνος εἶχεν ὅλα τὰ μέσα. Ἀλλὰ ὅπως δήποτε οἱ Αὐστριακοὶ ὑπερησπίσθησαν καὶ δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐφθάσατε εἰς Βιέννην εἰς ὀλιγώτερον τῶν τριῶν μηνῶν.

— Τῷ ὄντι δὲν ἐπήγαμεν τόσον μακράν.

— Δὲν προεχωρήσατε μέχρι Βιέννης;

— Ὄχι.

— Καὶ ποῦ λοιπὸν ὑπεγράφη ἡ εἰρήνη;

— Ἐν Βιλλαφράγκᾳ.

— Ἐν Βιλλαφράγκᾳ; Ἡ Βιλλαφράγκα λοιπὸν εἶνε πρωτεύουσα τῆς Αὐστρίας;

— Ὄχι, εἶνε χωρίον τῆς Ἰταλίας.

— Κύριε, δὲν παραδέχομαι νὰ ὑπογράφωνται αἱ συνθῆκαι πουθενὰ ἀλλοῦ παρὰ μόνον εἰς τὰς πρωτευούσας. Τοιαύτη ἦτο ἡ ἀρχὴ ἡμῶν, τὸ ἄλφα, ἡ

πρώτη παράγραφος τῆς *Θεωρίας*. Ὡς φαίνεται ὁ κόσμος μετεβλήθη πολὺ ἀφ' ὅτου ἐγὼ λείπω. Ὑπομονή!»

Ἐνταῦθα χάριν τῆς ἀληθείας ὀφείλω νὰ εἴπω ὅτι ὁ Φουγᾶς *ἦλθεν*, ὡς λέγομεν, *εἰς εὐθυμίαν* κατὰ τὰ ἐπιδόρπια. Εἶχε πίει καὶ φάγει ὡς Ὁμηρικὸς ἥρως καὶ εἶχε δημηγορήσει πλειότερον καὶ τοῦ Κικέρωνος κατὰ τὰς καλὰς αὐτοῦ ἡμέρας. Οἱ καπνοὶ τοῦ οἴνου, τοῦ κρέατος καὶ τῆς εὐφραδείας ἀνέβησαν εἰς τὸν ἐγκέφαλόν του καὶ ἔγεινεν οἰκειότατος, ὁμιλητικώτατος καὶ τόσας ἐξεστόμισε φλυαρίας, ὥστε δι' αὐτῶν τεσσαράκοντα ἀνεμόμυλοι θὰ ἠδύναντο νὰ κινηθῶσιν. Ἡ μέθη του οὐδὲν εἶχε τὸ ζῳῶδες καὶ βάναυσον, οὐδὲν τὸ ἀναξιοπρεπές, ἦτο ἁπλῶς ἐκχύλισις πνεύματος νεαροῦ, ἀγαπῶντος, μεγαλαυχοῦντος καὶ ἀτάκτου. Προέπιε δὲ πεντάκις ἢ ἑξάκις ὑπὲρ τῆς δόξης, ὑπὲρ τῆς ἐπεκτάσεως τῶν ὁρίων, ὑπὲρ τοῦ ἐξολοθρευμοῦ καὶ τοῦ τελευταίου Ἄγγλου, ὑπὲρ τῆς ἀοιδοῦ Μὰρς τῆς ἐλπίδος τῆς γαλλικῆς σκηνῆς, ὑπὲρ τῆς εὐαισθησίας καὶ συμπαθείας, δεσμῶν εὐθραύστων μέν, ἀλλὰ πολυτίμων καθ' ὃ συνδεόντων τὸν ἀγαπῶντα πρὸς τὸ ὑποκείμενον τῆς ἀγάπης του, τὸν πατέρα πρὸς τὸν υἱόν, τὸν συνταγματάρχην πρὸς τὸ σύνταγμά του!

Τὸ ὕφος αὐτοῦ μίγμα ἀλλόκοτον οἰκειότητος καὶ ἐμφάσεως προὐκάλεσεν οὐχὶ ἅπαξ τὸ μειδίαμα τῶν ἀκροατῶν του. Τοῦτο δὲ παρατηρήσας ἐκεῖνος ᾐσθάνθη ἐν τῷ μυχῷ τῆς καρδίας του γεννώμενον σπέρμα δυσπιστίας καὶ ὑποψίας. Ἐνίοτε δὲ καὶ ἠρώτα ἑαυτὸν γεγωνυίᾳ τῇ φωνῇ μήπως οἱ παρόντες κατεχρῶντο τῆς ἀφελείας καὶ ἁπλότητός του.

«Ἀλλοίμονον, ἔλεγεν, ἀλλοίμονον εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι θά τους ἔλθῃ ὄρεξις νά μου *πουλήσουν τὸν κοῦκκο γι' ἀηδόνι!* Ὁ κοῦκκος θὰ γείνῃ βόμβα καὶ θὰ σκάσῃ καὶ θὰ κατερημώσῃ τὰ πέριξ!»

Μετὰ τοιούτους λόγους τὸ μόνον ὑπολειπόμενον εἰς αὐτὸν ἦτο νὰ κατακυλισθῇ ὑπὸ τὴν τράπεζαν καὶ τὴν τοιαύτην λύσιν τοῦ δράματος οἱ πάντες προέβλεπον. Ἀλλ' ὁ συνταγματάρχης ἦτο ἐκ τοῦ γένους τῶν ῥωμαλέων ἐκείνων ἀνδρῶν, τῶν συνειθισμένων εἰς πλείστας ὅσας ὑπερβολὰς καὶ παραφοράς, τῶν ὡσαύτως ἀπτοήτων καὶ πρὸ τῆς ἡδονῆς καὶ πρὸ τοῦ κινδύνου καὶ πρὸ τῶν πόνων. Ὅτε δὲ ἡ οἰκοδέσποινα ἐκίνησε τὴν καθέδραν της ὑποδηλοῦσα ὅτι τὸ δεῖπνον ἔληξεν, ὁ Φουγᾶς ἀνηγέρθη ἄνευ τινὸς δυσκολίας, ἔκαμψε τὸν βραχίονα χαριέντως καὶ ὡδήγησε τὴν γείτονά του εἰς τὴν αἴθουσαν. Τὸ βάδισμά του ἦτο πως δύσκαμπτον καὶ ἀλύγιστον, ἀλλ' ἐβάδιζε κατ' εὐθεῖαν, οὐδ' ἐλάχιστον προσπταίων. Ἔπιε δύο κυαθίσκους καφὲ καὶ οὐκ ὀλίγα πνευματώδη ποτά, μεθ' ὃ ἤρξατο συνδιαλεγόμενος λογικώτατα καὶ ὀρθότατα. Περὶ τὴν δεκάτην δὲ ὥραν, τοῦ ἰατροῦ Μαρτοῦ δηλώσαντος ὅτι ἐπιθυμεῖ νἀκούσῃ τὴν ἱστορίαν τοῦ συνταγματάρχου, οὗτος προθύμως ὑπήκουσε, καὶ ἀφ' οὗ εἶπε καί τῳ ἔφερον ποτήριον σακχαρώδους ὕδατος καὶ πάντες ἐκάθησαν κύκλῳ αὐτοῦ, ἐξεφώνησε τὸν ἑπόμενον λόγον, οὗ τὸ ἀπηρχαιωμένον πως ὕφος ἐπικαλεῖται τὴν ὑμετέραν ἐπιείκειαν.

ΙΓ'

Ὁ Φουγᾶς διηγεῖται τὴν ἱστορίαν του.

« Μὴ προσμένετε ὅτι θὰ στολίσω τὴν διήγησίν μου διὰ τῶν ἀνθέων ἐκείνων ἅτινα εἶνε μᾶλλον εὐάρεστα ἢ διαρκῆ, δι' ὧν ἡ φαντασία κοσμεῖται ἐνίοτε θέλουσα νὰ ψιμμυθιώσῃ τὴν ἀλήθειαν. Γάλλος καὶ στρατιώτης ἀγνοῶ κατὰ διπλοῦν λόγον τὴν ὑπόκρισιν. Ἡ φιλία μ' ἐρωτᾷ καὶ ἡ εἰλικρίνεια θ' ἀποκριθῇ.

» Ἐγεννήθην ἐκ γονέων πτωχῶν μὲν ἀλλ' ἐντίμων, παρὰ τὸ κατώφλιον τοῦ γονίμου καὶ ἐνδόξου ἐκείνου ἔτους 1789, ὅπερ ἐφώτισε τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν δι' αὐγῆς ἐλευθερίας. Πατρίς μου ὑπῆρξεν ἡ Μεσημβρία καὶ ἐψέλλισα ἐν τῇ κοιτίδι τὴν φιλτάτην τῶν τρουβαδούρων γλῶσσαν. Ἡ ζωή μου ἠγοράσθη διὰ τῆς ζωῆς τῆς μητρός μου. Ὁ πατήρ μου ἔχων μικρόν τινα ἀγρὸν ἔβρεχε τὸν ἄρτον του διὰ τοῦ ἱδρῶτος τῆς ἐργασίας του. Τὰ πρῶτά μου παιγνίδια δὲν ἦσαν παιγνίδια πλουσιοπαίδων· τὰ παρδαλὰ χαλίκια τοῦ ποταμοῦ καὶ τὸ γνωστότατον ἐκεῖνο ἔντομον, τὸ ὁποῖον οἱ παῖδες ἀφίνουσιν ἐλεύθερον νὰ πετᾷ δεδεμένον εἰς τὸ ἄκρον κλωστῆς, ταῦτα ἦσαν τὰ μόνα μου παιγνίδια.

» Ἱερεὺς γηραλέος, ἀνὴρ σεβάσμιος καὶ ἀπηλλαγμένος τῶν καταχθονίων δεσμῶν τοῦ φανατισμοῦ ὑπῆρξεν ὁ Χείρων μου καὶ ὁ Μέντωρ μου. Μὲ ἔθρεψε διὰ τοῦ δυνατοῦ μυελοῦ τῶν λεόντων τῆς Ῥώμης καὶ τῶν Ἀθηνῶν, καὶ τὰ χείλη του ἔσταξαν εἰς τὰ ὦτά μου τὸ εὐῶδες τῆς φρονήσεως μέλι. Εἰρήνη εἰς τὸν ὕπνον σου, σοφὲ καὶ σεβάσμιε γέρον, ὅστις μ' ἐδίδαξες τὰ πρῶτα μαθήματα τῆς ἐπιστήμης καί μ' ὑπέδειξες τὰ πρῶτα παραδείγματα τῆς ἀρετῆς!

» Ἀλλ' ἤδη ἡ ἔνδοξος ἐκείνη ἀτμόσφαιρα τὴν ὁποίαν ἐπέχυσεν ἐπὶ τῆς πατρίδος ἡ μεγαλοφυΐα ἑνὸς μόνου ἀνδρὸς καὶ ἡ ἀνδρεία ἑνὸς λαοῦ, ἐμέθυε τὰς αἰσθήσεις μου πάσας καὶ ἐκίνει εἰς παλμοὺς τὴν νέαν μου ψυχήν. Ἡ Γαλλία τὴν ἐπαύριον τοῦ ἡφαιστείου τοῦ ἐμφυλίου πολέμου συνάψασα τὰς δυνάμεις της παρεσκευάζετο νά τας ἐκσφενδονίσῃ κατὰ τῆς Εὐρώπης, ἡ δὲ οἰκουμένη ἔκπληκτος, ἂν μὴ ὑποτεταγμένη, ὑπεχώρει πρὸ τῆς ὁρμῆς τοῦ ἀκρατήτου χειμάρρου. Τίς ἄνθρωπος, τίς Γάλλος θὰ ἔβλεπε μετ' ἀδιαφορίας τὴν ἠχὼ ἐκείνην τῆς νίκης τὴν ἀντανακλωμένην ὑπὸ μυριάδων καρδιῶν!

» Μόλις ἐξελθὼν τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ᾐσθάνθην ὅτι ἡ τιμὴ εἶνε πολυτιμωτέρα τῆς ζωῆς. Ἡ πολεμικὴ τῶν τυμπάνων μελῳδία ἀπέσπα ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου δάκρυα ἀρρενωπὰ καὶ γενναῖα. «Καὶ ἐγώ, ἔλεγον παρακολουθῶν τὴν μουσικὴν τῶν συνταγμάτων εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς Θολώσης, καὶ ἐγὼ θέλω νὰ δρέψω δάφνας καὶ ἄς τας ποτίσω διὰ τοῦ αἵματός μου!» Τὴν

ὠχρὰν ἐλαίαν τῆς εἰρήνης τὴν περιεφρόνουν. Μάτην μ' ἔλεγον ἐγκώμια τῶν εἰρηνικῶν θριάμβων τοῦ δικηγορικοῦ βήματος, τῶν τρυφηλῶν ἀπολαύσεων τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς χρηματιστικῆς ἐπιστήμης. Ἐγὼ προετίμων τὴν σπάθην μᾶλλον ἢ τὴν τήβεννον τῶν Κικερώνων μας, τὸν ἐπενδύτην τῶν μεγιστάνων μας, τὸν ἐλεφάντινον δίφρον τῶν νομοθετῶν μας, τὸν πλοῦτον τῶν Ὁμογενῶν μας. Θὰ ἔλεγες ὅτι ἐθήλασα γάλα τῆς Ἐννυοῦς. «Νίκη ἢ θάνατος» ἦτο τὸ σύνθημά μου καὶ ἤμην δεκαὲξ μόλις ἐτῶν!

»Μετὰ πόσης εὐγενοῦς περιφρονήσεως ἤκουον τὴν ἱστορίαν τῶν πολιτικῶν μας πρωτέων! Διὰ τίνος περιφρονητικοῦ μειδιάματος ἐξηυτέλιζον τοὺς σκαιοὺς καὶ αἰσχροκερδεῖς οἰκονομολόγους, οἵτινες ἐγκυλιόμενοι ἐπὶ τῶν προσκεφαλαίων μεγαλοπρεποῦς ἅρματος ὁδηγοῦνται ὑπὸ ἡνιόχου χρυσοστολίστου εἰς τὸ ἰδιαίτερον δωμάτιον τίς οἶδε τίνος Ἀσπασίας! Ἀλλ' ἐὰν ἤκουον ἐπαναλαμβανομένας τὰς ἀνδραγαθίας τῶν ἱπποτῶν τῆς Στρογγύλης τραπέζης, ἢ ἐξυμνουμένην διὰ στίχων κομψῶν τὴν ἀνδρείαν τῶν σταυροφόρων, πρὸ τῶν νεαρῶν ὀφθαλμῶν μου ἤναπτε φλὸξ πρόδρομος τοῦ πυρὸς τῶν μαχῶν.

»Ἀ! παρὰ πολὺ ἐμαραινόμην καὶ ὁ χαλινός μου καταφαγωθεὶς ὑπὸ τῆς ἀνυπομονησίας ἔμελλεν ἴσως νὰ συντριβῇ, ὅτε ἡ πατρικὴ φρόνησις τὸν ἔλυσε.

»Φύγε, μ' εἶπε, προσπαθῶν ἀλλὰ μάτην νὰ κρατήσῃ τὰ δάκρυα. Δὲν σ' ἐγέννησε τύραννος, καὶ δὲν θέλω νὰ δηλητηριάσω τὴν ζωὴν τὴν ὁποίαν ἐγὼ σ' ἔδωκα. Ἤλπιζον ὅτι ἡ χείρ σου θὰ ἔμενεν ἐν τῇ καλύβῃ μας νά μου κλείσῃ τοὺς ὀφθαλμούς, ἀλλ' ὅμως ὁ ἐγωϊσμὸς πρέπει νὰ σιωπᾷ ἐνώπιον τῆς φιλοπατρίας. Αἱ εὐχαί μου θὰ σ' ἀκολουθῶσιν εἰς τὰ πεδία ὅπου ὁ Ἄρης θερίζει τοὺς ἥρωας. Εὔχομαι νἀξιωθῇς τοῦ βραβείου τῆς ἀνδρείας καὶ νὰ φανῇς καλὸς πολίτης ὡς ἐφάνης καλὸς υἱός!

»Καὶ ταῦτα λέγων μ' ἤνοιξε τὰς ἀγκάλας του. Ἐγὼ δὲ ἐρρίφθην εἰς αὐτὰς καὶ ἀμφότεροι ἐκλαίομεν, καὶ ἐγὼ ὑπεσχέθην ὅτι θὰ ἐπανέλθω εἰς τὴν ἑστίαν μας εὐθὺς ὡς τὸ ἄστρον τῆς τιμῆς προσηλωθῇ ἐπὶ τοῦ στήθους μου. Ἀλλ' οἴμοι! ὁ τάλας δὲν ἐπέπρωτο νά μ' ἐπανίδῃ. Ἡ Μοῖρα ἥτις ἤδη ἐχρύσονε τὸ νῆμα τῆς ζωῆς μου ἀπέκοψεν ἀσπλάγχνως τὸ ἰδικόν του. Χεὶρ ξένου ἔκλειε τὰ βλέφαρά του, ἐν ᾧ ἐγὼ ἐκέρδαινον τὴν πρώτην ἐπωμίδα κατὰ τὴν ἐν Ἰένῃ μάχην.

»Ἀνθυπολοχαγὸς ἐν Εὔλῳ, λοχαγὸς ἐν Βαγράμῃ καὶ τιμηθεὶς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ αὐτοκράτορος διὰ παρασήμου ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ταγματάρχης κατὰ τὴν μάχην τοῦ Ἀλμέιδα, ἀντισυνταγματάρχης ἐν Βαδαγιός, συνταγματάρχης ἐν Μοσκόβᾳ ἔπιον μέχρι στεφάνης τὸ ποτήριον τῆς νίκης. Ἀλλὰ ἐδοκίμασα ὅμως καὶ τὸ ποτήριον τῆς πικρίας καὶ τῆς δυστυχίας. Αἱ παγωμέναι πεδιάδες τῆς Ῥωσίας μὲ εἶδον μόνον μεθ' ἑνὸς οὐλαμοῦ ἀνδρείων τοῦ τελευταίου λειψάνου τοῦ σώματός μου, τρώγοντα τὸ θνητὸν σκήνωμα ἐκείνου, ὅστις τοσάκις μ' ἔφερεν εἰς τὸ μέσον τῶν ἐχθρικῶν ταγμάτων. Ἀγαπητὸς καὶ πιστὸς συγκοινωνὸς τῶν κινδύνων μου, χάσας τυχαίως τὰ

πέταλά του πλησίον τῆς Σμολένσκης, ἀφιέρωσε καὶ αὐτὴν τὴν σκιάν του εἰς τὴν σωτηρίαν τοῦ κυρίου του καὶ ἔκαμε τὸ δέρμα του προπύργιον καὶ προστασίαν τῶν παγωμένων καὶ πληγωμένων ποδῶν μου.

» Ἡ γλῶσσά μου ἀδυνατεῖ νὰ παραστήσῃ τὰς περιπετείας τῆς ὀλεθρίας ἐκείνης ἐκστρατείας. Ἴσως ἡμέραν τινὰ τὰς περιγράψω βάπτων τὴν γραφίδα εἰς τὰ δάκρυα...... τὰ δάκρυα τὸν φόρον τῆς ἀσθενοῦς ἀνθρωπότητος. Καταληφθέντες ὑπὸ τοῦ παγετοῦ κατὰ τὴν κατεψυγμένην ἐκείνην ζώνην, ἄνευ πυρός, ἄνευ ἄρτου, ἄνευ ὑποδημάτων, ἄνευ μέσων μεταφορᾶς, ἐστερημένοι τῆς βοηθείας τῆς τέχνης τοῦ Ἀσκληπιοῦ, παρενοχλούμενοι ὑπὸ τῶν Κοζάκων, ἀπογυμνούμενοι ὑπὸ τῶν χωρικῶν τῶν αὐτόχρημα ἐχιδνῶν, ἐβλέπομεν ἀναύδους τοὺς κεραυνούς μας, εἰς τῶν ἐχθρῶν τὰς χεῖρας, ἐξερεύγοντας τὸν θάνατον ἐναντίον ἡμῶν αὐτῶν. Τί ἄλλο νά σας εἴπω; Τὴν διάβασιν τοῦ Βερεζίνα, καὶ ὅλον ἐκεῖνον τὸν χαλασμόν..... ἀλλὰ αἰσθάνομαι ὅτι ἡ λύπη μ' ἀποπλανᾷ καὶ ὁ λόγος μου θὰ προσλάβῃ τὴν πικρίαν τῶν ἀναμνήσεων τούτων.

» Ἡ φύσις καὶ ὁ ἔρως μ' ἐπεφύλαττον βραχεῖαν μὲν ἀλλὰ πολύτιμον παραμυθίαν. Ἀναλαβὼν ἐκ τῶν κόπων μου ἔβλεπον ἠρέμα διερχομένας τὰς ἡμέρας μου εὐτυχεῖς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς πατρίδος εἰς τὰς ἡσύχους κοιλάδας τῆς Νανσῆ. Ἐν ᾧ δ' αἱ φάλαγγες ἡμῶν παρεσκευάζοντο εἰς νέας μάχας, ἐν ᾧ συνήθροιζον περὶ τὴν σημαίαν μου τρισχιλίους νέους μαχητάς, πάντας ἀπόφασιν ἔχοντας νἀνοίξωσιν εἰς τοὺς ἀπογόνους των τὴν ὁδὸν τῆς δόξης, νέον τι αἴσθημα ὅπερ ἠγνόουν ἕως τότε εἰσέδυσε λαθραίως εἰς τὴν ψυχήν μου.

» Πεπροικισμένη διὰ πάντων τῶν δώρων τῆς φύσεως, καὶ τῶν καρπῶν ἐξαιρέτου ἀνατροφῆς, ἡ νέα καὶ συμπαθὴς Κλημεντίνα μόλις ἐξήρχετο ἐκ τοῦ σκότους τῆς παιδικῆς ἡλικίας καὶ ἡτοιμάζετο νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰ τερπνὰ ὄνειρα τῆς νεότητος. Δεκαοκτὼ ἀνοίξεις ἀπετέλουν τὴν ἡλικίαν της. Οἱ γεννήτορες αὐτῆς ἐξένιζον ἀρχηγούς τινας τοῦ στρατοῦ καὶ ἡ φιλοξενία αὕτη καί τοι δὲν ἦτο δωρεάν, δὲν ἦτο ὅμως διὰ τοῦτο καὶ ὀλιγώτερον ἐγκάρδιος. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν εἶδον τὴν κόρην των καί την ἠγάπησα. Ἡ πρωτόπειρος καρδία της ἐμειδίασεν εἰς τὴν φλόγα μου, καὶ κατὰ τὰς πρώτας μου ἐκδηλώσεις, ἅς μοι ὑπηγόρευσε τὸ πάθος μου, εἶδον τὸ μέτωπόν της χρωματιζόμενον ὑπὸ ἐπαφροδίτου αἰδοῦς. Ἀντηλλάξαμεν τοὺς ὅρκους λαμπράν τινα ἑσπέραν τοῦ Ἰουνίου ὑπὸ τὴν σκιάδα τοῦ κήπου, ἐν ᾗ ὁ μακάριος πατήρ της ἐδρόσιζεν ἐνίοτε τοὺς διψῶντας ἀξιωματικούς. Ὤμοσα ὅτι θὰ γείνῃ σύζυγός μου καὶ ἐκείνη ὑπεσχέθη ὅτι θὰ εἶνε ἰδική μου, ἔκαμε δὲ καί τι πλειότερον. Ἡ εὐτυχία μας εἰς πάντας ἄγνωστος διήρχετο ὡς ῥύαξ, οὗτινος τὸ διαυγὲς νᾶμα οὐδεμία καταιγὶς ἐτάραξε, καὶ ὅστις ῥέων ἡσύχως ἐν μέσῳ ἠνθισμένων ὀχθῶν διαχέει εὐχάρεστον δρόσον εἰς ὅλον τὸ ἄλσος ὅπερ σκέπει τὸ σεμνὸν ῥεῖθρόν του.

» Κεραυνὸς αἴφνης μᾶς ἀπεχώρισεν ἐν ᾧ ὁ νόμος καὶ ἡ θρησκεία παρε-

σκευάζοντο νὰ συναρμόσωσι τοὺς γλυκυτάτους ἡμῶν δεσμούς. Ἀπῆλθον πρὶν ἢ δυνηθῶ νὰ δώσω τὸ ὄνομά μου εἰς ἐκείνην ἥτις μ' εἶχε δώσει τὴν καρδίαν της. Ὑπεσχέθην ὅτι θὰ ἐπανέλθω καὶ ὑπεσχέθη ὅτι θὰ με περιμένῃ· ἀπαλλαχθεὶς τῶν ἀγκαλῶν της καταβεβρεγμένος ὑπὸ τῶν δακρύων της, ἔδραμον εἰς τὰς δάφνας τῆς Δρέσδης καὶ τὰς κυπαρίσσους τῆς Λειψίας. Γραμμαί τινες ὑπὸ τῆς χειρός της γεγραμμέναι ἦλθον μέχρις ἐμοῦ κατὰ τὸ διάλειμμα δύο μαχῶν: «Μετ' ὀλίγον θὰ εἶσαι πατήρ» μ' ἔγραφεν. Εἶμαι ἆρά γε; Κύριος οἶδε! Μὲ περιμένει; Τὸ πιστεύω. Βεβαίως πολὺ θὰ ὑπέφερε περιμένουσά με παρὰ τὴν κοιτίδα τοῦ βρέφους ἐκείνου, ὅπερ σήμερον θὰ εἶνε τεσσαράκοντα ἓξ ἐτῶν καὶ ὅπερ ἠδύνατο καὶ αὐτὸ νὰ εἶνε πατήρ μου!

»Συγγνώμην διότι τόσον πολὺ λαλῶ περὶ τῆς δυστυχίας. Ἤθελον νὰ διηγηθῶ συντόμως τὰ κατὰ τὴν ἀξιοθρήνητον ταύτην ἱστορίαν, ἀλλ' ἡ δυστυχία τῆς ἀρετῆς ἔχει τι τὸ γλυκύθυμον ὅπερ μετριάζει τὴν πικρίαν τῆς λύπης!

»Ἡμέρας τινὰς μετὰ τὴν ἐν Λειψίᾳ καταστροφὴν ὁ γίγας τοῦ αἰῶνός μας καλέσας με εἰς τὴν σκηνήν του μ' εἶπε:

»— Συνταγματάρχα, δύνασαι νὰ διέλθῃς διὰ τεσσάρων στρατῶν;

»— Μάλιστα, Μεγαλειότατε.

»— Μόνος καὶ ἄνευ συνοδείας;

»— Μάλιστα, Μεγαλειότατε.

»— Θὰ κομίσῃς ἐπιστολὴν εἰς Δανσίκην.

»— Μάλιστα, Μεγαλειότατε.

»— Νά την ἐγχειρίσῃς εἰς τὸν στρατηγὸν Ῥάπ.

»— Μάλιστα, Μεγαλειότατε.

»— Ἐνδεχόμενον νὰ συλληφθῇς ἢ καὶ νὰ φονευθῇς.

»— Μάλιστα, Μεγαλειότατε.

»— Διὰ τοῦτο ἀποστέλλω καὶ ἄλλους δύο ἀξιωματικοὺς ἔχοντας ἀντίγραφον τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς. Εἴσθε τρεῖς, οἱ ἐχθροὶ θὰ φονεύσουν τοὺς δύο, ὁ τρίτος θὰ φθάσῃ αἰσίως καὶ ἡ Γαλλία θὰ σωθῇ.

»— Μάλιστα, Μεγαλειότατε.

»— Ὅστις ἐκ τῶν τριῶν ἐπανέλθῃ θὰ εἶνε ὑποστράτηγος.

»— Μάλιστα, Μεγαλειότατε.

» Τοῦ διαλόγου τούτου ἐνθυμοῦμαι ὅλας τὰς λεπτομερείας, τοὺς λόγους ὅλους τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τὰς ἀποκρίσεις μου. Καὶ οἱ τρεῖς ἐξεκινήσαμεν κατὰ διαφόρους διευθύνσεις. Ἀλλ' οἴμοι! οὐδεὶς ἐπέτυχε, καὶ σήμερον μανθάνω ὅτι ἡ Γαλλία, φεῦ, δὲν ἐσώθη. Ἀλλὰ δὲν εἰξεύρετε πόσον δαιμονίζομαι βλέπων ἱστορικούς, οἵτινες ἀγνοοῦντες τί ἐστι καπνὸς πυρίτιδος, διηγοῦνται ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐλησμόνησε νἀποστείλῃ ὁδηγίας εἰς τὸν στρατηγὸν Ῥάπ, μ' ἔρχεται ὄρεξις νά τους κόψω.... τοὐλάχιστον τὸν λόγον.

» Αἰχμάλωτος τῶν Ῥώσων ἐν Γερμανικῷ χωρίῳ ηὐτύχησα νὰ εὕρω γέροντα σοφὸν ὅστις μ' ἀπέδειξε σπανιωτάτην φιλίαν καὶ ἀγάπην. Τίς θά μ' ἔ-

λεγεν ὅτι ἀπεναρκώθην ὑπὸ τοῦ ψύχους ἐν τῷ πύργῳ τοῦ Λίμπεμφελδ ὅτι ὁ ὕπνος ἐκεῖνος δὲν ἦτο ὁ τελευταῖος; Μάρτυς μου ὁ Κύριος ὅτι ἀπευθύνων ἐκ βάθους καρδίας τὸ ὕστατον χαῖρε εἰς τὴν Κλημεντίναν οὐδόλως ἤλπιζον ὅτι θά την ἐπανίδω ποτέ. Θά σε ἐπανίδω λοιπόν, ὦ γλυκυτάτη καὶ πιστή μου Κλημεντίνα, ὦ σὺ ἡ ἀρίστη πασῶν τῶν συζύγων καὶ πασῶν πιθανῶς τῶν μητέρων! Ἀλλὰ τί λέγω; Τὴν ἐπαναβλέπω! Οἱ ὀφθαλμοί μου δέν με ἀπατῶσιν! Ἐκείνη εἶνε, ἐκείνη! Ὅπως τὴν εἶχον ἀφήσει! Κλημεντίνα! ἔλα εἰς τὴν ἀγκάλην μου, εἰς τὴν καρδίαν μου! Καλὲ σεῖς, τί μ' ἐλέγετε τόσην ὥραν; Ὁ Ναπολέων δὲν ἀπέθανε καὶ ὁ κόσμος δὲν ἐγήρασε τεσσαράκοντα ἕξ ἔτη, ἀφ' οὗ ἡ Κλημεντίνα εἶνε ἡ αὐτή!»

Ἡ μνηστὴ τοῦ Λέοντος εἰσήρχετο ἤδη εἰς τὴν αἴθουσαν καὶ βλέπουσα μετὰ πόσης οἰκειότητος καὶ τρυφερότητος τὴν ὑπεδέχετο ὁ συνταγματάρχης, ἀπέμεινεν ὡς ἀπολελιθωμένη.

ΙΔ'

Ἔρως καὶ σπάθη.

Καὶ ἐπειδὴ ἡ Κλημεντίνα ἐδίσταζε προφανῶς νὰ ριφθῇ εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ Φουγᾶ, οὗτος μιμούμενος τὸν Μωάμεθ ἔδραμεν αὐτὸς εἰς τὸ βουνόν.

«Ὦ Κλημεντίνα! εἶπε καταφιλῶν αὐτήν, ἡ καλή μου τύχη σ' ἀποδίδει σήμερον εἰς τὴν ἀγάπην μου! Ἀνευρίσκω τὴν σύντροφον τοῦ βίου μου καὶ τὴν μητέρα τοῦ τέκνου μου!»

Ἡ νεᾶνις ἔκπληκτος οὐδ' ἐσκέφθη κἂν νὰ ὑπερασπισθῇ. Εὐτυχῶς ὁ Λέων τὴν ἀπέσπασεν ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ συνταγματάρχου, παρεμβαίνων ὡς ἄνθρωπος ἀπόφασιν ἔχων νὰ ὑπερασπίσῃ τὸ πρᾶγμά του.

«Κύριε! ἀνεφώνησε σφίγγων τὰς πυγμάς, ἀπατᾶσαι καὶ πολύ, ἐὰν πιστεύῃς ὅτι γνωρίζεις τὴν νέαν. Ἡ νέα δὲν εἶνε τοῦ καιροῦ σου, ἀλλὰ τοῦ καιροῦ μας. Δὲν εἶνε ἡ μνηστή σου, ἀλλὰ μνηστή μου, ποτὲ δὲν ὑπῆρξε μήτηρ τοῦ τέκνου σου καὶ ἐλπίζω ὅτι θὰ γείνῃ μήτηρ τῶν τέκνων μου!»

Ἀλλ' ὁ Φουγᾶς ἦτο σιδηροῦς ἀνήρ. Ἁρπάξας τὸν ἀντιπαλόν του ἀπὸ τοῦ βραχίονος τὸν περιέστρεψεν ὡς ἀνέμην καὶ αὐτὸς εὑρέθη ἀπέναντι τῆς νεάνιδος.

«Εἶσαι ἡ Κλημεντίνα; τὴν ἠρώτησε.

— Μάλιστα, κύριε.

— Εἴσθε μάρτυρες ὅτι εἶνε ἡ Κλημεντίνα μου!»

Ὁ Λέων ἐπανέλαβε τὴν ἔφοδον καὶ δράξας τὸν συνταγματάρχην ἀπὸ τοῦ περιλαιμίου τοῦ φορέματός του:

«Ἀρκοῦν αἱ ἀστειότητες, τῷ εἶπε. Δὲν ἔχεις βεβαίως τὴν ἀξίωσιν νὰ διεκδικῇς ὅλας τὰς Κλημεντίνας τῆς γῆς. Ἡ κυρία ὀνομάζεται Κλημεντίνα Σαμπούκκου, ἐγεννήθη εἰς τὴν Μαρτινίκαν, ὅπου σὺ ποτὲ δὲν ἐπάτησες, ὡς εἰκάζω ἐξ ὅσων μᾶς διηγήθης πρὸ ὀλίγου. Εἶνε δεκαοκτὼ ἐτῶν. . . . .

— Καὶ ἐκείνη!

— Ἀμ' δέ; ἐκείνη εἶνε σήμερον, κύριέ μου, ἑξήκοντα καὶ τεσσάρων ἐτῶν, διότι ἦτο δεκαοκτὼ ἐτῶν τὸ 1813. Ἡ κυρία Σαμπούκκου εἶνε γνωστῆς καὶ ἐντίμου οἰκογενείας. Ὁ πατήρ της, κ. Σαμποῦκκος ἦτο δημόσιος ὑπάλληλος, ὁ δὲ πάππος της ἦτο εἰς στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Βλέπεις λοιπὸν ὅτι οὔτε ἐκ τοῦ πλησίον οὔτε μακρόθεν ὑπάρχει ἡ ἐλαχίστη σχέσις μεταξὺ σοῦ καὶ αὐτῆς. Ὥστε καὶ ὁ ὀρθὸς λόγος καὶ ἡ κοσμιότης, ἀφίνω πλέον τὴν εὐγνωμοσύνην, σοὶ ἐπιβάλλουσι τὸ καθῆκον νὰ την ἀφήσῃς ἥσυχον!»

Καὶ ἀπωθήσας τὸν συνταγματάρχην τὸν ἔρριψε μεταξὺ τῶν βραχιόνων τινὸς καθέδρας. Ὁ δὲ Φουγᾶς ἀνεπήδησεν ὡς ἐὰν εἶχε πέσει ἐπὶ μυρίων ἐλατηρίων· ἀλλ' ἡ Κλημεντίνα τὸν ἀνεχαίτισε διὰ νεύματος καὶ μειδιάματος.

«Κύριε, τῷ εἶπε διὰ φωνῆς θωπευτικωτάτης, μὴ παραφέρεσθε κατ' αὐτοῦ, διότι μ' ἀγαπᾷ.

— Ἴσα ἴσα, διὰ τοῦτο δά!»

Ἀλλὰ κατεπραΰνθη, καὶ καθίσας τὴν νεάνιδα πλησίον του τὴν παρετήρησεν ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν μετὰ εὐνοήτου προσοχῆς·

«Καλέ, αὐτὴ εἶνε, εἶπε. Ἡ μνήμη μου, οἱ ὀφθαλμοί μου, ἡ καρδία μου, ὅλαι μου αἱ αἰσθήσεις τὴν ἀναγνωρίζουσι καὶ λέγουσιν ὅτι εἶνε αὐτή! Καὶ ὅμως ἡ μαρτυρία τῶν ἀνθρώπων, ὁ ὑπολογισμὸς τῶν ἐτῶν καὶ τῶν ἀποστάσεων, ἑνὶ λόγῳ αὐτὰ τὰ πράγματα φαίνονται συντείνοντα νά με πείσωσιν ὅτι πλανῶμαι. Εἶνε λοιπὸν δυνατὸν δύο γυναῖκες νὰ ὁμοιάζωσι τόσον πολύ; Μήπως εἶμαι παίγνιον πλάνης τῶν αἰσθήσεων; ἢ μήπως ἀνεῦρον τὴν ζωὴν διὰ νὰ χάσω τὸν νοῦν μου; Ὄχι. Ἐγὼ αἰσθάνομαι τὸν ἑαυτόν μου ἐν ἀρίστῃ καταστάσει. Ἀλλὰ τοῦτο μόνον ταράττει τὸν νοῦν μου: Κλημεντίνα! ἐγὼ νομίζω ὅτι σ' ἐπαναβλέπω καὶ σὺ δὲν εἶσαι σύ! Αἴ! καὶ τέλος πάντων τί πειράζει; Ἐὰν ἡ τύχη ἥτις μὲ σώζει ἀπὸ τοῦ τάφου ἐφρόντισε νά μοι προσφέρῃ τὴν εἰκόνα ἐκείνης, ἣν ἀγάπων, βεβαίως ἔγεινε τοῦτο διότι ἀπεφάσισε νά μ' ἀποδώσῃ κατ' ὀλίγον πάντα τἀγαθὰ ἅτινα εἶχον ἄλλοτε. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας θά μ' ἀποδώσῃ ἴσως τὰς ἐπωμίδας μου, μεθαύριον τὴν σημαίαν τοῦ εἰκοστοῦ τρίτου συντάγματος, σήμερον τὸ ἀξιολάτρευτον ὄν, οὗ ἕνεκα ἡ καρδία μου ᾐσθάνθη τοὺς πρώτους παλμούς! Ὦ ζῶσα εἰκὼν τοῦ θελκτικωτάτου καὶ προσφιλεστάτου παρελθόντος, πίπτω πρὸ τῶν ποδῶν σου, γενοῦ σύζυγός μου!»

Καὶ ὁ διαβολάνθρωπος οὗτος ἅμ' ἔπος ἅμ' ἔργον ἐξετέλεσεν ὅ τι εἶπεν, οἱ δὲ αὐτόπται τῆς ἀνελπίστου ταύτης σκηνῆς ἀνέῳξαν ὑπὸ θάμβους τοὺς ὀφθαλμούς. Ἀλλ' ἡ θεία τῆς Κλημεντίνης ἡ γηραιὰ καὶ αὐστηρὰ παρθένος Βιργινία Σαμπούκκου ἔκρινε ὅτι καιρὸς ἤδη νὰ ἐπέμβῃ καὶ ἀποδείξῃ τὴν αὐστηρότητά της. Ἐξέτεινε πρὸς τὸν Φουγᾶν τὰς μακρὰς καὶ κατεσκληκυίας χεῖράς της, ἀνωρθώθη μετὰ ζωηρότητος καί τῳ εἶπε διὰ φωνῆς τραχυτάτης:

« Αἴ, φθάνει, κύριε. Ὥρα εἶνε νὰ παύσῃ τὸ σκανδαλῶδες τοῦτο παίγνι-

διον Ἡ ἀνεψιά μου δὲν εἶνε διὰ τὴν εὐγενίαν σου. Τὴν ὑπεσχέθην ἄλλου καί την ἔδωκα. Μάθε ὅτι μεθαύριον, τὴν 19 τοῦ μηνὸς καὶ ὥραν 10 π. μ. θὰ στεφανωθῇ τὸν κύριον Λέοντα Ῥενάλτον, τὸν εὐεργέτην σου!

— Καὶ ἐγὼ δὲν θἀφήσω· ἐννοεῖς, κυρὰ θειά; Καὶ ἂν την ἰδῶ ὅτι ἔχει ὄρεξιν νά τον στεφανωθῇ, θὰ....,

— Τί θὰ κάμῃς;

— Θὰ τὴν καταρασθῶ!» Καὶ ὁ μὲν Λέων δὲν ἠδυνήθη νὰ μὴ γελάσῃ. Διότι ἡ κατάρα τοῦ εἰκοσιτετραετοῦς τούτου συνταγματάρχου τῷ ἐφαίνετο κωμ. κὴ μᾶλλον ἢ φοβερά. Ἀλλ' ἡ Κλημεντίνα ὠχριάσασα ἔκλαυσε πικρῶς καὶ κατέπεσε καὶ αὐτὴ πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ Φουγᾶ.

«Κύριε, ἀνεφώνησε καταφιλοῦσα τὰς χεῖράς του, μὴ καταρᾶσθε τάλαιναν νεάνιδα ἥτις σας σέβεται, σᾶς ἀγαπᾷ καὶ προθύμως θὰ θυσιάσῃ εἰς ὑμᾶς τὴν εὐδαιμονίαν της ἄν το ἀπαιτήσητε. Ναί, μὰ τὰ δείγματα τῆς ἀγάπης τὰ ὁποῖα ἀπέδειξα ὑπὲρ ὑμῶν ἐπὶ ἕνα ἤδη μῆνα, μὰ τὰ δάκρυα τὰ ὁποῖα ἔχυσα ἐπὶ τοῦ φερέτρου σας, μὰ τὸν ζῆλον τὸν ὁποῖον ἔδειξα ἐπισπεύδουσα τὴν ἀνάστασίν σας, σᾶς ἐξορκίζω νά μας συγχωρήσητε. Δὲν ὑπανδρεύομαι τὸν Λέοντα ἂν ὑμεῖς μ' ἐμποδίσητε, δὲν θὰ κάμω τίποτε ἄνευ τῆς ἀδείας σας, ναί, ἀλλὰ πρὸς Θεοῦ μή με καταρᾶσθε!

— Φίλησέ με, εἶπεν ὁ Φουγᾶς. Ὑποχωρεῖς; συγχωρῶ».

Ἡ Κλημεντίνα ἀνηγέρθη ἀκτινοβολοῦσα ὑπὸ χαρᾶς καὶ ἔτεινε τὸ μέτωπόν της εἰς τὸν συνταγματάρχην. Ἡ ἔκπληξις καὶ τὸ θάμβος τῶν παρόντων καὶ μάλιστα τῶν διαφερομένων εὐκολώτερον εἶνε νὰ ἐννοηθῇ ἢ νὰ περιγραφῇ. Ποῦ ἠκούσθη παλαιὰ μομίχ νὰ ἐπινοῇ νόμους διαλύουσα γάμους καὶ ἐπιβάλλουσα τὴν θέλησίν της ἐν ξένῃ οἰκίᾳ! Ἡ εὔμορφος καὶ κομψὴ Κλημεντίνα ἡ τόσον φρόνιμος, εὐπειθὴς καὶ εὐδαίμων διότι ἔμελλε νὰ λάβῃ ἄνδρα τὸν Λέοντα Ῥενάλτον, ἀπολακτίζουσα αἴφνης τὴν ἀγάπην της, τὴν εὐτυχίαν της καὶ σχεδὸν τὸ καθῆκον αὐτῆς χάριν τῆς ἰδιοτροπίας παρεισάκτου ἀνδρός! Ὁ ἰατρὸς Νιμπὸρ ὡμολόγησεν ὅτι τὸ πρᾶγμα ἦτο ἀνεξήγητον καὶ δυσχερέστατον. Ὁ δὲ Λέων τὰ πάντα ἤθελεν ἀνατρέψει ἐὰν μὴ ἀνεχαίτιζεν αὐτὸν ἡ μήτηρ του. «Ἆ! τέκνον μου δύσμοιρον, τῷ ἔλεγε, τί ἤθελες καὶ μάς τον ἔφερες ἐδῶ;—Ἐγὼ πταίω, ἀνεφώνει ὁ κ. Ῥενάλτος. — Ὄχι, ἀντέλεγεν ὁ ἰατρὸς Μαρτοῦ, ἐγὼ πταίω καὶ ὄχι ἄλλος». Τὰ μέλη τῆς ἐκ Παρισίων ἐπιστημονικῆς ἐπιτροπῆς συνεζήτουν μετὰ τοῦ συνταγματάρχου Ῥολλὼν «Μήπως ἀνέστησαν παράφρονα ἄνθρωπον; ἢ μήπως ἡ ἀνάστασις ἐπήνεγκε διαταράξεις τινὰς τοῦ νευρικοῦ συστήματος; ἢ μήπως ἡ κατὰ τὸ δεῖπνον κατάχρησις τοῦ οἴνου καὶ τῶν πνευματωδῶν ποτῶν διετάραξε τὸν ἐγκέφαλόν του; Τί περίεργος αὐτοψία ἐὰν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνατάμωσιν εὐθὺς τότε ἐνώπιον πάντων τὸν Φουγᾶν! — Εἰς οὐδὲν θὰ ὠφελήσῃ, ἡ αὐτοψία, ἔλεγεν ὁ συνταγματάρχης τοῦ εἰκοστοῦ τρίτου συντάγματος, διότι ναὶ μὲν θὰ δείξῃ ἴσως τὴν αἰτίαν τῆς παραφροσύνης τοῦ ἀτυχοῦς τούτου, ἀλλ' οὐδόλως θὰ ἐξηγήσῃ τὸ πάθος τῆς

νεάνιδος καὶ τὴν συγκίνησιν. Ἦτο ἆρά γε βασκανία, μαγνητισμός; τίς οἶδεν.

Ἐν ᾧ δὲ οἱ φίλοι καὶ οἱ συγγενεῖς ἔκλαιον καὶ ὠδύροντο, συνεζήτουν καὶ ἐψιθύριζον πέριξ τοῦ Φουγᾶ, οὗτος μειδιῶν καὶ γαλήνιος κατωπτίζετο εἰς τὰ ὄμματα τῆς Κλημεντίνας, ἥτις καὶ αὐτὴ τὸν ἐθεώρει μετὰ τρυφερότητος.

«Ἆ! μὰ τέλος πάντων πρέπει νὰ παύσῃ τὸ σκάνδαλον! ἀνεφώνησεν ἡ Βιργινία Σαμπούκου ἡ αὐστηρά. Ἔλα, Κλημεντίνα!»

Ἀλλ' ὁ Φουγᾶς μετ' ἀπορίας ἠρώτησε:

«Δὲν κατοικεῖ λοιπὸν ἐδῶ;

— Ὄχι, κύριε, κατοικεῖ μαζί μου!

— Τότε λοιπὸν θὰ την συνοδεύσω ἐγώ. Ἄγγελέ μου! θέλεις νὰ λάβῃς τὸν βραχίονά μου;

— Ὦ! μάλιστα, κύριε! μετὰ χαρᾶς».

Ὁ Λέων ἔβρυχε τοὺς ὀδόντας ψιθυρίζων:

«Περίφημα! ὁμιλεῖ εἰς αὐτὴν μετὰ τόσης οἰκειότητος καὶ ἐκείνη τὸ θεωρεῖ φυσικώτατον!»

Ἀναζητήσας δὲ τὸν πῖλόν του ἵνα ἐξέλθῃ τοὐλάχιστον μετὰ τῆς θείας, δέν τον ἀνεῦρε, διότι ὁ Φουγᾶς ὡς μὴ ἔχων πῖλον τὸν εἶχε λάβει αὐτὸς ἀδιαφορῶν ἐὰν ἦτο ἰδικός του ἢ μή. Ὥστε ὁ τάλας ἐραστὴς καλύψας τὴν κεφαλὴν διὰ *κασκέττου*, ἠκολούθησε τὸν Φουγᾶν καὶ τὴν Κλημεντίναν, ἔχων πλησίον του τὴν σεβασμίαν Βιργινίαν, ἧς ὁ βραχίων ἦτο κοπτερὸς ὡς δρέπανον.

Κατά τινα δὲ τύχην ἀνανεουμένην σχεδὸν καθ' ἑκάστην, εὑρέθη καθ' ὁδὸν ὁ συνταγματάρχης τῶν θωρακοφόρων, ἡ δὲ Κλημεντίνα τὸν ἔδειξεν εἰς τὸν Φουγᾶν λέγουσα.

«Εἶνε ὁ κύριος Μαρνέ· θαρρῶ ὅτι μὲ καλοβλέπει, ἀλλὰ ποτὲ δέν μ' ἤρεσε. Ὁ μόνος διὰ τὸν ὁποῖον ἡ καρδία μου πάλλει εἶνε ὁ Λέων.

— Καὶ ἀμ' ἐγώ; ἠρώτησεν ὁ Φουγᾶς.

— Ὦ! ὑμεῖς διαφέρετε. Ἐγὼ σᾶς σέβομαι καί σας φοβοῦμαι. Σᾶς θεωρῶ ὡς καλὸν καὶ σεβαστὸν συγγενῆ.

— Εὐχαριστῶ!

— Σᾶς λέγω τὴν ἀλήθειαν, καθ' ὅσον δύναμαι νὰ ἐξηγήσω τί αἰσθάνεται ἡ καρδία μου. Διότι, πρέπει νά το ὁμολογήσω, καὶ ἐγὼ δέν τα ἐννοῶ καλὰ καλά· καὶ ὄχι μόνον τὸ αἴσθημά μου δὲν ἐννοῶ, ἀλλ' οὐδὲ τὸν ἑαυτόν μου.

— Ὦ ἄνθος ἀγνὸν τῆς ἀθωότητος, λατρεύω τὴν ἐρασμίαν σου ἀμηχανίαν. Ἄφες τὸν ἔρωτα νὰ ἐργασθῇ καὶ ἐκεῖνος θὰ καθαρίσῃ τὰ πράγματα.

— Ἠξεύρω κ' ἐγώ; . . . Ἴσως . . . Ἀλλ' ἰδοὺ ἐφθάσαμεν. Καληνύκτα, κύριε, φιλήσατέ με! . . . Καληνύκτα, Λέον. Μὴ μαλλώσετε μὲ τὸν κ. Φουγᾶν, διότι τὸν ἀγαπῶ πάρα πολύ, ἀλλὰ ἡ πρὸς σὲ ἀγάπη μου εἶνε ἄλλο πρᾶγμα».

Καὶ ἡ θεία καὶ ἡ ἀνεψιὰ εἰσῆλθον εἰς τὴν οἰκίαν των χωρὶς ἡ κ. Βιργινία νἀποκριθῇ εἰς τὴν *καληνύκτα* τοῦ συνταγματάρχου.

(Ἕπεται συνέχεια) Μετάφρασις Π. Ι. Φ.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Συνεδρία τῆς 21 Νοεμβρίου.

Ὁ κ. *Καῖλερ*, περὶ τῶν ἐρειπίων καὶ τῆς ἱστορίας τοῦ ἐν Δωδώνῃ ἱεροῦ.

Ὁ κ. *Μιλχαῖφερ*, περὶ τῆς τοπογραφίας τῆς ἀθηναϊκῆς Ἀγορᾶς.

Συνεδρία τῆς 7 Δεκεμβρίου.

Ὁ κ. *Καῖλερ*, περὶ τῶν τελευταίων ἀνακαλύψεων ἐν Ὀλυμπίᾳ.

Ὁ αὐτός, περὶ τῆς ἐκ Δωδώνης ἐπιγραφῆς τοῦ βασιλέως Πύρρου.

Ὁ κ. *Μιλχαῖφερ*, περὶ δύο ἀναγλύφων ἐκ Σπάρτης.

Ὁ αὐτός, περί τινων ἀθηναϊκῶν ἀρχαιοτήτων.

Συνεδρία τῆς 21 Δεκεμβρίου.

Ὁ κ. *Καῖλερ*, περὶ τῆς συγγραφῆς τοῦ καθηγ. Ὄθωνος Βένδορφ τῆς ἐπιγραφομένης «ἀρχαῖα κράνη καὶ ἐπιτάφια προσωπεῖα».

Ὁ αὐτός, περί τινος ἀττικοῦ ψηφίσματος τοῦ πέμπτου αἰῶνος.

Ὁ κ. *Σπ. Π. Λάμπρος*, περί τινος ψηφίσματος ἐκ Χαλκίδος.

Ὁ κ. *Καῖρτε*, περὶ νέων εὑρημάτων ἐν Ὀλυμπίᾳ.

Ὁ κ. *Μιλχαῖφερ*, περί τινος τέρατος εἰκονιζομένου ἐπί τινος ἀγγείου ἐκ Μυκηνῶν.

Ὁ αὐτός, περί τινος τύπου ἐκ ὀπτῆς γῆς εὑρεθέντος ἐν Πειραιεῖ.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Ἐν τῇ πρὸς νότον τοῦ διονυσιακοῦ θεάτρου ὑπεράνω τῆς λεωφόρου τῆς Ἀκροπόλεως γενομένῃ μικρᾷ συμπληρωτικῇ ἀνασκαφῇ, παρὰ τὴν τετράγωνον στήλην τὴν λεγομένην τῶν τεχνιτῶν, εὑρέθη πρὸ ἡμερῶν ὑπερμεγέθης κεφαλὴ ἀνδρὸς νέου γενειοφόρου, ῥωμαϊκῶν χρόνων, μετὰ τοῦ τραχήλου ἀπολήγοντος εἰς σφῆνα, δι' οὗ προσηρμόζετο ἐπὶ ὤμων ἀγάλματος ἐξ ἄλλου τμήματος λίθου κατεσκευασμένου. Κατὰ τὴν αὐτὴν θέσιν, ἀνεκαλύφθη καλλίστης ἐργασίας κεφαλὴ ἀνδριάντος Νέρωνος τοῦ αὐτοκράτορος ὡς Ἀπόλλωνος Κιθαρῳδοῦ ἐστεμμένη ταινίᾳ καὶ στεφάνῳ πλεκτῷ. Ἀμφοτέρων τῶν κεφαλῶν αἱ ῥῖνές εἰσι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐφθαρμέναι· ἀμφότεραι δὲ μετακομισθεῖσαι ἀπετέθησαν ἐν τῷ τοῦ Βαρβακείου προσωρινῷ μουσείῳ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας.

— Ὁ «Φίλος τοῦ Λαοῦ» τῶν Πατρῶν ἀναφέρει ὅτι ἐν τῇ θέσει «Φραγκοκλῆσι» τοῦ χωρίου Καρνεσίου τοῦ δήμου Κλειτορίας τῶν Καλαβρύτων, ἀνασκαπτόντων χωρικῶν τινων πρὸς ἐξαγωγὴν λίθων, ἀνευρέθη ὡραῖον καὶ σῶον ἐκ μαρμάρου ἄγαλμα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀρχαίας ἐποχῆς. Περὶ τῆς ἀνευρέσεως τούτου αἱ ἐν Καλαβρύτοις ἀρχαὶ ἐτηλεγράφησαν εἰς τὴν κυβέρ-

νησιν, ἥτις ἀμέσως διέταξε νὰ μεταβῇ στρατιωτικὸν ἀπόσπασμα καὶ φυλάξῃ τὸ ἀνωτέρω ἄγαλμα μέχρι νεωτέρων διαταγῶν,

Ἐν τῇ θέσει ταύτῃ, ὅπου ἔκειτο ἡ ἀρχαία Κλειτορία, πολλὰ ἑκάστοτε ἀνευρίσκονται ἀρχαῖα νομίσματα καὶ ἀγάλματα.

— Διευθυντὴς τῆς ἐνταῦθα γαλλικῆς σχολῆς διωρίσθη ὑπὸ τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως προτάσει τῆς Ἀκαδημείας τῶν ἐπιστημῶν καὶ γραμμάτων ἀντὶ τοῦ κ. Δουμὸν διορισθέντος πρυτάνεως ἐν Μονπελλιὲ, ὁ κ. Παῦλος Φουκάρ, τέως καθηγητὴς τῆς ἐπιγραφικῆς καὶ ἀρχαιολογίας ἐν τῷ College de France. Ὁ κ. Φουκὰρ εἶνε γνωστὸς διὰ τὰς πολλὰς ἀξίας λόγου δημοσιεύσεις ἐπιγραφῶν, αἵτινες ἐξεδόθησαν ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι τῶν Παρισίων, τῷ Δελτίῳ τῆς ἑλληνικῆς ἀλληλογραφίας, τῇ Ἐπετηρίδι τοῦ ἐν Παρισίοις Συλλόγου πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ ἀλλαχοῦ. Συνειργάσθη μετὰ τοῦ κ. Wescher περὶ τὴν ἔκδοσιν τῶν ἐπιγραφῶν τῶν Δελφῶν, συνέγραψε δὲ πλὴν ἄλλων καὶ ἀξιοσπούδαστον ἔργον περὶ τῶν θιάσων τῶν περὶ τὸν Διόνυσον τεχνιτῶν.

— Οἱ καθηγηταὶ τοῦ ἐν Ὀξωνίᾳ τῆς Ἀγγλίας πανεπιστημίου ἐξέφρασαν πρὸς τὴν κυβέρνησιν τῆς Ἀνάσσης τὴν εὐχὴν τῆς συστάσεως Ἀρχαιολογικῆς σχολῆς ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸ πρότυπον τῆς ἐνταῦθα γαλλικῆς. Περὶ τοιαύτης τινὸς σχολῆς πολλὰ ἤδη ἐμόχθησε καὶ ἔγραψεν ὁ καθηγητὴς τοῦ ἐν Κανταβριγίᾳ πανεπιστημίου Jebb, ὁ γνωστὸς διά τε τὰς ἄλλας αὐτοῦ συγγραφὰς καὶ μάλιστα τὰς ἀναφερομένας περὶ τοὺς ἀττικοὺς ῥήτορας. Περὶ τῆς συστάσεως σχολῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπὸ Ἄγγλων ἐν Ἀθήναις ἔγραψεν ὁ Jebb ἐσχάτως καὶ ἰδίαν πραγματείαν ἐν τῷ ἀγγλικῷ περιοδικῷ συγγράμματι Contemporary Review.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Τὸν λήξαντα μῆνα ἐγένοντο δύο τακτικαὶ συνεδρίαι, τέσσαρες δ' ἀνεγνώσθησαν διατριβαί.

Νικολάου Γ. Φιλιππίδου τακτ. ἐνεργ. μέλους *ὑπηρεσίαι τῆς Μακεδονίας κατὰ τὸ* 1821.

Κωνστ. Ξένου ὁμοίως *μελέτη ἐπὶ τῆς Κολάσεως τοῦ Δάντου.*

Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως ἀντεπιστέλλοντος ἐν Σμύρνῃ μέλους *Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ τοῦ ἐν Σμύρνῃ διδασκάλου Διαμαντῆ Ῥυσίου.*

Μιχ. Δέφνερ τακτικοῦ ἐνεργοῦ μέλους *περὶ τῆς γλώσσης ὡς μέσου πρὸς γνῶσιν τοῦ χαρακτῆρος τῶν λαῶν.*

Τῇ 2 Δεκεμβρίου ἐγένετο ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ καταστήματος τοῦ Συλλόγου μουσικὴ ἑσπερὶς πρὸς ὄφελος τῆς Σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων εὐγενῶς μετασχόντων πολλῶν κυρίων καὶ κυριῶν ἐκ τῶν φιλομούσων τῆς πόλεως. Ἐκ

τῆς συναυλίας ταύτης συνήχθησαν δραχ. 1909,60. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ ταύτῃ ἀπέστειλε καὶ ὁ αὐλάρχης κ. Ἀ. Ῥοδόσταμος τῇ σχολῇ δρ. 112.

Ὁ Σύλλογος παρεδέξατο τὴν γενομένην πρότασιν περὶ συγκαλέσεως ἐν Ἀθήναις τῇ 25 Μαρτίου συνεδρίου τῶν ἁπανταχοῦ ἑλληνικῶν Συλλόγων καὶ σκοπὸν ἔχοντος νὰ σκεφθῇ *περὶ τῶν διαφόρων τρόπων καθ' οὓς δύνανται οἱ ἁπανταχοῦ ἑλληνικοὶ σύλλογοι ὡς ὠφελιμώτατα νὰ συνεργασθῶσιν ὑπὲρ τοῦ σκοποῦ ὃν ἕκαστος αὐτῶν προτίθεται*. Ἀνέθηκε δὲ τὸν κανονισμὸν αὐτοῦ εἰς ἐπιτροπὴν συγκειμένην ἐκ τῶν κκ. Ι. Χ. Βάμβα, Τιμ. Ἀργυροπούλου, Μ. Π. Λάμπρου, Ν. Γ. Φιλιππίδου, Μ. Ναύτη καὶ Σ. Π. Λάμπρου καὶ προεδρευομένην ὑπὸ τοῦ προέδρου κ. Ἐμμ. Δραγούμη. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη διὰ τοῦ εἰσηγητοῦ αὐτῆς κ. Σ. Π. Λάμπρου ὑπέβαλε σχέδιον προσκλήσεως πρὸς τὸν Σύλλογον, ὅστις παρεδέξατο αὐτὸ ὡς καὶ τὰς λεπτομερείας, περὶ ὧν προσεχῶς.

Ὁ Σύλλογος τῇ προτάσει τῆς ἐπιτροπῆς τῶν *Νεοελληνικῶν ἀναλέκτων* ἠγόρασε παρὰ τοῦ τελειοφοίτου τῆς φιλολογίας κ. Πεταλᾶ ἀξιόλογον συλλογὴν δημοτικῶν ᾀσμάτων, παραμυθίων, παροιμιῶν κτλ. τῆς νήσου Θήρας.

Ὁμοίως ἐγένετο δεκτὴ πρότασις ὅπως παραχωρηθῶσιν ἐκ τῶν ἐφημερίδων τοῦ ἀναγνωστηρίου εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Βουλῆς ὅσας αὕτη δὲν κέκτηται ἐπ' ἀνταλλαγῇ διπλῶν βιβλίων.

Ἐψηφίσθησαν μέλη τακτικὰ ἐνεργὰ οἱ λοχαγοὶ κκ. Μιλτιάδης Δόξας καὶ Δημήτριος Φωτόπουλος καὶ οἱ κκ. Στ. Ἀντωνόπουλος καὶ Βίκτωρ Μελᾶς. Αντεπιστέλλοντα ἐν Νεαπόλει οἱ κκ. Ε. Γράσσης, Π. Κρισπῖνος καὶ Ι. Μῶνα καὶ ἐν Μονάχῳ ὁ κ. Ε. Λούγκλμάγιερ. Ἐπίτιμα δ' οἱ κκ. Λεωνίδας Παλάσκας καὶ Σταμάτιος Κρῖνος ἐνταῦθα, Δημήτριος Βουδούρης ἐν Πόρῳ καὶ Φραγκῖσκος Χόλτζενδορφ ἐν Μονάχῳ.

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΚΗ ΑΠΟΨΙΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1878

Τὸ μετεωρολογικὸν ἔτος, ὅπως ὀρθῶς ἔπραξεν ἐνταῦθα ὁ Διευθυντὴς τοῦ Ἀστεροσκοπείου κ. Σμὶθ λογίζεται ἀπὸ τῆς 1 Δεκεμβρίου τοῦ προηγουμένου ἔτους κατὰ τὸ νέον ἡμερολόγιον, καὶ τοῦτο ὅπως διαιρεῖται εἶτα φυσικώτερον εἰς ὥρας τοῦ ἔτους. Οὕτως ὁ χειμὼν περιλαμβάνει τοὺς μῆνας Δεκέμβριον, Ἰανουάριον καὶ Φεβρουάριον, τὸ ἔαρ τοὺς μῆνας Μάρτιον, Ἀπρίλιον καὶ Μάιον καὶ οὕτω καθεξῆς. Κατὰ τὸ μετεωρολογικὸν λοιπὸν ἔτος τὸ ἀρχόμενον τὴν 1ην Δεκεμβρίου 1877 καὶ λῆγον τὴν 30ην Νοεμβρίου 1878 (ε. ν.), ἔχομεν ὡς γενικὸν ἐξαγόμενον τῶν ἐνταῦθα μετεωρολογικῶν παρατηρήσεων τὰ ἑξῆς·

Ἡ μέση βαρομετρικὴ θλῖψις ἦτο εἰς χμ.

τοῦ χειμῶνος	754,04	τοῦ θέρους	749,55
τοῦ ἔαρος	750,75	τοῦ φθινοπώρου	753,19

τοῦ δὲ ὅλου ἔτους 781,88. Ἡ μεγίστη θλῖψις ἦτο 764,30 χμ. τὴν 3ην Φεβρουαρίου, ἡ δ' ἐλαχίστη 736,74 τὴν 27ην Ἰανουαρίου.

Ἡ μέση θερμοκρασία ἦτο εἰς βαθμοὺς τῆς ἑκατονταβάθμου διαιρέσεως (Κελσίου)

τοῦ χειμῶνος	9,01	τοῦ θέρους	27,78
τοῦ ἔαρος	16,74	τοῦ φθινοπώρου	24,27

τοῦ δὲ ὅλου ἔτους 18,27. Ἡ μεγίστη 38,6 τὴν 13 Ἰουλίου, ἡ δ' ἐλαχίστη —2,5 τὴν 21 Ἰανουαρίου.

Ἡμέραι καταπτώσεως ὕδατος εἴτε ὡς βροχῆς, εἴτε ὡς ὁμίχλης, εἴτε ὡς χιόνος ἦσαν ἐν συνόλῳ 83· τὸ δὲ ποσὸν τοῦ ἐν ὅλῳ καταπεσόντος ὕδατος 276,25 χμ.

Ἡμέραι ἀστραπῶν ἦσαν 26, βροντῶν 10.

Ἄνεμοι ἔπνευσαν κατὰ 168 ἡμέρας ΝΔ, 13Δ, 11ΒΔ, 14Β, 113ΒΑ, 4Α, 4ΝΑ, 38Ν.

Ἡ μέση θερμοκρασία τοῦ ἔτους εἶνε ἡ συνήθης μέση θερμοκρασία, οἱ δὲ θερμότεροι μῆνες ὅπως συνήθως ὁ Ἰούλιος καὶ Αὔγουστος μὲ τὴν συνήθη αὐτῶν μέσην θερμοκρασίαν τῶν 28 περίπου βαθμῶν, διότι τοῦ μὲν Ἰουλίου ἦτο 28,57 τοῦ δὲ Αὐγούστου 28,53. Ὁ ψυχρότερος μὴν ἦτο ὁ Ἰανουάριος μὲ θερμοκρασίαν 7,88. Μᾶλλον ὅμως ψυχρὸς σχετικῶς πρὸς τὴν συνήθη αὐτοῦ θερμοκρασίαν, ἦτο ὁ Φεβρουάριος μὲ μέσην θερμοκρασίαν 8,51. Ἡ μεγίστη θερμοκρασία τῶν 38,6 δὲν εἶχέ τι τὸ ἔκτακτον, ὅπως καὶ ἡ ἐλαχίστη —2,5.

Τὸ ποσὸν τοῦ ὕδατος ἦτο ὀλίγον, ὅπως καὶ αἱ ἡμέραι ἀστραπῶν καὶ βροντῶν.

Ὅπως πάντοτε οἱ ἐπικρατέστεροι ἄνεμοι ἦσαν ὁ ΝΔ καὶ ὁ ΒΑ, ὑπερισχύσαντος ὅμως τοῦ ΝΔ καίπερ τοῦ ἔτους μὴ πολυόμβρου.

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

1878 ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ (Ε. Ν.)

Βαρόμετρον			*Θερμόμετρον ἑκ.*		
Μέση θλῖψις	754,49 χμ.		Μέση θερμοκρασία	17,21	
Μεγίστη »	761,80	(τὴν 11ην)	Μεγίστη »	24,6	(τὴν 6ην)
Ἐλαχίστη »	745,63	(τὴν 3ην)	Ἐλαχίστη »	8,6	(τὴν 26ην)

Ἡμέραι βροχῆς 7 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 63,21 χμ.), ἀστραπῶν 2, βροντῶν 1. Ἄνεμοι ἔπνευσαν κατὰ 16 ἡμέρας ΝΔ, 6ΒΑ, 1ΝΑ, 7Ν.

1878 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ (Ε. Ν.)

Βαρόμετρον			*Θερμόμετρον ἑκ.*		
Μέση θλῖψις	750,23 χμ.		Μέση θερμοκρασία	13,24	
Μεγίστη »	763,54	(τὴν 26ην)	Μεγίστη »	21,5	(τὴν 12ην)
Ἐλαχίστη »	739,56	(τὴν 16ην)	Ἐλαχίστη »	2,4	(τὴν 26ην)

Ἡμέραι βροχῆς 21 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατης 123,65 χμ.), ἀστραπῶν 4, βροντῶν 2. Ἄνεμοι ἔπνευσαν κατὰ 20 ἡμέρας ΝΔ, 1Δ, 8ΒΑ, 1ΝΑ, 1Ν.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Β' ΤΟΜΟΥ

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

Α' ΑΡΧΑΙΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

πρῆχμα=πρῆγμα, τρές=τρεῖς, ἀποδεχνύντες, ἔξς· χέλλιοι αἰολικῶς=χίλιοι 139. Τὸ ἐπίθετον νουνεχὴς (=νοῦν ἔχων) ἦτο ἄγνωστον τοῖς δοκίμοις. Ὄντως=ἀληθῶς, μᾶλλον ὄντως=ἀληθεστέρως 193. Ἡ λέξις γράμμα σημαίνει πᾶν τὸ γεγραμμένον, ὅπερ δύναται νὰ εἶνε σύγγραμμα (πεζὸν) ἢ ποίημα ἢ ἐπιστολὴ ἢ νόμος ἢ ψήφισμα ἢ ἐπίγραμμα κτλ. 345. Ὡς δὲ διὰ τῆς λέξεως βιβλίον ἢ λόγος ὀνομάζεται πολλάκις τὸ μέρος ἐκτενοῦς συγγράμματος ἢ πραγματείας, ὅπερ τόμος ὑπό τινων προσαγορεύεται, οὕτω καὶ διὰ τῆς συνωνύμου γράμμα 339. Γραφεύς, σπανίως=συγγραφεύς, συχνότερον δὲ=βιβλιογράφος 677, ὅπερ εἶνε παλαιότερον καὶ δοκιμώτερον τῶν τε συνθέτων ἀντιγραφεὺς καὶ μεταγραφεὺς καὶ τοῦ ἁπλοῦ γραφεὺς 750· εἶνε δὲ τὸ βιβλιογράφος ἢ βιβλιαγράφος τὸ μόνον ὀρθὸν 751, τὸ δὲ βιβλογράφος εἶνε μοχθηρὸς τύπος 753. Γραφὴ=συγγραφὴ=σύγγραμμα 345. Σύνταγμα πολλάκις ἰσοδυναμεῖ τῷ σύγγραμμα καὶ σύνταξις τῷ συγγραφὴ 347, ἀλλ' οὐδέποτε παρὰ τοῖς δοκίμοις 350. Δὲν εἶνε ὀρθὰ τὰ ὑπὸ Ἀμμωνίου περὶ τῆς διαφορᾶς τοῦ σύνταγμα καὶ σύγγραμμα καὶ σύνθεσις καὶ σύνταξις διδασκόμενα 349. Ἐκ λόΧων τάγμα· οὕτω τρέπει ὁ Κόντος τὸ τοῦ Ἡσυχίου: Σύνταγμα ἐκ λόγων τάγμα, 349. Τὰ ἐν τοῖς εἰς Αἰσχίνην σχολίοις: τοῦδε τοῦ ἀρχαίου, ἀνθ' οὗ ὁ Σαύπιος ἔγραψε: παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, κατὰ Κόντον ὀφείλει νὰ μετατυπωθῇ εἰς τό: ὑπ' οὐδενὸς ἀρχαίου 350. Ὁ Ὠριγένης ἐπεκαλεῖτο συντακτικὸς ἢ συντάκτης διὰ τὸ πεποιηκέναι πολλὰ βιβλία 350. Τὸ ὑπὸ τοῦ γραφέως γενόμενον ἁμάρτημα ἢ σφάλμα ἢ πταῖσμα λέγεται γραφικὸν ἁμάρτημα ἢ σφάλμα ἢ πταῖσμα 679. Τὸ ἀντιγράφω=ξεσηκώνω καὶ τὸ ἀντιγραφεὺς ἐν τῇ παλαιᾷ γλώσσῃ εἶνε ἀμφότερα σπανιώτατα 679, συνώνυμον δὲ τῷ ἀντιγράφω εἶνε τὸ ἐκγράφω κατὰ μέσην φωνὴν ἁπάντων συνήθως 681 καὶ τὸ ἀπογράφω ἀπογράφομαι, ἐνίοτε δὲ καὶ τὸ μεταγράφω ἐξ οὗ μεταγραφεὺς 683. Τὸ παρὰ Γαληνῷ: οὗτος μὲν οὖν ἐξέγραψε βιβλία, κατὰ Κόντον σημαίνει μετέγραψε καὶ οὐχὶ ἀπεπλήρωσε 683. Ἀντιγραφεὺς σημαίνει καὶ τὸν ἐπιστάτην τῶν ἀντιγραφέων τὸν ὑπαγορεύοντα αὐτοῖς τὰς πρὸς ἀντιγραφὴν παρεσκευασμένας ἐπιστολάς· ἐπειδὴ δὲ οὗτος dictabat (ἤτοι ὑπηγόρευε) διὰ τοῦτο παραδόξως πως τὸ ῥωμαϊκὸν ὄνομα dictator (δικτάτωρ) μετεφράσθη ἀντιγραφεὺς 680. Ὁ μέλλων τοῦ ὑπαγορεύω εἶνε ὑπερῶ, τοῦ δὲ προαγορεύω προερῶ 749 Ὑπογραφεὺς εἶνε ὁ γράφων τὰ ὑπό τινος ὑπαγορευόμενα 749, ὁ ῥωμαϊστὶ λεγόμενος νοτάριος 750. Παρ' ὀλίγοις τῶν μεταγενεστέρων εὑρίσκεται ἡ λέξις ταχυγράφος 753, ἧ συνώνυμος ὑπάρχει τὸ ὀξυγράφος ἐν μόνῃ τῇ παρηκμακυίᾳ γλώσσῃ ἁπάντων 754. Τὰ ὑπὸ Κοππίου πρὸς ἐξήγησιν τοῦ ὀξυγράφος γεγραμμένα ὅτι ἡ λέξις σημαίνει τὸν γράφοντα ὀξεῖς καὶ λεπτοὺς χαρακτῆρας ἔχει ἀτοπώτατα, διότι σημαίνει τὸν γράφοντα ὀξέως ἤτοι ταχέως 754. Τὰ παρὰ τὸ γράφω ἐνεργητικὰ μὲν παροξύνονται, ἀλλὰ τὰ ἐπὶ πάθους τιθέμενα προπαροξύνονται 754. Τὸ παράγραφος εἶνε ἐκ τοῦ γραφὴ 754. Ἐπὶ παθητικῆς ἐννοίας παραλαμβάνονται καὶ οἱ εἰς ΗΣ λήγοντες τύποι· ἀλλὰ τὸ εὐγραφὴς εὑρίσκεται καὶ παθητικῶς καὶ ἐνεργητικῶς 755. Ὅθεν τὸ ἐπ' ἐνεργείας συνήθως λεγόμενον τηλέγραφος καὶ ἀνορθόγραφος ὀφείλει νὰ τονίζηται τηλεγράφος καὶ ἀνορθογράφος, ἐκ τοῦ ὀρθογράφος 755. Οὕτω λέγεται καὶ ἐργολάβος συνεργολάβος, κληρονόμος συγκληρονόμος, κισσοφόρος φιλοκισσοφόρος. Τοὐναντίον δὲ λέγεται κυνηγὸς φιλοκύνηγος κτλ. 755. Σημειογράφος ὁ σημείοις γράφων, ὁ σημείων ἐν τῇ γραφῇ ποιούμενος χρῆσιν, ἵνα συντομώτερον τὸ ἔργον γίνηται καὶ ταχύτερον ἐπιτελῆται 809 σημειογραφεῖον καὶ σημειογραφικὴ τέχνη 870. Τὸ τοῦ Διογένους τοῦ Λαερτίου ἐν τῷ βίῳ Ξενοφῶντος «ὑποσημειωσάμενος τὰ λεγόμενα» κατὰ Κόντον δὲν σημαίνει διὰ σημείων παραλαβὼν ἢ ὡς λέγει ὁ Κόππιος notis excipiens, ἀλλὰ ὑποτυπωσάμενος 870. Περὶ συμβολικῆς γραφῆς μακρὸν λόγον ἐποιήσατο ὁ Γαληνὸς 870. Περὶ δὲ τῆς μονοκονδυλιᾶς ἔγραψεν ὁ Κοραῆς 871. Ὁ καλῶς γράφων λέγεται καλλιγράφος 871. Οἱ ἔνδοξοι οὐδέποτε λέγουσι καλλιγραφῶ οὐδὲ καλλιγράφος ἀλλὰ εἰς κάλλος γράφω, οὔτε ταχυγραφῶ ἀλλὰ εἰς τάχος γράφω, εἰς εὐτέλειαν γράφω κτλ. 873. Τὸ ὄνομα καλλιγραφία δὲν σημαίνει μόνον τὴν εὐμορφίαν τῆς γραφῆς ἀλλὰ καὶ τὴν καλλιέπειαν, ὅπερ καὶ συχνότερον. 872. Χρυσογράφος ὁ χρυσοῖς γράμμασι γράφων 873 χρυσογραφὴς ὁ χρυσῷ γεγραμμένος ἢ πεποικιλμένος (πρβ. σ. 755) 874. Ἰδιόγραφον νεώτερον τούτου εἶνε τὸ ἰδιόγραφον καὶ ἐν τῷ βυζαντιακῷ Ἑλληνισμῷ τὸ ἰδιόχειρον 908· ταῦτα δὲ ὡς καὶ τὸ ἀντίγραφον εἶνε κυρίως ἐπίθετα ἀλλ' ἐπεκράτησεν ἡ ἀντ' ὀνόματος χρῆσις αὐτῶν 909. Ἀντίγραφον καὶ ἀπόγραφον εἶνε

Β' ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

Γ' ΝΕΩΤΕΡΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

Περὶ σατύρας ἐν τῇ νέᾳ Ῥώμῃ ὑπὸ Ἀντ. Φραβασίλη σ. 39.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

974 Ἐν τῷ Βαρβακείῳ Μουσείῳ: Δίωτος ὑδρία μετ' ἀναγλύφου καὶ ἐπιγραφῆς εὑρεθεῖσα ἐν Ἀθήναις, πλὰξ ἀνάγλυφος ἐκ Πελοποννήσου, ἰθυφαλλικὴ ἀκέφαλος μορφὴ ἐκ Πελοποννήσου Ἔρως ἐπὶ κιονίσκου ἐκ Σπάρτης πάντα ταῦτα καλῆς ἐργασίας 316, ὑπερμεγέθης κεφαλὴ νέου γενειοφόρου μετὰ τραχήλου καταλήγοντος εἰς σφῆνα ῥωμ. χρόνων, καὶ κεφαλὴ Νέρωνος ὡς Ἀπόλλωνος κιθαρῳδοῦ καλλίστης ἐργασίας εὑρεθέντα παρὰ τὸ Διονυσιακὸν θέατρον 973. Περὶ τοῦ ἐν Λυκουρσίῳ ναοῦ τῶν «Ἁγίων 40», 642. Κίονες, ἕδραι λίθιναι, ἐπιγραφὴ καὶ ἀνάγλυφον ἐν τῇ παρὰ τὸν Δομοκὸν μονῇ τῆς Ἀβαρίτσης Ἁγίᾳ Τριάδι 483. Στοιχεῖα Μ Π Χ δι' ἐρυθρῶν πλίνθων ἐπὶ τοίχου πύργου ἐν Δεμὶρ Ἰσσὰρ 533. Ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐν Κέρτς 733. Βάθρον ἀνάγλυφον ἐν τῇ ἐν Ῥώμῃ Piazza di Pietra 403. Κεφαλὴ φαύνου ἐξ ἐρυθροῦ μαρμάρου ἐν Ῥώμῃ 155. Ὀγκώδεις λίθοι τῆς ἐποχῆς τῶν βασιλέων ἔχοντες γράμματα 4 αἰῶνας παλαιότερα τῶν ἀρχαιοτάτων ἐπιγραφικῶν μνημείων τῆς Λατινικῆς γλώσσης ἤτοι τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ μνήματος τῶν Σκηπιώνων 793. Ἐσφαλμένα τὰ περὶ ἀποκαλύψεως τῆς πόλεως Σιποῦντος 154 (πρβ. 77). Ἐρείπια τοῦ ναοῦ τοῦ Ποσειδῶνος ἐν Ῥώμῃ καὶ στοὰ τῶν Ἀργοναυτῶν 403. Ἀποκάλυψις τῆς κρυπτῆς στοᾶς τῶν Ἀουιδίων, καὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης εἰς τὴν Κολλίνην πύλην 155. Ἐκκλησία ἐν Δεμὶρ Ἰσσὰρ θολωτὴ λελατομημένη ἐν βράχῳ ἐν ᾗ καί τινες εἰκόνες 533. Τάφος ἐν Φωκαίᾳ λελαξευμένος ἐν τῷ βουνῷ λουτρὸν νῦν καλούμενος 353. Ὁ παρὰ τὴν Φώκαιαν μονόλιθος τάφος Πελεκητὴ μνημεῖον προϊστορικῆς ἐποχῆς 353. — Κυκλώπεια ἐρείπια παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Παμίσου 443. Κυκλώπεια τείχη ἐν Θεσσαλίᾳ παρὰ τὸν Δομοκὸν 483.—Αἱ πηγαὶ τοῦ Παμίσου εἶνε δύο λίμναι καλούμεναι κοινῶς μάτια 443, αἱ δὲ πηγαὶ τοῦ ἐκεῖ πλησίον Ἄριος λέγονται τὸ πήδημα τῆς λυγερῆς 444. Σωρὸς τῆς Γρηᾶς 448 σημ. 2. Θεσσαλικὴ πόλις Μελιταία 483.

Ἐκ τῶν τοῦ Νικολάου τοῦ Δαμασκηνοῦ συμπλήρωσις τῶν περὶ Φωκαίας τοῦ Παυσανίου 355. Ῥίχτερ περὶ τῶν ἐν Ἐφέσῳ χριστιανικῶν μνημείων 563 (πρβ. 874). Μελέτη περὶ τοῦ πίνακος τῆς Aljustrel 733 (πρβ. Παρν. τ. Δ, 552). Περὶ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς τοῦ Φειδίου καὶ τῶν ὁμηρικῶν στίχων 653. Παράστασις Σειρήνων ἐπὶ τάφων 313. Σύγγραμμα Σειρήνων 314. Ἐφαρμογὴ τοῦ μικροσκοπίου εἰς τὴν ἀρχαιολογίαν 231. Διατί οἱ παναθηναϊκοὶ ἀμφορεῖς πάντοτε τεθραυσμένοι ἀνευρίσκονται ἐν τοῖς τάφοις τῶν Ἀθηνῶν 401. Ἐν τῷ ἀρχείῳ Πανόρμου χειρόγραφα 2000 ἐν οἷς διπλώματα τῶν λατίνων βασιλέων τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐπὶ περγαμηνῆς, τὰ πλεῖστα τῶν χειρογράφων τούτων ἑλληνικὰ καὶ λατινικὰ 406. Πίνακες γραφογνωσίας Βάτεμπαχ 80. Γνώμη περὶ τῶν ἀρχαιοτήτων τῶν Μυκηνῶν 77. Περιγραφὴ ἀρχαίας κηδείας 60, 68. Σύγγραμμα πρώην πρέσβεως Ἀγγλίας Οὐάης Impressions of Greece τῷ 1871, 880. Σύνοψις καταλόγου τοῦ ἐν Ἀθήναις ἐθν. νομισματικοῦ μουσείου 238. Ἕλληνες μέλη τοῦ ἐν Βερολίνῳ ἀρχαιολογικοῦ ἰνστιτούτου 402, 483. Δι' ἀνευρέσεως ἐπιγραφῶν ἐν Ῥώμῃ κυροῦται καὶ πάλιν ἡ ἀπόφανσις Διονυσίου τοῦ Ἁλικαρνασσέως, τοῦ Κίρχοφ καὶ τοῦ Μόμσεν ὅτι ἡ γραφὴ ἦλθεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἐκ τῆς ἐπιμιξίας αὐτῶν πρὸς τὰς ἑλληνικὰς τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας ἀποικίας 793. Πρῶτος ὁ Αὔγουστος κατέστησε τὴν Ῥώμην λιθίνην 796. Πῶς ἐκομίζοντο εἰς Ῥώμην τὰ πολύτιμα μάρμαρα 796. Περὶ ἱδρύσεως ἐν Ἀθήναις Ἀγγλικῆς ἀρχαιολογικῆς σχολῆς 974. Παῦλος Φουκὰρ διευθυντὴς τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλικῆς σχολῆς ἀντὶ τοῦ κ. Δουμὼν 974.

Περιεχόμενα τοῦ 6' ἔτους τοῦ περιοδικοῦ τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλικῆς Σχολῆς 78, 153, 230, 400, 484, τῆς Γερμανικῆς Σχολῆς 484.

Ἐπιγραφαὶ σ. 70, 71, 153, 233, 316, 399, 400, 483, 532, 639, 729, 881 (εἰκὼν τῆς ἐν Ἐφέσῳ ὑπὸ Wood ἀνευρεθείσης ἐπιγραφῆς). Πανομοιότυπα τῶν ἐν σ. 134 καὶ 140 ἐρυθραϊκῶν ἐπιγραφῶν καὶ τῶν ἐν σ. 137 χιακῶν ἐν παραρτήματι.

ΜΥΘΟΛΟΓΙΑ

Νεοελληνικὴ Μυθολογία. Ἐνάλιοι δαίμονες, Γοργόνα, ὑπὸ Ν. Γ. Πολίτου σ. 259 (πρβ. σ. 735).

Περὶ τοῦ μύθου τοῦ Χάρωνος ὑπὸ Ι. Πίου σ. 80. Παραδόσεις περὶ Γοργόνων 260. Σχέσις τῶν Γοργόνων πρὸς τὴν Μέδουσαν 263. Παράδοσις ἐν τῇ νήσῳ Μεγίστῃ περὶ

ΕΘΙΜΑ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Σχολαὶ περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας: Ἱστορικὴ σχολὴ 179, φιλοσοφικὴ 181, θεολογικὴ 183, κοινωνιστικὴ 184. Ἡ Πολιτεία τοῦ Πλάτωνος ἐχρησίμευσεν ἰδίως ὡς πρότυπον καὶ ὑπόδειγμα πάσης κοινωνιστικῆς χιμαίρας, ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις 760, 862. Κοινωνικὴ κατάστασις κατὰ τὴν ἐμάνισιν τοῦ Χριστιανισμοῦ 761. Ἡ Οὐτοπία σύγγραμμα μυθιστορικὸν τοῦ Θωμᾶ Μώρου ὑπῆρξεν ἡ πρώτη κοινωνιστικὴ σύλληψις τοῦ νεωτέρου πνεύματος, τὸ δ' ὄνομα αὐτῆς κατήντησεν ἔπειτα νὰ σημαίνῃ πᾶσαν πολιτικὴν χίμαιραν 763. Προφήτης τοῦ νεωτέρου κοινωνισμοῦ ὁ Ῥουσὼ 764, καὶ θεμελιώδης βίβλος τοῦ νεωτέρου κοινωνισμοῦ τὸ Contrat social 765. Χαρακτηρισμὸς τοῦ γάλλου Σαὶν Σιμὼν 768. Πρῶτος ἐν Γερμανίᾳ πραγματευθεὶς τὰς κοινωνιστικὰς θεωρίας ὑπῆρξε ῥάπτης τις 775, ὁ δὲ Κάρολος Μὰρξ διετύπωσεν ἐπιστημονικώτατα πάντων τὰς θεωρίας τοῦ κοινωνισμοῦ 840, κοινωνιστικὸς δὲ δημαγωγὸς ἐγένετο ὁ Ἰουδαῖος Λασάλλε 843, σύστημα αὐτοῦ 845. Ἀκούσιος ἐπίκουρος τοῦ Λασάλλε ἐγένετο ὁ Βίσμαρκ 851 διὰ τῆς παραχωρήσεως τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας, ἥτις ἦτο καταχθόνιον πολιτικὸν μηχάνημα 852. Κατὰ τὴν νέαν πολιτικὴν φρασεολογίαν τρίτη τάξις λέγεται ἡ τῶν φιλελευθέρων καὶ τετάρτη τάξις ἡ τῶν ἐργατῶν 852. Οἱ ὀπισθοδρομικοὶ ἐν Γερμανίᾳ ὑποστηρίζουσι τὸν κοινωνισμὸν πρὸς καταπολέμησιν τοῦ κοινοῦ αὐτῶν ἐχθροῦ ἤτοι τῆς μερίδος τῶν προοδευτικῶν καὶ τῶν φιλελευθέρων ἐθνικῶν 853. Φωλεὰ τῆς κοινωνιστικῆς δημοκρατίας ἐν Γερμανίᾳ εἶνε ἡ Σαξωνία 853. Ἀριθμὸς βουλευτῶν καὶ ἐκλογέων κοινωνιστῶν ἐν Γερμανίᾳ 854, καὶ ἰδίως ἐν Σαξωνίᾳ 855, ἀριθμὸς κοινωνιστικῶν ἐφημερίδων καὶ χαρακτηρισμὸς τῆς κοινωνιστικῆς δημοσιογραφίας 855. Ο ὑλισμὸς εἶνε ἡ αἰτία τοῦ χάους καὶ τῆς συγχύσεως τῆς ταραττούσης τὸν πνευματικὸν καὶ ἠθικὸν βίον τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους 856. Ἀποτελέσματα τῆς προώρου καὶ ἀποτόμου χειραφεσίας τοῦ πλήθους 857 καὶ 866. Κατὰ τὸν ἔξοχον συγγραφέα Τράιτσκε, ἡ καθολικὴ ψηφοφορία ἔχει ἔμμεσον ἀποτέλεσμα τὴν πολιτικὴν τοῦ πλήθους ἀνηθικότητα 858 (πρβ. 863). Μετὰ τὰ κακουργήματα καὶ τὰς καταστροφὰς τοῦ Δήμου τῶν Παρισίων ὁ κοινωνισμὸς ἀπώλεσε πᾶν κῦρος μεταξὺ τῶν ἐργατικῶν τάξεων 858. Μόνον ἐν Γερμανίᾳ τελεῖται ἑορτὴ εἰς μνήμην τοῦ Δήμου τῶν Παρισίων 859. Ἐν τοῖς διεθνέσι συνεδρίοις προεξάρχουσι Γερμανοὶ ἅπασαι δὲ αἱ ἐν Ἀμερικῇ κοινωνιστικαὶ συναθροίσεις τῶν ἐργατῶν ἔχουσι τὴν ἀρχὴν των ἐκ Γερμανίας 859. Διατύπωσις τῆς εἰκόνος τῆς Ἐλευθερίας ὑπὸ Μακώλαιυ 865.—Ἰατροὶ καὶ σοσιαλισμὸς ἐν Ῥωσίᾳ 814. — Ἡ περὶ τῶν ἀτόμων θεωρία τῶν ὑλιστῶν 927, βρίθει ἀντιφάσεων 928, 929, καὶ δὲν δύναται νὰ ἀποδείξῃ τὰς ἀρχὰς τοῦ ὑλισμοῦ, καὶ νὰ ἐξηγήσῃ τὸν κόσμον 930, καὶ τὴν ὕπαρξιν τῆς ψυχῆς, ἥτις ὅμως κατὰ τοὺς ὑλιστὰς εἶνε ἁπλοῦν προϊὸν τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ ἐγκεφάλου 932. Ἀναίρεσις τῆς δοξασίας ταύτης 932, 933, ἧς αἱ συνέπειαι εἶνε ἀποτρόπαιοι καὶ φοβεραὶ εἰς τὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου 934. Γνώμη τοῦ Ῥουσῶ κατὰ τῶν ὑλιστῶν 937.—Χαρακτηρισμὸς τῶν Ἀποστόλων Ἰωάννου, Πέτρου καὶ Παύλου 250—256. — Γνώμη Λατίνου ἀρχιεπισκόπου Ναυπλίας περὶ τοῦ πῶς νὰ ἐξαρπασθῇ ὁ ἀνατολικὸς κλῆρος ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ Πατριάρχου 465. — Περὶ τῆς Μονῆς τοῦ Βουλκάνου 132. Τίνες μοναὶ καλοῦνται Σταυροπήγια 132. Καρλίνης λατῖνος ἀρχιεπίσκοπος Ναυπλίας 467.

ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ ΚΑΙ ΤΕΧΝΑΙ

Ῥευστοποίησις τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος ὑπὸ Τ. Α. Ἀργυροπούλου ὑφηγητοῦ σ. 73.

Περὶ φωνογράφου (μετὰ δύο εἰκόνων) ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ σ. 306.

Περὶ μικροφώνου ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ σ. 378 (πρβ. 567).

Σεισμοὶ ἐν Κεφαλληνίᾳ (12/24 Ἰανουαρίου 1878—15/27 Ἀπριλίου) ὑπὸ Η. Τσιτσέλη σ. 319.

Νεώτεραί τινες πληροφορίαι περὶ τῶν μαστιζουσῶν τὰς λεμονοπορτοκαλέας νόσων ὑπὸ Ι. Ν. Ε. Τομπάζη σ. 367.

Ἱστορικὴ πραγματεία περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ προόδου τῆς τυπογραφίας ἐν

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΑ

ΥΓΙΕΙΝΗ

ΠΟΛΙΤΙΚΑ

ΙΣΤΟΡΙΑ, ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ, ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΙΣ

ΑΠΟΓΡΑΦΙΚΑ.

ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ.

ΔΙΑΦΟΡΑ

Σελ. 137 ἀντὶ 1, 2, 3, 4 γραπτέον α', β', γ', δ' 433, 3 κάτ. γραπτ.: καλλονάς. — 776, 3 ὑπΟδηλοῦται —, 5 Berichtigungen. — 779, 2 ἐν τῷ.— 922, 4 διορθούσθω τὸ κακῶς τυπωθὲν ἱππέως τοῦ διακοσιομεδίμνου εἰς ζευγίτου κτλ.—Ἴδε καὶ σέλ. 160, 508, 816.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΚΤΩΝ

ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΕΤΟΥΣ ΤΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ 1878
